UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Commentarii Exegetici In Apocalypsim Ioannis Apostoli

Viegas, Brás

Parisiis, 1615

urn:nbn:de:hbz:466:1-39261

Visual Library

Th. 455
A. II.
12.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

VIEGAS
Apocalyp
UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

COMMENTARII

EXEGETICI

IN APOCALYPSIM

IOANNIS APOSTOLI

AVCTORE

BLASIO VIEGAS LVSITANO EBORENSI
Societatis IESV Doctore Theologo, & publico sacrarum
literarum in Eborensi eiusdem Societatis
Academia professore.

Soc.tis Jesv Paderbornæ.

CVM INDICE GEMINO: ALTERO INSIGNIVM
locorum Sacræ Scripturæ, qui toto hoc aureo opere explicantur:
Altero rerum & verborum notatu dignissimorum.

PARISIIS,
Apud Viduam PETRI BERTAVLT, in monte D. Hilarij,
ad insigne stellæ aureæ coronatæ.

M. DC. XV.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

VIEGAS
In Apocalypsim
T. 1.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

EDOARDO

FARNESIO S. R. E. CARDINALI AMPLISSIMO,

BLASIVS VIEGAS SOCIETATIS IESV

Salutem, & felicitatem.

EXCVBRATIONES nostras in Apocalypsim Ioannis pluribus haud dubiè refertam sacramentis, quàm verbis, nunc tandem in lucem damus sub luce tua, Odoarde clarissime. Sustinuimus opus, quoad licuit, & pluribus licet annis pressum, quàm ille moneat, nec sic tamen in animo erat ancipiti iudiciorum aleæ committere. Arcebat à publico non vulgaris difficultas, quæ Iustini, Irenæi, aliorúmque sapientissimorũ hominum non tam exercuit, quàm fatigauit ingenia, vt illud de Ecclesia apud Zachariã aptè mihi quadrare in Apocalypsim videatur, quòd eam Deus tanquàm lapidẽ onerus cũctis ingenijs, vt illam cunctis populis, posuerit, in quo extollendo omnium interpretum vires non sine lassitudine probarentur, ad instar sphæræ illius æneæ grauissimi ponderis, quã se Hieronymus Athenis iuxta simulacrum Mineruæ vidisse testatus, scisciatúmque de vsu accepisse, Athletarum in illa massa fortitudinem comprobari. Qui nos igitur sphæram magnitudine planè cœlestẽ, pondere æneam quæ vel ipsa specie, moléq. plerosque alioqui robustissimos, vel à periclitandis in se viribus deterruit, vel pertinaciter instantes in ipso nixu fregit, non dico in sublime suspendere, sed impellere tãtum conaremur, qui non sumus vlla ex parte cum tantis Atlantibus conferendi? Cæterùm diffidenti iã, ac pene desperanti illud subiit, etsi singulis tractatoribus inuictũ sphæræ pondus non cederet: attamen, si vniuersi concurrerent, aliquantulum posse subleuari. Itaque non frustra nostrã locari operam, si collectis in vnum superiorum interpretum viribus nos simul adniteremur, nostrisque in sacrã Scripturam ex diuturnã eius, Patriq. lectione decerptis obseruationibus, eliquorum conatibus non nihil adiumenti afferremus. Vt enim scite dixit D. Augustinus, in hoc rerum genere, nec est maioribus inuidendum, nec de minoribus desperandum. Verum nec sic elabimur: cùm enim ipsum per se opus obscurissimum iuxta sit, ac maxime Diuinum; habent ad manum Argiristi, qui non tam seruandis, quam obseruandis alienis

operibus excubant, quò possint interpretem vel proiectæ audaciæ quòd difficillima tentare, vel quòd sacratissima contingere ausus fuerit, insignis arrogantiæ criminari. Hæc vna nimirum causa, vt cæteræ abessent satis foret, vt te, Odoarde Cardinalis amplissime, hisce nostris commentarijs patronum aduocarem, quippe qui videre, sub isto antiquissimo tuo genere, nominisque splendore, secure posse tenebricosum opus sine audaciæ crimine prodire, & ad cælestia, Diuinaque mysteria sine insimulatione arrogantiæ aspirare. Sed alia sunt, Odoarde, quæ cum dixero, mirũ non videbitur, si homo Lusitanus, atque in Lusitania educatus, vbi tãta copia est clarissimorũ Principum, Mæcenatẽ mihi & patronum in Italia quæsierim. Vnũ est gentis decus, alterũ Religionis officiũ illud nomine, hoc ipso cognomẽto præfers, vt tã neq; Odoardus externus Lusitano homini, neque Farnesius alienus Societatis alumno censeri debeas. At enim, vt ab stemmate ordiar gentilitio, quis Odoardum cum audierõ statim recordetur Odoardi illius, qui tui, Emmanuelis inuictissimi, ac fœlicissimi Lusitaniæ Regis filij, à quo Maria mater tua omnis memoriæ princeps, Deo sanè auspice, procreata, & Alexandro Parmensi duci, domi bellique spectatissimo Principi locata cum te edidit, Lusitaniæ regno eximium decus, Italiæ cælo splendidissimum addidit sidus. Quibus tu Odoarde, parentibus minimè te indecorũ, ac degenerem præbuisti. Miratur Italia, Romaque potissimũ, quòd tantùm comitate suauitate morum, modestia, pietate, senili in ista ætate prudentia, omniumque pulcherrimarum virtutum splendore luceas: ego porrò mirarer potius, ni luceres in quem tot, tantaque regũ, ac Principum maximorum à quibus trahis originem lumina non fortuitò incidant, sed certò iaciantur. Quidni suspicere in te liceat non adumbratam, sed ad viuum expressã pietatis imaginem, quæ in Alfonso Henrico, regni Portugalliæ parente, auctoréque resplenduit, qui cum bellica virtute, rerũmque gestarum gloria nulli esset veterum Imperatorum secundus, nihil tamẽ vnquam gloriosius existimauit, quàm Deum piè colere, opimáque illa spolia, quæ debellatis Regibus detrahebat, amplis Religiosorũ cœnobijs exædificandis, templisque sanè magnificis extruendis consecrare. Nil nimirum liberalitatis in te micare lumina, qui in maioribus tuis numeres Regem Dionysium, tanta liberalitate Principem, vt cum inter Fernandum Castellæ, & Iacobum Aragoniæ Reges de ipso regnandi iure delectus arbiter, eius controuersiæ cõponendæ caussa Castellam, Aragoniámque iuisset, nullum vtriusque regni virum primarium fain Castellam, Aragoniámque iuisset, nullum vtriusque regni virum primarium prætermiserit, quin regia plane munificentia amplissimis muneribus exornauerit, ipsique Aragoniæ Regi magnam vim auri mutuam petenti, mutuam illam quidẽ dare renuerit, sed duplo tamen maiorem gratis donauerit. Et ne singulos Lusitaniæ Reges percenseam, cui admirationem non iniiciat tuum istud ardentissimum religionis, rerũmque omnium sacrarum studium, qui paulo attentius contemplatur solem illum Orientis Emmanuelem Regem, & Ioannem hoc nomine III. patruum magnum tuum, qui religionis ardore, amplificatione fidei, & in Romanam sanctam sedem studio nihil vnquam antiquius habuerunt? Iam verò si habenda erat officij ratio, iniustè profectò facerem, si Farnesiorum familiam Societatis nostræ parentem, & altricem præterirem? Eam Paulus III. Pont. Max. gentis vestræ decus, ornamentúmque

singulare vix dum natam Pontificio sinu peramanter excepit, & cum Apostolica auctoritate confirmauit, quasi paterna benedictione saluam, & incolumem esse precatus est, paulò post crescentem, augescentémque in dies benignus parens fouit, robustiorem effectam nouis amplificauit muneribus, ac Pontificijs, iisque amplissimis facultatibus pro incredibili aduersum nos amore, propensioneque locupletauit. Non dissimili fuit in nos voluntate patruus tuus Alexander Cardinalis Farnesius, cui Vt Paulum III. auum suum, Alexandrum quoque antea nominatum omni ex parte referret, idem tantum locus defuit, merita certè loco illo, & imperio digna minimè defuerunt. Quam ille vnquam nos ornandi occasionem prætermisit? Quam non rerum nostrarum qua gratia, quà auctoritate, quà opibus propugnationem, defensionémque suscepit? Itaque extare æternum voluit suæ erga nos voluntatis, & munificentiæ monimentum Romanum istud templum professæ domus, immensis à se sumptibus, & magnifico opere perfectum, quin ipsam quoque domum à fundamentis erigere cogitabat, nisi illum Deus dignum tanto Principe opus moliëtem morari amplius in terris non noluisset. Quod tu opus, Odoarde tibi, vt par est credere, Diuino consilio, & prouidentia reseruatum, cum pari animi magnitudine, singularique liberalitate modò aggrederis, conficiendúmque suscipis. His itaque maioribus non satis duxisti in generis antiquitatem, & splendorem, virtutúmque omnium ornamenta succedere, nisi in amorem quoque, & voluntatem succederes támque ad viuum illos & natura, & affectu exprimeres, vt qui te videret, duos in vno Odoardo recordari posset Alexandros. Itaque nos cum amas, verè te Farnesium, cum ornas, geminum Alexandrũ præbes. Quod ad me attinet, iniquus profectò essem, si Societatis alumnus tam assiduum, peramantémque Societatis patronum non adamarem, & aliquo grati animi, amorisque testimonio nostrum in te studium non ostenderem. Nec enim, quia id quod debebam, haud possem, debui id quod poteram prætermittere: eò vel maximè, quòd non putaui Claudio Aquauiuæ Generali Præposito, ac Parenti nostro dignissimo quicquam me gratius facturum, quàm si te, quem ille vnicè diligit, præcipuè colerem, suóque de totius Societatis nomine nostrã in te, tuósque voluntatem, vel hinc ex longinquis Lusitaniæ oris aperirem. Accipe igitur, Odoarde clarissime, hoc, qualecumq; est, nostræ voluntatis officium, exiguum per se licet, sed ex magno tamen amore, tuique obseruandi voluntate profectum, ex qua magni Principes potissimùm solent oblata sibi munera, non ex rerum ipsarum magnitudine æstimare. Vale.

FERNANDVS REBELLO
SOCIETATIS IESV, D. THEOLOGVS,
& Academiæ Eborensis Cancellarius,
Studioso lectori S.

RErat in prælo præsens opus, quod Blasius Vegas ex Societate nostra in Ioannis Apocalypsim summa cum diligẽtia per longum tempus apparauerat: cùm præuertente Deo anchoræ iactum præreptus nobis morte fuit immatura, nostro non solùm, sed magno etiam literarũ detrimento. Erat enim vir plane admirabilis, neque religione tantùm, sed omnibus Christiani Doctoris numeris absolutissimus. Iudicio quidem peracri, ingenio acuto, linguarum peritia insignis, & in Diuinis literis, vt qui maximè, versatus. Dedit luculentũ veritatis huius testimonium Conimbricæ primùm, Eboræ deinde, seu cõcionatorem ageret, seu Scripturarum interpretem. Testantur id demum palàm quamplurima sacræ paginæ volumina, quæ faustis audientium acclamationibus, magnáque nominis celebritate vtrobique, præsertim in Academia Eborensi interpretatus publicè fuit. Erátque spes fore, vt è tam feraci, fecundóque solo vberiores in singulos dies fructus prouenirent: sed in tanto rerum incremẽto, quæ mors illum medio currentem cursu intercepit, eadem nobis spes illas ingentes, quas spectata eius virtus, spectatúmque ingenium in omnium animis cõcitauerat, non sine magno doloris sensu præcidit. Ille quidem alacris, & meliori spe plenus ad superos, vt credi par est, ascendit, eorum susceptur us laborum præmia, quos tum concionando, tum Diuinas literas interpretando præclarè non minùs sanctitatis, quàm sapientiæ testificatione per multos annos excepit. Nos spe nostra deiecti vitę ludibria, & humanarum rerum inconstantiam incusabimus. Quanquam si ad fructum illum, quem ex eius laboribus Lusitania percepit vniuersa, attendamus, affirmare iure possimus, sibi parum, nobis verò vixisse multum. Quæ tanta est, vt maior nulla sit, vel vno teste Platone, excellentissimorum Heroum laus, parùm sibi, multùm verò reliquis vixisse. Solabitur etiam mœstum tanti viri desiderio, mœrorémque aliqua ex parte leuabit è reliquis eius operibus hoc vnum, quod absolutum iam, & ad tectum, vt aiunt, fastigiúmque perductum reliquit. Visum namque est Academiæ moderatoribus, præcipuè verò Reuerendo admodum Patri nostro Generali Claudio Aquauiua, vt in publicam literatorum vtilitatem excusum, ne fato occumberet eodem, communi hominum luce frueretur. In illius commendatione non est, quòd multus sim: qua sit ingenij subtilitate elaboratum: qua claritate conspicuum, quantùm denique ex eo Diuini verbi præconibus extare possit emolumenti, lectorum fasio iudicium.

EMMA-

EMMANVELIS PIMENTÆ SOCIETATIS IESV IN LAVDEM AVCTORIS EPIGRAMMA.

QVÆ sunt, quæ fuerãt, quæ facta nouissima fient,
Continet obscura non sine nocte liber.
Non nox vna sacris, sed adest nox plurima chartis
Ambiguum est, tenebris quæ magis atra suis.
Pagina nulla caret Diuino enigmate, nodo
Nulla caret multo littera, nullus apex.
Clausa patent demptis reserata volumina signis:
Plurima, post libri signa soluta, latent.
Loricatæ abeunt miranda in bella locustæ,
Cynthius apparet luridus, astra cadunt.
Bellua procedit, densis quæ cornibus horret:
Bella ciet, vincit, vincitur, icta cadit.
Ponitur imperijs cunctis modus, occidit orbis,
Surgit ab occasu pulchrior ipse suo.
Abdita panduntur, clarent obscura, retexti
Soluuntur nodi, quæ latuêre, patent.
Lux de nocte venit, rutilant vt lumina noctes:
Ingenio felix, qui valet ista suo.
Quomodo mortalis mens immortalia nouit?
Quomodo clausa aperit, quomodo tecta patent?
Auctori, clauem gestat qui Dauidis, inquit:
Clausa aperi (clauem commodo) claue mea.
Sic duo conueniunt, Auctor maturus, & Agnus:
Iste sacram clauem præstat, at ille manum.

CENSVRA OPERIS.

Ex mandato supremi senatus sanctæ inquisitionis legi hos commentarios in Apocalypsim Ioannis Apostoli, Doctore Blasio Viegas Lusitano Societatis IESV, publico sacrarum literarum professore in Eborensi eiusdem Societatis Academia auctore. Nihil habent, quod fidei Orthodoxæ repugnet, aut sanctæ matris Ecclesiæ diffinitionibus contradicat, sed potius doctrinam sanam & dictis sanctorum Patrum conformem. Quare in communem omnium vtilitatem digni erunt, qui excudantur.

Fr. Emmanuel Coelho.

Facultas supremi Inquisitionis Concilij.

Possunt excudi hi commentarij in Apocalypsim. Eboræ, 2. Martij, 1599.

Martin. Alfonso de Mello. *Ruy Pirez da Veiga.*

Facultas Archiepiscopi Eborensis.

Theotonius Dei, & Apostolicæ Romanæ sedis gratia Archiepiscopus Eborensis indignus, Commentarios exegeticos Doctoris Blasij Viegas ex Societate IESV in Apocalypsim Ioannis bona ex parte perlegimus, factaque ex nostra cõmissione diligenti inquisitione nihil in eis contra fidem, & bonos mores esse cognouimus: sed potius ea est Doctoris sapientissimi doctrina, & Christiani pectoris pietas, atque in eruendis difficillimis sacræ propheriæ, sensibus fœlicitas, atque ingenium, ad animosque in rerum supernaturalium, & cælestis Hierusalem desiderium inflammandos vis, & efficatia, vt non solùm illi concedamus facultatem hosce commentarios imprimendi, sed nostræ etiam Academiæ gratulemur, quòd tam doctos, pios, & insignes viros & aluerit, & consummatos viderit.

Eboræ, in nostra Carthusia Scalæ cœli, die sexta Aprilis, ann. Domini 1599.

Archiepiscopus Eborensis.

Facultas senatus Regij.

Possunt mandari typis hi commentarij in Apocalypsim. Olisippone, 22. Februarij, 1601.

Pereira. *D. Daguiar.* *Fonsequa.*

Facultas Prouincialis Societatis IESV *in Prouincia Lusitaniæ.*

Ego Christophorus à Gouuea Præpositus Prouincialis Societatis IESV, in Prouincia Lusitaniæ, potestate ad id mihi facta à Reuerendo admodum Patre Claudio Aquauiua Præposito nostro Generali, facultatem concedo, vt commentarij in Apocalypsim Beati Ioannis Apostoli, à Patre Blasio Viegas Doctore Theologo nostræ Societatis, & publico sacrarum literarum in nostra Eborensi Academia professore compositi, & eiusdem Societatis grauium, doctorumque virorum iudicio examinati, & approbati typis excudantur. In quorum fidem has literas manu nostra subscriptas sigilloque nostro munitas dedimus. Eboræ in nostro Collegio, decimo sexto kalendas Iulij, anni millesimi quingentesimi nonagesimi noni.

Christophorus à Gouuea.

COMMENTARII
EXEGETICI IN APOCALYPSIM IOANNIS APOSTOLI,

Auctore Blasio Viegas Lusitano, Societatis IESV, Doctore Theologo, & publico sacrarum literarum in Eborensi eiusdem Societatis Academia Professore.

Vtrùm liber Apocalypseos Canonicus sit, & à Ioanne Apostolo conscriptus.

SAPIENTER in lib. de Præscriptionibus aduersus Hæreticos, scriptum reliquit Tertullianus; Eò prolabi Hæreticorum præsumptiones, vt nolint agnoscere ea, per quæ reuincuntur, quasdámque, idcircò Scriptura non recipere, & si quas recipiunt, adiectionibus, & detractionibus ad sui instituti dispositionem interuertere: quod Irenæus etiam lib. 3. aduersus hæreses, Origenes in 2. cap. epist. ad Rom. D. Cyprianus lib. de vnitate Ecclesiæ: D. Augustin. lib. 7. de Genesi ad literam: Vincentius Lyrinensis de prophana hæresum nouitate aliique nobiles Patres adnotarunt. Nimirum cùm Hæretici pondere, & auctoritate grauissima Scripturarum se premi sentiunt, & in suis nihilominus erroribus persistunt, eò per contradicendi libidinem venire coguntur impudentiæ, vt sacrorum librorum canitiem antiqua superiorum temporum successione venerabilem impudenter contemnere, auctoritatémque omnium veterum Patrum consensione testatissimam impiè eleuare conentur. Eo consilio Manichæi Pentateuchum, imò & vniuersos veteris Testamenti libros, vt August. testatur lib. de vtilitate credendi, contra Manichæos c. 2. & lib. 4. contra Faustum Manichæum, & Euseb. lib. 5. historiæ Eccles. cap. vlt. alij Hæretici Euangelia, vt refert idem August. lib. 2. Retractionum, cap. 16. alij omnes Pauli epistolas, vt ait Euseb. lib. 3. historiæ Eccles. c. 27. Irenæus lib. 1. contra hæreses, cap. 26. & Origenes in Psal. 82. alij epistolam Iacobi, alij alia sacra volumina minimè ferenda temeritate reiecerunt. Non dissimili igitur audacia, quia videbant plurimas à se vel primùm confictas, vel rursus ab inferis excitatas hæreses clarissimis Apocalypseos Ioannis testimoniis, quæ suis locis indicabimus, radicitùs conuelli, eam omninò ex albo Canonicorum librorum expungere, atque adeo à Ioanne Apostolo conscriptam negare ausi sunt: quamquàm non defuêre etiam ex Catholicis, qui Canonica libri auctoritate retenta, de auctore dumtaxat aliquando dubitarunt. Et quid quod attinet ad auctori-

1. *Tertull. c 17 Impudentia Hæreticorum in reiiciendis libris Canonicis.*
Irenæus.
Origenes.
Cyprianus.
Augustin.
Vincent. Lyrin.
Augustin. Eusebius.
Irenæus. Origenes.
Qui Apocalypsim expungunt à Canone.

sacrorum librorum.

tatem, eam negarunt Marcionistæ, quemadmodùm refert Tertullianus lib. 4. contra Marcionem: & Theodociani, sicut tradit Epiphanius hæresi 51. 54. Alogi, siue Alogiani, vt referunt Epiphanius, Philastrius, & Augustinus, quos imitati sunt suo more nostri temporis Hæretici, in quibus est Lutherus, Brentius, & Kemnicius, contra quem disputat Didacus Paiua lib. 3. defensionis fidei Tridentinæ. Ex Catholicis vnus Caius ante quus auctor in Hæreticorum iuit sententiam, Apocalypsim à Cherintho insigni Hæretico fuisse compositam, vt auctor est Eusebius Cæsarienſis lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 28. Fundamentum huius erroris fuit, quia auctor huius libri nomen suum solicitè inculcat, quod alienum est, inquiunt, à consuetudine scriptoris sacri.

Tertullian. Epiphanius. Philastrius. Augustinus. Didacus. Paiua. Euseb. Cæsar

II. De auctore libri qui dubitauerint.

Quod verò attinet ad auctorem, præter Caium prædictum, qui Cherintho librum adscripsit, Dionysius Alexandriæ Episcopus apud Eusebium lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 24. & 26. & lib. 7. cap. 23. de auctoritate libri non dubitans, de auctore tamen dubitauit, num videlicet esset Ioannes Apostolus, an alius quidam Ioannes Presbyter. Coniectura eius ea fuit, quia in Græcis codicibus auctor non Ioannes Euangelista, sed Ioannes Theologus nominatur.

III. Apocalypsis. & liber canonicus, & à Ioa. Apostolo conscriptus.

Dion Areo. Irenæus. Iustin. Hippolytus. Tertullian⁹ D. Hilarius. D. Athanas. Clemens. Alexand. Origenes. D. Cyprian. D. Epiphan. Ruffinus. D. Ioan. Dā. D. Ambros. Eusebius. Dion Alex. D. Chrysost. D. Augusti. D. Hieron. D. Isidorus. Innocētius. Gelasius. Cōc. Ancyt. Conc. Tolet Conc. Trid.

Cæterùm librum hunc canonicum esse, & à Ioanne Apostolo conscriptum, constans fuit totius antiquitatis sententia. Etenim vt canonicum, & Ioannis Apostoli nomine, citarunt omnes veteres Patres tam Græci, quàm Latini Dionysius Areopagita cap. 3. Ecclesiasticæ Hierarchiæ, Irenæus lib. 5. aduersùs hæreses Valentini, prope finem, Iustinus Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, Hippolytus de consummatione mundi, Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, & in Scorpiano aduersùs Gnosticos, D. Hilarius præfatione in psalmos, D. Athanasius in Synopsi, Clemens Alexandrinus lib. 2. Pædagogi. cap. 12. Origenes eius discipulus homilia 7. in Iosue, & homilia in psalmum primum, D. Cyprianus libro de exhortatione martyrij. cap. 3. Epiphanius hæresi 51. 54. & 76. Ruffinus in expositione Symboli, D. Ioannes Damascenus lib. 4. fidei Orthodoxæ, c. 18. D. Ambr. in psal. 40. Eusebius id Chronicis, Dionys. Alexand. apud Eusebium l. 4. c. 24. & 26. & lib. 7. c. 23. D. Chrys. hom 3. in Psal. 91. D. Aug. tractatu 36. in Ioannem, & lib. 2. de doctrina Christiana, cap. 8. D. Hieron. in epistola ad Paulinum, & in Epistola ad Dardanum de terra promissionis. D. Isidorus lib. 6. Ethymol. c. 1. Innocentius primus epistola 3. ad Exuperium Tholosanum, Gelasius in canone de libris Canonicis: è quibus Iustinus, & Ireneus Apocalypsim suis commentariis illustrarunt, quemadmodum testatur D. Hieroni. lib. de viris illustribus, in Ioanne. Eandem veritatem definiuit Concilium Ancyranum ante mille, & ducentos annos, canone vltimo quod fuit approbatum in sexto Concilio generali, Cōcilium Toletanum quartū canone 16. denique Tridētinum sess. 4.

IIII. Refelluntur. Sophismata Hereticorū. Ioan. Apost. per excellentiā Theolo. Dion Areop Hippol. Mar. Epiphani⁹. Cyril. Alex. Cyr. Hiero. D Athanas. D. Chrisost. Suidas.

Prior Hæreticorum calumnia ex imperitia proficiscitur. Quis enim nescit, Hieremiam sæpissimè nomen suum inculcare, & Danielem à c. 7. penè singulis versibus repetere, *Ego Daniel.* Quod si non fecit in Euangelio Ioannes, id causæ fuit, quia ibi historiam, nō vaticinia scribebat. Posterior etiam facilè reiicitur ex eo, quòd Ioānes non semper Apostolus aut Euangelista, sed per antonomasiam, siue excellentiam Theologus appellatur. Sic enim eum appellarunt Dionys. Areopagita ad eum scribēs, Hippolytus Martyr oratione de consummatione seculi, Epiphanius hæresi 51. Cyrill. Alexandr. l. 3. de Trinitate, Cyrillus Hierosolymitanus Catech 12. D. Athanas. in oratione cōtra idola, D. Chrysost. proœmio in Psal. 37. Suidas in Ioāne, & alij. Iam verò quid Caio homini catholico in mētē venerit, Apocalypsis libri maiestatē Cherintho insigni Hæretico adscribere, demirari

mirari satis non possum. Nam Cerinthi hæreses illæ fuerant, teste Iræneo lib. 1. aduersùs hæreses, cap. 25. mundum non fuisse à Deo conditum, sed à virtute quadam separata: IESVM natum more hominum cæterorum: sed descendisse Christum in eum post baptismum in specie columbæ, Christúmque tempore passionis excessisse à IESV. Itaque IESVM tantùm passum esse, & resurrexisse, Christum verò immortalem perseueraſſe, & teste Tertul. lib. de Præscriptionibus, cap. 48. Deum Hebræorum non Dominum, sed Angelum fuisse: & teste Epiphanio hæresi 28. Christum adhuc non resurrexisse, sed resurrecturum simul cum alijs in die iudicij, constat etiam ex Philastrio libro de hæresibus, cap. 37. eum blasphemasse martyres, & habuisse in honore Iudam proditorem. Perspicuum est autem omnes huiusmodi hæreses nullo alio ex libro luculentiùs confutari posse, quàm ex libro Apocalypsis, quemadmodum suis locis indicabimus.

Cerinthi hæreses quæ Irenæus.

Tertull. Epiphanius.

Philastr.

Cerinthi hæreses confutantur ex Apoc.

Quærat aliquis, num Ioannes Apocalypsim ante Euangelium scripserit? Plerique existimarunt, Ioannem scripsisse Euangelium cùm exultaret in insula Pathmo: vbi constat ex hoc primo cap. eum prophetiæ spiritu afflatum, Apocalypsim literis mandasse. Ita sentiunt Dorotheus in Synopsi. Athanas. similiter in sua Synopi. Niceph. lib. 2. historiæ, cap. 42. & lib. 3. cap. 9. & Theoph. in præfatione super Euangelium Ioannis. Cæterùm multò est probabilius, Ioannem scripsisse Euangelium in Asia minori, & Epheſi, postquàm fuerat reuersus ab exilio, atque adeò post iam scriptam Apocalypsim: quæ sententia est Epiph. hæresi 51. qui addit, scripsisse Euangelium post annos nonaginta vitæ suæ, quod contigit triennio ante obitum. Eadem est Bedæ sententia lib. de sex ætatibus mũdi, & in præfatione super Euang. Ioan. & D. Hier. lib. de viris illustribus in Ioanne: imò, vt videtur Dionysij Areopagitæ epist. 10. quæ est ad Ioannem, vbi ei regressum ab exilio prædicit his verbis, *Ex Pathmi custodia dimittendus es liber, & in Asiaticam terram reuersurus, illícque parages boni Dei imitationes, eásque posteris trades:* quibus vltimis verbis videtur Dionys. Euang. Ioan. indicasse. Denique potest probari ex vltimis verbis decimi capitis Apocalypsis, quæ sic habent: *Oportet* (inquit Angelus ad Ioan.) *te iterum prophetare gentibus, populis, linguis, & regibus multis.* Id quod perperàm aliqui intelligunt de fine mundi, quo tempore existimãt Ioan. simul cum Enoch, & Helia venturum: qua de re suò ad caput 10. disputabimus.

Quo tempore Ioannes scripserit Apoc.

Dorotheus.

Athanas.

Nicephorus.

Theophil.

Quo tempore & loco scripserit Euangelium.

Epiphanius.

Quo vitæ suæ anno.

Beda.

D. Hieronym.

Dionys. Areopag.

De libri Apocalypseos Nomine, Præstantia, difficultate, Argumento, Partitione.

VI.

APOCALYPSIS nomen Græcum est, & reuelationem significat, à verbo ἀποκαλύπτειν, quod est reuelare, quia nimirum Deus Ioanni, & per Ioannem Ecclesiæ reuelauit ea mysteria, quæ hoc opere continentur. Porrò καλύπτειν idem est, atque obtegere: & quoniam præpositio ἀπὸ apud Græcos sæpe absentiam, & remotionem significat, indè est, quod ἀποκαλύπτειν sit detegere atque reuelare, vt Leuit. 18. *Turpitudinem patris tui, & turpitudinem matris tuæ non reuelabis*, Græcè οὐκ ἀποκαλύψεις, & Psal. 118. *Reuela oculos meos*, ἀποκάλυψον eodemque sensu vsurpatur ἀνακαλυφθήσεται vt Deuteronom. 22. *Non accipiet homo vxorem patris sui, nec reuelabit operimentum eius*, οὐκ ἀνακαλύψει. Et Esaiæ 47. *Reuelabitur ignominia tua*, ἀποκαλυφθήσεται. *Ex verbo igitur ἀποκαλύπτω*, deducitur nomen ἀποκάλυψις, quod nomen vt ait D. Hieron. in comm. super. 1. cap. epist. ad Gal.) *Proprium scripturarum est, & à nullo sapientum sæculi apud Græcos vsurpatum, vnde mihi*, inquit, *videntur, quemadmodum*

Etymologia Apocalypseos.

Leuit 18. 7.

Psal. 118. 18.

Deut. 22. 30.

Esa. 47. 3.

D. Hieronym.

ἀποκάλυψις nomen proprium scripturarum.

in alijs verbis, quæ de Hebræo in Græcum septuaginta interpretes transtulerunt, ita & in hoc magnopere esse conatos, vt proprietatem peregrini sermonis exprimerent, noua nouis rebus verba fingentes, & sonare, cum qui tectum & velatum, ablato desuper operimento ostenditur, & profertur in lucem. Vsurpatur id nomen sæpe tum in veteri, tum in nouo Testamento, illúdque vulgatus interpres. 1. ad Cor. 14. transferre noluit, sed vt erat Græcè reliquit, cum ita locum reddidit, *vnusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, Apocalypsim habet, id est, mysteriorum reuelationem habet.*

1. Cor. 14. 20.

Præstantiam libri complexus est D. Hieronym. in Epist. ad Paulinum, cùm dixit, *Apocalypsis Ioannis tot habet sacramenta, quot verba, parum dixit, pro merito voluminis omnis inferior est, in verbis singulis multiplices latent intelligentiæ.* Dionysius Alexandrinus apud Eusebium lib. 7. historiæ Ecclesiast. c. 23. *Admirabilem*, inquit, *in singulis capitibus rerum expectationem contineri suspicor: etenim vbi illum non intelligo, altiorem quendam sensum verbis inesse cogito, neque de illis meo intellectu, inquiro, & indico, sed fide potius acquiescens, sublimiora illa, quæ à me intelliganeur etiam puto.* Et hæc quidem Dionysius, qui tamen negauit, Apocalypsim à Ioanne Apostolo conscriptam, vt superiùs diximus, de eius auctoritate non dubitans. Rectè etiam Ioachimus Abbas de Flore hanc prophetiam omnibus aliorum Prophetarum vaticinijs anteponit: id quod tum ex auctore, qui suprà pectus Domini in cœna recubuit, ex eóque tanquam ex perenni fonte sapientiæ, altissimam rerum diuinarum cognitionem hausit, tùm ex visionum maiestate, ac splẽdore, quæ omnibus veterum Prophetarum visionibus antecellunt. Denique, ex rerũ ipsarum, de quibus agit, dignitate, poterat demonstrari, ex quo patet mirifica huius operis excellentia. Iam verò difficultas ex eo apparet, quòd reliquorum omnium vatum prophetiæ iam ferè omni ex parte completæ sint, Ioannis verò vaticinia maiori adhuc ex parte supersint implenda: quare rectè à pleriſque libri hic ille intelligitur, quem Ioannes vidit septem signatũ sigillis Apoc. 5. vt eo loco fusè disputabimus.

Operis difficultas.

Libri materia est vniuersæ Ecclesiæ à Christo fundatæ status, variáque persecutionũ genera, quas partim in sua prima origine perpessa est: partim etiam nunc patitur: partim denique ad finem mundi passura est: simúlque eiusdem Ecclesiæ illustrissimæ victoriæ, ac triumphi. Quæ omnia idcirco referũtur, vt mali à vitijs deterreantur, boni verò ad perseuerantiam in bono excitentur: neque quicquid tandem acciderit, animum despondeant, sperantes fore, vt omnes has Ecclesiæ calamitates bona sempiterna consequantur. Denique quod attinet ad partitionem, Beda præfatione sua in Apocalyp. in septem diuidit periochas, seu complexiones, in quarum prima post præfationem copiosam ad roborandam fidem fragilium, ac Domini passiones, posteriorésque glorias enumeratas, similẽ filio hominis cernit indutum, qui commemoratis ijs, quæ in septem Ecclesijs Asiæ gesta, vel gerenda sunt, generales totius Ecclesiæ luctas describit, & palmas: vbi sexto loco subijciendos Ecclesiæ Iudæos, & tentationem vniuersi orbis futuram, séque promittit citò esse venturum. In secunda, descriptis in sede Dei quatuor animalibus, & viginti quatuor senioribus agnum videt, apertis septem libri sigillis, cõflictus, & triumphos Ecclesiæ referare futuros. Tertia: Sub specie septem Angelorum tuba canentium varios Ecclesiæ describit euentus. Quarta: Sub figura mulieris parturientis, & draconis eam persequentis, eiusdem Ecclesiæ labores, & victorias aperit. Quinta: Per septem Angelos septem plagis nouissimis terram, perfundit. Sexta: Damnationem meretricis magnæ complectitur. Septima, & postrema, vxoris agni de cœlo descendentis ornatum ostendit, elegantiam etiam, atque pulchritudinem admiratur.

Libri argumentum quod.

Beda. Partitio Apocalypsis in septem quasi membra.

HYPO-

HYPOTHESIS SIVE ARGVMENTVM CAPITIS

TRIPARTITO distribuitur. In prima parte, commendatur vniuersum opus. In secunda, apponitur salutatio, vbi inseritur honorifica Christi mentio. In tertia, declaratur totius libri quasi subiectum, id est Ecclesiæ persecutio, & securitas sub typo septem Candelabrorum aureorum, in quorum medio apparuit similis filio hominis Diuinam maiestatem præseferens.

CAPVT PRIMVM.

APOCALYPSIS Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò: & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit. Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea, quæ in ea scripta sunt: tempus enim propè est. Ioannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Gratia vobis, & pax ab eo, qui est, qui erat, & qui venturus est, & à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt, & à Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo, & fecit nos regnum & sacerdotes Deo & patri suo, ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum: Amen. Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ: etiam Amen. Ego sum A, & Ω, principium, & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens. Ego Ioannes, frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patien-

tia in Christo Iesu, fui in insula, quæ appellatur Pathmos, propter verbum Dei, & testimonium Iesu, fui in spiritu in dominica die: & audiui post me vocem magnam, tanquam tubæ dicentis: Quod vides, scribe in libro: & mitte septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia, Epheso, & Smyrnæ, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphiæ, & Laodiceæ. Et conuersus sum, vt viderem vocem, quæ loquebatur mecum. Et conuersus, vidi septem candelabra aurea, & in medio septem candelabrorum aureorum similem filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem eius, & capilli erant candidi, tamquam lana alba, & tamquam nix: oculi eius tamquam flamma ignis: & pedes eius similes aurichalco, sicut in camino ardenti: & vox illius tamquam vox aquarum multarum: & habebat in dextera sua stellas septem, & de ore eius gladius vtraque parte acutus exibat: & facies eius sicut Sol lucet in virtute sua. Et cùm vidissem eum, cecidi ad pedes eius tamquam mortuus. Et posuit dexteram suam super me dicens: Noli timere: ego sum primus & nouissimus: & viuus, & fui mortuus, & ecce, sum viuens in sæcula sæculorum, & habeo claues mortis, & inferni. Scribe ergo quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hęc. Sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea, septem stellę, Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem, septem Ecclesię sunt.

COMMEN-

COMMENTARIVM PRIMVM

EXEGETICVM DE EXPLANATIONE PRÆFATIONIS IOANNIS.

Explanatio illorum verborum: Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis.

SECTIO PRIMA.

MOre prophetico Ioannes à Diuina reuelatione vaticinia sua grauissimis verbis auspicatur, cùm ait: *Apocalypsis, seu Reuelatio Iesu Christi, quam dedit illi Deus.* Sic namque ferè Prophetæ ad excitandam attentionem, cõmendandámque suorum operum auctoritatem præfari solent, ad ea se, quæ mandare literis instituunt, non rationis humanæ præsidijs, & naturalis contemplationis viribus, sed Diuino planè instinctu, & afflatu peruenisse, atque adeò illa omnia, non vt hominum inuenta, dogmatáque philosophica, sed tamquam Diuina placita, atque decreta accipi oportere. Est nihilominus inter illos in loquendi modo discrimen: quidam enim Visionem suam, alij Visiones Dei, alij Librum visionis appellant, alij factum ad se verbum Domini, quod communis est, in vestibulo statim suorum operũ enunciant. Sed nemo sanè grandiùs, nemo sublimiùs, quàm Ioannes, præfatus est, qui opus hoc, non Apocalypsim suam, sed Apocalypsim Iesu Christi nuncupauit: quantò enim Christus omnibus omninò Prophetis magis excellit, tantò est nobilius, atque præstatius opus aliquod reuelationem Iesu Christi, hoc est Iesu Christo factam, quàm visionem Esaiæ, hoc est Esaiæ ostensam, aut verbum Domini ad quempiam alium ex Prophetis factum appellare. Nam quod hoc loco Apocalypsis Iesu Christi non significet Apocalypsim, siue reuelationem à Christo factam Ioanni, quod aliquis fortasse putauerit, sed potiùs ab ipso Patre factã Christo, vt est communis sententia, ex verbis cõsequentibus exploratum est, cùm subiũgitur: *Quã dedit illi Deus palàm facere seruis suis.*

Vaticinia non hominũ inuenta, sed Dei placita.

Apocalypsis est reuelatio Christo facta, ideóque præstantior cæteris vaticinijs.

Nec verò mirum, si Ioannes ille scilicet mirabilis aquila, quam olim Ezechiel capite primo, cæteris animalibus eminere conspexit. *Et facies*, inquit, *aquilæ desuper ipsorum quatuor*, pennis librata sublimibus multò altiùs, quàm reliqui omnes Prophetæ sua vaticinia ordiatur: cùm etiam multò sublimiùs, quàm reliqui Euangelistæ, qui sapientiæ magis ordine excelluere Prophetis, in Euangelio cõ-

Ezech. 1. 11. Ioannes vt Euangelista, sic Prophetis eminentior.

scribendo sese leuissimis alis extulerit, & ab ipsius Diuini verbi in altissimo, & penitissimo Patris sinu residentis æternitate, Diuinitatéque Euangelium inchoauerit: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.* Quid porrò non sublime, non excellens ab illius ore prodire potuisset, qui in ipso Iesu pectore, in quo erant omnes thesauri Diuinæ sapientiæ reconditi, in vltima illa cœna recubuit, indéque altissimam Diuino beneficio cognitionem hausit? Tunc nimirum, vt Petri Damiani sermone 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ verbis vtar, supereminentem Diuinæ scientiæ celsitudinem diuinitùs illustrata mente concepit, cùm in sacrosancto mysticæ cœnæ conuiuio supra pectus recubuit Redemptoris. Et quia in pectore Iesv sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ recondi, ex illo cœlesti gazophylacio summam traxit, vndæ nostræ paupertatis inopiam copiosa liberalitate ditauit. Exillo, inquam, nobis ærario diuitiarum copias attulit, & in cõmunem totius mundi salutem bene prodigus erogauit. Imò super fontem perennis vitæ recubuit, vt ipse tunc semper manantia fluenta Diuinæ doctrinæ hauriret, & eadem nobis postmodùm prefixo certi temporis articulo propinaret: magnus videlicet paradisi fluuius, qui ex principali sui fontis origine profluens, & vberiori cœlestium charismatum inundatione procedens squallentia deserta humanarum mentium irrigat, & ad proferenda bonorum operum tãquàm nouarum frugum germina, vberrima fertilitate fœcundat.

Petr. Dam.

Ex Christi pectore quãta hauserit. Ioan.

Pectus Christi cæleste ærarium.

Ioannes paradisi fluuius.

III. Suboritur tamen hoc loco illa dubitatio, quo sensu Ioannes hoc opus Apocalypsim, siue Reuelationem Iesv Christi, hoc est, Iesv Christo factam inscripserit? Cùm enim Christus & quatenus Deus ex omni æternitate, & quatenus homo à primo vsque sui conceptus articulo perfectissima rerum omnium cognitione fuerit cumulatus, planè videtur tot, tantorúmque mysteriorum, quæ hoc volumine comprehenduntur, Apocalypsim, siue Reuelationem ei de nouo fieri minimè potuisse. Qua quidem in re illud imprimis est pro certo statuendum non esse hoc loco sermonem de Christo, vt Deus est: sic enim nihil ei potuit reuelari. Quanquàm enim etiam, vt Deus est, scientiam rerum omnium à Patre habeat: ea tamen cognitio nullo pacto Apocalypsis, siue Reuelatio appellari potest, cùm reuelatio comparatione eius, cui fit, sit absconditæ, & occultatæ rei manifestatio: Christo autem secundùm Diuinam naturam nihil occultum esse potuit, quippe cui, vt Deus est conuenit per naturam clara, atque euidens tametsi à Patre accepta cognitio. Vnde intelliges non secùm cohærere expositionem Bedæ, cum sentire videtur, hoc loco, cum dicitur, *Apocalypsis* Iesu Christi, *quam dedit ei Deus*, de Christo, vt Deus est, haberi sermonem, Ioannémque more suo, quæ Christi sunt, ad Patrem referre. *Cuius*, inquit, *reuelationem mysterij Ioannes more suo filij gloriam ad Patrem referens Iesum Christum à Deo percepisse testatur.* Itaque videtur existimare, sicut Christus protestatem efficiendi miracula, doctrinámque suam Patri, à quo illam per æternam generationem acceperat, tribuere consueuerat, veluti cum dicebat Ioan. 14. *Pater in me manens ipse facit opera*: & cap. 7. *Mea doctrina non est mea, sed eius, qui misit me*: ita etiam nunc, Ioannem, cognitionem rerum earum, quas hoc volumine complectitur, dicere Christum à Patre accepisse, vt Diuinam Christi scientiam per originem à Patre acceptam indicaret. Rectè quidem ista dicerentur, si de Christi scientia, atque doctrina nomine scientiæ, doctrinæque sermo haberetur: verùm cùm de Christi cognitione nomine reuelationis differatur, quæ Christo, vti diximus, secundùm naturam Diuinam fieri nequaquam potuit: (siquidem ei per naturam nihil occultum esse potuit, quod per reuelationem cognosceret) non est, cur ad rationem sempiternæ

Quomodo potuerit reuelatio Christo fieri.

Quid sit reuelatio.

Beda.

Ioan. 14. 10. Ioan. 7. 16.

piternæ à Patre originis confugiamus, cùm nequaquàm ista cohæreant, sermonem haberi de Christo, vt Deus est, & tamen aliquid ei fuisse reuelatum. Itaque exploratum esse debet, sermonem esse de Christo, vt homo est, sic enim ei facta futurarum rerum ostensio, iure optimo Apocalypsis, siue reuelatio dici potuit, quippe cuius humano intellectui secundùm naturam spectato aliquid occultum esse poterat, nisi diuino beneficio illustratus à Deo fuisset, & cumulatissima rerum omnium, quæ ad vniuersæ Ecclesiæ statum, administrationémque spectabant, cognitione perfectus: quanquàm enim propter hypostaticam humanæ naturæ cum diuino suppositi vnionem, secundum quandam, cámque maximam conuenientiam, intellectui eius creato perfecta rerum cognitio debebatur, id tamen nihil officit, quò minus ei factæ rerum futurarum præsensiones, Apocalypseos, & reuelationis nomine censeri debeant, siquidem, vti diximus, eas non natura insitas, sed diuino munere ac beneficio acceptas habuit, quibus de potentia Dei absoluta carere potuisset.

Apocalypsis seu reuelatio facta Christo, ea homo est.

Eo igitur constituto sermonem esse de Christo, vt homo est, Lyranus ita nodum dissoluendum arbitratur, appellari hoc opus Apocalypsim, siue reuelationem Iesu Christi, non quòd ipsimet Christo in propria persona facta fuerit, sed quia facta fuerit Angelo Christi personam sustinenti, Ioannémque alloquenti, qui quoniam habitu ipso, actionéque, Christum in hoc opere, non semel representat, Christi quoque illustrem nomenclationem promeruerit: itaque Apocalypsis Iesu Christi perindè dictum esse, ac si diceretur, Apocalypsis Angeli personam Iesu Christi gerentis: itaque facilè se expedit Lyranus cùm Angelo Christi personam gerenti fieri de nouo potuerit multarum rerum ostensio, atque reuelatio. Verùm hæc Lyrani responsio cum ipso contextu manifestè pugnat: etenim Ioannes Christum ab Angelo, qui sibi loquebatur perspicuis verbis distinguit, cùm ait, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò, & significauit, mittens per Angelum suum, seruo suo Ioanni*, vbi cernis, reuelationem primùm factam dici Iesu Christo, deinde à Christo missum Angelum, qui de ijsdem mysterijs Ioannem instrueret: ex quo illud exploratum relinquitur, Iesum Christum hoc loco pro ipsomet Christo, non pro Angelo Christum repræsentante, accipiendum esse, ne vnum, & eundem Angelum, seipsum mittere, absurdè fateamur.

IIII. *Nodum, quo pacto soluat Lyranus.*

Responsio. Lyrani non probatur auctoris.

Alij aliter contentionem dirimere conantur: nos illud dicendum putamus, rerum earum, quæ hoc opere continentur, Apocalypsim siue reuelationem dici à Ioanne factam Christo, non quòd eo tempore, quo hæc Ioanni mysteria ostendebantur, tunc de nouo à Patre Christo manifesta fierent, nec enim Christi scientia atque cognitio, vllam vnquam, successu temporis, accessionem recepit: sed quoniam in ipso primo suæ Conceptionis articulo, ea omnia Christo ostensa reuelatáque fuerint, quæ ipse posteà suo tempore per Angelum Ioanni in Pathmo exulanti aperiret, vt sit sensus, *Apocalypsis Iesu Christi*, hoc est, reuelatio facta Christo in primo suæ incarnationis momento, quam tunc illi dedit Deus, vt suo posteà tempore, *Palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò, mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni*: atque hæc est omnium facillima, & maximè germana horum verborum expositio.

V. *Germana expositio auctoris.*

Quando & quare reuelatio sit facta Christo.

Porrò quod subiungitur, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis*. Rupertus, Haymo, Ambrosius, Ansbertus, & alij ita accipiunt, vt *Quam*, positum sit pro *Qua*, vel secundùm *Quam*, & Græcè cùm dicitur ὃν, subaudiatur præpositio κατὰ quasi dictum sit κατὰ ὃν hoc est, secundum quam; itaque ille sit sensus, *Apocalypsis*

VI. *Rupert. Haymo. Ambros. Ansbert.*

Iesu Christi, quæ, vel secundum *quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò.* Iuxta quam expositionem, verbum *Dedit*, non ad Apocalypsim referendum est, quam Deus dedisse Christo dicatur, sed pro voluit, aut concessit, vsurpandum, quasi dictum sit, Apocalypsis Iesu Christi, qua Deus voluit, vt ille seruis suis, quæ oportet fieri citò, palàm ostenderet. Videntur verò hi auctores in hanc venisse sententiam, quoniam arbitrati sunt aptiùs ita necti contextum, & præterea duriusculam eam locutionem putabant, *Quam dedit illi Deus palàm facere seruis suis, quæ oportet fieri citò*: nec enim poterant intelligere, vnde verba illa, *palàm facere seruis suis*, congruenter penderent, nisi qua, pro quam legeretur. Sed non est cur vulgatam editionem corrigamus, aut præpositionem ὃ subaudire oporteat: aptè enim omnia cohærent, si Græcam eloquendi formulam obseruemus, quæ ita habet: Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ θεὸς δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἃ δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει: vbi τὸ δεῖξαι, hoc est, *palàm facere*, Græcorum consuetudine, pro, ad palàm faciendum, positum est, sic namque illi infinitis verborum vti solent, vnde illi aptissimus verborum nexus, sensúsque clarissimus relinquitur, *Apocalypsis Iesu Christi, quam dedit illi Deus ad palàm faciendum*, seu *vt palàm faceret seruis suis, quæ oportet fieri citò*. Sunt huius apud Græcos locutionis in sacris literis exempla quamplurima, velut Gen. 47. παροικεῖν ἐν τῇ γῇ ἥκαμεν, id est, ad habitandum in terra venimus, Exod. 2. ἔπλησαν τὰς δεξαμενὰς ποτίσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, hoc est, impleuerunt canales ad adaquandum oues patris sui. Et Psal. 18. ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδόν, hoc est, Exultauit vt gigas ad currendum viam: & Ioannis 6. πῶς δύναται οὗτος ἡμῖν δοῦναι τὴν σάρκα φαγεῖν, id est, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Mitto sexcenta alia, quæ possem adducere. Ne quis verò existimet, hanc loquendi formulam apud sacros tantùm scriptores reperiri, eámque idcircò, non ita cõcinnam, & elegantem putet, audiat Hometum in Odyssea lib. 1. ἀλλ' ὅτε δὴ ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν τῷ οἱ πεπρωμένον ἦεν ἱκέσθαι δεῦρε, hoc est, verùm cum reuolutis annis tempus illud aduenit, quod superi facto decreuerant, vt domum reuerteretur. Ex his liquidò apparet, rectè habere editionem vulgatam, contextúmque aptissimè cohærere.

Editio vulgata defenditur.

Infinitis verborum quo pacto vtantur Græci.

Genes. 47.

Idem illustratur exẽplis ex Græco contextu. Psal. 18. 6. Ioann. 6. 52.

Homer.

Explicantur illa verba; *Quæ oportet fieri citò.*

SECTIO SECVNDA.

COMMEMORATVRVS Ioannes præcipuas Ecclesiæ persecutiones, præmittit his verbis, *Citò*, seu vt Græcè est, ἐν τάχει, id est, in celeritate, siue celeriter, eas & initium, & finem habituras, sic enim exponendum est illud verbum, *fieri*, hoc est inchoari: & finiri: idémque repetit paulò pòst, cùm subiungit, *Tempus enim prope est*, quod quidem eò pertinet, vt consoletur fideles, hortetúrque ne animo concidant in laboribus vitæ præsentis: quia & ipsorum labores, & impiorum præsequentium felicitas citò finientur. Ex quo iam ea oritur dubitatio, quomodo citò inchoanda & finienda dicantur, quæ ad finem mundi euentura prænuntiantur. Constat enim, Ioannem his verbis complecti vniuersum Ecclesiæ statum à prima videlicet eius origine, vsque ad mundi finem decurrentis. Prima ratio ducitur ex incertitudine durationis mundi: cùm enim incertum sit quanto tempore duraturus sit mundus, semper timeri possunt quæ ad finem eius pertinent, quasi citò euentura. Qua quidem in re errant plerique Rabbini Hebræorum Thalmudistæ, in quibus fuit Rabbi Helias in tractatu de Sabbatho, & in tractatu de Idololatria

Laborũ breuitas solatiũ laborãtibus.

Euentura ad finem mundi cur semper timenda.

tria & super Thalmud in tractatu Senedrim, (vt refert Genebrardus initio suæ Chronographiæ) qui ausus est affirmare mundum sex mille annis duntaxat duraturum, motus leuissimis quibusdam coniecturis, quas commemorat Rabbi Isaac in primum caput Geneseos. Prima erat, quia primus versus Geneseos sexies habet literam Aleph: quæ litera mille significat. Secunda, quia Deus sex diebus mundum fabricauit, & in septimo requieuit: mille autem anni ante Deum sunt tanquam dies hesterna quæ præteriit, Psalm. 89. Et quod mirabilius est idem sibi persuaserunt grauissimi Patres: Irenæus lib. 5. aduersus hæreses cap. 28. motus posteriori coniectura: D. Hilarius canon. 17. in Matthæum, ex eo quòd Christus fuit post dies sex transfiguratus, in quibus sex diebus vult sex mille annos figurari, quos gloria omnium prædestinatorum consequatur. Iustinus Philosophus & martyr in quæstionibus ad Orthodoxos. qu. 71. D. Hieron. in expositione Epistolari Psalmi 8. ad Cyprianum, & in Comment. super 4. caput Micheæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institutionum cap. 14. motus eadem ratione qua Irenæus, Gaudentius Brixianus tractatu 10. De lectione Euangelica: eandem opinionem refert de Augustino vt verisimilem lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 7. licèt eam impugnauerit in Comentariis super Psal. 6. & 89. & epist. 89. Eandem referunt, nec refellunt Galatinus lib. 4. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 20. Picus Mirandula lib. 7. Heptapli cap. 2. Franciscus Georgius Venetus in sua Harmonia mundi, cantico 3. tono 7. cap. 7. Sex istis millibus annorum quingentos addiderunt Hippolytus, Cyrill. & Chrysost. vt auctor est Germanus Constantinopolitanus lib. de Theoria rerum Ecclesiasticarum. Verùm hæc sententia refellitur ab Aug. locis citatis, & à Beda in Psalm. 89. ea potissima & vnica ratione, quòd Christus Dominus diem iudicij occultissimum, & nulli cognitum esse docuerit: Matth. 24. & Actorum 1. Si autem post sex mille annos futurum esset iudicium, proculdubiò quilibet homo annis computatis posset eiusmodi diem certò designare.

Thalmudistæ. Genebr. Rab. Isaac. *Error circa mundi durationem.* Psal. 89. 4. Irenæus. Hilarius. *Huic errori qui faueant.* Iust. mart. Hieronym. Lactant. Gaudent. Augustin. Galatinus. Picus Mir. Geor. Ven. Hippolyt. Cyrillus. Chrysost. Germ. cōst. Augustt. Psalm. 89. *Incerta mundi duratio vnde colligatur.* Matth. 24. Act. 1.

Secunda ratio traditur à Pannonio, Haymone, Ansberto & aliis in hunc locum, quia videlicet totum tempus durationis mundi breuissimum est, si cum æternitate comparetur, iuxta illud Psal. 89. *Mille anni ante oculos tuos tanquam dies hesterna quæ præteriit.* Vnde Paulus ad Hebræos 3. Totum tempus huius vitæ vsque ad finem mundi appellauit, hodie, id est, vnum diem præsentem, illis verbis: *Adhortamini vos per singulos dies donec hodie cognominatur*, id est, dum durat vita præsens vsque ad mundi finem. Id quod D. Ambros. libr. de fide resurrectionis probat ex eo quòd Christus Dominus Matth. 20. vna die conduxit omnes operarios in vineam, dicens: *Quid hìc statis tota die otiosi? Mundi tempora*, inquit Ambrosius. *Annus vnus est, & quid mirum si annus vnus est, quando dies vna est?* Rem istam magis adhuc exaggerauit Esaias cap. 26. cum vniuersum tempus vsque ad iudicium, momentum appellauit illis verbis: *Abscondere modicum ad momentum, donec pertranseat indignatio*: sic enim locum intellexit Diuus Hieronymus in Commentariis. Strictius adhuc locutus est Regius vates, cùm nihilum esse dixit, 89. Psalm. Vbi, post verba iam citata subiunxit, *& custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt*: vbi est sermo de vniuersorum hominum vita: est autem sensus, *eorum anni erunt*, ea quæ pro nihilo habentur, videlicet, vt in Hebræo exponitur, tanquam somnium: hoc sensu, eorum anni pro nihilo reputabuntur, & veluti somnium præ fugacitate: illud autem quod præcessit: *Et custodia in nocte*, hunc efficit sensum, hominum seu vitæ huius tempus est veluti excubiæ nocturnæ, quæ celeriter desinunt, dum aliæ aliis succedant, ducta similitudine à militia, in qua quaternæ sunt excubiæ tribus horis constantes. Huc etiam pertinet locus ille Prou. 8.

Pannon. Haymon. Ansbert. Duratio mundana æternitati comparata instar vnius diei. Psal. 89. 4. Hebr. 3. 13. D. Ambr. Math. 20. 6. Esai. 26. 20. D. Hieron. Psal. 89. 4.

Breuitas vitæ humanæ quibus comparetur.

Prou. 8. 31.

Ludens in orbe terrarum: quanquam enim ex Hebræo nonnulli transferant: *Delicians in orbe terrarum*, tamen de ludo propriè sumpto exponitur à Lyrano hoc sensu: ludum faciens de orbe terrarum, duplici videlicet de causa, tum quia, vt ait Lyranus. Orbis terrarum similis est ludo pilæ, quæ ab vno ad alium transmittitur, secundùm quandam reuolutionem: regna enim, & imperia transfert Deus de gente in gentem: tum etiam quia instar ludi parum durabit. Elegans quoque est in hanc sententiam illud Oseæ 10. *Transire fecit Samaria Regem suum, quasi spumam super faciem aquæ.* Cuius loci is est literalis sensus, Samariam suis sceleribus, atque idololatria potissimùm, causam fuisse cur Deus regnum Israël omninò dissiparet: spumæ verò similitudo adhibetur, vt citò dissipatum iri demonstretur: *Sicut spuma*, inquit Hieronymus, *quæ super aquæ est, citò dissoluitur, sic regnum decem tribuum velociter finietur.* Sed præterea aduerto pulchrè omnes principes ac reges spumæ, seu potiùs bullis, quæ super aquam excitantur, conferri: sicut enim in aqua bullæ excitatæ, quò magis intumescunt, eò celeriùs euanescunt, neque earum tumor nihil aliud est, quàm celerior quædam ad exitium progressio: ita maior regum potentia atque superbia, ferè celerioris est ruinæ argumentum vt in omnibus mundi imperiis cernere licet, quæ quò magis potentia & magnitudine, instar bullarum, inflata tumuerunt, eò celeriùs ad ruinam, exitiúmque præcipitarunt: sicut etiam bullæ in aqua subinde aliæ aliis succedunt, sed eundem tandem omnes exitum habent: sic reges omnes alij alios in regnorum successione, & potestate consequuntur, sed tandem omnes sicut bullæ breuissimo temporis spatio euanescunt. Quo de argumento copiosè disserit Philo Iudæus in libro, Quòd Deus sit immutabilis, vbi inter alia: *Ante Macedonum*, inquit, *imperium, inclyta fuerat Persarum felicitas, sed vna dies tam ingenti regno finem attulit: Fuit Ægyptiorum perampla & magnifica potentia, sed nubis in modum eius felicitas præteriit. Quid Æthiopes? quid Carthago? quid Africa? quid Pontici reges? quid Europa? Asiaque, & vt compendiò dicam, totus orbis habitabilis? Nonne more nauis fluctuque dèque iactatæ marinis fluctibus, nunc aduersis ventis, nunc secundis vtitur? Nam Verbum diuinum choreas in orbe ducit, & omnes gentes circumlustrando nunc his, nunc illis imperia, vel tribuit, vel adimit. Nihil igitur est in humanis rebus præter vmbram, eámque leuissimam, sine mora præter volantem, eunt enim vltrò citróque tanquam æstuaria.* Hæc Philo, qui quidem illis verbis: *Verbum diuinum choreas in orbe ducit*, ad locum illum Prouerb. citatum: *Ludens in orbe terrarum*, mihi videtur respexisse. Rectè igitur Ioannes ex hac vitæ, laborúmque fugacitate fideles ad perseuerantiam in bono adhortatur. Quo eodem argumento vtitur Regius vates Psal. 39. cùm ait: *Sustinentes autem Dominum, ipsi hæreditabunt terram, & adhuc pusillum, & non erit peccator.* In quem locum D. Augustinus: *Ne forte*, inquit, *quia dictum erat, sustinentes autem Dominum sustinentiam istam longissimam putes continuò subiungitur, adhuc pusillum & non erit peccator.*

Lyranus.

Principatuũ item quibus Oseæ 10. 7.

Hieronym.

Principes ac reges bullæ comparãtur.

Philo.

Eorumdem breuitas pulchrè describitur.

Psalm. 36. 9.

Augustinus.

III. Secundò, Notandum est verbum illud, *Oportet*, Cùm enim sermo sit de Ecclesiæ persecutionibus, laboribúsque iustorum, mirum est, quod dicitur, *Oportere* seu necesse esse, vt fiant. Et quidem quod attinet ad Ecclesiam vniuersam, missis interim aliis rationibus, quæ in decursu huius operis sæpe incidunt, necessitatis huius ratio ea traditur à Patribus ferè omnibus, & instituto Ioannis progressum Ecclesiæ describentis est maximè consentanea, quòd Ecclesia persecutionibus ipsis augescit: quam ob causam Iustinus in Dialogo cum Tryphone, persecutionem Ecclesiæ, putationi vineæ comparat. *Vt enim*, inquit, *vineæ putatione ad vbertatem prouocantur, ita Ecclesia persecutionibus crescit.* Tertullianus in Apologetico, cap. vlt. *Plures*, inquit, *efficimur, quoties metimur vobis, semen est sanguis*

Persecutionibus augescit Ecclesia. Iustinus.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

quis Christianorum. Atque ad hanc fœminis similitudinem alluſit D. Leo ſerm. 1. de ſanctis Petro & Paulò, cùm dixit: *Non minuitur perſecutionibus Eccleſia, ſed augetur, & ſemper Dominicus ager ſegete ditiore veſtitur, dum grana quæ ſingula cadunt, multiplicata naſcuntur.* Eôdem pertinet quod ait D. Chryſoſtomus, ſerm. in Iuuentium, & Maximum martyres. *Sicut*, inquit, *plantæ rigatæ magis creſcunt, ita & fides noſtra oppugnata magis floret, neque horti aquis irrigati ita germinant, vt Eccleſia, ſi martyrum ſanguine irrigentur.* 1. D. Leo. Chryſoſt.

IIII. Præterea, ea etiam eſt ratio communis Patrum, oportere ſcilicet Eccleſiam varijs perſecutionibus exerceri, vt diuina virtus in Eccleſia tuenda aduerſus omnes perſecutionum impetus magis eluceat: enimverò tantùm abeſt, vt Eccleſia perſecutionibus fracta corruerit, vt ipſa potiùs tyrannorum eam perſequentium vires fregerit. Id quod multò antè eleganti ſimilitudine prædictum fuit à Zacharia, cap. 12. *Et erit in die illa, ponam Hieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, conſciſione lacerabuntur*, cuius ſimilitudinis elegantiam exponit D. Hieronymus in commentarijs ſuis ſuper Zachariam. *Mos*, inquit, *eſt vrbibus Paleſtinæ, & vſque hodie per omnem Iudæam vetus conſuetudo ſeruatur, vt in viculis, oppidis, & caſtellis, rotundi ponantur lapides grauiſſimi ponderis, ad quos iuuenes exercere ſe ſoleant, & eos pro varietate virium ſubleuare; alij ad genua, alij ad vmbilicum, alij ad humeros, & caput, nonnulli ſuper verticem, rectis iunctiſque manibus magnitudinem virium demonſtrantes, pondus extollunt. In arce Athenienſium iuxta ſimulachrum Minervæ vidi ſphæram æneam grauiſſimi ponderis, quam ego pro imbecillitate corpuſculi mouere vix potui: cum autem quærerem quidnam ſibi vellet, reſponſum eſt ab vrbis eius cultoribus, athletarum in illa maſſa fortitudinem comprobari. Senſus ergo iſte eſt; Ponam Hieruſalem cunctis gentibus quaſi grauiſſimum lapidem ſubleuandum, leuabunt quidem eam, & pro virium varietate vaſtabunt: ſed neceſſe eſt vt dum leuatur in ipſo nixu, & leuatione ponderis grauiſſimus lapis ſciſſuram aliquam in leuantium corporibus derelinquat. Super Eccleſia verò ſic interpretari poteſt, quòd cuncti perſecutores, qui contra domum Domini dimicarunt, inebrientur eo calice, quem vniuerſis gentibus propinat Hieremias, vt bibant, & inebrientur, & cadant, & vomant, & inſaniant.* Hæc Hieronymus. Eccleſia patiendo tyrannos vicit. Zach. 12. 3. Hieronym. Explicatur Zachar. locus & illuſtratur.

V. Quod verò attinet ad vnumquemque Sanctorum, cur oporteat eos laboribus exerceri, fusè diſſerit Chryſoſt. homil. 1. ad populum Antiochenum, expendens illud Pauli ad Timotheum, cùm eum hortatus fuit, vt modico vino vteretur propter frequentes ſtomachi infirmitates, vbi quamplurimas huius neceſſitatis cauſas enumerat, quas breuiter perſtringemus. Prima eſt. Ne arrogantia Sancti extollantur propter meritorum & miraculorum magnitudinem, iuxta illud Pſal. 118. *Bonum mihi, quia humiliaſti me.* & 2. ad Corinth. 12. *Ne magnitudo reuelationum extollat me, datus eſt mihi ſtimulus carnis meæ, &c.* Secunda. Ne cæteri de ipſis maiora cogitent, quàm humana patitur conditio, eiſque aliquid diuinitatis ineſſe arbitrentur. 2. ad Corinth. *Parcè autem ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me* Tertia. Vt mira Dei virtus per debilia inſtrumenta operantis eluceat, iuxta illud 2. ad Corinth. 12. *Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.* Vbi *virtus*, pro fortitudine ſumitur, cùm ſit Græcè δύναμις. Sic Pharaonem & Magos per ciniphes in ſuæ potentiæ admirationem conuertit Exod. 8. Et trecentis viris iiſque timidiſſimis, vt notat Theodoretus in quæſtionibus ſuper librum Iudicum (quanquam id ex contextu non rectè colligit) innumerabilem Madianitarum multitudinem duce Gedeone fugauit. Iudic 9. Vnde apud Ioëlem, cap. 2. Erucam magnam virtutem ſuam appellat, vt aduertit idem Chryſoſt. homil. 8. in cap. 4. 2. ad Corinth. Quarta, vt Sanctorum virtus, & pa- Sanctos laborib. exerceri cur oporteat ex Chryſoſt. Prima cauſa. Pſal. 118. 71. 2. Cor. 12. 7. Secunda. 2. Cor. 12. 6. Tertia. 2. Cor. 12. 9. Exod. 8. 18. Iudic. 7. 23. Ioël. 2. 25. Quarta.

Iob. 1. 10. tientia non mercedis causa Deo seruientium declaretur, vt patet in Iob: de quo Sathan ad Deum dicebat cap. 1. *Nunquid Iob frustra*, id est gratis, *timet Deum? non ne tu vallasti eum, ac domum eius vniuersámque substantiam per circuitum?* Tunc verò dominus, vt ostenderet, Iobum non mercedis alicuius gratiâ virtutem colere,

Quinta. permisit vt à Sathana bonis omnibus spoliaretur. Quinta. Vt de resurrectione cogitemus? Dum enim Deus dilectos suos in hac vita affligi patitur, planè signi-

1. Cor. 15. 19. ficat, expectandam esse alteram, in qua digna eorum laboribus præmia tribuantur. 1. ad Corinth. 15. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Et iterum. *Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi,*

Ibidem 32. *quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* In hunc sensum interpretatur D. Chry-

Rom. 5. 4. *Sexta.* sostomus illud ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem,*

Matth. 5. 11. *probatio autem spem*, id est, *resurrectionis.* Sexta. Vt alij exemplo sanctorum ad patientiam excitentur, iuxta illud Matth. 5. *Beati estis, cùm maledixerint vobis homines,*

Tob. 2. 12. *& persecuti vos fuerint, gaudete, & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlo, sic*

Vir patiens legitimus Dei filius. *enim persecuti sunt Prophetas, qui fuerunt ante vos.* Et Tob. cap. 2. *Hanc tentationem ideo permisit Dominus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Intelligentes nimirùm, illum non nothum, sed legitimum esse Dei filium, qui in hac vita laboribus exercetur: quo argumento vtitur Paulus ad

Heb. 12. 7. Hebr. 12. *Tanquam filys*, inquit, *vobis offert se Deus, quis enim filius, quem non corripit pater? quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri, & non filij estis*, vbi, pro, *adulteri*, legendum est, *adulterini*, cùm habeatur Græcè νόθοι, id est spurij, & illegitimi: atque eam puto esse causam, cur Paulus Titum

Ad Tit. 1. 4. *Septima.* *Chrysost.* filium suum legitimum appellarit, quoniam scilicet, multos, sicut idem Paulus, propter fidem, labores, & persecutiones tolerabat: etenim vbi nos legimus, cap. 1. epist. ad Titum, *vero dilecto filio*, habetur Græcè γνησίῳ τέκνῳ, id est, legitimo filio. Septima. *Ne quando exhortamur vos*, inquit Chrysost. *ad illorum virtutem, alterius ipsos naturæ fuisse cogitantes ob gestorum magnitudinem, torpeatis.*

Iacob. 5. 17. Quo argumento vsus est Iacobus Apostolus cap. 5. suæ Canonicæ cùm dixit,

Octaua. *Helias homo erat in passionibus similis nobis.* Octaua. Vt discamus, quos beatos, quos

Psal. 143. 13. miseros, putare debeamus, iuxta illud Psal. 143. *Promptuaria eorum plena, eructantia ex hoc in illud, oues eorum fœtosa abundantes in egressibus suis: Beatum dixerunt populum,*

Postrema. *cui hæc sunt.* Tu verò Regie vates quid sentis? *Beatus populus cuius Dominus Deus*

2. Cor. 4. 17. *eius*, id est, non pecunijs affluens, sed pietate glorians. Nona, & postrema, vt co-

Pauli pulchra antithesis. ronæ illis augeantur iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Id quod in præsenti est momentaneum, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Quo loco obseruanda est elegans Apostoli antithesis, nimirùm, id, supra modum: in præsenti, in sublimitate, momentaneum, æternum: leue, pondus: tribulationis, gloriæ: est, operatur. Porrò aduerte, pro eo quod vulgatus transtulit, *Supra modum in sublimitate*, haberi Græcè καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολήν, hoc est ad verbum, secundum excellentiam, per excellentiam, seu

Hyperbole verissima. secundum hyperbolem: per hyperbolem: qua conduplicatione epitasis exprimitur, vt indicetur, magnitudinem gloriæ superare magnitudinem laborum huius vitæ, si secundùm se spectentur, maximo quodam excessu, & maximè hyperbolico interuallo. Idcirco enim bis hyperbole geminatur, quæ tamen hyperbole verissima est, cùm diuinæ nitatur promissioni: non sicut hominum promissiones, qui montes aureos, & multò maiora quàm tribuant, pollicentur per hyperbolem scilicet, quæ meritò apud illos, ementiens superiectio describitur.

Expositio

Expositio illorum verborum, *Et significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testimonium perhibuit Verbo Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcumque vidit.*

SECTIO TERTIA.

VT tota hæc sententia fiat illustrior, eiúsque cum superioribus nexus intelligatur, sunt priùs nonnulla necessariò explicanda. Atque illud imprimis docendum, quo sensu verbum, *significauit*, accipere oporteat. Etenim plerique existimarunt, pro signauit, seu sigillo obsignauit, positum esse. In his Rupertus, *significauit*, inquit, *hoc loco idem est, ac si diceret, signauit, id est quibusdam imaginum signis clausit.* Idem putauit Ambrosius Ansbertus, qui cùm sibi illud obstare arbitraretur, quòd non signauit, sed *significauit*, dictum esset, bellè sibi nodum vir alioqui doctus dissoluere visus est, occurrens more scripturarum, syllabam, numerum crescere, *sicut*, inquit, *in beata Redemptoris passione non est dictum, colaphis eum cæderunt, sed cæciderunt*, quasi aptè, cædetur, dici potuisset. Tum verò in eo hi auctores valdè laborant, quomodo cum paulo antè præcessisset, *Palam facere seruis suis*, & *in fine* Apocalypsis præcipiatur Ioanni, *Ne signaueris verba prophetiæ huius*, nisi dò tamè dicatur, signauit, hoc est sigillauit seruo suo Ioāni. I. *Significare hîc quid. Ruper.* *Ansbert.*

Et verò nos inficiari haud possumus, verbum Græcum σημαίνω, quo vtitur hoc loco Ioannes, est enim Græcè pro, *significauit*, ἐσήμανεν, tantùm pro significare, sed etiam pro sigillo obsignare, vsurpari: quamquam enim Græcè σφραγίζω & σφραγίζομαι propriè sit signare, & sigillo obsignare, vnde σφραγὶς sigillum dicitur, & σημαίνω, communiter sit significare, tamen sæpe σημαίνω idem est, quod σφραγίζω, sic namque vsurpauit Pausanias in Laconicis, vbi agēs de rege Polydoro regis Alcamenis filio, sic ait: ὃν ἐς τοσοῦτο τιμῆς προήχασιν, ὥστε οἱ τοὺς ἀρχὰς ἔχοντες ὁπόσα δεῖ σημαίνεσθαι, ἐς Πολυδώρου σημαίνοντα εἰκόνι, hoc est, quem tanto honore Lacedæmonij præ alijs regibus affecerunt, vt magistratus quæcunque obsignare est necesse, Polydori imagine obsignent: qua eadem significatione affine verbum σημειόω, in sacris etiam literis vsurpatur, veluti Psalmo 4. vbi pro eo quod nos habemus, *Signatum est super nos lumen vultus tui Domine*, habent 70. ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε. Cæterum addimus σημαίνειν, hoc loco non esse sigillo obsignare, sed significare, vt rectè vertit interpres, quoniam licet apud Pausaniam iam citatum, alióque prophanos autores, pro obsignare, interdum ponatur, nusquam tamen, quod sciam, in sacris literis in ea significatione acceptum reperitur: non est autem aliquid, quod nos cogat, hoc tantùm loco præter scripturæ consuetudinem, pro obsignare, positum esse, confiteri: quare *significauit*, idem est, atque indicauit, ostendit, declarauit: simúlque ille scrupulus eximitur, qui Rupertum, & alios pungebat, quomodò obsignauit dictum esset, cùm paulò antè dictum fuisset, *Palàm facere seruis suis.* Deinde additur, *Mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Illud *seruo suo Ioanni*, potest & ad *significauit*, & ad *mittens*, referri: vt sit sensus: Christum hanc Apocalypsim significasse seruo suo Ioanni, misso ad illum Angelo, qui eam illi indicaret: aut hanc Apocalypsim significasse misso Angelo ad seruum suum Ioannem: sed vtrouis modo accipias, idem semper sensus redditur. Ex his verbis Arethas diuinitatem Christi optimè colligit, cui videlicet & Angeli famulentur, & sancti seruiant: itaque ait, cùm anteà Ioannes de Christo, vt homo est, locutus fuisset, cùm dixit *Iesu Christi*, eorum mysteriorum, quæ II. *Significare. nusquam in sacris pro obsignare.* *Significare hîc idē quod indicare.* *Psalm. 4.7.* *Christus Deus & homo.*

hoc opus complectitur, factam à Deo reuelationem fuisse, modo eiusdem diuinitatem explicasse, cùm se eius seruum, & Angelum famulum appellauit.

III. Denique subiungitur, *Qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Iesu Christi quæcunque vidit.* Græcè est, ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσα εἶδε hoc est, qui testificatus est verbum Dei, & testimonium Iesu Christi, quæcunque vidit: Vbi imprimis aduerte, verbum ἐμαρτύρησε ad omnia sequentia pertinere, vt dicatur Ioannes testificatus verbum Dei, & testificatus testimonium Iesu Christi, & testificatus quæcunque vidit. Per verbum Dei, Christum ipsum intellige, quem Ioannes, & verbum, & verbum Dei appellare consueuit, veluti in principio Euangelij, *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum.* Et Apocalyp. 19. *Et vocatur nomen eius Verbum Dei.* Sed quæres, de quó-nam testimonio loquatur Ioannes, quod de Verbo Dei, hoc est de Christo perhibuerit. Plerique vt Diuus Ambrosius, Rupertus, Ansbertus, & alij existimant, sermonem esse de ipso Ioannis Euangelio, in quo ipse illustrissimum de Christi diuinitate testimonium præbuit, cùm dixit: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum:* & paulò post, *Et vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre plenum gratiæ, & veritatis:* quæ nobis expositio non probatur, cum initio horum commentariorum ostensum sit, Ioannem Euangelium non antè, sed post Apocalypsim scripsisse: quò fit, vt cùm hoc loco dicit, se testimonium perhibuisse Verbo Dei, nullo pacto ad Euangelium, quod nondum ediderat, respexisse, credendus sit. Existimamus loqui Ioannem de testimonio, quod prædicatione sua de Christi diuinitate, & operibus admirandis perhibuit, propter quod testimonium fuit in feruentis olei dolium coniectus, & in Pathmon insulam relegatus. Et quoniam, vt suo loco dicemus, illustre quiddam est, & magnificum, Christum non tantùm prædicando, sed etiam patiendo testari, idcircò Ioannes hanc veluti notam nomini suo, vt potè nobilem, & gloriosam adnectendam putauit, ex qua tanquam discipulus ille à Christo dilectus, & verus eiusdem Christi amator dignosceretur.

Per verbum Dei quid intelligat Ioannes.

D. Ambr. Rupertus. Ansbert.

Ioannes testimonium perhibuit prædicando, & patiendo.

IIII. Difficiliorem explicatum habet, quod sequitur: *Et testimonium Iesu Christi:* Nonnulli recentiores sic interpretantur, vt sit explicatio eius, quod præcesserat. quòd nimirùm Verbum illud Dei, de quo perhibuerat testimonium, sit ipse Iesus Christus, quasi dictum sic: Testimonium quod perhibuit Verbo Dei, est testimonium Iesu Christi, cùm idem sit Verbum Dei, & Iesus Christus. Apta esset interpretatio, si ita sine interposita coniunctione legeremus, *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, testimonium Iesu Christi*, tunc enim verba illa, *Testimonium Iesu Christi*, per appositionem dicta viderentur, illo sensu; qui testimonium, inquit perhibuit verbo Dei, quod est testimonium Iesu Christi, seu de Iesu Christo testimonium perhibere: verùm cùm coniunctio, *Et*, Græcè, & Latinè intercedat, legendúmque sit hoc modo. *Qui testimonium perhibuit Verbo Dei, & testimonium Iesu Christi*, duriuscula videtur eiusmodi interpretatio. Alij aliter exponunt, sed non rectè etiam textum connectunt. Nobis non displicet Nicolai Zegeri expositio, testimonium Iesu Christi hoc loco, non pro testimonio à Ioanne perhibito, sed à Christo per passionem dato, accipiendum esse, subaudiendúmque, vt superiùs diximus, verbum ἐμαρτύρησε & ita legendum, qui testificatus est testimonium Iesu Christi: illúdque significare Ioannem, se non solùm de diuinitate Christi, eiúsque operibus admirandis testimonium perhibuisse, sed de eius etiam passione, quam μαρτυρίαν id est, testimonium appellat, eo

Per testimonium Iesu Christi, quid recentiores.

Zegeri expositio præfertur.

planè

planè sensu quo obitus eorũ, qui pro Christo mortem oppetunt, martyrium, hoc est testimonium, & eos martyres, hoc est, testes nuncupamus: idem enim est, Græcè ἡ μαρτυρία siue τὸ μαρτύριον, ac Latinè testimoniũ, & μάρτυρ idẽ quod, testis, quæ appellatio aptissimè quadrat in eos, qui pro fide sanguinem vitámque profundunt, quoniam sic fidem, quam corde tenent, moriendo testificantur. Ita igitur totum hunc locum accipe, significauit mittens per Angelum suum seruo suo Ioanni, qui testificatus est verbum Dei, hoc est, de Christi diuinitate testimonium præbuit, & testificatus est etiam testimonium, siue martyrium Iesu Christi, quod in sua humanitate moriendo perfecit, hoc est, de passione etiam, & morte eiusdem Christi testimonium perhibuit: atque adeo vtramque Christi naturam diuinam scilicet, & humanam testatus est: cum, qua expositione concinit quod ipse Ioannes posteà in Euangelio conscripsit. Nam cùm post descriptam Christi passionem & mortem, tandem latus eius apertum, ac sanguinem, & aquam ex eo perfluxisse, dixisset, statim subiunxit cap. 19. *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius.* Possumus etiam sic interpretari, testificatus est testimonium Iesu Christi, hoc est: testimonium perhibuit de prædicatione Iesu Christi, quæ testimonium dicitur, quoniam Christus sua prædicatione veram Dei cognitionem & fidem ad salutem necessariam testabatur, iuxta illud apud Ioannem cap. 18. *Ego ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati.* *Christi prædicatio quid testabatur.*

Denique addit Ioannes, *Quæcunque vidit*: Græcè est ὅσα τε εἶδε, id est, & quæcunque vidit: licet sine coniunctione legamus, sæpe enim apud Græcos particula τε, redundat & magis ornatus, quàm connectionis gratia, adhibetur, idem sensus efficitur, docet enim Ioannes se ea, quæ de Verbo Dei testificatus est, non ab aliis prioribus magistris accepisse, sed per se ipsum vidisse: quod quidem eò dicit, vt maiorem fidem dictis suis, & operibus conciliet. In nonnullis exemplaribus Græcis, vt auctor est Arethas additur, καὶ ὅσα ἠκουσε καὶ ἅπτα εἰσι, καὶ ἅπτα δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, hoc est, & quæcunque vidit, & quæcunque audiuit, & quæcunque sunt, & quæcunque oportet fieri post hæc. Sed ea tamen superuacanea sunt, nec in correctioribus exemplaribus habentur, quæ secutus est vulgatus interpres. V. *Testis oculatus præstat auritis. Arethæ additio reiicitur.*

Porrò cum ait. *Quæcunque vidit*, quamuis plerique velint, loquitur de iis, quæ ad humanitatem Christi, tum de iis, quæ ad eiusdem diuinitatem pertinent, quorum illa carnis, hæc mentis oculis conspexit, tamen præcipuè videtur ea intelligere, quæ exterius à Christo gerebantur, cuiusmodi erat prædicatio, miracula, & ea quæ in eius passione, & morte acciderunt: Hæc enim potissimum *videndi* verbum complectitur, si paulò fusiùs sumatur, extendatúrque vt sæpe aliàs in sacris literis, ad reliquos corporis sensus: siquidem Ioannes non tantum de illis operibus loquitur, quæ ipse oculis vsurpabat, sed de illis etiam quæ auditu percipiebat, cuiusmodi erat Christi doctrina: quæcunque igitur hac ratione vidit sua prædicatione testatus est. Quod si quis illud opponat, quod ipsemet Ioannes, ad calcem sui Euangelij scriptum reliquit, se non omnia, quæ Christus gessit in terris, mandasse literis, quin potiùs multa alia, imo & innumera reliquisse, quæ si singillatim scriberentur, infinitis propemodum libris opus esset, atque adeò illum non omnia quæ vidit vel scripto vel prædicatione testificari potuisse, respondendum est illum cum ait, *Quæcunque vidit*, non omnia planè quæ vidit mathematico more intellexisse, sed ea duntaxat, quæ ad Ecclesiæ doctrinam, salutémque fidelium requirebantur. Atque hæc de superiorum verborum nexu, & expositione dicta sint, quæ quoniam multum negotij facessunt interpretibus, aliquantò minutiùs expendenda putauimus. VI. *Quæ sint ea quæ Ioannes vidit.* *Obiectio.* *Respõdetur*

Beatus qui legit, & audit verba prophetiæ huius, & seruat ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim prope est.

SECTIO QVARTA.

QVAMVIS modò Græcè sint μακάριος ὁ ἀναγινώσκων καὶ οἱ ἀκούοντες καὶ τηροῦντες, id est, Beatus, qui legit, & qui audiunt, & seruant, vulgatus tamen haut dubiè legit in correctioribus exemplaribus ὁ ἀκούων καὶ τηρῶν, hoc est, *Qui audit & seruat*: quare non est cur mysterium in ea numerorum diuersitate quæramus: legere ad peritos, audire ad simplices, seruare ad vtrosque pertinet. Arethas existimat, audiendi verbum hoc loco perfectam auditionem cum obseruatione coniunctam adsignificare: sic enim ait, Beatos appellat circunspectè admodum non legentes duntaxat, sed & audientes, efficaci videlicet, & in opus prodeunte auditione. Quę tamen expositio nobis non placet, quamuis enim audire sæpe in sacris literis, pro audire obtemperando sumatur, hoc tamen loco non ita accipitur, alioqui superuacaneum esset, quod sequitur, *Et seruat ea, quæ in ea scripta sunt.* Hoc loco abutebatur Lutherus ad eleuandam libri huius auctoritatem, quia, vt aiebat, Apocalypsis asserit fore beatos eos, qui seruant, quæ in ea scripta sunt, cũ tamen nemo intelligat, quænam illa sint, propter summam libri obscuritatem: nec enim videbat, quamuis multa sint in hoc opere vaticinia obscurissima, permulta tamen etiam esse præcepta clarissima, vt de constantia in persecutionibus, de execrandis hæreticis, de patientia, de fide retinenda, de metuendis diuinis iudiciis, denique de amandis promissis cælestibus.

Expositio Arethæ non probatur auctori.

Lutherus.

Primò. Notandum est, ex hoc loco rectè colligi, non satis esse ad salutem scire Dei præcepta, nisi etiam obseruentur, iuxta illud ad Rom. 2. *Non auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.* Et Iacob. 1. *Estote factores verbi, & non auditores tantùm fallentes vos metipsos.* Eam ob causam diuina mandata appellantur vię in sacris literis, quia per ea incedendum est obseruationis pedibus, quemadmodum testatur Regius vates Psalm. 118. *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* Et iterum, *Viam mandatorum tuorum cucurri.* Vnde claudi appellantur ij, qui cùm fidem & doctrinam habeant, operibus carent: at certè prauis operibus, quasi tibiis affectis innituntur, iuxta illud 3. Reg. 18. *Vsquequo claudicatis in duas partes?* quem locum ita Septuaginta transtulerunt, *Vsquequo claudicatis in ambobus poplitibus vestris?* seu vtroque pede, fidei videlicet, & operum: quæ obseruatio est D. Augustini in quæstionibus super Euangelia, quæst. 19. & Ruperti in cap. 4. Michææ, vbi Hierusalem appellatur ciuitas claudicans, quo loco docet Rupertus, Iacob Patriarcham in figuram Iudaici populi altero pede claudicasse, id quod etiam in eandem sententiam exposuit D. Gregorius lib. 19. Moralium cap. 21. super illa verba Iob, cap. 29. *Oculus fui cæco, & pes claudo.* Rectè inquit, *potest cæco Gentilis populus, claudo autem Iudaicus comparari: Gentilis quippe quasi oculos non habuit, quia non recepta lege non vidit, quò ire debuisset, at contra Iudaicus, habens oculos, claudus fuit, quia legem quidem tenuit, sed in ea gressum recti operis non tetendit: alias enim voce Domini dictum non fuisset*, Psal. 17. *Filij alieni inueterati sunt, & claudicauerunt à semitis suis.* Itaque pes recti operis pedem fidei, siue doctrinæ, quasi fulcit, quia nimirum fides operibus nititur ne omninò corruat: quod eleganter dictum est à Paulo ad Hebr. 10. illis verbis, *Iustus ex fide viuit: Quod si se subtraxerit non placebit animæ meæ.* Quem locum expendens Turrianus noster libro 4. pro epistolis Pontificiis cap. 4. *Non dixit*, inquit, *si non crediderit, sed si*

Rom. 2. 13.

Obseruatio præceptorũ.

Psal 118. 1. Dei mãdata Ibidem 32.

3. Reg. 18. 3. Fides sine operibus quid.

Augustinus. Rupert.

Iob. 29. 15. Gentilis populus cæcus, Iudaicus claudus, ex Greg.

Psal 17. 46. Opus bonum per fidem. Hebr. 10. 38.

Turrian.

sed si se subtraxerit, nimirum fidei, ille autem fidei se subtrahit, qui fidei per [illegible] *non obedit, atque ita illam facit corruere, quod Apostolus statim declarat, subiungens, ne non summus subtractionis filij in perditionem, sed obedientiæ in acquisitionem animæ. Cernis non dixisse, sed fidei, quia non fidem, sed obedientiam opposuit subtractioni fidei.* Habemus etiam huius rei typum apud Ezechielem cap. 1. vbi sub [illegible]is illorum quadriformium animalium manus hominis apparuerunt, quia nimirum fides & cognitio rerum Diuinarum, qua veluti alis in altum efferimur, manu, id est, operatione, & obseruatione mandatorum niti & sustentari debet. Denique qui legem non seruat, negat ei (tanquam Domino, & viro mulier) debitum famulatum. Nam quod lex sit veluti Dominus, & vir, ius habens in eos, quibus est imposita, docuit Paulus ad Rom. 7. cùm dixit, *An ignoratis fratres, scientibus enim legem loquor, quia lex dominatur in homine quanto tempore viuit: nam quæ sub viro est mulier, viuente viro, alligata est legi.* Quanquam enim & Græcè, & Latinè ambiguum sit, num illud, *viuit*, ad legem an ad hominem referri debeat: tamen Origenes li. 6. in epist. ad Rom. ad legem refert, vbi sic Pauli locum explanat, *Nunquid*, inquit, *ignoratis, quia lex vnicuique mancipato, & seruienti sibi dominatur, sicut vir iunctæ mulieri? sed sicut virum, cui subiecta fuerat mulier, si accidat mori, liberat efficitur mulier, ita is qui sub lege est, si accidat legem mori, ab operibus legis liber efficitur.* Hæc ille. Itaque Origenes legem viro, hominem subiectum legi, mulieri comparat: sicut igitur mulier dum vir eius viuit, non debet sese ab eius subiectione & obsequio subtrahere, ita vir dum lex viuit, hoc est, vim obligandi obtinet, debet sese ei per obseruationem, & opera subiicere. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus *Dominatur*, haberi Græcè κυριεύει quod non tantum significat dominari, sed ius & auctoritatem habere: vt intelligas eum, qui legem nouit, nec tamen seruat contra ius facere legis, eique auctoritatem debitam detrahere, quæ tunc retinetur, cum non tantùm noscitur, sed etiam impletur. Cæterùm de hoc argumento sæpe sese offeret in hoc opere occasio disserendi.

Origenes. Dominium legis cui sit subiectum.

Auctoritas legi qui detrahant.

II.

Secundò. Addit Ioannes, *Tempus enim propè est*, quod dupliciter exponi potest; vno modo, vt dicatur esse propè vltimum mundi tempus, si breuitas huius vitæ cum æternitate conferatur, vt supra diximus. Altero, quemadmodum vult Arethas Episcopus, vt dicatur esse propè, si consideremus amorem, desiderium que iustorum, plurima pro Christo, & longissimo tempore patiendi: vndè etiam breue spatium illis videtur, quod vsque ad mundi finem excurret. ἐγγὺς, inquit Arethas: ὁ καιρὸς τῆς μακαριότητος τῶν διὰ πόνων δρᾶν ἀγαπῶντας τὴν φυλακὴν τῶν ἐντολῶν δι' ὃν διὸ τὸ ἀνεκδοτον τὸ τούτων ἐπὶ τοσοῦτον παρατείνεται αὐτοῖς ἐργασίας, ὡς εἰς ὀλίγον χρόνον ἡδονὴν τὴν ἄπρακτον νομισθῆναι. Quæ ita Latinè poteris reddere, Tempus propè est beatitudinis, hoc enim ex ignita charitate proficiscitur eorum, qui Dei mandata custodiunt: atque idcircò perseuerantia operandi circa hæc illis accedit, vt temporis prorogationem, instar rationem ve pro nihilo ducant: sic Iacobo Patriarchæ septem anni, quo pro Rachele seruiebat, pauci dies videbantur præ amoris magnitudine. Gen. 29. Quod si quis quærat, cur Iacobo septem illi anni pauci dies præ amoris magnitudine viderentur, cum potiùs amor efficiat, vt amatæ rei dilatio, quantumcumque breuis, longa amanti videatur; respondet Aug. in qq. super Gen. q. 88. *Quod scriptum*, inquit, *est, seruiuit Iacob pro Rachele annis septem, & erant in conspectu eius velut pauci dies, eo quòd illam diligebat, quærendum quomodo dictum sit, cum magis etiam breue tempus longum esse soleat amantibus: dictum est ergo propter laborem seruitutis, quem facilem & lenem amor faciebat.* Idcircò autè additum est hoc à Ioanne, ne videlicet iustus animum contrahat, existimans diu

Iustorum patiendi desiderium.

Gen 29. Dubium.

Solvitur ex Aug. vltimo

sibi esse cum suis hostibus dimicandum: quin potiùs ingentes animos sumat, intelligens propè esse illud tempus, quo emenso, laborioſæ huius vitæ curriculo, coronam gloriæ consequatur: quemadmodũ & improbi digna suis sceleribus supplicia, qui etiam his verbis deterrentur. Et multò magis conuenit hæc ratio cum ea viæ similitudine paulò ante à nobis tradita: gaudens enim iter facit, qui partum sibi iam vix conficiendum intelligit. Hoc eodẽ argumẽto vtitur Apost. ad Hebr. 10. cùm ait, *Sed consolantes & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem.* Qui locus de die iudicij planè intelligitur, eúmque expendens D. Greg. lib. 5. Moral. c. 3. *Qui thesaurum*, inquit, *effodiente[illegible]runt, quanto sunt viciniores ad finem, tanto se exhibet ardentiores*: quasi dixerit, the[illegible]um quæritis, sed eò quærere ardentiùs debetis, quò iam iuxta quæsitum aurum propiùs peruenitis. Hæc Gregor. Eôdem pertinet illud ad Rom. 13. *Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere, nunc enim propior est nostra salus quam cum credidimus, nox præcessit, dies autem appropinquauit, abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, &c.* Vbi Apostolus ex eo, quòd transacta nocte superiorum temporum, incipiat dies legis gratiæ, magis ac magis illucescere, propter aduentum Christi solis iustitiæ, atque adeò propiores iam simus ad salutem gloriæ recipiendam, argumentatur ad sectandam maiori conatu, & contentione morum probitatem. Sic hunc locum interpretatur Origenes lib. 9. comment. in Epist. ad Rom. *Sciendum*, inquit, *est aduentum lucis huius & diei duplici modo accipiendum, & generalem omnibus, & vnicuique specialem: generalis lux, dies que omnibus aderit, cum futuri seculi tempus aduenerit, ad cuius comparationem præsentis huius mundi spatium tenebræ appellantur: quod tempus labentibus quotidie diebus appropiat, & ideò nostra salus quotidie sit propior: sicut & Dominus cum consummationis mundi signa distinguens dixit, Cum videritis hæc omnia, leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra.* Hæc, & alia deinceps Origenes. Porrò aduerte illud quod præcessit, *Et hoc scientes tempus*, posse quoque ita explicari, vt vim habeat exaggerandi: adhortetúrque nos Apostolus ad amorem proximi, de quo paulò antè disseruerat, & ad omnia vitia resecanda, quæ posteà commemorat, illa recordatione, quòd tempus sit gratiæ, nouæque legis à Christo constitutæ, in qua plus sanctitatis exigitur, quàm in lege naturæ, & veteri exposceretur: quasi dicat: Et hoc, inquit, debetis libentiùs præstare, considerantes tempus in quo estis: simile m emphasim habet illa locutio, qua in aliquem ita inuehimur, seruis libidini, & hoc tempore Quadragesimæ? Et enim illud *Hoc*? non posse ad tempus referri, quasi dicat Paulus, Scientes hoc tempus perspicuum est in Græco contextu, est enim, *Hoc*, neutri generis, tempus autem masculini: sic namque habetur Græcè, καὶ τοῦτο εἰδότες τὸν καιρόν.

Quò propior corona, eo acriùs dimicandum. Heb. 19. 25.

Rom. 13. 11.

Origenes.

In lege gratiæ plus sanctitatis exigitur.

I.

Joannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia.

SECTIO V.

Septem Asiæ Ecclesiis cur scribat Ioan.

Primasius. Haymo. Pannon. Ausbert. Ioach. Abb. Areth. Epis. August.

Septenarius numerus quid ex Augustino.

SEPTEM Ecclesiæ, quibus scribit Ioannes inferiùs nominantur, sũtque omnes in Asia minori, quæ nunc Anatolia appellatur: ad eas verò præcipuè scribit, quia earum erat Apostolus, per similitudinem autem earum scribit ad Ecclesias vniuersas. Itaque harum septem Ecclesiarum nomine, vniuersæ mũdi Ecclesiæ accipiendæ sunt, quemadmodũ volunt Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius Ansbertus, Ioachimus Abbas, Arethas Episcopus, D. Augustinus, seu potiùs Ticonius, & alij. Ratio verò duplex est. Prior, quia numerus septenarius in sacris literis perfectionem, & vniuersitatem significat, teste D. Augustino lib. 11. de Ci-

de Ciuitate Dei cap. 31. veluti Prouerb. 24. *Septies in die cadet iustus, & resurget*, id est, sæpissimè, & quotiescunque ceciderit non peribit. Item Psal. 118. *Septies in die laudem dixit tibi*, id est, sæpius quanquam respexisse Prophetam ad septem horas canonicas in Ecclesia concinendas existimauit D. Basilius serm. 1. de institutione Monachorum, & D. Chrysostomus homil. 59. ad populum Antiochenum. 1. Reg. 2. *Donec sterilis peperit plurimos*, pro quo in Hebræo est, *Peperit septem*. Et Psal. 78. *Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum*, id est copiosè illos puni. Denique Ecclesiast. 11. *Mitte panem tuum in transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum, da partem septem & octo*, vbi est sermo de eleemosyna, & per transeuntes aquas pauperes intelliguntur, vel quia peregrini, atque adeò in multas regiones nauigent, quærendi cibi causa, quemadmodum exposuit Paraphrastes Chaldaicus cùm ita transtulit, *Porrige alimentum tuum pauperibus qui ambulant in nauibus super facies aquarum*, vel quia ipsimet pauperes aquæ transeuntes appellantur, propter labores, quos patiuntur, qui typicè per aquas significari solent: quod verò sequitur, *Da partem septem & octo*, hunc efficit sensum: esto misericors in multos, imo & in multò plures, ac propemodum infinitos si possis: eam enim vim habet numerus octonarius cùm septenario adiungitur. Vbi obiter obserua incredibilem eleemosynæ fructum, qui nunquam perit: nam quemadmodum lignum aliquod in flumen immissum postea inueniri potest in ipso fluminis ostio per quod se in mare exonerat, ita qui in transeuntes aquas, id est in pauperes, panem suum, & eleemosynam mittit, eam postea inueniet, & recipiet in alia vita, in qua hi fluuij tandem influunt: vndè subditur: *Quia post tempora multa inuenies illum.*

Prou. 24. 16. Ps. 118. 164. D. Basilius. D. Chrysost. 1. Reg. 2. 5. Psal. 78. 12. Eccles. 11. 1. Paraphrast. Chald. Pauperes significati per aquas. Locus obscurus elucidatur. Eleemosynæ fructus.

Posterior ratio est: quia vniuersa Ecclesia gratia septiformis spiritus afflatur, quare rectè per septem Ecclesias à Ioanne significatur, atque in huius rei typum, Eliseo super puerum mortuum incumbente septies puer ad vitam rediens oscitasse describitur. 4. Reg. 4. quia super extinctum populum, id est, orbem terrarum Dominus veniens septies eum fecit oscitare per septem gratiæ dona, quæ Ecclesiæ communicauit. Et Esaiæ 4. dicitur: *Apprehendent septem mulieres virum vnum in illa die dicentes, inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum:* vbi per septem mulieres, septem Spiritus sancti dona intellexit Orig. hom. 3. super Esaiam: Et D. Cypr. lib. de exhortatione martyrij: dies quippe qua septem mulieres virum vnum apprehenderunt tempus est redemptionis, quo septiformis Ecclesia septiformi spiritu completa Christum per fidem & charitatem apprehendit, ab eóque petiit, vt suum auferret opprobrium, ne videlicet vltra Iudæi insultantes eam irriderent, quod idola veneraretur. Ex eo, quod Ioannes ad vniuersam Ecclesiam sub nomine septem Ecclesiarum scribat, collige excellentem Ioannis prærogatiuam, quod sit nimirùm vniuersalis Ecclesiæ doctor à Deo constitutus, & regius quidam legatus ad vniuersam Ecclesiam destinatus, vt rectè obseruauit Petrus Damianus serm. 1. de excellentia B. Ioannis Euangelistæ, his verbis: *Scripsit Ioannes illam nobilem Apocalypsim, quæ profectò cum septem Asiæ Ecclesijs mittitur, omni vniuersali Ecclesiæ, quæ sub septiformi Spiritus sancti magisterio regitur, destinatur: vndè consequens est, vt omnes Ecclesiæ per orbem terrarum circumfusæ, non dubitent B. Ioannem communem se habere Doctorem, quibus videlicet tanquam egregium quidam regalis impery nuntium ab Iesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps Regum terræ, cælitùs destinatus gratiam simul & pacem ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est attulit, ac multa secreta cælestis mysteria patefecit.*

Septies dona Spiritus-sancti. 4. Reg. 4. Esa. 4. 1. Origenes. Cyprianus. Prærogatiua Ioannis. Petr. Dam.

Gratia vobis, & pax à septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt.

SECTIO VI.

IMMORATVR Apostolus in sua salutatione, precatúrque omnibus diuinam gratiam, qua diuina beneuolentia, & amicitia continetur: & conscientiæ pacem, quæ diuinam gratiam consequitur: sic enim hæc accipienda sunt, idque hoc loco χάρις, & εἰρήνη Græcè significant. Vtrumque verò donum efflagitat à septem spiritibus, qui diuino throno assistunt. Arethas Cæsareæ Episcopus, Primasius, Beda, Haymo, Rupert. Ansbert & Lyran. D. Thom. Ioachimus Abbas, & reliqui per hos septem spiritus, intelligunt septem spiritus sancti dona omnes in hunc locum, & in c. 5. huius operis, vbi Ioannes vidit Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem: *Qui sunt*, inquit, *septem spiritus Dei missi in omnem terram.* Quæ tamen expositio duriuscula nobis videtur: nec enim video, quomodo Ioannes pacem postulet à septem donis spiritus sancti, hoc est à rebus inanimis, neque quomodo mitti dicantur in omnem terram, quidquid D. Thom. pro huius rei expositione laboret. Multo minus placet eorum sententia, qui ipsum spiritum sanctum eorum donorum auctorem hoc loco intelligunt. Rectiùs illi sensisse videntur, qui septem hosce spiritus, vniuersam Angelorum multitudinem interpretantur, iuxta numeri septenarij mysterium à nobis paulò superiùs explicatum: sed nec ea sententia coscinere videtur cum sacris literis: ob rationem, quam statim afferemus. Arbitramur igitur septem esse supremos spiritus, qui astant ante diuinum thronum, & vniuerso orbi, rebúsque mortalium præsidentes, à quibus inferiores Angeli accipiunt, quæ ad mundi administrationem pertinent. Ratio verò quæ nos mouet ea est, quia constanter in sacris literis septem spiribus dicuntur coram Deo assistere, vt admodùm difficile sit, existimare omnibus iis in locis numerum septenarium mystícè accipiendum esse. Enimverò præter duo loca, quæ iam citauimus, legimus Apocal. 8. *Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei.* Et cap. 15. 16. & 17. septem Angeli memorantur quasi curam habentes vniuersæ terræ. Denique Tob. 12. *Ego sum*, inquit, *Raphael Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Atque hæc sententia est Clem. Alex. lib. 6. Stromatum ad finem, vbi fusè agens de numero septenario, sic habet: *Septem sunt quorum est maxima potentia, primogeniti Angelorum principes.* Nec verò nobis officit duplex aduersariorum ratio. Primùm enim absurdum existimant priùs nominari septem hos spiritus, quàm Christum, si septem Angeli sunt. Deinde à pietate alienum, quod gratia ab illis postuletur: neque enim absurdum fuit præponi Angelos Christo, cum quo continuanda erat sequens oratio, & laudes ipsius Christi, quas deinceps Ioannes persequitur: & consentaneum pietati est, pacem & gratiam ab Angelis, non tanquam ab auctoribus, sed tanquam ab administris postulare.

Arethas. Primasius. Beda. Haymon. Rupert. Ansbert. Lyranus. D. Thom. Ioach. Abb.

Septem principes Angeli ante Deum.

Apoc. 8. 2.

Tob. 12. 15.

Clem. Alex.

Et à Iesu Christo, qui est testis fidelis.

SECTIO VII.

I. GRATIAM postulat à Christo Domino, quem testem fidelem appellat. Prima expositio, & quidem stricta, est Arethæ Episcopi existimantis, Ioannem loqui de ea confessione, cuius meminit Paulus 1. ad Timoth. 6. *Qui testimonium*, inquit, *reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem*, atque fuisse eam, cùm dixit Ioan. 18. *Regnum meum non est de hoc mundo.* Secunda, iam latior est Primasij, Haymonis & Lyrani, dicentium Christum appellari testem fidelem, quia fideliter dedit de Patre, eiúsque natura testimonium, iuxta illud Ioan. 17. *Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam:* quod opere præstitit, cùm dixit Ioan. 14. *Pater in me manens, ipse facit ea.* Et Ioan. 3. *Sic Deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum daret.* Atque ob hanc causam appellatur Christus in sacris literis, facies Patris, quia quemadmo-

Christus testis fidelis. Arethas. 1. ad Tim. 6. 13. Ioan. 18. 30. Primasius. Haymon. Lyranus. Ioan. 17. 26. 14. 10. 31. 6.

dum hominem per faciem cognoscimus, ita Patrem cognouimus per Christum. Sic intelligendus est locus ille Malachiæ 3. *Ecce ego mitto Angelum meum, qui præparabit viam ante faciem meam:* quo in loco loquitur ipse Deus Pater, & appellat Angelum Ioannem præcursorem, per faciem autem Christum intelligit: quemadmodum testatur Galatinus libro 3. de Arcanis Catholicæ veritatis cap. 12. Oseæ 6. *Viuificabit nos post duos dies, & in die tertio suscitabit, & viuemus ante faciem eius,* Quem locum exponens Rabbi Moyses. *Viuemus,* inquit, *ante faciem eius, qui est rex Messias, sicut dictum est Psalm. 79. Domine Deus virtutum conuerte nos, & ostende faciem tuam, & salui erimus.* Vbi faciem tuam Messiam tuum interpretatur. Quæ expositio etiam est D. Hieronymi in commentarijs super eundem psalmum. Eodem modo intelligendum est illud Psalmi 88. *Misericordia & veritas præcedent faciem tuam,* id est, Christum. Sic etiam Theodoretus in quæstionibus super Numeros quæst. 11. intelligit illud Numerorum. 6. Cum Sacerdos populum ita benedicebat ex præcepto Domini, *Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui, conuertat Dominus vultum suum ad te, & det tibi pacem.* Vbi Theodoretus vult aduentum Christi flagitari. Atque ad eum locum videtur alluisse Regius vates, cùm dixit, Psal. 66. *Deus misereatur nostri, & benedicat nobis, illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Quò etiam videtur referendum illud Ecclesiastici. 36. *Secundum benedictionem Aaron da populo tuo.* Vt videlicet etiam hic Messiæ aduentus postuletur.

Malach. 3.
Galatinus.
Osea 6. 3.
Rabb. Moys. Psal. 79. 4.
D. Hier. Psal 88. 16.
Theodor. Num. 6. 26.
Psal. 66. 1.
Eccl. 36. 19.

Tertia expositio adhuc fusior, & communior est Ruperti dicentis appellari Christum testem fidelem, quia testimonium perhibuit omni veritati, quemadmodum idem Christus testatur Ioannis 18. *Ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati:* quod multò antè prædictum fuerat ab Esai. cap. 55. illis verbis: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus,* pro quo Septuaginta transtulerunt, *Ecce testimonium gentibus dedi eum, principem, & præcipientem gentibus.* Vbi iam cernis Christum non solùm testem, sed ipsummet testimonium appellari: tametsi autem D. Ambrosius sermone 5. in Psal. 118. in illa verba, *Da mihi intellectum,* citans hunc locum Esaiæ, accipiat testimonium passiuè, vt videlicet Christus dicatur testimonium, quia omnes Prophetæ eum testati sunt: actiuè tamen sumendum esse, perspicuum est ex nostra editione vulgata, quæ *testem* habet. Quanquam verò Christus omnis veritatis testimonium præbuit, peculiari tamen, imò & præcipua ratione testimonium fuit Diuinæ erga nos beneuolentiæ, quemadmodum auctor est D. August. in illa verba Psalm. 118. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs. Testimonia,* inquit August. *sunt ea, quibus Deus, quantum nos diligat, nobis probare dignatur: cum ergo Christus dicat, Ego sum via,* Ioan. 14. *& humilitas eius carnalis natiuitatis, atque passionis, euidentia sint testimonia diuinæ erga nos dilectionis, procul dubio via testimoniorum Dei Christus est.* Atque ob eam causam fuit Christus Dominus in illo cælesti arcu, seu Iride figuratus, quam Deus signum, ac monumentum suæ erga homines beneuolentiæ, & reconciliationis esse voluit. Genes. 19. quemadmodum exponit Rupertus lib. 4. in Genesim cap. 36. *Propterea nimirum arcus ille sagitta caret, & in cœlum non in terram armatur, quia cœlum terræ conciliat.*

D. Ambros. Psal. 118. 5.
Christus diuinam hominis beneuolentiæ testimonium.
D. August. Psal. 118. 4. Ioan. 14. 6.
Christus in arcu cœlesti figuratus.
Gen. 9. 17.

Illud hoc loco est aduertendum. Quamuis Pater testimonium de Christo perhibuerit. Matth. 17. *Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui:* quo etiam sensu D. Chrysostomus homilia 43. in Ioannem, & Euthymius etiam in Ioannem, interpretantur illud Ioan. 6. *Hunc enim Pater signauit Deus,* seu vt Græcè habetur *sigillauit,* quia Pater signo suo, id est, testimonio tàm voce, quàm miraculis, Christum ab alijs hominibus secreuit, & quasi nota distinxit, sigilloque filium suum esse demonstrauit, quod & ipse Christus confitetur, Ioan. 5. *Qui misit*

Matth. 17. 5.
Chrysost. Euthym. Ioan. 6. 27.
Signum pro testimonio. Ioan. 5. 37.
Christum signauit Pater quidem.

1 Ioan.5.6. Ioan.15.26. Christus cur per excellentiam testis.

me Pater ipse testimonium perhibuit de me. Quamuis etiam spiritus sanctus testis Christi fuerit, iuxta illud 1.Ioann. 5. *Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.* Et Ioan.15. *Cùm venerit Paracletus, ille testimonium perhibebit de me.* Nihilominus Christum, per excellentiam appellari testem multas ob causas, quæ ipsi peculiari ratione conueniunt.

IIII. Prima ratio Ioan.3.11. Ibidem.31. Ioan.8.38. Christus testis oculatus, & auritus.

Prima est, Quia cùm sit verbum Patris, atque adeò, ab eo procedés per actũ intellectus, ex vi tuæ processionis potest testari, & eloqui, quæ Pater intelligit. Qua ratione vsus est ipse Christus Ioan.3. *Amen Amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.* Et ibidem Ioannes Baptista loquens de Christo sic ait, *qui de cœlo venit super omnes est, & quod vidit, & audiuit hoc testatur.* Et Christus Ioannis 8. *Ego*, inquit, *quod vidi apud Patrem, & quæ audiui ab eo, hæc loquor.* Vbi obiter obserua Christum esse testem & oculatum, & auritum, atque adeò fidelissimum, quippe qui vidit, & audiuit ea, quæ loquitur. Dicitur autem videre, quia verè videt suam essentiam, quæ est Patris: audire autem, quia scientiam habet à Patre. Secunda ratio est. Quia omnia, quæ tanquam verbum Patris alijs enuntiauit, sua ipsius morte testatus est, & sanguine obsignauit. Pro cuius rei maiori expositione, sciendum est fideles eo ipso, quòd Deo reuelanti credunt, & adhærent, testes appellari, quia videlicet fide sua, tanquam sigillo signent Deum esse veracem: quemadmodum disertis verbis docuit Ioannes Baptista loquens de fidelibus, Ioannis 3. *Qui autem accipit eius testimonium*, id est Christi, *signauit quia Deus verax est*: id est ipsa fide veluti quodam sigillo Deum esse veracem confirmauit, (quo loco obiter aduerte fidem sigillum appellari.) Cæterùm tunc esse locupletissimos testes, cùm passione sua & morte idem confirmant, & fidei sigillum tincto & aspersò sanguine passionis obsignant. Vnde simpliciter tunc Martyres, id est, testes dicuntur. Μάρτυρ enim Græcè idem est, quod Latinè testis: cùm igitur Christus Dominus multò excellentiùs passione sua, ac morte veritatem obsignauerit, rectè per excellentiam Martyr, seu testis fidelis dicitur. Tertia & postrema ratio est Ioachimi Abbatis, quia nimirum maximè humilis fuit, inde enim factum est, vt non quæreret gloriam suam: sed Patris, atque ita veritatem ipsam fideliter testaretur, & Deum magnũ sua humilitate prædicaret, iuxta illud Ecclesiast.3. *Quoniam magna potentia Dei solius, & à solis humilibus honoratur*, quæ est mirifica humilitatis excellentia.

Secunda. Fideles, Deũ esse veracem quomodo signent. Ioann.3.33. Fides, sigillũ. Martyr quid. Tertia. Ioach. Abb. Eccl.3.21. Humilitatis excellentia.

V. Psal 88.37. Theodoret. Per testem fidelem quid alij intelligant. Testis in cœlis fidelis. Christus. Remigius. Hieronym.

Ex his omnibus perspicuum relinquitur, Christum esse fidelissimum testem, & aptissimè in eum quadrare illud Psal. 88. *Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum & testis in cœlo fidelis.* Quem locum Theodoretus exponens, vltima verba sic interpretatur: *Horum omnium quæ superius promissa sunt, est testis, in cœlo fidelis, ipse nimirum Deus, qui ea promisit, & complebit*: Alij magis ad literam per testem in cœlo fidelẽ intelligunt Iridem, seu cœlestem arcũ, quem Deus in testimoniũ suæ erga hominẽ beneuolentiæ in cœlo collocauit: ita vt throni Messiæ stabilitas Soli & Lunæ, pulchritudo verò eidem Soli & Lunæ perfectæ, id est, in plenilunio positæ & pulcherrimæ Iridi cõparetur. Verùm cùm per Iridem, vt supra diximus ex Ruperto, Christ. Dom. fuerit expressus testé hũc in cœlo fidelem, de eodẽ possumus accipere cùm Remigio, & D.Hier. in commentarijs eius loci.

Primogenitus mortuorum.

SECTIO VIII.

CHRISTI laudes & præstantiam singularem persequitur Ioannes. Primò igitur notandum est, Christum & quatenùs Deus est, primogenitum Patris, & qua

& quatenus homo est, primogenitum virginis appellari, non quòd alios fratres naturales habuerit, sed more Scripturarum, quæ primogenitum eum nominant, non quem fratres sequantur, sed qui primus natus est: quæ obseruatio est Diui Hieronymi libro aduersus Heluidium hæreticum impiè asserentem, Beatissimã Virginem alios quoque filios procreasse, ex eo quod Lucæ 2. dicatur, *Peperisse filium suum primogenitum*: contra quem disputans Diuus Hieronymus docet omnem vnigenitum appellari in sacris literis primogenitum, non item omnem primogenitum, vnigenitum, nec necessarium esse aliorum fratrum sobolem, vt quis primogenitus nominetur. Id quod probat dupliciter. Primùm ex eo quod Dominus Exod. 13. & 34. præcepit, vt omne quod aperiret vuluam, ab homine usque ad pecus sibi consecrarent, tantummodo primogenita hominum, & primogenita pecorum immundorum, pretio redimerent: quibus verbis censet Hieronymus, Deum definiuisse quid esset primogenitum. *Omne*, inquit, *quod aperit vuluam, alioqui*, inquit, *& non est primogenitus, nisi is tantùm, quem sequuntur fratres, tandiu sacerdotibus primogenita non debentur, quandiu alia non fuerint procreata, ne forte partu posteà non sequente vnigenitus sit, & non primogenitus.* Deinde ex eo quod dicitur Exod 12. *Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, à primogenito Pharaonis, vsque ad primogenitum captiuæ, quæ erat in carcere, & primogenitum iumentorum. Dic mihi*, inquit Hieronymus, *si primogeniti tantùm illi vocantur qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati sunt, si autem & vnigeniti cæsi sunt, contra sententiam factum est, vt inter primogenitos, & vnigeniti morerentur.*

D. Hiron. Heluidij impia assertio.
Luc. 27.
In sacris primogeniti, qui dicantur ex Hier.
Exod. 13. 2.
ibid. 34. 19.
Hieron.
Exod. 12. 29.
D. Hieron.

Deinde Christus, quatenus homo appellatur in sacris literis primogenitus omnis creaturæ, quia fuit primus omnium prædestinatorum: voluit enim Deus primaria sua intentione, & voluntate mysterium incarnationis, Christúmque Dominum caput esse, & fidem omnium diuinorum operum. Id quod conceptis verbis docuit Apostolus ad Colos. 1. cùm dixit de Christo loquens, *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cœlis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, vt sit ipse in omnibus primatum tenens*: quæ omnia de Christo, vt homo est, dicta esse, docet Diuus Chrysostomus in eum locum. Idem probatur ex cap. 8. ad Rom. *Quos præscinit, & prædestinauit, conformes fieri imaginis filij sui, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*: quem locum quanquam D. Thom. & alij de Christo, vt Deus est, exponunt: tamen longè meliùs D. Chrysost. & Hieronymus, Anselmus, & alij de eo, vt homo est, interpretantur. Atque hanc ob causam tradunt Hebræi, Messiam in sacris literis appellari *Germen*, vt Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis.* Et Zachar. 3. *Ecce ego adducam seruum meum Orientem*, quo loco pro, *Orientem*, Est Hebraicè *Tsemach*, id est Germen: Et Zachar. 6. *Ecce vir Oriens nomen eius*, pro quo Hebraicè, est *Tsemach*, id est, Germen nomen eius, à verbo *Tsemach*, quod significat, germinare. Et D. Hieronymus ipsum nomen *Themach* vertere solet *Germen*, vt loco Esaiæ citato. Et Hierem. 23. *Suscitabo Dauid germen iustum.* Et cap. 33. *In tempore illo germinare faciam Dauid germen iustitiæ*: quibus locis Paraphrastes Chald. semper transtulit, *Messia* loco *germinis*: nec nobis officit, quòd 70. ibidẽ ἀνατολὴν, id est, *Orientem* reddiderunt: etenim ἀνατέλλω, Græcè idem est, quod produco per germinationem, & idem ferè quod Latinè Orior, atque adeò non solùm de Sole & astris, sed etiam de hominibus, & plantis dicitur, vt probatur ex Psalm. 103. Nam vbi non habemus, *Producens fœnum iumentis*, Græcè est verbum ἐξανατέλλων, & D. Hier. vertit. *Germinans.* Ratio verò huius

II. *Christus omnis creaturæ cur primogenitus.*
Coloss. 1. 15.
Chrysost. Ad Rom. 8. 29.
D. Thom. Chrysost. Hieronym. Anselmus.
Item cur germen.
Esai. 4. 2.
Zach. 3. 8.
Zach. 6. 12.
Hieronym. Hier. 23. 5.
idem 33. 15.
Psal 103. 14. Hieronym.

Vniuersum conditū propter Messiam.

nomenclaturæ ea est, quia sicut ad fructum ferendum tota arbori, plantatio & irrigatio refertur, ita totum vniuersum, & omnes creaturæ vnius Messiæ causa conditæ sunt: quocirca ipse vniuersi *Germen* appellatur.

III

Prou. 8. 22. Clem. Rom. Nazianz. Nyssen. Damascen. Cyrillus. Alex. D. Basil. Athanas. Cæsarius. D. Chrysost. D. August. Ambrosius. Epiphanius. Hilarius. Hieronym. Fulgent. Epiphanius.

Eadem veritas luculentè ostenditur ex Prouerb. 8. cùm dicitur, *Dominus possedit me in initio viarum suarum.* Seu, vt 70. transtulerunt. *Dominus creauit me in initium viarum suarum*, quem locum de Sapientia incarnata, id est, de Christo ratione humanitatis intellexerunt Clem. Roman. lib. 5. constit. Apostolicarum cap. 19. Greg. Naz. Orat. 36. Greg. Nyssenus lib. de fide ad Simplicium, D. Ioann. Damasc. lib. 4. fidei orthodoxæ cap. 19. Cyrillus Alex. lib. 5. Thesauri cap. 4. & 8. D. Basil. lib. 4. contra Eunomium, D. Athan. serm. 3. contra Arianos, Cæsarius in Dial. 2. D. Chrysost. serm de S. Trinit. D. Aug. lib. 1. de Trinit. cap. 12. & serm. 58. de verbis Domini. D. Ambros. lib. 1. de fide cap. 1. Epiph. in Anchorato, & hæresi, 69. D. Hilar. lib. 12. de Trinit. D. Hier. super 2. cap. epist. ad Ephes. & lib. 2. in Michæam ad initium. D. Fulgent. lib. ad obiectiones Arianorum, in responsione ad 3. Denique Epiph. loco citato dicit hanc esse expositionem magnorum Patrum. Enimverò cùm Ariani hoc testimonio abuterentur contra Filij diuinitatē, quippe qui creatus & possessus diceretur: respondebant Patres, id dictum fuisse de Filio ratione humanitatis. Quo supposito restè hinc ostenditur, Christum Dominum esse primum prædestinatum, & totius vniuersi finem: id enim significat esse initium viarum Domini, per quas creaturæ vniuersæ intelliguntur. Atque eodem sensu interpretari possumus illud Eccle. *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam.* Et illud Psal. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.*

Christus prædestinatorum primus. Eccles. 24. Psal. 88. 28.

Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam promeruisse.

SECTIO IX.

Christū meruisse Angelis gloriam statuitur ex Patribus. Cyril. Alex. Gregorius. 1. Reg. 6. 2. 2. Laurēt. Iust. Rupertus. D. Bernard. D. Thom. Ioan. 1. 6. Idem. 3 par. Albert. Mag. Ruardus. Catharinus. Arboreus. Viguerius.

Hinc colligimus, cùm Christus dicitur, *Primogenitus omnis creaturæ*, non esse excludendos Angelos, quin potiùs dicendum, Christum vt homo est, esse caput Angelorum, gratiámque illis, & gloriam meruisse, quæ illis data sint propter eius præuisa merita: quæ sententia est Cyrilli Alexandrini lib. 5. in Esaiam, D. Greg. li. 1. in libros Regum cap. 2. in illa verba: *Non est alius extra te. Subauditur*, inquit, *sanctus, quia nullus hominum, neque Angelorum sanctus est, nisi per Christum.* Idem habet homil. 14. in Ezechiel. Laurentij Iustiniani serm. de Ascensione, & serm. de Assumptione Virginis, Ruperti lib. 3. de processione Spiritus sancti cap. 21. citari etiam solet pro eadem sententia D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica. In eadem sententia est D. Thom. super illud Ioann. 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus: hoc est*, inquit, D. Thomas, *Omnes Apostoli, Patriarchæ, Prophetæ, & iusti qui fuerunt sunt, & erunt, & etiam omnes Angeli.* Et paulò inferiùs. *Quia*, inquit, *plenitudo gratiæ, quæ est in Christo, est causa omnium gratiarum, quæ sunt in omnibus intellectualibus creaturis.* Et 3. par. q. 8. art. 1. absolute dicit Christum influere gratiam in omnia membra Ecclesiæ: & statim art. 4. docet, hanc Ecclesiā, cuius Christus est caput, & in quam influit, constare ex hominibus, & Angelis. Eādem tuetur Albertus Magnus in 3. dist. 13. art. 1. Ruardus Taper in explicatione art. 2. Louaniensis circa principium, & articulo 8. & ex professo Catharinus lib. 1. de Christi prædestinatione, & opusculo de Gloria, & peccato Angelorum, Ioannes Arboreus lib. 3. suæ Theosophiæ cap. 13. Viguerius in institutionibus cap. 20. §. 1. versic.

versic. 4. Iacobus Naclantus super primum caput Epistolæ ad Ephesios, & in libro cui titulus est: Medulla sacræ scripturæ, in tertia mundi ætate cap. 2. Pugnant etiam pro eadem sententia nonnulla Pauli testimonia, cuiusmodi est illud ad Coloss. 1. *Complacuit per eum reconciliare omnia pacificans per sanguinem crucis eius, sive quæ in terris, sive quæ in cælis sunt.* Et illud ad Ephes. 1. *Instaurare omnia in Christo quæ in cælis, & quæ in terra sunt.* Quo loco Græcè pro instaurare est ἀνακεφαλαιώσασθαι, id est, recapitulare, quia sub vno Christo omnia quodãmodo vnum effecta sunt, quod idem verbum eadem significatione vsurpauit Apost. cùm dixit ad Rom. 13. *Qui diligit proximum, legem implevit, nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, diliges proximum tuum sicut teipsum.* Nam pro *Instauratur*, est Græcè ἀνακεφαλαιοῦται, id est, recapitulatur, hoc est, summatim continetur, ducta metaphora à Rhetorum epilogis, in quibus tota causa summatim repetitur, quòd illi ἀνακεφαλαιώσεις, appellant: vnde idem Apostolus ad Hebr. 8. volens summam seu epilogum facere eorum, quæ dixerat, ait: *Capitulum autem super ea quæ dicuntur*, quo loco pro *Capitulum*, est Græcè κεφάλαιον, hoc est summa, sive caput, aut epilogus: itaque in Christo, tanquam in summa, instaurata seu recapitulata sunt omnia: in quem sensum videtur Aquila Ponticus in sua translatione Græca, ex Hebræo, sic librum Geneseos incepisse. *In capitulo*, vel *In summa fecit Deus cælum & terram:* sic enim transtulisse auctor est D. Hieronymus in principio Hebraicarum quæstionum. Et Seuerianus Episcopus in exordio Hexameron: per quod capitulum, sive summam possumus Christum accipere, iuxta illud Psalmi 39. *In capite libri scriptum est de me.* Quod quamquam Arnobius, & Augustinus accipiunt de initio Psalmorum: in quo volunt de Christo dici, *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum.* Tamen Tertullianus libro contra Praxeam, & D. Hilarius in expositione Psal. 2. de initio totius scripturæ interpretantur, vt illud, *In principio*, sit idem quod in Filio, & simul Christus recapitulatio cæli & terræ appelletur, quia sub illo, tam Angeli, quàm homines per gratiam & gloriam militant.

Iacobus Nael. *Probatur idẽ ex Paulo.* *Coloss. 1. 20.* *Ephes. 1. 10.* *Rom. 13. 8.* *Heb. 8. 1.* *Aquil. Pont.* *Gen. 1. 1.* *Hieronym.* *Seuerianus.* *Psal. 39. 8.* *Arnobius.* *Augustinus.* *Tertullian.* *Hilar.* *Christus vniuersi recapitulatio.*

Denique confirmatur hæc sententia, quia constat ex sacris literis Christum Dominum, vt homo est, esse caput Angelorum, vt est perspicuum ex illo ad Eph. 1 *Ipsum dedit caput super omnem Ecclesiam:* id est, ex hominibus, & Angelis constantem, vt interpretatur D. Hieron. & D. August. in Enchirid. cap. 56. & ad Coloss. 2. *Qui est caput omnis principatus & potestatis.* Id quod etiam affirmat D. Hilar. in Psal. 139. & D. August. concione 5. in Psal. 36. Cùm igitur capitis sit influere in membra, Christúsque sit caput præstantissimum, debuit sanè perfectissimo modo in Angelos influere, gratiam videlicet & gloriam illis impertiendo. Ex quo etiam colligimus, posse Christum dici propriè Redemptorem Angelorum (quod quidam concedere formidant) redemptione tamen alterius rationis, quàm nostra sit, hoc est, per præseruationem: sic enim loqui audet D. Bernard. serm. 17. & 22. in Cantica, & Theodoretus ad Hebr. 2. dicit Christum pro omnibus creaturis fuisse mortuum, ex illis verbis Pauli, *Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem*, vbi Græcè est ὑπὲρ παντὸς, id est, pro vniuerso, quem modum redemptionis etiam affert Dionysius Areop. cap. 8. de diuinis nominibus, his verbis: *Idcirco etiam redemptionem illam Theologi nominant, ex eo, quòd non sinit, quæ verè sunt, ad id cadere, vt non sint:* & id colligitur ex Psal. 143. vbi rex Dauid dicit se redemptum de gladio gigantis Goliath, sub quo nunquam fuit, sed quia fuit præseruatus Diuino beneficio, redemptum se appellat cùm ait, *Quia redemisti Dauid seruum tuum, de gladio maligno, eripe me.* Sic enim hunc locum nonnulli dispungunt, & interpretantur.

II.

Ephes. 1. 22. *D. Hieron.* *Augustin.* *Coloss. 2. 10.* *Hilar.* *August.* *Christus dici potest propriè Angelorum redemptor.* *Bernard.* *Theodor. Hebr. 2. 9.* *Dion. Areop.* *Psal. 143. 10.*

Christum esse primogenitum in multis fratribus. SECTIO X.

Rom. 8. 29. Psal. 88. 28.

DICITVR postremò Christus primogenitus in multis fratribus, ad Rom. 8. *Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus*, quò etiam pertinet illud Psalm. 88. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ.* Primogenitum, inquam, id est, præcipuum filiorum, cui primogenituræ priuilegia debeantur: de quibus priuilegiis legendus est Abulensis in 25. cap. Geneſis. Pro cuius maiori expoſitione aduertendum est, omnes homines esse fratres Christi propter communionem naturæ cum Christo, præcipuè verò fideles propter fidem, quam habent in Christum, & maximè iustos, propter communionem gratiæ, iuxta illud Ioan. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, id est, fratres Christi. Et ad Hebr. 2. *Non confunditur fratres eos vocare* dicens Psalm. 21. *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Et Matth. 28. *Nunciate fratribus meis, &c.* Atque hanc ob causam Christus se appellat sæpissimè filium hominis, vt Ioan. 3. *Exaltari filium hominis*, & aliàs: non solum, vt vult Tertullianus libro de carne Christi, & Irenæus lib. 3. contra Valentinum cap. 21. vt intelligeremus, eum non solum esse verum hominem, sed carnem accepisse nascendo. Adam enim homo fuit, sed filius hominis non fuit, quia carnem non accepit nascendo: sed etiam vt significaret se iam cum hominibus cognationem carnis habere, fratrémque nostrum per assumptam humanitatem esse: vndè olim Christiani se communiter fratres appellabant, quemadmodum auctor est Tertullianus in Apologetico cap. 39. & lib. de corona militis cap. 1. lib. 3. contra Marcionem, & Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromatum. Cæterum, vt diximus, iusti peculiari ratione fratres Christi appellantur, quia sunt verè filij Dei adoptiui, per veram adoptionem, quæ est ipsa iustificatio, quemadmodum docet D. August. epist. 120. cap. 4. & lib. 3. contra Faustum Manichæum. Ratio verò est, quia iustificatio est veluti quædam generatio: atque de hac adoptione intelligendum est illud Ioan. 1. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Et illud 1. Ioan. 3. *Videte qualem charitatem dedit nobis Deus, vt filij Dei nominemur, & simus.* Et ad Rom. 8. *Accepistis spiritum adoptionis filiorum per Iesum Christum.* Et ad Ephes. 1. *Prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum.* Vndè Paulus Apostolus rectè ex hac adoptione ad ius hæreditatis argumentatur, cùm ait ad Rom. 8. *Quod si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi*: qua de re legendus est D. Thom. 3. part. quæst. 23. art. 1. horum igitur omnium fratrum, Christus appellatur Primogenitus.

Abulens.

Fratres Christi, qui præcipuè
Ioan. 1. 12.
Hebr. 2. 11.
Psal. 21. 23.
Mat. 28. 10.
Ioan 3. 14.
Tertullian.
Irenæus.

Adamus homo, non filius hominis.
Tertullian.
Clem. Alex.

Iustificatio est quædam generatio.
Ioan. 1. 12.
1. Ioan. 3. 1.
Rom. 8. 15.
Ephes. 1.
Rom 8. 17.
D. Thom.

Christum esse Primogenitum mortuorum, & primitias dormientium. SECTIO XI.

1. VLTIMO dicitur Christus, *Primogenitus mortuorum*, quod hoc loco ait Ioannes, quia primus omnium ad vitam immortalem resurrexit: quo etiam sensu appellatur, *Primitiæ dormientium*, 1. ad Corinth. 15. Pro cuius rei intelligentia sciendum est, resurrectionem esse veluti quandam regenerationem, sic enim appellatur à Christo Matth. 19. *In regeneratione, cum sederit filius hominis, &c.* eámque ob causam sepulchrum, vtero comparatur. Vnde Diuus Ambr. serm. 48. de sepulchro Christi loquens *vbique*, inquit, *beato corpori defertur sanctitas, vbique virginitas, purus illud venter concipit, nouus tumulus includit, quin potius ipsam sepulturam vuluam dixerim, est enim similitudo non parua, sicut enim Dominus de matris vulua*

1. Cor. 15 20.

Mat 19. 28.
Ambros.
Christi sepulchrum vtero virgineo comparatur.

viuus

vium exiuit, sic de sepultura viuus surrexit, nisi quod glorioſior iſta eſt, quàm illa natiuitas, illa enim corpus mortale genuit, hæc edidit immortale. Poſt illam natiuitatem, ad inferos deſcenditur, poſt hanc, remeatur ad cœlos: quare Christus à mortuis resurgens iterum genitus dicitur, primogenitus autem, quia primus omnium resurrexit immortalis.

Verùm iam hinc illa sese offert controuersia de resurrectione videlicet eorum, qui Matth. 27. dicuntur surrexisse. Dum enim Matthæus signa, quæ in ipso Christi obitu acciderunt, commemoraret, subiunxit. *Monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt.* In qua quidem quæstione duplex est sententia. Vna est, eos, qui à Matthæo commemorantur, non resurrexisse ad vitam immortalem, sed iterum obijsse postquam resurrectionem Domini testati fuerant: quæ sententia est ferè omnium veterum, quam sequitur Diuus Augustinus epistola. 99. quæ est ad Euodium, eámque nititur confirmare ex Actorum 2. vbi Diuus Petrus contendit, illud Psalmi, 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, non de Dauide, sed de Christo esse intelligendum, idque ex eo probat. *Quia Dauid*, inquit, *mortuus est & sepultus, & sepulchrum eius apud nos est.* Si autem Petrus non intelligeret ossa Prophetæ illic iacere, nihil planè probasset: erant igitur tempore Petri Dauidis ossa in sepulchro: *Cum igitur*, inquit Augustinus, *Dauid resurrexerit simul cum illis, qui cum Christo resurrexisse memorantur, plane iterum obijt, atque adeo resurrexit moriturus.* II.

Mat. 27. 52. Surrexerint ne aliqua corpora sanctorum in obitu Christi?

1. Sententia. Augustin. 1. Argum. Act. 2 28. Psal. 15. 10.

D. Augus.

Secundò, argumentatur ex illis verbis Pauli ad Hebræos 11. *Et si omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem, Deo pro nobis aliquid melius prouidente, vt non sine nobis consummarentur*, id est, gloriam animæ, & corporis reciperent. Tertiò possumus argumentari pro Augustino in hunc modum. Iob Patriarcham resurrexisse cum Christo, habetur Iob. 42. iuxta editionem Septuaginta interpretum, & Theodotionis, quæ sic habet: *Scriptum est autem, ipsum rursus resurrecturum cum quibus Dominus resurgit.* vbi particula, *rursus*, innuit, cùm Iob ab illa sua calamitate diuinitus erectus est & excitatus, tunc quodammodo resurrexisse. Haberi autem hæc in editione Septuaginta auctor est Origenes in epistola ad Iulium Africanum, eámque historiæ partem tanquam legitimam amplectuntur Diuus Chrysostomus homil. 82. ad populum Antiochenum, Theodoretus quæst. 92. in Genesim, Polychronius in hypothesi super librum Iob, Olympiodorus in sua item hypothesi, & in Protheoria cap. 32. & in cõmentarijs, Iulianus Seuerus, & Euagrius in suis explanationibus, quibus postremam Iobi partem illustrarunt: quos omnes citat Paulus Comitolus Societatis nostræ in Catena in Iob à se elegantissimè è Græco in Latinum conuersa, & eruditissimis obseruationibus illustrata. Sed quod maioris est ponderis, Clemens Romanus lib. 5. Constitutionum Apostolicarum cap. 6. eandem partem tanquam [illegible] onicam citat, his verbis: *Diuinus ille, atque insignis tolerantia Iob, de quo ait scriptura, [illegible] um esse, ipsum rursus suscitandum cum eis, cum quibus Dominus resurgit.* Ambrosius etiam lib. 1. de interpellatione Iob cap. 8. Hoc testimonio tanquam scripturæ sacræ vtitur, ad probandum Iob cum Christo à mortuis fuisse suscitatum. Denique eandem sententiam legimus in versione Græca Septuaginta interpretũ nuper correcta ex auctoritate Xisti. V. Põtificis maximi, ad fidem vetustissimorum, & probatissimorum codicum. Ex his huiusmodi ducitur argumentatio. Iob cum Christo resurrexit, vt hactenus probauimus, & tamen dicit de seipso cap. 29. quod sit in nouissimo die resurrecturus. *Scio*, inquit, *quod in nouissimo die, de terra surrecturus sum, & in carne mea videbo Deum saluatorem meum.* Ex quo efficitur, illum post priorem resurrectionem, III.

Secundum. Heb. 11 39. Tertium. Iob. 42.

A calamitate sua erectus Iob quodammodo surrexit. Origenes. D. Chrysost. Theod. Polychron. Olymp. Iulian. Euagr. Paul. Comi. Clem. Rom.

D. Ambr.

Deducitur argumentatio pro Aug. Iob. 29. 25.

IIII. iterum obijsse, alioqui enim iterum in nouissimo die resurgere, haud posset.

Theoph. Sotus

Hæc sunt potissima, quæ pro Augustino adduci queunt, quam etiam sententiam sequitur Theophilactus in 27. caput Matthæi, & Dominicus Soto dist. 43.

2. Sententia quæ præfertur.

quæst. 2. art. 1. quarti lib. sententiarum. Ea tamen vt verum fatear placere mihi nunquam potuit, quemadmodum neque Cardinali Caietano in vigesimum septimum caput Matthæi, & in commentarijs in tertiam partem quæst. 53. Nobiscum præterea sentit glossa super idem caput Matthæi, & fauet D. Thomas in 4.

D. Thom.

D. Hieron.

dist. 43. & in additionibus quæst. 77. art. 1. quanquam 3. part. quæst. 53. artic. 3. magis videtur ad Augustinū accedere, quatenus ait, eius tationes efficaciores videri. In eandem nostram sententiam magis propendet Diuus Hieronymus in sermone de Assumptione, quāuis eam sub lite relinquat: & quamuis in vigesimū septimum caput Matthæi, dicat eos qui cum Christo surrexerunt, surrexisse, sicut surrexit Lazarus, quod non possumus verè ac realiter, sicut Lazarus, non verò ad vitam mortalem interpretari. Triplex potissimum ratio nos mouet. Vna est, quia alioqui si surrexerunt morituri, resurrectio eis non beneficium, sed pœna fuisset.

Prima ratio.

Secunda.

Altera, quia resurrexerunt, vt sua resurrectione, Christi resurrectionem testarentur, quemadmodum vel ipsi aduersarij confitentur, non fuissent autem resurrectionis Dominicæ testes idonei, si iterum obierunt, facilè enim sibi homines persuaderent, Christum etiam resurrexisse moriturum. Postrema, quæ Caietani est, quia cùm homo sit animal sociabile, debuit Christus secum aliquos in corporibus glorioſis excitatos in cœlum deferre, cum quibus ageret, alioqui non fuisset, eius in cœlo vita, ac felicitas omnibus numeris expleta, & absoluta.

Postrema. Caiet.

V. Ad primum locum pro Augustini sententia adductum, concedimus Dauidem resurrexisse cum Christo ad vitam immortalem, nec amplius obijsse. Ad Petri autem institutum, non erat opus, vt eo ipso tempore Dauidis cineres in sepulchro illo existerent, sed satis erat esse apud omnes vulgatissimum, Dauidis corpus in eo sepulchro vidisse corruptionem, & in cineres fuisse cōuersum. Ad secundum. Dicimus illud, *Non acceptis repromissionibus*, Ad mysteria gratiæ, & incarnationem Christi referendum, *vt non sine nobis*, inquit, *consummarentur*, quia nimirum perfecta consummatio in lege gratiæ completa est. Quod si quis contendat, istam consummationem ad gloriam corporis pertinere, dicimus Paulum vniuersè loqui de omnibus Patribus legis veteris, immò & naturæ, cui non obstat aliquos eorum ad vitam immortalem simul cum Christo resurrexisse. Ad tertium, libenter damus Iobum Patriarcham cum Christo resurrexisse, sed ad vitam tamen immortalem: cùm verò ipse dixit, *Scio quod redemptor meus viuit, & in nouissimo die de terra surrecturus sum*: dicimus eum non de sua ipsius persona, sed de vniuersali hominum resurrectione more prophetico enuntiasse. Quod verò attinet ad locum Matthæi, quo videtur affirmari, illos ante ipsum Christum, resurrexisse, siquidem eorum resurrectio inter signa passionis Christi commemoratur. Respondeo, id dictum fuisse per anticipationis figuram in sacris literis visitatam, nō quod eo tempore passionis Christi resurrexerint. Atque ita relinquitur Christum Dominum optimo iure primogenitum mortuorum à Ioanne appellari,

Respondetur obiectioni scripturæ pro 1. sententia.

Ad primum.

Ad secundum.

Ad tertium.

Iob. 19. 25.

Decidituı quæstio.

Et Princeps Regum terræ.

SECTIO XII.

I. OBSERVANDVM est primò, rectè postquàm mentio mortis Christi facta fuerat illis verbis: *Primogenitus mortuorum*, subiungi, *Et Princeps regum terræ*, vt intelligeremus Christum per mortem obtinuisse principatum. Id quod

Principatum per quid obtinuerit Christus.

pro

probatur primò, ex loco Esaię cap. 9. vbi Crux Christi eius imperium appellatur, illis verbis, *Factus est principatus super humerum eius*: vbi quanquam Paraphrastes Chaldaicus per *Principatum*, legem intellexit, quam quia Dominus opere implevit, super humerum portasse dicitur, tamen crucem ipsam interpretati sunt Tertullianus libro aduersus Iudæos, eo cap. quo Patriarchæ ostendunt figuram crucis. Et lib. 3. aduersus Marcionem. *Quis* inquit, *regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite Diadema, aut manu sceptrum? solus nouus rex Christus nouæ gloriæ potestatem humero extulit, crucem scilicet.* Iustinus Philosophus & martyr. in 2. Apologetico pro Christianis, Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Esaiam cap. 9 Diuus Hieronymus in commentariis eius loci. Diuus Cyprianus lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 21. Diuus Augustinus ser. 71. de tempore, Teophilactus in vigesimum tertium caput Lucæ; Diuus Ambrosius lib. 3. de fide cap 4. Atque, eodem sensu possumus accipere illud Esaiæ 22. *Dabo clauem domus Dauid super humerum eius.* Christus enim cruce tanquam clauis paradisum à principio clausum nobis aperuit: crucem certè clauem appellauit D. Chrysostomus tomo 2. homilia de Diuite, de quo agitur Luc. 16. & D. Augustinus in Psalmo 45. Obiter hoc loco obserua, posse per clauem eo loco Esaiæ, intelligi potestatem iurisdictionis, & animarum gubernationem: quæ clauis non pendet ex cingulo, sed portatur in humero: tum quia grauissima est animarum cura, tum etiam quia prælatus debet ea quæ præcipit, humero etiam, id est operatione gestare.

Esai 9. 6. *Chald. Paraphr.* *Legem Christus super humerū portasse creditur* Tertul. Iust. mart. Cyril. Alex. Hieron. Cyprian. Theoph. Ambros. Esai 22. 22. *Crux Christi clauis paradisi.* Chrisost. August. *Animarū cura grauissima.* *Prælatus qualis esse debeat.*

Secundò idem probatur ex Psal. 95. vbi pro eo, quod nos habemus, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit*, Septuaginta transtulerunt, *Dicite in gentibus quia Dominus regnauit à ligno*: sic enim apud Septuagintalegerunt Iustinus in Dialogo aduersus Tryphonem, qui probat sic etiam fuisse Hebraicè. Sed illud à ligno, expunctum fuisse à Iudæis affirmant Tertullianus lib. 3. aduersus Marcionem, & libro aduersus Iudæos, loco paulò ante citato, Diuus Ambrosius in cap. 15. 1. epist. ad Corinthios, (si eius sunt ij commentarij) Diuus Augustinus in commentariis eius Psalmi, Arnobius, & Cassiodorus ibidem. Diuus Cyprianus de montibus Syna, & Syon aduersus Iudæos cap. 5. D. Leo qui citatur in scholis Græcis super editione Septuaginta nuper auctoritate Xisti correctam. Atque eandem lectionem retinet Ecclesia, & Psalterium Romanum: nec in dubium vocari debet, quod Iudæi multa ex sacris literis eraserint, quæ Christianis fauere intelligebant. Etenim auctore Diuo Hieronymo in quintum cap. Michææ, duos integros versus eraserunt ex libro Iosue cap. 15. qui habentur in Septuaginta interpretibus, vbi inter vrbes & oppida tribus Iudæ, Bethlehem connumeratur, ne videlicet Christus de tribu Iuda ortus videretur. Et in Epistolam ad Galatas in illa verba capitis tertij, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*, docet desiderari Hebraicè, duo illa verba, *Omnis, & in ligno*, & suspicatur lectione Hebraicam vitiatam esse.

II. *Esai 95 10.* *Locus scriptura vitiatus* Tertullian. D. Ambros. August. Arnob. Cassiodor. D Cyprian. D. Leon. *Multa quæ Christianis fauebant ex sacris eraserunt Iudæi.* D Hieron. *Ad Gal 3 13*

Tertiò probatur ex Psalm. 92. cuius inscriptio ea est: *Laus cantici ipsi Dauid in die ante Sabbathum, quando fundata est terra*: Etenim in Paraseeue Sabbathi occisus est Christus, fundatáque est Ecclesia, quæ est expositio Hugonis Cardinalis, in commentariis super eum Psalmum. Tunc vero Psalmus, incipit, *Dominus regnauit, decorem indutus est*. Vt exploratum omnibus esset, Christi regnum ex passione quam pertulit ante Sabbathum, ortum habuisse. Quarto ex Psal. 77. *Induxit eos, in montem sanctificationis suæ, montem, quem acquisiuit dextera eius.* Dextera enim sua Christus, id est, fortitudine, quam in passione demonstrauit, Ecclesię regnum sibi acquisiuit: quem locum interpretatus videtur Diuus Petrus prima sua Canonica cap. 2. vbi Ecclesiam appellat *Populum acquisitionis.* Et Actor. 20.

III. *Explicatum inscriptio.* *Psal. 92.* *Hugo.* *Psal 92. 1.* *Regnum Christi vndè ortum.* *Psal 77 54* *1. Petr. 2 9.* *Act. 20 28*

Hebr. 2. 9. *Attendite vobis et vniuerso gregi, in quo vos spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisiuit sanguine suo.* Vnde est illud Pauli ad Hebræos 2. *Eum, qui modico quàm Angelis minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum*: quod multò ante Regius vates prædixerat Psal. 8. *Minuisti eum paulò minus ab Angelis* (in passione videlicet) tunc subiungitur, *Gloria & honore coronasti eum.* Deniq; ex Psalmo 73. cum dicitur. *Redemisti virgam hæreditatis tuæ*: vbi per virgam, sceptrum intelligendum est, hoc sensu, regnum tuum, seu sceptrum regni tui per peccati tyrannidem à dæmone vsurpatum, iterum asseruisti, & vindicasti per passionem, qua humanum genus redemisti.

Psal. 8. 9.

Psal. 73. 2. Virga pro sceptro.

III. Secundò obseruandum est, Christum appellari Regem per excellentiam, vt Psal. 2. *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, quam ob causam appellatur *Rex* Dei. Sic enim ibidem Hebraicè legimus, *Ego*, (id est Pater æternus) *constitui regem meum super Sion.* Et Zachariæ 14. ita possumus reddere ex Hebræo, *Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei.* Dicitur autem Christus, rex Dei, tum quia à Deo fuit rex constitutus, tum quia est rex excellentissimus, eo linguæ Hebrææ idiotismo, quo maxima quæque dicuntur esse Dei, vt Psalmo 79. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei*, id est altissimos.

Psalm. 2. 6. Christum regem suũ cur Pater appellet.

Zach. 14.

Psal. 79. 11.

V. Tertiò, dicitur, *Princeps regum terræ*, quia est totius mundi Monarcha, non solùm propter vnionem hypostaticam, cui omne imperium debebatur, sed etiam ex dono Patris: quæ est sententia D. Anthonini 3. parte tit. 3. ca. 2. Almaini de potestate Ecclesiæ cap. 8. Pauli Burgensis in additione 2. super caput primum Matthæi, imò & Diui Thomæ lib. 3. de regimine principum cap. 13. & 14. vbi addit Augustum Cæsarem, post Christi natiuitatem, gessisse vicem Christi in imperio quatuordecim annis toto orbe terrarum subacto, & non sine diuino instinctu mandasse, ne quis de populo Romano ipsum Dominum appellaret. Et quanquam controuersum sit, vtrum Christus in terris agens verus fuerit ac legitimus totius orbis imperator, qua de re aliàs disputabimus, quemadmodum & vtrum fuerit naturalis ac legitimus Iudæorum rex, tamen post resurrectionem non est dubium, quin illi fuerit totius orbis Monarchia à Patre concessa, quemadmodum ipse met testatur Matthæi. 28. cùm ait, *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra.*

Christus mũdi Monarcha, ex duplici capite. D. Anton. Almainus. Paul. Burg. D. Thom. Augustus imperator. Christi prorex.

Mat. 28. 18.

VI. Quartò, & postremò dicitur mysticè, *Princeps regum terræ*, id est iustorum, quemadmodum interpretatur Rupertus, quo nihil mag[illegible]ius de vllo rege, & eius clientibus dici potuit: cuius enim rei clientes ac subditi omnes reges fuerunt? Ratio verò est, quia Christus omnes qui suum imperium non detrectant, reges facit, quod multo antè prædixerat regius vates Psal. 109. cùm dixit, *Tecum principium in die virtutis tuæ*, quo loco nonnulli pro עמך Ghimmeca per Chiric, id est, *Tecum* seu *Apud te*, quemadmodum legerunt Septuag. interpr. legunt Ghammeca per Pathac, id est, populus tuus, hoc sensu, populus tuus prine[illegible] seu principes: vbi obiter aduertendum est pro eo quod septuaginta transtulerunt ἀρχὴ id est, *principium*, seu principatus, (vtrumque enim ea vox Græca significat) haberi Hebraicè נדבת Nedaboth, à radice, נדב, quæ significat sponte aliquid elargiri, & liberalem esse, vnde d[illegible]citur Nadib, id est Princeps, quia videlicet liberalitas est propria principis c[illegible]ditio. Est igitur Christus Princeps regũ terræ, id est iustorum, qui liberales in diuino cultu esse debent, & in omnibus actionibus suis principes ac generosi. Cur verò reges appellentur, duplex est potissima ratio. Prior est Diui Gregorij lib. 11. Moralium cap. 9. super illud Iob. 12. *Balteum regum dissoluit, & præcingit fune renes eorum*, vbi vult iustos appellari reges, propter castitatem, & continentiam, quæ maxima est castitatis laus: & in hunc sensum

Reguant qui Christo seruiunt.

Psal. 109. 3.

Principis cõditio. Iusti cur regis appellentur. Gregor. Iob. 12. 18. Castitas virtus regia.

locum

locum citatum interpretatur. *Qui [illegible]brorum*, inquit, *suorum motus bene gerere sciunt, non immeritò reges vocantur, sed cui [illegible]e ipsa continentia mens elatione tantùm non extollitur plerumque omnipotens Deus eius superbiam deserendo immunditiam operis cadere permittit:* Itaq; regum baltheum dissoluit, quando propter elationis culpam castitatis in eis cingulum destruit. Posterior ratio est Diui Ambrosij lib. 2. de Abraham cap. 10. super illud Genes. 17. Dictum est ad Abraham, *Faciam te [illegible]escere, & dabo te in gentem magnam, regesque ex te egredientur. Ex genere Abrahæ*, inquit Ambr. *non solum reges erant dignitate, verum etiam illi reges, qui peccato non seruiunt. [illegible]incat eos malitia.* Quæ ratio etiã est Diui Gregorij lib. 26. Moralium cap. 26. *Quia*, inquit, *tentationum suarum motibus non consentiendo succumbere, sed regendo præesse nouerunt*, id quod vel ipso naturæ lumine cognouit M. Tullius: is enim in Oratione pro P. Sylla, sic ait, loquens cũ Torquato accusatore: *Quare neque me peregrinum posthac dixeris, ne grauius refutere, neque regem, ne dedeceare, nisi forte regium tibi videtur ita viuere, vt non modo homini nemini, sed ne cupiditati quidem vlli seruias, contemnere omnes libidines, &c.* & sic interpretatur D. Gregorius illud Iob 36. *Reges in sedio collocat in perpetuum*, id est, iustus ab hac potestate regis minis ad potestatem transfert retributionis: Porrò aduerte, hunc iustorũ principatum & regnum non pugnare cum ea seruitute, de qua loquitur Apostolus ad Rom. 6. *Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, sine peccati ad mortem, sine obeditionis ad iustitiam: gratias autem Deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in qua traditi estis, liberati autem a peccato serui facti estis iustitiæ.* Quo loco illud *iustitiæ*, dãdi casus est, magnámq; vim continet, eandem videlicet cum illa, qua quis diceret, se alicui factũ esse seruum, quod imperiosius est, & magnificentius, quàm si quis diceret, se factum esse alicuius seruum: cum namque dicit se factum esse alicuius seruum, innuit se non sponte, sed per vim factum esse illius seruum, at cùm dicit, se factum esse illi seruũ, vltroneam, & spontaneam significat seruitutem: sic igitur docet Paulus iustos, seruos factos esse ipsi iustitiæ vltroneæ scilicet, & voluntariæ seruitute, in qua tamen vera ac propria libertas, imò & illustrissimus principatus regnúmque continetur: & è contrario, liberum esse iustitiæ, fœdissima seruitus appellatur ibidem ab Apostolo, cùm subiungit: *Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ:* vt etiam *Iustitiæ*, dandi casus est, hoc est, nõ habuistis præclaram iustitiæ seruitutem, extra imperium, scilicet eius, facti, sed miserrimam à iustitia libertatem, cum turpissima peccati seruitute & captiuitate coniunctam.

Secunda ratio ex Ambros. Gen. 17. 6.

Reges ex genere Abrahæ qui peccato non seruiunt.

Tullius.

Gregorius. Iob 36. 7.

Rom. 6. 16.

Seruius iustorum libertas vera, & propria.

Imperiorum libertas seruitus fœdissima.

Qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris, in sanguine suo.

SECTIO XIII.

GRÆCE est τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι ἡμᾶς: hoc est, ei qui dilexit nos, & lauit nos: Quoniam verò hi dandi casus non habent, Græcè quo referantur, existimauit Erasmus in scholiis suis super Apocalypsim, eos non ad Christum, sed ad Patrem pertinere, vt sit sensus, Christum fuisse testem fidelem Patri, *qui dilexit nos, & lauit nos:* verùm hæc interpretatio nullo modo est recipienda, cum editioni vulgatæ aduersetur, & manifestè pugnet cum ipso contextu, tum quia illa verba, *testis fidelis*, non immediatè cum istis connectuntur, sed interserũtur alia, quæ haud dubiè ad Christum spectant. A Iesu-Christo, inquit, *qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lauit nos*, vbi cernis illud, *Qui dilexit & lauit*, ad primogenitum mortuorum, hoc est, Christum, necessario referendum: tum quia cum additur, *In sanguine suo*, manifestè ostenditur id non posse in

Erasmi interpretatio.

Patrem, sed in Christum conuenire: nec Erasmus bene respondet, dici Patrem lauisse nos per sanguinem Christi, cùm enim Græcè non sit αὐτῷ spiritu leni, sed ἀυτῷ spiritu crasso, hoc est, non sit eius, sed suo, illúdque ἀυτῷ ad eundem, *Qui dilexit, & lauit* manifestè pertineat, palàm est de Christo non de Patre sermonem esse. Quare existimamus vitiatam esse Græcam lectionem, & in vetustis exemplaribus, quibus vsus est interpres non fuisse τῷ ἀγαπήσαντι ϗ λύσαντι, sed vel ὃ ἀγαπήσαντος ϗ λύσαντος, vt referatur ad ἰησῦ χριστῦ vel ὁ ἀγαπησας ϗ λύσας, vt iungatur cum ὁ μαρτυς, ὁ πρωτοτοκος, ὁ ἀρχων. Nisi quis malit cum Aretha dicere, τῷ ἀγαπήσαντι ϗ λύσαντι ad sequentia spectare, iungenque cum illis verbis, *Ipsi gloria & imperium*, vt sit sensus, *Ei qui dilexit nos, & lauit nos in sanguine, ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum*: sed quoniam ea expositio coacta videtur, & non admodum vulgatæ editioni consentanea, prior responsio nobis magis probatur. Quod ad rem spectat: Commendat Ioannes Christi aduersus homines amorem, de quo etiam loquitur Paul. ad Ephes. 5. cum ait, *Christus dilexit Ecclesiam, & tradidit semetipsum pro ea.* Duplex est autem amor Christi erga homines considerandus. Alter, quo ante tempora sæculorum ex æternitate nos dilexit, quatenus Deus est, de quo loquitur per Hieremiam cap. 31. *In charitate perpetua dilexi te, ideò attraxi te miserans.* Hic autem amor in eo positus est, quod ex æternitate quosdam prædestinauit, & pro omnibus carnem sumere, & mori statuit, quæ sunt cogitationes illæ antiquæ, de quibus loquitur Esai. c. 25. *Domine Deus meus es tu, & exaltabo te, & confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes antiquas fideles, Amen*, id est, cogitationes, quas ex æternitate de hominum salute habuisti, opere complesti. Sic enim interpretatur eum locum Euseb. Cæsar. lib. 2. demonst. Euang. c. 32. huc spectat illud Psalm. 24. *Reminiscere miserationum tuarum Domine, & misericordiarum tuarum, quæ à sæculo sunt*, quemadmodum interpretatur D. August. in comment. eius loci. *Huius dilectionis actum*, inquit Rupertus hoc loco. *Ecclesia suspirans viua voce in Canticis ait, Osculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino*, seu vt est in Hebræo, *Quia meliores sunt amores tui vino.* Vbi perspicuum est, peti incarnationem, in significationem huius amoris antiqui. Nec enim sponsa petit osculum pedum, quod ancillarum est, & ad quod admissa est Magdalena. Lucæ 7. nec osculum manuum in signum subiectionis: quemadmodum accipiendum est illud Psalmi 2. *Apprehendite disciplinam*, pro quo in Hebræo est, *Osculamini filium*: hoc sensu, manum filij osculamini, & ita eum tamquam verum, ac legitimum principem recipite. Nec osculum frontis, seu faciei, quod erat signum beneuolentiæ, & hospitalitatis, de quo loquitur Christus Lucæ 7. *Intrani in domum tuam, osculum mihi non dedisti*: sed petit osculum oris, quod amoris est ardentissimi: *Oris*, inquam, id est, ipsius Christi, qui os Dei appellatur: veluti Hierem. 15. *Si conuerteris conuertam te, si separaueris pretiosum à vili, quasi os meum eris.* Vbi per, *os*, Christum intelligit Galatinus libro 3. de Arcanis catholicæ veritatis cap. 2. & fauet translatio Ionathæ, quæ sic habet, *Si conuertes impios, vt fiant iusti, beneplacitum Verbi mei complebis.* Quo loco per *Verbum* secunda persona Trinitatis intelligitur, alioqui enim beneplacitum in verbum creatum non conuenit.

Ephes. 5. 25. Duplex Christi amor in homines.

Hier. 31. 3. Cogitationes antiquæ apud Esaiam quæ.

Esai. 25. 1. Euseb. Cæs. Psal. 24. 6. Augustin. Rupertus. Cant. 1. 1.

Incarnatio æterni amoris signum

Osculum pedis quid.

Psal. 2. 12. Quid manuum. Quid item faciei.

Luc. 7. 44. Quid denique oris Christus, os Dei.

Hier. 15. 19. Galatinus.

II.

Alter amor, quo Christus nos dilexit, fuit post incarnationem in assumpta carne. *Factum est*, inquit Rupertus, *quod optauit Ecclesia, venit dilectus, atque omnium gratiarum delibutus vnguentis, in secreto virginalis vteri cubiculo, diu desideratum sibi dilectæ porrexit.* Vtrumque amorem complexus est Ioannes, cùm dixit capit. 13. *Cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Verbum enim *Dilexisset*, ad priorem amorem, *Dilexit*, verò ad posteriorem pertinet: quem amo-

Rupert. Osculum dilectæ quando porrectum. Ioan. 13. 1.

rem magis moriendo demonstrauit. Sic illud, *In finem*, interpretatur Cyrillus Alexandrinus in eum locum. Atque huius amoris vis tanta fuit, vt ipse Dominus per Malachiam capit. 1. eam exaggerans dicat, *Dilexi vos*, quæ verba plerique per Aposiopesim, siue reticentiam dicta existimant, vt omnia tanto amori deberi significetur, simulque indicetur quædam tacita Dei querimonia, hoc sensu, semper *dilexi vos*, & vsque adeò dilexi, tamen vos pro tali dilectione, nihil aliud quàm peccata rependitis. Quòd enim querimoniam verba ista contineant, perspicuum est ex ijs, quæ statim subiiciuntur, *& dixistis, in quo dilexisti nos*, id est, tam ingrati estis, vt amorem meum, beneficiáque ex eo profecta non agnoueritis, quin potius dixeritis, *In quo dilexisti nos*.

Cyril. Alex.

Malach. 25.

Tacita Dei querimonia

Secundò, aduertendum est, rectè postquam dictum fuit, *& princeps regum terræ*, additum esse. *Qui dilexit nos*, vt ex personæ diligentis dignitate, amoris præstantiam intelligeremus. Quare illa verba *Qui nos* per Antithesim intelligenda sunt, hoc sensu, pulcher fœdos, pius impios, *princeps regum terræ*, viles homunciones. Atque hanc ob causam Paulus, præter alias, charitatem Christi, nimiam appellauit ad Ephes. 2. *Eramus natura filij iræ, sicut & cæteri, Deus autem, qui dives est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos.* Idémque expendit Apostolus ad Romanos 5. cùm ait, *Commendat Deus charitatem suam in nobis, quoniam cùm peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est.* Pro *commendat* habetur Græcè, συνίστησι quod non solùm commendare significat, sed etiam nobilem & notum facere, atque illustrare, & quoniam nobile quiddam atque illustre est, inimicis bene facere meritò dicitur Deus charitatem suam nobilem, illustrémque ostendisse, cum pro peccatoribus, hoc est, pro inimicis mortuus est. In cuius rei figuram Moyses Æthiopissam adamauit, Numerorum 35. Denique tantus fuit in homines amor Christi, vt omnem scientiam, & cognitionem nostram superet, vt disertis verbis docet Apostolus ad Ephesios 3. *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi*: vbi illu[illegible]cientiæ, datiuus est, qui à *supereminentem*, regitur, vt sit sensus charitatem [illegible]i excedere omnem scientiam, hic enim sensus redditur à Græco contextu, [illegible] iita habet, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην, nam Græcum, ὑπερβάλλουσιν, gignendi casum postulat, atque adeò ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως, idem est, ac supereminentem scientiæ, siue cognitioni.

III. *Charitatem suam in quo commendauerit Deus.*

Ephes 2. 3.

Rom. 5 8.

Num. 35.

Ephes. 3. 1. Christi charitas excedit omnem scientiam.

Tertiò rectè dicit, *Dilexit nos, & lauit*, quia, vt notauit Richardus de S. Victore in hunc locum, *Non lauisset, nisi dilexisset*, quare non prius lauit, & post dilexit, sed prius dilexit, & postea lauit: atque adeò nos adhuc fœdos dilexit, quod significauit Paulus verbis antè citatis ad Romanos 3. *Cum peccatores essemus Christus pro nobis mortuus est*, eúmque sensum habent verba illa sponsæ, Canticorum 1. *Nigra sum, sed formosa, filiæ Hierusalem, sicut tabernacula Cedar, sicut pelles Salomonis*, id est, *Nigra sum*, ex me, *sicut tabernacula Cedar*, sed tamen sic dilecta, reddita sum *Formosa sicut pelles Salomonis*. Quæ expositio est Diui Bernardi sermone 25. in Cantica.

IIII. *Ideo Christus nos lauit, quia dilexit.*

Rom. 8. 3.

Canta 1. 5.

Bernard.

Quartò, Notandum est verbum, *Lauit*, quod dicit magnam vim sanguinis, quę non solùm ad aspergendos, sed etiam ad lauandos omnes homines sufficeret: vbi etiam maximè splendet diuinæ bonitatis, & amoris largitas, cùm enim vel vna sanguinis Christi guttula, ad redimendos omnes homines sufficeret, totũ nihilominus sanguinem voluit effundere: quam ob causam hominum redemptio appellatur copiosa Psal. 129. *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemptio.* Quem locum expendens D. Bernard. serm. 22. in Cantica. *Benè*, inquit,

V.

Psal. 129. 7.

Copiosa redemptio.

copiosa, siquidem non gutta, sed vnda sanguinis q[illegible]ue per partes corporis emanauit. Et eadé ratione appellatur excessus Lucæ 9. *Erat,* [illegible]it, *Moyses, & Helias visi in maiestate, & dicebant excessum, quem completurus erat in Hierusalem.* Idcircò etiam existimo, passionem Christi per mare rubrum fuisse significatam, verè enim vis illa sanguinis, mare fuit sanguinem, in quò omnes mersi, & abluti fuimus.

Luc. 9. 30.

VI. Quintò, volunt interpretes illis verbis, *In sanguine suo,* alludi ad sacrificia legis veteris, vt sit veluti quædam antithesis, & indicetur Christum non lauisse nos sanguine vitulorum, sed suo ipsius sanguine. Eáque ratione redemptionis beneficiú magnopere exaggerari, quod videlicet Christus suo ipsius sanguine dignatus fuerit hominem liberare, quam emphasim quoque agnosce in illis verbis Apostoli ad Hebræos 9. *Non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, semel introiuit in sancta.* Volunt etiam, significari illum sanguinem, qui de percusso Christi latere simul cum aqua exiuit Ioannis 19. Quanquam enim Christus per passionem ipsam & mortem nos redemit, tamen illa post mortem sanguinis effusio, hanc ipsam redemptionem, & ablutionem typicè significauit. Vndè omnes ferè Patres aiunt, ex latere Christi Ecclesiam profectam, sicut ex Adami latere Euam, indéque omnia Ecclesiæ sacramenta manasse. Quæ de re legendus est præcipuè Diuus Augustinus tractatu 120. super Ioannem, vbi ponderat verbum *Aperuit,* quo vsus est Euangelista, *Non dixit,* inquit Augustinus, *percussit, aut vulnerauit, sed, aperuit, vigilante verbo Euangelista vsus est, vt illud quodammodo vitæ ostium panderetur, vnde sacramenta Ecclesiæ manauerunt.*

Hebr 9.12.
Effusio sanguinis ex Christi latere quid significauerit.
Ioan. 19.
Ecclesiæ sacramenta vnde manauerint.
Augusti.

VII Sextò, & postremò, Ioannes vim sanguinis Christi mirificè commendat, cum ait, *Lauit nos à peccatis nostris in sanguine suo.* Nouum enim est, sanguinem habere vim lauandi, & quod plus est dealbandi, id quod habes capite septimo huius operis, cum dicitur, *Isti sunt qui lauerunt stolas suas: & dealbauerunt eas in sanguine agni.* Vbi vides rubicundo sanguini tribui vim dealbandi, quod instar mira[illegible]li est, idque miraculum significasse Esaiam capite primo, cum dixit, *Si fuer[illegible]ccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, quasi vermi[illegible]us, velut lana alba erunt.* Existimat Tertullianus lib. 4. contra Marcionem c. 10. his verbis, *Dimissorem delictorum Christum recognosce: Si fuerint,* inquit, *delicta vestra tanquam roseum, velut niuem exalbabo, & si tanquam coccinum, velut lanam exalbabo: in roseo sanguinem ostendens Prophetarum: in coccino, Domini, vt clariorem.* Itaque Tertullianus coccineum colorem non refert ad peccata cum communi expositione, sed ad sanguinem Christi, hoc sensu. Si peccata vestra sanguine Christi rubuerint instar coccini, hoc est, si Christi sanguine coccineo peccata vestra ablueritis, sicut nix, vel sicut lana dealbabuntur. Atque eodem modo videtur eum locum intellexisse D. Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichæum cap. 42. Eandem expositionem innuit Diuus Basilius in magnis Asceticis, interrogatione 10. & Diuus Cyprianus libro 2. testimoniorum aduersus Iudæos cap. vltimo. vbi eo Esaiæ testimonio probat, peccata nisi per sanguinem Christi remitti non posse. Quare licet communis expositio eos colores ad peccata ipsa referat, vt sit sensus, quamuis peccata vestra sint veluti coccinum & vermiculus, id est, difficillimè ablui possint, quemadmodum ij colores difficillimè abluuntur, tamen si penitentiam egeritis, ego ea omnino auferam: nihilominus tradita expositio reijcienda non est, imò tanquam literalis etiam amplectenda, cùm sit tantorum Patrum, & literæ non repugnet. Ad eundem Christi sanguinem spectauit regius Propheta Psal. 50. cùm dixit: *Asperges me Domine hyssopo & mundabor lauabis me, & super niuem dealbabor:* Vbi per aspersionem hyssopi alludit Dauid ad expiationem leprosi, quam in medium

Vis sanguinis Christi ad delenda peccata.
Apoc. 7 14.
Esai. 1. 58.
Tertullian.
Vis sanguinis Christi ad delenda peccata.
Augusti.
D. Basil.
Cyprian.
Psal. 50. 9.

leprosi, quæ hyssopo peragebatur, vt habetur Leuit 14. simúlque tacitè sc[illegible] pro- *Leuit. 14.*
sum appellat : & quoniam illa per hyssopum aspersio, non nisi adhibito p[illegible]is *Expiatio le-*
immolati sanguine, in quo hyssopus tingebatur, fieri solebat, haud dubiè ad [illegible]ri- *prosi.*
sti sanguinem, quem spiritu præuidebat, pro humano genere fundendum, quo hominum mentes erant abluendæ, Propheta respexit. Eodémque mysterio videtur Esaias ad Christum in cruce positum, suóque tinctum sanguine, spectasse cap. 52. cùm dixit : *Iste asperget gentes multas*, alludens scilicet ad eándem tincti in sanguine hyssopi, aspersionem, quo leprosi aspergebantu[illegible] indicaret eo Christi sanguine vniuersos mortales, vtpotè leprosos fore aspergendos. Quod verò sequitur, *Et super niuem dealbabor*: efficacitatem Christi sanguinis significat, qui non solùm lauandi, sed etiam super niuem dealbandi vim habuerit : quod sicut veritatem, ita & admirationem continet. Quis enim non admiretur sanguinem ea vi præditum, vt eos quos tinxerit, instar niuis albos efficiat? *Esai. 52. 15.*

VIII.

Hoc ipsum prædictum fuerat à Iacob Patriarcha, Genes. 49. in benedictione Iudæ, illis verbis : *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* Mirum enim est, vt aduerterunt Diodorus, & Gennadius in eum locum, vino stolam lauari, & sanguine vuæ, quod idem est, pallium ablui, & quanquam per stolam & pallium, humanitas Christi communiter intelligatur, cuius accidentalem gloriam Christus sua passione promeruit, tamen vtrumque ad Ecclesiam refert Origenes homilia 17. super Genesim. *Stola*, inquit, *Christi quæ lauatur in vino, eius Ecclesia intelligitur, quam ipse mundauit sanguine suo : in huius enim sanguinis vino, id est, lauacro regenerationis a Christo lauatur Ecclesia, in morte enim, id est, in sanguine ipsius baptizamur : ad Rom. 6. In sanguine autem vuæ quomodo amictum suum lauit? Amictus propinquior quædam est corpori vestis, quàm stola, ij ergo, qui prius per lauacrum loti stola eius fuerunt effecti, postèaquàm ad Sacramentum sanguinis peruenerint, amictus eius esse dicuntur.* Vbi obiter obserua, quanta puritas, & vitæ sanctitas ad Eucharistiam sumendam requiratur : siquidem per communionem, amictus, id est, interius Christi indumentum efficimur. Eundem locum de Ecclesia intellexit D. Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 4. *In sanguine*, inquit, *vuæ lauit pallium suum, id est, gentes sanguine suo.* Sic etiam interpretatur D. August. lib. 12. contra Faustum Manichæum capit. 42. Denique hanc sanguinis Christi efficacitatem pulchra similitudine declarat D. Chrysostomus homil. 45. in Ioannem : *Quemadmodum*, inquit, *si quis liquefacto auro manum, vel linguam inijciat, quam primum deauratur, ita anima immersa sanguine Christi, aurea redditur : resurgit enim vehementius igne fluuius, neque incendit, sed ablut quidquid comprehenderit.*

Gen. 49. 11.
Diodor.
Gennad.
Ecclesia stola Christi ex Origene.
Quanta puritas ad Eucharistiam sumendam requiratur.
D. Ambros.
August.in.
Pulchra similitudo ex Chrysost.

Fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo.

SECTIO XIIII.

I.

QVONIAM Christus Dominus rex simul est, & sacerdos, vtrumque honorem suis impertiuit, vt simul reges, ac sacerdotes essent, iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos autem genus electum regale sacerdotium.* Regnum quidem nos fecit (sic enim habes inferius capit. 5. *Fecisti nos Deo nostro regnum*) quia regno cælesti ascripsit. Sacerdotes autem, non quod omnes Christiani sine discrimine sacerdotes sint, ita vt nulla sit ordinum in Ecclesia diuersitas, quæ fuit hæresis Lutheri in libro de missa priuata, & vnctione Sacerdotum : verè enim est in Ecclesia sacerdotum consecratio, quam non habent omnes Christiani : qua de re legendi sunt præci-

1. Petr. 2. 9.
Apoc. 5. 10.
Luth. hæres.

puè D.Ignatius epistola ad Heronem, D.Chrysost.lib.3.de sacerdotio, & homilia 60. ad populum Antiochenum, D Hieronym. epistola 1. ad Heliodorum, & in libro aduersus Luciferianos, & epist.85.ad Euagrium, Victor li.2. de persecutione Vandalica, D. Cyprianus epist. 54. Sed quia omnes Christiani Deo sacrificia laudis, gratiarum actionis, mortificationis offerre possunt, quemadmodum docent D. Basil. serm. 2. de Baptismo cap. 6. D. Augustin. lib.20. de ciuitate Dei cap.10. Leo Papa serm.3.in anniuersario die Assumptionis suæ ad Pontificatum, D. Ambrosius lib. 4. de Sacramentis cap. 1. iuxta illud 1. Petr. 2. *Et ipsi tanquam lapides viui superædificamini in domus spiritales sacerdotium sanctum offerentes spiritales hostias acceptabiles Deo.*

D. Ignat.
D. Chrysost.
D. Hieron.
Victor.
D. Cypr.
Basilius.
Augustin.
D. Leo.
D. Ambr.
1. Pet. 2. 5.

II. Primùm enim, quod laudes sacrificia dicantur, perspicuũ est ex Psal.68. *Laudabo nomen Dei cum Cantico, & magnificabo eum in laude: & placebit Deo, super vitulũ nouellũ, cornua producentem & vngulas.* Vbi vides laudẽ Dei cõparari, imo & anteferri vitulorũ sacrificijs. Et Psal.49. *Immola Deo sacrificiũ laudis.* Et iterum: *Sacrificiũ laudis honorificabit me.* Et 115. *Dirupisti vincula mea, tibi sacrificabo hostiã laudis.* Et Oseæ.14. *Conuertimini ad Dominum, & dicite ei, Omnem aufer iniquitatem, & reddemus vitulos labiorum nostrorum.* In quem locum D.Hieronym. *Vituli*, inquit, *labiorum, laudes Dei sunt, & gratiarum actio.* Eodem modo intellexit Paraphrastes Chaldaicus, cùm transtulit, *Sint eloquia labiorum nostrorum pene te accepta tanquam boues in beneplacitum super altari tuo.* Septuaginta aliter transtulerunt, *Et reddemus*, inquiũt, *fructũ labiorũ nostrorũ* Ad quam translationem videtur alluisse Paulus ad Hebræos.13.cùm dixit: *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum confitentium nomini eius.*

Psal. 68. 31. Deo sacrificat, qui Deũ laudat.
Psal.49.14.
Psal.110.16.
Oseæ 14. 3.
Hieronym.
Chald. Paraph.
Heb.13.15.

III. Deinde quòd ipsa carnis castigatio, & prauarum appetitionum repressio, sacrificij nomine censeatur: exploratum est ex Paulo ad Romanos 12. *Obsecro*, inquit, *vos fratres per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum: & nolite conformari huic sæculo, sed reformamini in nouitate sensus vestri.* Et aduerte, pro *Rationabile obsequium*, haberi Græcè, λογικὴν λατρείαν, hoc est, rationalem latriam, quoniam huiusmodi sacrificium in altissimum Dei cultum, ipsique soli debitum redundat: sunt enim ea verba per appositionem intelligenda, vt ipsa corporis castigatio rationabilis latria appellatur, id quod ad præstantiam mortificationis amplificãdam, maximè pertinet. Sed quod eo testimonio volumus ostendere est, castigationem carnis sacrificium esse, & eum, qui carnem suam macerat, sacrificare, atque adeò sacerdotem esse, latè accepto nomine & sacrificij, & sacerdotij. Quam ob causam D. Gregorius homilia 22.in Ezechielem, comparat altari holocausti mẽtem eorum, qui cum Apostolo castigant corpus suum, & in seruitutem redigunt. *Quod est*, inquit, *altare holocausti? nisi mens bene viuentium, qui peccatorum suorum memores, lacrymis se lauant, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur.* Tum verò in huius rei confirmationem affert locum Pauli citatum, docens hostiam viuentem dici ab Apostolo corpus Domini afflictum, hostiam quidem, quia iam huic mundo est mortuum, viuentem verò, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur. Sic etiam eundem locum intellexit Origenes lib. 9. in epistolam ad Romanos. *Qui*, inquit, *membra sua mortificant, hostiam viuentem rationabiliter offerunt, & legem sacrificiorum, quæ in Leuitico est, secundum spiritalem intelligentiam complent, si superbiam vincunt, immolant vitulum: si iracundiam superant, arietem: si libidinem, hircum: si vagos, & lubricos cogitationum resecant volatus columbas, & turtures.* Huc etiam pertinet illud Psalmi 50. *Sacrificium Deo spiritus, contribulatus.* Legendus est D. Augustinus lib.10.de ciuitate Dei cap. cap. 6. vbi ad

Pœnitentia rationabilis latria.

Carnis castigatio, sacrificium Deo.
Pœnitentes altari holocausti comparantur ex Gregorio.

Qui appetitiones reprimunt, legem sacrificiorum complent. ex Origene.
Psal. 50. 29. August.

idem

idem probándũ argumentatur ex illato Pauli testimonio. Consulendus est etiam D. Thomas. 12. quæst. 102. art. 3. Denique opera misericordiæ sacrificium appellantur, vt patet ex Oseæ 6. & Matth. 9. *Misericordiam volui, & non sacrificium.* Quo testimonio ad id probandum D. Augustinus vtitur in commentarijs super Psalmum 49. Potéstque adeo misericordia, potissimúmque eleemosyna sacrificium iustitiæ appellari, cũ eleemosyna iustitia dicatur: etenim Matthei. 6. pro eo quod nos habemus, *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.* Græcè est ἐλεημοσύνην, vbi, & D. Hieronymus Latinum verbum, *Iustitiam*, de eleemosyna interpretatur: sed vt generaliùs loquamur quodcunque opus bonum sacrificium dicitur, vt est perspicuum ex Psalmo 50. *Tunc acceptabis sacrificium iustitiæ, oblationes, & holocausta.* Et alibi: *Sacrificate sacrificium iustitiæ*, id est, bona opera Deo offerte. Hisce igitur modis, omnibus omnes Christiani sacrificia offerunt, & sacerdotes, latè sumpto vocabulo, dici possunt. Videndus est de hoc argumento Caietanus, in tertio suo ientaculo.

D. Thom.
Oseæ 6. 7.
Matth 9. 13.
August.
Eleemosyna sacrificium.
Hieronym.
Psalm. 50. 2.
Psalm. 4. 6.
Omnes Christiani quoparto dici possint sacerdotes.
Caietanus.

Ipsi gloria, & imperium, & in secula seculorum. Amen.

SECTIO XV.

I.

AMEN, אמן dictio est Hebræa, a radice, אמן Aman, id est, credere: & quia fides habet adiunctam fidelitatem, significat etiam, fidelem esse, rursúsque quoniam fidelitas sine veritate, & stabilitate esse non potest, inde est, quòd veracem, & stabilem esse significat. Ex hoc iam perspicua sunt multa scripturæ sacræ testimonia: cuiusmodi est illud Esaiæ 65. *Qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo: Amen: & qui iurat in terra, iurabit in Deo, Amen*, id est, in Deo fideli, & verace, quemadmodum exposuerunt Septuaginta transferentes, *Seruientibus mihi vocabitur nomen nouum, quod benedicetur super terram, benedicent enim Deum verum, & iurantes super terram iurabunt Deum verum.* Est enim eo loco *Amen*, in margine, instar nominis, quo testimonio, vt obiter hoc indicemus, significatur, seruos Messiæ nomine nouo appellandos, id est, Christianos, quemadmodum interpretatur Cyrillus Alexandrinus in commentarijs suis super Esaiam, & Diuus Cyprianus lib. 1. testimoniorum aduersus Iudæos cap. 22. Simul etiam ex eodem loco diuinitatem Christi probat D. Hilarius. lib. 5. de Trinit. & D. Ambrosius lib. 1. de fide cap. 7. *Anne ambigitur*, inquit Hilarius, *Quis iuretur à Christianis? quis benedicatur? Omne os credentium te Christe Deum loquitur, omnium credentium fides te Deum iurat.* Vnde Christus appellatur, *Amen*, inferiùs à Ioanne cap. 3. illis verbis. *Hæc dicit Amen testis fidelis, & verus.* Vbi *Amen*, idem est atque fidelis & verax, vt Ioannes idem & Hebraicè & Græcè dixerit: Eodem sensu vt nomen, ponitur 2. ad Corint. 1. cum dixit Paulus, *Dei filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum non fuit EST, & NON, sed EST in illo fuit: quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo EST, ideò & per ipsum, Amen Deo, ad gloriam nostram.* Hoc est in Euangelij prædicatione, non eram inconstans, & varius, vt modo vnum, modo aliud contrarium de Christo prædicarem: itaque idem semper Christus à me fuit prædicatus, nec vnquam mea prædicatio sibi fuit dissimilis: vbi aduerte, dictioni, *est*, respondere Græcè, particulam ναὶ quæ idem est atque *etiam*: sic enim Græcè habetur οὐκ ἐγένετο ναὶ καὶ οὐκ ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, id est. *Non fuit, etiam, & non, sed etiam, in ipso fuit*, verum rectè interpres, ναὶ EST, transtulit. Quod verò sequitur. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est, ideò, & per ipsum Amen Deo, ad gloriam nostram*: huiusmodi sensum habet: *Quotquot promissiones Dei sunt, in illo*, hoc est, in Christo, *Est*, sunt

Varia scripturæ loca elucidantur.
Esai. 65. 16.
Cyril. Alex.
D. Cyprian.
Hilarius.
Ambrosius.
Apoc. 3. 14.
Amen, quot habeat in sacris literis significationes.
2. Cor. 1. 19.

Græcè ἐν αὐτῷ ναί id est in ipso, ipsum etiam scilicet sunt, hoc est, stabiles sunt, nec habent admistum, *etiam & non*, sed solum, *Etiam*, hoc est veræ sunt, & implentur in Christo. Denique subiungitur, *Ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostrã*: quod quidam sic interpretantur, Ideò per ipsum Christum sunt *Amen Deo*, id est fideles & veræ apud Deum. Dici etiam potest, & fortasse melius, *Amen*, hoc loco, non poni loco nominis, sed adverbium esse consentientis, & confirmantis hoc sensu, Ideò per Christum dicimus, *Amen Deo*, hoc est, Dei in promissis implendis firmitati, fidelitatique consentientes, eam ipsam promissionẽ, veritatem, fidelitatémque Deo acceptam referimus: quam expositionem magis sonare videtur ipse Græcus contextus, qui sic habet πᾶσαι γὰρ ἐπαγγελίαι θεοῦ ἐν αὐτῷ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ ἀμὴν τῷ θεῷ πρὸς δόξαν ἡμῶν, si enim illud τὸ ἀμὴν, idem esset quod τὸ ναὶ, vt interdum aliàs: non erat opus repetere ἐν αὐτῷ, sed dicendum erat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμὴν, hoc est, in ipso sunt etiam & *Amen*, id est, veræ & fideles, quare cũ Apostolus dicat, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ καὶ ἐν αὐτῷ τὸ ἀμήν, nõ videtur voluisse eandẽ sententiam alijs verbis replicare, sed aliud quiddam dicere, hoc est, in ipso sunt veræ, & in ipso nos, *Amẽ*, dicimus. Accedit, quod illud τῷ θεῷ id non obscurè declarat, quid enim quæso est Dei promissiones esse fideles Deo? cũ igitur Paulus dicat, & in ipso *Amen Deo*, non videtur illud *Amen* pro, fideles vsurpare: sed pro aduerbio confirmantis & consentientis accipere, atque adeò supplendum esse verbum, dicimus, vt sit sensus, per ipsum Christum dicimus Deo, *Amen*, propter promissionum, quas in Christo adimpleuit, veritatem: itaque *Amen*, hoc loco ad aliam eius acceptionem pertinet, cuius paulò post mentionem facimus.

Amen, aduerbium consentientis.

II. Hinc factum est, vt *Amen*, significet etiam, verè, vt Genes. 18. *Num Amen, paritura sum anus*, imo & sit aduerbium affirmandi, vt in Euangelio non semel, *Amen, Amen dico vobis*, Est etiam aduerbium optandi, quòd Septuaginta per, γένητο, id est, fiat, reddiderunt, vt Ps. 40. Hebraicè, *Benedictus Dominus Deus Israel, a sæculo, & vsque in sæculum, Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat, fiat*, Et Ps. 71. Hebraicè, *Replebitur gloria eius vniuersa terra, Amen, Amen*, Septuaginta, *fiat, fiat*. Denique Deuteronomij. 27. Hebraicè, *Dicet omnis populus, Amen*, Septuaginta, *fiat*. Quibus in locis manifestè, *Amen*, est optantis, qua significatione, *Amen*, scripsit Paulus cum ea voce omnes suas epistolas quasi aureo quodam puncto concluserit, & ita etiam sumitur hoc loco à Ioanne cum ait, *Ipsi gloria & imperium in sæcula sæculorum, Amen*: optat enim, vt Christus ab omnibus colatur, atque in omnibus per fidem & charitatem imperium obtineat, hoc est, vt ipsum vniuersi glorificent, atque vt regem ac principem suum recipiant, summóque honore & amore prosequantur.

Amen aduerbium affirmantis. *Gen. 18. 14.* *Item & optantis.* *Psal. 40. 14.* *Psal. 71. 19.* *Deut. 27. 16.* *Ioannis desiderium.*

Ecce Venit cum nubibus.

SECTIO XVI.

I. EXCITAT Ioannes omnes ad colendam pietatem, & vigilandum ex eo quòd Christus citò venturus sit ad vniuersale iudicium, hoc enim indicat illud, *Ecce*, & verbum præsentis temporis, *Venit* ἔρχεται. Cum additur, *nubibus*, alluditur ad illud Christi apud Matth. cap. 24. *Tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus.*

Mat. 24. 30. *Cuiusmodi futura sit nubes in qua Christus ad iudicium venturus est.* *Sotus.*

Cum Christus de suo ad iudicium aduentu, nubem seu nubes, in quibus est venturus, toties nobis, inculcet, operæpretiũ est, primùm disquirere, cuiusmodi ea nubes futura sit, atque in primis placet quod ait Sotus in 4. dist. 47. q. 2. art. 1. Nubem, seu nubes eiusmodi, futuras esse miraculosas, quia in ipso resurrectionis

articu-

articulo motus cœli ceſſabit, nec amplius erunt vapores, qui poſſint in nubem concreſcere. Probatur etiam nobis, quod ait Rupertus in hunc locũ *Huiuſmodi*, inquit, *nubes non erunt, quales nunc ſæpe videmus pluuijs rorantes, terramque refrigerantes, ſed procelloſæ, ignem ſpirantes, & fulmina iacientes, iuxta illud Pſalmi 49. Ignis in conſpectu eius ardebit, & in circuitu eius tempeſtas validà.* Et illud Pauli 2. ad Theſſalonicenſes 1. *In reuelatione Domini Ieſu de cælo cum Angelis virtutis eius, in flamma ignis, dantis vindictam, iis, qui non nouerunt Deum.* Quamuis hæc teſtimonia magis pertinere videantur ad ignem illum, qui dicitur, conflagrationis, quo vniuerſus orbis paulò antè iudicium purgabitur. Et quidem terribilem futurum Domini ad iudicium aduentum, docet multis in locis ſacra pagina, & Patrum omnium doctrina. Vnde Iob. 31. dicitur, *Semper, quaſi tumentes ſuper meſtuctus, timux Deum, & ponduseius ferre non potui.* Quem locum Græci ita transtulerunt φόβος Κυρίου συνέχειμε, καὶ ἀπὸ ἐλπιάματος αὐτοῦ οὐκ ἰσχυσα id eſt, *Timor Dei continuit me, & captionem eius non tuli.* Cuius loci literalis ſenſus is eſt: præterquàm quòd (ait Iob) turpe ſit, pupillos, & pauperes opprimere, alia tamen me quoque cauſa deterruit, nimirum Dei timor, qui ſolet in eorum oppreſſores grauiter animaduertere, quare *timui captionem eius*, id eſt, ne ab illo caperer, & acerrimè flagellarer: & ſecundum noſtram editionem, *timui*, ne ab eo tamquam à grauiſſimo pondere opprimerer, id quod etiam dixit Salomon. Prouerbiorum 23. *Ne attingas paruulorum terminos, & agrum pupillorum ne introeas, propinquus enim illorum fortis eſt, & ipſe iudicabit contra te cauſam illorum.* Vbi per *propinquum*, Deus ipſe intelligitur, pro quo Græcè eſt *redemptor*, ſic enim habetur Græcè ὁ γὰρ λυτρούμενος αὐτὸς Κύριος κραταιός ἐστι, hoc eſt redimens illos dominus fortis eſt: cui cõcinit quod ſequitur, καὶ κρινεῖ τὴν κρίσιν αὐτῶν μετὰσοῦ, hoc eſt, & iudicabit iudiciũ illorum tecum: hoc eſt cauſam eorum defendendam ſuſcipiet, iuxta illud Pſal. 9. *Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor.* Verùm ad tempus iudicij refert D. Gregorius libro 20. Moralium cap. 16. *Quoniam*, inquit, *qui extremi iudicij aduentum intenta mente conſiderat, videt, quia tantus pauor imminet, quantum non ſolum tunc videre, ſed etiam nunc præuidere pertimeſcit, quia eius ſupernæ maieſtatis vim ad iudiciũ venientis, terroremque tanti examinis conſiderando, animus conatur exquirere, mox ad ſeipſum refugiens ſeſe expaueſcit inuenire.*

Rupertus. Pſalm. 49. 3. 2. Theſſ. 17. Iob. 31. 23. Aduentus Domini ad iudicium terribilis. Prou. 23. 10. Deus paruulorum pauperumpatronus Pſal. 9. 14. D. Greg.

II.

Sed vt ad procellam, & fulgura reuertamur, cohæret cum Ruperti ſententia illud Eſaiæ 66. *Ecce Dominus in igne veniet, & quaſi turbo quadrigæ eius.* Quem locum tractans D. Auguſtinus libro 20. de Ciuitate Dei cap. 21. *Quaſi ignis*, inquit, *Dominus veniet*, (ſequitur verſionem Septuaginta) *iis profectò, quibus pœnalis erit eius aduentus.* Ad literam illud. *Quaſi turbo* velociſſimum eius, & terribilem aduentum notat, turbo enim celerrimè obuia quæque deiicit. Meminit verò Propheta *quadrigarum*, vt cum exercitu, quaſi præliaturus, aduentare intelligatur. Et quidem modo, dum durat vita præſens, quadrigæ eius pulcherrimo nomine Saluatio appellantur. Habacuc cap. 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ Saluatio.* Tunc verò in die Iudicij; quaſi turbo quadrigæ eius futuræ dicuntur: quam ſimilitudinem etiam vſurpauit Hieremias cap. 23. *Ecce turbo dominicæ indignationis egredietur, & tempeſtas erumpens ſuper caput impiorum.* Eódem ſpectauit Daniel. cap. 7. *Aſpiciebam*, inquit, *donec throni poſiti ſunt, & antiquus dierum ſedit, thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accenſus.* Porrò eſt obſeruandum, nubem iſtam, in qua Chriſtus ad Iudicium veniet, probis quidem ſpem fiduciæ, & protectionis præbituram, reprobis autem fore terrificam: quod typicè in illa nube fuit expreſſum, quæ populum Hebræum ab Ægyptiorum exercitu diuidebat Exod. 14. vbi ſic le-

Eſai. 66. 15. D. Auguſt. Domini ad Iudicium venientis habitus. Habach. 3. 8. Hiere. 23. Daniel. 7. 9. Iudicij nubes protectio probis, reprobis terror.

Exod.14.19. Nubes desertis qualis fuerit. Abulens.

gimus, *Tollens se Angelus Domini, qui præcedebat castra Israel, abijt post eos, & cũ eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum, stetit inter castra Ægyptiorum, & castra Israel, & erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem.* Quem locum tractans Abulensis quæstione 4. super decimum quartum caput Exodi, ait, Nubem illam fuisse tenebrosam contra partem exercitus Ægyptiorum, illuminantem verò noctem contra partem filiorum Israel, ita vt vnum latus, quo respiciebat Ægyptios, tenebrosum esset, alterum verò, quo ad Hebræos spectabat, omnino lucidum.

Exod.10.22. Huc etiam pertinet illud Exod.10. cùm dicitur: *Factæ sunt tenebræ horribiles in vniuersa terra Ægypti tribus diebus, nemo vidit fratrem suum, nec mouit se de loco, in quo erat. Vbicunque autem habitabant filij Israel, lux erat.* Id quod etiam in Dei throno igneo, paulò antè citato apud Danielem, declaratur, ignis enim cum paleam denigret, & consumat, aurum tamen reddit splendidius, & illustrius.

III. Aduentus Domini cur in nube. Chrysost. Nubes Ascensionis sella regalis.

Secundò, Quæri potest, cur Deus in nube, seu nubibus, venturus sit? Respondemus eam esse causam, quia nubes est regalis Patris sui thronus, atque adeo tanquam princeps in paterno throno, hoc est, in nube considebit. Idcirco enim Diuus Chrysostomus ait, Christo in Ascensione missam fuisse à Patre nubem, quasi sellam regalem, tomo tertio sermone de Ascensione Domini. *Helias, inquit, in curru igneo ascendit, Christus in nube, nam quando seruus vocabatur, currus mittebatur, vt veniret, at quando filius ascendebat, Dominica sedes occurrebat, nec tantum Dominica, sed etiam Paterna.*

Esaias.19.1. Augustin. Christi caro, nubes.

Etenim de Patre eius ait Esaias capite 19. *Ecce Dominus sedet in nube leui*, seu, vt nostra habet translatio, *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*, seu iuxta proprietatem verbi Hebraici: *Ecce Dominus equitabit super nubem leuem*: quanquam hunc locum de Christi carne interpretatur Diuus Augustinus, tractatu 34. in Ioannem, docens carnem Christi appellari nubem, quia sicut nubes Solem temperat, ita caro Christi Diuinitatem intus latentem temperabat, ne intuentium oculos suo splendore præstringeret. *Nube*, inquit, *tegitur carnis, non vt obscuretur Sol, sed vt temperetur.* De eadem carne nubem istam interpretatur Eusebius libro 1. Demonstrationis Euangelicæ cap. 4. & Cyrillus Alexandrinus, atque Procopius, in commentarijs super Esaiam.

Euseb. Cyrol. Alex. Procopius.

IV. Exod.19.9. Nubes incomprehensibilis Dei naturæ typus. 1.Tim.6.16. Psal.17.12. Nazianz.

Cæterùm, vt ad institutum reuertamur, nubes est proprius Dei thronus, vt est perspicuum ex loco Esaiæ citato, ex cap. decimo & nono Exodi, cùm dicitur: *Veniam ad te in caligine nubis.* Cuius rei duplex ratio afferri potest; vna est, in typum incomprehensibilis Dei naturæ, quam non nisi per caliginem, & nubis obscuritatem in hac vita mortali cognoscere possumus: quo sensu dixit Paulus 1. Ad Timoth. 6. *Qui lucem habitat inaccessibilem*: & Regius vates Psalm. 17. *Posuit tenebras latibulum suum.* Sic enim hunc locum intellexit Gregorius Nazianzenus in Apologetico: *Vix*, inquit, *Dei splendorem capientes, quem abyssus operit, cuius tenebræ latibulum sunt, quantumque perspicitur, tantumdem semper se subducit, amantesque sui ex se, quod fugit, ac velut iam comprehensus se proripit, ad superna allicit.*

Cur amantibus se subducat Deus. Cant.6.4. Elucidatur Cant. locus. & illustratur.

Quo spectat illud Sponsi ad Sponsam, Canticorum 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt*, pro quo Hebraicè legimus, *Quia ipsi me extulerunt*: cuius loci duplex est expositio; Altera, vt sit sensus, quia ipsi me superbire fecerunt, seu insolentiorem reddiderunt, quemadmodum ferè omnes Hebræi interpretantur, vt nimirum sponsus sponsam admoneat, ne ipsum respiciat, quia oculorum eius pulchritudo eum quodammodo superbire facit, & supra modum gaudere, quod à tanta ametur pulchritudine. Altera, vt, *Extulerunt*, idem sit quod *Auolare fecerunt*, quemadmodum habet nostra translatio, & velit sponsus sponsam admonere, ne curiosiùs ipsum contempletur: quia

quò magis, inquit, intelligendi aciem in me intenderis, eò magis tuam cognitionem subterfugiam : clarius enim perspicies quantum tua intelligendi vis à meæ naturæ sublimitate superetur: Legendus est Gregorius Nazianzenus Oratione de fide, vbi inter alia, *Certè*, inquit, *hoc est Deum quod cùm dicitur, non potest dici: cùm æstimatur, non potest æstimari: cùm definitur ipsa desinit esse creatura, Quem omnia nesciunt, & metuendo sciunt.* Altera ratio est ea, quia nubes est signum gratiæ & protectionis diuinæ, suos ab æstu tentationum, ac laborum protegentis: & quoniam Deus de hominum protectione gloriatur, idcircò protectionis gaudet symbolis ad spem & fiduciam hominibus afferendam, iuxta illud Psalmi 104. *Expandit nubem in protectionem eorum.* De qua re legendus est Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysi, & Origenes homilia 7. super Numeros. *Nazianz.* *Nubes signũ diuinæ protectionis.* *Psal.104.39.* *Nyssenus.* *Origenes.*

Postremò possumus hunc locum sic mysticè accipere, *Venit cum nubibus*, id est, cum sanctis. Dicuntur autem sancti nubes secundum D. Thomam in caput duodecim epistolæ ad Hebræos. Primò, propter conuersationis sublimitatem, iuxta illud Esaiæ 60. *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* Et illud Pauli ad Philippenses 3. *Conuersatio nostra in cœlis est.* Secundò propter doctrinæ fœcunditatem, iuxta illud Iob. 36. *Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt.* Tertiò, secundum D. Chrysostomum in eundem locum, propter spiritualis consolationis vtilitatem: sicut enim nubes refrigerium præstant: ita exempla sanctorum. Quartò, secundum Hugonem Cardinalem ibidem, quia quemadmodum à nubibus procedunt pluuia, coruscationes, & fulgura, sic à sanctis pluuia doctrinæ, coruscationes miraculorum, fulgura comminationum oriuntur. Quintò, secundum Origenem in commentarijs super Hieremiam: Quia quemadmodum fulgura ex nubium collisione generantur, in morem silicum, quos cùm complosueris, medius ex ijs ignis elicitur, in nubes rationales, si secum loquantur, ignem amoris diuini, & spiritualium commotionum fulgura ex se emittunt. V. *D. Thom.* *Sancti nubes, propter multa.* *Esai.60.8.* *Philip.3.20.* *Iob.36.27.* *D.Chrysost.* *Hug.Card.* *Origenes.*

Et videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt.

SECTIO XVII.

SENSVS verus est, omnes tam probi, quam improbi, Christum in Iudicio corporeis oculis videbunt, ex quo & Christum in corpore suo visibilem omnibus venturum, & vniuersos mortales à mortuis fore excitandos manifestè colligitur. Fit autem mentio, præcipuè eorum, *qui eum pupugerunt*, quia ij maximo quodam doloris sensu afficientur: cum viderint eum olim à se tam ignominiosè acceptum, tanta iam gloria coruscantem, & orbis vniuersi iudicem constitutum. Sumptum est hoc testimonium ex Zachar. 12. vbi ita legimus: *Aspicient ad me, quem confixerunt.* Quem locum citauit Ioannes in Euangelio, cap. 19. vbi cùm narrasset, quomodo Christo latus apertũ fuisset, subiũxit: *Et iterũ alia scriptura dicit, Videbũt in quẽ transfixerũt*: quo loco Ioannes mutatis verbis, sensum Prophetæ retinuit. I. *Zach.12.10.* *Ioan.19.37.*

Primò, Notandum est ex hoc loco D. Hieronymum occasionem sumpsisse contra Septuaginta translationem argumentandi. Quia videlicet ipsi transtulerunt: *Aspicient in me, pro eo quod insultauerunt*: cùm enim Ioannes hanc sententiam alijs verbis citet: *Videbunt*, inquit, *in quem transfixerunt*, constat proculdubio, *transfixerunt* scriptum fuisse, non autem *insultauerunt*: ex quo ruisus argumentatur Hieronymus deceptos fuisse Septuaginta similitudine Hebraicarum literarum, Res, ר & Daled, ד. Nam si legamus, Dacharu, דקרו, erit confixerunt. Si autem Rachadu, רקדו, *saltauerunt*. Vnde Euthymius in Ioannem, ait, verili- II. *Argumentatur Hieron. contra translat. Septuaginta.* *Euthym.*

mile esse alium fuisse locum, quem Ioannes citauerit, erasum postea à Iudæis. Cæterum non est cur fingamus aliud scripturæ testimonium, pater illud Zachariæ citatum, ad quod Ioannes alluserit, dicique potest Septuaginta interpr. דקרו Dacharu legisse, & trantulisse *transfixerunt*. Verum Iudæos 70. translationem suo more corrupisse, corruptam enim esse editionem 70. multis in locis ab Hebræis, auctor est Iustinus Philosophus & martyr in Dialogo cum Tryphone, & D. Hieronymus præfatione in libros Paralypomenon, & in cap. 30. Esaiæ in illa verba: *Erit lux lunæ*. Et cap. 5. Ezech. in illa verba: *Tertia tui pars*, & in cap. 33. eiusdem, & D. August. lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 23. & probatur, quia Gen. 5. secundum Septuaginta translationem, inuenitur Mathusalem vixisse quatuordecim annos, & 60 amplius post Diluuium, cùm tamen in Arca non fuerit: solum enim octo animæ per Arcam saluæ factæ sunt, nimirum, Noë, Sem, Cham, & Iaphet, & vxores eorum, vt est perspicuum ex Genes. 6. & 1. Pet. 3. cui difficultati respondere aliter non potuerunt D. Hieronym. in quæstionibus Hebraicis, D. August. lib. 15. de ciuitate Dei, cap. 13. Eucherius in cap. 5. Genes. & alij, nisi admittendo deprauatam esse Septuaginta translationem. Præterea Ionæ 3. Vbi Septuaginta habent. *Adhuc tres dies, & Ninive subuertetur*: apud Hebræos & Latinos codices legimus: *Adhuc quadraginta dies*. In quem locum D. Hieronym. testatur, nullo modo posse defendi lectionem Septuaginta, & D. Augustinus, lib. 18. de ciuitate Dei, cap. 44. fatetur Ionam non trium, sed quadraginta dierum numerum præscripsisse, quanquam eius diuersitatis allegoricam conatur rationem afferre, verùm de hoc fusiùs in nostris super Zachariam commentarijs.

Editio 70. multis in locis corrupta ab Hebr.
Iusti. Philos.
D Hieron.
Esai 30 26.
Ezech. 5 10
D August.
Genes 5.
Genes. 6.
1 Pet. 3.
D. Hieron.
D. August.
Eucher.
Ionæ 3. 14.
Augustin.

III. Secundò, dubiũ esse non debet, quin Ioannes hoc loco loquatur de apertione lateris Christi, cùm ait: *Qui eum pupugerunt*, siquidem constat, eum allusisse ad locum Zachar. 12. iam citatum, vbi legimus: *Confixerunt*, quem de percusso Christi latere intelligendum esse Ioannes ipse interpretatus est cap. 19. sui Euangelij. Nec verò cùm audis: *Pupugerunt*, existimes punctum dumtaxat fuisse Christi latus, nam Ioannes ipse, cap. 19. sic ait. *Vnus militum lancea latus eius aperuit*: quod verbum iam superius expendimus cum D. Augustino, tract. 120. super Ioannem. Itaque vt omnes homines liberè possent per illud latus apertum ad salutem ingredi, non punctum tantum, sed apertum fuit: Atque adeò per ostium arcæ Noë figuratum, quemadmodum docet D. August. lib. 15. de Ciuitate, cap. 26. *Quod ostium*, inquit, *in latere accepit, profectò illud est vulnus, quando latus crucifixi lancea perforatum est, hac quippe ad illum venientes ingrediuntur*, vbi videtur Augustinus ostium illud Arcæ intelligere, per quod animalia in Arcam ingressa sunt: qua de re legendus est idem Augustinus lib. 12. contra Faustum Manichæum, cap. 39. Rectè etiam possumus existimare fenestram illam, quam iussus est Noë facere in superiori parte Arcæ, Genes. 6. quam in fine diluuij aperuit, & per quam columbam emisit, latus Christi adumbrasse: quam fenestram, Magister historiæ scholasticæ in Genes. cap. 32. existimat fuisse crystallinam, ad aquas nimirum prohibendas, & lucem admittendam, Hebræi verò aiunt, fuisse lapidem quendam pretiosum fulgentem instar Carbunculum, splendore suo totam Arcam illustrantem, quæ omnia in latus Christi mirificè quadrant, quod veluti crystallinum fuit, tum quoniam per illud nobis misericordiæ eius viscera patuerunt, tum quoniam idem propter ardorem charitatis instar Carbunculi radians, vniuersam Ecclesiam illustrauit. Rupertus lib. 3. in libros Regum, cap. 10. expendens structuram templi Salomonis, de qua agitur 3. Regum 6. docet ostium illud lateris medij in pariete domus dextræ, & cochleam, per quam

Ioan. 19. 34.
Augustin.
Latus Christi apertum, per quid figuratum.
Augustin.
Augustin.
Genes. 6.
Magist. hist. scholast.
Fenestra arcæ Noë, ex qua materia.
Rupertus.

in medium Cœnaculum, & à medio in tertium ascendebatur, idem Christi latus expressisse. *Ostium*, inquit, *lateris templi, vulnus est in latere lanceato Dominici pectoris, præter quod non est aditus, neque ostium, vel ianua, qua intret quis in quouis ordine coram Deo stare possit: ergo vnum est ostium, per quod intratur in illud Dei templum, quò cùm quis admissus fuerit, tunc demum ascendere poterit, vel à primo in medium, vel à medio in tertium, prout delectauerit quemcunque ascensus virtutum, vel celsitudo meritorum.*

IIII. De eodem Christi latere intelligendum est illud Canticorum 2. *Veni columba mea in foraminibus Petræ, in cauerna macer.* Quem locum plerique Hebræorum ita vertunt: *In cauitatibus rupis*, aiúntq; vocem Hebræam significare etiam Spæram, & ambitum illum, qui terram cingit, quòd maximè lateri Christi conuenit, quod vniuersi terrarum orbis, omniúmque hominum capax est. Erit igitur sensus, sponsa mea quæ instar columbæ times, abscondere in foraminibus petræ, id est, in vulneribus sponsi, *& in cauerna maceriæ*, hoc est, eiusdem latere. Christus enim petra dicitur 1. ad Corinth. 10. videtúrque alludi ad illud, quod Dominus respondit Moysi postulanti, vt faciem sibi ostenderet, Exodi 33. *Est*, inquit, *apud me locus, & stabis supra petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ, & manum meam protegam te.* Luculentiùs adhuc idem apparet, si legamus cum plerisque Rabbinis Hebræorum pro *cauerna maceriæ*, *In latibulo gradum*, seu, *in latebris scalarum*, & cum ijsdem interpretemur de foraminibus, & latibulis, quæ inueniuntur in aggeribus, quibus arces, & muri ciuitatum muniuntur, vt sit sensus: quamuis hostes te obsideant & premant, habes tamen arcem ad quam confugias, id est Christum, & in ea latibula & foramina, hoc est vulnera, in quibus abscondaris: habes etiam scalas, & gradus, quibus ad salutem & securitatem ascendas: Christus enim scalis comparatur, per quas Angeli ascendunt, & descendunt. Huc etiam videtur alluisse Esaias: cùm dixit cap. 2. *Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo à facie timoris Domini*, quanquam hunc locum de die Iudicij plerique interpretantur, & Regius vates Psalm. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum: etenim passer inuenit sibi domum, & turtur nidum, vbi reponat pullos suos.* Et Psal. 103. *Montes excelsi ceruis, petra refugium herinaceis.* Denique Prouerb. 30. *Inter animalia astuta & prudentia, enumeratur lupusculus, quod ponat in petra cubile suum.*

Latus Christi mundi caput.
Foramina petræ, vulnera Christi.
Cant. 2. 14.
1. Cor. 1. 10.
Exod. 33. 21.
Christus arx
Esai. 2. 10.
Psal. 83. 3.
Psal. 103. 18.

V. Tertiò, quæres. Quinam sint isti, qui eum pupugerunt. Constat ex Ioan. 19. vnum ex militibus lancea latus Christi aperuisse, vulgò autem creditur, hunc militem fuisse Longinum, eundémque, cùm cæcus esset, Christi sanguine eius oculos tangente, aspectum recuperasse, sed hoc apocryphum esse meritò existimat Cardinalis Cæsar Baronius, in suis Annalibus Ecclesiasticis, vbi putat Longinum fuisse illum Centurionem, qui videns Christum magna voce clamantem expirasse, dixit: *Verè filius Dei erat iste*, & ita conuersus est, atque adeò non debuisse post suam conuersionem lancea latus Christi perfodere. Cæterum cùm dicitur: *Videbunt in me quem transfixerunt, vel videbunt eum, qui eum pupugerunt.* Iudæi præcipuè intelligendi sunt, qui in die iudicij videbunt Christum, quem ipsi crucifixerunt, iudicem orbis terrarum constitutum: atque ex hoc loco manifestè colligitur Dominum venturum ad iudicium cum signis vulnerum, quæ in cruce accepit, aliàs enim quomodo agnoscent Iudæi illum ipsum iudicem crucifixum fuisse, eique latus apertum, nisi vulnerum appareant cicatrices? Id quod conceptis verbis docet Diuus Chrysostomus homil. 77. in Matthæum, & homil. 1. de Cruce, & Latrone, tomo 3. vbi ad idem ostendendum ex hoc ipso loco argumentatur, quod fiet ad maiorem confusionem impiorum. Eandem-

Latus Christi à Longino nõ apertum.
Cæsar. Barõ.
Christus vẽturus ad iudicium cum signis vulnerum.

Crux apparitura iudicij tempore ex Patribus contra Caluinum.

que ob causam *apparebit signum filij hominis in cælo*: quemadmodum dicitur Matth. 24. Quo loco etsi Caluinus, & alij, quos refert Marloratus in sua catena ad cap. Matth. 24. negent agi de Cruce, dicántque eum esse sensum: *Tunc apparebit signum filij hominis in cælo*: id est, tunc apparebit Christus tam manifestè, ac si edito signo in se omnium oculos conuertisset. Tamen omnes veteres de Cruce locum intellexerunt, sic enim docent sanctus Ephrem oratione de apparitione crucis tempore iudicij, Hypolitus martyr oratione de Consummatione mundi, & de Antechristo, Cyrillus Hierosolymitanus Cateches. 15. D. Chrysostomus homil. 55. & 77. in Matthæum, Origenes, Hieronymus, Theophylactus, Euthymius, Beda in 24. cap. Matthæi, D. August. serm. 130. de tempore, Sibylla etiam lib. 6. Oraculorum in fine his verbis:

S. Ephrem. Hyp. mart. Cyril. Alex. Chrysost. Origenes. Hieronym. Hilarius. Theophyl. Euthymius. Beda. August. Sibilla.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit!
Nec te terra capit, sed cæli tecta videbis,
Cum renouata Dei facies ignita micabit.

Vvaldens. Crux lignea diuisa iterum reformanda diuinitus ex Vvaldens. Sibylla. Chrysost. D. Thom. Beda.

Ecclesia quoque canit in festo Inuentionis, *Hoc signum Crucis erit in cælo, cùm Dominus ad iudicandum venerit.* Imò Thomas Vvaldensis tomo 3. tractatu 20. cap. 138. non improbabiliter existimat eandem illam crucem ligneam, cui Christus affixus fuit, & nunc in minimas particulas toto orbe diuisa est, iterum diuinitùs reformandam, & in cœlo appariturum: quod etiam videtur asserere Sibylla loco citato, & innuere Patres citati ijsdem locis. Potissimùm verò Diuus Chrysostomus. Legendus est Diuus Thomas 3. par. quæst. 54. artic. 4. vbi quinque affert rationes, cur Christus voluerit vulnerum cicatrices reseruare. Prima est Bedæ, vt videlicet in perpetuum victoriæ suæ circũferat triumphum, quam eandem ob causam D. August. lib. 22. de ciuitate Dei, cap. 20. ait fortasse in illo regno mansura esse in corporibus Martyrum vulnerum signa. Secunda, Ad confirmanda corda discipulorum. Tertia, Vt ea Patri pro nobis oràns semper ostendat. Quarta, Vt nobis amorem suum magis declaret. Quinta denique, vt in iudicio, quàm iustè impij damnentur clarè denunciet. Vnde D. August. in libro de Symbolo, *Inimicis*, inquit, *vulnera demonstraturus est sua, vt conuincens eos dicat: Ecce hominem, quem crucifixistis, videtis vulnera quæ infixistis, agnoscitis latus quod pupugistis, quoniam per vos, & propter vos apertum est, nec tamen intrare voluistis.*

Vulnerum cicatrices cur reseruauerit Christus. Augustin.

VI. Quartò & postremò, Per eos, qui Christum pupugerunt, etiam ij intelligendi sunt, qui eum in suis fidelibus persequuntur, quasi pungunt, cuiusmodi sunt tyranni, & hæretici, iuxta illud Zachar. 2. *Qui tetigit vos, tangit pupillam oculi mei:* Quo loco in Hebræis, Græcis, Chaldaicis, Complutensibus, regiisque codicibus habetur: *Tangit pupillam oculi sui*, & est duplex sensus. Vnus, qui vobis nocet, sibi potiùs nocet, quàm vobis grauiter enim punietur: quæ expositio est Cyrilli Alexandrini, Vatabli, & aliorum. Alter, qui placet diuo Hieronymo, ac Theodoreto, & est communior: *Qui vos tangit, tangit pupillam oculi sui*, seu *eius*, id est Dei, vt nimirum Propheta ipse loquatur, hoc est maximè Deum offendit, & alludere videtur Propheta ad illud Deuteronomij 32. *Circumdixit eum, & docuit, & custodiuit, quasi pupillam oculi sui*: Quam custodiam postulabat Regius vates, cùm dicebat Psal. 16. *A resistentibus dexteræ tuæ custodi me, vt pupillam oculi.* Quem locũ expendens D. Ambrosius, lib. 6. in Hexameron: *Pupillæ*, inquit, *ne qua incidentis iniuriæ offensione lædantur, pilis hinc inde conseptis, velut quodam vallo, per circuitum muniuntur, vnde tutum auxilium postulans Propheta, ait: Custodi me, Domine, vt pupillam oculi, vt protectionis Diuinæ fieret tam secura custodia, quam pupillam oculi tutissimo quodam naturæ vallo munire dignatus est: simulque quia & innocentia, & inte*

Christus pungunt, qui fideles persequuntur.

Cyrill. Alex. Vatabl. D. Hieron. Theodor. Deut. 32. 13.

Psal. 16. 7. Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur ex Amb.

& integritas leui sorde aspersa violatur, & gratiæ suæ munus amittit. Hæc Ambrosius. Tangere autem est, vel minimum læde vthinc discas summum Dei erga nos amorem, qui vel minimum suorum tactum, sibi acerbissimum esse demonstrat, cùm eum comparet læsioni pupillarum. D. Hieronymus in commentarijs super Zachariam sic exponit, *Qui sanctos*, inquit, *Domini tetigerit, sic est, quasi vexare cupiat pupillam oculi eius, & illum nitatur clara luce priuare, de qua loquitur* Matth. 5. *Vos estis lux mundi.* Itaque vult Hieronymus sanctos esse veluti lumen oculorum Dei: quo quid præclarius dici potuit ad iniuriarũ magnitudinem amplificandum, quibus sancti à sceleratis hominibus afficiuntur, nihil enim aliud præstant, quàm Dei pupillam tangunt, & eius oculorum lumen offendunt.

D. Hier.

Matth. 5. 15.

Oculos Dei offendunt qui sanctos ladunt.

Et plangent se super eum omnes tribus terræ; etiam, Amen.

SECTIO. XVIII.

NON placet quorundam sententia existimantium, hoc loco sermonem esse tantum de Iudæis: quamquam enim paulo antè Ioannes de Iudæis locutus fuerat, cùm dixit, *& qui eum pupugerunt*, quod ad Iudæos spectare diximus: quia tamen simul de vniuersis hominibus dixerat, *videbit eum omnis oculus*, non cogimur, eum, cùm adiunxit, *& plangent se super eum omnes tribus terræ*, ad Iudæos tantum restringere, eò vel maximè, quod his verbis videatur respicere ad locum illum Matth. 24. Vbi Christus ait, *Parebit signum filij hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ.* Vbi Dominum non de solis Iudæis locutum perspicuum est: idémque modus ipse vniuersè loquendi de omnibus terræ tribubus, non obscurè confirmat: qui non satis explicatur de Iudæis, qui ex omnibus tribubus, toto orbe dispersi sunt: cùm non dictum sit à Ioanne, *omnes tribus in terra*, *sed omnes tribus terræ*, quod fusiorem significationem habet. Nec verò illud magni est ponderis nomen *tribus*, solere in sacris literis Iudæis *attribui*, Ioannémque hoc loco φυλὼ vsurpare, quo cap. 7. vtitur cùm sigillatim nominat *tribus Israël:* quamquam enim Latinum nomen *tribus*, & Græcum φυλὴ de Hebræorum tribubus dici soleat, tamen neque ex primaria impositione, neque ex accommodatione, & vsu ad solos Iudæos pertinet: nam quod ad impositionem spectat, Athenienses populum in duodecim partes diuidebant, quarum vnamquamque φυλὼ, id est tribum, nominabant: rursúsque vnamquamque φυλὼ in tres partes secabant, quarum singulæ φρατρίαι dicebantur: & ij qui ad φρατρίας pertinebant, φρατῆρες appellabantur. Quo ad accommodationem verò, & vsum, non solis Iudæis φυλὴς, nomen attribui, palàm est ex Genes. 28. vbi Dominus loquens de omnibus gentibus, quæ in Christo erant benedicendæ, dixit Iacob Patriarchæ, *Benedicentur in te, & in semine tuo cunctæ tribus terræ:* Pro quo 70. habent, ἐυλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ, τῆς γῆς τὴν ἐν τῷ σπέρματί σου. Et Psalm. 71. vbi etiam est sermo de omnium gentium ad Christum conuersione, dicitur, *Benedicentur in ipso omnes tribus terræ*, Græcè ἐυλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. Quare orbitramur, loqui Ioannem de omnibus in vniuersum reprobis, tam ex Iudæis quàm ex gentibus, qui vel Christi fidem recipere noluerunt, vel eius præcepta non seruarunt. Hi omnes conspectu Christi in extremo iudicio maiestate, & iudicandi potestate, suáque ipsorum damnatione intellecta, acerbissimo & grauissimo dolore torquebuntur, infelicémque suum statum lamentantes *plangent se super eum*, hoc est seipsos plangent, atque de seipsis conquerentur, *super eum*, hoc est propter eum, vel non creditum, vel non dilectum: Græcè pro *plangent*

I. Matth. 24. 30.

Nomen tribus non ad solos Iudæos pertinet.

Gen. 28. 14.

Psal. 71. 17.

Reproborum dolor in extremo iudicio acerbissimus.

est κόπτεσθαι est autem κόπτεσθαι præ doloris impatientia corpus dilacerare, quod magis adhuc explicat reproborum dolorem. Est locus similis apud Zachariam c. 12. quamuis non de omnibus reprobis, sed de Iudæis tantùm reprobis loquatur, vt patet ex ipso contextu, qui in extremo iudicio Christum iudicem intuentes, peculiarem præ cæteris gentibus habebunt dolendi causam. *Et plangent*, inquit, *eum planctu, quasi super vnigenitum, & dolebunt super eum, vt dolere solet in morte primogeniti.* Solet scriptura sacra planctum maximum, ei, qui sit in morte vnigeniti, cõparare, veluti Amos 8. *Ponam eam, quasi luctum vnigeniti, & fac tibi planctum amarum.* Rectè autem dicitur, *plangent se*, quia seipsos Iudæi plangent, seu de seipsis conquerentur: quod Septuaginta expressèrunt transferentes, *plangent super se planctum*: cùm autem Christus eorum *primogenitus* appelletur, significatur, originem à Iudæis traxisse. Denique addit Ioannes, *etiam Amen*, ναὶ ἀμήν prior dictio Græca est, & significat, certò, posterior est Hebræa, & est hoc loco confirmantis, iuxta ea, quæ diximus sectione 15. posuit verò Ioannes vtramque dictionem, vt eorum quæ dixerat omnino immutabilem veritatem, omnibus, quorum præcipui erant Iudæi, & Græci proprio terræ idiomate exprimeret, quasi diceret, ita est, ita est, quemadmodum præter alios docet Arethas, cuius hæc sunt verba τυτοις δὲ τοῖς εἰρημένοις τὸ βέβαιον ὅπερ ἀπορρήτων ἐπεσφράγισε λέγει δὲ ἐκεῖνο ναὶ καὶ ἀμὴν, ναὶ μὲν, ἐξ ἑλληνικῆς συνηθείας ὃ μεταπίπτον τῶν εἰρημένων ἐξαιρεθῆναι, τὸ δὲ, ἀμὴν, παρ' Ἑβραίοις ὃ μηδὲν ἀνήνεγκε δὲ ἐμποδῶν μὴ σχεθῆναι τὰ ἠπειλημένα ἐπαγομένω: quæ ita reddes. Vt autem ea, quæ dicta sunt, firma esse testetur sigillo obsignauit dicens ναὶ ἀμήν, *etiam Amen*, ναὶ quidem, quod ex Græcorum consuetudine, perfectam immutabilitatem notat: *Amen*, verò, quod apud Hebræos significat nihil posse obstare, quo minùs ea, quæ promissa sunt, eueniant.

Primogenitus Iudæorum cur Christus appelletur.

Amos 8. 10

II. Primùm, non est prætermittenda Ruperti obseruatio, non tamen hîc, sed in locum Zachariæ citatum, rectè, hunc planctum comparari planctui *super vnigenitum, Quia infelicissimum*, inquit, *erit amisisse saluatorem vnicum, & vnigenitum*: Ita vt iam nec ipsum, nec alium expectare integrum sit, quo omnes incitentur ad salutem procurandam, quippe quæ semel amissa, finaliter, vt loquuntur Scholastici, iterũ recuperari non potest. Secundò notandus est modus ille loquendi: *plangent se super eũ*: Seipsos enim reprobi plangent super Christum, quia videlicet sua ipsorum culpa, eum recipere & amare noluerunt, iuxta illud Oseæ 13. *Perditio tua ex te Israël, tantummodo in me auxilium tuum*, id est, tu es auctor tuæ perditionis, & tuarum omnium calamitatum tibi causa extitisti, quare non est, cur mihi succenseas, nam quod ad me attinet, ego seruare te volui, & omnibus in rebus tueri. Hic enim sensus colligitur ex Paraphrasi Chaldaica, quæ sic habet *Cum vos depranatis opera vestra, ô domus Israël, dominantur in vos populi, sed quoties conuersi estis ad legem meam, verbum meum fuit vobis præsidio.* Quanquam Diuus Hieronymus aliter interpretatur, hoc sensu. *Infelix Israël, & dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis descendit profundum, vt solius Dei saluetur misericordia: quo significatum nihil meriti esse in Israël, vt saluus fiat, sed vetera merita nouis peccatis deleuisse.*

Reproborum planctus, planctus vnigeniti, cui comparetur. Oseæ 13. 9.

Ego sum, A, & Ω, Alpha & Omega, principium & finis, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens.

SECTIO XIX.

CONCLVDIT Ioannes in sua præfatione Christi laudes eximias, cùmque loquentem introducit, vt firmiora sint ea, quæ hactenus de eo dixerat,

Ego

Ego sum, inquit, *Alpha & Omega, principium & finis, qui est, & qui erat, & qui venturus est omnipotens*: quasi dicat, non mirum videri debet, si dicor esse testis fidelis, primogenitus mortuorum, princeps regum terræ, & in nubibus cœli ad iudicandum cum maiestate venturus, cùm ipse sim *Alpha, & Omega, principium & finis* vniuersorum, simque secundum diuinitatem, ipse, *qui est, & qui erat*, stabilis, inquam, & sempiternus, & ille qui tanta cum maiestate venturus in sacris literis prædicatur, est enim Græcè ὁ ἐρχόμενος præfixo articulo, denique ille omnipotens, est enim similiter cum articulo ὁ παντοκράτωρ, ille inquam *omnipotens*, qui cœlum terrámque ex nihilo procreauit, & cuius potentia nullis est cancellis definita: vel ille qui venturus est *omnipotens*, hoc est qui ad iudicium, non in humilitate, vt antea, sed summa cum maiestate, & magnificentissimo potentiæ suæ splendore est venturus. Hunc putamus esse germanum huius loci sensum, illósque hallucinari, qui hæc verba non de Christo, sed toti Trinitati tribuunt: cum enim Ioannes continuata serie de Christo loquatur, quémnam alium nisi eundem Christum loquentem inducere, existimare oportet. Concidamus minutiùs. Arethas sic interpretatur: ἐγώ εἰμὶ τὸ ἄλφα καὶ τὸ ὦ· ἄλφα λέγω τὸ ἀρχὴν εἶναι, ὅτι καὶ τὸ ἄλφα ἀρχὴ τῶν ἐν γράμμασι φωνηέντων· ὦ, λέγω τὸ τέλος τῶν αὐτῶν, ἀρχὴν δὲ καὶ τέλος τῶν ὅλων ἀνενοήσατο τὸ θρῶτος σημαίνεσθαι καὶ τὸ ἔσχατος, λέγω τὸ θρῶτον δὲ τὸ ἀναρχοῦν οὗ τὸ, ὡς καὶ λέγω τὸ ἔσχατον τὸ ἀτελεύτητος· ἐπεὶ δὲ γε οὐκ ἔστι παρ' ἀνθρώποις ἀναρχόντι καὶ ἀτελευτήτον τὸ παρ' ἡμῖν ἀρχή τε καὶ τῷ τέλει ἀντὶ δὲ ἀναρχος καὶ ἀτελευτήτος κατεχήσαντο. Hoc est, *ego*, inquit, *sum Alpha, & Omega: Alpha*, quod sit principium, est enim Alpha in literis elementorũ principiũ: *Omega* autem quod sit eorundẽ finis. Porrò quis non intelligat principiũ & finem, primi & postremi appellatione significari: & per primum quidem, is qui est sine principio intelligitur, sicut & postremum, qui fine caret, quia enim apud homines nihil est, quod principio & fine careat, quod apud nos, est principiũ & quod est finis, pro sine principio & sine fine vsurpauit. Hæc est Arethæ expositio. Cõmunior tamẽ est, vt velit Ioannes Christum esse principium & finem vniuersorum, non autem carere principio & fine, quamuis & hoc illi secundum diuinitatem conueniat, si de principio durationis sit sermo. Id quod ipse etiã Plato intellexit, Deo esse tribuendum libro quarto, de legibus, vbi sic ait: ὁμοίως δὴ Θεὸς ὥσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος ἀρχήν τε καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, id est Deus quemadmodum, & olim dicebatur, principium & finem, & medium rerum omnium complectens. Imò & similis loquendi modus apud Græcos erat vsitatus, cùm enim aliquem mirificè commendare vellent, eum primum & vltimum nominabant, vnde est illud apud Theocritum de Ptolemæo: ἀνδρῶν αὖ Πτολεμαῖος ἐνὶ πρώτοισι λεγέσθω καὶ πόματος, καὶ μέσσος, hoc est virorum Ptolemæus primus dicatur, & vltimus & medius, & Maro Augusto adulari volens dixit Eclog. 8. *A te principium, tibi desinet*, imitatus scilicet, vt solet, Homerum, quid Iliad. 1. ait, ἐνσσι μὴν ἀπὸ σεῖο καὶ ἄρξομαι à quo non multũ abhorret Horat. libro 1. epistolarum, epist. 1. ad Mæcenatem, cùm ita eum alloquitur, *Prima dicte mihi, summa dicende Camœna.*

Germanus sensus.
Arethæ.
Theocritus.
Maro.
Horatius.

Primò est aduertendum Alpha, quia prima est apud Græcos alphabeti litera, pro principio: imo & eandem ob causam prouerbiali figura, vt ait Erasmus in suis Adagiorum Chiliadibus, pro homine præcipuo, & primate vsurpari: vnde Martialis libro secundo, Epigrammaton, epigrammate 57. fictum diuitem irridet, eúmque Alpha penulatorum appellat, id est, inter plebeios, & pauperes primum tenentem locum his carminibus: II.

Martialis.

Hic, quem videtis greßibus vagis lentum,
Æ methyſtinatus media qui ſecat ſepta,
Quem non lacernis Publius meus vincit,
Non ipſe Codrus Ælpha penulatorum,
Quem grex togatus ſequitur, & capillatus,
Rhecénſque ſella, linteiſque lorſique
Oppignorauit amodo Claudy menſam
Vix octo numis anulum, vnde cœnaret.

Et libr. 5. Epigr. 27. iocatur in Codrum offenſum, quòd eum Alpha appellaſſet, monétque, vt ſe viciſſim Beta appellet, hoc eſt, locum ſibi ſecundum deferat, ſicut ipſe ei primum detulerat, cum Alpha appellauit: eſt autem huiuſmodi Epigramma:

Quod Ælpha dixi, Codre, penul[illegible]rum
Te nuper, aliqua cùm iocarer i[illegible]rta,
Si fortè bilem mouit hic tibi ve[illegible]
Dicas licebit Beta me togatorum.

Cur verò Alpha primum inter literas locum teneat, Plutarchus τῶν συμποσιακῶν προβλημάτων decade 9. eam reddit cauſam, quòd prima vox naturalis & articulata per Alpha redditur, eo quod ſpiritus, qui eſt in ore, potiſſimum labiorum motu formatur ac fingitur: [illegible]rem diductis primis hic ſonus egreditur, mirè ſimplex, & qui nec linguæ requ[illegible] auxilium, ſed ea ſubiacente per ſpatium effertur: vnde & pueri naſcentes primum hanc edunt vocem. Protogenes apud Eraſmum in ſuis Adagiorum Chiliadibus, Chiliade 2. Centuria 4. aliam excogitauit rationem: ait namque primum vocales iure præferri conſonantibus, quod citra illarum adminiculum ſonent: deinde vocales ancipites, longis, & breuibus præponendas eſſe, quòd vtriuſque generis vim complectantur. Denique inter ancipites iure optimo principatũ Alpha obtinere, quod in ſyllabis conflandis, Iota, & Yplon ſequantur Alpha, vt in his dictionibus ἄνεμος ἄνας: Alpha autem nunquam duas illas ſequitur, ita vt eandem ſyllabam efficiat, ſed ſemper reſiliat, & ſuum tueatur principatum.

Infantes quã primũ edant vocem. Protogenes.

IIII.

Secundò Notandum eſt, proprium eſſe Dei, eſſe principium & finem rerum omnium, hoc eſt cauſam efficientem, & finalem creaturarum iuxta illud Eſaiæ 44. *Ego primus, & ego noniſſimus*, quod myſterium agnoſcunt plerique Hebræorum in nomine illo Tetragrammato, hoc eſt, quatuor literarum IEHOVAH, in quo omnes literæ numeros ſphærales, ſeu circulares ſignificant. Eſt autem numerus circularis ille, qui per ſeipſum ductus in ſeipſum ſemper recurrit, cuiuſmodi ſunt quinque, ſex, decem: ſi enim quinque quinquies ducas, efficies, viginti quinque, ſi rurſus quinquies repetas, viginti quinque, conficies centum viginti quinque, & ita in infinitũ numerus quinarius per ſeipſum ductus, ſemper in ſeipſum recurrit: quod idem in ſenario ac denario reperies. Quanquam verò plerique denarium non ponant in numeris circularibus, ponit tamen Georgius Venetus, quem inferiùs citabimus. Igitur tres dicti numeri & omnes, & ſoli ſũt numeri circulares, ſiue ſphærales: atque hi numeri in dicto nomine continentur. Nam Iod ſignificat denarium: He quinarium: Vau ſenarium: qui omnes & ſoli ſunt numeri ſphærales, vt ſignificetur Deum eſſe veluti ſphæram, & progreſſu ſphærico procedere, reuocãdo in ſe omnia, ſicut ab ipſo proceſſerant, quæ eſt obſeruatio Georgij Veneti in ſua Harmonia mundi, cantico 1. tono. 8. cap. 3. in cuius rei typum totus orbis ſphæricus eſt: etenim [illegible]emadmodum omnes

Eſai. 44. 6. Numerus ſphæralis ſeu circularis quis ſit.

Georg. Vene.

omnes circuli lineæ à centro exeuntes ad peripheriam tendunt, & ab ea in centrum redeunt, sic omnes creaturæ emanantes à cento supremæ sphæræ, tanquam à causa efficiente ad eiusdem peripheriam tanquam ad finem regrediuntur, tandémque in eo tanquam in centro conquiescunt. Vnde Mercurius Trismegistus in Primandro, *Deus*, inquit, *Monas*, id est, *vnitas est, quæ principium est, omnem numerum continens.* Hinc merito fit, vt Christus Dominus secundum diuinam naturam, principium hoc loco appelletur, & finis. Et quidem quod attinet ad rationem principij, probatur primum ex cap. 1. Geneseos, cum dicitur. *In principio creauit Deus cælum & terram.* In principio, id est, in *Filio*, vt interpretatur Origenes homilia 1. in Genesim. *Quod est*, inquit, *omnium principium, nisi Dominus noster, & saluator omnium Christus, primogenitus omnis creaturæ: in hoc enim principio, hoc est, in verbo suo fecit Deus cælum & terram* D. Augustinus libro 1. de Genesi contra Manichæos cap. 1. & libro 1. de Genesi ad literam cap. 4. & 5. & libro 12. Confessionum cap. 17. & 29. & 28. D. Hieronymus in principio Geneseos, in suis traditionibus Hebraicis, D. Ambrosius libro 1. Hexameron cap. 4. Cyrillus Alexandrinus in Genesim, D. Hilarius in Psalmum 2. Theodoretus in Epitome Diuinorum dogmatum, & his omnibus antiquior Tertullianus libro aduersus Hermogenem cap. 20. & libro aduersus Praxeam cap. 5. Secundò idem confirmatur ex Psalm. 109. *Tecum principium in die virtutis tuæ.* Quem locum D. Augustinus, & D. Hieronymus in commentarijs eiusdem Psalmi de *Filio* interpretantur, qué principium eo loco appellari existimant: quanquam per principium magis ad literam intellexerunt, principatum, & imperium, Tertullianus aduersus Hermogenem, D. Basilius homilia 10. in Hexameron, & Euthymius, hoc sensu, *Tecū principatus, & imperium in die potentiæ tuæ, cum splendoribus sanctitatum.* Per quem diem Tertullianus tempus illud intelligit, quo Christus post resurrectionem cœpit regnare. Tametsi Theodoretus de secundo aduentu cum gloria, & splendore interpretatur. Tertiò ostenditur ex Ioannis 8. vbi Christus Iudæis percontantibus, quis esset, respondit, *Principium qui & loquor vobis.* Qui enim, non autem, *quia*, legit, D. Ambrosius lib. 3. de fide cap. 4. & lib. 5. cap. 5. vbi legit, *Ego sum principium, quod loquor vobis:* & lib. 1. Hexameron cap. 2. & 4. & lib. de Tobia cap. 19. vbi eo testimonio probat Christum esse principium rerum omnium. Eandem expositionem sequitur D. Augustinus lib. 10. de Ciuitate cap. 24. & lib. 11. cap. 32. & lib. 5. de Trinitate cap. 13. & lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophetarum cap. 3. denique tractatu 38. in Ioannem. Quanquam autem Græcè sit ἀρχὴν in accusandi casu, vt subaudiatur χρ' & sit sensus, *à principio ego sum*, idem sensus redditur: est enim Hebraïsmus, quemadmodum & ille Psalm. 92. *A seculo tues*: aut supple cum D. Augustino tractatu 38. in Ioannem, *Creditemeesse principium.* Scio alios magis congruenter Græcæ locutioni sic interpretari, Sum id, quod à principio loquor vobis. Sed dicta Patrum expositio ob eorum auctoritatem, etiam amplectenda est: tunc verò illud ὅ, τι relatiuè sumptum, cum sit neutrius generis, atque adeò referri non possit ad ἀρχὴν, quod est fœminini, sic est accipiendum, *Creditemeesse principium*, id quod iam dudum prædico & loquor vobis.

Sic reuocat in se omnia Deus sicut ab ipso procedunt. *Merc. Tris.* *Christus quoad Deus principiū & finis.* *Gen. cs. 11.* *Origenes.* *D. August.* *D. Hieron.* *D. Ambr.* *Cyrill. Alex.* *Hilarius.* *Theodoret.* *Tertullian.* *Psal. 119 3.* *D. August.* *D. Hieron.* *Tertullian.* *D. Basil.* *Euthym.* *Ioan. 8 25.* *D. Ambros.* *D. August.* *Psalm. 29.* *D. August.*

XIII.

Tertiò Rectè subditur. *Qui est, & qui erat.* Etenim, *est*, proprium est Diuinæ naturæ, non solum, quia Deus est ipsum esse, iuxta illud Exod. 3. *Ego sum, qui sum: sic dices filijs Israel, qui est, misit me ad vos.* Sed etiam quia, *est*, dicit stabilitatem illam permanentem, & inuariabilem, quæ in æternitate cernitur, quam ob causam ipsa æternitas appellatur, *Hodie*, quemadmodum docet Clemens Alexandrinus oratione adhortatoria ad Gentes. *Hodie*, inquit, *est imago æterni sæculi:*

Exod. 3. 14. *Est proprium diuinæ naturæ.* *Clemēs Alexandrinus.*

Arnobius. vndefit, vt de Deo propriè dici non possit, *fuit*, aut *erit*, & ita intelligendum
Hebr. 1. est illud Psalmi secundi, *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: Quem locum de æter-
D. Thom. ni verbi generatione intelligit Arnobius, imò & D. Paulus ad Hebr. 1. secundum
Chrysost. expositionem D. Thomæ, Chrysostomi, Theophylacti, & Ambrosij, quamuis
Theophyl. negandum non sit, intelligendum quoque esse de temporali Christi generatio-
Ambros. ne, vt volunt Theodoretus, Oecumenius, & alij. Imò & de ipsa resurrectione,
Theodor. quæ vt in superioribus diximus, est veluti quædam regeneratio: hoc enim sensu
Oecumen. affertur à Paulo, Actor. 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros re-*
Actor. 13. 32. *promissio facta est, quoniam hanc Deus adimplenit filijs vestris resuscitans Iesum*: Sicut, &
Psal. 2. 7. Psalmo 2. dictum est: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: & ita etiam intellexerunt
D. Ambros. Diuus Ambrosius, li. 3. de Sacramentis, Diuus Hilarius, & Diuus Chrysostomus
D. Hilarius. in Psal. secundum. Sed vt ad instituta reuertamur. *Est* proprium est Symbolum
D. Chryso. æternitatis: quemadmodum & *Erit*, vnde D. Augustinus lib. de vera Religio-
D. August. ne, cap. 49. *Nihil*, inquit, *præteris in æterno, & nihil futurum est: quia, & quod præte-*
rit, esse desinit, & quod futurum est, nondum esse cœpit: æternitas autem tantummodo est, nec
D. August. *fuit, quasi non sit: nec erit, quasi adhuc non sit.* Legendus est idem Augustinus tract. 8. &
Clem. Alex. 39. in Ioannem, & libr. 83. quæstion. quæst. 17. Clemens Alexandrinus in Protre-
D. Basil. ptico, D. Basilius in Liturgia, Dionysius Areopagita, cap. 9. de Diuinis nomi-
Dion. Areo. nibus, D. Ioannes Damascenus lib. 1. de fide Orthod. cap. 8. Iustinus oratione
D. Io. Dam. parænetica ad Gentes, & in Dialogo cum Tryphone, D. Hilarius lib. 12. de Trini-
Iustinus. tate, & Gregorius Nazianzenus Orat. 2. in Pascha: vnde à Græcis Theologis di-
Hilarius. citur τὸ ὢν ἀϊδιότητος δηλοτικὸν, hoc est, id quod est, æternitatem significare.
Greg. Naz. Idem docet Plato in Timæo, dicens: *Solum est, conuenire diuinæ naturæ, non fuit, aut*
Plato. *erit*. Apud Delphos, in templo ipso Delphico inscripta erat literis aureis Græca
Ei apud Del- dictio, cuius inscriptionis varias conatur adferre rationes Plutarchus in opus-
phos quid culo, quod ea de re composuit. Sed ea nobis videtur maximè germana: quod
significaret. scilicet viderint ij sapientes significare, Deum stabilem & permanentem ha-
Plutarch. bere durationem, vt, ἐι, sit secunda persona verbi substantiui Græci.

V.

Greg. Naz. Quartò, Quod attinet ad vocem, *Erat*, quanquam Gregorius Nazianzenus
Theodor. Orat. 2. in Pascha, & Theodoretus lib. 2. de curandis affectionibus Græcorum ex
Plato. Platone in Timæo, negent Deo posse attribui, quia nimirum *erat*, & *erit*, sint no-
Nazianz. stri temporis, *species*, vt ait Plato, seu eiusdem *Segmenta*, vt loquitur Nazianze-
Erat, & erit nus, tamen Deo tribui posse, imò maximè conuenire perspicuum est, tum ex hoc
Deo maxi- loco Ioannis, tum ex initio sui Euangelij, cùm ait: *In principio erat verbum, & ver-*
mè conue- *bum erat apud Deum, & Deus erat verbum*: Quod expendens D. Basilius libro de
niunt. Spiritu sancto, cap. 6. *Pulchrè*, inquit, *Ioannes duabus vocibus cogitationem nostram*
D. Basilius. *intra præscriptos termines recluſit, cùm ait: In principio erat. Hæc enim vox, erat, nullum*
cogitationi præbet exitum, quemadmodum & illa, principium, non dat transitum humanæ
mentis imaginationi, quantumuis enim cogitatione curras ad interiora, non excedis
erat, & quantumuis insliteris videre, quæ sint vltra Filium, non poteris tamen superare
principium. Idem habet D. Hilarius, libro 2. de Trinitate. *Quid est*, inquit,
D. Hilar. *illud, erat, transeuntur tempora, transcenduntur sæcula, pone aliquid, quod voles tua*
opinione principium, non tenes tempore, erat enim. Idem docet Theodoretus, libro
Theodor. quinto Diuinorum decretorum cap. de Filio, Diuus Ambrosius, libro secundo,
D. Ambros. de Dominicæ incarnationis sacramento, cap. 3. & Cyrillus Alexandrinus, lib. 1.
Cyril. Alex. in Ioannem.

VI.

Duplex chri- Quintò, Notandum illis verbis, *Et qui venturus est omnipotens*: Significari se-
sti aduentus. cundum Christi aduentum, qui futurus est in maiestate, propterea enim additur

omnipotens,

omnipotens, duplicem enim Messiæ aduentum sacræ Scripturæ memorant. Alterum in humilitate ad redimendum, in maiestate alterum ad iudicandum. De priore loquitur Zacharias, cap. 9. cùm ait: *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem, ecce Rex tuus venit tibi, iustus & saluator, ipse pauper, & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ.* De posteriori verò Daniel, cap 7. *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit.* Quibus duobus locis premisse valde confitentur Talmudistæ in libro Sanedrin: vtrumque aduentum simul complexus est Regius vates Psal. 95. cùm dixit: *Exultabunt omnia ligna syluarum à facie Domini, quia venit, quoniam venit iudicare terram:* Quem duplicem aduentum, quia iuniores Hebræi non distinguũt eò amentiæ prolapsi sunt, vt duos Messias confingerent, vnum filium Ioseph occidendum, & resurrecturum; alterum filium Dauid orbis terrarum dominatorem, cum maiestate venturum, occasionem sui erroris accipientes ex eo quod Rabbini veteres vnum & eundem Messiam filium Ioseph, propter primũ aduentum, & filium Dauid propter secundum allegoricè tradiderunt, non quòd geminum Messiam inuehrent. Qua de re legendi sunt inter alios Hadrianus Finus, lib. 5. Flagelli cõtra Iudæos, cap. 1. & sequentibus, & Galatinus, lib. 4. de Arcanis cap. 1. & 2. Quod autem duplicis huius Messiæ aduentus ignoratio, radix fuerit Iudaicæ cæcitatis, notarunt D. Irenæus, lib. 4. contra hæreses, c. 56. Tertullianus in Apologetico aduersus gentes, cap. 21. Origenes, lib. 1. contra Celsum, D. Cyprianus libro de Idolorum vanitate, & Rabbi Samuel Marrochianus, lib. de aduentu Messiæ, cap. 9. 10. & 11. & refertur, tomo 5. Bibliothecæ sanctorũ Patrum.

Zach. 99.

Dan. 7 13.
Talmudistæ.
Psal. 95 12.

Hebræorum amentia circa Messiam.

Had. Finus.
Galatinus.
Radix Iudaicæ cæcitatis, quæ.
Tertullian.
Origenes.
Rabb. Sam.

Ego Ioannes frater vester particeps in tribulatione, & regno, & patientia, in Christo Iesu.

SECTIO XX.

ABSOLVTA sua salutatione Ioannes ipsam narrationẽ iam ingreditur, priúsque scribentis personam, hoc est, seipsum indicat, vt melius recipiantur, quæ dicenda sunt, vbi etiam aduertit Rupertus, Ioannem ter iam suum nomen posuisse. Dixerat enim, *Loquens per Angelum suum seruo suo Ioanni.* Et iterum: *Ioannes septem Ecclesiis quæ sunt in Asia.* Denique modo, *Ego Ioannes frater vester*: vt nimirum nemo de auctore huius operis, atque adeò, nec de auctoritate dubitaret. *Fratrem* se fidelium propter Christi fidem appellat: *in tribulatione* verò *participem*, propter eos quos fidei causa labores patiebatur, & suum in Pathmo insula exilium, ad quem propter prædicationem Euangelij fuit à Domitiano relegatus, id quod eò pertinet, vt tanti Apostoli, illius inquam Apostoli quem diligebat Iesus, communicationem pro magno habeant, singularéque ducant diuini in se amoris argumentum, multis propter fidem calamitatibus implicari *patientia* etiam suæ meminit vt suo exemplo æquo animo ad mala omnia ferenda animentur: quod vt libentiùs faciant, *regnum* proponit ante oculos, quod in cælis eos, qui ad finem vsque perseuerauerint, stabile fixúmque manet. Denique illud *in Christo Iesu*, idem est atque propter Christum Iesum: cuius nimirum causa persecutionem tolerant, cuius virtute & præsidio labores patienter ferunt: à quo etiam, & per quem regnum cœleste cõsequentur. Reliqua ex nostris obseruationibus petenda sunt: illud addiderim non displicere etiam quod ait Arethas, eò Ioannem se in his omnibus fidelium participem appellare, vt fidem sibi apud

1.

Rupertus. Ioannes nomen suum cur ter iam posuerit.

fideles in ijs quæ dicturus est, magis conciliet: solemus enim facilius fidem habere illis, qui nobiscum in ijsdem laboribus eadem de causa susceptis communicant, cum aliqua ad eorundem laborum perpessionem, & speratam mercedem, spectantia commemorant: illud pro certo statuentes, cum ij in eadem causa versentur, & eorum æquè, ac nostra res agatur, non debere nobis imponere.

II. Porrò aduerte, Pro *patientia*, esse Græcè ὑπομονῆ, quod non tantum significat patientiam, qua mala toleramus, sed etiam & propriè ex vi verbi, patientem expectationé, qua cum spe præmij in malis ferendis perseueramus, ἀπὸ τῦ ὑπομένειν, id est, expectare, sustinere veluti Psal. 26. *Expecta Dominũ, viriliter age & cõfortetur cor tuum & sustine Dominũ*: vbi vtroque loco habetur eodem planè sensu, verbũ ὑπομένω: sic enim Græcè legimus ὑπομεῖνον τὸν Κύριον, ἀνδρίζου καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου καὶ ὑπομείνον τὸν Κύριον, estque id nomen frequentissimũ in sacris literis, vt Psal 61. *Verũtamen Deo subiecta esto anima mea, quoniã ab ipso patientia mea*: ἡ ὑπομονή μου ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuique secundũ opera eius: quidem qui secundum patientiam boni operis gloriã & honorẽ*, Græcè κατ' ὑπομονὴν ἔργου ἀγαθοῦ, vbi *patientiã boni operis*, est perseuerantia in bono opere, ita, & patiens quædam mercedis & gloriæ suo tempore tribuendæ, expectatio: & multo clarius ad Roman. 8. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Quidã huc pertinere arbitrãtur illud ad Roman. 9. *Sustinuit in multa patientia vasa iræ*: sed hallucinantur: ibi nanque *patientia* pro longanimitate sumitur: neque enim Græcè est, ἐν πολλῇ ὑπομονῇ, sed ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ, id est, in multa longanimitate, sicut & 1. Machab. 8. cùm dicitur de Romanis: *Possederunt omnem locum consilio suo & patientia*: similiter enim eo loco, *patientia*, longanimitatem significat cùm sit Græcè τῇ βουλῇ αὐτῶν καὶ τῇ μακροθυμίᾳ.

Psal. 26. 14. Psal. 61. 6. Rom. 2. 6. Rom. 8. 25. Rom. 9. 22. Mach. 8. 4.

III. Primò notanda est humilitas Ioannis, qui se non Apostolum, non dilectum discipulum, sed *fratrem* cæterorum fidelium appellat. Agnoscebat enim humilitatem præcipuam esse in Doctore virtutem. Vnde est illud Christi Matthæi 11. *Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde.* Quæ sententia duobus modis exponitur. Vno, vt Dominus cupiat nos ab ipso discere hoc ipsum, quod ipse sit humilis, seu ipsam humilitatis virtutem. Sic locum intellexerunt Diuus Athanasius serm. 4. contra Arianos, Diuus Hieronymus sermone ad Paulam, & Eustochium de Assumptione beatæ Mariæ, Diuus Chrysostomus homil. 29. in Matthæum, Diuus Augustinus libro de sancta Virginitate, cap. 35. & Diuus Bernardus serm. 4. de aduentu Domini, & serm. 5. in vigilia Natiuitatis, aliisque in locis. Altero, vt illud *quia*, sit particula causalis, & reddatur ratio, cur ab ipso omnes discere debeant, quia nimirum sit maximè humilis, quæ expositio est D. Gregorij, lib. 20. Moralium cap. 30. Iob. *Quid est*, inquit, *Dominum mitem se in magisterio, atque humilem dicere, nisi relictis exercendæ elationis difficultatibus plana quædam bene viuendi itinera demonstrare?* Quod autem mansuetudo, & humilitas maximè omnes inuitet ad audiendum & parendum ijs, quæ à Magistro dicuntur, ex eo est perspicuum, quòd propterea Christus Dominus Apostolis ad orbem docendum ituris præcepit, ne virgam ferrent. Matt. 10. quemadmodum interpretatur D. Ambrosius in eum locum, & lib. 2. de Officijs, cap. 7. ait: Moysen, & Dauidem, ob mansuetudinem magis, quam ob rerum gestarum gloriam populo fuisse charissimos: *Dauid*, inquit, *Rex cum omnibus æquabat suam militiam, fortis in prælio, manssuetus in imperio, ideo non cecidit, quia charus suis omnibus, & diligi à subiectis, quam timeri maluit: timor enim temporalis tutaminis seruat excubias, nescit diuturnitatis custodiam.* Vnde rectè ipse dicebat Psalm. 131. *Memento Domine Dauid, & omnis*

Humilitas præcipua in Doctore virtus. Matt. 11. 29. *D. Athanas. Hieronymus. Chrysostom. Augustin.* *Gregorius.* Matth. 10. *D. Ambr. Diligi à subiectis quàm timeri præstat.* Psalm. 131.

manssuetu-

mansuetudinis eius. Idcirco D. Bernard. sermon. 70. Cant. in illa verba capitulo secundo. *Dilectus meus mihi, & ego illi, qui pascitur inter lilia*: inter illa lilia, in quibus sponsus amabilis pascitur, mansuetudinem connumerat, per quam regnasse dicitur Psalm. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua, intende, prosperè procede, & regna propter veritatem & mansuetudinem.* Atque hanc naturæ facilitatem, cum virtute humilitatis coniunctam, qua quis quantacumque dignitate? aliisque ornamentis excellens, nemini se præponit, sed amari potiùs vult quàm timeri, verum iter gloriæ appellat M. Tullius in 1. Philippica, cum ita absentem Antonium alloquitur; *Illud magis vereor ne ignorans verum iter gloriæ, gloriosum putes, plus te vnum posse quàm omnes, & metui à ciuibus tuis quàm diligi malis: quod si ita putas, fòtam ignoras viam gloriæ. Charum esse ciuem, benè de Rep. mereri, laudari, coli, diligi, gloriosum est: metui verò & in odio esse, inuidiosum, detestabile, imbecillum, caducum, quod videmus etiam in fabulis illi ipsi, qui Oderint, dum metuant, dixerit, perniciosum fuisse: etinam, Antoni, aurum cum meminisses: putasne illum immortalitatem mereri voluisse, vt propter armorum habendorum licentiam metueretur? illa erat vita, illa secunda fortuna, libertate esse parem cum cæteris, principem dignitate, beatus est nemo, qui ea lege viuit, vt non modò impunè, sed etiam cum summa interfectoris gloria interfici possit.* Bernard. Psalm. 44. 3. M. Tullius.

IIII.

Secundò, Notandum est, prius dictum esse, *Particeps in tribulatione* quàm *in regno*, quia qui regni particeps esse voluerit, prius debet esse particeps tribulationis, iuxta illud 2. ad Timoth. 2. *Si sustinebimus, & coregnabimus*, quæ obseruatio est Ruperti in hunc locum. *Hoc*, inquit, *ius legale est apud cælestem regem*: *ait enim Lucæ 22. Vos estis qui permansistis mecum in tentationibus meis, & ego dispono vobis, sicut disposuit mihi pater meus regnum, vt edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.* A quo legali iure nec ipse Christus exemptus fuit; quemadmodum docet Petrus 1. sua epistola cap. 1. *Scrutantes*, inquit, *in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi prænuntians eas, quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias. Posteriores*, inquam, id est, præcedentibus tribulationibus comparatas, quemadmodum interpretatur Glossa. Idémque docet Tertullianus libro de corona militis cap. 14. expendens illud quod dicitur de Christo post resurrectionem, quod fauum mellis comederit. *Christus*, inquit, *fauos post fellea gustauit, nec antea rex gloriæ à cælestibus saluatus est, quam rex Iudæorum præscriptus in cruce, minoratus primum à Patre modicum quid citra Angelos, & ita gloria & honore coronatus.* Atque in huius rei figuram vt obseruauit idem Tertull. lib. de Baptismo cap. 8. *Iacob Patriarcha benedictionem filijs Ioseph decussatis manibus, hoc est, in crucis formam positis impertiuit.* Genes. 48. vt videlicet intelligeremus benedictionem non nisi per crucem haberi posse: in typum etiam eiusdem rei in superiora Salomonis templi tabulata per cochleam ascendebatur, quod idem de Ezechielis templo dicitur cap. 41. his verbis: *Platea erat in retundum ascendens sursum per cochleam, & in cœnaculum templi deferebat per gyrum*: quo significatur in cœlum nonnisi per tortuosam laborum viam ascendendum esse. Nec vacat mysterio quod hoc loco Ioannes, *Regnum*, inter patientiam & tribulationem collocarit, quia videlicet per multas hinc inde tribulationes in regnum cœlorum oportet introire. Nam quemadmodum docet Gregorius Nazianzenus Orat. 1. in Iulianum: *Coronæ in eos comparantur, qui certamine congrediuntur, non qui sursum sedent veluti spectatores.* Illud verò quod additur, *in Christo Iesu*, significat huiusmodi tribulationes, quæ regnum merentur propter Christum, seu propter probitatè ferendas esse, iuxta illud 1. Pet. 4. *Nemo vestrum patiatur tanquam homicida, aut fur, aut maledicus, aut alienorum appetitor: Si autem vt Christianus, non erubescat:*

Prius tribulationis sit particeps, qui voluerit esse regni. 2. ad Timot. 2. 12. Rupertus. Luc. 22. 28. 1. Pet. 1. 11. *Posteriores gloriæ in Christo quæ sint.* Glossa. Tertul. Tertul. *Particeps habetur benedictio.* Genes. 48. Ezech 41. 7. *Item & regnum.* Nazianz. 1. Pet. 4 15.

Rupertus. potest etiam cum Ruperto sic accipi *in Christo*, id est, imitando Christum, qui opprobria, & irrisiones propter nos pertulit, & præterea suos malefactores diligebat.

V. Tertiò aduerte, meritò tribulationem cum regno coniungi: imò regnum inter tribulationem & patientiam collocari: *Particeps*, inquit, *in tribulatione, & regno & patientia*, vt intelligamus, nihil esse gloriosius magisque regale, quàm pro Christo tribulationem patienter tolerare. Itaque tribulationem & patientiam regalis quidam honor, imò & regnum ipsum connectit, vt putemus tunc verè nos regnare, hoc est, verè nobiles, gloriosósque esse, cum pro Christo tribulationem, persecutionémque aliquam patienter ferimus. Id quod disertè tradit Petr. 1. sua epist. c. 4. *Charissimi, nolite peregrinari in feruore, qui ad tentationem vobis sit, quasi nouum aliquid vobis contingat, sed cõmunicantes Christi passionibus, gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes: si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris, gloriæ, & virtutis Dei, & qui est eius spiritus, super vos requiescet.* Vbi primum aduerte, quod dicitur: *Nolite peregrinari in feruore*, per *feruorem* accipiendã esse tribulationẽ: tunc verò sensum esse, Nolite tribulationibus cõmoueri quasi nouis & insolitis: hoc est, nolite mirari propter tribulationes, quæ vobis accidũt, quasi homines in huiusmodi peregrini & hospites: est enim peregrinorũ propriũ externarum gentium mores & opera admirari: ne igitur tanquã peregrinos vos in tribulationibus præferatis, quasi tribulationes Christiano homini nouæ sint, & insolitæ. Hæc enim est vis Græcè sententiæ μὴ ξενίζεσθε τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει: hoc est, nolite peregrinari in exustione, siue examinatione per ignem: alludit enim iterum Petrus ad aurum, quod per ignem probatur, vt sit sensus: Ne ceu perigrini tanquam re noua, & insolita moueamini, cum per ignem tribulationis exploramini. Etenim quòd *peregrinari* vsurpet Petrus pro admirari, patet ex eadem epistola, eodem capite: nam vbi nos habemus: *In quo admirantur non concurrentibus vobis, &c.* est Græcè ἐν ᾧ ξενίζονται, id est, in quo peregrinantur, seu quasi ad rem nouam & insolitam, instar peregrinorum, obstupescunt. Accedit & sententia D. Cypriani, qui ita etiam locum intellexit: is enim lib. 4. Epistolarum, epist. 6. quæ est num. 56. vel secundum aliam editionem epist. 63. quæ est ad Thiburitanos pro exhortatione martyrij: *Nec quisquam*, inquit, *miretur persecutionibus nos assiduis fatigari, & pressuris angẽtibus frequenter vrgeri, quando hæc futura in nouissimis temporibus Domini ante prædixerit, & militiam nostrã magisterio, & hortamento sui sermonis instruxerit: Petrus quoque Apostolus eius docuerit, ideo persecutiones fieri, vt probemur, & vt dilectioni Dei, iustorum præcedentium exẽplo, nos etiam morte, & passionibus copulemur: posuit enim in epistola sua dicens: Charissimi, nolite mirari ardorem accidentẽ vobis, qui ad tentationem vestram fit, nec excidatis tanquã nouum vobis cõtingat, sed quatenus communicatis Christi passionibus, per omnia gaudete.* Hæc ille: Vbi cernis Cyprianũ pro eo, quod nos habemus: *Nolite peregrinari*, legere: *Nolite mirari*. Deinde (id quod eam ad rem facit) obserua illud, quod subiungitur: *Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam quod est honoris & gloriæ, super vos requiescet*: quibus verbis significatur maximè honorificum & glorioſum esse pati pro Christo. Quid verò mirum, si honorificum sit fidelibus pati pro Christo, cum Christus honor fidelium sit? Sic enim cum idem Petrus appellat 1. sua epistola, cap. 2. *Qui crediderit in eum, non confundetur. Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem, lapis, quem reprobauerunt ædificantes hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis.* Portrò quod dictum est: *Qui crediderit in eum, non confundetur*, desumptum est ex Esa. 28. vbi ita legimus: *Qui crediderit, non festinet*, vbi, *non festinet*, idem est atque non confundatur, non erubescat: ea

Tunc nobiles, quando pro Christo patimur.

1. Pet. 4. 3.

Locus obscurus elucidatur.

Cyprian.

Christus honos fidelium. 1. Pet. 2. 6.

Esai. 28. 16.

enim

enim est vis Hebrææ dictionis, desumpta metaphora à consuetudine erubescentium, qui solent festinare, id est, quàm citissimè, sese reliquorum consuetudini, & aspectui subtrahere, cui etiam concinit noster Lusitanus idiotismus, quo *Correr* pro *Pudefieri* vsurpamus. *Festinare. pro confundi.*

Fui in insula, quæ appellatur Pathmos.

SECTIO XXI.

COMMEMORAT Ioannes locum suarum visionum, docétque fuisse insulam Pathmon, ad quam fuerat à Domitiano Imperatore relegatus, ad effodienda metalla, vt tradit Primasius & Victorinus Pictauiensis in commentarijs super Apocalypsim. Est autem ea insula vna ex iis, quæ sunt in mari Ægæo, quod nunc Archipelagus appellatur, dicitúrque vulgo *Palmosa*: est præterea ea insula vicina Rhodo, Sporadum vna, vt auctor est Plinius libr. 4. cap. 12. in ea parte Ægæi maris, quæ ab Icaro nomen accepit, vt idem Plinius, Strabóque testantur quadrangulari ferè figura, quadraginta milliaria, quæ decem leucas Hispanas conficiunt, suo ambitu coërcens, montuosa, metallórumque venis locuples, sed nostri Ioannis exilio & Apocalypsis reuelatione multò locupletior. Nobilitatur etiam pulcherrimo cœnobio eiusdem Ioannis nomine, quod in media ferè insula tanquam arx fortissima ad insulæ defensionem eminet, à Ioannis discipulis vt creditur, olim ædificatum, modóque à monachis, qui Diui Basilij regulam sequúntur, habitari dicitur, quos Græci καλογέρους, quasi bonos, pulchrósve senes appellant, non sine magno quodam miraculo, Diui scilicet Ioannis beneficio, à piratarum, qui toto eo mari frequentes, infestíque grassantur, incursionibus & iniurijs semper immune. Fuit olim hæc insula subiecta Rhodijs, hodie est in Turcarum ditione. Non verò statim ac relegatus est in Pathmon Apocalypsim conscripsit, sed ad finem imperij Domitiani, vt ait D. Irenæus libro 5. contra Hæreses. *Primasius. Victor. Pict. Locus visionum & exilii Ioannis. Plinius. Strabo. Insulæ Pathmos figura & longitudo. Irenæus.*

II.

Primum aduerte, quo tempore Ioannes ab imperatore terreno propter fidem exilio mulctabatur, tunc maioribus fuisse à cæleſti principe delicijs, & fauoribus recreatum. *In insula Pathmos*, inquit Ambrosius Ansbertus, *à Domitiano relegatus, metallóque damnatus, vbi putabatur humana vinciri custodia, ibi metas humanitatis transcendens, libero contuitu meruit videre diuina, & cui tunc certa terrarum spatia vetita sunt adire, secreta concessa sunt cælestia penetrare. Sic Christi fides, sic sibi etiam bene vtens temporalibus malis, bonis perfruitur sempiternis.* Illud est præcipuè obseruandum, in insula fuisse Ioanni Apocalypsis huius mysteria reuelata, quia solitudo & loca ab hominum consuetudine seiuncta, contemplationi sunt aptiora, iuxta illud Oseæ. 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*: vbi *lactabo*, idem est quod, decipiam, vt est perspicuum ex Prouerbiorum 1. cum dicitur: *Si te lactauerint peccatores*, id est, decipere tentauerint, *ne acquiescas eis.* Et cap. 16. *Vir iniquus lactat amicum suum.* Et Iob. 31. *Si vidi Solem cum fulgeret, & Lunam incedentem clarè, & lactatum est in abscondito cor meum* pro quo legit vulgatus, *letatum*) & est sensus, Si deceptum est cor meum, vt illis Diuinitatè tribuerem. Locus igitur Oseæ hunc sensum habet, *Ego lactabo eam*, id est, blandimentis alliciam, & quasi decipiam, & ita lactatam, blanditiísq; delinitam ducam in solitudinem, hoc est, in locum ab hominum cõsuetudine, & perturbatione seiunctum. *Et loquar ad cor eius*, id est, blandè tractabo, eiq; arcana mea ipsi grata placentiaque aperiã. Hoc ipsum significauit campus ille, in quẽ egressus fuit Isaac ad se exercẽdum. Genes. 24. quemadmodum interpretatur Philo Iudæus libro secundo allegoriarum sacræ legis: vbi nostra vulgata habet, *Egressus fuerat ad meditãdum in agro,* *Cum Ioannes afflictatur à Domitiano, tũc à Christo recreatur. Amb. Ansberti. Solitudo apta contemplationi. Oseæ. 2. 14. Prou. 1. 10. 16. 29. Iob. 31. 26. Lactare pro decipere. Genes. 24. Philo.*

Græcè legimus, ἀδολεσχῆσαι, id est: exerceri, Hebraicè, Lasua ch: significat autem, Suah, propriè submissa voce loqui, & labiis tenus obloqui instar orantis, ita vertit Paraphrastes Chaldaicus, *Egressus est Isaac ad orandum in agro*, quia videlicet ager locus est liber seiunctúsque ab hominum commercio, atque adeo contemplationi accommodatus. Idcircò ferè omnes insigniores visiones in montibus, aut solitudine acciderunt. Sic enim Moyses cum oues Iethro soceri sui pasceret, minarétque gregem ad interiora deserti, vidit visionem illam magnam rubi, qui ardebat, & non consummebatur. Exod. 3. Iacob in campo scalam stantem super terram, cuius cacumen cœlum tangebat, Angelósque ascendentes per eã, & descendentes, Dominúmque innixum scalæ conspexit. Genes. 28. Sic Heliæ in monte ad ostium speluncæ Dominus apparuit. 3. Reg. 19. Ibique sibilo auræ tenuis fuit mirum in modum recreatus, quod expendens Eucherius lib. 4. in libros Regum cap. 8. docet, tunc nos sibilum auræ tenuis percipere, cùm saporem incircumscriptæ veritatis contemplatione subtiliter degustamus, recte autem subditur: *Quod cum audisset Helias operuit vultum suum pallio, & egressus stetit in ostio speluncæ. In speluncæ*, inquit, *suæ ostio stat, & faciem velat, quia dum contemplationis gratia vox supernæ intelligentiæ fit in mente, totus homo iam intra speluncam non est, quia animum carnis cura non possidet, & mortalitatis angustias exire meditatur, necesse est autem, vt faciem velet, quia dum ad altiora intelligentia ducitur; quantò sublimius leuatur, tanto magis per humilitatem se debet premere*, Denique Christus Dominus in monte transfigurare se voluit. Matth. 17.

Insigniores visiones, in montibus. Exod. 3.

Genes. 28. 3. Reg. 19. Eucher.

Contemplationis vis & effectus.

III. Hæc nimirum causa est cur antiqui Patres miris laudibus vitam eremiticam in cœlum vsque extollebant: in quibus D. Basilius in opusculo de laudibus vitæ solitariæ; illustrissima de vita solitaria, in eandem sententiam, quam persequimur, encomia commemorat, vnde hæc selectiora delibauimus: *Solitaria vita cælestis doctrinæ schola est, diuinarum artium disciplina, paradisus deliciarum, vbi rosæ charitatis igneo rubore flammescunt, lilia castitatis niueo albent candore, & humilitatis violæ, dum imis contentæ sunt, nullis flatibus impelluntur: est sanctarum mentium delectatio, & intimi gustus inexhausta dulcedo, fornax vbi superni regis vasa formantur, & ad perpetuum nitorem malleo pœnitentiæ percussa, perueniunt: ô cella negotiatorũ cœlestium apotheca, felix commercium vbi terrenis cœlestia, transitorijs mutantur æterna, spiritualis exercitij mirabilis officina, sacræ militiæ tabernaculum, procinctus triumphatoris exercitus, castrum Dei, turris Dauid, quæ ædificata es cum propugnaculis, mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium. Tu campus diuini prælij, spiritualis arx certaminis, Angelorum spectaculum, palestra fortiter dimicantium luctatorũ, virens vallis in expeditione currentium, munitio fortium, præsidium nescientium cedere bellatorum: ô tremus mors vitiorum, fomes & vita virtutum: tibi Moyses dedit bis acceptæ legis decalogum: per te Helias nouit Domini pertranseuntis excursum: per te Helisæus duplicem magistri sortitus est spiritum: tu scala illa Iacob quæ homines vehis ad cælum, & Angelos ad humanum deponis auxilium: tu nuptialis thalamus, in quo sancti spiritus annulus tribuitur, & cælesti sponso felix anima fœderatur. Te Dauid fotiit, cum mundi mala perferret, cum timidi & tenebrosi cordis tædium sustineret. Ecce*, inquit, *elongaui fugiens, & mansi in solitudine, & quid amplius memoremur? Quandoquidem ipse saluator omnium, in exordio suæ manifestationis inuisere, ac propria te dignatus est habitatione conserare.* Hæc & alia loco citato Basilius. Legendus est quoque D. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ, vbi præter alia, sic exclamat: *O desertum Christi floribus vernans, ô solitudo in qua illi nascuntur lapides, de quibus in Apocalypsi ciuitas magni Regis extruitur, ô eremus familiarius Deo gaudens quid agis frater in sæculo, qui maior es mundo?*

Vitæ eremiticæ encomia. Ex D. Basil.

Psalm. 54.

Fui in spiritu Dominica die.

SECTIO. XXII.

FVIT in spiritui Ioannes, hoc est, altissimam quandam passus est ecstasim, non quòd animus à corpore re ipsa discesserit, id quod phrasis Græca clarum sonat ἐγενόμην ἐν πνεύματι, factus sum in spiritu. Primum aduertendum est, diem Dominicam triplici nomine dictam fuisse, videlicet κυριακὴν, id est Dominicam, quo nomine vtitur hoc loco Ioannes, diē panis, & diem lucis: cuius triplicis appellationis rationem affert D. Chrysostom. homil. 5. de resurrectione ad finem tomi tertij. *Dominicus*, inquit, *dies dicitur, hoc est, dies regalis, in quo imperator ascendit ab inferis, de quo illud intelligitur* Psalm. 117. *Hæc Dies quam fecit Dominus. Dies panis, quia in eo nouimus panem resurrectionis cælestis. Dies lucis, in quo fugerunt mentis tenebræ, iuxta illud Esaiæ cap. 9. Populus qui erat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Dies Dominica triplici nomine dicta ex Chrys.
Psal. 117. 14.
Esaiæ 9. 2.

Secundò. Obseruanda est ex hoc loco diei Dominicæ antiquitas, cuius etiam meminit. D. Ignatius epistola ad Magnesianos, vbi eam reginam, & principem omnium dierum appellat, Origenes contra Celsum, Tertullianus lib. de corona militis, & in 2. lib. ad vxorem, & Apologetico cap. 16. Gaudentius in sermonibus, D. Hieron. aduersus Vigilātiū. Iustin. in quæstionibus à Christianis positis. q. 115. D. Basil. lib. de Spiritu sācto cap. 27. & D. Aug. epist. 119. ad Ianuarium cap. 15.

II.
D. Ignat.
Origenes.
Tertull.
Gaudent.
D. Hieron.
Iustin.
D. Basil.
D. August.
Origen.
D. Athan.
D. Hilar.
D. Basil.
D. Hieron.
D. August.
D. Leo.
Sex. Syn. Conc. Nicæn.
D. Leo.
D. Basil.
Genes. 1. 5.

Tertiò. Plurimæ sunt diei Dominicæ prærogatiuæ, de quibus agunt Origenes. homilia 7. super Exodum, D. Athanasius super illud, *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo*, D. Hilarius in proœmio super Psalmos, D. Basilius homilia 2. in Hexameron ad finem. D. Hieronymus in cap. 4. epist. ad Galat. D. Augustinus sermone 251. de tempore. D. Leo epist. 81. ad Dioscorum Episcopum Alexandrinum cap. 1. & Sexta Synodus tomo 2. Cōciliorū Canone 8. est de ea etiam Canō vigesimus magni Concilij Nicæni. Desumūtur verò prærogatiuæ ex rebus memorabilibus quæ eo die euenerunt, aut etiā adhuc euēturæ sunt. Primum enim, mundus in die Dominica sumpsit exordiū, vt testatur D. Leo loco citato, & D. Basil. homilia 2. in Hexameron, super illud Genes. 1. *Factum est vespere, & mane dies vnus.* Fuisse autem eum diē quo lux creata est diē solis, postea Dominicum appellatum, perspicuum est ex eo, quod septimus, ab eo dies quo Deus, requieuisse dicitur fuit dies Sabbathi, vt ex Exod. 20. & 31. facilè concluditur, vbi iubentur Hebræi diem Sabbathi obseruare, quòd eo die Deus ab opere creationis requieuisset. Secundò. Eodem die Hebræi siccis pedibus mare rubrum transierunt. Ita Synodus Cæsariensis apud Bedam in Epistola de celebratione Paschæ. Tertiò. Die Dominica primū Mānā pluit in deserto. Exod. 16. quemadmodum docet Origenes, & D. August. locis citatis. Id quod probat Origenes ex 16. cap. Exod. Vbi dicitur, sex diebus cōtinuis collectum esse Manna, septima autem die, quę est Sabbathi cessatum fuisse. *Quare*, inquit, *si die Dominica pluit Manna de cælo, & in Sabbatho non pluit, intelligant Iudæi iam tunc prælatam fuisse Dominicam nostram Iudaico Sabbatho, & indicatum quod in Sabbatho ipso omnium gratia à Deo ad eos de cælo descenderit.* Quarto. Initio diei Dominicæ creditur Christus Dominus fuisse natus, vt habet sexta Synodus Canone 8. Quinto. Eodem die stella Magis apparuit, quemadmodum docet eadē Synodus. Sexto. Baptizatus est Christus in Iordane, eadē Synodo testante. Septimo. Quinque panibus & duobus piscibus quinque hominum milia satiauit in deserto, ex eiusdem Synodi auctoritate. Octauo, resurrexit à mortuis vt eodē die, quo creauerat mundum renouaret, quemadmodum expendit D. Athanasius loco citato.

Dies Dominicæ prærogatiuæ.
Exod. 20. 31.
Syn. Cæsar.
Manna quo die primum pluerit in deserto.
Exod. 16.
D. Aug.
Origenes.
Dies Dominica Sabbatho Iudaico præferenda quando & quomodo ostensum.
Sexta Syn.
D. Athan.

Ioan. 5.36. Septima die cur ab omni opere requieuerit Deus.

Non aliam, inquit, *creaturam superaddit, sed veterem renouauit, & quam incepit facere, consummauit, iuxta illud Ioannis 5. Opera quæ dedit mihi Pater, vt perficiam ea: Qui enim ab omnibus requieuit, significat quædam fine & consummatione indigere, ideóque cum creaturam intra sex dies conditam interpolasset, diem illam, huic instaurationi consecratam voluit, quam spiritus per Regium vatem prænunciat. Hæc est dies quam fecit Dominus: Solis enim instar Deus exoritur illustrans vniuscuiusque animum: quocirca in salutifera passione non apparuit Sol, indicans finem prioris creaturæ adesse, & principium alterius superuenire, quæ diluculum suum in saluatore consecuta est.* Vnde Zachariæ 6. dicitur, *Ecce vir Oriens nomen eius.* Nonò. Octauo die post resurrectionem, hoc est Dominico, ianuis clausis ingressus est ad discipulos Dominus, eisque potestatem remittendi peccata concessit. Decimò. Mandauit Apostolis, vt Euangelium toto orbe prædicarent, & IN NOMINE PATRIS ET FILII ET SPIRITVS SANCTI sacramentum baptismi conferrent. Vndecimò. Spiritus sanctus super discipulos descendit in die Pentecostes. Duodecimò. Dominica die futura creditur generalis hominum resurrectio, vt ait D. Augustinus sermone 251. de tempore, & D. Hilarius proœmio in Psalmos, vbi inquit, propterea Psalmum octauum inscriptionem habere, *Pro torcularibus*, vasculis videlicet in nouos fructus præparatis, & adferuentis mustiliquorem continendum innouatis, per quæ vascula corpora nostra intelliguntur per resurrectionem ad gloriam recipiendam reformata. Decimotertiò & postremò Die Dominica habuit Ioannes admirandas eas visiones, quæ hoc opere continentur. Legenda est epistola Bedæ de celebratione Paschæ, seu de æquinoctio verno, vbi decreta quædam Synodi Cæsarien sis in Palestina, & sex sanctificationes Dei dominicæ memorantur.

Zach. 6.12.

Quo die futura resurrectio generalis ex August. D. Hilarius.

IIII. D. August. Syn. Agath. Conc. Matis. Sexta Syno. Iust. Philos.

Quartò, de huius diei cultu agit D. Augustinus sermone citato, vbi eiusmodi obseruationem docet fuisse ab Apostolis institutam eóque die missam esse audiendam. Idémque docet Synodus Agathensis Canone 47. Consilium Matisconense 2. & sexta Synodus Canone 8. Imo eius celebritatē Apostolos à Christo accepisse, scribit Iustinus Philosophus & martyr in 2. Apologia pro Christianis

Audiui post me vocem magnam tanquam tubæ.

SECTIO XXIII.

AGGREDITVR iam Ioannes ipsam visionem, sicut autem in spiritu fuit, vt antè diximus, ita spiritualiter quoque hanc vocem audiuit, non quod vox aliqua corporalis eius auribus insonuerit: Itaque ait magnam se vocem quasi tubæ à tergo audiuisse: quo autem mysterio id factum sit, patebit ex sequentibus.

Primùm, illud mysterio non vacat, quòd non ante, sed post se, vocem audierit. Rupertus eam affert rationem. *Post Ioannem*, inquit, *erat totus mundus, & quicquid corporeis oculis cernitur, imo & totus præsentis Ecclesiæ status, retrò hæc erant, quia ipse ad anteriora extendebatur, cum ad cœlestia sursum raperetur.* Igitur post se, vocem audiuit, quia quodammodo reuocatur ad res Ecclesiæ componendas. Eandem rationem paulo aliter, sed luculentiùs proponit Richardus de sancto Victore: *In exilium*, inquit, *relegatus Ioannes à strepitu mundi remotus, & quieti deditus, omnem pastoralem solicitudinem, cunctáque visibilia post se longè reliquerat, solisque supernis & inuisibilibus intendebat, quare dum ad subditorum eruditionem reducitur, & de iis quæ scribenda erant, per sensibilium similitudines edocetur, quasi de anterioribus ad posteriora reuocatur.* Itaque à contemplatione ad actionem reducitur Ioannes vt eo exemplo discamus, non semper contemplationi vacandum, sed actioni interdum,

Rupertus. Cur post se & non ante, vocem audierit Ioan. Rich. de Sancto Vict.

Non semper contemplationi, interdum proximorum saluti vacandum.

& saluti

& saluti proximorum, insistendum. Id quod ipse Dominus suo exemplo nos docuit, qui vt refertur Luc.6. Descẽdens de mõte docuit, sanabítque turbas in cãpestribus,& Moyses interdũ cum Deo in excelsis loquitur,interdum cum populo agit in tabernaculis. Exod.18.19.25.&31. Sic etiam Petrus intermisso pastoralis prouidentiæ negotio speculam considerationis ascenderat,cùm ei dicitur,*Occide, & manduca* Act.10. Vna est& eadẽ scala,qua Iacob ascendentes Angelos videt,& descendentes, per contemplationem enim ad sealæ culmen ascendimus, in quo Deus cernitur; per actionẽ verò ad imas descendimus , vt proximis opitulemur: ipse etiam Iacob,quemadmodum obseruauit Hildebertus Episcopus Epist.37.& refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, dum comitantibus regreditur vxoribus Rachele,& Lia, vtramque vitam figurantibus, Angelũ videt, Angelum apprehendit,& factus est in luctamine superior. Genes 32. In hanc sententiam D.Gregorius homilia 3.in Ezechielem interpretatur illud capitis primi, *Et manus hominis sub pẽnis eorum. Hæc est*, inquit, *virtus operis sub volatu contemplationis.*

Luc.6.

Exod. 18. 19 25 & 31.

Act. 10.7.

Hildebert.

Genes. 32.

D Greg. II.

Hoc ipsum eleganter docet D. Bernardus sermone 41. in Cantica, expendens quomodo sponsæ quærenti *Indica mihi quem diligit anima mea, vbi pascas, vbi cubes in meridie?* responsum est, *Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. Aliud*, inquit, *cupit sponsa,& aliud accipit,& nitenti ad contemplationis quietem labor prædicationis imponitur,& sitienti sponsi præsentiam filiorum sponsi pascendorũ, alendorúmq; solicitudo iniungitur, alia enim vice, cum sponsi amplexus,& oscula suspiraret, respõnsum est, quia meliora sunt vbera tua vino.*

D. Bernard.

Murenulæ aureæ cur date Sponsæ ex Bernard.

(Hæc enim verba ad sponsam, non ad sponsum refert Bernardus) *Vt ex hoc se intelligeret matrem, atque ad dandum lac paruulis nutriendósque filios reuocari , recte igitur inquires, vbinam meridiani horu dilectus pascat,& cubet, murenulas proeo reportat aureas, vermiculatas argento, id est, sapientiam cum eloquentia, haud dubiũm, quin ad prædicationis opus ex quo sane docemus intermittenda plerumque esse dulcia oscula propter lactentia vbera.* Hæc Bernardus. Qui etiam legendus est sermone 46.in Cantica super illa verba, *lectulus noster floridus. Forte*, inquit, *appetis & ipse contemplationis quietem, & bene facis, tantum ne obliuiscaris flores, quibus lectulum sponsæ legis aspersum,& curatuum similiter circumdare bonorum floribus operum & virtutum exercitio tanquam flore , fructum sanctum , otium præuenire.* Vbi vides Bernardum actionem appellare florem, ex quo fructuosa contemplatio tanquam fructus debeat pullulare.

D. Bernard.

Ex flore actionis pullulat fructus contemplationis.

Secundò notandum est, hanc *vocem* appellari *magnam tanquam tubæ , magnã* quidem tum ad excitandam attentionẽ, faciendámque audientiam, tum etiam quia vt ait Rupertus, *Veritas fidei non amat angulos, sed toti mundo loqui desiderat: tubæ* autẽ multis de causis. Prima est Hugonis Card. *quia*, inquit, *sicut tuba signum datur ad prælium, sic vox ista inuitat ad sustinenda tribulationum certamina:* Quam ob causam fideles tanquã milites armantur in sacris literis. Audi Apostolum ad Ephes.6. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarũ harum contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Pro *mundi rectores*, Græcè est κοσμοκράτορας, dictio vna composita quã Tertullianus lib.5.contra Marcionem vertit, *mundi tenentes:* Tunc sequitur. *Propterea accipite armaturam Dei , state succincti lumbos vestros in veritate,& induti lorica iustitiæ, calceati pedes in præparationẽ Euangelij pacis, in omnibus sumentes scutũ fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere:& galeã salutis assumite,& gladium spiritus quod est verbũ Dei.* Pro *armaturam*, est Græcè πανοπλίαν, quod nomẽ omne genus armorũ significat: vnde D. Ambrosius legit, *vniuersitatem armorũ* Vnde Iob. cap.7. *Militia*, inquit, *est vita hominis super terrã*,& cap.14. de se tanquã de milite loquitur, cum ait. *Cunctis diebus quibus nunc milito, ex-*

III. Rupert.

Cur vox illa tanquã tubæ.

Ad Ephes. 6. 12.

Fideles in sacris litteris tanquã milites armantur

Iob 7.1. Iob.14. 14.

2. ad Cor. 10.3. pecto donec veniat immutatio mea. Et Paulus 2. ad Corint. 10. *In carne ambulantes non secundum carnem militamus.* Atque hoc ipsum Hebræi expresserunt, cùm per desertum, quod huius vitæ typus fuit, more militum iter faciebant figentes castra circa tabernaculum, & signo cælitus dato iterum ea mouentes suis armis, & vexillis militaribus instructi. Numerorum 2. & 10.

Num. 2. & 10.

IIII. Secunda ratio est Ioachimi Abbatis, quia videlicet, *tuba*, Ecclesię totius progressum repræsentat: est enim instrumentũ ductile, longum, & sonorum, arctè quidé incipiens, sed in amplitudinem desinens, intus concauum, & ad concrepandum efformatum. Sic Ecclesia arcta fuit in principio, quoad numerũ fidelium, & occulta vsque ad numerũ Prophetarum. Exinde verò largior & manifestior esse cœpit, vsque ad Ioannem. Denique in Apostolis dilatata, quorũ sonus in morem tubæ grandis effectus ad fines orbis terræ penetrauit. Vnde factum est vt Ecclesia quæ paruo angustabatur in populo, in latitudinem gentium funderetur. Tertia est eiusdem, quia tuba typus est prædicationis verbi Dei, quo enim sonum tubæ efficiunt, nimirum tuba ipsa, & flatus. & quidem per tubam, quæ visibilis est, superficies literæ exprimitur: per flatũ autem, qui est inuisibilis, & tamen per tubã emissus terribiliter sonat, spiritalis intellectus designatur, qui ingentia mala reprobis minatur, & illustrissima bona electis pollicetur. Addi potest ad hanc Ioachimi expositionẽ, per flatũ intelligi enim spiritus sanctus, quæ in prædicatione requiritur, quam ob causam dictum est ad Esaiam cap. 58. *Clama ne cesses, quasi tuba exalta vocem tuam:* & propterea muri Hiericuntini dum septem sacerdotes septem buccinis clangerent, circunducta Arca corruerunt. Iosue. 6. in quo Apostolica prædicatio expressa est, quę per spiritus sancti afflatũ Hierico, idest, mũdi huius mœnia, idest, superstitiosa dogmata, & Philosophorũ falsam doctrinam atque idololatriã solo æquauit, quemadmodũ exponit Origenes homilia. 7. in librũ Iosue. Quarta, & postrema ratio afferri potest, fuisse per tubã officium prædicatoris Euangelici declaratũ, vt videlicet intelligat, debere se opere præstare quod prædicat. Tuba enim non solùm ori imponitur, sed etiam manibus tenetur. Ita enim concionator debet Euangeliũ, quod in ore habet, manu, idest, operatione fulcire, quo sensu intelligendum est illud Esaiæ iam citatum: *Quasi tuba exalta vocem tuã.* Idquod Paulus, concionator vtiq; perfectissimus implebat, vnde dicebat ad Philip. 3. *Imitatores mei, estote fratres, & obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram:* pro quo habetur, Græcè τὸν τύπον ἡμᾶς vt ita legamus sicut habetis typum & exemplar vos, itaque Paulus typum & exemplar se appellat Philippensium: quippè qui quod prædicabat, sic opere præstabat, vt pro typo & exemplari à fidelibus haberi posset: quod idem commendat Tito cap. 2. cum ait. *In omnibus te ipsum præbe exemplum*, Græcè τύπον, id est, formam, & exemplar: id ipsum ab omnibus prælatis obseruari cupit Petrus 1. sua Epist. cap. 5. cum ait: *Neque dominantes in cleris, sed forma facti gregi ex animo*, Græcè τύποι γενόμενοι, idest, facti typi, & exemplaria cæterorum: eleganter in eundẽ sensum D. Gregorius homil. 21. in Ezech. interpretatur mensas illas, quarũ fit mentio Ezechielis 40. quæ mensæ dicuntur habuisse labia reflexa intrinsecus: *Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinsecus per circuitum. Super mensas autẽ carnes oblationis. Tunc*, inquit, *mensarum labia intrinsecus reflectuntur, quando doctores ad conscientiã reuocant tacita cogitatione quod dicunt, quãdo semetipsos subtiliter perscrutantur, si faciunt quod loquuntur: recte autẽ cum reflexa intrinsecus mensarum labia dicuntur, additur quoque (Per circuitum) vt non in vna qualibet se parte considerent atque ex alia semetipsos perpendere prætermittant, sed vbique semetipsos inspiciant, & in quantum prævalent studeant, singula opere implere, quæ docent. O doctor, ecce iam mensa es, iam*

Abbas Ioachimus.

Tertia Tuba typus prædicationis.

Esai. 58. 1.

Iosue. 6.

Origenes Postrema.

Concionatoris officium.

Philip. 3. 17

Paulus fidelium exemplar.

Ad Tit. 7.

1. Petri. 5. 3. Prælati exẽplum.

Ezech. 40. 43.

Reflexa mẽsarum labia quid.

iam vasa portas, ita in vasis fidelibus pōdus holocausti & victima sustines, sed intus reflecte labia, idest ad cor revoca sermonem, audi quod dicis, operare quod prædicas. Hæc Gregorius.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE PRIMA VISIONE IOANNIS.

Visio Ioanni facta hoc primo capite describitur.

SECTIO PRIMA.

INCIPIT Ioannes diuinas visiones sibi ostensas (quæ sanè fuêre præ- I.
termodum admirabiles) commemorare, quarum prima hoc primo capite inchoatur, fuitque huiusmodi.

Primùm, vidit septem candelabra aurea, quæ non constat cuius figu- II.
ræ fuerint: crediderim fuisse non solum maxima, sed etiam pulcherrima, atque excellenti opere, artificióque cælata, singula singulos ingentes cereos accēsos in sūmmitate præferentia. Secundò vidit in medio eorū, *similem filio hominis vestitum podere*, id est, lineæ tunicæ talari, quam propterea Septuaginta semper ποδήρην, id est, ad pedes vsque demissā appellāt. Erátque vnū ex Sacerdotalibus indumētis.

Iosephus. *D. Hieron.* *Tunica sacerdotalis apud Heb. qualis.*

Pro illustriori tamen huius rei cognitione, sciendum ex Iosepho libro. 3. Antiquit. cap. 8. & Diuo Hieronymo in epist. ad Fabiolam de veste sacerdotali, duplicem fuisse tunicam sacerdotalem apud Hebræos, vnam communem omnibus sacerdotibus: alteram propriam Pontificis. Tunica communis sacerdotum erat linea ex byssо, dicebatúrque Hebraicè כתנת hoc est, linea, linum enim Chethon Hebraicè nominatur: hæc adhærebat corpori, támque arcta erat, strictisque manicis, vt nulla omnino in veste esset ruga, tam longa vt vsque ad pedes descenderet, vndè & ποδήρης dicebatur. Aiunt Hebræi quos nonnulli ex nostris sequuntur, hanc tunicam totam fuisse varijs oculorum ordinibus, & figuris continuata, serie distinctam, instar scutulatarum vestium apud Romanos: idque probant ex eo quod Exod. 28. cùm dicitur, *Stringéſque tunicam byssо*, pro *stringes*, est Hebraicè שבצת quod ipsi transferunt, *Oculabis*, vt sit sensus, *Oculabis*, id est tunicam byssо: etenim id verbum non solum stringere, sed etiam oculare significat: de cuius sententiæ probabilitate non est hic disputandi locus. Tunica propria Pontificum erat Hyacinthina, quæ Hebraicè dicebatur, מעיל quam etiam Iosephus talarem appellat, eadémque à Septuaginta inter precibus Exod. 28, ποδήρης quoque dicitur: sed non puto tam longam dimissámque fuisse, sicut erat prior tunica byssina, quæ *poderis* nomen sibi propriè vendicat, dicitúrque in sacris literis, tunica superhumeralis, quia ipsi superhumerali immediatè superponebatur. Erat tota hyacinthina, eiúsque ex limbo pendebant per circuitum tintinnabula aurea, & mala punica ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, eo ordine, vt inter duo quælibet tintinnabula esset vnum malum punicum, & inter duo mala punica vnum tintinnabulum. Docet autem Diuus Hieronymus loco citato, fuisse septuaginta duo tintinnabula, & totidem mala punica, cui potiùs fides habenda est quam Clementi Alexandrino, qui quinto libro

Item & Ponsificea. *Exod. 28.* *D. Hieron.*

Quot ex ea tintinnabula penderent.

stromatum trecenta sexaginta sex tintinnabula, totidémque mala punica, iuxta numerum dierum, quibus annus constat, fuisse existimauit. Cum igitur hoc loco ait Ioannes illum *similem filio hominis*, qui sibi apparuit, fuisse vestitum podere hoc est talari tunicula, licet de vtraque, & byssina scilicet & hyacinthina intelligi posset, siquidem vtraque poderis dicebatur vti diximus: magis tamen crediderim id de priori tunica byssina communi omnium sacerdotum esse accipiendum, eò quòd illa est, quæ propriè poderis sibi appellationem vendicabat, præterquam quod hæc est communis interpretum in hunc locum existimatio: itaque hic *similis filio hominis*, podere indutus, hoc est Angelus Christum repræsentans, vt postea suo loco dicemus, illum non vt præcisè Pontificem, sed vt sacerdotem absolutè referebat, cui non obstat, quod in scribendis ad septem Episcopos literis, Pontificium munus exercet, siquidem tunica byssina non solum ad sacerdotes, sed etiam ad Pontifices pertinebat, quippe qui supra tunicam byssinam, hyacinthina quoque induebantur: quamuis non multum repugnauerim, si quis istum *similem filio hominis*, malit tunica hyacinthina indutum apparuisse, vt summum scilicet Pontificem omnibus Episcopis præsidentem, atque ad illos Pontificio iure, & autoritate scribentem, repræsenteret.

Qua tunica induueretur ille similis filio hominis

III. Tertiò: Erat hic *similis filio hominis præcinctus ad mãmillas zona aurea*. Aduerte sicut duplex erat tunica, ita duplicé quoque fuisse zonam, qua astringi solebat. Et quidem tunica linea, vt ait Iosephus, accingebatur circa pectus paulo axillis inferiùs zona lata digitos quatuor, intus inani, ita contexta, vt serpentis axuuium videri posset, floribus etiam picturata puniceis, purpureis, hyacinthinis, & byssinis, stamen verò è sola byssino constabat, quæ semel atque iterum circa pectus reuoluta ad talos vsque defluebat tantisper dum sacerdotes à sacris feriabantur, idque ad ornatum cõferre videbatur, cùm verò sacris erat ministrandum, ne ventilata impedimẽto esset, super humerum læuum retorquebatur: dicebatur hæc zona Hebraicè אבנט Babylonij Hemeianin vocabant, *Noscinguli vel baltheum*, inquit Hieronym. *possumus appellare*. Tunicam verò hyacinthinã astringebat zona alia coloribus, vt inquit Iosephus, suprad. zonæ similis, hoc est ex filis byssinis, purpureis, coccineis, atque hyacinthinis contexta: nisi quod aureis quoque filis erat intertexta, nec verò huiusmodi zona soli tunicæ hyacinthinæ stringendæ seruiebat, sed super humerale & rationale cum eadem tunica colligabat. Cum igitur Ioannes ait hunc *similem filio hominis* fuisse præcinctum ad mammillas zona aurea, nec priorem nec posteriorem zonam intelligit, siquidem neutra earum erat erea, sed aliam vtique nobiliorem, ac præstantiorem, quæ tamen cum zona hyacinthina quam ex Iosepho diximus auro inter textam fuisse, hac ex parte conueniret, vt hinc aliquis non ineptè argumentari possit, tunica qua idem *similis filio hominis*, indutus apparuit, non byssinam fuisse, sed hyacinthinam, cùm zona auro contexta, non ad byssinã tunicam, sed ad hyacinthinam pertineret: verum cum nostra hæc zona tota aurea fuerit, atque adeo ad neutram tunicam propriè spectaret, non indè necessariò conficitur, talarem vestem, qua hic *similis filio hominis* erat indutus, hyacinthinã fuisse tunicam: quin illud potiùs colligendum, ea zona aurea significari sacerdotẽ illum siue pontificem cuius ille *similis filio hominis*, personam sustinebat, sacerdotibus pontificibúsque legalibus longè antecellere. Itaque non cõmuni sacerdotum, aut pontificum zona, sed nobiliori & prætiosiori astringi debuisse, quod magis intelliges, cùm huius aureæ zonæ mysteria explicabimus.

Iosephus. Duplex Sacerdotis zona describitur.

D. Hieron. Iosephus.

Qua Zona præcinctus ille similis filio hominis.

IIII. Quartò. *Caput eius & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix*, id est, miri candoris, non quod dumtaxat candorem lanæ, & niuis æquarent, sed

quia

quia aliæ similitudines non reperiuntur aptiores ad amplificandum eximij alicuius candoris magnitudinem, quæ etiam fuit causa cur Matthæus capite 17. agens de Transfiguratione Domini dixerit vestimenta eius facta fuisse alba instar nuis: cùm certum sit illum vestimentorum Christi candorem, magno interuallo omnem niuis candorem superasse. Quinto. *Oculi eius* erant *tanquam flamma ignis*, id est, ardentissimi, & instar flammæ micantes, & scintillantes. Sexto. *Pedes eius similes* erant *aurichalco*, Græcè habetur similes, *Chalcolibano* ὁμοίοι χαλκολιβάνῳ est autem *aurichalcum*, seu rectius orichalum metalli genus auro simile, dictum Græcè & Latinè, Orichalcum, eo quod nascitur in montibus: ὄρος enim Græcè montem significat: qua de re legendus est Plinus lib. 34. cap. 2. Chalcolibanon verò, vt vult Suidas, est electri genus auro pretiosius, quãquam si ad etymon spectemus, sit aliquid ex ære & thure compositum. χαλκὸς enim Græcè æs, λίβανος autem, thus significat. Septimo. *Pedes eius* erant *sicut in camino ignis ardenti*, seu vt habetur Græcè ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι id est, tanquam in camino igniti, vt *ignitum* ad *pedes*, non ad *caminum* referatur. Octauo. Vox eius erat, *tanquam vox aquarum multarum*, id est maximè sonora, & multiplex. Nono. *Habebat in dextera sua septem stellas*, vel depictas scilicet, vel inclusas. Decimo. *De ore eius exibat gladius vtraque parte acutus*, Græcè ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα, hoc est gladius anceps, seu ad verbum duplicis oris acutus. Vndecimo. *Facies eius* erat splẽdidissima *sicut sol lucet in virtute sua*, id est, cum fulgentissimus est in meridie. Postremo Ioannes tanta visione perterritus, ad pedes eius tanquam mortuus non tam accidit, quàm cecidit, ille autem ponens dexteram suam super eum dixit, μὴ φοβοῦ *Ne time*: seu, *Noli timere, Ego sum primus & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce sum viuens in secula seculorum, & habeo claues mortis, & inferni*, Præcepitque ei, vt omnia quæ viderat literis mandaret, *Scribe*, inquit *quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ oportet fieri post hæc: sacramentum septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea: septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum, & candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt.* Verbum γράψον, hoc est scribe, referendum quoque est ad *sacramentum septem stellarum*, & ad *candelabra*, vt sit sensus, scribe quæ vidisti, & quæ modò in Ecclesijs geruntur, & quæ postea euentura sunt, scribe quoque *sacramentum*, seu vt Græcè habetur μυστήριον septem stellarum, quas vidisti in dextera mea, scribe etiam septem candelabra aurea. Nam quod ita locus sit dispungendus, perspicuum est ex eo quod Græcè *candelabra* sunt in accusandi casu, & quod est consequens, *sacramentum septem stellarum*, eodem quoque casu accipere oportet. Sic enim Græcè legimus γράψον ἃ εἶδες, καὶ ἃ εἰσὶ, καὶ μέλλει γενέσθαι μετὰ ταῦτα, τὸ μυστήριον τῶν ἑπτὰ ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῆς δεξιᾶς μου, καὶ τὰς ἑπτὰ λυχνίας τὰς χρυσᾶς. Sed iam ad mysterium visionis explanandum accedamus.

Matth. 17.

Plinius.

Explicatur visio in sensu literali, & primùm quid septem candelabra aurea significent.

SECTIO II.

SEPTEM candelabra aurea, sunt septem Ecclesiæ, ad quas scribit Ioannes nomine omnium orbis Ecclesiarum, vt supra diximus, de qua expositione dubitare non licet, cùm ille idem *similis filio hominis* qui Ioanni apparuit, sic mysterium explicauerit, *Candelabra*, inquit, *septem Ecclesiæ sunt*: Licet verò septem Ecclesiæ Asiæ minoris, quæ superius nominatæ sunt, hoc loco subaudiendæ sint, tamen earum nomine vniuersas orbis Ecclesias oportet accipere, vt ibidem do-

cuimus tum quod numerus septenarius vniuersitatem significat, tum ob septiformem Spiritus sancti gratiam, ex qua vniuersæ Ecclesiæ pulchritudo efflorescit: quam eandem ob causam per *septem candelabra* exprimitur, propter septiformem spiritualium donorum splendorem, quo ab Spiritu sancto collustratur. Itaque iure septiformis Ecclesia per septem candelabra designatur, quæ etiam per illud candelabrum aureum septem calamorum adumbrata est, de quo agitur Exodi 25. & 37. & illud vidit Zachar. cap. 4. & illud de quo loquitur Christus Matth. 5. *Nemo accendit lucernam, & in abscondito ponit, neque sub modio, sed super candelabrum, & qui ingrediuntur lumen videant.* Prima ratio cur Ecclesia comparetur candelabro, est, quia est visibilis, & excellenti quodam splendore conspicua, atque manifesta, iuxta illud Psalmi 18. *In sole posuit tabernaculum suum.* Quem locum de Ecclesia intelligit D. Augustinus tract. 2. in Epistolam Ioannis. *In manifesto*, inquit, *posuit Ecclesiam suam, vt sicut Sol non possit omnino latere*: vnde *& Ciuitas supra montem posita* appellatur. Secunda ratio est. Quia instar candelabri lucem mundo præfert, quod lumen est ipse Christus, Ecclesiæ candelabro impositum, iuxta illud Ioannis 8. *Ego sum lux mundi.* Et Ioan. 1. *Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*, & Malach. 4. *Timentibus nomen meum, orietur Sol iustitiæ*: Ex quo fit vt mirum sit, & planè diuinum Ecclesiæ candelabrum, quippe quod pro lumine solem ipsum in summitate præferat, imo & *fontem Solis*, de quo agitur in libro Iosue: quemadmodum expendit Origenes Homilia 19. in librum Iosue, vbi fit mētio fontis Solis. Quem Solis fontem, Christum ipse interpretatur. Quis porrò miretur solem oriri ex fonte? sed is nimirum est Christi splendor vt ex eo lux omnis spiritualis, tanquam ex fonte orta ad omnem mundi plagam illuminandam deriuetur, quod illis verbis prædixit Simeon Luc 2. *Quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad reuelationem gentium.* Tertia ratio est Richardi de Sancto Victore. *Quia sicut*, inquit, *magna ... delabra tribus ferè pedibus sustinentur, ita Ecclesia in sacrosanctæ Triadis fide per charitatem operante fundata erectaque consistit.*

Ecclesia cur septiformis. 1. candelabro comparetur. Exod. 25. & 37. Zachar. 4. Matth. 5. 16. 1. Ratio. Psal. 18. 5. D. August. Secunda. Christus Ecclesiæ lumen. Ioan 8. 12. Ioan 1. 9. Malac. 4. 2. Origenes. Item fons solis. Luc. 2. 31. Tertia. Richard.

Porrò Ecclesiæ non solùm candelabra, sed aurea etiam candelabra appellātur, III. Primò secundū Richardum de S. Victore, quia sicut aurum per ignem probatur, malleis extenditur, & in formam candelabri productum instrumentum ignis, & luminis efficitur, ita Ecclesiæ tentationibus probatæ, & tunsionibus persecutionum extenuatæ, ardentigne sapientiæ cælestis & lucent opere charitatis, quam etiam ob causam candelabrum illud de quo agitur Exodi 25. & 37. non erat fusile, sed ductile, quemadmodum obseruauit D. Greg. homilia 6. in Ezech. quia nimirum Ecclesia ferēdo producitur, & quotidie persecutionibus proficit, atque huc alluisse videtur Petrus 1. sua epist. c. 1. cum dixit: *Vt probatio fidei vestræ multo pretiosior sit auro quod per ignem probatur.* Secundò propter charitatem quæ ob excellentiam & præstantiam, auro omnium metallorum pretiosissimo comparatur, iuxta illud capitis, 3. *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum.* Est autem ea auri natura auctore Plinio libro 33. historiæ naturalis cap. 3. vt nihil eius, igne depereat tutò etiam in incendijs durante materia: imò quo sæpius arsit, ad bonitatem proficiat: accedit, quod nec aliud metallū latiùs dilatatur, aut numerosiùs diuiditur: sic igitur nihil charitatis persecutionum igne deperit, sed magis perficitur: iuxta illud secundæ ad Corinthios 12. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo, cum enim infirmor, tunc potens sum:* Quasi dicat, nihil virtutis & constantiæ, mihi in tribulationum flammis deperit, quin potiùs tunc quado firmior atque potentior, ipsumque charitatis aurum per gratiam & virtutem Christi magis enitescit. Præterea

Rich. de S. Vict. Exod. 25 & 37. D. Greg. 1. Petr. 1. 7. Plinius. Auro comparatur charitas. 2. ad Cor. 2. 2.

charitas

charitas quantumcumque extẽdatur laboribus, semper instar auri sufficit quẽadmodum docuit Apostolus ad Romanos 8. *Quis nos separabit à charitate Christi: tribulatio, an angustia?* &c. & 2. ad Corinthios 6. *Quasi morientes, & ecce viuimus:* In quo quidem charitas à simulata virtute hypocritarum longè distidet, quemadmodum & verum aurum in eo distinguitur ab alchimico, quod alchimicum, non ita malleorum ictus, sicut verum, sustinet. Vnde Paulus 2. ad Corinthios 6. postquam fideles ad labores constanter patienterq; tolerandos, esset adhortatus, illis verbis. *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs*, necessariò adiungendum putauit *in charitate non ficta*: Sen vt Græcè est, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, hoc est in charitate non hypocritica vt innueret charitatem esse aurum, quæ nisi vera sit, haud poterit tribulationum, necessitatũ, angustiarum, carcerum, seditionum, & laborum ictus sustinere, quin statim frangatur, quemadmodum aurum charitatis hypocriticum & alchimicum malleorum ictu frangitur: quare inquit, vt persecutiones omnes, atque difficultates inuicto animo superetis habete verum charitatis aurum, non fictum, non simulatum, non alchimicum.

Ad R. 8. 5.
2. ad Cor. 6. 9.
Hypocrisis. aurum alchimicum.

De simili filio hominis qui erat in medio septem candelabrorum aureorum.

SECTIO III.

RICHARDVS de S. Victore, per hunc *similem filio hominis*, angelum intelligit, qui in persona, & similitudine Christi, demonstrabat Ioanni sacramentum Diuinæ reuelationis, *Qui* inquit, *eo amplius habuit auctoritatis, quod apparuit in similitudine Saluatoris.* Quæ sententia vera est, nec enim Christus ipse Ioanni apparuit, sed angelus Christi personã sustinens, & idcirco nõ homo, nec filius hominis, sed *similis filio hominis*, appellatur: quo sẽsu accipiẽdi sunt ferè omnes interpretes, cũ hoc loco per *similem filio hominis*, Christum intelligũt, nec enim illud censẽdi sunt existimare, Christum in sua ipsius persona *in medio candelabrorum aureorũ* visum esse, sed angelum in hominis specie, qui Christum referret: verum iam hinc illa oritur dubitatio, cur si Christum hic angelus repræsentabat, non homo, sed *similis filio hominis* appelletur. Beda, Primasius, Hugo Cardinalis & alij, eam afferũt rationem, quia nimirum Christus resurrexit immortalis, non iam simpliciter hominem, qui naturam dicit passibilem, sed similem homini, dicendum fuisse: quo etiam sensu dixit Paulus 2. ad Corinthios 5. *Et si cognouimus Christum secundum carnẽ*, id est mortalem, *sed iam non nouimus.* Eodemque modò D. Augustinus libro 11. contra Faustum Manichæum capite 7. intellexi illud ad Hebræos 5. *Qui in diebus carnis suæ preces supplicationesque ad eum, qui posit eum saluum facere à morte cum clamore valido & lacrymis offerens.* Vbi illud *in diebus carnis suæ*, idem est, atque cùm vitã mortalem ageret. Elegantiorem rationem reddit Ioachimus Abbas, *Christus*, inquit, *tanta in cælo præeminet claritate, tanta maiestatis gloriæ fulget, præ omnibus angelis, vt sicut ineo aliquando Diuinitatis suæ gloriam occultabat humanitas, ita nunc humanitatis eius abiectio exinanita à maiestatis gloria, & à splendore summæ lucis absorptæ esse videatur.* Vt enim aliquando *semetipsum exinaniuit formam serui accipiens.* Ad Philippenses secundo. Ita nunc forma ipsa seruilis à maiestatis gloria exinanita est, vt ita nihil in eo suspicionis remaneat, quo minus verus Dei filius esse credatur. Igitur

Richard. de S. Victore.
Quis fuerit ille similis filio hominis.
Beda.
Primasius.
Hugo Card.
2. ad Cor. 5. 16.
D. August. Hebr. 5. 7.
Qua gloria fulgeat Christus in cælo.
Ad Philip.

hic similis filio hominis est *in medio candelabrorum aureorum*, id est, Ecclesiæ vniuersæ, iuxta ea, quæ superius de septem candelabrorum mysterio diximus, idq; multis de causis. Prima est, vt inde influat in omnes eius partes: propterea enim etiam cor est in medio corporis: Adnotauit Hugo Cardinalis in hunc locũ Christum semper in medio inueniri. Etenim ipse est media, idest, secunda persona Trinitatis: Nascitur media nocte, Sapientiæ.18. *Dum medium silentium tenerent omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, Omnipotens sermo tuus Domine de cælo, à regalibus sedibus venit.* In medio mundi patitur, hoc est in Hierusalem, quæ *Vmbilicus terræ* appellatur. Ezechielis, 38. Vnde est illud Psalm. 73. *Operatus es salutem in medio terræ.* In medio duorum latronum crucifigitur. In aëre id est, inter cælum & terram moritur. In medio discipulorum post resurrectionẽ stetit. Ioannis 20. Ipse etiam dicit de se Matth. 18. *Vbi fuerint duo, vel tres, congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Denique hoc loco in medio septem candelabrorũ aureorum apparet. Simile est illud Leuit. 26. Ponam tabernaculum meũ in medio vestri, ambulabo inter vos, & ero Deus vester, vósq; eritis populus meus. pro ambulabo inter vos: est apud Septuaginta ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν: ad quẽ locum haud dubiè videtur spectasse Paulus 2. ad Corint. 6. cũ dixit. *Vos estis templum Dei viui, sicut dicit Deus, quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo:* vsus est enim eodem verbo ἐμπεριπατήσω: Concinit & illud apud Ezechielem 37. *Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus, & scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israel, cũ fuerit sanctificatio mea in medio eorũ in perpetuum.* Quod quidẽ vaticiniũ impletũ est in Christo, qui sanctificationẽ suam in medio Ecclesiæ posuit, ipséq; in medio fideliũ inambulat, atq; *in medio candelabrorũ*, hoc est, omnium Ecclesiarum, vt in omnẽ partem vim gratiæ suæ largiter fundat, quæ est prima huius mysterij ratio.

Hugo Card. In medio candelabrorũ cur Christus.

Prima ratio.

Sap. 18. 14

Idem semper in medio inuenitur.

Ezech. 38.

Psalm. 73. 12.

Ioan. 20.

Mat. 18. 20.

Leu. 26. 11.

2. ad Cor. 6. 16.

Ezech. 37. 27.

II. *Secunda.*

Secunda ratio est. Christus in medio Ecclesiæ per amorem, & beneuolentiam, qua omnes omnino complectitur. Atq; hoc Christi exemplum deberent omnes prælati in suarum Ecclesiarum administratione imitari, atque per amorẽ in medio esse subditorum: Mitto Christi pro omnibus in terras adductum, passionem, mortem: illud sane fuit in collegij Apostolici gubernatione admirandum, quod cum Petrum, & filios Zebedæi ad peculiaria quædam familiariùs admitteret, veluti ad mysterium Transfigurationis aspiciendum: ita tamen hæc omnia in reliquis Apostolis tractandis, fouendísque compensabat, vt quilibet eorum sibi in animum posset inducere, neminem sibi à Christo anteferri, hinc enim orta est illa ab Apostolis non semel habita *contentio, quis eorum videretur esse maior*, vt patet Marci 9. & Lucæ 22. nimirum vsque adeo Christus in medio omnium erat, per amoris & beneuolentiæ signa, quæ modo vni, modo alteri exhibebat, vt nemo de beneficijs in alterum collatis conquereretur, nemo alteri inuideret, quin potius quilibet eorum se plus amari existimare posset, & sibi primum honoris gradum præ cæteris polliceri. Hoc sanè fuit in medio esse discipulorum: quam in gubernando prudentiam deberent prælati omnes quoad eius fieri posset æmulari, atq; in medio subditorum esse per amoris & beneuolentiæ argumenta. Hæc enim subditos circunstare prælatum faciunt, fidenterque accedere: quemadmodum timor eosdem longè remouet, sicut eleganter monet D. Bernard. serm. 23. in Cant. super illa verba cap. 1. *Introduxit me Rex in cellaria sua, exultabimus & lætabimur in te, memores vberum tuorum, Discite*, inquit, *Prælati subditorum matres vos esse, non Dominos, studete magis amari, quam metui, suspendite verbera, producite vbera, cur morsus à serpente paruulus fugit conscientiam Sacerdotis, ad quem eum magis oportuerat tanquam ad sinum recurrere matris.* Vnde Dominus Moysi præcepit, vt populum

Prælati prudẽtia atque amor in subditos.

D. Bernard.

illum

illum nutricis more tractaret, quemadmodum ipse sua illa querimonia testatur Numer. 11. *Nunquid ego concepi omnem hanc multitudinem, vel genui eam, vt dicas mihi, porto eos in sinu tuo sicut portare solet nutrix infantulum?* Nec verò huic secundæ nostræ rationi officit, quod inferiùs hic idem *similis filio hominis* seuerè regi eum Angelis Ecclesiarum, id est, Episcopis, vtrúmque enim adhibendum est, & comitas seueritate temperanda, iuxta illud Iob. c. 29. *Si quando ridebam ad eos, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terram*, id est, tanta mea erat grauitas, vt si quando cum illis loquens riderem, adhuc tamen timerent, & reuerentiam seruarent. Illud enim significat (*Lux vultus mei non cadebat in terram*) seu vt habetur in Hebræo, *Lucem vultus mei non abijciebant*, id est, vultum meum lætum, atque hilarem non contemnebant: quam expositionem sic paucis complectitur D. Gregorius libr. 20. Moralium cap. 3. *Talis*, inquit, *debet esse dispensatis regiminis, vt is qui præest ea se circa subditos mensura moderetur, quatenus & arridens timeri debeat, & iratus amari, vi eum nec nimia lætitia vilem reddat, nec immoderata seueritas odiosum.* Et eodem libro cap. 8. ponderâs illud Iob, quod habetur eodem capite. *Cum sederem quasi rex circumstante exercitu, eram tamen mœrentium consolator.* Hortatur Prælatos vt seueritatem benignitate temperent, exemplo illius Samaritani qui eius qui incidit in latrones, vulneribus, vinum simul & oleum infudit. Lucæ 10. *Vt per vinum*, inquit, *mordeantur vulnera, per oleum foueantur*: quare miscenda est lenitas cum seueritate, faciendúmque quoddam ex vtroque temperamentum, vt neque multa asperitate exulcerẽtur subditi, neque nimia benignitate soluantur. Vnde est illud Psalm. 22. *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* Virga enim percutimur, & baculo sustentamur. Si ergo est districtio virgæ, quæ feriat, sit & consolatio baculi quæ sustentet, id quod etiam in arca fœderis fuit expressum, in qua cum legis tabulis virga simul, ac mãna coniuncta fuerunt, quia cum scripturæ sacræ sciẽtia in boni rectoris pectore virga districtionis, & mãna dulcedinis esse debet. Tertia & postrema ratio, est *in medio candelabrorum aureorum* per protectionem, curam atque prouidentiam, vt præsto sit ad emungenda candelabra, ne fidei lumen extinguatur, ne spes labet, nec charitas refrigescat, nec corruat disciplina: ex quo duci potest argumentum pro residentia Prælatorum, vt etiam ipsi exemplo Christi sint *in medio candelabrorum*, id est Ecclesiarum. Quemadmodum seuerè statuit Concil. Trident. session. 6. decreto de reformatione cap. 1. & sess. 23. decreto item de refor. cap. 1. Residentiæ necessitatem, obligationémque Patres omnes exaggerant, præcipuè verò D. Athanasius patriarcha Constantinopolitanus, multis in locis veluti in epistola ad Episcopum Sardensem, vbi inter alia sic ait, θεῖον δεσμῶν μηδὲν καὶν τοῖς μικρὸν ἀνεπιτιμήτως ἐώντων ἁφίεσθαί τινα τῆς ποιμνίου, hoc est diuinis oraculis seu statutis ne minimum quidem permittentibus impune aliquem pastorem à grege abesse: legendus est idem in epistola quam scripsit ad omnes Episcopos, & in epistola ad Episcopum Cretæ volenti proficisci ad suum Episcopatum, & in epistola ad Episcopum Apamenæ, & in epistola ad Imperatorem, vt Episcopos ad suas dioceses ire iubeat.

Benignitas prælati seueritate temperanda. *Iob. cap. 29. 24.* *D. Greg.* *Iob 39. 25.* *Luc. 10.* *Psal. 22. 4.* *Residentia prælatorum. Conc. Trid.* *D. Athan.*

Cur vestitus podêre apparuerit.

Vidi similem filio hominis vestitum podêre.

SECTIO IIII.

RATIO prima est Bedæ, & Richardi de sancto Victore, ad significandam naturam humanitatis, in qua Christus semetipsum tanquam verus sacerdos 1 *Beda. Rich. de S. Vict.*

Patri pro nobis obtulit, erat enim podêris vti diximus, vestis sacerdotalis: est autem hæc vestis talaris, id est, vsque ad talos demissa, quia virtus passionis Christi ad infimos quosque fideles pertingit: vnde & Ezechielis 1. homo ille, qui in throno sapphyrino consistebat, Christúmque significabat, similitudinem electri præferebat, quod vim habet paleas attrahendi, quia Christus non solum magnates & principes, sed etiam infimos quósque de plebe, passionis suæ virtute seruat, & ad cælum vsque vbi nunc est, ceu paleas electrum, trahit: quod autem è cælo hoc est tanto interuallo, paleas in terra positas possit attrahere, electri est diuina planè ad attrahendũ efficacitate præpollentis. Vel certe *podêrem* possumus amorem interpretari, qui talaris fuit in Christo, id est, vsque ad finem vitæ pertingens, iuxta illud Ioannis 13. *Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos.* Est enim talaris vestis perseuerantiæ Symbolum, vt auctor est D. Gregorius lib. 1. Moralium cap. vltim. expendens quod solus Ioseph inter fratres talarem tunicam habuisse perhibetur. Genes. 37. cum dicitur. *Nudauerunt eum tunica talari, & polymita*, quia Ioseph inter fratres vsque ad finẽ iustus perseuerasse describitur. *Quid enim*, inquit, *est talaris tunica nisi actio consummata? quasi enim talaris tunica talum corporis operit, cum bona actio ante Dei oculos, vsque ad vitæ terminum tegit.* Eadem tunicæ talaris expositio traditur ab Eligio Nouiomensi Episcopo homilia 11. ad pœnitentes, & refertur in appendice Bibliothecæ sanctorum Patrum, vbi addit idem significari à Christo cùm de se ait hoc ipso cap. *Ego sum Alpha, & Omega*, id est, *principium & finis*, vt nimirũ nõ solo bono principio contenti simus, sed finẽ etiam bonũ habere studeamus. Hæc autẽ eò pertinent, vt proposito nobis ante oculos Christi cruento in cruce sacrificio, quod tanquam verus sacerdos in humanitate peregit, amoréque illo singulari, quo nos in finem vsque dilexit, in eius quoque nos amorem ardentiùs incitemur.

Virtus passionis Christi. Ezech. 1.

Talaris tunica in Christo, quid. Ioan. 13. D. Greg. Gene. 37. 23.

Eligius.

Secundò, Apparuit *vestitus podêre*, veste ipsi quam sacerdotali ad terrorem incutiendum peccantibus: declarat namque iudicium, quo nunc singulos, in fine autem mundi iudicaturus est vniuersos, ad forum etiam interiùs vtpote sacerdotale pertinere. Itaque se omnia, siue merita, siue demerita certo nosse, de illisque sententiam daturum, quo eodem mysterio Ezechielis 9. apparuit etiam vestitus lineis, seu podêre, vt Septuaginta transtulerunt, & habens ad renes attramentarium scriptoris, quia omnia quæ agimus diligenter notat, accuratéque describit, vt iudicet, sicut eo loco interpretatur D. Hieron.

Ezech. 9. Septuaginta D. Hieron.

Tertiò, ad probitatem vitæ, morúmque integritatem commendandam fidelibus apparuit *vestitus podêre*, id est, iustitia, seu sanctitate, quæ indumentum Christi, & cuiusuis iusti appellatur iuxta illud Esaiæ 61. *Indumento iustitiæ circumdedit me*: cui concinit illud Ecclesiastici 27 *Si sequaris iustitiam apprehendes illã & indues quasi podêre honoris*: & est sensus, sua quéque iustitia, atque virtute indui veluti honorifica quadã veste talari, quæ totũ hominẽ tegit, ornátque: sic etiã Iob cap. 29. *Iustitia* inquit, *indutus sum, & vestiui me quasi vestimento* Quem locum expendens D. Greg. lib 19. Moraliũ cap. 16. *Vestimento*, inquit, *cum vestimur ex omni parte circũdamur: ille ergo iustitia sicut vestimẽto vestitur qui se vndique bono opere protegit, & nullam partem actionis suæ peccato nudam relinquit, nam qui in quibusdam actionibus iustus est, in aliis iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudauit, nec iam bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur, iuxta illud Ecclesiastici 9. Qui in vno peccauerit, multa bona perdet. Et Iacobi 2. Quicunque totam legem seruauerit, offendat autem in vno, factus est omnium reus.*

Iustitia Christi indumentum. Esaiæ 61. 10. Eccl 27. 9. Iob 29. 41. D. Greg.

Eccl 9 18. Iacob. 2 10.

Quarto, & postremo. *Podêrem* possumus Ecclesiam accipere, quam Christus ipse induit, vt sua ipsius persona pretiosam, & illustrem faceret: sicut autẽ podêris

tunica

tunica erat admodum stricta nullamque rugam efficiens, si tunicam lineam non hyacinthinam intelligas, vt diximus hoc ipso Exegetico, Sectione prima, ita Paulus docet Ecclesiam ita gloriosam à Christo effectam esse, vt nullam haberet rugam, ad Ephesios. 5. *Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam:* propterea namque Ecclesia laboribus & persecutionibus nimis extenditur, ne rugam habeat quemadmodum docet D. Augustinus in Psalm. 132. *Vestis,* inquit, *sacerdotalis Ecclesiam significat, de qua loquitur Apostolus ad Ephesios 5. Quæ mundatur, vt non habeat maculam, extenditur, vt non habeat rugam, vbi eam extendit fullo nisi in ligno? videmus quotidie à fullonibus tunicas quodammodo crucifigi, crucifiguntur enim vt rugam non habeant.* Hæc ille. De huius vestis mundatione multa superiori Exegetico Sect. vndecima diximus ad illa verba, *Lauit nos in sanguine suo:* Vbi Ecclesiam esse Christi pallium & indumentum confirmauimus. Omnes istæ rationes cum ipsa visione probè cohærent, ostendit enim se hoc loco Christus omnium fidelium habentem curam & prouidentiam, sacerdotem, ac iudicem & summa cum sanctitate ac iustitia Ecclesiam administrantem.

Ecclesiam Christus fecit gloriosam.

Ad Ephes. 5 27. D. August.

Cur fuerit præcinctus ad mammillas zona aurea.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO V.

NON tantum materiæ nobilitate, & compositionis elegantia, sed mysteriorum quoq; venustate pulcherrima est hæc zona aurea, qua ille *similis filio hominis præcinctus erat ad mammillas:* Atque in primis illud quærimus, Cur Christus Dominus in testamẽto veteri, ideſt, Danielis 10. accinctus renibus: in nouo autẽ testamẽto, ideſt hoc loco, ad mãmillas accinctus apparuerit, etenim quamuis ille apud Danielẽ angelus fuerit, & vt quidam arbitrantur Gabriel, tamen Christũ repræsentabat, quemadmodum, & hic qui Ioanni apparuit, nõ Christus sed angelus fuit, qui Christũ referebat, vt ipse initio suæ Apocalypsis testatur, cùm ait, *Loquens per angelum suum seruo suo Ioanni.* Merito igitur dubitare quis possit cur illic ad renes, hîc ad mammillas præcinctus appareat: & illic quidẽ auro obryzo, hîc autem zona aurea: cui quæstioni sic respondet Richardus de S. Victore. *In veteri,* inquit, *testamento visus est angelus Prophetæ cinctus renibus, quia ibi carnis opera expressius prohibebantur, In nouo autem Ioanni visus est angelus præcinctus ad mammillas, quia nunc vel ipsæ cogitationes illicitæ manifestè restrænantur: qui enim non inquinamentum carnis, quod veteri testamento tam fuerat interdictum, sed inquinamentum spiritus quod in nouo arctius est prohibitum, restringere veniebat, non ad renes, sed ad mammillas præcinctus debuit apparere.* Hanc eandem responsionem clarius proponit Pannonius. *Apud Danielem,* inquit, *præcinctus ad renes apparet, quia scriptura veteris testamenti ipsum opus luxuriæ arcet, nouum autem testamentum etiam ipsas cogitationes, dicente Domino:* Matthæi 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* In pectore igitur præcinctus apparet, quia cogitationes pectoris & cordis cauet. Eadem ratio traditur ab Hugone Cardinale & Ambrosio Ansberto, eamque sequitur Glossa in hunc locum: Porrò vtrobique aurum apparet: etenim apud Danielem renes auro obryzo, hic autem *mammillæ zona aurea* præcinguntur, quia tam exterior castitas quàm interior, ex charitate, quæ per aurum significatur proficisci debet. Quanquam & in hoc discrimen legis veteris & nouæ nõ mediocre apparet, Zona enim aurea, quæ melior est, & delicatior, maiorem charitatem indicat, quàm aurum, obryzum, quod adhuc duritiem retinet, nec tantam

Cur Christus in veteri testamento ad renes, in nouo autem ad mammillas accinctus apparuerit. Rup. ad Sanctio Vict.

Dan. 10.

Euangelicæ perfectio. Pannon.

Matth. 5. 28.

Hugo Card. in Ambros. Ansbert. Gloss.

Veteris & nouæ legis discrimen.

charitatis dulcedinem ostendit, vt exploratum sit longè maiorē esse in lege noua quàm fuerit in veteri charitatem & perfectionem, id quod eleganter expressum agnoscit D. Gregorius homilia 13. in Ezechielem, in illa illustri visione capitis quadragesimæ cum hominem indutum lineis templum illud mysticum lineo filo dimetientem Propheta conspexit. *Funiculus*, inquit, *lineus in manu eius: censura legis veteris*, ait Gregorius, *funiculus fuit, sed lineus non fuit, quia rudem populum, non subtili prædicatione coërcuit, in quo per pœna sententiam, non peccata cogitationis, sed operis resecauit.* At Christus Dominus funiculum lineum in manu tenuit: cùm dixit, Matth. 5. *Audistis, quia dictum est antiquis, Non mœchaberis: Ego autem dico vobis, quia qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo:*

D. Greg.

Matth. 5. 21.

II. Origenes. *Cur Moyses facie tantum, Christus facie & manibus resplenduit.*

Hoc ipsum Orig. homil. 12. in Exod. vult in eo expressum fuisse, quòd Moyses, qui typum legis gerebat, faciem quidem habuit splendidam Exod. 34. manum verò leprosam Exod. 4. At Christus non solùm faciem, sed etiam manibus in Transfiguratione resplenduit, quia videlicet opera, quæ per manus exprimūtur, imperfecta erant in lege veteri: at in lege gratiæ ad maximum perfectionis splēdorem peruenerunt. *In lege*, inquit, *vultus quidem Moysi glorificatus refertur, licet velamine contegatur, manus autem eius intra sinum missa leprosa facta memoratur, sicut nix: in quo mihi videtur forma totius legis plenissimè designari: in vultu enim eius sermo legis, in manu opera designantur: quia ergo nihil ad perfectum adduxit lex, ad Hebr. 7. idcirco manus Moysi leprosa fit, & in sinum reconditur, tanquam nihil perfecti operis habitura, facies verò eius glorificata est, sed velamine tegitur, quia sermo eius habet scientiæ gloriam sed occultam: in lege ergo Moyses solam faciem habet gloriosam, neque manus eius habent gloriam, imò potius & contumeliam: sed neque vlla gloria erat in pedibus, denique soluere iubetur calceamentum* Exod. 3. *licet & hoc fieret non sine alicuius forma mysterij: ostendebatur namque quod in nouissimis temporibus solueret Moyses calceamentum, vt acciperet alius sponsam, & illa vocaretur domus discalceati, vsque in hodiernum diem (iuxta id quod præcipitur Deuteron. 25.) nihil ergo aliud in lege habet glorioſum Moyses, nisi solam faciem: in Euangelijs autem totus glorificatur ex integro.* Hinc etiam est quod Paulus Hebræos, pueris, qui sub lege tanquam sub pædagogi custodia tenebantur comparauit: fideles autem legis gratiæ, viros, appellauit, qui tanquam perfectiores, grandioréſque pædagogo non indigebant: sic accipiendum est illud ad Gal. 3. *Prius quam veniret fides, sub lege custodiebantur conclusi, in eam fidem, quæ reuelanda erat: itaque lex pædagogus noster erat in Christo, vt ex fide iustificemur: at vbi venit fides, iam non sumus sub pædagogo.* Ex quo præter alia habes legis veteris doctrinam, sanctitatem, imperfectam, & puerilem fuisse, si eum legis nouæ per Christum constitutæ, sapientia & perfectione conferatur. Quarè merito superiores doctores aiebant ad hoc inter vtramque legem discrimen innuendum, Christum in veteri testamento *ad renes*, in nouo autem *ad mammillæ* præcinctum apparuisse.

Quid mammillæ significent.

Et præcinctum ad mammillæ.

SECTIO VI.

I. Suauis Christi amor in Ecclesiam.

ILLVD etiam explicationem desiderat, quid *mammillæ* significent, ad quas *similis filio hominis præcinctus* apparuit. Prima expositio est, significare summam Christi dulcedinem, amoríque suauitatem quo Ecclesiam suam complectitur, vt ex amore intelligat proficiscí labores, calamitatésque vniuersas, quibus illam Christus ad finē vsque mundi patitur exerceri: sic multò antè sponsa vbera sponsi dixit esse *meliora vino, & fragrantia vnguentis optimis.* Canticorum 1.

Quo

Quo loco omnes fere Hebræi legunt, *Quia meliores sunt amores tui vino*, &c. enim Hebraicè טובים מיין כי דדיך quibus verbis maxima vberum sponsi dulcedo, ac suauitas continetur, vsque adeò vt illis sponsa nitatur excusare suam illam audaciam, cùm statim in verba illa amoris plenissima prorumpit, *osculetur me osculo oris sui*. Quæ obseruatio est D. Bernardi sermone 9. in Cantica. *Temeritatem*, inquit, *prout valet excusare conatur, quasi dicat; si aliàm sapere videor, tu fecisti, ô sponse, qui in aulcedine vberum tuorum tanta me dignatione lactasti, quatenus omni metu depulso audeam plus forte quàm expediat.* Duo præterea ista vbera, vt idem docet, sunt gemina dulcedo, quæ exuberat in Christi pectore, videlicet longanimitas in expectando, & in donando facilitas. De priori vbere loquitur Paulus ad Romanos 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis, an ignoras, quia benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?* vbi nomen *diuitiarum* sicut & alias apud Paulum ingentem copiam & abundantiam significat: per *bonitatem*, verò ne intelligas eam, quæ malitiæ opponitur, dicitúrque Græcè ἀγαθοσύνη, sed benignitatem, cùm sit Græcè χρηστότης: vnde meritò postea vulgatus transtulit, *an ignoras quia benignitas Dei* habetur enim Græcè τὸ χρηστὸ. De altera vbere est sermo Ezech. 18. *Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis & custodierit omnia præcepta mea vita viuet, & non morietur.* Pulchrè Regius vates vtrumq; duobus verbis complexus est Psal. 102. *Longanimis & multum misericors.* Eãdem amoris dulcedinem sub eadé metaphora explicauit Esaias cap 66. Cùm dixit: *Lætamini cum Hierusalem omnes qui diligitis eam, vt sugatis & repleamini ab vbere misericordiæ eius, & mulgeatis & delicijs affluatis ab omnimoda gloria eius.* Et rursus, *ad vbera portabimini, & super genua blandientur vobis.* Rectè verò addidit sponsa. *Fragrantia vnguentis optimis*, seu vt septuaginta transtulerunt, καὶ ὀσμὴ μύρων σου ὑπὲρ πάντα τὰ ἀρώματα: id est, *Odor vnguentorum tuorũ super omnia aromata*: Vt magis istorum vberum suauitatē explicarent, & innuerent eos, qui sponsi vberibus fruuntur, pati præ amoris dulcedine animi deliquium, cui morbo odores ex floribus aromatibúsq; confecti, aut etiam vnguenta pigmentaria arte composita adhiberi solent, quod remedij genus sibi postulat sponsa cum ait Canticorum 2. *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo.* Est igitur sensus eos, qui præ suauitate, quam ex sponsi vberibus sentiunt, deliquium patientur, habere ad manum vnguenta & aromata, quibus aspergantur, eáque in ipsimet sponsi vberibus reperiri.

Cant 1 2. Hebræi.

D. Bern.

Duo Christi vbera, quæ sint.

Ad Rō 2.4.

Psal 102 8. Esai. 66.11.

Cant.2.5.

II.

Sed pro huius rei maiori expositione aduerte rectè Deo vbera tribui, quoniã sicut vbera in fœminis appetente partus tempore turgescunt, editaque iam prole distenduntur, & quia cordi præcordiisque insident, matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum: ita Deo, cum eius amor erga homines multum iam per opera creuisset, quasi vbera ipsa turgescere cœpta sunt, & appetente partus tempore, id est, incarnationis Dominicæ, distenta admodum fuerunt ad nouum fœtum educandum. Quod enim ante incarnationem non admodum hæc vbera turgerent, expostulans ea de re cũ Deo, Esaias cap. 63. testatus est cum dixit, *Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum, & miserationum tuarum super me continuerunt se.* Verum post incarnationem, tunc sanè copiosè eiusmodi vbera tumuerunt, vt non obscurè Paulus explicauit illis verbis ad Titum 3. *Apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri Dei.* Quamquam enim Græcè pro eo quod nos habemus, *humanitas*, non est ἀνθρωποτης sed φιλανθρωπία, id est, non humanitas (eo sensu quo Theologi vsurpant) sed amor erga homines, vt sit sensus, vsque adeo Deum dilexisse homines, & beneuolum erga eos se demonstrasse, vt filium suum vnigenitum propter eos in terras miserit: vndè &

Esai. 63. 15. Post incarnationem fusior Dei misericordia.

Ad Tit 3. 4.

Hieronymus clementiam interpretatur: tamen de humanitate, hoc est, humanæ naturæ assumptione, plerique Patres accipiunt: in quo opere præcipuè Dei in hominem amor, & clementia resplenduit: & præter alios eum locum expendens D. Bernardus serm. 1. in die Natiuitatis Domini. *Apparuerat,* inquit, *ante potentia in rerum creatione, apparebat sapientia in earum gubernatione, sed benignitas misericordiæ nunc maximè apparuit in humanitate, potestas subiectionem, maiestas exigit admirationem, neutra imitationem, quousque angustiata est misericordia in sola Angelorum parte, iuxta illud Psalm. 35. Domine in cælo misericordia tua, & veritas tua vsque ad nubes. Terram vniuersam condemnans, & aereas potestates, dilatet misericordia terminos suos, attingat à fine vsque ad finem fortiter, disponens omnia suauiter, Sapientiæ 8. & restrictus est Domine iudicio sinus tuus, solue cingulum tuum & veni misericordiæ affluens.* Et sermone 1. in Epiphania eundem locum ponderans: *Prius,* inquit, *quàm appareret humanitas, latebat benignitas, quamquam & prius erat, nam & misericordia Domini ab æterno est, sed vndè tanta agnosci poterat; promittebatur, sed non sentiebatur, vndè & à multis non credebatur. Ego,* inquit per Hieremiam 26. *cogito cogitationes pacis, & non afflictionis: sed quid respondebat homo afflictionem sentiens, pacem nescions, quousque dicespax? pax, & non est pax,* Ezechielis 13. *Verum vbi apparuit humanitas, iam benignitas latere non potuit.* Denique sermone de diligendo Deo magis adhuc eundem locum illustrat his verbis: *Potentia occultata est, quia in infirmitate venit, iuxta illud Habacuch cap. 3. Abscondita est fortitudo eius. Haud dubium quin in cruce, vbi cornua in manibus eius. Sapientia quoque abscondita est, placuit enim ei per stultitiam verbi saluos facere credentes, sed benignitas apparuit, quia non potuit amplius declarari, neque abundantius exprimi, nec euidentius commendari.* Idem habes ad Titum 2. *Apparuit gratia Dei omnibus hominibus.* Quare rectè vbera *zona aurea* cinguntur, non quod strictior fuerit in lege gratia misericordia diuina, cum fuerit multò fusior, ac latior, vt hactenus diximus: sed quia magis eluxit, & elegantiùs apparuit, & quasi zonam auream Christus charitatem suam præcinxit, iuxta illud Psalm. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem & præcinxit se.* Sed de zona aurea paulò post fusiùs.

Locus Pauli eleganter, illustratur à Bern. — D. Bern. — Sap. 8. — Hier. 29. 11. — Exec. 13. 10. — Habac. 3. — Ad Tit. 2. 11. — Psal. 92. 1.

III. Secunda expositio est. Per hasce duas mammillas, duo testamenta significari, vt vult Diuus Augustinus, seu potiùs Ticonius, & Arethas in hunc locum, quæ de pectore Saluatoris tanquam de perenni fonte accipiũt, vnde Christianum populum nutriant: in quem sensum, *Vbera illa meliora vino, & fragrantiora vnguentis optimis,* de quibus agitur Canticorum 1. interpretatur Diuus Hieronymus in caput 96. Esaiæ, & Diuus Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum cap. 11. illud Geneseos 49. in benedictione Ioseph. *Deus Patris tui erit adiutor tuus, & omnipotens, benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum. Vbera,* inquit Ambrosius, *duo testamenta dixit, quorum altero annunciatus est, altero demonstratus.* Ratio vero est, quia sacra doctrina, quæ ex vtroque testamento exprimitur, lacti comparatur, propter dulcedinem & candorem: præcipuè verò doctrina facilior, vnde est illud Pauli ad Hebræos 5. *Facti estis, quibus lacte opus sit non solido cibo: omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ.* Et primæ ad Corinthios 3. *Tanquam paruulis in Christo, lac vobis potum dedi non escam, nondum enim poteratis.* Et 1. Petri 1. *Sicut modo geniti infantes, rationabiles & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem, si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.* Quo loco, non *Rationabiles,* sed *Rationabile,* legendũ est, vt ad lac referatur, est enim Græcè τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα. hoc est rationabile, sine dolo lac: ita citat Diuus Hieronymus in cap. 55. & 60. Esaiæ & in cap. 10.

Testamenta duo Christi vbera. — D. August. Ticonius. Arethas. Cant. 1. 2. — D. Hieron. D. Ambr. 49. — Sacra doctrina, lacti comparatur. — Ad Hebræos 5. 12. 1. Cor. 3. 2. 1. Pet. 2. 1. — D. Hieron.

cap. 10. Zachariæ similitérque D. Augustinus libr. 50. homiliarum homilia 20. De lacte hoc mystico egregie disserit Clemens Alexandrinus cap. 6. lib. 1. Pædagogi, vbi eleganter docet Christum esse mammillam Patris, per quam videlicet omnem gratiam à Patre suguimus, *Verbum*, inquit, *est omnia infanti, & pater, & mater, & pædagogus, & alter*: iuxta illud Ioannis 6. *Comedite meam carnem, & bibite meum sanguinem, ipse itaque qui est dilectus & altor noster, verbum effudit pro nobis suum sanguinem, per quem, qui in Deum credidimus, ad mammillam Patris, quæ curarum oblitionem inducit, nempe verbum confugimus, ille autem solus nobis lac dilectionis infantibus suppeditat, iique sunt verè beati, qui hanc lactant mammillam.* Et in hunc sensum interpretatur illud paulò ante citatum ex prima eius epistola cap. 2.

D. August. Clem. Alex.

Christus mammilla Patris. Ioan. 6. Christus altor noster.

Addimus & tertiam expositionem, Per has Mammillas Dei misericordiam & iustitiam intelligi. Per dexteram quidem misericordiam, per sinistram verò iustitiam. Etenim in omnibus Dei operibus, misericordiam & iustitiam reperiri, docet Diuus Thomas 2. part. quæst. 21. art. 4. iuxta illud Psalm. 24. *Vniuersæ viæ Domini misericordia & veritas.* De dextro misericordiæ vbere sugitur lac indulgentiæ. De sinistro lac conceptionis, illud suauius, hoc paulò iniucundius, vtrumque tamen infantibus salutare. Idcircò enim Christus suos filios interdum ablactat, id est, asperiùs tractat, seu de dextro vbere ad sinistrum transfert, vt iam robustiores effecti sciant cum Apostolo, *Et abundare, & penuriam pati*, ad Philippenses 4. Vnde est illud Esaiæ 28. *Quem docebit scientiam, & quem intelligere faciet auditum? Ablactatos à lacte, aulsos ab vberibus.* Quem locum ponderans D. Chrysostomus sermone in Iob & Abraham. *Quandiu*, inquit, *imperfecti sumus, nobis parcitur, & quandiu lactamur, paternè fouemur. Vbi autem perfectiores facti fuerimus, perfectorum certamina subimus.* Obseruat item Chrysostomus, non dictum esse *ablactatos ab vbere*, sed *aulsos*, quia nimirum coguntur fideles recedere à lactando, vt eant per omne discrimen. In cuius rei typum Abraham filium suum Isaac ablactauit facto grandi conuiuio, Genes. 21. In quem locũ D. Ambrosius lib. 1. de Abraham cap. 7. *Non*, inquit, *quia à nutricis lacte subductus est puer, magnum conuiuium exhibuit Abraham, sed quia idoneus habitus est Isaac fortioris gratiæ cibo, & virtutis alimento.* Et sermone 19. in Psalmum 118. locum Esaiæ citatum tractans sic ait: *Ad per lactatos & abductos ab vberibus loquebatur, hoc est, ad eos, qui prima infantiæ alimenta transissent, cibo iam habiles fortiori. Exemplo sit, Quod ablactatus Isaac Patriarcha tantus euaserit, vt adhuc inter rudimenta primæuæ positus ætatis, nequaquam tamen gladium feriturí parentis horruerit.* Atque hæc tertia mammillarum expositio, maximè nobis conuenire, cum huius operis scopo, institutóque videtur: cum enim Christus in toto hoc Apocalypseos vaticinio se supremum Ecclesiæ antistitem, gubernatorémque exhibeat, consentaneum fuit, vt duas illas partes præcipuas, quibus tota eius administratio continetur, misericordiam scilicet atque iustitiam, in seipso exprimeret, vt & per misericordiam fideles ad spem consequendæ fœlicitatis erigeret: per iustitiam eosdem à suscipiendis, admittendísque sceleribus cohiberet: & quoniam non solum cum præmia misericorditer pollicetur, sed etiam cum in peccata iustè vindicat, non odio, sed amore in homines incitatur, idcircò vtraque administrandi ratio in mammillis expressa est, quæ cordi, vbi sedes est amoris, coniunctæ sunt.

IIII.

In omnibus Dei operibus, misericordia & iustitia. D. Thom. Psal. 24. 11. Filios suos cur interdum Christus ablactet. Philip. 4. 12. Esaiæ. 28. 9. D. Chrysost.

Gen. 21. 18. D. Ambros.

Idem. Tertia mãmillarum expositio refertur.

Christus eodem amore punit quo præmiatur.

Quid aurea zona significet.

Et præcinctum ad mammillas zona aurea.

SECTIO VII.

I. QVOD verò attinet ad zonam auream. Primum D. Augustin. seu Ticonius, & Beda in hunc locum eam interpretantur multitudinem sanctorum, *Sicut enim*, inquit, *cingulo pectus astringitur, ita sanctorum multitudo Christo adhæret, & veluti duas mammillas, duo testamenta complectitur, vtex ijs veluti de sancti vberibus nutriatur.* Eodem modo interpretatur D. Ambrosius, qui addit, *zonam*, id est, Sanctorum multitudinem dici auream, quia sancti, multis tribulationibus, sicut aurum in fornace probantur. Nec verè incongruenter, zona, qua Christus cingitur, sancti intelliguntur, quia eodem sensu filij Israël Dei lumbare appellantur. Hierem. 13. *Posside tibi*, inquit Dominus ad Hieremiam, *lumbare lineum, & pones illud super lumbos tuos.* Et inferius. *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinaui mihi omnem domum Israël, & omnem domum Iuda, dicit Dominus, vt essent mihi in populum, & in nomen, & in laudem, & in gloriam.* Iam superiùs ex Origene diximus Ecclesiam vocari stolam, & amictũ Christi: iuxta illud Geneseos 49. *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum.* Ita eundem sensum D. Augustin. libro de Essentia Diuinitatis accepit illum Esaiæ 63. *Quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus? Vestimenta*, inquit, *Domini sancta accipitur Ecclesia, quæ per fidem ac dilectionem ei coniuncta est: de qua scriptum est Psalm. 92. Dominus regnauit, decorem indutus est.* Ob eam etiam causam docent Patres, tunicam illam Christi inconsutilem, typum Ecclesiæ fuisse, in quibus est D. Augustinus epist. 171. contra Donatistas, & epistola 203. & D. Athanasius de Passione & cruce Domini, & D. Cyprianus tractatu de vnitate Ecclesiæ, quam ait fuisse desuper contextam per totum, id est, de cœlo venientem, & quia Christi populus scindi non potest. *Tunica*, inquit, *eius per totum textilis, & cohærens diuisa à possidentibus non est.* Nec mirũ videri debet quod fideles zona Christi appellentur, siquidem, & corona eius dicuntur. Esaiæ 62. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* In quem locum Cyrillus Alexandrinus: *Vnamquamque*, inquit, *animam, & vniuersam Ecclesiam coronæ comparare licet, ex multis floribus contextæ, vel regio Diademati lapidibus pretiosis, & gemmis indicis radianti.* Additur verò. *In manu Domini*, propter protectionem diuinam. Denique est eiusmodi zonæ ad mammillas, sub quibus cor latet, vt indicetur fideles, & præcipuè iustos, maximè à Christo adamari. Atque hæc quidem superiores autores tradunt, quorum tamen expositio nobis minimè videtur cum re ipsa cohærere: si enim mammillæ, vti diximus, sunt vel Christi amoris erga Ecclesiam suauitas, iuxta primam expositionem: vel duo testamenta iuxta secundam: vel vt nos putamus Christi misericordia & iustitia, quibus Ecclesiam administrat, iuxta tertiam: quo nexu zona, qua ad mammillas Christus præcingitur, multitudo sanctorum dici possit: aut quo sensu sancti vel Christi amorem, vel duo testamenta, vel eius misericordiam, iustitiámque præcingant, cum sancti potius à Christo per suam ipsius dulcedinem, vel per misericordiam iustitiámque præcingatur.

Quare sit secunda expositio tertiæ nostræ de mammillis interpretationi consentanea, zonam hanc auream charitatem esse, qua Christus tanquam aurea zona præcingitur ad mammillas, quibus misericordiam & iustitiam significari diximus: quoniam vt etiam ibidem annotauimus, vtraque hæc Ecclesiam gubernandi ratio ex amore & charitate verè aurea, hoc est perfecta proficiscitur: Ipsum

D. Augustin. Ticonius. Beda.

D. Ambr. Sancti, aurea Christi zona

Hier. 13. 1.

Ibidem. 11.

Gen. 49 11.

D. Augustin. Esai. 63. 1.

Inconsutilis Christi tunica typus Ecclesiæ.

D. Augustin. D. Athan. D. Cypr.

Esai. 62. 3. Sancti corona in manu Dei.

Cyril. Alex.

Charitas aurea Christi zona.

Ipsum verò, *zonæ*, imo & *præcingendi* nomen strictissimam, arctissimámque esse hanc in Christo erga fideles charitatem demonstrat: & quoniam propriè non mammillæ præcinctæ erant: sed vestis illa talaris, quam Christi vel humanitate, vel sacerdotium, vel sanctitatem, vel denique Ecclesiam ipsam significare docuimus, cum omnibus iis expositionibus, hæc zonæ de charitate acceptio mirificè consentit: si quidem & Christi humanitas & sacerdotium, & sanctitas, aureo quodam & arctissimo in Deum, hominésque amoris vinculo cingebantur: ipsamque etiam ipse sibi Ecclesiam strictissima charitatis zona copulabat: vt hanc etiam ob causam illa zonæ de multitudine sanctorum interpretatio, ab instituto Ioannis, ipsóque visionis scopo multũ mihi abhorrere videatur. Itaq; Ecclesiæ suæ Christus *zona* aurea charitatis præcinctus apparuit, vt tam pulchro ornatu eam faciliùs ad sui amorẽ pertraheret: id quod iam multo antè per Oseam promiserat capit. 11. cum dixit; *Ego quasi nutritus Ephraim portabam eos in brachijs meis, & nescierunt quod curarem eos, in funiculis Adam trahã eos, in vinculis charitatis, & ero eis quasi exaltans iugum super maxillas eorum.* Quid enim aliud sunt *funiculi Adam, & vincula charitatis*, nisi *zona* hæc *aurea*, qua præcinctus ad mammillas visus est? quare idem est charitatis funiculis Ecclesiam trahere, & amoris vinculis constringere, atq; *zona aurea* secum arctissimo nexu copulare. Porrò quod dictum est, *in vinculis Adam*, siue *hominis*, periphrasis est amoris: quia enim amore & beneficijs ligari homines solent, inde est quod *funiculi hominis*, pro amore & beneficijs eleganti periphrasi vsurpantur: quo eodem sensu accipiendum est illud Dauidis 2. Reg. 7. *Quis ego sum Domine Deus, & quæ domus mea, quia adduxisti me huc vsque? sed & hoc parum visum est in conspectu tuo Domine Deus, nisi loquereris etiam de domo serui tui, in longinquum, ista est enim lex Adam, Domine Deus:* vbi per *legẽ Adam* beneficia intellexit, quã legem *hominis* appellauit: quoniã beneficentia tanquam potentissima seueræ alicuius legis imperio homines fortiter, sed suauiter tamen obligantur: hæc est altera eius loci expositio, præter illam aliam communem de perpetuitate generis, posterorúmque successione, quam homines maximè cupere, ijs verbis rex Dauid significauerit. Cum igitur beneficentia *Lex & funiculi Adam*, siue *hominis* appellatur, meritò Dominus cum homines amore, beneficiorumque magnitudine ad se pertrahere institueret, dixit, *In funiculis Adam trahã eos*, quod quasi interpretans subiunxit, *in vinculis charitatis*: id quod opere ipso per incarnationem præstitit, eiusque rei significandæ gratia, *zona* charitatis *aurea* vti diximus, ad *mammillas præcinctus* apparuit. Nec verò id tantum per Oseam prædictum fuit, sed etiam in legali Pontifice (ad quem hoc loco per vestimenta huius angeli, siue sacerdotalia, siue pontificia, iuxta vtramque ea de re à nobis commemoratam sententiam, fit allusio) illustri & minimè obscuro typo figuratum: etenim vnum ex præcipuis legalis Pontificis ornamentis erat Rationale iudicij, quod eleganti opere perfectum duodecimque pretiosis lapidibus, in quibus nomina duodecim tribuum incisa erant, supra pectus Pontificis ponebantur zona quadam hyacinthina ad tunicam hyacinthinam & superhumerale religatum Exod. 28. vt ita indutus ornatusque Pontifex Christum Maximum Pontificem referret, qui erat præ amore, fideles in pectore, atque in corde gestaturus, & zona non hyacinthina sed aurea, ardentissima scilicet aduersum homines charitate præcingendus.

Oseæ. 11. 3.

Qui sint funiculi Adã.

Beneficijs ligantur homines.

2. Reg. 7. 41.

Exod. 28.

Christi amor in fideles.

III.

Illud addiderim hac eadem Christi ad mammillas *zona* aurea præcincti effigie Ecclesiam admoneri, vt ipsa quoque exemplo sui sponsi sese charitate in Deum & proximum, quasi aurea *zona* arctissimè præcingat: eóque cingulo omnium virtutem indumenta ne fluant, dissoluantúrque arctè constringat: idcirco

Charitas cur zona & catena

enim charitas *zona* dicitur, quia reliquas omnes virtutes astringit, & continet: Vndè à Paulo *Vinculum perfectionis*, appellatur ad Colossenses tertio. *Super omnia autem hæc charitatem habete quod est vinculum perfectionis.* Eandémque ob causam catenulæ illæ aureæ, quæ erant in rationali Pontificis, Exodi 28. charitatem adúbrabant, quæ instar catenæ habet reliquas omnes virtutes religatas, *Facies*, inquit Dominus, *in Rationali catenas ſoi inuicem coharentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis summitate, catenásq; aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis, quod rationale respicit.* Quem locum expendens Beda, *Catenæ inquit, ex auro purissimo est continuatio castæ, & non fictæ dilectionis, (Rationali) ideſt cordi firmiter affixa. Duæ autem sunt, quia duplex est amor, Dei videlicet & proximi. Recte autem charitas per catenulas aureas significatur, quia sicut catenula ex plurimis auri virgulis contexitur, ita charitas ex multifaria virtutis operatione perficitur, quas virgulas Apostolus enumerat 1. ad Corinthios 13. cum ait, Charitas patiens est, benigna est, non æmulatur, &c. Sunt etiam anuli aurei è quibus catenæ dependent, ideſt, ingis memoria nunquã finiendæ gloriæ in cælis, ex qua memoria fit, vt maneant in nobis continua vincula charitatis. Duo vncini quibus inseruntur catenæ, sunt firma intentio Deo placendi in principio boni operis, siue prospera sint, aduersa occurrant: hoc est enim in vtroque humero esse vncinos, qui catenulas Rationalis excipiant.* Hæc Beda. Quibus addi potest, propterea catenulas ex humeris dependere, quia amor operibus demonstratur quæ per humeros exprimuntur.

Beda.

2. Cor. 13. 4.

Amor operibus demonstratur.

IIII. *Rupertus.*

Non displicet etiam Ruperti Abbatis expositio *zonam auream* auctoritatem Christi regiam interpretantis, ab omni miseria & mortalitate liberam, de qua Regius vates ait Psalm. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est: indutus est dominus fortitudinem & præcinxit se. Decorem*, inquit, *& fortitudinem qua indutus est, qua præcinxit se Dominus regnans, regno peccati destructo, & superata morte per zonam auream intelligimus, qua nunc apparet ad mammillas præcinctus, cur enim ad mammillas, quarum in medio locus est cordis, niſi vt talis præcinctura significet vitalem statum quem Christus nunc habet, quia nimirum iam Rex est immortalis, iuxta illud ad Romanos 6. Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur.* Itaque tria demonstrata sunt Ioanni, nimirum esse *similem filio hominis*, id est hominem: esse *vestitum podere*, ideſt sacerdotem esse *præcinctum ad mammillas zona aurea*, ideſt regem esse.

Rupertus. Psal. 92. 1.

Status gloriæ vitalis.

Rom. 6. 9.

V. *Alacritas Episcoporum in administrandu Ecclesiu.*

Accipe & quartam expositionem. Qui opus aliquod aggressurus est, solet vestes præcingere, ne impedimento sint: Christus igitur in hoc opere Ecclesiam administraturus præceptáque & instructionem daturus Episcopis, præcingit se ad opus alacriter promptéque perficiendũ: *ad mammillas* autem præcingitur vbi sedes est cordis, vt Ecclesiæ administrationem ex amore proficiſci intelligamus.

De capitis, & capillorum candore, variæ expositiones.

Caput autem eius & capilli erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.

SECTIO VIII.

I. *Prima expositio communis.*

CAPVT *eius, & capilli* ait Ioannes, *erant candidi, tanquam lana alba, & tanquam nix.* Prima expositio, & communis est, isto capitis & capillorum candore, Christi quatenus Deus est, æternitatem, diuinitatémque significari. Etenim *caput Christi, Deus est*, vt ait Paulus 1. ad Corinthios 11. & eodem sensu, Can-

1. ad Cor. 11. 3.

Cant. 5. 11.

ticorum 5. *Caput eius aurum optimum appellatur*: capillorum autem candor antiquitatem & æternitatem notat. Porrò de Patre eius dicitur Danielis 7.7. *Et capilli capitis eius quasi lana munda*, Etenim, vt ait Rupertus, *Huius atque illius capilli capitis aque cãdidi sunt, & vterque per candorem capitis senex ostenditur nulla distantia, quia nec anno, nec mense, nec die, nec hora, nec puncto temporis filius iste iunior est illo tam sene Patre suo*, iuxta illud Ioannis 1. *In principio erat verbum, & verbũ erat apud Deum*. Dionysius Areopagita cap. 10. de Diuinis nominibus obseruauit aliquando scripturam representare nobis Deum quasi senem, & antiquum, quo denotet eius æternitatem, aliquando tanquam iuuenem, & ætate florentem, vt significet cum eius antiquitate cõiunctam esse immarcescibilem pulchritudinem, iuxta illud Psalmi 101. *Ipsi peribunt, & sicut vestimẽtũ veterascent, tu autem permanes, & idem ipse es, & anni tui nõ deficient*.

Daniel 7. 9. Rupertus. Vt Pater, sic æternus Filius. Ioan 1. 1. Dion Areop. Cur aliquãdo, vt senex, aliquando vt iuuenis repræsentetur Deus. Psal. 101. 27.

Secunda est Andreæ Cæsareæ in Cappadocia, Archiepiscopi, & Arethæ, per capitis & capillorum candorem mysterium incarnationis, & quæ illud in lege gratiæ consecuta sunt, significari, quæ licet in tempore extiterint, tamen à Deo ex æternitate definita, ideoque in capitis & capillorũ candore adumbrata: capillorũ enim candor & splendorem cõtinet, quo videntur, simulque canitiem & antiquitatem designat: quare in capillis ob splendorem quidem exprimitur, Christi mysterium nobis in tempore factum fuisse, conspicuum, in canitie verò fuisse à Deo ante omne tẽpus ex æternitate constitutum: Ita accipienda arbitror verba Arethæ quæ sic habẽt, τὸ γὰρ χιὼν λευκὸν μυστήριον πμαλφὲς καὶ εἰνέον τῆ ἐπιφανείᾳ καὶ δι' ἡμᾶς, ἀλλὰ προαιώνιον τῆ εὐδοκίᾳ. διὸ καὶ Παῦλος φησὶ πρὸ αἰώνων τὸ μυστήριον τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων, νῦν δὲ φανερωθέντος τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ τοῦτο ἡ πολιὰ θελξ καὶ ὡσεὶ χιὼν ἐμφαίνει. Ea sic transfero, Mysteriũ Christi illustre, clarúmque est, & quanquam apparitione & propter nos nouum recénsque sit, nihilominus est consilio & beneplacito æternum, vnde Paulus de ipso ait ad Colossenses 1. *Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius*: id quod capillus canus, & instar niuis candidus significat.

Incarnationis mysteriũ ex æternitate constitutum. Ad Col. 1. 20.

Tertia expositio est Rupeti in hũc locum, per *capillos* verba Dei intelligentis. *Capilli*, inquit, *à capite procedunt, & multi sunt, multa enim sunt verba Dei quæ de vno, vel per vnum verbum, quod erat in principio processerunt*: nam verbum Deus, vnũ caput est, verba autem multa, quæ ab eo per Prophetas processerunt, quasi multi capilli vnius capitis sunt. Cur autem *lanæ* assimilantur? quia videlicet sicut ex lana in fusum transmissa texendo fit vestis, sic de multiplicibus Dei verbis in linguam, vocémque Prophetarum transfusis scribendo contexta est sacra scriptura: & rectè tanquam *lana alba*, seu vt est apud Danielem, tanquam *lana munda*, dicuntur, quia *eloquia Domini, eloquia casta*. Psal. 11. *Et lex Domini immaculata, conuertens animas*. Psal. 18 Additum est, *tanquam nix*, propter emundationem, quæ per niuem significatur. Vnde dicitur Psal. 50. *Lauabis me & super niuem dealbabor*. Et Esaiæ 1. *Si fuerint peccata vestra vt coccinum, sicut nix dealbabuntur*. Denique quisquis coram isto cano capite assurgit, & candidis eius capillis reuerentiam exhibet, id est, verba eius dignè suscipit, ipse quoque canescit, & senex meretur appellari, iuxta illud Sapientiæ 4. *Senectus venerabilis est non diuturna, nec annorum numero computata, cani autem sunt sensus hominis, & ætas senectutis vita immaculata*.

III. Tertia expositio ex Ruperto. Prophetarũ verba capillis comparãtur. Daniel 7. 9. Psal. 11. 7. Psalm. 18. 8. Psalm. 50. 9 Esaiæ 1. 18. Sapient. 4. 8.

Quarta expositio est D. Augustini libro de Essentia Diuinitatis, in principio, exponentis visionem Danielis cap. 7. quæ huic est quàm simillima, vbi per capillos Dei, sanctos intelligit, quæ expositio est etiam Bedæ in commentariis huius loci. Dicuntur autem sancti capilli capitis Christi: Primo, propter multitudinem, vt ait Beda. Secundo iuxta Pannonium, quia sicut capilli de capitis

IIII. Quarta expositio ex D. Aug. & Beda. Daniel. 7. Sancti capilli capitis Christi. Beda. Pannonius.

substantiâ non sunt, sed de eius tamen virtute procedunt: Ita sancti quamuis substantiam Diuinitatis non participent, virtutem tamen gratiæ à Christo hauriunt. Tertio. Quia fieri rasi capilli iterum pullulant, quia radices in capite remanent, ita fideles etsi è capite suo, id est, Christo, per peccatum aliquod abscindantur, quia tamen fidei radices remanent, possunt per gratiam denuo succrescere.

V. *Quinta expositio ex Richard. Victor.*

Quinta expositio est Richardi de sancto Victore, qui per *capillos* Christi intelligit creaturam rationalem, quæ à capite Christo originem trahit, & crescendi vegetationem accipit. Et quidem per *lanam*, quæ de terrenis animalibus oritur, naturam humanam: per *niuem*, autem, quæ de supernis est, Angelicam significari putat: simul aduerte hunc candorem, quem caput habet per naturam, capillos habere per gratiam.

VI. *Sexta expositio desumitur ex D. Augusti. doctrina 1. ad Corint. 11. 4.*

Sexta est ex D. Augustini, doctrina desumpta, iuxta quam possumus per capillos Christi sacramenta intelligere: sic enim ille tractatu 57. in Ioannem, interpretatur illa verba Canticorum 5. *Aperi mihi soror mea, quia caput meum repletum est rore, & crines mei guttis noctium. Nox*, inquit Augustinus *iniquitas est, ros vero eius, & gutta, si sunt qui frigescunt & cadunt, & faciunt refrigescere caput Christi, hoc est, vt non ametur Deus. Caput enim Christi Deus* 1. ad Corinth. 11. *sed portantur in crinibus, id est, in sacramentis visibilibus tolerantur, nequaquam tamen interiora sensus attingunt*: Cui expositioni congruit illud, quod de Sampsone dicitur Iudic. 16. Quod in septem crinibus maximam suam haberet fortitudinem: quibus resectis fortitudo ab eo recessit. Etenim in septem sacramentis quasi in septem crinibus Christus suam fortitudinem ostendit, quia ea ad gratiam communicandam instituit, quæ cùm hæretici negant, quasi Christo fortitudinem exscindere moliuntur.

Iudi. 16. 19. In sacramẽtis, Christi fortitudo.

VII. *Septima expositio ex Ioachimo. Esai. 55. 8. Deus natura iustus.*

Septima est Ioachimi, per *capillos candidos*, iudicia Christi mundissima, ac iustissima accipientis, iuxta illud Esaiæ 55. *Non enim viæ meæ viæ vestræ, neque cogitationes meæ, cogitationes vestræ: lanæ* autem & *niui* comparantur, quæ naturaliter, alba sunt: quia Deus quidem natura, homo autem Dei gratia iustus est.

Quænam ex superioribus expositionibus sit præstantior, aliaque ab auctore proponitur.

SECTIO IX.

I. *Octaua expositio auctoris. Puritas vitæ in quo consistat. Cogitationes capillis comparantur ab vtra. Cantic. 4. 9. & 10. In crine cor sponsæ sponsum vulnerauerit. Luc. 12. 7. Idem 21. 18.*

EX omnibus his expositionibus, prima mihi excellere videtur quæ caniciem æternitatem interpretatur; deinde ea, quam modo afferemus, quæ sit ordine Octaua. Dicimus igitur, in capillorum candore puritatem vitæ Christi, expressam esse, tunc enim puritas perfectissima est cum capilli omnes, id est, omnes cogitationes candidissimæ sunt, ac purissimæ. Per *capillos*, enim cogitationes optimo iure significantur, quæ instar capillorum ex capite, hoc est ex ratione pullulant. Triplex autem est potissima huius similitudinis ratio. Prima est, quia cogitationes, instar capillorum tenuissimæ, ac subtilissimæ, sunt, quas propterea difficile admodum est syncerè discernere, ac adiudicare. Atque hoc sensu interpretari soleo illud Canticorum 4. *Vulnerasti cor meum soror mea, sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui*: quod nimirum Ecclesia, & Virgo sanctissima, vel in minimis cogitationibus, in quibus propter tenuitate labi est facillimum, cor sponsi vulnerauerint, hoc est, ei maximè placuerint. Sic etiam possumus accipere illud Christi dictum Apostolis, Lucæ 12. *Sed, & capilli capitis vestri omnes numerati sunt.* Et cap. 12. *Capillus de capite vestro non peribit*: quia videlicet nulla bona sanctorum, vel minima cogitatio deperit, sed omnes curiosè à

Deo

Deo numerantur, vt remunerentur. Secunda ratio est. Quia cogitationes quasi capilli continuata quadam vicissitudine & alternatis vicibus in corde succrescũt. Quæ ratio est D. Gregorij lib. 5. Moralium 23. in illa verba, capitis quarti. *Inhorruerunt pili carnis meæ.* Vbi expendit illud quod dicitur Numerum 8. Vt Leuitæ *radant omnes pilos carnis suæ. Oportet*, inquit, *Leuitas omnes pilos carnis radere, quia is qui in obsequijs Diuinis assumitur, debet ante Dei oculos à cunctis carnis cogitationibus mundus apparere: Sed cur pili radi præcepti sunt non euelli? quia rasis pilis in carne radices remanent, & erescunt, vt iterum radantur. Sic enim magno quidem studio superfluæ cogitationes amputandæ sunt, sed tamen amputari funditus nequaquam possunt, quia semper caro superflua generat, quæ semper spiritus ferro solicitudinis præcidat.* Tertia ratio est. Quia cogitationes ferè, vt capilli, superuacaneæ sunt in nobis, & ex rebus inanibus, quasi ex humorum fæce generantur, atque hinc factum est, vt capilli pro superfluis rebus, & inutilibus vsurpentur, vnde bona temporalia capilli appellãtur, quia superflua censenda sunt, atque adeo propter Deum resecanda. Quemadmodum docet D. Augustinus in illa verba Psal. 51. *Sicut nouacula acuta fecisti dolum. Quid faciunt*, inquit, *sanctis mali? capillos radunt, nam isti capillis superflua rerum temporalium significant, quia enim sine sensu præciduntur, illi, qui Deo adhærent, sic habent ista terrena tanquam capillos, quod autem de ipsis capillis boni aliquid fieri possit, significauit mulier illa peccatrix. Lucæ 7. quæ cum fleuisset super pedes Domini capillis suis terfit, quod lacrymis rigauerat, significans, quia cum misertus fueris alicuius, debes & subuenire si potes, cùm enim misereris, tanquam lachrymas fundis, cùm subuenis, capillis tergis.* Hæc Augustinus. Habet igitur Christus capillos candidos, tanquam lanam albam, ac niuem, quia habet cogitationes purissimas, & insita puritate candidas, instar videlicet lanæ albæ, ac niuis, quæ innatum habent candorem. Nec verò capilli Christi candidi dumtaxat sunt propter puritatem, sed etiam aurei propter excellentiam sanctitatis, quò videtur alluisse sponsa cùm dixit Canticorum 5. *Caput eius aurum optimum*, ex capite enim aureo non nisi aurei capilli nasci possunt.

Secunda ratio D. Gregorij. *Iob 4 15.* *Num. 8 7.* *Deo minister à carnis cogitationibus mundus.* *Temporalia vt capilli resecanda.* *D. Augustin. Psal. 51. 4.* *Pedes Domini lauat, qui pauperum miseretur.* *Christi puritas & sanctitas.* *Cant. 5. 11.*

Verum huic capillorum candori opponi videtur illud Canticorum 5. vbi sponsi capillus nigerrimi depinguntur illis verbis: *Comæ capitis eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corum.* Cæterum respondemus ibi etiam pulchritudinem sponsi, vitæque eius puritatem, mirificè describi. *Elatæ* enim *palmarum* plerisque videntur esse crispantes illi palmarum ramusculi, qui pulcherrimi sunt, quos cincinnati & calamistrati capilli videntur imitari. Rectè igitur palmarum ramusculis sanctitas Christi comparatur, quia per eam de omnibus suis hostibus palmam tulit, ac victoriam reportauit. Quod verò ad capillorum nigredinem attinet, ea pulchritudinem notat, niger enim capillus & crispus commendari solebat apud Palæstinos. Secundò. Dicimus, sicut capillorum candor summam Christi puritatem significat, ita nigredinem indicare, eam esse obscurissimam, hoc est, quæ explicari, comprehendique non possit. Hoc enim eodem sensu Theodoretus in commentarijs suis super Cantica nigredinem capillorum ad mysteriũ incarnationis retulit. *Ex capite*, inquit, *illius fluentes gratias, meæ quidem sententia comas vocat, elatæ enim sunt fructus palmarum masculorum qui fœminis adiuncti tempestiuos etiam illarum fructus fieri curant. Quoniam igitur, qui Christo crediderunt, variis ipsius muneribus fruentes, pietatis fructum ferunt, merito comæ eius elatis comparantur. Dicuntur autem nigræ, vt per profundum & obscurum colorem abdita & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Tertiò. Meritò hîc, & Danielis 10. Canus apparet, quia iudicem refert, in quo, necessaria est rerum omnium experientia, & cognitio quæ per canitiem exprimitur. In libro autem Canticorum, sponsus Ecclesiæ

Comæ capitis eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corum. *Christi sanctitas incomprehensibilis. Theodoret.* *Daniel. 10.* *Necessaria rerum cognitio in iudice.*

repræsentatur pulchertimus, ac propterea nõ canus, id est, senex, sed speciosus iuuenis depingi debuit, in quem quadrat illud Psalm. 44. *Speciosus forma præ filijs hominum.* Quartam responsionem continet expositio trium Patrum, quæ per *comas* intelligit bonas Dei voluntates ab vnigenito filio per incarnationem & passionem perfectas, quæ naturaliter, vt capilli, tegunt vnum principium & causam rerum vniuersarum; *nigræ* autem dicuntur *quasi corum*, id est, maximè, quia imperueſtigabili diuinorum iudiciorum ratione, mentis oculos in cõtemplatione corroborant. Nam vt color albus aspectum disgregat, dissipátque: ita niger congregat, & confirmat.

Psal n. 44 3.

Occulta Dei iudicia.

Cur oculi eius tanquam flamma ignis.

Et oculi eius tanquam flamma ignis.

SECTIO. X.

I. NEQVE etiam in oculorum expositione interpretes consentiunt: primum enim Rupertus, per istos oculos illuminationem, & inspirationem illam intelligit, qua Christus *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum*: quæ illustratio rectè *flamma ignis dicitur*: quia *Deus noster ignis est*, Deut. 4. ex quo hæc flãma procedit, quæ nos illuminat, ne in tenebris versemur. Secundò Richardus de S. Vict. in eundem ferè sensum, sed paulò fusiùs, *Flamma*, inquit, *ignis lucẽ & calorem tribuit, terrorem incutit, & exurit, oculi igitur eius flamma ignis sunt, quia electos respiciens illustrat luce sapientiæ, calefacit amore iustitiæ, reprobos autem respiciens terret feritate comminationis, & incorrectos exurit incendio damnationis.* Tertio, Primasius, *oculos*, præcepta Dei interpretatur, quæ lucerna, & lux appellantur, Prou. 6. & ignis, Psal. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer.* Et de Ioseph dicitur Psal. 104. *Eloquium Domini inflammauit eum.* Quarto, Beda, concionatores accipit, qui igne spirituali suæ doctrinæ fidelibus lumen, & infidelibus præbent incẽdium. Quinto, Ambrosius Ansbertus septem dona Spiritus sancti esse opinatur, quæ existimant Christi oculos appellari, cui expositioni concinit illud Zachar. 3. *Ecce lapis quem dedi coram Iesu, super lapidem vnum septem oculi sunt, ecce ego calabo sculpturam eius, ait Dominus exercituum.* Et cap. 4. *Videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel, septem sunt isti oculi Domini qui discurrunt in omnem terram.* Quo loco D. Hieronym. & Rup. per septem oculos, septem Spiritus sancti dona accipiunt.

Rupertus. Deut. 4. Rich. Vict. Christus vt flamma terret reprobos, illuminat electos. Primasius Prouerb. 6. Psal. 118. 40. Psal 140. 19. Beda. Concionatores Christi oculi. Amb Ansb. Zach. 3. 9. Zach. 4. 10. D. Hieron. Rupertus.

II. Nobis videtur hoc loco per *oculos* intelligendam esse prouidentiam cum summa rerum omnium cognitione coniunctam, quo Christus Ecclesiam vniuersam administrat, vt enim oculi in omnem partem se versant, & omnia etiam vel maximè seiuncta facilè cernunt, sic prouidentia diuina omnia peruadit, ac disponit, iuxta illud Sap. 8. *Attingit à fine vsque ad finem fortiter & disponit omnia suauiter.* Et ad Heb. 4. *Omnia sunt nuda, & aperta oculis eius.* Id quod etiam significatur cum dicitur, *Tanquam flamma ignis.* Ignis enim subtilissimus est, & in omnia se facile insinuat. Huius autem prouidentiæ duo sunt potissimum effectus, qui etiá per flammam ignis significantur, solet enim Deus quosdam beneficiis illuminare, alios suppliciis terrere. Quã ob causam duplices Deo oculos tribuũt scripturę sacræ: Vnos misericordiæ, cominationis alteros plenissimos. Ratio verò est, quia maximè in oculis affectus animi cernuntur, vnde D. Aug. in Psal. 41. oculos fenestras mentis appellat. *Oculi*, inquit, *membra carnis sunt, fenestræ sunt mentis, interior est qui per eas videt, quando cogitatione aliqua absens est, frustra patent.* De prioribus oculis intelli-

Sententia auctoris. Christi prouidentia in Ecclesiam. Ad Hebr. 1. 4 13. Duplices Dei oculi. Oculi fenestræ mentis, ex Aug.

intelligendum est illud Psal. 32. *Ecce oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia eius.* Et Psalm. 65. *Quid dominatur in virtute sua in æternum, oculi eius super gentes respiciunt.* Et illud Psalmi 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius ad preces eorum.* In quem locum D. Augustinus: *Forte*, inquit, *dicunt mali, ergo secura facio mala, quia non super me sunt oculi Domini, ad iustos Deus attendit, me non videt: Audi quod sequitur: vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriã eorũ.* Eiusmodi oculos ad se conuerti postulabat Regius vates cùm dicebat Psal. 24. *Respice in me & miserere mei.* Eosdem laudat sponsa Cant. 5. cùm ait: *Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, quæ lacte sunt lotæ, & residentia iuxta fluenta plenissima.* Oculis columbarum comparantur propter dona Spiritus sancti, quæ communicat ijs, quos huiusmodi oculis intuetur: colũba enim symbolum est Spiritus-sancti, qui Matth. 3. in specie colũbæ descendisse dicitur: dicuntur autem hæ columbæ *lacte lotæ*, propter innocentiam & puritatem, quæ ex ijs donis promanat, de ijsdẽ oculis illud etiam intelligendum est Psal. 10. *Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebræ eius interrogant filios hominum.* In quem locum D. Hieronymus. *Aduid*, inquit, *respiciunt ad aduuandum?* Quiter autem hoc loco notanda est *palpebrarum* interpretatio, quam affert D. Gregorius. lib. 28. Moralium cap. 5. vbi docet per *palpebras* intelligenda esse diuina iudicia, cuius similitudinis rationem his verbis complectitur. *Palpebris*, inquit, *apertis cernimus, clausis nihil videmus. Quid ergo per palpebras Dei, nisi eius iudicia accipimus, quæ iuxta aliquid clauduntur hominibus, & iuxta aliquid reserantur?* Vnde Paulus ad Rom. 11. *O altitudo*, inquit, *diuitiarum sapientiæ, & scientiæ Dei.* Ecce enim absconsis mysterijs, quasi clausis palpebris, inquisitus: placita ac recta respondit, qui secreti adytum pulsans: quia per cognitionem intromitti ad interiora non valuit, per confessionem ante ianuas humilis stetit: & quod intus comprehendere non potuit, foris timendo laudauit.

Psal. 32. 18. Psalm. 65. 7. Psalm 33 16. D. August.

Psal. 24 16. Cant. 5. 12.

Oculi Christi circa columbarum. Mat. 3.

Psalm 10 8. D. Hieron.

D. Gregor.

Palpebræ Dei iudicia eius. Ad Romanos. 11. 33.

De posterioribus verò oculis est sermo Esaiæ 3. *Nolite me constituere principem populi: ruit enim Hierusalem, & Iuda concidit, quia lingua eorum & adinuentiones eorum contra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius.* Quo loco est ad literam sermo de peccato Iudæorum quod in nece Christi susceperunt, & de supplicio, quo Deus in eos ob tam execrandum facinus vindicauit: *Ideo*, inquit Hieronymus, *dicit nullum velle præesse populo peccatori, quia contra Dominum blasphemauerunt atque dixerunt, Tolle, tolle, crucifige eum, non habemus regem nisi Cæsarem, & clementissimum Dominum furere linguæ suæ ad amaritudinem prouocauerunt.* Iuxta quam expositionem *oculi* in posteriori acceptione vsurpãtur: sed videtur mihi præterea Propheta per *Oculos maiestatis eius*, Christum ipsum intelligere, quæ est altera eius loci expositio, appellasseque illum *oculos maiestatis Iehouah*, id est, Patris, propter amoris illius magnitudinem, quo Pater Christum complectitur, cùmque tanquam suos ipsius oculos charissimum habet: cum qua expositione cohæret aliorum translatio, ita locum reddentium, *Et adinuentiones eorum contra Dominum ad lædendos oculos claritatis ipsius*: verè enim Iudæi cum Christum lædebant, ipsosmet oculos lædebant *maiestatis Iehouah*, quippè qui Filium tanquam oculos suos diligebat. Quam eandem ob causam Paulus Christum appellat filium dilectionis ipsius Patris, ad Colossenses 1. *Gratias agentes Deo, & Patri, qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ*: Græci τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, hoc est, ipsius Patris: sed vt ad iustitiæ oculos reuertamur, de illis etiam loquitur Iob cap. 7. cum ait: *Oculi tui in me, & non subsistam.* Cuius loci duplex est sensus. Vnus vix ad me oculos conuertes, vt subleues, cum animam esflabo: quarè matures

Christus, oculus Patris.

Amor Dei Patris in Filium.

Ad Colos. 1.

Iob. 7. 8.

opus est, si mihi opem afferre vis. Alter, iram tuam, quæ oculis declaratur, amplius perferre non potero, nam si me seueriori vultu aspexeris, exanimatus cõcidam. Eodem sensu dixit Regius vates Psal. 9. *Conteret brachium peccatoris, & maligni, quæretur peccatum illius & non inuenietur*, id est, simulatque impium ad iudicium vocauerit, & peccatorum illius examen instituerit, non inuenietur, peribit enim nec audebit in iudicio cõparere. De his oculis accipe quoque illud Hieremiæ 1. cùm vidit, *Virgam vigilantem*, id est, oculatam, seu oculos habentem: & dixit Dominus, *Bene vidisti: quia vigilabo ego super verbo meo, vt faciam illud.* In quem locum D. Hieronymus. *Vigilat*, inquit, *virga cuncta populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes. Vnde & Apostolus scribit peccantibus.* 1. ad Corinthios. 4. *Quid vultis, in virga veniam ad vos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Aduertit autem pro *Virga vigilantis*, Septuaginta, *Baculum nucem*, Theodotionem verò *Virgam amygdalinam* transtulisse. Quia quemadmodum nux siue amygdalum habet amarissimum corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis asperioribus, fructus dulcissimus reperiatur: Sic diuina correctio amara quidem videtur ad præsens, sed fructus parit dulcissimos.

Psalm. 9. 15.

Hierem. 1. 11.

D. Hieron.

1. Ad Cor. 4. 21.

Varia lect.

Fructus diuina corrept.

Cur pedes eius similes aurichalco, & chalcolibano, in camino ardenti apparuerint?

Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.

SECTIO XI.

1.

ADMIRABILI sanè sapientia suũ hoc opus contexit Ioannes: sicut enim in Euangelio nunc de Christi diuinitate, nunc de humanitate disputat: ita in hoc quoque opere sæpissimè vtriusque in Christo naturæ coniunctionem, atque operationem describit, primumque hoc loco cum paulò ante ad Christi caput, hoc est diuinitatem, & instar aquilæ sublimi volatu ascendisset, nunc rursus ad pedes, hoc est ad humanitatem describendam quasi depressis, demissisque alis descendit, quod scribendi artificium eleganter expendit Petrus Damian. Serm. 1. de excellentia Ioannis Euangelistæ. *Beatus*, inquit, *Ioannes alternato suæ narrationis ordine modo Diuinitatem Christi sublimiter intonat, modo quæ humanitatis sunt plane quodãmodo & humiliter asseuerat. In principio*, inquit, *erat verbum, Ecce aquila Dei ad Cæli verticem sublimiter euolat, sed ad escam carnis necesse est, vt pressis alis aliquando in imũ submissa descendat, vnde & paulo post, quid subdat audite, Et verbum*, inquit, *caro factum est, & habitauit in nobis.* Tum idem pulchrè testimonio ex Cant. illustrat, *Hanc*, inquit, *diuersitatem humanitatis, atque diuinitatis vnitè sibimet atque inconfuse sponsa de sponso dicit in Canticis. Venter*, inquit, *eius eburneus distinctus saphiris: Ebur dens est elephantis quod animal fertur esse castissimum, venter ergo eburneus est sponsi, quia susceptæ redemptoris humanitas, ab omni peccatorum contagio casta prorsus & inuiolata permansit, Sapphirus autem lapis est sereni Cæli habens colorem, vndè & in visione domini dicitur. Erat sub pedibus eius, quasi opus lapidis Sapphirini, & quasi Cælum cum serenum est: per Sapphiros ergo operæ Diuinitatis intelliguntur, quæ in carne Dominus ostendebat: Venter ergo sponsi distinctus erat Sapphiris, quia Christi humanitas diuinis virtutibus refulgebat: nec plenus Sapphiris esse dicitur, sed distinctus, ita videlicet, vt inter Sapphiros candor eboris appareret, quia sic Dominus ex parte hominis assumpti operabatur humana, vt nihilominus ex parte deitatis ostenderet & diuina. Hoc itaque modo beatus Ioannes quasi eburneum ventrem sponsi Sapphiris distinguit, dum aliquando diuinitatis alta, aliquando humanitatis infima describit.*

More aquilæ nunc ad Christi diuinitatem ascendit, nunc ad eiusdem humanitatẽ descendit Ioannes. Petr. Dam.

Cant. 9. 14.

Hæc

Hæ illæ. Si igitur hoc loco cum altitudinem diuinitatis, hoc est caput descripsisset, iam moi esuo ad pedes, hoc est ad infima humanitatis recurrit, inuictámque horum pedum vel inter ipsos flammarum globos durantium fortitudinem cum summo splendore, odoréque coniunctam describit dicens, *Et pedes eius similes aurichalco sicut in camino ardenti.* Illud porrò meminisse oportet ex superioribus Græcè in multis exemplaribus esse ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, id est, similes *chalcolibano*, & ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρώμενοι, id est, tanquam in camino igniti.

Primum igitur Rupertus, cuius expositio nobis maximè probatur, per hos pedes Christi humanitatem accipiendam esse arbitratur, sicut per caput eius Diuinitas intelligitur 1. ad Cor. Quam ipse expositionem his verbis proponit. *Humanitas*, inquit, *Christi aurichalco similis dicitur, sicut in camino ardenti: quia quemadmodum aurichalcum multis ignium impendijs ad colorem auri perducitur, ita Christi humanitas per multas tribulationes perducta est ad gloriam maiestatis, iuxta illud (Luc. vlt.) Nonne hæc oportuit pati Christum, & resurgere à mortuis, & ita intrare in gloriam suam?* Addit Pannonius, rectè *Chalcolibano*, id est, æri, & thuri comparari: quia Christi ad patiendum pro hominibus desideria instar æris, erant fortissima, quæ scilicet morti non cederent, & instar thuris odorifera, quorum nimirum odor fide sentitur, iuxta illud Cant. 1. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum*, simul aduertit posse quoque *pedum* nomine mortalis vitæ Christi finem intelligi, qui in camino ardenti fuisse dicantur, propter illustriora quæ tunc præbuit amoris argumenta, iuxta illud Ioann. 13. *In finem dilexit eos.*

II. *Rupert. 1. ad Cor. 12. Vt per. cap. diuinitas Christi, sic per pedes eiusdem humanitas significatur. Pannonius. Cant. 1. 4. In fine maiora amoris argumẽta præbuit Christus. Ioann. 13. 1.*

Alia quoque ratio huius similitudinis afferri potest, quia videlicet humanitas non aurum fuit, sed aurichalcum, non ipsa in se aliquid diuinitatis habens, sed propter maximam, tamen ratione vnionis hypostaticæ, cum diuinitate coniunctionem, eximio quodam fulgore, vt ignitum aurichalcum rutilans: id quod etiam per Chalcolibanum non obscurè indicatur, quod genus electri est, vti diximus. Hac enim potissimum de causa Christum electrum appellari. Ezech. 1. cũ dicitur, *in medio eius quasi species electri*, docet D. Greg. homil. 2. in Ezechiel. *Electrum*, inquit *ex auro & argento est* (loquitur Greg. de electro artificiali, cuius meminit Plin. lib. 33. cap. 4.) *atque adeo dum aurum, argentúmque miscentur argentum ad claritatẽ crescit, aurum verò à suo fulgore pallescit: illud ad claritatem proficit, hoc à claritate temperat. Igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitas vnita est tanquam auro, natura nostra tanquã argentum, in qua adunatione humanitas in maiestatis gloriam excreuit; Diuinitas verò à sui fulgoris p tentia humanis se oculis temperauit: per hoc enim quod humana natura clarior facta est, quasi per aurum creuit argentum, & quia Diuinitas à fulgore suo nostris est aspectibus temperata, quasi aurum nobis palluit per argentum.* Hæc Gregorius. Rectè autem additur, *sicut in camino ardenti*, tum propter passionis ignem, in quo Christi humanitas arsit, tum propter charitatis ardorẽ quo aduersum homines fuit inflammata. Vndè Græcè vt annotauimus est, ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρώμενοι, id est, tanquam in camino igniti: vtriusque naturæ societas per Chalcolibanum etiam exprimitur, si illud non electrum, sed æris, ac thuris permixtionem iuxta eius etymon velis sonare, etenim iuxta hanc etiam expositionem humanitatis vnio cum Diuina natura per Chalcolibanum optimè significatur, habuit enim Christus, naturam duplicem, vnam diuinam, thure, quo diuinitatem colimus expressam, humanam alteram per æs, quod in passionis caminum mittitur figuratam.

III. *Ezech. 1. 4. D. Greg. Plinius. Tanquam auro argentum, naturæ diuinæ humana vnita est. Charitas Christi aduersum homines.*

Hanc pedum expositionem commemorans Arethas, citánsque D. Greg. ait, Iesum Deum & hominem pedes habere, quia nonnulla diuinitate, sed per carnem ad nos accessit. Chalcolibanum verò dici, siue in monte Libano

IIII. *Arethas. Per humanitatem Christi, diuinitas ad nos accessit.*

fabrefactum, quandoquidem monti Libano propter celsitudinem est similis, siue etiam intelligendus est libanus: æris, speciem habens, quem Medici masculum appellant, qui & ipsi igni similis suffumigationes suauis odoris emittit. Quod enim suauis ὀσμὴ sit Christus sponsa in Canticis confitetur c. 1. cùm ait, *Meliora sunt verba tua vino, fragrantia vnguentis optimis.* Et ipse Christus, de seipso loquens ait, *Ego flos campi, & lilium conuallium*, Cant. 2. Flos enim duo habet, pulchritudinem videlicet, & odorem. Itaque primum ex hoc loco intelligimus, quicquid pulchritudinis est in Ecclesia à Christo tanquam à flore pulcherrimo proficisci, ipse enim flos est qui rubet in martyribus, candet in virginibus, rutilat in doctoribus, pallescit in pœnitentibus, viridis est in confessoribus. Deinde eiusdem Christi suauissimum odorem, vt rectè dicere Paulus potuerit 2. ad Cor. 2. *Christi bonus odor sumus Deo* Græcè εὐωδία, id est, *Fragrantia*, qua duplici de causa lilium quoque ibidem appellatur, in quo singularis pulchritudo nitet cum suaui odore coniuncta.

Cant. 1. 2.

Cant. 2. 1.

Ecclesiæ pulchritudo tota à Christo, vt à flore. 2. ad Cor. 2. 15.

V. Est præterea (vt hoc etiam dicamus propter vtriusque naturæ in Christo vnionem, quam in hoc loco in chalcolibano significari docuimus) lilium candidum simul & aureum, in quo duplex Christi natura designatur, humana quidem in colore candido propter puritatem: Diuina autem in aureo propter dignitatem. Adhæc, quemadmodum in lilio tria illa quasi grana aurea, seu fila aureum colorem præseferentia, quæ intra folia candidissima delitescunt, non statim erumpunt, sed tunc maximè cùm folia magis explicantur: ita amor Christi aureus erga homines, potentiáque eius ac Diuinitas tunc maximè effulserunt, cum Christus viscera sua per passionem explicauit. Vel si malis, tria grana aurea, id est, Trinitatis mysterium tunc explicatius cognitum est, cum Verbum in carne apparuit. Rectè igitur propter odorem humanitas Christi Chalcolibano similis perhibetur. Denique iuxta hanc expositionem aduertendum est, pedes Christi non in igne absolutè, sed *in camino ardenti*, qui magnam vim ignis continet, apparuisse, vt intelligamus Christi humanitatem non quolibet, sed maximo igne charitatis erga homines exarsisse: hoc enim camini & ignis discrimen obseruauit D. Gregorius homilia 2. in Ezechielem expendens illud Esaiæ 31. *Vnit Dominus cuius ignis est in Sion, & caminus eius in Hierusalem, Plus*, inquit, *est caminum esse, quam ignem, quia esse ignis & paruus potest: in camino autem vastior flamma succenditur, Sion vero speculatio, Hierusalem visio pacis dicitur, pacémque nostram hic interim speculamur, vt illic post modum plenè videamus. Ex amore ergo Domini, in Sion ignis, in Hierusalē est caminus, quia hic amoris eius flammis aliquatenus ardemus, vbi de illo aliquid contemplamur, sed ibi plenè ardebimus vbi eum videbimus quem amamus.* Atque hæc de prima expositione.

Christus cādidus simul & aureus.

Quanto amoris igne exarserit Christus. D. Gregor. Esai 31. 9.

VI. Secunda expositio, per *pedes* Christi, nouissimi temporis fideles intelligit quæ est D. Augustini Bedæ, & Primasij: Porrò hi pedes *in camino ardenti* esse perhibentur propter persecutionis tunc naturæ vehementiam, cui sanè conuenit aurichalci similitudo, quod ex ære, multo igne adhibito, ad aureum colorem perducitur. *Ideo autem* inquiunt, *Libani fit mentio, qui mons est in Palæstina, vt significetur ibi potissimum fidelium persecutionem vltimo tempore exarsuram:* quæ pars expositionis posterior nobis non probatur, quoniam libanus hoc loco non pro monte Libano, sed pro thure sumitur, vt iam in superioribus diximus, cum chalcolibanon, & ære, & libano mixtionem sonet, ineptè autem aliquid ex ære & monte Libano mixtum & compositum esse credatur.

Nouissimi temporis fideles, pedes Christi D. Augustin. Beda. Primas.

VII. Tertia expositio est Arethæ & aliorum, nomine pedum Apostolos & prædicatores accipientium, quibus Christus ceu pedibus orbem peragrat: Propterea enim

Areth.

enim Ezech. 1. Christus super firmamentum, quod impositum erat capitibus illorum quadriformium animalium, id est, Euangelistarum, & Apostolorum visus est vt eum per vniuersum terrarum orbem quasi victorem & triumphantē asportarent. Eodémque sensu dicitur Habac. c. 3. *Quia ascendit super equos tuos, & quadrigæ tuæ salvatio.* Quem locum de Apostolis interpretatur D. Ambros. lib. de Nabuth. c. 15. *Agitauit*, inquit, *Christus Apostolos suos, quos per diuersa mundi direxit, vt toti orbi Euangelium prædicarent, ascendit enim eques non tantùm vt sedeat, sed vt regat.* Sic etiam D. Hieron. in comment. super Habacuch. *Ascendit*, inquit, *in Paulo, ascendit in Petro, & in huiusce modi curribus, equitans totum illustrauit orbem, intendens quoque arcum, siue sagittas, sceptra, id est, regna Diaboli destruxit: vnde subdit, & suscitans suscitabis arcum tuum: seu vt 70. transtulerunt, Intendens extendens arcum tuum super sceptra.* Eodem modo D. Greg. lib. 4. Mor. cap. 13. intellexit illud eiusdem cap. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum, id est, apparuisti iter, prædicatoribus tuis inter doctrinas huius seculi, sordida, & terrena sapientes.* Quia igitur Christus per Apostolos & prædicatores orbem peragrat, rectè illi pedes ipsius appellantur, vt habes apud Esai. c. 52. *Quam pulchri super montes pedes annunciantis, & prædicantis pacem: annuncians bona, prædicans salutem: dicens Sion, regnauit Deus tuus.* Quo testimonio vsus est Paulus ad Romanos 10. cùm de prædicatoribus ageret, mirum verò multis videtur, quod 70. interpretes, pro eo quod D. Hieronymus vertit, *Quàm pulchri*, ipsi transtulerint, ὡς ὥρα, quæ dictio horam, diei partem significat: sed non aduertunt, idem nomen significare pulchritudinem & venustatem, vnde & deducitur ὡραῖον id est pulchrum: quare ille redditur sensus, *sicut pulchritudo super montes, pedes annunciantis & prædicantis pacem.* Eosdem pedes intellexit sponsa Canticorum 5. cùm dixit. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*, Apostoli namque & prædicatores sunt veluti columnæ quædam, quibus nititur Ecclesiæ ædificium, *marmoreæ* propter candorem vitæ; fundatæ *super bases aureas*, quoniam super duplicē amoris basem, Dei videlicet & proximi sustinentur. Deijdem quoque pedibus mysticè interpretatur D. Gregorius lib. 19. Moralium cap. 10. illud Iob. 29. *Quando lauabam pedes meos butyro. Pedes*, inquit, *Domini prædicatores sunt. Butyro ergo pedes lauantur, quia prædicatores sancti bonorum operum pinguedine replentur, & quia vix ipsa prædicatio sine aliquo transitur admisso: nam quilibet prædicans, aut ad quantulamcumque indignationem trahitur, si contemnitur, aut ad quantulamcumque gloriam, si ab audientibus colitur. Vnde & Apostoli pedes loti sunt, vt à quamlibet paruo contagio in ipsa prædicatione contracto, quasi à quodam in itinere collecto puluere mundarentur: vel certe butyro pedes lauantur, cum sanctis prædicatoribus debita ab audentibus stipendia conferuntur, & cum de ipsa prædicatione fatigati auditorum suorum bonis operibus foouentur, non quòd ideò prædicent, vt alantur, sed ideo alantur, vt prædicent: hoc butyro vnctus fuerat Paulus, qui in catena tenebatur, dicens* 2. ad Timotheum 1. *Det misericordiam Dominus Oneſiphori domui, quia sæpe me refrigerauit.* Hæc D. Gregorius.

Exech 1.
Prædicatoribus seu pedibus orbem peragrat Christus.
Abac. 3 8. & Ambr.
& Hieron. Equitauit in Apostolis Christus.
D Gregor. Abac. 3. 15.
Ad Rom. 10.
D. Hieron.
Cant. 5. 15.
Apostoli Ecclesiæ columnæ.
D. Gregor. lib. 19. 6.
Concionatores alantur, vt prædicent.

Hi igitur pedes similes sunt aurichalco. Primò, propter prædicationis sonum, VIII.
est enim aurichalcum maximè sonorum, iuxta illud Psalmi 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Secundo. Quia vt ait Paulus 1. ad Corinthios 13. Quamuis prædicator linguis hominum loquatur, & Angelorum, si charitatem tamen non habeat, factus est velut æs sonans, aut cymbalum tinniens, propterea non æri prædicatores comparantur, sed *aurichalco*, quod aurum refert: & præterea *in camino ardenti* seu *igniti*, apparuerunt, quæ omnia charitatē significant. Alioqui quemadmodum æs sonans, ipsum quidem tunditur, & consumitur, & aliis est auditu

Psal. 18. 5.
1 ad Cor. 13. Concionator sonet verbo, charitate ardeat.

iucundum & vtile: ita prædicator si charitatem non habeat, ipse quidem fatigatur, & consumitur, totaque vtilitas in alios redundat. Vndè Ezechielis 1. de illis quatuor animalibus, quæ Euangelistarum vt paulò ante diximus typus, fuerunt

Ezech.1.7.

Irenæus. Gregorius.

sententia Iren æi, libro 3. contra hæreses, & D. Gregorij homilia 3. in Ezechielem dicitur. *Et scintillæ quasi aspectus æris candentis:* (Quod de facie animalium intelligendum est) *Benè* inquit Gregorius, *æs candens dicitur, quia vita prædicantium sonat & ardet: ardet etiam desiderio, sonat verbo:* æs ergo candens est prædicatio accésa; propterea etiam ad Esaiam *volauit vnus de Seraphin habens in manu calculum, quem forcipe tulerat de altari*: Eóque Prophetæ linguam mundauit simul & acendit, vt

Esaiæ 6.

Aquila Theodotio. Vulgatus.

refertur Esa. 6. Vbi aduerte pro *calculo*, esse in Hebræo רצפה ritiphah, quod nomen non solùm *calculum* significat, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotio, & Vulgatus, sed etiam *vnam viuam*, seu *carbonem incensum*. Septuaginta autem transtulerunt ἄνθρακ quod nomen & carbonem, & Carbunculum gemmam pretiosam significat. Esaias igitur ad munus prædicationis obeundum recepit à Seraph. in ore carbonem incensum, hoc est ardorem charitatis, quæ rectè etiam propter præstantiam per Carbunculum pretiosam gemmam intelligitur, sic etiam Moyses priusquam ad Pharaonem mitteretur, iubetur ad flammam

Exod.3. Act.2.

rubi ardentis accedere. Exod. 3. & super Apostolos orbem igne prædicationis obituros linguæ igneæ descenderunt. Actorum 2. Denique ob eandem causam

Psal.50 15.

Regius vates priusquã dixisset Psalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas*, ter Spiritum sanctum à Deo postulauit: dicens. *Cor mundum crea in me Deus, & spiritũ rectum innoua in visceribus meis. Ne proijcias me à facie tua, & Spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me:* Tunc verò subiecit, *Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur:* Quia nimirum prædicatoris charitate incensi concionem conuersio impiorum consequi solet.

IX. Tertiò, sunt hi pedes *in camino ardenti*, quia parati esse debent concionatores Euangelici ad multa propter veritatem & fidem perferenda, imo ad mortem ipsam si opus fuerit, oppetendam. Aduerte etiam *in camino ardenti* pedes ex ære in aurichalcum mutari, idest, ad auri similitudinem peruenire, quoniam labores pro Christo fortiter patientérque tolerati virtutem mirum in modum perficiũt,

Perficiunt virtutem labores.

Ad Rõ. 5.3. Cyrillus Alexandr.

& quod est consequens, ad cælestem beatitudinem viam muniunt iuxta illud Pauli ad Romanos 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio vero Spem, spes autem non confundit.* Vndè eleganter Cyrillus Alexandrinus epistola 37. ad Alipium. *Patientia*, inquit, *nobis omne bonum conciliat, & veluti pronuba, viam ad probationem parat, ac spem in futurum seculum nutrit.*. Quod profecto est non solum in aurichalcum æs mutari, sed diuinæ cuiusdam chimicæ artis viribus in fornace tribulationum aurum fieri, quod naturali alchimiæ negat D. Thomas in 2. sententiarum. dist. 7.

D. Thom.

quæst. 3. art. 1. ad 5.

X. Quartò. Rectè etiam hi pedes secundum Græcam translationem, similes esse Chalcolibano dicuntur propter odorem virtutum, quem ex se effilant: iuxta illud Pauli 2. ad Corinthios 2. *Christi bonus odor sumus*, debent enim concionatores ea quæ ære prædicationis sonant, exemplo & operatione præstare, vt non solum virtutum sonitum, sed odorem quoque ad alios transmittant: itaque non sint similes illi in quem inuehitur Paulus ad Romanos 2. *Gloriaris*, inquit, *in Deo & nosti voluntatem eius, & probas vtiliora instructus per legem, confidis te ipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege, qui ergo alium*

Concionatores quæ sonãt verbo, præstent opere.

Ad Rõ.2.18

doces

doces, te ipsum non doces, qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mœchandum, mœcharis, qui abominaris idola, sacrilegium facis: qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis, Deum inhonoras: Vbi imprimis obseruanda est elegans Apostoli similitudo, illis verbis, *Habentem formam scientiæ & veritatis in lege.* Quæ illuc significat cõcionatorẽ, qui ea quæ prædicat, opere non cõplet, perinde se habere, ac si exẽplar alicuius imaginis solũ gestaret, quam alij in se exprimerent: manerétq; ipse deformis ac turpis, quippe qui se ad illius quod gestat exemplaris similitudinem minimè conformaret, hoc namque est quod ait Apostolus *habentem formam scientiæ & veritatis in lege*, id est gestantẽ exemplar veritatis, atq; doctrinæ, quæ in lege proponitur: quemadmodum interpretatur D. Chrysost. homil. 5. in epistolam ad Rom. his verbis ὥσπερ ἑαυτὸς τὴν ζωγραφικὴν εἰκόνα ἔχων, μηδὲν τοῦ ζωγράφου ἐκείνην γεγράφοι, οἱ δὲ μὴ πιστεύοντες αὐτὴν, καὶ χωρὶς τοῦ τοῦτο πεπονθέναι ἐκεῖνα αὐτὸ μιμῶνται, hoc est, quemadmodum si quis Regis habens imaginẽ, nihil ad eius similitudinẽ exprimat: illi autem quibus imago non est credita, etiam sine prototypo accuratè illud imitentur. Deinde aduerte eiusmodi concionatores, dici à Paulo: *Inhonorare Deum per prævaricationem legis*, quoniam verbum Dei quod prædicant, falsum esse opere & vita profitentur: *Per prævaricationem*, inquit *legis Deum inhonoras*, sint igitur diuini verbi præcones similes chalcolibano, quia quod prædicando sicut æstonant, debent thure, hoc est virtutum odore & exemplo ẽnuntiare. Concinit huic loco Ioannis illud Oseæ 14. *Ero quasi ros, Israël germinabit quasi lilium, & erumpet radix eius, vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, id est, thuris. Quem locum explanans D. Hieronymus in commentarijs super Oseam. *Cum*, inquit, *nos Dominus suo rore respersit, germinabimus, & florebimus vt lilium imitantes ipsum Christum, qui de se ait* Cant. 2. *Ego flos campi & lilium conuallium, & mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quæ quantum in auras consurgũt vertice, tantum radicem in ima demergunt, vt nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole cõsistant, & habebimus odorem quasi Libani, vel thuris, quod est genus thymiamatis.* Nec vacat mysterio, quod non cuiuis odori, sed odori thuris similes memorantur, cum dicitur. *Pedes eius similes chalcolibano*, quemadmodum etiam Canticorum 4. *Odor vestimẽtorum tuorũ sicut odor thuris.* Etenim sicut thus in Arabia ex quadam arbuscula inter inaccessas rupes nascitur, ita hîc virtutũ odor, si perfectissimus esse debet, rarissimus est. Deinde sicut thus per incisionem corticis illius arbusculæ in feruentissimo solis ardore colligitur, ita etiam virtutum perfectio non nisi per incisionem arboris, id est, mortificationem carnis & in ipso solis ardore, hoc est in tribulatione, quæ per nostrum *caminum* designatur, acquiri consueuit. Ad hæc, arbusculæ illius cortex lauri folio est similis, quia qui ad hanc chalcolibani similitudinem, & virtutum odorem pertingit dignus profectò est, qui lauro coronetur. Denique chalcolibano æris & thuris permixtionem sonat, quia prædicatores non sola contemplatione, quæ per thus significatur præstare debent, sed tanquam æs in camino bonorum operum, & tribulationum liquefcere, & sic in vasa pulcherrima efformari, quæ in honorem possint Domino deseruire.

D. Chrysost.

Concionatorum exẽplis. Oseæ 14. 6. D. Hieron. Can. 2. 1.

Cant. 4. 11.

Virtutũ perfectio per quid acquiratur.

XI.

Quarta expositio est Ioachimi Abbatis, quam ille sic paucis complectitur, *In oculis*, inquit, *contemplatiua vita, in pedibus gressus operis designatur, in vtroque enim viuendi genere vita Christi igne Spiritus sancti accensa est, quia non solum in illis membris, quæ ad otium, & quietem vocata sunt, diffusa est Spiritus sancti gratia, sed etiam in illis, quæ exterioribus ministerijs deputantur: & propterea oculi tanquam flamma ignis dicuntur: pedesque sunt in camino ardenti, quamuis tanta inter vtramque vitam differentia sit, quanta inter pedes aurichalco similes in camino ardenti, & oculos similes flammæ ignis: sicut enim*

Ioachimus.

Vita actiua & contemplatiua vt differat.

aliud est esse simile flammæ ignis, & aliud esse simile rei manenti in igne, ita aliter actiuæ vitæ, aliter contemplatiuæ, Spiritus sancti gratia præsto est. Sunt quidem hæ omnes expositiones probabiles, sed primam tamen quæ est de humanitate Christi, magis literalem germanamque, atque adeo reliquis omnibus anteferendam arbitramur.

Cur vox eius tanquam vox aquarum multarum dicatur.

Et vox illius tanquam vox aquarum multarum.

SECTIO XII.

1. SImilem filio hominis hactenus descriptum, haud dubiè Ioannes sibi per eandem imaginariam ostensionem visus est, loquentem audire: alioqui qualem haberet vocem, intelligere minimè potuisset, ait igitur, *vocem eius* fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, cum impetu scilicet strepitúque fluentium, hoc est valde sonoram & multiplicem, & magnis atque inconditis clamoribus personantem, qualem multi simul homines tumultuantes, clamantéque edere solēt. Solet enim in sacris literis multorum hominum simul clamantium vox, aut strepitum facientium sonitus, aquis cum impetu ruentibus comparari: veluti apud Ezech. capite 1. *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonus sublimis Dei, cum ambularent, quasi sonus erat multitudinis, & quasi castrorum.* Et Esai. 17. *Væ multitudo populorum multorum, vt multitudo maris sonantis, & tumultus tumultuarum, sicut sonitus aquarum multarum.* Huiusmodi igitur erat vox, qua similis filio hominis personabat: cuius mysterij ratio prima affertur à Primasio, & Amb. Ansbert. quia nimirum qui in lege veteri vocem habebat tubæ, vt supra dictum est, ideſt, ille qui per paucos Prophetas, & prædicatores insonabat: in lege noua vocem habuit aquarum multarum, quæ populorum multitudinem significant, iuxta illud Apoc. 17. *Aquæ quas vidisti populi sunt, & gentes, & linguæ*, ideſt, populorum multorum vocibus personuit. Id quod etiam Daniel significauit c. 10. cum dixit: *Et vox sermonum eius vt vox multitudinis.* Et Ezech. c. 1. *Audiebam*, inquit, *sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum.* Eandem expositionem approbat Rupertus. Secunda ratio est Richardi de S. Victore, Ruperti, Ioachimi, & aliorū: quia videlicet Christi mysteria omnium scripturarum eloquijs prædicta fuerunt; atque adeò Christus cum per se, vel per Apostolos loquebatur, vocem habebat instar aquarum multarum, quæ scripturas sacras exprimunt: iuxta illud Deut. 32. *Concrescat in pluuiam doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Est autem præclara hæc similitudo ad prædicationem exprimendam. Primum, quia vt ait Ioachimus, *Sicut guttæ multæ decidentis pluuiæ sono multiplici concorditer sonant: ita multiplicia scripturæ sacræ eloquia in quibus loquitur Christus, eandem sonant veritatis sententiam: quam ob causam scripturæ rota illi apud Ezechielem cap. 1. comparatur, cum dicitur: Apparuit rota vna super terram, iuxta animalia habens quatuor facies, & aspectus earum, & opera quasi sit rota in medio rotæ, & vna similitudo ipsarum quatuor.* Quo loco Diuus Gregorius per *rotam*, sacram scripturam intelligit, quæ quatuor facies habet, quia vtrumq; testamentum in quatuor partes distinguitur, videlicet in Legem, Prophetas, Euāgelia, Acta, & dicta Apostolorum. Verum *vna similitudo ipsarum quatuor* dicitur, vt indicetur summa omnium scripturarum consensio: imo vel ipsa rotæ notio eam confessionē manifestè exprimit, sicut enim in rota omnes radij à peripheria ducti ad idem

Ezec. 1. 24.

Esai. 17. 12.

1. ratio ex Primas. & Ansb.

Apoc. 17. 15.

Dan 10. 6.

Ezech. 1. 24.

Rupertus. 2. ratio ex Rich. Vict. Rup. Ioach. Vox Christi in Prophetis, instar aquarum multarum.

Deut. 32. 2. Ioachimus.

D. Greg.

Scripturæ sacræ summa consensio.

ad idem centrum desinunt, ita omnia, quæ in sacra scriptura continentur in vno atque eodem veritatis centro copulantur, vel si mauis ad eundem Christum qui veritas est, vnanimi consensione decurrunt. Deinde quia sicut sonus inundantis pluuiæ, aut fluuiorum impetus, per prærupta loca ruentium longius auditur, ita Christi prædicatio ad fines vsque terræ penetrauit, iuxta illud Psal. 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Atque hæc est illa pluuia voluntaria, quam Deus segregauit hæreditati suæ. Psalm. 67. Tertia ratio est Arethæ, quia nimirum vox Christi eadem est, quę & Spiritus sancti ob cuius operationem flumina de ventre eius fluunt, Ioann. 7. cui concit illud Ioelis. 3. *Stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes riuos Iuda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & rigabit torrentem Spinarum*: quare videtur Arethas vocem istum *tanquam aquarum multarum*, ad multitudinem gratiarum referre, quæ ex ore Christi tanquam ex fonte diminarunt. Idcirco enim dicitur Psal. 44. *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Et Cant. 5. *Labia eius distillantia myrrham primam*: quo loco per *labia* doctrinam Christi intellige, quæ propter puritatem candori liliorum comparatur, iuxta illud Psal. 11. *Eloquia Domini, eloquia casta.* Recte etiam additur, *distillantia myrrham primam*, tum quia doctrina Christi macerationem carnis commendat, quæ quoniam præseruat à corruptione vitiorum, iure optimo myrrhæ nomine censetur: tum etiam quia dona supernaturalia, & gratiæ, quæ propter pulchritudinem lilijs conferuntur, & ex ore Christi dimanant, non nisi habita prius myrrha, id est, castigata carne comparantur. Quidam ex recentioribus hanc vocem, *Instar aquarum multarum*, ad secundum eius aduentum referunt, quo tempore habiturum, inquiunt, *vocem aquarum multarum*, quoniam magnum terrorem mortalibus injiciet, ipséque solus erit instar numerosi exercitus, terrificus atque formidabilis, magnæque fortitudinis & potentiæ ad inimicos suos, vel ipsa tantum voce perterrendos. Cæterum nos eam expositionem, quæ *vocem aquarum multarum*, Euangelij toto orbe prædicationem, interpretatur, multo probabiliorem putamus, cùm Apostoli cæteríque omnes Euangelij præcones, multiplici voce omnibus populis & gentibus Christi fidem denunciarunt, atque ad gentium cõuersionem magno impetu, multiplicíque sonitu instar numerosi exercitus irruerunt. Et verò cum hac visione Christus se Ecclesiæ Pontificẽ gubernatorémque exhibeat, non est cur ipsum dũtaxat, vt iudicem in fine mũdi, & non potiùs vt principem ad vniuersam Ecclesiæ œconomiam fundandam, cõstituendámque se se hac visione Ioanni ostendere voluisse, existimemus.

Psal. 18. 5.
Psal. 67. 10.
Joan 7. 38. Ioel. 3. 18.
Psal 44. 3. Cant. 5. 13.
Psal. 11. 7.
Macerationẽ carnis, dona gratiæ comparantur.

Cur Episcopi stellis comparentur: & cur in dextera eas Christus habeat.

Et habebat in dextera sua stellas septem.

SECTIO XIII.

QVOD hoc loco ait Ioannes, Christum *habere in dextera sua stellas septem*, nostram expositionem non desiderat, cum id ipse Angelus explicauerit dicẽs: *Septem stellæ, Angeli sunt septem Ecclesiarum*, id est, Episcopi. Illud explicandum supereſt, cur Episcopi stellis comparentur, & cur in dextera Christi manu sint? Quod ergo attinet ad stellarum nomenclationem. Prima ratio est Richardi S. Vict. *Recte*, inquit, *stellis comparantur, non planetis, id est, errantibus sideribus, quia in eodem statu iustitiæ debent stare, non per diuersa vitia semetipsos permutare, & conuersationem*

Episcopi stellis, cur comparentur, non planetis.

habere in cælo per contemplationem. E contrario verò hæreticos sidera errantia, id est planetas, appellauit Iudas Apostolus. *Fluctus*, inquit, *feri maris despumantes suas confusiones, sidera erratica*, hoc est, planetæ, habetur enim Græcè ἀστέρες πλανῆται: dicuntur autem *sidera errantia*, tum quia ipsi in doctrina, vitáque errant, tum quia alios in vtroque errare faciunt, iuxta illud 2. ad Tim. 3. *Mali autem homines & seductores proficient in peius, errantes, & in errorem mittentes*, Dicuntur etiam *sidera errantia*, ob instabilitatem, quæ ex eo nascitur, quod extra Ecclesiæ firmamentum sint: cõtra verò Catholici Episcopi stellis comparantur, quod fixi stabilésque sint in Ecclesiæ Catholicæ, fideique firmamento: atque hæc sit 1. ratio cur *stellæ* nominantur. Secunda est propter humilitatem, quoniam licet in se ipsi maximi sint, debent tamen minimi omnium per humilitatem videri. Sicut enim stellæ cum terræ magnitudinem longè superent, minimæ nobis apparent, iuxta illud Ecclesiast. 4. *Quanto magnus es humilia te.* Tertia, quia debent esse charitatis feruore ignei, contemplationis sublimitate in alto positi, excellentis vitæ conuersatione micantes, per boni operis perseuerantiam fixi, & stabiles: ad terram per subditorum cõpassionem respicientes. Quarta, propter ordinis dispositionem & promptæ obedientiæ erga Deum alacritatem, iuxta illud Baruch, c. 3. *Stellæ dederunt lumen in custodijs suis, & lætatæ sunt: vocatæ sunt, & dixerunt adsumus, & luxerunt ei cum iucunditate, qui fecit illas.* Quinta, quia, vt ait Orig. hom. 1. super Gen. *Sicut stella ab stella differt in claritate, ita etiam vnusquisque prælatorum secundum magnitudinem suam lumen fundit.* Sexta, Quia vt ait D. Hieron. in illud Iob 9. *Qui stellas claudit quasi sub signaculo, sanctorum merita, & præipuè Episcoporum, quibus alij ab alijs distabunt, dum hîc latent quasi sub signaculo clauduntur.* Septima. Quia de nocte, hoc est tenebricoso huius vitæ tempore lucent, iuxta illud ad Philippenses 2. *In medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.* Octaua. Quia sicut stellæ à Sole lumẽ recipiunt; ita prælati à Christo qui Sol est iustitiæ, illuminantur, vt alijs lucere possint, quemadmodum docet Paulus 2. ad Cor. 3. cum ait, *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur, à claritate in claritatem*: hoc est, nos non sic, vt Moyses, qui velatam habebat faciem, cùm populo loquebatur, sed reuelato, detectoque vultu *gloriã Domini* tanquam speculo recipiẽtes, eandem Christi imaginem in nobis tam clarè excipimus, vt in eandem ipsius imaginẽ transformari videamur, *à claritate in claritatem*, hoc est, tanquã nitidissima speculo imaginem à Christo recipientes, eandémque subinde in alios iacientes, videlicet *à claritate*, quam accipimus, *in claritatem*, quam emittimus per communicationẽ eiusdẽ imaginis eiusdẽque splendoris emissionẽ prodeuntes: quod verò illud *speculãtes* non ab speculatione cõtemplationéque, sed ab speculis sumendũ sit, perspicuũ est ex Græca dictione κατοπτριζόμενοι quæ ἀπὸ τοῦ κατόπτρου, hoc est, ab speculo deducitur: debent igitur prælati esse veluti speculæ, quæ imaginem & lucem à Christo acceptam in alios doctrina, & exemplo transmittant.

Iam illud disquirendum, cur in dextera Christi appareant. Prima expositio est Rich. de S. Vict. *In manu*, inquit, *id est, in potestate Christi dicuntur esse, vt ipso cooperante, Ecclesias sibi commissas dignè possint gubernare*: quod autem in dextera manu sunt, illud significat, prælatos non esse ad mala committenda, sed ad bona perficienda constitutos: quemadmodum testatur Apostolus 2. ad Corinth. 13. *Secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.* Secunda. Ad significandum protectionis diuinæ præsidium, quo Christus prælatos & per prælatos Ecclesiam tuetur, est enim, *manus* in sacris literis inter alia protectionis Diuinæ symbolum, quo sensu D. Hilarius intelligit illud Psal. 54.

Extendit

Hæretici sidera errantes.

Eccles. 4. & quos virtutibus fulgere debeant Episcopi.

Baruc. 3. 34. Origenes.

D. Hieron. Iob. 9. 7.

Ad Phil. 2. 15.

2. Cor. 2. 18.

Episcopi lucem à Christo acceptam in alios trãsmittant, vt specula.

Richard de S. Victore. Episcopus cur in manu Christi.

2 ad Cor. 13. 10.

Manus in sacris, symbolum Diuinæ protectionis.

D. Hilarius. Psal. 54. 21.

Extendit manum suam in retribuendo. Vnde manus extensa magnam Dei clementiam, & beneficentiam declarat, & ita exponendum est illud Ezech. 2. cum ait, sibi manum extensam apparuisse, quanquam referri etiam potest ad manus Christi in cruce expansas: quæ incredibilem beneficentiam declarabant, iuxta illud Esai. 65. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum.* Tertia. Sunt etiam Prælati in manu Christi dextera, ideſt, eius potestati ad puniendum subiecti? perspicuum est enim Christum in hoc opere multa episcopis minitari, si officio suo desint, quæ manus acceptio creberrima etiam est in sacris literis, veluti Psalm. 37. *Quoniam sagittæ tuæ infixæ sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.* In quem locũ D. Basil. affert in eundem sensum illud Iob. 19. *Manus Domini tetigit me*, & Sathan ipse dixit Deo. *Mitte manum tuam & tange omnia quæ habet.* Et Orig. homil. 1. super Psalm. citatũ. *Confirmat*, inquit, *manum suam super pueros pædagogus dum verberat. Et confirmat manus, cum verbera non leniter infligit.* Sic etiam D. Augustinus interpretatur illa verba Psalm. 122. *Sicut oculi seruorum in manibus Dominorum suorum: ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri. Qui sunt*, inquit, *isti serui qui habent oculos in manus Dominorum suorum, nisi qui inbentur cædi: vapulat seruus; sentit plagarum dolores, attendit ad manus Domini, quoadusque dicat, parce, in omnibus hominibus Adam vapulat, & sic sunt oculi nostri ad Dominum Deum nostrum donec misereatur nostri:* atque hoc sensu manus extensa dicit punitionem, iuxta illud Esai. 5. *Ideo iratus est furor Domini in populum suum & extendit manum suam super eum, & percussit eum, & conturbati sunt montes & facta sunt morticinia eorum quasi stercus in medio platearum: in his omnibus non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta.* Et Hier. 15. *Extendam manum meam super te, & interficiam te.* Et Sophon. 1. *Extendam manum meam super Iudam, & super habitantes Hierusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal.*

Prælati puniendi si officio desint. Psalm. 37. 3. Iob. 19. 21. *Manus dicit etiam punitionem.* Origenes. D. August. Psalm. 122. 2. Esai. 5. 25. Hier. 15. 7. Soph. 1. 4.

III.

Neque verò miran quis debet, quod esse in manu dextera Christi, de animaduersione, & supplicio interpretemur. Nam præterquam quod ratio ipsa id postulet, cum multa Christus prælatis in hoc opere comminetur & quod eandem ob causam *Gladium vtraque parte acutum ore* exeruerit, vt inferius dicemus, exploratum est ex sacris literis beneficij loco ducendum esse, quod à Deo in hac vita quis puniatur, vt non iniuria cum quis punitur, in dextera Dei manu esse existimari possit, id quod primum probatur ex eo, quod inter supplicia, quæ Deus Hierosolymis comminatur, vnum illud est præcipuum, quod eam vrbem statuat non punire, vt habes Ezechielis 16. *Auferetur*, inquit, *zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius.* In quem locum D. Hieronymus sic ait. *Ex hoc perspicimus grandem offensam esse nequaquam curæ haberi à Deo, sed permitti hominem sceleribus suis.* Eundemque locum expendens Origenes homil. 8. super Exodum. *Vide*, inquit, *misericordiam & patientiam boni Dei, quando vult misereri, indignari se dicit, & irasci: sicut per Hieremiam cap. 6. ait. Dolore & flagello castigaberis Hierusalem, vti ne abscedat anima abs te. Hæc si intelligis miserantis Dei vox est, vbi irascitur, & zelatur, vbi adhibet dolores & verbera, flagellat enim omnem filium, quem recipit. Hebræorum* 12. *Vis audire indignantis Dei terribilem vocem? audi quod dicit per Oseam cap. 4. Cum enim enumerasset multa nefanda, quæ Hierusalem commiserat, addit, non visitabo super familias vestras cum fornicantur, neque super nurus vestras cum mœchatur.* Hæc Origenes. In hãc eandem sententiam, interpretatur Diuus Augustinus illud Psalm. 98. *Domine Deus noster tu exaudisti eos, Deus tu propitius fuisti eis & vltiscens in omnes adinuentiones*, seu vt alij legunt *affectiones eorum. Etiam*, inquit, Augustinus. *Vindicans propitius fuisti.* Sed multò elegantiùs sermone 37. de verbis Domini. *Magnæ*, inquit, *misericordiæ est nequitiæ impunitatem non relinquere,*

Puniri à Deo in hac vita, beneficium. Ezec. 16. 42. D. Hieron. Origen. Hebr. 12. 6. Osee 4. 14. Origen. D. August. Psalm. 98. 8.

& ne cogatur in extremo gehennæ damnare, modò flagello dignatur castigare: vis nosse nulla pœna quanta sit pœna? Dauidem interroga qui ait Psal. 9. *Irritauit Dominum peccator, quærens quid vidisti? vidi peccatorem, impunè luxuriantem, & exclamaui, irritauit Dominum peccator? quare hoc dixisti? vide quod sequitur. Secundum magnitudinem iræ suæ non quæret, ideò nempè non exquirit, quia multum irascitur, parcendo cadit, sed iustè cadit.* Vnde apud Esaiam cap. 26. magni supplicij loco dicitur, *Misereamur impio, & non discet iustitiam.*

Parcendo aliquando cadit Deus.

Esai. 26.10.

IIII. Quarta, sunt prælati in manu Christi dextera, quia manus dextera fortior est atque valentior, atque adeo eas Dei actiones significat, quæ magis eius vim ac potentiam declarant, sicut sinistra eas in quibus Dei potentia non tantopere elucet, vnde est illud Psalmi 117. *Dextera Domini fecit virtutem, Dextera Domini exaltauit me.* Est igitur sensus. Deum in prælatis maiorē vim potentiæ suæ exercere, atque auctoritatem, potestatisque magnitudinem in Ecclesiæ administratione declarare. Quinta. Sūt in manu dextera, quia prælatis Deus maiora beneficia communicandi voluntatem habet, quæ cum subditis ipsi cōmunicent: quia enim Deus sponte & ex naturæ propensione benè facit, dicitur in dextera habere, quos fouet, quia manu dextera faciliùs vtimur: quemadmodum & puniendi voluntas per sinistram quæ minus vsui apta est, intelligitur, vt significetur Deum quodammodo inuitum punire, at sponte benè facere: quo eodem sensu dicitur Esaiæ 40. *Aquas pugillo, cælos verò palmo dimetiri*: quia nimirum in cælo largiendo est liberalis, ac munificus: in calamitatibus verò quæ per *aquas* significantur immittendis, admodum parcus. Vtrumque habes expressum Canticorum 2. cum dicitur. *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Sinistra enim sub capite delitescit, at verò dextera apparet, atque ad animam iusti amplectendam fouendamque magis extenditur. Sexta. Sūt in dextera *stellæ*, id est, sancti prælati, quia eis paratam habet Deus æternam felicitatem, quæ per dexteram exprimitur, sicut & per læuam huius vitæ bona declarantur, iuxta illud Prouerbiorum 3. *Longitudo dierum in dextera eius, in sinistra illius diuitiæ & gloria.* Sic enim vtrunque interpretatur Diuus Ambrosius sermone 14. in Psalmum 118. *Habent, inquit, propria sua singulæ manus, bonis quidem vtraque dotata est donis, sed Læua præsentium remuneratrix est, dextera futurorum: possumus hoc etiam de prophetia sancti Patriarchæ Israël cognoscere.* Genes. 48. *Nam cum dexteram suam posuisset super Ephraim, sinistram autem super Manassem, & conuertere eas Ioseph ætatum consideratione voluisset, Scio, inquit, fili mi scio & hicerit in populos, & multiplicabitur, sed frater iunior maior erit illo. In quo maior? Quia semen Ephraim est multitudo gentium, quæ in hoc seculo laborem eligit credens in Dominum Iesum, vt consolationem habeat futurorum. Manasses autem semen, est populus obliuionis* (alludit ad etymon nominis) *qui proprium oblitus auctorem exaltatus ad tempus in hoc seculo, daturus est in reliquum pœnas graues, quia Deum suum, & Dominum denegauit.*

Manus dextera & sinistra quid in Deo.

*Psal.*117.16.

Prælatis, largius se communicat Deus.

Esai. 40.12.

*Cant.*2.6.

*Prouer.*3.16.

*D. Ambros. Psalm.*118.

Dexteram anus futurorū bonorum, læua præsentiū remuneratrix.

*Genes.*48.19

V. Postremò quærat aliquis, num Angelus stellā has haberet manu conclusas, an eas in aperta manu cælatas ostentaret, & quidem si clausa erat manus, concinit ratio D. Hieronymi super illud Iob 9. paulò ante citatum. *Qui stellas claudit quasi sub signaculo.* Quia videlicet sanctorum merita occulta sunt nobis. Si autem quod probabilius videtur manus erat aperta, & stellæ in ea quasi cælatæ (alioquin enim Ioannes eas nec videre, nec numerare potuisset) possumus sic interpretari, prælatos, seu sanctos, esse in manu Christi sanguine ipsius insculptos: iuxta illud Esai 49. *In manibus meis descripsi te*: tum quia Deus sanctorum suorum nunquam obliuiscitur, sicut nemo obliuiscī potest eorum, quæ manu habet

Sancti & prælati insculpti in Christi manibus.

Esai. 49.16.

habet, tum etiam quia sanguine suo Christus promeruit, vt in cælum tanquam stellæ ibi figendæ, transferremur, tum vel maximè ad eorum securitatem exprimendam, quippe qui in manu eius sunt, è qua nemo eas possit eripere, iuxta illud Ioannis 10. *Non rapiet eos quisquam de manu mea.* Adhæc, ex eo intelligimus Christum *stellas*, hoc est cælum, seu beatitudinem, omnibus offerre, propterea-que eas manu ostentare, sic omnes quodammodo inuitando, vt ad eas tanquam ad brauium currant, eásque de manu eius lætabundi abripiant. Quò videtur alluisse Paulus 1. ad Corinth. 9. cùm dixit. *Nescitis quod ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium: sic currite vt comprehendatis.* Et ad Philipp. 3. *Quæ retro sunt obliuiscens ad ea quæ sunt priora extendens me ipsum ad destinatum persequor, ad brauium supernæ vocationis,* imo ipse Christus, hoc ipsum non obscurè videtur indicasse Matt. 11. illis verbis. *A diebus Ioannis regnum cælorum vim patitur, & violenti rapiunt illud*: videlicet de manu Christi *stellas* ipsas, hoc est beatitudinem offerentis. Denique aduertendum est, Deum in lege veteri in manu non stellas, sed gladium gestasse, illum, inquam, circuncisionis & alios, quibus populum illud assiduè perimebat: in noua autem non gladium, sed stellas manu ostentasse, quia lex illa timoris erat: hæc amore, & beneuolentia continetur.

Sanctorum securitas. *Ioan. 10. 28.* *Cælum omnibus offert Deus, vt brauium.* *1. ad Cor. 9. 21.* *Phil. 3. 13.* *Matt. 11. 12* *In veteri lege gladium, in noua stellas in manu cur gestet Deus.*

De gladio ancipiti, qui ex ore eius prodibat. Expositio de verbo Dei commemoratur.

Et de ore eius gladius vtráque parte acutus exibat.

SECTIO XIIII.

ADVERTE primùm pro eo quod interpres transtulit, *Gladius vtráque parte acutus*, haberi Græcè ῥομφαία δίστομος, quasi dicas, *Gladius duplicis oris*: nam quoniam oris est cibum concidere & absumere, indè acies gladij στόμα, siue os dicitur, quod ea parte mordeat, secet, & feriat, vndè Lucæ 21. *Cadent in ore glady*, Græcè πεσοῦνται στόματι μαχαίρας, quam eandem ob causam frons instructi exercitus, στόμα Græcè, Latinè acies appellatur, quia est veluti ferri acies, perrumpens & apperiens id in quod impellitur. Nec verò tantum Græci, sed etiam Hebræi aciem gladij *os* appellant, vox enim פה quæ *os* significauit: veluti Exod. 4. *Ipse loquetur pro te, & erit os tuum*, ad aciem quoque gladij transfertur: vndè est ille creberrimus in sacris literis loquendi modus, *Percutere in ore gladij* parique ratione gladium ancipitem, gladium duo ora habentem appellant: vnde Iud. 3. pro eo quod nos habemus. *Fecit sibi gladium ancipitem*, est Hebraicè וילחשני פיות לו, hoc est ad verbum, *Et fecit sibi gladium, & ei duo ora.* Et Prouerb. 5. *Fauus stillans labia meritricis & nitidius oleo guttur eius, nouissima autem illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*: Hebraicè פחרכפיות id est *quasi gladius oriun.* Quod ad rem spectat: nexus huius sententiæ cum præcedente hic est. Postquam dixerat Ioannes illum similem filio hominis habere stellas in dextera, addit, etiam de ore eius gladium prodire, vt illud conferret fiduciam de gratia, hoc incuteret terrorem de negligentia, id quod etiam ad vniuersos fideles, referri potest: qui ita debent de misericordia Dei præsumere, per quam se vident esse in dextera, vt simul timeant ne gladio feriantur, de dexteráque ad sinistram transferantur.

I. *Acies gladij cur dicatur os.* *Luc. 21. 24* *Exod. 4. 16.* *Prouerb. 5. 3.* *Ita de Dei misericordia præsumendū. vt timeamus ne feriamur gladio.*

II. Primaigitur expositio est Primasij, Arethæ, Pannonij, Richardi de S. Victore, & communis, per hunc gladium verbum Dei intelligétium, quod Deus per Prophetas suos, Apostolos, ac prædicatores loquitur: iuxta illud ad Ephesios 6. *Galeã salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei.* Et ad Hebræos 4. *Viuus est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti:* qui locus quamuis ad literam intelligendus sit de Verbo ipso increato: quemadmodum interpretatur D. Chrysostomus, D. Ambrosius, Theophylactus, Theodoretus, Oecumenius, D. Thom. Caietanus & alij in eum locum: & præterea idem D. Ambrosius lib. 4. de fide cap. 3. & D. Hieronymus in cap. 66. Esaiæ: & perspicuum est ex ipso contextu, subditur enim, *Non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius: omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.* Tamen de verbo creato eundem locum accepe-runt Origenes homilia 13. super Numeros. D. Augustinus epist. 58. & lib. 20. de Ciuitate cap. 21. & D. Ambros. lib. 3. de Virginibus: & interpretes citati in hunc locum Apocalypsis. Eandem gladij similitudinem de verbo Dei intelligit Theodoretus, & agnoscit in illis verbis Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta ambiunt de fortissimis Israel. Vniuscuiusque ensis super femur suum.* Vbi obseruat huiusmodi viros binos gestare gladios vnum super femur, in manu alterum. Vnum videlicet reprehensionis, & alterũ intelligentiæ. Illum in promptu ad coarguendum, hunc mysticum, & tanquam in vagina reconditum ad mysteria perquirenda. De verbo etiam Dei intelligit gladium cherubicum ante paradisi ostium, Philo Iudæus libro de Cherubim, & flammeo gladio. *Sermo*, inquit, *flammeus gladius dicitur, quia feruens est, & igneus, nunquámque moueri desinit, properans semper expectando bona, fugiendóque contraria. An non vides quod & sapiens ille Abraham quando incæpit iuxta Deum metiri omnia, nihil creaturæ tribuens accepit ad ignei gladij similitudinem, ignem & gladium.* Genes. 22. *resecare, & exurere quicquid mortale habebat, cupiens, vt expedita cogitatione sublimis ad Deum euolaret. At Balaam ille, id est, vanus populus, inducitur inermis desertor militiæ, & belli imperitus, sic enim alloquitur asinam, hoc est, brutum vitæ propositum, cui omnis insipiens insidet, si gladiũ haberem iam te transfixissem. Numerorum 22. Gratia maxima conditori, qui sciens imprudentiæ rabiem non dedit tanquam furenti gladium, verbi, videlicet facultatem, ne quoscunque obuios magna clade conficeret.* Hæc ille.

Verbum Dei, gladius. *Ad Eph. 9. 17.* *Ad Heb. 4. 12.* *D. Chrysost.* *D. Ambr.* *Theophyl.* *Oecumen.* *Theoderet.* *D. Thom.* *Caietanus.* *D. Hieronym* *Origenes.* *D. August.* *D. Ambros.* *Theodoretus* *Cant. 7.* *Philo Iudæus* *Genes. 22.* *Num. 22. 19.*

III. Alter Philo Episcopus Carpathius, tractatu suo in Cantica, & refertur in Appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum, in hanc etiam sententiam interpretatur locum Canticorum paulò ante citatum de fortibus Israël, qui lectulum Salomonis ambiunt. *Quicunque*, inquit, *verbum Dei corde & opere complent, hi sunt fortissimi pugnatores: hi sunt qui in manibus suis, hoc est, rectis operibus propriæ conscientiæ gladium suum tenent, non alienum, non enim alienis precibus solummodo præsidunt, sed carnem suam cum vitijs omnibus & concupiscentijs mactant, ob idque ensem super femur suum tenere dicuntur, nam femur carnis illecebras, & voluptates significat.* Atque ad hanc gladij appellationem videtur alludisse Paulus 2. ad Timoth. 2. *Sollicitè curate ipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis:* vbi pro *Rectè tractantem*, est Græcè ὀρθοτομοῦντα, hoc est, rectè secantem: commonetúrque Timotheus vt in prædicando Dei verbo, inutilia & aliena ac superuacanea resecet, eodem ipso verbo Dei quasi gladio: ducitur enim metaphora à gladio, quo inutilia resecantur: id quod maximè debet curare concionator, vt rectè cõcionem secet, ac diuidat, resecando superflua, leuia, ridicula, minùs grauia, denique omnia, quæ cum concionandi muneris maiestate non consentiunt.

Philo Episc. Carpathius. *Pugnatores fortissimi, qui.* *2. Tim. 2. 15.* *Inutilia resecanda in cõcionando.*

Porrò est hic gladius vtraque parte acutus. Primò propter duplex testamentũ,

in

in quo Dei verbum continetur, vt interpretatur D. Augustinus lib. 20. de Ciuitate Dei cap. 21. Secundò ex Richard. de S. Vict. quia in testamento veteri vitia carnalia, in nouo autem etiam spiritualia amputauit. Tertiò, Quia foris in nobis luxuriam amputat carnis & intus malitiam resecat cordis. Quartò, quia in his, qui contemnunt quæ præcipit, corpus & animam punit. Quintò, quia bonos à malis, malósque à bonis discernit, & singulis tribuit, quod merentur. Sextò & postremò, ex Hugone Cardinale. Quia modo scindit bonos, qui se hîc puniunt iudicij timore, ne postea æterno supplicio puniantur: & in futuro scindet malos cruciatibus sempiternis.

D. Augustin. Richa. Vict.

Hugo card.

Secunda gladij ancipitis de generali iudicio interpretatio.

SECTIO XV.

SECVNDA expositio est Ruperti, per hunc gladium intelligentis extremum & generale iudicium iuxta illud Deuteron. 32. *Si acuero vt fulgur gladium meum, & arripuerit iudicium manus mea.* Quo loco posterior pars priorem explicauit, vt Dei gladium iudicium eius esse intelligeremus. Hic igitur iudicij gladius vtraque parte acutus, tunc de eo ore eius exibit, hoc est vtramque partem, dexteram scilicet, & sinistram pro cuiusque meritis efficaciter diiudicabit, atque discernet: exitus gladij ad dexteram hic erit. *Venite benedicti Patris mei*: hoc namque dicto gladius eius ita carnes deuorabit, vt iam non sit caro & sanguis, sed sint omnes carnis corruptione exuti, indutique incorruptionem, & immortalitatem, miróque modo permanente natura, in alteram gloriam permutati: Exitus eiusdem gladij ad sinistram hic erit. *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* Vtrinque sic erit efficax ille gladius, vt malos diuidat à bonis, illos mittens in supplicium æternum, hos in gloriam sempiternam, ita vt semel ab inuicem diuisi non possint vltra permisceri: Et quidem rectè *gladio ancipiti*, hæc diuisio comparatur, quia vtrique tam bonis quam malis erit illud iudicium formidabile, vt vtrique videantur gladij iaciem & diuisionem perhorrescere, quemadmodum idem Rupertus eleganter obseruauit, dum Salomonis thronum de quo agitur tertio Regum 10. & 2. Paralipomenon 9. mysticè explicaret, expenderétque duos illos leones in vtraque throni parte efformatos, qui libro suo 3. in libros Regum capite 31. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem. Quis*, inquit, *est iste thronus tam grandis, tam mirabilis, nisi altitudo maiestatis in illo die nouissimo magni, & tremendi iudicij? Grandis thronus est, quia grande iudicium expectamus. Est autem thronus ex ebore, quia iudicium ex puritate constabit iustitiæ. Auro vestitur, quia nimirum aurea Diuinitatis iustitia reuelabitur, sex ille habebat gradus, quia sex sententijs iudicium perficietur. Esurui, & non dedistis mihi manducare: sitiui & non dedistis mihi potum: hospes eram & non collegistis me. Nudus & non cooperuistis me: Infirmus & non visitastis me: In carcere & non venistis ad me: Matthæi 25. Duæ manus hinc atque inde, duo sunt tenores hinc iustitiæ, inde misericordiæ. Duo leones iuxta manus singulas, quia vtrobique fortis, atque formidabilis erit iudicij veritas. Etenim à sinistra omnis iniquus condemnabitur, & à dextra iustus vix saluabitur.* 1. Petr. 4. *Duodecim leunculi super sex gradus stantes, duodecim sunt Apostoli. Post hunc thronum Salomonis, id est, pacifici Regis Christi, & gloria, & diuitiæ sunt in domo eius tanta copia, quanta scriptura præsens significare non sufficit. Vnde subditur, non erat argentum, nec alicuius pretij putabatur in diebus Salomonis, fecitque vt tanta esset abundantia argenti in Hierusalem, quanta & lapidum, quia peracto iudicio in diebus illis æternitatis nullius pretij reputabi-*

I. Rupertus. Deuteronomij 32. 41. Sententia generalis iudicij, gladio comparatur.

Rupertus. 3. Reg. 10. 2. Paral. 9. Christi maiestas ad iudicium venientis.

Mat. 25. 35.

1. Pet. 4. 18.

Apostolici extremo iudicio, leunculi.

tur argentum, quia nimirum prophetiæ euacuabuntur, & linguæ cessabunt, nullus iam mitterur ad prædicandum, sed omnes perfecti erunt, in omnibus abundabit purissimum charitatis aurum. Hactenus Rupertus. Vbi vides (quod erat nostrum institutum) vtramque iudicij partem, tam quæ ad misericordiam, quàm quæ ad iustitiam pertinet, esse terribilem, atque formidabilem: & propterea per duos leones expressam, quibus Salomonis manus superponebantur, id quod etiam hoc loco per vtramque gladij aciem declaratur.

II. Illud mysterio non vacat, quod *gladius* in ore sit, non ad latus accinctus, vt consuetudo gestandi gladij postulare videbatur: & quamquam ea statim ratio succurrat, cum hic gladius mysticus sit, siue verbum Dei in vniuersum iuxta priorem expositionem, siue Christi iudicis in extremo iudicio sententia: iuxta posteriorem, significans, rectè in ore gestari, cum vtrumque ore proferatur: Tamen pro illustriori huius rei cognitione aduertendum est, Christi triplici modo gestare gladium. Primò accinctum, secundò in ore, tertiò in manu. Accinctum quidem, Psal. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime.* In ore hoc loco. Denique in manu Psal. 7. *Nisi conuersi fueritis gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit & parauit illum:* Quo significatur Dei in puniendo progressus. Primum enim habet gladium accinctū, ostendendo potentiam, vt terreat, deinde gladium in ore ponit, comminando, vt deterreat. Denique cum neutrum sufficit, gladium vagina exuit, ac vibrat, vt pecutiat, iuxta illud Exodi 15. *Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.* Et Ezechiel 5. *Gladium euaginabo post eos.* Vnde rectè dicitur *exibat*, seu vt est Græcè ἐκπορευόμενη. hoc est, procedens ab ore scilicet ad manum, vt Dei in puniendo quidem quasi progressus indicetur. Exibat enim gladius ab ore quasi prograediens, vt inde cum manus ad vibrandum, ac percutiendum arriperet. Atque hæc sit prima ratio, cur in ore gladius apparuerit. Secunda est, rectè stellas quidem in manu, gladium autem in ore habet: quia ad benefaciendum est, quàm ad puniendum propensior, atque adeo ferè supplicia comminatur & loquitur, beneficia autem reipsa impertitur & confert: vnde desponsi manibus dicitur. Cāticorum 5. *Manus eius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis,* seu vt Doctores Hebræi transferunt, *manus eius orbes aurei:* & est sensus, manus eius veluti sphæræ aureæ sunt, quæ in orbem continuò per beneficentiam feruntur, suarúmque gratiarum lucem, & influxum communicant mortalibus, quemadmodú ex orbium cælestium motu pendet rerum inferiorum conseruatio. Quod verò subditur, *plenæ hyacinthis*, idem significat: est enim hyacinthus lapis pretiosus, quare manus eius plenæ sunt hyacinthis, id est, pulcherrimis, & pretiosissimis gratiarū lapillis, quos continent, & hominibus subinde spargūt. Huic eidem expositioni concinit editio vulgata, cum ita habet, *Manus eius tornatiles*, hoc sensu: virtus Dei rerum omnium effectrix, eiusque munificentissima natura tornatilis est, propter summam in operando, & benefaciendo celeritatem (est enim tornatoria ars velocissima) tum etiam propter rectitudinem, quam in agendo retinet, est enim eadem ars maximè certa, circinus enim ille, cui affixa sunt ea, quæ torno elaborantur, est veluti norma eorum, quæ efficiuntur, iuxta illud Esaiæ 44. *In circino tornauit illud.* Cum è contrario ea, quæ fiunt scalpello, sæpius sint ad regulam reuocanda. Est ergo Deus in operando rectissimus, & quasi torno sua opera elaborat, iuxta illud Genes. 1. *Vidit Dominus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona:* aureæ verò dicuntur, quia in diuinis operibus Dei munificentia munificè resplendet, qua opum suarum thesauros liberaliter omnibus distribuit.

Quot modis gladiū Christus gestet.

Psalm 44. 4.

Psam. 7. 13

Dei in puniēdo progressus.

Exod. 15. 9.

Ezec. 5. 12.

Christus ad benefaciendū quam puniēdum propensior.

Cant. 5. 14.

Dei in operādo & benefaciendo celeritas.

Esai 44. 13.

Gen. 1. 31.

III. Eandem igitur ob causam stellas hic in manu habet, quas omnibus offert gladium

dium autem, id est punitionem in ore, quia ferè comminationibus mortales perterrefacit, ac non ita frequenter gladium ad manum transfert, id quod non obscurè significatur Psalm. 7. cum dicitur. *Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.* Vbi omnia vides esse præparationes ad prælium, réque omnem in probando & probando gladio, & in sagittis veneno imbuendis versari, neminem ense percuti, in neminem sagittam iaci, quæ est elegans obseruatio D. Basil. in comment. eius Psalm. *Comminatorium*, inquit, *sermo est, non statim minatur vulnera, plagas, mortes, sed armorum vibrationem, veluti præparationem quandam ad vltionem intentat, quemadmodum ergo qui arma abstergunt, ac poliunt, pugnæ mox ineundæ acrem affectum, & alacritatem significant, sic & sermo hic Dei motum ad vltionem ostendere volens, gladium illum vibrare dixit.*

Cōminationibus mortales perterrefacit Deus. Psalm. 7. 13.

Basil.

Tertia ratio, habet in ore gladium, ob eam causam, quam supra ex Ruperto attulimus: quia verbum Dei sententiam ferentis in die iudicij instar gladij feriet, percutiétque impios. Maiori enim, haud dubiè acerbioríque doloris sensu afficientur damnati, cum audient. *Ite maledicti in ignem æternum*, quam si acutissimo gladio medij secarentur: vnde meritò Bern. tract. de diligendo Deo, & serm. 3. in Psalm. 90. illam Christi in damnatos sententiam, verbum asperum appellari existimauit eodem Psalmo, cùm dicitur, *Ipse liberauit me de laqueo venantium, & à verbo aspero.* Quarta & postrema, Ad significandam Christi Diuinitatem, quippe qui potestatem, quæ per gladium significatur, vel in ipso ore, id est verbis habeat, ea enim est Dei potestas, vt solo verbo omnia possit efficere iuxta illud Psalm. 34. *Ipse dixit & facta sunt, mandauit & creata sunt*, Quem locum expendens D. Ambr. lib. 1. Hexam. c. 9. super illud. *Fiat lux, & facta est lux. Non ideo*, inquit, *dixit vt sequeretur operatio, sed dicto absoluit negotium. Vnde pulchrè Dauid cum illud, Dixit, & facta sunt, quia dictum implenit effectu.* Idem significauit Paulus ad Hebr. 1. cùm dixit: *Portàs omnia verbo virtutis suæ.* Itaq; dicere Dei facere est: vnde eo ipso quod benedicit alicui, ei benefacit, imo eius benedictio nihil aliud est, quàm beneficétia, quemadmodum est perspicuũ ex Gen. 1. cùm dicitur: *Benedixit eis*, id est piscibus, & auibus, dicens, *Crescite, & multiplicamini*: & homini etiam benedixit dicens. *Crescite, & multiplicamini*: quibus locis *benedixisse*, nihil aliud fuit, quàm generandi potentiam contulisse.

IIII.

Sententia reprobrorum acerbissima.

Psalm 32. 9. D. Ambros.

Dicere Dei, facere est. Hebr. 1. 3.

Genes. 1. 5. & 28.

Cur facies eius similis dicatur Soli, cùm lucet in virtute sua.

Cur facies eius, sicut Sol lucet in virtute sua.

SECTIO XVI.

GRECE est, καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, quamquã verò ὄψις non solum faciem, sed etiam oculum & aspectum significet, hic tamen pro facie ponitur, cùm iam de oculis dictum sit: illud autem *In virtute*, seu vt est Græcè ἐν τῇ δυνάμει, hoc est, in potentia, & fortitudine, solem significat cũ maximè lucet, hoc est, cum nobis in meridie fulgentissimus apparet: itaque facies Christi dicitur similis soli, cùm lucet in virtute sua, hoc est splendidissima, & instar lucidissimi solis irradians, in quam nemo possit fixo obtutu oculorum aciem intendere, quin eximio eius splendore præstringatur. Sed iam quid *facies* hoc loco significet, explicandum. Primùm igitur Richardus.

I.

Facies Christi, diuinitas.

de S. Victore ad Diuinitatem Christi refert: ratione enim Diuinitatis facies Christi pulcherrima est, vt meritò maximè, quæ reperiri potest, claritati comparetur, id est claritati Solis *cum lucet in virtute sua*, id est, cum circa meridiem illustri cælo fulgentissimus apparet. Secundò, Primasius splendorem hûc, manifestam Christi in carne præsentiam interpretatur, quæ Soli propter ortum, & occasum, & repetitum ortum confertur, quod videlicet Christus natus sit, & obierit, & rursus resurrexit. Tertiò, Secundum Bedam, quia in die iudicij fulgentissimus apparebit Christus Dominus, eiúsque facies Solis ipsius splendorem longè superabit.

Beda.

III. Pro cuius rei maiori intelligentia sciendum est maximam futuram esse claritatem glorioſorum corporum, iuxta illud Matth. 13. *Tunc iusti fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum.* Et Iudic. 5. *Qui diligunt te, sicut Sol in ortu suo splendet, ita rutilant.* Solem autem tunc multò fulgentiorem futurum, quàm nunc est perspicuum videtur ex Esai. 30. *Erit lux lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierum in die qua alligauerit Dominus vulnus populi sui.* Ex quo loco euinci videtur, Solem & lunam, ac reliqua astra incrementum lucis acceptura. Glossa in locum citatum Esa. ait: *Solem & lunam propter peccatum primi hominis multum de suo lumine amisisse, in fine autem mundi eandem lucem illis esse restituendam*: atque adeò illud, *septemplicitèr*, eum sensum efficere, vt restituenda sit Soli lux ea, qua septem illis diebus ante hominis lapsum fulgebat. Verum non puto probabile Deum Soli ac lunæ propter peccatum hominis aliquid luminis ademisse, quia non legimus Solem, & lunam fuisse maledicta. Quare existimamus locum Esaiæ ad literam, vt verba sonant esse accipiendum, quod nimirum tûc luna tantum sit splendorem habitura, quanto nunc fulget Sol, Sol autem septuplo luminis excessu lucem lunæ superaturus: quia in re nobiscum sentit D. Hier. in hunc locum Esaiæ, & D. Thom. quem immeritò Michael de Palatio non de sua, sed aliorum sententia loqui arbitratur, vt suam posset liberius astruere: Solem videlicet & lunam fulgentiora futura non ob aliquam luminis accessionem, sed quia deficientibus vaporibus & nubibus splendidiùs rutilabunt. Ex his iam intelliges quantam claritatem corpus Christi habiturum sit, cum fulgentius longè sit, quàm futura sint reliqua glorioſa corpora, quæ tamen Solis instar fulgebunt, vt paulò ante diximus, atque adeò quanto splendore eius facies in iudicio coruscabit, vt rectè à Ioanne Soli comparetur, *cum lucet in virtute sua.*

Matt. 13. 43. Claritas corporum glorioſorum. Iudicũ 5. 31. Esai 30. 26. Glossa.

Claritas Solis & Lunæ in fine mundi.

D. Hierom. D. Thom. Michael de palatio.

Splendor faciei Christi in iudicio, quantus.

III. Quartò, dicitur Christi facies Soli similis ad Moysis, hoc est, legis veteris discrimen: habuit enim Moyses cornutam instar bicornis lunæ faciem, quemadmodum refertur Exod. 34. quæ ratio est Ioachimi Abbatis. *Non sicut quondam*, inquit, *Moyses habere similitudinem lunæ Christi facies visa est, sed potius similitudinem luminaris maioris, vt ille esse demonstraretur*, de quo dixit Regius vates Psalm. 18. *In sole posuit tabernaculum suum.* Concinit huic expositioni Arnobius, qui de lege veteri, & noua, illud Psalm. 135. interpretatur: *Fecit duo luminaria magna, luminare maius, & luminare minus, Solem in potestatem diei, lunam, & stellas in potestatem noctis. Fecit*, inquit, *luminaria duo magna, vnum in die noui testamenti, quod sicut Sol radiat in lumine agentibus: aliud in nocte Iudaica conuersantibus. In nouo enim apertè, quod legitur, sicut in die, in ipsa litera perlustratur à Christo, qui est Sol verus iustitiæ. In veteri autem sub literæ tegmine quasi in nocte positũ, à Luna, ideſt, ab Ecclesia manifestatur: ipsa enim Luna est, quæ crescit in sanctis, decrescit in peccatoribus: lucet in tenebris, ignorantiæ positis, habet & stellas in gradibus suis, aliter enim lucet in Episcopo, aliter in Presbytero, aliter in Diacono.*

Exod. 34. 30.

Psal. 18. 5. Arnobius. Psalm. 135. 7. Lex noua, & vetus luminare maius, & luminare minus.

Lunæ comparatur Ecclesia.

IV. Quintò. Lucet facies Christi sicut Sol comparatione Ecclesiæ, quæ luna est, &

quæ

quæ à Christo tanquam à Sole lumen mutuatur. Pro cuius rei maiori expositione sciendum est Ecclesiam comparari lunæ, quemadmodum docuit Arnobius paulò ante citatus, & D. August. epist 119. ad Ianuarium c. 5. super illud Ecclesiast. 27. *Sapiens sicut Sol permanet: stultus autem sicut Luna mutatur.* Sed multò luculentiùs idem docet in Psalm. 10. super illa verba: *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, parauerunt sagittas suas in Pharetra, vt sagittent in obscuro* (seu vt habent Septuaginta ἐν σκοτομήνῃ, id est in obscura Luna) *rectos corde.* Vbi docet Augustinus Ecclesiam appellari Lunam, quia ex parte spirituali lucet, ex parte autem carnali obscura est (sicut Lunæ globus semper partim lucet, partim autem est obscurus) & aliquando spiritualis pars in bonis operibus apparet hominibus: aliquando verò in cõscientia latet, & Deo tantummodo nota est, sicut contingit, cum oramus in corde, & quasi nihil agere videmur, dum non ad terram, sed sursum cor habere iubemur ad Dominum. Igitur *non vno modo*, inquit Augustinus, *obscura Luna dici potest, nam & cum finitur mensibus cursibus, & cum eius fulgor nubilo interpolatur & cum plena deficit, dici potest obscura Luna:* quare potest de persecutionibus martyrum intelligi, quod sagittare voluerint in obscura Luna *rectos corde:* siue adhuc in Ecclesiæ nouitate, quia nondum terris maior effulserat, & Gentilium superstitionũ tenebras vicerat, siue linguis blasphemorum, & nomen Christianorum male diffamantium quasi nebulis obtegeretur, videri perspicua Luna non poterat: siue ipsorum Martyrum cædibus, & tanta effusione sanguinis tanquam illo defectu & obscuratione, qua cruentam faciem Luna videtur ostendere à nomine Christiano deterrebantur infirmi. Illud etiam Abacuch 3. quod iuxta Septuaginta habet. *Elevatus est Sol, & Luna stetit in ordine suo.* Sic de Ascensione Domini interpretatur Augustinus libro 18. de Ciuitate cap. 32. *Ascendit Christus in cælum, & inordinata est Ecclesia sub rege suo.* Eandem Lunæ similitudinem persequitur D. Gregor. libro 17. Moralium cap. 10. vbi locum Abacuch. citatum, eodem modo cum Augustino intelligit super illa verba Iob. 25. *Ecce Luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu eius: Quia*, inquit, *nec sancta Ecclesia virtute propria tot miraculis emicat, nisi hanc præuenientis gratiæ dona perfundant, nec singulorum bene viuentium mentes à peccatorum maculis mundæ sunt, si remota pietate iudicentur.* Ad Ecclesiam etiam refert illud Psalm. 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum, Lunam & stellas, quæ tu fundasti.* Homilia 13. super Ezechielem. *Solem*, inquit, *nominare voluit, quia videlicet ipsi æterno Soli loquebatur, de quo scriptum est*, Malachiæ 4. *Vobis autem qui timetis Dominum, orietur Sol iustitiæ*, de quo reprobi in fine dicturi sunt: *Sol iustitiæ non ortus est nobis.* Sapientiæ 5. Hic enim Sol non solum Solem, Lunam, & stellas corporaliter, sed etiam Lunam, Ecclesiam, & stellas, homine sanctos spiritualiter fecit. Denique D. Hieronym. in cap. 66. Esaiæ affert pro Ecclesia illud Canticorum 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora, pulchra vt Luna, electa vt Sol?* Additque Lunam Ecclesiam appellari, quia pace, & persecutionibus crescit, atque decrescit, & oppressa tentationum tenebris, rursus pristinum lumen assumit, habétque splendorem à Sole iustitiæ. Cum igitur Ecclesia Luna sit rectè Christus Soli comparatur, qui eam illuminat, implet, perficit, & pulchram speciosámque reddit.

Ecclesia lumen mutuatur à Christo. *Arnobius.* *D. August. Ecclesiastic.* 17. 12. *Psalm. 10. 2. Septuagint.* *Ecclesia partim lucida, partim obscura ex August.* *Abacuch. 3. August.* *D. Greg.* *Iob. 25. 5.* *Psalm. 8. 4.* *Malach. 4. 2.* *Sapien. 5. 6.* *D. Hieron. Cant 6. 9.* *Et persecutionibus, & pace crescit Ecclesia.*

Sextò. Faciem Christi, eius iracundiam, & indignationem possumus accipere iuxta illud Genes. 4. *Egressus est Cain à facie Domini.* Cùm enim Christus hac visione se Ecclesiæ gubernatorem demonstret, par erat, vt ad bonos commonendos, ne incidentium calamitatum, quæ hoc opere prædicantur, magnitudine, animo concidérent, arbitrantes non posse se tantam Dei iram & indignationem sustinere faciem suam, hoc est, iram suam instar Solis pulchram & amabilé, atque V. *Gen. 4. 16.*

Ira sine amoris argumento nescit Deus.

amoris plenissimam esse declararet. Hæc igitur eius facies est sicut sol lucens in virtute sua, quia etiam ipsa Dei ira, & indignatio, amore splendet, quippe qui ira-

Abac 3.2.

sci non nouit, quin vel in ipsa indignatione argumenta amoris exhibeat, quemadmodum testatur Abacuch cap. 3. dicens. *Cum iratus fueris misericordiæ recordaberis.* Et

Psal. 76.10.

Psal. 76. Regius vates: *Nunquid obliuiscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas?* In quem locum Theodoretus obseruat verbum illud, *Continebit*, hoc sensu. *Non claudet misericordiæ fontes, quodam veluti, ariete iræ:* vsque adeò

Theodoret. D. Ambros. Psalm. 114.5.

autem suam iram Deus misericordia temperat, vt illi vnum infert supplicium, duplicem conferat misericordiam: quemadmodum eleganter expendit D. Ambrosius oratione de obitu Theodosij, in locum illum Psalmi 114. *Misericors Dominus & iustus, & Deus noster miseretur. Bis*, inquit, *misericordiam posuit, semel iustitiam, in medio iustitia est gemino septo inclusa misericordiæ, superabundabant enim peccata, superabundet ergo misericordia, apud Dominum omnium virtutum abundantia est.* Postremò,

Hester. 1.9. Iudicat cum amore Christus.

facies iudicium significat Diuinum, iuxta illud Hester 1. *Egrediatur edictum à facie tua*, id est, à iudicio tuo. Est ergo facies eius sicut Sol, quia Christus nunquam sine amore iudicat: cum enim nostra merita remunerat vltra condignum præmia

Ad Rom 8. 18.

largitur: quemadmodum significauit Apostolus ad Romanos. 8. cùm dixit: *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: & è contrario, cum in crimina nostra animaduertit, citra condignum punit, iuxta

Psal. 102.10

illud Psalmi 102. *Non secundum peccata nostra fecit nobis: neque secundum iniquitates nostras retribuit nobis.*

Cur Ioannes cecidit ad pedes eius, tanquam mortuus.

Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes eius, tanquam mortuus.

SECTIO XVII.

1. NON sustinuit Ioannes tantam eius, qui sibi apparuit, maiestatem, sed ita perterritus est, atque cohorruit, vt ad eius pedes penè exanimatus ceciderit: idem accidit Ezechieli, cum admirabilem illam quatuor quadriformium animalium visionem conspexit, vt ipsemet testatur cap. 2. *Hæc*, inquit, *visio similitudinis gloriæ domini, & cecidi in faciem meam*: quod etiam Danieli contigit, cum ei vir

Ezech. 2.1.

Daniel. 10.8

ille vestitus lineis, ferèque huic, quem Ioannes vidit, similis apparuit, vt habes apud eundem Danielem cap. 10. *Ego*, inquit, *relictus solus vidi visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo, sed & species mea immutata est in me, & emarcui, nec habui quicquam virium, & audiui vocem sermonum eius, & audiens iacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus hærebat terræ*: quam in Daniele, aliisque Prophetis mentis

D. Chrysost.

consternationē D. Chrysost. homil. 3. de incomprehensibili Dei natura, hac similitudine declarat. *Quemadmodum*, inquit, *vbi auriga perterritus habenas amisit, equi præcipites feruntur, & currus distractus labefactatur, sic prorsus euenire animo solitum est, quoties magno stupore occupatur: quippe qui pauidus suo deest officio, ac veluti quasdam habenas suas actiones amittit, membraque ereptis sensibus deserit, quæ protinus frigent & corruunt.* Ni-

Splendorem diuinæ maiestatis mortalium corda non sustinent. Esai. 6.

mirum diuinæ maiestatis splēdorem & magnitudinem mortalium corda non sustinent: quod mirū videri non debet, cùm vel ipsi seraphici spiritus in diuinæ maiestatis præsentia, præ quodam veluti stupore, in contemplatione, admirationéque

que tam eximiæ magnitudinis defixi facies suas pennis legantur obtegere. Esaiæ 6. quemadmodum ex 70. interpretibus intellexit Diuus Chrysostomus loco citato, & homilia secunda de verbis Esaiæ, licet enim editio vulgata, quæ verior est, & omnino sequenda, ipsius Dei in throno considentis faciem ac pedes à Seraphim velari doceat, cum ita habet: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & elevatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum: Seraphim stabant super illud, sex alæ, vni, & sex alæ alteri: duabus velabant pedes eius*: tamen D. Chrysostomus, quod à Septuaginta absolutè dicitur ἐν ταῖς ὠσὶ δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας, id est, & duabus velabant faciem, & duabus velabant pedes, ad facies, pedésque Seraphim retulit: Tum verò homilia 2. de verbis Esaiæ ait, *Seraphim auertunt facies, alasque vicemurorum obiciunt, non ferentes radios illinc profisciscentes.* Et homilia 3. de incomprehensibili Dei natura: *Dic quæso*, inquit, *quamobrē alas prætendunt, & suas operiunt facies? quid aliud dixeris causæ, quam splendorem è solio illo procursantem, & fulgur prosiliens ferre non posse?* Germana igitur & literalis ratio, cur Ioannes penè examinatus, & instar mortui corruerit, ea est, quoniam eximium viri illius splendorē, maiestatémque ferre non potuit. Reliquæ omnes rationes, quæ à Doctoribus hunc in locum afferuntur, ferè mysticæ censendæ sunt: veluti cum Richardus de S. Victore id humilitati Ioannis ascribit, qui videlicet in præsentia diuinæ magnitudinis, suam magis exiguitatem, vilitatémq; intellexit. *Mens humana*, inquit, *quanto perfectius inuisibilia bona cognoscit, tanto amplius ipsa sibi vilescit, & quanto sublimius creatoris potentiam contemplatur, tanto magis apud semetipsum humiliatur.*

D. Chrysost.

Facies suas cur velarent Seraphim.

II. Humilitas contemplantis.

Nec verò corruit omnino mortuus, sed *tanquam mortuus*, quia ex discretione mens humana in contemplatione conditoris, ita se gerere debet, vt dum admiranda conspicit, se quidem de imperfectione sua per timorem humiliet, non per desperationem præcipitet, & sic humiliationis reuerentiam exhibeat, vt confidentiam de salute non amittat. Eandem rationem tradit etiam Beda, Ioachimus, & alij, eam verò Ioachimus sic breuiter proponit, *Qui prius quam ipsa conspiceret, stare se in iustitiæ culmine, quasi Christi discipulus, & dilectus præ cæteris, præsumebat, vbi diuinæ claritatis luce perfusus est, quicquid sibi de ipso complacuerat, desiexit, vnde & quasi mortuus ad pedes Domini cecidisse dicitur, quia nunquam melius tenebras suas mens humana diuidicat, quàm cum diuinæ sapientiæ lucem, & summæ iustitiæ veritatem agnoscit. Idcirco beatus Iob, qui contra iudicem Deum tam multa ex persona tentatorum obiecerat, audita voce Domini obmutescit, & ait, Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla, & cinere*, Iob. 42. id est multa de tua magnitudine & gloria, fama, & auditione percepera m, sed nunc cum te præsentem video, multò magis sum commotus, & ad conspectum tuum omnia peccata mea etiam leuissima tanquam atomos ad radios Solis intueor, méque fœdissimum esse intelligo. Sic enim hunc locum interpretatur D. Gregorius lib. 35. Moralium c. 2. *Quantò*, inquit, *quisque se minus videt, tantò sibi minus displicet, & quantò maiorū gratiæ lumen percipit, tanto amplius reprehensibilem se esse cognoscit. In fauilla* autem *& cinere*, pœnitentiam agere est contemplata sum ma essentia, nihil aliud quàm fauillam se, cinerémq; esse cognoscere. Hoc etiā sensu explicari potest illud Canticorum 1. *Nolite me considerare quod fusca sim quia decolorauit me Sol*, id est, cum me Soli obijcio, hoc est, cū diuinæ pulchritudini me comparo, fusca omnino, expérsq; omnis pulchritudinis & coloris mihi videor: nunquam Petrus Apostolus se ita peccatorem agnouit, quàm cum ad illum Christus accessit. Vnde de sua fœditate erubescens dixit, *Exi à me, quia*

Beda. Ioachimus.

Eò magis nostram fœditatem intuemur, quò plus de diuina pulchritudine cognoscimus.

Iob 42. 5.

D. Greg.

Cant. 1. 6.

Luc. 5. 8. *homo peccator sum Domine.* Lucæ 5. Eadem de causa existimari potest Seraphim illa, de quibus loquitur Esaias c. 6. ante thronum Dei suas facies, ac pedes velasse, iuxta commemoratam D. Chrysostomi expositionem, erubescentia nimirum de sua fœditate collata cum diuina pulchritudine. Idem quoque in locum ex Ezechiele citatum expedit D. Gregorius, *Mox*, inquit, *vt gloriæ Domini similitudinem vidit, in faciem suam cecidit, quia cum aliquid de Deo constituimus, in faciem nostram cadimus, quoniam, ex mentis erubescimus, quæ nos reminiscimur perpetrasse, ibi enim cadit homo, vbi confunditur.*

Esai. 6. D. Chrysost. D. Greg.

III. Ad mysterium quoque pertinet, quod ait Ambrosius Ansbertus, Ioannem totius Ecclesiæ nomine ad pedes Christi cadere, id est, vestigijs Christi insistere, eiusque exempla imitari, *Ioannes*, inquit, *hoc loco generalem membrorum formam assumit, quid autem hoc loco suæ pedes Angeli, nisi indicia passionis eius, signa itineris, imitationis exempla, iuxta illud* 1. Petri 2. *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius*: Ioannem ergo ad pedes Angeli cadere tanquam mortuum, est Ecclesiam mundo, & vitijs mortuam, Christi vestigia imitari. Rectè autem dicitur, *tanquam mortuus*, non *morsuus*, quia etsi electi, vt Redemptoris sui passiones possint imitari, mundo, & vitijs moriuntur, Deo tamē spiritualiter viuere comprobantur. Vndè Paulus ad Galatas 2. *Viuo*, inquit *ego iam non ego, viuit vero in me Christus.* Et ad Romanos 12. *Obsecro vos per misericordiam Dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem.* Et ad Colossenses 3. *Mortui estis, & vita vestra, abscondita est cum Christo in Deo.* Congruit hæc expositio illi acceptioni pedum, cùm pro operibus sumuntur iuxta illud Iob 13. *Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti. Vestigia*, inquit in eo loco D. Gregorius, *Deus pedum considerat, quia intentiones nostrorum operum quam rectè ponantur examinat, ne ad hoc quod bonum agitur, non recto desiderio agatur. Pes in corpore est, vestigium in via, & plerunque dum quæ lam prauæ agimus, intuentibus hoc fratribus exemplum malum præbemus, & quasi inflexo extra viam pede sequentibus vestigia distorta relinquimus.* Eundem sensum habet locus ille Threnorum 1. *Sordes eius in pedibus eius*, id est, in operibus, & affectibus, Quod igitur attinet ad virtutum exempla, quæ Christus nobis præcipuè in passione præbuit, non potuerunt ea elegantiùs describi, quàm discribantur ab sponsa, Cant. 5. illis verbis. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas*, vbi per *bases aureas* pedes aurei intelliguntur, qui sunt crurum veluti bases, verè enim aurea fuerũt omnia Christi opera id est insigni charitate fulgẽtia. Quare rectè Ioannes ad huiusmodi pedes cecidit, quia ad horum pedum imitationẽ aspirare quisque debet, quæ quidem ignorare nullo modo potest, quoniã ea sanguinea, seu sanguine impressa reperiet: vndè ferculi illius Salomonis ascẽsus purpureus describitur, Canticorum 3. *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum.* Quo loco per *ascensum purpureum* passio Christi intelligitur, quia nimirum omnia opera, per quæ Christus ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem tanquam ad ferculum ascendit, pedum suorum sanguine purpurauit.

Amb. Ansb. 1. Pet. 2. 22. Christi vestigia imitatur Ecclesia. Galat 2. 22. Rom 12. 1. Colos. 3. 3. Iob 13. 27. D. Gregor. Pes aliquando pro opere & affectu. Thren. 1. 9. Cant. 5. 15. Opera Christi, aurea propter charitatem. Cant. 5. 10. Ascẽsus purpureus, Christi passio.

Exponitur illa sententia: *Habeo claues mortis, & inferni*, &c. primum nonnullę expositiones commemorantur.

SECTIO XVIII.

I. IOANNEM visionis maiestate perterritum Christus posita super eum dextera animauit, in eóque vniuersos fideles ad spem Diuinæ protectionis

ctionis per dexteram significatæ, in medio omnium Ecclesiæ persecutionum, quæ toto hoc opere continentur, erexit. Id quod præstitit commemorata suæ potentiæ magnitudine, subiungens; *Noli timere, ego sum primus, & nouissimus, & viuus, & fui mortuus, & ecce sum viuens in sæcula sæculorum: & habeo claues mortis, & inferni.* Ex quibus sola postrema sententia expositionem desiderat, reliqua enim ex ijs, quæ in superioribus diximus, sunt perspicua.

Protestio Diuina significatur per dexteram.

Primò igitur Rupertus sic interpretatur. *Potestatem habeo dimittendi peccata, peccata verò dimittendo, mortem in me credentibus claudo, infernum obstruo, siue mortis & inferni, id est duplicis mortis, videlicet animæ & corporis. Mortis namque nomine dissolutio corporis, inferni autem, mors animæ quæ æterna est, significatur: cuius utriusque mortis claues, id est potestatem ipse habet iuxta illud* 1. Regum 2. *Dominus mortificat, & viuificat, deducit ad inferos, & reducit.* Secundò Richard. de S. Victore *Ipse*, inquit, *claues mortis & inferni habet, qui aperto potestatem suam portas mortis, & inferni in fine aperiet; ibique Diabolum, & sectatores eius siue sine cruciandos includet. Talem ergo differentiam inter mortem, & infernum possumus accipere, vt per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum, per infernum autem, locum tormento destinatum.* Tertio Ioachimus, per claues mortis, & inferni intelligit iura antiqui hostis, quæ habuit in genus humanum, iam inde à mundi principio reddens per seductionem Adæ hominem morti obnoxium, & inferni supplicijs, quæ iura Christus illi per passionem eripuit.

Rupertus. 1. Reg. 2. 6. *Richard. de S. Victore.* *Ioachimus.*

Quartò Primasius, & Ambrosius Ansbertus nomine *mortis* Diabolum intelligunt; nomine autem *inferni* eos, qui Diabolo adhærent iuxta illud Apocalypsis 6. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum.* Et capite 20. *Mors & infernus missi sunt in stagnum ignis ardentis.* Deinde *claues* potestatem Diuini iudicij interpretantur. Istis enim clauibus ad probandam, atque exercendam Ecclesiam, occulta omnipotentis Dei ordinatione reseratur antiquus aduersarius cum suis in persecutione, & ijsdem recluditur, cum satis fuisse respexerit ille, qui aperit. Etenim his clauibus laxatus fuerat, cum Petrum seruili timore negare compulit Redemptorem, & rursum reclusus est cum negatione amarissimè flentem quodammodo de faucibus amisit: his clauibus quotidie reseratur, cum electos tentationibus fatigare permittitur, eisdemque restringitur, cum non super modum, sed ad mensuram ipsas tentationes exaggerare finitur, iuxta illud 1. ad Corinthios 10. *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.* Quintò Pannonius ait Christum habere potestatem supra mortem, quia mors eum detinere non potuit: Supra infernum autem, quia destructis claustris eius, ac repagulis captiuos inde traxit: cum addit habere etiam *claues mortis, & inferni*, quia potestatem habet nostræ mortis, & nostræ resurrectionis.

II.

Primasius. Amb. Ansb. Apoc. 6. 8. Cap. 20. 14. Claues, pro potestate.

1. ad Cor. 10. 13. Pannonius. Mors Christū detinere non potuit.

Explicatur magis quid sit Christum habere claues mortis, & inferni.

SECTIO XIX.

I.

VErum pro maiori huius rei expositione supponimus *claues* hoc loco de omnium interpretum sententia, significare potestatem. Deinde dicimus mortem sumi, primo pro dissolutione animæ & corporis, vt est perspicuum. Deinde pro peccato, quemadmodum docet Philo libro de profugis, expendens

Mors pro dissolutione animæ & corporis. Philo.

illud, Quod lex iubet, *vt homicida voluntarius morte moriatur*, & similes alias locutiones, quæ habentur in sacris literis. *Cur*, inquit, *non modo mori pronuntiat, sed morte mori? quia videlicet mali etiamsi ad extremum pertingant senium, mortui sunt, quod virtuti non viuunt: Probi verò etiam si seiungantur à corpore, in æternum viuunt. Quod enim peccatum mors sit, probari potest ex illo* Ecclesiastici 15. *Ecce posui coram te vitam, & mortem, bonum, & malum. Eodémque sensu dicitur* Psalmo 113. *Non mortui laudabunt te Domine. Caini impudentis fratricidæ mors nunquam in lege inuenitur, imo extat de illo hoc oraculum* Genesis 4. *Apposuit Dominus Deus in Cain signum, ne quis eum inuentum interimeret, cur ita? opinor, quia impietas malum est infinitum, quod semel accensum nunquam extingui potest, in quam quadrat illud Poëticum. Immortale malum nulla delebile morte.* Hæc Philo. De eadem peccati morte est sermo. Ezechielis 18. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, quanquam etiamsi æterna damnatione intelligitur. Idem testatur D. Gregorius lib. 4. Moralium cap. 17. super illa verba capitis tertij. *Obscurent eum tenebræ, & vmbra mortis.* Vbi docet eiusmodi mortem peccatum esse, vt præillo mors corporalis, non mors, sed vmbra mortis appelletur. *Vmbra*, inquit, *mortis mors carnis accipitur, quia sicut vera mors est, qua anima separatur à Deo; ita vmbra mortis est qua caro separatur ab anima. Vnde rectè voce martyrum per Prophetã dicitur* Psalm. 43. *Humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos vmbra mortis. Quos enim constat non spiritu, sed sola carne mori, nequaquam se vera morte, sed vmbra mortis dicunt operiri.*

Ecclesiastici 15. 18.
Psal. 113. 17.
Genes. 4. 15.
Impietas, peremne malũ.
Ezec. 18. 20.
D. Greg.
Solum peccatum, vera mors.
Psal. 43. 20.

II. Tertiò. Sumitur mors pro ipso Diabolo, vt auctor est idem Gregorius, loco paulò ante citato. *Vmbra*, inquit, *mortis etiam imitatio antiqui hostis accipitur. Ipse enim quia mortem intulit, mors vocatur Ioanne attestante, qui ait* Apocalypsis 6. *Nomen illi mors. Per vmbram igitur mortis eius imitatio designatur, quia sicut vmbra iuxta qualitatem corporis ducitur, ita actiones iniquorum de specie imitationis eius exprimuntur.* Sic etiam nonnulli interpretantur illud Esaiæ 28. *Percussimus fœdus cum morte*, id est cum Dæmone. Quarto. Sumitur pro morte sempiterna Psalm. 48. *Sicut oues in inferno positi sunt, mors depascet eos.* Atque hæc est illa mors, quæ appellatur mors secunda, nimirum comparatione mortis corporis iuxta illud Apocalypsis 2. *Qui vicerit non lædetur à morte secunda.* Et Apocalypsis 20. *Beatus qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem.* Quinto, & postremo sumitur pro ea morte, qua quis peccato & vitijs moritur, de qua loquitur Paulus ad Romanos 6. *Consepulti sumus per baptismum cum illo in morte.* Et ad Colossenses 3. *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* De his mortis generibus legendus est D. Ambrosius libro de bono mortis cap. 2. & Diuus Augustinus lib. 13. de Ciuitate Dei cap. 8. & 23. & libro 3. de peccatorum meritis, & remissione cap. 11. Habet igitur Christus *claues mortis*. Primò, quia vitam potest & dare, & eripere. Secundo, quia potest à peccato liberare. Tertio, quia Dæmoni ad tentandum habenas laxat, & contrahit. Quarto, quia potest supplicio sempiterno addicere. Denique quia potest vitam gratiæ conferre, mortem peccatis inferendo. Potissimum tamen videtur sumi hoc loco mors pro morte corporali, vt ita fidelibus Christus metum mortis in Ecclesiæ persecutionibus eripiat, quippe qui norint vitæ omnis spatium mortisque tempus ab ipso esse omnibus mortalibus præscriptum, præcipuè verò fidelibus, & iustis, quorum peculiarem curam habet.

Mors, pro Diabolo.
Esai. 28. 13.
Psal 48 15.
Item pro æterna damnatione.
Apocalyp. 2. 11.
Apoc. 20. 6.
Item & pro morte vitiorum.
Rom. 6. 3.
Coloss. 3. 3.
D. Ambr.
D. August.
Claues mortis cur Christus dicatur habere.
Mors hic pro corporali.

III. Quod verò attinet ad infernum, etiam eius habet claues iuxta omnes inferni acceptiones. Primò enim sumitur infernus pro sepulchro Psalm. 113. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum*, id est mortui, & qui in sepulchris conduntur, laudes tuas non canent: quibus viuentes ad te colendum

Inferni variæ acceptiones.
Psal. 113. 15
Prima, pro sepulchro.

excitem-

excitentur. Vnde statim subijcit: *Sed nos, qui viuimus, benedicimus Domino.* Huc etiam spectat illud Iob 21. *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad infernum descendunt:* vbi inter impiorum fœlicitates ea numeratur, quod citò moriantur, nec longa ægritudine diserucienter, ac tabescant: putabant enim veteres pertinere ad fœlicitatem non longo morbo tabescere, sed statim mori, id quod etiam est perspicuum ex Thren. 4. vbi dicitur, maiorem fuisse pœnam iniquitatis Hierusalem subuersione Sodomorum, cuius rei statim redditur ratio illis verbis: *Quæ fœlicitatis subuersa est in momento.* Audi Prophetam. *Maior effecta est iniquitas populi mei,* (id est, pœna iniquitatis) *peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*: quia videlicet Hierusalem multo tempore passa est obsidionem, captiuitatémque. Idem confirmari potest ex Psalm. 72. vbi de reprobis dicitur. *Non est respectus morti eorum & firmamentum in plaga eorum,* seu vt transtulit Sanctus Pagninus ex Hebræo: *Quia non sunt ligamenta in morte eorum, & sana est fortitudo eorum,* id est, non longa infirmitate detinentur, sed morjuntur quasi sani, & potentes viribus: quòd autem hoc fœlicitatis loco numeretur, exploratum est ex ijs, quæ sequuntur: *in labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur.* Secundò sumitur pro limbo Patrum, Psalm. 15. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem.* Quem locum de Christo interpretatus est D. Petrus Act. 2. Qui ad limbum Patrum secundum animam descendit. Et Gen. 42. *Deducetis canos meos cum dolore ad inferos.* Hoc etiam sensu D. Gregorius lib. 12. Moralium cap. 7 intelligit illud Iob 14. *Quis mihi tribuat, vt in inferno protegas me?* Tertiò sumitur pro loco damnatorum. Esai. 4. *Verumtamen ad infernum detraheris in profundum lacus.* Et Cantic. 8. *Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio: æmulatio,* id est, zelotypia, quæ riualem in rei amatæ possessione non sustinet, similis est inferno. Sicut enim ignis ille tartareus, quem semel corripit, perpetuò torquet, ita zelotypiæ furor, vbi alicuius animum occupauerit, nunquam extinguitur, aut remittitur: sic ferè Glossa hunc locum intelligit: *Dura,* inquit, *sicut infernus æmulatio: quia Dei amor nullis hostium tentamentis, à nostræ salutis cura reuocari potuit, sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur: nec à seueritate suæ sententiæ mutatur: quanto austerior comparatio, eo acrior zelantis eos Domini commendatur affectus.* Quartò, & vltimò, vsurpatur pro ipso Dæmone, vt auctor est Beda in Commentarijs super Prouerbia, vbi docet illo sensu intelligi à plerisque illud capitis trigesimi: *Tria sunt insatiabilia, & quartum nunquam dicit, sufficit, Infernus, Os vuluæ, terra quæ nunquam saturatur aqua, ignis verò nunquam dicit sufficit. Quidam,* inquit, *infernum interpretantur Diabolum, qui insatiabilis sit de seductione humana.* Illud etiam Iob 26. *Nudus est infernus coram illo, & nullum est operimentum perditioni.* Diuus Gregorius de diabolo accipit lib. 17. Moralium cap. 12. *Inferni,* inquit, *& perditionis nomine Diabolum, omnésque damnationis eius socios designauit.* Igitur iuxta has omnes acceptiones dicitur Christus habere claues inferni. Primò, quia potest vitam dare, & eripere. Secundò, quia antiquos Patres ex limbo educit. Tertiò, quia potest æternis supplicijs homines addicere. Postremò, quia potestatem dæmonis pro sua libertate laxat, & contrahit, quemadmodum supra docuimus.

Iob. 21. 13.

Cito mori fœlicitatis genus.

Threnor. 4. 3.

Psalm. 15. 10.

Secunda, pro limbo.

Actor. 2.

Gen. 42. 38.

D. Gregor. Iob 14. 13.

Tertia, pro damnatorum loco.

Esai. 14. 15.

Cant. 8. 4.

Quarta, pro ipso Dæmone.

Beda. Prouerb. 30. 16.

Iob 26. 6.

D. Gregor.

Claues inferni cur Christus dicatur habere.

ARGVMENTVM.

Similiʒ ille filio hominis præcepit superiori capite Ioanni, Vt ostensa sibi mysteria literarum monumentis consecraret, imprimisque, Vt ad septem minoris Asiæ Episcopos, quibus præsidebat, eorúmque nomine ad Vniuersos Ecclesiæ Prælatos diligenter scriberet, quæ ipse dictaret ad Ecclesiarum administrationem pertinentia: id quod præstat duobus capitibus sequentibus, quibus præter eam, quam hactenus explicauimus, Visionem, prima huius operis pars continetur. Nam hoc 2. cap. ad quatuor Episcopos, in 3. ad tres reliquos dantur literæ, quibus sui officij commonentur. Ad Ephesinum autem Episcopum primò scribitur, quoniam is reliquos dignitate anteibat: quia nimirum Ephesus metropolis erat omnium minoris Asiæ Ecclesiarum, & alterum Asiæ lumen, Vt appellat Plinius, clarissima templo illo Dianæ celeberrimo, quod inter septem orbis miracula connumerari meruit, quippe quod ducentis Viginti annis à tota Asia exædificatum, longitudinem habuit quadringentorum Viginti quinque pedum, latitudinem ducentorum Viginti, centum Viginti septem columnis exornatum, sexaginta pedum altitudine, quarum singulæ de singulis Regibus gloriabantur conditoribus, qua de re legendus est Plin. lib. 36. c. 14. propter quam Vrbis celebritatem moratus est in ea Paulus per triennium, Vt refertur Actor. 20. Ioannésque Apostolus sui in Asia Patriarchatus sedem fixit. Non desunt, qui affirment Ioannem primum fuisse Ephesinæ Ecclesiæ Episcopum, cui Timotheus successerit, Vero similius videtur quod ait Eusebius Cæsariensis. lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 4. primum Ephesi Episcopum fuisse Timotheum, quem Paulum in Episcopum consecrasse perspicuum est ex 2. ad Timotheum 1. Ephesique reliquisse ex 1. ad Timotheum 1. Quis autem fuerit hic Episcopus, ad quem modò Ioannes scribit, incertum est, quamuis non sine probabilitatis specie Lyranus in commentarijs huius capitis eum dicat de communi interpretum sententia fuisse eundem Timotheum, cum cuius testata fide ac probitate non multum pugnant ea, de quibus Christus cum Ephesi Angelo expostulat, Vt suo loco dicemus. Denique literæ laudem, increpationem, & comminationem continent.

Ephesus metropolis Ecclesiarum Asiæ.

Dianæ templum ducentis viginti annis ædificatum.

Plinius.

Euseb. Cæs.

Lyranus.

CAPVT SECVNDVM.

ET Angelo Ephesi Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua, qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum: Scio opera tua, & laborem, & patientiam tuam: & quia non potes sustinere malos, & tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inueniſti eos mendaces: & patientiam habes, & sustinuisti propter nomen meum, & non defecisti. Sed habeo aduersum te pauca, quod

quod charitatem tuam primam reliquisti. Memor esto itaque vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac: sin autem, veniam tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris. Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaïtarum, quæ & ego odi. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs, Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradisò Dei mei. Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit primus & nouissimus, qui fuit mortuus & viuit: Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuã, sed diues es: & blasphemaris ab his, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ. Nihil horum timeas quæ passus es. Ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt tentemini, & habebitis tribulationem diebus decem. Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs: Qui vicerit, non lædetur à morte secunda. Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe: Hæc dicit qui habet rhomphęam vtraq; parte acutam: Scio vbi habitas, vbi sedes est satanæ, & tenes nomen meum. Et non negasti fidem meam. Et in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi satanas habitat. Sed habeo aduersus te pauca: quia habes illic tenentes doctrinam Balaã, qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israel, edere, & fornicari: ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaïtarum. Similiter pœnitentiam age: si quò minùs, veniam tibi citò, & pugnabo cũ illis in gladio oris mei. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs, Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum: & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit. Et Angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe: Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco: Noui opera tua, & fidem, & charitatem tuam, & ministerium, & patientiam tuam, & opera tua nouissima plura prioribus. Sed habeo aduersus te pauca: quia permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit Propheram, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de idolothytis. Et dedi illi tempus, vt pœnitentiam ageret, & non vult pœnitere à fornicatione sua. Ecce ego mitto eam in lectum, & qui mœchantur cum ea; in tribulatione maxima erunt, nisi pœnitentiam ab operibus suis egerint: & filios eius interficiam in morte, & scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans renes & corda: & dabo vnicuique vestrum secundum opera sua. Vobis autem dico, & cæteris, qui Thyatiræ estis: Quicunque non habent doctrinam hanc, & qui non cognouerunt altitudines satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus: tamen id quod habetis, tenete donec veniam. Et qui vicerit, & custodierit vsque in finẽ opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga

ferrea, & tanquam vas figuli confrigentur, sicut & ego accepi à Patre meo: & dabo illi stellam matutinam. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO EPHESI.

Cur Episcopi Angeli appellentur?

SECTIO PRIMA.

I.

QVONIAM omnium Ecclesiarum Episcopis, ad quos de mandato Christi scribit Ioannes, Angeli in his literis appellantur, eius appellationis nobis in vniuersum ratio reddenda est. Prima igitur ratio depromitur ex scientia, qua præstare debent: quemadmodum docet Dionysius Areopag. lib. de cæleſti Hierarch. cap. 12. quam rationem complexus est Malach. cap. 2. cùm dicit: *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est.* Quem locum sic interpretatur D. Hieronymus: *Angelus, id est nuntius, Sacerdos Dei verissimè dicitur, quia Dei, & hominum sequester est, eiusque ad populum nuncius voluntatem, & idcirco in sacerdotis pectore Rationale est, & in Rationali doctrina, & veritas ponitur: vt discamus sacerdotem doctum esse debere, & præconem Dominicæ veritatis.* Quibus verbis alludit Hieronymus ad locum illum Exod. 28. *Pones in Rationali iudicij doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram Domino.* Doctrina ponitur propter scientiam, veritas propter synceritatem, vt nihil affingat, sed omnia sic tradat, vt à Deo accepit. Pro doctrina est Hebraicè, אורים Vrim, id est, illuminationes, quia magna sit oportet doctrina prælati, quæ omnes possit illuminare. Pro veritate est תמים tumim, id est, perfectiones, quia magna debet esse in prælato perfectio, & integritas tum vitæ, tum etiã doctrinæ.

Dion. Areopag. Præsent scientia Episcopi, & Sacerdotes.

Malach. 2. 7.

Exod. 28. 30.

In Rationali doctrina & veritas cur ponerentur.

II.

Secunda ratio est. Quia eorum est pacem inter Deum, & homines constituere, & Dei voluntatem hominibus patefacere: quemadmodum dixit Hieronym. loco citato. Vnde est illud Esaiæ 33. *Angeli pacis amarè flebunt.* Quo enim sensu dictum est 1. ad Timoth. 3. *Magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum in spiritu, apparuit Angelis, prædicatum gentibus:* vbi de communi ferè expositione, Angelorum nomine Prælati, & prædicatores intelliguntur, quia Euangelij pacem nunciant. Vtrumque enim locum paulò ante citatum, de prælatis, & prædicatoribus intelligit D. Gregorius præter alios, lib. 34. Moral. cap. 7. quemadmodum & sequentem, qui habetur Iob 41. *Cum sublevatus fuerit,* id est diabolus, *timebunt Angeli, & territi turbabuntur. Extremahic,* inquit Gregorius, *Leviathan damnatio designatur, quæ de hoc mundo per iram iudicij tollitur, qui nunc mira mansuetudinis longanimitate tolleratur, tanto autem pondere terroris exurgitur, vt sanctorum etiam prædicatorum fortitudo turbetur.*

Prælatorum munus.

Esai. 33. 7.

1. ad Timot. 3. 16.

D. Gregor. Iob 41. 16.

Tertia

Tertia ratio. Propter castitatem, quæ in Prælatis, & in omnibus sacerdotibus requiritur: quo sensu intelligendum est illud 1. ad Corinth. 11. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago, & gloria Dei est, mulier autem gloria viri est: ideo debet mulier velamen habere super caput suum propter Angelos.* Vbi per *Angelos*, quidam, Angelos custodes, qui præsunt hominibus, intelligunt. Ita Tertullianus libro de velandis virginibus, Theodoretus, Chrysostomus, Beda in eum locum. Cæterum de sacerdotibus accipit D. Hieronymus, & de Episcopis D. Ambrosius, qui sic locum interpretatur: *Mulier ideo debet velare caput vt in Ecclesia propter reuerentiam Episcopalem non habeat caput librum, sed velamine tectum.* Est igitur sensus. Mulier debet velare caput ob reuerentiam Angelorum, id est Episcoporum, & sacerdotum, qui tantam debent habere puritatem, vt mulieres aperto capite videre reformident. Eandem ob causam Pontifex legali duplici zona cingebatur, vna, qua stringebatur tunica linea, altera, qua cingebatur hyacinthina: quia Episcopus duplicem debet præ alijs habere castitatem. Quarta ratio propter contemplationem. Propterea enim ille Pontifex tunica hyacinthina induebatur, quæ cælestem colorem referebat.

III. 1. ad Corint. 11. 7. *Tertull. Theodor. Beda. Chrysost. D. Hieron. D. Ambros. Castitas prælatorum. Eorundem cotemplatio.*

Quinta ratio. Propter sedulam gregis custodiam iuxta illud Psalmi 90. *Angelis suis Deus mandauit de te, vt custodiant te in omnibus vijs tuis.* In cuius rei typum, significationem, omnes Episcopi præter Romanum, habent baculum: Romanus enim baculum non habet, vt significetur eum non habere certam alicuius Ecclesiæ Catholicæ administrationem. Sexta. Propter Angelicam vitæ sanctitatem, qua debent excellere, quod argumentum fusè persequitur D. Gregorius lib. 1. Epistolarum indictione 9. cap. 24. vbi inter alia. *Omni cura*, inquit, *vigilandum est, vt rector cogitatione sit mundus, operatione præcipuus, discretus in silentio, vtilis in verbo, præ cunctis contemplatione suspensus, singulis compassione proximus, bene agentibus per humilitatem socius, contra delinquentium vitia per zelum iustitiæ erectus.* Septima & postrema. Propter promptitudinem ac diligentiam in munere suo obeundo, Diuinisque mandatis exequendis. Idcircò enim Angeli alati, & discalceati pinguntur, quemadmodum docet Dionysius Areopagita libro de cælesti Hierarchia, cap. 15. alati, inquam, propter velocitatem, discalceati verò, tum ob eandem causam, tum etiam quia, vt ait Dionysius: *Omnis terrenæ labis expertes sunt.*

IIII. *Psal 90. 11. Baculum cur habeant omnes Episcopi, præter Romanum.*

Qualis Prælatus esse debeat ex D. Gregor. Dion. Areo. Alati, & discalceati cur pingantur Angeli.

Angeli Ephesi laudes commemorantur, in eóque Episcopi partes describuntur. Primùm expenditur literarum inscriptio, & cur prius laudetur, quàm reprehendatur, deinde illa verba explicantur: *Scio laborem tuum, & patientiam tuam.*

SECTIO II.

NOTANDA est primò epistolæ ad Ephesi Angelum quasi inscriptio, quæ huiusmodi est. *Hæc dicit, qui tenet septem stellas in dextera sua; qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum.* Quæ inscriptio propterea præmittitur, vt nimirum, quemadmodum annotauit Richardus de sancto Victore, fiduciam Christus præbet peccantibus, ac si dicat; si quis superiorem gradum amiserit, & per negligentiam de pristina perfectione decíderit, non desperet, quia ego septem stellas etiam post commissam negligentiam teneo, id est, eos qui peccarunt, si pœniteant minimè desero. Etenim hi Episcopi, qui per *stellas*

I. *Rich. Vict. Pœnitentes non deserit Deus.*

significantur negligenter se gesserant, & tamen eos Christus adhuc in dextera tenebat, & in medio suarum Ecclesiarum ambulabat. Aliter Rupertus eandem inscriptionem expendit, hoc sensu; Is qui tenet stellas in dextera sua, easdem vigilanter attendit, ne forte pro ipsa claritate veniat alicui pes superbiæ : vndè & subditur; *Qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum* : ac si dicat, qui in medio vestri ambulans singulorum corda & renes inuestigat: etenim candelabra septem, septem Ecclesiæ sunt; cùm ergo in medio candelabrorum ambulat, lumen singulorum intuetur, quantum luceat, ne forte sine oleo charitatis, sine operibus dilectionis fumiget fides mortua.

Rupertus.

II. Secundò. Notandum est prius laudari Episcopum Ephesi, quàm increpetur, vt laudibus quodammodo delinitus patienter increpationem audiat: quo etiam artificio vsus est Apostolus 1. ad Corinthios 11. *Laudo vos fratres, quòd per omnia mei memores estis, & sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis:* & paulò post: *hoc autem præcipio non laudans, quod non in melius, sed in deterius conuenitis, &c.* Et 1. ad Corinthios 11. Eos reprehensurus priùs laudauit; *Gratias*, inquit, *ago Deo meo semper pro vobis, in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, ita vt nihil desit vobis in vlla gratia:* tunc verò subiungit; *Obsecro autem vos fratres, vt idipsum dicatis omnes, & non sint in vobis schismata: significatum est enim mihi de vobis, quia contentiones sunt inter vos. Vnusquisque dicit, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo.* Quã Pauli in reprehendendo dexteritatem expendes D. Gregorius homilia 11. in Ezechielem, hoc eleganti illustrat exemplo. *Vt peritus*, inquit, *medicus vulnus secandum videns: sed ægrum timidum esse conspiciens diu palpat, & subito percutit.* Imò obseruat Rupertus in hunc locum artificiosam sermonis dispositionem, nec enim duntaxat priùs laudatur, quàm reprehenditur, sed rursus post reprehensionis admonitionem, & commination em laudatur illis verbis. *Sed hæc habes quia odisti facta Nicolaitarum quæ & ego odi.* Itaque Christus reprehensionis amaritudinem, ne nimis offenderet, collaudationis dulcedine circumliniuit, magnum & imitandum magisterium spiritus Dei, corripere quidem, quæ emendatione indigent, sed inter corripiendum, & priùs & posteriùs collaudare si quæ bene dicta sunt, vel acta ab eodem qui in alijs corripitur, quatenus quoad fieri potest teneatur benevolus, & non refugiat confusus, aut exterritus audire non sustinens peccatoris animus, id quod præstitit Samaritanus ille, qui eius, qui incidit in latrones, vulneribus non solùm mordax vinum, sed etiam lene oleum infudit.

1. ad Cor. 11. 2.

Cur laudetur prius, quàm increpetur. Ephesi Episcopus.

1. ad Corint. 1. 4.

D. Gregor.

Rupertus.

Reprehensionis amaritudo laudibus delinitur.

III. Tertiò. Primum quod in Angelo seu Episcopo Ephesi laudatur, est labor. *Scio*, inquit, *laborem tuum*, quem videlicet sustines in administratione Episcopatus, & quia non satis est labores ferre, nisi patienter tolerentur, additur. *Et patientiam tuam.* Rectè autem patientia in Episcopo commendatur, ne videlicet succumbat laboribus ac molestiis, quæ in Ecclesiastica administratione deesse non possunt, vndè animalia illa Ezechielis, quæ Galfridius apud Sixtum Senensem libro 2. suæ Bibliothecæ typum fuisse prælatorum existimauit, faciem etiam bouis habebant, ad hoc ipsum significandum. Est enim bos laboriosum animal, & laboris patiens. Patientiam citharam appellauit Augustinus in illud Psalm. 42. *Confitebor tibi in cithara Deus, Deus meus: Quid est*, inquit Augustinus, *in cithara confiteri, & in psalterio? vtrumque organum manibus portatur & tangitur, sed psalterium de superiori parte habet testudinem, illud scilicet tympanum, & concauum lignum, cui chordæ innitentes resonant; cithara verò idem lignum concauum & sonorum ex inferiori parte habet. Quando igitur ex præceptis Dei aliquid facimus & non patimur, psalterium est: faciunt enim ita & Angeli, cùm aliquid autem patimur tribulationum, quia non patimur*

Patientia cõmendatur in Episcopo. Galfridus.

Augustin. Psal. 42. 4.

Citharizat, qui patitur, ex Aug.

mur

mur nisi exinfectori parte, id est, ex eo quod mortales sumus, citharæ est, cantamus & citharizamus, sic cùm dicebat Apostolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, citharæ sonabat, ex infectori quidem parte, sed tamen dulciter, omnis enim patienda dulcis est Deo, si autem in tribulationibus defecerit, citharam fregisti.* Hæc Augustinus. Non frangebat sanè patientiæ citharam Paulus, qui dicebat 1. Corinthior. 4. *Maledicimur, & benedicimus, persecutionem patimur, & sustinemus, blasphemamur, & obsecramus, tanquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.* Quoloco imprimis aduerte, illud *purgamenta huius mundi*, significare, sanctos haberi à malis, & sceleratis hominibus, tanquam fæces, & immundicias huius mundi, quibus videlicet de medio sublatis putant mundum purgari, quasi purgamentis, & fæcibus è domo cùm verritur cimetis. Deinde emphasim habet illud *omnium peripsema*, est autem περίψημα Græcè vel puluis quem calcamus, vel soleæ suppactum corium, vel illud quod in mare iactatur, vt nauis sit incolumis, vel reticulum quo ludentes scabstergunt, quibusdam omnis scoria, alijs omne illud, quod apud nos nauci & nihil est, velut quisquiliæ, vel certè omne ramentum, & quicquid limando deteritur, περιψάω enim radere, & limare significat: denique dici omne illud potest, quod pedibus calcamus: talis igitur cum putaretur à sceleratis, & improbis hominibus Apostolus, patienter eam de se existimationem; & reliquas omnes persecutiones tolerabat, nec in medio laborum positus vnquam patientiæ citharam deposuit, nedum fregit.

Ad Rom. 5. 3. Citharam frangit, qui tribulationibus deficit.

1. Cor. 4. 12.

Sancti habentur à malis tanquam mundi fæces.

Pauli patientia.

Zelus Ephesini Episcopi laudatur illis verbis: *Et quia non potes sustinere malos.*

SECTIO III.

LAVDATVR etiam zelus Episcopi Ephesini, quo diuinam gloriam quærebat, cum dicitur. *Et quia non potes sustinere malos*, iuxta illud Psalm. 68. *Zelus domus tuæ comedit me*, Aduerte autem non laudari hic Episcopum Ephesi, quòd iniurias sibi à prauis hominibus illatas ferre non posset, sed quòd eorum peccata non dissimularet, quin potiùs pro ratione officij acerrimè insectaretur, id quod ad Prælatorum munus præcipuè pertinet. Vnde ad Ezechielem dictum est capite 3. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam.* In quem locum D. Hieronymus docet gratiæ esse aliquando impudentiæ improborum hominum resistere, & frontem fronte concutere. Et D. Gregor. homil. 10. super Ezechielem, *Ille*, inquit, *esse veritatis defensor debet, qui quod rectè sensit, loqui nec metuit, nec erubescit.* Zelum hunc se habere fatebatur Helias, cùm respondebat Domino 3. Regum 19. *Zelo zelatus sum pro Domino Deo exercituum, quia dereliquerunt pactum Domini filij Israël, altaria tua destruxerunt, & c.* effectumque eius zeli demonstrauit, cùm Prophetas Baal interfecit. 3. Regum 18. Elegantem huius rei figuram habes apud Ezechielem cap. 4. vbi iubetur Propheta sumere sartaginem ferream, & ponere illam instar muri ferrei inter se, & ciuitatem depictam in latere, & obfirmare faciem aduersus ciuitatem, hoc est, vrbem Hierosolymitanam in illo latere depictam, vultu irato, & minaci aspice, quod exponens D. Gregorius homil. 12. super Ezechielem. Docet per sartaginem in qua ebus frigitur, significari zelum, quo Prælati & Doctoris animus frigitur, cùm aliquos videt æterna deserere, & rebus temporalibus delectari. Quo sensu dicebat 2. ad Corint. 11. *Quis infirmatur, & ego non in-*

1. *Psal. 68. 10.*

Subditorum vitia insectetur Prælati. Ezech. 3. 8. D. Hieron. D. Gregor.

3. Reg. 19. 10. 14. Heliæ zelus. 3. Reg. 18. Ezech. c. 4.

D. Gregor. Prælatorum zelus.

2. ad Cor. 11. 29.

Cor Pauli animarum zelo succensum. 2. Petr. 2. 7.

firmor? Quis scandalizatur, & ego non vror? Ipse suum cor, inquit Gregorius, quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat, in quo amore virtutum contra vitia ardebat. Huc pertinet illud 2. Petri 2. quod Petrus de Lot sanctissimo dicit: iustum Lot oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione eripuit, aspectu & auditu iustus erat. Quibus postremis verbis, quantum Lot Sodomitarum sceleribus præ diuini honoris zelo cruciaretur, explicauit Apostolus, significat enim illum, cùm oculorum, auriúmque puritate præstaret, ab omnique turpitudine abhorreret, grauiter discruciatum fuisse, quod viuens inter scelestos illos, nefariósque viros cogeretur quotidie videre & audire nefanda illa facinora, quæ per summam impudentiam contra Deum committebantur, hoc enim est, *aspectu & auditu* iustum esse: quod adhuc magis explicatur, cum subiungitur, *Habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.*

Lot sanctitas & Zelus.

II. Sanctorum zelus quàm gratus Deo. Leuit. 6.

Quantum verò hic zelus, quo sanctæ mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex 6. capite Leuitici, vbi simila in sartagine oleo conspersa frigitur, & offertur calida in odorem suauissimum Domino. Simila enim in sartagine frigitur, cum mens iusti per zelum sancti amoris crematur, quæ conspergi oleo præcipitur, id est charitati & misericordiæ misceri, quæ in conspectu Dei ardet, & lucet, amat enim vir iustus eundem ipsum, quem insequi videtur, vndè & calida offerri præcipitur, quia si amorem zelus nostra habet, simila, quæ de sartagine offertur, calorem amisit. Obstupescere autem faciem aduersus ciuitatem, est clementiorem se non ostendere ad eos, qui corrigi negligunt, iuxta illud Ecclesiastici 7. *Filiæ tibi sunt, serua corpus illarum, & non ostendas faciem tuam ad illas.* Legendus est etiam D. Ambrosius sermone 18. in Psalm. 118. in illa verba. *Tabescere me fecit zelus meus, quia obliti sunt verba tua inimici mei.* Vbi zelum Phines expendit. de quo dixit Dominus. Numerorum 25. *Phines filius Eleazari sedauit furorem meum, eo quod amulatus est zelum meum: ecce ego do illi testamentum pacis, &c.* Additque ibi D. Ambrosius eos, qui zelum habent, omnes sibi inimicos putare, qui sunt hostes Dei iuxta illud Psalm. 138. *Nonne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, & inimici facti sunt mihi.* Vbi aduerte illud, *Perfecto odio oderam illos*, dupliciter posse exponi, vno modo, vt perfectum odium idem sit, quod capitale, & maximum. Altero, vt illud dicatur odium perfectum, quod vitia, non naturam persequitur: & quod zelo aduersus ipsam improbitatem, non autem ex vltionis & vindictæ affectu, & cupiditate oritur. Ad vtrumque enim sensum referri potest, quod est Hebraicè *Perfectione odij*, posteriorem expositionem secutus est Theodoretus, & D. Augustinus. *Oderam*, inquit, *in eis iniquitates eorum, diligebam conditionem tuam.* Hoc enim est perfecto odio odisse, vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas.

Ecclesiastici 7. 26. Seuerè tractandi, qui correctionem negligunt. D. Ambros. Psalm. 1. 8. 139. Num 25. 7. Psal 138. 21. Odium perfectio, quod. Theodoret. Augustinus.

III. D. Gregor. Vitia odio habenda, non homines. Exod. 32. Mat. 10 34.

Eodem modo exponit Diuus Gregorius 3. part. Pastoralis curæ, admonit. 23. *Inimicos*, inquit, *Dei perfecto odio odisse est, & quod facti sunt diligere, & quod faciunt, increpare. Itaque tantum Propheta hoc velut in hostiam Deo obtulit, quod contra se pro Domino prauorum inimicitias excitauit*: sequitur enim, *& inimici facti sunt mihi. Hinc est quòd tribus Leuitica assumptis gladijs per castrorum media transiens, quia feriendis noluit peccatoribus parcere, dicta est munus Deo consecrasse.* Exodi 32. *Hinc per semetipsam veritas dicit* Matth. 10. *Quid putatis, quia pacem veni mittere in terram? non veni pacem mittere, sed gladium.* Deinde monet omnes Gregorius, *vt eandem pacem dilectione integra intrinsecus teneant, quam per inuectionem vocis extrinsecus turbant, quod vtrumque se testatur seruasse Regius vates, cum ait* Psalm. 119. *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus, cum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

gna : me gratis. Ecce loquens impugnabatur, sed tamen impugnatus, erat pacificus, quia nec [illegible]anientes cessabat reprehendere, nec reprehensos negligebat amare : idcirco etiam Paulus ait ad Romanos 12. *Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: hortaturus enim fideles, vt pacem cum omnibus haberent, præmisit, dicens si fieri potest, & subiunxit, quod ex vobis est. Difficile quippe erat, vt si male acta corriperent, habere pacem cum omnibus possent, rectè itaque ait quod ex vobis est: ac si dicat, quia pax ex duarum partium consensu subsistit, si ab eis qui corripiuntur, expellitur, integrè tamen in vestra, na- corripitis, mente teneatur. Vndè* 2. ad Thessalonicens. 3. *Si quis non obedit verbo nostro per epistolã, hunc notate, & non commisceamini cum illo, vt confundatur, & statim subdit: & nolite vt inimicum existimare illum, sed corripite vt fratrem : quasi dicat, pacem cum eo exteriorem soluite, sed interiorem circa illum medullitus custodite.* Hactenus Gregorius.

Psalm. 119 7 *Amet quos reprehendit prælatus.*

Ad Rom. 12. 18.

2. *ad Thess.* 3. 14.

Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & quòd prælati subditorum virtutem probare debeant.

SECTIO IIII.

I. IN laudem Angeli Ephesini dicitur: *Tentasti eos, qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt, & inuenisti eos mendaces.* Non satis est Episcopo non posse sustinere apertè malos, sed præterea debet simulatam nonnullorum sanctitatem tentare, & probare: horum enim malitia, tantò est periculosior, quantò occultior. Itaque non posse sustinere manifestè malos ad zelum spectat, vt diximus: tentare autem *eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt*, ad cautelam prudentiæ pertinet. Quod verò ad historiam attinet, surrexerunt eo tempore Ephesi pseudoapostoli, quos Ioannes 1. sua Canonica cap. 2. & 4. Antichristos appellat, in quibus erant Ebion, Cherinthus, & Valentinus: quorum videtur meminisse Paulus 2. ad Corinth. 11. cùm ait: *Eiusmodi pseudoapostoli operarij subdoli transfigurantes se in Apostolos Christi.* Hi enim tum doctrinæ, tum sanctitatis simulatione sese malitiosè insinuabant, & Ecclesiæ tum doctrinam, tum sanctitatem furtim sub speciosa Apostolorum nomine, destruere moliebantur: hos igitur dicitur Ephesi Episcopus tentasse, & tum doctrina, tum vita mendaces inuenisse.

1. *Ioan.* 2. & 4. *Ebion, Cherinthus, Valentinus, pseudoapostoli.*

2. *ad Cor.* 11. 13.

II. Illud hoc loco est obseruandum ad prælati officium pertinere, virtutem suorum probare, verá-ne sit ac simulata, id quod Dominus conceptis verbis dixit ad Hierem. cap. 6. *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum: omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter, æs & ferrum, vniuersi corrupti sunt: defecit sufflatorium, in igne consumptum est plumbum, frustra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ. Argentem reprobum vocate eos, quia Dominus proiecit illos.* In quem locum aduertendum est, primò cum Rabbano Mauro, pro eo quod nos habemus *robustum*, esse in Hebræo מבצר Mitbsar, quod nomen vel munitum iuxta Aquilam, vel clausum atque circundatum iuxta Symmachum, & Septuaginta, instar nimirum vrbis fortissimæ, vt nullas populi pertimescat insidias, vbi imprimis vides Hieremiam appellari *probatorem* populi, quasi alicuius metalli, vtrum videlicet verum sit, an adulterinum. Deinde significari populi illius malitiam, qui nulla ratione purgari potuit: hoc enim indicat illud, *Malitiæ eorum non sunt*

II. *Probandi à prælato subditi.*

Hierem. 6. 27.

Rabb. Maur. Varia Hebraici nominis interpretatio.

D Thom. Iudæorum malitia non consumatur.

consumptæ. In quem locum Diuus Thom. *Ærgentum*, inquit, *admistum plumbo in fornace ponitur, & sufflante argentario faces consumuntur, argentum purgatur, & plumbum minuitur. Isti autem positi in fornace tribulationis, consumptis malis quasi plumbo non sunt correcti, Vnde subditur: frustra conflauit conflator.* Pro cuius loci maiori expositione sciendum est, cum metalla sunt adulterata alienæ materiæ permistione, dicere eis plumbum miscere, vt in conflatione fæces secernantur: plumbum enim metallum purgat, fæces ab eo separans. Vnde plerique, in quibus est Hugo Cardinalis allegoricè hunc locum exponentes aiunt, humanitatem Christi per plumbum designari, quæ in fornace passionis consumpta est, vt omnes peccatorum fæces à nobis separaret, & tamen iure optimo conqueri potest, quod malitiæ non sunt consumptæ, & quod frustra conflator conflauerit, eo quod pauci purgati fuerint. Qua de re ipse per Esaiam conqueritur cap. 49. *In vacuum laboraui, sine causa consumpsi fortitudinem meam.*

Hugo Card. Humanitas Christi in passione plumbo comparatur.

Esai. 49 4.

III. Prælatus subditorum probator, & cōflator.

Sed vt ad institutum reuertamur, ex loco Hieremiæ citato exploratum habemus, Episcopum, & Prælatum probatorem, & conflatorem appellari subditorum, quia nimirum eos vt metalla in probationis fornace debet tentare, num verum sint, probatúmque argentum, an potius adulterinum, etenim interdum accidit, vt qui argentum videbantur, in scoriam toti abeant, sicut isti pseudoapostoli, qui Apostoli videbantur, & non erant, quod etiam reperisse testatur Dominus in Iudaico populo Ezechiel. 22. *Versa est mihi domus Israël in scoriam, omnes isti æs & stannum, & ferrum, & plumbum in medium fornacis scoria argenti facti sunt.* De hoc etiam argumento differit Diuus Gregorius 2. parte. Pastoralis curæ cap. 10. *Nonnulla*, inquit, *prælato sunt subtiliter, & occultè perscrutanda, vt quibusdam signis erumpentibus Rector in subditorum mente, omne quod clausum latet, inueniat. Vnde recte ad Ezechielem dicitur cap. 8. Fili hominis fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt: & ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israël depicta erant in pariete. Per Ezechielem*, inquit, *præpositorum ordo significatur: per parietem duritiesubditorum. Quid ergo est in pariete foramen facere, nisi acutis inquisitionibus duritiem cordis aperire, quasi verò ingreditur, vt abominationes aspiciat, que disensiis quibusdam signis exterius apparentibus, ita corda subditorum penetrat, vt cuncta ei, quæ illicitè cogitantur, innotescant. In reptilibus cogitationes omnino terræ significantur: in animalibus verò iam quidem aliquantulum à terra suspensæ, sed adhuc terrenæ mercedis præmia requirentes: vniuersa verò idola domus Israel depicta erant in pariete, quia dum exteriorum rerum intrinsecus species attrahuntur, quasi in corde pingitur, quicquid fictis imaginibus quasi deliberando cogitatur.*

Ezec 22. 18 Populus Iudaicus, scoria.

D. Gregor. Ezech. 8. 8. Subditorum etiam cogitationes innotescant prælato.

De Episcopi Ephesini patientia.

SECTIO. V.

I. Rich. de S. Vict.

COmmendatur eius patientia, cùm dicitur: *Et patientiam habes.* Primò in persecutionibus propter iustitiam ferendis, vt exponit Rich. de S. Victore. Secundò, in sustinendo labore disputationum contra falsa pseudoapostolorum dogmata, vt vult Rupertus. Tertiò, vt alij in illis diu expectandis ad pœnitentiam, quæ est creberrima patientiæ in sacris literis acceptio, & huic loco valde consentanea, vt Matth. 18. *Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi* Et ad Rom. 2. *An diuitias bonitatis eius, & patientiæ, & longanimitatis contemnis?* Hoc sensu dicitur Deus in sacris literis patiens, vt Esaiæ 42. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut*

Rupertus Matth. 18. 26. 29.

Ad Ro. 2. 4. Psal. 42. 14

sui, sicut parturiens loquar. Et Ioelis 2. *Conuertimini ad Dominum Deum vestrum, quia benignus, & misericors est, patiens, & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Et Nahum 1. *Dominus patiens, & magnus fortitudine.* Quo loco *patiens*, est Hebraicè *Erecapaim*, id est, *latus naribus*, Græcè μακρόθυμος, id est, *longanimis*, Chaldaicè, *longè propellens iram*, quibus omnibus verbis significatur diuina patientia. Etenim qui angustis sunt naribus, citiùs fumos concipiunt ex cordis æstu ascendentes, & cum impetu efflant, propter meatuum angustias: at verò quo latiora sunt nasum foramina, eo plus frigidi aeris concipitur ad refrigerandum cor, eiusmodique homines sunt natura placidiores, atque adeo patientiores. Hac patientia dicuntur Romani imperium orbis obtinuisse, quemadmodum legimus 1. Machabæorum 8. *Possederunt omnem locum consilio suo, & patientia.* Vbi Græcè quemadmodum iam diximus, pro *patientia* est μακροθυμία, id est, longanimitate, quod quamuis Glossa interpretetur de tolerantia laborum, qui in bello ferantur, necesse est: possumus tamen per macrothymiam eam longanimitatem intelligere, qua Romani sic ferebant Reges, rebellésque populos, vt eos non statim penitus destruerent, sed ad faciendam vltrò deditionem generosè expectarent. De hac etiam patientia accipi illud potest, quod dicitur Prouerbiorum 14. *Qui patiens est, multa gubernatur sapientia, qui autem impatiens est exaltat stultitiam suam*: seu, vt habent Septuaginta, *Patiens vir multus in prudentia, at impatiens foris stultus.* Quo loco pro *patiens*, est Græcè μακρόθυμος, id est, longanimis, pro *impatiens* verò ὀλιγόψυχος, id est, vt ita loquamur, angustanimis. Hebraicè est, *qui breuis est spiritu.* Illud verò quod subiungitur, *exaltat stultitiam suam*, hunc sensum efficit, stultitiam suam manifestam facit, quod enim in sublime tollitur, omnibus fit conspicuum, aut *exaltat stultitiam suam*, id est, magnam ostendit stultitiam. Igitur hoc loco commendatur Episcopus Ephesi, non solum quod patiens laborum fuerit, sed etiam quod longanimis in sustinendis, & expectandis peccatoribus ad pœnitentiam, quæ virtus maximè est in quolibet principe, & prælato necessaria, vt patientia sua, & longanimitate subditos etiam feroces & rebelles conetur dissimulando, & expectando emollire, & quodammodo cicurare. Id quod ipsius Dei exemplo, prælatis commendat Diuus Gregorius 2. par. Pastoralis curæ, cap. 10. exponens illud Esaiæ 57. *Mentita es, & mei non es recordata: neque cogitasti in corde tuo, quia ego tacens, & quasi non videns.* In quem locum hæc habet Gregorius. *Dissimulauit ergo culpas, & indicauit, quia & contra peccantem tacuit, & hoc ipsum tamen quia tacuerit dixit, nonnulla enim vel apertè cognita maturè toleranda sunt, cum videlicet rerum minimè opportunitas congruit, vt apperte corrigantur: nam secta immaturè vulnera deteriùs inferuescunt, sed cum tempus subditis ad correptionem quæritur sub ipso culparum pondere patientia præsulis exercetur. Vnde bene per Psalmistam* dicitur Psalm. 128. *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores. In dorso quippe onera sustinemus, supra dorsum igitur suum fabricasse peccatores conqueritur: ac si apertè dicat, quos corrigere neque quasi superimpositum onus porto.*

Ioel 2. 13. *De patientia in expectandis peccatoribus ad pœnitentiam.*

Nahum 1. 3.

1. Mach 8. 3. *Patientia imperium orbis obtinuerunt Romani.*

Glossa.

Prou. 14. 26.

Commendatur Ephesi Episcopus à longanimitate.

D. Gregor. Esai. 57. 11.

Subditorum defectus aliquando maturè tolerandi Psalm. 128. 3.

Commendatur Ephesi Angelus, quod Nicolaitarum facta oderit.

SECTIO VI.

COmmendatur postremò Episcopus Ephesinus, quod oderit facta Nicolaitarum, illis verbis: *Sed hoc habes quod odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.*

quod vt intelligatur, sciendum est Nicolaum vnum fuisse ex septem illis Diaconis plenis Spiritu sancto, & sapientia, quos Apostoli elegerunt, & consecrarunt, vt pauperum curam haberent, quemadmodum refertur Actorum 6. Hic igitur Nicolaus defluxit ab Ecclesia, & in turpissimas lapsus est hæreses, vt referunt Irenæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 27. Tertullianus libro de Præscriptionibus aduersus hæreticos, D. Hilarius canone 25. in Matthæum, Epiphanius hæresi 25. & D. Hieronymus in epistola ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ: *Nicolaum*, inquit, *respice, quem Dominus in Apocalypsi sua damnat sententia, qui tam turpia, & nefanda commentus est, vt Nicolaitarum hæresis ex illa radice nascatur*: cuius mutationis occasionem eam tradit Epiphanius loco citato. Quod videlicet cum ordinatus Diaconus ab vxore, quam pulchram habebat, se se continuisset, postea tamen à concupiscentia superatus ad eam iterum reuertit: propter quod cum reprehenderetur ab Apostolis, turpem hæresim excogitauit: necessarium videlicet esse ad salutem libidini operam dare. Alij apud Clementem Alexandrinum libro tertio Stromatum aiunt, cum Nicolaus pulchram haberet vxorem, eique ab Apostolis fuisset obiecta zelotypia, in medium adducta muliere permisisse, vt cui vellet nuberet, tunc multos eius factum, ac dictum absolutè interpretantes dixisse, licitum esse impudenter, & effusè fornicari. Quanquam Clemens eo loco innuit Nicolaum culpa vacasse, quod etiam approbat Eusebius Cæsarienſis libro tertio historiæ Ecclesiasticæ, cap. 23. & Theodoretus libro tertio de fabulis hæreticorum, id quod etiam insinuat D. Ignatius in epistola ad Trallianos, & in epistola ad Philadelphios: imo Nicolaum vt virum probatæ fidei, auctum honore ab Apostolis, Samaritanorumque Episcopum creatum testantur Hippolytus, cuius refertur liber de Septuaginta duobus discipulis, & Dorotheus in Synopi, vt nimirum, non videatur improbabile Nicolaïtarum nomenclaturam, solo specioso prætextu à Nicolao ortam esse: in quem Nicolaïtæ hæretici originem suam referre conati sint ob aliquam hæreseos notam, quæ propter vxoris zelotypiam illi per speciem affingi potuerit, quamquam D. Hieronymus loco proximè citato diserte testatur Nicolaum turpia quædam, ac nefanda asseruisse. Verum quicquid sit de Nicolao, illud certum est Nicolaïtas hæreticos fuisse insignes. Primum enim negarunt diuinitatem Christi, quemadmodum auctor est D. Ignatius epist. 9. & Irenæus libro tertio contra hæreses, cap. 11. quos videtur notasse Iudas Apostolus, cùm ait: *Subintroierunt quidam homines, qui olim præscripti sunt ad hoc iudicium, impij: Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum Dominatorem, & Dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Deinde asseruerunt licitum esse fornicari, vt affirmat Diuus Ignatius loco citato: addens eosdem beatitudinem in voluptate collocasse. Denique Irenæus ibidem tradit eos præter fornicandi licentiam, nulla habita distinctione idolothita, vt gentes comedere consueuisse. Cæterum Nicolaïtæ, vt affirmat Eusebius eodem loco modico tempore durarunt, pertæsique falsi Nicolaïtarum nominis, pulcherrimo nomine se Gnosticos appellarunt. Tandem more hæreticorum à seipsis dissidentes, nouáque hæresum monstra excogitantes, non tantum Gnostici dicebantur, sed etiam Phibionitæ, Stratiotici, Leuitici, Barbonitæ. Qua de re legendus est Epiphanius in suo Panario hæresi vigesimaquinta. Diuus Augustinus libro de hæresibus, capite quinto, & ex recentioribus Cæsar Baron. doctus & diligens auctor in suis annalibus Ecclesiasticis, anno Christi sexagesimo octauo. Quod igitur huiusmodi hæreticos Episcopus Ephesinus detestaretur, commendaturhoc loco. Est enim Episcopi proprium cum hæreticis bellum gerere, eósque omnino

Actor. 6. *Nicolai Diaconi lapsus.* *Irenæus.* *Tertull.* *D. Basilius.* *Epiphan.* *D. Hieron.* *Eiusdem lapsus occasio.* *Clem. Alex.* *Euseb. Cæs.* *Theodor.* *D. Ignat.* *Hippolytus.* *Dorotheus.* *D. Hieronym* *Nicolaitæ.* *Nicolaitæ hæretici insignes.* *D. Ignatius.* *Irenæus.* *D. Ignatius.* *D. Irenæus.* *Eorundem turpis hæresis.* *Nicolaitarii varia nomina.* *Epiphan.* *D. August.* *Cæsar. Bar.*

nino execrari. Simul etiam iudicatur eius castitas, cum Nicolaïtarum facta, in quibus præcipua erat turpitudo, execraretur, quæ Deus etiam dicitur odisse, eò quòd maximè libidinem detestetur. *Ephesinus ſ. copi castita.*

Quænam sint illa, de quibus Christus cum Episcopo Ephesi expostulat, cum dicitur, *Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquisti.*

SECTIO VII.

I.

HÆc est secunda epistolæ pars, quæ reprehensionem continet illis verbis cõprehensam. *Sed habeo aduersum te pauca, quòd charitatem tuam primam reliquisti.* Quanquam *pauca* non habet Græcus contextus, nec legit Arethas, nec verò legendum iam est, siquidem in editione Vaticana Sixti quinti pontificis maximi iussu recognita, atque edita, ea vox expuncta est. Quod verò attinet ad literalem sensum, plerique existimantes sermonem hîc esse de amissione charitatis per lethalem culpam, quã tamen nolũt agnoscere in hoc episcopo Ephesino, quem videlicet paulò ante Christus mirificis laudibus extulerat, in quibus illa est præcipua, quòd non defecisset, aiunt dici hoc loco reliquisse *charitatem*, non in sua ipsius persona, sed in subditis, iisque non omnibus, sed plurimis, quam expositionem tuentur Beda, Primasius, Ambrosius Ansbertus. Cæterum extorta plane est, à contextu literæ non mediocriter abhorrens, cum eodem tenore, & orationis nexu laudes, & reprehensio episcopi contineantur, vt vel neutrum, vel vtrunque ad eandem Ephesini Angeli personam referendum sit. Præterea illud, quod in commination subiungitur, *sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo*, planè indicat cum ipsa episcopi persona sermonem esse, quippe quem, nisi pœnitentiam agat, episcopatu amouendum Christus enunciat. Igitur ad personam episcopi hæc omnia referenda sunt, tunc verò pro certo statuendum est, hunc episcopum non amisisse charitatem, sed de charitatis feruore nonnihil remisisse, quod vel ex ipso contextu videtur perspicuum: nec enim dicitur, *quod charitatem reliquerit*, sed *quod charitatem primam*, & paulò inferiùs prima opera iubetur facere, ex quo argumentatur Richardus de sancto Victore, hunc episcopum in gratia quidem accepta perstitisse, sed nimis securè vixisse, quædamque oscitanter egisse, itáque à culmine perfectionis ad inferiorem virtutis gradum per incuriam delapsum fuisse. Eiusdémque sententiæ sunt Arethas, Ioachimus, Lyranus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Dionysius Carthusianus: nec verò aliud videtur sentiendum de episcopo honoris diuini zelo inflammato, laborisque, & persecutionum, in quibus non defecisse prædicatur, patientissimo, præcipuè verò si is Timotheus fuit Pauli discipulus, eíque charissimus, quod non esse improbabile superiùs indicauimus. *Beda, Primas. Amb. Ansb. Prima sententia, quæ reiicitur. Remisit de charitate Episcopus Ephesi, non amisit. Richar. Vict. Arethas. Ioachimus. Lyran. Pannon. Hugo Card. Dion. Carth.*

II.

Iam illud quæres, quænam fuerit ea negligentia, cuius arguitur. Richardus generatim loquitur, Hugo Cardinalis existimat in eo positam fuisse, quòd videns parum se suis concionibus proficere propter perditorum hominum pertinacem curam concionandi ex parte abiecisse. Denique Arethas in eo peccasse arbitratur, quod eleemosynas minuisset, & parum iam cum pauperibus, & indigentibus de suis facultatibus insumeret: itaque cum anteà hic episcopus per eleemosynam effloruisset, iam tunc relicto eleemosynarum faciẽ- *Quanã fuerit negligentia, cum arguitur episcopus. Richardus. Hugo. Areth.*

darum studio, quodammodo aruerat: florem enim appellari eleemosynam, ostendit ad literam locus ille ad Philipp. 4. vbi Paulus de Philippensium eleemosynis agens, *Gauisus sum*, inquit, *in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando reflоruistis pro me sentire, sicut sentiebatis, occupati autem eratis, non quasi propter penuriam dico, ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse, scio & humiliari, scio & abundare vbique, & in omnibus institutus sum, satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati, omnia possum in eo, qui me confortat.* Ex quibus verbis manifestè colligitur illud, *reflоruistis*, ad eleemosynam esse referendum: vnde Hieronymus in comment. sic locum explanat, *Iterum florem boni operis recepistis, qui mei immemores, occupationes, non voluntate arefacti fueratis effecti.* Et D. Ambrosius, *Horum*, inquit, *alacritatem propensiorem factam ostendit, quia in quo negligentiores facti fuerant, adhibita sollertia opus pristinum iterarunt, memores facti Apostoli sui, vt fructus suos ad eum mitterent, condendos in horreo cœlesti.* Ad hunc igitur modum vult Arethas hunc episcopum, deposito eleemosynarum studio quodammodo aruisse.

Eleemosyna flos.
Philip. 4. 10.
D. Hieron.
D. Greg.
Areth.

III. Res est eiusmodi, vt certò definiri non possit, quanquam vtriusq; negligentiæ accusari meritò potuerit. Nam quod attinet ad conuocandi laborem, præcipuũ id esse episcoporum munus declarat Tridentina Synodus sessione 5. cap. 2. Vbi etiam decernit omnes Episcopos, Archiepiscopos, Primates, reliquósque prælatos Ecclesiarũ teneri per seipsos, si legitimè impediti non fuerint, ad Euangeliũ prædicandum. Quod ministerium quàm sublime sit, Deóque acceptum, explicauit Paulus ad Romanos 15. cum dixit. *Propter gratiam, quæ data est mihi à Deo, vt sim minister Christi Iesu in gentibus sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto.* Pro, *sanctificans*, habetur Græcè ἱερουργοῦντα, id est fungentem administratione sacrorum; pro quo D. Augustinus libello, in quo nonnulla explicat in epist. ad Rom. legit *consecrans.* Significat verò Paulus prædicationem Euangelij esse quasi victimam Deo gratissimam, quam concionator tanquam antistes sacrorum Deo litat: aut potius ipsam conuersionem, quæ per prædicationem fit, esse hostiam Deo maximè acceptam, quam illi prædicator sacrificat, vnde sequitur, *vt fiat oblatio gentium accepta, & sanctificata.* Quid verò sublimius ac præstantius, imo & Deo ipsi gratius, quam per Euangelij prædicationẽ, animasque ad fidem, siue ad gratiam conuersas, illi quodammodo tanquam victimam sacrificare? Nec verò quod pauci, aut nulli conuertantur, partem hanc deserere episcopus debet, quemadmodum deseruit Ephesi Angelus, vt interpretatus est Hugo, sicut rectè argumentatur D. Chrysostomus concione 1. de Lazaro, ac Diuite. Primò, exemplo fontium, *Aquarum enim*, inquit, *venæ, etiam si nullus veniat aquatum, manant tamen, & fontes, quamuis hauriat nemo, scatebras emittunt.* Secundò, ex eo quod Hieremiæ accidit cap. 20. Nam cum desistere cogitaret à vaticinijs inculcandis, eò quod ab omnibus rideretur, tamen ad prædicandi munus iterum Deo impellente reuertitur, quemadmodũ ipse testatur illis verbis, *Factus sum in derisum tota die, omnes subsannant me, quia iam olim loquor, vociferans iniquitatem, & vastitatem clamito, & dixi nõ recordabor eius, neque loquar vltra in nomine illius* (id est Dei,) Deinde subiungit, *& factus est in corde meo quasi ignis exæstuans, claususque in ossibus meis, & defeci ferre non sustinens*, quibus postremis verbis significatur eum ad prædicandum fuisse rursus à Deo compulsum, vt eo loco exponit D. Thomas. Tertiò, exemplo Christi, qui cũ certò sciret Iudam proditorem haud quaquam conuertendum, nunquam eius admonendi culpam neglexit. Quartò, quia etsi nullus conuertatur, boni tamen redduntur meliores. Denique, quia etsi malus ea vice non conuertatur, poterit tamen postea fortasse conuerti. Quare

Tridẽt. Syn. Tenentur prælati per seipsos Euangelium prædicare.
Rom. 15. 15.
D. August. Euangelij prædicatio victima Deo gratissima.
Non deserenda Euangelij prædicatio, licet pauci cõuertantur. Hugo. D. Chrysost. Hiere. 20. Ad prædicãdi munus reuertit Hieremias.
D. Thomas.

meritò

meritò Paulus 2. ad Timoth. 4. Timotheum ad concionandi munus assiduè exercendum adhortatur. *Prædica verbum, insta opportunè, importunè,* (id est assiduè) *argue, obsecra, increpa in omni patientia, & doctrina: erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus, &c.* vbi obiter aduerte illud, *prurientes auribus*, non esse iungendum cum *magistros*, sed ita vertendum contextum, ipsi *prurientes auribus coacervabunt sibi magistros* conuenientes, qui sibi aures prurientes titillent, & scalpant voluptatis, & adulationis lenocinijs: qui sensus patet ex Græco contextu: legimus enim, ἐπισωρεύσουσι διδασκάλους κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν, id est *coacervabunt magistros ipsi prurientes auribus.*

2. Tim 4 3. Timotheum ad assiduè prædicandũ, adhortatur Paulus.

IIII. Pauperum curæ quàm sit Episcopi propria.

Quod verò attinet ad pauperum curam, vsque adeo ea est Episcopi propria, vt vel propter leuissimam in eo genere oscitantiam, meritò Ephesi Angelus acerrimè increpari debuerit, qua de re legendus est Syluester Papa primus in Concilio Romano 5. Canone 4. Gelasius 1. apud Gratianum 12. quæ. 2. capit. Quatuor cõcil. Carthag. 4. Canone 15. & 17. & Arelatense, Canone 6. vnde Paulus 1. ad Timotheum 3. & ad Titum 1. docet Episcopum debere esse hospitalem: in cuius rei figuram dicitur 3. Regum 6. Ostia Sancti Sanctorum fuisse de lignis oliuarum. Etenim Sancti Sanctorum ostia sunt prælati, per quos tanquam per ostia in cælum ingrediuntur, quæ debent esse ex lignis oliuarum, id est, ostia misericordiæ, & compassionis, quæ per oliuum designantur, id quod etiam mystice fuit expressum in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon in templo collocauit, qui etiam erant de lignis oliuarum auro tecti, vt habetur 2. Paralipomenon 3. cum illi alij Cheruoim, quos Moyses ex mandato Domini efformauit, ex auro solido fuerint. Exod. 25. Vsque adeò verò prælatus studiosus esse debet eleemosynas largiendi, vt eo ipso quod eius famuli per vrbem discurrunt, si nesciatur, quid quærant, continuò existimati possit, ad eleemosynas pauperibus distribuendas missos esse: quod subtiliter in Christo annotauit Cyrillus Alexandrinus libro nono in Ioannem capite 18. expendens illud Ioannis 13. *Quod facis, fac citius, quidam autem putabant, quia loculos habebat Iudas, quod dixisset ei, eme ea, quæ opus sunt nobis ad diem festum, aut egenis, vt aliquid daret*: ex quibus verbis probat Cyrill. Christum habuisse consuetudinem præcipiendi Iudæ, vt eleemosynam pauperibus tribueret: *Quoniam*, inquit, *non intellexerunt verba eius, ad res solidas deferuntur, & quæ facere consueuerat, hæc modo iubere, vt fiant, arbitrati sunt.*

1 Tim. 3. Tit. 1 3 Reg. 6. Prælati debent esse ostia misericordiæ, & compassionis, 2. Paral. 3 Exod. 25 Cyrillus Alexandr. Ioann 13. 29. Iudæ, vt eleemosynã pauperibus tribueret præcipiebat Christus.

V. Incuriam in virtutũ progressu ægerrimè fert Deus. Ioachimus. Ezech. 1. Philip. 3. 13.

Siue igitur Angeli Ephesini oscitantia altera harum fuerit, siue quælibet alia, quæ certò statui non potest, illud hoc loco vniuersè obseruandum est, Deum ægerrimè ferre quamlibet in virtutum progressu incuriam, charitatisque remissionem in ijs præsertim, quorum est ad perfectionis apicem aspirare, siquidem tam acerbè in Episcopum Ephesi inuehitur, quòd nonnihil de primæ charitatis ardore remisisset: idcirco mystica illa Ezechielis animalia, vt annotauit hoc loco Ioachimus, non reuertebantur, cùm incederent, sed vnumquòdque coram facie sua gradiebatur. Ezechielis 1. Et Paulus ad Philippenses 3. *Fratres*, inquit, *ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem: quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea verò, quæ sunt priora extendens meipsum, quotquot perfecti sumus, hoc sentiamus*, vbi illis verbis, *quæ retro sunt, obliuiscens*, Sumitur similitudo à curloribus, qui dum currunt, non respectant nec aduertunt quantum iam spatij transegerint, sed quantum adhuc superst. Hunc locum expendens Diuus Augustinus sermone 15. de verbis Apostoli. *Dixerat*, inquit, *non sum perfectus. Et postea dixit, quotquot perfecti sumus, id est perfecti, & non perfecti, perfecti via-*

D. August.

Aspirandum ad perfectionem.

tores, nondum perfecti possessores, semper tibi displiceas quod es, si vis peruenire ad id, quod nondum es, nam vbi tibi placuisti, ibi remansisti, si autem dixeris sufficit, periisti, obliuiscere praterita, noli in ea respicere, ne ibi remaneas, vbi respexeris, propterea enim Christus dixit Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth.* In cuius rei figuram in illa scala Iacob nullus Angelus quiescens apparuit, sed omnes vel ascendentes, vel descendentes; quia in virtute aut ascenditur, aut descenditur. Vbi enim quis gradum fixit, eo ipso iam descendit: quæ scalæ obseruatio est D. Bernardi epist. 91. ad Abbates Suessione congregatos, his verbis. *Solus Deus melior idcirco seipso esse non vult, quia non valet; vidit Iacob in scala Angelos, ascendentes, & descendentes,* Geneseos 28. *nunquid stantem quempiam, siue sedentem? non est stare omnino in pendulo fragilis scalæ, neque in incerto huius mortalis vitæ quidquam in eodem statu permanet, aut ascendas necesse est, aut descendas, si attentas stare; ruas necesse est, minimè pro certo est bonus, qui melior esse non vult. Et vbi incipis nolle fieri melior, ibi etiam desinis esse bonus.* In hanc sententiam D. Gregorius lib. 1. suæ expositionis in primum librum Regum cap. 2. affert illud Psalmi 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion.* Quò etiam pertinet illud Prouerbiorum 4. *Iustorum semita quasi lux splendens procedit, & crescit vsque ad perfectam diem.* Denique ob eam causam dicitur de Ecclesia Canticorum 6. *Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens.*

Hand bonus est qui melior esse negligit.

D. Gregor. 1. Reg. 2.

Psalm. 83. 8.

Prouer. 4. 18.

Cant. 6. 9.

VI. Secundò, notandum est verbum illud *Reliquisti*: nec enim dictum est; relictus es à charitate, sed tu charitatem reliquisti, quia videlicet nos sumus, qui Deum primi relinquimus, eodémque sensu dixit Paulus ad Hebræos 12. *Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei.* Vbi cernis non dici ab Apostolo, *Negratia Dei alicui desit*, sed *ne quis desit gratiæ*: Deus enim neminem deserit, nisi qui eum prius deseruerit, id quod probat D. Augustinus sermone 54. de verbis Domini, ex illis verbis Zachariæ 1. *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos. Auersus*, inquit, *est Deus, quia tu te auertisti, tu ab illo fecisti casum, non ipse à te fecit occasum: ergo audi dicentem, conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, fugientis dorsa persequitur, qui faciem redeuntis illuminat.* Inde est quod sæpe per Prophetas conqueritur, quod peccatores ipsum dereliquerint, veluti Hierem. 2. *Me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

Hebr. 12. 15. Deserit Deus neminem, nisi quis prius eum deserit. D. August. Zach. 1. 3.

Hierem. 2. 13.

VII. Postremò est aduertendum, priusquam reprehenderetur Episcopus Ephesi, factam fuisse mentionem laborum, quos pertulit; quia in ipsis laboribus hic eius defectus apparuit, in ijs enim planè cognoscitur, & probatur cuiusque ardor. Vnde Iob. 33. dicitur. *Tabescet caro illius, & ossa quæ tacta fuerant, nudabuntur*; quem locum sic exponit D. Gregorius lib. 23. Moralium capite 18. *Cum flagellu prementibus omnis exterior voluptas atteritur, interna fortitudinis ossa nudantur, nemo quippe quantum profecerit, nisi inter aduersa cognoscit. Vndè* Psal. 41. *scriptum est. In die mandauit Dominus misericordiam suam; & nocte declarauit, quia videlicet vnusquisque superni doni gratiam in tranquillitate quietis percipit; sed quantum perceperit in aduersitate perturbationis, ostendit.* Tabescat ergo caro, vt nudentur ossa, feriamur paternis perturbationibus, vt quantum proficimus agnoscamus.

Iob. 33. 21. Probant virtutē labores. D. Gregor. Psalm. 41. 9.

Admonetur Episcopus Ephesi; *Memor esto itaque vnde excideris & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

SECTIO VIII.

TErtia epistolæ pars, quæ tota est parænetica, verbis illis comprehenditur: *Memor esto itaque, vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac.*

Prima

Prima obseruatio est Ruperti colligentis ex hoc non debere nos præcipitare sententiam super Ecclesiarum Angelos, id est, Episcopos, & quoscunque gradus Ecclesiasticos. Non enim dixit: *Quia charitatem tuam primam reliquisti, idcirco venio, & mouebo candelabrum tuum de loco suo*, sed magnum interuallum voci suæ, magnumque frænum posuit currenti sententiæ, dicendo: *Memor esto itaque, vnde excideris, & age pœnitentiam, & prima opera fac*: tunc demùm subiungit, *sin autem, &c.* id est, si præterquàm quòd charitatem tuam primam reliquisti, insuper & contemptum apposueris, *tunc verò mouebo candelabrum tuum de loco suo.* *Rupertus. Super Ecclesiæ prælatos non præcipitanda sententia.*

II. Secunda obseruatio est circa illud verbum, *vnde*, cùm dicitur: *Memor esto, vnde excideris*, quasi enim ex altissimo quodam fastigio excidisse Episcopum Ephesi eo verbo significatur. Similem vim agnoscit D. Ambrosius libro de Paradiso, cap. 14. in illis verbis Dominiad Adam. *Vbi es? id est, non in quo, sed in quibus es? non ergo interrogatio est, sed increpatio. De quibus*, inquit, *bonis? de qua beatitudine? de qua gratia, in quam miseriam recidisti?* Hæc ille. Primum igitur si huius Angeli, vt vult Hugo, ea fuit inscuria, vtà concionandi munere, atque adeo ab Scripturæ sacræ studio supersedisset, rectè vnde exciderit, in memoriam reuocasse præcipitur, quasi è supremo doctrinarum omnium, ipsiúsque diuinæ scientiæ, hoc est, Theologiæ vertice decidisset; verè enim diuinarum literarum cognitio vniuersæ contemplationis fastigium est, non doctrinæ modò præstantia, sed rerum etiam ipsarum altitudine quamlibet vel perspicacissimam intelligendi aciem longè superans ita, vt quemadmodum Diuus Augustinus docet super Genesim ad literam, altitudine superbos irrideat, & profunditate attentos terreat: Imò ipse Augustinus, quem ingeniorum Phœnicem meliori iure Africa, quàm Mirandulanum Principem Italia, dicere potuit, imparem se scripturarum altitudini agnoscens sic scribit ad Volusianum epistola secunda. *Tanta est Christianarum profunditas literarum, vt in eis quotidie proficerem, si eas solas ab ineunte pueritia vsque ad decrepitam senectutem summo studio, meliori ingenio conarer addiscere: in quibus latet altitudo sapientiæ, vt hoc in illis contingat, quod eadem Scriptura habet* Eccles. 18. *Cum consummauerit homo, tunc incipiet.* Et lib. 12. Confess. cap. 14. *Mira*, inquit, *profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed mira profunditas Deus meus, horror est intendere in eam.* Et Ambrosius epist. 44. ad Constantinum: *Mare*, inquit, *est Scriptura diuina, & habens in se sensus profundos altitudinem propheticorum ænigmatum.* Idcircò sponsus cum scripturarum cognitione alicuius mentem imbuit, non tantùm in excelsis montibus versari, sed ipsa etiam inaccessa cæteris scientijs montium cacumina transilire dicitur. Hoc enim sensu Origenes homilia tertia super Cantica exponit illud Canticorum secundo. *Vox dilecti mei, ecce iste venit saliens in montibus, transiliens colles: Vnaquæque*, inquit, *anima si quando eam legis, ac Prophetarum vel ænigmata, vel obscura quæque dicta concludunt, si fortè adesse sponsum sentiat, & eminus sonitum vocis eius accipiat, subleuatur statim, & vbi magis ac magis propinquare sensibus eius cœperit, & illuminare, quæ obscura sunt, tunc cùm videt salientem supra montes, & colles, altæ scilicet, & excelsæ intelligentiæ sensus sibi suggerentem ita, vt meritò dicat. Ecce hic venit saliens in montibus, transiliens colles.* *D. Ambros.* *Diuinarum literarum altitudo.* *D. August.* *Augustinus ingeniorum Phœnix.* *Eccles. 18. 6.* *D. Ambr.* *Origen. Cant. 2.*

III. Deinde si peccauit in pauperum cura negligenda, rectè etiam ex summo quodam fastigio delapsus corruisse dicitur propter misericordiæ in pauperes præstantiam, & altitudinem, de quâ legendus est Gregorius Nazianzenus oratione de pauperũ amore, vbi inter alia docet misericordem hominem esse veluti alterum Deum. *Fac*, inquit, *calamitosos Dei, Dei misericordiam imitando: nihil enim* *Greg. Naz. Homo misericors alter Deus ex Nazianz.*

tam diuinum homo habet, quàm de alijs bene mereri. Et inferius: *Tibi*, inquit, *pauper relictus est, vt Deo. Huc enim verbis pudere te fortasse permouebo.* Denique satis fuit de culmine perfectionis, quacunque demum de causa id acciderit, ad inferiorem fuisse gradum delapsum, charitatisque ardorem remisisse, vt vnde excideris, meminisse cum magno animi sensu debueris; sic enim pristinum charitas feruorem veluti amissum suspirabat Iob cap. 29. cùm dicebat: *Quis mihi tribuat, vt sim iuxta menses pristinos, secundum dies, quibus Deus custodiebat me, quando splendebat lucerna eius super caput meum, & ad lumen eius ambulabam in tenebris.* Huius iacturæ magnitudinem expendit Diuus Bernardus sermone trigesimo quinto super Cantica, in illa verba sponsi ad sponsam: *Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum. Dura*, inquit, *& aspera increpatio, quod dixit: Egredere, hoc quippe verbum serui audire solent a valde irascentibus & indignantibus domino; hoc ergo asperbo verbo vtitur sponsus contra dilectam, sub conditione tamen, si seipsam ignorauerit: nihil quippe validius, efficaciusve ad terrendum potuit in eam intendere, quàm vt egredi minaretur: quod & tu aduertere potes, si bene attendas, vnde, quò egredi iubeatur: vnde enim quo putas, nisi de spiritu ad carnem, de bonis animi ad seculares desideria, de interna requie intentis ad mundi strepitum? Quæ enim anima semel à Domino didicit, & cœpit intrare ad seipsam, & in intimis suis Dei præsentium suspirare, & quærere faciem eius semper, nescio an vel ipsam gehennam ad tempus experiri horribilius, pœnalius ve ducat, quàm post spiritualis studij huius gustatum semel suauitatem exire denuò ad illecebras, vel potius ad molestias carnis.* Vnde Regius vates dicebat Psalm. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum est. Terribilis igitur, & nimis formidanda comminatio, egredere, & pasce hædos tuos, quod est, indignam te noueris illa tua familiari, & suaui cælestium rerum contemplatione: hædos quippe dicit vagos, & petulantes corporis sensus.* Præterea idem innuit verbum illud: *Memor*, tantum enim malum est à gustata prius cælesti dulcedine, charitatisque feruore excidere, atque ita à diuina præsentia egredi, atque hædos pascere, vt satis sit præsidij ad recuperandum pristinum statum eam iacturam in memoriam reuocare.

Iob 29. 3.

Excidere à perfectione, quanta iactura.

D. Bernard.

Egredi à Domino quàm sit formidandum.

Psal 72. 18.

IIII. *Vnde quò excidat, qui charitatem amittit.*

Denique multò adhuc maiorem vim habet illud, *vnde*, si hoc loco per *primam charitatem*, non charitatis feruorem, sed charitatem ipsam absolutè intelligamus, quam Episcopus Ephesi vel in se, vel in plerisque suorum amiserit, vt rectè meminisse iubeatur, *vnde* quò excideris, hoc est, à summo gratiæ fastigio ad profundissimam peccati foueam: ex ea enim auxilium diuinum implorabat Regius vates, cùm post peccatum suum clamabat Psalm. 129. *De profundis clamaui ad te Domine*: quibus verbis ostendit se in profundissimam quandam foueam per peccatum decidisse: sic enim eum locum exponit Diuus Gregorius in explanatione sua supra septem Psalmos pœnitentiales: *Attendat*, inquit, *vnusquisque in quo profundo iaceat, & quàm longè à Deo perueniens effectus sit, clamet ad eum totis viribus, qui intuetur abyssos, & sedet super Cherubim, donec de profundis tenebris eius tui superno illustretur lumine, & claritate perfruatur cognitionis diuinæ.* Itaque illud, *vnde*, summam distantiam à Deo per peccatum indicat, quæ tanta est, vt maior excogitari non possit, sed vtrumque explicari potest per eam, quæ est ab esse ad non esse, ab ente ad nihilum: hoc enim sensu accipit Diuus Augustinus libro Soliloquiorum, cap. 5. tom. 9. Illud Ioan. 1. *Sine ipso factum est nihil. Ad nihilum*, inquit, *deduxerunt me iniquitates meæ: quia tu es verbum, & ego non eram tecum; per quem facta sunt omnia, sine quo factum est nihil, & ideo sine te factus sum nihil, quia ex nihil, quod ad nihilum ducit: nullum itaque nihil est, quia sine verbo factum est.* Idem docet lib. 14. de ciuitate Dei, cap. 13. *Non sic*, inquit, *defecit homo, vt omnino nihil esset,*

Pſalm. 129 1.

D. Greg.

Augustin. Ioan. 1. 3.

sed vt

sed vt inclinatus ad seipsum minus esset, quàm erat, relicto itaque Deo esse in semetipso, hoc est sibi placere, non iam nihil esse est, sed nihilo propinquare. Eadem doctrina est Origenis homilia 5. in Psalmum 36. in illa verba, *Vidi impium superexaltatum, & elevatum: & transiui, & ecce non erat*, vbi docet peccatorem non computari esse, probatque ex libro Esther cap. 14. cum dicitur, *Non tradas Domine sceptrum tuum iis, qui non sunt*, id est peccatoribus. Concinit Diuus Ambrosius in Psalmo 43. eodem sensu intelligens verba illa eiusdem Psalm. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, seu vt Aquila transtulit: *Tradidisti populum tuum, vt non esset.* Et Symmachus, *Tradidisti populum tuum sine substantia. Non sunt*, inquit, *qui repudiantur à Christo.* Vnde sequitur. *Non est illis commutatio, quare? quia non timuerunt Deum.* Eundem sensum habet illud 1. ad Corinthios 13. *Si charitatem non habuero, nihil sum.* Eodémque spectat illud Amos 6. *Qui lætamini in nihilo*, id est in peccatis?

Origenes. Psalm. 36. 35. Peccator non computatur esse, ex Ori. Esther 14. 11. D. Ambros. Psalm. 43. 15. Aquila. Symmachus. 1. Cor 13. 2. Amos 6. 13.

De minis, quæ in Episcopum Ephesi iactantur. *Sin autem venio tibi cito, & mouebo candelabrum tuum de loco suo.*

SECTIO IX.

I.

QVarta Epistolæ pars comminationem continet illis verbis. *Sin autem venio tibi, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris*, sensus literalis est, *Mouebo candelabrum tuum*, id est, Ecclesiam tuam *de loco suo*, id est de manu tua, & in alterius manu collocabo, hoc est, priuabo te Episcopatu, alterúmque præsulem, qui muneri suo satisfaciat, in tui locum substituam, *Nisi pœnitentiam egeris*, nec enim dictum est, destruam, vel extinguam candelabrum, sed *mouebo*, videlicet de manu tua in manum alterius. Sic exponunt Richardus de S. Vict. Rupertus, & Hugo Cardin. alijaliter, sed non ad rem.

Ecclesia candelabrum. Richa. de S. Victore. Rupertus. Hugo Card.

II.

Primò obseruandum est, Deum solere comminari, ne cogatur punire, quæ obseruatio est D. Ambrosij libro de Noë & Arca cap. 27. expendentis illum arcum cælestem, quem Deus in signum fœderis in cœlo collocauit. *Arcum*, inquit, *meum ponam en nubibus.* Genes. 9. *Non sagittam*, inquit Ambrosius, *arcus enim instrumentum iaculandi sagittas est: itaque non ipse arcus vulnerat, sed sagitta, & ideo Dominus in nube arcum magis quàm sagittam ponit: id est, non illud quod vulneret, sed quod habeat terroris indicium, vulneris effectum habere non soleat.* Hinc est illud Psalm. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* In quem locum D. Augustinus, *per tribulationes*, inquit, *temporales significasti tuis fugere ab ira ignis sempiterni, arcus est extentus, adhuc in comminatione est, & videte quid sit in arcu, nónne sagitta in priora mittenda est, neruus autem retro extenditur in contrarium? & quanto plus erit eius extensio retrorsum, tanto maiore impetu illa currit in priora? quid est, quod dixi? quanto magis differtur iudicium, tanto maiore impetu venturum est*: quæ etiam expositio est Diui Gregorij libro 19. Moralium capite 28. vbi in eundem sensum affert illud Psalmi 7. *Arcum tetendit, & paravit illum. Arcum suum*, inquit, *Dominus tetendit, quia cunctis peccatoribus per scripturam sacram minas exhibuit.* Propterea autem Deus priùs minatur, quàm puniat, quia inuitus ad punitionem venit, id quòd ex eo est perspicuum, quia virgam, qua percutit, solet per indignationem conterere, sicut pater virgam, qua filiũ flagellauit, solet in ignem proijcere, vt ostendat se inuitum filium verberasse, imò iam se verberũ pœnitere. hoc verò habes expressum Oseæ 20. vbi Dominus post illatum supplicium sic loquitur. *Arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, &* luculentiùs adhuc Esaiæ 10. *Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorũ*

Minatur Deus, ne puniat. D. Ambros. Genes. 9. 13. Psalm. 59. 7. D. Augustin. Grauitate compensatur iudicij tarditas. D. Gregor. Psalm. 7. 13. Paternus Dei animus in puniendo. Oseæ 20. 18. Esai. 10. 5.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

indignatio mea, ad gentem fallacem mittam eum, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, vt diripiat prædam. Et paulò post eam virgam se fracturum esse pollicetur. *Et erit*, inquit, *cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, in Hierusalē, visitabo super fructum magnifici cordis Regis Assyriorum, & super gloriam altitudinis oculorum eius.* Et Ezechiel. 21. de Rege Babylonis contra Sedechiā dicitur: *Mucro, mucro euagina te ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgeas:* at postquā Deus Rege Assyriorum pro mucrone vsus est, subiungit: *Reuertere ad vaginam tuam, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te, & effundā super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo te, igni seris cibus.* Præterea Exodi 32. sic legimus. *Placatus est Dominus, ne faceret malū, quod locutus fuerat aduersus populum suum,* Vbi Hebræi pro *placatus* transferunt *pœnituit*: verbum enim Hebraicum נחם *Nacham*, quod ibi legitur, significat & consolari, & pœnitere. Denique Iudic. 10. postquam filij Israël ad Dominum conuersi idola proiecerunt, subiungitur: *Doluit Dominus super miserijs eorum.*

Exod. 21. 28.

Exod. 32. 14.

Iudic. 10. 16.

III. Secundò, Notandus est modus ille loquendi: *Venio tibi*, qui hoc loco vindictam, & punitionem significat. Sed vt res meliùs intelligatur, iciendum est eum loquendi modum in sacris literis & in bonam, & in malam partem sæpe accipi. Etenim in bonam partem accipitur Zachar. 9. cùm dicitur: *Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator.* Et Oseæ 6. *Quasi diluculum præparatus est egressus eius, & veniet quasi imber nobis temporaneus, & serotinus terræ.* In malam verò hoc loco, vbi ad puniendum venire dicitur Angelo Ephesi. Verùm illud est aduertendum, cum punitio diuina cædat in bonum nostrum, propterea cùm Deus venit ad puniendum, dici venire nobis, id est, in nostram vtilitatem: atque adeò in bonam etiam partem nos debere accipere, quòd hîc ab illo puniamur: enim verò quòd punire Dei in hac vita misericordiæ sit, iam supra ostendimus, & confirmari adhuc ampliùs potest ex Psalm. 94. relato à Paulo Hebr. 3. cùm dicitur: *Propter quod infensus fui generationi huic* (sic enim est in Hebræo, & in vulgata editione) pro quo alia litera habet: *Propter quod proximus fui generationi huic*, quemadmodum legit Breuiarium Romanum, & noua translatio Septuaginta nuper correcta iussu Sixti quinti Pontificis maximi, vbi legimus προσώχθισα per iota, id est, *proximus fui*, non autē προσώχθησα per ita, id est, *infensus fui*, priorémque lectionem secutus est Diuus Augustinus, ex cuius lectionis varietate intelligimus Deum tunc esse nobis proximum, & propitium, cùm est infensus, quemadmodum exponit Diuus Thomas in capite tertio epistolæ ad Hebr. & dupliciter interpretatur: vno modo, vt sit sensus, *proximus fui* puniendo, nam cum Deus peccata dissimulat, videtur longè abesse: altero sic, *proximus fui* per misericordiam, quia nimirum, hoc ipso quod eos puniebat pœna temporali, maximum misericordiæ signum dedit. Itaque Deum infensum esse in hac vita est proximum esse, ac misericordem. Eodem sensu Diuus Hieronymus in commentarijs super Ezechielem accipit illud capit. 7. *Non parcet oculus meus, neque miserebor: quasi*, inquit, *clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa vulnera adurere cauterio, non parcit, vt parcat, non miseretur, vt magis misereatur.* Iuxta illud Amos 3. *Quoniam vos cognoui de vniuersis finibus terræ, idcirco vlciscar super vos omnia peccata vestra.* Denique illud Genes. 6. *Dixitque Deus, non permanebit spiritus meus in homine quia caro est*, enarrans Diuus Hieronymus in traditionibus Hebraicis: *In Hebræo*, inquit, *scriptum est, non iudicabit spiritus meus homines istos in sempiternum, quia caro sunt: id est, non ad æternos eos seruabo cruciatus, sed hic eis rependam quod merentur, quia fragilis naturæ sunt. Ergo*, inquit Hieronymus, *non seueritatem, vt in nostris codicibus legitur, sed clementiam Dei sonat, dum peccator hic*

Zach. 9. 9.

Oseæ 6. 4.

Nobis, id est in bonum nostrum venit Deus, etiam cum ad puniendum in hac vita venit.

Psal. 94. 10.

Breuiarium Romanum.

D. Augustin.

D. Thom. Hebr. 3.

Misericordiæ Dei est, quod hic peccata vindicet.

D. Hieron. Ezech. 7. 4.

Amos 3. 2.

Genes. 6. 3.

D. Hieron.

hic pro scelere visitatur. Aduertendum tamen est D. Gregorio libro 9. Moralium cap. 33. Deum duobus modis hominem in hac ita punire: aut enim per mala præsentia irrogare iam tormenta sequentia incipit aut tormenta sequentia flagellis præsentibus extinguit: nisi enim delictis exigentibus iustus iudex, & nunc, & postmodum quosdam percuteret, de iniquis Psalmista non diceret Psalmo. 108. *Operiantur sicut diploide, confusione sua. Diploidem* quippe duplum vestimentum dicimus, *confusione* ergo *sicut diploide* induti sunt, qui iuxta reatus sui meritum & temporali, & æterna animaduersione feriuntur. Etenim solos illos pœna à supplicio liberat, quos immutat. Rursus si nequaquam quosdam pœna præsens à supplicio æterno defenderet, Paulus minimè dixisset 1. ad Corinthios 11. *Cum iudicamur autem à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo damnemur.*

D. Greg. *Alia præsens punitio est futuræ iustitium, alias remedium.* Psal. 108. 29. 1 ad Cor. 11. 32.

Tertiò. Notandum est, Græcè esse, *venio tibi*, ταχύ, id est, citò, quòd vltimum verbum non habet vulgatus: id quod mirum prima facie videri poterit, cum Deus tardè, & lentè soleat ad puniendum venire: propterea enim illa Ezechielis animalia de quibus agitur capite primo, pedem bouis, quod est tardissimum animal, habere dicuntur, vt nimirum significarent Deum ad quatuor Monarchiarum, quæ per ea animalia ostendebatur, conuersionem, & supplicia, tardissimè descendere: sed omnia mirificè concinunt. Etenim eandem ob causam Christus hoc loco dicit se venturum citò, quia quamuis ad supplicium inferendum multùm tardet, semper tamen, quæ eius est clementia, citò se venire existimat, & ad puniendum properare, itaque etsi verè tardat, si nostra demerita spectentur, nihilominus si naturæ eius, ac misericordiæ habetur ratio, quàm citissimè venire censeri potest: vnde ipsemet conqueritur, quòd vel longissima tempora expectationi peccatorum præscripta velociter decurrant Deuteronomij 32. *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora.* Et Ezechielis 22. sic cum Hierusalem expostulat. *Appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum,* id est, vt interpretatur Hieronymus, *Appropinquare fecisti tempus, quod tibi differebatur, vt ageres pœnitentiam.* Cæterum quò ille magis tardat, eò magis timendus est, interim enim colligit in vnum omnia improborum hominum scelera, vt postea in vniuersa acrius animaduertat, quemadmodum eleganter significauit Oseas cap. 13. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum eius*: quibus verbis significatur Deum quasi in fascem peccata omnia, quæ admittimus, colligere, vt suo tempore in ignem vniuersa coniiciat. Id quod alia similitudine declarauit Iob cap. 14. dicens. *Signasti quasi in sacculo delicta mea.* Quem locum expendens D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 12. *Signantur*, inquit, *quasi in sacculo delicta nostra, quia hoc quod nos exterius agimus, nisi pœnitentia interueniente diluamus, in secreto iudiciorum Dei sub quadam occultatione seruatur, vt quandoque de sigillo secreti exeat ad publicum iudicij*: vnde etiam per Moysen dicitur Deuteronomij 32. *Nonne hæc condita*, seu congregata *sunt apud me, & signata in thesauris meis?* Statimque subditur: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore.* Addit & aliam Diuus Gregorius eius loci expositionem, quæ obiter notanda est: *Vel certè*, inquit, *peccata nostra signantur in sacculo cum mala, quæ fecimus, solicito corde pensamus: quid namque est cor hominis, nisi sacculus Dei, vbi dum studiosè conspicimus per quanta deliquimus peccata nostra quasi in sacculo, Dei signata portamus? an non peccatum suum Dauid signatum tenebat?* Psalm. 50. *Iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum contra me est semper, id est coram me.*

Lentè venit Deus ad pœnas sumendum. Ezech. 1.

Et tamen se properare dicit, dolétque. Deut. 32. 35. Ezech. 22. 4.

Hieronym. Quò serius, eò acrius Deus vindicat. Oseas 13. 12.

Iob 14. 17. D. Greg.

Deut 32 34

D. Greg. *Cor hominis Dei sacculus.* Psal. 50. 5.

Postremò, Obseruanda sunt illa verba: *Mouebo candelabrum tuum de loco suo.* V.

Eos, qui suo defunt officio, Deus gradu deijcit.

Etenim solet Deus quos ad aliquem honoris gradum euexerat, si officio suo desint, ab eo deturbare, mortem videlicet eis iusto iudicio suo inferendo, aut certè res ita componendo, vt eis rerum multarum, quæ incidunt, congressione id tandem eueniat, vt honore, dignitatéque spolientur, aliique in eorum locum substituantur. In cuius rei figuram, & significationem Christus ingressus in templum per semetipsum quasi flagello de funiculis facto de domo Dei prauos negotiatores eiecit, & cathedras vendentium columbas euertit Ioan. 2. Quia, vt ait D. Gregorius homil. 17. in Euangelia, *Subditorum quidem culpas per pastores percutit: sed pastorum vitia per semetipsum ferit.* Cathedra autem vendentium columbas tunc euertitur, quando ij, qui spiritualem gratiam venundant, vel ante humanos, vel ante Dei oculos sacerdotio priuantur. Atque hoc contigit Heli sacerdoti, quem Dominus sacerdotio priuauit, vt habes 1. Regum 2. *Hæc dicit Dominus, quia magis honorasti filios tuos, quàm me: propterea loquens locutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum, nunc autem absit hoc à me, præcidam brachium tuum, & videbis æmulum tuum in templo, &c.* vbi per *æmulum* intelligendus est Sadoc, qui æmulus extitit domus Heli. Is enim abiecto à Solomone Abiathar, qui ab Heli trahebat originem, sacerdotium suscepit: sic enim dicitur 3. Regum 2. *Eiecit Salomon Abiathar, vt non esset Sacerdos Domini: vt impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli.* De Sobna etiam optimate ita vaticinatur Esaias cap. 22. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam, & expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te.* Fuit autem Sobna præpositus templi, vt eodem capite dicitur, id est, aut summus sacerdos, vt aiunt aliqui Hebræorum, aut Thesaurarius & custos vasorum templi, vt alij existimant: sed primi videntur probabilius sentire de sententia Lyrani in eum locum, quia Eliachim filius Helciæ fuit in locum eius substitutus tempore Ezechiæ, vt affirmat Rabbi Salomon, & Scriptura satis innuit cap. citato, & 4. Regum 19.

Ioann. 2.

D. Gregor. Pastores per semetipsum ferit.

1. Reg. 2 30.

3. Reg. 2 27.

Esaiæ. 22. 18.

Lyran.

Rabbi Salomon.

4. Reg 19.

VI. *Improbos, vt pilam intorquet.*

Notanda est autem similitudo *pilæ*, quam sic exponit Lyranus. *Quasi pilam*, inquit, *mittet te*, quæ nimirum à ludentibus de manu ad manum proiicitur, quam etiam metaphoram agnoscit in illis verbis Prouerbiorum 8. *Ludens in orbe terrarum*: quemadmodum iam ad initium horum commentariorum diximus. Quod verò attinet ad *gallum gallinaceum*, quamuis ex interpretibus Lyranus nescio quo deflexit, alij multum se torqueant, non desint etiam, qui ingenuè fateantur se plane quid significet, non intelligere: tamen illud & facile & planum videtur significari ea similitudine facilitatem, qua Deus poterat Sobnam sacerdotio priuare, simúlque eius arrogantiam indicari, vt sit sensus, siquidem ô Sobna galli instar cristam superbiæ erigis, tam facile asportari te faciam extra Hierusalem, & in captiuitatem abduci, quam facilè portari solet à rustico gallus gallinaceus in forum vendendus.

Prouer. 8. 31.

Quàm facilè Deo sit superbus cristã deprimere.

VII. *Defenditur cicata loci Esaiæ vulgata editio.*

Quoniam verò hunc locum plerique ex difficilioribus apud Esaiam esse existimant, fatenturque ingenuè se plane non intelligere, quid sibi velit hoc loco *gallus gallinaceus*, quin audent præterea D. Hieronymum reprehendere, quod *gallum gallinaceum* verterit, cùm nomen Gheuer, quod in Hebræo respondet, non *gallum*, sed virum significet, non erit abs re, siquidem in hunc locum incidimus, aduertere quanquam nomen Gheuer plerúnque pro viro vsurpetur à radice Gabar, quæ propriè significat prævalere, robustum esse, & superare, tamen interdum pro gallo accipi, eo quòd huiusmodi animal generosos habeat spiritus, & virilem in pugnando fortitudinem, militares in vigilando excubias, & re-

& regium principatum, imperiúmque æmuletur. *Imperitat enim*, vt ait Plinius li- Plinius.
bro 10. cap. 20. *suo generi, & regnum, in quacunque sit domo, exercet, graditur ardua cernice, cristis celsus, cœlum sola volucrum aspicit crebro, terrori est etiam leoni ferarum generosissimo:* quibus potissimum de causis Hebræi ei Gheuer, hoc est, viri nomenclationem tribuerunt: quemadmodum docet Lexicon Complutense à viris Hebraicæ linguæ peritissimis compositum, & multò ante Thargum Hierosolymitanum docuerat: etenim vbi Num. 33. Igitur Hebraicè, *Profecti sunt de Asion-* Num. 33. 35.
gaber, ita reddidit, *Profecti sunt ab arce galli:* in eadémque sententia est R. Salo- R. Salomon.
mon, si quidem locum Esaiæ citatum sic exposuit, Transportatione galli, qui transit (seu potiùs transfertur) à loco in locum, tunc videlicet, cum tota aliqua familia transit ab vna domo in alteram. Sacisque esse deberet ad hoc ipsum confirmandum auctoritas D. Hieronymi, qui gallum gallinaceum eo loco transtulit, siquidem is non solum rerum cognitione, & Scripturæ sacræ intelligentia, sed linguæ etiam Hebrææ peritia omnes Hebræorum Rabbinos longè antecelluit. Denique consentiebat ipsa cõtextus, & prophetæ institutum: erat enim Sobna, de quo sermo est, instar galli arrogans, & superbus, cristam quodammodo præanimi elatione erigens, fastúque, & ambitione tumidus, sepulchrum sibi sublime extruxerat. Quare par fuit, vt qui gallum elatione referebat, simili quoque supplicio puniretur, itaque instar galli de loco in locum, id est, de domo sua in exilium transportandus diceretur. Atque ex his iam apparet, quanto iure D. Hieronymus *gallum gallinaceum* eo loco apud Esaiam transtulerit, & quid causæ fuerit, cur Hebræi nomen Gheuer, hoc est, viri gallo tribuerint, propter generosos scilicet, & penè viriles huius animalis spiritus: ea enim etiam fut causa, cur duobus alijs quoque nominibus in sacris literis censeatur, quæ eandem virilem æmulationem referũt: vnum est Zarzir per Zaijn vtróque loco, veluti Prou. Prou. 30. 29
30. cum dicitur, *Tria sunt, quæ bene gradiuntur, & quæ tum, quod incedit fœliciter: leo fortissimus bestiarum ad nullius pauebit occursum: gallus succinctus lumbos*: quo loco Zarzir gallum intellexêre Septuaginta interpretes, D. Hieronymus, Chaldæus, & antiquiores Hebræi, quibus potiùs fides habenda est, quàm recentioribus, qui canem gallicum, vel leporarium, siue etiam leopardum reddiderunt. Appellatur autem Zarzir, id est, expeditus, & quodammodo præcinctus ad rem quamuis facilè ac promptè aggrediendam, à radice, Zazar quæ significat accingere, vel præcingere. Alterum nomen est Secui dissyllabum per sim, caf, vaf, & iod & habetur, Iob 36. *Qui dedit gallo intelligentiam*, id est, vim æstimatricem, à radice sacha, quæ Iob. 38. 36.
significat videre, & cogitare, quem locum sic interpretatur R. Moyses, *Qui dedit* R. Moyses.
gallo intelligentiam, vt media nocte surgere doceret hominem ad laudandum Deum. Hæc igitur sunt nomina, quibus gallus Hebraicè appellatur, quæ omnia, vt cernis, virilem quandam naturam, & generositatem sonant, vt iam mirum videri non debeat, Gheuer, hoc est, viri appellationem fuisse ei ab Hebræis tributam, nec in dubium vocari, num rectè eum locum Esaiæ Diuus Hieronymus transtulerit: Sed vt ad institutum reuertamur.

Idem cõtigit Sauli Regi, cui regnum Deus eripuit, quòd eius mandatum in VII.
Amalechitarum vastatione violauerit, Dauidique pastori, ciúsque posteris concessit: quemadmodum dicitur 1. Reg. 15 vnde Iob 12. dicitur: *Balteum Regum* 1. Reg. 15.
dissoluit, & præcingit fune renes eorum, ducit Sacerdotes inglorios, & optimates supplantat, Iob. 12. 18.
id est, in Dei potestate est Reges regijs insignibus exuere, & seruos facere: quemadmodum etiam Dan. cap. 2. denunciauit, cùm dixit, *Ipse mutat tempora, & ætates, transfert regna, atque constituit.*

Quid significet illa sententia: *Qui habet aurem, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.*

SECTIO X.

Monita quæ à Deo dãtur vni, ad omnes pertinere. Rupertus.

I. VT exploratum esset, quæ Episcopo Ephesi dicta sunt, ad reliquos omnes Ecclesiarum Prælatos pertinere: idcircò postquam Ioannes explicauit, quæ Christus in eo desiderabat, in vniuersum pronunciauit, *Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesiis.* Eadémque de causa, *Ecclesiis*, dixit numero multitudinis, & annotauit Rupertus. Nomine verò *Spiritus*, vel Spiritus sancti persona, à quo dona, & gratiæ in Ecclesiam redundant, intelligenda est, aut certè tota Trinitas, de qua dicitur Ioannis 4. *Spiritus est Deus.* Addit Arethas posse per spiritum intelligi ipsum Christum, quatenus Deus est. Denique obseruat Rupertus singulis septem Ecclesijs dici, *Qui habet autem, audiat, quid spiritus dicat Ecclesiis*, propter septem spiritus, id est, septem Spiritus sancti dona, atque hoc loco loqui spiritū timoris.

Quid hic spiritus nomine intelligendū. Ioann. 4. 24. Arethas. Rupertus

Illud dumtaxat hoc loco expositione indiget, cur dictum sit, *qui habet aurem audiat*: his enim verbis videtur indicari esse aliquos, qui aurem non habent.

II. Sciendum est igitur duplices aures haberi in sacris literis, vnas exteriores, interiores alteras, quæ significant interiorem intelligentiam, & obedientiam. Et quidem pro exterioribus sufficiat illud Exodi. 24. *Legit in auribus populi*, id est, audiente populo. De interioribus locutus est Christus, cùm dixit Matth. 13. *Qui habet aures audiendi, audiat*, quemadmodum notauit D. Gregorius homilia 15. in Euangelia, & Diuus Augustinus homil. 28. super illud Psalmi 49. *Deus manifestè veniet. Qui habet*, inquit, *aures audiendi, id est, obediendi, audiat.* Aduertit autem Diuus Hieronymus in primum caput Ioelis super illa verba, *Audite hæc senes, & auribus percipite omnes habitatores terræ*, vbicunque iunguntur hæc duo verba, *audire*, & *auribus percipere*, prius ad interiores mentis aures, posteriùs ad exteriores referendum esse, quod probat ex Esaiæ 1. cùm dicitur. *Audite cæli, & auribus percipe terra*, vbi existimat significari sacratius quiddam esse *audire*, quàm *auribus percipere*, cum illud *cælo*, hoc *terræ* tribuatur. Affert deinde illud Genes. 4. quod Lamech dixit vxoribus, *Audite verba mea vxores Lamech, quia occidi virum in vulnus meum, & adolescentulum in liuorem meum. Sciebat*, inquit Hieronym. *obscura esse quæ loquebatur, & idcirco vxores suas, non ad simplicem verborum sonum, sed ad reconditam quoque dictorum intelligentiam prouocabat.* Ex quo colligit Hieronymus per senes, qui *audire* iubentur, intelligendos esse spirituales viros, per terram autem habitantes, qui *auribus percipere*, admonentur, terrenos. Nec verò minoris facienda est hæc Hieronymi obseruatio, quòd Ruffino non placeat: cùm locus ille ex Psalmo 48. *Audite hæc omnes gentes, auribus percipite omnes, qui habitatis orbem*, quo ipse aduersus Hieronymi obseruationem vtitur: quòd omnes promiscuè, & ad audiendum & ad auribus percipiendum, inuitentur, idem discrimen possit admittere: potuit enim Dauid vtrasque aures ab hominibus etiam terrenis postulare, quemadmodum interpretatur Diuus Augustinus in cõmentarijs eiusdem Psalmi, quamuis in eo dissentiat à D. Hieronymo, quòd existimet *audire* in sacris literis ad exteriores aures, *auribus* verò *percipere* ad interiores pertinere. De interioribus etiam auribus intelligendum est illud Psalmi 49. *Inclinabo ad parabolam aurem meam*, & illud Psalmi 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam.* Quo etiam sensu Diuus Augustinus libro vigesimo de Ciuitate Dei capite 6. accipit illud Ioannis 5. *Amen Amen dico vobis, quia venit*

Duplex auris genus ad diuina verba. Exod 24.7. Matth. 13. 9. D. Gregor. D. Augustin.

Ioel. 1. 2. Discrimen inter audire, & auribus percipere. Esai 1. 3.

Genes. 4. 23. D Hieron.

Audiunt spirituales viri, auribus percipiunt terrenę, iuxta Hieronym. Ruffinus. Psalm. 42. 2.

E contrario sentit Augu. Psalm. 49. 5. Psalm. 44. 11 D. August.

Ioann. 5. 19.

venit hora, & nunc est, quando mortui audient vocem filij Dei, & qui audierint, viuent. Qui audierint, inquit, *id est, qui obedierint, qui crediderint, id est, vsque in finem perseuerauerint.* Et sermone 28. suprà illud Psalm. 49. *Deus manifestè veniet, Deus noster, & non silebit*, interpretatur locum illum Ezechielis 3. in eandem sententiam, *Populus autem ille non vult audire te, quia non vult audire me.* Hinc est illud Esaiæ 6. *Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & conuertatur, & sanem eum:* quæ intelligenda sunt tum de permissione, tum etiam de subtractione specialium quorundam auxiliorum efficacium: sufficientia enim auxilia nunquam à Deo denegantur. Denique de huiusmodi auxilijs loquitur Christus per Regium vatem Psalm. 39. *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*: seu vt est in Hebræo, *aures autem fodisti mihi*, quod exponens Paraphrastes Chaldaicus transtulit: *aures ad auscultanda præcepta tua formasti mihi*: alluditur autem ad locum Exodi. 21. vbi Deus de seruo Hebræorum sic statuit: *Si emeris seruum Hibræum, sex annis seruiet tibi: in septimo egredietur liber gratis, Quòd si dixerit seruus, Diligo Dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eũ Dominus Dijs*, id est iudicibus, *& applicabitur ad ostium, & postes, perforabitque aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum:* quæ lex repetitur Deuteronomij 16. eámque expendens Theodoretus in quæstionibus super Exod. quæst. 45. docet hanc perforationem auris significasse seruum illum memorem debere esse in posterum obedientiæ Domino præstandæ: quod autem applicabatur ad ostium, illud indicasse, deinceps ne foras quidé egredi sibi licere iniussu Domini. Ergo, vt ad institutum reuertamur, internas aures intellexit Christus, cùm dixit, *Aures autem perfecisti mihi*, seu *perforasti mihi*, ad significandam summã obedientiã, quã quatenus homo præstabat Patri: quòd enim ipse sit, qui loquatur, conceptis verbis docuit Paulus ad Hebræos 10. *Ingrediens mundum dicit, Hostiam, & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi*, vbi secutus est translationem Septuaginta. Congruit autem hæc internarum aurium acceptio naturæ ipsi, quæ in corde geminas aures collocauit quemadmodum docẽt Anatomici, & Galenus libro 6. de vsu partium cap. 15. quas ait ita nominatas, quia vtrinque cordi, sicut animalis capiti aures adiacent. Ioannes igitur, hoc loco aurem cordis intellexit, cum dixit, *Qui habet aurem, audiat:* quia enim non omnes huiusmodi aures habent, conditionem illam apposuit, *qui habet*, &c.

Vnus.

Psalm. 49. 2. Ezech. 3. 7. Esa. 6. 10.

Psalm. 39. 7. *Exponitur illud, Aures autem perfecisti mihi.* Paraphrast. Exod. 21. 2.

Deuterõ. 15. Theodoret.

Hebr. 10. 5.

Cordis nostri aures. Galenus.

Literarum ad Angelum Ephesi subscriptio explicatur: *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei.*

Primúmque variæ expositiones commemorantur.

SECTIO XI.

SVbscriptio literarum, quæ ad Angelum Ephesi dantur, ita habet. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei mei:* Volunt Richardus de sancto Victore, & Arethas, hoc nimirum esse, quod is qui habet aurem audire iubetur, & id quod Spiritus dicit Ecclesijs, Christum scilicet vincenti daturum edere de ligno vitæ, quod est in paradiso Dei sui, quod ideo dicit, vt omnes exhortentur ad strenuè pro virtute contra vitia præliandum proposito ei qui vicerit, honorificentissimo præmio. Quódnam verò sit hoc lignum vitæ, & quinam iste paradisus, iam explicandum est.

I. *Richar. de S. Victore. Areth.*

Prima igitur expositio est Richardi de S. Vict. & Bedæ, per lignum vitæ

II. *Richar. Vict. Beda.*

intelligentium Christum, qui in Ecclesię paradiso omnibus proponitur fruẽdus. Est igitur sensus, qui Dæmonem vicerit, edet de ligno, quod est in paradiso, quia multitudine dulcedinis Christi, quæ est in Ecclesia cibabitur, & satiabitur: modò quidem participando eius gratiæ, postea verò eo per visionem beatificam perfruendo. Eadem expositio est Ruperti, quam tamen paulò aliter proponit: & per spiritum hic loquentem spiritum timoris intelligens addit in spiritu timoris vincere, esse corripienti acquiescere & pœnitentiam agere, & prima opera facere, inducitque Christum hæc dicentem, quemadmodum & Arethas, doctéque dixisse; *Dei mei*, ratione humanitatis, secundum quã Patrem, vt Deum suum agnoscebat iuxta illud Ioannis 20. *Ascendo ad Patrem meum, & patrem vestrum, Deum meum, & Deum vestrum. Quoniam igitur*, inquit Rupertus, *primis hominibus, quia corripienti Deo non acquieuerunt, sed peccatum suum excusarunt, lignum vitæ interdictum fuit,* Genes. 3. *rectè modo pœnitenti aditus ad lignum vitæ repromittitur, quod est ipse Christus, cuius & in cælesti paradiso visione, & in præsenti Ecclesiæ corpore sanctæ refigiuntur animæ.* Denique expendit verbum illid. *Dabo, Sæpe enim*, inquit, *qui nondum vicit*, id est, *nondum egit pœnitentiam, edit de hoc ligno vitæ manducans videlicet corpus, & bibens sanguinem Domini: verum non illi dat Christus sed ipse rapit, atque adeo iudicium sibi manducat, & bibit.* 1. ad Corinth. 11. Itaque vides Rupertum hunc ęsum ligni vitæ, tum ad visionem beatificam, tum ad Eucharistiæ cõmunionem referre: quæ posterior expositio est etiam Paschasij Abbatis libro de corpore, & sanguine Christi cap. 7. & refertur tom. 4. Bibliothecæ sanctorum Patrum. Secunda est Arethæ intelligentis per lignum vitæ æternam fœlicitatem absolutè, quam Deus ijs, qui vicerint, id est, prauas animi appetitiones compresserint, elargitur. Tertia est Primasij, lignum vitæ crucem interpretantis, quæ in Ecclesiæ paradiso est, fructum autem huius ligni Christum ipsum accipientis, qui in cruce tanquam fructus in vitæ arbore pependit, & qui in spirituali Ecclesiæ paradiso vitale alimentum, cælestisque panis præbet fidelibus sacramentum, de quo legimus Prou. 3. *Sapientia lignum vitæ est his, qui apprehenderint eam.*

quæ

Ioan. 20. 18.

Pœnitenti ad id aditus repromittitur.

Eucharistiã in ligne sumere, sacrilegã rapina.

1. Cor. 11. 29.

Paschasius.

Arethas.

Lignum vitæ, æterna fœlicitas.

Primasius.

Crux ligni vitæ fructus eius Christus

Prou. 3. 18.

Nonnullæ obseruationes circa præcedentem sententiam.

SECTIO XII.

I. Cæterum hæc sunt minutius concidenda. Igitur Angelus ille similis filio hominis, qui Ioanni loquebatur, personam Christi repræsentat, atque adeo verba hæc ex ipsius Christi ore accipienda sunt, quæ autem Christus Ecclesiæ dicit, dicitur spiritus dicere, id est, vel ipse Christus quatenus Deus iuxta expositionem Arethæ, vel tota Trinitas, vel Spiritus sanctus, qui quanquam non soleat spiritus absolutè appellari, sed vel Spiritus sanctus, vel Spiritus paracletus, vel Spiritus Domini, tamen sine vlla adiectione Spiritus vocatur Ioannis 7. cum dicitur. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*, id quod in die Pentecostes potissimum completum est. Hoc igitur supposito,

Quid hic spiritus nomine significetur.

Ioann. 7. 39.

II. Sit prima obseruatio circa verbum illud, *vincenti*, quod supponit pugnam, ac certamen, eóque commendatur fidelibus maxima in certando industria, cum sciant sibi esse cum multis, ijsque fortissimis hostibus dimicandum: quemadmodum docuit Paulus 2. ad Corinthios 10. *In carne ambulantes non secundum carnem militamus*: & ad Ephes. 6. *Non est nobis colluctatio aduersus carnem, & sanguinem, sed contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Id quod idem Apostolus

Vt certũ supponitur pugnandũ esse fidelibus.

2. Cor. 10 3.

Ephes. 6. 12.

opere

opere præstabat, vt ipsemet testatur 1. ad Corint. 9. *Sic pugno non quasi aërem verberans, sed castigo corpus meum, &c.* In quem sensum Origenes homil. 11. super Exodum, expedientes pugnam populi Israëlitici cum Amalech, eiúsque cum Moyses manus elauabat, victoriam, sic ait: *Nobis etiam pugna est aduersus Amalech, hoc est, aduersus principes, & potestates, & rectores tenebrarum harum: elena & tu manus ad Deum, imple mandatum Apostoli: Sine intermissione orate.* 1. ad Thessalonicenses 5. 1. *& tunc fiet quod scriptum est* Numerorum 22. *Quia sicut vitulus ablingit in campis herbam virentem, ita ablinget populus hic populum, qui super terram est, per quod, vt à maioribus accepimus, indicatur populum Dei non tam manu, & armis, quam voce, & ligua pugnare, id est, orationem ad Deum fundendo.* Cui expositioni Origenis accinit illud Pauli ad Rom. 15. *Obsecro ergo vos fratres per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, vt adiuuetis me in orationibus pro me ad Deum,* quo loco pro eo, quod nos habemus *adiuuetis*, est Græcè συναγωνίσασθαι, *Deum*, quod verbum significat propriè simul certare, seu adiuuare certamen, etiam certando, atque adeo indicatur sanctos oratione pugnare, & orare nihil esse aliud, quàm quoddam spirituale certamen, quo fideles magis, quàm corporalibus armis dimicant, victoriámque de hostibus consequuntur, quemadmodum idem Origenes annotauit lib. 10. in epist. ad Rom. ἀγωνίσασθαι, inquit, *dixit Apostolus, ostendens quasi agonem haberet, certaménque orationis, aduersantibus sibi sine dubio illis, de quibus dicebat: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes, & potestates, aduersus spiritualia nequitiæ in cœlestibus.* Quo etiam modo explicandum est illud Canticorum 7. *Quid videbis in Sunamite, nisi choros castrorum?* quem locum enarrans Theodoretus in commentarijs suis super Cantica, eleganter obseruauit ea verba videri in speciem inter se pugnare, quid enim *castris* cum *choris*, quippe cum *chori* pacatis, & lætis rebus, *castra* autem bellicis, & turbulentis conueniant? Cæterùm mysterio non vacare, quia nimirum sponsa multis ex sanctis conflata, cum propter fortitudinem, atque excelsum animi robur, armaque militaria *castris* est similis, tum etiam *chorus* existit diuinas laudes in ore gerens (per quas videlicet de suis hostibus triumphat:) neque verò dictum est, *castra chororum*, sed *choros castrorum*, vt significetur Ecclesiæ de suis hostibus victoria, quam laudes Diuinæ consequuntur. Itaque ex *castris chori* fiunt, cum enim in castris vicerint virtutis milites, pæana canentes reuertuntur, & choros ducentes victoriæ præconium laudibus celebrant. Hæc Theodoretus. Possumus etiam eundem locum aliter interpretari, vt nimirum dictum sit, *choros castrorum*, propter lætitiam, qua exultant ij, qui ad fidem conuertuntur iuxta illud Psal. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati: tunc repletum est gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione*: additum verò sit *choris* bellum, seu *castra*, quia ad fidem conuersis cõtinuò est contra carnis illecebras, Dæmoniscque insidias dimicandum. Quare Ecclesia nec solis *castris*, nec solis *choris*, sed *choris castrorum* optimo iure similis dicitur. Et quidem choros depinxit Regius vates Psalm. 117. cùm dixit: *vox exultationis, & salutis in tabernaculis iustorum. Constituite diem solemnem in condensis vsque ad cornu altaris.* Castra verò descripsit Paulus 2. ad Corinth. 10. illis verbis: *Arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo destructionem munitionum, &c.* & alijs locis supra citatis. In cuius rei figuram postquam populus Hebræorum rubrum iam mare transisset, alij choros ducebant, alij verò accincti armis, cum finitimis hostibus bellum gerebant, Exodi 15. quo videtur spectasse Esaias, cap. 30. cùm dixit; *In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnabit eos.* Fuit etiam illustrissimus Christiani bellatoris typus Iacob Patriarcha, qui vel in ipso matris vtero

1. Cor 9. 27. Origen.

1. Thessal. 5. 17. Num. 22.

Rom. 15. 30.

Origenes.

Cant. 7. 1.

Oratione nobis vincendi hostes.

Psalm. 125. 1.

Psal. 117. 15.

2. Cor. 10. 3.

Exod. 15.

Esai 30. 32.

iam cum Esau luctabatur, Genes. 25. Quæ de re legendus est Philo Iudæus lib. 2. allegoriarum sacræ legis, & libro de somnijs.

III. *Ad gloriam adipiscendam non satis est dimicare, sed oportet vincere.* 2. Tim. 2. 5. Prou 21. 28. *Legitimè certatur per obedientiam mandatorum Dei.* D. Hierom. Beda.

Secundò, Obseruandum est non omnibus dimicantibus præmium promitti, sed vincentibus: propterea enim non dictum est certanti, sed *vincenti*: eandémque vim habet illud 2. ad Timotheum 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit*: certare enim legitimè, est certare secundum leges agonis à Deo latas, hoc est, diuinis præceptis parendo: quare fieri non potest, quin vincat, qui legitimè certauerit. De huiusmodi enim milite legitimè certante accipiendum est illud Prouerbiorum 21. *Vir obediens loquetur victorias*, quia nimirum, vt interpretatur D. Hieronymus in commentarijs eiusdem loci, dum quis per obedientiam desideria sua vincere satagit, per iustitiam iudicis postea victoriæ palmam percipit: quam expositionem totidem verbis (vt solet) Beda in suos commentarios Prouerbiorum transtulit. Scio textum Hebræum aliter habere, nimirum: *Testis mendax peribit, vir audiens in finem loquetur*, hoc sensu, vir qui testatur quæ audiuit, ac certò nouit, nec ex suo, quæ dicit, fingit capite, sicut facere consueuit testis mendax, is semper loquetur, id est, non afficietur pudore, nec ei imponetur silentium, sicut testi mendaci: iuxta quam interpretationem pulchra est membrorum eius sententiæ antithesis. Cæterùm satis est quod nobis faueat Septuaginta interpretum versio: ad quam etiam non admodum inuitè accedet Hebræa translatio, si ita interpretemur, Vir audiens, hoc est, obediens præceptis Diuinis, in finem loquetur, id est, non silebit præ pudore, sed iactabundus de suo certamine verba faciet, quippe qui superior euaserit. Deinde aduerte, dictum non esse *ei qui vicit*, in præterito, sed vincenti, quia non satis est semel vicisse, aut etiam sæpius, nisi semper vincat: cùm enim bellum ipsum continuum sit iuxta illud Iob 7. *Militia est vita hominis super terram*, nunquam abscedendum est ab arena, sed in armis continuò standum, atque adeo semper vincendum. Id quod videtur fuisse expressum in titulo Psalmi 4. & aliorũ, qui inscribuntur, *in finem* pro quo in Hebræo est לַמְנַצֵּחַ *Lamnatseach*, id est, victoria seu ad victorem: quã dictionẽ Septuaginta vbicũque repererũt, εἰς τὸ τέλος, id est, *in finem*, seu in perpetuum transtulerunt: vt significarent victoriarum, de quibus in eis Psalmis agitur, præconia non conuenire nisi in eum, qui perpetuò, & vsque in finem vicerit. In cuius rei figuram Iosue in oppugnanda vrbe Hai non contraxit manum, quam in sublime porrexerat tenens clypeum ex præcepto Domini, donec interficerentur omnes habitatores Hai, vt refertur Iosue 8. quia videlicet nunquam deponendus est clypeus, donec omnes animæ nostræ hostes omnino profligentur: quod non nisi in extremo vitæ halitu, potest contingere. Denique absolutè dicitur, *vincenti*, nec hostis exprimitur, quem vincere debeamus, vt intelligamus omnia omnino esse vincenda: nec aliquem debere esse hostem, cum quo habeamus inducias, sed omnibus bellum capitale indicendum.

In bello continuo vincendum semper, & vsque in finem. Iob. 7. 1.

Iosue 8. Clypeus non abiiciendus, antequam in extremo vitæ halitu hostes omnino profligentur.

IIII. *Psalm. 102. 4. 2 Tim 4. 7. Beatitudo æterna, & gratia est diuina misericordia, & corona iustitiæ ex nostris meritis.*

Tertia obseruatio est circa illud verbum, *Dabo*: Cur enim vincenti præmium non reddi quasi debitum, sed dari dicitur, quasi gratis? Pro cuius rei expositione sciendum est gloriam in sacris literis interdum gratiam, interdum iustitiam appellari: gratiam quidem Psalm. 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus*, iustitiam verò 2. ad Timot. 4. *Bonum certamen certaui, cursum consummaui, in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.* Vbi vides Paulum omnia iustitiæ nomine aggregasse, *iustitia, reddet, iustus, iudex*. Ratio huius rei est, quia ea ipsa gratia, per quam gloriã promeremur gratis primum infunditur absque vllo nostro merito, sub quod prima gratia non cadit: quam

rationem

rationem fusè persequitur D. Augustinus epistola 105. quæ est ad Sixtum Presbyterum, *Cum Deus*, inquit, *coronat merita nostra, nihil aliud coronat, quam munera sua: nec enim frustra Deo cantatur, misericordia eius præueniet me.* Psalm. 58. *& misericordia eius subsequetur me.* Psalm. 22. *vnde & ipsa vita æterna, quæ meritis præcedentibus redditur, tamen quia eadem merita, quibus redditur, non à nobis parata sunt per nostram sufficientiam, sed in nobis facta per gratiam, etiam ipsa gratia nuncupatur: audi Apostolum ad Rom. 6. Stipendium peccati mors, gratia autem Dei vita æterna in Christo Iesu Domino nostro. Non dixit, stipendium autem iustitiæ vita æterna, sed gratia Dei vita æterna: etenim si acceptur us es vitam æternam, iustitia quidem stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia, quia de plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia,* Ioannis 1. id est, *non solum gratiam qua nunc iustè in laboribus vsque in finem viuimus, sed etiam gratiam pro hac gratia, vt in requie postea sine fine viuamus.* Hæc Augustinus.

D. Augustin. *Psalm. 58 11.* *Psalm. 22. 6.* *Rom. 6, 23.* *Ioan. 1. 16.*

Quartò, Obseruandum est verbum illud, *Edere*, cur enim vincenti non palma, non laurus, non corona, sed esus in præmium promittitur? quanquam enim hoc loco per esum ligni vitæ, visio beatifica intelligitur, vt paulò post dicemus, illud tamen mysterio non vacat, quod non coronæ, sed esus nomine explicatur: cui dubitationi respondet Hugo Cardinalis optimo iure id factum esse, quia enim qui vincit, pugnat; pugnans verò solet esurire, & sitire, rectè ei promitti refectionem & saturitatem, iuxtà illud Matthæi 5. *Beati qui esuriunt, & sitiunt iustitiam quoniam ipsi saturabuntur.* Quam ob causam, non solum hoc loco, sed multis alijs visio beatifica esui, & potui comparatur, veluti Psalm. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Luc cap. 12. *Amen dico vobis, quod præcinget se, & faciet illos discumbere, & transiens ministrabit illis* Et Lucæ 22. *Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, vt edatis, & bibatis super mensam meam in regno meo.* Quæ verba non quamlibet comestionem significant, sed lautum, & oppiparum conuiuium, cui gloria propter suauitatis abundantiam confertur. Vnde & beatis non calix, sed torrens ipse voluptatis hauriendus propinari dicitur Psalm. 35. citato.

V. *Gloria significatur eius nomine, quia expugnantibus, sitientibusque datur.* *Hugo Card. Matth. 5. 6.* *Psal. 35. 9.* *Luc 12 37.* *Luc. 22. 29.* *Visio beatifica, oppiparum conuiuium.*

Quid per lignum vitæ hoc loco accipiendum sit: Primúmque tres expositiones commemorantur.

SECTIO XIII.

NOtandum est, cùm dicitur *Lignum vitæ*, alludi ad lignum vitæ, quod erat in paradiso terrestri. Genes. 2. Fuit autem ea arbor lignum vitæ, seu arbor vitæ appellata, quòd vim haberet vitæ prorogandæ: Vtrum verò haberet vim prorogandi vitam in omne tempus, hominémque ab interitu vendicandi, an verò duntaxat vitæ diuturnitatem conferendi, controuersum est. Priorem partem affirmant Diuus Augustinus libro decimo tertio, de Ciuitate cap. 20. & cap. 23. vbi sic ait: *De ligno vitæ propterea gustabatur, ne mors eu vndecunque surreperet, vel senectute confecti decursa temporum spatijs interirent.* Rupertus lib. 3. de Trinitate c. 30. D. Chrysost. homilia decima octaua in Genes. Auctor quæstionum veteris, & noui testamenti (qui falsò creditur fuisse Augustinus) quæst. 19. Strabus in Genesim, Abulensis super 13. caput Genesis, quæst 175. & D. Thomas 1. part. quæst. 93. artic. 4. quem perperàm in contrariam trahunt sententiam. Etenim conceptis verbis, eo loco docet D. Thomas esum ligni vitæ repetitum habuisse vim hominem à morte in perpetuum vendicandi, non tamen semel susceptum adid

I. *D. Augustin. Lignum vitæ prorogasset vitam in æternum, perfectissime refutatio humanum.* *Rupertus.* *D. Chrysost. Auct. quæst. veter. & noui testa. Strab. Abulensis.* *D. Thom.*

Genes. 3. 22. sufficere potuisse. Atque hæc sententia planè amplectenda est, cùm sit Patribus, & sacris literis magis consentanea. Sic enim legimus Geneseos 3. *Nunc ergo ne forte mittat manum suam, & sumat de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum:* ex quibus verbis non obscurè videtur colligi fructum vitæ habuisse vim à morte in perpetuum præseruandi, atque adeo restituendi natiuum humorem, quem radicalem appellant, ea puritate, & perfectione quæ in ipso hominis ortu inerat, Posteriorem partem sequuntur Scotus, & Durandus in 2. distinct. 19. & Caietanus in commentarijs primæ partis, quæstione citata, eámque sequitur Benedictus Pereira vbi supra.

Scotus, Durandus, Caietanus, Benedictus Pereira.

II. *Christus, arbor vitæ.*

Cæterum quamuis Ioannes hoc loco alludat ad lignum vitæ, quod erat in Paradiso terrestri, non illud tamen intelligit, sed aliud quoddam lignum vitæ mysticum per illud expressum. Primò igitur intellexit ipsum Christum, quemadmodum & Diuus Gregorius libro 12. Moralium capit. 4. accepit illud Prouerbiorum 3. *Lignum vitæ est Sapientia eis, qui apprehendunt eam.* Quem locum interpretatur de Sapientia incarnata, cum Diuo Hieronymo libro. capit. Esaiæ. Sic etiam Eucherius libro 1. in Genesim cap. 13. lignum vitæ, quod erat in Paradiso terrestri, docet typum Christi fuisse. Denique ipse Christus se lignum appellauit Lucæ 23. *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?*

D. Greg. Prouer. 3. 18. D. Hieron. Eucher. Luc 9. 25. 31.

III. *Cantic. 4. 15. Gloria beatorũ, lignum vitæ & hortus amœnissimus omnium fructuum, & florum.*

Secundò. Per lignum vitæ hoc loco possumus intelligere visionem beatificam, quæ in cælesti Paradiso beatis tribuitur: tanta est autem huius fructus suauitas, vt rectè de triumphante Ecclesia dici possit illud Canticorum 4. *Emissiones tuæ Paradisus malorum punicorum cum pomorum fructibus, cypri cum nardo, nardus, & crocus, fistula, & cinnamomum, cum vniuersis lignis Libani, & cum omnibus primis vnguentis,* quo loco emissiones significant ipsa germina, & propagines, quæ in illo cælesti paradiso nascuntur. Igitur emissiones tuæ sunt veluti paradisus quidam malorum punicorum, quia hæc poma multa continent grana pulcherrima, sub vna, eademque corona regali (est enim malum punicum coronatum pomum.) Etenim omnes beati, quamuis inæqualiter, eandem tamen gloriæ, seu visionis beatificæ coronam accipient, ita vt illa beatorum multitudo sit veluti quidam paradisus, & amœnissimum topiarium malorum punicorum. Per cyprum, & nardum intelliguntur suauissimi odoris vnguenta, quæ ex huiusmodi arbusculis conficiuntur. Crocus autem flos est aurei coloris, vim habens exhilarandi cor, per quem amor beatificus, & delectatio inde prouenies intelligitur.

IIII. *Primasius. Crux Domini vitæ arbor, & lignum salutare D. Ambros. Aquã amaram, id est, legẽ dulcorat. Origenes. Cyrill. Alex. D. Hieron. Numer. 21. Tertullian. Sanat percussos à Serpente.*

Tertiò. Per lignum vitæ significatur ipsa crux Domini, vt vult Primasius, cuius fructus est Christus: quod autem crux lignum appelletur ex multis testamenti veteris figuris est perspicuum. Primum enim hoc sensu Diuus Ambrosius sermone 23. & libro de ijs, qui initiantur sacris mysterijs, capit. 3. interpretatur lignum illud, quod in aquas à Moyse missum earum amaritudinem abstulit, quemadmodum refertur Exodi 15. *Aquam,* inquit, *amaram, legem esse arbitror veteris testamenti, quæ lex priusquam cruce temperaretur Domini, erat immitis.* Eadem figura vtitur Origenes homilia 8. super Hieremiam, Cyrillus Alexandrinus libro 8. in Ioannem capit. 17. & Diuus Hieronymus ad Fabiolam, de quadraginta duabus mansionibus, mansione 5. Secundò idem expressit lignum illud, in quo serpens æneus suspensus fuit, & populo ad aspiciendum propositus, Numerorum 21. vt Christus ipse docuit Ioannis 3. & expendit Tertullianus vbi supra, his verbis. *Post interdictam omnis rei similitudinem cur æneum serpentem ligno impositum pendentis habitu, in spectaculum Israeli salutare Moyses proposuit eo tempore, quo à Serpentibus post idololatriam exterminabantur, nisi quod Dominicam crucem*

crucem intentabat, quæ serpens Diabolus publicatur, & læso cuique ab eiusmodi colubris, id est, Angelis eius ad Christi crucis sacramenta intento salus efficiebatur?

Tertio Origenes homilia 8. super lib. Iosue expendit quomodo Iosue præcepit suspendi Regem Hai in patibulo vsque ad vesperam. Iosue 8. Quo loco pro, *In patibulo*, quod est Hebraicè, Septuaginta transtulerunt, *In ligno gemino. Quid mihi prodest*, inquit Origenes, *si sciam, quòd in gemino ligno ex Hai suspensus est? si autem sciam duplicem esse virtutem crucis, in qua & Christus in carne suspenditur, & Diabolus cum suo exercitu triumphatur, ex intelligentiæ sacramenti anima mea ædificabitur.* *Origen. Iosue 8. Septuagint. Origen. Crucis virtus duplex.*

Quartò. De hoc etiam ligno est sermo Hieremiæ 11. cùm dicitur à Iudæis: *Venite mittamus lignum in panem eius, & eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius*, quod lignum Tertullianus libro aduersus Iudæos cap. 10. de cruce, quæ missa fuit *in panem*, id est, corpus Christi, interpretatur: quemadmodum & D. Hieronymus in commentarijs super Hieremiam, & D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 3. eundémque locum affert Origenes homilia 8. super Hieremiam, ac de cruce exponit: tametsi panem non corpus Christi, sed eius doctrinam accipiat: *Quia*, inquit, *decente Christo voluerunt quidam scandalum ponere doctrinæ eius, crucifigentes eum dixerunt, Venite mittamus lignum in panem eius: cum enim verbo Christi, & doctrinæ coniunguntur crucifixio, lignum in panem mittitur, & illi quidem insidiantes dicunt, Venite mittamus lignum in panem eius. Ego verò admirabile quiddam inferam: lignum missum in panem eius panem fecit meliorem, antequam enim mitteretur lignum in panem eius, quando tantummodo panis erat, & non erat lignum, non exierat in vniuersam terram sonus eius: postea verò quam sumpsit fortitudinem per lignum, tunc in vniuersum orbem pastionis eius disseminatus est sermo. Ego quippe aio legem non intellectam amaram aquam esse, cum autem venerit lignum Christi, & sermo saluatoris in eam descenderit, tunc dulcoratur, & fit suauissimi saporis, intellectaque pariter, & lecta lex Moysis. Perperam etiam dicunt, Venite mittamus lignum in panem eius, & eradicemus eum de terra viuentium, sic eum interfecerunt quasi nomen eius penitus eradicarent: sed audi quid dicat Christus Ioannis 12. Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet: si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Ergo mors Christi spica frumenti facta est septuplum, & multò amplius restituens, quam fuerat seminatum.* Hæc Origenes. Addit Lyranus hoc lignum fuisse Taxum, quòd in ea regione est letiferum, & venenatum, sensúmque esse, conatos fuisse Iudæos Hieremiam Prophetã veneno interimere, panem, quo vescebatur, toxico, seu veneno imbuendo: quod egregriè quadrat in crucem, quam veluti maledictum, & venenatum lignum, hoc est, maximè probrosum in corpus, & doctrinam Christi Iudæi mittere decreuerunt, quò nomen eius penitus abolerent, quòd tamen eis minimè successit, cum lignum vitæ euaserit, vt hoc loco ait Ioannes. IIII. *Hier. 11. 19. Tertull. D. Hieron. D. Gregor. Origenes. Ex eo ligno orta gloria nominis Christi, nequaquam contrariantibus Iudæis. Ioan. 12. 24. Lyranus.*

Postremò. De cruce etiam à plerisque accipitur illud Canticorum 7. *Ascendam ad palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorum*: quæ verba Græci Patres sponsæ sponsum alloquenti tribuunt. Verum Rupertus in Cantica Christo accommodat hoc sensu, Exaltabor in crucem victricem, & moriendo operabor velociter salutem omnium: quo eodem modo interpretatus est Beda: *Apte*, inquit, *Palmæ nomine victoriosissima potest crucis arbor designari, quod autem ait sponsus: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, illi æuo congruit, quando Salomon hæc scribebat, cum se Dominus crebris Prophetarum vocibus promitteret ad redemptionem generis humani in carne venturum, cum se ascensurum dicit, posteriores sunt gloriæ, quæ* V. *Cant. 7. 8. Crux, palma cuius fructus claritas resurrectionis, & ascensionis. Rupertus. Beda.*

crucis sequebantur ascensum, hoc est, claritas Resurrectionis, & Ascensionis eius ad cœlos, Aduentus Spiritus sancti, & salus mundi credentis. Rectè autem subiungitur, Et erant ubera eius sicut botri vineæ: quia nimirum primi Ecclesiæ doctores, ideſt, Apostoli sicut botri vineæ fuerunt, ideſt spiritualium charismatum gratia referti. Legendus est Cyrillus Alexand. lib. 8. in Ioann. cap. 17. vbi plures alias affert crucis figuras, ex quibus omnibus exploratum relinquitur crucem Christi lignum fuisse salutare, quod vitam mortalibus attulit: atque adeò rectè lignum vitæ appellari: de cuius fructu loquitur Ioel cap. 2. cùm ait: *Lignum attulit fructum suum*, id est, interpretante Hieronymo, lignum crucis affert fructum suum, & Spiritus sancti dona dulcissima suam cunctis tribuent largitatem.

Apostoli ubera Ecclesiæ, & botri vineæ.
Cyrill. Alex. Ioel 2. 22. Hieronym.

Eiusdem ligni vitæ de Sacramento Eucharistiæ interpretatio.

SECTIO XIIII.

I.

Sacrament. Euchar. Paschasius.

QVARTAM expositionem affert Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Christi cap. 7. (& refertur tomo 4. Bibliothecæ sanctorum Patrum) vbi hanc comestionem de ligno vitæ interpretatur communionem sacramenti Eucharistiæ, in quo verè comedimus lignum vitæ, id est, corpus Christi, qui lignum est vitæ, vt supra diximus. Rectè autem, Edere, ad Eucharistiam refertur, quæ non solùm nomine fructus ligni vitæ, sed panis etiam viuifici, quod idem est, appellatione censetur in sacris literis. Primum Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*: quem locum de Eucharistia intellexerunt D. Cyprianus epistola 63. ad Cæcilium, Diuus Ambrosius libro de Helia, & ieiunio cap. 1. & lib. 5. de Sacramentis cap. 3. Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. Theodoretus in commentarijs eiusdem Psalmi, & Diuus Chrysostomus ibid. *Qui sunt*, inquit, *qui nos tribulant? Suggestiones inimici, cupiditates, delectationes, seculi honores: sed cum venimus ad mensam potentis, tribulationes efficiuntur consolationes: & ex mensa præparata proficimus aduersus eos, qui tribulant nos.* Secundò Prouerbiorum 23. *Quando sederis, vt comedas cum Principe, diligenter attende, quæ apposita sunt ante faciem tuam.* Alia translatio habet: *Quando sederis ad mensam potentis*, vt intelligamus Eucharistiæ mysterio Deum maximè potentiæ suæ magnitudinem declarasse: etenim de mensa Eucharistica locum intellexit Diuus Chrysostomus paulò ante citatus. Tertiò, Psalm. 21. *Apud te laus mea in Ecclesia magna: edent pauperes, & saturabuntur, & laudabunt Dominum, qui requirunt eum, viuent corda eorum in seculum seculi*: quæ omnia ad Eucharistiam pertinere docet Eusebius Cæsariensis libro 10. Demonstrationis Euangelicæ cap. 8. quemadmodum, & quod sequitur eodem Psalmo. *Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ, in conspectu eius cadent omnes, qui descendunt in terram*: quæ omnia adorationem mysterij, & gratiarum actionem significant, ex eóque loco magnum contra Hæreticos conficitur argumentum pro vera Christi præsentia in sacramento, cùm panem ipsum, quem manducant pingues terræ simul etiam adorant, quis enim vnquam panem communem manducans, eundem adorauit? & tamen Regius vates ait, *Manducauerunt, & adorauerunt*: cui concinit illud Psalm. 2. *Apprehendite disciplinam*: pro quo alij vertunt ex Hebræo, *Osculamini filium*: alij *adorate panem*: quod non nisi de Christo, qui in sacramento Eucharistiæ panis est viuus

Psalm. 22. 5. Eucharistia fructus ligni vitalis & panis viuificus. D. Cyprian. D. Ambros. Paschas. Theodor. D. Chrysost. Prou. 23. 1. In Eucharistiæ mysterio, magnitudo diuinæ potentiæ. D. Chrysost. Psal. 21 27. Eusebius Cæs. ibid.

Præsentia Christi in Sacramento.

Psal. 2. 12.

viuus, intelligi potest. Quartò, Esaiæ 65. *Ecce seruientes mihi comedent, vos autem esurietis: ecce seruientes mihi bibent, vos autem sitietis*: quem locum de Eucharistiæ sacramento acceperunt Cyrillus Alexandrinus in commentarijs super Esaiam, Diuus Ambrosius libro de Paradiso cap. 9. & libro de Helia, & ieiunio cap. 10. Diuus Cyprianus libro 1. testimoniorum contra Iudæos cap. 22. & Diuus Hieronymus super Esaiam. Esai. 42. 14. Cyril. Alex. D. Ambr. D. Cypri. D. Hieronym

Quintò, Oseæ 14. *Ero quasi ros Israël, geminabit sicut lilium, & erumpet radix eius, vt Libani. Ibunt rami eius, & erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani viuent frumento*: seu vt est apud Septuaginta, *Roborabuntur frumento*; quæ omnia de Eucharistia interpretatur Cyril. Alexandrin. in commentarijs super Oseam. *Germinabunt*, inquit, *sicut lilium*, id est, *vacabunt à solicitudine huius seculi, lilium enim nullo labore arationis, nullóque studio agriculturæ mira pulchritudine induitur. Erumpet radix eius, vt Libani*, id est, erunt ita firmi, & stabiles in fide cum humilitate, vt est arbor Libani humilis, & quæ altas radices agit, *ibunt rami eius*, quod dilatationē Ecclesiæ significat. *Erit quasi oliua gloria eius, & odor eius vt Libani*, id est, vt thuris, quia semper virescent fructibus virtutum suauissimis, qui hoc cœlesti pane vescentur. Vbi notandum est panem hunc vitam spiritualem conferre: quod etiam loco citato Regius vates significauit cum dixit, *viuent corda eorum*. Quod verò hic locus de Eucharistia intelligendus sit ad literam, manifestè ostendit translatio Septuaginta, apud quos teste D. Hieronymo sic legitur, *frumento inebriabuntur*. Docte enim Origenes lib. 4. περὶ ἀρχῶν, id est, de principijs, annotauit summa Dei prouidentia factum esse, vt essent in lege, & Prophetis quædam adynata, id est, impossibilia, ne si ipsius legis, aut Prophetiæ vtilitas, & consequentia ex se appareret, continuò existimaremus nihil aliud ibi esse intelligendum, præter id, quod in promptu esset. Quis ergo ignoret non posse panem inebriare? quare cum audimus, *inebriabuntur frumento*, docemur mysticum esse panem intelligendum, qui in ijsdem mysterijs cum mystico vino consecratur, in quo mystica, & spiritualis latet ebrietas, quæ digne communicantibus confertur. Eandem ob causam dictum est Zachariæ 9. *Quid bonum eius est, & quod pulchrum eius nisi frumentum electorū, & vinum germinans virgines*? cum enim commune vinum ad libidinem incitet, iuxta illud Apostoli ad Ephesios 5. *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria*, planum est sermonem esse de vino quodā mystico, atque adeo de calice Eucharistico: quem admodum intellexerunt D. Hieronymus, & Lyranus in commentarijs super Zachariam, & Paschasius Abbas libro de corpore, & sanguine Domini cap. 21. II. Oseæ 14. 6. Cyril. Alex. Fructus virtutum ex Eucharistia. D. Hieron. Origenes. Panis mysticus spiritualiter inebr. Zach. 9. 17. Ephes. 5. 18. D. Hieron. Lyran.

Sextò. Deut. 15. *Cum tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa, & sex annis seruierit tibi, in septimo anno dimittes eum liberum, & quem libertate donaueris, nequaquam vacuum abire patieris, sed dabis viaticum de gregibus, de area & torculari tuo; quam legem interpretans Cyrillus Alexandrinus libro 7. de adoratione in spiritu. Vides*, inquit, *quod nostrum mysterij Christi in hac splendescere, liberauit enim nos gratis, postquam verò liberos nos fecit, apposuit seipsum viaticum, concedens, vt viuificam benedictionem participaremus, carnem, inquam, suam, & sanguinem*. Septimo Esaiæ 33. *Qui ambulat in iustitijs, & loquitur veritatem, qui proiecit auaritiam in calumnia, & excutit manus suas ab omni munere, qui obturat aures suas, ne audiat iudicium sanguinis, pane cibabitur, & aqua eius fidelis*. Quo loco per panem, Eucharisticum panem intellexit Iustinus Martyr in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos, & Cyrillus Alexandrinus in commentarijs super Esaiam. Octauo Prouerbiorum 9. *Sapientia ædificauit sibi domum, immolauit victimas suas, miscuit vinum & posuit mensam*. De Eucharistia interpretatur Diuus Cyprianus libro Epistolarum Epistola 3. & D. Augustinus III. Deut. 15. 12. Est viaticū, quod nos liberati accipimus, vt olim serui Hebr. manu missus. Cyril. Alex. Esai 33. 15. Iust. Mart. Cyril. Alex. Prouerb. D. Cyprian.

lib. 17. de ciuitate Dei cap. 20. Nono & postremo. De hoc sacramento loquitur Regius vates Psalm. 33. quemadmodum Diuus Augustinus concione 1. in eum Psalmum ex eiusdem titulo, & inscriptione confirmat, quæ huiusmodi est, *Psalmus Dauid cum immutauit vultum suum coram Abimelech, & dimisit eum, & abijt*, nec mirum tibi videatur, quod coram Abimelech Dauid vultum dicatur immutasse, quod legas eum Regem dictum fuisse Achis 1. regum 21. Etenim Abimelech nomen erat commune Regum Palæstinæ, sicut Ptolomæus, & Pharao Regũ Ægypti, quemadmodum Gandauensis Episcopus, & Genebrardus affirmant. Sic ergo Augustinus Psalmi inscriptionem ad Eucharistiam refert. *Mutauit*, inquit, *Christus vultum suum, quia quasi furor, & insania videbatur dare carnem suam hominibus manducandam, vnde Iudæi dicebant: quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad manducandum? Et aliqui ex discipulis, Durus est sermo iste, & quis potest eum audire? Ideo quasi insanus putatus est Dauid, sed Regi tantum Achis insanire videbatur, id est stultis, & ignorantibus, ideirco dimisit eos, & abijt, fugit enim à cordibus eorum intellectus, ne eum possent comprehendere.* In eo igitur Psalmo Eucharistia edulio suauissimo ac dulcissimo confertur, cum dicitur, *Gustate, & videte, quoniam suauis est Dominus*, vt Augustinus ibidem interpretatur: quo etiam testimonio vtitur contra Andream Volanum Polonum hæreticum, Turrianus noster prioris tractatu de Sacramento Eucharistiæ cap. 3. Ex his perspicuum est rectè per fructum ligni vitæ Eucharistiam posse accipi, quippe quæ alimentum sit animarum saluberrimum, ac viuificum, vt adductis testimonijs testatum fecimus.

Psalm. 33.

August. Caro Christi data hominibus ad manducandum.

Ioan. 6. 52.

Psalm. 33. 9.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANGELO SMYRNÆ.

Quid literæ ad Smyrnæ Angelum contineant.

SECTIO PRIMA.

§. 1. SECVNDÆ literæ dantur ad Episcopum Smyrnensem: quibus primum laudatur, deinde animatur ad patientiam contra omnes aduersariorum impetus, qui ei prænunciantur. Postremo corona vitæ eidem promittitur. Porrò Smyrna vrbs & non ignobilis à Theseo Thessalo in memoriam vxoris suæ, quæ Smyrna dicebatur, condita, indè præcipuè nitens, quod poëtarum Principi Homero patria extitit: quanquam vt docent Plutarchus in Homero, & Gellius libro 3. noctium Atticarum cap. 12. alij eum Atheniensem, alij Colophonium, alij Ægyptium, alij denique aliunde oriundum fecerunt, imò septem vrbes: quarum vna fuit Smyrna cum sibi ciuem arrogare contenderunt, vt ex illis Græcis carminibus constat.

Smyrna vrbs, Homeri patria.

Plutarch. Gell. Turrianus.

Ex eo

Επτὰ πόλεις διερίζουσι θεῖ ὀίζαν ομήρου,
Σμύρνα, ῥόδος, κολοφὼν, σαλαμὶν, χίος, ἄργος, ἀθῆναι,
Quæ sic latinè reddi possunt.
Septem vrbes certant de Stirpe insignis Homeri,
Smyrna, Rhodos, Colophon, Salamin, Chios, Argos, Athenæ.

Et M. T. in oratione pro Archia poëta *Homerum*, inquit, *Colophonij suum esse dicunt suum, Chij suum vendicant, Salminij repetunt, Smyrnæi verò suum esse confirmant, itaque etiam delubrum eius in oppido dedicauerunt, permulti alij præterea pugnant inter se, atque contendunt.* Obseruant autem hoc loco ferè omnes interpretes in Ephesi Episcopo Apostolorum tempora comprehendi, in Smyrnensi verò martyrum, iuxta Smyrnæ etymō, quæ myrrha interpretatur. Etenim, cum quotidie sancti pro fide mortem oppetebant, crudelissimisque cruciatibus torquebantur, dicere iure optimo poterat Ecclesia: *Manus meæ distillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima.* Cant. 5. Rectè enim martyrium myrrhæ comparatur, quia licet animarum sit propter mortis perpessionem, tamen à corruptione liberat & immortalitatem confert, quam ob causam Martyrum genæ similes dicuntur cortici mali punici. Canticorum. 4. *Sicut fragmen mali punici genæ tuæ.* Qui locus de martyribus à pleriſque intelligitur, quia nimirum cortex mali punici durus quidem est, & insuauis, sed pulcherrimorum granorum purpuream continet multitudinem, quæ fructus illos suauissimos, qui sub martyrij amaritudine delitescunt, significant: iuxta illud 2. ad Corinth. 4. *Momentaneum hoc, & leue tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Eleganter in hanc sententiam Beda locum ex Canticis citatum sic interpretatur, *malum punicum, quia rosei coloris est, passionis Dominicæ mysterium innuit: quia ergo sancta Ecclesia non erubescit crucem Christi, sed gaudet in contumelijs, & passionibus pro Christo, crucisque vexillum gestare solet in facie, merito genas instar mali punici habere dicitur, nec vacat mysterio, quod non integro malo, sed eius comparatur fragmini, in fracto enim malo punico & pars ruboris, qui patebat videtur, & pars candoris, qui intus latuerat, aperitur: habet ergo ruborem mali punici sponsa in genis, cum sacramentum Dominicæ crucis fateatur verbis: ostendit & candorem fracti eiusdem mali punici, cum pulsata pressuris castitatem puri cordis probat factis, & quid intus gratiæ cruce Redemptoris contineat, manifestum facit: Item ostendit colorem puniceum in genis, cum prima, & eminentiora eius membra, id est, martyres, sanguinem & vitam pro Christi nomine profundunt: addit & candidum, cum ydem inter patiendum, vel impleta iam passione miraculis coruscant. Nec prætereundum, quod malum punicum magnam granorum copiam vno foris cortice includit, vnde & malum granatum dicitur, quæ quidem integro adhuc malo videri nequeunt, sed fracto apparent quàm sint innumera: sic enim sancta Ecclesia, quò amplius eam frangi aduersis contigerit, eò clarius referat quot virtutum grana vnius fidei tegmine complectatur.* Hæc ille.

Marc Tul.

Cant 5.5. In Smyrnensi Episcopo Martyrum tempora cōprehenduntur. Cant. 4.3. Martyrum myrrha. 2. Cor. 4. 17.

Genæ Ecclesiæ propter Martyres dicuntur fragmen mali punici. Beda.

Literarum ad Smyrnæ Angelum inscriptio expenditur.

Hæc dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit.

SECTIO. II.

INSCRIPTIO illis verbis comprehenditur. *Hæc dicit primus, & nouissimus, qui fuit mortuus, & viuit*, Græcè ἔζησεν, id est, vixit, hoc est, post mortem resur- I.

Potens Christus liberare periclitantes propter se.

rexit. Huiusmodi inscriptione animatur Smyrnensis Episcopus ad labores, quorum magnã sylvam, multámque materiam Synagoga Satanæ suppeditabat, forti & inuicto animo perferendos, tres autem ad hoc persuadendum rationes continet inscriptio. Prima ducitur ex Christi magnitudine, & potentia, qui possit ijs, qui propter fidem, ac virtutem vitæ se discrimini obijciunt, opitulari, imo & vitam, si eam amittere contigerit, restituere, hoc sensu, ne animum despondeas, si in capitis discrimen pro nomine meo adducaris, imo nec si mortem ipsam inimici intentent, & afferant, ego enim sum primus, & nouissimus, idest Alpha, & Omega, omnium rerum, atque adeò omnia, quæ sunt, & erunt potestatis amplitudine coërcens, vimque habẽs omnia pericula propulsandi, quod vel ex eo potes intelligere, quòd ego ipse mortuus fui, & resurrexi. In hunc sensum interpretantur hunc locum Rich. de S. Vict. & Beda, qui illud, *primus, & nouissimus* sic exponit, id est, qui omnia creauit, & omnia moriendo instaurauit. *Apta*, inquit, *præfatio patientiam suasuro.* Secũda ratio desumitur ex Christi optimo exemplo, vt volunt Arethas, & Rupertus, qui illud, *Primus, & nouissimus*, non principium, & finem interpretantur, sed ad humanitatem, & passionem referunt, quasi Christus in hunc modum loquatur, verum quidem est te propter fidem, & iustitiã pati, sed quantum est hoc, si ad illum respicias, qui cum esset apud Deum primus, id est pretiosissimus, omníque honore dignissimus, apud homines tamen nouissimus fuit, id est, vilissimus, & abiectissimus, iuxta illud Esaiæ 53. *Vidimus eum despectũ, & nouissimum virorum.* Tertia ratio depromitur ex bonis, quæ patientem virum, mortísque pro iustitia contemptorem consequuntur, illísque verbis comprehenditur, *Qui fuit mortuus, & viuit*, quibus innuitur eum qui Christi vestigijs insistens laborum patientissimus fuerit, mortémque ipsam pro Christi nomine oppetierit, tandem ab ipso fore sempiternæ vitæ restituendum: quemadmodum Christus postquam mortem obijt, se ipsum ad immortalem vitam reuocauit. Hanc etiam rationem tangit hoc loco Rupertus.

Richard. Beda.

Exemplum Christi in perferendo vrget nos.

Esaiæ 53.3.

Bona, quæ consequuntur patientiam.

Rupertus.

II.

Protectio Dei erga tribulatos pro iustitia.

Psalm 90 5

Amos. 5 5.

Iob 18.7.

Gen. 49.3.

Oseæ 12 3.

Vbi labor, & afflictio pro lege Dei, ibi fortitudo à Deo.

Quod ad primam rationem attinet, maximos ea fidelibus animos addit, quam idcirco Deus per Regium vatem identidem repetere consueuit, veluti Psalmo 90. cum ait, *Cum ipso sum in tribulatione, eripiam eum, & glorificabo eum*, id est, vt exponit Theodoretus, *non modo à grauioribus rebus liberabo, verum etiam illustrem efficiam.* Ab eadem radice Hebraica אן Auan, à qua deducitur און Auen, quod laborem, fatigationem, & luctum significat, vt Amos 5. *Bethel erit leuen*, id est, in labore, vel afflictione, deducitur etiam אן, id est, fortitudo, & robur, vt Iob 19. *arctabuntur gressus* אוני *Ono*, id est, *roboris eius.* Et Geneſis 49. *Ruben principium* אוני *Oni*, id est, *fortitudinis meæ*, quemadmodum reddit Targum, pro quo Hieronymus transtulit *doloris mei.* Et Oseæ 12. de Iacob dicitur באונו *Beono*, id est, *in fortitudine sua directus est cum Angelo.* Ratio huius rei est, quod eadem radix sit fortitudinis, & roboris, quæ est laboris & afflictionis, quia nimirum Deus in ipso labore vires auget, robúrque ad vincendum præbet. Hinc etiã factum est, vt Benjamin postremus Iacob ex Rachele filius dictus sit à matre *Benoni*, id est, *filius doloris mei*, quod eum extremo mortis dolore peperisset Geneſis 35. quod nomen, vt patet ex dictis, interpretari etiã possumus *filius fortitudinis meæ*, id quod fortasse Iacob significare voluit, cum eum Beniamin, id est filium dexteræ nuncupauit. tum quia filij doloris, id est, qui multa propter virtutem patiuntur, filij sunt fortitudinis Dei, quippe cum in eis iuuandis vim suam, & potentiam declaret: tum etiam quia eos postea Deus ad dexteram suam collocabit, qui dum viuunt, ad eius sinistram esse propter vitæ incommoda ab imperitis existimantur. Huc

Gen. 35.

etiam

etiam pertinet illud Esaiæ 43. *Cùm transieris per aquas, tecum ero, & flumina non operient te, cum ambulaueris in igne, non combureris, & flamma non ardebit in te: quia ego Dominus Deus tuus sanctus Israël.* Quem locum videtur explicasse Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi capite 9. vbi affert illud Ezechielis 34. *Ero pastor ipsorum, & ero prope ipsos, sicut tunica prope corpus ipsorum:* sic enim ipse legit, quibus verbis significatur maxima quædam protectio diuina, quæ explicari potest similitudine illa, quam Diuus Athanasius libro de incarnatione verbi ducit ex Amiantho lapide, ex quo adhuc lento telæ confectæ, si in ignem coniiciantur, non comburuntur, cui simile quoddam lini genus commemorat Plinius lib. 14. cap. 1. vbi docet certo quodam lini genere inuolui solita Regum cadauera, vt eorum cineres à reliquis secerni possent. Huius igitur generis tunicam se fore Deus pollicetur ijs, qui pro eius nomine in ignem tribulationum coniecti fuerint, vt nimirum ab eo lædi nequaquam possint. Hanc eandem Dei prouidentiam, & curam de ijs, qui propter ipsum patiuntur, expendit Theodoretus in quæstionibus in Genesim quæstione 28. in scala illa Iacob, de qua agitur Geneseos 28. *Prouidentia*, inquit, *diuina manifestius declaratur in rebus, quæ videntur aduersæ, idcirco Iacob fugit, & solus peregrinatur, vt locupletissimus rediens experiatur, quanta sit Dei omnium prouidentia, & alios doceat hanc Dei solicitudinem: id, quod apparitione sua confestim Deus declarauit, ostendens ei scalam ad cælum vsque pertingentem, & sanctos Angelos ascendentes, & descendentes: ipse verò Dominus sursum consistens confirmabat eum, ac metum expellebat, quorum vnumquodque poterat securum reddere Patriarcham: docetur enim nihil negligenter à Deo administrari, sed ipsum omnia dispensare sanctorum Angelorum ministerio. Deinde dicitur, Ecce tecum sum, custodiens te in omni via, qua ambulaueris, & reducam te in terram hanc, quia non te derelinquam.* Ecce vides miram in Iacob fugientem Esau, domo profugum, timentem omnia, Dei optimi prouidentiam, Deúmque ipsum scalæ innitentem paratum se ostendere ad ei in laboribus omnibus, & casibus opitulandum.

Clem. Alex. *Ezech. 34.* *Deus quasi tunica patientium.* *D. Athan.* *Plinius.* *Telæ confectæ ex Amiantho lapide & quodam lini genere non ardent.* *Theodor.* *Dei prouidentia erga Iacob.*

Secunda quoque ratio maximè ad patientiam commendandam pertinet, si quis consideret Christum qui natura primus erat omnium, factum fuisse omnium nouissimum, vt prædixit Esaias cap. 53. *Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum*: quo loco aduerte, pro eo, quod nos habemus nouissimum virorum, esse Hebraicè חדל אישים, quod plerumque transferunt, *Et cessauit à viris*, seu *desit à viris*, alij *cessatorem virorum*: & est sensus Christum vsque adeò se humiliasse, vt ferè capacitatem hominis per humilitatem exhauserit ita, vt cum maiori humilitate iam humana natura stare non posset, sed omnino desinere cessaréque deberet: potest & ita accipi, vt dicatur Christus *Cessator virorum*, Hoc est, à quo tractando, & in societatem, consuetudinémque admittendo homines cessarent, indignum eum sua consuetudine existimantes. Cum igitur se Christus nouissimum virorum effecerit, & vsque adeò despectus fuerit, omni ignominiæ, ac despicatui sponte obnoxius, qui omni honore, & gloria erat dignissimus, maxima hinc ratio ducitur ad commendandam iniurijs, & contumelijs ferendis patientiam, qua etiam vsus est Paulus ad Hebræos 12. cùm ait, *Recogitate eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersùs semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes:* quis enim in laboribus vnquam deficiet, si ob oculos sibi proponat passionem Christi? Atque exemplo hoc se animabat sponsa, cum dicebat Canticorum cap. 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur.* In quem locum Beda. *Christus*, inquit, *tanquam myrrhæ fasciculis tunc inter vbera*

III.

Esai. 53 3. *Humilitas Christi.* *Heb. 12. 3.* *Cant. 1. 13.* *Beda.*

Meditatio passionis, vnguentum trahens post se. Cant. 1 4.

sponsæ commoratur, cum Ecclesia mortem sui Redemptoris, sine intermissione intimo corde meditatur. Inter vbera enim cordis esse locum quis nescit? Hæc nimirum sunt illa vnguenta suauissima, in quorum odorem cursuras adolescentulas testatur sponsa Cantic. cum 1. cum ait. *Trahe me post te, curremus in odorem vnguentorum tuorum*: Horum contemplorum Christi cogitationem, arma Christianorum appellat Petrus 1. sua Canonica cap. 4. illis verbis, *Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini*, Græcè τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσασθε, id est, eandem cogitationem velut arma induite, seu congruenter huic cogitationi armamini, vt subaudiatur κατὰ, hoc est, secundum, seu iuxta eandem cogitationem.

1. Pet 4 1. Passio Christi arma, & fortitudo Christianorum.

Porrò notandum est verbum illud, *armamini*, nec enim dictum est induimini, aut exornamini, sed *armamini*, quòd verbum sonat impugnationem, & prælium, vt significetur fortitudo passionis Christi, cuius meditatione si armemur, possumus hostes omnes confidenter aggredi. Quam eandem ob causam Christus ipse cruci affixus clypeo comparatur, imo & illo Iosuæ clypeo fuit expressus, quem is ex præcepto Domini leuauit in sublimè in præsso, quòd cum habitatoribus vrbis Hai comittebatur, vt ad eius conspectum exercitus præliaretur confidentiùs, quemadmodum refertur Iosue 8. Est autem sententia Hebræorum, quam sequitur Lyranus in commentarijs eius capitis, fuisse positum clypeum illum in hasta aliqua oblonga, quò posset ab omnibus cerni, quod sanè manifestè expressit Christum in cruce exaltatum, tanquam clypeum fuisse omnibus adintuendum propositum, vt ad eius conspectum Christiani milites animos sumant ad strenuè, & viriliter dimicandum. Quò videtur alludisse Esaias cap. 5. cum dixit. *Leuabit signum in nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ: Ecce festinus velociter veniet, non est deficiens, nec laborans in eo, nec soluetur cingulum renum eius, nec rumpetur corrigia calceamenti eius.* Quod quanquam ad literam intelligendum est de Assyrijs, aliisque gentibus, quas Deus quasi erecto signo euocauit ad Iudæorum euersionem: rectè tamen signum illud erectum Christum possumus interpretari, quo in cruce exaltato omnes euocati sunt ad bellum cum animi hostibus gerendum, & ad prælium ita animati, vt nullus dici possit deficiens, aut laborans nulliusque cingulum præ timore soluatur. Rectè autem dicitur, & *sibilabit*, quia ad minimũ Christi nutum, & vnicum in cruce pendentis sibilum ex vniuersis mundi partibus quamplurimi strenui milites sub eo preliaturi conuolarunt. Eandem ob causam appellatur Christus in cruce, Turris fortitudinis Psam. 60. *Deduxisti me, quia factus es spes mea turris fortitudinis à facie inimici. Vnde*, inquit Augustinus in eum locum, *factus est Christus spes nostra, nisi quia passus est, & resurrexit? nos enim non noueramus, nisi nasci hominem, & mori, resurgere hominem, & viuere in æternum non noueramus: suscepit quod nouerat, & demonstrauit quod non nouerat, ideo factus est spes nostra in tribulationibus.* Sequitur, *Turris fortitudinis à facie inimici. Angitur cor meum, labore inter tentationes, & scandala, is est mihi turris fortitudinis: quò cum fugero, non solum vitabo tela inimici, sed etiam in illum, quæ voluero, ipse iaculabor: caues ne feriaris à Diabolo, fuge ad turrim. Quomodo autem fugies? ante te est turris, recordare Christum & intra in turrim, quicquid poteris cogita, quia prior ipse passus est, & cogita quo fine passus est, vt nimirum moreretur, & resurgeret: talem & tu finem spera, qualis in illo præcessit, & introisti in turrim.* Quibus verbis Augustinus locum hunc Ioannis videtur illustrasse, cùm dicitur. *Qui fuit mortuus & viuit.* Quò pertinet illud Iacobi 5. *Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt, sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est, & miserator*, vbi quamquam nonnulli verba illa, *Et finem Domini vidistis*, ad eundem Iob referant accipiantque de felicitate, quæ tanquam finis, eius calamitates

Psal. 60 4. Christus crucifixus turris fortitudinis.

Iosue 8.

Esai. 5. 26.

Iacob. 5. 11.

Tribulationum Iob felix clausula.

mitates consecuta est, vt *finem Domini*, idem sit ac finem, quem Dominus eius calamitatibus imposuit, rectius tamen Beda & alij, *Finem Domini* de passione, & resurrectione Domini interpretantur, vt sit sensus, *Vidistis finem Domini*, id est, quàm felici clausula, & fine eius passio fuerit terminata: debetis igitur vos similem habere in laboribus fiduciam, eósque expectatione futuræ felicitatis, & gloriæ patienter, & animosè tolerare.

IIII. Cant. 6.10.

Denique illud pro tertia ratione sufficiat quod dicitur Canticorum 6. *Descendi in hortum nucum, vt viderem poma convallium:* quæ verba licet alij sponso alij sponsæ tribuunt, idem tamen sensus efficitur, videlicet Ecclesiam horto nucum comparari, quòd exterius quidem laborum sentit amaritudinem, corticisque duritie, & asperitate cingitur: cæterum suæ patientiæ fructum dulcissimum intus continet. Sic Theodoretus hunc locum interpretatur. *Per hortum*, inquit, *nucis præsentem vitam intelligimus, quæ cum amara sit, & arumnis, laboribusque referta, reconditum tamen habet virtutis fructum. Etenim nucis fructus cum extrinsecus corticem priorem amarum habeat, alterum autem asperum, ac durum, intus tamen veluti in penu nucleum continet reconditum, qui sine labore extrahi non potest: talis est hæc præsens vita, cum enim dolorum, & molestiarum acerbitate referta sit, habet illa quidem labores, non tamen refugiferos. Vnde Paulus ad Colossenses 3. Vita*, inquit, *vestra abscondita est cum Christo in Deo*: quibus verbis vult Theodoretus illud significari in ipsis laboribus, quos pro Christo patimur, tanquàm sub duro & amaro nucis cortice vitam nostram veluti nucleum suauissimum absconditum contineri.

Ecclesia exterius amaritudinem sentit interius suauitatem. Theodoret.

Coloss 3 2. Theod.

Literæ Christi ad Angelum Smyrnæ explicantur.

Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed dives es, & blasphemaris ab is, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed sunt Synagoga Sathanæ.

SECTIO III.

LITERARVM inscriptione explicata literæ iam ipsæ resignandæ sunt, & quid contineant diligenter obseruandum. Primum igitur sic incipiunt. *Scio tribulationem tuam, & paupertatem tuam, sed dives es.* Græcè additur, *Opera tua*: & est sensus: Scio opera tua bona esse, noui etiam, quòd multa propter me, & Ecclesiam tuam pateris, & quod bonorum tuorum temporalium iacturam ea de causa feceris: sed tamen dives es bonorum spiritualium opibus, quas pluris debes æstimare, quàm terrenas. Sic exponunt Augustinus, seu potius Ticonius, Beda, Arethas, Richardus, Rupertus, Primasius, & ferè reliqui. Alij paupertatem hoc loco intelligunt omnis humani auxilij destitutionem, opúmque ipsarum penuriam potius, quàm amissionem, vel spoliationem, vt innuatur tenuem fuisse eum Episcopatum: quæ expositio etiam quadrat. Non desunt etiam qui per paupertatem, paupertatem spiritus accipiant, iuxta illud Matthæi 5. *Beati pauperes spiritu*: quo fit, vt triplex sit hoc loco paupertatis acceptio. Vna pro paupertatis spiritu: altera pro penuria rerum temporalium, humanorumque præsidiorum: tertia denique pro amissione, aut spoliatione temporalium

I. *Bona spiritualia, diuitia.*

Ticonius. Beda, Aret. Richardus. Rupert. Primas. Matth. 5 3. Triplex acceptio paupertatis.

diuitiarum: quæ duæ posteriores expositiones magis placent. Commendatur igitur Smyrnensis Episcopus, quod cum multis prematur hinc inde difficultatibus, ad quas superandas pauciſſima habeat opum, humanorúmque præsidiorum adiumenta, animum tamen non despondeat, omnem suam spem in Deo collocans: ad quod præterea animatur cùm dicitur, *Sed dives es*: vt intelligat se vna Dei cõfidentia, & morum probitate diuitem, ac potentem esse, virtutúmque opibus, ac præsidijs abundare, quæ sola debet in veris diuitijs ponere.

II. Illud hoc loco notandum est, pauperem Episcopum appellari diuitem, cum virtute excellit, quia nimirum veræ diuitiæ non in hisce temporalibus opibus, sed in virtutum præsidijs positæ sunt. Itaque bonus Episcopus, & quilibet alius virtutis studiosus, & si pauper sit quoad vulgi opinionem, ditissimus tamen coram Deo est existimandus: cuius rei egregia ratio traditur ab Hugone Cardinale, quia videlicet iustus peregrinus est, dum hic agit, & instar peregrini pauperem vitam ducit, sed in patria tamen sua, quæ cælum est, merces habet repositas diuitias: sicuti pauper censeri non debet is mercator, qui maximis in patria opibus circumfluit, quanquam extra patriam egenus videatur. Qua de re legendus est Diuus Augustinus libro primo, de Ciuitate cap. 10. vbi inter alia, *sancti*, inquit, *amiserunt omnia, quæ habebant: nunquid fidem? nunquid pietatem? nunquid interiora hominis bona, qui est ante Deum dives? hæ sunt opes Christianorum.* Consulendus est etiam Clemens Alexandrinus libro tertio, Pedag. capite 6. vbi ostendit solum Christianum diuitem esse, & inter alia. *Non satis*, inquit, *animaduertimus, quis sit is solus dives, qui, quæ sunt longè pretiosissima, possidet: magni autem pretij sunt, non gemma, non argentum, non vestis, non corporis pulchritudo, sed virtus.* Probatur etiam ex multis scripturæ testimonijs. Primum ex 1. ad Timotheum 6. vbi Paulus sic ait, *Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia.* Disputat verò eo loco Apostolus aduersus quosdam concionatores, qui præcipuè quæstus causa concionabantur, docétque contentos esse debere, si necessarius victus suppetat (id enim significat verbum illud, *Cum sufficientia*) intelligentes ipsa pietate, hoc est zelo, quo gloriæ diuinæ, animarúmque saluti student, eóque fine proposito sese ad prædicandum accingunt, magnum quæstum, & veras diuitias contineri. Secundò. In hunc sensum affert Diuus Hilarius in commentarijs super Psalm. 64. illud eiusdem Psalmi: *Visitasti terram, & inebriasti eam, multiplicasti locupletare eam.* Quem locum ille non de terræ elemento cum communi expositione accipit, sed de humano corde, eo quod hæc terra, qua vtimur non locupletatur, sed ipsa potius homines fructum suorum vbertate locupletat. *Visitauit ergo*, inquit, *Deus terram*, id est, *humanum genus, eáque terra à Deo visitata multiplicatis gratiarum muneribus ditescit, iuxta illud Apostoli* 1. ad Corinthios 1. *In omnibus diuites facti estis in illo.* Tertiò 2. ad Cor. 8. *Altissima paupertas eorum abundauit, in diuitias simplicitatis eorum, qui secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarij fuerunt.* Quo loco aduerte, *altissimam*, idem esse atque profundissimam, est enim Græcè ἡ κατὰ βάθους πτωχεία: loquitur vero de Macedonibus, quorum paupertas cum esset profundissima, id est, exhaustissima, tamen illi supra virtutem eleemosynam tribuerunt, quicquid in fundo arcæ habebant, liberaliter impertientes: cum enim dicitur *altissima*, id est, profundissima paupertas, sumitur metaphora à vase, vel arca ad fundum vsque exhausta: exaggerauit autem Paulus eorum beneficentiam, cùm dixit, *Altissima eorum paupertas abundauit*: quo modo enim potest abundare, quod est exhaustum, & inane? Est igitur duplex sensus, vnus est, *Altissima*, seu profundissima eorum paupertas abundauit, id est, fuit

Hugo Card. Virtute præditus, etiam si pauper, coram Deo ditissimus.

D. Augustin.

Clem. Alex.

1. Tim. 6. 6.

D. Hilarius. Psal. 64. 10.

1. Cor. 1. 5. 2. ad Cor. 8. 2.

est, fuit beneficentissima, *in diuitias simplicitatis eorum*, id est, propter ditissimum simplicis animi affectum, promptissimúmque ad eleemosynam largiendam. Alter, qui ad præsens institutum facit: Cùm, inquit, essent extremæ paupertatis, tamen ita erant ad largiendum prompti, vt ex seipsis ferè iam exhaustis, quicquid supererat, expromerent, vnde factum est, vt quo pauperiores sunt redditi, eo magis ditescerent simplicitate, animi candore, & reliquis omnium virtutum opibus, quibus duntaxat veræ opes, ac diuitiæ continentur. Quartò. De his diuitiis loquitur Paulus 2. ad Corinthios 8. cùm ait: *Scitis gratiam Domini nostri Iesu Christi, quoniam propter nos egenus factus est, cum esset dines, vt illius inopia vos diuites essetis.* 2. Cor. 8. 9. In quem locum Beda sic infert: *Omnes ergo diuites boni fideles: nemo se contemnat, pauper in cella, dines in conscientia, securior dormit in terra, quàm auro dines in purpura.* Beda. Quinto, Diuus Ambrosius libro de Tobia capit. 18. expendit illud Psalmi 36. *Tota die miseretur & commodat*, seu iuxta Septuaginta, *fœnerat*: quemadmodum ipse Ambrosius legit: *Vnde*, inquit, *huic iusto, quòd tota die fœnerat? ergo dines iustus est, & quanto iustior vnusquisque fuerit, tanto ditior, sed quid fœnerat? Audi Petrum, Actorum tertio, Aurum & argentum non est mihi, quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Domini Iesu Nazareni surge, & ambula, ô optanda paupertas, ô ditior inopia!* Rectius Diuus Augustinus, id refert ad eleemosynam, quam clargiendo sumus veri fœneratores, plus nimirum, quam damus, recepturi, iuxta illud Prouerbiorum 19. *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis. Vide*, inquit Augustinus, *quam latè crescat fœnus tuum, da temporalia, accipe aterna: da terram, accipe cælum.* Psal 36 26. D. Ambros. Eleemosyna. Act. 3. 6. Prou. 19. 17. D. August. Sextò, Idem luculente probatur ex 1. Petr. 3. *Quarum* (id est mulierum) *non sit extrinsecus capillatura, aut circundatio auri, aut vestimentorum cultus, sed qui absconditus est cordis homo in incorruptibilitate quietis, & modesti spiritus, qui est in conspectu Dei locuples*: quem locum eleganter tractat Diuus Ambrosius in hanc sententiam Epistola 10. quæ est ad Simplicianum. *Vere*, inquit, *dines est, qui in conspectu Dei potest dines videri, in cuius conspectu terra exigua, mundus ipse angustus est: itaque solum illum Deus diuitem nouit, qui sit dines æternitati, qui non opum, sed virtutum fructus recondat. Nemo est dines, qui quòd habet secum, hinc auferre non potest, quod enim hìc elinquitur, non nostrum, sed alium est. Dines Enoch fuit, qui quod habuit secum transtulit*, Genes. 5. *Dines Helias, qui virtutum suarum thesauros curru igneo sublimis sedibus æthereis inuexit, & tamen iste non mediocres diuitias hæredi reliquit, quas ipse non amitteret.* 4. Reg. 2. Septimo idem docuit Paulus 2. ad Corinth. 6. cum dixit. *Sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.* Id est vt interpretatur Diuus Thomas. In exterioribus nihil habentes, quia omnia propter Christum reliquerunt: sed in spiritualibus omnia possidentes per interiorem magnitudinem cordis, quia cum Christo viuunt, & non sibi, omnia quæ Christi sunt, reputant suæ, cùm igitur Christo omnia sint subiecta, verè omnia possident. Denique has diuitias recondere monet Christus, cùm ait Matthæi 6. *Thesaurizate vobis thesauros in cælo, vbi neque ærugo, neque tinea demolitur: & vbi fures non effodiunt, nec furantur.* De quibus etiam rectè potuit dicere Regius vates Psalmus 118. *In via testimoniorum tuorum delectatus sum, sicut in omnibus diuitijs.* D. Ambros. Opulentus, qui in conspectu Dei appellatur dines. Genes 5. 4. Reg 2. 2. Cor. 6. 10. Matt 6 29. Psal 118 14.

II. Secundò. Dicitur episcopo Smyrnensi ad exaggerandam tribulationem quam patienter ferebat *Blasphemaris ab ijs, qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt*, id est, iniuria lacesseris, & execrandus existimaris, ac diceris ab ijs, qui se veros esse religionis cultores mentiuntur. Proprium est autem hæreticorum:

Iudæus in Cainum. 8. blasphemos, & iniurios esse in principes, ac prælatos, quemadmodum docet Iudas Apostolus in sua epistola canonica. *Similiter*, inquit, *& hi carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant*: vbi Græcè maiestatem est δόξας, id est *gloriæ*, & haud dubiè per dominationem, & maiestatem, prælatos ipsos, ac principes intelligit positis abstractis pro concretis, hoc est, dominatione pro ipsis dominis, & maiestate, siue glorijs, vt Græcè est pro gloriosis, & publica dignitate fulgẽtibus, vnde rectè Græca scholia δόξας *Ecclesiasticas*

2. Petr. 2. 10. *dignitates* interpretantur: eodémque sensu accipiunt illud 2. Petr. 2. *Dominationẽ contemnunt audaces, sibi placentes, sectas non metuunt introducere, blasphemantes*, hæc enim in Græcis exemplaribus, quæ modo extant, verbo *introducere*, aliquid respõdet in Græco contextu: itaque Græci leguut, *Sectas non metuunt blasphemantes*: & cum pro *secta* habeatur Græcè idem nomen, quod Iudas vsurpauit, videlicet δόξας, idcirco similiter hoc loco Ecclesiasticas dignitates interpretantur, vt sit sensus, eiusmodi homines audaces, & sibi placentes blasphemare prælatos: sed retinenda tamen est editio vulgata, vt δόξας hoc loco pro sectis accipiamus, si quidé δόξα Græcè non solum gloriam, sed etiam opinionem significat. Porrò notandũ est βλασφημεῖν, Blasphemare, verbum esse Græcum, quod significat conuitiari, execrari, maledicere: vnde Blasphemia est conuitium, execratio, maledictio: &

D. Thom. secundum D. Thomam 2. 2. quæstion. 13. art. 1. importat quandam derogationem alicuius excellentiæ bonitatis, præcipuè verò diuinæ, videlicet vel negando aliquid Deo, quod ei conuenit, vel quod ei non conuenit, tribuendo, quod dupliciter potest contingere, vno modo secundum solam opinionem intellectus: altero coniuncta ei quadam affectus detestatione, quo vtroque modo se Blasphemum

1. Tim. 1. 13. appellauit Paulus 1. ad Tim. 1. cum dixit, *Prius fui blasphemus, & persecutor*. Igitur

Blasphemia. blasphematur Episcopus Smyrnensis, quia nonnulli, sanctitatem simulabãt, eum execrabantur, eiusque honori, ac virtuti cum quadam animi detestatione derogabant: hac enim significatione dicitur blasphemia non solum de Deo, sed de

Iudæ 9. quacunque alia re, quam detestari dicimur, vt est perspicuum ex epistola Iudæ,

Ibid. 10. cùm dicitur de Michaele Archangelo, quòd disputans cum Dæmone de Moysi corpore: *Non est ausus iudicium inferre blasphemiæ, sed dixit, Imperet tibi Dominus*, id est, noluit eum execrari, & maledicere. Et ibidem de Hæreticis, *Quæcunque quidem ignorant, blasphemant*. Illud maiorem habet difficultatem quod sequitur, *Qui se dicunt esse Iudæos, & non sunt*: quod per se suam sectionem desiderat.

Quid Iudæorum nomen hoc loco significet.

SECTIO. IIII.

I.

Tria Iudæorum nomina. Genes. 32. Philo. Origenes. Eusebius Cæsar. D. Chrysost. Etymologia Israelitarũ. D. Hilarius. Psalm. 52. 7. SCiendum est pro illustriori huius rei cognitione Iudæos triplici potissimum nomine censeri. Primùm enim dicuntur Israelitæ à Iob Patriarcha, à quo omnes originem traxêre: is enim Iacob anteà diceretur, mutato nomine dictus est Israel, Genesis 32. de cuius nominis etymologia variè sentiunt Patres. Etenim Philo libro de Abraham, & libro de Hebræorum nominum interpretatione, Origenes homilia 15. in Genesim, Eusebius Cæsariensis libro 5. demonstrationis Euangelicæ cap. 11. Diuus Chrysostomus homilia 58. in Genesim & homilia 15. in Matthæum, Diuus Hilarius in Psalm. 52. super illa verba: *Exultabit Iacob, & lætabitur Israel*, & in Psalm 120. super illa verba. *Ecce non dormitabit, ne*

bit, neque dormiet, qui custodit Israel, Diuus Ambrosius libro secundo, de Iacob, & vita beata cap. 1. Diuus Augustinus libro 16. de ciuitate Dei cap. 39. & lib. primo, contra Maximum hæreticum Arianorum Episcopum, in fine tomi sexti, & alij existimant nomen Israël, quod Iacob ab Angelo impositum fuit, idem esse, ac vir videns Deum. Eam tamen opinionem reijcit Diuus Hieronymus in quæstionibus Hebraicis his verbis. *Illud quod in libro nominum interpretatur Israël, vir videns Deum omnium pene sermone detritum, non tam verè, quam violenter mihi interpretatum videtur: eo enim loco Israël per has literas scribitur, יוד, ש sin, ר res, א aleph, ל lamed, quibus literis scriptum Israël interpretatur Princeps Dei, siue directum à radice שרה sarach, id est, principatum habere, seu dominari.* Vnde est illud Esaiæ nono חמשרת *Hamisrach*, id est, *Principatus super humerum eius, vel si mauis, à radice* שור *sur*, *vel* שרה *Sara*, id est, *Principem esse, quod verbum est Oseæ 12. vbi pro eo quod nos habemus, & inualuit ad Angelum, est Hebraicè* וישר *vaiasar*, id est, *& Princeps fuit, At verò Vir videns Deum ita scribitur,* איש *ex tribus literis scribatur, Aleph, iod, Sin, vt maneat* איש, *Videns vero ex alijs tribus, res, aleph, he, vt sit rahe, à radice* ראה *raab*, id est, *videre.* אל *Porrò el, ex duabus aleph, & lamed. Quamuis igitur grandis auctoritatis sint, & eloquentiæ, & ipsorum vmbra nos opprimat, qui Israël virum videntem Deum transtulerunt, nos magis scripturæ, & Angeli, vel Dei, qui ipsum Israël vocauit, auctoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentia seculari.* Hæc Hieronymus. Cuius sententia planè vera est, & amplectenda: quæ etiam manifestè probatur ex Genesi 32. vbi Angelus, qui luctatus fuerat cum Iacob, reddens nominis etymon dixit, *Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, sed Israël: quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines præualebis?* Et Paraphr. Chaldaic. sic locum transtulit, *Israël erit nomen tuum, quoniam Princeps fuisti cum Deo.* Denique idem est perspicuum ex Oseæ 12. vbi diximus haberi *vaiasar*, id est, *& Princeps fuit.* Quare si Hieronymus nonnullis in locis, veluti Oseæ 8. Ioelis 3. Amos 4. & alijs, Israël videns Deum interpretatur, id non ex sua sententia, sed ex communi, & vulgari, quæ tunc ad institutum facere sibi videbatur, dixisse censendus est: cum sententiam suam loco illo citato disertè tradiderit, résque ipsa perspicuè à nobis demonstrata sit, vt demirari satis non possim, quòd Leo à Castro vir alioqui doctissimus, in libro tertio, sui apologetici pugnaciter contendat Israël non principem Dei, sed virum videntem Deum interpretari oportere, quibusdam Diui Hieronymi testimonijs persuasus, in quibus non animaduertit Diuum Hieronymum non suam, sed vulgarem opinionem, vt sæpe solet, & ipsemet multis in locis confitetur, secutum fuisse, nec de interpretatione nominis Israël ibi ex professo disputasse, vt fecerat loco illo à nobis superiùs citato.

D. August. *D. Hieron.* *Esai. 9. 6.* *Oseæ 12. 4.* *Israël non interpretandi. Vir videns Deum sed Princeps Dei.* *Genesis. 32.* *Paraphrast. Chaldaicus Oseæ 12. 6.*

II. Secundò dicuntur Hebræi, de cuius appellationis origine maior est controuersia. Prima sententia est eorum, qui arbitrantur dictos esse Hebræos ab Abraham gentis auctore, quasi Abrahæos; quam sententiam non putauit improbabilem Diuus Augustinus libro secundo, retractionum capit. 16. imò eam tenuerat libro primo, de Consensu Euangelistarum caput. 24. sed eam retractauit loco retractationum citato, & meritò, quia nullo modo est probabilis, tum quia ipse Abraham dictus est etiam Hebræus, vt est perspicuum ex Genesis 14. vbi dicitur. *Et vnus, qui euaserat nunciauit Abram Hebræo:* tum etiam quia Abram scribitur initio per Aleph א, Hebræus autem per ע ain. Secunda sententia est Ioannis Reuchlini libro tertio, de verbo mirifico capite decimotertio, Theodoreti quæstione sexagesima in Genesim, & citatur ab Eugub. in suis annotationibus in Genesim super capite decimoquarto, & Burgensis additione secunda ad 21. ca-

D. Augustin. *Gen. 14. 13.* *Ioan. Reuch. de Verbo Mirif.* *Eugub.* *Burgens.*

Ribeira.

put Matthæi, quam etiam veriorem arbitratur Franciſcus Ribeira in primum caput Ionæ numero 44. dici Hebræos ab Abraham, qui appellatus fuit Hebræus, id eſt, tranſitor, ſeu traiector: ſic enim illi Hebræum nomen hoc loco interpretantur à radice עבר, id eſt, tranſiuit. Eandem verò ſic proponit, & exponit Burgenſis: Inter Meſopotamiam, & terram promiſſionis interfluit Euphrates fluuius, qui magnus eſt, & vnus ex illis quatuor, qui è paradiſo voluptatis oriuntur, vnde in conſtituendis terminis terræ promiſſionis abſolutè appellatur fluuius, Exodi vigeſimotertio dicitur, *Ponam terminos à deſerto vſque ad fluuium &c.* Vbi per fluuium Euphrates intelligitur, qui ex parte Meſopotamiæ finit terram promiſſionis: quia igitur Abraham, qui priùs cum Thare patre ſuo egreſſus ex Vr Chaldæorũ habitauerat in Haran vrbe Meſopotamiæ Geneſis vndecimo, ad terram Chanaam ſe contulit tranſito Euphrate fluuio, ibique altare Domino ædificauit, vocabatur à Chananæis Hebræus, id eſt, tranſfluuialis, ſicut illi, qui ad nos veniunt è regionibus vltramontanis, vltramontani à nobis appellantur. Etenim Heber per, ain, in principio tranfluuialem ſignificat à radice עבר Ghabar, id eſt, tranſiuit. Adducit autem Burgenſis illud Gen. 14. *Venit vnus de ijs, qui euaſerant & nunciauit Abraham Hebræo*, id eſt, vt ille interpretatur, transfluuiali, quæ expoſitio confirmari etiam poteſt ex eo, quod Septuaginta ſic eum locum reddiderunt, τῷ Ἀβραὰμ τῷ περάτῃ, ſeu vt Aquila tranſtulit, περαίτῃ, id eſt, tranſitori. Deinde illa nituntur ratione, quod multæ aliæ gentes ab Heber traxêre originem, quæ Hebræorum appellationem ſortitæ non ſunt, ſed ſoli illi, qui ab Heber per Abraham deſcenderunt. Denique illud obijciunt, quod nec Abraham, nec vllus ex poſteris Heber dictus eſt Hebræus, donec Abraham fluuium tranſijſſet.

Neque ab Abraham, quaſi à tranſitore. l. trãsfluuiali. Burgenſis. Exod. 23. 31.

III.

Tertia ſententia, quæ nobis videtur multò probabilior, eſt Diui Auguſtini locis citatis, Diui Hieronymi in traditionibus Hebraicis in Geneſim, Ioſephi libro 1. Antiquitatum capit. 14. Rabani Mauri lib. 2. in Geneſim cap. 11. Eugubini in annotationibus ſuper 14. caput Geneſis, Achatij apud eundem Eugubinum loco citato, Lyrani in capit. 10. Geneſis, & omnium ferè recentiorum Hebræorum, videlicet Iudæos dictos fuiſſe Hebræos ab Heber filio Sale, cuius fit mentio Geneſis 10. & 11. quaſi Hebræos. Eam probat 1. Diuus Auguſtinus ex illis verbis Geneſis 10. *De Sem quoque nati ſunt patre omnium filiorum Heber:* quibus verbis ſignificatur maximam, & ampliſſimam fuiſſe poſteritatem Heber 2. Cõcinit nominum orthographia, etenim tam Heber, quam Hebræi, per ain initio ſcribuntur. Tertio. Argumentatur Eugubinus Hebræos ab Heber, non ab Hebar, id eſt, tranſiuit, dictos eſſe ex ipſo nomine, ſiquidem nomina gentilitia apud Hebræos per iod in vltima proferuntur, veluti יהודי Ieudi, Iudæus, Iſraëli, Iſraëlita, Amelachi, Amelachita: quam eandem formam habet eo loco Geneſis Hibri, id eſt, Hebræus, vt quemadmodum Iſraëli ab Iſraël dicitur, ita ab Heber dicatur Hibri, nam ſi ab Habar duceretur vt Hibri traiectorem ſignificet, potiùs Hober dicendum eſſet, vel Habar, per Cametz quod fit in nominibus appellatiuis. *Nunquam*, inquit Eugubinus, *appellatiua nomina eam formam ſequuntur, teſtiſque eſt Chaldaica editio*, quæ vt Gentile nomen interpretatur, ſcilicet Hibri. Quartò (quod argumentum rationem etiam huius appellationis continet.) Accedit, quod poſt diluuium, cùm adhuc viueret Heber, linguarum confuſio facta eſt, veràque Abrahami, & poſterorum lingua in domo Heber remanſit, cumque totius familiæ caput eſſet Heber, ab eo & lingua, & natio nomen accepit: & cum in domo Abraham integra ac ſyncera permanſiſſet, ij ſoli Hebræi, eáque lingua

D. Auguſtin. D. Hieron. Ioſephus. Rab. Mauri, Eugub. Achatius. Lyran.

Sed ab Heber filio Sale.

D. Auguſtin. Gen 10 21. Eugub.

Inter poſteros Heber, filii tamẽ Abrahæ, dicuntur Hebræi, qui conſeruarunt paternæ linguæ puritatẽ.

Hebræa vocari meruit. Cæteri verò, qui ab Heber descenderunt, non sunt Hebræi vocati, quia eam linguæ puritatem non seruauerũt: qua ratione diluitur argumentum, quo Theodoret. & Paulus Burgensis se confectiẽ existimarunt non dictos esse Hebræos ab Heber, à quo nimirum multæ aliæ gentes traxerunt originem, quæ tamen ea nomenclatura caruerunt. Quod verò attinet ad translationem Septuaginta qui περάτην, ideſt, trãsitorem reddiderunt, respondet loco citato Achatius Abraham quidem dictum esse Hebræum, nõn quasi traiectorem sed quia ab Heber ducebat originem, Cæterum Septuaginta περάτην transtulisse, vt vim nominis, quod etiam ab Habar, ideſt, transiuit deduci poterat, Græcè exprimerent. Denique quamuis Hebræorum nomenclatura, non reperiatur mandata literis, nisi postquam Abraham Euphratem fluuium transmisit, quid, quæso vetat multo ante. Hebræorum appellationem viguisse? *Achatius.*

IIII.

Tertio appellantur Iudæi, quod nomen non habuerunt, nisi postquam decem tribus diuisę sunt à duobus tempore Roboam filij Salomonis, vt auctor est Diuus Hieronymus in caput quintum Esaiæ super illa verba, *Vinea Domini exercituum domus Israel est.* Vbi docet hoc differre Israel, & Iudam, quod omnis populus prius appellabatur Israel: at postea regnante Dauid super tribum Iudam, & Roboam filio Salomonis super duas tribus Iudam, & Benjamin, ij, qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus vocabantur Israel, ij verò quibus imperabant de genere Dauid, appellabantur Iuda. Quod idem docet Galatinus libr. 9. Arcanorum capit. 7. Porrò Ioseph. libr. 11. antiquitatum cap. 5. docet Iudæorum appellationem cœpisse ex die, qua duce Nehemia ex Babylone profecti sunt, à tribu nimirum Iuda, quæ prior ad illa loca peruenerat, vnde & ipsi, & prouincia à tali appellatione vocitantur. *D. Hieron. Iudæi, ideſt, confitentes, ita dicuntur à Tribu Iudæ. Galatinus. Ioseph.*

V.

Sciendum est autem יהוה Iadah Hebraicè idem esse, quod confiteri, gratias agere, & laudare: ex qua radice fit Iehudah, vnde Geneſis 29. dicitur, *Concepit adhuc Lia peperitque filium, & dixit, vice hac confitebor Domino, & idcirco vocauit nomen eius Iehudah*, ideſt, Iudam, à quo tanquam à regiæ tribus Principe dicti sunt Iehudim, ideſt Iudæi. Ester 18. multisque alijs in locis: quare Iehudim siue Iudæi ex vi nominis idem sunt, quod confitentes, & laudantes Deum: & Iudah, idem quod confessio, vt habet Diuus Hieronymus in primum caput Aggæi: quo sensu potest illud exponi, quod dicitur Esaiæ 26. *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Sion, Saluator ponetur in ea murus, & ante murale*, vt videlicet idem sit in terra Iuda, atque in terra confessionis, atque adeò vaticinium non ad terram Palæstinæ, sed ad Ecclesiam vniuersam Christum Dominum confitentem referatur: in quam sententiam explicari possunt multa alia scripturæ testimonia, quæ de Ecclesia vniuersa nomine terræ Iuda palam loquuntur. *Genes. 29. 2. Ester 18.*

IV.

Ex his iam perspicuum relinquitur, quid Iudæorum nomine hoc loco accipiendum sit: cum enim Iehudim, siue Iudæi idem sit, atque confitentes, inde factum est, vt Christiani legem seruantes Iudæi appellentur, vt ad Romanos 2. *Non enim qui in manifesto Iudæus est, neque quæ in manifesto in carne est circumcisio, sed qui in abscondito Iudæus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera.* In quem locum Origenes libr. 2. in epistolam ad Romanos, & homilia 5. super Leuiticum, & Cyrillus Alexand. lib. 5. in Leuiticum aiunt Apostolum docere duplicem esse Iudæum, vnum visibilem, alterum inuisibilem: vnum sequentem literam occidentem, alterum spiritum viuificantem. Sed multo luculentius idem docet Diuus Augustinus epistol. 200. quæ est ad Asellicum Episcopum, vbi eum *Rom. 2. 28. Origen. Cyrill. Alex. D. Augst.*

Christiani propter Christi confessionē filij Abrahæ & veri Iudei secundū spiritum.

qui Christianus est Iudæum, & Israelitam intelligi debere, probat ex eodem Pauli testimonio. *Quis est*, inquit, *iste in abscondito Iudæus, non in carnis circuncisione, sed cordis: non litera, sed spiritu, nisi Christianus? sic itaque sumus Iudæus non carnaliter, sed spiritualiter: quemadmodum etiam sumus filij Abrahæ, non secundum carnem, sed secundum spiritum fidei: sumus enim nos promissos, quando ei dixit Deus*, Genes. 17. *Patrem multarum gentium posui te: quemadmodum interpretatur Paulus* ad Rom. 4. *Vt firma sit*, inquit, *promissio omni semini, non ei, qui ex lege est solum, sed ei, qui ex fide est Abrahæ, qui est pater omnium nostrum sicut scriptum est: Quia patrem multarum gentium posui te.* Et ad Galat. 3. *Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad iustitiam.* Intelligite ergo, quoniam, qui ex fide hi sunt filij Abrahæ: prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes Deus, prænunciauit Abrahæ: *Quia benedicentur in te omnes gentes*: & paulò post, *Omnes vos, quum estis in Christo: si autem vos estis Christi, ergo Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes.* Ex quibus testimonijs argumentatur: Primò D. Augustinus, secundum Apostolum inueniri Iudæos (illos videlicet, qui Christiani non sunt) Qui cùm secundum carnem ab Abrahamo trahant originem, filij tamen Abrahæ non sunt, cum enim infert Apostolus: Intelligite ergo, quoniam qui ex fide, hi sunt filij Abrahæ, plane significat eos, qui ex fide non sunt, non esse filios Abrahæ. Deinde colligit eos, qui credunt in Christum, esse Abrahæ filios, quamuis secundùm carnem ab eo non descendant, atque adeo esse, verè Iudæos secundum spiritum, quod idem liquidò constat ex illis verbis ad Romanos 9. *Non omnes, qui ex Israel, ij sunt Israelitæ, neque qui sunt semen Abrahæ, omnes filij.* Et ad Galatas 6. *Quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israel Dei.* Quo etiam testimonio vtitur Augustinus loco citato. Cùm ergo Smyrnæ Angelus dicitur blasphemari ab ijs, qui se dicunt esse Iudæos, & non sunt, est sermo de illis, qui se Christi fidem profiteri mentiebantur: potéstque extendi ad eos qui fidem quidem Christi tenebant, sed operibus, quæ fidei congruerent, non vacabant, atque adeo non erant veri Iudæi, id est veri Christi, & religionis cultores. Et quibus etiam illud necessariò colligitur, Iudæos, qui Christum non recipiunt, nequaquam veros esse Iudæos secundum spiritum, sed perfidos, & Iudaicæ legis, quæ ad Messiam recipiendum, & colendum spectabat, violatores, seu vt hoc loco dicitur, Synagogam Sathanæ, quam ob causam Christus Dominus Iudæis dicebat Ioannis 5. *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit, si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis creditis?* De his dicit Apostolus ad Philippenses 3. *Videte canes, videte malos operarios, videte concisionem: nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes.* Vbi contra quosdam impios Iudæos disputat Apostolus, eósque tribus notat appellationibus. Primùm enim appellat canes, quia aduersum Euangelij prædicationem oblatrare non cessant. Deinde malos operarios, quia operabantur quidem, sed turpi quæstui seruiebant. Denique concisionem per contemptum appellat, non circuncisionem, quia de carnali præputij concisione gloriabantur, cum tamen corde non essent circuncisi: neque in Christum credebant, in cuius fide, atque amore vera mentis circuncisio posita est.

Gen. 17. 4 Rom. 4. 16. ad Galat. 3. 6.

D. August.

Rom. 9. 7. Galat 6. 16.

Perfidi Iudei, Synagoga Sathanæ, canes, mali operarij, & concisi, non circuncisi. Ioan. 5. 45. Philip. 3 2.

Missu-

Missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem: Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

SECTIO V.

IN reliqua Epistolæ parte duo præcipuè continẽtur. Primum enim prædicitur Episcopo Smyrnensi imminens Ecclesiæ persecutio, vt sese ad illam animosè excipiendam paret, cùm dicitur, *Ecce missurus est Diabolus aliquos ex vobis in carcerem vt tentemini*, vbi illud est obseruandum: Dæmonem hoc loco appellari administrum diuinæ iustitiæ, & prouidentiæ in inferendis laboribus & calamitatibus: est enim proprium ministrorum iustitiæ, mittere in carcerem: quamobrem D. Hieronymus in Psalmum 107. appellat Dæmonem quæstionarium Domini, idque deducit ex verbis Apostoli 1. ad Timoth. 1. vbi Paulus sic ait: *Quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare. Ergo Diabolus*, inquit Hieronymus, *quasi quæstionarius Domini est, qui enim non rectè ambulant traduntur Diabolo, vt ab ipso cruciati ad Deum conuertantur.* Verùm hoc loco non est quæstionarius Domini ad cruciandũ bonos propter aliqua crimina, sed ad patientiæ exercitationem, probationem virtutis & meritorum legetem, quemadmodum significatur, cum dicitur, *Vt tentemini.* Deinde magnifica pollicitatione Smyrnæ Angelus ad perseuerantiam excitatur illis verbis, *Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.* Vbi per coronam vitæ æterna fœlicitas accipienda est, quæ non nisi fideli, id est, perseuerãti vsque ad mortem promittitur, iuxta illud Matthæi 10. *Qui perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit*, & Ecclesiastici 4. *vsque ad mortem certa pro iustitia.* Non vacat autem mysterio, quòd æterna fœlicitas non solum corona, sed vitæ corona nuncupatur: quod paulò fusius iam explicandum est. Et quidem, quod attinet ad coronæ appellationem, non solum hoc loco, sed multis etiam alijs gloria corona dicitur: veluti Psalm. 102. *Qui coronat te in misericordia, & miserationibus.* Et 2. ad Timoth. 2. *Non coronabitur, nisi qui legitimè certauerit.* Et cap. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.* Et 1. Pet. 5. *Cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloriæ coronam:* cuius appellationis ratio multiplex est. Prima est D. Augustini lib. vnico de agone Christiano: quia nimirum datur certantibus, iuxta illud Pauli paulò ante citatũ: *Non coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* In cuius rei figurã voluit Hebræos Deus ad terram promissionis armatos procedere, & in morẽ castrorum tributim dispositos sub vexillis esse militaribus, & castrametari, vt habes Numerorum 2. & 10. Eandem ob causam Ecclesia palmæ similis dicitur, quæ nõ nisi victoribus conceditur. Canticorum 7. *Statura tua assimilata est palmæ*: quam similitudinem tripliciter exponit Beda in commentarijs Canticorum. Primum, quia palma, cùm ei pondus imponitur, non succumbit, sed potiùs in morem fornicis sese erigit. *Sic enim statura*, inquit, *Ecclesiæ rectitudo est bonæ operationis, quæ ad terrenam concupiscentiam incuruari despiciens, totam se ad cælestia promerenda sustollit:* quam rectitudinem monet Apostolus, cùm ait 1. ad Cor. 16. *State in fide, viriliter agite.* Deinde quia palma in inferioribus aspera videtur, in summo autem pulchritudine, & fructus suauitate ostendit: sic namque Ecclesia, & quælibet fidelis anima asperos in terra portat pro Domino labores, sed mercedem à Deo gratissimam se accipere sperat in cælo: aspera est palma iuxta terram, quia passionam patiũtur propter iustitiam electi: pulchra est, & dulcis in summo, quia gaudent in pressuris, & exultant scientes, quod merces eorũ copiosa est in cælis. Denique quia pal-

I. *Dæmon, administer diuinæ iustitiæ.* 1. *Timoth.* 1 20.

Perseuerantia.

Matth. 10. 21.

Beatitudo, cur corona.

Psal. 102.
2. *Tim.* 2.
Item 4.
1. *Pet.* 5.
D. August.

Quia datur legitimè certãtibus, ideoque Ecclesia dicitur palma.
Cant. 7.
Beda.

1. *Cor.* 16.

ma manus victricis ornamentum est, sed & apud antiquos quicunque in certamine vicissent, palma coronabantur. Statura ergo sponsæ assimilatur palmæ, cũ erecta in amorem supernorum, meditatur interim in acie consistens brauium illud, quo victris finito agone donanda est: vnde Apocalypsis 7. dicitur, *Et palmæ in manibus eorum*: imo Ezechielis 41. docet Propheta vidisse se in templi illius mystici parietibus cælatas palmas, & Cherubim. *Fabrefacta*, inquit, *Cherubim, & palmæ, & palma inter Cherub & Cherub: duasque facies habebat Cherub: faciem hominis iuxta palmam ex hac parte, & faciem leonis iuxta palmam ex alia parte, expressam per omnem domum in circuitu: de terra vsque ad superiora portæ Cherubim, & palmæ cælatæ erant in pariete templi.* Quem locum sic exponit Diuus Hieronymus. Palmæ cælantur, in quibus signum victoriæ est, quæ erant inter Cherub, & Cherub, vt vnus Cherub, duarum palmarum lateribus vallaretur, qui Cherub non quatuor, sed duas habebat facies, hominis scilicet & leonis, quorum primum ad rationem pertinet, secundum ad fortitudinẽ: quod verò huiusmodi ornatus fuerit per omnẽ domum, illud significat, omnes qui in Christi Ecclesia sunt, salutarem debere habere cognitionem rerum diuinarum, & victoriam de hostibus reportare, ad quod, quia prudentia, & magnitudo animi requiruntur, duplicem Cherub habebat faciem hominis, ac leonis.

Apoc. 7. *Ezech. 41.* *Palmæ in tẽplo.* *D. Hieron.*

II. *Secundo propter circulum perfectissimum & ea pacissimum.* *Exod 25.*

Secunda ratiò desumitur à figura, quæ rotunda est, atque adeò perfectissima, & capacissima, finéque omnino carens: sic enim æterna felicitas perfectissima est: gaudia omnia complectitur: finem nunquam est habitura: quam ob causam eam fuisse expressam per arcam fœderis rectè possumus intelligere: ea namque habebat coronam auream per circuitum, vt refertur Exod. 25. Sic enim gloria, arca est bonorum omnium thesauros, ad diuitias continens, coronámque habet per circuitum, quia suo ambitu omnem durationem complectitur: quo sensu D. Hieronymus interpretatur illud Psalmi 64. *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Quia nimirum*, inquit Hieronymus, *sanctos præmijs, & temetipsum eorum agminibus coronabis, circulum autem & semper in se currentia anni tempora coronam vocauit.* Hæc ille.

D. Hieron.

II. *Psalm. 20.* *Tertio quia ex gemmis duodecim.* *Esai. 25.* *1. Corint. 15.* *Esai. 25.* *Eccles. 24.* *1. Cor. 13.* *Psal 35.* *Exod. 12.* *Psal. 147.* *Psalm. 90.* *Psal 102.* *Psal. 57.* *Gen. 43.*

Tertia ratio est, quia est pretiosissima instar coronæ omnium gemmarum genere exornatæ: quæ ratio desumitur ex illis verbis Psalm. 20. *Posuisti in capite eius coronam de lapide pretioso.* Duodecim verò huius coronæ gemmæ pulcherrimæ colliguntur ex sacris literis. Prima est sanitas sine ægritudine. Esai. 25. *Præcipitabit Dominus mortem in sempiternum.* & 1. ad Corinth. 15. *Absorpta est mors in victoria.* Secunda, plenitudo sine defectu. Esai. 25. *Non esurient, neque sitient amplius.* Tertia, refectio sine fastidio. Ecclesiastici 24. *Qui edunt me, adhuc esurient, & qui bibunt me adhuc sitient.* Quarta, Scientia sine ignorantia. 1. ad Corinth. 13. *Videmus nunc per speculum, in ænigmate: tunc autem facie ad faciem.* Quinta, Gaudium sine tristitia Psalm. 35. *Torrente voluptatis tuæ potabis eos*: nam modo comedimus agnum cum lactucis agrestibus, Exod. 12. Sexta, Pax sine perturbatione Psal. 147. *Qui posuit fines tuos pacem*, Et Psalm. 36. *Delectabuntur in multitudine pacis.* Septima, Securitas sine timore. Psal. 90. *Non timebis à timore nocturno, à sagitta volante in die, à negotio perambulante in tenebris, ab incursu, & Dæmonio meridiano,* Octaua, Adimpletio omnium desideriorum. Psalm. 102. *Qui replet in bonis desiderium tuum.* Nona, Lætitia de iustitia Dei, & pœna malorum. Psalm. 57. *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam: manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Decima, Gaudium de congregatione; & societate iustorum. Quod fuit typicè expressum in illo conuiuio, quod fecit Ioseph omnibus fratribus suis simul congregatis Gen. 43. Vndecima, Gaudium de consideratione bonorum, quæ quisque fecit. In hanc enim sententiam potest quoque

exponi

exponi illud Apoc.14. *Opera illorum sequuntur illos.* Duodecima, & postrema, Gaudium de consideratione malorum, à quibus Deus vnumquemque beatum liberauit. Psalm. 88. *Misericordias Domini in æternum cantabo.* His duodecim gaudijs, quasi duodecim gemmis pretiosissimis gloriæ corona exornabitur. Apoca.14. Psalm.88.

Quod verò attinet ad secundum, cur corona vitæ appellétur, duplex potest afferri ratio. Prior est, vt alludatur ad vitam, quam Sancti propter Deum neglexerunt, strenuè mortem pro eius honore oppetentes. Quam rationem innuit Richardus de S. Victore, expresseque affert Ioachimus. *Corona*, inquit, *vitæ promittitur, quia ij, qui donant vitam Deo, cum triumpho pretiosæ mortis perueniunt ad veram vitam: quoniam vt eam seruare possent in regno, eam in exilio perdiderunt, iuxta illud Ioannis 12. Qui amat animam suam perdet eam, & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Significatur igitur Sanctos pro Christo non amisisse vitam moriendo, sed eam pro meliori commutasse: imo illa postea tanquam corona, quam amisisse videbantur, coronari. Posterior ratio est, vt fiat allusio ad flores, ex quibus gloriæ corona contexitur, & significetur sempiternæ gloriæ duratio: quo sensu appellatur corona vitæ, quia semper viuent, hoc est nunquam langueſcent, aut demorientur flores, ex quibus conficitur. Quo proculdubiò videtur alluſisse Petrus 1. suæ epistolæ cap. 5 cùm eam appellauit immarcescibilem: quam eandem ob causam status beatorum comparatur verno tempori, quo tempore campus omni florum genere vestitur, & arbores in gemmas erumpunt, iuxta illud Canticorum 2. *Iam hyems transiit, imber abiit, & recessit, flores apparuerunt in terra nostra.* Huiusmodi igitur corona fideli, id est, perseueranti vsque ad mortem promittitur, id quod etiam aliter sequentibus verbis explicatur, cùm dicitur. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda;* vbi per mortem secundam intelligitur æterna damnatio, quæ mors secunda dicitur, tum comparatione mortis corporalis, qua anima à corpore separatur: tum comparatione culpæ, quæ mors prima est, & causa huius mortis secundæ. De mortis generibus legendus est D. Ambrosius libro de bono mortis capite secundo, & sequentibus.

IIII. *Gloria, cur vitæ corona, Richardus.*

Ioan.12.

1.Petr. 5.

Cant. 2.

Æterna damnatio, mors secunda.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

DE ANGELO PERGAMI.

Hæc dicit, qui habet romphæam vtraque parte acutam: Scio vbi habitas, vbi sedes est Satanæ, & tenes nomen meum, & non negasti fidem meam, & in diebus illis Antipas testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, vbi Satanas habitat.

SECTIO PRIMA.

TERTIA Epistola scribitur ad Episcopum Pergami. Fuit autem Pergamum siue Pergamus, insignis vrbs in Asia minori, ita dicta, quòd in edita rupe sita esset, loca enim editiora olim Pergama dicebantur, eo verò maximè gloriatur hæc vrbs, quod patria fuit Galeni Medici clarissimi. Literæ I. *Pergamus.*

partim laudationem, partim reprehensionem continent, prius verò laudatio ponitur, quam reprehensio ob eam causam, quam in literis Ephesini Angeli reddidimus.

Quatuor causæ romphææ vtraque parte acutæ.

Rich. de S. Victor.

Quod attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit, qui habet romphæam vtraque parte acutam.* Cuius inscriptionis ratio multiplex est. Prima redditur à Richardo de sancto Victore, vt nimirùm intelligat hic Episcopus Christum non solum posse eum, si ad meliorem frugem redire voluerit, tam in corpore, quàm in spiritu adiuuare (hoc enim significat *romphæa vtraque parte acuta*) sed etiam posse tam corpus, quàm animam mittere in gehennam, quod est ancipiti gladio ferire. Secunda ratio est Ruperti fieri mentionem ancipitis rompææ, vt

Rupertus.

indicetur faciendam esse diuisionem inter sanam doctrinam, & prauam Balaam,

Beda.

siue Nicolaïtarum dogmata, contra quos sermo dirigitur, idque summo studio curandum esse à Pergami Angelo. Tertia est Bedæ, significari videlicet iudiciariam Christi potestatem qua bonis præmia, supplicia improbis, distribuet: vt

Ioachim.

ita Pergamenos partim animet, partim etiam deterreat. Quarta est Ioachimi, moneri hac inscriptione Episcopum Pergami, vt magistrum suum imitetur, studeátque ancipitem verbi Dei *romphæam* aduersus hæreticos distringere, atque vibrare.

II. Secundò. Laudatur, quòd *habitans vbi sedes est Satanæ*, tamen nomen Dei, fidémque retineat, hoc est bonus inter malos sit; sic enim hunc locum exponit Diuus Gregorius libro primo, Moralium capite primo, super illa verba. *Vir erat in terra Hus nomine Iob*, & libro vigesimo Moralium cap. 29. expendens verba illa Iob cap. 30. *Frater fui Draconum, & socius struthionum.* Per *Dracones* intelligit D.

D. Gregor.

Gregorius malos homines: per *struthiones* hypocritas: quibus in locis docet D. Gregorius non valde laudabile esse bonum esse cum bonis, sed bonum esse cum

2. Pet. 2.

malis: eam enim ob causam, Diuus Petrus 2. sua epistola capite 2. summis laudibus extulit Loth, quòd bonus inter reprobos sit repertus, dum ait. *Iustum Loth oppressum à nefandorum iniusta conuersatione eripuit, aspectu enim & auditu iustus erat, habitans inter eos, qui de die in diem animam iusti iniquis operibus cruciabant.* Propterea

2. Petr. 2. 7.

Philip. 2 15.

etiam Paulus discipulis dixit ad Philippenses 4. *In medio nationis pranæ & peruersæ, inter quos lucetis, sicut luminaria in mundo.* Et sancta Ecclesia sponsi voce laudatur,

Cant. 2 2.

cum ei dicitur Canticorum 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias.* Eteníim, vt ait Hugo Cardinalis in commentarijs eius loci, *Anima inter aculeos carnalium concupiscentiarum integra, inter pungentes sollicitudines illæsa, inter malignantes bona, inter dissidentes pacifica, quid aliud est, quàm lilium inter spinas?*

Hugo Car.

III. Tertiò. Notanda sunt illa verba. *Habitas vbi sedes est Satanæ*, seu vt Græcè legimus, *vbi thronus est Satanæ*, ex quo rectè colligitur corda malorum esse veluti thronum, in quo Satanas tanquam rex sedet, & colitur: quemadmodum è contrario cor iusti est thronus quidam regalis, in quo Deus in se residet, & adoratur: quod non obscurè expressum fuit in regio illo throno, quem sibi ex ebore fecit

3. Reg. 10.

Rex Salomon, quemadmodum refertur. 3. Regum 10. Ebur enim propter candorem significat animæ puritatem, quæ auro id est charitate vestitur: quemadmodum etiam Salomon ebur illud auro vestiuit. Deo etiam illa Cherubim, quæ erant super propitiatorium, extendebant alas suas, eisque expansis veluti sellam thronúmve parabant, in quo ipse Dominus sederet: quo ad literam alluśit Re-

Psalm 98. 1.

gius vates, cum dixit Psalm. 98. *Qui sedet super Cherubim*, quo fit vt eadem *Cherubim* iustos homines, in quibus est cælestis scientiæ plenitudo, ad viuum

expresse

expresserint: quemadmodum docet Diuus Augustinus in commentarijs eiusdem loci. *Sit*, inquit, *in te plenitudo scientiæ, & eris tu quoque sedes Dei, sed forte dicturus es, & quando in me erit plenitudo scientiæ? quis potest ad tantum culmen peruenire? Ne timeas, ait enim Apostolus ad Romanos 13. Plenitudo legis est charitas, intende ergo cor tuum, si est ibi charitas, ibi est plenitudo legis, iam in te habitat Deus, sedes Dei factus es, irascantur populi, quid facient irascentes populi ei, qui factus est sedes Dei.* D. August. Rom. 13.

Quarto aduerte שטן Satan Hebraicè idem esse quod aduersarium, à verbo שטן Satan, quod est aduersari, detrahere, calumniari, idem enim verbum est Psalm. 37. cum dicitur, *Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant mihi; quoniam sequebar bonitatem.* Et Psalmo 108. *Hoc opus eorum, qui detrahunt mihi apud Dominum*, Et iterum, *Induantur, qui detrahunt mihi, pudore.* Et Zachariæ 3. *Satan stabat à dextris eius, vt aduersaretur ei:* vbi pro aduersaretur ei, est Hebraicè לשטנו lesitno, ac si diceres, stabat aduersarius, vt aduersaretur ei, & 3. Reg. 5. *Nunc autem requiem dedit Deus mihi per circuitum, & non est Satan, neque occursus malus*, id est, non est aduersarius: quo fit vt optime quadret hæc appellatio in Dæmonem, qui nos calumniatur, nobisque aduersatur. Septuaginta pro *Satan* Diabolum transferunt, quod nomen idem Græcè significat, quod *Satan* Hebraicè. Dicitur etiam teste Diuo Hieronymo in comment. super vigesimum septimũ caput Esaiæ. Belial, id est Apostata, præuaricator, & absque iugo. Vnde Apostolus 2. ad Corinth. 6. *Quæ est*, inquit, *communicatio Christi ad Belial?* & vbicunque Septuaginta transferunt, *filios pestilentiæ* seu *iniquitatis*; in Hebræo legimus, *filios Belial.* Vnde est illud Psalmi 88. *Filius iniquitatis non apponet nocere ei.* Hebraicè *filius Belial.* Appellatur etiam leuiatham, id est, magnus cetus. De quo quod capiendus sit à Christo narratur Iob 40. ibi enim pro ceto *leuiatham*, Hebraicè ponitur: statimque subditur, *Hoc est principium plasmatis Domini, quod factum est, vt illudatur ab Angelis eius*, sic enim Septuaginta transtulerunt, & Diuus Hieronymus in eum locum. *Ab his*, inquit, *illuditur, quoniam per gratiam sancti Spiritus, & meritum sanctitatis eius subditur, & inuocato nomine Christi effugatur: quemadmodum prædictum fuit ab Esaia cap. 11. Delectabitur infans ab vbere super formamine aspidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam.* Cui concinit illud Psalm. 103. *Draco iste quem formasti ad illudendum ei.* In quem locum Hebræi suo more fabulantur, Deum à principio mundi duos cetos immensæ magnitudinis, marem vnum, alterum fœminam procreasse, quia tamen præuidit si per generationem multiplicarentur impeditum iri nauigationem, fœminam occidisse, & sale conditam reseruasse, vt iustis post resurrectionem lautissimum ex eis carnibus conuiuium appararet, interimque cùm masculo, qui superfuit, tribus horis quotidie animi gratia colludere, & ita locum Psalmi citatum interpretantur, ridiculè, vt cetus mari, ita & ipsi sacræ Scripturæ illudentes. Locus enim ad literam de ceto intelligitur, quem Deus procreauit in mari, vt in eo quasi luderet, ac de reliquis minoribus piscibus propter suam magnitudinem quasi tyrannico more triumpharet, eos nimirum deuorando. Cæterum Patres per *cetum*, siue *leuiathan*, eo loco Dæmonem intelligunt, quem Deus formauit *ad illudendum*, id est, vt illuderet hominibus, vt exponit Hieronymus: seu *ad illudendum ei*, id est, vt illuderetur ei ab hominibus, præcipuè post passionem Christi, quemadmodum interpretantur Diuus Augustinus, Theodoretus, auctor Anonymus, Genebrardus, & alij. IIII. Psal. 37. 21. Psal. 108. 20. Zachar. 3. 1. 3. Reg 5. 4. D. Hieron. 2. Cor. 6. 15. Psal 88. 23. D. Hieron. Psal. 103. 26. Hieronym. D. August. Theodoret. Anonym. Genebr. V.

Denique in hac priore epistolæ parte commemoratur mors Antipæ martyris, qui propter fidem in ea vrbe passus fuerat, quæ potissimum refertur ad exagge-

Quis Antipas, & quando passus martyrium.

randam magis Pergamensium malitiam, in quorum multis Sathanas sedem suam collocauerat, atque adeo ad commendandam fidem Episcopi Pergamensis, qui in ea persecutione virum se præbuit, simúlque ad eum animandum, vt Antipam conetur imitari. Fuit autem Antipas sub Domitiano Imperatore propter fidem in bouem æneum candentem coniectus, quemadmodũ refert Cæsar Baron. in suo Martyrologio 11. Aprilis ex Græcis menologijs. Metaphraste, Lipomano, & alijs.

Cæsar Bar.

Habeo aduersus te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filiis Israel, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum.

SECTIO II.

I.

Increpatio Episcopi Pergamensis.

LAVDIBVS præmissis Episcopi Pergamensis, vt æquis auribus reprehensionem acciperet, sequitur iam obiurgatio illis verbis comprehensa. *Sed habeo aduersum te pauca, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israël, edere, & fornicari, ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum*: quæ totidem verbis Græcè habetur, nisi quod verbum *idolothyta* additur verbo, *edere*. Pro literali expositione sciendum est primo, cum Balac Rex Moabitarum Hebræorum arma formidaret: auxilium à Balaam Ariolo postulasse, qui cùm intelligeret populum non nisi à Deo propter peccata destitutum vinci posse, dedit Regi consilium, vt selectissimas puellas prope exercitum Hebræorum mitteret, quæ Hebræos iuuenes verbis ad libidinem allicerẽt; tunc verò illis ad venerem incitatis sui copiam non permitterent, nisi prius de idolothytis maducarent, idoláque sua quæ simul portabant, venerarentur, quæ omnia fruendarum puellarum studio fecerunt, quemadmodum refertur Num. 25. imo vt narrat Ioseph. lib. 4. antiquitatum cap. 5. nonnulli nobiles Hebræorum aliquas ex illis duxerunt vxores. Quod autem Balaam id consilij dederit, licet non commemoretur Num. 25. apertè tamen colligitur ex cap. 31. eiusdem libri cum dicitur, *Nonne istæ sunt, quæ deceperunt filios Israël ad suggestionem Balaam, & præuaricari eos fecerunt?* Quia igitur Nicolaitæ, vt superius diximus, in ea hæresi fuerunt, vt affirmarent non solum non esse malum fornicari, sed ad salutem plane necessarium: propterea dicuntur hoc loco habere doctrinam Balaam, qui fornicationem consuluit.

Actus Balac & Balaam contra populum Dei.

Venerem sequitur idolatria.

Ioseph.

II.

Scandalum seu offendiculum occasio ruinæ.

Psal. 139. 6.

1. Reg 18. 21.

Psal 49. 20.

Psal 124. 1.

Prou 20. 25

Secundò, aduertendum est, scandalum nomen esse Græcum, ita dictum à ruina, quod nimirum occasio sit cadendi. Hebraicè autem מוקש moches, à radice יקש iachas, quæ significat irretire, illaqueare, offendere, vnde est illud Psalmi 139. *Iuxta iter scandalum posuerunt mihi.* Et 1. Reg. 18. *Dabo eam illi* (Michol Dauidi) *vt fiat ei in scandalum, & sit super eum manus Philistinorum.* Et Ps. 49. *Aduersus filium matris tuæ ponebas scandalum.* Et Psal. 124. *Anima nostra, sicut passer erepta est de laqueo venantium.* Vbi Hebraicè pro *venantium*, est יקושים iocheschim, id est allaqueantium. Locus est controuersus Prouerbiorum 20. quem doctrinæ causa libet hîc enodare: ex Hebræo sic legimus, *Ruina* (Hebraicè Moches) *est homini deuorare*

uorare sanctos, & post vota retractare: quanquam septuaginta aliter transtulerunt: quidam pro *deuorare* legunt *deuotare*, vt sit duplex sensus. Vnus, Ruina est homini promittere se sanctos persecuturum, & iuxta vota emissa eos deinde male tractare: quemadmodum videtur legisse, & intellexisse Beda in commentarijs eiusdem loci. Alter, quem tradit Lyranus, Ruina est homini votum facere sanctis, & postea votum reuocare. Verum rectius alij legunt *deuorare*. Dictio enim Hebræa plane significat deglutire. Est autem Hebraicè sic ad verbum, *ruina*, seu *laqueus est homini deglutire sanctum, vel sanctificationem, & post vota quærere*, & est etiam secundum hanc lectionem, quæ verior est, duplex expositio. Vna, Ruina est homini deuorare rem Deo consecratam, vel debitam, & postea per hypocrisim quærere, vota quibus Deus placetur, cum nimirum eiusmodi vota improbi hominis, accepta Deo non sint. Altera Caietani; laqueus est homini deuorare rem sacram, vt primogenita & alia debita sacerdotibus ex lege, & etiam laqueus est post vota emissa, inquirere an vota obligent, aut modum quærere non implendi votum, vt hoc vnico versu duplex sacrilegij genus comprehendatur, quæ expositio probabilis admodum est. Reprehenditur igitur hoc loco Pergami Angelus propter Nicolaïtas, quod scandalum alijs facerent, docentes licitam esse libidinem; quam ob causam Balaamo comparantur, qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israël. Ex quo colligitur, quantum malum sit scandalum, siquidem Episcopus Pergami eo reprehenditur, quod scandalum dantes Nicolaïtas ferat. Huius peccati magnitudinem exaggerat Paulus 1. ad Cor. 8. Cum aduersus idolothyta manducantes, & ita scandalum præbentes infirmis sic arguit. *Si quis viderit eum qui habet scientiam in idolio* (id est templo idolorum) *recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua conscientia frater propter quem Christus mortuus est, sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis*: in quem locum Diuus Chrysostomus primum obseruat verba illa, *propter quem Christus mortuus est*, quia videlicet qui scandalum præbet, destruit opus Christi, quod ipse sua passione perfecit. Deinde verbum illud, *percutientes*, *Non dixit*, inquit, *scandalizantes, sed percutientes: Etenim omni plaga grauius est scandalum, cum sæpenumerò mortem afferat.* Vnde ipse Paulus 1. c. 9. sequente, postquam multis probauit deberi ab auditoribus concionatori victum, subiunxit se iuri illi voluisse cedere: dicens, *Sed non vsi sumus hac potestate, sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus Euangelio Christi. Non dixit euersionem*, inquit Chrysostomus, *sed offendiculum, neque simpliciter, sed aliquod offendiculum.*

Beda. Lyran.

Grauitas scandali. 1. Cor. 8.

D. Chrysost. Scandalizãs destruit opus Christi.

1. Cor. 9. 12.

Tertiò, reprehenditur quod non omnino ex suo Episcopatu libidinosos homines exterminaret: hoc enim nomine cẽsentur hoc loco Nicolaïtæ tanquã æmuli, & imitatores Balãam, quippe qui docebant vagam venerem licitam esse. Pertinet igitur maximè ad prælati officium libidinem, quod eius fieri poterit, exterminare, & concubinarios ex suæ diœcesi eos finibus longe pellere, iuxta ea quæ sanxit Tridentina Synodus sessione 24. cap. 8. Sic enim Sara quæ typum gessit Ecclesiæ, cum vidisset filium Agar Ægyptiæ, hoc est, Ismael ludentem cum Isaac filio suo, dixit ad Abraham, *Eijce ancillam & filium eius*: quod cum durè accepisset Abraham, audiuit à Domino, *Non tibi videatur asperum super puero, & super ancilla; omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem eius*, Gen. 21. ludum verò istum Ismaelis cum Isaac, propter quem iubetur cum matre domo eijci, multi ad libidinem referunt: quod, vt melius intelligatur sciendum est verbum Hebraicum מצחק tachac, quod ibi legitur, multa significare. Primum enim significat ludere. Secundò

III.

Prælati officium, exterminare concubinarios & libidinosos.

Conc. Trid. Ludus Ismaelis cum Isaac. Genes. 21. 10. 12.

idololatriam committere : Devtraque enim significatione potest accipi illud
Exod.32.6. Exod. 32. *Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*, Hebraicè לצחק letsachec, id est, vel ad ludendum, vel ad idololatrandum, certè Paulus de idololatria intellexit 1. ad Cor. 10. *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis sicut scriptum est, sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* Tertiò illudere, vt
Gen 39.17. Genes. 39. *Venit ad me servus Hebræus quem introduxisti vt illuderet mihi.* Quartò,
Gen.18.15. ridere Genesis 18. *Dixit Sara, non risi.* Hebraicè צחקתי tsachacti. Quintò occide-
2.Reg. 2.14. re 2. Regum 2. *surgant pueri & ludant*, id est, occidant se inuicem digladiando. Sextò, denique venerem exercere Genesis 26. *Prospiciens Abimelec Palæstinorum*
Gen.26.8. *Rex per fenestram, vidi Isaac iocantem cum Rebeca vxore sua*, id est, debitum vxori reddentem, vnde statim accersito eo ait, perspicuum est quod vxor tua sit. Hîc
Eugub. multiplex orta est propositi loci expositio. Prima est Eugubini in annotationibus in Genesim interpretantis ludentem, seu ridentem, vbi etiam Lyranum reprehendit, quod in aliam expositionem deflexerit. Secundam & tertiam affert
D. Hieron. Diuus Hieronymus de sententia Hebræorum in traditionibus Hebraicis: *Sive*, inquit, *quod idola ludere fecerit, iuxta illud quod scriptum est*, Exod. 32. *Et surrexerunt ludere: sive quod adversum Isaac, Ismael quasi maioris ætatis, ioco sibi, & ludo primogenita vendicaret, quod quidem Sara audiens, non tulit, & hoc ex ipsius approbatur sermone dicentis, ejice ancillam, & filium eius, non enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac.*
Rupertus. Achat. Quam vtranque expositionem affert & probat Rupertus lib. 6. in Genesim cap. 20. Quarta est Achatij apud Lipomanum in catena sua super Genesim: Ismaelem tentasse caute occidere Isaac, vt ad ipsum hæreditas deueniret, cui videtur concinere illud ad
Galat.4.29. Galat. 4. *Quemadmodum is qui secundum carnem natus erat*, id est Ismael,
Caiet. *persequebatur eum, qui secundum spiritum*, id est Isaac. Quinta est Caietani legentis facientem irridere, vt sit sensus, Ismaelem suasisse pueris æqualibus Haac,
Burgens. vt ipsum irriderent, atque despicerent. Sexta est Pauli Burgensis in additione sua ad vigesimum primum caput Genesis, quod nimirum Ismael videns tantum
Ludere idololatrare vel lasciuire. festum celebrari ab Abraham, in ablactione Isaac fratris sui iunioris, factum irriserit, innuens frustra omnia fieri, cum ipse tanquam primogenitus in bona paterna deberet succedere. Septima, denique est aliorum, ludum hûc ad lasciuiã, & libidinem referentium (quam expositionem tangit Lyranus) quasi Ismael
Persecutio magna, allicere ad peccandum. abuti voluisset Isaac, aut certè eum genus aliquod libidinis edoceret, quemadmodum docet Glossa interlinealis. Ex quibus expositionibus illæ videntur probabiliores, quæ lusum istum vel ad idololatriam, vel ad turpitudinẽ referunt. De
Ad Galat.4.29. vtraque autem possumus accipere illud Pauli ad Galatas 4. vbi lusum hunc persecutionem appellat, quæ enim maior persecutio esse potest, quàm ad peccandum allicere?

IIII. Debet igitur Episcopus, quem Abraham exprimit, instructus Dei, & Ecclesiæ præceptis, cuius typus est Sara, ancillam, & filium eius domo expellere, id est,
Carnis peccata omnino ableganda. libidinem, eiúsque occasionem, quæ peccati quasi parens est è sua diœcesi exterminare, cum non satis est admonitio, nec vllo modo ferre Nicolaïtarum sobolem, cum videat tam acerbè hoc loco Pergamensem Episcopum eam ob causam reprehendi: imo idcircò etiam Pontificem Heli capitis dedisse pœnas, vt refertur 1. Regum 4. Quod filios qui populum à sacrificio auocabant, & cum fœminis ad ostium tabernaculi deuotionis causa excubantibus turpem consuetudi-
1. Reg. 2. Beda. nem habebant, leuiter obiurgallet, vt habes 1. Regum 2. in quem locum Beda, *iuxta literam*, inquit, *non negligenter intuendum quod corripuit quidem filios Heli sed quia iustam correctionem ferventes abjicere supersedit, una cum ipsis disperiit, quid ergo nostri*

stri similes merentur, qui emendare non audent, & quod cunctus populus clamitat nescire se simulant.

Multo aliter se gessit Paulus cum illo, qui cum sua nouerca turpiter viuebat, eum enim Sathanæ tradidit Apostolus, quemadmodũ ipse testatur 1. ad Corint. 5. *Omnino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorem patris sui aliquis habeat: Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui vt præsens eum, qui sic operatus est, in nomine Domini Iesu Christi tradere huiusmodi hominem Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluus fiat,* cuiusmodi autem fuerit hæc Sathanæ traditio, non vno modo explicari solet. Primo sunt, qui excommunicationem interpretantur, aientes eum hominem fuisse excommunicatum ab Apostolo, atque adeò separatum à communione fidelium, quæ expositio est D. Augustini sermone 68. de verbis Apostoli, & refertur 11. quæst. 3. cap. Omnes. D. Chrysostomi Homilia 15. in primam epistolam ad Corinthios, D. Ambrosij ibidem (quamuis eius non censeantur esse commentarij in epistolas Pauli.) D. Thomæ in commentarijs eius loci, eámque inuit ibidem Theodoretus. Secundò, Alij sentiunt illum hominem iubente Paulo fuisse arreptum à Dæmone, Apostolósque habuisse potestatem Dæmonia in rebelles homines immittendi, sicut & illa è corporibus pellendi: ita Diuus Hieronymus in eum locum & Claudius Guillandus in commentarijs super primam epistolam ad Corinthios, & innuit etiam Theodoretus ibidem. Tertiò, Alij ægritudinem interpretantur ministerio Dæmonis illatam, quemadmodum exponit Diuus Ambrosius libro 1. de pœnitentia cap. 13. vbi docet, hanc traditionem fuisse similem illi, qua permissa est potestas Dæmoni in Iob, cap. 2. tunc addit, *magna potestas, magna gratia, quæ imperat Diabolo, vt se ipse destruat: se enim destruit, cum hominem, quem tentando supplantare studet, ex infirmo fortiorem efficit: quia dum carnem debilitat, mentem corroborat: illuditur ergò Diabolus, vt se ipse morsu suo vulneret, & contra se armet, quem debilitandum putauit: sic & sanctum Iob magis armauit postquam vulneranit, qui diaboli quidem morsum pertulit, sed venena non sensit: quam ob causam dictum est, Iob 40. Educes draconem in hamo, illudes eum sicut auem, ligabis eum sicut passerem, puer imponet super eum manum.* Eodem modo locum intellexit Diuus Chrysostomus homilia 15. in priorem epistolam ad Corinthios: qui etiam exemplo Iob vtitur & subiungit. *Non dixit, dare huiusmodi Sathanæ, sed tradere, aperiens ei pœnitentiæ ianuas, & tanquam pædagogo huiusmodi tradens.* Caietanus etiam de vexatione corporali locum accipit quæ mortem, non tamen repentinam afferret. Denique de vexatione corporali faciendaper Dæmonem, quæ tamen excommunicationem consequeretur, interpretatur Hugo Cardinalis. Quòd enim Dæmon ad hominem excommunicatum accedat, docet Antherus Papa ad Episcopos Hispaniæ, & refertur 11. quæst. 3 cap. Abst. *Inobediens*, inquit, *spiritualis animaduersione truncatur, & ejectus ab Ecclesia rabido Dæmonum ore discerpitur.* Et Diuus Augustinus serm. 68. de verbis Apostoli locum Pauli citatum interpretatur in eundem sensum: *Omnis*, inquit, *Christianus, qui à sacerdotibus excommunicatur, Sathanæ traditur*: & habetur eadem causa, & quæstione, cap. Omnis: idem habes ibidem, cap. Audi, ex Diuo Hieronymo.

V.

1. Cor. 5.

Libidinosus traditur Sathanæ.

D. August.
D. Chrysost.
D. Ambros.
D. Thomas.
Theodoret.
D. Hieronym
Claudius.
D. Ambr.
Dæmon vexando corpus, sæpe affert salutem animæ.
Iob 40. 20. & 24.
D. Chrysost.
Caiet.
Hugo Car.
Antherus PP.
D. Aug.
D. Hieron.

Quartò. Inuehitur Christus in Pergami Angelum, non eo præcipuè quod ferat in suo Episcopatu libidinosos homines, sed quod ferat libidinem docentes, eiusmodi enim erant Nicolaitæ, qui libidinem licitam esse prædicabant, quam ob causam discipuli Balaam appellantur, qui docebat Balac mittere scandalum coram filijs Israël. Itaque cum ægerrimè Deus ferat genus omnes perditorum

Docentes libidinem, Nicolaitæ. Scelerum magistros odit Deus.

hominum, longe iniquiori animo ferre solet scelerum artifices, ac magistros: quamobrem maximè reprehenderunt illi Iudæi qui Hierosolymis erexerunt
1. Mach. 1. 12. Gymnasium, in quo Gentilium leges ac mores docerentur, quamadmodum dicitur 1. Machabæorum *In diebus illis exierunt ex Israël filij iniqui, & suaserunt multis, dicentes: Eamus, & disponamus testamentum cum gentibus, quæ circa nos sunt, quia ex quo recessimus ab eis, inuenerunt nos mala: & bonus visus est sermo in oculis eorum, & ædificauerunt Gymnasium in Hierosolymis, secundum leges nationum*: id est, vt interpretatur Lyranus, scholam, in qua docerentur, & addiscerentur leges, & statuta Gentilium. Non desunt etiam, qui hoc Gymnasium de prostibulo puerorum
Lyran. Hugo Card. accipiant, quemadmodum testatur Hugo Cardinalis in eum locum. Cui expo-
2. Mac. 4. 8. sitioni concinit illud quod dicitur 2. Mach. 4. nimirum Iasonem fratrem Oniæ summum Sacerdotium ambientem promisisse Antiocho talenta trecenta sexaginta, & ex alijs redditibus talenta octoginta, & alia præterea centum quinquaginta, si sibi faceret potestatem constituendi Hierosolymis Gymnasium & Ephebiam, id est, lupanar, seu prostibulum Epheborum, hoc est adolescentium: quod cum Rex annuisset & obtinuisset principatum, statim ad Gentilem ritum con-
Luxuria. tribules suos cœpit transferre. Quanquam hoc loco Lyranus duo docet Iasonem postulasse. Primum, vt posset Gymnasium secundum leges nationum extruere, cuius facta est mentio 1. Machabæorum 1. Deinde Ephebiam, seu prostibulum elegantium puerorum, quod additur 2. Machabæorum 4. quæ sententia est admodum probabilis.

Subscriptio literarum ad Pergami Angelum explicatur.

Apoc. 2. 17. *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.*

SECTIO III.

I. SVBSCRIPTIONIS loco in literis, quæ ad Episcopum Pergami dantur, illa ponitur præclara sententia: *Vincenti dabo manna absconditum, & dabo illi calculum candidum, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit.* Et quidem quod attinet ad manna absconditum, Prima expositio est D. Au-
D. August. Ticon. Bed. Rupert. Arethas. Primas. Ansbert. gustini, seu Ticonij, Bedæ, Ruperti, Arethæ, Primasij, Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum, *Per manna absconditum* sacramentum Eucharistiæ intelligentium. Notarunt verò Beda, & Rupertus, illud, *Vincenti*, referendum esse ad castitatem, cuius aduersarij erant Nicolaïtæ, vt significetur vnam ex dispositionibus præcipuis quæ ad communionem afferendæ sunt, esse mentis, & corporis
Hug. Card. Castitas dispositio ad Eucharistiã. puritatem. *Vincenti*, inquit Rupertus, *dabo manna absconditum, nam in isto gradu vincere est doctrinam Balaam*, id est, *fornicationes, primum in semetipso per virtutem continentiæ: Deinde in alijs per scientiam destruere, qui autem hoc modo vincit, ille sacramen-*
1. Cor. 11. 29. *tum corporis & sanguinis Domini digne percipit, sicut è contrario, ille qui vincere negligit accedens ad hoc sacramentum, iudicium sibi manducat & bibit*, 1. ad Corinth. 11. Rectè ergo dicitur, *Vincenti dabo manna absconditum*, id est, munditiem corporis & cordis custodienti, dabo panem verum, cuius figura fuit manna, quod filij Israël
Richar. de S. Vict. manducauerunt. Dicitur autem *manna absconditum*, quia in hoc sacramento aliud oculis cernitur, aliud fide creditur. Verum de hac expositione inferiùs fusè disse-

remus. Secunda expositio est Richardi de S. Victore. Per *manna absconditum*, intelligentis Diuinitatis arcana, quæ beatis in cælesti gloria aperiuntur, & modo promittuntur vincentibus. Ait verò Richardus, *Arcana Diuinitatis, dici quidem manna, propter suauitatem ac dulcedinem, qua beati Deum intuentes perfruuntur:* iuxta illud Psalmi 30. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine.* Absconditum verò manna appellari, quoad præsentem statum, in quo, *nemo Deum vidit vnquam*, Ioannis 1. & Exod. 33. *Non videbit me homo & viuet*, id quod etiam Regius vates loco paulò ante citato declarauit subiungens. *Quam abscondisti timentibus te:* id est, tanquam thesaurum pretiosissimum reconditam, ac repositam habes, suo tempore timentibus te impertiendam. Eandem expositionem affert etiam Hugo Cardinalis illud præterea adiungens, cùm dicitur *manna absconditum*, alludi ad mannaillud, quod (vt refertur Exodi 16.) repositum fuit ex præcepto Domini in arca fœderis in vase quodam, seu vrna aureæ inclusum, quemadmodum explicauit Paulus ad Hebr. 9. Quia quemadmodum manna illud materiale abditum erat in arca fœderis, ita gloriæ dulcedo, dum in hac vita agimus, abscondita est mortalibus. Tertia expositio est aliorum: Per *manna absconditum*, Christum ipsum absolutè intelligentium, qui fuit absconditus, primò in sacrificijs Abel, Noë, Abrahæ, & reliquorum Patrum, secundò, in legis figuris ac cæremonijs, tertio, in carne sub qua diuinitatem gerebat occultatam: quarto in Sacramento Eucharistiæ. Quarto expositio est Diui Bernardi libro de conuersione ad clericos cap. 21. vbi *manna absconditum* interpretatur dulcedinem, per in rerum cælestium contemplatione percipitur: quo etiam sensu accipit *nomen nouum quod nemo scit, nisi qui accipit. Quia*, inquit, *non illud eruditio, sed vnctio docet, nec scientia, sed conscientia comprehendit.*

Arcana diuinitatis, manna absconditum. *Psal.* 30. 20. *Ioan.* 1. 18. *Exod.* 33 20. *Exod.* 16. 32. *Ad Heb.* 9. 4. *Christus manna absconditum.* *D. Bern. Contemplationis dulcedo.*

II.

Quod verò attinet *ad calculum candidum*. Primo Diuus Augustinus, seu Ticonius, & Beda, illud ad Baptismum referunt, vbi datur calculus candidus, id est, corpus ipsum abluitur, & anima gratia, virtutúmque opibus exornatur. *In quo calculo*, inquit Augustinus, *nomen nouum scriptum est, id est, notitia filij Dei, quod nemo scit, nisi qui accipit, nimirum ex diuina reuelatione*, vbi vides Augustinum illud, *accipit*, non ad *calculum*, sed ad notitiam referre.) Beda verò *nomen nouum*, ad filiorũ Dei appellationem spectare existimat, vt nimirum *filij Dei nominemur & simus*, 1. Ioannis 3. Secundò, Richardus idem, per *calculum*, atque per *manna* significari arbitratur, ipsam videlicet gloriæ possessionem, quam docet appellari *calculum* propter stabilitatem æternitatis, *Candidum* verò propter immortalitatis candorem. *Nomen* denique *nouum*, scriptum in calculo, diuinam ait esse notitiam, quæ ex diuinæ naturę conspectu nascitur, quam perspicuum est neminem habere posse, nisi qui Deum viderit: huius expositionis etiam meminit Hugo Cardinalis, illud adiungens, nomen nouum esse nouam quandam appellationem, qua beati in cælo Iesuani, seu Iesuitæ, hoc est, saluati vocari debeant. Tertio Rupertus, cum per, *manna absconditum*, animæ gloriam intellexerit, per *calculum candidum* gloriam accipit corporis, quia nimirum glorioſa corpora instar calculi solida erunt, & corruptionis expertia, & instar calculi candidi mirum in modum fulgentia, *nomen* verò *nouum* eam vult esse nobilem appellationem, qua beati tunc demùm perfecti filij Dei, & nominabuntur, & erunt: cuius nomenclaturæ dignitatem, ac præstantiam ijdem dumtaxat plane intelligent. Eandem etiam expositionem tradit Hugo Cardinalis, qui præterea vult omnes quatuor dotes glorioſi corporis hac similitudine comprehendi, significarique per duritiem calculi, dotem impassibilitatis, per candorem, claritatem, per

D. Augustin. Ticon. Beda. Calculus candidus, gratia Baptismi vel gloriæ possessio. *1. Ioan 3. 1. Richard. Nomen nouum, notitia diuina, vel appellatio beatorum.* *Hugo Card. Rupertus.* *Hugo Card. Similitudo glorioſi corporis cum calculo.*

nouum nomen scriptum in calculo, obedientiam, & subiectionem corporis ad animam, quæ duas reliquas dotes complectitur. Nam qui ad imperium animæ corpus promptissimè, & citissimè mouebitur, indicatur dos agilitatis, quia verò quò anima iusserit, continuo omnia peruadens se transferet, dos subtilitatis exprimitur.

III. *Amb. Ansb. Calculus, seu Carbunculus significat Christũ.* Quarto Ambrosius Ansbertus, *calculum candidum* carbunculum interpretans vult eo Christum significari, qui carbunculi instar in tenebris lucet, mundumque vniuersum doctrinæ & gratiæ suæ splendore collustrauit. Igitur *Vincenti*, inquit, *dabo calculum candidum*, id est me ipsum, & per adoptionis gratiam consortem, & cohæredem meum in regno Patris efficiam. Deinde *nomen nouum*, Christiani appellationem interpretatur, iuxta illud Esaiæ 62. *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit*: quod nomen quanquam commune sit etiam reprobis, rectè tamen dicitur, quod nemo scit nisi, qui accipit, quia nostę Christi nomen, cum obseruatione mandatorum coniunctum est iuxta illud Ioannis 2. *Qui dicit se nosse Deum, & mandata eius non custodit, mendax est.* Vnde & Paulus de quibusdam dicit ad Titum 1. *Confitentur se nosse Deum, factis autem negant.* Quare accipere, inquit, ad gratiam diuinæ prædestinationis refertur. Eandem expositionem, tam de calculo, quam de nomine, tradit Ioachimus, qui addit, *scire igitur quantæ dignitatis est vocari à Christo Christianum, nemo scit, nisi cui scire datum est, quod proprium est eorum, qui vicerunt concupiscentiam, & occultum aduersarium prostrauerunt.* Quinto Primas. *Calculum candidum* pro gemma pretiosa accipiens docet esse adoptionem in filium Dei, quæ fide, & charitate continetur, quam adoptionem Christianorum nobilis, & noua appellatio consequitur. Eam verò ait, sicut hoc loco calculus candidus, id est gemma pretiosa dicitur, ita à Christo margaritam fuisse appellatam, quam prudens ille negotiator inueniens omnium bonorum suorum venditione emisse, & comparasse dicitur, Matth. 13. Sexto, Alij in quibus est Ambrosius Ansbertus, aiunt, posse etiam per hunc calculum charitatem intelligi, quæ candorem habet, & ignem, candorem quidem quia vestis est, ignem quia amor est. Quam ob causam Apocalypsis 15. dicitur de sanctis prædicatoribus: *Exierunt de templo vestiti lapide mundo, & candido.* Igitur datur vincentibus calculus candidus, id est, vt diligant Deum, & proximum: datur etiam in calculo nomen nouum, vt nimirum ipsam dilectionem adimpleant in mandato nouo, iuxta illud Ioannis 13. *Mandatum nouum do vobis, vt diligatis inuicem, quod nemo scit nisi qui accipit*, quia charitatis virtutem ignorat, quisquis eam in mandato nouo non seruat. Denique alij, in quibus est Hugo Cardinalis, *Calculum candidum* Christum Dominum in Eucharistiæ Sacramento interpretantur. Hæc sunt quæ sparsim tradunt interpretes: quid verò nos sentiamus, ex sequentibus planum fiet.

Primas. Gemma pretiosa, adoptio filiorum Dei.

Matth. 13. 46

Amb. Ansb.

Apoc. 15. 6.

Charitas implés mandata, calculus candidus cum nomine nouo.

Ioan. 13. 34.

Hugo Card.

Quàm aptè Christus in Sacramento manna absconditum appelletur.

SECTIO IIII.

I. *Christus in Eucharistia manna absconditum.* EX omnibus expositionibus quas de manna commemorauimus, illa & communior est, & excellentior, quæ per *manna absconditum* Christum intelligit, qui modo in Sacramento Eucharistiæ fidelibus occulto, modo per communionem datur: postea clarè per visionem beatificam ijsdem iam victoribus communicandus, quam propterea fusius operæpretium duximus explicare. Mãna igitur figuram

figuram Eucharistici panis fuisse, Christus ipse docuit Ioan. 6. vbi de Eucharistiæ Sacramento à se instituto differens ait, *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, vt si quis ex ipso manducauerit, non moriatur.* Quò etiam allusit Paulus cum dixit. 1. ad Corinth. 10. *Patres nostri omnes sub nube fuerunt, omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* Quo loco Apostolus cum manna escam spiritualem appellauit, plane significauit typum fuisse alterius veri manna: Sic enim argumentatur Tertullianus libro 5. contra Marcionem, ex illo loco Pauli ad Romanos 7. *Scimus autem quoniam lex spiritualis est, cum Paulus*, inquit, *legem spiritualem dicit, confirmat vtique eam figuram esse & prophetiam rerum futurarum.*

Ioan. 6. 31.

1. Cor. 10. 4

Tertull. Ad Rom. 7. 14.

Iam illud quæres, in quonam manna illud materiale Christum in Sacramento adumbrauerit: Primum igitur, viso manna, dixerunt, Hebræi, Manhu, id est, quid est hoc? vnde & nomen sumpsit: quæ admiratio multo magis quadrat in panem Eucharisticũ propter ea miracula, quæ eo conficiendo continentur. Quanquam Cyrill. Alexandrinus lib. 3. in Ioannem, cap. 34. docet fuisse expressum, & significatum, Iudæos non cognituros esse Christum, imò eum per contemptum reiecturos, dicentes, Quid est hoc? Adde neque credituros mysterij Eucharistiæ maiestatem. Secundò: Dicebatur manna, panis Angelorum, vt est perspicuum ex Psalm. 77. *Pluit illis manna ad manducandum, panem cæli dedit eis, panem Angelorum manducauit homo.* Sic verò dicebatur, quia conficiebatur ministerio Angelorum, & populo de cælo mittebatur, atque huc alludens Christus Dominus agens de Sacramento Eucharistiæ dixit Ioan. 6. *Ego sum panis viuus, qui de cælo descendi:* ministerio autem Angelorum, id est, sacerdotum conficitur, nec iam ipsi Angeli effectores, sed adoratores sunt, quemadmodum docet Sanctus Nilus monachus, D. Chrysostomi discipulus, qui scribens ad Anastasium Episcopum de ipso diuo Chrysostomo, sic ait: *Sæpe vidit in Ecclesia Angelos, sed maximè tempore sacrificij Missæ: Itaque admiratione, & lætitia plenus amicis multum spiritualibus seorsum narrabat, quemadmodum cum sacerdos oblationem sanctam facere inciperet, plurimi Angeli è cælo delapsi, splendidissimis stolis induti, nudo pede, aspectu intento, vultu demisso circunstantes altare magna reuerentia, & quiete, ac silentio, vsque ad mysterij consummationem assistiunt. Deinde discurrentes huc, atque illuc per totam Ecclesiam, Episcopos, & Presbyteros, qui corpus, & sanguinem distribuunt, adiuuant, & corroborant.* Tunc addit. *Hæc scribo, vt intelligentes quanti tremoris sit diuina Missa, nec ipsi remissi timorem Dei negligatis, nec vllos alios loqui, aut mussitare tempore oblationis, neque innuere audacter aut à statu grauitatis dimoueri, ne huc, atque illuc circunspicere, aut ignaue & dispersè vagari permittatis.* Hactenus Nilus. De quo testimonio legendus est Turrianus, posteriori suo tractatu de Eucharistia capite secundo, quo etiam pertinet illud Pauli 1. ad Corinthios vndecimo. Cum præcipit mulieribus orare in Ecclesia operto capite propter Angelos. Aliam quoque rationem, cur panis vinificus dicatur panis Angelorum, tradit Dionysius Areopagita, libro de cælesti hierarchia cap. 1. *Quia*, inquit, *Participatio Christi quæ nobis συμβολικῶς*, id est, in Sacramento Eucharistiæ *traditur, Angelis datur ὑπερκοσμίως*, id est, super naturam huius mundi, videlicet sine Symbolis.

II.

Manhu. 1 quid est hoc de Eucharistia. Cyrill. Alex.

Iudæi incredduli circa mysterium Eucharistiæ. Psal. 77. 24.

Ioan. 6. 15.

Panis Angelorum.

S. Nil.

D. Chrysost.

Angeli assistunt sacrificio Missæ.

Turrian.

1. Cor. 11.

Dionys. Areopagita.

Tertiò. Manna de nocte inuisibiliter descendebat de cælo Numerorum 11. vbi per noctem fidei status intelligitur, quæ cum id quod credit non videat, certo tamen credit Christum inuisibiliter sese in Sacramento præsentem exhibere. Quartò. Descendebat tantum circa castra Hebræorum, Exod. 16. & Numerorum 11. quia videlicet huius Sacramenti conseruatio solum in Ecclesia reperitur:

III.

Manna de nocte status fidei.

Exod. 16. Nume. 11.

Defecit mãna in terra promissionis.

hoc est, solum fit à legitimis sacerdotibus ac rite consecratis. Quintò. Datum fuit Hebræis dum per desertum iter facerent, defecitque vbi primũ ingressi sunt in terram promissionis. Sic enim Sacramentum Eucharistiæ solum in deserto huius vitæ communicatur fidelibus, vbi enim in terram promissionis, hoc est in cælestem patriam ingrediuntur, manifesto iam Christi conspectu perfruuntur, id, quod etiam eo expressum fuit, quod manna id Sabbato non descendebat: Etenim in Sabbato illo sempiternæ quietis (id enim Sabbatum Hebraicè significat) iam non sub speciebus sacramentalibus, sed facie ad faciem Christum intuebimur. Sextò. Mirum est, quod manna illud soli expositum liquefiebat, & tamen ignem sustinere poterat, coquebatur enim, atque adeo durum ac solidum reddebatur. Vtrumque habes Exodi 16. & Numerorum 11. Ita manna Eucharisticum amoris ignem, rationésque ab eo, ac fide profectas optimè sustinet. At curiositatis humanæ importunitatem, quæ ad solem, hoc est euidentiam rationis, naturaléque tantum lumen, profundissimum & abditissimum mysterium exigit, ferre non potest.

Exod. 16. 22. Num. 11.

III. Septimò. Manna illud sapiebat id, quod quisque superet. Quemadmodum dicitur Sapientiæ 16. *Angelorum esca nutriuisti populum tuum, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suauitatem, substantiam enim tuam, & dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, & deseruiens vniuscuiusque voluntati, ad quod quisque volebat, conuertebatur*, quod quanquam absolutè accipiunt Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus in illa verba Psalmi 147. *Et adipe frumenti satiat te.* Probabilius tamen est, id miraculum iustis dumtaxat contigisse: cæteris verò retinuisse manna suum illum insitum saporem, qui erat sicut panis oleati, quemadmodum dicitur. Numerorum 11. illis verbis. *Circumibat populus, & colligens illud frangebat mola, siue trahebat in mortario, coquens in olla, & faciens ex eo tortulas saporis quasi panis oleati.* Additur verò Exodi 16. *Gustúsque eius, quasi similæ cum melle.* Quod autem saporum illa mutatio solis iustis cõtingerat, loco sapientiæ paulò ante citato, expressum videtur, cum dicitur. *Dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebas, deseruiens vniuscuiusque voluntati, &c.* Ex his enim verbis id ipsum probat Abulensis quæst. 5. in caput 9. Exodi, & quæstione 13. in decimum sextum caput Exodi, & quæstione 16. super caput vndecimum Numerorũ. Et Lyranus in 16. caput Sapientiæ. Quo loco in huius rei confirmationem affert illud, quod plerique Hebræorum dicebant Numerorum 21. *Anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo*: Quibus verbis fatebantur improbi sibi manna, non quidquid volebant, sapuisse. Eandem sententiam tuetur Finus Adrianus libro octauo, flagelli contra Iudæos capite 17. Cæsarius Arelatensis Episcopus, homilia 5. de Pascha, & refertur tomo septimo Bibliothecæ sanctorum Patrum. Denique idem affirmat Diuus Gregorius libro 6. Moralium capite 9. *Manna*, inquit, *omne delectamentum, atque omnis saporis suauitatem in se habuit, quod videlicet in ore spiritualium iuxta voluntatem edentium saporem dedit*: Id quod quamuis Greg. ad verbum Dei referat, aptius tamen quadratin Sacramentum Eucharistiæ, cuius multiplicem dulcedinem, non nisi iusti sentiunt, quod eleganter Cæsarius loco citato his verbis exposuit. *Illud legis mannaceltius illapsum per multimodas suauitates naturæ meritum & generis sui excedebat intuitum, & cum creaturam suam dispensatio largitoris multiplici diuersitate condiret, præbebat gustus, quod ignorabat aspectus, iuxta proripientis desiderium, escæ illius nouitas, & dignitas nascebatur. Quod igitur illic auiditas faciebat, hic fides faciat, quod si in corpore cibus sapiat, in pectore Deus credulitate proficiat.* Legendus est Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10.

Sapient. 16. 20.

D. Hieronym. Psal. 147. 14.

Omnium saporum suauitas ex mãna solis iustis.

Num. 11. 8.

Exod. 16. 31.

Abul. Lyranus.

Num 21. 6.

Finus Adr. Cæsar. Arelat.

D. Gregor.

Suauitas Eucharistiæ.

Cæsarius.

Paschas.

Octauo. Mirum etiam est quod dicitur, Exod. 16. *Collegerunt alius magis, alius minus, & mensi sunt ad mensuram Gomor : nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod edere poterant, congregauerunt.* Quod miraculum Abulensis, quæstione septima in decimum sextum cap. Exodi sic intelligit : vt quamuis re ipsa alij plus de manna quam alij colligerent, prout quisque magis vel minus indigebat : tamen cùm veniebatur ad mensuram, quæ publicè erat proposita, omnes reperirent vnum tantum Gomor, quæ erat quantitas pro singulis definita, illis enim, qui plus collegerant, condensabatur manna diuinitus : ijs verò, qui minus, rarefiebat. Fiebat etiam diuinitus, vt id quod quisque colligebat, ipsi sufficeret. Quod ad mysterium Eucharistiæ refert Rupertus libro 3. in Exodum cap. 17. Hoc, inquit, *pro virtute cibi, & spiritualis potus, id est, corporis & sanguinis Christi sciendum & firmiter tenendum est, quod non pro quantitate portionis, quam quisque ore percipit secundum visibilem speciem panis, & vini, alius plus, alius minus consequitur de gratia viuificantis spiritus : sicut enim Adam, cuius nos iniquitatem portamus, non pro quantitate morsus sui, siue pomi, quod momordit, sententiam & damnationem instam accepit, tantumque illi valuit pomum vnum momordisse, quantum si quicquid pomorum in arbore illa fuit, deuorasset : sic econtrario, vnusquisque nostrũ, non pro quantitate portiunculæ viuifici panis, quæ sui fragitur, quam ore sumit, aut dentibus terit, gratiam & vitam accipit.* In eundem sensum hanc etiam figuram tractat Cæsar. Arelat. Episcopus loco citato. Quia *benedictio*, inquit, *huius sacramenti scit distribui, nescit distributione consumi.* Idémque docet Guitmundus Archiepiscopus Auersanus, libro 1. de corporis & sanguinis Christi veritate in Eucharistia. Denique hoc ipsum miraculum in semine coriandri, cui manna simile dicitur Exodi 16. potest etiam eleganter obseruari. Etenim Philo Iudæus libro 2. allegoriarum sacræ legis docet ex rei rusticæ peritis, coriandri semen, etiam si minutissimè concidatur, singulas tamen portiunculas & micas germinare, non secus quam coriandrum integrum : quod Philo quidem verbo Dei accommodat, quod vel minima sui particula prodest audientibus, fructúmque virtutis producit : sed bene quadrat in Eucharistiæ mysterium, in quo tantundem virtutis continent singulæ particulæ diuisæ hostiæ, quantum hostia integra.

IIII. *Exod. 16. 17.*

Abul.

Eadem mensura omnibus Rupertus.

Alius plus alius minus consequitur gratiæ.

Cæsarius Arel. Guitmund.

Exod. 16. Philo Iud.

Nono. Simul cum manna descendebat ros, quemadmodum dicitur Exodi. 16. *Mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum, cúmque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram.* Et Numerorum. 11. *Cumque descenderet nocte super castra, ros descendebat pariter & Man.* Rabbi Salomon locum Exodi citatum sic intelligit, vt primo caderet pruina super terram, deinde manna desuper : tum ros aliquantulum concretus, ita vt manna esset intermedium ac repositum inter duo veluti stramina pruinæ, & roris, quò purum, & immune à sordibus colligeretur à populo : nam quod prius descenderet pruina, & super eam manna, colligit Rabbi Salomon ex illis verbis, Numerorum 11. *Cumque descenderet ros super castra, descendebat pariter, & Man :* pro quo est Hebraicè, Descendebat super eum manna. quod autem rursus super manna ros descenderet, ostendit ex illis verbis Exod. 16. Quæ Hebraicè sic habent, *Mane quoque fuit operimentum roris.* Quæ ille interpretatur de rore paululum concreto, qui esset ipsius manna operimentũ, & quo, oriente sole, liquefacto maneret manna discoopertum : hoc enim sensu accipit verba consequentia, *Et ecce in solitudine minutum discoopertum*, id est manna, quod erat minutum instar granorum

V. *Exod. 16. Num. 11. 9. Rabbi Sal.*

Res descendebat ante manna.

Exod. 16.

Rabbi. Salo. Lyran. coriandi, apparebat liquefacto rore discoopertũ. Hanc Rabbi Salomonis sẽtentiam refert & sequitur Lyranus in 16. cap. Exodi: eam etiam commemorat, & ex parte approbat Abulensis in commentarijs eius loci, & quæstione decima octaua

Abulens. super vndecimum caput Numerorum. Priore autẽ loco eum ponit ordinem in descensu manna, vt prius Deus mitteret ventũ, qui superficiem terræ purgaret; deinde descenderet pruina, tum verò manna: idque ait colligi ex illis verbis Nu-

Num. 11. 9. merorum 11. *Cum descenderet ros, descendebat pariter & Man.* In eo autem dissentit à Rabbi Salomone, Lyrano, & alijs Hebræis, quod non admittat illud roris experimentum, quod ipsi addunt super manna. Videsigitur antequam manna descen-

Puritas ante Eucharistiã. deret, mitti solitam pruinam, vt manna purum reciperetur, in quo expressa est ea puritas, quam nostrum manna viuificum in accedentibus requirit, præcipuè vero castitas, quæ per pruinam candidissimam optimè intelligitur. Deinde cũ descenderet manna descendebat pariter & ros: quia descendente manna Eucharistico, & communicato fidelibus, descendit simul ros diuinæ gratiæ, quæ longè copiosius in hoc sacramento; quàm in cæteris tribuitur.

VI. Decimo. Dicitur Exodi 16. Saporem manna fuisse *quasi simile cum melle*, quod

Exod. 16. 32. egregie consentit cum pane Eucharistico, de quo Ambrosius lib. 5. de sacramentis cap. 3. & Paschasius Abbas libro de corpore & sanguine Domini cap. 10. in-

D. Ambros. Paschas. Cant. 5. telligunt illud Canticorum 5. *Veni in hortum meum soror mea sponsa, messui myrrham meam cum aromatibus meis, comedi fauum cum melle meo, & bibi vinum meum cum lacte meo: comedite amici & bibite, & inebriamini charissimi.* Quo loco aduertendum est Septuaginta transtulisse, *comedi panem meum cum melle meo:* quo fit vt rectè hunc

Dulcedo sacræ synaxis. locum ad Christum plerique referant hoc sensu, vsque adeo, inquit Christus, mihi iucundum fuit pro hominibus mortem oppetere, vt sacramentum instituerim, in quo hanc mortis, & passionis meæ recordationem fideles assidua cõmemoratione replicarent, præcipiendo nimirum illis, vt de hoc pane comederent, ac de vino biberent, & spirituali dulcedine, quæ melli comparatur, perfunderentur. Vndecimo, manna singulis diebus colligebatur, præterquam in Sabbato. Quod expendens Theodoretus in quæstionibus super Exodum: eam reddit rationem quæst. 31. voluisse Deum docere illum populum quandam vitæ rationem curis liberam, vndè quia aliqui diffidentes in posterum diem seruauerunt, eam ob causam manna computruit, & vermibus scatens repertum est. Quod enim id non manna vitio accideret, finem facit Sabbatum, in quo integrum seruabatur: cur verò Sabbato non plueret, aliam affert Theodoretus rationem quæst.

Frequenter accedendum, ad sacram mensam. 32. Quia videlicet cum Deus Hebræis lege præcepisset quiescere die Sabbati; voluit quoque ipse suo exemplo eos ad præceptũ seruandum incitare. Verum vt ad

Panis quotidianus super substantialis. mysteria veniamus: manna singulis diebus colligebatur præterquam in Sabbato, in typum panis Eucharistici, qui sæpe dum hanc vitam agimus sumendus est: Nam cum Sabbatum illud sempiternum aduenerit, iam non sub velamine specierum, sed facie ad faciem Christo communicabimus.

VII. Atque hanc ob causam, panis iste quotidianus appellatur in oratione Dominica, Lucæ 11. Sic enim ibi vertit Latinus interpres, cum Matth. 6. transtulisset

Matth. 6. Tertullian. D. Cyprian. D. Hieron. D. August. Chromat. Chrysol. Rabban. D. Ambros. *supersubstantialem.* De Eucharistia enim panem quotidianum interpretantur Tertullianus libro de oratione Dominica, Diuus Cyprianus in expositione orationis Dominicæ, & libro 4. epistolarum, epist. 6. Diuus Hieronymus contra Pelagianos, Diuus Augustinus libro 2. de sermone Domini in monte cap. 12. Chromatius in Matthæum cap. 6. Petrus Chrysologus serm. 68. Rabbanus lib. 1. de institutione sacerdotum cap. 3. & D. Ambrosius libro 5. de Sacramentis, capit. 4.

vbi

vbi inter alia, *Si quotidianus*, inquit, *est panis, cur post annum illum sumis? sic viue, vt quotidie merearis accipere.* Sed aduertendum est, pro quotidianum, haberi Græcè ἐπιούσιον, quam dictionem, primo quidam interpretatur supersubstantialem, vt dicatur, iste panis supersubstantialis, id est, omnes creaturas longè superans: quæ expositio est Ioannis Cassiani collatione 9. cap. 21. ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia super omnes substantias est, omnésque creaturas magnificentia, & sanctitatis eius sublimitas excedit.* Eandémque tradit Diuus Ambrosius libro 5. de Sacramentis cap. 20. Secundò, Alij ἐπιούσιον, substantialem interpretantur, id est, ad substantiam hominis pertinentem, vt nimirum deducatur à Græco nomine οὐσία, quod substantiam significat. Quam expositionem probabiliorem arbitratur Episcopus Gandauensis cap. 41. suæ concordiæ Euangelicæ: quo etiam modo videtur intellexisse Diuus Basilius in quæstionibus compendio explicatis, quæst. 252. & Theophylactus in sextum caput Matthæi. Eamque etiam affert Diuus Ambrosius loco paulò ante citato ἐπιούσιον, inquit, *dicitur, quia animæ nostræ substantiam fulcit.* Tertiò, Diuus Hieronymus in Matthæum, præcipuum, seu eximium interpretatur: *In Græco*, inquit, *habetur ἐπιούσιον, quod verbum Septuaginta interpretes περιούσιον frequentissimè transferunt, consideranimus ergo in Hebræo, & vbicunque Septuaginta interpretes* Periusion, *expressérunt, nos inuenimus*, Segullah, *quod Symmachus ἐξαιρετὸν, id est, præcipuum, seu eximium transtulit, licet quodam in loco peculiari interpretatus sit.* Hæc ille. Et quidem περιούσιον, sumi pro acceptabili, & peculiari perspicuum est ex Paulo ad Tit. 2. *Et mundaret sibi populum acceptabilem:* Græcè περιούσιον, id quod videtur desumpsisse Paulus ex Deut. 7. *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris*, vbi Septuaginta transtulerunt περιούσιον, significat etiam possessionem, Esai. 134. *Elegit Dominus in possessionem sibi:* Septuaginta, & Theodotio transtulerunt περιποίησιν. Aquila, & quinta editio περιούσιον: certúmque est illud quod ait Hieronymus, Symmachum pro eo quod in Hebræo est סְגֻלָּה & apud Septuaginta περιούσιον reddidisse ἐξαιρετὸν, hoc est, eximium & egregium. Quæ translationum varietas ortum habet ex varia significatione præpositionis περὶ, quæ interdum significat circum, interdum etiam eminentiam, vndè qui transtulerunt, acceptabilem, peculiarem, possessionem sumunt οὐσίαν, pro facultatibus & substantia, & περὶ, pro circum, vt περιούσιον idem sit, atque quod est in nostris facultatibus, & possessionibus & circum nostra bona, quasi peculiare, & proprium qui verò transferunt eximium & egregium sumunt οὐσίαν pro substantia, & περὶ pro eminentia, vt περιούσιον idem sit, atque id quod reliquis omnibus substantijs excellit, id quod verissimũ est de pane Eucharistico. Quartò Diuus Ambrosius lib. 5. de Sacramentis cap. 4. docet latinum interpretem transtulisse quotidianum, ex eo quod Græci aduenientem diem appellent ἐπιούσιον, seu ἐπιοῦσαν ἡμέραν, iuxta quam nominis interpretationem, quæ optime exponit vulgati interpretis Lucæ 11. versionem, dicendum est, nomen Epiusion, non deduci à nomine Vsia, nec à verbo εἰμὶ, id est, sum, sed à verbo εἶμι, quod significat ire, vnde ἐπειμι, id est, aduenio, vt panis epiusios, idem sit quod panis quotidianus, quasi quotidie aduenies: in quem sensum Diuus Hieronymus loco citato testatus in Euangelia, quod dicitur secundum Hebræos, se pro pane substantiali reperisse mahar, id est, crastinum: & eandem ob causam Seuerus Alexandrinus Patriarcha libro de ritibus baptismi, & Synaxeos apud Syros receptis (vt testatur ibidem Diuus Hieronymus,) panem indigentiæ nuncupauit, quæ omnes interpretationes, & literæ, & mysterio consentaneæ sunt, sed vltima ad similitudinem manna, quam prosequimur, maximè pertinet.

Ioan. Cassian. *D. Ambros.* *Episcop. Gandau.* *D. Basilius.* *Theophil.* *D. Ambros.* *D. Hieron.* *Symmach.* *Ad Tit. 2. 14.* *Deut. 7. 6.* *Psal. 134. 4.* *D. Ambr.* *D. Hieron.* *Seuer. Alex.*

Quod verò Messias deberet esse manna, quo fideles alerentur, vel ipsi Rabbini Hebræorum, qui Christum præcesserunt, confitentur: nam in primis Rabbi Cathana in commentarijs super Genesim, in illa verba capitis 49. quæ ille sic legit: *Ligans ad vitem ciuitatem suam, lauabit in vino vestem suam, & in sanguine vuæ pallium suum. Hæc* inquit, *verba, Ligans ad vitem Ciuitatem, ostendunt sacrificium futurum ex vino, in quo vino transmutabitur in substantiam sanguinis Messiæ: quod autem sequitur, Rubicundiores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores: illud significat, quod in sacrificio quod etiam ex pane conficietur, nonobstante quod album sit velut lac, conuertetur substantia in substantiam corporis Messiæ, eritque in ipso sacrificio substantia sanguinis Messiæ rubra vt vinum.* Secundò Rabbi Moyses in Psalmum 135. super illi verba. *Qui dat escam seu panem, omni carni: quoniam in æternum misericordia eius*, hoc est inquit, *quod dicitur* Psalm. 33. *Gustate & videte quoniam bonus est Deus, quia nimirum panis quem dat omnibus, ipse Rex Messias, & caro eius*, & hoc quod dicitur, *Gustate & videte quoniam bonus est Deus, & erit hoc mirabile magnum.* Tertiò. Psal. 32. vbi nos legimus, *Erit firmamentum in terra in summis montium*, habet veritas Hebræa, *erit placenta frumenti, vel fructum frumenti in terra in capite montium.* In quem locum Rabbi Salomon: *Magistri*, inquit, *bonæ memoriæ exposuerunt hoc esse genus placentarum in diebus Messiæ.* Quod autem Messias ipse futurus esset hæc placenta frumenti, exposuit Rabbi Berachias nomine Rabbi Isaachis verbis. *Sicut Redemptor primus, id est, Moyses, fecit descendere manna*, Exodi 16. *ita redemptor vltimus, id est, Messias, erit placenta frumenti in terra.* Imo Rabbi Ionathas in sua paraphrasi Chaldaica sic locum eundem transtulit, *Erit sacrificium panis in terra in capite montium Ecclesiæ*: Quamuis enim nos modo in Chaldaica paraphrasi ita legimus, *Erit substatificus panis in terra in capite montium*: Testatur tamen Galatinus libro 10. Arcanorum cap. 4. eum paraphrastem non esse Ionatham Ben, seu filium Vsielis, sed Rabbi Akilam, seu Rabbi Ioseph: ipsum enim Rabbi Ionatham locum plane transtulisse sicuti diximus, nec eius interpretationem in psalterium, quamuis rarissima sit, negandam esse, cum passim citetur ad Hebræis, & Besempher Kibucim, id est, in libro Collectionum crebro illius fiat mentio: in quo libro eiusmodi Chaldæa translatio Rabbi Ionathæ commemoratur, de hoc testimonio legendus est Adrian. Fin. lib. 8. Flagelli contra Iudæos in tertia Iudæorum oppositione capite 4. Quartò. In expositione libri Geneseos, quæ est Rabbi Moysis Hadarsam, super illud capite 39. *Ioseph ductus est in Ægyptum*, inter alia sic habetur: *Hoc est, quod scriptum est*, Oseæ 11. *In funiculis Adam traham eos in vinculo charitatis, & ero eis sicut eleuatores iugi super maxillas eorum, & inclinabo ad eum cibum, vel comestionem. Hi sunt Israël, quos Dominus trahit in vinculis dilectionis, sicut dictum est*, Malachiæ 1. *Dilexi vos, dicit Dominus, & ero eis sicut eleuatores iugi, quia exaltauit tribulationes eorum super eos, & inclinabo ad eum cibum, bonum videlicet ac suauem, de quo dictum est*, Psalm. 72. *Et erit placenta frumenti in terra*: Hactenus traditio. Cum igitur ostensum sit ex Rabbi Ionathæ paraphrasi Messiam futurum fuisse hanc placentam frumenti, & sacrificium panis in capite montium Ecclesiæ, id est, sacerdotum, planè efficitur Messiam ipsum futurum fuisse hunc cibum suauissimum, de quo iuxta traditionem Rabbi Moysis, Oseas vaticinatur, vt meritò, per suauissimum manna explicari debuerit.

Messias mãna quo aluntur fideles.

Rab. Moys. Psal. 33. 9.

Psalm. 32.

Rabbi Salo. Messias, placenta & cibus suauissimus.

Rabbi Berach. Exod. 16.

Rabbi Ionathas. Galat.

Adr. Fin.

Rab. Moys. Oseæ. 11. 4.

Malac. 1. 2.

Psal. 72.

Rab. Moys. Oseæ.

Christum

Christum rectè calculum candidum appellari.

SECTIO V.

ILLA etiam calculi candidi expositio magis excellit, quæ calculum candidum ad Christum refert. Ea verò vt reddatur illustrior, sciendum est, Christum Dominum lapidem crebertime appellari in sacris literis, velut Esaiæ 8. *Et erit vobis in sanctificationem, in lapidem autem offensionis, & petram scandali duabus domibus Israël, & in laqueum, & in ruinam habitantibus Hierusalem*: quem locum de Christo ad literam esse intelligendum perspicuum est ex 1. Petri 2. & ex Pauli ad Rom. 9. Deinde Psalm. 117. *Lapidem, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*: quod Christus ipse de se interpretatus est, Matthæi 21. & affert Petrus loco citato. Præterea Zachariæ 3. *Super lapidem vnum septem oculi sunt, Ecce ego cælabo sculpturam eius ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die vna.* Quem locum de Christo intelligit D. Hieronymus in commentarijs super Zachariam. Et illud, *Cælabo sculpturam eius*, ad Christi vulnera docet pertinere hoc sensu. Istum lapidem clauis crucis, & lancea militis faciam vulnerari, vbi obiter aduerte, Christi vulnera pulcherrimis comparari cælaturis, quæ eum, & pulcherrimum, & pretiosissimum demonstrant.

I. *Esaiæ 8. 18. Christus lapis offensionis. 1. Petr. 2. Ad Rom. 9. Psal. 117. 22. Matth. 21. Zachar. 3. 9. D. Hieron. Vulnera Christi cælaturæ.*

Nec verò lapis dumtaxat communi nomine dicitur, sed lapis pretiosus: veluti Amos 7. vbi Adamas appellatur, nam vbi nos legimus, *Ecce Dominus stabat super murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij*, Septuaginta transtulerunt, *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas*: in quem locum D. Hieronym. multa disserit, de adamantis natura, & inter alia docet durissimum esse, & & indomabile, paruum, & indecorum, atque in electri similitudinem venena deprehendere, & maleficis resistere artibus: tunc addit, *Talis est Dominus, & saluator, qui semetipsum exinaniuit formam serui accipiens, ad Philippenses 2. De quo Esaias scribit cap. 53. Non est species ei, neque decor. Hic stat super murum adamantinum, id est, super sanctos, & Apostolos suos, quibus donauit, vt & ipsi adamantes vocarentur, & à nullo superari dicerent: Quis nos separabit à charitate Christi? tribulatio, angustia, &c. ad Rom. 8. Et iterum: Certus sum quod neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* Aduertit etiam D. Hierony. adamantem licet indomitum, tamen hirci sanguine posse frangi, in quo docet difficultatem exprimi conseruandæ castitatis, quia nimirum præstantissimi quique sancti, etsi fortissimi sint, & adamantini, sæpe tamen mortiferæ libidinis calore dissoluãtur: *Hæc enim, (inquit) sanguis hircorum, & ipsius hirci dicuntur esse natura, vt sit ad libidinem calidissimus, & quod ignis edomare nequeat, solus illius dissoluat eruor.* Quia vero Christus adamas erat indomabilis, propterea dicitur ab Hieremia c. 50. Malleum vniuersæ terræ non solum confregisse, sed etiam penitus contriuisse, id quod admirabundus dixit Propheta: *Quomodo*, inquit, *confractus & contritus est malleus vniuersæ terræ?* Quem locum expendens Origenes hom. 3. super Hier. *In proditione*, inquit, *Saluatoris malleus Zabulon*, id est, *Diabolus, malleator Iudas fuit, sed Christus confregit malleum in deserto, cum tentatus Dæmonem prostrauit, contriuit autem penitus in passione. Similiterque confringitur à nobis cum venimus ad Ecclesiam per fidem, conteritur autem cum per opera proficimus, iuxta illud Apost. ad Rom. 16. Deus autem conterat Satan sub pedibus vestris.* Hæc Orig. Mitto alia pretioso rum lapidum nomina, quæ Christo

II. *Amos 7. Christus Adamas. D. Hieron. Ad Philip. 2. Esaias 53. Apostoli, Adamantes. Roman. 8. 35. 38. D. Hieron. Castitas difficilis. Hierem. 50. 23. Origenes. Rom. 16. Dæmon, victus à Christo.*

in sacris literis tribuuntur vt ad calculi appellationem veniamus.

III. Notandum est igitur, vbi nos legimus *calculum* habere Græcè ψῆφον, & quidem D. Hieronymus in Epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta*, calculum hoc loco, carbunculum gemmam pretiosam interpretatur; tractans enim locum illum Esaiæ 6. qui secundum Septuaginta sic habet. *Et missus est ad me vnus de Seraphim, & in manu habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari*, seu vt Symmachus, Aquila, & Theodotius transtulerunt, *& in manu eius calculus*: Hæc habet Hieronymus. *In Hebræo pro carbone calculus legitur, quo mihi videtur sermo diuinus significari, sicut enim calculus genus est lapidis durissimi, rotundi, & omni puritate leuissimi: ita sermo Dei, qui neque hæreticorum, neque omnium aduersariorum potest contradictionibus cedere, calculus dicitur, quem etiam in Apocalyp. Dominus pollicetur vincentibus, videntur autem mihi, & septuaginta in eo quod ἄνθρακα transtulerunt, idem sensisse, quod cæteri: ἄνθραξ enim, quem nos carcunculum interpretamur, genus est lapidis fulgidi, atque nitentis, quem etiam in duodecim lapidibus inuenimus.* Vbi vides Hieronymum calculum hunc, quo de agimus interpretari carbunculum: iuxta quam expositionem, merito Christus carbunculo comparatur propter amorem ardentissimum quo erga homines carbunculi instar exarsit. Verum quia hoc loco nō ἄνθραξ, id est, Carbunculus, sed ψῆφος, id est, calculus legitur, rectius politum ac nitentē lapidem oportet intelligere, similem videlicet ijs, quos Dauid de torrente limpidissimos tulisse dicitur, quare alia nobis huius appellationis ratio afferenda est.

D. Hieron.

Esai. 6.

Carbo de altari carbunculus.

Symmach. Aquila. Theodot.

Calculus. sermo diuinus.

Christus propter amorem similis carbunculo.

IIII. Sciendum est igitur Græcos olim sententias, ac suffragia calculis colligere consueuisse vnde sua decreta, & suffragia psephismata appellabāt, vt patet ex M. Tullio in orat. pro L. Flacc. quia videlicet, ψῆφις, id est, calculis suffragia ferebant, candidis quidem absolutionem, nigris verò damnationem significantibus: vnde factum est vt calculum pro suffragio, ac sententia vsurparent, vnde etiam mos obtinuit apud Romanos, vt calculis rationes subducerent, ex quo ortum habuit illa locutio (ad calculum reuocare,) id est, exactè aliquid supputare, id autē non solum calculus Latinum nomen, sed ψῆφος, etiam, Græcum quo hic vtitur Ioannes significat, vt testatur Budæus in cōmentarijs linguæ Græcæ. Tertiō. Etiam familiare Romanis erat in suffragijs honorū referendis, Magistratuū nomina calculis inscribere, & in vrnam conijcere, vt habes apud Liu. lib. 2. dec. 3. Denique fausti dies candido notabantur lapillo, infausti atro. Vnde est illud Persij. Satyr. 2.

Budæus.

Hunc Macrine diem numera meliore lapillo.
Qui tibi labentes apponit candidus annos.

Est igitur Christus calculus candidus. Primum, quia quantum est ex se calculus est absolutionis, & vitæ: quemadmodum docet Paulus ad Romanos 8. *Nihil damnationis est ijs, qui sunt in Christo*, quam ob causam Paulus Christum appellat spem nostram 1. ad Tim. 1. *Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei saluatoris nostri & Christi Iesu spei nostræ*, id est, Christi Iesu, qui est spes nostra: idem autem est esse spem nostrā, atque esse ex se calculū cādidum, id est, calculū absolutionis, & vitæ. Efficitur autem alter calculus, id est, damnationis ijs, qui cum culpa sua, vel recipere, vel sequi renuunt. Deinde est calculus supputatorius, quia per Christi opera tanquam per calculos Deus rationes subducit omnium hominum, vt nimirum eos quos Christi imitatores reperierit, gloriæ præmijs, quos verò contemptores, gehennæ supplicijs sempiternis afficiat: quo etiam sensu accipiendum est illud Pauli ad Hebræos 12. *Recogitate eum, qui talem sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem.* Vbi pro, *recogitate* habetur Græcè ἀναλογίσασθε, quod

Christus, calculus absolutionis, & vitæ. Rom. 8. 1. ad Tim. 1

Calculus supputationis. Heb. 12. 3.

quod verbũ significat supputare, siue rationes subducere, quàm ob causam supputandi peritos appellare solet Plato λογιστικοὺς. Commendat igitur Apostolus vt passionem Christi, eiúsque merita quasi calculis diligentissimè supputemus, cum in eis salutis nostræ pretium, quod Deo soluimus, sit constitutum. Tertiò, Christus quibus honorum sert suffragia, eorum nomina in se ipso veluti in calculo inscribit, & ita cælorum creat magistratus. Denique dies gratiæ, quibus reconciliati sumus Deo meliore lapillo, id est, Christo ipso signati sunt, quippe qui eiusmodi reconciliationem aduentu suo perfecerit.

V. *Iesus, nouum nomen. Galatin.*

Quod attinet ad nomen nouum quod in hoc calculo incisum est, id plane est nomen Iesu seu saluatoris, quod optimo iure nouum dicitur, quoniam, vt contendit Galatinus libro 3. Arcanorum cap. 18. nusquam vlli præterquam Christo Domino id nomen fuit impositum. Etenim Iesus Naue, Iesus Syrach, & Iesus Iosedech (de quibus poterat esse controuersa) non Iesuah, id est Iesus, vocati sunt: sed Ieosuah, id est, Dominus saluabit, in cuius rei confirmationem affert illud Esaiæ 62. *vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit.* Itaque concludit tres illos non fuisse dictos saluatores, sed expectantes Deum, qui saluaret. Sed vtrum hæc Galatini obseruatio vera sit, ad caput duodecimum expendemus. De nomine etiam Iesu, eundem locum Esaiæ interpretantur Gregor. Nazianz. oratione de amore pauperum, Euseb. Cæs. libro 2. demonstrationis Euangelicæ cap. 49. & Cyril. Alex. lib. 5. de Trinitate: quamuis in commentarijs Esaiæ in aliam deflexerit expositionem. Aduertendum est autem ad verbum sic esse transferendum ex Hebræo: *Nomen nouum, quod os Domini perforabit:* Solent enim Hebræi excauandi, seu perforandi verbum ad eam notationem, seu exarationem nominum significandam transferre, quæ in lapide, aut ære incidi solent: qua translatione indicatur Christum Dominum illustrissimum Iesu nomẽ vulnerum suorum perforationibus meruisse: sic enim in hoc calculo candido tantum nomen incidi oportuit: quemadmodum dixit Apostolus ad Philippenses 2. *Propter quod Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen quod est super omne nomen.* Rectè autem subiungitur: *Quod nemo scit nisi qui accipit.* Quia nominis Iesu virtutem, & maiestatem, nemo perfectè intelligit: nisi qui eius per fidem, & gratiam est particeps. De quo qui plura desiderat, legat Georgium Venetum in sua Harmonia Cantico 2. tono 6. cap. 7. & 8.

Esai. 62. 2.

Greg. Naz. Euseb. Cæs. Cyril. Alex.

Nomen Iesu claues inclusum. Philip. 2. 9.

Greg. Venet.

Calculi candidi de Eucharistia interpretatio.

SECTIO VI.

I. IAM superius in expositione contextus ex nonnullorum sententia docuimus, calculum candidum inter alia Eucharistiam seu corpus Christi in Sacramento significare: cuius interpretationis ratio paulò fusiùs tradenda est. Primum igitur iuxta Diuum Hieronymum in epistola ad Damasum, quæ incipit *Septuaginta:* vbi hũc calculum carbunculum interpretatur, rectè ea similitudo in corpus Christi, prout est in Sacramento conuenit: reperiri enim carbunculum candidum testatur Plinius libro 37. cap. 7. Cum igitur carbunculus ex genere sit gemmarum ardẽtium, significatur ignea vis amoris, quam Christus in hoc Sacramento instituendo declarauit, ad quod eam ob causam referri potest illud Canticorum capite quinto. *Dilectus meus candidus, & rubicundus:* vbi cernis Christum carbunculum candidum, simúlque ardentem appellari: quo etiam sensu

D. Hieron. Christus in Eucharistia, Carbunculus candidus Cant. 5. 10.

Esai. 6. possumus accipere calculum illum, de quo agitur Esai. 6. Quem Seraph tulit forcipe de altari, in quo innuitur altare Eucharisticum: eóque os Esaiæ tetigit, ac mundauit: in quo sanctitas, quam confert Eucharistia digne communicantibus, exprimitur. Et quidem hunc Esaiæ carbonem accensum, seu carbunculum, quemadmodum Septuag. transtulerunt, vt superius diximus, quanquam Cyril. Alexandr. de incarnatione lib. 8. & lib. 1. in Esaiam intelligat de Christo, quem in ore per fidei confessionem accipimus, prophetiarum, & cæremoniarum legalium, quæ ipsum adumbrarunt, veritate & typo, quasi forcipe; tamen Theodoretus de Eucharistiæ communione interpretatur.

Cyrill. Alex.

Theodoret.

II. Secundò. Possumus per calculum candidum, quem plerique pretiosam gemmam in genere interpretantur, margaritam, seu vnionem intelligere, quo nomine Christum censeri docet Origenes in cap. 13. Matthæi, super illud *Simile est regnum cælorum homini negotiatori quærenti bonas margaritas, inuenta autem vna pretiosa, &c.*

Origen. Matth. 13.

Plin. Nec immeritò calculum candidum margaritam accipimus, quia vt ait Plin. lib. 9. cap. 35. Vnionum præstantia in orbe, læuore, pondere, & candore posita est: quod si fas est diuina humanis illustrare, quemadmodum fertur Regina Ægypti Cleopatra vna cœna centies centena millia sestertium, id est ducenta quinquaginta millia aureorum absumpsisse magnificentiæ ostendendæ causa, epoto videlicet coram Antonio vnione pretiosissimo, qui tanti æstimabatur, vt cõmemorat Plinius loco paulò ante citato: ita Christus se ipsum infiniti pretij vnionem in cœna Eucharistica, quæ eius est magnificentia regalis, omnibus edendum, sacerdotibus etiam hauriendum proponit: hoc enim significat cum ait. *Dabo ei calculum candidum.* Accedit quòd vnionis appellatio Christo in Sacramento iure optimo tribuitur: dictæ enim sunt margaritæ vniones, vt ibidem ait Plin. quod nullæ duæ reperiantur indiscretæ seu similes, sic enim hîc vnio de quo agimus nullum alium habet simílem: imo ea potissimum de causa vnionis appellationem in Sacramento sibi vendicat, tum quod ad vnionem inter fideles conciliandam, hoc sacramentum instituerit, quam vel ipsa sacramenti ratio significat, nam vt ait D. Augustin. tractatu 26. in Ioannem: propterea Christus hoc sacramentum in ijs rebus instituit, quæ ad vnum aliquod rediguntur, siquidem ex multis granis vnus panis efficitur, & ex multis racemis vinum confluit: Tum propter vnionem illam mirificam, quam per sui communionem in sacramento nobiscum efficit: propter quam concorporei eius appellantur ab Apostolo ab Epheſ. 3. cum ait, *Gentes esse cohæredes, & concorporales, & comparticipes promissionis in Christo:* quem locũ de communione Eucharistiæ intellexit Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 16. & in libris Allegoriarum quos scripsit in Pentateuchum, & Glaphira appellauit in Genes. cap. de Adam. *Concorporales*, inquit, *facti sumus ei per mysticam benedictionem*, hoc est per communionem corporis Christi in sacramento, de qua vnione loquens Dionys. Areop. libro de Ecclesiastica Hierarch. cap. de communione, appellat eam ἕνωσιν κατ' ἄκρον, id est vnionem summam: & D. Cypr. in sermone de cœna Domini, vnitatem, quæ prõgreditur vsque ad societatem germanissimam: ex quibus iam cernis quàm aptè Christus in sacramento vnioni comparetur.

Christus in Sacramento margarita, & vnio pretij infiniti.

Plin.

Eucharistia, vnionem admirabilem efficit.

Epheſ. 3. 6.

Cyrill. Alex. Glaph.

Dionysius Areopag.

D. Cypri.

III. Postremo, quia iuxta Bedæ expositionem, Calculus hic nonnisi castitatis cultoribus promittitur: sic enim Beda vult illud, *Vincenti*, ad castitatem referendum, ob ea, quæ de Nicolaitarum libidine præcesserant. Quare non immerito hunc calculum smaragdũ pretiosam gemmam interpretari possumus, de qua illud refertur admirabile vsu, & experimento compertum, quod nimirum vsque adeò libidini aduersetur, vt omnino frangatur, si quis eam lecũ habeat in patranda re vene-

Beda. Smaragdus, insigne castitatis.

re venerea: quemadmodum refert Pierius in suis Hieroglyph. libro 41. cap. de Smaragdo, & experimento ipso comprobatum est, etenim vt refertur in Lusitanis annalibus, in conceptione Ioann. 2. Regis Lusitaniæ, Isabellæ matris Smaragdus summi pretij, quem anulo inclusum gestabat, fractus dicitur, quemadmodum Rex Alphonsus hoc nomine quintus ipsius Ioannis pater confirmauit, in quo vides ad viuum expressam eam mentis, & corporis puritatem, quæ ad communicandum requiritur: viriditas etiam smaragdi oculis gratissima spem gloriæ significat, quæ præcipuè hoc sacramẽto continetur, cum sit à Christo institutũ non modo in monumentum, & pignus amoris, sed in gloriæ etiam arrhabonem certissimum.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

DE ANGELO THYATHIRÆ.

Quid literæ contineant, déque earum inscriptione.

Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco.

SECTIO PRIMA.

QVARTA Epistola scribitur ad Angelum Thyatiræ, commendationem, vituperationem, comminationem, denique promissionem continens ijs, qui Iezabelem secuti non fuerint. Nonnulli hæretici ex eo Apocalypsis auctoritatem negant, quod Ioannis tempore Thyatiræ Ecclesia nondum fuerit, ad quam tamen scribit. Verùm quicquid sit de Ecclesiæ Thyatirensis fundatione, illud satis esse debet, quod eiusmodi hæreticis respondet Epiphanius libro 2. aduersus hæreses, hæresi 51. Docet enim Ioannem potuisse spiritu prophetico ad eam, quæ postea ibi futura erat, Ecclesiam scribere, eique denunciare, quomodo decipienda erat falsis Phrygastarum prophetijs. Quod verò attinet ad literarum inscriptionem, ea est huiusmodi. *Hæc dicit filius Dei, qui habet oculos tanquam flammam ignis, & pedes eius similes aurichalco*, cuius inscriptionis ratio multiplex est. I. *Error hæreticorum refellitur. Epiphan.*

Prima ratio est Richardi de sancto Victore: quia Thyatiræ quidam Christiani fæminarum, & nonnunquam Dæmonum libidini seruiebant, aliósque exemplo suo ad eadem scelera patranda incitabant, Rectè dicitur Christus habere oculos sicut flammam ignis, vt nimirum nefarij illi homines intelligerẽt Christum, omnia, quæcumque ab eis gerebantur, intueri. Dicitur etiam hebere pedes aurichalco similes, vt monentur perditis suis moribus nuntium remittere, & electos ac probos viros, qui per Christi pedes significantur, imitari. Secunda est Ruperti, qui docet per pedes similes aurichalco fortitudinem commendari huic Angelo, aurichalcũ enim in camino ignis longa decoctione, & diuturna tunsione ad auri similitudinem perducitur: de qua etiam fortitudine loquitur Dominus apud Esaiam. capite. 40. *Qui confidunt in Domino mutabunt fortitudinẽ*, Quẽ locũ II. *Richard. de S. Vict. Christi oculi, tanquam ignis ad improbos intuendos. Rupert. Fortitudo aurichalco comparatur.*

rint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendum sit, illud est necessariò præmittendum, Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impijssimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suæ superstitiones, & impietatem retinens, templum Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsósque prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eadem impietate, ac superstitione imbuerit, Heliam prophetam sanctissimum quod ipsius impietatem ferre non posset, falsoque Baal prophetas occidisset, persecuta fuerit, vitam, vineámque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit, denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21. non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impiissima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, omnisque turpitudinis, & impietatis, Symbolum esse possit.

Supplicium improborum, nisi respiscant 3. Reg. 19. & 20. Ioseph.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinæ seueritatis exemplum & symbolum. 3. Reg. 21. 2.

III.

Primum igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatam, aut certe ita dictam, quod Iezabelé illam alteram, cuius paulò ante meminimus, scelerem improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, coniciunt mulierem aliquam in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum artificem, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses: Hæresi 51. existimat per Iezabelem intelligendas esse quasdam fœminas quæ Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes, Priscillam nimirum, Maximillam, & Quintillam; quæ tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciari. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatem Iezabelis nomine exprimãtur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Acheides, non enim Achæi, quod Maro imitatus dixit, O verè Phrygiæ, neque enim Phryges ite per alta dyndima. Et paulo post finite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniamus, eo etiam nomine significantur in sacris litteris, Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effœminati* (alias mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodem cap. pro eo quod est, *elenatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decalcabit Dominus vertices filiorum Sion, &c.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effœminati intelligendi sunt. Idem habet Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te.* E contrario viri appellantur, qui fortes ac strenui sunt in omnibus se præbent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Reg. 16. *Nunquid non vir es tu?* Præcipuè verò ij qui luxum aspernãtur, & virtutem colunt, quo sensu potest accipi illud Psalmi primi: *Beatus vir qui non abijt, &c.* Hanc fœminarum & virorum acceptionem mystice expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetri-

Iezabel.

Rich. de S. Vict. Lyranus. Hug. Card. Bed. Rup. Primas. Epiph. Arethas. D. Aug. Ticon. Beda. Primas. Rupert. Ioachim. Homer. Libidinosi, & effœminati, non viri. Maro. Esai. 6. 4. Nahum 3. 13. Dauid. 1. Reg. 16. Fœminei luxum viri. Psalm 1.

D. Greg. tractans D. Gregorius lib. 7. Moralium cap. 8. obseruat non dictum esse, *sument*, sed *mutabunt*, vt palam esse duplicem esse fortitudinem, vnam impiorum, quæ deponenda est, & mutanda: aliam, iustorum, quæ est inchoanda, & assumenda.

Thren. 3. 15. Mundanus absynthio ebrius. *An non*, inquit, *etiam reprobi fortes sunt, qui ad præsentis vitæ concupiscentiam tot laboribus currunt? Vnde bene per Hieremiam Threnorum 3. Ex humani generis voce dicitur, inebriauit me absynthio, etenim ebrius, quod patitur, nescit; absynthio ergo ebrius est, qui præ amore præsentis seculi à sensu rationis alienus, dum quicquid pro mundo sustinet, leue putat, laboris amaritudinem, quam tolerat, ignorat.* Commendatur igitur huic Angelo, vt veram conetur habere fortitudinem, & instar aurichalci, laboribus quasi igne & tunsionibus ad auri perueniat splendorem, nec zelum deponat, quo in delinquentes pro ratione officij debet animaduertere. Quod verò attinet ad flammantes oculos, eodem docet Rupertus spectare, vbi enim Christus in passionis fornace aurichalcum per gloriã sui corporis euasit, in cælum ascendit, & inde quasi flammeis oculis in terram aspiciés, misit septiformem spiritum, quo non solum Apostolos, sed etiam Apostolorũ imitatores inflammauit, & fortes, ac bono zelo feruentes effecit. Tertia est Ioachimi, qui vult commendari huic Episcopo vitam contemplatiuam in oculis, actiuam in pedibus. Etenim oculi tanquam flamma ignis manifestè contemplationem exprimunt, quæ non solum per cognitionem lucere, sed per charitatem etiam ardere debet: sed quoniam quandiu in hac mortali vita agimus, necesse est interdum ad operationem descendere, mox subiungitur: *& pedes eius similes aurichalco*, oculorum enim libertas in statione est, pedum in motione: quia tamen actiua non eo modo, quo contemplatiua perspicua est, & lucida, propterea oculi flammei dicuntur, pedes aurichalco similes, est enim aurichalcum minus lucidum quam ignis. Quarta ratio afferri potest per oculos similes flammæ ignis commendari Episcopis cognitionẽ eorum, quæ in suo Episcopatu geruntur, & in gubernando vigilantiam cum charitate coniunctam: per pedes verò similes aurichalco indefessam in rectis moribus constituendis solicitudinem, quæ sunt duæ partes Prælatorum potissimæ, & in Thyatirensi Episcopo id temporis, quo morum disciplina per luxum, & libidinem diffluebat, pernecessariæ. Quam etiam ob causam mystica illa Ezechielis animalia, quæ optimi cuiúsque Episcopi imaginem per typum referebant, quorum fit mentio Ezechielis 1. oculos habebant flammantes, pedes vituli, id est, rotundos, curáque flexibilia in omnem partem, quia nimirum debet Prælatus paratissimus esse ad exequendum quicquid flammantibus vigilantiæ oculis, vel constituendum, vel restituendum senserit.

Ioachim.

Vita actiua, & contemplatiua.

Prælati vigilantia, & solicitudo.

Ezech. 1.

Quid per Iezabelem significetur hoc loco cum dicitur,

Apoc. 2. 20. *Permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit propheten, docere, & seducere seruos meos, fornicari, & manducare de Idolothytis.*

SECTIO. II.

1. LAVDATIONE de morte præmissa conqueritur Dominus de Thyatiræ Angelo, quod permittat mulierem Iezabelem, quæ se prophetem mentiebatur, docere, fideles seducere, fornicari, & manducare de idolothytis: comminaturque se illarum eam in lectum, eósque, qui mœchantur cum ea acerrimè puniturum, filiósque eius interfecturum, nisi pœnitentiam egerint

rint. Igitur, vt planum fiat, quid per Iezabelem, hoc loco accipiendum sit, illud est necessariò præmittendum, Iezabelem vxorem fuisse Achab regis Israel impijssimam, & proiectæ audaciæ fœminam, vt est perspicuum ex 3. Regum 19. & 21. & Iosepho lib. 8. antiquitatum cap. 13. fuit ea filia Iethabaal regis Tyri, ac Sidonis, ex quo factum est, vt gentis suæ superstitiones, & impietatem retinens, templum Deo Tyri, quem Baal appellabant, extruxerit, sacerdotes Baal quamplurimos, falsósque prophetas constituerit, qui suo Deo ministrarent, virum suum eadem impietate, ac superstitione imbuerit, Heliam prophetam sanctissimum quod ipsius impietatem ferre non posset, falsoque Baal prophetas occidisset, persecuta fuerit, vitam, vineámque Naboth nobili, & probo viro per summam crudelitatem, & iniustitiam eripuerit, denique multa alia indigna, ac nefaria admiserit. Quorum omnium Deus meritas pœnas tandem deposcens, eius rei conficiendæ curam commisit Iehu, qui Achab in regno successit, qui eam è fenestra deturbari præcepit, vbi à canibus dilacerata, sicut prædictum fuerat ab Helia 3. Reg. 21. non solum suæ impietatis memoriam, sed diuinæ etiam seueritatis exemplum posteris reliquit. Quo fit vt cum Iezabel impiissima fuerit, & audacissima fœmina, iure optimo similium fœminarum, omnisque turpitudinis, & impietatis, Symbolum esse possit.

Supplicium improborum, nisi respiscant 3. Reg. 19. & 20. Ioseph.

Iezabel vt impietatis, sic etiam diuinæ seueritatis exemplum & symbolum. 3. Reg. 21. 2.

III.

Primum igitur non desunt, qui hanc fœminam existiment vxorem fuisse huius Episcopi, Iezabelem nomine appellatam, aut certe ita dictam, quod Iezabelé illam alteram, cuius paulò ante meminimus, scelerem improbitate referret: quam opinionem referunt Richardus de sancto Vict. Lyranus, & Hugo Cardinalis. Secundò Beda, Rupertus, & Primasius, coniciunt mulierem aliquam in ea Ecclesia eiusmodi scelerum, & errorum artificem, ac magistram. Tertiò Epiphanius libro 2. aduersus hæreses: Hæresi 51. existimat per Iezabelem intelligendas esse quasdam fœminas quæ Thyatiræ insurrexerunt, prophetiæ spiritum sibi arrogantes, Priscillam nimirum, Maximillam, & Quintillam; quæ tamen etsi post Ioannis obitum extiterunt, eas tamen Ioannes prophetico spiritu futuras præsenserit, & fugiendas denunciari. Quartò Areth. vult sermonem adhuc esse de Nicolaitis, qui propter libidinem, & impietatem Iezabelis nomine exprimãtur. Postremo D. Augustinus, seu Ticonius, Beda, Primasius, Rupertus, Ioachimus, & alij, præter suam illam de certa aliqua fœmina coniecturam, affirmant Iezabelis nomine intelligendos esse hæreticos effœminatos, & libidini seruientes, qui propterea mulieris nomine censeantur: eiusmodi enim nomen merentur libidinosi homines & luxui dediti: vnde est illud Homericum Iliados 7. O Acheides, non enim Achæi, quod Maro imitatus dixit, O verè Phrygiæ, neque enim Phryges ite per alta dyndima. Et paulo post finite arma viris, & cedite ferro. Sed vt ad nostra veniamus, eo etiam nomine significantur in sacris litteris, Esaiæ 6. *Dabo pueros principes eorum, & effœminati* (alias mulieres) *dominabuntur eis.* Et eodem cap. pro eo quod est, *elenatæ sunt filiæ Sion, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant, & pedibus suis composito gradu incedebant, decalcabit Dominus vertices filiorum Sion, &c.* Quo loco in vniuersum non solum fœminæ Hebræorum, sed etiam viri effœminati intelligendi sunt. Idem habet Nahum 3. *Ecce populus tuus quasi mulieres in te.* E contrario viri appellantur, qui fortes ac strenui sunt in omnibus se præbent. Vnde Dauid ad Abner ait 1. Reg. 16. *Nunquid non vir es tu?* Præcipuè verò ij qui luxum aspernãtur, & virtutem colunt, quo sensu potest accipi illud Psalmi primi: *Beatus vir qui non abijt, &c.* Hanc fœminarum & virorum acceptionem mystice expressam fuisse in facto illo Pharaonis cum obstetri-

Iezabel.

Rich. de S. Vict. Lyranus. Hug. Card. Bed. Rup. Primas. Epiph. Arethas. D. Aug. Ticon. Beda. Primas. Rupert. Ioachim. Homer. Libidinosi, & effœminati, non viri. Maro. Esai. 6. 4. Nahum 3. 13. Dauid. 1. Reg. 16. Fœminei luxum viri. Psalm 1.

cibus Ægyptiis præcepit, vt Hebræarum mulierũ mares filios occiderent, fœminas tantũ reseruarent Exodi primo, existimauit Origenes, homilia 2. super Exordium, vbi inter alia: *Cum videris*, inquit *homines in deliciis viuere, & libidini seruire, scias in ipso regem Ægypti, id est Dæmonem, fœminas reseruare: si verò aliquem videas amare continentiam, luxuriam fugere, & virtutem colere, iustum intelligas quasi virum necare cupere Pharaonem: oditenim eiusmodi Pharao, viuere eos in Ægypto non sinit, inde est quod in hoc mundo seruis Dei despectui habentur, quia odit huiusmodi mares Pharao, qui fœminas tantum amat.* Atque hæc postrema Iezabelis expositio nobis magis probatur, cum sit cõmunior, & consuetudini Ioannis in hoc opere congruentior: sic enim scribens ad Angelum Pergami, per tenentes doctrinam Balaam Nicolaitas intellexit: vt consequens videatur sicut ex loco Balaam, ita etiam hic Iezabelem mysticè, ac per typum accepisse.

Exod. 1. Origenes.

Dæmon odit continentes, amat luxuriosos.

Quod verò attinet ad fornicationem, de quo crimine Iezabel insimulatur, duplicem communiter intelligunt hoc loco interpretes, cuius Iezabel magistra fuerit, vnam communem, alteram mysticam, quæ est peccatum quodcunque lethale sed præcipuè hæresis, & idololatria: reperiri enim etiam hoc fornicationis genus perspicuum est ex sacris literis, veluti Hieremiæ 3. *Fornicata es cum amatoribus multis* Et iterum *mœchata es cum lapide, & cum ligno.* Et Psalm. 72. *Perdidisti omnes, qui fornicantur abs te.* Et Ezechielis 16. *Exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, fecisti tibi imagines masculinas & fornicata es in eis.* Denique Exodi. 34. *Ne ineas pactum cum habitatoribus illarum regionum, ne cum fornicati fuerint cum Dijs suis & adorauerint simulacra eorum, vocet te quispiam.* Ratio vero est, quia Deus per fidem spirituale quoddam cum quauis anima matrimonium contrahit, iuxta illud Oseæ 2. *Sponsabo te mihi in fide*, ex quo efficitur, vt qui fidem, aut eius confessionem deserit, non fornicationem modo simpliciter, sed adulterium admittat, quam rationem multis persequitur D. Hieronymus, Hieremiæ capite 3. Ezechielis 16. & Nahum 3.

IIII. Hæresis & Idololatria, fornicatio. Hier. 3. 1. Psal. 72. 27. Ezech. 6. 15. Exod. 34. 15. Anima per fidem sponsa Dei, per hæresim adultera. Oseæ 2. 19. D. Hieronym

Quid significet illa comminatio.

Ecce ego mittam eam in lectum.

SECTIO III.

I. IEZABELI illi mysticæ, quam paulò ante explicauimus, comminatur Dominus, eam se, quia noluit pœnitentiam agere, missurum esse in lectum: quæ comminatio, quia nonnihil habet obscuritatis, paulò explicatius tradenda est. Pro cuius rei explicatione, supponendum est, lectum in sacris literis, & in bonam, & in malam partem accipi solere. In bonam quidem Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israel, propter timores nocturnos*, vbi lectus cum pro multis alijs, tum præcipuè pro quieta sanctorum conuersatione sumitur, quemadmodũ interpretatur Beda, ad eam verò quietem conseruandam, *Opus*, inquit, *est, vt Christi milites ensem habeant super femur suum, motum videlicet carnalium voluptatum spiritualis verbi disciplinæ comprimendo*, propter timores nocturnos, id est, ne eos insidiæ tentatoris antiqui, si securos inermesque repererint, sternant. In malam autem Psalm. 6. *Lauabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo*, In quem locum D. Augustinus. *Lectus*, inquit, *est voluptas corporis, & omnis delectatio secularis*, quam delectationem lacrymis lauat, qui se ab il-

Cant. 3. 7.

Beda. Lectus quieta sanctorum conuersatio. Psalm. 6. 7. D. August.

ab illa conatur extrahere. Rigabo, autem, quod sequitur, amplius aliquid est, quàm lauabo: potest enim aliquid in superficie lauari, rigatio aut̃ ad interiora pertinet, & significat fletum vsque ad cordis intima. Lectus igitur hoc loco in malam accipitur, vt perspicuum est ex Iezabelis impudentia, in quam huiusmodi minæ iactantur. Iuxta quam lecti acceptionem. Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Richardi de sancto Victore, lectum hũc infernum interpretantium: in quo lecto hæretici, quos ipsi nomine Iezabelis intelligunt, non quidem requiescant, sed excrucientur, nisi enim lecti vocabulo æternum gehennæ supplicium designaretur, numquam antiquo hosti figurata locutione per Esaiam diceretur cap. 14. *Detracta est ad inferos superbia tua, conteret cadauer tuum, subter te sternetur tinea, & operimentum tuum erunt vermes.* Ad quem etiam lectum alludit idem vates cap. 33. cùm sic peccatores alloquitur, *Quis poterit habitare ex vobis cum igne deuorante? quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?*

Lectus pro voluptate.
Beda.
Rupertus.
Richardus.
Infernum.
Esai. 14. 11.

Secunda est Primasij & Ansberti, qui securitatem, & impunitatem hæreticis, quasi à Deo derelictis, lecti nomine significatam volunt. *Ponitur*, inquit Ansbertus, *hæc meretrix in lecto, non vt quiescat, sed vt febri languescat, & in phreneſim incurrat, quatenus ea iam dicat, vel agat, quæ alij audire, & videre erubescant*; in hanc enim deceptoriam securitatem tunc reprobi incidunt, cum peccãtes experti non fuerint præsentis iræ vindictam, & pœnitentiam eò vsque negligunt, donec eis repentinus superueniat interitus, iuxta illud Prouerb. 1. *Auersio parvulorum interficiet eos, & prosperitas stultorum perdet illos.* Ab hoc lecto nos Paulus exsuscitat, cùm ad Ephesios 5. *Surge*, inquit, *qui dormis, & exurge à mortuis.* Quod autem hoc maximi supplicij loco ducendum sit, præter quam quod iam aliàs fusè docuimus, confirmari etiam potest ex illa comminatione diuina, quæ habetur Ezechielis 16. *Israel, iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te:* & Psalmi 80. *Non audiuit populus meus vocem meam, Israel non intendit mihi: & dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Ad Roman. 1. *Tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt.* De eodem lecto interpretatur diuus Ambrosius libro primo, de Cain cap. 4. illud Prouerb. 7. vbi meretrix ita loquẽs inducitur, *Intexui funibus lectulum meum, strauí tapetibus pictis ex Ægypto, aspersi cubile meum myrrha, & aloe, & cinnamomo: venite inebriemur vberibus: non est enim vir meus in domo sua, abiit via longissima.* Quo loco diuus Ambrosius per huiusmodi fœminam, secularem voluptatem intelligit, cum impunitate coniunctam, quæ nimirum vitam sine solitudine promittit, sine monitore sermones, mollem somnum, inexplebilem cupiditatem: addimus nos absentiam viri, propter quam sibi eam securitatem pollicetur, esse impunitatem, qua Deus peccata dissimulans sinit peccatores impune volutare.

II.
Prim. Ansb. Securitas & impunitas impij quasi derelicti à Deo.
Prou. 1. 32.
Ephes. 5. 14.
Ezech. 16. 42
Psal. 80. 12.
Rom. 1. 28.
D. Ambr. Prou. 7. 18. Voluptas coniuncta cum impunitate. D. Ambros.

E contrario puniri hic à Deo, singulare quoddam diuinæ clementiæ beneficium æstimandum est, hac enim ratione Dominus Hierusalem consolatur Esaiæ 40. *Consolamini consolamini popule meus, dicit Deus vester: loquimini ad cor Hierusalem, & aduocate eam, quoniam completa est malitia eius, dimissa est iniquitas illius, suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis suis.* Quo loco *recipere duplicia pro peccatis*, seu vt habent Septuaginta, *recipere duplicia peccata sua*, est propter peccata multis pœnis affici, quemadmodum interpretatur Diuus Ambrosius sermone 19. in Psalmum 118. super illa, *Præueni in maturitate*, seu, *in immaturitate*, vt constat ex textu Græco. *Quam cito*, inquit Ambrosius, *dixit plenitudinem deiectionis* (est enim apud Septuaginta, completa est humilitas, seu deiectio eius) *solutionem esse peccati, & repetitus causam consolationis,*

III.
Puniri hic à Deo singulare beneficium.
Esai. 40. 1.
D. Ambros. Psalm 118. 147.

videlicet eò maius esse reconciliationis insigne, quo numerosior fuerit pœna, quàm culpa: id quod euidentius expressit idem propheta cap. 28. cum dixit, *Tribulationem super tribulationem, spem, super spem*, sic enim septuaginta reddiderunt, quod vulgatus transtulit, *manda, remanda, expecta, reexpecta*. Itaque cernis iuxta translationem septuaginta eo ipso, quod tribulatio ad tribulationem adiungitur, spem super spem injici, & tunc demum posse peccatorem spem gloriæ concipere, cum à Deo propter scelera castigatur.

Tribulatio super tribulationem, spes super spem.

IIII.

Quod beneficij genus agnoscens Iob sic dicebat cap. 6. *Qui cœpit, ipse me conterat, soluat manum suam, & succidat me.* In quem locum Diuus Gregorius libro 7. Moralium cap. 7. *Cum conditor*, inquit, *amorem suum erga nos per verbera non exercet, quasi ad ferienda nostra vitia manum ligatam tenet: an non affectus sui manum liganerat, cum peccanti populo dicebat: Iam non irascar tibi, & zelus meus recessit à te*, Ezechielis 16. *Soluere ergo manum suam dicitur, cum exercet affectum. Idcirco Regius vates postulat, Proba me Domine, & tenta me.* Psalm. 150. & alio in loco: *Ego in flagella paratus sum*, Psal. 37. *quia enim sancti viri corruptionis suæ vulnus sine putredine non esse considerant, libenter se sub manu medici ad sectiones parant, vt aperto vulnere virus peccati exeat. Id, quod idem Iob luculentius significauit subiungens: Et hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, electi quippe cum perpetrasse se illicita nouerunt, & tamen perseuerantes inueniunt, quod nulla pro illis aduersa perpessi sunt in immensa formidinis terrore tabescunt, ne in æternum se gratia destituerit, quos in præsenti vita mali sui retributio nulla castigat, & propterea feriri paterna correctione desiderant, & dolorem vulneris medicamenta salutis putant. Recte igitur ait Iob. Hæc mihi sit consolatio, vt affligens me dolore non parcat, ac si apertius diceret, qui ideò hic quibusdam pepercit, vt eos in perpetuum feriat, ideò me hic feriat, vt non parcendo in perpetuum parcat.* Hactenus Gregorius.

Iob. 6. 9. D. Greg.

Ezech. 16. 42. Psalm. 25. 2. Iob. 8. 10.

V.

Merito itaque de Iezabele supplicij loco dicitur, *mittam eam in lectum*, vt nimirum impune in hac vita peccans, & in suis peccatis, quasi in mollissimo lecto quiescens, ex vno scelere aliud nectat, & ita ad æternam damnationem sibi viam muniat: derelictus enim peccator à Deo, dimissusque, vt ait regius vates, *secundum desideria cordis sui in adinuentionibus suis*, eat necesse est, quippe cum verissimum sit illud, quod de impijs legitur Iob 6. *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum.* Etenim, vt ibidem docet Gregorius, quemadmodum id, quod inuoluitur in semetipsum replicatur, ita impij quasi extra se tensi ad semetipsos per circuitum redeunt multiplicatione vitiorum. In quod Esai. cap. 34. Sub Iudææ nomine eleganter explicauit, cum dixit: *Erit cubile draconum, & pascua struthionum, & occurrent Dæmonia onocentauris, & pilosus clamabit alter ad alterum*: tunc enim pilosus, vt interpretatur Gregor. loco citato, alter ad alterum clamat, cum perpetrata nequitia, ad aliam perpetrandam prouocat, & quasi quadam cogitationis commissa iam culpa, culpam adhuc, quæ committatur, inuitat.

Impunitas ex vno scelere aliud nectit.

Iob 6. 18. Greg Esai. 34. 14. Gregor.

VI.

Tertia & postrema expositio est Arethæ, & Pannon. sic interpretantium, *mittam eam in lectum*, id est, ægritudine feriam, vt quæ modo in peccatorum suorum lecto, explēdo corporis voluptatem requieuit, decumbat in lecto per ægritudinem & afflictionem, vt inde transeat ad lectum duriorem æternæ damnationis. Ex quo planè efficitur, Deum sæpe perditos homines ægritudinibus, laboribúsque diuexare non vt corrigantur, sed vt iam nunc facinorum suorum pœnas luant, quas æternæ consequantur: atque hæc est duplex illa contritio, de qua loquitur Hieremias cap. 17. *Duplici contritione contere eos*, & duplex illa confusio, cuius meminit Regius vates Psalmo 108. *Induantur sicut diploide confusione sua.* Est enim diplois vestimentum duplum, quo fit vt impij confu-

Arethas. Pannon.

Ægritudo, pœnæ temporalis, sæpe initium sempiternæ. Hier 17. 18 Psalm. 108. 29.

confusione, id est, afflictione sua, tanquam diploide induantur, cum & temporali, & æterna animadversione feriuntur. De huiusmodi flagellis loquitur Dominus per Hieremiam capit. 30. cum ait, *Plaga inimici percussi te, castigatione crudeli.* Etenim vt eo loco exponit Hugo Cardinalis, quos Dominus vel ad emendationem, vel ad probationē flagellat, non tanquam inimicos, sed potius tanquam amicos arguere dicitur iuxta illud Apocalypsis 3. *Ego quos amo arguo, & castigo*, cùm verò reprobos iam in hac vita percutere incipit, non amici, sed inimici plaga percutere censetur. *Hier. 30. 14. Hug. Card. Quidam flagellantur, vt amici.*

Id quod etiam sub nomine Pharaonis Dominus ipse significauit Ezech. 30. cum dixit, *Brachium Pharaonis regis Ægypti confregi, & ecce non est inuolutum, vt restitueretur ei sanitas, vt ligaretur pannis, & fasciaretur linteolis, & recepto robore posset tenere gladium*, id est, pœna quam ei inflixi, initium erit sempiternæ: idcircò enim vulnera eius nolui obligare, quia sempiterna sunt futura, de quo supplicij genere est sermo, Deuteron. 32. cum dicitur, *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima.* Atque idcircò Iob dicebat cap. 10. *Loquar in amaritudine animæ meæ, dicam Deo, noli me condemnare.* Id est, Deum quantum potero obtestabor, vt hic tantum me affligat: sciebat enim interdum præsentem afflictionem esse æternæ damnationis initium, quemadmodum contigit Antiocho regi impiissimo, quem Deus inuisibili, & insanabili plaga percussit, videlicet viscerum dolore, ita vt de eius corpore vermes scaturirent, & ipsæ carnes in doloribus effluerent, vsque adeo vt grauissimo eius fœtore totus exercitus grauaretur, quod enim hoc supplicium prænuntium esset sempiterni, perspicuum est ex eo, quod dicitur 2. Machabæorum 9. *Orabat sceleſtus Dominum, à quo non esset misericordiam consecuturus.* *Ezec. 30. 21. Deut. 32. 22. Iob 10. 1. 2. Malach. 9.*

Quidnam sit, altitudinem Satanæ cognoscere.

Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt.

SECTIO IIII.

SVBIVNGITVR post comminationem Iezabeli, eiúsque amatoribus factam, promissio ad eos pertinens, qui nefarijs Iezabelis factis, & consilijs non acquieuerunt, quæ sic habet. *Quicunque non habent doctrinam hanc, qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, quemadmodum dicunt, non mittam super vos aliud pondus.* Vbi duo explicationem desiderant. Vnum est, quid sit non cognoscere altitudinem Satanæ. Alterum, quid pondus significet. Quod attinet ad primum, sciendum est cognoscere in sacris literis sæpenumero idem esse, quod approbare, veluti Psalmo 1. *Nouit Dominus viam iustorum.* Et psalm. 36. *Nouit Dominus dies immaculatorum.* Et Prouerb. 4. *Vias, quæ à dextris sunt nouit Dominus: peruersa verò sunt, quæ à sinistris sunt.* Et Amos 3. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcircò visitabo super vos omnes iniquitates vestras.* Inde etiam est quod sanctorum nomina scire Deus dicitur, & oues suas vocare nominatim. Ioann. 10. Imò ad hoc ipsum significandum præcepit Exod. 28. Inscribi in duodecim gemmis pretiosissimis, quæ erant in Rationali, duodecim nomina, iuxta numerum tribuum: præterea in duobus lapidibus Onychinis, qui in vtroque summi Sacerdotis humero gestabantur, eadem duodecim nomina insculpi, sena in quolibet lapide, vt nimirum intelligerent Deum, cuius Pontifex ille maximus referebat imaginem, I. *Cognoscere, pro approbare. Psalm. 1. 6. Psal. 36. 18. Prou. 4. 27. Amos 3. 2. Ioan. 10. Exod. 28.*

Sanctos suos gestat Deus in humeris per auxilium & in pectore per amorem.

sanctos suos non solum in humeris per auxilium, sed in pectore etiam per amorem gestare, eorúmque continuo recordari; quorum in pectore, atque adeo ante oculos nomina præferebat.

II. Nescire pro reprobare. 1. Cor. 14. 38. Amos 3. Luc 13. 27. Matth. 25. 12. Psalm 15 4. Non cognouerunt ij non approbauerunt. Beda. Richard. de S. Vict. Rupert. Primas. Ioachim

E contrario reprobos Deus dicitur nescire, scientia videlicet approbationis, vt 1. ad Corinth. 14. *Qui ignorat, ignorabitur.* Ex quo loco argumentatur Hieronymus super Amos 3. Deum non omnes cognoscere, sed eos qui eius cognitione sunt digni. Vnde est illud Lucæ 13. *Recedite à me operarij iniquitatis, nescio vos.* Et Matthæi 25. fatuis virginibus dicitur, *Amen dico vobis, nescio vos.* Imò vsque adeo Deus reprobos perhibetur ignorare, vt ne nominum quidem eorum memoriam habere dicatur, quemadmodum Christus ipse testatur sub Danidis persona, cùm ait Psalm. 15. *Non congregabo conuenticula eorum, nec memor ero nominum eorum per labia mea.* Cum ergo hoc loco dicitur, *Non cognouerunt altitudinem Satanæ*, est sensus non approbauerunt altitudinem Satanæ quemadmodum exponit Beda, Rich. de S. Vict. Rupert. Primas. Ioachimus, & communiter interpretes.

IIII. Esai. 14. 12. Altitudo Satanæ. 1. superbiæ. Iob 41. 25. Rupertus. Dæmon etiã modo vult esse similis altissimo. Satanæ altitudo, profunditas.

Quid autem sit altitudo Satanæ, iam explicandum est. Et quidem interpretes communiter, altitudinem Satanæ, superbiam Satanæ interpretantur, iuxta illud Esaiæ 14. *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui dicebas in corde tuo, In cælum conscendam, super astra cæli exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo.* Et Iob 41. *Omne sublime videt, & ipse est rex super vniuersos filios superbiæ.* Rupert. altitudinem quidem Satanæ pro superbia etiam accipit, sed illam tamen superbiam putat esse intelligendam, qua Satan etiam nunc contendit similis esse altissimo, exigens videlicet sibi in odoris sacrificia. Quam superbiam cognouerunt, id est approbauerunt Thyatiræ illi, qui idolothyta manducabant: & quia hæc altitudo non est vera, sed simulata, propterea ait subiungi (quemadmodum dicunt) id est, quemadmodum ab imperitis appellatur, & existimatur. Est quidem hæc communis interpretatio, quæ nobis tamen non probatur: Græcè enim, pro altitudinem, seu altitudines, legimus βάθη, id est, profunditates: nec enim βάθος vllo modo significat sublimitatem, quare existimamus altitudinem, hoc loco non sublimitatem, sed profunditatem significare, eo sensu, quo puteum altum, & mare altum appellamus: imò & quo mentem altam dixit Poëta: *manet alta mente repostum iudicium Paridis.*

IIII. D. Hieron. Crucis longitudo, &c. Prouerb 9. 2.

Iuxta quam expositionem adhuc explicandum superest, quænam sint istæ Satanæ profunditates. Et quidem Diuus Hieronymus super caput tertium epistolæ, ad Ephesios profunditatem ad inferos refert, expendens enim illa verba Pauli, *Vt possis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, & longitudo, sublimitas, & profundum*, Græcè βάθος sic ait, *latitudo mundi est ab Oriente, ad Occidentem: longitudo à meridie ad septentrionem.* Loquitur Hieronym. more Philosophorum. Nam apud Astrologos longitudo ab oriente ad occidentem sumitur, latitudo autem per distantiam ab Æquatore versus polos: *Profundum in abyssis & in inferno: altitudóque super cælestia erigitur: quæ omnia in cruce Domini intelligi possunt: Ascendens quippe in altum, captiuam duxit captiuitatem, & descendit ad inferiora terræ, & post altitudinem & profundum, in omnem terram exiuit prædicatio crucis, atque ita, & altitudinem, & profundum, & longitudinem, & latitudinem tenet.* Hæc Hieron. Sic etiam sumuntur profunda, Prouerbior 9. Vbi libidinosa mulier sic transeuntes alloquitur. *Qui est paruulus, declinet ad me, aquæ furtiuæ dulciores, & panis absconditus suauior, & ignorauit* (Paruulus, seu insipiens) *quod ibi sunt Gigantes*, id est Dæmones, *& in profundis inferni conuiuæ eius*, id est quotquot ad huius meretricis

mensam

mensam accedunt esse inferorum pœnis obnoxios.

Igitur iuxta hanc profundorum, seu altitudinum acceptionem, non cognoscere profunditates Satanæ, est non pepigisse fœdus cum inferno, iuxta illud Esaiæ 28. vbi impij sic loquuntur, *Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum.* Quo loco est aduertendum nomen Hebraicum חוזה Chozeh, pro quo nos habemus pactũ significare commeatum, seu prouisionem: vt vocant, quod est mercatorum simul conuiuentium, aut simul nauigare volentiũ, id, quod non faciunt, nisi fœderati, & amicitia coniuncti, hoc sensu, cum inferno fecimus prouisionem, seu commeatum, quasi simul nauigaturi, & ad eundẽ inferorum portum appulsuri. E contrario igitur, non cognoscere altitudines, seu profunditates Satanæ, est minimè cum inferno, ipsóque Satana foederari, & societatem inire. V. *Esai 28. 15. Profunditas Satanæ significat pactum cum inferno.*

Secundò. Alij in quibus est Gagnæus, qui has altitudines etiam non sublimitates, sed profunditates interpretantur, per altitudinem Satanæ intelligunt immensum pelagus flagitiorum, iuxta illud Prouerb. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum, contemnit, sed sequitur eum ignominia, & opprobrium:* quia nimirum, vt exponit D. Chrysost. homilia 40. in Matthæum, sicut infirmus dum mediocriter habet, & sperat se posse curari, abstinet à noxijs cibis, si autem se desperatum intellexerit, curã sui negligit: Ita homo dum mediocriter peccat & salutem sperat, quantum potest à malo se temperat: si autem grauiter peccando cœperit desperare, iam nihil dubitat cõmittere. Tertiò & postremò. Possumus per profunditates Satanæ, subtiles eius ac multiplices dolos intelligere quos iusti cognoscunt, id est, non approbãt, iuxta ea quæ superiùs diximus, quia enim Satã vafer, subdolúsq; est, furtimque ac sensim sese in hominum animos insinuat, vt citius te in laqueos eius interdum induas, quàm fraudẽ deprehenderis, rectè eius astutiæ profunditates appellari possunt, quas difficile interdum perspicimus, de quibus eleganter differit D. Gregorius homilia duodecima super Ezechielem. VI. *Gagn. Secundo immensum pelagus vitiorum. Prouerb 18. D. Chrysost. Tertio Satanæ laqueos, & insidias. D. Gregor.*

Quid pondus hoc loco significet, cùm dicitur.

Non mittam super vos aliud pondus.

SECTIO. V.

QVod verò attinet ad posteriorem sententiæ partem, in qua Deus pollicetur, se ijs qui non cognouerunt altitudinem Satanæ, non esse aliud pondus immissurum. Prima expositio est Primasij, Richardi de sancto Victore, Ansberti, Pannonij, Hugonis Cardinalis, & aliorum, *Pondus* hoc ad legem veterem referentium, propter nonnullos, qui eo tempore surrexerunt ex circuncisione fideles, qui putabant necessarium esse ad salutem, legalia simul cum lege noua obseruare, vt sensus sit: nolo vobis pondus legis veteris imponere, sed tenete eam doctrinam, quam habetis, quæ dumtaxat ad salutem necessaria est. Quod autem lex vetus pondus dicatur perspicuum est ex Actorum 15. *Visum est Spiritui sancto & nobis nihil imponere vobis vltra oneris, quàm hæc necessaria, &c.* Et ad Hebr. 12. *Deponentes omne pondus, & circunstans nos peccatum, per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.* Nam hoc loco, *Pondus* nonnulli de veteri lege interpretantur, quemadmodum etiam D. Thomas in cõmentarijs super Matthæum ad Iudæos præcipuè dictum esse existimat illud Matth. 11. *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis:* I. *Primas. Ric. Ansb. Pan. Hugo Card. Lex vetus, pondus & iugum seruitutis. Act. 15. 28. Hebr. 12. 1. D. Thom. Mat. 11. 28.*

Act.15 10. nec solum pondus & onus, sed iugum etiam importabile dicitur à Petro Actorum 15. in primo illo concilio œcumenico Hierosolymis celebrato, cui Petrus tanquam Pontifex Maximus præfuit. *Quid tentatis*, inquit, *Deum imponere iugum super ceruices discipulorum, quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus?* Imo, & iugum seruitutis appellatur à Paulo ad Galatas. 5. *State, & nolite iterum iugo seruitutis contineri.*

Galat. 5.1.

II. Fuit autem lex vetus pondus. Primum propter præceptorum multitudinem. Etenim quemadmodum docet Abulensis quæstione 1. super vigesimum septimũ caput Deuteronomij, & quæstione 24. in primum caput Ruth. & Lyranus ibidẽ & Paulus Ricius Hebræorum Rabbinus conuersus ad fidem, in libro suo de Mosaicæ sanctionis, seu Pentateuchi edictis, cuius meminit Conradus Gesnerus in sua vniuersali Bibliotheca, omnia in vniuersum præcepta legis veteris, tam affirmatiua, quã negatiua, erant tredecim supra sexcenta, quanquam Rabbi Moyses Ægyptius qui dicitur dux neutrorum, seu dubiorũ, libro 3. tractatu peculiari de præceptis legis, affirmet præcepta affirmatiua fuisse octodecim super ducenta: negatiua verò trecenta sexaginta quinque, iuxta numerum dierum totius anni, quæ omnia ibi sigillatim enumerat, atq; adeo facit omnia in vniuersum præcepta legalia quingenta octoginta tria; verum omittit multa, quæ alij rectius in numero mandatorum ponunt. Secundò. Propter difficultatem ipsorum præceptorum, in cibo, in tactu, in sacrificijs, in cæremonijs, in iudicijs, quæ modo infinitum esset oratione complecti. Tertiò. Quia cum tam multa essent præcepta, & tam ardua, tamen sacramenta, & sacrificia, non conferebant gratiam ex opere operato, quæ difficultatem temperaret, neque lex tota vim habebat iustificandi, quemadmodum multis in locis docent sacræ literæ: veluti ad Hebr. 9. *Munera, & hostiæ, quæ offeruntur, non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem*, vbi illud *iuxta conscientiam* significat legem veterem non habuisse vim conferendi gratiam, qua conscientia, siue anima mundaretur. Et capite. 10. *Vmbram habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum per singulos annos ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, numquam potest accedentes perfectos facere.* Et ad Galatas 3. *Si enim data esset lex, quæ posset iustificare, ex lege esset iustitia*, atque hanc ob causam appellatur lex vetus *infirma, & egena elementa*, ad Galatas 4.

Primo propter multitudinem præceptorum, quæ erant 613. Abul. Lyran. Paul Rici. Conrad. Ges. R. Moyses.

Secundo propter difficultatem in obseruando.

Tertio propter egena sacramenta. Hebr. 9. 9.

Galat. 3 22. Galat 4. 2.

III. E contrario. Lex Christi, non onus simpliciter, sed onus leue non simpliciter iugum, sed iugum suaue appellatur à Christo Matth. 11. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum, & humilis corde, iugum enim meum suaue est, & onus meum leue.* Primum propter amorem, quo redundat lex Christi. Solet enim amor omnia reddere quàm facillima, imo vel ipsos labores mira suauitate perfundere, id quod prædictum fuit ad Esaias capite 10. illis verbis, *Et erit in die illa, auferetur onus eius de humero tuo, & iugum eius de collo tuo, & computrescet iugum à facie olei*, Vbi per oleum suauitas amoris intelligitur, quo aspersa sunt omnia præcepta legis nouæ. Itaque Christus fuit ille cælestis vnguentarius, cuius fit mentio Ecclesiastici 38. *In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones conficiet sanitatis.* Vnde Gregorius Nissenus in dictum illud Euangelij, *Quatenus feciſtis vni ex minimis istis mihi feciſtis*, Matthæi 25. *tumentum*, inquit, *Christi efficiamur, dilectionis loris nos alligantes; iugum enim eiusmodi commodum est, non atterit collum subeuntis, sed polit, ac leue reddit.* Id quod etiam docet D. Augustinus libro de natura, & gratia, contra Pelagianos cap. 69. *Omnia*, inquit, *sunt facilia charitati, cui vni Christi sarcina leuis est, iuxta illud* 1. Ioannis 5. *Hæc est charitas Dei, vt mandata eius custodiamus, & mandata eius grauia non sunt: qua-*

Matth. 11. 29. Lex gratiæ iugum suaue & onus leue. Esai. 10. 20. Charitas legem reddit facilem. Eccle. 38. 7. Greg. Niss. Matth. 25.

D. Aug.

Ioan. 5.

re cui grauia sunt, consideret non potuisse diuinitus dici, grauia non sunt, nisi quia potest esse cordis affectus, cui grauia non sunt, petat igitur, quo destituitur, vt impleat quod iubetur. In cuius rei confirmationem affert illud quod dicitur, Deuteronomij 30. & ad Christi legem accommodauit Apostolus ad Rom. 10. *Prope est verbum in ore tuo, & in corde tuo*: vbi pro *corde tuo*: transtulerunt Septuaginta, *in manibus tuis*: quia nimirum, vt ibidem expendit August. in corde ipso sunt spirituales manus: Si quis enim in corde affectum habeat, & amorem, eo ipso iam manus habet, quibus facile possit per opera legem Christi obseruare.

Ioan. 5.
Deut. 30.
Rom. 10.
In corde spirituales manus. Augustin.

Secundo dicitur lex Christi iugum suaue, quia ipse exemplo suo nobiscum iugum portat, atque adeo multum depondere minuit, quippe cum grauiorem partem collo sustineat, quam opem iam olim petebat Ecclesia Sapientiæ 9. *Mitte sapientiam de cœlis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret*, vbi illud, *mecum laboret*, societatē in portando iugum significat. Atque eodem existimo alluisse Sophoniam capite 3. cùm dixit ex Domini persona: *Tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & seruiant ei humero vno*: idcirco enim videtur dixisse, *humero vno*, (præter communem illam de concordia fidelium expositionem) quia reliquam iugi, seu laboris partem statuebat ex altera parte sustinere; iuxta illud Geneseos 49. quod in persona Isachar de Christo Iacob prænunciauit, *supposuit humerum suum ad portandum.*

IIII. *Exemplum Christi.*
Sapiē 9.10.
Soph. 3.9.
Gen. 49.15

Tertiò. Propter abundantiam gratiæ, quæ ad legem seruandam confertur, quā ob causam omnia se posse gloriatur Apostolus ad Philippenses 4. *Omnia possum in eo qui me confortat.* Id quod etiam significauit 1. ad Corinth. 15. cum dixit, *abundantius omnibus laborauī, non ego, sed gratia Dei mecum.* Elegantem huius rei typum habes 1. Paralypomenon 15. vbi de Leuitis qui arcam portabant de domo Obededom in locum, quem Rex Dauid Hierosolymis constituerat, dicitur. *Cumque adiuuisset Deus Leuitas, qui portabant arcam fœderis Domini, immolabantur septem tauri, & septem arietes.* In quem locum Doctores Hebræi, vt testatur ibidem Lyranus aiunt, diuina virtute factum fuisse: vt arcā se ipsam portaret, nullúmque pondus Leuitæ sentirent, eamq; ob causam in gratiarum actionem pro tam singulari beneficio factam fuisse illam taurorum, & arietum immolationem. Quis verò dubitet arcam illam typum fuisse legis gratiæ, quam qui portant, minimè pondus sentiunt: quoniam Deus portantes adiuuat multo maioribus auxiliorum gratiæ præsidijs, quam olim siue in lege naturæ, siue in scripta conderentur.

V. *Gratiæ abundantia.*
Philip. 4.13.
1. Cor 15.
Paralyp. 15.
Lyran.
Auxilia gratiæ ad seruandam legem.

Secunda expositio, Quæ videtur magis textui consentanea est D. Augustini, seu Ticonij, & aliorum, pondus hoc ad laborem & tribulationem spectare existimantium: vt sit sensus. *Non mittam super vos aliud pondus*, id est, Non implicabo vos nouis tribulationibus, eo quod non fueritis impiæ Iezabel sectatores. Quod enim in sacris literis tribulatio pōdus, seu onus appelletur, exploratum est ex diuinis vatibus, qui cum impendentia Hebræorum genti, vel alteri cuipiam populo mala comminantur, titulum oneris suis vaticinijs præfigere consueuerunt. Sic enim Nahum dixit, *Onus Niniue*: Abacuch, *Onus quod vidit Abacuch Propheta.* Malachias, *Onus verbi Domini ad Israel.* Quæ obseruatio est Diui Hieronymi, libro 5. in Esaiam capit. 13. Et in prologo super Nahum, & Abacuch: Simúlque eam reddit huius appellationis rationem, quod tribulatio instar ponderis premat eos, quibus immittitur. Aduertit autem Diuus Hieronymus in prologo commentariorum super Abacuch, pro pondere, seu onere, Symmachum, & Theodotionem transtulisse λῆμμα, id est,

VI. *D. Augustini, Ticon. Tribulatio, pondus, seu onus.*
Nahum c. 1.
Abac. c. 1.
Malach. c. 1.
D. Hieron.

Pondus, Hebraicè assumptio.

assumptionem, pro quo Hebraicè est משא ducitur à simili radice, quę leuare, seu assumere significat, quam ob causam Septuaginta etiam assumptionem reddiderunt, ponentes assumptionem pro assumpta, id est, pro onere, quod assumitur vt ceruicibus imponatur: quo eodem verbo vsus est Regius vates, cùm dixit Psalmo 137. *Sicut onus graue grauatæ sunt super me.* Itaque secundum diuum Hieronymum, onus appellatur assumptio, quia assumitur, vt ceruicibus imponatur.

Psal. 137. 5.

VII.

Labor, & afflictio, eleuant ad gloriam.

Verum alia quoque ratio afferri potest, cur Septuaginta, & alij, pondus assumptionem transtulerunt: quia nimirum ex laboribus, & afflictionibus plerunque homines solent proficere vt ad gloriam assumantur. Itaque ipsa laborum immissio, & veluti oneratio, ac depressio quasi assumptio quædam, & eleuatio ad gloriam est. Hanc enim ob causam, vel ipsius crucis brachia, quibus Christus affixus fuit, alæ, seu pennæ dicuntur, quibus ipse ad gloriam sui corporis, & nominis celebritatem euolauit. Psalm. 90. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis eius sperabis.* Quem locũ de Christo in cruce interpretatur diuus Hieronymus, & Hugo Cardinalis, quo eodem sensu accipiendum est illud Malachiæ 4. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius:* vbi radij solis per metaphoram pennæ appellantur: tum quod solem, pennarum instar, circundant, tum quòd illis quasi pennis vniuersam terram obeat, & ad crucis cornua referendum est, iuxta prędictam Hieronymi expositionem; tum quia Christus crucis brachiis quasi radiis sol fulgentissimus enituit, tum quia illis, tanquam alis, se ad gloriam sui corporis euexit.

Psalm. 90. 4. D. Hierom. Malac. 4. 2.

Brachia crucis, alæ seu pennæ.

VIII.

Tolerantia laborum, illustrissima corona.

Hanc laborum præstantiam & dignitatem agnoscens Iob, dicebat capite 31. *Librum scribat ipse, qui iudicat, vt in humero meo portem illum, & circundem illum, quasi coronam mihi:* qui locus dupliciter expeni potest, vno modo vt significetur, Iobum de sua ipsius innocentia confidentem optare, vt iudex aliquis qui de sua causa crimino sè iudicaret, librum scriberet, vniuersa vitæ suæ facta complectentem, quia nimirũ sic sperabat fore, vt omnes vitæ suæ seriem glorioſam, rerumq; optimè gestarum gloriã cognoscerent, & ipse de libro illo quasi de facinorum suorũ monumẽtis, & quadam veluti corona gloriaretur. Altero vt velit Iob, in librum referri labores omnes, qui ex diuino consilio sunt pro toto vitæ suæ decursu definiti, videlicet memoriæ causa, ne vel vnus prætermittatur, quem ipse non ferat, atque ita totum librum patiendo percurrat, & absoluat: id enim significat, cum optat, vt humeris suis imponatur, intelligens in ijs omnibus ferendis illustrissimam gloriæ coronam, ad quam per eos assumi debeat, esse constitutam: quod subsequentia verba significant, *& circundem illum quasi coronam mihi.* Denique obseruandum est illam præcipuè tribulationem dici onus, quæ in peccatorum pœnam infertur, iuxta illud ad Galatas 6. *Vnusquisque onus suum portabit.* Quo sensu accipienda sunt illa onera, quæ suorum vaticiniorum initijs Prophetæ Hebræis cõminabantur, vt supra diximus, & eodem pacto accipitur pondus hoc loco.

Iob. 31. 10.

Galat. 6. 5.

Literarum ad Episcopum Thyatiræ subscriptio explicatur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.

SECTIO VI.

I. SVBSCRIPTIONIS loco ponitur illa sententia: *Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget illas in virga ferrea,*

&

& tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo, & dabo illi stellam matutinam. Beda, Primasius, Ansbertus, & alij, dicunt consequi Ecclesiam istam promissionem per ipsum Christum, cui dictum est, Psalm. 2. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: reges eos in virgâ ferreâ, & tanquam vas figuli confringes eos.* Quæ expositio nobis placet, tum quia hæc promissio bonis tantùm, id est, vincentibus fit, at Ecclesia vniuersa, vt malos etiam complectitur, hoc habet, vt per Christum imperium habeat in gentes: tum etiam quia in ipso contextu distinguitur potestas Christi à potestate, quæ hic probis fidelibus promittitur, cum subiungitur; *sicut, & ego accepi à Patre meo,* Alij ad tropologiam confugiunt vt habere imperiũ super gentes, sit prauis sensuum animique appetitionibus, quas gentes sequuntur, dominari: ex quo, inquiunt, fiet vt cum virtus ipsa mira sua pulchritudine, vel in ipsis aduersarijs admirabiles sui amores excitet, gentes fidelium exemplo ad fidem conuersæ sub Christi Domini potestatem, ac dominem subijciantur: id quod si facere per repugnandi libidinem, & pertinaciam renuerint potissimúmque hæretici, tanquam vas figuli confringentur, hoc est omnino destruentur, pœnásque dabunt suæ rebellionis apud inferos sempiternas. Verũ hæc expositio quod attinet ad priorem partem, quatenus hunc ingentes dominatum ad prauarum appetitionum depressionem refert, tropologia nobis potius videtur quàm literalis sensus.

Beda. Primas. Ansbert. Psalm. 2. 8.

Potestas super gentes promissa Ecclesiæ.

Itaque illud existimamus, duos esse sensus literales huius loci, vnum, vt promittatur Ecclesiæ vniuersæ, etiam in rebus temporalibus felicitas, quod nimirum gentes multas sibi subijciat, imperium in subditos secure exerceat, tantáque sit potentia, vt rebelles possit facile coërcere, hæreticorum impetus comprimere: denique aduersariorum vires frangere, nulliúsque potentiam formidare. Alterũ, quem etiam plerique afferunt, vt ijs qui vicerint, id est Iezabeli, eiúsque sectatoribus, videlicet tum prauis hominibus, tum hæreticis sese strenuè, & animosè opposuerint; promittatur fore, vt ob eorum probitatem, aduersúsque Iezabelé animi magnitudinem, in alto dignitatis gradu collocentur, prælatique aliorum efficiantur: itaque ad eum locum euehantur, ex quo alios virga ferrea, id est, inflexibili, & æquissima regant, legúmque sanctitate deuinciant: rebelles autem, ac petulantes imperio cõpescant, & disciplinæ seueritate in officio contineant, aut si nolint, pro ratione muneris in eos animaduertãt, quæ potestas similis dicitur illi potestati, quã pater Christo concessit, vnde subiungitur, *Sicut ego accepi à patre meo.* Atque ex hoc idem doctores colligunt gubernandi curam, non nisi viro probo æquitatis amatori, fortíque etiã & magnanimo cõmittendam esse, hæc enim omnia verbũ illud, *Qui vicerit,* complectitur: id est qui vitia per probitatem & difficultates, quæ in gubernando incidunt, per animi magnitudinem superauerit.

II.

Felicitas & potentia Ecclesiæ in subijciendis gentibus continendísque in officio.

Qui resistunt prauis hominibus, digni loco aliorũ.

Cura gubernandi, quibus cõmittenda.

Illud fortasse quæras. Quomodo Christus recturus gentes in virga ferrea, & tanquam vas figuli fracturus prænuncietur, Psalm. 2. ad quem hoc alluditur. Ratio verò dubitãdi est, quia indignum videtur Christi benignitate (vt in commentarijs eius psalmi argumentatur Hilarius) gentes, quas in suam hæreditatem, & possessionem accepit à Patre, vt ibidẽ dicitur, ferreo administrare imperio, & tanquam vas figuli conterere? Respondeo. Quamuis locũ illum nonnulli de supplicio interpretentur, in quibus sunt D. Hieronymus in commentarijs eius Psalmi & D. Greg. in explanatione 4. Psalm. pœnitentialis super illa verba, *Respexit in orationem humilium,* vbi virgam ferream, & confractionem istam de æterna damnatione intelligit: præcipue tamen in bonam partem accipiendũ esse, ita vt virga ferrea pro virga inflexibili, id est iustissima posita sit, quemadmodũ explicatur Psal. 44.

III.

Psalm. 2.

Hilar.

D. Hieronym. D. Gregor.

Virga ferrea pro æquitate, & confractio vasis figuli pro restauratione, præcipuè accipiẽda D. Hilar. D. August. Theodor. Beda.

cum dicitur, *Virga directionis* seu æquitatis, *virga regni tui.* Confractio verò instar vasis figuli restaurationem significat: vt quemadmodum vas ex molli luto efficium, nisi ad normam cadat, iterum frangitur vt melius efformetur: sic Messias debuerit gentes destructa vanaearum superstitione ad fidei, morúmque elegantiam traducere: sic enim intellexerunt hunc locum Diuus Hilarius, Diuus Augustinus, Theodoretus, Beda, Euthymius, in Psalm. 2. & Diuus Chrysostomus homilia 4. ad baptizandos, tomo 5.

IIII. *D. Chrysost. Hierem. 19.*

Quo loco simul aduertit Chrysostomus cum destructio, & euersio significatur, non per vas figuli, sed per vas fictile exprimi solere. Etenim Hieremiæ 18. cum extrema Hierosolymorum euersio prænuntiatur, iubetur Propheta vas fictile in totius populi conspectu cõfringere. Id, quod non accidit, cum salutis spes promittebatur: tunc enim iussus est idem Propheta ad domum figuli se conferre, Hieremiæ 18. vbi non vas fictile iam decoctum, sed argillam adhuc recentem conspexit, quæ eo præsente fuit in aliud vas multò elegantius efformata. Vnde subiungitur: *Nunquid sicut figulus iste non potero vobis facere domus Israël?* ex quibus concludit Chrysostomus, cum Christus gentes confracturus dicitur tãquam vas figuli, in bonam partem accipiendum esse, de conuersione videlicet gentium ad fidem, & pulcherrimis gratiarum ornamentis, quæ accepturæ erant, vbi superstitionem & impietatem deposuisset, eáque ratione confractæ in vasa honoris pulcherrima euasissent. Atque hæc de priori parte sententiæ dicta sint, iam de posteriori dicendum.

Quænam sit illa stella Matutina, quam Christus perseuerantibus vsque in finem pollicetur.

Qui vicerit, & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.

SECTIO VII.

Bela. Rupert. Ansbert. Panon. Apoc. 22. 16.

I. ERAT eiusmodi posterior pars magnificæ illius pollicitationis. *Qui vicerit & custodierit vsque in finem opera mea, dabo illi stellam matutinam.* Prima expositio est Bedæ, Ruperti, Primasij, Christum per hanc stellam matutinam intelligentium: quia nocte huius seculi transacta, lucem & vitam sanctis æternam pollicetur, sicut lucifer, seu stella matutina citò futurum solem denunciat, quò etiam sensu Christus ipse de se ait, Apocalypsis 22. *Ego sum genus & radix Dauid, stella splendida, & matutina.* Sic enim eum locum interpretatur Diuus Gregorius lib. 19. Moralium cap. 30. super illa verba capitis trigesimi octaui, *Nunquid producis luciferum in tempore suo? Christus*, inquit, *natus ex Virgine veluti Lucifer inter tenebras nostræ noctis apparuit, quia fugata obscuritate peccati, æternum nobis mane nunciauit, & præterea qui viuus apparens post mortem, matutina nobis stella factus est, quia dum in semetipso exemplum nobis resurrectionis præbuit, quæ lux sequatur, indicauit.* Vnde rectè per Ioannem dicit, *Ego sum stella splendida, & matutina*, Apoc. 22. Eodem alluisit Apostolus ad Romanos 13. cum dixit. *Nox præcessit, dies autem appropinquauit.* Etenim Christus aduenies, non solum fulgentissimum gratiæ diem tanquam lucifer futurum significauit, sed etiam instar solis effecit: quam ob causam apud Esajam, cap. 26. splendor ipse, & lampas lucidissima appellatur illis verbis: *Donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.* Eodem my-

D. Greg.

Stella matutina, Christus in resurrectione, idẽque lucifer & sol propter diem gratiæ. Apoc. 22. 16. Rom. 13 12. Esai. 62. 1.

sterio

sterio Psalm. 21. inscribitur *pro susceptione, vel assumptione matutina*, seu vt alij transferunt *pro cerua aurorae*, seu *cerua matutina*: sic enim Felix: alij verò Hebræorum *stellam matutinam*, quæ omnes translationes ad humanitatem Christi ad austri ad auroram resurgentis pertinent, de quibus videndus est Titelmanus in suis in Psalmos annotationibus ex Hebræo, & Chaldæo. *Titelman.*

Secunda est Richardi de sancto Victore, *stellam matutinam*, interpretantis gratiam iustificantem, vel gloriam animæ dumtaxat, quæ *stella* quædam dicatur propter contemplationis splendorem, *matutina* autem propter inchoationem beatitudinis: quæ *stella matutina* mutabitur in solem meridianum, quãdo anima glorificabitur in resurgente corpore, iuxta illud Matth. 13. *Fulgebunt iusti sicut sol in regno Patris eorum.* Tertia est Ioachimi, qui ait, *stellam matutinam* cum sit prima diei lux, solisque claritatem præcurrat, significare domum scientiæ, per quod nunc inuisibilia ex parte cognoscimus, tunc verò facie ad faciem intelligemus euntes de claritate in claritatem, ita vt ea, quam nunc habemus, contemplatio proficere debeat in diem. Quartam affert Primasius, posse nimirum per *stellam matutinam* corporum resurrectionem accipi, qua adueniente, mundanæ noctis tenebræ fugabuntur, *stella* enim *matutina* sicut noctis finem, ita diei prebet initium. Concinit huic expositioni titulus Psalmi vigesimi primi, qui inscribitur, *pro susceptione matutina*, eo quod in eo Christus commemorata prius sua passione postulet à Patre *susceptionem matutinam*, id est, corporis sui resurrectionem matutino tempore, vt possit eius encomia toti mundo denunciare. II. *Richard. Victorinus. Secunda gratia iustificans vel gloria animæ. Matth. 13. Ioachimus. Tertia domum scientiæ. Quarta resurrectio corporum. Primasius.*

Quinta est aliorum. *Stellam matutinam* intelligentiam sacræ scripturæ interpretantium, quam Dominus fidelibus concedit, iuxta illi Psalmi vigesimi quarti. *Firmamentum est Dominus timentibus eum, testamentum ipsius, vt manifestetur illis.* Id quod testatur Petrus 2. epistola capite 1. Vbi intelligentiam scripturæ luciferum appellat illis verbis. *Cui*, id est sermoni prophetico, *benefacitis attendentes, donec lucifer oriatur in cordibus vestris.* Quo loco *lucifer*, non solum gratiam aut gloriam significat; sed etiam intelligentiam sacræ scripturæ, diuinorumque mysteriorum cognitionem, quæ iis promittitur, qui in scripturis intelligendis operam posuerint. Rectè autem hoc loco huiusmodi præmium Christus pollicetur ijs qui cum Iezabele, id est, hæreticis, de scripturæ sacræ intelligentia decertarunt, eorumque errores diuinarum literarum testimonijs repulerunt. Omnes hæ expositiones probabiles sunt, & textui consentaneæ: Sed primum locum obtinet, quæ Christum: Secundum, quæ sempiternam gloriam: Tertium, quæ gratiam: Quartum, quæ intelligentiam scripturæ: Quintum, quæ gloriam corporis interpretatur. V. *Quinta intelligentia sacræ scripturæ. Psal. 24. 14. 2. Petr. 1. 19.*

CAPVT TERTIVM.

Hoc tertiæ capite dantur literæ ad reliquos tres Episcopos qui supersunt, Sardensem; videlicet: Philadelphiensem, & Laodicenum.

ET angelo Ecclesię Sardis, scribe: Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas: Scio opera tua, quia nomen habes quod viuas, & mortuus es, esto vigilans, & confirma cętera, quę moritura erant. Non enim inueni opera tua plena coram Deo meo. In mente ergo habe, qualiter acceperis & audieris, & serua, & pœnitentiam age. Si ergo non vigilaueris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te. Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinauerunt vestimenta sua: & ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt. Qui vicerit, sic vestietur vestimentis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ, & confitebor nomen eius coram patre meo, & coram Angelis eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. Et angelo Philadelphię Ecclesiæ scribe: Hęc dicit sanctus & verus, qui habet clauē Dauid: qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit: Scio opera tua. Ecce dedi coram te ostium apertum, quod nemo potest claudere: quia modicam habes virtutem, & seruasti verbum meum, & nō negasti nomen meum. Ecce dabo de synagoga Satanę qui dicunt se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur. Ecce faciam illos vt veniant, & adorent ante pedes tuos, & sciant quia ego dilexi te: quoniam seruasti verbum patientię meę, & ego seruabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem vniuersum tentare habitantes in terra. Ecce venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam. Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouę Hierusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis. Et Angelo Laodiceę Ecclesię, scribe: Hęc dicit, Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturæ Dei: Scio opera tua, quod neque frigidus es, neque calidus: vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo, quia dicis: Diues sum, & locupletatus, & nullius egeo: & nescis quia tu es miser, & miserabilis, & pauper, & cæcus, & nudus. Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris, vt non appareat confusio nuditatis tuę, & collyrio inunge oculos tuos, vt videas. Ego quos amo, arguo, & castigo. Æmulare ergo,

&

& pœnitentiam age. Ecce sto ad ostium & pulso: si quis audierit vocem meam, & aperuerit mihi ianuam, intrabo ad illum, & cænabo cum illo, & ipse mecum. Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & consedi cum patre meo in throno eius. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesijs.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE ANGELO ECCLESIÆ SARDIS.

Quid literæ ad Angelum Ecclesiæ Sardis contineant deque earum inscriptione.

Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas.

SECTIO PRIMA.

NOTA hæc epistola plena est reprehensionis, admonitionis, & commi- I.
nationis, nec vllam laudationis partem continet, quantum ex contextu colligitur, hic Episcopus hypocrisis vitio laborabat, cumque virtutem *Hypocrisis.*
simularet, bonus apparebat coram hominibus, sed coram Deo qui cor, & animum intuetur, solam præse ferebat speciem probitatis, veræ sanctitatis omnino expers, vt videtur perspicuum ex illis verbis. *Nomen habes, quod vivas, & mortuus es.* Et iterum. *Non invenio opera tua plena coram Deo meo.* Simul etiam socordiæ, & oscitantiæ insimulatur, quod sineret in suo Episcopatu hæresim, vitiáque alia *Vigilantia Episcopi.*
serpere: quam ob causam ei commendatur vigilantia, cum dicitur. *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Denique acerrima comminatione deterretur, cùm audit: *Si ergo non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te.*

Ex his iam intelliges rationem inscriptionis literarum, quæ huiusmodi est. II.
Hæc dicit, qui habet septem spiritus Dei, & septem stellas. Prima ratio est Richardi
de sancto Victore. *Quasi*, inquit, *diceret, tu qui coram hominibus per hypocrisim bo-* *Richard de S. Vict.*
num facis, sed in occulto malus existis, dum me audis septem spiritus habere, animaduer- *Hypocrisis latet homines, non Deum.*
te me per sapientiam, non solum manifesta, sed etiam occulta opera, imo & intimas
cogitationes intueri. Dum etiam audis me habere septem stellas; intellige me ad te & tuos
similes puniendos, maximè potentem esse, vtpote ipsum stellarum conditorem: Iuxta quam
expositionem, per *septem spiritus*, septem Spiritus sancti dona intelligenda sunt,
quæ super Christum requieuerunt: quemadmodum prædixit Esaias cap. 11. *Esai 11. 2.*
E quibus vnum est intellectus. Alterum scientiæ, aliud Sapientiæ, propter quæ *Solus Christus autor vitæ spiritualis, & famæ.*
Christus in intimas etiam cogitationes mentis intuetur. Secunda est aliorum hoc
sensu. Qui habet *septem spiritus Dei*, id est, qui dat omnem vitam spiritualem, & in-
ternam, quæ necessaria est hypocritis, qui intus mortui sunt: propterea enim di- *Hypocrita auræ popularis auidus. Iob. 41. 25. Prou. 30. 15.*
citur. *Nomen habes quod vivas, & mortuus es. Et qui habet septem stellas*, id est, à quo
est omnis illuminatio, & famæ, ac nominis celebritas, quam solam cupit hypo-
crita iuxta illud Iob 41. quod de Satan dicitur. *Omne sublime videt.* Et Prouerb. 30.

Generatio huius excelsi sunt oculi, & palpebræ eius in altum surrectæ. Tertia ratio, cur Christus hypocritæ Episcopo dicat se habere *septem spiritus Dei, & septem stellas*, ea est. Vt intelligat non promitti *stellas*, id est gloriam, nisi *spiritum*, hoc est, veram sanctitatem habentibus.

Gloria quibus detur.

III. Illud hoc loco est aduertendum, de duobus vitijs reprehendi Sardensem Episcopum, de hypocrisi nimirum, & de negligentia in moribus Ecclesiæ corrigendis, vt est perspicuum ex illis verbis. *Esto vigilans, & confirma cætera, quæ moritura erant.* Vnum autem ex alio consequitur. Qui enim hypocrita est, cùm eum Christi charitas non vrgeat, de aliorum quoque sanctitate minime est solicitus. Id, quod eleganti struthionis similitudine expressum habes Iob 39. cùm dicitur, *Penna struthionis, similis est pennis herodij, & accipitris, quando derelinquit ova sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea, obliuiscitus, quod pes conculcet ea, aut bestia agri conterat. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui, frustra laborauit, nullo timore cogente, priuauit enim eam Dominus sapientia, nec dedit illi intelligentiam.* Quem locum expendens Diuus Gregorius libro 31. Moralium cap. 6. & sequentibus. Primum docet struthionem typum hypocritæ esse, quia videlicet alas quasi ad volandum specie tenus erigit, sed tamen nunquam se à terra volando suspendit, sic enim hypocritæ alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati, nullatenus à terra subleuantur, quare penna struthionis ad pennas herodij & accipitris similitudinem coloris habet, virtutis autem veram effigiem non habet.

Iob 39. 16.

Hypocrita struthioni cõparatur ex Greg.

IIII. Deinde obseruat hypocritam etiam instar struthionis oua negligere, solet enim struthio oua, quæ parit negligere, & in puluere, atque in arena derelinquere, cuius vehementi calore pulli postea excluduntur, nec enim nisi in locis calidissimis struthio nascitur, sic etiam hypocritæ, quia charitatis ardore non calent, de torpore prolis editæ, id est, de ouorum suorum frigore nequaquam dolent. Itaque negligunt quod pes oua conculcet, id est, quod filij sui prauorum operum exemplis peruertantur: hunc pedem Paulus discipulis, quasi ouis, quæ posuerat, metuebat, cùm diceret ad Philippenses 3. *Multi ambulant, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi.* Et iterum, *Videte canes, videte malos operarios.* Et 2. ad Thessalonicenses 3. *Denunciamus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate.* Quæ hypocritarum conditio magis adhuc illis verbis exprimitur, *Duratur ad filios quasi non sint sui*, quàm mollia è contrario viscera gestabat Paulus, cum dicebat ad Philippenses 1. *Testis mihi est Deus, quemodo vos omnes cupiam in visceribus Christi Iesu.* Imò vsque adeò lætabatur de conuersione profectuque fidelium, vt per gloriam eorum iuraret tanquam per rem sibi charissimam: hunc enim sensum habet illud. *Quotidie morior per vestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu:* vbi de communi & vera sententia illud *per*, iurantis est, patétque ex Græco contextu, in quo legimus νὴ, quæ particula iurantis est: iurat verò Paulus per gloriam seu gloriationem vt Græcè est, quam sperabat habituros fideles in patria, sic enim nonnulli interpretantur, quam rem, quia charissimam habebat, idcirco per eam iurabat: si verò legamus, *per gloriam nostram*, vt plerique Græci codices habent, iurat Paulus per suam ipsius gloriam, quam ex conuersione fidelium comparabat, tanquam per rem sacram, & sibi iucundissimam: quod eodem spectat, mitto alias huius loci expositiones, quæ ad rem præsentem non faciunt.

Struthionis pulli quo pacto excludantur.

Philip. 3. 18. 2. Thessal. 3. 6.

Viscera Pauli in Philipp. quàm mollia.

Philip 1. 8.

Philippensiũ conuersio.

Pauli gloria. 1. Cor. 15. 31.

Quid

Quid significet illa sententia. *Non enim inuenio opera tua plena coram Deo meo.*

SECTIO II.

INTER alia de quibus Christus conqueritur cum Sardensi Angelo, illud est præcipuum, quod non inueniat eius *opera plena coram Deo*, seu vt Græcè est, πεπληρωμένα, id est, *impleta*, quod peculiarem expositionē desiderat. Sciendū est igitur appellari *plenum*, quod habet totam perfectionē suæ naturæ conuenientem: quo in sensu Genes. 41. Septem illæ spicæ, quas vidit Pharao fertilitatem septem annorum portendentes, appellantur plenæ, atque formosæ, sicut è contrario vacuum, & inane dicitur, quod eam non habet: quo sensu terra in principio mundi, dum non erat vestita floribus, consita arboribus, referta animalibus, *inanis & vacua* dicitur. Genes. 1. pro quo Hebraicè est, תהו ובהו quod propriè *inane, & vacuum* significat, quod videlicet finem illum, cuius gratia conditum est, non assequitur. Ex quo iam multa intelliges, quæ in sacris literis dicuntur habere, aut non habere plenitudinem: primum enim is qui illud vitæ spatium sibi à natura definitum attingit, neque casu, aut euentu fortuito, aut ex Dei iudicio ante illud è vita tollitur, dicitur, obire diem suum *plenus dierum*: quemadmodum Gen. 25. de Isaac dicitur: *Completi sunt dies Isaac centum octoginta annorum, consumptúsque ætate mortuus est, & appositus populo suo senex, & plenus dierum.* I. *Genes. 41.* *Genes. 1. 2.* *Genes. 25. 17* *Plenus dierum.*

Ad idem confirmandum Diuus Athanasius in Apologia de fuga sua affert illud quod dixit Eliphaz amicus Iob cap. 5. *Venies (si iustus fueris) in sepulchrum vt seges matura, suo tempore demessa, & vt manipulus areæ in tempore collectus*, seu vt nos habemus: *ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo.* Vbi obiter aduerte iustum virum appellari *acervum tritici*, quia post laborum trituram, *plenus dierum* in Dei horreum congregabitur: quemadmodum dicitur Matth. 3. & eleganter expendit D. Gregorius lib. 6. Moralium cap. 29. *Rectè*, inquit, *dicitur: sicut infertur acervus tritici in tempore suo, frumentum enim in segete Sole tangitur, ventis concutitur, atque ad aream deductum triturationis pondere premitur, vt à palearum connexione soluatur. Denique relictis paleis ad horreum ducitur. Sic enim anima iusti in hac vita à superno lumine illustratur, tentationibus exercetur cælesti disciplinæ supposita, dum correctionis flagella percipit, à societate carnalium mundior recedit, & relictis paleis ad horreum ducitur, quia foris remanentibus reprobis, ad supernæ mansionis gaudia æterna sublenatur. Dum enim post afflictionem iusti præmia patriæ cælestis inueniunt, quasi post pressuras ad horreum grana deferuntur.* Hactenus Gregorius. E contrario de immatura morte impiorum dixit Ecclesiasticus, cap. 19. *Tollentur immaturæ animæ impiorum.* Et Regius Vates Psal. 54. *Vir sanguinum, & dolosi, non dimidiabunt dies suos.* Vnde est illud Ecclesiast. 7. *Ne impiè agas multū, & noli esse stultus ne moriaris in tempore non tuo.* II. *D. Athan. Iob. 5. 26.* *Vir iustus, tritici acervus.* *Matth. 3.* *D. Greg.* *Tempore suo peccatores perimunt.* *Eccles. 19. 3.* *Psal. 54. 24.* *Eccles. 7. 18*

Secundò tempora omnia antequam Christus, aduenisset, vacua erant, & inania, quia cùm vniuersa vnius Christi causa condita fuissent, dum is non aduenisset, merito vacua dicebantur: quo procul dubio alluſit Apostolus ad Galat. 4. cùm dixit: *At vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum.* Et ad Ephes. 1 *Secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo.* Sicut enim autumnus dicitur tempus plenitudinis, quia in eo colliguntur, quæ in hyeme seminantur, & in vere germinauerant: sic ea, quæ tempore Patriarcharum seminata fuerant, & sub lege pullulauerant, in aduentu Saluatoris collecta sunt. III. *Tempora ante Christi aduentum, vacua & inania* *Ad Gal 4. 4.* *Ephes 1. 10.*

IIII. *Lex vetus, inanis & vacua.* *Ad Roman. 14.4.* *Ad Gal. 4.9.* *Exodi 27.9.* *Exod. 38.* *Ionæ 4.6.* *Cucurbita. typus legis veteris.* *D. Hierom.* *D. Augustin.* *Matth. 5.*

Tertiò, lex vetus, quæ tota ad Messiam, vel promittendum, vel delineandum referebatur iuxta illud ad Rom. 10. *Finis legis Christus*, vacua fuit & inanis, atque adeo ad gratiam conferendam ex opere operato minime efficax, quo sensu Paulus legalia appellauit, *infirma, & egena elementa*, ad Galat. 4. in cuius rei typum altare holocaustiꝰ non erat solidum, sed inane, & vacuum; quemadmodum dicitur Exodi 27. *Non solidum*, inquit Dominus, *sed inane, & vacuum intrinsecus facies illud*, idémque repetitur Exodi 38. Quia nimirum sacrificia legalia, imò & vniuersa lex *inanis* intus erat, *& vacua*: Atque eam ob causam per cucurbitam illam Ionæ fuit expressa: solent enim cucurbitæ vacuæ intus esse: nam vbi nos legimus Ionæ 4. *Præparauit Dominus Deus hederam*, Septuaginta transtulerunt, *præcepit Dominus cucurbitæ*: fuisse autem illam cucurbitam typum legis veteris, affirmat Diuus Hieronymus in vigesimum sextum caput Matthæi. Et Diuus Augustinus epist. 49. ad Deo gratias: atque idcircò Christus dixit Matth. 5. se venisse non vt legem solueret, sed vt adimpleret.

V. *Cyrill. Alex.*

Id quod duplici similitudine exposuit Cyrillus Alexandrinus in dialogo de adoratione, & cultu in spiritu & veritate ad Palladium. Prior est. *Qui in tabulis*, inquit, *& picturis artificium suum ostentant, non statim quando pingere incipiunt, absolutam & ex omni parte perfectam speciem pingendo exprimunt, sed adumbrant prius, & coloribus obscurioribus effigiant: deinde verò congruis coloribus illustrant.* Posterior. *Fabri ararij statuam effecturi, primum obscuram speciem in cera faciunt: deinde illi igne liquefactum æs infundunt, & ita opus suum producunt, vt nouam speciem ac pulchritudinem habeat, adiectis ad vmbram coloribus varijs, & apparet quidem, dum æs ceram liquefacit, abolere prima lineamenta, res autem ipsa non sic habet: verè enim dicere possunt & faber ararius, & pictor, non destruimus vmbras, nec omnino inutiles figuras fecimus, sed potius impleuimus, nam quod in vmbris & figuris tantum obscurè deformitérque videbatur, id ad meliorem pulchriorémque formam productum fuit.* Itaque implere sumitur pro perficere, vt vult Cyrillus, quemadmodum etiam exposuit D. Hieronymus in commentarijs super Matthæum iuxta illud ad Rom. 10. *Perfectio legis Christus.* Vnde Paulus ad Roman. 3. *Legem*, inquit, *destruimus per fidem? Absit, imò magis legem stabilimus.* Sic etiã D. Augustin. lib. 17. contra Faustum Manichæum, cap 6. *Plenitudo*, inquit, legis charitas, vt ait Apostolus Rom. 16. *Istam charitatem Dominus exhibere & donare dignatus est, mittendo fidelibus suis spiritum sanctum: lex enim per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.* Ioan. 1. *Igitur lex cum impleta est, gratia & veritas facta est: gratia pertinet ad charitatis plenitudinem veritas, ad prophetiarum impletionem: & quia vtrumque per Christum, ideo non venit soluere legem aut Prophetas, sed adimplere.* Hæc Augustinus.

D. Hieron. Ad Roman. 10.13. *D. Augustin. Per charnatis plenitudinem veritatémque prophetiarũ implet Christus legem.*

VI. *Fides cum operibus plena.* *Ad Hebr. 10.22.* *D. Thom. Ad Roman 13.10.* *1. Cor. 15.10.* *Gratia Dei in Paulo cur non vacua.* *2. Tim. 4.5.*

Quartò, Fides tunc plena dicitur cum est coniuncta cum operibus, si enim operibus careat, vacua est, quippe quæ caret perfectione sua, ad quam suapte natura aspirat: quod disertis verbis dixit Apostolus ad Heb. 10. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.* In quem locum D. Thomas docet, fidem duobus modis fieri plenam. Vno quoad materiam, cùm videlicet creduntur omnia, quæ ad credendum proponuntur: altero quoad formam, cum nimirum fides est formata per charitatem iuxta illud ad Rom. 13. *Penitudo legis est dilectio.* Eodem sensu de suæ vocationis gratia ad fidem, & Apostolatum dixit Paul. 1. ad Cor. 15. *Gratia Dei sum id quod sum, & gratia eius in me vacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui*, vbi vocationem suam plenam vocauit, quia *abundantius omnibus laborauerat*. Quintò, Tunc aliquis dicitur suum ministerium adimplere, cùm muneri suo, vel minima in parte nunquam deest, alioqui erit in eo ministerium inane & vacuum. Quò alluſit Paul. 2. ad Tim. 4. Dum dixit, *ministerium tuum imple.*

Ex his iam intelliges cur opera Sardensis Episcopi non inueniantur plena: etenim cum ille, vt initio diximus, hypocrisis vitio laboraret, carebant eius opera recta finis intentione, quippe cum ad inanem gloriam referrentur; atque adeo erant planè vacua, & inania, quia nihil merebantur: eam ob causam D. Gregorius libro 8. Moralium cap. 28. ait hypocritam comparari fœno tectorum. Psalm. 128. cum dicitur, *Fiant sicut fœnum tectorum, quod priusquam euellatur, exaruit. Fœnum*, inquit, *tectorum in alto nascitur, sed nequaquam radice solidatur, sic etiam hypocrita summa quidem agere cernitur, sed non in eis ex cordis puritate roboratur, quod nimirum fœnum antequam euellatur, arescit: quia cum hypocrita sine intentione rectæ cogitationis bona studuit agere, ea amittens indicat se sine radice floruisse.* Accedit, quòd hic Episcopus ex charitate deciderat, quemadmodum in hunc locum docet D. Augustinus, seu Ticonius, & verba illa planè significant, *non habes, quod viuas & mortuus es*: quo fit vt eius opera, cum charitate, in qua operum plenitudo posita est omnino carerent, vacua, & inania iure optimo dicantur. Notandum verò est illud, quod subiungitur, *coram Deo meo*. Opera enim huius Episcopi plena quidem coram hominibus videbantur, sed tamen coram Deo, qui intimam operantis intentionem penitus inspicit, plenitudinem non habebant. Vndè Paulus 1. ad Corinthios 10. *Qui gloriatur*, inquit, *in Domino gloriatur: non enim qui seipsum commendat, ille probatus est, sed quem Deus commendat.*

VII. *Sardēsis Episcopi opera cur non plena.* *Opera sine recta intentione, vacua.* D. Gregor. Psal. 128. 6. D. August. *Absque charitate, nihil plenum.* 2. Cor. 10. 18.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANGELO PHILADELPHIÆ.

Quid literæ contineant, déque earum inscriptione.

Hæc dicit Sanctus & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.

SECTIO PRIMA.

Literæ nihil reprehensionis continent: quemadmodum neque illæ, quæ datæ sunt ad Episcopum Smyrnensem. Primùm igitur laudatur Phyladelphiæ Angelus: deinde ei prædicationis gratia promittitur: tum aduersariorum conuersio prænuntiatur: postea promittitur in tribulatione præsidium: denique ad perseuerandum incitatur. *Summa literarum.*

Quod verò attinet ad inscriptionem, ea est huiusmodi: *Hæc dicit Sanctus, & verus, qui habet clauem Dauid, qui aperit, & nemo claudit, claudit & nemo aperit.* Cuius inscriptionis ratio prima affertur à Richardo de sancto Victore: quia enim hic Episcopus ad prædicandum animatur, proponitur ei Christus, tanquam sanctus, qui bonitate, atque adeò eorum, qui conuertuntur, sanctitate gaudet; & tanquam verus, in implendis promissionibus, & habens clauem scientiæ, & intelligentiæ scripturarum: vt nimirum hic Angelus diuina sibi ad prædicandi munus obeundum necessaria præsidia, & remunerationem laboris polliceatur. Secunda est Ruperti, qui iuxta suam de septem Spiritus sancti donis I. *Rich. Vict.* *Quæ exigantur in prædicatore dotes, præmonstrat Christus.* *Rupertus.*

expositionem, quæ per hos septem Angelos distribuit, spiritum intellectus huic Episcopo promitti existimat, cuius est Sacrarum scripturarum secreta, quibus
Matt. 11. 25. voluerit, aperire, & quibus voluerit abscondere, iuxta illud Matth. 11. *Confiteor tibi Pater, quia abscondisti hæc à sapientibus, & prudentibus, & reuelasti ea paruulis*, quia verò Philadelphia amorem fraternum significat, proponit sese Christus in eo imitandum, qui vsque adeo magnus fuit, vt omnes amore plusquam fraterno dilexerit, vt nimirum eos Philadelphiæ Angelos, id est, amoris fraterni nuntios, & prædicatores efficeret, iuxta illud Ioannis 15. *Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem, sicut dilexi vos.*
Ioann. 15. 12.

III. Quod verò additur, *verus*, significat eum qui amore fraterno excelluerit, ampliori veritatis cognitione donandum. Id quod adhuc per sequentia luculentiùs exprimitur. *Qui habet*, inquit, *clauem Dauid*, id est, omnium Prophetarum, quorum intelligentiam ijs quibus voluerit poterit vberrimè impertiri. Ex omnibus vero Prophetis solus Dauid quasi instar omnium est nominatus, quia ille præ cæteris genere, gestis, regno, vaticinio, mysteria Christi ad viuum expressit. Quæ omnia necessario proponenda fuerunt Philadelphiæ Angelo, vt sese ad prædicandum, molestiásque ac labores, qui in eo munere sæpe incidunt, subeundos animosè compararet. Tertia, & postrema est Pannonij, dicentis proponi Christum tanquam Sanctum, quia ad sanctos scribitur, vt eum agnoscant verum sanctitatis fontem, & quia ijdem erant veritatis propugnatores, addi, *verum*. Denique quia subiungendum erat; *Ecce datur coram te ostium apertum*, dictum fuisse *qui habet clauē Dauid*, quæ clauis ad aperienda diuina mysteria quæ in Prophetis clausa continentur, referenda est: verū hæc ex ijs, quæ dicturi sumus planiora fient.

Clauis Dauid pro intelligentia omnium prophetarum.

Christus sanctitatis fons.

Quænam sit Clauis Dauid, quam habet is, *qui aperit, & nemo claudit: claudit, & nemo aperit.*

SECTIO II.

I. COmmunis est prima expositio, hanc clauem Dauid esse clauem scientiæ, qua Scripturæ aperiuntur, de qua dicebat Christus Pharisæis: *Væ vobis hypocritæ, qui tulistis clauem scientiæ, ipsi non introijstis, & qui introibant, prohibuistis*, Dicitur autem huiusmodi clauis peculiari nomine, *clauis Dauid*, quoniam vt ait Rupertus, & alij, Dauid luculentiùs, quàm reliqui Prophetæ, Christi, & Ecclesiæ mysteria cecinit, atque adeo merito instar omnium Prophetarum censetur, vt qui clauem Dauidis ad aperiendum habuerit, simul illam ad reliquos Prophetas intelligendos habere credendus sit. Atque hinc colligimus id quod docet Petrus 2. sua Epistola canonica, Scripturam sacram non esse spiritu proprio interpretandam, siquidem Christus eius clauem habet, & quod est consequens, eius notitiam vt ait hic Ioannes, cui vult aperit, & cui vult claudit, nec aliquis cui is aperit, claudere: neque cum claudit, potest aperire. Eodémque sensu plerique interpretantur librum illum signatum sigillis septem, quem solus Agnus potuit aperire, vt refertur Apocalypsis 5.

Clauis Dauid, quid hic. Rupertus.

Dauid instar omnium prophetarum.

Sacra scriptura, liber signatus. Apoc. 5.

II. Contra quam impudenter garriunt nostri temporis hæretici, qui sibi Scripturæ sacræ intelligentiam arrogare, imo de eius vero sensu controuersias ad quamuis è lipporum grege rabulam tanquam ad iudicem, ac censorem per summam contradicendi libidinem deferre præsumunt, contempto Hieron. Augustin. reliquorúmque Ecclesiæ luminum, imo, & vniuersæ Ecclesiæ iudicio, illud prætexentes

Arrogantia hæreticorum circa intelligentiam scripturarum.

texentes scripturam Sanctam facillimam esse, & appertissimam, nec vident Regium vatem à Deo intellectum ad eam intelligendam postulasse. Psal. 118. *Da mihi intellectum, & scrutabor legem tuam.* Et iterum. *Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua.* Et rursum. *Faciem tuam illumina super servum tuum, & doce me iustificationes tuas.* Quæ verba expendens D. Hier. in epist. ad Paulinum de instit. monach. *Si tantus*, inquit, *Propheta tenebras ignorantiæ confitetur, quæ nos putas parvulos, ac pene lactentes insciti nocte circundari?* de quo argumento legendi sunt Irenæus lib. 2. aduersus hæreses c. 47. Orig. lib. 7. contra Cels. Ruffinus lib. 11. hist. cap. 9. D. Hieron in epist. ad Paulinũ de studio scripturæ, & in epist ad Algasiam, quæst. 8. D. Aug. lib. 2. de doctrina Christ. cap. 6. & epist. 3. D. Greg. homil. 6. in Ezechielem, D. Chrys. homil. 40. in Ioannem, super illud: *Scrutamini scripturas.* Quo loco Chrysost. in hunc sensum obseruat verbum illud *Scrutamini. Non dixit*, inquit, *legite, seu scrutamini, quia oportet profundius effodere, vt quæ alte delitescunt, inuenire possimus: non enim rem in superficie, & in promptu positam effodimus, sed quæ tanquam Thesaurus profunde reconditur:* locus vero ille Deuteron. 13. quo hæretici abutuntur, *Mandatum, quod ego præcipio tibi hodie non super te est, neque procul positum, neque in cælo situm, neque trans mare.* Non de facilitate intelligendi scripturas, sed implendi cum Dei gratia præcepta accipiendus est: vt indicetur præcepta Dei non esse impossibilia. Sic enim exponit Tertullianus lib. 4. contra Marcionem, D. August. lib. de perfectione iustitiæ, responsione penult. Origenes, Ambrosius, Chrysostomus in cap. 10. epistolæ ad Romanos.

Psalm 118. 34.
Scriptura difficilis ad intelligendum.
D. Hieronym.
Irenæus.
Origenes.
Ruffinus.
D. Hieron.
D. August.
D. Gregor.
D. Chrysost.
Deut. 13. 13.
Tertull.
D. August.
Origenes.
D. Ambros.
D. Chrysost.

Secunda expositio est Bedæ, qui per *clauem* intelligit potestatem regiam, quæ Dauidis dicitur, quia Christus in regali Dauidis prosapia, atque adeò ex tribu Iuda traxit originem: quo etiam modo locutus est Esaias c. 22. cum dixit ex Patris persona, *Dabo clauem domus Dauid super humerum eius.* Rectè autem potestas Christi regia, *super humerum eius*, posita dicitur, quia non ad splendorem dumtaxat, sed multo magis ad laborem eam habuit. Subiungitur autem, *Qui aperit & nemo claudit, claudit & nemo aperit*: quia potestati Christi omnia sunt subiecta, & nemo potest resistere: iuxta quam expositionem notandum est optimo iure regiam potestatem per *clauem* significari, cùm ad Regem pertineat regnum, quomodo voluerit, per legum æquitatem constituere, aperiendo nimirum, & claudendo, id est, præcipiendo quædam, quædam vetando, priuilegia bene de Republica meritis concedendo, nefarios homines pœnis ac supplicijs à sceleribus cohibẽdo: probos autem præmiis & honoribus in dies amplificando. Denique ipse habet claues regni, quia ex regis cuiusque, vel æqua, vel iniqua administratione pendet omnino regni, vel salus, vel euersio.

III.
Beda.
Regia Christi potestas significata per clauem Dauid.
Esaiæ 22.

Id quod sacræ literæ, alia quoque similitudine significant, cùm regna quadrigis comparant Zachar. 6. vbi quatuor mundi imperia, quatuor quadrigis exprimũtur, quia nimirum reges sunt, veluti aurigæ, qui suorum regnorum habenas, vel ad salutem, vel ad perniciem moderantur: & D. Hieron. in commentarijs super Abacuch in illa verba capitis tertij. *Fluuios scindes terræ*, existimat eo loco Reges ad literam, *Fluuios terræ*, nominari, vt sit sensus, Reges terræ aduersus populũ tuum dimicantes diuides, atque dispergens. Ratio vero ea est, quia fluuij terras quas abluunt, aut opportunis irrigationibus fœcundant, aut intempestiuis inundationibus euertunt. Quam ob causam in sacris literis, regionum felicitas, aut infidelitas ad Regum bonitatem, aut malitiam referuntur. Vt Ecclesiastici cap. 10. *Væ tibi terra cuius Rex puer est, & cuius principes mane comedunt*, id est, *gulæ, & luxui vacant: Beata terra cuius Rex nobilis est, cuius principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, &*

IIII.
Reges veluti aurigæ regnorum. Zach. 6.
D. Hieron.
Reges quasi fluuij
Felicitas vel infelicitas regionum ex regibus.
Ecclesiastici 10. 16.

Sapien. 6. 26 *non ad luxuriandum.* Et sapientiæ 6. *Rex sapiens stabilimentum populi est.*

V. *Ambr. Anſ. Chriſtus clauis Dauid. Ioan. 10. 9.*

Tertia expoſitio eſt Ambroſij Anſberti. Per *clauem* hanc Chriſtum ipſum intelligentis; quæ poteſt ex eo confirmari, quod in contextu non dicitur quæ *aperit*, & quæ claudit, ſed qui aperit, & qui claudit. Itaque Chriſtus, & eſt oſtiũ, Ioannis 10. *Ego ſum oſtium*, & clauis, & clauiger ipſe, qui aperit. Verum aduerte non ſta eſſe clauem ad aperiendum, & claudendum, vt noſtrum liberum concurſum reſpuat: etenim nos etiam dicimur, aperire, & ille pulſare, iuxta illud, quod hoc eodé capite paulò inferius explicabimus: Ego ſto ad oſtium, & pulſo: ſi quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam intrabo ad illũ. Aperit igitur Chriſtus intellectum ad credendum, voluntatem ad diligendum, aperit paradiſum probis, claudit nefarijs. Quarta expoſitio eſt de cruce, qua Chriſtus tanquam claui paradiſum claudit, & aperit, ſic enim eam appellat D. Chryſoſtomus, tomo 2. homil. de diuinitate, qua de re iam aliàs diximus. Quinta eſt de pœnitentia, quæ etiam cælum aperit. Vtriuſque meminit Hugo Cardinalis in hunc locum.

Crux, clauis Dauid. Hugo Card.

VI. *Prima interpretatio omnium optima.*

Ex omnibus hiſce expoſitionibus illa videtur germanior, quæ clauem ad intelligentiam, & ſcientiam ſcripturarum refert, vt videtur perſpicuum ex illis verbis, quæ ſequuntur. *Ecce dedi coram te oſtium apertum, quia modicam habes virtutem.* Quod *oſtium* communis interpretum expoſitio, de ſcripturarum intelligentia, & munere prædicationis intelligit. Verum dubitabis, cur ea oſtij aperiendi ratio tradatur. *Quia*, inquit, *modicam habes virtutem.* Reſpondeo ſenſum eſſe, quia, inquit, ex te parum, potes, atque adeo niſi ego oſtium aperuero, id tuis viribus præſtare minimè poteris: nec enim locum intelligendum eſſe de exiguo in virtutibus progreſſu palã eſt ex eo quod Græcè non legimus ἀρετὴν, id eſt, virtutem, ſed δύναμιν, id eſt, potentiam. Accedit quod mox ſubiungitur: *Et ſeruaſti nomen meum, & non negaſti nomen meum*, quibus verbis ſignificatur hunc Epiſcopum morum ſanctitate excelluiſſe.

Ioachimi Abbatis, de Philadelphiæ Angelo vaticinium.

SECTIO III.

I. *Ioachimus Abbas vnde oriundus.*

IOachimus Abbas Florenſis Cœnobij, ordinis ſancti Benedicti, ex Calabria oriundus, vir fuit diuinarum literarum cognitione nõ mediocriter inſtructus, quippe cùm Hieremiam, Eſaiam, Danielem, & Apocalypſim Ioannis ſuis commentarijs illuſtrauerit, multáque alia ediderit ingenij ſui, & eruditionis monumenta. Floruit tempore Lucij tertij, Vrbani tertij, Gregorij octaui, & Clementis tertij, ſummorum Pontificum ante quadringentos annos. Is prophetiæ ſpiritum habuiſſe, ſuo tempore fuit exiſtimatus, quemadmodum teſtatur frater Syluester Meucius de Caſtellatione Aretino, Auguſtianæ familiæ in epiſtola quam de Ioachimi operibus conſcripſit ad Ægidium Preſbyterum Cardinalem, quæ eiſdem operibus præfigitur. D. Anton. 1. par. Chronicon. titu. 17. cap. 1. §. 12. Sixtus Senenſis, lib. 4. ſuæ Bibliothecæ, & Gulielmus Pariſienſis in libro de virtutibus. Dicitúrque templum ſancti Marci Venetijs celeberrimũ lapidibus ſtratiſſe, atque exornaſſe glyphicis, myſticiſque notis, ænigmaticiſque figuris rerum in Italia viciſſitudines, ciuilium bellorum turbines, alieniſſimáque ea tempora, in quæ adhodiernum vſque diem incidit, & in poſterum etiam incidet, continentibus. Itaque ei Clemens tertius Pontificatus ſui anno primo præcepit, vt Apocalypſis interpretationem quam de mãdato Lucij, & Vrbani, fuerat auſpicatus, ad finem tandem perduceret, ſibique offerret, vt conſtat ex literis Clementis ad eundem,

Quo tempore floruerit. Silu. Meu.

D. Anton. Sixtus Sen. Guilelm.

quæ ad initium commentariorum Ioachimi in Apocalypsim circunferuntur. II.

Et quamuis Concilium Lateranense sub Innocentio tertio, vt refertur de summa Trinitate, & fide catholica cap. Damnamus, cuius etiam meminit D. Antonin. tertia parte Chronicon. cap. 1. 7. damnet libellum, seu tractatum, quem Ioachimus edidit de vnitate, seu essentia Trinitatis aduersus Petrum Lombardum Magistrum sententiarum, hæreticámque pronũtiet Ioachimi sententiam, quatenus affirmabat, non dari essentiam vnam communem tribus personis, existimans si præter personas concederetur vna essentia, quæ esset Pater, Filius, & Spiritus sanctus, inuehi quaternitatem in Diuinis. Quamuis, inquam, Concil. Lateranense sententiam hanc damnet, vt hæreticam, vt re vera est, simul tamen ibidem docet Ioachimum hæreticum non fuisse, cùm omnia sua scripta Apostolicæ sedis arbitrio diiudicãda, & corrigenda commisisset peculiari ea de re epistola, quam propria manu subscripsit. Idémque repetit Glossa in cap. Damnamus, citatum de summa Trinitate & fide catholica. Extat etiam in Bibliotheca Vaticana, epistola Honorij tertij Romani Pontificis ad Episcopum Lucanensem aduersus Ioachimi obtrectatores, quam breuitatis gratia hoc loco describendam non putauimus: quare satis mirari non possum cur Alphonsus à Castro libro secundo aduersus hæreses, titulo Apostoli, tam male de Ioachimo senserit, vt eum leuitatis insimulare, scriptáque eius omnia carpere non dubitet, eo quod dixerit Apostolos non secundum spiritualem intelligentiam, sed tantum secundum literam Euangelium prædicasse, potuit enim vt homo in quibusdãlabi. Et quidem quod ad rem præsentem attinet, illud non mediocriter facit ad existimationem Ioachimi, quod ad Ioannis Apocalypsim suis commentariis illustrandam, trium summorum Pontificum, vt diximus auctoritate fuerit, & exhortationibus incitatus. Quæ omnia eò commemorauimus vt virum sua ætate celebratissimum ab hæresis nota cum Concilio Lateranensi cuius hac de re declaratio multo amplior refertur à Francisco Pegna, in commentariis super Directorium Inquisitorum, Fratris Nicolai Vlumerici, prima parte, capite secundo, commentario primo, simúlque ab aduersariorum calumniis vindicaremus.

D. Anton.

Lateranense Concilium damnat hæresis Ioachimi dictum, non personã.

Denique vt esset exploratum quo loco habendæ sint Ioachimi, quæ in hoc opere sæpè incidunt, rerum futurarum præsensiones, in quibus celebris est illa sub Philadelphiæ Angelo, quo nouum quendam ordinem in Ecclesia futurum signatum fuisse prædixit his verbis, *Oportet Ecclesiam concipere nouum quendam spiritualem intellectum, siue etiam promissionis filios, & prolem præ cæteris spiritualem, hoc est ipsum ordinem, quem designat Iesus, qui videlicet ordo præ multis alijs, qui præcesserunt eum, amabilis, & præclarus, infra limitem quidem secundi status ini'iandus est, hoc est in tempore sexto, si tamen vsque adhuc non est in aliquibus initiatus: quod tamen mihi adhuc non constat, quia initia semper obscura, & contemptibilia sunt, multiplicandus vero, & dilatandus in tertio illo statu sæculi, qui in tempore nouissimo futurus est.* Et inferius. *Qui quidem*, inquit, *ordo a sexto tempore secundi status accepturus est suum initium, sed in tempore magis tertij consequuturus est augmentum: magna sunt nimis hæc mysteria, & diligenti scrutatione pensanda.* Hæc Ioachimus. III.

Nouum ordinem sub Philadelphiæ Angelo signatum, futurum prædicit Ioachimus.

Quæ vt intelligas, aduerte eum tres status Ecclesiæ constituere. Primum ab Abrahamo, siue Iacob vsque ad Ioannem Baptistam. Secundum à Ioanne Baptista vsque ad tempus plenitudinis Gentium, vt loquitur in Introductorio in Apocalypsim, capite quinto: aut conuersionis Israel, aut vsque ad sua circiter tempora, vt loquitur ibidem capite decimo septimo. Itaque finem secundi status non plan è definit. Tertium denique inde vsque ad finem mundi. Sextum vero IIII.

Tres status Ecclesiæ tradidit Ioachimus.

tempus, vel sextam ætatem secundum aliam suam diuisionem facit à Christo vsque ad finem mundi, in qua duo posteriores status includuntur.

VII. *Ioachimi vaticinium ad Societatē pertinere putant aliqui.*

Sed vt ad eius vaticinium reuertamur, non desunt qui illud ad Societatem Iesu pertinere arbitrentur, cùm videant hunc ordinem quemadmodum prædixerat Ioachimus designare nomine suo Iesum, quam ego quidem sententiam admodum piam, nec à Ioachimi, vel sensu, vel consuetudine abhorrentem existimo: solet enim ille in suis elucubrationibus statim se ad Ecclesiæ statum varietatémq; in Religiosorum familijs describendam conferre. Sic námque duos illos in Ecclesia illustrissimos ordines Dominicanum, & Franciscanum, ceu in cœlo duo fulgentissima sidera, mox futuros prænuntiauit, imo iam in terris agere eorum fundatores qui breui iacerent tam præclari ædificij fundaméta, quam prędictionem euentus ipse comprobauit. Etenim tribus annis post sanctus Dominicus multo clarissimum Ecclesiæ lumen eximium Prædicatorum ordinem fundauit: & eodem tempore D. Franciscus Minorum ordinem recepta tamen maximū erexit, qui duo Patriarchæ sanctissimi Lateranensem Basilicam suis humeris sustinere per visum Romano Pontifici videbantur, vt eo Symbolo perspectum esset Ecclesiæ fabricam duobus hisce heroibus, tanquam duabus columnis firmissimis magna ex parte sustentatum iri. Aliorum igitur erit in Phyladelphiæ Angelo qui ab amore fraterno deducitur arctissimum illud amoris vinculum intelligere, quo se fratres nostri ob eiusdem instituti communionem, vbi gentium, non sine omnium admiratione complectuntur. Aliorum erit magnificam literarum inscriptionem, qua Christus huic Angelo se sanctum, & verum nominat, Societati nostræ accommodare, religionémque pro sanctitate, & veritate non modo inter catholicos, sed etiam inter hæreticos, & infideles ad vltima vsque sola terrarum depugnantem ea inscriptione officij admonitā agnoscere. Aliorum erit intelligere ei à Dauidis clauem habente, ostium ad Gentium conuersionem singulari beneficio vbique terrarum aperiri, cum videant huiusmodi ordinem breuissimo temporis à sua fundatione decursu ad extremas orbis prouincias portentosa celeritate penetrasse, atque in eis illustrissimum Crucis vexillum summa Ecclesiæ gratulatione sustulisse. Denique cætera quæ Phyladelphiæ Angelo dicuntur, ad mentem Ioachimi de eo ordine interpretari.

Dominicanorum, & Franciscanorum familiæ à Ioachimo prænuntiantur.

Nostrum autem erit, vel ob eas præcipuè laudes, quas in nobis minime agnoscimus eiusmodi expositionē habere suspectam: quare nos modo nihil de vaticinij huius siue veritate, siue expositione definimus, idémq; iudicium ferendū putamus de alio quodam vaticinio, quod à sancto Vincentio ordinis Prædicatorum editum legimus ad calcem eius libelli, quē de vita spirituali conscripsit: simili enim pietate viri grauissimi illud ad Societatem nostram referendum putarunt, maiori scilicet de nobis opinione concepta, quam nos ipsi vt pote omnium minimi, conuenire nobis arbitremur. Scribit igitur his verbis Vincentius. *Tria sunt à nobis singulariter, & quasi assiduè meditanda. Primum; Christus crucifixus, incarnatus, Secundum, status Apostolorum, & fratrum præteritorum nostri ordinis, & hoc cum desiderio vt illis conformemur. Tertium, status virorum Euangelicorum futurus, & hoc debes die noctúque meditari, scilicet statum pauperrimorum, simplicissimorum, & mansuetorum, humiliū, abiectorum, charitate ardentissima sibi coniunctorum, nihil cogitantium, aut loquentium, nec saporantiū nisi solum Iesum Christum, & hunc crucifixum, nec de hoc mundo curantium, suiq; oblitorum, supernam Dei, & beatorū gloriam contemplantium, & ad eam medullitus suspirantiū, & ob ipsius amorem semper mortem sperantium, & ad instar Pauli dicentium. Cupio dissolui & esse cum Christo, & innumerabiles ac inæstimabiles thesauros diuitiarum cælestiū, &*

super

super dulces & melliſluos riuos diuitiarum, ſuauitatum, ac iucunditatum, & ſuper omnia mirabiliter expanſos, & ſuperinfuſos. Et per conuerſationes imaginari debes eos ipſos, vt cantantes canticum Angelicum cum iubilo citharizantium in citharis cordis ſui, hæc imaginatio ducet te pluſquam credi poteſt in quoddam impatiens deſiderium aduentus illorum temporum. Hactenus Vincentius.

Sunt ſanè hæc ita magna & præclara, vt ob eorum magnitudinem ſummæ ſit arrogantiæ velle quempiam eorum partem vel minimam ſibi aſſumere, magnáque præter modum fuerit illorum pietas, qui tam præclarum vaticinium poſſe in noſtram Societatem cadere, ſibi in animum induxerunt. Cæterùm, vt aiebant, cum viderent Societatis noſtræ viros ex ſui inſtituti ratione in id potiſſimum incumbere, vt Euangelicam fidem, doctrinámque vbique gentium diſſeminent, atque ad omnes orbis prouincias eius rei gratia obeundas peculiari ſolennis voti cæremonia ſe Pontifici Maximo Chriſti Domini in terris vicario obligare, nimirum putabant, eos eſſe viros illos Euangelicos, quos Vincentius diuino inſtinctu afflatus, futuros in Eccleſia prædixerat, eadémque pietate pauperrimos eos arbitrabantur, qui ſiue in collegijs agerent, quanquam in commune bona poſſiderent, ita tamen priuatim viuerent, ac ſi nihil in communibus bonis haberent: ſiue autem in profeſſis domibus degerent, nihil omnino non ſolùm propriè, ſed in commune quidem habere poſſeſſionem poſſent, nec vllo modo ſe ex collegiorum redditibus etiam eleemoſynę nomine iuuarent, ac peculiari voto ſe aſtringerent, vt ſi quid circa paupertatem immutandum aliquando foret, ad ſeueritatem potius, quàm laxitatem penderent. Parique ratione cum ij viri quos diximus plus iuſto noſtrarum rerum ſtudioſi perſpicerent, quanta cura Societas in proximorum ſalutem incumberet, quanto ſtudio omnium etiam infimæ ſortis hominũ tum animæ, tum corporis bonum procuraret, quanto animi ardore nulla pericula religionis causa ſubterfugeret, quanta alacritate littora, freta, maria tranſmitteret, atq; ad vltimas, ac longiſſimè diſſitas barbararum gentiũ prouincias penetraret, regnáque à mundi vſque ferè initio Euangelicis nuntijs occluſa aperiret, immaniúmque nationum aures Euangelicæ tubæ ſalutari ſonitu compleret, eáſque efferatas licet, & more ferarum degentes, ad Chriſtianam manſuetudinem pietatémque condocefactas traduceret: putabant hos eſſe viros, qui nihil præter Ieſum Chriſtum, & hunc crucifixum ſaperent, intelligerent, cogitarent. Cum etiam voluerent animo, quàm arcto amoris vinculo Societatis homines inuicem deuincti eſſent, quàm ſingulari ſeſe amore complecterentur, & quamuis genere, linguis, terris diſſiderent, corde tamen ac voluntatibus eſſent coniunctiſſimi, ſuſpicati ſunt eos eſſe, quos vir ſanctus dixerat ardentiſſima inuicem charitate exarſuros, quam eandem ob cauſam Ioachimus, vt ſuperius diximus, in Phyladelphiæ Angelo, qui amorem ſonat fraternum, de multorum ſententia, eandem Societatem noſtram adumbratam fuiſſe exiſtimauit. Denique ne ſingula perſequar, cum ijdem ſecum reputarent, quam breui temporis ſpatio minima noſtra Societas orbem peruaſerit, & in omnibus ferè non Chriſtiani tantum, ſed infidelis etiam orbis prouincijs ſedes fixerit, non immeritò credendum putarunt eos eſſe homines quos Vincentius mirabiliter expanſos appellaſſet. VI. *Quibus dictis cauſis viri graues Vincentij vaticinium ad noſtram Societatem retulerint.*

Atque hæc quidem pro ſua in nos pietate, & propenſione ſibi perſuaſerunt viri & literis & dignitate grauiſſimi, quos nominare hoc loco nõ eſt neceſſe, quæ tamẽ nos ob eorum magnitudinem minimè in nobis agnoſcimus, & ad aliũ quempiam potius ordinẽ, quàm noſtrum, referenda eſſe exiſtimamus, quippe qui mi- VII.

nimos nos omnium, & inutiles seruos esse fateamur: nec vero eò præcedentia vaticinia cõmemorauimus, quasi aliquam eorum partem nobis arrogandam putemus, sed vt hac piorum vitorum de nobis cõcepta opinione, inflammati dicã, an confusi, ministerium nostrum implere studeremus, atque ad reliquorum ordinũ, quibus multum in omni genere tribuimus, sanctitatem, & in Domini vinea laborem, studium, vigilantiam, quòad eius fieri poterit, imitandam incitaremur.

Explicatur illa sententia: *Ecce venio citò. Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.*

SECTIO IIII.

I. *Beda. Patientibus præsto adest Deus. Rupertus. Ricba. Vict.*

HVnc locum sic Beda interpretatur, *Ne tolerando deficias, citò auxiliabor*; sic enim accipit illa verba, *Ecce venio citò*; *ne forte te deficiente alius tibi propositam accipiat mercedem.* Itaque ne hic Episcopus animum despondeat in laboribus, pollicetur Christus se citò venturum, id est, citò opem laturum, aut quod videtur textui congruentius, opera remuneraturum: quæ etiam est Ruperti expositio, & Richardi de sancto Victore, vt indicetur Episcopum citò moriturum. Illud autem, *Tene quod habes*, significat cælestis vitæ conuersationem, qua gloriam promeremur: cùm verò dicitur, *ne alius accipiat coronam tuam*, arbitrantur plerique alludi ad consuetudinem quandam: quæ tunc vigebat apud Philadelphios, proponi enim solebat cursoribus corona danda illi, qui cæteros cursu vinceret, vt sit sensus: Si Dei & mandatorum obseruatio, atque adeò gloriæ consecutio in ipsa laborum tolerantia, quasi in quodam cursorum stadio posita est: Da igitur operam vt cæteros præcurras, ne alius laudem tibi, coronámque præripiat. Quod quomodo intellegendum sit paulo inferiùs explicabimus.

II. *Primasius. Beda. Ansbert. D. August. Prædestinatorum numerus, nec potest minui nec augeri. Matth 3. 8. D. August. D. Thom. Fasciculus viuentium, prædestinati. 1. Reg. 25 29. Glossa.*

Primum, Ex hac sententia colligunt Primasius, Beda, Ansbertus in hunc locum, & Diuus Augustinus libro de correptione & gratia cap. 13. certum esse ac definitum prædestinatorum numerum, qui nec minui possit, nec augeri: propterea enim sic istum Episcopum Dominus ait propriam posse coronam amittere, vt alius eam percipere debeat, nec tamen alium posse succedere in eius locum, si ille vsque ad finem perseuerauerit. Idémque significasse Ioannem Baptistam, Matthæi 3. cùm dixit: *Facite ergo dignum fructum pœnitentiæ, & nolite dicere apud vosmetipsos, Patrem habemus Abraham, potens est enim Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ*, docet Diuus Augustinus loco citato, *Vt ostendat*, inquit, *sic istos esse amputandos, si non fecerint fructum, vt non desit numerus qui promissus est Abrahæ.* Id quod Diuus Thomas 1. part. quæst. 23. art. 7. intelligit de numero certo, non solum formaliter, sed etiam materialiter: id est, non solum quòd tot saluari debeant, sed etiam quòd certi ac designati. Pro quo aduerte in sacris literis numerum prædestinatorum appellari fasciculum: veluti 1. Regum 25. cum Abigail dixit Dauidi, *Si enim surrexerit aliquando homo persequens te, & persequens animam tuam, erit anima Domini mei custodita quasi in fasciculo viuentium apud Dominum Deum tuum: Porro inimicorum tuorum anima retabitur in impetu, & circulo fundæ.* Vbi per *fasciculum viuentium*, numerum prædestinatorum intelligit Glossa ordinaria, quæ sumpta est ex Eucherio libro suo primo in libros Regum cap. 26.

III. *Primò propter tribulationes quibus constringuntur.*

Ratio vero prima huius similitudinis ea traditur ab Eucherio, quia nimirum fasciculus astringitur, vt conseruetur: Sic enim electi pressuris tribulationum constringuntur, vt ij admoniti per manus redemptoris in perpetuum conseruentur: quia vero reprobi, quò laxiores in vita sunt, eò longiùs à diuinæ visionis

gloria

gloria proiiciuntur. Idcircò lapidi fundæ comparantur: quò videtur alluſiſſe Regius vates Pſalm. 87. *Ipſi verò de manu tua repulſi ſunt.* Pſalm 87.6.

Secunda quæ eſt eiuſdem. Quia ſicut faſciculus vinculo quodam & nexu colligatur, ita ſanctorum cœtus eadem fide, eadem ſpe, eodem charitatis vinculo conſtringitur, & vno, eodémque diuino præſidio vndique cingitur. Tertia, quia ſicut faſciculus florũ in manu ad oblectationem geſtatur, ita electos omnes Deus in manu ſua geſtat, & virtutum odore, qui ex illis afflatur, continuò delectatur, iuxta illud Sapientiæ 3. *Iuſtorum animæ in manu Dei ſunt.* Quamuis ibi ſit propriè ſermo de protectione, qua Deus ſanctos tuetur: vndè ſubditur: *Non tanget illos tormentum mortis.* Quarta, quæ ad præſens facit inſtitutum, quia ſicut faſciculus nonniſi ex certis iiſque lectiſſimis floribus conficitur, ita prædeſtinatorum numerus ex certis iiſque charitatis virtutúmque cæterarum odore, ac ſuauitate redolentibus exiſtit. Secundò propter charitatem. Sapient. 3. 1. Tertiò propter odorem.

Deinde quæres, quo modo verum ſit, quod dicitur, *Ne alius accipiat coronam tuam,* cum prædeſtinatio certiſſima ſit, & infallibilis. Cui dubitationi reſpondendum putauit D. Thomas 1. p. quæſt. 23. art. 6. vbi concludit, coronam dici alicuius dupliciter. Vno modo ex prædeſtinatione diuina: quo pacto nullus coronam ſuam amittit. Alio modo ex merito gratiæ: qua ratione quilibet coronam ſuam poteſt per lethale peccatum amittere: & alius illam amiſſam accipere, quatenus loco eius ſubrogatur, iuxta illud Iob. 33. *Conteret multos & innumerabiles, & ſtare faciet alios pro eis*: ſic enim in locũ Angelorum, qui ceciderunt, ſubſtituti ſunt homines, & in locum Iudæorum Gentiles. Itaque D. Thomas, coronam hanc non ad prædeſtinationem ipſam, ſed ad præſentem iuſtitiam pertinere exiſtimat. IIII. D. Thom. Corona quomodo amitta, vel nõ amittipoſſit. Iob 33. 4.

Cæterum rectiùs D. Auguſt. libr. de correptione, & gratia cap. 13. de prædeſtinationis corona locum planè interpretatur, tunc obiectioni reſpondet, dictum eſſe huic Angelo & omnibus prædeſtinatis, *Tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam*, ne altum ſapiant: ſed cum timore, & tremore ſalutem ſuam operentur. *Quis enim*, inquit, *ex multitudine fidelium, quandiu in hac mortalitate viuitur, in numero prædeſtinatorum ſe eſſe præſumat, quia id occultari opus eſt in hoc loco, vbi ſic cauenda eſt elatio, vt etiam per Sathanæ Angelum ne extolleretur, tantus colaphizaretur Apoſtolus* 2. ad Corinthios 12. Quam Auguſtini reſponſionem ita poſſumus luculentiùs tradere, quia nimirũ diuina prædeſtinatio, nullam prædeſtinato neceſſitatem affert, atque adeò integrum illi eſt ex æquo benè, vel malè agere: ac ſi prædeſtinatus non fuiſſet, veriſſimè poteſt, ſi libertas eius ſpectetur, coronam amittere, quemadmodum & reprobus eadem ratione poteſt illam conſequi, quò ſpectans Petrus 2. ſua epiſtola cap. 1. dixit. *Satagite fratres, vt per bona opera certam veſtram vocationem faciatis.* Quanquam ex hypotheſi quod alter ſit prædeſtinatus, alter reprobus, hoc eſt in ſenſu compoſito, vt loquuntur Theologi, implicet prædeſtinatum coronam amittere, reprobúmque eius loco ſuccedere. V. D. Auguſt. Cum timore & tremore procuranda ſalus. 2. Pet. 1. 10.

Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei: & ſcribam ſuper eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei Hieruſalem nouæ, quæ deſcendit de cælis à Deo meo, & nomen meum nouum.

SECTIO. V.

SVbſcriptionis loco in literis ad Philadelphiæ Angelum, iſta ponitur ſententia: *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei.* Quibus verbis ſignificatur Eccleſiam templum Dei eſſe, ſanctóſque eius templi columnas: quorum 1.

vtrumque maiorem explicationem desiderat. Igitur Ecclesiam templum Dei esse multis in locis docent sacræ literæ, veluti 1. ad Timotheum 3. *Vt scias quomodo oporteat in domo Dei conuersari, quæ est Ecclesia Dei viuentis.* Et Psalm. 44. *Afferentur in lætitia & exultatione, adducentur in templum Regis.* Quem locum D. Augustinus de Ecclesia interpretatur Zachariæ 6. *Ecce vir oriens nomen eius, & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino.* Quo loco nomine *Orientis*, Rex Messias intelligitur, qui templum Ecclesiæ erat fundaturus. Esaiæ 6. *Plena erat omnis domus maiestate eius, & ea quæ sub ipso erant replebant templum.* Atque hoc est illud templum, quod per visionem ostensum Ezechieli fuit cap. 40. typum enim Ecclesiæ fuisse docet D. Hieron. & D. Greg. super Ezechielem, & omnes ferè Patres, nec posse referri ad templum à Salomone ædificatum, vt nugantur Hebræi, ex eo est perspicuum quòd in eo flumen & arbores, quæ singulis mensibus fructum ferebant, reperiuntur, præterquàm quod vel ipsa templi fabrica præter modum noua, & admirabilis, minimè quadret in templum Salomonis, vt ex vtriusque comparatione manifestum est.

1. Tim. 3. 15. Psal. 44. 16. D. August. Zacha. 6. 12. Christus Ecclesiæ fundator. Isai. 6. 1. Ezech. 40. D. Hieron. D. Gregor. Templum Ezechielis ostensum, typus Ecclesiæ.

II. Huius igitur templi columnæ sunt Apostoli, & præstantissimi quique sancti, quemadmodum dixit Paulus ad Galatas 2. *Cum cognouissent gratiam quæ data est mihi, Petrus, & Iacobus, & Ioannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.* Et Psal. 74. *Ego confirmaui columnas eius.* In quem locum D. August. *Quid, inquit, essent istæ columnæ, nisi à Deo firmarentur, quia terræmotu quodam etiam ipsæ columnæ nutauerunt in passione Domini. Ergo illæ columnæ, quæ in passione Domini nutauerunt, resurrectione firmatæ sunt.* Et Hieremiæ. 1. *Ego dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æneum.* Atque has columnas expressêrunt illæ, quæ Salomonis ferculum fulciebant, Canticorum 3. *ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani, columnas eius fecit argenteas;* sic enim eum locum interpretatur Beda, in eiusdémque rei typum, Mosaicum illud tabernaculum, quod Ecclesiam etiam expressit, sexaginta erat columnis vndique circũseptum, quæ de lignis Setim fuisse dicuntur, vestitæ laminis argenteis, capitibus, argenteis, & basibus æneis: quia nimirum sancti instar æris inuictam in rebus aduersis sapientiam habere debent, cælestiúmque rerum obseruatione, & prædicatione, veluti argenteis laminis vestiri, séque præceptis diuinis tanquam argenteo capiti supponere. Denique timore Dei tanquam basi æneâ stabiliri.

Ad Gal 2. 9. Apostoli, & sancti omnes præstantissimi, Ecclesiastici templi columnæ. Psalm. 74. 4. Augustinus. Hier. 1. 18. Cant. 3. 10. Beda. Tabernaculum Mosaicum quot habuerit columnas.

III. His positis, Prima expositio est Richardi de Sancto Victore, *Faciam*, inquit, *illum columnam in templo Dei mei*, id est, *efficiam vt instar columnæ sit in se firmus per fidem, rectus per æquitatem, erectus per intentionem, sublimis per contemplationem. Et præterea alios sustentet verbo consolationis, suffragio orationis, exemplo actionis.* Secunda & Primasij, & Bedæ, qui docent, columnam in fabricis & fortitudini congruere, & decori. Sic in Ecclesia Rectores, & eminere munere dignitatis, & portare alios officio charitatis: quamuis Beda existimet hunc columnarem decorem ad futurum gloriæ statum esse referendum, cum sancti veluti illæ duæ columnæ ante vestibulum templi Salomonis, quæ nihil sustinebant, triumphantem Ecclesiam decorabunt.

Richa. Vict. Primasius. Beda. Sancti, Ecclesiæ triumphantis decor.

IIII. Mihi duplex videtur huius promissionis expositio. Vna est, vt ea ad statum vitæ præsentis pertineat, promittatúrque vincenti in prælio, quod aduersus vitia, errorésque committitur, donum perseuerantiæ, quo munitus instar columnæ minimè loco dimoueri possit, habeátque in se fortitudinem quæ ac firmitatem qua imbecilliores præterea valeat sustinere. Altera, vt ad futuræ gloriæ statum referatur, in quo Beati sunt veluti quædã columnæ firmissimæ, nulli iam mutationi subiecti,

Vincenti donum perseuerantiæ promittitur. Beati nulli mutationi obnoxii.

subiecti, quæ inuicta in vtroque statu fortitudo illis etiam verbis indicatur. *Et foras non egredietur amplius*, id est, nulla vis eiusmodi columnam è templo Domini poterit extrahere. Quod verò subiungitur: *Et scribam super eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei Hierusalem nouæ, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum nouum*, adhuc pertinet ad similitudinem columnarum, in quibus Regum ac Principum, qui eas erigebant, nomina incidi solebant: scribitur autem nomen Dei super sanctos, qui hîc per gratiam, tunc verò per visionem beatificam, filij Dei per adoptionem vocabuntur: quod quia super naturam est, non in illis, sed supra illos scribi dicitur. Scribi etiam *nomen ciuitatis Hierusalem*, est perpetuò cælestis illius ciuitatis ciues appellari. Dicitur autem Hierusalem noua descendisse de cælo, quia vt rectè ait Ansbertus: *Multitudo electorum cum Christo in vtero virginis prædestinata descendit*: nomen etiam Christi nouum in eisdem sanctis scribetur, hoc est manifestum erit, columnas illas in cælo à Christo per passionem & mortem, qua nomen Iesu sibi promeruit, tanquam in victoriæ suæ monumentum erectas fuisse, illicque sanctorum omnium gloriam esse acceptam referendam: in cuius rei typum Psal. 16. inscribitur apud Septuaginta interpretes ἐπιγραφία, id est, columnæ descriptio, vt indicetur Christum per suam resurrectionem, quodammodo columnam gloriæ, & victoriæ suæ monumentũ erexisse, cui merito potuisset inscribere. Non plus vltra. Accedit quòd vt supra ex Hugone Cardinale diximus beati post resurrectionem à Iesu Iesuitæ, & à Christo Christiani appellabuntur. Denique vt stabilitas prædestinationis, & gloriæ designetur, hæc omnia in sanctis, quasi in columnis firmissimis incidenda denunciantur.

Nomen Dei cur super sanctos, non in sanctis scribatur.

Ansbertus.

Sancti in cælo monumentum victoriæ Christi. Explicatur titul. Psal. 16.

Beati post resurrectionem Iesuitæ, & Christiani appellabuntur.

Duæ illæ columnæ, quas Salomon ante vestibulum templi collocauit, describuntur, simúlque Bedæ sententia explicatur.

SECTIO VI.

QVoniam Beda, vt paulo ante diximus, existimat, cum hîc dicitur, *faciam illum columnam in templo Dei mei*, non solum promitti victoribus, vt modò Ecclesiam instar columnarum sustineant: sed etiam postea in cælesti patria eminent, & decori atque ornamento triumphanti Ecclesiæ sint: quemadmodum duæ illæ maximæ, ac pulcherrimæ columnæ quas Rex Salomon eleganti opere perfectas ante sui templi porticum collocauit, varium earum opus, & artificium describendum putauimus, quo magnifica hæc Christi promissio illustrior redderetur.

Igitur de earum columnarum opere agitur 3. Reg. 7. & 2. Paralyp. 3. & 4. quod erat huiusmodi. Primò, Columnæ erant fusiles ex ære. Secundo, Quælibet à basi vsque ad capitellum habebat altitudinem 35. cubitorum. Tertiò, Vniuscuiusque ambitus erat 12. cubitorum. Quartò, Erant striatæ, id est, strijs, seu canaliculis quibusdam, & quasi sulcis secundum scapi ipsius longitudinẽ excauatæ atque distinctæ. Quinto, Mirum erat capitellorum opus, atq; artificium, tam admirabili varietate, & elegantia perfectum, vt difficile admodum possit, cuiusmodi fuerit, cogitatione comprehendi. Etenim erant superposita vtrique columnæ capitella fusilia, liliata, altitudine quinque cubitorum, intus inania, factáque ad modum retis, & catenarum, hoc est instar retis ex omni parte perforata subtilibus foraminibus, quæ ex multiplicibus ipsius æris complicationibus, & volu-

I. 3. Reg. 7. & 2. Paral 3. & 4. Columnarũ longitudo, ambitus, & opus.

Capitellorũ altitudo & elegantia.

minibus efficiebantur, ita vt in quolibet capitello essent septena versuum, seu complicationum retiacula. Sexto, in superiori parte capitelli erat vnus circulus aliquanto crassior, similitérque alius in inferiori extremitate: erátque vterque circulus quasi labium capitelli. Igitur in superiori circulo erant ducenta malogranata ænea pendentia, centum videlicet supra circulum, centúmque alia infra circulum, & quoniam hæc malogranata sibi inuicem respondebant, superiora nimirum inferioribus, fiebat, vt quælibet duo malogranata superius, & inferius efficerent suum ordinem: atque adeo ducenta malogranata centũ ordines. Rursus in inferiori extremitate capitelli erant alia ducenta malogranata, centum videlicet supra circulum, centúmque alia infra circulum: quæ etiam suos centum ordines constituebant: ex quo fiebat, vt vniuersa malogranata vtriusque circuli ducentos ordines efficerent, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. Septima, Vnumquodque capitellum desinebat in florem lilij, atque hæc est secundum Latinos capitellorum descriptio.

In quolibet capitello quot malogranata, & quis ordo eorum.

3. Reg. 7.

II. Rab. Salom.

Hebræi autem, & præcipuè Rabbi Salomon docent huiusmodi capitella fuisse rotunda instar magnarum sphærarum, seu pomellorum, quæ tamen in superiori parte essent acutiora, desinentia in liliũ: tunc aiunt, in parte latiori fuisse exterius duos circuitus malogranatorum, vnum supra alium: & in quolibet centũ malogranata, atq; adeo in quolibet capitello fuisse ducenta tantum malogranata, & centum tantùm ordines, in quo dissentiunt à Latinis doctoribus, qui in quolibet capitello ponunt ducentos ordines, & quadraginta malogranata, quem numerũ Hebræi non in quolibet capitello, sed in vtroq; simul constituunt. Addit Salomõ à pede floris lilij, in quod capitellum desinebat, descendisse opus per modum retis, & catenarum, vsque ad inferiora malogranata, illáque tegens, quasi esset rete superpositum malogranatis, & ipsa per foramina retis apparerent, opúsque illud retiaculi à superiori parte, vsque ad inferiorem diuisum octo lineis, septem portiones efficientibus, veluti siquis diuideret vnum pomum, per septem partes, quarum quælibet à capite vsque ad pedem descenderet, & quælibet esset trigona, atque ita exponit illud quod in textu dicitur, *Septena versuum retiacula.*

Capitellorũ descriptio iuxta Hebræos.

III. *Duæ columnæ ante portam templi quid repræsentarent.*

Octauo. Eiusmodi columnæ nihil sustinebant, sed ante vestibulum templi collocatæ, ad ornamentum & pulchritudinem, vna ad dexteram, ad sinistram altera, decem cubitorum spatio à se inuicem disiunctæ, magnitudine sua, & firmitate stabilitatem regni Dauidis, & Salomonis per Messiam in æternum duraturi repræsentabant. Postremò, Columnam dexteram appellauit Salomon, יכין *Ioachin*, id est, firmitatem: sinistram verò בעז *Booz*, id est robur, ad stabilitatem Dauidici throni, vt paulò ante diximus, exprimendam. Atque hæc de columnarum descriptione. Nunc ad mysteria, & Bedæ sententiam veniamus.

IIII. *Varietas virtutum spiritualium in sanctis.*

Primum igitur, Sancti columnæ sunt æneæ propter firmitatem in bonis operibus, erectæ per intentionem, altæ per contemplationem, striatæ, seu excauatæ per mortificationem, qua prauas appetitiones coërcent, & sese per carnis macerationem extenuant, quæ excauatio etiam potest ad humilitatem referri. Secundo, Duo capitella, duo sunt testamenta, quorum meditationi, & obseruationi Doctores sancti & animo subduntur, & corpore. Tertio, Species catenarum, similitudo retis in capitellis, varietas est virtutum spiritualium in sanctis, vel multiplex contextio catenarum, & retis expansio electorum varietatem significat: qui cum sanctorum Doctorum verbis auscultando, & obediendo adhrent, quasi columnarum capitibus superpositæ catenulæ miraculum suæ connexionis cunctis aspectantibus præbent.

Quarto,

Quartò, Per malogranata iidem etiam sancti exprimuntur, quorum quisque veluti plurima vno cortice grana complectens, multa cogitationum, & virtutum insignia firma fidei & operum curat vallare custodia, vel certè mirabilis retiaculorum connexio manifestam fidelium concordiam demonstrat, malorum verò granatorum positio internas animi virtutes, quæ ab alijs videri non possunt. V.

Firma virtutum custodia in sanctis.

Quintò, Non vacat mysterio, quod capitella in florem lilij desinebant. Quid enim per lilium nisi æterna felicitas, & immortalitatis floribus redolens amœnitas designatur, in quam Sancti omnes tandem desinunt, eandémque cum aliis prædicant, quasi in summo ostentant, & promerendâ proponunt. Denique aptè vocabulo simili ambæ columnæ censebantur, cùm vna *Iachin*, id est firmitas: Altera *Booz*, id est, robur diceretur, vt duplicem deberet esse firmitatem in sanctis, fidei nimirum, & operum monstraretur. Legesi placet vberiorem harum columnarum allegoriam apud Bedam, tomo 8. lib. de templo Salomonis cap. 18.

Felicitas æterna per columnarum lilia designata.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

DE ANGELO LAODICÆÆ.

Cur Christus optauerit hunc Episcopum frigidum esse, quàm tepidum.

Scio opera tua, quia neque frigidus es, neque calidus, vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec frigidus, nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.

SECTIO PRIMA.

HIS literis quæ postremæ sunt earum septem, quæ ad septem Asiæ minoris Episcopos mittuntur, Laodiceæ Angelus reprehenditur, quòd tepidus esset, id quod vsque adeo Christus detestatur, vt subiungat: *Vtinam frigidus esses, aut calidus, sed quia tepidus es, & nec calidus, incipiam te euomere ex ore meo.* Quod non caret difficultate, cùm enim tepidum minus distet à calido, quàm frigidum, mirum est quomodo Christus expetierit, vt hic Episcopus frigidus potius esset, quàm tepidus. I.

Tepiditatem in spiritualibus quàm detestetur.

II.

D. August. Ticon. Rupertus. Primasius. Ansbertus. Gagnæus. Cassianus. D. Gregor.

Quod vt meliùs explicari possit, sciendum est pro eo quod nos habemus calidus, haberi Græcè ζεστὸς, id est, feruens: vnde plerique occasionem acceperunt existimandi, tepidum appellari hunc Episcopum, non quòd crimen aliquod lethale amisisset, sed quòd charitatis feruore aliquantulum remisisset. Sic enim existimarunt Diuus Augustinus, seu potius Ticonius, Rupertus, Primasius, Ansbertus, Gagnæus in hunc locum Ioannis, Cassianus collat. 4. cap 11. & Diuus Gregorius 3. part. Pastoralis curæ, admonitione 35. Qui aduertit duplicem esse tepidum. Vnum qui à frigore pergit in calorem: alterum, qui à calore ad frigus regreditur. Atque hoc loco posteriorem accipiendum esse cumque ex eo vocari deteriorem frigido, *Quoniam*, vt ait, *frigus ante teporem sub spe est, tepor autem post frigus in desperationem*, id est, qui adhuc in peccatis est, conuer-

Duplex tepidus in spiritualibus, & vter eorum deterior ex Gregor.

sionis fiduciam non amittit: qui verò post conuersionem tepuit, simul spem, quæ est de peccatorse subtraxit. Itaque D. Gregorius rem ad periculum refert, quod maius in tepido, quàm in frigido agnoscit. D. Augustinus, seu Ticonius, & Primasius suspicantur notari tepiditatem quorundam fidelium opibus affluentium, quin in eleemosynis erogandis, charitatisque operibus exercendis sese per oscitantiam gerebant, in quo hominum genere maximum volunt esse salutis periculum.

Diuitum periculum ne erogent eleemosynas.

III. *Hierem. 48. 10. De charitatis feruore remittere, quantum periculum. Heb 2. 1.*

Ex hac sua expositione colligunt hi Doctores, quantum periculum sit in eo, qui charitatis feruorem remittit, iuxta illud Hierem. 42. *Maledictus qui facit opus Dei negligenter*: quemadmodum transtulerunt Septuaginta, Hebraicè enim est *fraudulenter*. Ratio verò periculi ea est, quia hominis natura post originalis peccati labem, vbi per negligentiam torpet, facilè ad frigus peccati relabitur: quemadmodum eleganti similitudine docet D. Paulus ad Hebr. cùm ait: *Abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus, ne fortè perfluamus*: quibus verbis comparauit Apostolus hominem vasi fictili, desumpsitque metaphoram à vasis rimas habentibus, quæ sic effluunt, vt tandem perfluant, & nihil omnino liquoris retineant, seu vt alij volunt, ab aqua fluminum præterfluente. Significatigitur Apostolus incumbendum maximè esse in virtutum studium: quoniam si semel rimam aliquam habere cœperimus, toti quàm citissimè perfluemus, vniuersæque virtutes, tanquam aqua ex fracto vase dilabentur. In eandem sententiam D. Bernardus epistol. 91. ad Abbates Suessione congregatos expendit in illa scala Iacob, Gen. 28. Omnes Angelos, vel ascendere, vel descendere, nullúmque vel stantem, vel sedentem reperiri: quia nimirum in perfectionis scala: *Si attentes*, inquit, *stare, ruas necesse est, & minimè bonus est qui melior esse non vult: nam vbi incipit nolle fieri melior, ibi desinit esse bonus.*

Bernard.

Gen. 28. 3. In perfectionis scala, ruet qui attentat stare.

IIII. *D. Hieronym Philip 3. 13. Luc 17. 32. Ambros. Rupert. Vxor Loth in salis statuam quorsum versa. Psalm 6. D. Thom. Psalmistæ locus variè, & pulchrè elucidatur.*

Ad quam etiam scalam videtur alludisse D. Hieronymus in epistola ad Demetriadem, de Virginitate, si eius est, cum ait: *Vbi cœperimus stare, descendimus, nostrúmque non progredi iam reuerti est.* Et idcircò docet Apostolum oblitum priora, ad vlteriora se extendisse, ad Philippenses 3. Quod idem periculum nobis ante oculos proposuit Christus Dominus, cùm dixit Lucæ 17. *Mementote vxoris Loth*, quæ vt interpretatur Ambrosius in commentarijs eiusdem loci, *Quia respexit retro perdidit naturæ suæ munus, retro enim Satanas, retro Sodoma.* Quem etiam locum tractans Rupertus lib. 6. in Genes. cap. 12. sic scribit. *Postquam Christus dixit, Qui est in agro, non redeat retro, continuo subiunxit, Mementote vxoris Loth, vt nos scilicet tanquam sale condiret, ne negligentes essemus, nec enim in qualemcumque statuam, sed in statuam salis versa est, vt exemplum fieret, & condimentum, vnde alij salirentur*, id est, *ius meminisse proficeret ad sapientiam: petra enim salis languentibus animalibus paletum sapidum reddit, & edendi auditum reparatur.* Hactenus Rupertus. Quisque igitur priora cum Paulo obliuiscens, & ad vlteriora se extendens, dicat cum Regio vate, Psalm. 76. *Nunc cœpi*: nimirum vt interpretatur D. Thomas in caput sextum epistolæ ad Hebræos, quoad existimationem, vt nimirum existimet se adhuc non cœpisse, quamuis alij censeant esse aposiopesim, siue reticentiam, vt sit sensus *Nunc cœpi*, scilicet respirare: *hæc mutatio dexteræ excelsi*, id est, sic suam ille iram in misericordiam commutat: aut aliter, *Nunc cœpi*, intelligere, quod hæc sit mutatio dexteræ excelsi, id est, mea mala à Deo proficisci. Vndè Theodoretus, *Mutationem*, inquit, *dexteræ pœnam vocauit, vt potè quæ soleat bona subministrare.*

V. *Laodicensem Episcopũ lethali crimine implicatum fuisse probabilius est. Rich. Vict. Oecumenius. Beda. Arethas. Ioachimus. D. Thom.*

Verùm longè probabilius est, hunc Episcopum à charitate excidisse, fuisséque lethali crimine implicatũ, quæ sententia est Richardi de S. Victore, Oecumenij, Bedæ, Arethæ, Ioachimi, Pannonij hunc in locum, D. Thomæ quæstione 3. de malo

malo, articulo 13. ad primum D. Greg. lib 34. Moralium cap. 2. D. Ambrosij serm. 2. in Psalm. 118. Origenis homil. 1. in Psalm. 38. & ferè omnium recentiorum, videturque perspicuum ex ipso contextu in quo appellatur, *Miser, miserabilis, pauper, cæcus, & nudus*, quæ nullo modo in hominem iustum conueniunt, quemadmodum vel ipse D. Gregorius loco paulò ante citato exponit his verbis, *Diuitem se asserit, qui per arrogantiam extollitur, sed pauper, cæcus, & nudus arguitur. Pauper, quia virtutum diuitias non habet, cæcus, quia nec paupertatem, quam patitur, videt; Nudus, quia primam stolam amisit, sed pœnis est quia nec se perdidisse cognoscit.* Deinde eum suadetur emere *aurum ignitum*, id est charitatem, vt posteà explicabimus, eo ipso significatur, illa caruisse. D. Greg. D. Ambros. Origenes. D. Gregor.

Hoc ita constituto triplex ad propositam difficultatem responsio est, Prima est D. Thomæ quæstione illa tertia de Malo. D. Ambrosij sermone in Psalm. 118. Richardi de sancto Victore, Bedæ, Arethæ, per *frigidum* intelligentium, infidelem, qui aliquam habet, propter ignorantiam, in qua versatur, peccatorum excusationem: per *tepidum* verò fidelem, qui deterior frigido existimatur, quia eodem peccati genere grauiùs peccat, quàm infidelis, propter notitiam veritatis, & ampliora à Deo accepta beneficia, iuxta illud ad Hebræos 10. *Quantò putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcauerit: & sanguinem testamenti pollutum duxerit, & spiritui gratiæ contumeliam fecerit.* Et 2. Petri 2. *Melius erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem retrorsum conuerti*; quam eandem ob causam dicitur Threnorum 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento.* Quamuis Rabbi Salomon, & alij, iniquitatem hic accipiant pro iniquitatis pœna, & supplicio, quod maius dicitur Hebræis illatum, quia diu passi sunt obsidionem, & captiuitatem, cum tamen Sodoma in momento, id est, breuissimo tempore fuerit euersa, quod felicitatis loco olim habitum iam ante probauimus ex Iob 21. vbi in impiorum fœlicitatibus illa numeratur; *Ducunt in bonis dies suos, & in puncto ad inferna descendunt*: id est non longa ægritudine tabescunt, sed citò moriuntur. Verum de peccatis est sermo Ezechielis 16. cum dicitur, *Iustificata est Sodoma soror tua ex te*, id est, comparatione tui Sodomorum peccata nulla censentur. VI. Respondetur propositæ difficultati. Prima resp. Ad Hebr. 10 28. 2. Petri 2. 21. Thren. 4. 6. Rab. Salom. Iob 21. 13. Ezech. 16. 50.

Secunda, quæ consentanea est D. Gregorio lib. 34. Moralium capite 2. est huiusmodi, vt calidus sit is, qui charitatem habet: frigidus qui cùm in lethali sit crimine, suam tamen culpam agnoscit, tepidus autem, qui cùm gratia careat, per hypocrisim se probum simulat, & de exterioribus operibus, quibus tantùm vacat, ita gloriatur, vt ea sibi putet ad salutem sufficere, in eisque veram sanctitatē collocatam existimet, qui licet profligati sint ac perditi, suum tamen agnoscunt periculum, etiam si vi interim libidini seruiant, conuersionem suam in aliud tempus reijciunt. Tertia est Ioachimi. *Calidus*, inquit, *est, qui gaudet in Domino per misericordiam eius, frigidus, qui tristatur in se pro peccatis suis. Tepidus autem, qui nec tristis per pœnitentiam, nec lætus est ad obsequium Dei: quare tanquam is, qui non est aptus saluti, tollitur de memoria Domini, quod est deleri de libro vitæ, & si aliquando intus fuit per vocationem gratiæ, foras tamen ejicitur propter inertiam vitæ.* VII. Secunda. Hypocrita. Tertia. Ioa. Ab.

Vt tamen hæc illustriora reddantur sciendum est calorem charitatis, frigus autem peccati esse symbolum. Inde enim est, quod Auster, qui est ventus calidus, in bonam partem: Aquilo autem, qui est frigidus, in malam accipiatur in sacris literis. Vtrumque probat D. August. epistola 120. quæ est ad Honoratum de gratia noui testamenti, ex illis verbis Cantic. 4. *Surge, Aquilo, & veni, Auster, perfla hortum meum, & fluent aromata illius.* Vbi *Surge, Aquilo*, idem est, atque discede & abi VIII. Calor charitatis, frigus peccati symbolum D. August. Cant. 4. 16.

Aquilo, quo discedente Theman, id est, Auster ad perflandum hortũ prouocatur, id est, vt interpretatur loco citato August. *Spiritus gratiæ flans de meridie, vbi spiritus cubat.* Cantic. 1. veluti à parte feruida, & luminosa, vt fluant & latè spargantur odores arborũm, & florũ suauissimi, & quidem quod ad Austrum attinet in parte bonam accipitur. Habacuch 3. cùm dicitur, *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan.* Quem locum D. Hieronym. Hebræum quendam testatur sic se audiente interpretatum, *ab Austro* id est, à Bethleem, quæ ad Austrum sita est. Etenim Iudæa respectu cæterarum partiũ terræ promissionis ad Austrum est, & ipsa Bethlehem comparatione Hierusalem est australis. Eandem expositionem afferunt Theodoretus, & Theophylactus, Euthymius, & Ioannes Maxentius lib. 1. Dialogorum contra Nestorianos, & refertur 5. tomo Bibliothechæ Sanctorum Patrũ.

Cant. 1.
Abac 3.
D. Hieron. Bethlehem Australis comparatione Hierusalem.
Theodoret.
Theophyl.
Euthym.
Ioan. Maxen

IX. Quod verò sequitur: *Et sanctus de monte Pharan*, vt hoc obiter dicamus, Septuaginta sic transtulerunt: *& sanctus de monte vmbroso, & condenso.* Quo loco D. Hieronymus per *montem vmbrosum & condensum*, Patrem æternum intelligit plenum virtutibus, omnique sapientia, & cuncta maiestate sua protegentem. Rupertus, altitudinem diuinorum iudiciorum, & incomprehensibilitatem diuinæ sapientiæ, quæ per montem vmbrosum, & condensum eò exprimitur, quòd nemora obscura esse soleant, & propter flexuosos viarũ anfractus, erroribus aptissima, quò fit vt hac ratione significetur Incarnationis mysterium, de quo Propheta ait, incomprehensibile esse creatis mentibus, in quo facile sit labi & errare, nisi fides facem præferat. Non incongruè etiam B. Virginem possumus accipere, quæ mõs appellatur vmbrosus, eo quod illi virtus altissimi obumbrauit: & condensus, propter virtutum multitudiné. In bonam etiam partem licèt mysticè accepit D. Greg. illud Iob 39. *Nunquid per sapientiam tuam plumescit accipiter extendens alas suas ad Austrum. Quid est*, inquit Greg. *accipitrem in Austro plumescere: nisi quod vnusquisque sanctorum tactu sancti spiritus concalescit, & vsum vetustæ conuersationis abijciens, noui hominis formam sumit: quemadmodum Paulus admonet* ad Colos. 3. *Expoliantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum.* Et ad Ephes. 4. *licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is quintus est, renouatur de die in diem.* Huc etiam pertinet illud Psalmi 125. *Conuerte Domine captiuitatem nostram, sicut torrens in Austro*: id est conuerte nos quàm certissimè sicut siccatus torrens flante Austro, niuibúsque ab eo liquefactis iterum conuertitur, id est, rapidissimè incipit fluere. Alij per Austrum hoc loco non ventum, sed regionem interpretantur, vt sit sensus, reductionem Hebræorum ex captiuitate, sic fore omnibus gratissimam, sicut est torrens aliquis in terra Australi, id est, sicca & arida, cui expositioni concinit Paraphrastes Chaldaicus, qui ita transtulit: *Conuerte Domine captiuitatem nostram sicut conuertitur terra*, id est, *lætorem faciem sumit, quando abundant aquarum fluenta tempore siccitatis.*

Incarnationis mysterium incomprehensibile.
B. Virgo mons vmbrosus.
Iob. 39. 29.
Psalm. 125. 4
Auster, & ventum significat, & regionem.
Paraph. Chal.

X. Quod verò attinet ad Aquilonem, in malam partem accipitur Hierem. 1. cum Prophetæ dicenti se ollam videre succensam, faciémque eius à facie Aquilonis: Dominus ita respondet, *Ab Aquilone pandetur omne malum super omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Quibus verbis captiuitas Babylonica prænunciatur. Inde est quòd Lucifer ad Aquilonem sibi sedem deligit, Esai. 14. *Sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis:* vt nimirum torporis frigore gentium corda constringeret: quemadmodum exponit D. Greg. super illa verba Iob. 26. *Qui extendit Aquilonem super vacuum.* Cum hæc ita sint nullus frigidus, id est, ad Aquilonem habitans, legitur in sacris literis Deum ad nauseam, & vomitum prouocare, nisi tepidus, iuxta priorem quidem sententiam propter maius periculum, quemadmodum exposuimus, iuxta posteriorem verò, quá multo veriorem diximus, propter

Hier. 1. 14.
Lucifer: sedē ad Aquilonē cur delegerit.
Esai 14. 13.
D. Gregor. Iob. 26. 6.

tres

tres illas rationes, quas superiùs commemorauimus.

Postremò ea similitudinis elegantia explicanda superest, quæ illis verbis comprehenditur, *Incipiam te euomere ex ore meo.* Primò igitur notandum est vomitum fieri, si tepidæ aquæ multum bibatur. Cum enim medici crudo cibo stomachum ægroti exonerare cupiunt, multum illi aquæ tepidæ potandum præbent, quæ nauseam pariat, & ad vomitum prouocet. Significat igitur Dominus tepidum hominem continuò tepiditate sua sibi quasi aquam tepidam propinare, quæ ad eundem euomendum prouocet, id est, procul à sua consuetudine, & familiaritate repellendum. Secundò, Id quod est consequens, significatur, tepidos esse cibum crudum, is enim euomi consuecuit, eo quòd propter defectum caloris, qui symbolum est dilectionis, vt diximus, coqui non valeat, quemadmodum electi instar cibi in stomacho per charitatis caloré decocti membra Christi efficiuntur.

I.

Tepidus instar aquæ tepidæ ad vomitum prouocat Deum.

Tertiò, Significatur, quædam Dei erga tepidum hominem execratio: etenim in vomitu totum corpus conturbatur, ipseque vomitus cum quodam horrore naturæ contingit. Quare cùm Deus aliquem reiicit, & à se repellit, vomere dicitur, præcipuè quia Deus ipse, quæ eius est bonitas, in homine à se reiiciendo, quodammodo conturbatur, & dolet. Quartò, Dicitur Deus, tepidum ex ore, nõ ex stomacho euomere, vt intelligas ei vsque adeò tepidum displicere, vt eum omnino deglutire non possit: sed in ore tanquam displicentem cibum, & à quo stomachus abhorret, retineat. Quid autem sit ex ore euomere, explicauit Anssbertus, id est, Deum, vel ipso exhortationis verbo, interdum indignos indicare, quos in melius commutandos non esse prænoscit. Quintò, Non dictum est, *Euomam te ex ore meo*, sed *Incipiam te euomere*, quia neminem Deus planè in hac vita euomit: neminem enim ita deserit, vt necessarijs ad salutem destituat auxilijs, sed incipit tamen vomere, quia peculiaria quædam non largitur gratiæ adiumenta, & præsidia: vel quemadmodum annotauit Richardus de sancto Victore, *Quia qui per teporem resoluitur, non subitò à gratia deseritur, vt statim in mala præcipitet, sed primum minima, deinde maiora contemnens gradatim à summis descendit, atque ad ima ruit.*

X.I.

Dolet cum à se reijcit aliquem Deus.

Euomere tepidũ ex ore, non ex stomacho cur dicatur Deus. Ansber.

Cur item nõ euomat, sed euomere incipiat. Richa. Vict.

Quo pacto prima gratia dicatur emi, cùm gratis conferatur.

Suadeo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & vestimentis albis induaris.

SECTIO II.

SEquitur admonitio post reprehensionẽ Laodiceni Angeli, quæ erat altera literarum pars, illis verbis comprehensa: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitũ, probatum*, transtulit. Græcè tantum est, πεπυρώμενον ἐκ πυρὸς, id est, ignitũ ex igne, nisi fortasse legit πεπειρόμενον, quod probatum significat: & quia in nonnullis codicibus legit, πεπυρώμενον, & in alijs πεπειρόμενον, vtrumque coniungens, transtulit, *Ignitum probatum.* Quod verò ad sententiam pertinet, notandum est in primis, *suadendi* verbũ, quo vius est Dominus, non *imperandi*, vt hac facilitate magis hunc Episcopum permoueret, quam loquendi formulam sæpe deberét vsurpare prælati, tum ad conciliandos, tum etiã ad permouẽdos animos subditorum: id quod præstitit Paulus scribens ad Phylemonem: *Propter quod*, inquit *multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rem pertinet, propter charitatem magis obsecro, cum sim talis vt Paulus senex, nunc autem & vinctus Iesu Christi, obsecro te pro meo filio, quem genui in vinculis Onesimo.* Quibus verbis significat Apostolus cum duplici iure potuisset id Phylemoni imperare, videlicet & quia Paulus, & quia senex, ma-

II.

Facilitate potius quàm imperio in gubernando vti præstat.

fuisse tamen obsecrare, & charitatis potiùs, quàm autoritatis rationem habere. Neq; verò, vt aliqui putarunt, legendum est, *cum talis sit vt Paulus senex*, vt indicetur Philemonem fuisse eiusdem ætatis, & senectutis, qua erat Paulus: etenim manifestum est ex Græco contextu legendum esse. *Cum sim talis vt Paulus senex*, vt Apostolus de sua ipsius senectute loquatur, quam potuisset interponere, sic namque Græcè legimus, μᾶλλον παρακαλῶ τοιοῦτος ὡς Παῦλος πρεσβύτης. Sic etiam 2. ad Thessalonic. dixit, *Denunciamus, & obsecramus*, vt enim præcipientis autoritatem mitigaret, addit *obsecramus*: nec verò autoritas contemneretur, addidit precibus minas: & cap. 2. eiusdem epistolæ sic ait: *Cum possemus vobis oneri esse, vt Christi Apostoli, facti sumus parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos*: vulgatus legit ἤπιοι, id est, paruuli, quæ lectio omnino retinenda est: in nonnullis Græcis codicibus habetur ἤπιοι, id est, mites, lenes, minimè austeri & severi. Quia hic Episcopus pauper erat: liquidem charitatem, qua veræ opes continentur, non habebat, vt superiùs probauimus, admonetur, vt emat aurum charitatis, quo mirum in modum ditetur: quia etiam nudus erat bonis operibus, siquidem omnia per hypocrisim faciebat: monetur, vt vestimentis albis sese induat, id est operibus ex charitate profectis: quia verò cæcus erat, monetur collyrio oculos inungere: & quia propter hæc tria miser erat, ac miserabilis, nihil contra miseriam peculiare dicitur.

2. Thes. 3. 11. 6

II. Bona opera, vestimenta alba. Beda. Richar. Vict. Rupertus. Ansbertus. Hugo Card. Primasius. D. Gregor. Abbas Ioachimus. D. August.

Ita hunc locum intellexerunt Beda, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & alij. Itaque communis expositio est, per *aurum*, intelligi charitatem: per *alba vestimenta* bona opera. Quanquam Primasius in hunc locum, & D. Gregorius libro 4. Moral. cap. 34. per *aurum* sapientiam intelligunt, quemadmodum & Abbas Ioachimus, illud addens, per *ignem* accipiendam esse charitatem, ita vt *aurum ignitum*, sit sapientia cum charitate coniuncta: quò etiam pertinet D. Augustini, seu Ticonij expositio. Verùm prior interpretatio est communior, & textui magis consentanea, vt ex ipsa reprehensione, cui respondet admonitio, est perspicuum.

III. *Ad Rom. 11.* Prima gratia quo pacto, & gratis cõferri dicatur, & emi. *Apoc. 21. 6. 1. Cor. 6. & Rom. 3. 24.*

Sed iam ex hac opinione, quæ communis est, illa suboritur dubitatio, cur Episcopo Laodiceno, qui charitatem amiserat, suadeatur, vt emat charitatis aurum, cum prima gratia, atque adeò prima charitas sub nostrum meritum non cadat, & quod est consequens emi à nobis pretio non possit: Sic enim Paulus argumentatur ad Romanos 11. *Si autem gratia, iam non ex operibus, alioquin gratia iam nõ est gratia.* Respondemus, vtrumq; verum esse, & dari gratis primam gratiam, & simul emi, etenim si respiciamus ad nostra merita, quæ nulla sũt, gratis confertur: si autẽ ad merita Christi, qui nobis vel ipsam primã gratiam de iustitia meruit, verè eam Christus nobis conferendã emit: Propter primum dicitur Apoc. 21. *Ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis:* propter secundũ dicitur 1. ad Corin. 6. *Empti estis pretio magno.* Et cap. 7. *Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum.* Propter vtrumque ad Rom. 3. *Iustificati gratis per gratiam ipsius*: & mox subiungitur, *Per redemptionẽ, quæ est in Christo Iesu, quẽ proposuit Deus propitiationẽ, vel propitiatorem, per fidem in sanguine ipsius.*

IIII. Isai. 55. 1. Isaiæ locus in speciem contrarius conciliatur. Collatio gratiæ respectu nostri donatio, respectu Christi emptio.

Atque in hunc sensum concilianda est apud Esaiam, illa in speciem contrarietas, cùm ait cap. 55. *Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite, venite, emite absque argento, & absque vlla commutatione vinum, & lac:* quomodo enim si ad emendum homines inuitantur, sine pretio admittuntur, & qui fieri potest, vt gratuita & liberalis donatio, quippe quæ sine pretio & commutatione perficitur, emptio appellari possit, nimirum sine argento nostro gratiam emimus, quæ tamen ex argento Christi, id est, meritorum eius

i. finito

infinito pretio confertur: itaque comparatione nostri, liberalis est donatio, comparatione Christi vera emptio. Quam expositionem affert D. Ambrosius libro de Ioseph Patriarcha, cap. 7. tractans eundem locum Esaiæ: *Emite*, inquit, *sine argento, neque enim pretium quæsiuit à nobis, qui pro nobis sanguinis sui pretium soluit.* Eodem modo accipiendus est locus ille alius apud Esai. 52. *Gratis venundati estis, & sine argento redimemini*: cuius quidem loci historicus sensus is est. Iudæos dici gratis venundatos Babylonijs, quia Babylonij nullo pacto meruerunt, vt ipsis Iudæi captiui à Deo traderentur: quemadmodum exponit Diuus Augustinus in quæstionibus super librum Iudicum, quæst. 17. Id quod etiam dixit Regius vates Psal. 43. *Vendidisti populum tuum sine pretio*: sine argento etiam redemptos, tum quia nullo suo merito Iudæi erepti sunt è seruitute, tum quia eos Cyrus liberos dimisit, nulla ab eis accepta pecunia.

D. Ambros.

Esai. 52 3.

D. August.

Psalm. 43. 13

Verùm alij in proposito testimonio illud etiam significari existimant, perditos homines gratis sed dæmoni vendere, videlicet propter breuissimam voluptatem, & alia peccata, quæ nihil censentur, iuxta illud eiusdem Prophetæ, cap. 50. *Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & sine argento redempti*, videlicet meritorum suorum. Obseruauit autem D. Augustinus loco paulò ante citato, non dictum esse: *Et non cum pretio redimemini*, quia verè pretio redimimur, nimirum Christi sanguine, sed dictum esse: *Sine argento*, in quo Propheta, vt ait, omnem pecuniam comprehendit, vt significaret nullum nobis pretium pecuniarum, aut opum affluentiam, humanáve præsidia ad iustificationem sufficere: quia tamen Christus pro nostra liberatione pretium soluit, vsus est Propheta *redimendi* verbo, atque adeo si nostram respiciamus facultatem, sine argento, id est gratis, si Christi merita, infinito pretio redempti, gratiæ consequimur libertatem. Quem Esaiæ locum videtur Petrus illustrasse, prima sua epist. cap. 1. cùm dixit: *Non corruptibilibus auro vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati.*

V. *Gratis se dæmoni vendit peccatores.* *Esai 50 1.* *D. August. Ad iustificationem humana præsidia non sufficiunt.* *1 Petr. 1. 18.*

Aliam responsionem affert Gregorius Nazianzenus oratione in sanctum Baptisma, vbi citatũ Esaiæ testimonium expendens ex capite quinquagesimo quinto: docet gratis quidem Deum iustificare impium, sed propter incredibilem ad benefaciendum propensionem, maximi pretij loco ducere, ipsum amicitiæ, & gratiæ desiderij, ac voluntatem, quæ iustificationẽ antecedit, itaque non sed are gratis, sed vendere existimare. *O miram*, inquit, *beneficentiæ celeritatem, ô facilem contrahendi rationem, hoc bonum solo voluntatis pretio emendum tibi proponitur, appetitionem ipsam, Deus ingentis prety hoc loco habet, sitit sitiri, bibere cupientibus potum præbet, cum à Deo beneficium petitur, beneficio id ducit, prompta, munifica, atque prolixa natura est, iucundius dat, quàm alij accipiunt.* Eadem expositio est Clementis Alexandrini in Protreptico, siue exhortatoria ad Gentes, vbi ait: Sitim tantum exigi pro pretio, cùm dicitur: *Omnes sitientes venite ad aquas. Adhortatur*, inquit, *ad lauacrum, ad salutem, ad illuminationem, propemodum clamans, & dicens: Do tibi, ô fili, terram, mare, cælum, solummodo, ô fili Patrem sitias, Deus tibi gratis ostendetur.* Atque in hanc sententiam exponendum est etiam illud Matth. 13. *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas: inuenta autem vna pretiosa margarita abiit, & vendidit omnia quæ habuit, & emit eam.* Quo loco nomine, *margaritæ* fides in Christum, & gratia per eum consequenda intelligitur. Scio Diuum Hieronymum, Cyrillum Alexandrinum, & alios in commentarijs super Esaiam aliter interpretari, nimirum sermonem esse de argento, id est, de rerum temporalium affluentia, quæ ad gratiam comparandã minimè est necessaria: ne videlicet pauperes audito emptionis

VI. *Dei adbenefaciendũ propensio incredibilis.* *Dei à se beneficium, beneficio ducit Deus.* *Clem. Alex.* *Matth. 13.* *Gratia pretiosa margarita.*

nomine de gratia consequenda diffiderent: verum non respondent obiectioni, cur emi dicatur gratia, cum detur gratis.

Charitatem esse aurum ignitum, & probatum.

SECTIO III.

I. CHaritatem per *aurum ignitum & probatum* intelligendam esse, cum communi sententia docuimus, illud iam explicandum superest: cur *aurum ignitum, & probatum* appelletur. Igitur aurum ignitum dicitur ob easdem rationes, propter quas ignis appellatione censetur, veluti ad Rom. 12. *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitierit, potum da illi, hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*: id est, amoris erga te ignem in eo excitabis. Sic etiam nonnulli interpretantur illud Ezechiel 10. *Sumse tibi ignem de medio rotarum*, id est, ex scripturæ sacræ meditatione charitatem erga Deum & proximum excita, nomine enim *rotarum*, quæ duæ erant vtrumque testamentum accipiendum volunt, & quoniam testamentū nouum fuit in veteri typicè inclusum, ideo rotam dici esse in medio rotæ. Ad charitatem etiam pertinet illud Deuteron. 33. vbi de Deo loquens Moyses dixit: *In dextera eius ignea lex*, id est, in Filio, qui dextera Patris dicitur, erat lex charitatis, quam mundo erat allaturus, iuxta illud Luc 12. *Ignem veni mittere in terram*, quæ expositio est consentanea D. August. qui in quæstionibus super Deuteronomium, quæstione 56. contendit illud testimonium ad Christum pertinere, quamuis apud Septuaginta, quorum translationem sequitur, ea verba non habeantur. Caietanus legit ex Hebræo: *A dextera eius ignis, lex eis. Non dicit*, inquit, *quod in manu dextera gestaret ignem, aut legem, sed quod à dextera eius erat, tam ignis, quàm lex in specie siquidem principis apparebat, ad cuius dexteram à ministris gestabatur lex, gestabatur & ignis, lex quidem ad docendum ac dirigendum, ignis verò ad puniendum, imperfectus enim status veteris testamenti non sinit ignem ad gerendum amorem interpretari*: Hæc ille. Verùm præcedēs nostra expositio, quæ cū editione vulgata cōsentit, retinēda est.

Ad Roman. 12.10.

Ezech.10.2. Duo testamenta, duæ rotæ.

Deuter.33.2.

Luc.12.49.

Euangelium lex ignea.

Caietan.

II. Rectè autem charitas ignis dicitur, quia omnes illæ ignis conditiones, quas Dionysius Areopagita, cap. 15. cælestis Hierarchiæ enumerat, Deóque accōmodat, charitati conueniunt: in quibus illæ sunt præcipuæ. Primùm, Ignis per omnia sine vlla sui admixtione peruadit, & ab omnibus prorsus excipitur: ita charitas auctore Paulo: *Omnia peruadit, omnia enim credit, omnia sperat, omnia sustinet.* 1. ad Corinth. 13. Ad omnes amplitudine sua diffunditur, & ab omnibus hilariter excipitur. Secundò, Ignis cùm lucidissimus sit, nisi tamen admoueatur materia, in qua suam vim exerat, occultus in seipso manet, neque aspectu patet: ita charitas, nonnisi in operibus cernitur. Tertiò, Ignis ea, quibus insederit, in suum traducit officium, & omnibus ad se accedētibus sui consortium impertit: ita charitas omnium virtutum actus, imò & eos qui natura sua indifferentes appellantur, si eos informet, igneos reddit ac meritorios. Quartò, Superiora semper petit, & in cacumen tendit, celer, sublimis, nullāque vi, vt inferiora petat, adigi potest, quod bellè in charitatem quadrat. Denique cum omnibus participationem sui locupletissimam præbeat, nunquam tamen ipse minuitur, in quo à charitate vincitur, quæ, cum se communicat, augescit.

Dionysius. Areopag. Charitatis conditiones.

1.ad Corint. 13 7. Peruadit, omnia.

Cernitur in operibus.

Actus indifferentes reddit meritorios.

Dum se communicat, augescit.

III. Quod verò attinet ad auri probationem, dicitur charitas *aurum probatum*, id est, fuci fœcisque nescium, in quo ab hypocrisi distinguitur, quæ non aurum probatum est, sed alchimicum, cùm solam auri speciem referat. Vtrumque significauit Apostolus, cùm dixit 2. ad Cor. 6. *In omnibus exhibeamus nos sicut Dei ministros*

2.ad Cor.6.4

stros, in multa patientia, in tribulationibus, in longanimitate, in charitate non ficta. Quibus verbis Apostolus docuit duplex aurum charitatis reperiri, alterum fictum, adulterinum, & alchimicum; verum & probatum alterum: sed luculentiùs adhuc verum ac germanum charitatis aurum expressit 2. Corinth. 8. illis verbis: *Non quasi imperans dico, sed per aliorum solicitudinem, etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans*, vbi *ingenuum* alij legunt: sic enim Græcè legimus, καὶ τὸ τῦμετέρας ἀγαπης γνήσιον; significat autem γνήσιον, quod verum est, ac germanum, non adulterinum, non fucatum: atque adeò intelligit Apostolus dilectionem siue charitatem non fictam, sed germanam, hoc est verum, ac germanum charitatis aurum, non fucatum, & adulterinum. 2. Cor. 8. 8.

Quomodo autem probari aurum soleat docet Plinius libro 33. historiæ naturalis, cap. 8. *Auri*, inquit, *argentique mentionem comitatur lapis, quem coticulam appellant, quem alij heraclium, alij lydium vocant, his coticulis periti, cum è vena, vt lima, rapuerint experimentum, protinus dicunt quantum auri sit in ea, quantum argenti, vel æris, scrupulari differentia, mirabili ratione, non fallente.* Igitur charitatis aurum ad labores ac tentationes tanquam ad lydium lapidem probari non obscurè significauit Apostolus ad Rom. 5. *Gloriamur in tribulationibus, scientes quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris.* Quo loco Paulus ex eo quòd vera charitas diffusa sit in cordibus fidelium, argumentatur: *Patientiam*, id est, laborum perpessionem probationem operari, quia nimirum patientia tanquam lapis lydius, non solum venam charitatis indicat, sed scrupulari differentia quantum charitatis insit, perspicuum reddit. Atque hoc est aurum illud mundissimum, & puriſſimum, quo Salomon dicitur operuisse oraculum, & templum, quemadmodum refertur 3. Reg. 6. & 2. Paralypomenon 3. vbi ita legimus: *Domum quoque ante oraculum operuit auro purissimo, & affixit laminas clauis aureis*, quem locum mysticè exponens Eucherius lib. 3. in libros Regum cap. 14. *laminæ*, inquit, *aureæ, quibus operta est domus, operationes sunt multifariæ pietatis, claui autem aurei quibus affixæ sunt, præcepta sunt charitatis, siue promissa æternæ claritatis, per quæ in exercitio studióque virtutis ne deficiamus, donante Christi gratia cõfirmemur.* Rom. 5. 5. *Patientia, lapis lydius.* 3. Reg. 6. 21. 2. Par. 3. 5. Eucherius.

Possumus etiam per *laminas aureas* actus virtutum intelligere, qui vt meritorij sint debent affigi clauis aureis id est charitate informari. Aduerte autem actus dilectionis appellari clauos aureos, vt ab actibus timoris discriminentur, qui ferrei claui tantum dicuntur. Et quidem de prioribus loquebatur Regius vates cum se per amorem coniungens dicebat Psal. 72. *Mihi autem adhærere Deo bonum est.* Nec tamen posteriorum immemor erat, imo eos ad carnis petulantiam compescendam postulabat illis verbis. *Confige timore tuo carnes meas.* Psal. 118. Hoc auri, & ferri discrimen obseruauit D. Augustinus in illis verbis Psal. 149. *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis.* In quem locum docet eum qui timore ducitur, vinculis ferreis: qui amore, aureis constringi. *Ferrea*, inquit, *vincula sunt quandiu timent, ament, & aurea erunt.* III. *Actus dilectionis, claui aurei, timoris, ferrei.* Psal. 72. 28. *Verum charitatis aurum non deficit, cũ probatur.* Ps. 118. 120. D. Aug. ſſ.

Verum hoc aurum vt ad institutum reuertamur debet esse probatum ad lydium patientiæ lapidem, propterea enim candelabrum illud aureum quod ex præcepto Domini Moyses in tabernaculo collocauit, non fusile erat, sed ductile, id est, malleorum ictibus fabricatum: quam probationem in igne, in quo etiam aurum probari consueuit, & qui laborum, & tentationum est symbolum, considerauit Petrus cum dixit 1. suæ Epistolæ capite 1. *vt probatio vestræ fidei multo pretiosior sit auro, quod per ignem probatur.* Verum autem charitatis aurum non deficit, cum probatur, sed omnem ignem, & persecutionem egregiè sustinet iuxta illud 1. ad Corinth. 13. *Charitas omnia suffert*, Græcè στέγει: sumpta translatione à lignis V. *Charitatis aurum igne probandum.* 1. Pet. 1. 7. *Verum charitatis aurum non deficit, cũ probatur* 1. Cor. 13. 7.

impositum onus sustinentibus, potissimùm verò à palma, quæ non succumbit oneri, sed potius instar fornicis erigitur. D. Cyprianus tractatu 3. de simplicitate Prælatorum, non legit *omnia suffert*, sed *omnia diligit*, videtur enim legisse πάντα pro στέγει. Sed vulgata editio retinenda est, *omnia suffert*, eodémque sensu accipiendum est, quod sequitur, *omnia sustinet*.

Quodnam sit illud collyrium, quo Laodicenus Episcopus oculos iungere iubetur, vt videat, *Collyrio iunge oculos tuos, vt videas.*

SECTIO IIII.

CVpiens Christus omnibus Laodiceni Angeli malis occurrere, cùm iam illum paupertatis suæ, & nuditatis admonuisset, atque ad aurum charitatis emendum, bonorúmque operum indumenta accipienda hortatus esset adhortatus: tandem cæcitati, qua etiam laborabat, benignè consulens monet vt collyrio, quod est præsentissimum. Ophthalmiæ medicamentũ oculos inungat, vt videat. quidnam verò sit huiusmodi collyrium, non vno modo Doctores interpretantur.

I.

Beda. Rich. Vict. Pannon. Primasius. Hug Card. Ansbertus.

Precepta diuina collyriũ, & specilla.

Psal. 18. 9. Deuter. 6. 8.

Prima expositio est, Per *Collyrium* hoc loco accipiendam esse diuinorum eloquiorum contemplationem cum operatione coniunctam. Quam expositionem afferunt, & sequuntur Beda, Richardus de sancto Victore, Pannonius, Primasius, Hugo Cardinalis, & Ambrosius Ansbertus, qui ita hanc admonitionem interpretatur. *Adhibe*, inquit, *diuina præcepta ad mentem cæcam, quatenus virtutum nuditatem, quam pateris, videas, nisi enim quoddam essent collyrium diuina mãdata, non diceret Regius vates* Psalm. 18. *Præceptum Domini lucidum illuminans oculos, cum itaque superna aspiratione quilibet per singulas scripturarum paginas quid Dominus insserit, legendo, vel audiendo, ad mentem reuocat, videt nimirum, vel quantum ex virtutibus habet, vel certe si nihil habet.* Id quod etiam significauit Dominus Deuter. 6. Nam vbi nos habemus, *Ligabis ea*, id est mea mandata, *quasi signum in manu tua, eruntque & mouebuntur ante oculos tuos.* Alij ita transferunt ex Hebræo, *Ligabis ea in manu tua, & erunt quasi specilla ante oculos tuos.* Etenim verbum טטפת etiam specilla significat. Rectè autem specilla appellantur, quia per ea clarè conspicimus quantum Deo debeamus, & quantus sit noster in virtute progressus, quò videtur alluisse Regius vates, cum

Psal. 118. 6.

dixit Psalm. 118. *Tunc non confundar cum perspexero in omnibus mandatis tuis.* Atque hanc *Collyrij* acceptionem videntur superiores Doctores mutuati à D. Gregor.

D. Greg.

primæ partis Pastoralis curæ cap. 11. Vbi hunc locum Apocalypsis sic illustrat. *Collyrio*, inquit, *oculos, vt videamus, inungimus, cum ad cognoscendam veri luminis claritatem intellectus nostri aciem medicamine bonæ operationis adiuuamus. Albuginem verò habet in oculo, qui veritatis lumen videre non sinitur, quia arrogantia sapientiæ, vel iustitiæ cæcatur: pupilla namque oculi nigra videt, albuginem tolerans nihil videt, quia videlicet sensus humanæ cogitationis si peccatorem se intelligit, cogitationem intimæ claritatis apprehendit, si autem candorem sibi iustitiæ, vel sapientiæ tribuit, à luce superna cogitatione se excludit, iuxta illud ad* Rom. 1. *Dicentes se esse sapientes stulti facti sunt.*

II.

Humilitas collyrio comparatur, ex Ruperto. Ioan. 9.

Secunda expositio est Ruperti intelligentis per *collyrium* humilitatem, quæ ex cognitione propriæ vilitatis oritur. *Collyrio*, inquit, *inunge oculos tuos, vt videas*, id est, *cor tuum vera humilitate purifica: vt per paupertatem tuam videas, veráque diuitiæ bonitatis Dei cognoscas.* Atque ad hoc significandum videtur Christus Ioan. 9. cum cæco à natiuitate aspectũ restituere voluit, lutum super oculos eius posuisse,

quia

quia nimirum silutum, ex quo conditi sumus vniuersi ob oculos mentis proponamus, nostræque vilitatis memores simus, ea cogitatione veluti collyrio aspectum ad diuina contemplanda nostráque omnia in Deum referenda, atque adeo ad diuinam gratiam consequendam, recuperabimus. Tertia est Richardi de sancto Victore, & Dionysij Carthusiani: aientium per *collyrium* intælligi amaritudinem pœnitentiæ, quæ per compunctionem clarificat sensus cordis, sicut collyrium per effusionem lacrymarum oculos carnis. *Pœnitentia per collyrium significata.*

III.

Quartam afferunt alij, eáque est, Per *collyrium* memoriam passionis Christi accipiendam esse. Pro cuius maiori expositione sciendum est, quemadmodum aduertit Franciscus Vallesius libro suo de sacra Philosophia capite 42. ad abstergendas inueteratas oculorum albugines, nihil magis à medicis celebrari, quàm fel: præcipuè verò cuiusdam piscis, qui Callionymus dicitur, id est, pulchri nominis. Id quod etiam docet Galenus libro 10. de simplicium medicamentorum facultatibus, cap. 12. Plinius libr. 32. historiæ naturalis, cap. 7. Et Ælianus libro 13. cap. 4. ex Aristotelis sententia: ex quo verisimile arbitratur Vallesius, piscem illum, quem à Tygri flumine Tobias extraxit, Tob. 6. fuisse hunc Callionymum, cuius fel præcipuum est oculorum medicamentum: quanquam verò hunc Tobiæ piscem Beda in sua allegorica expositione libri Tobiæ, interpretatur Dæmonem, quem Christus in cruce cepit, traxit, & exenterauit, id est, nequitiam eius fidelibus aperuit, & quasi arcana insidiarum euiscerauit: tres etiam eius partes reseruauit, nimirum, cor, fel, & iecur. Cor quidem, quia calliditatem eius sacræ scripturæ monumentis inuoluit. Fel, quia quanto malitiæ furore contra genus humanum sæuiret: propter cautelæ studium scribi voluit. Iecur denique reposuit, quia malignam consiliorum eius aduersum nos concoctionem declarauit, ferunt enim calore iecoris, occulta cibi excoqui. Nihilominus alij eum piscem Christum mysticè accipiunt, qui si Callionymus fuit, vt vult Vallesius, rectè ea etiam ratione Christum exprimit, qui pulcherrimo Iesu nomine appellatur: iuxta quam sententiam ita mysterium possumus exponere. *Vallesius.* *Galenus.* *Plinius.* *Ælianus.* *Tob. 6.* *Beda.* *Tobiæ piscis, qui fuerit.* *Tobiæ piscis expressus Christum.*

IIII.

Piscis, Christus est, cor, dilectionis immensitas, iecur, amoris perfecta decoctio, fel passionis amaritudo, in felle illo significata, quod ipsi propinatum fuit Matth. 27. *Dederunt ei vinum bibere cum felle mixtum*: de quo idem multò ante per Regium Vatem fuerat conquestus, Psal. 68. *Dederunt in escam meam fel.* Fel ergo, & cor piscis, ac iecur sibi cum Tobia reponunt, qui dilectionis, qua Christus dilexit nos, & amaritudinis, quam in passione sustinuit, recordantur, iuxta illud Threnorum 3. *Recordare paupertatis, & transgressionis meæ, absynthij & fellis.* Quo fiet, vt sicut Tobias senior felle piscis ad oculos adhibito aspectum recuperauit, ita nos recordatione passionis Christi, tanquam collyrio videamus, & gratiam consequamur, quod significauit idem Propheta statim subiungens: *Memoria memor ero, & tabescet in me anima mea, hæc recolens in corde meo, in Deo sperabo.* Et Paulus ad Hebræos 12. *Recogitate*, inquit, *eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, vt ne fatigemini animis vestris deficientes.* Postrema expositio est aliorum. *Collyrij* nomine quamlibet tribulationem accipientium, quæ per amaritudinem sensus spirituales purgat, ad cernenda spiritualia, iuxta illud Threnorum 1. *De excelso misit ignem* (videlicet tribulationis) *& erudiuit me.* Esaiæ 28. *Vexatio dabit intellectum.* Ex his omnibus expositionibus, tres priores videntur literæ magis consentaneæ: tametsi quarta omnibus dignitate antecellat. *Mat. 27. 34* *Psal. 68. 22.* *Thren. 3. 19.* *Recordatio Passionis Christi illuminat intellectum.* *Ad Hebr. 12. 3.* *Thren. 1. 13.* *Erudit tribulatio.* *Esai. 28. 19.*

Exponitur illa sententia

Ecce sto ad ostium, & pulso, si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam, introrabo ad illum, & cœnabo cum illo, & ipse mecum.

SECTIO V.

VT Laodicenus Episcopus spem veniæ concipiat, & faciles sibi ad pœnitentiam, & quod est consequens ad diuinam gratiam aditus patere in animum inducat, subiungit Christus ipse, se ad ostium cordis stare, siue per internum appulsum & afflatum, quem Theologi gratiam prævenientem, & excitantem appellant, siue per exteriorem vocationem, cuiusmodi ferè est concionatoris adhortatio, consilium, & alia generis eiusdem, quæ ad eandem gratiam excitandam pertinent, quanquam sine interna illa motione non sufficiunt: tum verò si quis per voluntatis assensum aperuerit, ingredi in eius animum per iustificantem gratiam, cœnaréque cum illo per spiritualem conscientiæ iucunditatem, atque dulcedinem, quæ iustificationem consequitur, éstque diuinum quoddam ac cœleste pabulum, quo iustificati mens reficitur, mirúmque in modum recreatur. Denique si in gratia perseuerauerit, cœnaturum quoque se cum illo in cœlesti gloria per beatificam visionem, quam ei impertietur. Hæc est germana literalisque huius loci paraphrasis.

Conscientiæ iucunditas, cœleste pabulum.

II. Cæterum, pro illius expositione est in primis obseruandum, cùm dicitur, *Ego sto ad ostium & pulso*, luculentè significari, prius Deum excitare nostrum liberum arbitrium ad opera saluti conducentia, quàm voluntas in illa prodeat. Itaque Deum non præueniri à libero arbitrio, sed ipsum præuenire per excitantem gratiam, voluntatémque quasi torpentem ad opera salutis excitate; atque adeò initium iustificationis non à nobis, sed à Deo esse; id quod facilè ex prædictis verbis elicitur. Si enim Deus stat ad ostium nostræ libertatis, & pulsat, perspicuum est non priùs ostium per consensum aperiri, quàm Deus ipse pulset: quin pulsationem diuinam præcedere sæpe quidem tempore, sed semper tamen natura: tum verò apertionem consequi voluntatis adiutæ quoque diuinitus in ipso actu per gratiam adiuuantem, quemadmodum definit Concilium Tridentinum sessione sexta, capite quinto, & sexto: vbi docet iustificationis exordium in adultis à Dei per Christum Iesum præueniente gratia sumendum esse, disponique nos ad ipsam iustitiam dum excitati diuina gratia, & adiuti, fidem ex auditu concipientes liberè mouemur in Deum. Idem definierat Concilium Arausicanum secundum sub Leone primo Pontifice canone 3. de libero arbitrio, & gratia Dei. *Si quis*, inquit, *per inuocationem humanam gratiam Dei dicit posse conferri, non autem ipsam gratiam facere, vt inuocetur à nobis, contradicit Esaiæ Prophetæ, vel Apostolo idem dicenti, Inuentus sum à non quærentibus, palam apparui iis, qui me non interrogabant.* Qua de re legendus est D. August. in libro de bono perseuerantiæ, vbi multis sacrarum literarum testimoniis eam veritatem confirmat, citatis etiam in eandem sententiam D. Cypriano, D. Ambros & Gregor. Nazian. cum quibus reliqui omnes Patres vnanimi consensu conspirarunt.

Iustificationis initium à Deo.

Conc. Trid.

Conc. Arausic.

III. Deinde est aduertendum, cum additur, *si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*: disertis verbis significari, posse liberum arbitrium à Deo excitatum non respondere diuinæ vocationi, & ostium minimè aperire, sed occlusum tenere: posse etiam respondere Deo vocanti, & aperire pulsanti, hoc est, posse diuinam illam gratiam prævenientem, & excitantem, quæ hoc loco *pulsationis* nomine compre-

Liberum arbitrium potest prævenientem gratiam, vel admittere, vel reijcere.

comprehenditur, pro ſua libertate vel admittere, vel reiicere, ducta ſimilitudine ab ijs, qui clauſo oſtio domi recluſi morantur, qui interdum pulſantibus aperiũt, interdum etiam diſſimulant: ad quam ſimilitudinem ſpectauit ſponſa, cum dixit Cant. 5. *Peſſulum oſtij mei aperui dilecto meo*: vbi *peſſuli* nomine, omne illud obſtaculum intelligitur, quod voluntatis aſſenſum remoratur. Itaque hoc loco, cum dicitur, *Si quis audierit vocem meam, & aperuerit ianuam*, perſpicuè docemur in noſtra eſſe libertate, Deo vocanti reſpondere, aut non reſpondere, atque eidem pulſanti, aut oſtium aſſentiendo aperire, aut non aſſentiendo, vel etiam diſſentiendo clauſum tenere: idémque perſpicuè oſtenditur illis verbis ad Hebræos 12. *Contemplantes ne quis deſit gratiæ Dei*: vbi non dictum eſt, *ne gratia Dei alicui deſit*, quia nimirum Dei gratia præſto adeſt omnibus, ſed *ne quis deſit gratiæ*, quia nos ſumus, qui gratiam Dei pro noſtra libertate repellimus, Deóque vocanti, & excitanti non reſpondemus. Quæ veritas definita eſt à Concilio Tridentino, Seſſione 6. capite 5. vbi docet cooperante Deo cor hominis per ſpiritus ſancti illuminationem, poſſe hominem eiuſmodi inſpirationem abijcere: & canone quarto eiuſdem Seſſionis ita ſtatuit: *Si quis dixerit liberum hominis arbitrium à Deo motum & excitatum nihil cooperari aſſentiendo Deo excitanti, atque vocanti, quo ad obtinendam iuſtificationis gratiam ſe diſponat, ac præparet, neque poſſe diſſentire ſi velit, ſed veluti inanime quoddam nihil omnino agere, meréque paſsiuè ſe habere, Anathema ſit.*

Cant. 5. 6.

Hebr. 12. 15 Gratia Dei præſto adeſt omnibus.

Conc. Trid.

Poſſem hoc loco multorum Patrum ad hanc veritatem extendendam commemorare teſtimonia, ſed quoniam non eſt huius loci longius hoc argumentum perſequi, ſatis fuerit proponere vnius tantum Bernardi ſententiam, qui mihi ſanè videtur omnia, quæ de his gratiæ cõtrouerſijs diuinæ literæ prodiderunt, ac D. Auguſtinus, cæteríque Patres ante ipſum diſputarunt, quaſi in ſummam redegiſſe aureo illo libello, quem de gratia & libero arbitrio conſcripſit, vne præcipuas quaſque ſententias, quibus ille opus illud aureum, quaſi gemmis inſperſit, legendas putauimus, quoniam ea omnia quæ hactenus diximus manifeſtè confirmant. Sic igitur ait Bernardus. *Ita-ne oblitus es, quis dixerit, ſine me nihil poteſtis facere: & neque currentis, neque volentis, ſed Dei miſerentis eſt. Quid igitur agit, aut, liberum arbitrium? Breuiter reſpondeo, ſaluatur: tolle gratiam, non erit vnde ſaluetur, opus hoc ſine duobus effici non poteſt, vno à quo fit, altero cui, vel in quo fit: quod ergo à ſolo Deo, & ſoli datur, libero arbitrio, tam abſque conſenſu eſſe non poteſt accipientis, quam abſque gratia dantis, & ita gratia operanti ſalutem cooperari dicitur liberum arbitrium, dum conſentit, hoc eſt, dum ſaluatur, conſentire enim ſaluari eſt: vt liberum arbitrium eſſet, creans gratia fecit, vt proficiat, ſaluans gratia facit, vt deficiat, ipſum ſe deiecit: ex ipſo nobis eſt velle: ex ipſo nobis eſt velle: ex ipſa bonum velle, bonam voluntatem facit, qui liberam fecit, infirmitas voluntatis à ſeipſa eſt, ſanitas verò non à ſe, ſed ad Domini Spiritu, ſanatur autem cum renouatur. De cætero libero arbitrio, nec extra ipſum quæratur damnationis cauſa, quod iam non damnat niſi propria culpa, nec ab ipſo ſalutis merita, quod ſola ſoluat miſericordia, cuius quippe conatus ad bonum, & caſſi ſunt, ſi à gratia non adiuuentur, & nulli ſi non excitentur: proinde non ei à ſe, ſed deſurſum potius à Patre luminum deſcendere merita putentur. Itaque non liberi arbitrij, ſed Domini eſt ſalus, imò ipſe ſalus, ipſe & via eſt ad ſalutem, qui ait* Pſalm. 34. *Salus populi ego ſum*: qui item perhibet Ioannis decimo quarto. *Ego ſum via, ſe fecit viam, qui & ſalus erat, & vita, vt non glorietur omnis caro. Quid igitur? hoc ergo totum liberi arbitrij opus, hoc ſolum eius meritum, quod conſentit? Eſt prorſus: non equidem quod vel ipſe conſenſus, in quo omne meritum conſiſtit, ab ipſo ſit, cum nec cogitare (quod minus eſt, quam conſentire) aliquid à nobis quaſi ex nobis ſufficientes ſimus: verba ſunt non mea, ſed Apoſtoli, qui omne quod boni eſſe poteſt, id eſt, cogitare,*

IIII.

& velle, & perficere pro bona voluntate attribuit Deo: non suo arbitrio. Si ergo tria hæc, (hoc est bonum cogitare, velle, perficere) operatur in nobis, primum profecto sine nobis, secundum nobiscum, tertium per nos facit: siquidem immittendo bonam cogitationem, nos præuenit, immutando etiam malam voluntatem, sibi per consensum iungit, ministrando & consensui facultatem, foris per apertum opus nostrum internus opifex innotescit: sane ipsi nos præuenire nequaquam possumus, à Deo ergo sine dubio nostræ sit salutis exordium, nec per nos vtique, nec nobiscum, verum consensus, & opus eius non ex nobis, non iam tamen sine nobis. Cauendum ergo ne cum hæc inuisibiliter intra nos ac nobiscum actitari sentimus, aut nostræ voluntati attribuamus, quæ infirma est, aut Dei necessitati quæ nulla est, sed soli gratiæ, qua plenus est: ipsa liberum excitat arbitrium, cum seminat cogitatum: sanat, cum immutat affectum, roborat vt perducat ad actum: seruat, ne sentiat defectum: ita tamen quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur, vt mixtum, non sigillatim simul, non vicissim per singulos profectus operentur: non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed totum singula opere individuo peragunt: totum quidem hoc, & totum illa, sed vt totum in illo, sic totum ex illa. Credimus placere lectori, quòd à sensu Apostoli nusquam recedimus, & quaquauersum euagetur oratio, in eadem penè ipsius verba frequenter recidimus. Quid enim nostra aliud sonat quam illud, ergo neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei. Quod sane non ideo dicit, quasi quis velle, aut currere possit in vanum, sed quod is, qui vult, & currit, non in se, sed in eo à quo accipit, & velle, & currere, debeat gloriari. Denique ait, Quid habes quod non accepisti? Suæ iustitiæ hominem Deus voluit habere consortem, vt & coronæ faceret promeritorem: in eo enim sibi iustitiæ consortem & coronæ statuit promeritorem, cum operum quibus erat illa repromissa corona, habere dignatus est coadiutorem: porrò coadiutorem fecit, cum fecit volentem, hoc est, suæ voluntati consentientem. Itaque voluntas in auxilium, auxilium, reputatur in meritum: nec dubium quin à Deo sit & velle & perficere pro bona voluntate, Deus igitur auctor est meriti, qui & voluntatem applicat operi, & opus explicat voluntati. Hæc Bernardus. Atque hæc breuiter, quo nonnihil lucis huic sententiæ afferretur.

ARGVMENTVM CAPITIS.

Postquam Ioannes septem minoris Asiæ Episcopos, & in eis vniuersos Ecclesiæ Prælatos ad munus suum ritè obeundum adhortationibus, & præceptionibus erudiuit: deinceps se ad vniuersæ Ecclesiæ statum describendum, persecutiones, victorias, palmas, denique omnia, quæ eius vsque ad finem mundi decursum complectuntur, commemoranda per visionum suarum ænigmata conuertit. Cum autem septem sint potissimæ huius operis visiones, vt initio diximus. Secunda hoc capite incipit ad principium vsque octaui pertingens, splendore & maiestate admirabilis. Hoc verò capite solum describitur Dei ipsius, seu Trinitatis maiestas, quæ Apocalypsim Christo, & per Christum Ioanni reuelauit: quemadmodum autem Deus sese per visum Ioanni ostenderit, ex his, quæ mox dicemus, planum fiet.

CAPVT

CAPVT QVARTVM.

POST hæc vidi: & ecce ostium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum, dicens; Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri citò. Post hæc, statim fui in spiritu. Et ecce, sedes posita erat in cœlo, & supra sedem sedens. Et qui sedebat, similis erat aspectui lapidis iaspidis, & sardij, & iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ. Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos, viginti quatuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus suis coronæ aureæ. Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua: & septem lampades ardentes ante thronum, quæ sunt septem spiritus Dei. Et in conspectu sedis, tanquam mare vitreum simile crystallo, & in medio sedis, & in circuitu sedis quatuor animalia plena oculis ante, & retro. Et animal primum, simile leoni. Et secundum animal, simile vitulo. Et tertium animal habens faciem velut hominis, & quartum animal, simile aquilæ volanti. Et quatuor animalia singula eorum habebant alas senas in circuitu: & intus plena sunt oculis: & requiem non habebant die ac nocte, dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronum, viuenti in sæcula sæculorum: procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes; Dignus es Domine Deus noster, accipere gloriam, & honorem, & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Tota huius capitis visio imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

1. PRIMVM, Ioannes per visionem imaginariam vidit ostiũ apertum in cœlo. Secundò, Audiuit vocem tanquam tubæ secum loquentis, (vbi quemadmodum ex Græco contextu patet, illud, *Loquentis*, ad tubam refertur,) in hæc verba: *Ascende huc, & ostendam tibi quæ oportet fieri citò.* Tertiò, Ascendit eò in spiritu, id est, per visionem imaginariam: viditque sedem in cœlo positam, & quendã in ea sedentem, qui referebat colorem lapidis Iaspidis, & Sardij: vbi est aduertendũ, non esse sermonem de Iaspide lapide vulgari, sed de Iaspide pretiosa gemma: de qua loquitur Plinius lib. 37. cap. 8. vbi docet Iaspidem esse ex gemmis viridibus, reperiri etiam aëri similem, & cæruleam circa Thermodoontem amnem, purpuream in Phrygia, cæruleam ex purpurea in Cappadocia. Et cap. 9. eiusdem libri fusè disputat de Iaspidum generibus. Sardius autem est ex gemmis ardentibus, vt idem testatur eodem lib. cap. 7. Quartò, Sedem, siue thronum circunquaque ambiebat pulcherrima Iris, in qua viridis color præ cæteris eminebat: quod significatur cùm dicitur, *Similis visioni smaragdinæ.* Est enim smaragdus viridium gemmarũ præstantissima. Quintò, In circuitu sedis erant sedilia vigintiquatuor, seu vigintiquatuor throni, vt habetur Græcè, in quibus sedebant vigintiquatuor seniores, amicti stolis albis, coronas aureas capitibus gestantes. Sextò, de throno illo, quem Iris ambiebat, fulgura, voces ac tonitrua personabant, septémq; lampades ante thronum ardebant: *Quæ sunt*, inquit Ioannes, *septem spiritus Dei*: erátq; ante thronũ tanquã mare vitreum simile crystallo. Septimò, In medio, & in circuitu throni erant quatuor animalia plena oculis, intus, antè, & retrò, & in circuitu. Quorum animalium primum erat simile leoni. Secundum, simile vitulo. Tertium, simile homini. Quartum, simile Aquilæ volanti, habentia singulas alas senas, noctu, & interdiu sine intermissione dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui est, & qui erat, & qui venturus est. Octauò, Dum animalia sic in throno sedentem laudarent, procidebãt viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, adorantéque proiiciebant coronas suas ante thronum dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem; quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt. Atque hæc de imaginaria visione Ioannis: nunc ad mysteria veniamus.

Plinius. Iaspis hîc, gemma pretiosa.

visio,

Visio, in literali sensu explicatur,

Primúmque, quid thronus, quis in throno sedens, & cur lapidi iaspidi, & sardio similis dicatur.

SECTIO II.

DEVM esse qui in throno Ioanni apparuit, non Christum Dominum, vt plerique non rectè sentiunt, ex eo est perspicuum, quod cap. 5. sequēti, Agnus, qui Christū repræsentabat, accepit de manu sedentis in throno, librū illum signatum sigillis septem, quem solus ipse Agnus potuit aperire. Quare is, qui in throno residebat, proculdubio Dei maiestatem referebat, vt bene argumentatur Ioachimus: quam etiam sententiam sequuntur Richardus de S. Victore, & Glossa ordinaria. Per *thronum* plerique Angelos, alij sanctos accipiunt, vt Arethas. Alij Ecclesiam, vt Ioachimus, Rupertus, & alij: iuxta quam sententiam eleganter Rupertus obseruauit aperto ostio, sedem positam conspici in cælo; quia passo Christo, & per eum aditu in cælum patefacto, regnum Dei ita dispositum est, vt Deus in illo sedeat, Principe huius mundi foras eiecto: eiam ob causam Regius vates Psal. 9. cùm dixisset: *Dominus regnauit, decorem indutus est, indutus est Dominus fortitudinem, & præcinxit se.* Continuò subiunxit: *Parata sedes tua ex tunc à seculo tu es*: vbi enim indutus Dominus decorem, & fortitudinem regnauit, id est, virgineam assumēs carnem, & mortem resurgendo vincens, regnum peccati, mortísque destruxit, ex tunc sedes eius parata est, id est, Ecclesia in cælo posita, confirmatum regnum, & imperium stabilitum. Verùm illa est germanior expositio, quam Glossa sequitur, intelligendum esse per *thronum* auctoritatem, & potestatem Dei, Ecclesiæ præsidentis, eámque summo consilio, & prouidentiâ administrantis, quemadmodū sæpe sumitur in sacris literis, veluti Esaiæ 6. *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum.* Et Ezechiel. 1. *Super firmamentum quasi aspectus lapidis saphyri similitudo throni: & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.*

I. *Quis in throno Ioanni apparuerit.*
Ioachimus.
Richa. Vict.
Per thronum quid aliqui intelligant.
Arethas.
Rupert.
Psalm. 92. 1.
Passo Christo, Ecclesia regnum stabilitum est.
Germanior throni expositio.
Esai. 6. 1.
Ezech. 1. 26.

Cur verò Deus, similis lapidi iaspidi, & sardio apparuerit, multiplex affertur ratio. Prima est Ambrosij Ansberti, qui existimat eum, qui sedet in throno, Christum repræsentare: ait per *iaspidem* virentem gemmam indicari diuinitatem Christi; in cuius nimirum conspectu,, & fruitione viror gloriæ immarcessibilis consistit: per *sardium* autem, qui gemma est rubens, humanitatem exprimi, quæ passionis tempore, sanguine rubuit, iuxta illud Esaiæ 63. *Quare rubrum est indumentum tuum?* Verùm quia eum qui in throno residet, non Christum, sed Deum ipsum esse, paulò ante probauimus, hac ratione prætermissa, est secunda Diui Augustini, seu potius Ticonij, Bedæ, Primasij, & Ruperti, in *iaspide*, qui aquæ colorem refert, diluuium aquæ, quod iam præterijt: Per *sardium* ignei coloris, diluuium ignis, quod adhuc expectatur, significari. Addit Rupertus, quoniam inter vtrumque iudicium, per aquam videlicet & ignem diuina misericordia eluxit, tributo ad pœnitentiam tempore, idcircò in circuitu sedis Iridem, quæ signū est pacis, & clementiæ apparere. Tertia est Richardi de sancto Victore, virorem *iaspidis* significare immarcessibilem gloriam: ruborem *sardij* inferiorem ignem, atque adeò Deum vtrumque colorem referre: quia electos virore gloriæ demulcet, reprobos autem ignis æterni comminatione deterret. Quarta est Ioachimi, qui Trinitatem in throno illo residentem agnoscens, in *iaspide* Patris personam considerat; in *sardio* Filium, in *smaragdo*, qui paulò post subiungitur: & in Iride

II. *Ratio.*
Ambros. Ansbert.
Cur iaspidi, & sardio similis apparuerit Deus.
Esai. 63. 2.
Secunda.
D. August.
Ticon.
Beda.
Primas.
Rupertus.
Tertia
Rich. Vict.
Quarta Ioachim.

Spiritum sanctum. Etenim cùm Iapsis sit gemma viridis, in viriditate autem vita arborum, & herbarum posita sit. *Rectè*, inquit, *in Iaspide persona Patris exprimitur, quæ vitæ omnium principium est. In sardio autem, qui colorem refert sanguineum Filius indicatur, qui per assumptam humanitatem in passione rubicundus apparuit. Denique smaragdus qui viriditate præcellit, Spiritum sanctum designat, qui per gratiarum suarum dona hominum corda ad suam gloriæ excitat.*

III. *Quinta ratio mysterio congruentior Iustus, & misericors apparet Christus, quia Ecclesiæ gubernator.*

Quinta ratio, quæ magis videtur mysterio visionis congruere, illa afferri potest: apparuisse Deum simile viridi iaspidi, & rubenti sardio, quia cum hoc loco Deus Ecclesiæ gubernatorem referat, opus fuit duo illa præsidia, quibus perfecta rerum publicarum administratio continetur, misericordiam scilicet, ac iustitiam præ se ferre: rectè enim iaspis propter viridem colorem bonæ spei symbolum, misericordiam: Sardius autem iustitiam propter ardorem exprimit. Sic etiam Ezechiel. 1. ad idem significandum Dominus Prophetæ apparuit superiori parte speciem electri, quod paleas ad se attrahit: ignis autē omnia consumentis in parte inferiori similitudinem ostendens. Atque hæc duo in Deo tanquam mundi Principe agnoscit Regius vates Psal. 88. cùm ait. *Quoniam dixisti, in æternum misericordia ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis.* Vbi vides tam misericordiæ, quàm iustitiæ mentionem fieri: quemadmodū exponunt D. Augustin. & D. Hier.

Exech. 1.

Psalm. 88. 9

D. August. D. Hieron.

IIII. *Misericordia, non iustitiæ architectus Deus.*

Illud obiter obserua dici misericordiam ædificari à Deo: quasi proprium eius opus, appellarique Deum hoc loco non iustitiæ, sed misericordiæ architectum, quia misericordia proprium Dei opus est, iustitia verò quoad vindictam, & animaduersionem, quodammodo alienum & peregrinum quemadmodum disertis verbis docet Esaias, cap. 28. *Vt faciat opus suum, alienum opus eius, vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* Quem locum Glossa ordinaria sic per interrogationem dispungit: *Irascetur vt faciat opus suum*: quasi dicat, minimè verò est opus suum irasci, & punire, sed alienum & peregrinum, vt statim subiungitur, eodémque modo exponit Interlinealis: alij sine interrogatione, sic in eandem sententiam interpretantur, *vt faciat opus suum*, id est, vt faciat quod facere instituit, puniendo videlicet Hebræos: *alienum est opus eius*, id est, non ex animo, sed quodammodo coactus puniet, quod clarius dixit Hieremias, Threnorum 3. *Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominum.* Simul etiam aduertit Diuus Hieronymus in eundem locum Psalmi citati, misericordiam semper à Deo ædificari, nec vnquam destrui. Itaque Deus misericordiæ fabricam, quam molimur, continuo promouet, nec vnquam ab ea manum amouet: quemadmodum significauit Regius vates, Psalm. 76. illis verbis: *Nunquid misericordiam suam abscindit à generatione in generationem?* Vbi obseruandum est verbum illud *abscindet*, quod indicat, Deum filum misericordię, quod ab æterno texuit, nunquam præscidisse, sed continuatam beneficiorum suorum seriem absque vlla intermissione continuasse, & continuaturum in posterum, cùm tamen iustitiam non solum ipse non ædificet, sed & eius fabricam, quam impij suis sceleribus erigunt sæpenumero parcendo labefactet, quam ob causam eiusmodi ædificij tantùm initia, & præparationes descripsit Regius Propheta, cùm subiunxit: *præparabitur veritas tua in eis*, id est, vel ipsa punitionis fundamenta, quæ impij suis sceleribus iaciunt, per misericordiam destrues, ita vt promoto misericordiæ ædificio, vel ipsæ ad puniendum præparationes diruantur.

Thren 3. 33.

D. Hieronym

Psalm. 76. 9

Iustitiæ fabricam ab impijs erectam sæpe labefactat Deus.

V. *Pliuius. Iacob 2. 1.*

Id, quod in nostro *sardio* licet videre, is enim vt auctor est Pliniuslib. 37. cap. 7. oleo hebetatur: sic enim Dei iustitia per misericordiæ oleum hebetatur, & vincitur: quemadmodum dicitur Iacob. 2. illis verbis: *Superexaltat autem misericordia*

cordia iudicium. Græci legunt κατακαυχᾶται, id est, exultet aduersus iudicium: quanquam aiunt sumi, pro vincit, exuperat, & obtundit, quia scilicet victores victis insultare solent, & aduersus illos exultare: quare sensus apud Græcos ille est. Si misericordia cum iudicio contenderet, victricem futuram misericordiam, quia *misericordia Domini super omnia opera eius.* Ad eundem ferè modum dixit Paulus ad Coloss. 3. *Et pax Christi exultet in cordibus vestris*: hoc est, vt pax in morem victoris, ac triumphantis dicatur exultare: Græcè est βραβευέτω, quod quidam ex Græcis sic interpretantur, id est, *In certamine: iudicis fungatur officio.* Alij *Brauium ferat*, videlicet aduersus liuorem, & contentionem, imò & aduersus mundi pacem, quæ paci Christi contraria est: cui contrarium est καταβραβεύειν, quo vsus est Apostolus ad Coloss. 2. *Nemo vos seducat*: nam pro *seducat*, est Græcè καταβραβεύετω, hoc est, nemo vos fraudet in brauio, & præmio: cum enim aliquis in certamen descendens, per agonothetæ iniustiam, brauium & debitam sibi victoriæ palmam amittit, dicitur καταβραβεύεσθαι, hoc est, fraudari brauio, & præmio sibi debito.

Iustitiæ Dei victrix misericordia.

Ad Coloss. 3. 15.

Coloss. 2. 18.

Sed vt ad priorem locum reuertamur, alij βραβευέτω, sic interpretantur, id est præmij loco detur. Habet enim βραβεύω multiplicem vim: Theodoretus secundam expositionem sequitur. *Pax Christi βραβευέτω, in cordibus vestris, hoc est,* inquit, *si quis ab aliquo molestiam acceperit, habeat in corde pacem, Agonothetæ officio fungentem, & Regentem.* Theophylactus eandem, & tertiam tradit. *Sax*, inquit, *Dei palmam ferat in cordibus vestris: sæpenumero*, inquit, *iniuria sumus à quopiam affecti, & geminæ apud nos cogitationes certant: altera ad vindictam, ad longanimitatem altera nos incitans: si enim pax Dei in vobis steterit, vt iustus quispiam Brabeuta*, id est, *iudex certaminisque arbiter, dederitque victoriæ palmam ei, qui iusserit vt sis longanimis, cessabit aduersarius tuus: ipsa igitur pax Dei palmam ferat, non ira, non contentio, non humana pax, ea enim ex vltione nascitur, sed Dei.* Hæc Theophylactus. Vbi cernis eum duas expositiones, hoc est, secundã, ac tertiam complecti. Nos omnes eas, quas recensuimus, probamus, sed interim primam nostram, quam attulimus vtpoté cum nostra vulgata editione consentientẽ, nec à verbi ipsius Græci proprietate abhorrentem eo apposuimus, vt testimonium Iacobi citatum illustrarẽmus. Cùm igitur in Deo, tanquam in Ecclesiæ Principe, duæ illæ partes præcipuæ, misericordia, & iustitia, in duplici hoc lapide expressæ, mirificè eluceant, maximum tamen inter eas discrimen cernitur, cùm de misericordia, dixerit Regius vates, *ædificabitur*: de iustitia, *præparabitur.*

VI. *Theodor.*

Pax Christi, mundi pacem quando vincat.

Theophyl.

Discrimen inter Dei misericordiam & iustitiam.

Quid sit, *Iris in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ.*

SECTIO III.

IOachimus primùm existimat per *iridem*, Spiritus sancti significare personam, sicuti paulò ante in iaspide Patrem, in sardio Filium intellexit. Rationem similitudinis eam affert, quia sicut iris triplicem colorẽ refert, viridem, cæruleum, & rubicundum: ita Spiritus sanctus primùm homini confert gratiam, vt credat: deinde vt operari valeat: postremò vt charitate sit perfectus. Quam ob causam ait Spiritum sanctum, primùm in specie columbæ: deinde per insufflationem: denique in igni fuisse concessum. Quòd verò *iris* in circuitu sedis sit, illud significat, Ecclesiam vndequaque Spiritus sancti præsidio muniri, iuxta illud Psal. 124. *Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.*

I. *Spiritus sanctus iridis comparatur, ex Ioachimo.*

Spiritus sanctus præsidio munitur Ecclesia. Psal. 124. 2.

Secundò, Richardus de sancto Victore in *iride*, cùm speciem arcus habeat, atque adeo belli signum præferat, putat significari iudicium: esse autem in *circuitu sedis*, quia tam à dextris quàm à sinistris vniuersos iudicis complectetur

II. *Rich. Vict.*

sententia, quia verò smaragdus partim viret, partim rubet, illud demonstrat, iustos introducendos esse ad pascua virentis gloriæ, malos autem sempiternis ignibus addicendos.

Tertiò, Beda per *Iridem* sanctos intelligit, qui in circuitu throni sunt, quia Ecclesiam vndique sua intercessione defendunt. Est enim Iris pacis symbolum, quæ propterea similis smaragdo dicitur: quia sancti quò magis viriditatem futuræ gloriæ expectant, eò magis ad cæteros protegendos animantur.

Beda. Sanctorũ intercessio tuetur Ecclesiã

Quartò, Plerique, per *Iridem*, Verbi incarnationem intelligunt, quæ visioni

III. smaragdinæ similis dicitur: quia incarnatione potissimum Dei misericordia elucet, & spes omnis nostra posita est. Rationem similitudinis eam affert Ansbertus: quia quemadmodum arcus cælestis diuini fœderis pignus, tunc apparet cùm radijs solis vmbrifera fuerit nubes illustrata: ita cum Patris Verbum, quod *candor est lucis æternæ*. Sapientiæ 7. & Sol iustitiæ, humanam susceipiendo naturam irradiauit, ipsa humanitatis susceptio, reconciliatio facta est mundi, quod diserte verbis cecinit Esaias cap. 19. cùm dixit: *Ecce Dominus ascendit super nubem leuem*. Quo loco per *nubem*, humanitatem intellexerunt Diuus Augustinus tract. 34. in Ioannem. Eusebius Cæsarienses libro primo demonstrationis Euangelicæ capit. 4. & libro 8. capit. 5. & libro 9. cap. 2. D. Chrysostomus homilia 2. ex varijs in Matth. Cyrillus Alexandrinus, & Procopius in commentarijs super Esaiam. Quamuis alij Beatam Virginem interpretentur, in quibus est D. Ambrosius in exhortatione ad virgines, & in Institutione virginis. Vtramque verò expositionem affert D. Hieronymus in eundem locum Esaiæ.

Ansbertus. Verbi incarnatio iridi similis.
Sap. 7. 26.
Esai. 19. 1.
Humanitas Christi nubes
D. Augus. Eusch. Cæsar. D. Chrysost. Cyrill. Alex. Procop.
B. Virgo, nubes.
D. Ambros. D. Hieron.

In hanc sententiam plerique interpretantur illud Ecclesiastici 43. *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illum, valde speciosus est in splendore suo*, Vbi Christum per arcum intelligunt, cuius arcus duo cornua, duæ sunt naturæ, chorda verò earum vnio, sunt autem eiusmodi cornua ad terram conuersa quemadmodum & in Iride, in

IIII. *Eccl. 43. 12.*

signum pacis, & fœderis cum hominibus: quemadmodum etiam Iris triplicem colorem habet, cœruleum, viridem, & rubeum: ita Christus fuit cœruleus, quia cœlestis, iuxta illud Pauli 1. ad Corinth. 15. *Secundus homo de cœlo cœlestis*. Viridis, per innocentiam vitæ, & gratiarum affluentiam. Rubicundus in passione. Cant. 5. *Dilectus meus candidus & rubicundus*. Denique sagittæ ab hoc arcu emissæ non aliæ quàm amoris fuerunt, à quibus nimirum se vulnerata lætabatur sponsa Cant. 2. cum dicebat: *Fulcite me floribus, stipate me malis, quia amore langueo*. Pro quo Septuaginta transtulerunt, *quia vulnerata amore ego sum*. Hunc ergo arcũ iubemur respicere per imitationem: & Deum Patrem benedicere, quia illum mundo cõcessit.

Christus arcus cælestis.
1. Cor. 15. 47.
Cant. 5. 10.
Cant. 2. 5.
Sagittæ à Christo missæ, quæ.

Maximè omnium literalis expositio ea nobis videtur significari per Iri-

V. dem diuinam misericordiam: cum Iris fœderis, & clementiæ symbolum sit, qua vndique Dei thronus ambitur, quia vbique, & omnibus eam præstat. Ratio verò huius similitudinis duplex potissimùm afferri potest. Vna, quia sicut Iris variorum colorum, eorumque pulcherrimorum speciem refert: ita Dei misericordia multiplex est, eaque pulcherrima. Cæruleum colorem licet agnoscere in fide, quæ tota cœlestis est, in spe, viridem, in charitate, rubicundum, in cæteris, in reliquis donis gratiarũ, quæ Deus iustis liberaliter impertit. Altera, Quia sicut Iris gerit speciem arcus aduersus cœlum intẽti, ita arcus nostri, & arma ad Deum promerendum, & quodammodo vincendum, cœlumque ipsum expugnandum vna Dei misericordia continentur. Sic enim eam appellauit Iacob Gen. 48. cùm dixit ad Ioseph filium: *Do tibi partem vnam extra fratres tuos, quam tuli de manu Amorrhæi, in gladio, & arcu meo*. Vbi per *gladium*, & *arcum*, Paraphrastes Chaldaicus

Iridis literalis expositio.
Dei misericordia cur Iridi compararetur.
Arma nostra Dei misericordia.
Gen. 48. 22. Paraphrast. Chald.

cùm

cùm locũ ita transtulit, *Quam tuli de manu Amorrhæi oratione mea, & deprecatione mea*, procul dubio misericordiam diuinã intellexit, per quam Deus orationem Iacob exaudiuit: quippe cum nostræ deprecationes Dei misericordia innitantur.

Atque hunc arcum Dauid in cælum intendit Psal. 50. cùm dixit: *Miserere mei Deus secundum magnam misericordiam tuam, &c.* Quam eandem ob causam, *visioni smaragdinæ similis* dicitur, id est, viridi colore præstare: quia spes nostra spes, cuius smaragdus, propter viriditatem, est symbolum, in Dei misericordia posita est, iuxta illud Psal. 12. *Qui tribulant me exultabunt si motus fuero: ego autem in misericordia tua speraui.* Et Psal. 41. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei speraui in misericordia Dei in æternum.* Vbi aduerte comparare se Dauidem oliuæ, cùm de spe sua in misericordia Dei differit, quia sicuti oliua semper viret, ita qui in Dei misericordia confidit, quæ smaragdo viridissimæ gemmæ comparatur, spem habet florentissimam, & semper virentem: vndè alio in loco ait. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commouebitur in æternum, qui habitat in Hierusalem.* Psal. 124. Quod iuxta Hebraicam veritatem, sic est intelligendum: qui spẽ suam in Deo collocat: sicut mons Sion, qui in Hierusalem fixum habet locum, nunquã loco mouebitur, ita ipse nunquam deijcietur. Quamuis alijcum D. Augustino duplicem sic distinguant sententiam: *Qui confidunt in Domino, erunt sicut mons Sion, & non commouebitur in æternum qui quis habitat in Hierusalem.* Verùm prior distinctio Hebræo textui est congruentior, quam propterea sequutus Diuus Hieronymus sic locum transtulit ex Hebræo: *Qui confidunt in Domino, quasi mons Sion immobilis, & in æternum habitabilis.* Accedit quod quemadmodum viridis color, vt ait Glossa, mirum in modum aspectum recreat, & roborat: ita nihil est, quod magis mortalium animos consoletur, quam Dei misericordia. Vides igitur Dei sedem vndiq; misericordiæ symbolo non solum ambiri, sed etiam exornari: quemadmodum & apud Ezechielem cap. 1. nubem illam ignibus inuolutam, quæ diuinam significabat iustitiam, splendor quidam fulgentissimus per circuitum ambiebat, ac pulchram reddebat: qui splendor symbolum erat diuinæ misericordiæ, atque clementiæ.

VI. *Psal. 50 3.*

Smaragdus spei symbolo. *Psal. 12 5* *Psal. 51 10.*

Sperans Dauid cur se oliuæ comparet.

Psal. 124 1.

Immobilitas sperantis in Deum.

D. Hieron.

Glossa.

Misericordia throni Dei ornatus. *Ezech. 1.*

Quinam sint vigintiquatuor seniores in totidem thronis sedentes.

In circuitu sedis sedilia vigintiquatuor, & super thronos vigintiquatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.

SECTIO IIII.

I. Vidit Ioannes in circuitu throni vigintiquatuor sedilia, seu thronos, vt habetur Græcè. & in ijs sedentes vigintiquatuor seniores. Per eos D. Augustinus, Beda, & Primasius vniuersam Ecclesiam intelligunt, iuxta illud Esai. 24. *Erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hierusalem in conspectu seniorum suorum fuerit glorificatus.* In duodecim, inquit Augustinus, *Apostolos, & præpositos, & in alijs duodecim reliquam Ecclesiam intelligo.* Primasius eam affert huius numeri rationem positos nimirum, esse *vigintiquatuor* pro Ecclesia vniuersa, quasi duodecim tribus duplicarentur propter geminum testamentum: *Nam quia*, inquit, *in veteri testamento duodecim tribus fuerunt, & in nouo duodecim Apostoli Ecclesiæ fundatores, recte numerus vigintiquatuor seniorum vniuersam Ecclesiam significat.* D. Gregorius in librum 1. Reg. cap. 9. locum hunc expendens concionatores interpretatur. *Seniores*, inquit, *sancti sunt prædicatores maturi sensu, moribus graues, qui thronum Dei iuxta positi sedibus ambiunt: quia qui*

I. *D. August. Tycon. Beda. Primasius. Esai. 24 23.*

Per vigintiquatuor seniores vniuersa designatur Ecclesia. *D. Gregor.*

præ cæterò conditorem diligunt, per altissimam conuersationem ei vicinius requiescunt.

II. Communis tamen expositio, quam sequuntur Glossa, Richardus de S. Victore, Rupertus, Pannonius, Ioachimus: & alij, est. Per *viginti quatuor seniores* intelligendos esse præstantissimos quosque sanctos, ac præcipuè prælatos, & Doctores vtriusque testamenti, qui numerus ex duodecim Patriarchis, & ex duodecim Apostolis conficitur, cum enim numerus duodenarius dicat vniuersitatem, in duodecim Patriarchis præstantissimi quique sancti veteris Testamenti, & in 12. Apostolis excellentes viri Testamenti noui, optimo iure accipiuntur: qui *seniores*, tum propter antiquitatem, tum propter morum, doctrinæq; gratuitatem appellantur quam eandem ob causam in thronis sedent: quia in fine mundi iudicabunt.

Glossa. Rich. Vict. Rupertus Pannon. Ioachimus.

III. Primò est obseruandum Sedilia, siue thronos in cælo post Christi Domini in cælum ascensum apparuisse, quia tunc primùm patuit sanctis in gloriam aditus, eisque sedilia ad sedendum concessa sunt, in cuius rei typum, & significationem, cum intra Sancta sanctorũ, siue tabernaculi Mosaici, siue templi Salomonis, nulla essent sedilia, nihilominus intra Sancta sanctorum eius templi, quod describit Ezech. à cap. 40. multa sedilia sunt visa. Sic enim latera illa sexaginta sex per circuitum, quorum fit mentio cap. 41. interpretantur Hugo Cardinalis, Dionysius Carthus. & alij. E quibus quadraginta ponunt in ea parte templi, quæ appellatur *Sancta*: reliqua 29. in ea quæ *Sancta sanctorum* dicitur. De cuius sententiæ probabilitate superioribus annis dum Ezechielem interpretaremur, fusè disseruimus.

Per Christi ascensionem patuit aditus in cælum. Ezech. 40. Hugo Car. Dion. Carth.

IIII. Illud modò dumtaxat ex Hugonis, & Dionysij expositione colligimus, in Sanctis sanctorum templi Salomonis nulla fuisse sedilia, quia vacua omnino fuissent, cùm eò solus Pontifex semel in anno ingrederetur, vt ait Paulus ad Hebræos 9. Quo simul etiam significabatur nemini eo tempore ad gloriam aditum patuisse, eamque ob causam superuacanea fuisse sedilia. At verò, quia post passionem Christi liber patet aditus ad Sancta sanctorum cælestia, idcirco in Sanctis sanctorum eius templi, quod in Ecclesiæ typum à Christo fundatæ, fuit Ezechieli ostensum, oportuisse, vt multa sedilia ponerentur, in quibus sederent ij, quibus salus contingeret: atq; in ijs excellunt hæc viginti quatuor sedilia, siue throni, in quibus viginti quatuor seniores, id est, Prælati, Doctores & præstantissimi quique vtriusque Testamenti heroës, tanquam reliquorum parentes, fundatores, ac iudices, sublimioris gloriæ & honoris prærogatiua eminerent.

Hebr. 9. Cur sancta sanctorũ Salomonis sedibus vacua, Ezech. verò templi sancta visa cum sedilibus.

V. Secundò aduertendum est, nusquam in sacris literis, Angelos sedentes in cælo apparuisse, sed Deum, & homines, vt ex eo exploratum sit quanto honore post Verbi incarnationem homines Angelis antecellant, siquidem homines in thronis considentes: Angeli verò perpetuo, vel stantes, vel ministrantes apparent, vt est perspicuum ex cap. 6. Esaiæ, vbi ita legimus: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & ea quæ sub ipso erant replebant templum, Seraphim stabant subter illud.* Et apud Daniel cap. 7. *Millia millium ministrabant, & decies centena millium assistebant ei.* Et Tobiæ 12. *Ego sum Raphaël Angelus, vnus ex septem qui astamus ante Dominum.* Vnde iam colliges cum D. Barnardo sermone 2. de tribus testimonijs, & sermone de sancto Benedicto Abbate, quanta fuerit Luciferi ælatio, qui vniuersis Angelis stantibus, ipse solus sedere præsumpserit, cùm dixit Esaiæ 14. *Super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis: Siccine,* inquit Bernardus, *vbi stant omnes, vniuersi ministrant, tu pacis inimice sedebis? quid laborasti vt tam sedeas?* E contrario ad Apostolos dixit Christus Matth. 19. *Sedebitis & vos super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel.* Et de Ecclesia vniuersa dixit Paul. ad Eph. 2. *Deus autem qui dines est in misericordia, propter nimiam charitatem suam, qua*

Quanto honore post Incarnationem Angelis homines antecellant. Esai. 6. 1. Dan 7. 10. Tob. 12. 15.

Luciferi ælatio, quanta. D. Bernard. Esai. 14. 13. D. Bernard. Matt. 19. Ephes. 2. 4.

qua dilexit nos, conuiuificauit nos in Christo, (cuius gratia estis saluati) & conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus in Christo Iesu. Ex quo mirum in modum resplendet Dei in homines amor, & beneficentia, qui propter Christum ad tam sublimem eos honoris gradum euexit, vt in nobilissima illa curia, tot principibus, id est, Angelis stantibus, & ministrantibus coram Deo in diuinitatis suæ throno residente, ipsi quoque in thronis pulcherrimis glorioſi conſideant. *Amor Dei in homines.*

Tertiò, apparuerunt iidem vigintiquatuor seniores *circumamicti vestimentis albis*, VI. quæ glossa interpretatur virtutes, quibus sancti & teguntur, & albent. Richardus de S. Victore, munditiam castitatis, & boni operis. Pannonius, castitatem, & sapientiam. Dionysius Carthusianus, castitatem. Rupertus æternam iucunditatem. Alij, gloriam corporis. Nobis tamen, verò similius videtur, aut virtutum ornamenta: aut gloriam animæ accipiendam esse. Cum enim hæc apparitio, Ecclesiæ statũ ante illam generalem resurrectionem repræsentet, & per vigintiquatuor seniores excellentium sanctorũ multitudo, quiin vtroque testamento, sanctitate, doctrina, & gubernandi prudentia floruerunt, intelligatur, quorum pauci cũ Christo in corporibus glorioſis in cælum ascenderunt; non possumus per vestimenta alba gloriam corporis, sed aut virtutum pulcherrima ornamenta, aut certè gloriam animæ intelligere. Atque eandem gloriam exprimunt coronæ aureæ, quæ in singulorum capitibus apparuerunt: cur verò gloria *coronæ* similis dicatur, fusè iam superius explicauimus: significant etiam Regiam potestatem, verè enim beati sunt Reges, de qua re, quia iam suo loco diximus, non est cur eadem replicemus. *Gloſſa. Rich. Vict. Pannon. Dion. Cart. Rupert. Per veſtimenta alba quid accipiendum. Beati verè reges.*

Quænam sint fulgura illa, voces, ac tonitrua, quæ de throno procedere visa sunt.

Et de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua.

SECTIO. V.

HÆc omnia ad statum præsentis Ecclesiæ pertinent. Per *fulgura*, communis I. expositio, (quæ etiam est Diui Augustini, seu Ticonij, Ruperti, Richardi de sancto Victore) miracula intelligit, quæ Deus per seniores illos, ad mundi conuersionem edidit, & nunc etiam edit, edétque vsque ad finem mundi. Per *voces, ac tonitrua*, Diuini verbi prædicationem, eo tamen discrimine, quòd *voces* exprimsit temperatas admonitiones mediocriter auribus insonantes. *Tonitrua* verò tertificas de futuro iudicio, pœnisque impiorum comminationes. Præterea etiam sublimes de Christi diuinitate, diuinisque etiam perfectionibus, ac secretioribus fidei arcanis conciones: quemadmodum exponit Pannonius. Rupertus aduertit, quia sancti, non à seipsis, id est, à propria potestate: sed ex virtute diuina edunt miracula: idcircò fulgura, non à sedibus seniorum, sed de throno Dei procedere, cuius solius est vera patrare miracula. *D. August. Ticon. Rupert. Rich. Vict. Pannon. Rupert. Ex virtute diuina sancti edant miracula.*

Atque hinc primum habes concionatorem Euangelicum pro ratione loci, II. temporis, atque auditorum, accommodare debere concionem: siquidem vti diximus, *voces* hoc loco tum temperatas admonitiones, tum faciliores ad intelligendum, de moralibusque rebus tractationes: *tonitrua* verò tum terrificas comminationes, tum altiorem de sublimibus rebus sermonem significant: quos omnes dicendi modos vsurpare debet concionator Euangelicus: accommodatè ad auditorum conditionem de diuinis rebus disputans, quam concionandi formam seruabat Apostolus vt ipsemet testatur 2. Cor. 5. cùm ait: *Siue enim mente excedimus Deo, siue sobrij sumus vobis*: hoc est, si altiora & sublimiora prædicamus, id ad explicandam Dei naturam, commendandamque eius gloriam, præstamus: si autem *Quam concionandi formam seruare debeat concionator Euangelicus. 2. Cor. 5. 13.*

mediocria loquimur, id vestri causa facimus, vt nos vestro captui, capacitatique accõmodemus: habemus etiam huius rei illustre exemplum in Ioanne Apostolo, qui singulos pro suo captu, & conditione admonebat, vt est perspicuum ex illis verbis primæ eius epistolæ, cap. 22. *Scribo vobis filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius. Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum, qui ab initio est. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis malignum. Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis patrem. Scribo vobis iuuenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.* Vnde si aduertis, Ioannes accommodatè ad ætates, & conditiones loquitur. Tres enim ætates connumerat, puerorum, iuuenum, senum: & vnicuique quod congruum est, tribuit. Nam quia pueri per ignorantiam, & inscitiam labuntur, ait quod illis peccata remittuntur, quoniam peccatum ex ignorantia, quod proprium puerorum est, maiorum aliquem excusationem continet: & quia iidem pueri interdum per ætatem parentes non agnoscunt, ideo iis quodammodo blanditur, laudans quod Patrem cælestem cognoscant. Senum illud est proprium, quod prisca & antiqua in ore habeant: cum igitur Patre æterno nihil sit antiquius, cum sit æternus, idcircò eis laudi tribuit, quod nouerint patrem illum, qui ab initio est, hoc est ex æternitate. Denique quia adolescentes & iuuenes valent robore, ac de virium magnitudine, corporisque firmitate gloriari solent, iactaréque se, quod victorias consequantur, prosperea illos gaudere iubet quod *malignum*, id est, dæmonem superarint.

1. Ioan. 2. 12. *Vnumquemque pro suo captu admonebat Ioannes.*

III. *Rich. Vict. in Apoc. 24. 27. Per fulgura cur significentur miracula.*

Illud deinde notandum est, pulchrè per *fulgura* significari miracula, cuius similitudinis ratio multiplex est. Prima, quia, vt ait Richardus de S. Victore, sicut fulgura longè claréque coruscant, iuxta illud Matth. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & paret vsque in Occidentem*: sic miraculorum splendor, & fulgor latè multorum cõmemoratione funditur, plurimósque vel ad fidem conuertit, vel iam conuersos in fide confirmat: atque idcireò miracula, splendor & coruscatio armorum Dei appellantur Abacuch cap. 3. vbi pro eo, quod ex Hebræo transtulit Hieronym. *In luce sagittarum tuarum ibunt, in splendore fulgurãtis hastæ tuæ.* Septuaginta reddiderũt, *in lumine iacula tua ibunt, in splendore seu coruscatione fulgoris armorum tuorum.* Quem locum in hanc sententiam expendit D. Gregorius lib. 30. Moralium, cap. 3. *Fulgor*, inquit, *armorum est claritas miraculorum, armis nos tuemur, iaculis aduersa destruimus, ergo cum iaculis sunt: miracula cum prædicatione. Etenim sancti verbis prædicationis, quasi iaculis aduersarios feriunt, miraculis vero quasi armis se tuentur, vt & quantum sint audiendi, sonent per impetum iaculorum, & quantum sint reuerendi, clarescant per arma miraculorum.*

Abac. 3. 11. D. Hieron.

Miracula armorum Dei coruscatio, ex D. Greg.

IIII. *Miracula è sanctis vt è nubibus fulgura egrediuntur. Esai. 5. 6 D. Auguſt Pſal. 96. 4.*

Secunda, Quia sicut fulgura è nubibus egrediuntur, ita è sanctis prædicatoribus miracula, atque adeo cum miracula appellantur fulgura, tacitè innuitur sanctos esse veluti nubes, quo nomine censentur Esaiæ. 5. *Mandabo nubibus meis, ne pluant super eos imbrem*, & cap. 6. *Qui sunt isti qui vt nubes volant?* In hunc sensum Diuus Augustinus accepit locum illum Psalm. 96. *Alluxerunt fulgura eius orbi terræ, vidit, & commota est terra. Misit*, inquit, *Dominus Apostolos, prædicatores, & sanctos veluti nubes, videbantur homines, & contemnebantur: quemadmodum nubes videntur, & contemnuntur, antequam de eis exiliat, quod miseris: erant illi quidem homines infirmi, carnem portantes, sed erat in illis quod fulguraret, erat quod coruscaret: accedebat Petrus homo piscator, orabat: & surgebat mortuus, forma humana nubes erat, splendor miraculi coruscatio erat, recte autem adiungit: Vidit, & commota est terra, quia tota terra commota est fulgoribus de illis nubibus erumpentibus.* Eodem sensu Diuus Gregorius lib. 30. Moralium cap. 3. exponit illud 38. *Nunquid mittes fulgura & ibunt, & reuertentia dicent tibi, adsumus. Fulgura*, inquit, *ex nubibus exeunt, cum mira opera ex sanctis prædica-*

D. Gregor. lob. 38. 35.

prædicatoribus ostenduntur, qui idcirco nubes vocari solent, quia & coruscant miraculis, & verbis pluunt: & quia humana corda istis miraculorum fulgoribus conturbantur, dicitur Psal. 17. *Fulgura multiplicauit, & conturbauit eos.* Psal. 17. 15.

V.

Tertia, Quia sicut fulgurum coruscationem pluuia consequitur, ita miraculorum splendorem consequitur pœnitentia, compunctio, & lachrymæ peccatorum anteactæ vitæ, errores, & cæcitatem lamentantium: vtrunque significauit vnum quidē in literali sensu, alterum in mystico Regius vates cùm dixit Psal. 134. *Fulgura in pluuiam fecit.* In quē locum (vt hoc obiter dicamus) eleganter annotauit ad literā D. Augustinus, voluisse Deum, vt post fulgura pluuia sequeretur: quia fulgura sine pluuia terrerent, & nihil vtilitatis afferrent mortalibus, itaque voluisse, vt post fulgurum terrorem, refectio pluuiæ sequeretur: sic enim ille omnes suas comminationes in bonum tandem nostrum, & vtilitatem conuertit, iuxta illud Tobiæ 3. *Post tempestatem tranquillum facit.* Nec minus elegans est D. Hieronymi in eum locum obseruatio, quam reperies in eius commentarijs super tertium caput Marci, *fulgura in pluuiam fecit, vt extinguat misericordia, quod iudicium inuitat.*

Miracula, cōpunctio & lachrymæ cōsequuntur. Psal. 134. 7. D. *August. In bonum nostrum comminationes suas conuertit Deus.* *Tob. 3. 22. D. Hieron.*

VI.

Quarta, Cum *fulgura* in sacris literis nonnunquam pro fulminibus vsurpentur, (nec enim dubitandum est, fulmina fuisse illa, quibus Deus Ægyptios oppressit, quæ tamen Exodi 9. 2. Reg. 22. & Psal. 17. fulgura nuncupantur.) Illud etiam ad miraculorum vim explicandam pertinet, quòd sicut fulmina integro exteriùs manente corpore, vniuersa ossa comminuūt & locutis integris pecuniā conflant & manente vagina ensem liquefaciunt, ita Deus per miraculorum suorum fulmina infideles, & peccatores sic interdum afficit, vt cum exteriùs similes alijs remaneant, in carne videlicet ambulantes, non tamē secundum carnem militent, vt dixit Paul. 2. ad Corinth. 10. sed omnem cordis duritiem intrinsecùs amittant, & diuino amore liquefacti in Deum ferantur. Denique diuitijs, ac sæcularibus honoribus contemptis, se Deo deuoueant, ita vt ā cælesti aliquo fulmine percussi videantur, quod in suis laboribus: qui etiam instar fulminum sunt, videtur Dauid agnouisse, cùm dixit Psal. 41. *Dum confringuntur ossa mea exprobrauerunt mihi, qui tribulant me inimici mei.*

Exod 9. 2. Reg. 6. 22. Psal. 17.

2. Cor. 10.

Psalm. 41. 11.

VII.

Secundò, Notandum est rectè etiam per *tonitrua* sublimes, ac terrificas concliones significari, tum propter admirationem, quam altissima fidei mysteria auditorum mentibus injciunt; tum propter terrorem, quem ex pœnarum inferni commemoratione peccatoribus incutiunt: quibus potissimum de causis filij Zebedæi, Iacobus videlicet, & Ioannes appellati sunt à Christo, *Boanerges*, id est, filij tonitrui, Marci 3. quod Hebræa phrasi idem est, quod *tonitrua*: sicut filius iniquitatis pro filio iniquo, & filius perditionis pro perdito filio ponitur. Ratio verò est, quia altissima fidei mysteria, & formidanda malis præparata iudicia admirabili, ac terrifico concionis roboratu tonuerunt: præcipuè verò Ioannes qui mox Euangelij sui initio altissimè intonuit, dicens: *In principio erat verbum, & verbum erat apud Deum, &c.* Accedit, quod tonante cælo ceruæ pariunt, cum enim difficillimi sint partus, vt habes Iob 34. audito tonitru præ timore pariunt: quod ad literam significauit Regius vates Psalm. 28. cùm dixit: *Vox Domini præparantis cernos*: vbi *cruas* legendum videtur ex textu Hebræo: qui habet אילות *ajaloth*, quæ terminatio manifestè fœminea est. Si enim *cernos* legendum esset, oportuisset dicere איל *ajalim*. Græcum autem ἔλαφος vtrumque significat, quare alij cum Diuo Hieronymo ex Hebræo transferunt, *Vox Domini obstetricans*, seu parturire faciens ceruas, vbi per *vocem Domini* tonitruum intelligitur, sic igitur etiam peccatores, qui ceruis propter timorem comparantur,

Iacobus, & Ioannes cur Boanerges à Christo dicti. *Marc. 3. Ioan 1. Iob 34.*

Psal 28. D. Hieron.

Peccatores cernis similes ob timorem.

Prou.18.1. iuxta illud Prou. 18. *Fugit impius nemine persequente*, qui etiam difficilem, ceruarum instar spiritualem conuersionis fœtum emittunt, audita terrifica quadam de iudicio, & inferni cruciatibus, concione, quasi tonitru audito pariunt, & conuertuntur. Quemadmodum ipsi confitentur Esaiæ 26. *A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus, & peperimus spiritum salutis*: quanquam enim in Hebræo illud *A facie tua*, ad præcedentem sententiam pertineat, tamen Septuaginta ad sequentē retulerunt, sic locum tranferentes *propter timorem Domini in vtero accepimus, &c.* Eodémque modo legit D. Augustinus in Psalmum 47. super illa verba, *Ibi dolores vt parturientis*. Et D. Ambrosius libro 2. De interpellatione Iob capite 4. Hanc etiam peccatorum conuersionē, quæ per miraculorum, & magnorum auxiliorū vim perficitur, habet typicè expressam in subuersione curruum Pharaonis, de qua est sermo Exod 14. *Respiciēs Dominus super castra Ægyptiorū, subuertit rotas curruum*: eam enim rotarum & curruum subuersionem simul tonante cælo cōtigisse docuit Regius vates Psal. 76. cū dixit: *Viderunt te aquæ Deus, & timuerunt, & turbatæ sunt abyssi, multitudo sonitus aquarū, vocem dederunt nubes. Etenim sagittæ tuæ transeunt, vox tonitrui tui in rota.* Vbi *rota* pro rotis, id est, curribus posita est: sic etiam ad terrificum diuinarum comminationum tonitrum rotæ curruum dissipantur. Id est impiorum fastus & superbi destruitur: & in humilem ad suauē Euangelij iugum subiectionem commutatur.

D. August. Psal. 47. 7. D. Ambr. Diuinarum comminationum vis ad conuertendos peccatores. Exod. 14. 24. Psal. 76. 17.

Quid sint septem lampades ardentes ante thronum.

Et septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei.

SECTIO VI.

I. QVid per septem lampades, quæ ante thronum Dei ardebant, intelligendum sit, Ioannes ipse explicauit, cùm dixit: *Et septem lampades ardentes ante thronū, qui sunt septem spiritus Dei.* Per hos autem septem spiritus, quidam vniuersitatem Angelorum, plures septem Spiritus sancti dona accipiunt. Verùm cùm nos iam primo capite dixerimus, per septem hosce spiritus, intelligendos esse septem præcipuos Angelos rebus humanis præsidentes, sicuti intellexerunt Irenæus, & Clemens Alexandrinus, quos hoc loco citat Arethas, illud dumtaxat explicandum supereſt, cur lampadibus ante thronum Dei ardentibus comparentur. Illa igitur est ratio potissima. Quia nimirum septem isti Angeli fideles in fidei caligine, vitæque huius tenebris versantes, per inferiores Angelos, & interdum etiam per seipsos, tanquam splendidissimę lampades illuminant: quam eandem ob causam astra matutina appellantur Iob 38. *Vbi eras, cùm me laudarent simul astra matutina?* Quo loco Patres per *astra matutina*, Angelos accipiunt, veluti D. Gregorius, D. Hieronymus in commentarijs eius loci.

Iren. Clem. Alex. Areth. Septem præcipui Angeli cur lampades dicantur. Iob 38. 7. D. Greg. D. Hieron.

II. Sunt autē hæ lampades continuò *ante thronum Dei*, id est, omnibus expositæ, vt ex illis quicunq; voluerint, lumen sibi mutuari possint, vndè ad idem significandum, diuersa tamē similitudine, & candelabro illo aureo apud Zachariam, capite 4. septem lucernis constante quod Ecclesiā repræsentabat, septem Spiritus sācti donis illustratam, ex duobus rostris aureis, id est, quibusdā veluti clauis dependebant septem infusoria, id est septem vasa, in quibus seruabatur oleum, quod in lucernas mitteretur, quemadmodum pleriq, interpretantur, de qua tamē interpretatione in nostris super Zachariā cōmentarijs, quid sentiendū sit docemus. Quæ infusoria Arias Montanus in commentarijs super Zachariam interpretatur cælestes

Zachar. 4. Arias Mont.

stes spiritus ad diuina beneficia Ecclesiæ ministranda, deputatos, iuxta illud ad Hebr. 1. *Omnes sunt administratorij spiritus in ministerium missi, propter eos qui hereditatem capiunt salutis.* Cernis igitur Angelos, non solum lampades esse, quæ luceant, sed etiam vasa aurea diuinorum beneficiorum, & gratiarum plenissima: quas cupiunt fidelium mentibus tanquam lucernis infundere: rectè enim omnia diuina beneficia olei nomine intelliguntur, cum ex Dei misericordia proficiscantur. Meritò etiam hæ lampades ardere visæ sunt, quia Angeli quantum est ex se, quos illuminant, accendunt, & Dei amore inflammant. Vnde & in sacris literis sub ignea potissimum specie describuntur, quemadmodum tradit Dionysius Areopagita in sua cœlesti Hierarchia cap. 25.

Hebr. 1. 14. Angeli, vasa gratiarum plenissima.

Angeli quos illuminant, Dei amore accendunt. Dio. Areop.

III.

Quod si in gratiam communis opinionis velis per *septem hos spiritus* septem Spiritus sancti dona intelligere, rectè illa etiam lampadibus comparantur, cum ijs iustorum mentes illustrentur, beneficio Christi Domini, ex quo veluti flore pulcherrimi donorum fructus pullularunt, idcirco enim Esaias, cùm de donorum Spiritus sancti germinatione ex Christo locutus est, florem Christum appellauit. Sic enim ait capite 11. *Egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini*, quia nimirum ex Christo tanquam ex flore septem hæc dona, non solum veluti odores suauissimi, sed etiam vt fructus pulcherrimi orta sunt, & vniuersam Ecclesiam impleuerunt. Ardentes autem hæ lampades visæ sunt, quia Spiritus sancti dona semper charitatem comitantur, atq; adeò continuò ardent: sunt enim hæc dona, quemadmodum & virtutes morales infusæ, veluti pedissequæ charitatis, quæ eam quasi Reginam semper prosequuntur.

Spiritus sancti septem dona per Christum demonstrata. Esai. 11. 2.

Ex Christo tanquam flore pullulant Spiritus sancti dona.

Sed cur *ante thronum*, inquies, *ardent*? quia vt ait Glossa, dona Spiritus sancti semper parata sunt dare se disponentibus, quare septem hæ lampades semper *ante Dei thronum ardentes*, significant Deum promptissimum esse, & paratissimum ad conferendam omnibus gratiam. Quam etiam ob causam eadem Spiritus sancti dona brachia appellantur, quia Deus vniuersos cupit amplecti, & quæ propterea è cœlo in terram porrigit, ad complectendos vniuersos. Sic enim Rupertus libro 2. in Deuteronomium, capite vigesimo, exponit illud Deuteronomij 33. *Non est Deus alius vt Deus rectissimi ascensor cœli, auxiliator tuus, magnificentia eius discurrunt nubes, habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna. Quid est*, inquit Rupertus, *habitaculum eius sursum, & subter brachia sempiterna? nisi quod Christus ascendit in cœlum, sedensque ad dexteram Patris habitat sursum, & exinde porrexit huc brachia sua sempiterna, id est sancti Spiritus sui dona fortissima.* Atque hæc Dei promptitudo significatur Esaiæ 65. vbi Deus ipse ita loquitur: *Inuenerunt, qui non quærebant me, dixi, ecce ego, ecce ego ad gentem, quæ nesciebat me, & quæ non inuocabat me.* Sanè non aliàob causam Deus inuenitur à non quærentibus, nisi quia ipse omnibus se offert, & omnes vias intercipit, vt ita in eum omnes, vel inscij, & imprudentes incurrant, nec eo contentus præterea clamat, *Ecce ego, ecce ego*, Id quod etiam Christus de se ipso significauit cùm dixit Canticorum 2. *Ego flos campi.* Vbi obseruandum est cum Beda in commentarijs eius loci, non se appellasse *florem horti*, qui non omnibus patet, sed *campi*, qui est omnibus expositus, ita vt eum omnes liberè possint decerpere, *Quasi diceret*, inquit Beda, *flos sum campi, quia per totius orbis latitudinem odoris mei gratiam innotescere cupio*: quò videtur alludisse Simeon, cùm Lucæ 2. ita cecinit. *Viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum.*

IIII.

Deus paratissimus ad conferendam gratiam.

Rupertus. Deut. 33. 26

Esaiæ. 65. 1

Omnibus se offert Deus. Cantic. 2.

Beda.

Luc. 2.

Quid accipiendum sit per mare vitreum cum dicitur.

Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo.

SECTIO VII.

I. QVod attinet ad *mare vitreum simile Crystallo*: quanquam Ioachimus existimat esse sacram scripturam, quæ *mare vitreum* dicitur, quia in ea possunt omnes contemplari species facierum, vt quales sint se singuli cognoscant: communis tamen expositio, quam sequuntur Rupertus, Augustinus, seu Tyconius, Beda, Richardus de sancto Victore, Primasius, Pannonius, & Glossa, est per *mare vitreum* intelligendum esse Sacramentum Baptismi; quod in conspectu est diuini throni, quia omnis qui ad *thronum* Dei cupit accedere, debet per Baptismi mare trãsire, & illuminari à septem illarum lampadum clarissimo lumine, quæ etiã *ante thronum* esse memorantur. Iuxta quam expositionem, Baptismus primùm appellatur *mare*, quia in eo vniuersa iniquitas suffocatur & perimitur: quam ob causam Paulus ad Corinth. 10. eundem Baptismum comparauit mari rubro, in quo Ægyptijs submersis Hebræi incolumes in alterum maris littus euaserunt. *Patres*, inquit, *nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Quam eandem similitudinem vsurparunt Tertullianus libro de Baptismo: & Origenes homilia 5. in Exodum, vbi sic ait: *Tu baptizaris in Christo, in aqua, & in spiritu sancto, scias insectari post te Ægyptios, id est, spirituales nequitias, sed tu descendis in aquam, & euadis incolumis, Ægyptij verò sequentes demerguntur in abyssum.*

Ioachimus.
Rupert.
Augustinus.
Tyconius.
Beda.
Richa. Vict.
Primasius.
Pannon.
Baptismus cur mari comparetur.
1. Cor. 10.
Tertullian.
Origenes.

II. Quòd verò *vitreum* dicitur, variè exponitur. Prima ratio est Richardi de sancto Victore, quia nimirum in baptismo puritas, & claritas confertur diuinæ cognitionis, quam ob causam Græci Patres Baptismum, φώτισμὸν, id est, illuminationem appellarunt: veluti Dionysius Areopagita cap. 2. Ecclesiasticæ Hierarchiæ, Clemens Alexandrinus libro 1. Pædagogi, cap. 6. Gregorius Nazianzenus oratione de baptismo, D. Chrysostomus homilia ad baptizatos: imò & Paulus Apostolus, cùm dixit ad Hebræos 2. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c.* Quo loco *illuminati*, idem est quod baptizati. Secunda est Bedæ, Primasij, Ruperti, similitudinem vitri ad fidem referentium, quam in baptismo profitemur, quia videlicet sicut vitrum non aliud intus continet, quàm quod foris perspicitur, ita qui ad baptismum accedit, non aliud debet corde credere, & aliud ore confiteri, iuxta illud ad Romanos 10. *Corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* Tertia est Hugonis Cardinalis: Quia sicut vitrum totum solis radijs est peruium, ita anima in Baptismo abluta, Deo tanquam soli peruia est, vt ab eo omni ex parte gratiæ donis illustretur. Denique subiungitur *Simile crystallo*: Primum ad vim sacramenti explicandam: quia enim crystallum, vt annotauit Beda, de aqua in glaciem, de glacie in gemmam pretiosam concrescit, rectè baptismi gratiam exprimit, quæ lapis pretiosus est ex baptismi aqua coalescens. Deinde vt exponit Glossa, & Ansbertus, quia sicut in crystalli generatione, glacies hyemali pressa frigore post plurimorum annorum curricula in fortitudinem petræ obduratur: ita electorum fides inter pressuras, ac tribulationes, per incrementa temporum ad firmitatem perducitur. Denique Rupertus refert vitrum ad præsentem statum, crystallum ad futurum post resurrectionem, quia nimirum fideles modo vitrei sunt, id est, lucidi quidem, sed mortalia corpora portantes, at post resurrectionem similes erunt crystallo, id est, solidi, & vita immortali perfruentes: iuxta

Richa. Vict. Baptismus illuminat.
Dion. Areo.
Clemẽs Ale.
Greg. Naz.
D. Chrysost.
Ad Hebr. 2
Beda.
Primasius.
Rupertus.
Rom. 10.
Hugo Card. Baptismi gratia.
Beda.
Amber.
Rupertus. Fideles nunc vitro, post resurrectionem crystallo similes.

tes, iuxta quam expositionem rectè crystallo comparantur glorioſa corpora, tum propter immortalitatis ſoliditatem, tum propter claritatis, quæ præſtabunt, excellentiam.

Atque hæc de communi expoſitione: non eſt tamen prætermittenda quorundam apud Dionyſium Carthuſianum interpretatio; Per *mare vitreum ſimile cryſtallo*, ſacramentum pœnitentiæ intelligentium, quæ ita poteſt explicari, vt pœnitentia mare ſit, propter abundantiam lachrymarum, *vitreum*, propter confeſſionis perſpicuitatem: *ſimile cryſtallo*, tum propter firmitatem propoſiti non peccandi in poſterum, tum etiam propter ſplendorem gratiæ, quæ ex eiuſmodi lacrymis inſtar cryſtalli pretioſæ gemmæ concreſcit. Quamuis & illud in vitro obſeruari poſſit, deſignari in eo maximum ad peccata reuertendi periculum, vitreamque interdum eſſe nonnullorum conuerſionem, quæ inſtar vitri ob leuem occaſionem frangitur, niſi eiuſmodi mare in cryſtallum duretur per fidem, ac ſtabilem non peccandi deinceps voluntatem. Cui expoſitioni concinit quod D. Greg. lib. 4. Moral. cap. 22. & D. Ambroſius lib. 1. de interpellatione Iob. cap. 5. expendunt ſuper locum illum Pſalm. 47. *In ſpiritu vehementi conteres naues Tharſis*, vbi per *naues Tharſis*, pœnitentes intelligunt, ſeu potius peccatores, qui per mare pœnitentiæ neceſſariò debent nauigare, ſi portum ſalutis tenere cupiunt; quæ naues conteri à Deo dicuntur, propter contritionis dolorem, quem pœnitentes de anteactæ vitæ ſceleribus concipiunt: quarum nauium nautas docet Eucherius libro vno formularum ſpiritualium cap. 8. eſſe cogitationes animum gubernantes.

III. *Dion. Cart.* *Pœnitentiæ ſacramentū.* *D. Gregor.* *D Ambroſ.* *Pſal. 47. 8.* *Pœnitentes, naues Tharſis.* *Eucherius.*

Quod verò additur *Tharſis*, quamuis Hebraicè mare ſignificet, poſſumus tamen cum Ambroſio loco paulò ante citato, ad naues illas referre, quæ à Salomone Rege in Tharſis mittebantur, & indè aurum, argentum, dentes elephantorum, pauones, & ſimias aſportabant. 3. Regum 10. Etenim per aurum & argentum miræ pœnitentiæ diuitiæ, & theſauri exprimuntur, potiſſimumque in auro charitatis, in argento cæleſtis ſapientia, quæ argenti nomine in ſacris literis non ſemel cenſetur. In dentibus Elephantorum, caſtitatis candor, rectè autem caſtitas Elephantorum dentibus, id eſt, ebori comparatur. Primò propter candorem, deinde propter difficultatem, quam continet: vt eam ſeruare, ſit veluti ebur ex Elephantorum ore accipere. Denique quia quemadmodum ebur diuturnitate temporis rubicundum efficitur, ita caſtitas diu ſeruata martyrij ruborem imitatur, quoniam martyrium quoddam eſt ſine ſanguine: quam ob cauſam Nazaræi, qui caſtos non parum exprimunt, appellantur Threnorum 4. *Candidiores niue, mitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſaphiro pulchriores.* De continentibus enim eum locum interpretatur Rabbanus Maurus in commentarijs ſuper Hieremiam, nôſque illud, *rubicundiores ebore antiquo* ad caſtitatis meritum referre poſſumus, quæ antiqui eboris, id eſt, martyrij ruborem ſanguinem, ſine ſanguine æmulatur: ſed hoc etiam mercium genus pœnitentes in ſuis nauibus conuehunt. In pauonibus pulchritudo virtutum ſignificatur. Vnde Deus per Hieremiam cap. 12. conqueritur, quod populus Hebræorum virtutum varietate, & pulchritudine minimè veſtiretur, illis verbis: *Nunquid auis diſcolor hæreditas mea mihi? Nunquid auis cincta per totum? venite congregamini omnes beſtiæ terræ, properate ad deuorandum.* Quo loco per *auem diſcolorem*, pauo intelligitur.

IIII. *D. Ambroſ.* *3 Reg. 10.* *Sacramenti pœnitentiæ, diuitiæ.* *Caſtitas diu ſeruata, martyrium.* *Thren. 4. 7.* *Rabbanus.* *Pulchritudo virtutum in pauone ſignificatur.* *Hiere. 12. 9.*

Mare æneum, quod Salomon in templo fieri, & collocari iussit describitur, & quomodo baptismi typus fuerit, explicatur.

SECTIO VIII.

I. SIquidem communis expositio, vt paulò ante diximus, *mare*, hoc *vitreum* ad Sacramentum baptismi refert, ac plerique interpretes hoc loco allusionem fieri existimant, ad mare illud æneum, quod inter alia templi vtensilia Rex Salomon fieri mandauit, ad similitudinem videlicet illius ænei, quod Moyses ex præcepto Dei in tabernaculo posuit, Exodi 30. in eóque typo præclara reperiuntur Baptismi Symbola, non erit, credo, iniucundum eius maris descriptionem paucis ante oculos proponere, quemadmodum refertur 3. Reg. 7. & 2. Paralip. 4. Primùm igitur; hoc mare erat vas quoddam æneum rotundũ, quod propter sui magnitudinem mare dicebatur, cõsuetudine Hebræorum, qui quamlibet magnam aquæ cõgregationem consueuerunt mare dicere, factúmque erat hoc vas opere fusorio. Secundò, Diameter huius vasis ab vna extremitate labij vsque ad aliam, erat decem cubitorũ: altitudo, siue profunditas, à fundo videlicet vsque ad labiũ, quinque cubitorum, atque adeo erat totũ mare veluti media sphæra; ita vt si alterũ vas æquale illi supponeretur, efficeretur integra ac perfecta sphæra. Quam ob causam Iosephus lib. 8. antiq. cap. 3. ait, habuisse schema, id est, figurã hemisphærij: fit etiam vt ambitus huius vasis in ipso labio esset vnius & triginta cubitorũ, & ferè dimidij cubiti, siquidem peripheria cõtinet ter diametrum, & præterea septimam partem, quam negligens scriptura dixit, resticulam triginta cubitorum peripheriam maris cingere. Tertiò, Crassitudo erat trium vnciarũ, quemadmodum dicitur 3. Reg. 7. id est, vnius palmi, quemadmodum repetitur 2. Paralipomenon 4. quod interpretans Iosephus loco paulò ante citato docet, fuisse quatuor digitorum. Quartò, Labium maris erat quasi labium calicis, & quasi folium repandi lilij, id est, aliquantulum recuruatũ ad partem exteriorem. Quintò, In inferiori parte, vbi ambitus erat dumtaxat decem cubitorum, (cum enim esset veluti media sphæra, quò magis descendebatur à labio, & magis stringebatur, erant sculpturæ striatæ in duobus ordinibus aliquas imagines continentes. Sextò, Hoc mare erat locatũ supra duodecim boues æneos, quorũ capita & facies foras prominebant: reliquum verò corpus sustentando mari inseruiens intus latebat, qui boues dispositi erant per gyrum, eorúmque tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, tres denique ad Orientem respiciebãt. Postremò, Capiebat tria millia metretarum: continet autem metreta septuaginta duos sextarios, seu duodecim congios. Atque hæc de maris figura, iam ad allegoriam veniamus, quam egregiè tractat Eucherius libro suo tertio in libros Regũ cap. 21. 22. & 23.

Exod. 30.

3. Reg. 7. 2. Paralip. 4 Maris æneí figura.

Diameter & profunditas.

Iosephus.

Peripheria.

Crassitudo. 3. Regum 7 2. Paral. 4.

Eucherius.

II. Igitur mare hoc æneum typus fuit Sacramenti baptismi, *fusile*, quia vt ait Rupertus, grandi charitatis igne conflatus, & liquefactus Christus istam nobis gratiam effudit. Decem cubitis à labio vsque ad labium porrigitur propter denarium præceptorum numerum, quorum obseruatio fidelibus præcipitur. Rotundum erat in circuitu, vt orbis vniuersus lauacro vitæ designaretur esse mundandus. Quinque cubitorum erat altitudo, quia quid quid quinque sensibus deliquimus, totum hoc nobis Dei gratia per ablutionem viuifici fontis remittit: seu vt vult Rupertus, quia paruulos vix ipsis quinque corporis sensibus functos in hoc mari mergit Ecclesia. Erat veluti media sphæra, quia fides quæ in baptismo recipitur, non sufficit ad perfectionem vitæ complendam, nisi mandatorum obseruatio

Rupert. Totius maris æneí allegorica expositio

Fides sine operibus non sufficit ad perfectionẽ.

obseruatio accedat in adultis, atque adeò si mediæ sphæræ fidei addatur altera media sphæra, quæ ex operibus conficitur, perfecta Christianæ vitæ, imo & cælestis gloriæ sphæra existet: quò videtur alluisse Paulus, cùm mandatorum obseruationem plenitudinem fidei appellauit dicens ad Hebr. 10. *Accedamus cum vero corde ad plenitudinem fidei.* Resticula cubitorum triginta mare ambit, cum Sacramentum baptismi pijs communire operibus studemus. Sculpturæ striatæ, exempla sunt sanctorum per imagines in illis cælata, quæ necesse est nos intueri, vt videamus quibus operibus sancti Deo placuerunt. Ideo autem duo sunt ordines, vt vtriusque testamenti heroës nobis ad imitandum ante oculos proponamus. Crassitudo maris triũ est vnciarum: quia perceptio baptismi, fidei, spei, & charitatis præsidio continetur. Et quoniam baptismus in memoriam Dominicæ passionis, & resurrectionis accipitur, quemadmodum docet Paulus ad Romanos 6. *Quicunque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus: Consepulti enim sumus illi per baptismum in mortem, vt quemadmodum surrexit Christus à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Ideo maris labium quasi labium calicis dicitur, & quasi folium repandi lilij. Per *labium* namque *calicis*, gustus Dominicæ Passionis exprimitur, quæ per *calicem* significari consueuit, per *folium* autem *repandi lilij*, patefacta claritas resurrectionis indicatur: etenim *lilium*, quod comitante odoris iucundissima gratia, candidum foris calicem, intus aureum ostendit, aptè gloriam resurrectionis insinuat.

Sanctorum exempla.

Ad Hebr. 10. 22.

Ad Rom. 6. 3.

Dominicæ Passionis gustus.

III.

Duodecim boues, Apostoli sunt & Euangelistæ, imò omnes diuini verba ministri, sic enim ab Apostolo appellantur, cùm illud Deuteron. 25. illis accommodat: *Non alligabis os boui trituranti. Nunquid*, inquit, *de bobus curæ est Deo? an propter nos vtique dicitur: nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe, qui arat arare, & qui triturat spei suæ fructum percipere.* 1. ad Corinth. 9. Hi igitur *boues* mare sibi superimpositum portant, cum iniunctum sibi Euangelij prædicandi officium diligenter implere curant. *Tres ad Aquilonem, tres ad Occidentem, tres ad Meridiem, & tres ad Orientem respiciunt*, quia in quatuor mundi partibus fidem prædicant Trinitatis. *Posteriora boum intrinsecus latent*, quia qua mercede sancti prædicatores remunerãdi sunt, nobis, qui adhuc foris sumus omnino est occultũ. Quæ expositio etiam est D. Gregorij 2. part. curæ pastoralis, cap. 5. Alteram verò addit Rupertus, quia videlicet non debemus respicere, quid aliquãdo fuerint Apostoli, sed quid per Christi gratiam facti sint. Igitur faciem intueamur, vt per eam & nos illuminemur: *posteriora* illa lateant vt nõ imitemur. Deniq; rectè baptismus non solum in *mari vitreo*, sed etiam in *æneo* exprimitur, propter fidem, quæ in eo suscipitur, cuius in *ære* fortitudo significatur, in *vitro* autem quod specillorum est materia, obscura cognitio, iuxta illud Pauli 1. ad Corinthios 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.*

Apostoli, & prædicatores cur per boues significati.

1. Cor. 9.

D. Gregor.

Rupertus.

1. Cor. 13.

IIII.

Quoniam verò *labium* illud *æneum*, quod Moyses ex præcepto Dominiin tabernaculo collocauit, de quo agitur Exodi 30. & 31. Baptismum etiam adumbrauit, illud ad eius naturam explicandam pertinet, quod Moyses illud fecisse dicitur de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio tabernaculi. In quem locum Lyranus, & communiter interpretes aiunt, deuotas mulieres solitas venire orationis causa ad ostium tabernaculi, earúmque plurimas ornatui ac mundo muliebri renunciantes, specula sua offerre consueuisse, è quorum capsulis æreis existimant fuisse totum labium confectum, quamuis alij arbitrentur circa labiũ fuisse affixa specula, vt sacerdotes in illis sese intuentes, vultus sui maculas eluerent, ea verò specula à deuotis mulieribus oblata: cuius rei mysterium D. Gregorius homil. 17. in Euangelia (quanquam illud ad confessionem referat) sic

Exod. 30. 31.

Lyranus.

D. Greg.

Diuina præcepta speculæ.

exponit. *Speculæ*, inquit, *mulierum sunt præcepta Dei, in quibus sese sanctæ animæ semper aspiciunt, & si quæ in eis sunt fœditatis maculæ, deprehendunt, cogitationum vitia corrigunt, & quasi ex redditæ imagine suos vultus componunt.* Quæ Gregorij expositio consentanea est Iacobo Apostolo, qui in epistola sua canonica, cap. 1. Dei præcepta speculis cõparauit illis verbis, *Si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo, considerauit enim se & abyt, & statim oblitus est qualis fuerit.*

Iacob. 1.

V. Aduerte autem, Apostolum subtiliter eum, qui *auditor est verbi, & non factor*, non *fœminæ* se in speculo intuenti, (quod magis proprium ad rationem similitudinis videbatur) sed *viro* comparasse, vt rem magis exprimeret: fœmina enim diu & curiosè in contemplãda facie in speculo immoratur: vir autem quasi cursim, & per transennam, non vsque adeò de sui compositione curiosus: vt igitur Apostolus, minimè curiosam negligentis hominis contemplationem sui in diuinorum mandatorum speculis exprimeret, eum non fœminæ, sed viro se in speculo intuenti comparauit: vnde rectè subiungit: *Et statim oblitus est qualis fuerit*, quoniam propter intuendi & contemplandi celeritatem non potuit imaginem sui in animo imprimere, atque adeo citò labente effigie, statim quàm deformis turpisque sit, obliuiscitur, sequitur; *Qui autem perspexerit in lege perfectæ libertatis, & permanserit in ea*, hoc est, qui in Dei mandatis sese tanquam in speculis intuebitur, & permanserit in ea: hoc est curiosè sese fuerit intuitus ad ea obseruanda: id quod vel ipsa Græca vox manifestè declarat: etenim pro *perspexerit* est Græcè παρακύψας, cuius ea vis est, capite inclinato & obliquato perspicere intuẽdi studio. Aliam eius rei expositionem affert Rupertus lib. 2. super Leuiticum cap. 3. vbi docet *speculæ mulierum* esse exempla sanctarum animarum, quæ tanquam pulchræ mulieres Deum amatorem suum quærentes excubabant in ostio tabernaculi cælestis nondum aperti, quandiu sacerdos magnus Christus non erat vnctus. *Expedit igitur*, inquit Rupertus, *vt ingressuri cæleste tabernaculum sacerdotes lauẽt manus suas ac pedes in his sanctarum animarum speculis, in fide scilicet & obedientia Abrahæ, cæterorumque virtutibus limpidissimis, manus inquam suas, ac pedes, id est, opera simul, & cogitationes, quæ tanquam pulus pedibus, ita sensibus mentis adhærent.*

Auditor verbi & nõ factor, cur viro considerãti se in speculo comparetur.

Rupertus.

Sacerdotum mundatia.

Quidnam significent quatuor animalia plena oculis intus, ante & retrò.

SECTIO IX.

I. IN medio, & in circuitu sedis vidit Ioannes quatuor animalia plena oculis, ante, retrò, & intus, senas alas habentia in circuitu, quorum primum erat simile leoni. Secundum simile vitulo. Tertium, habens faciem quasi hominis. Quartum denique simile Aquilæ volanti. Quam animalium visionem eandem esse cum illa, quæ Ezechiel. lib. 1. apparuit, nonnihil tamen in quibusdam variatam inferiùs ostendemus.

Ezech. 1.

II. Prima igitur expositio est Lyrani, quam etiam affert frater Petrus Aureolus Cardinalis Minorita, in commentarijs super Apocalypsim, designari per hæc quatuor animalia, quatuor sedes Patriarchales, nimirum Hierosolymitanam primam, quæ leoni similis dicatur, propter constantiam Apostolorum, qui ibi primùm Christi resurrectionem constanter prædicarunt. Antiochenam secundam, expressam vitulo, quia colla per obedientiam subdidit Apostolorum iugo Hierosolymis commorantium; in eáque primũ discipuli vocati sunt Christiani,

Lyranus. Petr. Aur. Prima expositio est, intelligi quatuor sedes Patriarchales.

Actorum

Actorum 11. Tertiam Alexandrinam homini similem, propter viros clarissimos, qui ibi in omni doctrinarum genere floruerunt, veluti Athanasius, Clemens, & Cyrillus Alexandrin. & alij. Quartam denique Constantinopolitanam volante Aquila adumbratam, quia in ea viri contemplatione excellentes extiterunt, veluti D. Ioannes Chrysostomus Constantinopolitanus Episcopus, quamuis patria Antiochenus, & Diuus Gregorius Nazianzenus, cognomento Theologus, primum Sasimæ, deinde Nazianzi (quæ fuit eius patria,) denique Constantinopoleos antistes. *Actor. 11.*

Secunda est aliorum, quos refert hoc loco Arethas, eámque sequitur Diuus Ambrosius lib. 3. de virginibus, ad finem, significari quatuor virtutes Cardinales: In leone quidem fortitudinem. In vitulo iustitiam, quia videlicet terram colit, & labore suo beneficia Domini in homines dispensat. In Aquila temperantiam, quæ fertur, etsi fames vrgeat, nunquam tamen vesci præda, quam ipsa non ceperit. Denique in homine prudentiam. Tertia est Origenis homil. 1. in Ezech. Et Gregorij Nazianzeni, quem citat Xistus Senensis lib. 2. suæ Bibliothecæ, exponentiũ hæc animalia de quatuor animæ viribus, siue affectionibus, atque in homine indicari vim rationis: in leone, vim irascibilem, in boue, concupiscibilem: in Aquila, conscientiam, quam spiritum nominat Origenes. Quarta est Galphridi, apud Xistum Senensem loco citato, intelligentis omnes Ecclesiæ Prælatos, quia nimirum Prælatus debet esse leo in vitijs persequendis: bos, in suscipiendis laboribus: per compassionem homo: Aquila, per contemplationem. III. *Arethas. D. Ambros. Secũda, quatuor virtutes Cardinales. Tertia, quatuor animæ affectiones. Galphr. Quarta Ecclesiæ Prælatos.*

Quinta est Anastasij Synaitæ, lib. 4. suorum commentariorum in Hexameron. Abulensis in Proœmium D. Hieronymi super quatuor Euangelia, quam etiam afferunt. & probant Ansbertus, Rupertus, Pannonius, Arethas, & Glossa ordinaria in hunc locum, imò & D. Hieronymus in proœmio in quatuor Euangelia, fuisse nimirum his quatuor animalibus Christum expressum, qui scilicet fuerit in incarnatione homo: In passione, vitulus: In resurrectione, leo: Aquila in ascensione. De qua expositione inferiùs nonnihil attingemus. Non desunt etiam qui quatuor præcipuos Latinæ Ecclesiæ Doctores, per hæc quatuor animalia accipiant, velintque in homine designari Gregorium, qui in sacris scripturis ad hominum mores accõmodandis excelluit. In leone Ambrosium propter fortitudinem, & constantiam incredibilem, qua Theodosium Imperatorem ab Ecclesiæ communione repulit, propter cædem Thessalonicæ factam. In boue Hieronymum, qui in Ecclesiæ campo summopere laborauit. Denique in Aquila Augustinũ propter summam ingenij aciem, qua cæteris antecelluit. Verùm hæc partim mystica sunt, partim à visionis huius mysterio, & ab ipso contextu aliena. IIII. *Anast. Syna. Abulens. D. Hieronym. Ansbertus. Pannon. Primas. Arethas. Glossa. Quinta, Christum Dominum. Ecclesiæ doctores intelligunt alij.*

Communis opinio, quæ omnino amplectenda est, & quam sequuntur Diuus Augustin. lib. 1. de consensu Euangelistarum, cap. 6. & in hunc locum D. Hieronymus in proœmio super Euangelium Matthæi, Beda, Primasius, Richardus de sancto Victore, Rupertus, Ansbertus, Pannonius, & alij in hunc locum est, intelligendos esse quatuor Euangelistas, eorumque nomine vniuersos Diuini verbi præcones, quæ verò animalis facies cui Euangelistæ tribuenda sit, non idem est Doctorum iudicium; etenim Andræas Cæsariensis Episcopus apud Xistum Senensem lib. 2. suæ Bibliothecæ, leonem Ioanni tribuit, vitulum Lucæ, Aquilam Marco, hominem Matthæo. Eandémque distributionem alijs tribuit Diuus Augustinus libro primo de consensu Euangelistarum, cap. 6. Verùm hac opinione vt improbabili prætermissa, magna est dissensio inter Hieronymum, & Augustinũ: quoniam D. August. loco proximè citato, quem hic sequitur Primasius, leonem V. *D. August. D. Hieronym. Beda. Primas. Rich. Vict. Rupert. Pannon. Communis opinio Euangelistas intelligit. Andr. Cæs.*

Quam animalis faciem cuique Euãgelistæ tribuat August.

Matthæo tribuit, hominem Marco, vitulum Lucæ, Ioanni Aquilam, quæ animalium distributio eò placuit Augustino, quod Matthæus regiam Christi personam maximè commendauit, nam & Magos commemorat ad Christum regem quærendum, & adorãdum ex Oriente aduenisse, ipsúmque Herodem Regem, Christum adhuc infantem formidasse, quare optimo iure leonem, qui symbolum est potestatis regiæ, iuxta illud Apocalyp. 5. *Vicit leo de tribu Iuda.* Matthæo tribuendum. Marcum verò qui neque stirpem Regiam, neque Sacerdotalé, vel cognationem, vel consecrationem narrare voluit, sed totus in eis versatur, quæ homo Christus gessit in terris, meritò per hominem significari. In Luca, & Ioanne cõsentit cum Hieronymo. Illud autẽ rectè aduertit Augustinus tria ex animalibus, quæ cæteris, præter Ioannem tribuuntur, terrestria esse, & in terra gradi: quia nimirum Matthæus, Marcus, & Lucas ea præcipuè tractauerunt, quæ Christus in carne gessit, at verò Aquilam Ioanni tribui, quia super nubila infirmitatis humanæ quasi Aquila volat, & lucem incõmutabilis veritatis acutissimis oculis intuetur. Id quod etiam hoc loco significatur, cum ex his quatuor animalibus, quæ tamen omnia senis alis constabant, sola Aquila volans apparuit, quemadmodum illis verbis exprimitur. *Quartum simile Aquilæ volanti*, quia videlicet Ioannes sic cæteros Euãgelistas, Euangelij sublimitate superauit, vt inter eos quantumcunque alati sint, solus volasse videatur. Atque hæc quidem fuit Augustini sententia.

Apocal. 5. 5.

Cur Ioanni aquila, cæteris Euangelistis terrestrium animalium facies tribuatur.

V. Cæterùm D. Hieronymus in procemio super Euangelium Matthæi, aliter animalia distribuit. *Prima*, inquit, *hominis facies Matthæum significat, quia quasi de homine exorsus est præscribere: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham. Secunda Leonis, Marcum, in quo vox leonis in eremo rugientis auditur cap. 1. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli, Lucam, Quia à Zacharia sacerdote sumpsit initium. Quarta Aquilæ, Ioannem, quia sumptis pennis Aquilæ, & ad altiora festinans de verbo Dei disputat.* Atque hæc Hieronymi sententia omnino amplectenda est: tum quia communis est Doctorum, tum maximè quia Ecclesiæ vsu, & consuetudine approbata, quæ in imaginibus & picturis Euangelistas cum eiusmodi symbolis pingi, & coli iubet. Itaque vides D. Hieronymum à principijs librorum accommodationem animalium deprompsisse, quod immeritò reprehenditloco citato Augustinus: cum ea in re morem scripturæ sequutus fuerit Hieronymus, plus enim est integrum librum à prima voce à qua incipit nominari: quod tamen in toto Pentateucho videmus obseruatum. Etenim liber Geneſis appellatur Hebraicè Beresith, id est, in principio. Liber Exodi Veelleſemoth, id est, Hæc sunt nomina. Liber Leuitici, Vaijera, id est, Et vocauit. Liber Numerorum, Vaiedabbet, id est, Et loquutus est. Deniqueliber Deuteronomij Ellehaddebarim, id est, Hæc sunt verba: quia nimirum eiusmodi libri sic incipiunt.

Animalium facies quo pacto distribuat Hieronymus.

Sententia Hieronymi præfertur.

VI. Pergamus igitur explicare, quomodo animalium situs, conditiones, & figuræ in Euangelistas conueniant. Primùm, Quaternarius eorum numerus per quatuor animalia fuit expressus, quemadmodum & per quatuor illas columnas de lignis sethim deauratas, habentes capita aurea, & bases argenteas, è quibus pendebat velum de hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & byſſo retorta opere plumario, & pulchra varietate contexto, quod in Mosaico tabernaculo Sancta sanctorum à sanctis diuidebat, Exod. 26. Sic enim Euangelistæ capita habebant aurea per charitatem, bases argenteas per cœlestem sapientiam, qua tanquam basi innituntur. Velum etiam sustinent, quo Sancta sanctorum occultantur: quia nimirum ipsi diuina mysteria pro ratione temporis, locorum, personarum aperiunt,

Euangelistarum numerum quænam exprimant ea sacra. Exod. 26.

aperiunt, & ocultant. Eosdem quatuor illi circuli aurei, qui in quatuor angulis mensæ propositionis ponebantur, figurabant, Exodi 25. quemadmodum vult Rupertus libro 4. in Exodum cap. 7. quoniam ipsi propositionis mensem, id est, humanitatem Christi, in qua nobis Panem salutarem gratiæ cibum, ac mysteriorum suorum ferculasuauissima proposuit, tanquam aurei circuli ambiebant, vt in omnes mundi partes eorum prædicatione, & scriptione portaretur. Fuerunt etiam quatuor illi scyphi, qui erant in hastili candelabri, quatuor item sphærulæ aureæ in eodem collocatæ. Cum enim candelabrum Ecclesiam, hastile Christum figurasset, rectè scyphis & sphærulis aureis Euangelistæ comparantur: quia in iis quasi in scyphis Christus nobis diuina mysteria propinauit, & in ijs tanquam in sphæris cœlestes motus ostenduntur. Fuerunt quatuor illi apud Zachariam, fabri ferarij scilicet, vt quidam putauerunt, quos refert D. Hieronymus, Zachariæ 1. quia videlicet Ecclesiæ arma contra Hæreticorum petulantiam, & Gentilium superstitiones fabricauerunt.

Exod. 25. Rupert. *Humanitas Christi mensa propositionis.* *Euangelistæ, scyphi & sphærulæ aureæ.* *D. Hieron.* *Zacha. 1* *Arma aduersus hæreticos fabricarunt Euangelistæ.*

VII. *Quatuor Euangelistæ, triumphalis quadriga Christi.* *D. August.* *D. Hieron.*

Fuit illa apud Abacuch capite 3. triumphalis quadriga, de qua loquens Propheta cum Christo, ait, *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Hi enim per omnia sola terrarum Christum veluti triumphantem gloriosè portauerunt. Quæ expositio est D. August. lib. 18. de Ciuitate Dei cap. 32. cui concinit cuiusdam prisci auctoris interpretatio, cuius meminit D. Hieronym. super sextum caput Zachariæ. Is enim quatuor illas quadrigas, quæ Zachariæ 6. commemorantur, in quarum prima equi rufi apparuerunt, in secunda nigri, in tertia albi, in quarta varij: ad quatuor Euangelistas retulit. *Legi*, inquit, Hieronymus, *in cuiusdam volumine quatuor has quadrigas quatuor esse Euangelia, & equos Apostolos, per diuersitatem colorum diuersas gratias possidentes, quorum alij rufi sint in martyrio, alij obscuri, & nigri propter difficilem, & obscuram mysteriorum fidei prædicationem, alij albi gratia virginali: alij varij, habentes nimirum gratiam curationum diuersarumque virtutum, quæ quatuor quadrigæ missæ sunt ad quatuor ventos cœli*, id est, *ad vniuersum orbem terrarum, quem sua prædicatione, & doctrina peragrarunt.* Addit verò D. Hieronym. in commentarijs super tertium caput Abacuch, eosdem Euangelistas, & diuini verbi præcones, expressos fuisse in equis illis, & quadrigis igneis, quæ in circuitu Elisæi apparuerunt 4. Regum 6. in quibus, vt eo loco obseruauit Hieronymus, cum tot essent, nullus ascensor apparuit, quia nimirum Dominus erat eorum ascensor, rector, & auriga: quod rectè ad Euangelistas, & Apostolos referri potest, in quibus Dominus insidens tanquam ascensor & auriga vniuersum orbem victor ac triumphator lustrauit. Secundò, Erant in medio, & in circuitu sedis, cum tamen viginti quatuor seniores in circuitu tantùm throni, non item in medio esse dicantur, quia nimirum ad Euangelicam scripturam viginti quatuor seniores, id est, omnes sancti, & prælati, tanquam ad medium debent intendere, vt indè sibi ad benè, perfectèque viuendum documenta depromant: vel etiam, quia Euangelistæ in medio diuini throni dicerunt: quæ postea literis mandarunt, simul etiam sunt in circuitu: tum quia ipsi quoque quæ docuerunt, opere præstiterunt: tum etiam quia Dei soliũ aduersus hæreticos, atque ethnicos sua prædicatione, & scriptione tueantur.

4 Reg. 6 4, D. Hieron. *Cur in medio & in circuitu sedis fuerit animalia.*

VIII. *Euangelistarum perfecta cognitio.* *D. August.* *Beda* *Rich. Vict.* *Primas.* *Ansbert.*

Tertiò, *Plena sunt oculis, intus, ante & retro.* Cuius mysterij multiplex affertur ratio. Prima, propter perfectam mysteriorum fidei cognitionem: videlicet, *ante* per scientiam futurorum: *retro*, per scientiam præteritorum: *intus*: per mundam ac rectam cogitationum discretionem. Quæ expositio est D. Augustini, seu Ticonij, Bedæ, & Richardi de sancto Victore. Secunda est Primasij, & Ansberti, videlicet, *ante, & retro* habere oculos, quia veteris, & noui testamenti vniuersa

sacramentâ contineant, fides enim, quæ gemino testamento profertur, omnium temporum aspectu completur, atque ex his vtriusque testamenti concordia sumitur, cùm posteriora prioribus, id est, noua veteribus, iisdem probatur oculis, quæ pariter refulgere, & interse plena fidei veritate concinere demonstrantur.

Concordia vtriusque testamenti.

Tertia Ruperti: ante, & retro plena sunt oculis, vt sciant Euangelistæ, & concionatores vndè veniant, & quò vadant: quoniam de nihilo veniunt, quod eis proficit ad humilitatis custodiam, & hoc oculis retro aspiciunt, vadunt autem ad reuelationem gloriæ filiorum Dei, quod eis proficit ad fortitudinem, & hoc ante se prospiciunt: vel aliter, habent oculos *retrò*, videndo quales ex se fuerint, & *ante*, cogitando quales facti sunt per gratiam, *intus* autem per diuinarum rerum contemplationem. Quarta Hæc oculorum multitudo circumspectionem significat, quæ summa in concionatore requiritur, qua non solum quæ dicit, sed quomodo, & apud quos dicit, debet diligenter & accuratè expendere, quâ circumspectionem Christus discipulis ad prædicandum profecturis salis nomine commendauit Marci 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Cõcionatoris circũspectio.

Marc. 9.

IX. Postrema, quæ non solùm ad concionatores, sed ad vniuersos etiam pertinet. Plena sunt oculis animalia vndequaque, vt significetur vigilantia, quæ maxima in homine requiritur, quia videlicet vndique ab hostibus per tentationem cingimur, quare opus etiam est, vt cincti oculis incedamus. Illud verò maximè est obseruandum, nec boui laborem suum, nec leoni fortitudinem, nec aquilæ volatum, nec homini rationem satis esse ad propulsanda pericula, sed opus præterea esse vt oculorum multitudine ambiantur, quia nec labor, nec fortitudo, nec vlla ingenij acies, nec naturæ lumen rationis sufficit, si desit in rebus agendis vigilantia, & circumspectio prudentiæ, id quod in iisdem animalibus cum Ezech. c. 1. apparuerunt fuit eleganter expressum, cum enim singula quatuor facies haberent, hominis, aquilæ, vituli, leonis, & vnicuique faciei suus pes responderet, omnes tamen pedes habebãt plantam quasi vituli, quia nimirum omnes, siue gratiæ, siue naturæ, vires egent prudentia, & discretione, eáque tanquam pede rectè gradiuntur. Etenim per pedem bouis, qui vngulam habet discretam, seu diuisam, discretionem Patres intelligunt: quam eandem ob causam, eam conditionem Deus in animalibus mundis terrestribus desiderat Leuit. 11. *Omne quod habet diuisam vngulam, & ruminat, in pecoribus comedetis. Quicquid autem ruminat, & habet vngulam, sed eam non diuidit, sicut camelus: non comedetis illud. Chærogrillus*, (id est, ericius, aut cuniculus, vtrúmque enim Hebraicum nomen Saphan significat,) *qui ruminat, vngulámque non diuidit immundus est: lepus quoque, nam & ipse ruminat, sed vngulam non diuidit, & sus qui cum vngulam diuidit non ruminat, horum carnibus non vescemini.*

Quinta opus sit vigilantia ad cauenda pericula in spiritualibus. Ezech. 1.

Leuit. 11. 3.

X. Præterea illud obserua: Hæc animalia cum essent in medio & circuitu throni, adhuc tamen ibi indiguisse oculis, quia quantumcumque aliquis gratia apud Deum valeat, nunquam se securum debet existimare, vt curam sui abiiciat; atque in hunc sensum exponit D. Augustinus illud Psalm. 85. *Lætetur cor meum vt timeat nomen tuum*: Et illud Psalmi 2. *Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. Quomodo*, inquit Augustinus, *iucunditas, si timor? quia modo iucunditas debet esse cum timore, quia nondum est plena securitas?* Audi quid Dominus dicat Hieremiæ 22. *Viuo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda, annulus in manu dexteræ meæ, inde euellam eum*, id est, quamuis ita eum diligam, vt eo tanquam annulo manum exornem, aut ita apud me gratia valeat, vt eo tanquam sigillo literas omnes obsignem (inseruiebant enim annulli pro sigillis,) tamen si curam sui abiecerit, & negligens efficiatur indè euellam eum, (quod verbum sonat eiusmodi

Timeat, quãtumcumque gratiosus Deo D. Augusti. Psalm. 85. 11. Psalm. 2. 11. D. Augusti. Hier. 22. 24.

modi annulum fuisse maximè in digito strictum, & summam gratiam declarat, id est, abijciam eum, neque iam amplius eo tanquam annulo exornabor: neque vtar tanquam sigillo. Imo eo vigilantiora debent esse animalia, quo propinquiora sunt diuino throno, quoniam plures sunt hostes, qui fœlicitati, quæ cum securitate coniuncta esse solet, insidiantur, quemadmodum obseruauit D. Hieron. superilla verba Psal. 90. *Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. Plures*, inquit, *sunt qui insidiantur dextræ, quàm sinistræ: propterea à latere mille cadent, & à dextris decem millia: vbi enim maior pugna, maior victoria.* Vndè Dauid, cùm securum se arbitraretur in prosperis, vt ipsemet confitetur illis verbis, Psal. 29. *Ego dixi in abundantia mea, non mouebor in eternum, Domine in voluntate tua, præstitisti decori meo virtutem*: id est, gratia tua rebus meis præclaris dedisti firmitatem, & gloriam: tamen paulo post ob eam ipsam confidentiam, & securitatem paululum demissus à Deo statim concidit: vnde subiungit, *Auertisti faciem tuam à me, & factus sum conturbatus.*

Fœlicitati plures hostes insidiantur D. Hieron. Psal. 90. 7.

Psal. 29. 7.

Quartò, Singula eorum habebant alas senas in circuitu, totidémque Seraphim illa habebant, quæ vidit Esaias c. 6. Cùm verò per *alas* significetur cognitio, qua mens ad superiora conscendit, merito arbitrātur Beda, Rich. de S. Vict. Pannon. Ansber. Hugo Card. Nicolaus Zegerus, & Glossa. Per *alas senas* perfectam, & cumulatam Euangelistarum scientiam exprimi, quæ suo modo in viris Euangelicis necessaria est, numeratur enim senarius numerus imperfectis numeris: quanquā Richard. de S. Vict. hunc senarum alarum numerum per sex cognotionū genera ita partiatur: vt prima ala sit cognitio legis naturæ. Secunda, cognitio legis veteris. Tertia, lectio prophetarum. Quarta, lectio sapientiæ Euangelicæ. Quinta, lectio institutionis Apostolicæ, & Sacrorum Conciliorum. Sexta denique, lectio Doctorum, & interpretum Scripturæ sacræ: quibus omnibus perfectio, & plenitudo scientiæ continetur. Non sunt propterea contemnendæ aliæ quoque expositiones, veluti senas vnumquodque animal alas habere, quod viri Euangelici ea, quæ in sex mundi ætatibus partim peracta sunt, partim peragenda supersunt, sua cognitione, & prædicatione comprehēdant, vt vult Ansbertus: vel quod vniuersa Dei opera quæ sex diebus sunt perfecta, contemplentur, vt alij quidam interpretātur: vel quod senæ in quatuor animalibus alæ efficiunt viginti quatuor, quæ totidem veteris testamenti libris respondent: quibus Euangelistarum fulcitur auctoritas: quam etiam expositionem affert Beda, vel ad significandam velocitatē ministerij, vt ait Areth. vel denique vt existimat Ioachimus, ad significādas sex virtutes præcipuas, quibus Euāgelistæ, id est, concionatores debēt excellere, putat enim huiusmodi alas sic fuisse in animalibus dispositas, quemadmodū erāt in Seraphim apud Esaiam, vt nimirum duabus pedes, duabus faciem velarent, & absconderent, aliisque duabus volarent, aitque duas alas, quibus velant pedes, esse pœnitentiam, & misericordiā, quibus confusio nuditatis nostræ, id est peccatorū, contegitur, iuxta illud Psalm. 31. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata*, Nam de pœnitentia dixit Petrus Actor. 3. *Pœnitemini, & conuertimini, vt deleantur peccata vestra.* De misericordia autem Christus Matth. 5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* Duas verò alas quibus facies tegitur, esse humilitatem, & patientiam, quibus sancti viri solent iustitiam suam, quæ per faciem designatur, occultare, ne per arrogātiam efferantur. Denique duas, quibus volant esse fidem, & spem, quibus sancta animalia in sublime feruntur.

XI.

Esai. 6. Beda. Rich. Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Card. Nicol. Zege. Glossa. Euangelistarum perfecta cognitio.

Beda. Areth. Ioachimus.

Psal. 31. 1. Actor. 3. 19. Matth. 5. 7. Sancti iustitiam suam occultant.

Quintò, *Non habebant requiem die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat & qui est, & qui venturus est*: quia continuò, & sine intermissione, & tam in prosperis, quàm in aduersis (vtrumque enim significant

XII.

In prosperis, & aduersis à nobis prædicandus Deus.

illa verba, *Die ac nocte.*) Trinitatem personarum, & vnitatem essentiæ prædicant, & venerãtur. Cum enim ter, *Sanctus* repetitur, Trinitas significatur personarum. Cum verò dicitur, *Dominus Deus omnipotens*, essentiæ vnitas exprimitur: qua etiã acclamatione vtebantur Seraphim illi apud Esai. cap. 6. cùm dicebant alter ad alterum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum*: verba illa, *qui est & qui erat*, æternitatem significant, vt iam aliàs diximus. Quod verò additur, *& qui venturus est*, ad humanitatem spectat redemptoris, qui in fine mundi venturus est ad iudicandum, ex quo simul admonentur concionatores, sæpe in sermonibus extremi iudicij, & rationis Deo reddendæ mentionem facere. Postremò, Cùm animalia gloriam Deo exhiberent, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & ante eum coronas mittebant, quas capitibus gestabant, quod iam est paulò fusiùs explicandum.

Esai. 6. 3.

In concionibus extremi iudicij sæpe mentio facienda.

Quid sit viginti quatuor seniores procidere ante sedentem in throno, & mittere coronas suas ante thronum.

Procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum

SECTIO X.

1. ILlustre & magnificum est, quod Ioannes adiungit, *Cum darent*, inquit, *animalia gloriam & honorem, & benedictionem, sedenti super thronum, viuenti in sæcula sæculorum, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorauerunt viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes, Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatẽ tuam erant, & creata sunt.* Id quod congruenter ijs, quæ paulò ante de quatuor animalibus dicta sunt, illud significare, Ecclesiam vniuersam, quam *viginti quatuor seniores*, tanquam præcipua eius membra repræsentant, *quatuor animalibus*, hoc est Euangelistis, & reliquis concionatoribus diuina mysteria, atq; iudicia commemorantibus, Deum humili ac supplici modo venerari, quod est procidere ante sedentem in throno: coronásque suas ad eius pedes abijcere, eáque testificatione declarare Deum bonorum omnium actorem esse, & omnem suum siue naturæ, siue gratiæ, siue gloriæ splendorem, imo & vniuersas victorias, quas de suis hostibus gloriosè consequitur, coronásque ipsas, hoc est, præmia, quibus ob eiusmodi victorias triumphósque in suis fidelibus coronatur, Deo à quo est *Omne datum optimum, & omne donum perfectum*, & qui in ipsis fidelibus præcipuè per suam gratiam dimicat, & vincit, accepta est referenda: vnde meritò seniores exclamãt, *Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt:* hoc est, Dignus es cuius magnitudo ab omnibus vbique celebretur, dignus cui omnes honorem, cultum & venerationem tribuant: dignus etiam qui accipias virtutẽ, Græcè Δύναμιν, hoc est, potentiam & fortitudinem, id est, qui accipias ab omnibus fortitudinis tuæ, atq; potentiæ confessionem, testimoniumq; clarissimum. Ita hoc loco intelligendum arbitramur, *Accipere virtutem siue potentiam*, non verò sicut quidam alij putauerũt, positum esse, *Accipere virtutem*, pro virtutem ostendere sese de hostibus suis vindicdo. Cum enim his verbis viginti quatuor seniores ob ea, quæ iam facta cõspexerant, in præsentem gratiarũ actionem prorumpant, nondum autem vindictam de hostibus sumptam vidissent, par est credere eos, nõ ad potentiam, quam Deus

Omnia nostra bona Deo referenda.

Accipere virtutẽ qui hic.

in

ostensurus adhuc erat spectatsse, sed potiùs ad fortitudinem, quam in prædicatione Euãgelij, gentiúmque ad fidem conuersione iam exprompserat, illa gratiarum actione respexisse. Accedit quod ille tam humilis & supplex viginti quatuor seniorum habitus, illa ad pedes sedentis in throno prouolutio, illa coronarum ante thronum abiectio, non videtur aptè cum vindictæ postulatione conuenire, sed potiùs cum confessione magnitudinis, bonitatis, fortitudinis, atque potentiæ, propter hæc enim Ecclesia supplici quadam veneratione Deum omnia posse, omniúmque bonorum auctorem esse confitetur.

Denique nostram expositionem confirmat ratio, quam viginti quatuor seniores suæ huius confessionis adiungunt: *Quia tu*, inquiunt, *creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt*: quibus verbis nulla hostium, de quibus vindicta sumenda esset, mentio, nulla crimina, nullum iusti furoris argumentum, sed diuinæ potentiæ, & magnitudinis commemoratio continetur: *Quia tu*, inquiunt, *creasti omnia*, quasi dicant, Consentaneum sanè est, vt vniuersa tibi cultum & honorem, & tuæ potentiæ confessionem exhibeant. Siquidem tu illa procreasti, & quia voluisti, sunt omnia: nisi enim illa procreare voluisses, nullo pacto essent: per voluntatem igitur, & potentiam tuam sunt, quia nisi potentiam illam procreandi, quam ex æternitate habuisti, in tempore expromere voluisses, illa esse nequaquam poterant: quare & potentiæ tuæ debent, quod esse potuerint, & voluntati quod sint. Cùm dicitur, *Propter voluntatem tuam erant*, illud *erant*, non æternitatem rerum à Deo effectarum significat, sed procreationem, conseruationémque in tempore. Itaque *erant*, pro *fuerunt*, positum est, vt sit sensus, per voluntatem tuam in tempore ex nihilo extiterunt: nam Græcum ἦσαν, quod legisse videtur interpres, non solum imperfecti, sed etiam perfecti temporis Græcorum consuetudine significationem habet: in nonnullis tamen codicibus pro ἦσαν, εἰσὶ, id est sunt, legitur. II. *Ob creationis beneficiũ Deo agẽdæ gratiæ.*

Potest quoque *erant*, siue *fuerunt*, ad conseruationem referri, vt ob duplex beneficium, creationis videlicet & conseruationis agantur gratiæ: & sit sensus, quia tu creasti omnia, & per voluntatem tuam erant, hoc est, à te procreata sunt omnia, & per voluntatem tuam, hoc est, quia ita pro tua bonitate & munificentia voluisti, postquam à te procreata sunt, fuerunt, hoc est, perdurarunt, naturámque suam deinceps retinuerunt, hoc est, non solum à te condita, sed etiam conseruata tuo beneficio fuerunt: quæ est Arethæ sententia, cuius hæc est in hunc locum paraphrasis, σοὶ δέσποτα τῷ δημιουργῷ καὶ πάντων ἐποφειλέσθω δόξα, ὡς κτίσαντι καὶ δημιουργῶ, καὶ ὄντος μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραγαγόντι καὶ σωσαντι τὰ δεδωρημένα: hoc est, tibi Domine ab omnibus debetur gloria tanquam conditori, atque effectori, qui ex non esse ad esse eduxisti, eáque conseruas, & contines. Ambrosius Ansbertus verbum *erant*, ad diuinum decretum refert, quo Deus ex æternitate constituerat ea creare: quod autem subiungitur: *Et creata sunt*, ad ipsammet creationem in tempore exercitam: *Mirandum*, inquit, *est quod de his, quæ creata sunt, Domino dicunt, propter voluntatem tuam erant, & creata sunt: si enim creata sunt, quomodo antequam crearentur erant? si verò antequam crearentur erant, quomodo creata sunt? sed sciẽdum est, quod erant in prædestinationis arte priusquam formarentur in opere, & creata sunt quando in suis quæque naturis, secundum præscriptos in Dei sapientia terminos etiam inuisibilia extiterunt.* Sed prior expositio est communior, magisque germana. III. *Item ob conseruationem.*

Quod in superiori sententia præcipuè obseruandum videtur, est illa coronarum ante thronum abiectio, neque enim viginti quatuor seniores satis habuerunt ante sedentem in throno venerabundos pronósque accidere, nisi etiam IIII.

coronas illas aureas, quas capitibus gestabant, è capitibus detractas ante thronum abiicerent. Atque in primis Arethas cum Andræa Cæsariensi, ex his coronis argumentatur sanctos non solum victores, sed etiam reges appellari: sic enim ait, ἔστι γὰρ βασιλείας ὁ στέφανος σύμβολον, βάλλοντες δὲ αὐτὸν τοὺς πρεσβύτερους τῷ θρόνῳ τὸ ἀνάλογον, ἢ τὸ ἀόριστον ἡμῶν ἀληθῆ βασιλείαν, ἣν τῷ νικῆσαι πάντων τῷ ὄντι πάντων ἀναθέασι θεῷ: hoc est, Est etiam corona Regni symbolum: abiicientes igitur coronas ante thronum, quid quæso aliud, quàm certum verúmque regnum, & contra omnes victoriam per omnia Deo accepta referunt? Itaque duo vult Arethas, vnum est, sanctos verè Reges esse: alterum eos suum istud regnum Deo acceptum referre, cum coronas ante thronum supplices, venerabundique abiiciebant. Nos de regno sanctorum aliàs in hoc opere commodiùs, nunc de ista coronarum ante Dei thronum humili proiectione dicamus.

Arethas. Andr. Cæsar.

Sancti, & victores, & vere Reges.

Sit igitur nostra obseruatio, debere omnes Reges ac principes, exemplo horum viginti quatuor seniorum coronas suas quantumcumque sint aureæ, hoc est, dignitatem, magnitudinem, potentiam, splendorem atque opes ante Dei thronum venerabundos abiicere: quod tunc fit cùm hæc omnia, non solum Dei munere, & beneficio, habere confitentur, illique tanquam omnium bonorum auctori largitoríque accepta referunt. Sed præterea in Dei cultum & veneration- V. nem conferunt, eique præ Dei amore, eiúsque sanctissimæ voluntatis obseruatione omnino aspernantur, quid enim quæso aliud est coronas aureas ante Dei thronum mittere, quàm Dei in throno considentis pedibus calcandas subiicere, hoc est diuino cultui, & venerationi consecrare? & si opus ita fuerit, pro Dei sanctissimis legibus retinendis, præceptísque obseruãdis, pro nihilo ducere. Id credimus significatum fuisse 4. Reg. 11. cum Ioaida pontifex in Ioas filio Ochoziæ Rege declarando, coronãdóque regalem capiti eius coronam imposuit, & deinde librum legis dedit in manum: vt intelligeret potestatem regalem debere diuinæ legi seruandæ, retinendæque seruire: principémque debere legem Dei *manu*, hoc est, opere ipso, & obseruatione tenere: pro eáque retinẽda potestatem suam, quæ *manu*, etiam exprimitur, quandocunque opus fuerit, expromere, ita accipiẽda sunt verba illa, *Posuit super eum diadema & testimonium*, quo loco per *testimonium* liber Deuteronomij, in quo lex continebatur, de cõmuni sententia intelligitur, qui in manum Regis quando vngebatur tradi à Leuiticis consueuerat: eratque vna ex præcipuis ceremonijs, quæ in vngendis, renuntiandísque regibus apud Iudæos seruabantur: quanquam enim 4. lib. Regum citato, tãtum dicitur, *Posuit super eum diadema & testimonium*, nec explicatur, quomodo *testimonium* fuerit Regi explicatum, tamen 2. lib. Paralip. c. 23. diserte describitur, fuisse ei librum legis in manus traditum illis verbis, *Dederunt in manu eius tenendam legem*. Porrò hæc ceremonia ortũ habuit ex diuina lege, quam Deus Deuter. 17. sanciuerat: *Cum*, inquit, *ingressus fueris terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi, & dixeris, Constituam super me Regem, eum constitues, quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum: postquam autem sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis huius in volumine accipiens exemplar à sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit secum, legétque illud omnibus diebus vitæ suæ, vt discat timere Dominum Deum suum, & custodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta sunt.*

Opes & coronas suas diuino cultui consecrant Reges.

4 Reg. 11, 12.

2. Par. 23. 11.

Deut. 17. 14.

Quia igitur Leuitæ exemplar Deuteronomij à Rege transcriptum, ipsi tradere lege Domini tenebantur, id præcipuè faciendum putarunt, eo ipso tempore, quo Rex vngebatur, tunc enim vt eam legem implerent, librum Deuterono- VI.

mij

mij in Regis manu tradebant. Cernis igitur in Regibus Hebræorum vngendi illud obseruari solitum, vt corona regalis capiti eius imponeretur, liber verò legis in eiusdem manu traderetur, vt intelligeret, se eò præcipuè Regem constitui, vt regiam dignitatem, atque potentiam ad legem Dei, tum à se, tum ab omnibus sibi subjectis populis obseruandam conferret, quod nihil est aliud, quàm regalem coronam ante Dei thronum mittere, atque Dei pedibus ad illius in omnibus rebus famulatum obsequiúmque, si ita necesse sit, etiam calcandam prompta & alacri voluntate subijcere. Tantum verò abest, vt reges si ita coronas suas ante Dei thronum mittant, earum splendorem imminuant, vt potiùs magis amplificent, regnorúmque suorum propagationem, & diuturnitatem Dei ope & præsidio consequantur: quemadmodum Deus ipsis eodem capite Deuteronomij pollicetur, subiungens: *Vt longo tempore regnet ipse & filij eius super Israël.* Et magnificis verbis repetitur Sapientiæ 6. vbi ita sapiens vniuersos Reges alloquitur: *Cura disciplinæ, dilectio est, & dilectio custodia legum illius est, custoditio autem legum, consummatio incorruptionis est: incorruptio autem facit esse proximum Deo: si ergo delectamini sedibus & sceptrũ ô Reges populi, diligite sapientiam vt in perpetuum regnetis, diligite lumen sapientiæ omnes qui præstis populis*: quo loco illa verba, *Vt in perpetuum regnetis*, non soluma ad cœleste regnum, quod in omnem æternitatem probi & sancti Reges possidebunt, referenda sunt, sed ad regnum etiam terrenum, quod in posteris eiusmodi Regum, si & ipsi parentum sanctitatem æmulari studeant, perpetuum & stabile permanebit, quare qui regalibus thronis, sceptrísque delectantur, si diu regnare cupiunt, imperiúmque ad posteros diuturna successione transmittere, coronas suas ac sceptra ad Dei pedes cum vigintiquatuor senioribus abijciant.

Quorsum lex in manu traderetur regi Hebræorum cum creabatur.

Prorogat imperium diuina legis obseruatio. Sap. 6.

Nec verò tantum corona regalis Deo subiecta esse debet, sed etiam tiara Pontificia, vt vtraque corona & sacerdotalis, & regia, ante Dei thronum abjecta, diuinis legibus, & imperio seruiat. Cuius rei significandæ causa præceptum est à Domino, vt super tiaram Pontificiam aurea lamina poneretur, in qua hæc inscriptio insculpta esset קדש ליהוה id est, Sanctum Domino: sic namque legimus Exodi 28. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere calatorio, Sanctum Domino, ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis: erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei Dominus.* Itaque nomen Dei tetragrammaton super caput & tiaram Pontificis eminebat, vt omnes Pontifices intelligerent, Pontificiam potestatem, auctoritatémque Deo esse in omnibus subjectam, deberéque se vel ipso habitu formáq; ostendere, se Dei nomen in capite gestare, in frontéq; præferre, atq; ad eius voluntatem & sanctiones, omnia studia, & gubernãdi rationem conformare: hoc enim est, cũ viginti quatuor senioribus, in quibus ipsi præcipuè cõprehenduntur, coronas suas ante Dei thronũ abijcere.

VII. *Regalis, & Pontificia corona Deo subjcienda. Exod. 28 36.*

Cæterum dubitabis vtrum in lamina ista aurea, insculpta essent duo illa verba, Sanctum Domino, an duntaxat nomen ipsum ineffabile Iehouah, Iosephus lib. 3. Antiq. cap. 8. solius nominis Iehouah mentionem facit: *Pileo*, inquit, *quali cæteri sacerdotes Pontifex vtebatur, super quem extabat alius consutilis ex hyacintho variatus, hunc aurea corona triplici ordine circundabat, in qua spectabantur calyculi aurei, quales videmus in herba, quæ apud Græcos dicitur Hyoscyamus: eiusmodi corona ab occipitio circum tempora vtraque procedebat: nam frontem isti calyculi non ambiebant, sed ceu lorum quoddam latum aureum, quod sacris characteribus Dei nomen habebat inscisum.* Similiter Diuus Hieronymus ad Fabiolam de veste sacerdotali, de solo nomine Dei loquitur. *Octaua*, inquit, *est lamina aurea*, id est נזר *in qua scriptum est nomen Dei Hebraicis quatuor literis*, י *iod*, ה *he*, ו *vau*, ה *he*,

VIII. *In aurea Pontificia lamina quid insculptum.*

D. Hieron.

quod apud illos ineffabile nuncupatur: hæc super pileolum lineum & commune omnium sacerdotum, in pontifice plus additur, vt in fronte vitta hyacinthina constringatur, totámque Pontificis pulchritudinem Dei vocabulum coronet, & protegat.

IX. Alij aliter sentiunt, idque videtur editio vulgata magis sonare, siquidem habet, *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes Sanctum Domino, seu Sanctum Iehouah, nisi quis dicat, Sanctum Iehouah*, positum esse pro sancto nomine Iehouah, vt sit sensus, sculpes in ea sanctum nomen Iehouah: quanquam ea interpretatio accommodatior videretur, si dictum fuisset Sanctum Domini, id est, sanctum nomen Iehouah, non vero vt nos habemus, Sanctum Domino: quod aliud quiddam sonat. Verum quicquid sit, semper idem mysterium redditur: nam si solum nomen Iehouah in lamina illa sculptum erat, illud ostenditur vniuersum illum apparatum Pontificium, tiarámque ipsam Pontificis capiti impositam, debere nomini Dei esse subiectam, eiusque imperio, audito tantum vel ipso nomine, obedire, atque pro tanti nominis sanctitate, & veneratione nullum laborem, aut discrimen formidare. Si autem duo illa verba incisa erant, illud innuitur, totam dignitatem auctoritatémque Pontificiam Deo ipsi consecratam sanctámque fore, vel potiùs, quoniam *sanctum*, eo loco substantiuè vsurpatur, & pro sanctitate ponitur, tiaram dignitatémque Pontificiam debere diuinæ sanctitati & cultui deseruire. Porrò aduerte eandem illam laminam auream appellari Ecclesiast. 45. coronam auream, cùm dicitur, *Coronam auream super mytram eius, expressam signo sanctitatis*: Et diadema Sapientiæ 18. illis verbis: *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat*: Nec absre corona & diadema dicitur, quoniam erat instar semicirculi ab aure ad aurem, super frontem protensa, vndè coronæ & diadematis speciem referebat. Atque hæc coronæ, ac diadematis appellatio cum viginti quatuor seniorum coronis, quæ ante thronum Dei mittuntur, magis consentiret luculentiúsque sic apparet, debere quoque Pontificem coronam suam ad Dei pedes abijcere. Huius enim officij admonetur cum iubetur magnificentia Dei, hoc est magnificum & ineffabile Dei nomen in diademate gestare, & coronam suam expressam signo sanctitatis præferre, hoc est Dei sanctitate & nomine quasi sigillo impressam, & obsignatam. Sic enim accipienda est Græca sententia, ἐκτύπωμα σφραγῖδος ἁγιάσματος, hoc est, si verbum verbo reddas, expressionem sigilli sanctitatis: vt videlicet Pontifici ipsum Dei nomen, & sanctitas pro sigillo quodámodo sit, coronáque ipsius Pontificia, ita sit Dei nomine & sanctitate obsignata, vt nulli alteri rei quàm diuinæ voluntati adimplendæ inseruiat, sicut res sigillatæ ei tantum cuius sigillum impressum gerunt, aut non nisi de eius mandato & præscripto vsui esse consueuerunt. Ex his iam cernis, tam regales, quàm Pontificias coronas esse ante Dei thronum abijciendas, omnésque Reges ac Principes, Pontifices etiam, & reliquos, qui excelsum aliquem & sublimen dignitatis obtinent locum, exemplo istorum viginti quatuor seniorum debere potentiam omnem suam, dignitatem, splendorem, Deo subijcere, & cum opus fuerit eiusdem Dei pedibus calcanda præbere, & tunc demum se verè Reges, Principes, magnósque esse ducere cum ante Dei thronum supplices venerabundique acciderint, totósque sese eius cultui, & veneration consecrarint.

Deo, vel ipso nomine audito, obedire debet Pontifex.

Lamina aurea, Pontificis corona etiam dicebatur.

Solius Dei voluntati inseruiat dignitas Pontificia.

Quomo-

Quomodo Christum hæc eadem animalia figurauerint.

SECTIO XI.

CHristum Dominum in eisdem quatuor animalibus expressum fuisse affirmant Primasius, Rupertus, Arethas, Pannonius, & Glossa ordinaria in hunc locum, & D. Hieron. in proœmio in quatuor Euangelia, Anastasius Synaita lib. 4. suorum commentariorum in Hexaemeron, & alij. Quia nimirum Christus in incarnatione homo fuerit, in passione vitulus, in resurrectione leo, aquila in ascensione. Vel aliter: quia per hominem designatur eius humanitas, per vitulum sacerdotium, per leonem regnum, per aquilam diuinitas, quæ vtraque expositio est D. Hieronymi loco paulò ante citato. Et quidem quod Christus per incarnationem homo fuerit manifestum est; similiter quod per passionem vitulus, cum vitulus sit iuxta legem immolatitium animal. Quam ob causam dixit Paulus 1. ad Cor. 5. *Pascha nostrum immolatus est Christus.* Quod etiam in ascensione aquila fuerit, altissimus demonstrat aquilæ volatus, quem Christus longè sua ascensione superauit, cum teste Apostolo ad Ephesios 4. super omnes cælos ascenderit. I. *Primas. Rupertus. Arethas. Pannon. Glossa. D. Hieron. Anast. Sinai. Quatuor animalia Christi variè adumbrant. 1. Cor. 5. 7.*

Illud tantum aliquis quærat, quomodo in resurrectione leo fuerit, respondemus. Primam rationem esse, quod infinitam diuinitatis suæ potentiam ostenderit, cùm seipsum à mortuis suscitauit, vt rectè dictum sit Apocalypsis 5. *vicit leo de tribu Iuda.* Secunda ratio desumitur ex eo quod refert D. Ambrosius lib. 6. Hexameron capite 3. leonis voci tantum naturaliter inesse terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu, quasi vi attonita, atque icta deficiant: ita enim Christus post resurrectionem, per Apostolorum prædicationem, instar leonis rugiens gentes nulla vi, sed solo rugitu victas tenuit, atque ad sui cultum, & adorationem pertraxit, quod ad literam cecinit Abacuc cap. 3. cum dixit. *Aspexit, & dissoluit gentes,* seu vt Septuaginta transtulerunt, *Aspexit, & distabuerunt gentes,* sic enim legit D. Hieronymus, Theodoretus, Theophylactus, id est, ἐτάκη non autem distare facit, id est, ἐξήκασεν vt habent codices Complutenses, & Regius. Tertia ratio depromi potest ex eo quod refert Plinius libro 8. historiæ naturalis cap. 16. leoni tunc præcipuam generositatem aduenire, cum colla armósque vestiunt iubæ: Ita enim Christi majestas præcipuè per resurrectionem splenduit, nam tunc immortalitatis vestibus indutus, quasi leo iubas per colla, armósque sparsit, generosum se leonem de tribu Iuda, & hostibus terrificum ostentans: quod typicè in Sampsone fuit expressum, cum ei renatis crinibus fuit fortitudo restituta. Vnde Augustinus sermone 108. de tempore. *Capilli,* inquit, *rediuiui caput Sampsonis iterum vestierunt, quia Iudæi nec resurgentem Christum cognoscere voluerunt.* Quarta ratio duci potest ex eo, quod de catulo leonis memoriæ proditum est, cum primùm nascitur, tribus integris diebus ac noctibus dormire: Deinde verò patris rugitu suscitari: quod etiam refert Origenes homilia 17. in cap. 49. Geneseos. Atque in hunc sensum de Christo interpretatur illam Iudæ benedictionem, quæ eodem cap. commemoratur, *Catulus leonis Iuda, ad prædam fili mi, ascendisti, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum?* vbi docet Christum instar catuli leonis tribus diebus ac noctibus in sepulchro quasi dormiuisse, & die tertio fuisse à Patre suscitatum. II. *Christus in resurrectione quomodo leo. Apoc. 5. 5. D. Ambros. Abacuc. 3. 6. D. Hieron. Theodoret. Theophyl. Plinius. 8. Christi fortitudo in resurrectione in Sampsone expressa. D. August. Origenes.*

Eundem locum de Christi resurrectione intellexerunt D. Athanasius in quæstionibus ad Antiochum, (si eius sunt) quæstione 103. D. Ambrosius in benedictionibus Patriarcharum, D. Augustinus libro 26. de Ciuitate Dei cap. 41. III. *D. Athanas. D. Ambr. D. August.*

D. Bernard. D. Gregor. Psalm 101.

D. Bernard. homilia super Missus est. Et D. Gregor. in sua explanatione super septem Psalm. pœnitentiales, super illa verba, quarti Psalmi pœnitentialis, qui est inter Psalm. 101. *Similis factus sum pelicano: vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto*, vbi Greg. Simile quiddam narrat de pelicano. *Ferunt*, inquit, *Philosophi, quod pelicanus filios suos statim vt nati sunt, interficit, postea verò per triduum multo dolore se afficit, eisque quodammodo naturæ affectum ostendit, postea verò mater seipsam vulnerat, eosque sanguine suo resuscitat. Quis vero Pater noster, & mater nisi mediator Dei, & hominum, qui occidit in nobis omnem iniquitatem, vt meliorem inueniamus resurrectionem?* Hactenus Greg.

Christus Pelicano comparatur. Gregor.

D. August.

Idem refert de Pelicano D. August. in Psalm. 101. vbi eam ob causam loquentem facit Christum illis verbis. *Similis factus sum pelicano*: atque ad vtramque, siue de leone, siue de pelicano sententiam referri potest illud Oseæ. 6. *Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos*: Qui locus (quicquid alij dicant) de resurrectione Christi intelligendus est: quemadmodum interpretati sunt Tertul. lib. aduersus Iudæos, Lactantius lib. 4. Diuinarum institutionum, cap. 19. Origen. hom. 5. in Exod. Ruffinus in expositione Symboli, D. Cyprian. lib. 2. Testimoniorum aduersus Iudæos, c. 24. D. August. lib. 18. de Ciuitate Dei, cap. 28. Greg. Nyssen. lib. de cognitione Dei, D. Hieronymus, & Theodoretus in eum locum. Denique præter alios Dorotheus martyr in Synopsi, vbi addit eum locum Oseæ fuisse indicatum à Paulo 1. ad Cor 15. cùm dixit, *Surrexit tertio die secundum scripturas.*

Tertul. Lactan. Origenes. Ruffin. D. Cypri. D. August. Greg. Nyss. D. Hieron. Theodoret. Doroth. 1. Cor. 15.

IIII.

Christus etiã morsendo, leo. Anast. Synai.

Non desunt etiam qui similitudinem leonis ad ipsam mortem Christi referant, idque velint significatum eodem loco Geneseos supra citato, cuius similitudinis multiplicem afferunt rationem. Prima redditur ab Anastasio Synaita libro 4. suorum commentariorũ in Hexameron, (& habetur in appendice Bibliothecæ Sanctorum Patrum) quia videlicet quemadmodum de leone dicitur, quod non dormiat, id quod ex eo ortum habuit, quia dormit apertis oculis: Ita Christus in sepulchro apertum habuit diuinitatis oculum, separata enim anima à corpore, vtrumque tamen mansit vnitum hypostaticè Verbo. Aliam non minus elegantem affert Anastasius quæstione illa 103. ad Antiochum: *Quia quemadmodum*, inquit, *leo etiam cum dormit terribilis est, sic mors Dominica terrori fuit, tum morti, tum diabolo.* Tertia est D. Greg. in 4. pœnitentialem. *Vt leo*, inquit, *requiescens accubuit, quia mortem sponte subiuit.*

Mors Christi, morti, & diabolo terrifica. D. Gregor. Caiet.

V.

Christus instar leonis nihil sibi timuit in morte. Psalm. 21. 13

Quartam denique excogitauit Caietanus super cap. 49. Geneseos, Christum nimirũ accubuisse vt leonem, quia securus accubuit, nihil videlicet sibi timens: quæ ratio ex eo potest illustrari, quod leo tela dicatur spernere, & illa in eo nobilior animi significatio emineat, quod qualibet magna canum, & venantium vrgente vi contemptim incedit, quod mirificè in Christum conuenit, qui vndique à venatoribus circumuentus, quasi præda nihil vel in ipsa morte sibi timuit, quò pertinet illud Psalmi vigesimi primi, *Circundederunt me canes multi*: imò eius hostes nihil ipsi nocuisse, sed sibi ipsis. Idem apud Regium vatem alibi significauit, cùm dixit, *Circundederunt me sicut apes*: qua similitudine quamuis Euthymius, & alij existiment significatam fuisse vehementiam, & promptitudinem Iudæorum aduersus Christum, apes enim fauo mellis inuento summa promptitudine, ac vehementia illum circundant, ac mellis succum exugunt. Nihilominus Haimo, & Magister sententiarum arbitrantur indicatam ea similitudine fuisse Iudæorum propter mortem Christi, euersionem: quemadmodum enim apes infixo aculeo sese euiscerant & moriuntur: ita Iudæi occiso Christo, perierunt. Sed non est prætermittenda hoc loco expositio D. August. *Mel*, inquit, *apes operantur in fauis, nescientes igitur persecutores fecerunt eum nobis in passione dulciorem.*

Euthym.

Haimo. Magister Sentent.

Vtrum

Vtrum eadem animalia Ioanni hoc loco, & Ezechieli, capite primo fuerint ostensa.

SECTIO XII.

DIuersam fuisse vtramque animalium visionem existimauit Clarius Isidorus Brixianus suis scholijs super Ezechielem cap. 1. potéstque ea sententia confirmari. Primùm, quia vnumquódque animalium Ezechielis quatuor habebat facies, Ioannis autem animalia singula singulas. Deinde quia animalia Ezechielis quaternis alis constabant, Ioannis senis. Adhæc, quia animalia Ioannis dicuntur plena oculis antè, retrò, & intùs, quod Ezech. cap. 1. de suis non dixit. Postremò, quia apud Ezechielem, primum animal habet faciem hominis. Secundum, leonis. Tertium, bouis. Quartum, aquilæ: cùm longè alium ordinem seruent animalia Ioannis. Primum enim locum obtinet leo, secundum vitulus, tertium homo, aquila postremum.

I *Isidor. Clar.*

Quot alis constarent Ezechielu, & Ioannis animalia.

Cæterùm communis sententia, quæ vel eo ipso magis nobis probari debet, est, eadem animalia tam Ezechieli, quam Ioanni, per visum apparuisse, sic enim sentiunt D. Hierony. prœmio in Matthæum, D. Thomas, Rupertus, Richardus de S. Victore, Ansbertus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus in hunc locum, Glossa ordinaria in primum caput Ezechielis, Abulensis tomo 1. in Matthæum in 3. prologo super quatuor Euangelia. Prima ratio prioris sententiæ facilè soluitur, eo animaduerso, quamuis Ezechielis animalia quatuor facies haberent, vnam tamen in singulis fuisse præcipuam, à qua denominationem sumebant, quòd Ezechiel ipse significauit, cùm in animalibus nominandis singulas facies singulis tribuit: quàm eandem ob causam eæ soli Ioanni apparuerunt, vel si quaternæ in singulis etiam illi fuerunt ostensæ, præcipuarum sibi duntaxat rationem habendam existimauit, quippe quæ solæ ad eius institutum pertinerent. Ad secundam respondemus, additas esse in visione Ioannis binas alas singulis animalibus, mysterij causa, ad maiorem videlicet rerum diuinarum cognitionem, quæ per alas exprimitur, vt supra diximus, declarandam, quæ noui testamenti Patribus tributa fuit. Ad tertiam dicimus etiam Ezechielis animalia plena oculis fuisse quemadmodum idem testatur cap. 10. vbi iterum visionem commemorat. Ad quartam denique dicendum est, mysterij etiam causa animalium ordinem fuisse mutatum, quia vt vult Ansbertus, mundus in Christum credidit, non quia natus fuit vt homo: non quia passus vt vitulus: sed quia resurrexit vt leo, iuxta illud Pauli 1. ad Cor 15. *Si Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra*: Inde est quod Ioannes, qui propter prædicationem resurrectionis vidit conuersionem mundi futuram, primo loco faciem leonis posuit: quia quamuis primus sit in ordine homo, sed primus est in virtute leo: quod videtur indicasse Paulus cùm dixit 2. ad Cor. 5. *Et si noueramus Christum secundum carnem, sed iam nunc non nouimus*, ac si diceret, non iam in homine, & vitulo, moriturum Christum credimus, sed post mortem surrexisse leonem hostibus quidem terribilem, sed cum suis in æternum regnaturum confitemur.

II. *Eadem animalia Ezech. & Ioan. ostensa.* *D. Hieron. D. Thom. Rupert. Rich. Vict. Ansbert. Hugo Card. Dion. Carth. Glossa. Abul.*

In singulis Ezech. animalibus vna fuit præcipua facies.

Quorsum plures alas haberent Ioannis, quàm Ezech. animalia.

Item eorumdem animalium ordo quo mysterio mutatus. Ansbertus.

1. Cor 15. 14.

2. Cor. 5.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes narrationem secundæ visionis cœptam superiori capite, aitque vidisse se in dextera sedentis in throno, id est Dei, vt supra explicauimus, librum scriptum intus & foris, septem sigillis signatum, tunc verò Angelum quendem fortem voce magna clamasse, Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius? Neminem autem siue in terra, siue in cœlo inuentum, qui intueri in librum posset, nedum eum aperire: quam ob causam cùm Ioannes vbertim fleret, apparuisse in medio throni quatuor animalium, & viginti quatuor seniorum, Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem & oculos septem, qui acceptum de dextera sedentis in throno librum aperuit: cúmque eum aperuisset, quatuor animalia, & vigintiquatuor seniores habentes singulos citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, cecidisse coram Agno, & in eius laudem canticum nouum decantasse, quod idem præstiterunt multa Angelorum millia, quæ omnia singulatim sunt à nobis enucleanda.

CAPVT QVINTVM.

ET vidi in dextera sedẽtis supra thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem. Et vidi Angelum fortem, & prædicantem voce magna, Quis est dignus aperire librũ, & soluere signacula eius? Et nemo poterat, neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terrã aperire librum, neque respicere illum. Et ego flebam multũ, quoniam nemo dignus inuctus est aperire librum, nec videre eum. Et vnus de senioribus dixit mihi: Ne fleueris, ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid aperire librum, & soluere septem signacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus Dei, missi in omnem terram. Et venit, & accepit de dextera sedentis in throno librum. Et cum aperuisset librum, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram agno, habentes singuli citharas & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum: & cantabant canticum nouum, dicentes: Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire signacula eius: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione: & fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram. Et vidi, & audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium, & senio-

& seniorem, & erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna: Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo: omnes audiui dicentes: Sedenti in throno, & agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum. Et quatuor animalia dicebant: Amen: Et vigintiquatuor seniores ceciderunt in facies suas, & adorauerunt viuentem in sæcula sæculorum.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quisnam sit iste liber scriptus intus & foris, & signatum sigillis septem.

Et vidi in dextera sedentis supra thronum, librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem.

SECTIO PRIMA.

I. Origenes. D. Hilar. Euseb Cæs. D. Hieronym. Beda. Rupert. Rich. Vict. Pannon. Hugo Card. Ioachimus.

EXPOSITIO prima, & cõmunior est, librum hunc sacram esse scripturam: sic enim interpretantur Origenes hom. 12. super Exodum, & homil. 14. super Ezechielem, D. Hilarius in prologo in Psalmos, Eusebius Cæsariensis lib. 8. demonstr. Euangelicæ, cap. 2. D. Hieronymus in c. 22. Esaiæ, Beda, Primasius, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Ansbertus, Pannonius, Hugo Cardinalis, & Ioachimus. Tunc verò aiunt, huiusmodi librum esse in dextera Dei, non autem in sinistra; quia bonum spirituale, quod in sacra Scriptura continetur, malis, qui sunt ad sinistram, absconditur, bonis verò, qui sunt ad dexteram, aperitur. Sic enim etiam Deuteron. 33. *Apparuit Dominus habens in dextera igneam legem*, id est, charitatem, quam solis iustis impertitur: cùm verò de sinistra Dei dicatur Prouerb. 3. *In sinistra eius diuitiæ, & gloria*, rectè ex eo infert Rupertus, quantum dextera præcellit sinistræ, tantum Scripturam sacram diuitijs omnibus, & mundi gloriæ antecellere.

Liber hic est in dextera Dei. Deuter. 30. 3 Prou. 3. 16.

II. Beda. Ansbertus. Rich. Vict. Scientia mysterij Incarnationis latuit in veteri instrumento. Rupert. Pan. Ioachim.

Scriptus est intus, & foris, primò propter duplex testamentum, quorum testamentorum vetus foris scriptum fuit, nouum intus per mysterium latuit, quemadmodum exponunt Beda, & Ansbertus, vel è contrario vt vult Richardus de sanctore Victore, scriptus intus propter vetus Testamentum, vbi scientia de mysterio incarnationis occulta latuit: foris per nouum, vbi manifestè patet.

Secundò propter duplicem sensum, videlicet literalem, ac mysticum, vt exponit Rupertus, Pannonius, & Ioachimus. Tertiò, Secundum Richardum & Ioachimum, *scriptus est intus* ad spiritualium, & perfectorum exercitationem, foris

autem ad simplicium, & imperfectorum eruditionem. Quartò, vt etiam interpretatur Ioachimus, quia foris loquitur instituendo corpora, intus autem animas informando in fide.

III. *Septem sigillorum mysterium, ex Hugo Card.*

Signatus est autem sigillis septem, id est, omnibus obscuritatum generibus, eo quod numerus septenarius vniuersitatem significet. Primũ sigillum, vt ait Hugo Cardinalis, est sententiarum profunditas. Secundum, sensuum multiplicitas. Tertium, figuratum varietas. Quartum, rerum ipsarum incomprehensibilitas. Quintum, mysteriorum obscuritas. Sextum, tropologiarum suauitas. Septimũ denique, infallibilis veritas absque euidentia eorum, quæ in scripturis continentur: atque propter hanc scripturæ Sacræ difficultatem dicitur apud Esa. 29. *Erit vobis visio omnium sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent lege istum, & respondebit non possum, signatus est enim.*

Esai. 29. 11.

IIII. *D. Hieronym Sacram scripturam difficultatibus inuolutam, cur oportuerit. Theophyl. Clem. Alex. Diuina non passim vulganda. Pythag. Plutarch. D. Hieron. Ruffin. Tria Pythagoræ symbola.*

Fuit autem opus Scripturam sacram esse tam multis difficultatibus inuolutam. Primò, quemadmodum docet D. Hieronymus lib. 7. commentar. in Esaiam cap. 18. vt ad eius intelligentiam prouocemur: solemus enim curiosiùs inuestigare quæ obscuriùs dicta sunt. Secundò, ex Theophylacto Lucæ 8. propter infideles ne altissima fidei mysteria, quæ non intelligunt, irrideant: quam rationem accepit à Dionysio Areopagita cap. 2. cælestis Hierarchiæ, & à D. Hieronymo in commentarijs super Naum cap. 3. Ob id etiam Clemens Alexandrinus lib. 5. stromatum, refert Ægyptios consueuisse in valuis templorum Sphynges collocare, in symbolum obscuritatis, vt docerent diuina non passim vulganda. Quam etiam ob causam Pythagoras varijs symbolis arcana philosophiæ & moralia dogmata contexit, quorum nonnulla refert Plutarchus libro de institutione puerorum: imo & D. Hieron. in Apologia aduersus Ruffinum, vbi multa commemorat, simúlque interpretatur Pythagoræ symbola, cuiusmodi est illud: *Coronam minime carpendam*, id est, leges vrbium conseruandas: & illud, *Cor non comedendum*, id est, mœrorem de animo eximendum: & *hirundinem in domo non recipiendam*, id est, garrulos, & verbosos homines sub eodem tecto non habendos, & alia similia.

V. *D. Gregor. Scriptura sacra margaritum, ex Hieronymo. D. August. Dion. Areo. Ioan. 5. 39. Hereticorum insania circa Scripturam sacram, eiusdem.*

Tertiò, ex D. Gregorio homil. 10. super Ezechielem, vt multipliciter posset exponi: quo sensu dixit Hieronymus libro de virginitate ad Eustoch. *Scripturam sacram esse margaritum, quod potest ex omni parte perforari*: quæ ratio etiam affertur à D. Augustino epist. 59. & in præfatione 2. Psal. 18. Quartò, ex Dionysio Areopagita cap. 1. de cælesti Hierarchia: *Quia non aliter*, inquit, *fas erat infirmitati nostræ lucere diuinum radium, nisi sacrorum varietate velaminum opertum, & vestitum ijs, quæ nobis familiaria sunt.* Hanc scripturæ difficultatem non obscurè indicauit Christus cum dixit Ioan. 5. *Scrutamini scripturas.* Scrutari enim dicimur, quod valde absconditum, & altè defossum latet, ex quo satis euincitur incredibilis hæreticorum insania, aientium scripturam sacram facillimam esse, ac sui ipsius interpretem, neque doctore indigere, cum librum hunc septem signatum sigillis, nullus præter agnum inuentus fuerit, siue in cælo, siue in terra, qui potuerit aperire.

VI. *Areth. Petrus Aureo Diuinum arcanum, liber signatus. Ioan. 1. 18.*

Secunda expositio est Arethæ, & Petri Aureoli Cardinalis ex ordine Seraphico, Librum hunc esse diuinæ sapientiæ arcanũ, quod quia nobis omnino est occultum, septé sigillis signatum dicitur, quia verò eorum mysteriorum reuelationé per Christũ accepimus, iuxta illud Ioan. 1. *Vnigenitus, qui est in sinu Patris ipse enarrauit*: id circo agnus dicitur de dextera sedentis in throno librum accepisse, & sigilla resignasse. Et quidé diuinæ sapiétiæ arcanum rectè signato libro comparatur, cũ in eo sint omnia veluti obsignata, & recõdita: quemadmodũ dicitur Deuter. 32. *Nónne hæc cõdita sũt apud me, & signata in thesauris meis?* Quanquã hunc locum

Deut 32. 34.

D.

D.Gregorius lib.12.Moral. cap.11. de peccatis intelligit, quæ in secreto iudiciorũ Dei suo tempore punienda reseruantur: vnde subiungitur: *Mea est vltio, & ego retribuam.* Quod etiam dicitur Iob 14. *Signasti quasi in sæculo delicta mea*, id est, omnium delictorum meorum memoriam conseruasti, vt in ea suo tempore animadverteres. Atque ad hos thesauros videtur alludisse Paulus, cùm dixit ad Roman. 2. *Secundum duritiem tuam, & impœnitens cor thesaurizant sibi iram.*

D.Gregor. Peccata suo tempore punienda, reseruat Deus. Iob.14.17. Rom.2.5.

Eadem diuinorum arcanorum incomprehensibilitas significatur Ezec. 1. cùm dicitur: *Similitudo super caput animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.* In quem locum D. Hieronym. docet firmamentum sustinens Dei thronum capitibus animalium imminere, nihil esse aliud, quàm diuina mysteria secreta admodum esse, & incomprehensibilia, captúmque omnem & intelligẽdi vim longè superantia. Idemque fuit expressum Exod. 24. cùm Moyses ascendens in montem, vt cum Deo loqueretur, dicitur ingressus in mediũ nebulæ, quæ symbolum est obscuritatis, & caliginis, in qua perfectissimi etiam viri versantur, id quod etiam Iob testatur cap. 26. cùm ait: *Qui tenet vultum solij sui, & expandit super illud nebulam suam.* Quem locum expendens D. Greg. lib. 17. Moral. cap. 18. *In vultu*, inquit, *solet cognitio demonstrari, tenet ergo vultum, qui maiestatis suæ potentiã mortalibus abscondit*: quam eandem ob causam dicitur super soliũ suum nebulam expandere, iuxta illud Psalm. 17. *Quiposuit tenebras latibulum suum.* Tertia expositio est aliorum. Per hunc librum intelligentium Christum, cuius septem sigilla, septem sunt nostræ redemptionis mysteria, in ceremonijs, & figuris legalibus abscondita, quemadmodum docet D. Hilar. præfat. sua in Psal. Primùm est, Incarnatio. Secundum, Natiuitas. Tertium, Passio. Quartum, Resurrectio. Quintum, Ascensio. Sextum, Missio Spiritus sancti. Septimum, Aduentus ad iudicium.

VII.
D.Hieron. Captum nostrum superant diuina mysteria. Exod.24.18. Iob.26.9. D. Greg. Vultum abscondere, quid. Psalm.17.12. Christus liber signatus. D. Hilar.

Quod autem Christus liber sit, probari potest ex illis verbis Psal. 138. *Et in libro tuo omnes scribentur.* Etenim de Christo qui de se loquens, dicat se esse, librum, in quo omnes prædestinati scribuntur, eum locum intellexerunt Haymo, Magister sententiarum, & alij. Vnde ipse Christus de se tanquam de libro loquens ait Esaiæ 49. *In manibus meis descripsi te.* Hic liber fuit apertus, & extensus in cruce, vt omnes in eo maximarum virtutum exempla perlegerent, vimque illam amoris, quo Deus mortales fuit prosequutus, intelligerent: scriptus erat intus & foris: intus quidem per amorem & dolorem: foris autem per vulnera: quia verò foris labores tantùm, quos pro nobis ferebat, videbamus: opus fuit lancea latus eius aperiri, vt magnitudinem amoris, à quo exteriora illa signa oriebantur, cerneremus.

VIII.
Psal.138.15. Christus liber prædestinatorum. Haymo. Magister. Esa.49.19.

Eodémque pertinet illud Esa. 30. *Erant oculi tui videntes præceptorẽ tuum*, quia enim Christus & præceptor erat simul, & liber, ipsemet in seipso tanquam in libro dabat omnis probitatis documenta: Quia verò satis erat ad illum, vel tacentem respicere, ad hanc cælestem doctrinam capessendam, idcircò dicitur: *Erunt oculi tui videntes*, non autem erunt aures tuæ audientes, quia animirum hic liber totus clarissimis virtutum omnium exemplis, quasi maioribus notis, scriptus erat, vt etiã abijs, qui longè erant, optimè legi posset. Sed vide quid sequatur. *Et aures tuæ audient verbum monentis post tergum.* In quo indicatur, nec tanta amoris signa satis fuisse ad hominem molliẽdum, quin potiùs neglixisse, & terga dedisse tanto præceptori, simúlque significari maximum Christi in homines amorem, qui ab illis derelictus, non cessat tamen post tergum sequi, & illis verbis clamare Cantic. 6. *Reuertere, reuertere Sunamitis: reuertere, reuertere vt intuemur te.* In quem locum idem Hugo obseruauit quater repeti: *Reuertere*, propter quatuor affectiones: Gaudium scilicet, tristitiam, timorem, & spem: quibus vt ad creaturas conuertimur: ita ad Deum reuerti prouocamur.

IX.
Esa.30.21. Christum videndo, discimus.

Clamat post peccator Christus. Cant.9.12. Hugo.

X. Verùm vt ad institutum reuertamur, de Christo plerique interpretantur librum illum, de quo Dominus ad Abacuch, cap. 2. ita loquitur: *Scribe visum, & explana eum super tabulas, vt percurrat qui legerit eum*: seu vt Septuaginta transtulerunt, *vt persequatur qui legit in ea*: quo loco præcipit Deus Prophetæ, vt scribat librum maiusculis characteribus, illúmque in tabulis explicet, vt qui legerit non hæreat, sed facilè percurrat scripturam, & persequatur, id est, continuet absque vlla cunctatione, qui liber super tabulas explicatus, Christus est in cruce extensus, maiusculis literis conscriptus, id est, quàm maximis & clarissimis virtutum exemplis, vt nemo in eis perlegendis possit hærere, sed si velit facilè lectionem persequatur, & inde sibi viuendi normam possit accipere. Quem sensum reddidisse videtur Paraphrastes Chaldaicus, cùm ita trāstulit: *Scribe prophetiā & explanā eam in libro legis, vt festinet ad sapientiam assequendam quicunque legerit in ea*: vbi per *librum legis*, Christus accipiendus est, qui cum Patre loquens Psalm. 39. ait: *Et legem tuam in medio cordis mei*. Eodem sensu exponi potest illud Esai. 8. *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis*: vbi ad literam *stylus hominis* significat stylum perspicuum, & vulgarem, qui ab omnibus possit intelligi.

Abac. 2. 2.

Christus in Cruce, liber lectu facilis.

Psal. 39. 9.

Esai. 8. 1.

XI. Igitur in Christo Pater stylo hominis conscripsit virtutum omnium exemplaria, vt à quouis clarè perspici possent ad imitandum, simúlque illud indicatur Deum ante incarnationem, non stylo hominis, sed Angeli scribere consueuisse, quia difficilè admodum intelligi poterat, & nonnisi à subtilioribus & perfectioribus, perfectum vitæ genus, humilitate, patientia inimicorum dilectione, aliísque similibus contineri. At post incarnationem eandem doctrinam in Christo, stylo hominis, id est, grandibus notis, clarissimísque, & illustrissimis earundem virtutum exemplis conscriptam fuisse, vt à quouis, vel rudi, & imperito percipi possit, & ante oculos ad imitandum proponi. Denique Christum librum fuisse in cruce præcipuè explicatum, disertis verbis docuit Paulus ad Galatas 3. cùm dixit: *O insensati Galatæ, quis vos fascinauit, non obedire veritati, ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est, & in vobis crucifixus?* Quo loco, qui legunt *proscriptus*, veluti Ambrosius, & alij, illud significari arbitrantur, vsque adeò Galatas dementatos fuisse vt existimarent, Christum proscriptione damnatum, & tanquam iniquum aliquem meritò crucifixum, & D. Hieronymus qui etiam legit *proscriptus*, hoc sensu, *ante quorum oculos Christus proscriptus est*, id est, quibus per meā prædicationem ita manifesta est passio eius, vt ipsum ante oculos pendere putaretis, proscripus in quam est, id est, sententiam damnationis accepit. Et quidem apud Romanos erat genus quoddam damnationis, quod προγράφω, id est, proscriptionem appellabant. Alij tamen in bonam partem sic locum accipiunt, ante quorum fidei oculos Christus crucifixus est, quasi liber depictus, ac descriptus illustrissimis amoris documentis, atque hi non *proscriptus* legunt, sed *præscriptus*, id est, ante scriptus, seu depictus, quemadmodum legunt Diuus Chrysostomus, Theophylactus, & alij. Id enim significat verbum Græcum προγράφω, solétque tum ad picturam, tum ad scripturam referri, vt sit sensus Christum cruci affixum fuisse, veluti librum apertum & explicatum ante oculos fidelium propositum, in quo peccati turpitudinem (propter quam abolendam necesse fuit Christum pati) gratiæ splendorem, virtutum pulchritudinem, Dei bonitatem, sapientiam, potentiam, & incredibilem in homines amorem facilè possint perlegere.

Stylo hominis scribere, quid.

Post incarnationem scripsit Deus stylo hominis.

Galat. 3. 1.

Christus liber in Cruce explicatus.

D. Ambros. Galatæ dementati circa Christi passionem.

D. Hieron.

D. Chrysost. Theophyl.

XII. Rectè quidem hæc omnia dicuntur, sed ad visionem Ioannis minùs accommodatè: quid enim attinet iuxta hanc tertiam expositionem, Christum interpretari librum illum, quem idem Christus de manu Dei accepit? alioqui quid inter

librum.

librum, & accipientem librum interesset? Non video etiam cur iuxta primam vniuersa scriptura, & multo minùs iuxta secundam, diuinæ sapientiæ arcana in vniuersum nomine huius libri accipiantur, cùm non omnia, quæ diuinæ literæ complectuntur, ad propositum & mysteriũ visionis Ioanni ostensæ pertinerent.

XIII. *Apocalyp. liber signatus*

Quare existimamus librum hunc nullum esse alium, quam hunc ipsum librum Apocalypsis, seu Apocalypsis mysteria, per visionem in libro illo imaginario obsignata, & inclusa: quorum explicationem solus agnus tradere potuit. In quam sententiam eò libentiùs adducor, quò aptiùs video libri mysterium cum Apocalypsi conuenire: septem enim libri sigilla, sunt septem visiones præcipuæ, quas initio diximus toto hoc opere comprehendi: tunc apertis sigillis narrat Ioannes sequentibus capitibus, illa se vidisse admiranda, quæ deinceps commemorat, vt nemini iam dubium esse debeat, librum illum, cuius signaculis resignatis, visiones hoc opere commemoratæ apparuerunt, hunc ipsum esse Apocalypsis librum, qui eas continet, cuius enim alterius libri, quàm Apocalypseos esse possunt Apocalypsis mysteria? Deinde cùm Ioannes in spiritu cœlum ascendere iussus fuisset, vt ei ostenderentur, quæ citò fieri oportet, ostensus autem ei sit liber primùm signatus, deinde apertus, in quo ea tantum vidit, quæ ipse hoc opere commemorat, quem alium quæso librum ei ostensum & apertum existimare oporteat, quàm hanc eandem Apocalypsim eiusmodi mysteria continentem? atque hanc esse hoc libro sententiam sequitur Pannonius super illa verba: *Et nemo poterat neque in cœlo, neque in terra, neque subtus terram aperire librum.* Hinc etiam difficultatem huius libri licet intelligere, cum dicatur septem signatus sigillis, id est, septem obscurissimas visiones complectens, quæ propter summam difficultatem sigilla appellantur: simul etiam indicatur libri præstantia, neque enim vilia, sed pretiosa tam multis sigillis claudi, & obsignari solent.

Pannon.

Apocalypsis præstantia.

Explicatio illius sententiæ: *Ecce vicit leo de tribu Iuda, radix Dauid.*

SECTIO II.

I.

SEntem Ioannem, quod nullus neque in terra, neque in cœlo, neque subtus terram, id est, neque Angelus, neque homo, neque dæmon, librum illum, quem viderat, posset respicere, nedum aperire, vnus è viginti quatuor senioribus his verbis animauit, *Ne fleueris, Ecce vicit leo de tribu Iuda radix Dauid aperire librum, & soluere septem signacula eius*: quibus Ioanni spem iniecit fore, vt Christus, qui omnia omnino tanquam leo vincit, atque propter diuinæ potentiæ magnitudinem omnia potest, etiam librum illum resignaret, & ita mysteria in eo comprehensa vulgarentur. In qua sententia duo expositionem deliderant. Vnum est, cur Christus leoni comparetur: alterum, cur appelletur radix Dauid.

II. *Genes. 49. Abul. Christus cur leoni comparetur multiplex assertur ratio. Prima. Deut. 33. 17.*

Quod igitur ad primam attinet: Christum Dominum in sacris literis leonem appellari perspicuum est, potissimum ex Genesis 49. vbi Iacob ad Messiam respiciens ex Iuda nasciturum, sic Iudam filio benedicendo alloquitur. *Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Quem locum de Messia, vel ipsi Iudæorum Rabbini interpretantur. Atque hac de re legendus est Abulensis in suis Paradoxis, Paradoxo 2. Eius autem similitudinis possunt multæ afferri rationes. Prima ducitur ex fortitudine, quam eandem ob causam Messias tauro & Rhinoceroti comparatur Deut. 33. cùm dicitur, *Quasi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua illius cornua Rhinocerotis, in ipsis ventilabit gentes vsque ad ter-*

D. August. *minos terræ*, quod testimonium expendens Diuus Augustinus super Deuter. quæstione vltima, docet non esse legendum, *primogenitus tauri*, sed *cum sit primogenitus, pulchritudo eius pulchritudo tauri est*, nimirum propter crucis cornua, de quibus dicitur Abacuch cap. 3. *Cornua in manibus eius*: vbi obiter aduerte pulchritudinem Christi in cruce eleganter pulchritudinem tauri appellari: quia videlicet tota eius in cruce pulchritudo fortitudo fuit, cùm mortem, ac dæmonem passione sua destruxerit, & peccati regnum extinxerit. Itaque propter summam fortitudinem, qua dæmonem vicit, appellatur leo, dicitúrque instar leonis vicisse: cuius victoriæ magnitudinem explicauit Paulus ad Colossenses 2. cùm dixit, *Expolians principatus & potestates traduxit confidenter palàm triumphans illos in semetipso*: vbi est diligenter obseruandum verbum *traduxit*, pro quo Græcè est, ἐδειγμάτισεν, hoc est verbum *exemplauit*: & est sensus Christum dæmones ita profligasse, vt eos in triumpho duxerit humiliatos, vinctisque post terga manibus, in exemplum omnium mundi Regum ac principum, vt conspectis dæmonibus tanta potentia subactis & compressis, & à pristinæ fortunæ fœlicitate in eum statum seruitutis, miseriæque redactis, discerent in eis Christi arma formidare, timentes nimirum ne similis sibi casus eueniret: hanc enim vim habet verbum Græcum ἐδειγμάτισεν, quasi dicas, in exemplũ proposuit. Simile quiddam habes Numer. 25. vbi Deus propter fornicationem populi cum fœminis Moabiticis iussit suspendi cunctos principes populi contra solem in patibulis. *Tolle*, inquit, *cunctos principes populi, & suspende eos contra solem in patibulis, vt auertatur furor meus ab Israel*: Quo loco pro eo quod nos habemus *suspende*, transtulerunt Septuaginta interpretes παραδειγμάτισον, id est, exempla, seu propone in exemplum, vt conspectis principibus suspensis, cæteri timeant. Et vt hoc obiter dicamus, eodem plane modo exponendum est traducendi verbum Matthæi capite primo, cùm dicitur, *Ioseph autem cum esset vir iustus, & nollet eam*, (id est virginem) *traducere*: est enim sensus *& nollet eam*, exemplare, seu exemplum facere, hoc est infamare: est enim Græcè idem verbum, καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι. Hæc sit igitur prima ratio, cur Christus dicitur instar leonis vicisse dæmones, eorúmque regnum euertisse ob eximiam scilicet, & verè leoninam fortitudinem.

Abac. 3. 4. *Christi pulchritudo in cruce, quæ.*

Colos. 2. 15.

Num. 25. 4.

III. *Secunda.* *Euseb. Cesar.* *Messias per excellentiam Sanctus.* *Dan. 9. 24.* *Hier. 23. 6.*

Secunda ratio depromitur à Principatu: est enim leo terrestrium animalium princeps, quemadmodum & Christus prædestinatorum omnium, quam ob causam annotauit Eusebius Cæsariensis libro 8. demonstrationis Euangelicæ cap. 2. Quamuis in sacris literis multi nominentur sancti, tamen solùm Messiam Sanctum sanctorum, imò Sanctum, & iustum per excellentiam nominari: veluti Danielis 9. *Et vngatur sanctus sanctorum*. Et Hierem. 23. *Hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster*. Vndè quemadmodum cætera animalia leoni tanquam principi famulantur, ita omnes gentes Christum, tanquam Regem suspiciunt, & venerantur.

Tertia. D. *Hilar.*

Tertia est, quia leo, cùm terrori sit omnibus, neminem ipse timet: quæ ratio est D. Hilarij in Psalm. 131. vbi tractans locum Geneseos citatum. *Leo*, inquit, *terrori est feris omnibus, & hic solum per confidentiam, & securitatem dormit intrepidus, terror omnium vigilans est*, quod maximè pertinet ad Christum, cuius intrepidæ, & præpotentis naturæ securitatem, nulla externi terroris timiditas inquietat, quod præcipuè docet Hilarius morti Christi conuenire: tunc enim dormiens Christus leonis intrepidè dormientis similitudinem habuit.

IIII. *Quarta.* *Christus in sui conceptus momento vidit diuinam essentiam.*

Quarta desumitur à vigilantia, cuius leo symbolum est, eò quòd solus ex animalibus recuruos vngues habentibus, simulatque natus est, cernit: qua quidem in re longè superior leone Christus fuit, qui non dico in ortu, sed vel in ipso sui

conceptus

conceptus momento diuinam vidit essentiam, quemadmodum multa Scripturę testimonia non obscurè significant, veluti Ioannis 1. *Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus qui est in sinu Patris,* (id est, qui videt diuinam essentiam quatenus homo) *ipse enarrauit*, nam sicut per humanitatem enarrauit: etiam per humanitatem debuit esse in sinu Patris. Quæ expositio colligitur ex Cyrillo Alexandrino lib. 1. in Ioannem cap. 22. D. Augustino tractatu 3. in Ioannem, & D. Chrysosto. homilia 14. in Ioannem. Propterea Ioannis 3. Christus ipse de se dicit, *Quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur.* Et paulò inferiùs. *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo.* Quo loco est aduertendum verbum illud, *Ascendit*, esse præteriti temporis, vt patet ex Græco contextu, quo fit vt Christus dicat se iam tunc ascendisse in cœlum secundum humanitatem: cum autem eo tempore nondum ascendisset per corporalem ascensionem, relinquitur loqui eum de ascensione in cœlum per visionem beatificam. Ioannis etiam 12. ait. *Vbi ego sum, illic, & minister meus erit*; id est, fruetur visione beatifica, sicut ego modo fruor. Quod autem hoc in primo conceptionis articulo contigerit, non leuiter probari potest ex illis verbis Psalmi vigesimi primi, *In te proiectus sum ex vtero*, quæ de Christo interpretatur Eusebius Cæsariensis libro decimo demonstrationis Euāgelicæ cap. vltimo: vbi introducit Christum ita Patrem alloquentem. *Ex vtero te Deum meum iam videbam.* Et Psal. 65. *Beatus quem elegisti, & assumpsisti.* Quem locum de Christi humanitate intellexit Diuus Augustinus indicans in ipsamet assumptione fuisse Christum beatum. Idémque habet libro 83. quæstionum, quæstione sexagesima quinta, & libro quarto de consensu Euangelistarum cap. vltimo: vbi cum asseruisset nullum mortalium posse in hac vita videre Deum, subiunxit, *Quamaximè proprietate distat à cæteris homo, cuius susceptione verbum caro factum est*: idémque conceptis verbis affirmat Richardus de sancto Victore, lib. 2. de Emmanuele, cap. 22.

Ioan. 1. 18.

Cyrill. Alex. D. August. D Chrysost Ioan. 3. 11.

Beatifica visione, priusquam corpore, ascendit in cœlũ Christus.

Ioan. 12. 26. Psal. 21. 11. Psal. 65. 5. D. August.

Rich. Vict. V.

Quod attinet ad secundum, Non vacat mysterio quod sequitur, *Radix Dauid.* Quomodo enim Christus radix Dauid esse potuit, qui ex Dauide tanquam ex radice traxit originem? ex quo videtur Dauidem potiùs radicem Christi, quàm Christum radicem Dauidis appellari debuisse; eam enim ob causam dicitur Esaiæ 11. *Egredietur virga de radice Iesse*, id est, Messias ex Iesse, siue Isai patre Dauidis, tanquam ex radice orietur. Eadem difficultas est in illis verbis Isaiæ eodem cap. cùm dicitur. *In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum ipsum gentes deprecabuntur*, vbi vides Messiam appellari *radicem Iesse*, cùm paulò ante Iesse radix Messiæ dictus fuerit. Cui dubitationi respondent Rupertus, & Pannonius Christum Dominum spectatum ratione humanitatis, non esse radicem Dauidis, sed potiùs Dauidem eius radicem. Cæterùm appellari radicem Dauidis, vt eius diuinitas indicetur, secundum quam radix Dauidis, & omnia omnino fuit. *Magnificum*, inquit Rupertus, *& mirabile est eius esse radicem, de cuius stirpe descendit. Itaque secundum diuinitatem dictus est radix Dauid, quia sicut radix vitem aut palmitem, ita Patrem suæ carnis Dauidem portat Christus secundum diuinitatem: vnde enim Dauid, & tota gens illa in sacris literis vinea Domini dici consuenit, nisi quia per fidem & naturo inhærebat Christo, qui dicit* Ioan. 15. *Ego sum vitis, & vos palmites.* Aliam rationem afferunt Arethas, & Ansbert. appellari Messiam radicem Dauidis, non Dauid ex ipso, sed quia ipse ex Dauide ortum habuerit, vt nimirum indicetur Dauidem esse quasi semen, ex quo Messias prodiit tanquam radix, ex quo deinde futura Ecclesiæ virgulta germinarent, atque adeò dicatur radix Dauidis, id est, ortus ex Dauide, tanquam ex semine. Eodémque sensu intelligi potest illud Esaiæ 11. *Ecce radix Iesse, qui stat in signum populorum.*

Esai. 11. 1.

Christusque modo radix Dauid. Rupertus. Pannon.

Ioan. 15. 1.

Isai. 11. 10.

D. Hieron. Cur flos Christus de radice, nõ de virga dicatur ascendere.

Obseruauit autem Diuus Hieronymus super illa verba Esaiæ eodem capite: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, Beatam virginem, quam ibi per virgam intelligit, & Christum, quem per florem interpretatur, dici de radice Iesse ascendere: cum neque virgæ, neque flores ex arborum radice soleãt immediatè erumpere: vt ostenderetur multò post tempore Babylonicæ captiuitatis, nullo de stirpe Dauidis antiqui regni gloriam possidente, quasi de truoco Mariam, & de Maria Christum fuisse exortum.

VI.

Esai. 53. 2. Rom. 11. 16. Ad Coloss. 2. 6.

Aduertendum est primò, appellationem *radicis* rectè in Christum conuenire. Quemadmodum appellatur Esaiæ 53. *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Et cap. 11. *In die illa radix Iesse.* Et ad Romanos 11. *Si radix sancta, & rami.* Et ad Colossens. 2. *Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate radicati, & superædificati in ipso:* cuius appellationis ratio ea est. Quia sicut ex radice tota arbor alitur, & efflorescit: ita ex Christo omnes gratiam, & alia dona recipiunt. Quemadmodum dicitur Ioannis 1. *De plenitudine eius nos omnes accepimus gratiam pro gratia*, id est, omnes sigillatim gratias. Quam eandem ob causam, virgæ & flori comparatur Esaiæ 11. Vtrumque enim Hebræi de Messia interpretantur, teste D. Hieronymo in eum locum, quia, nimirum ex frondibus flores, & fructus enascuntur. Per florem autem, & ex flore, vt exponit Tertullianus libro de carne Christi capite vigesimo primo omnes fructus oriuntur. Quanquã Origenes homilia nona super Numeros, aliam tradit rationem vtriusque similitudinis, obseruans in primis non otiosum esse, quod eo loco Esaiæ, virga quidem exire, flos autem dicitur ascendere. *Quamuis enim*, inquit, *vnus sit Christus per substantiam, singulis tamen diuersus efficitur: prout indiget is, in quo operatur: qui enim segnior est, & negligentior, fit ei Christus virga, & in virga non ascendere, sed exire dicitur, quia exeundum est ei, qui iners, & segnis est de eo statu, in quo non rectè consistit, & transeundum ad alium tanquam virga compulso, id est, seueritate doctrinæ rigidioris admonito. Qui verò iustus est, & sicut palma floret, in hoc ascendere Christus dicitur, tanquam flos. Itaque qui verberibus indiget, exit ad eum virga, qui autem profecit ad iustitiam, ascendit in florem, donec afferat fructus spiritus, quos enumerat Paulus* ad Galat. 5. *cum ait. Fructus autem spiritus est Charitas, Gaudium, Pax, Patientia, Benignitas, Bonitas, Longanimitas Mansuetudo, Fides Modestia, Continentia, Castitas.*

Omnis gratia ex Christo. Ioan. 1. 16. Esai. 11. D. Hieron. Tertullian. Origenes. Christus negligentibus virga, proficientib. flos. Gal. 5. 11.

VII.

Hier. 11. 19. Christus cur abscissus non auulsus dicatur de terra viuentium. Esai. 53. 8. Psalm. 27. 7. Resloruit per resurrectionẽ Christus. Ezech. 17. 22.

Secundò est aduertendum, Hanc radicem conatos fuisse euellere Iudæos, vt ipsimet sese inuicem adhortantur Hieremiæ 11. *Eradamus eum de terra viuentium, & nomen eius non memoretur amplius.* Verùm quia hæc radix nimis alte defixa erat, propter diuinitatem in Christo corporaliter habitantem, vt ait Apostolus: Nequaquam eum auellere, sed abscindere tantum occidendo potuerunt, quemadmodum dixit Esaias cap. 53. *Abscissus est de terra viuentium.* Vbi *abscissus*, dixit, non *euulsus*, aut eradicatus, quia rursus per resurrectionem eiusmodi radix gloriosa erumpens, mirum in modum germinauit, vt ipse apud Regium vatem gloriatur, cum ait Psalm. 27. *Resloruit caro mea.* Qui locus ad Christi resurrectionem planè pertinet: id quod illustriùs expressit Dominus per Ezechielem 17. *Sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam de vertice ramorum eius, tenerum decerpam: & plantabo super montem excelsum, & eminentem, in monte sublimi Israel plantabo illud & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam, & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit:* quod enim hic surculus qui in monte sublimi Israel plantari promittitur, sit ipse Rex Messias in monte Caluariæ crucifixus, Septuaginta interpretes disertis verbis expressérunt, cum illam sententiam, *In monte sublimi Israel plantabo illud*, ita transtulerũt χρεμα στο

αὐ τὸ ν

αὐτὸν ἐν ὄρει μετεώρῳ ἰσραήλ, id est, In monte sublimi Israël suspendam illum. Quemadmodum expendit Theodoretus in suis commentarijs super Ezechielem. *Theodor. Esai. 53.8.*

Eandem ex Christo mortuo germinationem prænunciauit Esaias cap. 53. vbi postquam Christi passionem, & mortem multis verbis commemorasset, quasi exponens illum per mortem plantatum in fructus vberrimos pullulasse, subiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* id est, quis poterit enumerare innumerabilem sobolem, quæ ex eo orietur? verbum enim Hebraicum דור, dor, significat sobolem, & multorum propagationem: quemadmodum perspicuum est ex Ecclesiaste cap. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat.* Et Psal. 9. *Dixit enim in corde suo, non mouebor à generatione in generationem.* Et ex multis alijs locis, vbi idem verbum ponitur: quam eandem sobolem ex Christo orituram habes apud Esaiam eodem cap. cùm dicitur, *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitiente*: Etenim sicut virgultum abscissum magis crescit, ita Christus abscissus per mortem, iterum per resurrectionem pullulauit, sicut radix quoad aspectum quidem oculorum latet sub terra defixa, sed tamen foras virtutem suam exerit, ita Verbum latuit quidem in carne, præcipuè verò in cruce. Quam ob causam Esaiæ 40. appellatur Deus absconditus, sed vim tamen eximiam ostendit in debellandis aëris potestatibus, & hominibus ad gloriam prouehendis. Denique eandem ob causam appellatur Christus germen Esaiæ 4. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructu terræ sublimis.* Et Genesis 49. in benedictione Iudæ, iuxta translationem Septuaginta, *Ex germine fili mi ascendisti.* Quanquam D. Ambrosius libro de benedictionibus Patriarcharum c. 4. locum hunc ad incarnationem refert. *Ex germine*, inquit, *ascendit, eò quòd tanquam frutex in aluo virginis germinauit, & vt flos boni odoris ad redemptionem mundi maternis visceribus in splendore nouæ lucis emissus ascendit*, iuxta Esaiæ vaticinium cap. 11. *Exibit virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.* *Esai 53.2.* *Christus cur germen.* *Esai 4.2.* *Genes. 49.9.* *D. Ambros.* *Esai. 11.1.*

Quis sit ille agnus stans tanquam occisus, habens cornua septem, & oculos septem: *Et primùm, cur Christus Agnus dicatur.*

SECTIO III.

I. COmmemorat Ioannes vidisse se in medio throni, & quatuor animalium, & vigintiquatuor seniorum, agnum quendam stantem, tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui de dextera sedentis in throno librũ illũ accepit, de quo superius disseruimus, quem agnum Christum Dominũ esse nemini dubiũ esse debet. Illud explicandũ superest, cur appelletur agnus, cur stet, cur tanquã occisus appareat, cur denique habeat cornua septem, & oculos septẽ.

II. Igitur vt à primò ordiamur, sciendum est Christum in sacris literis, non solùm leonem, propter ea, quæ paulò antè diximus, sed etiam Agnum propter multa alia appellari. Primùm, quia veluti Agnus fuit pro hominum salute in cruce immolatus, quæ ratio est Origenis homilia 24. super numeros. Imò & Ioannis Baptistæ cùm dixit, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*: nimirum immolatus in cruce. Quam etiam ob causam fuit olim expressus in iugi illo sacrificio legis veteris, in quo Deus præcepit, vt sibi quotidie duo agni immolarentur, Numerorum 28. *Offeretis agnos anniculos immaculatos duos quotidie in holocaustum sempiternum: vnum offeretis mane, & ad alterum ad vesperam.* Quo loco est obseruandum, quanquam in lege veteri multa animalium genera, siue terrestria, siue volatilia stari consueuerint, nihilominùs iuge sacrificium, ex solis agnis præceptum fuisse, *Christus cur dicatur agnus Orig. enar. Baptista. Num. 28. 3.*

Prosunt salutis fidelibus sancti, Christo sacrificio adiuncti.

quòd videlicet expressiùs Christi sacrificium repræsentaret. Itaque cætera omnia sacrificia ad hoc sacrificium iuge quasi adiungebantur, quia hoc solùm quotidianum erat, quo significabatur, licet omnes sancti, qui pro Christo passi sunt, prosint ad salutem fidelium, id tamen non habere, nisi quatenus Christi sacrificio adiunguntur. Eandem ob causam fuit Christus expressus in agno illo, cuius sanguine præcepti sunt liniri postes, & superliminaria domorum filiorum Israel. Exod. 12. Quemadmodum præter alios explicauit D. Gregorius homil. 22. super Euangelia: *Quis*, inquit, *sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicimus, qui sanguis super vtrunque postem ponitur, quando non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur, nam qui sic redemptoris sui sanguinem accipit, vt imitari passionem illius nedum velit, in vno tantum poste sanguinem posuit. Quid verò est illum ponere in superliminaribus domorum? Mens nostra domus est, cuius domus superliminare est ipsa intentio, quæ præeminet actioni, qui igitur intentionem cogitationis suæ ad imitationem Dominicæ passionis dirigit, in superliminari domus agni sanguinem ponit.*

Exod. 12. D. Gregor.

III. *Christi mansuetudo in passione. Esai. 53 6. Petr. 2. 23.*

Secunda ratio, cur Christus agno comparatur, desumitur ab admirabili mansuetudine, quam in passione præsertim exhibuit, quam suspiciens Esai. cap. 53. dixit: *Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum, sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet*, Quam etiam expendit Petrus prima sua epistola, cap. 2. *Cum malediceretur non maledicebat, cum pateretur non cominabatur.* Verùm quod mirum nè videri debet, ob hanc ipsam mansuetudinem principatum dicitur hic agnus obtinuisse: quemadmodum cecinit Esaias cap. 16. *Esai 16. 1. Rab. Ioseph.* *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, ad montem filiæ Sion.* In quem locum Rabbi Ioseph, & ferè aliqui Hebræorum dicunt, Moabitas consueuisse tributũ mittere ad Regem Israël centum millia agnorum, mortuo autem Achab amplius ea non misisse, vt refertur 4. Reg. 3. Itaque confirmatum Israëlem nunc dicere: *Mitte agnos dominatori terræ*, (sic enim legunt ex Hebræo,) id est, Ezechiæ. De petra deserti, quæ vna est ex vrbibus Moab. Verùm suo modo nugantur Hebræi, locus enim de Christo intelligitur, vt exponit D. Hieronymus in commentarijs super Esaiam, qui ait transferti posse ex Hebræo *Dominatori terræ, & dominatorem terræ*, vt sit sensus, hunc agnum, qui vel ipse est dominator terræ, vel immolatur dominatori terræ, venturum esse ex petra deserti, quæ erat ciuitas Moabitarum, vbi nata fuit Ruth, ex qua Christus descendit, licet per petram deserti D. Hieronym. ipsam Ruth interpretetur, quæ propter infidelitatem petra quædam Gentilitatis fuerit: plerique totam regionem Moab, quòd sit in Arabia petræa.

4. *Reg* 3.

D. Hieron. Per petram deserti quid intelligendũ.

IIII. *Deipara refugium mortalium. Hebræorum sententia refellitur.*

Denique alij beatam Virginem, quæ petra est refugij omnium mortalium. Quod verò Rabbi Ioseph, & Hebræorum sententia defendi non possit ex eo est perspicuum, quòd nulla erat oratio, cur Ezechias dominator terræ appellaretur, cum duabus tantum tribubus imperaret. Accedit quòd nunquam Regi Ezechiæ illi agni debiti, aut soluti fuerunt: Nec verò Osee vltimus Rex Israël potest vllo modo intelligi, quippe qui huius vaticinij tempore, aut regnum iam amiserat, aut certè in eo erat statu, vt appellari dominator terræ non potuerit, neque vllus Princeps cogi ad ei pendendum tributum. Facit præterea quod Septuaginta interpretes: *Dominatorem* non *Dominatori* transtulerunt. Verùm de hoc vaticinio in nostra victoria fusiùs, illud tantum hoc loco admonentes, rectè Christum, cùm agnus dicitur, dominatorem terræ appellari: quia mansuetudine, & amore, vniuersum mundum sibi subiecit, quemadmodum ei gratulatur Regius vates Psalm. 44. *Intende, prospere procede & regna, propter mansuetudinem*: quam etiam ob causam hoc ipso loco Apocalypsis, cùm in specie agni Christus apparuisset,

Mansuetudine subiecit mundum Christus. Psalm. 44. 5.

vnus

vnus ex vigintiquatuor senioribus clamauit: *vicit leo de tribu Iuda*, tunc nimirum leonis fortitudinem, & victoriam in Christo agnoscens, cum agni mansuetudinem in eo spectauit. Tertia ratio ducitur ab innocentia: quemadmodum docet Gregorius Nazianzenus oratione in sanctum Pascha. *Greg. Naz.*

Quarta, & postrema, ex eo quod Christi meritis tanquam agni vellere induimur, quæ ratio est eiusdem Nazianzeni loco citato, D. Epiphanij lib. 3. contra hæreses, & Diui Hieronymi super cap. 13. Esaiæ: *Non solum* inquit, *sanguine suo nos redemit, se etiam lanis operuit, vt infidelitate algentes sua veste calefaceret*, iuxta illud ad Gal. 3. *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis*. Et ad Rom. 13. *Induimini Dominum Iesum Christum*. Atque hoc quidem vellus, quo Agnus iste cælestis nos induit, verè aureum est: vt eius obtinendi gratia multo plura subire debeamus pericula, quã fuerint illa, quibus Iason, & celeberrimi illi Argonautæ ad fabulosum illud vellus aureum quærendum, se difficillimæ nauigationi obiecerunt. V. *D. Epiph. D. Hieron. Christi meritis vt agni vellere induimur. Galat 3. 27. Rom. 13. 14.*

Cur Agnus apparuerit stans, & tanquam occisus.

SECTIO IV.

QVod ad secundum attinet subiungit Ioannes, eiusmodi Agnum stantem apparuisse: cuius rei multiplex affertur ratio. Prima est Glossæ, quia inimirum resurrexit ad vitam immortalem. Secunda est Richardi de sancto Victore, apparuisse stantem, quasi paratum ad perficiendum opus redemptionis. Tertia Pannonij apparuisse stantem tanquam ad iudicandum, iuxta illud Esaiæ 3. *Dominus stat ad iudicandum populos*. Quarta Ansberti, Hugonis Cardinalis, & aliorum ad opitulandum: quæ ratio est etiam D. Gregorij homil. 9. super Euangelia: quo loco reddens rationem cur beatus Stephanus Actor. 7. vidit Christum non sedentem, sed stantem: *Sedere*, inquit, *iudicantis est, stare pugnantis vel adiuuantis*: quia igitur redemptor noster assumptus in cælum omnia iudicat, propterea eum Marcus sedere describit capite vltimo: Stephanus verò in labore certaminis positus, stantem videt, quem adiutorem habuit, quia vt in terra persecutorum infidelitatem vinceret, pro illo de cælo Christi gratia pugnauit. Quinta, & postrema est D. Augustini libro quæstionum in nouo Testamento, quæstione octuagesima octaua, si eius est illud opus, stare Christum ante thronum Dei, quasi aduocatum pro hominibus *In veteri*, inquit, *testamento Esaias Christum vidit sedentem cap. 6. at in nouo Stephanus stantem*, Actor. 7. *Quomodo*, inquit *post triumphos videtur stare quasi subiectus, & antequam vinceret, sedere quasi Dominus? sed profecto visus est quasi Rex exerpiens plebem, atque adeo se ostendit sedentem, quia impacatus erat causa diuinitatis: Stephano autem vt stans appareret, fecit calumnia Iudæorum. In Stephano enim Saluatoris causa vim patiebatur: ideo sedente iudice Deo stans apparuit quasi qui causam diceret, & quia bona causa eius est, ad dexteram iudicis erat, omnis enim, qui causam dicit, stet necesse est.* Hæc Augustinus. I. *Glossa. Rich. Vict. Christi alacritas ad redemptionis opus Pannon. Esai. 3. 13. Ansberti. Hugo Card. D. Gregor. Paratus ad opitulandum Christus. Marc. vlt. D. August. Esai 6. 1. Actor. 7. Christus aduocatus noster apud patrem.*

Quod attinet ad tertium, ait Ioannes eundem agnum apparuisse tanquam occisum: quo testimonio abusi sunt complures hæretici ad probandum Christum Dominum non fuisse verè mortuum, siquidem non occisus, sed tanquam occisus à Ioanne dicitur: quæ hæresis ex variis capitibus ortum habuit, quidam eo inficiabantur Christum verè mortuum, quia impiè existimabant eum non habuisse verum corpus, sed phantasticum & apparens: in quo errore fuerunt Manichæi, Priscillianistæ, & alij: aduersus quem errorem disputat Tertullianus in libro de Carne Christi & libro de præscriptionibus hæreticorum, Iustinus martyr in secundo Apologetico pro Christianis, diuus Epiphanius hæresi 42. 42. & 66. II. *Tertul. D. Epiphan.*

D. Augusti. Leo Papa Tertullian. D. Augusti. Irenæus Iust. Mart.

D. Augustinus libro de hæresibus, hæresi 22. & Leo Papa epist. 93. cap. 4. & 17. Alij ex eo, quia credebant habuisse corpus cælestè, atque impassibile, vt Valentinus, auctore Tertulliano libro de Præscriptionibus hæreticorum, & Diuus Augustinus hæresi 11. In quo etiam errore fuerunt Gnostici apud Irenæum libro 1. capite 5. Alij denique quia putarunt habuisse corpus diuinum consubstantiale diuinitati, vt Apollinaris, vt auctor est Iustinus Martyr loco citato, quibus omnibus erroribus prætermissis, quorum videlicet confutatio ad alium locum pertinet, illud interim annotare sufficiat particulas, tanquam, quasi, & similes in sacris literis non semper similitudinem, sed sæpe rei ipsius significare veritatem: veluti 2. ad Corinthios 3. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à Domini spiritu.* Id est, quemadmodum decet Domini spiritum operari, siue vt interpretatur Hieronymus spiritu Domini operante. Et ad Ephesios 5. *Vt filij lucis ambulate*, id est, vt filios lucis decet. Psal. 125. *In conuertendo Dominus captiuitatem Sion, facti sumus sicut consolati*, id est, cum nos Dominus reduxit ex captiuitate, incredibilem animo lætitiam, & consolationem accepimus. Denique Ioannis 1. *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à Patre*, id est, ea fulgentem gloria, qualem Dei filium habere conueniebat: quemadmodum exponit D. Chrysost. homil. 11. in Ioannem his verbis: *Verbū (quasi) hoc loco non similitudinis est, sed confirmationis, & definitionis certissimæ, quasi dicat, vidimus gloriam, qualem deceat, & credibile sit habere vnigenitum, & dilectissimum omnis regis filium, vt vulgò etiam cum regium comitatum volumus describere, consueuimus dicere, incedebat quasi rex.* Non recte igitur argumentantur hæretici ex particula, quasi, seu tanquam, ad veritatem mortis Christi inficiandam, sed neque hoc loco, *Quasi occisum*, pro *Occisum*, posuit Ioannes, cùm hæc post ascensionem Christi in cœlum contigerint, sed illud significare voluit, vidisse se Agnum illum cum signis præteritæ occisionis, si quidem Christus cum quinque vulnerum cicatricibus resurrexit, & cum isdem in cœlum ascendit: qua de re fusè iam in commentariis primi capitis disseruimus.

D. Hieron. Ephes. 5. 8. Psal. 125. 1. Ioan. 1. 14. D. Chrysost. Christus cicatrices vulnerum seruat in cælo.

Cur Agnus apparuerit habens cornua septem, & oculos septem.

SECTIO V.

1.

ADditur postremò, *Habentem cornua septem, & oculos septem.* Mirabilis procul dubio Agnus, qui septem cornua, totidémque oculos habeat. In septem cornibus eminentia potestatis: in septem oculis multiplex per septem spiritus sancti dona illuminatio, & prouidentia, qua Ecclesiam administrat, accipienda est: est namque numerus septenarius, vniuersitatis, & perfectionis symbolum. Et quidem quod attinet ad cornua, (de oculis enim iam suo loco egimus) sciendum est, cornu in sacris literis, pro regno, & regali potestate sæpè vsurpari, veluti Zach. 1. vbi quatuor mundi imperia, quatuor cornua appellantur. Et Psal. 131. *Illuc producam cornu Dauid.* Et 1. Reg. 2. *Sublimabit cornu Christi sui*, vbi est sermo ad literam de regno Messiæ, quemadmodum & Psal. 91. *Exaltabitur sicut vnicornis cornu meum.* Meritò autem Regnum Messiæ cornu vnicornis simile dicitur. Primo propter firmitatem: Est enim cornu vnicornis durissimum. Deinde propter splendorem, quia pulcherrimum. Tertio, propter vtilitatem, quia est aduersus venena præsentissimum. Denique quia vnicum in quolibet horum animalium, Christi monarchiam significat. Nec solum pro regno cornu accipitur, sed pro quacunque etiam excellentia, & sublimitate, tam in bonam, quam in malam partem. Veluti

Potestas Christi in administranda Ecclesia. Zachar. 1 13. Psal. 131. 7. 2. Reg. 2. 10. Psal. 91. 11.

Psal. 74.

Psalm.74. *Omnia cornua peccatorum confringam, & exaltabuntur cornua iusti:* & iterum, *Dixi iniquis, nolite iniquè agere, & delinquentibus nolite exaltare cornu.* Et Psalm. 88. *In nomine tuo exaltabitur cornu nostrum.* Denique pro robore & fortitudine Psal.17. *Protector meus, & cornu salutis meæ.* Et Psal.21. *Salua me ex ore leonis, & à cornibus vnicorniũ humilitatem meam:* id est à viribus, & potentia superborum, qui vnicornes appellantur, quòd consortium, & societatem in honore omnino respuant: sic enim interpretatur D. August. in priore expositione eius Psalmi. *A sublimitatibus,* inquit, *superborum se singulariter erigentium, consortésque non ferentium saluam fac humilitatem meam.* Quo etiam modo eundem locum intellexit Diuus Greg. lib.31. Moralium, c.13. quamuis eum ad Christum referat, & Iudæos, qui eum persequebantur. *Tot,* inquit, *in illa gente vnicornes extiterunt, quotquot de legis operibus singulari, & fatua elatione confisi sunt.* Itaque hoc loco cornua non solum pro eminentia potestatis & regno, sed etiam pro fortitudine sumuntur: septem autem cornua pro summa fortitudine, eò quòd numerus septenarius dicat vniuersitatem & perfectionem.

Psal.74.14 Psal.88.18. Psal 17 3. Psal.21.22. D. August. D. Grego.

II.

His igitur cornibus noster agnus armatus, dicitur gentes ventilasse Deuteronomij 33. *Cornua Rhinocerotis cornua illius, in ipsis ventilabit gentes.* Quem locum expendens Tertull. lib. aduersus Iudæos, titul. Quod Patriarchæ ostendunt figuram crucis. *Christus,* inquit, *significabatur, cuius cornua essent æstimata, hac enim virtute crucis vniuersas gentes nunc ventilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc ventilabit per iudicium.*

Deut.33.17. Tertullian.

III.

Aduerte autem hoc loco, rectè agnum septem cornua tunc ostentare, cùm tanquam occisus apparet: quia nimirum vim suam, & fortitudinem præcipuè in morte, & cruce exercuit: quemadmodum cecinit Abacuch. c.3. vbi cùm præmisisset, *cornua in manibus eius,* qui locus ad crucis cornua pertinet, statim subiunxit, *ibi abscondita est fortitudo eius.* Non est tamen prætereundum, quod in eum locum annotauit Hieronymus, iuxta translationem Septuaginta, quæ sic habet. *Cornua in manibus eius, & posuit dilectionem robustam fortitudinis suæ, nimirum,* inquit Hieronymus, *idcirco Deus Pater operuit cœlos gloria, & terram repleuit laude, & cornua, id est, regnum posuit in manu filij sui, vt faceret dilectum suum ab hominibus diligi, & diligi non leuiter, sed vehementer, & fortiter.* Itaque iuxta Hieronymi sententiam omnia, quæ Deus fecit in cœlo, & quæ per Christum gessit in terris, ad vnum amorem referuntur, vt tam multis allecti beneficiis vnigenitum Dei filium, ipsumque Deum, non vulgari, sed vehementi, & forti quodam amore diligeremus. Propterea enim dictum est; *Dilectionem robustam fortitudinis suæ.* Possumus etiam ita interpretari Patrem in Christo posuisse dilectionem robustam fortitudinis suæ: quia dando filium suum, ostendit se mirum in modum in amorem mortalium exarsisse, omnísque fortitudinis suæ neruos contendisse: denique ad vltimum vt aiunt potentiæ quodammodo peruenisse ad homines sui amore inflammandos.

Christus fortitudinem præcipuè in morte exercuit. Abacuc.3.4. D. Hieron.

Omnia, quæ Deus & Christus fecit, ad vnum amorem referuntur.

Quid sit viginti quatuor seniores habere singulos citharas, & cantare canticum nouum.

Cum aperuisset librum, animalia & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno habentes singuli citharas, & phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, & cantabant canticum nouum.

SECTIO. VI.

I.

CVm agnus librum aperuisset, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas,

Rupertus. Ante passionem paucis, post illam Christum innumeri adorauerunt.

plenas odoramentorum, & cœperunt cantare canticum nouum dicétes: Dignus es Domine accipere librum, &c. Obseruauit autem Rupertus nõ vacare mysterio, quòd postquàm Agnus librum aperuit, quatuor animalia, & viginti quatuor seniores coram illo ceciderunt: *quia, vt ait, antequàm Agnus librum aperuisset, id est antequàm per passionem suam adimpleret veritatem scripturarum, præter paucissimos, hoc est, præter tres Magos ab Oriente vententes, & præter illum illuminatum à natiuitate cæcum, fere nullus inuenitur procidendo adorasse Agnum: sed postquam librum aperuit, id est per mortem, & passionem suam obedientiam consummauit, omne genu curuatur, cælestium, terrestrium, & infernorum,* ad Philip. 2. *Nec verò solùm genu flectitur, sed plena adoratio procidendo perficitur,* iuxta illud Psal. 71. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent, id est, qui ante inimici eius erant, in signum perfectæ adorationis terram ipsam lambent.* Quod ad contextum attinet, Primasius verbum, *ante eos*, quod post phialas additur, ad citharas quoque referendum existimat, vt nimirum etiam citharæ aureę fuerint.

Ad Phil. 2. 10.

Psal. 71. 9.

Primasius.

Ansbertus.

Ansbertus verò innuit etiam quatuor animalia habuisse citharas, quòd si accidit, mirum certè fuit, leonem, vitulum, & aquilam citharam sumsisse, summámque Christi gratiam declarat, quæ ferocia ingenia, & suæptè natura barbara, atque ad fidei disciplinam parum idonea ita condocefecit, atque erudiuit, vt cum viginti quatuor senioribus possent ipsam quoq; citharam in manu sumere, Deique laudes decantare. Simile ferè prodigium commemoratur Esai. 11. cùm puer paruulus, hoc est Messias instar pastoris recturus dicitur gregem quendam ex agnis, hædis, vitulis, ouibus, lupis, pardis, leonibúsque constantem, tanta seruata inter tam dissimilia animalia concordia, vt lupus cum agno habitet, & cum hædo accubet pardus, vitulúsque, leo, atque ouis simul commorentur: quia nimirum Messias homines natura efferatos, & potentiæ magnitudine superbientes deberet reddere mansuetos, atque ad humilem, & facilem cum abiectis hominibus consuetudinem traducere: denique per Euangelij prædicationem curare, & illos æquè, atque inopes, & infirmos eodem doctrinæ, fidei, Sacramentorúmque pastu in eadem Ecclesiæ caula inclusos alere, legibúsque suis ad Euangelij humilitatem & mansuetudinem erudire.

Esai. 11. 6.

II.

Rich. Vict. Bona sanctorum opera nos excitant. Pannon. Beda. Primasius. Rupert. Ansbert. Hugo Card. Glos. ordin.

Igitur Richardus de S. Victore, per citharas, quæ manibus pulsatæ suauiter sonant, putat significari bona opera Sanctorum, quæ suis effectibus quasi quibusdã sonis proximos ad rerum diuinarum contemplationem, & amorem excitant, & inuitant. Pannonius spiritualem quandam harmoniam expuritate morũ, & virtutũ inter se concinentium coniunctione resultantem, quæ in sanctorum animis perpetuo sonant Dei laudem. Communis expositio, quam sequuntur Beda, Primasius, Rupertus, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Glossa ordinaria est, per eiusmodi citharas mortificationem carnis intelligi, cuius sententiæ rationes paulò post afferemus. Nobis tamen videtur probabiliùs per citharas in vniuersum diuinarum laudũ cõmemorationem intelligendã esse, quas viginti quatuor seniores duobus potissimũ modis denũciant, mortificatione videlicet passionũ (iuxta cõmuniorẽ expositionẽ) ex qua virtutũ resultat cõcẽtus, & diuini verbi prædicatione. Et quidẽ quod attinet ad mortificationẽ rectè ea citharæ cõparatur. Primũ, quia vt cithara chordæ, ita mẽbra per mortificationẽ tenduntur. Deinde quia, vt annotauit Ansbertus, sicut in cithara aliæ chordæ fortiùs, aliæ leniùs tẽdũtur, sed tamen dissimiliter tensæ non dissimilẽ concentum efficiunt. Ita diuersa in Christi corpore membra passiones eius alia pleniùs, alia minùs imitantur: sed tamẽ dissimiliter patientes vnam concordem Dei laudem resonant. Tertiò, quoniam, vt expendit D. Gregorius libro tertio Moralium, capite tertio, chorda in cithara,

Carnis mortificatio citharæ comparatur. Ansbert. D. Greg.

si minùs

si minùs tenditur, non sonat: si ampliùs, raucum sonat. Vnde Paulus, fidelium animas velut in cithara chordas tensas, alias ampliùs tẽdendo extenuat, alias à tensione sua laxando, conseruat: alijs enim dicit ad Romanos 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs.* Et ad Colossenses 3. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram.* Et tamen Timotheo dicit: *Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino vtere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* 1. ad Timotheum 5. Itaque iuxta D. Gregorium, mortificatio cithara dicitur, quia debet esse per prudentiam temperata. Quarta, ex D. Augustino, super illa verba Psal. 42. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Quia sicut cithara ex inferiori parte sonat, ita mortificatio ad inferiores animæ vires carnisque rebellionem comprimendam præcipuè pertinet. Huius citharæ chordæ sunt omnia membra, quæ omnia per mortificationem extendi debent, iuxta illud Pauli ad Romanos 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Quod autem huius citharæ sonus Deo sit gratissimus, ostendit D. Greg. lib. 10. Moral. cap. 21. ex illis verbis Psalm. 117. *Constituite diem solennem in confrequentationibus* (vulgatus transtulit, *in condensis*,) *vsque ad cornu altaris. Solennem*, inquit, *Domino diem in confrequentationibus constituit, quisquis se assiduè in eius desiderio afflixit, quinimirum solennitatis dies vsque ad altaris cornua tendi præcipitur, quia tamdiu necesse est, vt quisque se affligat, quousque ad superni sacrificij altitudinem, id ad æterna gaudio pertingat.*

Rom. 13. 13. Ad Coloss. 3. 5. 1. ad Tim. 5. D. Gregor. Mortificatio prudentia temperetur. D. August. Psal. 42. 4. Rom. 6. 13. D. Greg. Psal. 117. 27.

Quod ad prædicationem attinet diuini Verbi, quam etiam nomine citharæ intelligendam diximus, luculenter id testatur Esaias, cum de se, tanquam de concionatore loquens, ait capite 16. *Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit.* In quem locum D. Hieronymus eleganter adnotauit, concionatorem debere omni virtutum genere præstare. *Quomodo*, inquit, *cithara non emittit sonum compositum, si vel vna chorda rupta fuerit, sic spiritalis venter Prophetæ, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare.* Eandem etiam ob causam prædicatores instrumenta musica appellantur Esaiæ 22. quemadmodum interpretatur Diuus Hieronymus, cùm dicitur, *figam illum* (id est Christum) *paxillum in loco fidei, & erit in solium gloriæ domui patris sui, & suspendent super eum omnem gloriam domus Patris eius, vasorum diuersa genera, omne vas paruulum à vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum.* Qui locus de Christo intelligitur, is enim tanquam paxillus in Ecclesia fixus est, ex quo omnis gloria Patris eius pendet, Deique sapientia, & iustitia, vt idem Hieronymus exponit, ex eóque pendent omnia vasa musicorum, id est, prædicatores, qui Dei laudes vbique resonant, atque hi præcipuè dicuntur cantare canticum nouum, id est redemptionis beneficium, quod Agnus per suam immolationem in omnes contulit, indentidem commemorare, ipsique Agno de hominum salute parta, ac Dei honore per suam mortem restituto gratulari, quod canticum nouum dicitur, quia licet tanti beneficij promissio fuerit antiquissima, collatio ipsa, & exhibitio ad legem gratiæ pertinuit, quare nouum beneficium nouo cantico celebrari oportuit: quanquam & canticum nouum pro extraordinario sumi potest; vt quemadmodum redemptionis beneficium extraordinarium fuit, ita extraordinario quodam cantico, & laude, à viginti quatuor senioribus, & quatuor animalibus, id est, præstantissimis quibusque sanctis, & egregijs concionatoribus, atque adeo ab Ecclesia vniuersa prædicandum, & extollendum denuncietur, de quo cantico loquutus est Esaias cùm dixit capite 42. *Cantate Domino canticum nouum.* Quem locum ad redemptionem per Christum, atque ad noui testamenti gratiam

III. Prædicatio verbi Dei, cithara. Esai. 16. 11. D Hieron. Concionator virtutibus præstare debet. Esai. 22. 23. D Hieron. Esai. 42. 10

Clem. Alex. refert præter alios Clemens Alexandrinus in exhortatoria ad Gentes, quo loco multis ostendit Christum fuisse nouum quendam citharædum, qui tum per se, tum per suos concionatores, omnia ad se concentus suauitate traxit, commemoránsque illam Græcorum fabulam, qua Orpheus, & alij solo cantu dicuntur feras redidisse mansuetas, syluásque, & rupes attraxisse, docet id per solum Christum verè fuisse perfectum his verbis. *Solus ipse feras mansuefecit, volucres quidem, id est eos qui ex se ipsis sunt leues: serpentes*, id est, *deceptores: leones, eos qui ad iram sunt concitati: sues, eos qui sunt voluptati dedii: lupos, eos qui sunt rapaces: lapides etiam, & ligna ad se traxit*, id est, *eos qui lapides, & ligna adorabant, & qui instar lapidum insipientes erant, iuxta illud* Matthæi 3. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ, id est ex Gentibus, qui lapidibus credidérunt. Has ergo omnes immanissimas feras, & tales lapides ipse cœlesti cantu in mansuetos homines transformauit, vnde quantum potuerit nouum canticum homines ex lapidibus, & homines fecit ex feris*, Hactenus Clemens.

Christus nouus citharædus omnia ad se suo concentu trahens

Matth. 3. 9.

Quid significent phialæ aureæ plenæ odoramentorum.

SECTIO VII.

I. DVo sunt in hac sententia, quæ expositionem desiderant. Vnum est, quid per has phialas aureas intelligendum sit. Alterum, quænam sint ea odoramenta quorum plenæ esse memorantur. Sed quoniam Ioannes hãc posteriorem partem explicauit, cum subiunxit, *Plenæ odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum*, illud nobis explicandum superest, cur orationes Sanctorum odoramenta appellétur.

II. Quod igitur ad primum attinet, Beda, Rupertus, Richardus de sancto Victore, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, & Glossa interlinealis, phialas aureas corda sanctorum latitudine charitatis potentia interpretantur. Alij vt Ansbertus, ipsam charitatem phialarum nomine accipiunt, quæ plena est odoramentorum, id est orationum, quia non solum pro amicis, sed etiam pro inimicis orat, hoc enim est esse plenam. Denique Pannonius sanctos pios in Phialis designari existimat. *Sicut enim*, inquit, *phialæ in parte infima angustiores sunt, in suprema verò latiores: ita sancti in parte inferiori, id est in carne, sese coangustant, & comprimunt, ne terrena concupiscant: In superiori autem*, id est, *secundum spiritum, se pro viribus dilatant, appetendo cœlestia, iuxta illud* Psalmi 118. *Viam mandatorum tuorum cucurri, cùm dilatasti cor meum.* Aureæ autem sunt huiusmodi phialæ, quia sancti sunt charitate pretiosi, qui nimirum sunt illa vasa aurea in domo Dei, de quibus loquitur Apostolus 2. ad Timotheum 2. Denique plenæ sunt odoramentorum, id est orationum, quia Sanctorum est, gratias Deo agere pro collatis in omnes mortales beneficijs, & pro eorundem salute continuò preces ad Deum fundere. Ex his omnibus expositionibus illa est germanior, quæ phialas corda Sanctorum interpretatur, non solum quia communior, sed quia textui congruentior, cùm enim viginti quatuor seniores Sancti ipsi sint, phialásque manibus teneant, alienum planè est rursus phialas Sanctos interpretari, vt sancti seipsos tenere manibus dicantur: & quanquam ad charitatem possemus accommodare phialam, quia tamen rectiùs charitas per aurum phialæ intelligitur, multò videtur conuenientius vt phialas aureas corda sanctorum charitate fulgentia, & pretiosa interpretemur.

Beda. Rupert. Rich. Vict. Hugo Card. Dionys. Carth. Gloss. interl. Ansbertus. Orationes Sanctorum cur odoramenta dicantur. Pannon.

Psal. 118. 32.

2. ad Tim. 2.

III. Quod verò ad secundum attinet, non vacat planè mysterio, quòd orationes sanctorum odoramenta appellentur, cuius appellationis ratio multiplex afferri potest. Prima, quia oratio instar odoris sursum ascendit: iuxta illud Ecclesiastici 35.

Oratio instar odoris ascendit.

Eccles. 35. 21.

Oratio

Oratio humiliantis se, nubes penetrabit, & donec propinquet, non consolabitur, & non discedet, donec altissimus aspiciat. Et Psal. 140. *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.* Secunda, quia sicut odores boni faciunt ne loca graueolentia offendãt, quam ob causam in eiusmodi locis odoramenta solent adhiberi, ita orationes iustorum pro peccatoribus orantium, efficiunt ne impiorum scelera sic Deum afficiant, vt eos quam primùm euertat, sed potiùs eis parcat, meliorémque animum iniiciat. Tertia ratio, quia sicut flores quò magis manu premuntur, eo magis olent, & aromata in ignem iecta suauissimè redolent: ita orationes sanctorum eo sunt feruentiores, quo illi magis laboribus premuntur, & in ignem tribulationis tanquam aromata iniiciuntur: aut si malis, quo ipsi magis sese per carnis afflictionem, & macerationem, quasi premunt, in cuius rei typum thymiama illud sacrum ex aromatibus compositum, de quo agitur Exod. 30. Ita fieri iubetur, vt aromata in tenuissimum puluerem contusa, ac redacta prius sint, videlicet Stacte, Onyx, Galbanum, & Thus lucidissimum. Est autem Stacte pinguedo recentis myrrhæ, cum exigua aqua tusæ, & organo expressæ, (quæ omnia carnis macerationem, & castigationem indicant) indéque vnguentum efficitur, quod Stacte nominatur, Galbanum verò succus est nascentis in Syria ferulæ, quod nõnulli Metopium vocant, Onychen vult Lyranus in commentariis super trigesimum caput Exodi, esse Ostreolam paruam valde redolentem magnitudine vnguis humani, vnde & nomen sumpsit. Eandem ob causam virgula illa fumi, de qua agitur Cantic. 3. *Ex aromatibus myrrhæ & vniuersi pulueris pigmentarij ascendebat,* id est, ex carnis mortificatione, per quam praue animi appetitiones ita tunduntur, vt in tenuissimum puluerem redigantur, id est, minimum sensum, & appulsum passionum: sic enim eum locum interpretatur D. Gregorius homil. 22. in Ezechielem. *Fumus,* inquit, *ex aromatibus compunctionis est orationis concepta ex virtutibus amoris: quæ tamen oratio fumi virgula dicitur, quia dum sola cælestia postulat, secreta progreditur, vt ad terrena petenda minimè reflectatur. Non virga autem, sed virgula dicitur, quia interdum in compunctionis ardore tantæ sublimitatis est vis amoris, vt hanc nec ipse animus possit comprehendere: subiungitur, myrrhæ & thuris: quia thus in sacrificium incenditur, myrrha verò corpora mortua condiuntur, ne vermibus corrumpantur, quare myrrhæ & thuris sacrificium offerunt, qui & carnem affligunt, ne eis corruptionis vitia dominentur, & redolentem in conspectu Domini amoris sui hostiam incendunt.* Hæc D. Gregorius. Aduertẽdum est etiam ignem, quo thimiamata in altari aureo incẽdebãtur, deferri cõsueuisse ex altari holocausti, in quo perpetuò ignis erat, Leuit. 6. Quia videlicet orationum feruor ex perfecta mortificatione oritur, à qua nunquam cessandum est propter continuam carnis rebellionem, id enim significat, nunquam in altari holocausti defuisse ignem. Quare qui orationi vacare studet, nõ incumbẽs mortificationi, perinde est, ac si sine igne aromata velit incendere. Vnde Cant. 5. dicitur: *Demessui myrrham meam cum aromatibus meis.* Quia nimirũ vtrunque iungendum est, mortificationis videlicet myrrha, & orationis aromata. Et canticorum 4. *Vadam ad montem myrrhæ, & ad collem thuris:* quæ verba sunt sponsi: & est sensus: visitabo eos qui in arduis mortificationis operibus, tanquam in montibus occupantur, & eos, qui in dulcedine orationis, tanquam in collibus conquiescunt. Vbi cernis mortificationem per montem, orationem verò per collem significari: tum propter rationẽ, quam modo indicauimus, quia scilicet mortificatio instar alicuius montis, ardua est atque difficilis, non ita verò oratio, sed instar amœni ac florentis collis, plus suauitatis quam difficultatis continet: tum etiam, quia oratio quasi collis ex monte mortificationis porrigitur: solent

Psal. 140.

Mitigat ir. Dei in peccatores.

Exod. 30. 34.

Exod. 30

Cant. 3. 6.

D. Gregor.

Leuit. 6. 12. Orationis feruor ex mortificatione oritur.

Cant. 5. 1.

Cant. 4. 6.

enim montes in colles desinere. Quarta ratio, cur orationes odoramentis comparantur, ea est: quia sicut odores sunt gratissimi; ita orationes iustorum gratissimæ sunt Deo, & Angelis. Quam ob causam Angeli non cessant eiusmodi odores è terra in cælum, quasi aromata deferre, vt videlicet earum afflatu suauissimo in cælo se recreent, Deúmque eiusmodi thure venerentur, hoc enim mysterium Raphaël Angelus Tobiæ declarauit, cùm dixit: *Quando orabas cum lachrymis, ego obtuli orationem tuam Domino.* Quò pertinet illud, quod de Noë sacrificio Gen. 8. refertur. *Odoratúsque est Dominus odorem suauitatis.* Et illud quod sæpe in Leuitico dicitur: *Oblatio est suauissimi odoris Domino.* Postremò obseruandum est, viginti quatuor senioresnon solum citharas, sed phialas etiam habuisse aureas plenas odoramentorum, quia non est satis exteriùs Dei laudes decantare, nisi etiam cor ipsum interiùs plenum sit odoramentorum, id est, orationum feruentium suauissimíque odoris. Non desunt verò quamplurimi in Ecclesia, qui cum habeant pulcherrimas citharas, eásque numerosè pulsent, id est, Dei laudes non solum modulatè concinant; sed aliis etiam eleganter prædicent: phialis tamen aureis plenis odoramentorum carent, id est, interna cordis deuotione, quæ potissima est spiritualis citharædi conditio.

Tob. 12. 12. Gen. 8. 21.

Non satis est exteriùs Dei laudes cantare.

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes visionem secundam, commemorans quomodò Agnus septem illa libri sigilla resignauerit; & quidnam illis apertis apparuerit. Atque hoc capite sex sigilla resignata commemorantur, quibus apertis admiranda quædam, quæ latebant in libro, visa sunt. Etenim aperto primo sigillo apparuit equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, datáque est ei corona. Aperto secundo, exiuit equus rufus, & ei qui insidebat equo, datus est gladius magnus. Aperto tertio, apparuit equus niger, & qui sedebat super eum habebat stateram in manu sua. Aperto quarto, visus est equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum. Aperto quinto, apparuerunt subtùs altare animæ interfectorum propter verbum Dei. Aperto sexto, factus est terræmotus quidam magnus, & sol factus est niger tanquam saccus cilicenus, & luna sicut sanguis, & stellæ de cœla in terram ceciderunt, quamplurimáque alia visu mirabilia apparuerunt, quæ posteá sigillatim explicabimus. Atque hæc sunt, quæ per imaginariam visionem hoc capite à Ioanne commemorantur.

CAPVT SEXTVM.

ET vidi quod aperuisset Agnus vnum de septem sigillis, & audiui vnum de quatuor animalibus dicens; tanquam vocem tonitrui: Veni, & vide. Et vidi: Et ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Et cùm aperuisset sigillum secundum,

dum, audiui secundum animal dicens: Veni, & Vide. Et exiuit alius equus rufus, & qui sedebat super illum, datum est ei vt sumeret pacem de terra, & vt inuicem se interficiant, & datus est ei gladius magnus. Et cum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens: Veni, & vide. Et ecce equus niger, & qui sedebat super illum habebat stateram in manu sua. Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium, dicentem: Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno, & vinum, & oleum ne læseris. Et cum aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis dicentis: Veni, & vide. Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum: & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestijs terræ. Et cum aperuisset sigillum quintum, vidi subtus altare animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium, quod habebant, & clamabant voce magna, dicentes: Vsquequo Domine, sanctus, & verus, non iudicas, & non vindicas sanguinem nostrum de his, qui habitant in terra? Et datæ sunt illis singulæ stolæ albæ: & dictum est illis, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleantur conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut & illi. Et vidi cum aperuisset sigillum sextum: & ecce terræ motus magnus factus est, & sol factus est niger tanquam saccus cilicinus: & Luna tota facta est sicut sanguis, & stellæ de Cœlo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cum à vento magno mouetur: & Cœlum recessit sicut liber inuolutus: & omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt: & reges terræ, & principes, & tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber absconderunt se in speluncis, & in petris montium: & dicunt montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum, & quis poterit stare?

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

In quo Ecclesiæ persecutiones sub diuersis Imperatoribus Romanis commemorantur, eorúmque numerus, atque ordo, quem in Imperio tenuerunt vsque ad Iulianum, describitur.

Primam Ecclesia persecutionem patitur sub Domitio Nerone.

SECTIO PRIMA.

I. QVONIAM hæc visio, aliæque huius operis statum Ecclesiæ vniuersæ sub diuersis Imperatoribus Romanis, variásque sub eisdem persecutiones complectuntur, quæ nisi bene perspectæ exploratæque sint, non possunt ea, quæ dicturi sumus, satis intelligi: quòd tum nostræ, tum aliorum interpretum expositiones, quas in medium afferemus, sæpius in Romanorum, tùm Augustorum, tùm Cæsarum tempora, rerúmque ab ijs gestarum commemorationem incurrant, operæpretium duximus omnes Ecclesiæ persecutiones sub Imperatorib. Cæsaribúsque Romanis vsque ad Iulianum Apostatam sub aspectum subijcere, simúlque omnium vsque ad id temporis siue Augustorum, siue Cæsarum numerum, ordinémque, quem in imperio tenuerunt accuratè describere: ne harum rerum siue ignoratio, siue confusio curiosi lectoris cursum in hisce nostris commentarijs perlegendis remoretur.

II. *Iulij Cæsaris Imperium & gesta. Suetonius.* Primus igitur Romanorum Imperator fuit C. Iulius Cæsar, qui sibi armorum vi Romanum Imperium subiecit: Is, vt auctor est Suetonius Tranquillus, ad Rubiconem flumen iacta, vt ipse dixit, alea, ad Romani Imperij fastigium, per imperandi libidinem potissimum aspirans occasionem belli prætexens, quòd neque ei prorogaretur Imperium in prouincia, nec absenti potestas à Senatu fieret ad petendum consulatum, cœpit rem bello, armísque gerere, traiectóque exercitu, Piceno, Vmbria, Hetruriáque occupatis Romam iter conuertit, appellatísque de Rupublica Patribus validissimas Pompeij copias, quæ sub tribus legatis, M. Petreio, L. Afranio, & M. Varrone in Hispania erant, inuasit, professus ante inter suos ire se primùm ad exercitum sine duce, inde ad ducem sine exercitu reuersurum. Hinc repetita Vrbe, in Macedoniam transgressus, Pompeium per quatuor pene menses maximis obsessum operibus, ad extremum Pharsalico prælio fudit, & fugientem Alexandriam persecutus, vbi occisum deprehendit. Cum Ptolomæo rege bellum sanè difficillimum gessit, victórque regnum Ægypti Cleopatræ, fratríque eius minori permisit. Ab Alexandria in Syriam, à Syria in Pontum transijt, vbi Pharnacem Mithridatis magni filium, tunc occasione temporum bellantem, multiplicique secundarum rerum successu præferocem, exultantémque intra quintum, quàm adfuerat diem, quatuor quibus in conspectum venit, horis, vna acie profligauit. De hinc Scipionem, ac Iubam in Africa, Pompeij

peij liberos deuicit in Hiſpania, quibus omnibus bellis cõfectis quinquies triumphauit. Primum, ac nobiliſſimum triumphum egit Gallicum, ſequentem Alexãdrinum, deinde Ponticum, huic proximum Africanum, nouiſſimum Hiſpanienſem, diuerſo quemque apparatu, & inſtrumento. In Gallico aſcendit Capitolium ad lumina 40. elephantis dextera, atque ſiniſtra lychnuchos geſtantibus: in Pontico inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, *Veni, vidi, vici.* Cæterùm cùm ageret inſolentiùs, dominationéque abuteretur, iure cæſus à pleriſque exiſtimatur. Non enim honores modo nimios recepit, veluti continuum conſulatum, perpetuam dictaturam, præfecturámque morum, inſuper prænomen Imperatoris, cognomen patris patriæ, ſtatuam inter Reges, ſuggeſtum in orcheſtra, ſed & ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt, ſedem auream in curia, & pro tribunali theatſem, & ferculum circenſi pompa, templa, aras, ſimulachra iuxta Deos, puluinar, flaminem, lupercos, appellationem menſis è ſuo nomine. Honores pro ſuo arbitratu conceſſit, pride Kal. Ianuarias repentina conſulis mortè ceſſantem honorem in paucas horas petéti dedit, eadémque licentia ſpreto patriæ more magiſtratus in plures annos ordinauit, decem viris prætorijs conſularia ornamenta tribuit: ciuitate donatos, & quoſdam è ſemibarbaris Gallorum recepit in curiam: monetæ, publiciſque vectigalibus peculiares ſeruos præfecit: trium legionum, quas Alexandriæ reliquerat, Imperium Ruſioni libertiſui filio ſuo exoleto demandauit: ſed inde præcipuam ſibi conflauit inuidiam, quòd adeuntes ſe cum plurimis, honorificentiſſimiſque decretis vniuerſos Patres conſcriptos ſedens pro æde Veneris excepit. Itaque conſpiratum eſt in eum à ſexaginta amplius ſenatoribus, equitibúſque Romanis C. Caſſio, Marcóque, & Decio Brutis, & multis Principibus, edictóque ſenatu in Pompeij curiam tribus, & viginti vulneribus cõfoſſus occubuit ſexto, & quinquageſimo ætatis anno, quadraginta duobus annis ante fœlicem Chriſti ortum.

III. *Octauiani Auguſti ſecundi Imperatoris geſta.*

Nullum reliquit legitimum filium, nec filiam, quia Iulia, quæ Pompeio nupſerat, multò antè diem obierat: quàm ob cauſam adoptauit Octauium Cæſarem Octauij filium, dictum poſtea Octauium Auguſtum, nepotem, Iuliæ ſororisipſius Cæſaris. Quamquam verò poſt mortem Cæſaris fuit Reipublicæ adminiſtratio diſtributa per Octauianum, Marcum Antonium, & Lepidum, quæ gubernandi ratio dicta eſt Triumuiratus, & quinque annis perdurauit, eo tamen finito ſolus Octauianus fuit Imperator electus à militibus, appellatúſque Cæſar Octauianus, vt ad adoptiui patris, id eſt, Iulij Cæſaris, & naturalis, id eſt, Octauij memoriam ſeruaret. Fuit hic Imperator fœliciſſimus tum ob alia, tum vel maximè, quòd eius tempore natus eſt Chriſtus Dominus. Docet autem Euſebius in Chronicis ortum Chriſti inciditſſe in annum 42. Imperij Octauiani Auguſti, numerans videlicet annos Imperij Auguſti à nece Iulij Cæſaris, quemadmodum & reliqui ferè ſcriptores, veluti Ioſephus libr. 18. antiq. cap. 3. Epiphan. hæreſi 51. Beda lib. de ſex ætatibus, Paulus Oroſius lib. 1. cap. 1. & Eccleſia Romana in ſuo Martyrologio, die vigeſimaquinta Decembris: quanquam natum fuiſſe Chriſtum anno quadrageſimo primo Imperij Auguſti affirment Irenæus libro 3. aduerſus hæreſes, cap. 25. Tertullianus libro de præſcription. aduerſus Iudæos, & Diuus Hieronymus ſuper caput ſecundum Eſaiæ, & ſuper nouum Danielis, quia videlicet Imperium Auguſti numerant ab anno, qui necem Cæſaris fuit conſequutus, ſed hæc minutius concidere alterius loci eſt. Domini appellationem Auguſtus vt maledictum, & opprobrium ſemper exhorruit: cùm ſpectante eò ludos pronunciatum eſſet à mimo, ô Dominum æquum, & bonum, &

Euſebius.
Ioſephus.
Epiphan.
Beda.
Paul. Oroſ.
Ireneus.
Tertull.
D. Hieron.
Auguſtus appellationem Domini exhorruit.

vniuersi quasi de ipso dictum exultantes comprobassent, statim vultu, manúque indecoras adulationes repressit, & in sequenti die grauissimè edicto corripuit, dominúmque se posthac appellari ne à liberis quidem, ac nepotibus suis vel seriò, vel ioco passus est, atque huiusmodi blanditias etiam inter ipsos prohibuit.

IIII. Propter eximsa in Rempublicam merita fuit populo gratissimus: equites Romani natalem eius sponte biduo semper celebrarunt: omnes ordines in lacum Curtij quotannis ex voto pro salute eius stipem iaciebant, Calendis Ianuarij etiam absenti in capitolio strenam: reuertentem ex prouincia non solum faustis nominibus, sed etiam modulatis carminibus, prosequebantur. Ei patris patriæ vniuersi repentino, maximóque consensu appellationem dederunt, prima plebs legatione Antium missa, deinde, quia non recipiebat ineunti Romæ spectacula frequens, & laureata: mox in curia Senatus neque decreto, neque acclamatione, sed per Valerium Messalam id mandantibus cunctis. Quod bonum, inquit, faustúmque sit tibi, domuique tuæ Cæsar Auguste, senatus te consentiens cum populo Romano consalutat patriæ patrem. Peregrinarum cerimoniarum eas, quæ veteres, receptæque erant, reuerẽdissime coluit, cæteras contemptui habuit, Iudæis vsque adeo infensus, vt Caium nepotem, quòd Iudæam præteruehens, apud Hierosolymam non supplicasset, collaudaret, vt narrat Suetonius Tranquillus in Octauio cap. 93. Cæterùm postea mutata sententia Iudaicarum rerum propugnator fuit acerrimus: etenim, vt auctor est Philo Iudæus in sua legatione ad Caium, passus est trans Tyberim bonam vrbis partem teneri à Iudæis, quos sciebat habere suas proseuchas, in quibus cœtus facerent præsertim sabbatis: sciebat eos collectas primitiarum mittere Hierosolymam, & certos homines, qui pro ipsis offerrent victimas, eos tamen nec vrbe iussit excedere, nec multauit iure ciuium, quandoquidem ne in Palæstina quidem extinctam volebat eorum religionem, & Rempub. nec circa proseuchas quidquam nouauit, nec cœtus in quibus leges discerentur, fieri vetuit: itaque. *Tam sanctè*, inquit Philo, *nostra sacra habuit, vt penè omnium eius domesticorum dona extent in templo nostro, in quo mandauit quotidianas mactari victimas suis sumptibus, quæ sacra hodiéque peraguntur, durabúntque perpetuò, virtutum Imperatoris monumentum.* Hæc Philo. Refert quoque Macrob. libr. 2. Saturn. cap. 4. cùm audisset inter eos, quos in Syria Herodes Rex Iudæorum à bimatu, & infra iussit interfici, filium quoque eius occisum, lepidè iocatũ dixisse: melius esse Herodis porcum esse, quàm filium. Eum edicto præcepisse, vt vniuersus orbis describeretur, narrat Luc. c. 2. cuius descriptionis causas commemorat Suidas in Histor. verbo ἀπογραφὴ Sigonius de iure antiq. Ital. lib. 3. cap. 21. & alij. Imperauit annis plusquam 56. tametsi hac de re nonnulla est apud scriptores dissensio, sed vno ad summum, aut altero anno variant. Epiph. in Ancorato ei annos 56. & menses præterea sex, Iosephus verò lib. 18. antiq. cap. 3. annos 57. alij 58. tribuunt. Excessit è vita anno Christi 16.

Suetonius Philo Iudæus.

Augusti clementia erga Iudæos.

Philo.

Macrobius.

Luc. 2. Suidas. Sigonius. Epiphan. Iosephus.

V. Tertius Imperator fuit Tiberius Nero ex Patricia gente Claudia Appio Claudio gentis principe, priuignus Augusti, filius nimirum Liuiæ eius vxoris: cùm enim Liuia nupsit Augusto, iam ex Tyberio Nerone marito susceperat hunc Tiberium Neronem eiusdem cum patre nominis: atque hunc Tiberium Augustus adoptauerat, generúmque fecerat ætatis Christi anno 6. Cum electus fuit Imperator, agebat annum 55. in eius gratiam Herodes Tetrarcha vrbem condidit ad lacum Genezareth, Tiberiadámque appellauit, vt narrat Iosephus libro 18. Antiq. capite tertio, Imperij Tiberij anno 15. cœpit Ioannes Baptista prædicare Baptismum pœnitentiæ, quemadmodum habes Luc. 3. anno autem eius 18.

Tiberius Nero tertius Imperator, & ab eo gesta.

passus

passus est Christus. Narrat verò Suet. in Tib. cap. 36. eum externas ceremonias, Ægyptios, Iudaicósque ritus compescuisse, coactis, qui superstitione ea tenebantur, religiosas vestes cum omni instrumento comburere: Iudæorum Iuuentutem per speciem sacramenti in grauioris cæli prouincias distribuisse, reliquos gentis eiusdem, vel similia sectantes vrbe submouisse sub pœna perpetuæ seruitutis, nisi obtemperassent: expulisse quoque Mathematicos, sed deprecantibus, artémque se deposituros promittentibus veniam dedisse. Verùm postea, vt refert Philo in legatione sua ad Caium, Iudæorum res in meliorem statum restituit. Retulisse Tyberium ad senatum de diuinitate Christi, fauisséque Christianis affirmant Tertullianus in Apolog. capite 5. & 21. & Eusebius Cæsar. lib. 2. hist. Eccles. cap. 2. *Tiberius*, inquit Tertullianus, *cuius tempore nomen Christianum in seculum introiuit, nunciatum sibi ex Syria Palestinæ, quæ illic veritatem illius diuinitatis reuelauerunt, detulit ad senatum cum prærogatiua suffragii sui: senatus, quia non ipse probauerat, respuit: Cæsar autem in sententia mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Consulite commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maxime Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse: sed tali dedicatore damnationis nostræ etiam gloriemur: qui enim scit illum, intelligere potest, non nisi aliquid bonum grande à Nerone damnatum.* Hæc Tertul.

Nero in Iudæos sæuit. *Philo.* *Tertullian.* *Euseb. Cæs.*

VI.

Sciendum Liuiam Augustam vxorem Augusti, antequam ei nuberet, suscepisse ex altero viro Tiberium Neronem, qui ei in imperium successit, de quo paulò ante diximus, & Drusum Neronem: qui Drusus reliquit duos filios ex Antonia Octauiæ sororis Augusti filia susceptos, videlicet Claudium, qui etiã fuit Imperator, & Germanicum egregiis corporis, animíque dotibus à natura locupletatum, vsque adeò non tantùm suis, sed hostibus etiam charum, vt in eius obitu nõ defuerint Reguli, qui mœroris causa barbam posuerint, & vxorum capita raserint, & Megistanus Parthorum Rex exercitatione venandi, & conuictu abstinuerit, quod apud Parthos iustitij instar est, vt testatur Tranquil. in C. Caligula, c. 5. Huius igitur Germanici fuit filius C. Caligula 4. Romanorum Imperator, quem Tiberius adoptauerat, imperiique hæredem declarauerat: Caligulæ cognõmen castrensi ioco traxit, quia manipulario habitu inter milites educabatur, qui certo calceamẽti genere, quod caliga dicebatur, vtebãtur. Cum electus fuit Imperator, agebat annum 25. vsque adeo ferocis, & impotentis naturæ fuit, vt Tiberius aliquoties prædicaret exitio suo, omniúmq; Caium viuere, & senatricẽ (serpentis id genus est,) populum Romanum Phaethontẽ orbi terrarũ educare: quod verissimũ sanè fuit ob incredibilem huius Imperatoris cum insigni libidine coniunctam sæuitiam, vt meritò Seneca lib. de Cõsol. ad Albinum dixerit, eũ rerum naturã edidisse, vt ostenderet quid summa vitia in summa fortuna possẽt. Vixit annis 29. Imperauit triennio, & decem mensibus: obiit à Cassio Chærea tribuno, Sabino Cornelio, aliisque coniuratis interfectus. Is Agrippam Aristobulo Herodis filio natũ, qui Romæ in carcere vinctus tenebatur, non tantũ soluit, sed Regem etiam Iudæorum creauit, vt auctor est Ioseph. libr. 18. Antiq. c. 8.

Tranquil. C. Caligula 4. Imperat. *Seneca.* *Iosephus.*

VII.

Quintus fuit Claudius Tiberius Germanici patris Caligulæ, vt supra diximus, frater, atque adeo Caligulæ patruus: 50. iam anno cepit imperium, miro fortunæ lusu, vt refert Tranquil. exclusus inter cæteros ab insidiatoribus Caij, in diætam, cui nomen est Hermeneum, recesserat: neque multò post rumore cædis exterritus, prorepsit ad solarium proximum, atque inter prætenta foribus vela se abdit: latétè discurrens forte gregarius miles animaduertis pedibus è studio scisciscitandi, quisnã esset, agnouit: extractumque & præ metu ad genua sibi accidentẽ Impe-

Claudius Tiberius 5. Imperator. *Tranquil.*

ratorem salutauit: hinc ad alios commilitones fluctuantes, & adhuc frementes perduxit: ab his lecticæ impositus, & quia serui diffugerant, vicissim succollantibus, in astra delatus est, tristis, ac trepidus miserante obuia turba quasi ad pœnam insons raperetur, receptus intra vallum inter excubias militum pernoctauit, aliquanto minore spe, quàm fiducia, nam consules cum senatu, & cohortibus vrbanis forum, capitoliúmque occuparunt asserturi communem libertatem, acciúsque & ipse per Trib. plebis in curiam ad suadenda, quæ viderentur, vi se, & necessitate teneri respondit. Postero verò die Senatu segniore in exequendis conatibus per tædium, ac dissensionem diuersa censentium, & multitudine, quæ circunstabat, vnum rectorem iam, & nominatim exposcente, armatos pro concione iurare in nomen suum passus est: itaque imperator fuit declaratus. Excessit sexagesimo quarto ætatis anno, imperij quartodecimo: veneno occisum conuenit, vbi autem, & per quem dato, variant scriptores: quidam tradunt epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem præguſtatorem: alij domestico conuiuio per Agrippinam vxorem, quæ boletum medicatum auidissimo ciborum talium obtulerat. Is nono imperij sui anno Iudæos publico edicto Roma expulit, vt refert Suetonius in Claudio cap. 25. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 6. cuius etiam expulsionis facit mentionem Lucas Act. 18. Sub eodem imperatore fames fuit illa toto orbe grauissima, cuius meminit Lucas Act. 11. *In his*, inquit, *diebus superuenerunt ab Hierosolymis Prophetæ Antiochiam, & surgens vnus ex eis nomine Agabus significabat per spiritum sanctum famem magnam futuram in vniuerso orbe terrarum, quæ facta est sub Claudio.*

Suetonius. Paul. Oros. Act. 18. Act. 11. 27.

VIII. *Domitius Nero sextus Imperator.*

Sextus Domitius Nero Claudius, filius Agrippinæ vxoris Claudij, eiúsque ex fratre Germanico neptis, quem Neronem Agrippina ex priore marito Domitio susceperat, & ad ipsius preces Claudius adoptauerat: vnde vtriusq; parentis nomenclaturã susciens Domitius Nero Claudius dictus est, de genitura eius statim multa, & formidolosa multis coniectantibus: præsagio fuit etiam Domitij patris vox inter gratulationes amicorum, negantis quicquam ex se, & Agrippina nisi detestabile, & malo publico nasci potuisse. Decimoseptimo ætatis anno orsus imperium à demonstratione pietatis Claudium apparatissimo funere elatũ laudauit, & consecrauit: memoriæ Domitij patris honores maximos habuit, & matri summã omniũ rerũ publicarũ, priuatarúmque permisit: primo etiã imperij die signũ excubanti tribuno dedit, optimã matrẽ: atq; vt certiorem adhuc indolem ostenderet, ex Augusti præscripto imperaturũ se professus, neque liberalitatis, neq; clementiæ, nec comitatis quidé exhibendæ vllã occasioné omisit: grauiora vectigalia aut aboleuit, aut minuit: cum de supplicio cuiusdã capite dãnati, vt ex more subscriberet, admoneretur, *Quàm vellẽ*, inquit, *nescire literas*: omnes ordines subinde ac memoriter salutauit, agenti Senatui gratias respondit, *Cum meruero*: inde quidã prodidêre, vt refert Sextus Aurelius, Traianum solitum dicere procul distare cunctos principes à Neronis quinquennio: petulantiam, libidinem, auaritiam, crudelitatem sensim quidem primò, & occultè velut inuenili errore exercuit, sed vt tunc quoque dubium nemini foret, naturæ illa vitia, non ætatis esse: paulatim verò inualescentibus vitiis iocularia, & latebras omisit, nullãq; dissimulandi cura ad maiora palàm erupit. Nam quod libidinosissem spectat, eò processit, vt Sporum puerum exectum etiam in muliebrem naturam transfigurare conatus sit, & cum dote, & flammeo per solenne nuptiarum celeberrimo officio deductum ad se pro vxore habuerit, vnde cuiusdam non insitus iocus extitit, bene agi potuisse cũ rebus humanis, si Domitius pater talem habuisset vxorẽ:

Sextus Aurel.

Itaque

Itaque neque suæ, neque aliorum pudicitiæ parcens, ad extremum indigna, quæ à nobis commemorentur, planéque pudenda admisisse videre est apud varios scriptores, qui Romanorum Imperatorum annales contexuerunt. Nec sanè minora sunt, quæ de eius sæuitia, & crudelitate memorantur. Britannicum Claudij filiũ veneno sustulit, matrem Agrippinam occidi præcepit, aiúntque ad visendum interfectæ cadaver accurrisse, attrectasse, alia vituperasse, alia laudasse, sitíque interim obortà bibisse: parricidio matris iunxit amitæ necem: nullus adhibitus delectus, aut modus interimendi quoscunque voluisset: sed nec populo, aut mœnibus patriæ pepercit, dicente quodam in sermone communi ἐμοῦ θανόντος γαῖα μιχθήτω πυρί, id est me mortuo terra agni misceatur, imò, inquit, ἐμοῦ ζῶντος, me viuente: planéque ita fecit, nam quasi offensus deformitate veterum ædificiorum, & angustijs, flexurísque vicorum, incendit vrbem tam palàm, vt plerique consulares cubiculares eius cum stuppa, tedáque in prædijs suis deprehensos non attigerint: per sex dies, septémque noctes clade sæuitum est, ad monumentorum, bustorúmque euersoria plebe compulsa: tunc propter immensum numerum insularum domus priscorum Ducum arserunt, hostilibus adhuc spolijs adornatæ, Deorúmque ædes à Regibus, ac deinde Punicis, & Gallicis bellis votæ, dedicatæque, & quicquid visendum, atque memorabile ex antiquitate duraverat. Et quod magis adhuc monstri huius efferatam naturam declarat, incẽdium hoc è turri Mæcenatiana prospectans, lætúsque flammæ, vt aiebat, pulchritudine ἄλωσιν. Ilij scenico habitu decantauit. *Domitius Nero Vrbem incendit.*

Hæc eo perstrinxerim, vt videant fidei nostræ aduersarij, cuiusmodinam is princeps fuerit, qui primus edicto publico Christianorum religionem persequẽdam, fideléque vt sacrilegos, ac nefarios omnibus tormentis cruciandos, trucidandósque esse putauerit, quod non præteriuit Tertullian. in Apolog. ad Senatum, populúmque Romanum. *Consulite*, inquit, *commentarios vestros, illic reperietis primum Neronem in hanc sectam tum maximè Romæ orientem Cæsariano gladio ferociisse: non nisi aliquod bonum grande à Nerone damnatum.* Hæc Tertul. Itaque prima Ecclesiæ persecutio nota est à Nerone, vt est communis sententia, & disertè tradit Tertul. in Scorpiaco, cap. 14. prætexuit verò huic persecutioni vrbis incendium, cùm tamen, vt ex Suetonio retulimus, ipse certissimus eius auctor extitisset, sed vt inuidiam in se conflatam, & opinionem à se immissi Vulcani amoueret, Christianos subdidit reos, inquit Tacit. lib. 15. eósque exquisitissimis affecit supplicijs, à pereuntibúsque addita ludibria, vt ferarum tergis contecti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut inflammandi, atque vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vterentur: denique Apostolorum Principes Petrum & Paulum duo clarissima orbis lumina è medio sustulit. Petrum quidem actum in crucem, Paulum verò gladio truncatum, decimotertio Imperij sui anno ad finem, & ferè iam appetente anno decimoquarto: vnde plerique id decimoquarto anno contigisse asserunt, veluti D. Hieron. lib. de viris illustrib. in Petro, & Paulo ex Eusebio in Chronicis: quare non rectè Epiphan. hæres. 27. scripsit eos passos martyrium fuisse à duodecimo Imperij Neronis anno. Non multo autem tempore persecutio sub Nerone durauit. Cùm enim Nero persequi Christianos cœpisset anno Imperij sui II. vt est communis sententia, ipse autem quatuordecim tantum annis imperauerit, efficitur, vt tribus annis dumtaxat ea Christianorum persecutio perduraverit. Obijt porrò trigesimosecundo ætatis anno, spontanea morte, cùm fuisset hostis iudicatus à Senatu, adigens ipse iugulo ferrum, Epaphrodito à libellis iuuante. *Prima Ecclesiæ persecutio à Nerone mota. Tertul. Tacitus. D. Hieron. Euseb. Epiphan.*

IX.

Tertullian.

Secundam sub Domitiano Ecclesia persecutionem patitur.

SECTIO II.

I. DEscripsimus Romanorum Imperatorum seriem, atque ordinem vsque ad Domitium Neronem, qui primus, vt ait Tertullianus, Cæsariano gladio in Christianos ferociuit. Iam de reliquis Imperatoribus breuiter quoque disserendum vsque ad eum Imperatorem, qui secundum aduersus Ecclesiam bellum nefariũ suscepit, eóque ordine deinceps de Imperatoribus Romanis conscribemus, donec omnes Ecclesiæ ab illis excitatas persecutiones breuiter perstringamus, quarũ nonnullam cognitionem, vtpote ad ea, quæ deinceps dicturi sumus, planè necessariam, omnino prætermittendam esse non duximus. Igitur progenies Cæsarum in Nerone defecit, cui Sergius Galba successit septimus ordine Imperator, nullo gradu contingens Cæsarum domum, sed haud dubiè nobilissimus ex illustrissima Sulpitiorum familia, magnáque, & vetere prosapia, vt qui statuarũ titulis, pronepotem se Qu. Catuli Capitolini semper adscripserit, Imperator verò etiam stemmata in atrio proposuerit, quo paternã originem ad Iouem, maternã ad Pasiphaen Minois vxorem referret: per omnes dignitatis gradus ad Proconsulatũ Hispaniæ euectus, iam grandis natu Imperium septimestre maiori ab initio fauore, quàm successu tenuit, ob auaritiam, & sæuitiam cunctis inuisus, vniuersisque ordinibus offensus 73. ætatis anno opera M. Syluij Othonis iugulatur.

Tertullian.

Sergius Galba septimus ordine Imperator.

II. Octauus fuit Otho Syluius familia vetere, ac nobili, atque ex principibus Hetruriæ, Neronis Imperatoris tempore missus est legatus in Lusitaniam, quam prouinciam per decem annos singulari moderatione, abstinẽtiáque administrauit: interfecto Galba Imperium obtinuit, sed cum ciuile bellum aduersus Vitellij Duces execraretur, arripuit duos pugiones, & explorata vtriusque acie, cum alterum puluillo subdidisset, foribus adapertis arctissimo somno quieuit, & circa lucem demum expergefactus, vno se ictu traiecit infra læuem papillam, irrumpentibúsque ad primum genitum modò celans, modò detegens plagam exanimatus est, & celeriter funeratus trigesimo octauo ætatis anno, & nonagesimo quinto Imperij die.

Otho Syluius Imperator octauus.

III. Nonus Aulus Vitellius, Missus à Galba in inferiorem Germaniam, vixdum mense transacto subitò à militibus à cubiculo raptus ita, vt erat in veste domestica, Imperator est consalutatus ob eximia liberalitatis, & comitatis, quæ exhibuerat documenta. Consentiente deinde etiam superioris prouinciæ exercitu, qui priùs à Galba ad senatum defecerat, cognomen Germanici delatum ab vniuersis cupidè recepit: Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusauit, ac subinde cæde Galbæ nunciata Imperium confirmatum. Fuit præter modum gulæ, ac ventri deditus, insigni crudelitate: octauo Imperij mense desciuerunt ab eo exercitus Mæsiarum, atque Pannoniæ, ex transmarinis etiam Iudaïcus, atque Syriacus. Eo tempore Vespasianus in Oriente principatum arripuit, à cuius militibus certamine sub muris vrbis habito superatus in palatium ferri sũ passus est, vbi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam ijs, qui simul erant, zona se aureorum plena circumdedit, confugitque in cellulam ianitoris, sed à militibus extractus, religatis post terga manibus, iniecto ceruicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus, inter magna rerum, verborúmque ludibria per totum viæ sacræ spatium, reducta coma à capite, ceu noxij solent, atque etiam mento mucroni gladij subiecto, vt visendam præberet faciem, néve submitteret

Aulus Vitellius nonus Imperator.

mitteret, quibusdam stercore, & cœno incessentibus, tandem minutissimis ictibus excarnificatus, & confectus vnco tractus in Tiberim.

Decimus, Flauius Vespasianus Augustus ex gente Flauia obscura, ac sine vllis maiorum imaginibus, viuente adhuc Vitellio electus ab exercitu. Dum enim sub id tempus Iudæi rebellassent, cæsóque præfecto legatum insuper Syriæ consulatem suppetias ferentem rapta aquila fugassent, ad eum motum comprimendum Vespasianus potissimum delectus est à Nerone adhuc viuente: vt primùm prouinciam attigit, proximas quasque ciuitates ad se conuertit, correcta statim castrorum disciplina, vno quoque, altero prælio tam constáter inito, vt in oppugnatione castelli lapidis ictum genu, scuto sagittas aliquot exceperit. Instabant sui, vt sese imperatorem nominaret, sed abstinuit: externorum & ignotorum fortuitus fauor accessit: duo enim millia Mæsiani exercitus è tribus legionibus missa auxilia Othoni, postquam iter ingressi victum eum esse, sibique mortem conscisse acceperunt, consilium inierunt eligendi, creandique imperatoris, neque enim se deteriores esse dictitabãt aut Hispanensi exercitu, qui Galbam, aut prætoriano, qui Othonem, aut Germanico, qui Vitellium fecissent: propositis itaq; nominibus legatorum consularium, quot vbique tunc erant, cum cæteris alij aliunde alia de causa improbarent, & quidam è legione tertia, quæ sub exitu Neronis translata ex Syria in Mæsiam fuerat, Vespasianum miris laudibus efferrent, assenserõ cuncti, nomenque eius vexillis omnibus sine mora inscripserunt. Diuulgato facto Tiberius Alexander præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit: Iudaicus deinde exercitus iurauit: plurimum contulit epistolæ siue veræ, siue falsæ iactatum exemplar defuncti Othonis ad Vespasianum extrema obtestatione vltionem mandatis, optantisq; vt Reipub. subueniret: simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorẽ, permutare hyberna legionũ, & Germanicas transferre in Orientem ad securiorem, molliorémq; militiã. Tum aduenere literæ fusas apud Cremonã Vitellij copias, ipsumq; in vrbe interemptũ nunciantes: Itaq; receptus, ac declaratus Imperat. in vrbem reuertitu per decẽ annos, quibus imperiũ rexit, singulari studio, ac prouidentia rẽ administrauit, princeps vsque adeo inimicitiarum oblitus, vt Vitellij hostis sui filium splendidissimè dotauerit: tanta clementia, vt nullius vnquã cæde fuerit lætatus, quin & iustis supplicijs interdũ illacrymauerit: sola est, in qua merito culpari possit, pecuniæ cupiditas: creditus est rapacissimum quémq; ad ampliora officia ex industria solitus promouere, quo locupletiores dãnaret, quibus idcirco pro spongijs vti dicebatur, quòd iis, & siccos madefaceret, & humentes exprimeret: & tamen cũ is esset (quod mirũ sanè videri debet) erat in omne hominũ genus liberalissimus. De cladibus, quibus affecit Iudæos legendus est Ioseph. libro 3. de bello Iudaico. Obiit sexagesimo nono ætatis anno, cœptóque iã septuagesimo, Imperij verò decimo.

IV. *Vespasianus Imperator decimus.*

Vespasianus iniuriarum oblitus.

Clementia Vespasiani.

Iosephus.

Vndecimus. Titus Vespasiani filius, cognomento Vespasianus ob patris memoriam: amor, ac delitiæ generis humani appellatus propter eximias animi, & corporis dotes, erat enim egregia forma, & cui non minus auctoritatis inesset, quam gratiæ: ac decebant singularis clementia, liberalitas, honorificentia, contẽptúsque pecuniæ: quadam die recordatus vesperi nihil se cuiquam præstitisse: *Amici*, inquit, *perdidimus diem*: illud obstinatissimè tenuit, ne quem sine spe dimitteret, quin & admonentibus de mesticis quam plura, quàm posset præstare, polliceretur, respondit non oportere quemquam à sermone Principis tristem discedere. Viuente adhuc patre missus in Iudæam, vt bellum à se intermissum

V. *Titus imperator vndecimus.*

instauraret: Hierosolymam grauissima cinxit obsidione, tãdémque cepit, quemadmodum fusè narrat Iosephus lib. 6. & 7. de bello Iudaico: qua de victoria illustrissimum Romæ triumphum egit vectus eadem cum patre quadriga: in cuius monumentum extat adhuc Romæ ad radices montis Palatini arcus triumphalis, quem sæpe vidimus: quænam verò ex templo spolia in triumpho ducta fuerint, videre est apud Iosephum lib. 7. de bello Iudaico, cap. 24. quid verò de Arca fœderis sentiendum, diximus in nostris super Aggæum Prophetam commentariis. Imperauit duobus annis, ac tribus ferè mensibus: obiit altero, & quadragesimo ætatis anno: cum lectica transferretur, suspexisse dicitur dimotis, plagulis cælum, multúmque conquestus, eripi sibi vitam immerenti.

Iosephus. De victoria Iudæorum Romæ Titus triumphum egit. Ioseph.

VI. *Domitianus Imperator duodecimus.*

Duodecimus Flauius Domitianus filius item Vespasiani, frater Titi, pubertatis, ac primæ adolescentiæ tempus tanta inopia, & infamia gessisse fertur, vt nullum vas argenteum in vsu haberet. Habitabat vnà cum patre, sellámque eius, ac fratris, quoties prodirent, lectica sequebatur: Iudaicum vtriusque triumphum equo albo comitatus est: inter initia principatus, quotidiè secretum sibi horarium sumere solebat, nec quicquam amplius, quàm muscas captare, ac stylo præacuto configere: vt cuidam interroganti, esséne quis intus cum Cæsare? non absurdè responsum sit à Vibio Crispo: *Nemusca quidem*, sagittas tanta arte direxit, vt nonnunquam in pueri proculstantis, præbentisque scopo dispansam dextræ manus palmam ita certò collimaret, vt omnes per interualla digitorum innocuè euaderent. Quanquam verò principio ab omni cæde abhorruit, postea tamen apparuit id non naturæ, sed artificij fuisse, nam leuissimis de causis homines etiam nobilissimos trucidabat, eò processit amentiæ vt se Deum nominaret: nam cùm procuratorum suorum nomine formalem dictaret epistolam, sic cœpit: *Dominus, & Deus noster sic fieri iubet*: vnde institutum posthac, vt ne scripto quidem, ac sermone cuiusquam aliter appellaretur. Itaque facta conspiratione contrucidatus occubuit anno ætatis quadragesimo quinto, imperij quintodecimo: eius cæde senatus adeò lætatus est, vt repleta certatim curia sibi non temperauerit, quin mortuum contumeliosissimo, atque acerbissimo acclamationum genere laceraret, scalas etiam inferri, clypeósque eius, & imagines palam detrahi, & ibidem ad solum allidi iuberet, nouissimè eradendos vbique titulos, omnémque memoriam abolendam decerneret. Quid mirum igitur, si tam insigni crudelitate, & impietate imperator secundam aduersus Ecclesiam persecutionem commouerit? cuius initium in nono anno eius imperij ponendum est, vt tradit eruditissimus, omnísque memoriæ scriptor, Cardinalísque meritissimus Cæs. Bar. tom. 1. suorum Annal. Eccles. anno Christi 92. Sed eo tempore non tam sæua fuit persecutio, quemadmodum 14. anno imperij, ex quo tempore Diuus Hieronymus lib. de viris illustr. persecutionem Domitiani cœptam esse docet: & Euseb. etiam propè finem eius imperij hanc persecutionem constituit. Domitianus fuit, qui Ioannem nostrum Ephesi commorantem Romam vinctum à Proconsule Asiæ mitti imperauit, Romæque in feruentis olei dolium coniecit, nihílque diuinitus ab oleo patientem, quin & vegetiorem exeuntem in Pathmos insulam relegauit, vbi ei Apocalypsis mysteria ostensa fuerunt: Quemadmodum tradunt Tertullianus lib. de præscript. cap. 36. & D. Hieronymus de viris illustribus in Ioanne: Cletum Romanum Pontificem religionis etiam causa interfecit: Antipam, cuius meminit Ioan. cap. 2. huius operis, Pergami martyrem fecit, multósque alios illustrissimos heroës martyrio coronauit.

In dirigendis sagittis excelluit Domitianus.

Domitianus se Deum nominauit.

Baronius. D. Hieron. Eusebius. Quo tempore secunda Ecclesiæ persecutio incæperit. Euangelista in Pathmos relegatur. Tertullian. Apocal. 2.

Tertia

Tertia Ecclesiæ persecutio sub Traiano.

SECTIO III.

DEcimus tertius ordine imperator, qui Romanum imperium tenuit, fuit Nerua Cocceius: is post Domitiani cædem Romæ declaratur imperator. Statim initio imperij rescidit acta Domitiani, absoluens omnes, qui religionis causa rei sub Domitiano fuerant, exulésque in patriam reducens: in quibus & nostrum Ioannem relegatum à Domitiano in Pathmum insulam reuocauit: imò, vt refert Dion Cassius, edicto vetuit, ne liceret aut impietatis, aut Iudaicæ sectæ quempiam deinceps insimulari, & iis, quos Domitianus, dum imperaret, bonis, atque fortunis iniustè spoliauerat, restitui præcepit, quæ in aula reperta fuissent. In curia illud iurauit; suo iussu neminem senatorum occisum iri, quod sacramẽtum inuiolatum seruauit etiam insidiis petitus, dignus sanè imperator, qui diutiùs imperasset. Obiit anno ætatis quinto, & sexagesimo, postquam vnum tantùm annum, & aliquot menses imperasset. Cum ob senectam amissa reuerentia omnibus contemptui quodammodò esset, in Capitolium ascendens, *& quod felix, faustúmque S. P. Q. R. & mihi ipsi sit* præfatus M. Vlpium Traianum adoptauit, móxque in curia Cæsarem designauit, ad quem imperij iura, atque insignia hoc versu misit in Germaniam, cui præerat.

I. *Decimus tertius Imperator Nerua.*

Ab exilio reuocatur Ioannes.

Tela Phœbe tuis lacrymas vlciscere nostras.

In quo sanè bonitas Neruæ, & in Rempublicam studium singulare resplenduit: cùm enim nulla ei intercederet cum Traiano cognatio, publicam tamen vtilitatem societati sanguinis antepossuit, neque eò deterritus, quòd Traianus genere esset Hispanus, nec ex Italia oriundus.

II. *Decimus quartus Traianus Nerua.*

Decimus quartus Traianus Nerua quadragesimum secundum agebat annum, cùm cœpit imperare: cognomen Neruæ in memoriã adoptiui patris assumpsit, imperauitq; annis decem, & nouem, sex mẽsibus, diebus quindecim: natione Hispanus, ex vrbe Italica oriũdus: ex Germania, vbi tũc erat statim post obitũ Neruæ inter alia edicta illud etiam misit ad senatũ, nunquã suo iussu bonũ virũ occisum iri, aut ignominia notãdũ, quod non tantùm iureiurãdo confirmauit, sed toto imperij tempore inuiolatũ seruauit. Natura magnificus, & appetẽs gloriæ: talis, tantúsque imperator non tantùm rerum præclarè in bello gestarũ magnitudine, sed etiã naturæ insita bonitate, vt in acclamationibus principibus exhiberi solitis, iis Augusti felicitatem, & Traiani bonitatem adprecarentur. Et quidem omnis memoriæ Princeps Traianus fuisset, nisi leges æquissimas, quas ad bonam imperij administrationẽ sanxerat, superstitioso Deorũ cultu fœdasset, & in Christianos grauissima, & acerbissima persecutione, quæ tertia fuit in ordine, desæuisset: quæ persecutio cœpta est anno Christi centesimo. Clem. Roman. Pontif. Diis sacrificare recusantem relegauit in Pontũ cum plurimis aliis Christianis, vbi postea martyrio coronatus est anno tertio Traiani. Deinde rescribens Traianus ad literas Plinij iunioris, qui Bithyniam administrabat, in quibus, quã deberet inire rationem cum Christianis, interrogabat, mandauit, ne conquirerentur Christiani, sed delati, & redarguti punirentur, contra quod mandatum eleganter scribit Tertullianus in Apologetico, vbi inter alia, *ô sententiam*, inquit, *necessitate confusam! negat inquirendos vt innocentes, & mandat puniri vt nocentes, parcit, & sæuit, dissimulat, & animaduertit. quid temetipsam censura circumuenis? si damnas, cur nõ & inquiris? si nõ inquiris, cur non & absoluis? Lationibus vestigandis per vniuersas prouincias militaris statio sortitur. in*

Quo tempore tertia persecutio cœpta.

Tertullian.

reos maiestatis, & publicos hostes omnis homo miles est, ad socios, ad conscios inquisitio vsque extenditur: solum Christianum inquiri non licet, offerri licet, quasi aliud esset actura inquisitio, quàm oblatio: damnatu ergo oblatum, quem nemo voluit requisitum, qui puto iam non meruit ideo pœnam, quia nocens est, sed quia non requirendus inuentus. Hæc ille. Simeonem fratrem Domini Dictum, filium Cleophæ Hierosolymitanum Episcopum in crucem egit: vt refert Euseb. in Chronicis, & lib. 3. hist. cap. 26. ex Hegesippo. Ignatium Antiochenum Episcopum Leonibus dilaniandum obiecit, vt refert. Euseb. lib. 3. hist. cap. 10. Onesimum Pauli discipulum Ephesiorum Antistitem lapidibus obruit. Anacletum Papam interfecit. Traiani quoque tempore sanctus Mantius vnus ex septuaginta Christi discipulis, & primus Eborensis vrbis in Lusitania Episcopus in eadem vrbe illustrissimi martyrij palmam fuit consecutus, vt referunt Resend. in libello de Eboræ antiq. cap. 9. & Amb. Moralius lib. 9. Chronic. Hisp. ex quo maxima Eboræ etiam in Christiana religione antiquitas liquidò colligitur. Fuit eius corpus non longè ab eadem vrbe sepultum, sed in excidio Hispaniæ ad Asturias delatum, & in oppido Villæ Nouæ, quòd idcirco D. Mantij appellatur, in cœnobio ordinis S. Benedicti in Diœcesi Palentina à Telo Menesio in eiusdem honorem erecto collocatum. Posteà anno 1591. Theotonius à Bragantia Iametis 4. Bragantiæ Ducis filius, Eborensis Archiepiscopus, vt in sua Ecclesia Dei, & sanctorum cultus, pietas, & religio augeretur, aliquid reliquiarum ex tanto thesauro Eborensibus suis iure debito, quanta maxima potuit contentione, decerpere procurauit: tandémque fauente Philippo II. Hispaniarum Rege, à supradicti cœnobij Abbate, ipsóque conuentu vnum crus S. Mantij dono accepit, in vrbémque maxima omnium ordinum frequentia, atque lætitia cum ingenti pompa, apparatúque inuexit, & crystallina theca inclusum, auróque eleganter exornatum in maximo templo collocauit.

Simeon frater Domini in crucem agitur. Eusebius.

Leonibus Ignatius obiicitur. Eusebius.

Onesimi, & Anacleti mors.

Diui Mantij martyrium.

Primus Eboræ Episcopus. Resendius. Amb. Mora.

III. Verùm, vt ad Ecclesiæ sub Traiano persecutionem reuertamur, cum is Persis debellatis Antiochiam reuertisset, narrat Niceph. lib. 3. cap. 23. multos Christianorum peremisse, in iis & quinque virgines fidem palam profitentes igni cremasse, ac per summam crudelitatem earum ossibus combustis, cineribúsque æri permistis ænea vasa fieri mandasse, dicaséque publico lauacro à se magnificentissimè cõstructo. Verùm sanctitatem virginum, reíque ipsius atrocitatem Deus insigni miraculo declarauit: etenim quicũque eò lauatum ingrediebãtur, inquit Niceph. vbi primùm calidas aquas attigisset, caligine simul, & vertigine correpti cum impetu inde procurrebant, concidebántque: causa autem eius mali cognita Traianus, vt alia ex ære puro vasa balneo pararentur, mandat, priora autem illa in fornacibus conflata in quinque transformat statuas, eásque virginum combustarum forma, & habitu pro balneo collocat. Atque hæc breuiter de tertia persecutione sub Traiano, quam tamen ipse ad finem imperij sui repressit, vt auctor est Suidas in historic. verb. Traianus imperator. *Tiberianus*, inquit, *qui primæ Palæstinorũ gentis præerat, ad Traianum retulit se non parem esse Christianis occidendis, qui vltrò supplicia appeterent, vndè Traianus omnibus præfectis suis mandauit, ne eos supplicijs afficerent.*

Niceph.

Insigni miraculo virginum sanctitas declaratur. Suidas.

IIII. Peruetus, & celebris quæstio est de anima Traiani: etenim D. Greg. Papam eam suis precibus ex inferorum pœnis liberasse refert D. Ioann. Damasc. in orat. de mortuis, vbi ait hoc ipsum totum Orientem, Occidentémque testari, eandémque historiam Græci habent in suo Euchologio cap. 96. de mort. idem affirmant Pet. Dam. in libro Vaticanæ bibliothecæ, vbi ait, Greg. eò quod id petere præsumpsisset, illam à Deo inflictam pœnitentiam, vt perpetuò stomachi dolore laboraret: Ioannes Diaconus lib. 2. vitæ beati Gregorij cap. 44. eandémque historiam

Quæstio de anima Traiani D. Ioã. Dam. Petr. Dam. Cur beatus Greg. stomacho laborauerit. Ioan. Diac.

storiam admittit D. Tho. in 1. Sententiarum, dinstinct. 43. quæst. 2. & in 4. dist. 45. & Abulens. in 4. libr. Reg. quæst 57. quam sententiam pugnacissimè tuetur quidam Alfonsus Ciaconius in sua de hac re Apologia, vbi contendit Traiani animam in cœlo nunc esse beatam, in eiúsque confirmationem affert testimonia sanctæ Brigittæ, & S. Mechthildis, quibus ait id reuelatum fuisse diuinitus: Cæterùm non sine probabilitate ea de Traiani anima historia plerisque doctis viris habetur suspecta, existimantibus eam orationem non esse Damasceni, sed illi ab auctore falsò adscriptam, in quibus est Melchior Canus libr. 11. de locis Theologicis cap. 2. Nec verò in huiusmodi rebus priuatæ reuelationes multum habent momenti: etenim in reuelatione, quæ dicitur facta Mechthildi, coniungitur Traianus cum Origene, cum tamen in prato spirituali, quod citatur à septima Synodo, & à Ioanne Diacono lib. 2. vitæ B. Greg. cap. 45. commemoretur alia reuelatio, qua Origenes visus est apud inferos simul cum Ario, & Nestorio.

D. Thom. Abulensis. Alf. Ciacon.

Canus.

7. Synodus. Ioan. Diac.

Quarta Ecclesiæ persecutio sub Aelio Adriano commemoratur.

SECTIO IIII.

QVanquam alij in Ecclesiæ persecutionibus commemorandis diuersum ordinem sequantur, nos tamen quartam sub hoc Imperatore Ecclesiæ persecutionem ponimus, id quod quanto iure fecerimus, ex iis, quæ dicemus, intelliges. Decimus quintus igitur Romanorum Imperator fuit Ælius Adrianus, quem nunquam viuens Traianus adoptauit, quamquam eratilli popularis, sub eo educatus, & affinis etiam, vtpotè cui nupserat sororis Traiani filia. Cum Traianus sine liberis excessisset, Cæsarem eum, & Imperatorem Tatianus eius municeps, & Cæsaris procurator per factionem declarauit. Supra modum ambitiosus, vt ait Dion Cassius, vtpotè qui cætera omnia etiam minima tractauerit, ne à quoquam vllo in genere vinceretur. Pinxit venustissimè, atque etiam effigies è cera, & creta formauit. Iactabat præterea se nihil eorum ignorare, quæ aut in pace, aut in bello, siue ad Regem, siue ad priuatum pertinerent. Non ægrè ferebat admoneri, & corrigi vel ab humili persona. Transeuntem mulier rogauit, vt se audiret, cui cùm ille respondisset, *Otium mihi non est*: illa deinde clamans ait, *Noli ergo imperare*; tum eam conuersus audiuit. Hierosolymam vrbem pridem euersam rursus habitari iussit, atque è suo nomine Æliam Capitolinam appellauit. Ioui item ex aduerso templi ædem excitauit. Bellum hinc graue, & diuturnum natum est: indignabantur enim Iudæi peregrinos secum in vrbe habitare, & illud multò adhuc ferebant grauiùs externa sacra in ciuitate fieri, & externorum Deorum imagines collocari. Itaque cùm tumultuarentur, & in bellum ruerent, Adrianus præcipuos Romanorum duces aduersus eos misit, primúmque Iulium Seuerum in Iudæam ex Britannia euocauit, qui diuisos odortus, carptim, vt quosque poterat, comprehendens, tandem penitus oppressit. Arces eorum quinquaginta celeberrimæ dirutæ sunt: vici ad nongentos, & octoginta quinque sanè frequentes, & nominatissimi direpti, & mox igne consumpti: viri in excursionibus, & prælijs ad quinquaginta millia cæsi: fame, morbis, & igne ingens multitudo absumpta. Sic ferè omnis Iudæa euersa, & Iudæi ab Hierosolymis ablegati, prohibitique ne vltra ad eam vrbem reuerterentur, quod nonnulli prædictum volunt ab Esaja illis verbis capite 33. *Cernent terram de longe.* Huius Imperatoris tempore floruit celebris ille Similis, qui deposita præfectura, quam inuitus acceperat, in agro septem annos (quod fuit reliquum vitæ)

1. *Decimus quintus Imperator Ælius Adrian.*

Dion. Cass.

Iudæorum euersio imperante Ælio.

Esai 33. 17.

in otio, & quiete exegit, atque hæc moriens sepulchro inscribi iussit: *Similis hic iacet, cuius ætas quidem multorum annorum fuit: septem tamen duntaxat annis vixit.* Adrianus sæpe sibi mortem consciscere tentauit, sed nemo nec venenum, nec gladium porrigebat: sæpe & mimis, & pollicitationibus plures permouere aggressus est, sed irrita omnia: demum consilio medicorum abstinuit cibo, & potu, atque ita obijt dicens illud populo vulgatum: *Turba medicorum interfecit Regem.* Vixit annos duos, & sexaginta, menses quinque, dies sex: imperauit annos viginti, menses vndecim. Sub hoc ipso Imperatore facimus quartam Ecclesiæ persecutionem, vt etiam scribit Seuerus lib. 2. historiæ.

Seuerus.

II. Et quidem negari haud quaquam potest Adrianum in Christianos sæuijsse vel in ipso initio Imperij: nam religionis causa Eustachium, dictum alio nomine Placidum, rerum in bello gestarum gloria celeberrimum, & coniugem Theopistam leonibus obiici imperauit, qui cum diuinitus compressi illis minimè nocerent, ira efferuescens vt alter Phalaris bouem æneum efformari præcepit, in quem coniecti glorioso, & illustri martyrio vitam finierunt. Sub eo etiam Euaristus Papa, Faustinus Presbyter, & Iouita Diaconus, Alexander Papa cum socijs Euentio, ac Theodulo Presbyteris sub Aureliano iudice illustri martyrio coronantur: imò & eius tempore, vt rectè ait Cæsar Baron. tomo 2. Annalium, anno Christi 124. contigit sub Arrio Antonino in Asia proconsule illud, quod commemorat Tertullianus ad Scapulam, cap. vlt. *Arrius*, inquit, *Antonino in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci iussis reliquis ait,* ὦ δείλοι εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνὸς ἢ βρόχος ἔχετε: hoc est, *ô miseri si perire cupitis, præcipitia, aut restes habetis.* Fuit autem vsque adeò sæua sub hoc Imperatore persecutio, vt ad fidelium damnationem nulla iudicij dispositio seruaretur, sed Christiani à quocunque delati statim absque vlla alia inquisitione ad cædem raperentur. Id quod ægrè ferens vnus ex Imperatoris præsidibus Serenius Granianus ad Imperatorem de ea iniquitate iudiciorũ scribendum putauit, vt auctor est Eusebius Cæsar. in Chronicis, *Serenius*, inquit, *Granianus legatus vir apprimè nobilis literas ad Imperatorem mittit iniquissimum esse dicens clamoribus vulgi innocentissimum hominum sanguinem concedi, & sine vllo crimine nominis tantum, & sectæ reos fieri: quibus commotus Hadrianus Minutio Fundano proconsuli Asiæ scripsit sine obiectu criminum Christianos non condemnandos. Cuius epistolæ vsque ad nostram memoriam durat exemplum.* Hæc ille. Ex his perspicuum relinquitur iure optimo quartam Ecclesiæ persecutionem sub hoc esse Imperatore constituendam.

Placidi, & Theopistæ martyrium.

Euaristus, & Alexander Papa martyrio coronantur.

Cæs. Baron.

Tertullian.

Christiani nulla seruata iudicij dispositione ad cædem rapiuntur.

Euseb. Cæs.

Quinta Ecclesiæ persecutio sub M. Aurelio Antonino, & Lucio Aurelio Vero Commodo.

SECTIO V.

I. ÆLius Hadrianus æuo, morbisque ingrauescentibus Lucium Ceionium Commodum, qui & Ælius verus dictus est, adoptauit, atque suum in Imperio successorem declarauit: datum populo congiarium eius adoptionis causa: tantumque apud Hadrianum principem valuit, vt præter adoptionis affectum solus omnia, quæ cuperet, etiam per literas impetraret. Sed adeo affecta fuit valetudinis, vt Hadrianum statim adoptionis pœmiserit, sæpéque de illo dixerit,

Ostendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Esse sinent: Quos vetsus cum aliquando in hortulo spatians cantitaret, & vnus ex præsentibus adderet.

Nimium

——— *Nimium vobis Romana propago.*
Visa potens superi, propria hæc si dona fuissent.

Hadrianus dixisse fertur, *Hos versus vita non capit Veri*, illud addens,

——— *Manibus date lilia plenis:*
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere.

Itaque eo obeunte Hadrianus Antoninum adoptauit Pium cognomine appellatum addita illa conditione, vt ipse quoque sibi adoptaret Marcum Antoninum fratris yxoris suæ filium, & Lucium Verum Ælij Veri, qui ab Hadriano fuerat adoptatus, filium, qui postea Verus Antoninus est dictus. Igitur mortuo Hadriano quàm primùm M. Antoninus Pius imperium obtinuit decimus sextus ordine Imperator, numeratúrque inter optimos principes: qui obiit anno ætatis septuagesimo, mortique proximus M. Antonino, quem adoptauerat, imperium, & filiam suam Faustinam quam ipsi locauerat, commendauit, fortunámque auream, quæ in cubiculo principum poni solebat, transferri ad eum iussit. *M. Anton. Pius 16. imperator.*

II.

Itaque successit in imperium M. Antoninus, qui communi appellatione dicitur Marcus Aurel. seu M. Aurel. Antoninus Verus cognomento Philosophus, decimus septimus Romanor. Imper. Is propinquum suum Lucium Annium Verum ad imperij partem nouo beneuolentiæ genere asciuit, quem Lucium Aurelium Verum Commodum appellauit, Cæsarémq; Augustũ dixit, atq; ex eo cœperunt pariter Rempub. gerere: *Tunc primùm*, inquit Iulius Capitolin. *Romanum imperium duos Augustos habere cœpit.* Fuit hic Marcus Aurelius Philosophiæ vsque adeò studiosus, vt annum duodecimum ingressus habitum Philosophorum sumpserit, & deinceps tolerantiam, siquidem studebat, in pallio humi cubabat, & vix matre impellente in strato pellibus lectulo accubabat: quod Philosophiæ studiũ nec ad imperium euectus remisit: etenim ad domum Apollonij magistri iam imperator discendi causa ventitabat: audiuit & Sextum Cheronensem Plutarchi nepotem, & alios complures. Tantũ autem honoris magistris suis detulit, vt eorum imagines haberet in larario, ac sepulchra eorum aditu, hostiis, floribúsque séper honoraret: illud Platonis semper in ore habuit, florere ciuitates, si aut Philosophi imperarent, aut imperatores philosopharentur. Educatus est in Hadriani imperatoris gremio, qui eum non Verũ, sed Verissimũ nominabat. Erat fa mæ suæ curiosissimus, & diligenter requirens quæ quisq; de se diceret, emendãs quæ bene reprehẽsa viderentur. Ait Iulius Capitol. eũ fulmen de cælo precibus cõtra hostium machinamenta extorsisse suis pluuia impetrata, cùm siti laborarent: verùm id miraculi precibus vnius legionis Christianorum, quam in exercitu habebat, quæ propter miraculũ fulminatrix appellata est, effectũ fuisse certissimũ est. *Aurelij imperatoris in Philosophia perdiscenda sedulitas maxima. Quanti fecerit magistros.*

III.

Id verò quemadmodum acciderit, narrant Tertullianus in libro ad Scapulam cap. 4. & in Apologetico pro Christianis cap. 5. Eusebius in Chronicis, Paulus Orosius lib. 7. hist. cap. 9. & ex Gentilibus Dio Cassius in vita M. Aurelij: imo ipsemet imperator testatum reliquit in literis, quas ea de re ad senatum conscripsit, quæ ex latinis Græcæ factæ repertæ sunt in bibliotheca Vaticana in fine vetustissimi codicis operum Iustini Philosophi, & martyris, eámque epistolam iterum translatam affertad verbum Onuphrius Panuinus libro 2. suorum commentariorum in Fastos, quos ipse composuit: & quoniam res fuit celeberrima, pauca ex ijs literis hîc appingere sufficiat: *Deos*, inquit Marcus Aurelius, *votis susceptis rogaui, sed cum ab eis negligerer, eos, qui apud nos Christiani dicuntur, accersiui,* *Tertullian. Eusebius. Paul. Oros. Dio Cassius. Iustin. Mart. Onuphrius. Panuinus.*

cumque se humi proiecissent, non solum precati sunt pro me, sed etiam pro toto hoc exercitu, vt famis, ac situs, qua vrgebamur, remedium aliquod afferretur: quinque enim diebus aquam non sumpseramus: simul autem atque se humi abiecerunt, statim de cælo pluuia delapsa est in nos quidem frigidissima, in Romanorum verò hostes grando ignis specie, ac similitudine, & fulmina, eorumque orationibus statim præsto Deus fuit, qui neque vinci, nec expugnari potest. Hæc ille. Quo miraculo commotus imperator finem persecutioni aduersus Christianos imposuit: imò omnem, qui Christianum religionis causa accusasset, viuum exuri præcepit, vt iisdem literis continetur. Obiit imperij anno decimo octauo, ætatis sexagesimo primo. Hæc de Marco Aurelio: nunc de Lucio Vero simul cum eo imperante, quamuis ante Marcum obierit, pauca dicenda, & tum de Ecclesię per vtrumque persecutione nonnulla breuiter delibanda. Quanquam verò priùs Lucius, quam Marcus obierit, tamen priùs de Marco dicendum nobis fuit, quoniam priùs, quam Lucius imperauit. Igitur Lucius Verus Antoninus, vt ait Iulius Capitolinus, neque inter bonos, neque inter malos principes ponitur, quem constat nec inhorruisse vitiis, nec abundasse virtutibus, vixisse deinde non in libero principatu, sed sub Marco in simili, ac pari maiestatis imperio. Notissimum eius fertur tale conuiuium, in quo primùm duodecim dicuntur accubuisse, cùm esset celeberrimum dictum illud de numero conuiuarum: *Septem conuiuium, nouem verò conuitium.* Non longè ab Altino subito in vehiculo morbo, quem ἀποπληξίαν vocant, correptus, depositus è vehiculo detracto sanguine Altinum perductus, cum triduo mutus vixisset, apud Altinum periit: vixit annis quadraginta duobus, imperauit annis nouem: quamuis Iulius Capitolinus, & Aurelius Victor eum vndecim annis imperasse affirment, post cuius obitum Marcus Aurelius solus imperium administrauit.

Iul. Capitol.

Iul. Capitol. Aurel. Vict.

IV.

Seuerus. Eusebius.

Nunc de Ecclesiæ sub his duobus Imperatorib. persecutione quinta in ordine iuxta nostram sententiam, & Seueri lib. 2. sacræ historiæ, hæc pauca accipe: De ea ita loquitur Eusebius lib. 5. c. 1. *In Soteris*, inquit, *locum Eleutherus duodecimus ab Apostolis successit: ad decimumseptimum annum Imperij Antonini Veri grauis, & acerba in nonnullis terræ partibus persecutionis procella ex temerario populi impetu per singulas vrbes excitata contra nos ingrauescere cœpit:* ex quibus verbis colligit Card. Baron. tomo 2. Annaliū, anno Christi 164. hanc persecutionem non ex aliquo publico edicto, aut lege, quā hi imperatores aduersus Christianos promulgarint, quemadmodū testatur Tertullianus in Apologetico, c. 5. sed ex temerario populi impetu ortum habuisse, quem Proconsules in prouinciis suis edictis inflammarunt. Cæterùm postea imperatorem legem tulisse, vt omnes diis sacrificarent: qui verò recusarent, damnarentur, patet ex antiquis actis plurimorum martyrum, imò, vt refert Eusebius li. 4. c. 1. cum Marcum Aurelium præses Galliarum consuluisset, quid de Attalo, & aliis Christianis, quos in carcerem incluserat; fieri vellet; respondit Aurelius, vt qui confiterentur Christum, acerbissimis cruciatibus torquerentur, qui negarēt, liberi dimitterentur. Vnde Iustinus Philosophus, & martyr non tantùm ad senatum, sed etiam ad hos duos imperatores secundam scripsit pro Christianis Apologiam, vt auctor est Eusebius lib. 4. cap. 15. eam ob causam martyrij palmam sub iisdem imperatoribus consecutus, non verò sub Hadriano, vt perperàm in Epiphanio hæresi 46. irrepsit, cùm Iustinus ad Antoninum Pium Hadriani successorem Apologiam pro Christianis scripserit. Eodémque tempore martyrium subiit Polycarpus cum multis aliis, longè illustrissimus Smyrnensis Antistes, cuius martyrium fusè commemorat Eusebius libro 4. cap. 14. Subiere quoque martyrium Gerualius & Protasius tempore belli Marcomannici, vt putat Baron.

Eusebius. Iustin. martyr quo tempore martyrium subierit

Eusebius.

Polycarpus martyrium tulit. Eusebius. Baron.

tomo

tomo 2. Annal. anno Christi 171. Felicitas cum septem filiis Ianuario, Felice, Philippo, Syluano, Alexandrino, Vitale, & Martiale, qui ante ipsius oculos interfecti sunt, quam idcircò D. Gregorius homil. 5. in Euangelia, plusquam martyrem appellat. Soter Papa, aliique innumerabiles admirabili constantia, & inuicta animi magnitudine pro Christi fide sanguiné, & vitam profuderunt, dõnec obiit Marcus Aurelius Antoninus in expeditione Marcomannica ex morbo morte voluntaria ex cibi abstinentia, anno ætatis quinquagesimo nono, postquàm decem, & nouem annis imperasset, quibus ferè totis hæc immanis persecutio perdurauit.

Sextam mouet aduersus Ecclesiam persecutionem Septimius Seuerus.

SECTIO VI.

I. *Commodus Antonin. 18. Imperator.*

MARCO Aurelio Antonino, Commodus Antoninus XVIII. ordine Imperator vnicus eius filius hæreditario iure in imperium successit, annum agens ferè decimum nonum. Fuit libidine, crudelitate, impietate incredibili: accepit duas statuas in Herculis habitu, eique immolatum est vt Deo. Tanta impudentia, vt cum muliebri veste in amphitheatro, vel theatro sedens publicè non semel biberit, & omnia, quæ turpiter, quæ impurè, quæ crudeliter, quæ gladiatoriè, quæ leonificè faciebat, actis vrbis indi iuberet. Eius nefarijs in omni genere flagitijs incitati Quintus Æl. Lætus præfectus, & Martia eius concubina coniurationem ad eum occidendum inierunt, dato ei primùm veneno, quod cum minùs operaretur, per athletam, cum quo exerceri solebat, cum strangulari curarunt, post decimum tertium imperii annum. Acclamationes Senatus post mortem Commodi graues fuerunt: *Hosti patriæ honores detrahantur: parricidæ honores detrahantur: parricida trahatur: hostis patriæ, parricida, gladiator in spoliaria lanietur: carnifex senatu more maiorum vnco trahatur: sæuior Domitiano, impurior Nerone, sic fecit, sic patitur.* Reliqua apud Ælium Lampridium consulantur.

II. *Publius Helius 19. Imp. Iul. Capit. Sex. Aurel.*

Commodum subsequitur Publius Heluius Pertinax, decimus nonus Romanorum Imperator patre Libertino, qui, vt ait Iulius Capitolinus, filio nomen ex continuatione lignariæ negotiationis, quòd pertinaciter eam rem gereret, imposuisse fertur: sed probabilius tamen videtur, quod scribit Sextus Aurelius, eò quòd coactus, repugnansque susceperit Imperium, id cognominis sortitum. Vir certè, in quo belle fortuna lusit, vnde & fortunæ pila dictus est: nam Libertino patre genitus primùm Grammaticam est professus: deinde præfectus cohortis in Syriam profectus, à præside Syriæ, quòd sine diplomatibus cursum vsurpauerat, pedibus ab Antiochia ad legationem suam iter facere coactus est. In Mæsia rexit alam, deinde alimentis diuidendis in via Æmilia procurauit: inde classem rexit Germanicam, consul postea designatus: studio M. Aurelij Imperatoris proconsul Africæ factus est, in quo proconsulatu multas seditiones perpessus dicitur, tandem Imperator appellatus à militibus iam senio confectus, cùm annos sexaginta ætatis excederet. Sed ab iisdem res in pristinum statum reuocari non ferentibus paulò post obtruncatus interijt, postquam vixisset sexaginta septem annos, & menses quatuor, imperasset verò diebus octoginta duobus.

III. *Didius Iulianus Imperator 20.*

Pertinacem excepit Didius Iulianus patria Mediolanensis, vigesimus ordine Imperator à Prætorianis militibus electus, à quibus is mercatus pecunia Imperium dicitur, id quod populus ægerrimè tulit: quam ob causam in rostris, & ante

curiam ingentibus eum conuitijs lacessebat, & vsque ad lapidationem prosecesit, descendentique cum militibus, & senatu in curiam diras fuit imprecatus. Itaque septimo Imperij mense, Septimij Seueri iussu, qui se Imperatorem appellauerat, damnatorum more necatur. Vixit annis quinquaginta sex, mensibus quatuor, postquam duobus mensibus, & quinque diebus imperasset.

IIII.

Septimus Seuerus Imperator 21.

Infecto Didio Septimius Seuerus ex Africa oriundus Imperium obtinuit, cùm quadragesimum septimum annum ageret. Sub eo Ecclesia passa est sextam persecutionem grauissimam. A Germanicis legionibus, vbi auditum est Commodum occisum, Iulianum autem cum odio cunctorum imperare, multis hortantibus repugnans Imperator est appellatus. Crudelissimus fuit, vt scribit Ælius Spartianus, vt pote qui quamplurimos senatores, alióque viros nobilissimos indicta causa trucidari præceperit, præter infinitã obscuti loci hominum multitudinem, quos leuissimis de causis vel veris, vel simulatis occidit. Damnabantur plerique, quòd iocati essent, alij quòd tacuissent, alij quòd pleraque figurata dixissent: multi etiam quasi Chaldæos, aut vates de sua salute consuluissent, vt verè in eum Seueri nomen conueniret, cùm tamen alioqui strenuissimus esset Imperator, & belli, domique rerum præclarè gestarum gloria floreret, quocirca de eo senatus ita iudicauit, illum aut nasci non debuisse, aut non mori, quòd & nimis crudelis, & nimis vtilis Reipub. videretur. Sed præter insitam crudelitatem illud etiam ad Christianos infectandos impulit, quòd cum ex Gallijs Victor Romam fuisset ouans ingressus, soli Christiani officia illa publicæ lætitiæ, quæ cæteri præstabant, vtpote à Christiana temperantia, modestiáque abhorrentia prætermisisse videbantur; hanc enim persecutionis occasionem tradit Tertullianus in Apolog. cap. 35. *Propterea igitur*, inquit, *publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque vanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia veræ religionis homines etiam solennia eorum conscientia potius, quàm lasciuia celebrant: grande videlicet officium focos, & thoros in publicum educere, vicatim epulari, ciuitatem tabernæ habitu abolefacere, vino lutum cogere, cateruatim cursitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras: siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? hæccine solennes dies principum decent, quæ alios dies non decent? qui obseruant disciplinam de Cæsarũ respectu, si eam propter Cæsarem deserunt? & malorum morum licentia pietas erit? occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos meritò damnandos! cur enim vota, & gaudia Cæsarum casti, & sobrij, & probi expungimus? cur die lato non laurũ postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? honesta res est solennitate publica exigente induere domui tuæ habitum alicuius noui lupanarij?* Hæc ille. Itaque exorta persecutio grauissime in fideles desæuijt, quam Paulus Orosius lib. 7. cap. 17. quintam facit, nos sextam iuxta nostram supputationem facimus cum alijs: multi exquisitissimis tormentorum generibus cruciabantur, de quibus eodem libro Tertullianus disserens: *Crucibus*, inquit, *& stipitibus imponitis Christianos, unguibus deraditis latera Christianorum, ceruices ponimus ante plumbum, & glutinum, & gomphos; ad bestias impellimur, ignibus vremur, in metalla damnamur, in insulas relegamur.* Et quoniam sæpissimè Christiani ad stipitem alligati viui ignibus cremabantur, id nimirũ causæ fuit, cur Christiani Semaxij, & Sarmentitij dicerentur, quoniam ad stipitẽ dimidij assis reuincti, vt idem auctor est Tertullianus, sarmentorum ambitu exurebantur. Tam grauis denique, & immanis fuit hæc persecutio, vt non defuerint, qui Antichristi aduentum eo tempore appropinquare arbitrarentur, quemadmodum scribit Eusebius lib. 6. cap. 77. *Eodem*, inquit, *tempore Iudæ alius scriptor in septuaginta hebdomadas à Daniele descriptas commentarios edidit, & in illis temporum ordinem ad decimum annum Imperij Seueri tradidit,*

Ælius Spartianus.

Insignis crudelitas Seueri.

Tertullian.

Paul. Oros.

Tertullian.

Eusebius.

tradidit, qui etiam scriptor, propterea quòd persecutionis tumultus contra nos excitatus multorum mentes tam grauiter perturbaret, Antichristi aduentum ore omnium, atque sermone iactatum iam tum appropinquare arbitratus est. Hoc tempore Victor Pontifex Maximus, & Leonides pater Origenis, aliique annumeri ex Ægypto, & vniuersa Thebaide, multique eiusdem Origenis discipuli, imò & nonnullæ fœminæ ex eiusdem schola: Perpetua item, ac Felicitas, & nobilis scriptor Irenæus Lugdunensis Antistes, aliique permulti in variis Imperij prouinciis martyrium subierunt. De ipso verò Origene, eiúsque martyrij subeundi inflammato studio, etiam cum adhuc esset adolescétulus, & pater eius iam in carcere detineretur, hæc scribit Euseb. lib. 6. hist. cap. 2. & 3. quæ prætermittenda non duximus. *Cum Seuerus,* inquit, *iam 10. Imperij sui annum ageret, & persecutionis ardor quotidie magis, magisque incenderetur, & ferè infiniti coronis decorarentur martyrij, tantus amor tantáque martyrij cupiditas animum Origenis, cum adhuc valdè tenera esset ætate, occupauit, vt propè se vltrò offerret periculis, & alacri, ac prompto studio in certamen insiliret, irrueréque: ac iam parum aberat, quin per martyrium vitam deseruisset, nisi mater diuina quadam, & cœlesti prouidentia, quæ illum ad maximam plurimorum vtilitatem seruabat incolumem impulsa, enixè eius cupiditati ad necem adeò incitatè percurrenti obstitisset: ipsa enim primùm supplex orabat, vt materni erga se amoris misericordiam caperet: vbi autem eum cum iam intelligeret patrem prehensum carcere custodiri, cupidius ad mortem properantem animaduerteret, (toto enim impetu, & animi conatu ad martyrium ferebatur) omni eius restitu clam ablato, & interiores quosdam ædium recessus abdito, domi eum manere necessario coegit: iste autem, cum ardens illa præter ætatem ad martyrium propensio magis, magisque inflamaretur adeò vt quiescere non posset, ad patrem, vbi aliud nihil agere liceret, literas, quibus eum ad martyrium impelleret, misit, in quibus eum his ferè vocibus adhortatus est: Obsirma te pater, martyrium fortiter sustine, nec aliud quicquam nostra causa molire.* Hactenus Euseb. Periit Seuerus Eboraci in Britannia subactis gentibus, quæ Britanniæ videbantur infestæ, anno Imperij ferè 18. morbo grauissimo extinctus iam senex, vtpotè post annos ætatis 65. menses 9. dies 15. Reliquit filios duos Antoninum Bassianum, & Getam, cui & ipse in honorem Marci Antonini nomen imposuit.

Leonides Origenis pater, & multi alij martyrium subeunt.

Euseb.

Origenes martyrij cupiditate ardet.

Origenes ad martyrium patrem literis hortatur.

Septima sub Iulio Maximino Ecclesiæ persecutio.

SECTIO. VII.

DVos liberos reliquit Seuerus Getam, & Bassianum, quorum Bassianus in patrem adhuc viuentem contumax, nec minùs in fratrem Getam impius, quem patre mortuo statim occiderit: itaque Bassianus solus imperium obtinuit, dictus à patre dum viueret, Antoninus, vt superiùs diximus, & ob vestem talarem è Gallijs aduectam, quam populo Romano donauit, Caracalla cognominatus, vigesimus secundus Romanorum Imperator. Fuit Antoninus Bassianus Caracalla spectatæ clementiæ in pueritia, nam si quando feris obiectos damnatos vidit, aut flenit, aut auertit oculos, vt refert Ælius Spartianus: egressus pueritiam vultu truculentior, Imperator factus etiam effectus crudelior: Alexandri Magni admirator fuit: quem collo in læuum humerum detorto reddere cuperet: sexto demùm Imperij anno, cum carris iter faceret, apud Edessam à milite, qui quasi ad custodiam sequebatur, interfectus est, annum agens 30. relinquens filium Antoninum Heliogabalum ex Semea, vel Semiamira consobrina occultè stuprata susceptum in Imperio successorem. Sed antequam is imperaret, inuasit Imperium

Antoninus Bassian. 22. Rom. Imperator.

Ælius Spar.

Opilius Macrinus Imperator 23. Iul. Capit.

Opilius Macrinus præfectus prætorij, cõscius necis Antonini, humili natus loco, & animi, atque oris inuerecundi, séque nunc Seuerum, nunc Antoninum, cum in odio esset omnium, nuncupauit, vt auctor est Iulius Capitolinus, quãuis senatus eum Imperatorẽ odio Antonini Bassiani libẽter acceperit. Asciuit quàm primùm sibi in Imperio sociũ filium Diadumenũ, quem ad beneuolentiam conciliandam Antoninum appellari iussit, quòd sciret ob vestimenta, & congiaria data populo, mirificè dilectũ à plebe Antoninum: sed profectus contra Parthos, conflictu habito, defectu legionũ, quæ ad Varium Heliogabalum confugerant, interemptus cum filio Diadumeno perijt, postquam menses quatuordecim imperasset.

II. *M. Aurelius Antoninus Heliogabalus Imperator 14.*

Itaque tunc hæreditario iure capessit Imperium Marcus Aurelius Antoninus Varius Heliogabalus quartum decimum ætatis annum agens, Caracallæ, vti diximus, filius, cognominatus Heliogabalus, quòd in Phœnicia sacerdos fuisset Solis, quem Phœnices eo nomine appellabant: Antonini nomen sumpsit vel in argumentum generis, vel quòd id nomen vsque adeò charum esse cognouerat gentibus, vt etiam parricida Bassianus causa eius nominis amaretur. Itaque priùs dictus est Varius, post Heliogabalus, postremò, cùm accepit Imperium, Antoninus, fuitque in Romano Imperio Antoninorum vltimus: nam propter inauditam, & ferè incredibilem hominis in omni genere libidinem nullus postea Romanorum Imperatorum Antonini cognomentum ausus est accipere, quod alioqui illustrissimum, sanctumque habitum Heliogabalus proiecta sua, & insigni turpitudine ignominiosum reddiderat: sanè humanæ naturæ monstrum fuisse credi potest, vt ex iis, quæ Ælius Lampridius, Herodianus, aliique scriptores memoriæ prodiderunt, liquidò apparet. Nullus enim principum ad hanc diem maiore libidinis flagrauit infamia, vsque adeò vt se in muliebrem sexum exsecari curauit: nullus maiori luxu opes prodegit Imperij, nullus vixit impuriùs, omnium religionum, Deorumque contemptor, præterquam patrij numinis Heliogabali: quòd eò magis mirandum videtur, quòd cùm quartodecimo anno ætatis inclamatus fuisset Imperator, duobus tantum annis Imperauit, & decimosexto ætatis anno tumultu militari interfectus periit: mirum ea ætate omnes omnino mortales luxu, ac libidine superare potuisse! Eius corpus per vrbis vias more canini cadaueris à militibus tractum est militari cauillo appellantibus indomitæ, & rabidæ libidinis catulum: nouissimè cùm angustum foramen cloacæ corpus minimè reciperet, vsque ad Tiberim deductum adiecto pondere, ne vnquam emergeret, in fluuium proiectum est, vnde & Tiberinus, Traiectitiúsque est appellatus.

Ælius Lamp. Herodianus.

III. *Alexander Seuerus 25. Imperator.*

Eo interfecto recepit habenas Imperij Alexander Seuerus vigesimus quintus ordine Imperator meliore orbis fato, ex Mammea consobrinus Heliogabalo, ab eóque, dum viueret, adoptatus, quòd Heliogabalus nullum haberet filium: Alexandri nomen accepit, quòd in templo dicato apud Arcenam vrbem Alexandro Magno natus esset, cùm casu illuc die festo Alexãdri pater cum vxore patriæ solennitatis implendæ causa venisset: singulari Princeps Clementia, ita vt eius Imperium, ἀναίμακτος, id est, sine sanguine dictum fuerit: comitate etiam eximia Dominum se appellari vetuit, & epistolas ad se quasi ad priuatum scribi iussit, seruato tantùm nomine Imperatoris. Nomen Antonini, & Magni delatum sibi à senatu recusauit, quòd onerosum esse diceret tantorum nominum maiestati satisfacere vt fusè refert Ælius Lampridius. Cæterùm Seueri nomen libenter accepit, quod illi milites indiderunt ob ingentem vigorem animi, & admirandam, singularémque constantiam contra militum insolentiam. Omnibus se blandum affabilémque præbebat vsque adeo, vt amicos non solùm primi, ac secundi loci, sed

Ælius Lamp.

etiam

etiam inferiores ægrotantes viseret: sibi ab omnibus liberè, quæ sentiebant, dici cuperet: cùm dictum esset, audiret: cùm audisset, vt res poscebat, emendaret: itaque cùm ei obiicerent nimiam ciuilitatem Mammea mater, & vxor Memmia Sulpicij consularis viri filia, sæpéque dicerent, molliorem tibi potestatem, & cõtemptibiliorem imperij fecisti, sed securiorem, inquit, atque diuturniorem, sanè ob præclaras naturæ dotes, imperatoriásque virtutes omnis memoriæ princeps censeri debet, quas singulari in Christianos beneuolentia cumulauit: passus est enim Christianos esse, imo, vt auctor est Lampridius, in maiori larario, in quo diuos principes, deósque gentilico more venerebatur, Christi quoque habebat effigiem, eique templum erigere cogitauit: licet aliquorum præsidum iniustitia, præcipuéque Vlpiani Iurisconsulti opera nonnulli Christiani interfecti legantur initio imperij Alexandri: quod adhuc penè puer, vtpotè decimum sextum agens annum à viris grauissimis, quorum consilio administrabat imperium, facilè eo adduci poterat, vt Christianos prætextu non religionis, sed iustitiæ, aliisque nominibus, quæ Vlpiano Christianorum hosti infensissimo haud difficile erat obtendere, capite plecteret. Clamabat sæpius quod à quibusdam Christianis audierat, idque per præconem, cùm aliquem emendaret, dici iubebat: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris*: quam sententiam vsque adeo dilexit, vt & in palatio, & in publicis operibus perscribi iuberet. Quamquam vero his omnibus virtutibus abũdaret, milites tamen nimiam eius seueritatem, & longè maiorem post Heliogabalum non tulerunt: denique agentem eum cum paucis in Britannia, vt alij volunt, in Gallia, non ex omnium sententia, sed latrocinantium modo quidam milites, & ij præcipuè, qui Heliogabali præmiis effloruerant, occiderunt, postquãm vixisset annis 29. mensibus tribus, diebus septem, ac tredecim annis imperasset: fuisse post obitum ascriptum in Deorum numerum affirmat D. Chrysost. homilia 26. in 2. Epistolam ad Corinth.

Lampridius.

D. Chrysost.

IIII. *Iulius Maximinus 26. Imperator. Iulius Capitolinus.*

Successit vigesimo sexto loco in imperium Iulius Maximinus Thrax gente, & fæuitia insignis, qui septimum aduersus Ecclesiã bellũ mouit: in prima pueritia pastor nonnunquã procer, qui latronibus insidiaretur, & suos ab incursionibus vindicaret, vt ait Iulius Capitolinus: magnitudine corporis ferè Gigãtea cõspicuus, virtute inter omnes milites clarus, forma virili decorus, ferus moribus, asper, superbus, prima stipendia ille equestria fuêre sub Seuero, cui vt notus esset, hæc fuit causa. Natali Getæ filij minoris Seuerus militares dabat ludos propositis præmiis argẽteis, id est, armillis, torquibus, & balteolis: hic adolescẽs & semibarbarus, & vix adhuc latinæ peritus linguæ ab imperatore publicè petiit, vt sibi potestatẽ faceret cõtẽdẽdi cũ iis, qui iã nõ mediocri loco militarẽt: magnitudinẽ corporis Seuerus miratus, primũ eum cũ lixis cõposuit, sed fortissimis quibúsque. Tũc Maximinus sexdecim lixas vno sudore deuicit, sexdecim acceptis præmiis, munusculis nõ militaribus, iussúsq; militare. Tertia forte die cùm processisset Seuerus ad cãpũ, in turba exultantẽ more barbarico Maximinũ vidit, iussitq; statim tribunio, vt eũ coërceret, ac Romana disciplina imbueret: ille vbi de se intellexit imperatorẽ locutum, suspicatus barbarus & notũ se esse principi, & inter multos conspicuum, ad pedes imperatoris equitantis accessit: tũ volens Seuerus explorare, quãtus in currendo esset, equum multis circuitionibus admisit, cúmque imperator laborasset, nec ille tamen à currendo per multa spatia desiisset, ait: Quid vis Threcisce? nunquid delectat luctari post cursum? quantumlibet, inquit, Imperator: descendit Seuerus ex equo, & recentissimos quósque ac fortissimos milites ei comparari iussit: tum ille more solito septem fortissimos

vno sudore vicit: solúsque omnium à Seuero post argentea præmia torque aureo donatus est: iussúsque inter stipatores corporis sui semper in aula cõsistere. Hinc factus inter milites clarus, amari à tribunis, à commilitonibus suspici, impetrare ab imperatore, quod vellet, cùm adhuc adolescens esset, sed tamen longitudine corporis, & vastitate, ac forma, atque oculorum magnitudine, & candore omnes excelleret: tanta corporis magnitudine, vt octo pedum esset, & propè semis: pollice ita vasto, vt vxoris dextro cherio pro annulo vteretur: calceamẽtum eius pede maius hominis vestigio, atque mensura: tantis viribus, vt rhedam onustam solus moueret: equo si pugnum dedisset, dentes solueret, si calcem, crura frangerer: lapides tophicios friaret: arbores teneriores scinderet: alij denique eum Miloné Crotoniatem, alij Herculem, Antæum alij vocabant. Itaque tribunum legionis quartæ ex tyronibus, quam ipse Seuerus composuerat, effecit, cúmque in hæc verba prouexit, *Veteres milites tibi, Maximine, ideirco non credidi, quòd veritus sim, ne vitia eorum, quæ sub aliis inoleuerunt, emendare non posses: habes tyrones ad tuos mores, ad tuam virtutem, ad tuum laborem, eos fac militiam addiscere, vt mihi multos Maximinos Reipublicæ optabiles solus efficias.*

V. Occiso itaque Alexandro Maximinus primùm è corpore militari nondum senator sine decreto senatus Augustus ab exercitu est appellatus: respondebat vastitati corporis par crudelitas, ita vt illum alij Cyclopem, alij Busiridem, alij Scironem, nonnulli Phalarim, multi Typhonem, vel Gygem vocitarẽt. Illum Senatus tantùm timuit, vt vota in templis publicè, priuatimque mulieres etiam cum suis liberis facerent, ne vnquam vrbem Romam videret: audiebat enim alios in crucem sublatos, alios animalibus nuper occisis inclusos, alios feris obiectos, alios fustibus elisos, atque hæc sine delectu dignitatis. Non fuit animal in terris crudelius, omnia sic in viribus suis ponens, quasi non posset occidi, seséque ob virium, corporisque magnitudinem immortalem ducens. Quare non mirum, si initio statim imperij Christianos persequendos decreuerit, vt refert Euseb. lib. 6. cap. 21. *Euſebius.* *Maximinus*, inquit, *propter grauem inuidiam, qua contra Alexandri familiam, in qua complures fideles, & Christiani versabantur flagrabat, acerbam persecutionis tempestatem concitauit, iussitque solos Ecclesiarum præsides tanquam auctores doctrinæ Euangelicæ neci dari.* Hanc persecutionem sextam ordine ponit Orosius lib. 7. cap. 19. & Augustinus lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 25. sed eam nos septimam constituimus, iuxta eam suppositionem, quam cum aliis auctoribus iam superiùs meliorem duximus. *Oroſius.* *D. Auguſt.*

VI. Hoc tempore Pontianus, & Anterus Romanis Antistites martyrio coronantur, aliique innumerabiles, vt par est credere de tam sæuo, immanique tyranno, vt in suos quoque vel fictis, vel minimis de causis crudeliter desæuiret, nec nisi multis eorũ millibus interfectis quiesceret, vt testatur Iulius Capitolinus: Ignobilitatis, inquit, tegendæ causa omnes conscios generis sui interemit: nonnullos etiam amicos, qui ei sæpe misericordiæ, ac pietatis causa pleraque donauerant. Factionem quandam ipse finxisse perhibetur, vt vim crudelitatis augeret: denique sine iudicio, sine accusatione, sine delatore, sine defensione omnes interemit, omnium bona sustulit, & plus quàtuor millibus hominum occisis se satiare non potuit. Illud tamen factum est diuinitus, vt ne tantum crudelitatis monstrum diu perduraret, cessaréque adeò Christianorum persecutio, nec enim triennio ampliùs imperauit. Verùmenimverò, cùm Romani eius crudelitatem ferre non possent, vt auctor est idem Capitolinus, quòd delatores euocaret, accusatorem immitteret, crimina fingeret, innocentes occideret, damnaret omnes, quicunque in iudicium venissent, ex ditissimis hominibus pauperrimos faceret, *Iul. Capit.* *Capitol.*

faceret, nec aliunde nisi malo alieno pecuniam quæreret, deinde sine delicto consulares viros, ducésque multos interimeret, alios Scythicis vehiculis exhiberet, alios in custodia detineret, nihil denique prætermitteret, quod ad crudelitatem pertinere videretur, defectionem ab eo pararunt non Romani tantùm, sed quia & in milites sæuiebat exercitus, qui erat in Africa, subita, & ingenti seditione Gordianum senem virum grauissimum, tunc Proconsulem, etiam inuitum, & reclamantem instanter cum gladijs, & cum omni genere telorum purpuram sumere coëgit, atque Imperatorem appellauit, posteáque Maximinum, & filium eiusdem nominis adolescentem longè pulcherrimum, vigesimum agentem annum, quem ipse Augustum nominauerat, in tentorio quiescentem occiderunt conclamantibus cunctis militari ioco ex pessimo genere ne catulum quidem habendum: eorum capita præfixa cõtis Aquileiensibus demonstrarunt, missa etiam Romam. Dici vix potest quanta vbique lætitia fuerit, cùm Romam per Italiam Maximini caput ferretur, cunctis ad gaudium publicum occurrentibus: iam primus is nuncius, qui ex Aquileiensi vrbe Romam missus fuerat, tanto impetu mutatis equis cucurrit, vt quarto die Romam veniret. Obijt sexagenario maior, postquam vti diximus tribus annis Imperij clauum tenuisset.

Octaua Ecclesiæ sub Decio Imperatore persecutio.

SECTIO VIII.

VIuente adhuc Maximino Pupienus, qui & Maximus militari excellens disciplina, & Clodius Balbus generis nobilitate clarissimus ex Senatusconsulto Imperatores appellati fuêre, sed eos quam primùm milites, vtpotè non à se, sed à Senatu creatos occiderunt: similitérque duo Gordiani pater, & filius, qui etiam consentiente senatu inuaserant principatum, periêre, Gordiano adolescente facto Augusto, qui si Pupienus, & Maximus, duóque Gordiani in Imperatorum numerum eodem simul tempore adscribantur, vigesimum octauum locum in Romanis Imperatoribus tenet: cuius vt prosapia, totáque de Gordianis historia fiat illustrior, sciendum ex Iulio Capitolino, & Arriano scriptore Græcæ historiæ, Dexippo item Græco auctore, quos laudat idem Capitolinus, non duos, sed tres fuisse Gordianos. Horum senior natus ex patre Metio Marullo, matre Vlpia Gordiana originem paternam ex Gracchorum, maternam ex Traiani Imperatoris genere duxit. Post nobilem quæsturam, ac prætoram consulatum primum inijt cum Antonino Caracalla, secundum cum Alexandro: post consulatum Proconsul Africæ factus est, sic amatus ab Afris, vt eum alij Scipionem, Catonem alij, multi Mutium, ac Rutilium, aut Lælium dicerent. Extat honorifica eorum acclamatio, cum enim quadam die factum Imperatorium legeret, atque à proconsulibus Scipionibus cœpisset, acclamatum est: *Nouo Scipioni, vero Scipioni Gordiano proconsuli.* I. *Balbinus, & Pupienus Imperatores. Gordianus Imperator vigesimus octauus. Iul. Capit. Arrianus, Dexippus.*

Igitur cùm iam orbis terrarum odio Maximini flagraret, Imperator cum filio etiam Gordiano est appellatus iam octogenarius: quorum electio senatui fuit gratissima: res tamen infeliciter cecidit, etenim Gordianus filius à Capeliano Maximini duce commisso prælio vincitur, & interficitur. Gordianus verò pater audita filij morte graui perculsus dolore, timénique præterea à Maximini copias, vt hostium vincula, ignominiámque vitaret, laqueo vitam finiuit. Hic exitus duorum Gordianorum fuit, quos ambo senatus & appellauit Augustos, & in diuos II.

retulit, postquam Imperium anno vno, & mensibus sex administrarunt: atque hic Gordianus iunior senis Gordiani filius est secundus eorum Gordianorum, de quibus cœpimus dicere, appellatus sui temporis Priamus. Fuit tertius Gordianus, quem Dexippus apud Capitolinum putat secundi Gordiani filium, alij ex Gordiani senioris filia susceptum, qui simul cum Balbieno, & Pupieno, siue Maximo adeptus Imperium est, de quo præcipuè hoc loco agere instituimus. Id
Inn. Cordus. verò ita accidit: post mortem duorum Gordianorum præcedentium trepidus senatus, & Maximinum vehementiùs reformidans Pupienum, siue Maximum, & Clodium Balbinum appellauit Augustos. At milites, & populus tertium Gordianum adhuc paruulum annos agentem vndecim, vt plerique aiunt, tredecim, vt alij, vt Iunius Cordus scribit, sexdecim, petierunt appellari Cæsarem. Itaque raptus ad senatum, tectus indumento Imperatorio Cæsar est dictus, & apud matrem educatus: sed occisis Maximinis, cùm etiam Pupienus, & Balbinus seditione militari interempti cecidissent, postquam biennio Imperauerant, tumdemum Gordianus adolescens, qui Cæsar tantùm eatenus fuerat, summo omnium applausu, & gratulatione fuit appellatus Augustus, sicque deinceps Imperium tenuit: post aliquantum temporis duxit vxorem filiam Misithei doctissimi viri, quem præfectum prætorij statim nominauit, eiúsque prudentia, atque consilio omnia rectè administrabat, vt ipsemet Gordianus in literis ad socerum confitetur: in quibus inter alia: *Nunc demum*, inquit, *intelligo neque Felicem Prætorianis cohortibus præponi debuisse, neque Serapammoni quartam legionem credendam fuisse, & ne omnia dinumerem, multa non esse facienda, quæ feci: sed Dys gratias quòd te insinuante, qui nihil vendis, didici ea, quæ inclusus scire non poteram. Quidenim facerem? mi pater, verum audius velim, miser est Imperator, apud quem vera reticentur, qui cum ipse publicè ambulare non possit, necesse est, vt audiat, & vel audita, vel à plurimis reborata confirmet.*

III. Vita functo Misitheo Marcus Iulius Philippus Arabs humili natus genere, sed superbus, prætorij præfectus factus est, Gordianóque insidiari cœpit aspirans ad principatum: infestos ei milites statim reddidit, per quos etiam rumores sparsit adolescentem esse Gordianum, imparem Imperio esse: corrupit postea principes, effectúmque, vt palàm Philippus ad Imperium poscereturitaque iussum est à militibus, vt quasi tutor Gordiani Philippus cum eo pariter imperaret. Suscepto igitur Imperio Philippus superbissimè contra Gordianum egit: res eò deducta est, vt Gordianus videns se contemni, & sensim Imperio spoliari, petierit, vt æquale saltem cum Philippo haberet Imperium, quod minimè impetrauit: dehinc vt loco Cæsaris haberetur, ne id quidem obtinuit: saltem vt præfecti loco esset Philippo id quoque negatum, vel vltimæ preces, vt eum Philippus pro duce haberet, ac pateretur viuere, pene Philippus consenserat: verùm cum secum ille cogitaret populi Romani, senatus, Africæ, ac Syriæ, imò & totius Romani orbis erga adolescentem illum amorem singularem, timens ne pro eo, si viueret, vniuersi decertarent, eo quòd esset genere clarissimus, & nepos, ac filius Imperatorum, & bellis grauibus totam Rempublicam liberasset, clamantem ante conspectum duci iussit, spoliari, & occidi, postquam sex annis imperasset.

IIII. Ita impiè Imperium inuasit Philippus gente Arabs, vti diximus, vigesimus
Philip. Imperator. 29. nonus Romanorum Imperator: qui post Gordiani cædem Romam literas misit, quibus scripsit Gordianum morbo periisse, séque à militibus Imperatorem appellatum: senatus facilè credens Philippum principem dixit, & Augustum nuncupauit. Is fecit consortem Imperij Philippum filium, quem lego ab alijs Gallum Iulium Saturninum vocari; non diu tamen potuit durare Imperium crudeli-

crudelitate quæsitum: etenim ipse quinto imperij anno Veronæ ab exercitu interfectus periit, medio capite supra ordines dentium præciso: filius autem, quem participem imperij fecerat, Romæ à prætorianis obtruncatur, duodecimum ætatis annum agens, adeò seueri, & tristis animi, vt iam tum à quinquenni ætate nullo prorsus cuiusquam commento ad ridendum solui potuerit, patrémque ludis secularibus cachinnantem petulantias, quamquam adhuc tener aduc̃ satus fuerit, itaque ἀγέλαστος appellatus.

V. *Decius Imperator 30.*

Philippo successit Decius trigesimus ordine imperator, ex inferiori Pannonia oriundus, claris natus parentibus. Hunc Philippus contra Scythas cum supplemento copiarum misit, quem, cùm ad exercitum peruenisset, milites Illyriciani vnanimi conspiratione imperatorem fecerunt, renuentem, ac repugnantem strictis ensibus coëgerunt: itaque & à Senatu fuit Augustus appellatus. Ab ineunte ætate spem optimæ indolis præbuit, in quo virtutes cum ætate creuerunt, ad amplissimas dignitates non ambitio, non empta suffragia, sed virtutes perduxere. Inter optimos Principes annumerari posset, si à Christianorum sanguine sibi temperasset: sub hoc septimam persecutionem enumerat Orosius lib. 7. cap. 21. sed eam nos octauam facimus iuxta eam supputationem, quam persequimur: eam verò mouit, vbi primùm imperium obtinuit, datis ad persequẽdos vbique Christianos edictis imperialibus, in quos plùs nimio Philippi etiam odio sæuiit. Is, vt ait Paulus Orosius lib. 7. cap. 14. continuò, in quo etiam se ob hoc Philippos interfeciſſe docuit, ad persequendos, interficiendósque Christianos septimus post Neronem feralia dispersit edicta, plurimósque Sanctorum ad coronas Christi de suis cruciatibus misit. Non te moueat quòd Orosius septimam hanc persecutionem appellet, cùm nos octauam nominemus, quippe qui in hoc ab eo dissentimus ob ea, quæ non semel hoc ipso commentario annotauimus. De ea etiam ita scribit Eusebius lib. 6. historiæ Ecclesiasticæ cap. 39. *Philippo*, inquit, *cùm septem annos imperasset, successit Decius, qui quoniam Philippo erat infensus, persecutionem aduersus Ecclesiam excitauit in qua Fabiano Romæ martyrio consummato successit Cornelius: in Palæstina verò Alexander Hierosolymitanus Episcopus, cum rursus propter Christum Cæsareæ ad præsidis tribunal in confessione perduraſſet, vir grandæuus, & honesta canitie decoratus carcerem experitur: cùm autem post splendidum, & illustre testimonium coram tribunali præsidis datum in custodia obdormiuisset, Hazabanes illi in Episcopatu Hierosolymitano successit. Babyla quoque Antiochiæ, perinde atque Alexandro, post confessionem in carcere mortuo Ecclesiæ illi præsedit Fabius.* Dionysius etiam Episcopus Alexandrinus (apud eundem Eusebium libro sexto, capit. quadragesimo primo) ita scribit ad Fabium, de quo paulò ante, Antiochenum Antistitem. *Persecutio ista non cæpit ex imperatorio edicto, sed illud anno integro præuenit: etenim ad vrbem hanc diuinator quidam, & fictor malorum venit, quisquis ille fuit, ac multitudinem Ethnicorum contra nos mouit, & excitauit, atque ad patriam superstitionem tuendam inflammauit, à quo irritati, & omnem potestatem nacti ad impia flagitia perpetranda solum cultum Dæmonum, & nostri occisionem pietatem esse putabant: primum itaque presbyterum quendam nomine Metram comprehensum impia verba proloqui iubent, non obedientem fustibus cædunt, & acutis calamis faciem, & oculos pungunt, ac postea in suburbium eductum lapidibus obruunt: deinde fidelem mulierem nomine Quintam ad templum idolorum ductam adorare compellunt, aucrsantem, execramémque idola pedibus ligatis per totius vrbis plateam lapidibus asperis stratam trahunt, ac simul molaribus lapidibus allisam, flagrisque cæsam ad eundem locum reducunt. Quo facto vno impetu cuncti irruunt in religiosorum domos, & quos quisque vicinos pios cognouerat, ad eorum ædes multitudinem*

Orosius.

Idem.

Eusebius.

Dionys. Epis.

ducunt, populantúrque, ac diripiunt, pretiosa suffurantur, viliora disiiciunt, & igne adhibito in plateis comburunt. Sed & præclarissimam tunc virginem prouectæ ætatis Apolloniam comprehendunt, dentésque illi cunctos percussis maxillis excutiunt, & rogo ante vrbem accenso viuam se combusturos minantur, nisi vna cum ipsis impia verba pronuntiet: illa verò cùm paululum detracta esset, ac moras in speciem velut deliberatura traxisset, repente in ignem insilit, & comburitur. Denique & Serapionem domi suæ agentem comprehendunt, acerbisque tormentis affligunt, ac cunctis corporis artubus confractis è superiori tabulato, præcipitem deiiciunt, nullo nobis via, ne publica quidem, nullus etiam angiportus, nec noctu, nec per diem patet, cunctis passim vociferantibus, nisi quis blasphema verba succinat, hunc repentè trahendum esse, & comburendum: quin & ipsum edictum imperatoris affertur, & subsequitur illud à Domino nostro prædictum, horrendum maximè, nempe vt & electi scandalizentur, si fieri possit. Hæc Dionysius, & alia quamplurima de huius persecutionis acerbitate, vt apud citatum Eusebij locum videre licet.

Apollonia pro Christo in ignem insilit.

Serapion tormentis affligitur.

VI. Porrò tam vehemens fuit huius persecutionis procella, vt multi fideles, etiam qui fortissimi esse videbantur, magnitudine tempestatis abrepti, atque ad idololatriæ scopulos allisi naufragium miserrimum fecerint: quem luctuosum casum deplorat D. Cyprianus epistola de lapsis: vbi postquam quorundam magnificis verbis laudauit constantiam, subiungit. *Has martyrum cælestes coronas, has confessorum gloriæ spirituales, has stantium fratrum maximas, eximiásque virtutes mœstitia vna contristat, quòd anulsam nostrorum visecrum partem violentus inimicus populationis suæ strage deiecit: quid hoc loco faciam dilectissimi fratres fluctuans vario mentis æstu? quid, aut quomodo dicam? lacrymis magis, quàm verbis opus est ad exprimendum dolorem, quo corporis nostri plagæ defienda est, quo populi aliquando numerosi multiplex lamentanda iactura est. Quis enim sic durus, aut ferreus, quis sic fraternæ charitatis oblitus, qui inter suorum multiformes ruinas, & lugubres, ac multo squallore deformes reliquias constitutus siccos oculos tenere præualeat, nec erumpente statim fletu prius gemitus suos lacrymis, quàm voce depromat? Doleo fratres, doleo vobiscum, nec mihi ad leniendos dolores meos integritas propria, & sanitas priuata blanditur, quando plus pastor in gregis sui vulnere vulneretur: iaculis illis grassantis inimici mea simul membra percussa sunt, sæuientes gladij per mea viscera transierunt, in prostratis fratribus & me prostrauit affectus.* Hæc ille. Describit eandem persecutionem Nicephorus. lib. 5. à cap. 27. *Multi*, inquit, *sacrum pro Christo obiere certamen: in primis tamen Ecclesiarum præsides, & quicunque alios apud nos eloquentia, & sapientia antecellerent, infanda, crudeliáque tormenta tolerantes vitam reliquerunt, sicuti Romæ Fabianus, in Palæstina Hierosolymis Alexander, Antiochiæ Babylas (cuius in Episcopatu Fabius successor fuit) Episcopalem stolam sanguine multo imbuerunt.*

D. Cyprian.

Pastor ingrege vulneratur Niceph.

VII. In huius Decianæ persecutionis tempora incidit lapsus ille Origenis in Alexandriæ ciuitate, quem referunt Epiphanius hæresi 64. Eusebius libr. 6. historiæ Ecclesiasticæ, capite 32. Nicephorus lib. 5. cap. 32. & alij. *Multa*, inquit Epiphanius, *sunt fortia facta, quæ per traditionem referunt veteres de hoc viro, sed non permanserunt ipsi, quæ ad præmium consequendum pertinent, in finem: propter eminentissimam enim sanctitatem eius, ac doctrinam ad multam inuidiam deuenit, & per hæc magis irritabat eos, qui illo tempore principalem pietatem administrabant. Per diabolicam verò malignitatem excogitarunt malitiæ operatores, quomodo turpitudinem viro (Origeni) impingerent, & plagam talem decernerent, ita vt in abusum corporis ipsius, Æthiopem subornarent, aut sacrificare iuberent: ipse verò non ferens Diabolicæ operationis versutiam proclamauit, vtrisque rebus sibi propositis sacrificare se potius velle, non tamen spontanea mente hoc perfecit, velut magna de hoc fama refert: sed quandoquidem omnino confessus est se facturum hoc esse, iniecto in manum eius thure, ipsum ad aræ rogum ad-*

Epiphan. Eusebius. Nicephor.

Origenis lapsus.

duxerunt, atque sic à confessoribus, & martyribus tunc re cognita reiectus est. Ita Epiphan. Hæc sunt, quæ de lapsu Origenis ab his auctoribus commemorantur: quæ tamen Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium, fabulosa, & commentitia esse arbitratur, non multum vehementibus quibusdam coniecturis persuasus ea non ab Epiphanio scripta, sed ab aliquo vitiatore addita: quod mihi de veterum scriptis iudicium non facile ferendum videtur, ne eadem facilitate multa alia, quæ ad refellendos hæreticorum errores pertinent, ab aduersariis negari, & eleuari possint: sanè coniecturas, quibus Baronius nititur, vt sibi fictitia isthæc esse persuadeat, ductas ex eo, quòd nonnulli, qui pro Origene eo tempore Apologias conscripserunt, veluti Rufinus, & Eusebius (eius est enim ea, quæ nomine Pamphili circumfertur, vt non semel docet D. Hieronymus, præcipuè verò epistola 65. quæ est ad Pammachium, & Oceanum,) easdem meritò quispiam ea ratione retorserit, quòd potiùs ij, qui alicuius partes defendendas suscipiunt, non facta turpiter, sed gesta præclarè in medium afferre solent, eáque omnia præterire, quæ vel leuissimam infamiæ labeculam aspergere, aut notam possunt inurere. Quare non video, currem Epiphanio, Nicephoro, aliisque auctoribus grauissimis tam tristissimam in dubium reuocemus. Atque hæc fuêre, quæ præcipuè in Deciana persecutione perstringenda putauimus, quæ tamen Deo in infensissimum Ecclesiæ hostem vindicante non diu durauit: etenim secundo imperij anno Decius ad liberandos à Gotthis Thraces cum filio, quem iam Cæsarem appellauerat, profectus, victor primis congressibus, postea in collocatas ab hostibus certo loco insidias incidens, suis difficillimè præliantibus, vt refert Sextus Aurelius, inter confusas turbas gurgite palustri submersus periit, ita vt nec cadauer eius potuerit inueniri: filius verò in prælio occiditur. Vixit annis quinquaginta, obiit nondum secundo anno imperij finito.

Baronius.

D. Hieron.

Sextus Aur.

Nona sub Valeriano, & Gallieno eius filio Ecclesiæ persecutio.

SECTIO IX.

DEcio perempto, eiúsque exercitu profligato, legio, quæ integra Scytharum fide remanserat, Tribonianum Gallum ex Patritiorum familia, ducem eo tempore limitis Mysiæ trigesimum primum ordine impetatorem nominauit, quisuperfuerant ad eum quasi ad reliquiarum Romani exercitus seruatorem confugerunt, quo rumore adductus senatus Augustum appellauit. Percussit fœdus cum Scythis non sine Romani nominis ignominia: *Tunc primum*, ait Pomponius Lætus, *diuturno, & libero potentatu populus Romanus tributa pependit: tunc primum Resp. iugum Scythicæ seruitutis accepit: qui tributo pendendo obnoxiam fecerit Romanam vrbem præter Gallum fuit nemo:* Volusianum filium consortem fecit imperij. Infelix, & infaustum imperium Galli fuit: etenim Scythæ non contenti tributo, sed insolentiores effecti ingenti exercitu terra, marique depopulantur Dardaniam, Thraciam, Thessaliam, Macedoniam, Hellada, & partem Asiæ, imo & iam ipsi Italiæ minabantur: repressi tamen opera, ac virtute Æmiliani ducis limitis Mysiæ non sine magna strage, ac cæde in suas solitudines coacti sunt: eius etiam tempore grauissima toto orbe pestilentia grassata est: habuit ea lues ex Æthiopia ortum, tam grauis, & acerba, vt per annos decem, ac secundum alios quindecim terras penè omnes exhauserit. Tandem Gallus cùm copias contra Æmilianum duceret, superatus, & à suis militibus

I. *Trebonianus Gallus.*

II. *Imperat.*

Pomp Lat.

desertus vnà cum filio cæditur postquam duobus annis imperasset.

II. *Æmilianus 32. Imperat.*

Successit trigesimo secundo loco Æmilianus ortus in Mauritania obscuris parentibus, dux limiti Sarmatico in Mysia à Decio præpositus, & minimè submotus à Gallo: suis militibus non contentis stipendio pro concione pollicitus est id augere Æmilianus, si hostes vicissent: illis præmio accensis, apertis castrorum portis auidum pugnæ militem educit, qui tanto in hostes illatus est impetu, vt non fugauerit modo, sed bona ex parte cæciderit, illorúmque regiones abactis prædis penè exhauserit: reuersus in Mysiam persoluit militi præmia Æmilianus; adeo eo successu gratus exercitui, vt eum imperatorem appellauerit, ad quem opprimendum cum Gallus, qui adhuc viuebat, cùm filio occurreret, ambo primis præliis cæsi sunt, vti diximus, militibus Gallo adhærentibus. Interea milites, qui in Alpibus erant, Valerianum imperatorem creant, quo accepto nuncio, quæ est humanarum rerum inconstantia, qui Æmiliani partes sequebantur, nec ciuili bello se implicarent, contemplantes etiam humilitatem generis Æmiliani, & è contra insignem Valeriani nobilitatem Æmiliano interfecto ad Valerianum se contulerunt post trimestrem Æmiliani principatum, anno ætatis eiusdem 40.

III. *Licinius Valerianus 33. Imperator.*

Capessit igitur imperium Publius Cornelius, Licinius Valerianus, trigesimus tertius Romanorum imperator, genere nobilis, tanta ante imperium probitatis opinione, vt cum in æde castrorum senatus haberetur, iretúrque per sententias singulorum, cui deberet censura deferri, absente Valeriano omnes interrupto more dicendæ sententiæ vna voce dixerint: Valeriani vita censura est, ille de omnibus iudicare debet, qui est omnibus melior; hunc censorem omnes accipimus, hunc imitari volumus. Hoc senatusconsultum cùm Decius qui adhuc viuebat, & imperabat, accepisset, recitassétque in conuentu summorum virorum ad Valerianum conuersus, Fœlicem te, inquit, Valeriane senatus sententia, totius orbis humani suscipe curam, quam tibi detulit Romana Resp. quam solus mereris, iudicaturus de moribus nostris: tu æstimabis, qui manere in curia debeant: tu equestrem ordinem in antiquum statum rediges: tu censibus modum pones, tu vectigalia firmabis, diuides statum, respublicas recensebis: tibi legum scribendarum auctoritas dabitur: tibi de ordinibus militum iudicandum est, tu arma respicies, tu de nostro palatio, tu de iudicibus, tu de præfectis eminentissimis iudicabis: excepto denique præfecto vrbis Romæ, exceptis consulibus ordinariis, & sacrorum Rege, ac maxima virgine Vestalium, si tamen incorrupta permanebit, de omnibus sententias feres: laborabunt autem etiam illi, vt tibi placeant, de quibus non potes iudicare. Hæc Decius. Ex quibus appareret quantæ auctoritatis, & existimationis esset Valerianus: quomodo autem fuerit creatus imperator, paulò superiùs diximus. Non tamen par fuit opinioni fortuna, etenim factus imperator bellum gerens in Mesopotamia cum Sapore Rege Persarum, cum ductu cuiusdam sui ducis, (incertum dolo, an casu) in ea est loca deductus, vbi nec fortitudo, nec disciplina militaris quicquam valere potuit, infœliciter captus venit in ditionem Saporis, apud quem captiuus consenuit: nec enim cum vnquam dimittere Sapor voluit, tametsi fuerit multorũ regum amicorum literis ad id præstandum solicitatus, quas habes apud Trebellium Pollionem in vita Valeriani: quamdiu vixit, vt ait Sextus Aurelius, Sapor incuruati eius ceruicibus pedem imponens equum ascendere consueuerat. Itaque in hac miserrima seruitute obiit septuagenario maior, decimoquinto imperij anno, sed horum quindecim octo peregit captiuus. Filius Galienus, quem pater imitio statim sui principatus participem imperij fecerat, tantum abest, vt

Trebellius. Sextus Aur.

Galienus Imperat. 34.

patrem

patrem è durissima seruitute liberare contenderit, vt ea potiùs lætatus inde occasionem liberiùs viuendi arripuerit, homo natus abdomini, & voluptatibus, tanta in gubernando socordia, vt per totum terrarum orbem grauissima bella exorta totum Romanum Imperium turbauerint, triginta namque tyranni eodem tempore sibi Romanorum Imperatorum nomen arrogarunt, quos omnes annumerat Trebellius Pollio: tanta crudelitate in milites, vt terna, & quaterna millia singulis diebus occideret: sed ita tamen liberalis, & munificus, vt nihil vnquam petenti denegaret. Ægerrimè tulere Romani Galienum de patris libertate minimé esse solicitum, eúmque inultum relinquere, quem externi Regesvtcumque vindicauerant: id quod ipsi aliquando quidam scurræ obiecerunt. Nam cùm per iocum Rex Persarum quasi captiuus cum suis per pompam duceretur, quidam scurræ miscuerunt se Persis, diligentissime seruantes omnia, atque vniuscuiusque vultum mira inhiatione mirantes: à quibus cùm quæreretur, quid illa agerent solertia, responderunt, Patrem Principis quærimus, quod cùm ad Galienum perueniisset, non mœrore, non pietate commotus est, scurrásq; iussit viuos exuri. Tandem Galienus à suis interemptus est anno ætatis quinquagesimo, septem cum patre, solus octo annis Imperauit. *Trebel. Pol.*

Sub his Imperatoribus passa est Ecclesia nonam generalem persecutionem, quáuis eam octauam constituant D. Hieron. libro de viris illustr. in Cypriano, D. Augusti. lib. 18. de Ciuitate, cap. 5. & Paulus Orosius lib. 7. cap. 22. ea potissimum à Valeriano commota est. Nec ipso statim Imperij initio, quippe cùm, vt auctor est Dionysius Alexandrinus apud Eusebiũ lib. 7. cap. 9. & Nicephorus lib. 7. cap. 10. *Nemo Imperatorum, qui eum anteiuerant, tantam beneuolentiam, & comitatem aduersus Christianos declarauit, imò verò, ne illi quidem, qui Christiani erant, eóque nomine palàm appellati, ita hos sunt amplexati, vt ille: quippe quidem initio Imperij sui quàm familiarissimè, & amicissimè, idque in oculis omnium eosdem excepit, & tota domus eius pijs hominibus cõplebatur, erátque planè Dei Ecclesia.* Hæc ille. Quid verò fuerit causæ, cur postea fideles tam acerba, & graui persecutione fuerit insectatus, amorémque in odiũ verterit, his verbis declarat. *Doctor quidam, & princeps Magorum Ægypti illum tandem perdito consilio deprauauit, & non impulit solum, vt homines culpa vacuos, ac sanctos Dei, vtpotè sceleſtorum, ac execrabilium incantamentorum aduersarios, & oppugnatores (satis namque virium, ac potentiæ præsentiæ aspectu, spiritu, & voce solum ad detestabilium Dæmonum insidias dissipandas & habent, & semper habuerunt,) acerbè persequeretur, necique traderet: verum etiam, vt impuras ceremonias obiret, prophanas exerceret præstigias, execranda mysteria exequeretur, mactaret pueros miserios, prolem infœlicium parentum sacrificaret, tenera infantium dissecaret viscera, Dei denique creaturas discinderet, discerperétque.* Hæc ille. *Dion. Alex. Nicephor.* IIII. *D. Hieron. D. August. Orosius.*

Hoc tempore præter innumeros alios passi sunt Sixtus Papa, & Laurentius Diaconus longè clarissimus, & D. Cyprianus Carthaginensis Episcopus doctrina, & sanctitate admirabilis, & trecenti illi martyres apud Carthaginem, qui eo quòd optione data à Præside, vt vel in fornacem calcariam incensam conijci, vel thus Ioui incendere eligerent, ipsi vltro sese in fornacem coniecerunt, cum calcéque permisti exarserunt, massa cándida sunt appellati. Porrò hæc sub Valeriano persecutio tribus tantùm annis cum dimidio duranit, quemadmodum docet Dion. Alex. apud Euseb. lib. 7. c. 9. accommodans Valeriano illud, quod de Antichristo dicitur Apoc. 13. *Datum est ei os loquens magna, & blasphemias: & data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Cessauit verò cum captus est Saporem rege Persarum, quemadmodum superiùs commemorauimus: quod accidit 8. eius imperij anno. Quo capto Galienus solus imperium administrauit, & persecutionẽ V. *Sixtus Papa, Laurentius, & Cyprianus martyrium subeũt.* *Dion. Alex. Apoc. 13. 5.*

contra Christianos inhibuit, patrisque aduersus illos edicta rescidit, aliáque in
Eusebius. eorum fauorem vulgauit, vt affirmat Euseb. 7. cap. 14. *Cum Valerianum*, inquit, *apud barbaros seruitutem subisset, filius eius solus Imperio potitus, clementius, & moderatius se gessit in gubernando, & edictis vulgatis persecutionem remisit, relaxauitque, atque adeo illos, qui verbo Dei præerant, quod ipsis in more positum fuisset, liberè exequi per literas mandauit, quæ sic habent: Imperator Cæsar, Publius, Licinius, Galienus, Pius, Fortunatus, Augustus Dionysio, & Pinnæ, & Demetrio, & cæteris Episcopis salutem. Meæ munificentiæ beneficium per vniuersum orbem diuulgari præcepi, vt qui loca religiosa, quæ spectant ad Christianos, possident, abillis statim discedant, & propterea vos Literarum mearum exemplari vti poteritis, quo nemo deinceps vobis quidquam facessat molestiæ: atque istud quidem, vt nunc liberè, & pro arbitratu à vobis expleri queat, iam pridem à me erat concessum: his de causis Aurelius Cyrenius, qui summam rerum secundum me administrat, literarum etiam exemplar conseruabit.* Hactenus Eusebius.

Decima sub Aureliano Ecclesiæ persecutio.

SECTIO X.

I. OCciso Gallieno Flauius Claudius, iam ipsius Gallieni morientis sententia
Claudius Imperator 55. designatus, ab exercitu appellatur Imperator, quem miris in cœlum vsque effert laudibus Trebellius Pollio, in eóque ait Traiani virtutem, Augusti moderationem, Antonini pietatem mirificè enituisse, támque absolutum numeris omnibus Imperatorem fuisse, vt eius stirpem ad Imperium summi Principes eligerent, emendatior Senatus optaret. Vbi primùm factus est Imperator, Aureolũ, qui grauior Reipublicæ fuerat, quod multum Gallieno placebat, conflictu habito à Reipublicæ gubernaculis depulit: tyrannúmque missis ad populum edictis, datis etiam ad Senatum orationibus iudicauit, imò Aureolum arrogantem, & fœdus petentem Imperator grauis, & seuerus non audiuit, illóque responso reiecit. Hæc à Gallieno petenda fuerant, qui consentire moribus poterat, & timere: denique iudicio militum apud Mediolanum Aureolus dignum exitum vita, ac moribus suis habuit. Tanta animi magnitudine, atque robore fuit Claudius, vt trecenta viginta millia armatorum gentium barbararum, seu, vt ipsemet in quadam ait epistola, Gotthorum, quæ in Romanum Imperium inuaserant, ita contriuerit, vt vix aliquos ad patrium solum redire permiserit: ob quam victoriam clypeus illi aureus totius Senatus iudicio in Romana Curia, & in Capitolio ante Iouis templum statua aurea decem pedum, & in rostris columna, palmata statua super fixa, librarum argenti mille quingentarum collocata. Finito bello Gotthico grauissimus morbus increbuit, ex quo etiam ipse Claudius diem clausit, cum bénium non integrum imperasset. Eo vita functo Quintilius frater eiusdem delatum sibi omnium iudicio suscepit Imperium, sed ob breuitatem temporis nihil
Quintilius Imperator 36. dignum Imperio genere potuit: nam septima decima die, quòd segnem, & seuerum contra milites ostenderat, ac verum principem pollicebatur, à militibus interemptus perijt. Alij aliter eius obitum memorant, quòd scilicet Aureliani Imperatoris nuncio exterritus sanguine è venis emisso vitam finierit.

II. Electus subinde Aurelianus trigesimus septimus Romanorum Imperator,
Aurelianus Imperator 37. mediocri patre genitus, & vt quidam ferunt, Aurelij clarissimi Senatoris colono inter Daciam, & Macedoniam: à prima ætate nullum vnquam diem, quamuis festum, vacantémve prætermisit, quo non se pilo, & sagittis, cæterisque armorum officijs exerceret: eius adhuc priuati extant nonnulla præclara facinora:

nam

nam erumpentes Sarmatas in Illyrico cum trecentis præsidiariis solus attriuit. Refert Theoclius Cæsarcorum temporum Scriptor Aurelianum manu sua bel- *Theoclius.*
lo Sarmatico vna die quadraginta, & octo interfecisse, pluribus autem diuersis diebus vltra noningentos quinquaginta: idem apud Moguntiam tribunus legionis sextæ Gallicanæ Francos irruentes, cum vagarentur per totam Galliam, sic afflixit, vt trecentos ex iis captos septingentis interemptis sub corona vendiderit. Militibus ita timori fuit, vt sub eo posteaquam semel cum ingenti seueritate castrensia peccata correxit, nemo peccauerit: solus omnium militem, qui adulterium cum hospitis vxore commisetat, ita puniuit, vt duarum arborum capita inflecteret, quas ad pedes militis deligaret, easdémque subitò dimitteret, vt scissus ille vtrinque penderet: quæ res ingentem timorem omnibus iniecit. Libet hoc loco epistolam eius militarem ad vicarium suum datam transcribere doctrinæ causa. Ea fuit huiusmodi: *Si vis tribunus esse, imò si vis viuere, manus militum contine: nemo pullum alienum rapiat: ouem nemo contingat: vuam nullus auferat, segetem nemo deterat: oleum, sal, lignum nemo exigat, annona sua contentus sit: de præda hostis, non de lacrymis prouincialium habeat stipendium in balteo, non in popina habeat: in hospitiis caste se agat: qui litem fecerit, vapulet.* Multa præclarè gessit in bello, & inter alia Marcomannicum bellum difficillimum confecit, & celeberrimam Zenobiam Orientis Reginam vicit, & captiuam tenuit. Ingens strepitus fuit omnium militum Zenobiam ad pœnam poscentium: sed Aurelianus indignum existimauit mulierem interimi: itaque occisis plerisque, quibus auctoribus illa bellum mouerat, triumpho mulierem reseruauit. Tum vehementer irascens, quòd adhuc Tetricus Gallias obtineret, Occidentem petiit, atque ipso Tetrico exercitum suum prodente, quód eius scelera ferre non posset, debitas sibi legiones obtinuit: princeps igitur totius orbis Aurelianus pacatis per Occidentem Gallis Romam iter flexit, vt de Zenobia, & Tetrico, hoc est, de Oriente, & Occidente triumpharet: cuius triumphi pompam, & apparatum sanè nobilem describit Flauius Vopiscus Syracusius in vita Aureliani. Currus Regij tres fuerunt: in his vnus Odenati argento, auro, gemmis operosus, atque distinctus: alter, quem Rex Persarum Aureliano dono dedit, ipsi quoque pari opere fabricatus; tertius, quem sibi Zenobia composuerat sperans se vrbem Romanam cum eo visuram, quod illam non refellit: nam cum eo vrbem ingressa est, sed victa & triumphata: fuit alius currus quatuor ceruis iunctus, qui fuisse dicitur Regis Gotthorum, quo, vt multi memoriæ tradiderunt, in Capitolium Aurelianus inuectus est, vt illic cæderet ceruos, quos cum *Flauius Vopiscus.* eodem curru captos Ioui vouisse ferebatur. Præcedebant Elephanti viginti, feræ *Aureliani triumphus.* mansuetæ Libycæ Palæstinæ diuersæ ducentæ, quas statim Aurelianus priuatis donauit, ne fiscum annonis grauaret: tigrides quatuor, camelopardali, alces, cætera talia per ordinem ducta: gladiatorum paria octingenta: præter captiuos gentium barbararum Blemyes, Axomitæ, Arabes, Eudæmones, Indi, Bactriani, Hiberi, Saraceni, Persæ, cum suis quique muneribus: Gotthi, Alani, Roxolani, Sarmatæ, Franci, Sueui, Vandali, Germani religatis manibus captiui præcesserunt: inter hos etiam Palmyreni, qui superfuerant, principes ciuitatis, & Ægyptij ob rebellionem: ductæ sunt & decem mulieres, quas virili habitu pugnantes inter Gotthos ceperat, cum multæ essent interemptæ, quas de Amazonum genere titulus indicabat. Prælati sunt tituli gentium nomina continentes. Inter hæc fuit Tetricus chlamyde coccinea, tunica galbina, braccis Gallicis ornatus, adiuncto sibi filio, quem Imperatorem in Gallia nuncupauerat: incedebat etiam Zenobia ornata gemmis, catenis aureis, quas alij sustenta-

bant: præferebantur coronæ omnium ciuitatum aureæ, titulis eminentibus proditæ. Iam populus ipse Romanus, iam vexilla collegiorum, atque castrorum, & cataphractarij milites, & opes regiæ, & omnis exercitus, & Senatus, etsi aliquanto tristior, quòd Senatores triumphari videbat, multum ornamenti pompæ addiderunt. Hanc rerum gestarum gloriam fœdauit crudelitate Aurelianus: fuit enim princeps crudelis, & sanguinarius, quam ob causam in odium suorum veniens, occisus periit sexto imperij anno. Quare non mirum, si homo insignis crudelitatis, & sæuitiæ grauem in Christianos persecutionem mouerit, quam nos decimam ordine constituimus. Et quidem cùm primum in Christianos sæuire decreuit, diuinitus est cohibitus, quemadmodum narrat Eusebius lib. 7. cap. 24.

Eusebius.

Aurelianus, inquit, tempore sui imperij progrediente, aliena opinione & propè contraria de nobis concepta quibusdam iam consiliis impulsus fuerat, vt contra nos persecutionem cieret. Creber de hac re apud omnes sermo ferebatur. Sed iamiam propè dixerim Aurelianum, cùm literas contra nos compositas manu subscriberet, diuina vltio subitò occupauit, quæ brachiorum commissura enervatis illum ab instituto repressit, & omnium oculis clarè & manifestè spectandum subiecit, quemodo mundi principibus ne minima quidem data sit facultas aliquid contra Christi Ecclesias moliendi, nisi præpotens Dei manus diuino suo, & cœlesti iudicio temporibus, quibus Ecclesiam probare decreuit, istud disciplinæ, & castigationis causa perficit, & expleri permiserit? Hæcille. Quamquam verò tunc temporis persequēndi Christianos cogitationem deposuerit, posteà tamen tertio saltem imperij anno pro innata crudelitate eos insectatum fuisse reuocari in dubium haud debet, cum affirment D. Aug. lib. 18. de Ciuit. cap. 52. D. Leo serm. 2. de Pentecoste, Seuerus Sulp. lib. 2. sacræ histo. & alij, eiúsque tempore legamus plurimos martyres effectos, Symphorianum dico, Felicem Papam, Agapitum quindecim annorum puerum, Restitutam virginem, Athenodorum Episcopum, Gregorij Thaumaturgi fratrem germanum, & alios complures, quos enumerat Cardinalis Baronius tom. 2. Annal. ab anno Christi 273. Periit Aurelianus interfectus à suis opera Mnesthei cuiusdam, quē pro notario secretorū habuerat, anno imp. sexto, vt alij, septimo inchoato.

Aurelianum literas contra Christianos subscribentem vltio diuina repressit.

D. August. D. Leo. Seuer. Sulp.

Vndecima, eaque grauissima sub Diocletiano, & Maximiano Ecclesiæ persecutio.

SECTIO XI.

I. *Tacitus 38. Imperator.*

AVrelianum excepit Tacitus trigesimus octauus ordine Imperator. Interempto Aureliano sex menses durauit interregnum: toto enim eo tempore exercitus, & Senatus de Imperatore deligendo mutuis inter se officiis certarunt: exercitus ad Senatum retulit, Senatus contra electionem in exercitū refudit, sciens non libenter iam milites accipere imperatores, quos Senatus appellasset: dúmque vltrò, citróque ab exercitu ad Senatum: à Senatu ad exercitum mittuntur literæ, sextus peractus est mensis, tandem frequentissimo Senatu electus est Tacitus, vir Consularis iam senex, qui vnus erat è Senatoribus, qui præsentes aderant: nam cum Tacitus, qui erat primæ sententiæ, sententiam (incertum) quā vellet dicere, omnis Senatus acclamauit, *Tacite Auguste Dijs seruent, te diligimus, te Principem facimus, suscipe imperium ex Senatus auctoritate.* Plerique scripserūt Tacitū absentem, & in Campania agentē principem nūcupatum, sed res ita habuit. Cū rumor emersisset illum Imperatorem esse faciēdum, discessit, atque in Baiano duobus moratus est mensibus: sed inde deductus, huic Senatus cōsulto quasi priuatus interfuit.

interfuit. Gessit propter breuitatem temporis nihil magnum: interspus est enim insidijs militaribus sexto Imperij mense, quāuis alij morbo interijsse scripserint.

Successit Florianus Taciti germanus frater, qui post fratris obitum arripuit Imperium nulla Senatus auctoritate, quasi esset hæreditarium, cùm sciret adiuratum esse in Senatu Tacitum, vt cùm mori cœpisset, non liberos suos, sed optimum aliquem principem nominaret: itaque vix duobus mensibus Imperium tenuit, occisus Tarsi à militibus, qui Probum audierant imperare, quem omnis exercitus legerat: illi nec Taciti frater obstitit, quominus orbis totius consensu Imperator diceretur, nec generis humilitas, vtpotè qui patrem Dalmatici sanguinis, & eum agrestem habuerit, vir pacis, belliqueartibus longè clarissimus: & Valeriani Imperatoris iudicio adhuc imberbis, si nomen Probi non haberet, cognomen habere potuisset: factus Imperator Gallias petijt, quæ omnes occiso Posthumo turbatæ fuerant, interfecto Aureliano à Germanis possessæ: tanta autem illic prælia fœliciter gessit, vt à Barbaris sexaginta per Gallias nobilissimas ciuitates receperit, quadraginta millia hostiū ceciderit. Non præterunda, cùm de Germanis, & Blemyis triumphauit, venatio, quam in circo dedit, amplissima, ita vt populus cuncta diriperet, quam Flauius Vopiscus commemorat. Arbores validæ per milites radicitus vulsæ connexis latè, longéque trabibus affixæ sunt; terra deinde superiecta, totúsque circus ad syluæ consitus speciem gratia noui viroris effronduit: immissi deinde per omnes aditus struthiones mille, mille cerui, mille apri, mille damæ, ibices, oues feræ, & cætera herbaria animalia, quot vel ali potuerant, vel inueniri: immisit deinde populares, rapuit quisque, quod voluit. Addidit alia die in Amphitheatro vna missione centum iubatos leones, qui suis rugitibus tonitrua excitabant, qui omnes contificijs interempti sunt: editi deinde centum leopardi Lybici, centum deinde Syriaci, centum leænæ, & vrsi simul trecenti.

II. *Florianus 39. Imperator.*

Venatio à Floriano in circo data.

His peractis Probus bellum Persicum parans, cùm per Illyricum iter faceret, à militibus suis per insidias obtruncatur anno Imperij quinto, vt alij, sexto, & aliquot mensibus, cui sanè inuidit diuturnitatem Imperij amans varietatum, & semper inimica fortuna iustitiæ: cuius loco electus Carus è militibus inter bonos magis, quàm inter malos Principes numerandus. Is per ciuiles, & militares gradus præfectus prætorij à Probo factus tantum sibi apud milites amoris conciliauit, vt interfecto Probo tanto Principe, solus dignissimus Imperio videretur. Parthicum bellum, quod Probus parauerat, instaurans duos liberos Carinum, & Numerianum Cæsares appellauit, ita vt Carinum maiorem natu ad Gallias tuendas cum viris lectissimis destinaret, secùm verò Numerianum adolescentem cùm lectissimum, tum etiam disertissimum duceret. Itaque in Persas profectus capta Seleucia, & Ctesiphonte, dum ad Tygrim fluuium castrametatur, fulmine ictus perijt: Imperauit biennio. Eo mortuo Numerianus filius, etsi natu minor capessit Imperium, sub quo qui martyres effecti leguntur, ad tempus, quo adhuc parte viuente ipse Cæsarem agebat, referendum est: is enim post patris obitum id efficere non potuit, cum paulò post obierit: nec verò sub patre Caro vllam persecutionem ponimus, quoniam is propensus in Christianos fuit: quæ verò aduersus illos gerebantur, eo inuito accidebant, præfectis in aliquibus prouinciis absque vllo Imperatoris edicto Christianos diuexantibus. Numerianus igitur cum nimio fletu oculis dolore cœpisset, dum lectica portaretur, factione Arrij Apri soceri sui, qui inuadere conabatur Imperium, occisus est: sed cum per plurimos dies de Imperatoris salute

III. *Carus Imperator 40.*

Numerianus Imperator 41.

quæreretur, concionaretúrque Aper idcircò illum videri non posse, quòd oculos inualidos à vento, ac sole subtraheret, fœtore tamen cadaueris re prodita omnes in Aprum inuaserunt, cuius factio latere non potuit, eúmque ante signa protraxêre: & cùm quæreretur, quis vindex Numeriani iustissimus fieret? quis daretur Reipublicæ bonus Princeps? Diocletianum omnes vno consensu Augustum appellarunt. Is igitur cùm tribunal ascendisset, atque Augustus esset appellatus, & quæreretur quemadmodum Numerianus esset occisus, educto gladio Aprum præfectum prætorij ostentans percussit, & *Gloriare*, inquit, *Aper Æneæ magni dextera cadis*. Illud proditum est memoriæ, cùm Diocletianus apud Tungros in Gallia in caupona moraretur in minoribus adhuc locis militans, [illegible] quadam meliore rationem conuictus sui quotidiani faceret, atque illa diceret, *Diocletiane nimium auarus, nimium parcus es*, ioco non seriò Diocletianum respondisse: *Tunc ero largus, cùm Imperator fuero:* Druidem verò, *Diocletiane noli iocari, nam Imperator eris, cùm Aprum occideris.* Carinus filius Cari natu maior, fratérque Numeriani, qui id temporis in Gallia Cæsarianum Imperium obtinebat, vbi patrem fulmine absumptum, fratrem à socero interemptum, Diocletianum Augustum appellatum comperit, contra Diocletianum ire parat; cum quo multis præliis conflixit; sed vltima pugna apud Murtium commissa victus occubuit: igitur Carus, & filij vix triennium omnes in Imperio expleuerunt. Ita Diocletianus ad Imperij Romani fastigium conscendit, ex Dalmatia oriundus, vir obscuro loco natus; nam à plerisque scribæ filius, à nonnullis Amullini Senatoris libertinus fuisse creditur.

Diocletian. Imperat. 42.

IIII. Is cum molem Imperij grauiorem animaduerteret, quàm vt vnus esse vniuersæ par posset, Maximianum Herculeum Augustum, & consortem Imperij creat, ambóque duos sibi Cæsares Galerium Maximianum cognomento Armentarium, de cuius nomine dissentiunt scriptores: quidam enim appellant Galerium Maximinum veluti Niceph. lib. 7. c. 17. Baptista Egnatius, & Onuphrius in Fastis, qui id distinctionis causa fecisse videntur, vt eum à Maximiano Herculeo discriminarent: alij, quibus magis assentimur, Galerium Maximianum vocant, vt Eutropius, Pomponius Lætus, & alij, quos sequitur Cardinalis Baronius, probátque ex antiquarum inscriptionum monumentis: nos confusionis vitandæ causa aut Galerium tantùm, aut Galerium Maximianum dicemus. Hunc igitur duo illi Augusti appellarunt Cæsarem, & præterea Constantium cognomento Chlorum, Constantini Magni patrem, ducem etiam præclarissimum, tribunitia tunc fulgentem potestate, illustrissimum genere, Romanum, filium Eutropij & Claudiæ: hos primis vxoribus repudiatis Diocletianus, & Maximianus, quò eis magis fiderent, alias ducere coegerunt. Itaque Constantius repudiata Helena, ex qua iam Constantinum filium susceperat, duxit Theodoram sororem Maxentij, (is erat Maximiani filius) & priuignam Herculei: Galerius autem Valeriã Diocletiani filiam: itaque Romanum Imperium à quatuor eodem tempore, duobus scilicet Imperatoribus Augustis, & duobus Cæsaribus regebatur. Diocletianus moratus callidè fuit, sagax, & subtilis ingenio, & qui seueritatem suam aliena inuidia vellet explere: diligentissimus tamẽ, & solertissimus princeps, & qui Imperio Romano primus Regiæ consuetudinis formam magis, quàm Romanæ libertatis inuexit, adorarique se iussit, cùm ante eum cuncti salutarentur. Herculeus autem propalàm ferus, & inciuilis ingenij, asperitatem suam etiam vultus horrore significans. Cùm autem ingrauescente æuo parùm se idoneum Diocletianus moderando Imperio sentiret, auctor fuit Herculeo, postquàm viginti annis Imperium

Maximian. consors Imperij creatur. Nicephorus Bapt. Egnat. Onuphrius. Eutropius. Pomp. Læt. Baronius.

perium summa consensione gubernauerant, vt in priuatam vitam concederent, cui ægrè Maximianus obtemperauit: tamen vterque vno, eodémque die priuato habitu Imperij insignia mutauit, Nicomediæ Diocletianus, Herculeus verò Mediolani post triumphum inclytum, quem Romæ ex numerosis gentibus egerant: rem sanè miram, & ad illam vsque ætatem inauditam, Imperij habenas Constantio Chloro, & Galerio Maximiano, quos Cæsares appellauerant, tradiderunt. Et quidem Diocletianus Constantinus in proposito mansit, nam per decem annos, quibus priuatus Salonis vrbe Dalmatiæ, ex qua erat oriundus, superfuit, horto, quem ipse plantauerat, colendo vacans, sæpiùs ad Imperium solicitatus nulla ratione à priuata vita abduci vnquam potuit, testatus nullos sibi vnquam soles lætiores affulsisse. Obiit octogenarius vel alienatione mentis, vel hausto veneno, veritus Licinium, & Constantinum, qui ipsum tanquàm Maximiani factorem acriter etiam comminãdo reprehenderant: sed & Herculeus, dum Constantino genero parat insidias, pertæsus vitæ priuatæ, Imperiũ rursus affectans, Massiliæ captus Constantij iussu necatur. Nullũ alium Diocletianus habuisse dicitur filium præter Valeriam filiam, quam Gallerio collocauit, cùm Herculeus habuerit filium Maxentium: & filiam Faustam, quæ posteà nupsit Constantino Magno.

Sub Diocletiano igitur, & Maximiano Imperatoribus, & duobus Cæsaribus Constantino, & Galerio grauissima fuit in Ecclesiam persecutio excitata, iuxta eam supputandi rationem, quam hactenus secuti fuimus, vndecima ordine, omnium sanè luctuosissima, & Christianæ religioni maximè funesta, tùm propter magnitudinem, tùm ob diuturnitatem temporis: quippe quæ à principio statim imperij Diocletiani cœpta in sequentes adhuc Imperatores transfusa fuerit. Ista persecutione effecti sunt martyres Cosmus, Damianus, Sebastianus, Caius Papa, Mauritius tribunus cum integra sua legione Thebæorum, Romanus, Marcellinus Papa, postquàm anteà magnitudine persecutionis perterritus thus idolis incenderet: Verissimus, eiúsque sorores Maxima, atque Iulia Olyssipponę vrbe Lusitaniæ clarissima: Eulalia in emerita Augusta, Agnes, Ianuarius Beneuentanus Episcopus, cuius corpus Neapoli asseruatur, sanguinisque illustre miraculum sæpè visitur: Vincentius Diaconus apud Valentiam nobilem Hispaniæ vrbem: Vincentius, & sorores Sabina, & Christetis oriundi ex vrbe Lusitaniæ & antiquissima, & nobilissima Ebora, & secunda secundùm Olyssipponem totius regni sede, quæ à veteribus scriptoribus Liberalitas Iulia cognominatur: aliíque innumerabiles exquisitissimis tormentis cruciati nobilem martyrij palmam consecuti fuerunt. Sed qui huius persecutionis acerbitatem cupit aliqua ex parte cognoscere, legat Euseb. lib. 8. histor. Eccles. & Nicephorum lib. 7. Et quidem ex Eusebio hæc accipe.

V. *Sebastianus, & insignes viri aly permulti martyres efficiuntur.*

VI. *Eusebius.*

Erat spectaculum eorum, quæ fiebant, ita crudele, vt omnem narrationem superet, innumera multitudines singulu locis includebantur, & carceres homicidis olim, & sepulchrorum effossoribus deputati tum Episcopis, Presbyteris, Diaconis, Lectoribus, & Exorcistis replebantur ita, vt ys, qui propter maleficia damnabantur, nullus superesset in custodys locus. Rursus priora edicta subsequebantur alia, quibus carceribus inclusi, si sacrificarent, liberè dimittí, contradicentes vero mille tormentis dilacerari præcipiebantur: quis autem hic singulis locis martyrum multitudinem numerauerit, præsertim per Africam, & Maurorum gentem, Thebaidem quoque, & Ægyptum? Nouimus existis aliquot, qui in Palæstina, rursus aliquot, qui in Tyro Phaniciæ claruerunt: quorum innumera verba, & in verberibus necem, admirandorum athletarum constantiam: ac subitum post verbera cum bestijs certamen, & in eo certamine pardalorum, variorum vrsorum, suum agrestium, boúmque igne, & ferro adustorum

impetus, & admirabilem fortium athletarum in singulis ferendis bestijs tolerantiam quis videndo non obstupesceret? Innumeri viri vnà cum mulieribus, & pueris varia mortis genera subierunt: quorum alij post rasuras, ac torturas, grauissimáque verbera, & mille alios varios, auditúque horrendos cruciatus igni traditi: alij pelago immersi: alij in cruce suspensi: alij capite demisso truncis affixi, ac viui tandiu impatibulis seruati, donec fame interirent. Haud poterit autem vllo sermone explicari, quæ supplicia, quósque cruciatus per Thebaidem sustinuerunt Martyres testis pro vnguis toto corpore ad mortem vsque discerpi, ac mulierculæ vno pede ligatæ, sublimésque in aëra demissis capitibus, ligneo quodam instrumento in altum subleuatæ, nudísque, ac prorsus intectis corporibus pendentes turpissimum omnibus, atrocissimúmque Spectaculum præbuerunt. Rursus alij arboribus, ac ramis alligati vitam reliquerunt: robustiores enim ramos instrumenti quibusdam in vnum contrahebant: deindè cuilibet illorum Martyrum crura alligabant, atque ita eos in suum quemque locum natura sua recurrere permittentes subitam membrorum distractionum efficiebant. Vidimus & ipsi locis illis constituti complures vno die, alios capitis truncationem, alios ignis supplicium perpeti, ita vt lictor gladium hebetaret, laborandóque deficeret ac delassati occisores sibi inuicem succederent. Alij fustibus, alij virgis, alij flagris, alij loris, alij funiculis feriebantur: erat hoc Spectaculum verberum varium: nam alij manibus post tergum vinctis in ligno extollebantur, ac instrumentis quibusdam membratim extendebantur: tum vniuersum corpus tortores iussi torquebant, & non solis lateribus, sed & ventre, & tibijs & genis vngularum asperitate dilaceratis cruciabant: alij vna manu à testudine pendentes videbantur, qui acerbiorem iunctura rum, & membrorum extensionem sustinebant: alij ad columnas ita ligabantur, vt frontibus aduersis sese aspicerent, & pedibus tamen non subsisterent, sed corporum pondere violenter adacti, & vinculorum constrictione extensi torquerentur. Ligno post verbera imponebantur, ac per quatuor foramina vtroque pede sic extendebantur, vt necesse esset eos supinos esse in ligno, nec tamen corporis sui facultatem haberent propter vulnera, quæ toti erant corpori à plagis inflicta: alij ad pauimentum proiecti densa tormentorum vi adurebantur. Iam verò totam Christianorum ciuitatem in Phrygia obsidione cinctam vnà cum viris, mulieribus, & paruulis combusserunt: quoniam se omnes Christianos esse confessi sunt.

VII. Quid attinet nominatim reliquorum facere mentionem, aut virorum recensere multitudinem, aut varia supplicia sustinendorum martyrum describere, qui partim securibus cæsi sunt, sicut contigit in Arabia, partim fractis cruribus puniti, vt in Cappadocia, partim ex pedibus in sublime capite demisso suspensi, ignique remissiore subiecto ardentis materiæ fumo extincti, vt in Mesopotamia: alicubi etiam naribus, auribus, ac manibus mutilati, deinde reliquis membris, ac partibus in morem lanij conciss, vt Alexandriæ. Quid opus est eorum refricare memoriam, qui Antiochiæ carbonibus ignis non ad mortem, sed ad supplicij diuturnitatem sunt adusti: & aliorum, qui dexteras citiùs in ignem miserunt, quàm vt sceleste sacrificia contingerent? In Ponto verò alia auditu horrenda sunt passi, quorundam vtraque manu digiti acuti calamis sub extremis vnguibus sunt perforati, alij plumbo igni liquefacto bulliente adhuc, & igniscente tergora perfusi, & membris corporis potissimum necessarijs mutilatis, alij in arcanis membris, ac visceribus turpes, & intolerabiles cruciatus perpessi, quales generosi illi iudices, vt ingenij sui subtilitatem veluti quandam sapientiæ virtutem contentiosius ostenderent, excogitabant. Dici haud potest, quàm innumerabilis hominum multitudo dextris oculis ferro effossis, & post illorum expunctionem adhibito candentis ferri cauterio, ac sinistris poplitibus rursus cauterio debilitatis ad metallorum prouinciæ fodinas non tam vsus, quàm afflictionis gratia sit damnata. In quibus omnibus supplicijs per vniuersum orbem splendentes diuini martyres suis ipsorum persecutoribus per incredibilem animi magnitudinem obstupefactis seruatoris nostri diuinæ potentiæ longè illustrissima argumenta præbuerunt. Atque hæc de huius persecutionis acerbitate ex Eusebio delibasse sufficiat.

Duodecimæ

Duodecima Ecclesiæ sub Iuliano Apostata persecutio.

SECTIO. XII.

SEniores Augusti Diocletianus Iouius, & Maximianus Herculeus, priusquàm se imperio abdicarent, appellauere annuente senatu Augustos Constantium Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentarium, quos iam antea Cæsares nominauerant, atque inter eos Romanum orbem diuiserunt, ita vt Galliam, Italiam, Africam Constantius: Illyricum, Asiam, Orientem Galerius obtineret. Constantius tamen, (vt ait Eutropius, quem hac in re potiùs sequendum arbitramur, quàm auctorem panegyrici dicti Maximiano, & Constantino, cui adhæret Cæs. Baron. 2. tom. Annal.) contentus dignitate Augusti Italiæ, atque Africæ administrandæ solicitudinem recusauit: Galerius autem cùm Italiam quoque sinente Constantio administrationi suæ accessisse sentiret, patiendi laboris causa duos Cæsares creauit, videlicet Maximinũ, (quem alij Maximianum iuniorem, alij Maximum vocant,) quẽ Orienti, & Seuerũ, quem Italiæ præfecit. Verùm Constantio mortuo in Britannia Eboraci anno principatus 15. Constantinus eius ex priori matrimonio filius in Britannia creatus est imperator, & in locum patris successit: Romæ interim prætoriani excitato tumultu Maxentium Maximiani Herculei filium, Augustum appellarunt: quo nuncio Maximianus Herculeus ad spem resumendi imperij, quo se penè inuitus suadente Diocletiano abdicauerat erectus Romam aduolauit à Lucania, quam sedem priuatus elegerat, Diocletianúmque etiam per literas fuit adhortatus, vt ipse quoque ad imperium rediret, quas tenax concilij Diocletianus irrisit: aduersùs eandem prætorianorum, & Maxentij factionem Seuerus Romam missus à Galerio cum exercitu, cum vrbem obsideret, suorum scelere desertus, fugiénsque Rauennæ interfectus est: ita auctæ Maxentio opes, confirmatúmque imperium. Porrò Maximianus Herculeus Maxentium filium imperio conatur expellere, habitáque ea de re ad milites concione cùm nihil proficeret, imò eos magis in seipsum incitaret, profectus ad Gallias, dolo composito tanquam à filio esset expulsus, vt Constantino genero iungeretur, reipsa vt Constantinum interimeret, qui in Galliis & militum, & prouincialium ingenti iam fauore imperabat, detectis insidiis per Faustam filiã, quæ virum potiùs, quàm patrem viuere cupiebat. Massiliam profugit, ibique oppressus occubuit. Pro Seuero Galerius Cæsarem fecit M. Iulium Licinium strenuissimum ducem, ex Dacia oriundum, paulò post Galerij mors consecuta est: nam cùm relicto in Illyrico Licinio Romam contrà Maxentium contenderet, & in itinere certior esset factus de seditione militum futura, si cum Maxentio pugnaret, in Illyricum reuertit, vbi in morbum incidit vlcere inguinibus innato virilia exedente: itaque putrescente tota illa corporis parte, ac vermibus scatente grauissimis afflictatus doloribus, suspicatus est ob sæuitiam in Christianos eam ipsi calamitatem accidisse: quam ob causam decreta omnia cõtra Christianos reuocauit, eósque accersiri iussit, vt pro salute principis orarent, sed noluit Deus salutem dare homini sanguinario, & qui si vixisset, ad genium reuerteretur. Obiit tandem ex eo morbo, cùm solus annis vndecim imperasset: cum Cæsaribus autem, & imperij consorte sexdecim: legendus est Eusebius lib. 8. hist. cap. 16. & 17. Post eius obitum Romana Respublica à quatuor simul principibus regebatur, Constantino, & Maxentio Augustis, Licinio, & Maximino Cæsaribus. Et quidem Maxentius Romam, & Italiam, Marcus Licinius Illyricum, & Græciam, vbi se imperatorem appellari fecit: Maximinus verò Orientem

1. *Constantius Chlorus, & Galerius Augusti appellantur. Eutropius.*

Seuerus, & Maximinus Cæsares creantur.

retento Cæsaris nomine administrabat. Cæterùm Constantinus contra Maxentium tyrannicè Romæ imperantem, & in omnes nobiles sæuientem accersente senatu ire parat: eius copias multis præliis fudit, tandémque monstrata sibi diuinitus in cœlo cruce, de qua ad initium capitis septimi fusiùs dicturi sumus, collatis signis ad pontem Miluium Maxétium superauit, qui in Tiberim cum equo decidens submersus interiit. Sic Italia potitus Constantinus, atque à Syluestro Pontifice Maximo baptizatus imperium Romæ felicissimum, & vniuersæ Ecclesiæ faustum obtinuit. Non multò post in Oriente Maximinus Cæsar non cõtentus appellatione Cæsaris, inuidénsque Licinio, qui se iam imperatorem nominabat, res nouas molitur, sed oppressus tamen à Licinio se apud Tharsum, ne viuus caperetur, strangulasse dicitur.

Constantin. Imperat. 14.

II. Post hæc Constantinus Licinio, quamquam ei sororem Constantiam collocauerat, bellum intulit, eo quòd Christianos persequeretur, ac primò cum in Pannonia, deindè ingenti apparatu bellum apud Cybalas instruentem repentinus oppressit, omníque Dardania, Mesia, Macedonia potitus, vita tamen donauit precibus Constantiæ: sed quia iterùm rebellare instituerat, iussu Constantini fuit interemptus simul cum Martiano, quem Cæsarem appellauerat: atque ita ad vnum Constantinum totum dante numine deuenit imperium, eidémque præclarum magni cognomentum optimo iure tributum. Vt verò meliùs Constantini & genus, & filiorum eius in imperium successio perspecta sit, sciendum Constantium Chlorum patrem Constantini Magni ex Helena priori vxore (quod enim aliqui concubinam eius appellant, longè abest à vero) nullum alium filium, quàm Constantinum suscepisse; ex Theodora autem Augusta Maximiani Herculei priuigna, quam repudiata Helena, vt superius diximus, ab eodem coactus est ducere, plures habuisse liberos, videlicet Dalmatium, Constantium patrem Galli, & Iuliani Apostatæ, Constantiam, quæ nupsit Licinio imperatori, & alios, quos, quia ad institutum nostrum minimè faciunt, cõsultò prætermittimus: quia igitur Constantinus maximus erat natu filius, vt potè ex Helena priore coniuge susceptus, idcircò eum Constantinus imperij hæredem testamento declarauit. Suscepit Constantinus ex Fausta vxore Maximiani Herculei filia quinque liberos, Constantinum, Constantem, Constantiam, Helenam, & Constantiam: & ex priore, quæ ab eo dilecta fuerat, Crispum adolescentem pulcherrimum, quem Fausta Constantini vxor dicitur deperiisse, atque ad libidinem sæpiùs tentasse, quem de vi falsò accusatum à Fausta, quòd ei consentire nollet, iussit Constantinus interfici, posteáque veritate comperta ipsam quoque Faustam trucidari. Vixit Constantinus sexaginta sex annis, è quibus triginta duobus imperauit, minùs duobus mensibus, quæ est communior sententia, quam tradunt Epiphanius libro de resurrect. Eusebius in vita Constantini, Victor in Constantino, Zonaras tertia parte Annalium, Pomponius Lætus, & alij. Diuisum est inter filios imperium: Constantinus natu maximus Gallias, Hispanias, Britanniam obtinuit: Constanti Italia, Africa cum insulis, Illyricum, Macedonia, Achaia, Peloponnesus, Græcia cesserunt: Constantio obuenit Oriens, & Thracia, & eius caput Constantinopolis: Dalmatius simul cum Constantio imperauit: verùm seditione militari est interfectus neque prohibente, neque iubente Constantino.

Epiphanius. Eusebius. Victor, Zonaras. Pomponius. Imperium inter Constantini filios diuiditur.

III. Non fuit diuturna inter fratres concordia, cùm quisque totius Romani orbis summam, & imperium affectaret. Itaque Constantinus Gallico fretus exercitu Constanti fratri bellum mouet: quod dum cupidiùs, quàm cautiùs gerit, ad

Aqui-

ad Aquileam interceptus insidijs nondum triennio principatus finito vulneribus confossus occubuit. Tùm Constans transalpinas prouincias in suam potestatem redegit, sed Magnentij dolo, qui Italiam, Africam, Gallias, & Illyricum obtinebat, & se Imperatorem nominabat, opprimitur anno ætatis paulò ampliùs trigesimo, Imperij decimotertio, à cuius morte Constantius solus Imperat. Cædem fratris vlturus ingenti exercitu aduersùs Magnentium comparato eum memorabili prælio ad Murtium fudit, quo Romani Imperij vires magna ex parte concidere quinquaginta millibus vtrinque desideratis: mox cùm Magnentius bellum reparasset, & ad Lugdunum iterùm victus esset, gladio sibi latus aperuit: deinde Gallum à se anteà dictum Cæsarem nomenclatione Cæsaris ferocientem interemit, atque in eius locum Iulianum Galli fratrem tres, & viginti annos ætatis agentem Cæsarem nominauit, tradita ei in matrimonium Helena sorore: ipse verò in Persas contendens, dùm ægrè ferret Iulianum ab exercitu Augustum appellatum, apud Mopsucrenen iuxta Tauri montis radices ardentissima febre decessit. Constantio extincto facilè Iulianus Imperium solus obtinuit, statimque ad Gentilium superstitiones deflexit, (vt fusè refert Socrates lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, & Sozomenus lib. 5.) circumeundo per ciuitates Deorum templa aperit, & statuis sacrificat, séque ipsum summum Sacerdotem nominat. Is nouo genere belland Ecclesiam fuit persecutus, quæ fuit 12. & grauissima persecutio. Præcepit ne in curia militarent ij, qui Christianam fidem relinquere, & simulachris sacrificare nollent, & vt ne Christiani fierent præsides prouinciarum, sicut lex, inquiens, præcipit non vtendum esse gladio aduersus eos, qui morte digna deliquerunt. Episcopos cùm assentationibus, tùm muneribus ad sacrificandum prouocauit, quæ res plurimos ad sacrificia idolis facienda permouit. Sciens autem quàm multis in bello pecunijs opus sit, eas calidè à Christianis colligere cogitat: itaque sacrificare nolentibus pecuniarum mulctam imponit, duráque fit contra eos exactio. Tunc & Gentiles, inquit Socrates, Christianos obruunt, fitque concursus eorum, qui Philosophari dicebantur, & mysteria quædam instituuntur, ita vt inspectores viscerum pueros imberbes, masculos, & fœmellas mactarent, carnésque eorum degustarent: & hæc quidem cùm per alias ciuitates, tum Athenis, & Alexandriæ geruntur, & contra Athanasium Antistitem insidiæ tenduntur, vt eum loco moueant. Præsides prouinciarum cupientes sese in Imperatoris animum insinuare Christianos durius, quàm mandatum fuerat ab Imperatore tractabant, pluresque pecunias, quàm oporteret, exigebant, tormentis etiam adhibitis: quæ cùm resciisset Apostata, contempsit, quin & Christianis ob eam causam ad se accedentibus, conquerentibúsque, *vestrum est*, inquit, *ferre, cum afflictamini, hoc enim est Dei vestri mandatũ.* Præcepit etiam ne pueri Christianorũ in poëtis, ac reliquis commentoribus Ethnicis instituerentur, & ne ad harum rerum præceptores accederent: offenderant enim eum haud mediocriter Apollinarius Syrus, Basilius quoque, & Gregorius Cappadoces, qui temporis illius Rhetres longè superabant, & alij plurimi viri eloquentissimi, quorum alij Nicænæ Synodi decretis adhærebant, alij ex Ariana hæresi prodibant.

Iulianus Apostata. Socrates. Sozomenus.

Socrates.

Quoniam igitur ex Ethnicorum lectione facultatem persuadendi parari putabat, vt hoc quoque præsidium Christianis eriperet, prohibuit, ne Gentilium disciplinis exercerentur. Verùm Apollinarius ille, cuius paulò ante meminimus, legem impij Imperatoris sapienter eluit: etenim, vt erat eloquentissimus, & componendi carminis peritissimus, pro Homeri poëmate sacrarum literarum historias Heroico carmine ad Saulis vsque Regis tempora conscripsit,

IIII.

& in viginti quatuor tomos totum illud opus distribuit: composuit quoque comœdias ad similitudinem dramatum Menandri, Euripidis quoque tragœdiam, & Pindari lyram imitatus. Euangelia, & Apostolica dogmata in formam dialogorum ad exemplum Platonis redegit: & vt in summa dicam, ex diuinis literis sumptis liberalium disciplinarum argumentis breui tempore lucubrationes cõcinnauit & numero, & eloquentia pares, ingenio quoque, & elegantia certantes cum illis, qui apud Ethnicos in eo scribẽdi genere celeberrimi habebantur, ita vt nisi morales vetustatem haberent in pretio, haud minore studio Apollinarij scripta, quàm illorum didicissent. In odium quoque Christianorum Iulianus fauere instituit Iudæis: itaque eos accersit, & percontatur, cur sacrificijs abstineant, cum lex Mosis sacrificare iubeat? audiens idcirco non litare, quoniam id alio loco facere, quàm Hierosolymis nefas esset, confestim Salomonis templum instaurari iubet, sed quomodo opus fuerit diuinitus impeditum, non est huius loci commemorare: legat, qui volet, Socratem lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ, cap. 20. Sozomenum libro 5. capit. 22. D. Chrysostomum oratione 2. contra Iudæos. Tandem coacto exercitu aduersus Persas contendens, commisso prælio aderat ipse equo insidens, exercitúmque confirmans, inermis tamen, & sola spe fœlicitatis confisus: quam iaculum ex obscuro fertur, ac penetrato brachio lateri infigitur: quis tamen iustissimum illud vulnus inflixerit, incertum: plerique à quopiam effugiente visum humanum, hoc est Angelo illatum putant, quod ipse quoque potius crediderim: Iulianum quidem vulnere accepto refert Theodoret. lib. 4. historiæ Ecclesiasticæ cap. 25. impleuisse manum suam sanguine, & sparso illo in aëra dixisse, *Vicisti Galilæe.* Ita impius Apostata, vt merebatur, perijt anno ætatis trigesimo primo, Imperij verò iuxta veriorem chronologiam biennio nondum finito: quantumcumque Socrates tertium eius Imperij annum numeret. Atque hæc vniuersè, & generatim de generalibus Ecclesiæ persecutionibus dicta sufficiant, quæ ad eorum, quæ in consequentibus dicenda sunt, illustriorem cognitionem, necessariò præmittenda à nobis fuerunt: nunc ad visionis commentationem reuertamur.

Theodoret.

Socrates.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quidnam sit per hos equos intelligendum, & cur mundi imperia equorum nomine exprimantur.

SECTIO PRIMA.

1. COMPREHENDI hoc loco à Ioanne totum illud tempus existimamus, quo Ecclesia varias rerum vicissitudines, & persecutiones tolerauit à primis suæ fundationis initiis non solum vsque ad Imperium Constantini Magni, quo tempore præcedentium tempestatum turbines serenitas consequuta Ecclesiam adhuc sanguine madentem excepit:

excepit: verùm etiam vsque ad Iulianum Apostatam, qui nouo genere bellandi Ecclesiam persequens tandem Apostasiæ, & impietatis suæ pœnas luit Deo pro suaspònsa dimicante: atque adeò per quemlibet horum equorum Imperium Romanum intelligendum esse sub diuersis Imperatoribus, qui persessores, & equites accipiendi sunt. Quam expositionem sequitur Petrus Aureolus Cardinalis Seraphici ordinis in commentariis super Apocalypsim, eamque referunt hoc loco Lyranus, & Dionysius Carthusianus, immeritò refellere conantur. Et quidem imperia in sacris literis equorum nomine significari demonstrat locus ille Zachariæ 6. vbi in quatuor quadrigis quatuor mundi Imperia Prophetæ ostenduntur, quemadmodum exponit Diuus Hieronymus, & omnes Hebræi: etenim in prima quadriga, quæ equis rufis constabat, imperium Chaldæorum exprimitur propter sæuitiam, quam in multis prouinciis vastandis exercuit: in secunda equorum nigrorum, imperium Medorum, atque Persarum Iudæis maximè luctuosum à tempore Cambysis vsque ad secundum annum Darij Hystaspis: intertia equis albis fulgente, imperium Græcorum sub Alexandro Macedone lætum, ac faustum Hebræorum genti, quemadmodum narrat Iosephus libro 11. antiquitatum, cap. vlt. In quarta denique variorum equorum imperium Romanorum, qui partim clementes in Iudæos, partim crudeles extiterunt. Huius verò appellationis ratio multiplex afferri potest.

P. Aureolus Lyranus. Dion Carth.

Zach. 6. Imperia equorum nomine significantur in Scriptura.

D. Hieron.

Iosephus.

II.

Prima est, quia equus imperiosum est animal, atque adeò meritò temporalis dignitatis symbolum: quæ adnotatio est D. Gregorij lib. 31. Moralium, capite 18. vnde Salomon Ecclesiast. 10. *Vidi*, inquit, *seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos super terram*: Et Psalmo 75. *Dormitauerunt qui ascēderunt equos*, id est, qui temporali dignitate excellebant. In hanc sententiam D. Augustinus interpretatur illud Psalmi 32. *Fallax equus est salutem: Equum*, inquit, *accipe quamlibet amplitudinem, & honorem, in quem superbus ascendis, & in quo non tantùm celsiorem te, sed etiam tutiorem falsò putas: quomodo autem te deiiciat, nescis, tantò elisum grauius, quantò sublimius ferebaris: vnde subditur. In abundantia autem virtutis suæ non saluabitur: quasi dicat: non de honore, non de gloria, non de equo: vnde igitur? de misericordia Dei. Vide quid sequitur: Ecce oculi Domini super timentes eum, & in eis, qui sperant super misericordia eius.* Secunda ratio est, quia regna tanquam equi à Deo gubernantur, laxatis videlicet, vel inhabitis eorum siue quoad diuturnitatem, siue quoad varios rerum successus, & vicissitudines habenis: vnde Ezechielis 1. Deus præsidere imperiis monstratur, cùm super illa quatuor quadriformia animalia, quæ quatuor imperia expresserunt, sedere describitur, ad cuius etiam nutum animalia huc, & illuc mouebantur, vt ibidem dicitur: nam cum fieret vox super firmamentum quod erat super caput eorum, stabant, & submittebant alas suas, id quod de volatu quoque, & gressu accipiendum est: animalia enim illa interdum volabant, interdum etiam ambulabant, & gradiebantur, vt habes eodem capite. Hanc eandem ob causam ipsa etiam iusti hominis anima currui, quem Deus gubernat, comparatur: hoc enim sensu Diuus Ambrosius libro de Isaac capite octauo, interpretatur illud Sponsæ Canticorum 6. quod ipse iuxta translationem Septuaginta ita legit: *Posuit me currus Aminadab. Rector noster*, inquit Ambrosius, *Christus est, anima currus. Si currus est, habet equos vel bonos, vel malos: boni equi virtutes sunt animæ: mali, passiones corporis: bonus ergo rector malos equos reuocat: bonos incitat. Boni equi sunt quatuor, Prudentia, Temperantia, Fortitudo, Iustitia: mali verò Iracundia, Concupiscentia, Timor, Iniquitas. Itaque licet intelligibili spectaculo videre vnumquemque animam cum summo certamine ad cœlum rapi, festinantes equos, qui priores*

D. Gregor. Cur per equos significetur imperium. Eccles. 10. 7.

D. August. Psal 32. 12.

Ezech. 1.

D. Ambros. Cant. 6. 11. Anima nostra currus, rector Christus, virtutes equi boni, passiones mali.

perueniant ad brauium Christi: quorum prius imponatur palma ceruicibus: istisunt equi subiecti fidei Christi iugo, adstricti vinculo charitatis, iustitiæ frænis. Hæc Ambrosius. Quod

Origenes. Iosue 11.

vero ad malos equos pertinet, expendit Origenes homilia 15. super libr. Iosue, non vacare mysterio, quòd Dominus Iosue præceperit cap. 11. vt equos Regis Iabin subneruarer, & currus igne combureret. *Equus*, inquit, *lasciui motus, & superbæ ceruicis est animal, quare si passiones corporis, id est, libidinem, & superbiam, quibus anima velut equitans vectatur, & fertur ad præcipitia, equos, & currus intelligamus, non erit rationi nostræ contraria intelligentia: hos igitur equos iubet Dominus subneruari: subneruatur autem*

Psal 32. 12. Motus carnis ieiunio, & vigiliis sunt cõprimendi.

equus, cum corpus ieiunijs, vigilijs, & omni abstinentiæ afflictione maceratur: ideo enim & fallax equus dicitur ad salutem, Psal. 32. *si motus corporis nostri fieri permittamus infrænis, nec abstinentiæ iugo lasciuiam carnis, & superba colla subdamus: currus etiam iubemur incendere, id est, omnem arrogantiæ spiritum resecare.*

III. Tertia ratio desumitur à mundanæ gloriæ varietate, breuitate, & inconstantia, vt rectè cursui pernicium equorum laxis habenis currentium, & sæpè in præcipitia ruentium, fessoréque deturbantium comparari debeat: infinitum esset, quot imperij gloria deiecerit, percensere, bonáque ex parte ex iis, quæ de Romanis Cæsaribus, & Imperatoribus diximus præcedenti commentario, testatum

Zachar. 6.

relinquitur. Quam eandem ob causam Zachar. 6. eadem quatuor mundi imperia in quatuor quoque ventis designantur, qui turbulentissimis excitatis procellis, factóque fortissimarum nauium, imò & integrarum classium naufragio fœlicem solent rerum publicarum statum momento temporis labefactare, &

Ezechiel 1. Eiusdem inconstantia, & breuitas.

euertere. Et quidem quod attinet ad inconstantiam, ea Ezechielis 1. clarè describitur, cum singulis illis animalibus, quibus quatuor orbis imperia adumbrata fuisse paulò ante diximus, singulæ rotæ adhæsisse dicuntur in omnem partem facilè volubiles, quæ proculdubiò rotam fortunæ, quæ imperiis maximè dominatur, significant: breuitas vero non potuit exprimi luculentiùs, quàm illa apud

Esai. 1. 31.

Esaiam cap. 1. similitudine, *Fortitudo vestra quasi fauilla stupæ, & opus vestrum quasi scintilla.* Quarta ratio est, quia quemadmodum equus est animal bellicosum, ita

Mundana fœlicitas bellicosa. Genes 13. 6.

mundana fœlicitas bellicosa est, dissensionúmque, ac bellorum seminarium, vt ex præcedenti commentario manifestum est: vnde Genes. 13. de Lot, & Abraham, postquàm nimium locupletes, & opulenti euaserant, dicitur: *Erat substantia eorum multa, & nequibant habitare communiter: vnde & facta est rixa inter pastores gregum Abraham, & Lot.*

IV. Quinta ratio, quia equus petulans, & lasciuum est animal: sic enim potentiæ,

Diuitiæ lasciuire faciũt. Hierem. 5. 7. Deut 32. 15. Psal. 72. 7. D. August.

& opum magnitudo lasciuiam, petulantiam, genúsque omne vitiorum inuehit, quemadmodum multis locis testatur Scriptura, veluti Hierem. 5. *Saturaui eos, & mœchati sunt, & in domo meretricis luxuriabantur*: Deuteronom. 32. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit.* Et Psal. 72. *Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum*, id est, ex abundantia: in quem locum D. Aug. docet quosdam ex macie, id est, propter necessitatem peccare: alios vero ex pinguedine, id est, diuitiarum affluentia, atque

D Gregor. Iob 15. 25.

hos prioribus longè grauiùs. In eandem sententiam exponit D. Gregorius libro 12. Moralium cap. 22. illud Iob 15. *Contra Omnipotentem roboratus est, cucurrit aduersus eum erecto collo, & pingui ceruice armatus est: Potens*, inquit, *iniquus pingui ceruice contra Deum armatur, quia rebus temporalibus tumens contra præcepta veritatis quasi de magnitudine carnis erigitur*: Denique Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia*, vbi superbia cum

Ezech 16. 49 1. ad Tim 6. 17.

saturitate panis coniũgitur: merito igitur Apostolus ait 1. ad Tim. 6. *Diuitibus huius sæculi præcipe non sublime sapere*, quia nimirum diuitibus, ac potentibus præcipuè

opus

opus est humilitate, qua intelligant se naturæ communione reliquis hominibus esse similes, eiusdémque infirmitatis participes: id quod etiam sponsus subtiliter sponsæ commendauit illis verbis Canticorum 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento:* quo loco obseruandum est verbum illud, *vermiculatas*, idem esse, atque quibusdam quasi vermiculis cælatas, quo videlicet sponsa habens semper ante oculos illas vermiculorum imagines nequaquam de sua altitudine superbiret, sed intelligeret se nihil aliud ex se esse, quam vermiculum, id est, abiectissimam, tandémque in vermes esse conuertendam, quantumcumque sibi nobilis, & pulchra videretur. Has igitur ob causas imperia meritò equis comparantur. *Cant. 1. 11.* *Mortis meditatio ad humilitatem conducit.*

Primum sigillum de equo albo, & equite habente arcum, & coronam, aperitur, & explicatur.

SECTIO II.

APerto primo libri sigillo apparuit equus albus, & qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona, & exiuit vincens, vt vinceret. Per hunc equum iuxta ea, quæ diximus, designatur imperium Romanum sub Caio Caligula, qui Tiberio successit: is enim nulla in re dinexauit Ecclesiam, imò Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat, & Christum in passione indutum veste alba irriserat, vnà cum Herodiade vxore perpetuo in Occidente multauit exilio, vt auctor est Nicephorus lib. 2. historiæ Ecclesiasticæ capite 9. eiusque tempore Pontius Pilatus maximus fuit affectus contumeliis, & extrema calamitate oppressus, imò ad eas redactus angustias, vt mortem ipse sibi consciuerit, & sui ipsius & iudex, & vindex factus sit: quemadmodum narrat Eusebius lib. 2. hist. Eccl. cap. 7. & Nicephorus lib. 2. cap. 10. Deinde Caius fidei prædicationem minimè impediuit, quo fit, vt optimo iure per equum album, qui color fœlicitatem, & lætitiam denunciat, Caligulæ intelligatur imperium: eo enim tempore Christus veluti eques, quem videlicet Caligula ipse adumbrauit, tametsi gentilis imperator, sicut & apud Esaiam Cyrus Persarum Imperator Christum Dominum figurauit in soluenda captiuitate Iudæorum, faciendáque potestate Hierosolymitani templi instaurandi, vt patet ex illis verbis apud Esaiam cap. 45. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, &c.* Christus, inquam cœpit prædicatione Apostolorum ad gentes discurrere, & potentiæ suæ, ac prædicationis fidei arcu multos ad fidem suam, & religionem traducere: denique victor de variis Gentilium superstitionibus, & idololatriæ impietate gloriosè triumphare, vt meritò ei corona tanquam victori non solùm à patre, sed etiam à Gentibus conuersis tanquam Regi suo data videatur, cum illæ sese eius imperio, & fidei subiecerunt: nec verò insolens est in sacris literis Christum Dominum equitem appellari, vt patet ex Abacuch cap. 3. cùm dicitur: *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ salutis.* I. *Nicephor. Pilatus ipse sibi mortem conscisit.* *Eusebius. Nicephor.* *Esaiæ 45. 1* *Abac. 3. 8.*

Vel certè Caius ipse, non vt Christi typus, sed sub ipsius nomine dicitur habere arcum, & exiisse vincens, vt vinceret: quoniam, vt superiores auctores tradunt, diuino quodam consilio, & prouidentia effectum est, vt Caius in Iudæos infestissimos Christi hostes mirum in modum incitatus eos maximè haberet exosos, acerrimèque persequeretur, & alio licet spectans, pro Christo bellum gereret, arcumque in Christi persecutores intenderet, Ecclesia interim pace fruente, augescente que in dies fidelium numero, & gentium conuersione per id tempus in mystica illa sindone Petro denunciata, vt iure optimo dici potuerit *Caius in hostes Christi Iudæos diuina consilio deseuit.*

Caius pro Christo in prælium intento arcu exiisse *vincens, & vinceret.* Siquidem fidelibus nulla ex parte diuexatis Iudæos ita dejecit, vt facilè intelligerent eas sibi calamitates propter nefariam Christi necem euenire, vt sapienter in Annalibus eius temporis annotauit Cardinalis Baronius, multáque alia præstitit, quæ in Christi Domini victoriam cesserunt, vt paulò post dicemus. Atque in primis maxima fuit illa Iudæorum clades Alexandriæ, cùm Flaccus præses prouinciæ, non inscio, vt par est credere, imperatore in proseuchis, hoc est, synagogis statuas ad imperatoris effigiem expressas dedicari præcepit, ac paulò post edictum proposuit, quo Iudæos inquilinos, exterósque appellabat, damnabatque indicta causa, vsurpans ipse sibi partes delatoris, testis, & pœnarum exactoris: itaque in domos, & officinas Iudæorum effractis foribus irrumpebatur, ipsi suis bonis, facultatibúsque euertebantur, & rerum necessariarum inopia oppressi ante oculos mori præ fame vxores, paruósque liberos videre cogebantur, & vbicumque conspicerentur Iudæi, aut coniectis quamprimùm saxis necabantur, aut fustibus ad mortem vsque contusi miserrimè interibant: intoleranda etiam familiæ integræ cum viris, vxoribus, parentibus, liberis in medio foro exurebantur, multaque alia sanè crudelia, & immania fiebant in Iudæos, de quibus fusè in Flacco Iudæus Philo conqueritur. Quin etiam ipse Imperator Colossum sibi in intimis adytis Hierosolymitani templi poni mandauit ascito ipse titulum Iouis cognomine, licet flexus postea regis Agrippæ literis, Hierosolymis tantum exceptis, in finitimis vrbibus altaria, templa, & statuas erigi sibi præceperit: sed quod ad illustrandum hunc locum maximè pertinet, Caius, vt superiùs perstrinximus, Herodem, qui Ioannem Baptistam obtruncauerat, & Christum in passione indutum veste alba cum exercitu suo irriserat, ad Lugdunum Galliæ vrbem ablegauit, vt refert Iosephus in libro decimo octauo antiquit. capite 9. & Pontium Pilatum, qui Christum seruatorem per summam impietatem, & iniustitiam morti adiudicauerat, ad Viennam perpetuo dānauit exilio, vt auctor est Ado in Chronicis, *Tantisque* vt eius verbis vtatur, *irrogante Caio languoribus coarctatus est, vt sua se transuerberans manu multorum malorum compendium mortis celeritate quæsierit.* Quoniam igitur Caius Iudæos Christianæ fidei religionis hostes insectatus est, atque de Herode, & Pilato ex Dei prouidentia, & consilio pœnas sumpsit, ac rem Christianam minime impediuit, meritò sanè dicitur accepisse arcum, pro Christo scilicet, & exisse vincens, vt vinceret.

Baronius.

Philo Iud.

Herodes à Caio ablegatur.

Iosephus.

Pilatus exilio perpetuo damnatur.

Ado.

111. Verùm vt hæc melius intelligantur, aduertendum est arcum interdum sumi pro supplicio à Deo siue illato, siue inferendo, veluti Psalm. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus.* Cuius similitudinis ratio ea est, quemadmodum docet D. Augustinus, & cæteri ferè interpretes in eum locum, quia sicut in arcu quantò longiùs chorda trahitur, tanto fortiùs sagitta emittitur, ita supplicium quantò magis à Deo differtur, tantò postea infertur funestius. Aduerte autem in iisdem verbis summam Dei misericordiam, qui per suppliciorum comminationes antegressas solet peccatores admonere, vt ea curent per pœnitentiam subterfugere, quo eodem sensu D. Basilius exponit illud Psal. 7. *Arcum suum tetendit, & paravit illum*, obseruans omnem Dei operam in intendendo, & parando arcu consumi, ad terrendum videlicet, ne cogatur sagittam iacere. Deinde sumitur arcus pro sacra scriptura: vult autem D. Gregorius libro 19. Moralium cap. 28. in chorda testamentum nouum, in cornu verò testamentum vetus accipiendum esse: quia quemadmodum in arcu, dum chorda trahitur, cornu curuatur: ita in sacra scriptura, dum testamentum nouum legitur,

Psal. 59. 6.

D. Augustin. Supplicium cur in arcu significatur.

Misericordiā Deus ostendit, cum minatur.

D. Basilius. Psalm 7.

D. Grego. Arcus sumitur pro scriptura sacra.

legitur, duritia testamenti veteris emollitur: ad eius namque spiritualia, & blanda præceptaliteræ se rigor inclinat, quæ ratio est etiam D. Augustini in illud Psal. 7. iam citatum, *Arcum suum tetendit, & paravit illum. Arcum*, inquit, *istum scripturas sanctas libenter acceperim, vbi fortitudine noui testamenti quasi nervo quodam duritia veteris flexa, & domita est.* Hinc tanquam sagittæ diuina præconia iaculantur: qua enim alia sagitta percussa est, quæ dicit Cantic. 2. *Vulnerata charitate ego sum*: sic enim est apud Septuaginta, quorum translationem sequitur Augustinus pro eo, quod nos habemus, *Quia amore langueo.* Aduertit autem D. Augustinus, quod sequitur, *Sagittas suas ardentibus effecit*, iuxta quædam exemplaria legi, *Sagittas suas ardentes efficit*: quia nimirum sagittæ ardere faciunt, quod vtique præstare non possunt, nisi & ipsæ ardeant; quo significatur concionatoris verba debere esse veluti ardentes quasdam sagittas, quæ auditorum corda valeant compungere, & penetrare, atque diuini amoris facibus inflammare: quemadmodum de Helia dicitur Ecclesiastici quadragesimo octauo, *Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbum ipsius quasi facula ardebat*: & Hierem. 5. *Ecce dedi verba tua in ignem, & populum istum in ligna*: quia videlicet concionator debet auditores igne pœnitentiæ, & charitatis inflammare: vel etiam, quia sicut ignis conuertit ligna in cinerem: ita concionator debet in animis auditorum cognitionem suæ fragilitatis, & vilitatis ingenerare

D. August. Psalm. 7. 15.

Cant. 2. 5. Septuaginta Interpret. D. August.

Concionatores verba sint ardentia. Eccl. 48. 1.

Hiere. 5. 14.

Nec verò Scriptura sacra dumtaxat arcui, sed etiam sagittis comparatur, quas Deus ipse per Doctores Ecclesiæ, Diuinique verbi præcones tanquam per arcus solet emittere: vnde de prauis Doctoribus dictum est Oseæ 7. *Facti sunt quasi arcus dolosus*: & Psal. 77. *Auerterunt se & non seruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum conuersi sunt in arcum prauum*: id est intendit eos Deus quasi arcum ad mortalium animos amoris sui sagittis vulnerandos: verùm ipsi facti sunt arcus dolosus, qui sagittam in sagittantem retorquet: sic enim praui doctores siue doctrinæ, siue vitæ prauitate, quos conuertere debuissent, aduersus Deum reflectunt: ita vtrumque locum interpretatur D. Hieronym. *Mutati sunt*, inquit, *in arcum dolosum, vt quos Dominus contra aduersarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, & mitterent aduersus eum blasphemiarum sagittas*: alij vtrumque locum de peccatoribus in genere interpretantur, vt sit sensus, ipsos sibimet nocere, suisque scelerib us quasi sagittis in seipsos intortis vulnerare, iuxta illud Psal. 10. *Qui autem diligit iniquitatem odit animã suam*: quo etiã pertinet illud Esaiæ 59. *Oua aspidum ruperunt, qui comederit de ouis eorum morietur, & quod confotum est, erumpet in Regulum*: quo loco obseruanda est elegãs prophetæ similitudo: quemadmodũ enim oua aspidum foris quidem pulchra videntur, intùs autem venenata sunt, & pestilentia, primúmque frangentibus lethifera: ita nefaria peccatorum consilia pulchra quidem in speciem sunt, sed intùs pernicioſa, & funesta, iisque potissimum, qui ea designarunt, ad finémque perducunt, cladem, & exitium afferentia: in eandémque sententiam à Procopio, aliisque patribus de Iudæis locus intelligitur, in quorum cordibus antiquus serpens impia aduersus Christum consilia tanquam oua peperit, quæ ipsi postea Iudæi fouerunt, & Basiliscos exclusserunt, quorum veneno afflati omnino perierunt. Sed, vt ad institutum reuertamur, hoc loco arcus, quem Christus gestare dicitur, sacra est Scriptura, diuinique verbi per Apostolos, & reliquos concionatores toto orbe prædicatio, quo arcu, & sagittis imperante Caligula quamplurimos vulneratos ad fidem suam, religionémque traduxit.

IIII. *Scriptura sacra sagittis comparata. Oseæ 7. 16. Psal. 77. 57.*

D. Hieron. Psalm. 10. 8. Peccatores sibi nocent. Esaiæ 59. 9.

Quod verò ad coronam attinet, quæ data ei dicitur: aduertendum est quatuor coronis fuisse Christum Dominum coronatum. Prima fuit carnis, quàm à

V. *Christus quatuor coronis coronatus.*

D. Ambros. Cant. 3. 11.

matre in incarnatione accepit: sic enim D. Ambrosius libro de institutione Virginis, capite decimosexto, interpretatur illud Canticorum 3. *Egredimini filiæ Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis illius, & in die lætitiæ cordis sui.* Vbi obiter aduerte summum Verbi erga homines amorem, siquidem diem incarnationis, cum primùm factus est homo propter hominem, diem desponsationis suæ cum humana natura, diémque lætitiæ cordis sui appellari voluit: atque hæc corona fuit contexta ex varijs, ijsque pulcherrimis floribus donorum Spiritus sancti, quæ in primo conceptionis instanti eius animæ infusæ fuerunt: quos flores enumerauit Esaias capite vndecimo. *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum Spiritu timoris Domini.* Secunda corona fuit spinea, Ioannis 19. *Plectentes coronam de spinis*: quæ texta fuit ex spinis, & compunctionibus delictorum nostrorum iuxta illud Esai. 53. *Propter scelus populi mei percussi eum*: quæ ratio affertur à Tertulliano lib. de corona militis. *Quale*, inquit, *oro te, sertum pro vtroque sexu subyt? ex spinis, opinor, & tribulis in figuram delictorum, quæ nobis protulit terra carnis: abstulit autem virtus crucis omnes aculeos mortis in Domini capitis tolerantia obtundens*: quam eandem rationem affert D. Athanasius in oratione de passione, & cruce Domini. Tertia corona fuit gloriæ, celebritatisque, & exaltationis sui nominis ex lapidibus pretiosis composita, qua à Patre in cœlo, & in terra coronatus, ad Philippenses 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen*: quo loco pro *exaltauit*, habetur Græcè ὑπερύψωσεν, hoc est, superexaltauit, seu miro modo exaltauit: Et ad Hebræos 2. *Videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum.* Quarta denique corona est, qua quotidie coronatur ab sponsa in conuersione fidelium: nam etiam Paulus, quos conuertebat, coronam appellabat suam, veluti ad Philippenses 4. *Fratres mei charissimi, & desideratissimi, gaudium meum, & corona mea.* Et primæ ad Thessalonicens. 2. *Quæ est autem nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? nónne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu? vos enim estis gloria nostra, & gaudium*: Et Ecclesiastici 32. *Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi vnus ex ipsis: curam illorum habe*: Et paulò post: *Vt læteris propter illos, & ornamentum gratiæ accipias coronam.* Docet autem Diuus Thomas in epistolam ad Thessalonicenses Apostolum fideles à se conuersos gaudium, & coronam suam appellare, eo quòd maxima sit prædicatoris retributio ex ijs, quos cõuertit: quémadmodum Dux propter militum victoriam coronari solet. Theodoretus refert ad humanam gloriam, & Pauli apud homines existimationem, vt sit sensus: propter vos mihi placeo, propter vos clarus, & illustris euado, iuxta illud Ecclesiastici 30. *Qui docet filium, laudabitur in illo, & in medio domesticorum in illo gloriabitur*: quamquam etiam velit verba esse Pauli instar matris, siue nutricis fidelibus à se conuersis quasi pulchris infantulis blandientis, ac de sua fœcunditate gaudientis. *Quoniam*, inquit Theodoretus, *se matri & nutrici comparauerat, eius quoque verba imitatur, ea enim infantulos ferem, & gaudium, & quæ sunt huiusmodi, appellare consueuit*: in quo maximè eminet maternus affectus Pauli, quemadmodum & ad Galatas 4. *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Eodem coronæ genere ipsa quoque Ecclesia coronatur, ad eam enim ita Sponsus loquitur Canticorum 4. *Veni de Libano sponsa mea: coronaberis de cubilibus leonum, de montibus pardorum.* Quem locum D. Gregorius, & Beda interpretantur de cordibus infidelium, quæ cùm priùs fuerint Dæmonum cubilia per conuersionem corona Ecclesiæ efficiuntur. Sic igitur etiam Christus ex suis fidelibus coronatur, quæ

1. Corona ex floribus donorum Spiritus sancti contexta.

Esa. 11. 2.

2. ex spinis

Ioan. 19. 2.

Esai. 53. 8.

Tertullian.

D. Athanas. 3. ex lapidibus pretiosis.

Philip 2. 9.

Hebr 2. 9.

4. ex hominibus ad fidem conuersis.

Philip. 4 1.

1. Thes. 2. 19

Eccles. 32 3

D. Thom.

Theodoret.

Eccles. 30. 2

Pauli affectus in fideles.

Galat. 4. 19.

Cant 4 8.

corona

corona ex variis floribus, Martyrum videlicet rosis, Confessorum violis, & candidissimis virginum liliis contexitur. Hoc enim sensu Rupertus exponit illud Zachariæ 6. *Sumes aurum, & argentum, & facies coronas, & pones in capita Iesu filij Iosedec, Sacerdotis magni: Quia nimirum, inquit, per singulas virtutes electorum suorum Dominus coronatur, imò in illis coronatis Saluator coronã accipit, quia ipsius est opus omniũ Sanctorũ corona.* Cũ igitur hoc loco data Christo dicitur corona, duæ postremæ accipiẽda sũt. *Rupert. Zachar. 6. 11*

Secundum sigillum de equo rufo aperitur, & explicatur, & de Martyrum splendore nonnulla perstringuntur.

SECTIO III.

IN apertione secundi sigilli equus rufus, qui apparuit, imperium sub Domitio Nerone resignificat, sub quo Ecclesia primam edicto publico passa est persecutionem generalem: quo tempore, quoniã multi fideles sanguinem pro Christo fuderunt, rectè eius imperium per equum rufum exprimitur. Nero igitur fuit huius equi sessor, cui ob summam crudelitatem datus dicitur gladius magnus: incredibilem enim in Romanos carnificinam exercuit, ipsique Romanæ vrbi faces admoueri præcepit, quod incendium sex integris diebus, & septem noctibus perduraui: atque hoc egregium spectaculum vt iucundiùs videret Nero, altissimam turrim conscendit, vbi quędam Homeri carmina de Troiæ incendio præanimi iucunditate cecinit. Iam verò contra Christianos dici non potest, quàm barbarus, & immanis extiterit, in quibus duo illa clarissima orbis lumina Petrũ, & Paulum tanquam duos soles de mundo sustulit. Verissimè tunc in fideles quadrabat illud 1. Cor. 4. *Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus*, seu vt Græcè est, θέατρον, id est, *Theatrum facti sumus*: & est sensus, theatri, & spectaculi loco quasi feris obiicimur, cum variis tormentis, & cruciatibus necamur, vt theatrum mundo, Angelis, & hominibus exhibeamus: cui concinit, quod præcesserat, *Tanquam morti destinatos*, Græcè ὡς ἐπιθανατίους, id est, *ad mortem seruatos*, ducta similitudine ab ijs, qui more Romano bestijs spectante populo obiiciebantur, atque ad id caueis inclusi tenebãtur, tanquam morti iam obnoxij: ac destinati: id quod sub Nerone fidelibus accidebat, quia & ipsi obiiciebantur feris, & vbicumque reperiebantur, tanquam morti destinati dici poterant, ac theatrum mundo, & Angelis exhibere, propter persecutionis magnitudinem, quæ vbique grauissima grassabatur. Porrò aduerte, licet D. Chrysost. cum dicitur: *Et Angelis*, bonos tantùm Angelos intelligat, eo sensu talia esse martyrum certamina, vt Angelorũ digna sint aspectu: tamen multos de Angelis tum bonis tum etiã malis interpretari: quam expositionem affert præter alios D. Tho. *Angelis*, inquit, *& hominibus, scilicet bonis, & malis: concurrebant enim ad eorũ spectaculum boni Angeli ad confortandum, mali autem ad impugnãdũ: boni homines ad compatiendum, & exemplum sumendum patientiæ, mali verò ad persequendũ & irridendũ*: vel aliter: erant spectaculũ, siue theatrum Angelis: bonis quidem, quoniã ipsorum certamina, vt aiebat Chrysost. Angelorum erant digna conspectu, & eiusmodi, quæ cœlitum in se oculos per amorem, & admirationem conuerterent: malis autem, quia Apostolorum, & reliquorum Martyrum iniuriæ dæmones oblectabant, cum cernerent hostes suos, id est, Apostolos, & reliquos sanctos torqueri ad terrorem aliorum, ne Christi fidem amplecterentur. Itaque rectè dicitur permissum illi fuisse, vt sumeret, id est, auferret pacem de terra, vt inuicem se interficiant: quia ex Romanis plurimos alios per alios præcipiebat occidi. Totum denique Romanũ imperiũ cædibus, & sanguine-

I. *Equus rufus Imperium Neronis significat.*

1. Cor. 4. 9.

D. Chrysost.

Martyrum certamina Angelorum, dæmonum, & hominũ spectacula. D. Thom.

Iustorum iniuriæ dæmones oblectãt.

cruentauit: quemadmodum fusè ex Suetonio, Eutropio, Eusebio, Paulo Orosio, & aliis tradidimus.

II. Pro illustriori tamen huius rei cognitione, & martyrio eius temporis splendore magis illustrando sciendum est ex Gellio lib. 2. noctium Atticarum, cap. 26. rufum colorem à rubore quidem sic appellatum: sed cùm aliter rubeat ignis, aliter sanguis, aliter ostrum, siue purpura, aliter crocus, has singulas rufi varietates vna rufi, siue ruboris appellatione significari: itaque sub colore rufo comprehendi igneum, sanguineum, croceum, purpureum, aureum, siue fuluum, flauum denique & puniceum. Igitur imperium sub Nerone equo rufo comparatur propter multitudinem Martyrum, qui eius imperij tempore passi omnes rufi coloris species, fidei, charitatis, & virtutum reliquarum splendore, ac varietate retulerunt, è quibus potiores tantùm perstringemus, vt Martyrij splendor magis eluceat. In primis igitur colorem purpureum, qui ad sanguineum vergit, ad martyrium pertinere ostendit locus ille Cantic. 3. vbi dicitur Salomonis ferculum ascensum purpureum habuisse: per ferculum enim eo loco cœlestis gloria accipi potest, ad quam per ascensum purpureum, id est, martyrium peruenitur: quemadmodum interpretatur D. Hieronymus lib. 2. in Ezechielem homilia 15. *Ascensum*, inquit, *habet purpureum, quia maxima multitudo fidelium in exordio nascentis Ecclesiæ per martyrij sanguinem peruenit ad regnum. Igitur Rex noster ascensum purpureum fecit in ferculo, quo ad clarum, quòd intùs aspicitur per tribulationem sanguinis peruenitur.* Eandem ob causam de Ecclesia dicitur Prouerbiorum 31. *Byssus, & purpura indumentum eius*: quem locum sic Beda exponit: *Byssus indumentum Ecclesiæ est in candore puræ conscientiæ, & conuersationis: purpureus autem color sanguinis habet speciem, vnde pulchrè dictum est à Patribus, quòd Ecclesia electorum floribus vernans in pace habet lilia, in bello rosas*: vbi cernis Bedam martyres rubicundis rosis conferre, quarum color etiam sub rufo comprehenditur, & alludere ad locum illum Augustini sermone 37. de sanctis, vbi ita ad Ecclesiam loquitur: *O verè beata mater Ecclesia, quam vincentium gloriosus Martyrum sanguis exornat, & candida induit virginitas: floribus eius, nec rosæ, nec lilia desunt. Certent igitur singuli ampliſsimas accipere dignitatum coronas, vel de virginitate candidas, vel de passione purpureas: in cœlestibus castris pax, & acies habent flores suos, quibus milites Christi coronantur.* Hæc Augustinus. Nec verò dumtaxat color purpureus ad martyres pertinet, eo quòd vergat ad sanguineum, sed etiam quia est regius, & imperialis color: vnde Canticorum 7. dicitur. *Coma capitis tui sicut purpura Regis*: martyribus enim quasi comis Christus, qui caput est Ecclesiæ, veluti regia quadam purpura exornatur.

Gellius.

Cantic. 3.

D. Hieron.

Prou 31. 22. Beda.

Sancti lilia in pace, in bello rosæ. D. August.

Cant 7. 5. Martyres purpura Christi coma

III. Puniceus etiam color, cuiusmodi auctore Gellio est ille, qui in dactylis, seu palmarum fructibus reperitur, & exuberantiam habet splendoris, martyrum quoque gloriam non obscurè commendat: siquidem martyres fructus palmæ sunt, id est, crucis Dominicæ: sic enim plerique interpretantur locum illum Canticorum 7. *Dixi, ascendam ad palmam, & apprehendam fructus eius*: quæ verba, Beda vult esse sponsi per Prophetarum vaticinia redemptionem generis humani pollicentis, ascensurum se in palmam, id est, crucem victricem, ac triumphalem arborem, eiúsque fructus apprehensurum, id est, posteriores glorias, claritatem videlicet resurrectionis, & triumphantem ascensionis gloriam. Verùm nos cum aliis per fructus palmæ noui Testamenti heroes, præcipuè verò Martyres meritò possumus accipere, quos tanquam suauissimos dactylos crux Christi quasi palma primis illis nascentis Ecclesiæ temporibus produxit iuxta illud Esaiæ 53. *Pro eo quod laborauit anima eius, videbit, & saturabitur, & iustificabit*

Martyres palmæ fructus. Cant. 7. 8.

Esa. 53. 20.

ficabit ipse iustus seruos meos multos, videbit semen longæuum. A qua expositione non abhortet etiã Beda loco citato. Accedit, quòd ipsi Martyres toti punicei, seu phœnicei, id est, palmarij sunt: Græcè enim palma φοῖνιξ dicitur, vnde color phœniceus, & puniceus: palmarij, in quem propter illustrissimas victorias, quas de morte, tyrannorúmque sæuitia reportant: vnde propter Martyrum multitudinem Ecclesia ciuitas palmarum meritò appellari potest: in Christi enim figuram Rex Salomon dicitur 3. Regum 9. in terra solitudinis ciuitatem palmarum exædificasse, id est, vt interpretatur Glossa, palmis abundantem, quoniam Christus in ipsa media gentilitate, quæ terra erat solitudinis, Ecclesiam condidit martyriorum palmis fœcundissimam: quam eandem ob causam statura Ecclesiæ assimilata palmæ dicitur Cant. 7. vsque adeò autem Martyres palmarij sunt, vt elatis palmarum, in quibus tota palmæ posita est pulchritudo, comparentur Canticorum 5. cùm dicitur: *Comæeius*, id est sponsi, *sicut elatæ palmarum*: vbi sponsi comæ, quas Sanctos, & præcipuè Martyres paulò superiùs interpretati sumus, Christum, qui caput est Ecclesiæ, exornantes, ab eóque enascentes elatis palmarum conferuntur: quia quemadmodum victores elatis palmarum pulcherrimis coronabantur, ita Christus suis Martyribus tanquam victor, & triumphator summa Ecclesiæ gratulatione coronatur.

3. Reg. 9. *Ecclesia ciuitas palmarũ propter martyres.*

Cant. 5. 11.

Iam verò croceus, qui color etiam est pulcherrimus, & veluti aureus, ad Martyres præcipuè pertinet: ij enim sunt crocus ille, quem Ecclesiæ hortus ferre dicitur Canticorum 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, nardus, & crocus*: cùm enim eo loco per has aromatum species varia sanctorum genera designentur, per crocum Martyres accipiendi sunt: quemadmodum enim crocus condiendis cibis adhibetur, & maximam vim habet exhilarandi cor: ita Martyres fidei, & patientiæ suæ exemplo, labores omnes, molestiásque huius vitæ pro Deo susceptas quasi condiunt, dulcioréque, ac suauiores efficiunt, denique mira iucunditate fidelium corda perfundunt: sic enim Tobiam, & Iob quasi crocum condiendis virtutum cibis aptissimum proponunt diuinæ literæ Tobiæ 2. illis verbis: *Hanc autem tentationem ideò permisit Deus euenire illi, vt posteris daretur exemplum patientiæ eius, sicut & sancti Iob.* Accedit, quòd crocus propter aureum, & flauescentem colorem symbolum est charitatis, quæ potissimùm in Martyribus splendescit, iuxta illud Christi Domini Ioannis 15. *Maiorem charitatem nemo habet, quàm vt animam suam ponat quis pro amicis suis.* Sic enim eum locum Canticorum citatum interpretatur Beda, afferens in eandem sententiam illud Threnorum 4. *Qui nutriebantur in crocis, amplexati sunt stercora*: vbi quamquam ad literam sermo sit de calamitatibus Hebræorum tempore Hierosolymitanæ obsidionis sub Nabuchodonosor, cum nobilissimi quique præ fame coacti sunt rebus vesci abiectissimis: quemadmodum etiam accidit in obsidione Samariæ, vt refertur 4. Reg. 6. *Facta est fames magna in Samaria, & tandiu obsessa est, donec venundaretur caput asini octoginta argenteis, & quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis*: tamen Beda ad charitatem refert hoc sensu: qui videbantur quondam charitatis floribus rutilare, grauissimis postmodum se fœdis cœperunt vitiorum voluptatibus immergere: eodémque modo locum intellexit Diuus Bernardus sermone de obedientia, patientia, & sapientia: vbi expendit verbum illud, *amplexantur*, quod vehementiam insinuat, & rectè quidem Bernardus: solent enim, qui diuinæ bonitatis dulcedinem semel gustarunt, si ab eo statu prolabantur, deteriores fieri, & stercoribus, id est, abiectis voluptatum illecebris delectari, cuius periculi sponsus sponsam admonuit illis verbis Canticorũ 1.

IIII. *Martyres croco comparantur.*

Cant. 4. 13.

Tob. 2. 12.

Ioan. 15. 13.

Beda. Thren. 4. 5.

4. Reg. 6. 25.

D. Bernard. Turpius peccant, qui prius peccatis abstinuerunt.

Cant. 1. 8.

Si ignoras te, ô pulcherrima inter mulieres, egredere, & abi post vestigia gregum tuorum, & pasce hædos tuos: quo loco hædos pascere est lasciuos, ac petulantes libidinis motus sectari: quæ miseriarum decidunt ij, qui magnitudinem, & præstantiam diuinæ cõuersationis, & charitatis ignorãtes, ac minoris facientes ex eo statu delabuntur, & quod est consequens, in lutulento vitiorum omnium cœno volutantur.

V. Denique ob eandem coloris pulchritudinem granis malorum granatorum, qui etiam color sub rufo comprehenditur, similes dicuntur martyres: hoc enim sensu accipiendum est illud Canticorum 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum*, quemadmodum vult Beda. *Mala*, inquit, *punica, quæ sanguineo rubent colore, eorum in Ecclesia triumphos insinuant, qui post fontis signati ablutionem, cuius paulò ante facta fuerat mentio, suo sunt etiam sanguine baptizati.* Obseruarunt tres Græci patres in commentarijs super Cantica, qui cum operibus Theodoreti circunferuntur, malos punicas arbores, de quibus eo loco agitur, esse eas, quæ in quercubus inseruntur, quæ firmissimas habent radices, & difficilè auelli possunt, in quibus quercuum radicibus volunt fidei designari firmitatem: id quod non obscurè Martyrum naturam significat, qui per earum arborum mala granata exprimuntur, quippe qui produci nequeant nisi à malis punicis in fortissimis quercubus, id est, firmissima fide insertis, cum Martyrium summam fidei firmitatem requirat. Atque hæc de præcipuis rufi coloris varietatibus pro Martyrum gloria, & splendore dicta sufficiant.

Martyres granum mali granati similes. Cant. 4. 13.

Tertium de equo nigro sigillum explicatur.

SECTIO IIII.

I. A Petro tertio sigillo apparuit equus niger, & qui sedebat super eum, habebat stateram in manu sua, & audita est vox quatuor animalium dicentium: *Bilibris tritici denario: & tres bilibres hordei denario: vinum, & oleum ne læseris.* Per equum nigrum Romanum item Imperium significatur: per sessorem autem Titus Imperator Vespasiani filius, qui Hierosolymam grauissima cinxit obsidione, tendémque omnino excidit. Dicitur autem Romanum Imperium sub Tito nigrum, hoc est, triste, & luctuosum Iudæis: nam, vt è multis pauca dicamus, præter illa quæ in nostro de Ecclesiæ persecutionibus commentario commemorauimus, Titus castra posuit in monte Oliueti, vnde olim Dominus præuidens hanc vrbis obsidionem, & vastitatem fleuerat super illam, Luc 19. deindè vrbem cinxit obsidione grauissima: cúmque plurimi Iudæorum quotidie caperentur, quia vrgente fame foras egredi cogebantur, eos Titus ante suos oculos crucibus affigi præcipiebat, quingentos videlicet per dies singulos, & interdum plures: quorum tantus fuit numerus, vt autore Iosepho libro 6. de bello Iudaico, capite 12. iam spatium crucibus deesset, & corporibus cruces. Hi autem proculdubio filij eorum fuerunt, qui clamauerant, *Crucifige, crucifige eum.* Cùm verò fames in dies ingraueisceret, multique propterea à ciuitate exeuntes se vltro Romanis dederent, Titus murum quendam in circuitu vrbis exædificari iussit, quo omnis penitùs ad exitum via fuit intercepta. Miserũ verò est quanta celeritate, tridui videlicet tantùm spatio totum opus perfectum fuit, cum tamen quadraginta ferè stadia per circuitum contineret. Atque de hoc etiam muro potest ad literam intelligi illud Luc. 19. *Circundabunt te inimici tui vallo*, vt egregiè annotauit Cardinalis Baronius tom. 1. Annalium. Duo autem potissimũ famis illius acerbitatem augent: vnũ est, quod refert Egesippus, multos viso cibo præ gaudio

Equus niger imperium. Titus significat. Luc. 19.

Iosephus.

Luc. 19. 43. Baronius. Fames, & calamitas Iudæorum. Egesippus.

vitam

vitam finiisse: alterum, quod idem etiam testatur libro 5. de excidio Hierosolymitano cap. 4. & Iosephus libro 7. de bello Iudaico cap. 8. Mariam diuitem, ac nobilem fœminam filium infantulum gladio in frustra secasse, partémque eius coctam comedisse. Denique templum fuit incensum, ita vt nulla eius vestigia remanerent, neque lapis super lapidem: quemadmodum Christus prædixerat Lucæ 21. & vniuersa vrbs non solùm incensa, sed omnino diruta, & à fundamentis aulsa, vt fuerat etiam Lucæ 19. à Domino prænunciatum illis verbis: *Ad terram prosternent te.* Iosephus lib. 7. de bello Iudaico capit. 17. colligens numerum captiuorum, & interemptorum, ait captiuorum quidem, qui toto belli tempore comprehensi sunt, fuisse nonaginta septem millia: mortuorum verò per omne tempus obsidionis vndecies centena millia. Perdurauit autem obsidio quinque circiter mensibus, hoc est, à decimo quarto die Aprilis, (vt auctor est Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 4.) vsque ad octauam diem Septembris, quæ incidit in diem Sabbati iuxta Dionem in Nerone. Itaque iure optimo Imperium Romanum comparatione Iudæorum nigrum, & luctuosum apparuit, cum vsque adeo eorũ gentem inauditis cladibus afflixerit sub Tito, & Vespasiano, gloriámque, & splendorem ita obscurauerit, vt nulla eis relicta sit spes siue antiqui splendoris, siue pristinæ libertatis.

Iosephus.

Luc. 21.
Luc. 19. 44.
Iosephus.

Idem.

II.

Quoniam verò ea mala, quæ Iudæis Titus inuexit, ex diuina iustitia profecta sunt, propterea habere in manu stateram dicitur, diuinæ videlicet iustitiæ in qua Deus inexpiabile mortis Christi, ac nefarium scelus, simúlque supplicia ponderauit, quamquam æquale esse non potuit, cum omnes omnino pœnas, quæ Iudæis infligi potuissent, facinoris illius immanitas longè superauerit. Rectè etiam Titus in manu, non in mente habuisse stateram dicitur, quia imprudens diuinam pro eo crimine iustitiã opere ipso exercuit: quamuis postea tantam Iudæorum stragem non sine diuino consilio, & prouidentia esse potuisse sibi persuaserit, etenim muros omnes circumiens, vidénsque omnia proiectorum mortuorum cadaueribus referta ingemuit, & extensis manibus Deum testatus est factum illud suum non esse, vt auctor est Iosephus libro 6. de bello Iudaico cap. 14. Vt verò ea, quæ sequuntur de ponderibus, intelligantur, sciendum est ex Iosepho lib. 3. de bello Iudaico cap. vlt. & ex Egesippo lib. 3. de excidio Hierosolymitano capite etiã vltimo Vespasianum, quo tempore bellum aduersus Iudæam administrabat, Iudæorum triginta millia, & quadringentos vendidisse, vniuersos autem, qui de partibus regni Agrippæ reperti sunt, Regi donasse, quos Rex accepto pretio similiter vendidit. Addendum ex eodem Iosepho libro 7. de bello Iudaico cap. 15. & ex Egesippo libro 5. de excidio Hierosolymitano capit. 47. Titum & milites Romanos dedignantes seruum habere Iudæum innumerabilem ferè eorũ multitudinem vendidisse, & quidem vulgus cum coniugibus, & liberis paruo pretio, nobiliores maiori: nec desunt, qui affirment ex nobilioribus decem vno denario, ex vulgo autem triginta vno itidem denario venditos, dignam sanè pœnam eo facinore, cum Christum triginta argenteis sacrilega emptione receperunt. Eo suppositio per triticum hoc loco Iudæi nobiliores, per hordeum verò infimi quique, & obscuri accipiendi sunt: & cùm clamatur, *Bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario*, illud prædicitur, fore vt Iudæorum vulgus viliori pretio sit, quàm nobilitas, à Tito, & militibus æstimandum, cùm duæ libræ tritici, id est, nobiliorum vno denario, & sex libræ hordei, id est, adiectorum eodem denario æstimentur. Nec verò opus est, vt per libram quinque Iudæi propter quinarium librorum Pentateuchi numerum, qui ab omnibus Iudæis recipiuntur, accipi debeant,

Iudæorum supplicia Titus exercuit, Deus ponderauit.

Iosephus. Egesippus.

Iudæi, qui Christum emerunt, vilioris pretio venundantur.

quemadmodum plerique curiosè supputant: satis enim est generatim intelligere fuisse inæquale pretium pro tritico, & hordeo postulatũ. Est autem bilibra duarum librarum pondus: vnde nomen bilibris, & bilibre, quod habet pondus duarum librarum, pro quo Græcè est χοῖνιξ, quod nomen sonat mensuram tritici, aut leguminis, quæ in cibum diurnum sit satis: Budæus lib. 5. de Asse, putat esse libras quatuor: Pollux tres dumtaxat: vulgatus interpres duas tantum esse existimauit. Additur, *Vinum, & oleum ne læseris*, id est, fideles, qui in Christum crediderant tam ex Iudæis, quam ex gentilibus, qui propter charitatem vino, propter misericordiam autem oleo significantur: præcipitur ergo Tito, vt nullum fidelibus malum inferat, id quod verè ita accidit. Etenim, vt narrat Euseb. lib. 3. historiæ Ecclesiasticæ cap. 5. Ecclesia, quæ erat Hierosolymis congregata, oraculi cuiusdam indicio, quod probationibus per reuelationem traditum fuerat, antequam bellum oriretur, ex Hierosolymis migrauit, & oppidum trans Iordanem, quod Pellam nominant, incoluit: atque ita obsidionis procellam, & innumera, quæ Iudæorum gentem inuoluerunt, mala diuina prouidentia declinauit.

Fideles à clade Hierosolymitana seruati Eusebius.

Stateræ nomine rectè diuinam significari iustitiam.

SECTIO V.

I. HIs ita secundum literam explicatis illud dumtaxat obseruatione dignum videtur in sacris literis stateræ nomine diuinam significari iustitiam, veluti Ezechielis cap. 5. vbi Propheta iubetur caput, & barbam suam radere, & omnes capillos in vnum collectos in quadam iustissima statera ponderare, eósque deinde in tres partes æqualis ponderis diuidere, partémque vnam igne comburere, alteram gladio minutatim concidere, postremam demum in ventum spargere: vbi quemadmodum in ipsomet contextu explicatur, pili Hebræos significabant, quorum sceleribus diuinæ iustitiæ statera ponderatis eorum alij famis, & pestis incendio in ipsa ciuitate, alij extra ciuitatem Assyriorum gladio perimendi: alij in captiuitatem abducendi, in variásque regiones, & prouincias, quasi in ventum dispergendi ab Ezechiele prædicebantur. Sic etiam 4. Reg. 21. *Extendam*, inquit Dominus, *super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*: pro quo septuaginta transtulerunt, *Extendam in Hierusalem mensuras Samariæ, & trutinas domus Ephraim*, id est, easdem pœnas ad Hierusalem deponam, quibus in Samariam animaduerti, quemadmodum exponit D. Chrysostomus homilia in Psalm. 95. vbi in eandem sententiam affert illud, quod dictum est ad Regem Balthasarem Danielis 5. *Appensus es in statera, & inuentus es minus habens*: quo loco docet Chrysostomus Deum, cùm punit, trutina librare vltionem: eundémque locum expendens Rupertus lib. de victoria verbi Dei capite quarto, duobus modis exponit, quod dicitur, *Inuentus es minus habens*, vno modo, vt sit sensus: ego te excitaui, vt peccantes mihi populos emendares, sed minus est in facto tuo, quàm in proposito meo: in meo namque proposito bona est intentio, quæ defuit in facto tuo: siquidem tu superbiæ, & crudelitati seruiisti: multum itaque deest in pondere, quia deest totum, quod esset laudabile, id est, intentio iustitiæ. Altero in hunc sensum: inuentus es minus habens, quia me non glorificasti. De diuina etiam iustitia locutus est Iob cap. 6. cum dixit: *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitatem, quam patior, in statera, quasi arena maris hac grauior appareret*: quod Iobum in persona Christi, quam

Dei iustitia statera. Ezech. 5.

4. Reg. 21. 13

D. Chrysost. Daniel. 5. 27.

Iob. 6. 2.

quam sustinebat, verissimè dixisse docet Diuus Gregorius libro 7. Moralium, capite primo, quo loco stateræ nomine Christum ipsum intelligit: *Quis alius*, inquit, *statera nomine, nisi mediator Dei, & hominum exprimitur? qui ad pensandum vitæ nostræ meritum venit, ac secum misericordiam suam simul, ac iustitiam detulit, sed misericordia lance præponderans culpas nostras parcendo lenigauit: in manu enim Patris quasi statera miri libraminis factus hinc in se calamitatem nostram, & illinc peccata sustendit.* Verùm Rupertus libro secundo de operibus Spiritus Sancti capite octauo, stateram hanc non Christum, sed crucem ipsam interpretatur. *Erat*, inquit, *crux statera Patris habens deposita hinc in lance iudicij peccata mundi, inde in lance misericordiæ calamitatem generis humani: sed vicit ponderè calamitas in lance misericordiæ, lancémque sustollens iudicij decussit peccata in profundum maris*: iuxta illud Michææ septimo, *Proiecit in profundum maris omnia peccata nostra.* Christi enim dolentis passio totius generis humani doloribus superaddita præponderauit, plus enim pœnarum de humano genere sumptum fuit, quam culpa meruisset, quod encomium tanquam illustrissimum de cruce canit Ecclesia in hymno illo de passione Domini à Sedulio secundum plerosque composito:

D. Gregor.

Rupertus.

Crux statera

Mich. 7. 19.

Sedulius.

Beata, cuius brachiis, Sæcli pependit pretium,
Statera facta corporis,

Ratio verò, cur diuina iustitia stateræ nomine exprimatur, ea est, quòd tam culpa, quàm pœna iusto examine ponderantur, ne pœna culpam exceedat: quauquam semper minus inferatur à Deo supplicium, quàm culpæ promereatur iuxta illud Psal. 102. *Non secundum peccata nostra fecit nobis.* Quare eo tantum statera adhibetur, ne criminum acerbitatem pœnæ superet magnitudo: quo sensu dictum est Prouerbiorum 16. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt*: Et Esaiæ 28. *Ponam in pondere iudicium, & iustitiam in mensura*: & capite vigesimo septimo, *In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabis eam*, id est, punies eam in mensura pœnæ, quæ respondeat mensuræ culpæ, quemadmodum exponit D. Thomas in suis commentariis super Esaiam: quod non est ad proportionem arithmeticam, sed ad geometricam reuocandum, vt minoribus quidem peccatis minora, maioribus autem maiora supplicia inferantur: nunquam tamen peccatis æqualia. Eandem ob causam dicitur Amos 7. *Humis tua funiculo metietur, & tu in terra polluta morieris*: quo loco est sermo de captiuitate decem tribuum, quarum supplicia dicuntur funiculo metienda, ne peccatorum magnitudinem superent: in eandem sententiam dicitur Esaiæ 34. *Extendetur super eam mensura, vt redigatur ad nihilum, & perpendiculum in desolationem*: vbi pro *extendetur*, est Hebraicè נטה, *venamah*, quod verbum significat lineas ducere, quemadmodum Geometræ faciunt, pro mensura verò est קו, Cau, quod nomen significat lineam illam, seu funiculum, quem Architecti solent extendere: vnde Iob 38. loquens Dominus de fabricatione terræ dixit ad Iob: *Quis tetendit super eam lineam?* est que non solùm ædificantium, sed etiam destruentium, cum Architecti nihil volunt supereminere, sed omnia solo æquare. Denique perpendiculum est lapis ille, siue pondus plumbeum, quo cementarij vtuntur ad parietum siue æqualitatem, siue inæqualitatem deprehendendam. Est igitur sensus Deum minutissimum esse in scelerum grauitate examinanda, atque in supplicio inferendo non solùm funiculo geometrico, sed etiam Architectorum perpendiculo vti. Denique Threnorum 2. eandem mensuram adhibuit in Hierosolymorum ciuitate destruenda. *Cogitauit*, inquit, *Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum*: quem locum expendens Rupertus libro primo in Hieremiam capite 44. *Dominus*, inquit, *ista cogitauit, & circumsilio egit,*

II

Deus citra condignum punit.

Psal. 102. 10
Prou. 16. 11.
Esai. 28. 17.
Idem 27. 8.
D. Thom.

Amos 7. 17.

Esai. 34. 11.

Iob 38. 5.

Thren. 2. 8.
Rup. Cruus.

negotijs videlicet summam in libra rationis appendit, & tetendit super eam funiculum septuaginta annorum.

III. *Misericordia Dei mensura caret.*

E contrario in misericordia tribuenda non stateris, non funiculis, non perpendiculis vtitur: vnde Hierem. 31. Hierusalem, quam ad puniendum funiculo, & perpendiculo, fuerat dimensus, cùm ex misericordia reædificaturum se pollicetur, ac typum Ecclesiæ Catholicæ nullis terrarum finibus claudendæ nulla mensura vtitur: imo omnem omninò interdicit illis verbis: *Ædificabitur ciuitas Domini,* Hier. 31. 39. *& exibit vltra normam mensura:* quò etiam pertinet illud Psalmi 18. *In omnem terram* Psal. 18. 5. *exiuit sonus eorum:* Quod Hebræi ita legunt: *In omnem terram exiuit linea,* seu *norma eorum.* Est enim Hebraicè nomen *Cau,* vt sit sensus, Deum instar Architecti in Ecclesia fundanda normam quandam interminatam extendisse, quæ vniuersum orbem complecteretur ad gratiam Euangelij omnibus communicandam. Eandem diuinæ misericordiæ largitatem eleganter obseruauit D. Ambrosius in commentariis suis super Psalmum 37. in eo, quòd Deus misericordiam, non iustitiam effundere dicitur: etenim de iustitiæ calice habetur Psalmo 74. *Calix in manu Domini* Psalm. 74. 9. *vini meri plenus misto, & inclinauit ex hoc in hoc: verumtamen fæx eius non est exinanita:* vbi duo expendenda sunt, videlicet verbum *Inclinauit,* quod non dicit effusionem, sed leuem quandam calicis inclinationem: & præterea quod sequitur: *Fæx* Cant. 1. 3. *eius non est exinanita:* cùm tamen de misericordia dicatur Canticorum 1. *Oleum effusum nomen tuum,* seu, vt Septuaginta transtulerunt, *Oleum exinanitum,* seu *exinanitum:* quo loco per oleum Dei misericordia intelligitur, quam non ad mensuram Ambrosius. Deus impertit, sed effundit largiter, *Ad terrendum,* inquit Ambrosius, *plenus est calix, ad feriendum non est exinanitus. Calicem enim iræ exinanire non nouit, sed exinanitum tamen est vnguentum.* Denique cùm Christus de retributione ageret, non simpliciter illam appellauit mensuram, sed redundantem, & supereffluentem mensuram: sic enim habes Lucæ 6. *Mensuram bonam, & confertam, & coagita-* Luc. 6. 38. *tam, & supereffluentem dabunt in sinum vestrum:* vbi singula verba emphasim habent, *Mensuram,* inquit, *bonam,* id est, magnam: quoniam verò posset esse mensura magna, sed non plena, additur, *confertam,* iuxta illud Psalm 102. *Qui replet in bo-* Psal. 102. 5. *nis desiderium tuum:* tunc autem est mensura conferta, cùm id, quod mensuratur, vel pedibus calcatur, vel manibus in mensura deprimitur: quæ mensuræ plenitudo magis declaratur, cùm subiungitur, *coagitatam,* quod tunc accidit, cùm huc, & illuc modius decutitur, vt nihil interiùs vacuum relinquatur: denique additur, *supereffluentem,* id est, non rasilem, sed cumulatissimam, & merita ipsa longè vincentem, siquidem Deus vltra condignum remunerare consueuit: quod verò dictum est, *in sinum vestrum,* præter alia gaudium, & securitatè beatitudinis significat.

Quartum sigillum de equo pallido, & morte super illum equitante, atque inferno insequente explicatur.

SECTIO VI.

I. ADuertendum est pro pallido esse Græcè χλωρὸς, quod nomen & pallidum & viride significat: vnde capite octauo sequenti vsligatus interpres fœnum viride transtulit, cùm eo loco idem nomen habeatur: imò hocipso loco equum viridem interpretatus est Tertullianus libro de pudicitia, capite vigesimo: qua de re sequenti sectione dicemus. Aperto igitur quarto sigillo, *Ecce,* inquit, *equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi Mors, & infernus sequebatur eum:*

& data

& data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame, & morte, & bestijs terræ. Per equum pallidum Romanum item imperium exprimitur, cùm fuit sub Domitiano, qui Tito fratri successit, & secundam aduersus Ecclesiam persecutionem commouit. Rectè autem equo pallido comparatur, quoniam Domitianus incredibilem metum & Romanis, & præcipuè fidelibus iniecit, siquidem bonam Senatorum partem, aliorúmque principum virorum in exilium amandauit, varia eis affingens crimina, vt sic eorum bona diriperet, inter quos & Ioannem nostrum ad insulam Pathmos relegauit: quia igitur omnes sibi timebant, ne similia ipsis damna contingerent, ex timore autem pallida exteriùs membra efficiantur: rectè Romanum sub Domitiano Imperium in pallido equo ostenditur: id quod potissimùm ad Ecclesiam referendum est, quæ sub eo grauissimam passa est persecutionem, quam superiori commentario descripsimus. *Imperium sub Domitiano pallido equo comparatur.*

II. Meritò etiam Domitianus Mors appellatur propter summam crudelitatem, quia non solùm in suos, sed in Christianos etiam desæuit: vndè est interfectus à suis tantum monstrum non ferentibus. Porrò quia dignas apud inferos suorum scelerum pœnas recepit, subiungitur, *Et infernus sequebatur eum*, aut certè per infernum hoc loco diabolus intelligitur, à quo incitatus Domitianus tantam crudelitatem, & impietatem exercuit: sumi enim interdum infernum pro dæmone docet D. Gregorius libro 17. Moralium cap. 12. & nos fusiùs diximus capite 1. Cruciatum verò, seu mortis genera, quibus Ecclesiam oppugnauit, illa quatuor numerantur, fames, gladius, bestiæ & mors: vbi per mortem diuersa alia mortis genera intelligenda sunt, cuiusmodi sunt suffocatio, combustio, suspensio, submersio, & alia huiusmodi. Denique aduerte in apertione horum quatuor sigillorum quatuor animalia singula in singulis dixisse: *Veni, & vide:* quia nimirùm in quatuor Euangelijs ea, quæ hactenùs commemorauimus, insinuantur: nam in Euangelio Marci cap. vlt. agitur de promulgatione Euangelij: *Euntes in mundum vniuersum prædicate Euangelium omni creaturæ:* quod fieri cœpit sub Caio Caligula: quare primum animal in apertione primi sigilli est Marcus designatus per leonem, qui primo loco fuerat nominatus. In Matthæo expressè commemoratur Ecclesiæ persecutio, cùm dicitur cap. 24. *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos*: prima autem persecutio sub Nerone cœpit, quo fit, vt secundum animal, quod dixit, *Veni, & vide*, sit Matthæus. In apertione tertij sigilli tertium animal Lucam significat, qui cap. 19. agit de Hierosolymorum per Titum euersione. Denique in apertione quarti quartum animal, id est, Ioannes loquitur, qui cap. 16. tribulationem maximam prænunciat, quam passuri erant fideles, & quam post Neronem secundus Domitianus excitauit. *Marc. 16. 15.* *Matth. 24. 9.*

Cur Mors super equum pallidum apparuerit, & cur eam infernus sequatur.

SECTIO VII.

I. QVamquam iuxta eam, quam proposuimus ex nonnullorum Doctorum sententia, huius quarti sigilli expositionem Mors Domitianum Imperatorem adumbrauerit, ob ea, quæ superiori sectione diximus: quia tamen non desunt, qui mortem hoc loco propriè accipiendam esse contendunt, eáque expositio multum doctrinæ continet ad morum libertatem coërcendam, libuit eam nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitur obseruandum est rectè mortem super equum apparuisse propter cursus sui velocitatem, qua mortales non solùm *Mortis velocitas.*

consequitur, sed etiam sæpissimè præcurrit: quod tunc accidit, cùm eorum spes præscindit, vanásque consiliorum, ac rerum futurarum designationes derepentè quasi anteuolans præter expectationem demolitur. Qua de re Ezechias Rex apud Esaiam capite 38. conqueritur, cùm ait, *Præcisa est velut à texente vita mea: dum adhuc ordirer, succidit me*: quasi dicat, in ipsis primis filis disponendis telam meam, & spes omnes præcidit: & Iob cap. 7. *Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela succiditur*: quem locum eleganter expendit D. Gregorius. *Congruè, inquit, similitudine tempus telæ comparatur: quia sicut tela filis, sic vita mortalis diebus singulis proficit: sed quoad augmentum proficit, eo ad incisionem tendit, cùm enim tempora percepta prætereunt, ventura breuiantur: telæ enim duobus ligneis innectitur, vt texatur, sed quo inferiùs texta inuoluitur, eo superiùs texenda deplicatur, & vnde se ad augmentum multiplicat, inde fit minus, quod restat. Sic nimirum vitæ nostræ tempora, & transacta quasi inferius inuoluimus, & ventura à superiori deplicamus, quia quò plus fiunt præterita, minùs esse incipiunt futura.* Hactenus Gregorius. Huius telæ tegmen est humana mortalitas iuxta illud Geneseos 3. *Puluis es, & in puluerem reuerteris*: subtegmen autem est humanarum rerum vicissitudo, & vanitas.

Esai. 38. 12.
Iob. 7. 6.
D. Gregor.
Gen. 3. 19.

II. Eadem mortis mortales de repente consequentis pernicitas nomine cursoris exprimitur Iob 9. *Dies mei velociores fuerunt cursore*: & Sap. 5. Multis alijs similitudinibus, quæ celeritatem significant: sic enim eo loco damnati de hoc ipso conquerentes lamentantur: *Transierunt omnia illa tanquàm vmbra, & tanquàm nuncius præcurrens, & tanquàm nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus, aut auis, quæ transuolat in aëre, cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantùm sonitus alarum verberant leuem ventum, aut tanquam sagitta emissa in locum destinatum*: vbi obiter aduerte sonitum alarum innuere leuem quãdam hominis demortui recordationem, quæ subitò deponitur. Sed illa est etiam præclara similitudo, quam habes Iob 9. *Dies mei pertransierunt quasi naues poma portantes*: naues enim, quæ portant poma, velocissimæ sunt, quibus nimirùm opus est portum citò tenere, antequam poma putescant: alij ex Hebræo transferunt, *Sicut naues piratæ*, quæ etiam expeditissimæ esse solent, imò Christus Dominus Lucæ 12. mortem etiam furi comparauit illis verbis: *Si sciret paterfamilias, qua hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam*: qua similitudine illud etiam significatur mortem esse quasi piratam subito in mari apparentem, & derepentè inuolantem in eum, qui secundis vẽtis nauigabat, in floréque adhuc ætatis existẽs prospero tùm fortunæ flatu, tùm valetudinis vtebatur. Quam rem eleganter descripsit Tertullianus libro de anima, tit. Nihil animæ remanere in corpore post mortem. *Vis, inquit, est & illa nauigijs, cum longè à Caphareis saxis nullis depugnata turbinibus, nullis quassata decumanis, adulante flatu, labente cursu, lætante comitatu, intestino repentè perculsu cum tota securitate dissidunt: non secus naufragia sunt vitæ, & tranquillæ mortis euentus.*

Iob 9. 26.
Luc. 12. 39.
Tertullian.

III. Secundò est obseruandum ex ijs, quæ sectione præcedenti diximus, equum mortis & pallidum, & viridem esse: vtrumque enim significat vox Græca χλωρὸς, qua hoc loco vtitur Ioannes: vnde & Tertullianus libro de pudicitia, capite 20. citans hunc locum Ioannis pro equo pallido equum viridem transtulit. Sedet igitur mors super equum pallidum, & viridem: primùm, quia mors improbis quidem tristis est, & luctuosa, probis autem fausta, & læta, & viriditatem oculis gratissimam præ se ferens, id est, spem cœlestium gaudiorum: vnde cùm Psalm. 33. appelletur mors peccatorum pessima, quia, vt interpretatur D. Bernardus sermone 41. ex paruis peccatorum mors mala est in amissione mundi, quia

Mors improbis luctuosa, probis fausta.
Psalm. 33.
D. Bernard.

quia non possunt sine dolore separari ab eo, quem diligunt, peior in dissolutione carnis: pessima in tormentis inferni: de iustorum tamen morte dicitur Sapientiæ 3. *Non tanget illos tormentum mortis*: quod quidem tormentum multiplex est, videlicet angor, & acerbitas moriendi, periculosus conflictus cum Dæmone, denique ipsa æterna damnatio: in eundémque sensum D. Hieronymus epist. 34. interpretatur illud Psalmi 126. *Non confundetur, cum loquetur inimicus suis in porta*: quem locum ad securitatem refert, cum qua iusti moriuntur. Deinde equitat mors super equum viridem, quia ipsa est, quæ mortalium spes, quæ viridi colore designantur, regit, & gubernat, eas videlicet vel prorogans, vel præcidens: itaque equi viridis habenas vel inhibet, vel etiam laxat pro Dei humanas res administrantis imperio. Portò aduerte Romanum imperium, quod in equo albo, & rufo pulcherrimum apparuit, vbi mortem equitem habuit, continuò pallidum redditum fuisse, quia mors, quæ anteà speciosa videbantur, decolorat, & quàm vana omnia, ac deformia sint, ostendit: sic enim Romanum imperium ex albo, & rufo pallidum fecit. Postremò: Non sine mysterio infernus mortem sequebatur, vt nimirum reciperet, quos illa deiceret: etenim maior hominum obeũtium pars sempiternis inferorum suppliciis addicitur, vnde Esaias capite 5. *Propterea*, inquit, *dilatauit infernus animam suam, & aperuit os suum absque vllo termino, descendent fortes eius, & populus eius, & sublimes, gloriosique eius ad eum*: In quem locum D. Hieronymus, *Infernus*, inquit, *animam habere dicitur, non quod animal sit, sed quod verbis humanæ consuetudinis rerum insensibilium exprimamus affectum, quod insatiabilis sit, & nunquam mortuorum multitudine expleatur.*

Sap. 3. 1.

D. Hieron. Psal. 126. 5.

Esai. 5. 14. Hominum maior pars damnatur. D. Hieron.

Quinti sigilli de animabus interfectorum propter verbum Dei subtus altare clamantibus explicatio.

SECTIO VIII.

APerto quarto sigillo apparuerunt subtùs altare animæ interfectorum propter verbum Dei vindictam sui sanguinis postulantes, quibus datæ dicuntur stolæ singulæ, dictúmque, vt requiescerent adhuc tempus modicum, donec compleãtur conserui eorum, & fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut & illi. Cum in superiori sigillo sermo fuerit de secunda Ecclesiæ persecutione sub Domitiano Imperatore, hac quinti sigilli explicatione consequenter comprehenditur tempus à Traiano, qui Domitiano post Neruam successit vsque ad Diocletianum: quod tempus multas Ecclesiæ persecutiones cõplectitur, videlicet tertiam sub Traiano, quartã sub Adriano, quintam sub Marco Aurelio Antonino, & Lucio Commodo simul imperantibus, sextam sub Septimio Seuero, septimam sub Maximino, octauam sub Decio, nonam sub Valeriano, decimam sub Aureliano: quas omnes consequuta est omnium grauissima sub Diocletiano, & Maximiano, quæ ad sextum sigillum pertinet. Quoniam igitur toto eo tempore innumeri Martyres sanguinem & vitam pro religione profundebant, & nihilominus Christianorum cædes, & martyria perdurabant, idcirco inducuntur sub altari clamantes, & vindictam à Deo postulantes: quod quo pacto intelligendum sit, simúlque alia, quæ hac visione obscuriora videntur, sigillatim docebimus. I.

Prima igitur dubitatio est, quodnam sit illud altare, sub quo Martyrum animæ Ioanni apparuerunt? D. Bernardus sermone 4. in festum omnium Sanctorum existimauit hoc altare esse humanitatẽ Christi, dicítque animas Martyrum II. *Quid altare sub quo animæ.* D. Bernard.

esse modo sub altari, quia solum vident Christi humanitatem: post diem verò Iudicij suprà altare collocandas, id est, visione beatifica fruituras, cum corpora recipient. Quamquam verò interpretari possumus Bernardum, vt loquatur more Augustini, & reliquorum patrum de perfecta ex omni parte beatitudine, quæ gloriam etiam corporis comprehendit, verba tamen eius simpliciter, & absolutè accepta sonant eum errorem, in quo fuerunt Tertullianus lib. 4. aduersus Marcionem, Vigilantius teste Hieronymo in libro contra Vigilantium, Armeni apud Guidonem in summam de hæreticis, Græci apud D. Thom. opusculo 6. ca. 9. quod & testatur Concilium Florentinum sect. 1. & Lutherus in prælectionibus in Genesim apud Fredericum Staphylum in Epitome trimembri Lutheranæ Theologiæ: aduersus quos copiosè disputat Bellarminus noster tom. 1. Controuersiarum Controuersia 7. Generali de Ecclesia triumphante. Ea igitur Bernardi expositione prætermissa, & aliis nonnullis, arbitramur per altare hoc loco intelligenda esse ipsa loca, vbi corpora Martyrum sepulta iacent, eo vel maximè quod super Martyrum reliquias altaria extrui consueuerunt: sub quibus altaribus animæ Martyrum clamare dicuntur, quia ex iis ipsis locis, eorum sanguis ad cœlum clamat, vt paulo inferiùs dicemus. Nec verò te moueat, quòd non corpora, sed animæ sub altari apparuerint: etenim hoc loco animæ pro sanctis ipsis ponuntur, quemadmodum & sæpè aliàs in sacris literis pro hominibus vsurpantur, vt
Genes. 46. cum Genesis 46. egressæ dicuntur de fœmore Iacob animæ sexaginta sex: sancti autem rectè ibi esse dicuntur: vbi ipsorum iacent corpora. Adde cum Aretha fortasse alluisse Ioannem ad altare holocausti: siquidem sancti eo sacrificij genere per martyrium immolantur: & quamquam holocaustum super altare, non infrà peragebatur, quia tamen hostiæ crematæ cineres deorsum per craticulam æneam decidebant, rectè post peractum sacrificium apparere sub altari potuerunt: quod quidam ex recentioribus non aduertit.

III. Secunda dubitatio est, quid clamor animarum significet? cui respondet D.
D. Greg. Desiderium clamor est & verba animarum. Psal. 7. 17. Exod. 14. 15. Greg. lib. 2. Moralium cap. 6. *Magnus*, inquit, *earum clamor magnum est desiderium tum resurrectionis, tum iudicij: tantò enim quisque minus clamat, quantò minus desiderat: & tantò maiorem vocem exprimit, quantò se in rei desiderium plenius fundit. Animarum igitur verba ipsa sunt desideria: nam si desiderium sermo non esset, propheta non diceret: desiderium cordis eorum audiuit auris tua*, Psalm. 9. Hæc Gregorius. Eandem ob causam Moyses, cùm
Greg. Nysse. non loqueretur, clamare tamen dicitur Exodi 14. *Quid clamas ad me?* quia videlicet magno ardebat liberandi populum desiderio: vnde Gregorius Nyssenus in libro de vita Moysis eundem locum expendens, *Monemur*, inquit, *sonoram esse illam vocem, & vsque ad diuinas aures magnitudine sua peruenire, quæ non contentione clamoris, sed puri-*
Greg. Mag. *tate cordis sua meditatione concipitur.* Et Gregorius Magnus in commentariis super primum librum Regum, cap. 6. *Quid est*, inquit, *clamor orantis, nisi in supplicatione petentis magna virtus desiderij? vnde ad tacentem labiis Moysem, sed populi salutem feruenti de-*
D. Ambros. Psal. 118. 145 uotione cupientem à Domino dicitur, *Quid clamas ad me?* Et D. Ambrosius sermone decimo nono in Psalmum centesimum decimum octauum super illa verba, *Clamaui in toto corde meo, exaudi me Domine: Clamat*, inquit, *cor nostrum non sono corporis, sed cogitationum sublimitate concentúque virtutum, magna vox iustitiæ, magna est castitatis, per quam & mortui loquuntur: gracili voce erat Moyses, nec loquebatur, plus tamen omnibus audiebatur: vnde dictum est ei, Quid clamas ad me? clamabat affectu pio, & personabat in cœlo: clamabat populus, & non audiebatur, audiebatur autem Moyses, qui tacebat: tu solus, inquit, ad me clamas qui de me speras, qui virtutem meam excitas; tu solus ad me clamas, qui per vniuersam terram annunciari meum nomen expectas.* Hæc Ambrosius.

Tertiâ

Tertia dubitatio, quænam sit vindicta sui sanguinis, quam Sancti postulant, cum eiusmodi vindictæ postulatio ab eorum sanctitate, & gloria aliena videatur? Duplex est responsio, vna Diui Chrysostomi homilia in illud Psalmi 9. *Patientia pauperum non peribit in finem. Sanctorum*, inquit, *vox illa est in Apocalypsi. Quousque sanctus, & iustus non vindicas sanguinem nostrum? volebant ergo Martyres, vt in præsenti miracula faceret Deus, & confunderet fortitudinem aduersariorum Christi.* Itaque existimat Chrysostomus vindictam hanc nihil esse aliud, quam confusionem tyrannorum, ac Regum, qui Ecclesiam persequuntur, vt sic agnoscant diuinitatem Christi, & potentiam. Et rectè quidem iuxta Chrysostomum Martyres hanc aduersariorum Christi confusionem vindictam sui sanguinis appellant: quia non tam passionem suam, ac tormenta, quàm blasphemias, quæ in Christum iactabantur, & fidei persecutionem sentiebant iuxta illud Psalmi 68. *Opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me*: quem quidem locum Paulus de Christo intellexit ad Romanos 15. cùm dixit: *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, improperia improperantium tibi ceciderunt super me*: rationem verò eam reddit Augustinus in commentariis eius loci, quia nemo exprobrauit Christo, nisi Deo exprobrans: nemo enim honorat Patrem, nisi qui honorat & filium: sed possumus tamen eadem verba ad Martyres referre, super quos cadebant opprobria, quibus impij Christum proscindebant, verè enim Martyribus molestiora erant maledicta, quæ infideles in Christum iactabant, quàm sua ipsorum acerbissima tormenta. Altera responsio est diui Augustini sermone trigesimo nono de tempore, Martyres non ipsorum hominum per se, sed regni peccati euersionem postulare: itaque non in homines, sed in eorum peccata inuehi. *Quis*, inquit, *audeat affirmare, cùm illi sancti candidati se vindicari petierunt, contra ipsos homines, non contra regnum peccati petiisse? nam ipsa est syncera, & plena iustitiæ vindicta martyrum, vt euertatur regnum peccati, quo regnante tanta perpessi sunt: ad cuius etiam euersionem nititur Apostolus dicens* ad Romanos 6. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore.* Hæc Augustinus. Esse autem hanc vindictæ petitionem voluntati diuinæ consentaneam ostendit locus ille Psalm. 138. *Perfecto odio oderam illos*: perfectum enim odium tunc est interprete diuo Augustino, cum nec propter vitia homines, nec vitia propter homines diliguntur. Idipsum hac similitudine declarat Gregorius Nyssenus libro de oratione: *Quemadmodum*, inquit, *ille, qui orat, ne sint ægrogantes, non hominum interitum, sed morbi abolitionem fieri cupit, ita etiam dum quisque sanctorum orat, vt id, quod naturæ aduersum, & inimicum est, ad interitum redigatur, suspicionem quidem imperitioribus præbet, quasi aduersus homines sæuiat: sed verè illud tantum orat, vt peccatum, & iniquitas euertantur.*

Psal. 9. 19. D. Chrysost.

Psal. 68. 10.

Rom. 15. 3.

Martyres impiorum in Christum maledicta grauiùs ferebant, quàm tormenta. Augustinus.

Non peccantium, sed peccati euersionem petunt sancti Rom. 6. 12. Psal. 138. 22. Greg. Nyss.

Quarta & postrema dubitatio, quænam sint illæ stolæ singulæ, quæ singulis animabus datæ sunt? Communis expositio est intelligendam esse glorificationem animæ, quæ sanctis ante resurrectionem corporum tribuitur: ita Richardus de sancto Victore, Rupertus, Beda, Ambrosius Ansbertus, Haymo, & reliqui: quanquam Primasius intelligit summam quandam lætitiam, quam ex ea reuelatione concepérunt, cùm ei dictum est multos adhuc præterea Martyres, & sanctos futuros esse, quorum consortio frui deberent. Vnde illud merito colligas multum ad gloriæ accidentalis rationem pertinere ipsam sanctorum multitudinem, & societatem, imò & in hac vita mortali multorum iustorum conuictum, cuiusmodi est in sanctis religionum ordinibus, specimen quoddam esse fœlicitatis sempiternæ: siquidem in gloria ipse Beatorum conuictus, & societas ad accidentalem eorum fœlicitatem ita pertinet, vt ex eiusmodi

V.

Quid singulæ stolæ, singulis animabus datæ. Richardus. Rupert. Beda. Ansbert. Haymo. Primasius.

multitudine, & communione dicantur hoc loco sancti mirifica quadam profundi iucunditate, quas perstolas exprimi vult Primasius. Rectè igitur cecinit Regius vates Psal. 132. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum:* quod magis adhuc explicauit duplicem adhibens similitudinem, vnam desumptam ex vnguento illo aromatico ex variis odoribus myrrhæ, cinnamomi, & balsami confecto, quo summus Sacerdos vngebatur: *Sicut vnguentum*, inquit, *in capite, quod descendit in barbam Aaron: quod descendit in oram vestimenti eius:* alteram depromptam ex rore, qui montes Iudææ aspergit, & fœcundat: *Sicut ros*, inquit, *Hermon, qui descendit in montem Sion.* Quem locum aliqui Hebræorum sic dispungendum existimant, *Sicut ros Hermon, & sicut ros, qui descendit in montem Sion:* alij volunt ex Hermon, qui mons est propè Iordanem Libano vicinus, cùm sit perpetua niue conspersus, continuò vapores ascendere, qui in rorem concreti montem Sion fœcundissimè aspergant.

Psal 132. 1.

Hebræi.

Sexti sigilli de terræmotu, sole nigro, luna sanguinea, & stellis de cœlo cadentibus explicatio.

SECTIO IX.

1. VBi apertum fuit sigillum sextum, terræmotus magnus factus est, & solipse apparuit niger tanquam saccus cilicinus: luna verò facta est sicut sanguis, & stellæ de cœlo ceciderunt super terram, & multa alia visa sunt à Ioanne, quæ sigillatim explicari debent. Hac visione iuxta eam, quam persequimur, nonnullorum interpretum expositionem describitur tempus sub Diocletiano, & Maximiano Imperatoribus, sub quibus passa fuit Ecclesia vndecimam (iuxta nostram supputationem) generalem persecutionem, quam continuauit, & perfecit Galerius, quo tempore sic exarsit in Christianos nefarium, & impium bellum, vt triginta dierum spatio ferantur decem, & septem millia promiscui sexus martyrio coronata. Itaque terræmotus immanitatem persecutionis significat, simul & diuturnitatem: quo tempore innumeræ Ecclesiæ incensæ, plurimáque templa fúditus euersa, & infiniti propemodùm fideles interempti fuerunt, vt suo loco fusiùs explicauimus: significat etiam terræmotus totum Romanú imperium aduersus Christianos commotum fuisse, & omnes prouinciarum prætores, ac præsides contra vnam Christi fidem, & religionem incitatos. Dicitur Sol factus niger tanquam saccus cilicinus, id est, vt interpretatur Lyranus, Christus, qui Sol est iustitiæ, in membris suis denigratus, & iniuriosè tractatus videbatur splendorem, & diuinitatis existimationem apud infideles amisisse. Luna verò tota facta est sicut sanguis, id est, vniuersa Ecclesia sanguine Martyrum rubuit, & sanguineum colorem præferebat tot filiorum sanguine purpurata. Stellæ etiam de cœlo ceciderunt super terram, id est, multi viri in Ecclesia dignitate, & opinione præstantes timore mortis in fidei confessione defecerunt, in quibus fuit Marcellinus Papa, qui metu coactus Paganorum templum ingressus grana thuris super prunas imposuit: sed tamen postea pœnitentiam agens strenuè martyrium subiit, quemadmodum Nicolaus Pontifex scripsit ad Michaelem Imperatorem: & refertur vigesima prima distinctione, capite, Nũc autem. Emphasim verò habet similitudo, quæ sequitur: *Sicut ficus emittit grossos suos, cum à vento magno mouetur:* grossi enim sunt ficus primi temporis, & immaturæ, quæ facilè flante vento paulò vehementiore decidunt: qua similitudine indicatur eos, qui in fide defecerunt, non fuisse adhuc plenam fidei maturitatem consequutos, siquidem flante vento persecutionis

Terræmotus Ecclesiæ persecutionem significat.

Sol niger factus Christus in suis iniuriosè tractatus.

Luna vt sanguis facta Ecclesia in martyribus cruenta.

Stellæ cadentes, fideles in fide deficientes.

tionis ceciderunt. Reliqua, quæ sequuntur, ad vim persecutionis explicandam pertinent: cœlum enim recessit sicut liber inuolutus, id est, Ecclesia, quæ cœlum dicitur, sese propter metum persecutionis occultabat exceptis paucis, qui ardentissimo fidei zelo inflammati sese martyrio offerebant, quod magis explicatur, cùm subditur: *Et omnis mons, & insulæ de locis suis motæ sunt*, quoniam in rupibus, & insulis, locisque remotioribus Christiani ad mortem quærebantur. Deniquè omnis ætatis, & conditionis homines in latebras, & subterranea terræ loca sese metu persecutionis abdiderunt: id enim significant verba consequentia: *Reges terræ, & Principes, & Tribuni, & diuites, & fortes, & omnis seruus, & liber abscondérunt se in speluncis, & in petris montium, & dicunt montibus, & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*: quia videlicet existimabant fideles contra se Deum, & Agnum esse iratum, & propterea tam acerba persecutione ipsorum scelera vindicare. Atquæ hæc iuxta superiorum Doctorum sententiam de sex præcedentium sigillorum interpretatione dicta sint, nunc communem expositionem afferamus.

Communis præcedentium sigillorum expositio commemoratur: & in primis primi, secundi, & tertij sigilli explicatio proponitur.

SECTIO IX.

QVam hactenus tradidimus superiorum sigillorum expositionem, ij auctores, quos initio citauimus, existimant tum textui, tum instituto Ioannis magis accommodatam, & quæ hoc loco ab aliis generatim afferuntur, esse ab scopo, quem Ioannes defixit, aberrantia: quid enim, inquiunt, attine tferè omnia, quæ Ioannes commemorat siue de equis, siue de cornibus, siue diadematibus, & coronis, generatim de hæreticis, hypocritis, & tyrannis continuata interpretatione disputare, & nihil ab eo prædictum existimare de pecularibus rerum euentis, temporum conuersionibus, Ecclesiæ statu, cuius tamen initia, progressum, & exitum sigillatim Ioannes prænunciandum suscepit? Itaque omnes illas generales, & metaphysico more communissimas expositiones magis putant ignorantium asyla esse, & suffugia, quàm rata, & verisimilia interpretum iudicia. Cæterùm nos, qui, vt par est, communibus sententiis multum tribuimus, quamquam præcedentem de his sigillis expositionem valdè probabilem, & cum textu cohærentem arbitramur, non idcircò tamen à communi sententia, & expositione discedimus: quare ne quis eam in his nostris commentarijs desideret, disertè quoque afferendam putauimus in tertio, quarto, & sexto sigillo, in quibus potissimum à superiori dissidet. In primo enim sigillo Christus est, qui sedet super equum album, id est, Apostolos: in secundo ille, qui sedebat super equum rufum, tyrannos adumbrauit, qui Christianorum sanguine vniuersum orbem cruentarunt. Igitur in tertio sigillo existimant communiter interpretes tempus Hæresiarcharum fuisse à Ioanne designatum, qui post tyrannorum persecutiones nouo bellandi genere, eóque magis exitiali, ac pernicioso Ecclesiam oppugnarunt: primúmque arbitrantur per equum nigrum ipsosmet hæreticos, & Hæresiarchas accipiendos esse: per sessorem autem ipsum Dæmonem, qui hæreticos quasi equos aduersus Ecclesiam incitat. Dicitur autem habere stateram in manu sua, non dubium quin dolosam, id est, falsum iudicium, & æstimationem, qua Scripturæ sacræ, & sanctorum Patrum sententias

1.

Equus albus Apostoli, sessor Christus.

Equus rufus tyranni.

Equus niger hæretici, sessor dæmon ipse.

ponderat: tunc verò sequitur tritici, & hordei ponderatio, quæ omnia paulò illustriorem explicationem desiderant.

II. Hæretici dicuntur equus niger dicti.

Primùm igitur iuxta hanc expositionem notandum est rectè hæreticos equis nigris comparari, sicut in apertione primi sigilli Apostoli, & Apostolici viri equi albi similitudine expressi fuerunt: & quidem, quòd omnes impij in genere appellentur equi, Origenes homilia sexta super Exodum probat ex Exodi 15. cum dicitur: *Equum & ascensorem proiecit in mare*: *Quemadmodum*, inquit, *sunt equi quos Dominus ascendit*, iuxta illud Abacuch 3. *Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ salvatio*: *ita & sunt equi, qui ascensorem habent Diabolum*. Verùm hæretici peculari ratione equi nigri appellantur, quia sunt similiores Dæmonibus, qui principes tenebrarum dicuntur. Deinde sessor, id est, Dæmon habet stateram in manu sua, illam nimirùm de qua est sermo Oseæ 12. *Chanaam, in manu eius statera dolosa, calumniam dilexit*: quo loco Chananæis comparatur Ephraim, id est, decem tribus, eo quòd impietatem, & scelera Chananæorum æmularentur: & verò Chanaan in sacris literis pro mercatore sumitur, veluti Proverbiorum trigesimo primo: *Cingulum tradidit Chananæo*, id est, mercatori, quoniam Chananæorum natio præcæteris maximè ex mercatura quæstum faciebat. Est ergo sensus Filios Ephraim, id est, decem tribus Chananæorum, & mercatorum dolos fuisse imitatos: iuxta quam expositionem possumus etiam nomine Chanaan Dæmonem hæresum principem, & omnes hæreticos cum D. Hieronymo intelligere: est autem in manu Dæmonis statera dolosa, imò & omnium hæreticorum, quia seipsos, & alios decipiunt in ponderatione scripturarum, *quidquid enim*, inquit Hieronymus, *hæreticus loquitur, Dei iustitiam non habet, & plenum est doli, & fraudum*. Hugo Carensis docet per stateram intelligi posse tribulationem, quam Dæmon habet in manu, quia ex eo, quòd quidam permittuntur flagellari, scitur quanti ponderis sint, id est, quantam virtutem habeant. Itaque tribulatio est iustissima quædam statera, qua vniuscuiusque pondus examinatur, quo spectat illud 1. Petri 1. *Oportet contristari in variis tentationibus, vt probatio fidei vestræ multò pretiosior sit auro, quod per ignem probatur, inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem*: aurum enim in igne probari solet, verùm ne sit, aclegitimum, an adulterinum, & alchimicum. Quam eandem ob causam homines vasis comparauit Apostolus ad Romanos 9. *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam*? cuius similitudinis rationibus alijs prætermissis illa interim afferri potest ex Plutarcho libro de discrimine adulatoris, & amici, quia ceu vasa, ita pulsu solemus tentare homines, cuiusmodinam tinnitum reddant: fractáne sint, an integra? plena, an vacua? quod præcipuè efficit tribulatio. Sic enim Deus tentauit Abraham, & Iob, vasaque integra, & plena esse comperit: audi egregium sonum, quem reddidit Iob: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit ita factum est, sit nomen Domini benedictum*. Iob. 1. contra verò de impijs dicitur Psal. 103. *Tangit montes, & fumigant*: id est, tangit superbos per flagella, & statim per impatientiam fumigant.

Exod. 15. 1. Abac. 3. 8. Osea 12. 7. Prou 31. 24. D. Hieron. Fraudes hæreticorum. 1. Petri. 1. 7. Tribulatio statera. Rom. 9. 21. Plutarch. Iob, 1. 21. Psal. 103. 32.

III. Richard. Vict. Triticum, & hordeum, novum, & vetus Testamentum.

Quod verò attinet ad id, quod sequitur: *Et audiui tanquam vocem in medio quatuor animalium dicentem*: *Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario vno*: ad consolationem pertinet fidelium. Etenim, vt exponit Richardus de sancto Victore, pullulantibus hæresibus proclamatur de medio quatuor animalium, id est, communi testimonio, & consensu Euangelistarum, omniumque prædicatorum in Ecclesia, fidelibus in fide perseuerantibus, & contra hæreticorum prauitatem disputantibus perfectam, id est, vtriusque testamenti intelligen-

telligentiam pro fidei integritate concedi, vt sciant bilibrem tritici, id est, doctrinæ noui Testamenti denario vno; tres autem bilibres hordei, id est, doctrinæ veteris Testamenti denario etiam vno æstimare, hoc est, nouum Testamentum veteri anteponere. Quod autem ad sessorem dicitur: *Vinum, & oleum ne læseris*, dupliciter explicatur: vno modo iuxta eundem Richardum, vt interdicatur Diabolo perfectos Doctores, qui vinum sint, cùm malos arguunt, oleum, cum probos cõsolantur, hæretica prauitate corrumpere: altero iuxta Pannonium, vt prohibeatur Diabolus vinum, & oleum lædere, hoc est, synceritatem, & dulcedinem Scripturæ omnino vitiare, atque adeo promittatur Ecclesiæ verus Scripturæ sensus, & gustus: quæ duo, quantumcumque conentur hæretici eripere Ecclesiæ non possunt.

Nouum Testamentum, veteri præfertur.

Rich. Vict. Vinum, & oleum, Doctores, vel Scriptura sensus. Pannon.

Verùm alia afferri potest expositio, quæ in hac communi sententia cæteris videtur antecellere, vt per triticum præstantiores in Ecclesia viri, per hordeum negligentiores, & sensibus ad editi intelligantur, significetúrque ex præstantioribus paucos ad Diabolum per hæresim adiungendos, hoc est, duas tantum libras: at verò ex aliis plures, id est, sex libras, qui tamen omnes paruo quodam pretio, id est, vno denario distrahuntur, quod est exigui lucri gratia: quid enim hæreticorum principes, nisi inanes quosdam gloriæ rumusculos apud imperitos: quid alij, nisi breuem voluptatem, & morum licentiam aucupantur? quoniam verò illi, qui bestiarum more voluptatibus corporis seruiunt, abiectiores sunt illis, qui, cùm in Ecclesia doctrina, & honore excellerent, in hæresim tamen prolapsi sunt, idcirco hordeum vilius venditur, quàm triticum, id est, hordei libræ sex denario vno, tritici autem duæ libræ item denario, quia Dæmon faciliùs in illis, quam in his negotiatur, multóque plures ex illis, quam ex his eodem pretio erroribus implicat, & voluptatum illecebris ad sui cultum irretitos pertrahit. Quod verò læsio vini, & olei prohibetur Dæmoni, illud significat perfectissimos quosque, qui spiritualibus gaudiis perfruuntur, & tanquam cœlesti vino inebriati Deo seruiunt, (est enim vinum lætitiæ symbolum iuxtà illud Psalmi 103. *Et vinum lætificat cor hominis*) qui etiam charitatis, & misericordiæ operibus, tanquam oleo charitatis ignem fouent, & in vniuersum pinguedine bonorum operum nitent, eos nequaquam equi nigri sessori seruituros. Et quidem hæc nobis expositio eo præ cæteris placet in hac communi sententia, quia commemoratæ tritici, hordei, vini, & olei acceptiones in sacris literis luculentiùs, quàm aliæ reperiuntur. Primùm enim triticum pro perfectioribus vsurpari perspicuum est ex Matthæo 3. *Cuius ventilabrum in manu sua, & permundabit aream suam, & congregabit triticum suum in horreum:* & capite decimo tertio: *Triticum autem congregate in horreum meum,* & Iob 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum, sicut infertur acervus tritici in tempore suo.* Quo loco, vt aliàs diximus ex D. Gregorij sententia, iusti maturi tritici aceruo comparantur, eo quòd suo tempore moriuntur, quod secus impiis euenit, de quibus dicitur Psalmo quinquagesimo quarto. *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Atque ad hoc triticum alluſit Christus, cùm dixit Matthæi nono: *Messis quidem multa, operarij autem pauci.* Cùm igitur triticum perfectiorum sit symbolum, consequens est, vt hordeum ad imperfectiores pertineat: vini verò iucunditatem, & lætitiam illud demonstrat, quod sponsi vbera vino comparantur Canticorum 1. *Meliora sunt vbera tua vino;* seu, vt alij transferunt ex Hebræo: *Meliores sunt amores tui vino.* Denique de oleo, quod misericordiam & charitatem significat, clariùs est, quàm demonstrari debeat.

IIII. *Insigniores Christiani triticum, segniores hordeum.*

Psal. 103. 15.

Matth. 3. 12. Idem 13. 30. Iob. 5. 26.

Psal. 54. 24.

Matth. 9. 37.

Cant. 1. 2.

Quarti sigilli de Pseudoprophetis, & hypocritis iuxta communem sententiam expositio.

SECTIO XI.

Ioachim. Pannon.

IN equo pallido, qui aperto quarto sigillo visus fuit, volunt ferè omnes interpretes Pseudoprophetas, & hypocritas, præcipuè verò iuxta Ioachimum, & Pannonium Mahometem designari, qui etiam Ecclesiam vniuersam maximè turbauerunt, eósque Dæmon aduersum illam tanquam præferoces, atque effrænes equos incitauit. Rectè verò illud aiunt equum pallidum Pseudoprophetarum, & hypocritarum esse symbolum: quia hypocritæ ieiuniis, & carnis macerationè facies suas exterminant, Matthæi 6. vt virtutem, & sanctitatem simulent: quemadmodum interpretatur Richardus de sancto Victore, & Hugo Cardinalis: vel etiam, vt exponit Dionysius Carthus. quia charitate, & sapientia, quasi auro se fulgere fingunt, & ipsa simulatione pallescunt. Cæterùm prior ratio magis videtur accommodata, propter quam D. Gregorius libro 8. Moralium cap. 30. comparat hypocritas Simoni Cyrenæo, quem Iudæi angariauerunt, vt tolleret crucem post Christum. *Crucem*, inquit, *in angaria, id est, precio conductam portare est afflictionem abstinentiæ alia, quàm necesse est, intentione tolerare:* eodem pertinet illa similitudo, qua struthioni comparantur Iob 39. cuius pennæ, id est, actiones similes dicuntur pennis herodij, & accipitris, id est, sanctorum: sed tamen veluti struthiones nequaquam se ad sublimia possunt erigere, sed roti in terra versantur, quemadmodum in eum locum docet D. Gregorius. Super hos sedet Diabolus, qui mors ab affectu hoc loco appellatur, vt suprà diximus: inuidia enim diaboli mors introiuit in orbem terrarum Sapientiæ 2. Infernus sequebatur eum quasi paratus ad deuorandum omnes, quos Pseudoprophetæ, & hypocritæ deceperint, & in vniuersum omnes, quos Diabolus huius equi sessor per hæresim, & hypocrisim infecerit. Quoniam verò hypocrisis latè diffunditur, dicitur sessori equi pallidi datam fuisse potestatem super quatuor partes terræ ad interficiendum gladio, fame, morte, & bestiis terræ: gladio, inquam, id est, prædicatione, demulcendo vulgi aures nouis rebus applaudentis: est enim gladius verbi, & prædicationis symbolum: aut etiam, vt exponit Richardus de sancto Victore, gladio peccati: fame, id est, subtractione veræ doctrinæ iuxta illud Amos 8. *Emittam famem in terram* non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Dei: morte, id est, doctrina mortifera iuxta illud Psalmi 13. *Venenum aspidum sub labiis eorum*: denique bestiis terræ, id est, hominibus belluarum more vitam agentibus, & carnis illecebris, ac libidini deditis: sic enim appellantur Baruch 3. *Vbi sunt principes gentium, qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram?*

Equus pallidus Pseudoprophetæ, & hypocritæ. Matth. 6. Rich. Vict. Hugo Card. Dionys. Carth. D. Greg.

Iob 39.

Sapien. 2.

Amos 8. 11.

Psal. 13. 3.

Baruch 3. 16.

Sexti sigilli de fine mundi iuxta communiorem sententiam interpretatio.

SECTIO. XII.

Rich. Vict. Pannon. Primasius. Ansbertus. Hugo Car. Nicol. Zeg. Beda. Rup. Arethas.

SExtum sigillum communiter interpretes ad tempora Antichristi, & finem mundi pertinere arbitrantur: in quibus sunt Richardus de S. Victore, Pannonius, Primasius, Ambrosius, Ansbertus, Hugo Cardinalis, & Nicolaus Zegerus: eandémque expositionem commemorat Beda, Rupertus, & Arethas. Tunc verò dupliciter

dupliciter exponitur vaticinium: vno modo, vt per Solem Christus, per Lunam Ecclesia, per stellas sancti, & per terræmotũ ipsa Antichristi persecutio intelligatur, eodem planè modo, quo nos superiùs hæc omnia de persecutione sub Diocletiano, & Maximiano explicuimus: altero, vt Solẽ, Lunam, & stellas nõ translatè, sed propriè Solem ipsum, quem videmus, Lunamque ac sydera intelligamus: de quibus etiã locutus est Dominus, cùm dixit: *Erunt signa in Sole, & Luna, & stellis*: iuxta quã expositionem, quæ magis placet, vaticiniũ deinceps interpretabimur.

II. *Signa iudicium extremum præcessura.*

Quod igitur ad Solem attinet, non sine mysterio efficiendus dicitur niger tanquam saccus cilicinus ad tristitiam, vel ipso colore propter mundi finem iam vicinum, exprimendam: id enim & nigredo significat, & sacci cilicini indumẽtum: præterea à sacco cilicino Sol induetur depositâ veste lucis suæ fulgentissima & pulcherrima, quasi vestem mutãs ob interitum principis huius mũdi: quemadmodũ famuli vestem mutare solent in morte dominorũ, & nobilissimi quique in obitu Regis, ac Principis, & interdũ sacco indui. Deinde tota Luna reddetur sicut sanguis, vt vel ipso colore sanguineo quasi rubore vultus significet se de fœdissimis hominum sceleribus erubescere, quod etiam ad saccum cilicinũ Solis potest accõmodari, quemadmodum disertis verbis prædixit Esaias cap. 24. cùm dixit: *Erubescet Luna, & confundetur Sol, cùm regnauerit Dominus exercituum in monte Sion, & in Hierusalem, & in conspectu senum suorum fuerit glorificatus*: visis namque hominũ sceleribus Sol, & Luna erubescent, quòd talibus dominis seruierunt. Alij volunt declarari summum Christi regnantis splendorem, qui vsque adeò Solem ac Lunam superabit, vt hæc duo fulgentissima sydera ad tanti luminis magnitudinem confundantur, & erubescant, nec præ confusione apparere audeant. Tertiò additur: *Stellæ de cælo ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos*, id quod etiam Christus Dominus prænunciauit Matthæi 24. *Et stellæ cadent de cælo*: cuius rei mysteriũ hac similitudine declarauit D. Chrysostomus in homilia ad Neophytos desumpta ex Esaia, cap. 34. cùm dicitur: *Militia cælorum*, id est, *stellæ*, quemadmodum transtulerunt Septuaginta, *cadent, sicut folia exvite. Sicut*, inquit, *vites, cùm vuarum fructibus prægrauantur, foliorum auxilium necessarium, vt protegantur, exponunt: cum autem deposuerint fructum, necesse est, vt etiam solys denudentur, sic se habet hoc sæculum, quandiu habuerit in se humanum genus, tenebit & cælum stellas, sicut & vitis folia. Nam nocte pereunte sine dubio stellarum vtilitas simul cum nocte deficiet.*

Christi splendor in vltimo extremo.

Stellas de cælo cadere quid sit.

Esai. 24. 23.

Matt. 24. 29.

Esai. 34. 4.

D. Chrysost.

III.

Verùm, quod attinet ad literalem sensum, significatur in fine mundi multas futuras in aëre impressiones Meteorologicas, in quibus stellæ cadentes numerantur. Grossorum similitudo illud significat non interituruṁ esse mundum præmaturitate, cùm alioqui ampliùs durare potuisset, (sunt enim grossi ficus immaturæ) sed Deum propter hominum scelera ei citiùs impositurum esse finem: quemadmodum fecit in prima mundi per cataclysmum euersione. Etenim tempus vsque ad diluuium, quod centum viginti annorum fore promiserat Genesis 16. centum dumtaxat annorum spatio definiuit, & viginti annos, qui supererant, propter hominum flagitia præcidit: siquidem ea comminatio facta fuit anno quingentesimo vitæ Noë Genes. 5. diluuium autem cœpit sexcentesimo anno ætatis eiusdem Genes. 6. Quod autem de spatio temporis ad pœnitentiam concesso vsque ad diluuium intelligenda sit illa Dei sententia Genes. 6. *Erunt dies illius centum viginti annorum*: non autem de ætate singulorum hominum, docent Diuus Chrysostomus homilia 22. in Genesim, & Hieronymus in quæstionibus Hebraicis. *Non*, inquit, *humana vita, vt multi erant, in centum viginti annos contracta est, sed generationi illi centum viginti anni ad pœnitentiam dati sunt,*

Genes. 16.

Genes 5, 6.

Genes 6. 5

D. Chrysost.

D. Hieron.

siquidem inuenimus, quod post diluuium vixerit Abraham centum septuaginta quinque: quia verò pœnitentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus expectare decretum, sed viginti annorum spatijs amputatis, induxit diluuium anno centesimo agendæ pœnitentiæ destinato.

Sicut diluuio, sic iudicium propter flagitia citius veniet.

Hæc Hieronymus. Quare idem de mundi ætate existimari potest, quòd citiùs illi Deus finem sit impositurus propter hominum flagitia, quàm si virtutem coluissent, idque iudicari similitudine grossorum ante maturitatem decidentium. Sed propterea etiam exprimitur vernum tempus, quod lætitiam, & serenitatem significat bonis affuturam iuxta illud Cantic. 2. *Iam hyems transiit, & ficus protulit grossos suos.* Quod item Christus indicauit, cùm dixit Lucæ 21. *Respicite: & leuate capita vestra, quoniam appropinquat redemptio vestra, Videte ficulneam, & omnes arbores, cum producunt iam ex se fructum, scitis quoniam propè est æstas: ita & vos cùm videritis hæc fieri, scitote, quoniam prope est regnum Dei.* Quamquam verò prædestinatis tempus illud vernum erit, & florentissimum: reprobis tamen procellosa hyems erit, & maximè luctuosa.

Bonorum lætitia in iudicio.

Cant. 2. 11.

Luc. 21. 28.

IIII. Quartò subiungitur. *Cœlum recessit, licet liber inuolutus.* Eodem modo loquitur Esaias cap. 34. *Complicabuntur sicut liber cœli,* quilocus ad diem iudicij planè pertinet, quemadmodum retulit Eusebius lib. 11. de præparatione Euangelica cap. de innouatione mundi, D. Hieronymus, & Cyrillus Alexandrinus in commentarijs super Esaiam & D. Augustin. in Psalm. 103. Significatur autem tum apud Esaiam, tum hoc loco apud Ioannem summa Dei potentia, qui non maiori negotio, sili-beat, cœlos potest complicare, & à motu cohibere, quàm aliquis complicare potest membranam. Verùm illud potissimum significatur cœlos, qui aperti, & expansi sunt omnibus lumen reddentes, tunc aparituros velut librum complicatū, hoc est, nullam claritatem, & splendorem emissuros. Pro cuius rei maiori expositione aduerte cœlum appellari librum, quia in eo Deus sui notitiam, & intelligentiam elegantibus characteribus, id est aureis syderibus descripsit: sic enim illud Psalm. 103. *Extendens cœlum sicut pellem,* plerique interpretantur: id est, extendens tanquam membranam, in qua sui notitiam descripsit. In quem eundem sensum Diuus Chrysostomus homilia 9. ad populum Antiochenum accipit illud Psalmi 18. *Cœli enarrant gloriam Dei: Quomodo, inquit, enarrant? per ipsum aspectum: tacet cœlum, sed ipsius aspectus vocem tuba clariorem emittit, per oculos, non per aures nos docent: in hunc pariter librum & idiota, & sapiens intueri poterunt: quod idem propheta intuens dixit: Non sunt loquela, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum,* id est, *non est gens, neque lingua, quæ hanc vocem intelligere non possit.* Ita Chrysostomus: quæ expositio germana est: sic enim transferti potest ex Hebræo. *Non sunt loquela, neque sermones, quibus,* id est, à quibus *non audiantur voces cælorum.* Eandem ob causam D. Augustinus libro 11. de Ciuitate Dei cap. 18. mundum hunc docet esse, quasi quoddam elegantissimum carmen, ex quibusdam quasi antithetis cōpositum, quæ ex ipsa rerum contrarietate desumuntur, imò & ex ipsis vitiis, & virtutibus conflantur. *Neque enim,* inquit Augustinus, *Deus vllum non dico Angelorum, sed nec hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nosset, quibus eos bonorum vsibus commodaret, atque ita ordinem sæculorum tanquam pulcherrimum carmen ex quibusdam quasi antithetis honestaret: antitheta enim quæ appellantur, in ornamentis elocutionis sunt decentissima, quæ Latinè dicuntur oppositæ: quibus etiam Paulus vsus est* 2. ad Corinth. 6. *cùm dixit. Per arma iustitiæ dextris, & sinistris, per gloriam, & ignobilitatem, per infamiam, & bonam famam: vt seductores, & veraces, sicut qui ignoti, & cogniti, quasi morientes, & ecce viuimus, vt castigati, & non mortificati, quasi tristes, semper autem gaudentes, sicut egentes, multos autem locupletantes, tanquam nihil habentes, & omnia.*

Esaiæ 34. 4.

Eusebius.

Cyril. Alex.

D. Hieron.

D. August.

Cœlum sine luce apparebit.

Cœlum liber, quem omnes legunt.

Psal. 103. 2.

D. Chrysost. Psalm. 18. 3.

Mundus carmen elegantissimum. D. August.

2. Cor. 6. 8.

omnia possidentes. Sicut ergò ista contraria contrarijs opposita sermonis pulchritudinem reddunt: ita quadam non verborum, sed rerum eloquentia, contrariorum oppositione seculi pulchritudo componitur. Hæc Augustinus.

Quin etiam Pythagoræ fuit sententia mundum Musicæ ratione esse compositum, & eum deinde lyram fuisse imitatum: vnde est illud Psalm. 18. *In omnem terram exiuit sonus eorum*: seu, vt potest tranferri ex Hebræo, *Exiuit linea eorum, vel amussis eorum*: quo significatur cœlorum musicam ad lineam, & amussim fuisse concinnatam. Atque hinc orta quoque est multorum opinio existimantium corpora cælestia concentum edere: sic enim affirmarunt Philo Iudæus libro de sonis, D. Ambrosius præfatione in Psalmos, Seuerinus Boetius libro 1. de Musica cap. 2. D. Isidorus lib. Etymologiarum c. 16. D. Anselmus lib. 1. de imagine mundi, Plinius lib. 2. historiæ naturalis cap. 3. Macrobius lib. 2. in somnium Scipionis, Cælius Rhodiginus lib. 5. lectionum antiquarum cap. 25. imò & Plato in libro de Republica docet singulis orbibus cæstib. singulas Sirenes insidere, quod idem refert Georgius Venetus tomo 5. problematum in sacram scripturam sectione 5. nu. 321. nec multùm abhorrent ab hac sententia diuinæ literæ, cùm dicatur Iob 38. *Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis torrefaciet?* Itaque cœlum liber est quidem harmonicus, qui summa cum iucunditate homines pertrahit ad diuinam naturam, eiúsque perfectiones contemplandas. Id quod etiam affirmauit D. Basilius hom. 1. in Hexameron, vbi mundum appellat doctrinæ, & institutionis domicilium summarum mentium: & hom. 11. eiusdem operis, *Vniuersa*, inquit, *hæc mundi moles peridè est, ac liber literis exaratus palàm contestans, & prædicans gloriam Dei, illiúsque augustissimam maiestatem*: quod vsque adeò verum existimauit Origenes in commentariis super Genesim, super illa verba, *Vt sint in signa*, quemadmodum refert Eusebius lib. 6. de præparatione Euangelica cap. 9. vt perperam asseruerit stellas positas esse in cœlo, vt significarent vniuersas, & singulas rerum humanarum causas, non tamen efficerent: quia nimirùm Deus in stellis depinxisset rationes omnium rerum futurarum, vt supernorum spirituum virtutes in eis veluti in libro legerent, quæcunque hominibus citra vllam liberi arbitrij coactionem per singula temporum momenta essent euentura, & inde aliquã huius scientiæ partem, quæ humani ingenij vires superat, hominibus syderum obseruatoribus reuelarent: iuxtà quem sensum existimauit intelligendam esse sententiam quandam ex libro, cui titulus est, Narratio Ioseph, olim à multis catholicis recepto: in quo Iacob Patriarcha inducitur in filios suos hæc dicens: *Legi in tabulis cœli, quæcunque euentura sunt vobis, & filys vestris.* Sed hic tamen Origenis error alio commodiori loco à nobis confutabitur, cum illud interim nobis sufficiat cælestia corpora librum esse, qui recedet in fine mundi, quasi inuolutus, & vt loquitur Esaias, complicabitur: quia cessabit motus cœli, & quod est consequens, pulchra hæc rerum vicissitudo, & varietas, quæ motum consequitur.

V. *Pythagoras. Psal. 18 7.*

Cælos concẽtum edere dixerũt aliqui. Philo Iud. D. Ambros. Boetius. D. Isidorus. D. Anselm. Plinius. Macrobius. Cælius. Plato. Georg. Venetus. Iob 38. 37. D. Basilius.

Origenes Gen. 1. 14.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat secunda visio huius operis. Cum Ioannes superiori capite de multiplici Ecclesiæ persecutione dexerit, hoc septimo persecutionis finem, pacémque, & tranquillitatem Ecclesiæ, eiusdémque propagationem non solùm ex Iudæis, sed multò magis ex gentibus prænunciat. Quod verò attinet ad visionem imaginariam, narrat vidisse se quatuor Angelos stantes super quatuor Angelos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Deinde vidisse alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, qui clamauit quatuor Angelis, ne nocerent terræ, neque mari, neque arboribus, quousque serui Dei in frontibus signarentur. Tertiò audiuisse numerum signatorum ex omni tribu filiorum Israel, centum quadraginta quatuor millia, id est, duodecim millia ex singulis tribubus, quæ duodecim tantùm hoc loco numerantur, quia prætermittitur tribus Dan propter Antichristum, qui ex ea tribu orietur. At verò ex gentibus vidisse infinitam properodum multitudinem amictam stolis albis & palmas manibus gestantem quæ omnia deinceps fusè singulatim explicanda.

CAPVT SEPTIMVM.

POSTHÆC vidi quatuor Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentes quatuor ventos terræ, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem signum Dei viui, & clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens: Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus suis. Et audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati ex omni tribu filiorum Israël. Ex tribu Iuda duodecim millia signati. Ex tribu Ruben duodecim millia signati. Ex tribu Gad duodecim millia signati. Ex tribu Aser duodecim millia signati. Ex tribu Nephtali, duodecim millia signati. Ex tribu Manasse duodecim millia signati. Ex tribu Simeon duodecim millia signati. Ex tribu Leui duodecim millia signati. Ex tribu Issachar duodecim millia signati. Ex tribu Zabulon duodecim millia signati. Ex tribu Ioseph duodecim millia signati. Ex tribu Benjamin duodecim millia signati. Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis, stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum, & clamabant voce magna: dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super

super thronum, & Agno. Et omnes Angeli stabant in circuitu throni, & seniorum, & quatuor animalium, & ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes, Amen. Benedictio, & claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, & virtus, & fortitudo Deo nostro in secula seculorum, Amen. Et respondit vnus de senioribus, & dixit mihi: Hi, qui amicti sunt stolis albis, qui sunt? & vnde venerunt? Et dixi illi: Domine mi tu scis. Et dixit mihi: Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & lauerunt stolas suas, & dealbauerunt eas in sanguine Agni: ideò sunt ante thronum Dei, & seruiunt ei die, ac nocte in templo eius: & qui sedet in throno: habitabit super illos. Non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos sol, neque vllus æstus: quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

De secunda visione Ioannis.

Quinam sint quatuor Angeli stantes super quatuor angulos terræ, & tenentes quatuor ventos.

SECTIO PRIMA.

ARETHAS Cæsareæ Cappadociæ episcopus visionem hanc ad finem mundi retulit, & hos quatuor Angelos bonos esse Angelos, propriéque sumendos, & quæ de ventis hoc loco dicuntur, ad literam, vt verba sonant, intelligenda esse existimauit. Itaque quatuor hosce ventos esse quatuor præcipuos vétos, qui è quatuor præcipuis orbis partibus, seu angulis, vt ait Ioannes, flare solét, Subsolanũ videlicet ob ortu, Zephyrũ ab occasu, Austrum à meridie, Aquilonẽ à Septẽtrione: atq; in his quatuor vẽtis cæteros intermedios intelligi oportere. Porrò super quatuor angulos, seu partes orbis stãtes cõmemorari extremis mũdi tẽporibus quatuor Angelos, & tenentes ventos, hoc est, ventorũ omnium vim, & impetũ cohibentes, ne spirent super terrã, neque super mare, neque in vllam arborem: quoniã iis temporibus similibus suppliciis, calamitatibúsque afficiet orbem diuina iustitia: quia enim ventorũ flatus ad vitam, conseruationémque animantium, imò & ad arborũ germinationem, ac fœcunditatem multùm facit, inhibito omninò flatu ventorum necesse erit omnia interire. Verum hæc expositio nobis minimè probatur: quamquam enim nonnulla in hoc opere, vt verba sonant, accipi queant, vt suis locis annotabimus: quæ tamen hoc capite dicuntur, altiora sunt, & illustriora, quàm vt iuxta verborum sonum Iudaico more 1 *Arethas.*

intelligi debeant: id quod, mea quidem sententia, manifestè colligitur ex eo, quod, quæ statim subiiciuntur de Angelo ascendente ab ortu solis, habente signum, seu sigillum Dei viui, signantéque seruos Dei in frontibus eorum, non vt verba sonant, accipienda sunt: nisi quis velit Apocalypsis maiestatem, & visiones omnium, quæ vnquàm Prophetis ostensæ fuerunt, illustrissimas, ac præstantissimas, ætásque rerum altissimarum mysteriis ita deprimere, vt nihil diuinum, nihil sublime, nihil altum, sed inanium ventorum dumtaxat flatus spirent. Accedit, quòd nec ipsa secum expositio cohæret: licet enim demus, nisi venti spirent, omnes arborum fructus, & animantes perituras: (quod tamen difficilè quis crediderit) quid de aquatilium genere dicemus, quæ non ita à ventis pendent, vt inhibitis ventorum habenis consistere ipsa non possint? & tamen quatuor isti Angeli tenebant ventos, ne flarent etiam super mare.

II Iam verò, quòd quatuor isti Angeli boni Angeli fuerint, imperare mihi non possum, vt credam: nam cum Angelus ascendens ab ortu solis, habens signum Dei viui: qui ad illos voce magna clamauit. *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum*, bonus Angelus fuerit, imò & Christum repræsentauerit, vt paulò post dicemus, planè conficitur quatuor illos Angelos non ex Dei præscripto, & imperio, sed potiùs præter eius voluntatem, & consilium, non tamen permissionem ventorum vim flatumque inhibuisse: quod sanè si Angeli boni forent nequaquam facere potuissent. Præterea tametsi Deus supplicia interdum per bonos Angelos inferat, vt ait Diuus Augustinus libro nono de Ciuit. Dei capite quinto, perspicuúmque efficitur ex illis Angelis, qui ad excidendas Sodomorum vrbes venerunt, Abrahæque apparuerunt, Genesis decimonono: per malos tamen Angelos id communiter præstare consueuit, quemadmodum docet Clemens Romanus lib. 4. recognitionum, D. Hieronymus libro sexto in Esaiam & alij, quos iam aliàs commemorauimus. Nec vero argumentum, quod depromitur ex eo, quod Ioannes Angelos simpliciter appellat, illud euincit: etenim scitum est Angeli nomen simpliciter dictum etiam malis Angelis accommodari, veluti primæ Corinthiorum sexto. *Nescitis quoniam Angelos iudicabimus?* vtique malos Angelos: & Matth. 25. *Qui paratus est diabolo, & Angelis eius:* & sæpè in hoc opere, vbi sæpè Angelos in malam partem accipi debere vel ipso visionis contextu, rerúmque serie cogente demonstrabimus. Parũ etiam momenti habet illud, quod affertur Angelũ ascendentẽ ab ortu solis, habẽtéque signum Dei viui dixisse quatuor Angelis, *Quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorũ*: ex quo illud confici videtur quatuor illos Angelos bonos fuisse, quos videlicet Angelus ascendens ab ortu solis, vtique bonus, tanquam comites sibi ascíscit, ac deligit ad seruos Dei in frõtibus signandos: illud enim videtur apertè indicare, cùm ait, *Signemus*, magísque explicare, cùm subdit, *Dei nostri*, cõmunẽ Deũ sibi, quatuórque illis faciẽs, quẽ pariter colant, obseruent, venerẽtur: patũm, inquã, momẽti habet, quia nõ est necesse, vt Angelus ascẽdẽs ab ortu solis, cùm dixit, *Signemus & Dei nostri*, quatuor illos Angelos in suam sortietatẽ ad signãdũ asciuerit, cõmunẽque Deũ à se, atque illis coli significauerit: potuit enim de se, aliísque Angelis administris suis loqui, vt planè locutum fuisse arbitramur. Itaque se, aliósque bonos Angelos socios, comitésque suos intellexit, cùm dixit, *Signemus, & seruos Dei nostri*. Sit igitur cõstitutũ quatuor istos Angelos non bonos, sed malos fuisse, ventorum verò appellationem non, vt verba sonant, ad quatuor præcípuos mundi ventos, sed ad sublimiores alios esse referẽdam, vt iã dicemus.

III. Est ergo secunda expositio, quam tradunt Ambrosius Ansbertus, Primasius, &

Genes. 19. — *Per malos Angelos punit Deus.* — *Clem. Rom.* — *D. Hieron.* — *D. August.* — *2. Cor. 6 3.* — *Matt. 25. 41.* — *Per quatuor Angelos, Dæmones intellige.* — *Ansbertus. Primas.*

Haymo

Haymo referétes visionem non ad extrema mundi tempora, sed ad tempus illud, quod aduentum Christi, eiúsque fidei toto orbe per Apostolos propagationé in quatuor Angelis antecessit, & postea in Angelo ascendente ab ortu solis fuit consecutum: putant enim quatuor istos Angelos esse quatuor malos Dæmones, quatuor mundi imperiis, Assyriorum videlicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum præsidentes: ipsa verò quatuor imperia per quatuor ventos accipi debere iuxta illud Danielis 7. *Ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno.* Volunt igitur istos quatuor Dæmones tenuisse in manu sua ventos, hoc est, quatuor imperia ne flarent super terram, hoc est, ne aliqui in illis veritatis doctrinam disseminarent. *Haymo.* *Daniel. 7. 2.*

Vnde Ansbertus, *Propter quatuor*, inquit, *præcipua mundi regna, in quibus malignorum spirituum princeps per idololatriæ cultura regnauit, quatuor in reprobam partem Angeli ponuntur: hoc verò sunt quatuor Angeli, quod quatuor venti. Quamobrem cum Angeli ventos, ne flare debeant, tenent, seipsos vtique tenent: & quia Diabolus, omnésque impiivnum sunt corpus, profectò, & in Angelis, & in ventis ipse intelligitur. Quid itaque fuit quatuor Angelos super quatuor angulos terræ stantes ventos, ne flarent, tenere, nisi occultum aduersarium, eiúsque totum omninò corpus ita se inuicem vnire, atque constringere, ita os omnium obstruere, vt ne quisauderet contra idololatriæ superstitionem verbum veritatis efflare? In terra autem diuersitas prouinciarum, in mari insularum exprimitur multitudo, in arboribus quoque, quia genus siluit Ioannes, pro earum diuersitate diuersa etiam officia, & conditiones hominum designantur.* Illud tamen nobis in hac sententia non parùm displicet, quòd quatuor ventos quatuor imperia interpretatur: quid enim opus erat, vt quatuor illi Dæmones, aut quatuor orbis principes seipsos, aut subditos suos gẽtiles cohiberent, ne flarẽt super terram, hoc est, vt ne aduersùs idolorum cultum, & superstitionẽ insurgerent, verámque fidem, doctrinámque denunciarent, cùm ipsa imperia idolis seruirent, nec vllo pacto ad veram fidem denunciandam conatum vllum adhiberent? at cum quatuor Angeli dicuntur tenere quatuor ventos, ne flarent, illud haud dubiè indicatur quatuor illos ventos conatos quidem fuisse spirare, & flare, & si qua daretur porta, velut agmine facto ruere, sed tamẽ per vim fuisse à quatuor illis Angelis compressos, flatúmque eorum coercitum: quare alij videntur venti astruendi, qui ad veræ doctrinæ salutarem flatum emittendum erumpere conentur, & quos opus sit non mediocri vi, atque potentia amittendo flatu cohibere. *Ansbert.*

Est igitur tertia sententia communior, quæ nobis magis probatur, & quam sequuntur Rupertus, Cælius, Pannonius, Dionysius Carthusianus, Hugo Carensis, & alij, qui per quatuor Angelos in quatuor terræ angulis cõstitutos omnes orbis principes accipiunt, posito quaternario & Angelorum, & angulorum terræ numero, in quos totus orbis diuisus est, pro omnibus omnino tyrãnis, principibus, dynastis vbique gentium dominantibus, qui à Dæmone principe huius mundi incitati tenebant quatuor ventos terræ, id est, vniuersos Euãgelij præcones, eandem ob causam quaternario numero comprehensos, potissimúmque propter quatuor Euangelia, partim magnificis pollicitationibus, partim honorificis cõminationibus post Christi aduentum, eiúsque resurgentis gloriam ab Euangelij prædicatione deterrebant, vt ne vel minimum quidem sacræ doctrinæ flatum auderent mortalibus inspirare. *Ne flarent*, inquit, *super terram*, hoc est, homines in quauis orbis plaga, prouinciáque commorantes: *Neque super mare*, hoc est, eos omnes, qui in maris insulis habitabant: *Neque in vllam arborem*, hoc est, eos fideles, qui sese in syluas, abditissimáque loca metu persecutionis abdiderant: vel aliter, cuiuscunque tandem conditionis ij homines fuerint, siue, inquam, barbari sint, & IIII. *In quatuor Angelis designantur orbis principes.* *Rupert.* *Pannon.* *Carthusian.* *Carensis.*

rudes, siue morũ suauitate, & elegantia perpoliti, siue humili nati loco, siue illustri satu progeniti, vt videlicet arboris nomen, quemadmodum superiores auctores interpretabantur, pro diuersa, ac multiplici hominũ cõditione positum sit. Quos tamen Angelos Angelus ille ascendens ab ortu solis habens signum Dei viui, hoc est, Christus Dominus inuicta suæ virtutis potentia compressit: cùm ad vniuersos mundi Principes imperiosè clamauit, ne cursum Euangelicæ prædicationis retardarent, sed laxis Euangelicis concionatoribus prædicationis habenis sinerent eos liberè in suis prouincijs Christi fidem, religionémq; disseminare, & siquidem venti erãt cælestes, atque hominibus salutares, vniuersum orbé suæ prædicationis flatu, & amœna spiratione perflarent, quẽadmodũ sequenti sectione docebimus.

Christus Angelus ab ortu ascendens.

Nec verò est insolens in sacris literis doctores, & diuini verbi præcones ventorum nomine significari, vt patet ex Canticorum 4. *Surge Aquilo*, id est, discede Aquilo, *& veni Auster, & perfla hortum meum, & fluent aromata illius*: quibus verbis Ecclesiæ Doctores ad prædicandum Dei verbum incitantur, vt eorum prædicatione suauissima virtutum omnium aromata colligantur. Eodem pertinet illud Psalmi 134. *Educens nubes ab extremo terræ. Qui producit ventos de thesauris suis. Eosdem*, inquit Augustinus, *puto prædicatores, & nubes, & ventos, nubes propter carnem, ventos propter spiritum: nubes enim videntur, venti sentiuntur, & non videntur.* De his quoque ventis accipi potest illud Iob 28. *Qui fecit ventis pondus*, hoc est, qui suis concionatoribus dedit humilitatis, & propriæ cognitionis pondus, ne ex officij magnitudine superbirent: ita enim ingeniosæ apes facere solent: illæ enim, vt scribit Plinius libro vndecimo historiæ naturalis capite decimo, si exoriatur procella apprehensis pedusculo lapillis se librant, ne à vento abripiantur. Quidni de concionatoribus ventos illos accipiamus, super quorum pennas Deus ambulare dicitur Psalm. 103. *Qui ambulat super pennas ventorum.* Verè enim Deus super pennas ventorum ambulare dicitur, non solùm, quia per suam prouidentiam celerrimè omnia perlustrat, quasi ab alatis ventis tanquàm quadrigæ suæ equis pernicissimis vehatur, & quia celerrimus est ad nobis opem opportunè ferendam, sed etiam quia eius magnitudo, naturæque sublimitas longè prædicatorum, doctorúmque omnium vel subtilissimam aciem superat, ita vt quantumcumque illi sese in sublime attollere, & volare ingenij sui pennis conentur, multò tamen altiùs Deus per incomprehensibilem suæ naturæ altitudinem se efferat: quanquam D. Augustinus aliò deflexit per ventos animas, per pennas amorem Dei, & proximi intelligens: quo duplici amore omnes virtutes continentur, ita vt Deus dicatur ambulare super pennas ventorum, quoniam quantumuis animæ sint præditæ virtutibus charitatis: *Quid ad illam*, inquit, *dilectionem Dei, quasi sint dilectæ? maior ergo in nos dilectio Dei, quàm in vllum nostra: nostra dilectio pennæ nostræ sunt, sed ille ambulat super pennas ventorum.* Hæc ille. Cur verò doctores, concionatoréque ventis comparentur, multæ rationes afferri possunt. Prima à celeritate ducitur, qua venti isti Euangelici huc, illúcque discurrunt, vt veritatem fidei, bonitatémque morum vbique disseminent, quæ præcipuè celeritas in Apostolis resplenduit, qui breuissimo tempore vniuersum orbem peragrarunt. Secunda, quoniam instar ventorum effrænatas hominum appetitiones, veluti prauos humores exsiccant. Tertia, quia peccatores, profligatæque vitæ homines quasi nubes in Ecclesiæ cœlo excitant, quæ deindè per compunctionem, ac pœnitentiam in frugiferum lacrymarum imbrem resoluuntur. Denique quia sacræ scripturæ difficultates quasi obscuras nubes è cœlo Ecclesiæ dispellunt, ac dissipant, solémque, hoc est verum Diuinarum literarum sensum, & intelligentiam patefaciunt.

V. *Concionatores, & doctores per vẽtos, & nubes significati. Cant. 4. 16. Psalm. 134. 7 Augustin. Iob 28. 25.*

Plinius.

Psalm. 103. 3.

D. August.

Similitudinis prædictæ rationes.

Quis

Quis sit Angelus ille ascendens ab ortu solis, habens signum Dei viui.

SECTIO II.

POstquam Ioannes conspexit quatuor illos Angelos, qui quatuor terræ ventos, ne flarent super mare, terram, vllámue arborem, coercebãt, quos vniuersos orbis principes impedientes Euangelicorum ventorum prædicationẽ interpretati sumus: vidit alterum Angelum ascendentem ab ortu solis habentẽ signũ, hoc est, sigillum Dei viui. (sic enim habent Græcè σφραγῖδα, id est, sigillum) qui clamauit voce magna quatuor illis Angelis, quibus datũ, hoc est, permissum est, nocere terræ, & mari, dicens. *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Consentiunt omnes interpretes, D. Ambr. Rupertus, Anshertus, Haymo, Pannonius, Richardus, Primasius, Dionysius Carthusianus, Hugo Carensis, & alij Angelum istum ascendentem ab ortu solis Christum Dominum esse, qui omnium orbis principum vim, atque tyrannidem, qua cursum Euangelicæ prædicationis inhibebant, admirabili virtute, & potentia ita compressit, vt visus quodammodò fuerit illis imperiosè clamasse, ne Apostolicorum ventorum flatum coercerent, sed sinerent Euangelij præcones liberè in suis regnis, ac prouinciis cursitare, fidémque suam, ac religionem omnibus amplectendam proponere. Dicitur verò Christus Angelus, hoc est, sicut eum Esaias c. 9. appellat: *Magni consilij Angelus: Ascendens ab ortu solis*, vel quoniam, vt habes apud Zachariam cap. 6. ipse Oriens quoque dictus est, vt eo loco explicauimus: vel quia cum sese ab inferis viuum, glorioſumque excitauit, ex quo potissimùm tempore Euangelij prædicatio cœpta est, quasi ab ortu ascendere, hoc est, quasi nouus sol oriri meritò videbatur. *Habens signum Dei viui*, seu vt ait Rupertus, quomã verbis, miraculisque palàm fecit se verum, naturalémque esse Dei filium: seu *habens signum*, hoc est, sigillum Dei viui, quia Pater omne iudicium dedit filio, & amplissimam in cœlo, terráque potestatem, vt omnia, quæ vellet, posset tanquàm Princeps eodem Patris sigillo obsignare, & confirmare, signaréque pro suis, quicunque in ipsum credidissent: quod adumbratum fuit Genes. 41. in Ioseph, cui Pharao annulum suum dedit signatorium, vt pro se vniuersas Ægypti prouincias gubernaret. Tùm verò commemorat Ioannes numerum signatorum centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israël, & infinitam ex omnibus gentibus multitudinem, quæ ab Angelo illo signata fuit sigillo fidei: qua visione explicata est innumerabilis eorum multitudo, qui Christi fidem, ac religionem receperunt, vt ex iis, quæ inferiùs dicemus, fiet illustrius.

I. *Signum Dei, quid.* *Interpretes.* *Esaiæ 9 6.* *Zach. 6.* *Cur Christus Angelus ab ortu solis ascendens.* *Rupert.* *Pater omne iudicium dedit filio.* *Genes. 41.* *Potestas Christi.*

II.

Accipe totius huius loci interpretationem ex diuo Ambrosio in commentariis super Apocalypsim, quæ nostram hanc confirmat. *Alter*, inquit, *Angelus ascendens ab ortu solis Christus est, de quo scriptum est Esaiæ nono; Et vocabitur nomen eius magni consilij Angelus. Ipse est sol, de quo dictum est Malachiæ quarto, Vobis autem timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius. Ab ortu solis Christus ascendit, id est, à semetipso, quoniam non ex concubitu viri carnem assumpsit, sed à semetipso, qui vtique sibi carnem immaculatam ex carne virginis procreauit. Signum autem Dei viui est Christi Diuinitas, nam in carne positus signum Dei viui habuit, quia ea opera gesserit, quæ demonstrabant eum vnicum esse Dei filium, sicut ipse dicit Ioannis 5. Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me. Sequitur, Et clamauit quatuor Angelis, quibus datum est nocere terræ, & mari, dicens. Nolite nocere terræ, & mari, neque*

D. Ambros. *Esai. 63.* *Malach. 4.* *Ioan. 5. 36.*

arboribus, quoad vsque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum. Clamasse Dei fecisse dicitur: etenim aduentu suo fecit, vt Romani ab infestatione generis humani cessarent, fieretque pax per vniuersum orbem, sicut dicit Psalmista Psal. 71. *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis: dehinc semina fidei per vniuersas gentes spargerentur, ac signaculo fidei ij, qui præordinati erant ad vitam æternam, signarentur.* Hæc Ambrosius.

Psal. 71 7.

Alia de quatuor præcedentibus Angelis probabilis expositio ad Constantini Magni imperium pertinens commemoratur.

SECTIO. III.

I. QVamuis ea, quam superioribus sectionibus tradidimus, communis sententia nobis reliquis omnibus excellere videatur, non reiicienda tamen videtur illa, quæ hanc visionem ad Constantini imperium refert: quo tempore mirũ in modum religio Christiana floruit, & in omnes Romani imperij prouincias propagata est, quam idcirco prætermittendam non duximus: eam tradunt, ac sequuntur Lyranus, Petrus Aureolus Cardinalis, & alij. Vt verò meliùs intelligatur, meminisse oportet ex iis, quæ superiori capite diximus, Diocletianum, & Maximianum postquam per viginti annos imperij clauum tenuerant, sese eodem die imperio abdicasse, & in suum locum imperatores nominasse Constantium cognomento Chlorum, & Galerium Maximianum cognomento Armentariũ: tunc verò prouinciis inter se distributis Constantium quidem Occidentis, Galerium autem Orientis imperia, Africam præterea, & Italiam obtinuisse. Illud etiam replicare oportet, Constantio eo tempore defuncto successisse in imperiũ Occidentis Constantinum eius filium: Galerium autem partiendi laboris causa Cæsares appellasse Seuerum, quem Italiæ, & Africæ præfecit, & Maximinum ex sorore nepotem, cui imperium Orientis commisit, Græciam, & Illyricum sibi reseruans, & ipsam supremam Imperatoris potestatem, cui duo illi Cæsares essent subiecti: vbi iam cernis orbis imperium simul à quatuor Imperatoribus eodem tempore administratum, videlicet à Constantio, & post eius mortem à Constantino, Galerio, Maximino, & Seuero. Denique repetendum est milites prætorianos, qui Romæ erant, absente Seuero, cuius illis administratio displicebat, Imperatorem appellasse Maxentium Maximiani, qui imperio renuntiauerat, filium: atque adeo quinque iam erant Imperatores, si Cæsares numeres: cui rei cùm Seuerus obuiam ire pergeret, cæsum occubuisse: itaque Galerius eius loco appellato Cæsare Licinio aduersus Maxentium ire parat, sed re infecta in Illyricum reuertitur, ibique moritur: quo mortuo Licinius se Imperatorem nominauit.

Lyranus, Petrus Aureolus, & alij.

II. Igitur per quatuor Angelos intelligendos aiunt quatuor illos Imperatores, Galerium, Maximinum, Seuerum, & eo mortuo Licinium, & Maxentium, qui in quatuor angulis terræ, id est, in omnibus suæ ditionis prouinciis Ecclesiam diuexabant. Etenim Licinius, quamuis initio pacificus fuerit, postea tamen acerrimus euasit fidelium persecutor, quamquam verò impij fuerunt nihilo minus appellãtur Angeli, id est, ministri persecutionis. Visi sunt tenere ventos, ne flarent super terram, neque super mare, neque in vllam arborem, quia eo tempore impediebant prælatos, Doctores, & concionatores Ecclesiæ, ne Christi fidem prædicatione disseminarẽt: imò vt ne ipsos quidem fideles erudirent, qui non solum in terra habitabant, sed metu persecutionis in remotissimas maris insulas fugiebãt, & sese etiã abdebant in syluas: quã ob causã fit hoc loco mentio terræ, maris, & arborũ.

Quatuor Angeli, quatuor sunt Imperat.

Cur hoc loco terræ maris, & arborum fiat mentio.

Postquàm verò Ioannes vidisset quatuor illos Angelos stantes super quatuor angulos terræ, tenentésque quatuor ventos terræ, ne flarent super terram: vidit etiam alterum Angelum ascendentem ab ortu solis habentem signum Dei viui, qui clamauit voce magna quatuor superioribus Angelis. *Nolite*, inquit, *nocere terræ, & mari, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum.* Hunc Angelum putant esse Constantinum Magnum, qui quatuor prædictos Imperatores ab Ecclesiæ persecutione cohibuit: is enim Maxentium, tametsi fratrem Faustæ vxoris suæ tyrannicè Romæ imperantem accersitus ex Gallia à Senatu inito fœdere cum Licinio, collocátaque illi Constantia sorore, coacto exercitu, animatúsque cœlesti signo crucis diuinitus ipsi in cœlis ostenso collatis signis profligauit. Tunc verò quamprimùm Constantinus commouit Licinium, vt in defensionem catholicæ fidei conspiraret: de eadémque re literas scripsit ad Maximinum Orientis Cæsarem, quibus etsi inuitus paruit: reliqui etiam à persequenda Ecclesia desiterunt: imò antè hanc victoriam iam Galerius de Constantini consilio persecutionem cessare mandauerat rescissis omnibus legibus, quas contra Christianos antè tulerat. Præterea Maximianus Cænstantini socer iterum ad imperium reuerti cupiens, Constantinúmque decernens per proditionem obtruncare, detectis insidiis fuerat iussu Constantini interfectus. Diocletianus etiam, quòd crederetur fauere Maxentio asperioribus Constantini, & Licinij literis reprehensus præ tristitia dicitur obiisse: aut, vt alij volũt, se ipsum veneno peremisse. Denique ipsum Licinium aduersus Christianos iterum sæuientem Cõstantinus bello primùm vicit: deinde occidi præcepit: tunc verò summa imperij vni Constantino cessit. Itaque rectè dicitur Constantinus clamasse quatuor Angelis, ne terræ, mari, arboribúsque nocerent, quia omnem Ecclesiæ persecutionem magnitudine animi admirabili, & potentia compressit, & quasi imperiosè clamauit quatuor Imperatoribus nominatis, ne Ecclesiæ nocerent, cùm eorum aduersus Ecclesiam conatus non solùm retardauit, sed etiam repressit, dispulsísque præcedentium temporum tenebris noua luce Ecclesiæ cœlum serenauit: quam ob causam apparuit ascendens ab ortu solis, quia instar solis orientis lucem secũ Ecclesiæ attulit. Denique quod subiungitur, *Habentem signum Dei viui*, clarius est, quàm vt explicari debeat: quis enim nescit Constãtino crucé dominicã, quæ hoc loco signũ Dei viui appellatur, diuinitus in cœlo ostensam fuisse, ipsúmq; Constantinũ vexillũ quoddã militare, quod labarũ dicebatur in formã crucis efformasse, quod in præliis præferri mãdauit? quæ omnia, quia illustrissima fuerũt, & ad hãc visionẽ intelligẽdã maximè pertinent, peculiariẽ per se sectionẽ desiderãt.

Angelum signum Dei habentem, Constantinũ putãt aliqui.

De vexillo crucis, quod Constantino Magno diuinitus in cœlo apparuit.

SECTIO IV.

NArrant igitur Eusebius lib. 1. de vita Constantini, Niceph. lib. 7. cap. 29. Zonaras in Constantino, Senatum, populúmque Romanum Maxentij tyrannide incitatum Constantinum in Gallijs agentem per oratores obsecrasse, ne vrbem imperij matrem, & caput negligeret, sed eam à Maxentij iniquitate ac tyrannide liberaret: ea legatione Constantinum commotum scripto, & coactu exercitu in Italiam aduersus Maxentium contendisse. Quoniam verò haud ignorabat sapiens piúsque Imperator potiore sibi auxilio opus esse, tum quòd multò ma-

1. *Eusebius. Nicephor. Zonaras.*

iores copias haberet Maxentius, tum propter maleficas, & magicas incantationes, quæ apud eum tyrannum exercebantur, Deum sibi quærendum adiutorem putauit, eius præsidium dumtaxat inexpugnabile esse intelligens: cogitat igitur quem Deum potissimùm implorare debeat, quod dum cogitat, subit animum eius talis cogitatio; cum plures anteà imperio potiti essent, illos quidem, qui plures Deos coluerant, eisque hostias, victimásque litauerant, falsis vatum diuinationibus, Deorúmque oraculis delusos nullum è cœlo auxilium sensisse, quin potiùs multis calamitatibus, & infœlicibus rerum omnium conuersionibus implicatos miserrimè periisse: solum verò patrem summ Constantium Chlorum spretis Gentilium superstitionibus vnum Deum vniuersitatis huius effectorem, molitorémque agnouisse, atque in eo spes omnes suas cum collocasset, semper eum propitium, ac facilem, inuictúmque imperij seruatorem expertum fuisse. Cum igitur hæc omnia secum tacita cogitatione versaret, reiecta Deorum illorum omnium turba paternum sibi Deum colendum esse existimauit: quare eum assiduis precibus inuocabat, rogabátque, vt sibi quisnam esset, ostenderet, rebúsque suis opem, & auxilium afferret.

II. *Eusebius. Constantino trophæum crucis apparet.*

Hæc oranti ostentum quoddam diuinum, atque planè admirandum apparuit, quod Imperatorem ipsum sibi iureiurando confirmasse testatur Eusebius loco citato. Aiebat namque se post meridiem in cœlo suprà solem trophæum crucis è luce constructum, idisseista inscriptione, ἐν τούτῳ νίκα, hoc est, *In hoc vince*: quo conspecto se, & totũ exercitũ fuisse stupore correptũ: cúmque ipse cogitabundus de tanto prodigio multa animo volueret, nocte insequenti dormienti sibi Christũ vnà cũ signo, quod in cœlo viderat, apparuisse, præcepisséque, vt aliud simile sibi iuxtà formam in cœlo ostensam compararet, illúdq; contra hostiũ impetũ in exercitu ferret certissimũ signũ victoriæ futurũ: mox vbi surrexit, conuocatis auri, ac lapidũ pretiosorũ opificibus in eorũ medio sedisse, imaginémq; signi, quod viderat, manu sua adũbrasse, mandasséque, vt auro illam, ac lapidibus pretiosis exprimerent: fuit verò signũ in hanc figuram elaboratũ, quemadmodũ se Eusebius vidisse confirmat. Erat hasta in sublime erecta, auróque circumdata, cornu habebat transuersum ad formam crucis effformatũ: supernè in summo apice corona ex lapidibus pretiosis, & auro contexta, sub quo erat salutaris appellationis symbolũ duobus solũ elementis, id est, duabus primis literis Græcis nominis Christi, P. litera in medio literæ X. subtiliter inserta, quæ totũ Christi nomen perspicuè significabant: quas quidem literas deinceps semper Imperat. in galea gestare consueuit. In transuerso cornu, quod in hasta transfixũ erat, velamẽ quoddam pendebat, regalis scilicet purpura, quæ varietate pretiosorum lapidum inter se cohærentium, ac splendore lucis fulgurantium, auróque multo inserta admirabilem exhibebat spectantibus pulchritudinem. Itaque velum hoc de cornu pendens longitudine, ac latitudine mensuram crucis exæquabat: ipsum verò hastile oblõgum versus initium longè erat protractũ, supernè autem in sublime sublatum sub crucis trophæo ad extremitates vsque circumdantis illud veli Imperatoris imaginem ad pectus vsque auream vnà cum liberorum imaginibus præferebat.

Per somnum Christum cũ cruce videt.

III. *Eusebius. Sozomenus.*

Atque hoc salutari signo Imperator ad cuiusuis aduersariæ, & hostilis potentiæ vltionem vtebatur: cuius similitudines expressè mandauit, vt antè omnem exercitum præferrentur: imò refert Euseb. lib. 2. de vita Constantini, & Sozomenus lib. 1. hist. Eccles. cap. 4. non solùm mandasse Constantinum, vt hoc vexillum exercitus suos omnes præiret, sed etiam, vt laborantibus in prælio aciebus adesset, deputasséque nobiles quosdam ex satellitibus, quorũ id muneris esset, vt per vices

vices id signum humeris suis ferrent, & acies hostium circuirent. *Fertur autem*, inquit Sozomenus, *quempiam ex vexilliferis signum hoc aliquando gestantem, propter repentinum hostium incursum metu perculsum alij illud tradidisse, ac se pugnæ subduxisse, & cum iam extra telorum iactum esset, subito lethaliter vulneratum cecidisse: eum verò, qui diuinum signum gestandum acceperat, licet multorum iaculis impetitum illæsum mansisse, quòd mirabili modo hostium iacula contra eum directa diuina sic moderante virtute signo essent infixa, nec gestantem, licet in medijs periculis constitutum contigissent: quin & hoc ferunt nec alium quempiam militem signum hoc in bello gestantem sinistra vnquam clade, sicut alias fieri solet, cecidisse, vel vulnera, aut captiuitatem sustinuisse.* Atque hoc est Constantini vexillum, quod Romani labarum appellant: sed non solùm in labaro Imperatoris, sed & in suo etiam diademate crucis signum inciri, & in propriis imaginibus depingi, in numis quoque imprimi, imò in ipsis quoque militum clypeis, & galeis idem crucis signum, Christique nomen effigiari præcepit Constantinus, quemadmodum docet Eusebius in vita Constantini, vnde Prudentius.

Crucis miracula.

Eusebius. Prudentius.

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.

Statuam etiam Constantinus sibi erigi Romæ mandauit, quæ crucis signum manu ostentaret. Sed quærat meritò aliquis, vnde labari nomen ortum habuerit? Euseb. Cæsariensis lib. 2. de vita Constantini innuit dictum ita esse, quòd in certamine laborantibus opem ferret: agens enim de victoria, quam Cõstantinus de Licinio reportauit, hæc habet. *Cum Constantinus huiusmodi sermones locutus esset, exercitum ad prælium procedere iussit: quo facto ostentum quoddam mirabile circa ciuitates tyranno subiectas apparuisse ferunt, nempe varias armatorum Constantini acies in ipso meridie ciuitates, quasi quæ iam bello vicissent, pertransire, idque tum visum est, cum re vera nemo militũ illius vspiam compareret: vbi autem exercitus prælium attigerunt, primus bellum orsus est, qui amicitiæ fœdera ruperat: hîc Constantinus inuocato Deo seruatore omnium, datóque hoc armatis circa se signo bellico primam aciem deiecit: deinde non multò post etiam altero conflictu superior factus potiore victoria salutari trophæo, aciem ipsius præcedente potitus est: cum hoc igitur confligeret, orta est aduersariorum fuga insequentibus victoribus. Quod cum Imperator cerneret, sicubi aliquem exercitus sui aciem laborare, defatigarique videbat, eo salutare trophæum, quasi auxiliare quoddã medicamentũ deferri iubebat, cum quo confestim apparebat victoria, similque in certamine laborantes fortitudine, ac robore diuino accedente nutu confirmabantur.* Hæc Euseb. qui cum dicat signum illud quasi salutare quoddam medicamentum deferri solitũ laborantibus in acie militibus, illúcque quamprimùm tranferri, vbi acies laborabant, indicat dictum fuisse labarum à leuando labore, aut ab adiuuandis in acie laborãtibus: idémque habet Sozomen. lib. 1. hist. c. 14. quin & Greg. Nazianz. oratione prima contra Iulianũ idem nominis etymon tradit: exponẽs enim quomodò Iulianus Apostata labarũ tanto habitum antè in honore aboleuerit, sic ait. *Quin eo audaciæ quoque prorupit, vt aduersus magnum illud vexillum præceps ferretur, quod simul cum cruce magnificè, & cum insigni pompa exercitum ducit in sublime erectum, quod soluendorum laborũ vim habet, ab eóque apud Latinos nomen trahit.* Putat verò Cardinalis Baronius tomo 3. Annalium, voluisse significare Gregor. labari nomen deductũ esse à voce Latina *Labor*, & à Græca ὄρος, quæ terminũ significat, vt idem sit labarum, atque laboris ὄρος, seu laboris terminus: quæ nobis sententia nõ omnino satisfacit, cũ nomẽ labarum à Latinis, vt ait Greg. impositũ fuerit: illi autem non ita nomina solerent effingere, vt ea ex Latino simul, & Græco term. conflarent: potiùs credimus labarũ Latinum dumtaxat esse nomẽ ad id Constantinianũ vexillũ,

IIII. *Vnde labari nomen ortũ. Eusebius.*

Sozomen. Greg. Naz.

Baron. Card.

quod descripsimus, exprimendum noua vocis institutione efformatum, per antiphrasim ab arcendis laboribus, seu laborantibus adiuuandis in acie appellatum.

V. *Vuolfangus.* Porrò cum multa essent vexillorum genera apud Romanos, de quibus fusè agit Vuolfangus Lazius libro septimo Commentar. Romanæ Reipublicæ cap. 5. erat vnum præcipuum, quod ante ducē exercitus præferebatur, idque duplex, vnum rubeum, quod erat ipsius ducis, siue Imperatoris, & flammeum à colore dicebatur: alterum totius exercitus aureum, gemmisque, atque vnionibus exornatum, quod proprio vocabulo labarus, seu labarum appellabatur, & Procopio lib. 4. historiæ Gotticæ pandum. Adrianus Turnebus lib. 15. aduersariorum cap. 16. ait: se in vetusto lexico etiam laborum reperisse: & ita scribi apud Sozomenum lib. 9. historiæ Ecclesiasticæ cap. 4. Ἕτερον δὲ πᾶν σκηπτρον ὁ ῥωμαῖοι λάβαρον καλοῦσιν: labari vtuntur D. Ambr. & Tertull. in Apologetico cap. 16. *Sypara*, inquit, *illa vexillorum, & labarorum stolæ crucium sunt.* Vexillum igitur Romanorum, quod anteà iam labarum dicebatur, Constantinus Magnus crucis figura, numinéque Christi per compendium literarum exornauit, eóque præcedente aduersus Maxentium aciem instruxit, vt paulò superiùs diximus: id quod elegantibus carminibus cecinit Aurelius Prudentius libr. 1. de potentia crucis contra Symmachum.

Procopius. Andr. Turn. Sozomenus. Tertullian. Aurelius Prudentius.

Hoc signo inuictus transmissis Alpibus vltrò
Seruitutis soluit miserabile Constantinus.
Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
Testis Christicolæ ducis aduentantis ad vrbem
Miluius exceptum Tyberina in stagna tyrannum
Præcipitans, qua nam victricia viderit arma
Maiestate regi, quod signum dextera vindex
Prætulerit, quali radiarint stemmate pila.
Chrisso purpureum gemmanti textus in auro
Signabit labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat, ardebat summis crux andita cristis.

VI. *Eusebius. Constantinus crucem eximiè colnit.* Preterea tam eximius crucis cultor fuit Cōstantinus, vt quemadmodū refert Eusebius lib. 3. de vita Cōstantini, nunc vultum suum salutari signo communiret, nunc victoriæ trophæum ostentans, quod & in picta tabula quadam altissima, & præ foribus imperialibus suspensa omnium oculis visendum proponeret, depictúmque salutare signum capiti suo imponi, inimicam verò, & hostilem feram, hoc est Dæmonem, quæ Ecclesiam Dei per impiorum hominum tyrannidem vastauerat, in forma draconis in profundum deprimi fecerit: draconem enim eum, ac tortuosum serpentem diuina oracula appellant: quapropter imperator draconem hunc suis, ac suorum pedibus subiectū, iaculóque circa medium vteri transfossum, ac maris fundo iniectum per ceratam confectum figuram cunctis ostendebat, quem & virtute salutaris trophæi, quod super caput ipsius suspensum erat, ad profundum perditionis cessisse significabat. Itaque diuino instinctu afflatus his imaginibus expressit, quæ Prophetarum vaticinia multo ante prænunciauerant, Deum videlicet gladium suum magnum, & fortem aduersus serpentem veterem eductum, ac draconem, qui in mari est, interfecturum, vt habes apud Esaiam cap. 27. Narrat quoque Euseb. lib. 3. de vita Constantini tantam fidei vim diuino quodam instinctu in eius animo defixam fuisse, vt in aureis numis imaginem suam ita insculpi curauerit, vt expansis manibus instar precantis cœlum cōtueri videretur, quod genus, inquit, numi hac effigie sculpti per omnes Romani imperij gentes volitabat.

Esai 27. Eusebius.

Fœlicitas

Fœlicitas Eccleſiæ, fideique propagatio ſub Conſtantino Magno deſcribitur.

SECTIO V.

QVàm verum ſit illud, quod ſacrarum literarum monumentis conſignatum legimus Prouerb. 21. *Sicut diuiſiones aquarum, ita cor regis in manu Domini: quocunque voluerit, inclinabit illud*: Conſtantinus Magnus ſuis factis expreſſit, quæ nonniſi flectente, & inclinante cor eius Domino efficere omnino potuiſſet: ad arcana verò diuinæ prouidentiæ pertinet, quòd nullum ſuperiorum Romani Imperij principum Deus ad tantæ fœlicitatis faſtigium eligere inſtituerit, vt eximiis, & præclaris officiis apud vniuerſam Eccleſiam collocatis miro ſibi modo Dei amorem, & beneuolentiam conciliaret, niſi vnum Conſtantinum, cui id ſingulare beneficium de induſtria, ſicut Sauli Regi dixit olim Samuel, ſeruatum fuit. Præceſſerãt omnes illi, quos commemorauimus, procelloſi grauiſſimarum perſecutionum turbines, turbulentæque tempeſtates ſæuientibus ſubinde tyrannis excitatæ, fidelium pacem per vniuerſas imperij prouincias turbauerant: eadem furentium ventorum procella Chriſtianorum templa in Dei cultum magnis vbique ſumptibus, laboribúſque erecta radicitus conuulſerat, fideles ipſi vi debacchantium turbinum abrepti exquiſitis vbique cruciatibus diſcerpti, ac dilaniati omnia ſola terrarum, in quibus graſſabatur tempeſtas, ſanguine ſuo per ſummam impietatem fuſo miſerrimè cruentabant: denique nox atra cælum, ſolémque oculis eripiens cum ſummo omnium mœrore, & luctu vniuerſæ Eccleſiæ incubabat: cùm Conſtantinus Magnus fauſtis, ac fœlicibus cæleſtis numinis auſpiciis tanquam ſol Eccleſiæ fulgentiſſimus illuxit, qui diſpulſis tenebris ſuæ luce, & ſplendore Eccleſiæ cælum colluſtrauit, ventorum inhibuit vim, tempeſtatem ſedauit, collapſa non modò templa iterum erexit, ſed alia de nouo verè imperatoria liberalitate, & munificentia multo illuſtriora, opulentioráque per omnem imperij ditionem exædificauit, ſuperiorum Imperatorum aduerſus Chriſtianos edicta omnia reſcidit, nouáque ſanxit, atque vulgauit illuſtriſſimam religionis noſtræ commendationem, eximióſque fidelium fauores, & priuilegia continentia: ex quibus idcirco operæpretium duximus nonnulla decerpere, vt omnes videant, quanto iure præſentem viſionem ad Conſtantinum Magnum referendam arbitremur.

I. *Prouer. 21. 2.*

Eſt igitur huiuſmodi Conſtantini edictum pro Chriſtianis apud Euſebium libro ſecundo de vita Conſtantini. *Victor Conſtantinus Maximus Auguſtus Prouincialibus Palæſtinæ. Cum tam grauis impietas res humanas occuparet, ac Reſpublica quaſi peſtifero quodam morbo penitus perdenda periclitaretur: vide quodnam leuamen Deus, liberationémque à malis excogitarit? Miniſterium meum voluntati ſuæ accommodum requiſiuit, qui inde à mari Britannico, & illis orbis partibus orſus, potentiore quadam virtute cuncta illa, quæ orbem premebant, mala repulit, vt ſimul & genus humanum ad ſanctiſſimæ legis culturam meo inſtitutum miniſterio reuocaretur, & fides beatiſſima ſub potiore ductore creſceret: haud enim ſic ingratus eſſe velim, vt debitam gratiam, optimum ſcilicet miniſterium negligam, hoc mihi donum conceſſum credens, per quod etiam ad Orientis vſque regiones progreſſus ſum. Quotquot itaque propterea quòd honorem cæleſti numini debitum, ac fidem non neglexerunt, cui ſeipſos totis animis conſecrarunt, ſæuis iudicum ſententiis ſubiecti patriam exilio commutarunt, quibuſcunque temporibus id perpeſſi ſint, vel ſi qui curialium catalogo adnumerati ſunt, priorem illorum*

II. *Conſtantini edictum pro Chriſtianis apud Euſeb.*

numerum non adimplentes, hi patriis locis, ac consuetæ quieti restituti, omnium liberatori Deo gratiarum actiones persoluant: aut si qui bonis suis spoliati, & vniuersarum facultatum iactura oppressi mœstissimam hactenus vitam egerunt, si antiquis sedibus, cognationibus, & facultatibus redditi Diuina beneficentia cum gaudio perfruantur. Quin etiam quotquot insulis præter animi sententiam detinentur, hac prouidentia nostra frui præcipimus, vt qui hactenus difficilibus montium locis, ac circumfluo incluſi mari fuerunt, in amœna, & immani solitudine liberati iucundissimis sese locis restituentes, sicuti desiderant, compotes euadant: & qui pauperculam vitam multo tempore in sordibus egerunt, hi cupidè, ac raptim ad suos reuersi, & curu in posterum liberi absque metu apud nos viuant, qui nos Dei, & gloriamur, & credimus esse serues. Quotquot igitur ita condemnati sunt, vt in laboriosis metallorum officinis laborent, vel operibus publicis seruiant, continuos labores dulci otio, faciliorique vita commutantes, immoderatas laborum molestias in placidam quietem conuertant. Quin etiamsi qui olim militaribus dignitatibus probati, illis propter atrocem, & iniustam causam exciderunt, eo quòd diuinæ cognitionis confessionem dignitati, quam habebant, prætulerunt, horum liberum sit exhibitio, vel si militiam affectant, in gradu, quo fuerunt, manere, vel cum honorifica dimissione in libertate agere: decet enim, vt qui tantam magnimitatem aduersus obiecta pericula ostendit, otio, si volet, & honore pro ipsius arbitrio fruatur. Ad hæc quotquot nobilitatis prærogatiua priuati talem aliquo pacto iudicum sustinuerunt sententiam, vt vel in gynæcia, vel texendi officinas iniecti iniucundum, ac miserum laborem ferant, hi cum honorum, quibus antea potiti fuerant, tum libertatis bonis gaudentes, & ad pristinas dignitates reuocati cum omni deinceps animi alacritate vitam ducant: & qui libertate in seruitutem commutata insuetam ministeria obire se deplorat, vtpote quòd subitò se è libero seruum factum esse videat, pristina secundum præsens hoc nostrum institutum libertate recepta genitoribus suis se restituat, eósque labores obeat, qui liberum hominem decent. Adsiendæ sunt autem facultates, non quibus varijs sint, & aliis de causis priuati, sed siue quidam optimo, ac diuino martyrij certamine tolerato imperterrita, & virili mente bonorum spoliationem sustinuerunt, & in confessione perdurantes æternam sibi ipsis spem compararunt, siue aliquo demigrare coacti, & quoniam persecutoribus non cesserunt, vt fidem perderent, facultatibus suis priuati sunt: vel si quidam morti adiudicati spoliationem bonorum suorum tulerunt: horum facultates cognatis restituendas esse præcipimus. Est autem omnino cognitu facile, quibus propinquioribus inter cognatos hæreditates competant, cum de his ipsæ leges statuant. Si verò nemo ex propinquioribus superstes fuerit, ita vt nemo adsit, siue martyrum, siue confessorum, siue eorum, qui ob eiusmodi causam in exilium amandati sunt, hæres cuiusque loci Ecclesia perpetuo deputata sit ad eius successionis hæreditatem: nec erit id vllo pacto graue mortuis, si eam sortiantur heredem, cuius gratia omnis generis labores pertulere: quod si prædictorum aliqui de facultatibus nonnihil, quibus voluerunt, largiti fuerint, rationi consentaneum est, vt propria illis maneat possessio. Ne vero error aliquis in hoc appareat edicto, sed in promptu sit cuiuis, quod æquum est, cognoscere, sciendum est omnibus siue agrum, siue domum, siue hortum, vel aliud quid prædictorum possederint, bonum ipsis, & vtile fore, vt id confiteantur, & illis quàm citissimè restituant. Quapropter etiamsi videantur quidam illorum ex iniusta possessione multum tulisse emolumenti, huius repetitionem nos non iudicamus esse iustam, ita tamen, vt ipsi quærant, & vnde collegerint, agnoscentes, ignoscisibi à nobis petant. Quæcunque Ecclesiis rectè competere videbuntur, siue domus sint, quæ possidentur, siue agri, siue horti, siue alia quæcunque, nullo eorum quæ ciuitatem hanc concernunt, iure diminuto, sed cunctis integrè permanentibus restitui præcipimus: quin & ipsa loca, quæ martyrum sunt corporibus honorata, & monumenta glorioſi secessus existunt: quisnam Ecclesiis competere dubitabit? imò non præcipiet etiam, quando nec melius sit donum, neque gratiosior labor, plúsque vtilitatis habens, quàm diuino dirigente spiritu de his rebus esse solicitum, ac qua malis sunt prætextibus à flagitiosissimis viris ablata,

ablata, sanctis Ecclesiis restituere, ac vindicare? Quoniam igitur euidentissimis, & clarissimis demonstrationibus omnipotentis Dei virtus resplenduit, admonitionibúsque simul, & auxilijs, quæ propter me crebrò conferre dignatus est, quibus molestiam illam, quæ anteà vniuersas res humanas obtinebat, ex vniuerso orbe, qui sub cœlo est, expulit contigit, singulique iam, & vniuersi simul diligenti cura considerant, quantum sit illa potestas, quæ semen illud, vt ita dicam, flagitiosissimorum hominum amolita est, & euertit, bonorum verò lætitiam renocatam ad quasuis regiones abundè prorogauit, ac rursus diuinam illam legem cum omni reuerentia conuenienter coli, illisque, qui se ipsos ad hoc conseerarunt, vt hanc conuenienter colant, plenam potestatem largita est, qui perinde atque è densa quadam caligine conspiciunt, perspicuam literarum scientiam nacti conuenientem posthac cultum, piúmque, & consentientem honorem circa eandem ostendent.

III. Atque hæc quidem ad Palæstinos Constantinus: quæ omnia imperabat, perfecta sunt. Deindè verò Gentibus per prouincias sparsis duces mittebat maiori ex parte salutari fide imbutos; qui verò Gentilissimum sapere videbantur, iis sacrificandi falcutas negabatur. Eadem lex Duces, ac præsides ita frænabat, vt eis si Christiani essent, iniungeret, vt tam excellenti appellationi facta responderent; si verò aliter essent animati, omninò simulachrorum cultum interdiceret. Posteà duæ aliæ quoque leges latæ sunt, quarum vna prohibebat vniuersis idolorum cultum: altera mandabat, vt oratoriorum, quæ dicebantur, ædificia erigerentur, templa anteà vel diruta, vel collapsa instaurarentur, aliáque denouo tum quoad longitudinem, tum quoad latitudinem ampla, & magnifica extruerentur: neque hac in re sumptibus, & expensis vlla ratione parceretur, sed si opus esset ex ipsis Imperatoris thesauris, & vectigalibus necessariæ pecuniæ suppeditarentur: qua de re libet hoc loco adscribere edictum, quod ad Eusebium Cæsareæ Palestinæ Episcopum misit, vt ipsemet testatur secundo libro de vita Constantini. *Victor Constantinus Maximus Augustus Eusebio: Quàm ad hoc vsque temporis impia illa sententia, tyrannidéque ministros seruaterit persequente cunctarum sint Ecclesiarum ædificia vel propter incuriam labefactata, vel metu imminentis iniquitatis vendibilia, ac vilia reddita, cognoui, & accuratè intellexi, frater dilectissime. Iam verò libertate reddita, ac dracone illo à Reipublicæ gubernatione maximi Dei prouidentia, nostráque opera expulso cunctis arbitror manifestam esse factam Diuinam potentiam, eósque qui vel metu, vel incredulitate in peccata quædam inciderunt, ad veram, & rectam vitæ constitutionem accessuros. Quotquot igitur Ecclesiis vel ipse præes, vel alios suis quosque locis Episcopos, Presbyteros, vel Diaconos præesse nosti, admone, vt diligentes sint circa Ecclesiarum structuras, ac vel existentes restaurent, vel auctiores reddant, vel vbi necessitas exigit, nouas ædificent. Petes verò & ipse, & alij per te à præsidibus, magistratibúsque prouincialibus ea, quæ necessaria sunt: his enim scriptum est, vt omni promptitudine, quæ à sanctitate tua dicuntur, administrent.* Hæc ad Eusebium. Præterea quoniam error idololatriæ prædecessores suos occupauerat, Catholicæ fidei doctrinam misit ad omnium gentium Prouinciales, monens subditos, vt Deum rerum omnium auctorem cognoscerent, Christúmque seruatorem amplecterentur, palámque nuncuparent, vt patet ex peculiari ea de re imperiali edicto, quod habes apud Eusebium loco paulò ante citato.

Litera Constantini ad Eusebium de restaurandis Ecclesiis.

IIII. De propagatione verò fidei sub Constantino hæc scribit Sozomenus libr. 2. cap. 6. *Difficile est, inquit, singula conscribere: quamplurimæ siquidem & aliæ ciuitates ad Christianam religionem tunc temporis cum fiducia accesserunt, vltróque Imperatore nihil horum præcipiente templa sua, & statuas demolitæ sunt, & domos oratorias ædificarunt. Cum autem hoc pacto Ecclesia per vniuersum Romanum Imperium creuisset, ad barbaros etiam religio Christiana peruenit: iam enim & quæ ad Rhenum habitant*

Sozomenus. Fidei propagatio sub Constantino.

gentes, Christianissimum receperunt, Celtæque, & Galatæ, qui extremi ad Oceanum commorantur, & Gotthi, & quotquot illis vicini sunt, olim ad ripas Istri fluuij Christianæ fidei participes facti ad vitam sunt mansuetiorem, ac rationi magis consentaneam mutati. Sub hoc autem imperio & Iberi Christum agnouisse feruntur: est ea gens barbara, & bellicosissima, & vltrà Armenios ad Arctον habitans: opera autem Christiana, & captiuæ cuiusdam mulieris factum est, vt patriam superstitionem contemnerent. Quod postquam fusè commemorat Sozomenus, addit cap. 7. *Ad hunc modum Iberi Christum cognouerunt. Postea verò ad vicinas quoque gentes doctrina Christianorum peruenit, & incrementum accepit. Armenios antè Christianam fidem recepisse audiui: fertur enim Tiridates, qui genti Armeniorum præerat, occasione stupendi cuiusdam miraculi, quod domi suæ diuinitus contigerat, simul & ipse ad Christum fuisse conuersus, & cunctis subditis, vt eandem similiter religionem amplecterentur, præcepisse.* Hæc Sozomenus: idémque referunt Socrates lib. 1. cap. 16. Theodoretus lib. 2. cap. 6. & alij. Atque hæc satis esse videntur, vt perspectum sit, quanto iure præsens visio ad Constantini tempora referatur, sub quo finitis superiorum persecutionum turbinibus, & eorum, qui tunc temporis Romanum Imperium obtinebant, tyrānide compressa Christiana religio vsque adeò floruit, fidésque ad extrema vsque sola terrarum propagata est: id quod vaticinari pergit Ioannes commemorata infinita propemodum hominum multitudine, qui tum ex Iudæis, tum vel maximè ex gentibus Christi fidem receperunt, quod iam explicare aggredimur.

Christianæ mulieris captiuæ opera Iberi fidem recipiunt.

Socrates, Theod. & alij.

Cur fideles, & præcipuè prædestinati appellentur signati.

SECTIO VI.

I. DOcuit Ioannes Angelum illum ascēdentem ab ortu solis clamasse quatuor Angelis, quibus datum erat nocere terræ & mari: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorū:* tunc verò audiuisse se numerum signatorum, videlicet centum quadraginta quatuor millia ex omni tribu filiorum Israël: ex omnibus verò gentibus, populis, & linguis innumerabilem signatorum multitudinem. Cùm verò in superioribus docuerimus per eiusmodi signatos, fideles, qui fidem Christi receperunt, accipiendos esse: illud nunc explicandum superest, cur signati nuncupentur.

II. Primum igitur omnes in vniuersum fideles appellantur signati ratione fidei, quæ signaculum dicitur 2. ad Timoth. 2. *Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc.* Dicitur autem fides signaculum, primò quia per fidem obsignat Deus sua promissa, quæ ratio est D. Ambrosij in commentariis epistolæ citatæ. Fundamentum Dei fides est, quæ continet, quæ promisit Deus, quæ fides non poterit infringi perfidorum, & hæreticorum eommentis: signaculum enim promissionis Dei fides nostra est, quæ firmat Dei verba. Secundò appellatur fides signaculum, quia est nota quædam, & velut tessera, qua fideles à non fidelibus discriminantur: quam rationem affert D. Gregor. lib. 29. Moralium cap. 2. vbi de fide intelligit illud Canticor. 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum.* Et luculentiùs D. Augustinus: signare, inquit, est signum rei ponere: cuicumque enim rei ponis signum, ideò ponis, ne confusa cum alijs à te non possit agnosci. Vnde & Pater Christum signauit, Ioan. 6. id est, proprium quiddam illi dedit, ne cæteris comparetur hominibus iuxta illud Psalm. 44. *Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Hoc sensu dixit Paul. 2. ad Corint. 1. *Qui vnxit nos Deus, qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris.* Et ad Ephes. 1. *In quo & credē-*

2. Tim. 2. 19. Fides signaculum, & quibus de causis. D. Ambros.

D. Gregor. Cantic. 8. 6. D. August.

Psalm 44. 8. 2. Cor. 1. 22. Ephes. 1. 13.

& credens signati estis Spiritu promissionis sancto, &c. 4. *Nolite contristare spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis*: atque eandem ob causam in baptismo character in anima imprimitur quasi nota distinguens fidelem ab infideli. *Ephes. 4. 30.*

III. *Crux signaculum fidelium.*

Deinde dicuntur fideles signati in frontibus, signo videlicet crucis propter fidei confessionem, de qua non debent erubescere. In cuius rei figuram Ezechielis nono præcepit Deus homini vestito lineis, qui Christum repræsentabat, vt signaret signo *Tau* frontes virorum gementium, vt iis à percussoribus Angelis parceretur: eo enim tempore *Tau* litera Hebraica habuit perfectam figuram crucis. *Ezech. 9.* Idem quoque fuit expressum Exodi 12. vbi iubetur sanguis agni occisi poni super vtrumque postem, & superliminare, quoniam vt interpretatur Rupertus lib. 2. in Exodum, sanguinem Christi in superliminaribus domorum ponimus, cum crucem passionis illius in fronte portamus. Erat autem notæ sanguinis trés, duæ in vtroque poste, & vna in superliminari, quia in nomine Trinitatis baptizamur, vt vult Rupertus. Quamquam id mysterium possumus etiam referre ad tres animæ potentias, quæ debent Christi sanguine notari. Vnus ex signatis in fronte erat Paulus, qui dicebat ad Rom. 1. *Non erubesco Euangelium*: imò & de Ecclesia vniuersa dicitur Cantic. 4. *Licut fragmen mali punici, ita genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet.* Quem locum expendens Beda in Commentariis super cap. 6. Cantic. *Genas*, inquit, *habet sicut malum punicum, quia anima fidelis non erubescit passionem sui redemptoris vel confiteri verbis, vel factis imitari, sed postposita omni verecundia, & confusione palam proclamare delectatur: Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Recte autem additur, absque occultis tuis, seu absque eo, quod intrinsecus latet: quia sicut cortex mali punici solum quidem ruborem foris ostendit, sed multa interius grana, quibus exuberat, occultat, ita anima Deo deuota, ac salubriter verecunda virtute quidem viuificæ crucis studet se per omnia tueri, sed sub eiusdem crucis signaculo plura virtutum genera, quæ foris minimè apparent, continet.* Hæc Beda. Nec verò quëpiam moueat, quòd genæ sponsæ rubicundæ, & punicæ dicantur, qui color verecundiam videtur indicare: etenim is color non est pudoris, sed amoris, quo sponsa in ipsamet animosa fidei confessione rubet. *Rom. 1. 16. Cantic. 4. 3. Beda.*

IIII. *Prædestinati fidei, & charitatis notam habent.*

Denique prædestinati præcipuè signati appellantur, eo quòd non solùm fidei, sed etiam amoris, & charitatis notam impressam animo habent: quam ob causam dicuntur signati Christo tanquàm signaculo in corde, & in brachio: ad huiusmodi enim sigillationem sponsam sponsus inuitat, cùm ait Cantic. 8. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum*: quemadmodum eleganter explicauit D. Ambrosius libro de Isaac, & anima cap. 8. *Signaculum*, inquit, *Christus in fronte est signaculum in corde, signaculū in brachio: in fronte, vt semper confiteamur: in corde, vt semper diligamus, in brachio, vt semper operemur.* Plerique existimant eo loco Cantic. commendari sponsæ ab sponso sui memoriam, vt eum tanquàm signum auro, aut gemmæ incisum in pectore, & brachio gestet: quemadmodum etiam Dominus Hebræis præcepit Exodi 13. *Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum ante oculos tuos.* Alij volunt postulare sponsum à sponsa, vt seipsum rebus omnibus anteponat: solent enim sponsæ monumenta quædam aurea, & elegantia ab amasijs accipere ad memoriam absentium excitandam. Nō desunt etiā, qui existimant, illud sponsæ commendari, vt cordis sui arcana, & secreta soli sponso aperiat: solemus enim sigillo obsignare, quæ abscondita, & arcana esse volumus. Sed possumus tamen eo loco per signaculum etiam imaginem accipere, quemadmodum sumitur Ezech. 28. *Tu signaculum similitudinis, perfectum decore*: vbi ad literam sermo est de Lucifero, iuxta quam acceptionem postulat sponsus *Cant. 8. 6. D. Ambros. Exod. 13. 9. Ezec. 28. 12.*

ab sponsa, vt seipsum tanquàm imaginem, quam assiduè conspiciat, & contẽpletur, in corde imprimat per amorem, & in brachio per actionem. Denique Aggæi 2. dicitur Zorobabeli, quatenus Christi figuram referebat. *Ponam te quasi signaculum:* sic enim eum locum interpretatur D. Hieron. *Hunc,* inquit, (scilicet Christũ) *signauit Deus Pater* Ioann. 6. *& ipse est imago Dei inuisibilis, & forma substantiæ eius* ad Hebræos 1. *vt quicunque crediderit in Deum, hoc quasi annullo consignetur.*

Agg. 2. 24.

D. Hieron. Ioan. 6. Heb. 1. 3.

Cur duodecim millia signati ex singulis tribubus nominentur.

SECTION. VII.

I. IAm supra ostendimus, quæ sequuntur de numero signatorum tam ex Iudæis, quàm ex gentibus, propagationem Ecclesiæ significare. Igitur numerũ signatorum ex omni tribu filiorum Israël ait Ioannes fuisse centum quadraginta quatuor millia, id est, duodecim millia ex singulis tribubus: quemadmodum deinde sigillatim commemorat. Ponitur verò certus numerus fidelium conuersorum ad fidem ex Iudaismo, vt eorũ paucitas exprimatur: etenim pauciſſimi fuerunt cõparatione tũ Iudæorum, qui Christum non receperunt, tum eorũ, qui ex gẽtibus crediderunt, de quibus mox subiungit; *Post hæc vidi turbam magnã, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, & tribubus, & linguis.* Itaque duodecim millia ponuntur ex singulis tribubus Israël, nõ quòd duodecim millia tantùm crediderint, sed vt significetur certũ fuisse, id est, non ita magnum numerũ fidelium ex Iudæis comparatione aliorum, posito videlicet numero certo pro incerto, vt sæpè aliàs.

Pauciſſimi saluãtur præ ijs, qui damnantur.

II. Quod igitur pauci ex Iudæis crediturí essent in Christum, multa docent scripturæ sacræ testimonia. Primum habetur Genes. 22. vbi Deus ad Abraham ita loquitur. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cœli, & sicut arenam, quæ est in littore maris.* Quo loco, vt vult Eusebius Cæsariensis lib. 2. demonstrationis Euangelicæ cap. quadragesimo, nomine stellarum Iudæi conuersi ad fidem intelliguntur, quæ pauciſſimæ sunt, comparatione granorum arenæ maris, per quæ Iudæi perfidi significantur. *Cum duo,* inquit, *sint quæ Abrahæ Deus respondens promisit de ijs, qui ab illo orituri erant, vnum quidem, quòd futuri essent sicut stellæ cœli, alterum verò, quòd tanquàm arena maris: Dei quidem amici, quales fuerunt illi veteres & Prophetæ, & Saluatoris nostri Apostoli, quibus ipse illud testimonium exhibuit, Vos estis lux mundi, luminibus cœlestibus ipso splendore comparantur, reliqui verò terreni scilicet, atque in humum spectantes arenæ similes habentur:* quæ multitudo multò maior est, & describitur peritura: quo eodem sensu locum intellexit D. August. homilia 48. Secundum Hieremiæ 3. *Assumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.* Quem locum expendens Rabbi Samai (vt auctor est Galatinus libr. 9. de arcanis Catholicæ veritatis capite secundo) docet alludi ad egressum filiorum Israël ex Ægypto, & ingressum in terram promissionis: siquidem ex infinita illa multitudine, quæ egressa fuit ex Ægypto, duo tantùm, id est, Iosue, & Caleb ingressi fuerunt in terram Chanaam. Simile igitur quiddam prædicitur à Hieremia futurum tempore Messiæ, quòd pauciſſimi Iudæorum eum essent recepturi, & in cœlestem illam terram promissionis ingressuri. Tertium habetur Esaiæ 10. *Si fuerit populus tuus Israël quasi arena maris, reliquiæ conuertentur ex eo,* id est, pauciſſimi, quemadmodum interpretatur D. Augustinus libro quæstionũ in Genesim, quæstione 148. Quam eandem ob causam Messias futurus erat lapis offensionis, & petra scandali domui Israël: sic enim habes Esaiæ octauo. *Erit in lapidem*

Gen. 22. 17.

Euseb. Cæsa. Pauci ex Iudæis in Christum crediderunt.

Matth. 5. 14.

D. August. Hier. 3. 14. Rabbi Samai.

Esai. 10. 22. D. August.

Esai. 8. 14.

lapidem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum, & ruinam habitantibus Hierusalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur. In quem locum legendus est Galatinus libro 9. de arcanis capite 2.

Quartum Micheæ septimo. *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui colligit in Autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendum:* id est, idem mihi contigit, atque iis, qui in Autumno colligunt racemos vindemiæ, id est, post vindemiam racemos, qui paucissimi solent inueniri: quæ quidem verba plerique Christi faciunt conquerentis simul, & dolentis, quòd pauci ex Iudæis fidem suam sint recepturi. Quod verò sequitur. *Præcoces ficus desiderauit anima mea:* quidam sic interpretatur. Desideraui, inquit, illam priorum patrum virtutem, qui tanquàm præcoces ficus multò ante præcesserant, optabámque inuenire aliquos eis similes, sed reperire non potui: quòd enim primi illi patres præcoces fructus appellentur, perspicuum est ex Oseæ cap. 9. *Quasi vuas in deserto inueni Israël: quasi primam pomam ficulneæ, in cacumine eius vidi patres eorum.* D. Hieronymus eisdem verbis putat exaggerari eandem Iudæorum paucitatem hoc sensu. *Frustra*, inquit, *volui iam vindemiare, & perditæ ciuitatis quasi extremos racemos requirere, sed cum non sit botrus ad comedendum, saltem immaturas ficus, id est, grossos ficorum in cibum sumere optaui: quasi diceret, non inueniens panem præfamis magnitudine quisquilias, & furfures requisiui.* Hæc ille. *Mich. 7. 11.* *Osea 9. 10.* *D. Hieron.*

III. Quintum denique est Oseæ cap. 10. *Vitis frondosa Israël, fructus adæquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ suæ exuberauit simulachris:* significatur Israël esse vitem frondosam, id est, sylvescentem, ac luxuriantem palmitibus, hoc est, ciuitatibus, oppidisque frequentissimis abundantem, fructúmque respondere multitudini palmitum: quia Israëlitici populi propagatio magna admodum fuit: cæterùm secundum hanc propagationem, & multitudinem non Deo, sed idolis seruiisse, plerique ex Hebræo transferunt, *Vitis vacua, inanis*, & illud significari putant Israelem in frondibus quidem creuisse, quemadmodum luxuriantibus segetibus accidit: tunc verò quod sequitur: *Fructus adæquatus est ei*, quod huic expositioni videtur repugnare, per interrogationem legunt, ac si diceretur. Poteritne igitur fructum aliquem asserre? Alij per vitem patres intelligunt, per fructum filios, itaque exponunt: fructus adæquatus est ei, id est, filij eandem patrum naturam imitantur, quippe cum sint etiam palmites quidam frondosi nullum fructum proferentes, sed in foliorum tantùm multitudinem, & pulchritudinem luxuriantes. Aquila transtulit, *Vitis aquosa*, quod eodem recidit, quia vitis aquosa, nisi fuerit à vinitore putata, tota in frondes excrescit, & humorem, quem debuit in vina mutare, in foliorum, & frondium luxuriã conuertit. Denique Esaiæ 27. ita legimus. *Et vos congregamini vnus, & vnus filij Israël:* quo loco D. Hieron. docet prænunciari paucos ex Iudæis in Christum Dominũ credituros, & quidem ipse idiotismus Hebraicus raritatem, & paucitatem significat: est enim Hebraicè, *Ad vnum vnus*, seu *Post vnum vnus*. *Osea 10. 1.* *Aquila.* *Esa. 27. 12.* *D. Hieron.*

IIII. E contrario, quia ex gentibus infinita propemodum multitudo fidelium futura erat: propterea Ioannes in eis commemorandis nullo certo numero ignatorum vius est: sed dixit tantam esse multitudinem, vt eam nemo potuerit numerando percensere: id quod Deus ipsi Abrahæ promisit Geneseos vigesimo sexto. *Multiplicabo semen tuum stellas cæli: & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ.* Et capite decimo tertio. *Faciam semen tuum sicut pulverem terræ: si quis potest hominum numerare pulverem terræ, semen quoque tuum numerare poterit.* Quod enim in priori loco cùm dicitur, *In semine tuo*, Christus intelligendus sit, docuit Paulus ad Galat. 3. *Non dixit*, inquit, *in seminibus, quasi in multis, sed quasi in vno,* *Ex gentibus fidelium multitudo maxima.* *Genes. 26. 4.* *Genes. 13. 16.* *Galat. 3. 16.*

Esai.53.8. *In semine tuo, qui est Christus.* Eadem fidelium in gentibus multiplicatio prænunciata est Esaiæ quinquagesimo tertio, cùm dicitur, *Generationem eius quis enarrabit?* id est, quis poterit recensere multitudinem filiorum Messiæ, qui ab eo per fidem generandi sunt: id enim significat verbum Hebraicum דור, *Dor*, pro quo vulgatus transtulit *Generationem.* Quamquàm multi Patres velint esse sermonem de æterna Christi generatione: imò & de temporali, quæ omninò comprehendi non possit. Huc etiam pertinet illud Canticorum 6. *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum non est numerus.* Et illud Canticorum 7. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis*: vbi Beda vult Ecclesiam ex gentibus appellari filiam multitudinis propter innumerabilem multitudinem eorum, qui ex gentibus Christi fidem receperunt.

Cant 6. 7. Cant. 7. 11. Beda.

Quem ordinem seruauerit Ioannes in enumerandis duodecim tribubus.

SECTIO VIII.

I. *Quid sit tribus.* VT hoc melius intelligatur, paulò altius repetendum est principium. Sciendum igitur tribum nihil esse aliud, quàm multorum ab vno stipite descendentium generationem, in qua sunt multæ familiæ in domos varias distributæ. Est autem duodecennarius tribuum numerus in sacris literis celeberrimus, nimirum propter duodecim filios Iacob singularum tribuum principes: pro huius tamen rei intelligentia est primò aduertendum tribus tredecim fuisse. Etenim tribus Ioseph fuit diuisa in duas tribus, adoptauit enim Iacob Manassem, & Ephraim filios Ioseph, voluitque, vt duas sortes reciperent, & duas tribus appellarent, quemadmodum habes Geneseos 48. *Duo*, inquit, *filij tui*, (id est Manasses, & Ephraim) *qui nati sunt tibi in terra Ægypti, antequàm huc venirem ad te, sicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi*) id est, duas partes hæreditatis recipient, sicut quilibet alij duo filij mei.) *Reliquos autem, quos genueris post eos, tui erunt, & nomine fratrum suorum vocabuntur in possessionibus suis*: diuiso ergo Ioseph tredecim tribus effectæ sunt. In hoc ipso capite cum tribus Dan non ponatur propter Antichristum, qui inde descendit, duodecim tamen numerantur: nam pro Ephraim, qui omittitur, quia ex eo traxit originem Hieroboam, ponitur Ioseph. Secundò sciendum est scripturam nunquã tredecim tribus, sed duodecim tantùm appellare, cuius rei ea fuit ratio, quia cũ agitur de possessionibus, tunc tribus Leui nõ cõputatur, sed Ioseph diuiditur in duas, quoniã Leuitis præcepit Dominus, ne acciperẽt hæreditatem inter Hebræos in terra eorũ, quia ipse nimirũ erat sors, & hæreditas eorũ. Numerorũ 18. & Deuteron. 18. atque adeò cedebãt eis in sortẽ, quæ ad Deũ iure pertinebãt. Iosue 13. quæ iurã tã Sacerdotum, quàm Leuitarũ, & Sacerdotis magni ponũtur. Numerorum 18. Cùm verò agitur de re spirituali, tunc cõputatur quidem tribus Leuitica, sed Manasses, & Ephraim non pro duabus tribubus numeratur, sed numeratur tantùm tribus Ioseph pro vna, vt patet in benedictione, & maledictione in confirmationẽ legis, quæ ponuntur Deuteronom. 27. vbi sex tribus sedebant ad maledicendum transgressoribus legis in monte Hebal, & sex aliæ ad benedicendum obseruatoribus in monte Carizim, & tribus Leui est ibi vna de benedicentibus. Sic etiam præcepit Deus poni in duobus lapillis Onychinis superhumeralis, siue Ephod duodecim nomina duodecim tribuũ, & in rationali in 12. lapidibus eadem nomina duodecim tribuum. Exodi 28. E quibus duodecim nominibus

Tribus tredecim fuere. Gen. 48. 5.

Antichristus ex trib. Dã. *Scriptura nunquam tredecim, sed 12. tantum tribus appellat.* Num. 18. Deut. 18. Iosue 13.

Deut. 27.

Exodi 28.

minibus vnum erat nomen tribus Leuiticæ, quia præceptum fuit, vt ponerentur nomina duodecim filiorũ Israël iuxta ordinem natiuitatis suæ: quo fit, vt iisdem locis tribus Ioseph pro vna tantùm tribu censeretur. Ratio verò eius rei ea erat, quoniam spiritualia communia erant tribui Leuiticæ cum alijs, atque adeò cum de ijs agebatur, inter eas numerabantur: & temporalia emolumenta non erant illi cum alijs communia. Aliter rem hanc explicat Abulensis quæstione octaua in vigesimum quartum caput Exodi, Manassem, & Ephraim nunquam fuisse diuersas tribus nisi in principio secundi anni exitus Hebræorum de Ægypto, quo tempore inquit, Leuitica tribus assumpta à Domino ad ministerium tabernaculi desijt esse tribus, Numerorum tertio, & pro sorte, quam receptura erat in terra Chanaan, assignati sunt ei redditus primitiarum, & decimarum. Numer. 18. & 35. Ex quo concludit Abulensis tribus semper fuisse 12. qui nimirum cum Leui fuit tribus, non erant Ephraim, & Manasses duæ tribus: cum verò Leui separatus fuit à reliquo populo, tunc cœperunt esse duæ tribus. Cæterùm non video, vnde Abulensis eliciat tribũ Leui desijsse esse tribũ, cù perpetuo inter tribus cõnumeretur, etiam postquã à Domino ad templi cultum, & ministerium delecta fuisset.

Abulensis.

Num 3. 18. & 35.

II. *Prima Tribuum series ordine benedictionis.*

Quòd verò attinet ad seriem tribuum, ea est præcipua, quam Iacob moriturus in filiorum benedictione quasi instituit Genes. 49. Iuxta quam prima est Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Zabulon, sexta Issachar, septima Dan, octaua Gad, nona Aser, decima Nephtalim, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin: vbi vides Iacob non instituisse ordinem tribuum iuxta ordinẽ natiuitatis filiorum. Secundò possunt etiam ordinari secundum natiuitatis ordinem: tunc verò prima tribus erit Ruben, secunda Simeon, tertia Leui, quarta Iudas, quinta Dan, sexta Nephtalim, septima Gad, octaua Aser, nona Issachar, decima Zabulon, vndecima Ioseph, duodecima Beniamin. Atque iuxta hũc ordinem descripti sunt filij Iacob in duodecim Lapidibus rationalis, & in duobus Onychinis, qui erant in superhumerali. Exodi vigesimo octauo.

Genes. 49.

Secunda ordine natiuitatis.

Exod. 28.

III. *Tertia ordine excellentiæ.*

Tertiò possunt ordinari secundùm ordinem excellentiæ. Tunc verò primum locum obtinet Iudas, cui à patre datum est ius regnandi, quod Ruben primogenitus amiserat, quia thorum patris violasset: secundum Ioseph, ad quem reliquum primogenituræ ius delatum est: præteriti autem sunt Simeon, & Leui, qui proximè post Ruben sequebantur, propter cædem Sichimitarum, quam iniquo animo accepit Iacob. Tertium igitur locum obtinet Ruben, & deinceps cæteri. Verùm hæc series nusquam in sacris literis reperitur, quamuis illis sit consentanea.

Quartò possunt ordinari tribus secundum ordinem vexillorum, qui in castris Hebræorum seruabatur, dum per desertum graderentur. Erant autem castra in quadro posita, in quatuor vexilla distributa: & sub quolibet vexillo tres tribus quasi militabant eo ordine, qui refertur Numer. 2. & 10. iuxta quem non numerãtur tribus iuxta ordinem natiuitatis, neque excellentiæ. Igitur sub vexillo Iudæ, cuius insigne erat ad Orientem Leo, erant tribus Iudæ, & duæ aliæ tribus Issachar, & Zabulon; sub vexillo Ruben ad partem Meridionalem, cuius insigne erat homo, tribus Ruben, Simeon, & Gad: sub vexillo Ephraim ad Occidentem, cuius insigne erat Bos, tribus Ephraim, Manassæ, & Beniamin: denique sub vexillo Dan ad Aquilonem, cuius insigne erat serpens, tribus Dan, Aser, & Nephtalim: atque hic ordo seruatus fuit in oblatione principum Num. 7.

Quarta ordine vexillorũ.

Numer. 2. & 10.

Num. 7.

IIII. *Quinta ordine sortium ex partitione terræ.*

Quinta tribuum series desumitur ex partitione terræ, & iactu sortiũ. Etenim cum Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassæ optassent terram illam duorum Regum, quæ erat ante transitum Iordanis, factum est, vt alius ordo in sortibus distri-

buendis imitetur, quem ita tradunt sacræ literæ. Ruben, Gad, & dimidia tribus Manassæ manserunt citrà Iordanem: vltrà Iordanem primam sortem obtinuit Iudas ad Austrum, cui ad Aquilonem iunctus fuit Ephraim, & post eum reliqua dimidia tribus Manassæ ad mare: secundam Simeon in Iudæ finibus: tertiam Zabulon, quartam Issachar, quintam Aser, sextam Nephtalim, septimam Dan. Postremò possunt ordinari non iuxta ordinem sortium, sed iuxta situm ipsum terrarum, quas per sortes obtinuerunt, & quem situs ipse peragrantibus offerebat initio à meridie facto: quomodo primus Ruben vltra Iordanem agros suos obtinuit in regno Seon Regis Amorrhæorum, & Gad, & dimidia tribus Manassæ in regno Og Regis Basan: deinde traiecto flumine occurrit Iudas primus, secundus Simeon, tertius Dan, quartus Beniamin, quintus Ephraim, sexto loco altera dimidia tribus Manassæ, septimus Issachar, octauus Zabulon, nonus Nephtalim, decimus Aser in ea parte agri, quam Dan filij ad Libanum sibi bello cepere.

Sexta ordinè habitationis iuxta situm terrarum.

V. His igitur ita expositis illud in primis aduerte circa ordinem, quem Ioannes obseruauit in nominandis hoc loco duodecim tribubus Israel, eum prætermisisse tribum Dan propter Antichristum, qui ex ea trahet originem, atque odeò eius tribus tanquã reprobæ, cuius ferè omnes adulti perierint, nõ habuisse rationem: nec etiam cõmemorasse tribum Ephraim, cuius rei causam illã plerique afferunt, quòd ex ea tribu fuerit Hieroboam, qui primis in decem tribus idolol atriam induxit 3. Reg. 12. verum pro Ephraim positum esse Ioseph eius patrem. Deinde obseruandũ est Ioannem in numerãdis tribubus nullum ex prædictis ordinibus siue terrenæ natiuitatis, siue temporalis excellentiæ, siue benedictionis datæ à Iacob, siue dispositionis Castrorum, siue partitionis terræ iuxta iactũ sortium, siue denique habitationis iuxta situ terrarum obseruasse, quia in conferendis spiritualibus donis nulla habetur eiusmodi rerum quãtumuis excellẽtium ratio: seruasse tamẽ ordinem cuiusdã alterius spiritualis prosapiæ, quã ferè omnes interpretes hoc loco diligenter inuestigarunt, & accuratè tradiderũt, veluti Beda, Rupert. Richardus de S. Victore, Primasius, Haymo, Pannonius, Ambrosius Ansbertus, & alij.

Tribus Dan, & Ephraim à Ioanne cur omissæ.
3 Reg. 12.
Beda.
Rupert.
Rich. Vict.
Primas.
Haymo.
Pannon.
Ansbert.

VI. Igitur primo loco ponitur Iudas, qui sonat confessionem, & laudem, quia ad fabricam perfectionis erigendam priùs iaciẽda sunt fundamenta confessionis, per quam à peccatis receditur, & Deus ipse agnoscendus, confitendus, laudandúsque est: aut certè significatur in Iuda confessio fidei, & laudatio operum Dei: quia ergo Ecclesiæ fundatio à fidei confessione incipit, meritò primum locum obtinet Iudas. Secundum locum obtinet Ruben, qui interpretatur filius visionis, & iuxta Richardum exprimit eos, qui boni operis fructum genuerunt, & per eum ad Filij æterni Patris contemplationem peruenerunt: quod magis adhuc exponens Pannonius docet filios visionis esse ipsa virtutis opera, & actus bonos, qui Dei contemplationem cõsequuntur, commemorarique post Iudam, quia is, qui fidem habet, vt beatus sit, debet operum bonorum filios generare. Post Ruben sequitur Gad, qui interpretatur accinctus, quoniam rectè operantes accincti esse debent, & expediti ad bellum propter tentationes, quæ statim insurgunt, iuxta illud Psalmi 17. *Præcinxisti me virtute ad bellum.* Et Lucæ 12. *Sint lumbi vestri præcincti*, vnde Tobiæ duodecimo dicitur: *Quia acceptus eras Domino, necesse fuit, vt tentatio probaret te.* Et quoniam superata tentatio victorem coronat, rectè post Gad nominatur Aser, qui beatus interpretatur iuxta illud Iacobi primo: *Beatus vir, qui suffert tentationem, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ.* Sequitur deinde Nephtalim, id est, latitudo ad significandam eam cordis latitudinem, & singularem in Deo fiduciam, quã quis post superatam tentationem

Cõfessio perfectionis fundamentum.
A fide incipit Ecclesia.
Richardus.
Pannon.
Opera virtutis sunt filij visionis.
Psal. 17. 40.
Luc. 12. 35.
Tob. 12. 13.
Rectè operãtes tentari necesse est.
Tentatio superata coronat.
Iacob. 1. 12.
Fiducia vincentis resistit.

tationem ex diuino præsidio acquirit: quemadmodum confitetur Regius vates Psal. 4. *In tribulatione dilatasti mihi.* Quoniam verò qui ex tentatione victor euasit propter Diuinam, quam sentit, dulcedinem terrena iam omnia obliuiscitur: imò mirum in modum animatus præterita iam bella oblitus alia multò difficiliora requirit, rectè succedit Manasses, qui obliuionem sonat: sic enim faciebat Apostolus, cùm prioribus tentationibus superatis diceret ad Philippenses 3. *Quæ retrò sunt, obliuiscens ad ea, quæ antè sunt, extendens me ipsum.* Sequitur Simeō, id est, auditio, eo quòd is, qui iam omnia alia obliuiscitur, aptus est ad percipienda diuina: cui succedit Leui, qui interpretatur mutuatus: quoniam is, cùm totus in Deum aspiret, peregrinum se in mundo, & quasi mutuatum existimat: quem iure optimo consequitur Issachar, qui mercedem significat, quæ ejusmodi viro maxima debetur: ad quem Hieremias Propheta ita loquitur cap. trigesimo primo. *Quiescat vox tua à ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus* Huic verò succedit Zobulon, id est, habitatio, quia Deus in sanctis habitare dicitur iuxta illud Leuitici 26. *Inhabitabō in illis*: & citatur à Paulo secundæ ad Corinth. 6. Et quoniam in sanctis quotidie magis, ac magis crescunt dona gratiarum, sequitur Ioseph, qui interpretatur additio, seu incrementum. Denique quia ad dextram Dei tandem in gloria collocantur, vltimum obtinet locum Beniamin, qui filius dextræ interpretatur.

Psal. 4. 1. Tentationis victor terrena obliuiscitur.

Philip 3. 13. Oblitus terrena, percipit cælestia.

Peregrinus in mundo, regnabit in cælo.

Leuit. 26. 11. 2 Cor. 6. 16.

Libet quoque apponere expositionem D. Ambrosij, qui huius quoque ordinis, quem in numerandis tribubus Ioannes seruauit, aptissimam affert connexionem in commentariis suis super Apocalypsim quæ inter eius opera circunferuntur, eáque dicitur reperisse in antiquis Bibliothecis Cuthebertus Tōstallus Dunelmensis Episcop. ita igitur ait Ambrosius. *Iudas prior ponitur, Beniamin vltimus: quòd si interpretationes nominum inspicere voluerimus, Iudam inferiorem in pœnitentia, Beniamin verò superiorem reperiemus in patria: nam qui ad Deum conscendere desiderat, à minoribus incipit, vt gradatim crescendo ad maiora perueniat, sicut dicit Psalmista* Psalm. 83: *Ibunt sancti de virtute in virtutem. Et quia sancti ad Deum per iter virtutum conscendunt, subiungit. Videbitur Deus Deorum in Sion. Iudas confessio interpretatur, Iudas ergo prior ponitur, quia quicumque post peccata ad Deum conuerti desiderat, necesse est, vt primo confiteatur peccata sua,* sicut dicit Iacobus Apostolus c. 5. *Confitemini alterutrum peccata vestra, videlicet vt per confessionem peccatorum, & pœnitentiam Deum sibi placabilem faciat, quem offenderat. Et quia qui salubriter pœnitet, & deflet mala, quæ fecit, gaudium in cœlo facit, oculos misericordiæ Dei ad se conuertit, sicut dicit Dominus, Conuertimini ad me, & conuertar ad vos. Ruben secundus ponitur, qui visionis filius interpretatur, quia per pœnitentiam visionis factus est filius, qui erat antea filius perditionis. Post Ruben Gad sequitur, qui accinctus interpretatur, quia necesse est, vt qui pœnitet se mala gessisse, & petit ne in eadē relabatur, cōtra omnia vitia armetur, voluptatésque carnales à se præcidat, quia non potest fieri, vt à peccatis abstineat, qui in voluptatibus carnalibus requiescit. Et quia qui contra vitia pugnat viriliter, iā beatus esse incipit. Aser in ordine ponitur, qui beatitudo interpretatur. Sequitur Nephtalim, qui dilatatio mea interpretatur, omnis enim, qui scit se Deū offendisse, & vult vt ei misericordia Diuina succurrat, debet & ipse misereri quibuscunque potest, & quomodò potest, sicut dicit Dominus* Matthæi 5. *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Illius quippe mens circūquaque dilatatur, qui per dilectionem, quam proximis exhibere debet, omnibus, quibuscunque potest, misericors est. Post Nephtalim ponitur Manasses, qui oblitus interpretatur, quia expedit, vt qui peccata sua deflet, quæ eleemosynas pauperibus largitur, vt peccata eius dimittantur; eadem peccata ita defleat, quatenus ea penitus oblitus esse videatur, & ideo Simeon sequitur, qui exauditio interpretatur. Ille etenim pro malis, quæ fecit, deprecans, vt sibi à Deo dimittantur, exauditur qui omnia*

VII. *Connexio tribuum ex Di. Ambros.*

Psal. 83. 18.

Iacob 5. 16.

Zach. 13.

Matth. 5. 7.

vitia extoto deserit. Deinde Leui sequitur, qui additus, siue assumptus interpretatur, quia qui de peccatis, quæ fecit, iam pœnitentiam exercuit, qui contra vitia pugnauit, eáque deuicit, qui erga in ligentes misericors extitit, de venia iam securus timorem ignis aterni de mente abycit, atque in amorem Dei, ac cælestis patriæ totus assumitur, issque additur, qui filij Dei nuncupantur, & sunt. Sequitur Issachar, qui mercis interpretatur: sed interpretationem huius nominis clariùs videbimus, si ea, quæ mater Liæ è nascente dixit, ponamus: ait enim, Genes. 30. *Reddidit Deus mercedem mihi, quia dedi ancillam meam viro meo, & idcirco appellauit nomen eius Issachar, id ist, merces: caro nostra ancilla nostra debet esse, vir noster Deus noster est: ancillam verò nostram viro nostro damus, si carnem nostram Dei seruitio mancipamus: si eam vigilare, ieiunare, & abstinere compellimus, atque voluptates eius domamus: Issachar igitur Liæ in mercedem datus est à Deo, quia is, qui carnem domant, qui vitia extinguunt, ea merces datur à Deo, vt virtutibus ditentur: & ideò post Issachar Zabulon ponitur, qui habitaculum fortitudinis interpretatur: quis est fortis nisi Deus? de quo Psalmista dicit,* Psal. 23. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio: & quid habitaculum fortitudinis, nisi habitatio Dei? in illo enim habitat Deus, in quo fides, patientia, castitas, humilitas, charitas, cæteraque virtutes commemorantur. Et quia per operationem virtutum augentur præmia meritorum, Ioseph subsequitur, qui augmentum interpretatur. Beniamin vltimus, imò & superior ponitur, qui filius dexteræ interpretatur: dexteram namque Patris filius Dei dicitur, & Euangelium loquitur, quia sancti ad dexteram Dei ponentur. Electi itaque Dei filij dextræ Dei efficiuntur, cum ab hac vita subtracti in cælestibus sedibus collocantur, vbi nihil est sinistrum, sed totum dextrum.* Hactenus Ambros.

Genes 30.18.

Psal. 23. 8.

VIII. *Ecclesia in 12 tribubus significata.*

Possumus hæc etiam ad Ecclesiam referre. Ipsa enim in Iuda est in fidei confessione fortissima: in Ruben bonis operibus fœcunda: in Gad tentationibus, & persecutionibus probata: in Nephtalim charitate dilatata: in Manasse ea, quæ ante sunt, obliuiscens: in Simeone Diuinis auditionibus, & reuelationibus illustrata: in Leui cœlibatu continentium illustris: in Issachar futuræ mercedis expectatione suspensa: in Zabulon Dei ipsius habitaculum: in Ioseph mirabiliter propagata: denique in Beniamin ad dextram sponsi collocata.

Præcedens visio de beatis exponitur, & de statu beatorum nonnulla dicuntur.

SECTIO IX.

I. QVanquam, vti diximus, quæ hoc capite à Ioanne traduntur, ad fideles, qui tum ex Iudæis, tum ex gentibus fidem Christi receperunt, ad literam referenda sunt; quia tamen communiter de Sanctis iam Deo fruentibus explicantur, & ab ipsa Ecclesia in festo omnium Sanctorum sanctis iam in cælo Deum videntibus accommodantur, eáque expositio minimè nobis aduersatur: siquidem ijdem sunt qui modò fidem Christi recipiunt, & posteà in cælo beantur, non erit abs re præcedentem visionem de beatorum statu interpretari, & iuxta ea, quæ vidit Ioannes, nonnullas eorundem conditiones percurrere, quo eorum mira felicitas illustrior appareat.

II. *Beatorum multitudo, & varietas.*

Primùm igitur consideranda est beatorum multitudo, simul & varietas: etenim multitudo illis verbis exprimitur: *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat.* Varietas autem indicatur, cum subiungitur: *Ex omnibus gentibus, & populis & tribubus, & linguis*: quod quidem ad cælestis illius patriæ gloriam, & præstantiam maximè pertinet: quamuis enim singuli per se Sancti pulcherrimi sint, & admirandi; ipsa tamen omnium multitudo, & varietas multo maiorem pulchritudinem, & excellentiam continet: similem enim ob causam cum Deus in ipsius

mundi

mundi incunabulis de singulis creaturis dixisset, quòd essent bonæ, tamen cum vniuersas fuit intuitus, non tantùm bonas, sed valdè bonas appellauit: *Vidit Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valdè bona.* Genesis 1. Id quod etiam in omni genere rerum pulcherrimarum cernere licet: sed illud admirabilius in tanta Beatorum multitudine, & varietate summam reperiri concordiam, quod non obscurè significauit Ioannes, cùm addidit. *Stantes ante thronum, & in conspectu Agni*, quam consensionem Glossa ordinaria vult fuisse typicè indicatam 3. Regum 6. cùm de Cherubin à Salomone rege fabrefactis dicitur mensura vna vtriusque fuisse. Atque has omnes tres Beatorum proprietates, multitudinem videlicet, varietatem, & concordiam expendit D. Augustinus in commentariis super Psal. 150. quem totum de Beatis intelligit. Etenim vult Beatos ibi esse expressos in tubis, psalteriis, citharis, tympanis, chordis, organis, & cymbalis benè sonantibus: in quibus omnibus multitudo, & varietas cum summa harmonia, concentúque coniuncta reperitur. *Habebunt*, inquit, *etiam tunc sancti differentias suas consonantes, non dissonantes, id est consentientes, non dissentientes, sicut concentus suauissimus fit ex diuersis quidem, sed non aduersis sonis.* Secundò dicuntur stantes ante thronum, & in conspectu Agni: vbi stare ante thronum primò dicit firmitatem, & stabilitatem gloriæ: secundò gratiam apud Deum, & Agnum, vt ait Pannonius: quemadmodum ij, qui principibus astant, gratiis censentur: tertio ex Richardo de sancto Victore promptitudinem ad parendum diuinis mandatis. Et quidem, quod ad firmitatem spectat, ea explicatur Psalm. 147. vbi regius vates ad Hierusalem cœlestem ita loquitur. *Lauda Hierusalem Dominum, lauda Deum tuum Sion: quoniam confortauit seras portarum tuarum: benedixit filiis tuis in te: Qui posuit fines tuos pacem.* Etenim hunc Psalmum multi de cœlesti Hierusalem, & gloria Beatorum anagogicè interpretantur, volúntque duplici similitudine firmitatem eius fuisse expressam: vna, cùm dicitur, *Confortauit seras portarum tuarum*: vt nullus iam hostis eas possit infringere, & fœlicitatem Beatis eripere: altera, cùm subiungitur, *Qui posuit fines tuos pacem*: quid enim iam timendum restat illi ciuitati, cui pro finibus, & pro mœnibus ipsa est pax securissima, & inexpugnabilis tributa? Idem quoque fuit figuratum ex Mosaico illo tabernaculo, quod quia propter pelles hyacinthinas ipsum cooperientes cœlum à longe aspicientibus repræsentabat, vt auctor est Iosephus lib. 3. antiquitatũ cap. 7. iure optimo cœlestis gloriæ symbolum censeri potest iuxta illud Psalmi 83. *Quàm dilecta tabernacula tua Domine virtutum: concupiscit, & deficit anima mea in atria Domini.* Quemadmodum igitur illud tabernaculum ex lignis Setim, quæ imputribilia fuisse Hebræi docent, & cedros interpretantur, fuit iussu Domini fabricatum: ita Beatorum gloria corruptionis omnino expers est, atque adeo in eodem semper statu in omnem æternitatem firmissima permanens. Eandem firmitatem significat quadrata figura cœlestis illius ciuitatis, quam describit Ioannes Apocal. 21. & primum fundamentum muri, quod dicitur esse Iaspis pretiosa gẽma, quæ aduersus timores dicitur esse præstãtissima. Verùm de his eo loco fusiùs.

Genes. 1. 13.

Glossa. 3. Reg. 6.

D. August.

Psal. 147. 12. Firmitas, & stabilitas gloria.

Iosephus. Psal. 83. 3. Apocal. 21.

Quod verò attinet ad gratiam, qua valent Beati apud Deum, & Agnum, illud interim sufficiat, quod dicitur Esaiæ 28. *In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui*: quæ enim maior gratia esse potest, quàm Deum ipsum coronam esse pulcherrimam, & sceptrum ornatissimum Beatorum, vt creata omnia ipsos tanquam Reges, ac Principes, imo quasi quosdam Deos, vtpotè Deo ipso veluti corona insignitos reuereantur, & obseruent? quid enim aliud facerent regni proceres, si cernerent Regem suam ipsius coronam regalem capiti alicuius imponere, quemadmodum contigit Mardochæo

III.

Esai. 28. 5. Beati apud Deum gratia valent.

Esther 6. Beatorum promptitudo ad parendū Deo.

Esther sexto? Denique dicuntur Beati stare ante thronum quasi paratissimi, & promptissimi ad parendum Deo: etenim eandem ob causam dicuntur millia millium Angelorum Deo ministrare, & decies centena millia ante thronum eius assistere, Danielis septimo. Ad idémque significandum ab Ecclesia alati, & discalceati pinguntur: quemadmodum docet Dionysius Areopagita capite decimo quinto de cælesti Hierarchia: debet enim obedientia esse alata, & discalceata, id est, ad executionem promptissima. Denique hoc sensu accipiendum est illud Ps.

Daniel 7.

Psal. 103. 4.

103. *Qui facit Angelos suos, spiritus, & ministros suos flammam ignis*, id est, qui facit, vt ij, quibus tanquàm Angelis, seu nuntiis vtitur, sint instar spirituum, id est, ventorum velocissimi, & instar flammæ ignis efficaces. Hunc enim sensum reddidit Paraphrastes Chaldaicus, cùm ita transtulit: *Qui facit Angelos suos veloces sicut ventum, & ministros suos fortes sicut flammam ignis.* Scio D. August. in commentariis eius loci, & D. Gregorium homilia trigesima quarta in Euangelia sic literam dispungere: qui spiritus suos facit Angelos, id est, eos qui iam spiritus sunt per naturam, facit Angelos, id est, nuntios per ministerium, eo quòd Angelus non sit nomen naturæ, sed officij. Cæterùm accusatiuos illos. *Angelos, & ministros* præconstruendos esse à parte subiecti patet ex Græco contextu propter præfixum articulum, vt adnotarunt Theodoretus, & Euthymius, eandémque lectionem secutus est Tertullianus lib. 3. contra Marcionem, imò & ipse D. Gregorius lib. 11. Moralium cap. 3.

Paraphrast. D. August. D. Gregor.

Theodoret. Euthym. Tertullian. D. Greg.

III. Tertiò subiungitur, *Et palmæ in manibus eorum*, in signum victoriæ, quam de Dæmone, de tyrannis, de morte, denique de vitiis omnibus reportarunt. Nec enim huiusmodi palmæ ad solos martyres, sed ad omnem quoque Sanctorum cœtum referendæ sunt: omnibus enim dixit Christus Matthæi 10. *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Et de lectulo Salomonis qui Ecclesiam repræsentat vniuersam, dicitur Canticorum 3. *Lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimi: vnius cuiusque ensis super femur suum*, cur enim Ecclesia militari præsidio vndique cingitur, nisi quia ex omni parte bella consurgunt, quæ non solùm fidem, sed etiam reliquas omnes virtutes oppugnant? Itaque de omni Sanctorum genere hunc locum explicauit D. Gregorius homilia decima septima super Ezechielem. *Palmas*, inquit, *in manibus tenere est victoriæ in operatione tenuisse, cuius operationis palma ibi retribuetur, vbi iam sine certamine gaudebit.* Nam de statu huius vitæ dicitur Ezechielis cap. 41. *Ante frontes pictura palmarum.* Nec enim dictum est palmæ, sed pictura palmarum: nam hic plerunque sanctos viros aspicimus mira agere, & virtutes multas facere: sed hæc nondùm palmæ sunt, sed pictura palmarum, quia de eis foris ostenditur, quales apud omnipotentem Dominum intùs habeantur: quamuis hæc interdum detur & reprobis. Cæterùm palmæ ad aliā vitam reseruantur, vbi sancti sine certamine in perpetuum gaudebunt: quāquàm verò omnes sancti palmas manibus in cœlo gestent, id tamen præcipuè martyribus conuenit, quippe qui difficiliora bella gerant, & multo magis palmas promereantur: de quibus propterea D. Ambrosius serm. 24. accepit illud Exodi 15, cùm dicitur Hebræos post aquarum amaritudinem peruenisse ad Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, docens expressas fuisse Martyrum palmas, quas post passionis amaritudinem consequuntur. *Est*, inquit, *palma Martyribus suis ad cibum, umbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper vestita foliis, semper parata victoriæ, atque ideò non marcessit palma, quia martyrum victoria non marcessit:* iuxta illud Ps. 91. *Iustus vt palma florebit.* Obseruauit autē Hugo Carēsis in cōmētariis eiusdē Psalmi folia palmæ esse instar gladij, quæ similitudo duo significat: vnum est gladium ipsum, quo Martyres feriuntur, in palmam, hoc est,

Exech. 16.

D. Ambros. Exodi 15. Martyrum palma.

Psal. 92. 13.

summam

summam fœlicitatem auadere, alterum palmam gloriæ non nisi gladio, id est, cõcertatione, & digladiatione comparari iuxta illud Apostoli. *Non coronabitur nisi qui legitimè certauerit.* Ad exprimendam etiam gloriam Martyrum malum punicum, quod ex patrum sententia propter purpureorum granorum copiam Martyrum multitudinem significat: quemadmodum inter alios Beda obseruauit super illa verba Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ:* vnum inter omnia poma coronatum est, regalémque coronam præfert ad eam exprimendam gloriæ coronam, quæ pulcherrima, & pretiosissima Martyribus confertur.

2. Tim. 2. 5.

Malum punicum martyriũ est symbolum Cant. 4. 5.

V.

Quartò addit Ioannes. *Sunt ante thronum Dei, & seruiũt ei die, ac nocte in templo eius.* Quod ad contextum attinet, verba illa *die ac nocte* non indicant esse in cœlo dierũ, ac noctium vicissitudines, cùm aliàs dicat Ioannes nullam ibi noctem esse Apocalypsis 21. sed linguæ Hebrææ idiotismo continuationem, & perpetuitatẽ significant absque vlla intermissione, quo sensu dictum est suprà c. 4. de animalibus, quod non haberent requiem die, ac nocte dicentia: *Sanctus, Sanctus, Sanctus.* Et Psalm. 1. *In lege eius meditabitur die, ac nocte.* & Esaiæ 62. *Super muros tuos Hierusalem constitui custodes: tota die, & tota nocte in perpetuum non tacebunt.* Prætereà quod dicitur *In templo eius,* alludo est ad ministros templi, & sacerdotes, indicatúrque cœlum esse templum, in quo Deus colitur. Ex his iam colligimus magnitudinem suauitatis, & dulcedinis, qua beati perfunduntur assistendo antè thronum Dei die, ac nocte, eique seruiendo: siquidem tam diuturna assistendi, & seruiendi continuatione minimè fatigantur propter summam, quam animo capiunt voluptatem, quam eleganter explicauit Regius vates Psal. 35. cùm dixit: *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos, quoniam apud te est fons vitæ.* Quem locum Theodoretus quidem retulit ad præsentem spiritualium bonorum affluentiam, quam à Deo sancti recipiunt, quæ torrenti comparatur, quòd instar torrentis in æstate ad tempus fluat, & parùm duret, videlicet breui huius mortalis vitæ decursu. Verùm alij de sempiterna fœlicitate interpretantur, quam duplici potissimùm de causa torrentem dici volunt, tum propter impetum, & copiam: tum quia sicut torrens aquarum vi, & impetu omnia obstacula secum deuoluit: ita superna voluptas omnia delectationi contraria in æternum tollit, ac destruit. Quoniam verò similitudo torrentis, qui citò fluit, videbatur diuturnitatem, imò æternitatem beatitudinis euertere, idcircò addit Regius vates. *Quoniam apud te est fons vitæ:* quasi diceret: nemo in animum inducat fœlicitatem Beatorum aliquando defecturam, eo quòd illam torrentis similitudine expressi, quia hic torrens ortum habet ex fonte quodam perenni, qui nunquam potest deficere. D. Augustinus in commentariis huius Psalmi obseruauit verbum illud *Inebriabuntur,* docétque eo significari tantam vim dulcedinis, vt quemadmodum homines, cum vinum immoderatè bibunt, de potestate mentis deturbantur: ita cum accepta fuerit illa ineffabilis lætitia, humana mens à cælesti illa dulcedine inebriata, & absorpta quodammodo deficere videatur.

Apocal. 21.

Apocalyp. 4.

Psalm. 1. 2.

Esai. 62. 6.

Psalm. 35. 9.

Theodoret.

Torrẽti comparantur.

D. August.

Quintò comparatur beatitudo vberrimis pascuis, cùm dicitur, *Agnus qui in medio throni est, reget illos.* Est enim Græcè ποιμαν̃ει, quod verbum ad pastores pertinet: idémque significatur illis verbis, quæ consequuntur: *Deducet eos ad vitæ fontes aquarum,* seu, vt Græcè habetur, ad viuos fontes aquarũ, quod pastorũ etiam est: eósque fontes expetebat Regius vates, cùm dicebat Psal. 41. *Quemadmodũ desiderat cervus ad fontes aquarum, ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum* (sic enim legendũ est, non *fontem,* vt patet ex Hebræis, Græcisq; codicibus.) *Quando veniam, & apparebo ante faciem Dei?* Pleriquein huius loci expositione

VI.

Psalm 41. 1.

commemorant illud, ceruum grauatum exerescentibus cornibus, & pilis, caligantibúsque oculis serpentem narium afflatu à cauernis extrahere, illúmque deglutire: tunc verò vi veneni æstuantem ad fontem currere, & potare: itaque proiectis cornibus totum immutari: atque idcirco Dauidem se ceruo conferre, qui hausto antiqui serpentis per peccatum veneno ad fontem misericordiæ per pœnitentiam currat: atque ita ad ipsum Deum tanquàm ad omnium bonorum fontem anhelans salutari gratiæ potu recreetur.

VII. Pannonius.

Postremò rectè dicitur, *Absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum*: quod miram dulcedinem indicat, ductáque est similitudo, vt vult Pannonius, à matribus, quæ paruulos plorantes amplecti solent, blanditiis delinire, eísque lachrymas abstergere, & vbera porrigere. Ita enim sanctos, qui ex hac vita plorantes discedunt propter laborum asperitatem, Deus in cœlo benignè excipit, & instar blandissimæ matris consolatur. Eam namque ob causam Deus matri se comparat Esaiæ 49. *Nunquid obliuisci potest mater infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui.* Et cap. 66. *Quomodo si cui mater blandiatur: ita ego consolabor vos?* Quod autē sancti in hac vita plorare dicantur, quasi à persecutoribus vapulent, demonstrat locus ille Psal. 125. *Euntes ibant, & flebāt mittentes semina sua.* Eandem sanctorum in patria cōsolationem iisdem ferè verbis prænunciauit Esai. c. 25. *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie.* Quamquam Euseb. Cæsariensis lib. 4. demonstrationis Euangelicæ c. 12. hunc locum Esaiæ interpretatur de redemptione mundi facta per Christum, in qua ait Christum nostrorum peccatorum maculas abstersisse: sed sine dubio potest etiam referri ad statum gloriæ. Cō cinit cum hac Ioannis, & Esaiæ sententia illud, quod ostensum fuit Ezech. c. 10. Nam cum primo capite mōstrata ei fuissent illa quadriformia animalia, quorum singula quatuor facies habebāt, leonis, hominis, bouis, & aquilæ; decimo tamen capite, vbi eadem visio replicatur, pro facie bouis facies Cherub apparuit: quo fit, vt bouis facies in faciem Cherub conuersa fuerit, certè ad hoc ipsum, de quo agimus, exprimendū: sanctorū enim facies in hac vita mortali facies bouis est in area laborantis, & sudantis, quæ tamē posteà in faciem Cherub pulcherrimam commutabitur, abstersis videlicet lacrymis, detersо puluere, denique mortalitate in immortalitatis gloriam conuersa.

Beatos Deus instar matris consolatur. Esai. 49. 15. Esai. 66. 13. Psal. 125. 6.

Esai. 25. 8. Euseb. Cæsar.

Ezech. 10.

ARGVMENTVM.

Iam hic incipit tertia visio huius operis. Cum igitur in superioribus Ecclesiæ per tyrannos persecutiones antè Constantini tempora fuerint commemoratæ, iisdem per Constantinum compressis Ecclesiæ pax (quod spectat ad tyrannos) iterum reddita, deinceps narratur eiusdem per hæreticos, principésque eorum fautores diuexatio. Hoc igitur capite sigillum septimum aperitur, quo aperto admiranda sanè prodigia Ioanni apparuerunt, quæ priusquam explicemus, ipsa imaginaria visio describenda est. Quod igitur attinet ad visionem imaginariam, primùm commemorat Ioannes factum fuisse silentium in cœlo quasi media hora. Secundò vidit septem Angelos stantes in conspectu Dei, quorum singulis datæ sunt singulæ tubæ. Tertiò venit alius Angelus, & stetit ante altare habens thuribulum aureum, cui data sunt incensa multa, vt offerret ante altare aureum,

aureum, qui impleuit thuribulum de igne altaris, & misit in terrã, factáque sunt tonitrua, & fulgura, & terræmotus magnus. Quartò septem illi Angeli, qui habebant septem tubas, eisdem insonuerunt, acciderúneque, dum singuli canerent, portenta quædam terrifica. Etenim insonante primo Angelo sua tuba facta est grando, & ignis cum permistione sanguinis, quibus in terram missis tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combustum. Secundo Angelo tuba canente mons quidam magnus igne ardens missus est in mare, & tertia pars maris facta est sanguis, & mortua est tertia pars viuentium in mari, & tertia pars nauium periit. Tertio Angelo tuba canente magna quædam stella ardens tanquam facula cecidit de cœlo in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, dicebatúrque stella Absinthium, conuersáque est tertia pars aquarum in absinthium, quam ob causam multi homines perierunt. Quarto Angelo tuba canente percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum ita vt tertia eorum pars obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, noctisque similiter, & audita est vox vnius aquilæ volantis per medium cœli dicentis voce magna: Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui adhuc erant tuba canturi, significatúrque multò maiora portenta, magísque mortalibus luctuosa apparitura canentibus tuba tribus Angelis, qui supersunt. Hæc sunt, quæ hoc capite commemorantur quæ vel ipsa tantùm commemoratione non admirationem modò, sed intelligendi etiam studium curiosis excitant auditoribus.

CAPVT OCTAVVM.

ET cum apperuisset sigillum septimum, factum est silentiũ in cœlo quasi media hora. Et vidi septem Angelos stantes in conspectu Dei: & datæ sunt illis septem tubæ. Et alius Angelus venit, & stetit ante altare habens thuribulum aureum: & data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum Dei. Et ascendit fumus incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo. Et accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud de igni altaris, & misit in terram, & facta sunt tonitrua, & voces, & fulgura, & terræmotus magnus. Et septem Angeli, qui habebant septem tubas, præparauerunt se, & tuba canerent. Et primus Angelus tuba cecinit, & facta est grando, & ignis, mista in sanguine, & missum est in terram, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est. Et secundus Angelus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens missus est in mare, & facta est tertia pars maris sanguis, & mortua est tertia pars creaturæ eorum, quæ habebant animas in mari, & tertia pars nauium interiit. Et tertius Angelus tuba cecinit: & cecidit de

cœlo stella magna ardens tanquam facula, & cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: & nomen stellæ dicitur Absinthium, & facta est tertia pars aquarum in absinthium, & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amaræ factæ sunt. Et quartus Angelus tuba cecinit: & percussa est tertia pars solis, & tertia pars lunæ, & tertia pars stellarum, ita vt obscuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis similiter. Et vidi, & audiui vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, dicentis voce magna, Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canturi.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De Tertia visione Ioannis.

Quid silentium factum in cœlo quasi media hora significet.

SECTIO PRIMA.

Noua Ecclesiæ persecutio sub Iuliano.

Evervnt, qui existimarent hoc quasi mediæ horæ silentio persecutionem Ecclesiæ sub Iuliano Apostata comprehendi, quæ quoniam breuis fuit, nec enim, vt suo loco diximus, biennium integrũ perduranit, merito per quasi mediæ horæ spatium exprimatur: dicatur verò eo tempore silentium factum in cœlo videlicet Ecclesiæ: quoniam is nouo genere bellandi Ecclesiam persequendam decernens non sæuiẽdum sibi in Christianos, sed paulatim Christi memoriam ex eorum animis per desuetudinem, & obliuionem delendam duxit: vnde legem sanxit, qua cautũ erat, ne Christianorum liberi Græcis disciplinis erudirentur, vel poëtas, scriptoresve eorum legerent, aut scholas publicas frequentarẽt, ne linguis eorum, vt aiebat, acumine perpolitis facilè gentiliũ disputatoribus obsisterent, eorúmque vanam in idolis colendis superstitionem redarguerent, & Christianam religionem validis rationibus, argumẽtísque defensam amplificarẽt: cauit præterea ne Christiani vllos possent in Republica gerere magistratus; neque ad vllã promoueri dignitatem: præcepit quoque sacra vasa in imperatorium fiscum inferri: denique templa omnia Christianorũ claudi, hymnósque, & cantus in Ecclesia, omnémq; Christi seruatoris cultum grauissimis pœnis præpositis interdixit: vt verè silentiũ in cœlo, hoc est, in Ecclesia toto eius imperij tempore fuisse existimari debeat: siquidẽ nulla vox de Christo, eiúsq; sanctissima religione publicè audiebatur: quæ de relegẽdi sunt Thood. lib. 3. Sozomenus lib. 5. & Nicephorus libro decimo historiæ Ecclesiasticæ. Alij, in quibus sunt Rupertus, Beda, D. Anselmus, Richard. de sancto

Rupert. Beda. D. Anselm. Richardus.

de sancto Victore, Cœlius Pannonius, & alij, cum præcedentem visionem ad Antichristi tempora, & finem mundi pertinere putauerint, consequenter odcét, hoc quasi dimidiæ horæ silentio indicari temporis illud spatium, quòd à morte Antichristi vsque ad iudicij diem decurret: quod quia exiguum futurum est, videlicet quadraginta quinque dierum, meritò inquiunt dimidiæ horæ spatio significari. Quòd enim à morte Antichristi vsque ad diem iudicij debeant quadraginta quinque dies intercedere, probari solet ex Danielis duodecimo, vbi postquam de tempore tyrannidis Antichristi dictum fuerat: *A tempore, cùm ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta:* qui dies conficiunt tres annos cum dimidio, & præterea duodecim dies, quorum non habetur ratio, quod erit spatium tyrannidis Antichristi: statim subiungitur: *Beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque:* quæ summa quadraginta quinque diebus præcedentem superat: idque tradunt D. Hieronymus, & Lyranus in duodecimum caput Danielis. Aiunt igitur eo tempore dici factum silentium in cœlo, hoc est, in Ecclesia, quoniam tempus illud tranquillum futurum est, & ab omni terrore liberum iuxta illud Matthæi vigesimo quarto. *Sicut in diebus Noe, ita erit & aduentus filij hominis: sicut enim erant in diebus antè diluuium comedentes, & cibantes, & nuptui tradentes vsque ad eum diem, in quo intrauit Noe in arcam, & non cognouerunt, donec venit diluuium, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis.* Verùm ad hanc sententiam confutandam illud satis esse debet, quod signa illa terrifica, prodigiáque admiranda, quæ Ioannes post eiusmodi silentium statim futura commemorat, nullo pacto cum eius temporis tranquillitate, & securitate conueniunt. Accedit, quòd illud de quadraginta quinque dierum spatio, quod à morte Antichristi vsque ad diem iudicij decurret, non potest certò definiri, vt in nostro tractatu de Antichristo ad cap. 13. dicemus vberius.

Pannon.

Tempus à morte Antichristi dicitur silentiũ cœli.

Danie. 12.

D. Hieron.

Lyranus.

Mat. 24. 37.

II.

Putamus igitur, cum ea, quæ sequuntur supplicia infidelibus, cæterisque reprobis inferenda, sint valdè terrifica, & formidanda, maximámque Dei iram, & furorem in impios demonstrantia, vt ex singulorum explanatione manifestum erit, silentium hoc quasi media hora in cœlo factum ingẽtem admirationem cœlitum omnium exprimere, qui ob suppliciorum, plagarúmque nouitatem, magnitudinem, terrorem, quasi præ admiratione obstupefacti quasi media hora siluisse dicantur. Solet enim rei nouitas cum terrore, & formidine coniuncta vocem, & spiritum spectantibus adimere: hoc enim sensu dicitur de Alexandro Macedone Machabæorum 1. *Percussit Darium Regem Persarum, & Medorum: constituit prælia multa, & obtinuit omnium munitiones, & interfecit Reges terræ, & pertransiit vsque ad fines terræ, & accepit spolia multitudinis gentium, & siluit terra in conspectu eius.* Sic etiam Iob 2. dicitur tres illos amicos Iob sedisse cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & ne verbum quidem ei locutos fuisse tam noua, & insperata rerum Iob conuersione obstupefactos. Denique de omnib. mundi Regibus, atque principibus Messiæ regis magnitudinẽ, atque potentiã cum quodam timore admirantib. dicitur Esaiæ 52. *Iste asperget gentes multas: super ipsum continebunt Reges os suum.* Eodẽ igitur modo cœlites magnitudinẽ suppliciorum, quæ reprobos extremis mũditemporibus consequũntur, admirati dicũtur hoc loco quasi media hora siluisse.

Cœli silentiũ admirationẽ cœlitũ in persecutione fidelium significat.

1. Mach. 1. 3.

Iob. 2.

Esai 52. 15.

III.

Non duximus prætereundam mysticam quandam expositionem huius loci, quam tradit D. Greg. lib. 31. Moraliũ capite vigesimo quarto, vbi per hoc silentiũ quietem contemplationis intelligit, quia anima intra se tanquàm in quodam cœlo surgentes cogitationum tumultus compescit, quoddámque silentium Deo facit, quod quia in hac vita perfectum, ac diuturnum esse non potest, idcircò

Contemplatio silentium cœli dicitur.

D. Gregor.

Sap.9.15. quasi media hora factum dicitur, eo quòd etiam nolenti animo variarum hinc inde cogitationum se strepitus ingerant, iuxta illud Sapientiæ 9. *Corpus, quod corrumpitur, aggrauat animam, & terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Quo

Ezech.40. etiam sensu exponit illud Ezech. 40. cum ad metiendam ciuitatem in monte sitam habuisse dicitur vir ille in manu calamum sex cubitorum, & palmi: *quia enim*, inquit, *æternorum contemplatio hic minimè perficitur, mensura septimi cubiti non expletur. Itaque de septimo cubito, in quo quies æterna exprimitur non nisi palmum tangit.*

Quis sit ille Angelus stans ante altare, habénsq; thuribulũ aureum.

SECTIO II.

1 CVm Ioannes dixisset vidisse se septem Angelos stantes in cõspectu Dei, quibus datæ fuerunt septem tubæ, antequam progrederetur ad explicandum integram eorundem Angelorum visionem, & admiranda illa prodigia quæ singulis tuba insonantibus acciderunt, docet apparuisse sibi alium quendam Angelum stantem ante altare, habentémque in manu sua thuribulum aureum, cui data fuerunt incensa multa, vt offerret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod ante thronum Dei est, ascendisséque fumum incensorum de orationibus sanctorum de manu Angeli coram Deo: deinde accepisse Angelum thuribulum aureum, impleuisséque illud igne altaris, eóque misso in terram facta fuisse tonitrua, & voces, & fulgura, & ingentem terræmotum. Hunc Angelum licet plerique velint esse vnum ex septem illis Angelis primariis, quos initio huius operis diximus ante thronum Dei adstare, præcipuos diuinæ prouidentiæ administros, tamen esse Christum Dominum reliqui omnes interpretes confitentur, qui quoniam Patris nuntius, ac legatus ad homines fuit, Angelus testamenti appellatur Malach. 3. *Et statim veniet ad templum sanctum suum dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis*, Et apud Esaiam cap. 9. *Vocabitur nomen eius magni consilij Angelus.* Nec verò rectè quidam è recentioribus argumentatur Angelum istum Christum esse non posse, quòd Christus nusquam Angelus absolutè dicitur, satis enim est, vtè cõsequẽtibus facilè intelligi possit Christum esse: quæ nisi Christo, alteri aptè commodari non possunt: cuius enim alterius est vniuersæ Ecclesiæ incensa, hoc est, orationes thuribulo aureo tanta maiestatis specie Patri offerre? cuius præterquam Christi fuit de igne, quo thuribulum aureum erat impletum, partem in terras misisse, eásque Diuini amoris igne, & ignitis Spiritus sancti donis inflammasse, vt postea in singulorum explanatione dicemus. Accedit, quod non est opus Apocalypsis phrasim semper ad cæterorum vaticiniorum formas exigere, quippe cùm Ioannes altiùs cæteris prophetis sese instar sublimis Aquilæ attollens, sicut eorum vaticinia & visionum splendore, & rerum maximarum altitudine superauit: ita quoque sua nouo dicendi genere interdum explicat, vt non debeamus eius loquendi formulas reliquorum vatum terminis, & cancellis definire: nouæ enim, & præter cæteras admirabiles visiones, nouo quoque, & inusitato dicendi genere conscribendæ fuerunt.

Christus Angelus habens thuribulum aureum.

Malach. 3.1.

Esai. 9.6.

11 Apparet autem Christus Sacerdotis personam gerens, vt eius pro nobis apud Patrem intercessio, atque interpellatio monstretur: id quod præcipuè hoc loco fieri oportuit: quoniã cùm in septem istis Angelis tuba canentibus Apostoli, imò omnes omnino concionatores, ac diuini verbi præcones accipiendi sint, qui orbem vniuersum Euangelicæ prædicationis vocibus impleuerunt, merito sacrificij Christi in cruce peracti, quod per thuribulum hoc loco igne, thymiamatéq; repletum

Cur persona sacerdotis gerat Christus.

repletum exprimitur, mentio facienda erat, post cuius videlicet passionem, mortémque Apostolicæ tubæ sonuerunt. Iure quoque optimo aduentũ Spiritus sancti in Apostolos in die Pentecostes in igne de thuribulo misso in terras adumbratum commemorare oportuit: quoniam ibi Apostoli diuinitùs incensi priùs fuerunt, vt possent posteà vniuersas orbis prouincias admoto eiusdem spiritus igne diuino inflammare. Nec refert, quod Ioannes priùs se Angelos septem cum septem tubis vidisse testatur, & tum Angelum istum habentem aureum thuribulum apparuisse commemoret: tum quoniam non semper scriptores sacri seruant ordinem rerum gestarum: tum etiam quia, si visionem premamus, rem etiam ipsam visioni respondisse comperiemus. Priùs enim fuit Apostolis data fuisse tubas, hoc est, eos ad Apostolicæ prædicationis munus fuisse destinatos, (quod tum factum fuit, cum à Christo ad id officiũm vocati, electique sunt) quàm Christum in cruce tanquàm summum Pontificem sacrificasse, quod thuribuli aurei ministerio explicatur: tum denique septem Angelos, hoc est, Apostolos, cæteróque doctores Euangelicis tubis toto orbe insonuisse. Nunc quomodo Christo, quæ in contextu dicuntur, cõueniant explicemus. Supponendum porro in visione huius Angeli à Sacerdote legali similitudinem depromi, qui in thuribulo accepto igne de altari holocausti thymiamata in altari thymiamatis adolebat.

Primùm igitur Christus stetisse dicitur antè altare proculdubio thymiamatis, siue incensi, in eo enim thura, & thymiamata incendebantur. Per hoc altare Beda, Primas. Haymo, Ambr. Ansbertus, Cælius Pannon. Abbas Ioachimus, & alij Eccl. intelligunt, id est, electos ipsos, qui merito altaris vocabulo exprimuntur, quod spirituale in eis sacrificiũ peragatur, & cælestia aromata offerantur: antè hoc altare tanquã verus Põtifex stat Christus, per quẽ vt mediatorẽ omnia munera nostra Deo Patri mittimus, vndè & Eccl. orationes omnes suas illa felici clausula concludit: *Per Dominũ nostrũ Iesum Christũ.* Secundo thuribulũ aureũ est Christi humanitas, quemadmodũ iidẽ auctores intepretãtur, & accepisse vidẽtur ex Origene homil. 9. super Numeros, in illud Numerorũ decimo sexto, cũ Aaron sumpto thuribulo, vt offerret incẽsum stetit inter viuos, & mortuos, & mitigatus est furor Domini, cũ paulo antè in omnes Dei supplicii, & plaga sæuiret. Verus Pontifex Christus, (inquit Origenes) assumpto thuribulo carnis humanæ medius inter viuos, & mortuos stetit id est, mortẽ prohibuit vltra grassari, destruens eũ, qui habebat mortis imperiũ, vt ait Paulus ad Hebræos secundo. Quæ omnia ad verbũ reperies apud Augustinũ sermone 98. de tẽpore. Dicitur vero Christi humanitas thuribulũ aureũ propter charitatis magnitudinẽ, multáque alia præclarissima, longéque illustrissima dona Diuina, quibus à Deo fuit merificè exornata.

III. *Beda. Primas. Ansbertus. Pannon. Ioachimus. Fideles electi aureum altare. Humanitas Christi, aureum thuribulum. Num. 16. Origen. Hebr. 2.*

Tertio data sunt illi incensa multa, vt daret de orationibus Sanctorum omnium super altare aureum. Hinc apparet altare, de quo modò est sermo, esse altare Thymiamatis: hoc enim aureum erat, cum altare holocausti æneum esset. Igitur data sunt incensa Christo, hoc est, omnium electorum orationes, quas cur per aromata, & odores exprimantur, iam superiùs docuimus, quoniam orationes Ecclesiæ per summum Pontificem Christum Deo offeruntur. Sic etiam Paulus exhortatur ad Hebræos decimo tertio. *Per ipsum offeramus hostiam laudis semper Deo.* Et capite septimo. *Sempiternum habet sacerdotium: vnde & saluare in perpetuum potest accedens per semetipsum ad Deum: semper viuens ad interpellandum pro nobis.* Et primæ Ioannis 2. *Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum: & ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Quoniam vero interpellatio Christi grauissima est Patri, subiungitur: *Et ascendit fumus incensorum de orationibus*

IIII. *Oratio iustorum incẽsum. Hebr. 13. 15. Hebr. 7. 5. 1. Ioan. 2.*

sanctorum de manu Angeli coram Deo. Porrò quanquam hæc etiam nunc locum habeant: Ioannes tamen potissimùm hoc loco de Christo in Cruce, cũ pro omnibus in humanitatis thuribulo omnium mortalium vota, salutem, & redẽptionem deprecentium ipse cum suo illò sacrificio cumulatissimè impleuit; interpellans reipsa pro omnibus suo illo cruento sacrificio, quod pro mundi redemptione tanquam verus Pontifex offerebat, adiungens quoque clamorem, & lacrymas: exauditúsque est pro sua reuerentia, quemadmodum disertè tradit Apostolus ad Hebr. 5. *Qui*, inquit, *in diebus carnis suæ preces, supplicationésque ad eum, qui posset illum saluum facere a morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia.* Quo loco illud, *in diebus carnis suæ*, Hebraismum continet, significatque illud tempus, quo Christus inter homines passibilis versabatur: sic enim caro accipitur 2. Corinth. 5. *Si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus*: quemadmodum interpretatur D. August. lib. 11, contra Faustum Manich. c. 7. *Carnem*, inquit, *hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, quã Dominus etiã post resurrectionem suam carnẽ appellat, dicens Luc. 24. Palpate, & videte quia spiritus carnẽ, & ossa nõ habet, sicut me videtis habere: sed corruptionem, mortalitatémque carnis vult intelligi, quæ post resurrectionem non erit in nobis sicut iã in Christo non est.* Deinde aduerte quosdam has preces, & supplicationes, de quibus loquitur Paulus, referre ad orationem Christi in horto, quod colligere se arbitrantur ex illis verbis: *Qui posset illum saluum facere a morte*, tunc enim constat Christum à Patre petiisse, vt à se passionis calicem transferret: ita sentiunt D. Ambrosius, Theodor. Oecumen. & D. Thomas in cõment. eius loci. Verùm nos quanquàm propter tantorũ Doctorum auctoritatẽ ad orationem quoque factam in horto has preces, supplicationésque spectare credimus: tamen multo magis de oratione Christi in Cruce intelligendas esse arbitramur: mouentq; nos in primis illa verba: *& exauditus est pro sua reuerentia*: quæ non ita facilè, quicquid superiores auctores conẽtur, ad orationem in horto accõmodari possunt: cum Christus tunc secundùm inferiorem animæ partẽ petierit, vt calix passionis ab ipso, si fieri posset, transferretur: quod etsi tamen non fuit à Patre concessum: tametsi secundùm superiorem animæ partẽ voluntatẽ, inquã, non vt appetitus erat naturalis, sed vt rationem consequabatur, quemadmodum docet diuus Thomas, fuerit exauditus, siquidem se diuinæ voluntati omnino cõformabat dicens: *Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat.* Deinde quoniam, cum Paulus dicat Christum orasse cum clamore valido, id autem non in horto factum legamus, sed in Cruce, par est credere Paulum multo magis ad orationem Christi in Cruce, quam in horto habitam spectasse: idque tandem confessus est D. Thomas in commentariis super epistolam Iacobi cap. 4. vbi docet Christum quater fleuisse, primùm in infantia instar aliorum infantium: deinde cum Lazarum voluit à mortuis excitare Ioan. 11. Tertio super ciuitatem Hierosolymam Luc. 19. postremo in Cruce iuxta illud, inquit, Hebr. 5. *Cum clamore valido, & lacrymis.* Exauditus vero dicitur pro sua reuerentia, seu vt est Græcè: εἰσακουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc est, vt exponit D. Chrysost. exauditus est ob eam reuerentiam, & venerationem, qua ipse dignus erat. Hæc enim nobis interpretatio magis probatur, quàm ea, quam quidam afferunt exauditum scilicet fuisse pro sua reuerẽtia, hoc est, pro illa reuerentia, qua ipse Patrẽ reuerebatur: & quàm illa Oecumenij, & Photij, exauditum esse pro sua reuerentia, hoc est, pro singulari erga nos humanitate, ac pietate.

Christus in cruce pontifex sacrificiũ Deo offerens. *Hebr. 5. 7.* *2. Cor. 5. 16.* *D. August.* *Luc. 24. 39.* *D. Ambr.* *Theodor.* *Oecumen.* *D. Thom.* *D. Thom. Luc. 22. 25.* *Christus quater fleuit.* *Ioan. 11.* *Luc. 19.* *Hebr. 5. 7.* *D. Chr. post.* *Oecumen.* *Photius.*

V. Quarto. Accepit Angelus thuribulum aureum, impleuítque illud de igne altaris, & misit in terrã. Rectè Angelus implesse dicitur igne thuribulũ, quia Christo

non

non ad mensurã datus est Spiritus sanctus: itaque de aureo humanitatis thuribulo pleno igne charitatis, & donorũ Spiritus sancti misit Christus in terram, cum Spiritum sanctũ in Apostolos in die Pentecostes sub specie ignis largiter effudit. Illud tibi difficultatem hoc loco faciet, quomodo Christus dicatur accepisse ignem de altari, si per altare Ecclesia intelligenda est, nã ipsa potiùs de Christo, non Christus de ipsa ignem accepit: sed eam tamen sic expedies, si aduertas tam in tabernaculo, quam in templo duplex fuisse altare & holocausti videlicet, & thymiamatis, illud æreũ in atrio, hoc aureum in ea parte, quæ Sancta dicebatur: in illo hostiæ cremabãtur, in hoc thura, & thymiamata adolebantur: denique ex altari holocausti ad altare thymiamatis ignis deferebatur, vt aromata incenderentur. Priori igitur loco cũ Christus dicitur stetisse ante altare, in quo altari Ecclesiam significatã diximus, intelligendũ est altare thymiamatis: hoc verò loco, cum dicitur Angelus impleuisse thuribulum de igne altaris, altare holocausti accipere oportet, quod altare non Ecclesiã interpretamur, sed cum Cælio Pannonio, & alijs Crucẽ, quæ altare holocausti merito nuncupatur, quod in ea Christus Patri sese in holocaustum obtulit: quia enim per Crucem sibi quidem gloriam corporis, & celebritatem nominis promeruit, nobis autem, vt Spiritus sanctus daretur: optimo iure thuribulum de igne altaris implesse, eúmque in terrã misisse perhibetur. Postremò postquam ignis ab Angelo missus est in terram, dicuntur facta tonitrua, voces, fulgura, & terræmotus, quia Apostoli postquã igné Spiritus sancti in die Pentecostes sibi à Christo è cælo demissum in specie ignis acceperunt statim cepérũt loqui variis linguis, (id enim voces significant) prædicatione tonare, fulgurare miraculis, denique orbẽ vniuersum tum miraculorum splendore, tũ doctrinę magnitudine, altissimáque mysteriorum fidei explanatione ita quatere, rerúmque ipsarũ nouitate attonitum permouere, vt terræmotum magnum dicerẽs, vbique gentium excitatum: quanquam & per terræmotum tyrannorum, ac principũ aduersus Ecclesiam persecutiones, quibus orbis vniuersus quasi è sedibus, imò & à fundamentis quodammodò auulsus turbari, commouerique videbatur, non inconcinnè accipi possint.

Spiritus sancti in Apostolos aduentus.

Pannonius.

Crux Christi altare holocausti.

Post Diem Pentecostes Apostolis fulgura, tonitrua; edũ-

Altare holocausti describitur.

SECTIO III.

VT ea, quæ hoc loco Ioannes de Angelo, qui ex vno altari ignem accepit, in altero thymiamata incendit, illustriora reddãtur, vtriusque altaris descriptio sub aspectum subijcienda est. Suppositum enim hactenus duo altaria fuisse in tabernaculo Mosaico, siue in templo Salomonis fuisse vnum holocausti, thymiamatis alterũ, ex vno que igné ad incẽdenda in altero thymiamata deferri solitũ, id quod à precedente Angelo quem Christũ interpretati sumus, factũ fuisse cum Ioãne docuimus: quæ planè visio sine vtriusq; altari descriptione perspecta satis esse non potest. Primùm itaq; altare holocausti describamus ex iis, quæ Exod. 27. & 38. cõmemorantur. Erat igitur in primis illud altare de lignis setim coopertis laminis æreis interiùs, & exteriùs, habebátque longitudinẽ quinque cubitorum, latitudinem similiter cubitorum quinque, altitudinem verò ttium cubitorũ, vt sacerdotes facilè ad illud possent pertingere: quare erat hoc altare instar cuiusdam quadratę arcæ fundo, & opertorio carens, totũ intrinsecus vacuum & inane. Secundo in superiori parte, ad quatuor angulos totidem veluti cornua prominebãt obelisci instar ex eadẽ materia, non diuũcta, sed continuata cũ reliquo ęreisic enim exponũt interpretes illa verba Exodi vigesimo septimo

I.

Altarũ holocausti quæ maceries.

Cornua altaris quid.

Exod. 27. 2.

Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erant. Tertiò erat quædam craticula ænea vsque ad altaris medium in modum retis, de cuius forma, sitúque est aliqua cõtrouersia Hebræi, quos sequitur Abulensis quæstione sexta super caput vigesimum septimum Exodi, & Lyranus ibidem existimant hanc craticulam non immitti solitam intrà altare, sed fuisse per eius circuitum tanquam zonam quãdam eleuatam per cubitum cum dimidio vsque ad altaris medium, ad altaris dumtaxat decorem, & pulchritudinẽ. Verùm hæc sententia omnino est improbabilis, & planè à sacro contextu abhorrẽs, vt perspicuum est. Alij eam sine pedibus effingunt, appendúntque ex quatuor cornibus altaris per quatuor illos circulos æneos, ita vt per catenulas etiam æneas vsque ad medium altaris descenderet. Arias Montanus sentit eam craticulam quatuor pedibus constitisse, quibus fulciebatur, fuisséque altitudine sesquicubitali, atque adeò illatã intrà altare & pauimento superpositã pertinuisse vsque ad altaris mediũ. In eo hæc opinio nobis nõ probatur, quòd craticulã demittit intra altare vsque ad altaris mediũ: quãuis enim Exodi vigesimo septimo dicatur: *Eritque craticula vsque ad altaris medium*, id tamen nõ de craticula quoad partem superiorẽ, in qua carnes ponebantur, accipiendum est: ea enim superficiem ipsam altaris cõtingebat: sed de inferiori parte craticulæ, quæ dicebatur arula, in qua ignis incendebatur: hæc namque arula manebat in medio altaris, quemadmodũ diserte traditur Exodi trigesimo octauo, vbi ita legimus: *Craticulam eius in modum retis facies æneam, & subter eam in altaris medio arulã*, finge enim craticulam æqualem spatio illi vacuo intrà altare, ita tamen, vt cõmodè posset intrà altare inferri, & extrahi, cum opus esset, tum ex ista craticula pendere arulã æneam eiusdem & lõgitudinis, & latitudinis æneis clauis superiori craticulæ annexã, ita vt inter superiorem craticulã, & inferiorem interiectum esset spatiũ sesquicubitale, seu cubiti cum dimidio, ex quo fiebat, vt ista arula maneret in medio altaris, cum altaris altitudo esset triũ cubitorum. In hac igitur arula ponebantur ligna, igníque incendebatur ad concremãdas carnes, quæ in superiori craticula ponebãtur: déque ista arula intelligendum est, quod dicitur Exod. trigesimo octauo. *Et subter eam in altaris medio arulã.* Quidam in ista arula deorsum versùs ponunt quatuor pedes æneos in quatuor angulis constitutos, cum ipsamet arula continuatos, quibus totum craticulæ instrumentum cum sua arula in pauimento niteretur. Cæterùm cũ neque ex scriptura, neq; ex Iosepho habeamus craticulam istam habuisse pedes, non est cur eis illos adiungamus: credimus enim illam per catenulas fuisse appensam ex quatuor cornibus altaris, quos in altari fuisse per quatuor angulos superiùs diximus.

Ænea craticula qualis fuerit. Hebræi. Abulens. Lyranus.

Arias Mõta.

Exod. 27. 5.

Exod. 38. 4.

Quid arula in altari holocausti. Exod. 38. 4.

II. Quartò plerique ponunt in Orientali latere altaris quandam quasi fenestram, per quam cineres extraherentur, & ligna super arulam ponerentur. Ita sentiũt Beda libro secundo de tabernaculo capite duodecimo, Magister historiæ scholasticæ in Exodo capite quinquagesimo nono. Quam opinionem, cum repugnet textui Scripturæ, & commodiorem faciat vsum altaris, non est, cur improbemus. Quintò habebat craticula quatuor annulos æneos per quos vectes duo inserebantur ad portandũ, cum ex altari extrahebatur, quos annulos distinctos, ac diuersos omninò fuisse ab annulis altaris, de quibus superiùs diximus, perspicuum est ex capite trigesimo octauo Exodi, vbi ita legimus: *fusi quatuor annulis per totidem retiaculi summitates*, ex quo patet in ipso retiaculo, seu craticula poni quatuor annulos: habuisse verò præter eã ipsum altare alios quatuor annulos æneos, per quos etiam vectes de lignis setim ære coopertis ad portandũ immitterentur, patet ex eodẽ loco, vbi nominãtur circuli, qui in lateribus altaris eminebant:

Fenestula altaris. Beda. Magister historiæ scholasticæ.

Annuli in craticula, & altari. Exod. 38. 5.

nebant: ij verò vectes erant de lignis setim obducti ære. Sexto non defuerunt, qui existimarent hoc altare holocausti impletum fuisse terra vsque ad medium, ad quam opinionem accesserunt Abulensis, & Magister historię scholasticæ, probaréque nituntur ex illis verbis Exodi vigesimo. *Altare de terra facietis mihi, & offeretis super eo holocausta, & pacifica vestra.* Cæterùm Theodoretus quæst. 24. super Exodum ait eo loco Exodi non esse sermonem de altari holocausti, quod erat in atrio tabernaculi, sed de altaribus, quæ specialiter in aliquibus locis erigebãtur ad immolandum, quæ Deus volebat esse vel ex terra, vel ex impolito lapide, vt peracta immolatione quam primùm destrueretur, ne postea gentilibus ad cultum Deorũ suorum deseruirent: vnde eodem loco Exodi statim subditur: *Quod si altare lapideũ feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus*: sed tamen impleri solitum eiusmodi altare lapidibus saltem vsque ad medium, hoc est, vsque ad arulam, manifestè colligitur ex primo Machabæorum quarto, vbi ita legimus. *Dixit autem Iudas, & fratres eius. Ecce contriti sunt inimici nostri: ascendamus nunc mundare sancta, & renouare. Et congregatus est omnis exercitus, & ascenderunt in montem Sion, & viderunt sanctificationẽ desertam, & altare profanatum, & portas exustas.* Et paulò post: *Et cogitauit Iudas de altari holocaustorum, quod profanatũ erat, quid de eo faceret, & incidit illi consilium bonum, vt destruerent illud, ne forte illis esset in opprobrium, quia contaminauerunt illud gentes, & demolieti sunt illud. Et reposuerunt lapides in monte Domus in loco apto, quoadusque veniret Propheta, & responderet de eis. Et acceperunt lapides integros secundum legẽ, & ædificauerunt altare nouum secundum illud, quod fuit prius.* Vbi cernis altare holocausti ex lapidibus constructũ, sed illud ita accipe, vt lapidum structura per cubitum cum dimidio tantùm ascẽderet, deinde verò superponeretur altare æneum, & craticula cum sua arula vsq; ad medium altaris per cubitum etiam cum dimidio descendens inferretur: erat enim altare hoc tribus altum cubitis. Postremò in hoc altari fiebat iuge illud sacrificium, de quo agitur Numerorum vigesimo octauo. Etiam duo agni anniculi quotidie immolabantur, vnus mane, & alter vesperi: prioris immolatio sacrificium matutinum, posterioris vespertinum dicebatur præter alia multa sacrificia, quæ in eodem altari peragebãtur: præcipiebat verò Deus Leuitici sexto, vt ignis in hoc altari nunquam deesset, quocirca à Sacerdotibus lignis subinde appositis in continuo fouebatur. Atque hæc de huius altaris descriptione.

Abulensis. Magister historiæ scholasticæ.

Exod. 20. 24.

Vsque ad medium lapidibus implebatur altare.

1. Mach. 4. 56.

Mystica altaris holocausti expositio.

SECTIO IIII.

NE superiùs descriptam altaris holocausti formã expertem mysterij putet quispiam, duplex illius mysterium indicabimus, vnum ad allegoriam, alterum ad mores pertinens. Quod ad allegoriã igitur spectat, omnia sacrificia, quæ in altari holocausti peragebantur, sacrificiũ Christi cruentũ in cruce peractum repræsentabant, sicut iuge sacrificium, sacrificium Missæ incruentum, quo Christus quotidie in Ecclesia immolatur, vt plerique omnes Patres docent: quã de re legendus est doctissimus Turrianus posteriore tractatu de Eucharistia cap. vigesimo secundo. Ex quo fit, vt merito Crux Christi per altare holocausti fuerit adũbrata: siquidem in ea peractum fuit illud cruentum Christi sacrificiũ. Erat altare holocausti non intrà, sed extrà tabernaculum, in atrio videlicet tabernaculi constitutum, quoniam Christus extra castra passus est, vt ait Paulus ad Hebræos 13. Quatuor cornua designãt quatuor mundi plagas, pro quibus Christus se Patri obtulit. Cooperitur lammis æreis, quia cũ æs sit sonorum, rectè Crucis prædica-

I. *Altare holocausti, & sacrificia in eo peracta Crucẽ, & cruentũ Christi sacrificium adũbrabant.*

Hebr. 13.

Crucis prædicatio totum orbe diffusa.

Psal. 18. 5. Crucis potentia.

tionem toto orbe per Apostolos diffusam, significat, iuxta illud Psalmi decimi octaui. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Est etiam æs symbolum fortitudinis ad exprimendam crucis inuictam potentiam, quę omnes mundi, Dęmoniſque vires non tantùm fregit, sed etiam contriuit. Craticula, in qua carnes ponebantur, & igni supposito cremabantur, ostendit acerbissimos cruciatus, quibus Christus in Cruce tanquàm in craticula torrebatur, iuxta illud Psalmi 101. quod ad Christum etiam spectat. *Ossa mea sicut cremium aruerunt*, seu vt reddit Hieron. *Quasi frixa contabuerunt*, vt legit Augustinus. *Tanquam in frixorio confixa sunt*, vt alij, *Tanquam focus, aut torris adusta sunt.* Non vacat autem mysterio, quod in latere Orientali erat fenestra, per quam lignain arulam immitebantur, & igni fomenta suppeditabãtur, quoniam scilicet à parte Orientali, in qua situs fuerat paradisus terrestris, peccatum Adæ prouenit, quod doloribus, & cruciatibus Christi, materiam, & fomenta ministrauit: quòd autem paradisus ad Orientem fuerit, ostendit locus ille Genes. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Plantauerat Dominus Deus paradisum à principio*, habent Septuaginta, ἐφύτευσεν κύριος ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδὲμ κατὰ ἀνατολάς, id est, *Plantauerat Dominus Deus paradisum in Eden ad Orientem.* Atque hæc breuiter de altaris holocausti allegoria.

Psal. 101. 4. Acerbitas dolorũ Christi, quibus Adæ peccatum fomenta ministrauit.

Paradisus terrestris ad Orientem fuit.

Genes. 2. 8. Septuag. interpretes.

II

D. Gregor. Carnis macerationem, & pœnitentia in altari holocausti figura.

Quod ad tropologiam spectat, ea est de pœnitentia, carnisque maceratione quẽ ad modum docet D. Greg. homilia vigesima secunda in Ezech. vbi altare holocausti cum altari thymiamatis componit. *Quid est*, inquit, *altare, nisi mentes bene viuentium, qui peccatorum suorum memores lacrimis se lauant, carnem per abstinentiam macerant, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur iuxta illud Apostoli ad Romanos duodecimo. Vt exhibeatis corpora vestra hostiã viuentem, sanctã, Deo placentem: hostia viuens est corpus Domino afflictum: hostia, quia iam huic mundo est mortuum, viuẽs, quia cuncta, quæ præualet, bona operatur: sed alia compunctio est, quæ per timorem nascitur, alia, quæ per amorem: vnde & in tabernaculo duo altaria fieri iubentur, vnũ exterius, aliud interius: vnum in atrio, aliud ante arcam: vnum ære cooperiũ, aliud auro: in areo cremantur carnes, in aureo incenduntur aromata. Multi enim plangunt mala, quæ fecerunt, & incenduntur vitia igne compunctionis, quorum adhuc suggestiones in corde patiuntur, quid isti nisi altare sunt æreum, in quo carnes ardent, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur? Alij verò à carnalibus vitiis liberi amoris flamma in compunctionis lacrymis inardescunt. Supernis iam ciuibus interesse compescunt, Regem in decore suo videre desiderant, & flere quotidie ex eius amore non cessant, quid isti nisi altare sunt aureum, in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent? sed hoc altare aureum est ante velum, quia sanctorum corda per sanctum desiderium in illum ardent, quem adhuc reuelata facie videre non possunt.* Hactenùs Gregorius. Ex quo didicisti altare holocausti esse cor hominis seipse per pœnitentiam macerantis prauásque animi appetitiones castigatione corporis comprimentis: altare verò thymiamatis esse cor iusti orationem, & amorẽ Deo tanquã suauissimũ thymiama offerentis. Porrò obserua quoad situ ingredientibus siue tabernaculum, siue templũ Sacerdotibus priùs occurrere altare holocausti, quàm altare thymiamatis, cum altare holocausti esset in atrio, altare verò thymiamatis in ea parte, quæ dicebatur Sancta: nimirum ad perfectionẽ tendentibus priùs est exercenda mortificatio, prauarúmque appetitionum cõpressio, vt ad thymiama Deo offerẽdum per internos, & excellentes virtutum actus, inflámatúmque amorẽ possint accedere: vnde Cant. 3. priùs myrrha, quàm thus nominatur. *Quæ est ista, quæ ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myrrhæ, & thuris?* Præterea ignis, quo thymiamata in altari aureo incendebantur, deferebatur ex altari holocausti, in quo perpetuò ignis fouebatur, quoniã orationum feruor, atq; ardor ex carnis macera-

Mortificatio orationis exercitio, cæterisque virtutibus præmittenda est.

Cant. 3. 6.

ratione,

ratione,ac passionum mortificatione ortum habet: à qua nunquam cessandum est,sed conseruandus perpetuo ignis in altari holocausti propter continuã carnis tyrannidem,quæ etiam debet continuo bello, & conflictu coerceri. Quare qui orationi vacare studet non incumbens mortificationi,perindè facit,atque si sine igne aromata vellet incendere.

Craticula confecta in modum retis varia mortificationum, & macerationum genera inuicem connexarum, & in modũ Crucis,quæ etiam mortificationis est symbolum,complicatarum designat,quibus, qui sese studio virtutum dedunt in hoc spirituali holocausti altari continuo torrẽtur,caróque ipsa consumitur,hoc est,carnalis,& animalis homo destruitur,& in spiritualem,ac cœlestem conuertitur,iuxta illud Pauli 2. Corinthiorum 4. *Propter quod non deficimus: sed licet is, qui foris est, noster homo corrumpitur: tamen is, qui intus est renouatur de die in diem.* Atque hæc mira carnalis hominis in spiritualem conuersio,quæ in altari holocausti perficitur,mihi videtur expressa in eo altari holocausti, quod per visum ostensum fuit Esaiæ c.6. ait enim Propheta volasse ad se vnum de Seraphim habentem in manu calculum,quem forcipe tulerat de altari,eóque os suum tetigisse, atque mũdasse:quo loco per calculum vult D.Hieronymus accipiendum esse carbunculũ pretiosam gemmam:nam verbum Græcum ἄνθραξ, quo vti sunt Septuaginta, & carbonem ignitum, & carbunculũ lapidem pretiosum significat. *Calculus iste,* inquit Hieronymus, *qui à solis Septuaginta* ἄνθραξ, *id est, carbunculus est interpretatus, potest non carbonem significare, vel prunam, vt plerique existimant, sed* ἄνθρακα, *id est, carbunculum lapidem, qui ob coloris flammei similitudinem ignem appellatur ex quo intelligimus altare Dei plenum esse carbunculis.* Hæc Hieronymus. Iuxtà cuius sententiã putantis calculum illum detractum forcipe à Seraph ex altari fuisse carbunculũ pretiosã gemmã, merito aliquis quærat, quomodo ignis illius altaris poterat nutriri carbunculis, gemmísque pretiosis, cũ gemmæ non sint aptæ ad nutriendũ ignem? Cui dubitationi ita mihi respondendũ videtur in illud quidem altare non carbũculos, & gemmas ad ignem nutriendũ immissas fuisse:sed coniectos carbones, qui tamen ab igne altaris in gemmas conuertebantur:itaque qui carbones iniecti fuerant,carbũculi,& gemmę prodibant ad vim nostri altaris holocausti, pœnitentiæ scilicet exprimendam, cuius vi planè diuina, & admirabili peccatores instar carbonũ frigidi,nigríque suorum scelerum, ac flagitiorum turpitudine in carbũculos,gemmásque euadũt pulcherrimas:fiúntque pretiosi lapilli, siue per charitatis ardorem carbunculi, siue per castitatẽ smaragdi, quod lapidis genus inimicũ esse libidini à multis proditur scriptoribus,siue etiam per inuictã animi fortitudinem,& insuperabilem diuina ope in medio persecutionum patiẽtiam adamantes. Itaque hic etiam verum est illud Psalmi: *Carbones succensi sunt ab eo,* nec tantùm succensi, sed in gemmas,etiam pretiosósque lapillos diuinitùs conuersi. Atque hæc de altari holocausti mysterio perstrinxisse sit satis.

III. 1.Cor.4.16.

Esai.6.

D.Hieron.

Pœnitentia vis ingens, & mirabilis.

Smaragdus libidinis inimicus.

Psal.17.9.

Altare Thymiamatis describitur,eiúsque mysterium explicatur.

SECTIO V.

I. DEscripto altãri holocausti,supereſt, vt altare quoque thymiamatis describamus,vt ea,quæ Ioannes hoc loco tradit,intelligi queãt: siquidem vti diximus hac visione vtrumque altare complexus est. Igitur de altaris thymiamatis figura agitur Exodi 34.

II. Primùm verò sciendum tria tantum fuisse ea in parte templi, quæ dicebatur Sancta,hoc ordine collocata,vt auctor est Iosephus li.3.antiquit.c.7. Ad Septen-

trionalem templi parietem erat mēsa propositionis nō longè ab adyto: ex aduerso mensæ ad parietē meridionalē erat candelabrum aureū: inter hoc, & mēsam altare thymiamatis. Secundò, erat hoc altare de lignis setim, id est, iuxtà probabiliorem sententiam cedrinis, quæ ligna cooperiebantur laminis aureis, cùm in cōtextu dicatur, *Vestiésque illud auro purissimo*. Tertiò, erat quadratū, hoc est, æqualium laterū, cum haberet cubitū vnum in longitudine, & alterum in latitudine, quare in contextu quadrangulum pro quadrato accipiendū est, habebat tamen altitudinem duorū cubitorum. Quartò procedebāt ex ipso cornua quatuor angulis superioribus, quæ cornua Lyranus vult fuisse quædam pomella in quatuor illis angulis collocata ad pulchritudinem, & decorē altaris, quæ opinio est Hebræorum. Abulensis, & alij existimant fuisse partes quasdā prominentes ex ipsis angulis prodeūtes, neque probat eorū sententiam, qui putarūt eiusmodi partes fuisse recuruas, vt ex iis videlicet appēderentur aliquæ craticulæ aureæ ad incēdendum thymiama, aut vasculū aliquod ad Thymiama, ignémve recipiendum: imò cōtendit, siue ea cornua recurua fuerit, siue recta, nihil ex eis appēdi solitū: quemadmodū fusè argumentatur quæstione secunda super caput trigesimum Exodi: docens vasa omnia ad altare thymiamatis pertinētia fuisse in altari holocausti. Quintò habebat hoc altare opertorium quoddā reticulatum, hoc est, instar retis de lignis setim coopertū laminis aureis, quod in cōtextu craticula, & in Hebræo tectū appellatur. Sextò habebat in superiori parte coronā aureolam per circuitum, id est, labiū quoddam aureū ambiens totum altare in superioribus extremitatibus, quod corona dicitur, non quod rotūda esset, si quidem erat quadrata, quemadmodùm & altare, sed quia totū altare per gyrum ambiebat. Septimò. Erant sub corona duo annuli aurei per duo appositā latera, id est, quatuor, bini videlicet in duobus lateribus appositis, vt in eos duo vectes de lignis setim cooperti laminis aureis insererētur ad portandū altare. Octauò. Super hoc altare cremabatur incensum quoddā compositum, quod appellatur thymiama, non ita tamē, vt per craticulā immediatè poneretur: sic enim aurū, quo erat coopertū, igne liquefieret, & cinere obscuraretur: sed erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculū, & sæpe dicitur thuribulum, cuiusmodi erant multa vasa, vt patet Leuit. 10. vbi refertur Nadat, & Abiu filius Aaron posuisse ignem in thuribulis, & incensum Domino obtulisse: itaque ponebatur super craticulā huiusmodi thuribulum, & in eo thymiama offerebatur: diebus quidem festis vnum tantùm thuribulum: in solennioribus interdùm plura, vt ex capite 9. Leuitici perspicuū est Nonò. Non solùm summus sacerdos, sed etiam reliqui omnes offerebant incensum in hoc altari: quemadmodum probat Abulensis quæstione 60. super 30. caput Exodi ex Zacharia patre Ioannis Baptistæ, qui erat ex minoribus Sacerdotibus, & tamen offerebat incensum coram Domino. Luce 1. Decimò. Hæc thymiamatis oblatio fiebat bis in die: semel quidem mane cùm Sacerdos componebat lucernas candelabri: cùm enim septem essent lucernæ in candelabro, quatuor earum de die non ardebant, vt auctor est Ioseph⁹ libro 3. antiquitatū cap. 9. cásque Sacerdos extinguebat ad auroram relinquēs tres alias lucentes: tūc igitur semel offerebat thymiama: deindè verò iterùm vesperi, cùm redibat, vt quatuor lucernas extinctas rursùs accenderet: omnes enim septē de nocte lucebāt. Quod verò attinet ad thuribulum aureum, cuius hīc facit mentionem Ioannes, illud erat in Sanctis Sanctorum, quemadmodùm docet Paulus ad Hebræos 9. vt inferiùs demonstrabimus, ad vsum videlicet Sacerdotis, cùm semel in anno in die illo solenni purgationis ingrediebatur in Sancta Sanctorū:

Mensa propositionis, candelabrum & altare thymiamatis in qua templi parte fuerint.

Ligna setim eadem quæ cedrina.

Exod. 30.3.

Quid altaris cornua.

Lyranus.

Abulensis.

Craticula altaris thymiamatis.

Quid Corona in altari.

Thymiama quid fuerit.

Leuit. 10. Thuribulum quid.

Leuit. 9. Omnes sacerdotes offerebant thymiamata.

Abulensis.

Luc. 1. Thymiamatis oblatio bis in die fiebat.

Iosephus.

Hebr. 9.

quo

quo fit, vt hoc loco non quilibet Sacerdos, sed summus, & maximus per Angelum habentem thuribulum aureum accipiendus sit: siquidem reliqui Sacerdotes æneis thuribulis vtebantur, vt paulò ante diximus. *Hoc loco per Angelũ summus Sacerdos intelligitur.*

III.

Quod attinet ad huius altaris mysterium, illud inter alios explicauit Beda libro suo de tẽplo Salomonis capite 12. à quo nõnulla mutuabimur. Altare igitur thymiamatis præstantes sanctitate viros significat, qui per cœlestiũ rerum contẽplationem, terrenarúmque despicientiam propè Sancta Sanctorum cælestia vitam agunt; qui iã in altari holocausti, in quo hostiæ cremabãtur, passionũ suarũ hostijs immolatis orationum, reliquarúmque virtutum thymiamata suauissima diuini amoris igne incẽdunt. Deóque in cordis sui thuribulo sanctissimè offerũt. Erat de lignis setim imputribilibus, quia terrenæ corruptionis expertes, & ferè imputribiles oportet esse eos, qui contẽplationi vacant, & desiderio tendunt ad cœlestia, quæ tamen ligna aureis charitatis bracteis debent esse cooperta. Quadratum erat altare, quæ figura firmitatis: & stabilitatis est symbolũ: quoniã quæ iam sunt altare thymiamatis, nullis debent rerũ successibus de suę mẽtis statu, & tranquillitate dimoueri iuxta Pauli ad Roman. 8. *Quis ergo nos separabit à charitate Christi: tribulatio, an angustia?* Quam eandé ob causam arca Noë, quæ figura Ecclesię fuit, ex quadratis lignis fuit cõposita, quẽadmodùm expédit Origenes hom. 2. in Genesim. Etenim pro eo quod nos habemus Genes. 6. *Fac tibi arcã de lignis læuigatis*, Septuaginta trãstulerunt, *Fac tibi arcã de lignis quadratis*: idcircò etiã Areades, vt auctor est Pausanias, Deorũ suorum simulachra quadrantalia faciebãt, vt eorum indè stabilitas demonstraretur. Altitudo duorum est cubitorum, quia nõ solùm mente, sed etiam corpore in cœlestia feruntur, quemadmodum de se testatur Regius vates Psal. 83. *Cor meum, & caro mea exultauerunt in Deum viuum*. Quatuor habet cornua, seu pomella quędam pulcherrima, quia quatuor illę virtutes Prudentia, Iustitia, Temperãtia, Fortitudo quasi in quatuor animæ ãgulis collocatę eam pulcherrimam efficiunt. Craticula aurea, in qua odores ponuntur, ipsa iustorum corda interpretatur Beda, in quibus orationum, & desideriorum aromata Deo adolentur, quæ craticula est ad excernendos omnes terrenorum affectum, & cogitationum cineres, vt pura maneat oratio, & perpurgata cœlestium rerum delideria. Duo vectes, quibus portatur altare, sunt amor duplex, Dei videlicet, & proximi: quo duplici amore mens iusti ferri, ac sustineri debet: qui vectes merito in circulos aureos inseruntur, quia vterque amor per aureas, id est, charitate fulgentes actiones exercetur.

Hoc loco per Angelũ summus Sacerdos intelligitur.

Beda.

Vir sanctitate præstans.

altare dicitur thymiamatis.

Quadrata figura stabilitatis symbolum.

Rom 8. 35.

Origen.

Genes. 6. 14.

Pausanias.

Sancti mẽte, & corpore feruntur in cœlestia.

Psal. 83. 3.

Cor iusti aurea Craticula.

Beda.

Amor Dei, & proximi.

IV.

Aduerte autem nullo modo potuisse altare altero tantùm vecte portari, quin corrueret: sic enim vera iustitia absque vtroque amore constare nequaquã potest, vnde sponsus Cantic. 1. sponsam bis pulchram appellauit; cùm dixit: *Ecce tu pulchra es amica mea, ecce tu pulchra es*, propter geminam scilicet hanc dilectionem, vt interpretatur D. Greg. bis in die Thymiama offerebatur semel mane, & iterũ vesperi, quod erat veluti iuge quoddam sacrificiũ, vt respõderet iugi sacrificio altaris holocausti, in quo duo agni quotidie vnus mane, alter vesperi immolabãtur, quia passionũ mortificationi, quæ per altare holocausti significatur, eadem planè mensura respondet Diuinus amor, & cõtemplationis ardor, quæ per altare thymiamatis exprimũtur, ita vt iuge Thymiamatis sacrificium absque iugi hostiarũ holocausto esse non possit: quam ob causam sponsus vtrunque coniunxit Cant. 5. *Veni*, inquit, *in hortum meum soror mea sponsa: messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Vbi per myrrham mortificatio, per aromata Diuinus amor, & contemplatio intelligitur. Quo loco obiter aduerte Christum Dominum se in

Sine vtroque amore vera iustitia non constat.

Cant. 1. 15.

Diuinus amor, & contemplationis ardor mortificationi respondet.

Cant. 5. 1.

Christus in passione vt in messe lætitia perfusus.

passione messori comparare tum ad significandam animi lętitiã, qua patiebatur: solent enim agricolæ messis tempore plurimùm lætari, iuxta illud Esaiæ 9, *lætabuntur coram te, sicut qui lætantur in messe*: tum ad significandũ copiosum passionis suæ fructum, quem iã tunc patiendo quasi metere, & colligere videbatur. Itaque ipsa Christi passio veluti quædã fuit messis, fructuúmque collectio. Deinde etiã obserua, quanti Christus redemptionem nostram fecerit, qui eam aromata sua appellet: *Messui*, inquit, *myrrham meam cum aromatibus meis*: & myrrhæ, hoc est, passionis amaritudinem paucorum aromatum, id est, prædestinatorum lucro vsque adeò compensatam existimet, vt quasi gloriabundus præ lætitia, & quodãmodo veluti tripudio decantet. *Messui myrrham meam cum aromatibus meis*. Denique corona aurea, quam habet altare per gyrum, coronam illam gloriæ significat, qua iusti, si in sanctitate permanserint, à Deo coronabuntur: de qua loquitur Paulus 2. Tim. 4. *In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ*. Reliqua, quæ hic desiderari possunt, petẽda sũt ex iis quæ capite septimo sectione septima de altari holocaustidisseruimꝰ.

Esai. 9. 3.

Corona altaris, corona gloriæ.

2. Tim. 4. 8.

Thuribulum quoddam aureum fuisse intra Sancta sanctorum, atque adeò diuersum ab altari thymiamatis.

SECTIO VI.

I. SVpposuimus hactenus thuribulum quoddam aureum fuisse intra Sancta sanctorum, quo solus summus Pontifex vtebatur, cum in solenni expiationis die semel in anno eò ingrediebatur: ex quo vlteriùs collegimus hunc Angelum, de quo Ioannes loquitur, maximum fuisse Pontificem. Quoniam verò nõ desunt, qui eiusmodi thuribulum cum altari thymiamatis confundant, visum est operæpretium, quid ea de re sentiendum sit, hoc loco explicare. Illud igitur statuendum est primò altare thymiamatis fuisse extra Sancta sanctorum in ea parte siue tabernaculi, siue templi, quæ Sancta dicebatur: qua quidem in re lapsi sunt Origenes hom. 9. in Leui. D. Auguſt. lib. quæst. in Exod. q. 133. & 136. & quidam alij apud Theophylactum in c. 9. Epist. ad Hebr. existimãtes altare Thymiamatis fuisse intra Sancta sanctorum, cuius erroris ansam acceperunt ex illis verbis 3. Reg. 6. cum dicitur: *Sed & totum altare oraculi texit auro*: oraculum enim, inquiunt, pro sanctis sanctorum vsurpatur: & ex illis Exod. 30. *Deprecabitur Aaron super cornua eius* (id est, altaris thymiamatis) *semel per annum in sanguine*: certum est autem ex Paulo ad Hebr. 9. Summum Sacerdotem semel in anno cõsueuisse ingredi in Sancta sanctorum non sine sanguine. Verùm hic error facilè conuellitur, primùm ex cap. 40. Exodi, vbi altare aureum, id est, thymiamatis constituitur inter mensam & candelabrum, quæ nemo vnquàm intra Sancta Sanctorum collocauit. *Posuit*, inquit, *mensam in tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extra velũ: posuit & candelabrum in tabernaculo testimonij è regione mensæ in parte Australi: posuit & altare aureum sub tecto testimonij contra velum*: itaque cernis velum fuisse inter altare aureum, & Sancta sanctorum. Deinde Leuitici decimo sexto dicitur, quòd summus Sacerdos semel in anno tingebat hoc altare sanguine, ad quod faciendum dicitur exire de Sanctis sanctorum. Accedit, quòd vt præcedenti sectione diximus, in eo altari bis in die thymiamà offerebatur, Exodi trigesimo: at in sancta sanctorum non patebat aditus nisi semel in anno, & confirmatur, quia inferiores Sacerdotes, quibus ingressus in Sancta Sanctorum erat interdictus, offerebant incensum in altari thymiamatis, vt patet de Zacharia patre Ioannis Baptistæ, quem de minoribus Sacerdotibus fuisse ex eo est perspicuum, quòd Lucæ primò

Altare thymiamatis fuit in ea parte templi, quæ Sancta dicebatur.

Origen. D. Auguſt. 3. Reg. 6. 22. Exo. 30. 10.

Hebr. 9.

Exo. 40. 22.

Leuit. 16.

Exod. 30.

Zacharias de minoribus fuit Sacerdotibus.

Luc. 1.

primò dicitur forte exiisse ad ponendum incensum, & in ordine vicis suæ: at Sūmus Sacerdos neque sorte, neq; alternatione cū aliis ministrabat: quod non aduertens D. Augustinus tractatu quadragesimo nono in Ioannē, D. Ambr. Beda, & Euthym. Lucæ primò perperam existimarunt Zach. Sacerdotem fuisse Summum. Maneat igitur altare thymiamatis fuisse extra Sancta sanctorum, quemadmodū præterea docent Philo Iudæus libro de victimis offerendis, Iosephus lib. 5. Antiquit. c. 7. & lib. 8. c. 2. Beda libro suo de templo Salomonis c. 12. Theophylactus in caput nonum epistolæ ad Hebræos, Magister histor. scholasticę in Exod. c. 67. Lyranus Exod. trigesimo, & 3. Regum 6. Caietan. & Lipom. ibidem, & D. Thom. 1. 2. quæst. 102. art. 4. ad sextum. Qua de re legendus est Ambulensis quæst. 6. in caput 30. Exodi, & quæst. 16. in caput sextum tertij libri Regum. Quare cum dicitur 3. Reg. 6. *Altare oraculi texit auro*, appellatur altare thymiamatis, altare oraculi, non quod esset in oraculo, sed quòd esset propè oraculum, vt patet ex Hebr. quod sic habet ad verbum, *Altare, quod ad oraculum erat, texit auro*, est enim Hebr. אשר לדביר, id est quòd ad oraculum, & luculentiùs adhuc ex Septuaginta, qui ita transtulerunt: *Fecit altare ante faciem oraculi*. Ad locum Exodi 30. dicimus Sacerdotem quidem summum semel in anno deprecari solitum non sine sanguine in altari thymiamatis, verùm ad id præstādum opus habuisse exire de Sanctis sanctorum, quemadmodum disertè traditur Leuit. 16.

D. August. D. Ambr. Beda. Euthym.

Philo. Iosephus, Beda. Theoph. Magist. hist. scholast. Abulens.

Hoc ità constituto sciendum præterea & diuum Paulum Hebr. 9. mentionē II.
facere cuiusdam aurei thuribuli, quod erat intra Sancta sanctorum, quod quidem Origenes, & Augustinus locis citatis existimarunt esse ipsum altare thymiamatis, quā ob causā coacti sunt altare thymiamatis intra ipsa Sancta sanctorum constituere. Verùm cum demōstratum sit altare thymiamatis fuisse extra Sancta sanctorum, non defuerunt alij, qui cùm viderent non posse altare thymiamatis intra Sancta sanctorum collocari, & tamen in eo persisterent, vt altare thymiamatis cùm aureo illo thuribulo confunderent, ausi sunt contra cōmunioremDoctorum sententiam, & manifestam Pauli doctrinam thuribulum illud aureum ex Sanctis sanctorum quasi furtiuè extrahere, vt idem esse posset cum altari thymiamatis, quæ opinatio placuit Abulensi quæst. 6. in c. 30. Exod. quem sequitur Francisc. Ribil. 2. de templi fabrica cap. 8. & in cōment. epist. ad Hebr. ad c. 9. numer. 15. 16. 17. Cui cùm vel ipsa thuribuli appellatio obstare videretur, in mentem venit affirmare altare thymiamatis nihil aliud fuisse, quàm grādequoddam thuribulum: credo eadem facilitate dicturum thuribulū quoque nihil esse aliud, quàm paruū quoddam altare, vt nimirū omnia egregiè concinant, & vbi eunque in sacris literis siue thuribuli, siue altaris mentio fiat, de alterutro sine discrimine sermonē esse existimemus. Sed agè probemus thuribulum quoddam aureum fuisse in Sanctis sanctorum, atq; adeo planè diuersum ab altari thymiamatis. Audi Paulū Hebr. 9. *Tabernaculū*, inquit, *factū est primum in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur Sancta post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro*: his verò ita compositis in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes: in secundo semel in anno solus Pontifex non sine sanguine. Vbi primùm cernis Apostolum eam partem, quæ Sancta dicebatur, ab ea, quæ Sācta sanctorum appellabatur, distinxisse: deinde disertis verbis affirmasse in Sanctis sanctorū fuisse thuribulū aureum, & arcam testamenti tam luculenter, vt nullum dubitandi locum reliquerit: nam si non dixit, aureum thuribulū fuisse intra Sancta sanctorum, perfectò neque dixit arcā testamenti ibidem

Thuribulum aureum intra Sancta sanctorum fuit iuxta sententiam diui Pauli.

Thuribulum aureum ex Sanctis sanctorum ausferunt quidam & idem quod altare esse dicunt. Abulensis. Franc. Rib. Hebr 9. 4.

fuisse, cùm vtrumque post secundum velamentum in Sanctis Sanctorum iisdem verbis constituerit.

III. *Abulensis expositio ad locum Pauli.* Aues iam scire, quid tam illustri testimonio respondeat Abulensis; subtilem sanè commiscitur expositionem. Non dixit, inquit, Paulus thuribulum aureum fuisse post velamentum secundum: sed Sancta Sanctorum, quæ erant post velamentum secundum, habuisse thuribulũ aureũ, non quòd ibi esset, sed quia ad eius loci ministerium, & cultum pertineret: quod commentum cùm bellè confictum Riberæ videretur, ingeniosè reperit in categoriarum libro, quo illud ad speciem exornaret. *Ribera.* *Habere*, inquit, *vt docet Aristotelis multimodis dicitur: ita habere fa-mulum habet, & templum ministros.* Credo non expectabis, vt hæc per se facilè corruentia diluamus, cùm videas eodem isto cõmento posse ipsam quoque arcam testamenti à Sanctis Sanctorum ablegari: itaque non constare ex eo loco Pauli, quid in prima, quid in secunda tabernaculi parte fuerit: siquidem (vt hi Auctores volunt) Paulus ad Moysen intelligendum interpretem Aristotelem adscribens habere multis modis vsurpauit. Sed cur non dixit etiam Sancta Sanctorum habuisse candelabrum, & mensam propositionis, cum hæc etiam quemadmodum & thuribulum ad cultum Sancti Sanctorum pertinerent? cur hîc enim non adhibuit eandem categoriarum doctrinam, nisi quia instituerat disertè tradere, quænam ante, quæ post secundum velamentum sita essent? Habuit enim tabernaculum duplex velum, vnum ad ostium, ne viderentur ea, quæ in tabernaculo gerebantur: alterum diuidens Sancta Sanctorum à Sanctis, quod Apostolus propterea secundum velamentum appellauit.

IIII. *Abulensis argumenta.* Sed videamus quibus nam rationum momentis compelli se fateatur Abulensis ad extrahendum thuribulum aureum ex Sanctis Sanctorum, discedẽdumque à manifesta Pauli doctrina. Argumentatur primùm, quoniam si Paulus non intellexit nomine thuribuli aureri altare thymiamatis, sanè omisit vnum ex præcipuis instrumentis tabernaculi, cuiusmodi erat altare aureum, cuius certè non meminit, si illud per thuribulum aureum non intellexit. Deinde cum Moyses talis thuribuli non meminerit, iam Paulus ad ea, quæ Moyses de tabernaculo scripsit, aliquid addidisset: cum tamen is sigillatim omnia commemorat, quæ à Deo facienda, & in tabernaculo collocanda accepisset. Præterea si aureum thuribulum erat in Sanctis Sanctorum, necesse erat, vt in Die illo solemni expiationis ingrediens summus Sacerdos in Sancta Sanctorum acciperet indè thuribulum, & iterum exiret ad altare holocausti, vt prunas in eo mitteret ad incendendum thimiama, deinde regrederetur ad Sancta Sanctorũ ad thymiamata incendenda, denique perfecto thuribuli ministerio rursus egrederetur ad eiicien-dos cineres ex thuribulo, quo facto reuerteretur ad Sancta Sanctorũ ad reponendum ibidẽ thuribulum: quo fieret, vt iam tertiò in Sancta Sanctorum ingrederetur, quod planè aduersatur Paulo ad Hebr. 9. vbi docet semel tantùm in anno licuisse Sũmo Sacerdoti ingredi in Sancta Sanctorũ. Adhæc argumentatur Ribera Iosephũ quoque lib. 6. de bello Iudaico c. 6. nomine thuribuli altare, thymiamatis significasse his verbis: *Et primæ quidem portæ ad quadraginta cubitos altitudo hæc tria mirabilia, & prædicanda operæ cuncti hominibus habebat candelabrũ, & mensã, & thuribulũ:* & l. 3. antiquit. c. 7. eodem vocabulo vsum fuisse cum Paulo dicendo inter cãdelabrũ, & mensam fuisse aream suffumigatoriam, vbi Græcè est θυμιατηριον quam eandem vocem Paulus vsurpauit ad Hebræos 9. & vulgatus thuribulum transtulit. Denique nullum apparere vsum eis thuribuli in Sanctis Sanctorum, neque vllam eiusdem eo loco per totum annum reseruandi necessitatem.

Hebr. 9. Confirmat eandem sententiam. Iosephus.

Verùm

V. Dilumitur argumenta Abulensis.

Verùm ad primam obiectionem dicimus non fuisse Pauli institutum numerare omnia, quæ erãt in tabernaculo, vndè & prætermisit tabernaculi atriũ, & quæ in ipso erant vtensilia: sed ea duntaxat, quæ erant in Sanctis sanctorum, vt ostenderet, quomodò Christus tanquàm Pontifex Maximus intrauit semel per suum sanguinem in Sancta sanctorũ cœlestia, eáque omnibus patefecit: quare mirum nõ esse, si prætermisit in Sanctis altare thymiamatis, qui reliquis omnibus quasi pertrãsitum decursis ad Sancta sanctorum properabat, quæ potissimum allegoricè explicanda susceperat. Ad secundam respondemus non fuisse prætermissum à Moyse hoc thuribulum, cum de illo sit sermo Leuit. 16. vbi agitur de ingressu Summi Pontificis in Sancta sanctorum, & inter alia subiungitur: *Assumptoq; thuribulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum vltrà velum intrabit in Sancta*: quo loco sermonem esse de hoc aureo thuribulo, cuius Paulus meminit, testatur Lyranus in commentariis eius loci. Itaq; Paulus id solùm explicauit, eiusmodi thuribulum fuisse aureum, & intra Sancta sanctorum reconditum: quemadmodum & de vrna, in qua repositum fuit manna, dixit eodem loco, & quod aurea, & quòd in arca esset, cùm Exodi 16. neutrũ dicatur, sed tãtùm præcipiatur sumi vas & impleri manna, & reponi corã Domino. Nimirum Paulus in multis agit interpretẽ Moysis, quippe qui ad pedes Gamalielis eruditus veritatem paternæ legis Act. 22. multa, quæ Moyses breuiter, & obscurè scripsit, potuit ille tradere illustriùs, vt aduertit Theophylactus ad c. 9. epist. ad Hebr. Ad tertiam dicendũ, quanquam eo die Pontifex sæpiùs opus haberet ingredi in Sancta sanctorũ, nihil tamen indè contrà Paulum confici, qui semel in anno, non autem in die dicat ingressum ei in Sancta sanctorũ patuisse. Illud enim duntaxat voluit eo tantùm die solemni potuisse ingredi ad cęremonias omnes expiationis celebrandas, cui nõ obstat in iis perficiẽdis opus habuisse sæpius eò intrare. Ad quartã, quæ desumebatur ex Iosepho, respõdemus interpretẽ, qui eo loco thuribulũ trãstulit, ineptè fecisse, cùm θυμιατήριον, nõ solùm thuribulum, sed altare etiã thymiamatis significet: quemadmodũ linguæ Græcæ peritissimus Erasmus docet in suis annotationibus in c. 9. ad Hebręos eandẽ vocem expendens: quarè vbi ea vox adhibetur, altaréne, an thuribulum verti debeat, ex sensu colligi oportet: certùm est autẽ altare thymiamatis in ea parte fuisse, quæ Sãcta dicebatur, ibíque necessario, θυμιατήριον, apud Iosephũ altare thymiamatis transferendũ fuisse: id quod vel ex ipsa Iosephi descriptione coniicere potuit interpres, quæ in thuribulũ minimè conueniebat: at verò in eo loco Pauli nõ aliter verti potuit, quàm thuribulũ, cum demonstratum sit in Sanctis sanctorũ, de quibus agebat, altare thymiamatis non fuisse. Ad postremam, quæ eius thuribuli vsum requirit, dicimus eum tradi Leuit. 16. *Vt positis*, inquit, *super ignem aromatibus nebula eorum, & vapor operiat tabernaculum, quod est supra testimonium, & non moriatur*: quanquàm verò hæc sola ratio in textu reddatur incendẽdi in eo thuribulo thymiamatis, ne videlicet Summus Sacerdos videre posset Angelum, qui loquebatur, vt ait Abulensis in eum locum, tamen etiam ea thymiamatis incẽsio, & oblatio ad latriam pertinebat, qua Deum die omnium maximè solenni colere oportebat, quæ altera fuit eius thuribuli necessitas: quoniam verò eo tantùm die inseruiebat, idcircò in Sanctis sanctorum reseruabatur: id quod non parùm referebat ad maiorem tũ diei illius, tum cæremoniæ sanctitatem, consentaneũ enim erat, vt illud thuribulũ, quod non materia solum, sed vsu etiam, & ministerio reliquis omnibus thuribulis excellebat, loci etiam præstantia, & sanctitate eadem anteiret, nè ad quotidianos adolendi thymiamatis vsus adhiberi posset.

Thuribuli aurei meminit Moyses. Leu. 16. 12.

Lyranus.

Paulus interpres Moysis Act. 22. Theophylactus.

Erasmus.

Leu. 16. 13. Vsus thuribuli aurei.

Abulensis.

Quid per hos septem Angelos accipiendum sit.

SECTIO VII.

I. *Diuinæ iustitiæ ministros putat Arethas septem Angelos. Ribera. Reijcitur Arethæ sententia.*

ARethas Cæsareæ Cappadociæ Episcopus hos septem Angelos putat esse Diuinæ iustitiæ administros ad supplicia extremis mundi temporibus peccatoribus inferenda, quæ ipse, vt litera, & verba sonant, interpretatur, eiusq; interpretationē sequitur Franciscus Ribera. Verùm ea nobis omnino placere non potest, eò potissimùm, quòd in hac septem Angelorū visione sunt multa, quæ, vt verba sonant, intelligi nequeūt: cuiusmodi est Angelus ille stans ante altare, habénsque thuribulū aureum, cui data sunt incēsa multa, vt ea coram Deo adoleret, & ascēdit fumus aromatum in conspectu Domini. Quis enim dicat hæc, vt verba ipsa propriè, & non translatè accepta sonant, intelligenda esse, eò vel maximè, quòd ex ipso contextu euincitur incensa non propriè, sed per metaphoram accipi debere, siquidē de orationibus Sanctorum statim explicātur? Quis etiam septem tubas istorum Angelorum de septē materialibus tubis interpretetur, & cū ipsi Angeli dicuntur tuba cecinisse, credat eos verum clāgorem, vt in bello fit, ediduisse? Quis, cum audit canente secūdo Angelo montem magnum igne ardētem missum esse in mare, sibi persuadeat montē aliquem radicitus auellendum, & tanquàm globum igneū Oceani aquis obruendum, & præterea tertiam partem maris in sanguinē conuertendam, quin vel reliquam vndam tingat sanguine, aut ipsa statim à reliquis duabus Oceani partibus aspersa, sanguineū deperdat colorē? Quis non videt Aquilam illam, quæ per medium cæli volare visa est, & clamasse voce magna, *Væ, Væ, Væ habitantibus in terra*, non esse de genere aquilarum, quas in terris progigni cernimus? Age verò & in quinto Angelo locustas illas, quæ de fumo putei exierunt, similiter de veris locustis interpretare, prębéq; illis equorum in bellum ruentium similitudines, earum capita coronis exorna, appinge illis facies hominū, dentes leonū tribue, muliebrem annecte cæsariem, caudas appone scorpionū, & bellatrices bestiolas loricis ferreis armato, vt nobis immaniora hippocentauris monstra, & fabulosa poëtarum figmēta in altissimo omnium vaticinio exhibeas; quò cùm te delabi conspexeris, sanè perspicies non tibi esse Iudaico more occidentem literam obstinatè in hoc opere persequendā.

Hæresiarchas intelligunt. Pet. Aureo. Lyr. D. Anton.

Est secunda sententia Petri Aureoli Card. & Lyrani in comment. huius loci, D. Ant. 1. p. suorum chronicorum titul. 6. c. 1. §. 7. per hos septem Angelos quatuor insignes Hæresiarchas, Arium presbyterum, Alexandrinum, Macedonium Episcopum Constantinopolitanum, Pelagium Britannum Monachum, Eutychetē Archimandritam, siue Abbatem Constantinopolitanum, ac tres Principes, qui eorum partes secuti Ecclesiæ pacem sua auctoritate, & potentia turbauerunt, in quibus tamen assignandis inter se ipsi non consentiunt: & in vniuersum ipsa interpretatio pleraque minimè cohærentia complectitur, vt facilè qui eam attentiùs expenderit, intuebitur.

II. *Per septem Angelos diuersos concionatorum ordines intelligit opinio quorundam. Haymo. Pannon.*

Quarè non putamus à communi sententia recedendū. Ea verò est per hos septem Angelos, siue nuncios significari diuersos concionatorum Catholicæ fidei in Ecclesia ordines, qui varijs temporibus Euāgelicæ prædicationis tubis toto orbe sonuerunt. Sed quoniā, cum fidei mysteria à prędicatoribus vulgabātur, multi tū Hæretici, tum Principes, tum Gentiles resistebant, atque aduersus Ecclesiā seditionē concitabant: hinc variæ plagæ, atque supplicia à Deo eisdem inflicta, illi etiā tum vltus, ac seditiones ortum habuerunt, quæ hoc loco varijs similitudinibus, metaphorisq; explicantur. Ita interpretantur Haymo, Cœlius Pannon.

Richar-

Richardus de sancto Victore, Ambrosius Ansbertus, Nicolaus ... us, & alij. *Rich. Vict. Ansbertus. Zegerus.*

Porrò meritò tuba concionatoribus tribuitur, quoniã cum sit bellicum instrumentum, & classico canendo in bellis inseruiat, indicat Diuini verbi præcones prædicatione sua mortales ad bellum vitiis, ac sceleribus inferendum adhortari, vtque ad arma contra Dæmonem, omnémque eius exercitum capienda. Vnde Esaias quasi bellum Dæmoni, peccatísque indicturus tubã accipere, eáque signũ ad bellum dare iubetur, c. 58, *Clama, ne cesses: quasi tuba exalta vocem tuam, & annuntia populo meo scelera eorum, & domui Iacob peccata eorum:* ad quod mysterium adumbrandum docet Orig. homil. 7. in Iosue præcepisse Dominum Num. 1. vt duæ fierent tubæ argenteæ ductiles, quas ait ductiles appellari, quia ex diuinis literis cõcionatores solent varios sensus, & argumenta ducere, quibus spiritale bellũ peccatoribus indicitur. Addit etiam nouam illam bellandi rationem, qua Iosue ex Dei mandato Hiericuntinæ vrbis mœnia tubis Sacerdotibus insonantibus deiecit ad viuum expressisse prædicationem Apostolicam, ad cuius sonitum idololatria, & falsa, ac superstitiosa mundi dogmata corruerunt. *Statim,* inquit, *vt tubarum clangor increpuit, murorum deiectus est ambitus. Dixeramus iam & priùs, quòd Hierico formam seculi præsentis obtineat, cuius robur & munimenta Sacerdotalibus tubis videmus esse destructa: firmitas nanque, & munimenta, quibus mundus iste nitebatur, idolorum cultus erat, diuinationum fallacia, dæmonum arte ministrata, Augurum, atque Aruspicũ. Magorúmq; commenta quibus omnibus velut muris validissimis mundus hic ambiebatur, insuper etiam diuersis Philosophorum dogmatibus, & eminentissimis assertionibus, ac disputationibus velut proceris quibusdam, & robustis turribus firmabatur: veniens verò Dominus noster Iesus Christus, cuius ille prior filius Naue designabat aduentum, mittit Sacerdotes Apostolos suos portantes tubas ductiles, hoc est, prædicationis magnificam cœlestémque doctrinam. Sacerdotali tuba primus in Euangelio suo Matthæus increpuit Marcus, quoque, Lucas, & Ioannes suis singuli tubis Sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus epistolarum suarum personat tubis, Iacobus quoque, & Iudas. Addit nihilominùs adhuc & Ioannes tuba canere per epistolas suas & Apocalypsim, & Lucas Apostolorum gesta describens. Nouissimè autem ille veniens, cum dixit: Puto autem quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit: & in quatuor decim epistolarum suarum fulminan tubis muros Hierico, & omnes idolatriæ machinas, & Philosopherum dogmata vsque ad fundamenta deiecit.* Hactenus Origenes. Ad concionatores etiam easdem tubas refert D. Gregorius lib. 3. Moral. c. 7. *Facitibi,* inquit, *duæ tubas argenteas ductiles: per duas tubas exercitus ducitur, quia per duo præcepta charitatis ad procinctum fidei populus vocatur, quæ idcirco argenteæ fieri præcipiuntur, vt prædicatorum verba lucis nitore pateant, & auditorum mentem nulla sui obscuritate confundant.* *Hierico forma præsentis seculi sacerdotalibus tubis hoc est, Apostolorum doctrina destructa. 1. Cor. 4. 9. D. Greg.*

Est insuper alia ratio, cur isti Angeli tubas habeant, ad populum videlicet prædicationis audiendæ causa conuocandum: erat enim mos apud Hebr. in editioribus locis tuba canere, cum populus erat conuocandus: vnde est illud Ps. 80. *Buccinate in Neomenia tuba, in insigni die solemnitatis vestræ:* & Ioel. 2. *Canite tuba, Sion in vocate cœtum, congregate populum.* Cum igitur hoc loco sit sermo de præcipuis, & illustrioribus Diuini verbi præconibus, qui non solùm ipsi bellum erroribus & sceleribus indicebant, dato videlicet signo, quemadmodum egregij bellatores, quæ erat prior tubas habendi ratio: sed etiam alios à se diuinis institutionibus eruditos ad fidem etiam proseminandam vbique gentium, atque ab impressione facta in hostes fidei irruendum militari ordine incitabant, idcirco ad populum hac etiam de causa congregandum tubas habere, illísque canere memorantur. His vniuersè de Angelis eorúmq; tubis explicatis iam ad singulorum Angelorum & eorum prodigiorũ, quę iis tuba canentibus acciderunt, explicationem veniam, *Alia ratio cur tubas habeant. Psal. 80. 4. Ioel. 2. 1.*

Primi Angeli tuba canentis expositio. Et cur eo canente facta est grando, & ignis mista sanguine, & tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata, & omne fœnum viride combustum.

SECTIO VIII.

I. CVm dicitur, *Grando, & ignis mista in sanguine*, vox *mista* ad vtrunque, hoc est, ad grandinem, & ad ignem est referenda: est enim Græcè neutro genere, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πῦρ μεμιγμένα ἐν αἵματι. Primus hic Angelus primum ordinem concionatorum, hoc est, Apostolos significat. Sed de prodigiis, quæ acciderunt, est inter Doctores, quos superiùs nominauimus, & sequendos diximus, dissensio: quidam enim eorum ita interpretantur, vt Apostolis mysteria fidei prædicantibus alij quidem veritatem fidei, Christíque religionem amplexati fuerint, alij in infidelitate permanserint: itaque grandinē, & ignem mista sanguine Diuinam iram indicare, qua ex arcano, sed iusto tamen iudicio permisit Deus magnā partē eorum, qui Euangelicā prædicationem audierant, non acquiescere veritati, sed perire: aut certè per grandinē, & ignem, æternam damnationē ob non credentium peccata explicari iuxta illud Psal. 10. *Pluet super peccatores laqueos, ignis, & sulphur, & spiritus procellarum, pars calicis eorum.* Nec verò mirum, inquiunt, si vnde electi clementiam inueniunt, indè reprobi iram incurrant: cum Paulus dicat 2. Corint. 2. *Christi bonus odor sumus Deo in iis, qui saluifiunt, & in iis, qui pereunt: aliis quidem odor mortis in mortem: aliis autem odor vitæ in vitam*: cui concinit illud Simeonis de Christo Lucæ 2. *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël.* Atque hæc expositio est Haymonis, & Ambr. Ansberti. Tum verò tertiam partem terræ combustam, tertiam partem arborum concrematam, & omne fœnum viride combustum impios accipiunt, qui terra dicantur, quoniam non cœlestibus, sed terrenis rebus per affectum, & amorem adhærent, ob instabilitatem arbores, quæ ventis hinc indè agitatæ continuò nutant: fœnum ob illecebras, & mūdi gloriam, quam appetunt, appellentur iuxta illud Esaiæ 40. *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, & cecidit flos.* Verùm quærat aliquis, cur tertia tantùm pars impiorum periisse dicatur, quòd Euangelicam doctrinam nō recepissent: cum ex iis, qui fidei prædicationem audiunt, multò plures sint, qui nolint credere, quàm qui fidē recipiāt, iuxta illud Matth. 20. *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* huic dubitationi respōdet Haymo tres à Ioan. tertias partes numerari, sed nō æquales: duásque tertias esse electorum, qui ex prælatis, & subditis cōflantur: itaq; vnam tertiā esse bonorum prælatorum: alteram bonorū subditorū: tertiam denique omnes reproboscomprehendere, hoc est, Gentiles, Hereticos, malósque fideles. Facilius responderi posset Ioan. cum duas tertias partes pereuntiū enumerat, dicens: *Tertia pars terræ combusta est: & tertia pars arborum cōcremata est*: supponere vnam tantum tertiam partem esse electorum, atque adeò minorē adhuc esse electorum, quàm reproborum numerum: cum enim vniuersam hominum multitudinem in tres tertias distribuat, duásque illarum doceat interire, supponit nimirum vnam tertiam tantùm seruari, quæ comparatione duarum multò minorem numerum complectitur. Sed hæ partes tertiæ non sunt Mathematico more accipiendæ: nam si ita accipias, certum est ne tertiam quidem hominum partem ad electos spectare, igitur numerus certus pro incerto ponitur, & vna tertia cum duabus comparata multò minorem numerum, quàm duæ, comprehendit. Atque hæc de priori expositione.

Primus Angelus Apostolos significat.

Psal. 10. 6.

2. Cor. 2. Is.

Luc. 2. 34. Haymo, Ansbertus.

Impij terra, arbores, & fœnum appellantur.

Esa. 40. 6.

Matt. 20. 16. Haymo.

Posterior

Posterior expositio est Cœlij Pan. & aliorum aientium ea prodigia, quæ cõcrepante tuba primo Angelo acciderunt, non Dei irã in rebelles indicare, sed tumultũ, & seditionẽ aduersus Apostolos concitatã cõplecti, itaque grandinẽ, ignẽ, & sanguinẽ designare furorẽ, & impetũ, quo infideles aduersus concionatores Euãgelicos, eorúmq; discipulos, & sectatores exarserunt. Etenim de igne apud Esaiã c. 9. legimus: *Succensa est quasi ignis impietas*: grando tempestatem sonat, sanguis crudelitatem, & sæuitiam: & meritò grando, & ignis dicuntur mista sanguine: quoniã ex ardore, ac zelo Iudæorũ, & Gentilium pro suis legibus depugnantium, & ex grãdine, hoc est, ex seditione, ac tempestate aduersus fidei Christi cultores excitata sanguis, hoc est, cædes fideliũ, & grauissima in Ecclesiã persecitio ortũ habuit, qua vsque ad sanguinem sæuitũ est in Christianos. Lege Acta Apostolorum, & intelliges, quàm procellosa grandine fideles oppressi fuerint: ibi enim Paulum Apostolum Iconij, & B. Stephanum Leuitã Hieros. lapidatos quasi grandinatos legimus: & quidem Stephani grando mista est sanguine, cum, ad eius vsque sanguinem fundendum Iudæi sæuierint. Missa autem hæc dicũtur in terram, hoc est, in homines terrenos, nihil nisi terrã cogitantes: hi enim cum mentem à sensibus ad cœlestia minimè abducerent, neque vllam rerum Diuinarum, atque cœlestiũ cogitationem susciperent, quam primum aduersus cœlestes, ac Diuinos heroës altissimorum mysteriorum nuntios, atque Angelos grandine, ignéque armati nefarium, ac funestum bellum mouendum putarunt: ij verò potissimùm Iudæi fuerunt, qui ne terram perderent, hoc est, regnum terrenum sua opinione amitterent, Regnum omnium Regem, ac Principem cum occidissent, in eius paulò post discipulos eodem animi furore, & amentia irrunt.

II. *Pannon. Seditio in Apostolos cõcitata ignis grando, & sanguis dicitur.* *Esai. 9.18.*

Porrò quod sequitur: *Tertia pars terræ combusta est, & tertia pars arborum concremata est, & omne fœnum viride combustum est*: illud significat, multos ex fidelibus (sic enim tertia pars accipienda est) persecutionis magnitudine, ac tyrãnorum immanitate deterritos à fide defecisse, multos etiã, qui sese iam incipiebant ad Apostolos aggregare, atque animũ ad Christi fidem, & religionem applicare, ab eo proposito fuisse ob tormentorum metum, mortisq; formidinem auocatos. Porrò terræ nomine abiectæ, humilisque conditionis homines: per arbores verò Principes, & Magnates, qui veluti arbores super terram, ita & ipsi super plebeios eminent, accipiendi sunt: per fœnũ autem voluptuarios, & carnis illecebris, mũdanæque gloriæ mancipatos, imò & infirmos quosque, & anguśti animi homines intellige: omnes enim isti siue plebeij forent, siue nobiles, perijsse dicuntur: cum tamen reliquorũ & terræ, inquam, & arborum tertia tantùm pars combusta memoretur: quoniam in vtroque ordine reperti sunt plurimi virtutis robore, & animi magnitudine præstantes, qui minas omnes tyrannorum, ac Principũ, & ipsos quoque cruciatus acerbissimos excelso, & planè inuicto animo superarunt.

III. *Fideliũ multi persecutione deterriti à fide.*

Illud hoc loco obserua fœnũ mortalitatis, & instabilitatis rerum humanarum, mundanæque potissimùm gloriæ symbolum esse, vt patet ex Psal. 102. *Recordatus est, quoniam pului sumus: homo sicut fœnum dies eius, tanquàm flos agri sic efflorebit.* Vbi triplici similitudine hominis inconstantia declaratur puluere, fœno, flore, quæ omnia leuissima sunt, & incõstantia plenissima. Idẽ iubente Domino cecinit magnis clamoribus, Esaias c. 40. *Omnis caro fœnum: & omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est fœnum, & cecidit flos, quia Spiritus Domini sufflauit in eo.* Cuius similitudinis ratio in eo posita est, quòd flos fœni citissimè, & quasi de repentè deficit, cum maiorem viriditatis diuturnitatem prima specie polliceri videatur quẽadmodùm exponit D. Greg. lib. 16. Moraliũ c. 5. *Iniquorum*, inquit, *potentia fœni flori.*

IIII. *Fœnum mortalitatis, & mundanæ gloriæ symbolum.* *Psal. 102. 15.* *Esai. 40 6.* *D. Gregor.*

bus comparatur, quia carnalis gloria, dum nitet, cadit, & dum apud se extollitur, repentino intercepta fine terminatur: sic nimirum spumosæ aquarum bullæ inchoantibus pluuiis excitatæ ab intimis certatim prodeunt, sed eò celerius diruptæ depereunt, quò inflatæ citiùs extenduntur, cúmque increscunt, vt appareant, erescendo peragunt, ne subsistant. Eadem ratio affertur à D. Ambros. lib. 3. in Hexam. c. 4. vbi expendit illud Psal. 128. *Fiant sicut fœnum tectorum, quòd priusquàm euellatur, exaruit:* & ita interpretatur: *Hodie videas adolescentem validum pubescentis ætatu virtute florente, grata specie, suaui colore, crastina die tibi facie, & ore mutatus occurrit:* & alia in hanc sententiam. Eleganter etiam D. Hieron. super locum Esaiæ citatũ, *Reuera*, inquit, *si quis fragilitatem carnis aspiciat, & quòd per horarũ momenta crescimus, atque decrescimus, ipsúmque, quòd loquimur, dictamus, & scribimus, de vitæ nostræ parte præterualat, non dubitabit carnem fœnum dicere, & gloriam eius quasi florẽ fœni. Pulchra mulier, quæ adolescentulorum trahebat greges, arata fronte contrahitur, & quæ prius amori, postea fastidio est.* Hæc ille. Aduertendum est autem apud Esai. postquàm dictum fuerat: *Exsiccatum est fœnum, & decidit flos:* statim subiungi: *quia spiritus Domini sufflauit in eo*: quoniam videlicet Deus æquissima iudicij ratione florentissimum nonnullorum statum exsiccat, & iuuenem ætate florente subita morte interimit, vt rectè dici possit: *Priusquã euellatur* (suo nimirum, & opportuno secundùm naturæ cursum tẽpore,) *exaruit.* Scio locum Esaiæ citatum à plerisque ad statum legis veteris describendum, totámque illam cœremoniarum legalium cœconomiam nullam vim ad iustificandum continentium referri, sed ea expositio eam, quam commemorauimus, non excludit.

D. Ambr. Psal. 128. 6.

D Hieron.

Secundo Angelo tuba canente mons magnus igne ardens in mare mittitur, tertiáque pars maris in sanguinem conuertitur, moritúrque tertia pars eorum, quæ in mari viuunt, ac tertia pars nauium deperit.

SECTIO VIII.

1 CVM primus Angelus, vti diximus, primũ sub Apostolis prædicatorum Catholicæ fidei ordinem in prima Ecclesiæ ætate expressérit, & Iudeorum aduersus fideles persecutionem complexus sit, secundus iam Angelus secundum cõcionatorum in secunda ætate Eccl. ordinem demonstrat: quo tẽpore Dæmon vehemẽtius exarsit, maiorémq; vim, & conatum adhibuit, vt fidem Christi in dies altiùs in mundo radices agentem aut auelleret, aut præcideret: & Ecclesiæ fabricam, quam videbat iam ferè sydera altitudine æquantem, concussis fidei fundamentis omninò euertet. Itaque per Tyrannos, ac Principes, potissimúmq; Romani Imperij Augustos, ac Cæsares omnes sibi machinas admouendas putauit, quibus si non Eccles. molem penitus excidit, aliqua certè ex parte labefactauit, cum multos ex Catholicis de fidei arce deturbauit, ex Gentilibus verò innumeros, ne fidem amplecterẽtur, principum tyrannide prohibuit, quę nimirum sunt illa prodigia, quę hoc secundo Angelo tuba canente accidisse Ioannes cõmemorat. Itaque secundo Angelo tuba cõcrepante, hoc est, secundę ætati Ecclesiæ Diuini verbi nuntiis, ac præconibus Euangelica tuba insonantibus mons magnus igne ardens missus est in mare. Montem hunc magnum Dæmonem intelligo, qui mons magnus appellatur propter superbiam, qua vel in ipso mundi initio in immensum excreuit, cum Diuinam similitudinem expetiuit, dicens illud Esaiæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. Ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo:* De eodémque Dæmone in nostris commentariis super Zachariam, quæ propediem foras

Secundus Angelus secundum concionatorum ordinem demonstrat.

Dæmon mons magnus. Esai. 14. 13.

foras dabimus, explicauimus illa verba c.4. *Quis tu mons magne eorum Zorobabel? in planum*: vbi Christi de Dæmone illustris victoria memoratur, vt eo loco fusè docuimus. Itaque habes Dæmonem montem magnũ appellari: ardés verò idcirco dicitur, quòd inuidiæ facibus propter hominum salutẽ inflãmatur. Meritò autẽ Dæmon hoc loco montis nomine exprimitur, quoniã cũ per tyrãnos, principes, ac dynastas, & Romani imperij Augustos fidem oppugnauit, quasi mõs magnus Ecclesiæ incubuit, eámque mole sua penè opprimere, & obruere videbatur: nã etiam ipsi mundani principes ob altitudinem montes dicuntur, veluti Esai.2. *Et erit in nouissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium.* Dæmõ igitur canente tuba secundo Angelo tãquàm mons magnus igne ardens missus dicitur vel à Deo permissiuè, vel aliquis Dæmon præcipuus à Lucifero, in idémque cæteris Dæmonibus cõspirantibus, in mare, quòd vel mundũ, vel Ecclesiam propter baptismi aquã accipe: ad quam oppugnandam Gentiliũ principũ tyrãnide, atque potẽtia instar montis magno impetu ruit. Tũ verò tertia pars maris versa est in sanguinẽ, quoniam multi effecti sunt martyres, vitámque, & sanguinẽ pro Christi fide, & religione profuderunt: vt iure tertia pars Ecclesiæ, aut etiã orbis sanguine cõspersa apparuerit, mortua etiam est tertia pars creaturarum, quæ in mari viuebant, hoc est, multi fideles, qui in mari Ecclesiæ instar piscium viuebant, persecutionum acerbitate deterriti fidem deserentes miserrimè perierũt. Tertia quoque pars nauiũ interiit, quoniã multi, qui propter doctrinę & sanctitatis opinionem inter cæteros eminebant instar nauium, & in Ecclesiæ mari in portum salutis reliquos vectare debuissent vi tempestatis abrepti, atque ad persecutionis scopulos allisi miserandum fidei fecẽre naufragium.

Zach. 4.7.

Esai. 2.2.

Ecclesia, mare versum in sanguinem.

Naues viri sunt in Ecclesia eximij.

Cur Ecclesia mari, & fideles piscibus comparentur.

SECTIO X.

PEr mare paulò antè Ecclesiam, per creaturas in mari viuentes fideles interpretati sumus: quæ expositio ne cuipiam ab Scripturæ, Patrúmque consuetudine abhorrere videatur, sciendum in primis est Ecclesiam meritò appellari mare propter baptismi aquas: vnde & mare rubrum illustrissimam fuisse baptismi figuram docent Tertull. l. de baptismo: *Populus*, inquit, *de Ægypto liberè expeditus vim Regis Ægypti per aquam transgressus euadit, ipsum Regem cum totis copijs aqua extinxit, quæ figura manifestior in baptismi sacramento, liberantur de sæculo nationes per aquã scilicet, & Diabolum damnatorem pristinum in aqua oppressum derelinquũt.* Origenes hom. 5. super Numeros, D. Ambros. lib. de iis, qui mysteriis initiantur c.3. & alij: probantque ex verbis illis Paul. 1. Cor. 10. *Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari. Aduertis*, inquit Amb. *quòd in illo Hebræorum transitu iam tunc sacri baptismatis figurã præcesserit, in quo Ægyptius periit, & Hebræus euasit: quid enim aliud in hoc quotidie sacramento docemur, nisi quia culpa mergitur, & error aboletur?* Quoniam igitur baptismus mare est meritò Ecclesia ratione baptismi, per quem patet in Ecclesiam ingressus, appellatur mare: ex quo etiam fit, vt eodem nexu Ioannes viros in Ecclesia eximios naues appellauerit. Vnde naues illæ poma portantes Iob. 9. veteres Patres, Patriarchæ, Prophetæque fuerunt, qui mare Christi figuris, vaticiniisque plenissimi tanquam naues pomis dulcissimis refertæ ad nos tam felicis nuntij odorem suauissimũ transmiserunt. Quid ni magni in Ecclesia heroës naues dicãtur cum potentes seculi principes etiam naues appellentur, iuxta illud Psal. 47. *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis*: hoc est, vt interpretatur D. Hieronymus, humiliabis superbiam gentium: quotquot igitur à fide deficiunt totidem siue naues

I.

Tertul. Baptismus in mari rubro figuratus.

Origen.

D. Ambr.

1. Cor. 10. 1.

Viri sancti, naues.

Psal 47. 8. D. Hieron.

grandiores, siue minora nauigia naufragium facere à Ioanne memorantur. A qua nauis similitudine non abhorruit Paulus cum dixit 1. Tim. 1. *Hoc præcepiũ commendo tibi fili Timothæe secundum præcedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam, habens fidẽ, & bonã conscientiam, quam quidam repellentes circa fidem naufragauerũt.*

1. Tim. 1. 18.

II. Verùm quoniam Ioannes non tantùm hoc loco nauium mentionem fecit, sed etiam creaturarum in mari viuentium, hoc est, piscium, per quos fideles intelleximus, eam quoque appellationem, quæ fidelium est peculiaris, Patrum monumentis testatam esse comprobemus. Mitto D. Ambrosium libro 5. Hex. capite sexto, vbi in vniuersum omnes homines pisces esse probat ex Euangelio Mat. 13. vbi Christus ait regnum cælorum simile esse reti misso in mare, & ex omni genere piscium cõgreganti: & ex illis verbis Christi ad Petrum Luc. 5. *Duc in altum, & laxate retia*: posset etiam afferri illud eiusdem Christi ad Petrum, & Andreã Mat. 4. *Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum.* Hac igitur vniuersorũ hominum appellatione prætermissa Tertullianus docet peculiari ratione fideles idcirco creaturis in mari viuentibus conferri, quòd per baptismum regenerentur, nec nisi in baptismi fide, sicut etiã nec pisces nisi in aqua, possint viuere. Id quòd libro de baptismo contra Quintillam, quem Tertulliani esse dubitari nõ potest, his verbis o.1. confirmat. *sed nos pisciculi secundum ἰχθῦν nostrũ Iesum Christum in aqua nascimur, nec aliter quàm in aqua permanendo salui sumus: ita Quintilla monstruosissima, cui nec integrè quidem docendi eius erat, optimè norat pisciculos necare de aqua auferens.* Disputat enim eo libro Tertullianus aduersus Quintillam fœminam hæresis illius nefariæ auctorem, quæ baptismum ad salutem necessarium esse pernegabat: quam fœminam Tertullianus initio statim eius libelli: appellat viperam, & aspidem quòd baptismi aquas fugeret, *Nam*, inquit, *ferè viperæ, & aspides, ipsique reguli serpẽtes arida, & inaquosa sectantur.* Eadem est D. Hieronymi sententia in cõmentariis super Iob in vlla verba c. 12. *Nimirum interroga iumenta, & docebũt te: & volatilia cæli, & indicabunt tibi. Loquere terræ, & respondebit tibi, & narrabunt pisces maris*: vbi duas eius appellationis rationes affert. *Volucres*, inquit, *sunt, qui sursum corda habent, & cælestia concupiscunt, vel qui obuiam Christo in aëra ex mortuis iturisunt: pisces verò, qui inter fluctus mundi istius, tempestatésque natantes tuta sibi loca æternitatis, & quieta prospiciunt: vel illis pisces intelligendi sunt, qui per aquam vitam accipiunt, qui cõfestim de fonte baptismi migrant ad Christum.* Idem docẽt Diuus Ambr. libro tertio, de virginibus in calce libri, & libro tertio, de Sacrament. c. 1. & D. August. tract. 123. in Ioãnem. Quòd verò Tertullianus loco citato Christum, ἰχθῦν, id est, piscem appellat, alij quoque Patres tradiderunt, docéntque adumbratum fuisse in pisce illo asso, quẽ super prunas positum discipuli repererunt in littore, vbi Christus se iterùm Petro, & aliis quibusdam discipulis post resurrectionem ostendit. Ioan. 21. Et quidem non caret mysterio, quòd Christus ἰχθὺς Græcè appellatur, quoniã eo Græco nomine nomen ipsum Christi, Diuinitasque symbolicè comprehẽditur: omnibus enim eius nominis literis, si singula reddas nomina, hanc sententiam conficies, Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ, hoc est, *Iesus Christus Dei filius saluator*: & obseruauit diuus Augustinus libro decimo octauo de ciuitate capite vigesimo tertio, vbi refert virum clarissimum Flauianum hominem facillimæ facundiæ, multæque doctrinæ, cum de Christo colloqueretur, Græcum sibi codicem protulisse carmina Sibyllæ Erythrææ continentem, & quodam loco ostendisse in capitibus versuum ordinem literarum ita se habentem, vt ea infrà quæ commemorauimus, ordine legerentur, easdémque literas nomen hoc Græcum ἰχθὺς, id est, piscis componere: *In quo nomine*, inquit, *mysticè intelligitur Christus, eo quod in huius*

Fideles cur dicantur pisces.
D. Ambr. Matt. 13. Luc. 5. 4.
Mat. h. 4. 19.
Tertull.
Quintilla hæresis.
D Hieron. Iob. 12 7.
D. Ambros. D. August. Christus pisc. dicitur.

in huius mortalitatis abyssо velut in aquarum profunditate viuus, hoc est, sine peccato esse potuerit. Porrò Sibyllæ carmina, quæ Augustinus commemorat, huiusmodi erant.

Sibyllæ carmina acrostichia.

Ἰδρώσει γὰρ χθὼν, κελσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται
Ἥξει δ' ὑρανόθεν βασιλεὺς ἀιῶσιν ὁ μέλλων
Σάρκα παρῶν κείνῃ πᾶσαν, ἠ κόμεν ἅπαντα.
Ὀψονται δὲ θεὸν μέροπες πιφαύσκοντα δικαίοις.
Ὑμνον μετὰ τῶν ἁγίων ὅπτι τέρμα χρόνοιο
Σαρκόφορεαν, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων ὅπτι βήματα κείνει.
Χέρσος ὅτ' ἂν ποτὲ κόσμος ὅλος ἄκριθα γένηται.
Ῥίψωσι τ' εἴδωλα βροτοὶ ἠ πλοῦτον ἅπαντα.
Ἰχνευῶν ῥήξει τε πύλας εἰρκτῆς ἄιδαο.
Σάρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει.
Τῶν ἁγίων ἀνόμων τε τὸ πῦρ ἀιῶσιν ἐλέγξει.
Ὅπ πόσα τις ῥέξας ἔλαθε, τότε πάντα λαλήσει.
Στηθέα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωτῆρσιν ἀνοίξει.
Θρῆνος δ' ὁππάντων ἔσται, ἠ βρύγμος ὀδόντων.
Ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι.
Οὐρανὸν εἰλίξει, μήνης δέ τε φέγγος ὀλεῖται.
Ὑφώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὀφρώματα ζώων.
Ὕδωρ δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
Ἰσα τ' ὄρη πεδίοις ἔσται, ἠ πᾶσα θάλασσα
Οὐκ εἰς πλεῖν ἥξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
Σὺν πηγαῖς ποταμοί καχλάζοντες λείψουσι
Σάλπιγξ δ' ὑρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει,
Ὡρύσσα μῶσος πάλλον, ἠ πύματα κόσμῳ.
Ταρταρόεν δὲ χάος δή τε δείξειν ἅια χανοῦσα.
Ἥξουσι δ' ὅπτι ζωμαυτῶν βασιλῆες ἅπαντες.
Ῥεύσει δ' ὑρανόθεν ποταμὸς πυρὸς ἠδὲ θείου,

Horum carminum primas si accipias literas, efficies à nobis superiùs commemoratam sententiam, quam per compendium in nomine Græco ἰχθὺς contineri diximus. Ea verò, vt intelligas, eodem artificio, mysterióque seruato, sic Latinè poteris reddere.

Iudicij signum tellus sudoribus edet.
Ex cælo veniet rex tempus in omne futurus:
Scilicet vt carnem omnem, vt totum iudicet orbem.
Vnde Deum fidi, diffidentesque videbunt
Summum cum sanctis in secli fine sedentem:
Corporeorum animas hominum quò iudicet: olim
Horrebit totus cum densis vepribus orbis.
Reijcient & opes homines, simulacráque cuncta:
Incendétque fores flamma ingens carceris Orci.
Sanctorúmque omnis caro libera reddita lucem
Tunc repetet: semper cruciabit flamma scelestos.
Vtque quis occultè peccauerit, omnia dicet,
Sub lucémque Deus reserabit pectora clausa.
Dentes stridebunt: crebrescent vndique luctus:
Et lux deficiet, solémque, nitentiáque astra,
Inuoluet cælos, & lunæ splendor obibit.

Fossas attollet, iuga deprimet ardua montes,
Impediétque nihil mortales amplius altum.
Longa carina fretum non scindet: montibus arua
Ipsa æquabuntur: nam fulmine torrida tellus,
Vnáque & sicci fontes, & flumina hiabunt:
Sydereisque sono tristi tuba clanget ab oris,
Orbe gemens facinus miserum, variósque labores.
Tartareúmque chaos monstrabit terra dehiscens.
Et coram hic Domino reges sistentur ad vnum.
Reddetur cælis igniſque, & sulphuris amnis.

Tertio Angelo tuba canente stella magna, quæ dicebatur Absinthiũ, cecidit in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum, quæ in absinthium conuersæ fuerunt.

SECTIO XI.

I. VBi tertius Angelus tuba cecinit, vidit Ioannes cecidisse de cęlo stellam magnam ardentem tanquam faculam, seu, vt habetur Græcè, quasi lampadem, cecidisséque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum: quę stella dicebatur Absinthium: factámque statim fuisse tertiam partem absinthium, hoc est, instar absinthij amarissimam, eámque ob causam multos homines periisse. Tertius hic Angelus tertium cõcionatorum ordinem in tertia Ecclesię ętate significat: quorum prędicationi Hęretici restiterunt: sicut secundo Angelo Tyranni, ac Principes, vt superiùs diximus: nec enim tantùm fidem nostram impugnauit Principum, Tyrannorúmque potentia, sed etiam Hæreticorum insania, qui post tyránorum persecutionẽ longè difficilius, atque funestius bellum aduersus Eccles. susceperunt. Itaque hoc loco per stellã magnam ardentẽ tanquam faculã hærẽsium principes designantur. Est enim Ecclesia veluti cęlũ quoddã, quod viris doctrina præstantibus quasi syderibus micat, quę quidẽ sydera cadere dicũtur, cũ in peccata, hæresímque potissimùm delabũtur, quemadmodũ docet D. Greg. lib. 32. Moralium c. decimo quarto, tractans illud Apocalysis duodecimo, cum dicitur draco traxisse cauda tertiam partem stellarũ. *Calum*, inquit, *Ecclesia est, quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorũ virtutes continet, quasi radiãtibus syderibus fulget: quare stellas de calo in terrã cadere est nonnullos relicta spe cælestiũ dracone duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare: vnde Daniel. cap. 8. sub Regis Antiochi specie aduersus hanc draconis caudã loquitur, dicẽs: Deiecit de fortitudine, & de stellis, & cõculcauit eas, De fortitudine enim, & de stellis deiicit, cũ nonnullos & luce iustitiæ splendẽtes, & virtute operis robustos frangit.* Hæc ille. Huiusmodi igitur stellæ potissimùm sunt hæresum auctores, & principes: vndè & Iudas in sua epistola canonica, eos sydera errantia vocauit: qui tametsi stellæ propter doctrinæ splendorem prima facie videantur, tamen non vt stellæ lucent, sed vt faculæ tantùm ardent, est enim faculæ lumen obscurũ, fumóque permistum: sic enim Hæreticorũ dogmata non illustria, sed tenebrosa sunt, tantúmque speciem quandam luminis, hoc est veritatis prędicentia, fumo tamen, ac tenebris permista, quibus eius sectatores inuoluuntur præter superbiam etiam, & fastum, qui fumo ipso exprimitur: iactant enim Hæretici doctrinam, populíque rumusculos consectãtur, cùm à Christiana humilitate longè abhorreant, itaque nihil aliud, quàm fumos vendunt. Meritò

Tertius Angelus tertium concionatorum ordo.

Ecclesia cælum, Doctores sydera dicuntur.

D. Gregor.

Hæresum auctores sydera errãtia. Iudæ 1. 13.

verò

verò stella dicebatur Absinthium, quod amarissimũ est: quoniam quisque Hæresiarcha, tametsi propter morum licentiam, quam pollicetur, dulcedine quadam perfundere mentes hominum videatur, tamen re ipsa amaritudinem, mortémque ipsam affert mortalibus, qui tandem sentiunt nihil veræ dulcedinis, & suauitatis ex suis erroribus, flagitiisque suis animis instillari, sed amaritudinem, stimulósque conscientiæ, quibus subindè feriuntur, & cruentantur, intelligúntque sub ea fallaci dulcedinis imagine tanquam sub dulci veneno pestem, mortémque animarum delitescere: id quod non totum ad præsentis vitæ statum, sed etiam & maximè ad futurum seculum referri debet, tunc enim haud dubiè Hæretici omnes perspicient, quantam ipsis amaritudinem hæresum principes specioso, & fallaci dulcedinis nomine propinarint.

II. *Scriptura, & Patrum doctrina ab Hæreticis deprauatur.*

Quod verò stella dicitur in tertiam partem fluminum & in fontes aquarum fuisse delapsam, cásque in absynthium conuertisse, illud significat magnã partem Scripturarum, quæ fontes hoc loco appellantur: magnam etiam partẽ doctrinæ Patrum, qui tanquàm flumina ex Scripturæ Sacræ fontibus fluxerunt, fuisse ab Hæreticis deprauatam: siquidem ex sacrarũ literarum testimoniis perperã intellectis, veterúmque Patrũ scriptis ad suos errores per vim detortis errores suos astruere, & confirmare conati sunt. Itaque tertia pas fontium, hoc est, bona pars tum veteris, tum noui instrumenti, tertia etiam pars fluminũ, hoc est, bona pars doctrinæ Patrum in absynthiũ conuersa dicitur: quoniam Hæreticorum opera factum est, vt cum Scriptura sacra, tum sanctorum Patrũ Scripta rudibus, & imperitis eandem hæresum amaritudinem continere, atque eosdem errores sonare viderentur; ex quo illud effectum, vt quàmplurimi homines ex aquarum potu interierint, *Quia amaræ*, inquit, *factæ sunt*, hoc est, vt plurimi ex deprauatis scripturæ, Patrúmque voluminibus bibẽtes hæresim, errorémque hauserint, atque per amissionem fidei, charitatísque in spiritualem animæ mortẽ incurrerint. Porrò tametsi per stellam istã in vniuersum Hæresiarchas accipiendos esse dixerimus, quippe qui in huius stellæ, quã descripsimus cum Ioanne, pestilẽtem vim, lethalémque naturã vniuersi conueniunt, cuiusmodi fuere Manes, à quo Manichæi, Arius, Pelagius, Macedonius, aliæque huiusmodi pestes: tamẽ verisimile putamus hac stella, quæ de cælo cecidit, peculiari ratione vel Pelagiũ, vt Lyrã. & Petr. Aureolus in commentariis huius existimarunt, vel certè Ariũ expressum fuisse: quia enim & Ariana, & Pelagiana hæresis magnas in Ecclesia turbas concitarũt, multásque orbis prouincias veneni sui amaritudine infecerunt, & præcipua nostræ fidei firmamenta labefactare, & cõuellera conatæ sunt (si quidem illa Diuinitatem filij, ista necessitatem gratiæ pernegabat:) non indignum est credere in stella ista de cœlo cadente vel Arium, vel Pelagium, & in prodigiis, quæ consequuta sunt cladem, & vastitatem, quæ Ecclesiæ fontes, ac flumina, magnámque partem fidelium peruasit, fuisse Ioanni multò antè monstratam.

Stella de cælo cadens Pelagius vel Arius. Lyranus. Petr. Aureo.

III. *Caput hæresis Ariana.*

Porrò ne hoc quoque desideres, Arij presbyteri Alexandrini hæresis illa fuit Filium non ex substantia Patris genitum, sed naturæ Patris, & essentiæ omninò expertem esse, natura, & facultate prorsus diuersum, factum tamen ad perfectam procreatoris similitudinem. Itaque nõ eiusdẽ, sed similis esse substantiæ, hoc est, non ὁμοούσιον, sed ὁμοιούσιον atque adeò non Deum esse, sed creaturã: id verò corrupto Scripturæ fonte elicere conabatur ex Prou. 8. cum dicitur: *Deus condit me in initio viarum suarũ*: sic enim Græcè legimus apud Septuag. κύριος ἔκτισε μὲ: nec verò aiebat rectè colligi eandẽ Filij cũ Patre naturã ex eo, quòd genitus in Diuinis literis diceretur: siquidẽ & apud Esaiã c. 1. Dominus ipse de hominibus loquens sic ait: *filios genui, & exaltaui: ipsi autem spreuerunt me*. Et Deut. 32. *Deũ, qui*

Prouer. 8. 22.

Esai. 1. 2. Deut. 32. 18.

te genuit dereliquisti. Ita Arius Scripturæ Diuinæ fontes in absynthium conuertebat, vt hæresim suam statueret. Quod verò ad flumina attinet, per quæ Patrum scripta intelleximus, quorum etiam bonam partem eadem stella corripit, cõstat Arianos Clementis Alexandrini opera, vbicunque veram, & orthodoxã de Trinitate doctrinam astruebat, corrupisse, quemadmodum Cardinalis Baronius tomo 2. Annalium rectè colligit ex Ruffino in Apologia pro Origene, vbi sic scribit Ruffinus. *Clemens, alius presbyter, & magister Ecclesiæ illius in omnibus pene libris suis Trinitatis gloriam, atque æternitatem vnam, eandémque designat, & interdum inuenimus aliqua eius capitula, in quibus filium Dei creaturam dicit. Num quidem credibile est de tanto viro tam in omnibus Catholico, támque erudito, vt vel sibi contraria senserit, vel ea, quæ de Deo non dicã credere, sed audire quidẽ impium est, scripta reliquerit?* Hæc ille. Denique quàm multi homines propter aquarum amaritudinem, & vitium interierint, facilè intuebitur, qui temporum illorum turbines, procellásque cogitatione versauerit: videbit nimirùm omnes propemodùm per Orientem fundatas Ecclesias Arianæ impietatis & procella penè oppressas, & turpitudine insquinatas: quamobrem verè dixit Hieronymus: *Ingemiscens orbis terrarum Arianum se esse miratus est:* donec Nicænum primum concilium sub Constantino Magno à Syluestro Pontifice Maximo conuocatum eam hæresim manifestariam damnauit, veritate Catholica de sacrosancto Triadis mysterio, triúmque Diuinarum personarum æqualitate, præcipuéque de eadẽ Filij cũ Patre substãtia, Diuinitate, æternitate constituta.

Baronius.
Ruffinus.
Clementis Alexandrini opera per Arianos corrupta.
Hieronym.

Quod verò ad Pelagium spectat, is fuit professione Monachus gente Britannus. Eius hæresis duodecim capitibus comprehenditur, quæ in synodo Palæstina compulsus est damnare, quæ nisi anathematizaret, vt ibidem habetur, ipse anathematizatus fuisset.

IIII. *Pelagij hæresis 12. capitibus comprehensa.*

Primò igitur dicebat Adam mortalem factum, qui siue peccasset, siue nõ peccasset, mortuus esset: Secundo, quòd peccatum ipsius ipsum solum, & nõ genus humanum læserit. Tertiò, quod infantes nuper nati in illo statu sint, in quo Adã ante prœuaricationem fuit. Quartò, quod per mortem, & præuaricationem Adæ nõ omne genus humanũ moriatur, & quòd per resurrectionẽ Christi non omne genus humanum resurgat. Quintò, quòd infantes etiam si nõ baptizentur, vitam æternam habere possunt. Sextò, diuites baptizatos, nisi omnibus abrenuncient, non posse habere regnum Dei: nec reputari illis, siquid boni facere visi fuerint. Septimò, gratiam, atque adiutorium Dei non ad singulos actus donari, sed de libero esse arbitrio vel in lege, atque Doctrina. Octauò, gratiam Dei, quam primam vocamus, secundùm merita nostra dari. Nonò, filios Dei non posse vocari, nisi in omni modo absque omni peccato fuerint effecti. Decimò, non esse liberũ arbitrium, si Dei indigeat auxilio: quoniam in propria voluntate habet vnusquisque facere aliquid, vel non facere. Vndecimò, victoriam nostram non esse ex Dei adiutorio, sed ex libero arbitrio. Duodecimò, quòd petentibus veniam non detur secundùm gratiam, & misericordiam Dei, sed secundùm merita, & laborem eorum, qui per pœnitentiam digni fuerint misericordia. Hæc erãt præcipua capita Pelagianæ impietatis præter alia, quæ D. Hieronymus, & D. August. in libris contra Pelagianos in lucem protulerunt: sed illa duodecim capita, quæ retulimus, in illa synodo damnauit Pelagius, sed postea ad vomitum reuersus contrarijs scriptis, quæ in synodo Palæstinæ professus fuerat, euertit, vt auctor est D. August. lib. de hæres. ad Quoduult Deum cap. 88.

D. Aug.

V. Quis non videt meritò Pelagium posse existimari stellam istam fuisse de cœlo siue religionis, que Ecclesiæ delapsam, quæ dicta sit Absynthium, quod nobis diuinæ

diuinæ gratiæ dulcedinem auferre conatus sit, & deprauati per peccatum liberi arbitrij amaritudinem propinare? Is nimirùm tertiam, hoc est, bonam partẽ fõtium, hoc est, Diuinitatum literarum in absinthiũ conuertit, cum loca omnia, ac testimonia Scripturæ, quæ de libero arbitrio disserebãt, ita corrupit, vt ex iis falsò astrueret liberum arbitrium propriis viribus salutem consequi posse: neque ad id Diuinæ gratię præsidiis indigere. Seu potiùs cecidit stella in tertiã pãrtem fluminum, & fontes aquarum, quoniã Pelagius gratiæ, & baptismi necessitatem tollebat: & quoniã nõ in Ecclesia vniuersa, sed multis in partibus hæresum suarum venena euomuit, idcircò in tertiam tantùm partem fluminum cecidisse dicitur: vndè subiungitur, quod tertia pars aquarum facta sit in absinthiũ, eo quòd magna Ecclesiæ pars fuit eo infecta errore, multique homines mortui sunt propter aquarum amaritudinem: quoniã multi infantes suos non baptizabant: quo fiebat, vt infantes illi damnarentur, multique prætereà ex adultis eodem hæresis veneno epoto deperibant. Itaque multi propter aquarum vtpotè hæretico veneno infectarum amaritudinem amissa fide, gratiáque Diuina perierũt, vt apparet ex iis, quæ scribit D. Hieron. l. 4. comment. in Hierem. in ipsa præfat. quæ est ad Euseb. *Multis*, inquit, *de toto hoc orbe confluentiũ turbis, & sanctorũ fratrum, monasteriique curis occupatus commentarios in Hieremiã per interualla dictabam, vt quod deerat otio supereſſet industriæ: cum subitò hæresis Pythagoræ, & Zenonis ἀπαθείας καὶ ἀναμαρτησίας id est, impassibilitatis, & impeccantiæ, quæ olim Origene, & dudum in discipulis eius Grãnio, Euagrióque Pontico, & Iouiniano iugulata est, cœpit reuiniscere, vt non solum in Occidentis, sed in Orientis partibus sibilare, & in quibusdam insulis præcipuéque Siciliæ, & Rhodi maculare pleróque, & crescere per dies singulos, dum secretò docent, & publicè negãt.* Hæc ille. Loqui autẽ Hieronymũ de Pelagianis, qui prẽter errores cõnumeratos homines per naturę vires ἀναμαρτήτους, ideſt, impeccabiles faciebãt, perspicuũ est ex sequentibus, cũ citat libros suos, quos aduersus Pelagiũ ante cõscripserat. Hæc eò diximus, vt ostẽderemus, quã aptè, quæ de Hęreticis in vniuersũ sub huius stellæ nomine disputauim⁹, peculiari ratione siue ad Ariũ, siue ad Pelag. à pleriq. refer.

Quantũ Ecclesiæ nocuerit Pelagius.

D. Hieron.

VI. Aretha.

Porrò illud cum Aretha aduerte absinthiũ, etsi amarissimum, sit, visum tamen acuere, sic omnes Hęretici, etsi turbulenti, & amarissimi fuerũt, multùmque tristitiæ, & laboris Catholicis attulerũt: visum tamen ecclesię magis acuerũt, quippè quæ per eã occasionem perspicacior Diuinitus in fide reddita coactis conciliis ad hæresum zizania ex Dominico agro euellẽda quã plurima religionis mysteria, quæ obscuriora videbãtur, suis ampliùs decretis, & sanctionib⁹ illustrauit.

Hæretici vitiũ Ecclesiæ magis acuerunt.

Non solam hæresim, sed quoduis lethale peccatum merito, absinthio comparari.

SECTIO XII.

I.

VT ea, quæ in superioribus de hæresum amaritudine dicta sunt, illustriora reddantur, dicemus hac sectione nõnulla de cuiuslibet lethalis peccati amarissimo felle, ac veneno, cuius amaritudinis symbolum in absinthio propositum à Ioanne fuisse docuimus. Sciendum igitur absinthiũ herbam esse amarissimã, ex eóque factum, vt pro rebus amarissimis accipiatur. Vndè Hieremias nomine Iudaici populi, quem in Threnis auctore Hieron. repræsentabat, laborum suorum, quibus iustè à Deo feriebatur, amaritudinem describens dixit Thren. 3. *Repleuit me amaritudinibus: & inebriauit me absinthio.* Id quod etiam Hieronym. docet mysticè exponi posse de laboribus, quos mundi huius sectatores quasi per ebrietatem tolerant. *Qui enim*, inquit, *absinthio inebriatur, id quidem, quod sumit, amarum est, & tamen non intelligit præ ebrietate eandem amaritudinem, qua repletur, sic namque*

Peccati amaritudo.

Thren. 3. 15. Hieronym.

humanum genus recto Dei iudicio in calamitatibus suis sibi dimissum, atque per easdem voluptates spontaneu tribulationibus traditum absinthie est ebrium, quia & amara sunt, quæ pro huius vitæ amore tolerat, & tamen eandem amaritudinem cæcitate cupiditatis quasi insensibilitate ebrietatis ignorat. Hæc Hieron. Nec verò desunt alij, qui Christũ eis verbis loquentem, & conquerentem de Iudaico populo faciunt, qui eũ passione amarissima quasi absinthio dicatur inebriasse: vnde etiam ortum est, vt ad amaritudinem quæ peccatum consequitur, exprimendum vsurpetur, veluti Prou. 5. *Fauus distillans labia meretricis, & nitidius oleo gutur eius: nouissima autem illius amara quasi absinthium*: quia vt interpretatur Lyran, quemadmodũ absinthium in visceribus ab aliquo sumptũ amarescit, ita peccatũ admissum, intrà ipsam conscientiã amaritudinẽ generat, quæ tanta est vt vel ipsum Deũ natura suauissimũ, amarũ, ideſt, iratũ efficiat iuxta illud Oseæ 14. *Pereat Samaria, quoniã ad amaritudinem concitauit Deum suũ.* Etenim, vt auctor est Origen. homil. 12. super Ezec. absinthium vsque adeò est amarũ, vt melli succus eius iniectus amaritudine vincat suauitatẽ mellis, & cogat amarũ esse, quod dulce est. Id quod magis adhuc amaritudinem peccati declarat, quòd Deum ipsum natura sua melle dulciorem reddit amarũ, quẽadmodum ipse conqueritur Oseæ 12. *Ad iracundiã me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*: quasi diceret, vt ait D. Hieron. in eum locum, sceleribus suis amarũ me fecit esse, qui dulcis sum. Quam eandem ob causam domus Israël appellatur domus exasperatrix, & exasperans apud Ezechielem multis in locis, veluti cap. 23. & 12. quoniam criminibus suis Deum natura mitem asperum reddebat.

Prou. 5. 4. Lyranus.

Oseæ 14. 1. Orig.

Oseæ 12. 14.

D. Hieron.

II.

Eadem peccati amaritudo nomine fellis, & lethiferi veneni exprimitur Deut. 23. *Vua eorum vua fellis, & botri amarissimi: fel draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile*: vbi est aduertendum aspides cum quadam voluptate interimere, quod maximè quadrat in peccati venenum. Sed luculentiùs idem habes Iob. 20. *Cum dulce fuerit in ore eius malum abscondet illud sub lingua sua. Panis eius in vtero illius vertitur in fel aspidum intrinsecus. Diuitias, quas deuorauit, euomet, & de ventre illius abstrahet eas Deus. Caput aspidum suget, & occidet eum lingua viperæ.* Quo loco in primis peccatum pani confertur, deinde describitur impius, qui sceleribus suis delectatur, & præiucunditate, quam sentit, comparatur homini comedenti rem aliquam suauissimam, quam solet, antequam deglutiat, in ore versare, volùere, atque reuoluere, sed tandẽ peccatum ei vertitur in fel aspidum, id est, exitum amarissimum, cùm apud inferos sempiternis cruciatur cruciatibus. Id quod ampliùs illa similitudine explicatur, *Caput aspidum suget*: cõstat enim aspides, & in vniuersum serpentes, qui morsu interimunt, venenum habere in capite. Itaque caput aspidum sugere est amarissimum. & lethale venenũ haurire in sceleribus perpetrãdis. De eodem pane sermo est Prou. 20. *Suauis est homini panis mendacij: & postea implebitur coseius calculo*, seu, vt alij vertunt, *arena*, Dictum est autem *Calculo* pro calculis, siue lapillis minoribus, qui si pani misceantur, dentes lædunt, & ad stomachum non faciunt iuxta illud Thren. 3. *Fregit ad numerum dentes meos, cibauit me cinere*: vbi pro eo, quod nos habemus *ad numerum*, Hebraicè est *Lapillo*: significatur igitur opes mendaciis, & fraudibus quæsitas, quamuis initio gratæ videantur, posteà tamen cum possidentur, insuaues solere esse, & noxias, veluti si panis, quo aliquis vesceretur permistos haberet lapillos, & arenulas. Id quod potest in vniuersum peccato accommodari, quod admistos habet lapillos, quibus dẽtes frãguntur vel propter conscientiæ aculeos, vel propter plurimorum malorum, quæ consequi solent, asperitatem, vel denique quia tandem à Deo apud inferos acerrimè punientur. Hoc ipsum Eccl. 21. alia non minùs elegãti similitudine declaratur,

Deut. 32. 32.

Peccati venenum.

Iob. 20. 12.

Peccati exitus amarissimus.

Prou. 20. 17.

Thren. 3. 16.

laratur, cũ dicitur: *Quasi à facie colubri fuge peccata:* vbi non inconcinnè plerique volunt ad serpentem illũ alludi, qui Euam decepit, Gen. 3. quem Magist. sentent. in Gen. c. 21. D. Bon. 2. sentent. dist. 2. quæst. 2. Carth. in c. 3. Gen. & Beda ad iisdem citatus existimarunt fuisse genus quoddam serpentis vultum referens virgineum pulcherrimũ, cætera serpentis imaginẽ repræsentans, de cuius opinionis veritate non est modò disputandum, sed illud interim adnotandũ admoneri Adami posteros, vt quasi à facie colubri, siue serpentis illius peccatũ fugiant, idest, ne se decipi sinant primo eius aspectu in speciem pulchro: quoniã etiam si facies ipsa idest, initia speciosa videantur, verè tamen toto reliquo corpore serpens est, qui instillato per morsum veneno accedentes interimit, cũ primis ipsis delectationis illecebris pulchram, & amabilem virginis faciem mentiatur: illúdque meminerint dictum à Paulo Rom. 6. stipendia peccati mortẽ esse. E contrario verò de Diuina gratia dicitur Eccl. 24. *Transite ad me omnes, qui concupiscitu me, & à generationibus meis implemini: Spiritus enim meus super mel dulcis, & hæreditas mea super mel & fauum.*

Genes. 3. Magist. sententiarum. D Bonau. Carthus. Beda.

Rom. 6. Eccl. 24. 26.

Quarto Angelo tuba canente percutitur tertia pars solis, lunæ, & stellarum.

SECTIO XIII.

QVarto Angelo tuba canente narrat Ioannes percussam fuisse tertiam partem solis, tertiam quoque lunę, & stellarum, ita vt tertia pars eorũ obscuraretur, & diei non luceret pars tertia, notisque similiter, In tuba istius quarti Angeli iuxta eam expositionem, quã persequimur, quartus prędicatorum fidei ordo in quarta Ecclesiæ ętate exprimitur, quibus fidem doctrinámque Euangelicam prædicantibus ea, quę Ioannes commemorat, prodigia acciderunt. Etenim manifestis Hæreticis, qui in tertia tuba aduersus Ecclesiam insurrexerant, euersis, corúmque erroribus per sacrosancta concilia, & sanctorum Patrum scripta profligatis alia Hypocritarum, & Pseudoprophetarũ pestis erupit, sensimque serpere in Ecclesia sæpta est, ques Dęmon quasi per occultos, & subterraneos cuniculos ad subruendam fidei, morúmque fabricã intulit. Nam cum videret nõ potuisse se aperto Marte siue per Iudæos in prima tuba, siue per Tyrannos in secunda, siue per manifestarios, refractariósque Hæreticos in tertia fundatũ, atque diuina ope stabilitũ Ecclesiæ regnum excidere: occultas sibi Hypocritarũ machinas admouendas putauit, qui sese in Angelos lucis transfigurãtes, noua dogmata quasi diuinitùs accepta oracula sub sanctitatis, quam exterius præferebant specie venditabant, ex quo fiebat, vt plurimos ea ratione seducerent. Itaque meritò tertia, id est, magna pars solis dicitur obscurata, quoniam Christus, qui tanquam verus sol per fidem in corde credentium splendet, tunc in multis amisso fidei radio non lucebat, quin potiùs ipsius lumen, varitatisque cognitio in bona parte fidelium deperibat: hoc enim est tertiam partem solis obscuratam fuisse, non quod sol ipse aliquod in se lumen, splendorémque amitteret, sed quòd eum fides Pseudoprophetarum imposturis decepti non admitterent. Ex quo etiam accidebat, vt tertia pars lunæ, hoc est, bona pars Ecclesiæ interiectu, atque interpositu nubium, quas Pseudoprophetæ ementito nomine sanctitatis opponebant, deficeret: tertia etiam pars stellarum, hoc est, Ecclesiæ Doctorum iisdem tenebris implicita non micaret, cùm temerè scilicet Hypocritis Diuinum efflatum, & instinctum falsò sibi arrogantibus adhærebant. Denique cum tertia

1. *Quartus Angelus quartũ prædicatorũ ordinem repræsentat. Hypocritæ, & Pseudoprop.*

Dies iustos, perfectósque significat nox peccatores, & imperfectos. Ephes. 5. 8.

pars solis fuisset obscurata, effectum est, vt tertia pars diei nō luceret: cúmque tertia lunæ, stellarúmque pars lucem, & splendorē amisisset, tertia quoque pars nocturnæ lucis deperiret. Per diem iustos, per noctem peccatores intellige iuxta illud Pauli: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino*: vel certè diei nomine perfectos, noctis verò imperfectos fideles accipe, cuius diei, atque noctis tertia, hoc est, bona pars ob solis, lunę, stellarúmque obscuratam lucem dicitur non luxisse, quoniam tum ex perfectis, tum ex imperfectis, tum ex iustis, tum etiā ex peccatoribus fidei lumen, & charitatis splendorem amiserunt. Alij diem nouum

Rom. 13. 12. Nouum testamentum dies vetus nox dicitur.

testamentum, noctem vetus interpretantur iuxta illud Rom. 13. *Nox præcessit, Dies autem appropinquauit*: secundum quam expositionem vtriusque tertia pars dicitur obscurata, quoniam Pseudoprophetæ vtriusque instrumenti testimoniis clarissimis falsis interpretationibus, quas sè cælo hausisse mentiebantur, tenebras, & caliginem offuderunt, vt magna eorum pars apud imperitos potissimùm suam lucem, atque splendorem minimè retinere videretur.

II. Fuerunt ista Hypocritarū, & Pseudoprophetarum tempora aliis quoque scripturæ factæ locis prænunciata: nam in primis Christus id multò ante prædixit

Matt. 7. 15.

Mat. 7. *Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium, intrinsecùs autem sunt lupi rapaces.* Et Paulus 1. Tim. 4. *Spiritus autē manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedēt quidā à fide attendētes spiritibus erroris, & doctrinis Dæmoniorū, in hypocrisi loquentiū mendacium, & cauteriatam habentiū suam conscientiā, prohibentiū nubere, abstinere à cibis, quos Deus creauit ad percipiendū cum gratiarū actione fidelibus, & iis, qui cognouerunt veritatē.* Vbi cernis non loqui Paulum de manifestariis Hæreticis, qui videlicet aperto Marte Ecclesiæ bellum indicunt, sed de occultis, & per Hypocrisim suos errores tanquam Diuina oracula venditantibus. Quod verò eiusmodi Hæreticos

1. Tim. 4. 1.

ait cauteriatam habere conscientiam, sic à Theodoreto exponitur, vt horū Hæreticorum stupor ea similitudine declaretur. *Cauteriatā*, inquit, *habentes conscientiā eos vocauit, stuporē eorum extremū docens: locus enim cauterij morte affectus priorē sensum amittit.* Potest quoque ita accipi, vt explicetur obstinata similium Hypocritarū malitia, nota enim, quæ cauterio inuritur, deleri non potest. Ad eiusmodi Hæreticos spectat illud Colos. 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorū*: quē locū quanuis pleriq; ad eos referāt, qui docebant legē veterē seruandā esse, eo quòd data esset per Angelos, tamē ad hypocrisim refert D. Hier. *Nemo*, inquit, *ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustra se super homines iactet, qui visiones à suo corde loquitur.* Et multò luculentiùs D. Th. iuxta cuius sententiā Pseudoapostoli seducebant in humilitate, introducentes legalia, quia vtebantur simulata sanctitate.

Theod. Hypocritæ, & Pseudoprophetæ cauteriatam conscientiam habent. Hypocritarū malitia. Col. 2. 18. D. Hieron.

Porrò sanctitas in duobus consistit, videlicet in humili conuersatione, & cultu Dei, isti autē Pseudoapostoli præ se ferebant humilitatē: vt enim dicitur Eccl. 19. *Est, qui neguiter humiliat sed, & interiora eius plena sunt dolo.* Præterea magnū Dei cultum simulabant, vnde subiungitur, *& in religione Angelorum*, quoniam id omni contētione procurabāt, vt Angeli, hoc est, veri Dei nuntij, & Prophetæ videretur.

D. Thom. Sanctitas in quo consistat. Eccl. 19. 23.

Non est prætereūda obseruatio Theodoreti aientis Græcè pro *seducat* esse κατα-βραβευέτω, Græcos verò appellare βραβευτὰς iudices eorū, qui in certaminib. decertant, κατα βραβεύειν autē esse βραβευτᾶ, hoc est, iudicis certatorū male fúgi officio, & quę victoribus debētur præmia, iniustè tribuere. Quoniā ergo qui legalium obseruationem Euangelio admiscebant, à præstantioribus ad deteriora fideles traducebāt, idcirco ait Apostolum rectè dixisse: *Nemo vos seducat*, hoc est, nemo vos fraudet præmio, quod vincētibus debetur. Itaque Pseudoapostoli iuxta Theodoreti expositionem iniquis iudicibus comparantur, quoniā seducendo

Theodoret.

fideles,

fideles, & se veros Prophetas, & Angelos mẽtiendo eis coronam, & præmia, quæ aliqui per veram fidem, ac religionem consecuturi erant, iniquè detrahebant.

Audit Ioannes vocem vnius aquilæ volantis per medium cæli, & dicentis voce magna: Vę, vę, vę, habitantibus in terra de cęteris vocibus trium Angelorum, qui erant tuba canturi.

SECTIO XIIII.

IN multis Græcis codicibus non aquilam, sed Angelũ legimus: sed tamen vetustiora exemplaria aquilam habent, & ita legerunt Beda, Arethas, Ticonius, & interpretes cõmuniter, qui per aquilam hoc loco prædicatores intelligũt extremi temporis, qui communicationes Diuinas, atque supplicia hominib. denũciabunt. Francisc. Rib. suspicatur per hãc aquilã insignem aliquem sanctitate virum extremo tẽpore futurum prædici, siue ex concionatorũ numero sit, siue priuatus, qui interitũ hominibus clamabit imminere. Cæterum nos arbitramur cum Lyrano, & Petro Aurel. Card. in comment. huius loci, & Petr. Dam. serm. 1. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, & aliis istius aquilæ nomine ipsummet Ioãnem, qui loquitur, fuisse adumbratum: nec enim refert, quòd ipse dicat se vocẽ illius aquilæ audiuisse: aptè enim potuit Deus imaginariam aquilam per visum Ioanni ostendere clamantem voce magna, vt ipsummet Ioannem adhuc plura prodigia conspecturum, denũciaturũmque in hac visione exprimeret: nec est insolens in sacris literis Ioannem de se in tertia lõ qui persona, veluti cum ait: *Discipulus ille quem diligebat Iesus.* Persuadet mihi hanc sententiam hæc vna ratio: quoniam cum vox illius aquilæ volantis per mediũ cæli illa fuerit: *Væ, væ, væ, habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum, qui erant tubã cãturi:* (quibus verbis significabit visionem trium Angelorum, qui supererant, maxima, & admirãda prodigia, eáque mortalibus funesta comprehẽdere, idcircò enim ter dictionem *Væ* ingeminauit) quemnam quæso aliũ par est credere expressisse nisi Ioannem, qui istatim omnia illa supplicia ad tubas trium Angelorum consequentia erat literis mandaturus? Is enim fuit, qui statim instar aquilæ per mediũ cæli volans, hoc est, per ecstasim in cælum vsque cõscendens vidit triplicem illam visionem sub tubis trium Angelorum, qui supererant, & tam horrifica visione obstupefactus magna voce clamauit: *Væ, væ, væ habitantibus in terra de cæteris vocibus trium Angelorum:* cum omnia illa prodigia, atque supplicia sibi ostensa Diuinitùs conscripsit, & vniuersæ Ecclesiæ legenda proposuit. Cum igitur Ioannes ipse fuerit, qui visionem trium Angelorum vulgauerit, & *Væ* illud tergeminum inculcauerit: sanè, cum aquilam illam vidit, se ipsum conspexit, qui eius aquilæ visione admonebatur de iis, quæ istatim ipsi ostendi deberent, conscribendis. Atque hinc rursùs colligimus per istam aquilam non esse insignem aliquem virum extremo tempore futurum accipiendum, qui interitũ mortalibus imminentẽ denunciet: siquidem quæ aquila illa timenda esse clamauit sub tubis trium Angelorum cõsequentium, mox à Ioanne deinceps cõscripta, ac denunciata fuerunt: quare nõ est, cur extremis temporibus iterum denunciãda expectari debeant, nisi ille insignis concionator eo tempore debeat hæc eadem, quæ Ioannes scribit, denuò replicare. Sit igitur constitutum huius aquilæ clamantis vocem esse ipsius Ioãnis sub trium Angelorum consequentium tubis prædictionem. Quanto vero iure

1. *Beda. Arethas. Ticonius.*
Quid aquilæ Ioannis in cælo visa adũbrauerit.
Ribera. Lyranus. Petr. Aurel. Petr Dam.
Aquila Ioãnes ipse. Ioan. 21. 7.

Va, illud semel, iterum, ac tertiò repetitum, replicatúmque fuerit, ex trium tubarum, quæ sequuntur, terrifico sonitu, atque clangore palam erit.

Illud interim hoc loco obseruatione dignũ videtur non vacare mysterio, quòd antequam tres Angeli, qui supersunt, tuba canerent, aquila illa per medium cœlum volans sucillo magno clamore mortales præmonuerit de tribus plagis sequentibus, vt per pœnitentiam ad Deum conuersi eius iram mitigarent, & sequentes plagas iam instantes subterfugerẽt. Solet enim Deus antequam puniat, comminari, quò mortales præoccupantes faciem eius in confessione veniã cõsequantur, quemadmodum disertis verbis testatur Regius vates Psal. 59. *Dedisti*, inquit, *metuentibus te significationem: vt fugiant à facie arcus.* Qui locus cõmuniter de huius vitæ flagellis exponitur, quæ Deus solet infligere, vt per ea peccatores eruditi extremi iudicij seueritatem declinẽt: cui quidẽ expositioni fauet vers. præcedẽs: *Ostendisti populo tuo dura, potasti nos vino compunctionis.* Docet verò Aug. in cõment. eiusdem loci iudiciũ arcui cõparari, quia quemadmodũ arcus, quo magis extenditur, eo sagittam iacit violentiùs, sic iudicij dies, quo magis differtur, eo erit acerbior.

Psal 59 6. Flagellat nos Deus in hac vita, vt iudicij seueritatẽ declinemus. August.

III. Verùm generaliùs accipere possumus eundẽ locũ de quacũque significatione siue per flagella, siue per cõminationem, & prædictionem, aliáque huiusmodi signa, quibus veluti antegressis monere solet peccatores Deus, vt sui furoris arcũ subterfugiant, sanè non tanto ante prædicturus, si sibi cordi esset ipsa pœnitio. Id quod mirificè cernere licet vel ipso Geneseos principio, vbi ita scribi à Moyse voluit: *In principio creauit Deus cælũ, & terrã.* Pro *Deus* habetur Hebraicè *elohim*, id est, *iudices*: quæ vox parũ videbatur ad mundi creationẽ explicandam conducere. Cur enim non dixit, *Creauit Iehouah*? aut *Creauit omnipotes cælũ, & terram*, sed: *Creauit iudices*? vt nimirũm ipsa mundi creatione admoneret eundẽ esse mundi creatorem, & iudicem, qui eundem deberet iudicare, atque adeo ista cõminatione tanto ante iactata homines à peccando deterreret, admoneretque non eis abutendum mundo, quem non solùm tanquam omnipotens, sed etiã tãquam iudex fabricauerat, vt intelligerent iudicem futurũ mundi eundẽ mundi conditorem. Eandem Dei misericordiam habes expressam Exod. 9. vbi cum Deus statuisset perdere grandine omnia Ægypti pecora, & cũcta, quæ reperirẽtur in agris, monuit per Moysem Pharaonẽ vt ea sub tecta colligeret. Vide incredibilẽ Dei clementiam illis verbis expressam: *En pluam crastina hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Ægypto à die, qua fundata est vsque in præsens tempus. Mitte ergò iã nunc, & congrega iumenta tua, & omnia, quæ habes in agro, homines enim, & iumenta, & vniuersa, quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecideritque super ea grando, morietur.* Et statim subiungitur, *Qui timuit verbũ Dei de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem Domini, dimisit seruos suos, & iumenta in agris.* In quẽ locũ Dei misericordiã expendunt Theod. dist. 9. q. 21. super Exod. & D. Aug. l. q. super Exod. q. 33. *Quid est*, inquit, *quod mandauit Deus Pharaoni, cum se facturũ magnam grandinem minaretur, vt festinet congregare pecora sua, & quæcunque essent in cãpo, ne grandine intereant? hoc enim non tam indignanter, quam misericorditer videtur admonere, sed hoc non facit quæstionem, quòd Deus etiam irascens temperat pœnã.*

Præmonet nos Deus, quoniã punire non vult. Gen. 1. 1.

In ipso mundi initio iudicis mentio.

Exod. 9. 18. Commendatur Dei misericordia.

Theodo. D. Aug.

IV. Huc etiam pertinet quòd Deus voluit Noë centum annis antè per arcẽ illius fabricationem denunciare diluuium, comminatique vniuersis, orbis futuram euersionem, nisi pœnitentiam agerent. Vide Petrus 1. c. 3. sic ait. *His qui in carcere erant spiritibus veniens prædicauit, qui increduli fuerãt aliquãdo, quando expectabat Dei patientiam diebus Noë, cum fabricaretur arca.* Quo loco est aduertendũ pro eo, quod nos habemus,

1. Pet 3. 19. D. Aug.

habemus, *Quoniam expectabant Dei patientiã*, D. August. epist. 99. legisse, *Quando expectabat patientia Dei*: cui lectioni non repugnat Græca sententia, quæ sic habet: ὁτε ἀπεξεχετο ἡ τοῦ θεοῦ μακροθυμία, potestque transferri, *Expectabat*, vel, *Expectabatur Dei patientia*, cum ἀπεκδέχετο ut in voce media, quæ vtranque significationem habet. Quare iuxtà lectionem Augustini sensus est illis centũ annis præmissa diluuij comminatione expectasse Dei patientiam pœnitentiam mortalium, & conuersionem, vt ne diluuio orbem delere cogeretur In eandem sententiam. D. Chrys. hom. 25. super Gen. obseruauit, quod ideireo Deus non de repente orbem diluuij aquis obruerit, sed quadraginta dies, & quadraginta noctes aquas subinde succrescere voluerit, cum vno momento orbem diluuio perdere potuisset. *Facta est pluuia super terram quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Quod quadraginta diebus*, inquit Chrysost. *& quod quadraginta noctibus inductum est diluuium, & istud ipsum benitatis maximum specimen est: volebat enim propter magnam misericordiam etiam aliquos ex eis castigatos generalẽ hanc internecionem effugere, cũ ante oculos viderent proximos suos perire, & immunere sibi communem interitum: verisimile enim est primo die bonã aliquam partem diluuio periisse, & secundo die accreuisse aliquid diluuij, & similiter die tertio, & quarto, & reliquis, atque ita in quadraginta dies, & quadraginta noctes produxit, vt omnem defensionis pretextum adimeret: nam si voluisset, ac imperasset, potuisset omnia vno momento perdere diluuio, sed pro sua misericordia tanta dierum productione vsus est.* Mitto innumera Prophetarum vaticinia, quibus Deus Hebræorum populo ventura mala multò antè prædixit, vt videre est apud Hieremiam, Ezechielem, exterósque omnes Diuinos vates, quos tanquam aquilas volantes per medium cœli emittebat, vt voce magna clamantes. *Væ, væ, væ habitãtibus in terra*, peccatorum animos perterrerent, & antequàm adueniret tempus supplicijs definitum, ad pœnitentiam incitarent.

Gen. 7. 12. D. Chrysost.

ARGVMENTVM.

Persequitur Ioannes tertiam huius operis visionem. Cumque superiori capite ex septem illis Angelis, quos cum tubis in cœlo conspexerat quatuor tantum explicauerit, pergit deinceps tres alios explicare, eorúmque visionem commemorat tribus capitibus sequentibus. Hoc verò caput quinti, & sexti Angeli narrationem complectitur.

CAPVT NONVM.

ET quintus Angelus tuba cecinit: & vidi stellam de cœlo cecidisse in terram, & data est ei clauis putei abyssi: & aperuit puteum abyssi: & ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ: & obscuratus est sol, & aër de fumo putei: & de fumo putei exierunt locustę in terram, & data est illis potestas, sicut habent potestatem scorpiones terrę: & præceptum est illis, ne lęderent fœnum terrę, neque omne viride, neque omnem arborem: nisi tantùm homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Et datum est illis, ne occiderent eos: sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, & cruciatus scorpij, cum percutit ho-

minem. Et in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis. Et similitudines locustarum, similes equis paratis in prælium: & super capita earum tanquam coronæ similes auro: & facies earum tanquam facies hominum. Et habebant capillos sicut capillos mulierum: & dentes earum sicut dentes leonum erant: & habebant loricas sicut loricas ferreas, & sonus alarum earum sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum: & habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis earum: & potestas earum nocere hominibus mensibus quinque: & habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Adabdon, Græcè autem Apollyon, Latinè habens nomen Exterminans. Væ vnum abiit, & ecce veniunt, adhuc duo væ post hæc. Et sextus Angelus tuba cecinit: & audiui vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubam: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Et soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, & diem, & mensem, & annum: vt occiderent tertiam partem hominum. Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia. Et audiui numerum eorum. Et ita vidi equos in visione: & qui sedebant super eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, & capita equorum erant tanquam capita leonum: & de ore eorum procedit ignis, & fumus, & sulphur. Et ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominū de igne, & de fumo, & sulphure, quæ procedebant de ore ipsorum. Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent. Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, neque pœnitentiam egerunt de operibus manuum suarum, vt non adorarent Dæmonia, & simulachra aurea, & argentea, & ærea, & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare, & non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis, neque à veneficiis suis, neque à fornicatione sua, neque à furtis suis.

COM-

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De Tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria quinti Angeli describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM igitur tuba canente quinto Angelo vidit Ioannes stellam cecidisse de cœlo in terram, cui Angelo, siue etiam stellæ (ad vtrumque enim referri potest nomen Græcum αὐτῷ data est clauis putei abyssi: verùm ad stellam referendum esse ex nostra interpretatione constabit. Secundò aperuit huiusmodi stella puteum abyssi, & ascēdit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, id est, densus, & obscurus: & obscuratus est sol, & aër. Tertiò de fumo putei exierunt locustæ in terram, quibus data est potestas similis potestati scorpionum: præceptúmque est illis, ne læderent fœnum terræ, neque omnem arborem, sed tantùm homines, qui non haberent signum Dei in frontibus suis: quos tamen non occiderent, sed tantùm cruciarent mensibus quinque: dicitúrque eorum hominū cruciatus similis cruciatui scorpij, cum hominem percutit, id est, crudelis, venenatus, & furtiuus: quamobrem homines mortem optabunt, quæ ab eis tamen fugiet. Quartò similitudo locustarum erat horrifica simul, & admirabilis: etenim similes erant equis paratis ad prælium: gestabant super capita tanquam coronas auro similes, habebant facies hominum, dentes leonum, capillos mulierum, caudas scorpionum, & in caudis aculeos, loricas veluti ferreas: vox alarum erat sicut vox curuum equorum multorum currentium ad prælium cum potestate nocendi hominibus mensibus quinque: denique habebant super se regem Angelum abyssi, cui nomē Hebraicè Abaddon, Græcè Apollyon, Latinè exterminans. Nomen Hebraicum interpretatus est Ioannes Græcè: (idem enim est Græcè Apollyon, quod Hebraicè Abaddon) quoniam Græcis scribebat: quam eandem ob causam vulgatus interpres cum Latinis agens Græcam vocē Apollyon Latinè fuit interpretatus Exterminans: sic enim sæpe solent sacri interpretes, veluti Genes. 35. *Vocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris mei, Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filius dextræ.* Et Exodi. 12. *Est enim Phase, id est, trāsitus Domini.* Hæc sunt, quæ in quinto Angelo Ioannes cōmemorat, quæ iam sigillatim explicanda sunt: nam sexti Angeli visionem, quæ hoc etiam capite comprehenditur, ad sequens commentarium reseruamus. I.

Genes. 35. 11.
Exod. 12. 18.

Quinti Angeli tuba canentis, & stellæ, quæ de cælo cecidit, putei abyssi, & locustarum literalis expositio. Et primum quorundam opinio de Vandalica persecutione commemoratur, & reiicitur.

SECTIO II.

IVxta ea, quæ in superioribus probabiliora iudicauimus, quintus Angelus quintum prædicatorum ordinem demonstrat. Per stellam verò de cælo cadentem Luciferum cum cōmuni expositione accipiendū putamus, qui initio mundi

I. *Quintus Angelus quintum prædicatorum ordinem demonstrat. Lucifer stella, quæ de cælo cecidisse dicitur Ioannes.*

tanquam stella de cælo cecidisse dicitur, Esai. 14. *Quomodo cecidisti de cælo Lucifer, qui mane oriebaris?* De Lucifero enim eum locum sub typo Regis Babylonis cõmuniter Patres interpretantur. Nec refert, quòd quispiam posset obiicere non videri verisimile stellam, de qua modò Ioannes disputat, esse Luciferum, cùm multò ante illud tempus, quo hæc Ioanni ostendebantur, Lucifer de cœlo cecidisset, in ipsis videlicet mundi incunabulis: at Ioan. de stella aliqua, quam huius visionis tẽpore è cœlo cadere conspexit, disserere videatur. Num, inquam, refert, quoniã Ioan. non dicit, *Vidi stellam de cælo cadere in terram*: sed *Vidi stellam de cælo cecidisse in terrã*: hoc est, *vidi stellam, quæ iam ante de cælo ceciderat*: & ita respondet Cæl. Pannon. & ante illũ Rup. in comment. huius loci. *Quando*, inquit, *ille cecidit, nullus hominum erat, qui videret præter illum, qui in Euangelio suo loquitur dicens*, Luc 10. *videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem: qui enim hæc dicit homo Christus, prius erat Deus, quàm homo fieret, priusquam stella illa, hoc est, Lucifer ille caderet: imò priusquam Angelus, aut creatura aliqua fieret. Bene ergo non ait, Vidi cadere, sed Vidi cecidisse.* Hæc Rupertus. Adde antiquum illum casum Luciferi potuisse denuò per imaginariam visionem Ioanni repræsentari, quæ nobis responsio magis probatur. Etenim Ioannes non solùm non vidit reipsa cadere Luciferum, sed nec etiam cecidisse: quare cum dicit vidisse se stellã de cœlo cecidisse in terram, haud dubiè accipiendus videtur de casu stellæ imaginario, quem per visum conspexerit, sicut & reliqua omnia, quæ hoc volumine cõtinentur. Dura autem videtur expositio, quæ affertur, *Vidi stellam cecidisse de cælo in terram*, hoc est, *vidi stellam, quæ anteà de cœlo in terram ceciderat*: etenim Ioannes non se tantùm stellam vidisse, sed eius quoque è cœlo ruinam planè testatur.

Primas. Ruperius. Luc. 10. 18.

II. Hoc ita constituto fuerunt, qui existimarẽt sub ista prodigiosa locustarũ effigie Vandalorum gentẽ expressam fuisse, prædicíque hoc loco à Ioanne persecutionẽ Ecclesiæ per Vãdalorũ Reges Arianos, datámque illis dici potestatẽ per quinque mensium spatium homines cruciandi: quoniam posito certò tẽpore pro incerto ea persecutio grauissima perdurauit sub quinque potissimùm Vandalorum Regibus Arrianis, videlicet Gunderico, Gẽserico, Honorico, seu vt alij Hunerico, Trasimundo, & Gelimero, qui Huldericũ, seu vt alij, Childericum Trasimundi filium ex captiua Valentiniani Imperatoris filia susceptum Catholicũ Regem interfecit & iterũ Ecclesiæ persecutionem sub Childerico intermissam instaurauit, acerrimus Arianæ impietatis propugnator. Hanc opinionem tradunt Pet. Aur. Card. & Lyr. in comm. huius loci, & D. Ant. p. 1. Chron. tit. 6. c. 1. §. 7. Et quidem inficiari haud possumus acerbã admodum fuisse, & Ecclesiæ luctuosam persecutionẽ Vandalicam, quam illustrandi huius loci causa breuiter perstringendã duximus. Sciẽdum est igitur Vandaliam regionẽ esse Europæ Septentrionalem finitimam Daciæ, vicinã Germaniæ, primámque Scythiæ partẽ ita dictam à Vandalo fluuio, qui regionem interfluit, à quo populi Vãdali dicti sunt, qui in Hispaniã traiecto Pyrenæo penetrantes ea loca occuparunt, quæ sita sunt circa Bæticẽ quæ modo vulgo ab eis Andalusia appellatur. Porrò Vandaliã imperante Constantino Magno Gebericus Gothorũ Rex inuadẽs Vandalos cũ Visimare eorũ Regẽ Victos proprijs sedibus expulit, qui relicta Vandalia nomine retento inferiorem Pannoniã, quam vulgo Hungariã vocant, incolendam à Constantino impetrarunt, vbi per quadraginta annos Romanis Imperat. paruerunt: deindè in Vandaliam reuersi antiquas sedes tenuerũt vsque ad Stiliconis tempora, qui eius gentis habuit principatum. Is enim gẽte Vandalus, vt auctor est Paul. Oros. lib. 7. cap. 27. à Theodos. iuniore, apud quem valebat gratia duorũ eius filiorum Arcadij, & Honorij curã susceepit.

Ecclesia persecutio per Vandalorum reges.

Petr. Aurcol. Lyran. D. Anton.

Vãdalia, quæ regio, & vnde dicta.

Paul. Oros.

III. Defuncto Theodosio, & paulò post Arcadio successit in imperiũ solus Honorius. Tunc verò Stilicum filium suum Eucherium Christianorum persecutionem

Iam indè à puero meditantem ad imperiale fastigium euehere cupiens Vandalos, Halanos, Sueuos, & Burgundiones aduersus Honorium solicitauit. Itaque eo & auctore, & duce Vandali Galliam omnem inuaserunt: sed eum tamen Honorius superatum simul cum filio interfecit, vt refert Sozom. li. 9. hist. Eccl. c. 4. Post eius mortem Vandali Regem sibi constituere Corsiconé, qui statim in Gallias irruens quicquid inter Alpes, & Pyrenæum est, quod Oceano, Rhenóq; includitur, occupauit, multíque Vandalorũ furore capti sũt Episc. interfecti Presbyteri, Ecclesiæ dirutæ, Martyrũ reliquiæ effossæ, vrbes euersæ. Viguit enim apud Vandalos impietas Ariana: vt namque memoriæ prodidit Theodoret. lib. 4. hist. Eccl. c. 32. Valens Imp. qui cœpit imperare anno Domini 367. post inita cum Gothis fœdera eos ad Arianã hæresim pertraxit, quod malũ inde vsq; ad Vandalos late serpsit. Tandem Corsico Arelatũ vrbem obsidens, captus ab Arelatensi præside impietatis, & crudelitatis suæ meritissimas dedit pœnas. Eo mortuo cœpit apud Vandalos secũdo loco regnare Fredebaldus quidam, quem statim Constantinus patritius dolo captũ ad Honoriũ vinctum misit. Fredebaldo successit Gundericus tertius Vandalorũ Rex, qui quatuordecim annis regnauit: & cum ipse quoque Ecclesiã diuexasset, æquissimo Dei iudicio percussus interiit. In cuius locũ substituitur Rex quartus Gẽsericus, qui vbi susceptit principatũ, traiecto freto Herculeo, siue Gaditano in Africam transiens anno Domini 42. vt affirmat Prosper in Chron. ibi Ariana hæresi infectus fidem Cathol. conatus subuertere, occupatam Carthaginem cæde, rapinis, & omni impietate fœdauit: Episcop. & clerum omnem Carthaginensis Ecclesię expulit, loca sacra aut suis dedit inhabitanda aut Arianis, cuius sectæ ipse quoq; erat, attribuit. Hipponem etiã ciuitatẽ, cuius erat Episcop. D. August. obsedit, ipsóque tempore obsidionis quæ quatuordecim mensibus perdurauit, tertio inquam, obsidionis mense diem obiit Augustin. multò clarissimum Occidentalis Ecclesiæ iubar. Itaque vniuersa Africa vsque ad Æthiopiam sub suam ditionem redacta in Siciliam, & Apuliam reuertitur, indéque Romã veniẽs etsi Leonis Papæ hoc nomine primi rogatu ab igne, & cædibus abstinuit, eam tamen diebus tredecim deripiendam militi concessit. Tum egressus ex vrbe Campaniam late populatus, Capua vi expugnata, & ad solum vsq; diruta (quæ causa impulit Paulinũ Nolanum Episc. vt in captiui vnius redemptionem semetipsum vltrò dederit captiuum in Africã deferendũ, vt referunt D. Aug. eius æqualis lib. 1. de Ciu. c. 10 & D. Greg. lib. 3. Dial. c. 1. Greg. Turon de gloria cõfess. c. 107. Prosper de vita contemp. c. 9. Vincent. Fort. in vita S. Martini lib. 2. & Vanius presbyter in vit. Paulini,) obsidit Neapolim: sed cùm eam caperenon posset, reuertens in Africam vitam finiuit, postquam triginta septem annis regnasset.

Huic successit filius maximus natu Hunericus, seu, vt alij appellant, Honoricus. Is primùm cœpit per simulationem mitius cum Catholicis agere, solicite quærés Hæreticos Manichæos, quorum plurimos cremari præcepit: sed paulo post Catholicos, quos Homousianos appellabat, acerrime persecutus censuit, vt nullus vel in palatio ageret, vel in exercitu militaret, nisi priùs Arianam sectam amplecteretur: quorum ingens numerus militiam abiiciẽs in fide perstitit, quos omnes fortunis expoliatos in Sardaniam, & Corsicam relegauit. Itaque trecentos Episcopos, Presbyteros, Diaconos, & alios ad quater mille nongentos sexaginta exilio mulctasse dicitur. Nec vero exilio tyrannus contentus infimitos propemodum Catholicos acerbissimis cruciatibus dilaniatos martyrio coronauit, inter quos Thrachẽsis vrbis ciuibus Arianum Episcopum ferre nolentibus linguas, & dexteras manus amputari præcepit, qui tamen diuinitus, ac si linguas haberent,

Sozom.

Theodoret.

Prosper.

Diui Augustini obitus.

Genserici. Vandalorum Rex quartus Romam diripit.

Paulinus in captiui vnius redemptionem se captiuum dat.

D. August.

D. Gregor. Greg Turon. Prosper. Vincent. Fort. Vranius.

1111.

rectè loquebantur: quorum vnus in libidinis peccatum lapsus mox priuatus est dono miraculi, vt refert D. Greg. lib. 3. Dialog. c. 32. quo loco omnes Episcopos appellat. Tandem Hunericus Deo meritas ab eo pœnas deposcente scatens vermibus miserè interiit: postquam octo annis imperasset. Principatū excepit Guntabrldus, cui successit Trasimundus frater, qui annis viginti sex principatum obtinuit. Trasimundo Helnericus eius filius, quem alij Childericum vocant, ex captiua Valétiniani Imp. filia susceptus, qui non patris Hæretici, sed matris Catholicæ merita sequens, extitit fidei, ac religionis cultor eximius. Hunc pater morti proximus sacramento obstrinxit, ne vnquam in suo regno Catholicos esse permitteret: sed ille mox, vt pater decessit è vita, priùs etiam, quàm regni iura susciperet, vniuersos Episcopos, quos Trasimundus pater in exilium amandauerat, magno cum honore reuocauit, & Ecclesias instaurari iussit: quam ob causam eū Gelimerus quidā infestissimus Ecclesiæ hostis interfecit, regnumque sibi vsurpauit, quod quinque tantùm annis tenuit. Eū enim Bellisarius Iustin. Imp. iussu in Africā contra Vandalos traiiciens profligauit, atq; ex fuga ad deditionē reductū argentea catena vinctum secum abduxit, ac de eo Constantinopoli triumphauit,

Vandalorum extinctio.

Sic tandem illa Vandalorum efferata natio simul cum nomine extincta est circà annum Domini quingentesimum trigesimū sextū, postquam nonaginta quinque annis Africa à Genserico fuerat occupata: sic enim prædictum fuisse à D. Cypriano, Carthaginem videlicet post 95. annum quo à Vandalis capta fuit, & excisa in potestatem Bellisarij ducis Romani venturā testatur. Euagr. lib. 4. hist. Eccl. c. 16.

Euagrius.

V.

Reiicitur opinio putātium per locustas Vandalos esse intelligendos.

Ecce tibi totam persecutionē Vandalicam breuiter sub aspectum subiecimus, quam citati auctores existimant hoc loco sub locustarum similitudine prænunciari, quorū nobis sententia non probatur: quoniā hanc visionē ad extrema mūdi tēpora, aut certè iis proxima pertinere arbitramur cum communiori sentētia. Accedit, quod nec ipsi in visionis explanatione consentiunt: alij enim per stellam de cælo cadentem Genserícum Vandalorum Regem, alij Valentem Imper. accipiunt, eundémque quintum hunc Angelum tuba canentem faciunt nullo nexu, nulla gestarū rerū, nulla consequentium tēporum serie seruata: siquidē quintum hunc Angelum cum præcedentibus nulla probabili ratione connectunt. Præterea duriusculū est illud quinque mensium spatium, quo tempore locustarū tyrannis, & potestas duratura dicitur, de quinque Vandalorū Regū principatu interpretari: cum non tantùm quinque, sed plures Vandalorū principes nefarium aduersus religionem Catholicam bellum susceperint, vt ex iis, quæ paulò ante diximus, manifestum est. Denique multa alia in visione commemorat Ioannes, quæ extortè admodùm, & penè per vim ad Vandalicam persecutionem trahuntur.

Communis sententia statuitur, & explicatur.

SECTIO. III.

I. HAc igitur opinione prætermissa, alij putarunt per hasce locustas accipiēdos esse homines barbaros, atque ingenio, & natura præferoces, qui ad extrema mundi tempora per quinque mensium spatium cruciabūt eos homines, qui non habebunt signum Dei in frontibus suis, vt in contextu dicitur: itaque Diuino iudicio ita disponente infideles, qui Christo fidem & religionem suscipere noluerunt, esse horum barbarorum hominum ministerio maximis calamitatibus, & suppliciis opprimendos. Nos in re difficillima à communiori sententia non putamus recedendum: atque adeò credimus per huiusmodi locustas magnam Hæreti-

adeo credimus per huiusmodi locustas magnã Hæreticorum turbam significari, qui ad extrema mũdi tempora magnam faciẽt stragem fideliũ. Quamquam enim vna tuba canente tertio Angelo prodigia, quæ cõsecuta sunt, de Hæresiarchis, & in quarto Hypocritas, & occultos Hæreticos acceperimus, tamen nunc omnem omnino Hæreticorũ turbam intelligendam nomine locustarũ putamus. Verũ enim verò cum præcedentibus temporibus peculiares Hæresiarchæ, peculiatésq; Hęretici modo in his, modo in illis orbis prouinciis Ecclesiæ pacem turbauerint, extremis tamẽ temporibus magna simul hæreticorum illuuies vbique debacchabitur: vnde eo tẽpore multi Pseudochristi, & Pseudoprophetæ surrecturi à Domino memorantur. Itaque iuxta hanc sententiam, quæ cõmunis est, stellæ illi de cœlo delapsæ, quam luciferum interpretati sumus, data est clauis putei abyssi, hoc est, inferorum: ex ijs enim quasi euocatæ, atque expromptæ iure optimo hæreses omnes dicuntur: quoniam hæreticorũ doctrina est Dęmoniorũ, vt docet Paulus 1. Tim. 4. *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris & doctrinis Dæmoniorum.* Cum verò audis datam Lucifero fuisse clauem putei abyssi, Diuinam permissionẽ intellige. Aperto puteo ascẽdit fumus sicut fornacis magnæ, & obscuratus est Sol, & aër de fumo putei. Fumus errorum caliginem, & obscuritatem designat, qua Hæreticorũ mẽtes implicitæ alijs etiã tenebras erroris offundunt. Cum verò fornacis magnæ fumo similis dicitur, fumi eius dẽsitas, & multitudo exprimitur, innumerásq; eo tẽpore, & crassissimas hæreses futuras prænunciatur, quæ instar fumi fornacis densis: & crebris voluminibus huc illuc prouolutæ, & aëris lucem eripere videbuntur, id est, Christi, & Ecclesiæ: etenim illius Diuinitatem, & splendorem pernegabunt, & huius doctrinã, verámq; religionem, & sanctitaté sua caligine obscurabunt. Christũ enim solem appellari iam in superiorũ Angelorũ interpretatione docuimus: at Ecclesia nunc merito aeri confertur, quippe vt aër à sole, sic ipsa à Christo illustratur. De fumo putei locustæ in terram prodierunt, hoc est, ex errorũ, & hæresum caligine, quam Dæmon ijs temporibus inducet, innumeri hæretici tanquam locustæ pullulabũt, quarũ potestas scorpionũ potestati confertur propter subdolã, fallacem, & maximè perniciosam Hęreticorũ naturam, vt posteà magis explicabimus. Præceptum est illis, ne læderent fœnũ terræ, neque omne viride, neque omnem arborem, nisi tantũ homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis. Scitum est locustarũ propriam esse naturam terræ fœnum lædere, depasci virentia, & teneros quosque arborum ramusculos abrodere, iuxta illud Exod. 10. *Ecce ego inducam cras locustam in fines tuos, & corrodet omnia ligna, quæ germinãt in agris*, & paulò post. *Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorũ in arboribus fuit: nihilque omnino virens relictũ est in lignis, & in herbis terræ in cuncta Ægypto.* Vt ergo Dominus indicaret nihil absque sua permissione gerendũ, interdicitur locustis id, quod ipsis natura insitum videbatur, facta tantùm potestate lædendi homines, qui signũ Dei in frontibus suis non haberent.

Per fœnum terræ infirmos adhuc & lactantes in fide accipiunt Pannon. & reliqui, qui nondũ possunt ad altiora fidei dogmata penitùs inspicienda penetrare, similes illis, quibus ait Apostolus, 1. Cor. 3. *Non potui vobis loqui quasi Spiritualibus, sed quasi carnalibus: tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam*: per viride iam in fide, & virtute, prouectos, qui instar virentiũ germinant, crescunt, atque proficiunt: per arbores fortes, ac robustos, qui altiùs defixi radicibus virtutibus florẽt, & fructus patientiæ, aliarúmque virtutum maximarum ferunt, (cui concinit illud Psalm. 91. *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri*) & magna animi fortitudine persecutionum, ac tentationum ventis reluctantur, & tyrannorum impetum

Hæreticilocustarum nomine sunt intelligendi.

Hæreses omnes ex inferis ortæ sunt.

1. Tim 4 1.

Hæreticorum doctrina est Dæmoniorũ.

Extremis tẽporibus innumeræ sunt hæreses futuræ.

Hæreticorum fallacia.

Exod. 10 4.

Nihil sine Dei permissione faciunt mali.

11.

Pannonius.

Corinth 3 1.

Fortes in fide arbores dicuntur.

Psalm. 91. 14.

viriliter sustinent. Hos igitur omnes præceptum est locustis ne læderent, quoniã illis temporibus Deus homines fidem cum charitate coniunctã habentes maiori ex parte seruabit ad hæreticorum dolis, ne eorum erroribus, atque superstitione implicentur, siue ex incipientibus sint, siue ex proficiẽtibus, siue etiã ex perfectis: quæ tria iustorum genera triplici commemorata similitudine expressa fuisse diximus. At in illos præcipuè locustæ vim suam potestatémque exerent, qui non habebũt signũ Dei in frontibus suis, hoc est, qui vel infideles fuerint, vel fideles quidem, sed charitate tamen vacui: cum enim Deus duplici sigillo soleat suos signare, atque distinguere fidei nimirùm, & charitatis: duplex quoque est genus non signatorum, vnum infidelium, qui fide carent, alterum fidelium fidem quidem habentium, sed charitatis expertiũ: vtrumque verò genus haud difficilè solet à præstigiatoribus corrumpi ad fidem Christi, siue antequàm habeatur, irridendã, siue postquam fuerit habita, deserendam. Etenim infideles, cum non possint ad mysteriorum fidei sublimitatem intelligendam aspirare, facilè ad quemuis errorem aduersus Christi religionẽ conceptum pertrahuntur: fideles verò charitatis expertes, qui homines voluptuarij esse solent, & carnis illecebris irretiti haud difficilè etiam proposita morum licentia, legúmque petulantiam, ac libidinem coercentiũ perfractis repagulis ad hæreticam impietatem, & impudentiam incitantur.

Duplici sigillo suos Deus signat fide, & charitate.

III. Sequitur: *Et dictum est illis* (id est, locustis) *ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque: & cruciatus eorum, vt cruciatus scorpij, cum percutit hominem: & in diebus illis quærent homines mortem, & non inuenient eam: cupient mori, & fugiet mors ab eis.* Hæc omnia ad electos pertinere putat Haymo, ita vt quod dicitur, *Ne occiderent eos, sed vt cruciarent mensibus quinque*, de electis accipiendum sit: nec ad homines non signatos, sed ad fœnum, & viride, & arbores, qua triplici similitudine prædestinatos significatos fuisse diximus, referendum sit: (hos enim prohibentur locustæ interimere spirituali videlicet morte) sed tantũ cruciare conceditur grauissima aduersus eos excitata persecutionis, tentationúmq; procella: idque mensibus quinque, hoc est, breui tempore, posito tempore certo pro incerto: sic enim hoc quinque mensium spatium intelligendum arbitramur, non verò de toto huius vitæ tempore propter quinque sensuum numerum, vt communiter interpretes sentiunt. Ratio est, quoniam hunc locustarum cruciatum non ad vniuersum Ecclesiæ tempus à prima videlicet eius fundatione, atque ad finem vsque mundi decursu, sed ad extrema mũdi tempora spectare iam initio docuimus. Quod verò subiungitur. *Quærent homines mortem, & non inuenient eam, cupient mori, & mors fugiet ab eis*: confusionem illorũ temporum declarat, quam cum sancti, & iusti conspexerint, optabunt potiùs vitam finire, quàm tantam fidelium stragem, & errorum, atque hæresum colluuionem intueri: sed tamen non patietur Deus, vt illi ante tempus à sua ipsius voluntate, & prouidentia definitum vitam finiant, vt exemplo, atque doctrina sanctitatem, & veritatem fidei confirment. Quod sequitur de locustarum effigie, cùm dicuntur similes equis paratis in prælium, & habere super capita coronas auro similes, facies hominum, capillos fœminarũ, dentes leonum, loricas ferreas, vocem alarum sicut vocem curuum equorum multorum currentium ad bellum, caudas scorpionum, & in caudis aculeos, ad immanitatem, ac sæuitiam Hæreticorum explicandam pertinet: vt inferiùs peculiaribus sectionibus ostendemus. Denique additur: *Et habebant super se Regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, Latine Exterminans*: qua periphrasi Dæmon ipse exprimitur, qui omnibus reprobis, & potissimùm hæreticis dominatur, habétque officium homines perdendi, atque à cæleſti

Haymo.

Antichristi persecutio breui tempore durabit.

cœlesti regno exterminandi. Puto autem per huiusmodi malum Angelum vel ipsum Luciferum, qui initio per stellam cadentem è cælo fuit adumbratus, & cui data est clauis putei abyssi, accipiendum esse, vel aliquem aliquem Angelum ex maioribus, cui id munus incitandi Hæreticos à Lucifero præcipuè demandetur, præterinnumeros alios dæmones, qui tanquam omnis impietatis administri hæreticorum furorem aduersus Ecclesiam Stygiis facibus omni vbique gentium contentione inflammabunt. Atque hæc vniuersè de quinti Angeli tuba, & admirando, atque terrifico locustarum prodigio dicta sufficiant, quæ sigillatim, ac minutius sequentibus sectionibus concidenda sunt.

Meritò per puteum abyssi hæreticorum impietatem adumbrari. SECTIO IV.

COmmemorauit Ioannes quinto Angelo tuba canente stellæ illi de cœlo cadenti, quã Lucifer, cũ communiori sententia interpretati sumus, datam fuisse clauẽ putei abyssi, hoc est, ex diuina permissione potestatẽ ad hæresũ colluuiẽ extremis tẽporibus in lucem, & publicũ proferendã, & per omnes orbis prouincias late disseminandã: postulat nunc doctrinæ ratio, vt doceamus, cur Hæresis ex abysso quasi puteo exprõpta memoretur. Ratio verò ea est potissima, quoniã omnis impietas, & hæretica potissimũ à dæmone ortũ habet, atque adeo merito ex abysso, hoc est, ex inferno profecta dicitur, quoniã inde omnes hæreses quasi ex aquis Stygiis haustæ fuerũt. Nã quod abyssus pro inferno accipiatur, illud demonstrat, quod Luc 8. Dæmones Christũ rogarunt, vt ne illis imperaret, vt irent in abyssum: id verò ex eo ortũ quod abyssus ex vi verbi magnam quandam profũditatem significat, etenim Εὐτρὸς, Græcè, & Ionicè Ἔυσσος fundum sonat, vnde ἄβυσσος quasi sine fundõ. Merito itaque omnis hæresis ex abysso, hoc est, ab inferis ortum habere dicitur: quam eandem ob causam Paulus hæreses appellat doctrinas dæmoniorum 1. Tim. 4. *Spiritus*, inquit, *manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum.*

I. Luc. 8. Infernus abyssus appellatur. 1. Tim. 4.

Porrò sciendum ex Origene homil. 12. super Num. puteum propter profunditatem symbolum esse reconditæ sapientiæ, quia nimirùm aquę doctrinæ abstrusæ admodùm sunt, & altè cum labore effodiendæ. Vnde de humana doctrina ibidem intelligit illud Ioann. 4. dictum ad Samaritanam de putei illius aqua, *Omnis, qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum.* Et propter laborem, quo accipitur, plerique volunt dictum à Samaritana: *Puteus altus est*: Verùm humanis disciplinis prætermissis cœlestis ac diuinę sapientiæ difficultatem eleganter expendit Cyrill. Alexand. lib. 11. in Genes. in eo, quod Iacob Rachelem prope puteum grandi lapide obstructum inuenerit, solúsque lapidem amouens gregem ei adaquauerit, vt refertur Genes. 29. Solent, inquit, sæpenumerò scripturæ diuinæ scientiam aquæ similem describere: sed magna ipsa in profunditate quasi in puteo iacet, ac sine magno labore hauriri non potest, cum obscuritas veluti lapis grauissimus ostium putei cooperiat. Hunc lapidem pastores Gentilium, hoc est, eorum sapiẽtes, eloquentésque viri amouere nequeunt, quia veritatem syncere cognoscere non possunt. Vnus tamen quilibet è Christi pastoribus veluti alter Iacob eiusmodi lapidem, hoc est, diuinæ sapientiæ obscuritatem, quamuis grauis, immobilisque habeatur, generosè amouet, & veritatem nudam, dilucidámque gentibus explicat, vt cernere lioet in Paul. Apost. Act. 17. qui cum Athenas veniisset, & eloquentibus illis viris Athenien sibus aquã dare bibẽdã decreuisset. *Viri*, inquit, *Act. 17. 22.*

II. Origenes. Ioan 4. 14. Sapientia humana quæ diuinæ dissimile comparatur. Cyril. Alex.

Athenienſes per omnia quaſi ſuperſtitioſiores vos video. Prætereas enim, & videns ſimulachra veſtra inueni & aram, in qua ſcriptum erat: Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis. Itaque etſi paſtores populi erant, ac magiſtri, lapidem illum, cum magni eſſet ponderis, ex putei oſtio amouere non poterant, quem tamen Paulus amouit, & viuificam ſapientiæ cœleſtis aquam illis bibendam propinauit, omnémque illum gregem adaquauit. De eadem cœleſti doctrina dicitur Cant. 4. *Fōs hortorum, puteus, aquarum viuentium, quæ fluunt impetu de Libano:* vbi cernis cœleſtem ſapientiam & fonti, & puteo comparari: quoniam vt interpretatur D. Ambr. lib. de Iſaac, & anima cap. 4. ſi myſteriorum altitudinem perſequeris, puteus tibi videtur, & tanquam in profundo ſita myſtica ſapientia: ſi verò haurire velis affluentiam charitatis, quæ maior, & vberior eſt, quam fides, & ſpes, tunc tibi fons eſt. Exuberat enim charitas, vt & haurire eam cominùs, & rigare eius affluentia hortum tuum poſſis ſpiritalibus fructibus redundantem.

Cant. 4. 15.

D. Ambroſ.

III. Vberiùs eundē locū expoſuit Beda in cōment. ſuis ſuper Cātica: vbi in primis obſeruauit doctrinā cœleſtem puteū eſſe propter difficultatē, quia veluti puteus non omnibus patet, ſed præterea non ſolū puteum, ſed puteū aquarū viuentium appellari, quia de perennibus Diuinæ gratiæ fontibus manat: aquæ enim viuētes illæ nuncupari ſolent, quæ de vena aliqua perenniter ſcaturiunt: id quod ait dictū eſſe ad diſtinctionē illarū aquarū, quæ vel copia pluuiarū in ciſternis, aut ſtagnis colliguntur, vel ſolutione niuiū in torrentibus magno ad tēpus impetu labūtur, ſed ſole oriente citò diſpereunt, quibus meritò breuis, ac tumida iactantia mundanæ ſapientiæ cōfertur, quæ infinita ſæpè, ac profunda eloquentiæ, & eruditionis videtur flumina fundere, ſed ea mox, vbi ſol iuſtitiæ, & æſtas Euangelicæ claritatis illuxerit, quaſi nunquam fuerint, areſcūt, iuxta illud Hier. 2. *Me dereliquerunt fontē aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas, ciſternas diſſipatas, quæ continere non valent aquas.* Deinde etiam obſeruauit non ſine myſterio addidiſſe ſponſum, *Quæ fluūt impetu de Libano*, vt non ſolū deſcenſum ad nos viuentiū deſignaret aquarum, ſed & virtutem venientium inſuperabilem eſſe demonſtraret: ſicut enim decurrentia de altiſſimo monte flumina nemo retinere, aut cohibere poteſt, ita flumē doctrinæ Apoſtolicæ, quia de cœleſti vena procedebat, & diuinitùs vrgebatur, vt curreret, nullo reſiſtētiū poteſtatū valuit certamine ſuperari: & à ſuo tramite deflecti.

Beda.

Euangelica doctrina humanæ eloquentiæ longè antecellit.

Hier. 2. 13.

IV. In eandem ſententiam Orig. hom. 17. ſuper Gen. & Eucher. lib. 2. in Geneſ. cap. 51. interpretatur illud Geneſ. 26. vbi dicitur Philiſthæos inuidentes Iſaaco propter opum affluentiam obſtruxiſſe omnes puteos, quos foderant ſerui patris illius Abraham, quos Iſaac rurſus aperuit. Etenim Diuinæ ſapientiæ puteos conantur Hæretici obſtruere, & inquinare, nè ſalutares doctrinæ aquæ indè hauriantur: quos tamen Chriſtus per pueros ſuos iterùm purgat, & aperit, & aquam viuam omnibus hauriendam proponit, quantumcunque rixentur Philiſthæi, id eſt, Hæretici. Aduertit etiam Orig. non ſine myſterio Patriarchas iuxta puteos ſibi vxores inuenire: etenim puer Abraham iuxta puteum inuenit Rebeccam Iſaaco deſponſandam, Gen. 24. Iacob Rachelem, Gen. 29. & Moyſes Sephoram, Exod. 2. quia virtutes, cum quibus deſponſatur iuſti anima, non niſi apud puteos cœleſtis doctrinæ inuenire poſſunt. Quamuis D. Hieronym. in epiſtola ad Oceanum velit illud fuiſſe typum baptiſmi. Illud addiderim ſignificari præterea ſapientiæ coniugem non niſi prope puteos, id eſt, cum labore inueniri.

Origenes. Eucherius. Gen. 26.

Sacram doctrinam fruſtra Hæretici conantur inquinare.

Gen. 24. Gen. 29. Exod. 2. D. Hieron.

V. Fontes verò iſtos, ſiue puteos cœleſtibus aquis ſcaturientes, qui aperiendi ſunt, explicauit nobis Eſai. 12. loquens ad literam de Chriſto: *Fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem, Hauritis aquas in gaudio de fontibus ſaluatoris*

Eſai 12. 2.

natoris. Quo loco transferri potest, *De visceribus saluatoris*. Etenim vox מעי quæ fontem significat, scribitur etiam per ם in principio, & Chaldaicè significat viscera: vnde locus ille Psal. 86. *Sicut lætantium omnium habitatio est in te*, pro quo D. Hieron. iuxta veritatem Hebraicam transtulit: *Et cantores quasi in choris, omnes fontes mei in te*, potest etiam transferri. *Omnia viscera mea in te*. Id quod (vt hoc obiter dicamus) ad maximam beatissimæ Virginis laudem spectat, quæ vsque adeò pulchra, & Deo fuit accepta, vt omnes gratiarum fontes, & ipsa etiam Dei viscera in eam per amorem transfusa fuisse videatur. Nec verò illud prætereundum verba illa iuxta Hebraicam veritatem: *Cantores quasi in choris*: mirificã quandã Virginis laudem indicare, nimirum virtutes omnes sanctissimæ eius menti infusas sibi de tanta inter se coniunctione, & consensione gratulantes, nihilque sibi ab hostilibus incursionibus metuentes, (vt in cæteris sanctis) quasi depositis armis per choros tributas quodãmodò pæana cantantes Dei laudes suauissimo concentu, & exultatione celebrasse: quod magis adhuc sonat nostra eiusdẽ loci translatio: *Sicut lætantium omniũ habitatio est in te*: quod de Virgine intelligens Ecclesia subiunxit: *Sancta Dei genitrix*. Cui mirificè concinit illud Cant. 6. *Quid videbis in Sunamite* (seu, vt potiùs legendũ est *in Sulamite*, id est, Hierosolymitana à Salem, quod nomen fuit antiquũ Hierosolymæ) *nisi choros castrorum?* quid enim choris cum castris, nisi quia virtutes, quæ in aliis Sanctis propter hostium metũ semper erant in acie expeditæ: in Virgine propter securitatem castra in choros vertentes mirum in modum lætabantur. Sed vt ad locũ Esaiæ, vnde digressi fuimus, reuertamur, per fontes saluatoris possumus nõ modò sacramenta, vt cõmuniter volũt interpretes, sed vulnera etiã Christi intelligere: siquidem potest idem locus transferri *De visceribus Saluatoris*: quæ nobis per eius vulnera patuerunt: ex iis enim perfecta Diuinæ bonitatis, potentiæ, & sapientiæ cognitio, & salus ipsa ab omnibus hauritur, quẽadmodum intellexit D. Ambr. in Ps. 37. super illa verba: *Miser factus sũ, & curuatus sum vsq; in finẽ. Nõtabes*, inquit, *mortis de vulnere eius, sed fõs vitæ scaturuit, vt Scriptura nos docet: Et saliet aqua cũ delectatione defõtib. saluat. Exiluit enim de vulnere aqua, vt nos biberemus salutem.*

Psal. 16. 7. D. Hieron. De iparæ laus.

Cant. 7. 1.

Vulnera Christi, fontes salutis. D. Ambros. Psal 37. 7.

E contrario omnis in vniuersum Hæretica doctrina, quæ hoc loco describitur, nõ simpliciter puteo, sed puteo abyssi comparatur: quoniam ex ipsa abysso, id est, inferni aquis hauritur: quam etiam ob causam puteis illis bituminis, qui in mari mortuo effossi sunt, similis dicitur. Sic enim Orig. hom. 12. super Num. de Hæreticorum aquis mortiferis exponit illud, quod dicitur Gen. 14. vallem quandam syluestrem habuisse puteos multos bituminis: quæ vallis illa fuit in qua Pentapolis Sodomorum à Deo fuit euersa, post cuius subuersionem facta est ea vallis mare salsum, quod alio nomine appellatur mare mortuum. Docet igitur Orig. omnem hæresim in valle esse: quia omnis iniquitas non sursum fertur, sed semper ad inferna descendit: esse etiam salsum, atque amarum omnem Hæreticum, quia nihil dulce, nihil suaue potest habere peccatum. Prætereà, inquit, si veneris ad Hæreticam sententiam, venisti ad puteos bituminis. Est enim bitumen esca, & nutrimentum ignis: quare si de istis puteis aquam gustaueris, fomentain te ignis, & gehennæ incendia suscitabis. Hanc putei, & iniquitatis profunditatem timens Regius vates, dixit Psal. 68. *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum, neque vrgeat super me puteus os suum.* Quanquam enim Christum hoc loco loquentem, petentémque à Patre festinam resurrectionem communiter cum D. Hieron. faciant interpretes: omnes tamen iusti eundem sermonem possunt vsurpare, peteréq; à Deo, vt à profundo iniquitatis puteo liberẽtur: quo loco tria mala, & incommoda grauissima à se deprecatur homo iustus: vnũ est, vt ne eum de-

V.

Hæreticorũ doctrina ex inferis hausta. Origen. Gen. 14.

Psal. 68. 16.

Interpretes

mergat tempestas aquæ: alterum, ne absorbeatur à profundo: tertium, ne claudat super eum puteus os suum, quod duo præcedentia grauitate lõgè superat. Ea verò sic expendit Remigius: *Non me demergat tempestas aquæ*, vt consentiã, vel blanditiis adulantium, vel nimis apertè furentium: quod si quando consentiam, *Non absorbrat me profundum*, id est, non perueniam ad actum cum iis, qui in profunditate peccatorum conuersantur: denique si ad actum peruenero, *Non vrgeat super me puteus os suum*, id est, non claudatur super me profunditas iniquitatis: clauditur autem in profunditate iniquitatis, qui post perpetrationem non facit confessionem, sed parat peccati defensionem. Quem eundem sensum vberiùs persequitur D. Aug. in Comment. eius loci. *Magnus*, inquit, *est puteus profunditas iniquitatis, sed tamen ibi positus, si confitetur peccata sua, non super eum claudit puteus os suum. Vnde Dauid quasi in puteum delapsus dicebat: De profundis clamaui ad te Domine: Domine exaudi vocem meam*, Psal. 129. *Si autem factum fuerit in illo quod dicitur*, Prou. 18. *Impius, cum in profundum venerit peccatorum, contẽnit: clausit super eũ puteus os suum. Itaque si videris hominem fecisse iniquitatem, mersus est in puteum: quando autem illi dixerimus iniquitatem ipsius, & responderit: Peccaui, fateor: non super eum clausit puteus os suum. Si autem dixerit: Quid enim mali feci? clausit super eum puteum os suum: qua ernatur non habet: etenim amissa confessione non est locus misericordiæ: tu factus es peccati tui defensor, quomodo erit Deus liberator? vt ergo ille sit liberator, tu esto accusator.* Hæc Aug. Quoniam igitur vniuersa hæresis dicit summam quandam iniquitatis profunditatem, rectè per abyssi puteum fuit expressa.

Remigius.

Confessio peccatorum necessaria ad salutem. D. August. Psal. 129. 1. Prou. 18. 3.

Quid fumus putei abyssi significet.

Et ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol, & aër de fumo putei.

SECTIO V.

I. APerto abyssi puteo, id est, hæretico errore publicato, vt exposuimus, commemorat Ioannes ascendisse fumum quasi ex fornace magna, obscuratúmque fuisse solem, & aerem propter fumi illius caliginem, & densitatem: quo nihil aliud exprimitur, quàm hæresum disseminatio, quæ caliginem, ac tenebras soli, id est, Christo, cuius vel Diuinitatis splendorem, vel humanæ naturæ veritatem, vel gratiæ nitorem, necessitatémque inficiabantur, & aëri, id est Ecclesiæ, quæ sicut aër à Sole, ita ipsa à Christo illustratur, in multis orbis partibus offuderunt.

II. Quæ vt illustriora fiant, sciendum est fumum in sacris literis variè vsurpari. Primum enim sumitur pro ipsa Dei cognitione, quæ in hac vita haberi potest: quæ quoniam obscura est, fumo comparatur, veluti Esai. 6. vbi postquam Propheta visionem Dei sedentis in throno excelso, & eleuato, & Seraphim stantium famulatum, & ter clamantium *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Deus exercituum, plena est omnis terra gloria eius*, commemorasset, subiungit; *Et commota sunt superliminaria cardinum à voce clamantis, & domus repleta est fumo.* Scio hunc fumum ad literam significare cæcitatem Iudæorum post passionem Christi, vt interpretatur D. Hier. Clamãtibus, inquit, Seraphim, & in tota terra Trinitatis mysterium prædicantibus, quãdo post passionem Saluatoris mysteriũ Trinitatis terra vniuersa cognouit, statim commotum est, siue sublatum (vt habent Septuaginta) superliminare templi, & omnes illius cardines conciderunt. Et paulò post: Quàm pulcher ordo rerum? postquàm repleta est terra gloria Domini Sabbaoth, Iudæorum tẽplum impletum est ignorantiæ tenebris, caligine, & fumo, qui noxius est oculis. Eodémque modo locum intelligit Cyrill. Alex. quamuis vterque subiungat posse etiam per fumum templi significari incendium: quam sententiam secutus est Theodoretus.

Cognitio quam de Deo habent homines in hac vita, fumus dicitur quia obscura. Esa 6. 3. Iudæorum cæcitas. D. Hieron.

Cyril. Alex. Theod.

Sed

Sed non dubium, quin etiam eo fumo fuerit adumbrata obscuritas cognitionis, quam in hac vita assequi possumus de Deo, & præcipuè de mysterio Trinitatis, quod Seraphim terna illa sanctitatis acclamatione promebant: imò eiusdem incomprehensibilitas, propter quam vel ipsis beatis, Seraphicisque spiritibus Dei gloria in domo repleta fumo apparet: eandem ob causam dicitur Psal. 17. *Ascendit super Cherubim, & volauit super pennas ventorum: & posuit tenebras latibulum suum. Ascendit super Cherubim* (inquit Augustinus) *id est, exaltatus est super plenitudinem scientiæ,* (id enim sonat nomen Cherubim) *vt nemo ad eum peruenire nisi per charitatem possit*: posuit etiam tenebras latibulum suum, eo quod eius natura, vt exponit Theodoretus, perfectè intelligi nequeat. Diuus Hieronymus retulit ad mysterium incarnationis, quem secutus est Mag. Sentent. in comment. eiusdem loci: quoniam videlicet *Latibulum suum*, id est, secretum maiestatis suæ, quæ nube carnis tegebatur, *posuit tenebras*, id est, profundum, & obscurum effecit. Psal. 17. 11. D. August. Theodoret. D. Hieronym. Mag. Sent.

III. Peccatorum mentes caligine inuoluuntur.

Deinde sumitur fumus pro mentis cæcitate, & caligine, qua peccatorum mentes inuoluuntur, vndè sub nomine Ceti, siue Leuiathan de Dæmone dicitur Iob 41. *De naribus eius procedit fumus sicut ollæ succensæ, atque feruentis: halitus eius prunas ardere facit, & flamma de ore eius egreditur.* In quem locum D. Greg. lib. 33. Mor. c. 38. *Quasi flatu* (inquit) *narium caliginem emittit, quia in reproborum cordibus insidiarum suarū aspirationibus ex amore vitæ temporalis æstum congerit multiplicium cogitationum, & velut fumi globos multiplicat: quia in anisimas præsentis vitæ curas in terrenorum hominum mente coacernat: quem fumum pattebatur Propheta cum dixit* Psal. 6. *Turbatus est à furore oculus meus.* Et Psalm 37. *Cor meum conturbatum est: dereliquit me virtus mea: & lumen oculorū meorum, & ipsum non est mecum. Fumus quippe iste obtundit aciem cordis, quia caliginis suæ nubilo serenitatem intimæ quietis turbat.* Non est prætereundum, quod sequitur, *Halitus eius prunas ardere facit*, quia, vt exponit idem Greg. Dæmon quasi sufflator iniquæ suggestionis afflatu iniquorum mentes igne praui desiderij inflāmat, iuxta illud Esai. 54. *Ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas, & proferentem vas in opus suum.* Quo loco duo obseruanda sunt: vnū est non dictū esse *Sufflantem prunas*, sed *Sufflantem in igne prunas*, quia Dæmon eò præcipuè spectat, vt hominē iam à sua ipsius cōcupiscentia ignitum, & in eo potissimū vitio, ad quod natura est procliuis, suggestionis suæ flatu magis inflāmet. Alterum verbis illis, quæ sequuntur, *Proferentē vas in opus suū*, indicari huiusmodi fabrū nihil aliud proferre de officina malæ voluntatis, nisi lebetes, id est, peccatores scelerum fœditate nigerrimos, aptos ad opus suum, id est, vilia peccādi ministeria: quos tamen Deus gratia sua sæpissimè cōuertit in phialas aureas iuxta illud Zac. vlt. *Erūt lebetes quasi phialæ:* quod de Maria Mag. canit. Eccl. *Post fluxæ carnis scandala fit ex lebete phiala: de vasa contumeliæ in vas translata gloriæ.* Psal. 6. 8. Psal. 37. 12. Esai. 54. 16. Zach. 14. 20

IIII. Esai. 42. 3. Matth. 12. 15

Sed vt ad fumū reuertamur, eodem sensu D. Hier. in epist. ad Algasiā, p. 2. exponit illud Esai. 42. *Calamum quassatum non confringet, & linum fumigās non extinguet.* Quod Matt. citauit c. 12. *Iesus*, inquit, *curauit eos omnes, & præcepit eis, ne manifestum eū facerent: vt adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super eum, & iudicium gentibus nunciabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem eius: arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet.* Cuius loci duplex est expositio, vna communis, explicari videlicet his duobus veluti prouerbijs mansuetudinē Christi, quo sensu affertur à Matthæo, cùm agit de his, qui à Christo curabantur, & exponitur ab Eusebio Cæsar. lib. 9 Demonstrationis Euang. capite 15. Infirmos, inquit, & debiles corroborauit, morbo affectos non perdidit, sed curauit, & perturbationibus animi inquinatos, prauisque cupidita- Euseb. Cæsar. Mansue. tudo Christi.

tibus, & affectibus fumigantes non pessundedit, sed sanauit. Altera D. Hieronymi intelligẽtis nomine calami quassati populum Iudaicum, nomine, verò lini fumigantis Gentilem hoc sensu. Calamus, inquit, fructus, qui fuit anteà vocalis, & laudes Domini cõcinebat appellandus est Israël: qui quoniam impegit in angularem lapidem, imò cecidit super eum lapis, fractus est, cui qui inniti voluerit, pertunditur manus illius: qui enim post aduẽtum Domini Euangelicæ doctrinæ spiritum derelinquens in Iudaicæ literæ morte requiescit, istius cuncta opera vulnerãtur. Linum quoque fumigans non extinguet, populum videlicet de Gentibus cõgregatum, qui extincto legis naturalis ardore fumi amarissimi, & qui noxius oculis est, tenebroséque caliginis inuoluebatur erroribus. Vbi vides fumum pro cœcitate vsurpari. Ex his iam perspicuum relinquitur, cur hæretica doctrina in fumo putei abyssi expressa à Ioanne fuerit propter caliginem, ac tenebras, quas multis in partibus hominum mentibus offudit. Sic enim D. Hieron. de Hæreticis interpretatur illud apud Oseam 13. *Erunt quasi nubes matutina, & sicut ros matutinus præteriens, sicut pulus turbine raptus ex area, & sicut fumus de fumario.* Quo loco tametsi illæ similitudines breuitatem, & celeritatem significent, qua impiorum felicitates citò prætereunt, vt idem Hieron. exponit, tamen etiam fumus de fumario tenebras, & caliginem declarat, qua excœcati Hæretici veritatis lucem intueri non possunt. Rectè etiam fumo de fumario comparantur, quia ex Stygio camino Hæretici egrediũtur. Aduerte autem pro eo, quod nos habemus, *sicut fumus de fumario*, haberi apud Septuaginta, *sicut fumus de locustis*, quod magis adhuc ad nostrum institutum facit: ea verò translationis varietas ex diuersitate punctorum Hebraicorum orta est, vt auctor est D. Hieronymus.

Populus Iudaicus calamus fractus, Gentilicus linum fumigans appellatur.

D. Hieron. Oseæ 13. Hæreticorum cecitas.

Cur locustæ hoc loco Hæreticos significent.

SECTIO VI.

I. VT melius appareat, cur Hæretici locustarũ nomine à Ioanne hoc loco exprimantur, sciendum est non esse insolens in sacris literis hoc, & similiũ animaliũ genere persecutores intelligi: quemadmodũ legimus Ioel. 1. *Residuum eruca comedit locusta, & residuũ locustæ comedit bruchus, & residuũ bruchi comedit rubigo.* Quo loco quanquã iuniores Hebræi volunt sermonẽ esse de plagis illatis à Deo per eiusmodi animalia, & rubiginẽ, de fame videlicet, quæ quãtuor integris annis perdurauit primùm eruca cũcta vastante, deinde locusta, brucho, & rubigine: lõge tamẽ est probabilius, quod aiunt antiquiores Hebræorũ, quos sequuntur Rupert. Lyran. & alij, significari quatuor orbis imperia Hebræis infesta, quæ Hebræorũ gentem ordine quodam ita oppresserunt, vt quod vnum intactum reliquisset, alterũ funditùs euerteret: itaque in eruca Assyriorum, & Chaldæorũ, in locusta Medorũ, atque Persarum, in brucho Græcorũ, in rubigine Romanorũ imperiũ expressum fuisse: quã expositionẽ etiam affert, nec improbat D. Hier. tametsi alteram ei præferat, videlicet vnicũ Chaldæorum imperiũ eo loco adumbrari, quod quater sub Nabuchodonosor Hebræorũ populũ diuexauit. Primum cum Nabuchodonosor Hierosolymã obsedit, duxitq; secũ Ioachim Regem Iuda, & partẽ vasorum domus Domini asportauit in terrã Sennaar, vt refertur 2. Paralipom. 39. & Dan. 1. Deinde cum captiuum duxit Babylonem Ioachim, siue Iechoniam præcedentis filium 4. Reg. 24. Tertiò, cum Sedechiam vltimũ Regẽ Iuda erutis oculis Babylonem etiam duxit captiuũ 4. Reg. 25. Denique, cũ Nabuzardan Babylonij exercitus princeps vrbem, & templũ incendit 4. Reg. 25. vbi obiter duo obseruãda sunt. Vnum est florentissima orbis imperia vilissimis, & abiectissimis animalculis comparari, vt

Ioel. 1. 4.

Hebræi Iuniores.

Antiquior. Rupert. Lyranus.

Orbis imperia vermiculis expressa. D. Hieron.

2. Paral. 36. Dan. 1. 4. Reg. 24. 4. Reg. 25. 4 Reg. 25.

parari, vt indicetur, quàm vili pretio mundana omnia æstimanda sunt, & quasi abiectissimi vermiculi pede calcãda. Alterum est non solum abiectissimis animalibus, sed etiam noxiis comparari propter salutis periculum, quod in regnis administrandis, & in vniuersum in omni humana felicitate cernitur. Siue igitur soli Chaldæi, siue reliqui, quos nominauimus, plagarũ illarum nomine expressi à Ioële fuerint, illud certũ est locustas, & reliquas huiusmodi plagas, iuxta probabiliorẽ sententiam, non propriè accipiendas esse, sed translatè pro infestissimis Hebrææ gentis hostibus vsurpandas: sic enim etiam locusta accipitur Amos 7. cap. *Amos 7.1.* *Ecce fictor locustæ in principio germinantium serotini imbris, & ecce serotinus post tonsorem gregis.* Vidit nempe Propheta in spiritu quendam, qui infinitam locustarum multitudinem producebat, quem appellat fictorẽ, quæ locustarum multitudo significabat Assyriorum exercitum, qui quarto anno regni Ezechiæ duce Salmanasar Rege Assyriorum venerunt in terram decem tribuum, eásque in Syriam transtulerunt.

II. *Hæretici cur locustarum typo adumbrati.* *Exod. 10. 15.* *Prou. 30. 24.*

Ex his iã mirum videri non debet Hæreticos acerrimos Ecclesiæ hostes sub locustarum typo fuisse à Ioanne adumbratos. Primùm, quia locusta animal est maximè nociuum herbis virentibus: vnde Exod. 10. de locustis dicitur: *Nihil omnino virens relictũ est in lignis, & in herbis terræ in cuncta Ægypto.* Sic enim Hæretici quidquid fidei, & sanctitatis viride erat, in multis partibus corroserunt. Secunda ratio desumitur ab vnanimi aduersus Ecclesiam conspiratione iuxta illud Prou. 30. cũ dicitur: *Quatuor sunt minima terræ, & ipsa sunt sapientiora sapientibus: Formicæ populus infirmus, qui præparat in messe cibũ sibi, Lepusculus plebs invalida, qui collocat in petra cubile suũ: Regem locusta non habet, & egredietur vniuersa per turmas suas: stellio manibus nititur, & moratur in ædibus Regis.* Est autem stellio serpens lacertæ similis circulis quibusdam, & veluti lucẽtibus guttis in modum stellarum depictus, vnde & nomen sumpsit, de quo scribit Plin. lib. 3. c. 10. nullũ animal fraudulentius homini inuidere. Quoniã igitur hæretici vnanimi consensu aduersus Ecclesiam conspirarunt, optimo iure locustarum nomine exprimuntur, quæ vsq; adeò inuicẽ consentiunt, vt Rege, ac duce cùm careant, tamen per turmas suas tributæ egrediantur. Verùm tropologicam eius loci expositionẽ, quam Beda affert, obiter perstringendam duximus. *Plinius.* *Beda.* In formica igitur eos intelligit, qui in hac vita fructus sibi præparãt bonorũ operũ, quibus fœlicitatẽ promereãtur. In lepusculo eos, qui in petra, id est, in Christo spem suã omnem collocant iuxta illud Psalm. 103. *Petra refugiũ herinaceis*, seu vt alij codices habent, *leporibus.* In locusta Anachoretarũ concordẽ vitã, qui nullo præceptore singuli in suis latibulis Deo vacabant, & mala pullulantia carnalium voluptatũ germina absumere conabantur. Denique in stellione, qui alis caret, manibus nititur, & palatia Regũ ingreditur, eos qui cũ ingenij penna non valeant, ad obtinenda tamen æterni regni mœnia virtute operationis subleuãtur. Tertia ratio est propter locustarũ saltus, quos sua incõstãtia imitantur Hæretici. Quã eandem ob causam D. Greg. lib. 31. Mor. c. 19. expendens illa verba c. 39. *Nunquid suscitabis eum*, id est, equum *quasi locustas*? docet locustas Iudaicum populum figurasse: quod etiam in quemlibet virũ inconstantem potest conuenire, eo quòd locustæ subitos quosdã saltus dent, & protinus in tertã cadant: saltus enim dabãt Hebræi, cùm præcepta Domini se implere promitterent, sed statim ad terram cadebant, eũ per praua opera hæc se audisse denegarẽt. Videamus, inquit Greg. in eis quasi quendam locustarum saltũ. Exod. 24. *Omnia verba quæ locutus est Dominus, faciemus.* Videamus, quomodo subitò ad tertã ruãt. Num 14. *Vtinã mortui essemus in Ægypto, & in hac vasta solitudine vtinã pereamus, & non inducat nos Dominus in terrã istã.* Locustæ ergo erant, quia habebant saltum per vocẽ, & causam per actionẽ. Quarta, & po-

D. Gregor. lob 39. 18.

Vir inconstãs locustæ persimilis. *Exodi 24. 7.* *Num. 14. 7.*

Interpretes. strema ratio, quam afferunt communiter hoc loco interpretes, ea est, quia Hæretici instar locustarum sanioso ore cuncta polluunt: cum enim intellectum habeãt erroribus inquinatum, quid aliud ore euoment, quàm Hæreticæ doctrinæ saliuã fœculentã, qua alios inficiant? Quã ob causã illis potest accõmodari illud Esa. 14.

Esa.14. 19. *Ne lætetis Philisthæa, quoniã cõminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, & semẽ eius absorbẽs volucre.* Cuius loci literalis sensus is est. Mortuo Achaz rege Iuda lætabãtur Philisthæi, quòd nihil iam sibi à posteris Oziæ, qui eos multũ fregerat, timẽdũ ducerẽt. Præuidẽs autẽ Esaias Ezechiã eiusdẽ Oziæ pronepotẽ multò acerbiùs Philisthæos oppressurũ, lætitiã eorum ea similitudine cõpressit. *De radice colubri*, id est, de progenie Oziæ, *egredietur regulus*, siue *basiliscus*, id est, Ezechias multò exitialior, & nocentior, quã coluber: siquidẽ regulus vel ipso afflatu præteruolãtes aues interimit. Verũ alij ad Hæreticos eundẽ locũ hoc sensu referunt: *De radice colubri*, id est, de hæresi mẽte cõcepta *egredietur basiliscus*, id est, idẽ error prædicatione disseminatus, qui afflatu ipso volucres absorbeat, id est, homines ingenio præstãtes eiusdem erroris veneno inficiat. Itaque hæresis, dum mẽte latet, coluber est: dum publicatur, basiliscus, qui solo afflatu perimit. Possumus & ita ad mores accipere: *De radice colubri*, id est, mala cogitatione, *egredi regulũ*, id est, malum consensum, *& semen eius*, id est, malũ opus *volucres interimere*, id est, animas, quæ antea virtutùm pennis in sublime ferebantur. Ex quo iã colligis cogitationes malas quasi colubros parturientes regulos maximè esse formidandas.

Quid coronæ similes auro super capita locustarum significent.

Et super capita earum tanquàm coronæ similes auro.

SECTIO VII.

1. Corona pro regno sumitur. Thr.5.16. Ezech.21. 26.

CORONA potissimùm sumitur pro regno: vnde est illud Thren. 5. *Cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus*, id est, quia peccauimus, regnum nostrum fuit euersum, ereptúmque Regi Sedechiæ, qui eo loco per caput intelligitur: & illud Ezech. 21. *Aufer cidarim, tolle coronam: nónne hæc est, quæ humilé sublenauit, & sublimem humiliauit?* vbi Dominus loquitur cũ Rege Sedechia hoc sensu. Propter iniquitatem tuam auferetur ab Israël sacerdotiũ, & regnũ: (est enim cidaris) mitra Põtificia) id quod cõrigit, cũ Iosedech sũmus sacerdos ductus est in captiuitatẽ cũ ipso Sedechia: *Nónne hæc est, quæ humilé*, id est, Dauidẽ *sublenauit: & sublimẽ*, id est, Sedechiã *humiliauit?* quę interpretatio est Lyr. Aduertẽdũ est autẽ 70. Interpretes ita locum transtulisse: *Aufer cidarim, & depelle coronam: ipsa non talis erit: humiliasti excelsum, & sublenasti humilem*: id est, tua corona ô Sedechia longè diuersa est à corona Regis Messiæ: quoniam Messias reget suos in virga æquitatis, non iniustitiæ. Addimus posse alludi ad spineam coronam, quã Messias in passione erat coronãdus.

Lyranus. Septuag. interpretes.

3. Hæretici religionis prætextu errores seminant.

Cum igitur Hæretici sub variis Regibus, ac Principibus Ecclesiam fuerint persecuti: rectè locustæ coronas gestare visæ sunt. Quod verò dicuntur auro similes, illud in primis significat. Hæreticos in Ecclesia persequendo præ se ferre zelum fidei, & charitatis: itaque non habere coronas verè aureas, sed auro tantum similes, quia prætextu religionis suos errores disseminare conantur. Solet enim aurum in sacris literis pro religione, & charitate vsurpari; vt fusè diximus in cap. 2. huius operis super illa verba: *Suadeo tibi emere à me aurum ignitum*: quo etiam pertinet illud Thren. 4. *Quomodò obscuratum est aurum, mutatus est color optimus? dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum? Filij Sion inclyti, & amicti auro primo quomodo cõputati sunt in vasa testea?* quibus verbis Propheta ad literã alẽ-

Apoc. 3. 18. Thren. 4. 8.

tatur

tatue gloriam vrbis amissam, templum euersum, viros principes in captiuitatem abductos, vt expendit Rupert. l. 1. in Hier. c. 18. & 82. *Dolentis*, inquit, *pariter, & admirantis est dicere, quomodò obscuratum est aurum?* Aurum enim coloris optimi Iudæi erant: sed quia propter cæcitatem oculi eorum obscurati fuerunt, mutatus est auri color: cùm etiam lapides fuissent Sanctuarij, & ex illis ædificari cœpta esset, domus Domini, dispersi sunt in ciuitatibus, & paruas sibi plateas ad habitandum locauerunt. Cæterùm eundem locum de Sacerdotibus eleganter exponit D. Gregor. homil. 17. super Euangelium. *Aurum*, inquit, *obscuratum est, quia Sacerdotum vita quondam per gloriam virtutum clara, nunc per actiones infimas reproba ostenditur. Color optimus est mutatus, quia ille Sanctitatis habitus per terrena, & abiecta opera ad ignominiam despectionis venit. Lapides verò Sanctuarij intrinsecus habebantur, nec sumebantur in summi sacerdotis corpore, nisi cum Sancta sanctorum ingrediens in secreto sui conditoris apparebat. Nos ergò fratres sumus lapides Sanctuarij, qui apparere semper debemus in secreto Dei, qui nunquam necesse est foris conspici, & in extraneis actionibus videri. Sed dispersi sunt lapides Sanctuarij in capite omnium platearum: quia hi, qui per orationem, & contemplationem semper intus esse debuerant, per vitam foris vacant: ecce iam penè nulla est seculi actio, quam non Sacerdotes administrent.* Hæc Gregor. Coronas igitur similes auro gestare visæ sunt locustæ, quia Hæretici Principes fidei zelum, & charitatis ardorem in Catholicis persequendis simulabant. Rupert. D. Gregor.

Deinde dicuntur gestare coronas similes auro in signum victoriæ, quæ tamen non vera censenda est, sed quædam futilis, & vmbratica victoriæ imago: dum tyranni, & Hæretici Catholicos propter fidē insequuntur: veras enim atque aureas victoriæ coronas ipsi potius Catholici gestant, cum pro fide mortem oppetunt: quo fit, vt non aureas coronas, sed auro tantùm similes Hæreticæ locustæ gestare describātur. Quòd verò is, qui persecutionē siue pro fide, siue pro iustitia tolerat, persecutionem ipse vincat ferendo: non à persecutore vincatur, probatur primò ex loco illo Pauli 2. Corint. 2. vbi Apostolus ad literam de huiusmodi loquens victoria ait, *Deo autē gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu*: quē triumphum duplicem esse docet D. Thom. disputatione videlicet Hæreticos, patientia vincendo persecutores. Secundò adhuc luculentiùs Rom. 8. *Quis ergò nos separabit à charitate Christi, tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an persecutio? an gladius? sicut scriptum est: quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui dilexit nos.* 1. vt interpretatur D. Thom. *superamus, dum circa hæc omnia illibatā charitatem seruamus*, iuxta illud 1. Cor. 15. *Gratias Deo, qui dedit nobis victoriam per Iesum Christum.* Sed multò elegantiùs eundem locum expendit D. Chrys. hom. 15. super ep. ad Rom. vbi in primis obseruat Græcè non esse, *superamus*, sed *plusquàm superamus*: est enim Græcè ὑπερνικῶμεν. *Hoc*, inquit, *mirabile est, quòd non superamus solum, sed plusquàm superamus per ea ipsa, quæ patimur.* Triplicē verò rationē affert huius plusquam victoriæ. Prima ducitur ex facilitate vincendi: quia sola ipsa tolerantia vbique trophæa cōtra hostes erigimus. Secunda, quia per ipsamet tormenta, & persecutiones superamus, quæ noua est victoriæ ratio. Tertia est propter victoriæ certitudinem: etenim plusquàm superare est sic aliquem ad certamina descendere, quasi iam Dominus victoriæ sit: quam rationem reddidit ipsemet Apostolus, cum statim subiunxit. *Certus sum enim, quia, neque mors, neque vita, neque Angeli, neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo.* Tertiò Sapient. 10. *Certamen forte dedit illi, vt vinceret*: vbi ad literam est sermo de Iacob, qui superior euasit fratre Esau: quænam autem huiusmodi victoria fuerit, significatur Gen. 27. cum Isaac dixit Esau filio: *Vives in gladio,* D. Thom. 1. Cor 15. 57. D. Chrysost. Rom 8. 38. Sapiē 10 12. Gen. 27. 40.

III. *Tyranni, & hæretici, dum fideles excruciant, nō vincunt, sed vincuntur.*

& fratri tuo seruies: quod quanquàm cõmuniter interpretes accipiunt de Idumæis
2. Reg. 8. posteris Esau, qui Dauidi Regi è stirpe Iacob descendenti tributarij fuerunt 2. Reg. 8. tamen eo etiam sensu à plerisque accipitur, vt Esau Iacobo fratri seruierit in eo persequendo, dandóque ei materiam triumphorum per patientiam, qua ipsum non solùm tulit, sed etiam ex Mesopotamia rediẽs adorauit septies genu flexo Gen. 33. Itaque omnis Ecclesiæ persecutor in gladio viuit, dũ eam persequitur: Gen. 33. sed tamen Sanctis, quos infectatur, eo ipso seruit, quòd eum nõ ad errorem suum, & vitia pertrahit, sed ei syluam, ac segetem præbet meritorum. Quartò, & postremò in eiusmodi figuram Iudic. 7. Gedeon confractione laguncularum Madianitas deuicit. Sic enim Martyres suorum corporum fractione de tyrannis triũphãt. Iudic. 7.
Beda. Hoc namque sensu eam figuram exponit Beda lib. quæst. super lib. Iudic ca. 5. vbi primùm aduertit Gedeonis milites non sine mysterio nullis alijs armis instructos, quàm tubis, lagenis, & lampadibus ad certamen descendisse: quia Martyres sonant tubis, cum prædicant: confringunt lagenas, cum soluenda in passione corpora hostilibus gladijs opponunt: splendent lampadibus, cũm post solutionem corporis miraculis coruscant. Cecinerunt ergò tubis, vt lagenæ frangerentur: lagenæ fractæ sunt, vt lampades apparerent, apparuerunt lãpades, vt hostes in fugam verterentur. Deinde obserua non frustrà in dextera tubas, lagenas in sinistra tenuisse. In dextera enim habere dicimur, quicquid magno pretio æstimamus: in sinistra omne, quod pro nihilo ducimus: ita Christi Martyres pro magno habent prædicationis gratiam, corporum verò vtilitatem pro minimo. Verùm, quod ad nostrum facit institutum, sicut Gedeonis milites confractis lagenis vicerunt: ita Sancti eo ipso, quòd pro Christo patiuntur, hostes superant.

IIII. Illud etiam adnotandum Madianitas eodem 5. cap. Iudic. locustas appellari, vt
Iudic. 5. magis adhuc appareat Hæreticos, qui hic à Ioanne locustarũ similitudine exprimuntur, fuisse à Catholicis, quos persequebãtur, ea ipsa persecutione prostratos.
Tertullian. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. in Apolog. aduersus gentes cap. 49. Vbi inter alia, *Prælium*, inquit, *est nobis, quòd prouocamur ad tribunalia. Victoria est, pro quo certaueris, obtinere ea victoria habet & gloriam placendi Deo, & prædam viuendi in æternum. Ergò vicimus, cum occidimur: hic est habitus victoriæ nostræ, hac palmata vestis, tali curru triumphamus.* Aduerte autem vestem palmatam dici, quia erant illi intextæ palmæ: vult ergò Tertull. martyrium esse vestem palmatam, id est, variis palmis intextam, tot nimirum, quot sunt tormenta: sunt enim palmæ victoriæ, & triumphi symbola. Quam ob causam de Ecclesia propter Martyres dicitur Cant. 7. *Statura tua assimilata est palmæ.* Cant 7. 7.
3. Reg. 6. 29. In eiusdem rei typum Salomon, vt refertur 3. Reg. 6. *Omnes parietes templi per circuitum sculpsit varijs calaturis, & torno, & fecit in eis Cherubim, & palmas, & picturas variæ quasi prominentes de pariete.* Sculpsit, inquam, in eis picturam Cherubim, & palmarum: quoniam vt interpretatur Rup. lib. 3. in libros Reg. cap. 12. scientiam Dei fideliter suscipientibus, & pro illa certantibus victoriæ de cœlo promittuntur. Quanquàm verò templum illud Salomonis figura fuerit Ec-
Rupert.
2 Cor. 3. 16. clesiæ vniuersæ, tamen etiam cuicunque iusto & potest, & debet accommodari
2. Cor. 6. 16. iuxta illud 1. Cor. 3. *Nescitis, quia templum Dei estis?* Et 2. Cor. 6. *Vos enim estis templum Dei.* Hoc igitur templum totum sculptum est palmis, quia tot victoriis est refertũ, tot etiam trophæis tanquàm pulcherrimis aulæis, & peristromatis exornatũ, quot sunt persecutiones, quas à fidei hostibus constanter tolerat: propterea enim Cherubim simul cum palmis iũguntur, vt indicetur huiusmodi palmas tũc præcipuè obtineri, cùm propter doctrinæ Euangelicæ, quæ per Cherubim, id est, plenitudinem scientiæ exprimitur, defensionem iusti in capitis discrimen adducuntur.

Cum

Cur locustæ facies hominum, & dentes leonum habere dicantur.

Facies earum tanquam facies hominum, & dentes earum sicut leonum erant.

SECTIO VIII.

PRimum significatur Hæreticorum principum summa crudelitas minimè humanæ naturæ conueniens: siquidem cum facies hominum haberent, nihil minùs, quàm humanitatem referebant, quod sanè instar monstri erat: simile enim ob causam Leuitic. 11. inter immunda animalia numerantur omnia illa quadrupedia, quæ super manus gradiuntur: *Quod ambulat super manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immundū erit.* Quo loco prima facie videntur omnia quadrupedia cōprehendi: quod enim est omnino quadrupes, quod non super manus gradiatur? sed verè non est sermo nisi de illis, quæ habent manus humanis similes, cuiusmodi sunt vrsus, & simia, quæ meritò censentur immunda: quia instar monstri est bestiam habere manus humanis similes. Et quidem quod spectat ad mysterium, illud indicatur prodigiosum esse animal hominem auarum, qui manibus terram teneat, iisque quasi pedibus per terram gradiatur: itaque immundum esse, & instar mōstri iudicandum. Quemadmodum igitur instar monstri est quadrupes manus hominis habens: ita hoc loco tanquàm prodigiosæ locustæ censetur, quæ cum dentes leonis ostentent, humanas tamen præferunt facies, homines videlicet crudeles, & sanguinarij, qui cum hominem vultu præferant, truculentas tamē bestias immanitate superant. Porrò leonum dentibus summa significatur crudelitas: sunt enim dentes leonum fortissimi, quam ob causam de peccato dicitur Eccl. 21. *Dentes leonis dentes eius.* Deinde per locustarum dentes concionatores Hæretici intelliguntur. Pro cuius rei maiori expositione sciendum dentes in sacris literis pro prædicatoribus siue in bonam, siue in malā partem vsurpari. In bonam quidem Cant. 7. *Guttur tuum sicut vinum optimum, dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, & dentibus illius ad ruminandum.* Quæ verba Theodoretus vult esse sponsæ cum sponso colloquentis. Alij prima illa verba: *Guttur tuum vinum optimum*: sponsi ad sponsam faciunt Ecclesiæ guttur, id est, prædicationem commendantis, comparantisque illam vino optimo, quòd quantò vetustius, tantò suauius, & pretiosius: quia cōcionatores non debent nouis istis, & nugacibus sermonum rapsodiis insistere, sed vetera sanctorum Patrum dicta rimari. Tunc verò audiens sponsa, prædicationis verbum sic ab sponso commendari, quasi verbum ex eius ore excipiens, continuánsque sententiam adiungit: *Dignum dilecto meo ad potandum, labiisque, & dentibus illius ad ruminandum*, hoc est, dignum tanto sponso, & grauibus Diuini verbi præconibus, qui ea, quæ tanquàm labia loquuntur, quasi dentes ruminant, aliisque tanquàm salutarem cibum ad edendum apponunt.

I. *Hæreticorum principum crudelitas. Leuit. 11. 27.* *Eccl 21. 3.* *Hæreticos concionatores.* *Cant. 7. 9.* *Dentes in sacris literis concionatores significant.*

Eodem sensu explicandum est illud Cant. 4. *Dentes tui sicut greges tonsarum, quæ ascendunt de lauacro, omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas.* Quem locum illustrans D. Bern. serm. 63. ex paruis, plurimas dentium cōditiones commemorat: sunt enim dentes candidi, & fortes: carnem non habēt, nihil intra se pati possunt: dolor eorū acutissimus: clausi sunt labijs, nè videantur, indecens enim est, cum videntur nisi ridendo: tōti corpori frangunt cibum: nullum inde saporem habent: per ordinē positi sunt: superiores alij, alij inferiores: cum inferiores moueantur, superiores nunquam: quas omnes conditiones eleganter Bernard. Religiosis accommodat. Quid enim illis candidius, qui cogitationum peccata sicut actionum deplorant? quid fortius, quibus tribulatio pro solatio, contumelia pro gloria, ino-

II. *Cant. 4. 2.* *D. Bernard.* *Religiosi, dentes Ecclesiæ.*

pia pro abundantia ducitur? Carnē non habent, quia in carne carnem obliuiscuntur, iuxta illud Apostoli Rom. 8. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* Nihil morari inter se patiuntur, quia nec modicum quidem offendiculum tolerabile reputant. Non est dolor sicut dolor eorum, quia nihil tam horrendum, & horribile est sicut murmur, & dissensio in congregatione. Clausi sunt labiis, ne videantur, quia ipsis monasteriorum vallis cinguntur, ne secularium oculis, & accessui pateant: indecens est, si appareant, nisi interdum fortè ad risum, quia nihil turpiùs, quàm monachus per vrbes, & castella discurrens, nisi cum charitas cogit, quæ risus est, quia hilaris est, læta quidem, non dissoluta. Toti corpori mādunt cibum, quia pro toto Ecclesiæ corpore Deum precantur. Nullum inde saporem habent, hoc est, nullam sibi gloriam debent arrogare, sed dicere cum Propheta, Psal. 113. *Non nobis Domine non nobis, sed nomini tuo da gloriam.* Per ordinem positi sunt, quia inter illos omnia in Christo mēsura, & pondere cōstituuntur. Superiores, & inferiores, quia alij prælati, alij subditi. Denique, cum inferiores moueantur, superiores moueri nunquàm debent, quia etsi subditi quandoq; turbentur, prælatorum tamen est in mente composita perdurare. Hæc de Religiosis Ber. Verùm cōmunior dentium acceptio eo loco Cantic. est de concionatoribus, quibus omnes dentiū conditiones à Bernardo enumeratæ accōmodari facilè possunt: in quibus non postremum locū obtinet candor, id est, castitas, & vitæ, morūmque integritas, tales enim futuros regis Messiæ cōcionatores vaticinatus est, Iacob Gen. 49. cū dixit. *Pulchriores sunt oculi eius vino, & dentes eius lacte candidiores.* Quem locū exponens Orig. hom. 17. in Genesim, Pedes, inquit, Christi sunt, qui currunt ad faciendā pacem & subueniendum iis, qui in necessitatibus sunt positi: manus Christi, qui ad misericordiā extenduntur: oculi, qui scientiæ lumen vniuerso corpori præstant: dentes deniq; qui scripturarū cibos dignis interpretationibus explanantes earum intellectum Ecclesiæ corpori subministrant: Hi ergo candidi debent esse, & puri, ne fortè illis dicatur, *Qui alios doces, teipsum non doces.* Illud etiam maximè in his dentibus requiritur, ne quid inter illos siue inuidiæ, siue dissensionis interponatur, quod solet multùm dentibus officere: idcirco enim Christus Apostolos, quos ad officium prædicationis legabat, præmonuit, Marc. 9. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Rom. 8. 9.

Psal 113. 1.

Gen. 49. 12. Origenes.

Marc. 9. 50.

III. Sed omissis interim aliis dentium conditionibus illa potissima in concionatoribus reperitur, quod sacræ doctrinæ cibo frangendo, & alijs diuidendo inseruiant: quo sensu communiter interpretes locum ex Canticis citatum accipiunt, in quibus Beda. *Solent*, inquit, *nutrices particulas panis dentibus conficere, & inter lactandum in paruulorum faucibus minuta mansa immittere, donec eos paulatim abstractos à lacte ad esum panis perducant: sic sancta mater Ecclesia habet doctores, qui instar vberum lac doctrinæ mollioris accipientibus ministrent: habes eosdem non ignaros bene proficientibus panem verbi forti porrigere.* Hinc est illa apud prophetam comminatio Thren. 4. *Paruuli petierunt panem, & non erat qui frangeret eis.* Et 2. Tim. 2. *Solicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium incōfusibilem, rectè tractantem verbum veritatis*, Græcè, ὀρθοτομοῦντα, id est, *rectè diuidentem*: quo vtroque loco dentium similitudo indicatur. Atque hæc de dentibus in bonam partem: in malam verò, id est pro prædicatoribus Hæreticis accipiuntur Iob quadragesimo primo: vbi de Leuiathan dicitur: *Per gyrum dentium eius formido.* In quem locum D. Gregor. libro trigesimo tertio Moralium cap. 29. *Dentibus*, inquit, *Leuiathan errorum magistri figurantur: quia reproborum vitam mordendo dilaniant, & eos à veritatis integritate subductos in sacrificio falsitatis mactant.* Ex quo iam cernis rectè hoc loco Hæreticos concionatores, & per eosipsos quoque Hæreticos principes dētium nomine intelligi: qui quoniam

Thren 4. 4. 2. Tim. 2. 15.

Prædicatores, hæretici. Iob. 41 5. D. Gregor.

quoniam maximè noxij sunt Ecclesiæ, & in ea persequenda immanissimi, meritò non quibusuis dentibus, sed leonum dentibus validissimis comparantur.

Locustarum humana facies, & leonini dentes detractoribus accommodatur.

SECTIO IX.

EXplicauimus in literali sensu, cur Hæreticæ locustæ humanas facies, & leonũ dentes habuerint: illud nunc doctrinę causa mysticè addendum per easdem prodigiosas locustas detractores accipiendos, qui instar locustarum omne viride depascunt, & absumunt: & cum humanas facies habere videantur, sæuissimos tamen leonum dentes in moribus, factisque hominum infigunt, & quod omnem immanitatẽ superat, humanis carnibus instar leonum vescũtur: vnde est illud Ps. 26. *Appropriant super me nocentes, vt edant carnes meas:* eóque alluſit Paulus, cum dixit Galat. 5. *Quod si inuicem mordetis, & comeditis, videte ne ab inuicem consummamini.* Quam etiam ob causam Danielis 7. ostensa est prophetæ quarta quædam bestia terribilis dentes habens magnos, & ferreos, multáque comedens, atque comminuens, & reliqua pedibus conculcãs, habénsque decem cornua: quę bestia ad literam Romanum significauit imperium, sed à Glossa mysticè accommodatur detractoribus: vbi aduertit cum tres præcedentes bestiæ suis, id est, vrsi, & pardi nominibus appellatæ à Daniele fuissent, solius huius quartæ bestiæ nullum nomen afferri: quia detractorum malitia non potest vno nomine comprehendi: habet enim detractor abundantem malitiam, quemadmodùm dicitur Ps. 49. *Os tuum abundauit malitia: & lingua tua concinnabat dolos*: vbi primùm est obseruandum verbum illud, *Abundauit*: nascitur enim detractio non ex quauis, sed ex abundante malitia, quæ ex corde præ sui affluentia in os ipsum detrahentis redundat. Deindè notandum est cum Remigio verbum illud, *Concinnabat*: solet enim detractor detractiones suas ornatis verbis componere, & ficto charitatis zelo in speciem adornare. Habebat præterea illa bestia dentes ferreos magnos ad comminuendam, & deuorandam excellentium virorum famam. Denique erat decem armata cornibus propter decem detractionis genera, quæ ibidem connumerantur. I. *Galat. 5. 15.* *Dan. 7.* *Glossa.* *Detractorũ malitia.* *Psal 49. 19.*

Eadem detractorum voracitas sub eleganti similitudine explicatur, Prou. 23. *Noli esse in conuiuiis potatorum, nec in comessationibus eorum, qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur.* Quo loco partem illam, *Dantes symbola*, Glossa interpretatur esse in confabulatione detractores singulos verba ad detrahendum conferre, instar eorum, qui ad conuiuium conuenientes ad maiorem apparatum, & copiam singuli suam partem, & portionem afferunt. Est autem Glossa hæc desumpta ex D. Gregor. lib. 4. Moral. cap. 25. vbi tractans illud Iob 19. *Quare persequimini me sicut Deus, & carnibus meis saturamini? Sciendum*, inquit, *est, quia hi etiam, qui aliena vitæ detractione pascuntur, alienis procul dubiò carnibus saturantur. Vnde per Salomonem dicitur: Noli esse in conuiuijs potatorum, neque comedas cum eis, qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur. Carnes quippe ad vescendum conferre est in collocutione derogationis vicissim proximorum vitia dicere: symbolum verò dare est, sicut vnusquisque solet pro parte sua cibos ad vescendum, ita confabulationis detractionis verba conferre*: Hæc ille. Ad idem quoque significandum coruus ille, quem Noë ex arca emisisse dicitur Gen. 8. non est reuersus in arcam: illectus nimirùm aliquo supernatante cadauere (qui solet esse suauissimus detractorũ cibus) quemadmodũ docet D. Aug. li. 12. cõtra Faustũ Manich. c. 20. è contrario verò colũba regressa est ramũ oliuæ virentibus foliis gerẽs in ore II. *Prou 23. 20* *Glossa.* *D. Gregor. Iob 19. 12.* *Gen. 8.* *Augnst.*

suo: quoniam vir iustus, & alienis bonis tanquàm suis per charitatem gaudens, nihil aliud nouit ore gestare, quàm eorum de quibus loquitur, laudes, & præconia, quæ nunquàm in eius ore marcescunt, sed semper per laudabilem, & honorificam commemorationem quasi renascentia virentibus foliis vestiuntur. Detractor verò tãquàm coruus cadaueribus vescitur, nec indè recordatur ad arcam per sanctam cum iustis conuersationem reuerti. Quo etiam sensu illud à plerisque accipitur ex Psal. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia os detractoris nihil aliud est, quàm apertum quoddam sepulchrum ad cadauera inhians, viuósque homines quod plus est, in seipso sepeliens, id est, quantùm in se est, excellentium virorum famam, ac nomen obscurans, quæ expositio est D. Hieronymi, quanquam aliam etiam paulò inferiùs afferamus.

Psal. 13. 3.

III. Detractorũ linguæ.

Quærat aliquis, cuiusmodi nam linguæ intra leoninos detractorum dentes lateant, cum de iis Ioannes non meminerit? proculdubiò serpentum, quod maius adhuc prodigium est, videlicet humanam reperiri faciem, quæ dentes leonis, linguas serpentum, habeat. Id quod disertè traditur, Psal. 139. *Acuerunt linguas sicut serpentis.* Est autem auctore Plinio lib. 5. hist. naturãlis cap. 37. serpentis lingua tenuissima, trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas, perlonga. Sic enim lingua detractoris tenuissima est, quia in detrahendo subtilissima: vnde & acuto gladio comparatur Psal. 56. *Lingua eorum gladius acutus.* Illud ad Tit. 1. *Oportet Episcopum esse non percussorem*, Græcè μὴ πλήκτην, D. Hier. in comment. non ad pugnos refert, sed ad linguam, qua aliquis siue per contumeliam, siue per detractionem quasi gladio alium percutit: alioqui quid magnum est Episcop. à pugnis abstinere? Trisulca, quia tribus nocet, sibi, præsentibus, & quibus detrahit. Vibrans, quia semper in motu est: quam ob causam Isychius Presbyter Hierosolymitanus lib. 6. in Leuiticum docet detractores iugi scabie laborare, atque præ prurigine à detrahendo non posse desistere: sic namque exponit legem illam Leuit. 21. quæ sanciebat, vt homo habens iugem scabiem ab omni sacro ministerio arceretur. *Iugem scabiem*, inquit, *habet homo detractor, quia ad detrahendum facilè prouocatur.* Atri coloris, quia fœda acturpis, & atra bile, atque maleuolentia imbuta: cui etiam concinunt ora locustarum, quæ nihil aliud, quàm purulentam saliuam euomunt. Quocirca detractorum os (quæ est altera eius loci expositio) patefacto sepulchro comparatur Ps. 13. *Sepulchrum patens est guttur eorum*: quia sicut patens sepulchrum graueolentia sua aërem inficit, ita detractorum guttur fœdissimum est, & graueolẽs, præsentésque omnes, cum quibus agit, intolerabile maledicentiæ fœtore corrũpẽs. Denique prælonga, quia ad longissimè positos, imò ad mortuos etiam pertingit: vnde Ps. 56. detractorum maledicentia comparatur armis, & sagittis. *Filij hominum dẽtes eorum arma, & sagittæ*, quia non solùm eminùs, vt arma quædam, sed eminùs etiam, & longè, vt sagittæ feriunt. Accedit, quòd instar serpentũ clanculũ, & quasi furtiuè detrahunt, iuxta illud Eccl. 10. *Si mordeat serpens in silentio, nihil eò minus habet, qui occultè detrahit.* In quem locum D. Hieron. *Serpens*, inquit, *& detractor æquales sũt: quomodo enim ille occultè mordens venenum inserit, sic iste clam detrahens pectoris sui virus infundit.* Atque hunc meritò tanquàm serpentini generis hostem persequebatur Dauid Psal. 100. cùm dicebat: *Detrahentem secreto proximo suo: hunc persequebar.* Quo ex loco diuus Basilius regula 26. ex breuioribus argumentatur detractores esse à reliquorum societate, & consuetudine exterminandos. Quantùm verò detractorem execretur, ac detestetur Deus perspicuum est ex illa comminatioñe, quæ habetur capite vigesimo tertio Prouerbiorum iam citato, *Vacantes potibus, & dantes symbola consumentur, & vestietur pannis dormitatio:* vbi per symbola dẽtes iã superiùs

Psal. 56. 5.
Psal. 139. 4. Plinius.
Leuit. 21.
Psal. 13. 3.
Psal. 56. 5.
Eccl. 10. 11.
Psal. 100. 5 D. Basil.
Prou. 23. 21.

cum duo

diuo Gregorio detractores intelleximus. Postremam autem sententiam ita D. Greg.
Pontifex hic eodem loco interpretatur: *Vestietur pannis dormitatio*, quia cuiuslibet spectum, & inopem à cunctis bonis operibus mors inuniet, quem hic alienæ vitæ exquirendo crimina detractionis luæ langvor occupauit: quæ detestatio magis adhuc apparet in eo, quòd postquam Aaron, & Maria Moysi detraxerunt (quemadmodum conquestus est Dominus illis verbis Num. 12. *Quare non timuistis detrahere seruo meo Moysi*) tanta ira, atque furore exarsit, vt statim subinngatur: *Iratusque contra eos abijt, nubes quoque recessit, quæ erat super tabernaculum, & ecce Maria apparuit candens lepra quasi nix.* Quod expendens Origenes, super Numeros, hom. 7. inquit, *furoris Domini efficitur super eos, qui male loquuntur, & detrahunt: neque præterea dum, quod prius recedit nubes, & tabernaculum repletur lepra, vt ostendatur, quòd & si in aliquo sit Spiritus sancti gratia, si obtrectat, & detrahit, recedit ab eo post obtrectationem, & sic anima eius repletur lepra.* Hæc Origenes, & quidem meritò: quomodo enim Spiritus sanctus in eo habitet, qui per detractionem factus est Dæmonij domicilium, cùm detractio à Dæmone ipso ortum habuerit? Is enim primus Deo detraxit initio mundi illis verbis Genes. 3. *Nequaquam mortem moriemini: scit enim Deus, quòd in quocunque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dij scientes bonum, & malum*: vnde 1. Timoth. 3. vbi nos habemus, *Mulieres similiter pudicas, non detrahentes*, pro *Non detrahentes* est Græcè μὴ διαβόλους, hoc est, non Diabolicas, vt indicetur detractorem alterum quodammodò Diabolum esse. Origen. Gen. 3. 4. 1. Tim. 3. 11.

Cur locustæ capillos sicut capillos mulierum habere dicantur?

Et habebant capillos sicut capillos mulierum.

SECTIO X.

HAud dubiè ad explicandam effœminatam Hæreticorum naturam, & ferè ad luxum, mollémque viuendi rationem, potissimum quæ ad libidinem propensam, atque procliuem, cum capillis mulierum Hæreticæ locustæ describuntur: id quod quanquàm iam in superioribus docuimus, magis tamen illustrandum hoc loco existimamus. Igitur obseruandum est primò crinium pulchritudinem in fœminis multùm facere ad conciliandum amorem: vt autem ad spiritualia transeamus, hoc ipsum diserte confitetur sponsus sic sponsam alloquens Cant. 4. *vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui.* Quo loco Hebræi legunt, *In vno torque colli tui*, quasi dicat, vt interpretatur Theodor. ambo quidem oculi tui sunt admirandi, & columbarum more nominati, sed alter eorum, qui diuina contemplatur, qui philosophatur de Deo, ipsi recondita mysteria contuetur, cor meum illaqueat, illi vt omnibus etiam dolis tuis ornamenta suspicio, sed vnum tamen torquem, id est, charitatem præcipuè admiror. Verùm iuxta editionem vulgatam per crines pulchrissimas sponsæ cogitationes possumus intelligere, quas crinibus cõparari fusè iam 1. cap. tradidimus. Est autem aduertendum Septuag. interpr. pro eo, quod nos habemus, *Vulnerasti cor meum*, transtulisse, *Excordasti me*, id est, *Cor mihi intulisti*, quod mirificè quadrat in Virginem beatissimam, cuius ea erat mentis puritas, vt nec vel minima cogitatione non solùm Dei amorem, sed ipsum etiam Dei cor ad se attraxerit. 1. Hæreticorum luxus, ac libido. 1. Cant. 4. 9. Hebr. Theod. Charitatis commendatio. Virginis Deiparæ puritas. Septuagint.

Sed vt ad sponsæ crines reuertamur, vim eorum ad amorem conciliandum ex obsponsi habemus expressam Cant. 7. quod non Ecclesiasticè, & cuilibet sanctæ animæ, sed meritissimò etiam Virgini sanctissimæ accommodari debet: *Caput tuum, vt Carmelus: & coma capitis tui sicut purpura Regis vinctæ canalibus.* Quod Theod. de Cant. 7. 5.

Theod. Cloſſa.

doctrina Euangelica interpretatur, quæ ſanguine Chriſti tincta, atque conſperſa multò magis fulget, quam Rex amictus purpura. Gloſſa ordin. vult regalem purpuram eſſe virtute humilitatis, qua Rex Meſſias in paſſione fuit indutus, & nunc Eccleſia eius ſponſa etiam induitur: iunctam verò debere eſſe canalibus, hoc eſt, ſanguineis ex Chriſti vulneribus fluentibus riuis, vt eius cruore per imitationem tingatur, & purpura regalis euadat. Verùm alia quoque eſt elegantiſſima huius loci ex Hebræo trãſlatio, quam ſęcutiſunt Septuag. *Comæ capitis tui ſicut purpura: rex ligatus in canalibus.* Rabbi Abeneſra docet canales appellari loca, quæ ideò fiunt, vt eò aquæ confluant: iuxta hanc ergò lectionem duplex eſt expoſitio, vna Hebræorũ hoc ſenſu, Rex Meſſias tanto tui, ô ſponſa amore capitur propter caput tuum puniceum, & comã purpũream, vt cuperet eſſe alligatus carnalibus, & impluuiis domus tuæ ad tui corporis ſpeciẽ aſſiduè contemplandã; nam vel illinc lubẽs formã tuam ſpectaret. Altera eſt adeò pulchros eſſe ſponſæ crines, vt Rex ipſe, id eſt, ſponſus propter eos ſic amore accendatur, vt ſint illi pro vinculis ad ipſum illaqueandũ, & vinciendum. Itaque Rex ligatus eſt in canalibus, id eſt, illaqueatus, & irretitus ſponſæ crinibus, quos trãſlatè canales vocat ducta ſimilitudine ab aqua, quæ cùm per canales decurrit, criſpari dicitur, quemadmodum oblongi fœminarũ crines per humeros effuſi criſpantur, & quaſi vndare inſtar aquarum videtur. Ex qua expoſitione colligitur, quantùm Deo placeant cuiuſuis ſanctæ animæ cogitationes, quæ hoc loco per ſponſæ crines intelligũtur, ſiquidẽ illis quaſi vinculis irretiri, & illaqueari dicitur. Ad idẽmque myſterium ſignificãdum videtur Deus Sãſonis fortitudinẽ non in brachiis, aut pectore, ſed in crinibus collo caſſe, Iudic. 15. quia tunc maxima eſt in homine ſpirituali fortitudo ad ipſum etiam Deũ vincendũ, vinciendumque potẽs, cum ipſæ cogitationes ſanctæ ſunt, ab omni carnis concretione ſeiunctæ: quæ ſi abſcindantur, & in terram proiiciantur, hoc eſt, ſi efficiantur terrenæ, continuò Samſonis, hoc eſt, Nazaræi, & viri ſpiritualis fortitudo deperit, ipſéque hoſtibus, hoc eſt, Dæmonibus, ac vitiis traditur illudendus.

Septuag.
Rab. Abenez.
Hebræi.

Sanctæ, purequecogitationes quantùm Deo placeant.
Iudic. 15.

III. *Damnatur curioſius ornatus mulierum, & virorum.*
1. Tim. 2. 9.
1. Petr 3. 3.
Tertull.
Clem. Alex.
D. Cypriã.
4. Reg. 9.
Ezech. 23. 40.

Secundò notandum eſt curioſam crinium compoſitionem, & nimium corporis ornatum luxum, & effœminatum animum, imò libidinoſum indicare: quàm ob cauſam in ſacris literis, & à Patribus etiam in fœminis reprehenditur, veluti 1. Tim. 2. *Similiter & mulieres in habitu ornato, cum verecundia, & ſobrietate ornantes ſe, & non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis.* Et 1. Petr. 3. *Quarum* (id eſt mulierum) *non ſit extrinſecus capillatura, aut circundatio auri.* Quod argumentum eleganter perſequitur Tertull. lib. de habitu muliebri, & lib. de cultu fœminarũ, Clem. Alex. li. 3. pædag. c. 3. & D. Cypr. lib. de diſciplina, & habitu virginum. Ratio verò ea eſt, quia nimius corporis cultus ad amorẽ indẽq; ad libidinem prouocat: ſic enim Iezabel illa impiiſſima ad Iehu in ſui amorem pertrahendum ſtibio oculos ſuos depinxiſſe, capútque exornaſſe dicitur 4. Reg. 9. Eſt autem ſtibium, non vt plerique exiſtimant, inſtrumentum, quo palpebrarum, & ſuperciliorum pili componũtur, ſed metalli genus, cuius præcipua vis eſt in dilatãdis oculis eorúmque fluxibus, & exulcerationibus inhibendis: ſic enim accipitur Ezech 23. *Eccevenerunt, quibus te lauaſti, & circumlinisti ſtibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.* Quantum verò detrimenti afferat, quantumque ſit execrandus curioſus hic mulierũ ornatus, docet potiſſimùm ex citatis Patribus Tertul. lib. illo de cul. mulierum: vbi inter alia, *Habitus*, inquit, *fœmina duplicem ſpeciem circunfert cultum, & ornatum: cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant: ornatum, quem immundũ muliebrẽ conuenit dici: ille in auro, & argento, gemmis, & veſtibus deputatur: iſte in cura capilli, & cutis, & earũ partiũ corporis, quæ oculos trahunt, alteri ambitionis crinem intendimus, alteri proſtitutionis. Aiunt & de*

& de frontibus. Draconum gemmas erui, hoc quoque deerit Christiana, vt de serpente cultior fiat, sic calcabit Diaboli caput, dum de capite eius cruciatibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit.

Hæc ille. Iam verò in viris res est omninò execrabilis: vnde Leuit. 19. dicitur: *Non* Leuit. 19. 27. *in rotundum attondebis comam:* quem locum quidam Hebræus eruditus (vt auctor Turrianus. est Turrianus noster in suis scholiis super li. 1. Apost. Constit. c. 31.) dicebat sic ad verbum esse transferendum: *Ne corrumpas angulum capitis tui circum caput*: rectos enim angulos, quos facit capillus promissus, is corrumpit, qui in eo facit circulos calamistris, ita vt iam duplex sit rotunditas, altera in capillo ipso calamistrato, altera in tonsione circum caput, ad quam solam respexit in sua translatione Hieron. Legendum est aduersus comatulos istos caput 3. citatum ex libr. 1. Constit. Apost. Clem. Rom. In eosdem acerrimè inuehitur Clement. Alex. libro illo 3. Pæ- Clem. Rom. Clem. Alex. dag. cap. 3. *Putant*, inquit, *sese sicut serpens posse senium capitis effugere sed etsi pilos calui de circunscribant, rugas tamen non effugient, sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem mentiantur.* Deinde affert illud Paul. ad Eph. 4. *Renouamini spiritu mentis vestræ. Non dixit: Renouamini tincturis, & cultibus, sed, spiritu mentis vestræ.* Ephe 4. 23.

Tertiò obseruandum fœminam tum propter fragilitatem, tum propter petu- IV. lantem, & pronam ad libidinem naturam carnis, & sensualitatis esse symbolum, quæ est communis Patrum doctrina, & vt multa alia breuitatis causa omittamus, hoc sensu non pauci interpretantur Dalidam illam, quæ Samsonem Philisthæis tradidit: sic enim spiritus temerè se carni committens ab ea seducitur, & in Dæmonum venit potestatem. Septem crines ei abscindũtur, quia septẽ Spiritus sancti donis spoliatur: amissis crinibus excæcatur, & ad molendum ponitur, quia spiritus post amissam gratiam peccati cœcitate inuoluitur, & mundi curis, ac negotiis mancipatur, quod mysterium expendit D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 13. *Quod plerũque*, inquit, *prius oculus contemplationis amittitur, & post carnis desideria huius mundi laboribus animus subiugatur, tractatur Samson, qui postquàm oculos perdidit: ad molam depuratus est: quia maligni spiritus postquàm tentationum stimulis intus aciem contemplationis effodiunt, foras in circuitu laborũ mittunt*, iuxta illud Psa. 11. *In circuitu impij ambulant.* Huius verò Psal. 11. 9. loci, vt hoc obiter dicamus, quo meliùs impiorum infelix status, conditióque intelligatur, multiplex est expositio. Prima Theodoreti explicantis de persecutione Theodor. iustorum, quam impij moliuntur iustos circum ire, & obsidere conantes. Secunda Remigij. *Ambulant in circuitu*, quia nunquàm intrabunt in illam felicitatem, Impij, cur in circuitu dicantur ambulare. seu octauam, pro qua hic Psalmus inscribitur, cum semper in miseria voluantur. Itaque significat Remig. Deum recta via quærendum esse, atque adeò impios, Remigius. qui in circuitu ambulant, nunquàm ad Deum peruenturos, quia nũquàm ex suo rerum temporalium circulo egrediuntur, quæ eadem ferè est sententia Aug. Tertia Cardin. Caiet. *In circuitu impij ambulant*, id est, semper remoti à centro, qui est Car. Cajet. Deus, sicut qui semper incederet per circuli peripheriam, siue circunferentiam, nunquàm ad centrum pertingeret. Quarta, & postrema esse potest. *In circuitu impij ambulant*, videlicet instar puerorum, qui in circuitu ambulantes turbantur, cadũntque subitò: sic enim impij circumeuntes circa temporalia continuò perturbantur, & in peccata sæpissimè corruunt, interdùm etiam Deo puniente subitò moriuntur: quia in re Dæmonem imitantur, qui propterea, vt nonnulli aduertunt, læso semper capite, & perturbatus incedit, quia in circuitu ambulat, iuxta illud Iob 1. *Circuiui terrã & perambulaui eam*, & 1. Pet. 5. *Circuit quærens, quem deuoret.* Iob 1. 7. 1. Pet. 5. 8.

V.

Ex his iam perspicuum relinquitur, cur locustæ capillos instar fœminarum habuerint: sunt enim ferè omnes Hæretici ad libidinem procliues: quam ob causam hæresis sæpè meretricis nomine censetur. Quanquam enim hæresis dicatur Hæretici omnes ad libidinẽ procliues.

meretrix, & fornicaria eo potissimùm, quòd legitimum fidei torum deserat, tamen eo etiam nomine censetur, quòd cum morum licentia, & præcipuè carnis illecebris, ac libidine sit coniuncta. Vnde Arianam hæresim D. Augustinus sermone 100. de tempore comparat cum illa meretrice, quæ apud Salomonem 3. Reg. 3. postulabat, vt infans viuus medius secaretur. *Quid enim*, inquit, *aliud est, Deum, seu Christum diuidere, quàm dicere Filium minorem esse Patre? sed altera meretrix, quæ typum gerebat Ecclesiæ, quòd meretrix ante conuersionem fuisset, infantem diuidi non permittit. Date, inquit, illis infantem viuum, & nolite diuidere: filius quidem meus est, sed melius apud illam migrat totus, modo apud me maneat maternus affectus.* Atque hæc sit prima capillorum ratio. Secunda ratio est: instar fœminarum describuntur Hæretici persecutores Ecclesiæ, quoniam tandem instar fœminarum debiles sunt, & infirmi, & ad Ecclesiam destruendam viribus impares: quo sensu de illis dictum est. Ps. 63. *Sagittæ parulorum factæ sunt plagæ eorum*: quia sicut paruuli, imò sicut mulieres non habent in brachiis robur, & fortitudinem ad sagittam fortiter iaculandam: vnde Ecclesiæ aduersus Hæreticos inuictum robur, firmitatémque elegantissimilitudine explicant Regius vates Ps. 77. *Ædificauit sicut vnicornium* (aliàs *vnicornis*) *Sanctificium suum in terra.* Quem locum expendens Cyrill. Alex. li. 5. in Esaiam docet, quemadmodum vnicornis cæteris est animalibus formidandus: ita Sanctuarium Dei, id est, Ecclesiam horribile hostibus cornu erigere. Verùm alia quoque est huius loci expositio, nullam videlicet hæresim, aut lectam Ecclesiam posse labefactare, eo quòd ipsa sit veluti vnicornis, qui vim habet expellendi venena, à nullaque proinde venenata re potest aliquid detrimenti accipere: in cuius rei typum Exod. 7. virga Moysis, vbi in terram proiicitur, fit serpens, & deuorat Ægyptiorum serpentes, quemadmodum obseruauit D. Aug. serm. 86. de tempore. *Serpens*, inquit, *pro sapientia ponitur iuxta illud* Matt. 10. *Estote prudentes sicut serpentes. Ideirco virga Moysis, id est, crux Christi, postquam proiecta in terram est hoc est, ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuersa est in sapientiam, & in tantam sapientiam, vt omnem Ægyptiorum, id est, huius mundi sapientiam deuoraret.*

D. Auguſt. 3 Reg. 3. 16

Hæretici ad Eccleſiam deſtruendam viribus impares.

Pſal 63. 8.

Pſa. 77. 60.

Cyrill. Alex.

Exod. 7. D. Auguſt. Matt. 10. 16

VI. Quòd verò nò solùm ad Hæreticos, sed ad omnes in vniuersum Ecclesiæ persecutores attinet, admirabilis sanè eius fortitudo describitur Amos 7. vbi iuxta trãslationem 70. ita legimus: *Ecce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas, & dixit Dominus ad me: Quid tu vides Amos? & dixi: Adamantem. Ecce ego iniciam, ait Dominus, adamantem in medium populi mei Israël.* vbi cernis Ecclesiam sanctã esse murum adamantinum, hoc est, omninò insuperabilẽ, & Christũ ipsum Dominum appellari adamanté in manu Patris cõstitutũ, ab eóque iactũ in Ecclesiã, imò in orbem vniuersum, vt eius omninò inuictam aduersus omnem suorũ hostium potentiam declararet. Vnde apud Hierem. c. 50. dicitur confractus, & contritus esse malleus vniuersæ terræ, id est, Dæmon, ministríq; sectatores, siue Hæretici sint, siue Tyranni, quoniam murum Ecclesiæ adamantinum, adamantémque Christum alternis ictibus frangere cum conantur, ipsi potiùs ab adamantis vi indomabili, atque insuperabili conteruntur. Eadẽ fortitudo exprimitur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinẽ lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponã iaspidem propugnacula tua.* Quem locum D. Hieronym. de immobili Ecclesiæ firmitate intelligit, & meritò: est enim sapphirus gemma durissima: iaspis autem aduersus timores vim habet. Est ergò Ecclesia fundata in sapphiris quia supra diuina virtutem, & potentiã iacta habet fortissima fundamenta: propugnacula etiam murorum sunt ex iaspide, quia nihil sibi ab hostibus timet. Verùm non est præterenda ciusdem loci iuxta Septuag. trãslatio, quæ sic habet. *Ecce ego præparo tibi carbunculum lapidem tuum.*

Eccleſiæ fortitudo aduerſus perſecutores.

Amos. 7. 7.

Hierem. 50.

Eſai. 54. 11.

D. Hieron.

Septuaginta Interp.

In quem

In quem locum Cyr. Alexandr. docet per carbunculum Christum Dominum esse intelligendum, cuius similitudinis eam affert rationem. *Quoniam*, inquit, *qui in Christum crediderit, non pudefiet*: id quod non caret difficultate, cum carbunculus sit gemma rubicunda, & ex ardentibus potissima, sed ea similitudo iuxtà Cyrilli sententiam sic videtur accipienda. Fideles, cùm sanguine Christi valdè rubeant, quātumcumque iniuriis, & contumeliis afficiantur, non posse amplius rubore suffūdi, vt confusionem præ se ferant, quia iam per Christi imitationem omnem confusionis ruborem induerunt: sicut is, qui maximè esset natura rubicundus, non posset amplius rubore suffundi, quemadmodum prædixit Esai. c. 28. *Qui crediderit, non festinet.* Quod exponentes Septuag. transtulerunt. *Qui crediderit in eum, non confundetur*: quam translationem secutus est Petrus 1. sua Canon. cap. 2. Itaque non festinare Hebraicè est non confundi, sicut festinare confundi: solent enim ij, qui pudore afficiuntur, citò discedere, & festinare, ne confusio eorum, pudórque appareat, quem idiotismum Hebræum Lusitani nostri eodem sensu imitantur, currere pro pudefieri vsurpantes.

Cyr. Alex.

Esai. 28. 16. Septuag. 1. Pet. 2. Idiotismus Hebraicus, & Lusitan.

Tertia ratio. Apparuerunt locustæ fœminarum crinibus exornatæ, quia hæresis nisi instar fœminæ sese componat & comat, hoc est, doctrinam suam fucato aliquo veritatis colore illinat, nullā pulchritudinis speciem præ se feret, neque præ turpitudine egredi foras audebit: id quod eleganter expendit D. Bern. serm. 41. super Cant. super illa verba capitis 1. *Collum tuum sicut monilia. Solet*, inquit, *ornari collum monilibus non ipsis comparari, sed hoc illæ faciant quibus, quia de proprio non inest decor: aliundè necesse est, vt mendicent, vnde se speciosas mentiantur: nam Sponsæ collum ita in seipso formosum, & tam decenter quasi natura formatum est, vt extrinsecus non requirat ornatum. Vnde sponsus non dixit ab Sponsæ collo pendere monilia, sed ipsum potius esse sicut monilia. Collum intellectus est: hoc igitur Sponsæ collum, id est, purus, & simplex intellectus cum nuda, & aperta veritate satis decorus per se ipsum retineat, non indiget ornamento: Hæreticorum verò intellectus non habet hunc in se puritatis, veritatisque nitorem, & ideò multam curam gerunt ipsum colorare, & fucare phaleris verborum, & versutiis syllogismorum, ne si nudus appareat, falsi etiā appareat turpitudo.* Hæc Bern. Quarta, & postrema ratio est. Quoniam ferè omnes hæretici ad suas hæreses astruendas fœminarum adminiculo, & ministerio vti sunt: quam rationem fusè persequitur D. Hieron. ad Gresiphontem adversus Pelagianos, vbi inter alia, *Simon Magus*, inquit, *hæresim condidit Helenæ meretricis adiutus auxilio, Nicolaus Antiochenus choros duxit fœmineos, Marcion Romam præmisit mulierem quæ decipiendos sibi animos præpararet, Montanus immundi spiritus prædicator multas Ecclesias per Priscam, & Maximillam nobiles, & opulentas fœminas primùm auro corrupit, deinde hæresi polluit*: & multa alia in eam sententiam.

VII. *Hæreticorum doctrina veritatis fucato colore illita. D. Bern. Cant. 1, 11.*

Fœminarum adminiculo vtuntur hæretici. D. Hieron.

Votum Nazaræorum de Cesarie nutrienda explicatur, & expēditur.

SECTIO XI.

QVONIAM hactenus occasione locustarum habentium capillos mulierum, promissam in viris instar fœminarum comam cum Ioanne reprehendimus, necessarium duximus explicare, quo mysterio Deus in lege veteri Nazaræis suis cæsariem nutrire mandauerit, ne diuinæ per id tempus institutioni adversari videamur. Sciendum est igitur Nazaræos idem esse, quod separatos, à radice Nazar, hoc est, separare) vnde Nazir, id est, Nazaræus) quasi distinctos à communi reliquorum hominū consuetudine, & viuendi ratione, fuisséque apud Hebræos quasi religiosos, & speciali cæremonia, & voto Deo consecratos:

I. *Nazaræus idem est, ac separatus.*

quemadmodum traditur, Nu. 6. Erant Nazaræi duplices, quidam enim habebant
Num. 6. votũ perpetuũ, vt Samuel 1. Reg. 1. & Sãson Iudic. 13. alij ad certum tempus, quod
1. Reg. 1. nõ erat lege definitũ, sed vnusquisque pro sua deuotione tempus sibi præfiniebat.
Iudic. 13. II. Quod verò attinet ad ceremonias, ac ritus Nazaræorum, sic habe. Primùm Na-
Nazaræorũ ceremoniæ, & ritus. zaræi toto suę dedicationis tempore abstinebant à vino, & ab omni, quod posset inebriare, ita vt ne acetum quidem ex vino, neque ex qualibet alia potione posset bibere, neque vuas, siue recentes, siue passas comedere: deniq; nihil, quod ex vinea oriretur, ab vua passa vsque ad acinum sumere. Secundo. Non poterat pollui super mortuo etiam si pater esset, aut mater: qua in re Nazaræi perfectiores erant minoribus sacerdotibus, quibus contaminari licebat super patre, matre, fratre, &
Leu. 21. sorore, non autem super reliquis, vt patet Leu. 21. Itaque tãta disciplinæ seueritas hac in re imposita erat Nazaræis, quanta ve ipsi Sacerdoti summo, qui etiam non
Leu. 21. poterat contaminari super aliquo mortuo, etiamsi pater esset, aut mater. Leuit. 21. Imò, quod plus est, si quisquã corã Nazaræo subitò moriebatur, censebatur pol-
Num. 6. lutus, Nu. 6. Contaminabatur autem aliquis apud Hebræos sũper mortuo, si tangeret cadauera, aut ossa repertain agro, aut iret ad cum plangẽdũ, aut domum, in qua esset, ingrederetur, aut aliqua illius vasa cõtingeret: quolibet enim horũ mo-
Leu. 10. dorum contrahebatur immunditia legalis septem dierum, vt patet Leu. 10. & Nu.
Num. 19. 19. Tertio. Præcipua Nazaræi sanctificatio posita erat in cæsarie nutrienda, sic e-
Num 9. 5. 7. nim dicitur Num. 6. *Sanctum erit crescente cæsarie capitis eius:* & paulò infrãs: *Consecratio Dei super caput eius.* Itaqua toto sui Nazaræatus tempore neque radi, neque tonderi Nazaræi poterant. Quarto. Si contingeret Nazaræum polluisuper mortuo, omnes suæ consecrationis præcedentes dies irriti reddebãtur, cogebatúrque denuò sui voti tempus inchoare. Itaque caput eius radebatur in ipsa die, in qua immunditiam incurrerat, & præterea iterùm septima capilli illi, qui septem illis diebus succreuerant, radebantur ad maiorem munditiẽ: & hoc quidem iuxta no-
Num. 6. 9. Hebraica veritas. stram editionem vulgatam Num. 6. quæ sic habet: *Radet caput illico in eadem die purgationis suæ, & rursum septima.* At vero iuxta Hebraicam, vt vocant, veritatem sic eodem loco legimus: *Radet caput suum in die purgationis suæ, in die septima radet illud.* Itaque non bis radebat, sed immundus manebat septem diebus secundum legem iam citatã, & septima die radebat caput, quæ dies propterea dies purgationis eius appellabatur: sed nostra tamen editio vulgata retinenda est, & congruenter illi de hac ceremonia sentiendum. Hæc vero cæremonia radendi caput post immunditiam contractam intelligenda solùm est de Nazaræo temporali: nam perpetuus
Abulensis. nunquã radebatur, quantũcunque pollueretur, vt affirmat Abul. q. 12. super 13. caput Iudicum: quemadmodum & sequẽs: cogebatur enim die octauo post pollutionem offerre duos turtures, vel duos pullos colũbarum Sacerdoti ante ostium tabernaculi, quorum alter pro peccato, alter in holocaustũ litabatur, & præterea vnum vitulum pro peccato immolandum. Quintò, quod etiam solùm ad Nazaræos temporales pertinebat. Finito sui voti tẽpore adducebatur Nazaræus à Sacerdote ad ostium tabernaculi, ibique offerebat pro eo agnum anniculũ immaculatũ in holocaustũ, & ouem anniculam immaculatam pro peccato, & arietẽ immaculatum in hostiã pacificam, & canistrum panum azymorũ oleo cõspersorũ, & lagana absque fermẽto vncta oleo. Itaque omne sacrificij genus peragebat, videlicet holocaustum, sacrificium pro peccato, & hostiam pacificam. Quibus omnibus peractis sacrificiis radebatur Nazaræus, & capilli cremabantur igne altaris holocausti. Vnde est illud
Act. 18. 18. Act. 18. *Paulus verò cum adhuc sustinuisset dies multos, fratribus valefaciens nauigauit Syriam, & cum eo Priscilla, & Aquila, qui sibi totonderat*

in Chen-

in Chenchris caput: habebat enim votum: eodémque sensu videtur accipiendum illud Act. 21. quod dictum est Paulo: *Sunt nobis viri quatuor, votum habentes super se: his assumptis sanctificate cum illis, & impendite illis, vt radant capita.* Sexto. Cum essent iam coctæ carnes sacrificij pacifici, extrahebatur armus dexter, & ponebatur super manus Nazaræi iam rasi simul cũ torta vna de canistro absque fermẽto, & lagano azymo vno, & hæc omnia ipse manibus suis Deo offerre videretur. Denique sacerdos illa iterum de manibus eius suscepta præsentabat in conspectu Domini, & eleuabat versus sex partes, seu differentias, vt appellant, positionis. i. ante, & retro sursum, deorsum, in dextrã, & sinistrã partẽ, & sanctificata Sacerdotis erãt: quib. ceremoniis perfectis eiusmodi siue vir, siue mulier absoluebatur à Nazaræatu, atq; ad cõmunẽ, cum aliis consuetudinẽ redibat. Hæc de Nazaræorũ legalibus ceremoniis. Act. 21. 23.

III.

Quod verò ad mysterium spectat. Quanquam D. Greg. lib. 32. Moral. cap. 17. D. Ambr. lib. de 42. mansionibus mansione 12. & alij velint Nazaræos typum abstinẽtium, & continentium fuisse: nos tamen de Religiosis interpretabimur, hos enim Nazaræi, præcipuè verò perpetui ad viuum expresserunt. Igitur Religiosi sunt veri Nazaræi, id est, separati à cõmuni hominũ cõsuetudine, in quos mirificè quadrat illud Thr. 4. *Candidiores Nazaræi eius nive, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo sapphiro pulchriores.* Quibus verbis tria videntur religionis vota elegãtibus similitudinibus comprehensa: in niue quidem, & lacte castitas, in ebore antiquo obediẽtia, paupertas in sapphiro. Primùm nanque candidissima, & quasi niuea, atque lactea castitas est, vt meritò viæ illi lacteæ, quæ in cœlo interdum apparet, comparari debeat: nam quòd castitas cãdidissima sit, & purissima, ex eo fit perspicuum, quòd in sacris literis per excellentiam sanctitas, siue sanctimonia dicitur veluti Hebr. 12. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniã, sine qua nemo videbit Deum.* Quo loco sãctimoniã pro castitate positã esse docet D. Hier. in c. 47. Ezec. D. Chrysost. in eum locum, & hom. 7. in cap. 2. epist. ad Eph. & hom. 5. in cap. 4. Epist. ad Thess. Theod. in eum locum, & Ioan. Cassian. lib. 6. cap. 16. Aduertendum porrò est, pro *sanctitate* Græcè esse ἁγιασμὸν, quod nomen secundũ etymon significat secretionẽ à terra: γῆ enim, siue γὴα terram significat, vnde ἅγιος, id est, sanctus quasi sine terra: nihil enim planè terrenũ habet castitas, sed expers est omnis terrenæ cõcretionis. Idem confirmatur ex 1. Ioan. 3. *Cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est: & omnis, qui habet spem hãc in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est:* quo loco confitetur D. Thom. aliàs legi, *Castificat se:* eámque lectionem cõsequutus est D. Augustin. tract. 4. in 1. epist. Ioan. vbi sic legit: *Et omnis, qui habet spem hanc in ipso, castificat semetipsum, sicut & ipse castus est.* Habes igitur castitatem plusquam lacteam esse, siquidem per excellentiã purissimus ipse sanctitatis candor appellatur. Quòd verò sit via ad videndum Deum, atque adeò via illa lactea cælestis, ex iisdem locis est exploratum. Etenim prior dixit Apostolus: *Sine qua nemo videbit Deum:* & in posteriori Ioannes cum præmisisset: *Cum apparuerit similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est,* continuo subiecit: *& omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat seu castificat semetipsum,* quasi diceret: qui cupit habere spem videndi Deum, deberet castitatem colere. Deinde dicuntur. *Rubicondiores ebore antiquo,* propter obedientiæ votum: sicut enim ebur diuturnitate temporis rubescit, vt eo ipso loco innuitur, & communiter traditur ab scriptoribus, ita obedientia diuturna instar martyrij est ejúsque sanguineum ruborem imitatur. Vnde factum est, vt ascensus ille purpureus martyrij symbolum ferculi Salomonis, de quo agitur Canticor. tertio. *Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum,* non solùm passionem

Thren 4.7.

Religionis vota.

Castitas via lactea.

Hebr. 12. 14.
D Chrysost.
D Hieron.

Theodoret.
Ioan. Cass.

1. Ioan. 3. 2.

D. Thom.
D. Augustin.

Obedientia instar martyrij.

Cant. 3. 9.

Christi, sed eius in ipsa passione obedientiã significauerit. Per eam enim tanquam per ascensum purpureum ad gloriã sui corporis, & nominis celebritatẽ ascendisse testatur Apost. Philip. 2. *Factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis: propter quod & Deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Denique in sapphiris paupertas exprimitur: sicut enim sapphirus est cœlestis coloris, sic paupertas sapphirina est, ac cœlestis in Deo solo spem collocans, ipsumque cælorum regnum tanquam mercedem expectans, iuxta illud Matth. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniã ipsorum est regnũ cælorũ.* Accedit, quod, vt auctor est Plin. lib. 37. c. 9. sapphirus aureis punctis colluceat, sic enim paupertas ipsismet cõtemptionibus rerum temporalium quasi quibusdam stellis depicta, & interlita cælum ipsum repræsentat. Atque huc pertinet illud Exod. 24. vbi Deus apparuisse scribitur super thronum sapphirinum: *Viderunt Deum Israël, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est*: esse enim pauperes Dei thronum palam est ex c. Esai 66. *Ad quem respiciam nisi ad pauperculum, & contritum spiritu, & trementem sermones meos?* seu, vt legit D. Amb. li. 6. Hexam. c. 8. *super quem requiescam nisi super pauperem?* Est ergo paupertas thronus sapphirinus, in quo Deus cum maiestate residet.

Philip 2 8.

Matth 5 5. Plinius.

Exod. 24 25. Paupertas sapphirinus Dei thronus. Esai. 66 2. D. Ambros.

IIII. Religiosis curanda est puritas mentis. Esai 52 11. D. Gregorius

Secundò. Religiosi initiat Nazaræorum debent ab omni, quod inebriare potest, abstinere, id est, omnia illa subterfugere, quæ synceram mẽtis puritatem possunt vel minimum perturbare: cuius puritatis ratio traditur Esaiæ 52. *Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere: exite de medio eius, mundamini, qui fertis vasa Domini.* Quem locum D. Greg. 2. parte curæ Pastor c. 2. de Prælatis interpretatur. *Vasa*, inquit, *Domini ferunt, qui proximorum animas ad æterna sacraria perducendas in sua conuersationis fide suscipiant: apud semetipsos ergo quantum debeant mundari, conspiciant, quia necesse est, vt esse munda studeat manus, quæ diluere aliorum sordes curat, ne tacta quæque deterius inquinet, si sordida insemens lutum tenet.* Vnde Exod. 28. *præcipitur, vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligantibus imprimatur, quatenus sacerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat, ne indiscretum, quid, vel inutile cogitet, qui ad exemplum alijs constitutus ex grauitate semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portat.* Atque hæc quidem de prælatis, & Sacerdotibus Greg. Quæ meritissimo Religiosis accommodari debent, ad quos etiam pertinet alios siue prædicatione, siue consilio, siue exemplo mundare: hisce enim modis omnibus vasa Domini in Ecclesia portant, quæ ne polluant, muni ipsi in omni actione debent, & omnibus, quæ ipsorum mentem turbare, vel inquinare possunt, abstinere.

Exod 28.

V. Occasio peccati vitanda.

Tertiò obseruandum, Deum non sine mysterio, quia volebat Nazaræos à vino abstinere, stricte præcepisse, ne vuas etiam passas comederẽt, imò vt ab ipsis vuarũ acinis sibi temperarent, ne videlicet ab acinis ad vuas, ab vuis ad vinum transirẽt. Itaque vuarum, & acinorum prohibitio nihil aliud fuit, quàm præcepti de nõ bibendo vino stabiliendi prouidentia, & viam omnẽ ad vini epotationem obstruere. Sic nimirum omnes, & Religiosi præcipuè edocentur ad crimina, & omnem omnino imperfectionem vitandam, quæcunque vel minimam cum peccato cognationem habent, omnesque eius occasiones præcidere. Eodem consilio Deus cum prohibuisset Iudæis in die sabbati cibos parare, simul etiam, ne eo die ignem domi haberent, interdixit, quia habere ignem domi potest esse parandi cibos, atque adeo præcepti violandi occasio. Exod. 35. *Septimus dies erit vobis sanctus sabbatum, & requies Domini. Qui fecerit opus in eo, occidetur, non succendetis ignem in omnes habitaculis vestris per diem sabbati.* Aduerte autem Hebræos hoc loco dicere, non solum non esse succendum ignem die sabbati, sed neque ex lapide, aut metallo eliciendum, neque fouendam lampadem, nisi forte propter infirmum: &

Exod 35 2. Hebræi.

vt nunquam

vt nunquam nugari desinant interpretantur, si propter vim frigoris ignis accendi debeat, non esse folle, sed arundine sufflandum, vt videre licet in expositione præceptorum, qui habetur in libello translato à Munstero inter præcepta negatiua à præcepto sexagesimo quinto vsque ad sexagesimum nonum. Et quoniam Rabbi Abrahã Abenesra sic legẽ interpretabatur, prohiberi quidẽ succendere ignem ad parandũ cibos, non tamen ad calefaciendũ, si vigeret frigus: alij Rabbini iudicantes liberiorẽ hanc interpretationẽ sabbati religionem eleuare, eundem Rabbi Abenesra hæreticum declararunt, aduersúsque eum conscripserunt libellum Sabbati personam per prosopopœam fingentes aduersus Rabbi Abenesra disputantẽ, quemadmodum refert Abul. q. super c. 35. Exod. similiter Exod. 12. cum agitur de paschate, & de septem illis diebus azymorum, non solùm interdicitur, ne vescantur fermentato, sed vt ne fermentum in domibus habeant: *Primo mense decima quarta die mensis ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vigesimam primam eiusdem mensis ad vesperam: septem diebus fermentatũ non inuenietur in domibus vestris*: quo loco Paraph. Chald. & 70. fermentum transtulerunt. Denique Exod. 19. cum prohibuisset hominibus montem Syna tangere, præcepit etiam ne iumentum ad montem accederet, quia poterat esse occasio legis violandæ. Hanc eandem ob causam, vt hoc mysticè addamus, Ezech. 8. reprehenduntur Sacerdotes, qui stabãt antè picturas idolorũ, quæ erant depicta in pariete in circuitu tẽpli, habens vnusquisque thuribulum in manu sua. *Ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israël depicta erant in pariete in circuitu per totum: & septuaginta viri de senioribus domus Israël stabant ante picturas, & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua.* Etenim occasiones peccandi sunt quædam veluti picturæ idolorum, ante quas stat, qui sese peccatorum occasionibus obiicit, & multo magis qui eis per delectationis, & ipsius ferè consensus quendam veluti odorem thurificat. Quantùm verò occasiones peccandi fugiendæ sint, suo exemplo docuit Iob sanctissimus, qui de se loquens ait c. 31. *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* In quem locum Glossa, *Visum*, inquit, *sequitur cogitatio, cogitationem delectatio, delectationem consensus, consensum opus, opus consuetudo, consuetudinem necessitas, necessitatem desperatio, desperationem damnatio.* Vnde merito Thr. 3. dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Annotauit verò in eundem locum Caiet. Iob suum hoc propositum appellasse fœdus propter firmitatem: *Deliberatum*, inquit, *& firmatum propositum significat dicendo, Pepigi fœdus quoniam deliberauit fixo & immobili proposito ad instar pangentis fœdus, quod inuiolabile debet esse: ideo enim pacta fiunt, vt non liceat mutare.* Hæc ille.

Rabbi Abenesra hæreticus à Rabbinis declaratur. Abulensis. Exodi 12. 18 Exodi 19.

Ezech. 8. 10.

Iob 31. 1. Glossa. 1.

Thren. 3. 51. Caietanus.

Quarto. Non poterat Nazaræus polluisuper mortuum, etiamsi pater esset, aut mater, quia in viris Deo consecratis omnis est carnalis affectus etiam ipsorum parentum amputandus. Vnde Christus Dominus Matthæi 8. cuidã, qui ipsum quidem sequendi habebat voluntatem, sed tamen ab eo facultatem ad patrem priùs sepeliendum, hoc est, cum patre manendum, quousque ille, qui senex iam erat, diem obiret suum, postulabat, respondit: *Sequere me, & dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Quo pertinet illud Psal. 44. *Audi filia, & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui, & concupiscet Rex decorem tuum*: & illud Deuteron. 33. vbi Moyses Leuiticam tribum benedicens, quæ erat Deo consecrata, italo quitur: *Qui dixit patri suo, & matri suæ, Nescio vos, & fratribus suis, Ignoro vos, & nescierunt filios suos, si custodierunt eloquium tuum, & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius.* In quibus postremis verbis aduertehanc parentum, & propinquorum propter Christum ignorantiam fortitudinem appellari, quia animum planè inuictum, & generosum requirit. Atque hoc est vnum ex

VI.

In religiosis omnis carnalis affectus est amputãdus. Matt. 8. 22. Psal. 44. 11.

Deut. 33. 9.

operibus præcipuis, ad quæ patranda Christus se venisse confitetur, Matth.10.

Matt.10.34 *Non veni pacem mittere, sed gladium: veni enim separare hominem aduersus patrem suum, & filiam aduersus matrem suam.* Sicut enim gladius ea, quæ sunt vnita, & coniuncta, diuidit, ita gladius diuini verbi, & consiliorum Christi debet ea, quæ sunt maximè coniuncta, diuidere, id est, carnales parentum, & consanguineorum affectus, omnémque carnis coniunctionem ad liberius Christum sequendum diffecare. Quã ob causam Cant. 3. sexaginta illi de fortissimis Israël, qui lectulum Salomonis,

Cant. 3. hoc est, siue Ecclesiam, siue suam ipsorum conscientiam ambiebant, & propugnabant, in Religiosorum typum appensos super femur gestabant gladios, ad omnem carnalem affectum, qui per femur intelligitur, omnémque carnis petu-

Zech.8.3. D.Gregor. lantiam præcidendam. Et quidem hæc ex terrenis abstractio, quæ in viris Deo mancipatis reperiri debet, expressa est in eo, quod Ezechiel Propheta ab spiritu fuit eleuatus inter cælum, & terram, & habes c.8. *Emissa*, inquit, *similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei, & eleuauit me Spiritus inter terrã, & cælũ.* Quem locum tractans D.Greg.lib.31.Mor.c.9 sic ait: *Manus desuper mittitur, & Propheta per cincinnum capitis eleuatur, quia cum nostra mens sese per custodiam colligit, vis superna sursum nos ab infimis trahit: & quilibet sanctus in carne mortali positus inter cælum, & terram est constitutus, quia planè quidem adhuc ad superna non peruenit, sed iam tamen ima dereliquit.* Itaque vult Gregorius eum, super quem manus diuina mittitur, cuiusmodi est Religiosus, esse inter cælum, & terram collocatum, quia nec terræ adhæret per affectum, nec in cælo adhuc est per fruitionem, sed tantum per desiderium, iuxta il-

Philip 3.20. lud Pauli ad Philip.3. *Conuersatio nostra in cælis est*, quasi diceret, vitam quidem in terris agimus per carnem, sed per desiderium, & affectum in cœlo conuersamur.

VII. Lyranus. Quinto. Mirum sanè est, quod Nazaræus, si quisquam coram eo mortuus repente concideret, pollutus censebatur, cum ea mors ad eum nihil pertineret. Lyranus super 6.c.Numerorum, respondet voluisse Deum, vt Nazaræus eiusmodi mortem subitam suis peccatis attribueret, quod ego de humilitate accipio, quæ tanta debet esse in Religioso viro, vt quicquid mali contingit suis peccatis ascribat: quanquam & illud addi potest, censeri pollutum Nazaræum, homine coram illo repente mortuo, quia existimari poterat eius interfector: illúdque indicatum mysterium, sancto, & religioso viro vel ipsam mali speciem, ac præsumptionem etiam expertem culpæ velis, remísque fugiendã, iuxta illud Apostoli 1.ad Thes. 5.

Religiosa vel ipsa mali species fugienda est. *Ab omni specie mala abstinete vos*: siue, *Ab omni specie mali*, vtroque enim modo reddi

1.Thes 5.22. potest Græcus contextus: quanquam prior lectio est germanior, eámque cum D.Hierony. sequuntur interpretes. Sexto. Nazaræi sanctificatio potissimum sita erat in cæsarie nutrienda: cæsaries capitis est bonarum cogitationum germinatio quibus inualescentibus homo sanctus efficitur: quoniam præcipua Religiosi, & cuiusuis hominis sanctitas in internis affectibus, & cogitationibus, quæ tanquam pulcherrima cæsaries animam exornant, sanctè nutriendis, & conseruandis posi-

Psal.44 10. ta est. Quamobrem Psal. 44. dicitur: *Astitit Regina à dextris tuis in vestitu deaurato*: & paulo post: *Omnis gloria eius filiæ Regis ab intus in fimbriis aureis, circumamicta varietatibus.* Quo loco est obseruandum non dictum esse omnem huius Reginæ gloriam esse *intus*, sed *ab intus*, quia sanctitas etsi potissimum in mente consistit, non

Sanctitas sit in mente, & in externa opera redundet. debet tamen mentis cancellis concludi, sed in externa etiam opera redundare: hæ enim sunt illæ fimbriæ aureæ, & varietates, quæ ex eius aureo vestimẽto, id est, charitate pendere describuntur: Ita hunc locum intellexit D.Aug. *Omnis*, inquit, *gloria eius filiæ Regis ab intus, extrinsecus non solum vestis est aurea, & variata, sed intus pulchram nouit, qui speciem eius amauit: quæ sunt interiora pulchritudinis conscientiæ:*

ibi

ibi amat Christus, ibi alloquitur, ibi coronat: sed in fimbrijs aureis varietas est linguarum, doctrina, decus: ista quid prosunt, si non sit pulchritudo illa intrinsecus? Septimo. Si contingeret Nazaræum polluisuper mortuo, cæsaries pristina quasi polluta, & immunda reddebatur, vt noua, & sancta succresceret, qui affectus omnes, & cogitationes, si aliqua peccati labe inquinentur, omnino amputandæ sunt, & resecandæ: vt deinceps sanctæ aliæ de nouo pullulent. Quo eodē mysterio fœminam, quæ in bello ab Hæbræis caperetur, præcipiebat Deus omnino radi, Deut. 21. *Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuósque duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulchram, & adamaueris eam, volueris que habere vxorem, introduces eam in domum tuam, quæradet cæsariem, & circumcidet vngues, & deponet vestem, in qua capta est.* Quod exponens Glossa docet per hanc mulierem significari mysticè peccatricem animam, quæ pulchra quidem dicitur ratione imaginis Dei, sed captiua ratione criminis, iuxta illud Ioann. 8. *Qui facit peccatum, seruus est peccati.* Hanc aliquando amat Christus, vt patet de Maria Magdalena, Lucæ septimo: cupítque eam habere sponsam per fidem formatam charitate: oportet tamen interim, vt radat cæsariem, & vestem pristinam exuat, hoc est, vt omnia vitia, & anteactæ vitæ crimina per contritionem deponat, circuncidat etiam vngues, id est, omnem peccandi occasionem præcidat. Deut. 21. 10 Glossa.

Octauo. Si contingeret Nazaræum polluí super mortuo, omnes dies præteriti VIII.
sui Nazaræatus irriti censebantur cogebatúrque de nouo tempus voti inchoare. Gaudet enim maximè Deus continuata sanctitate, vúltque, vt si aliquando per culpam intermittatur, existimemus nihil nos hactenus profeciſſe, sed iterum nouo conatu, ac si nihil antea egerimus, virtutis viam arripiendam, iuxta illud Psal. 76. *Et dixi, nunc cœpi.* Et quidem nunquam in virtute sistendum, sed conandū semper ad vlteriorem gradum Deus ipse monet. Hieremiæ 3. *Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis*, id est, semper per imitationem meis vestigiis insistes, quoniam semper tibi multum supererit imitandum siquidem non hominis tantum, sed Dei etiam vestigia persequeris, quem quantumcumque properes, consequi nunquam poteris, quemadmodum sponsa suo illo clamore, & defatigatione confitetur, Cantic. 1. *Trahe me post te: curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Id quod expendens D. Bern. serm. 21. super Cant. *Quid mirum*, inquit, *si indiget trahi, quæ post Gigantem currit? quæ comprehendere nititur eum, qui salit in montibus, & colles transilit, velociter enim currit sermo eius.* Psal. 147. *Non valet ex æquo currere, non potest pari cum illo celeritate contendere, qui exultat vt Gigas ad currendam viā.* Psal. 18. *Et propterea rogat se trahi: Fessa sum*, inquit, *deficio: noli me deserere, ne vagari incipiam post alios amatores, nec curram quasi in incertum.* Et rectè quidem Bernardus, sunt enim Christi exempla perfectissima, & quasi Gigantis spatia, quæ nemo vnquam perfectè poterit imitari, quemadmodū puer non potest suo passu passum hominis, nedū Gigantis æquare, iuxta illud poetarum principis de puero Ascanio, *Sequitúrque patrem non passibus æquis:* quæ omnia complexus est ipse Dominus, cum dixit loco Hieremiæ citato: *Post me ingredi non cessabis.* Eundem sensum efficit illud Esai. vigesimo septimo: *Florebit, & germinabit Israel.* Quo loco obserua, non sine mysterio prius dictum esse florebit, quàm germinabit, cum è contrario plantæ prius germinent, quàm floreant: quia videlicet iustus, cum in flore est, adhuc se debet reputare in germine esse, vt conetur magis efflorescere, & in vberem fructum erumpere. Adde illud etiam significari sanctum, & religiosum virum, cùm in flore est aliquarum virtutum, eò ipso tépore alia ex parte germinare debere, vt de nouo efflorescat, & fructū ferat. Itaque cum quosdā flores, & fructus produxerit, debere simul in aliorū quoque

Psalm. 76. 11 *Hierem 3 19.* *In virtute nunquam sistendum.*

Cantic. 1. 4. *D. Bernard.* *Psal. 1. 7.* *Psalm. 18.*

Esai. 27. 6.

bonorum operum germina pullulare, vt semper in germine, in flore, & fructu sit.

IX. Nono. Peracto voti tempore radebatur Nazaræus, capillique in altari holocausti cremabantur: cuius rei mysterium illud esse docet D. Greg. lib. 2. Mor. cap. 39. tunc nos ad perfectionis summam pertingere, cum sic exteriora vitia superamus, vt etiam cogitationes superfluas à mente resecemus, quas nimirū sacrificij igne concremare est flamma eâs diuini amoris incendere, vt cogitationes superfluas cor quasi Nazaræi capillos concremans totum in Dei amore ardeat. Ad hæc completo suo Nazaræatu omnia sacrificiorū genera celebrabat, quia qui per vota in religione nuncupata se Deo consecrat, omne sacrificij genus ea oblatione complectitur. Nam quod attinet ad hostiam pro peccato, integram peccatorum remissionem cōferri in ingressu religionis ex eo est perspicuum, quod à patribus in religionem ingressus secundo quidam baptismo comparatur. Sic enim docent D. Hier. Epistola ad Paulum, & D. Bern. de præcepto, & dispensatione. Hostia verò pacifica, quæ siue à placando Deo, siue ab eodem promerendo nomen accepit, etiam in religione continetur: siquidem Deus facillimè Religiosorum precibus, ac votis se finit exorari, iuxta illud Esaiæ 65. *Antequam clament, ego exaudiā.* & Psal. 33. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum.* Iam verò holocaustum vsque adeo in religione reperitur, vt affirmet D. Thomas 2. 2. quæst. 186. art. 7. religionē nihil esse aliud, quàm holocaustum: id quod ex eo confirmat, quia sicut in holocausto tota hostia cremabatur, ita Religiosus nihil habet, quod Deo nō offerat: nam externas opes offert per votum volūtariæ paupertatis: bonum corporis per votum continentiæ: bonum animæ per votum obedientiæ, subiiciens Deo propriam voluntatem, per quam homo omnibus potentiis, & habitibus animæ vtitur. Denique vt nullum sacrificij genus religioni deesset, ipsa quoque illustrissimū quoddam est martyrium, vt auctor est D. Hier. in Epitaphio Paulæ. *Non solum,* inquit, *effusio sanguinis in martyrio reputatur, sed deuota quoque mentis seruitus in maculata quotidianum martyrium est: illa corona de rosis, & violis plectitur, ista de liliis. Vnde* Cantic. 5. *dicitur: Dilectus meus cādidus, & rubicundus, & in pace, & in bello eadem præmia vincentibus tribuens.* Et D. Bern. serm. 1. omniū sanctorum expendens, cur Christus idem præmium pauperibus, & martyribus polliceatur Matt. 5. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Quid sibi vult,* inquit, *quod eadem promissio facta est pauperibus, & martyribus, nisi quia vere martyrij genus paupertas voluntaria est?* Atque hæc tum de legalibus, ac typicis, dum de Euangelicis, ac veris Nazaræis dicta sufficiant.

Religionis ingressus omnia sacrificia cōplectitur.

D. Hieron.
D. Bernard.

Esai. 65 24.

D. Thom.

D. Hieron.

D. Bernard.
Mat. 5 3 10.

Cur locustæ habeant caudas similes scorpionū, & in caudis aculeos?

Et habebant caudas similes scorpionum, & aculei erant in caudis eorum.

SECTIO XII.

I. SCorpio, vt auctor est Plinius lib. 11. hist. naturalis cap. 25. graui ore supplicio lenta per triduum morte conficit. Semper cauda in ictu est, nullóque momēto meditari cessat, ne quando desit occasioni: ferit & obliquo ictu, & conflexo. Venenum ab iis candidum fundi Apollodorus auctor est: geminos quibusdam aculeos esse marésque sæuissimos. Constat & septena caudæ internodia sæuiora esse: pluribus enim sena sunt. Tradit Palladius de aliorum sententia fugari scorpiones, si aliqui eorum in medio domus exurantur.

Plinius.

Hinc primum est, quod subdoli, & astuti homines scorpionibus comparentur, veluti

veluti Ezech.2.vbi Dominus ad prophetã loquitur: *Incredulí, & subuersiones sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.* Sic enim locum interpretatur D. Greg.ho.9.super Ezech. *Incredulí Deo subuersores infirmantibus proximis, scorpiones etiam fortibus, ac robustis, quibus etsi in faciem contradicere non præsumunt, ex occulto tamen vulnus detractionis inferũt, & occultis machinationibus feriunt.* Vbi cernis ex Greg. occultum detractorẽ scorpionem appellari. Eodem sensu dicitur Eccles.26. *Sicut bouum iugum, quod mouetur, ita & mulier nequam: qui tenet illam, quasi qui apprehendit scorpionem?* vbi mala mulier comparatur in primis iugo: quod propter nimiam laxitatem huc illuc mouetur, ita vt malè boues coniungat: quia nimirum omnia domi perturbat, & coniugi pacem dirimit: deinde scorpioni, quia sicut scorpio venenum suum nõ in capite, sed in cauda habet, quod lethifero ictu per caudæ inflectionem infundit: ita mala mulier occasionem nocendi captat, & nacta opportunitate furtim quasi scorpio arcuato vulnere percutit. Eandem etiam ob causam Dominus Lucæ 10. Dæmones appellauit scorpiones, cum septuaginta duobus discipulis reuertentibus cum gaudio, & dicentibus: *Domine etiam Dæmonia subijciuntur nobis*, respondit: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit:* quo loco sermonem esse ad literam de Dæmonibus, præterquã quòd ex ipso sermonis contextu apertè colligitur: testatur etiam Tertull. lib. 4. aduersus Marcion.c.24. Quemadmodũ & Psalm.90.cùm dicitur. *Super aspidem, & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem.* Aduerte autem Dæmones comparari serpentibus, qui venenum habent in ore, & scorpionibus, qui in cauda, quia actionem bonam & in principio, & in fine corrumpere, deprauereque moliuntur, in principio quidem intentionem vitando, in fine autem inanem gloriam suggerendo: in quem eundem sensum accipi potest illud, quod inferiùs hoc ipso capite dicitur: *Potestas equorum in ore, & in caudis eorum.*

Ezech. 2. 6. Subdoli homines, ac detractores scorpionibus cõparantur.

D. Greg. Eccl 26. 10. Mala mulier scorpionis simulis.

Luc. 10. 19.

Tertullian. Psalm. 90. 13 Cur Dæmon serpentibus, & scorpionibus comparetur.

III.

Verùm quod attinet ad scorpionis caudam, quæ Dæmonum insidias manifestè significat, idem habemus expressum Gen.3. cum dictum est ad serpentem: *Ipsa*, id est, mulier *obseruabit caput tuum, & tu calcaneũ eius.* Quem locũ expendens D. Greg. li. Moral. c.38. *Caput*, inquit, *serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicita considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur: quia etsi suggestione prima intentionem non percutit: decipere in fine tendit:* imò cum neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos fini suo appositos Propheta prospexerat, cum dicebat Psal.55. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt:* quia enim in calcaneo finis est corporis: quid per hunc nisi terminus significatur actionis? nec verò solùm fini actionis, sed multò etiam magis in fine vitæ Dæmon instar scorpionis cauda sua insidiatur: quo sensu accipiendum est illud Psal.48. *Cur timebo in die malã? iniquitas calcanei mei circumdabit me.* Quasi dicat: Ratio cur timere debeam in die iudicij est iniquitas in fine vitæ suscepta: cum autem Regius vates calcaneũ nominauit, allusit ad serpentem, qui calcaneum mulieris obseruare dicitur, Gen. 3. Ita hunc locũ intellexit D. August. in comment. eius Psalmi, vbi docet homini non tam timẽdum esse à die iudicij, quàm à die mortis suæ, eo quòd inde pendeat æternitas, quasi dixerit Regius vates, Cur timeo à die iudicij, si ex iniquitate calcanei mei, id est, malo vitæ meæ fine malitia, & acerbitas illius diei pendet? *Modò igitur*, inquit, *homines prouideant sibi, vitent iniquitatem calcanei sui, in calcaneo enim quisque labitur. Etenim à Deo dictum est serpenti: Ipsa tuum obseruabit caput, & tu eius obseruabis calcaneum. Si Diabolus calcaneum tuum obseruat, vt te deijciat: tu caput illius obserua, caput illius initium malæ suggestionis est: quando incipit mala suggerere, tunc repelle ante-*

Gen. 3. D. Gregor.

Psalm. 55. Morientibus Dæmon magis insidiatur. Psalm. 48. 6.

D. August.

quam surgat delectatio, & sequantur consensus, & vitabis caput eius, atque adeò non apprehendet ille calcaneum tuum. Hæc August. Vbi cernis de sententia Augustini Dæmonem instar serpentis calcaneo insidiari, id est, tum finem actionis, tum extremum vitæ tempus obseruare. Vtramque enim expositionem tradidit loco citato Augustinus, quod idem est, atque scorpionem esse non ore, sed cauda ferientem: in cuius rei typum Amalec extremam Hebræi exercitus partem fuit aggressus, quemadmodum dicitur Deut. 25. *Memento quæ fecerit tibi Amalec in via, quando egrediebaris ex Ægypto, quomodo occurrerit tibi, & extremos agminis tui, qui lassi residebant, ceciderit.* Sic enim dæmon extremæ vitæ nostræ actiones, quasi iam viribus defectas, & præ senectute, & corporis infirmitate languentes vehementius aggredi consueuit.

Deut. 25. 17.

IIII. Et his iam planum relinquitur, quanto iure Hæreticæ locustæ cum scorpionum caudis describantur. Primũ, quia omnes in vniuersum Hæretici callidissimi sunt, & maximè fraudulenti, & inflexo, atque obliquo ictu scorpionũ instar ferientes: quam eandé ob causam cõparantur vulpibus, quæ est altera illustris ad hoc ipsum declarandum similitudo, veluti Ezec. 31. *Quasi vulpes in deserto Prophetæ tui Israël.* Et Cantic. 2. *Capite nobis vulpes parvulas, quæ demoliuntur vineas: nam vinea nostra floruit:* quod de hæreticis accipiunt Theod. in cõment. super Cant. & D. Amb. serm. 11. in Psal. 118. Vbi aduertit mãdari, vt vulpes exterminentur, dũ vineæ florent: quia hæretici florentibus vineis, id est, teneris adhuc in fide multo magis nocent, adultis autẽ iam vitibus, id est, perfectis nocere vix possunt. Eundé locum enarrans Orig. hom. 4. super Cant. docet huiusmodi vulpes esse peruersos hęreticorũ magistros, qui vineam Domini, id est, Ecclesiã exterminant, ne floreat in fide, admoneríque Doctores Catholicos, vt dum adhuc pusillæ sunt istæ vulpes, & initiũ habet praua doctrina, hęreticos arguere festinent, ad quam rem persuadendã affert exemplum Samsonis, qui trecentas vulpes cepisse, eásque alligatis caudis, ardentibúsq; facibus interpositis in Philisthinorum segetes, vineas, & oliueta emisisse describitur Iudic. 15. Caudam vero ad caudã alligare, inquit, Origen. est aduersantes sibi hæreticos, ac diuersa sentientes cõnectere, & inter se conferre, ex propriisq; eorum sententijs, & argumentis propositiones colligere, atque in eorum segetem ignem conclusionis immittere, quo omnes eorum sectæ, & errores cõburantur. Alterũ quiddam in Samsonis facto obseruauit D. Ambr. serm. illo 11. in Psalm. 118. quod Samson non ad capita, sed ad caudas vulpium ardentes faces alligauerit, illud indicare, fraudulentos homines, potissimúmque hæreticos liberam quidem linguã habere ad latrandum, sed exitus impeditos, seu religiosa principia, finé vero fraudis suæ incendio deputatum. Aduerte etiam hæreticorum quidem capita, id est, sectas omnino diuisas esse, ac multiplices, nec inter se vllo pacto conuenire, caudas autem inuicem nexas, & implicatas, qui finem eundem habent Ecclesiã persequendi: idcircò caudas vulpium ligasse Samsonem, cum earum capita libera, ac soluta reliquisset. Secundò. Sicut scorpio in arcum se componit ad feriendum: ita hæretici Scripturæ sacræ malè intellectæ arcum ad simplices decipiendos intendunt, iuxta illud Psalm. 10. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas suas in pharetra, vt sagittent in obscuro rectos corde.* Quem locum de hæreticis intellexit D. Augustinus tum in comment. eius Psalm. tum epistol. 48. ad Vincentium Donatistam. Idem habes Oseæ 7. *Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam, reuersi sunt, vt essent absque iugo, facti sunt quasi arcus dolosus:* quibus verbis fugillationem hæreticorum contineri docet D. Hieron. Deumque ipsum cõqueri, quod eos erudierit, dederitque eis fortitudinem, qua contra aduersarios dimicarent, illi vero cogitauerint malitiam aduersus Dominum

Hæretici, vulpes dicuntur.
Ezech. 13. 3.
Cant. 2. 15.
Theodor.
D. Ambros.
Origenes.
Iudic. 15.
Origen.
D. Ambros.
Psalm. 10. 2.
D. August.
Oseæ 7. 15.
D. Hieron.

minum impiissimas hæreses extruentes: itáque facti sint quasi arcus dolosus, qui percutit dirigentem, aut etiam facti sint quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam in subuersionem audientium.

Tertio. Quemadmodum scorpiones habent caudas aculeatas, ipsísque caudarum aculeis feriunt: ita hæretici quamuis ore blandiantur morum licentiam, carnísque illecebras prædicantes, fines tamen, & exitus habent aculeatos, imo duplicem in caudis aculeum, vt de sæuioribus scorpionibus diximus, siquidem quos veneno sui erroris inficiunt, multis hic implicant difficultatibus, ac deinde sempiternis addicunt apud inferos cruciatibus. Vnde aptè in hæreticos quadrat illud, quod Eliphaz dixit Iob c. 4. *Vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, flante Deo periisse.* Etenim, vt interpretatur D. Greg. lib. 5. Moral. c. 15. *Dolores seminant, qui peruersa agunt, dolores metunt, cum de eadem peruersitate puniuntur: fructus autem dolorũ est retributio damnationis*: quam ob causam merito dicitur Eccl. 7. *Filiũ semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Quo loco per sulcos iniustitiæ desideria carnis, prauósq; animi affectus intellige, quibus qui fomẽtũ præbuerint per mala opera, metet inde septuplũ, ideſt, infinitã malorũ segetẽ: vbi simul aduerte mẽtẽ prauis cogitationibus, & desideriis imbutã appellari tellurem sulcis distinctã, & aratã, imo etiã seminatã semine vsq; adeo fœcundo, vt copiosa peccatorũ seges separari possit. Quarto. Scorpio semper ictũ meditatur, ne vnquã occasioni desit, quod mirũ in modũ hæreticorũ ingeniũ declarat, qui semper aliquid mali aduersùs Ecclesiã moliuntur, omnémque captant nocendi occasionẽ: quam eorum naturã eleganti similitudine explicauit Esai. cum dixit c. 57. *Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, & redundant fluctus eius in conculcationem, & lutum.* Quemadmodum enim mare sua illa agitatione perpetua, & reciproca fluctuũ reuolutione semper tẽpestatẽ minatur: ita impij, & hæretici semper nouarũ rerũ fluctus voluũt, procellosásque in Ecclesia tẽpestates excitare moliũtur. Verũ, vt annotauit D. Hier. expẽdẽs verba sequẽtia, sicut marini fluctus reuoluũtur ad littora, atq; iterũ resorbentur, & in se fracti lutũ efficiũt, quod pedibus conculcatur, sic impij tandem fracti æternæ conculcationi subiacebũt. Alij in eũdem locum obseruarunt, sicut fluctus maris feriunt stabilitatem littoris, & in seipsos reuoluti littus quidẽ lauãt, ipsi autem lutũ trahunt, ita hæreticos persecutione sua Ecclesiam tanquã stabile littus non mouere, sed tantum lauare, cum ipsi lutuléti, & immundi ipsa sua persecutione efficiantur. Eandẽ inquietam, & semper ad malum promptã hæreticorum naturam habes & maris, & fermẽtis ollæ similitudine expressam Iob 41. vbi de Leuiathã dicitur. *Feruescere faciet quasi ollam profundum maris, & ponet quasi, cum vnguenta bulliunt.* Quo loco D. Hier. (si eius sunt illi cõmentarij) per mare hunc mundum intelligit, quem diabolus quasi ollã carnali accendit concupiscẽtia, vt ferueat ad amãda terrena: id quod ad hæreticos potissimùm spectat, qui perpetuò tanquam olla à dæmone succensa ad malum feruent. Illud autem, quod sequitur, *Quasi cum vnguenta bulliunt*, sic intelligit, vt quemadmodum sancti spiritualium gratiarum amore in Spiritu sancto feruescunt, ita ad amorem mundi homines præsentis vitæ desiderio quasi quibusdam succensionibus exardescant. Illud etiam existimo indicari, suggestionem, & tentationem Leuiathan, quæ facit, vt impuoi tanquam olla carnalibus desideriis efferuescant, eandem, cùm bonos exagitat, efficere, vt eorum pretiosa, & suauissima virtutum vnguẽta, quæ abscondita animo latebãt, tentationis igne calefacta ebulliãt, & incredibilem ex se fragrantiam, & odorem affleant: quod potissimum ad tyrannorum, & hæreticorum persecutiones referendum est, quibus maximè redolẽt virtutes Sanctorũ.

Iob 4. 8. D. Greger. Eccles. 7. 3. Esai. 57. 20. D. Hieron. Iob 41. 22. D. Hieron.

Itaque quo tempore nefarij homines tanquam ollæ carnalibus desideriis feruēt, eodem ipsamet tentatione Sancti quasi pulcherrimæ phialæ vnguentis virtutum ebullientibus mirificè redolent: quod autem virtutes vnguenta appellentur spō-

Cant. 1. 4. sa ipsa confitetur, Cant. 1. *Trahe me post te curremus in odorem vnguentorum tuorum.* Quę Christi vnguenta, cum ardentissimo passionis igne ebullierunt, vniuersum orbem suauissimo sui odore impleuerunt.

VII. *Hæresis peccata vniuersa complectitur. Apoc. 17.*

Quinto scorpionum sæuiorum caudæ septem habent internodia, sic enim hæresis septem habet internodia peccatorum, id est, peccata vniuersa complectitur, quæ septenario lethalium peccatorum numero, qui symbolum est vniuersitatis, comprehenduntur: quamobrem meretrix illa cuius fit mentio Apocal. 17. super bestiam septem capitum sedere visa est: vbi obiter obserua, cùm mulier illa tanquam eques super eam bestiam sedere describatur, nullam tamen frænorum mētionem fieri, quia hæresis per omnia septem vitia effuso, imò effræni cursu excurrit, nullis habenis bestiæ cursum, & libertatem inhibens. Nec verò mirum videri debet hæresim vniuersam complecti malitiam, cùm duo illa generalia omnium peccatorum seminaria, superbiam dico, & cupiditatem, siue auaritiam, suo ambitu coerceat: eæ enim, auctore D. Hieron. multis in locis, maximè in hæreticis do-

D. Hieron. Eccl. 10. 15 minantur: & quidem de superbia dicitur Eccl. 10. *Initium omnis peccati est superbia:* 1 Tim. 20. de cupiditate verò 1. ad Timoth. 6. *Radix omnium malorum est cupiditas,* Græcè φιλαργυρία, id est, amor argenti: ex quo manifestum est Paulum auaritiam intelligere: & præterea, quia postquam dixit. *Qui volunt diuites fieri incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli,* statim subiunxit: *Radix enim omnium malorum est cupiditas,* D.

D. August. D. Thom. Aug. 11. lib. de Gen. ad lit. cap. 15. existimauit sermonem esse non de auaritia, sed de cupiditate absolutè, quem etiam sequutus est D. Thom. 1. 2. q. 84. art. 2. vbi eam vtriusque loci etiam conciliationem excogitauit, videlicet cum in omni peccato reperiatur auersio, & conuersio, superbiā esse initiū omnis peccati ex parte auersionis, cupiditatē verò ex parte conuersionis, subtiliter quidē, sed non congruenter Pauli instituto, qui vti diximus, non de cupiditate generatim, sed de auaritia loquitur, quā certū est non omnium scelerum materiam, & cōuersionē comitari.

VIII. *Hæretici, vt igni damnentur, omnino oportet. Ioan. 5. 4. D. Ambros. Castro.*

Postremo. Fugantur scorpiones, si aliqui domi exurantur: sic hæreses exterminari non possunt, nisi aliqui Hæretici Vulcano committantur. Id quod probari potest ex Ioan. 15. *Si quis in me non manserit, mittetur foras sicut palmes, & arescet, & colligent eum, & in ignem mittent, & ardet.* Quē locum non solū ad pœnas damnatorum apud inferos, sed etiam hic ad hæreticorū damnationē pertinere immerito inficiatur, Alfonsus à Castro lib. 2. de iusta hæreticorū punitione, c. 12. Hoc ipsum iam superiùs annotauit Ambr. in eo, quod Samson ardentes faces vlpiū caudis alligauit, vti à Philisthæorum messes, atque oliueta deperirent: idémque non obscurè

Psal. 67. 31. significauit Regius vates, Ps. 97. cū dixit *Increpa feras arundinis.* Quo loco plerique volunt ductā esse similitudinē à venatoribus, qui cū apros de arūdineto, aut querceto cupiunt foras educere, ignem admouent, eóque admoto exeunt apri, quod ni faciant, igne pereunt. Itaque postulare Regiū Prophetā à Deo, vt feras arundinis, id est, hæreticos increpet, per ignē nimirū, vt eiusmodi feræ admoto igne, vel egrediātur, hæresimque abiurent, vel si nolint, penitus cōburantur. Habitare autem dæmonē, eiúsque sectatores, ac potissimū hæreticos quasi feras in arundineto palam est Iob 40. *Sub vmbra dormit in secreto calami, in locis humentibus.* Alia simi-

Iob. 40. 16. litudine ad ignem insinuandum vsus est Paul. 2. ad Tim. 2. cum hæresim cancro 2. Tim. 2. 16. morbo comparauit. *Prophana autem, & inaniloquia deuita, multum enim proficiunt ad* Theophylact. *impietatem: & sermo eorum vt cancer serpit.* Non solum, quia vt vult Theophylact. cancer mor-

morbus est, qui omnia circumiecta depascitur, sed etiam, quia igne tantùm curari potest, sic enim hæresim non solùm sui contagio omnia inficit, quam ob causam Psal. 1. *Cathedra pestilentiæ* vocatur, quæ non tantùm sedentes, sed vicinos quosque etiam grassante in dies, ac serpente lue corripit, sed etiam quia non nisi igne adhibito exterminari potest. Denique aduertendum est ex Francisco Georgio Veneto in sua Harmonia, Cant. 1. ton. 4. c. 1. cor Scorpionis cælestis esse in tertio gradu Sagittarij, præsideréque lapillis pretiosis sardonio, & amethysto, imo serpétium, ac dæmonum fugæ, quod sic accipiendũ videtur, vt cor scorpionis, qui est in octaua sphæra, respondeat gradui tertio Sagittarij, qui est in primo mobili: ponunt enim Astrologi duodecim signa in octaua sphæra ex syderibus figurata, & alia duodecim sine figuris in primo mobili: quæ obseruatio ad rem, de qua agimus, maximè pertinet, consentaneum enim rationi est, vt scorpionum, id est, hæreticorum corda Sagittario, id est, diuinæ, & humanæ iustitiæ telis subiecta sint, in eáque tanquam in scopum seueræ animaduersionis sagittæ collimentur. Rectè etiam subdit Venetus eam scorpionis cum Sagittario conuenientiam pretiosis lapillis, imo etiam dæmonum fugę præsidere, non quod sydera vllam in dæmones vim habeant, sed quoniam exterminatis hæreticis fugantur dæmones, fidei etiã, & virtutum reliquarum pretiosi lapides magis rutilant. Atque hæc de visione, & mysterio locustarum. Psalm. 1. Fran. Venet.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Visio imaginaria sexti Angeli describitur.

SECTIO PRIMA.

COMMEMORATA quinti Angeli visione in priori parte huius capitis, nunc in posteriori Ioannes sexti Angeli visionem commemorat, quæ huiusmodi est. Primùm. Sexto Angelo tuba canente audiuit Ioannes vocem vnam ex quatuor cornibus altaris aureis, quod est ante oculos Dei, dicentem sexto Angelo, qui habebat tubã: Solue quatuor Angelos, qui alligati sunt in flumine magno Euphrate. Secundò. Soluti sunt quatuor Angeli, qui parati erant in horam, diem, mensem, & annum ad occidendam tertiam partem hominum. Tertiò. Vidit numerum equestris exercitus (proculdubio quem quatuor illi Angeli collegerũt) vicies millies dena millia, seu vt habetur Græcè, duas myriades myriadum, quanquam in Bibliis Complutensibus non est *Duæ myriades myriadum*, sed absolutè, *Myriades myriadum*, quod ferè codẽ recidit. Est autem myrias idem, quod decẽ millia, quo fit, vt vna myrias myriadũ sit idem, quod decies millies decem millia, & duæ myriades myriadum vicies millies decẽ millia, id est, ducenties mille millia, siue decies millies viginti millia vel vicies mill. myriades, quod vulgò est, bis centũ milliones, quem numerum ait Ioannes se audiuisse. Quartò. Equites eiusmodi equorũ habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & sulphureas, nimirũ vel quod singuli equites haberent

Myrias idẽ, quod decem millia.

loricas partim igneas, partim hyacinthinas, partim sulphureas, vel quod alij eas haberẽt igneas, alij hyacinthinas, alij sulphureas. Quinto. Capita equorum erant tanquam capita leonum, & de ore eorum procedebat ignis, fumus & sulphur, habebántque potestatem suam in ore, & in caudis: erant enim caudæ similes serpentibus, desinentes videlicet in capita serpentium, iisque nocebant. Postremo. Duæ reliquæ partes hominum (tertia enim pars ab iis plagis interfecta deperiit) neque occisæ sunt, neque tertiæ partis occisæ miserabili interitu admonitæ egerunt pœnitentiam, vt ne dæmonia, & simulachra aurea, argentea, ærea, lapidea, & lignea adorarent, neque alieno malo sapere voluerunt, vt ab homicidiis, veneficiis, furtis, & fornicatione abstinerent.

Lyrani, & quorundam aliorum expositio commemoratur.

SECTIO II.

I. *Lyranus. Pet. Aureol. D. Antonin. Schisma inter Laurentium, & Symmachũ, quartum ordine, declaratur.*

NIcolaus de Lyra, & Petrus Aureolus Cardinalis in compend. super Apoc. & D. Antoninus 1. primum Chronicorum titulo 6. c. 1. §. 7. existimarunt hoc loco prænuntiari à Ioanne schisma illud inter Laurentium, & Symmachum de summo pontificatu contendentium: quæ sententia, vt intelligatur, simúlque rationes, quibus inferius eam oppugnare instituimus, bene perspectæ, & exploratæ esse possint, res ipsa quomodo acciderit, prius est breuiter explicandum. Igitur Anastasio secundo Pontifici maximo, qui sedem Romanam tenuit tempore Trasimundi Vandalorum Regis, infestissimi Ecclesiæ hostis, successit in Pontificatu Symmachus ex Sardinia oriundus, maxima cleri, populíque Romani dissensione. Etenim vna pars Symmachum apud basilicam Constantinianam, altera Laurentium Romanum apud basilicam Mariæ in via noua deposcebat. Concilium Rauennæ indicitur, discussáque re præsente Theodorico Romanorum Rege Ariano Symmachus cõfirmatur, qui Laurentium competitorem suũ Episcopum Nucerinum creauit erat enim Symmachus suauissimis moribus, vnde ducentos, & viginti Episcopos à Trasimundo Vandalorum Rege Ariano relegatos in Sardiniam sustentauit. Quatuor annis post iterum seditio Romæ cooritur Festo, & Probino senatorij ordinis Laurentium reuocantibus, & Pontificem maximum deposcentibus: qua seditione commotus Theodoricus Petrum Altini Episcopum Romam mittit, qui pulsis Laurentio, & Symmacho pontificatũ occuparet. Cæterùm Symmachus coacta synodo centũ, & viginti Episcoporum obtinuit, vt Petrus, & Laurentius in exilium amandarentur: tanta autem ob huiusmodi dissensionem concitata est Romæ seditio, vt quamplurimi tum ex clero tum ex populo cæderentur, nec sacris parceretur virginibus toto eo triẽnio, quo hæc seditio perdurauit. Fuit hoc ordine quartũ in Ecclesia schisma circa annum Domini 502. de cóque scripserunt Niceph. lib. 16. histor. Eccles. cap. 35. & Theodorus lector libro 2. Collectaneorum, eiúsque facit mentionem D. Gregor. lib. 4. Dialog. cap. 40. vbi docet Paschasium Cardinalem Apostolicæ sedis Diaconum Laurentium elegisse, & omnium posteà vnanimi consensu Symmachum verum Pontificem declarantium superatum, in sua tamen sententia vsque ad diem obitus sui perstitisse, colendo, & præferendo Laurentium quem Episcoporum iudicio præesse sibi Ecclesia recusauit. Simul etiam refert eundem Paschasium post obitum Germano Capuano Episcopo apparuisse in thermis Angulanis tanquam in pœnali loco deputatum maximos patientem calores, quòd pro Laurentio cõtra Symmachum sensisset: ex quo colligit Gregorius eum non malitiæ, sed ignorantiæ errore peccasse: itaque, cum adhuc in purgatorio esset, Dalmaticam eius feretro superpositam Dæmoniaco tangenti sanitatem attulisse.

Nicepher. Theodorus. D. Greg.

Sciendum præterea, quo tempore Anastasius Imperator huius nominis primus Eutychiana hæresi infectus Constantinopoli imperabat, eodem Theodoricum regem Arianum in Italia cum summa potentia regnasse. Cum verò Anastasius à dissensionibus abhorreret, neque quicquam rerum nouarum excitari in Eccles. pateretur, vt refert Nicephorus lib. 16. hist. cap. 15. factum est, vt eius temporibus Chalcedon. synodus (quæ fuit quarta œcumenica, seu generalis) aduersus Eutychetem duas in Christo naturas negantem congregata, neque palam per ipsum constitutionibus imperialibus promulgaretur, neque etiam reprobaretur: itaque sicut quibusdam Ecclesiarum præsidibus videbatur, tale de ea erat iudicium, quidamque recipiebant, alij non solũ reiiciebant, sed anathemate etiam tanquam hæreticam iugulabant: quibusdam duas naturas in Christo verè, aliis vnam tantum impiè astruentibus: quod malum eo processit, vt quælibet Ecclesia in factiones diuideretur & Orientales, atque Occidentales, imo etiam Lybicæ partes in multas sectas dissectæ fuerint: tanta confusio, mentiúmque caligo orbem vniuersum incessit: Porrò Anastasius tametsi pacis amantissimus, eorum tamen, qui nouas res moliebantur, temeritate commotus, quoscunque præter morem nugas agere, & impudenter sanctam synodum damnare, vel etiam apertè eandem in tẽplis deprædicare intelligebat, è thronis vtroq; reiiciebat, atque ad eum modum multi Episcopi mulctati sunt. Denique Anastasio successit Iustinus. Theodoricus verò adhuc superstes Romam, & Italiam obtinebat, acerrimus Arianæ hæresis propugnator. Quoniam verò Iustinus Catholicus Imperator Hormisdæ Pontificis maximi suasu, & consilio præcepit per totum Orientale imperium, vt nullus siue Episcopus, siue Sacerdos Arianus permitteretur, Theodoricus minacibus literis Imperatorem compulit, vt edictum illud reuocaret, imo Ioannem Pontificem maximum, qui Hormisdæ defuncto successerat, coegit, vt Cõstantinopolim transiens id Imperatori suaderet, alioquin se per totã Italiam in Catholicos sæuiturum. Itáque restitutæ iterum sunt ecclesiæ Episcopis, & Sacerdotibus Arianis. II. *Nicephorus*

Fuit autem Theodoricus natura crudelis. Etenim Boëtium Seuerinum virum consularem, atque doctissimum trucidari præcepit, ipsúmque Ioãnem summum Pontificem ex Constantinopoli reuersum in carcerem detrudi imperauit, vbi fame, & squallore obiens martyrij palmam prometuit. Theodorici mortem, & pœnas apud inferos refert D. Gregorius lib. 4. Dialog. c. 30. vbi docet ostensum fuisse per visum sancto cuidã viro in insula Lypara degenti, propè quam est alia insula, quæ Vulcanus appellatur, Theodoricum eo ipso die, quo obiit, inter Ioannẽ Papam, & Symmachum Patricium distinctum, atque discalceatum, vinctisque manibus deductum, & in vicinam Vulcani ollam iactatum fuisse: tunc Gregorius. III. *D. Greg.* *Quia, inquit, Ioannem Papam affligendo in custodia occidit, Symmachum quoque Patricium ferro trucidauit, iustè ab illis in ignem missus apparuit, quos in hac vita iniustè iudicauit.*

Sexti Angeli iuxta quorundam sententiam literalis expositio.

SECTIO III.

IGitur iuxta ea, quæ paulò ante dicta sunt, Nicolaus de Lyra, Petrus Aureolus Cardinalis, & D. Antoninus locis citatis ita visionem sexti Angeli interpretantur. Sextum Angelum, qui tuba cecinit, volunt esse aut Paschasium Cardinalem Apostolicæ sedis Diaconũ, qui causa fuit eiusmodi schismatis eligendo Laurentiũ Antipapã, aut ipsummet Laurentiũ, qua ex re magna in Ecclesia turbatio orta est. Auditam verò fuisse vnam vocẽ ex quatuor cornibus altaris aurei, id est, I. *Lyranus.* *Pet. Aureol.* *D. Antonin.* *Prædicto schismati verba contextus appositantur.*

vocem ipsius Paschasij, quæ ex cornibus altaris aurei audita dicitur: quoniam Paschasius vnus erat de collegio Cardinalium Ecclesiæ Romanæ, vbi Laurentiũ Papam acclamauit. Quatuor Angelos volunt esse Symmachum Papam, Laurentium Antipapam, Anastasium Imperatorem infectũ hæresi Eutychetis, & Theodoricũ Regem Italiæ Arianũ: tunc aiunt hos quatuor Angelos ligatos aliquanto tẽpore fuisse in flumine magno Euphrate, id est, in imperio Romano, quod Euphrati flumini cõparatur, quod vnum sit ex quatuor orbis imperij: quemadmodũ Euphrates vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: ligatos, inquam, id est, impeditos, & cohibitos ab Ecclesia persequenda, deinde solutos, vt Ecclesiã perturbarẽt, Symmachũ quidẽ, & Laurentium de summo pontificatu contendẽtes, Anastasiũ verò, & Theodoricũ pro sua quẽque secta, & hæresi depugnantes. Facilè verò fuit eos soluere, quia parati erant in horã, diẽ, mensem, & annum, id est, omni tẽpore prõptissimi ad occidendã tertiam partem hominum, id est, magnã Catholicorum partem, quoniam quamplurimi seditionibus, & factionibus concitatis vtrinque fuerunt interfecti: imo Theodoricus vniuersæ Italiæ interitum minabatur, nisi Anastasius Ecclesias Arianis Episcop. Sacerdotibus restitueret, vt paulò superiùs docuimus. Quoniam autem omnes prouinciæ subiectæ Anastasio, & Theod. pro suo quæque principe decertabant, & Ecclesia propter schisma in factiones diuisa dissidebat: idcirco infinita eorum multitudo per equites vicies millies dena millia posito num. certo pro incerto, vt aiunt exprimitur.

II. Ad hæc, equites habebant loricas igneas, propter ardorem nocendi: hyacinthinas, id est, cælestis coloris, propter apparentem zelum religionis, & fidei, denique sulphureas, propter fœditatem, ac turpitudinem vitæ: quæ expositio placuit D. Antonino: aut certè, vt vult Petrus Aureolus, Symmachus, & Laurentius habebant loricas hyacinthinas propter hypocrisim, & simulationem sanctitatis: Theodoricus igneas propter hæresim Arianam: Anastasius sulphureas propter Eutychianum errorem. Equorum capita tanquam leonum erant, propter summam crudelitatem: de ore eorum procedebat ignis, videlicet æmulationis inter Symmachum, & Laurentium fumus iræ, & superbiæ, & sulphur hæresis inter Theodoricum, & Anastasium. Habebant equi potestatem in ore, & caudis, quoniam tam inter Symmachum, & Laurentium, quàm inter Anastasium, & Theodoricũ res non solùm ore, id est, disputationibus, & minis, sed etiam caudis, id est, occultis fraudibus, & simulationibus agebatur. Desinebant autem caudæ in capita serpentium propter calliditatem, & astutiam persequendi modis omnibus rem Catholicam. Denique cum subiungitur: *Cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, &c.* Existimant Lyranus, & D. Antoninus tangi obiter magnam quandam paganorum cædem, quæ tempore Theodorici facta est, Saxonibus videlicet in bello aduersus Thuringos dimicantibus: vbi vtrinque magna edita strage, quamplurimi paganorum, qui simulachra deorum impiè adorabant, miserrimè & corpore, & animo perierunt. Hæc ad mentem horum Doctorum dicta sunt.

D. Anton. Pet. Aurgol.

Lyran. D. Anton.

Præcedens Lyrani expositio refellitur, & communis statuitur.

SECTIO XII.

I. QVanquam commemorata Lyrani expositio quibusdam aliis placuerit, nobis certè minimè probatur. Primùm, quia ex quatuor illis Angelis ligatis in Euphrate, atque adeo proculdubio malis (aliàs enim non tanquam vincti, & veluti in carcerem detrusi describerentur) vnum facit Symmachum optimis, & suauissi-

suauissimis moribus Pontificem, ab omnique seditione, & crudelitate alienum, qui non ambitiosè, & arroganter, vt Laurentius, Pontificatum ambiebat, sed pro veritate suæ electionis sanctissimè depugnabat: deinde, quia alienum videtur Euphratem Mesopotamiæ fluuium Romanum interpretari imperium, eo quòd vnum sit ex quatuor imperiis, quemadmodum ille vnum est ex quatuor terrestris paradisi fluminibus: nam si ita esset, nullo mysterio Ioannes Euphratem potiùs, quàm Tygrim, Geon, aut Phison posuisset. Ad hæc quamuis illud schisma seditiosum fuerit, cùm tamen non totam Italiam occupauerit, quin potiùs Romæ tantùm præcipuè viguerit, non erat, cur Ioanni duæ myriades myriadum, id est, ducenti milliones equestris exercitus in faciem educti, & expediti apparuerint. Frustrà verò ad cogendum tantum exercitum commemorantur Anastasij Imperatoris, & Regis Theodorici simultates, cum nulla inter eos bella mouerentur, nec vnquàm vnius aduersus alterum conscripti milites legerentur: imò Theodoricus sola commination̄e Anastasium ad restituendas Ecclesias Episcopis, & Presbyteris Arianis compulerit. Denique non video, qua consecutione Ioannes ab schismate Laurentij ad Saxonum, & Thuringorum certamina, vt volunt nominati auctores, nullo narrationis nexu, nullo rerum gestarum ordine transierit, cũ tamen ipsa visionis series, & narrationis contextus, manifestè ostendat, id quod hac postrema capitis parte commemoratur, ad præcedentem quatuor Angelorum, & innumeri illius equitatus visionem pertinere.

II.

Existimamus igitur cum communi sententia, quam sequuntur Beda, Richardus de S. Vict. Andreas Cæsarienſis, Rupertus, Arethas, Haymo, Pannonius, & alij, hanc visionem ad extrema mundi tempora esse referendam: quòd verò præcedere debeat tempus Antich. ex eo quidam conantur ostendere, quòd in fine capitis duæ partes impiorum, quæ superesse debent, describuntur adorare simulachra aurea, argentea, lapidea, lignea: cum tamen Daniel cap. 11. dicat Antichrist. omnia idola euersurum illis verbis: *Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentia fœminarum, nec quenquam Deorum curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Quare 6. Angelus, qui tuba cecinit, præcipuus quidam est Dæmon iuxta ea, quæ initio visionis 7. Angelorum supposuimus. Audita est vox vna ex quatuor cornibus altaris aurei, nimirùm egressa ab ipso Dei conspectu, qui in cœlo tanquàm in templo residens ante se altare quoddã aureũ habere describitur, in quo ei supremæ adorationis thymiamata à beatis illis mentibus offerãtur, ducta similitudine à tẽplo Salomonis, in quo erat altare thymiamatis aureũ, in quo odores incẽdebantur. Sic enim etiã Paulus Hebr. 9. in cælo posuit Sancta sanctorũ, quæ Christus tanquàm verus Pontifex maximus semel per suũ sanguinẽ ingressus nobis aperuit, ducta similitudine à tabernaculo Mosaico. Hac voce præcipiebatur prædicto sexto Angelo, vt solueret quatuor Angelos, qui ligati erãt in flumine magno Euphrate, quos plerique, vt refert Andreas Cæsarienſis, existimarũt esse Michaẽlẽ, Gabrielẽ, Vrielẽ, & Raphaẽlẽ: quam ipse opinionẽ non approbat, affirmãs esse pessimos Dæmones, sciscitatosque ex eo ostenditur, quia non est, cur boni Angeli aliquo in loco vincti teneãtur. Quocircà meritò ferè omnes Doctores interpretantur vniuersitatẽ Dæmonũ quaternario numero, qui quatuor orbis partes cõplectitur, cõprehensam, ligata in Euphrate, id est, in cõgregatione impiorũ, quæ per Euphratem Babylonis, id est, confusionis fluuium exprimitur, qui solui dicuntur extremis tẽporibus, quia tunc ex Dei, qui eos modò ligatos tenet, promissione multum poterunt, & velũti è carcere exeũtes, atque in rem Catholicam debacchantes, liberè volitabunt, & Ecclesiam vniuersam modis omnibus diuexabunt. Nihilominus

Beda. Rich. Vict. Andr. Cæs. Rupert. Arethas. Haymo. Pann. & alii. Antich. & extrema mundi tempora.

Dan. 11. 37.

Hebr. 9.

And. Cæs.

Franc. Rib. non displicet Franciſci Riberæ ſententia in cõment. huius loci exiſtimantis, quod hic dicitur, quatuor Angelos, id eſt, Dæmones ligatos eſſe in Euphrate, ita vt verba ſonant, accipiendum, cum id nihil abſurdi cõtineat, quemadmodum Tobiæ 8. legimus Raphaëlem apprehendiſſe Dæmoniũ Aſmodæũ, illúdq; in deſerto ſuperioris Ægypti religaſſe. Eodem igitur modo veriſimile eſt quatuor quoſdã præcipuos Dæmones religatos eſſe iſi flumine Euphrate: in eo autem potiùs, quàm in quolibet alio flumine, quia Euphrates fluuius eſt Babylonis, quæ propter ſignificationẽ confuſionis ciuitas dicitur, impiorũ habitationi Dæmonũ accõmodata.

Tobiæ 8.

III. Hi igitur quatuor Satanæ Angeli ſoluendi ſunt in fine mũdi, maximúmq; Dæmonũ inferiorũ ſuprà reprobos tãquã ſuper equos inſidentiũ exercitũ collecturi ad bellũ Eccleſiæ indicendũ, qui exercitus propter potentiam equeſtris, propter multitudinẽ autem propemodũ infinitam ducentorũ millionũ deſcribitur: vnde nõ mirũ, ſi tertia pars hominũ ab eo dicatur occidenda, quã tertiã partem nõ hominũ in vniuerſum, ſed impiorũ duntaxat eſſe probabile quidam exiſtimant, in quos nimirũ Deus eorum Dæmonum, & reproborum miniſterio animaduteret. Etenim hoc ipſo c. in 5. Angelo locuſtæ etiam ſolùm nocuiſſe dicuntur hominib⁹, qui ſignum Dei in frontibus ſuis non habebant: & confirmari adhuc poteſt ea ſententia, quia ſi hæc tertia pars eſt hominum in vniuerſum, cum duæ reliquæ partes dicãtur in impietate ſua, & idololatria permãſuræ, ſanè poſt illam internecionem nulli iuſti remanerent, qui fidem, & religionem tuerentur. Eorum verò

II. equitum terror, quem omnibus iniicient, ſimul etiã in rebus gerendis celeritas in loricis igneis declaratur: in hyacinthinis verò, id eſt, cæleſtis coloris ſimulatus veræ religionis cultus: deniq; in ſulphureis fœditas, & turpitudo morum, ſimul etiam inferni cruciatus, qui ipſos, & eorũ ſectatores manent, iuxta illud Pſal. 10.

Iſai. 10. 6. *Ignis, & ſulphur, & ſpiritus procellarũ, pars calicis eorũ.* Equi ſunt ipſi impij, ſuprà quos

Abac. 3. 8. Dæmones equitabunt ſicut & Chriſtus ſuper Apoſtolos equitare dicitur Abacuch 3. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio.* Horũ igitur equorum capita tanquam leonũ viſa ſunt propter ſummã crudelitatẽ, qua in omne genus hominũ graſſabũtur: caudæ verò in capita ſerpentiũ deſinũt: quia vbi finis videbitur eorũ crudelitati impoſitus, inde rurſus noua mala replicabũtur. Itaque caudæ, id eſt, fines malorũ capita erũt, id eſt, initia futurorũ, quæ quoniã cum omnium, præcipuè verò ſchiſmatũ, hæreſum, & idololatriæ veneno coniuncta erunt, idcircò tanquam ſerpentium apparuerunt: atque ex his iam fit perſpicuum, quomodò horum equorum poteſtas in ore, & caudis poſita memoratur. Denique reliquæ duæ partes impiorum, quæ ſupererunt (tertia enim, vt diximus, occidetur) in ſua impietate perſiſtent, neque pœnitentiam agent, ſed adorabunt omnis generis Dæmonia, & ea omnia ſimulachra, quæ à Ioanne commemorantur.

Cur loricæ equitum hyacinthinæ deſcribantur?

Et qui ſedebant ſuper eos, habebant loricas igneas, & hyacinthinas, & ſulphureas

SECTIO V.

Hyacinthus flos & gemma eſt.

QVM loricæ equitum, id eſt, Dæmonum, & reproborum igneæ, & ſulphureæ apparuerint, in promptu eſt rationem afferre, vt ex iis, quæ diximus, perſpicuũ relinquitur. Illud ſolũ meritò aliquis quærat, cur etiã hyacinthinæ deſcribãtur? videbitur enim hyacinthi cæleſtis ſpecies, & pulchritudo minimè in Dæmonũ armaturam conuenire. Sciendum eſt igitur hyacinthũ & florem, & gemmam eſſe de gemma

de gemma loquitur Plin lib.37.hist.naturalis.cap.9.vbi inter alia, *Multùm*, inquit, *ab amethysto distat hyacinthus: differentia hæc, quòd ille emicans in amethysto fulgor violaceus, dilutus est in hyacintho. Primo quoque aspectu gratus, euanescit antequam satiet, adeóque nõ implet oculos, vt penè non attingat, marcescens celeriùs nominis sui flore.* Hyacinthus flos est etiam coloris violacei, eúmque auctore eodé Plinio li.21.cap.11.comitatur fabula duplex, luctum præferens eius, quem Apollo dilexerat, aut ex Aiacis cruore editi, ita discurrétibus venis, vt figura Græcarum literarum *Ai* legatur inscripta: itaque hyacinthus tam gemma, quàm flos coloris est cælestis, atque inde factum est, vt ad cælestia repræsentanda adhibeatur: vnde est illud Cant. *5. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis.* Dicũtur autem manus Christi plenæ hyacinthis, id est, cælestium gratiarum gemmis, quas liberaliter in homines spargit. Eodem sensu accipi potest illud Ezech. 16. quod ad Hierusalem pulchræ fœminæ typo dicitur: *Calceauite hyacintho.* Verè enim iustus calceatus est hyacintho, id est, spe rerum cælestiũ, qua veluti calceamento munitus per asperitatem deserti huius vitæ sine læsione potest incedere, quod calceamenti genus commendatur in sponsa Cant. 7. cum dicitur: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis.* Possumus etiã eũ plerisque eo loco per hyacinthũ exempla spiritualium, & cælestiũ virorum intelligere, quibus tunc nos calceamus, cùm actionum nostrarũ gressus operũ, quæ ipsi egerunt, consideratione munimus, præcipuè verò virginum, quæ peculiari ratione per hyacinthũ accipi debent, eo quòd virginitas maximè cælestis, ac Diuina sit: sicut etiam per ferrum, & æs Martyres, & Confessores accipiuntur à nonnullis in benedictione illa, qua Moyses tribũ Aser benedixit, Deut. *33. Benedictus in filijs Aser, sit placens fratribus suis, & tingat in oleo pedem suum, & ferrum, & æs calceamentum eius: sicut dies iuuentutis tuæ, ita & senectus tua:* quanquam ad literam illud significatur sortem Aser, id est, portionem terræ illi attributam olei, ferri, & æris vsque adeò feracem fuisse, vt possent posteri Aser oleo pedẽ tingere, & ex ferro, atque ære calceamenta cõficere, eo quòd multis metallorum fodinis abundaret.

Plinius.

Cant. 5. 14.

Liberalitas Christi erga homines.

Ezech. 16. 10

Cant 7. 1.

Deut. 33. 24.

Quoniam igitur hiacinthus cælestem colorem refert, inde factum est, vt quatuor illorum Angelorum equitatus loricas hyacinthinas habuisse dicatur, quoniam per hypocrisim zelum fidei, & religionis simulabunt, nihilq; aliud se, quàm amorem cælestium, & verum Dei cultum procurare. Sic enim Hypocritæ solent sese, quantum possunt, ad Sanctorum vitam, & mores per simulationem effingere, ad gloriam, honores, opésque hoc artificio aucupandas. Quæ conditio explicatur similitudine struthionis, Iob 39. cum dicitur. *Penna struthionis similis est pennis herodij, & accipitris*: quæ vt meliùs intelligatur, sciendum est ex Plinio libr. 10. hist. natur. c. 1. struthiocamelos Africos altitudinem equitis equo insidentis excedere, celeritate vincere, ad hoc demum datis pénis, vt currentes adiuuent, cætero non esse volucres, cum à terra non tollantur, vngulas iis ceruinis similes bisulcas comprehendendis lapidibus vtiles, quos in fuga contra insequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata mira natura, nec minor stoliditas, etenim in tanta corporis altitudine, si collum frutice occultauerint, latere se putant, Oua in pretio sunt propter amplitudinem pro quibusdam habita vasis, & pennæ ad galeas adornandas, quæ omnia si expendantur, palam erit vix inueniri posse Hypocritarum illustriorem typum. Primò enim, vt obseruauit D. Gregor. lib. 31. Moral. capit. 6. quemadmodum struthio similitudinem pennarum habet accipitris, sed non volaturæ: & alas quidem ad volandum erigit, sed nequaquam se à terra volando suspendit, ita Hypocritæ dum bonorum vitam simulant, imitationem quandam sanctæ conuersationis habent, sed veritatem non habent:

II.

Hypocritarum simulatio.

Iob 39. 16. Plinius.

D. Gregor.

volandi pennas habent per speciem, sed in terra repunt per actionem: alas per figuram sanctitatis extendunt, sed curarum secularium pondere prægrauati minimè à terra subleuantur. Secundò. Hypocritæ vngulas habent ceruinis similes, quia, quantùm possunt, laborem subterfugiunt, & persecutionis tempore, cùm à charitate non vrgeantur, timidissimi sunt, & fugacissimi. Tertiò. Lapidibus insequentes petunt, quoniam si verbis lacessas, subitò excandescunt. Quartò. Si colla frutice occultauerunt, latere se reliquo putant corpore: quoniam Hypocritæ si colli inflexione humilitatem simulẽt, & arrogantiam celent, perperam existimãt reliquis omnibus actionibus latere posse: cum tamen ipsa se vitia intus latentia necessariò interdum prodant. Quam simulationem cauendam monuit Apostolus ad Colos. 2. *Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum*, id est, vt interpretatur D. Hieron. *Nemo ficta humilitate superbus, & Angelos se videre mentiens frustrà se super homines iactet.* Denique struthionis pennæ aptæ sunt ad galeas adornandas, quoniam fallacia Hypocritarum figmenta, dum mentita sanctitate speciem virtutis exhibent, accommodata plerisque interdum videantur ad honores, & tiaras Pontificias obtinendas.

Colos. 2. 18. D. Hieron.

Cur potestas equorum in ore, & caudis sita dicatur, & cur caudæ in capita serpentium desinant?

Potestas enim equorum in ore eorum est, & in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus, habentes capita, & in his nocent.

SECTIO VI.

1. PRodigiosi sanè equi Ioanni apparuerunt, quippe qui capita habuerint leonina, caudas instar serpentium, & in serpentina capita desinentes, cætero corpore equina forma, ore ignem, fumum, & sulphur vomentes: quod monstri genus ad viuum exprimit Hæreticos, quibus quasi equis Dæmones insident. Illud tamen multò videtur mirabilius, quòd potissimam in caudis potestatem exererent, eásque haberent in serpentina capita desinentes. Igitur cur potestas equorũ in ore, & caudis sita fuerit, rationẽ reddit Diuus Gregorius lib. 33. Moral. c. 28. super illa verba capitis 41. quæ de Leuiathan intelliguntur: *Portas vultus eius quis aperiet?* quo loco D. Greg. per portas vultus Leuiathan Hæreticos intelligit, quia per ipsos tanquam per portas quisque ingreditur, vt Leuiathan in potestatis suæ principatu videat, sicut è contrario Doctores sacri portæ Sion appellantur. Deinde quod sequitur, *Per gyrum dentium eius formido*, de secularibus potestatibus Hæreticorum fautricibus interpretatur. *Quis*, inquit, *istius Leuiathan dentes*, id est, magistros Hæreticos, *non despiceret, si non eos per circuitum potestatum secularium terror muniret? duplici enim calliditate agunt. Etenim quod ab Hæreticis magistris verbis blandientibus dicitur, hoc à Principibus eorum fautoribus gladijs ferientibus imperatur: quæ vtrorumque actio in Ioannis Apocalypsi breui est sententia comprehensa, qua dicitur: Potestas equorum in ore, & caudis eorum erat. In ore namque Doctorum scientia, in cauda verò secularium potentia figuratur: nam per caudam, quæ retrò est, huius seculi postpositæ designatur. Istis ergo equis, id est, nequissimis prædicatoribus vbique carnalium impulsu currentibus in ore, & in cauda potestas est: quia ipsi quidem peruersa suadenda prædicant, sed temporalibus potestatibus fulti per ea, quæ retrò sunt, se exaltant.* Hactenus Gregorius. A quo eandẽ rationem mutuati sunt Haymo, & Anſbertus in hunc locũ, illud addentes idcircò caudas in serpentiũ capita desinere, ad eosdem nimirùm impios Principes exprimendos,

In Hæreticis tanquam in equis Dæmones insident. D. Gregorius lob. 41 5.

Hæretici à secularium Principum potentia fulti.

Haymo. Anſbert.

mendos, qui dracones in sacris literis appellari consueuerunt, veluti Ezech. 29. vbi ad Regem Ægypti ita loquitur Dominus: *Ecce ego ad te Pharao draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum:* & Hier. 51. ex persona Hierusalem de Nabuchodonosor conquerentis: *Comedit me, deuorauit me Nabuchodonosor Rex Babylonis, reddidit me quasi vas inane, absorbuit me quasi draco, repleuit ventrem suum teneritudine mea.* Atque ex hac expositione illud obiter collige, quo loco habenda sint omnia temporalia, & ipsa orbis imperia, si quidem iuxta Gregorij sententiam, per caudas, quæ retrò sunt, exprimuntur, vt virtuti, ac iustitiæ postponenda intelligantur.

Ezech. 29. 3.

Hier. 51. 34.

Secunda ratio est, quia Hæretici lubrici sunt, & tortuosi instar serpentium, lubrici quidem, quia vbi caput immiserint, id est, initia decipiendi sumpserint, sensim totum corpus insinuant hæresum suarum venena latè fundentes: tortuosi autem, quia non rectà ingrediuntur. Quod ad primum attinet, hanc serpentis lubricam ad sese insinuandum naturam in serpente illo antiquo, quem in hoc vt in cæteris Hæretici imitantur, expendit D. Greg. lib. 17. Mor. cap. 18. super illa verba capitis 26. *Spiritus eius ornauit cælos, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus. Quis*, inquit, *colubri appellatur nomine, nisi antiquus hostis? serpens quippe non solum tortuosus est, sed etiam lubricus, quia suggestioni eius si primo non resistitur, repente totus ad interiora cordis, dum non sentitur, illabitur, sed obstetricante manu Domini tortuosus coluber de propriis cauernis expulsus est, quia dum nobis Diuina gratia medetur, is qui nos tenuerat, antiquus hostis ejicitur, iuxta illud Ioan. 12. Nunc princeps huius mundi ejicietur foras: dum enim corda infidelium tenuit, quasi manum ad latibula serpentis misit, quemadmodum cecinit Esaias cap. 11. Delectabitur infans ab vbere super formamine aspidis, & in cauernam reguli, qui ablactatus fuerit, mittet manum suam.* Quod verò ad obliquitatem spectat, manifestum id est, ex cap. 27. Esaiæ, cum dicitur, *Visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum.* Vbi primùm aduerte ex D. Hieronymo vectem appellari Dæmonem, siue claudentem, quod genus humanum tanquam vectis quidam ferreus carcere concluserit, suęque potestati subiecerit. Cur autem simul appellatur tortuosus, explicauit D. Basilius in Psalm. 32. super illa verba. *Rectos decet collaudatio. Serpens*, inquit, *qui ad peccatum nobis incenter fuit, obliquus dicitur, & in serpentem draconem obliquum Dei ensis apud Esaiam inducitur, quoniam multas spiras, & inuolucra facit in itinere: serpentis namque tractus inæqualiter per humum serpit. Itaque qui serpentem imitatur, inæqualem etiam suam re ipsa exprimit vitam, sicut qui è diuerso vestigia Dei sequitur, rectas semitas: rectáque pedum vestigia facit: quoniam rectus Dominus Deus noster, & rectitudinem, siue æquitatem vidit vultus eius.*

II. *Hæretici lubrici, & tortuosi.*

Iob 26. 13.

D. Gregor.

Ioan. 12. 31.

Esai. 11. 8.

Esai. 27. 1.

D. Hieron.

D. Basil. Psal. 32. 1.

Sed cur equorum caudæ in capita serpentium desinunt? Richardus de S. Victore eam rationem affert, quoniam improbi dum nequeunt aperta persecutione nocere, per occultam, & fraudulentam simulationem nocendi sumunt initia. Luculentiorem adhuc reddit Ioachimus. *Quia*, inquit, *cum putantur ab inferendis malis quiescere, tunc ex insperato deteriora mala committunt, & ita caudæ eorum, id est, finis præcedentium malorum in capita desinunt, id est, initia futurorum.* Id quod expressum est Iob cap. 6. vbi de impiis dicitur. *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum*, quia videlicet improbi, & nefarij homines alia mala in alia replicant, quemadmodum exponit D. Greg. lib. 7. Mor. cap. 1. *Omne*, inquit, *quod inuoluitur, in semetipsum replicatur.* Benè ergo de reprobis dicitur: *Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum:* quia ad consueta semper mala replicantur, & quasi extra se tensi ad semetipsos per circuitum redeunt: quo pertinet illud Psalm. 11. *In circuitu impij ambulant.* Etenim circulus in quolibet puncto, quod designaueris, & finitur, & incipit.

III. *Richard. Vict. Impij fraudulenter nocent. Ioachimus.*

Iob. 6. 18.

D. Gregor.

Psal. 11. 9.

ARGVMENTVM.

Persequitur adhuc Ioannes septi Angeli visionem, quæ totum hoc caput decimum, imò ferè totum vndecimum comprehendit. Quod attinet ad visionem imaginariam, primùm vidit Ioannes Angelum quendam fortem descendentem de cœlo, amictum nube, gestantem capite iridem, cuius facies erat vt sol, & pedes tanquàm columnæ ignis, habebátque in manu apertum libellum. Secundò. Posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram, & clamauit voce magna instar rugientis leonis. Tertiò. Cùm clamasset, locuta sunt septem tonitrua, quorum voces iubetur Ioannes signare, & prohibetur scribere. Quartò. Angelus, qui stabat super mare. & super terram, manum suam in cœlum sustulit, iurauitque per viuentem in secula seculorum tempus amplius non futurum: sed in diebus vocis septimi Angeli mysterium Dei, sicut euangelizauit per seruos suos Prophetas, consummandum. Quintò. Audiuit Ioannes vocem de cœlo ad se loquentem, vt de manu Angeli stantis super mare, & super terram, librum apertum acciperet, quem cum accepisset, & ex præcepto eiusdem Angeli deuorasset, illum quidem in ore tanquàm mel dulce, sed in ventre tamen sensit amarum. Postremò, Dixit illi Angelus: Oportet te iterum gentibus, & populis, & linguis, ac Regibus multis prophetare.

CAPVT DECIMVM.

ET vidi alium Angelum fortem descendẽtem de cœlo amictum nube, & iris in capite eius, & facies eius erat vt sol, & pedes eius tanquam columna ignis & habebat in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram: & clamauit voce magna, quemadmodum cum leo rugit. Et cum locuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: & audiui vocem de cœlo dicentem mihi: Signa quæ locuta sunt septem tonitrua, & noli ea scribere. Et Angelus, quem vidi stantem super mare, & super terram, leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, qui creauit cœlum, & ea quæ in eo sunt: & terram, & ea quæ in ea sunt: & mare, & ea quæ in eo sunt: Quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi Angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei, sicut Euangelizauit per seruos suos Prophetas. Et audiui vocem de cœlo iterum loquentem mecum, & dicentem: Vade, & accipe librum apertum de manu Angeli stantis super mare, & super terram. Et abij ad Angelum dicens ei, vt daret mihi librum. Et dixit mihi: Accipe librum, & deuora illum, & faciet amaricari ventrem tuum, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel. Et accepi

accepi librum de manu Angeli,& deuoraui illum: & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus: & dixit mihi: Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

De Tertia Visione Ioannis.

Quid nobis videatur de hac visione sentiendum?

SECTIO PRIMA.

COMMVNIS opinio, quam sequuntur Beda, Primas. Richar. Victor. Pannon. & alij, hunc Angelum Dei fortem Christum Dominum interpretatur, qui de cœlo descenderit per incarnationis mysteriũ: iridem capite gestauerit, hoc est, pacem mundo attulerit: librũ habuerit apertum in manu, hoc est, mysteriũ gratiæ reuelauerit: instar leonis rugierit, id est, futuræ dãnationis pœnas terrifica voce denũciauerit, tẽpúsque amplius post iudiciũ non futurum iureiurando confirmauerit, pedẽ dextrũ super mare, sinistrum super terrã posuerit, id est Gentilẽ, Iudaicúmque populũ suæ potestati subiecerit, denique post eius vocem, septẽ tonitrua locuta fuerint, id est, Apostoli eius fidem per vniuersum terrarum orbem prædicauerint: vnde & filiis Zebedæi Christus Boanerges, id est, filij tonitrui nomen imposuit. Marc. 3. Cæterùm hæc expositio nobis non satis probatur: quorsùm enim hoc loco ad incarnationem, & primum Christi aduentũ recurrat Ioannes, qui totus iam est in secundo, extremísq; mundi temporibus describendis? Quare existimamus hoc capite præparationem quandam præmitti ad ea, quæ capitibus sequentibus dicenda sunt de temporibus Antichristi. Itaque ne de iustitiæ Diuinæ seueritate, quæ tunc maximè exercebitur, conqueri homines possint, nunc Deus Angelum quendã mittit ad Ioannem, qui nouis comminationibus iureiurando confirmatis de mundi fine, & mysterio in tuba septimi Angeli cõsummando flagitiosos homines perterreat, & à scelerum turpitudine auocet, atque ad iram ipsius per pœnitentiam mitigandã adhortetur.

I. *Beda. Primasius. Rich. Vict. Pannon. Per Angelum Dei fortem Christus adumbratur.*

Marc. 3.

Præparatio ad Antichristi tempora.

Igitur hic Angelus fortis descendens de cœlo, irim in capite gestans, cæteráque instar nobilissimi cuiusdam legati ornamenta præferens (vt vult Andr. Episc. Cæsareæ Cappadociæ) Angelus est bonus, Christi Domini, personam gerens: nec desunt, qui eundem illum Angelum putent, quem cap. 5. Ioann. vidit prædicãtem voce magna: *Quis est dignus aperire librum, & soluere signacula eius?* librum verò, quem tunc aperire optabat, apertum iam ab Agno modo portare, vt Ioanni traderet. Apparuit porrò indutus vestimentis legationi conuenientibus, quæ ipsam etiam legandi causam indicarent. Primùm nanque amictus erat nube ad indicandam eorum temporũ cõfusionem, densámque errorum caliginem, qua mortales alienissimis illis temporibus impliciti versabuntur. Iris in capite oblatam à Deo pacem, & fœdus significati, si homines pœniteant. Pedes ignei contrà, ni pœniteant, iracundiam, & furorem, similitudo columnarum fortitudinem, & poten-

II. *Andr. Episc. Apocal. 5 2.*

tiam ad supplicia impiis inferēda. Alterum habebat super mare, & alterum super terram: quia omnia sua magnitudine complectitur, ne quisquam siue in mari, siue in terra furorem eius subterfugere posse arbitretur. Rugitus instar leonis iræ magnitudinē indicat. Locuta sunt septem tonitrua, quia per omnium creaturarum vniuersitatem, quæ in septenario numero solet intelligi, aduersus impios vsque adeò terrificus apparebit, vt vbique tonare videatur, iuxta illud 1. Reg. 2. *Dominum formidabunt aduersarij eius, & super ipsos in cælis tonabit.* Iubetur Ioannes tonitruorum voces signare, id est, tacita secū cogitatione notare, nec tamen scribere: fortasse ne tantorum malorum, quæ ipsi ostensa sunt, prænūciatione perterriti mortales animo concíderent, & in salutis desperationem venirent. Quod sequitur de iureiurando, ad tempus post iudicium pertinet: quod mysterium, cui dicatur in voce septimi Angeli consummandum, eo loco docebimus. Iubetur etiam Ioannes librum apertum sumere, & deuorare, vt in eo nimirum legat, & cogitatione reuoluat, quæ per reuelationem deinceps de Antichristi tempore, & fine mundi debet accipere, & Ecclesiæ nuntiare: quem in ore dulcem: in ventre sentit amarū, quia ipsa prænotione rerum futurarum delectatus, paulò post tot, tantorúmque malorū mortales expectantium cogitatione incredibilem animo dolorem cepit. Denique, quod Ioanni dicitur oportere, illum iterum prophetare gentibus, illud significat Ioannem ex insula Pathmos, vbi omnes istæ visiones accidebāt, in Asiā minorem reuersurum, & Euangelium, quod post Apocalypsim scripsisse initio huius operis diximus, multis annis prędicaturum, relicturúmque posteris, qua de re inferiùs disputabimus. Nunc ea, quæ generatim, & vniuersè de huius visionis mysterio perstrinximus, minutiùs concidamus.

1. Reg. 2. 10.

Cur Christus pedes instar columnarum ignis habere dicatur? Et in primis prima de misericordia, & iustitia expositio affertur.

SECTIO II.

1. TAMETSI per hunc Angelum fortem non ipsum Christum, sed Angelum quēdam sanctū Ioanni loquentem cum Andrea Episcopo Cæsareæ intelleximus, minimè tamen dubitandum est, quin Christum is Angelus repræsentauerit, eiúsque personam gesserit: atque adeò omnia eius ornamenta ad Christum multo meliori iure pertinuerint. Quoniam igitur de iride, quæ super caput eius apparuit, multa diximus cap. 4. nunc illud est ordine disquirendum, cur eius pedes tanquàm columnæ ignis dicantur: sic enim Græcè est καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς στῦλοι πυρός. Prima expositio est per duos pedes Christi duas eius virtutes præcipuas misericordiam, & iustitiam significari, quarum alterā in primo aduentu potissimùm ostendit: alteram in iudicio demonstrabit: esse enim vtramque veluti pedes Christi, quibus ad nos venire consueuit, non obscurè significauit Regius vates Psalm. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legem dabit delinquentibus in via. Diriget mansuetos in iudicio: docebit mites vias suas. Vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas.* Etenim hoc sensu locum intellexit Remig. & D. August. qui inter alia, *Dulcis* inquit, *& rectus est Dominus, qui post misericordiam vocationis, & veniæ, quæ habet gratiam sine meritis, digna vltimo iudicio merita requirit: quas autem vias docebit nisi misericordiam, qua placabilis, & veritatem, qui incorruptus est? quorum vnum præbuit donando peccata, alterum merita iudicando: & ideò vniuersæ viæ Domini duo sunt aduentus filij Dei, vnus quidem misericordis, alter verò iudicantis.* Hæc ille. Itaque duobus his

Pedes Christi misericordia, & iustitia.

Remigius. D. August.

his quasi pedibus ad nos venit Christus: ambo autem instar columnarum sunt propter firmitatem & potentiam, quam in misericordiæ, & iustitiæ operibus declarat. Porrò istæ columnæ sunt igneæ propter amoris ardorem, quem non miserando solum, sed puniendo etiam demonstrat: hanc enim ob causam dixit sponsa Cant. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas.* Verè enim duo hi pedes Christi, columnæ sunt fundatæ super bases aureas charitatis, quæ tam in misericordiæ, quàm iustitiæ operibus mirificè resplendet. Cant 5. 15.

Et verò pedem dextrum misericordiæ, sinistrum iustitiæ dixerim multas ob causas. Primùm, quia pes dexter multò est fortior, quàm sinister: sic enim fortiorem se, ac potentiorem Deus in suæ erga homines misericordiæ argumẽtis, quàm in operibus iustitiæ demõstrauit. Vnde Moyses cum misericordem Deum appellauit, fortem dixit Exod. 34. *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens,* seu, vt alij transferunt ex Hebr. *Fortis, & misericors.* Id quod etiã cõceptis verbis dixit Apost. Rom. 9. illis verbis: *Volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ.* quo loco non solùm significat Deum iram simul, & potentiam ostendisse in puniendo Pharaone, de quo paulò ante locutus fuerat Apostolus, & propterea illum patienter tãto tempore sustinuisse, sed hoc ipsum quòd eum tãdiu sustinuit per misericordiam, maximum fuisse suæ potẽtiæ argumentũ. Sic enim eum locum intellexit D. Chrys. homil. 16. super epist. ad Rom. *Non vult,* inquit, *Deus suum robur per supplicium innotescere, sed per beneficentiam, & liberalitatem. Tulit igitur Pharaonem multo tempore suam simul declarans bonitatem, & potentiam.* Idem expresè dicitur Sap. 11. *Misereris omnium, quia omnia potes, & dissimulas peccata hominũ propter pœnitentiam.* Vbi obseruanda est illa consecutio, non enim dictum est: *Misereris omnium, quia misericors es,* sed, *quia omnia potes,* id est, *quia omnipotens es.* Ratio huius rei ea afferri potest ex eo, quòd Deus sit omnipotens, omnia quasi nihil, & indigna sua ira, & indignatione reputare iuxta illud Poëtæ,

II. *Misericordia pes Christi dexter, iustitia sinister.* Exod. 34. 6.

Deus indulgendo potentiam suam ostendit. D. Chrysost.

Sap. 11. 24.

Dignum te Cæsaris ira ----- Nullus honor faciet.

Aut certè, quod magis placet, quia iram posse cohibere, & peccantibus parcere excelsi cuiusdam, ac generosi est animi, & qui non impotens sit sui, sed potens maximè ad sibi quidquid tandem acciderit imperandum: quo fit, vt hæc in Deo excellens, præstansque natura eius animi, vt ita dicam magnitudinem, imò & omnipotentiam declaret. Meritò igitur D. Fulgent. Epist. 7. ad Venantiam de recta pœnitentia, expendens illud Esaiæ 55. *Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, quia multus est ad ignoscendum,* sic ait. *In hoc multo nihil deest, in quo est omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors: tanta est autem benignitas omnipotentiæ, & omnipotentia benignitatis in Deo, vt nihil sit, quod nolit, aut non possit relaxare conuerso.* Denique idem canit Ecclesia, cum dicit: *Deus, qui omnipotentiam tuam parcendo maximè, & miserando manifestas.*

D. Fulg. Esai. 55. 7.

Deindè, quia motus à dextro pede incipit: etenim, vt auctor est Philosophorum Princeps lib. 2. de cælo cap. 2. dextrum vniuscuiusque id esse dicimus, vnde principium motionis emergit, cõuersionisque cœli principium, id est, vnde oriũtur stellæ: hoc est dextrum, sinistrum, vbi occidunt: sic igitur principium Diuinæ motionis misericordia est, indèque Diuinarũ gratiarum pulcherrima sydera tanquàm à parte dextra oriuntur: occidunt verò ad læuam propter iustitiam. Quam ob causam ferè in sacris literis priùs misericordia quàm iustitia nominatur, veluti Psalm. 24. *Dulcis, & rectus Dominus: & vniuersæ viæ Domini misericordia, & veritas,* & Psalm. 100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine:* & Psalm. 60. *Misericordiam, & veritatem eius quis requiret?* & multis alijs in locis. Indè etiam est,

III. *Aristoteles.*

Psal. 24. 10.
Psal. 100. 1.
Psal. 60. 8.

quòd Deus ex primaria voluntate cælum in beatorum domicilium fabricauit, gehennã verò non nisi ex secundaria in damnatorum pœnam effecit, vt non obscurè hoc ex capite à dextra parte, hoc est, à misericordia suæ motionis initiũ sumpsisse dicendus sit. Ita docet D. Chrys. in priori parænesi ad Theodorum lapsum his verbis: *In hoc quidem creauit nos Deus, vt regnum cælorum tribueret, non vt in gehennam detruderet, quæ propter Diabolum facta est. Vtrumque verò Christus subindicat* Matth. 25. *cum se dicturum commemorat ijs, qui à dextris stabunt: Venite benedicti patris mei: possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi: ijs autem, qui à sinistris erunt: Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis eius.* Nec verò credendus est D. Chrys. negare gehennã fuisse etiã paratam reprobis hominibus, sed illud tantùm affirmare fuisse post Dæmonis, & asseclarum Angelorum casum, qui peccatum hominis antecessit, constitutam: atque adeò non ex intentione primaria inter ipsa mundi opera, sed ex Dæmonis peccantis occasione fabricatam.

D. Chrysost. Matth. 25. 34. 41.

IIII. *Misereri proprium est naturæ Diuinæ, punire quasi extraneum.* Esai 28 21. D. Hieron.

Denique quoniam quemadmodũ dextrũ illi dicitur, quod magis est naturæ accommodatũ, sinistrò verò, quod præter naturã accidit, ita misereri proprium est naturæ Diuinæ, punire verò quasi extraneum, hoc est, à sceleribus, quæ patrantur, occasioné, materiámque accipiens. Vtrumque habes Esai. 28. *Vt faciat opus suum, alienum opus eius: vt operetur opus suum, peregrinum est opus eius ab eo.* In quem locum D. Hier. *Contrà impios*, inquit, *irascetur Dominus, vt faciat opus suum: non est enim opus Domini perdere, quos creauit, sed facere opus alienum: peregrinum enim est, & alienum ab eo, vt puniat qui est saluator.* In eumdémq; sensum dicitur Thren. 3. *Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominũ*, id est, Non est cordis sui punire, sed id facit prouocatus: quomodò enim ex animo dicatur punire, qui Gen. 6. *Tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo*, inquit, *hominem quem creaui.* Atque hanc prõptam, & facilem ad miserendũ naturã Christus, vbi primùm natus est, ostendit: ea enim ipsa die, qua fuit in lucé editus, Romæ in Transtyberina regione fonté olei voluit scaturire, qui integrũ diem sine intermissione manauit, vt argumento esset ipsum, vbi primùm in terris pedẽ posuit, simul dextrũ misericordiæ pedé quamprimùm ostentasse, eóque suæ clementiæ, & misericordiæ fontem aperuisse, ex quo omnia beneficiorũ genera cõtinenter dimanarent. Sic scribunt Sabellicus lib. 2. Enneadis 7. & Platina in vitis Pontificũ in Iesu Christo: quanquàm hoc prodigiũ non ipso die ortus Christi, sed multò antea accidisse probabilius videatur: quemadmodum testatur Euseb. in Chron. Paul. Diac. lib. 7. de gestis Romanorum, Paul. Oros. lib. 6. cap. 19. qui addit eiusmodi signum gratiam per Christum largè effundendam portendisse.

Thren. 3 33. Gen. 6. 7.

Sabellicus. Platina. Eusebius. Paul. Diac. Paul Oros.

Duæ aliæ expositiones de Christi pedibus instar columnarum explicantur.

SECTIO III.

I. *Firmitas, & stabilitas prouidentiæ Christi per pedes columnis similes significatur.* Theodor. Cant. 3 35.

PRæter superiorem de Christi pedibus instar columnarum expositionem, qua diximus duo eius præstantissima attributa misericordiam videlicet, & iustitiã expressa fuisse: sunt aliæ quoque duæ, quarum vna, quæ secunda sit ordine, habet per pedes columnis similes eam firmitatem, stabilitatémque certæ, ac ratæ prouidentiæ significari, qua Christus omnia præpotenti virtute administrat, & ne in nihilum intereant, admirabili potentia sustinet: ita vt Christi pedibus tanquàm columnis firmissimis vniuersa mundi, & Ecclesiæ moles, ac fabrica sustentetur. Hoc etiam sensu Theod. intelligit illud Cant. 5. *Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas:* bases autem *aureas* nominauit, vt pretiosarum actionum decus declararet. Eandem Christi firmitatem expressit Apost. illis verbis Heb. 1.

Heb. 1. 3.

Portans

Portans omnia verbo virtutis suæ: quod communiter interpretes ad vniuersi huius gubernationem referunt; aduertitque Theoph. non dictū esse *Gubernans*, sed *Portans*, sumpta metaphora ab iis, qui digito aliquid mouent, & aliò transferunt, vt significauerit Apost. tale tantúmque pondus creaturarū adeo citrà negotiū portari à Christo, vt nihil baiulare videatur, quippe qui solo verbo omnia sustineat. Idem colligit Georg. Venet. in Harmonia cāt. 2. tono. 2. c. 9. ex illis verbis ad Col. 1. *Omnia in ipso cōstat*: quæ verba vidētur ad colūnarū firmitatē alludere. D. etiā Greg. lib. 2. Moral. c. 12. expendēs illud Esaiæ 40. *Quis appendit tribus digitis molem terræ? quis mensus est pugillo aquas, & palmo cælos ponderauit?* & illud eiusdem Proph. cap. sexagesimo sexto. *Cælum mihi sedes est: terra autem scabellum pedum meorum*, sic ait: *Sedi, cui præsidet, interior, & exterior manet: cælum autem palmo metiens, & terram pugillo concludens dicitur, quòd ipse omnia contineat. Itaque per sedem, cui præsidet, intelligitur, quod sit interius supráque: per pugillum verò, quo continet, exterius, & subter. Nā super omnia est, & infrà omnia: superior est per potentiā, inferior per sustentationem: vbique præsidendo sustinens, & sustinendo præsidens.* Hæc ille. Quæ quamuis de Deo absolutè dicerat, tamen Christo etiam secundùm vtranque naturam tribuenda sunt, quippe cui secundùm vtranque naturam Diuinā creata omnia, secundùm humanam verò vniuersæ Ecclesiæ fabrica innitatur: vnde est illud Psal. 128. *Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores: prolongauerunt iniquitatem suam*, hoc est, vt interpretatur Remig. Dorsum meum ædem sibi fecerūt flagellando: in qua fabricatione prolongauerunt iniquitatem suam, & ex opposito iustitiam meam: quod dicit ad consolationē auditorum, ne illis molesta sit tribulatio, cùm iustitia inde crescat. Itaq; suprà dorsum Christi fabricabatur Ecclesia, cùm verberibus cædebatur: quamobrem meritò eodem Ps. canit Ecclesia: *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea: etenim non potuerunt mihi*, id est, non præualuerūt: quomodo enim euertere, & solo æquare potuissent illud ædificium, quod supra Christi dorsum, hoc est, firmissimam petram erectum fuerat? Obseruat Theod. Aquilam, & Theodotionē eundem locum ita transtulisse: *Suprà dorsum meum arauerunt peccatores*: nā & in Hebræo propriè est: *Supra dorsum meum arauerunt arantes*: hoc enim sonant Hebræa verba חרשו חרשים. Quod quidem Theodoretus refert ad flagella, & verberationes triumphatoribus Martyribus à tyrannis inflictas: verùm ad Christi flagella spectare dubium esse non debet. Ea verò similitudine indicatur Christi dorsum quasi tellurē frugiferam fuisse, flagellis, & verberibus proscisā, & aratā, vt in eā sementis vniuersæ Ecclesiæ iaceretur, ex qua infinita fideliū seges breuissimo tēpore pullularet: eodémq; modo supra dorsum martyrum arāt persecutores, & seminant segetē meritorum, & iuxta vulgatā editionem fabricant ipsis pulcherrimas gloriæ coronas. Non est autem prætereundum, quod sequitur: *Prolongauerunt iniquitatem suam*: ea nimirum est impiorum natura, vt iniquitatem semper extendant ducta similitudine, vt plerique volunt à funibus, qui vt longiores efficiantur, alij aliis nectūtur. Sic enim impij iniquitatem iniquitati, quasi funē funi addunt, itaque longissimū funē conficiunt, quo ipsi constringantur, iuxta illud Prou. 5. *Funibus peccatorum suorum constringitur impius*. Id verò tunc fit, cùm iniquæ cogitationi, iniquum consensum, consensui opus, operi consuetudinem, consuetudini necessitatem, necessitati excusationem, excusationi defensionem, defensioni impœnitentiam, impœnitentiæ desperationem adiiciunt.

Theoph.

Georg. Ven. Coloss. 1. 17.

Esai. 40. 12.

Esai. 66. 1. D. Gregor.

Ps. 128. 3. 2. Remig.

Theod.

Prou. 5. 22

Tertia, & postrema expositio, qua & etiam in hunc locum afferunt interpretes, ea est: per hasce igneas columnas Ecclesiam accipiendam esse, siue fideles, qui illis extremis temporibus tanquam pedes, id est, vltima membra Christi igne tribulationis probabuntur: qui columnis quidem propterea comparantur, quia

II Ecclesia, seu fideles extremis temporibus fidē retinentes columnis comparātur

prædestinati tanquàm columnæ immobiles permanebunt: igneis verò columnis, quoniam ardentissimo persecutionis igne eo tempore probati, toti incensi, ignitique rubebunt, præcipuè verò Euangelici concionatores, qui peculiari quadam ratione pedes Christi appellantur, quia iis tanquàm pedibus Christus incedat, vniuersumque lustret orbem, vt iam alias diximus. Quòd verò ignis tribulationē

Psal. 65. 10. significet, perspicuum est ex illis verbis, Psal. 65. *Quoniam probasti nos Deus: igne nos examinasti, sicut examinatur argentū:* & paulò post: *Transiuimus per ignē, & aquā, & eduxisti nos in refrigerium:* vbi obseruanda est elegans D. Aug. ratio, cur Deus Sanctos suos

D. August. priùs per ignē, deinde per aquā in refrigeriū educat. *Vas*, inquit, *quod in igne formatū est, aquā non timet, si autē solidatū igne non fuerit, tanquàm lutū aqua soluetur: noli festinare ad aquā, per ignem ad aquā transi, vt transeas & aquā, firmus esto aduersus ignem, coqui te oportet, tanquam vas fictum mitteris in caminum ignis, vt firmetur, quod formatum est.* Itaque vult D. Augustinus hominem priùs bene probatum, tanquam igne coctum nullas iam ampliùs persecutiones, & labores formidare, quemadmodum vas in igne coctum aquam non timet. Aduertendum est etiam non vacare mysterio, quòd argenti similitudo adhibetur, quod in igne fit purius: sic enim Sancti in tribulatione puriores euadunt. Cæterùm multi non sicut argentum, sed sicut in plumbum conflantur, quod in igne consumitur, quoniam tribulationibus & suppliciis deteriores

Hier. 6. 24. efficiuntur, quod ad literam de Iudaico populo dictum est, Hier. 6. *Consumptum est in igne plumbum, frustra conflauit conflator: malitiæ enim eorum non sunt consumptæ.*

Cur Christus dextrum pedem super mare, sinistrum super terram habeat?

Et posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

SECTIO IV.

I. DVo in huius sententiæ explanatione desiderari videbantur, vnum erat, cur Christus altero pede mare, altero terram premere describeretur? Alterum, cur dextro, potiùs pede, quàm sinistro mare: sinistro autem potiùs, quàm dextro terram calcare visus fuerit? Cum ergo iam in superioribus priori dubitationi fecerimus satis significatum videlicet fuisse vniuersum terrarum orbem, qui terræ, marisque appellatione comprehendi solet, Christi Domini imperio, potestatique subiiciendum: superest, vt posteriorem diluamus.

II. Primùm igitur, vt plerique in hunc locum annotarunt, Christus Dominus dextrum pedem, qui fortior est, & valentior, habet super mare natura inquietum, & procellosum, & quod ventis hinc indè continuò excitatū feruet: sinistrū vero, qui videtur imbecillior, super terram natura sua immobilem, eodémq; semper consistētem loco, imò, & quæ tutus esse portus solet nauigantibus: quoniam vbi maiores aduersus Ecclesiā procellæ excitatæ fuerunt, maiorem ibi vim, & fortitudinem Christus exercuit, & quasi super mare ambulauit, dextero potissimùm pede illud calcans, fluctúsque omnes sua virtute, & imperio compescens, imò vt habes Mar. 4. præcepit ventis, & mari. *Et facta est tranquillitas magna*, vt meritò ab Ecclesiæ persecutoribus vsurpari illud potuisset: *Quis putas est iste, quia ventus, & mare obediunt ei?* Id quod etiam multò ante prædixerat Regius Proph. Psalm. 88. *Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas*, hoc est, vt interpretatur D. Hier. *Tu dominaris huius seculi potestatibus, & mitigas tentationes quas commouent seruis tuis:* quæ eadem mira potentia describitur Iob 9. *Qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum, & Orionā.* In quem locum D. Gregor. lib. 9. Moral. cap. 5. 6. & 7. nomine maris intelligit sæuientem mundi huius amaritudinem, gradique ait Dominum

Vbi maiores in Ecclesiam procellæ excitantur, ibi maiorem vim Christus exercet.

Marc. 4. 39. 40.

Psal. 88. 10.

D. Hieron. Iob 9. 8.

minum super fluctus maris, quia cum se procellæ persecutionis erigunt, miraculorum eius obstupefactione tranguntur: *Qui enim*, inquit, *tumores humanæ vesaniæ mitigat, quasi erectas in cumulo undas calcat.* Deinde Arcturum septem stellis fulgentem interpretatur Ecclesiam septem candelabris, iuxta Apocalypsim Ioannis splendentem, hoc est, septem Spiritus sancti donis quasi sideribus coruscantem. *Quemadmodum igitur*, inquit, *Arcturus semper versatur, & nunquam mergitur: ita Ecclesia persecutiones Ethnicorum sine cessatione tolerat, sed tamen vsque ad mundi terminum sine defectu perdurat.* Denique Orionum nomine Martyres accipit: quemadmodum enim Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur: ita Martyres pondus persequentium, molestiásque tolerantes quasi in hyeme veniunt. Illud porrò addiderim Orionem cum districto gladio depingi, qui tamen gladius ex sideribus constat, quoniam ille ipse persecutionis gladius, quo Martyres feriuntur, sideribus coruscat: imò totus siderius est, ex sideribúsque confectus: siquidem totidé Martyres sideribus rutilant, quod persecutionibus exercentur. Hanc dextri pedis calcantis mare fortitudinem obseruauit D. Augustinus super illa verba Psal. 92. *Mirabiles elationes maris*, seu vt ipse legit, *Mirabiles suspensuræ maris: mirabilis in altis Dominus. Suspensuræ*, inquit, *exaltationes maris sunt, cum enim trascitur mare, suspenduntur fluctus: mirabiles igitur suspensuræ maris, mirabiles minæ, mirabiles persecutiones. Sed vide, quid sequitur, Mirabilis in altis Dominus: turbabatur mare, fluctuabat nauicula, venit Dominus ambulauit super mare, pressit fluctus: super mare enim ambulauit, hoc est, super capita istorum fluctuum magnorum superbientium: quoniam potestates, & Reges crediderunt, & subiugati sunt Christo.* Denique illud etiam in eandem sententiam plerique afferunt, quod dicitur Eccl. 43. *In sermone eius siluit ventus, & cogitatione placauit abyssum & plantauit illum Dominus Iesus*, pro quo est Græcè: *Plantauit in ea*, id est, in Abysso γῆσος, hoc est *insulas*: facilè autem fuit pro γῆσος legere Iesus: tunc verò additum fuit *Dominus*. D. Gregor. Psal 92. 4. D. August. Eccl. 43. 23.

III. Secundò, vt ait Pannon. & alij, habet Christus dextrum pedem super mare, id est, super populum Gentilium, sinistrum verò super terram, id est, super populum Iudaicum: quia enim dextrum id vocamus, quod prosperum, gratúmque est, sinistrum verò, quod aduersum, minúsque iucundum: meritò Dominus super Gentilem populum pedem dextrum, super Iudaicum vero sinistrũ posuisse dicitur, quia reiectis propter suam ipsorum duritiam Iudæis Gentilem populũ adamauit. Itaque quemadmodum Iacob in benedictione filiorum Ioseph dextram manũ super iuniorem, sinistram super maiorem posuit: ita Christus Dominus mutatis pedibus dextrum super Gentilem populum, sinistrum super Iudaicum collocauit, cum antea è contrario res haberet. Quam ob causam dicitur Act. 13. *Vobis oportebat primùm loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus*: iuxta illud Esai. 49. *Posui te in lucem gentibus, vt sis in salutem vsque ad extremum terræ.* Illud tamen meritò quæres cur Hebræorum populus terræ, Gentilis, maris appellatione expressus fuerit? Prima ratio est, quoniam Gentiles errorum fluctibus instar maris iactabãtur, nec vllum ferre fructum poterant sanctitatis: Iudæi autem veluti terra erant à Deo exculti, fructúmque eo tempore ferebant fidei, & probitatis. Et quidem quod ad Iudæos attinet, eos non solum terram, sed terram conuersam in salsuginem, siue salinas, vt alij transferunt; appellat Reg. Proph. Psal. 106. *Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim: terram fructiferam in salsuginem, à malitia*, id est propter malitiam *habitantium in ea.* De Iudæis enim à Deo reiectis eum locũ intellexit D. Aug. *Quia*, inquit, *apud Iudæos fidem Christi non inuenis, quæris Proph. non inuenis: quare hoc? quia posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim, terram fructiferam in salinas.* Iudæi reiectu Gentilem populum Christus adamauit. Act. 13. 46. Esai 49 9. Gentiles mare, Iudæi terra cur dicantur. Ps 106 33. D. August.

Quod verò Gentiles maris nomine exprimantur, docet D.Hier. super illa verba Abac. 3. *Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum*, seu vt habent 70. *Superinduxisti in mare equos tuos, conturbantes aquas multas.* Viam enim fecit Christus equis, id est, prædicatoribus suis, in mari, cum eos ad prædicandum Gentibus misit. Propterea enim Apoc. 19. in equo albo sedere describitur verbum Dei, & constipari à magno quodam exercitu in equis albis considente: *Ascendit*, inquit Hier. *Christus in Apostolis, & postea in vno equo candido, quem alium non puto esse nisi Apostolum, Paulum super quem equitans omnem orbem peragrauit. Ascendit autem verbum Dei in equum suis, vt turbarentur aquæ multæ, hoc est, populi multi; vt errorem pristinum deserentes veluti conturbati venientem equitem susciperent.* Translationem Septuag. in eundem sensum sic accipit D. Greg. lib. 31. Mor. c. 18. *Dimisit Dominus in mare equos suos turbantes aquas multas: quieta enim aquæ iacuerunt: quia humanæ mentes diu sub vitiorum suorum torpore sopitæ sunt: sed equis Dei mare turbatum est, quia missis sanctis prædicatoribus omne cor, quod pestifera securitate torpuit, impulsu salutiferi timoris expauit.* Quoniam verò nostra translatio luti mentionem facit, id quoq; explicauit Greg. lib 34. Mor. cap. 8. *Viam*, inquit, *fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum non multarum, ac si diceret: Aperuisti iter prædicatoribus tuis inter doctrina huius seculi, sordida, & terrena sapientes. Per lutum enim desiderium sordidæ voluntatis exprimitur, iuxta illud* Ps. 68. *Eripe me de luto, vt non infigar.* D. Ambr. lib. de Isaac, & anima, cap. 8. afferens eundem locum Abac. obseruauit idcircò concionatores per equos animal bellicosum, & palmis consequendis inseruiens designari: quoniam Christus equos suos, id est, Apostolos non ob aliud, quàm ad obtinendam palmam victoriæ ascendit.

Abac 3 15. Septuag. Apostoli, & reliqui prædicatores, equi quos Christus ascendit. Apoc. 19. D. Hieron. D. Greger. Idem. Psal. 68. 15. D. Ambros.

IIII. Illud postremò in eundē locum adnotauerim instar miraculi, & prodigij commemorari à Propheta, quòd Deus equos suos non super terram, neque super flumina, sed super ipsum profundissimum mare concitauerit, nec tamen aquarum multitudine obrui, & submergi potuerint, quin potiùs ipsum mare facili negotio turbauerint, quemadmodum solet equus exiguum aliquem riuulum, cum pertransit, pedibus turbare. Sic namque Apostoli cursu suæ prædicationis Gentilitatis mare ingressi nunquàm vel Gentium humana sapientia, vel tyrannorum persecutionibus quasi fluctibus obrui, & inuolui potuerunt: quin potiùs ipsi aquas omnes turbauerunt, iisque turbatis, id est, fallacibus Gentilium superstitionibus euersis in ipso mari, quod tanquàm prodigium Propheta commemorat, veluti equi discurrentes victoriæ palmam erecto fidei vexillo obtinuerunt. Id quod ad literam dixit Paulus 2. Cor. 10. *Arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam Dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Alias huius mysterij rationes, cur nimirum Iudæi terra, Gentiles mare dicantur breuitati consulentes consultò prætermittimus.

2. Cor. 10. 4.

Septem tonitruorum mysteria explicantur.

Et cum clamasset, locuta sunt septem tonitrua voces suas.

SECTIO V.

I. PRimum explicandum erit, cur per tonitrua concionatores Euangelici communiter, vt diximus, ab interpretibus intelligantur, numero septenario propter vniuersitatem comprehensi? Deindè, cur post rugitum Angeli habentis pedem vnum super mare, & alterum super terram locuta fuerint voces suas? Denique, cur eorum voces signare Ioannes iubeatur, prohibeatur que mandare literis?

Concionatores tonitrua cur dicantur.

II. Igitur concionatores tonitruorum nomine non immeritò accipi perspicuum est ex eo, quòd Christus Dominus Zebedæi filios duos nimirùm ex præcipuis

Euangelij sui præconibus Boanerges, id est tonitrui filios, quod ex Hebraico idiotismo idem est, atque tonitrua appellauit Marci 3. vnde D. August. lib. 17. de ciuitate cap. 4. expendens illa verba Annæ matris Samuelis 1. Regum. 2. *Dominum formidabunt aduersarij eius, super ipsos in cœlis tonabit*, seu, vt ipse legit iuxta Septuag. *Dominus ascendit in cœlum & tonuit*, docet Apostolos fuisse illa tonitrua, per quæ Dominus post ascensionem suam in vniuerso orbe tonuit. Est autem duplex potissima huius appellationis ratio præter alias, quas iam tradidimus cap. 8. Prima ducitur ex eo, quòd tonitruum maximè sonat, totúmque cœlum videtur concutere. Sic enim Apostolica prædicatio per vniuersum orbem mirum in modum insonuit: quam eandem rationem affert D. Hieron. (si eius sunt commentarij in Iob) cur Diuinitas verbi in humanitate quasi in nube conclusa tonitruum appelletur Iob 26. *Cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis potuit tonitruum magnitudinis illius intueri? Quasi dicat*, inquit Hieronymus, *si assumptio formæ serui penè ineffabilibus mysterijs continetur, & ad comparationem assumentis Dei stilla permodica est: quanto magis quisquis non poterit tonitruum magnitudinis eius intueri, id est, ipsam Diuinitatem? quæ ideo tonitrui nomine dicta est, quia de excelso fama nominis eius in Christo Iesu filio suo terris insonuit, & hominibus fragore terribili intonuit.* Itaque iuxta D. Hieron. Diuinitas in carne tonitruum fuit, quia maximè tonuit, id est maximam sui cognitionem per Christũ immortalium mentibus ingenerauit. Secunda ratio est, quia tonitrua maximum solent mortalibus terrorem incutere, ad eundémque modum Euangelij præcones proposita Diuinorum iudiciorum seueritate hominum mentibus terrorem iniiciunt, iuxta illud Ps. 103 *Super montes stabunt aquæ: ab increpatione tua fugient: à voce tonitrui formidabunt.* Quam ob causam D. Greg. li. 7. Mor. c. vlt. citatum locum ex Iob de secundo Domini aduentu ad iudicium interpretatur hoc sensu: *Si humilitatis eius admiranda vix ferimus: horrendum, atque terribilem maiestatis eius aduentum qua virtute tolerabimus? quod tonitruum, ad hæc tus illius insinuauit Dauid Ps. 49. Deus manifestè veniet: Deus noster & nõ silebit. Ignis in cõspectu eius exardescet: & in circuitu eius tẽpestas valida.*

Marc. 3. D. August. 1 Reg. 2. 10.

lib. 26. 14.

D. Hieron.

Psal. 103. 6. D. Gregor.

Psal. 49. 3.

Deindè obseruandum est non sine mysterio dictum esse locuta fuisse septem tonitrua, postquam Angelus ille rugiit. Pro quo aduerte ex diuo Basil. homil. 9. in Hexam. & D. Ambr. lib. 6. in Hexam. c. 3. leonis voci tantum naturaliter inesse terrorem, vt multa animantium, quæ per celeritatem possent impetum eius euadere, rugientis eius sonitu velut quadam vi attonita, atque icta deficiant. Igitur postquàm Christus à mortuis excitatus instar triumphantis leonis rugiit, inimicósque suos rugitu suo perterrefecit, tunc verò Apostoli, omnésque Euangelij præcones, qui anteà præ metu foras prodire non audebant, cœperunt suæ prædicationis reboatu quasi tonitruo vniuersum orbem concutere, atque ad Christi Domini cultũ plurimos tàm ex Iudæis, quàm ex Gẽtibus quasi rugitu leonis iam obstupefactos facili negotio pertrahere. Vnde Abac. cap. 3. non priùs Apostolicæ prædicationis felicẽ successum retulit, quàm aduentum, & mortem Christi, eiúsque de ipsa morte, ac Dæmone triũphũ commemorauit. *Splendor*, inquit, *eius vt lux erit: cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius: ante faciem eius ibit mors, & egredietur Diabolus ante pedes eius.* Vide quid sequitur: *stetit & mensus est terram: aspexit, & dissoluit Gentes, & contriti sunt montes seculi: incuruati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*, hoc est, vt interpretatur D. Hieron. *Stans Saluator, & cuncta perspiciens, & oculo suo vniuersitatem mundi metiens Gentium multitudinem dissipauit, quibus dissipatis contriti sunt montes huius seculi, & incuruati colles.* Et rectè dicuntur incuruati, ante aduentum quippè Saluatoris erecta ceruice gradiebantur: contriti autem, & incuruati sunt ab itineribus æternitatis eius, id est, Dei, quia æternitas illius ad nos

III.

D. Basil. D. Ambros. Christus à mortuis excitatus leoni comparatur.

Abac. 3. 4.

uenire dignata est: vbi primùm cernis D. Hieronymum æternitatem Dei Deum ipsum interpretari, qui appelletur æternitas, quemadmodũ modò Reges appellamus maiestatem: ac si Propheta diceret, *Ab itineribus suæ maiestatis.* Cernis etiam, quod erat nostrum institutum, postquàm æternitas Dei, id est, Deus ipse ad nos per incarnationẽ venit, (hæc enim eò loco dicũtur eius itinera,) tũc maximè mõtes, & colles, id est, huius mundi Principes ei incuruatos quasi subditos paruisse, quod per Apostolorum prædicationem completum esse quis dubitet? Quid verò mirum videri debet, si Angelo illo, id est, Christo per resurrectionem resurgente tam feliciter cessit fidei prædicatio: cum idem Christus in cruce solo aspectu inimicos terruerit? Illud enim etiam de leone memoriæ proditum est eum solo aspectu cæteras animãtes perterrere, & quodammodò obstupefacere, quod mirificè in Christum crucifixum conuenit: ibi enim instar leonis solo aspectu mundum, non dico terrore, sed (quod est mirabilius) amore, obstupefecit, quemadmodum disertis verbis dixit Abac. cap. 3. cum de Christo in cruce ageret, *Aspexit, & dissoluit gentes.* Atque hanc etiam ob causam præter alias videtur Iacob Patriarcha, Genes. 49. Christum in Cruce leoni sub typo Iudæ filij comparasse, cum dixit: *Ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti vt leo.* Hæc enim præda corda humana fuerunt, quæ Christus ex Cruce ad sui amorem pertraxit.

Christus in cruce solo aspectu inimicos terruit.

Abac. 3. 6.

Gen. 49. 9.

IIII. Tertiò. Rupert. expendens verbum illud, *Locuta sunt*, obseruauit post Angeli rugitum locuta fuisse 7. tonitrua, quia mysteria fidei ante aduentum Christi Prophetæ quidem sonabant: sed ita obscurè, vt articulatè loqui minimè viderentur. Itaq; tonitrua quidem erant: sed tantùm tonabant, non loquebantur: post aduentum autem Christi Apostoli eadem fidei mysteria ita enucleatè, & explicatè prædicabant, vt meritò dixeris hæc alterius rationis, & prodigiosa esse tonitrua, quæ nimirùm non tantùm inarticulatos sonos edere, sed articulatè etiam, & humano more loqui possint. In cuius rei figuram Deus cum in lege veteri sese sub nebulis, & nubibus ostenderet, Moysémq; ipsum legis veteris typum balbutienté reddidisset Exodi. 4. tamen in lege noua sub linguarum figura super Apostolos insedit: vt nimirùm, quæ obscurè in lege veteri mysteria ostensa fuerant, Moysésque balbutiendo indicauerat, eadem ipsi linguarũ instar clarè, & articulatè loquerentur. Et quidem vt de aliis taceam mysteriis, certè in mysterio Trinit. tonitruum se fuisse, confusos, & inarticulatos edens sonos confitetur Hier. cum ait c. 1. *A, a, a, Domine Deus, nescio loqui, quia puer ego sum.* Ter enim dixit *A*, quæ balbutientis, & infantis adhuc pueri vox est propter tres personas Diuinas: vt indicaret se comparatione eius mysterij infantem esse, & nescientem adhuc articulatè loqui: è contrario verò num tibi videntur Apostoli tonitrua fuisse humanas voces promentia, loquentiáque articulatè, cum Trinitatis mysterium ita explicatè proponebant, vt tres personas Diuinas suis nominibus *Patris, Filij, & Spiritus sancti* appellarent?

Ante aduentum Christi fidei mysteria obscurè, post enucleatè nimis prædicata sunt.

Exod. 4.

Hier. 1. 6.

V. Quartò. Dicuntur tonitrua locuta voces non alienas, sed *suas*, hoc est, vt obseruauit Ambr. Ansbert. non Iudæorum fabulas, non Philosophorum nænias, nõ Hæreticorum versutias, quæ voces alienæ sunt à concionatore Euangelico, cuius videlicet propria vox est sacratum Scripturarum, iisque tãquàm suis propriis, ac germanis vocibus loqui debet: quam ob causam sacræ Scripturæ lectionem cõmendabat Apostolus Timotheo, cum dicebat: *Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ.* 1. Tim. 4. Quem locum de lectione Scripturarum intellexit D. Chrysost. & est communis expositio. Atque ad hoc ipsum significandum D. Gregor. 2. part. curæ Pastoralis cap. vlt. & Beda in sua expositione super Exod. docent præceptum fuisse Moysi, vt vectes illi, quibus arca fœderis portabatur, sem-

Ansbert. Sacrarum scripturarum lectio concionatoribus cõmendatur.

1. Tim. 4. 13.

D. Chrysost.

D. Greg.

Beda.

per

per in circulis arcæ aureis positi essent: sic enim legimus Exod. 25. *Facies quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos, faciesque vectes de ligno setim, & operies auro, inducesque per circulos, qui sunt in arcæ lateribus, vt portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur.* Etenim iuxta Greg. & Bedæ sententiam per *Arcam* Ecclesia accipitur: *Cui*, inquit, Greg. *quatuor circuli aurei, id est, quatuor Euangelia per quatuor angulos iubentur adiungi, id est, in quatuor mundi partibus prædicari: vectes de ligno setim fortes sunt, perseverantesque Doctores: idcirco enim ligno setim imputribilibus comparantur, qui in structioni sacrorum voluminum semper inhærentes Ecclesiæ vnitatem denunciant, & quasi intromissis circulis arcam portant: vectibus namque arcam portare, est per bonos Doctores Ecclesiam ad rudes infidelium mentes prædicando deducere: qui auro iubentur operiri, vt dum sermone alios insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant: de quibus recte subiungitur: Qui semper erunt in circulis, nec vnquam ab eis extrahentur: quia nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant: ad hoc namque vectes esse in circulis semper iubentur, vt cum portari arcam opportunitas exigit, de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur: sed circulis vectes inhæreant, vt Doctores semper in suis cordibus ea quia sacra meditantes testamenti arcam sine mora eleuent, & quicquid necesse est, protinus doceant.* Hactenus Greg. Eodem spectat illud, quod ad sponsam dicitur Cant. 4. *Fauus distillans labia tua sponsa: mel, & lac sub lingua tua.* Quem locum Theodor. in suis comm. super Cantica de concionatoribus intelligit, qui debent conciones suas ex sacris potissimùm literis concinnare: *Ecclesiæ*, inquit, *Doctores significat, qui quasi fauos apum in labris gerunt, & mellis diffluunt stillis: nec verò mel tantum habentes, sed etiam lac cuique cibum promunt salutarem, & cum infantibus commodum, tum perfectis etiam congruentem. Faui verò mellis, qui in Doctorum gestantur labris, sunt diuinæ Scripturæ, quæ continent apes, tum ceræ, tum mellis effectrices, sacros nimirum Prophetas, & Apostolos, qui per Spiritus sancti prata volitantes, & diuinarum scripturarum construentes cellas, eásque doctrinæ melle, ac nectare distendentes vtilitatem ad nos transmiserunt. Ac cera quidem litera videtur similis: melli verò sensus, qui in ea est reconditus: huius mellis stillæ piorum è Doctorum labris manant.* Hæc ille.

Exod. 25. 11. D. Gregor. Cant. 4. 10. Theodor.

VI.

Denique iubetur Ioannes 7. tonitruorum voces signare, prohibetúrque mandare literis, tum ne fideles tantorum malorũ, quæ tonitrua suis vocibus extremo tépore euentura minabantur, cõmemoratione animo conciderent, vt initio huius cõmentarij diximus: tum etiã, vt pleriq; hoc loco obseruarunt, quia non omnia diuina mysteria vulganda sunt omnibus, iuxta illud Matt. 7. *Nolite sanctum dare canibus: neque margaritas vestras proijcite ante porcos, ne conculcent eas pedibus:* Quã ob causam Clem. Alex. lib. 5. Strom. refert Ægyptios solitos in valuis templorum sphynges, quæ animalia symbolum sunt obscuritatis, & ænigmatum, collocare: illud significantes diuina non passim, neque omnibus vulganda, sed occulta debere esse, vt maiestatem præ se ferentia in maiori pretio habeantur. Verùm de hoc alias.

Non omnia diuina mysteria vulganda sunt. Matth. 7. 6. Clem. Alex.

Cur Angelus gestans capite iridem tanto apparatu iurauerit tempus amplius non futurum.

Leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per Viuentem in secula seculorum, qui creauit cœlum, & terram, & mare: Quia tempus non erit amplius.

SECTIO VI.

I.

NOn est leuiter prætereundum, quòd Angelus ille habens pedem dextrum super mare, sinistrum super terram tanto apparatu enunciauerit tempus amplius non futurum. Etenim vt Ioannes scribit, amictus erat nube,

& gestabat capite pulchetrimam iridem: tunc verò leuauit manum suam ad cœlum, & iurauit per viuentem in secula seculorum, quia tempus non erit amplius: quæ omnia ostendunt magnam quandam rem, ac terrificam enunciasse, vt ex iis, quæ mox dicemus, palàm fiet.

I. *Tempus res pretiosissima Gen. 1. 14.*

Igitur obseruandum primo rem pretiosissimam esse tempus: vnde ei & efficiendo, & partiendo fabricauit Deus clarissima solis, lunæ, & stellarum lumina Gen. 1. *Fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem, ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies, & annos. Fecitque Deus duo luminaria magna: luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Maximum vero temporis pretium ex eo potissimum æstimatur, quòd vel vno eius instanti infinita gloriæ æternitas emitur: etenim vno tantùm instanti potest quis æternitatem gloriæ promereri. Quam ob causam monemur omnes, temporis tanquam rei pretiosissimæ rationem habere plurimam, nec illud temerè disperdere. Eccl. 4. *Fili, conserua tempus, & declina a malo:* & 14. *Non defrauderis à die bono, & particula boni doni non te prætereat.* Vsque adeò autem Regius vates vel minimam temporis particulam perdere verebatur, vt celeritate operandi cum soleipso contenderet, imò eum præuenire, & anteuertere certaret, ne periculum videlicet incurreret, vel vnius instantis deperdendi: sic ait Psal. 118. *Præuenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua: quasi diceret,* inquit Ambrosius serm. 19. in eum Psalmum, *Præueni orientem solem, grauem enim est, si te otiosum in stratis radius solis orientis inueniat. An nescis quòd primitias tris cordis, ac vocis quotidie Deo debes? quotidiana tibi messis, quotidianus est fructus: vnde Sponsa* Cant. 3. *In cubiculo, inquit, meo in noctibus quæsiui, quem diligit anima mea: ideò meruit inuenire, quia etiam in cubiculo, & in noctibus quæsiuit.* Hæcille. Idem confitetur Psal. 76. *Anticipauerunt vigilias oculi mei, turbatus sum, & non sum locutus:* id est, vt interpretatur D. Hieron. *Antequam aliquis vigilaret, ego vigilabam.* Quidam ex Hebræo ita transtulerunt: *Tenuisti custodias,* id est, *palpebras oculorum meorum,* nescilicet dormire posse. Alij sic: *Prohibebam suspectum oculorum meorum: stupebam, & non loquebar,* hoc est, Considerans peccata oculos ad cælum erigere non audebam: & idcircò quasi stupefactus tacebam præ confusione turpitudinis meæ. Nec video, vnde D. August. legere potuerit, *Anticipauerunt vigilias omnes inimici mei:* quod ipse de vigilantia dæmonum nos tentantium intelligit, quasi diceret: Plus illi vigilauerunt ad decipiendum me, quàm ego ad custodiendum. Nec verò tempus duntaxat orientis solis anteuertere Regius Propheta conabatur, sed ipsam etiam ætatem, ne videlicet tempus aliquod ætatis vel minimum otiosè transigeret, quemadmodum ipse ait, Psal. 118. *Præueni in immaturitate,* sic enim legendum est iuxta 70. cum Græcè sit ἐν ὥρᾳ, id est, *Ante horam,* seu *ante tempus:* quemadmodum accipit D. Ambr. serm. 19. in eum Psalm. *Ante horam,* inquit, *& ante tempus præueniebat Dauid, quienim Dominum deprecatur, non præscripta præcipuè tempora præstolatur, rectéque ait: Præueni in immaturitate: præcurrit enim ætatis maturitatem: quisquis in adolescentia positus senilem grauitatem induit, & iuueniles annos veteranæ conscientiæ regit. Sed fortasse dicas: Quomodo scriptum est Eccles. 3. Tempus omni rei sub cælo est? Si tempus omni rei sub cælo, quanto magis sub Deo, non super Deum?* Hæcille.

Psal. 118. 148. D. Ambros. Cant. 3. 1. Psal. 76. 5. D. Hieron. D. August. Psal. 118. 147. Septuag. D. Ambros. Eccl. 3. 17.

II. *Vita tempus Deus vnicuique dat ad æternam vitam promerendam.* *Gal. 6. 9.* *Psal. 101. 14.*

Secundo. Est aduertendũ hoc tam pretiosum tempus modo in nostra esse potestate, datũ videlicet nobis à Deo ad bene operãdũ. Vnde Paul. Gal. 6. *Bonũ,* inquit, *facientes non deficiamus: tempore enim suo metemus non deficientes: Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* Quibus postremis verbis docet tempus modo nostrum esse: quod beneficium Dei, quia summũ est, appellatur huius vitæ tempus, tẽpus misericordiæ, veluti Psal. 101. *Tu exurgens misereberis Sion, quia tempus miserendi eius.* Est etiam illa ratio,

ratio, quia modo Dei misericordiam promereri possumus: quo etiamsensu dixit Psal.100. *Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine*: in quẽ locũ D. Aug. *Non sine causa*, inquit, *dictum est, Misericordiam, & iudicii, non autem Iudicium, & misericordiam: quia modo tempus est misericordiæ: futurum autem tempus iudicy*. Idem significauit Paulus illis verbis 2. Cor. 6. *Ecce nunc tempus acceptabile: ecce nunc dies salutis*. Itaque modo Deus tradidit nobis liberaliter tempus, vt in eo salutem nostram operemur: quã ob causam huius vitæ tempus multis nominibus censetur. Dicitur enim tempus visitationis, quia Deus modo nos per misericordiam, & beneficia visitat. Luc. 19. *Eo quod non cognoueris tempus visitationis tuæ*. Dicitur tempus nundinarum, Ezec. 7. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit, non lætetur, & qui vendit, non lugeat*. Ex quibus verbis plerique colligunt modo tempus esse emendi, & vẽdendi, atque adeo nundinarum ea potissimum de causa: quoniam quemadmodũ in nundinis viliori solent pretio merces comparari, ita modo exiguo pretio infinitæ propemodum merces cælestium bonorum acquirũtur, iuxta illud 2. Cor. 4. *Id quod in præsenti est momentaneũ, & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*. Vbi obiter aduerte fœlicitatẽ gloriæ appellari ab Apost. pondus, quia sua magnitudine eleuat, & tollit omnes vitæ huius labores, ac difficultates, quippe quæ eius cõparatione leuissimæ sunt, & nullius ponderis: quemadmodum disertis verbis docuit Paul. ad Rom. 8. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurã gloriã, quæ reuelabitur in nobis*. Eadem nundinarũ similitudo vsurpata est à Christo, Luc 19. *Negotiamini, dum venio*: quasi dicat: Modo est negotiandi tempus: postquã autem veniero, tẽpus non negotiandi, sed rationẽ de negotiatione reddendi. Dicitur tẽpus vacationũ, vacandi nimirum Deo, & bonorũ operũ studio, iuxta illud Ps. 45. *Vacate, & videte, quoniã suauis est Dominus*. Dicitur tẽpus laborãdi Ioan. 9. *Me oportet operari, donec dies est, venit nox, quando nemo potest operari*. Id quod copiosè dixit Regius vates, Ps. 103. *Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ. Catuli leonum rugientes, vt rapiant, & quærant à Deo escam sibi. Ortus est sol, & congregati sunt: & in cubilibus suis collocabuntur. Exibit homo ad opus suũ, & ad operationẽ suã vsque ad vesperã*, Quem locum expendens D. Hier. super cap. 6. epist. ad Gal. super illa verba, *Bonũ facientes non deficiamus, Ortus est*, inquit, *nobis Dei sermo, sol verus, & congregatæ sunt bestiæ recedentes in cubilia sua, procedamus nos vt homines ad opus nostrum, & vsque ad vesperam laboremus*: quo ex loco iuxta D. Hier. facilè colligis eos homines, qui dũ vitæ huius dies durat, ad bene operandũ non procedũt, sed veluti de nocte è latibulis exeunt ad opera tenebrarum exercenda, non homines, sed belluas esse iudicandos, solúmq; eos homines censendos, qui ad bene operandũ egrediuntur. Dicitur tempus sementis faciendæ, vt probat D. Hier. ex illis verbis Apost. Gal. 6. *Tempore enim suo metemus non deficientes. Tempus*, inquit, *sementis est præsens vita, quam currimus, in hac licet nobis, quod volumus, seminare*. Dicitur tempus ætatis, & messis colligendæ: quam ob causam Prou. 6. piger ad formicam tanquã ad magistram à Sapiente mittitur: *Vade*, inquit, *ad formicam, ô Piger, & considera vias eius, & disce sapientiam: quæ cum non habeat Ducem, nec præceptorem, nec Principem, parat in æstate cibum sibi, & congregat in messe, quod comedat*. In quem locum D. Hier. docet hanc vitam comparari messi, & æstati, quòd nunc inter ardores tentationum tempus sit colligendi non ipsa præmia, sed merita præmiorum: diem verò iudicij hyemis assimilari rigoribus, quia tunc nulla relinquitur facultas pro victu laborandi, sed tantùm cogitur vnusquisquẽ, quod recondidit, de pristinæ actionis horreo proferre.

Porro aduertit Hugo Carensis mitti à Salomone pigrum ad formicam, quod in ea aduersus omnia vitia habeamus doctrinam. Quia enim solicita est, docet

Psal. 100 1. D. August.

2. Cor. 6. 2.

Luc. 19. 44. Ezech. 7. 12.

2. Cor. 4.

Rom. 8. 18.

Luc. 19. 13.

Psal. 45. 11. Ioan. 9. 4.

Psal. 103. 20.

D. Hieron. Gal. 6. 9.

Gal. 6. 9. D. Hieronym

Prou. 6. 6.

D. Hieron.

IIII. In formica aduersus omnia vitia habemus doctrinam.

1. Thes 5.10. Gala.6.10.1 otium subterfugere 2. Thess. 3. *Si quis non vult operari, nec manducet.* Qua prouida, monet in futurum tempus prospicere, ac prouidere. Galat. 6. *Dum tempus habemus operemur bonum.* Quia iuuat laborantes socias, instruit ad charitatis opera. Galat. 6. *Alter alterius onera portate.* Quia granum arrodit, ne germinet, suadet vitare elationem de bono opere, omne opus bonum, quod facimus, per humilitatem deprimendo, ne inanis gloria, superbiáque suboriatur. Quod aliqua ex parte innuitur Hier. 4. *Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum*: quia arcto calle incedit, ad mortificationem, & pœnitentiam incitat. Luc. 13. *Contendite intrare per angustam portam.* Denique quia terram egerit de cauernis, ad contemptionem rerum terrenarum exhortatur. D. Ambros. lib. 6. in Hexameron cap. 11. & D. Chrysost. homil. 17 super caput quintum Matthæi, & homilia in Psalm. 48. citant quandam aliam ex sacris literis sententiam iuxta aliquam, vt videtur, vetustam translationem: *Vade ad apem, & disce, quod ea sit opifex: cuius labores reges, & priuati ad sanitatem asserunt*: quibus etiam verbis nobis commendatur labor, & industria bene operandi. Illud etiam significatur nobis in hac vita quasi apibus conficiendum, hoc est, promerendum esse mel suauissimum gloriæ, quo postea vescamur, vt possimus tunc illud Cant. 5. vsurpare: *Comedi fauum cum melle meo.* In cuius rei figuram Samson Iudic. 14. fauum mellis non nisi in ore leonis, quem interfecerat, reperit. Etenim in laboribus, ac tentationibus superatis quasi in leonibus interfectis suauissimi meritorum faui reperiuntur.

Hierem. 4. 4. Luc. 13. 24. D. Ambros. D. Chrysost. Commendatur industria bene operandi. Cant. 5 5. Iudic. 14.

Tertiò est obseruandum tempus, quod nobis modò conceditur, aliquando à Deo auferendum, vt manifestè dicitur Psalm. 74. *Cum accepero tempus, ego iustitias iudicabo*: quasi diceret: Ego cum tempus, quod modo omnibus liberaliter concedo iterum sumpsero, non solùm vitia, sed ipsas etiam virtutes iudicabo. Quo eodem sensu dicitur Mal. 3. *Colabit filios Leui*, id est, Districtè examinabit iustos, qui per filios Leui accipiuntur. Terribile quidem verbũ, & quod maximum debeat mortalibus timorem incutere: quemadmodum de seipso confitetur Iob. c. 9. *Verebar omnia opera mea sciens, quod non parceres delinquenti.* Eadem iudicij diuini seueritas explicatur Soph. 1. vt interpretatur D. Hier. *In tempore illo scrutabor Hierusalem in lucernis*: quæ loquendi forma duo significat, primùm exactissimam occultorum etiam criminum inquisitionem, nam qui domos rei alicuius inuestigandæ gratia scrutantur, accensam lucernam adhibent, quam ad omnia loca, & omnes angulos perferunt, quo lumen solis penetrare non potest. Deinde reddendam rationẽ esse rerum etiam minimarum, & quæ oculorum aciem vidétur subterfugere, cuiusmodi sunt non verba tantùm otiosa, sed otiosæ etiam cogitationes: huiusmodi enim, hoc est, minutissima, & subtilissima esse solent, quæ in domibus accensa luce rna inuestigantur. Denique eandem seueritatem expressit Regius vates Psal. 93. *Quoniam non repellet Dominus plebem suam, & hæreditatem suam non derelinquet, quousque iustitia conuertatur in iudicium.* Theodor. hanc iustitiam ipsummet Christum interpretatur, iuxta illud Paul. 1. Corint. 1. *Ex ipso autem vos istis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio.* Hæc enim Dei iustitia in primo quidem aduentu conuersa fuit in misericordiam, sed in secundo conuertenda est in iudiciũ. Verùm cõmuniter interpretes accipiunt de ipsa diuina iustitia, quam Dominus in iudicio exercebit, hoc sensu: Futurum est, vt iustitia Dei, quæ modò dissimulat, & differt vindictam, conuertatur in vltionis iudicium, & ad executionẽ procedat, vt indicetur modo iustitiã diuinam ferre quidem sententiam secundùm præsentem iustitiam: sed ad executionem interpellante misericordia nõ semper progredi, illo autẽ extremo die ad executionem processuram.

Psal. 74. 3. Malach. 3. 3. Extremi iudicij seueritas. Iob 9. 28. Sophon. 1. D. Hieron. Psal 93. 14. Theodoret. 1. Cor. 1. 30.

Ex dictis

Ex dictis facilè iam quiuis intelliget, quàm terribilis, ac metuenda res sit mortalibus tempus eis pœnitentiæ, ac diuinæ misericordiæ præcidi, atque adeò quanto iure hic Angelus eo cæremoniarum apparatu, & maiestate quasi rem aliquam terrificam nunciauerit tempus pœnitentiæ, Diuinæque misericordiæ promerēdę ampliùs non futurum, imò tempus ipsum tanquam locupletissimum testem rerum omnium siue malè, siue bene gestarum à Deo ad iudicium accersendū: quēadmodum disertis verbis dicitur Thren. 1. *Vocauit aduersus me tempus.* Quem locum de iudicio interpretatur D. Th. Hunc iudicij terrorem, & ablationem temporis adhuc magis exaggerauit Angelus, cum manum in cælum leuauit: quod præterquam quòd iurantis est ritus, comminationem etiam continet iterum, nisi homines nunc pœniteant: sic etiam accipiendum est illud Deut. 32. *Leuabo ad cælum manū meā: & dicā: Viuo ego in æternū. Si acuero vt fulgur gladiū meū; & arripuerit iudicium manus mea, reddā vltionē hostibus meis, & iis, qui oderunt me, retribuā.* Quo loco obserua in eo, quòd Deus commisaturus manum se in cælum vsque leuaturum, grauissimum notari suppliciū: quo enim altius aliquis manū attollit, eo grauiorem ictū infert: quo fit, vt Deus eleuans manū suam vsq; in cælū, arrepto videlicet gladio iræ suæ acutissimo, vt ibidem dicitur, maximū debeat peccatoribus vltionis ictū inferre. Alia quoque reddi potest tot, tantarūq; cæremoniarū ratio: quoniam par erat, vt temporis tanquam magni cuiusdam Principis interitus magnifico apparatu denunciaretur: quasi Princeps namq; tēpus describitur, cùm rebus omnibus dominati dicitur Eccl. 3. *Omnia tēpus habent, & suis spatiis transeūt vniuersa sub cælo: tēpus nascendi, tēpus moriendi, &c.* Quod verò idē Angelus eo ipso tempore, quo iurat tēpus amplius nō futurū, simul gestat capite pulcherrimā iridē pacis, & fœderis symbolū, illud indicat misericordem Deū modò etiam, cū minatur, pacē omnibus, & amicitiam offerre. Quam eandē ob causam diximus 1. ca. apparuisse præferentem in manu dextra septē stellas, quasi eas offerret, ac porrigeret mortalibus, simulq; rōphæā vtraq; parte acutam non vibrantē manu, sed proferentem ore: quia cū modò suppliciorū comminationibus agat, meritò gladium ore gestare describitur, quem tamē aliquādo de ore ad manū trāsferet, eōq; vibrato rebelles obtrūcabit.

VI. *Metuenda res mortalibus eis pœnitentiæ tempus præcidi.*

Thren. 1. 15. *D. Thom.*

Deut. 32. 40.

Eccles. 3. 1.

Superest igitur, vt illud Apostoli consilium accipiamus Ephes. 5. *Videte itaque fratres, quomodo cautè ambuletis, non quasi insipientes, sed vt sapientes, redimentes tempus quoniam dies mali sunt.* Quo loco quanquam verbum Græcum καιρὸς pro quo nos habemus *tempus*, propriè occasionem, & opportunitatem operandi significet, tamen ab Apostolo non semel pro ipso tempore vsurpatur, veluti Rom. 3. *Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore*, & cap. 8. *Existimo, quòd non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis:* & 2. Timoth. 3. *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt:* multisque in aliis locis, in quibus καιρὸς pro tempore vsurpantur. Obseruandum est autem verbum illud *Redimentes*, quod variè exponitur. Prima expositio est tempus, cùm à Deo datum sit, vt hominibus in bonis operibus seruiat, quasi captiuum teneri, quando in malis operibus insumitur, atque adeo rursus per bona opera redimendum, & ex captiuitate in libertatem quodammodo vendicandum: quæ expositio est D. Hieron. *Quando*, inquit, *in bonis operibus tempus consumimus, emimus illud, & proprium facimus, quod malitia hominum venditum fuerat.* Secunda expositio est huiusmodi. Sæpè Deus peccatoribus tempus, quod secundum naturæ cursum viuere deberent, propter peccata diminuit, iuxta illud Psalm. 54. *Viri sanguinum, & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Quam ob causam illis centum viginti annis, quos vsque ad diluuium Deus hominibus præscripserat Genes. 6. viginti annos detraxit, vt perspicuum est ex sacris

VII. *Temporis iactura solicitè vitanda.*

Ephes. 5. 16.

Rom. 3. 26. & 8. 18.

2. Timot. 3. 3.

Tempus redimere quid sit.

D. Hieron.

Psal. 54. 24.

Genes. 6.

literis,& aliàs fusius diximus. Cum igitur Deus soleat tempus vitæ propter peccata diminuere, is qui benè agit, rectè dicitur, illud redimere: quoniam illud vitæ spatium, quod alioqui, si peccaret, erat sibi Dei iudicio detrahendum, quodammodò bonis operibus redimit, implétque dies omnes sibi ad viuendum à natura definitos: itaque moritur plenus dierum, quemadmodum dicitur de Abraham, Genes. 25. Gen. 25. D. August. Tertia est D. Aug. ser. 24. de verb. Apost. eum dici tempus redimere, qui illud aufert negotiis secularibus, vt quiete sua fruatur, ac Deo vacare possit. *Quando*, inquit, *aliquis tibi infert litē perde aliquid, vt Deo vaces, nō litibus: idenim, quod perdis, pretiū est temporis: sicut enim das nūmos, & panem emis, itaque aliquid amittis, & aliquid acquiris: sic perde nummos, vt emas tibi quietem, id est, tempus vacandi Deo, hoc enim est tempus redimere.*

Cur Ioannes librum, quem de manu Angeli acceperat, in ore dulcem, & in ventre sensit amarum.

Et erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus.

SECTIO VII.

I. LIbrum hunc diximus complecti vaticinia rerum futurarum extremis mundi temporibus: quem in ore quidem dulcem, in ventre autem amarum sensit Ioannes: quia primum fuit ipsa rerum prænuntione recreatus, sed paulò post ampliùs in earum contemplatione versatus, cernénsque terribilia illa iudicia, quæ adhuc manent mortales, incredibilem animo concepit dolorem. Simile quiddam accidit Ezechieli, vt ipsemet commemorat cap. 3. *Aperuit os meum, & cibauit me volumine illo, & dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto: & comedi illud, & factum est in ore meo sicut mel dulce*: proculdubio innuit Propheta non ita idem volumen in ventre sensisse, sed amarum. Ezech. 3. 2.

II. Primùm igitur notandum sensisse Ioannem librum in ventre amarum ob eam rationem, quam diximus, quia Sanctorum proprium est alienis malis tanquam suis affici, compassionémque habere proximorum. Vnde Ezechieli, postquàm ipsi ostensa fuisset Hierosolym. euersio, præceptum est, vt sumeret sartaginem ferream, eámque inter se, & ciuitatem, quam descriptam habebat in latere, collocaret. Ezech. 4. *Sume tibi sartaginem ferream, & pones eam murum ferreum inter te, & inter ciuitatem.* Et quidem D. Hieron. vult sartaginem istam ferreā, quæ instar muri inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram Dei demonstrare, quæ nullis precibus fatigetur, flectatúrq; ad misericordiam. Itaque in Dei ira Iudæi per calamitates ab eo sibi diuinitus immissas quasi in sartagine frigebātur, quæ ideo inter Prophetam, & vrbem ponitur, ne ab vrbe ad ipsum Deum, quem Propheta repræsentabat, vllus pateret aditus ad veniā impetrandā, imò si ab vrbe ad Deum ire vellent, in ipsam iræ sartaginem inciderent, iuxta illud Thren. 3. *Nos iniquè egimus, & ad iracundiam prouocauimus: idcircò inexorabilis es: opposuisti nubem, ne transeat oratio*: cui concinit illud Esai. 59. *Iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum.* Sanctorum est alienis malis tanquam suis affici. Ezech. 4. 3. D. Hieron. Thren. 3. 42. Esai. 59. 2

Diuus etiam Ambros. sic eandem sartaginem accipit in expositione Psalm. 38. super illa verba: *Tabescere fecisti sicut aranea animam eius. Mittuntur*, inquit, *in sartaginem animæ peccatorum, vt desinat quædam peccati caro, quæ obauxerat animæ, & mentis vigorem.* Quam eandem ob causam Hierem. c. 1. vt ibidem obseruauit Ambr. priùs vidit *virgam vigilantem*, seu, vt habent Septuag. *baculum nuceum*, quàm *feruentem ollā: Quia*, inquit, *qui baculo non corrigitur, in ollam mittitur, vt ardeat, & tabescat.* Verùm D. Gregor. lib. 1. in Ezech. homil. 12. existimat significari per sartaginem animum Prophe- D. Ambros. Psal. 38. 12. Hierem. 1. 12. D. Ambros. Septuag.

Prophetæ, qui cõspecta vrbis euersione per compassionem quasi in sartagine frigeretur, eiusque rei à Deo admoneri, cùm iubetur interse, & vrbem sartaginem ponere. In cuius rei cõfirmationem affert illud Pauli 2. ad Corinth. 11. *Quis infirmatur, & ego non infirmor? qui scandalizatur, & ego non vror?* Ipsum suum æquum, inquit, Greg. *quod animarum zelo succenderat, sartaginem fecerat Paulus, in quo amore virtutum contra vitia ardebat, quod extendere possumus ad ipsam etiam compassionem proximorum labores, & calamitates tolerantiæ.* Quantũ verò is zelus, quo Sanctorum mentes friguntur, Deo sit gratus, ostendi potest ex sexto cap. Leuitici, vbi similia in sartagine oleo cõspersa frigi præcipitur, & offerri calida in odorem suauissimum Domino: simila enim in sartagine frigitur, vt loco citato idem Gregorius docet, cùm mens iusti per zelũ sancti amoris crematur: quæ conspergi oleo præcipitur, id est, charitati, & misericordiæ misceri, quæ in cõspectu Dei ardet, & lucet. Igitur non solùm propter peccata, quæ ab impijs committuntur, debet Sanctorũ mens per compassionem frigi, sed etiam propter calamitates, & incommoda proximorũ, potissimum verò ea, quæ vniuersæ Ecclesiæ accidunt, vt hoc loco exemplo Ioannis instruimur.

2. Cor. 11. 29 D. Greg.

Leu. 6.

D. Gregorius

Secundò. Obseruabit D. Thom. in hunc eundem locũ Ioannem sensisse librum dulcem in ore, amarum in ventre, quia verbum Dei rationi quidẽ dulce est, & suaue, sed amarum sensualitati, & carni. Quod enim verbum Dei dulce sit rationi, inde probatur, quòd in sacris literis in ore, per quod pars rationalis intelligitur, dicitur dulcescere, veluti Psal. 108. *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel ori meo!* In quem locum D. Hieron. expendit non sine mysterio dictum esse, *Faucibus*, quia nimirum traiecto per guttur melle, vel alio cibo palatum nullum vltra saporem habet: at verò diuina eloquia siue in ore, siue in faucibus semper sunt dulcia meditantibus. Notauit quoque Remig. non solùm dictum esse *Faucibus*, sed etiam *Ori*: quia diuina verba prædicatores tunc sentiunt in faucibus dulcia, cum ex ipsis ædificationi propriæ studẽt, tunc verò in ore, cum eorum dulcedinem illis etiam eructant, & cõmunicant. Denique D. Amb. explicauit adhiberi mellis similitudinem. *Quia sicut*, inquit, *oris amara, quæ febribus, vel alijs ægritudinibus acciderunt, mel mitigat, ita tristita corda ob delictorum pœnitentiam diuino sermone dulcescunt.* Quod verò sensualitati, & carni verbum Dei videatur acerbum, inde proficiscitur, quod carnis petulantiã coerceat, depraua tæque naturæ licentiam comprimat: qua quidẽ in re diuinum verbum est pilulæ cuidam inauratæ quàm simillimũ, quæ dulciariis inuoluta in ore quidẽ dulcescit: sed posteà ventrem, vniuersum que corpus commouet: nec sine molestia, & nausea prauos humores pellit, & sanitatem affert. Atque ad hoc ipsum significandum vir ille, qui Ezech. c. 1. apparuit, cum in superiori parte esset ex electro: in inferiori tamẽ totus erat igneus: quia Deus superiori quidem mentis nostræ parti totus est dulcis, instar electri amorẽ nostrũ blandè concilians: in inferiori autẽ igneus, hoc est, omnẽ inferioris partis corruptionem seuerè non sine sensu doloris adurens. Orig. ho. 1. in Ezec. aliam affert non multùm dissimilem eiusdem visionis expositionem: *Auriga*, inquit, *quatuor animalium non totus est igneus, sed pube tenus à pedibus, & exinde vsque ad summum electri fulgore rutilat: non solum enim tormenta habet Deus: sed sunt in eo etiam refrigeria: punit peccatores, sed per ea ministeria, quæ deorsum sunt*: tunc verò addidit idcircò vsque ad renes hominẽ illũ apparuisse igneũ, quia libidinis motus sunt omnino adurẽdi, & resecandi. Porro aduerte, licet diuina iudicia, ac supplicia initio quidẽ amara videantur: tamen si patienter ferantur, posteà suauia, dulciáq; sentiri: id quod expẽdit D. Hier. loco illo citato Hier. 1. cũ Propheta vidit *Virgam vigilantem*, seu, vt Septuag. transtulerunt, *Baculum nuceum*, & vt Theod. vertit, *Virgam amygdalinam. Vigilat*, inquit, *virga cuncta*

III. *Verbum Dei dulce est rationi, amarũ sensualitati.* Psal 118. 103 D. Hieron.

Remig.

D. Ambros.

Ezech. Origen.

Hier. 1. Septuag. Theodotio. Hieron.

populi peccata considerans, vt percutiat, & corripiat delinquentes, vnde & Apostolus scribit
1 Cor. 4. 21. peccantibus 1. Cor. 4. *Quid vultis? in virga veniam ad vos, an in charitate, & spiritu mansuetudinis?* & ista est virga, vel baculus, de quo loquitur David Psalm. 22. *Virga tua, & baculus tuus, ipsa me consolata sunt: pulchréque posuit, Consolata sunt: ad hoc enim Dominus*
Psalm. 22. 4. *corripit, vt emendet. Et quomodo nux, siue amygdalum amarissimum habet corticem, & testa durissima cingitur, vt detractis austerioribus, & duris, fructus dulcissimus reperiatur: sic omnis correptio, & labor continentiæ amara quidem videtur ad præsens, sed fructus pariet dulcissimos.* Hæc Hieronymus.

Vtrum Ioannes Euangelista venturus sit simul cum Enoch, & Helia temporibus Antichristi?

Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.

SECTIO VIII.

I. *Affirmatiua opinio probatur.*

MVltorum torquet ingenia sententia illa ab Angelo dicta Ioanni hoc ipso capite: *Oportet te iterum prophetare Gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis.* Et illa præterea Domini celeberrima vox: *Sic eum volo manere, donec veniam.*
Ioan. 21. 22. Ioannis 21. Etenim propter hæc duo potissimum testimonia plerique in eam iuerese ntétiam Ioannem nostrum simul cum Enoch, & Helia extremis mundi tem-
poribus venturum, & fidem Christi aduersus Antichristum, eiúsque sectatores propugnaturum, & quod est consequens, viuum adhuc ad ea vsque tempora diuina virtute reseruari. Quam sententiam amplexi sunt Hippolytus Mart. orat de
Hippolytus. consummatione seculi. *Prior*, inquit, *ipsius aduentus præcursorem habuit Ioannem Baptistam, Posterior verò, quo venturus est in gloria, Enoch, & Eliam, & Ioannem Theologum*
Catharinus. *exhibebit.* Catharin. opusc. de hac re, & in comment. super 2. cap. Gen. Doroth. Epi-
Dorotheus. scopus Tiri, Simeon Metaph. in vita Ioannis, Georgius Trapez. tractatu quodam
Simeon Met. Geor. Trap. super illa verba Domini Ioann. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam.* Ad eandem
D. Ambros. sententiã videntur accedere D. Ambros. libr. 7. in Lucam. D. Ioann. Damascen.
D Ioan. Dã. orat. de transfiguratione. Eandem referunt vt probabilem Theophyl. Ioann. vlti-
Theophyl. mo, & Euthym. in Matth. cap. 43. Quæ opinio nititur potissimùm duobus Scri-
Euthym. pturæ testimoniis iam citatis. Et præterea, quia Christus Matth. 20. dixit Ioanni
Mat. 20. 23. & Iacobo: *Calicẽ quidem meum bibetis*: quibus verbis de vtriusque martyrio locutũ fuisse nemini dubium est. Cum igitur hactenus non legamus Ioannem Apostolũ martyrio vitam finiuisse, videtur adhuc expectandum eius martyres tempus atque adeò ad extrema mundi tempora reseruari, vt pro fidei confessione ab Anti-

II. *Contraria sententia multo probabilior iudicatur.*
Tertull. christo mortẽ accipiat. Denique quia consentaneũ est, vt Antichristo omnium le-
D. Hieron. gũ violatori sese opponant legum omnium locupletissimi testes, & acerrimi pro-
Euseb. Cæs. pugnatores: quare cum Enoch eo tẽpore pro lege naturæ, Helias pro lege scripta
Nicephor. pugnare debeant, illud superest, vt Ioannes legis Euangelicæ partes tueatur.
D. August. Contraria tamen sententia multò est probabilior, & certior, atque adeò omnino
D. Epiphan. amplectenda: cuius illud est fundamentũ præcipuum, & firmissimum, quod Ioan.
D. Isidorus, mortuũ iam esse est cõmunis Patrum doctrina: sic enim trad. sunt Tert. l. de anima
Theophyl. c. 50. D. Hier. li. de scriptoribus Eccl. & li. 1. aduersus Iouinianum, & in com. super
Beda. 20. c. Mat. Euseb. Cæs. li. 3. hist. Eccl. c. 24. Nicephi. li. c. 35. & li. 2. c. 42. D. Aug. tract.
Euthymius, 124. in Ioan. Epiph. hæres. 79. D. Isidor. li. de vita, & obitu Sanctorũ c. 74. Theoph.
Concil. Eph. & Beda Ioan. vltimo, Euthym. in Mat. c. 43. Præterea in cõcilio Ephesino iubentur adorari reliquiæ Martyrũ, maximè verò Ioãnis Theologi: earundéque reliquia-

rum

rum mentionem facit Cœlestinus Papa in epist. ad synodum Ephesinam. Idémq; non obscurè significauit D. Chrysost. hom. 26. in Epist. ad Hebr. & hom. 2. in Ioan. referúntque D. Thom. in cap. 21. Ioan. & in 4. sentent. de 43. q. 3. ad 2. & Abul. q. 79. in 20. cap. Matth. Prætereà eius sepulchri meminerunt Euseb. lib. 3. hist. Eccl. c. 33. D. Hieron. de scriptor. Eccles. in Ioanne, D. Chrys. hom. 29. in epist. ad Hebr. Socrates lib. 6. c. 10. Sosom. lib. 8. c. 6. Palladius in dialog. Metaphr. in vita Ioannis. Quanquàm verò Ioannem obiisse, & statim resurrexisse, atque adeò tam animo, quàm corpore beatũ in cœlo esse existimauit Nicephlocis citatis, & Petrus Damianus serm. 2. de excellentia Beati Ioannis Euangelistæ, & D. Thom. in caput 21. Ioannis, vbi opiniones de sepulchro eius cõmemorat: eámque opinionem referant, nec reiiciant D. Ambros. serm. 20. in Psalm. 118. & D. Hieron. in serm. de assumptione: probabilius tamen nobis videtur eum nondùm surrexisse, tantúmque eius animã in cœlo esse propter ea, quæ paulo ante de reliquijs eius diximus. Ex quo illud etiam colligimus eum nequaquam extremis mundi temporibus venturum: cùm enim eius anima iam sit beata, nullo pacto est credibile iterum ad mortale corpus, communémque cum hominibus conuersationem reuersuram: esset enim instar insoliti cuiusdam prodigij, quod non est temerè affirmandum: quam ob causam qui eum eo tempore venturum senserunt, consequenter affirmarunt, nondum diem suum obiisse: sed sicut Enoch, & Heliam viuum diuinitus reseruari: id quod etiam multò magis dicendum est iuxta illorum sententiam, qui eum in corpore glorioso iam resurrexisse putauerunt.

Cœlest. Pap.
D. Chrysost.
D. Thom.
Abulensis.
Eusebius.
D Hieron.
D. Chrysost.
Socrates.
Sozomenus.
Palladius.
Metaphrast.
Nicephor.
D Thomas.
Petr Dam.
D. Ambros.
D. Hieron.

Nec verò testimonia Scripturæ citata nobis officiunt. Ad illud enim quod dicitur Ioan. 21. *Sic eum volo manere, donec veniam*, dicimus variam esse eius loci lectionem. Etenim plerique legunt *Sic*, veluti D. August. tract. 124. in Ioan. D. Ambr. lib. 7. in Luc. & D. Bernardus serm. de natali Innocentium: & alij *Si*, vt Cyrill. Alex. lib. 12. in Ioan. cap. 66. D. Chrysost. hom. 83. & D. Hieron. lib. 1. contra Iouinian. Alij vtrunque coniungunt, & legunt, *Si sic*, vt D. Ambros. in orat. funebri de obitu fratris. Vtrunque tamen sit, Cyril. Alex. facilè se hoc modo expedit: ait enim Christum nihil affirmasse, sed tantum conditionali responsione curiosam Petri quæstionem compescere voluisse. Illud tamen magis dixerim, si legendum est, *Volo*, vt legunt D. Ambros. D. August. D. Bern. locis citatis, & Doctores communiter: non autem, *Velim*, vt legit Cyrill. Alex. propositionem videri potius absolutam, quàm conditionatam, atque adeo Christum Dominum aliquid affirmare voluisse siue legendum sit, *sic*, siue, *si*. Tunc verò respondemus Christum loqui de suo aduentu non ad iudicium, sed ad puniendos Iudæos per Titum: itaque significare voluisse Ioannem non antè vrbis euersionem moriturum: quod ita cõtigit: obiit enim anno Domini 99. hoc est, post euersionem vrbis 75. siquidem ea accidit anno 42. post Domini passionem. Eodem sensu dictum est c. 2. huius operis Angelo Ephesi: *Sin minus venio tibi citò, & mouebo candelabrum tuum de loco suo, nisi pœnitentiam egeris.* Vbi, *Venio tibi*, punitionem significat, vt eo loco diximus. Atque hæc responsio videtur nobis præ cæteris probabilior, quippe quæ sit modo loquẽdi Scripturæ consentanea, & facilè omnem dirimat cõtrouersiam. Cum verò hic dicitur: *Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & Regibus multis*: illud tantum significatur Ioannem ex insula Pathmos, vbi tunc erat, in Asiam reuersurum, ibíque per se ipsum & toto orbe per Euangelium, quod conscripturus erat, multis gentibus, populis, linguis, ac Regibus fidei mysteria prædicaturum. Quod autem Christus dixit Ioannem calicem passionis bibiturum, D. Hieron. eo loco docet impletum fuisse, cum in feruentibus oleo dolium Domitiani iussu mis-

III. *Refelluntur rationes primæ sententiæ.*
D. August.
D. Ambros.
D. Bernard.
Cyrill. Alex.
D. Chrysost.
D. Hieron.
D. Ambros.
Cyrill. Alex.

Apoc. 2. 5.

D. Hieron.

sus fuit: licet enim tunc temporis fuerit diuinitus seruatus à morte: quia tamen sponte pro fide se morti obtulit, causáque illa sufficiens erat ad mortem ei inferendam, nisi miraculum intercederet, verè calicem passionis bibisse dicendus est. Denique non est opus, vt Ioannes pro lege gratiæ prædicanda tunc veniat, cũ defuturi non sint quamplurimi, iique excellentes Sancti, & Heroës, qui eam sua prædicatione, & martyrio testari debent.

ARGVMENTVM.

Caput hoc vndecimum adhuc sexti Angeli visionem persequitur, eáque absoluta septimi visionem comprehendit. Multa in ea commemorantur, quæ tempore Antichristi debent contingere: potissimum verò Enoch, & Heliæ prædicatio, martyrium, & resurrectio.

CAPVT VNDECIMVM.

ET datus est mihi calamus similis virgæ, & dictum est mihi: surge, & metire templum Dei, & altare, & adorantes in eo: atrium autem, quod est intra templum, eiice foras, & ne metiaris illud, quoniam datum est Gentibus, & ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus. Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. Hi sunt duæ oliuæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantia. Et si quis voluerit eos nocere, ignis exiet de ore eorum, & deuorabit inimicos eorum: & si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et cum finierint testimonium suum, bestia, quæ ascendet de abysso, faciet aduersum eos bellum, & vincet illos, & occidet eos. Et corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus est. Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium: & corpora eorum non sinent poni in monumentis. Et inhabitantes terram gaudebunt super illos, & incundabuntur: & munera mittent inuicem, quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram. Et post dies tres, & dimidium, spiritus vitæ à Deo intrauit in eos. Et steterunt super pedes suos, & timor magnus cecidit super in eos, qui viderunt eos. Et audierunt vocem magnam de cœlo, dicentem eis: Ascendite huc: Et ascenderunt in cœlum in nube, & viderunt illos inimici eorum. Et in illa hora factus est terræmotus magnus, & decima pars ciuitatis cecidit: & occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia, & reliqui in timorem

timorem sunt missi, & dederunt gloriam Deo cæli. Væ secundum abiit: & ecce væ tertium veniet cito. Et septimus Angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes: Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum: Amen: Et viginti quatuor seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorauerunt Deum, dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: qui accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti. Et iratæ sunt gentes, & aduenit ira tua, & tempus mortuorum iudicari, & reddere mercedem seruis tuis Prophetis, & sanctis, & timentibus nomen tuum pusillis, & magnis, & exterminandi eos, qui corruperunt terram. Et apertum est templum Dei in cælo & visa est arca testamenti in templo eius, & facta sunt fulgura, & voces, & terræmotus, & grando magna.

COMMENTARIVM QVINTVM EXEGETICVM.

De Tertia visione Ioannis.

Visio huius capitis imaginaria describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM datus fuit Ioanni calamus similis virgæ, id est, mensura quædam sex cubitorum, & palmi, vt posteà dicemus. Secundo. Iubetur eiusmodi calamo metiri templum Dei, & altare, & adorantes in eo. Proculdubio intelligendū est altare holocausti, quod simpliciter altare appellari consueuit, erátque in atrio Sacerdotum: quo fit, vt per templum intelligibili debeant duæ illæ templi partes, videlicet Sancta sanctorum, & Sancta: hæc enim magis propriè templum dicebantur: per altare autem holocausti accipiendum sit atrium interius, siue Sacerdotum, vbi erat eiusmodi altare vnde & adorantes in eo, quos etiam metiri præcipitur, ipsi Sacerdotes sunt, & Leuitæ, quibus solis patebat aditus in eiusmodi atrium. Cum verò subditur: *Atrium autem, quod est foris templum, ejice foras, & ne metiaris illud*, atrium exterius quod laicis patebat, est accipiendum: quod extra templum esse dicitur, quia cum laicorum esset, iam templi nomine non censebatur. Atque hæc omnia ad Ecclesiam ex similitudine templi Salomonis referenda sunt, non ad ipsum Salomonis templum, quod iam tempore huius visionis à Tito fuerat incensum. Tertio. Dicitur atrium hoc exterius datum Gentibus, & ciuitas sancta ad conculcandum mensibus quadraginta duobus, id est, ttibus annis cum dimidio. Quarto. Promittit Dominus daturum se spiritum duobus testibus

I.

Altare holocausti appellatur simpliciter altare.

suis, vt prophetent diebus mille ducentis sexaginta, amicti saccis, id est, circiter tribus annis cum dimidio, viginti scilicet diebus minus: etenim tres anni cum dimidio continent dies mille ducentos octoginta. Deinde hos duos testes appellat duas oliuas, & duo candelabra in conspectu Domini: *Et siquis*, inquit, *voluerit eis nocere, exiet ignis de ore eorum, & inimicos eorum deuorabit. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem conuertendi aquas in sanguinem, & percutiendi terram omni plaga, quotiescunque voluerint.* Quintò. Cum testimonium suum absoluerint, *Bestia, quæ ascendit de abysso mouebit aduersus eos bellum, eósque superabit, & occidet: & corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi Dominus eorum crucifixus est.* Iacebunt inhumata per tres dies cum dimidio, ex quo habitatores terræ maximam capient animo lætitiam, & gratulationis causa inuicem sibi mittent munera, eò quod duo illi Prophetæ maximè eos cruciauerint. Sexto. Post tres dies cum dimidio prædicti duo Prophetæ resurrexerunt summa inimicorum suorum trepidatione, & audita de cælo voce, quæ eos iussit in cælum ascendere, ascenderunt in nube inimicis eorum spectantibus: eadémque hora factus est terræ motus magnus, quo decima pars ciuitatis corruit, & occisa sunt septem hominum millia, reliqui verò timore perculsi dederunt gloriam Deo. atque hic concludit Ioannes visionem sexti Angeli. Tunc de septimo addit septimum Angelum tubâ cecinisse, factásque fuisse voces magnas in cælo, dicentes. *Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum, Amen.* Deinde viginti quatuor seniores cecidisse in facies suas, adorasséque Deum dicentes: *Gratias tibi agimus Deus omnipotens, qui es, & qui eras, & qui venturus es: quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.* Denique apertum fuisse templum Dei in cælo, & visam fuisse arcam testamenti, factáque fuisse fulgura, & voces, & terræmotum, & grandinem magnam. Hæc generatim de Ioannis visione, nunc vberius singula in literali sensu expendenda.

Impiorum lætitia de nece iustorum.

Cur datus sit Ioanni calamus similis virgæ ad metiendum templum Dei, altare, & adorantes in eo?

SECTIO II.

1. HOc capite, vt diximus, incipit iam Ioannes de extremis mũdi temporibus, & persecutione Antichristi vaticinari. Primúmque iubetur calamo metiri templum Dei, quod non de Salomonis templo, vt potè iam euerso per Titum, sed de Ecclesia, quã illud figurauit, accipiendũ esse superiùs monuimus. Primò igitur sciendum est hunc calamum mensuram esse, non scribendi instrumentũ, vt communiter interpretes falsò putauerũt: quod quidem manifestius est, quàm vt ostẽdi debeat, cum Ioãnes iubeatur eiusmodi calamo non scribere, sed metiri templũ Dei: quare haud dubiè genus mensuræ est. Puto autem eiusdem fuisse mẽsuræ, atque illum calamum, de quo agitur Ezech. 40. qui dicitur fuisse sex cubitorum, & palmi, palmi inquam, id est, quatuor digitorum, vt eo loco interpretatur D. Hier. *Ecce, vir cuius erat species quasi species æris, & funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius.* Pro cuius rei maiori expositione est aduertendum apud Hebræos fuisse mensuram quandam appellatam *Taphat*, quæ continebat palmum sumptum non secundum quãtitatẽ manus extensæ ab extremitate pollicis vsque ad minimi digiti summitatem, sed secundum quantitatem quatuor digitorum secundũ latitudinem, quam ob causam sumebatur pro breui, & exigua quantitate, veluti Psal. 38. *Mensurabiles posuisti dies meos*, Hebraicè *palmares*, id est, breuissimos, quod

Calamus hic quid.

Cuius mensuræ fuerit hic calamus, D. Hieron. Ezech. 40. 3.

Psal. 38. 6.

quod ad breuitatem vitæ exprimendam maximè pertinet. Rursus notandũ est ex Lyrano in comment. super 40. cap. Ezech. duplicem fuisse apud Hebræos cubitũ, vnum legalem, siue Sanctuarij, alterum communẽ, & vulgarem: legalémque fuisse maiorem, imò omnia pondera, & mensuras Sanctuarij, quæ nimirùm inseruiebant ponderandis, & mensurandis rebus sacris, maiores fuisse illis, quarum vsus erat in rebus communibus, & profanis. Itaque cubitus legalis continebat sex tephaim, siue palmos, vt actor est Moyses Gerundensis super sextum caput Genes. cubitus autem communis quinque tantùm palmos, quanta videlicet est vniuscuiusq; hominis mẽsura à cubito vsque ad extremos digitos: quo fit, vt cõmunis cubitus non esset certus, & status, cum non eadem sit omnium hominũ mensura.

Duplex cubitus apud Hebræos legalis & vulgaris. Lyranus.

Moyses Gerũ.

II.

Aduerte etiam cubitũ Sanctuarij longè diuersum fuisse à cubito Geometrico: quippe cum Geometricus cubitus constineat sex cubitos cõmunes, vt affirmat D. Augustin. li. 15. de ciuitate c. 27. cuiusmodi cubitos fuisse eos, de quibus loquitur sacra Scriptura Gen. 6. cum ait arcam Noe habuisse trecentos cubitos longitudinis, quinquaginta latitudinis, & tringinta altitudinis, docet Origen. hom. 2. in Genes. quẽ citat, & sequitur D. Aug. loco proximè citato, Beda in cõment. super Genes. Rupert. li. 4. in Genes. c. 18. Abul. q. 16. in Genes. Glossa interlin. in caput 6. Genes. & Georg. Venet. tomo 1. problematum in sacram Scripturam sect. 2. probl. 82. & in Harmonia cant. 1. ton. 6. c. 3. Ex dictis perspicuũ cubitũ Sanctuarij continuisse cubitum, siue vlnam cõmunem, & præterea vnum palmum siquidem erat mensura sex palmorũ: id quod probat Lyranus loco citato ex cap. 43. Ezec. vbi ita legimus. *Istæ autem mensuræ altaris in cubito verissimo, qui habebat cubitum, & palmum.* Quo loco cubitum, verissimũ appellat cubitum Sanctuarij, eúmq; dicit habere cubitum, nimirùm cõmunem, & palmum, hoc est, sex palmos, cum cõmunis cubitus quinque tantũ palmos cõtineret. Igitur si calamus hic datus Ioãni eiusdẽ erat mẽsuræ, vt videtur verisimile, cum illo, qui datus fuit Ezec. fuit mensura continens sex cubitos, & palmum. Obiter hic illud est obseruandũ non sine mysterio mensuras rerum sacratũ fuisse maiores communibus, vt intelligamus largiores, & liberaliores nos esse oportere in metiẽdis diuinis, & æternis, quàm humanis, & temporalibus: itaque largius metienda esse ea, quæ Deo, quàm quæ mundo offeruntur.

Cubitus legalis à Geometrico quàm diuersus. D. Augustin. Gen. 6. Origen. D. Augustin. Beda. Rupert. Abulens. Glossa interl. Georg. Ven. Cubitus legalis quot continebat palmos Lyranus. Ezech. 43. 13. Largius Deo quàm mundo offerendum.

III.

Secundò est obseruandum duplicem mensuram adhibitam esse à Deo ad Ecclesiam metiendam, calamum videlicet mensuræ tum hoc loco, tum Ezech. 40. & præterea funiculum eodem capite Ezech. pro quo Septuag. transtulerunt, *Funiculum cæmentariorum*, seu *ædificatorum*, eiusdémque fit mentio Zachar. 2. vbi apparuit Prophetæ vir habens in manu funiculum mensorum ad metiendam Hierusalem, vt videret quanta esset latitudo eius, & quanta longitudo: quem locum ad Ecclesiam pertinere docent omnes ferè interpretes. Ratio verò huius duplicis mẽsuræ ea est, quia in qualibet fabrica multa sunt, quæ solidam mensuram desiderant, cuiusmodi est calamus, siue virga: alia, quæ flexibilem, vt angulorum flexiones, cuiusmodi est funiculus. Et quoniam multa alia etiam sunt, quæ mensurari non possunt, sed tantùm ponderari, idcircò præter calamum, & funiculum trutinæ, & stateræ adhibentur ad Ecclesiæ supellectilia diiudicanda: quam ob causam dicitur 4. Reg. 21 *Extendam super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab*, seu vt legit Diuus Chrysostomus homil. in Psalm. 95. *Extendam in Hierusalem mensuram Samariæ, & trutinas domus Ephraim.* Tertiò est aduertẽdum non datum Ioanni simpliciter calamum, sed calamum similem virgæ ob ea, quæ paulò post de punitione dicenda sunt: quamquam Nicol. Zeger. in suis annotationibus super Apocalyps. velit eiusmodi calamum dici similem virgæ, id est, sceptro regali, cuius

Ezech 40. Septuag. Zachar. 2. Duplex mẽsura ad Ecclesiam metiendã quorum data.

4 Reg. 21 1.

D. Chrysost.

Zegerus.

etiam ratio à nobis perstringenda est.

IIII. *In puniendo, & remunerando iustissimus Deus.*

His igitur animaduersis nihil aliud est præcipi Ioanni, vt templum metiatur, nisi vt videat, quæ, & quanta sint Ecclesiæ, hoc est, fidelium siue merita, siue demerita, vt pro eorum magnitudine Deus hæc quidem puniat, illa remuneret: ostendátque se iustissimum esse, nihilque siue in puniendo, siue in remunerando per iniustitiam, & iniquitatem facere: atque hæc sit in hunc locum prima obseruatio. Secunda est calamum hunc fuisse sex cubitorum legalium (qui longiores sunt communibus) & præterea palmi, qui palmus, vt plerique volunt, non erat de ratione mensuræ, sed ad tenendum manu calamum, vt videlicet Ioannes calamum apprehẽdens vnum eius palmum clauderet manu, & reliqua parte, id est, sex cubitis mensuraret: verùm siue solis sex cubitis, siue integro calamo mensurauerit, vt communiter fieri solet, illud cõligimus voluisse Deum, vt Ioannes sacris, id est, maioribus mensuris, quàm sunt communes, in Ecclesiæ dimensionibus vteretur, quo intelligeremus non debere nos esse in Dei cultu paruis, & communibus mensuris contentos, sed maiores in eo genere rerum mensuras à nobis esse exigendas, expostula, idúmq;, cur maiori conatu, & alacritate Dæmoni, quàm Deo seruierimus: imo cur plures Dæmoni, quàm Deo seruiant. De qua iniqua conditione conqueritur Dominus Mich. 7. *Væ mihi: quia factus sum, sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ*, seu (vt Septuaginta transtulerunt) *Væ mihi, quia factus sum, sicut qui congregat stipulam in messe. Non est botrus ad comedendum: præcoquas fructus desiderauit anima mea. Periit Sanctus de terra, & rectus in hominibus non est.* Vbi cernis conqueri Deum, quòd Ecclesiam Dæmon quasi vineam vindemiet, omnémque fructum colligat, & sibi tantum supersint paucissimi racemi, qui per incuriam solent vindemiatorem fugere: & iuxta translationem Septuagint. quod Dæmon triticum colligat, sibíque solæ stipulæ, & paleæ relinquantur.

Ia Dei cultu maioribus mensuris vtendum.

Mich 7. 1. Septuag. Quod plures dæmoni, quã sibi seruiant, conqueritur Deus.

V. *Calamus cur virgæ dicitur similis.*

Tertia obseruatio est dici calamum similem virgæ, primum propter iustitiæ Diuinæ æquitatem, & rectitudinem, iuxta illud Psal. 44. *Virga æquitatis, siue, directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem*, siue, vt reddidit Paraphr. Chaldaicus: *Regnum rectum sceptrum regni tui.* Quo eodem sensu exponendum est illud Psal. 2. *Reges eos in virga ferrea*, id est inflexibili. Deinde ipsa mensura est instar virgæ, vt timeamus Deum iudicem, vt pote paratum statim virga cædere, quẽ nocentem in mensurando repererit: itaque vel in ipso iudicio ante sententiã timendus est Deus: cum ipsa mensura, siue iudicium iam speciem virgæ gerat, & supplicium minetur. Nec mirum, cùm ipsummet peccatum quãdo suscipitur, iam tunc dicatur germinare virgas, quibus peccator verberetur, vt eleganter habes expressum Ezech. 7. *Scietu, quia ego sum Dominus percutiens. Ecce dies, ecce venit, floruit virga germinauit superbia.* Quem locum D. Hier. hoc sensu interpretatur: *Floruit virga quæ multo vobis tempore minabatur, & de flore fructum plagarum parturit: superbia vestra germinabit, quod merebamini.* Itaque iuxta D. Hier. expositionem peccata Hebrææ gentis florere fecerunt virgam diuinæ iustiæ, & fructum plagarum parturire, vt indicetur diuinam iustitiam peccatis quasi aquis irrigari, vt floreat in virgas, & fructum plagarum, ac verberum producat. Significatur etiam ipsamme superbiam Hebræorum germinasse virgas, quibus à Deo verberarentur.

Calamus mensura erat similis virgæ.

Psal. 44. 7. Parap. Chal. Psalm. 2. 9.

Timendus Deus etiam ante sententiam.

Ezech. 7. 6.

D. Hieron.

Iustitia diuina peccatis quasi aquis pullulat, & irrigatur.

VI. *Ad Deum, vt mundi Principem pertinet homines iudicare.*

Quarta obseruatio iuxta sententiam Nicol. Zegeri paulò supra commemoratam. Calamus mensura erat similis virgæ, id est sceptro regali, quoniam ad Deum tanquam Principem, ac Regem huius vniuersitatis pertinet homines metiri, hoc est, iudicare, & pro ratione meritorum vel præmij, vel supplicijs afficere: id quod disertis verbis habes expressum in ipso lib. Gen. vestibulo, cũ dicitur: *In principio creauit*

creauit Deus cœlum, & terram. Vbi pro eo, quod nos habemus, *Deus*, est Hebraicè *Elohim*, id est, *iudices*: cur enim Deus, cum se orbis effectorem denuntiat, iudicem appellat? aut quam habet creatio eum iudicio cognationem, siquidem mundi fabrica à Dei omnipotentia potius, quàm à iustitia profecta est? Duplicem affert Card. Caiet. responsionem: vna est idcirco adhibitam esse vocem *Elohim*, id est, iudices in mundi creatione, quoniam Deus in condendis creaturis quandam distributiuæ iustitiæ rationem seruarit suos cuique gradus, ordinem, & locum iuxta singularum naturam tribuendo, quemadmodum eleganter Tertul. li. 2. aduersus Marcionem c. 12. explicauit his verbis. *A primordio*, inquit, *creator tam bonus, quàm & iustus: bonitas eius operata est mundum, iustitia modulata est.* Vbi cernis ex Tertulliani sententia diuinam iustitiam orbem veluti citharam cõcinnasse, creaturásque omnes tanquam fides argutissimas suis quasque locis dispõsuisse quodam veluti iustitiæ iure, propterea enim hoc ad iustitiam, non ad bonitatem, aut pœnitentiam retulit, quod naturæ singularum expoſcebant, vt suauissimus ex omnibus concentus, qui Dei tum potentiam, tum sapiẽtiam sonaret, mirificè redderetur: id quod magis adhuc exponens subiunxit: *Iustitiæ opus est, quòd inter lucem, & tenebras, inter diem, & noctem, inter cœlum, & terram separatio pronunciata est, ita vt bonitas concepit omnia, iustitia distinxit situs, habitus elementorum, motus flatus, ortus: occasu singulorum iudicia sunt creatoris.* Hæc ille. Altera Caiet. responsio, quæ ad nostrum facit institutum, ea est voluisse Deum, vt existimaremus ad ipsum iure creationis iudicium mundi pertinere, vt ipse idem, qui orbem condidit, eo ipso, quod condidit, eundem iudicaturus crederetur: atque ad id significandum hoc loco suo ipsius regali sceptro tanquam calamo mensuræ vsurum se esse demonstrauit, cum Ioanni mensuram sceptro regali similem dedit.

Caietanus. In mundi fabrica iustitiæ rationem seruauit Deus. Tertull.

Iudicium mundi creationis iure ad Deum pertinet.

VII.

Quinta annotatio. Non solùm funiculo, sed etiam calamo in Ecclesia mensuranda vtitur: quia non solum obliquitatem fabricæ, cui metiendæ inseruit funiculus, id est, prauas, & intortas actiones: sed etiam ipsam ædificij rectitudinem, cui cognoscendæ calamus adhibetur, id est, ipsa etiam bona opera diiudicat, & examinat, iuxta illud Ps. 74. *Cum accepero tẽpus, ego iustitias iudicabo*: & meritò, quoniam verissimum est illud, quod pronunciauit Esai. c. 64. *Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ.* Nec vero his duobus mensuratum generibus contẽtus stateras etiam, ac trutinas adhibet, vti diximus, ad examinanda videlicet subtilissima, ac minutissima quædam humanarum actionum pondera, quibus neque calamus, neque funiculus inseruiunt, adhibitis ad eam rem granorum, & scrupulorum mometis, quibus in suis stateris curiosi aurifices vti solent: quam exactam ponderandi rationem Deus seruasse describitur Prou. 16. *Omnes viæ hominis patent oculis eius: spirituum ponderator est Dominus*, quid enim spiritu aut leuius, aut subtilius? Cum igitur spiritus ipsos, hoc est, intimas, & subtilissimas cogitationes, & intentiones animorum Deus ponderare dicitur, exactissima sanè, & subtilissima iudicij eius statera indicatur, in qua, vel ipsi leuissimi spiritus quid ponderent, intelligitur. Sic Regis Balthasaris non externa tantùm facta, sed intimas etiam cogitationes, arcanámque mentis elationem Dominum ponderasse disertis verbis significatum est Dan. 5. cum dicitur: *Thecel*, id est, (interpret. Dan.) *appensus es in statera, & inuentus es minus habens.* Huius rei figuram habes Leu. 27. *Omnia æstimatio ficlo Sanctuarij ponderabitur*: nam ad pondus sicli Sanctuarij in statera exigebatur pretium rerum, quæ Deo offerebantur, indicatúrque Deum ad pondus Sanctuarij, id est, ad strictissimum quoddam examen reuocare, & exigere vniuersas hominum actiones.

Non prauas solum, sed bona etiã opera diiudicat Deus. Psal. 74. 3. Esai 64. 6. Deus iustissimus strictissimus.

Prou. 16. 2.

Dan 5. 27.

Leu. 27. 25.

VIII.

Sexta, & postrema obseruatio. Mensuratur templũ, & altare, & adorantes in eo.

Primo quidem aspectu apparet hoc loco Sacerdotes, & Leuitas, quibus solis in templum, & interius atrium, vbi erat altare holocausti, aditus patebat, intelligendos esse, eósque potissimùm iudicandos, quippe quos maximè deceat probitatem colere & virtutis facem aliis præferre. Vnde Ezech. 9. sex illi viri, qui Prophetæ apparuerunt, habentes vasa interfectionis in manu sua missique erant ad peccata vrbis vindicanda, steterunt iuxta altare æneũ, id est, altare holocausti, de quo etia hic est sermo, dictúmque est illis: *A sanctuario meo incipite.* Verùm generaliùs puto accipiendam hanc templi, & altaris mensuram, intelligendósque esse omnes in vniuersum fideles, quippe qui propriè templi, & altaris nomine censeantur, iuxta illud Pauli 1. Cor. 3. *Nescitis quia templum Dei estis?* Cum vero subiungitur: *Eos autem, qui foris templum sunt, ejice foras, & ne metiaris illos,* omnes Hæretici, & Schismatici, Iudæi, infidelésque significantur: hi enim extra templum, hoc est, extra Ecclesiam sunt. Dicitur autem hoc atrium datũm Gentibus: quoniam omnes eiusmodi Antichristo, eiúsque sectatoribus adiũngentur: qui merito Gentes appellantur, quoniam omnes sectatores Antichristi non verum Deum, sed ipsum solum Antichristum adorabũt. Itaque hos omnes Deus metiri id est, iudicare prohibet: quoniam iuxta Christi Domini sententiam Ioan. 3. *Qui non credit, iam iudicatus est.* Vnde Leu. 27. dicitur: *Omnium decimarum bouis, & ouis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino.* Quo loco obserua non sine mysterio dictum esse: *Quæ sub pastoris virga transeunt,* ducta similitudine à pastoribus, qui virga solent pecus numerare; qua similitudine duo significantur. Vnum est Deum gregem fidelium solere virga numerare, quoniam, quos diligit, castigat, & non recipit in æterna illa, ac semper virentia beatitudinis pascua, nisi quos hic virga numerauerit, id est, laboribus, & tentationibus exercuerit. Alterũ est, quod annotauit Glossa, & ad rem præsentem pertinet, non placere Deo decimas pecorum, nisi sint eorum, quæ sub pastoris virga transeunt, id est, Christi crucem, & fidem amplectuntur: quamobrem Gentiles omnes, & Iudæos, & in vniuersum omnes infideles metiri prohibetur Ioannes, siquidem cum fidem non habeant, & idcirco iudicati iam sint, non erat, cur in iis mensurandis immoraretur.

Ecclesiastici viri potissimum iudicandi.

Ezech. 9. 6.

1. Cor. 3. 16.

Foris templum qui sint.

Infideles cur non metiantur à Ioãne. Ioan 3. 18. Leu. 27. 32.

Amat & recipit quos castigat Deus. Glossa.

De numero, situ, & ordine atriorum templi Salomonis.

SECTIO III.

I.

NOn possunt rectè intelligi ea, quæ Ioannes differit de mensura templi, & altaris eo vel maximè, quòd adiiciat preceptum sibi fuisse, ne atriũ, quod foris est, metiretur, nisi perspecta omnino sint atriorum Salomonis templi, ad quod hic alluditur, numerus, situs, ac dispositio. Quod igitur ad numerum pertinet, plura in templo Salomonis fuisse atria dubitari non potest; cum dicat Regius vates Psalm. 133. *Qui statis in domo Domini, in atriis domus Dei nostri:* & legamus 4. Reg. 21. de Manasse, quod extruxerit altaria vniuersæ militiæ cæli in duobus atriis templi Domini. Verùm quot ea fuerint, non est in sacris literis expressum: communis tamen Doctorum opinio, & vera, est quatuor fuisse atria in Salomonis templo: ita sentiunt Beda libro de templo Salomonis cap. 16. Cassiod. in Pandectis ab eodem Beda citatus, Magist. hist. Schol. 3. lib. Reg. cap. 14. & sequentibus, Lyran. Hugo Cardin. & Dionys. Carthusian. in comment. super 6. caput tertij libri Regum, Abul. lib. 3. Reg. cap. 6. qu. 20. & 21. Arias Mont. in tractatu suo de templi fabrica, Genebrardus lib. 1. suæ Chronographiæ, & alij communiter, à quibus immerito recedit Ribera lib. 1. de fabrica templi cap. 16. dum tantùm agnoscens atria in Salomonis templo, tametsi plura in templo Herodis, quod confundi à citatis

Psal. 133. 1. 4. Reg. 21. Quot atria fuerint in Salomonis templo. Beda. Cassio. Magister. Lyran. Hugo Card. Carthusian. Abulensis. Arias Mont. Genebrard. Ribera reiicitur.

tatis auctoribus cum Salomonis templo non benè existimauit, vt ex iis, quæ inferiùs dicemus, fiet perspicuum, cum singula atria numerabimus.

II. Illud etiam verti solet in controuersiam, num atria templum vndique ex omni parte cinxerint: & quidem primo aspectu videbitur plerisque, vt visum est auctori citato, non cinxisse ea ex omni parte templum, sed tantum ex parte Orientali, vbi erat templi ostium, propter verba illa Iosephi lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. quę sic habent. *Initio quidem vix templo, atque areæ sufficiebat iacens in summo planicies, quòd vndique præceps erat, atque declivis: cum autem Rex Salomon, qui etiam templum ædificauerat, muro eius partem ab Oriente cinxisset, vna porticus aggeri est imposita, & manebat ex aliis partibus nudum.* Verùm non est, cur à communi sententia recedamus: fuisse enim templum ex omni parte cinctum atriis ita, vt in medio atriorum quasi arx quædam emineret, docet Cassiod. Beda, Magist. hist. Schol. Lyranus, Abul. & alij locis citatis. Quanquàm Abulensis absque vllo fundamento excipit atrium Sacerdotum, quod solum existimat non circundedisse templum ex omni parte, sed fuisse plateam quandam magnam, & quadratam ad partem templi Orientalem, cuius hac in re opinio manifestè conuincitur, & nostra statuitur duobus illustrissimis Iosephi testimoniis. Nam lib. 8. antiq. c. 3. agens de atrio Sacerdotum sic ait. *Circundedit autem Salomon templum per ambitum vniuersum, quod propria quidem lingua Gison, Latinè verò materia, seu cancellus nuncupatur, tribus cubitis erigens eius altitudinem, vt ab ingressu templi cæteros prohiberet, & solis Sacerdotibus hoc licere significaret.* Cernis hoc loco Iosephum agere de atrio Sacerdotum, disertéque tradere illud circundedisse templum per ambitum vniuersum. Idémque mox affirmat de atrio exteriori: *Extrinsecus*, inquit, *aliam ædificauit aulam quadrangulo schemate factam, erigens maximas porticus, & portas excelsas & amplas per quatuor mundi partes in eo constituens, quarum singulæ ad vnumquemque ventum quatuor angulis attendebant. In hoc sacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obseruatio legitimorum inerant, intrebant.*

Templum Salomonis ex omni parte atriis cinctũ. Cassiodor. Beda. Mag. hist. Schol. Lyranus. Abulens. Refellitur opinio Abul. & probatur sententia autoris ex Iosepho. Iosephus.

III. Ex quibus verbis illud manifestè concluditur atrium exterius circũdedisse tẽplum ex omni parte, siquidem ait illud quatuor habuisse portas singulas ad vnum quemque ventum: quod esse haud poterat, si templum ex omnibus quatuor partibus nõ cingebat: sed tantùm, vt aduersarij volunt, templo adhærens tribus dũtaxat lateribus constabat, vt mirum sit eos & Iosephi testimonia clarissima nõ vidisse, aut si viderũt dissimulasse. Et quod magis est, illud alterũ Iosephi testimoniũ, ex li. 6. de Bello Iud. c. 6. citatũ, quod pro sua afferunt sententia, perperam intellexisse. Etenim cũ Iosephus ait templum ex aliis partibus, præterquã ex Orientali fuisse nudum, non vult tẽplũ non fuisse cinctum atriis ex omni parte, sed illud tantùm significat, non habuisse porticus sibi adhærẽtes, nisi tãtum ex parte Oriẽtali, in qua habebat porticum pulcherrimam, atque adeò templi parietes ex aliis lateribus nudos eo ornatu extitisse: id quod tam clarè sonant verba Iosephi, vt interprete non indigeant. *Vna*, inquit, *porticus aggeri est imposita, & manebat ex aliis partibus nudum.* Quod verò ait Salomonẽ cinxisse partem templi ab Oriente, non euincit reliquas etiam non cinxisse: quia enim Iosephus eo loco de Orientali parte ad porticum illius describendam loquebatur, eius tantùm partis meminit: nec tamẽ negauit, vt patet, reliquas etiam quadrato schemate fuisse atriis circũseptas: alioquin secum ipse manifestè pugnaret, vt ex allatis pro nostra sententia testimoniis est exploratum. Ambiebant igitur atria ex omni parte templum, ita tamen, vt non esset omninò in medio atriorum, sed propinquius lateribus Occidentalibus, vt maior planicies in Orientalibus, quæ præcipuè vsui erant, relinqueretur.

Atrium exterius circundat templum ex omni parte.

Templum nõ erat omnino in medio atriorum.

IV. Iuxta hæc primum atriũ erat atrium Sacerdotũ, area videlicet, siue platea aper-

Atrium Sacerdotum describitur. 3. Reg. 6. 36.

to cœlo, muris concluſa, quadrato ſchemate, templum vndequaque ambiens per decliuitatem montis: quod atrium appellatur interius, quia erat templo propinquius, & reliquis atriis cingebatur. Eius fit mentio 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum*: de quo atrio hæc accipe. Primò continebat area huius atrij, vt vult Arias Montanus, cubitos centum, & quinquaginta longitudinis ab ortu verſus Occaſum, totidémque latitudinis ea parte, qua ortum reſpiciebat. Etenim latius fuit ſpatium, & latitudo atriorum omniũ ab Ortu, quàm ab Occaſu, latioráque latera Orientalia, quàm Occidentalia, vt vniuerſa fabrica ſpeciem referat leonis, qui pectore latior eſt, quàm tergo. Quam ob cauſam aiunt Rabbini Hebræorum fuiſſe toti operi inditum nomen Ariel, quod interpretantur Leonem Fortis, ſiue Leonem Dei, quia eo loco Deus ſe leonem, id eſt, potentiſſimum demonſtrabat, vt populus intelligeret maxima cum fiducia templum orationis cauſa frequentandum: vnde nimirùm Deus aduerſus ipſius hoſtes & perſecutores, ſiue homines eſſent, ſiue Dæmones tanquàm leo quidam terribilis pro eis in campum pugnaturus prodiret: id quod diſertis verbis traditum eſt ab Eſaia capite trigeſimo primo. *Quomodò ſi rugiat leo, & catulus leonis ſuper prædam ſuam, cùm occurrerit ei multitudo paſtorum, à voce eorum non formidabit, & à multitudine eorum non pauebit: ſic deſcendet Dominus exercituum, vt prælietur ſuper montem Sion, & ſuper collem eius.* Vbi obiter collige, quanta fiducia debeamus templa orationis cauſa frequentare. Scio Ezech. 43. ſumi Ariel pro ſuperiore parte altaris, eo quòd carnes, quæ ibi cremandæ imponebantur, inſtar leonis conſumeret, ac deuoraret, ſed eodem ferè res pertinet.

Arias Mont. Longitudo & latitudo atrium.

Rabbini. Templi fabrica leonis ſpeciem referebat.

Eſai. 31. 4. Templa quàm fiducia frequentare debemus. Exod. 43.

V. *Atrij interioris pauimentum quale. Sacerdotum puritas.*

Secundò. Pauimentũ huius atrij erat ex marmore pulcherrimo diuerſis imaginibus decoratum, vt ait Abul. & quidem in marmore admonebantur Sacerdotes ſolidæ, ac veluti marmoreæ puritatis, ad quam deberẽt aſpirare, in imaginũ autẽ varietatibus de pulcherrimis virtutũ formis, quas in ſe deberent exprimere. Tertiò. Murus atrij erigebat ſe trib. cubitis in altitudinẽ, vt auctor eſt Ioſeph. li. 8. antiq. c. 3. De eo etiã dicitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atriũ interius tribus ordinibus lapidũ politorũ, & vno ordine lignorũ cedri*: quos lapidũ ordines ſic exponunt Lyran. & Abul. vt primus cubitus eſſet ex lapidibus certi coloris, ſecundus ex lapidibus alterius coloris, tertiúſq; ſimiliter vt ipſa lapidũ varietas pulchritudinẽ operi adderet. Quod verò ſubiũgitur de ordine lignorũ cedri, Abul. & alij ſic accipiũt fuiſſe murum à parte interiori veſtitũ, & coopertũ lignis cedrinis: ſed planè textui aduerſantur, qui præter tres illos ordines lapidũ, quartum ponit ordinẽ lignorum cedri: quare probabilius eſt, quod alij aſſerũt, ſuprà tertiũ lapidum ordinẽ fuiſſe ligna cedrina, ita vt paries lignis cedrinis finiretur ad ſpeciẽ, & ornatũ muri, ita tamen, vt ex his quatuor ordinibus illa triũ cubitorum altitudo quam tradit Ioſephus, reſultaret. Quo fit, vt ſinguli ordines lapidum minus haberẽt, quàm ſingulos cubitos altitudinis, cuius contrarium Abulenſis aſſeruit, quia hunc lignorum ordinem non ſuprà ipſum murum putauit eſſe collocandum. Quod ad myſterium attinet, Beda vult his tribus lapidum ordinibus adumbratas fuiſſe tres illas virtutes eximias, fidem, ſpem, & charitatem, in ordine autem lignorum cedri bonam operationem, quæ cedrina eſſe debet, id eſt, ſine corruptione ſimulationis, & hypocriſis exhiberi. Etenim ſine hoc ornatu cedrino ſuperpoſito, hoc eſt, ſine bonis operibus tres reliqui lapidũ ordines, hoc eſt, fides, ſpes, charit. cõſtare, & permanere nõ poſſũt.

Muri altitudo & elegantia. Ioſeph. 3. Reg. 6. 36. Lyranus. Abul.

Muri paries finiebatur lignis cedrinis Beda.

Tres lapidũ ordines quas virtutes adumbrarent ex Beda.

VI. *Quæ continebantur in atrio interiori.*

Quartò erant in muro quatuor portæ ad quatuor mundi plagas cõſtitutæ, omniúmq; celeberrima Orientalis, quæ per antonomaſiam porta tẽpli dicebatur, ad cámque poterant accedere laici, & fœminæ ferẽtes oblationes ſuas & animalia ad

Porta Orientalis per antonomaſiam porta templi.

ſacrifi-

sacrificiũ, vt ea darẽt Sacerdotibus. Quintò. In hoc atrio erat altare æneũ siue holocausti, & mare æneum suprà duodecim boues æneos collocatum, & luteres, de quibus agitur 3. Reg. Multa etiam fuere cœnacula, & cubicula iuxta murum cõtinuato opere extructa tum ad seruanda vasa, templíque supellectilia: tũ ad Sacerdotum, Leuitarúmque habitationem, vt colligitur ex 1. Paralip. cap. 28. Additque Abul. fuisse per gyrum sedilia, in quibus sedere possent Sacerdotes. Deniq; iuxta doctrinã Hebræorum fuit in hoc atrio puteus cum canali per mõtis subterranea, in quem hostiarũ sanguis cum aqua infusus ad torrentem vsque defluebat. Sextò. Hoc atrium ingredi solis Sacerdotibus, ac Leuitis licebat, nõ tamen omnibus: excludebantur enim omnes illi, qui aliquam haberent maculam, vt habes Leuit. 21. veluti si cœci essent, si claudi, si paruo, vel grandi, vt torto naso, si gibbosi, si hernioſi, si lippi, si habentes albuginem in oculo, si iugem scabiem, si impetiginem in corpore. Hi enim omnes connumerantur capiti illo Leu. citato, vt indicaretur Sacerdotem omni spirituali defectu carituru̇m, vt dignè Deo possit ministrare.

3. Reg. 7.

2. Paral. 28. Abulens.

Hoc atrium qui ingrederentur, & excluderentur ab eo. Leuit. 20.

Secundũ atrium discernatur exterius, & Israëlis etiam nomine, cuius fit mentio 2. Paralip. 4. illis verbis. *Fecit etiam atrium Sacerdotum, & basilicam grandem, & ostia in basilica.* Quo loco per *Basilicam grandem*, Beda, & alij intelligunt atrium exterius. Idem etiam atrium innuitur 3. Reg. 6. *Ædificauit atrium interius*: cum enim fiat mẽtio atrij interioris, satis indicatur fuisse aliud quoddã atrium exterius. Primò igitur hoc atrium erat amplissimum, coercẽs suo ambitu atrium Sacerdotũ, vt sufficere posset tanto populo ter in anno templum inuisenti. Fuit etiã quadrato schemate ædificatũ, vt affirmat disertis verbis Ioseph. lib. 8. antiq. c. 3. Nec verò quempiã mouere debent verba illa 3. Reg. 7. *Et atrium maius rotundũ, trium ordinum de lapidibus sectis, & vnius ordinis de dolata cedro.* Etenim iis verbis non est sermo de atrio tẽpli, sed de atrio domus, quam Salomon extruxit filiæ Pharaonis, quam vxorem duxerat, vt interpretãtur Tyranus, Caietan & alij. Quanquàm etsi de atrio magno templi, in exteriori sermo esset, nihil inde cõficeretur ad concludendam eius atrij rotunditatẽ: quoniam Hebraicè nõ est *rotundũ*, sed *per circuitũ*, vt vertit Sanctus Pagnin. fuisse enim hoc atriũ quadratũ dubitari non potest, cum affirmet Iosep. li. 8. antiquit. c. 3. fuisse quadrato schemate figuratũ. Secundò. Quomodò hoc atrium fuerit effectum, his verbis explicat Ioseph. loco citato, *Dici*, inquit, *non potest, ac vix etiam oculis credi, quàm mirandũ fuerit illud exterius fanum: vallibus enim expletis tam profundis, vt ad prospectum oculi caligarent, & aggesta ad quadraginta cubitos terra Salomon eam vertici montis, in quo templum extructum est, æquauit: atque hoc modo factũ est, vt area fani cum solo templi æquaretur.* Tertiò. Pauimẽtum erat stratum pulcherrimo marmore, cinctúmque duplicibus porticibus, vt auctor est idem Iosephus, quas colũnæ è natiuo saxo sustentabant, & laquearia cedro expolita tegebãt. Erat etiã in eodẽ atrio porticus illa à Salomone constructa, postquàm ille domũ suam ædificasset, vt refertur. 3. Reg. 7. quæ porticus illa est, quæ per antonomasiam porticus Salomonis appellatur Ioan. 10. *Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis:* & Act. 3. *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum, quæ appellatur Salomonis:* & cap. 5. *Erant vnanimiter omnes in porticu Salomonis.* Quòd enim in hoc atrio ponẽda sit eiusmodi porticus, non autem, vt vult Abulensis, & alij, sit illa, quæ intra ipsum atrium interius ad vestibulum templi erat, ex eo est perspicuum, quòd nemo ex laicis ingredi poterat atrium interius, nedùm pertingere ad porticum ostio templi adhærentem, cum tamen Act. 3. dicatur: *Cucurrit omnis populus ad porticum, quæ appellatur Salomonis:* & quãquam omnia ea ædificia Salomonis euersa fuerant à Chaldæis, templúmq; illud quod Christi tẽpore extabat, nõ erat illud idẽ à Salomone ædificatũ,

VII. *Secundum atrium & exterius, & Israelis dicebatur.* 2. Paral. 4. 9. *Beda.* 3. Reg. 6. 36. *Ioſephus.* 3 Reg. 7. 12.

Lyranus. Caietan.

Sanctes Pagn. Atrij figura. Ioseph.

Quale fuerit eius pauimẽtum.

3. Reg. 7. *Ioan.* 10. 23. *Act.* 3. 11. & 5. 12.

Porticus Salomonis erat in atrio exteriori. Abulensis.

imò nec secundum templum, propriè loquendum sit, sed templum ab Herode regia magnificentia erectum: quia tamen Salomon in eo loco primus porticum fecerat, dicta semper est ea porticus, porticus Salomonis, vt eo nomine distingueretur ab alijs, quæ posteà ad alias quoque templi partes extructæ fuerunt.

VIII. Quartò. In his porticibus, vt ait Beda, Hieremias, & alij Prophetæ, imò ipse Dominus, & Apostoli prædicabant, & in harum aliqua sedebat Christus, quando mulier in adulterio deprehensa illi fuit oblata à Pharisæis, Ioan. 8. Quintò. Hoc atriũ, vt auctor est Iosephus loco citato, habuit quatuor portas ad quatuor mundi plagas constitutas, quæ auratis foribus claudebantur, earúmq; præcipua erat Orientalis, quæ propterea dicebatur *Speciosa*, cuius fit mentio Act. 3. Vnde falsò existimauit Abul. in latere Occidentali huius atrij nullam portam fuisse: & præterea in latere Meridionali fuisse quatuor portas, totidémque alias in Aquilonari, cum Iosephus quatuor tantùm in toto atrio portas constituat, & in singulis lateribus singulas. Sextò. Ad portas huius atrij in omnibus lateribus erant gazophylacia, in quæ pecuniæ ad fabricam templi à populo pro cuiusque deuotione mittebantur. Septimò. In eius area & planitie vendebantur volucres, & animalia quæ sacrificijs seruiebant, ibique erant illæ mensæ nummulariorum, quas Christus Dominus euertit Matth. vigesimo primo. Denique hoc in atrium ingrediebatur omnis populus, qui nullam habebat immũditiam legalem propter quam ab eius ingressu arceretur. Vnde & atrium mundorum dicebatur, vt conceptis verbis docet Iosephus lib. 8. antiquitatum cap. 3. *In hoc*, inquit, *sacrarium omnes populi, quibus purgatio, & obseruatio legitimorum inerant introibant.*

Beda. Ioan. 8. Quot portas habuerit hoc atrium, & quæ præcipuas. Act. 3. Abulensis. Mensæ nummulæ iorum erant in atrio exteriori. Matth 21. In secundum atrium quibus pateret aditus. Ioseph.

IX. Tertium atrium mulierum mundarum. Arias Mont. Tertium atrium fuit mulierum mundarum, nullámque habentiũ legalem immũditiam. Pro quo est aduertendum ex Aria Montano, & alijs exterius atriũ à Salomone cõstructũ vnũ, simplexque fuisse viris, ac fœminis cõmune, cum aliqua tamen distinctione, vt altera parte viri, altera fœminæ reciperentur: viri quidé propinquiores atrio Sacerdotũ, fœminæ autem remotiores. Verùm posteà succesſu tẽporis eam diuisionem factam fuisse interposito muro non multùm alto. Itaque ex vno atrio duo atria extitisse, vnũ virorũ fœminarum alterum. Et quanquàm de hoc tertio atrio nihil habeamus in sacris literis diserte traditum, probabile tamẽ est indicari 2. Paralip. 20. illis verbis. *Cumque stetisset Iosaphat in medio cœtu Iuda, & Hierusalem in domo Domini ante atrium nouum.* Vbi per *atrium nouum* accipiendum videtur hoc tertium atrium fœminarum, diuiso nimirùm atrio exteriori in duo. Nec leue argumentum ad hoc ipsum persuadendum desumitur ex templo Herodis, in quo simílem diuisionem fuisse, testatur Iosephus lib. 6. de bello Iudaico cap. 6. Sed vt diximus, sicut in secundum atrium non poterant ingredi nisi tantùm viri purificati: ita etiam in tertium solis mulieribus mundis aditus patebat.

2. Paralip. 20. 5. Ioseph.

X. Quartum, & postremum atrium erat atrium immundorũ tam virorum, quàm mulierum, & præterea Gentilium, vnde & profanum dicebatur. Esse autem hoc atrium ponendum ratio ipsa docet præter communem Doctorum sententiã: etenim cum superiora atria solis illis paterent, qui mũdi essent, necessariò dandũ fuit aliud quoque atrium, in quod immundi, & Gentiles possent conuenire orationis causa, cũ suis quoque porticibus & cœnaculis, in quibus possent cõmodè recipi, qui vota aliqua aliquanto tẽpore explenda emisissent, quos toto eo tẽpore sub dio fuisse, & in campo non est credibile. Quod verò Gentiles templum inuiserent, exploratum est ex Act. 8. vbi dicitur Eunuchus Candacis Reginæ Æthiopiæ venisse in Hierusalem, vt adoraret: erat autẽ vsque adeò prohibitum Gentilibus ingredi, non dico in templum, sed in atrium etiam mundorum, vt Hæbræus, qui

Quartum atrium, quod & profanum dicebatur. *Act 8. Gentiles templum Salomonis inuisebant.*

qui Gentilem eo introduceret, dignus morte iudicaretur. Sic enim Paulum Apostolum occidere conati sunt Iudæi, quòd in eiusmodi atriũ fuisset ingressus cum quibusdam, quos Gentiles putauerunt Act. 21. vbi nomine templi proculdubiò exterius atrium est accipiendum, cum certum sit Paulum non fuisse Sacerdotem legalem, siquidem erat ex tribu Benjamin, atque adeò nõ potuisse ingredi neque in templum, neque in atrium interius. Ex quibus efficitur dandum fuisse quoddã quartum atrium pro Iudæis immundis, & Gentilibus cum suis porticibus, vbi commodè hyemali, & æstiuo tempore reciperentur, indéque templum respicerent, preces funderent, Deum religiosè colerent, & ab eo beneficia postularent. Atque ex his quatuor atriis duo priora expressa sunt in sacris literis. Posteriora duo, præterquàm quòd ponit communis sententia Doctorum, ratio ipsa necessitásque euincit, vt ex iis, quæ dicta sunt, manifestum est.

Qua pœna afficiebatur, qui Gentilẽ in atrium exterius introduceret. Act. 21.

Vtrum Enoch, & Helias iam obierint, an viui adhuc in terris reseruentur?

SECTIO IV.

I.

MAiorem huius capitis partem insumit Ioannes in commemoranda prædicatione, & martyrio Enoch, & Heliæ temporibus Antichristi. Quoniam verò hæc disputatio supponit eos nõdùm obiisse, siquidem morituri commemorantur: postulat doctrinæ ratio, vt id hoc loco disquiramus. Dicimus igitur de fide esse Enoch, & Heliã nondùm diẽ suũ obiisse, sed adhuc viuere: quoniã id disertis verbis traditur in sacris literis. Etenim de Enoch dicitur Hebr. 11. *Enoch translatus est, ne videret mortẽ*: & Eccl. 44. *Enoch placuit Deo, & trãslatus est in Paradisum, vt det Gentibus pœnitentiã*. Quibus locis apertè significatur Enoch adhuc viuum reseruari. De Helia verò dicitur 4. Reg. 2. quòd eũ Deus per turbinẽ in cœlũ transtulerit: & Eccles. 48. quòd receptus fuerit, & tectus in turbine, & inscriptus in iudiciis tẽporũ lenire iracundiã Domini, conciliare cor patris ad filiũ, & restituere tribus Iacob. Accedit, quòd de cõmuni Patrum, Doctorúmq; sententia Ioannes hoc loco per duos illos testes duas oliuas, duóque candelabra Enoch, & Heliã intellexit: quos tamen paulò post docet à bestia, quæ ascendet de abysso, occidendos, eorúmque cadauera in plateis ciuitatis magnæ per tres dies, ac dimidium inhumata iacitura. Quòd si illi iã obierũt, occidere profectò eos Antichristus nequaquàm potuisset. Deniq; hæc fuit etiã cõstãs ac Heroicis vsq; tẽporibus veterũ Patrum sentẽtia: sic enim cõceptis verbis tradũt Philo Iud. lib. de vit. Sap. Irenæus lib. 5. aduersus hæreses c. 5. & lib. 4. c. 30. Iustin. Philosoph. & Mart. in quæst. ad Orthod. qu. 85. Tertull. lib. aduersus Iudæos c. 2. & lib. de anim. cap. 35. & 50. & lib. de resurrectione carnis c. 58. Clem. Rom. lib. 5. constit. Apost. cap. 8. D. Cyprian. lib. de montib. Sion, & Sina, D. Hieron. epist. 61. ad Pammachium, & lib. 3. contra Pelagianos, & in epist. ad Marcel. D. Basil. hom. 11, in Hexam. D. Chrysost. hom. 21. in Gen. & homil. 22. in epist. ad Hebr. D. Ambr. lib. de paradiso c. 3. & lib. 4. de fide cap. 1. & lib. 2. in Luc. Epiph. li. 1. aduersus hæreses, Hæresi 64. D. Aug. lib. 9. de Genesi ad literam c. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis & remissione, c. 3. Theod. lib. quæst. in Gen. q. 45. D. Greg. lib. 9. Moral. c. 4. & lib. 21. Mor. cap. 36. Euch. lib. 1. in Gen. c. 28. D. Anselm. Theoph. Oecum. D. Thom. in c. 11. epist. ad Hebr. & alij meritò igitur Tertul. lib. de resurrectione carnis c. 8. Enoch, & Heliam appellat æternitatis candidatos. *Æternitatis*, inquit, *candidati ab omni vitio, ab omni damno, ab omni iniuria, & consumelia immunitatem carnis ediscunt*. Non defuerunt tamen qui existimarent Enoch

Enoch, & Heliam adhuc viuere de fide est. Heb. 11. 15. Eccl. 44. 15. 4. Reg. 2. Eccl. 48.

Philo Iud. Irenæus. Iust. Mart. Tertull. Clem. Rom. D. Cyprian. D. Hieron. D. Basil. D. Chrysost. D. Ambros. D. Epiphan. D. August. Theod. D. Gregor. Eucher. D. Anselm. Theoph. Oecum. D. Thom.

Enoch, & Helias æternitatis candidatos ex Tertull.

Genes. 5. 24. 3. Reg. 19. 4. Iob 32. 22. Rabbi Abenesra. Xyst. Senens. Enoch non mortuus, sed translatus. Hebr. 11. 5. Eccl. 44. 15. Genes. 5. 24. Septuaginta Hebraica veritas.

mortuum esse, idque significari Gen. 5. cum dicitur: *Tulit eum Deus.* Nec enim, inquiunt dicitur: *Transtulit*, sed, *tulit*, nimirùm per mortem: nam sic de morte loqui solet Scriptura, veluti 3. Reg. 19. *Tolle*, inquit Helias, *animam meã*: & Iob 32. *Nescio si post modicum tollat me factor meus.* Atque hanc opinionẽ, seu potiùs errorẽ amplexus fuit R. Abenesra, & reliqui Hebræorũ, vt refert Xystus Senẽs. li. 1. suæ Bibliothecæ. Eorũ tamen fundamẽtũ facilè conuellitur: etenim Apostolus Hebr. 11. verbo translationis vtitur: *Fide*, inquit, *Enoch trãslatus*, & Eccl. 44. *Translatus est in paradisum:* imò Gen. 5. pro eo quod nos habemus, *Tulit eum Deus*, Septuag. transtulerunt: μετέθηκεν αὐτὸν ὁ θεὸς, id est, *Transtulit eum Deus*, & iuxta veritatem Hebraicam legimus: *Ambulauit Enoch cum Deo, & non ipse, quia accepit eum Deus.*

II. Enoch, & Helias mortalia, non gloriosa habent corpora. Hebr. 9. D. August. Ambros. Cathar. Proco Gaz. Augu. Eug.

Ex his facilè quispiam colliget duos hos æternitatis candidatos, vt loquitur Tertull. in via adhuc esse, & non gloriosa, sed mortalia habere corpora: cũ enim statutũ sit hominibus semel mori. Hebr. 9. ostẽsumq; sit eos nõdũ obiisse, sed ad tẽpus Antichristi reseruari occidẽdos, vt dicemus inferiùs, planè cõuincitur eos adhuc morituros, atq; adeò nõ gloriosa, sed mortalia habere corpora. Quã sententiam conceptis verbis tradit D. Aug. lib. 1. de peccatorum meritis cap. 3. & lib. nono de Genes. ad literam cap. 6. Quo fit, vt audiẽdi non sunt Ambr. Catharin. in opusc. de cõsummata gloria Christi, Procop. Gazæus in Gen. & August. Eugub. in recognitionibus veteris testamẽti super 2. c. Gen. cũ aiunt Enoch, & Heliã iam modò frui visione beatifica, & in corporibus glorioſis in cœlo regnare: cum enim nondùm obierint, & morituri adhuc sint, gloriosa corpora habere non possunt. Quod verò in corporibus mortalibus Deum videant, omninò est improbabile: imò existimamus neminẽ in corpore mortali præter Christum Dominum Deum vnquàm vidisse, neque Paulũ, neque Moysen, neque vllum aliũ, eo quòd postquàm Moysi, & Paulo ea contigerunt, propter quæ nonnulli eis visionẽ beatificã concedunt, dixit Ioannes: *Deum nemo vidit vnquam.* Ioan. 1. Verùm citra visionem beatificam concedenda proculdubiò eis est altissima quædam contemplatio, & vita felicissima ab iis, quas modò patimur, miseriis, & peccati fomite prorsus immunis: de qua interpretãdi sunt plerique Patres, cum eis Diuinũ quoddam consortium tribuunt: non autem quòd velint frui eos claro Diuinitatis conspectu, veluti Epiph. hæresi 64. D. Hier. in epist. ad Pammach. & D. Bernardus sermone 6. de Ascensione Domini. Illud præterea credimus eos confirmatos esse in gratia.

Eos in corporibus glorioſis in cœlo regnare, qui putauerunt. Deum in corpore mortali nemo vidit præter Christum. Ioan. 1. 18. D. Epiphan. D. Hieron. D. Bernard.

III. Vtanturne aliquo alimento. Theod. D. August. D. Epiphan. D. Hieron.

Si autem aliquis quærat, vtrum ad vitam sustentandam aliquo vtantur alimento? Theodoret. lib. quæstionum in Genesim quæst. 45. ait hoc non esse curiosius inquirendum. D. August. lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione cap. 3. per disiunctionem respondet aut sine cibo à Deo sustentari, aut si cibo opus habent, in paradiso fortasse pasci sicut Adam de ligno vitæ, & inde contra vetustatem habilitatem vitæ accipere: & lib. 1. contra aduersarium legis, & Prophetarum cap. 15. ait non temerè esse asserendum, vtrum ligno vitæ vescatur nunc aliquis, nisi fortè Enoch, & Helias. Sine cibo tamen vllo viuere affirmant Epiphan. hæresi 64. & D. Hieron. in epist. ad Pamm. Verùm quicquid sit, illud certum est, siue alimẽto vtantur siue non, miraculo tamen opus esse, vt tandiu viuant: quemadmodùm docet Iren. lib. 5. aduersus hæreses cap. 5. *Si quis*, inquit, *impossibile existimat tantis temporibus permanere homines, intendat quoniam Ionas in profundum proiectus & in ventrem ceti absorptus saluus iterum expulsus est terra iussu Dei.* Deindè adducto exemplo trium puerorum, quibus Babylonicus ignis nocere non potuit, subinfert: *Neque igitur natura alicuius eorum, quæ facta sunt, neque infirmitas carnis fortior erit supra voluntatem Dei.*

Irenæus.

Illud

Illud etiam quæri solet, num sint in statu merēdi? Benedict. Perer. li. 7. cōment. in Genes. vtramque partem tuetur: & Franciscus Suar. in 3. partem D. Thomæ q. 59. art. 6. disp. 55. sect. 1. probabilius existimat eos iam esse extra statum merendi: quod eo tantùm probat, quia alioqui in tam longo, ac diuturno tempore infinita propemodùm haberent merita, omnésq; Sanctos, imò ipsam etiam Dei matrem meritorū magnitudine superarēt. Id quod adhuc magis apparere potest in Enoch, qui septingentis annis ante diluuiū fuit translatus. In quam ego sententiā adduci nequaquam possum. Primùm, quia non est consentaneum sacris literis aliquē hominē, qui nondùm obierit, ponere extra statū merendi. Deinde, quia nō congruit Diuinæ bonitati, & liberalitati hos duos seruos suos illustrissimos in hac mortali vita vsque ad finem mundi detinere, priuaréque per tā longū tēpus visione beatifica, qua secundū naturalem cursum, & legem ordinariam multis iam antè seculis potirentur, idque nullo ipsorū lucro, quin omnium maximo detrimento, subtracta nimirùm eis merendi facultate. Sanè indignum planè videtur Diuina munificētia, quippe qui soleat dona sua nouis cumulare beneficiis, iacturámque suo nomine factam multò amplioribus lucris cōpensare. Præterea, quia vt suprà ostendimus, illi non sunt adhuc comprehensores, sed puri viatores: quid autē, quæso, est aliud viatorem esse, quàm progressum posse facere in merito, & sanctitate? Accedit, quòd ad quiddā tam nouum, ac tam extraordinariū asserendum contra sactā Scripturā, vniuersæque Ecclesiæ doctrinam, iuxta quam omnes viatores, qui adhuc à Domino peregrinantur, & ex fide viuunt, sunt in statu merendi, magna deberet premere auctoritas, magna cogere momenta rationū, quorū neutrum in contraria opinione cernitur. Quod enim obiicitur illud absurdum consequi superaturos eos magnitudine meritorum sanctissimā Virginem, infirmū admodum est: ea enim est gratiæ Virginis magnitudo, vt nullus omninò ad eā possit pertingere. Cum enim Deus præuidisset, quanta futura essent Enoch, & Heliæ merita, multò maiora esse voluit merita Virginis, tantæque intensionis, ad quantam præuidebat gratiam eorum non peruenturam. Quod verò ad cæteros sanctos attinet, nō multùm de eorū primatu cōtenderē: nihil enim absurdi cōsequi video, si quis dicat Enoch, & Heliam vtpotè extraordinarios quosdā Heroës superaturos magnitudine gratiæ reliquos omnes Sanctos excepta virgine, idque tantùm propter diuturnitatem temporis, quo ex dispensatione viuunt, non verò, quòd intensiores actus charitatis eliciant quàm Ioannes Baptista, aut Paulus elicuerūt. Quanquàm & illud dici potest eos vsque adeò parùm mereri propter eum vitæ statum, in quo sunt absque vlla carnis rebellione, operandíque difficultate, ex qua etiam ratio merendi accrescit, vt multi eorum actus ad vnum siue Baptistæ, siue Pauli non perueniant, atque adeò nunquam ad eorum gratiam, & charitatem peruenturos.

IIII. *Bened. Ped.*

Enoch, & Helias sunt in statu merendi

Non eliciunt actus charitatis intensiores, quàm Baptista, & Paulus.

Vtrum paradisus terrestris adhuc existat, in eóq; sint Enoch, & Helias?

SECTIO V.

CVm constitutum sit Enoch, & Heliam adhuc viuere, illud statim sese obijcit excutiendum, vbinam sint, & quo terræ loco vitam agant illam felicissimam ab omni carnis, & curarum importunitate liberam? Et quoniam celeberrimum est eos in paradiso illo terrestri, in quo primi parentes fuerunt, vitam agere, id iam aggredimur disputare, vtrùm paradisus ille adhuc existat, nec diluuij aquis obrutus, dissipatúsque perierit? An verò illum Deus, vtpote Enoch iam eo tempore domicilium, & futurum multò post etiam Heliæ diuinitùs conseruauerit? Qua quidem in quæstione illud in primis statuendum eam vnam

I.

esse ex iis, quæ ad fidem minimè pertinent, salvâque fide in alterutram partem disputari possunt: quemadmodum docent D. Cyprianus lib. de montibus Sina, & Sion, & Theodoret. q. 45. in Gen. cap. 23.

D Cyprian. Theod.

II. Igitur paradisum terrestrem, in quo primi parentes fuerunt, nunc existere, in eóque esse Enoch, & Heliam affirmant Iustinus Philosoph. & Mart. in responsione ad quæstiones Orthodoxorũ quæst. 75. 76. 85. Theophil. lib. 2. contra Christianæ religionis calumniatores ad Autolycum. Tertull. in Apologetico, & alijs locis superiori sectione citatis. Nouatianus in lib. de Trinitate, Lact. Firmian. carmine de Phœnice, Epiphan. in Ancorato, & aduersus Origenistas, & hæresi 64. & in epist. ad Ioan. Episcopum Hierosolymitanum à D. Hieron. in Latinam translata, D. Isidorus de vita, & obitu Sanctorum, Hippol. Mart. orat. de Antichristo, D. Ambros. in cap. 4. epist. ad Rom. (si eius sunt illi commentarij) D. Athanas. in lib. *Quòd Nicæna synodus*, &c. D. Greg. super 18. cap. Iob, & hom. 12. in Ezec. D. Hier. in epist. ad Pammachium aduersus errores Ioan. Hierosolymitani, D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthodoxæ cap. 28. Arethas Cappadox in 11. cap. Apoc. D. Augustl. lib. 19. de Genesi ad literam, cap. 6. & lib. 1. de peccatorum meritis, & remissione cap. 3. Method. in reuelationibus, Procop. Gaz. lib. 4. in Genesim, & quod magis vrget, Irenæus lib. 4. aduersus hæreses, cap. 30. & lib. 5. cap. 5. vbi docet eam traditionem accepisse se à Presbyteris, qui Apostolos audierunt. Accedũt Abul. in cap. 7. Genes. & quæst. 435. super 25. caput Matth. Mag. in 2. sentent. dist. 17. D. Thom. 1. p. q. 102. art. 2. ad 3. & 3. p. q. 49. art. 5. ad 2. & in 2. sent. dist. 29. q. vnica, art. 5. ad 4. Et est communis scholasticorum sententia, quæ confirmari præterea potest ex sacris literis. Etenim Eccl. 44. dicitur: *Enoch translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam*: vbi proculdubiò videtur intelligendus paradisus ille in quo Adam fuit à Deo positus: quòd si eò fuit Enoch initio translatus, non est credibile inde posteà à Deo expulsum, vt diluuij aquis paradisus destrueretur: quin potiùs propter vnum Enoch fuisse paradisum conseruatum. Ex quo plerique colligũt, quo pretio habeat Deus vel vnum ex seruis suis: siquidẽ propter vnius tantùm delicias tàm illustre miraculum effecerit, vt diluuij aquæ in morem fornicis caolescentes paradisum non obruerint. Atque hæc quidem sententia, cum communis sit antiquorũ Patrũ, amplectenda est. Quanquã enim nulla alia pro ea firma ratio appareat, quàm cõmunis veterũ Patrũ cõsensus: is tamen instar omniũ rationũ debet sufficere, præcipuè verò Diuinarũ literarũ studioso, cuius ea est laus præcipua antiquos Ecclesiæ Patres tanquàm Magistros, ac parentes obseruare, & colere, eorumq; doctrinã in omnibus, quoad eius fieri potest, sartã tectam tueri. Quare quæ de præsenti cõtrouersia pro aduersa parte disputabimus, cum debita prioris sententiæ propter eius antiquitatem, & auctoritatem reuerentia accipi volumus.

Qui Authores partem affirmantem sequantur.
D. Iustin. Theophil. Tertull. Nouatian. Lact. Firm. D Epiph. D. Isidorus. Hipp. Mart. D. Ambros. D. Athan. D. Gregor. D. Hieron. D. Ioã. Dã. Areth. Cap. D. August. Method. Proco. Gaz. Irenæus. Abul. Mag. D. Thom. Eccl. 44. 15.

Vnum ex suis seruis quo pretio habeat Deus.

Patrum consensus instar omnium rationum.

III. Opinionem igitur eam, quæ ait paradisum terrestrem iam non existere: sed equis diluuij obrutum, & planè dissipatum periisse, atque adeò Enoch, & Heliam in eo non esse probabilem esse, & Diuinis literis consentaneam iudicamus, eique nihil obesse debere nouitatem, quominùs vt probabilis defendi possit, vt eam defendunt August. Eugubin. in recognitionibus veteris testamenti in cap. 2. Gen. Cornel. Ianſen. in sua concordia Euang. cap. 143. Hieron. ab Oleastro in 2. cap. Gen. Catharinus ibidem, & Geneb. lib. 2. suæ chronographiæ in prima ætate, Iacobus Naclantus Clugiensis Episcopus in sua medulla Scripturæ, tract. de opere sex dierum. Eandem multò probabilissimam appellat Bened. Perer. tomo 1. in Gen. lib. 3. disp. 1. quæst. 5. & lib. 7. q. vlt. cui consentit Franciscus Suar. in 3. partem D. Thom. q. 59. art. 6. disp. 55. sect. 1. ea verò ita probatur. Primùm, quia duo

Paradisum iam non existere, qui defendant.
Aug. Eug. Corn. Ianſ. Hier. ab Ol. Cathar. Genebrar. Iacob. Nacl. Bened. Per. Franc. Suar.

illa

illa flumina Tygris, & Euphrates dicuntur Gen. 2. ortum habere ex illo fluuio, qui egrediebatur de medio paradisi: illa verò ortũ suum habẽt in Armenia, deinde Armeniã, Mesopotamiã, & Assyriam interfluũt, & in sinum Persicũ exonerãtur. Cũ igitur hodie fontes horũ duorũ fluminũ videantur, nec appareat vllũ paradisi vestigiũ, qui necessariò ibi, vel propè fuit, videtur haud dubiè destructũ, & euersum fuisse diluuio. Verùm dicat aliquis ea flumina per subterraneos meatus labẽtia ibi primũ erumpere, vbi eorũ fontes modò in Armenia cõspiciuntur, primarios autẽ fontes longissimè distare, in ipso videlicet paradiso. Sed hæc resp̃sio facilè cõuellitur. Etenim cũ flumẽ aliquod per occultos terræ meatus subterlabitur, erũpere, deindè solet maximo impetu, & cursu, vt videre est in Ana fluuio, qui per quinq; aut sex leucas subtus terrã labitur, totúsq; deinde quasi renascẽs rapidissimus erũpit, de quo Plinius li. 3. hist. natur. c. 1. *Modo*, inquit, *se in stagna fundens, modò in angustias reforbens, aut in totũ cuniculis condens, & sæpius nasci gaudens in Atlanticũ Oceanum effunditur.* Hæc autem duo flumina ita iis in locis oriuntur, vt statim appareat ibi tunc primùm nasci, ac deinde cõfluentibus hinc indè riuulis paulatim adolescere.

Genes. 1. Tygris, & Euphrates in sinũ Persicũ exonerantur.

Per quot leucas subtus terrã labatur Ana fluuius. Plinius.

Secundò. Paradisum terrestrem fuisse in partibus Orientalibus circa Mesopotamiam, & Armeniã ferè omnes cõfitentur. Pro cuius maiori explicatione aduertendum est Gen. 2. sic haberi: *Plantauerat autem Dominus Deus paradisum voluptatis à principio*: quo loco pro ea voce, *Voluptatis*, est Hebraicè בעדן *beghedem*, ac si diceret, *In voluptate*: significat enim vox עדן voluptates, ac delicias. Est etiam עדן nomen proprium loci, vt patet Genesis 4. & Esa. 37. vnde non sine probabilitate Rabbi Abraham, R. Chimi, R. Abenesra, & R. Salomon existimarũt eam vocem Genesis 2. non voluptatẽ significare, sed locum aliquem certum, ac definitũ, in quo fuerit paradisus, cum Hebraicè non sit *paradisum* עדן sed, *paradisum* בעדן, hoc est, *in Gheden*. Deinde aduersè vbi nos habemus *a principio*, esse Hebraicè מקדם, pro quo Septuag. transtulerunt ἀπ' ἀρχῆς, id est, *ad Orientẽ*: quã sectionẽ sequuti sunt Gregor. Nyssenus super orat. Domin. D. Basil. hom. 11. in Hexameron, & in quodam sermone super illa verba Pauli 1. Thess. 5. *In omnibus gratias agite*, D. Chrys. & Theod. super 2. c. Gen. Seuerus in orat. *Cur versi ad orientẽ adoremus?* D. Ioan. Damas. li. 4. fidei c. 13. qui illam afferunt rationem eius antiquissimæ consuetudinis orandi versus Orientem, quasi scilicet recordatione amissi paradisi suspiremus, optemúsque repetere locum illum, ex quo propter peccatũ eiecti fuimus. Vt verò intelligas quamnam regionem Scriptura sacra Orientalẽ appellat, illud oportet aduertere, quod viri doctissimi annotarunt, nusquam in sacris literis regionẽ illam, quæ est vltrà sinũ Persicum siue citrà siue vltrà Gangem, appellari nomine *Orientis*, sed illas tantùm terras, quæ citrà sinum Persicum iacent, veluti Armeniã, Arabiam, & Mesopotamiam. Vnde gentes, quæ propè eas regiones habitãt, vocantur Orientales comparatione Iudæorum, cuiusmodi sunt Arabes, Idumæi, Madianitæ, & Moabitæ: quã ob causam Iob, qui erat gẽte Idumæus, inter filios Orientis recẽsetur & tres illi Magi, qui proculdubiò ex Persida, aut Chaldæa, vel Arabia profecti Christũ Regẽ natũ quæ fecerunt ab Oriente venisse memorantur. Ad hæc Mesopotamiam solet Scriptura appellare simpliciter *Orientalem*, vt patet Gen. 26. vbi cum agitur de profectione Abrahæ in Mesopotamiã, dicitur profectus fuisse in terram Orientalem. Et quanquã Orientalis India, quæ propriè regio illa est inter Indum, & Gangem flumina collocata, vnde & maxima Mesopotamia à quibusdam dicitur, sibi maximè præ cæteris regionibus appellationẽ *Orientis* iure ipso vendicat, nunquàm tamen in sacris literis *Orientis* nomine appellatur. Ex quo fit manifestũ paradisum citrà sinum Persicũ conditum à Deo fuisse, videlicet circa Mesopota-

III.

In qua mundi plaga fuerit paradisus. Gen. 2. 8. Genes. 4. Esai. 37. Rab. Abrah. Rab. Chim. Rab. Aben. Rab. Salom. Septuag. Greg. Nyss. D. Basilius. 1. Thes. 5. 18. D. Chrysost. Theodorus. Seuerus. D. Io. Dam.

Quam regionem Scriptura appellet Orientalem. Cur Iob Orientalis censeatur & Magi ab Oriente venisse dicantur. Gen. 29. Paradisus terrestris vbi conditus.

miam,& Armeniã. Id quod magis adhuc confirmari potest ex eo, quod homines ante diuisionem linguarum, hoc est, ante ædificationem turris Babylonicæ credibile est vitam egisse propè paradisum propter eius terræ bonitatem: at vitam egisse propè Mesopotamiam, & Armeniam perspicuum est ex 1. & 11. c. Gen. præsertim cum arca Noe super mõtes Armeniæ requieuerit. Gen. 8. ibique prodeuntes Noe, eiúsque filij humanum genus propagare cœperint.

Gen. 1. 11. 8.

IIII. Ex quibus facile cõuincitur error Cirueli Darocẽsis in Paradoxis, quæst. 5. & Alphõsi à Vera cruce Augustinianæ familiæ lib. suo vnico de cælo, speculat. 15. existimãtiũ paradisum terrestrẽ fuisse cõditum à Deo in Palestina circa Iordanem, vbi Sodomorũ vrbes exstiterunt. Etenim Tygris, & Euphrates ex paradiso oriuntur. Gen. 2. quæ tamẽ flumina in remotissimis à Iordane regionibus & ortũ, & cursum habent. Non dissimili in errore fuerunt quidã iuniores Astrologi dicentes paradisum terrestrem fuisse in America, seu orbe nouo ad Australẽ partem, quod Hispani nauigãt: quod falsum esse non solùm ex superioribus est perspicuũ, sed etiam quia per sexaginta gradus vltra æquatorem, siue æquinoctialem circulũ ad Meridiem penetratũ est nostris temporibus, vt patet ex freto Magellanico, nullâq; paradisi vestigia illis in partibus apparuerunt. Errarũt etiam quidã alij ponentes paradisum in Taprobana insula, quã Samatrã esse multi existimant, sub æquinoctiali circulo, vt refert Pius II. Pontifex Maximus in sua Asiæ, Europæque descriptione cap. 5. de mundo vniuerso. Quanquàm peritiores Cosmographi Taprobanam insulam nõ Samatram, sed Ceilã esse confirmãt: in quibus est Gaspar Barrerius in cõmentario de Ophira regione, vbi etiam docet oram illã, quæ Pegù, Malaca, & Samatra continetur, esse regionem illam Ophiram, vnde Salomoni Regi ingens auri, argenti, eboris, gemmarúmque copia apportabatur: auream verò Chersonesum esse, vbi nunc est Malaca vrbs sub imperio, ac ditione Regum Portugalliæ.

Cirue. Daro Alph. vercruc. Error quorundam circa paradisum terrestrem.

Pius 2.

Taprobana insula, quæ sit. Gasp. Barre.

V. Verùm, quicquid ea de re sit, paradisum terrestrem ijs in partibus non fuisse ex eo probat Pius II. quia diuinæ literæ Tygrim, & Euphratem ex paradiso fluere commemorant, quos tamen fluuios à Septentrionali plaga in Persicũ sinum deuolui certum est, præterquam quòd non est credibile Deum paradisi amœnitatem sub torrida zona condidisse, primósque parentes in loco minimè habitationi, & vitæ idoneo collocasse. Denique refellitur etiam ex dictis error cuiusdam Ioan. Nouiomagi in scholiis suis super lib. Bedæ de natura rerum, & Ioan. Pinnedæ lib. 1. suæ Eccles. Monachiæ cap 6. §. 4. aientium paradisum terrestrem esse totum hunc mundum, cum ostensum sit fuisse conditum in certa huius mundi regione, nimirum Orientali, habeamúsque ex sactis literis primos parẽtes fuisse eiectos ex paradiso, Deúmque Cherubim ante paradisi ostium collocasse, vt eis in paradisum ingressum prohiberet: quæ omnia, si totus hic mundus fuit ille paradisus, constare omninò non possent. Constituto igitur paradisum terrestrem conditum fuisse in Oriente circa Mesopotamiam, & Armeniam ducitur ad hanc sententiam persuadendam ratio in hunc modum sanè firmissima. Vniuersæ illæ Mesopotamiæ, & Armeniæ regiones, ac prouinciæ cultæ hodie sunt, & habitatæ, nec earum regionum his temporibus vel minimam partem poterit aliquis assignare, quæ iam lustrata non fuerit: & tamen nulla apparent vel obscura paradisi terrestris vestigia. Videtur igitur eum iam non extare, sed obrutum cataclysmi aquis periisse.

Ioan. Nou. Ioã. Pinned. Refellitur alterius error.

Ducitur ratio pro parte negante.

VI. Tertiò diuinarum literarum monumentis consignatum legimus Gen. 7. omnes montes, qui erant sub cælo, opertos fuisse aquis diluuij, imò altiorem fuisse aquam super montes, quos operuerat, quindecim cubitis? Cum igitur paradisus terrestris in hac nostra terra situs esset, negari nõ potest eum quoque fuisse diluuij aquis

Genes. 7. Tertium argumentum pro eadem.

aquis coopertũ, atque adeò planè destructũ, ac dissipatũ, cum diluuij aquę vniuersam terrã integro ferè anno obrutã tenuerint, nec potuerit paradisi ornatus sub tãtis aquarũ gurgitibus permanere. Quod verò paradisus ab illa generali eluuione immunis euaserit, nec eò diluuij aquæ penetrauerint, dici nõ potest, tum quia diuinæ literæ absolutè enũciãt vniuersã terrã fuisse aquis coopertã, tũ quia si paradisus liber extitit, in eo potuisset Noe cũ suis, & animantibus seruari, nec opus habuisset ex Dei præscripto centũ annos in arcæ fabricatione consumere: neque Deus id sanè præcepisset, si paradisũ immunẽ à diluuio cõseruare decreuerat. Eadémque ratione confutantur ea, quæ Abulensis & alij afferunt de aquis diluuij, quæ paradisum quidem operuerint, sed in morem fornicis circũcirca coaluerint.

VII. Rationes pro parte negante vt effugiunt paradisi propugnatores. Beda. Magist. hist. Moyses Bar. Abul. Impugnatur responsio.

Mira sunt effugia, quæ ad hanc rationũ nostrarum vim effugiendam excogitarunt paradisi propugnatores. Primum enim quidam respondent paradisum situm fuisse in regione quadã altissima à terra vsque adeò elatum, vt lunarẽ globum cõtingat, eámque ob causam eo non pertinuisse diluuij aquas, neque hodie posse reperiri. Quam sententiã acceperunt à Beda super 2. c. Gen. & à Magist. hi. Schol. l. 1. in Gen. c. 13. & Moyse Bar-Kepha tract. suo de paradiso. Idémq; sentit Abul. q. 9. in 2. c. Gen. & 107. in 13. c. eiusdem libri. Sed hæc responsio nullã habet probabilitatis speciem quemadmodum docet D. Tho. 1. part. q. 102. art. 1. ad 1. Nam ea regio neque commoda esset habitationi, neque salubritati. Deinde si tam altè situs esset paradisus, sanè esset omnibus conspicuus propter summam altitudinem, faciléq; mons ille & cerni, & inuestigari potuisset. Accedit, quòd quantamcunque fingãt paradisi altitudinem, non possunt eum à diluuij inundatione vendicare, cum diuinæ literæ doceant, Gen. 7. omnes montes vel altissimos, qui sub cælo erant, fuisse aquis diluuij coopertos. Alij eo confugiunt, vt dicant omnem terram à nobis habitatam vndique cingi Oceano, vltrà quam etiam aliam ponunt immensam regionem toti Oceano circumiacentem, in eáque locatum paradisum: itaque immenso penè Oceano interfuso à terra nostra distare, atque adeò inaccessum esse mortalibus. Quæ sententia fuit Beati Ephræm Syri in cõmentariis suis super Genesim: quod quidem opus nũc nõ extat, sed citatur à Moyse Bar-kepha etiã Syro in libro de paradiso. Hanc tamen responsionem planè reuincit Lusitanorum nostrorum nauigatio, qui totum ferè Oceanũ & orbem ipsum terrarum peragrarũt, nec talem terram vltra Oceanum habitatoribus vacuã repererunt. Deinde si paradisus vltra Oceanum situs est, quomodo inde primi homines ad hanc nostram terram penetrare potuerunt? Etenim Adamum primum parentem paradiso eiectum post varias regiones peragratas tandem venisse in Iudæam, ibique mortuũ sepultúmque in monte, qui à posteris, quòd ibi primi hominis caput cõtineretur, Caluariæ mons fuerit appellatus, vbi Christus Dominus crucifixus est, docent ex antiqua traditione multi, iique nobilissimi Patres, Orig. tract. 35. in Matth. D. Cypr. serm. de resurrectione Domini, D. Athan. lib. de cruce, & passione Domini, D. Basil. in 5. c Esai. D. Amb. li. 5. epistolarum epist. 19. & in 23. c. Lucæ. D. Chryso. ho. 84. in Ioan. Epiphan. aduersus hæreses hæresi 46. D. Aug. serm. 71. de tempore, Bar-kepha lib. de parad. Theoph. in 27. c. Matth. & Luc 23. & Ioan. 14. Euth. in 27. c. Matth. Quam sententiam D. Hier. etsi id 27. cap. Matth. non probat, tamen in cap. 5. epist. ad Eph. non audet damnare, & in epist. ad Marcel. amplectitur. Quod verò quidam apud Moysen Bar-kepha in libro de paradiso dixerunt, Adamum tanta fuisse corporis proceritate, vt ex paradiso ad nos potuerit pedibus interiectum Oceanum traiicere, fabulosum est, vt alias ostendi solet.

Alierum cõfugium.

Ephræm. Syrus.

Adamum sepultum in Caluariæ monte qui asserant. Origenes. D. Cyprian. D. Athan. D. Basil. D. Ambros. D. Chrysost. Epiphan. D. August. Bar-Kepha. Theoph. Euthym. D. Hieron. Fabula circa proceritatem corporis Adami.

VIII. Alij, vt aliquid tandem dicerent, affirmarunt inuenta iam esse clarissima paradisi

vestigia: etenim memoriæ proditum esse Regem Cambaiæ multorũ rationibus persuasũ Gangẽ fluuiũ vnũ esse eorum quatuor, qui ex paradiso oriuntur, mississe, qui in scaphis, & nauigiis aduerso flumine nauigarent, eósq; post aliquot dies ad certam fluminis partẽ peruenisse, vbi amœnissimas, & mollissimas auras, & Fauonios senserunt, suauissimósq; odores, qui ex paradisi floribus afflabãtur, incredibili corporũ, & animorũ voluptate percepisse, & cũ eo loci flumẽ esset placidissimũ, vt vix, in quã partẽ flueret, internosci posset, remiges tamẽ non potuisse vlterius progredi, cũ omnẽ nihilominus conatũ, & vires remigãdo cõtẽderẽt. Quod, inquiũt, magis expressũ esse potuit terrestris paradisi vestigiũ? quãve aliã cautam eius adhuc nõ inuẽti inuestigare oportet, quã diuinã ipsam prouidentiã, qui eum incognitum, & inaccessũ vult esse mortalibus? Verùm hæc fictitia planè esse illud demõstrat, quòd fluminis Gãgis origo hodie in Caucaso Indiæ mõte videatur, vbi ortũ habet, vt auctor est Strabo lib. 15. Quare illi, qui aduerso flumine per Gangẽ nauigabãt, nõ potuerũt, antequã ad fontẽ eius peruenirẽt, paradisi vestigia reperire, cũ paradisus ante Gangis fontem esse non possit, quippe qui ex ipso paradiso ortũ habere credatur. Cũ igitur propè Gangis fontem paradisi vestigia nulla extent, commentitium planè est, quod aduersarij de felici illa nauigatione excogitarunt. Deinde quanquam communis sit Doctorum sententia Gen. 2. per Phison eo loco intelligendum esse Gangem, per Gehon Nilum: idque etiam affirment Epiphan. in Ancor. D. Aug. li. 8. de Gen. ad liter. cap. 7. & D. Hier. in tradition. Hebraicis in Gen. & in ep. 4. ad Rustic. Monachum: ea tamen opinio meritò quibusdam non probatur ea potissimùm de causa: quia quatuor illa flumina, quæ ex paradiso originem ducunt, procul dubiò vicina sibi mutuò esse debuerunt, vt potè ex vno, & eodem capite deriuata. At inter Tygrim, & Euphratem, quos fluuios certum est ex paradiso exire Gen. 2. & Gangẽ fluuiũ, intercedit spatiũ septuaginta graduum, hoc est, iuxta sententiam Ptolomæi, plusquam quatuor millium, & trecentorũ milliariũ: quod idem de Nilo dici potest, quẽ interpretes cõmuniter volunt esse Gehon. Sed longior de his fluminibus disputatio ad alium locũ pertinet.

Gangis origo in Caucaso monte. Strabo.

Genes. 2.

Epiphan. D. August. D. Hieron.

Distantia inter Tygrim, Euphratem, & Gangem. Ptolomeus.

Hæc sunt, quæ pro hac parte disputari possunt, ex quibus illud saltem meo iudicio concluditur, admodum esse probabile paradisum terrestrem non extare: cui sententiæ nihil obest communis in contrariam partem antiquorum Patrum conspiratio: siquidẽ hæc quæstio ad fidẽ minime pertinet, vt initio diximus, nec etiam illa ab Irenæo commemorata traditio à Presbyteris, qui Apostolos audierunt, accepta. Etenim illi ipsi Presbyteri pleraq; omninò falsa, & cũ diuinis literis pugnantia tradiderũt, vt videre est apud Iren. lib. 2. aduersus hæreses c. 39. cuiusmodi est illud, Christum Dominum annos prope quinquaginta in terris vixisse: quam opinionem testantur Presbyteri se accepisse à Ioanne, & esse Euangelio consentaneam: imo ipse quoque Iren. lib. 5. c. 5. existimauit paradisum terrestrem idcircò à Deo fuisse conseruatum, vt omnes iustorum animæ vsque ad diem iudicij, antequã Deũ videant, in eo detineãtur, qui fuit error Armenorum damnatus à concilio Florentino sub Eugen. 4. Quare non est, cur multùm nos torqueat ea Presbyterorum traditio, neque etiam Irenæi de paradiso sententia: quem ipse loco proximè citato putauit esse tertium illud cælum, in quod raptus fuit Apostolus. Cùm verò obiicitur illud Eccl. 44. *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum*: primo responderi potest, Græcè non haberi eam vocem *paradisum*. Deinde propter editionis vulgatæ auctoritatem dicimus *paradisum* eo loco non significare paradisum illum terrestrem, in quo primi parentes fuerunt, sed amœnũ aliquẽ locũ: ea enim est eius vocis germana significatio, vt patet ex Cant. 4. *Emissiones tuæ paradisus malorum*

Irenæus. Presbyteri Apostolorum Auditores multa falsa tradiderunt Conc. Flor.

Eccl. 44. 15. Diluuntur argumenta pro parte affirmante. Cant. 4. 13. Eccl. 2. 5.

lorum

lorum punicorum: & Eccl.2.*feci mihi hortos,& pomaria,* Græcè,*paradisos.* Deniq; respõderi potest, cũ Enoch ampliùs sexcentis annis ante diluuiũ fuerit, primũ quidem fuisse in paradisum illũ terrestrem translatũ, ibique vixisse vsque ad diluuii tempus: cum verò diluuiũ orbem inuasit, miraculosè à Deo super ipsos aquarum vortices conseruatũ, finitóque diluuio in loco amœnissimo nobis incognito, vbi nũc agit, collocatũ. Et quidem Rup. lib.3. de oper. Trinit. c.33. disertis verbis cõfitetur nusquã in sacris literis legi Enoch fuisse translatũ in paradisum illũ terrestrem, in quo primi parentes fuerũt: idque ipse etiã affirmat. Si quis verò nobis obiiciat eo modo, quo dicimus Enoch, & Heliã esse in loco nobis incognito, eodem quoque dici posse paradisum terrestrem facile posse in loco aliquo abditissimo nobis incognito celari: respondendum est disparé esse rationem. Primum, quia multò est facilius duos homines in vniuerso orbe abscondi, quàm paradisum terrestrem, quem magnum aliquod terræ spatium occupasse verisimile est, & multò maius, quàm faciat Abul. q.98. super 13. c. Gen. vbi putauit eius longitudinem fuisse triũ, aut quatuor leucarũ, ambitum verò circiter duodecim. Occupasse namque magnum aliquod spatium ex eo non obscurè colligitur, quòd Gen.2. dicitur fluuius fuisse ad irrigandum paradisum ita magnus, vt in quatuor magna flumina diuideretur. Deinde, quia Enoch, & Helias, nõ cõstat, quo loco viuãt, neq; vbi terrarum à Deo conseruẽtur. Vnde facilè quis ea quæstione se expedit, dicens locũ, in quo sunt, ignotũ esse mortalibus: at paradisum terrestrem in Oriente fuisse circa Mesopotamiã, & Armeniã superiùs ostendimus. Quare si extat, cogimur eo ipso loco eius vestigia demonstrare: quæ tamen nulla, nec etiam obscurissima apparent.

Ruport. *Obiectio.* *Solutio.* *Paradisus terrestris quàm magnũ occupauerit spatium.* *Abulens. Gen.2.*

Diximus, quæ nobis in hac celebri controuersia in vtrãque partem excutienda videbantur, quæ etiam Diuinis literis magis essent consentanea, & negãtem quæstionis partem probabilem admodum efficerent: quam quidem existimamus successu temporis esse plurimum Doctorum suffragiis, consensúque fulciẽdam: sed interim propter antiquorum Patrum, quibus multum est in omni genere tribuendum, auctoritatem responderi potest ad argumenta proposita. Paradisum quidẽ in Oriente esse circa Mesopotamiam, & Armeniam, vt probatum est, pertinuisse quoque eo diluuij aquas, sed eas in more fornicis, & quasi camerati operis paradisi cõseruandi gratia coaluisse: itaque ibi nunc esse Enoch, & Heliam. Cur verò eius vestigia non appareant, illam esse rationem præcipuam, quòd velit nimirùm Deus eum locum absconditum, & celatum esse mortalibus, ita vt ne à vicina quidem incolentibus cerni, ac reperiri queat: quò possint duo illi Heroes extrema mundi tempora præstolantes quiete sua frui, & contemplationis sublimitate. Etsi video, quàm infirmum sit hoc genus defensionis, cum te sentis vrgeri, ad potentiam Diuinam, & extraordinaria, ac minimè credibilia miracula prouocare. Atque hæc de præsenti controuersia dicta sufficiant.

X. *Respondetur argumentis pro parte negante.*

Vtrum Enoch, & Helias venturi sint temporibus Antichristi?

SECTIO VI.

1. *Antichristus bestiã ascendens de abysso.* *Beda.* *D. Anselm.* *D. Thom.* *D Gregor.* *Eccl.45.15.*

Respondemus non posse absque errore in fide negari venturos Enoch, & Heliã tẽporibus Antichristi. Cuius veritas probatur primo ex hoc ipso capite, in quo Ioannes disertè loquitur de duobus quibusdam testibus, quos ait à bestia ascendente de abysso occidendos: esse autem nomine horum duorum testium accipiendos Enoch, & Heliã, & per bestiã ascendentem de abysso Antichristum, cõmunis est interpretũ expositio: in quibus sunt Beda, D. Anselm. D. Thom. Aret. in comm huius loci, Diuus Gregor. libr. 9. Moral. cap. 3. & homil. 12. super Ezech. Præterea de Enoch legimus Eccl.44. *Enoch translatus est, vt det Gentibus pœnitentiam:*

Septuag. Malac. 4. 5. Eccl. 48. 9. Mat. 17. 10. 1

sic enim habet nostra translatio, quanquàm Græcè sit: *In exēplū pœnitētiæ generationibus*, quod tamen eodē recidit. De Helia autē multò luculētius Mal. 4. *Ecce ego mittā vobis Heliā Prophetā, ante quā veniat dies Domini magnus & horribilis*: qui locus proculdubio de Helia, nōde Ioanne Baptista accipiendus est, cum ibi de extremis mundi temporibus disseratur. Idémque dicitur Eccl. 48. *Helias receptus est in turbine ignis lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium, & restituere tribus Iacob.* Imò Christus Dominus id apertè significauit Matth. 17. cum interrogantibus discipulis: *Quid ergo Scribæ dicunt, quia Heliam oportet primum venire?* respondit, *Helias quidem venturus est, & restituet omnia*, Quibus verbis certum est non indicasse Ioannem Baptistam, siquidem is iam venerat, nec dici poterat adhuc venturus. Neque ipse restituisse dicendus est omnia: si quidem eius testimonium non fuit receptum à Iudæis. Denique hæc fuit semper Catholicæ Ecclesiæ sententia, & antiquissima traditio, quam Patres omnes secuti sunt, veluti Tertull. lib. de anima cap. 35. & 50. Iustin. Philos. & Mart. in Dial. cum Tryphone Iudæo, Orig. tom. 7. in Ioan. D. Augustl. lib. 20. de Ciu. Dei cap. 29. & lib. 9. de Gen. ad lit. cap. 6. & tract. 4. in Ioan. D. Chrys. hom. 58. in Matt. & homil. 4. in 2. epist. ad Thessal. D. Hieron. in comm. super Matt. c. 11. & 17. Doroth. in Synopsi, Theod. super. 12. cap. Dan. & super 4. Mal. Lact. lib. 7. Diuin. instit. cap. 17. D. Ioan. Damas. lib. 4. fid. Orthod. c. 27. Prosper. in tract. quem appellauit *Dimidium temporis*, cap. 13. D. Greg. hom. 12. super Ezech. & lib. 9. Mor. c. 3. D. Ambr. super epist. 1. ad Cor. cap. 4. (si eius sunt illi commentarij) Iulian. Pomerius lib. 1. contra Iudæos, Beda, Anselm. D. Thom. in 11. c. Apoc. tametsi D. Hilar. Canone 20. in Mat. & Victorinus in 11. cap. Apoc. putarunt Enoch non futurum secundi aduentus Christi præcursorem.

Venturos Enoc, & Heliam temporibus Antichristi, communis est Patrum traditio, Tertull. Iustin. Phil. Origenes. D. August. D. Chrysost. D Hieron. Dorotheus Theodor. Lactant. D. Io. Dam. Prosper. D. Gregor. D. Ambros. Iulian. Pom. Beda. D. Anselm. D Thom. D Hilar. Victorinus.

Vtrum Moyses, & Hieremias futuri sint secundi aduentus Christi præcursores.

SECTIO VII.

I. AD finem præcedentis capitis iam de Ioanne Euangelista disseruimus, ostēdimúsq; eum non vēturum temporibus Antichristi: hoc in loco nobis illud tantum superest, vt Moysen, & Hieremiam eo etiā onere contra nonnullorū sententiam liberemus. Nam quod ad Moysen attinet, D. Hilar. Can. 20. in Matt. Ioā. Arboreus lib. 11. suæ Theologiæ cap. 11. Cathar. in suis Comen. super Gen. c. 3. & Abbas Ioach. in 11. ca. Apoc. existimarūt eum adhuc viuere, futurúmque simul cū Enoch, & Helia præcursorem secūdi aduentus Christi. Idémque sentit Gagnæius in cōm. huius capitis: quanquā enim illum iam obiisse fateatur, nihilominus existimat à mortuis eo tempore excitandum, & sese Antichristo oppositurum. Nitūtur hi auctores hanc suam cōfirmare sententiam ex eo, quòd Ioannes hoc ipso capite loquens de duobus illis testibus, qui tempore Antichristi futuri sunt, subiungat: *Hi habent potestatem super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga.* Quibus verbis volunt proculdubiò indicatum fuisse Moysen, cui nimirum eam potestatem datam diuinitus legimus Exod. 7. & seq. Quod verò spectat ad Hieremiam, eum quoque iisdem Antichristi temporibus vēturum sensit Vict. in cōm. huius capitis, eámque fuisse multorum sententiam testatur D. Hilar. can. 20. in Mat. Potéstque suaderi primū, quia plerique ex veteribus, vt auctor est Vict. putant Hieremiam adhuc viuere, cum eius mors nō cōmemoretur in sacris literis. Deinde, quia id vidētur indicare verba illa Hier. 1. *Antequam exires de vulua sanctificaui te, & Prophetā in gentibus dedi te*, cum Hier. nōdùm Gentibus, sed solis Iudæis prophetauerit, relinquitur expectandum esse tempus, quo Gētibus prophetent: quod aliud, quàm in acerbissima illa Antich. persecutione excogitari nō potest.

Moysen adhuc viuere qui putarunt. D. Hilar. Ioan. Arb. Cathar. Ioachimus. Gagnæus.

Exod. 7. Victorin. D. Hilar. Venturum Hieremiam Antichristi temporibus sensit Victorinus. Hierem. 1.

Nihil-

Nihilominus vtraque de Moyſe, & Hieremia ſententia eſt omninò improbabilis ea potiſſimum de cauſa, quod vterque ſit iam vita functus, atque adeò eorum animæ beatifico Diuinæ eſſentiæ cõſpectu perfruantur, quas iterum ad corpus mortale, & communem cum hominibus conſuetudinem redituras prodigiũ eſt nullo pacto credibile. Quòd enim Moyſes obierit, eſt de fide, cùm ſit expreſſum Deut. 34. *Aſcendit Moyſes ſuper montem Nebo, mortuúſque eſt ibi Moyſes ſeruus Domini, in terra Moab iubente Domino.* Quod intelligendum eſſe de morte corporali manifeſtum eſt ex Deut. 32. Vbi illi dictum fuerat à Domino: *Iungeris populis tuis, ſicut mortuus eſt Aaron frater tuus in monte Hor, & appoſitus eſt populis ſuis.* Certum eſt autem Aaron mortuum fuiſſe corporali, ac vera morte. Accedit, quòd eodem cap. 34. Deut. dicitur Moyſes ſepultus illis verbis. *Et ſepeliuit eum in valle terræ Moab contra Phogor, & non cognouit homo ſepulchrum eius vſque in præſentem diem.* Quam eandem ob cauſam Michaël altercabatur cũ Diabolo de Moyſi corpore, vbi nimirùm ſepultum eſſet: quemadmodum teſtatur Iudas Apoſtolus ſua epiſt. canon. Cur verò Deus voluerit ignotum eſſe locum, vbi ſepultus iaceret, eam affert rationem D. Chryſ. hom. 1. in Matt. ne videlicet Hebræi corpus eius tanquàm Diuinũ quiddam adorarent. Ex dictis iam colliges planè erraſſe Doctores initio citatos, dum putarunt Moyſen nondũ diem ſuum obiiſſe: in quo etiã errore fuit D. Ambr. li. 1. de Caim, & Abbel. c. 2. quem etiam indicat D. Greg. Nyſſ. in lib. de vita Moyſis, & D. Hier. ſuper illa verba Amos. 9. *Qui ædificat in cælo aſcenſionem ſuam.* Falſum etiam eſt illud, quod plerique ſibi perſuaſerunt, Moyſen quidem obiiſſe, ſed ſtatim reſurrexiſſe, quæ opinio fuit R. Samuelis in lib. de aduentu Meſſiæ c. 13. & nõ obſcurè refellitur ex epiſtola Iudæ, quæ indicat eo tempore adhuc iacuiſſe corpus Moyſis in ſepulchro. Eodem teſtimonio facilè probari poteſt eum non reſurrexiſſe in transfiguratione Domini, quemadmodum videtur credidiſſe D. Hier. ſuper c. 17. Matt. & auctor libri de mirabilibus ſacræ Scripturæ (qui falsò tribuitur D. Aug.) lib. 3. c. 10. Contrariũ enim longè eſſe probabilius docent Lyran. ſuper 17. c. Matt. Abul. q. 54. & 55. ſuper idem c. & D. Tho. 3. p. q. 45. art. 3. ad 2. vbi conatur exponere Hier. eo ſenſu, vt velit non reſurrexiſſe Moyſen per veram vnionem animæ ad corpus, ſed per corpus aliquod aſſumptũ, in quo veluti reſurrexiſſe videbatur. Ex his manifeſtũ relinquitur Moyſen non venturum eſſe Antichriſti tẽpore, contrariámq; opinationem omnino eſſe improbabilem: vt mirari ſatis nõ poſſim Ioannẽ Maldonatum in c. 17. Matt. auſum fuiſſe damnare non ſolũ temeritatis, ſed etiã impudentiæ cõmunem hanc, quã ſecuti ſumus, ſententiã, & magis conſentaneã Diuinis literis eſſe cõfirmauimus: in quo quidem auctore laudo eruditionem, atq; doctrinã ſed moderatiorẽ interdũ in refellẽdis aliorũ opinionibus cenſurã requiro.

II. *Moyſes, & Helias iam vita functi.*

Deut. 34. 1.

Deut. 32. 50

Deut. 43. 6

Iud. 1.

Moyſis ſepulchrum ignotum eſſe, cur voluerit Deus.

D. Chryſoſt.

D. Ambroſ.

D. Gregor. Nyſſ.

D. Hieron.

Amos 9. 6.

R. Samuel.

Moyſes non ſurrexit in Dominitrãſiguratione.

D. Hieron.

Auctor libr. mirab.

Lyran.

Abulenſ.

D. Thom.

Moyſen adhuc viuere qui putauerunt.

Quod verò attinet ad Hieremiã, quamquam eius obitus non exprimatur in ſacris literis, diſertè tamẽ traditur à D. Epiphanio in lib. de vita, & obitu Prophetarum, & Doroth. in Synop. docétq; Epiph. eũ in Ægypto à plebe lapidibus obrutum occubuiſſe, ſepultúmque fuiſſe eo ipſo loco, in quo Rex Pharao habitauerat: eámque ob cauſam Ægyptios eundẽ locũ magna religione coluiſſe, vbi pluribus ſe officijs ab illo adiuuari cognouerunt. Aſpides enim, & crocodili, qui eos interimebant, poſtulationis Hieremiæ beneficio ex illis finibus ſunt profligati: *Et qui hodie*, inquit Epiph. *adhuc fideles comperiuntur, eodem in loco ſupplicare conſueuerunt, ſumptóque puluere aſpidum morſibus medentur.* Igitur quæ pro aduerſa parte afferebantur, nihil planè conficiunt: quamquam enim, cum dicitur dãdam illis duobus teſtibus poteſtatem conuertendi aquas in ſanguinem, ad Moyſem alluſionẽ fieri concedamus, non cõtinuò cogimur confiteri de eo ſermonẽ eſſe: ſed illud tantùm indicari ſimilẽ quoque poteſtatẽ Enoch, & Heliæ tribuendã. Quod verò pro Hie-

III. *D. Epiphan. Hieremiæ mors, & ſepulchrum.*

remia argumentabantur nondũ datum esse Prophetam in Gentibus, longè à vero abest: siquidem, vt eo loco interpretatur D. Hieron. illud dumtaxat ijs verbis significatur, quòd non solùm de Hierusalem, sed de multis etiam Gentibus deberet vaticinari: id quod ita esse ex prophetia eius constat, in qua multa cõtinentur, quæ ad Assyrios, & Ægyptios pertinẽt: hoc enim est datum esse Prophetã in Gentibus.

D. Hieron.

Cur Enoch, & Helias duæ oliuæ, & duo candelabra appellentur?

Hi sunt duæ olivæ, & duo candelabra in conspectu Domini terræ stantes.

SECTIO VIII.

I. PEr duas hasce oliuas, quoque candelabra accipiendos esse Enoch, & Heliam satis iam in superioribus probauimus: nunc illud superest explicandum, cur ijs nominibus cẽseantur? In primis igitur obseruandum est Ioannem his verbis alluisse ad illud Zach. cap. 4. vbi Propheta vidit candelabrum aureum, lampadémque super caput ipsius, & septem lucernas, septémque infusoria: & præterea duas oliuas, vnam à dextris lampadis, alteram à sinistris: tunc Prophetæ scisciranti, quid nam essent duæ oliuæ ad dexteram, & sinistram candelabri? responsum est ab Angelo: *Isti sunt duo filij olei splendoris, qui assistunt Dominatori vniuersæ terræ.* Eosdem autem tam à Zacharia, quam à Ioanne oliuarum nomine significari docent D. Greg. hom. in Ezech. 12. Arethas, & D. Thomas in hunc locum.

Zach. 4. 44. Enoch, & Helias cur oliuæ, & cãdelabra. D. Gregor. Arethas. D. Thomas.

II. Deinde quod attinet ad oliuæ appellationẽ, sciendum est in sacris literis oliuam symbolum esse Sanctorũ multas ob causas. Prima ducitur à soliditate: ea est enim huius ligni natura, vt id neque tempestas, neque caries, neque vetustas labefactet: vnde & æternitatis apud veteres symbolũ erat: quod mirificè in Enoch, & Heliam cõuenit, qui tandiu Diuino beneficio viui perseuerant. Quam obré meritò æternitatis candidati à Tertulliano appellantur. Declarat etiam infractam Sanctorum fortitudinem, qui nullis laboribus propter Deum toleratis frangi, neque à Dei cultu abduci possunt. Secunda depromitur à fertilitate: est enim oliua fœcundissima: vnde est illud Psal. 51. *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei*: & Hierem. 11. *Olivam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* Vbi vides oliuã à fœcunditate laudari: atque hanc ob causam Gentilis populus carẽs fructu bonorum operum ante cõuersionem oleastro: Iudaicus verò ante statũ legis gratiæ propter vbertatẽ meritorũ oliuæ comparatus est à Paulo Rom. 11. *Tu cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis oliuæ factus es, noli gloriari aduersus ramos*: & paulò inferiùs, *Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturã insertus es in bonam oliuam: quantò magis ijs, qui secundùm naturam inserentur suæ oliuæ?* Quem locum eleganter tractat D. Aug. in Psalm. 72. vbi in hac oleastri in oliuam insitione, quam affert Apostolus ad explicandam Gentilis populi in Iudaicũ successionem, duo obseruauit miracula: vnũ est, quòd dicat Apostolus oleastrum insertum esse in oliua: cum è cõtrario oliua inseri soleat in oleastro: alterũ est, quòd oleaster iste insertus in oliua non oleastri, sed oliuæ fructus protulerit: cum in naturali insitione contrarium accidat: si quidem id, quod inseritur, ipsum est, quod crescit, fructúmque fert non arboris, in qua inseritur, sed surculi, qui fuit insertus: quamobrem Paulus meritò hanc insitionem appellauit contra naturam: *Si tu*, inquit, *ex naturali excisus oleastro contra naturam insertus es in bonam oliuam.*

Psal 51. 10. Hier. 11. 16. Gentilis populus oleastro, Iudaicus verò oliua cur comparatur. Rom. 11. 17. 24. Elegans August. obseruatio in locum Pauli.

III. Tertia ratio est propter pinguedinẽ gratiæ, & charitatis Sanctorũ, quæ dat pinguedinem. i. valoré operibus: quã ob causam dicitur de Eccl. Esaiæ. 5. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*: quem locum sic reddidit Symmach. *Vinea facta est dilecto meo in cornu in medio oliuarum.* Septuaginta verò transtulerunt: *Vinea facta est dilecto meo in cornu in loco pingui, suo vberi.* Est autem sermo ad literam de terra promissionis,

Esai 5. 1. Illustratur & elucidatur Esaias locus, Symmach. Septuag.

sionis, quæ erat pinguissima, & vberrima, in quo genere Ecclesiam repræsentauit à Christo Domino fundatam *in cornu*, id est, in regno, & potentia: nam Zach. 1. quatuor cornua quatuor potentissima regna demõstrant: vel etiam *in cornu*, id est, in loco forti, atque sublimi. Dicitur etiam *Filius olei* propter pinguedinem: dedit enim Christus operibus nostris pinguedinem, hoc est, pretiũ, & vim merẽdi per gratiam, quam nostris mentibus infundit. Quarta est, quia quemadmodum oliuæ nunquàm folia defluunt: ita excellentibus quibusq; Sanctis nũquàm deperit pulchritudo bonorum operum, iuxta illud Psal. 1. *Erit tanquàm lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet.* Idem dicitur Hierem. 17. *Benedictus vir, qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia eius: & erit quasi lignum, quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas: & non timebit, cum venerit æstus, & erit folium eius viride, & in tempore siccitatis non erit solicitum, nec aliquando desinet facere fructũ.* Eodẽ pertinet illud Oseæ 14. *Ero quasi ros: Israël germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani, & erit quasi oliua gloria eius*: etenim gloria oliuæ ea est, vt ei folia nũquàm excidant. Sed obseruãda est etiã eiusdẽ loci apud D. Hier. expositio. *Ero*, inquit, *eis quasi ros, vt fornacem Babylonicã, & caminũ æstuantis incendij meo rore restinguã: Dominus enim nobis, qui indigemus eius misericordia, & peccatorũ febribus æstuamus, in rore cõuertitur. Cum autẽ nos Dominus suo rore respexerit, germinabimus, imò florebimus sicut lilium, & mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quæ quatũ in auras cõsurgunt vertice, tantum radice in ima demergũt, vt nulla tẽpestate quatiãtur.*

Zach. 1. — *Christus cur filius olei.* — Psal. 1. 3. *Sanctorum pulchritudo.* — Hier. 17. 7. — Osea 14. 6. *Oliua gloria, quæ.* — D. Hieron.

Quinta ratio est propter pacem, quæ per oliuam significatur: vnde columba illa, quam emisit Noë, & quæ rediens ramum oliuæ virentibus foliis in ore gestauit Gen. 8. Spiritum sanctum designauit, qui cessantibus aquis persecutionum pacem in Ecclesiã infert, vt eo loco interpretatur Beda. Quoniam igitur Enoch, & Helias eo tempore persecutionem Antichristi cessaturam, pacẽmque prædestinatis, & Ecclesiæ successuram, appropinquãtẽmque Sanctorum gloriam denunciabunt, meritò cum oliuis conferuntur. Sexta, & postrema propter misericordiam, quam etiam oliua significat: etenim Sancti omnes misericordiæ operibus studẽt, eáque potissimùm acerbissimo illo tempore Enoch, & Helias exercebunt. Quam ob causã meritò credi potest figuratos eos fuisse in duobus illis Cherubim, quos Rex Salomon fecit in oraculo de lignis oliuarum, decem cubitorum altitudinis, texitque auro. 3 R. eg. 6. Enim verò Cherubim significant viros doctrina, ac moribus excellentes, qui de lignis oliuarum efformati describuntur, hoc est, misericordiæ, & charitatis operibus quodammodo confecti, decem cubitorum altitudinis propter decem præceptorũ non vulgarem, sed perfectam obseruationem: erant enim tecti auro, quia misericordia, vt perfecta sit, debet charitate fulgere. Eosdem etiam adumbrarunt duo illa ostiola Sancti sanctorũ, quæ etiam de lignis oliuarum ibidem fuisse commemorantur. *Et in ingressu*, inquit, *Oraculi fecit ostia de lignis oliuarum*: Sancti enim sunt veluti ostia, per quæ nobis ad Sancta sanctorum cœlestia aditus aperitur. Illud nõ prætereundum in eiusmodi ostiis fuisse picturas Cherubim, & palmarum species, & anaglypha valdè prominẽtia, significatúrque in Sanctis reperiri Cherubim, id est, rerum Diuinarum scientiam: sculpturas palmarum, id est, victorias de spiritualibus hostibus reportatas, anaglypha etiam prominentia, id est, virtutes perfectissimas, & sese foris ostentantes, fundentésque in alios per exemplum, potissimúmque per misericordiæ opera: siquidem ea anaglypha ex ipso ligno oleagino, quod symbolum est misericordiæ, prominebant. Possumus etiam sic interpretari non carere mysterio, quòd in ipsis ostiis Sancti sanctorum descriptæ fuerint palmæ, vt nimirùm quisquis in Sancta sanctorũ cœlestia

IIII. *Gen. 8. Oliua pacis symbolum. Beda.* — *Enoch, & Helias Antichristi tempore pacem Ecclesiæ denunciabunt.* — 3 Reg. 6. 31. — *Ostiola Sanctis sanctorũ Sanctos cur adumbrent.* — *Dimicanti palma datur, & coronа.*

penetrare contendit, cogitet sibi priùs esse cũ hostibus dimicandũ, consequẽdásque victoriarũ palmas, iuxta illud 2. Tim. 2. *Non coronatur, nisi qui legitimè certauerit.*

2. Tim. 2. 4.

V. *Enoch, & Helias cur candelabra appellentur.* Luc. 2. 32.

Quod verò ad candelabri appellationẽ pertinet, dicuntur Enoch, & Helias cãdelabra, quia Christum verum lumen tanquam candelabra omnibus præferẽt, & ostendent: quòd enim Christus lumen sit, dixit Simeon Luc. 2. *Lumen ad reuelationẽ Gentiũ, & gloriam plebis tuæ Israel.* Obseruandũ est etiam meritò oliuam cum cãdelabro adhibere, nec solùm Enoch, & Heliã candelabris, sed etiam oliuis conferri: quoniã semper oleũ habebunt, quo luceant. Cum enim oliuæ sint, nunquã ex defectu olei eorũ lumen extingui poterit, nec opus habebũt illud cũ fatuis virginibus dicere prudentibus: *Date nobis de oleo vestro, quia lãpades nostræ extinguũtur.* Matt. 25. Quam eandẽ ob causam Zach. 4. duæ illæ oliuæ ad dexterã, & sinistram candelabri apparuerunt. Quod autẽ Sancti sint candelabra, habes mysticè expressum 3. Reg. 7. vbi ita legimus: *Fecitq; Salomon candelabra aurea, quinque ad dexteram, & quinque ad sinistrã contra Oraculũ ex auro puro: & quasi lilij flores, & lucernas desuper aureas, & forcipes aureos.* Etenim candelabra aurea Sancti sunt charitate fulgẽtes, qui corda, & corpora ferendis Domini mandatis tanquã lucernis subiiciunt: quisquis enim Diuinis sese mãdatis subiicit, quasi candelabrũ est aureũ lucernam gestãs auream, iuxta illud Ps. 118. *Lucerna pedibus meis verbũ tuum.* Flores lilij, in quos cãdelabra desinebant, amœnitatẽ patriæ cælestis significant, quos candelabra desuper gerũt, quia Sancti cælestia tantùm bona appetũt: aut certè lilij flores castitatẽ exprimũt, quæ in Sanctis debet præcipuè eminere. Deniq; plenũ mysterij est, quòd forcipes etiã erant aurei: forcipibus enim Prælati, & Prædicatores adãbrantur, quorũ est fideliũ lucernas emungere obiurgando vitia, lũménque virtutum magis illustrando. Quoniam verò ij, quorum est officium alios emendare, perfectissimi esse debẽt, ne eis dicatur illud Apostol. ad Rom. 2. *In quo iudicas alterum, teipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas*: idcircò etiam forcipes aurei fuisse commemorantur.

Lucernã auream gestat, qui se mandatis subiicit Diuinis. Psal. 118. 104

Charitate ornati prælati quorum est alios emẽdare.

Quanto tempore durare debeat Enoch, & Heliæ prædicatio?

Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO IX.

I. DE tempore, quo Enoch, & Heliæ prædicatio duratura est, sic à Deo Ioan. instruitur. *Dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*: qui dies conficiunt ex annis nostris vulgaribus tres annos cum dimidio viginti diebus minùs. Quòd si sermo esset de mensibus lunaribus, quibus Hebræi vtebantur quorum vnus alternis vicibus continet viginti nouem dies, alter triginta: procul dubiò eorum prædicatio excederet tres annos cum dimidio. Quia tamen probabilius est Ioan. qui Gentibus scribebat, de annis & mensibus iuxta Græcorum, Romanorũ, aliarũmq; Gentiũ consuetudinem fuisse locutum: relinquitur prædicationem Enoch, & Heliæ duraturã, vti diximus, tribus annis cum dimidio viginti diebus minus. Etenim tres anni cum dimidio completi, & perfecti continent dies mille ducentos octoginta. Nec verò quemquam moueat illud Dan. 12. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta*: etenim eo loco non est sermo de prædicatione Enoch, & Heliæ, sed de persecutione Antichristi, quæ durare debet tres annos cum dimidio, seu, vt hoc ipso cap. dicitur, mẽses quadraginta duos, quod idẽ est.

Quot dies continerent Hebræorum menses.

Duratio prædicationis Enoch, & Heliæ.

II. Cur verò toto eo tempore debeat perdurare eorum prædicatio, duplex ratio afferri potest. Vna est ea, quã tradit Beda, vt fideles alienissimis illis tẽporibus præsentissimo horum duorum insignium virorũ præsidio animentur, & fulciantur: sic enim

Beda.

enim Deus solet tribulationes, quas immittit, consolationib. têperare. Eandē ob causam voluit Ezechielē simul cū pop. Babyl. duci captiuum, & Hieremi. Hierosolymis esse tempore obsidionis, & euersionis vrbis. Cuius naturæ suæ ad misericordiā procliuis etiam in rebus naturalibus argumētum præbuit: etenim, vt scribit Plin. li. 29. c. 4. viperæ caput impositū ab eo percusso prodest: item si quis exustæ eius cinerem illinat: & in vniuersum vbicumque reperiuntur venena, ibi etiā eorum remedia, & antidota, Deus nasci voluit. Idcircò Ezec. 1. in medio ignis, qui obsidionem vrbis, eiúsque cōflagrationem exprimebat, electrū suæ misericordiæ tanquam antidotum collocauit: *Et de medio*, inquit, *eius*, id est ignis *tanquam species electri*: vt indicaret in medio illarū tribulationum, & calamitatum, quibus opprimendi erant Iudæi à Nabuchodonosor se instar electri residere, vt eos misericordia sua, & consolatione recrearet: vnde Paulus 2. Corint. 1. eodem sensu dixit: *Sicut abundant passiones Christi in nobis: ita & per Christum abundat consolatio nostra.*

Tribulationes consolationibus temperat Deus.

Plinius.

Vbi venena, ibi & antidota nascuntur.

Ezech. 1. 4.

2. Cor. 1. 5.

III.

Alterā rationem mittēdi eo tēpore duos eiusmodi viros nō minus misericordia redundantē innuisse se Dominus cōfitetur, Mal. 4. *Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, antequā veniat Dies Domini magnus, & horribilis. Et cōuertet cor patrū ad filios, & cor filiorū ad patres eorū: ne forte veniā, & percutiā terrā anathemate*: hoc est, mittam Heliā, vt cōuertat cor patrū ad filios, & cor filiorum ad patres, vt qui tunc increduli fuerint, eādem fidem accipiāt, quam antiqui Patres habuerunt: & ita patres, & filij se ipsos mutuò diligāt: *Ne percutiā terrā anathemate*, id est, separatione sempiterna. Cernis Dei misericordiā eo spectare, vt ne cogatur impios punire, & idcirco missurū Enoch, & Heliā, vt homines prædicatione sua conuertant, & iræ Diuinæ subtrahant. Simili affectu dixit Dominus Exo. 33. *Mittā præcursorē tui Angelū. Non enim ascendā tecū, quia populus dura cervicis es, ne forte disperdā te in via.* Itaq; modis omnibus vitat Dominus occasiones puniēdi. Aduerte etiā rectè dici: *Ne percutiam terrā anathemate*: etenim qui Christum nō amat, dignus est, qui anathemate feriatur: quemadmodū dixit Paul. 1. Cor. vlt. *Salutatio mea manu Pauli. Si quis nō amat Dominū nostrum Iesū Christū, sit anathema, Maran Atha*, hoc est, sit separatus à Deo, atque damnatus, donec veniat Dominus, seu in aduētu Domini: interpretatur enim *Maran, Atha, Dominus venit.* Quare Apostolus, vt Anselmus aduerit excommunicat eū, qui nō amat Christū vsque ad diem iudicij, vt tunc, si Christo placuerit, communionē recipiat, qui anathematizatus fuerat. Quoniā verò *Maran Atha*, idē est, *ac Dominus venit* in præterito tempore, vt obseruauit D. Chrys. illud est maximè adnotandum Apostolū rationē, cur anathema denuntiet iis, qui non amāt Iesum, eam afferre: quòd ipse iā venit, videlicet in humilitate ad saluādū, vt nulla possit esse non diligētibus excusatio. Itaque Christi Domini aduētū, & passionē vsque adeò amorē cōciliare, vt venia dignus nō sit, qui eū non amauerit. Annotauit postremo Theodoretus significari iisdem verbis zelum Apostoli cupiētis, vt omnes Christi amore ardeant. *Qui corpora*, inquit, *amant, nullum volunt habere amorū sociū: Apostolus autem omnes in amore riuales habere desiderat, & qui tales non sunt ab Ecclesia resecat.* Eandem Diuini amoris naturā declarant verba illa sponsæ Cant. 1. *Trahe me post te: curremus in odorē vnguētorū tuorū*: nec enim dixit, *currā*, sed, *curremus*, quasi diceret: Si me vnam trahas post te, ego filias omnes Hierusalem ad te etiam sequendum incitabo: itaque non sola curram, sed omnes curremus, quia cupio omnes in tui amorem incitari.

Occasiones puniendi vitat Dominus

Exod. 33 2.

1. Cor. 16. 22

Qui Christū non amat, dignus est, qui anathemate feriatur.

D. Anselm.

D. Chrysost.

Pauli zelus de amando Christo.

Theodor.

Cant. 1 4.

Cur Enoch, & Helias amicti saccis prædicare debeant?

Prophetabūt diebus mille ducentis sexaginta amicti saccis. SECTIO X.

NOn dubium, quin hoc intelligendum sit, vt verba sonant, veréque Enoch & Helias induti saccis debeant incedere toto suæ prædicationis tempore, vt

Ex.

non solum verbo, sed etiam ipso habitu pœnitẽtiam præferant, docentque mortales viam promerendi Deum. Est enim laccus pœnitentium habitus: vnde est illud Iob 16. *Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam. Facies mea intumuit á fletu, & palpebræ meæ caligauerunt.* In quem locum D. Greg. lib. 15. Mor. c. 9. Quid in sacco, inquit, & cinere, nisi pœnitentia? quid in cute, & carne nisi peccatum carnis debet intelligi? Cùm ergo aliqui post lapsum carnis ad pœnitentiam redeunt, quasi saccus super cutem consuitur, & cinere caro operitur. Etenim culpa carnis per pœnitentiam tegitur, ne in districti iudicis examine ad vltionem videatur. De pœnitentia etiam sua loquebatur Regius vates, cum dicebat: *Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: conscidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia*, hoc est, Soluisti cilicium, vestem nimirum lugentium, & pœnitentium, qua me indueram, luctúmque meum in gaudium conuertisti.

Saccus pœnitentium habitus. Iob 16. 16. D. Gregorius

Pœnitentia tegit peccata Psal. 29. 12.

II. *Enoch, & Helias induti sacco cur prædicabunt?*

Duas autem potissimùm ob causas Enoch, & Helias induti sacco prædicabunt. Vna est ad eiusmodi vili, & aspero amictu Diuinã iram, quæ illis temporibus maximè aduersus impios desæuiet, mitigandam: nihil est enim, quod magis Dei iram sedet, quàm pœnitentia, eiúsque etiam in exteriore habitu, victúque argumenta: quo sensu accipiendũ est illud Exod. 33. vbi post peccatũ populi cõmemoratũ de adoratione vituli dixit Dominus ad Moysen: *Loquere filiis Israel: Populus dũræ ceruicis es: semel ascendam in medio tui, & delebo te. Iam nunc depone ornatũ tuũ, vt sciã quid faciã tibi. Depositerunt ergo filij Israël ornatũ suũ à monte Oreb.* Et quidẽ Rab. Salom. per ornatũ hoc loco intelligit coronas, quas sibi Principes populi imposuerunt die illo, quo data fuit lex. *Tũc enim*, inquit, *populus fuit Deo desponsatus per susceptionẽ legis, & idcirco fuerunt coronati. Principes nomine populi instar sponsæ: quas coronas nunquàm amplius deposuerunt, sed post adorationẽ vituli ad eorũ confusionẽ, & humiliationẽ, & quandã veluti adulteræ sponsæ repudiationẽ præcepit eis Deus, vt eiusmodi coronas deponerent.* Verùm hæc suo more nugatur R. Salom. Alij de tabernaculo accipiunt, vt scilicet Deus præcipiat deponere ornamenta tabernaculi: sed cũ mox de tabernaculo sanciatur, nõ est, cur per ornatũ eo loco ornamẽta tabernaculi intelligamus. Quare existimamus fuisse pretiosas vestes, quibus populus lætabundus erat indutus, quibúsque exornatus in signũ lætitiæ vitulũ aureũ adorauerat, & festũ egerat: quas Deus exui mandauit tanquam iratus Dominus, qui seruũm, quem verberare instituit, nudari præcipit. Vnde rectè subiungitur: *Vt sciam, quid faciã tibi.* Itaque volebat Dominus (vt egregiè annotauit Hieron. ab Oleast.) vt Israël nudum, & spoliatum vestibus illi se verberibus, ac flagris cædendum præsentaret, seséque, illa humiliatione, & pœnitentiæ habitu ob idololatriæ crimen commissum reprehenderet: quò nimirum videns Deus eum sic humiliatum, & paratum ad verbera, misericordia commoueretur, atque peccatum remitteret: tantum est præferre pœnitentiæ imaginem: Eandem ob causam dixit ad Esai. 3. Reg. 21. *Nonne vidisti humiliatum Achab coram me? Quia igitur humiliatus est mei causa, non inducam malum in diebus eius, sed in diebus filij sui.* Quid autem est, quod vidit Deus in Achab impiissimo, cur eum ita laudauerit? Non sanè aliud, quàm cilicium, quo carnem cingebat, & saccum, in quo dormiebat: & quòd dimisso capite ambulabat, vt ibidem dicitur. Itaque Achab exteriorem tantùm pœnitentiæ formam gerens iram Dei quoad supplicium suis diebus inferendum mitigauit, eíque in eo vili amictu speciosus, & gratiosus apparuit. Hæc est igitur prima ratio, cur Enoch, & Helias in sacco prædicare debeãt, vt eo habitu, & amictus asperitate iratum Deum peccatoribus concilient.

Pœnitentia iram Dei sedat. Exod. 33. 5. R. Salom.

Hier. ab Oliea.

3. Reg. 21. 29.

III. Altera ratio est, pœnitentiam, quam prædicaturi sunt verbo, opere quoq; exerceant, & ita potentiùs, ac faciliùs eam hominibus persuadeãt: nihil enim in prædicatoribus,

catoribus,& prælatis efficacius,& ad persuadendū vehemētius excogitari potest, quàm si præstent ipsi, quod prædicant. Eam enim etiā ob causam Ioan. Baptista prædicaturus pœnitentiā in victu ipso, & vestitu pœnitentiā coluit: vnde meritò se vocem esse dixit,quia totus erat vox quædam,quæ alijs pœnitentiam suadebat. In cuius rei figurā ex limbo superhumeralis summi Sacerdotis pēdebāt tintinnabula: quia nimirum ipse etiam vestitus prædicatoris,ipsāq; viuēdi ratio debet esse vocalis,virtutémq; & sanctimoniā personare,quemadmodū obseruauit D. Hier. ad Fabiolā de veste Sacerdotali. *Tanta*, inquit, *esse debet scientia, & eruditio Pontificis Dei,vt & egressus eius,& motus,& vniuersa vocalia sint: veritatē mēte concipiat,& toto eam habitu resonet,vt quicquid agit,quicquid loquitur, sit doctrina populorum: absque tintinnabulis enim, & diuersis coloribus,& gemmis,floribúsque virtutū nec sancte ingredi potest, nec nomen Antistitis possidere.* Hæc ille. Vnde Regius Propheta Dēum quoque ipsum ad præstandū,quod præcipit,exhortatur,quo facilè possit subditos ad sui amorē,suorūq; præceptorū obseruationē pertrahere,cum ait: *Exurge Domine Deus in præcepto, quod mandasti,& synagoga populorū circundabit te*: hoc est, Præsta, quod faciendū alijs præcepisti: sic enim omnes te vt Principē colent,& tua omnia iussa facilè exequētur. Ita præter alios hunc locum intellexit D. August. in comm. in Ps. *Humilitatem*, inquit, *præcepisti, humilis appare: & tu prior imple, quod præcepisti, vt exemplo tuo vincentes superbiam non possideantur à Diabolo, qui aduersus tua præcepta superbiam persuasit dicens: Manducate, & aperientur vobis oculi, & eritis tanquam Dij.* Hæc August.

Prædicatoris exemplum.

Exod. 39. Pontifex item.

D. Hieron.

Psal. 7. 7. Exemplis vis.

D. August.

Gen. 3. 5.

De miraculis, quæ Enoch, & Helias edituri sunt toto suæ prædicationis tempore.

SECTIO XI.

QVoniam grauissima futura est Antichristi persecutio, potissimùm verò propter signa, & prodigia mendacia, vt ait Paulus 2. Thes. 2. quibus doctrinam suam persuadere conabitur, *ita vt in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi*, quēadmodum Christus denunciauit: idcircò misericors Deus, qui non sinit quēquam vltra vires tentari, summo consilio prouidit, vt Enoch, & Helias toto suæ prædicationis tempore, hoc est, mille ducentis sexaginta diebus veram Christi fidem non solùm verbo statuant, sed etiam illustrissimis miraculis confirment, atque adeò validissimam illam Antichristi mēdacium signorum machinam omnino labefactent. Quænam verò ea miracula futura sint, Ioannes illis verbis explicauit: *Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: potestatem habent super aquas conuertendi eas in sanguinem, & percutere terram omni plaga, quotiescunque voluerint. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore ipsorum, & deuorabit inimicos eorum*: quæ ad consolationem fidelium sigillatim libet exponere.

I. *2. Thess. Mat. 24. 24.*

Primum igitur habebūt potestatē claudendi cælū, hoc est, vt statim exponitur, prohibēdi pluuiā, quemadmodū iam ante Heliæ cōcessum fuerat. Promisit enim illi Deus non futurā pluuiam, nisi cū ipse petiisset: itaque non pluit tribus annis, & mensibus sex. Ea verò promissio colligitur ex illis verbis Heliæ 3. Reg. 17. *Viuit Dominus Deus Israel, in cuius conspectu sto, si erit annis hoc ros & pluuia, nisi iuxta oris mei verba.* Qua de re est elegans serm. D. Chrys. in Heliam Prophetam tom. 5. Quid ergo in terris diuinius, & ad fidem astruendā efficacius cogitari potest, quàm duos reperiri homines Antichristi tēpore Christi famulos, qui cælū,& terrā moderētur, habeántq; vt cū Ioanne loquamur, cæli ipsius clauē ad cælū, cum voluerint, claudendū,& aperiendū? Hoc enim significatur, cū dicitur: *Habebunt potestatem claudendi cælū*, & ita claudendi, vt nulla vi Antichristi sectatores illud possint aperire, quò manifesta fiat eorum vanitas, Christique domini imperiū,& gloria magis resplen-

II. *Enoch, & Helias Antichristi tempore prohibebunt pluuiam. 3. Reg. 17. 1.*

deant. Quare qui eo tẽpore ſeſe ad Antichriſtũ adiunxerit, nullã habere poterunt
1. Cor. 10. 13. excuſationẽ deſertæ fidei. Etenim veriſſimũ etiã tũc erit illud: *Fidelis autẽ Deus eſt, qui non patietur vos tẽtari ſupra id, quod poteſtis: ſed faciet etiã cũ tentatione prouentũ, vt poſſitis ſuſtinere*: vbi pro *ſuſtinere*, eſt Græcè ὑπενεγκεῖν, id eſt, *ita ſuſtinere, vt ſuperſint adhuc vires ad plus aliquid ſuſtinendũ*. Itáque id auxiliũ Deus cõfert, vt cũ magno exceſſu poſſit quis tentationẽ ſuperare. Idcircò igitur Deus tã amplam tribuet Enoch, & Heliæ poteſtatẽ miracula perpetrãdi. Atque hanc moderationem habet illud, quod ait D. Greg. lib. 32. mor. c. 13. vbi agens de perſecutione Antichriſti, *Penſemus*, inquit, *quæ erit humanæ mentis illa tentatio, quando pius Martyr & corpus tormentis ſubijcit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit? Cuius tunc virtus non ab ipſo cogitationum fũdo quatiatur, quãdo is, qui flagris cruciat, ſignis coruſcat?* Hæc ille. Sed ad huiuſmodi tẽtationis vim frangendã toto eo tẽpore Enoch, & Helias illuſtriſſimis ſignis, & miraculis coruſcabũt. Duo hic ſunt obſeruanda. Vnũ eſt meritò impijs eo tempore cœlũ claudi, cũ illud modò nõ ſolùm ingredi non curẽt, ſed etiã ſceleribus oppugnẽt: quæ eſt vna ex maledictionibus, quas Leuitæ populo imprecabantur, ſilegẽ Diuinã violaſſet. *Sit cœlũ, quod ſupra te eſt, æneum: & terra quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terræ tuæ puluerẽ, & de cœlo deſcendat ſuper te cinis, donec conteraris*: ex quo loco obiter colligeſæpe propter hominũ ſcelera iratũ Deum tempeſtiuã pluuiam denegare: atque adeò, cum id contingit, peccatores ad pluuiam impetrandã pœnitentiæ, & morũ cõpoſitionis admonere. Alterum eſt, quanto honore, & amore Deus Sanctos ſuos proſequatur: ſiquidẽ eis potẽtiæ ſuæ, atque adeò theſauri claues liberaliter cõmittit, vt alteri quidã Dij in terris videãtur. Hoc enim ſenſu dictũ eſt Moyſi Exo. 7. *Ego te conſtitui Deũ Pharaonis*. Idẽque maiori iure de Enoch, & Helia illis temporibus dici poteſt: quòd ſcilicet Dij Antichriſti conſtituendi ſint.

Deut. 28. 23.

Pluuiam tẽpeſtiuã propter peccata denegat Deus.

Sanctos ſuos quãto honore proſequatur Deus.

Exod. 7.

III.

Deinde habebunt poteſtatem cõuertendi aquas in ſanguinem, quam etiã datã legimus Moyſi Exodi ſeptimo: imò percutiendi terram omni plaga, quotieſcũq; ipſi voluerint quod ſummæ poteſtatis erit, ſiquidem Deus pro eorũ arbitratu potentiam ſuam, & vim infinitam exeret, vt verum ſit illud, quod ait Philo Iud. lib. 1. de vita Moyſis: *Cum amicorum omnia ſint communia, idcirco Deum poteſtatem, & opes ſuas cum Sanctis communicare*. Denique mirũ eſt, quod ſequitur: Si quis eos occidere tentauerit, ignem egreſſurũ de ore ipſorũ, hoſtéſque deuoraturũ toto nimirũ tẽpore, quod eis fuerit ad prædicandum definitum. Id quod ita accipiendũ eſt, vt ad Enoch, & Heliæ imperium deſcenſurus ſit ignis de cœlo, qui ipſorũ hoſtes, & aduerſarios inflammet, ſicut legimus 4. Reg. 1. ad preces Heliæ deſcẽdiſſe ignem de cœlo, qui duos Principes quinquagenarios cũ ſuis quoque militibus interemit.

Exod. 7. Enoch, & Heliæ poteſtas aduerſus Antichriſtum.

Phil. Iud.

4 Reg. 1.

Enoch, & Heliam ab Antichriſto occidendos: & cur Hieruſalem, in qua occidendi ſunt, Ægyptus, & Sodoma appelletur?

Corpora eorum iacebunt in plateis ciuitatis magnæ, quæ vocatur ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus, vbi & Dominus eorum crucifixus eſt.

SECTIO XII.

1. ABſoluto ſuo teſtimonio Enoch, & Helias interficientur à beſtia, quæ aſcendet de abyſſo, hoc eſt, ab Antichriſto: eorúmque corpora, vt ait Ioannes, iacebunt tribus diebus cum dimidio inhumata in plateis ciuitatis magnæ, *quæ vocatur*, inquit, *ſpiritualiter Sodoma, & Ægyptus*. Quænam verò ea ciuitas futura ſit, ſtatim explicauit, ſubiungens: *vbi & Dominus eorum crucifixus eſt*: quod ſimul dictũ exiſtimo ad Heliæ, & Enoch conſolationem: vt nimirùm meminerint glorioſum ſibi fore in ea ipſa vrbe mori pro Chriſto, vbi Chriſtus eorum Dominus pro ipſis crucifixus

Enoch, & Heliæ interficientur ab Antichriſto.

crucifixus est. Sed opponit se nobis D. Hier. epist. 17. quã nomine Paulæ, & Eusto- *D. Hieron.*
chij ad Marcel. scribit, vbi tractans hunc locũ existimat nõ esse hic nomine Ægypti, & Sodomæ intelligendam Hierusalem, sed mundũ istum, qui est vrbs illa magna, quam Cain ædificauit. Et argumentatur primùm ex eo, quod hoc ipso capite Hierusalem appellata fuerit ciuitas sancta illis verbis: *Et ciuitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus: Quomodò enim contraria sibi loquatur Scriptura? & quam paulò ante ciuitatem sanctam appellauerat, paulò post Ægyptum, & Sodomam appellet?* Deinde, quoniam in sacris literis Ægypti, & Sodomæ appellationibus non Hierusalem, sed mundus nominari consueuit. Etenim quod ad Sodomam pertinet, Ezech. 16. *Ezec. 16. 55.*
iuxta translationem. 70. dicitur: *Restituetur Sodoma in antiquum: Quod*, inquit, *intelligi non potest de Hierusalem, quæ iterum ædificanda non est ipsa de mundo, qui vt ante fuit, instaurabitur.* Quod verò ad Ægyptum spectat, affert illud ex Iudæ epist. testimonium. *Iudæ 5 & 6.*
Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundò eos, qui non crediderunt, perdidit: Et ne putaret, inquit, *de Iesu dicti filio Naue statim sequitur: Angelos verò, qui non seruauerunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in iudicium magni Dei vinculis æternis sub caligine reseruauit.*

Cæterùm, vt pace dixerim Hieron. omniũ, quos ætas illa tulit, longè doctissimi II.
verba Ioan. manifestè conuincunt de vrbe Hierusalem sermon. esse: quæ enim alia ciuitas, nisi Hierusalem intelligenda est, cum dicitur: *In plateis ciuitatis magnæ, vbi & Dominus eorũ crucifixus est?* Nec verò rationes Hieron. contrariũ euincunt: etenim non mirũ videri debet, quod eadẽ ciuitas ob vnã rationẽ sancta, ob aliam dicatur Ægyptus, & Sodoma: sancta, quoniã à Deo fuerat in sui cultũ, & adorationẽ electa: Ægyptus autem, & Sodoma propter colluuionẽ scelerũ, quibus cum Ægypto: & Sodoma contendit. Sic enim ipsa etiam Ecclesia in sacris literis interdum meretrix dicitur propter statũ, quẽ habuit ante cõuersionẽ, interdũ virgo, & spõsa Christi propter fidem: propter malos nigra: propter bonos formosa, Cant. 1. Et quidẽ Sodomæ appellationẽ tribui posse Hierosolymis consentaneũ est Diuinis literis, in quibus reperimus Sodomæ appellari sororẽ Hierusalem veluti Ezech. 16. *Viuo ego; dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius sicut feci tibi tu, & filiæ tuæ.* Præterea quid mirũ, si Hierusalem Sodomæ cõparetur? quando quidẽ peior adhuc, quàm Sodoma pronuntiatur Thren. 4. *Maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum*: Ægypti appellatio non occurrit, vbi in sacris literis Hierosolymis tribuatur: sed hic locus Apocalypsis clarissimus satis esse debet, vt eam vrbem Ægyptum appellari posse non immeritò existimemus.

Ecclesiæ ob diuersum statum varia nomina. *Cant. 1.* *Ezec. 16. 48.* *Hierusalem Sodomæ, & Ægypto cõparatur.* *Thren. 4. 6.*

Iam illud est explicãdum, cur Hierusalem tum Ægyptus, tum Sodoma spiritualiter, vt ait Ioannes, hoc est, in mystico sensu nominetur? Sciẽdum est igitur Ægyptũ appellari Hebraicè *Mitsraim*, quæ vox secundũ etymõ significat afflictionem: *Methsar* enim Hebraicè afflictio est: id quod maximè in Hierusalẽ cõuenit, quæ à quatuor mũdi imperiis fuit oppressa. Verùm Ægyptus per mysteriũ pro tenebris sumitur ob eas horribiles tenebras, quæ à Moyse in Ægypto factæ sunt tribus diebus vsque adeò dẽsæ, vt palpari possent, quemadmodũ dicitur Exo. 10. Atque hoc potissimùm ex capite Hierusalem spiritualiter Ægyptus appellatur. Quantæ enim tenebræ illã in aduentu Messiæ occupauerint, ipsimet Hebræi confitentur apud Esai. 59. *Palpauimus sicut cæci parietem, & quasi absque oculis attrectauimus: impegimus meridie quasi in tenebris, in caliginosis quasi mortui.* Porrò cum dicitur: *palpauimus sicut cæci parietem*, ingens cæcitas significatur, sicut & 2. Petri 1. illis verbis: *Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tenãs.* luscioni nãq; magna corpora vident, vt ductu manũ nõ sit opus: atque adeò indicatur cæcos omnino esse Iudæos, qui manifestã Chri-

III.

Hierusalem cur Ægyptus dicatur. *Exod. 10.*

Hebræorum in Messiæ aduentu cæcitas. *Esai 59. 10.* *2. Petr. 1. 9.*

sti Diuinitatem quasi magnum aliquod corpus non videant, vt non iam lusciosi sed omnino cæci censeri debeant. Quam caliginé adumbratam fuisse in eo, quod Moyses loquês cũ Domino auferebat velamen, donec exiret: si quando autem loquebatur ad populũ, operiebat rursus velamine faciem suam, vt refertur Exo. 34. expendit Rup. li. 4. in Exod. c. 44. *Quia*, inquit, *dũ loquitur Moyses ad Christũ, id est, ad Euangel. Eccles. in qua Christus est, tollit velamen suum, & apertã ostendit faciem: tollit enim literam occidentem, & spiritum promit viuificantem. Vbi autem legitur in synagogis Iudæorum, operit vultum suum, id est, spiritualem legis sensum.* De eodémque velamine loquutus est Paul. 2. Cor. 3. cum dixit: *Vsque hodiernum diem id ipsum velamen in lectione veteris testamenti manet reuelatum, (quoniam in Christo euacuatur) sed vsque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.* Atque hæc quidem de Ægypto. Cur verò eadem de Hierusalem Sodoma dicatur, inde intelliges: quòd instar Sodomæ sese in turpitudinis cæno per summam impudentiam volutauerit. Etenim, vt refertur. 2. Mach. 4. præter multa alia, quæ recenseri possent, Iason frater Oniæ, cum per ambitionem ab Antiocho Epiphane summũ Sacerdotiũ obtinuisset, facta sibi à Rege potestate ephebiam Hierosolymis constituendi ausus est sub ipsa arce gymnasium constituere, & optimos quosque epheborum in lupanaribus prostituere, vt non iam Hierusalem Sodomam æmulari, sed multò etiam vincere effrænata libidine videretur.

Exod. 34. Eorundem cæcitas in Scripturis intelligendis. Rupertus. 2. Cor. 3. 14.

Cur item dicatur Sodoma. 2. Mach. 4.

De Enoch, & Heliæ resurrectione, & in cælum ascensione.

Et post dies tres, & dimidium spiritus Vitæ à Deo intrauit in eos, & ascenderunt in cælum in nube.

SECTIO XIII.

I. QVantum sectatores Antichristi lætari debeant Enoch, & Heliæ occisione, atque ignominia, qua eorum corpora per tres dies cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacebunt, tradit Ioannes illis verbis. *Et videbunt de tribubus, & populis, & linguis, & Gentibus corpora eorum per tres dies, & dimidium, & corpora eorum non sinent poni in monumentis, & inhabitantes terram gaudebunt super illos, & iucundabuntur, & munera mittent inuicem: quoniam hi duo Prophetæ cruciauerunt eos, qui habitabant super terram.* Cæterùm statim Ioannes eorundem Prophetarum gloriam, atque aduersariorum timorem, ac trepidationem commemorat, cum subiungit Enoch, & Heliam, postquam eorum cadauera tribus diebus cum dimidio in plateis Hierosolymorum inhumata iacuerint, rursus magna inimicorum trepidatione surrecturos: tunc voce de cælo delapsa, *Ascendite huc*, ascensuros in cælum in nube: eadémque hora terræmotum magnum excitandum, decimámque partem ciuitatis, Hierosolymitanæ scilicet casuram, & occisum iri à terræmotu septem hominum millia: reliquos timore percellendos, gloriámque Deo cœli daturos. Quæ omnia, non dubium, quin ad literam, vt verba sonant, intelligenda sint.

II. Illud obseruandum cum sectatores Antichristi vsque adeò morte Enoch, & Heliæ triumphassent, vt gratulationis causa, quemadmodùm docuit Ioannes, inuicem sibi munera miserint, repente illis resurgentibus, & in cælum palàm ascendentibus timore perculsos, & obstupefactos tandem Sanctorum decus, & gloriã agnouisse, doluisséque maximè, quod eos fuissent persecuti. Ex quo duo colligenda sunt ad consolationem Sanctorum: vnum est labores eorum tandem finiri, & in gloriam, splendorémque conuerti. Alterum in eorum inimicos, ac persecutores acerrimè à Deo animaduerti. Hoc enim significat ille terræmotus, quo septem hominum millia interibunt, compellenturque reliqui Sanctorum gloriam, & splẽdorem confiteri. Et quidem quod ad primum attinet: meritò eã ob causam

Sanctorum labores finiuntur.

Christus

Christus Dominus Sanctorũ statũ laboribus huius vitæ vndique circũseptũ comparauit parturienti mulieri, quæ acerbissimos dolores in pariẽdo patitur: sed breuissimè dolores illi transeunt, & incredibili gaudio ob editum infantem compẽsantur. Quam etiam similitudinem vsurpauit Apost. Rom. 8. *Omnis creatura ingemiscit, & parturit vsq; adhuc. Non solũ autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionẽ filiorũ Dei expectãtes*, hoc est, Non solũ omnes creaturæ expectant nostrã remunerationẽ sperantes fore, vt tunc iam renouentur: sed etiam nos ipsi pressi laboribus gemimus, & persecutionũ pressuris, ac doloribus fatigati ipsam filiorũ Dei adoptionẽ, & gloriam parturimus. Itaque iustus cum se pressum laboribus viderit, cogitet se quasi fœtum gloriæ in ventre gestare, quam illis doloribus parturit. Hanc nimirum ob causam Sancti omnes in hac vita appellantur à Zacharia *vincti spei*: sic enim legimus c. 9. *Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Conuertimini ad munitionẽ vincti spei: hodie quoque annuntians duplicia reddã tibi*: quasi dicat Propheta Christum alloquens: Tu Christe rex potentissime sanctos illos patres qui in limbo tanquã in lacu, & carcere tenebantur, sanguine tuo, per quem fœdus inter homines, ac Deũ initũ fuit, in libertatẽ vendicasti. Conuertimini igitur *ad munitionẽ*, seu locum munitũ, hoc est, ad Christũ *ô vincti spei*, id est, qui vincti speratis. Quo loco per *vinctos spei*, non solùm Iudæi intelligendi sunt, vt plerique volunt, sed Sancti omnes, qui in hac vita labores pro Christo tolerant: qui *vincti spei* appellantur, quia dũ vinciuntur, dum coniiciuntur in vincula, ibi adhuc sperant fore, vt è carceribus educti, hostibúsque debellatis duplo maiora præmia accipiant, quàm sint ipsi labores: vnde sequitur: *Duplicia reddã tibi*. Aduertendũ est autem eleganti periphrasi appellasse Prophetã mortales omnes *vinctos spei*, quia semper spe melioris fortunæ in suis laboribus sustentãtur, quasi sint ipsi vincti, & veluti captiui ipsius spei, cui nimirum seruiunt, & à qua tãquam ab hera, & domina sustentantur. Potissimum verò Sancti *vincti spei* dicuntur nõ inuiti, sed voluntarij: quia ipsi se vltro ob vnam spem gloriæ in carceres, & vincula coniiciunt. Nec minus elegans est illa Pauli similitudo, cum Sanctorũ spem inter persecutionum discrimina anchoram appellauit Heb. 6. *Qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis*. Sicut enim anchora in medio fluctuum naué retinet, ne à vento, & fluctibus abrepta dispereat, ita spes Sanctos omnes in immenso vitæ huius Oceano, procellosísque laborũ fluctibus ita retinet, vt firmi, securíq; permaneant: quam anchoram propterea Apostolus in cælũ iacere præcipit, imo in ipsa Sãcta sanctorũ cælestia, tãquã in locum tutissimũ, & propter remunerationis spẽ benè laborãtibus promissæ ad firmandã anchoram, nauémque aptissimũ.

Gloria laborum fœtus.

Zach. 9. 11.

Christus locus munitionum.

Sperantium elegans periphrasis.

Sanctorum spes in laboribus.

Heb. 6. 18.

III.

Quod verò attinet ad secundum, eo pertinet illud Psal. 57. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*. Quo loco Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *manus suas*, habetur, *plantas suas*. Eode tamẽ recidit: significatur enim lætitia, qua Sancti de impiorũ vindicta gestient, eo quod ex eorũ punitione videant Dei gloriã magis illustrari, ducta similitudine à victoribus, qui in hostiũ sanguine solent, pedes tingere. Aliò deflexerunt Cassio D. Hier. D. Aug. & Rem. volunt enim iustum lauare manus in sanguine peccatoris: j. cautioré fieri, cum videt eius sanguinẽ, id est, eum à Deo castigatum. Quam eandem expositionẽ secutus est D. Greg. lib. 18. Mor. c. 13. *In peccatorum*, inquit, *morientium sanguine iusti lauant manus: quia dum eorum pœna conspicitur conspicientis vita mundatur*. Et D. Bern. serm. 8. in Ps. *Qui habitat*, Planè, inquit, *non inquinabit in sanguine manus, sed lauabit, vt vnde ille cruentus magis, inde iste nitidior videatur: vnde ille plus sordet, inde iste pulchrius elucescat.*

Psal. 57. 11.

Sanctorum lætitia de impiorum vindicta.

Cassiad. D. Hieron. D. Augusti. D. Remig. D. Gregor D. Bernard.

Castigato peccatore cautior redditur iustus.

Verùm hæc expositio non literalis est, sed mystica: ad literã enim significatur gaudium, quod iusti de malorum punitione concipient: quemadmodum etiam dicitur sub eadem similitudine Ps. 67. *Dixit Dominus: Ex Basan conuertam: conuertam in profundum maris: vt intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso*, id est, Homines ex regione Basanitide, quę paret Og hosti tuo sæuissimo, ex ipsismet, inquam, regionibus inimicorum tuorum conuertam inimicos tuos in profundum maris, hoc est, in mare eos demergam, vt ita lætabundus possis lauare pedes tus in illorum sanguine, & canes tui eodem inimicorũ cruore saturentur.

Psal. 67. 23.

COMMENTARIVM QVARTVM EXEGETICVM.

De tertia visione Ioannis.

Quæ de tuba septimi Angeli Ioannes edisserat, explicantur.

SECTIO PRIMA.

IN postrema parte huius capitis commemoratur à Ioanne visio septimi Angeli tuba canentis. Et quidem tubæ sex Angelorum præcedentium varias persecutiones, & bella, quibus Ecclesia erat exercenda, terribili suo clangore denunciarunt: hæc autem postrema tuba felicissimum illud tempus denunciat, in quo Christus hostibus suis debellatis gloriosè regnabit, vt manifestè significatur illis verbis: *Factum est regnum huius mundi Domini nostri, & Christi eius, & regnabit in secula seculorum.* Quã ob causam vigintiquatuor seniores, qui vniuersam Ecclesiam repræsentant, vt suo loco diximus, Christo Domino de peccato eius regno, & imperio gratulantes proni in faciem dixerunt: *Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens, quia accepisti virtutem tuam magnam, & regnasti.* Lætati enim sunt quòd tempus illud aduenisset, in quo Christus probis quidem præmia, improbis autem supplicia largiretur. Tunc vero docet Ioannes apertum fuisse templum Dei in cælo, visamque arcam testamenti, in qua licet aliqui velint significari arcana mysteria rerum futurarum, quæ in arca propter absconsionem figurentur: probabilior tamen est Bedæ, Primasij, Ruperti, Pannonij, & Richardi Victorin. sententia, per huiusmodi arcam testamenti humanitatem Christi accipientium, quæ sese videndam, & fruendam prædestinatis demonstrat. Fulgura verò, voces, & tonitrua, quæ subsequuntur, impiorum pœnas grauissimas apud inferos significant. Atque hoc modo explicata visione non est, cur cum Ruperto, Pannonio, Hugo Card. & aliis hanc arcæ fœderis in cælo apparitionem ad sequens caput referamus, ex eáque diuersam visionem, & caput duodecimum auspicemur. Illud quoad contextum, & nexum visionis aduertendum, hanc tubam septimi Angeli regnum Christi post iudicium denunciantem adhiberi hoc loco per anticipationem; id quod necessario fatendum est, siquidem capitibus sequentibus de Antichristi persecutione fusè à Ioanne disputatur: quæ tamen Imperij Christi felicitatem post iudicium futuram debet antecedere.

Ecclesia Christo Domino de peccato eius regno gratulatur.

Beda. Primas. Pannon. Victorin. Rupertus. Hug. Card.

Cur

Cur humanitas Christi dicatur arca testamenti?

Apertum est templum Dei in cœlo, & visa est arca testamenti eius in templo eius.

SECTIO II.

ILlud in tuba septimi Angeli duntaxat explicationem desiderat, cur humanitatem Christi Ioan. *Arca testamenti* appellauerit iuxta eam expositionem, quam veluti communiorem magis probauimus. Igitur humanitatem Christi in arca testamenti fuisse adumbratã docent Cyrill. Alex. li. 4. in Ioan. c. 28. D. Hilar. in Ps. 131. supra illa verba: *surge Domine in requiem tuam, tu & arca sanctificationis tuæ.* Quæ verò sit inter arcam fœderis, & Christum conuenientia ex sequẽtibus manifestum fiet. I. *Humanitas Christi in arca testamenti adũbrata.*

Primum. Arca testamenti erat de lignis cetim, hoc est, cedrinis iuxta communiorem sententiam, quæ ligna dicuntur imputribilia, & summam Christi sanctitatem declarant: cuius videlicet humanitas nulli vel minimæ peccati corruptioni, ne de potentia quidem Dei absoluta, subiecta esse potuit. Vndè Paulus Heb. 7. *Talis decebat, vt nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsor cœlis factus:* & Ps. 21. *Deus Deus meus respice in me quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorũ meorum:* pro quo Hebraicè est: *verba rugitus mei*: vt sit sensus: Cur me Pater ita dereliquisti, vt verba, quibus tuam opem imploro, longè sint à salute impetranda? Verùm secundum nostram vulgatã editionem duplex est expositio. Vna est, vt ea verba dicta sint à Christo in persona omniũ hominũ, appellétque delicta sua nostra ipsorum delicta, quæ in se ad satisfaciendum susceperat: quæ expositio est D. Aug. epist. 120. de gratia noui testam. c. 6. Nazianz. orat. 36. & D. Damas. lib. 3. fidei cap. 25. & lib. 4. cap. 19. Altera est Euthymij in hunc sensum: *Delicta mea longè sunt à me*, hoc est, saluti meæ nocere nequaquam possunt, cum vere nulla sunt. Eodem pertinet illud Ps. 34. *Congregata sunt super me flagella, & ignoraui.* In quem locum D. Hier. *Quid non cognouerit*, inquit, *quæritur. Quidam putant dolorem vulnerum, quæ patiebatur in cruce: sed melius ad peccata refertur, quòd nimirum non habuerit conscientiam peccatorum, quare crucifixus sit: quasi diceret: Propter quod istud mihi accidit, non commisi.* Ad Christũ etiam à plerisque refertur illud Prou. 30. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cœlo, viam colubri super terram, viam nauis in medio mari, & viam viri in adolescentia*: seu vt ex Hebræo est legendum, *in adolescentula.* Pro eo, quod nos habemus: *viam colubri super terram*, 70. transtulerunt, *viam colubri super petram:* quibus verbis declaratur Christi Domini innocentia instar petræ firmissima, in qua videlicet petra serpens antiquus nullum potuit peccati vel leuissimi vestigium imprimere. Hanc eandem Christi sanctitatem existimat Theodor. expressam fuisse ab sponsa nomine pulchritudinis Cant. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus. Caput eius aurum optimum. Labia eius lilia distillantia myrrham primã. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis, & totus desiderabilis*, seu, vt habent Septuaginta, καὶ ὅλος ἐπιθυμία, id est, *totus desiderium*: quæ postrema verba sic ille expendit. *Dubitans*, inquit, *sponsa quibus eum laudibus præterea cumularet, vno verbo se expedit, & cuncta complectitur. Quid, inquiens, in singulis eius pulchritudinis partibus explicandis moror? totus est desiderium: omnes ad amandum se trahit.* Verùm nemo elegantius innocentiam Christi explicauit, quam Paulus eum dixit secundæ Cor. 5. *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit:* vbi cum D. Chrys. obseruandus est modus loquendi Pauli: nec enim dixit. *Qui peccatum non fecerat*, sed: *Qui peccatum non nouerat*: quasi diceret: Vsque adeo fuit segregatus à peccatoribus, vt ne de facie quidem peccatum nouerit.

Arca testamenti erat de lignis cetim. *Cyril. Alex.* *D. Hilar. Psalm. 131. 8.* *Christi sanctitas.* *Heb. 7. 26.* *Psalm. 21. 2.* *D. Augustin.* *D. Gregor. Nazian.* *D. Ioã. Damas.* *Euthym. Psal 34 15.* *D. Hieron.* *Prou. 30. 18.* *Septuag.* *Theod.* *Cant. 5. 10.* *Theodoret.* *Christus totus desiderium.* *2. Cor. 5. 21.* *D. Chrysost*

Secũdò. Erat arca fœderis deaurata intus, & foris, seu coopera intus, & foris laminis aureis. Est enim Christus totus aureus, summiq; valoris, ac pretij, & quate- II. *Christi charitas ardentissima.*

nus Deus est, & quatenus homo est. Præterea tã diuinitas, quã humanitas fulgebãt ardentissimæ charitatis auro. Nã de diuinitate accipiendũ est illud Hier. 31. *In charitate perpetua*, i. æterna, *dilexi te: ideò attraxi te miserans.* Propter humanitatem verò appellatur rubicundus Cant. 5. id est, charitate incensus. Quanta verò charitate humanitas Christi exarserit, hac similitudine potest modo aliquo intelligi. Si Deus vniuersam ignis sphærã in vasculo aliquo paruo crystallino includeret, quinã flãmarũ turbines intus voluerentur? Cum igitur Deus infinitam illã diuinitatis, & charitatis sphærã in tã exiguum humanitatis vasculũ incluserit, iuxta illud Colloss. 1. 19. & 2. 9. *In ipso cõplacuit omnem plenitudinem inhabitare* & c. 2. *In ipso habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter*: quos nam quæso, charitatis ardores in ea humanitate excitari oportebat? Atque idcirco humanitas Christi expressa fuit in illo Salomonis ferculo, de quo agitur Cãt. 3. *Ferculũ fecit sibi Rex Salomõ de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatoriũ aureum, ascensum purpureũ media charitate constrauit propter filias Hierusalem.* Quo loco *ferculum*, alij sellam gestatoriam, alij thronum putant: per charitatẽ verò ipsemet Salomon accipiendus est in medio ferculi parte residens, qui figuratè, & amatorio more appellatur charitãs, quod in eo ferculo maximè pulcher, & amabilis Hierosolymitanis fœminis videretur: vnde subditur: *Propter filias Hierusalem.* Quæ expositio confirmari potest ex alia eiusdem loci translatione quam plerique afferunt: pro eo enim, quod nos habemus: *& media charitate constrauit*, transferunt: *Et medium tenet ipse accensus.* Quod verò dicitur: *Propter filias Hierusalem*, sic accipiunt: non quod Salomon à fœminis amaretur, quemadmodũ voluit D. Hier. sed quod ipse fœminas adamaret, ad quarum scilicet amorẽ cõciliandũ in eo pulcherrimo ferculo per vrbem vehebatur. Sic igitur etiam Christi humanitas ferculũ fuit diuinitatis pulcherrimũ, in quo Dei filius ita accẽsus amore ferebatur, vt amatoriè & figuratè ipsemet amor, & charitas dici merito potuerit, *Propter filias Hierusalem*, id est, fidelium animas: tum quia ipse in Christi amorem incendebãtur, tũ quia Christus in eo ferculo sese supra modũ amabilẽ exhibebat, filiarúmq; Hierusalem amorẽ ambiebat, eámque ob causam eiusmodi ferculum ascendit, id est, humanitatem incredibili decore cõspicuam sibi copulauit. A qua expositione non multũ abhorret Beda in comm. in Cant. quamuis enim ferculum ad Ecclesiã referat, tamen ascensum purpureũ de charitate Christi interpretatur, propter quã dilexit nos, & lauit sanguine suo purpureo. Nec nisi purpureus ascẽsus ad hoc ferculum inuenitur: quia nullus Ecclesiam nisi sacramentis dominicæ passionis imbutus ingreditur. *Media autem charitate constrauit*, ea videlicet, qua pro nobis passus est, *propter filias Hierusalẽ*: quoniã quanto maiorẽ charitatem pro nobis patiendo cõmendauit, tãto plures ad se redamandũ, ac pro se patiendum inflammauit. Illud eleganter obseruauit Beda in reclinatorio aureo adumbratam fuisse spem perpetuæ quietis, quam Christus fidelibus repromisit, Mat. 11. *Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus vestris.* Quòd reclinatoriũ aureũ fecit, quia requiem nobis diuinæ visionẽ gloriæ coruscantem præparauit. Ratio verò cur spes Sanctorum reclinatorio aureo cõparetur, ea est: quoniã Sancti omnes cum laboribus, & persecutionibus fatigantur, in hac vna spe tanquam in aureo quodam reclinatorio conquiescunt.

Hier. 31. 3.

Colos. 1. 19. & 2. 9.

Cant. 3. 9.

D. Hieron.

Humanitas Christi ferculum diuinitatis.

Beda.

Ecclesiam nemo ingreditur nisi vi. tutæ passionis.

Mat. 11. 29. Spes sanctorũ reclinatoriũ aureum.

III.

Tertio. Erat propitiatorium in arca, quod erat opertorium quoddã aureũ ipsius arcæ in quo etiam Christus ipse exprimitur, quem Paul. Rom. 3. propitiatorem vocat: *Quem proposuit Deus propitiatorem per fidem sanguine ipsius*, seu, vt alij vertunt. *Propitiatione*: nomẽ enim Græcũ ἱλαστήριον vtrũque significat, quæ propitiatorij expositio est Orig. lib. 3. in c. 3. epist. ad Rom. D. Hier. in c. 43. Ezech. D. Greg. hom. 6. in Ezech.

Rom. 3. 25. Christus propitiatorium. Origen. D. Hieronym D. Gregor. Coloss. 1. 20. Ephes. 2. 14.

Ezec. Merito autem dicitur Christus propitiatoriũ, cum per eum Deus nobis fiat propitius iuxta illud Coloss.1. *Pacificãs per sanguinem crucis eius, siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt*: & Ephes.2. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit vtraque vnum & medium parietem maceriæ soluens.* Vndè Regius vates Deum sibi optans benignum, ac propitium illud solùm postulabat. Psal.83. *Protector noster aspice Deus, & respice in faciem Christi tui*: sperans nimirum fore, vt Deus conspecta Christi facie continuò sibi propitius redderetur. Quarto. Super propitiatorium erant duo Cherubin sese inuicem respicientia, conuersis vultibus in propitiatorium, hoc est, duo testamenta, quæ sibi inuicem concinunt, cum ad Christum respiciunt, quemadmodum interpretatur D. Greg. ho.6. in Ezech. *Vicissim*, inquit, *ad semetipsa facies tenent: quia quod vnum promittit, alterum exhibet, dum inter se positum mediatorem Dei & hominum vident.*

Psal.83.10. Christi facies propitium reddit Patrũ. Vtriusque testamenti concordia. D. Gregor.

IV.

Quintò. Erat intra Arcam virga Aaron, quæ significabat Christi potestatem tã Regalem, quàm Pontificiã: quo sensu accipiendũ est illud Ps.109. *Virgã virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*, hoc est, Pater mittet filiũ suũ tanquã virgam quãdã potentissimã ex Sion: quia ex Hierusalẽ cœpit propagari imperiũ Christi: ibi enim cœpta est Euang. prædic. Virgæ autẽ huius potentia, & virtus declaratur, cum subiũgitur. *Dominare in medio inimicorũ tuorũ.* Atq; hic est huius loci literalis sensus, non ille, quem volunt Hebræi detorquentes hunc locum ad regnum Dauidis, quæ arce Sion exædificata cæpit esse potentior, ac fortior. Aduerte autem nomen Hebr. מטה non solum signif. virg. & sceptrũ, sed etiam Baculum, tum quia regale sceptrũ debet esse baculus, & fulcimentum subditorum, tum quia præstat Regem amari, quàm timeri. Quam ob causam baculum tanquam pastores dicuntur gestare, & Græcorum princeps Agamemnon ab Homero *pastor populorũ* sæpe dicitur. Vnde Ps.22. loquens Regius vates de imperio, & principatu Dei sic ait: *Dominus regit me, & nihil mihi deerit.* vbi pro *regit* habetur Græcè ποιμαίνει, id est *pascit*, Cui cõcinit, quod sequitur: *In loco pascuæ ibi me collocauit.* Et ibidem baculum simul, & virgam coniunxit illis verbis: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*, vt lenitas imperij Christi monstraretur: imo propterea etiam in arca virga simul erat cum manna, vt dulcedo manna seueritatem virgæ temperaret. Vtrunque enim in Principe necessarium est virga, & manna, illa potissimum propter malos, hoc præcipuè propter bonos. Quo pertinet illud Cant.6. *Descendi*, ait sponsa, *in hortum nucum, vt viderem poma conuallium.* Quo loco per hortum significatur Ecclesia, in qua sunt nuces, id est, mali, ad quos colligendos, & excutiendos opus est virga: sunt etiam poma, id est, boni qui non percussione virgæ, sed leni manu carpendi sunt.

Psal.109.10. Christi potestas regalis, & Pontificia.

Regem amari quàm timeri præstat. Homerus. Psal.22.1.

Cant.6.10.

V.

Porrò erant in arca tabulæ legis, quæ significant Christi sapientiam, iuxta illud Apost. Coloss.2. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ, & scientiæ abscõditi.* Duæ autem illæ posteriores tabulæ in arca repositæ symbolum fuerunt legis nouæ, cum priores, quæ fractæ fuerant legem veterem aliquando abolendam designassent: quo alluit Paul. 2. Cor. 3. cum dixit, *Epistola estis Christi ministrata à nobis, & scripta non atramento, sed spiritu Dei viui, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus* Quæ tabularum de lege noua expositio est D. Aug. lib.15. contra Faust. Manich. c.4. & D. Ambrosij seu alterius, quicumque est auctor comm. epist. ad Rom. cap.7. Denique in eisdem legis tabulis significatur Christum perfectè legem obseruasse, Deique voluntatem adimplesse, iuxta illud Psal.39. *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis me.* Atque hoc est illud imperium super humeros eius constitutum, de quo loquitur Esai. cap. 9. *Factus est principatus super humerum eius.* Pro quo Paraphr. Chald. transtulit: *Suscepit legem super se, vt seruaret eam.*

Coloss 2.2. Tabulæ in arca repositæ symb. legis nouæ. 2. Cor. 3.3. D. Augustin. D. Ambros. Legem perfectè obseruauit Christus. Psal.39.8. Esai.9.6. Paraph.

ARGVMENTVM.

Hæc est quarta visio huius operis, eáque illustrissima, atque ad Antichristi tempora pertinens. Dæmonis, & Antichristi aduersus Ecclesiam persecutio, Ecclesiæque ipsius splendor, & de hostibus glorioſa victoria, triumphúsque commemorantur.

CAPVT DVODECIMVM.

ET signum magnum apparuit in cœlo: mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius, & in capite eius corona stellarum duodecim, & in vtero habens: & clamat parturiens, & cruciatur vt pariat. Et visum est aliud signum in cœlo, & ecce draco magnus rufus, habens capita septem, & cornua decem: & in capitibus eius diademata septem, & cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terram: & draco stetit ante mulierem quæ erat paritura, vt cum peperisset, filium eius deuoraret. Et peperit, filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus est filius eius ad Deum, & ad thronum eius, & mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta. Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius: & non valuerunt, neque locus inuentus est eorum amplius in cœlo. Et proiectus est draco ille magnus serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbem: & proiectus est in terram, & Angeli eius cum illo missi sunt. Et audiui vocem magnam in cœlo dicentem: Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectũ Dei nostri die, ac nocte. Et ipsi vicerunt eum propter sanguinẽ Agni, & propter verbum testimonij sui, & non dilexerunt animas suas vsque ad mortem. Propterea lætamini cœli, & qui habitatis in eis. Væ terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos habens iram magnam, sciens quod modicum tempus habet. Et postquam vidit draco, quòd proiectus esset in terram, persecutus est mulierem, quæ peperit masculum: & datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tẽpora, & dimidium temporis à facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Et audiuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo. Et iratus est draco in mulierem, & abiit facere prælium cum reliquis de semine eius qui custodiunt mandata Dei, & habent testimonium Iesu Christi. Et stetit supra arenam maris.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quarta visione Ioannis.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM vidit Ioannes signum magnum in cœlo, mulierem scilicet amictam sole, prementem pedibus Lunam, & gestantem in capite coronam duodecim stellarum: quæ grauida erat, & parturiens cruciabatur, vt pareret. Secundò. Vidit aliud signum in cœlo, nimirùm draconem magnum, & rufum, habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus diademata septem: caudaque eius tertiam partem stellarum cœli in terram trahebat. Tertiò. Draco ille stetit ante mulierem, vt simul atque peperisset, filium eius deuoraret. Sed contra accidit: mulier enim peperit filium masculum, qui recturus erat omnes Gentes in virga ferrea, raptúsque est ad Deũ, & ad thronũ eius: mulier autem fugit in solitudinem, in locum à Deo paratum, vt eam ibi pasceret diebus mille ducentis sexaginta. Quartò. Factum est prælium magnum in cœlo: Michael enim, & Angeli eius præliabantur cum dracone: & draco etiam ex altera parte, & Angeli eius depugnabant. Sed non præualuerunt, nec inuentus est locus eorum amplius in cœlo. Quintò. Draco ille magnus, & serpens antiquus, qui vocatur diabolus, & Satanas, qui seducit vniuersum orbẽ, projectus est in terrã & angeli eius maxima cælitũ acclamatione dicentium: *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia projectus est accusator fratrum nostrorum:* illúdque subiungentium, *Væ terræ, & mari, quia descendit diabolus ad vos, habens iram magnã, sciẽs, quod modicũ tẽpus habet.* Sextò. Post quã draco vidit, quod projectus esset in terrã, persecutus est mulierẽ, quæ pepererat masculum, cui tamẽ datæ sunt duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertũ in locum suum à facie serpentis, id est, fugiẽs faciẽ serpentis: (sic enim nectendus est hoc loco contextus) vbi aliter per tẽpus, & tẽpora, & dimidium temporis. Septimò. Misit serpens ex ore suo post mulierẽ aquam tanquã flumen, vt eam faceret trahi à flumine. Verùm adiuuit terra mulierem, & aperiens os suum absorbuit flumen, quod draco miserat. Postremò. Iratus draco in mulierẽ, abiit facere prælium cum reliquis de semine eius, qui nimirùm custodiunt mãdata Dei, & habent testimonium Iesu Christi, stetítque super arenam maris. Hæc de visione: iam de multiplici visionis mysterio disputandum.

Hoc signum magnum Ecclesiam esse: & cur signum appelletur?

Signum magnum apparuit in cœlo.

SECTIO II.

HAnc mulierem, quam Ioannes signum magnum appellat, in literali sensu Ecclesiam esse communis est interpretum expositio, Andr. Cæsarien. Bedæ, Primas. Rich. Vict. Rup. Pann. Ioach. eam etiam tradit Method. in lib. cui titulus est *Symposium*, & D. Greg. li. 34. Mor. c. 7. Quo fit, vt qui hanc visionẽ de beatissima Virgine interpretantur, non literalem, & historicum sensum, sed mysticũ, & allegoricum sequantur: præterquam quod neque ipsa visio tota Virgini congruit.

I.
Andr. Cæsar
Beda.
Primas.
Rich. Vict.
Rupert.
Pannon.
Ioach.
Method.
D. Gregorius

Siquidem hæc mulier maximè cruciabatur, vt pareret: cum Virgo beatissima filium suum absque vllo sensu doloris, & molestia non solum nouem mensibus in vtero gestauerit: sed etiam pepererit. Accedit, quòd fuga mulieris in desertum Virgini rectè accommodari non potest. Verùm nos de hac allegorica expositione etiam agemus, postquam literalem tradiderimus.

Est igitur aduertendum signum tripliciter potissimũ vsurpari in sacris literis.

II. Prima enim eius acceptio est pro miraculo, eo quod miracula diuinam veritatem confirment, & quasi signent: ita sumitur Ps. 134. *Et misit signa, & prodigia in medio tui Ægypte*: & Act. 5. *Per manus autem Apostolorum fiebant signa, & prodigia multa in plebe*: & lexcẽtis alijs in locis. Secunda signi acceptio est pro vexillo, veluti Esaiæ 5. *Eleuabit signum in nationibus procul, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet*. Quem locũ de Hier. interpretatur de Romanis, qui sub Tito Iudæorũ Gẽtem oppressérunt, quos Dominus quasi vexillo erecto è longinquo euocasse dicitur: simul etiam aliorum refert sententiam, qui de Gentium vocatione locum accipiunt, quæ nimirum eleuato signo crucis, & depositis ồneribus peccatorũ velociter venerint, atque crediderint. Eodem sensu signum accipitur Ps. 73. *Posuerũt signa sua signa: & non cognouerunt sicut in exitu super summum*. Priori enim loco sumũtur signa pro vexillis: posteriori pro monumentis hoc sensu: Infideles aduersarij tui (loquitur cum Deo de euersione vrbis, & profanatione tẽpli) victores de nobis effecti vexilla sua excelso loco, cuiusmodi sunt exitus, siue portæ ciuitatũ, per quas omnes egrediuntur, erexerunt manifesta victoriæ suæ monumenta: & non cognouerunt se tua permissione eam victoriam consequutos, sed suæ eam virtuti ascripserunt. Tertiò. Sumitur signum pro scopo, in quẽ sagittæ collimãtur, veluti Thren. 3. *Tetendit arcũ suum, & posuit me quasi signũ ad sagittam, misit in renibus meis filias pharetræ suæ*, id est, sagittas, quæ appellantur filiæ pharetræ, quia in pharetra gestantur, loquitúrq; Hierusalé de supplicio sibi à Deo inflicto per exercitũ Assyriorum, significátq; vt interpretatur D. Tho. in suis cõm. super Thr. Deũ retendisse arcũ, id est, iudiciũ vel exercitũ hostium, posuisséq; illam quasi signũ ad sagittam, in quod videlicet Assyrij sagittas suas iacerent. Eodémq; locutionis genere vsus est Iob, cũ dixit c. 16. *Tenuit ceruicem meã, confregit me, & posuit me sibi quasi in signum*, videlicet in quod omnia tela sua cõiiceret vnde statim subiungit: *Circũdedit me lãceis suis*. Quem locũ D. Gregorius li. 13. Mor. c. 6. de fideli populo mysticè expendens, *Ideircò*, inquit, *signũ ponitur, vt sagittarũ emissione feriatur. Fidelis itaq; populus in signũ hosti suo est positus: quia eum semper suis ictibus impetit, suisq; persecutionibus affligit: qui enim in hac vita assidua mala tolerat, veluti in signum positus ictus excipit ferientis. Vnde Paulus cũ persecutionũ mala toleraret, atque sub persecutione aduersariorum gemeret, tenerã discipulorũ mentem de suis afflictionibus cõsolans ait* 1. Thes. 3. *Ipsi enim scitis, quòd in hoc positi sumus: ac si eis apertè diceret*, inquit Greg. *Quid in hoc tempore vulnera nostra miramini, qui si æterna gaudia quærimus, huc adhuc venimus, vt feriamur?* Eodem sensu dixit de Christo Simeon. *Hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum, cui contradicetur*. Sic enim eum locum intellexit Tert. li. de carne Christi c. 23. vbi disputans aduersus Marcionem negantem veram in Christo carnẽ, *Cognoscimus*, inquit, *adimpleri propheticam vocem Simeonis super adhuc recentem infantum Dominum pronunciatam: Ecce hic positus est in signum, cui contradicetur: signum natiuitatis Christi secundum* Esai. c. 7. *Propterea Dominus dabit ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium: agnoscimus enim signum contradicibile conceptum, & partum virginis Mariæ*. Hæcille.

III. Primùm igitur Ecclesia signum est magnũ, quia ipsa per se magnum quoddã est miraculũ à Deo mirabiliter effectum. Verè enim miraculũ est Ecclesiæ cõtra tam multas,

Prima signi acceptio pro miraculo. *Psal. 134. 9.* *Act 5. 12.* *Secunda pro vexillo.* *Esai. 5. 26.* *D. Hieron.* *Gentium vocatio.* *Psal 73. 4.* *Tertia pro scopo.* *Thren. 3. 12.* *D. Thom.* *Iob 16. 12.* *D Gregor. Iusti positi in mundo vt signum, persecutionis sagittis.* *2. Thess. 3. 3.* *Luc. 2. 34.* *Christus signum contradicibile ex Tertull.* *Esai 7. 14.* *Ecclesiæ fundatio magnũ miraculum.*

multas,tãq;difficiles Gentiũ omniũ,ac Principum perſecutiones non ſolũ fundatio,ſed,vt ita dicã,prodigioſa progreſſio. Præcipuè verò, ſi ſpectentur ij, per quos fũdata eſt,hoc eſt, Apoſt. pauci numero,genere humiles,abſque vllo vel humanæ ſapiẽtiæ,vel opũ,mundanæque potentiæ præſidio. Hanc enim potiſſimũ ob causã appellantur à Paulo gloria Chriſti. 2. Cor. 8. *Siue*, inquit, *fratres noſtri Apoſtoli Eccleſiarũ gloriæ Chriſti*: vbi gloriæ numerandi caſus eſt, habetur enim Græcè: δόξα Χριστοῦ. Appellãtur autẽ gloria Chriſti: quia Eccleſiæ per eos fũdatio diuinam Chriſti potẽtiã, ſplendorẽ, & gloriã declarauit. Deinde ſignũ, ſiue vexillũ fuit quod Deus erexit ſuæ erga homines beneuolentiæ, idcirco enim Eccleſiã cõdidit, quia homines adamauit: idque Eccleſia ipſa agnouit, & diſertis verbis cõfitetur, cũ ait Cãt. 2. *Ordinauit in me charitatẽ*: ſeu vt alij trãſferũt ex Hebræo: *Poſuit in me vexillum amoris*. Aqua etiã expoſitione nõ abhorret noſtra tranſlatio: ſi quidem hoc loco *ordinãdi* verbũ militare eſt ad eum ſenſum, quo milites in acie inſtrui, & ordinari ſolẽt. Eſt enim Hebraicè vox *Dagal*, quæ propriè ſignificat vexillũ erigere: tranſlatè verò inſignem eſſe in reliquis, vel eminere: ſimúlque iuxta noſtram editionem ſignificatur charitatem ipſam ſolarem eſſe veluti quẽdam numeroſum exercitũ, qui aduerſus animæ hoſtes inſtruitur, & ordinatur. Et iuxta eum ſenſum, quẽ ſequimur ex tranſlata verbi *Dagal* acceptione, indicatur maxima, & illuſtria amoris argumenta oſtendiſſe ſpõſum erga Eccleſiam, & in eis inſignem fuiſſe: imò quaſi vexillũ ſuſtuliſſe, quod omnes gentes intrepidè ſequerentur, iuxta illud Eſaiæ 5. ſuperius cõmemoratum: *Eleuabit ſignum in nationibus*. Nec verò quodlibet ſignũ: ſed magnum ſignum fuit: quia hoc Eccleſiæ vexillum maximum effecit, toto videlicet orbe expanſum, vt cõſpicuũ eſſet omnibus, qui ad Eccleſiã aggregari vellẽt.

Apoſtoli Chriſti gloria.

2. Cor. 8. 23.

Eccleſia vexillum beneuolentiæ Dei erga homines Cant. 2. 4.

Charitas numeroſus exercitus aduerſus animæ hoſtes.

Denique ſignum eſt, ſiue ſcopus, in quem omnes Tyranni, ac Principes ſuarum perſecutionum ſagittas collimarunt: ita vt optimo iure ipſa quoque ſignũ contradictionis appellari poſſit iuxta illud Thr. 3. *Poſuit me tanquã ſignũ ad ſagittã*. Nec ſine myſterio dicitur ſignum magnum, & ita magnum, vt ab eo perſecutorum ſagittæ aberrare non potuerint: cum è cõtrario ſcopus exiguus eſſe ſoleat, vt difficile ſit illum attingere. Enim vero Deus potentiæ ſuæ, & virtutis cõſcius Eccleſiam ſignũ quoddam magnũ eſſe voluit, perſecutoribúſq; oppoſuit, vt ab eo aberrare nõ poſſet. Verùm ſimulidẽ ſignum fecit impenetrabile, ne aduerſariorũ ſagittæ in Eccleſiã intentæ eã vllo modo poſſent penetrare, in quo maior diuinæ potẽtiæ magnitudo cernitur. Et vero quis mulierẽ inter cæleſtes orbes cõſidentem, quippe quæ lunã pedib. calcaret, ſolẽq; cõtingeret, ferire poſſet, cũante cælũ ipſum natura impenetrabile, ſupra quod ſecura reſidebat, penetrare oporteret, hoc eſt; diuinã ipſam potẽtiã, qua Eccleſia nititur, ſuperare? Quod argumẽtũ quãquã aliùs iã in hoc opere tractauimus, adhuc tamen poſſumus alijs Script. teſtimonijs locupletare.

IIII.

Eccleſia quo pacto Tyrannorum ſcopus Thren. 3. 12.

Eiuſdem in perſecutionibus ſecuritas.

Primũ ducitur ex Pſ. 128. vbi Eccleſia de ſe ipſa ita loquitur. *Sæpe expugnauerunt me à iuuẽtute mea, dicat nunc Iſrael: Sæpe expugnauerũt me à iuuẽtute mea: etenim nõ potuerũt mihi. Supra dorſum meũ fabricauerũt peccatores: prolongauerũt iniquitatẽ ſuam, Dominus iuſtus cõcidet ceruices peccatorũ*. Quo loco ad literam ſermo eſt de Synagoga, cuius pueritia in Ægypto fuit, vbi cæpta eſt eius perſecutio: & generaliùs de Eccleſia, quæ in ipſa ſua infantia oppugnata fuit, cũ Cain Abelem fratrẽ obtruncauit. Sic enim hũc locũ intellexit D. Aug. in cõm. *Magnus*, inquit, *affectũ ſic cæpiſſe, quaſi aliquid iam loqueretur: videtur enim nõ cæpiſſe, ſed reſpõdiſſe. Reſpõdit autẽ quærelis, & cogitationibus infirmorũ: Sæpe expugnauerũt me à iuuẽtute meã. Numquid ideo non peruenit ad ſenectutem, quia non ceſſauerũt illi expugnãdo? Cõſoletur igitur ſe Eccleſia de præteritis exẽplis, & dicat: Etenim non potuerũt mihi*. Hæc Aug. Quod verò ſequitur, hunc ſenſum habet: *Supra dorſum*

V. Pſal. 128. 1.

Eccleſiæ in infantia oppugnatio, & ſimulat. D. Auguſt.

meũ fabricauerunt peccatores, immensam videlicet persecutionum fabricam, sed quæ non me, sed ipsos contereret: vnde subiungitur: *Dominus iustus concidet ceruices peccatorum: confundantur, & conuertantur retrorsum omnes, qui oderunt Sion.*

VI. Zach.1.18. Secundũ testimoniũ duci potest ex Zach.1. *Et leuaui*, inquit Propheta, *oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. Et dixi ad Angelũ, qui loquebatur: Quid sunt hæc? & dixit ad me: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudã, & Hierusalem.* In quem locũ Hebræi, D. Hier. & alij per quatuor cornua accipiunt quatuor mundi imperia quæ Hebræorũ Gentẽ quasi tauri ventilauerunt, in typũ videlicet Ecclesiæ, in quã omnes Reges, atque Principes tanquã ferocissimi tauri insurrexerunt. Sed vide, quid sequitur: *Ostẽdit mihi Dominus quatuor fabros, & dixi: Quid isti veniũt facere? qui ait: Hæc sunt cornua, quæ ventilauerũt Iudã per singulos viros, & nemo eorũ leuauit caput suũ, & venerunt isti deterrere ea, vt deiciãt cornua Gentiũ, quæ leuauerunt cornu super terrã Iuda.* Per hos quatuor fabros D. Hier. Theod. & Cyril. Alex. intelligũt Angelos, quorũ præsidio Ecclesia defenditur, & Tyrannorũ, atque hæreticorũ omnium vires quasi cornua cõteruntur. Alij, in quibus est Carthus. quidã apud D. Hier. in eum locum, volunt fabrorũ nomine accipiẽdos esse quatuor Euangelistas, qui omniũ regnorũ potẽtiam, quæ antea Ecclesiã persequebantur, Euangelij prædicatione, & miraculorũ fulgore Christi imperio subiecerũt. Verũ de huius loci expositione plura diximus in nostris super Zach. cõmẽtarijs, quæ Deo volẽte cum reliquorũ minorum Prophetarũ cõmentatione foras dare instituimus. Deniq; Gen.4. Tubalcain in typum diaboli dicitur fuisse malleator, & faber in cuncta opera æris, & ferri: sic enim diabolus malleator est Ecclesiæ, quippe qui eam fortissimis Tyrãnorũ, & hæreticorũ ictibus percutit: quæ tamen tanquã incus fortissima malleos omnes cõminuit, & conterit. Quam ob causam dicitur Hier. 50. *Confractus, & cõtritus est malleus vniuersæ terræ*: vbi per malleum vniuersæ terræ diabolum Ecclesiam persequentem interpretatur Orig. in comm. eius loci. Nec verò id mirum videri debet, cũ Ecclesia adamãtina describatur Amos 7. iuxta translationẽ 70. *Ecce vir super murũ adamãtinũ, & in manu eius adamas: & dixit Dominus ad me: Ecce ego inicio adamantẽ in medio populi Israel.* Vbi per adamantẽ Christus in manu Patris, per murum adamantinũ Ecclesia, supra quã est Christus, accipiẽda est. Itaque Christũ tanquã adamantem in medio omnium Gentium, ac Principum misit: quem tamen nulla potentia frangere vnquam potuit: quod idem adamantino muro, id est, Ecclesiæ contigit.

Hebræi. D. Hieron.

Tyranni in Ecclesiã tauri ferocissimi.

D. Hieronym Theod. Cyril. Alex. Dion. Carth.

Gen.4. Dæmõ Ecclesiæ malleator.

Hier. 50. 23. Origen. Amos 7.7.

Ecclesia murus adamantinus.

Cur Ecclesia in cælo apparuerit.

Apparuit in cælo. SECTIO III.

I. *Ecclesia & genere, & cõuersatione tota cælestis. Panno. Tertullian.* CVm mulier Ecclesia sit, vti diximus, perspicuũ relinquitur cælũ hoc loco non ipsam Ecclesiã significare: iã enim Ecclesia in se ipsa apparuisset. Quare existimamus illud hoc loco indicari Ecclesiã cęlestẽ esse, hoc est, è cælo descẽdisse per electionẽ diuinã: quemadmodũ aliàs in hoc opere dicit Ioan. vidisse se sponsam Agni descendentẽ de cælo. Præterea, vt vult Panno. Apparuit in cælo mulier, quia Ecclesia cælestẽ vitam agit, vnde & in terris quasi peregrina versatur, quia & genere, iuxta priorẽ rationẽ, & cõuersatione, iuxta posteriorem tota est cælestis. Id quod elegãter dixit Tert. in Apolog. c.1. vbi agẽs de persecutionib. Ecclesiæ, *Nihil*, inquit, *Gens Christiana de causa sua deprecatur, quia nec de conditione miratur: scit se peregrinam in terris agere, inter extraneos facilè inimicos inuenire: caterũ genus, sedẽ, spem gratiã, dignitatem in cælis habere. Vnũ gestit interdũ, ne ignorata damnetur.* Hæc ille. In tribus verò potissimũ Ecclesia se ostẽdit de cælo esse, lingua, moribus, affectu. Hac enim triplici ratione potissimũ, cuias sit quispiam, diiudicari solet. Et quidem de lingua dictum

dictũ est à Domino Ioã.3. *Qui de terra est, de terra loquitur:* & ibidẽ. *Quẽ enim misit Deus, verba Dei loquitur.* Sunt autem quidã peregrini, qui loquuntur misto quodam idiomate, quod ex proprio scilicet, & peregrino conflatur, vt habes 2. Esd. 13. *In diebus illis vidi Iudæos ducentes vxores Azotidas, Ammonitidas, & Moabitidas, & filij eorum ex media parte loquebãtur Azotice, & nesciebãt loqui Iudaice, & loquebãtur, iuxta linguã populi, & populi.* Sic etiã sunt pleriq; in Ecclesia, qui nec cælestes omnino sunt, nec planè terreni: sed vtrũque iungentes & de cælo, & de terra loquuntur. Deinde etiam mores ostendunt, cuiusnam patriæ quispiam sit: quẽadmodũ significauit Apostolus Phil. 3. *Nostra cõuersatio in cælis est.* i. nostri mores cælestes sunt. Denique affectus terrarũ, & regionũ maximè in hominib. dominãtur, & ex iis vniuscuiusq; regio dignoscitur: quare ex affectu, & amore rerũ cælestiũ ostẽdit Ecclesia se cælestẽ esse.

Ioan.3 31.34 In quibus nã se ostendit de cælo esse.

2. Esd.13.23.

Phil.3 20.

II.

Propter hãc igitur vtramq; rationẽ Ecclesia in cælo visa est, atq; in vtriusq; typũ tabernaculũ illud Mosaicũ coopertũ erat pellibus hyacinthinis, hoc est, cælestis coloris: vnde auctore Iosepho li. 3. antiq. c. 7. à lõge aspiciẽtibus cælũ repræsentabat. Eandẽ ob causã Ecclesia dicitur sapphirina, eo quòd sapphirus gẽma sit coloris cælestis, & aureis quibusdã pũctis colluceat, quæ stellas referũt: quo sensu accipiendũ est illud Exod. 24. *Ascẽderũt Moyses, & Aarõ, Nadab, & Abiu, & 70. de senioribus Israël, & viderũt Deũ Israël, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælũ, cũ serenũ est.* Etenim Ecclesia veluti thronus quidã est sapphirinus, in quo Deus residet: cõtutéq; subiũgitur: *& quasi cælũ, cũ serenũ est,* significatur tranquillitas, & serenitas, quã Ecclesia sub Dei pedibus habet. Quanquã enim eã Tyranni, & Hæretici conentur turbare: tamen quia sub Dei pedibus iacet, eiusq; virtute, ac potentia continetur, serenitatem cæli sua tranquillitate repræsentat. Illud obiter aduerte pro eo, quod nos habemus: *Quasi lapidis sapphirini*, legi quoque posse ex Hebræo: *quasi laterũ sapphirini*, vt auctor est Lyr. in eum locum, nimirum vt figura laterisHebræis in memoriam Ægyptiacam seruitutem reuocaret, cum in conficiendis lateribus laborabant: color autem sapphirinus designaret libertatem, quam diuino beneficio erant consecuti. Simul etiam illud indicabatur lateres, id est, labores, quibus Sancti in hac vita probantur, tandem in sapphiros gloriæ conuertendos: idcirco enim Hebræi viderunt suos lateres in pulcherrimos sapphiros euasisse.

Iosephus. Tabernaculũ Mosaicũ cælum referebat.

Exod.24.9. Ecclesia sapphirinum Dei thronus.

Lyranus.

III.

Ad eandem Ecclesiæ cælestem naturam adumbrãdam apparuit Ezechieli Dominus super alium thronum sapphirinum, quemadmodum legimus cap. 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Et quidem meritò thronus iste sapphirinus, qui Ecclesiam repræsentat, capitibus quatuor illorum animalium imminebat: quoniam Ecclesia super quatuor orbis imperia per quatuor illa animalia expressa fuit euecta: siquidem iis omnibus subiugatis ipsa veluti thronus sapphirinus remansit, in quo Christus omnium imperiorum Princeps, moderatórq; resideret. Accedit, quòd illa quatuor animalia, hoc est, quatuor imperia thronum istum sapphirinũ in capite gestant: siquidem ex omnibus mundi partibus Reges, ac Principes, Gentésque vniuersæ ad Ecclesiam aggregatæ Christum veluti in throno triumphantis more gestauerunt: quidni etiam Ecclesiam cælum appellari agnoscamus Esa. 66. *Hæc dicit Dominus. Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum.* Etenim D. Aug. in Psal. 98. existimauit eo loco Esaiæ cæli nomine electos accipiendos esse, hoc est, Ecclesiam: quæ interpretatio etiam est D. Hilarij in Psal. 1. 1. Obiter autem est obseruanda annotatio, quam in eundem locum affert eadem Hilar. lib. de Trinit. expendens, quomodo Dei sedes dicatur cælum, terra autem pedum eius scabellum: cum tamen cælũ palmo, terrã

Ezech.1.26. Ecclesia super quatuor mundi imperia euecta.

Esai.66.1. D. Augustin.

D. Hilar.

pugillo concludat, iuxta illud Esai. 40. *Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? quis appendit tribus digitis molem terræ*, seu vt 70. transtulerunt: *Quis mensus est manu aquã & cælũ palmo, & omnẽ terrã pugillo?* Ex quorũ locorũ collatione concludit Hilar. Diuinæ naturæ immẽsitatẽ nullis locorũ spatiis terminatã: siquidem cælũ, quod ipsius thronus dicebatur, palmo concludit: terram verò, quæ dicta fuerat pedum eius scabellum, pugillo comprehendit. *Conclusum*, inquit, *palmo cælũ rursum Deo thronus est, & terra, quæ pugillo cõtinetur, eadẽ & scabellũ pedum eius est, ne in throno, & scabello secundum habitum considentũ protensio Speciei corporeæ posset intelligi: cum id, quod sibi thronus, & scabellum est, rursum illa ipsa infinitas palmo, ac pugillo apprehendente concludat.*

Esai. 40. 12. Septuag. Diuinæ naturæ immensitas.

III. Sed, vt ad institutum reuertamur, quoniam cælestis plane est Ecclesia, idcirco firmamenti, siue stelligeri cæli nomine significatur: sic enim firmamentum illud possumus accipere, quod paulo ante ex Ezechiele diximus supra capita animaliũ apparuisse. Sicut enim in firmamento lucent sydera, & cõstellationes variæ ex syderibus conflatæ, ita in Ecclesiæ firmamento Sancti sunt veluti sydera, & pulcherrimæ virtutũ connexiones quasi cõstellationes nobilissimæ. Vnde D. Greg. lib. 9. Mor. c. 6. ad Ecclesiam refert illud Iob 9. *Qui facit Arcturũ, & Orionas, & Hyadas, & interiora Austri.* Quo loco per Arcturum 7. stellis fulgentem accipit Eccles. 7. candelabris in Apocal. rutilantem: per Oronias vero Martyres, quia sicut Oriones in ipso pondere temporis hyemalis oriuntur, suóq; ortu tempestates excitant: & maria, terrásque perturbant: ita Martyres, dum Eccles. ad statum prædic. erigunt, pondus persequentium, molestiásque passuri ad cæli faciem quasi in hyeme veniunt. Iis etiam ortis mare, terráque turbantur, quia Gentilitas videns mores suos destrui apparente Martyrũ fortitudine doluit. Deniq; Hyadas Doctores interpretatur, quia nimirũ Hyades à pluuia nomen acceperunt, eo quòd ortæ proculdubio imbres ferant: sic enim Doctores ad statũ vniuersalis Ecclesiæ quasi in cæli faciem deducti super arentem humani pectoris terram sanctæ prædicationis imbres fundũt, iuxta illud Deut. 32. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, quasi imber super herbã, & quasi stillæ super gramina.* Hæc ille. Quid? Nonne duodecim Apostoli duodecim signa sunt Zodiaci, id est, vitalis circuli in firmamento Ecclesiæ constituta? quemadmodũ subtiliter tractat Georg. Venet. in sua Harm. Cant. 2. ton. 7. c. 8. 9. 10. 11. & 12. nósq; fusiùs disseremus, cum coronam duodecim stellarum explicabimus. Ex his omnibus illud cõficitur Ecclesiã duplici de causa cælestem esse, tum quia è cælo per æternam electionem habuit ortum, tum quia cælestem in terris vitam agit: atque adeo merito in cælo Ioanni apparuisse.

Ecclesiæ cælũ Sancti sydera, D. Gregor. Iob 9. 9.

Deut. 32. 2. Apostoli duodecim signa Zodiaci. Georg. Ven.

Cur Ecclesia appelletur mulier?

Signum magnum apparuit in cælo, mulier.

SECTIO IV.

I. SIgnum illud magnũ, quod in cælo apparuit, mulier fuit amicta sole. Cum igitur ea Ecclesiam adumbrauerit, vti diximus, illud iam ordine sequitur explicandũ, cur mulieris appellatione censeatur? Illa igitur eius appellationis est ratio potissima, quòd Ecclesia Christi spõsa sit, ab eóque veluti grauidata fructum ferat meritorum: quemadmodũ luculentè explicauit Apostolus Eph. 5. *Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam*: quod Ecclesiæ, & Christi coniugium fuit auctore Paulo ibidem in coniugio Adã, & Euæ adũbratũ, cũ Adam dixit: *Hoc nũc os ex ossibus meis, & caro de carne mea*: *Sacramentum hoc*, inquit Paulus, *magnum est: ego autem dico in Christo, & in Ecclesia.* Id quod præter alios expendens D. Aug. lib. 2. de

Potissima ratio, quia est sponsa Christi. Ephes. 5. 25. & 32.

Gen. 2. 23.

D. August.

symbolo

symbolo ad Cathecumenos c.6. de Christo in cruce interpretatur; *Ascendat*, inquit, *sponsus noster thalami sui lectum, dormiat moriendo aperiatur eius latus, & Ecclesia prodeat virgo: vt quomodo Eua facta est ex latere Adæ dormientis, ita & Ecclesia formetur ex latere Christi in cruce pendentis. Percussum enim est eius latus, & statim manauit sanguis, & aqua, quæ sunt Ecclesiæ gemina sacramenta: aqua, in qua est sponsa purificata; sanguis, ex quo inuenitur esse dotata. O magnum mysterium de sponso sponsa nascitur, & vt nascitur statim illi coniungitur: & tunc sponsa nubit, quando sponsus moritur: & tunc sponsus sponsæ coniungitur: quando à mortalibus separatur: & quando ille per cælos exaltatur, tunc ista in terra fœcundatur.* Hæc ille.

II. Est ad hoc matrimoniũ explicãdũ illustrissimũ illud apud Oseam testimoniũ c. 2. vbi dominus sic ad Ecclesiã loquitur: *Spõsabo te mihi in sempiternũ: & spõsabo te mihi in iustitia, & iudicio, & in misericordia, & in miserationib. Et spõsabo te mihi in fide: & scies, quia ego Dominus.* Vbi aduertendũ est ter *desponsationis* nomẽ repeti propter tres personas diuinas, quibus Ecclesia est despõsata: quamquã D. Hier. aliã rationẽ afferat dicens Deũ primò sibi despõdisse Ecclesiam in Abrahã, siue in Ægypto, vt vxorem haberet sempiternã: secũdo in monte Sina, cum ei dedit prosponsalibus legis iustitiã, atque iudiciũ, & iunctã legi misericordiã, vt nimirũ quando peccaret, traderetur captiuitati, & cum ageret pœnitentiã, reuocaretur in patriã, & misericordiã cõsequeretur: atque de his sponsalibus loquutũ fuisse Regiũ vatẽ Ps. 100. *Misericordiã, & iudiciũ cantabo tibi Domine*: eadémq; spõsalia nomine calicis explicasse, cũ dixit Ps. 74. *Calix in manu Domini vini meri plenus misto: & inclinauit ex hoc in hoc.* vt ipse interpretatur, inclinauit calicẽ iustitiæ in calicẽ misericordiæ, & rursus calicẽ misericordiæ in calicem iustitiæ. Denique tertiò eandem Ecclesiam Christo crucifixo, & à mortuis resurgenti desponsatã non in legis iustitia, sed in fide Euãgelij: qui autem sic fuerit desponsatus, statim sciet, quia ipse sit Deus.

Isee 2 19.

Ecclesiam sponsi desponsat Deus primo in Abraham. Secundo in monte Sina. Psal. 100. 1. & 47 9.

Tertio in Christi morte.

III. Nec verò, cum Ecclesiã mulier dicitur, de eius virginitate dubites: quãquã enim apud latinitatis auctores mulier pro corrupta fœmina vsurpetur, veluti actione tertia in Verrem: *Nequis hæredẽ virginẽ, neve mulierẽ faceret*: tamẽ nõ modo in sacris literis, sed etiã ex vi verbi auctore D. Hier. in c. 4. epist. ad Gal. sexum magis, quàm copulã viri significat: vt fusè probat Tert. in li. de velandis virginibus, probatque ex Gen. 2. vbi Eua, cum adhuc virgo esset, mulier appellatur: & ex beatissima Virgine, quæ sæpe mulier dicitur, veluti ad Gal. 4. *Misit Deus filiũ suum factum ex muliere, factũ sub lege*: & Iob 2. *Quid mihi, & tibi est mulier?* & c. 19. *Mulier, ecce filius tuus.* De eadẽ quoque re doctè disserit Orig. ho. 8. in Leui. an illa verba Leu. 12. *Mulier si suscepto semine pepererit masculũ, immũda erit septẽ diebus.* Itaque Ecclesia & mulier est propter cõiugiũ, & fœcũditatẽ, & virgo propter puritatem, & sanctimoniã: vt enim rectè annotauit D. Hier. in c. 2. Oseæ, illud interest inter Dei coniunctionẽ, & hominũ, quòd homo cum vxorẽ acceperit, de virgine facit mulierem, id est, nõ virginem: Deus autem meretricibus spiritualiter copulatus eas mutat in virgines. Id quòd ad literã duobus clarissimis testimonijs ostẽditur: vnũ est illud Hier 3. vbi postquã vtbis Hierusalẽ adulteria cõmemorantur illis verbis: *Leua oculos tuos in directum, & vide, vbi non prostrata sis: polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitijs tuis. Quam ob rem prohibitæ sunt stillæ pluuiarum, & serotinus imber non fuit: frons mulieris meretricis facta est tibi, noluisti erubescere*: statim subiungitur: *Ergò saltem amodo voca me: Pater meus, dux virginitatis meæ tu es.* Vbi cernis meretricem mulierem ad virginitatẽ inuitari per spiritualem coniunctionẽ cũ Deo. Illud obiter in hunc locũ est obseruandum maximi apud Deũ momẽti esse patris appellationẽ: siquidem Deus Hierusalem fornicariã ciuitatẽ, & sub eius typo quãlibet peccatricẽ animã adhortatur, vt ipsũ

M. Tullius. Mulier nomẽ sexus. D. Hieron.

Gen. 1. Gal 4 4. Ioan 2 4. Ioan. 19. 26. Orig. Leuit. 12. 2.

D. Hieron.

Hierem 3 2.

Patris appellatio quanti momenti apud Deum.

patrẽ appellet, si velit veniã facilè impetrare: quasi tanto nomine, tantæq; pietatis audito fieri non possit, quin statim ad misericordiã cõmoueatur, quemadmodum pater amplecti, & osculari solet filium infantulũ, cum ei repetita identidem patris appellatione blanditur: quam ob causam Dominus cum discipulos orare docuit, hinc inchoare orationẽ præcepit: *Pater noster qui es in cælis.* Indeque duntaxat prodigus ille filius animos sumpsit, & reconciliationis fiduciã: *ibo*, inquit, *ad patrẽ meũ, & dicã ei: Pater, peccaui in cælum, & coram te.* Hac eadẽ ratione Deum exorare nomine populi conatur Esaias c. 63. *Attende de cœlo, & vide de habitaculo sancto tuo: vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorũ, & miserationũ tuarũ super me continuerunt se. Tu enim pater noster, & Abrahã nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Tu Domine pater noster, redemptor noster à sæculo nomen tuũ.* Quo loco primũ significat Propheta Deũ vsque adeo clementẽ esse, vt Abrahamus, & Israel, siue Iacob præillo nomẽ patris minimè mereãtur: idcircò enim dixit: *Abrahã nescisti nos, & Israel ignorauit nos*, nimirũ si tecũ conferãtur. Secundo aduerte, cum dicitur: *vbi est fortitudo tua, multitudo viscerũ tuorũ, & miserationũ tuarũ?* appellari fortitudinẽ Dei ipsius misericordiã, eo quòd misericordiæ operib. maximè omnipotentiã suã declarare soleat. Tertiò. Admirabundus Propheta dixit: *super me continuerunt se*, quasi nouũ quiddam sit in Deo posse misericordiarum suarum viscera continere, quin in ea liberaliter effundat. Denique bis appellauit Propheta Deum *Patrem*: fuit enim semel pater per creationem, & iterum per redemptionem.

Matt. 4. 9.

Luc. 15. 18.

Esai. 63. 15.

Misericordia Dei fortitudo

IIII. Sed, vt ad locũ Hier. citatũ reuertamur, aduertendũ est appellari Deum ducem virginitatis Ecclesiæ, & cuiuslibet animæ ipsi cõsecratæ, non solũ quia sponsarum suarũ virginitatẽ seruat: sed etiã, quoniã ipse est, qui tanquã dux virginũ præit, vexillúmq; erigit castitatis, sine cuius videlicet ope virginitas cõseruari non potest. Itaque ipse est, qui tãquã dux pro virginibus militat in difficillimis certaminibus castitatis. Vnde & Apoc. 14. apparuit virginum exercitus sequẽs Agnũ, quocũq; iuisset, tãquã in hoc prælio ducẽ, ac bellatorẽ fortissimũ. Et quidẽ vox Hebræa in loco illo Hieremiæ, pro qua vulgatus trãstulit *Ducẽ*, propriè ducẽ, qui alios præit, & regit, significat: ea enim est germana significatio vocis *Aluph*, vnde illud Hier. 11. *Ego quasi agnus mãsuetus, qui portatur ad victimã: & non cognoui: quia cogitauerunt super me cõsilia dicentes: Mittamus lignũ in panẽ eius, & eradamus eũ de terra viuentiũ*: vbi ad literã est sermo de passione Christi, sic iuxta veritatem Hebraicã trãsferendũ esse: *Ego quasi agnus dux reliquorũ*: est enim pro voce *Mansuetus*, Hebraicè *Aluph*, significatúrque Christũ in passione fuisse quasi agnũ ducem gregis, qui omnes Martyres exemplo suo anteiret, & ad mortẽ fortiter oppetendã animaret. Alterũ testimoniũ, quo ostenditur Deũ, cum spiritualiter tãquã spõsus alicui animæ cõiungitur, ex meretrice, & fornicaria virginem facere, depromitur ex secundæ Cor. 11. vbi Apostolus loquens cum Corinthiis, qui ante conuersionem fuerant idolorũ cultores, atque adeo fornicatij, sic ait: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro virginẽ castã exhibere Christo*, hoc est, vt interpretatur Theophyl. Quæro vos Dei æmulatione, siue zelo. j. non propter me, sed propter Deũ, cui vos despondeo tanquã sponsam, quæ quãuis antea meretrix fuerit propter idololatriam: nihilominus per spirituale cum Christo matrimoniũ virgo est permansura. Vtroque hoc testimonio vtitur ad idem confirmandũ D. Hier. in cõmentariis in c. 2. Oseæ. Porrò aduertendũ pro eo, quod nos habemus: *Æmulor enim vos*, esse Græcè, ξηλῶ γὰρ ὑμᾶς, quod verti potest, *Zelotypi sumus erga vos*. Appellat enim Paulus zelum ingentem, & immodicũ quendam amorem, quem ambiat, vt apud Corinthios primus sit: nec quispiam sibi præferatur in amore: sed addit: *zelo Dei*: ne quis putaret eum suã ipsius gloriã, & compendio commoueri.

Pro virginũ castitate tanquam dux dimicat Deus Apoc. 14.

Hier. 11. 19.

Christus in passione dux Martyrum.

2. Cor. 11. 2.

D. Hieron.

Cur Ecclesia amicta sole apparuerit?
Mulier amicta sole.

SECTIO V.

CHristum Dominum solem esse, multa Scripturæ sacræ testimonia demonstrant: duo verò potissimum. Vnũ est illud Mal. 4. *Orietur vobis timentibus nomẽ meũ sol iustitiæ, & sanitas in pẽnis eius: & egredieimini, & salietis sicut vituli de armento.* Quẽ locũ de Christo interpret. D. Hier. & Theod. in Malach. Orig. ho. 2. in Cãt. & Cyril. Alex. li. 1. in Ioan. c. 8. & li. 4 c. 28. vbi docet tẽpus ante aduẽtum Christi fuisse procellosam quãdã hyemẽ: at post eius aduentũ ver iucundissimũ extitisse: cum Christo quasi sole fulgente Sancti quãplurimi veluti flores pullulauerunt. Est autẽ potissimũ sermo de die iudicij, quo tẽpore Christus appellatur sol iustitiæ, qui in primo aduentu fuerat sol misericordiæ. Cũ verò dicitur *Sanitas in pẽnis eius*, alluditur ad solis radios, qui eius veluti pennæ sunt. Quanquã verò Theod. huius nostri solis pẽnas velit esse dona spiritualia, quibus quasi alis nos vndique velauit: tamen dici meritò potest solis iustitiæ, j. Christi pennas, quib. sese in sublime extulit, siue radios, quib. resplenduit, illas ipsas pœnas fuisse, quas hominum amore susceperit. Quod enim illis tãquã alis sese in altũ extulerit, docuit Paulus Philip. 2. *Humiliauit semetipsũ factus obediẽs vsq; ad mortẽ, mortẽ autẽ crucis. Propter quod & Deus exaltauit illum.* De quibus etiã pennis locutus est Regius vates interpretante Hieron. cũ dixit Ps. 9. *Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pẽnis eius sperabis.* Quod autẽ eædẽ pœnæ, siue cruciatus radij fuerint, quibus sol iste resplenduit, ostendit locus ille apud Abac. c. 3. *Splẽdor eius vt lux erit: cornua in manibus eius.* Quo loco vides cum cornibus crucis, vt omnes ibi interpretantur, splendorem coniungi: nimirum quia cum in crucem fuit sublatus, quasi in mẽdio cæli eleuatus sol multò magis, quàm antea radiauit.

I. *Christus sol. Mal. 4. 2. D. Hieron. Theodoret. Orig. Cyril. Alex. Tempus legis veteris hyes: legis nouæ ver Theodoret.*

Pœnis tãquã alis alium se extulit Christus. Philip. 3. 8. D. Hieron. Psal. 90. 4. Abach. 3. 4. Radiauit in cruce Christus.

Alterum testimonium, quo Christus appellatur sol, habetur Cant. 1. vbi sponsa de Christo loquens ait: *Nolite me considerare, quod fuscaverim, quia decoloravit me sol:* seu vt Septuag. transtulerunt: *Quia respexit me sol.* Quanquam Orig. legit: *Quia despexit me sol*, docens hom. 2. in Cant. hunc esse eius loci sensum. *Ne putetis, ô filiæ Hierusalem, quòd naturalis sit ista nigredo, quam in meo vultu cernitis: sed scitote, quoniam defectu solis est facta. Sol enim iustitiæ, quia me non inuenit reflectentem, non direxit in me rectos lucis suæ radios. Ego enim sum populus Gentium, qui prius non respexi ad solem iustitiæ, nec steti ante Dominum: & ideo nec ille me respexit, sed despexit.* Hæc Orig. D. Bernard. sermone 28. in Cãt. quatuor alias affert eius loci expositiones, quarum duæ postremæ ad præsens institutum faciunt. Prima est huiusmodi. *Nolite me notare quasi deformem, quia ceruix pro ingruente persecutione minus florentem, minus secundum gloriam seculi coloratam. Quid exprobratis nigredinem, quam terror persecutionis, non conuersationis pudor inuexit?* Secunda. *Decolorari à sole*, inquit Bernard. *est ignoscere charitate fraterna: flere cum flentibus, infirmari cum infirmantibus: vri ad scandala singulorum.* Tertia. *Sol iustitiæ decoloravit me, Christus, cuius amore langueo: languor iste coloris quædam exterminatio est. Ergo instar vrentis solis desidery ardor peregrinantem in corpore decolorat, & excruciat amantem dilatio.* Quarta, & postrema, *Decoloravit me sol, sui nimirum comparatione splendoris, dum appropians illi ex eo me obscuram deprehendo, & nigram inuenio. Cæterum aliàs quidem formosa sum; quid fuscam dicitis solius solis pulchritudini succumbentem?*

II. *Cant. 1. 6. Septuag. Orig. Varia lectio.*

D. Bernard.

Christi cõparatione etiam pulchræ animæ deformes.

Est igitur mulier amicta sole, j. Ecclesia Christo circumdata. Sunt autem multæ huius similitudinis rationes. Prima est Pann. qui vult dici Ecclesiã amictam Christo quasi sponsam sponso, eo quòd Christus Eccles. tanquã sponsam amplectitur,

III. *Ecclesia amicta Christo. Pannon.*

Cant. 2. 6. Orig.

cáque à Christo tanquam ab sponso accipit fœcunditatem. j. virtutem bene operandi, iuxta illud Cant. 2: *Læua eius sub capite meo, & dextera illius amplexabitur me.* Quē locum Orig. ho. 3. in Cant. eo sensu interpretatur, vt læua pro incarnatione: dextera pro diuinitate sumatur: dicatúrque læua esse sub capite Ecclesiæ, quia in incarnationis mysterio Ecclesia tanquam in quodam mollissimo ceruicali cóquiescit. Dextera autem Ecclesiam amplectitur: quoniam per mysterium incarnationis gloriam æternitatis consequitur. Secundo est Ecclesia amicta Christo tāquam indumento, quemadmodum ipsa confitetur Esaiæ 91. *Gaudens gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo: quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me:* seu, vt 70. transtulerunt: *Induit me vestimentum salutis, & tunicam lætitiæ:* vnde alij transferunt: *Induit me vestimentum Iesum,* id est, *Induit mihi Iesum pro vestimento:* quò videtur respexisse Paulus, cum dixit Gal. 3. *Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis:* & Rom. 13. *Sicut in die honestè ambulemus, non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitiis, non in contentione, & æmulatione: sed induimini Dominum Iesum Christum, & carnis curam ne feceritis in desiderijs.* Alluisse enim Apostolum ad eum locum Esaiæ docet Cyril. Alex. lib. 9. in Gen. vbi quærens, quænam sit illa tunica lætitiæ iuxta editionem Septuag. respondet declarari à Paulo illis verbis Rom. 13. *Induimini Dominum Iesum Christum.* Est autem Christum induere, eius virtutes imitari. Sed multa præterea ea indumenti similitudo complectitur, quæ in ipsa Christi imitatione reperiuntur.

Esai. 61. 10. Lectionum varietas. Septuag. Alij. Galat. 3. 27. Rom. 13. 13. Cyrill. Alex. Christum induit, qui imitatur.

IIII. Primùm enim verbo *induere* vtuntur Hebræi ad significandum copiam, & affluentiam, veluti Ps. 64. *Induti sunt arietes ouis:* quod D. Hier. vertit, *Vestientur greges agnis.* j. Oues erūt fœtosæ, & id quod sequitur: *Valles abūdabūt frumento,* ad verbū est: *Valles vestientur frumento.* Igitur Christum induere est illū perfectè, & copiosè imitari, & omnibus modis, quoad eius fieri poterit, referre. Secūdò, vt interpret. D. Th. dicitur Christū induere ille, qui eū imitatur: quia sicut homo cōtinetur vestimēto, & sub eius colore videtur: ita in eo, qui Christū imitatur, solus Christus, eiúsq; indumēti color. j. sánctitas apparet, quæ eadē expositio est D. Chrys. ho. 25. in ep. ad Rom. in obseruatione morali: *Induere,* inquit, *Christū est vndique in nobis per sanctimoniam, & mansuetudinē Christū cōspicuum esse: homo enim indutus ad esse videtur, quod indutus est: appareat itaque in nobis Christus.* Tertiò. Quia sicut vestes totum corpus cōtegūt, ita Christi imitatio debet ad omnem omnino actionem pertingere. Quartò. Cum iubemur Christū induere, monemur quoque veterē hominem exuere: cum enim Christi vestis stricta sit, non potest supra mundanas vestes, quæ laxæ admodum sunt, ac diffluentes, indui. Vnde Paulus Rom. 13. antequam diceret: *Induimini Dominum Iesum Christum,* præmonuit mundanas vestes exuendas his verbis: *Non in comessationibus, & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs non in contentione, & æmulatione:* & Colossenses 3. *Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.* Quintò. Qui indutus est vestibus non sentit ferè vestium pondus illud, ac molestiam, quam experitur is, qui vestes inuolutas quasi sarcinam portat humeris: sic enim qui Christū imitatur, non sentit virtutum difficultatem, quia se eius virtutibus induit: sentit autem earum pondus, qui non se illis per imitationem induit, sed qui eas tantum per speculationem, & cognitionem quasi humeris inuolutas portat. Postremò. Quemadmodum indumentum si pretiosum sit, pulchritudinem, & ornatum addit corpori, ita pulchrum est, & gloriosum Christum imitari.

D. Hieron. Verbum induēdi ita quo sensu vtantur Hebræi. D. Thom. D. Chrysost. Christum in omni actione imitari debemus. Rom. 15. 14 Exuendus vetus vt nouus induatur homo. Coloss 3. 9. Christi imitator virtutis difficultatem non sentit. Christum imitari pulchrum.

V. Tertiò. Est Ecclesia amicta Christo propter singularem protectionem, qua vndequaque ab eo munitur: quam expositionem confirmat verbum ipsum Græcum

Ecclesia munitur à Christo.

περιβεβλημένη τὸν ἥλιον, id est, *circumamicta sole*. Est enim Christus circum Ecclesiam vndequaque eam ambiens, & protegens: de qua protectione loquitur Regius vates, Ps. 124. *Qui confidunt in Domino sicut mons Sion: non commouebitur in aternum, qui habitat in Hierusalem. Montes in circuitu eius, & Dominus in circuitu populi sui.* Idcirco etiam Esai. 26. dicitur Christus Ecclesiam tanquam murus vndique ambire: *In die illa cantabitur canticum istud in terra Iuda. Vrbs fortitudinis nostræ Sion Saluator ponetur in ea murus & antemurale.* Quo loco aduerte, vt huius protectionis magnitudo explicetur, Christum non solum Ecclesiæ murum, sed etiam antemurale appellari propter geminam secundum vtramque naturam protectionem, qua Ecclesiam vndique tuetur. Idem eleganter habes expressum Zach. c. 2. *Absq; muro habitabitur Hierusalem præ multitudine hominum. Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.* Ne quis enim existimaret ex eo, quòd dictum erat Hierusalem sine muro futuram, expositam fore hostibus: idcirco additum est: *Ego ero ei murus ignis in circuitu.* Nec verò se murũ lapideum, aut æneum futurum pollicetur, sed igneum, qui à longè hostes terreat, seu, vt exponit Theod. qui transiri non possit: quis enim murum igneum audeat transilire? Quò pertinet illud Ps. 124. *Dominus in circuitu populi sui*: appellatur enim Deus ignis consumens Deut. 4. Quãquàm verò murus igneus summam quandam protectionem Ecclesiæ significet: meritò tamen plerique per murum igneum, murum amoris intelligunt, quo Ecclesia vndique cingitur: qui murus vsque adeò est inexpugnabilis, vt propter amorem in Christum nullis siue Tyrannorum, siue Hæreticorum machinis Ecclesiæ ciuitas expugnari possit, tam inuicto amoris in Christum cincta muro. Quò respexit Ioannes Baptista, cum dixit. *Ego quidem baptizo vos in aqua: sed ipse vos baptizabit spiritu Sancto, & igni*, id est, ardentissimo erga Deũ amore. Atque intra hunc murum se continebat, indéque pugnabat Paulus, cũ dicebat: *Quis ergo nos separabit a charitate Christi? tribulatio, an angustia?* Græcè non est *ergo*: videtur verò Paulus velut subitò raptus affectu in hanc exclamationem prorupisse ob tanta fiduciæ, quæ præcesserunt, argumenta: *Christus Iesus*, inquit Paulus, *qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis. Quis nos separabit à charitate Christi?* locum hunc Augustinus libr. quarto de doctrina Christiana cap. 20. affert veluti exemplar rationis, quæ δεινωσιν, hoc est, vehementiam cum ornatu coniungit.

Psal. 124. 1.

Esai. 26. 1.

Christus Ecclesiæ murus, & antemurale.

Zach. 2. 4.

Theodor. Psal. 124. 2.

Ecclesia amoris muro cincta.

Matth. 3. 11.

Rom. 8. 35.

D. August.

Porrò hunc eundem murum igneum Spiritum ipsum sanctum, qui amor est substantialis, possumus accipere, cuius est Ecclesiam tueri, eámque ob causam in die Pentecostes in figura ignis super Apostolos descendit. Cum verò subiũgitur: *In gloria ero in medio eius*, pro *gloria* est Hebraicè *Chabod*, quod nomen fusam habet apud Hebræos significationem, & inter alia significat iecur, ex quo nimirum concoctum alimentum in reliquas partes diffunditur, & purificatus sanguis reliquis membris alẽdis transmittitur: quam iecoris similitudinem, vt egregiè annotauit Arias Mont. in comm. in Zachar. summo mysterio ad se transferens Deus significauit se Ecclesiæ suæ, quæ corpus ipsius est mysticum, necessarium alimentum, vitam, virtutémq; cõmunicaturum: imò, vt aliquid etiam de nostro addamus, futurum tẽpus, quo totum sanguinem per passionem in omnia Ecclesiæ mẽbra ad alimentum transfunderet, & in sacramento Eucharistiæ manducandũ corpus, & bibendũ sanguinem fidelibus tribueret, iuxta illud, quod de filiis aquilæ dicitur Iob 39. *Pulli eius lãbent sanguinem.* Quem locum quãquam D. Greg. lib. 31. Mor. cap. 21. de passione Christi interpretatur: *Sanguinem*, inquit, *lambere est passionis Dominicæ infirma venerari*, tamen ad sacramentum etiam Eucharistiæ referri posse minimè dubium esse debet, in cuius participatione meritò fideles pulli aquilarum vocan-

VI.

Spiritus sanctus ignem, Ecclesiæ murus.

Arias Mont. Deus Ecclesiæ secur.

Iob 39. 35. D. Gregor. Fideles in Eucharistiæ participatione pulli aquilarum.

tur, quia huiusmodi sacramẽtũ maximè perspicacẽ, & aquilinã fidei aciẽ desiderat

VII.

Cant. 4. 4. Prædicatorũ constantia turris Ecclesia.

Nõ minùs elegãter eadẽ Ecclesiæ significata protectio est Cãt. 4. illis verbis. *Sicut turris Dauid cellũ tuũ, quæ ædificata est cũ propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortiũ.* Quod exponens Beda, *Si ciuitas*, inquit, *Dauid Ecclesia est Christi: turris in eadẽ ciuitate inexpugnabilis est prædicatorũ constantia, qui ad defendenda fidei ædificia, ad repellendã hostiũ tela firmiores præ cæteris fidelibus sunt altitudine constructi. Propugnacula autẽ, cum quibus hæc turris ædificata est, vel Scripturarũ sanctarũ, vel Diuinorum munimina charismatũ intelligũtur.* Aduerte etiã Diuinam protectionẽ rectè comparari turri Dauid: sicut enim turris Dauid supereminebat Hierosolymis, ita Diuina protectio toti Ecclesiæ instar turris altissimæ supereminet. Accedit, quòd Ecclesiã quasi ex turri in omnem partẽ tuetur, indéque multò ante insidias hostiũ prospicit: cuius etiã turris mentionẽ facit Esai. 5. *Plantauit Deus vineam electam, & ædificauit turrim in medio eius.* Quartò, & postremò. Est Ecclesia amicta Christo tanquã sole, vt ait Ioan. 1. quia fidei, & veritatis eius radiis vndique cingitur, vt exponit D. Greg. li. 34. Mor. c. 7. Secundò, quia nullus ad Eccles. potest accedere, quin prius in solẽ iustitiæ incurrat, ab eóque illustretur, quippe cum mulier in ora ipsum solẽ sit. Tertiò, quia, vt in hanc mulierem ext remis illis temporibus, de quibus hoc loco agitur, intẽdi possit acies oculorũ, opus erit oculo perspicacissimo, vt solem ipsum Christum, qui Ecclesiam circundat, intueri possit. Etenim propter fallacia Antichristi prodigia facilè decipi poterunt, qui non habuerint perspicaces fidei oculos, vt in ipsum met Christum iustitiæ solem possint aciẽ intendere. Quam ob causam Christus Matth. 24. loquens de eius temporis fidelibus, qui in fide permansuri sunt, eos appellauit aquilas: *Vbicunque*, inquit, *fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ.* In quẽ locum D. Chrys. docet ideò Sanctos aquilis comparari, quia sicut filij aquilarum ad solem probantur, vt si quidem recto aspectu in solis radios intendere potuerint, intelligantur esse legitimi: si autem non potuerint, agnoscantur adulterini: sic & filij Dei ad Christi iustitiam comprobantur.

Divina protectio circa Ecclesiã instar turris Dauid.

Esai. 5. 2.

D. Gregor.

Fideles temporis Antichristi.

Christus cur aquilas appellet.

Matt. 24. 28

D. Chrys.

Cur luna sub Ecclesiæ pedibus visa sit?

Et luna sub pedibus eius.

SECTIO VI.

I.

Luna inconstantiæ symbolum.

Eccl. 27. 12.

SVpponendũ est lunã esse incõstantiæ symbolũ, tũ propter menstruas lucis accessiones, tũ quia sæpissimè interpositu, & interiectu terræ deficit. Vnde Eccl. 27. dicitur. *Homo sanctus* (nõ *sensatus*, vt pleriq; legũt) *in sapientia manet sicut sol: nãstultus sicut luna mutatur*: hinc fit, vt luna pro omnibus mũdanis rebus accipiatur, quippe quæ fortunæ, incõstantiæ, & varietati subiectæ sunt. Igitur duplex ratio afferri potest, cur Ecclesia lunam sub pedibus habeat. Prior desumitur ab immobilitate, & cõstãtia: quoniam enim Ecclesia firmissima est, & vsq; adeò immobilis, vt nulla vi conuelli possit, meritò lunã, hoc est, in cõstãtiã omnẽ pedibus calcare describitur. Quo pertinet illud Cant. 2. *Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias*, id est, quantũcũque tribulationũ, & persecutionũ spinæ ambiant, & pũgant: ego tamen instar lilij sẽper pulchritudinẽ, odoréque suauissimũ retineo, imo ex ipsis spinis multò pulchrior, & elegãtior erũpo. Hanc Ecclesiæ immobilitatẽ explicauit Christus, cũ dixit Matt. 16. *Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt aduersus eam*: & sponsus de Ecclesia Cant. 7. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Est enim ebur fortissimũ, & ipsi elephãtorũ dẽtes validissimi, in quo significatur inuictum Ecclesiæ robur. Et quãcũmque omnes siue tyranni, siue hæretici conentur huiusmodi collum præcidere, & Ecclesiam interimere, semper tamẽ irritos fore eorum conatus, quippe cum Ecclesiæ collum sit eburneum, quod gladio

Firmitas Ecclesiæ.

Cant. 2. 2.

Mat. 16. 18.

Cant. 7. 4.

Ecclesiæ robur inuictũ.

minimè cedit. Idem significatur illis verbis Cant. 8. *Quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea, si ostium est, compingamus illud tabulis cedrinis*: quibus verbis agitur de sponsæ ornatu sub duplici similitudine, vna desumpta à muris, qui vt magis decorentur, aut stabiliantur, turres eis, atque pinnæ addi solent egregia aliqua pictura exornatæ: altera desumpta à ianuæ foribus, quæ vestiri solent tabulis cedrinis. Quoniam verò sponsa animaduertit nihil sibi aliundè ascitis ornamentis, aut fulcimentis opus esse, de sua ipsius fortitudine simul, & pulchritudine gloriatur respondens: *Ego murus: & vbera mea sicut turris, ex quo facta sum coram eo quasi pacem reperiens*, hoc est, non opus est super me propugnacula erigere: quia ego ipsa murus sum in expugnabilis, & vbera mea sicut turris munitissima, quæ quò magis premuntur, eò magis vim suam, & fœcunditatem declarant. In eiusdem rei figuram scriptum est. 3. Reg. 5. Salomonem Regem præcepisse, vt in fundamentis templi lapides quadrati simul, & pretiosi iacerentur. *Præcepit Rex, vt tollerent lapides grandes, lapides pretiosos in fundamentum tẽpli, & quãdrarent eos*: quò nimirũ templi fabrica firma, & immobiliter consisteret. Præterea Esai. 9. ita legimus. *Sciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia, & magnitudine cordis dicentes: Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus: sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus.* Quod quamquam per ironiam dictum est ad decem tribus hoc sensu: Ego populũ Israël grauissimis afficiam supplicijs, & tunc scient, quanto in errore versentur, qui modo tanquam securi, & de sua potentia gloriantes dicunt: Lateres ceciderut, sed quadris lapidibus ædificabimus: tamen verè eandem sententiam potest Ecclesia vsurpare: siquidem totiesimpugnata multò fortior, feliciórque permansit, ac si ciuitas aliqua lateritia euersa iterum quadris lapidibus, pulcherrimóque opere erigeretur.

Cant. 8. 8.

Cant. 8. 10. *Ecclesia & turris & murus inexpugnabilis.*

3. Reg. 5. 17.

Esai. 9. 9.

Secunda ratio depromitur à contemptione rerum temporaliũ, quæ ratio est D. Greg. lib 34. Mor. c. 7. quem omnes deinde secuti sunt. *Apparuit*, inquit, *mulier amicta sole, & luna sub pedibus eius: in sole enim illustratio veritatis, in luna autem, quæ menstrui suppletionibus deficit, mutabilitas temporalitatis accipitur. Sancta igitur Ecclesia, quæ superni luminis splendore protegitur, quasi sole vestitur: quia verò cuncta temporalia despicit, lunã sub pedibus premit.* Hæc Ecclesiæ generosa conditio eadem illa est, quam præsetulit Abraham Gen. 14. cum Regi Sodomorum spolia omnia præter homines ipsi offerenti respondit: *Leuo manũ meam ad Dominũ Deum excelsum possessorem cœli, & terræ, quòd à filio subtegminis vsque ad corrigiã caligæ non accipiã ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abram.* Sic enim Ecclesia vsque adeò excelsi animi est, vt nolit à mundo, sed à solo Deo ditari: cui propterea illud idem dicitur, quod dictũ est ad Abraham Gen. 15. *Noli timere Abram: ego protector tuus sum, & merces tua magnanimis.* Id quod Ecclesia ipsa confitetur Cant. 7. *Ego dilecto meo, & ad me conuersio eius.* Qui locus duplicé habet explicatum, vnus: Vtrũ pulchra sim, nec-ne: id verò nõ disputo: hoc vnũ scio me dilectũ meum diligere, ab illóque vicissim diligi, quod mihi satis, supérque est, vt fortè meam glorioſam esse existimem. Alter est: Ego dilecto meo adhæreo, ad ipsumque me cõuerto: non autẽ ad delicias, opésq; terrenas: itaque eo solo contenta sum. Quo sensu etiã vsurpat illud Psal. 72. *Quid enim mihi est in cœlo, & à te* (id est præter te) *quid volui super terrã? Defecit caro mea, & cor meũ Deus cordis mei*, id est. Cui soli cor meum cultum, & adorationem tribuit: cum mundani homines singuli Deos suos habeant, quos venerentur: quemadmodum de gulæ deditis hominibus dixit Paulus Philip. 3. *Quorum Deus venter est.*

II. D. Greger.

Ecclesia temporalia quàm despiciat.

Gen. 14. 22.

Gen. 15. 4.

Cant. 7. 10. *Locus Canticorum pulchrè elucidatur.*

Psal. 72. 25. *Mundani homines singuli suos habent Deos.*

Philip. 3. 19.

Propter hanc terrenarum rerum despicientiam, qua omnia tẽporalia Ecclesia despicit, & tanquam lunam calcat, dicitur calceata hyacintho siue flore, siue gem-

III. *Ecclesia cur calceata hyacintho.*

Ezech. 16. 10. ma cæleſtis coloris Ezech. 16. vbi illud, quod ad Hieruſalem dicitur, de Eccleſia poſſumus accipere. *Calceauit te hyacintho*, id eſt, cæleſtibus calceamentis. Itaque non putat Eccleſia decorũ, & glorioſum ſibi eſſe, quippe cum Regina ſit, terrenis, ſed cæleſtibus calceis, id eſt, rerum cæleſtium deſideriis, & amore calceari: quam ob cauſam eius greſſus, & calceamenta ab ſponſa cõmendãtur Cant. 7. *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis.* Vbi eſt obſeruandum, cum ſponſa ſponſi formam cõmendauit, à capite incœpiſſe deſcendendo ad pedes vſque: *Caput eius aurum optimũ. Comæ eius ſicut elatæ palmarum, nigræ quaſi cornix. Oculi eius ſicut columbæ ſuper riuulos aquarum, quæ lacte ſunt lotæ, & reſident iuxta fluenta pleniſſima. Genæ illius ſicut areolæ aromatum conſitæ à pigmentarijs. Labia eius lilia diſtillantia myrrhã primam. Manus illius tornatiles aureæ, plenæ hyacinthis. Venter eius eburneus, diſtinctus ſapphyris. Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ ſunt ſuper baſes aureas:* vt ſignificaret eximiam eius humilitatem cum ſingulari amore coniunctam, cum ad nos dignatus eſt deſcendere: ſponſum autem è contrario in cõmendanda ſponſæ pulchritudine à pedibus inchoaſſe aſcendendo ad caput vſque: *Quàm pulchri ſunt greſſus tui in calceamentis filia Principis! Iunctura femorum tuorũ ſicut monilia, quæ fabricata ſunt manu artificis. Vmbilicus tuus crater tornatilis, nunquam indigens poculis. Venter tuus ſicut acerus tritici vallatus lilijs. Duo vbera tua ſicut duo hinnuli gemelli capreæ. Collum tuum ſicut turris eburnea. Oculi tui ſicut piſcinæ in Heſebon, quæ ſunt in porta filiæ multitudinis. Naſus tuus ſicut turris Libani, quæ reſpicit contra Damaſcum. Caput tuum vt Carmelus: & comæ capitis tui ſicut purpura Regis vincta canalibus:* idque duplicé ob cauſam. Primùm, vt ei progreſſum in virtutibus, & aſcẽſiones cõmendaret. Deinde, vt indicaret tẽporaliũ rerũ diſpicientiã, hoc eſt, greſſus eius ſupra lunam fundamentũ eſſe & quaſi baſim vniuerſæ perfectionis, & pulchritudinis. In huius rei typum Moyſi viſionem illam magnam tubi conſpecturo dicitur Exod. 3. *Solue calceamentum de pedibus tuis*, id eſt, vt Patres interpretari ſolent, mortuorũ, & terrenorũ animaliũ peſtes, & calceamenta abiice, quibus terreni affectus, deſideriáque exprimũtur: Idémque dictum eſt Ioſue, cum promiſſionis terram trans Iordanẽ ingrederetur: *Solue calceamentũ tuũ de pedibus tuis: locus enim, in quo ſtas, ſanctus eſt.* Ioſue 5. Etenim indignum planè eſt hominẽ ad promiſſionis terram ingredientem terrenos affectus induere, rebúſq; temporalibus delectari. Mirum verò eſt, quod eodem 5. cõmemoratur: ea enim verba, quæ paulò ante dicta ſunt, fuerunt viri cuiuſdam, qui Ioſue cælitùs apparuit euaginatum tenẽs gladiũ, qui ſe dixit eſſe Principem exercitus Domini: quam ob rem probabile eſt fuiſſe Archangelũ Michaëlem. Itaque is comminatus fuit Ioſue mortem ſtricto gladio, niſi ſtatim calceamenta deponeret. Sic enim Chriſtus Dominus, quem ille Angelus referebat, ſtrictum verbi gladiũ habuit, cum dixit: *Non veni pacem mittere in terram, ſed gladium:* & hoc habitu quaſi comminabundus Eccleſiæ præcepit, vt calceamenta terrenarum cogitationum deponeret, ſeſéque hyacinthinis, & cæleſtibus calcearet, quod eſt lunam habere ſub pedibus.

Cant 7. 1. Sponſæ greſſus ab ſponſo commendantur.

Cant. 5. 11. Sponſa in laudanda forma ſponſi incipit à capite.

Sponſus à pedibus ſponſæ inchoat.

Deſpectio temporalium perfectionis baſis.

Exod 3. 5.

Ioſue 5. 15.

Terrenæ cogitationes deponendæ. Matt. 10 34.

Quid ſit Eccleſiam coronam ex duodecim ſideribus contextam capite geſtare?

Et in capite eius corona duodecim ſtellarum.

SECTIO VII.

1. OMnes interpretes ſtellarum duodecim nomine duodecim Apoſtolos intelligũt, & in iis omnes viros doctrinã & ſanctitate præcellentes, eo quòd numerus duodenarius perfectionem, & vniuerſitatẽ cõtineat. Igitur Apoſtoli corona duodecim ſtellarũ appellantur, quia inſtar clariſſimorum ſiderũ Eccleſiam nõ ſolum

solùm illuminăt, sed etiă exornăt, & veluti coronăt. Dicendũ priùs de duodenario Apostolorũ numero: deinde explicandũ, quo modo Ecclesiă dicătur coronare.

II. *Apostolorum numerus in sacris literis multipliciter adumbratus Exod. 24. 4. Lyranus.*

Quod igitur ad numerũ pertinet, duoden. Apostol. numerũ multæ in sacris literis figuræ adũbrarũt. Primùm enim illi fuerũt duodecim Patriarchæ legis nouæ, à quibus progeniti sunt fideles. Secũdò Exod. 24. ita dicitur. *Scripsit Moyses vniuersos sermones Domini: & mane cõsurgẽs adificauit altare ad radices mõtis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israël.* Quo loco per 12. titulos quidă intelligũt 12. altaria: alij 12. lapides, ex quibus constructũ fuerit altare ad designandam oblationem 12. tribuũ: quæ expositio magis placet Lyrano. Hebraicè habetur, *duodecim statuas*, quæ tamẽ non fuerunt idola, aut hominum effigies: sed duodecim lapides erecti instar statuarum. Hebraicum enim verbũ *Iassab* significat erigere, seu stare facere. Voluit autem Dominus astante populo astare etiam huiusmodi statuas, siue lapides ad exprimendam pacti perpetuitatem, quam lapides illi stantes, & ad multum tempus duraturi declarabant. Pro eo, quod nos habemus. *Iuxta duodecim tribus Israël*, habetur in Hebræo: *Iuxta duodecim virgas Israël*: quod eodem recidit. Vocantur enim filij virgæ: quia quemadmodum virgæ à trunco, sic ipsi à parentibus oriuntur. Igitur Apostoli, iuxta vtranq; duodecim titulorum expositionem duodecim siue altaria, siue lapides fuerunt. Altaria quidem, quia in singulis quasi in quibusdam altaribus Christo ab omnibus Gentibus verus cultus, & latria fuit exhibita. Et præterea, quia per martyriũ fuerunt Deo tanquam altaria consecrati: lapides autem erecti ad significandam Diuini fœderis cum mortalibus perpetuitatem.

Duodecim Apostol. 12. altaria.

III. *Exod. 15. 27. Item duodecim fontes.*

Tertiò fuerunt duodecim illi fontes, de quibus agitur Exod. 15. *Venerunt autem filij Israël in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ: & castrametati sunt, iuxta aquas.* Rectè autem fontes cum palmis iunguntur: quia ex Apostolorũ fontibus omnes gentes non solùm salutarem doctrinæ aquam hauserunt, sed etiă suarum victoriarum palmas aduersus animæ hostes irrigarunt. Quanquam enim Rupert. li. 3. in Exod. cap. 4. per palmas Martyres accipiat, tamen Orig. hom. 7. in Exod. in duodecim fontibus duodecim Apostolos, & in septuaginta palmis septuaginta Discipulos significari existimat. *Nec enim*, inquit, *solũ duodecim Apostoli fidem Christi prædicauerunt, sed etiam alij septuaginta missi ad prædicandum referuntur, per quos palmas victoria Christi mundus agnosceret.* Simul etiam aduertit non ante in Elim ductum fuisse populum, vbi erant duodecim fontes amœnissimi, quàm ad aquas salsas, & amaras peruenisset, quibus per lignum monstratum à Domino dulcibus effectis postea venitur ad fontes. Primò enim ducitur populus ad literam legis, quæ in amaritudine sua permãsit, donec per lignũ vitæ dulcis effecta spiritualiter cœpit intelligi. Itaque tunc demùm de veteri testamento transitur ad nouum, & venitur ad duodecim fontes Apostolicos, & septuaginta Discipulorum palmas.

Rupert. Orig. Septuaginta Discipuli, septuag. palmæ, ex Orig.

III. *Exod. 39. Apostoli lapides pretiosi in rationali Pontificis. D. Hieron. Apostolos in pectore portat Christus.*

Quartò fuerunt duodecim illi lapides pretiosi quatuor ordinibus dictincti in rationali summi Sacerdotis collocati, qui commemorantur Exod. 39. Similitérque in duobus lapidibus onychinis, quos in humeris Pontifex gestabat, sculpta erant nomina duodecim Patriarcharum. Vtranque figuram de Apostolis interpretatur D. Hieron. in cap. 28. Ezech. *Eos*, inquit, *verus Pontifex secundum ordinem Melchisedech portat in pectore, portat in humeris, vt in duodecim lapidibus duodecim Apostolorum numerum, & in duobus onychinis vtrinque testamenti sacramenta demonstret.* Cernis, iuxta D. Hieron. Christum portare duodecim Apostolos & in pectore, & in humeris: in pectore quidem per amorem, vnde lapides illi præcipiuntur includi auro Exodi 28. *Sculpentes nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos*: verè enim Christus Apostolos tanquam gemmas auro suæ charitatis inclusit: in humeExod 28. 11.

ris autem per auxilium, quo Sanctos omnes veluti humeris sustinet. Aduertendū etiā pro eo, quod nos habemus: *Sumes duos lapides Onychinos*. 70. trāstulisse: *duos lapides smaragdos*, quę gēma inter virides principatū tenet. Est autē viridis color symbolū spei: quare docemur in Apostolis magnā spē salutis collocare. Accedit, quòd smaragdus castitatē amat, & Veneri aduersatur, vt aliàs diximus. Vnde 12. Apostolorū, & omnia præcellentium Sanctorum nomina in duobus smaragdis sculpta esse nihil est aliud: quàm eximiā sanctitatem sine gemina castitate animæ videlicet, & corporis reperiri nō posse: imò in ea tāquā in gēma pretiosissima sculpi, & cælari.

Septuag.

V.

Quintò. Eosdem Apostolos duodecim panes propositionis, de quibus agitur Leuit. 24. adumbrarunt. Pro cuius figuræ maiori intelligentia aduertendum est præcepisse Dominum eo capite, vt super mensam propositionis ponerentur singulis sabbatis duodecim panes calidi, & recentes sublatis veteribus, & cedentibus in vsum Sacerdotum: quam ob causam ipsi panes dicebantur *propositionis*, quia coram Domino proponebantur: mensa verò *Mensa panum propositionis*: ponebantur autem duodecim panes iuxta numerum tribuum. Præterea eiusmodi panes quoad figuram erant rotundi, vt existimat Lyr. neque in furno, aut clibano coquebātur: sed in vasis aureis, quæ panem intercluſum faciebant ex vtraque parte, hoc est, tam superiori, quàm inferiori omnino similem ad eum modum, inquit Lyr. quò fiunt nostræ hostiæ. R. Salom. arbitratur fuisse quadratos, seu altera parte lōgiores, eo quòd in Hebræo appellētur panes facierum. Verùm id nō cogit: adhuc enim manent panes facierū iuxta Lyr. sententiam. Portò hi panes ponebantur in mensa seni in vna parte, & seni in altera, vt est perspicuum ex Leu. 24. De modo tamen positionis non vna est Doctorum sententia. Quidam enim existimant fuisse duos ordines, ita vt vnus supra alium poneretur, quam sententiam secutus est Lyr. super c. 24. Leuit. Alij volunt sex fuisse veluti in vno cumulo, totidémque in altero, quod magis placuit Abul. q. 28. in 25. Exod. Rectius tamen sensisse videtur Lyr. quoniam id magis videntur sonare verba Leu. quæ sic habent: *Senos altrinsecus super mensam statues*. Quare videntur fuisse duo ordines, ita vt vnus panis super aliū poneretur: quod bene fieri poterat, cum panes essent magnæ quantitatis: singulo námque continebant duas decimas ephi, vt habetur Leu. 24. id est, duas decimas partes ephi, quemadmodùm interpretatur Lyr. Capiebat autem ephi tria sata, vt auctor est Ioseph. lib. 9. Antiq. c. 2. Satum verò capiebat sesquimodium Italicum, vt nonnulli existimant: qua de relegendus est Georg. Agricola lib. 1. de externis mensuris. Verùm quanta esset mensura ephi, magis liquet ex Ruth 2. vbi sic habet vulgata translatio: *Inuenit hordei quasi ephi mensuram*, id est, tres modios. Postremò super panes ponebatur thus lucidissimum, vt refertur Leu. 24. quoniam, vt ait Lyr. in summitate cuiuslibet ordinis erat vas aureum plenum thure, seu phiala aurea, vt scribit Ioseph. lib. 3. Antiq. cap. 7.

Figura panū propositionis. Lyran.

R. Salom.

Leu. 24.

Quo pacto ponerentur in mensa. Lyran. Abulensis. Leu. 2. 6.

Quam quantitatem continerent singuli. Leuit. 24.

Ephi mensura quanta. Iosephus. Geor. Agr. Ruth 2. 17. Leu. 34. Lyran. Iosephus.

VI.

Ex his iam intelliges, quanto iure in illis duodecim panibus adumbrati fuerint duodecim Apostoli. Primùm enim, vt obseruauit Orig. hom. 13. in Leu. in duodecim illis panibus fiebat duodecim tribuum Israël apud Dominū cōmemoratio, vt memoria duodecim tribuum apud eum super assidua persisteret, quò veluti exoratio quædā, & supplicatio pro singulis fieret. Ex quo illud apparet, quàm sit natura propensus ad beneficentiam Deus: siquidem duodecim tribuū memoriā apud se volebat perpetuò conseruari, vt earū perpetuò recordaretur: nec nisi panes in mēsa cōtinuò appositos, vt vel sic ad necessaria eis subministrāda magis inuitari posset. Igitur iuxta cōmemoratā Orig. obseruationem voluit Christus 12. Apostolorum panes in Ecclesiæ mensa ante suum conspectum perpetuò esse propositos, vt eorum veluti oblatione fidelium, quos illi doctrina sua exēplóque

Orig. Panes propositionis Apostolos adumbrarunt. Deus quam pronus ad benefaciendū

instituerunt, continuò recordaretur. Deinde iidem duodecim panes vasis aureis vtrinque compressi, & efformati sunt, iuxta ea, quæ ex Lyr. sentẽtia diximus: quoniam Apostoli laboribus quasi quibusdam aureis instrumentis hinc inde cõpressi panes propositionis euaserunt. Vnde & panes facierum dici possunt propter geminam charitatem Dei videlicet, & proximi: ex qua veluti ex facie eos tanquam Christi discipulos reliqui omnes agnouerunt iuxta illud Ioan. 13. *In hoc cognoscent omnes, quòd discipuli mei estis, si dilectionem habueritis adinuicem.* Denique super illos phialæ thure lucidissimo plenæ ponebantur: quia ex huiusmodi panibus suauissima orationum thura ad Ecclesiam adiuuandam afflabantur, iuxta illud Psalm. 140. *Ascendat oratio mea sicut incensum in conspectu tuo.*

Apostoli panes propositionis, vt euaserint. Ioan. 13. 35.

Psalm. 104. 2

Sextò. Fuerunt duodecim illi exploratores, quos ad explorandam terram promissionis Moyses misit singulos de singulis tribubus, quemadmodũ ei præceperat Dominus Num. 13. *Mitte viros, qui considerent terram Chanaam, singulos de singulis tribubus ex Principibus. Qui pergentes vsque ad Torrentem botri absciderunt palmitem cum vua sua, quem portauerunt in vecte duo viri. De malis quoque granatis, & de ficu loci illius tulerunt post quadraginta dies.* Huius historiæ allegoriam expendit Rupertus lib. 1. in Num. ca. 37. Terra explorata resurrectio Christi est: hanc terrã exploratũ admissi sunt Apostoli, & quicunque scripturas sacras habemus in manibus. Quid torrens botri nisi passio Domini, de quo sponsa canit Cant. 1. *Botrus Cypri dilectus meus mihi.* Explorando itaque venimus vsque ad Torrentẽ botri: quoniã in lectione Prophetarũ intelleximus oportuisse pati Christum, & resurgere à mortuis. Abscissus est botrus de palmite iuxta illud Esai. 53. *Abscissus est de terra viuentiũ.* Abscissum palmitẽ portãt in vecte duo viri, id est, passum, & mortuum Christũ adorant in cruce duo populi. Porrò palmitẽ abscissum portãtibus in vecte duobus viris necessariò qui præcedit, quod portat, nõ videt: qui autẽ subsequitur, sẽper præ oculis habet. Ita planè anterior populus, qui Dominicæ passionis tẽpora præcessit, dulcissimũ botrũ, id est, Christũ, quem fide portabat, non vidit: nos autem, qui subsequimur, videmus. Vnde & nobis dicitur Luc 10. *Beati oculi, qui vident, quæ vos videtis.* Sed de malis granatis terræ illius tulimus: quia Prophetarum mortes, & persecutiones passuri Christi testimonia fuisse intelleximus. Possunt etiã intelligi Martyres, qui post Christũ sequuti sunt. Hoc autẽ explorauimus quadraginta diebus: qui enim ad explorandã carnis resurrectionem nos admisit, *præbuit se ipsum viuum in multis argumentis per dies quadraginta apparens discipulis, & loquens de regno Dei.* Actorum 1.

VII. *Apostoli 12. exploratores. Num. 13. 5.*

Rupert.

Cant. 1. 14. Botrus Cypri Christus.

Esai. 53. 8.

Racemũ terræ promissionis portantes duo populi.

Luc 10. 23.

Act. 1. 3.

Septimò. Fuerunt duodecim illi lapides, quos de Iordanis alueo tolli, & poni in Galgalis, & alij duodecim, quos in ipso Iordanis alueo collocari præcepit Iosue c. 4. eius li. *Vocauit Iosue duodecim viros, quos elegerat de filijs Israël, singulos de singulis tribubus, & ait ad eos: Ite ante arcam Domini Dei vestri ad Iordanis mediũ, & portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, vt sit signum inter vos: & quando interrogauerint vos filij vestri cras dicentes: Quid sibi volunt isti lapides? respondebitis eis: Defecerunt aquæ Iordanis ante arcam fœderis Domini, cũ transiret eum: idcirco positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israel vsque in æternũ.* Et paulò post: *Alios quoque duodecim lapides posuit Iosue in medio Iordanis alueo, vbi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam fœderis Domini: & sunt ibi vsque in præsentem diem.* Docet autem Abul. q. 11. in c. 4. Iosue hos duodecim lapides positos in Iordane fuisse ingentes, & multò maiores prioribus, tum ne cũ aquis Iordanis simul deuoluerentur: tũ vt super ipsas aquas eminerent, possẽntque esse tanti miraculi monumentum. Cõmemoratq; opinionem, quam ipse appellat cõmunem Doctorum, de his duodecim lapidibus loquutum fuisse Ioannem Baptistam, cum apud Iordanis aquas prædicans dixit Matth. 3. *Parens est*

VIII. *Apostoli duodecim lapides è Iordane sublati. Iosue. 4. 4. 9.*

Abul.

Matth. 3. 2.

Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Arcam testamenti humanitatem Christi adumbrasse docet Cyrill. Alex. li. 4. in Ioan. c. 28. Hæc igitur arca fœderis Iordanis aquas, id est, passionis torrentẽ pertransiit, non sustẽtata Sacerdotum humeris: sed ipsius Diuinitatis potentia: in cuius miraculi monumentum 12. lapides, id est, 12. Apostolos in ipso Iordanis alueo, id est, martyrij, & passionis fundo erexit, vt suo ipsorum sanguine victoriam Christi testarentur: qui lapides, vt aiebat Abul. ingentes admodùm fuerunt, ne eos Iordanis aquæ secum deuoluerent: quoniam Apostolos nulla passionum, tormentorúmque flumina de suæ confessionis statu dimouere potuerunt. Quod verò 12. alij lapides ex Iordanis alueo in ipsa terra promissionis repositi sunt, illud significat eosdem Apostolos ex Iordanis alueo, id est, ex medio passionis emersos in terram promissionis cælestem euasisse. Quòd autẽ Apostoli lapides fuerint, manifestè docet locus ille Pauli Ephes. 2. *Iam non estis hospites, & aduenæ: sed estis cines sanctorum, & domestici Dei, superædificati supra fundamentum Apostolorum, & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu:* quibus verbis Apostoli fundamentales Ecclesiæ lapides appellantur.

Cyrill. Alex.

Ephes. 2. 19. Apostoli sunt fundamentales Ecclesiæ lapides.

V. Duodecim istam boues ænei. Eucherius.

Octauò, fuerunt duodecim illi boues ænei, supra quos Rex Salomon præcepit mare æneum collocari 3. Reg. 7. *Fecit quoque mare fusile: & stabat super duodecim boues: è quibus tres respiciebant ad Aquilonem, & tres ad Occidentem, & tres ad Meridiem, & tres ad Orientem, & mare super eos desuper erat: quorum posteriora vniuersa intrinsecus latitabant.* Quo loco per duodecim boues duodecim Apostolos intelligit Eucher. lib. suo. 3. in lib. Reg. c. 21. Per boues, inquit, Apostolos, & Euangelistas, imò omnes verbi ministros debemus accipere. De illis enim Apostolus 1. Cor. 9. intellexit illud Deut. 25. *Non alligabis os bouis trituranti.* Hi boues mare sibi superimpositum portant, cum Apostoli, eorúmque successores iniunctum sibi Euangelizandi officium prompta satagunt deuotione implere, terni ad quatuor orbis partes, cum intrinsecùs in quatuor orbis partibus fidem Trinitatis annunciant. Intrinsecùs autem latitãt vniuersa boum posteriora: quia qua mercede sancti prædicatores in perpetuum donentur, in interni iudicis examine iam dispositum est: sed nobis, qui adhuc foris sumus est occultũ. Eandem expositionem tradit D. Greg. 2. p. curæ pastor. c. 5.

3. Reg. 7. 27. Duodecim istam boues ænei.

Deut. 25. 4.

VI. Item duodecim leones, qui Ecclesiã tuentur.

Nonò. Sunt duodecim illi leunculi thronum Salomonis hinc inde ambientes, de quibus agitur. 3. Reg. 10. *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grandem: & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus: & summitas throni rotunda erat in parte posteriori: & duæ manus hinc atque inde tenentes sedile: & duo leones stabant iuxta manus singulas. Et duodecim leunculi stantes super sex gradus hinc atque inde. Non est factum taleopus in vniuersis regnis.* Thronus iste eburneus, vestitúsque auro Ecclesia est cãdore virtutũ, auríque pallore fulgens: 12. leones 12. Apostoli sunt, qui Ecclesiã vndequaque tanquàm leones quidam fortissimi, & formidabiles ambiunt, ac tuentur. Et quidem Eucher 3. li. Reg. 33. in leonibus nobiscũ sentit: sed dissentit in throno, quem ad iudiciariam potestatẽ, extremúmque iudicium refert. Itáq; iuxta Euch. thronus eburneus iudiciariam Christi potestatem auro Diuinitatis fulgentem significat. Sex throni gradus omnem creaturam visibilem, & inuisibilem, quæ sex diebus est condita, & Christo Domino subiecta, demõstrat. Duodecim leunculi per throni gradus distributi duodecim Apostoli sunt, qui simul cum Christo iudicabũt iuxta illud Matt. 19. *Sedebitis super sedes duodecim iudicantes duodecim tribus Israel.*

3. Reg. 10. 18. Item duodecim leones, qui Ecclesiã tuentur.

Eucherius.

Matt. 18. 28.

VII. Apostoli duodecim signis Zodiaci cõparantur. Georg. Ven.

Postremò. Sũt duodecim stellæ, siue sidera clarissima, quemadmodùm hoc loco docet Ioan. Ecclesiæ cœlũ mirũ in modũ collustrantia. Vnde Venet. in sua Harm. mundi cant 2. ton. 7. à c. 8. vsque ad 12. eleganter comparat duodecim Apostolos duodecim signis Zodiaci: docetq; idcircò singulos in illis partibus prædicasse, quę

ciusmodi

eiusmodi signis suppositæ sunt. Ait enim cõstitui ab Astronomis in cœlo quatuor trigonos, siue triangulos, quorum minor est trigonus Orientalis subiectus Geminis, Libræ, & Aquario: atque hunc trigonum pertinere ad Simonem, Bartholomæum, & Matthæum. Simoni enim obtigit Ægyptus, quæ est assignata Geminis: Bartholomæo Bactriana regio, Lycaonia, & Armenia Libræ subiecta: Matthæo Æthiopia, quæ subiecta est Aquario. In secundo trigono Meridionali, qui assignatur Tauro, Virgini, & Capricorno, prædicarunt: Andræas, Iudas, Thadæus, & Thomas. Etenim Andræas prædicauit in Achaia, & Græcia, quæ supponuntur Virgini: deindè transiuit ad Thracas, & Byzantios, quibus Saturnus, & Capricornus dominantur. Thadæus in Persida, & Mesopotamia, partibúsque superioribus Põti: at Persis Tauro subiicitur. Thomæ obtigit India superior, Brachmanes quoque, & Hyrcani Capricorno subiecti. In tertio trigono Occidẽtali, cuius imagines sunt Pisces, Cãcer, & Scorpius, prædicarũt Iacobus minor, Ioãnes, & Philippus. Etenim Philippo obtigit Syria Scorpioni attributa. Ioannes post Palestinam in Asiã minorem cõmigrauit, peragrauitq; Ioniã, & in præcipua eius vrbe Epheso, tanquàm in sui Patriarchatus metropoli morabatur. Itaque totam minorem Asiam lustrauit, in quã dominatur Cancer. Iacobus minor fuit Episcopus Hierosolymitanus, quo conuenerunt illi, qui erant ex Cilicia, & Pamphilia, vt refertur Act. 1. quæ regiones à Piscibus aspiciũtur. In quarto denique trigono Aquilonari, cuius imagines sunt Aries, Leo, & Sagittarius, concionati fuerũt Matthias, Petrus, & Iacobus maior. Nam Matthæi obtigit Iudæa, & cõcaua Syriæ, quibus dominatur Aries. Petrus cõcionatus est in Italia, præcipuè verò Romæ, quæ à Leone regitur. Iacobus maior in Hispania, Celtica & Arabia felici, quæ Sagittario subiiciuntur. Ex quibus manifestum efficitur, quanto iure duodecim Apostoli cum duodecim signis Zodiaci conferantur: siquidem ipsi quoque fuerunt in Ecclesiæ cœlo duodecim signa in quatuor trigonos per Euangelij prædicationẽ distributa.

Quibus Zodiaci signis suppositæ sint regiones, in quibus Apostoli prædicarunt.

Act. 1.

Ex dictis perspicuum relinquitur, cur 12. Apostoli 12. stellarum, aliisque duodenarij numeri figuris adũbrentur. Cur verò corona Ecclesiæ dicantur: illa ratio est: quoniã Ecclesiam illustrissimis vitæ exemplis, doctrinæ præsidijs, & miraculorum fulgoribus illustrarunt. Aduerte autem caput Ecclesiæ Christum esse: quare habere Ecclesiã in capite coronam 12. Apostolorum nihil est aliud, quàm Apostolos in Christo esse veluti pretiosissimam, & pulcherrimã coronam: quia videlicet ipsi cum Regẽ toto orbe cõstituerunt, cum per eorum prædicationem imperium orbis obtinuit, & Rex ab omnibus Gentibus fuit consalutatus, quod illustrissimũ est Apostolorum encomium. Quòd autẽ Apostoli, & omnes in vniuersum Apostolici Heroës in Christo vt in Ecclesiæ capite tanquàm corona fulgeãt, duo scripturæ sacræ testimonia demonstrant. Vnũ est Zach. 6. *Sumes argentum, & aurum, & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedech Sacerdotis magni.* In quẽ locũ Rup. per eiusmodi coronas super caput Iosedech Sacerdotis magni Christũ Dominũ repræsentantis præcellentes quosque Sanctos intelligit, à quibus Christus coronatur. Alterum est Zach. 9. *Lapides sancti eleuabũtur super terram eius*: qui locus potest trãsferri ex Hebræo: *Lapides diadematis eleuabuntur super terrã*: & est sermo de Apostolis, vt interpretatur D. Hier. in cap. 28. Ezech. vbi eam lectionem sequitur: *Lapides sancti veluntur super terram instar rotarum, paululum tangentes humũ, & volubilitate sua ad cælestia festinantes.* Est igitur sensus lapides diadematis, hoc est, qui diadema Christi conficiunt, eleuandos esse super terram, id est, in magno pretio habendos in Ecclesia: tunc autem eleuantur lapides in Ecclesiæ ædificio, cum superponuntur Christo, qui est lapidis fundamentalis. Quæ interpretatio est D. Hier.

VIII.

Apostoli coronæ Christi, & Ecclesiæ.

Christus coronatur à Sancto. Zach. 6. 11. Rupert. Zach. 9. 16.

D. Hieron.

Epheſ.2.21. Prælati corona Chriſti.

in cõmentarijs ſuper epiſt. Ad Epheſ. in illa verba c. 2. *In quo omnis ædificatio cõſtructa creſcit in tẽplũ ſanctũ in Domino.* Nõ eſt prætermittẽda obſeruatio Pann. in hunc locũ aientis Prælatos hoc etiã duodenario ſtellarũ numero poſſe cõprehendi, atq; adeò admoneri ſummæ ſanctitatis: ſiquidem Chriſti corona deſcribuntur: vt videlicet, quẽadmodũ corona capiti ornamẽto eſt, ſic etiã ipſi debeãt caput Eccleſiæ, id eſt, Chriſtũ ſuis moribus exornare, non quærẽtes quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti.

Cur Eccleſia in vtero habens, parturiénſque cum dolore deſcribatur?

Et in vtero habens clamabat parturiens, & cruciabatur vt pariat.

SECTIO VIII.

I. MVlier illa, quæ Ioanni apparuit, & quam Eccleſiam interpretati ſumus, viſa eſt habere in vtero filium, parturiénſque clamare, maximiſſque ob difficilem partum cruciari doloribus: quam ob cauſam initio huius commentarij diximus non poſſe hac muliere ad literam ſignificari beatam Virginem, quippe cui nullo modo cõueniant eiuſmodi in parturiendo dolores. Significatur igitur maximã fore extremis illis mundi temporibus ſub Antichriſto Eccleſiæ perſecutionem: quo nimirùm tempore propter fallacia, & mẽdacia Antichriſti, ſectarorúmque eius ſigna, & prodigia pauciſſimos Eccleſia per fidem in nouo pariet: imò ipſos etiam fideles ſumma cum difficultate in fide retinebit, & in cœlum dabit. Tãta enim erit illorum temporum confuſio, vt *niſi breuiati fuiſſent dies illi, non fieret*
Mat.24.22. *ſalua omnis caro*, quemadmodum Chriſtus prædixit Matth.24. Meritò igitur ſummis doloribus parturiens viſa eſt: ſicut enim mulier, cum parit affligitur, clamátque Deum orans, vtè tanto euadat periculo: ita Eccleſia eo tempore maximè torquebitur, dum fidelium prolem edere in cœlum cõnabitur.

II. Ecclesia mater fidelium. Pſal.112.9. Eſai.54.1. D. Auguſt. Cant.1.6.

Verùm, vt hæc meliùs intelligantur, aduertendum eſt Eccleſiam matrem noſtrã eſſe, iuxta illud, Pſ.112. *Qui habitare facit ſterilem in domo matrem filiorum lætantem*: & Eſaiæ 54. *Quoniam multi filij deſertæ magis quàm eius, quæ habet virũ.* Quem locũ expendens D. Aug. in Pſal.112. *Multi*, inquit, *filij eius, quæ per gratiã in ſenectute concepit, quàm eius, quæ ab ineunte ætate legũ vinculo maritata eſt.* Eodem pertinet illud Cantic.1. *Filij matris meæ pugnauerunt contra me*: quo loco diſertè ſignificatur Eccleſiam matrem eſſe fideliũ, eſtque ſermo de Hæreticis, qui cum filij Eccleſiæ fuerint, fratres ſuos Catholicos perſequuntur. Quod autẽ hæc mater noſtra cum dolore pariat filios ſuos, potiſſimùm verò paritura ſit extremis mundi temporibus, inde intelliges, quòd ceruæ cõparatur, Prouerb. 5. *Ceruæ chariſſima*, ſeu vt aliàs legitur, *gratiſſima, & gratiſſimus hinnulus: vbera eius inebriẽt te in omni tẽpore, in amore eius delectare ſugiter*: vbi quamuis commendetur viro fidelitas in coniugio, & vt vxore ſua ſit contentus: vnde ſtatim ſubiungitur: *Quare ſeduceris fili mi ab aliena, & foueris in ſinu alterius?* tamen Beda locum accepit de Eccleſia, quæ ceruа appellatur: quoniam ſicut ceruа auctore Plin lib.8.c.32. cum ſerpentibus bellum gerit, veſtigátque cauernas, & narium ſpiritu extrahit renitentes: ita Eccleſia Hæreticos perſequitur, & è cauernis renitentes extrahit, & extinguit odore fidei: ſic enim Paul. fidem appellauit, 2. Cor.2. *Deo autẽ gratias, qui odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco*, vt interpretatur D. Chryſ. *Gratiſſimus hinnulus*, inquit, Beda, *Populus eſt fidelium: & huius ceruæ vberibus inebriamur, cũ vtriuſque teſtamẽti paginis contra Hæreticorũ fraudes inſtruimur.* Scitũ autem eſt illud de difficili ceruarum partu, quod commemoratur Iob 39. *Nunquid parturientes ceruas obſeruaſti? dinumeraſti menſes conceptus earũ: incuruantur ad fœtũ, & pariunt, & rugitus emittunt.* Quod exponens Regius Propheta dixit, Pſalm. 28. *Vox*

Cum dolore pariet filios Antichriſti tempore. Beda. Plinius. 2. Cor.2.14. D. Chryſoſt. Beda. Ceruarum partus difficilis. Iob.39.4. Pſalm.28.9. Hebraica lectio.

Domini

Domini præparentiu ceruos, seu, vt habetur in Hebr. *Vox Domini obstetricãtis ceruas*, genere fœminino, & est sensus ceruas præ metu parere, cũ audiũt tonitruũ, quod hoc loco vox Domini appellatur. Nõne tibi Ecclesia tanquã ceruа videtur ad sonitũ tonitrui peperisse, cũ propter metũ Iudæorum in cœnaculo conclusa in die Pentecostes facto repente de cœlo sono tanquã aduenientis spiritus vehementis foras egressa Christi Domini fidem liberè, metúque omni deposito prædicauit, & per Petri prædicationem circiter tria millia filiorum Christo peperit, vt habes Act. 2. *Tonitruum vox Domini.* *Ecclesia per tuetsin die Pentecostes.*

Verùm, vt de extremo mundi tempore cum Ioanne differamus, verè tunc Eccl. ceruа erit ob difficilẽ partum, dolorésque acerbissimos nõ in conuertendis modò Iudeis, atque Gentilibus: sed etiam in retinendis fidelibus: vnde instar ceruæ rugiet præ dolore. Id quod etiam adumbratum fuit in Rachele, quæ acutissimis doloribus peperit Beniamin, vt refertur Genes. 35. vbi ita legimus: *Cum parturiret Rachel, ob difficultatem partus periclitari cœpit. Dixitque ei obstetrix: Noli timere, quia & hũc habebis filium. Egrediente autem anima præ dolore, & imminente iam morte, vocauit nomen filij sui Benoni, id est, Filius doloris mei. Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, Filius dextræ.* Etenim Ecclesia inter persecutiones pariens doloribus cruciatur, ita vt eius filij tunc editi filij doloris dici possint. Sed simul etiam à Patre filij dextræ appellantur: quia qui eo tempore fidem retinent, fortissimi sunt, eósque Deus tanquàm filios habet legitimos ad dexteram suam in fine mundi collocandos. E contrario Paulus nothos. 1. adulterinos filios appellat, quos Deus in hac vita laboribus non exercet. *Quòd si* (inquit) *extra disciplinam estis cuius participes facti sunt omnes: ergo adulteri, & non filij estis*: quo loco pro *adulteri* legendum est, *adulterini*, quod nomen pro spuriis, & illegitimis vsurpauit interpres, quos & Græci, & Latini appellant nothos, cóque verbo vsus est eo loco Paulus. Rupert. lib. 6. in Genes. c. 15. non vult Rachelem in partu typum Ecclesiæ fuisse, sed Synagogæ. *Moritur* (inquit) *Rachel, & mors Lyæ silentio premitur, quia Synagoga palam per infidelitatem à gratia excidit, Ecclesia verò Gentium viuit per fidem vsque in finem seculi.* Simúlque aduertit non vacare mysterio, quòd Rachel in partu obierit: quia nimirum Synagoga tunc mortua est, cum Christum, & eius Apostolos emisit: vnde dicitur: *Egrediente anima præ dolore, vocauit nomen filij sui Benoni, id est, filius doloris mei*: doluit enim, cum inuidit, & dolenda sorte inde mortua est, quòd ex ipsa vita sumpta sit. *Pater verò appellauit eum Beniamin, id est, filius dextræ*: qui filius profecto est Apostolorum chorus, quem Pater cõfedere fecit cum Christo ad dextram suam in cœlestibus. III. *Ecclesiæ dolor tempore Antichristi.* *Gen. 35. 16.* *Legitimi Ecclesiæ filij qui.* *Hebr. 12. 8.* *Rupert. Rachel in partu Synagogæ non Ecclesiæ typus.* *Apostoli filij dextræ.*

Cur Dæmon appelletur draco magnus, & rufus.

Et visum est aliud signum in cœlo: & ecce draco magnus, & rufus.

SECTIO IX.

POst signum illud magnum mulieris vidit Ioannes aliud signum in cælo, draconem videlicet magnum, & rufum, habentem capita septem, & cornua decem, & in capitibus diademata septem: quem draconem Doctores communiter Diabolum interpretantur. Sed meritò quæres, cur draco iste in cælo apparuerit? & quidem facilis esset responsio, si cæli nomine Ecclesia intelligenda esset: sed cum in superioribus ostensum fuerit non esse accipiendam Ecclesiam cæli nomine, cum mulier, hoc est, Ecclesia in cælo, vtpote à seipsa distincto apparuerit: alia afferẽda ratio est, videlicet quemadmodũ Ecclesia in cælo apparuit, quia inde traxit originem, cælestémque vitam agit in terris: ita etiam draconem, hoc est, Dæmonem in cælo apparuisse, tum quia inde cecidit, vt paulò post docet Ioannes: V. *Draco in cælo cur apparuerit.*

tum quia Ecclesiam ipsam in cœlo moribus degentem persequitur.

Item cur Dæmon appelletur draco.

Illud est vberiùs explicandum, cur Dæmon appelletur *Draco rufus*: Quod igitur ad appellationem Draconis spectat, multæ à rerum naturalium scriptoribus draconum conditiones commemorantur, quæ in Dæmonem maximè conueniunt. Primùm enim reperiuntur dracones alati, qui in sublime feruntur. Secundò. Reperiri solent in calidioribus regionibus. Tertiò. Dicuntur potissimùm habitare circa turrim Babel, & in desertis antiquæ illius Babylonis ingentes admodùm reperiri. Quartò. India dracones habet, & Elephantes perpetua discordia bellantes tantæ magnitudinis, vt facili circumplexu draco Elephantem ambiat, noxióque nodo constringat. Vnde D. Ambros. lib. 3. in Hexameron c. 9. *Draco*, inquit, *Elephantē ligat, cuius ruina mori victoris est: & ideò sumē in vtrunq; certatur, ille vt pedē alliger, in quo casus victi sibi nocere non possit: iste ne posteriore extremus pede, aut calle capiatur angusto, vbi vel ipse nō se queat retorquere, & draconē graui proterere vestigio, vel sequentis Elephāti auxiliū nō habeat.* Quintò. Ex draconū cerebro extrahitur lapis qui dicitur dracōtias, siue draconites, sed nō durescit in lapidem, nisi detrahatur viuenti draconi, nam si priùs draco obeat, soluitur illius durities. Huius lapidis meminit Tertull. li. de habitu muliebri c. 6. *Aiūt*, inquit, *de frōtibus drac. gēmas eruī, sicut & in pisciū cerebris lapidositas quædā est: hoc quoque deerit Christianæ, vt de serpente cultior fiat: sic calcabit diabeli caput, dū de capite eius seruicibus suis, aut ipsi capiti ornamenta struit.* In quem locum annotauit Rhenan. citās Pli. li. 37. c. 10. huiusmodi lapidē nisi viuenti draconi abscindatur, nūquam gemmescere inuidia animalis mori se sentientis. Itaq; morem esse, vt dormientibus animalibus caput amputent. Sotac. citatus à Plin. tradit vehi bigis, qui eā quærunt, viso; que dracone spargere soporifera medicamenta, atq; ita caput præcidere: esse autem candore trāslucido, nec posteà poliri, aut artem admittere.

Draconitis Lapis vnde detrahatur.

Tertul.

Rhenanus.

Sotacus.

III.

Igitur Dæmonem Draconem appellari perspicuum est ex Ps. 90. *Super aspidem & basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & Draconem*: quem locum patres communiter de Dæmone accipiunt: & Psalm. 103. *Draco iste, quem formasti ad illudendum ei*: vbi est sermo ad literam de Leuiathan, siue ceto, duplicitérque exponitur: vno modo iuxta sentētiam. R. Chimhi, vt dicatur cetus creatus à Deo, vt ludat in mari, cæteráq; omnia aquatilia contemnat, ac deuoret: altero, *ad illudendum ei*, id est, vt illudatur ei, videlicet vt homines post quam eum ceperint, ei illudant, & insultēt: quæ vtraque expositio cadit in Dæmonem, de quo sub typo ceti sermo est, vt eum Deus fecerit, tum vt hominibus illuderet, tum vt ei ab hominibus illuderetur. priorem expositionem secutus est D. Hiero. *Datus est*, inquit, *in hoc mundo ad illudendum nobis: quantos enim Monachos, & clericos præcipitauit.* Posteriorem D. Aug. conc. 4. in Psal. 110. *Illude*, inquit, *draconi ad hoc enim factus est draco.* Id quod etiam dicitur Iob 40. de behemoch, siue Elephanto in typum Dæmonis: etenim pro eo, quod nos habemus: *Ipse est principium viarum Domini, qui fecit eum, applicabit gladium eius*, Septuag. transtulerunt: *Hoc est principium fictionis Domini, factum vt illuderetur ab Angelis eius*: & vtranque translationem sic interpretatus est Hiero. *Qui fecit eum, applicabit gladium eius, id est, malo quo alios interemit, ipse punctur: sicut & de eius similibus dicitur*, Psal. 36. *Gladius eorum intret in corda ipsorum.* Prætereà ipse est initium figmenti Domini, vt illudatur ab Angelis eius, id est, Sanctis: ab his enim illuditur, quando per gratiam sancti Spiritus eis subditur, & inuocatione nominis Christi ab obsessis corporibus effugatur. Eodem sensu idem Sacer Doctor accipit illa alia verba eiusdem c. *Nunquid illudes ei* (id est leuiathan) *quasi auī: aut ligabis eum ancillis tuis*, seu, vt Septuag reddiderunt: *Illudes ei quasi auī: aut ligabis eum tanquam passerem puero?* *Quod*, inquit, *quasi auis illudi perhibetur, quæ res parua, & minima ad*

Dæmō creatus vt homines illudat, & illudatur ab eis.
D. Hieron.
D. August.
Iob 40. 14. Septuag.
D. Hieron.
Psal 36. 15.
Dæmon quādo illudetur à Sanctis.
Iob 40. 24. Septuag.
D. Hieron.
Luc. 10. 9.

Psal. 90. 13.
Ps. 103. 26.
Rab. Chimhi

potentiam

pœnitentiam Dei habeatur, auis nomine voluit demonstrare: quódque alliganda ancillis dicitur, illud est, quod ipse Dominus dicit, Luc. 10. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.* Quod verò iuxta Septuag. dicitur: *Alligabis eum sicut passerem infantulo*, habetur Esai. 11. *Delectabitur infans super foramine aspidis: & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet*: hunc enim infantem accipere debemus vnumquemque Sanctorum, qui de fonte, id est, de vtero matris Ecclesiæ tanquàm infans Deo renascitur. Igitur iuxta hanc D. Hier. expositionem erubescere debet Christianus, quoties ei Dæmon illudit, cũ ipse potiùs Dæmon illudere debuisset: siquidem cum Dominus Deus formauit, vt à suis Sanctis ei illuderetur, & gratiæ suæ præsidio effecit, vt ei infirmiores quique qui per ancillas significantur, ita possint illudere, sicut infantulus illudit passeri, quem filo ligatum tenet. De Dæmonibus etiam accipiunt Remig. & August. locum illum Psal. 73. *Contribulasti capita draconum in aquis: tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Æthiopum. Draconum capita*, inquit, August. *id est, Dæmoniorum superbias, quibus Gentes possidebantur, contriuisti super aquam: quia eos per baptismum liberasti. Deinde confregisti caput draconis, id est, superbiam, quæ est initium omnis peccati, & veluti caput serpentis, iuxta illud*, Eccl. 10. *Initium omnis peccati superbia. Dedisti eum escam populis Æthiopum, hoc est, populis Gentium, qui ante conuersionem nigri erant instar Æthiopum: quemadmodum indicauit* Paul. Eph. 5. *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Sed quomodò acceperunt istum draconem in escam? Puto, quia magis Christum acceperunt in escam, sed Christum, quo se consummarent, Diabolum quem consumerent.* Hæc Aug.

Dæmonis infirmitas ad potentiam Dei. Esai. 11. 8.

Christianus à Dæmone victus erubescat.

Remig. Psal. 73. 13. D. August.

Superbia serpentis caput. Eccl. 10. 15. Eph. 5. 6.

Ex his palam est Dæmonem draconem appellari: nunc commemoratas draconum cõditiones breuiter percurramus. Primùm igitur Dæmon ex genere est alatorum draconum propter superbiam, qua super omnia conatur ascẽdere, vt ipsemet Esai. c. 14. confitetur. *In cælum conscendam, superastra Dei exaltabo solium meum.* Deinde quemadmodum draco bellum cum Elephante gerit, & ruina Elephantis mors est draconis: ita Dæmon Christum aggressus, eúmque per ministros suos interficiens ab eodem moriente oppressus fuit, iuxta illud Oseæ. 13. *Ero mors tua, ô mors.* Quo loco *morris* nomine non solùm mors ipsa, sed Diabolus etiã accipiẽdus est, quem iam aliàs docuimus *mortem* appellari. Tertiò. Habitãt dracones in locis calidioribus, quoniam præcipuè Dæmones adolescentiam, quæ ætas vegetior est, & ardentior, libidinis, aliarúmque passionũ facibus infestant. Accedit quòd in libidinosis hominibus præcipuè habitant. Appellari autem luxuriam, ac libidinem ignem perspicuum est ex Iob. 31. *Si deceptum est cor meum super muliere, & ad ostium amici mei insidiatus sum: scortum alterius sit vxor mea, & super illam incuruentur alij: hoc enim nefas est, & iniquitas maxima: ignis est vsque ad perditionem deuorans, & omnia eradicans genimina*, hoc est, vt interpretatur D. Hieron. omnia bona virtutum deuorans, atque vniuersa in homine sanctarum rerum incrementa consumens.

IIII.

Dæmon draco alatus ob superbiam. Esai. 14. 13.

Oseæ. 13. 14.

Adolescentes libidine infestat Dæmon.

Iob. 31. 9.

Libido, ignis consumens.

D. Hieron.

Eandem ob causam Apostolus tentationes luxuriæ tela ignea appellauit, cum dixit: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere.* Quo loco D. Chrys. *tela ignea* absurda desideria, & D. Thom. prauas concupiscentias interpretatur. Et quidem meritò tentationes libidinis igneis iaculis comparãtur. Primùm, quia præ alijs animum, & corpus maximè inflammant. Secundò, quia quemadmodum ignis in locum aliquem iniectus propinqua omnia ædificia, vicinámque syluam corripit: ita luxuria cum animum incẽderit, omnes animi vires consumit, & de vitio in vitium quasi flamma de domo in domum serpit. Tertiò denique, quia quemadmodum parua scintilla, nisi statim extinguatur,

V.

Ephes. 6. 16. D. Chrysost. D. Thom. *Tentationes luxuriæ ignea tela propter multa.*

magnum excitare solet incendium: ita exigua carnis tentatio, nisi quam primũ sopiatur, incredibiles in animo flammarum globos excitat: id nimirũ est, quod timebat Iob cum dicebat: *Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine.* Vbi modum loquendi obserua: neque enim dixit: *Pepigi fœdus cum oculis meis vt ne intuerentur quidem virginem*: sed, *vt ne cogitarem quidem de virgine.* Videbat quippe vir sapientissimus ex aspectu virginis ita facilè cogitationem accendi perpetrandi sceleris, vt iam ipsa visio sit veluti cogitatio: quoniam ea aspectum continuò sequitur, cogitationem delectatio, delectationem consensus: vnde Thren. 3. meritò dicitur: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Porrò eleganter ait se fœdus pepigisse cum oculis: quia sicut in fœderibus, & compositionibus, qui fœdera percutiunt, aliquid ex vtraque parte de suo iure deperdunt: ita cupiebat Iob, vt oculi de suo iure aliquid perderent non videndo interdum, quæ liceret, neque omnem etiam licitam intuendi occasionem arripiendo: ipsé que etiam animus de suo iure aliquid remitteret, id est, voluptatem, quam ex pulchrarum rerum aspectu licitè poterat accipere. Caiet. obseruauit in fœdere hoc, quod Iob pepigit cum oculis, indicari propositum firmum, & inuiolabile non aspiciendi curiosè fœminas, eo quòd pacta, & fœdera nullo pacto licet violare, & infringere.

Iob 31. 1.

Aspectus virginum quam sit fugiendus. Thren. 3. 51.

Card. Caiet. Iobi propositum non aspiciendi fœminas.

VI. *Dæmon Rex Babylonis ex Gregor.*

Quartò. Rectè dracones circa turrim Babel dicuntur habitare: quoniam Dæmones Babel, id est, confusionem, mentísque pertubationem & amant, & efficiunt, ibique potissimùm habitant: quam ob rem Dæmon Rex Babylonis appellatur à D. Greg. lib. 7. Mor. c. 16. vbi expẽdens, quomodò Nabuchodonosor Rex Babylonis filios Regis Sedechiæ ante ipsius oculos trucidari præcepit, vt refertur Hier. 39. sic ait. *Occidit Rex Babylonis filios Sedechiæ in oculis eius, & omnes nobiles Iudæ: oculos quoque Sedechiæ eruit. Rex Babylonis est antiquus hostis possessor intimæ confusionis qui prius filios ante intuentis oculos trucidat: quia sæpe sic bona opera interficit, vt hæc se amittere ipse, qui captus est dolens cernat, & ad hoc quandoque eo peccati vsu perducitur, vt ipso quoque rationis lumine priuetur, Vnde Rex Babylonis extinctis prius filys Sedechiæ oculos eruit: quia malignus spiritus subductis prius bonis operibus, post & intelligentiæ lumen tollit.* Postremò. Præcidendum est Dæmonis caput, vt extrahatur inde gemma gloriæ, quæ ex capite draconis meritò extrahi dicitur: quoniam eum vincendo, & superando acquiritur. Eo tamen à draconite lapide hæc gemma distinguitur, quòd draconites poliri non potest, nec artem admittit, vti diximus: at pretiosa gloriæ gemma ampliùs poliri potest: imò quoties Dæmon vincitur, nouus inde gloriæ lapis multò pretiosior, & pulchrior elicitur.

Hier. 39. 6.

Dæmonem superans gloriæ gemmam aquirit.

VII. *Dæmon seu draco cur rufus apparuerit.*

Quod verò attinet ad rufum draconis colorẽ, illa in primis ratio afferri potest, apparuisse tinctũ colore rufo, seu sanguineo propter sanguinem Martyrũ, quem extremis temporibus, de quibus hoc loco agitur, per Antichristum, eiusque sectatores effundet. Hoc enim sensu capite sexto diximus Romanũ imperium sub Nerone significatũ à Ioanne fuisse in equo rufo, eo quòd maximè in Christianos sæuus, & immanis extitisset. Accedit, quòd color rufus dolum, fraudem, & malitiam designat: quid verò Dæmone fraudulentius? idcircò enim comparatur tigri, quod animal vario colore, maculísque distinguitur: quam appellationem habes Iob 4. *Tigres perijt, eo quod non haberet prædam.* In quem locum aduertit D. Hier. 70. transtulisse *Myrmecoleon*, id est, *formica, & leo. Quem*, inquit, *nos verius Diabolum dixerimus, qui quando prædam agit de Sanctis tanquam de maioribus rebus, vt leo habendus est: quando verò minima quærit auferre, formica dicendus est: & quia sicut formica grana de area, ita ille cogitationes bonas aufert de cordibus hominum.* Adde appellari Dæmonem formicam, & leonem, quia infirmis quidem leo est; at resistentibus formica, quæ facilè pede conculcari potest.

Dæmonis fraus.

Iob 4 11. D. Hieron. Septuag. Dæmon formica infirmis, resistentibus leo.

Quænam

Quænam sint draconis capita septem, cornua decem, & septem diademata?

Habens capita septem, & cornua decem, & in capitibus eius diademata septem.

SECTIO X.

IN numero cornuum, & capitum consentit cum hoc draconе bestia, quæ capite sequenti apparuit, habens nimirùm capita 7. & cornua decem. Verùm dissidet in diadematum numero. Apparuit enim habens super cornua decem diademata, cum hoc loco draco 7. tantùm gerens diademata apparuerit: & quanquàm dici facilè posset non eandem esse bestiam sequentis capitis cum dracone huius: itaque draconem istum Demonem, bestiam Antichristum designare: quia tamen eodem recidit vtraque visio, siue de Dæmone, siue de Antichristo accipiatur, cõcilianda est ex 7. Danielis: quo loco Propheta vidit quartam quandam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, dentes habentem ferreos, & cornua decem, è quibus decem cornibus tria euulsa sunt. *Porro cornua decem* (inquit, Angelus Danieli) *Decem Reges erunt: & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quibus verbis significauit Angelus Antichristi tẽpore decem Reges imperium totius orbis habituros, exiisque tres ab Antichristo trucidandos, septem reliquos illi sponte tanquam supremo Monarchæ parituros. Itaque primùm erunt cornua decem, & diademata decem, hoc est, decem Reges: sed posteà septem tantùm cornua erunt, & septem diademata propter illos tres Reges interfectos. Atque hanc ob causam hoc capite decem cornua, & septẽ diademata: capite autem sequenti decem diademata, & apud Danielem decem cornua memorantur. Verùm hæc omnia fusius c. seq. differẽda prætermittimus.

I.

Draco iste cum bestia sequentis c. in quo dissentiat, & consentiat. Dan. 7. 24.

Orbis imperium quot Reges habituri tempore Antichristi.

II.

Porrò quanquam eam, quam tradidimus expositionem germanam, ac literalem putemus: illã verò, quàm interpretes communiter hoc loco afferunt, mysticam: & nequaquam literæ congruentem, vt capite sequenti fusiùs ostendemus: nequis tamen, quæ communiter ab interpretibus dicuntur, in his nostris comment. desideret, eorum quoq; explanationem commemorandam, & illustrandam putauimus, dicturi plura de sensu literali ad cap. 33. vt paulò ante promisimus. Igitur Haymo existimat idem per 7. capita, & per septem diademata significari, videlicet omnem huius seculi potentatum, qui Dæmoni adhæret, & per fraudem, ac dolum contra septem Ecclesias, & contra septiformẽ spiritum dimicat. Richard. Vict. septem capita septem capitalium vitiorum septiformem tentationem, cornua decem furorem impiorum Principum decalogum impugnantium, septem diademata de subuersis per septiformẽ tentationẽ vniuersalem victoriam interpretatur, cum quibus ferè reliqui interpretes cõsentiunt. Hugo tamen Card. vult 7. capita esse vniuersitatem malorum, decem cornua diuitias, potentiámque secularem: quæ cornua quidem dicantur, quia per illa homines extolluntur: decem autẽ, quia iis decalogus impugnatur: vel certè 7. capita esse septem capitalia vitia, decem cornua vniuersitatem malorum principum, 7. diademata victorias, quæ à Dæmone reportantur in septem vitiis capitalibus: quæ expositiones eodem ferè cum superioribus recidunt, & à nobis deinceps magis explicandæ sunt.

Haymo. Per septem capita, & diademata quid communiter intelligant interpretes. Rich. Vict. Hug Card.

Septẽ capitalia vitia cur per 7. draconis capita designentur.

III.

Illud igitur primùm quærat aliquis, cur septẽ capitalia vitia septem Draconis capitibus cõferantur? Pro cuius rei intelligentia sciẽdum dracones appellari illos

serpentes, qui diuturnitate temporis in grandē magnitudinem excreuerunt: quo fit, vt capita draconis sola magnitudine, & mole à serpentium capitibus dissideāt. Quare meritò 7. capitalia vitia per 7. draconis capita exprimuntur: quia sæpe lethifera sunt, eo quòd sinimus ea siue consuetudine, siue naturæ corruptela in insolitā excrescere magnitudinē, ita vt quæ antea serpentes videbantur, iam nunc immanes quidam, & immensi dracones existant: quod malum, ne accidat curandum est, vt serpentum capita dùm parua sunt quàm primùm conterantur: eam enim ob causam Regius vates Ps. 136. beatum illum pronunciauit, qui Babylonis paruulos ad petram allideret. *Filia*, inquit, *Babylonis misera: beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos* (sic enim legendum est, non *suos*) *ad Petram*. In quem locum D. Hieron. Paruuli, inquit, dicuntur cogitationes, ac si diceret: Vidi mulierem, concupiui eā nisi statim abscidero concupiscentiam illam, & allisero ad petram, dum parua est concupiscentia, non potest postea abscindi, quando creuerit. Beatus ergo qui statim abscindit, & allidit ad petram, hoc est, Christum. Cui expositioni concinit D. Aug. in cōm. eius loci. Qui sunt paruuli Babylonis? nascentes malæ cupiditates. Ne igitur cupiditas nequam prauæ consuetudinis roburaccipiat, cum paruula est, allide illam: sed times, ne allisa non moriatur, ad petram allide, quæ est Christus. Eandem ob causam Cant. 2. iubentur capi vulpes paruulæ, quæ demoliūtur vineas: dum enim paruulæ sunt malæ cogitationes, & istæ quasi fraudulentæ vulpeculæ facile capi possunt: at si adoleuerint, venatorum manus effugient, & maximū vineis detrimētum afferent. Verissimū est enim illud, quod dicitur Eccl. 19. *Qui spernit modica, paulatim decidet*: quo testimonio ad idem confirmandum vtitur D. Greg. lib. 10. Mor. c. 14. Dum, inquit, lingua otiosa verba moderari negligit, audax ad noxiā prorumpit: & cum mens subigere delectationē carnis temnit, plerumque ad perfidiæ voraginem ruit. Vnde Paulus 1. Cor. 10. vt imminentia mala compesceret, dixit: *Neque idololatræ efficiamini, sicut quidā ex ipsis: quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Eius enim, potúsq; ad lusum impulit, lusus ad idololatriam traxit. Vbi cernis ex paruis initiis idololatriam irrepere, & propterea dixisse Paulum: *ne idololatræ efficiamini*, videlicet negligendo peccata minora.

Psal. 136. 8.

D. Hieron.

D. Augustin. Cogitationes praua ad petram Christū allidenda.

Cant. 2. Earundem initia amputanda.

Eccles. 19. 1.

D. Greger.

1. Cor. 10. 7.

Exod. 32. 6.

VI. Idcirco etiam Apostolus volens pacem commendare fidelibus, & omnem grauium dissensionum occasionem tollere, ipsa prima dissensionis initia, & radicem amputauit, cum dixit: *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum: contemplantes, nequis desit gratiæ Dei: ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, & per illam inquinentur multi*. Vbi aduerte Apostolum ipsa odij, & amaritudinis in alterum initia *radicem* appellasse, quia nisi statim auellatur immensam odiorum syluam germinabit: quemadmodum verbis sequentibus explicauit, *surgum germinans*. Videtur autem Paulus alludisse ad locum illum Deut. 29. *Ne sit inter vos radix germinans fel & amaritudinem*: quem locum alij ex Hebræo ita transferūt: *Ne forte sit in vobis radix fructificans venenum, & absynthium*. Etenim à nomine Hebraico *ros*, quod significat caput, deriuatur *ros*, quod plerique vertunt *venenum*, veluti Ps. 69. *Dederunt in escam meam fel*, alij, *venenum*. Nec desunt, qui existiment nomen *ros*, significare caput cuiusuis rei venenatæ, præcipuè verò aspidis: quoniam Deut. 32. vbi nos habemus: *Venenum aspidum insanabile*, est Hebraicè, *ros peranim*, id est, *caput aspidum*. Ex quo iam colliges cuiusuis peccati initium esse velut caput aspidis, quæ morsum habet maximè lethiferum, etsi cum voluptate interimit: sic enim peccatum cum voluptate, & delectatione mortem animæ infert. Denique quemadmodum ex pilis in aquam iectis oriuntur colubri, vt experimento est com-

Hebr. 12. 14. Dissentionū item initia resecanda.

Deut. 29. 18. Odij initium radix germinans venenū.

Psal. 69. 22.

Deut. 32. 33. Peccati cuiusuis initiū caput aspidis.

pertum: ita ex minutissimis, & subtilissimis cogitationibus sæpenumero peccatorum ingente, colubri ortum habent: idcirco enim peccatum colubro confertur Eccles. 21. *Quasi à facie colubri fuge peccata: & si accesseris ad illa suscipient te.* Rectè autem nō resistēdū: sed fugiendū admonet: quoniā sunt quædam peccatorū genera, quæ fugiendo potissimū vincūtur, cuiusmodi sunt peccata carnis: vnde Paulus 1. Cor. 6. dixit: *Fugite fornicationē.* Et Angeli volētes Loth ex ciuitate illa infami omniū libidinū officina eripere monuerūt, vt fugeret, Gen. 19. *Saluā animā tuā: noli respicere post tergū tuū, nec stes in omni circa regione: sed in mōte saluū te fac:* quib. verbis monuerunt à peccato carnis lōgè esse fugiēdū, & omnē omnino occasionē euitādam: idcirco enim dixerūt: *Nec stes in omni circa regione.* Quod verò sequitur: *Si accesseris ad illa, suscipiēt te,* hūc sēsū habet. Si suggestiones diaboli admiseris, nec statim compresseris, suscipiēt te tāquā prædā, hoc est, instar draconū deuorabūt, & in inferni barathrū præcipitē dabūt. Nā pro eo quod nos habemus, *Suscipiēt te,* Græcè est δήξεται, id est, *mordebit.* Interpres autē vulgat⁹ videtur legisse, δέξεται, hoc est, suscipiet: sed, *mordebit,* legit noua editio 70. interp. correcta de mādato Xisti V. Pōt. Max. Itaq; cernis in verbo *mordēdi* indicari serpētinā peccati naturā, quippe cū accedētes deglutire, ac deuorare soleat, nisi statim initio, dum paruus est serpens, opprimatur.

Ecclesiast. 21. 2. Carnis peccata vincuntur fuga.

1. Cor. 6. 13.

Gen. 19. 17.

Septuag.

Secundò. Comparantur 7. capitalia vitia 7. draconis capitibus: quoniam draco cristā capite gestare dicitur: omnia autem peccata quandā superbiæ cristam gerunt. Etenim, vt est Theologorū sententia, in omni lethali crimine cernitur ratio quædā superbiæ, quatenus peccator transgrediendo legē seipsum quodammodo Deo præfert. Vnde D. Aug. lib. de nat. & gratia docet sine superbiæ appellatione nullum peccatum inueniri: & Prosper lib. de vit. cōtēpl. nullum pecc. sine superbia esse posse. Id quod D. Tho. 2. 2. q. 162. art. 2. interpretatur accipiendum esse, nō quidē de superb. vt est speciale peccatum, hoc est, appetitus inordinatus propriæ excellentiæ: sed de superbia sub generali ratione sumpta, secundum quandam redundantiam quam habet in alia peccata, & hoc dupliciter: vno modo per se, quatenus reliqua peccata ordinantur ad finem superbiæ, quæ est propria excellentia: altero modo indirectè, & quasi per accidens, nimirum remouendo prohibens, quatenus homo per superbiam contemnit diuinam legem, per quàm à peccando prohibetur, iuxta illud Hier. 2. *Cōfregisti iugū, rupisti vincula, dixisti: Non seruiam.* Omnia igitur peccata cristata sunt instar draconum, cristamque præ ferunt arrogantiæ, & superbiæ, atque adeo merito per septem draconis capita, qui numerus vniuersitatem continet, exprimuntur. Denique comparantur septem draconis capitibus septem vitia capitalia, quia sunt initia, & veluti capita reliquorum.

V.

Draco capite gestat cristā.

D. *Aug.* *Prosper.* D. *Thom.*

Superbiæ ratio in omni peccato quomodo inueniatur.

Hiere. 2. 20.

7. Capitalia vitia initia reliquorum.

Quod spectat ad septem diademata, illis vti iam diximus, significatur hæc septē capitalia vitia in mundo regnare, & propterea instar Principum regales coronas in capite gestare, iuxta illud Rom. 5. *Vbi abūdauit delictū, superabūdauit & gratia: vt sicut regnauit peccatum in mortem: ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam per Iesum Christum Dominum nostrum:* cui imperio, siue tyrannidi, vt se fideles subtraherent monuit Apostolus Rom. 6. *Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius.* Quem locum sic exponit D. Hier. *In corpore mortali viuite, vt immortales.* Quo modò autem regnet peccatum in corpore, exposuit, cum subiunxit: *vt obediatis concupiscentiis eius,* hoc est, per obedientiam, & consensum. Et D. Greg. li. 14. Mor. c. 9. expendens verbum illud *regnet, Non dixit,* inquit, *non sit, sed: non regnet: quia non esse non potest: regnare autem in cordibus bonorum non potest.* Eodémque modo interpretatur D. Anselm. Est autem iuxta hanc expositionem, quemadmodum docuit D. Thom. per peccatum fomes peccati intelligendus, qui in homi-

Regnant in mundo.

Rom. 5. 20.

Rom. 6. 2.

D. Hieron. Peccatorum tyrannidi vt nos subtrahere debeamus.

D. Greg. *D. Anselm.* *D. Thom. Fomes peccati potest non regnare, non tamen non esse in homine.*

ne nō esse nō potest, sed potest tamē non regnare. Explicauit etiā Apostolus quid esset peccatū in nobis regnare, dū subiūxit: *Sed neq; exhibeatis mēbra vestra arma iniquitatis peccato.* Mēbra enim nostra *arma* vocat, quia illis vel sub iustitiæ, vel sub peccati vexillis militamus: quare qui mēbris suis ad peccatū abutitur, subditū se peccati cōfitetur: siquidē arma sumit pro sui Principis, hoc est peccati cui seruit, defēsione. Quā ob rē dixit Christus: *Omnis qui facit peccatū, seruus est peccati*: quò eodē spectat illud Ro. 7. *Ego autē carnalis sum, venūdatus sub peccato*: vbi Paulus sub infirmorū persona ait se seruū peccati effectū, & sub peccato venūdatū, hoc est, in peccati potestatē libidinis, & cōcupiscentiæ pretio redactū. Theod. eleganter obseruauit regnū eo differre à tyrannide, quòd tyrannis existat inuitis subditis, regnum autē volentibus illis, quibus imperatur: quare suaderi à Paulo, ne potestati, & imperio peccati vltrò nos subiiciamus, hoc est, ne vllo modo assentiamur. Quare nō dictū esse: *Ne tyrānidē in vos exerceat peccatū*, sed: *Ne regnet*: indignū enim est atquē vltro se peccato subiicere. Hoc videlicet est illud sceptrū tyrānicū, quod Christū superasse cecinit Esai. c. 9. *Iugū oneris eius, & virgam humeri eius, & sceptrū exactoris eius superasti, sicut in die Madian.* Quo loco sermo est de Sennacherib Rege Assyriorū, qui iniusta tributa ab Hebræis exigebat, quæ tamen Deus fregit, vt refertur 4. Reg. 19. Verū D. Hier. de Christi victoria interpret. hoc sensu. Tu Domine Saluator iugū oneris eius, hoc est, Diaboli, qui grauissimo seruitutis iugo colla omniū deprimebat, & virgā, qua percutiebat vniuersos, & peccata sibi quasi quoddā tributū reddere cōpellebat, detraxisti de humeris eorū, & tibi liberatos seruire fecisti absque vllo exercitu, & absque effusione sanguinis, sicut quōdā sub Gedeone populo Israēlitico de Madianitis victoriā præbuisti. In quē locum primo est obseruandum Dæmonem appellari *exactorem*, id est, exigentem tributa duabus potissimum de causis. Prima redditur à D. Hier. quia peccata quasi quoddā tributum reddere cōpellit. Secunda est, quia post peccatum susceptum debitas pœnas exigit, tum in hac vita tum in alia apud inferos: quo fit, vt omnis peccator sit dæmoni tributarius, eique duplex tributum soluat, ipsum nimirum peccatū, & peccati supplicia.

Membra nostra cur Paulus appellet arma.

Iean. 8. 34.

Rom. 7. 14.

Theodoret.

Peccato vltro subiici indignum.

Esai. 9. 4.

4. Reg. 19.

D. Hieron.

Sceptrum dæmonis superauit Christus.

Iudic. 7.

D. Hieron.

Peccator duplex soluit tributum.

VII.

Secundò est aduertendum diabolum habere iugum, virgam, & sceptrum. Etenim iugo premit, virga percutit, sceptro tyrannicè imperat. Quam ob rē peccator dæmoni arat, & serit, cum iugum eius peccando admittit, seruitutem grauissimam patitur, cum virga percutitur, sub eius vexillis militat, cum sceptrum eius recognoscit. E contrario Christus iugū etiam habet, virgā, & sceptrum, sed iugū *suaue*. Mat. 11. virgam, quæ consolatur. Psal. 22. *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt*: sceptrum plenum mansuetudinis, & clementiæ. Psal. 44. *Specie tua, & pulchritudine tua intende, prosperè procede, & regna propter mansuetudinem.* Tertiò obseruandum ex Cyril. Alex. li. 1. in Esai. virgā, qua dæmon peccatores verberat, esse suos ipsorum affectus, & passiones. *Coercet*, inquit, *nos, cogitque ad suam voluntatem scelerata, ac nefarium agmen dæmoniorum eorūmque antesignanus Satanas affectuum dynastia, atque imperio seu virga propemodum verberans.* Ex quo colligimus quēlibet inordinatum affectum, iuxta Cyrilli sententiā esse veluti quandā virgā, qua nos diabolus tanquā sua mancipia assiduè verberat quare ne ab eo vapulemus, necesse esse, vt huiusmodi virgas frāgamus, quod per mortificationē, & macerationē carnis efficitur. Denique. Quoniā Diabolus Rex est, siue Tyrānus super omnes filios superbiæ, quēadmodum dicitur Iob 41. sub cuius nimirū signis militāt peccatores: idcirco Dæmonem stipendiū peccatoribus tanquā militibus suis soluere habes Rom. 6. *Stipendia peccati mors.* vbi aduertit D. Tho. stipendia mercedē esse militū: & quoniam peccatores peccato militāt, membra sua exhibentes arma peccato, vt paulò ante dictum

Christi & diaboli pulchra antithesis.

Matth. 11.

Psal. 22. 4.

Psal 44. 4.

Cyrill. Alex.

Affectibus suis peccatores verberat dæmon.

Iob 41.

Rom. 6. 23.

D. Thom.

Militibus suis quod sit, eisdem soluat damnum.

dictum fuerat, idcirco mortem appellari stipendium peccati, quam videlicet retribuit sibi seruientibus. Aduertendũ est autem pro stipendijs esse Græcè ὀψώνια: olim enim solis obsonijs contenti erant milites: quare eleganter Paulus mortem *peccati obsonium* appellauit: siquidem homines leuissimis de causis, & propter obsonium quoddam, victúmque voluptatis abiectissimum peccata suscipiunt, mortémque animi, & corporis, imo & secundam mortem apud inferos incurrunt. Itaque cum obsonium dari soleat ad vitam sustentandam, peccatum pro obsonio dat mortem ipsam, & interitum sempiternum.

Postremò, quod spectat ad decẽ cornua, decem machinas significant, quibus dæmon decem decalogi præceptaexpugnat, & quasi taurus ventilat: ad singula enim præcepta aggredienda peculiaria tentamenta adhibet. Idem figuratè fuit expressum in decem illis armigeris Ioab, qui Absalonem interfecerunt pendentem è quercu, vt refertur 2. Reg. 18. *Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalon: cúmq; adhuc palpitaret hærens in quercu, cucurrerunt decẽ iuuenes armigeri Ioab, & per cutientes interfecerunt eum. Et tulerunt Absalon, & proiecerunt eum in saltu in foueam grandem, & cõportauerunt super eum aceruum lapidũ magnum nimis.* Absalon peccatorẽ significat, qui per capillos, id est, cogitationes suas ex quercu terrenarũ rerũ suspẽditur: tribus lãceis cor eius à Ioab confoditur, id est, à dæmone triplici peccato cogitationis, oris, & operis interimitur: deinde accurrunt decem armigeri Ioab, id est, decẽ dæmonis impugnationes aduersus omnia præcepta decalogi: quoduis enim peccatum lethale ad omnia decalogi præcepta violanda viam munit: quæ transgressiones palpitantem adhuc peccatorem tandem in inferni foueam coniiciunt, super quem magnus tormentorum cumulus, & aceruus aggregatur.

VIII. *Diabolus cõtra singula præcepta peculiaria adhibet tentamenta.* 2. Reg. 18. 14 *Absalon peccatorẽ adũbrat.*

Cur dicatur draco traxisse cauda tertiam partem stellarum?

Et cauda eius trahebat tertiam partem stellarum cæli, & misit eas in terram.

SECTIO XI.

EX ijs, quæ hactenus dicta sunt, perspicuum est hanc stellarum de cælo ruinam ad extrema mundi tempora pertinere, atque adeò non esse sermonem ad literam de casu Angelorum, sed de subuersione fidelium in fine mundi. Itaque tertia pars stellarum magna est pars fidelium, non quorumlibet, sed iustorum, qui in persecutione Antichristi de Ecclesiæ cælo ruent in terram, hoc est, partim deserta fide, partim neglecta iustitia sese temporalium rerum cupiditate, quas ipsis largiter offeret Antichristus, funesto casu implicabunt. I.

Quare si hunc draconem, de quo est sermo, Antichristum accipiamus, cauda est extremum mundi tempus: si autẽ dæmonem, quod ferè volunt interpretes, cauda est ipsemet Antichristus, qui cauda draconis, hoc est, dæmonis dicitur, quod extremo mundi tẽpore sit ad subuersionẽ fideliũ à dæmone assumendus, vt maximè præcipuũ fraudis, & deceptionis instrumentũ, quam expositionẽ sequutus est D. Greg. li. 32. Mor. c. 14. vbi sic hunc ipsum locum interpretatur. *Cælum*, inquit, *est Ecclesia quæ in hac nocte vitæ præsentis dum in se innumeras Sanctorũ virtutes continet, quasi radiantibus desuper sideribus fulget: sed draconis cauda in terrã stellas deijcit, quia illa Satanæ extremitas per audaciã assumpti hominis erecta* (Antichristũ intelligit) *quosdam, quos velut electos Dei in Ecclesia inueniet, obtinendo reprobos ostendet. Stellas itaque de cælo in terram cadere est nonnullos relicta spe cælestium illo duce ad ambitum gloriæ secularis inhiare.* Id eandem sententiam affert illud Daniel. 8. quod de Antichristo sub nomine Antiochi dicitur: *Deiecit de fortitudine, & de stellis: & conculcauit eas, & vsque ad Principem fortitudinis magnificatus est, & abeo ablatus est iuge sacrificium, & deiecit locum sanctificationis eius;*

II. *Antichristus dæmonis cauda.* D. Gregor. li. 32. Mor. c. 14. *Fidelium casus tempore Antichristi.* Dan. 8. 10.

Vbi est obseruandum, quanta potentia Antichristus desæuiet in fideles, siquidem stellas conculcare dicitur. Eodē modo interpretatur Greg. verba illa Iob 40. quæ dicuntur de behemoth id est, elephāto: *Stringit caudam suam quasi cedrū*, hoc est, fortem, & rectam instar cedri caudā mouet. Quoniā verò per behemoth spiritualiter dæmō accipitur: sic locū interpretatur D. Greg. de Antichristo, Quid, inquit, cauda behemoth, nisi illa antiqui hostis extremitas dicitur? cum nimirum ingredietur Antichristū tanquam vas sibi proprium: qui quoniam modo honoribus seculi, modo signis & prodigiis fictæ sanctitatis in tumorē potentiæ eleuari permittitur: rectè cauda illius cedro cōparatur. Sicut enim cedrus arbusta cætera in altum crescendo superat: ita tunc Antichristus mundi gloriam temporaliter obtinens mensuras hominum & honoris culmine, & signorum potestate trāscendet.

Iob 40. 12. Antichristus qua potentia desæuiet in Christianos. D. Gregorius

III. Idē, quod hic significauit Ioan. per draconis caudā, expressum fuit à Iacob Gen. 49. cum dixit. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor eius retrò.* Etenim sicut per caudā extrema mūdi tēpora Ioan. designauit: ita etiā Iacob per vngulas equi vltimā mundi ætatē sub Antichristo expressit. In quē locū D. Greg. li. 31. Mor. c. 10. ad illa verba c. 39. vbi est sermo de struthione: *In altum alas erigit, deridet equitē, & ascensorē eius*, aduertit primò per Dan eo loco Antichristū designari, eo quòd ex tribu Dan originē ducet. Vnde dum Israeliticus populus terras in castrorū partitione susciperet, Dan ad Aquilonem castra metatus fuisse dicitur, vt videlicet exprimeret, quæ in corde suo dixerat Esai. 14. *Sedebo in monte testamēti, in lateribus Aquilonis.* Secundo obseruat Antichristū non solū colubrū, sed etiam cerastem vocari, hoc est, serpentē cornutū: quia nimirum contra fideliū vitam armatur cornibus potestatis. Tertio ponderat non solū in via, sed etiam in semita insidias tendere: quia non solum insidiatur mundanis, qui per viam latam, & spatiosam gradiuntur, sed etiam Sanctis, qui per arctam, & angustam semitam, incedūt: *Quis*, inquit, *nesciat semitam angustiorem esse, quā viam? fit ergo Dan coluber in via: quia in præsentis vitæ latitudine eos ambulare prouocat quibus quasi parcendo blanditur. Sed in via mordet, quia eos, quibus libertatem tribuit erroris sui veneno consumit. Fit cerastes in semita: quia quos fideles reperit, & sese ad præcepti cælestis angusta itinera constringentes, non solum nequitia callidæ persuasionis impetit, sed etiam terrore potestatis premit.* Quartò expendit nomine equi hunc mundū significari, qui meritò equus dicitur: quia per elationem suam in cursum labentium temporum spumat. Quinto notat hunc colubrū, siue cerastem vngulas equi mordere, hoc est, extrema mundi tēpora feriendo cōtingere, id quod, vt diximus, significauit Ioan. cū dixit draconē trahere caudā tertiā partem stellarū. Postremò docet id conari Antichristū, vt cadat ascensor equi retro: *Ascensor equi*, inquit, *est quisquis extollitur in dignitatibus mundi: qui retro cadere dicitur, & non in faciem, sicut Saulus cecidisse memoratur Act. 9. Cadere enim in faciē est sua vnūquemque culpas agnoscere, eásque pœnitēdo deflere: retro verò cadere est non videre quēpiam, quò cadat, nimirum ex hac vita repente decedere, & ad qua supplicia ducatur, ignorare.*

Deus Greg. Iob 39. 21. Antichristus designatus in Dan. ab eoque originem ducet. Esai. 14. 13 Idem & coluber & cerastes.

Act. 9. Quid sit cadere in faciē & retrocadere, ex Greg

IIII. Porrò aduertit Pap. in hunc locum magnam esse eorum ruinam, qui virtute abiecta temporalium rerū amori seruiunt, siquidē è cælo in terram dicuntur cadere, quæ magna est distantia. Vnde vlteriùs colligitur magnam esse distantiā inter pronos viros, & nefarios, virtutémque, ac vitium: siquidē confertur cum ea distantia, quæ inter cælū, & terram interiacet: quam etiā distantiā, significauit Apostolus intercedere inter fidelem, & infidelē, cū dixit: *Nolite iugū ducere cum infidelibus: quæ enim participatio iustitiæ cū iniquitate?* quasi dicat: Nullam omnino proportionē inter se habēt. Deinde Hug. Card. obseruauit verbū illud *trahebat*, quod quandam violentiam innuit: est enim tractio iuxta Philosophū species quædā modus violēti; vnde colligit

Pannon. A vitio virtus quantum distet. 2. Cor. 6. 14 Hugo Card. Peccatum est veluti violētia naturæ rationali facta.

colligit peccatum esse veluti quamdam violentiam, quæ sit naturæ rationali, eo quòd naturale sit homini secundum rationem viuere: quam ob causam D. Tho. 1.p.q.63.art.1. docet virtutē esse hominis naturalē secūdū quādā inchoationē, quatenꝰ in volūtate ineſt quidā naturalis appetitus boni, quod est secundū rationem.

Vtrum præcisè tertia pars Angelorum ceciderit?

SECTIO XII.

I. ETsi hoc loco non sit sermo ad literam de casu Angelorum, sed de subuersione fidelium extremis temporibus mundi, qui ob causas suo loco cōmemoratas stellæ dicuntur: quia tamē Doctores Scholastici cōmuniter hanc stellarum ruinā de Angelis interpretantur, idque volunt significari à Ioan. cum ait draconem traxisse cauda tertiā partē stellarum de cælo, mississéque in terram, draconis nomine Luciferum accipientes: id nunc eorum gratia excutiendum est, num verè tertia pars Angelorum è cælo ceciderit, quemadmodum videtur significari à Ioanne?

II. *Sintne tot homines saluandi, quot Angeli ceciderunt.* *D. Thom.* *D. Bern.* *Auctor li. de dilig. Deo.* *Psal. 109 6.* *Plures esse prædestinatos qui affirmēt.* *D. Anselm.* *D. August.* *Tot esse, quot Angeli remanserunt, asserit.* *D. Gregor.*

Quæstio hæc multa complectitur. Primū enim explicandū est, vtrū tot præcisè homines assumendi sint in gloriam, quot Angeli ceciderūt? Et quidē fuerūt plerique, vt refert D. Th. 1.p.q.23.art. 7. qui existimarūt tot præcisè ex hominibus esse prædestinatos, quot ex Angelis corruerūt: cuius sententiæ videtur fuisse D. Bern. serm. 68. in Cant. & auctor li. de dilig. Deo c. 3. potéstq; confirmari ex verbis illis Ps. 109. *Iudicabit in nationib. implebit ruinas:* quibꝰ videtur indicari illos tantū homines esse prædestinatos qui ruinas Angelorū supplere possint. Alij volūt plures esse prędestinatos ex hominibus, quàm sint reprobati ex Angelis: sic enim existimauit D. Ansel. li. 1. *Cur Deus homo*, cap. 18. ad quam sententiam accedit D. Aug. in enchir. c. 29. & li. 21. de ciu. c. 1. Alij denique putarunt tot esse homines prædestinatos, quot Angeli remanserūt: quod disertis verbis affirmat. D. Gregor. hom. 34. in Euangelia. *Suprema*, inquit, *illa ciuitas ex Angelis, & hominibus constat: ad quam tantum credimus humanum genus ascendere, quantos illic contigit electos Angelos remansisse.* Verùm hac in re nihil certi definiri potest, meliúsque est cum D. Thom. loco citato, & ipsa etiam Ecclesia confiteri soli Deo cognitum esse numerum electorum.

III. *Sintne Angeli in maiori numero, quàm vniuersi homines.* *Molina.*

Hinc rursus alia nectitur dubitatio, an Angeli sint in maiori numero, quàm vniuersi homines, qui sunt, fuerunt, & erunt? & quidem ex iis, quæ paulò ante dicta sunt, videtur cōfici multò plures esse homines vniuersos, quàm omnes Angelos, si verum est tertiam partem Angelorum cecidisse. Nam si tot homines vt nimirum sunt prædestinati, quot Angeli corruerunt, cum tertia pars Angelorum ceciderit: ex hominibus autem, non dico tertia, sed nec decima quidem pars saluetur computatis omnibus infidelibus: perspicuum fit multò maiorem esse numerum vniuersorum hominum, quàm vniuersorum Angelorum: siquidem tertia pars Angelorum, iuxta hanc sententiam multò minor est, quàm tertia pars hominum, cum tertia pars Angelorum, quæ cecidit, suppleatur non ex tertia, imò nec ex decima parte hominum. Dicendum tamen videtur multò maiorem esse numerum Angelorum quanquam Lud. Mol. in comm. 1. part. q. 50. art. 3. disp. 2. nihil hac in re audeat statuere, & argumenta vtriusque partis dissoluat.

IV. *Plures esse statuitur.* *Dan. 7. 10.* *Ioh 25 3.* *Matt. 26. 53.* *Apocal 5. 11.*

Verùm Angelos in maiori esse numero, quàm homines, qui sunt, fuerunt, & erūt præterquā quòd ipsa Angelorū præstantia videtur postulare, nōn obscurè significari videtur locis illis sacræ scripturæ, quæ de Angelorum multitudine differūt, veluti Dan. 7. *Millia millium ministrabant ei: & decies centena millia assistebant ei.* Iob 25. *Numquid est numerus militum eius?* Mat. 26. *Exhibebit mihi modo plus quàm duodecim legiones Angelorum:* & Apoc. 5. *Audiui vocem Angelorum multorum: & erat numerus eorum millia millium:* quibus in locis ponitur numerus certus pro incerto: & procul-

D. Gregor. Angeli custodes ex infimo ordine. D. Thom.

dubio significatur innumerabilis quædam Angelorũ multitudo. Vnde D. Greg. lib. 19. Mor. c. 9. *Numerus*, inquit, *supernorũ ciuiũ infinitus est, & definitus exprimitur, vt qui Deo est numerabilis, esse hominibus innumerabilis demõstretur.* Accedit & nõ leuis ratio, quoniã cõmunis est Theologorũ sententia Angelos custodes singulorũ hominũ esse ex infimo ordine: quẽadmodũ docet D. Tho. 1. p. q. 113. ar. 3. vnusquisq; autem homo siue fidelis, siue infidelis habet suũ custodẽ Angelũ, vt auctor est D. Hier. in illud Matth. 18. *Angeli eorũ semper vidẽt faciẽ patris mei.* D. Chrys. ho. 60. in Matth. & auctor operis imperfecti (quod tribuitur Chrys.) hom. 40. in Matth. D. Basil. lib. 3. aduersus Eunomiũ, & in Ps. 48. super illa verba: *Dominabuntur eorũ recti in matutino:* & hom. 2. de laudibus ieiunij: & D. Isid. li. de sũmo bono cap. 12. Nec verò videtur dicendũ vnũ, & eundẽ Angelũ successu tẽporis esse custodẽ pluriũ hominũ, quãquam hoc certum non sit, tunc sic conficitur argumentũ. Omnes Angeli custodes sunt ex infimo ordine, & tot sunt Angeli custodes, quot sunt homines: cũ igitur adhuc supersint octo integri ordines Angelorum, & vniuersi dæmones, fit vt multò maior sit numerus Angelorũ. Quod si nolis admittere tot esse Angelos custodes, quot sunt homines: dicásque eundem Angelum successu temporis multorum hominum curam suscipere, adhuc eadem argumenti vis perseuerat: cum Angeli custodes non egrediantur infimum ordinem, vt est communis sententia, atque adeò supersint reliqui omnes Angelorum ordines dæmonésque vniuersi.

D. Hieron. Matt. 18. 10
D. Chrysost. Auctor operis imperfecti
D. Basil.
Psal. 48 5.
D. Isidor.
Vnus Angelus plurium hominum nõ est custos.

V. Non corruit tertia præcisè Angelorum pars.

His ita cõstitutis planè dicẽdũ est nõ corruisse tertiã præcisè partẽ Angelorũ: alioqui omninò demõstratur multo maioré esse numerũ hominũ, quàm Angelorũ, vt est perspicuũ ex dictis. Nã cũ tertia pars, quæ cæcidit, supplẽda sit ex hominibus prædestinatis: nõ seruetur autẽ tertia pars omniũ hominũ, imò nec decima, planè cõficeretur, multò plures esse homines, quàm Angelos. Ad hũc autem locũ Ioan. primùm respõdemus nõ esse sermonẽ de Angelis, sed de fidelibus in fine mũdi, quorũ tertia pars dicitur ab Antichristo seducenda, & tãquam stellæ de cælo in terrã, hoc est, à fide Ecclesiæ in errorem trahenda: & quanquam demus ad Angelos posse transferri, respondendum adhuc est tertiam partem non significare tertiam præcisè partem Mathematico more, sed magnam partem: hoc enim sensu sæpe Ioan. in hoc opere tertiam partem nominat, veluti cum ait c. 8. tertiam partem terræ combustam, tertiam partem arborum concrematam, tertiam partem maris conuersam in sanguinem, tertiam partem creaturarũ, quæ viuebant in mari, interiisse, tertiam partem solis obscuratam, itémque tertiam partem lunæ, imò & tertiam partem stellarum, vt eandem omnino phrasim in iisdem verbis liceat agnoscere: quibus omnibus in locis communiter interpretes tertiam partem, non tertiam partem præcisè, sed magnam partem interpretatur.

Numerus certus pro incerto vsurpatur à Ioanne. Apoc. 8.

Cur mulier dicatur filium masculum peperisse? *Et mulier peperit filium masculum.* SECTIO XIII.

I. Fideles tempore Antichristi. Gens masculla. And. Cæs.

Filium masculum appellat Ioan. hoc loco fideles eius temporis: quoniã, qui illis temporibus difficillimis fidem, iustitiámque retinuerint, fortissimi erunt, & gens verè masculla appellari merito poterunt. Vnde And. Cæs. in comment. Apocal. *Masculus*, inquit, *filius Ecclesiæ est populus voluptatibus indomitus. Quare cum Ecclesia eo tempore multos eiusmodi debeat parere, & educare filios: meritò visa est filium masculum peperisse.* Quod autem sequitur: *Qui recturus erat Gentes in virga ferrea*, non solum ad Christum pertinet, vt plerique võlunt, sed etiam ad electa Ecclesiæ membra, quæ simul cum Christo regnabunt, iudicabúntque omnes Gentes iudicio æquita-

æquitatis inflexibili: quod hoc loco per virgam ferream significatur, quemadmodùm cap. 2. explicauimus.

Obseruandum est hoc loco optimo iure viros fortes, voluptatésque corporis aspernátes, stabiléque in fide, & iustitia appellari Gentē masculā: quia voluptarij homines, corporisque delitijs seruiétes, & in vniuersum, qui se facilè à dæmone vinci patiuntur, fœminæ potius, quàm viri cēsendi sunt. Vnde Pharao Rex Ægypti volens Hebræorum populū penitus extinguere, præcepit obstetricibus, vt mares Hebræorum occiderēt: fœminas tantum reseruarent. *Quando*, inquit, *obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite: si fœmina, reseruate.* Id quod spiritualiter expendens Orig. hom. 2. Exod. sic ait: Rex Ægypti, hoc est, Princeps huius mundus viuificari mares nō vult: sed fœminas: in fœminis enim caro, & affectus carnis exprimitur: vir autem est sensus rationabilis, qui cælestia sapit: hunc odit Pharao, cum necari cupit: vult enim, vt omnes carnalia sapiant: inde est quod in hoc mundo serui Dei despectui habentur, & in eos persecutiones excitātur, quia odit eos Pharao. Obseruat etiam Orig. quòd mares Hebræorum adhuc infantes rapiebantur, & proiiciebantur in flumen: quia nimirum dæmones natiuitati fideliū insidiantur, & vbi primum per baptismum regenerantur, imminet eis tentatio, & persecutio. Eandē ob causam in populo numerando masculorū tantum ratio habita est: imo eorū, qui vigesimū annum expleuerant, quo tempore vires potissimum vigent. *Tollite*, inquit Dominus, *summam vniuersæ congregationis filiorū Israel per cognationes, & domos suas, & nomina singulorum, quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omnium virorum fortium ex Israel.* In quem locū idem Orig. ho. 1. in Num. obseruauit ex præceptō Dei, neque mulieres numerari fœmineæ infirmitatis obstaculo, neque seruos, vtpotè vita, moribúsq; degeneres, neque aliquem Ægyptiorum ex iis, qui simul cum Hebræis descenderant, vtpotè alienigenas, & barbaros: sed solos Israelitas, eósque nō omnes, sed á viginti annis, & supra. Itaque significari, donec alicui nostrū ineſt vel puerilis, & lubricus sensus, vel Ægyptiorū barbari mores, vel fœminea, & resoluta segnities non mereri, vt in sancto, & cōsecrato numero locum habeat: quòd enim Deus Sāctos præcipuè numeret, ostendit locus ille Psal. 146. *Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina vocat.* In eandem sententiam hunc ipsum locū Numerorū explicauit Cyr. Alex. li. 4. de spir. & lit. *Rejcitur*, inquit, *quod est reprobū, molle, & imperfectum, & solū maribus diuiditur terra promissionis:* Idémque li. 3. eiusdem operis multis verbis docet molles appellari fœminas, affértque illud Zach. 5. vbi impietas sub typo fœminæ sedentis in medio amphoræ exprimitur. Quare meritò Regius vates adhortatur omnes, vt se viros præbeant illis verbis: *Viriliter agite, & confortetur cor vestrum.*

Deliciū dedini fœminæ.

Exod. 1. 16. Orig.

Fidelium natiuitatis insidiantur dæmones.

Masculi tantum cur numerentur ex Domini præcepto. Num. 1. 2. Origen.

Sanctos præcipuè numerat Deus. Psal. 146. 4. Cyrill. Alex. Zach. 1. 5.

Fœmina impietatis typus Psal. 26. 14. & 30. 25.

Hæc est igitur ratio, propter quam Ecclesia dicitur parere filiū masculū. j. viros fidei, & iustitiæ robore eximios. Id quod multò ante prædictū fuerat Esai. 66. *Antequā parturiret peperit: antequā veniret partus eius, peperit masculū. Quis audiuit vnquam talē? & quis vidit huic simile? Nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur Gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* quem locum de celeri conuersione fidelium per Apostolorum prædicationē interpretatur Eus. Cæs. li. 1. hist. Eccl. c. 4. Prædicitur, inquit, hoc loco illud, quod admiratione non solū orbis terrarū est prosequutus, sed etiam ipse Esaias dum narrat, videtur non posse satis admirari, nimirum post Christi crucē intra breuissimū tempus natum populum illum nouum præsignificatū à Prophetis, non in vno aliquo obscuro terræ loco, sed qui sese fuderit toto orbe terrarū, omnésque nationes occupauerit, & tēporis momento in lucem sit editus, cum hora vna quinque hominum millia crediderunt: & vna concione

III.

Ecclesiæ filij, omnes masculi. Esai. 66. 7. Eusebius.

Conuersionis Gentium celeritas. Act. 4. Act. 2.

priùs tria hominum millia fuerunt regenerati: quæ etiam est expositio D. Ambr. in exhortat ad virgines. *Habet*, inquit, *filios Ecclesia sine partus dolore. Vnde de ea dicitur: Quis audiuit, si parturit terra die vno? vno die de terra non parturit, sed parturit gratia.*

Quid sit filium mulieris raptum fuisse ad Deum, & ad thronum eius?

Et raptus est filius eius ad thronum eius.

SECTIO XIIII.

I. SIgnificatur hunc Ecclesiæ filium masculum, hoc est, electos ex draconis faucibus diuina virtute liberandos, & quasi rapiendos, breuissimo videlicet temporis spatio ne à dracone deuorari possint, iuxta illud Mat. 24. *Propter electos breuiabuntur dies illi*: rapiendos, inquam, ex tentationibus, persecutionibus, periculisque illius temporis, atque in throno Dei collocandos per visionem beatificam iuxta illud Apoc. 3. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut ego vici, & sedi cum patre meo in throno eius.*

Mat. 24. 22.

Apocal. 3. 21.

II. Obseruandũ est hoc loco verbũ illud, *raptus*, quod significat electos sæpe diem obire, & quasi rapi ante tẽpus à natura definitum diuinæ prædestinationis beneficio. quia nimirũ præuidet Deus, si diutius vixissent, fuisse peruertendos. Id quod disertis verbis dicitur Sap. 4. *Iustus autem si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit*, & paulò post: *Placens Deo factus est dilectus, & viuens inter peccatores translatus est: raptus est, ne malitia mutaret intellectum eius, aut ne fictio deciperet animã illius*: & paulò inferius: *Placita erat Deo anima illius: propter hoc properauit educere illũ de medio iniquitatũ.* Quo testimonio ad idem confirmandũ vtitur D. Aug. li. de prædest. Sanctorũ c. 14. citátq; D. Cyprianum in li. de mortalitate, vbi sic ait: Per Salomonẽ docet Spiritus sanctus, qui Deo placent, maturius istinc eximi, & citius liberari, ne dum in isto mũdo diutius immorantur, mundi contactibus polluantur: *Raptus est*, inquit, *ne malitia mutaret intellectum eius.* Porrò aduertte tribus de causis tolli iustos de mundo: primum propter suam dignitatem, & meritã, iuxta illud Apoc. 3. *Ambulabunt mecum in albis, quia digni sunt.* Deinde propter mundi dignitatẽ, quia nimirum non est dignus tantis habitatoribus. Heb. 11. *Quibus dignus nõ erat mundus.* Qui locus dupliciter potest exponi: vno modo, vt sit sensus non fuisse mundum dignum, qui tam præclaros viros haberet: altero non reputasse Sanctos mundũ dignũ suo amore. Quibus, inquit, id est, quorum amore dignus non reputabatur mundus ab ipsis Sanctis iuxta illud Phil. 3. *Omnia arbitror vt stercora, vt Christum lucrifaciam*: & Gal. 6. *Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* In quem locũ D. Bern. serm. in 40. de peregrino, mortuo & crucifixo: *Non solũ*, inquit, *mortuus mundo, sed crucifixus, quod est ignominiosum genus mortis, ego illi pariter, & ipse mihi: omnia, quæ mũdus amat, crux mihi sunt. quæ verò mundus reputat crucem, illis affixus sum, illis adhæreo, illa toto ampleßor affectu.*

Apoc. 3. 4.

Hebr. 11. 38.

Iusti cur celerius de medio tollantur.

Sap. 4. 7. 10. 14.

D. Augst.

Mundus indignus amore Sanctorũ.

Philip 3. 8.

Galat 6. 14

D. Bernard

Mundana omnia crux Paulo.

III. Denique propter eorũ securitatẽ, quia si diutius viuerent, tãdem peruerti possent: quemadmodum dicitur loco Sapiẽtiæ citato, & Esai. 57. *Viri misericordia colliguntur, quia non est qui intelligat: à facie enim malitiæ collectus est iustus.* Quo loco obseruandũ est verbum illud, *colligũtur*, quod innuit iustos esse veluti messem maturam, quæ in gloriæ horreum colligitur, iuxta illud Matth. 3. *Congregabit tritieum suum in horreũ.* Id quod etiam innuitur Cant. 5. vbi sponsus ait: *Messui myrrham meam cũ aromatibus meis*: vbi myrrhæ nomine Martyres, pœnitẽtésque accipiendi sunt propter myrrhæ amaritudinẽ: per aromata autem cõfessores, & virgines. Quod verò additur: *à facie malitiæ collectus est iustus*, duo significat: vnũ est iustũ mori, Deo ita disponente, ne videat futuram malorum vltionem: imò ne Deus iustorum orationibus mitigatus cogatur iram cohibere: hac enim de causa iustũ Loth ex vrbe Sodoma

Esai. 57. 1.

Iusti matura messim.

Matt. 3. 12.

Cant. 5. 1.

priùs

priùs egredi voluit, quò posset illã incendere. Ex quo planè colligitur, cum Deus iustos eripit, meritò suppliciũ aliquod timeri posse. Præterea significatur magnã esse apud Deum iustorum gratiam: siquidem quasi non possit illis viuentibus inferre supplicia, prius illos per mortem eripere cõsueuit. Vnde Moysi dixit Exod. 32. *Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos*: quem locum affert D. Hier. in epist. ad Gauden. *Quando dixit*, inquit, *Dimitte me, ostendit se teneri posse, ne faciat, quod minatus est: Dei enim potentiam serui preces impediebant*: & Esai. 64. *Non est, qui inuocet nomen tuum: qui consurgat, & teneat te.* Vnde Oseæ. 12. vbi est sermo de lucta Iacob cũ Angelo dicitur: *Inualuit ad Angelum, & confortatus est: flenit, & rogauit eum*: & est sensus Iacob cum lacrymis petisse ab Angelo benedictionem: sed præterea iisdem verbis significatur orationem iusti cum lacrymis, quæ illis verbis indicatur, *flenit, & rogauit*, esse veluti luctam, qua homo cum diuina iustitia luctatur, & superior euadit, quemadmodum Iacob orans cum lacrymis Angelum illum qui Deũ repræsentabat, superauit: vnde & nomen Israelis obtinuit. Eo enim loco Israel non est, *Videns Deum*, vt multi perperam existimarunt, sed *Princeps cum Deo*, vt auctor D. Hieron. in tradition. Hebraicis in Gen. Alterum, quod in verbis Esai. 57. comprehenditur, est colligi iustum à facie malitiæ, id est, obire ante diem à natura præstitutum, ne à malitia peruertatur.

Iustorum gratia apud Deum quanta.
Exod. 10 32.
D Hieron.
Esai 64 7.
Oseæ 12 4.
Orans cum lachrymis luctatur cum Deo.
Israelis nominis interpretatio.
D. Hieron.

Cur mulier fugit in solitudinem?

Et mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum parátum à Deo, vt ibi pascat eam diebus mille ducentis sexaginta.

SECTIO XV.

I. SIgnificatur ad literam tantam fore Antichristi persecutionem, vt magna Ecclesiæ pars ad eam subterfugiendam secedere debeat in solitudinem, & in latebras, ac deserta loca se abdere toto tempore imperij Antichristi, vt paulò pòst subditur, *Vt ibi pascant nam diebus mille ducentis sexaginta*: quam expositionem sequuti sunt Areth. & Andr. Cæsar. Reliqui omnes ad allegoriam deflexerunt, quorum gratia nos etiam eam hoc loco paucis illustrabimus.

Arethas.
Andr. Cæs.

II. Primùm igitur Primas. per solitudinẽ intelligit totius huius vitæ decursum, in qua tanquã in aspera quadam solitudine peregrinamur: idque ait adũbratũ fuisse in peregrinatione Hebræorũ per desertũ: nec verò in hac solitudine deesse ignitos serpentes, quos Num. 21. legimus peregrinantem populũ malè diu exasse: quorũ tamen morsus Christi serpentis ænei cõspectu in cruce pẽdentis sanantur pasci etiam Christianũ populũ manna cœlesti, hoc est, sacramento Eucharistiæ. Alij solitudiné hãc meritis quendã recessum per contemplationẽ, temporaliũque rerũ despicientiã interpretantur, in quibus est Pann. & plerique alij, iuxta illud Oseæ 2. *Ecce ego lactabo eam, & ducã eã in solutudinẽ, & loquar ad cor eius: & dabo ei vinitores eius ex eodẽ loco, & vallẽ Achor ad aperiendã ſpem: & canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Ægypti*: quod vaticiniũ docet D. Hier. ad Christi tẽpora pertinere hoc sensu: *tunc*, hoc est, in aduentu Christi aperiet spem salutis, & dabit locũ pœnitẽtiæ, & blãdietur ei: hoc enim significat: *Lactabo eã*: vt post pœnarũ magnitudinẽ dolores pristinos repromissione mitiget prosperorũ. *Et ducã eam in solitudinem*. i. educam ex malis, sicut & prius eduxeram de Ægyptiaca seruitute: & loquar ad cor eius verba mollia, vt tristitiã gaudio tẽperem. *Et dabo ei vinitores ex eodẽ loco*. i. Apostolos, qui fuerunt de genere Iudæorũ, eandémq; Ægypti vineam doctrina Euãgelica excoluerũt. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ*, cum vidit Pharaonẽ, eiúsque exercitũ submergi in mari rubro, quia lætabitur de sua per Chri-

Primas.
Præsens vitæ solitudo.
Num. 21. 1.
Pannon.
Oseæ 2. 15.

stum redemptione, & libertate. Verùm, quod ad rem facit, est illud: *Lactabo eam, & ducam eam in solitudinem*, quod de spirituali solitudine, & secessu à mundi curis interpretantur communiter Doctores. In qua solitudine Dominus ad cor animæ loquitur, ipsamque quodãmodo lactat, hoc est, spiritualibus cõsolationibus quasi decipit: sic enim accipiendum est, *lactandi*, verbum iuxta illud Prou. 1. *Filii si te lactauerint peccatores, ne acquiescas eis.* j. si te blanditiijs deceperint: decipere autem animam Deus dicitur quoad iudicium, & opinionem impiorum, cum eam à terrenis voluptatibus ad amorem sui abducit: impij enim insensatos eos arbitrantur, qui terrena contemnentes cælestia concupiscunt. Eodem sensu dixit Regius vates: *Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, & volabo, & requiescam? Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine.* Sic enim cum locum eleganter ponderat D. Greg. li. 4. Mor. c. 28. in illa verba Iob. 3. *Nunc enim dormiens silerem, & somno meo requiescerem cum Regibus, & consulibus terræ, qui ædificant sibi solitudines. Solitudines*, inquit, *ædificare est à secreto cordis terrenorum desideriorum tumultus expellere, & intentione æternæ patriæ in amorem intimæ quietis anhelare. Bene autem qui sibi solitudines construunt, etiam consules vocantur: quia ita in se solitudinem mentis ædificant, vt tamen in quo præualent, alijs per charitatem consulere minimè desistant. Sane Dauid sibi solitudinem construxit, cum dixit. Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. Fugiens enim se elongat, qui à turba desideriorum temporaliũ in altam Dei contemplationem se subleuat: manet verò in solitudine, qui perseuerat in remota mentis intentione. De qua bene solitudine Domino Hieremias c. 15. ait. A facie manus tuæ solus sedebam: quoniam comminatione repleuisti me: ac si apertè dicat: Dum considero, quid per iudicij experimentum patior à tumultu desideriorum temporalium, trepidus mentis secessum peto, quia adhuc illa acrius, quæ minaris, æterna supplicia formido.* Hæc Greg.

Solitudinem amantes consolatur Deus. Prou 1.10.

Psal. 54.7.

D Gregor. Iob 3. 15.

Hier. 15.17.

III. Eadem mentis solitudo multis alijs Scripturæ sacræ testimonijs cõmẽdatur, veluti Iob 29. *In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies.* Quem locũ D. Greg. li. 19. Mor. c. 24. ad pacẽ Ecclesiæ refert. *Quid hoc loco*, inquit, *per nidum exprimitur, nisi tranquilla fidei quies? Nisi enim sancta Ecclesia infirmos quosque filios nunc in pacis nido enutriret, non diceret Regius vates.* Ps. 83. *Etenim passer inuenit sibi domũ & turtur nidũ, vbi reponat pullos suos. Turtur enim inuenit sibi nidũ, quia Ecclesia amore conditoris crebris gemitibus vtitur, & velut nidũ sibi, id est, pacatissimã fidei quietem construit: in qua crescentes filios quasi plumescẽtes pullos quousque ad superiora euolẽt, charitatis gremio calefactos fouet. Recte autẽ subiunxit: Et sicut palma multiplicabo dies: palma enim tardè proficit: sed diu in viriditate subsistit.* Quæ omnia in spiritualẽ mentis solitudinẽ aptè cõueniunt, quia veluti in nido animus cõquiescit, plumescitque virtutũ pennis: quo etiã pertinet illud Ps. 101. *Similis factus sum pelicano solitudinis in tecto.* Quo loco per pelicanũ, qui pullos dicitur occidere, & postea tribus diebus lugẽdo sanguine suo ad vitã excitare, accipiẽdi sunt pœnitẽtes, qui peccãdo opera sua mortificarant: postea autẽ lugentes per pœnitentiã tribus diebus, hoc est, tribus actibus pœnitẽtiæ, videlicet cõtritione, cõfessione, & satisfactione viuificant. Quoniã verò hoc in spirituali mentis solitudine efficitur, additum fuit: *solitudinis.* Eiusmodi solitarium commendat Hier. Thren. 3. *Bonum est viro, cum portauerit iugũ ab adolescentia sua, Sedebit solitarius, & tacebit, quia leuauit se super se.* Solitarius enim est, qui in sui cordis intimo secessu eleuat se super se per cõtemplationẽ, se, inquam spiritualẽ super se carnalẽ. Ita hunc locum intellexit D. Amb. serm. 9. in Ps. 119. quãuis aliter legat: *sedebit singulariter, & silebit, quia tulit iugum graue.* Et quidẽ multi codices correcti habent: *Quia leuabit super se*, nimirum iugum Domini, cuius paulò ante facta fuerat mentio. *Quis est*, inquit Ambr. *qui singulariter sedet, nisi qui secularibus voluptatibũ abdicatis molestiarũ omniũ excluditur tumultus?* Illud tamen aduerte ex eodẽ Amb. lib. 3. officiorum c. 1. huiusmodi virum solitariũ, quãquam otiosus videatur, maximè tamen esse actuosum:

Commendatur solitudo. Iob 29. 18. D. Greg. Psal. 83 4.

Solitudo nidus animæ.

Psal 101. 7. Pelicanus symbolum pœnitentium.

Thren. 3. 27. Solitarius quo pacto leuet se super se D. Ambros. Solitarius licet otiosus maximè actuosus.

quẽadmodũ ipse elegãtib⁹ verbis explicauit. *Nõ primus Scipio sciuit solum nõ esse, cum solus esset. Scinit ante ipsũ Moyses, qui cũ taceret, clamabat, cum otiosus staret, præliabatur. Adeo otiosus, vt manus eius alys sustineret: nec minus, quã cæteri negotiosus, qui otiosis manib. expugnabat hostẽ, quẽ nõ poterant vincere, qui dimicabãt. Cuius autẽ maiora negotia, quã huius otia qui 40. diebus positus in monte totam legem cumplexus est? Quando ergo iustus solus est, qui cum Deo semper est? quando solitarius est, qui nunquam separatur à Christo?* Hæc Ambros. Exod. 17.

IV.

Hoc nimirum est illud silentiũ, de quo loquitur Esai. c. 30. *In silentio, & spe erit fortitudo vestra.* Verè enim fruuntur spirituali silentio, qui tumultum, & strepitũ rerũ tẽporaliũ, curarúmq; fugiunt: & meritò spes cũ silentio iungitur, quia huiusmodi homines maximis à Deo beneficiis cumulãtur. De eodẽq; silentio accipiendum est illud eiusdẽ vatis c. 32. *Erit cultus iustitiæ silentiũ.* Vbi obseruãdũ est silẽtium appellari *cultũ iustitiæ*, tũ quia hoc mẽtis silẽtio, rerúmq; terrenarum obliuione maximè Deũ colimus: tum etiã, quia ipsum materiale silentium maximè conducit ad colendã, assequendãq; iustitiã, vt meritò ipsummet silentium cultus iustitiæ per antonomasiã dici possit. Scio Hier. sic interpretari, vt vaticinetur Propheta cessaturã verbositatẽ Hebræorũ, curũq; illũ legalẽ, qui in multiloquio, lõgisquẽ orationibus bona ex parte positus erat: Deũque post aduentum Messiæ in spiritu præcipuè adorandum, *vt non multiloquio Iudæorum*, inquit Hier. *sed breuitate fidei adorẽt Dominũ.* Hi sunt illi montes, de quib. dicitur Ps. 120. *Leuaui oculos meos in montes: vnde veniet auxilium mihi: auxilium meum à Domino: qui fecit cælum & terram:* qui locus sic potest transferri ex Hebræo: *Leuaui oculos meos in montibus*, vt sit sensus: in montium cacumine positus circumspexi vndique, siqua mihi auxiliũ poterat aduenire: & reperi nullum mihi ab hominib. creaturisq; omnib. sed à solo Deo præsidium afferri posse. Quos autẽ alios montes hic debemus accipere nisi illos, ad quos viri spirituales contẽplationẽ, spiritualẽque solitudinem conscendunt? Hoc etiã illud est suspendiũ, de quo loquitur Iob. c. 7. *Elegit suspendium anima mea, & mortẽ ossa mea: desperaui, nequaquã vltra iã viuã. Anima*, inquit Greg. *suspendiũ elegit, vt ossa moriãtur, quia dum mentis intentio ad alta se subleuat, omnem in se fortitudinẽ vitæ exterioris necat. Animam suam Paulus suspenderat, cum dicebat.* Gal. 2. *Viuo autem iam non ego: viuit verò in me Christus. Recte autem subdit: Desperaui: iustũ enim desperare est præsentis vitæ bona æternitatis electione deserere, mansura quærere, & in bonis temporalibus fiduciam non habere.* Denique hic est ille lectulus, in quo sponsa sponsum quærit, vt ipsemet confitetur Cant. 3. *In lectulo meo per noctes quæsiui, quem diligit anima mea.* Quem locum expendens D. Greg. lib. 8. Mor. cap. 17. *In lectulo*, inquit, *& per noctem dilectus quæritur: quia inuisibilis conditoris species repressa omni corporeæ visionis imagine in cubili cordis inuenitur. Vnde* Psalm. 149. *dicitur: Exultabunt Sancti in gloria: lætabuntur in cubilibus suis: quia scilicet cum mala ab exterioribus fugiunt, securi intra mentium secreta gloriantur.* Esai. 30. 15. Esai. 32. 17. *Silentium conducit ad colendam iustitiam.* D. Hieron. Psal. 120. 1. Lectio Hebraica. *Præsidii causa ad solum Deum fugiendum.* Iob 7. 15. *Solitudo animæ suspendiũ ex Greg.* Gal. 2. 20. Cant. 3. 1. Psal. 149. 5.

Quodnam sit prælium illud magnum in cælo inter draconem, & Michaëlem commissum?

Et factum est prælium magnum in cælo: Michael, & Angeli eius præliabantur cum dracone, & draco pugnabat, & Angeli eius.

I.

SECTIO XVI.

Magister. D. Thom. Scholastici. Michaël, & Angeli pugnabunt cum Lucifero pro Ecclesiæ defensione.

HOc præliũ communiter Scholastici accipiũt de illo, quod inter Luciferũ, & Michaëlẽ, & vtriusq; sectatores per intellectũ, & voluntatẽ gestũ est in cælo Empyreo: quẽadmodũ docet Mag. sẽt. in 2. d. 6. ibiq; omnes Scholastici, & D. Th. 1. p. q. 63. art. 8. Cæterum literalis expositio est de prælio, quod dæmõ Ecclesiæ inferet per Antichristũ extremo mundi tempore, tunc enim Michaël, qui præfect⁹

est Ecclesiæ, & Angeli, quos habebit administros, cum dracone, hoc est, dæmone, siue Lucifero, eiúsque Angelis depugnabunt pro Ecclesiæ defensione. Quam expositionem tradunt Ansel. Laudun. in com. Apoc. Beda, Prim. Haymo, & reliqui in hunc locum, & D. Greg. ho. 24. in Euang. Nec verò, quod hoc prælium factum dicatur in cælo, idcirco ad causam Luciferi pertinet: sumitur enim cælũ hoc loco pro Ecclesia, vt sæpè alias diximus. Aduerte autẽ Angelos hoc loco tum in bonã, tum in malam partẽ accipi: siquidẽ & Angeli Michaelis, & Angeli draconis nominãtur. Deinde subiungitur victoria Michaëlis de dracone, cũ dicitur: *Et nõ valuerunt*, id est, non præualuerunt: *neque locus inuentus est eorum amplius in cælo*, hoc est, in Ecclesia quoad prædestinatos: *& proiectus est draco in terram*, hoc est, deiectus, & superatus à prædestinatis auxilio Michaëlis ad terrenos homines peruertendos se conuertit: quemadmodum Areth. Primas. & Beda interpret. Atque post hanc victoriam gloriosè à dæmone reportatam, audita est cælitum omnium Christo gratulantium acclamatio illis verbis comprehensa: *Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum.*

Ansel. Laud. Beda. Primas. Haymo. D. Gregor.

Cælum hic pro Ecclesia

Areth. Primas. Beda.

De Michaële Archangelo quænam habemus ex sacris litteris.

SECTIO XVII.

I. QVoniam Archangelus Michaël præter illa beneficia & plurima, & maxima quæ modo in Ecclesiã confert, multò magis extremis illis temporibus de re Christiana merebitur, quo tempore difficillimum illud bellum superato dracone conficiens fideles ab Antichristi, dæmoníque tyrannide vendicabit par est, vt hoc loco, quo honorificam de eo mentionem facit Ioan. nos etiam de eius laudibus nonnihil dicamus. Sciendũ igitur ex innumerabili Angelorum multitudine pauciſſimos nobis cognitos esse de nomine: & quidem si ex diuina, certáque auctoritate loquendum sit, tres duntaxat nominatim appellare possumus Michaëlem, Gabrielem, & Raphaëlem. Michaëlem enim legimus Dan. 10. & 12. in epist. 3. & deinceps vsque ad c. 12. Reliqua Angelorum nomina, quæ à plerisque afferũtur, non nituntur neque certa canonici alicuius libri auctoritate, neque antiqua Ecclesiæ traditione, sed partim ab Hebræis accepta, partim in apocryphis libris inuenta ad nos vsque peruenerunt, vt ex iis, quæ iam dicemus perspicuũ fiet. Itaque Vrielem legimus in 4. lib. Esdræ (qui non est canonicus sicut neque tertius) c. 4. 5. & 10. eiusdémque fit mentio in can. Mis. Æthiop. vt refertur in 4. tom. Bibl. Sanct. Patr. meminit etiam Beda in collect. & secundus liber Sybill. carm. Ierem. habes lib. 4. Esdr. c. 4. vbi appellatur Archangelus. Eromiel, Saniel, & Azael nominantur in 2. lib. Sybil. carmin. quæ referuntur in 2. tom. Bibl. Sanct. Patr. vbi cum sermo esset de extremo iudicio, sic vaticinatur Sibylla, vt creditur, Erythræa, quam magni facit August. lib. 18. de ciuit. cap. 23.

Trium Angelorum nomina sunt in sacris literis: reliqua incertæ auctoritatis.

Sibyllæ Erythræa vaticinium.

Tunc Eromiel, Vriel, Saniel, Azaëlque.
Quæ mala quisque hominum patrauerit, ante scientes
E terris animas tenebris caliginis omnes
Iudicio sistent ad formidabile Patris
Magni immortalis solium.

II. Rumiel, & Paniel celebrantur à Beda in collect. illíque se ipse commendat his verbis. *Gabriel esto mihi lorica: Michael esto mihi baltheus: Raphaël esto mihi scutum: Vriel esto mihi protector: Rumiel esto mihi defensor: Paniel esto mihi sanitas.* Ad hæc Iehudiel, Barathiel, Escaltiel nominantur in hymno de septem Angelis assistentibus, quem composuit Antonius Ducas vir famosus, qui floruit tempore Pauli 3. Pont.

Beda. Anthonius Ducas.

Pont. Max. Deniq; Ioā. Capniō vir doctus Maximiliani Imperatoris cōsiliarius, cuius à calumniatoribus quibuslā defendendi causa Petrus Galatinus Minorita cōposuit libros suos de Arcanis Catholicæ veritatis, doctóq; Maximiliano dicauit: is igitur Capniō in sua arte Cabalistica multa alia Angelorū nomina affert ex traditione Cabalistarum. Conficiūt enim Cabalistæ Dei currū ex quatuor veluti gemmis, atque in dextra parte constituunt gemmā, vndę læta omnia prouenium, quam Michaelem vocant: in sinistra alteram gemmam, vnde tristitia, duráque ortum habent, quam appellant Gabrielem, deinde tertiam ponunt ex superioribus quasi mistam, quā dicunt Raphaelem, quārtam trium superiorum quasi dispenfatricē, quam Vrielem nuncupant. Itaque Michaelem, & Gabrielem pro duabus rotis constituunt, Raphaelem pro throno, siue stella, quæ sit media inter rotas, Vrielem pro axe circa quem currus voluitur. Denique adiiciunt Nurielem tanquam temonem, cui alligatus est currus: volúntq; hos quinque diuini currus siue gēmas, siue partes expressas fuisse Cant. 3. cum dicitur, *Ferculū fecit sibi Rex Salomō de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum:* quia enim pro eo, quod nos habemus *purpureum*, est Hebraicè, *Argaman*, volunt in eius nominis literis quinque nominatos Angelos significari: primámque literam, quæ est aleph, significare Vrielē, qui Hebraicè per aleph initio scribitur, per secundam *R*. Raphaelem per tertiam *G*. Gabrielem, per quartam *M*. Michaelem per quintam *N*. Nurielem. Hebræi præterea addunt Zamaelem, Zadchielem, & Caphzielem. Sed hæc omnia, vt diximus, incertæ sunt auctoritatis præter tria illa Michaelis, Gabrielis, Raphaelísque nomina initio à nobis commemorata.

Io. Capnion.

Currū Dei ex quatuor Angelis consiciunt Cabalistæ.

Cant. 3. 9.

Porrò Gabriele, & Raphaele interim prætermissis de Michaele, de quo agere instituimus, est in primis testimonium illud illustrissimū Dan. 10. vbi Gabriel Angelus, qui cum Daniele loquebatur, sic ait: *Ego veni propter sermones tuos: Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti, & vno diebus. Et ecce Michael vnus de principibus primis venit in adiutorium meum, & ego remansi ibi, iuxta Regem Persarum.* Pro cuius loci intelligentia aduertendum est primo dubitari à multis, vtrū Angelus ille Persarū bonus fuerit, an malus? Et quidem malū Angelum fuisse crediderūt Ioan. Cassian. collatione 8. c. 13. & Rup. lib. 9. de victoria verbi Dei c. 6. in eandémque sententiā conatur pertrahere D. Hieron. in com. Dan. Verùm quicquid ipse sentiat, nō obscurè significat Hier. hunc Principem Persarū bonū Angelum fuisse: siquidem illi commissa erat Persidis prouincia: quæ sententia etiam est D. Greg. lib. 17. Mor. c. 8. Theod. in comment. in Dan. & D. Thom. 1. part. q. 111. art. 7. Deinde dissentiebāt huiusmodi Angeli interim, dum eis Dei voluntas non erat explorata: quare Angelus Persarum, cui Persidis Prouincia commissa erat, contendebat non esse Hebræos ex Babylonica captiuitate liberandos, tum quia ipsi his malis meliores fiebāt dante vexatione intellectum: tum quia eorum consuetudine multi ex Persis relicta idolorum superstitione verū Dei cultū amplectebantur. Contra verò Gabriel & Michael eorum libertatem pugnacissimè curabant alijs etiam iustissimis de causis: tum quia Persarū consuetudine plerique Hebræorū ad idola colenda traducebantur: tum quia inter Hebræos plurimi erant sanctitate præstantes, veluti Daniel, & alij, qui tam diuturnā captiuitatē nequaquā merebantur: deniq; quia opus erat Deum stare promissis, qui videlicet pollicitus fuerat eiusmodi captiuitatem non amplius 70. annis duraturam, quod tamen tempus iam effluxerat: & quia Gabriel meliorem causam tuebatur, venit in eius adiutorium Michael: quoniā, vt ait D. Greg. hæc Gabrielis defensio aduersus Angelum Persarum ad Michaelem verè pertinebat, quippe qui erat Hebræi populi præpositus. Ex quo col-

III. Dan. 10. 12.

Ioan. Cass. Rupert. Angelus Persarum bonus non malus. Angelum fuisse D. Hieron. D. Gregor. Theodoret. D. Thom.

Contentio inter Persarum Angelū, & Gabrielem vnde orta.

D. Greg.

ligimus magnam Michaelis potestatem, qui nimirum soleat ad reliquos Angelos inferiores adiuuandos accurrere, & cuius ope, & auxilio indigeat Gabriel, quem ex supremo ordine esse, sectione sequenti docebimus.

IIII. Iudæ. 9. Michael Moysis corpus cur reuelari non sit passus. Deut. 34.

Secundò. Est illud quoque de Michaele celeberrimum, quod cum diabolo disputasse dicitur de Moysi corpore, vt refert Iudas in sua epist. canonica. *Cum Michael*, inquit, *Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, non est ausus iudicium inferre blasphemiæ: sed dixit: Imperet tibi Dominus.* Est autem sensus diabolū voluisse Moysi corpus reuelari, vt Hebræos ad illud adorādū, atque adeo ad idololatriam incitaret: quod tamen Michael passus non est. Replicandū autem est illud, quod scribitur Deut. 34. ascendisse Moysen de cāpestribus Moab super montem Nebo in verticem Phasga contra Hiericho, ibique mortuum iubente Domino in terra Moab, sepultúmque in valle terræ Moab contra Phogor, sepultúmque fuisse in valle: sepulchrúmque eius vsque in præsentem diem ignorari. Quo loco aduertēdū est, cū dicitur Moyses nō in mōte, in quo obiit, sed in valle terræ Moab sepultus, innui, vt vult Cai. corpus eius visibiliter trāslatū fuisse à loco in quo obiit, ad vallē, in qua sepultus est: alias enim nesciretur, vtrū in mōte, an in valle sepultus fuisset: quare proculdubio viderūt multi corpus ad vallem afferri: sed incognitus tamen mansit locus, in quo Angelorum ministerio fuit repositum. Ex hoc Iudæ testimonio duo habemus Michaelis encomia clarissima: vnū est Michaelem pro nominis sui, & officij ratione omnē idololatriæ occasionē amputare voluisse, atq; idcirco noluisse sepulchrū Moysis reuelari: est enim eius propriū munus pro Dei honore in campū descēdere: vnde in suis vexillis militaribus illud inscriptū gerit: *Quis sicut Deus?* Alterū est exēplo suo docuisse, quantū fugiēdū esset, non dico blasphemiæ, sed ipsum etiā maledicentiæ crimen: huius enim rei gratia Iudas factum præcedens de Michaele cōmemorauit, quod ne ipsi quidem dæmoni ausus fuerit maledicere. Obseruandum est autem verbum illud, *Non est ausus*, quod significat Michaelem tanquam rem execrandam maledicentiā, & imprecationē refugisse.

Sepulchrum Moysis ignoratur. Caiet.

Maledicentia quàm sit execranda. Iudæ. 9.

V. Dan. 12. 1. Michael Antichristi tempore pro Ecclesia pugnabit acerrimè.

Tertiò. Legimus Dan. 12. *In tempore illo consurget Michael Princeps magnus, qui stat pro filijs populi tui: & veniet tempus, quale non fuit ab eo, ex quo Gentes esse cæperunt, vsque ad tēpus illud.* Quo loco prædicit Gabriel Michaelē tempore Antichristi tanquam Ecclesiæ præsidē pro eius, fideliúque defensione acerrimè pugnaturū, illáque omnia effecturū, quæ hoc ipso c. Ioannes cōmemorauit, vt locus hic quædā videatur illius cōmētatio, & expositio. Aduertendū est autem pro eo, quod nos habemus, *cōsurget*, esse Hebraicè verbū *Ghámad*, quod verbū significat roborare, & sustinere: vnde deducitur nomē *Ghamud*, id est, colūna: quare significatur Michaelem futurum eo tempore columnā quandā immobilem, ac fortissimam, qua totum Ecclesiæ ædificium sustinebitur. Quartò. Agens Apostolus de Antichristo secundæ

2. Thess. 2. Thes. 2. sic ait: *Tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui.* Quid autē Paulus intellexerit illis verbis, *Spiritu oris sui*, non omnes eodē modo interpretantur: communior tamen expositio est

D Chrysost. D Hieron. Mag. histor. Theodor. Antichristū interficiet Christus vel per se, vel per Michaelem.

Christum interfecturū esse Antichristum *Spiritu oris sui*, id est, imperio, & mandato quemadmodū exponūt D. Chrysost. homilia quarta in 2. epist. ad Thess. D. Hier. & reliqui interpretes ibidē: idque vel per seipsum immediatè, vt existimauit Magister histor. scholastic. super Danielē, visione 10. vbi ait ascendente per aëra Antichristo audiendam vocem Christi de cœlo, *Morere*, & confestim fulmine percussum interiturum: idémque ferè est iudicium Theod. in locum Pauli citatum. Cum, inquit, Dominus è cœlo apparuerit, loquetur tantùm scelerato isti interitum afferet, citátque in huius rei confirmationem illud Esaiæ 11. *Spiritu labiorum*

suorum

ſuorum interficiet impium: aut certè mediatè per Michaëlem Archangelum: quam expoſitionem afferunt Carthuſ. Hugo Card. & D. Tho. qui docet duobus modis poſſe ea verba exponi: vno modo, vt ſit ſenſus: *Interficiet enim ſpiritu oris ſui,* id eſt, zelo iuſtitiæ, qui eſt amor, ſpiritus enim Chriſti eſt amor: Chriſti, & hic zelus eſt Spiritus ſancti, quem habet ad Eccleſiam. Altero, vt ita locum accipiamus: *Interficiet eum ſpiritu oris ſui,* id eſt, mandato ſuo. *Quia,* inquit, *Michael interfecturus eſt eum in monte Oliueti, vnde Chriſtus in cœlum aſcendit.* Iuxta quam expoſitionem vides, quantæ ſit laudis ſiue appellari Michaelem ſpiritum oris Chriſti, (quæ expoſitio minimè repugnat contextui) ſiue ex Chriſti imperio committi Michaeli tanquam ſupremo ſecundùm Chriſtum iudici, Diuinæque iuſtitiæ præſidi maximum omnium tyrannorum Antichriſtum capitis ſupplicio perimendum.

Eſai.11 4. Dion. Carth. Hugo Card. D. Thom.

Michael ſecundũ Chriſtum iudex ſupremus.

Poſtremò. Illuſtriſſimæ quæq; apparitiones, quæ olim Patrib. acciderũt, Michaëli attribuũtur à Pãtaleone Diac. & Cartophylace magnæ Eccleſ. in ſuis de Michaele homiliis, quas habes ápud Aloyſiũ Lipom. in feſto Michaelis, vnde ſequentia delibauimus. Primũ igitur de Michaele accipiẽdũ eſt illud Pſ. 33. *Immittet Angelus Domini in circuitu timẽtiũ eũ, & eripiet eos.* Quo loco pro, *Immittet.* 70. trãſtulerũt, *Caſtra metabitur:* & D. Hier. ex Hebræo vertit: *Circũdat in gyro,* vt opponatur Michael dæmoni, qui etiã dicitur tãquã leo rugiẽs circuire. Itaq; ſignificatur Michaëlem Angelos in morẽ exercitus inſtruere ad fideliũ defẽſionẽ: quòd enim inſtar militũ in acie Angeli nos tueãtur, oſtẽdit locus ille Gẽ. 32. vbi cũ Iacob Angelos vidiſſet, dixit: *Caſtra Dei ſũt hæc:* & 4. Reg. 6. *Mõs erat plenus equorũ, & curruũ igneorũ in circuitu Eliſæi:* & Chriſtus Matt. 26. *An putas, quia nõ poſſũ rogare patrẽ meũ, & exhibebit mihi modò plus quã 12. legiones Angelorũ?* Conſtat enim *legionẽ* nomen eſſe militare. Eſt igitur Michael ſupremus Angelici exercitus pro Deo imperator, ſicut Lucifer dæmonũ: nã quòd etiã dæmones in morẽ exercitus ordinẽtur aduerſus homines probat Tertullianus lib. 4. cõtra Marcion. c. 20. ex verbis illis Luc. 8. vbi dæmon quæſitus à Chriſto, quodnã ſibi nomẽ eſſet? reſpõdit: *Legio:* quod nomẽ, vti diximus, militare eſt. Cum inuenis, inquit, in vno homine multitudinẽ Dæmonũ legionẽ ſe profeſſam, diſce Chriſtum impugnatorem ſpiritualium hoſtium ſpiritualiter armatum, ſpiritualiter bellicoſum intelligendum, atque ita ipſum eſſe, qui cum legione quoque dæmonum erat dimicaturus, vt & de hoc bello intelligi poſſit illud Pſal. 23. *Dominus fortis, & potens, Dominus potens in prælio.* Secundò. Michael fuit, qui Adam è paradiſo eiectum direxit, & terram ligone docuit colere, ſeminare, metere, & ad reliqua, quæ vtilitatem afferebant, inſtituit: quemadmodum docet idem Pantaleon loco citato. Tertiò. Is fuit, qui Abrahæ gladium cohibuit, ne filium occideret, & in eo benedixit omnes Gentes. Geneſ. 22. Quartò. Legiſlatori Moyſi oues paſcenti apparens totus igneus in medio rubi, eúmque vrens abſque vlla rubi iactura ſanctiſſimæ Deiparæ myſterium adumbrauit. Exod. 3. Quintò. Is apparuit Balaam in via, eúmque pergentem ad maledicendum populum emendauit. Num. 22. Sextò. Dedit legem in monte Sinai. Exod. 20. Septimò Ioſue aciem aduerſus hoſtes dirigenti viſus eſt ſtricto gladio, eúmque animauit, vt manus fidenter conſereret. Ioſue 5. Octauò. Gedeoni apparuit, ab ipſóque fuit adoratus, & extenſa virga, quã manu tenebat, tangens carnes, quas ſibi Gedeon obtulerat, igne excitato conſumpſit: eúmque adiuuit, vt trecentis tantùm militibus infinitam Madianitarum multitudinem profligaret. Iudic. 6. & 7. Nonò. Is fuit, qui centum octoginta quinque millia Aſſyriorum in exercitu Sennacherib vna nocte interfecit 4. Reg. 19. Decimo. Vna cum Maria, & reliquis aſcendit in fornacem, flammámque inſtar roris effecit, tréſque pueros illæſos conſeruauit. Dan. 3. Vndecimò. Danielem

Geneſ 22. In veteri teſtamento ſæpe apparet Michael. Exod. 3. Num. 22. Exod. 20. Ioſue 5. Luc. 6. & 7. 4. Reg. 19. Dan. 3.

VI. *Pantaleon.*

Pſal. 33. 8. Septuag. D. Hieron. 1. Pet. 5.

Gen. 32. 2. 4 Reg 6. 17. Matt. 26 53.

Vt Lucifer dæmonum ſit Michael Angelorum pro Deo imperator. Tertullian. Luc. 8. 30.

Chriſtus ſpiritualium hoſtium expugnator. Pſal. 23 8.

in lacum leonum coniectum seruauit, oráque leonũ frænauit. Dan. 6. & 14. Duodecimò: Abacuch cincinno capitis apprehensum ex Palæstina cum prandio Babylonem adduxit, vt paseeret Danielẽ: eúmque rursus repente in suũ locum restituit. Dan. 14. Decimotertiò. Is erat, qui probaticæ piscinæ aquas cõmouebat, & sanctificabat in figuram baptismatis, ita vt qui primus descenderet in piscinã, ab omni ægritudine curaretur. Ioã. 5. Decimoquartò. Is est, qui editurus est sonũ illum terrificum tuba illa, cuius meminit Apostolus 1. Cor. 15. ad cuius clangorem mortui omnes resurgent, & ante Dei tribunal iudicandi consistent. Denique. *Is est*, inquit Pantal. *qui fidelium populorum Ecclesias exhilarat: Romanorum custodit rempublicam. Imperatorem armat aduersus Barbaros, Christianos reddit victores, ab ingentibus maris fluctibus eos, qui ipsum inuocant, eripit, fertilitates fructuum terræ suppeditat, consolatur pusillanimes: ægrotos visitat, side iubet pro peccatoribus, Dæmonum impetus propulsat, vitiorum flammam restringuit.* Hæc sunt, quæ in sacris literis partim expresse, partim iuxta Pantaleonis sententiam de Michaele memorantur, in quibus, siquis singula expendat, illustrissima Michaelis præconia continentur: nunc quem honoris gradum inter cæteros Angelos obtineat paucis dicendum.

Dan. 6. & 14. Dan. 14. Michael probaticæ piscinæ aquas cõmouebat. Ioan. 5. 1. Cor. 15. Idem tuba canet in extremo iudicio.

I.

D. August. D. Ioan. Damas. Tertul. Omnibus Angelis naturæ præstantia excellit Lucifer. Orig. D. Hieron. Iob 40. 14. D. Gregorius Aust. Mira. D. Isidor. D. Bernard. D. Thom. Magist. Ezec 28. 14. Lucifer cur post lapsum dictus Cherub. D. Thom.

Michaelem supremum Angelum esse eorum, qui remanserunt, ostenditur. SECTIO XVIII.

NOn quærimus vniuersè, vtrũ Michael supremus sit omnium Angelorũ, tam qui corruerunt, quàm qui remanserunt, quoniam Luciferũ omnibus Angelis naturæ præstantia excellere quãquàm neget D. Aug. lib. 3. de Gen. ad lit. cap. 10. & lib. 11. c. 19. & D. Ioan. Damas. li. 2. fidei c. 4. cõmunior tamen est Doctorum & probabilior sententia, quam disertè tradiderunt. Tertul. lib. 2. aduersus Marc. Orig. tract. 9. in Matt. D. Hieron. in comm. Iob super illa verba c. 40. *Ipse est principiũ viarũ Dei.* D. Greg. lib. 4. Mor. c. 13. & lib. 32. c. 18. (& refertur de pœnitentia dist. 2. cap. *Principium*) & hom. 34. super Euang. Auctor operis de mirabi. sacræ Script. quod falso tribuitur Aug.) lib. 1. c. 2. D. Iisd. lib. 1. de summo bono cap. 12. D. Bern. serm. 1. de aduentu, & in tract. de gradibus humilitatis, & superbiæ, D. Thom. 1. p. q. 93. a. 7. Mag. in 2. sent. dist. 6. & ibi omnes Scholastici. Nec refertur, quod Lucifer appellatur *Cherub*, Ezechielis 28. *Tu Cherub extentus, & protegens*: ratio enim eius appellationis, vt auctor est D. Thom. loco proximè citato ea est: quòd cum in Lucifero non manserit charitas, sed tantum naturalis scientia, qua cæteris Angelis præstabat: idcirco post lapsum deperdito nomine *Seraph*, quod ardentem charitate significat, retinuit appellationem *Cherub* quod sonat plenitudinem scientiæ.

II.

D. Hieron. Iudæ 19. Dion. Areop. quos, & quot Angelorum ordines contineat infima hierarchia. Dan. 10. 13. & 12. 1. Michael ex supremo ordine supremæ hierarchiæ.

Cum igitur Michael inferior Lucifero fuerit, illud superest disputandum, num saltem inter Angelos, qui remanserunt, principatũ teneat? D. Hier. in com. super Dan. c. 10. docet appellari Michaelem eo loco vnũ de primis Principib. id est, Archangelũ: & Iudas in sua epist. canon. Archangelũ nominat: putántque Theologi communiter Michaelẽ esse ex supremo ordine infimæ Hierarchiæ, id est, ex Principatibus, quod acceperunt ex D. Dion. Areop. lib. de cæles. Hierar. c. 9. vbi ponit Michaelẽ in infima Hierarchia, quæ Angelos, Archangelos, & Principatus complectitur. Cæterum collocandum esse Michaelẽ in suprema Hierarchia, imò & in supremo eius ordine, qui est Seraphinorũ, liquidò videtur cõcludi ex Dan. 10. vbi dicitur *vnus de Principibus primis*: & ex c. 12. vbi appellatur *Princeps magnus*: quomodò enim vnus ex Principibus primis, & princeps magnus dici potuisset, si in infima Hierarchia, hoc est, in postremis, & gregariis Angelis esset numerandus? Deinde cum Michael dicitur *vnus de Principibus primis*, sanè videtur alludi ad septem illos

illos assistentes Angelos omnium supremos, qui toties tãquàm reliquorum Principes nominantur in sacris literis, veluti Tob.12. *Ego sum*, inquit, *Raphael Angelus, vnus ex septem, qui astamus ante Dominum*: & Apoc.1. *A septem spiritibus, qui in conspectu throni eius sunt*. Vnde eos Clem. Alex. li.6. strom. ad finem appellat septem primogenitos Angelorum Principes. Cum ergo hi septem sint Seraphim, vnúsque eorũ sit Raphael, de quo non tam illustria facta legimus, sicut de Michaële, plane consentaneum est existimare Michaelem esse Seraph. & vnum ex illis septem, idque significari, cũ dicitur *vnus de Principibus primis*: ex iisdémque septem omnino credi derim esse Gabrielem, quem D. Greg. ho.34. super Euang. summum Angelum vocat. *Ad hoc*, inquit, *ministerium summum Angelum venire dignum fuerat, qui summum omnium nunciabat*: & D. Bern. hom.1. super *Missus est*, *Non arbitror*, inquit, *hunc Angelum de minoribus esse, qui qualibet ex causa crebra ad terras soleant fungi legatione: & quod ex eius nomine palam intelligi datur, quod interpretatum fortitudo Dei dicitur: & quia non ab aliquo alio excellentiore se, vt assolet, spiritu, sed ab ipso Deo mitti perhibetur, cum dicitur: Missus est Angelus Gabriel à Deo*. Itaque Michael, Gabriel, & Raphael pro culdubiò ex supremo sunt ordine supremæ Hierarchiæ, hoc est, ex Seraphim.

Tob.12.15.

Apoc. 14. Michael, & Gabriel ex septem assistentibus Angelis. D. Gregor.

D. Bern.

Luc.1.26.

Duo tamen huic sententiæ videbuntur obstare: vnũ est, quòd illi tres, de quibus paulò ante diximus, nominãtur Angeli, siue Archangeli, nõ Seraphim. Alterum, quòd missi legãtur in sacris literis, quod munus ad infimã Hierarchiam pertinere docét cõmuniter Theologi cũ D. Dion. loco citato. Verũ priorem scrupulũ nobis eximit D. Greg. hom.34. in Euang. vbi docet Angelũ nomen esse officij, nõ naturæ. Est enim Angelus Græcè idẽ, quod Latinè, Nũtius, & Archãgelus Princeps nũtius: quare Seraphim cum mittũtur, Angeli sunt, hoc est, nũtij, imò & Archangeli, hoc est, principes nũtij. Posteriorem eximit Paulus Heb.1. vbi vniuersè pronũciat omnes esse administratorios spiritus in ministeriũ missos propter eos, qui hæreditatẽ capiũt salutis. Est autem aduertendũ Paulũ eo loco contendere Christũ Dei naturalem esse filiũ, multóque excellentius præ Angelis nomen hæreditasse ex eo, quòd ei tanquàm filio dicatur à Patre: *sede à dextris meis*: Angeli autem tanquàm serui, & ministri mitti, & legari soleãt. Quare si Apostolus aliquem Angelum ab hoc famulatu excluisset, pro culdubiò imperfectã, & nihil omninò cõcludentem argumentationem cõfecisset, & idcircò vniuersè pronũciauit: *Nónne omnes sũt administratorij spiritus?* Ne verò quis diceret esse administratorios suos quẽque gradu, inferiores nimirum fungẽdo legationibus ad homines, superiores autem inferioribus eiusmodi legationes ex Dei mãdato præscribendo: quæ expositio placuit D. Thomæ, adiũxit Apostolus: *In ministeriũ missi*: vt intelligeremus omnes mitti, & legari, & immediatè per se ipsos legatione ad homines fungi: quemadmodũ functus fuit Raphael, qui se tamen dicit esse vnum de septem primis. Sed quomodò hac de re dubitare liceat, cũ Esai. c.6. cõsiteatur volasse ad se vnũ de Seraphim? dura autẽ videtur duplex illa expositio, quæ placuit Dion. Areo. li. de cæl. Hierarc. 13. Angelũ illũ, qui volasse dicitur ad Esaiã vel appellari *Seraph* ab incendendi ministerio, non propter naturæ dignitatem: vel si Seraph fuit, nõ per se ipsum immediatè, sed ministerio alterius inferioris Angeli purgasse Esaiam. Prior enim respõsio, præterquàm quòd cõfũdit Angelorũ ordines, refellitur præterea, quia nõ dictũ est: *Volauit ad me Seraphim*, sed *vnus de Seraphim*, vt palam sit illum Angelũ ex ordine Seraphim fuisse, qui non potuerũt ita appellari ab inflãmando Propheta, cũ non omnes ipsum inflammauerint. Posterior autẽ multò violẽtius vim infert contextui, cũ Propheta disertis verbis commemoret volasse ad se vnum de Seraphim: si enim nullus Seraph. volauit ad Esaiam, sed aliũ inferiorem miũt, qui

III. Duplex obiectio.

D. Gregor. Vtraque diluitur.

Hebr.1.

Psal.109.1.

D. Thom. Omnes Angeli mittuntur per seipsos.

Esai.6.6. Dion. Areo.

volaret: quomodò ipsemet Seraph manens in cœlo velasse ad Esaiã dici potuerit?

III.

Dei filius legatus ad homines.

Verùm quod in præsenti controuersia mihi, vt verùm fatear, nullum relinquit dubitandi locum, est mysterium incarnationis. Si enim Dei filius non per Angelum, sed per seipsum immediatè missus à Patre fuit, & legatus ad homines: cur tãtùm Seraphim tribuemus, vt nunquam ad homines venerint, & Principe suo in terris agente ipsi in solio glorioso considentes nunquam dignati sint è cœlo descẽdere. Sanè liceret vocem illam Sapientis vsurpare, Eccl. 10. *Vidi seruos in equis, & principem ambulantem super terram quasi seruum.* Atque hac ratione vtitur ad idem persuadendum D. Bern. 1. in festiuit. S. Michaelis, *Omnes*, inquit, *administratorij sunt spiritus in ministerium missi: neque id cuiquam incredibile videatur, quandoquidem ipse quoque creator, & rex Angelorum venit non ministrari, sed ministrare.* Mittuntur igitur interdum Seraphim, sed tamen nec ordinariè, vt Angeli, nec nisi ad grauissima, & maximi momenti negotia: cum qua moderatione accipi possunt, quæ docet loco citato Dionysius: quæ sententia est D. Basil. in comm. super 6. cap. Esai. eámque tuetur Ambr. Cath. in c. 1. epist. ad Heb. Quare non est, cur propter legationis officium Michaelem, Gabrielem, & Raphaelẽ ex Seraphinorũ thronis deturbemus.

Ecclesi 10 7.

D. Bern.

Seraphim nõ nisi ad grauissima mittuntur.

D. Basil.

Amb. Cath.

V.

Omnibus Angelis, quæ remanserunt antecellit Michael.

D. Thom.

D. Basil.

Pant. Diac.

B. Laur. Iust.

Hoc ita cõstituto illud vlteriùs arbitramur Michaelem non solùm esse ex supremo ordine supremæ Hierarchiæ: sed etiã omnibus omnino Angelis, qui remanserunt naturæ nobilitate, cæterisq; scientiæ, & gratiæ ornamentis, quæ iuxta D. Th. 1. p. q. 62. art. 6. cum naturali Angelorum præstantia coniuncta sunt, lógè antecellere: quæ sententia est D. Basilij in hom. de Angelis. *Tibi*, inquit, *O Michael duci supernorum spirituum, qui dignitate, & honoribus prælatus es cæteris omnibus spiritibus supernis, tibi inquã, supplico.* Eũdem sequitur Pãtal. Diac. apud Lipom. in hom. de Michaele. *Primũ*, inquit, *locũ obtinet inter mille millia, & decies mille myriades Angelorũ: & proximè, ac citra vllũ stuporẽ canit ter sanctũ, & admirabilẽ hymnũ Michael, qui est maxima, & clarissima stella Angelici ordinis*: vbi obiter obseruãda sũt illa verba, *citra vllum stuporẽ*, quæ maximã Michaelis dignitatẽ significãt qui nimirũ tãtus sit, vt cæteris omnib. Angelis ad Diuinæ magnitudinis cõspectũ stupentibus ipse quodãmodo nõ stupeat. Idẽ sentit B. Laur. Iustin. ser. de Michaele. *Sãctus*, inquit, *spiritibus prælatus est Michael, sicut Lucifer malis.* Ex recentioribus autem idem affirmauit Amb. Cath. in c. 1. epist. ad Heb. idque non obscurè significatur Dan. 12. cum Michael appellatur *Princeps magnus.* Nec verò quenquam moueat, quòd Dan. 10. Dicitur, *vnus de Principibus primis*: quamuis enim sit omnium Princeps, bene tamen potuit appellari, *vnus de primis Principibus*, quemadmodum, qui secundus à Rege est, vnus de primis regni Principibus dici potest, vbi multi sunt Principes: quamuis inter eos Principes primũ ipse locũ teneat: Confirmatur præterea idem non leuibus sanè argumẽtis.

Amb. Cath.

Dan. 12. 1.

Dan. 10. 13.

VI.

Michael omnium Angelorum Princeps.

Primò. Quia ex communi Theologorum sententia, imò, & Ecclesiæ doctrina in prælio illo magno, quod gestum fuit in cælo Empyreo, Michael partes Dei sustinuit: cum igitur Lucifer, vti diximus, supremus omnium Angelorum fuerit, dignum sanè fuit, vt ei se pro Deo opponeret reliquorum Angelorum maximus. Id quod etiã illis verbis huius cap. innuitur: *Michaël, & Angeli eius præliabantur cum dracone*, si eò etiam velis hanc visionem referre: illud enim: *& Angeli eius*, innuit, reliquos omnes Angelos sese ad Michaelem quasi ad principẽ adiũxisse, eíque paruisse. Secundò. Hoc loco ad literam est sermo de prælio, quod Michael geret cũ Lucifero, & Antichristo in fine mundi: at quem quæso par est alienissimis illis tẽporibus, in quibus de Christi imperio decertabitur, sese opponere Lucifero, & Antichristo, difficillimúmque illud bellum administrare, nisi supremum omnium Angelorũ? Tertiò. Ex iis, quæ superiori sect. diximus ex Pantaleone Diac. constat

Michae-

Michaelem non semel Dei personam sustinuisse veluti Exod. 3. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob*: at cui alteri vices suas Deum commisisse credibile est, qui ipsum pro dignitate referret, nisi maximo Principi Angelorũ? Quartò. Michael fuit præfectus Synagogæ, vt affirmat Dionys. Areop. cæles. Hier. c. 9. & deducitur ex c. 10. Dan. vbi Gabriel cum Daniele loquens ait: *Michael Princeps vester*, id est vestræ Gentis præpositus, in cuius locum cura ei est Ecclesiæ demandata, quod proculdubiò ad supremum Angelum pertinet.

Exod 3. 6. Dei persona sæpe sustinuit.

Dion. Areo. Dan. 10. 21.

Eidem Ecclesiæ cura demandata.

Quintò. Idem colligitur ex illustrissimis titulis, honorisque prærogatiuis, quibus Michaelem à Deo donatum docet Ecclesia, cum eum appellat Præpositum paradisi, Primatem cælestis exercitus, Principem militiæ cælestis, Præpositũ animabus suscipiendis; quæ munera, vt omnium sunt illustrissima, ita supremo Angelo committi debuerunt. Idque etiam ex eo probat Cathar. in c. 1. epist. ad Heb. quòd ab Ecclesia in litanijs primus post beatam Virginem inuocatur. Sextò Michael creditur animarum è corpore discedẽtium particulare iudicium exercere; quam ob causam Ecclesia eum vocat præpositum à Deo animabus suscipiẽdis: & in missa pro defunctis ita precatur: *Signifer sanctus Michael repræsentet eas in lucem sanctam*. Indéque est, quòd cum gladio, & statera depingitur, vt summa eius potestas iustitiæque æqualitas declaretur in nostris siue meritis, siue demeritis ponderandis: tantùm verò munus ad summum Angelum haud dubiè spectat. Septimò. Vt constat ex Matth. 24. in extremo iudicio parebit signũ filij hominis in cœlo, id est, signum crucis Dominicæ tanquàm summi Regis, & Imperatoris vexillum: id verò, vt affirmat Ioan. Echius hom. 8. in festo Michaelis, gestabit Michael quẽ Ecclesia Christi signiferum appellat, vt paulò ante diximus: quod ad maiorem Christi gloriam in illo orbis theatro non nisi Angelorũ omnium Principi committendum videtur. Octauò Ioan. Apostolus, vt auctor est Pantal. Diac. loco citato, magnus fuit gloriæ Michaelis in Asia prædicator, in eiúsque honorẽ, ac memoriam templum exædificari curauit: verisimile est autem Apostolum summo omnium Angelorum, & sub eius nomine cæteris templum erigi voluisse:

Eiusdem tituli illustrissimi. Cathar.

Matth 24. Crucis signũ in extremo iudicio gestabit Michael.

Postremò D. Franciscus anno Domini millesimo ducentesimo vigesimoquarto, vt affirmant D. Antonin. 3. p. Chronic. tit. 24. cap. 7. §. 4. & D. Bonauent. in vita Francisci, fuit Christi Domini stigmatibus insignitus vel circa festum exaltationis sanctæ Crucis, vel in ipso die festo Crucis mense Septembri: refertur autem 1. Chronicorum eius ordinis cap. 55. apparuit illi in monte Aluerniæ Seraph. sex habens alas (sicut legimus & de Seraphim Esai. 6.) admirabili splendore collucens, in figuram Christi Domini Cruci affixi confirmatus, isque Francisco eorundem vulnerũ stigmata impressit: fuisse autẽ hunc Seraph Michaelem probabile admodum est. Etenim tunc temporis Franciscus ieiunabat de more quadragesimam S. Michaelis in honorem Virginis, & Michaelis, cui erat deditissimus, quæ quadragesima incipiebat à die Assumptionis Beatæ Virginis, finiebatúrque ipso die festo Archangeli: quare verisimile est Michaelem fuisse, qui eum Christi Domini stigmatibus decorauit. Atque hinc aliud & argumentum, & Michaelis encomium longè clarissimum depromitur: cõueniẽs enim erat, vt supremus Seraph, hoc est, maximè omnium amoris flammis incensus Christum affixum, in illo, inquã, sui amoris excessu repræsentaret. Ex quo etiam credere possumus Michaelis patrocinio magnam nobis fieri Diuini amoris accessionem: siquidé eo tanquam sigillo vtitur Christus ad plagas suas amoris facibus ardentissimas in Sãctorum & mentibus, & corporibus imprimendas. Ex dictis patet, quanto iure existimari possit Michaelem supremum esse omnium Angelorum, qui remanserunt. Qui miracula ab eo edita scire velit, legat Metaphrastem apud Lipom. in Michaele.

VIII.

Quo anno tempore Christi stigmatibus insignitus fuerit. D. Fraciscus.

Esai 6. 5. D. Fraciscum Christi stigmatibus decorauit Michael.

Cur Dæmon di caturaccusator fratrum nostrorum?
Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

SECTIO XIX.

I. EX illo difficili prælio inter Michaelem, draconémq; cõmisso Michaele victore euadente audiuit Ioan. vocẽ dicentiũ: *Nunc facta est salus, & virtus, & regnũ Dei nostri, & potestas Christi eius: quia proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos ante conspectũ Dei nostri die ac nocte.* Fuit autẽ Michaelis victoria tueri fideles aduersus Dæmonẽ, ne contra electos præualeret: sed tantũ in reprobis, & terrena sapientibus locum inueniret: hoc enim est proiectum fuisse in terram, vt superiùs diximus. Nunc illud explicandum, cur Diabolus accusator hominum appelletur? reliquorũ enim nominũ Diaboli, & Satanæ, & Draconis iã aliàs rationẽ attulimus.

II. *Iudicium inter Deum, & peccatores. Psal. 50. 6.*

Sciendum est igitur inter peccatores, ac Deum quoddam veluti iudiciũ intercedere, in quo Deus seipsum vt offensum, peccatorémq; vt reũ iudicat: de quo locutus est Regius vates Ps. 50. cum dixit: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis & vincas, cum iudicaris*: quo loco verbum, *iudicaris*, & passiuè, & actiuè accipi potest: est enim Græcè ἐν τῷ κρίνεσθαι quod deduci potest, ἀπὸ τοῦ κρίνομαι deponenti verbo, & esse iam in voce media, atque adeò actiuè sumi, imò vox Hebræa *Bessophteca*, id est, *in iudicare*, siue *in iudicando te*, magis actionem significat cum sit in coniugatione *cal*. Verùm quia κρίνεσθαι deduci potest, ἀπὸ τοῦ κρίνω, & esse vox eius passiua: non potest ex Græco textu discerni, actiuènè, an passiuè accipiendũ sit? vnde mirum est, quòd Genebr. contendat ex cõtextu Græco passiuè accipiendũ esse cũ vtroq; modo optimè sumi possit. Itaq; D. Hier. passiuè transtulit in sua versione ex Hebræo, *Cum iudicaberis*, & passiuè in cõm. exposuit: eodémque modo accepit super c. 23. Esa. quanquã li. 2. aduersus Iouin. in actiua significatione citauerit. Igitur sumpto verbo *iudicaris* passiuè, dupliciter potest locus exponi, vno modò, vt ita nectatur contextus: *Miserere mei Deus, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris*: illa autem verba: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci*, per parenthesim dicta intelligantur hoc sensu: Miserere mei Deus, vt iustus deprehẽdaris, & verus in tuis promissionibus, quibus promisisti parciturũ te esse pœnitentibus: *& vincas, cum iudicaris*: id est, cum in hoc iudicio, quod inter te offensum, & me reum intercedit, apud te ipsum tanquam iudicem vincas iudicatus, hoc est, deprehendaris esse, & iustus, & misericors, cedésnimirũ ex tua parte, nolénsque mecum summo iure agere, & ita quodammodò victus, & iudicatus multò magis tamẽ ipse vincas mihi parcẽdo: tunc enim dæmũ vincis, cum parcis. Altero, vt non per parenthesim accipiantur illa verba, *Tibi soli peccaui*, sed cum illis nectãtur sequentia vt vult Euth. qui hanc Dauidis sententiam refert ad illa verba Domini quæ Nathan Propheta dixit Dauidi 2. Reg. 12. vbi eum Propheta reprehendit, quòd tam multis, tantísque Dei beneficijs ingratus extitisset. Quamobrẽ Dauid tanquam reus conuictus respondet: *Tibi soli peccaui & malum coram te feci, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*, hoc est, cum interrogatus causa ista discutitur, & iudicium exercetur, ego peccasse me confiteor, & vsque adeò ingratum fuisse, vt tu quidem Domine, iustam causam sustinere inueniaris: ego autem magni cuiusdam criminis reus conuincar, & ab omnibus meritò reprehendar: itaque tu vincis, cum mecum iudicaris. Actiuè autem si sumatur iuxta hanc posteriorem textus ordinationem, ille est sensus: *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci*, hoc est, ingenuè fateor tibi me ingratum extitisse, & coram tuis oculis, quòd proiectæ fuit audaciæ, & impudentiæ, scelus admisisse vsque adeò, vt vincas, id est, apud omnes iustus, & rectus inueniaris, *cum iudicaris*, id est, cum me punieris,

Genebr. D. Hieronym

Euthim. 2. Reg. 12.

Quod autem illa verba, *Vt iustificeris in sermonibus tuis*, iuxta omnem expositionem illum sensum habeant, vt verax in promissionibus inueniaris siue in parcendo pœnitentibus, siue in puniendis peccantibus, dubitari non potest, cum eo sensu accipiantur à Paul. Rom. 3. vbi sic ait. *Est autem Deus verax: omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris.* Rom 3. 4.

II.

In hoc igitur iudicio peccatoris cum Deo conscientia locum habet testis, cogitationes defendunt, & accusant, Dæmon ipse est præcipuus accusator, vt hoc loco ait Ioan. Quod enim conscientia testis sit, cogitationes defendant, & accusent, disertis verbis docet Apost. Rom. 2. *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium, aut etiam defendentium*: seu vt rectius transferendum fuit, & aliàs legitur: *Cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus*: genitiui enim Græci per ablatiuos verti debuerunt, quèadmodum docet D. Hier. in comm. super c. 16. Ezec. legitq; D. Ambr. in comm. eius loci, & D. Aug. li. 20. de ciu. c. 26. Et quidem cõscientia interdum testimoniũ de bono perhibet, iuxta illud 2. ad Cor. 1. *Gloria nostra hæc est testimonium cõscientiæ nostræ*: interdum autem de malo, Eccl. 7. *Scit cõscientia tua, quia & tu crebro maledixisti alijs.* Quod autem attinet ad cogitationes accusantes, & defendentes, sic exponit D. Th. *Insurgit homini circa aliquod factum aliqua cognitio accusans, dum propter rationem aliquam cogitat se male fecisse iuxta illud.* Psal. 49. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam, vt nimirum iniquitates videre possis*: & Esai. 3. *Agnitio vultus eorum respondebit eis*: *quandoquidem insurgit cognitio defendens, dum propter aliquam rationem cogitat se recte fecisse iuxta illud*, Iob 27. *Non reprehendit me cor in omni vita mea: atque inter hanc accusationem, & defensionem locum habet testimonium conscientiæ cui standum.* Hæc D. Thom.

Conscientia testis boni & mali. Rom. 2. 15. D. Hieron. D. Ambros. D. August. 2. Cor. 1. 12. Eccles. 7. 23. *Cogitationes hominem defendunt, & accusant.* D. Thom. Psal 49. 21. Esai 3. 9.

III.

Quod verò ad Dæmonem spectat, is, vt exponit Haymo, & alij, dicitur accusator duplici de causa, tum quia ad peccatum incitat: tum enim accusat, quia hominem dignum accusatione reddit: tũ etiam, quia post peccatum commissum vindictã petit, optatque maximè, vt peccator ad inferos detrudatur. Vnde subiũgitur: *Quia accusabat illos ante conspectum Dei nostri die, ac nocte*, id est, continuò. Cum enim plenus sit inuidia, paratus est semper mala commemorare, & quãtũ in se est, Dei iustitiam ad vindictam prouocare. Et quidem ante passionem Christi multò duriùs, & grauiùs humanum genus accusabat: tenebat enim chirographum, in quo debita omnium hominum continebantur: & ex illo chirographo accusabat postulans, vt sibi homines traderentur tanquam debitores sempiterni supplicij, de quo chirographo loquitur ad literam Paul. ad Coloss. 2. *Donans nobis omnia delicta, delens quod aduersus nos erat, chirographum decreti, quod erat contrarium nobis: & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus.* Itaque Christus quoad sufficientiam chirographum, in quo nostra debita scripta continebantur, sanguine suo deleuit, & obliterauit. Cæterum nos ipsi modò: cum peccamus, noua Dæmoni chirographa conficimus, totidem, inquam, quot peccata suscipimus quibus efficimur gehennæ debitores, quæ tamen etiam delentur Christi sanguine per pœnitentiam applicato. Itaque ne Dæmõ ex illis chirographis accusare nos meritò possit, simus ipsi nostrum ipsorum accusatores, iuxta illud, Prou. 18. *Iustus prior est accusator sui.* Idcirco enim Ezech. 4. aduersus Hierusalem munitiones in latere iubentur describi illis verbis: *Et tu fili hominis sume tibi laterem, & pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Hierusalem: & ordinabis aduersus eam obsidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro.* Quo loco docet Lyranus, & alij interpretes nomine lateris accipiendum esse laterem crudũ, nondum igne decoctum, & duratum: aliàs enim non potuisset Propheta in illo ciuitatem, eiusque obsidionem describere. Igitur per Hierusalem

Dæmon duplici de causa accusator. Iob 27. 6. Haymo. *Prius nos ipsos accusemus, ne nos accuset Dæmon.* Coloss. 2. 13. Prou. 18. 17. Ezech. 4. 1. Lyran.

obsessam anima quæ in peccato est, intelligitur, aduersus quam omnes Diuinæ iustitiæ munitiones diriguntur. Verùm hæc omnia in latere non decocto, sed crudo, qui facilè aqua dissoluitur, describuntur, vt intelligamus omnes Diuinæ iræ munitiones aduersus peccatores dispositas pœnitentiæ lacrymis dissolui posse, atque adeo totam Dæmonis accusationem aboleri.

Lacrymarũ vis.

Explicantur quædam in contextu, quæ expositionem desiderant.

SECTIO XX.

I. VIdens draco victum se esse à Michaele, proiectúmq; in terrã, persecutus est mulierẽ, quæ peperit masculũ, cui datæ sunt alæ duæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertum in locum suum, vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium tẽporis à facie serpentis. Quæ vltima verba cõiungenda sunt cum verbo *volaret*, vt ita textus nectatur: *Vt volaret a facie serpentis in desertũ in locũ suũ.* Quo loco primũ dubitabis, quomodò Dæmoniã victus, & proiectus in terrã, beiloq; cõfecto dicatur adhuc persequi mulierẽ in potioribus eius mẽbris, qui sunt prædestinati: sic enim accipiẽdũ est, quod hic à Ioanne dicitur, nimirũ draconẽ, siue Dæmonẽ, postquã victus fuit à Michaële, eiúsq; præsidio à Sãctis, & electis superatus, proiectũ fuisse in terrã, hoc est, ablegatum ad terrenos, & reprobos homines, vt iis bellum inferret: & tamẽ illũ adhuc persecutum fuisse mulierem, in iisdem videlicet prædestinatis, quæ propterea dicitur volasse in desertũ. Nec enim existimandũ est mulierem quoad reprobos fugisse serpẽtẽ, alásq; aquilæ accepisse: quare proculdubiò de Eccles. propter prædestinatos id oportet intelligere. Huic dubitationi respondendũ est dici Dæmonẽ cõfecto bello persequi adhuc prædestinatos nõ spe victoriæ, sed odio: quẽadmodũ interdũ victi, fusiq; hostes præ odio, rabie, ac desperatione victores insequũtur. Deinde quæres, quisnã sit ille locus suus, in quem mulier volasse dicitur: *Vt volaret*, ait, *in desertũ, in locũ suũ*? Respondendũ est iuxta ea, quæ supra dicta sunt, quamplurimos ex electis in deserta loca propter vim persecutionis sese abdituros, in loca, inquam, aliqua tutiora, vbi ab Antichristi ministris inueniri nequeãt, atq. hunc locũ appellari locum suũ, id est, in quo sibi prospicient Diuino consilio, tyrannidémque Antichristi subterfugiẽt, quemadmodũ & paulò superiùs dictum fuerat: *Mulier fugit in solitudinem, vbi habebat locum paratum à Deo.*

Dæmonis odiũ in prædestinatos.

II. Tertiò. Sciscitaberis, quonam alimenti genere mulier sustentari debeat in deserto, cum dicitur: *vbi alitur per tempus, & tempora, & dimidium temporis*? Proculdubiò pane verbi Dei sustentabitur tunc temporis Ecclesia: etenim non deerũt concionatores, præcipuéque Enoch, & Helias, qui ex sacris literis ostendent illa esse tempora Antichristi, quæ Christus tantò ante prænunciauit, finitáque illa persecutione aduenturũ diem iudicij, quo electi tandem omnibus illis perfuncti laboribus glorioſi in cœlum euolabunt. Itaq; ad fidei constãtiã, ferendámque strenuè persecutionem prælati eius temporis concionatores, doctíque viri Ecclesiã verbo Dei animabunt, quod est mulierem, alere ac pascere. Quòd enim verbum Dei panis, alimentúmque dicatur in sacris literis, clarius est, quã vt multis ostendi debeat, satis sit locus ille Amos 8. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & emittam famem in terram, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini:* & illud Christi Matth. 4. *Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei.* Quartò. Rogabis quantùm temporis comprehendatur illis verbis: *Per tempus, & tempora, & dimidium temporis*? Respondemus per tempus significari vnum annum, per tempora duos annos, & per dimidium temporis anni dimidium: tanto enim tempore duratura est Antichristi persecutio, quemadmodùm dicitur cap. 11. *Ciuitatẽ sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus*: & c. 13. *Data est ei potestas facere menses quadra-*

Verbum Dei panis, & alimentum.

Amos. 8. 11

Matth. 4. 4.

Apoc. 11. 2. & 13. 5.

quadraginta duos. Ita modum illum loquendi interpretatur D. Hieron. in c. 7. Dan. vbi ita legimus: *Tradentur en manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis*: & cap. 12. *Vsquequò finis horum mirabilium? & audiui: quia in tempus, & tempora, & dimidiū temporis. Tempus*, inquit Hier. *annum significat, tempora iuxta Hebraici sermonis proprietatem, qui, & ipsi dualem numerum habent, duos annos præfigurant.* Ex quibus verbis Hieronymi planè colligitur D. Hier. cap. 7. Dan. pro *ghidanim*, numero multitudinis, quod modò habemus, legisse in duali numero *ghidanam*, id est, duo tempora: & c. 12. pro *maghadim*, quod nunc legimus, legisse *moghadiam*, in duali numero. Sic etiam eandem temporis temporum, & dimidij temporis locutionem intellexit Theod. in comm. super Dan. & D. Aug. lib. 20. de ciuit. cap. 23.

D. Hieron. Dan. 7. 27. & 12. 6. Theod. D. August.

Postremò quæres, cur mulieri dicantur datæ duæ alæ aquilæ magnæ, non alterius volucris? Respondemus, vt significaretur Ecclesiam in prædestinatis, Dæmonis, & inimicorum insidias celeriter, longéque subterfugere: est enim volatus aquilæ & altissimus, & velocissimus, iuxta illud Thren. 4. *Veleciores fuerunt persecutores nostri aquilis.* Quid autem sit per duas hasce aquilæ alas accipiendum, & cur Ecclesia appelletur aquila? iam ex sequenti sectione explicandum.

IIII. *Eccl. velocitas in Dæmonis insidias fugiendis. Thren. 4. 19.*

Ecclesiam Aquilam magnam esse: & quid per duas eius alas accipiendum?

Datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ.

SECTIO XXI.

TRia sunt in Aquilis celeberrima: vnum est filiorum ad solem probatio. Pro quo sciendum ex Aristotele lib. 6. de hist. animalium cap. 6. & Musæo, quē ibi citat aquilā, vt plurimùm terna oua parere, binos pullos excludere, vnum educare. Cur verò vnum tantùm nutriat, non eadem ratio ab omnibus redditur. Etenim eo loco Philosophus ait, aquilām alterum pullum reiicere tædio, & fastidio nutriendi, eo quòd eo tempore degeneret, & hebescat, ac prædari minimè valeat: quam sententiam secutus est Plin. lib. 10. cap. 3. imò & D. Basil. hom. 8. in Hexam. Alij sentiunt non expellere alterum pullum tædio nutriendi, sed examine iudicādi: in quibus est D. Ambr. 5. Hexam. c. 18. *Aquila*, inquit, *dicitur alterum pullum abdicare, quod aliqui fieri putauerunt geminandorum alimentorum fastidio: sed id non arbitror facilè credendum, præsertim cum Moyses Deum ob amorem in suos aquilæ comparauerit*, Deuteron. 32. *Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans expandit alas suas, & assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Quare non puto auaritia nutriendi eam inclementē fieri: sed examine iudicandi. Itaque asseritur, quòd pullos suos radijs solis obyciat, atque in aëris medio pio paruulos vngue suspendat: & si quis repercussu solis lumine intrepidā oculorum aciem seruauerit, probatur, quòd veritatem naturæ syncerè obtutus constantia demonstret: sin verò lumina sua perstrictus radio soli, inflexerit, quasi dengenger, & tanto indignus parente reijcitur.* Hæc Ambros. Idémque tradit D. Hier. super c. 40. Esai. in fine, D. Augus. tract. 36. in Ioan. & Plin. lib. 10. c. 3. Ergo hac in re verè aquila est Ecclesia, quippe quæ filios suos ad solis, id est, Christi radios examinat, & quos reperit posse solem hunc aduersum intueri fideique obtutum in Diuinitatis eius radio figere, tanquam legitimos recipit: quos autem cernit tantum Christi splendorem ferre non posse, cuiusmodi sunt Iudæi, vt nothos, & adulterinos respuit.

I. *Arist. Musæus. Aquila quot oua pariat, & excludat pullos. Plinius. D. Basil. D. Ambros. Deut. 32. 11. D. Hieron. D. August. Plin. Ecclesia instar aquilæ suos examinat filios.*

Alterū in aquila celebratissimum est, quod in nido lapidem aëtitem collocare solet: quem D. Hiero. in cap. 66. Esai. appellat amethistem, ne serpentes pullis noceant: idémque refert Plin. lib. 10. c. 2. Hūc lapidem D. Hier. loco citato Christum

II. *D. Hieron. Plin.*

Dominum interpretatur, quem Ecclesia in medio filiorum suorum collocat, ne à draconibus, & serpētibus, hoc est, Dæmonibus, & Hæreticis incommodi aliquid recipiant. Non inconcinnè etiam idem lapis aëtites fiduciæ in Deum accommodari potest, quæ virtus fideles in medio laborum omnium, ac persecutionum maximè roborat. Est autem obseruandum ex Plinio hunc lapidem in igne positum, nihil igne deperdere, essèque prægnantem, nimirum alium intra se quasi in vtero gestare, qui intùs sonat, cùm lapis concutitur. Id quod in hanc posteriorem expositionem mirificè quadrat: etenim fiducia in Deum nihil igne deperdit, imò ipsis laboribus magis augetur, prægnánsque est intùs tum spirituali consolatione, tum gloriæ lapide pretiosissimo: qui cum iustus laboribus quasi concutitur, quodammodò intùs sonat propter spem, quæ de gloria adipiscenda in ipsis propter Deum laboribus concipitur.

Fiducia in Deum augetur laboribus.

III. Tertium denique est eius renouatio, quam etiá non prætermisit Regius vates, cum dixit Ps. 120. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua.* Fertur enim aquila certis tēporibus veteres plumas exuere per earum in elementari igne cōbustionē, & deinde per maris immersionē quasi per balneū nouas induere, vt pleriq; referunt in locū Psalmi citatū. Quamquā D. Aug. in eundem locū aquilæ renouationem ad rostrū potissimùm refert, docens rostrū aquilæ præ senio nimis crescere, & superiorem eius partem immoderatiùs inflecti, atque curuari, vt cibū capere non possit: tunc aquilam illud ad petram collidere, & extenuare: atque ita renouari, sinūlque redire nitorem pennarū. Hanc aquilæ renouationem D. Ambr. ser. 54. de innouatione fideliuū ad baptismum vult spectare, in quo qui fidem Christi suscipiunt, renouantur, alludens fortasse ad maris immersionē, de qua ante diximus D. Aug. de omnibus fidelibus accipit, qui vniuersa perfectionis impedimenta à petra, quæ Christus est, auferunt: potissimùm verò rostrū renouandū exemplo Christi, ne in verba detractionis prorumpamus, crescunt enim interdum immoderatiùs huiusmodi rostra nec viuis, nec mortuis parcentia. Quòd si vera sunt, quæ diximus ex nonnullorum sententia, renouari videlicet aquilam in igne elementari, & maris immersione, illud significatur peccatoris renouationē igne contritionis, & lacrymarū effusione faciendam, de qua locutus est Apost. ad Col. 3. *Explicantes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum eum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.* Quòd si id etiam velis ad iustos extendere, dic eos renouari, cum ad perfectionē aspirantes igne charitatis imperfectionem exuunt, & maris immersione, hoc est, laborū exercitatione pulchriores virtutum pennas suscipiunt. De qua renouatione est sermo 2. ad Cor. 4. *Licet ille, qui foris est, noster homo corrumpatur: tamen ille, qui intus est, renouatur de die in diem*: & ad Ephes. 4. *Renouamini spiritu mentis vestræ.* Illud meritò obseruauit Ambros. serm. citato non dictū esse à Propheta: *Renouabitur vt aquilarum iuuentus tua*, sed: *vt aquilæ*, vt intelligeremus vnius singularis aquilæ, id est, Christi in nobis renouandam esse iuuentutem.

Detractio fugienda.

Peccator quomodo renouatur. Coloss. 3. 9.

Psal. 102, 5 Aquila quo pacto renouetur. D. August.

D. Ambros.

2. Cor. 4. 16. Ephes. 4. 23. D. Ambros. Christi iuuentus in nobis renouanda.

IIII. Cum igitur ob superiores omnes rationes Ecclesia aquila sit, meritò illi datæ dicuntur duæ alæ aquilæ magnæ, vt volaret in desertū à facie serpentis. Quid verò per has duas alas accipiendum sit, iam dicendum. Beda duo testamēta interpretatur: Primasius duo testamēta, vel etiam geminam Dei, & proximi charitatem: Richardus Victo. & Haymo duo testamenta, geminam charitatem Dei, & proximi, vitam actiuam: & contemplatiuam: Ioachimus sapientiam, quæ desursum est, & charitatem: itaque in tribus expositionibus potissimùm conueniunt interpretes. Prima est de duobus testamentis: secunda de duplici dilectione: tertia de vita actiua, & contemplatiua. Verùm missa prima expositione, & secunda, de quibus

Beda. Primas. Rich. Vict. Haymo. Ioachimus.

iam

iam aliàs disseruimus, vtramque vitam actiuam, & contemplatiuam expendit D. Greg. hom. 3. super Ezech. in illis mysticis animalibus, de quibus dicitur Ezech. 1. quòd manum hominis sub pennis habuerint: *Manus hominis sub pennis eorum in quatuor partibus. Quid*, inquit, *per manus nisi actiua vita? quid per pennas nisi contemplatiua figuratur? Manus ergo hominis sub pennis eorum est, id est, virtus operis sub volatu contemplationis.* Eodem sensu accipit homil. 14. super Ezec. illud quod dicitur c. 40. de calamo *mensurae sex cubitorũ, & palmi.* Quo loco per sex cubitos calami docet exprimi vitã actiuam: quia sex diebus perfecit Deus omnia opera sua: per palmum verò, qui super sex cubitos esse dicitur: designari contemplatiuam, de qua vix parum aliquid attingere possumus iuxta illud primæ ad Cor. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate: tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte: tunc cognoscam, sicut & cognitus sum.* Deinde comparat vitam contemplatiuam luctæ, in qua quis modo se superiorem, modo inferiorem inuenit, idque adumbratum fuisse in Iacob luctante cum Deo Gen. 32. *Anima*, inquit, *cum contemplari Deum nititur, velut in quodam certamine posita modo quasi exuperat, quia intelligendo deincircumscriptolumine aliquid degustat: modo succumbit, quia degustando iterum deficit: quasi ergo vincitur Angelus, quãdo intellectu Deus apprehenditur. Sed notandum, quòd idem Angelus victus nervum femoris Iacob fecit marcescere, quia scilicet omnipotens Deus cùm per desiderium, & intellectum cognoscitur, omnem in vobis voluptatem carnis arefacit: & qui prius quasi duobus pedibus innitentes & Deum videbamur quærere, & seculum tenere, post agnitionem suauitatis Dei vnus in nobis pes sanus remanet, & alius claudicat: quia necesse est, vt debilitato amore seculi conualescat ad amorem Dei. Omnis enim qui vno pede claudicat, soli illi pedi innititur, quem sanum habet, quia & eius desiderium terrenum iam arefactum fuerit, in solo pede amoris Dei tota virtute se sustinet, & in ipso stat, quia pedem amoris seculi, quem ponere in terra consueuerat, iam à terra suspensum portat.* Hæcille. Postremò, Meritò hæ duæ vitæ appellantur alæ non cuiusuis volucris, sed aquilæ, quia vtraque sublimis, ac generosa est, & in ipso sole Christo ad imitandum figit obtutum. In eo verò, quod alis comparantur, illud ostenditur vnam alteri iungendam esse: siquidem volucres, si altera ala truncetur, in sublime ferri non possunt.

D. Gregor. Ezech 1 8. *Vita actiua, & contemplatiua duæ ala.*

Ezech. 40. 5.

1. Cor. 13. 12.

Vita contemplatiua luctæ comparatur ex Gregor. Gen. 32.

Vita contemplatiuæ actiuæ iungenda.

Quódnam sit flumen illud, quod draco ex ore post mulierem emisit? & quid sit terram mulierem absorpto flumine adiuuisse?

Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, vt eam faceret trahi à flumine: & adiuuit terra mulierem, & aperuit terra os suum, & absorbuit flumen, quod misit draco de ore suo.

SECTIO XXII.

CVm primum mulier post editum infantem acceptis aquilæ pennis sese in I. sublime extulit, vt in desertum aufugeret, iratus draco ob abreptam sibi de manibus infantis prædam emisit post mulierem flumen, si forte posset eam aquis inuoluere. Verùm irriti fuerunt serpentis conatus, quoniam adiuuit terra mulierem, flumẽ à dracone immanissimo summo impetu emissum, ac post terga mulieris velocissimè delabens non sine miraculo reforbens. In quo quidem facto duo expositionem desiderant: vnum est, quodnam illud flumẽ fuerit, quod draco post mulierem, hoc est, Dæmon siue Antichristus post Ecclesiam misit ex ore? Alterum, quo modo terra absorbens flumen mulierem adiuuerit? II.

Quod ad primùm attinet, est communis expositio, quam sequuntur Andr. Cæsar. Tycon. Beda, Primas. Ansbert. Haymo, per *flumen* accipiendam esse acerbissimam, & rapidissimam persecutionem. Postquam enim mulier fugerit in

And. Cæsar. Tycõ. Beda. Primas. Ansbert. Haymo.

solitudinem, hoc est, vt supra explicauimus, fideles metu Antichristi sese in solitudines abdiderint, missurus est Antichristus exercitum, qui eos vbique scrutetur, & instar fluminis rapidissimi sese per abrupta loca deuoluentis fideles conetur obruere: quod quidem flumen dicitur draco misisse ex ore, quia Antichristi imperio, Dæmon occulta inspiratione ministros suos, ac satellites ad fideles vbique perquirendos, & ex latebris eruendos ad internecionem vsq; incitabit. Quod verò ad secundum spectat, dicitur terra iuuisse mulierem absorpto flumine, quia Diuino beneficio, vt plerique ad literam interpretantur, ministros, ac satellites Antichristi, dum quærent, & inuestigabunt fideles in solitudine latitantes, immani hiatu diuinitus facto absorbebit, viuósque deuorabit, atque ad inferorum stomachum decoquendos transmittet. Cur enim id in tanta persecutorum malitia, & multitudine ob causam fidei nō accidat: cum simile quiddam Dathano, & Abironi contigerit. Num. 16. tantùm quia Moysi, Aaronique detraxerant?

Num. 16.

III. Illud hoc loco dumtaxat est obseruandum non insolens esse in sacris literis, quòd calamitas, & persecutio fluminibus, torrentibus, denique aquis impetu suo obuia quæque deuoluentibus exprimātur, veluti Psal. 123. *Cum iraſceretur furor eorū in nos, forsitan aqua absorbuisset nos: torrentem pertransiuit anima nostra, forsitan pertrāsiisset anima nostra aquam intolerabilē:* Et Esaiæ c. 10. *Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longe venientis?* Quo loco non solùm significatur captiuitatē Iudæorū de longè venturam, id est, ab Assyriis: sed etiam instar fluminis de longe decurrentis fore rapidissimā. Sicut enim flumen, quod de longe fluit, propter vim aquarum, quas in decursu colligit, rapidissimū est: ita Diuinū suppliciū, quod multa peccata antecedunt, grauissimum esse solet, quia instar fluminis de longè fluit, multáque peccata quasi aquas, imò & ipsam Diuinā iram in decursu colligere solet: ex quo cernis, quàm periculosum sit in peccandi consuetudine persistere. Illud aduertēdum *torrentis* appellationem conuenientiùs laboribus huius vitæ accommodari, quàm appellationē *fluminis*, ea potissimum de causa, quòd torrens quanquā multùm intumescat, cum tamen aquam habeat collectitiam, nō manantem ex fonte, citò defluit, & siccatur: sic enim omnes huius vitæ calamitates quasi repente excitatæ, & primo ipso aspectu grauissimæ quàm citissimè Deo suis opitulante dissipantur. In cuius rei figuram, 3. Reg. 17. torrens ille, de quo bibebat Helias, paucorum dierum spatio siccatus dicitur, quemadmodum expendit D. Hieron. in comment. super Psal. 109. *Audientes*, inquit, *torrentes huius seculi nolite desperare, frequenter hic torrens deficit. Videtur quidem tumescere: videtur habere aquas multas: sed citò deficit, si sustineas: vnde & Heliæ defecit aqua torrentis.* Idémque significauit Petrus 1. sua Canon. cap. 1. *Modicum nunc si oportet contristari in variis tentationibus.*

Pſal. 123. 3. Calamitas, & perſecutio per aquas ſignificatur in ſacris literis. Eſai. 10. 3.

In peccatis ſiſtere quàm periculoſum.

Citò deficiūt labores.

3. Reg. 17. D. Hieron. 1. Petr. 1. 6.

IIII. Hinc, est quòd Christi passio, quia & grauissima, & breuissima fuit, torrēti comparatur Psal. 109. *De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput:* sic enim & Hebraicè, & Græcè legimus. Quem locum in gratiam Christi libet nonnullis obseruationibus illustrare. Primò igitur obseruanda est illa consequutio: *Propterea exaltabit caput*: quemadmodum obseruauit D. Hier. & D. Aug. & Theodoret. Verè enim Christus, quia de passionis torrente bibit, caput exaltauit iuxta illud ad Philip. 2. *Propter quod & Deus exaltauit illum*: vnde & 1. Petri 1. gloria corporis Christi, & ipsius nominis celebritas posteriores gloriæ appellantur, quòd eos ignominia crucis antecesserit. Deus videlicet, vt veteres aiebant, laboribus gloriam vendit, iisque tanquam pretio cœlum mercamur: quam ob causam Ioan. Apoc. 1. dixit: *Ego Ioannes particeps in tribulatione, & regno*: nec enim in regnō esset particeps, nisi & in tribulatione esset, vt fusiùs in eum locum docuimus.

Pſal. 109. 7. D. Hieron. D. Auguſt. Theodoret. Philip. 2. 9. 1. Petr. 1. Gloria corporis Chriſti & nominis celebritas cur poſteriores gloriæ appellentur. Laboribus Deus gloriā vendit. Apoc. 1. 9.

Secundò

Secundò obseruandum cum D.Hieron.priusquam Regius vates diceret: *De torrente in via bibet*: præmisisse Christi dignitatem, & magnitudinem, nimirum vt spectata eius altitudine commendabilior nobis eius humilitas videretur. *Quis bibit de torrente in via?* (inquit Hieron.) *ille, cui dictum est: sede à dextris meis: ille, qui audiuit: Tu es sacerdos in aternum secundum ordinem Melchisedech: ille, qui confringit in die iræ suæ reges.* Quo etiam artificio vsus est Paulus ad Hebr. 5. cum dixit. *Et quidem cum esset filius Dei, didicit ex iis, quæ passus est, obedientiam.* D. Hieron. Psal.109.14. Hebr.5.8.

Tertiò aduertendum bibisse Christum de torrente passionis, vt laborum aquas amarissimas suaues suo cõtactu redderet: quo etiam sensu, vt annotauit D. Chrys. hom.66. in Matth. dixit filiis Zebedæi Matth.20. *Potestis biberecalicem, quem ego bibiturus sum:* & paulò post: *Calicem quidem meum bibetis:* idcirco enim addidit, *meum*, & *quem bibiturus sum*: vt moneret discipulos non esse propter amaritudinem formidandum illum calicem, quem ipse labiis suis pulcherrimis, plenisque gratiarum admouisset: itáque suauissimum, & maximè expetendum reddidisset. Et sanè meritò, cum enim Cant. 5. eius labia lilia dicantur: & Psal.44. in iisdem gratia diffusa sit: quid non suauitatis, & gratiæ in calice illo hæreat, cui ipse tam pulchra labia admouerit? Hanc quoque vim habet illud 2. Cor. 4. *Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circunferentes*: vbi Græcè est, νέκρωσιν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, *id est, mortificationem Domini Iesu*: quo loco Paulus addidit Domini cognomen, ne seruos pigeret pati similia: sed mortificationem libenti animo susciperent, quam & à Christo Domino vniuersorum propter hominum salutem susceptam videbant. Quanquã & illam etiam ob causam cognomen Domini additum est, ne mortis nomẽ Christo contemptum afferre videretur, ne ipsi ignominiæ loco duceremus Christo in iniuriis, laboribusque ferendis similes esse: sed potiùs id maximè glorioſum, & honorificum putaremus. Idcirco enim Petrus 1. sua epist. c.2 cum de Christo sub nomine lapidis à Iudæis reprobati disputaret, eum sic despectum honorem fidelium appellauit: *Ad quem*, inquit, *accedentes lapidem viuum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum: & ipsi tanquam lapides viui superædificamini*: & paulò post: *vobis igitur honor credentibus*, id est, Christus ipse ab hominibus quidem reprobatus, sed à Deo electus, & honorificatus est honor credentibus: hæc enim est germana huius loci expositio. Quartò annotandum dici Christum, cùm passus est, bibisse de torrente in via, non solùm, quia citò desiit eius passio: sed quia summo cum desiderio passus est. Enimvero videtur Regius vates eo in loco Christum Dominum quasi viatorem æstu laborantem considerasse: qui cum in torrentem incidit, non potest præ siti sibi temperare, quin auidissimè bibat. Eam igitur ob causam Christus, quia maximè optabat pati pro hominibus, dicitur in via instar viatoris de passionis bibisse torrente, quasi labores tanquam aquam amore videlicet exæstuans sitibundus appeteret, illique quasi frigida ardentẽ patiendi sitim restinguere: tiquæ tamẽtãta in eo fuit, vt immensis passionis aquis omnino restingui nõ potuerit, quin potiùs in cruce mirũ in modũ adhuc sitiens exclamauerit: *Sitio.* V. *Laborum aquas amarissimas suaues reddidit Christus.* D. Chrys. Matth 20. 22. 23. Cant. 5. Psal.44. 2. Cor.4.10. *Pati pro Christo honorificum.* 1. Pet.2.4. 7.

Sed quid est cur Regius Propheta sitim, Hieremias famem commemorat, cum ait Thren. 3. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis*? Sanè illud indicatur Christo opprobria pro cibo, tormenta pro potu fuisse: & multò veriùs, quàm Michæam sustentatum fuisse pane tribulationis, & aquâ angustiæ 3. Reg. 22. Itaque sicut post sumptum cibum potum exigimus: ita Christus post tam multa opprobria quasi post cibum sibi gratissimũ potum requirẽs dixit in cruce: *Sitio.* Hæc de torrente passionis, cum Hieron. Augustin. & aliis dicta sint, nam qui phrasim Hebraicam magis premunt, aiunt *de torrente in via bibere* hoc loco significare VI. *Thren 3. 30. Christo opprobria pro cibo, tormenta pro potu sucsunt.* 3 Reg 22. Ioan. 19. 28. *Christus passus est cum summo desiderio.*

maximam hostiũm stragem, cùm tanta nimirum sanguinis vis effunditur, vt instar torrentis decurrat, quem victores victis hostibus insultantes dicantur bibere. Itaque persistere Prophetam in describenda Regis Messiæ de suis hostibus victoria, vaticinatique tantam futuram hostium internecionem, vt torrẽs sanguinis fluat, de quo ipse possit bibere. Eodem enim sensu aliàs legimus in sanguine manus lauare, & pedes tingere veluti Psal. 57. *Manus suas lauabit in sanguine peccatoris*: quam loquendi formulam vsurpauit Balaam de Israële vaticinans Num. 13. *Ecce populus vt leæna consurget, & quasi leo erigetur: non accubabit donec deuoret prædam, & occisorum sanguinem bibat.*

Psal. 57 11.
Num. 23. 24.

Et stetit supra arenam maris.

1. FRustra laborant interpretẽs in exponendo, cur draco dicatur stetisse supra arenam maris, & quid per arenam maris significauerit Ioannes, aientes per arenam maris accipiendam esse multitudinem impiorum, cuius similitudinis rationem c. 1. explicauimus, cùm diximus multas ob causas per stellas Sanctos, impios per arenam significari iuxta illud dictum Abrahamo Gen. 22. *Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in littore maris.* Frustra, inquam, interpretes in expositione huius loci laborant, cùm non sit legendum, *stetit*, sed *steti*, vt patet ex Græco contextu, ἐστάθην: & ita legit Arethas, Rupertus, & Biblia Complutensis. Quare non draco stetit super arenam maris: sed ipsemet Ioannes per visum existimauit se ab Angelo, in littore collocari, ad nouam videlicet visionem conspiciendam, quæ statim capite sequenti commemoratur illis verbis: *Et vidi de mari bestiam ascendentem.* Cùm enim ostendenda ei foret bestia ascendens de mari, conuenienter ipse in littore maris constituendus fuit, vt bestiam de mari ascendentem intueri posset. Atque hæc de literali expositione huius visionis: nunc eandem de Virgine mysticè exponamus.

Gen. 22. 17.

Arethas. Rupert. Biblia Cõp.

Eadem mulieris, quæ in cœlo apparuit, visio de Virgine Deipara mystice exponitur: in qua præcipuæ Virginis laudes commemorantur.

QVr hoc loco post traditam literalem de Ecclesia expositionem de eximiis Virginis beatissimæ laudibus paulò fusiùs agere instituerimus, id causæ in primis fuit, quòd hanc mulieris amictæ Sole visionem ad Virginem pertinere existimarunt Andr. Cæsar. Panno. Haymo, Ansb. Gagneius, Method. (vt auctor est Areth.) in cõm. super 12. cap. Apoc. imò & D. Epiphan. serm. de laudibus Mariæ, D. Aug. lib. 4. de symbolo ad Catechumenos, cap. 1. D. Bern. serm. super *signum magnum*, Dionys. Carth. lib. 3. de laudibus Virginis art. 29. & plures alij. Deinde quoniam visio in se est illustrissima, & ad laudes Virginis persequendas maximè accommodata, vt ex iis, quæ dicemus perspicuum fiet. Nec verò refert, quòd, vt initio diximus, non sit sermo ad literam de Virgine, sed de Ecclesia. Et enim in ipso sensu mystico omnia paucis quibusdam exceptis ita mirificè in Virginem quadrant, vt videatur

And. Cæsar. Panno. Haymo. Ansbertus. Gagneius. Methodius. D. Epiphan. D. August. D. Bern. Carthus.

Ioan.

Ioann. ex professo Virginem beatissimam non tantùm adumbrare, sed ad viuum exprimere voluisse. Illud interim cum omnibus Patribus nobis præfandum est, nihil in laudem Virginis non dico à nobis, qui nihil sumus, sed ne ab omnibus quidem scriptoribus pro eius dignitate afferri posse. Cùm enim Deus sit in Sanctis omnibus suis admirabilis; in Virgine tamen beatissima sic omnem admirationem superauit, vt in tanto opere eum satis mirari non possimus, iustiúsque multò esset illum silendo, quàm loquendo suspicere. Quò etiam videtur spectasse Regius vates, cum dixit Psal. 64. *Te decet Hymnus Deus in Sion:* pro quo transtulit D. Hieron. iuxta veritatem Hebraicam: *Tibi silentium laus Deus in Sion.* Cur enim in Sion potiùs, quàm alibi silentium laus Dei est, nisi quia Virgo beatissima Sion est mulò, quàm terrestris illa præstãtior, in cuius fabrica admirabili si Deum eius opificem laudare quis expetat, silentium pro laude adhibendum sit? Quare quę in eius laudem deinceps cum Ioanne dixerimus, silentij potiùs loco, quàm commendationis vllius haberi, ac duci volumus. Hanc igitur nostram in tractandis Virginis laudibus infantiam ingenuè confitentes aggrediamur iam cum Moyse Exodi 3. ad videndam visionem hanc magnam: simúlque deponamus calceamenta de pedibus, & inuolucra carnalium cogitationum: quemadmodum in eandem sententiam interpretatur D. Bern. serm. super *signum magnum*, vt videlicet nihil in Virgine terrenum, nihil humile, sed omnia planè diuina, ac sublimia de Dei matre, & cogitatione comprehendenda, & oratione explicanda esse arbitremur.

Psal. 64. 1. D. Hieron.

Exod. 3. D. Bernard.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De sanctissima Deipara: in quo explicatur, quomodo ea sit signum magnum: & cur in cœlo dicatur apparuisse.

Virginem beatissimam esse signum magnum, id est, miraculum magnum.

SECTIO PRIMA.

I. *B. Virgo miraculum maximum.*

RECOLENDA est ex superiori commentario triplex illa signi vsurpatio pro miraculo, pro vexillo, pro scopo, quæ omnia cum in Virgine demonstranda sint, nunc de prima acceptione differendum.

Primùm igitur Virgo ipsa per se maximum quoddam in mundo miraculum, & prodigium fuit. Sic enim appellat D. Ignatius epist. ad Ioannem his verbis: *Sicut nobis a fide dignis narratur, in Maria matre Iesu humanæ naturæ sanctitatis Angelica copulatur, & hac tali excitauerunt viscera nostra, & cogunt*

D. Ignatius.

valdè desiderare aspectum huius, si fas est fari, cœlestis prodigij, & sacratissimi spectaculi: cui cõcinit D. Epiphan. serm. de laudibus Deiparæ, vbi eam appellat cœli, terræque mysteriũ & stupendũ miraculum: & D. Chrys. serm. de Virgine: *Magnum*, inquit, *reuera miraculũ fratres dilectissimi fuit beata semper virgo Maria*. Et. D. Ioãn. Damasc. orat. 1. de Mariæ natiuitate appellat Virginem miraculũ omniũ miraculorum maximè nouum, imò & miraculorũ abyssum, ita vt in ea tanquã in abysso quadam profundissima multa lateant miracula, quæ vt in abysso recondita omnino penetrari nequeant: additque: *Sileat iam sapientissimus Salomon, nec iam nihil sub Solenouum esse affirmet*. Eccles. 1. Et quidem meritò, cum Hieremias exclamet cap. 31. *Creauit Dominus nouum super terram: fœmina circundabit virum*. Nec verò Patres dumtaxat Virginem miraculũ appellant: sed idem etiam non obscurè innuunt sacræ literæ, veluti Exod. 3. cum rubus ille ardens in figurã Virginis magna visio appellata est à Moyse, hoc est, prodigiosa quædam visio. Aduerte autem Virginem fuisse miraculum non solùm cõparatione operum naturæ: sed quòd magis est, comparatione operum gratiæ. Pro cuius rei maiori intelligentia annotandum est ex D. Thom. 1. p. q. 105. art. 7. miraculum dici ab admiratione, eámque cõsurgere, cum effectus est manifestus occulta causa: verùm non quicquid, cuius causa latet, miraculum esse, sed illud tantùm quod totius naturæ vires excedit: quæ enim causas habent naturales, etsi incognitas, non miracula, sed mirabilia appellantur. Illud aduertendum requiri præterea ad rationem miraculi, vt non fiat à Deo ordinariè, & communi lege: itaque nõ sufficere effectum esse supernaturalem. Hinc enim est, quòd peccatoris iustificatio non dicatur miraculum, etsi omnes naturæ vires superat.

D. Epiphan. D. Chrysost. — D. Damasc. In B. Virgine multa latent miracula. — Eccles. 1. — Hier. 31. 22. — Exod. 3. — D. Thom. — Quid mirabile, & miraculum.

II. Ex his iam manifestè collige, cur Virgo inter omnes Sãctos miraculi appellationem mereatur: quamuis enim communis sanctitas cursum naturæ superet: quia tamen innumerabiles in Ecclesia Sancti omni ætate floruerunt, nõ potuit eorum sanctitas rationem habere miraculi. At quoniam sanctitas Virginis, præterquam quòd fuit supra naturam, fuit etiam extraordinaria: imò sine exemplo: inde est, quòd miraculũ, & prodigium optimo iure appellari possit. Itaque sicut datur miraculum comparatione operũ naturæ, quia excedit omnem ordinem naturæ: ita Virgo comparatione operum gratiæ miraculũ fuit, quia in genere sanctitatis fuit supra communem ordinem gratiæ non tantùm in hominibus, sed in ipsis etiã Seraphim supremis. Inde est enim, quòd Virgine cœlum ingressa eius magnitudine, & nouitate quasi ad quoddam miraculum omnes illæ cœlestes Hierarchiæ in admirationem, & stuporem conuersæ fuerint, quemadmodum ipsæmet confitentur Cant. 8. *Quæ est ista, quæ ascendit de deserto delicijs affluens*, id est, præter communem legem gratijs circumfluens. Quo loco est aduertendum nomen *deliciarum* hoc ipsum nõ obscurè indicare: quasi enim gratiarum omnium delicias extraordinario more Deus in Virgine collocauit. Vt enim Principes præter cõmunem hortorum nitorem solẽt viridaria pulcherrima regali planè magnificẽtia: & extraordinarijs sumptibus ad sui ipsorum delicias peregrinis plantis conserere: ita videtur Deus præter communes Sãctorum hortos topiarium istud Virginis ad captandã auram delicijs omnibus, & extraordinarijs quibusdam plantis conseruisse. Eũdem Angelorum stuporem propter portentosam Virginis magnitudinem intueri licet in illis Cherubim, quos præcepit Deus Moysi, vt in propitiatorio collocaret, qui sese mutuò respiciebant conuersis vultibus in propitiatorium, qui esse solet admirãtium habitus: quasi enim stupefacti propitiatorio conspecto ad se iterum admirabundi oculos conuertebant. Nemo verò crediderit Cherubim in materialis illius propitiatorij obstupuisse cõspectum, nisi propter mysteriũ, quippe eũ intelligerent

B. Virgo etiã cõparatione operũ gratiæ miraculum. — Cant. 8. 5. — Eadem viridarium deliciarum Dei.

rent in eo, & Christum, & Virginem repræsentari. Porrò sciẽdum illos Cherubim ex traditione Hebræorum habuisse elegantium puerorum formã, vnúmq; ex iis matrẽ, alterũ fœminã fuisse, vt auctor est Arias Mõt. in suo tract. de tabernaculo, c. de propitiatorio, vt ita Deus auctor naturę monstraretur: quo fit, vt Virginem, & natura, & gratia admirentur tanquã grãde quoddã, & naturæ, & gratiæ miraculũ.

Arias Mont. B. Virginem & naturæ admiratur, & gratiæ.

III.

At quænã ista miracula fuerũt? Respõdet Epiph. ser. de laud. Deiparæ: *O Virgo sanctissima, quæ exercitus Angelorũ in stuporẽ deduxisti: stupẽdũ enim est miraculũ in cœlo mulier amicta Sole: stupẽdũ miraculũ in cœlo mulier gestãs lucẽ in vlnis: stupẽdũ miraculũ in cœlis alter thron. Cherub.* Adde: stupendũ miraculũ in terris fœmina mater Dei: stupendũ miraculum in terris fœmina mater simul, & virgo: stupendum miraculum in terris fœmina maior mundo, quæ videlicet in vtero clausit, quem totus non capit orbis: & ex D. Basilio in annunciatione Mariæ: *Vidit Creatura, quod antea visum est nusquã, nẽpe prolẽ, quæ suæ matri erat parens, & infantem, qui genitricẽ ætate longè anteibat.*

D. Epiphan. B. Virgo stupendum miraculum in cœlo, & in terris.

D. Basil.

Nec verò dũtaxat Virgo miraculum est, sed vt D. Io. Damas. elegãter dixit orat. 1. de Natiuit. Mariæ, miraculorũ officina. Eundem loquẽdi modũ vsurpauit And. Hierosol. serm. in salutationem Deiparæ, cũ eam Verbi officinam appellauit; & Arnold. Carnotens. tract. de laudib. Mariæ, Spiritus sancti officinã. Sed elegantiùs Damasc. officinã miraculorũ: nimirũ summus ille miraculorũ opifex Deus, cum sparsim multis in locis miracula tanquã propria potẽtiæ suæ opera cõficeret, tãdẽ vt artẽ sũã magis cõmendaret, sacratissimã Virginẽ veluti quandam miraculorum officinam decreuit extruere, ex qua tanquã ex officina omnia miracula prodirẽt: & qui miraculũ aliquod eximiũ requireret, ad hãc accurreret officinam Virginis, vbi ea & plura, & maiora efficerẽtur. Atq; vt interim omittã innumera miracula, quæ quotidie intercessione Virginis fieri cernimus, quis non videat optimo iure Virginẽ miraculorũ officinã appellari posse propter mysteriũ incarn. in ea perfectũ, quæ ab Esai. c. 10. consummatio, & abbreuiatio dicitur, videlicet omniũ diuinorũ operũ? Enimuerò cũ incarnatione admirãda quædã prodigia coniuncta sũt, ex quib. Dionys. Carth. lib. 1. de laudib. Virginis, art. 30. nonnulla cõmemorat, cuiusmodi illa sunt, infinitè distantiũ immediata vnio, præsubsistentis personæ vera generatio, diuinæ, & humanæ naturæ hypostatica coniunctio, æterni recens productio, denique cũ humanitas sit vnita verbo personaliter, tamen non vbi eũq; est persona Verbi, ibi & humanitatẽ esse: sed vt vno verbo cõplectamur omnia, maximũ omniũ prodigium est ipsa Verbi incarnatio ex Virgine, quod vel simpliciter dictum tãtum est miraculũ, vt omniũ miraculorũ instar obtineat, quemadmodum non obscurè indicat Esa. c. 7. vbi cũ de mãdato Domini diceret Achaz Regi Iuda, vt peteret sibi signũ à Domino siue in profundum inferni, siue in excelsum supra: & ille per summã impietatem illis verbis occultatã: *Non petam, & non tentabo Dominũ*, recularet, subiunxit Propheta: *Propter hoc dabit vobis ipse Dominus signum, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, quod interpretatur, *nobiscum Deus.* Quibus verbis indicauit incarnationem verbi ex Virgine comprehendere in se omnia miracula, quæ siue in cœlo sursum, siue in inferno deorsum ab Achaz pro libito postulari potuissent: de quo loco fusiùs Sect. sequenti.

IIII.

D. Io. Dam. Officina miraculorum. Andr. Hier. Arnol. Carn.

Esai. 10. Incarnationis mysterũ consummatio operum Dei. Carthus.

Idem mysterium instar omnium miraculorum. Esa. 7. 12. 14

Quodnam verò maius miraculum, quàm illud, quod tempore Ezechiæ Regis contigit, cum in horologio Achaz patris eius Sol decem lineis regressus diuinam de Ezechiæ vita proroganda promissionem cõfirmauit, 4. Reg. 20. & Esai. 38. quod sanè miraculũ multò verius factum est in Virgine. Illa enim fuit horologiũ quoddam solare, ac diuinum, quod Christi solis iustitiæ, & altitudinẽ, & declinationem mõstrauit: cámque virtus altissimi instar styli erecti ad cursum Solis monstrandũ

V.

4. Reg. 20. Esai. 38. B. Virgo horologiũ solare, ac diuinũ

obumbrauit. Denique sol iustitiæ decem lineis regressus Diuinas de generis humani salute, & redemptione promissiones impleuit. Decem, inquam, lineis regressus, quia minoratus paulò minus ab Angelis per nouem Angelorum ordines descendēs in decimam vsque humanæ naturæ lineam remeauit. De Christo enim hanc horologij figuram accipit Eucher. lib. suo 4. in lib. Reg. c. 28. quanquam aliter decem lineas interpretatur, quas non est huius loci commemorare. Accedit, quod in Virgine, & ex Virgine formatus fuit Christus Dominus qui summum quoddam per se prodigium fuit, vt vel hac vna ratione Virgo officina miraculorum dicenda sit. Quòd enim Christus summum quoddam prodigium, & miraculum fuerit, ipsemet confitetur Psal. 70. *Tanquā prodigiū factus sum multis.* Cūius loci triplex est lectio: vna est, *Prodigiū factus sum multis*, vt vulgatus transtulit, redditúrque is sensus: Multi me refugiunt tanquā monstrū aliquod, & rē prodigiosam: vnde & me Samaritanū, & Dæmoniū habentē vocant. Quā expositionem sequitur D. Hier. illíque concinit, quod sequitur: *sed tu adiutor fortis.* Atque id quidē magis conuenit Christo in passione, & cruce: maximū enim prodigiū fuit videre hominem tam extraordinariè patientem, tanta animi æquabilitate, vt instar monstri, & prodigiosæ rei fuerit tam insignis patientia. Altera lectio est: *Tanquā portentū factus sum multis*: sic enim transtulit D. Hier. in sua versione ex Hebræo. Tunc verò significatur Christū fuisse insigne exemplū Diuinorū iudiciorū, & iræ aduersus peccatores: siquidē eo quòd humani generis peccata in seipso suscepit vindicanda, tanta in eum Diuino iudicio tormenta irruerunt, itáque suo exēplo portendit, & significauit incredibilia peccantes apud inferos manere supplicia. Hoc eodem sensu Dominus cū præcepisset Esaiæ, vt nudus, & discalceatus incederet: subiunxit: *Sicut ambulauit seruus meus Esaias nudus, & discalceatus: trium annorum signum, & portentum erit super Ægyptum, & super Æthiopiam.* Esaiæ 20. Similiterque Ezech. ca. 12. ad captiuitatē, & transmigrationē populi designandū voluit instar transmigrātis sarcinas humeris portare, & de loco in locum per medium populi veluti peregrinū huc, & illuc discurrere: & subiunxit: *Quia portentum dedi te domui Israel*: imo ipsimet sancti dum à Deo in hac vita laboribus exercentur, portenta quædam sunt, quæ mortalibus significant sempiternam fœlicitatem laboribus comparandam, & inferorum cruciatus pœnitentia, & laboribus redimendos. Sic enim accipiendum est illud Zach. 3. *Audi Iesu Sacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes sunt.* Tertia lectio, quæ iam ad rem facit, ea est: *Miraculum factus sum multis*: eámque tradit Caiet. in sua ex Hebræo translatione, quanquam de Dauide interpretatur, qui dicatur fuisse miraculū sui tēporis, quoniā adhuc puer vrsum, & leonem, imo & Gigantem interfecit: sed rectiùs ad Christum pertinet, qui maiori iure omnium seculorum miraculorū fuit. Cùm igitur Christus, qui summū, & maximum, imo solus per excellentiam miraculum fuit, ex Virginis vtero tanquam ex officina prodierit: quis iam dubitet Virginem illustrissimam quandam miraculorum officinam appellare, nec videat meritò Ioanni non quodlibet signum, sed signū magnū in cœlo apparuisse? Atque hæc de prima signi acceptione.

Eucherius.

Christus sūmum miraculum.

Psal. 70. 7. Vulgatus.

D. Hieron.

Patientia Christi prodigiosa.

D. Hieron.

Esaiæ 20. 3.

Ezech. 12. 6.

Sancti portēta quædam.

Zach. 3. 8.

Caietan.

Christus per excellentiam miraculum.

Virginem esse signum magnum, hoc est, vexillum magnum.

SECTIO II.

PRima signi pro miraculo acceptione explicatā, iam dicendū de secunda, qua signum pro vexillo sumitur, quæ non minùs, quàm præcedens in Virginem beatissimam conuenit. Primùm igitur Virgo fuit vexillum quoddam magnum, quod

quod Deus suæ potentiæ, misericordiæque erexit: siquidem hæc in Virgine multò magis illuxerunt per incarnationis mysterium, quàm in cæteris omnibus operibus illustrissimis, quæ Deus in omni ætate confecerat.

B. Virgo vexillum potentiæ & misericordiæ diuinæ.

II.

Pro quo est aduertendum mysterium incarnationis peculiari quadam ratione appellari in sacris literis opus Dei, vt est perspicuum ex Abac. 3. *Domine audiui auditionẽ tuã, & timui: Domine opus tuũ in medio annorũ viuifica illud.* Quem locũ vel ipsi Hebræi, vt testatur D. Hier. ad Messiã spectare existimarunt, vocariq; à Propheta in memoriã ipsi Deo aduẽtũ Messiæ tãto ante promissũ. Porro obseruãdũ obiter pro *viuifica illud*, esse Hebraicè, חיה חיה à radice חיה, quæ in cal significat viuere, & in piel viuificare, vt sit sensus vniuersa Dei opera ante incarnationẽ veluti mortua: postea vero per incarnationẽ fuisse viuificata ad eũ ferme sensũ, quo prima illa lineamẽta, quibus pictor in tabella imaginẽ designat, mortua sunt, & postea cũ superinductis coloribus illustrãtur, spiritũ recipere, & viuificari dicuntur: quare illud indicauit Propheta Deũ per oĩa opera præcedẽtia quasi quasdã lineas incarnationis descripsisse ad perfectã quãdã imaginẽ suæ potentiæ, & misericordiæ exprimendã, tandémque per incarnationẽ cã quasi superiectis coloribus illustrasse. Dicitur etiã idẽ verbũ de reparatione, & instauratione ædificiorũ, quæ diruta, & collapsa fuerãt, veluti 1. Parali. 11. *Ioab instauravit residuũ ciuitatis*: vbi D. Hier. trãstulit, *Extruxit*, seu *ædificauit reliqua vrbis*: iuxta quam acceptionẽ incarnatio fuit veluti quædã instauratio omniũ ædificiorũ, quæ Deus extruxerat: omnia enim per peccatum veluti diruta, collapsáque fuerãt: quod etiam non prætermisit Paulus, cum dixit ad Ephes. 1. *Instauraret omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt*: & Amos 9. *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant, instaurabo*. Altero etiam testimonio probatur incarnationem esse peculiari ratione Dei opus, quod detumitur ex Esai. c. 6. vbi diuinæ personæ ita secum loquuntur: *Quem mittam, & quis ibit nobis?* Cum enim ait Deus: *Quis ibit nobis?* significat opus illud suum esse, ad suúmque honorem spectare: aliàs enim non dixisset: *Quis ibit nobis*: sed, quis ibit hominibus? notandúsque est maximus Dei affectus erga homines, siquidem vtilitatem hominum appellat suam: & obiter obseruandum mysteriũ Trinitatis in illa mutatione numeri, *mittã* & *nobis*.

Abac. 3. 2. Hebræi.

Incarnatio per excellentiam opus Dei.

Opera Dei per incarnationem viuificata, & instaurata.

1. Paral. 11. 8. D. Hieron.

Ephes. 1. 10.

Amos. 9. 10.

Esai. 6. 8.

Affectus Dei erga homines.

III.

Sed quare mysteriũ incarnationis peculiari ratione dicitur opus Dei? Duplici nimirũ de causa: primùm, quia fuit opus summæ potentiæ, deinde quia opus summæ misericordiæ, quæ duo peculiaria sunt diuinitatis iuxta illud Psal. 61. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordiæ*. Quod autem incarnatio opus fuerit summæ potentiæ, ipsamet Virgo sanctissima significauit Luc. 1. cum dixit: *Fecit potentiam in brachio suo*. Quo loco primum aduerte incarnationẽ appellari per excellentiam non opus potentiæ, sed ipsammet potentiã diuinam hoc sensu: *Fecit potentiam*, id est operatus, fuit incarnationis mysterium, quod tantæ potentiæ est, vt appellari possit ipsamet diuina virtus, & potentia. Secundò, Obseruandum hanc potentiam, siue hoc potentiæ opus eximiũ dici factum fuisse in brachio Dei, vt indicetur quantum conatum Deus in eo cõficiendo adhibuerit, vt more nostro loquamur. Cælos enim manu dumtaxat, imo & summis digitis formare suffecerat iuxta illud Ps. 101. *Opera manuum tuarum sunt cæli*: & Psal. 8. *Quoniam videbo cælos tuos opera digitorum tuorum*. Mirabilia etiã illa, quæ in Ægypto patrauit, vno digito effecisse memoratur Exod. 8. *Digitus Dei est hic*. At verò in incarnatione, quòd erat opus maioris negotij, integro brachio potentissimo opus fuit: imo ad vltimũ vsq; suæ potentiæ peruenit Deus. Verũ enim verò etsi omnẽ suam potentiam exerat, non potest ex genere operis maius opus efficere, quàm incarnationis mysterium:

Incarnatio opus potentiæ diuinæ.

Luc. 1. 51.

Psal 101. 26. Psal. 8. 4. Exod. 8.

In Incarnatione vsque ad vltimum potentiæ peruenit Deus.

Hiere.18.3. quam potissimum ob causam in eo conficiendo comparatur figulo Hierem.18. *Descendi in domum figuli, & ecce ipse faciebat opus super rotam. Et dissipatum est vas, quod ipse faciebat è luto manibus suis: conuersusque fecit illud vas alterum, sicut placuerat in oculis eius:* in quo typo hominis lapsus, & instauratio exprimitur. Verè enim homo, quem Deus è luto formauerat, vas erat fictile, quod tam citò fractum est, vt adhuc volunte rota fractum fuisse videatur: idcirco enim dicitur: *Faciebat opus suum super rotã, & dissipatũ est.* Verùm eo fracto figulus alterũ vas longè pulchrius, Christũ videlicet efformauit, in quo genus humanũ in primo Adã dissipatũ rursus tanquam in secundo instauraretur. Ratio verò similitudinis præter alia colligitur ex figuli descriptione, quæ cõmemoratur Eccl.38. *Figulus sedens ad opus suũ, cõuertens pedibus suis rotã, qui in solitudine positus est semper propter opus suũ, & in numero est omnis operatio eius* (aliàs legitur, *numerata*:) *in brachio suo formauit lutũ, & ante pedes suos curuabit virtutẽ suã*: vbi notãda sũt postrema illa verba: *Curuabit virtutẽ suã*: quasi enim necesse fuit, vt omnipotentiã suã Deus vsq; ad vltimũ exerceret, & quasi curuaret, & flecteret, vt ad tãtũ opus efficiẽdũ pertingeret: imo innuitur quodãmodò ipsam Dei potentiam tanti operis magnitudine, ac difficultate curuatam fuisse, quemadmodum figulus flectit fortitudinem suam incuruando se deorsum ad perfectionem operis.

Eccl.38.32.

IIII. Ex quibus iam liquidò patet incarnationem esse opus summæ potentiæ. Quòd verò præterea sit misericordiæ opus, dixit Zacharias Pater Ioannis Baptistæ, cum de incarnationis mysterio loquens cecinit: *Ad faciendam misericordiam cũm patribus nostris, & memorari testamenti sui sancti*: & in cantico Virginis, *Suscepit Israel puerum suũ recordatus misericordiæ suæ*: quasi enim præcedentibus seculis oblitus fuerat Deus misericordiæ potentiam magis, & iustitiam, quàm misericordiam ostendens. Atque ad hanc ipsam misericordiam spectauit Abac. cap. 3. illis verbis: *Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis*, hoc est, illius misericordiæ, quam promisisti de incarnatione filij, vt videlicet cum iratus fueris, tantæ misericordiæ recordatione supplicium, & iram temperes. Quod verò hæc etiam misericordia, sicut & potentia summa fuerit, nec maior ex genere esse potuerit, inde manifestè concluditur, quòd tanta fuit, quanta est ipsa Dei magnitudo: quemadmodum non obscurè indicatur Eccl.2. cum dicitur: *Secundum magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est.* seu vt habetur Græcè: *Sicut magnitudo illius, sic & misericordia illius*: vt non sit tantum sermo de misericordiæ attributo, prout est in Deo, sed etiam de eius effectu ad extra per incarnationis mysterium, in quo opere tanta reperta est misericordiæ magnitudo, vt maiorem Deus exhibere non possit.

Incarnatio summæ misericordiæ opus.

Luc.1.70.72

Abac.3.2.

Eccl.2.22.

V. Cum igitur opus incarnationis Dei sit proprium propter potentiam, & misericordiam, quæ in eo summa fuerunt, illúdque in Virgine, & ex Virgine perfectũ fuerit, meritò in ea Deus magnum suæ potentiæ, & misericordiæ vexillum erexisse dicitur: id quod distertis verbis dixit Esaias cap. 7. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*: nam pro eo, quod nos habemus, *signum*, est Hebraicè אות quod nomen etiam vexillum significat, vt patet Num. 2. *Singuli per turmas signa, atque vexilla castrametabuntur*: vbi pro *signa*, est Hebraicè *Othoth*. Verùm pro huius loci, quem iam superiùs tetigimus, perfecta intelligentia sciendum est Rasim Regẽ Syriæ & Phacee Regem Israël conspirasse aduersus Achaz impiissimũ Regẽ Iuda, & Hierusalem grauissima obsidione cinxisse: Deũ tamen misisse Esaiam, qui Achaz Regi polliceretur fore, vt solueretur obsidio, dubitantíque Regi dixisse: *Pete tibi signum à Domino Deo tuo in profundum inferni, siue in excelsum supra*: quasi diceret, vt interpretatur D. Hieron. *Fu, inquit, vt scindatur terra, & grandi hiatu inferi pateant: an vt aperiantur cœli,*

Esai.7.11.14

Achaz Regu impietas.

D. Hieron.

cœli? At Rex impiissimus respondit: *Non petam, & non tentabo Dominũ*, quod non humilitatis fuit, sed impietatis, & superbiæ: sciebat enim, inquit Hier. Rex impius si signũ peteret, continuò dandũ, Deúmque, quod ipse maximè refugiebat, glorificandũ præ omnibus idolis, quæ ipse venerabatur. Deniq; iratus Propheta, quod non solum Prophetas persequeretur, eorúmque dicta cõtemneret: (hoc enim est molestum esse hominibus) sed etiam iubentis Dei sententiæ repugnaret, adiecit: *Propter hoc*, hoc est, quia times fore, vt Dei potentia, & bonitas declarentur soluta obsidione, & impleto signo, quod postulaueris, ob hoc ipsũ, id est, vt Dei bonitas potentiáque resplendeant, *Dominus ipse dabit vobis signum*, hoc est, iuxta ea, quæ diximus, suæ potentiæ, bonitatisque vexillum eriget, quod omnibus sit conspicuũ: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*. Itaque vexillum Deus misericordiæ suæ, & potentiæ erexit in Virgine tanquam in sublimi aliqua turri, quod à mortalibus omnibus videretur, & potentiam suam ac bonitatem Gentibus omnibus prædicaret. *In Virgine tanquam in turri misericordiæ vexillum erexit Deus.*

VI.

Secundò. Est Virgo vexillum pulchritudinis: enim verò tot, tantísque & naturæ, & gratiæ dotibus eam Deus locupletauit, vt quasi vexillum pulchritudinis in vniuerso Sanctorũ omnium exercitu gestare ipsa videatur. Et quoniam tam eximia pulchritudo omnium in se amorem, præcipuéque ipsius Dei conciliabat, per antonomasiam, & quasi poëtico more ea ipsa pulchritudo dicta est amor Cant. 2. vbi pro eo, quod nos habemus: *Ordinauit in me charitatem*: est ad verbum in Hebræo quemadmodũ transtulit Sanct. Pag. *Vexillum eius super me amor*: nam vt superiore commentario annotauimus, verbũ *Dagal*, quod eo loco habetur, idem est, ac vexillari, seu vexillum gerere, & significat eminenté esse in re aliqua; sicut ducis est vexillũ præferre, quod totus sequatur exercitus. Itaque significatur Virginẽ totius probitatis, & gratiarũ vexillum præferre, & cæteris omnibus excellere. Nec verò est insolens aliquid per excellentiam appellari in sacris literis amorem propter eximiam pulchritudinem: etenim eodem li. Cant. c. 3. cum dicitur de ferculo Salomonis: *Media charitate*, seu *amore construit*, ibi charitas, siue amor pro ipso Salomone ponitur, qui propter pulchritudinem, quam in eo ferculo præ se ferebat, amor ipse per excellentiam dicitur; vt sit sensus, *Mediã*, id est, sellam, quæ erat in medio ferculi, ipsem et amor, hoc est, Salomon occupabat, vt aliàs fusiùs diximus. *B. Virgo vexillum pulchritudinis.* Cant. 2. 4. Sanct. Pagn. *Item gratiarum omnium.* Cant. 3. 10.

Porrò notandum duplici de causa vexillũ in vrbe aliqua, seu turri collocari solere, tum vt argumẽto sit eam vrbẽ bello victã fuisse, sub eiúsque potestatem redactam, cuius est eiusmodi vexillum: tum etiam, vt indicetur eam vrbem non victam, sed victricem esse reliquarum, atque ei cæteram omnẽ regionẽ subiectam, eámque vt principẽ, & vexilliferã agnoscere. Ob vtrámque igitur rationẽ vexillum pulchritudinis, siue amoris in Virgine erectum dicitur, tum quia ipsa à Deo victa per amorẽ fuerit, tum etiã quia ipsa Deum sua pulchritudine quodammodo vicerit, & ad sese amãdũ, imo ad sibi parendũ per carnis Assumptionẽ pertraxerit. Et quidem, quòd Virgo victa à Deo fuerit, eámque ob causam vexillum præferat quasi subiecta, nõ obscurè elicitur ex illis eius verbis Cant. 5. *Adiuro vos filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectũ meum, vt nuncietis ei, quia amore langueo*: sanè tanquam victa amore sponsum suum de nocte quæritabat, sauciata nimirum amoris eius telo, quod sanè simul cum manu per ostij foramen misit, cum eam ad se de nocte colligendum inuitauit: hæsit enim iam inde infixa in eius corde non lethalis, sed vitalis arundo amoris ab sponso contorta. Etenim pro, *langueo*, est Hebraicè, חולת אהבה, quæ a radice חלה, quæ non solum ægrotare significat, sed etiam vulneratum esse, vt patet. 3. Reg. 22. *Educe me de exercitu, quia vulneratus sum*: vnde Septuaginta transtulerunt: *vt nuncietis ei, quia vulnerata amore ego sum*, Si igitur sponsa se vulneratam confitetur, planè bellum indicat, in quo eam sponsus vulnerauerit, superauerit, VII. *B. Virgo per amorẽ victa à Deo.* Cant. 5. 8. 1. Reg. 22. 34. Septuag.

subiecerit, vt vexillum amoris quasi eius captiua gestare meritò dicatur.

VIII. Eadē victrix Dei.

Rursus, quòd Virgo sponsum sua pulchritudine superauit, eámque etiam ob causam tanquā victrix vexillū amoris gestet, sponsus ipse confitetur Cant. 4. *Vulnerasti cor meū soror mea sponsa: vulnerasti cor meum in vno oculorū tuorū, in vno crine colli tui.* Vbi Septuaginta pro: *Vulnerasti cor meum*, transtulerunt, ἐκαρδίωσας, id est, *excordasti, & stupefeciſti*: quanquā hanc sententiam non ad sponsum sed ad filias Hierusalem retulerint trāsferentes: *excordasti nos*, vt filiæ Hierusalē eximia sponsæ pulchritudine quasi obstupefactæ fuerint: sed iuxta editionē vulgatā, sponsus est, qui loquitur, & confitetur se à Virgine victum, & quodāmodò prostratū, eámque sibi ita prostrato quodammodò blandè insultantem cor eripuisse, ita vt iam ipsius cor in Virginis potestate remanserit, eiúsq; domina effecta fuerit. Atque hinc colliges cur sponsa sponsum cor suum appellauerit Cant. 5. *Ego dormio, & cor meum vigilat:* sic enim eum locū intellexit R. Salom. *Cor meum vigilat*, id est, qui meum est cor, cum ego dormio, ipse ad me custodiendam vigilat. Et quidem meritò, cum enim cor sponso eripuisset, súumque fecisset, potuit nimirū eum per illam amoris trāsformationem cor suum appellare, quippe cum eo tanquam corde iam viueret, vt siquis deinceps sponsum ei auferre conaretur, perinde faceret, ac si ei cor ipsum auelleret, vitámque eriperet. Hac igitur victoria, quam de sponso consecuta est Virgo tā opimis ei spoliis detractis, ipso nimirum corde, quid glorioſius esse poterat ad vexillum amoris erigendum in tam glorioſæ victoriæ monumentum?

Cant. 5. 2. R. Salom. Sponsa sponsum cor suum appellauerit.

IX. Virginis oculo tāquā telo victus Deus.

Sed elegantius est, quod sequitur: *In vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui:* quemadmodum enim in bello primùm quis vincitur, deinde capitur, & ligatur tanquam captiuus: ita hoc loco fatetur sponsus se primùm sponsæ oculo tāquam telo deiectum, deinde tanquam captiuum ligatum eiusdem crinibus: hanc enim ob causam & oculi, & crinis fit mentio. Multò autem illustrior victoria redditur, cum tantus Rex non vtroque Virginis oculo: sed vno tantum victus ac deiectus, nec tota eius Cæsarie, sed vno tātum eius crine, fragiliſſimo nimirum fune ligatus dicitur: ex eo enim magis adhuc apparet Virginis pulchritudo, quæ sufficerit ad Regem potentiſſimum vel vno aspectu superandum, & vno tantum crine vinciendum. Idem quoque habes expressum illis verbis Cāt. 7. quæ iam aliàs vberius obseruauimus: *Comæ capitis tui sicut purpura Regis iuncta canalibus:* quem locum ita septuaginta transtulerunt: *Cæsaries capitis tui sicut purpura, Rex ligatus in canalibus:* vbi crines sponsæ canalibus comparantur, quia criſpantes capilli similes videntur vndantibus aquis per canales quasi criſpato more decurrentibus. In suis igitur crinibus Virgo ligatum Regem quasi captiuum gerit, quem videlicet amoris telo deiecit, sibique per incarnationem subiectum reddidit, vt iam deinceps Salomon mulierem illam fortem quærere desinat Prou. 31. Quanquam & illis verbis mihi ille ad Virginem spectasse videtur, & dixisse: quis tandem illam mulierem tandem fortunatus inueniat, quæ caput serpentis conterere, & Regē potentiſſimum Messiam debet oculis suis capere, & aureis crinibus irretitum veluti captiuum per amorem gestare, toto orbe instar prodigij ostentandum? Hoc igitur duplici de causa, quam cōmemorauimus, vexillū amoris erectū in Virgine dicitur.

Cant. 7. 5. Septuag.

Prou. 31.

X. B. Virgo fidei vexillum.

Tertiò, est Virgo vexillum fidei, quia sub Virgine tanquā sub vexillo fides militat: etenim vniuersæ ferè Hæreses duo potiſſimùm fidei nostræ mysteria, Trinitatis videlicet, & incarnationis oppugnarunt: vtrumque tamen ex Virgine facilè constituitur: nam eo ipso, quod mater filij asseritur, simul & diuinarum personarū pluralitas, & vera Verbi diuini incarnatio astruitur. Quo sensu accipiendum videtur illud, quod de Virgine canit sancta Ecclesia: *Cunctas hæreses sola interemisti in vniuerso*

vniuerso mundo. Quare iure optimo vexillum fidei appellari potest, sub quo militaris fides de vniuersis suis hostibus glorioſissimè triumphauit. Nec multum abhorret ab hac appellatione illa, qua vsus est D. Cyrillus Alexandrinus homil. 6. contra Nestorium, cum Virginem appellauit *sceptrum orthodoxæ fidei*, vt si fides tanquam Princeps, ac Regina pingenda esset, ei Virgo pro regali sceptro apponenda foret. *Cyrill. Alex. Item fidei sceptrum.*

II

Postremò est Virgo vexillum, quo omnes præsidij causa confugiunt, cum se laboribus, tentationibus, persecutionibus, imo ipsa etiam Dei ira premi conspiciunt. Cur enim non ad Virginem referre liceat illud Regij vatis Psal. 59. *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui.* Nam quòd eo loco intelligendum sit vexillum, perspicuum est ex Hebræo: vbi pro *significationem* habetur נס, quod nomen *vexillum* significat, à radice נסס, quod est vexillum erigere. Vnde Rabbi Dauid in libro radicum, & in commentariis de vexillo interpretatur. Idémque nomen habetur apud Esaiam, cap. 11. cum de Christo Domino dicitur: *Qui stat in signum populorum*, Hebraicè, *lenes*, id est, in vexillum ad quē videlicet omnes homines, & vniuersi populi tanquam ad ducem vexilliferum: imo tanquam ad vexillum Patris sub eo militaturi confugiant. Et Num. 21. cum est sermo de serpente illo æneo in figuram Christi in cruce pendentis, dicitur ad Moysen: *Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo*, Hebraicè נס, id est, *pro vexillo*, vt indicetur Christum in cruce vexillum fuisse, quod Pater æternus, tanquam in loco altissimo erexit, vt ad illud omnes, qui præsidium, & salutem optarent, possent tutò confugere. Ergo vt ad virginem beatissimam reuertamur, dedit eam Deus tanquam vexillum timentibus nomen suum, vt sub tanti vexilli præsidio fugerent à facie arcus, quem siue Deus ipse per labores, ac supplicia, siue dæmon per tentationes intenderet, imo Hebraicè non est, *vt fugiant*, sed, *vt vexillentur*, siue, *vt instar vexilli exaltentur*, nimirum super inimicos suos, quemadmodum Rabbi Dauid interpretatur. Sic enim, qui ad Virginem confugiunt, ipsi quoque super inimicos suos glorioſum victoriæ vexillum erigunt. *R. Dauid. Ad Virginem Filiumque tanquam ad vexillum præsidij causa fugiendum. Esai 11. 10. Num. 21. 8.* *R. Dauid.*

Virginem beatissimam esse signum magnū sumpto signo pro scopo.

SECTIO III.

I.

SVperest postrema signi pro scopo acceptio, quæ non minus, quàm præcedentes in Virginem conuenit. Fuisse igitur Virginem signum magnum, hoc est, scopum amplissimum, & omnibus conspicuum, in quem hæretici, dæmones, omnésque Christi hostes suarum persecutionum, & blasphemiarum per summam impietatem sagittas collimarunt, docet Timotheus presbyter Hierosolymitanus in oratione de Prophetæ Simeone, vbi vult de Christo simul, & Virgine accipiendum esse illud Luc. 2. *Hic positus est in ruinam, & in resurrectionem multorum, & in signum, cui contradicetur.* Merito etiam Ioannes Apocal. 13. de Antichristo disserens ait: *Datum est ei os loquens magna, & blasphemias: aperuitque os suum in blasphemias ad Deum, blasphemare nomen eius, & tabernaculum eius.* Quo loco per Dei tabernaculum ipsam quoque Virginem beatissimam possumus accipere, de qua cecinit Regius vates Psal. 45. *Sanctificauit tabernaculum suum altissimus.* Sic enim eum locum intellexerunt Methodius in Hypopantia Dommi, & D. Athanasius in Euangelium de Deipara: cum enim viderent hæretici non posse se incarnationis veritatem eleuare, nisi & virginitatem, & maternitatem Mariæ prius euerterent, aduersus eam sibi potissimum dimicandum putarunt, vt matris ignominia redundaret in filium. Id quod multò ante prædictum fuerat Genes. 3. cum dictum est *Tim. Hier. Luc. 2. 34. Apoc. 13. 5. Psal. 45. 5. Methodius. D. Athan. Gen. 3. 15.*

ad serpentem: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipse conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*: quem locum in hanc eandem sententiam affert D. Bernardus sermone super *signum magnum*. Verè enim inimicitiæ sunt inter Virginem, ac dæmonem, & hæreticos eius administros, qui Virginis calcaneo insidiantur, cum eam illius pede opprimendi insectantur. Etenim Eluidius impiè dixit Virginem post Christi natiuitatem fuisse carnaliter cognitam à Iosepho, contra quem duobus integris libris acerrimè disputat D. Hie. Alij hæretici dixerunt Virginem nō esse dicendam θεοτόκον, id est, Deiparam, sed χριστοτόκον, siue ἀνθρωποτόκον, id est, Christi, siue hominis matrem: in qua hæresi fuit Nestorius, qui impiè duas in Christo personas inuexit. Mahometani etiam negāt Mariam potuisse esse Dei matrem: & idcirco negant Christi diuinitatem. Mitto Marcionem & Manichæos, qui negabant fuisse in Christo veram carnem, atque adeo astruebant Virginis carnem ad substantiam Christi minimè pertinere. Sanè optimo iure potest Virgo petræ illi comparari, de qua exiuit aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israël, vt refertur Numer. 20. *Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis*, id est, sanctum se declarauit conferendo videlicet beneficium in ingratos, & incredulos: verè enim ex Virgine egressa fuit aqua contradictionis, in qua iurgati sunt omnes hæretici contra Dominum, qui tamen iis omnibus compressis sanctum se, sanctámque simul Virginem declarauit. Quòd autem virgo appelletur petra, perspicuum est ex loco illo Esaiæ 16. *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti ad montem filiæ Sion*: quo loco petit Prophetaaduentum Messiæ, vt aliàs aduersus Iudæos disputauimus. Per petram autem deserti ad literam vrbs quædam Moabitarum intelligitur, ex qua erat oriunda Ruth, quæ ad genealogiam Christi pertinet. Non desunt tamen, qui eiusdem petræ nomine Virginem adumbratam fuisse autumēt, in quibus est Abbas Guerricus serm. 2. de Annunciat. B. Mariæ, vbi hanc reddit loci paraphrasim: *Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, hoc est, abscinde petram de petra sanctum, & inuiolabilem sancta, & immaculata proferat virginitas.*

D. Bernard

Hæreticorum probra in Virginem.

Num. 20. 2. De Virgine vt ex petra aqua contradictionis exiit.

Esai. 16. 1.

Ab Guerric.

II. Cæterùm quicunque in hoc signum tela direxerunt, miserè omnes perierunt: idcirco enim Ioannes docet signum hoc in cælo apparuisse, imo intra ipsum cælum: (siquidem mulier illa pedibus lunam calcabat, atque adeo superioraluna erat) constat autem sagittas, quæ in cælum iaciuntur in ipsos recidere sagittarios. Accedit, quòd nec ad cælum vsque possunt pertingere, nec si pertingerent, mulieri intra cælos inclusæ nocere potuissent, cum oporteret prius cælum ipsum penetrare, quod fieri non potest. Itaque Virgo in cælo, imo supra cælum constituta nihil sibi timet à sagittariis: quare illud tantum superest, vt sagittæ in ipsorum sagittariorum capita retorqueantur, quemadmodum accidit omnibus hæreticis: & vt vnum de multis exemplum in medium afferamus, constat Nestorium Patriarchā Constantinop. in Virginem, si quis alius, impium maximè, & sacrilegum extitisse, negasséque vt supra diximus, appellari posse Virginem θεοτόκον. Verùm quàm miserè perierit, inde est manifestum, quòd linguam illam, qua in Virginem blasphemauerat, ebullientes innumeri vermes tanquam satellites missi à Virgine certatim corroserunt, ac depasti sunt, vt refert Nic. l. 14. hist. Eccl. c. 39. & Euag. l. 1. c. 7.

Nicephor. Euagrius.

III. Atque hanc etiam ob causam præter alias, quas sequenti commentario de mira Virginis pulchritudine commemorabimus, arbitramur eius collum Cant. 4. comparari turri Dauidicæ: *Sicut turris Dauid*, inquit sponsus, *collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.* Cum enim collum sit ea in homine pars, quæ gladio feriri solet, vt significaret sponsus Virginem,

Cant. 4. 4. Virginis præstantia nulla vi minui potest.

Virginem, quantumcunque eius collum ab hostibus peteretur, nunquam tamen eis caput præcidi posse, hoc est, nulla vi eius præstantiam minui, comparauit eius collum turri Dauidicæ omnium armorum præsidio munitissimæ: vt perspicuum esset gladium, qui in Virginis collum stringeretur, in scuta, & clypeos impenetrabiles incurrere, & præterea non solum hebetari, sed etiam infringi. Idcirco etiam Virgo platano confertur Eccl. 24. *Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas*: quoniam platani folia referunt speciem scutorum, vt obseruauit Hugo Cardinal. Itaque tot quasi scutis platanus cingitur, quot foliis vestitur, in typum videlicet Virginis, quæ tot clypeis munitur, quot prærogatiuis exornatur: quo fit, vt hæreticus qui Virginem insectatur, in scuta innumera, & instar foliorum implicita, totámque Virginem protegentia necessariò incurrat. Illud etiam efficitur, vt qui ad huius platani vmbram confugit, sub innumeris veluti scutis protectus lateat, atque adeo hostium ictus protegente Virgine tutus, ac securus irrideat.

Eccle. 24. 19.

Hugo Card. B. Virgo tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur.

Comparatur etiam idem collum Virginis Cant. 7. turri eburneæ, tum propter mirum puritatis cãdorem, tum propter terrorem, quem hostibus incutit vel ipso eboris nomine, quod quia dens elephanti est, ipso nomine deterret Virginis aduersarios, dum cogitant sibi cum elephantorum dentibus rem futuram. Quidni eandem ob causam Virginem Salomonis throno cõparauerim, quem duodecim leones seni ex vtraque parte per sex gradus ambiebant? 3. Regum 10. vt inter leones sibi incedendum persuadeat, quicunque ad hunc veri Salomonis thronum irreuerenter accedere tentauerit, à quibus momento temporis corripiẽdus, ac deuorandus sit. Meritò igitur concludit D. Bern. serm. super *signum magnum*: *Nimirum*, inquit, *ipsa est quondam à Deo promissa mulier serpentis antiqui caput virtutis pede contritura, cuius planè calcaneo in multis versutijs insidiatus est, sed sine causa. Sola enim contriuit vniuersam hæreticam prauitatem: alius non de substantia carnis suæ Christum edidisse dogmatizabat: alius paruulum non peperisse, sed reperisse fibilabat: alius vel post partum vitio cognitam blasphemabat: alius Dei matrem audire, non sustinens magnum illud nomen* θεοτόκος *impiissime suggillabat. Sed contriti sunt insidiatores, conculcati supplantatores, confutati derogatores, & beatam eam dicunt omnes generationes.*

Cant. 7. B. Virgo hostibus suis terror.

3 Reg. 10.

D. Bernard.

Cur Virgo dicatur in cælo apparuisse.

SECTIO IIII.

I. DVplicem expositionem recipit hæc sententia: vna est, si ita legamus: *Signum magnum apparuit in cœlo*: quodnam signum *Mulier amicta sole*, &c. ita vt ipsa mulier amicta sole lunam, calcans pedibus, gerénsque in capite coronam duodecim stellarum appelletur à Ioanne *Signum magnum*: de qua expositione dicendum postea. Altera est, si ita contextum dispungamus: *Signum magnum*, videlicet mihi ostensum est: quodnam tandem illud? *Apparuit in cœlo mulier amicta sole*, vt miraculum in eo sit, quòd mulier in cœlo posita, eáque amicta sole apparuerit Ioanni in terra existenti, vt verbum, *apparuit*, non cum signo magno: sed cum sequentibus verbis iungatur: de qua expositione in præsentia disseremus.

II. Arbitramur igitur tamquam signum magnum commemorari à Ioanne, quòd ipsi mulier, eáque amicta sole in cœlo apparuit: cum enim sol qui centum sexaginta vicibus: vt Astrologi demonstrant, magnitudine terram superat, tam exiguus nobis appareat, sanè instar prodigij est, quòd mulier in cœlo constituta à Ioanne in terris agente videri potuerit, neque tanta distantia, solisque ipse splendor satis fuerit ad eam occultandam. Quo mysterio mirum in modum

B. Virginis mira excellentia.

resplendet Virginis magnitudo, quæ tanta est, vt eam neque Christi solisiustitiæ eam ambientis splendor, & magnitudo obruat, neque quæcumque etiam summa distantia oculis eripiat. Sanè magnæ loco laudis dictum est de Ioanne Baptista Lucæ 1. *Erit magnus coram Domino*: parum enim esset magnum coram hominibus esse: sed omni ex parte maximum: at coram Deo, qui immensus est, & cuius comparatione nihil sunt omnia, magnum esse, id verò eximiæ est, & extraordinariæ magnitudinis. Audi quid Esaias dicat cap. 40. *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt: ecce insulæ quasi puluis exiguus. Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo; & quasi nihilum, & inane reputata sunt ei.* In quem locum aduertendum est pro eo, quod nos habemus, *momentum stateræ*, esse Hebraicè פלס, quod nomen propriè significat tenuissimum puluerem, qui adhæret stateræ. Itaque sicut tenuissimus puluis stateræ lancibus adhærens nihil addit ponderis: ita vniuersæ gentes coram Deo nullius sunt momenti: 70. transtulerunt: *Omnes gentes quasi stilla, & situla*: hoc sensu, quem nonnulli afferunt, sicut qui portat situlam plenam aqua, parum curat, si vna excidat guttula: ita se habet Dei comparatione scientia, & potestas omnium gentium, vt si omnes gentes perirent, perinde esset, ac si Deo vna guttula ex situla decideret. Esse autem sermonem de hominum scientia ad literam, patet ex præcedentibus: *Quis adiuuit spiritum Domini? aut quis consiliarius eius fuit? Ecce gentes quasi stilla situlæ, &c.*

Luc. 1. 15. Ioannis Baptistæ excellentia.

Esai. 40. 15. 23.

Omnes gentes coram Deo instar guttulæ.

III. Alij transferunt ex Hebræo: *Quasi lentitas bilancium*, iuxta quam versionem significatur Deum, si velit, facillimè posse gentes conuertere: facillimum enim est bilances stateræ in hanc vel illam partem, vel minimo digiti impulsu inclinare. Addeillud etiam indicari, sicut in hanc, & illam partem facilè est bilances impellere: ita Deo facillimum esse mundi imperia in hanc, vel illam partem inuertere, vt quæ magnam in gloriam creuerant, & altius quasi altera lanx stateræ sublimior eminebant, facta rerum conuersione iterum decidant: & quæ subiecta antea erãt, in sublime rursus elata dominentur. Itaque in hac bilancium similitudine non solum Dei potentiam, sed rerum humanarum omnium inconstantiam licet agnoscere. Id quod iam aliàs ostendimus ex illis verbis Prouerb. 8. *Ludens in orbe terrarum*, videlicet quasi pila, vt interpretatur Lyran. Quanta igitur erit virginis magnitudo, quæ Dei ipsius vicinitate non obruitur, & solis splendore non ita vincitur, quò minus appareat, & luceat, & tanto interuallo non occultetur? Quare meritissimè Ioannes id tanquam signum quoddam magnum, prodigiúmque commemorauit. Ex quo illud etiam concluditur, quantum cæteris omnibus sanctis virgo antecellat, quippe qui cælo positi propè virginem videri à nobis in terra nequaquam possint. Vnde Petr. Damian. serm. de Assumpt. Virginis: *In illa*, inquit, *inaccessibilis luce perlucens sic vtrorumque spirituum, id est, hominum & Angelorum habebat dignitatem, vt in comparatione virginis nec possint, nec debeant apparere.* Hæc ille. Imo & vno verbo dicamus, tanta est magnitudo virginis, vt ex ea liceat infinitam Dei magnitudinem, & immensitatem coniicere, & quodammodo dimetiri, nec Dei immensitas bene nota sit illi, qui non habeat satis exploratam virginis magnitudinem, quemadmodum disertis verbis dixit Petrus Chryso. serm. 104. *Tanta*, inquit, *est virgo, vt quantus sit Deus satis ignoret, qui huius virginis mentem non stupet, animam non miratur.* Nec verò tantum solis amictus & circumfusio ipsam non obscurauit: sed quod & longè mirabilius, magis apparere, & eminere fecit: quod contra accidit sideribus sole fulgente. Quòd enim ex solis vicinitate mulier magis apparuerit, quàm si absens sol esset, inde ostenditur, quòd huius mulieris magnitudo ex ipsius solis præsentia nascebatur, & quo

Mundi imperia inuertere Deo quam sit facillimum.

Inconstantia rerum humanarum.

Prou. 8. 30. Lyran.

Omnibus sanctis quantum præstet B. Virgo.

Pet. Damia. B. Virgo quodammodo mensura Dei.

Petr. Chrys.

quo erat soli propinquior, eo maior extabat, vt suo loco ostendemus, cum de hoc solis amictu disputabimus.

IIII. *B. Virgo caeleste signum.*

Secundò, Apparuit Virgo in cœlo tanquam cœleste signum. Quemadmodùm enim Virgo vnum est ex duodecim signis Zodiaci: ita Ioannes eodē sensu Virginem hanc in cœlo signū magnum appellasse videtur, innuens eam esse vnum ex signis cœlestibus, sed præ cæteris admirabile. Et quidē meritò: sicut enim sol dum obit signū leonis, ardentissimus est, & noxius animātibus, sed is ardor per ingressum eius in Virginem temperatur: ita Deus ante incarnationis mysterium perfectum in Virgine quasi sinū Leonis lustrabat terribilis admodum mortalibus: sed vbi ingressus fuit in signum magnum Virginis, ardorem & iram in homines mitigauit. Nec vacat mysterio, quòd Virgo cœleste signum inter Leonem, Libramq; sit constituta: nimirū Virgo beatissima Leonis iram, iustitiæque rigorem dissungit, & quasi in medio collocata vtrumq; temperat, Leonis videlicet furore mitigato, & rigore stateræ tēperato. Quid enim supplicij non inferret Leo Libræ coniunctus, hoc est, Deus status iustitiā exercens? Et quidem quod ad Leonem attinet, ad Deum Leonem ante incarnationem, mitigatum tamen in Virgine videtur spectasse Regius vates, cum dixit Psal. 84. loquens de aduentu Messiæ: *Benedixisti Domine terram tuam: auertisti captiuitatem Iacob. Remisisti iniquitatem plebis tuæ: operuisti omnia peccata eorum: mitigasti omnem iram tuam.* D. Hier. transtulit, *Continuisti*: sed Hebraicè ad verbum est, *collegisti*, hoc est, retraxisti eo sensu, quo dictū est Ioelis 2. vbi habetur eadem vox Hebræa: *Stellæ collegerunt lucem suam*, id est, retraxerūt. Indicat verò verbum illud, *mitigasti omnem iram tuam*, Deum olim instar leonis rugientem, & iratum hominibus, tandem per mysterium incarnationis perfectum in Virgine mansuefactum, & tractabilem peccatoribus effectum.

Diuinæ iustitiæ rigorem temperat B. Virgo.

Psal. 84. 2. 12

D. Hieron. Ioel 2. 10.

Per incarnationem mansuefactus Deus.

V.

Quod verò ad iustitiæ stateram spectat, cuius etiam Virgo rigorem tēperauit, non obscurè, vt quidam volunt, significatur illis verbis eiusdem Psal. *Veritas de terra orta est, & iustitia de cœlo prospexit.* Pro quo aduertendum est diuinam stateram duabus lancibus constare, vna misericordiæ, iustitiæ altera: sed ante incarnationē lanx iustitiæ magis ponderabat, & alterā misericordiæ lancem in cœlum vsque eleuabat: ibi enim misericordia in Angelis præcipuè splendebat. At per Virginem factum est, vt præponderaret lanx misericordiæ, ad terrāsque vsque descēdens iustitiam in sublime ferret. Quare hunc sensum recipiunt verba, quæ citauimus, *Veritas de terra orta est*, id est, vt interpretatur D. Aug. Christus ortus est de Virgine: simúlq; cum illo apparuit in terra veritas completæ promissionis de misericordia largiēda hominibus. Itaque altera misericordiæ lanx beneficiorum pondere pressa ad terras vsque descendit: *& iustitia de cœlo prospexit*, id est, altera iustitiæ lanx, quæ antea in terris videbatur, iam in altū euecta in cœlo apparuit, præponderante nimirū lance misericordiæ. Scio sensum literalem eum esse præcipuum, vt cōmemoretur fœcunditas bonorum spiritualium Messiæ tempore futura, significetúrq; tantam fore spiritualium bonorum affluentiam, vt terra nihil aliud videatur, quàm veritatem gērminare, & cœlum iustitiam depluere. Fauétque vox Hebræa, nam pro, *orta est*, habetur Hebraicè תצמח, id est, *germinabit*, à radice צמח.

Misericordiæ lanx post incarnationem ponderat magis. D. Augus.

Bonorum spiritualium fœcunditas tempore Messiæ.

VI.

Porrò in eo etiam hoc signum Virginis est admirabile, quòd postquam sol in illud semel per incarnationem, & misericordiam fuit ingressus, nunquam amplius inde exierit, contra quàm soli accidit qui singulos menses in singulis signis obeundis consumit. Vnde meritò Ioannes hoc signum non qualecūque, sed *magnum* appellauit, tantæ videlicet magnitudinis, vt semper sit, quod a sole lustrari possit. Sunt enim innumeræ rationes in Virgine, propter quas Deus ab beneficia

Sol iustitiæ semper in Virgine.

mortalibus conferenda permoueri poteſt: quæ quia nunquã in ea deficient, nunquam etiam ſol ex hoc Virginis ſigno egredietur. Itaque Virgo Leonis iram cohibuit, rigorémque iuſtitiæ temperauit: imo vſque adeo Deus per Virginẽ iram depoſuit, vt manus ſibi omnino teneri, vinciri, imo & in cruce fixas eſſe voluerit, neſeſe ad puniendum mouere vllo modo poſſent: quæ eſt annotatio Georg. Venet. tomo 1. problem. in ſacram ſcript. ſect. 5. probl. 338. vbi obſeruauit Deum priſcis temporibus plena vtraque manu punire ſolitum, atque idcirco decem plagis Ægyptũ percuſſiſſe, quia vtraque manus aperta, & extentain decem digitos fuit ſuper Ægyptios: vnde dictum eſt Exod. 8. *Digitus Dei eſt hic.* Cæterùm poſt incarnationem vtramque iſtam manum cohibitam, imo & in cruce validiſſimis clauis confixam, neſeſe ad puniendum excitaret: imo eo habitu & forma expanſas manus, vt Patrem exorarent, eúmque nobis conciliarent. Adde eo etiam habitu amplexantis ſpeciem retuliſſe: hanc enim ob cauſam præter alias Chriſtus brachium Patris dicitur Eſaiæ 53. *Brachium Domini cui reuelatum eſt?* quia videlicet Chriſto tãquam brachio Pater in humani generis collum extento amplexatus fuit mortales in ſignum beneuolentiæ, & factæ iam per Chriſtum reconciliationis.

Per Virginem iram ſuã quare depoſuerit Deus.

Geor. Venet.

Ante incarnationem vtraque manu puniebat Deus.

Exod. 8. 19.

Eſai. 53. 1.

Chriſto tanquã brachio ſuo homines amplexatus eſt Pater.

VII. Eandem Virginis potentiam ad Dei furorem mitigandum alia quoque ſimilitudine deſumpta ex rhinocerote animali ferociſſimo illuſtrare poſſumus, de quo illud refert D. Greg. lib. 31. Mor. c. 13. tantæ eſſe fortitudinis, vt nulla vi capi poſſit, niſi miro quodam artificio. Virgo enim puella proponitur, quæ veniẽſti ſinum aperit, in quem ille omni feritate depoſita caput iam manſuetus infert: itáque ab eis, à quibus quæritur, repente velut inermis inuenitur. Id quod ad rem præſentem maximè pertinet: quòd enim Chriſtus rhinoceroti comparetur, patet ex Deut. 33. vbi Moyſes in benedictione Ioſeph ſic ait. *Quaſi primogeniti tauri pulchritudo eius, cornua rhinocerotis cornua illius: in ipſis ventilabit gentes vſque ad terminos terræ.* Sunt & aliæ quoque huius ſimilitudinis rationes. Primùm, quia rhinoceros cum elephãte bellum gerit, eúmque cum aggreditur eo cornu, quod nare geſtat, in ventrem elephantis adacto interimit: ita enim Chriſtus dæmonem cornu diuinitatis euertit. Deinde, quoniam vt loco Deut. citato dicitur, inſtar rhinocerotis vnico diuinitatis cornu ſuos omnes inimicos ventilauit, gentéſque vniuerſas ſuo imperio ſubiecit. Hic igitur rhinoceros ferociſſimus ante incarnationem exiſtẽs & omnino inſuperabilis tandem ad conſpectum Virginis ferocitatem depoſuit, & mitiſſimus in eius ſignum immiſſo capite ſeſe ab omnibus capi, vinci, imò & vinciri paſſus eſt: ſic enim hoc rhinocerotis capiendi artificium Virgini accommodat Dionyſ. Carth. lib. 3. de laudibus Virginis art. 22. Itaque impletum eſt illud, quod tanquam adynaton, & impoſſibile Deus Iobo proponebat cap. 39. *Nũquid volet rhinoceros ſeruire tibi? aut morabitur ad præſepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arandum loro tuo? aut confringet glebas vallium poſt te?* Quid enim? nónne hunc rhinocerota in præſepio vidimus? nónne cruce vt aratro terram proſcidit, vt nobis gloriam inde naſcituram ſeminaret?

D. Gregor.

Deut. 33. 17.

Rhinoceros cur comparetur Chriſtus.

Dion. Carth. Iob. 39. 12.

VIII. Cæterùm D. Hieronymus in commentariis eius loci, cuius expoſitionem obiter perſtringendam duximus, per rhinocerota Gentilem populum intelligit, qui antea ſuperbus, & indomitus tandem victus prædicatione Euangelica Eccleſiæ ſeruiuit, alligatus nimirum charitatis loro. *Lorum*, inquit, *Charitatem Chriſti intelligere debemus, de qua loquens Apoſtolus ad Coloſſ. ſecundo ait: Copulati in charitate: cuius vinculis colligandos mortales Eſaias olim prædixerat c. 45. Labor Ægypti, & negociatio Æthiopiæ, & Sabaim viri ſublimes ad te tranſibunt, & tui erunt: & poſt te ambulabunt, vincti manicis pergent. Et Dauid exponens, quemadmodum charitatis vinculo*

D. Hieron. Gentilis populus ante Euangelij prædicationem rhinoceros.

Coloſſ. 2. 2.

Eſai. 45. 14.

per

per ministros verbi Dei vinciendi essent credentes, ita loquitur Psal. 149. *Ad alligandos Reges eorum in compedibus, & nobiles eorum in manicis ferreis. Quorum vinculorum nominibus charitatis Christi fortitudinem voluit demonstrare, quæ etiam fortis, & potens in manicis ferreis ad amorem Domini constringit.* Hæc Hieronymus. Psal. 148.7.

IX.

In B. Virgine terrenũ nihil. Ezech. 1.26.

Postremò apparuit Virgo in cœlo, quia tota fuit cælestis, nihilque habuit terrenum: quam ob causam adumbrata fuit in throno illo sapphirino, super quẽ Deus ipse residebat, vt refertur Ezech. 1. *Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Constat enim sapphirum esse cælestis coloris, vnde plerique in eum locum docent per firmamentum posse intelligi Angelos, per thronum autem sapphirinum super firmamentum collocatum beatissimam Virginem, quæ super omnes choros Angelorum fuit euecta: thronum inquam, non iudicij, & vindictæ, sed misericordiæ, & gratiæ, iuxta illud ad Hebr. 4. *Adeamus cũ fiducia ad thronum gratiæ eius, vt misericordiam consequamur, & gratiam in auxilio opportuno.* Non vacat autem mysterio, quòd super hunc thronum sapphirinum homo quidam ex electro residebat, qui Christum natum ex Virgine figurabat: & meritò quidem ex electro, quia in Virgine residens benignus est omnibus, & misericordiæ suæ electro ad se amandum attrahit vniuersos. Ipse etiã solus super thronum resident, quia solus matris suæ merita, & gloriam transcendit. Porro vsque adeo Virgo sapphirina est, hoc est, cælestis, vt fũdata in sapphiris dicatur Esai. 54. *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiro, & ponam iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles:* quo loco est sermo ed literã de Ecclesia per Christũ fundanda. Nec enim, vt nugantur Hebræi, ad Hierusalẽ illã materialem pertinere potest huiusmodi fabrica. Et quidem lapides per ordinem sternendi significant Ecclesiæ ministros suo quẽque gradu, & ministerio disponendos iuxta illud 1. ad Cor. 12. *Quosdã quidem posuit Deus in Ecclesia primùm Apostolos, secundò Prophetas, tertiò Doctores*, quorũ quisque suo gradu cõtẽtus esse debet: ideo sternẽdi dicuntur per humilitatẽ, & per charitatẽ ordinandi, vt nimirũ sinant se sterni, & ex Architecti præscripto ordinari. Fundãda etiam dicitur in sapphiris, id est, in hominibus planè cælestibus, cuiusmodi Apostoli fuerunt, qui fundamenta Ecclesiæ appellãtur ad Ephes. 2. *Superædificati super fundamentũ Apostolorũ.* Propugnacula iaspidis sunt Martyres propter fidei fortitudinem, & venas effusi sanguinis. Dicitur autẽ inter alia iaspis vim habere contra phantasmata, quia nihil fortius Martyrũ exẽplo ad inanẽ mundi gloriã contemnẽdã, quæ instar phantasmatũ aliquid primo aspectu esse apparet, sed nihil habet solidi: nihil etiam aptius ad vana dæmonũ terriculamenta vincenda, laboréque omnes animi magnitudine superandos, quæ omnia præ Martyrum laboribus, ac tormentis quasi inania quædam phantasmata iudicanda sunt. Portæ ex lapidibus sculptis viros probitate excellentes, potissimúmque religiosos, prædicatoréque significant virtutum omnium sculpturis exornatos, qui portæ dicuntur, quoniam aliis aditum in cælum verbo, & exemplo patefaciunt. Denique lapides desiderabiles omnes in vniuersum fideles, qui animum student virtutibus excolere.

B. Virg. thronus sapphirinus. Hebr. 4. 16.

Christus in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuersos. Esai. 54. 11. Ecclesiæ fabrica quam sit elegans. 1. Cor. 12. 28

Apostoli & Ecclesiæ fundamenta & cælestes homines. Ephes. 2. 20. Martyres Ecclesiæ propugnacula.

Religiosi, & prædicatores portæ Ecclesiæ.

X.

Virginis virtutes omnes cælestes.

Sed quanquam de Ecclesia ad literam sit hoc Esaiæ vaticinium accipiendum, iure tamen optimo Virgini etiam potest accommodari propter virtutum omnium, & gratiarum varietatem simul, & pulchritudinem, quæ iis pretiosorum lapidum generibus explicantur. Illud præcipuè ad rem facit, quod dicitur fundanda in sapphiris, qui lapides sunt cælestis coloris. Verè enim virgo beatissima fuit in sapphiris fundata, quia omnes eius virtutes, & gratiæ cælestes planè, ac diuinæ

fuerunt. Nec prætereundum, quòd non *ædificata*, sed *fundata* in sapphiris dicitur, quoniam etiam ea, quæ in Virgine inferiora videbantur, & quasi totius ædificij fundamenta, cœlestia planè fuerunt: potissimùm verò eius humilitas, in quà tanquam in sapphiro fundata cœlum quoddam splendidissimum retulit. Accedit, quòd sapphirus, si excellat, insigniri solet pulcherrima stella, vt colligitur ex Plin. lib. 37. cap. 9. quòd præcipuè ad Virginem pertinet, quæ sapphirus fuit gerens pulcherrimam stellam, hoc est, Christum, qui stella appellatur Apoc. 2. *Qui vicerit, dabo illi stellam matutinam*, id est, meipsum, vt nonnulli interpretantur. Denique cur non dicatur Virgo omnino cœlestis, quam sol vestit, Luna calceat, stellæ coronant?

Plinius. B. Virgo sapphirus stella. 1. Christo insignita. Apoc. 2. 28.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

De Virgine Deipara, in quo mulieris appellatio explicatur.

De nomine sanctissimæ Virginis.

SECTIO PRIMA.

I. SEQVITVR ordine in visione Ioannis explicandum, cur Virgo sanctissima dicatur mulier. Et quoniam postulat doctrinæ ratio, vt non solum, cur Virgo appelletur mulier, sed etiam qualis mulier illa fuerit doceamus: disputabimus hoc commentario de eximia Virginis forma, vel de duplici & animi, & corporis pulchritudine: hæc enim solet esse præcipua in fœminis prærogatiua. Sed priùs de excellentis huius mulieris nomine disserendum.

II. Pro ampliori igitur cognitione eorum, quæ dicturi sumus, oportet altiùs repetito principio aduertere tria esse Hebræa nomina tetragrammata, vel quadriliteræ mysteriorũ plenissima, & quæ maximè pertinent ad excellentiam nominis Mariæ explicandam. Primum est nomen Dei ineffabile, quod ab Hebræis dicitur, *Sembammephoras*, id est, nomen expositum: id nomen communiter dicitur *Iehouah*: sed multò verius est germanam eius nominis pronunciationem ignotam veteribus fuisse, & adhuc ignorari: vnde quidam efferebant *Iahoh*, vt Clemens Alex. lib. 5. Strom. alij *Iaueh*, sine *Iah*, vt Theodoret. in quæst. super Exod. quæst. 15. Nullus verò antiquorum *Iehouah*, vt modò communiter pronunciatur, imo omnes eiusmodi nomen ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile appellarunt: quemadmodum docent Diuus Hieronymus epist. 136. ad Marcel. D. Gregorius Nazianzen. orat. 4. de Theologia, Origen. homil. 14. super Num. Euseb. Cæsar. lib. 11. de præpar. Euang. cap. 8. Theodoret loco citato: quanquam Hebræi dicant appellari ineffabile, non quòd pronunciari non possit, sed quòd nemini illud pronunciare licitum fuerit, præterquam summo Sacerdoti, idque solum in benedictionibus, quæ fiebant in templo: imo putabant, si quis illud irreuerenter pronunciasset, fore periculum, ne rueret vniuersa mundi fabrica. Itaque vbicunque illud in sacris literis offenderent, loco eius legebant *Adonai*, vel *Elohim*.

Tria nomina tetragrammata apud Hebræos.

Clem. Alex. Theodor.

D. Hieron. Greg. Naz. Orig. Euseb. Cæs. Theodor. Nomen Dei cur ineffabile.

Cæterùm

Cæterum licet eius germana pronunciatio ignota sit, illud constat nomen esse tetragrammaton, id est, quatuor literis constans consonantibus, quæ sunt iod, he, vau, he יהוה. Quænam verò puncta, quibus loco vocalium Hebræi vtuntur, subintelligenda sint sub eiusmodi consonantibus, hoc verò dicimus ignotum olim fuisse vel ipsis Hebræis, quippe qui sine punctis legebant. Punctorum enim vsus, & inuentio fuit à posterioribus Hebræis excogitata, ne lingua Hebræa penitus interiret: id quod factum fuisse anno quadringentesimo trigesimosexto ab euersione templi Hierosolymitani, hoc est, anno Domini quadringentesimo septuagesimosexto apud Tyberiadem Palæstinæ existimat Helias Leuita Germanus in præfat. Masloreth.

Punctorum inuentio quando excogitata ab Hebræis. Helias Leuita.

Quod ad mysterium nominis pertinet, primò certum est vel ipsis Hebræis auctoribus nomen hoc ineffabile nunquam tribui in sacris literis nisi Deo per essentiam: ex quo multa testimonia aduersus Hebræos depromuntur ad probandam diuinitatem Messiæ, cui in sacris literis sæpissimè nomē ineffabile tribuitur, veluti Hierem. 23. *Suscitabo Dauid germen iustum: & regnabit Rex, & sapiens erit: & faciet iudicium, & iustitiam in terra. In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Iehouah iustus noster.* Quo testimonio cum se premi viderent Hebræi, conati sunt immutatis punctis textum corrumpere, & pro יקראו, id est, *vocabunt*, facere יקרא, id est, *vocabit*, vt sit sensus Messiam vocaturum Deum *Iehouah, iustum nostrum*: non ipsum appellandum *Iehouah*, Quorum tamen corruptelam manifestè redarguit Paraphrastes Chaldaicus cū ita transtulit: *Hoc est nomen, quod ipsi vocabunt eum, Iehouah iustus noster.* Mitto sexcenta alia testimonia, quæ non est huius loci commemorare. Secundò, Nomen ineffabile in antiquis Hebræorum codicibus reperitur compendio literarum scriptum tribus literis iod in trianguli formam dispositis suppositio vno camets, & vno circulo incluſus: id quod ad sanctissimæ Triadis mysterium significandum pertinebat. Enim verò quoniam iod interpretatur principium, ratio autem principij conuenit omnibus tribus personis Diuinis comparatione creaturarum: ideirco tres diuinæ personæ per tria iodim exprimebantur. Includebantur autem tria illa iodim vno circulo tum ad significandam naturæ diuinæ in tribus personis identitatem, quod etiam per camets suppositum innuebatur, tum vt indicaretur personas diuinas comparatione creaturarum non tria esse principia, sed vnum dumtaxat principium. Tertiò, Ipsis literis nominis ineffabilis explicitè positis idem Trinitatis mysteriū innuitur, vt expendit Galatinus lib. 2. arcanorum Catholicæ veritatis cap. 10. Prima enim litera iod, quæ interpretatur principium, significat Patrem, qui principium est reliquarum personarum. Secunda he, quæ esse, vel viuere significat, innuitur persona Filij, in quo omnia vita erant. Tertia vau, quæ apud Hebræos est dictio copulatiua, notat Spiritum sanctum, qui nexus est Patris, & Filij, cum sit vtriusque amor. Quarta est he, geminatur enim secunda litera, quæ Filium innuit, duplicem ob causam: vna est, quia solus Filius habet relationem producentis, & producti, cum Pater sit producens: & non productus: Spiritus sanctus productus, & non producens. Altera propter duplicem naturam, & vt in ipso nomine ineffabili mysterium incarnationis etiam ineffabile declaretur.

III. *Nomen ineffabile solum tribuitur Deo per essentiam Hesre. 23. 5.*

Paraph. Chald.

Sanct. Trinitatis mysterium literis nominis ineffabilis innuitur.

Galatin.

Quartò, Ex quatuor literis nominis ineffabilis Hebræi tria nomina conficiunt: vnum est *Iah*, quod Deum significat, æstque finis vocis *Halleluiah*, id est, *laudate Deum*. Hoc nomen volunt designare personam Patris. Alterum est הו, quod interpretatur *ipse*, Filiúmque designat, quem Prophetæ venturum, & digito monstrandum pronunciarunt iuxta illud Esaiæ cap. 35. *Deus ipse veniet, & saluabit vos:*

IIII. *Item & mysterium incarnationis. Ex literis nominis ineffabilis quos nomina conficiant Hebr.*

Esai 35.4. & 42.8. & Esai, 42. *Ego Deus, ipse est nomen meum.* Sic enim transferri potest ex Hebræo, pro quo nos habemus: *Ego Dominus, hoc est nomen meum: Hu,* id est, *ipse* apud Hebræos etiam est Dei nomen. Vnde R. Moyses Gerundensis super illa verba Leuit. 25.

R. Moyses. Leuit. 26.12 *Ambulabo inter vos, & ero Deus vester*: sic ait. In futuro tempore pueri Israelitici

Esai. 25.6. Deum sunt digito demonstraturi iuxta illud Esai. 25. *Ecce Deus noster iste, expectauimus eum.* Tertium nomen est *Yehu,* hoc est, *& ipse,* designátque Spiritum sanctum: quia ipse quoque visibiliter mittendus erat per visibile signum, tametsi absque

Item quot componant tempora. vllius naturæ hypostatica vnione. Quintò, Literæ nominis ineffabilis componũt tria tempora, id est, præteritũ, præsens, & futurum, nimirũ היה, id est, *fuit,* הוה *est*: & יהיה *erit.* Itaque eodem nomine ineffabili æternitas Dei explicatur. Imò non sine

Aug. Eugu. Exod 3.14. probabilitate Aug. Eugub. in annotat. super Exod. cap. 3. existimat nomen ineffabile nihil aliud esse, quàm tertiam personam futuri verbi substantiui, quæ tertia persona habetur Exod. 3. cum Deus dixit Moysi: *Ego sum, qui sum*: nam si ad verbum transferas ex Hebræo, dicendum est: *Ero qui ero,* hoc enim significant illa verba אהיה אשר אהיה: volúntque nonnulli eo loco posuisse Deum nomen ineffabile, quod nihil aliud sit, quàm tertia illa persona futuri. Verum quoniam apud Hebræos futura pro præteritis, & præsentibus vsurpari solent, cum Deus dicit: *Ero qui ero,* omnia tempora complectitur. Postremò, Nomen ineffabile in aurea lamina insculptum gestabat summus Sacerdos tiaræ impositum, & à fronte pen-

Exod. 28.36. dens, quemadmodum præcipitur Exod. 28. *Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opera cælatoris sanctum Domino: ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis.* Quo loco per *sanctum Domino,* D. Hieronymus ad Fa-

Nomen ineffabile gestabat in fronte summus Sacerdos. biolam de veste sacerdotali intelligit nomen ineffabile. *Octaua,* inquit, *est lamina aurea, in qua scriptum est Dei nomẽ Hebraicis quatuor literis, iod, he, vau, he, quod apud illos ineffabile nuncupatur.* De eodem nomine est sermo Sap. 18. *Magnificentia tua in diademate*

D. Hieron. *capitis illius scripta erat*: quibus verbis ipsum ineffabile appellatur per excellẽtiã *ma-*

Sap. 18.24. *gnificentia Dei,* eo quòd Deũ non per ordiné ad creaturas, sed vt in se est, significet.

V. Secundum nomen tetragrammaton est nomen seruatoris nostri, qui Hebrai-

Seruatoris nomen tetragrammaton. cè appellatur ישוע, constátque quatuor literis, nimirum iod, schin, vau, & ghain, à radice, ישע quæ & salutare, & salutem significat. Qua quidem etiam in re Hebræi nobis aduersantur non ferentes seruatoris nostri nomen tetragrammaton esse, & à salute deriuatum: itaque non esse appellandum ישוע *Iesuagh,* sed *Iesu,* vt nos dicimus, tribus tantùm literis, iod, schin, & vau: in quibus etiam est Helias Leuita

Helias Leu. Germanus. Circumfertur etiam in plumbeis imaginibus (quarum vnam vidimus) insculpta imago Christi cum inscriptione Hebraica nominis Iesu per literas, aleph, iod, schin, & vau: sed perperàm, omnino enim in nomine Saluatoris ponenda est litera ghain, vt à salute deriuari possit, vt inferius dicemus. Quare rumpantur licet Hebræi, Saluator *Iesuagh* appellatur nomine tetragrammato, siue quadrilitero, & deducto à salute: id quod in primis multo ante aduentum Christi affirmauit Rabbi Haccados sum næ apud Hebræos auctoritatis, qui flo-

R. Haccad. ruit tempore Consulum Romanorum. Is enim (vt refert Galatinus in libro tertio arcan. capite decimo octauo.) Antoninum Consulem alloquens sic ait: *Quia Messias homines saluabit, vocabitur Iesuagh: gentes autem alterius nationis, quæ fidem eius sectabuntur, vocabunt eum Iesum: & propterea inuenies hoc nomen Iesus designatum in*

Gen. 49.10. *textu* Geneseos quadragesimo nono: *Veniat qui mittendus est, & ipse. Si enim accipias in Hebræo primas literas harum dictionum, conficies nomen Iesu.* Hæc Rabbi Haccados, quem Iudæi *Magistrum sanctum nostrum* vocant. Non continetur autem in illdem literis nomen ipsum integrum Iesuagh, sed Iesu, vt nos appellamus

pellamus, vt indicaretur ita à Gentibus appellandum. Vt verò id ita esse intelligas Hebrææ dictiones sunt huiusmodi שילה ולו יבא. Eodem artificio vsa est Sibilla Erythræa, quæ circa tempora Ezechiæ Regis floruit: ea enim quædam Græca carmina de Christo composuit, quorum primæ literæ, vnde inchoantur, conficiunt huiusmodi sententiam: Ἰησοῦς Χριστὸς θεοῦ υἱος σωτὴρ, id est, *Iesus Christus Dei filius Saluator* vt auctor est D. Aug. lib. 18. de ciu. cap. 23. Secundò, Probatur Iesuatoris nomen scribendum esse Hebraicè quatuor nominatis literis ex Hebraico Euangelio, quod Matthæi nomine circumfertur, vbi cap. 1. ita legimus. *Virum Mariæ de qua natus est Iesuagh.*

Sibylla Erythr.

D. August.

Matth. 1. 16.

VI.

Tertiò. Ex titulo Dominicæ crucis, qui Romæ in sancta cruce in Hierusalem etiam nunc visitur, vbi *Iesuagh* scriptum est per quatuor literas, vt refert Pagninus in suo Hebraico dictionario, quem citat Cornel. Iansen. in Concord. Euang. c. 7. idémque testatur Xystus Senens. lib. 2. suæ Biblioth. in Pontio Pilato, vbi affert titulum crucis Hebraicè, Græcè, & Latinè, & in titulo Hebraicè conscripto habetur nomen Iesuagh. Confirmatur, quia vt refert frater Rodericus de Yepes Hieronymianus in sua Palæstinæ descriptione, & Christi peregrinatione, sententia Pilati aduersus Dominum pronunciata inuenta fuit Amitherni Hebraicis literis conscripta: vbi etiam nomen seruatoris ponebatur Hebraicè *Iesuagh*. Denique Gabriel Lucæ 1. dixit seruatorem appellandum Iesum à saluando: *Vocabis nomen eius Iesum ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum*: vbi manifestè tradidit etymon nominis: non potest autem deriuari à salute, nisi sit Iesuagh cum ghain in fine: salus enim Hebraicè est iasagh per ghain in fine, vt diximus.

Titulus S. crucis visitur Romæ.
Pagninus.
Iansenius.
Xyst Senens.
Rod. Yepes.
Pilati sententia aduersus Dominum inuenta Amitherni.
Luc. 1. 31.

VII.

Ex his triplex error eõuincitur: vnus est Osiãdri Germani contendentis nomen Saluatoris iisdé prorsus literis cõstare, quibus nomẽ ineffabile, interposita tantũ litera schin, qua nomẽ illud ineffabile factũ sit effabile, postquam inuisibilis olim Deus factus est per incarnationẽ visibilis: quæ sententia refertur à Galat. lib. 3. Arcan. c. 18. Eá verò conatur ostẽdere Osiãder primùm ex eo, quòd Hebræi nomen Saluatoris dicũt esse Iesu quasi abbreuiãtes nomẽ ineffabile, reiicientésque, vt sæpé solét, literã he in medio, & in fine. Deinde, quia Paulus ad Philip. 2. docet datũ fuisse Christo non ẽ, quod est super omne nomẽ: quod de nullo alio nomine verũ esse potest, quã de nomine ineffabili. Verùm hæc nullam vim habent: si enim Hebræi Christi nomen volunt esse Iesu, id faciunt per contemptum auferentes literam ghain, ne Christum dictum Saluatorem cogantur admittere. Est etiam nomen Iesuagh super omne nomen, tum quia in solo isto nomine Deo genu flectitur cœlestium, terrestrium, & infernorum: tum quia ipsum nomen ineffabile in nomine Iesuagh continetur, vt inferiùs dicemus. Secundus error fuit aliorum, qui putarunt Saluatoris nomen non esse Iesuagh, sed Iehosuagh, id est, quinque literarum, quibus etiam consensit Bellarmin. in exercitatione Grammaticæ Hebrææ super Psalm. 34. vers. 7. existimans Iesuagh non Saluatorem, sed salutem significare: cum contrarium necessariis rationibus demonstratum sit, & aperrè doceat Sanctus Pagninus Hebrææ linguæ peritissimus in radice iasagh, vbi multis testimoniis ostendit salutem appellari Hebraicè iasagh, non iesagh, nisi post ghain addatur tau, & dicamus Iesuaght, quorum nominum similitudo errandi fortasse occasionem præbuit. Tertius error fuit Petri Galatini libro tertio Arcan. capit. 18. aientis nullum alium præter Messiam appellatum fuisse Iesuagh, eámque ob causam nomen Messiæ nouum futurum prænunciari Esai. sexagesimo secundo: *Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit.* Itaque Iesum filium Naue, Iesum filium Syrach, & Iesum filium Iosedech Sacerdotis magni non fuisse

Conuincitur Osiandri error circa nomen Saluatoris.

Philip. 2.

Secundus error circa idem nomen. Bellarmin.

Tertius asserens nullum alium præter Messiam appellatum Iesuagh.
Esai. 62. 2.

dictos Iesuagh, sed Iehosuagh, quod nomen sonat, *Deus saluabit*: perspicuè enim
Esdr. 2. 6. fallitur. Nam 1. Esdr. 2. vbi nos habemus *filij Iosue*, Hebraicè est *filij Iesuagh* iisdem quatuor literis, quibus constat nomen Saluatoris, & inferius, *In domo Iesue*, Hebraicè, *Iesuagh*: & paulò post, *filij Iesuagh*. Alius etiam nominatur Iesuagh 1. Paral. 24. & alius. 2. Paralip. 31. Itaque quamuis illi tres, quos affert Galatinus, non Iesuagh appellentur: habemus tamen alios nimirum quatuor, qui eodem Saluatoris nomine dicti sunt: mirorque Galatinum commotum fuisse testimonio illo Esaiæ 92. *Vocabitur tibi nomen nouum*: cum ibi non sit sermo de Christo, sed de Ecclesia, vt patet ex contextu Hebræo, vbi vox illa, *tibi*, est fœminini generis: habetur enim Hebraicè לך: si autem de Messia sermo esset, dicere oportuisset לך.

VIII. *Nomen Iesu compendium nominis ineffabilis.* Quod ad mysterium nominis Iesuagh attinet, primum duæ literæ nominis ineffabilis, nimirum iod, & vau in Saluatoris nomine cõtinentur: imo quidam apud Galatinum loco citato existimarunt nomen Iesu, vt à nobis effertur, esse veluti compendium nominis ineffabilis. Præcipuæ enim literæ nominis ineffabilis sunt illæ tres Iod, he, vau: quarta enim non est distincta à secunda: at hæ tres literæ simul iunctæ efficiunt *Ihu*, quibus si superponatur vna crux instar tituli, relinquetur scriptum per compendium nomen Iesu: atque ita nomen ineffabile manebit inclusum in nomine Saluatoris. Secundo Ioan. Cheradamus in suo alphabeto linguæ sanctæ mysticè expositæ obseruauit maximo quodam mysterio data esse Hæbræis tot præcepta affirmatiua, quot sunt ossa in corpore humano, videlicet ducenta quadraginta octo: & tot negatiua, quot sunt nerui in eodem corpore, nimirum trecenta sexaginta quinque: nã isti duo numeri efficiunt tredecim, & sexcenta: quem eundem numerum reddunt duo nomina *Elohim, Iesu*, tribus tantum literis Hebraicè scriptum. Si tamen non literæ componentes nomen Elohim, sed nomina ipsa literarum computentur, & vna addatur vnitas: tunc iuxta doctrinam secretiorum Theologorum illud mysterium indicari existimat, quod plenitudo iudicij contenta in nomine Elohim (quod interpretatur iudices) data sit Iesu iuxta illud Ioãnis quinto: *Pater non iudicat quemquam, sed omne iudicium dedit filio*: & quia ratio reddenda est omnium, quæ fient contra præcepta tum affirmatiua, tum negatiua, idcirco numerum omnium præceptorum iis duobus nomĩnibus cõtineri.

Ioan. Cher.

Tot præcepta affirmatiua Hebræi quot ossa sint in corpore, & tot negatiua quot nerui. Ioann. 5. 22.

XI. *B. Virginis nomen tetragrammaton. Septuag.* Tertium denique nomen tetragrammaton est nomen sacerrimæ Virginis, quod quatuor literis constat, *mem, res, iod, mem*. Est enim nomen Virginis Hebraicè quidem Mirjam dissyllabum cum accentu in vltima, pronunciato iod tanquã consonante, vt patet Lucæ 1. Chaldaicè autem Marjam etiam dissyllabum lecto iod, vt consonante. Quod autem Hebraicè nomen Virginis sit Mirjam, perspicuum est ex eo, quòd ita legimus nomen Mariæ sororis Moysi Exod. 15. vbi Septuaginta transtulerunt *Mariam* cum accentu in vltima, indeclinabile, trissyllabum. Syriacè etiam appellatur Virgo *Marjam* dissyllabum, vt patet Luc. 1. imo & Græcè ibidem etiam legimus *Mariam* trissyllabum, indeclinabile: quanquam qui Matthæum Græcè transtulit, nomen *Mariæ* declinauerit, cap. 1. tranferens *virum Marias*, quemadmodum etiam id nomen vsurpat Sibylla Erithræa lib. 8. oraculorum. Itaque cernis nomen Virginis Hebraicè, Chaldaicè, & Syriacè esse tetragrammaton: vocales enim, quibus legitur, neque apud Hebræos, neque apud Syros literæ sunt, sed quædam puncta, siue notulæ, quæ vicem vocalium subeunt. Quod verò ad mysterium spectat notandum primo ex Georg. Veneto in Harm. mundi cant. 1. ton. 5. cap. 7. Hebræos inter sua arcana abditissima, & sacerrima illud etiam tradere vnam esse creaturam omnibus aliis excellentiorem, & veluti Principem reliquarum, quam *Mitraton* appellant, hoc est, *Principem* facie-

Sibyl. Eryth.

Georg. Ven. B. Virgo cur princeps facierum dicta

pem facierum: quia nimirum semper assistat coram summo Imperatore Deo, potestatémque habeat reliquos ad eius faciem, & conspectum introducēdi: addūtque literas, ex quibus constat nomen *Mitraton*, conficere numerum nongentorū nonaginta nouem: quem eundem numerum reddunt literæ nominis *Mariæ*, vt non immeritò credi debeat illam esse creaturam illam præstantissimam Principem facierum, ad quam pertineat reliquos ad conspectum Dei introducere.

Quem numerum efficiant literæ nominis Mariæ.

X.

Secundò, Aduertendum ex Galatino lib. 7. arcan. cap. 2. hæc duo nomina *Iesu*, & *Mariam* ratione Arithmetica ascendere ad numerum *Berith*, quod nomen significat pactum: vnde Cabalistæ locum illum Hierem. 33. *Nisi pactum meum* (supple, *esset*) *diem ac noctem, leges cœlo, & terræ non posuissem*: (ita enim transferunt ex Hebræo pro eo, quod nos habemus, *si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meū cum nocte, vt non sit dies & nox in tempore suo*) sic interpretantur. *Nisi pactum meum esset*, id est, nisi amore mei Iesu, & Mariæ *diē & nocte, leges cœlo, & terræ non posuisse*, id est, mundū non creasse. Itaque volunt mundū à Deo cōditū propter Iesū, & Mariā.

Galatinus. Hiere. 33. 20

Mundus cōditus propter Iesum, & Mariam.

Tertiò, De nomine Mirjam matris Messiæ illud expendit R. Haccados apud Galatinum lib. 7. Arcan. cap. 13. contineri eiusmodi nomen in illis verbis Esaiæ 9. לרבה רמשרה id est, *ad multiplicandum imperium*: pro quo nos habemus: *& multiplicabitur eius imperium*: vbi est sermo ad literam de Messia Docet igitur R. Haccados in his verbis contineri hæc duo nomina *Mirjam sarab*, id est, Maria domina, quod fusè colligit, vt nimirum indicaretur Mariam matrem Messiæ esse dominam vniuersi, simulque cum principatu Messiæ eius principatum multiplicandum. Illud etiam obiter obserua verbum *Lemarbeh*, id est, *ad multiplicandum* habere illud *M* clausum in medio dictionis præter morem Hebræorum: habent enim duo *M M*, vnum clausum ם, quo vtuntur tantùm in fine dictionum: alterum apertum מ, quo vtuntur in principio, & medio. Quare Hebræi non sine magno aliquo mysterio docent in medio huius dictionis esse *M* clausum: sed illud est potissimum Messiā, cuius imperium multiplicandum prædicitur, ex Virgine omnino clausa nasciturum. Postremò nomen *Mariæ* non solùm est tetragrammaton: sed etiam suo modo ineffabile non tantùm hominibus, sed etiam ipsis Angelis. Idcirco enim arbitramur Gabrielem Luc. 1. cum primùm est alloquutus Virginem, non dixisse: *Aue Maria*, sed *Aue gratia plena*: quia nimirum non est ausus præ reuerentia nomen Virginis, vtpotè ineffabile efferre: nisi postquam ex colloquio Virginis familiarior iam redditus tandem dixit: *Ne timeas Maria*.

R. Haccados Esa. 9. 7.

B. Maria vniuersi Domina.

Eiusdem puritas & integritas.

Mariæ nomē etiam Angelis ineffabile.

Luc. 1. 28. 30

De significatione nominis Mariæ.

SECTIO II.

HActenus ostendimus nomen Virginis tetragrammaton esse: nunc de eius etymologia dicendum, & deinde nonnulla Virginis encomia eruenda. Igitur D. Hieron. lib. de nominibus Hebraicis, titulo *De nominibus ex lib. Exodi*. sic ait. *Maria illuminatrix mea, vel illuminans eos, aut smyrna maris, vel stella maris*. In titulo autem *De Euangelio Matth.* idem fusius explanans hæc addit: *Mariam plerique æstimant interpretari, illuminant me isti, vel illuminatrix, vel smyrna maris: sed mihi nequaquam videtur. Melius autem est, vt dicamus sonare stellam maris, siue amarum mare: sciendumque, quòd Maria sermone Syro domina nuncupatur*. Hæc ille. Idémque docent Eucherius libro 2. Instruct. cap. 1. *Maria*, inquit, *illuminata, siue stella maris: sed sermone Syrio domina*, D. Epiphan. serm. de laud. Virg. D. Ioan.

I.

D. Hieron. Etymon nominis Mariæ

Eucherius.

D. Io. Dam. Petr. Chrys. Beda.

Damascenus lib. 4. fidei Orthod. cap. 15. Petrus Chrysol. serm. 146. & Beda in caput Lucæ: quæ nominis interpretationes mirificè quadrant in Virginem.

II. Primùm igitur non inconcinnè Petrus Chrysol. sermo. citato, & Albertus Magnus tract. super *Missus est*, cap. 167. obseruarunt nomen ipsum *Maria* dictum Latinè idem esse, quod maria, eo quòd sicut Deus Genes. 1. præcepit, vt congregarentur aquæ in locum vnum, congregationésque aquarum appellauit maria: ita etiam voluit, vt omnes gratiæ in Virgine congregarentur, & gratiarum omnium congregationes Maria dicerentur. Vnde Petrus Chrysol. loco citato appellat Virginem Collegium sanctitatis, eo quòd vniuersa sanctitas in Virginem quasi in mare collecta fuerit. *Congregationes*, inquit, *aquarum appellauit Maria: nomen hoc renascentibus salutare, hoc Virginitatis insigne, hoc pudicitiæ decus, hoc collegium sanctitatis.* Similémque loquendi modum vsurpauit Petrus Damian. serm. in Assumpt. Virginis, cum dixit virtutum omnium conuentum in Virgine sibi thalamum cõsecrasse. *Vniuersus*, inquit, *orbis pigmentarius in Virgine proiectus est, quando in ea virtutum conuentus reuerendum sibi thalamum consecrauit.* Ad eandem maris appellationem alluit D. Ioan. Damasc. orat. 1. de Assumpt. Mariæ, cùm Virginem appellauit Abyssum gratiæ. Ad quod etiam explicandum affert D. Bonauent. in speculo B. Virginis lectione 3. illud Eccles. 1. *Omnia flumina intrant in mare: Omnia*, inquit, *flumina, id est, omnes gratiæ intrant in Mariam, flumen gratiæ Angelorum, flumen gratiæ Patriarcharum, flumen gratiæ Martyrum, flumen gratiæ Confessorum, &c.* iuxta illud Eccles. 24. *In me gratia omnis viæ, & veritatis, in me omnis spes vitæ, & virtutis.* Fuit autem mare amarum Dæmonibus per ipsam oppressis, sicut mare rubrum amarum fuit Ægyptiis.

Genes. 1. Gratiarum omnium congregationes in Virgine.

Petr. Dam. B. Virgo thalamus virtutum.

D. Io. Dam. D. Bonau. Eccl. 1. 27. B. Virgo mare gratiarũ. Eccl. 24. 25.

III. Secundò, Meritò Virgo Domina dicta est, cuius typus eam ob causam fuit Sarah, quæ cum antea diceretur Sarai, id est, Domina, seu Princeps mea, postea Deo iubente dicta est Sarah, quod nomen sonat Principem, siue Dominam absolutè. Gen. 17. Est enim Virgo per excellentiam domina, & Princeps omnium creaturarum, vt egregiè expendit Arnold. Carnot. tract. de laudib. Virg. & refertur tom. 6. Biblioth. sanct. Patr. *Maria*, inquit, *lingua Syriaca Domina dicitur, Christus Dominus, Maria Domina: & licet ipsa se Christi profiteatur ancillam, hoc seruitutis genus omni regno sublimius esse intelligit. Constituta quippe est super omnem creaturam, & quicumque Iesu curuat genus, matri quoque pronus supplicat: & filij gloriam cum matre non tam communem iudico quam eandem.* Cui concinit D. Ioan. Damascen. orat. 2. de Assumpt. Mariæ, cum docet filium matri res omnes conditas in seruitutem addixisse. Eleganter dixit Ioan. Gerson. tract. 4. super *Magnificat*, loquens de Assumptione Virginis illud, quod Rex Assuerus obtulit Esther: *Quid vis Esther Regina? quæ est petitio tua? Etiamsi dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.* Esther 5. id completum fuisse in Virgine, cui nimirum Deus dedit dimidium regni sui. Regnum quippe Dei duobus ait contineri, potentia, & misericordia, iuxta illud Psal. 61. *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia.* Potestate igitur Deo remanente, cessisse quodammodo misericordiam Dei matri, sponsæque regnanti. Itaque Virginem dicitur habere cum Deo imperium, & idcirco Ecclesiam appellare Virginem matrem, ac Reginam misericordiæ. *Gloriabatur ante*, inquit Gerson., *se introductam in cellaria Regis*, Cant. 2. *quæ quasi sub claui custodiebantur: modo ei tanquam Reginæ patent omnia.*

Arnol. Car. B. Virgo omnium creaturũ domina

Genes 17.

D. Io. Dam.

Ioan. Gers. Esther 5 3. Diuisum cũ Deo habet imperium.

Psal. 61. 13.

Cant. 2.

IV. Denique non est prætermittenda mystica illa, sed ad principatum Virginis explicandum aptissima diui Bonauen. expositio in speculo Virginis, cum expendit, quo modo Esther Reginam duæ comitabantur ancillæ, quarum vna dominam sequebatur defluentia vestimenta colligens, alteri ipsa Esther præ deliciis inniteba-

D. Bonau.

innitebatur. Esther. 15. *Duæ*, inquit, *quarum domina est Regina Maria, sunt Angelicæ, & humana creatura: humana est famula illa, quæ sequitur dominam suam in mundo colligens vestimenta dominæ, hoc est, virtutes, & exempla Mariæ: Angelica verò est illa altera, super quam in cœlo innititur se sociando, ac deliciando cum Angelis, innititur insuper tanquam potentissima Angelis imperando.* Et rectè quidem Bonauentura. Quidni enim super Angelicam naturam innitatur ea, quæ vel super ipsum dilectum innixa graditur? Cant. 8. *Quæ est ista quæ ascendit de deserto delicijs affluens, innixa super dilectum suum?*

Esther 15. Angelica & humana creatura Mariæ famulæ.

Cant. 8. 5.

V.

Tertiò, Rectè etiam in Virginem quadrat nomenclatura stellæ maris: siquidem homines in huius vitæ mari summo cum discrimine nauigantes ad fœlicissimum gloriæ portum dirigit, quemadmodum piè expendit D. Bernard. hom. 2. de B. Virgine: ibi inter alia, *Nomen*, inquit, *Virginis Maria, quod interpretatum maris stella dicitur, ipsa est præclara, & eximia stella super hoc mare magnum, & spatiosum sublimata, micans meritis, illustrans exemplis. O quisquis te intelligis in huius seculi profundo magis inter procellas, & tempestates fluctuare, quàm per terram ambulare, ne auertas oculos à fulgore huius syderis si non vis obrui procellis: respice stellam, voca Mariam.* Quartò, Dicitur *Illuminatrix*: quam ob causam plerique, nec immeritò, volunt Virginem expressam fuisse in luce illa, quæ facta dicitur prima die, & quæ diuisit lucem à tenebris, Gen. 1. de qua luce sentit Magist. Sent. in 2. d. 13. formatum postea fuisse corpus solis: sed quicquid sit de eius sententiæ veritate, verè Virgo beatissima lux fuit diuisa à peccatorum tenebris, ex eáque postea formatus est sol, ipse nempe Christus. In eandem sententiam interpretari possumus illud Gen. 1. *Fecit Deus duo luminaria magna, luminare maius, vt præesset diei, & luminare minus, vt præesset nocti, & stellas.* Luminare namque maius est Christus Dominus, qui præest diei, id est, iustis peculiari quadam ratione: luminare minus est Virgo beatissima, quæ præest nocti, id est, peccatoribus, quorum est aduocata: stellæ autem sunt reliqui omnes sancti. Illa etiam est fons solis, cuius fit mentio Iosue 15. vt vel hanc vnam ob causam optimo iure illuminatrix dici possit, cũ sit perennis quidam fons solis: quippe cum ex eo sol iustitiæ tanquam ex fonte prodierit. Ad hanc illuminatricis appellationem pertinet illud D. Fulgentij serm. de laud. Mariæ, cum Virginem appellat fenestram cœli, per quam videlicet quasi per fenestram vniuersa è cœlo lux vniuersis communicatur mortalibus. *Facta est*, inquit, *Maria fenestra cœli, quia per ipsam Deus verum fudit seculis lumen*: quanquã Fulgentius his verbis de Christo loqui videatur, qui vera lux est, & qui nobis per Virginem illuxit.

Maria stella maris. D. Bernard.

Gen. 1. Magist. sen. Ex Virgine vt ex luce formatus Christus. Genes. 1. 16. Christus & Virgo luminare maius, & luminare minus. Iosue 15. B. Virgo fons solis. D. Fulgent. Item fenestra cœli.

VI.

Verùm omissis multis aliis breuitatis gratia, quæ de nominis Mariæ prædictis interpretationibus afferri à nobis potuissent, non est permittendum in laudem tanti nominis illustrissimum illud doctissimi Idiotæ encomium libro suarum contemplationum de Virgine, cap. 5. (& refertur lib. 3. Biblioth. sanct. Patrum) vbi loquens cum Virgine sic ait. *Dedit tibi Maria tota Trinitas nomen, quod post nomen filij tui est super omne nomen, vt in nomine tuo omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum. Hoc nomen super omnia sanctorum nomina reficit lassos, sanat languidos, illuminat cæcos, penetrat duros, vngit agonistas, iugum Diaboli extrudit. Tantæ virtutis, & excellentiæ est, vt ad eius inuocationem cœlum rideat, terra lætetur, Angeli congaudeant, Dæmones contremiscant, & infernus contristetur. Dicitur*, Prouerb. 20. *Lucerna Domini, spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris: sic etiam dicere tibi possumus, Lucerna Domina, id est, Mariæ, quæ doctrix, & magistra maris interpretatur, spiraculum hominis: quia peccator per te respirat in spem veniæ, & gratiæ.* Hæc ille. Vbi obserua appellari Virginem *spiraculum peccatoris*, quo nihil elegantiùs de Virgine dici potuit, quasi sublato Virginis patrocinio perinde, atque anhelitu

Idiota.

Maria post Filii nomen super omne nomen. Nominis Mariæ excellentiæ.

Prou. 20. 27.

B. Virgo spiraculum peccatoris.

intercluso peccator viuere diutiùs non possit. Quo etiam sensu Christus Dominus appellatur *spiritus oris nostri* Thren. 4. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris:* quia videlicet sicut si alicui anima intercludatur, halitúsque omnis, & respiratio impediatur, viuere nequaquā posset: ita ablato nobis Christi auxilio viuere spiritualiter non possumus, quippe qui sit spiritus oris nostri, & halitus ipse, quo viuimus.

Thren 4 20. *Christus spiritus oris nostri cur dicatur.*

VII. Denique refertur in reuelationibus sanctæ Brigittæ (vt auctor est Dionys. Carth. lib. 3. de laudibus Virg. cap. vlt.) ei beatam Virginem apparuisse, & in hunc modum loquutam fuisse: Audi, quantum filius meus nomen meum honorauit: meum nomen dum Angeli audiunt, gaudent, Deóque gratias agunt, quòd per me, & mecum talem gratiam fecit. Et quoniam vident humanitatem filij mei in Deitate glorificatam, qui in Purgatorio sunt, gaudent nomine meo audito: quemadmodum æger iacens in lecto, cum audit verbum solatij. Angeli etiam boni audito hoc nomine iustis magis propinquant, & de eorum lætantur profectu, quibus sunt ad custodiam deputati: omnes quoque Dæmones verentur hoc nomen Maria, eóque audito aufugiunt.

Diõ. Carth. *Mariæ nõmine audito gaudent in purgatorio animæ.*

De corporali Virginis pulchritudine.

SECTIO III.

I. POstquam de sacerrimæ Virginis nomine disseruimus sequitur, vt de eius specie, & venustate dicamus: in fœminis enim forma potissimum spectatur: quare priùs de corporali eius pulchritudine, deinde verò de spirituali disputabimus. Quod igitur ad corporalem Virginis pulchritudinem spectat, fuisse eam in Virgine omnibus numeris absolutam, sacerrimámque Virginem reliquis omnibus fœminis formæ elegantia excelluisse, docent communiter Doctores, Richard. Vict. cap. 26. super Cant. D. Anton. 4. p. summæ Theologicæ, tit. 15. c. 10. §. 2. And. Hierosoly. serm. de assumpt. Albert. Mag. tract. de Virgine, Dion. Carthus. lib. 1. de laudib. Virg. art. 34. imo & Greg. Naz. in tragœdia de Christo patiente. Idémq; legitur reuelatum fuisse sanctæ Brigittæ lib. 1. suarum reuelat. c. 50. 51. Vnde etiam Cant. 1. appellatur *pulcherrima inter mulieres*: & cap. 5. *pulcherrima mulierum*. Cuiusmodi autem fuerit forma Virginis, tradit Nicephorus lib. 2. histor. Ecclesiast. cap. 23. ex Epiphanio his verbis: Mores eius, & staturæ eius modus (vt inquit Epiphanius) talis fuit. Erat in rebus omnibus honesta, & grauis: pauca admodum, eaque necessaria loquens: ad audiendum facilis, & perquam affabilis, honorem suum, & venerationem omnibus exhibens: statura mediocri, quamuis sint, qui eam aliquantulum mediocrem longitudinem excessisse dicant: decenti dicendi libertate aduersus homines omnes vsa est, sine risu, sine perturbatione, & sine iracundia maximè: colore fuit frumentum referente, capillo flauo, oculis acribus, subflauas, & tanquam oleæ colore pupillas habentibus, supercilia inflexa, & decenter nigra, nasus longior, labia florida, & verborum suauitate plena: facies non rotunda, & acuta, sed aliquanto longior: manus simul, & digiti longiores: erat denique fastus omnis expers, simplex, miniméque vultum fingens, nihil molliciei secum trahens, sed humilitatem præcellentem colens: vestimentis, quæ ipsa gestauit, coloris natiui contenta fuit, id quod etiam nunc sanctum capitis eius velamen ostendit, & vt paucis dicam, in rebus eius omnibus multa diuinitus inerat gratia. Hæc Nicephorus.

Omnibus fœminis excelluit pulchritudine B. Virgo. *Rich Vict.* *D. Antonin.* *And. Hieros.* *Alber. Mag.* *Diõ. Carth.* *D. Gregor. Nazian.* *Cant 1. 8. & 5. 9 17.* *Nicephor.* *Mores eius, & statura.* *Vestimenta eius natiui coloris.*

II. Et quidem consentaneum erat, vt Virgo esset pulcherrima, quæ speciosum præ filijs hominum erat paritura: confert enim parentum forma ad liberorum elegan-

elegantiam: tum etiam vt hac quoque ex parte inter Virginem, & filium maioris esset amoris occasio: vnde eam alloquens sponsus Cant. 6. *Pulchra, inquit, es amica mea, suauis & decora sicut Hierusalem.* Quo loco est obseruandum comparari Virginem in pulchritudine vrbi Hierusalem, quia sicut in nobilissima aliqua ciuitate, & quæ multa habet ad conspectum præclara, non possunt omnia breui temporis spatio videri, ac notari: ita Virgo erat veluti vrbs quædam amplissima, cuius pulchritudo, decorisque varietas non poterat facilè spectari. Erant nimirum in ea multæ visendæ spirituales virtutum porticus, multa palatia, multa atria, turres, propugnacula, excelsa, ac sublimia ædificia, & reliqua omnia, quæ in vrbe aliqua nobilissima reperiri solent. Hinc est, quòd D. Ioan. Damas. orat. 1. de Natiuit. Mariæ, pulchè appellauerit Virginem venustatem naturæ. *O Deo, inquit, digna filia, humanæ naturæ venustas, primigeniæ matris Euæ correctio, mulierum ornamentum: certabant inter se sæcula, quodnam ortu tuo gloriaretur.* Hanc Virginis pulchritudinem duę præter morem elegantes fœminæ adumbrarunt, vna Esther, de qua dicitur eius libro c. 2. *Erat Esther formosa valde, & incredibili pulchritudine, omnium oculis amabilis, & gratiosa videbatur*: altera Iudith, cuius miram pulchritudinem demirantes Assyrij dicebant: *Non est talis mulier super terram in aspectu, in pulchritudine, & in sensu verborum* Iudith. 11. Vnde & filiæ Hierusalem cum Virgine loquentes dicebant Cant. 5. *Quo abiit dilectus tuus ô pulcherrima mulierum?* id quod dixerunt, cum ipsa culturam corporis negligeret, neque ardorem solis multum curaret naturalis decoris conseruandi gratia, vt ipsamet confitetur Cant. 1. *Nolite me considerare, quòd fusca sim, quia decoloravit me Sol.* Itaque cum decolorata à Sole esset, adhuc tamen illam filiæ Hierusalem ex oris lineamentis pulcherrimam mulierem appellabant.

Cant. 6. 3.

B. Virgo vrbi, in quâ multa visenda.

D. Io. Dam. Item humanæ naturæ venustas.

Esth. 2. 15. Virginis pulchritudo in Esther, & Iudith adumbrata.

Iudith 11. 19

Cant. 5. 17.

Cant. 1. 6.

III.

Quærit Dion. Carth. lib. 1. de laudib. Virgin. c. 39. num supernaturalis aliquis splendor in virginis vultu radiaret? Cui dubitationi respondet interiorem illam Virginis puritatem, & sanctitatem in eius facie visibiliter radiasse, tantámque fuisse, vt opus fuerit eiusmodi radiationem diuinitus temperari, quo posset cum hominibus conuersari. Idque probat ex eo, quòd quamplurimi sancti cum ex contemplatione egrediebantur, igneum quendam splendorem vultu ipso præferebant, & roseo quodam colore, luminéque Diuino perfundebantur. Præterea si Moysi accidit ex consortio Domini, vt vultus eius tanto splendore emicaret, vt non possent filij Israël in faciem eius intendere, opúsque esset velo faciem operire, Exod. 34. cur id denegandum sit Virgini, cuius tanta erat cum Deo familiaritas? In quo quidem Virgo beatissima similis fuit filio, in cuius vultu dócet D. Hieron. super 9. cap. Matth. quendam radium Diuinitatis coruscasse, quo omnium animos ad sui amorem pertrahebat: indéque factum, vt non temerè Matthæus vno tantum eius verbo incitatus telonium reliquerit. Christóque adhæserit. *Certè, inquit Hieron. fulgor ipse, & maiestas Diuinitatis occultæ, quæ etiam in humana facie relucebat, ex primo ad se videntes trahere poterat aspectu.* Sic igitur Virgo mira sui vultus pulchritudine, cœlestique quodam splendore exterius micante, videlicet ex interna mentis harmonia redundante omnium ipsam intuentium amorem conciliabat. Illud tamen obseruandum, cum tam eximia esset Virginis pulchritudo, nunquam tamen intuêtes ad sinistram aliquam cogitationem, vel motum, sed ad castitatem, purissimúmque amorem incitasse, quemadmodum docet D. Ambros. lib. de institutione Virginis, cap. 7. D. Bonau. in 3. dist. 3. 1 art. 2. Alens. 3. p. summæ q. 9. memb. art. 1. vbi ait Virginem suo aspectu concupiscentiæ motus extinxisse, diuus Tho. in 3. dist. 3. q. 1. art. 2. quęstiuncula prima, vbi id tribuit singulari effectui gratiæ, qua Virgo abundabat: aliàs enim naturalis forma ad id omninò

Exod. 34.

D. Hieron. Radius diuinitatis in vultu Christi coruscabat.

D. Ambros. D. Bonau. Alensis. Aspectus Virginis integritatem conferebat.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Titelman. Psal. 44. 5. non sufficeret. Denique Titelman. in annotationibus in Psal. 44. super illa verba: *speciosus forma præ filiis hominum.* Non sunt prætermittenda verba Ambrosij. *Tanta,* inquit, *erat eius gratia, vt non solum in se virginitatem seruaret: sed etiam si quos inuiseret integritatis insigne conferret.*

D. Ambros

De spirituali Virginis pulchritudine in genere.

SECTIO VI.

I. *Corporis, mētisque pulchritudo vnde oriatur. Cant 6. 4.*

SIcut pulchritudo corporis ex apta membrorum compositione cum quadam coloris suauitate oritur, ita pulchritudo mentis ex virtutum inter se concinentium nexu, & varietate cum suauitate coloris, quem charitas vtpotè ardens, & rubicunda virtutibus omnibus aspergit, proficiscuntur. Igitur tanta fuit hæc in Virgine pulchritudo, vt Deus ipse de tam perfecti operis elegantia quasi iactabūdus dixerit Cant. 6. *Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt.* Quo loco est obseruandum pro eo, quod 70. & nos habemus, *me auolare fecerunt*, esse Hebraicè, *Septuag. R. Abraham De pulchritudine mentis Virginis quam glorietur Deus. R. Salom.* הרהיבוני, à radice רהב, quæ significat roborare, superare, extolli, superbire. Vnde R. Abraham sic interpretatur: *Auerte oculos tuos à me*, quia ipsi fortiores fuerunt me, prævaluerunt mihi, & abstulerunt mihi robur meum, & Dominum meum: quasi nimirum Deus conspecta Virgine tanto incitaretur amore, vt deliquium mentis pateretur: & præterea dominum sui amitteret totum se Virginis esse confitens, quod proprium est amantium. Verùm R. Salom. potius vult legendum esse, *Quia ipsi me superbire fecerunt*: neque id pugnat cum editione vulgata: nam qui volant, se in altum extollunt, & in sublime feruntur, quæ est superbientium conditio. Quare iuxta hanc postremam translationem fatetur sponsus se ad Virginis conspectum quodammodo de sua potentia, & sapientia superbire, qui tam eximium, & pulchrum opus potuit, & nouit effingere. Itaque quia conspecta Virgine quodammodo: vt more nostro loquamur, periculum arrogantiæ, & superbiæ incurrebat, sibique ipse gloriabundus efferri, & superbire videbatur, monebat huius periculi sponsam, commendabátque, vt à se oculos interdum auerteret: ne de tāto opere sese præter morem iactabundus efferret. Atque huc videntur allusisse adolescentulæ Hierosolymitanæ, cùm dixerunt Cant. 1. *Recti diligunte te*: pro quo 70. transtulerunt, *Rectitudo dilexit te*: quæ verba Græci Patres volūt esse adolescentularū, quæ cùm viderent sponsum cōspecta spōsa animo deficere, & mentis pati deliquium, manifestè cōiecerūt maximo in illā amore inflāmari. Itaque per quādam inuidiā dicebāt: *Rectitudo dilexit te.* O te, inquiūt, fœlicē, ô beatā, siquidē ipsamet rectitudo, hoc est, spōsus, qui rectissimus est in amore, cuiusq; est certissimū, nullóque modo fallax de pulchritudine iudicium, te dignam præcæteris amore suo iudicauit: quare iam nihil nobis superest, cur tecūde pulchritudine certemus.

Cant. 1. 4.

II. *Cant 1. 9. Pulchritudo mentis Virg. equitatus Pharaonis assimilatur.*

Hæc spiritualis pulchritudo Virginis duplici, eáque elegantissima similitudine explicatur in lib. Cant. vna est illa, quæ habetur cap. 1. vbi postquam sponsus eam pulcherrimam inter mulieres appellauerat, subiecit: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea*, hoc est ad literam, In curribus Pharaonis euertendis, ac dissipandis similis fuisti equitatui meo firmissimo. Ea verò similitudo videtur primo aspectu ab instituto aliena: quid enim cōueniētiæ habet cum equitatu pulchritudo: sed tamen aptissima est ad explicandam vim, qua pulchritudo Virginis, hominū, Angelorum, imo & Dei ipsius amorem sibi cōciliabat, & quodammodo expugnabat, quasi spōsus diceret: Vsque adeò pulchritudine excellis, vt oris tui species sit veluti equitatus quidam potentissimus ad omnium animos vincen-

vincendos. Vt enim in bello equitatus plurimũ potest, eóque immisso acerrimũ solet esse, cruentúmque certamen: ita virtutes omnes, prærogatiuæque Virginis à charitate quasi duce instructæ erãt, veluti quidam equestris exercitus ad omniũ animos per amorem vincendos, potentissimus. Eandem similitudinẽ continent verbailla Cant. 6. *Pulchra vt Luna, electa vt Sol, terribilis vt castrorum acies ordinata?* Vt quid enim Lunæ, Solisque pulchritudinem cum castrorũ terrore coniunxit? nimirũ acies instructa est ad aspectum pulcherrima, & cum quodam mentis stupore admirabilis: hanc enim vim habet vox illa, *terribilis*. Præterea est ad quamlibet arcem oppugnandã potẽtissima: quare significatur Virginis pulchritudo quæ ex multarũ virtutũ varietate conflatur, veluti numerosum quendam exercitum esse, & aciem instructam potentissimam ad quodlibet ferœum pectus molliendum: imò & esse non quouis modo ad aspectum pulchrã, sed cum quodam quasi mentis stupore: quia videlicet intuentes non in admirationem tantùm, sed in stuporẽ conuertit, quæ summa esse poterat pulchritudinis in Virgine amplificatio.

Virginis virtutes equestris exercitus. Cant. 6. 9.

Altera similitudo desumitur à palma, vt habetur Cant. 7. *Quàm pulchra es, & quàm decora charissima in deliciis! statura tua assimilata est palmæ.* Alij transferunt ex Hebræo: *Quàm pulchra es, & quàm iucunda ô amor in deliciis! hæc statura tua similis est palmæ.* Quibus verbis commendatur Virgo à totius corporis elegantia, aptáque membrorum omnium conformatione, quæ tam eximia est, vt propterea Virgo ipsemet amor videri possit. Deinde comparatur statura eius palmæ, tum propter altitudinem, & proceritatem, quæ multùm facit ad pulchritudinem: tum vt indicetur ipsam inter omnes pulchras fœminas palmam præripere pulchritudinis. Itaque *statura tua assimilata est palmæ*, hoc est, reliquos omnes Sanctos spirituali pulchritudine, & elegantia antecellis, cum ipsíque comparata victricis palmæ instar obtines. Accedit, quod palmæ folium refert speciem gladij: itaque quodammodo gladijs armatur palma, quot folijs vestitur. Ità nimirum Virgo quot virtutibus, donis, prærogatiuisque exornatur, tot quasi fortissimis, & acutissimis armatur gladijs ad omnia sibi per amorem subiicienda. Quòd enim pulchritudo appelletur gladius in sacris literis, perspicuum est ex Psal. 44. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime*: quo, inquam gladio? *Specie tua, & pulchritudine tua intende, prosperè procede, & regna*: tua enim pulchritudine Rex Messia tanquam gladio tuo, hoc est, tibi proprio, quippe cum tibi sit propria pulchritudo, & mansuetudo, prosperè procedes, imperioséque regnabis.

III. Cant. 7. 6.

Pulchritudinis spiritualis palmam præripit B. Virg.

Psal. 44. 4.

Nec verò mirum videri debet tam pulchrã prædicari Virginem: siquidem in ea Deus creaturarum omnium pulchritudinem coniunctam esse voluit, fecitque eã quasi breuiarium, & epitomen omniũ perfectionũ. Imò videtur Deus diligẽter in creaturis sibi ex æternitate obiectis notasse, quid in singulis emineret, vt totum id conferret in Virginem: quòd non obscurè Ecclesia docet cũ Virgini accommodat locũ illum Prou. 8. *Dominus possedit me in initio viarũ suarũ: ab æterno ordinata sum. Nõdum erant abyssi, & ego iam concepta eram: quando præparabat cœlos aderam, cum eo eram cuncta componens.* Quid enim aliud est affuisse Virginem Deo mundum mẽte designãti, & ex æternitate molieti, nisi in illa creaturarũ archetypa molitione Diuino intellectui obiectam fuisse, quasi iam tunc Deus in singulis creaturis inuestigaret, quicquid in illis excelleret, vt inde decerptũ in virginẽ trãsfunderet: quemadmodum pictori magnũ aliquod opus cogitatione versanti in omnibus alijs operibus semper illud ante oculos obuersatur, quasi in reliquis veluti præludat, & manum exerceat, vt cũ illi, quod mẽte voluit, manum admouerit, sit iam apprimè exercitatus. Id ergo innuunt illa verba: *Ab æterno ordinata sum. Ego iam concepta erã. Cum*

IIII.

B. Virgo omnium perfectionum epitome. Prou. 8. 22.

eo erans cuncta componens. Quando præparabat cœlos, aderam. Hæc enim omnia significant Virginem ex æternitate Deo obiectã fuisse in omnibus efficiendis operibus quasi opus quoddã eximiũ, ad quod perficiendum iã tunc ars Diuina sese accingebat. Quòd verò in reliquis operibus quasi præluderet, & manum quodammodo exerceret, non obscurè elicitur ex illis verbis, *ludens in orbe terrarum.* Denique artem suam Deus mirabiliter in Virgine commendauit: pro quo est obseruandũ ex Plin. lib. 35. cap. 10. summam picturæ subtilitatem cerni in extremis lineis: *Corpora*, inquit, *pingere, & media rerum est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint. Extrema corporum facere, & definentis picturæ modum includere rarum in successu artis inuenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere, vt promittat alia post se, ostendátque etiam, quæ occultat.* Si igitur artem suam Deus subtilissimã extremis in Virgine lineis ducendis mirificè ostẽdit. Etenim cum omnia in Virgine sint summa, & ad extremum perfectionis perueniant, quamcumque eius prærogatiuam consideres, ex ea tanquam ex vltima linea intelliges innumeras aliàs occultari tãquam ex ambiente se extremitate, & multa alia posse quodãmodo promittente.

In Virgine artem suam commendauit Deus.

Plin. Picturæ subtilitas in quo cernatur.

De pulchritudine Virginis sigillatim: & primùm de pulchritudine capitis.

SECTIO V.

1. VT illustrior reddatur Virginis pulchritudo, quam generatim superiori sectione perstrinximus magis, quàm descripsimus, operæpretium erit eam in singulis eius partibus contemplari sumpto à capite initio. Igitur de capite Virginis ita legimus Cant. 7. *Caput tuum vt Carmelus.* Carmelus mons est in Iudæa altissimus, & pulcherrimus, multisque herbis odoriferis refertus, & vestitus. Vnde ad explicandam Ecclesiæ Catholicæ fœlicitatem adhibuit Esaias similitudinem depromptam ex Carmelo monte cap. 35. *Lætabuntur deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: Germinans germinabit, & exultabit lætabunda, & laudans: gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron.* In quem locum Lyran. docet per tres istos montes, qui reliquis in Iudæa fertilitate, amœnitatéque præstabant, significari quicquid erat spiritualis amœnitatis in Synagoga fuisse in Ecclesiam transferendum: itaque dandam Ecclesiæ fuisse gloriam Libani, decorémq; Carmeli, & Saron. Igitur Dionysius Carth. art. 24. super Cant. per caput Virginis sanctam eius voluntatem intelligit, quæ instar Carmeli montis in Deum semper altitudine ferebatur, & bonorum operum fructibus abundabat: additque posse etiam accipi eius intentionem in rebus omnibus altissimam. Sed vniuersè rectiùs per caput Mariæ animæ eius pars superior intelligenda est, quæ Carmelo monti cõparatur, tum quia sublimitate, & pulchritudine reliquos omnes montes circa se positos, id est, reliquos omnes sanctos longè superat: tum etiam, quia abundat omnium florum, odorúmque suauitate, hoc est, omnium virtutũm, & gratiarum fragrantia.

Cant. 7. 5. Carmelus mons fœlicitatis Ecclesiæ typus. Esai. 35. 1.

Dionys. Cart. Virginis voluntas semper ferebatur in Deum.

Fragrantia virtutum, & gratiarum B. Virginis.

II. Secundò, Erat Carmelus mons propter altitudinem, & viriditatem contemplationi aptissimus, quam ob causam Helias eo contemplandi gratia se recipere consueuerat, 3. Reg. 18. At quis locus ad contemplandum aptior capite Virginis, hoc est, suprema eius animæ parte, in qua tam multa Dei dona, prærogatiuæque resplendent? in quem montem si quis per contemplationem ascenderit, profectò in summam Diuinæ bonitatis, sapientiæ, potentiæque admirationem rapietur.

Carmelus contemplationi aptissimus. 3. Reg. 18.

Alia.

Alia quoque expositio in hanc eandem sententiam colligitur ex Beda libr. 6. in Cant. vbi expendit, quòd Helias in monte Carmelo flexis genibus orauerit, & post longam siccitatem, à Domino pluuiam impetrauerit. 3. Reg. 18. Ex quo deducit caput sponsæ simile esse Carmelo, quia corda electorum & sublimia sunt per conuersationem, & Domino in se ascensum præbent per quotidianos virtutum profectus, Et præterea quoniam Helias, id est Christus Dominus in his orat Patrem, & velut arentibus aruis pluuias de cœlo euocat: quia hæc ad orandum Deum inuisibiliter accendit, & per eorum preces, ac merita sæpiùs mundo periclitanti sua dona largitur. Quæ omnia multò maiore iure in Virgine conueniunt: siquidem in superiori mentis eius parte tanquã in Carmelo mõte altissimo verus Helias Christus orat Patrem merita matris simul cum suis Patri offerendo, multáque pro hominibus dona cõsequitur: imo Virginem ipsam ad orandũ quoque incitat, vt eius oratione, & inuocatione pluuia gratiarum arentibus peccatorũ aruis infundatur. Quare si quis gratiarum pluuias à Deo cupit obtinere, in hunc Carmelum montem conscendat, Virginémque aduocatam frequẽter adhibeat.

Beda.

3. Reg. 18. B. Virgo Carmelo simulo ob multa.

Tertiò, R. Abenesra vult Carmelum hoc loco non significare montem illum in sacris literis celebratissimũ, sed colorem coccineum: quòd enim eiusmodi colorem nomen ipsum *carmel* Hebraicè significet, perspicuum est ex 2. Paral. 2. vbi pro eo, quod nos habemus, *coccino*, est Hebraicè *carmel*. Itaque iuxta hanc translationẽ pro dubio per caput Virginis accipienda est charitas, quæ caput, & princeps est virtutũ reliquarum, meritóque carmel, id est, punicea, siue coccinea appellatur, quia tota ardens est propter amandi feruorem. Non potest autem dubitari, quin charitas Virginis ardẽtissima fuerit, atque adeò coccino comparari debeat. Et quoniam Carmelus mons erat vberrimus, fontibúsque ac riuulis amœnissimus, sempérq; virens pulcherrimis floribus, rectè charitatem Virginis adumbrauit, quæ vberrima fuit operibus fontibúsque, & riuulis, quin in aliorum vtilitatem deriuabantur amœnissima: denique virtutum omnium quasi florum semper virentiũ varietate gratissima. Porrò Hebræi non legunt: *Caput tuum sicut Carmelus*, sed, *Caput tuum super te sicut Carmelus*, vt indicetur caput sponsæ non fuisse super humeros depressum, sed supra humeros eminẽs, quod multum facit ad pulchritudinem: & in eo sensu, quem de Virgine persequimur, illud significat charitatem Virginis eminentem fuisse, non humeris ipsis cohærentem, id est, operibus tantùm respondentem, sed altitudine, & eminentia omnia omnino opera transcendisse: itaque non contentam fuisse Virginem operibus, ad quæ lege tenebatur: (hoc enim erat depressum super humeros habere caput) sed semper ad opera pererogationis aspirasse, quod est eminens habere caput super humeros. Postremò est aduertendum Carmelum interpretari sciẽtiam Circuncisionis: quoniam conspecta Virgine nosse omnes facilè poterant, quid in vita, moribúsque Circuncidere oporteret: nimirum ex eius humilitate superbiam, ex Virginitate libidinem, ex patientia iram, ex charitate inuidiam, denique ex sanctitate malitiam resecare omnes, Virginis exemplo docebantur, vt meritò scientia Circuncisionis appellari potuerit.

IIII. *R. Abenesra. 2. Paral. 2.*

Charitas Virginis ardentissima.

Ad pererogationis opera aspirabat B. Virgo. Ex Virgine quid in nobis resecandum, discimus.

De Cæsarie Virginis.

SECTIO VI.

MAximi sit in fœminis crinium pulchritudo, quibus in spirituali sensu cogitationes adumbrantur, vt aliàs fusè docuimus. Virginis igitur Cæsariem illis verbis commendat sponsus Cant. 4. *Capilli tui sicut greges tonsarum, quæ ascen-*

I.

Cant. 4. 1.

derunt de monte Galaad: Quæ eadem similitudo repetitur cap. Alia quoque simili-
Cāt. 6. & 7. 5 Cant. 4. 9. tudo adhibetur Cant. 7. *Coma capitis tui sicut purpura Regis, vincta canalibus* & vniuer-
sè crinium Virginis decorem suspiciens sponsus dixit Cant. 4. *Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, vulnerasti cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.*

Primùm agendum de priori similitudine, in qua illud meritò quærat aliquis,
I. quo nexu, & conuenientia crines sponsæ gregibus capratum Galaaditicarum si-
Sponsæ crines caprarū Galaaditicarum gregibus cur coparentur. miles dicantur, quod proculdubiò non de caprisipsis, sed de caprarum pilis accipiendum est. Cæterùm rectè dictum putabit, si consideret Galaaditicas capras fe-
rè aut nigras esse, aut subrufas. Quoniam igitur eiusmodi color laudari solet in crinibus, idcirco ea similitudo adhibetur ad explicandam crinium spōsæ pulchritudinem. Nec verò quibuslibet capris, sed capris tonsis comparantur, vt crinium æqualitas explicetur. Quod ad rem attinet, niger color capillorum significat in-
Cogitationū Virg. pulchritudo, & perfectio inexplicabilis. explicabilem perfectionem Virginis in cogitationibus vel minimis, quæ capillorum nomine exprimuntur: nigredo enim obscuritatem continet, simulque aspectum congregat: quo fit, vt vna ex parte cogitationum Virginis pulchritudo ad se rapiat, & quodammodo congreget, & colligat vniuersam intelligendi aciem: & nihilominus ex altera ab omni eo conspectu simul vnito, & collecto penetrari, & inspici omnino non possit ob summam nigredinem, siue obscuritatem, quam tāta perfectio secum affert, propter quam quodammodò est inexplicabilis. Hanc enim eandem ob causam sponsa de sponsi cæsarie dixit Cant. 5. *Coma eius sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corvus*: quæ est expositio Theodoreti. *Dicuntur*, inquit, *co-*
Cant. 5. 11. Theodor. *mæ eius nigræ, vt per profundum, & obscurum colorem abdita, & inaccessa incarnationis eius ratio declaretur.* Imo expositio trium Patrum, cum per comas accipiat bonas
Mysterij incarnationis obscuritas. Patris voluntates à Christo impletas, docet appellari nigras instar corui eandem ob causam: quia nimirum imperuestigabili diuinorum iudiciorum ratione mētis oculos in contemplatione corroborat: nam vt color albus visum disgregat, ita niger confirmat. Nec verò hoc tantum accipi debet de vniuersa Virginis cæsarie, id est, de omnium cogitationū eius multitudine, sed de qualibet etiā vel minima, vt vel vna Virginis cogitatio omnē creatum intellectum, mentísque aspectum quasi colligat, congreget, & requirat, & tamen omnino inspici propter nigredinē non possit. Idcircò enim sponsus Cant. 4. vulneratum se confitetur vel vno Virginis
Cant. 4. 9. crine, seu vt etiam dicere potuisset, ligatum, & illaqueatum quasi fortissimo vinculo. *Vulnerasti*, inquit, *cor meum in vno oculorum tuorum, in vno crine colli tui.*

Subrufi etiam dicuntur crines Virginis, qui color ardens est, & quodammodò
II. aureus, & in fœminarum crinibus maximè cōmendabilis: quia omnes eius affe-
Affectus Virginis, & cogitationes charitate aurea. ctus, cogitationésque ardētes erāt, & charitate aureæ. Et quoniam interdū fœminarum crines vsque adeo excrescunt, vt totū corpus cooperiant: quid pulchrius Virgine, quæ aureis suis crinibus, id est, aureis cogitationibus, & affectibus tota cooperta: tota etiam aurea apparebat, imo non tantùm aurea, sed & veluti aurum ipsum splendebat propter charitatis affluentiam, & redundantiam, quæ in omnibus eius actionibus quasi aurum rutilabat? Atque hanc potissimum ob causam Virgo charitas ipsa, siue amor per antonomasiam appellatur, semel quidē Cant.
Cant. 2. 7. *B. Virgo per antonomasiā charitas, siue amor.* 2. vbi sponsus ita loquitur: *Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, cervósque campestrium, ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam, quoad vsque ipsa velit.* Quo loco Septuag. pro *dilectam*, transtulerunt, *dilectionem*, siue *amorem*, quod magis adhuc ardētissimum Virginis amorem declarat, cum non tantū charitas, sed dilectio ipsa nominetur. Hanc enim vim habet verbum Græcū ἀγαπᾶν, tū quia semper fere erat in actu charitatis: tum quia quicumque eam aspiceret, quàm primùm eius casto

amore

amore accenderetur. Sed illud magis ad literam, sponsum appellare Virginem *amorem*, siue *dilectionem*, id est, amorem suum, delicias suas: id denique, in quo eius amor continuò versaretur. Deinde iterum appellatur charitas, siue amor Cant. 7. vbi eam sponsus sic per admirationem alloquitur: *Quàm pulchra es, & quàm decora charissima in deliciis!* Quo loco similiter Septuag. pro *charissima* transtulerunt ἀγάπη & similiter Hebraicè est אהבה, quæ vox propriè amorem significat, vt patet 2. Reg. 1. cum de Ionatha dicitur, quòd esset amabilis super amorem mulierum. Meritò igitur Virgo amor ipse, siue charitas dicitur, cum quanta sit, charitas, & amor sit, tota nimirum cooperta aureis suarũ cogitationum crinibus. Nec verò prætereundum est, quòd præcipuè capreis Galaadicitis comparatur: sonat enim Galaad aceruum testimonij. Quod mirè etiam quadrat in Virginem, in qua omnia omnium gentium testimonia coaceruantur, cum ab omnibus gentibus testimonium accipit probitatis: eam enim vel ipsi fidei hostes suspiciunt, & admirantur, quemadmodùm ipsa prænunciauit Luc. 1. *Ecce*, inquit, *ex hoc beatam me dicent omnes generationes.* Denique quod spectat ad posteriorem similitudinem, qua Cant. 7. comæ capitis eius dicuntur esse sicut purpura Regis iuncta canalibus, iam superiùs annotauimus Septuag. transtulisse: *Cæsaries capitis tui sicut purpura: Rex ligatus in canalibus.* Itaque crines Virginis purpuræ comparantur propter colorem purpureum, qui est pulcherrimus, & regalis, imo etiam cœlestis. Deinde in eius crinibus Rex ligatus apparuit: quoniam Rex ille cœlestis vinciri, & ligari se patiebatur Virginis crinibus tanquam regalibus, & aureis quibusdam vinculis, vt iam superiùs diximus, vbi etiam explicauimus, cur canalibus comparentur.

Item & deliciæ. Cant. 7. 6.

2. Reg. 1.

Luc. 1. 48.

De pulchritudine oculorum in Virgine.

SECTIO VII.

PVlchritudinem oculorum Virginis descripsit sponsus duplici similitudine, quarum altera habetur Cant. 1. *Oculi tui columbarum*: & Cant. 4. *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet*: altera Cant. 7. *Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis.* Vtraque hoc loco est à nobis explicanda. I. *Cant. 1. 15. & 4. 1.* *Cant. 7. 4.*

Quod ad priorem attinet, comparauit sponsus Virginis oculos oculis columbarum, quæ in Palæstina nutriebantur, quarum oculi præstabant & magnitudine, & splendore. Et quidem Rupert. per *oculos columbarum* in Virgine intellexit septem dona Spiritus Sancti: & idcirco dictum *columbarum*, non columbæ, eo quòd columba sit Spiritus sancti symbolum, hoc sensu: *Oculi tui columbarum*, id est, *oculi omnium gratiarum: omnium quippe gratiarum, siue spirituum tu effecta es particeps, ex quo me casto visceribus suscepisti.* Hugo Card. & alij per *oculos columbarum*, quæ de simplicitate laudantur, intelligunt simplicem intentionem, hoc est, non duplicatam vel erroris, vel delectationis malitia. Verum rectius est, vt absolutè intentionem Virginis in omnibus per oculos accipiamus, quæ semper in Deum respiciebat. Quòd enim intentio in sacris literis oculo comparetur perspicuum est ex Matth. 6. *Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum erit*: solis enim operibus ex bona intentione perfectis remuneratio à Deo tribuitur: quemadmodum significauit Apostolus, cum dixit ad Rom. 2. *Qui reddet vnicuique secundum opera eius: his quidem, qui secundum patientiam boni operis gloriam, & honorem, & incorruptionem quærunt, vitam æternam*, id est, iis qui Dei honorem spectant per rectam intentionem. Hoc sensu accipit D. Gregor. homil. 4.

Oculi columbarum Palæstinæ magnitudine præstabant.

Rupert.

Omnia spiritus sancti dona in Virgine.

Hugo Card.

Virginis intentio semper in Deum.

Matth. 6. 22

Rom. 2. 6.

D. Gregor.

Ezech.1.11. super Ezech.illud cap.1.quod dicitur de animalibus: *Et facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Facies*, inquit, *& pennæ extentæ desuper describuntur, quia omnis intentio, omnisque contemplatio sanctorum super se tendit, vt illud possit adipisci, quod in cœlestibus appetit. Nam qui bona agere videtur, & per hæc non Deo, sed hominibus placere desiderat, intentionis suæ faciem deorsum premit: & qui in contemplatione Dei, non dulcedine beatitudinis satiari appetit, sed doctus videri, iste nimirum intellectus sui pennas desuper non extendit.*

I. Cæterùm Virgo beatissima & faciem, & pennas desuper extentas habuit, quia omnes eius intentiones siue in agendo, siue in contemplando ad solius Dei cultum, honorémque referebantur: id quod ipsamet significauit primis illis verbis

Luc.1.46. B. Virgo Deū continuo magnificabat. suí cantici Luc.1. *Magnificat anima mea Dominum.* Quo loco est aduertendum non dixisse Virginem, *Magnifica anima mea Dominum*, quasi excitando animam ad magnificandum Deum, sed dixisse *Magnificat*, vt intelligeremus non opus fuisse animam illam excitari, quæ continuò Deum magnificabat. Nimirum reliqui omnes sancti citharæ quidem fuerunt, quæ Dei gloriam concinebant: sed tamen interdum per carnis fragilitatem dissonabant: vnde opus erat, vt subinde ad harmoniã & concentum reducerentur: quo videtur spectasse Regius vates, cum dicebat

Psal.102.1. Psal.102. *Benedic anima mea Dominum*: videlicet indicans suam ipsius animam citharam quandam esse, quæ interdum à Dei gloria concinenda cessabat, atque adeo necesse habebat iterum ad Deum benedicendum excitari, & quodammodò attemperari. At Virgo beatissima, quoniam perpetuò Deum benedicebat,

B. Virgo Spiritus sancti citharæ nunquam dissona. nihilque non ad eius gloriam referebat, cithara erat Spiritus sancti suauissimam harmoniam, & concentum semper retinens: quæ videlicet nunquam dissonuit. Quare meritò Virgo non dixit, magnifica, sed, *Magnificat anima mea Dominum.* Illud etiam obiter obseruandum illum appellari magnificum, qui grandia tribuit:

Psalm.8.2. Deus per Christi humanitatem magnificus apparuit. quam ob causam humanitas Christi dicitur *Magnificentia*, Psalm.8. *Elevata est magnificentia tua super cœlos*: quia Deus per humanitatem se ostendit summopere magnificum eximia beneficia hominibus conferendo: quamquam etiam magnificentiæ nomine eo loco ipsa Dei magnificentiã accipi possit. Virgo igitur magnificare Deum dicitur, quia non quibusuis laudibus, sed summis, & eximiis Dei prædicat magnitudinem.

III. Sed magnam habent difficultatem verba sequentia: *Absque eo, quod intrinsecus latet*: quæ necessariò ad perfectam huius loci intelligentiam explicanda sunt. Ea verò bis leguntur Cant. 4. primùm, cum dicitur: *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet*: deinde, cum subiungitur: *sicut fragmen mali punici genæ tuæ absque eo, quod intrinsecus latet*: & præterea cap. 6. vbi eadem sententia totidem verbis repetitur: *Sicut cortex mali punici genæ tuæ absque occultu tuo.* Quibus omnibus

Cant.4.1.10. Canticorum locus obscurus elucidatur. Cant.6.7. Septuag. Symmach. D.Hieron. Esai.47.2. in locis Septuag. transtulerunt: *extra silentium tuum*: eodem modo transtulit Symmachus: in Hebræo respondet verbum, עמהר. Contendit autem D. Hieronymus in comment. super cap. 47. Esaiæ, eam vocem significare pudenda mulieris, & ita accipiendam esse in Canticis, atque idcirco à Symmacho, & Septuaginta translatum fuisse *silentium, & taciturnitatem*, τὴν σιὸπησιν, quòd eiusmodi partes præ verecundia, & modestia taceri debeant. Nam quòd vox Hebræa eam significationem habeat, probat D. Hieron. ex eodem cap. 47. Esaiæ, vbi ad Babylonem sub typo fœminæ dicitur: *Denuda turpitudinem tuam*: vbi ad literam sermo est de fornicationibus Babylonis, & manifestè turpitudinis nomine obscœnæ meretricis partes innuuntur, habeturque eo loco eadem vox Hebræa. Verùm hæc vsque adeo displicuerunt Luysio Legionensi in suis comment. super Cant. vt acriter

Luys.Legio. Hieronymũ inuehatur, quòd putauerit rem omnium turpissimam à Spiritu sancto

nomina

nominatam fuisse. Itaque contendit nomen *tsamatech* eo loco Canticorum sumi pro ea capillorum parte, quæ fronti, & temporibus imminet, sub quibus oculi latentes, atque micantes quodam veluti errore capillorum, & incerto motu pulchriores apparere solent. Quare Legionensis verbum *tsamatech* non deducit à *isma*, vt deduxit Hieronymus, sed à nomine *tsamam*, quod significat cincinnum capillorum, quo etiàm modo deduxit Sanct. Pagn. in suo Hebraico dictionario. & lexicon Complutense, imo & Rabbini Hebræi in expositione super Cantica. Quanquam verò Hieronymi sententiam magis probamus, quippe qui Hebrææ linguæ peritia, vel ipsos Rabbinos Hebræorum superauit: tamen hæc etiam Legionensis expositio probabilis est. Quare iuxta illam: cum dicitur: *Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet*: significatur tantam esse oculorum Virginis, hoc est, eius rectæ intentionis pulchritudinem vt multò plura lateant quamlibet etiam perspicacissimam videndi aciem, quàm sint illa, quæ exterius apparẽt.

Intentionis pulchritudo plus latebat, quàm apparebat in Virgine.

Elegans quoque est Septuaginta translatio. *Extra silentium tuum*, vel *extra taciturnitatem tuam*: quæ illud significat; tantam esse beatissimæ Virginis præstantiam, vt dici nequeat, sed silentio tantùm explicari possit. Itaque eius perfectionem inexplicabilem esse, satiùsque multo esse, vt ille alius dixit de Carthagine, silere, quàm pauca dicere: quo eodem sensu dictum est de Deo Psal. 64. *Te decet hymnus Deus in Sion*: pro quo est Hebræo, quemadmodum transtulit D. Hieron. *Tibi silentium laus Deus in Sion*: quibus verbis significatur maximè propriam laudem Dei esse silentiũ, quia nimirũ eius immensa magnitudo comprehendi nequeat. Munster. Campens. & interpres pro Caiet. vertunt: *Te expectat laus Deus in Sion*, hoc est, vt Caietanus interpretatur: In Sion Deus laudaberis, vbi extructum est tabernaculum. Quanquam alia potest afferri expositio: *Te expectat laus*, id est, laus omnis cõsequi te minimè potest, sed quasi expectat, vt te captui nostro accõmodes, quò in te laudando versari possit. Sanct. Pagninus, & alij transferunt: *Tibi silet laus*, hoc sensu: Laus omnis tibi silentiũ est, seu quantũcunque te laudibus efferamus, perinde est, atque si omnino sileamus, quia laus omnis nostra præ tua magnitudine nihil est, & silentium potius, quàm laus existimãda. Quæ omnia suo modo in Virginẽ conueniunt, de qua propterea meritò absponto non semel inculcatur: *Extra silentiũ tuum, extra taciturnitatẽ tuã, absque occultu tuo*, hoc est, omnis tua pulchritudo silentium quoddã est, & taciturnitas, tũ quia silentio potiùs honoranda est, quàm impari laude, balbutientibúsque vocibus cõmẽdanda: tum etiam, quia quicquid de te dicatur, tã longè abest à tua eximia dignitate, vt silentiũ potiùs, & taciturnitas laus omnis appellãda videantur. Accedit, quòd tua eximia magnitudine sanctis omnibus imposuisti silentiũ, imo & creaturis omnibus, ne posset tecũ de perfectione, & pulchritudine cõtendere. Atque hæc de priori similitudine.

Munst. Cãp. Caietan.

Sanct. Pagn. Laus nostra præ Dei magnitudine nihil est, & silentium.

B. Virgo silentio potius honoranda, quàm impari laude commendanda.

V.

Pro posteriori intelligentia aduertendum est primò Hesebon, siue Hesbon vrbem esse citra Iordanem in sorte filiorum Ruben, iu qua olim fuit Regia Seon Regis Amorrhæorum stagnis, aquísque abundantem. Deinde obseruandum pro eo, quod nos habemus, *filiæ multitudinis*, esse Hebraicè בת רבים, quod nomen proprium est eius portæ, ad quam istæ piscinæ dicuntur fuisse, quæ appellabatur porta בת רבים, id est, *filiæ multitudinis*, quòd iuxta illam forum esset peramplum, & hominum frequentia celeberrimũ. Tertio notandum in oculis præcipue laudari magnitudinem, splendorem, & serenitatem. Quia igitur piscuæ illæ amplæ erant, aquásque habebant clarissimas, & stabiles: idcirco Virginis oculi eiusmodi piscinis comparantur, laudatúrque à magnitudine, splendore, & serenitate. Hæc enim omnia habuit Virginis intentio, quæ ampla fuit per multitudinem

Hesbõ vrbs citra Iordanẽ

Virginis oculi comparantur piscinis in Hesebon.

operum, splendidissima propter puritatem: denique serenissima, quia nullam vel minimam perturbationem admistam habuit.

De pulchritudine genarum in Virgine.

SECTIO VIII.

I. PRæcipuum quiddam in facie sunt genæ, quas non præteriuit sponsus cum dixit Cant. 4. *Sicut fragmen mali punici, ita genæ tuæ.* Sciendum autem Hebraicè pro genis esse vocem רקתך, quæ propriè tempora significat, à radice רקק id est, attenuare, eo quòd cutis temporũ tenuissima sit: & ita sumit eam voce hoc loco Sanct. Pagnin. Verùm Septuaginta *genas*, siue *malas* transtulerunt: Rab. Abenesr. probabilius existimat vocem Hebræam transferendam esse *florem mali punici*, qui totus est rubore perfusus. Igitur Beda per genas verecundiã designari putat: quia illas nobis erubescẽtibus solet rubor perfundere: similémque colorem facies cõtrahit illi, quem præ se fert cortex mali punici. Eodémque modo interpretatur Rup. de Virgine locum intelligẽs, quam meritò sponsus à verecundia commendat, quoniam est vna ex præcipuis adolescentium, virginúmque virtutibus iuxta illud Eccles. 26. *Gratia super gratiam mulier sancta, & pudorata.* Vnde D. Ambros. lib. 2. in Lucam expendens verba illa cap. 1. *Ingressus Angelus ad eam dixit: Aue gratia plena. Quæ cum audisset, turbata est in sermone eius. Disce*, inquit, *Virginem morbus; disce Virginem verecundia? disce Virginem oraculo? disce mysterio. Trepidare virginum est, & ad omnes viri ingressus pauere, omnes viri affatus vereri. Discant mulieres propositum pudoris imitari.* Idémque Ambros. lib. 3. de virginibus ponderans, quomodo Rebecca Isaac sponso suo cõspecto vultum pallio operuit Genes. 24. sic ait? *In virginibus pudor ornat ætatem, taciturnitas commendat pudorem. An verò mediocre pudoris exemplum est, quòd Rebecca, cum veniret ad nuptias, sponsumque vidisset, velamen accepit? Et vtique pulchra virgo non decori timuit, sed pudori.* Et paulò inferius *Virginem mihi prius grauitas sua nunciet pudore obuio* (vbi Ambrosius pudorem quasi famulum virginis præeuntem appellat) *gradu sobrio, vultu modesto, & præuncia integritatis ante eant signa virtutis: non satis probabilis virgo est, quæ requiritur, cum videtur.*

Cant. 4. 3.

Sanct. Pagn. Septuag. R. Abenesra. Beda.

Rupert.

Verecundia ex præcipuis virginum virtutibus. Eccl. 26. 19. D. Ambros. Luc. 1. 18. Rebecca exemplum pudoris. Genes. 24. Pudor virginitatis famulus.

II. Eodem pertinet illud, quod Abimelech Rex Geraræ dixit Saræ Gen. 20. *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunque perrexeris memento te deprehensam*: qui locus est vnus ex difficilioribus in lib. Genes. Pro cuius intelligentia sciendum est Hebraicè sic haberi: *Ecce dedi mille argenteos fratri tuo. Ecce ipse tibi operimentum oculorum omnibus, qui tecum sunt, & increpata es*, vbi pro *ipse*, est Hebraicè הוא, quæ vox referri potest & ad argentum, & ad fratrem: est enim Hebraicè argentum numero singulari. Et quidem si ad fratrem referatur, ita plerique interpretantur. Ecce dedi mille argenteos Abrahæ, quem tu falso fratrem tuum appellas: ipse sub nomine fratris erit tibi velamen oculorum, id est, velamen verecundiæ, si minùs casta esse volueris. Aut etiam aliter? Ipse erit tibi velamen oculorum, siue verecundiæ ad omnes, qui tibi voluerint hoc, quod tibi mecum accidit, exprobrare, habes, quo te excuses dicendo ipsummet Abraham persuasisse tibi, vt eum non virum, sed fratrem diceres, ex quo discrimen adulterij incurristi. Verùm alij meo iudicio planiùs, & faciliùs pronomen הוא ad argentum referunt, vt dicatur Abimelech dedisse Abrahæ mille argenteos in velamen oculorum Saræ, id est, quibus velum emeret, quo se Sara velaret, oculósque occultaret præ reuerentia, ne alicui posset esse concupiscentiæ occasio. Itaque Abimelech commendasse Saræ pudorem, & vere

Gen. 20. 16.

Genesis difficilis locus explicatur.

& verecundiam. Quam expositionem sequutus est Lipom. in catena super Gen. & Marginal. Scholiast. in Bibliis Sanct. Pagnini. Hoc argumentum eleganter persequitur Tertull. lib. de velandis virginibus, reprehendens morem sui temporis, quo non solùm nuptæ, & illæ virgines, quæ ad nuptias aspirabant: sed etiam virgines Christo dicatæ caput præsertim in Ecclesiis ostentationis causa non velabant contra Apostoli præscriptum, & inter alia hæc habet. *Tam sancti viri est suffundi, si virginem viderit? quam sanctæ virginis, si a viro visa sit. Sed enim vera: & tota, & pura virginitas nihil magis timet, quàm semetipsam? confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum. Induc igitur armaturam pudoris, circunduc vallum verecundiæ* Eleganter dixit Aug. epist. 102. ad Nectarium Dæmonem nulla hostia magis delectari, quàm si ipsi pudor immoletur. *Vt quinùs, inquit, intelligat, quale Dæmonium sit, quod placari aliter non potest, nisi illi non sanguis humanus, sed multò scelestius pudor humanus tanquam immolatus intereat.* Et meritò quidem Aug. quoniam abiecto pudore nullum est scelus tam nefarium, quod non facilè suscipiatur.

Lipomanus Scholiastes Tertullian.

Velamen capitis in virgine galea, & clypeus.

Pudor armatura castitatis.

D. August. Dæmoni nulla gratior hostia pudore perdito.

Quoniam igitur Virgo beatissima exemplar erat omnis pudoris, & virginalis verecundiæ: idcirco genas habere dicitur similes cortici mali punici: id quod omnes ferè Doctores responderant in eo, quòd intra sui cubiculi penetralia se continebat, & non obscurè significauit Lucas illis verbis, *Et ingressus Angelus ad eã*, quasi videlicet in interiori domus parte reconditam. Vnde Euseb. Emissen. in expositione Euangelij de Annunciat. *Non in plateis, inquit, erat: non in publico morabatur: intus erat: in penetralibus sola sedebat, nec tamen sola tanto virtutum exercitu circumscripta.* Et meritò Angelo conspecto quodammodò trepidauit, vt annotauit Amb. quoniam vbi timor, ibi & pudor: quemadmodum Suidas dictum ab Epicharmo cõmemorat. Et Tertull. in lib. de cultu fœminarũ, *Qui præsumit, inquit, minus veretur: minus præcauet: plus periclitatur: timor fundamentum salutis est.* Legendus est D. Bern. serm. *super signum magnum*, quo loco postquam ruborem in facie gemmæ in diademate, & micanti in capite stellæ comparauit, subiunxit: *An vero quis putat, quòd hac caruerit gratia, quæ gratia plena fuit. Pudibunda fuit Maria: ex Euangelio id probamus, vbi enim aliquando loquax, vbi præsumptuosa fuisse videtur: Foris stabat quærēs loqui filio, nec materna auctoritate aut sermone interrupit, aut in habitationẽ irruit, in qua filius loquebatur.*

III.

B. Virgo omnis pudoris exemplar.

Luc. 1. : 8.

Euseb. Emis. Vbi timor, ibi & pudor.

Suidas.

Tertull. Plus periclitatur, qui minus veretur.

D. Bernard. Rubor in facie, gemma in diademate ex Bern.

Secundò, Comparantur genæ Virginis non simplicitet *malo punico*, sed *fragmini* mali punici: quoniam sicut in malo punico quadam ex parte fracto, & aperto apparent grana illa purpurea, & pulcherrima: ita in facie Virginis pudore aspersa eminebat omnium virtutum, & gratiarum decor, atque elegantia vt ei, qui in eam intueretur, statim sese obiicerent quasi mali punici grana purpurea omniũ virtutum pulcherrima ornamenta. Aliam quoque eius rei causam affert. Rupert. *Fragmen, inquit, mali punici & rubet, & ampliùs quam integrum malum, redolet. Sicut* (loquitur cum Virgine) *& singulariter verecundaes, & multũ per bonam opinionem bono exemplo proficis absque eo, quòd intrinsecus latet: ô vere laudabilis verecundia, vbi & intus conscientia munda, & foris facies est verecunda!* Potest & tertia reddi ratio: quoniam sicut grana mali punici, non nisi fracto malo punico apparent, & rutilant: ita Virginis quemadmodum & reliquorum Sanctorum virtutes eximiæ non ita resplendent, nisi cum laboribus franguntur.

IV.

In Virginis facie omnium gratiarum decor.

Rupert. Verecundia verè laudabilis quæ.

Tertiò, Iuxta Bedæ expositionem de Ecclesia genas mali punici Virgo habuit: quia de rubore in facie propter passionem filij non erubuit, imo de eo gloriabatur: *Malum enim punicum*, inquit, Beda, *quia rosei coloris est, passionis Dominicæ mysterium adumbrat.* Hunc igitur colorem Virgo, in facie habens non

V.

Beda. B. Virgo de filii passione non confundebatur.

erubescat, quasi de sui filij morte, & passione non confundebatur: imo ipsam confusionem, & ruborem tanquam gloriam reputabat. Quartò, & postremò iuxta translationem R. Abenestræ: *Genæ tuæ sicut flos mali punici*: quid pulchrius, quàm genas Virginis esse veluti flores mali granati? quasi nimirum ex ipsius genis mala granata tanquam ex floribus pullularent. Sanè ita res habet: ex ipsius enim Virginis conspectu, & consuetudine Apostoli magis ad mortem pro Christo oppetendam fuerunt incitati, vt ipsi veluti mala punica fuerint ex Virginis genis tanquam ex floribus enata. Quod enim malum punicum symbolum sit martyrij, siue martyrum, docet multis in locis D. Greg.

R. Abenesr. Genæ Virginis flores mali granati Apostoli mala punica. D. Gregor.

De pulchritudine labiorum Virginis.

SECTIO XI.

I. LAbiorum pulchritudo, quæ rubore præcipuè continetur, maximè etiam commendatur ab sponso in Virgine Cant. 4. *Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce*: seu vt alij transferunt ex Hebræo: *Tanquam filum coccini labia tua, & sermo tuus decorus est*. Et paulò inferiùs. *Fauus distillans labia tua sponsa: mel & lac sub linguatua*. Quod ad rem attinet, per Virginis labia eius in loquendo prudentia exprimitur, quæ vittæ coccineæ comparatur, quoniam sicut fœminæ solent vitta coccinea crines, ne effluant, constringere: ita prudentiæ examine constringuntur sermones, ne temerè affluant. Est autem ea vitta in Virgine coccinea: quoniã eius in loquendo prudentia, sicut & reliquæ virtutes, charitate rubebat. Hac de re loquitur D. Bern. serm. super *signum magnum*, vbi obseruat non nisi quater loquutam Virginem legi in Euangelio: primò quidem ad Angelum, sed cum iam semel, atque iterum alloquutus eam fuisset: secundò ad Elizabeth, quando vox salutationis eius Ioannem exultare fecit in vtero, & ea magnificante Mariam ipsa magis Dominum magnificare curauit: tertiò ad filium, cum iam esset annorum duodecim, quòd ipsa, & pater eius eum dolentes quæsiuissent: quartò in nuptiis ad filium, & ministros: & is quidem sermo certissimus index ingenitæ mansuetudinis, & virginalis verecundiæ fuit. Deinde obseruat mirum esse, quòd Virgo nihil legatur dixisse neque pastoribus, neque Magis, neque Simeoni in templo. *Nunquid*, inquit, *non ab initio venisse pastores, & primam omnium Mariam inuenisse leguntur? sic & Magi quoque non sine Maria puerum inuenerunt: & inducens in templum Domini templi Dominum multa quidem à Simeone audiuit tam de eo, quam de se ipsa: & tamen ad loquendum tardat in omnibus, neque de ipso incarnationis Dominicæ sacramento quodcunque verbum fecisse reperies.*

Cant. 4. 3. 11

Virginis prudentia in loquendo.

D. Bernard. B. Virgo quater locuta legitur in Euangelio.

Virginis mirum silentium.

II. Hæc vitta, qua labia constringenda sunt exemplo Virginis, aliis quoque similitudinibus explicatur in sacris literis. Primùm nomine ostij Psalm 140. *Pone Domine custodiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis*. Rationem verò similitudinis eam affert D. Gregor. lib. 7. Mor. cap. vlt. & 3. p. curæ pastoral. admonitione 15. quia nimirum ostium & aperitur, & clauditur. *Qui ergo*, inquit, *ori suo posuit non obstaculum, sed ostium petiit, & aperte docuit, quòd & per disciplinam retineri lingua debeat, & ex necessitate laxari, quatenus os discretum, & congruo tempore vox aperiat, & rursus congruo taciturnitas claudat.* Quæ ratio etiam affertur à D. Chrys. in comment. super Psalm 140. vbi addit rationem esse clauem huius ostij. *Os*, inquit, *nostrum perpetuò custodiamus rationem ei tanquam clauem adhibentes.* Dicitur autem huiusmodi ostium *ostium circumstantiæ*, hoc est, circunstans: quia discretio, & prudentia debet totum os ambire opponendo temporis, loci, personarum circunstãtias, vt meritò ostium

Psal. 140 3.

D. Gregorius Os congruo tempore & aperiendum, & claudendum.

D. Chrys. Ratio oris clauis.

ostium circunstantiæ dici possit. Est & alia vis in eadem similitudine, quòd sicut in domum, quæ nullo clauditur ostio, patet sine delectu aditus vniuersis, qui ingredi, egredique voluerint: ita per os, quod nullo discretionis ostio clauditur, egrediuntur turmatim, ac temerè incondita verba, quæcunque in buccam venerint. Secundò, Non satis est hoc ostium clausum esse, nisi etiam vectibus, & repagulis diligenter obseretur: hoc enim etiam maximè commendant sacræ literæ, veluti Eccles. 28. *Ori tuo facito ostia, & seras*: seu vt legit D. Greg. in expositione. 4. Psalm. pœnitentialis: *Ori tuo fac ostium, & vectem.* Eccl. 28. 28.

Tertiò, Tanta est bene loquendi, silentiique suo tempore seruandi difficultas, vt ne ostio quidem vectibus, & repagulis obserato fidere quis debeat: sed præter ostium, & vectes adhibenda sit diligens custodia, & excubiæ ad custodiendum ostium, ne quis illud absque necessitate detractis seris aperiat. Idcirco enim regius vates dixit Psalm. 140. *Pone Domine custodiam ori meo.* Sicut enim obsessam vrbem non satis est claudere, sed præterea opus est ad portarum custodiam præsidium adhibere: ita non sufficit arcem cordis, quæ continuò à dæmone obsidetur, clauso ostio seruare, sed præterea adhibenda est vigilantissima custodia, quam D. Chrys. loco citato vult esse memoriam mortis, quam ipse pingit quasi fœminam præferentem manu ignem inferni. *Hunc*, inquit, *adhibe ianitorem, & custodem intentantem minas conscientiæ, & hanc portam nunquam intempestiuè aperies*, iuxta illud Eccles. 7. *In omnibus operibus tuis memento nouissima tua, & in æternum non peccabis.* Deinde aduertit non sine mysterio mentionem fieri & ostij, & custodiæ, vt intelligamus huiusmodi ostium nec semper debere esse apertum: nec semper clausum: sed interdum aperiendum, interdum etiam claudendum iuxta illud Eccles. tertio, *Tempus tacendi, & tempus loquendi. Si enim*, inquit, *oporteret os aperpetuò patere, non factæ essent portæ: si autem perpetuò clausa esse, non esset opus custodia.* III. Silentij seruandi difficultas. Psal. 140. Mortis memoriam vt pingat D. Chrysost. Eccl. 7. 40. Eccles 3. 2.

Quartò, Frænos etiam adhibere iubemur ori quasi indomito, & effrænato equo Eccles. 28. *Facito frænos ori tuo rectos*, hoc est, vt interpretatur D. Ambros. lib. 1. Officiorum cap. 3. *Restringatur lingua habenæ vinculis, frænos habeat suos, quibus reuocari possit.* Eadémque similitudine vsus est Iacobus Apostolus in epist. sua canonica, c. 3. *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir: potest etiam fræno circumducere totum corpus*: quibus verbis significat eum, qui linguam nouit frænare, reliquum omne actionum suarum corpus posse gubernare: sicut totus equus fræno ori adhibito regitur, quemadmodum statim subiungit: *Si equis frena in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus.* Quintò, Non tantum frænos sit ore, sed etiam stateram in manu, cum loquimur, vt habeamus, admonemur Eccles. 28. *Verbis tuis facito stateram.* In quem locum D. Ambros. loco proximè citato, *Profer*, inquit, *sermones ad mensuram librae examinatos iustitiæ, vt sit grauitas in sensu, in sermone pondus, in verbis modus.* Et D. Chrys. in Psalm. 140. eundem locum exponens, stateram, & lancem docet faciendam linguæ, vt non solùm verba, quæ oportet, efferamus: sed etiam cum ea, qua par est, cautione veluti ponderantes expendamus. *Si enim*, inquit, *hoc facimus in auro: multo magis faciendum est in verbis, vt nihil desit, nihil redundet.* D. Ambr. legit. *Ori tuo fac iugum, & stateram*: per iugum quoque intelligit humilitatem, & subiectionem, vt lingua sit subiecta rationi, eiúsque iugum libenter subeat. Atque hæc omnia Virgo beatissima diligéter obseruauit, ipsa nimirum oris sui ostium claudebat, aperiebátque opportuno tempore ipsa verbis suis fecit stateram, singula prudentiæ libra examinans, ipsa aureos quosdam silentij frænos ori admouendos exemplo suo docuit, ipsa denique vitta coccinea sermones constrinxit, tum ne diffluerent, tum vt charitatis quasi IV. Eccl. 28. 30. D. Ambros. Iacob. 3. 2. 3. Regit totum corpus qui linguam frænat. Eccl. 28. 29. D. Ambros. Sermones ad iustitiæ libra examinandi. D. Chrysost. Statera vt auro, sic faciendæ linguæ. D. Ambros. Virginis verba ad iustitiæ libram examinata.

colore coccineo in proximorum vtilitatem ruberent, vt meritò ei sponsus dixerit: *Vitta coccinea labia tua.*

V. Beda. Passio Christi vita coccinea. Iosue 2. Orig.

Quanquam & alia quoque ratio reddi potest, cur labia Virginis vittæ coccineæ comparantur, quæ ex Beda colligitur: quoniam scilicet Virgo sermones suos passionis Dominicæ memoria solebat tingere, & veluti coccineos efficere. Adūbrari enim passionem Christi per filum coccineum perspicuum est ex Iosue 2. cum Raab meretrix ex fenestra funem appendit coccineum ad cuius conspectum sibi, domuíque suæ parceretur, vt in eum locum Origenes eleganter obseruauit. Meritò autem memoria passionis Christi vittæ coccineæ comparatur: quoniam, vt ait Beda, nihil est, quod magis nefarios, & profligatos homines à peccando cohibeat, quàm cum recolunt pro eis Dominum passum fuisse. Præterea pulcherrima tunc sunt labia, & quasi coccinea, cum de passione Christi sermonem habent. Rectè etiam subiungitur: *Et eloquium tuum dulce:* quia gratissimū est Deo, & Angelis, cum de passione Christi mysteriis inuicem loquimur.

Eius virtus ad cohibenda peccata.

VI. Virginis labia distillantis fauo cur comparētur. Vas sine operculo effusus in loquendo. Num. 19. 15.

Nec verò vittæ coccineæ dumtaxat labia Virginis conferuntur, sed etiam distillanti fauo, vt initio diximus, propter incredibilem suauitatem, ac dulcedinem. Præterea fauus erant per dulcedinem amoris, distillans per affabilitatem. Nec vacat mysterio, quòd fauus distillans, non effusus dicuntur, nimirum, quia non debet quispiam, quicquid scit, effundere, sed præmeditato loqui, & habita ratione loci, temporis, ac personarum quodammodo distillare. Quod mirum fuit in Virgine, quæ cum tam multa, tantáque sciret, paucissima tamen loquuta legitur. In cuius rei figuram dicitur Num. 19. *Vas, quod non habuerit operculum, nec ligaturam desuper, immundum erit:* & est sermo de tentorio mortui, in quo vas omne, quod non habuisset operculum, immundum censebatur. Cuius rei mysterium sic expendit D. Grego. lib. 23. Mor. cap. 4. *Tegmen operculi, vel ligatura est censura disciplinæ, qua quisquis non premitur, quasi vas immundum, pollutúmque reprobatur: Quasi enim vas sine operculo vel ligatura polluitur, qui per studium ostensionis patens nullo velamine taciturnitatis operitur.*

D. Gregor.

VII. Virginis labia vnde tā suauia. Cant. 1. 1. Septuag.

Verùm optabit quispiam reddi sibi rationem, cur labia Virginis tam suauia ac dulcia fuerint, vt mellis fauo comparentur. Sanè non alia est, nisi quia tam sæpe, ac frequenter oscula filij sui infantis delibauit, quemadmodum ipsa exoptabat, cum dicebat Cant. 1. *Osculetur me osculo oris sui*, seu vt est Hebraicè, & Septuag. etiam transtulerunt: *Osculetur me osculis oris sui*: vt videlicet non vnum tantùm osculum, sed multa expetierit. Quid non enim gratiæ, suauitatisque Virginis labiis adhæreret ex ore, & labiis suauissimi illius infantis, cui veluti blandiens Regius vates dicebat Psalm. 44. *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis.* Quo loco primum est obseruandum Psalmi eius titulum Græcè quidem esse: *Pro iis, qui commutabuntur*: Hebraicè autem: *Pro liliis*, vel *super lilia*, & iuxta Symmachum: *Triumphus profloribus.* Volunt autem Hebræi lilia hoc loco non significare flores, sed musicum instrumentum, quod liliis insculptis esset insigne, quod genus instrumentorum etiam hodie in vsu est, cum in corpore lyrarum, & vnde sonus redditur, sint lilia, rosæque insculptæ: quam expositionem sequuntur Rab. Abenesra, & Rab. Dauid. Potéstque ea sententia confirmari ex eo, quòd in titulis aliorum Psalmorum instrumenta quoque musica, ad quæ canebantur, poni solent, veluti Psalm. 53. *Victori in organis eruditio Dauid:* & Psalm. 60. *Victori super organum Dauid:* & Psalm. 6. & 11. *Pro octaua*, vel, *super octauam:* nam ibi etiam *octaua* iuxta expositionem Hebræorum est genus odæ, vel instrumenti musici. Existimat autem D. Hieron. hæc lilia significare virgines: nam idcirco ait se hunc Psalm. voluisse exponere Principiæ virgini, eo quod inuenerat in titulo lilia,

Psalm. 44. 3. Tituli Psal. 44. varia lectio.

R. Abenesra. R. Dauid. Instrumenta musica adhibentur in titulis Psalmorum, ad quæ canebantur.

D. Hieron.

lilia, & flores, quæ pertinent ad virginitatis decus immortale: cui etiam concinit titulus ille: *Proÿs, qui commutabuntur:* quia virgines mutantur in Angelos: eáque mutatio perfectissima erit in cœlo iuxta illud Matth. 22. *Neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Nec à virginibus dissidet illa aliorum acceptio pro instrumentis musicis: verè enim virgines sunt musica instrumenta pulcherrimis virtutum lilijs insculpta, quæ ad sublimem quendam concentum diuinarum laudum in cœlo adhibentur iuxta illud Apoc. 14. *Vocem, quam audiui, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis: & cantabant quasi canticum nouum, & nemo poterat discere (* sic enim legendum est, non, *dicere,) canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia.* Quòd enim huiusmodi citharœdi virgines sint, statim explicauit Ioannes, subiungens: *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt.*

Virgines mutantur in Angelos.
Matt. 22. 30.
Virgines & sunt musica instrumenta & citharœdi.
Apoc. 14. 2. 4

Cæterùm quanquam vniuersè hæc lilia ad virgines spectent: præcipuè tamen referenda sunt ad Christum, sanctissimámque eius matrem: siquidem eo Psalmo agitur de Messiæ nuptijs, eiúsque sponsa, quæ potissimùm fuit eius mater. Quare non mirum, si Virgo tantam habuit gratiam in labijs, cum labia habuerit pulcherrimi lilij: folia enim illa lilij inflexa quandam præbent speciem labiorum. Vnde 2. Paralip. 4. dicitur de mari æneo: *Vastitas eius habebat mensuram palmi, & labium illius erat quasi labium calicis, vel repandi lilij*: imo labia ipsa sponsi lilijs comparantur Cánt. 5. *Labia eius lilia.* Secundò, Aduertendum est ex August. Eugub. in comment. super Ps. 44. cũ dicitur: *Diffusa est gratia in labiis tuis,* significari maximam copiam, & abundantiam gratiæ, quæ veluti torrens, & quasi flumen appelletur: quasi dicat: *Circumfusum est gratia os tuum. Sicut fons sese largiter effundit: sic effudit sese vbertim gratia in ore tuo.* Tertiò, Obseruauit in eundem locum Franciscus Titelman. plenum mysterij esse, quòd in labiis Christi potiùs, quam in facie, fronte, aut oculis dicatur diffusa fuisse grátia: quia nimirum Christus venerat, vt legationẽ quandã maximè arduam, ac difficilem perageret, fœdúsque inter homines, Deúmque grauissimè offensum percuteret: atque adeo opus fuisse, vt in labijs multam haberet diffusam gratiam, vt hoc hominibus posset faciliùs persuadere, Patrémque sermonis suauitate mitigare: aduocatus enim, qui gratiam non habet in loquendo, non est idoneus difficillimis negotiis expediendis, animísque vtriusque partis conciliandis. Cum igitur in labijs Christi tanta esset diffusa gratia, eiúsque infantis oscula Virgo beata frequentissimè delibaret, inde ortum est, vt eius labiis tanta insideret gratia, vt distillanti mellis fauo meritò comparari debuerint.

Gratia labiorum Virginis ex Christo.
2. Paral. 4. 5.
Cant. 5. 13.
Aug. Eugub. Psal. 44. 3.
Titelm. Gratia cur potius in labiis, quàm in Christi facie dicatur diffusa.

De pulchritudine colli in Virgine.

SECTIO X.

QVoniam collum præcipuum quendam in corporis compositione locum obtinet, in eo describendo præcipuè quoque versatur sponsus: Vnde Cant. 4. sic ait. *Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*: seu vt alij transferunt ex Hebræo: *Sicut turris Dauid collum tuum constructa ad disciplinas: mille clypei suspensi sunt super eam, omnes pharetræ fortium,* Sanctes Pagn. paulò aliter: *Quæ adificata est ad docendum transeuntes.* Et c. 7. *Collum tuum sicut turris eburnea.* Denique cap. 1. *Collum tuum sicut monilia.*

Cant. 4. & 7. 4. & 1. 10. Sanct. Pagn.

I.

Primùm igitur per *Collum*, Virginis eius apud Deum gratia, & intercessio intelligitur, ita vt eius intercessio sit veluti collum, per quod à Deo

Virginis intercessio tutrix Ecclesiæ.

omnes gratiæ, præsidiáque in homines transfunduntur. Itaque hæc Virginis intercessio turris quædã est Ecclesiæ fortissima, ad quem omnes, cum ab hostibus obsidenter, sese salutis causa recipiunt. Ea munita est firmissimis propugnaculis, hoc est, præsentissimis in omni tentationum, & persecutionum genere præsidijs. *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*, non solũ, quia mille protectionum genera intercessione Virginis cõtinentur, propter quæ multa etiam inuocationũ genera promeruit: sed etiam, quia quotquot fortissimi milites, ac duces in Ecclesia extiterunt, victorias suas Virgini in primis acceptas retulerunt, & hodie quoque referunt: & idcirco arma sua ex huiusmodi turri quasi ex tholo suspendunt, hoc ipso testãtes se Virginis potissimũ beneficio de hostibus tũ animæ, tũ corporis victoriam reportasse. Vnde merito alij transferunt ex Hebræo: *Quæ constructa est ad disciplinas*, siue, *quæ constructa est ad docendum transeuntes*: quoniam quicũque ad hanc turrim aspexerint, viderintque tam multa intercessionis eius monumẽta, cognoscent facile, quantum spei sit in Virginis præsidio collocãdum. Quid enim quæso aliud videnr, qui templum Virginis ad aquas Lupidas, Lauretanum, & Mõtis serrati ingrediuntur, quam huiusmodi clypeos, & armaturam fortium è turri suspensam, arma videlicet omnis generis, compedes, vincula, linteamina mortuorum, quæ inuicta huius turris præsidia omnibus transeuntibus clarissimè testantur?

Milites, ac duces Ecclesia victorias suas Virgini referunt.

In Virgine quantum spei collocandum.

II.

Itaque habes intercessionis Virgineæ duo præclara symbola, vnum colli, turris alterum. *Collum* enim dicitur, quia per Virginem vniuersa in nos à Deo tanquam à capite beneficia deriuantur: *turris* autem, quia firmissimum est, ac tutissimum eius præsidium. Ad priorem appellationem spectauit D. Bern. serm. in Natiuit. Mariæ, cum Virginem appellauit aquæ ductum gratiæ. *Sane*, inquit, *ipsa sese plenitudo eximauit, vt fieret nobis iustitiæ, sanctificatio, & redemptio: deriuatus est fons vsque ad nos, descendit per aquæ ductum vena illa cœlestis. Adnertistis iam, ni fallor, quem velim dicere aquæductum, qui plenitudinem fontis ipsius de corde Patris excipiens nobis edidit illum? nostis enim cui dictum sit: Aue gratia plena. An verò inuenirí potuisse miramur, vnde tantus, ac talis fieret aquæ ductus, qui nimirũ instar profectò scalæ illius, quam vidit Iacob, cœlos tangeret, imo & transcenderet, vt viuidissimum illum aquarum, quæ super cœlos sunt, posset attingere fontem.* Ad posteriorem spectauit Ephrem Syrus in orat. ad Virginem, cum eam *vallum fidelium* appellauit. Ad vtramque demùm Andreas Cretensis sermone de Assumpt. Virginis, cum eam vocat commune mundi propitiatorium: qua eadem appellatione vtitur Ephræm loco citato.

Virgineæ intercessionis duo symbola præclara.

D. Bernard.

B. Virgo aquæductus gratiæ.

Exod 14. 25.

Ephrem Syrus.

Andr. Cretens. Vallum item fidelium & mundi propitiatorij.

III.

Secundò, Potest etiã per *collum* Virginis eius intelligi charitas. Sicut enim collum reliquũ corpus capiti annectit: ita charitas Deo nos maximè coniungit: imò & vinculum est omnis perfectionis ad Colos. 3. *Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est vinculum perfectionis*: & Matt. 22. *In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Atque hoc est, quod subiungitur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*: quia omnes omnino virtutes ex charitate pendent, quibus armatura sanctorum continetur iuxta illud ad Ephes. 6. *Induit vos armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli*: quælibet enim virtus est velut clypeus quidam fortissimus aduersus omnes dæmonum ictus. Quòd autem ex charitate pendeant virtutes reliquæ, disertis verbis significauit Apostolus, cum dixit secundæ ad Cor. 13. *Charitas patiens est, benigna est, &c.* Meritò etiam charitas turri comparatur: quoniam sicut capta, vel diruta turri facilè oppidum ipsum expugnatur, ita charitate deperdita ciuitas virtutum occupatur. Propugnacula, quibus hæc turris defenditur, sunt ipsa opera, quæ si ab hostibus capiantur, cessetúrque à bonorum operum profectu, turris omninò defendi non potest.

Coloss 3. 14.

Matt 22. 40 omnes virtutes ex charitate pendent.

Ephes. 6. 11.

1. Cor. 13. 4.

Tertiò

IIII. *Humilitas Virginis turris eburnea. Rupert.*

Tertiò, Per *collum* Virginis accipiendam quoque esse eius humilitatem, qua veluti collo omnibus se subiiciebat, existimat Rupert. lib. 6. in Cantic. additque humilitatem in Virgine fuisse maximam fortitudinem, & idcirco turri eburneæ cõparari: præstat enim ebur soliditatem, & fortitudinem. Atque hanc fuisse etiam fortitudinem Moysis, qua Deum tenebat, ne populum deleret: vnde illi Deus dicebat: *Dimitte me.* Exod. 32. Et quia Iacob contra Deum prævaluit, quando cum eo luctatus est. Genes. 32. *Qua fortitudine,* inquit Rupert. *luctabatur iste, vel ille? Profectò humilitate: nam de Moyse dicitur* Psalm. 105. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione* (id est, vt ipse interpretatur, *in nimia mentis humilitate*) *in conspectu eius. De Iacob autem* Oseæ 12. *cum dictum fuisset: In fortitudine sua directus est cum Angelo, & inualuit ad Angelum, confestim fortitudinem eius exprimens Propheta subiunxit: Fleuit, & rogauit eum. Igitur ô dilecta collum tuum, quod est humilitas tua, turris est eburnea, id est, fortissima, atque pulcherrima.* Hæc Rupert. Accedit, quòd eburdens est elephantorum maximè formidabilis: nihil autem dæmones magis perhorrescunt, quàm humilitatem: quemadmodum testatur D. Antonius Eremita, vt auctor est D. Athanasius in eius vita.

Exod. 32. 10. Gen 32. Psal. 105. 23. Oseæ 12. 3. Humilitatẽ maximè perhorrescunt dæmones. D. Athan.

V. *Cant. 4. 9. Orig. Virginis obedientia.*

Postremò, Collum Virginis est eius obedientia: quam ob causam de illo dicitur Cantic 1. *Collum tuum sicut monilia.* Quæ expositio est Orig. homil. 2. in Cant. vbi legit: *Cernixtua speciosa facta est, sicut redimicula. Et meritò*, inquit, *quam enim prius præuaricationis inobedientia turpem fecerat: nunc obedientia fidei speciosam fecit, & pulchram. Cernix ergo tua speciosa facta est, sicut redimicula: redimicula enim sunt connexiones monilium, quæ in cervicibus sedere solent, ex quibus descendit per omne collum reliquus ornatus. Cervicem verò diximus subiectionem, & obedientiam, eo quòd quasi iugum Christi suscipiat, & fidei eius obedientiam præbeat. Ornamentum ergo cervicis eius, quæ est obedientia, Christus est: ipse enim prior factus est obediens vsque ad mortem: ornamentum ergo, & monile cervicis sponsæ obedientia Christi est.* Atque hæc quidem Origen. Quæ quanquam ille ad Ecclesiam refert, optimè tamen quadrant in Virginem, quæ obedientissima fuit. Simúlque aduertendum monile ornamentum pectoris esse è collo appensum, pendentem gemmam habens inclusam auro, id quod ad institutum maximè pertinet. Verè enim obedientia è collo per subiectionem dependens obedientis pectus exornat, gerítque Christum, qui gemma est preciosissima, ex collo ad pectus pendentem, cũ Christum Patri obedientissimam sibi tanquam exemplar ad imitandum proponit. Deinde obseruandum non dictum esse: *Collum tuum ornatum est monilibus*, sed, *Collum tuum sicut monilia*, hoc est, tã pulchrũ, vt ipsummet sit monilia, nec vllo externo, ditioríque ornatu ad pulchritudinẽ indigeat, sed ipsum per se sit instar omnium monilium, omnémque in se ornatum contineat. Quod maximè declarat, & amplificat obedientiã Virginis, quæ ipsa per se fuit pulcherrima, Deóque gratissima. Imo & ipsius obedientiæ in vniuersum pulchritudinem declarat, quæ adeo pulchra virtus est, vt omnibus monilibus, & ornamentis comparari possit.

Obedientiæ ornamentum Christi.

Obedientiæ eximia pulchritudo.

VI. *Obedientia turris cũ propugnaculis. Prou. 21. 28. D. Gregor. Obedientis quæ sit præcipua victoria.*

Quoniam verò cœpimus collum Virginis eius obedientiam interpretari, percurramus breuiter in eundem sensum reliquas colli similitudines, quòd in obedientiam aptissimæ sint. Obedientia igitur turris est ædificata cum propugnaculis: quoniam si vera est, & perfecta, expugnari non potest, imo per eam gloriosæ de hostibus victoriæ comparantur, & idcirco additur: *Mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium*, videlicet quasi spolia detracta hostibus in monumentum victoriæ iuxta illud Prouerb. 21. *Vir obediens loquetur victorias.* Est autem victoria præcipua obedientis seipsum vincere: sic enim eum locum interpretatur diuus Gregorius libro 34. Moralium cap. 34. *Vir*, inquit, *obediens loquitur victorias*,

quia dum alienæ voci humiliter subdimur, nosmetipsos in corde superamus.

VII. Denique eadem turri eburneæ similis dicitur propter puritatem, & innocentiam, quam obedientia debet habere coniunctam. Id quod expendit D. Gregor. in eo, quod amici, & cognati Iob ei ouem vnam, & inaurem auream vnam obtulerunt: quia enim obedientia ex auditu est, rectè per inaurem, quod aurium est ornamentum, exprimitur. Igitur amici Iob obtulerunt ei ouem vnam, & inaurem vnam: *Quoniam*, vt ait Gregorius, *innocuis mentibus ornamentum obedientiæ iungitur: quare Iobo nemo inaurem sine oue, nemo ouem sine inaure obtulit, quia Redemptori suo non obedit, qui innocens non est, & innocens esse non potest, qui obedire contemnit. Quia verò ipsa obedientia non seruili metu, sed charitatis affectu seruanda est: idcirco inaurem obtulerunt, vt videlicet in ea, quæ exhibetur, obedientia charitas fulgeat, quæ virtutes omnes quasi aurum cætera metalla transcendit.* Hæc ille. Cui concinit illud, quod de Salomonis throno dicitur 3. Reg. 10. quòd scilicet thronum fecerit ex ebore grandem, & vestiuerit auro fuluo nimis. Quid enim vetat per Salomonis thronum obedientiam intelligere, in qua veluti in excelso throno Deus ipse residet cui nimirum maximè gloriosum est habere sibi omnes subiectos, & dicto audientes?

Innocens esse non potest qui obedire contemnit.

Obediendum non seruili metu.

3. Reg. 10.

VIII. Plenúmque mysterij est in hanc sententiam, quòd thronum illum duodecim leones seni ex vtraque parte ambiebant: tum quia multi leones, hoc est, multæ difficultates obedientiæ thronum ambiunt, vt qui ad huiusmodi thronum conscendere expetit, sibi inter ferocissimos leones incedendum pro certo habeat: tũ etiam quia illi potissimùm ad obedientiæ celsitudinem aspirant, qui leoninam quandam fortitudinem, & generositatem æmulantur, eo quòd maximè ardua sit obedientiæ virtus. Quam eandem ob causam turris illa Dauid, de qua ante diximus, multa habebat propugnacula, multos appensos clypeos, multam armaturam fortium: omnia enim propugnacula, & munimenta, omniáque armorum genera necessaria sunt iis, qui obedientiæ turrim, atque arcem seruare, ac tueri contendunt, quam nimirum omnis generis tentamenta, belláque impugnant, cum in materia versetur vniuersarum virtutum. Hæc igitur omnia maximè ad Virginem pertinent, quæ in virtute obedientiæ ita excelluit, vt sponte se legi purificationis subiecerit, qua tamen nequaquam tenebatur, in exemplum videlicet non solùm humanitatis: sed etiam obedientiæ, quemadmodum docet D. Thom. 3. p. quæst. 37. art. 4. Imo affirmant Patres Virginem, cum stetit iuxta crucem, heroicum actum obedientiæ exercuisse simul, & charitatis offerendo filium suum Patri. Qua de re legendus est Ioan. Gerson tract. 2. de Cantico decachordo, id est, *Magnificat*, D. Bonauent. in 1. dist. 48. q. vlt. Abul. q. 14. in prologum Matth. Addit sanctus Bernardus serm. 17. de festiuitatibus Virginis Virginem actu fidei, & obedientiæ, cum consensit annunciationi Angelicæ illis verbis Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum*, plus meruisse, quàm omnes sanctos omnibus suis actibus, cum eo actu meruerit saltem de congruo, vt esset mater Dei: atque ad id probandum affert illud Prouerb. 30. *Multæ filiæ congregauerunt diuitias, tu supergressa es vniuersas.*

Obedientes quàm debeãt esse fortes, & generosi.

In exemplũ obedientiæ purificationi se subiecit B. Virgo. D. Thom. Ioan. Gers. D. Bonau. Abulens. D. Bern. Luc. 1. 38. Annũciationi angelicæ consentiens quantum meruerit B. Virgo. Prou. 30. 19.

De murenulis, quibus collum Virginis ornabatur.

SECTIO XI.

I. DE Murenulis sponsæ sic loquitur sponsus Cant. 1. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Septuaginta transtulerunt: *Similitudines auri faciemus tibi cum punctis argenti.* Alij: *Margaritas aureas faciemus tibi cum punctis, argenteis*

Cant. 1. 11. Septuag.

argentei. Aduertendum est autem pro murenulis esse Hebraicè *thore*, in regimines aliàs enim dicendum foret, *thorim*, à radice *thur*, quæ significat considerare, seu contemplari, vnde deducitur *thora*, id est, lex, quòd in ea meditandum sit: ab eadémque radice deducitur *thor*, id est, turtur, vt habes Genes. 15. imo eo ipso capit. 1. Cant. idem nomen habetur, cum dicitur: *Pulchræ sunt genæ tuæ sicut turtur*: pro quo Hebræi legunt: *Pulchræ sunt genæ tuæ in murenulis*, siue *in quibusdam alijs ornamentis*: ex quo intelligimus turtures muliebre ornamentum esse. Itaque Hebraicum *thorim*, quod Vulgatus modò turtures, modò murenulas transtulit, quidam catenas ex auro esse volunt, alij plures gemmas vno filo insertas: alij sigilla perexigua ex auro, & argento conflata: Legionensis aliud quiddam cogitat de vitta linea acu picta, ex qua multi pendeant margaritarum ordines vsque ad cilia. Verùm si vulgatam editionem sequamur, murenulæ sunt ornamenta colli, & catenæ ex auro instar murenarum: vnde D. Hieron. ad Marcellam, Aurum, inquit, colli sui, quod murenulam vulgus vocat, quod scilicet metallo in virgulas lentescente quædam ordiris flexuosi catena contexitur, absque parentibus vendidit. Quare non rectè D. Bernardus serm. 41. in Cant. alíque existimarunt murenulas non colli, sed aurium esse ornamenta.

Genes 15. *Cant. 1. 10.* *Legionensis. Murenulæ ornamenta colli.* *D. Hieron.* *D. Bernard.*

His animaduersis veniamus iam ad murenularum mysteria, quæ etsi multa, diuersáque sunt, aptissimè tamen in Virginem concinunt. Primùm igitur Beda l. 2. in Cant. vult has sponsæ murenulas esse scripturas diuinas, quas anima iusti collo circumdat, cum in omnibus, quæ loquitur, & agit, continuò scripturis sanctis intendit, quæ nimirum sunt colli pulcherrima ornamenta. Secundò. Citat. antiquam illam translationem: *Similitudines auri faciemus tibi cum distinctionibus argenti, quoad vsque Rex in recubitu suo est*, docétque nomine auri claritatem cœlestis patriæ adumbrari, cuius similitudines, & non ipsa claritas nobis in hac vita ostenduntur iuxta illud 1. ad Cor. 13. *Videmus nunc per speculum in ænigmate*. Fiunt autem similitudines cum distinctionibus argenti, quia cum nitore spiritualium eloquiorum cœlestia nobis organa pandunsur: & quoniam in hac vita dumtaxat, non autem etiã in futura talium similitudinum solatiis, & auxiliis indigemus, aptè subiungitur: *Quoad vsque Rex in recubitu suo est*, id est, quoad vsque Christus in secreto suo est, & necdum nobis in gloria Patris sui apparet: tunc enim, sicut ait Esai. c. 33. Regem in decore suo videbunt oculi sanctorum. Et hæc quidem Beda iuxta translationem Septuag. nam nostra editio, quæ est ex Hebræo, illa verba, *quoad vsque Rex in recubitu suo est*, iungit cum sequenti sententia.

II. *Beda.* *Scripturæ diuinæ sponsæ murenulæ.* *1. Cor. 13. 12.* *Esai. 33.*

Tertiò, Alij per murenulas aureas vermiculatas argento accipiunt charitatem ornatam sapientia. Cum autem argentum inaurari soleat, hic è contrario super aurum argentum ponitur: quia prior debet esse charitas, quam scientia, & super charitatẽ induci distinctiones argenti, seu vt habent Septuag. *puncta argentea*: subtilissima enim scientiarum placita, quæ appellamus puncta, super charitatem fundari debent. Quartò, Alij interpretantur murenulas cum vermiculationibus, vel punctis argenteis fidem, siue charitatem bonis operibus distinctam, vt fides, vel charitas sit murenula quædam aurea, & quæ per eam fiunt bona opera, vermiculationes sint, seu puncta argentea. Vel aliter per murenulas aureas posse accipi dilectionem erga Deum: per puncta autem, & vermiculationes argẽti actus dilectionis erga proximum. Quintò. Dios. Carth. per murenulas intelligit gloriosa præconia, quibus tũ in sacris literis, tum à nobis cõmendatur Virgo beatissima. Quam expositionem videtur mutuatus à Ruperto, qui eodem modo murenulas istas interpretatur. *Murenulas*, inquit, *aureas faciemus tibi, vermiculatas argento, id est*,

III. *Scientiarum placita super charitatem fundanda.* *Dion. Carth. B. Virginis præconia.* *Ruperti.*

ornamenta benedictionis, & gratiarum actionis benedicendo, & gratias agendo Deo, quòd fecit tibi, ita vt non sit locus, vbi vox laudis huius non audiatur, quæ tuum nomen celebrans iugiter te ambiat, & quodammodò de collo tuo dependeat.

V. *Obedientiæ præmia.*

Sextò, Possumus etiam iuxta traditam illam colli expositionem, qua ex Origene diximus significari obedientiam, per murenulas intelligere præmia, & ornamenta, quæ obedientiæ promittuntur: pendent quippe ex obedientis collo in cœlo ornamenta gloriosissima, & pulcherrima. Par enim est, vt collum illud, quod iugum Domini portauit, tandem ablato iugo multis ornamẽtis decoretur. Vnde Paulus ad Hebr. 5. *Factus est*, inquit, scilicet per passionem & glorificationem suam, *omnibus sibi obtemperantibus causa salutis æternæ*: & Cant. 4. postquam ter dictum fuerat, *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni*, subiungitur: *Coronaberis*; quia videlicet illi coronantur, qui voci sponsi vocantis obediunt: quanquam & per vocem illam, *veni*, tertiò repetitam tria religionis vota possumus accipere, per quæ ad Deum præcipuè accedimus, & propter quæ iustorum animæ tãquam Dei sponsæ coronantur. Atque ad hanc murenularum de obedientiæ præmio expositionem pertinet illa D. Bernardi sententia serm. 41. in Can. cum per murenulas non colli, sed aurium ornamenta accipienda esse existimat, docens tum murenulas, siue inaures dari sponsæ in hac vita, eum illi ornamenta aurium, hoc est, variæ dantur diuinarum rerum cognitiones, ac similitudines supernæ patriæ statum adumbrantes, *Quæ ad aures*, inquit, *fidei pertinent, & interim eam, dum sponso non fruitur, consolantur, vt per auditum obedientiam ad gloriã perueniat visionis.* Quàm pulchrasigitur murenulas Deum Virgini dedisse existimandum est, quæ vlque adeo obediens fuit, vt (quod affirmat Gerson. tract. super *Magnificat,*) stans iuxta crucem altissimum habuerit actum obedientiæ offerens ipsa filium suum Patri, & conformans se etiã in illa filij sui morte acerbissima cum diuina voluntate. Plane in die eius Assumptionis dictum est ei: *Veni de Libano sponsa mea, veni de Libano, veni, coronaberis; murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* In cuius rei figurã Rebeccæ sponsæ Isaac datæ sunt inaures aureæ, & armillæ. Gen. 24. quia nimirum Virgini, & cuilibet sanctæ animæ, quæ & aures Deo per obedientiam, & manus per opera præbet, dantur inaures ad cultum aurium, & armillæ ad brachiorum ornamentũ.

Hebr. 5. 9. Cant. 4. 8.

Per tria religionis vota accedimus ad Deum.

D. Bernard

Gerson. B. Virgo stans iuxta crucem altissimum habuit obedientiæ actũ.

Gen. 24.

De vberibus, & ventre Virginis.

SECTIO XII.

I. DE sponsæ vberibus ita legimus Cant. 4. *Duo vbera tua sicut duo hinnuli capreæ gemelli, qui pascuntur in liliis*: & iterum: *Pulchriora sunt vbera tua vino, & odor vnguentorum tuorum super omnia aromata*: & cap. 7. *Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructum eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut malorum.* Qui hæc sponsæ vbera ad Ecclesiam referunt, partim duo testamenta, partim omnes in vniuersum prædicatores interpretantur, qui variis nominibus eo libro Cant. dicantur: appellentúrque Ecclesiæ oculi, quia occulta mysteria perspiciunt: dentes, quia doctrinæ cibos terunt, comminuúntque fidelibus: collum, quia flatum vitalem Ecclesiæ ministrant: denique vbera, quia paruulis in Christo lac doctrinæ salutaris instillant. Duo autem dicuntur, quia duplex doctrinę lac continent, vnum de astructione fidei, alterum de compositione morum: pertinet enim ad concionatoris officium & fidem astruere, & ad bõnos mores incitare. Comparantur hinnulis capreæ propter perspicacitatem aspectus quoad intellectum:

Cant. 4. 5. 10. & 7. 8.

Prædicatores variis nominibus dicuntur in Canticis.

ctum, propter hilaritatem quoad effectum: propter velocitatem quoad executionem operum etiam arduorum, atque difficilium. Denique pascuntur in liliis, id-est, in floridis scripturarum campis, donec aspiret dies, & inclinentur vmbræ, id-est, dum vitæ huius tempus perdurauerit. Verum omissa Ecclesia, de qua modò non agimus, duo hæc Virginis vbera virginitatem, & fœcunditatem eius interpretatur Rupert. lib. 3. in Cant. quæ duo vbera hinnulis comparantur propter lætitiam, quam mundo attulerunt: sicut enim hinnuli festiui, aclæti, dum huc, & illuc cum spectantium lætitia in montibus saliunt. Gemellis autem hinnulis similia dicuntur, quia in sola Virgine duo hæc inuenta fuerunt, vt filium lactaret, & virgo esset. Denique dicuntur pasci in lilijs propter summam fœcundæ huius virginitatis pulchritudinem.

Virginitas & fœcunditas duo vbera in B. Virgine Rupert.

II.

Eadem duo vbera, virginitatem scilicet, ac fœcunditatem in Virgine expendit D. Bernard. homil. 2. de B. Virgine in eo, quòd Esai. 11. virga dicitur floruisse. *Florem*, inquit, *filium, virgam intellige matrem, quoniam & virga floruit absque germine, & Virgo concepit non ex homine: nec virgæ virorem floris læsit emissio, nec Virginis pudorem sacri partus editio.* Et in eo præterea, quòd Iudic. 6. Gedeonis vellus de carne tõsum, sed sine vulnere carnis in area ponitur, & nunc quidem lana, nunc verò area rore perfunditur, vt significaret carnem assumptam de carne Virginis absque detrimento virginitatis cum distillantibus cœlestis tota se infudit plenitudo diuinitatis, adeo vt ex hac plenitudine omnes acceperimus, qui verè sine illa non aliud, quàm terra arida sumus. Cui Gedeonico facto propheticum dictum pulchrè conuenit, cum dicitur Psal. 71. *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Atque hæc duorum vberum cõiunctio est vnum ex tribus illis mirabiliter singularibus, & singulariter mirabilibus, quæ idem Bern. cõmemorat serm. 3. in vigilia Natiuitatis. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipotens illa maiestas in Assumptione nostræ carnis ita singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt alia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram. Coniuncta quippe sunt ad inuicem Deus, & homo, mater, & virgo, fides, & cor humanum. Mirum est enim, quomodò cor humanum his duobus fidem accommodauit: quomodò credi potuit, quòd Deus homo esset, & quod virgo manserit, quæ peperisset.*

D. Bern. Esai. 11. Partus Virginis purissimus. Iudic. 6. Psal. 71. 6. D. Bernard.

III.

Dicuntur autem vbera virginitas, & fœcunditas in Virgine, quia inde humanum genus spiritualiter infans lac salutis, & gratiæ hausit ex eo videlicet, quòd in Virgine cum eius virginitate coniuncta est fœcunditas, qua Deum hominem peperit: nihil enim nobis eius virginitas profuisset, nisi fœcunda fuisset. Fit deinde mentio liliorum ad exprimendam virginitatis pulchritudinem: est enim lilij flos pulcherrimus, & hierogliphicum spei: vnde in multis antiquorum Imperatorum nummis ex altera facie dea sculpta erat lilium dextera prætendens cum hac inscriptione, *Spes publica*: quod mirificè conuenit in sanctissimæ Mariæ virginitatem cum fœcunditate coniunctam, in qua spes humani generis publica exposita est. Denique de vberibus illud est maximè obseruandum, quod dicitur Cantic. 7. *Dixi: Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, & erunt vbera tua sicut botri vineæ, & odor oris tui sicut odor malorum.* Obseruandumque tunc denique vbera Virginis, id est, eius virginitatem, & fœcunditatem mundo maximè profuisse, fuisseque instar hinnulorum delectationem, & hilaritatem spectantibus exhibentium, pulchriora etiam vino, & sicut botros vineæ suauissimos, postquam Christus in crucis palmam ascendit: tunc enim perfecta est humani generis redemptio, & apparuit fœcundæ virginitatis vtilitas, & suauitas. Quòd enim per ascensum in palmam eleuationem Christi in crucem accipere debeamus, docet Beda libro 6. in Cantic. Quod verò ait sponsus:

Fœcunda Mariæ virginitas spes publica humani generis. Cant. 7. 8. Vtilitas fœcundæ virginitatis Mariæ quando apparuerit. Beda.

Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius, ad illud tempus spectat, cum Salomon ista scribebat: tunc enim Dominus se crebris Prophetarum vocibus promittebat ad redemptionem generis humani venturum, & ascensurum in arborem crucis, vt destructo mortis imperio ad vitam victor rediret, fructus autem palmæ, quos se apprehensurum commemorat, posteriores sunt gloriæ, quæ crucis sequebantur ascensum, hoc est, claritas resurrectionis, & ascensionis eius, aduentus Spiritus sancti, & salus mundi credentis. Itaque tunc Virginis vbera fœcundissimi, & suauissimi botri fuerunt, cum Christus crucem triumphator ascendit: simul etiam odor oris eius sicut odor malorum: quia ex eo tempore Virginis fama, quæ per odorem exprimitur, vniuersum orbem peruasit.

Crucis finctus.

IIII. Quod ad ventrem spectat, de eo ita legimus Cant. 7. *Venter tuus sicut acerus tritici, vallatus lilijs.* Dionys. Carthus. lib. de præconio, & dignitate Mariæ, art. 37. & alij existimant in aceruo tritici fœcunditatem Virginis, in lilijs virginitatem adumbrari. Itaque venter eius aceruus tritici fuit, quia fœcunditatem habuit: septus lilijs, quia virginitatem retinuit. Et meritò venter Virginis aceruo tritici confertur, quia ad eius ventrem tanquam ad immensum, & inexhaustum tritici aceruum mortales omnes, imò & Angeli cibi quærendi causa confluxerunt. Sed cur aceruus iste tritici dicitur non plenus, non ornatus, sed vallatus liliis? Sanè illud significatur lilia fuisse pro vallo, quo defenderetur tritici aceruus. At, inquies, quis vnquam tritico vallum confecit ex liliis? quámve defensionem poterant lilia præstare tritico? Haud dubiè maximam, & inuictam. Primùm enim, quod ad Virginem attinet, nisi ei vallum virginitatis tutum futurum promitteretur ab Angelo, dubium, an mater Dei esse voluisset? imò non electuram fuisse esse Dei matrem, nisi aliud Deum velle intelligeret, sentit Bernardin. Senens. serm. de Concept. probarique potest ex illis verbis: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* nec prius consensit, quàm ei ab Angelo diceretur: *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Itaque lilia vallauerunt aceruum tritici, quia vt haberemus fœcunditatem Virginis, fecerunt virginitatis lilia.

Cant. 7. 2.
Dion. Cart.
Venter Virginis aceruo tritici cur comparetur.
Virginitatem suam quanti fecerit B. Virgo.
Bernardin. Senens.
Luc. 1 34. 35.

V. Denique si vniuersè loquamur, lilia pro vallo acerui ponuntur, quia nihil ad custodiendum omnium bonorum, virtutúmque aceruum fortius, ac firmius est castitate. Hanc enim ita dæmon formidat, vt vbicumque vallum huiusmodi reperit, de acerui rapina omnino desperet. Hinc est, quod D. Anselm. homil. super Euang. Luc. 10. *Intrauit Iesus in quoddam castellum*, docet castellum appellari turrim muro circundatam, quæ duo sese inuicem defendunt: tum ait beatissimam Virginem castellum esse, in qua humilitas turris, Virginitas muri instar obtineat, quæ duo sese inuicem tuentur, nimirum & turris humilitatis virginitatis murum, & murus virginitatis humilitatis turrim, imò & reliquarum omnium virtutum. *Quia igitur*, inquit Anselm. *virginitatem cum libido non potest, solet impugnare superbia, est in eadem Virgine turris humilitatis, quæ à muro virginitatis omnem repellit superbiam.* Et quidem merito Ansel. nam virgo quæpiam nisi humilis sit, in maximo versatur virginitatis amittendæ discrimine. Vnde D. Aug. ad initium 2. lib. de ciuitate Dei quærens, cur permisit Deus in vrbis Romæ vastatione virgines Deo sacras à barbaris violari? respondet tandem cap. 28. cum iisdem loquens: *Quod si fortè, cur permiserit, quæritis, alta quidem est prouidentia Creatoris, & inscrutabilia iudicia eius: veruntamen interrogate fideliter animas vestras, num fortè de isto integritatis, & continentiæ, vel pudicitiæ bono vos inflatius extulistis?*

Castitas custos virtutum reliquarum.
D. Anselm. Luc. 10. 38.
B. Virgo castellum.
Humilitas virginis quam ne efferat.
D. August.

VI. Denique de ventre Virginis exclamat D. Epiphan. serm. de Virg. laudibus.

O vterum

O verum impollutum habentem circulũ cælorum, qui Deum incomprehensum in te verè comprehensum portasti. O verum cælo ampliorem, qui Deum in te non coarctasti. O verum, qui cælum es septem circulis constans, & capacior illis existis. O veterum cælis sublimiorem, atque latiorem. O verum habentem inextinguibile lumen septies lucentiũ gratiæ. Hæc ille, & multa alia in hanc sententiam. *D. Epiphan. Verum B. Virginis cælo amplior, & sublimior.*

De calceamentis, & gressu Virginis.

SECTIO XIII.

VSque adeo calceamentorum Virginis pulchritudine, & incessus elegantia captus est sponsus, vt per admirationem dixerit, Cant. 7. *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis:* & quoniam in ponendo pede, & incessus, gressúsque, venustate, & gratia, ingenua quædam indoles elucet, ideo considerato incessu sponsæ eam sponsus Principem nominauit. I. *Cant. 7. 1.*

II.

Quod ad rem attinet, putamus per calceamenta Virginis accipiendam esse eius humilitatem, cuius est ad pedes semper accidere, infimúmque locum appetere: quam virtutem difficillimam esse, facilliméque deperdi indicauit Petrus 1. sua epist. c. 5. cùm dixit: *Omnes autem inuicem humilitatem insinuate:* vbi pro eo, quod nos habemus, *insinuate*, est Græcè, ἐγκομβώσασθε, hoc est, *innodate*, seu *alligate:* κόμβος enim nodum significat, & ἐγκομβόω, innodare. Est igitur is sensus Apostoli: Humilitatem arctissimis nodis alligate, & innodate, ne elabatur: est enim humilitas vsque adeo difficilis, vt nisi magna cura, & vigilantia retineatur, & quasi vinciatur, facillimè quauis occasione incidente elabatur. Verum ea virtus etsi difficilis, tanta fuit in Virgine, vt eam Deus quasi admirans, & suspiciens dixerit: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia Principis!* quibus verbis etiam innuit humilitatem, quamuis per calceamenta exprimatur, virtutem tamen esse Principis, eáque maximè ipsos etiam Reges, ac Principes decorari: imò ex ea dignosci tanquam ex calceamentis, & gressu generosum, ac regium cuiúsque animum. Atque idcirco ad hanc vnam virtutem Deum in Virgine respexisse ipsamet confitetur in suo cantico Lucæ 1. cùm ait: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Vt autem intelligas eo loco *humilitatis* nomine ipsam etiam virtutem humilitatis accipi debere, aduerte pro eo, quod nos habemus, *humilitatem*, esse Græcè, ταπείνωσιν, quæ vox in primis significat afflictionem: éstque hæc acceptio creberrima in sacris literis, veluti Gen. 29. cum dixit Lia: *Vidit Dominus humilitatem meam:* & Psalm. 24. *Vide humilitatem meam, & laborem meum:* & Psalm. 135. *In humilitate nostra memor fuit nostri.* Deinde significat vilitatem, & exiguitatem, vt perspicuum est ex illo loco ad Philip. 3. *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ:* & Iacobi 1. *Glorietur frater humilis in exaltatione sua, diues autem in humilitate sua:* vbi humilis, seu ταπεινὸς, idem est, quod vilis: & humilitas idem, quod vilitas: nam humilitas, quæ est virtus superbiæ contraria, dicitur ταπεινοφροσύνη, vt ad Ephes. 4. *Obsecro itaque vos ego vinctus in Domino, vt dignè ambuletis vocatione, qua vocati estis, cum omni humilitate, & mansuetudine:* & ad Philip. 2. *Sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitrantes.* Quoniam igitur eo loco non dixit Virgo, ταπεινοφρονοῦν, sed ταπείνωσιν, multi ita interpretantur, vt Virgo dicat Deum respexisse suam ipsius vilitatem, & exiguitatem. Quam expositionem sequuntur Iansenius in sua concordia, Vatablus in scholiis super eundem locum, ibidémque Caietanus, Isidorus Clarius, Euthymius, Erasmus, imò & D. Bernardus sermo. de B. Virgine super illud Apocalyp. 12. *Signum magnum apparuit in cælo:* vbi sic inducit *Quanta fuerit in B. Virgine. Humilitas virtus regia. Luc. 1. 48. Gen. 29. 32. Psal. 24. 18. Psal 135. 23. Locus cantici B. Virginis illustratur. Philip. 3. 21. Iacob. 1. 10. Ephes. 4. 2. Philip. 2. 3. Iansen. Vatablus. Caietanus. Isid. Clarius. Euthymius. Erasmus. D. Bern. Apoc. 12.*

Virginem cum Elizabetha loquentem. *Beatame ſſe dicis, quæ credidit: ſed crudelitatis, & beatitudinis cauſa reſpectus eſt ſupernæ pietatis, vt ex hoc magis beatam me dicant omnes generationes, quia ancillam humilem, & exiguam reſpexit Deus.* Potéſtque hæc expoſitio confirmari, quia non videtur conueniens ſummæ modeſtiæ Virginis, vt dicat Deum reſpexiſſe ad meritum humilitatis ſuæ: id enim eſſet gloriari, & de merito, & de virtute humilitatis, quod à verè humilibus longè abeſt.

II. Verùm ne vel minimam maledicendi anſam præbeamus Hæreticis, qui ex hoc loco perperam intellecto occaſionem acceperunt virginem iniuriis proſcindendi appellando eam abiectam, ac vilem ex ſua ipſius confeſſione: aduertimus verbum ταπείνωσις non ſemper vilitatem, ſed interdum ipſam etiam humilitatis virtutem ſignificare, vt exploratum eſt ex illa ſententia à D. Petro 1. ſua epiſt. c. 5. & à Iacobo c. 4. vſurpata: *Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam*: vbi pro *humilibus*, eſt Græcè, ταπεινοῖς: imò & Chriſtus Dominus Matthæi 11. ait: *Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde*, Græcè eſt, ταπεινὸς: quibus in locis manifeſtum eſt ſermonem eſſe de humilitatis virtute. Accedit, quòd eo loco virtutem humilitatis accipiendam eſſe communior eſt Patrum, & interpretum ſententia, quam diſſertis verbis tradunt Origen. hom. 8. in Luc. D. Aug. ſerm. 2. in Aſſumpt. Virg. Euſeb. Emiſſen. in Euangelium feriæ ſextæ in Aduentum, Beda in c. 1. Luc. D. Bern. ſerm. 42. & 45. in Cant. & hom. 1. ſuper *Miſſus eſt*, & ſerm. 3. in Annunciat. Dominica, Gloſſa ordinaria Luc. 1. Rupert. ſerm. 1. in Cant. D. Bonau. in ſpeculo B. Virg. c. 8. D. Thom 2. 2. q. 1. 161. art. referens, & approbans expoſitionem Origenis, ſanctus Ildephonſ. ſerm. de Aſſump. Virg. Ambr. Ansb. lib. 2. in Apocal. Hugo Card. in c. 1. Lucæ, & plures alij. Nec verò propterea Virgo de humilitate ſua in ſe gloriatur, ſed in Domino, à quo agnoſcit ſe humilitatis donum recepiſſe, Deúmque humilitatẽ illã tanquã fundamentum iecisſe ad reliquorum donorum fabricam ſuperſtruendam: quẽadmodum & Paulus abſque humilitatis præiudicio gratiam ſe habere lætabatur, & charitatem, à qua certus erat ſeparari non poſſe ad Rom. 8.

Origenes. Aug. Euſeb. Emiſ. Beda, D. Bernard. Gloſſ. ordin. Rupertus. D. Bonau. D. Thom. D. Ildephon. Amb. Ansb. Hugo Card. Rom. 8.

III. Quare concludimus vtramque expoſitionem literalem eſſe, ſed poſteriorem communiorem Patrum: & verò prior expoſitio multùm etiam commendat humilitatem Virginis, quippe quæ cum poſſet quatuordecim Reges, & eo ampliùs in ſuo ſtemmate numerare, & tot præterea, ac tantis eſſet à Deo donis, & prærogatiuis locupletata, vilem tamen ſe, & abiectam prædicabat, conſiderans videlicet ſe eiuſmodi donis non ſuo merito, ſed diuino beneficio cumulatam, imò cum videret ſe vndique ſpiritualibus opibus circumfluentem, recurrit ad naturam, & inde ſe humiliandi anſam arripuit, quæ eſt ſumma humilitatis præſtantia: quemadmodum D. Chryſoſt. hom. 23. in poſteriorem epiſtolam ad Corinth. in Abrahamo obſeruauit expendens illa eius verba Gen. 18. *Ego autem ſum terra, ac cinis. Quoniam*, inquit, *non habebat peccata, quæ diceret: ſed vndique bonis operibus fulgebat, circumcurſans, & nihil contra ſe inueniens ad naturam ipſam confugit: & quoniam terræ nomen videtur quodammodo honeſtum eſſe, cineris addidit.*

Humilitatis anſam vnde arripuerit. B. Virgo.

D. Chryſoſt. Geneſ. 8. 23. Abrahami humilitas.

IV. Verùm vt ad poſteriorem expoſitionem, quæ communior eſt Patrum, reuertamur, gratiſſima ſanè fuit Deo Virginis humilitas, ad quam potiſſimum reſpexiſſe dicitur ſuſpiciens calceamentorum eius pulchritudinem: in cuius rei figuram dicitur de Iudith cap. 16. *Sandalia eius rapuerunt oculos eius*, id eſt, Holophernis, mirum enim eſt, quòd cum Iudith tam multis aliis ornamentis pulcherrimis exornata eſſet, ad ſola ſandalia, id eſt, pedum calceamenta reſpexiſſe dicatur Holophernes, eorúmque captus pulchritudine, in typum videlicet Virginis, cuius humilitatem vſque adeo Dominus adamauit, vt merito dixerit Bern. ſerm. ſuper

Humilitas Virginis Deo quàm gratiſſima. Iudith 16. 11.

D. Bernard.

super *Missus est, virginitate placuit, & humilitate concepit.* Etenim tunc primùm Deus humanitatem induit, cum virgo illa humilitatis plenissima pronunciauit: *Ecce ancilla Domini.* Atque, hoc est, quod ipsa virgo commemorat Cant. 1. cum ait: *Dum esset Rex in accubitu suo, nardus mea dedit odorem suum*: nardus enim, qui frutex humilis est, humilitatem designat. Annotauit autem Rupert. in comment. eius loci tantum fuisse odorem huius nardi, id est humilitatis in Virgine, vt ad ipsum Deum in accubitu suo Regali in cœlis consistentem peruenire potuerit, eúmque ita delectare, vt è cælo ad Virginis gremium per incarnationem traxerit.

Luc 1. 38. Cant. 1. 13.

Rupert. Odor humilitatis in Virgine quàtus.

Præterea obseruandum est, quod iam cœpimus dicere, humilitatem regalem quandam virtutem esse: idcirco enim sponsus de humilitate sponsam commendans eam *filiam Principis* appellauit. Est enim humilitas altissima, & humilis eo ipso quòd humilis est, maximè excelsus, ac sublimis, quemadmodum & superbus eo ipso quod superbus est, infimus, & abiectissimus. Itaque quod Christus ait: *Qui se humiliat exaltabitur: & qui se exaltat humiliabitur*, non solum accipiendum est, postquam se humiliauerit ille, & iste exaltauerit, sed in ipso humilitatis actu supremam quandam altitudinem, & in ipso actu superbiæ summam abiectionem contineri: atque adeo Virginem beatissimam eo ipso, quòd se humiliauit, supra omnem fuisse euectam celsitudinem. Id quod ita exponit D. Aug. lib. 14. de ciuit. cap. 13. *Est*, inquit, *aliquid humilitatis miro modo, quod sursum faciat cor: & est aliquid elationis, quod deorsum faciat cor. Hoc quidem quasi contrarium videtur, vt elatio sit deorsum, & humilitas sursum: sed pia humilitas facit subditum superiori, nihil est autem superius Deo, & ideo exaltat humilitas, quæ facit subditum Deo: elatio autem, quæ in vitio est, eoipso, quòd respuit subiectionem, cadit ab illo, quod non est quidquam superius, & fit quod scriptum est* Psalm. 72. *Deiecisti eos, dum eleuarentur: non enim ait: Dum eleuati fuissent, vt prius extollerentur, & postea deicerentur: sed cùm extollerentur, tunc deiecti sunt: ipsum quippe extolli iam deiici est.* Hæc August. Aliam eiusdem rei præclaram etiam rationem affert D. Gregorius lib. 6. Mor. c. 6. 8. super illa verba Iob. 5. *Qui ponit humiles in sublimi.* Quo loco docet D. Greg. humiles eo ipso, quod se humiliant, altissimos fieri. *In sublimi*, inquit, *humiles ponuntur, quia cum se ex humilitate substernunt altæ menti, indicio cuncta temporalia transcendunt: & cum se indignos in omnibus æstimant, recta cogitationis examine huius mundi gloriam transcendentes calcant.* Idem eleganter persequitur Ioan. Gerson. 2. part. sermonis in cœna Domini, cõsideratione 1. vbi primùm docet veram humilitatem, dum exit à summa potentia, & gloria, & magnificentissima maiestate Dei ad suam impotentiam, seruilitatémque intuendam, effici potentissimam, & gloriosissimam, & monarchicam super omnia, quia nimirum facit ipsum Deum suam gloriam, & potentiam, dum propter Deum se, & omnia alia contemnenda arbitratur. *Quantum igitur*, inquit, *est humilitatis dominum habere omnia sub pedibus per generosum contemptum* iuxta illud Deut. 11. *Omnis locus quem calcauerit pes vester, vester erit. Quid maius? & quam latum imperium nihil aliud à Deo magni pendere, nullique alteri rei subiici?*

B. Virgo se humiliauit super omnem euectam celsitudinem. D. August.

Deiiciunt se dum extolliũt superbi. Psal 72. 18. D. Gregor. Iob. 5. 11.

Io. Gerson.

Humilitatis dominatum.

Secundò, Visionem Ioannis de muliere amicta Sole, humilitati accommodat, aitque eam esse signum magnum apparens in cœlo intelligibili, & supremo animæ rationalis: mulierem, inquam, amictam Sole iustitiæ. Quid enim iustius humilitate, quæ implet omnem iustitiam Matth. 3. in capite eius coronam esse stellarum duodecim, hoc est, perfectionem omni virtutum fulgore radiantem: Lunam denique sub pedibus, hoc est, omnia terrena sub affectionibus per generosum contemptum. Tertiò, Aduertit ad humilitatis tanquam Principis, & Reginæ imperium militare, & seruire omnia: aduersa quidem ad exercitium,

V I. *Humilitas signum magnum in cælo. Matth. 3.*

Humilitatis imperium super omnia.

& tutelam, prosperâ verò ad modestiam, sobriamque consolationem, *Dicam amplius*, inquit Gerson, *militant pro eâ sui hostes fortissimi: nam ex peccatis redditur cautior, firmior, ac potentior. Imo vide miraculum: ipsa ex morte propria reuiuiscit sapius, fortiórque resurgit: nam quis neget magnam esse humilitatis recuperandæ rationem humilitatem perdidisse? Quinetiam oritur ex suo contrario, quod est superbia non minori miraculo, quam si frigiditatem calor gignat: humilitatis quippe non parua est occasio animæ contra Deum suum Creatorem, ac redemptorem superbisse.* Quartò, Docet humilitatem suo modo esse ambitiosissimam, cupidissimam, maximi cordis, & altissimi spiritus: quoniam dedignatur nisi summo bono, nisi summis opibus, nisi summa gloria impleri. Postremò ait humilitatem similem esse speculo concauo, in cuius centro vniuntur omnes radiosæ incidentiæ illustrationum diuinarum: quia nimirum humili omnes gratiæ communicantur à Deo, eámque ob causam appellari posse abyssum sorbentem omnium viuentium aquarum fluentia: imò & vacuum quoddam spirituale, ad quod implendũ confluunt omnia, nec implere sufficiunt, nisi Deus. Ex his perspicuum relinquitur, quanto iure Virgo propter humilitatem filia principis dicta sit, sponsúsque eius humilitatem demiratus dixerit: *Quàm pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia Principis!*

Humilitas, Spirituale vacuum.

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

In quo de sanctissimæ Deiparæ virginitate, & maternitate disseritur ad illa verba: Mulier amicta Sole.

Amictam Sole fuisse Virginem, cum Verbum absque vllo virginitatis præiudicio concepit.

SECTIO PRÍMA.

1. SVPERIORIBVS commentarijs docuimus sanctissimam Virginem signum magnum fuisse, iuxta triplicem signi in sacris literis acceptionem, pro miraculo videlicet, scopo, atque vexillo: eandem in cælo apparuisse ostendimus ob eximiam in omni genere magnitudinem: explicauimus etiam mulieris appellationem, vbi de nomine Mariæ, eiúsque tum corporis, tum animi pulchritudine aliquanto fusiùs disputauimus. Sequitur iam in visione Ioannis exponendum, quomodo fuerit amicta Sole: id quod tertio hoc commentario præstabimus. Et quoniam Virgo beatissima non solum fuit amicta Sole, sed Solem quoque ipsa amiciuit, iuxta illud Hierem. 31. *Fœmina circundabit virũ*: vtrumque isto cõment. cõplectemur, quod adeo in Mariæ virginitate maternitatéque potissimũ versabitur, cuius vtriusque prærogatiuæ fuit sanè admirabilis, & maximè Diuina coniunctio, & vnum ex tribus illis operibus mirabiliter singularibus, & singulariter mirabilibus, quæ commemorat D. Bernard. serm. 3. in vigilia Natalis Domini. *Tria*, inquit, *opera fecit omnipotens illa maiestas*

Hier 31.22.

D. Bernad.

maiestas in assumptione nostræ carnis singulariter mirabilia, & mirabiliter singularia, vt talia nec facta sint, nec facienda sint amplius super terram: coniuncta quippe sunt ad inuicem Deus & homo, mater & virgo, fides & cor humanum.

Vt igitur hinc ordiamur, D. Bern. serm. de Virgine, variè exponi hunc amictum Solis in Virgine. Primùm enim docet dici amictam Sole propter singularem clementiam, qua vniuersos instar cuiusdam Solis misericordiæ radiis illustrat, vt non tantùm solarem naturam, sed Solem ipsum ad omnia suo splendore pertingentem induisse videatur. *Ea*, inquit, *est, quæ velut alterum Solem induit sibi: quem admodum enim ille super bonos, & malos indifferenter oritur: sic ipsa quoque præterita non discutit merita, sed omnibus sese exorabilem, omnibus clementissimam præbet, omnium denique necessitates amplissimo quodam miseratur affectu.* Altera Bernardi expositio desumitur à stabili simul, & perfectissimo splendore, atque feruore virtutum Virginis: cùm enim Lunæ splendor sit instabilis, & incertus, feruorémque non habeat: is tamé, quo Sol splendet, habet cum ardentissimo feruore stabilitatem comunctam. Quia igitur Virgo beatissima à Deo tanquam Sole vndique collustratur, accipiens ab eo perfectum, & stabilem, imò & ardentissimum charitatis, virtutúmque cæterarum fulgorem, meritissimo amicta Sole apparuit. *Amicta*, inquit, *dicitur Sole, & Luna sub pedibus eius: in Sole nimirum & feruor, & splendor stabilis: in Luna solus splendor: atque is omnino instabilis, & incertus, qui nunquam in eodem statu permaneat. Iure ergo Maria Sole perhibetur amicta, quæ profundissimam Diuinæ sapientiæ vltra, quam credi valeat, penetrauit abyssum, vt quantum sine personalis vnione creaturæ conditio patitur, lucis illius inaccessibilis videatur immersa: illo nimirum igne Prophetæ labia pungiuntur: illo igne Seraphim accenduntur. Longè verò alter Maria arsit non velut summatim tangi, sed operiri magis vndique, & circumfundi, & tanquam ipso igne concludi. Candidissimus sani, sed & calidissimus huius mulieris amictus, eius omnia tam excellenter irradiata nescubitus, vt nihil in ea non dico tenebrosum sed obscurum saltem, vel minus lucidum, sed ne tepidum quidem aliquid, aut non feruentissimum liceat suspicari.*

I. D. Bernard. Virginis clementia in bonos, & malos.

Virtutum Virgine perfectus, & stabilis splendor.

II. Tertia expositio Bernardi ad incarnationem Domini pertinet, quæ in Virgine perfecta est, non tantùm seruata, sed magis adhuc perfecta eius virginitate, vt idem sit mulierem amictam Sole fuisse, atque Spiritum sanctum ei superuenisse, & virtutem Altissimi obumbrasse: quod haud dubiè ad virginitatem eius pertinuit, vt ex Virginis ad Angelum interrogatione, Angelique responsione manifestum est. Cùm enim Virgo quæsisset, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Respondit Angelus, *Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideóque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei.* Denique idem est amictam esse Sole mulierem, atque rubum illum Exod. 3. ardisse, & tamen minimè combustum fuisse: quam visionem omnes fere Patres de incarnatione Verbi in Virgine absque vllo vel minimo virginitatis detrimento accipiunt, vt posteà dicemus vberius. *Quomodo*, inquit Bern. *in tam vehementi feruore tam fragilis natura subsistit? Meritò quidem admiraris Moses sancte, & curiosius desideras intueri: verumtamen solue calceamenta pedibus tuis, & inuolucra pone carnalium cogitationum, si accedere concupiscis. Vadam*, inquit, *& videbo visionem hanc magnam. Magna plane visio rubus ardens sine combustione: magnum signum mulier illæsa manens amicta Sole: non est rubi natura operum vndique flammis manere nihilominus incombustum: non mulieris potentia, vt sustineat Solis amictum, non est virtutis humanæ, sed nec Angelica quidem, sublimior quædam necessaria est: Spiritus sanctus, inquit, superueniet in te, & tanquam respondeat illa: Quoniam spiritus est Deus, & Deus noster ignis consumens est. Virtus ait, non mea, non tua, sed Altissimi obumbrabit tibi. Nihil itaq; mirum,*

Maria virginitas per incarnationem perfecior. Luc. 1. 34.

Exod. 3. 3.

si sub tali vmbraculo tales etiam a muliere sustineatur amictus. Quàm familiaris ei factus es Domina, quam proxema, imò quàm intima fieri meruisti! quantam inueniſti gratiam apud Deum! in te manet, & tu in eo, & vestis eum, & vestitus ab eo: vestis enim eum substantia carnis, & vestit ille tegloria suæ maiestatis: vestis Solem nube, & Sole ipsa vestiris. Hæc ille. Itaque Bernardus amictam Sole Virginem ad illud tempus refert, quo ipsa Dei Filium concipiens superueniente Spiritu sancto, & virtute Altissimi obumbrante nihil de suæ virginitatis puritate, & integritate amisit: sed instar rubi ardebat, quin combureretur, hoc est sole vestrebatur, quin eius virginitas depereret. De virginitate quoque sanctissimæ Deiparæ eundem amictum Solis intellexit Ambr. Ansb. in comment. huius loci: Mulier inquit, amicta Sole: ac si diceretur, beata, sempérque virgo Maria obumbrata Altissimi virtute, cui videlicet dictum ab Angelo scimus: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: illa scilicet virtus, de qua Paulus dicit primæ ad Corinth. primo, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam. Eodem modo Haymo, Cœlius Pan. & alij acceperunt, ex quibus Cœlius, Tunc, inquit, amicta Sole fuit, quando virtus Altissimi eam obumbrauit, illúmque intra se verum concepit, qui intra omnia, extra omnia, super omnia, & infra omnia incomprehensibilis existit.

B. Virgo quo tempore fuerit amicta Sole.

Amb. Ansb.

1. Cor. 1. 24.

Haymo. Cœlius Pan.

III.

Porrò aduerte pro eo, quod nos habemus, *amicta Sole*, haberi Græcè, περιβεβλημένη, hoc est, circumamicta, seu vndequaque amicta Sole: quoniam omni ex parte mansit virgo purissima, neque in eam aliqua ex parte alicuius vel minimæ labeculæ vmbra in filij conceptione, atque ortu irrepsit, vt ex iis, quæ deinceps dicemus, manifestum erit. Instituimus enim hoc commentario aliquantò fusiùs perpetuam Mariæ virginitatem in isto Solis amictu expressam à Iudæorũ, Hæreticorumque calumniis factam, tectam tueri, eò quòd sit vnum ex præcipuis fidei nostræ dogmatibus, quod propterea non solum Iudæi vniuersi, sed etiam complures hæretici labefactare, imò & conuellere conati sunt, veluti Carpocrates, vt auctor est D. Epiphan. hæresi. 27. & Cerinthus, vt idem refert hæresi 28. cõtra Cerinthianos, siue Marinthianos, quod etiam memoriæ prodidit D. Irenæus lib. 1. contra hæreses, cap. 25. ijn ea hæresi fuerunt, vt dicerent Christum ex Maria, & Ioseph fuisse procreatum, eandémque Mariæ virginitatem oppugnarunt Ebionitæ, vt habes apud Tertull. lib. de carne Christi: Heluidius quoque Auxentij discipulus impiè asseruit Ioseph ex Maria post Christi ortum plures filios suscepisse, qui eam ob causam in Euangelio fratres Domini appellentur: contra quẽ fusè disputat D. Hieron. Ab Heluidio originem traxêre Heluidiani Hæretici, qui apud Epiphanium Antidicomariani Græco vocabulo, hoc est, Mariæ aduersarij nominantur. Aggrediamur igitur ostendere ex clarissimis, & grauissimis Diuinarũ literarum testimoniis sanctissimam Deiparam in conceptu, & ortu Christi amictam Sole fuisse, hoc est, eum absque vllo vel minimo suæ integritatis præiudicio edidisse, eámque integritatem perpetuò conseruasse: sed prius ex præcedenti interpretatione nonnulla colligamus, quæ ad maiorem eiusdem mysterij cognitionem faciunt.

D. Epiphan. Mariæ perpetuam virginitatem qui hæretici conuellere sint conati. D. Irenæus. Tertull.

Obseruationes literales depromptæ ex præcedentibus.

SECTIO II.

DIximus ex communi Patrum, Doctorũmque sententia idem esse amictam Sole mulierem, atque virginem in conceptu, & partu Christi fuisse virtute Altissimi obumbratam: ex quo simul ostendebatur eius in conceptu, partúque illæsa

illæsa omnino, atque illibata virginitas: nunc vberioris doctrinę causa nonnulla ad literam obseruabimus, quæ & ad illustriorem eorum, quæ dicta sunt, cognitionem spectant, & B. Virginis præstantiam mirificè declarant, id quod in omnibus sequentibus testimoniis, quæ citabimus, præstare conabimur.

I.

Habemus igitur Virginem simul amictam sole, & obumbratam, cuius mysterij rationem meritò aliquis requirat: cum enim vmbra, & solis splendor pugnare videantur, qui fieri potest, vt Virgo dici possit obumbrata, quæ sole non tantùm amicta, sed circumamicta est, vt ex Græco contextu confirmauimus. Et quidem ponendum in primis est amictum solis illæsam, & intemeratam Virginis integritatem significare: cuius rei illa est in promptu ratio, quòniam mulier illa, quæ sole erat amicta, nihil amittebat splendoris, atque adeo nihil etiam deperdebat pulchritudinis, quin multò splendidior, & pulchrior ex eo solis amictu reddebatur. Quid enim splendoris amitteret, quæ ipsam lucem, & splendorem concipiebat, & gestabat in vtero? Eam enim credo ob causam, cum de conceptu, & ortu Christi in scripturis agitur, interdum splendoris fieri mentionem, veluti Esaiæ 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur*: vbi cernis incarnationem Verbi in Virginis vtero fuisse quandam veluti lampadis accensionem ad orbis tenebras depellendas, ortum verò eius quasi quendam splendoris egressum. Certè de incarnatione Verbi locum intellexit Cyrillus Alex. lib. 10. in Esaiam: *Saluare*, inquit, *Dei quid aliud, quàm Verbum Patris, qui ob salutem humani generis carnem assumpsit? ita namque per Esaiam ait: Videbunt gentes iustitiam meam, & saluare meum sicut lampas accendetur.* Alij legunt ex Hebræo: *Donec egrediatur sicut fulmen iustus meus.* Vbi disertè virginitas sanctissimæ Deiparæ in partu ostenditur: fulmen enim integra, & illæsa omnino relinquit, in quibus nihil reperit, quod resistit, idcirco enim integra vagina gladium desituit. Sic igitur Christus quasi fulmen ex vtero Virginis prodiit, quoniam integram, & illæsam eius virginitatem seruauit. Hoc posito illud disquiritur, cur cum Virgo nihil in conceptu, & partu candoris amiserit, obumbrata tamen virtute altissimi dicatur.

Quomodo Virgo obumbrata dicatur, cum fuerit amicta sole.

Esai. 62. 1.

Incarnatio Verbi fuit veluti quædã lampadis accensio.

Cyrill. Alex.

Tanquam fulmen prodiit Christus ex Virgine.

II.

Prima ratio ducitur ex mysterio incarnationis, quod in Virgine perfectum est, altitudine, quam nulla vis intelligendi creata potest omnino comprehendere: itaque splendor solis, quo Virgo amicta est, excellentiam, & præstantiam dicit operis: vmbra verò significat lucem istam inaccessibilem esse mortalibus, vt si de perfecta omnino eius cognitione sit sermo, tenebræ, & vmbra omnibus creatis mentibus esse videatur. Hanc enim eandem ob causam dicitur Deus ipse & lucem habitare inaccessibilem, primæ ad Timot. 6. & nihilominus posuisse tenebras latibulum suum. Psalm. 17. quia videlicet quamuis ob infinitam perfectionem, & intelligibilitatem lux sit, tamen ob incomprehensibilitatem inaccessibilis est, tenebræque, & caligo creatis mentibus, vt interpretatur D. Greg. Nazianz. lib. 2. de Theologia. Si igitur Virgo beatissima ob illustrissimum incarnationis mysterium in ea perfectum amicta sole visa est: quia tamen id mysterium comprehendi omnino non potest, obumbrata dicitur, & quasi caligine, & tenebris circunfusa, vt qui ad contemplandum incarnationis mysterium in Virgine perfectum accesserit, & in solem propter altitudinem, & præstantiam, & in vmbram, atque caliginem propter incomprehensibilitatem incurrat. Hæc nimirum est germana ratio cur Virgo sanctissima in conceptu Christi mons vmbrosus appellatur Abac. cap. 3. vbi pro eo, quod nos habemus: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*, Septuag. transtulerunt, *Deus ab Austro veniet, & sanctus de mente*

1. Timot. 6. Psalm. 17. Incarnationis mysterium incomprehẽsibile. D. Gregorius Nazianz.

B. Virgo in conceptu Christi mons vmbrosus. Abac 3. 3. Septuag.

vmbroſo: quem locum Hebræus quidam, vt auctor eſt D. Hieron. in comment. ſuper Abacuch, de ortu ſaluatoris in Bethleem, quæ ad Auſtrum eſt comparatione Hieroſolymorum, intellexit: eodémque modo interpretatur Rupert. Iuxta quam expoſitionem aptè poſſumus per *montem vmbroſum*, ſanctiſſimam Virginem accipere virtute altiſſimi obumbratam. Meritò etiam id Canticum Abacuch, in quo de Verbi incarnatione in Virgine perfecta diſſeritur *oratio pro ignorantiis*, ſeu *pro ignorationibus* inſcribitur, vt præter alias eius inſcriptionis rationes eadem myſterij incarnationis incomprehenſibilis ratio innueretur, de quo quantumcumque multa, eáque præclara, & excelſa aſſequamur, ſemper nihilominus poſſumus, ac debemus noſtram inſcitiam, & ignorationem profiteri, Deúmque orare pro ignorantiis, vt videlicet mentem noſtram ſui luminis radio, & ſplendore colluſtret, noſtræque ignorationis tenebras depellat, vt vberiorem tanti myſterij notitiam comparemus: quam eius inſcriptionis rationem tradit in eum locum Rupert.

Eucherius.

III. D. Athan.

Secunda ratio eſt D. Athanaſij ſerm. de ſanctiſſima Deipara, aientis vmbram iſtam Virgini affuſam fuiſſe quaſi quaſdam vmbras, quas pictores ſolent efficere, & lineamenta quædam imaginis, in quibus qualis imago futura ſit, perſpicitur: itaque Spiritum ſanctum incarnatione Verbi, quam perfecit in Virgine, quaſi vmbras quaſdam, & lineamenta duxiſſe, in quibus Virgo Diuinitatis imaginem poſſet vtcunque intueri, ſiquidem in ipſum per ſe Diuinitatis radium non poterat pro illo ſtatu aciem mentis intendere, niſi carnis vmbra, & velamine temperatum, vt ipſa Verbi incarnatio quædam veluti Diuinitatis obumbratio fuiſſe videatur. *Obumbrauit*, inquit, *eam virtus altiſſimi corroborans eam, & Diuinæ vmbræ imagine induxit, vt inde lineamentis collectis videre poſſet, quatenus poſſibile eſt, Deum formæ expertem in ſe concipi: non enim ſuſpicandum eſt, quod ſecundum ſimplicem naturæ ſuæ proprietatem Virgo in ſe habitantem Deum videre potuerit, ſed quatenus poſſibile fuit, vtpote obumbrante illam virtute altiſſimi, & vmbras, lineamentáque quaſi facienti, vt videret, quatenus fieri poterat, Deum in ſe habitantem.* Hæc ille.

Verbi incarnatio obumbratio Diuinitatis.

IV. D. Greg.

Tertia ratio eſt Greg. Nyſſ. ſerm. de ſancta Chriſti Natiuit. fuiſſe obumbratam Virginem virtute altiſſimi, vt per eam vmbrā magnitudinē myſterij, quod in ipſa perficiebatur, intelligeret, ſicut ex vmbra, magnitudo, & figura corporis colligitur: intelligit verò per virtutē altiſſimi ipſum met Dei filium, qui virtus Dei appellatur 1. ad Corinth. 1. Itaque vult per incarnationis myſterium Deū quaſi vmbrā quandam effeciſſe, ex qua ſuæ Diuinitatis, potentiæ, ſapientiæ, bonitatiſque magnitudo perſpici, & intelligi poſſet, ſicut ex corporū vmbris eorum magnitudo, figuráque intelligūtur, quamuis ipſa corpora minimè videantur: atque adeò incarnationis myſterium maximè inter reliqua Diuina opera Diuinā magnitudinem declarare. *Quin etiam*, inquit Gregor. *virtus altiſſimi obumbrabit tibi: quid hoc nomine ſcriptura ſignificat? Chriſtus Dei virtus, & ſapientia eſt, vt, inquit Apoſtolus, ergo altiſſimi Dei virtus, qui eſt Chriſtus, ſuperuentu Spiritus ſancti in Virgine informatur. Quemadmodum enim vmbra corporum ex forma prægredientium effingitur: eodem modo figura, atque indicia filij Dei in virtute naſcentis elucebunt, & apparebūt, imago videlicet, & ſigillum, & vmbra, & ſplendor primarij auctoris, qui per mirabilem effectum actionum oſtenditur.* Hæc Nyſſenus. Et his perſpicuum relinquitur minimè inter ſe pugnare Virginem fuiſſe amictam ſole in incarnatione Verbi, & ſimul altiſſimi virtute obumbratam: ſiquidem hæc altiſſimi vmbra nihil dicit tenebrarum, & caliginis, ſed incomprehenſibilitatem myſterij, vel lineamenta quædam ſecundùm Athanaſium, ex quibus colligi poſſet, qualis eſſet Diuinitatis imago, vel etiam ſecundùm Nyſſenum

1. Cor. 1.

Inter diuina opera Dei magnitudinē maximè declarat myſterium incarnationis.

Diuinæ

Diuinæ naturæ magnitudinem, quæ in mysterio incarnationis mirificè resplendet.

Ostenditur virginitas Mariæ ex illis verbis Genes. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum.*

SECTIO III.

ANtequam vim huius loci expendamus, statuenda primùm est germana eius lectio quoad illa præcipuè verba, *Ipsa conteret caput tuum*, in quibus magna est translationum varietas. Sciendum est igitur Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *ipsa*, haberi הוא, tribus literis ה, ו & א, he, vau, & aleph, quæ dictio est pronomen tertiæ personæ, *ipse*, vel *ipsum*, veluti Genes. 2. *Ipse est, qui circuit omnem terram Heuilath*: & ibidem: *Ipsum est nomen eius*: cum enim Hebræi careant neutro genere, pro eo fœminino, & masculino etiam vtuntur, veluti Ps. 26. *Vnam petij à Domino, hanc requiram.* Præterea aduertendum est, quamuis *ipse*, apud Hebræos sit הוא tribus literis conscriptum he, vau, & aleph, cum surech in vau: *ipsa* verò dicatur היא per he, iod, & aleph, & chirich sub he: tamen, *ipsa*, etiam conscribi iisdem literis, quibus scribitur, *ipse*, vt cum est, *ipse*, legatur *hu*, cum vau, surech: cum autem *ipsa*, hi, per chirich, vt aiunt Cõplutense, & Sanctis Pagnin. lexicon, & manifestè ostenditur ex Genes. 3. nam vbi nos legimus, *Mulier, quam dedisti mihi sociam, ipsa dedit mihi de ligno, & comedi*, pro, *ipsa*, est Hebraicè היא eisdem literis scriptum, quibus scribitur, *ipse*, id est he, vau, & aleph, & habet chirich sub he. I.

Varia lectio Genes. 2. 11. & 119.

Pro neutro genere masculino, & fœminino vtuntur Hebræi.

Psal. 26. 4.

Sanct. Pagn. Gen. 3. 12.

TERTIÒ sciendum est veteres Hebræos non legisse cum punctis, quibus modò vtuntur recentiores: etenim puncta multò post inuenta fuerunt, & excogitata à Rabbinis, ne linguæ Hebrææ peritia paulatim deperiret, id quod accidit, vt auctor est Helias Leuita Germanus in præfatione Massoreth, apud Tiberiadem Palæstinæ anno ab euersione templi per Titum 436. Atque ex hoc iam perspicitur potuisse eo loco Geneseos ante inuentionem punctorum transferri, & *ipse* & *ipsa*: nam si scriptum erat per he, vau, aleph, manifestum est potuisse vtroque modo verti: si autem erat per he, iod, & aleph, facilè etiam fuit protendi aliquantulum iod, & in vau conuerti, vnde eadem relinqueretur ambiguitas, & translationum varietas. Quare non mirum videri debet, si vtraque lectio apud veteres reperitur: nam, *ipse*, masculino genere transtulerunt Septuag. interpretes, qui reddiderunt αὐτὸς, quamquam id nomen referri non potest ad Græcum αὐτέρμα, cùm αὐτὸς masculum sit, αὐτέρμα autem neutrum: quo fit, vt subaudiendum videatur nomen αὐτόρος, quod semen quoque significat, & masculinum est. *Ipse*, etiam transtulit Paraphrast. Chald. eámque lectionem secuti sunt D. Hieron. in quæst. Hebraicis in Gen. D. Iren. lib. 4. contra hæreses cap. 78. D. Cyprian. lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos c. 9. Petrus Chrysol. serm. 173. E contrario verò, *ipsa*, fœminino genere legerunt nobilissimi Patres, D. Ambr. li. de fuga seculi, c. 7. D. Aug. lib. 12. de Gen. ad literam, c. 36. & lib. 2. de Genesi contra Manichæos c. 18. D. Chrys. hom. 17. in Gen. D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba c. 1. *Ne fortè peccauerint filij mei*, D. Bern. hom. 2. de laud. Virginis, & serm. 2. super *signum magnum*, Eucher. lib. 2. in Gen. c. 29. Bedain c. 3. Gen. eámq; lectionem Ecclesia ab antiquissimis vsque tẽporibus approbauit. Ex quo apparet Hæreticorũ II.

Helias Leuita.

Quo anno ac loco inuenta puncta apud Hebræos.

Septuag.

Paraphrast. D. Hieron. D. Ireneus D. Cyprian. D. Petr. D. Chrysost. D. Ambros. D. Augustin. D. Chrysost. D. Gregor. D. Bernard. Eucherius. Beda.

Hæreticorum imperitia, & impudentia.

imperitia simul, & impudentia, præcipuè verò Georgij Maioris, & alterius Georgij Fabricij, & Tillemanni Heshusij oblatrantium Scripturam sacram à Catholicis adulterari, cùm in lib. Genes. legunt: *Ipsa conteret caput tuum*: ostendimus namque eam lectionem potuisse optimè ex Hebræis codicibus depromi, fuisséque, antiquissimæ Ecclesiæ consuetudine, & grauissimorum Patrum auctoritate comprobatam.

III. Hoc ita constituto deducunt ex hoc loco Patres testimonium grauissimum ad ostendendam sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem, idque secundum vtramque lectionem, quæ, quod ad sensum spectat, siue legas, *ipsè*, siue, *ipsa*, semper eodem recidit, cum exploratum sit Virginem non per seipsam potissimum, sed per filium serpentis caput contriuisse. Ratio igitur argumenti ea est, quoniam eo loco de solo semine mulieris fit mentio, sumitur enim semẽ pro filio. *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius.* Si enim Deipara ex viri *semine* concepisset, non ipsius, sed viri semen præcipuè Christus diceretur, qui serpentis caput conteret: quare cum de solius Virginis semine sit sermo, manifestè concluditur Christum, qui semen, id est, filius mulieris appellatur: solius Virginis, non etiam viri semen fuisse. Ita eum locum

Serapion. intellexit Serapion antiquus auctor apud Lipomanum Genes. 3. *Inimicitias*, inquit, *ponam inter semen tuum, & semen illius: nónne clarum est pronunciatum de Christo, quem sine semine peperit intemerata Virgo? singulare enim est semen, non numero multitudinis semina.* Rupert. quoque eodem sensu accepit: *Inter semen*, inquit, *tuum, & semen illius: quo de semine hæc dicuntur, nisi de vno, qui est Christus? ipsenamque solus ita semen mulieris est, vt non etiam viri semen sit.* Eadem est expositio D. Leonis Papæ serm. 2. de natiuit. Domini: tractans enim eum locum Genes. ad virginitatem Mariæ in Christi conceptu, atque ortu retulit: *Deus*, inquit, *omnipotens, & clemens, statim vt nos Diabolica malignitas veneno suæ mortificauit inuidiæ, prædestinata renouandis mortalibus suæ pietatis remedia inter ipsa mundi primordia præsignauit, denuntians serpenti futurum semen mulieris, quod noxij capitis elationem sua virtute contereret, Christum scilicet in carne venturum, qui natus ex Virgine violatorem humanæ propaginis incorrupta nati-*

Rupert.

D. Leo Papa.

D. Cyprian. *uitate damnaret.* Et multò luculentiùs D. Cyprianus. *Ponam*, inquit, *inimicitias inter te, & mulierem, non dicit pono, ne ad Euam pertinere videretur, sed: Ponam inimicitias inter te, & mulierem, id est, suscitabo mulierem, quæ repudiata facilitate credendi, non solum te non audiat, sed ipse etiam Gabriele deferente verbum, rationem de promissionis exigat*

Luc. 1. 34. *nouitate, dicendo: Quomodò fiet istud, quoniam virum non cognosco? ecce istud semen mulieris, quod non per traducem genitalium ministeriorum commistione sexus vtriusque infunderetur in vtero, sed clauso claustro indeploratæ virginis inueniretur in vtero. Ex hac ergo*

Matth. 1. 18. Christus non infusus, sed inuentus in vtero. *semen promissum est mulieris, quod semen secundùm hominem Dominus Deus noster est, qui non infusus est in vtero, sed inuentus, Euangelista confirmante, cum dicit de Maria: Inuenta est in vtero habens.* Hæc ille. Huc etiam spectat illa loquendi formula, quam vsurpauit Angelus Lucæ 1. cum dixit. *Ideóque quod nascetur ex te sanctum, vocabitur*

Luc. 1 35. Galat. 4. 4. *filius Dei*: ex te, inquam, dumtaxat, absque vllo viri congressu. Et Paulus ad Galat. 4. *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere*: quasi diceret,

D. Hieron. 1. Cor. 11. 12. factum ex muliere tantùm, non etiam ex viro, quemadmodum interpretatur D. Hieron. *Ineo*, inquit, *quod dicit, Ex muliere, monstrat non more solito ex coeuntes viri & fœminæ, sed per Spiritum sanctum ex matre tantum Christum incarnationem hominis suscepisse. Nam idem Apostolus* ad Corinthios scribens ait: *Sicut mulier de viro, ita & vir per mulierem: vnde sicut in principio generationis mulier ex viro sumpta est, ita & Christus secundum carnem ex matre tantum est.*

Obserua

Obseruationes literales circa præcedens testimonium.

SECTIO IV.

SIt prima obseruatio circa illa verba: *Inimicitias ponam inter te, & mulierẽ*, in quibus aduertit Cardinalis Caiet. non dictum esse *inimicitiam* singulari numero, sed *inimicitias* numero multitudinis: quoniam omne inimicitiæ genus suscipiendum est cum dæmone, nec vlla cum illo habenda amicitia: *Nec enim*, inquit, *satis est inimicum esse diabolo quoad ea, quæ sunt fidei, aut spei, sed oportet secundum omnes partes inimicum esse, videlicet secundum ea quæ sunt castitatis, abstinentiæ, liberalitatis, misericordiæ, & cæterarum virtutum.* Hæc ille. Quæ quidem inimicitiarum genera perfectissimè inter sanctissimam Virginem, & antiquum serpentem interceserunt: quoniam nihil habuit Virgo, in quo cum serpente isto conueniret, sed ei omni ex parte bellum mouit, in omni genere inimicitias cum eo gessit: in omni materia eum deuicit, ac de eo omnibus modis triumphauit. Quam ob causam Canticorum. 7. non aliqua pars Virginis, sed tota corporis eius compositio similis esse palmæ dicitur illis verbis: *Statura tua assimilata est palmæ*, hoc est, omnis tui corporis compositio palmam, & victoriam refert. Itaque quacunque ex parte te aspicio tota mihi palma quædam, & victoria videris: quia nihil in te est quod non gloriosam victoriam de antiquo serpente consequatur. Accedit & illud, quòd palmæ folia omnia sunt instar gladij, quo fit, vt eam etiam ob causam conueniat Virgini ob multiplicem cum serpente pugnam, multiplicémque victoriam: quoniam omnia huius virgineæ palmæ folia, hoc est, omnia in omni genere opera gladij erant acutissimi & fortissimi, quibus antiqui serpentis iugulum petebatur, cum omnia ex ardentissima charitate nascerentur, quàm præcipuè dæmon execratur.

I. *Caietanus. Cum dæmone omne inimicitiæ genus suscipiendum* *Cant 7.7. B. Virgo tota palma, & victoria.*

Secunda obseruatio est Ruperti lib. 3. in Genes. cap. 19. non dictum esse fraudem, astutiam, dolum, sed *inimicitias*, vt indicetur multo maiorem futuram mulieris in superando dæmone potentiam, quàm fuerit dæmonis in vincenda muliere: siquidem dæmon per fraudem, & astutiam, simulatámque amicitiam fœminam decepit: at mulier non per fraudem, ac dolum, sed indicto bello, & inimicitiis publicatis, aperto Marte congrediens serpentem superauit. *Hoc*, inquit Rupertus, *inimicitiæ à fraudibus differunt, quòd fraudes pacatam sermonis, vel cuiuslibet rei prætendunt superficiem: inimicitiæ verò manifestam contrarietatis habent intentionem. Constat autem, quòd subdolus diabolus in serpente non tanquam armatus aduersarius occurrit, sed tanquam fidus consiliarius latere eius in via sese adiunxit. Cum igitur Deus dixit, Ponam inimicitias inter te, & mulierem: profectò magnum gratiæ suæ opus promittit, quod victorem diabolum, qui viceràt fraude, victa nunc mulier vincere quandoque debeat fortitudine. Porrò hæ inimicitiæ non per ipsam mulierem, sed per semen illius exercendæ, & vsque ad victoriam perducendæ sunt, hoc est, per Christum, qui planè cum illo antiquo serpente fortiter sese exercuit, & accinctus gladio super femur suum potentissimus intendit, prosperè processit, & regnauit, hostémque publicum ante pedes suos productum contriuit.* Hæc ille. Itaque vult Rupert. Christum, qui est semen mulieris, per inuictam fortitudinem aperto Marte, & inimicitiis denunciatis dæmonem superasse, non per fraudem, simulatámque amicitiam, quémadmodum serpens mulierem deiecit: & idcirco non dictum esse: Ponam fraudem inter te, & mulierem, sed *Ponam inimicitias.*

II. *Rupert.* *Dæmonem non per fraudem, vt ille mulierem, sed aperto Marte deiecit Christus.*

Id verò perfectum fuisse à Christo docet eleganter Paulus ad Colos. 2. cùm ait Christum deleuisse chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, &

III. *Colos. 2.*

ipsum cruci affixisse, expoliasse principatus, & potestates, traduxisseque palam confidenter de illis in seipso triumphando: hæc enim omnia apertas inimicitias & bellum palam publicatum, & inuictam Christi fortitudinem demonstrant. Vbi aduerte pro eo, quod nos habemus, *traduxit*, haberi Græcè παραδειγματίσας, quod ad verbum sonat, exemplauit, seu posuit in exemplum: & est sensus, Christum dæmones palam ostentasse subactos, & superatos ad exemplum cæterorum, vt in eis discerent eius imperium recipere, & potentiam formidare, ducta similitudine à victoribus, qui idem facere solent de regibus á se debellatis: ostentant enim illos in triumpho superatos in exemplum, vt videlicet alij eo exemplo conspecto eorum arma reformident, simílémque pœnam, & ignominiam pertimescant. Eandémque vim habet illud Matth. 1. cum de Ioseph sponso Virginis dicitur: *Ioseph autẽ vir eius, cum esset iustus, & nollet eam traducere*: quo loco pro *traducere*, est idem verbum Græcum παραδειγματίσαι. hoc est, exemplare, in exemplum proponere, id est, infamare. Sic igitur Christus, & Virgo per Christum dæmones deuictos, superatósque traduxit, seu exemplauit, sumpto scilicet de eis exemplari supplicio. Ob hanc eximiam fortitudinem ad Virginem spectasse Salomonem, cùm dixit Prouerb. 31. *Mulierem fortem quis inueniet: procul, & de vltimis finibus pretium eius. Confidit in ea cor viri sui, & spoliis non indigebit*: & paulo post: *Accinxit fortitudine lumbos suos, & roborauit brachium suum*: existimauit diuus Bernardus sermone de natiuitate Mariæ, quæ sanè fortis fuit illa mulier, cum potuerit antiquum serpentem aperto Marte, & potentiæ magnitudine omnino superare. Porrò illud: *Et spoliis non indigebit*, duplicem habet explicatum, vnus est: Vir huius fortis mulieris non indigebit spoliis hostium, vt diues sit, & locuples, cum mulier ista ita rem gerat domesticam, vt fortunas omnes viri sua industria mirum in modum augeat. Alter, vt sit sensus: mulierem istam fortem, tam multa, & tam opima hostibus spolia detrahere, vt vir eius spoliis non indigeat: sed abundet. Sic nimirum Deus multa, imo & innumera habet spolia, quæ per Virginem sanctissimam suis hostibus, hoc est, dæmonibus quotidie detrahit. Meritò igitur Cant. 6. dicitur Virgo *terribilis, vt castrorum acies ordinata*: ipsa namque sola instar est numerosi exercitus, vniuersis dæmonibus formidabilis, ac terrifica: quod mirum sanè videri debet, tantam videlicet esse vnius mulieris fortitudinem & potentiam, vt ipsa sola pro fortissima, & numeroso exercitu ab hostibus habeatur. Et verò quanquam, quod ait Rupertus, verissimum sit istas inimicitias potissimum inter semen mulieris, & semen serpentis gestas fuisse, eáque de causa dici quoque exercitas inter serpentem, & mulierem, quod mulier per semen, hoc est, per filium, dæmonem superatura esset: non est tamen negandum ipsam quoque Virginem per seipsam Dei beneficio vicisse dæmonem, & inimicitias cum serpente gessisse capitales: si quidem eo loco Geneseos non tantùm inter semen mulieris & semen serpentis, sed etiam interipsam mulierem, & serpentem inimicitiæ futuræ memorantur, *Inimicitias*, inquit, *ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*. Id verò ita de Virgine accipiendum est, vt in eo dæmonem superauerit, quòd nulla vnquam ex parte serpenti antiquo subiecta fuerit, vt pote ab omni peccatilabe prorsus immunis: in eo etiam caput serpentis contriuerit, quòd peccatum originis non cõtraxerit: quod caput serpentis dicitur, quia ex eo peccato serpens vires omnes suas expromit tanquam ex capite, & radice cæterorum.

Inuicta Christi fortitudo & triumphus de dæmone.

Matt. 1. 19.

Virginis fortitudo in dæmone superando.

Prouerb. 31. 10. 17.

D. Bernard.

B. Virgo serpenti antiquo nunquam subiecta.

Originale peccatum caput serpentis cur dicatur.

IIII. *Rupertus.*

Tertia obseruatio sit circa illa verba: *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius*. Mirum sanè est, quod in eum locum notauerit Rupertus, id quod simul docet fuisse vsu, & experimento ipso comprobatum. *Inter mulierem*, inquit

& hoc

& hoc genus animantis, per quod mulier seducta est grandes inimicitiæ positæ sunt: vtrinque non tam rationis iudicium, quàm sensus naturalis perpetuum seruat odium. Hæc enim etsi non semper actu, semper tamen potestate conterit caput: ille autem vt pote humi depressus, & non ardua calcaneo huius insidiatur: nam si nuda mulieris planta dentem serpentis præuenerit, & viuacissimum caput eius vel leuiter presserit, statim totum cum capite corpus repente interit, ita nullus omnino motus, nullus sensus in aliqua parte residuus sit, quod nec malleis certe, aut vectibus, nec gladijs concidentibus citò, aut leuiter effici potest: siquidem excisum caput cum tribus, aut duobus digitulis viuere, & abire perhibetur. Hoc, quod prædictum est, ita esse ipsorum, qui per industriam explorauerunt, fida relatione comperimus. Hæc ille. Et verò quidquid sit de reliquis fœminis, id certe in Virgine sanctissima verissimum est, quippe cuius planta premens vel leuiter antiqui serpentis caput omnem ei motum, sensúmque adimit: quod tunc fit, cum tentati a serpente ad Virginis opem, præsidiúmque confugimus. Satis enim est ad omnem serpentis vim frangendam Virginem serpentis caput pede vel leuissimè calcare, in quo significatur summa sanctissimæ Deiparæ ad vicendum Dæmonem facilitas, siquidem pede tantùm leuiter impresso potest illum tanquam abiectum vermiculum subitò opprimere.

Deiparæ ad vincendum Dæmonem facilitas.

Porro aduerte pro eo, quod nos habemus, *Ipsa conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo eius.* Septuag. transtulisse, αὐτὸς σὺ τηρήσῃ κεφαλήν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν, id est, *Ipse tuum obseruabit caput, & tu calcaneum eius obseruabis.* Sic enim apud Septuag. legendum esse, hoc est, τηρήσει, & τηρήσεις, *obseruabit, & obseruabis*, non autem τειρήσει, & τειρήσεις, *conteret, & conteres*, ostendunt vetusti codices & Græci, & Latini: probatúrque ea lectio à Sixto quinto Pont. max. in editione Septuag. interpretum ex eius mandato, & auctoritate correcta: iuxta quam lectionem obseruat D. Greg. lib. 1. Moral. ad illa verba cap. 1. *Ne forte peccauerint filij mei*, summo studio, & cura esse à nobis caput serpentis obseruandum, ne ab ipso vel in principio actionis, vel in medio, vel, in calcaneo, hoc, est, in fine mordeamur. *Intentionem*, inquit, *in bono opere antiquus serpens polluit, quia cum facilia ad decipiendum corda hominum conspicit, eorum desiderijs auram transitorij fauoris apponit: vnde sub Iudææ specie de vnaquaque anima miseræ intentionis laqueo capta dicitur* Thren. 1. *Facti sunt hostes eius in capite: ac si aperte diceretur. Cum bonum opus non bona intentione sumitur, huic aduersantes spiritus ab ipso cogitationis exordio principantur, eámque plenius possident, quantò & per initium dominantes tenent: cum verò intentionem vitiare non prævalent, in via positos laqueos tegunt, vt in eo, quod bene agitur, cor exaltans se ex latere ad vitium deriuetur: quatenus quod inchoans aliter proposuerat, in actione longè aliter, quàm cœperat, percurrat. Cum verò antiquus hostis neque in exordio intentionis ferit, neque in itinere actionis intercipit, duriores in fine laqueos tendit, quos laqueos Propheta conspexerat, cùm dicebat* Psal. 55. *Ipsi calcaneum meum obseruabunt: quia enim in calcaneo finis est corporis, quid per hunc nisi terminus signatur actionis? Vnde & eidem serpenti dicitur. Ipsa tuũ obseruabit caput, & tu calcaneum eius: caput quippe serpentis obseruare est initia suggestionis eius aspicere, & manu solicitæ considerationis à cordis aditu funditus extirpare: qui tamen cum ab initio deprehenditur, percutere calcaneum molitur, quia etsi suggestione primam intentionem non percutit, decipere in fine tendit. Si autem semel cor in intentione corrumpitur sequentis actionis medietas, & terminus ab hoste callido securè possidetur: quoniam totam sibi arborem fructus ferre conspicit, quam veneni dente in radice vitiauit.* Hactenus Gregorius.

V. Septuag.

D. Gregor.

Intentio in bono opere quàm sit curandum ne vitietur à dæmone. Thren. 1. 5.

Psalm. 55. 7.

Virginitas Mariæ ostenditur ex illis verbis Leuit. 12.

Mulier si susceperit semine peperit masculum, immunda erit septem diebus.

SECTIO V.

I. Leuit. 12. 1. SEcundum testimonium, quoad literam sanctissimæ Deiparæ illæsa in conceptu, & partu virginitas ostenditur, habetur Leuit. 12. vbi lex purificationis his verbis proponitur: *Locutus est Dominus ad Moysem dicens: Loquere filijs Israel, & dic ad eos: Mulier si susceperit semine peperit masculum, immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ. Et die octauo circumcidetur infantulus: ipsa verò triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne sanctum non tanget, neque ingredietur in Sanctuarium donec impleantur dies purificationis suæ: Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Cumque expleti fuerunt dies purificationis suæ, pro filio, siue pro filia deferet agnum anniculum in holocaustum, & pullum columbæ, siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij, & tradet Sacerdoti, qui offeret illa coram Domino, & orabit pro ea, & sic mundabitur a profluuio sanguinis sui. Ista est lex parientis masculum, aut fœminam. Quod si non inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnum, sumet duos turtures, vel duos pullos columbarum, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato, orabitque pro ea Sacerdos, & sic mundabitur.*

Verùm antequam ad probationem aggrediamur, explicanda breuiter lex est purificationis proposita. Igitur fœmina si pariebat masculũ, erat immunda quadraginta diebus: si verò fœminam, duplicato numero, hoc est, diebus octoginta.

II. *Quænam fuerit lex purificationis.*

Sed erat tamen quædam istorum dierum partitio, quæ in contextu ponitur: nam in partu masculi primis septem diebus erat omnino immunda, ita vt ei esset interdicta non solùm communicatio rerum sacrarum, quæ duplex erat, nimirum ingressus in Sanctuarium, hoc est, in tabernaculum, & postquam templum fuit ædificatum, illius etiam ingressus, & præterea esus de carnibus sacrificij: sed etiam communicatio profana cum hominibus, nec enim cum illa cibum, aut potum sumere aliquis poterat, quin polluueretur, nec vestes eius contingere, nec ad illam vir eius accedere. Transactis verò primis septem diebus poterat quidem reliquis triginta tribus communicare cum alijs, ac cibum sumere, nec manebat immundus, qui vestes eius contingeret: cæterùm adhuc non poterat tangere es sacras, hoc est, nec ingredi in Sanctuarium, nec sacrificiorum carnibus vesci, & ita quadraginta dies immunditiæ illius complebantur.

Quæ essent interdicta mulieri in partu masculi primis 7. diebus.

Quæ item reliquis triginta tribus.

III. *In partu fœminæ vtraque immunditia duplicabatur.*

Quod si fœminam pepererat, vtriusque immunditiæ dies duplicabantur: nam prima illa maior immunditia durabat duabus hebdomadibus, hoc est, quatuordecim diebus, in quibus & à communione rerum sacrarum, & à consuetudine cum alijs arcebatur: altera verò sexaginta sex diebus, quibus communicare quidem poterat cum alijs, sed interdictus tamen illi erat ingressus in Sanctuarium, & esus carnium sacrificiorum, & ita octoginta dies perficiebantur. Porrò illud, quod dicitur: *Si pepererit masculum immunda erit septem diebus iuxta dies separationis menstruæ*: & paulò post: *Sin autem fœminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui*: illum sensum habet septem illis diebus, si masculum pariebat, aut quatuordecim, si fœmina, sta, se debere gerere, quemadmodùm se gerebat secundùm legem mulier menstruata, quæ septem

Mulier menstrua 7.

etiam

etiam diebus separabatur, vt dicitur Leuit. 15. vbi ita scriptum est, *Mulier quæ rediebus separabatur. Leuit. 15. 19.*
deunte mense patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur. Omnis, qui tetigerit eam, immundus erit vsque ad vesperam: & in quo dormierit, vel sederit diebus separationis suæ, polluetur. Qui retigerit lectum eius, lauabit vestimenta sua: & ipse lotus aqua pollutus erit vsque ad vesperam. Aduertit verò Abulensis non omne immundum in lege veteri fuisse etiam separatum, sed illud duntaxat, cui conuictus, & cõmunicatio cum reliquis interdicebatur: mulierem autem menstruatam non solum fuisse immundatam, sed etiam separatã, similitérque omnẽ mulierem à partu separatã quoque fuisse vel septem diebus, si masculũ ederet, vel quatuordecim, si fœminam. Atque hæc erat lex purificationis mulierum, quæ vel marem, vel fœminam pariebant.

Abulensis. Non omne immundum in lege veteri fuit separatum.

Hoc ita constituto quæri solet à Doctoribus, cur lex purificationis, quam modò explicauimus, illis verbis proposita à Deo fuerit: *Mulier si suscepto semine pepererit masculum*: cum enim nulla mulier concipere, pareréve possit, nisi suscepto semine, superuacaneum videbatur conditionem illam adiungere, *Mulier si suscepto semine*, nisi aliquod ibi mysterium latere Spiritus sanctus voluisset, videlicet futuram aliquando fœminam, nempe Virginem sanctissimam, quæ non suscepto semine & conceptura, & paritura esset. Abulens. q. 2. in 12. cap. Leuit. contendit particulam illam, *si suscepto semine*, non fuisse adhibitam ad excipiendam Virginem, idque nititur probare primò, quoniam si lex illa sub ea conditione lata esset propter Virginem, necesse erat, vt huiusmodi lex aliquid Virgini prodesset, vt nimirum crederetur à Iudæis sine semine concepisse, atque adeo liberam, & immunem esse à lege purificationis: id quod factum fuisse non cernimus, cum Virgo legem seruauerit, & Iudæi similem de illa opinionem, atque de reliquis matribus habuerint, quod scilicet suscepto semine concepisset: quin potiùs cõstat Iudæos putasse Christum fuisse filium Ioseph, vt habes Luc. 3. *Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, vt putabatur filius Ioseph.* Secundò argumentatur ex eo, quòd si illa particula opposita in lege fuisset ad excipiendam Virginem, profectò ipsa Virgo tentasset se ab ea lege eximere, nec voluisset illam, vt reliquæ mulieres immundæ, obseruare. Itaque concludit Abulensis illam particulam nõ fuisse ad Virginem excipiendam adhibitam, sed more loquendi Scripturæ, quæ dictiones aliquas ad maiorem explicationem apponere consueuit. Denique colligit. q. 3. sequenti, B. Virginem obligatam fuisse ad seruandã purificationis legẽ: imo addit temerarium esse asserere eam non fuisse purificationis lege obligatam. Caiet. quoque nullum mysterium in illis verbis latere arbitratur in commẽt. suis super Leuit. legens enim ex Hebræo, *Mulier si faciet semen, & pariet masculum*, ait non esse hoc loco sermonem de semine, quod est principium generationis, sed de semine accepto pro fœtu, ac prole, vt sæpe aliàs, veluti Gen. 3. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem, & semen tuum, & semen illius*, quasi dictum sit: Mulier si fecerit prolem, hoc est, si sterilis non fuerit, sed prolem generauerit. Eodem deflexit Hieron. ab Oleastro in 12. cap. Leuit. vbi legit ex Hebræo: *Mulier cum seminificauerit, & pepererit masculum* affirmatque non esse, cur vllum mysterium in iis verbis quæratur, cum seminificare sit prolem generare, atque adeo locum ita explicandum: *Mulier cum seminificauerit*, id est semen, hoc est, prolem habuerit: additque ad hunc sensum facilè trahi posse editionem vulgatam, cum semen pro filio, & prole sæpe vsurpetur, veluti Gen. 15. cum Abraham Domino dixit: *Mihi autem non dedisti semen*, id est, filium: & 1. Reg. 2. cum Heli Sacerdos dixit Helcanæ patri Samuelis: *Reddat tibi Dominus semen de muliere hac.* Denique eidem sententiæ subscripsit Cornel. Iansen. in sua concordia Euangelica cap. 10.

IIII. Dubium.

Abulensis sententia.

Luc. 3. 23. Iudæi putabãt Christum filium Ioseph fuisse.

B. Virginem tenere lege purificationis asserit Abul. Caietani sententia. Genes. 3.

Hieron. ab Oleast.

Semen pro prole aliquãdo in sacris literis. Gen. 15. 3. 1. Reg 2. 20. Corn. Iansen.

V. Verùm hæc sententia nullo modo est amplectenda, cum aduersetur communi Patrum sententiæ, quos inferiùs citabimus. Nec rationes Abulens. quidquam efficiunt. Non prima: quoniam non id fuit Spiritus sancti consilium in illa particula, & conditione adhibenda, vt Virgo purificationis legem non seruaret, quamquam illa non teneretur, aut vt eo tempore crederetur sine vllo virginitatis præiudicio peperisse, sed vt postea ex eo testimonio probari posset intemerata eius virginitas, id quod omnes ferè Patres, Doctorésque communiter præstiterunt: quo fit, vt non superuacanea iudicanda sit illa cõditio, cum tantùm Ecclesiæ profuerit ad virginitatem Deiparæ à Iudeorum perfidia, & Hæreticorum impietate vindicandam. Non etiam secunda: quoniam tametsi Virgo sanctissima lege illa non tenebatur, ad humilitatem tamen eius, aliáque pietatis officia pertinuit eam more cæterarum mulierũ obseruare, vt postea fusiùs dicemus. Quòd verò Caiet. & Oleaster afferunt, *suscepto semine*, idem esse, atque susceptà prole, ex eo quòd Hebraicè sit: *Mulier cum seminificauerit*, hoc est, vt ipsi interpretantur, si prolem ediderit, nullam vim habet: verbum enim זרע, quod eo loco est, propriè serere, & seminare significat, veluti Psalm. 125. *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent*: & nomen ipsum זרע, id est, semen, non solùm pro filio, sed etiam pro principio generationis accipitur, veluti Genes. 1. *Germinet terra herbam virentem & facientem semen*: quare optimè vertit vulgatus, *Mulier si suscepto semine*: & ita quoque legunt Galatin. libro 7. Arcan. cap. 14. Hadrian. Finus libro 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 3. ex eóque testimonio argumentantur ad virginitatem Deiparæ in conceptu, & partu Christi confirmandam. Accedit, quòd si, *suscepto semine*, idem esset, atque susceptà prole, nec mysterium aliquod lateret, essent haud dubiè ea verba superuacanea: satis enim fuisset dicere, *Mulier, quæ pepererit masculum*. Imo non obscurè ex ipsa lege colligitur fuisse mysterij causa eam conditionẽ abhibitam, solum namque adhibetur in fœmina pariente masculum: *Mulier*, inquit, *si susceptò semine peperit masculum*, non verò in muliere pariente fœminam, de qua postea dicitur: *Si autem fœminam pepererit*. Cur enim non similiter dixit, *si autem susceptò semine fœminam pepererit*, nisi quia vna tantùm mulier futura erat, quæ non susceptò semine masculum erat paritura, ad quam solam excipiendam fuit ea particula adhibenda? Atque hoc eodem modo Septuag. interpretes legem illam intellexerunt, ita Græcè tranferentes, γυνὴ ἐὰν σπερματίσῃ, hoc est, *Mulier quæcunque, si seminata fuerit*, hoc est, semen à viro receperit.

Respondetur Caiet. & Oleastro.

Psalm. 125. 5

Gen. 1. 11.

Galatin. Adrian. Fin.

Septuag.

VI. Sed age ostendamus ex Patribus eam conditionem propter Virginem adhibitam in lege fuisse. Atque in primis Origen. hom. 8. in Leuit. *Considéremus*, inquit, *secundum historiam, si non videtur quasi ex superfluo additũ: Mulier, quæ conceperit semen, & peperit masculum, quasi posset masculũ aliter parere, nisi semine cõcepto. Sed non ex superfluo additur: ad discretionẽ namque illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istum sermonem præcaterùm mulieribus legislator adiicit, vt non omnem mulierem, quæ peperisset designaret immundã, sed eam, quæ cõcepto semine peperisset.* Et paulò post. *Itaque non de superfluo addidit legislator: Mulier si cõceperit semen, & pepererit filiũ: sed exceptionem posuit, quæ solã illam mulierem à reliquis mulieribus segregaret, cuius partus non ex conceptione seminis, sed ex præsentia Spiritus sancti & virtute altissimi fuerit.* Idem docet Euse. Emiss. in purificatione sanctæ Mariæ: *Scriptũ est in lege Moysi, quòd mulier, quæ susceptò semine pepererit masculum, immũda erit: hac lege beata Virgo non tenetur, quæ nullo susceptò semine virgo concepit, virgo peperit, ad cuius distinctionem Moyses non dixit: mulier, quæ pepererit masculum, sed cum additamento, Quæ susceptò semine.* Consentit Cyril. Alex. lib. 8. in Leuit. *Considéremus*, inquit, *secundum historiam, si non videtur quasi ex superfluo additum: Mulier, quæ susce-*

Orig.

B. Virginem non teneri lege purificationis statuitur ex Patribus.

Euseb. Emiss.

Cyrill. Alex.

perit

perit semen, & peperit masculum, &c. Sed non ex superfluo additur: ad discretionem namque illius, quæ sine semine concepit, & peperit, istum sermonem pro cæterùs mulieribus legislator aduecit. Subscribit quoque D. Bernard. serm. 3. in purificatione Mariæ, *Quis*, inquit, *non aduertat in ipso sententiæ huius initio liberam matrem Domini ab hoc præcepto? putas enim, quia dicturus Moyses mulierem quæ peperisset filium, immundam esse, non timuerit super matre Domini blasphemiæ crimen incurrere, & idcirco præmiserit: si suscepto semine? alioquin, nisi parituram præuidisset sine semine Virginem, quæ necessitas erat de suscepto semine fieri mentionem? Patet itaque, quod lex ista matrē Domini non includat, non quæ suscepto semine filium peperit. Putas, ergo non poterat moueri animus eius, & dicere: Quid mihi opus purificatione? cur abstineam ab ingressu templi, cuius uterus virum nesciens templum factus est spiritus sancti? cur non ingrediar templum quæ peperi Dominum templi? nihil in hoc conceptu, nihil in partu impurum fuit, nihil illicitum, nihil purgandum: nimirum cum proles ista fons puritatu sit, & purgationem venerit facere delictorum, quid in me legalis purificet obseruatio, quæ purissima facta sum ipso partu immaculato? Verè ô beata Virgo, verè non habes causam, nec tibi opus est purificatione: sed nunquid filio tuo opus erat circuncisione? esto inter mulieres tanquam una earum, nam & filius tuus sic est in numero puerorum.* Hæc ille. Et ne in singulorum Patrum verbis recēsendis immoremur, idem expresse docēt Beda, Theophyl. Euthym. in Luc. Titus Bostrorum Episcopus in expositione Euangelij Luc. 2. S. Ildefonsus Episcopus Toletanus serm. 1. in purificat. Mariæ, Ericus hom. de purificat. Haymo Episc. in expositione Euangelij Luc. 2. Guerricus Abbas Igniacensis serm. 1. in purificat. Virginis, Laurentius Iustinian. in eodem festo, Petrus Blesensis serm. 1. in Purificatione, Procop. & alij. Denique idem obseruarunt plerique omnes eius legis interpretes, Lyranus, Hugo Cardinalis, Dionysius Carthusianus, Paulus Burgensius super eam legem Leuitici.

D. Bernard.

Beda. Theophyl. Euthym. Titus. D. Ildefons. Ericus. Haymo. Guerricus. Lauren. Iust. Pet. Belens. Lyran. Hugo Card. Dion. Carth. Paulus Bur.

Ex his manifestum relinquitur mysterij causa conditionem illam in lege adhibitam fuisse, videlicet ad excipiendam Virginem sanctissimam, significandámque ad literam illibatam eius in conceptu, & partu integritatē, atque adeò sacerrimam Deiparā non fuisse lege purificationis obligatam, vt cæteri omnes Patres disertis verbis affirmant, vt nimis audacter dixerit Abulensis temerarium esse dicere fuisse Virginem à lege purificationis exemptam: cùm potius plusquam temerè dicatur obligatam ea lege fuisse, nec in illis verbis vllum latere mysterium, cum non solùm sit contra cōmunem Doctorum, & interpretum expositionem, sed etiam contra vnanimem Patrum doctrinam, iuxta quorum sensum Scripturam sacram interpretari debemus, quemadmodùm definit Concilium Trident. sess. 14. *Præterea*, inquit, *ad coercenda petulantia ingenia, decernit sacrosancta Synodus, vt nemo suæ prudentiæ innixus in rebus fidei, & morum ad ædificationem doctrinæ Christianæ pertinentium sacram Scripturam ad suos sensus conterquens contra eum sensum, quem tenuit, & tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, & interpretatione scripturarum, aut etiam contra vnanimem cōsensum Patrum ipsam scripturam sacram interpretari audeant, etiam si huiusmodi interpretationes nullo vnquam tempore in lucem edendæ forent. Qui contra fecerint, per ordinarios declarentur, & pœnis à iure statutis puniantur.* Hactenus Concilium. Cum igitur sit vnanimis consensus Patrum in illa lege Leuitici fuisse eam conditionem appositam ad sanctissimam Virginem excipiendam, efficitur, vt ex eo loco ad literam sanctissimæ Deiparæ integritas in conceptu, & partu Christi efficaciter comprobetur.

VII. Concluditur Deiparam non fuisse lege purificationis obligatam. Scriptura sacra interpretanda iuxta vnanimem consensum Patrum. Conc. Trid.

Cur Virgo sanctissima purificationis legem seruauerit.

SECTIO VI.

OStendimus in superioribus ex vnanimi Patrum consensu, & communi interpretum sententia sacerrimam Virginem fuisse in lege purificationis exceptam, nec ad illam seruandam ex vi legis obligatam fuisse: nunc illud explicandum superest, quænam virginem causa permouerit, vt legem illam, qua non tenebatur, impleret, idque Deus, cuius consilio illa omnia gerebantur, ita fieri à Virgine voluerit. Prima igitur ratio ducitur ab eximia perfectione, & sanctitate Virginis, quæ non contenta eorum obseruatione, ad quæ sub præcepto obligabatur, illa etiam, à quibus erat immunis, & libera, cumulatissimè implebat: pro cuius maiori cognitione sciendũ triplicem modum spectari posse seruandi legẽ.

Eximia Virg. perfectio

Triplex modus seruandi legem.

I. Primus est, cum lex quoad illa præcisè, quæ præcipit, obseruatur: quæ quidem præcepti obseruatio quoad id, quod omnino præcipitur, diligens, & exacta esse debet, quemadmodũ docet Regius vates Psalm. 118. *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: vbi pro *nimis* est Hebraicè, מאד quæ vox significat nimis, valdè, vehementer, veluti Genes. 1. *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*: & Genes. 15. *Noli timere Abraham, ego protector tuus sum, & merces tua magna nimis*: & cap 17. *Multiplicabo te vehementer nimis.* Quare significatur mandata Dei exactissimè implenda esse quoad id, quod præcisè præcipiunt. Quòd enim non sit sermo de operibus supererogationis, quæ quis in legis obseruatione nonnunquam agit, manifestum est ex verbo illo, *mandasti*: neque enim eiusmodi opera sub præceptum cadunt: sed integrum est cuique ea vel agere, vel omittere. Cum igitur dicatur: *Tu mandasti mandata tua custodiri nimis*: palam est sermonem esse de implendis mandatis quoad ea quæ sub eorum obligationem cadunt: verùm quoniam ea obseruatio exacta esse debet, nec aliquid, quod præcepto comprehenditur, prætermittendum; idcirco dicitur Deus præcipere mandata sua custodiri *nimis*, id est, exactè, & perfectè. Ita eum locũ exponit D. Augustinus simúlque aduertit particulam *nimis*, non vitium, sed exactam obseruationem significare: *Quid est*, inquit, *Tu præcepisti mandata tua custodiri nimis? vtrum nimis præcepisti, an nimis custodiri? quodlibet horum intelligamus contra illam memorabilem, nobilémque sententiam dictum videtur: Ne quid nimis. Si enim hoc verũ est, vt ne quid nimis fiat, quomodò verũ est, quod hic dicitur: Tu mandasti mandata tua custodiri nimis? quãdo Deus aliquid vel nimis præciperet, vel custodiri nimis vellet, si omne nimis verũ reprehensione dignũ esset. Verùm aliquãdo Latina lingua hoc verbo sic abutitur: vt nimis pro eo, quod est valdè, & positum inueniamus in sacris literis, & ponamus in sermonibus nostris: quanquam hoc loco non sit Græcè ἄγαν, id est, nimis, sed σφόδρα, id est, valdè.* Hæc Aug.

Psal. 118. 4.

Gen. 1. 31. & 15. 1. & 17. 2.

Mãdata Dei exactissime seruanda.

Supererogationis opera non cadunt sub præceptũ.

D. August.

II. Ad eandem exactam legis obseruationem pertinere arbitrantur plerique illud Psalm. 93. *Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, qui fingis laborem in præcepto?* hoc est, Nunquid commune aliquid habes cum throno, & imperio tyrannico, qui vis tua præcepta maximo cum labore, solicitudine, diligẽtiáque seruari? quasi dicat: Minimè verò, neque enim institutum est, aut tyrannicũ velle, vt præcepta tua exactissimè seruentur, & in eorum obseruatione labor aliquis suscipiatur. Scio Hebræos, & Græcos non legere: *qui fingis*, sed, *qui fingit*, in tertia persona, vt referatur ad thronum iniquitatis, & sic sensus: Nunquid adhæret tibi impiorum, & sceleratorum principum thronus fingens, hoc est, qui fingit laborem in præcepto? siquidem eiusmodi thronus impius, ac tyrannicus condit laboriosa, arduáque præcepta, vt occasionem habeat vexandi: & opprimendi subditos. Et quidem

Psal. 93. 21.

Mandata diuina à nobis exactissimè impleri, est aquissimũ

quidem cum Hebraicè, & Græcè pro illis verbis, *qui fingit*, sit participium, *fingens*, potest & ad thronum referri in tertia persona, vt Hebræi, & Græci referunt: potest etiam ad Deum ipsum spectare in secunda persona, cum quo Propheta ipse loquitur, quemadmodum retulit vulgatus interpres. Tunc verò duplex sensus efficitur, vnus est: Nunquid adhæret tibi Domine sedes iniquitatis, hoc est, nunquid es Princeps aliquis iniustus, & tyrannus, qui fingas laborem in præcepto, hoc est, qui præcepta imponas difficilia, & ardua, vt per eam occasionem subditos possis opprimere? quasi dicat: Minimè. Alter ille, quem iam superiùs tradidimus, & ad rem præsentem facit: Nunquid credendus es habere sedem tyrannicam, quòd fingas laborem in præcepto, hoc est, quod præcepta tua velis cum labore, & magna solicitudine seruari? quasi dicat: Nequaquam, cum æquissimum sit, vt tua omnia mandata à nobis exactissimè impleantur.

Tyrannila-boriosas condunt leges ad opprimendos subditos

III.

Secundus gradus est iam perfectior, ac præstantior, cum quis legem ipsam, qua tenetur, cumulatiùs, & perfectiùs implet, quam illa præcipiat, maiori videlicet conatu, & intensiori actu, aliisque maioribus pietatis, & obedientiæ argumentis: hæc nimirum sunt illa monilia, & ornamẽta collisponsæ, de quibus dicitur Cantic. 1. *Collum tuum sicut monilia*: ea enim monilia Origenes in eum locum ad perfectionem obedientiæ referenda existimat. Tunc verò collum ornatur monilibus, cum in præceptorum, quibus se per obedientiam subiicit, obseruatione adhibet ornamenta quædam, quæ ad ornatum tantùm, & perfectionem obedientiæ spectant, non ad ipsam obligationem legis.

Cant. 1. 10. Origenes. Obedientiæ ornamenta quæ sint

IIII.

Tertius denique gradus perfectissimus est, cum quis lege ipsa non tenetur, & nihilominus: eam perfectissimè obseruat, ac si ad illam seruandam teneretur: ad quem gradum sanctissima Virgo conscendit, cum enim vt in superioribus confirmauimus, purificationis lege minimè teneretur, eam tamẽ cumulatissimè impleuit, ac si lex illam, sicut & cæteras mulieres, cõprehenderet. Atque ad eũdem gradum pertinet, cum quis facultate sibi per legem cõcessa, qua licitè vti potuisset, vti tamen non vult maioris perfectionis causa, id quod præstitit Paulus Apostolus: cum enim licitè posset, vt reliqui concionatores, aliquid pro concionibus eleemosynę causa recipere: ea tamen facultate vti noluit, quoniam id magis gloriosum, & Apostolico concionatore dignum putauit, vt ipsemet testatur. 1. ad Cor. 9. *Quis*, inquit, *militat suis stipendijs vnquam? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus? Si alij potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos? Sed non vsi sumus hac potestate: sed omnia sustinemus, ne quod offendiculum demus euangelio Christi. Nescitis quoniam, qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt: & qui altari deseruiunt, cum altari participant? Ità & Dominus ordinauit his, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere. Ego autem nullo horum vsus sum. Non autem scripsi hæc vt ita fiat in me: bonũ est enim mihi magis mori, quàm vt gloriam meã quis euacuet*: quod expendens diuus Chrysostomus: *Non dixit*, inquit, *bonum est mihi magis mori, quam vt legem meam quis soluat, sed, quàm vt gloriam quis euacuet, ne quis diceret, quod non lato animo id faceret, idque gloriam appellat: tantum abest, vt conqueratur, quoniam & gloriatur, & mori vult potius, quam huiusmodi gloriam amittere.* Deinde adiungit Paulus non esse magnam gloriam seruari ipsum præceptum, sed aliquid supra præceptum facere: *Si euangelizauero*, inquit, *non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: væ autem mihi est, si non euangelizauero. Quæ est ergo merces mea? vt Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi.* Nam cum Paulo impositum esset præceptum concionandi, ait gloriam suam non in eo positam esse, quòd prædicaret,

Perfectissimus gradus seruandi legem.

1. Cor. 9. 7.

Nihil pro concionibus eleemosinæ causa recipere gloriam suam appellat Paulus. D. Chrysost. Aliquid supra præceptum facere gloriosum.

cum ad id præcepto teneretur: sed in eo consistere, quòd sine sumptu, & stipendio prædicaret, id quod ipsi minimè præceptum erat: *Quasi dicat*, inquit Chrysostomus, *Non est mihi gloria prædicare, quoniam id mihi præceptum est: sed sine sumptu Euangelium ponere, quæ est meæ voluntatis officium.* Hæc est igitur prima ratio, cur Virgo purificationis legem seruauerit, quoniam pro sua sanctitate voluit eam legem, etsi ea non teneretur, cumulatissimè implere.

V. Secunda ratio, cur Virgo purificationis legem seruauit, depromitur ex eius humilitate: voluit quippe instar reliquarum fœminarum per quadraginta dies se domi continere, nec in templum ingredi, & facto ipso quodammodo ostendere se legali illa purificatione indigere, qui est perfectissimus humilitatis gradus: Sunt enim qui se humiliant, suamque vilitatem, & abiectionem prædicant, sed ex re ipsa, occasione, circunstantiis statim apparet id non verum in se esse, sed ex humilitate proficisci: verùm illa est omnibus numeris, & partibus absoluta humilitas, cum quis ita se gerit, vt alij opinionem de eius vilitate, & abiectione planè concipiant, nec id, quod facit, existiment ex humilitate, & inodestia, sed ex veritate procedere. Id verò dupliciter contingit: vel enim qui se ita humiliat, defectum illum habet, quem alij de ipso concipiunt, vel non habet quidem, sed habere creditur, eaque opinatio oritur ex eo, quòd qui se ita humiliat, facto ipso eiusmodi existimationem ingenerauit in aliorum mentibus, qui humilitatis gradus est omnium præstantissimus, atque is in sanctissima Virgine resplenduit. Etenim cum in conceptu, & partu Christi Angelos puritate vinceret: tamen per quadraginta dies ab ingressu templi abstinuit, & instar reliquarum fœminarum purificationis legem seruauit, atque ita facto ipso persuasit cæteris se instar cæterarum mulierum peperisse, atque adeo purificatione indigere: cum tamen nec lege ipsa purificationis teneretur, nec purificatione opus haberet illa, quę vel ipsam Angelicam puritatem in ipso etiam conceptu, & partu longè superabat. De duplici hoc humilitatis genere loquitur D. Bernard. serm. 42. in Cantic. *Est*, inquit, *humilitas, quam nobis veritas parit, & non habet calorem: & est humilitas, quam charitas format, & inflammat: atque hæc quidem in affectu, illa in cognitione consistit. Etenim tu si temetipsum intus ad lumen veritatis, & sine dissimulatione inspicias, ac sine palpatione diiudices, non dubito, quin humilieris & tu in oculis tuis, factus vilior tibi ex hac vera cognitione, quamuis nec dum forte esse id esse patiaris in oculis aliorum: quod si sicut veritatis splendore illuminatus, ita affectus amore fuisses, voluisses procul dubiò, quod in te est, eandem de te omnes tenere sententiam, quam ipsum apud te veritatem habere cognoscis. Nec est idem hominem de ipso altum sapere veritatis lumine redargutum, & humilibus spontè consentire munere charitatis adiutum*: id quod confirmat exemplo Christi, qui hoc humilitatis gradu semetipsum humiliauit: etenim vt dicitur ad Phil. 2. *Semetipsum exinaniuit formam serui accipiens: ipse*, inquit Bern. *se exinaniuit, ipse se humiliauit non necessitate iudicij, sed charitate nostri: voluntate enim humilis fuit, & non iudicio, qui talem se obtulit, qualem esse nescivit: magis autem placuit minimum reputari, qui se summum non ignorabat. Denique ait: Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde: corde, dixit cordis affectu, id est, voluntate. itaque necessitatem exclusit, qui voluntatem confessus est. Non enim quomodo ego, vel tu inuenimur nos in veritate dignos dedecore, & contemptu, dignos omni extremitate, & inferioritate, dignos etiam supplicijs, dignos plagis, non inquam, ita ille, quatamen omnia expertus est, quia voluit tanquam humilis corde, humilis videlicet illa humilitate, quam cordis sua sit affectio, non quam extorsit discussio veritatis.* Hæc Bernardus.

Perfectissimus humilitatis gradus in quo consistat.

Præstantissimus humilitatis gradus resplenduit in Virgine.

D. Bernard.

Duplex humilitas.

Philip. 2. 7. Christus humilis voluntate, non iudicio.

Matt. 11 29.

V. 1. Eandem humilitatem habuisse Paulum Apostolum docet D. Chrysostom. in epist. 1. ad Corinth. ad illa verba cap. 15. *Nonissimè autem omnium tanquam abortino*

D. Chrys.

1. Cor. 15. 8.

visus

visus est & mihi, ego enim sum minimus Apostolorũ, qui non sum dignus vocari Apostolus, quoniã persecutus sum Ecclesiam Dei. Vide, inquit Chrysost. *extenuãdi verbis quàm largè sit vsus: Visus est*, inquit, *mihi veluti abortiuo, minimo Apostolorũ, & ipso nomine Apostoli indigno: neque his est contentus: ne enim verbis humilis tantùm videretur, causas etiam, & rationes adducit, quòd abortiuus quidè sit, quia Iesum postremus vidit, quod Apostoli nomine indignus, quia sit Ecclesiã persecutus.* itaque vult Chrysost. Paulũ ad perfectissimũ illum humilitatis gradũ ascendisse ex eo, quòd conatus fuerit efficacibus rationibus persuadere aliis se minimũ esse Apost. & Apostoli nomine indignum: idémque repetit in cõment. super c. 1. epist. ad Galatas. *Paulus*, inquit, *abortiuum se appellat, & omnium peccatorum primum, & minimũ Apostolorum, & huius honore nominis indignũ, atque hæc dicebat, cum plus omnibus laborasset*: quod quidem præcipuũ est modestiæ argumentum. Etenim cum is, qui sibi nullius bonæ rei conscius est, submissè de se ipso loquitur, prudẽs est, non modestus: at qui post tot emeritas coronas talia loquitur, ille nouit, quid sit modestia. Atque hæ sunt rationes præcipuæ, quibus permota fuit Virgo sanctissima ad legẽ purificationis: qua minimè tenebatur, obseruandã. *Paulus facundia in se extenuando.*

Tertium testimonium ex illis verbis Psalmi 71. *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram,*

SECTIO VII.

ANtequam ad huius loci expositionem, confirmationemque ex eo illibatæ integritatis sanctissimæ Deiparæ accedamus, præmittenda sunt nonnulla, quæ ad vim probationis explicandam, & alia, quæ postea dicturi sumus, intelligenda non parùm pertinent. Primùm igitur est aduertendum in fine huius Psalmi haberi hæc verba: *Completæ sunt*, seu, *defecerunt orationes Dauid filij Iesse*: quæ sanè non ad titulum Psalmi sequentis, vt D. Ambros. Cassiodor. Mag. sentent. & alij in comment. super Psal. 32. existimarunt, referenda sunt, sed ad finem præcedẽtis Psalmi hoc est, 71. quem habemus præ manibus, spectant: quemadmodùm docet D. Hieron. Ex iis verò minimè eliciendum est nullius Psalmi eorum, qui sequuntur, Dauidem auctorem esse, cum Psalmum 109. negari non possit fuisse à Dauide compositum: siquidem eum Dauidis nomine citauit Christus loquens cum Pharisæis Matth. 22. *Nonne*, inquit, *Dauid in Spiritu vocat Christum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis*? Non igitur idcirco hic Psalmus illis verbis concluditur, quòd nullus Psalmus ex sequentibus Dauidem auctorem habeat: quare in eius clausulæ afferenda ratione laborant fere interpretes. Enim verò sunt, qui existiment propterea dici: *Completæ sunt orationes Dauid*: quoniam hic Psalmus fuit postremus eorum, quos Dauid composuit, tametsi non sit vltimus ordine, nec enim omnes Psalmos eum nunc inter se ordinem in libro Psalmorum seruare, quem primò tenuerunt, & quo fuerunt à Dauide compositi: sed cum sparsi essent, collectos fuisse, ac sine pristino ordine distributos: itaque hunc Psalmum vltimum esse eorum, quos Dauid conscripsit, & quasi testamento Salomoni filio reliquit: quam sententiam secutus est Caiet. & Geneb. eámque putat probabilem Titelm. Cæterùm Euthym. & alij non facium hunc Psalmum postremum eorum, quos Dauid composuit: tunc verò verba illa: *Completæ sunt orationes Dauid*: variè interpretantur. Nam Euthym. eum vult esse sensum, vt non dicantur completi Psalmi Dauidis, sed completæ orationes, seu hymni Dauidis, id est, illi tantùm Psalmi, quos ipsemet tanquam

I. Psal. 71. 20. *Fuerit ne Psal. 71. postremus eorum, quos Dauid composuit.* *Caietanus Genebrard. Titelman. Euthymius.*

hymnos, & laudes Dei per seipsum in sua cithara cantabat: nam qui sequuntur, non ipse, inquit, cecinit, sed vel Asaph cantorum Principi, vel aliis cantoribus dedit decantandos. Flamminius aliam excogitauit rationem, idcirco videlicet eam clausulam appositam fuisse, non quòd fuerit vltimus Psalmus Dauidis, sed quia aliquot psalmi, qui statim sequuntur, non sunt Dauidis, atque adeo præcedentes omnes, qui Dauidis omnino censentur, & continuata serie positi fuerunt, completi, & finiti dicantur. Alij quos sequitur Titelm. dicunt sensum esse, completas fuisse orationes Dauidis, quoniam hoc Psalmo complexus est Dauid omnia, quæ in reliquis omnibus Psalmis optabat, atque à Deo postulabat. Cum enim Psalmorum omnium finis sit Rex Messias, eiúsque aduentus, & regnum: merito, inquiunt, dicuntur completæ orationes, preces, ac vota Dauidis in eo Psalmo, in quo elegantissimis, & magnificentissimis verbis de Messiæ aduentu, amplitudine, atque splendore, florentissimóque imperio, & principatu disserit. Res est omninò incerta nec potest facilè definiri.

Flamminius.

Titelm.

Psalmorum omnium finis rex Messias.

M. Secundò: Sciendum est inscriptionem Psalmi esse *Salomoni*, vel *in Salomonem*: quod non ita est accipiendum, vt Salomon huius Psalmi auctor fuerit, cum ex citatis verbis, quæ in fine eius adhibentur. *Completæ sunt orationes Dauid*, manifestum sit eum fuisse à Dauide compositum. Et quidem Cornel. Ianseu. more suo existimat, idcirco inscriptum esse Salomoni, quoniam ad literam Dauid in eius compositione ad Salomonem filium respexit, in typum tamen Messiæ: id quod nulla ratione dicendum putamus, sed potiùs ad literam sermonem esse de Rege Messia: itaque nomen Salomonis hoc loco non propriè accipiendum pro Salomone Dauidis filio, vt egregiè docent. Theodoret. Cassiod. Caiet. & alij, sed pro epitheto Regis Messiæ secundùm nominis etymon: idem enim est Salomon, atque pacificus, vt inscriptio ea sit, *Pacifico*, hoc est, Regi Messiæ. Nam quod Psalmus ad literam ad Messiam pertineat, non verò mysticè sub figura Salomonis, intellexit vel ipse Paraphrast. Chald. cum ita Psalmum inchoauit: *Deus sententiam iudiciorum tuorum Regi Christo da*: probatúrque manifestè, quoniam quæ in hoc psalmo continentur, nullo pacto possunt in Salomonem conuenire, atque adeo non potuit Salomon in eiusmodi figuram Messiæ gerere. Quomodò enim in Salomonem quadret illud: *Permanebit cum sole, & ante lunam: orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna*? & illud: *Dominabitur à mari vsque ad mare, &c.* & illud: *Reges Tharsis, & insulæ munera offerent, Reges Arabum, & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei*? & illud: *Ante solem permanet nomen eius: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum*: hæc enim omnia constat non posse vllo modo Salomoni illi Dauidis filio, sed soli Regi Messiæ conuenire: Vnde meritò Theodoret. *Quòd Salomon*, inquit, *propositus psalmus nequaquam congruat, opinor Iudæos etiam confiteri, si veritatem dicere voluerint, nedum fidei alumnos. Primum enim nec Salomon finibus terræ dominatus est: deinde cum esset homo, & vixisset tempus naturæ congruens finem vitæ accepit, & hunc non gloriosum: psalmus verò sole, & luna antiquiorum eum, qui per vaticinationem premittitur, ostendit. Caterum inscriptio non inepta est, sed veræ Saluatori congruit: siquidem Salomon pacificus interpretatur, quam appellationem habet Christus, de quo Paulus ait* ad Ephes. 2. *Ipse est pax nostra, qui fecit vtraque vnum.*

Cornel. Iansen.

Psal. 71. ad literam ad Messiam pertinet, non ad Salomonē.

Tertullian. Cassiod. Caiet. Paraphrast.

Theodoret.

Ephes. 2. 14

III. Eodem modo argumentatur D. Hieronymus in caput. 11. Danielis. *In psalmo*, inquit, *71. quæ dicuntur, Salomoni non valent conuenire: nec enim permansit ille cum sole, & ante lunam, in generatione, & generationem: neque dominatus est à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum: neque omnes gentes seruiunt ei, neque*

D. Hieron.

neque ante solem permansit nomen eius, nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ. Eadémque fuit sententia Tertulliani lib. 5. aduersus Marcionem c. 18. Euseb. Cęsar. lib. 7. demonst. Euangelicæ, demonstratione 8. Iustini Philosophi, & Mart. in dialogo aduersus Tryphonem, D. Ambrosij in Apologia Dauidis, D. Aug. lib. vno de vnitate Ecclesiæ c. 8. & reliquorum ferè Patrum. Id quod cùm viderent Hebræi, nec possent ea, quæ habétur in Psal. Salomoni accómodare: conati sunt per contradicendi libidinem germanum sensum alio detorquere. Itaque cum dicitur: *Permanebit cum sole, & ante lunam:* aiunt esse apostrophen ad ipsum Deum, & ita transferunt: *Timebunt te Deus omnipotens, quandiu sol durabit.* Præterea illud: *Ante lunam, in generatione, & generationem:* ita exponunt, vt *ante lunam*, idem sit, atque coram luna, seu in conspectu lunæ. Illud: *Orietur in diebus eius iustitia & abundantia pacis donec auferatur luna:* similitérque verba sequentia: *Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei:* per modum optantis, & precantis legunt: *Oriatur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis, donec auferatur luna: adorent eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruiant ei.* Volunt enim his omnibus faustas, & fœlices acclamationes contineri, quibus Dauid, & vniuersus Hebræorum populus Salomoni regni fœlicitatem, & amplitudinem precantur. Sed hæc omnia manifestam vim contextui afferunt, cum ostensum sit ad literam sermonem esse de Rege Messia. Quo tanquam certo constituto illud est Psalmi huius argumentum: Postulat Dauid à Deo aduentũ Messiæ, eũque prædicit fore Regem iustissimum, qui in virga æquitatis omnes gentes iudicaturus sit: Principem etiam potentissimum, qui latissimum, & amplissimũ habeat principatum, qui toti orbi terrarum dominetur, & cui omnes Reges, ac Principes vectigales, & stipendiarij sint futuri. Agit etiam disertis verbis de nouo, & admirabili eius conceptu, atque ortu, quod nimirum sit à Virgine concipiendus, & ex Virgine nasciturus absque vlla viri opera, illis verbis, quæ initio proposuimus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram:* quæ iam explicare aggredimur.

Tertullian. Euseb. Cæs. Iustin. Mar. D. Ambros. D. August. Hebræorum contra dicendi libido.

Psal. 71. argumentum.

Verum priùs statuenda est vera, ac germana lectio huius loci: Septuaginta habent, vti diximus: *Descendet sicut pluuia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram.* Paraphrast. Chald. vertit. *Descendet sicut pluuia spontanea super herbam corrosam à locustis, sicut stillæ pluuiæ serotinæ stillantes super terram.* Interpres pro Caiet. *Descendet sicut pluuia super tonsam, & velut imbrium gutta terræ:* quæ translationũ varietas orta est ex dictione Hebræa, gez, pro qua nos habemus *vellus.* Nam ea vox deducitur à radice, gazaz, quæ significat tondere, indeque deducitur, gez, id est, vellus, quòd tondeatur, eadéque dictio significat herbam demessam, eo quòd herba, cùm demetitur, tonderi videatur, & idcirco interpres pro Caiet. vertit *super tonsam*, hoc est, super herbã tonsam: quæ fuit etiam causa, cur Chald. vertit: *super herbam corrosam à locustis*: huiusmodi enim herba etiam tonsa apparet Verum dictionem, gez, hoc loco non pro herba demessa, sed pro vellere accipiẽdam esse, vt fiat allusio ad vellus Gedeonis Iud. 6. inferiùs ostendemus: interim verò sufficiat auctoritas grauissima Septuag. interpretum, qui non herbã demessam, sed *vellus* transtulerunt.

IIII *Varia lectio Caiet. Septuag. Paraphraſt.*

Quod igitur spectat ad literalem, & germanam expositionem huius loci, Caiet. sequens suam translationem existimauit sermonem esse his verbis nõ de primo, sed de secundo Christi aduentu hoc sensu: *Descendet sicut pluuia super tonsam. Tonsa*, inquit, *appellatur terra producens pascua secto fœno: tunc enim est velut tonsa, pluuiamque ad germinandum desiderat: quæ similitudine describitur secundus Christi aduentus opportunus, desideratus, & fœcundus comparatione terræ tonsæ ad nouum germen, quod sanè conuenit expectationi iustorum post tonsionem: siquidem cum eis huius vitæ germen*

V. *Caietan.*

præcisum fuerit, expectant nouum resurrectionis germen. Idémque putat significari posteriori similitudine, cum dicitur: *Et sicut stillicidia stillantia super terram.* Cæterum hæc Caietani expositio nullo modo est amplectenda: primum, quoniam pugnat cum ipso contextu: etenim postquam dictum fuerat, *Descendet sicut pluuia in vellus*, subiungitur, *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis: coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent: Reges Tharsis, & insulæ munera offerent*: & reliqua, quæ sequuntur, quæ omnia de primo aduentu accipere oportet, neque in secundum vllo modo conueniunt. Deinde, quia ea interpretatio communi Doctorum expositioni, & quod plus vrget, communi Patrum sententiæ aduersatur, quos inferius citabimus: ij enim de primo aduentu Christi locum accipiunt, imo & de purissimo eius conceptu, atque ortu. Isidorus Clarius de primo quidem aduentu interpretatur: sed pertinere putat ad dona supernaturalia, quæ Christus suo aduentu mundo attulit: *Vt pluuia*, inquit, *resectam herbam crescere facit: ita Christus veniens suos copiosis perfudit donis.* Eodémque deflexit Vatablus existimans illud dumtaxat significari, sicut herba desecta adueniente pluuia crescit, ita futurum, vt omnia bona per aduentum Christi efflorescerent, atque germinarent. Aliam quoque expositionem excogitauit Lyran. indicari scilicet mansuetudinem Messiæ, qui in primo aduentu summa cum humanitate, & mansuetudine venturus prænuncietur: sicut pluuia in vellus nullo strepitu descendit: itaque hoc loco illud idem à Regio vate prædici, quod etiam prænuntiauit Zacharias cap. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi iustus, & saluator: ipse pauper, & ascendens super asinam*, &c.

Sententia Caietani reiicitur.

Isid. Clarius.

Vatablus.

Lyran.

VI. Verum his omnibus expositionibus reiectis communis Doctorum, Patrúmque sententia est his verbis integritatem sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi contineri, eámque duplici eleganti similitudine explicari facta allusione ad vellus Gedeonis Iudic. 6. cum ad eius petitionem si descendit ros in vellus lanæ, quod erat in area, quo postea à Gedeone expresso impleta est concha illo eodem rore, qui in vellus descenderat. Atque hoc testimonio ad virginitatem Mariæ comprobandam vtitur Adrian. Finus lib. 2. flagelli contra Iudæos c 12. imo & plerique omnes Patres. Ratio verò similitudinis in eo consistit, quòd sicut in vellus illud Gedeonis siccum, & aridum descendit miraculosè ros è cœlo placidè absque vllo strepitu, & absque vllo nocumento, læsióneque velleris, siue cum ros descendit, siue cum ex illo fuit expressus: ita Verbum descēdit in Virginem instar cœlestis roris, absque vllo eius integritatis præiudicio siue in ipso descensu, hoc est, in conceptu, siue cum ex illa fuit expressus, hoc est, in ipso partu, idémque posteriori similitudine explicatur. Sicut enim stillicidia imbrium placidè, ac leniter in terram delabuntur, eámque fœcundant: ita verbum è cœlo in vterum Virginis placidè, lenitérque descendit, tribuens illi fœcunditatem cum summa puritate coniunctam, natúmque ex illa vniuersum orbem doctrinæ suæ salutaribus imbribus irrigauit. Ita locum intellexit D. Hieron. in comment. eius Psalmi, *Sicut*, inquit, *in vellus Gedeonis pluuia descendit, ita hic illa Spiritus est in vterum Virginale Spiritus sancti infusionem: & sicut stillicidia stillantia super terram: arida enim erat terra humani corporis, cum aduenit, nec vllum fructū exhibere poterat sanctitatis: sed ipse eam prædicationis suæ stillicidijs fœcundam fructibus repleuit æternis.* Et multò luculentius Diuus Ambros. sermon. 13. in Natali Domini, *Descendet sicut pluuia in vellus. Quid*, inquit, *tam silenter, & sine strepitu fit, quàm cum imber in lanæ vellus infunditur? nullius aures sono verberat, nullius corpus humoris repercussione aspergit, sed sine inquietudine hominum totum imbrem per multiplices effusum partes toto corpore in se trahit. Recte ergo Maria velleri comparatur,*

Communis doctorum, & Patrum sententia. Iudic. 6.

Adrian. Fin.

Virginis fœcunditas cum summa puritate coniuncta D. Hieron.

Christi prædicatio terrā fructibus fœcundans æternis. D. Ambros.

paratur, quæ ita concepit Dominum, vt toto eum hauriret corpore, nec eius discissuram corporis pateretur: sed esset mollis ad obsequium, solida ad sanctimoniam. Recte, inquam, Mariæ velleri comparatur, de cuius fructu salutaria populis vestimenta texuntur. Vellus planè Mariæ est, siquidem de molli sinu eius agnus egressus est, qui & ipse matris lanicium, hoc est, carnem gestans molli vellere cunctorum operit vulnera populorum: omne enim peccati vulnus Christi lana suffunditur, Christi fouetur sanguine, & vt sanitatem recipiat, Christi indumento vestitur. Hæc Ambr. Theodoretus quoque in commentariis, *Sicut lana*, inquit, *imbrem recipiens nullum fragorem emittit, & stillicidia instar roris in terram delata sensum nullum auribus præbent: sic Domini conceptio facta est, neque ipso sponso resciscente, qui cum ipsa habitabat: deinde enim postea rem aliquam indignitatem suspicatus occultè dimittere eam voluit: verum ab Angelo fuit edoctus cælestem esse fœtum, non humanum.* Eodem modo interpretantur Euthym. Arnob. Remig. Cassiod. Lyran. & alij.

Peccatorum vulnera Christi vellere operiuntur. *Theodor.* *Euthym.* *Arnobius.* *Cassiodor.* *Lyran.*

VII. Habemus igitur ex communi Patrum, Doctorúmque sententia hoc loco ad literam sermonem esse de integritate sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi. Nec verò propterea reiicienda est ea expositio, quam D. Chrysostom. & D. Augustin. afferunt, videlicet per *rorem* gratiam intelligi, quæ prius in vellus, hoc est, in Synagogam descendit, sed postea relicto vellere aream, hoc est, Gentilitatem perfudit seruata eadem allusione ad vellus Gedeonis. *Descendes sicut pluuia in vellus, hoc est*, inquit Chrysost. *prædicatio in Synagogam: quando scilicet Christus sedebat, & docebat in templo, tunc pluuia in vellus descendit. Nam* & Esai. cap. 45. *prædixerat: Rorate cæli desuper: nubes pluant iustum: sed postea relicto vellere in aream pluuia infunditur, quoniam translatis sacrificiis à Synagoga tota mundi area impleta est prædicatione Christi.* Ad eundem modum exponit D. Augustin. *Idem*, inquit, *Christus descendit sicut pluuia in vellus, cum adhuc area sicca esset: vnde etiam dixit* Matth. 15. *Non sum missus nisi ad oues, quæ perierunt domus Israel: & discipulis dixit* Matth. 10. *In viam Gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum nec intraueritis: ite primum ad oues, quæ perierunt domus Israel. Cum dixit: ite primùm ad illas: ostendit postea, cum esset iam area compluenda ituros eos ad alias oues: quæ non essent ex veteri populo Israel, de quibus dicit* Ioan. 10. *Alias oues habeo, quæ non sunt ex hoc ouili, illas oportet me adducere. Sic pluuia descendit super vellus sicca adhuc area: sed videmus iam gratia Christi siccam remansisse gentem Iudæorum, totúmque orbem terrarum in omnibus gentibus Christianæ gratiæ plenis nubibus compluit: vnde sequitur: Et sicut stillicidia stillantia super terram, hoc est, non iam super vellus, sed super terram.* Hæc Augustinus. Non est, inquam hæc expositio contemnenda, cum sit tantorum Patrum, idémque locus Scripturæ sæpe multos sensus literales recipiat: sed tamen ea, quam primo loco tradidimus de virginitate Mariæ omnino præponenda est, cum sit Doctorum, parúmque communis.

D. Chrysost. *D. August.* *Relicta Synagoga, Gentilitas prædicationis rore perfusa est.* *Esai. 45. 8.* *Matt. 15. 24 & 10. 6.* *Ioan. 10. 16.*

Nonnullæ obseruationes literales circa testimonium præcedens.

SECTIO VIII.

CVM ostensum sit Psalmo 71. citato haberi sermonem ad literam de aduentu Regis Messiæ, eiúsque purissimo ortu ex Virgine absque vllo integritatis eius preiudicio, quem postea consecuta est ea imperij amplitudo, quam Regius Propheta grauissimis verbis describit: nunc aliqua ex eo 1.

Psalmo ad id ipsum magis illustrandum doctrinæ causa eruemus. Sit igitur prima obseruatio circa illam clausulam, qua Psalm. concluditur: *Completæ sunt*, seu *defecerunt orationes Dauid filij Iesse*: nam iuxta eam sententiam, qui non facit eum Psalm. postremum eorum, quos Dauid conscripsit, illa traditur à plerisque ratio, cur Dauid ita Psalm. illum concludendum putauerit, quòd scilicet, cum omnia eius vota, desideria, ac preces eò spectarent, vt Rex Messias aduenire, florentissimumque toto orbe imperium cõstitueret, idque ipse eo psalmo magnificis verbis postulasset, iure optimo dicere potuit in eo psalmo omnia sua vota, precésque compleri, quasi diceret. Hæc est meorum omnium votorum summa: hac vna petitione omnes meæ preces, desideriáque continentur, nihil habeo amplius quod exoptem, nihil, quod à Deo præcipuè postulem: Itaque hoc vno psalmo complentur, & deficiunt, hoc est, finiuntur omnes orationes Dauidis. Id verò nõ tantum Dauid, sed reliqui omnes Prophetæ, ac iusti dicere potuerunt, cum vnius Messiæ aduentu bona omnia, quæ desiderari, postularique poterant, continerentur: sic nimirum sponsa Ecclesiæ nomine sua omnia desideria in Canticis canticorum compleuit. Etenim dragma illud illius sponsæ verbis concluditur: *Fuge Dilecte mi, & assimilare capreæ, hinnulóque ceruorum super montes aromatum*: quibus verbis aduentum Messiæ postulat: illud namque, *Fuge*, non significat, vt ab sponsa recedat, sed potius, vt ad illam veniat illa celeritate, qua fugientes currere solent, vt sit sensus: Fuge ad me dilecte mi summa velocitate, & in isto aduentu tuo assimilare capreæ, hinnulóque ceruorum: hæc enim animalia summam habent in currendo celeritatem. Porro aduerte sponsam primis etiam illius Cantici verbis aduentum sponsi postulasse, cum dixit: *Osculetur me osculo oris sui*, hoc est, non iam me per Prophetas visitet, & per ora Prophetarum loquatur: sed suo ipsius ore loquatur mihi: eodemque me suauissimè exosculetur. Vnde iam cernis sponsam & primis, & postremis verbis eius cantici aduentum sponsi petiisse, vt indicaret suorum omnium desideriorum & principium, & finem hoc vno beneficio contineri. Mitto ea sacrarum literarum testimonia, in quibus Messias desiderium, & expectatio nuncupatur, de quibus iam sæpe aliàs diximus.

Messiæ aduentus, summa votorum Dauidis.

Cant 8.14. Sponsæ desiderio de Christi aduentu.

Cant. 1.1.

II. Secunda obseruatio sit circa prima illa verba: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis*: quibus postulat regius vates, vt mittat Deus iam tandem filium suum factum hominem, eique det iudicandi potestatem: sic enim sperat fore, vt mitius sit iudicium, & multo magis, quam antea clementia, & misericordia temperatum, quasi dicat: Nimis te Domine iustum, seuerúmque exactorem nostrorum scelerum exhibes: mitte igitur filium tuum Regem Messiam, eique sceptrum tuum, & iudicandi potestatem committe: ipse namque per assumptam humanitatem multò maiora dabit pietatis, clementiæque argumenta, eiúsque iudicia magis ad misericordiam, quam ad iustitiam spectabunt. Quò pertinet Paraphrasis Chald. *Deus*, inquit, *itinera rigoris tui, vel sententiam iudiciorum tuorum Regi Messiæ da*. Nec verò hic intelligas Verbum in assumpta humanitate clementiorem habuisse naturam, quàm ante eius assumptionem, sed illud dumtaxat multò maiora, & illustriora clementiæ, & misericordiæ documenta præbuisse, quæ quoniam Regius Propheta prætuidebat, idcirco eam ob causam præter alias Messiæ aduentum optabat dicens: *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis*. Eundem sensum habet illud Psalmi octogesimi quinti: *Respice in me, & miserere mei: da imperium tuum puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ*. Quamuis enim plerique ita locum accipiant, vt Dauid seipsum puerum Domini, id est, seruum Domini appellet, postulétque à Deo, vt impe-

Cur Dauid postulet à Deo, vt det Filio iudicãdi potestatem. Parap. Chal.

Psal. 85. 16.

vt imperium suum confirmet, détque sibi inuictam fortitudinem ad victoriam de hostibus suis reportandam: alij verò ea verba Christo attribuunt, qui dari sibi iudicandi potestatem in extremo iudicio à Patre postulet, & se dicat filium ancillæ Domini, id est, Virginis, quæ dixit Lucæ 1. *Ecce ancilla Domini*: minimè tamen dubium esse debet, quin etiam eum sensum recipiant, vt Regius Propheta petat Messiæ aduentum, optétque, vt Pater sceptrum suum, & iudiciariam potestatem puero suo, id est, Regi Messiæ tradat: tunc enim se omni ex parte misericordiæ diuinæ compotem futurum, seruandúmque confidit. *Luc. 1.38.*

III. Et quidem facile, blandum plenúmque clementiæ imperium Messiæ futurum non obscurè prædixit Esaias cap. 11. cùm dixit: *Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet*, quo loco Hebræi, vt auctor est D. Hieronymus, & virgæ, & floris nomine Messiam significari putant, atque in virga regnantis potentiam, in flore pulchritudinem demonstrari: iuxta quam interpretationem in florente virga facilis, & blanda imperandi ratio exprimitur, quæ & pulchritudinem, & suauitatem, mansuetudinémque continet. Quid enim pulchrius, & suauius, quàm florente virga percutiãi quidémis, qui percutitur, simul floribus ex virga decidentibus aspergitur, quod est in ipsa punitione plurimis, & maximis amoris argumentis, & beneficiis cumulari, quos sanè flores non ita legimus in virga Dei ante incarnationem mundum administrantis. Verum enim verò Hieremias testatur cap. 1. se *virgam* vidisse *vigilantem*, seu vt Septuaginta transtulerunt *baculum nuceum*, & Theodotio *virgam amygdalinam*: siue autem virgam vigilantem, siue baculum nuceum, siue virgam legamus amygdalinam, semper diuinæ iustitiæ seueritas ante incarnationem indicatur, quæ videlicet super peccata hominũ vigilabat, vt acerrimè puniret, & instar nucis, siue amygdali amarissimo cortice, & osse durissimo cingebatur: cum tamen Messiæ virga florens dicatur ad mansuetudinem, & facilitatem eius imperij declarandum: id quod hoc eodem Psalmo magis explicauit Regius Propheta, cum subiunxit: *Descendet sicut pluuia in vellus*. Etenim præter communem illam expositionem, quam de virginitate Mariæ tradidimus, significatur etiam Messiæ Regis in primo suo aduentu mansuetudo, & humilitas, quippe qui sine strepitu, sine fastu, sine regio apparatu, summo cum silentio, & placiditate sicut pluuia in mollissimum lanæ vellus descendit, quod videtur interpretatus fuisse Esaias, cum de eadem mansuetudine disserens, ac de facili, & misericordiæ plenissimo eius imperio dixit cap. 42. *Ecce seruus meus suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet. Non clamabit nec accipiet personã, nec audietur vox eius foris. Calamũ quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet.* Verè enim sicut pluuia in vellus descendit, cuius tanta erat mansuetudo, vt etiam in iudicando non clamoribus ageret, sed ita quietè, pacatè, blandéque, ac sine vllo strepitu iudicaret, vt vox eius foris non audiretur: ad eandémque mansuetudinem spectat, quod sequitur: *Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet*: que videntur esse proverbia è vulgo petita ad notandam alicuius mansuetudinem, & procliuem ad benefaciendum naturam, qui nemini scilicet noceat, neminem ad ruinam impellat: calamum quassatum non studeat conterere, sed potius coagmentare: linum fumigans non extinguat, sed potius magis exsuscitet.

Hierem 1. *Septuag.* *Theodot.* *Seueritas iustitiæ diuinæ ante incarnationem.* *Messiæ imperium clementiæ plenum.* *Esai. 11. 1.* *D. Hieron.*

Messiæ in primo aduentu mansuetudo. *Esaiæ. 24. 2.*

IIII. Quantum verò mansuetudo ista Messiæ momentum habuerit ad subditorum amorem conciliandum, omnésque ad suum cultum, & venerationem facilè pertrahendos, explicatur consequentibus verbis: postquam enim dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellum*: ne quis putaret Regem Messiam propter naturæ

Mansuetudo ad subditorum amorem conciliandi quàm momenti habuerit.

facilitatem, & mansuetudinem contemptui fore, nec posse sibi mundi Reges subiicere, & imperium toto orbe constituere, statim subiungitur: *Dominabitur à mari vsque ad mare, & à flumine vsque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthyopes & inimici eius terram lingent: Reges Tharsis, & insulæ munera offerent, Reges Arabum, & Sabbà dona adducent: & adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes seruient ei.* Et quidem meritò: nihil enim ad conciliandum amorem mansuetudine, & naturæ facilitate potentius, potissimum verò in iis, qui dignitate, & præclaris in omni genere ornamentis reliquis antecellunt: imo ex hac mansuetudine, & beneficentia ostendit Rex Messias se naturalem esse Dei filium, qui facilem, munificam Patris haberet naturam, quemadmodum dicitur in sequentibus: nam pro eo, quod nos habemus: *Ante solem permanet nomen eius*: transferunt

Caietan.

alij ex Hebræo: *Faciebus solis filiabitur nomẽ eius*, id est, vt interpretatur Caietanus palàm in toto orbe, (id enim significat: *Faciebus solis*) nomẽ Messiæ filiatione cognoscetur, hoc est, omnes intelligẽt eum esse nat. Dei filiũ, & hoc esse ei propriũ nomen.

V. *Virgo vellus*

Tertiò, & postremò obserua Virginẽ sanctissimam appellari *vellus* facta allusione ad vellus Gedeonicum Iudic. 6. quod primo quidem fuit repletum rore: tunc verò Gedeon vellus expressit, atque ex rore inde expresso conchã impleuit. Sic enim cælestem rorem, qui in Virginem descendit, hoc est, ſiue Christum, siue Dei gratiam ex Virgine tanquam ex vellere exprimimus, & mentium nostrarum cõchas implemus: quod tunc fit, cum Virginem ad beneficia diuina impetrãda adhibemus. Idcirco enim cum ipsa plena iam esset gratia adhuc in eam Spiritus sanctus superuenit, vt quod super plenitudinẽ acciperet, in nos redũdaret, & cum plena esset sibi, adhuc superplena fieret nobis. Id quod eleganter expendit D. Bern. serm. in Nat. Mariæ: *Plena*, inquit, *est gratia, & gratiam adhuc inuenit:*

D. Bernard.

digna prorsus inuenire, quod quærit, cui propria non sufficit plenitudo, nec suo potest esse contenta beneficio: petit superfluentiam ad salutem vniuersitatis. Spiritus, inquit, sanctus superueniet in te, & pretiosum illud balsamum tanta tibi copia, tantáque plenitudine influet, & vt copiosissimè effluat circũquaque: intuere ô homo consilium Dei: cæleſti rore aream rigaturus totũ vellus prius infundit: redẽpturus humanum genus pretiũ vniuersum contulit in Mariã: altius ergo intuemini, quanto deuotionis affectu à nobis eam voluerit honorari, qui totum beneficij plenitudinem posuit in Maria, vt si quid spei in nobis est, si quid gratiæ, si quid salutis ab ea nouerimus redundare, quæ ascendit deliciũ affluens, hortus planè deliciarum, quam non modo afflauerit veniens, sed & perflauerit superueniens Auster ille diuinus, vt vndique fluant, & effluant aromata eius charismata scilicet gratiarum.

Quod in nobis est spei, & gratiæ redundat ex Maria

Quartum testimonium ducitur ex illis verbis Psal. 109.

Ex vtero ante Luciferum genui te.

SECTIO. IX.

I. *Iustin. Mart. Psal. 109*

SVpponendum est in primis hunc Psalm. 109. ad literam accipiendum esse de Messia, id quod Iudæi inficiari contendunt: etenim vt auctor est Iustin. Philosoph. & Mart. in dialog. cum Tryphone aduersus Iudæos, plerique Hebræorum eum de Rege Ezechia interpretabantur: *Illud*, inquit, *Dauidicum: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: de Ezechia Doctores vestri ausi sunt interpretari, quasi verò imperatum ei sit, vt ad dexteram templi sederet, cum ad eum misit Rex Assyriorum cum minis, eique denunciatum est ab Esaia, ne illum timeret: vnde Angelus Domini interfecit in castris Assyriorum*

Adiuterã intelligendum de Christ. asserunt Patres contra Hebræos.

ad centum

ad centum octoginta quinque millia. Sed perspicuũ est Psalmum illum de eo non fuisse dictũ: quis enim Ezechiam non esse Sacerdotem perpetuum ordinis Melchisedech non fatetur? aut eundem non esse, qui Hierosolymam redemerit quis ignorat? quis etiam nescit eum non misisse Hierosolymam virgam potentem, quæ dominata sit in medio illius hostium: sed Deum esse, qui ab eo ſiente, & tristi hostes auerterit: Iesus autem noster, qui nondum in gloria venit, virgam potestatis Hierosolyma emisit, id est, verbum vocationis, & pœnitentiæ ad gentes omnes, vbi dæmonia eas dominatu, imperioque suo tenebant. Illud etiam: In splendoribus sanctorũ ex vtero ante Luciferum genui te: de Christo dictum esse iam diximus. Hæc Iustin. Idem refert Tertul. li. 5. Ad- *Tertul.*
uersus Marcionem c. 9. *Necesse est,* inquit, *ad meam sententiam pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt denique hunc Psalmum in Ezechiã cecinisse, quia is, aiunt, sedit ad dexteram templi, & hostes eius auertit Deus, & absumpsit: propterea igitur, & cætera: Ante Luciferum ex vtero genui te: in Ezechiam conuenire, & in Ezechiæ natiuitatem.* Hæc Tertul. D. Hieron. in comment. super Matth. cap. 22. ait *D. Hieron.*
alios Iudæos coactos fuisse hunc eundem Psalmum referre ad Abraham. *Iudæi,* inquit, *ad deludendam interrogationis veritatem friuola multa confingunt, vernaculum Abrahæ asserentes, cuius fuerit filius Damascus Eliezer, & ex eius persona scriptum psalmum, quod cædem quinque Regum Dominus Deus Domino suo Abrahæ dixerit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Verùm hæc omnia coacta sunt, & manifestam vim contextui afferunt, vt eui- II.
denter ostendunt Iust. Tert. & D. Hier. locis citatis: quomodò enim vel Abrahã, vel Ezechias diei potest in splendoribus sanctorum ante Luciferum genitus: quomodò Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech? Fit igitur, vt Psalmus ad literam de Messia accipi debeat: id quod vel ipsi Pharisæi, cum quibus Christus loquebatur Matth. 22. & apud quos eum Psalmum de Messia interpretabatur, non ausi sunt negare: sed videntes haud dubiè sermonem esse de Messia obmutuerunt nescientes nodum dissoluere, quomodò scilicet Dauid Messiam, si filius ipsius erat, Dominum appellasset suum. Atque hæc quidem sunt, quibus conuinci possunt Hebræi. Quod verò ad nos attinet, exploratum omnino esse debet, certúmque de fide hunc Psalmum de Christo intelligendum esse ad literam: siquidem Christus ex eo argumentatus est cum Pharisæis Matth. 22. initiúmque eius ad Messiam retulit, cum eos interrogauit. *Quid vobis videtur de Christo: cuius* *Matt. 22. 42.*
filius est? illíque respondentibus: *Dauid:* dixit: *Quomodò ergo Dauid in spiritu vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum: Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodò filius eius est?* Eundémque locum citat Paulus ad Heb. 1. de Christóque interpretatur, *Heb. 1. 13 & 5. 6. & 7. 10.*
cum ait: *Ad quem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, quoad vsque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?* Alia quoque eiusdem Psalmi testimonia de Christo accipienda esse constat ex aliis locis Scripturæ, veluti ad Heb. 5. *Tu es Sacerdos in æternum secundùm ordinem Melchisedech:* & c. 7. *Alij quidem sine iureiurando Sacerdotes facti sunt: hic autem,* id est, Christus, *cum iureiurando per eum, qui dixit ad illum, Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æternum.*

Hoc ita posito accedamus iam ad sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu III.
Christi integritatem comprobandam ex illis verbis: *Ex vtero ante luciferum genui te.* Et quidem Tertull. id ipsum iuxta translationem Septuag. interpretum osten- *Tertull.*
dere nititur li. 5. contra Marcionem. cap. 9. *Sed,* inquit, *nec generaui te, dixisset Deus, nisi filio puero: nam etsi de toto populo* ait Esai. 1. *filios generaui: sed non adiecit, ex vtero. Cur autem adiecit, ex vtero, tam, vane, quasi aliquis hominum ex vtero natus dubitaretur, nisi quia curiosius voluit intelligi in Christum: Ex vtero generaui te, id est, ex solo vtero* *Ortus Christi sine præiudicio integritatis Mariæ. Epi. 1. 2.*

sine viri semine. Hæc ille. Idémque mysterium agnoscit idem Tertull. lib. 3. contra Marcionem; cap. 20. subtiliter, & eleganter expendens verba illa Psalm. 131. *Ex fructu ventris tui ponam super sedem tuam*, seu vt ipse legit, *collocabo super thronum tuum. Quis*, inquit, *iste venter est? ipsius Dauid? Vtique non: neque enim pariturus esset Dauid: sed nec vxoris eius: non enim dixisset: Ex fructu ventris tui, sed potius, Ex fructu ventris vxoris tuæ. Ipsius ergo dicendo ventrem, superest, vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit, ideóque & fructum ventris tantum nominauit, vt proprie ventris, quasi solius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputare non poterat, Virginis eum ventrem patris deputauit.* Hæc Tertull. quem cernis purissimum ortũ Christi sine præiudicio integritatis Mariæ ex eo probare, quòd dicatur ex vtero genitus, hoc est, vt ipse interpretatur, ex solo vtero, non etiã ex viri semine: in cuius expositione verba illa, *Ante Luciferũ*, quæ videntur pugnare cũ generatione Christi temporali ex Virgine referri debent ad æternũ Dei consiliũ, quo ante Luciferũ, hoc est, ex æternitate decreuit, vt Christus in tẽpore ex Virgine nasceretur.

Psal. 131. 11.

Christus fructus ventris non viri.

Æternũ Dei consilium de temporali Christi generatione.

IIII. Verùm nos non vulgatam editionem, sed aliasth quandam translationem ex Hebræo expendemus, quæ vulgatæ minimè repugnat, imo eam magis declarat, ex eáque cum communi Doctorum sententia virginitatem sacerrimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi confitmabimus. Igitur pro eo, quod nos habemus,

Varia lectio. D. Hieronym

Ex vtero ante Luciferum genui te, est Hebraicè, *Ex vtero auroræ ros natiuitatis tuæ*, seu, *Ex vtero ex aurora ros natiuitatis tuæ.* D. Hieron. transfert: *Quasi de vulua orietur tibi ros adolescentiæ tuæ*: potest & ita verti: *Ex vtero ex aurora tibi ros natiuitas tua*:

Caietan.

pro cuius loci expositione primum Caiet. existimat describi tantum generationem fidelium prædicatione Apostolorum, dicíque similem eam generationi roris in aurora propter multitudinem eorum, qui per Apostolorum prędicationem ad fidem conuersi sunt, vt sit sensus: Generatio fidelium non erit, sicut generatio, qua vna mulier vnum, aut duos edit liberos: sed erit sicut generatio, quæ aurora generat rorem. Sicut enim aurora innumerabiles roris guttulas simul producit, ita erit fidelium generatio per conuersionem ad fidem: simul enim multa hominum millia vnius Apostoli prædicatione ad fidem conuertentur, sicut accidit in die Pentecostes. Deinde R. Salomon de Abraham interpretatur, vt ros adolescentiæ Abraham sit eius probitas, & æquitas: sed more suo facit Salomon, quia omnia ferè loca Scripturæ, quæ ad Messiam pertinent, ad alienos sensus detorquet: etenim omnes tum nostri, tum veteres Hebræi hunc locum ad generationem Messiæ spectare docent, etsi inter eos sit aliqua interpretationum varietas. Plerique enim Hebræorum illud dumtaxat significari putant, Messiam à die, quo fuit conceptus, fuisse omnium donorum, & gratiarum cœlestium rore perfusum, iuxta illud Psalmi 44. *Diffusa est gratia in labijs tuis: & vnxit te Deus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*: vt sit ea verborum sententia à vulua, seu ab vtero, siue ab aurora, hoc est, ab ipso initio tuæ conceptionis fuit ros natiuitatis, siue cõceptio tua, hoc est, ros diuinæ gratiæ in te copiosè descendit. Alij de æterna Messiæ secundum naturam Diuinam generatione accipiunt, vt ante auroram, & ante matrem genitus secundum Diuinitatem dicatur, in quibus est R. Isaac Arama super Genesim. *Non inuenimus*, inquit, *hominem etiam Prophetam, cuius prophetata sit natiuitas ante natiuitatem patris, & matris, nisi tantummodò Messiam istum nostrum, & propterea dixit Dauid. A vulua ex aurora tibi ros natiuitatis tuæ, hoc est, antequam crearetur vulua genitricis tuæ, prophetata fuit natiuitas tua, & huic conuenit illud. Ante solem propagatur nomen eius, vel, filius nomen eius: quoniam antequam*

R. Salomon.

Psal. 44. 3.

Æterna Messiæ generatio secundum naturam diuinam.

R. Isaac.

Psal. 71. 17

crearetur

crearetur sol, subsistens, firmúmque erat nomen Messiæ nostri, erátque sedens ad dexteram Dei.

Cum qua expositione consentiunt omnes Patres, qui sequentes editionem Septuag. *Ex vtero ante Luciferum genui te:* interpretantur de æterna Christi generatione, quæ à Patre secundum Diuinitatem fuit ante Luciferum, hoc est, ex æternitate generatus. Sic enim intellexerunt Iren. lib. 3. contra hæreses, cap. 6. D. Hila. lib. 12. de Trinitate, D. Athanas. lib. 1. de fide sua, D. Ambr. lib. 4. de fide, cap. 4. & lib. de benedictionibus Patriarcharum, cap. 11. Theodoretus lib. 2. de curandis affectionibus Græcorum, & alij. Quæ expositio haud dubiè literalis est, & germana, traditáque à Paul. ad Hebr. 1. Verum ea non obstat, quominus iuxta citatam translationem ex Hebræo alia quoque eius loci interpretatio literalis afferri possit, de temporali nimirum Messiæ generatione: seruata omnino matris integritate, ita vt Virgo sanctissima appelletur hoc loco aurora, & ex huius pulcherrimæ, & purissimæ auroræ vtero absque vlla viri opera Messias tanquam ros quidam cœlestis summa cum totius orbis lætitia, imo & fœcunditate prodierit: hæc enim duo ros secum affert, cum in terram labitur. Hanc expositionem tradidere antiquissimi Hebræorum, in quibus est R. Barachias in Genes. quam citant Aug. Eugub. Lyran. & Corn. Iansen. in comment. huius Psalmi, & Adrianus Finus li. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 9. quam expositionem Barachiæ etiam commemorat R. Moyses Hadarsan, vt ipsemet testatur in 25. cap. Genes. vbi ita scribit: *Dixit R. Barachias: Deus sanctus, & benedictus ait Israeli: Vos dixistis coram me: Pupilli facti sumus absque patre: redemptor, quem suscitabo vobis, absque patre erit, sicut dictum est* Zach. 6. *Ecce vir germen nomen eius, & desubter germinabit: &* Esai. 53. *Ascendet vt virgultum coram eo, & sicut radix de terra sicca: de ipso quoque ait Dauid: De matrice auroræ tibi ros nativitatis tuæ.* Hæc ille. Itaque iuxta hanc expositionem confirmatur ex hoc loco sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi intemerata virginitas: quoniam sicut aurora rorem generat virtute cœlesti absque vlla terræ permistione, ita ex virgine tanquam ex aurora Messias vt ros quidam cælestis absque vlla viri opera conceptus, natúsque est. Quò etiam spectat illud Esaiæ 45. *Rorate cœli desuper:* quibus verbis Propheta Messiæ aduentum postulat, ciúsque conceptum, atque ortum descensui roris similem dicit, quoniam virtute cœlesti in Virginis vterum descendit.

D. Irenæus. D. Hilarius. D. Athan. D. Ambros. Theodoret.

Ros ex aurora, Christus ex Virgine.

R. Barach.

R. Moyses.

Zach. 6. 12. Esai 53. 2.

Esai. 45. 8.

Christum rorem, Virginem autem sanctissimam auroram appellari.

SECTIO X.

SVpposuimus præcedenti sectione Christum Dominum appellari rorem: Virginem autem sanctissimam dici auroram, atque adeo cum dicitur Psalm. 109. iuxta lectionem Hebræam roram ex vtero, seu matrice auroræ generari, significari purissimum Christi & conceptum, & ortum ex Virgine: nunc illud magis est explicandum, cur Christus roris, Virgo autem sanctissima auroræ nomine censeatur. Igitur quòd Christus appelletur ros, perspicuum est ex Esaiæ 45. cum dicitur: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum: aperiatur terra, & germinet saluatorem.* Quibus verbis Esaiam aduentum Messiæ postulare, quam cœli tanquam rorem terris infundant, communis est Doctorum, Patrúmque sententia. Ad Christum etiam pertinet illud Esai. 26. *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent; expergiscimini, & laudate, qui habitatis in pulvere, quia ros lucis ros tuus:* sic enim in-

I.

Esai. 45. 8.

Esai. 26. 19.

Procopius. Christus ros viuificans.

terpretatur Procopius: *Ros*, inquit, *tuus est vnigenitus filius tuus, qui stillans guttis viuificatibus mortuis tuis medicinā faciet peccatorum, quæ contraxerunt, simulque æternā vitam reddet.* Itaque iuxta Procopii sententiam Christus ipse ros dicitur, sed eiusmodi tamen ros, tantæque virtutis, ac potētiæ, vt vitam mortuis tribuat: id enim illa verba significant: *Viuent mortui, interfecti mei resurgent*: quod quis non miretur, rore videlicet aspersos mortuos resurgere, & interfectos ad vitam reuocari?

II. Ratio verò, cur Christus appelletur ros, multiplex est. Prima, quia vt superiùs diximus, è cælo instar roris cælesti virtute procreati in vterum Virginis absque vlla viri opera descendit. Secunda propter fœcunditatem: sicut enim ros mirum in modum terram fœcundat: ita Christus aduentu suo spiritualem gratiarum omnium fœcunditatem mortalibus tribuit: vnde Psal. 71. postquam dictum fuerat: *Descendet sicut pluuia in vellus*, hoc est, sicut ros, in vterum Virginis, facta allusione ad vellus Gedeonicum, super quod ros descendisse dicitur Iudic. 6. statim subiungitur: *Orietur in diebus eius iustitia, & abundantia pacis*, id est, post huius cœlestis roris in terra descensum quàm primùm omnium virtutum, & gratiarum genera pullulabunt: hanc enim vim habet verbum Hebræum פרח pro quo nos habemus, *orietur*, significat enim florere, crescere, multiplicari. Tertia ratio ducitur à lætitia, & gratia, qua ros terram perfundit: nam hanc etiam ob causam Psal. 132. fratrum concordia similis dicitur rori, hoc est, non solum propter fœcunditatem, sed etiam propter summam iucunditatem, & lætitiam. *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum: sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion*: cum enim vtilitas simul, & iucunditas concordiæ fratrum similitudine roris exprimatur, manifestum est rorem non tantum fœcundare, sed etiam exhilarare terram, & lætas segetes, camposque facere: *Sicut ros*, inquit, *Hermon*, qui inde ventorum flatu in montem Sion humiliorem descendit. Summam autem fuisse lætitiam, quam Christus aduentu suo terris attulit, non obscurè colligitur ex Esai. 45. c. citato, vbi pro eo, quod nos habemus, *Rorate cæli desuper*, transtulerunt Septuag. *Exultent cæli desuper*, vt indicarent cælos, cum rore isto cælesti terras perfuderunt, quodammodò exultasse, ac risisse: imo huius roris descensum nihil aliud fuisse, quàm cælorum, totiúsque mundi lætitiā, ac risum. Nec verò id mirum videri debet exultasse, resisseque cælos, cum Christum terris miserunt: quandoquidē Christus ipse nihil aliud est, quàm cæli, terræque risus, eam scilicet ob causam in Isaac, qui risus interpretatur, ad viuum expressus, vt elegāter docet D. Amb. li. de Isaac. & anima, cap. 1. *Isaac*, inquit, *risum significat, risus autem insigne lætitiæ est: quis autem ignorat, quòd is vniuersorum lætitia sit, qui formidolosæ mortis vel pauore compresso, vel mœrore sublato factus omnibus est remissio peccatorum?*

Fœcunditas donorum spiritualium in aduentu Christi.

Psal. 71. 7.

Iudic. 6.

Psal. 132. 1.

Septuag. Christi natiuitas totius mundi risus, ac lætitia.

D. Ambros.

III. Quod verò sacerrima Virgo dicatur aurora, palam est ex Cant. 6. *Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata?* Et quidem Rupert. lib. 6. in Cant. existimat Virginem tunc fuisse auroram, cum nata est: sic enim locum interpretatur: *Quando*, inquit, *nata es ô Virgo beata, tunc vera nobis aurora surrexit, aurora prænuntia diei sempiterni: quia sicut aurora finis est præteritæ noctis, & diei sequentis initium: sic natiuitas tua finis dolorum, & consolationis fuit initium: finis tristitiæ, & lætitiæ nobis extitit principium. Quando autem Spiritus sanctus in te superuenit, & filium virgo concepisti, & virgo peperisti, tunc fuisti pulchra vt luna: sicut enim luna lucet, & illuminat luce non sua, sed ex sole concepta: sic tu hoc ipsum, quòd tam lucida es, non ex te habes, sed ex diuina gratia: quando autem de hoc assumpta, atque ad æthereum thalamum translata es, tunc es electa vt sol.* Hæc Rupert. qui etsi auroræ appellationem ad natiuitatem Virginis referat: nos tamen etiam

Cant. 6. 9. Rupertus. B. Virgo quādo fuerit aurora.

Quando pulchra vt luna.

Quando electa vt Sol.

referen-

referendam arbitramur ad illud tempus, quo Virgo sanctissima Christum concepit, & peperit: tunc enim veluti cœlestis aurora solem iustitiæ terris attulit quemadmodũ in superioribus confirmauimus. Illud verò in hac expositione est sanè præclarum, & admirandum, quòd sol ex vtero istius auroræ prodierit: licet enim aurora sit solis prænuntia, tamen non ipsa solem continet: at Virgo fuit eiusmodi aurora vt solem ipsa concluderet, ex ipsiusque vtero quasi ex quodam Oriente sol Christus fulgentissimus prodierit.

Quintum testimonium ex illis verbis Prouerb. 30. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, Viam aquilæ in cœlo: Viam colubri super petram, Viam nauis in medio mari, & Viam viri in adolescentia.*

SECTIO XI.

HIc locus est vnus ex præcipuis, quo sanctissimæ Virginis integritas in conceptu, & partu Christi confirmari solet, eóque aduersus Hebræos vtuntur Adrian. Finus lib. 2. Flagelli, c. 5. Galatin. lib. 7. Arcan. c. 15. & alij. Cæterùm, vt vis huius argumenti perspiciatur, statuenda primum est vera ac germana lectio huius loci. Sciendum est igitur variam esse eius lectionem: etenim D. Hieron. transtulit: *Viam viri in adolescentia*,, eámque lectionem sequitur, & exponit in comment. eandémque habent plerique omnes codices Latini. 70. etiam interpretes reddiderunt, καὶ ὁδὸν ἀνδρὸς ἐν νεότητι, hoc est, *& viæ viri in adolescentia*: eodémque modo legit D. Ambr. lib. vno de Salomone. Alij contra legunt, *Viam viri in adolescentula*, veluti Symmac. qui transtulit. ἐν νεοτητιδι, id est, *in adolescentula*, & Paraphrastes Chaldaicus multò clarius: *& viam viri in virgine*: quo eodem modo transtulerunt ex Hebræo Sanctes Pagninus, Isidorus Clarius, & Caietanus, & ita legendum esse docet Lyranus. Confirmatúrque ea lectio, quoniam Hebraicè pro eo, quod nos habemus, *in adolescentia*, est, בעל מה, id est, *in adolescentula*: constat enim מה על significare adolescentulam, sed virginem tamen: deducitur enim à radice עלם, id est, latere, abscondere, occultare, quasi dicas adolescentulam absconditam, seu incognitam viro. Habetur id nomen Gen. 24. vbi dicitur de Rebecca, quòd esset puella decora nimis, virgóque pulcherrima, & incognita viro: quibus postremis verbis traditur etymon nominis, & ratio, cur Rebecca dicatur עלמה, quia nimirum erat incognita viro, ex quo patet מה על significatur propriè adolescentulam virginem. Eodémque sensu accipitur Cant. 1. *Adolescentulæ dilexerunt te*: vbi pro *adolescentulæ* est Hebraicè מות על: & Cant. 6. *Adolescentularum non est numerus*: De qua voce ita loquitur D. Hieron. in cõment. super 7. c. Esaiæ, עלמה, inquit, *non solum puella, vel virgo, sed cum epitasi virgo abscondita dicitur, & secreta, quæ nunquã virorum patuerit aspectibus, sed magna parentũ diligentia custodita sit: lingua quoque Punica, quæ de Hebræorũ fontibus manare dicitur, propriè virgo alma appellatur. Et quantum cũ mea pueritia memoria nunquã me arbitror alma in muliere nupta legisse: sed in ea, quæ virgo est, vt nõ solum virgo sit. sed virgo iunioris ætatis, & in anno adolescentiæ: potest enim fieri, vt virgo sit vetula.* Hæc Hieron. Verùm nos de huius nominis significatione plura dicemus, cum ventum fuerit ad Esaiam: interim illud constet עלמה non adolescentiam, sed adolescentulã significare eámque virginem: nam adolescentia dicitur Hebraicè, עלומים, vel עלומים numero multitudinis, id est, adolescentiæ, & pueritiæ pro adolescẽtia, & pueritia: nec enim id nomẽ singulari numero reperitur veluti

1.

Adrian. Finus. Galatin.

Varia huius loci lectio.

D. Hieron. Septuag. D. Ambros. Symmach. Paraphrast. Sanct. Pagn. Isidor. Clar. Caietan. Lyran.

Gen. 24.

Cant. 1. 3. & 6. 7.

D. Hieron.

Alma quid propriè significet.

Hieron. Psal. 88. *Minorasti dies temporis eius*, Hebraicè dies עלומים, id est, *dies pueritiarum*, pro quo Hieron. vertit: *Abbreuiasti dies adolescentiæ eius*: & Iob. 20. *Ossa eius plena sunt* עלומיו id est, *adolescentiis*, hoc est, peccatis adolescentiæ. Maneat igitur constitutum עלמה non adolescentiam, sed adolescẽtulam, eámque virginem significare: quã ob causam Chaldaicus, & reliqui, quos citauimus *virginem* transtulerunt: eodémque modo coniicimus transtulisse 70. videlicet, ἐν νεότητι, hoc est, *in adolescentula*: non verò vt modo habetur, ἐν ἡλικίᾳ, id est, *in adolescentia*: postea verò corruptam fuisse lectionem, & pro νεότητι irrepsisse ἡλικίᾳ, quæ corruptio erat facillima, vt patet. Ratio verò nostræ coniecturæ ea est, quoniam Septuag. interpretes iguorare minimè potuerunt Hebræam vocem עלמה adolescentulam virginem, non verò adolescentiam significare.

II. *Hominis inconstantia in adolescentia.* Igitur iuxta duplicem huius loci lectionem duplex quoque est eius expositio: nam qui legunt, *viam viri in adolescentia*, exponunt de instabilitate hominis, atque inconstantia in adolescentia. Sic namque in singula ferè momenta mutatur adolescens, atque à variis animi appetitionibus huc, illúcque subinde agitatur, vt difficillimum sit vias eius, hoc est, studia voluntates, consilia cõprehendere, id quod meritò Sapiens difficilius putauit, quàm viam aquilæ in cœlo, viam colubri super petram, viam nauis in medio mari intelligere: ita interpretatur D. Ambr. de obitu Valentiniani Imperatoris: *Magnum*, inquit, *est vel abstinere à vitiis iuuentutis vel ea in ipso iuuentutis vestibulo derelinquere, atque ad saniora conuerti: Lubrica enim & proplexæ viæ sunt iuuentutis. Deinde Salomon ait: Tria mihi impossibilia sunt intelligere, & quartum quod non cognosco: vestigia aquilæ volantis, vias serpentis in petra, semitas nauis nauigantis, & vias viri in iuuentute.* Hæc ille. Vnde meritò Dauid dicebat Psal. 24. *Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris*: quod idem Ambr. expendit lib. 1. de interpellatione Iob super illa verba c. 13. *Quia scripsisti aduersum me mala, & apposuisti mihi adolescẽtiæ peccata: Pulchrè*, inquit, *id ætatis arripuit ad querelam, quæ magis ad vitium lubrica esse consueuit: adolescentia sola est inualida viribus, infirma consiliis, vitio calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis: vnde præclarè Dauid tot uitiis tẽporis ventũ sibi à Domino postulauit dicens: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris.* Et elegãtius in Psal. 38. *Tria*, inquit, *sibi impossibilia Salomone esse dixit ad intelligendũ, & quartum, quod ille habens inter homines sapientiæ signaculum non agnosceret, viarũ videlicet viri in iuuentute processum: vnde non immeritò ipse Dauid delictorum iuuentutis suæ non defensionẽ obtulit: sed obliuionem rogauit: Delicta*, inquit, *iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris: & fortasse delicta iuuentutis ad seruorẽ retulit carnis, ignorantiæ autem ad verborum prolapsionem, quæ non ex sententia nostra, sed impetu quodam, & cursu loquendi plerumque funduntur.* Atque hæc de prima expositione huius loci secundùm priorem lectionem.

Psal. 24. 1. Iob. 13. 26. D. Ambros. *Quam sit lubrica ad vitium iuuẽtus.*

III. *Caietani sententia.* Iuxta alteram verò lectionem, quam ex Hebræo tradidimus, magísque germanam putamus, offert sese in primis Card. Caiet. qui existimat hoc loco dictionem עלמה positam quidem esse pro *adolescentula*, sed quæ prius tamen corrupta fuerit, vt sit sensus, difficile esse cognoscere viam viri in adolescentula iam ante corrupta, mouetúrque ea ratione, quoniam via viri in adolescentula virgine facilè deprehenditur, cum signaculum integritatis depereat: at si iam ante sit corrupta, nullo pacto nouus congressus dignoscitur, nec sciri potest, num ad illam rursus vir accesserit. Confirmat hanc suam expositionem ex sequentibus, nam statim subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*: quibus verbis manifestè videtur concludi sermonem fuisse in precedentibus de adolescentula iam corrupta. Hæc tamen Caietani expositio aduersatur proprietati dictionis Hebrææ עלמה quæ vt in superioribus ostendimus, significat adolescentulam

virginem

virginem omnino incognitam viro: quàm parum autem momenti habeant eius rationes, inferius planum faciemus. Aliam responsionem excogitauit Cornel. Ianſen. in commentariis ſuper Prouerbia Salomonis, videlicet ſermonem quidem eſſe de adoleſcentula virgine, ſed per viam viri accipiendum eſſe primum cum ea congreſſum. Cum autem obiicitur non eſſe difficile eiuſmodi viam viri in adoleſcentula, hoc eſt, primum congreſſum deprehendere, cum ſignaculum virginitatis depereat, idque facillimè deprehẽdi poſſit: reſpondet ita locum eſſe accipiendum, vt difficile ſit viam viri in virgine poſt corruptionem cognoſcere, non quòd difficile ſit intelligere eam corruptam fuiſſe, ſed quòd ipſa puella corrupta omnibus modis ſtudeat rem ipſam occultare, imo adhuc ſe pro virgine venditet, & ita ſe gerat, ac ſi nihil omnino ipſi accidiſſet. Quam expoſitionem nititur confirmare ex eo, quod ſtatim de adultera ſubiicitur: *Talis eſt via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergit os ſuum, & dicit: Non ſum operata malum*: itaque ſub adulteræ, & virginis corruptæ ſimilitudine, quæ ſua ſcelera ſolicitè contegunt, & abſcondunt, ſignificari à Salomone eſſe quoſdam, qui recuſent ſua flagitia confiteri, & cũ profligatis ſint moribus, ſeſe pro mundis, iuſtiſque gerant. Verum neque hæc Ianſenij ſententia nobis probatur: primum, quia non tanta difficultas cernitur in cognoſcẽda via eiuſmodi hominum, qui ſua flagitia celare ſtudent, vt Salomon eam penitus ignorauerit, tantóque verborum apparatu, vt rem penitus reconditã, & abſtruſam amplificauerit, ad eámque exaggerandam triplicem illam aquilæ, ſerpentis, nauiſque ſimilitudinem adhibendam putauerit. Deinde, quia humile quiddam, & Salomone, qui Spiritu ſancto afflatus loquebatur, indignum videtur, de via viri in adoleſcentula, hoc eſt, de congreſſu cum virgine tam copioſè diſputare, eámque viam ſibi omnino incognitam eſſe dicere, nec eo verborum ambitu myſterium aliquod altius, & ſublimius explicare voluiſſe. Quid enim quæſo attinebat inter ea, quæ ſibi difficilia cognitu videbantur, illud afferre, quod viam corruptæ puellæ ignoret? quáve vtilitate id nobis mandatum literis reliquiſſet? vidit hoc nimirum Ianſenius, & ideirco ſentẽtiam ſuam ita temperandam putauit, vt vtrumque ſenſum ab Spiritu ſancto intentum arbitraretur, & illũ videlicet humiliorẽ de virgine corrupta, & alterũ de virginitate Deiparæ ſublimiorẽ: ſed nõ eſt tamẽ, cur ſacra profanis miſceamus, & integritatẽ ſanctiſſimæ Deiparæ cum corruptæ puellæ fœditate, ac turpitudine copulemus.

Opinio Ianſenij refellitur.

Exiſtimamus igitur Salomonem, cum dixit difficilem ſibi eſſe ad cognoſcendum viam viri in adoleſcentula, de virginitate ſanctiſſimæ Deiparæ in conceptu, & partu Chriſti ad literam loquutum fuiſſe: quod myſterium vt pote altiſſimum, & Spiritus ſancti obumbrantis virtute in virgine perfectum ipſe penitus inſpicere, comprehenderéque non potuit iuxta illud Eſaiæ 53. *Generationem eius quis enarrabit?* quem locum non ſolum ad æternam Chriſti generationem ex Patre, ſed etiam ad temporalem ex Virgine refert D. Hieron. initio comment. in Matt. Ita locum Prouerbiorum citatum intellexerunt Lyranus, Galatinus, & Adrianus Finus locis citatis, & Hugo Card. in Prouerbia Salomonis: ex quibus Lyran. *Et viam*, inquit, *viri in adoleſcentula*, hæc eſt vera litera, quia ſic eſt in Hebræo, & dicitur hic adoleſcentula B. Virgo Maria, quæ in iuuentute Chriſtum concepit Spiritus ſancti virtute, quod fuit valde mirabile. Propter quod dicit Hieremias cap. 31. *Nouum creauit Dominus ſuper terram, Mulier circumdabit virum*: quia Chriſtus in vtero Virginis fuit vir perfectus, ſcientiis ſcilicet, & virtutibus ab inſtanti conceptionis, & in natiuitate exiit clauſo vtero Virginis, & ideo de hac via viri in adoleſcentula dixit Salomon hoc eſſe quartum, quod penitus ignorat. De

IIII. *Sententia auctoris.*

Eſai. 53. 8.
D. Hieronym.
Lyran.
Galat.
Finus.
Hugo Card.

Hiere. 31. 22.

Chriſtus ab inſtanti conceptionis vir perfectus.

nulla autem alia via viri in adolescentula potest rationabiliter dici, quòd fuerit penitus ignota Salomoni, cum habuerit scientiam infusam de rebus omnibus, vt habetur 3. Reg. 4. Confirmatque idem Adrianus Finus ex eo, quòd hic locus Prouerbiorum concinere videatur cum loco Hieremiæ citato: nam sicut Hieremias appellauit Christum virum in ipsa conceptione, cùm dixit: *Fœmina circundabit virum*: ita Salomon eum quoque virum nominauit: *viam*, inquit, *viri in adolescentula*, quoniam in ipso primo conceptionis instanti Christus quoad rationis vsum scientiam, & reliqua omnia ornamenta, excepta tantum mole corporis, nõ infans, non puer, sed perfectus vir erat.

3. Reg. 4.

V. Verùm, contra hanc expositionem obiiciunt Hebræi non esse verisimile Salomonem locutum fuisse de via viri in adolescentula, hoc est, de conceptu Messiæ in Virgine partúque absque vllo integritatis eius preiudicio, sed potius de via viri in adolescentula corrupta: siquidem postquam dixit: *Et viam viri in adolescentula*, statim subiunxit: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum dicit; Non sum operata malum*, quæ etiam ratio permouit Dionys. Carthus. vt diceret nostram hanc expositionem allegoricam potius esse, quàm literalem. Sed respõdemus primò ea verba: *Talis est via mulieris adulteræ*, non esse referenda ad postremam illam sententiam: *Et viam viri in adolescentula*: sed ad præcedentes de aquila, serpente ac naui, hoc sensu: Sicut via aquilæ post volatum non apparet, nec vestigium serpentis, postquam per petram transiuit, vllum relinquitur, neque nauis post confectum cursum: ita nullum vestigium in muliere adultera apparet post eius cum vito concubitum, tum quia re ipsa nullum præcedentis congressus vestigium relinquitur: tum quia ipsa illum nititur occultare dicens: *Non sum operata malum*, instar illius, qui comedit, & tergens os suum se comedisse dissimulat. Itaque non ad postremam sententiam de via viri in adolescentula, sed ad præcedentes de aquila, serpente, ac naui referenda est via mulieris adulteræ: indignum namque est viam mulieris adulteræ cum purissimo Christi conceptu, atque ortu ex sanctissima Deipara comparare. Secundò, & fortasse melius respondeti potest verba illa: *Talis est via mulieris adulteræ*, non cohærere cum superioribus, sed cum sequentibus nectenda esse, vt sit sensus: Si quis scire cupiat, qualisnam sit via mulieris adulteræ, hoc est, quales mores, & ingenium, ea via huiusmodi est: comedit, & tergit os suum dicens: *Non sum operata malum*, Hebraicè enim non est, *quæ comedit*, sed tantum, *comedit*: *Talis est*, inquit, *via mulieris adulteræ: comedit, & tergit os suum dicens: Non sum operata malum*, significatúrque mulierem adulteram conari sua flagitia omnibus modis occultare. Tertiò & postremò Lyranus, & Adrianus Finus respondent, cum subiungitur: *Talis est via mulieris adulteræ*, non de communi adultera sermonem esse, sed de Synagoga Iudaica, quæ hoc loco nomine mulieris adulteræ exprimatur: ea enim in monte Sina in susceptione legis sponsa Dei effecta statim per adorationem vituli adulterium spirituale commisit, & cum Regem Messiam non susceperit, imo impiè in crucem egerit: negat tamen se quidquam in Deum peccasse, & quasi tergens os suum dicit: *Non sum operata malum*. Optimo autem nexu, postquam de via viri in adolescentula, hoc est, de conceptu, & ortu Messiæ in sanctissima Virgine dictum esset, statim sermo est habitus de adulterio Synagogæ, vt indicaretur eam Regem Messiam non fuisse recepturam. Atque hæc de literali sensu huius loci.

Hebræorum obiectio.

Dion. Cart.

Respondetur primò.

Respondetur secundò.

Respondetur tertiò.

Synagogæ adulteræ.

Obseruatio-

Obseruationes literales in præcedens testimonium.

SECTIO XII.

PRimum aduertimus, cum dicitur, *viam viri in adolescentula*, pro viro esse Hebraicè geber, quod nomen deducitur à radice gabar, hoc est, roborare, præualere, fortem, & violentum esse, veluti Gen. 7. *Et aquæ prævaluerunt nimis super terram*, & c. 49. *Benedictiones patris tui confortatæ sunt*: & Psal. 64. *Verba iniquorum prævaluerunt super nos* & Psal. 102 *Corroborauit misericordiã suã super timentes se*. denique Iob. 36 *Indicabit eis opera eorum, & scelera eorum, quia violenti fuerunt*. Hinc ergo deducitur nomen gibor, idest, potens & robustus, & gebir, idest, Dominus, vel dominator, & geber, siue gebar, idest, vir à fortitudine, & robore: quare non est prætereundum, quòd cũ tam multa sint apud Hebræos nomina, quæ hominem, & virum significent, illud potissimum delectũ sit ad Christum exprimendum, cum de eius conceptu, & natiuitate ex Virgine habeatur sermo, quod à robore, & fortitudine deducitur: quod mysterium vt magis intelligas, oportet aduertere multa esse apud Hebræos nomina, quæ hominem significant. Primùm est Adam אדם, ab humo, seu terra rufa, ex qua corpus hominis fuit efformatum: habetur id nomen Psal. 115. cũ dicitur, *Omnis homo mendax*. Secundũ איש, quod nomen licet quemcumque hominem generatim significet, sumitur tamen pro viro nobili, & primario, vt 1. Reg. 26. *Numquid non vir tu es? & quis alius similis tui in Israel?* Tertium אנוש, quod deducitur à miseris, & laboribus, quibus humana vita est obnoxia, à radice אנש, hoc est, dolere, & infirmari: habetur id nomẽ Psal. 102. *Homo sicut fœnum dies eius*: & Esaiæ 51. *Ego ipse consolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali, & à filio hominis, qui quasi fœnũ ita arescet?* Quartum denique nostrum geber, quod à robore, & fortitudine desumitur. I.

Gen. 7. 19, & 49 26. Psal 64. 4. & 102 11. Iob. 36. 9.

Nomina apud Hebræos hominem significantia.

Psal. 115. 11. 1. Reg. 26. 15.

Psal. 102. 15 Esai. 51. 12.

Cum igitur tam multa sint nomina, quæ hominem, virũm que in genere apud Hebræos significent, non vacat sanè mysterio, quòd nullo alio Christus in incarnatione eo loco Prouerbiorum fuerit expressus, nisi illo, quod fortitudinem, robúrque significaret, vt videlicet exploratum esset Deum in incarnationis mysterio in Virgine perfecto summam potẽtiam, fortitudinémque declarasse, quippe qui absque vllo integritatis Mariæ præiudicio tantum, ac tam sublime mysterium in ea perficere potuisset. Quare meritò de incarnationis mysterio loquẽs Regius Propheta dixit Psalm. 102. *Quoniam secundum altitudinem cœli à terra corroborabit misericordiam suam super timentes se*. Dicitur autem Deus corroborasse, seu fortem fecisse misericordiam comparatione præcedentium temporum, quæ incarnationem fuerunt antegressa: quoniam tunc quasi debilis, & infirma misericordia quodammodò videbatur, quòd nemini cœlum referaret, quam idcirco Deus confirmandam, & corroborandam duxit per incarnationem Filij. Et quoniam eadem radix gabar, à qua deducitur nomen geber, significat etiam violentum esse, id quoque mirificè quadrat in incarnationis mysterium, vt Deus homo geber, hoc est, violentus in amore dicatur, quoniam præ amoris violentia, atque vehementia omnes superauit difficultates, quæ ex parte hominum mysterium incarnationis aut impedire, aut retardare potuerunt, cuiusmodi erant innumera in omni genere flagitia, quibus homines tam singulari beneficio indies magis, ac magis indigni reddebantur. Id quod eleganti similitudine expressit Dauid loco citato illis verbis: *Quoniam secundum altitudinem cœli à terra corroborauit misericordiam suam*: quorum verborum Caiet. cum vult esse sensum, Diuinam videlicet gratiam nullis peccatis debilitatam fuisse, sed potius II.

In perficiendo incarnationis mysterio in Virgine summam potẽtiam declarauit Deus. Psal. 102. 11. Misericordiã suam suã corroborauit.

Per incarnationẽ quàm se violentum in amore ostenderit Deus.

Caietan.

magis roboratam, & confirmatam resistendo tam multis demeritis, locutione metaphorica, qua id roboratum dicimus, quod à multis impugnatum firmitatem tamen suam retinet, ad quod explicandum adhibetur similitudo altitudinis cælorum à terra. Etenim sicut, inquit, nullæ mutationes, quæ circa terram, & vniuersè circa actiuorum, & passiuorum sphæram fiunt, perueniunt ad altitudinem cœlorum, quin potius cæli secundùm suam à terra altitudinem firmi, & stabiles in sua dispositione perseuerant, quantumcumque inferiora immutentur: ita Diuina gratia, & misericordia in suo robore, & fortitudine perseuerauit, nec propter hominum flagitia aliquam mutationem subiit, quia multò magis excelsa, & eminens est super vniuersam hominum malitiam, quàm sit cælum super terram. Dicatur igitur Verbum in assumpta natura geber, hoc est, homo violentus præ magnitudine amoris, quoniam sui amoris violentia omnes omninò aggeres, & obiectas moles perrupit, & euertit: quas homines suis sceleribus ad impediendum, vel retardandum misericordiæ eius cursum excitabant: quam ob causam pulchrè Bern. serm. 64. in Cant. Dei in homines amorem violentum appellauit: *Itane*, inquit, *summus omnium vnus factus est omnium? quis hoc fecit? Amor dignitatis nescius, dignatione diues, effectu potens, suasu efficax: quid violentius? triumphat de Deo amor. Quid tamen tam non violentum? Amor est: quæ est ista vis, quæso tam violenta ad victoriam, tam victa ad violentiam?* vbi obseruanda sunt illa verba, *tam violenta ad victoriã*: verè enim Diuinus erga homines amor violentus fuit ad victoriam, hoc est, ad vincendas omnes difficultates, quæ ex hominum sceleribus, & demeritis nascebantur, nec enim tantis flagitiis impediri vnquam potuit, quòminus sese magno impetu ad illos adamandos, fouendósque incitaret.

Diuini amoris violentia in hominum peccata superandis.

D. Bernard.

III. Secundo obseruandum est tam sublime esse incarnationis mysterium, vt nulla intelligendi vis creata ad illius perfectam cognitionem possit pertingere: id enim significatur, cum dicitur multò esse facilius cognoscere res omnes abstrusas ac reconditas, cuiusmodi est via aquilæ in cœlo post volatum, via serpentis in petra post transitum, & via nauis in medio mari post cursum, quàm viam viri in adolescentula, hoc est incarnationem Verbi in Virgine. Hanc nimirum ob causam Paulus charitatem Christi, quæ videlicet in eius tum passione, tum etiam incarnatione resplenduit, dixit supereminere omni scientiæ: hunc enim sensum habet illud ad Ephes. 3. *Vt possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, & longitudo, & sublimitas, & profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatẽ Christi.* Quo loco illud *scientiæ*, dandi casus, & cũ *supereminentem*, construi debet, vt sit sensus, charitatẽ Christi esse supereminẽtem omni scientię, hoc est, omnem scientiã, & cognitionẽ excedere longéque superare: habetur enim Græcè, ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ, nec refert, quod τῆς γνώσεως, id est, *cognitionis*, siue *scientiæ*, est in gignendi casu: etenim verbum ὑπερβάλλω gignendi casum postulat apud Græcos: itaque idem est Græcè supereminentem cognitionis, atque Latinè supereminentem cognitioni. Ita hunc locum interpretatur D. Ambros. in suis comment. super epistolam ad Ephes. refértque ad amorem illum, quem Christus tum in incarnatione, tũ in passione demonstrauit. *Post Dei Patris*, inquit, *infinitam, & incomprehensibilem cognitionem, & inenarrabilem clementiam Christi quoque agnoscere nos vult charitatem, quia supereminens est scientiæ, & subintelligitur humanæ, vt super scientiam hominum habeatur dilectio Christi. Quis enim potest colligere mysterij huius charitatis rationẽ, vt & Deus hominis causa homo nasceretur: & deinde moreretur pro hominibus? nunquid non charitas hæc super scientiã hominũ est? Hoc ergo vult nos scire quod sensus noster assequi non potest, nec per species profunditatem beneficiorum Christi erga nos.* Hæc ille.

Mysteriũ incarnationis, quàm sit sublime.

Ephes. 3. 18.

Christi charitas omnem superat cognitionem.

D. Ambros.

Tertia

Tertia obseruatio est Lyrani existimantis Salomonē hoc loco præcipua Christi mysteria complexū fuisse, ab incarnatione scilicet vsque ad eius in cœlum ascensionem, inuerso tamen ordine sumpto initio ab ascensione: itaque per viā aquilæ in cœlo Christi in cœlum ascensionē accipiēdam esse: per viam colubri super petram eius resurrectionem, quoniam ex petra clausi sepulchri Christus in serpente æneo, quē in deserto Moyses exaltauit, adumbratus mirabiliter resurrexit: per viā nauis in medio mari sanctissimam Christi in hoc mundo conuersationem intelligi oportere, denique per viam viri in adolescentula eius incarnationem in Virgine. Et quoniam hæc omnia mysteria propter summam præstantiam, & altitudinem perfectē à nobis intelligi nequeunt, idcirco ea Salomon in rebus ad cognoscendum difficillimis numerauit. Nec verò multùm repugnauerim, si quis cū Lyrano arbitretur Salomonem ad literam de his omnibus mysteriis sub aquilæ serpentis, nauisque metaphorica similitudine locutum fuisse, quamquam cōmunis expositio aliò deflectat. Atque vt cætera interim mittamus: quòd Christus aquila fuerit in ascensione, perspicuum est eo, quòd altissimè sese extulit, & super omnes cœlos ascendit, vt Paulus docet ad Ephes. 4. *Quòd autem ascendit, quid est nisi, quia & descendit primùm in inferiores partes terræ? Qui descēdit, ipse est, & qui ascendit super omnes cœlos, vt impleret omnia*: vbi in primis aduerte rationē ascensus reddi ex eo, quòd priùs descenderit: & quia descendit in inferiores partes terræ, idcirco supra omnes cœlos ascēdisse, vt profunditati humilitatis responderet ascēsionis sublimitas: deinde ascendisse super omnes cœlos, vt impleret *omnia*, id est, vt interpretatur D. Thom. vt impleret omne genus hominum spiritualibus donis, & præterea, vt omnia, quæ de ipso erant scripta, adimpleret. Eundem aquilæ volatum descripsit Regius Propheta Psalm. 67. *Qui ascendit super cœlum cœlorum ad Orientem*: & Michæas c. 2. *Ascendet pandens iter ante eos*. Sanè Christum aquilæ in ascensione comparauit S. Maximus Episc. hom. 2. de Pentecoste, vbi afferens illud Psal. 102. *Renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Sicut aquila*, inquit, *humilia deserit, alta petit, cœlorum vicina conscendit: ita & Saluator humilia inferni deseruit, paradisi altiora petiit, cœlorū fastigia penetrauit. Sed quid facimus, quòd aquila prædam frequenter diripit? nec in hoc dissimilis est Saluator, prædam enim sustulit, cum hominem, quem susceperat, inferni raptum faucibus portauit ad cælum, sicut scriptum est: Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem*. Hæc Maximus. Ad ascensionem quoque Domini referri potest illud Deut. 32. quod ad literam de populo Hebræorum dictum est, quem Dominus ex Ægypto in terram promissionis eductum instar aquilæ toto itineris tempore mirificè protexit: *Sicut aquila*, inquit, *prouocans ad volandum pullos suos, & super eos volitans*: dicitur enim aquila, vt pullos ad volandum, exeundumque è nido incitet super ipsos alas expandere, & subinde volitare: quo eodem modo instar aquilæ Christus in die Ascensionis super discipulos quasi volitans in cælum conscendebat, vt eos ad volandum, atque in cælum quoque ascendendum incitaret.

IIII. *Lyran. Præcipua Christi mysteria.*

Christus aquila in Ascensione. *Ephes. 4. 9.* *D. Thomas* *Psal. 67. 34.* *Mich. 2. 13.* *D. Maximus Psal. 102. 5.* *Ephes. 4. 8.* *Deut. 32. 11.*

Sextum testimonium ex illis verbis Cant. 3.

Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius & in die lætitiæ cordis eius.

SECTIO XIII.

SVpponendum est in primis hoc loco non esse sermonem de Rege Salomone I. Dauidis filio, quoniam is nunquam legitur à Bethsabee matre diademate ali-

quo coronatus sit quo quidem hallucinantur Hebræi, quorum nonnulli dicunt fuisse Salomonem coronatum diademate, & corona Regali à matre Bethsabee, quando illa ad Regem Dauidem morti proximum ingrediens postulauit, vt Salomonem filium regni heredem declararet: vt refertur 3. Reg. 1. cùm enim Dauid ad eius preces Salomonẽ successorem suum nominauerit, Regemque statim constituerit, optimo iure dici posse Bethsabee filium Salomonem Regio diademate coronasse. Verùm hæc Hebræorũ responsio cum cõtextu minimè cohæret, subiungitur enim: *In die desponsationis illius*: constat autem eum Diem, in quo Salomon matris opera, ac precibus regnum obtinuit, non fuisse diem desponsationis illius, cum eo die vxorem non duxerit: quod cum vel ipsi Hebræi viderent, aliam responsionem excogitandam putarunt, vt dicerent, cum Salomon vxorem duxit filiam Pharaonis Regis Ægypti, eo ipso die dedisse illi matrem diadema quoddam pulcherrimum pretiosissimis gemmis exornatũ, illúdque capiti eius imposuisse. Sed hoc mirum est Hebræorum commentum: nihil enim eiusmodi vel in sacris literis, vel in probato aliquo auctore memoriæ proditũ reperitur: accedit, quòd Canticũ illud sublimius est, quàvt de Salomonis amoribus, & nuptiis intelligi debeat. Quam ob causam antiquissimi Hebræorũ communi consensu docuerunt, quoties in eo Cantico Salomõ nominatur, non Salomonẽ illũ Dauidis Regis filiũ, sed Deũ ipsum accipiendũ esse, qui Salomon, id est, pacificus iuxta nominis etymon appellatur: itaque nomen Salomonis eo loco non propriũ, sed appellatiuũ esse, à pace scilicet deriuatum, ad Deum ipsum pacis auctorem exprimendum.

3. Reg. 1. *Salomonem quãdo à matre coronatum asserunt Hebræi.*

II. Est igitur prima expositio Hebræorum aientium per Salomonem Deum ipsum intelligendum esse, per matrem verò accipiendam Synagogam. Etenim, vt refertur in Commentariis Hebræorum super Cantica, quæsitus R. Eliezer à R. Simeone, quomodo exponeret propositam sententiam? respondit Salomonẽ istum esse, qui à principio amore prosequens Israël, id est, Hebræos appellauit eos filiam, iuxtà illud Psal. 44. *Audi filia, & vide*: deinde maiori quodam amore inflammatus vocauit eos sororem Cant. 5. *Aperi mihi soror mea*: denique multò magis incensus appellauit eos matrem Esai. 51. *Attendite ad me populo meus, & mater mea auscultate me*: sic enim ipsi legunt pro eo, quod nos habemus: *Attendite ad me populo meus, & tribus mea audite*. Sed non explicauit R. Eliezer, quodnam esset illud diadema, quo Deus à Synagoga fuerit coronatus: nec sanè explicare potuit: nec enim Synagoga Deum Regem effecit: sed potiùs Deus Synagogam regali honore decorauit, quemadmodum scribitur Ezech. 16. vbi Deus fœminæ similitudine Synagogam depingens addit inter alia: *Ornata es auro, & argento, & vestita es byssо, & polymito, & multicoloribus, & profecisti in regnum*, hoc est, ad regalem dignitatem euecta fuisti, cum tibi Saulem Regem constituit, quem reliqui consequentes Reges exceperunt. Plerique Hebræorum respondent dici Deum coronatum tanquam Regem à Synagoga in monte Sina in susceptione legis: nam cum Synagoga, inquiunt, legẽ recepit, tunc Deum quodammodo coronare visa est, eum tanquam Regem, Dominumque suum agnoscẽs. Cæterùm præterquam quòd hoc violentum est, & impropriè dicitur subditus Regem coronare, cum sese illi subiicit, explicandum præterea fuerat, quomodo Synagoga in susceptione legis mater Dei appellari potuerit, quod necessarium fuit exponere ad expositionem huius loci: siquidem non tantùm dicitur Salomon coronatus, sed coronatus à matre sua: at Synagogam matrem Dei appellatam fuisse in susceptione legis Hebræi docere non possunt nec ex illo, nec ex alio quouis Scripturæ loco, nam quod afferunt ex Esaia capite quinquagesimo primo, id nomen non matrem,

Prima Hebræorum expositio. R. Eliezer.

Psal. 44. 11. Cant. 5. 2.

Esai. 51. 7.

Synagogam Deus regali honore decorauit. Ezech. 16. 13.

Hebræorum expositio refellitur.

trem, sed tribum, nationemve significat.

III. Secunda Catholicorum sententia.

Quare prætermissa hac expositione Hebræorum est secunda Catholicorum sententia per Salomonem Christum accipientium, per matrem verò Synagogam, ex qua ipse tanquam ex parente secundum carnem traxit originem, quæ eum in passione coronasse dicitur, spineo scilicet diademate, & corona. Quam expositionem tradit Theodoretus in suis Comment. super Cant. *Ita*, inquit, *dilexit mundum, vt tanquam ouis ad occisionem ductus sit: sic enim coronauit eum mater sua: matrem namque appellat Iudæam, quantum pertinet ad eius humanitatem, quâ hanc illi in vita corona imposuit: spinis enim illum contemptus causa coronauit, ipse verò per spinas suscepit diadema charitatis: sponte enim ignominiam pertulit, atque vltrò ad mortis cruciatus accessit. Quam ob rem desponsationis diem illam vocauit, & diem lætitiæ cordis eius: tunc enim nuptiarum cõmunio facta est.* Consentit expositio trium Patrum, quæ simul cum Commentariis Theodoreti in Cant. circumfertur. *Spectate*, inquiunt, *dispensationis rationem in diademate, quo coronauit eum mater sua in die desponsationis ipsius, in spineam nimirum corona, quam Christi capiti imposuit Iudæorum Synagoga, ex qua ipse est secundum carnem in die salutiferæ mortis eius, in quæ proprio sanguine Ecclesiã sibi desponsauit, & in die lætitiæ cordis eius, quasalutarẽ pro nobis mortẽ oppetens nos ab hostis seruitute liberauit, atque ita Patris obtemperãs voluntati lætatus est spiritu, licet carnis cruciatibus vexaretur.* Subscribit quoque D. Bern. serm. 5. in festo omnium sanct. vbi inter alia, *Mater*, inquit, *Synagoga non matrem sanè se exhibet, sed nouercam Regem nostrum corona spinea coronauit: pudeat sectari gloriã membra, quibus caput suum tam inglorium exhibetur. pudeat sub spinato capite membrum fieri delicatum.*

Theodoret.

Christi amor erga nos in patiendo.

Christi lætitiam passione.

D. Bernard. Synagoga Christi nouerca.

IIII. Humanitas Christi corona.

Tertia expositio est per *coronam* accipiendam esse humanitatem, qua eum Virgo sanctissima in instanti conceptionis coronauit: quam expositionem afferunt D. Ambr. lib. de Isaac. cap. 5. D. Gregor. in Cant. D. Bern. serm. 2. in Epiphania. *Si Rex est*, inquit, *diadema eius vbi est? sed vos eum verè videtis in diademate, quo coronauit eum mater sua in sacco mortalitatis, de quo resurgens ait* Psalm. 29. *Quia conscidisti saccum meum, & circundedisti me lætitia. Egredimini virtutes Angelicæ, incolæ ciuitatis supernæ. Ecce Rex vester, sed in corona nostra, in diademate, quo coronauit eum mater sua.* Verùm in hac expositione aliud quoddam latet mysterium de assumptione carnis ex Virgine conseruata eius integritate, quod mysterium agnouit Finus Adrian. lib. 2. flagelli, cap. 5. atque explicatum fuisse in eo, quòd humanitas sumpta ex Virgine corona, siue diadema, appellatur: supposita enim præcedenti expositione, iuxta quam diadema, quo Rex Messias fuit coronatus, intelligitur humanitas accepta ex Virgine, adhuc explicandum supereſt, cur eiusmodi humanitas nomine coronæ regalis, siue diematis expressa fuerit. Illud igitur mysterium ea similitudine comprehendi existimat Adrianus, quòd Verbum humanitatem ex Virgine sumpserit absque vllo virginitatis eius detrimento: itaque significari non more hominum cæterorum factum fuisse hominem in Virgine, sed tam excellenti, præstantique ratione, vt inter cæteros homines regalem coronam, regiumque diadema propter nouum conceptionis modum gestauerit, natus videlicet ex matre virgine: cum enim virginitas regalis sit virtus, plane Messias, eo etiam nomine Rex existimari debet, regalemque coronam præ aliis hominibus gestare, quòd non tantùm virgo, sed ex matre etiam virgine natus sit. Ex quo illustrissimum deprompitur virginitatis encomium, quæ videlicet coronæ regali conferatur, imò & ipsius Virginis sanctissimæ laus eximia, quæ tanquam princeps, & Regina propter hanc virginitatis prærogatiuam filium quoque regali virginitatis diademate coronauerit. Nec mirum,

Adr. Fin.

Deipara virginitas filium coronauit.

Virginitas corona regalis.

Cyrill. Alex. cum ipsa Virgo beatissima corona virginitatis fuerit, vt eam appellat Cyrill. Alex. epist. 6. contra Nestorium: corona, inquam, virginitatis, quoniam cum in sanctissima Dei para virginitas fœcunditatem coniunctam habuerit, quæ vna perfectio virginitati deerat, optimo iure in Virgine virginitas coronata dicitur, quoniam ad supremũ gradum dignitatis, ac perfectionis euecta quasi princeps, ac Regina coronam regalem consequuta est. Itaque Virgo sanctissima non solum filiũ humanitatis diademate sed etiam ipsam virginitatem corona fœcunditatis coronauit. Porrò dicitur Virgo coronasse filium *in die desponsationis illius*, hoc est, in ipso primo conceptionis instanti, tunc enim Verbũ per incarnationem sponsalia cum humanitate arctissimo vnionis hypostaticæ vinculo celebrauit: id quod quoniã summa cum eius lætitia, & gaudio perfectum est, meritò additur: *Et in die lætitiæ cordis eius.* Atque hæc de hoc testimonio dicta sufficiant.

B. Virgo virginitatis corona. 1084.

Verbi lætitia in incarnatione.

Septimum testimonium ex verbis illis Esaiæ cap. 7.

Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel,

SECTIO XIIII.

I. HOc testimonio mirum est, quàm torqueantur Hebræi, quantúmque conentur illius auctoritatem grauissimam aut eleuare, aut aliò deflectere: sed frustra tamen laborant, cum luculenter ex illo (rumpantur licet) integritas B. Virginis in conceptu, & partu Christi comprobetur, vt patebit ex sequentibus. Atque vt res fiat illustrior, sciendum est primò regnante Hierosolymis Achaz impiissimo Rege Iuda Rasin Regem Syriæ, & Phacee Regem Israel coactis copiis aduersus illum mouisse bellum, obsediséque Hierosolyma: tunc verò Deum misisse in occursum eius Esaiam, qui soluendam vrbis obsidionem prædiceret, Regémque securum esse iuberet, atque in tanti beneficij confirmationem moneret, vt signum aliquod siue in cælo sursum, siue in inferno deorsum postularet. Quod cum Rex petere per summam impietatem renueret, veritus nimirum, ne ex eo magna in Deum gloria redundaret, subdolè, & fallaciter prætexens nolle se Dominum tentare, *Non petam*, inquit, *& non tentabo Dominum*: Quod responsum non humilitatis, sed superbiæ fuit: vt ait D. Hieronymus: imò & summæ impietatis: nec enim erat tentare Dominum tunc signum petere, cum Deus ipse, vt peteret, hortabatur. Iratus iis verbis Dominus, promisit daturum se aliud signum longè præstantius, ac sublimius, ex quo multò maiorem ipse gloriam, honorémque consequeretur, conceptum videlicet, atque ortum Messiæ ex virgine. *Audite*, inquit, *Domus Dauid: Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo: Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Itaque cernis signum hoc de conceptione, & partu Virginis idcirco à Deo promitti, vt Deus suam ipsius gloriam, potentiæque magnitudinem demonstraret, quam Achaz Rex impiissimus obscurare moliebatur: hanc enim vim habent illa verba, *propter hoc*, quæ ratio nobis inferius aduersus Hebræorum peruicaciam multum inseruiet.

Achaz Regis superbia, & impietas D. Hieron.

Conceptio & partus Virginis Deiparæ potentiæ signum.

II. Deinde est aduertendum pro eo, quod nos habemus, *virgo*, esse Hebraicè, העלמה, vbi litera ה cum puncto camets posito in principio non pertinet ab substantiam nominis, sed est hè notificatiuum, vt Hebræi appellant, & loco articuli ponitur

ponitur: nomen autem עלמה ex vi verbi significat adolescentulam virginem. Quod vt melius intelligas, rursus aduerte apud Hebræos esse tria nomina cognata, & affinia: vnum est נערה, alterum בתל, siue בתולה, tertium עלמה, quæ ita discriminantur. *Naarà* solius ætatis rationem habet, significat enim puellam, siue illa virgo sit, siue non: *bethulà* verò ad solam virginitatem spectat nulla ætatis habita ratione: significat enim virginem, siue ea adolescentula sit, siue anus: deniq; *almà* vtrũque complectitur, ætatis namque simul, & virginitatis rationẽ desiderat. Significat enim non solum adolescentulam, nec solùm virginem, sed adolescentulam virginem: itaque nec virgo anus, nec puella corrupta potest appellari *almà*, sed solùm illa, quæ virgo simul sit, & adolescentula. Quare mulier siue iuuencula sit, siue prouectæ iam ætatis, si virgo tamen sit, dicitur *bethulà*: id enim nomẽ propriè apud Heb. virginẽ significat: quãdiu autẽ est adolescẽtula, siue virgo sit, siue corrupta, apellatur *naarà*: at nulla vocari potest *almà*, nisi sit & adolescẽtula & virgo.

Tria nomina cognata apud Hebræos.

Eorundem discrimen.

III. *Galatin. Adrian. Fin.*

Traditur hoc trium istorum nominum discrimen à Galatin. lib. 7. arcan. cap. 15. & Adriano Fino lib. 2. Flagelli, cap. 6. & apud Hebræos potissimùm veteres est receptissimum, atque ex sacris literis manifestè ostenditur. Et enim *naarà* nunquam legitur nisi de puella, & adolescentula, veluti Genes. 24. *Puella, cui ego dixero: Inclina hydriam tuam, vt bibam:* & inferius: *Vocemus puellam*, vbi est sermo de Rebecca, quæ virgo erat, & adolescẽtula. Quòd autem etiam dicatur de puellis, quæ virgines non sint, non obscurè probatur ex Ruth. cap. 2. vbi Booz dixit ad Ruth. *Audi filia, ne vadas in alterum agrum ad colligendum, nec recedas ab hoc loco: sed iunge te puellis meis, & vbi messuerint, sequere: quo loco propuellis est Hebraicè benaaroth*, id est, cum puellis: intellexit autem Booz puellas suas, id est, famulas, quas non cogimur omnes virgines confiteri. Itaque *naarà* puella significat, siue virgo sit, siue corrupta. Contra verò, quod *bethulà* virginem significet, siue puella sit, siue anus probatur in primis ex Genes. 24. vbi de Rebecca virgine adolescentula dicitur: *Puella decora nimis, virgoq; pulcherrima.* Quòd verò etiam dicatur de virgine, etiamsi anus sit, manifestè conuincitur ex Leuit. 21. vbi ita lex de Sacerdotibus sancitur: *Ne cõtaminetur Sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis, ac propinquis, id est, super patrem, & matrem, & filium, & filiam, fratrem quoque, & sororem bethulà* (id est, virginem) *quæ non est nupta viro*: quo in loco certum est etiam virginem illam comprehendi, quæ esset prouectæ ætatis, imò & extremæ senectutis: quis enim dixerit Sacerdotem contaminandum in sorore virgine, si anus esset? Cùm ergo eo loco habeatur *bethulà*, perspicuum relinquitur id nomen virgini omni accommodari nulla habita ætatis ratione. Denique quod *almà* vtrumque complectatur, & puellam scilicet, & virginem, ex eo cõfirmari potest, quod in sacris literis non nisi virginibus, iisque adhuc puellis accommodatum reperitur, vt patet Geneseos 24. vbi seruus Abrahæ quærens vxorem Isaac filio Domini sui, vtiq; virginem, & puellam dixit: *Ecce ſto iuxta fontem aquæ, & almà, quæ egredietur ad hauriendam aquam, &c.* Quod autem Rebecca, de qua tunc loquebatur, virgo esset, & puella, ibidem disertis verbis scribitur: *Puella decora nimis, virgóque pulcherrima, & incognita viro.* Et Cant. 1. vbi nos habemus: *Adolescentulæ dilexerunt te*, Hebraicè est, עלמות. quod in Hebraico commentario exponitur *bethuloth*, id est virgines, quæ simul erant adolescentulæ. Et Cant. 6. *Adolescentularum non est numerus*, Hebraicè *alamoth*, id est puellarum virginum: has enim sponsus adamabat: & Psal. 67. *Præuenerunt Principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum*, Hebraicè, *alamoth*. id est, virginum puellarum.

Probatur id discrimen ex Sacris.

Ruth. 2. 8.

Gen. 24. 16.

Leui 21. 2.

Gen. 24. 42.

Cant. 1. 3. & 6. 7.

Psal. 67. 26.

Ex his manifestè conuincitur Hebræorum peruicacia aientium eo loco Esaiæ

non haberi, *bethula*, sed *alma*, aque adeo non concludi sermonem esse de virgine, sed de adolescentula dumtaxat: neque enim vnquam poterunt ostendere *alma* sumi aliquando pro puella, quæ virgo non sit, maléque contendunt per contradicendi libidinem nusquam *alma* inueniri pro *bethula*, id est, pro virgine, cum certum sit nusquam nisi pro virgine vsurpari, vt superioribus testimoniis manifestũ fecimus. Confirmatúrque præterea ex radice עלם, à qua deducitur, quæ significat abscondere, latere, occultare, vt idem sit *alma*, atque abscondita, & incognita viro, & opponatur mulieri reuelatæ, id est, cuius turpitudo reuelata fuerit, quẽadmodùm loqui solet Scriptura. Imo vt docet diuus Hieronym. in comment. huius loci vsque adeo *alma* significat virginem absconditam, & incognitam, vt non dicatur *alma* nisi ea potissimùm, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit. Et multò luculentius libro primo, contra Iouinian. tractans eundem locum. *Scio*, inquit, *Iudæos opponere solere in Hebræo verbum alma non virginem sonare, sed adolescentulam: & re vera virgo proprie bethulà appellatur, adolescentula autẽ, vel puella non almà dicitur, sed naarà. Quid est igitur, quod significat alma? Absconditam virginem, id est, non solùm virginem, sed cum epitaſi virginem, quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi ob nimiam castitatem, & Ecclesiæ typum, quam in sua virginitate signabat, almà scribitur, non Bethulà, sicut manifestiũ esse poterit ex sermonibus pueri Abrahã* Genes. 24. *In eo enim loco, in quo ait: Virgo, quæ egredietur, vt hauriat aquam: in Hebræo scriptum est almà, id est, virgo secreta, & nimia parentum diligentia custodita: aut certè ostendant mihi, vbi hoc verbo appellentur & nuptæ, & imperitiam confitebor.* Hæc Hieronym. Idémque docet Galatinus loco citato, *alma* scilicet esse adolescentulam aspectibus hominum absconditam, & omninò intactam, de cuius pudicitia, & integritate nullum sit dubium. Maneat igitur *alma* puellam virginem significare, nec vnquam pro puella, quæ virgo non sit positum inueniri.

Hieronymi testimonium de significatione nominis Almà.

Galatinus.

V. Tertiò est aduertendum hoc loco non tantùm esse *almà*, sed *haalmà* cum articulo, seruit enim litera He apud Hebræos articuli loco, quasi dicas: *Illa adolescentula virgo*, affirmat autem Galatinus libro septimo arcanorum capite decimo quinto tribus tantùm locis reperiri in sacris literis nomen *almà* cum articulo ha: primo quidem Geneſis vigesimo quarto, cum ait seruus Abrahæ: *Ecce sto iuxta fontem aquæ, & erit haalma, id est, adolescentula virgo egrediens ad hauriendum*: quæ verba dixit de Rebecca, quam constat ex ipso contextu fuisse virginem incognitam viro. Deinde Exod. secundo, cum de Maria sorore Moysis scribitur: *Et perrexit haalmà, & vocauit matrem ipsius infantis*, quæ Maria tum temporis puella erat, & virgo. Tertiò denique hoc loco Esaiæ: reliquis omnibus in locis Scripturę non reperitur *haalmà* cum articulo. Quare cum duobus prioribus locis sit sermo de adolescentula virgine, vt Ipsimet Hebræi confitentur: consequens est, vt etiam apud Esaiam hoc loco adolescentula virgo intelligenda sit: præponitur verò nomini articulus ad significãdam pẽculiarem prærogatiuam, eximiámque prestantiam certæ alicuius adolescentulæ, quæ per excellentiam virgo appellatur, quam eandem ob causam Septuaginta hoc loco virginem cum articulo dixerunt, trãsferentes, ἡ παρθένος.

Nomen Almà tribus tantùm locis reperitur cũ articulo.

Genes. 24.

Exod. 2. 8.

Articulus præponitur nominis excellentiæ causa.

Septuag.

VI. Quartò est aduertendum, cum dicitur, *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*, pro *vocabitur*, esse Hebraicè קראת id est, *vocabis* in genere fœminino: habent enim verba apud Hebræos genera, sicut & nomina, masculinum scilicet, fœminum, commune. Quanquam verò קראת est in præterito, tamen propter vau conuersiuum habet significationem futuri: mutat enim vau conuersiuum præteritum

Verba apud Hebræos habent genera sicut & nomina.

ritum in futurum, & futurum in præteritum quoad significationem. Quod autem קראת sit secunda persona generis fœminini in præterito coniugationis Kal, norunt ij, qui vel leuiter Hebræas literas attigerunt: quòd verò sit in voce actiua, ex eo patet, quòd sit in coniugatione Kal, quæ actiua est: nam si passiuam haberet significationem, debuisset esse in Niphal, quæ est passiua vox coniugationis Kal, deberétque habere præpositam literam Nun, quæ est characteristica eius coniugationis. Itaque Prophèta postquam dixisset: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium*, quasi apostrophe facta ad eandem virginem subiunxit: *Et vocabis nomen eius Emmanuel.* Et quidem Hebraicè multò clarius res proponitur sine vlla mutatione personæ: sic enim est Hebraicè ad verbum: *Ecce virgo prægnans, & pariens filium, & vocabis nomen eius Emmanuel*: vt totus locus per apostrophen legi possit in hanc sententiam: *Ecce tu virgo prægnans, & pariens, & vocabis nomen eius Emmanuel.* Sic namque vertit Sanctes Pagnin. in sua translatione ex Hebræo, eodémque modo locum intellexerunt Septuag. transferentes etiam in secũda persona: καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ, hoc est, *Et vocabis nomen eius*: atque ideirco Gabriel Luc. 1. alludẽs haud dubiè ad hunc locũ Esaiæ dixit Virgini: *Ecce concipies in vtero, & paries filium, & vocabis nomen eius*: nec enim dixit, *vocabitur*, sed *vocabis*. Et quamquam Paraphrast. Chal. in tertia persona trãstulerit, *& vocabit*, idẽ tamen seruatur mysteriũ, quod inferiùs explicabimus: ducitur enim hinc nouum argumentum ad comprobandam sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi integritatem.

Sanct. Pagn. Septuag.

Luc. 1.31.

Paraphrast.

His ita positis ostendamus iam ex loco Esaiæ citato purissimum conceptum, & partum Christi ex Virgine absque vllo virginitatis eius detrimento. Id quod primùm probatur ex eo, quòd eiusmodi signum tanquam prodigiosum, ac miraculosum promittitur ad coarguendam Regis Achaz impietatem, ostendendámque Diuinæ potentiæ magnitudinem, quam ille, vt pote cultor idolorum, obscurare nitebatur: *Propter hoc*, inquit, *Dominus ipse dabit vobis signum. Ecce virgo concipiet & pariet*: nullum autem signum, prodigiúmque promitteretur: si prædiceretur virgo conceptura, & paritura amissa per viri congressum virginitate. Secundò quoniam, in ipso contextu res eiusmodi tanquam miraculosa proponitur, cum dicitur: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum*: quasi diceret: Si quidem Rex Achaz renuit signum, hoc est, miraculum, siue in cœlo sursum, siue in inferno deorsum postulare, Deus ipse dabit signum aliud multò magis prodigiosum, & admirandum: nam cum signum, quod Achaz iubebatur postulare, miraculosum esset, liquidò constat, cum eo renuente aliud quoddam signum dandũ promittitur, id necessariò miraculosum, prodigiosúmque esse debuisse. Et cõfirmatur, quoniã signa, quæ Deus in alicuius pollicitationis confirmationem promittebat, efficiebátque, omnia erant supra naturæ vires, vt patet in Virga Moysis, Gedeonis vellere, & horologio Ezechiæ: quare cum Deus sic signum etiam promittat ad potentiæ suæ magnitudinem declarandam, cum etiam eius signi nouitatem sublimitatémque vsque adeo illis verbis amplificet: *Propter hoc Dominus ipse*, & *Ecce*, perspicuum est signũ, quod promittitur, nouum insolitúmque esse debere, atque adeo prædici virginé conceptam, pariturámque fore absque vllo suæ virginitatis detrimento: alioqui ridiculum plane esset illud pro signo polliceri, quod familiare, ordinariúmque esset, sicut est virgines ex viri congressu, atque adeo deperdita virginitate concipere, & parere. Quam ob causam Patres hoc testimonio tanquam grauissimo, & clarissimo virginitatem sanctissimæ Deiparæ confirmant, in quibus est Tertull. lib. aduersus Iudæos, cap. 9. *Virginẽ*, inquit, *parere natura non patitur, & tamen credendum est Propheta, & meritò: præstruxit enim*

VII.

Ostenditur Deiparæ virginitas in conceptu & partu Christi. Tertull.

fidem incredibili rei dicendo, quòd signum esset futurum. Propterea, inquit, dabitur vobis signum:

Virgo mater posita in signum.

Ecce Virgo concipiet, &c. Signum autem à Deo, nisi nouitas aliqua monstrosa fuisset, signum non videretur. Denique si quando ad deijciendos aliquos hac Diuina prædicatione mentiri audetis, quasi non virginem, sed inuenculam concepturam, & parituram Scriptura contineat, hinc quoque reuincimini, quòd nihil signi videri possit res quotidiana: inuenculæ scilicet prægnatus, & partus: in signum ergo nobis posita Virgo mater creditur. Hæc ille. Legendus est idem Tertull. lib. 3. contra Marcion. cap. decimo tertio, vbi totidem verbis eandem repetit sententiam, D. Irenæus. lib. tertio aduersus hæreses cap. vigesimo quarto, D. Cyprianus lib. 2. testimoniorum aduersus Iudæos, cap. 9. & in expositione Symboli Apostolorum super illa verba: *Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria virgine*, D. Basil. homil. in Natiuit. Domini, & alij.

D. Irenæus.
D. Cyprian.

VIII. *Prælecto testimonio vt respondeant Hebræi.*

Sed videamus, quid ad tam illustre testimonium respondeant Hebræi, in quibus est Triphon. apud Iustinum in dialogo, & plerique Rabbini Hebræorum apud Galatinum, & Finum Adrianum locis citatis. Primùm igitur aiunt non legendum esse: *Ecce virgo concipiet, & pariet*, sed: *Ecce adolescentula concipiet, & pariet*, per congressum scilicet viri corrupta, idque tantùm volunt significari vocem *almà*, & propterea Theodotionem Ephesium, & Aquilam Ponticum transtulisse, *Ecce adolescentula.* Cum Hebræis hac in re senserunt Ebionei Hæretici, Carpocrates, & alij. Verùm hoc Iudæorum effugium duplici ratione euidenter conuellitur: primùm, qua *almà* virginem interpretati sunt Septuag. interpretes, & Paraphrast. Chald. & nos superius multis sacrarum literarum testimoniis comprobauimus. Deinde iis rationibus, quibus paulò antè vsi fuimus, vt ostenderemus prænuntiari eo loco signum aliquod prodigiúmque miraculosum, atque adeo conceptũ, partúmque Virginis absque vllo integritatis præiudicio, cum ridiculũ esset pro signo polliceri conceptum, & partum adolescentulæ post corruptionẽ Atque hinc etiam facilè confutatur aliorum quorundam Iudæorum responsio apud Cyrill. Alex. lib. 1. in Esaiam, aientium loqui Prophetam de vxore Achaz, promittíque conceptum, & partum Ezechiæ filij, dariique pro signo, quòd ipsa filium, & non filiam paritura esset: & quoniam nemo potest discernere, vtrum is qui concipitur, aut in vtero gestatur, masculus sit, an fœmina, optimo iure potuisse dari pro signo eiusmodi prædictionem, quòd vxor scilicet Achaz filium, & nõ filiam conceptura, & paritura esset. Sed frustra tamen laborant, iam enim ostensum est in superioribus sermonem haberi de virgine, quæ manens virgo paritura prænuncietur, præterquam quòd, vt rectè argumentatur Cyril. ea, quæ eo vaticinio continentur, nullo pacto in Ezechiam quadrare possunt, neque enim is dictus est, aut dici potuit *Emmanuel*, id est, *nobiscum Deus*. Accedit, quòd num mulier aliqua marem, fœminamve conceperit, multis, iisque certis argumẽtis naturaliter deprehendi potest: etenim licet ante conceptum non possit certò prędici marem, fœminámve conceptum iri, post conceptum tamen multis ex signis naturaliter deprehenditur, masve an fœmina gestetur in vtero. Atque hæc de priori membro huius vaticinij.

Theodotio. Aquila.

Eorum effugium conuellitur. Septuag.

Paraphrast. Confutatur aliorum Iudæorum responsio.

IX. *Ad Virginem pertinebat filio nomen imponere.*

Quod ad posterius spectat, idem mysterium integritatis Deiparæ apparet in eo, quod statim subiungitur. *Et vocabitur nomen eius Emmanuel.* Etenim pro, *vocabitur*, diximus initio haberi Hebraicè, *vocabis*, fœmineo genere, pertinéreque ad virginem, de qua fermo præcesserat, significarique ipsãmet virginem impositurã filio suo nomen. Vnde nouũ argumentum pro Mariæ virginitate ducitur: in lege namque veteri patres ipsi solebant nomina filiis imponere, sicut & apud reliquas gentes in vsu est: quare cùm Virgo ipsa dicitur impositura nomen filio,

indicatur

indicatur eiusmodi filium patrem in terris non habiturum, sed ex sola Virgine absque vlla viri opera nasciturum. *In vetere lege patres filiis nomen ponebant.*

Hebræorum aduersus prædictam expositionem obiecta diluuntur.

SECTIO XV.

SVpereſt nunc, vt reſpondeamus nõnullis Hebræorum obiectionibus, quibus veram, ac germanam ſuperioris vaticinij expoſitionem à nobis traditam infirmare conantur. I. *Prima Hebræorum obiectio.* Primò igitur obiiciunt in Hebræo non haberi tantùm *almà*, hoc eſt, adoleſcentula, ſed cum articulo, *haalmà*, quaſi dicas, illa adoleſcentula, atque adeo ſignificari ſermonẽ eſſe de aliqua adoleſcentula celeberrima, omnibuſque notiſſima: eam namque vim habere *ha* notificatiuum apud Hebræos: at Virginem beatiſſimam nõn fuiſſe eo tẽpore cognitam, & celebrem, vt de ea tãquam de notiſſima fœmina dicere debuerit Eſaias *haalmà*. *Diluitur.* Sed hæc tamen obiectio facilè diluitur, nam cum virgo illa, quæ mater Meſſiæ futura erat, ex multis aliis Scripturæ ſacræ vaticiniis iam ante Eſai. notiſſima eſſet, vt patet ex iis, quæ hactenus cõmemorauimus, optimo iure potuit Eſaias eam appellare *haalmà*, hoc eſt, illam adoleſcentulã, illam virginẽ, illam celebratiſſimã fœminam, iam ante à Deo promiſſam. Accedit, quòd licet nulla præceſſiſſent de Virgine vaticinia, nihilominus propter eximiã eius magnitudinẽ potuit per excellentiam, & antonomaſiã *haalmà*, ideſt, illa adoleſcentula, & virgo præter modum magna, & eximia appellari.

Secundò argumentantur non poſſe eo loco Eſaiæ ſermonem eſſe de B. Virgine: II. *Secunda.* etenim cum ſignum, quod Achaz Regi promittebatur, eo ſpectaret, vt ipſe certò crederet ſe è duorum illorum Regum, Syriæ videlicet, & Iſrael poteſtate liberandum, Hieroſolymitanæque vrbis obſidionem ſoluẽdam, neceſſe inquiunt, fuiſſe, vt promiſſio ſtatim coram ipſo impleretur, & ſignum, quod Deus pollicebatur, eo ipſo tempore daretur, quo durabat obſidio: at Virginis partũ pluſquam quingentis annis poſtea accidiſſe, atque adeo nullo pacto ſignum ſoluẽdæ obſidionis *Iudic. 6.* eſſe potuiſſe. Quam rationem confirmãt Gedeonis exemplo, cui, vt refertur Iudic. 6. ſtatim impletum fuit in vellere ſignum reportandæ de Madianitis victoriæ: & Ezechiæ Regis, cui prorogatio vitæ per quindecim annos promiſſa eſt, factáque ſtatim fides in Horologio Achaz, ſole per decem lineas ab occaſu in ortum miraculosè remeante, vt habes Eſai. 38. *Eſai. 38. Soluitur ſecunda.* Reſpondemus in primis ſignũ iſtud parituræ virginis non Achaz Regi, ſed domui Iuda fuiſſe promiſſum, id quod liquidò conſtat ex ipſo contextu, vbi ita legimus: *Audite ergo domus Dauid: Propter hoc dabit Dominus ipſe vobis ſignum. Ecce virgo concipiet*, &c. Itaque non fuiſſe id ſignum promiſſum, vt Achaz de ſoluenda obſidione certus redderetur: ſed in deteſtationem eius impietatis, qua ſignum poſtulare recuſabat, ne ſigno edito, & patrato Dei potentiâ, Diuinitáſque ſplendeſceret, voluit Deus ſignum aliud longè ſublimius, & admirabilius polliceri ad magnitudinem ſuæ potentiæ dẽclarandam, quod futuris temporibus non ipſe quidem Achaz, ſed domus Iuda impletum conſpiceret. *Signum parituræ Virginis non Achaz, ſed domui Iuda datum.*

Secundò dicimus duo eſſe in ſacris literis ſignorum genera, quæ Deus dare conſueuit: quædam enim ſunt, appellantúrque prognoſtica, quibus videlicet Deus vult aliquem certum reddere de veritate alicuius promiſſionis, cuiuſmodi illa fuerunt, quæ Gedeoni, & Ezechiæ data memorantur, atque hæc ſigna rem III. *Duo ſignorũ genera in Sacris, prognoſtica, & rememoratiua.*

ipſam, quæ promittitur, antecedunt, habéntque ordinem ad effectum futurum. Alia ſunt, dicúntúrque rememoratiua, quæ non dantur, vt quis certus de promiſſionis veritate reddatur, ſed vt poſtea per ſignum illud futurum præteriti beneficij recordetur, agátque Deo immortales gratias, quòd propterea non ad effectũ futurum, ſed ad beneficiũ præcedens ſpectat, & quod eſt conſequens, nihil ei officit, quantumcumque temporis ſpatium à Diuina pollicitatione decurſum: habes huiuſce rei in ſacris literis exempla clariſſima. Primùm enim huius generis

Exod. 3. 12. ſignum fuit illud datum Moyſi Exod. 3. Cum ei dictum eſt: *Hoc habebis ſignum, quòd miſerim te: cum eduxeris populum meum de Ægypto: immolabis Deo ſuper montem iſtum*: certum namque eſt immolationem illam à Moyſe poſt eductum populum faciẽdam non fuiſſe ſignum prognoſticum rei futuræ, id eſt, legationis illius, quam ipſi Deus eo tempore demandabat, cum ea legatio Moyſis ad Pharaonem multo tempore eiuſmodi immolationem præceſſerit, ſed ſignum dumtaxat rememoratiuum, quo Moyſes poſtea ad agendas gratias pro ſua legatione, & populi liberatione excitaretur. Deinde ſimile etiam fuit ſignũ illud datũ Ezech. Regi

4. Reg. 19. 29 4. Reg. 29. cum ei liberatio à Sennacherib Rege Aſſyriorũ, à qua per id tempus Hieroſolyma obſidebantur, promiſſa eſt. *Tibi*, inquit, *Ezechia hoc erit ſignum: Come de hoc anno quæ repereris: in ſecundo autem anno, quæ ſponte naſcuntur: porro in tertio anno ſeminate, & metite: plantate vineas, & comedite fructum earum. Et quodcunque reliquum fuerit de domo Iuda, mittet radicem deorſum, & faciet fructum ſurſum:* quæ omnia eò promittebantur, vt Ezechiam certum redderent de nece Aſſyriorum, ſoluendáque obſidione, cum illa eadem nocte Angelus Domini percuſſerit in caſtris Aſſyriorum

Virginis partus apud Eſaiam ſignũ rememoratiuum. centum octoginta quinque millia hominum, & ipſe Sennacherib relictis Hieroſolymis Niniuen fugiens properauerit. Sic igitur partus Virginis hoc loco Eſaię rememoratiuum ſignum eſt præteriti beneficij, non prognoſticum futuri, atque adeo non oportuit ante liberationem vrbis, & ſolutam obſidionem impleri, ſed multò poſt, tempore ſcilicet à Dei conſilio, & prouidentia conſtituto.

VII. *Tertia obiectio.* Tertiò, & poſtremò obiiciunt eum locum Eſaiæ coactè ad Chriſti conceptum, ortúmque ex beata Virgine detorqueri: ſiquidẽ is, de quo diſſerit Eſaias, dicitur appellandus *Emmanuel*, cum dicitur: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel.* Cum igitur Chriſtus noſter Mariæ filius nunquam *Emmanuel*, ſed *Ieſus* fuerit appellatus, manifeſtum eſt, inquiunt, eo loco, non eius, ſed alterius conceptum, ortúmque prænũtiari. Facilis eſt ad hanc obiectionem, reſponſio, nimirum licet *Emmanuel* non fuerit nomen proprium Chriſti, ſeu nomen impoſitionis, vt vocant, (id enim fuit nomen Ieſus. vt patet Lucæ 2.) fuiſſe tamen nomen naturæ, quod ipſi tantùm accommodari poteſt: ſonat enim *Emmanuel, nobiſcum Deus*, hoc eſt, Deus homo, compoſitum videlicet ineffabile duplicem habens naturam, Diuinam ſcilicet, & humanam, quod ſolius Chriſti eſt. Itaque *Emmanuel* non eſt ſicut nomen *homo*, quod nomen etiam naturæ dicitur comparatione Socratis, quoniam *homo* ita eſt comparatione Socratis nomen naturæ, vt nõ illi ſolùm tribuatur, ſed ad reliquos etiam homines pertineat: at *Emmanuel* ita eſt nomen naturæ, ſeu potius naturarum, vt ſoli Chriſto tribui poſſit, quippe qui ſolus in vna hypoſtaſi duplicem naturam habeat. Quoniam verò homines non nominibus naturæ, ſed impoſitionis, & propriis appellari conſueuerunt, inde eſt, quod Chriſtus communiter non *Emmanuel*, ſed *Ieſus* fuerit appellatus. Sed quid reſpondebimus ad Eſaiam, qui diſertis verbis ait: *Et vocabitur nomen eius Emmanuel*? Nimirum illud tantùm ſignificari. Meſſiam Deum ſimul, & hominem futurum, réque ipſa, & facto *Emmanuelem* appellandum, cum eum

Emmanuel non fuit nomen impoſitionis, ſed naturæ reſpectu Chriſti.

Chriſtus cur communiter non Emmanuel, ſed Ieſus appellatus.

fideles

fideles Deum, & hominem esse crederent, & identidem ita nominarent. Quid enim aliud confitemur, cum dicimus Christum verum Deum, verúmque hominem esse, quàm esse *Emmanuelem*: duplici scilicet in vno, eodémque supposito natura constantem? Quo eodem sensu dixit Esaias cap. 8. eum appellandum: *Velociter spolia detrahe, citò prædare*: & cap. 9. dicendum esse admirabilem, consiliariũ, Deum, fortem, patrem futuri seculi, Principẽ pacis: non quòd hæc nomina propria eius, & vt aiunt, impositionis esse deberent, sed quoniam re, factóque ipso his eum nominibus appellamus, cum eum spoliatorem, deprædatorémque inferorum, operibus, & prodigiis admirabilem, Dei sapientiam, instautatorem seculorum, sempiternæque pacis inter homines, Deúmque auctorem, denique verũ, naturalémque Dei filium confitemur. Hanc responsionẽ affert Lactant. Firmian. lib. 4. Diuinarum institut. c. 12. *Christus*, inquit, *Emmanuel nunquã vocatus est, sed Iesus: sed Propheta declarauit hoc nomen, quòd Deus ad homines incarne vẽturus esset. Emmanuel autem significat nobiscũ Deus, scilicet quia ille per Virginẽ nato confiteri homines oportebat Deum secũ esse, id est, in terra, & in carne mortali.* Hæc ille. Eodẽ modo respõdet Tertull. lib. 3. cõtra Marcion. c. 12. *Si*, inquit, *Emmanuel Nobiscũ Deus est, Deus autem nobiscũ Christus est, tã proprium est Christus in significatione nominis, quod est, Nobiscum Deus, quàm in sono nominis, quod Emmanuel, atque ita constat venisse iam illum, qui prædicabitur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel, venit, id est, Nobiscum Deus.* Hæc Tertull.

Esai. 8. 1. & 9. 6.

Lactan. Firm. Emmanuel id est quod nobiscum Deus. Tertullian.

Nonnullæ obseruationes literales in præcedens vaticinium.

SECTIO XVI.

COnstituta vera, ac germana superioris vaticinij explanatione, sunt iam nõnulla ad literam eruenda, que ad mysterij incarnationis sublimitatem, sanctissimæque Deiparæ præstantiam magis intelligendam non parùm pertinent. Primaigitur obseruatio sit circa illa verba, *Propter hoc*: ex iis enim colligitur incarnationem Verbi in Virgine, eiusdémque conceptum, & partum ad Diuinæ potentiæ magnitudinem declarandam magnopere spectare. Quia enim Rex Achaz, vt superiùs diximus, idcirco signum petere à Deo recusabat, ne per illud Dei potentia, & magnitudo perspecta esset, statuit Deus vel ob eam ipsam causam aliud signum multò sublimius, atque admirabilius efficere, quo sua ipsius magnitudo, Diuinitásque magis emineret: hanc enim vim habet illud, quod subiungitur: *Propter hoc Dominus ipse dabit vobis signum.* Quòd autem huiusmodi signum esset Verbi incarnatio in Virgine absque vllo integritatis eius præiudicio, perspicuum est ex verbis sequentibus: *Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Et confirmatur ex eo, quod annotauit Galat. in lib. 7. Arcan. cap. 15. pro eo, quod nos habemus: *Non petam, & non tentabo Dominum*: legi posse ex Hebræo: *Non petam, & non exaltabo Deum*: verbum enim Hebraicum, נסה non solùm *tentare*, sed etiam *exaltare* significat. Cum igitur Achaz idcirco signum nolet postulare, ne per eam occasionem Deus maiorem celebritatem sui nominis, Diuinitatisque apud omnes existimationem consequeretur, palàm est propterea Deum mysterium incarnationis in Virgine à se perficiendum promisisse, vt Diuinitatem suam, magnitudinémque ostenderet, atque idcirco dictum esse: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum.* Verùm quoniam iam in hoc ipso tractatu de Virgine latius hoc argumentum persecuti fuimus: ostendimúsque in mysterio incarnationis multò illustrius, quàm in reliquis omnibus Diuinis operibus infinitam Dei magnitu-

I.

Verbi incarnatio in Virgine signum diuinæ potentiæ. Galat.

dinem resplenduisse, satis fuerit illud hoc loco breuiter perstrinxisse.

II. Secundo, Obseruãdum est optimo iure Virginem sanctissimam appellari עלמה non solùm ob integritatem, ac virginitatem, quam in conceptu, & partu Christi retinuit, sed etiam quoniam, vt aiebat D. Hieron. עלמה virginem significat omnino occultam etiam cõspectibus hominum, ita vt de eius virginitate nullo modo dubitari possit. Etenim sacerrima Virgo ita occulta, veréque עלמה erat, vt in cubiculi sui penetralibus latens nullius viri pateret aspectibus, quemadmodum expendit D. Ambr. lib. 2. Comment. in Luc. ad illa verba Luc. 1. *Et ingressus Angelus ad eam: Sola*, inquit, *in penetralibus, quam nemo virorum videret, solus Angelus reperiret: sola sine comite, sola sine teste, ne quo degenere deprauaretur affatu, ab Angelo salutatur*, in quo quidem virgines omnes deberent sanctissimam Deiparam imitari, vt sublimem nomen elationem *almæ* promereri possent. Præclarè Tertull. lib. de velandis virginibus, *Ipsa*, inquit, *concupiscentia non latendi non est pudica: patitur aliquid, quod virginis non sit, studium placendi vtique & viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis, & multis, dum digitis demonstrãtium titillatur, dum nimium amatur: sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare.* Et D. Cyprian. lib. de disciplina, & habitu virginum, *Virgo*, inquit, *non esse tantum, sed & intelligi debet, & credi, vt nemo cum virginem viderit, dubitet, an virgo sit? Parem se integritas in omnibus præstet, nec bonum corporis cultus infamet.* Eleganter quoque D. Ambr. in exhortatione ad Virgines, *Considera*, inquit, *quanta fuerit Maria, & tamen nusquam alibi, nisi in cubiculo reperitur, cum quaeritur: decet solitudo verecundiam, & gymnasium pudoris secretum est.* Denique D. Hieron. ad Lætam de institutione filiæ, *Imitetur*, inquit, *Mariam, quam Gabriel solam in cubiculo suo reperit, & ideò forsitan timore perterrita est, quia virum, quem non solebat, aspexit: æmuletur eam, de qua dicitur* Psal. 44. *Omnis gloria eius, filiæ Regis ab intus: loquatur & ipsa electo charitatis iaculo vulnera: Introduxit me Rex in cubiculum suum* Cant. 1. *Nusquam exeat foras, ne inueniant eam, qui circumeunt ciuitatem, ne percutiant, & vulnerent, & auferant theristrum pudicitiæ, & nudam in sanguine derelinquant: quin potiùs cum aliquis ostium eius pulsauerit, dicat: Ego murus, & vbera mea turres: laui pedes meos, non possum inquinare eos.* Hæc Hieron.

Quam studeret solitudini B. Virgo. D. Ambros. Luc. 1. 28.

Tertullian. Virginalis pudoris custos solitudo.

D. *Cyprian.*

Cultus corporis virginitatis infamia. D. Ambros. D. Hieron.

Psal. 44. 14.

Cant. 1. 4.

Cant. 8. 10.

III. Tertiò aduerte, pro eo, quod nos habemus ex Hebræo: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium*, 70. transtulisse: *Ecce Virgo in vtero accipiet: & pariet filium:* quod non sine aliquo mysterio factum videtur: etenim concipere quodammodo congressum viri videtur innuere, quem tamen non sonat in vtero accipere. Cur autem Angelus Gabriel citans translationem Septuag. *concipiendi* verbum vsurpauerit Lucæ 1. cum dixit ad virginem: *Ecce concipies in vtero, & paries filium*, id causæ fuit, quoniam explicaturus statim erat eiusmodi conceptum non per viri operam, sed per virtutem Spiritus sancti futurum. Nec verò in dubiũ vocari debet, quin Gabriel ab locum Esaiæ alluserit, vt indicaret Virgini beatissimæ eam esse illam adolescentulam virginem, quæ conceptura, pariturâque absque vllo virginitatis detrimento ab Esaia prædicta fuerat, vt facilè intelliges, si verba Septuaginta interpretum, & Archangeli Gabrielis expenderis. Nam vbi Septuag. dixerunt, *Ecce virgo:* Gabriel dixit, *Ecce tu*, quæ nimirum virgo illa es: (id enim pronomen necessariò subaudiendum est in verbo, *concipies*) Septuag. dixerunt, *In vtero accipiet:* Angelus, *concipies in vtero.* Septug. *Et pariet filium:* Angelus, *Et paries filium.* Septuaginta, *Et vocabis nomen eius:* Angelus, *Et vocabitur nomen eius.* Quod verò Gabriel dixit *Iesum*, Septuag. autem *Emmanuel*, nihil ad mutationem facit: etenim eodem recidit vtrúmque nomen, idem namque est re, significationéque *Iesus, & Emmanuel*

Septuag.

Verbum concipiendi cur vsurpauerit Gabriel Luc. 1. 31.

Emmanuel: eo tantum discrimine, quòd *Iesus* est nomen proprium, & impositionis, vt vocant: *Emmanuel* autem nomen naturæ, quod tamen soli Christo tribuitur. Accedit, quòd neque Gabriel nomẽ *Emmanuelis* præter misit: siquidem illud in suo ipsius nomine adumbrabat, vt subtiliter annotauit Proclus Episcopus in homil. Constãtinopoli habita coram Nestor. Gabriel namque interpretari possumus hominem Deum: geber enim Hebraicè virum significat, ita dictum à robore, & fortitudine, deductum à radice gabar, quæ significat roborare, vincere, præualere, quam ob causam cõmuniter Doctores, ac Patres Gabriel fortitudinem Dei interpretantur. Cùm igitur geber virum, El autem Deum significet, fit vt Gabriel præter fortitudinem Dei, sonet quoq; hominem Deum, atque adeo nomen Emmanuelis per nomen Gabrielis exprimatur, siquidem vti diximus, Emmanuel sonat. *Nobiscum Deus*, quod idem est, ac Deus homo. Quare meritò Proclus loco citato ad Nestorium sermonem dirigens: *Reuerere*, inquit *nomen Archangeli, qui nuntium illud latißimum apportauit Mariæ, qui Gabriel est appellatus, dictus Gabriel, id est, Deus homo* (geber enim homo est, El Deus) *nomine ipso significans nuntium, quem apportat: quoniam is, quem euangelizat, Christus Deus, & homo erat nasciturus.* Hæc ille. Itaque sicut legati pro ratione legationis vel festiuis, vel tristibus vestibus induuntur, ita Deus voluit, vt Archangelus Gabriel, qui pro mysterio incarnationis perficiendo legatus ad Virginem mittebatur, nomine etiã ipso rationem, mysteriúmque suæ legationis præferret.

Proclus Episcopus.
Gabriel idem quod Dei fortitudo, & homo-Deus.

IIII.

Quartò, Sicut nomen *Emmanuelis* significat Messiam Deum simul, atque hominem esse, ita quod subiungitur: *Butyrum, & mel comedet*, indicat eum nõ phantasticè, id est, apparenter, vt nonnulli hæretici impiè asseruerũt, sed verè hominem esse, & instar reliquorum infantium butyro, melléque altum, nutritúmq; fuisse. Itaque his verbis nihil aliud significare voluit Propheta, quàm Messiam verum hominem futurum, & tanquam verum infantem naturæ humanæ participem illis eisdem cibis alendum, quibus cæteri infantes nutriri solent. Quæ expositio literalis, ac germana est, traditúrque à Tertull. in lib. aduersus Iudæos capite de natiuitate Christi: & multò luculentius à D. Irenæo lib. 3. aduersus hæreses, cap. 26. *Diligenter*, inquit, *significauit spiritus sanctus per ea, quæ dicta sunt, generationem eius ex Virgine, & substantiam, quoniam Deus: Emmanuel enim nomen hoc significat & manifestat, quoniam homo in eo quod dicit: Butyrum, & mel manducabit.* Idem docet D. Hieron. *Ne*, inquit, *eum putes in phantasmate nasciturum, cibis vtetur infantiæ, butyrũ comedet, & lac.* Denique idem habet Cyril. Alex. lib. 1. comment. in Esaiam: *In carne*, inquit, *verum hominem fuisse conatur certò persuadere, cum dicit cibum etiam fore paruulis conuenientem, butyrum, & mel.* Qua expositione, quæ vera est, constituta, existimamus Prophetam non sine magna quadam admiratione dixisse: *Butyrum, & mel comedet!* quasi diceret: Ille filius, quem Virgo concipiet, & pariet tanta nouitate, & miraculo, vt nullum passura sit suæ virginitatis detrimentum: ille, inquam, qui dicendus est Emmanuel, hoc est, verus Deus, verúsque homo, vsque adeo se abiiciet, vt infans sit futurus, & instar reliquorum infantium tãtus Deus butyro, ac melle nutriendus. Quo eodem sensu accipienda sunt illa omnia vaticinia, quæ de Deo infante, puerõque loquuntur: certè Abacuch ca. 3. cum de eius ortu, & infantia in Bethlehem ad literam loqueretur illis verbis: *Deus ab Austro veniet, & sanctus de monte Pharan*: vbi D. Hieron. docet de natiuitate Christi in Bethlehem, quæ australis est Hierosolymis, sermonem esse, statim ob tanti mysterij magnitudinem quodãmodo obstupefactus, vt initio eius cantici dixerat, quòd videlicet Deus ille sempiternus, & immensus infans more

Christũ butyro, & mel alendum cur prædixerit Esaias.

Tertull.
D. Irenæus.
D. Hieron.
Cyril. Alex.
Christus verus homo, non phantasius.

Quã se abiecerit Deus, dum infans apparuit.
Abac. 3.
D. Hieron.

cæterorum infantium in terris appareret, adhibendam putauit dictionem סלה quę dictio erat nota cantorum, eósque vel pausæ, vel mutationis, & eleuationis vocis, aut productionis syllabæ ob eius rei, quæ canebatur, magnitudinem admonebat, reperitúrque tantùm in isto cantico Abachuc, & in Psal. vbi 75. vicibus posita inuenitur, vt notauit Caiet. in Psal. 10.

V. Quintò, Aduerte illa verba: *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum:* non continere causam finalem, sed dicere dumtaxat consecutionem, vt sit sensus: Tametsi tanquam verè infantulus butyro, ac melle nutrietur: tamen in ipsa etiã infantia erat sapientissimus, sciétq; inter malum, bonúmq; discernere. Sic interpretatur D. Hier. *Adhuc*, inquit, *pannis inuolutus, & butyro pastus, ac melle habebit boni, malique iudicium, vt per hæc verba noscamus infantiã humani corporis Diuinæ non præiudicasse sapiẽtiæ.* Cui ex positioni concinit textus Heb. qui ad verbum sonat, *scire ipsius*, vel *ad scire suum*, seu potiùs *sciendo*, iuxta quam expositionem probatur perfecta Christi scientia etiam creata, rerúmq; omnium cognitio in ipsa infantili ætate. Septuaginta interpretes aliter transtulerunt: *Butyrum: & mel comedet, antequam sciat ipse repellere mala & eligere bona*: vnde plerique aliam horum verborum expositionem colligunt in hanc planè sententiam: *Butyrum & mel comedet*, hoc est, infantium cibo nutrietur, antequam per ætatem experimento, & ministerio corporis sciat malum reiicere, bonúmque eligere. Seu butyrum, & mel comedet, donec infans fuerit, quousque scilicet adolescat, perueniátque ad ætatem grandiorem, in qua ipso experimento sciãt reprobare malum, & eligere bonum.

Christus adhuc infans, sapientissimus. D. Hieron.

In Christo perfecta scientia etiam creata. Septuag.

VI. Postremò sciendum est pro eo, quod Hier. transtulit ex Heb. *Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis & Deo meo?* Septuag. transtulisse: *Numquid parum vobis agonem exhibere hominibus, & quomodo Domino exhibetis agonem?* quod Tert. lib. contra Iud. c. 9. ita legit: *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniã Deus præstat certamen?* Et D. Irenæus lib. 3. contra hæreses. c. 26. *Num pusillum vobis agonem præbere hominibus, & quemadmodum Dominus præstat agonem?* & D. Cyp. lib. 2. contra Iud. c. 9. *Num pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus præstat agonim?* Itaque venditur isti Patres aliqua exemplaria habuisse, in quibus apud Sep. aliter legeretur, quam modò habeatur: etenim modò Sept. habent: *Quoniam domino exhibetis agonem*, citati verò Patres legunt: *Quoniam dominus præstat agonem*, seu certamen. Quæ sanè lectio mysterij est plenissimã, significat enim Deũ per mysterium incarnationis, quod eo loco promittebat, certamen quoddã cum hominibus committendum præstitisse, non armorum tamen, sed armoris certamen. Quid enim quęso aliud fuit Dei filium non necessitate vlla, sed armore dumtaxat incitatum in Virginis descendisse vterum per assumptionem humanitatis: deinde in tanta paupertate, atque humilitate natum in terris apparuisse, seséque postea facilem, munificúmq; exhibuisse mortalibus: denique ad humanum genus ex dæmonis seruitute in libertatem vindicandum sublatum in crucem mortem oppetijsse tormenti, dedecorísque plenissimam, quàm nouum certamen, ad omnium amorem sibi conciliandum suscepisse, & quasi bello indicto, gestóque fœliciter humanas sibi voluntates admiranda quadam potẽtia subiecisse? Itaque iuxta prędictam lectionem italocum Esaiæ interpretari licet: Parum, inquit, vobis est certamen habere cum hominibus, etiámne cum Deo ipso belligerare contenditis? sit planè ita, iam hinc vobis spondeo Deum nouo quodam genere bellandi in aciem proditurum, mirandúmque certamen omnibus oblaturum. *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel*, hoc est, Deus ipse homo factus, natus ex Virgine, sese bellatorem exhibebit, amorisque certamen

D. Hieron. Septuag. Tertullian. D. Irenæus.

D. Cyprian.

Amoris certamen mortalibus Deus factus homo.

vniuersis

vniuersis mortalibus denunciabit, vt eos ad se amandum fortiter simul, suauiterque alliciat. Porrò fœlicem huius certaminis exitum descripsit idem Esaias cap. 8. sequenti: *Quia*, inquit, *antequàm sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ:* id quod nobilissimi Patres de cõuersione Gentium per Magos illos, qui quasi gentilitatis primitiæ ad Christum infantẽ adorandum ex Oriente aduenerunt, accipiendum putarunt. Et verò cuius animũ infans ille natus ex Virgine tam eximia præditus pulchritudine, tantisque erga homines amoris facibus inflammatus non vinceret? hoc enim armorum genere nouus ille bellator dimicauit, vt aliàs diximus, & eleganter docet Tertull. expendens locum Esaiæ citatum, vt fusiùs in sequenti testimonio docebimus.

Fœlix prædicti certaminis exitus. *Esai. 8. 4.* *Tertull.*

Octauum testimonium ducitur ex illis verbis Esai. 8. *Accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium.*

SECTIO XVII.

ALiud quoque validum argumentum ad idem comprobãdum depromitur ex c. 8. Esaiæ, de cuius expositione non solum inter Iudæos, & Catholicos, sed etiam inter nostros magna vtrinque rationum contentione certatur: sed ostendemus tamen veram, germanamque eius interpretationem ad B. Virginis integritatem confirmandam pertinere. Ita igitur scribit eo loco Esaias: *Dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriã sacerdotẽ, & Zachariam filiũ Barachiæ: & accessi ad Prophetissã, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari. Quia antequã sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum.* *Esai 8. 1.*

Mirum sane est, quantum conẽtur Hebræi, recentiores potißimum hoc nobis I. testimonium illustrissimum de manibus eripere: quàm multa etiam cum falsa, tum dictu fœda, auditúque turpia confingant, quantaque amẽtia, vt vaticinij veritatem aliò deflectant, Esaiã sanctissimum vatem, eximiúmque pudicitiæ, atque honestatis cultorem præter modum impudentẽ faciant, quin & Deũ ipsum omnis sanctitatis, puritatisque auctorem indignè loquentem inducant, interpretatione illa sua impurissima, quã de stylo hominis afferũt, multísque aliis per summam contradicendi libidinem confictis, ex quibus ob eorum turpitudinẽ facilè possent falsitatis, erroríque conuinci: nos tamen ea dumtaxat perstringemus, quæ omnino postulauerit nostri instituti ratio, & ad rem propiùs accedere videbuntur. Contendunt igitur Hebræi loco Esaiæ citato nullum verbum de Messiæ aduentu fieri, sed totum vaticinium spectare ad ipsum Esaiam, qui videlicet iubeatur adhibitis illis duobus testibus ad vxorẽ suam accedere, ex eoque congressu promittatur conceptio. partúsque infantis, qui appellandus sit, *Accelera spolia detrahere, festina prædari:* quoniam per eiusmodi filium ita nominatum prædicebat Dominus euersionem decem tribuum, deprædationémque, ac vastitatem Samariæ, quæ ipso adhuc infantulo, nescientéque patrem suum, ac matrem suis nominibus appellare facienda erat. Atque vt suam hãc expositionem plausibilem faciant afferunt illud Oseæ 1. cum Deus ipsi Oseæ præcepit, vt fœminam fornicariam, hoc est, siue corpore prostitutam, siue secta Gentilem (solet namque idololatria appellari in sacris literis fornicatio) vxorem duceret, ex eáque liberos procrearet, eísque nomina imponeret, quibus vtriusque regni & Israëlis,

Iudeorum contradicendi libido. *Eorum sententia circa locũ citatũ.* *Osee. 1.*

& Iuda euersio prædiceretur. Consueuit enim Deus non solùm verbis, sed etiam factis vētura prænuntiare, quemadmodum eidem Esaiæ c. 20. præcepit, vt nudus, & discalceatus per vrbem incederet, vt Ægypti, & Æthiopiæ vastitatem exprimeret: sic enim futurū, vt Ægypti, Æthiopiæque iuuenes nudi, & discalceati in captiuitatē ab Assyriorum Rege abducerentur. Similique mysterio Ezech. Prophetā fecit cum sarcinis instar peregrini, & viatoris incedere, vt populi captiuitatem, atque in alienas terras peregrinationē portenderet. Sic igitur, inquiunt Hebræi, iubetur hoc loco Esai. ad vxorem suā accedere, ex eáque filium gignere, qui nomine suo regni Syriæ, ac decem tribuum vastitatem significet. Nec verò mirum videri debet, si Hebræi infensissimi nostræ religionis hostes sic scripturarū vaticinia, quę de nostris rebus loquuntur, eludere conentur: illud demirari satis nō possum, cur plerique etiam ex nostris cum Iudæis consentiant, veluti Vatablus, Isidorus Clarius, Forerius, & quod magis miror, D. Thom. in comment. super Esai. tametsi illam expositionem quam inferiùs afferemus, non omnino reiiciat.

Vatablus. Clarius. Forerius. D. Thomas.

II. Sed ostendamus iam Hebræorum sententiam & absurdam, & falsam omnino esse: & quidem esse admodum absurdam ex eo fit perspicuum, quoniam vt alia interim omittamus. Esaiam vatem sanctissimum præter modum impudentem faciunt, qui videlicet non erubuerit coram testibus ad vxorem accedere, illisque spectantib us rem peragere, idque velint Deum Prophetæ mandasse, quam indignitatem peruidentes plerique Hebræorum aliquanto modestiores dixerunt non fuisse adhibitos testes ad huiusmodi Esaiæ cum vxore congressum spectandum, sed vt conscribendo ab Esaia libro interessent: siquidem Deus præcipiebat, vt librum grandem sumeret, & in eo pauca illa verba conscriberet, quę paulò ante commemorauimus. Vt igitur omne effugium Hebræis intercludamus, probemus id, quod secundo loco proposuimus, falsam scilicet esse hanc eorum sententiam, & neque cum vaticinij veritate, majestatéque, neque cum ipso contextu eam de Esaiæ filio interpretationem conuenire.

III. Primùm igitur in filium Esaiæ nullo pacto quadrare potest nomen illud excellens, atque magnificum, quod infanti, de quo agitur, imponendum præcipitur: *Voca*, inquit, *nomen eius, Accelera spolia detrahe, festina prædari*: cum neque Esaiæ filius ita fuerit appellatus, neque de eius vita, aut factis vlla fiat in sacris literis mentio propter quæ tantum nomen illi attribui potuisset: quam aptè verò in Christum conueniat, inferiùs docebimus. Deinde duo illi testes, qui adhibentur, Vrias scilicet Sacerdos, & Zacharias filius Barachiæ non possunt vlla ratione ad Esaiam ipsum, eiúsve filium spectare iuxta interpretationem Hebræorum. Ait nanque R. Salomon Vriam, qui hic testis inducitur, fuisse Vriam filium Semei, qui prophetauit tempore Ioacim filij Iosiæ, vt refertur Hierem 26. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, Vrias filius Semei de Chariathiarim, & prophetauit aduersus ciuitatem istam, & aduersus terram hanc iuxta omnia verba Hieremiæ. Et audiuit Rex Ioacim, & quæsiuit interficere eum.* Addit quoque R. Salomon secundum illum testem, qui dicitur Zacharias filius Barachiæ, fuisse illum, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est. At ex his liquidò euincitur falsam esse Iudæorum expositionem. Etenim si tales fuerunt eiusmodi testes: vt scribit R. Salomon, non potuerunt ab Esaia adhiberi, inducíque, vt conscribendo à se libro interessent, cum multò posteriores ipso Esaia fuerint. Verum enim verò à quarto anno regni Achaz, quo tempore, vel circiter, Esaias hoc edidit vaticinium, vsque ad Regem Ioacim, sub quo Vrias ille fuit vāticinatus, fluxerunt anni plusquam centum: & ab eodem quarto anno regni Achaz vsque ad tempus

Nomen Accelera &c. in filium Esaiæ nullo pacto quadrat.

R. Salom. Hier. 26. Vnius filius, & quo tempore prophetauerit Vrias.

Quo tempore ediderit hoc vaticinium Esaias.

Zachariæ

Zachariæ filij Barachiæ, si fuit vndecimus Prophetarum minorũ, transierũt plusquam ducenti anni, vt affirmant Galat. libro 7. Arcan. Catholicæ veritatis c. 16. Lyran. & Dion. Carth. in comment. huius loci, idque breuiter ita ostenditur.

Galatin. Lyran. Dion Carth.

Achaz regnauit sexdecim annis 4. Reg. 16. ex quibus desumendi sunt tantum duodecim, quoniam vti diximus, quarto anno regni eius, aut circiter, edidit hoc vaticinium Esaias. Ei successit Ezechias, qui viginti nouem annis regnauit 4. Reg. 18. post quem imperauit Manasses quinquaginta quinque annis 4. Reg. 21. Post quem regnauit Amon, cuius principatus duobus tantum annis perdurauit. 4. Reg. 21. Hunc excepit Iosias, qui vno, & tringinta annis regnauit 4. Reg. 22 quem subsequutus est Ioacim, qui regnauit vndecim annis 4. Reg. 23. Postea Sedechias decem annis 4. Reg. 24. cuius tempore cœpta est Babylonica illa septuaginta annorum captiuitas vsque ad primum annum Cyri fundatoris Monarchiæ Persarum, quo tempore iacta sunt templi fundamenta: sed paulò post tempore Cambysis eius filij fuit intermissum opus vsque ad imperium Darij Hystaspis, quo imperante prophetauit Zacharias ille minorum Prophetarum vndecimus, vt fusè disputauimus in nostris super eum Prophetã commentariis. Si igitur superiores annos in summam redigas, facilè reperies, si Vrias, & Zacharias, qui hoc loco nominantur, sunt illi: quos putat R. Salomon, non potuisse illos ab Esaia pro testibus adhiberi, cum illos Esaias tanto spatio anteiuerit, atque adeo vniuersam R. Salomonis interpretationis fabricam facilè corruere. Nec verò possunt Hebræi eò confugere, vt dicant Zachariam istum non fuisse illum, qui est vndecimus Prophetarum minorum, sed Zachariam filium Ioiadæ, de quo agitur 4. lib. Reg. & quem nos initio commentariorum in Zachariam probauimus fuisse illum, de quo Christus disserit Matthæi vigesimotertio: quoniam is etiam Zacharias non potuit in testem produci ab Esaia, cum is Esaiam per centum, & amplius annos præcesserit, quod ita intelliges. Post Ioas, quicum Zachariam interfecit inter templum, & altare, regnauit Amasias filius eius viginti nouem annis 4. Reg. 14. cui successit Ozias, qui quinquaginta duobus annis principatum tenuit 4. Regum 16. Post quem regnauit Ioathan sexdecim annis 3. Reg. 16. cui successit Achaz, cuius anno quarto hoc accidit vaticinium, qui anni in summam collecti centum, & eo amplius conficiunt.

A tempore huius vaticinij vsque ad tempus Zachar. 11. prophe. min. quot fluxerint anni.

IIII. *Quot annis regnauit Achaz.*

Quot item Manasses, Iosias, Ioacim & Sedechias.

Quo tempore cœpta fuerit Babylonica illa 70. annorum captiuitas.

Zach. minorum prophetarũ 11 prophetauit tẽpore Darij Hystaspis.

Quãnam fuerit Zach. ille occisus inter templum, & altare Matt. 23. & quo tempore vixerit.

Qui ex nostris cum Iudæis consentiunt, aliò deflexêre: aiunt enim Vriam, de quo hic agitur, non fuisse illum, qui vixit tempore Ioacim, cuius fit mentio Hierem. 26. sed alium qui fuit tempore Regis Achaz, vt refertur 4. Reg. 16. vbi ita legimus: *Perrexit Rex Achaz in occursum Theglathphalasar Regis Assyriorum in Damascum: Cúmque vidisset altare Damasci, misit Rex Achaz ad Vriam Sacerdotem exemplar eius, & similitudinem iuxta omne opus eius. Extruxitque Vrias Sacerdos altare iuxta omnia, quæ præceperat Rex Achaz de Damasco.* Deinde similiter adiiciunt Zachariam filium Barachiæ, qui etiam testis inducitur, neque fuisse illum filium Ioiadæ tẽpore Regis Ioas, neque illũ, qui in duodecim Prophetis minoribus vndecimus est: sed alium quendam ita appellatum, qui Regis Achaz tempore floruerit. Verùm hæc quoque respõsio facillimè conuellitur: etenim quod attinet ad Vriam illũ, qui vixit tẽpore Regis ipsius Achaz, cum is fuerit idololatra, atque in cultu idolorum Regis ipsius Achaz impiissimi imitator, vt patet ex iis, quæ paulò ante ex 4. libro Reg. citauimus, quod vel ipsi aduersarij non inficiantur, nullo pacto est credibile Esaiam illum pro teste adhibuisse, eo potissimum, quòd duo isti testes, qui inducti sunt ab Esaia, appellantur fideles: *Et adhibui*, inquit, *mihi testes fideles, Vriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ.* Etenim

V *Catholicorũ sententia.*

4. Reg. 16. 10.

Vrias qui vixit tempore Achaz, fuit idololatra.

huiusmodi fidelitas, quidquid dicat Diuus Thomas, & alij non solum ad officij dignitatem, id est, sacerdotium, sed etiam & maximè ad vitæ ipsius benè institutam rationem referenda est: alioqui quomodò vir idololatra, & acerrimus idolorum propugnator testis Diuinorum vaticiniorum fidelis censeri potest, quibus Diuina auctoritas confirmatur, cum ipse pro falsorum Deorum cultu, & veneratione certaret, atque adeo veri Dei existimationem minimè curaret: quin potius ad eam eleuandam, ac deprimendam testimonio suo abuteretur, vt meritò ei fides haberi ab Esaia minimè debuisset? Quare nullo pacto est credibile Esaiam adhibuisse in testem eiusmodi Vriam idolorum cultorem, atque adeo veri Dei hostem infestissimum. Quod verò ad tertium illum Zachariam spectat, quem absque vllo fundamento confingunt, eadem facilitate reiicitur, qua astruitur, cum id nullo vel Scripturæ, vel probati auctoris testimonio comprobetur.

D. Thom.

Non potuit adhiberi in testem ab Esaia.

VI. Denique ad totam hanc de Esaiæ filio expositionem omnino reuincendam illud satis esse deberet, quod de infante de quo agitur, eo loco expresè dicitur illo adhuc infantulo, videlicet antequam sciret vocare patrem, & matrem, Syriæ, & Samariæ vastitatem euenturam fuisse vt patet ex illis verbis: *Auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ.* At huiusmodi vastitas non potuit contingere infantulo adhuc filio Esaiæ, siquidem ea calamitas accidit sexto anno regni Ezechiæ, quo tempore necesse fuit filium Esaiæ habuisse iam septẽdecim, aut octodecim annos, cum conceptus esset quarto anno regni Achaz, à quo anno vsque ad sextum Ezechiæ, qui ei successit, fluxerunt octodecim anni: nam Achaz vt paulò ante diximus, sexdecim annis regnauit. Cum igitur eo tempore filius Esaiæ iam minimum compleret octodecim annos, profectò non accidit eo infantulo ea Syriæ, Samariæque calamitas, quemadmodum dixit hoc loco Esaias, atque adeo nullo modo ad eum potest vaticinium referri, quantumcumque ad libitum duo illi testes siue ab Hebræis, siue à nostris confingantur. Omitto etiam illud, quòd sine fundamento vxorem Esaiæ Prophetissam faciunt: siquidem illa verba, *Et accessi ad Prophetissam*, sic accipiunt, vt Esaias ad vxorẽ suam accessisse dicatur.

Reuincitur vltimo hæc de filio Esaiæ expositio.

Syriæ, & Samariæ vastitas quo tempore acciderit.

VII. Illud igitur pro certo statuendum hoc loco Esaiæ sermonem esse ad literam de Christo, déque eius conceptu, & ortu ex Virgine, absque vlla vel minima eius integritatis iactura. Ita docent D. Iren. lib. 3. contra Hæreses c. 18. Euseb. Cæsar. lib. 7. demonst. Euang. in secundo testimonio ex Esai. D. Epiphan. lib. 3. contra Hæreses hæresi 78. cõtra Antidicomarianitas, & hæresi 79. contra Collyridianos, Tertull. multis in locis tractans verba illa, *Antequam sciat puer vocare patrem & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, veluti lib. aduersus Iudæos c. 9. & lib. de resurrectione carnis c. 20. & lib. 3. contra Marcionem c. 12. & 13. & lib. 5. c. 18. D. Chrysost. hom. 1. in c. 1. Ioan. & hom. 5. in 1. caput Matth. D. Ambros. in Psal. 118. ad illa verba. *Exultauit in verbis tuis*: D. Hieron. Proclus, Cyrill. Alex. in comment. super Esai. D. Greg. Nazianz. in sanctum Pascha: & est communis Patrum, Doctorúmque sententia: Confirmatúrque efficaci ratione, quoniam nulli alteri, præterquã Messiæ, potest nomẽ illud attribui, quod infãti imponi præcipitur: *Vocabis*, inquit, *nomen eius, accelera spolia detrahere, festina prædari.* Cuius argumenti vis magis apparet ex translatione Septuag. interpretum, qui pro eo, quod nos habemus, *Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*, ita transtulerunt: *Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, accipiet fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.* Ex qua translatione licet colligere verbum illud,

Statuitur sermonem esse ad literam de Christo.
D. Irenæus
Euseb Cæs.
D Epiphan.
Tertull.
D. Chrys.
D. Ambros.
Psal. 118.
D. Hieron.
Proclus.
Cyrill. Alex
D. Gregor. Nazianz.
Nomen illud Accelera &c. nulli præterquã Messiæ attribui potest.
Septuag.

illud, *Auferetur*, quod ex Hebræo transtulit D Hier. ad ipsum metinfantem pertinere, vt sit sensus: Antequam sciat puer vocare patrem, & matrem, auferetur nimirum ab eodem infante, fortitudo Damasci, & spolia Samariæ. At quis alius vnquam infans præter Messiam, dum adhuc nesciret patrem, ac matrem suis nominibus appellare, hoc est, dum infans esset, accipit aut accipere potuit fortitudinem Damasci, & Spolia Samariæ? Sanè nunquam alium poterunt Iudæi ostendere nisi vnum Messiam, quem in ipsa infantia Damascum, Samariãque spoliasse inferius demonstrabimus.

Hoc igitur cõstituto sermonem esse de Messia aggrediemur iam explicare puVIII. rissimum conceptũ partúmq; sanctissimæ Deiparæ. Aduerte igitur pro eo, quod nos habemus, *Adhibui mihi testes fideles*, Sept. transtulisse, *Testes mihi fac fideles*, vt nõ *Septuag.* Es. sed Deus ipse loquatur: *Dixit*, inquit, *dominus ad me: Testes mihi fac fideles, Vriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ:* itáq; testes istos non Es. sed domino ipsi adhiberi: eodémq; sensu accipiendam esse vulgatã editionem, vt nimirum verba illa, *Adhibui mihi testes fideles*, non Esaiæ, sed Dei ipsius verba sint, qui eiusmodi testes sibi adhibuerit. Sed etiã hinc oritur grauissima controuersia, quinã eiusmodi *Quinã eiusmodi testes fuerint* testes fuerint? Prima expositio est Cyrilli Alex. in comm. super Esa. aientis, quo tempore ab Es. hoc editum fuit vaticinium, fuisse quendam Vriam Prophetã, & Zachariam legis doctorem. Verùm mystagogicè poni hoc loco Vriam pro omnibus prophetis, & Zach. pro omnibus legis Doctoribus: sensũq; esse vniuersos Prophetas, totámque legem veterem mysteria legis gratiæ, & ea omnia, quæ ad Regem Messiam pertinent, confirmasse, quippe cum Messias fuerit totius legis, & Prophetarum omnium finis: eodémq; mysterio in transfiguratione Domini Moysem, & Heliam apparuisse cum illo loquentes de excessu quẽ completurus erat in Hierusalem: per Moysem namque legem, per Heliam verò Sacerdotium, siue Prophetiam esse accipiendam, quòd lex nimirum, & prophetiæ omnes ad Christum spectarent. Atque hæc quidem Cyrillus, qui tamen si existimat, cum Esaias hoc edebat vaticinium, vixisse aliquem Zachariam, qui Propheta fuerit, *Cyrilli sententia refellitur.* non rectè videtur sentire, cum nullum similem Zachariam eo tempore extitisse legamus in sacris litteris. Etenim Zacharias filius Ioiadæ, qui floruit tempore Regis Ioaz, præcessit ipsum Esaiam multo tempore, & Zacharias vndecimus Prophetarum minorum fuit posterior Esaia plusquam ducentis annis: si quem verò alium Zachariam ipse confingit, necesse habuit id vel ex sacris literis, vel ex veterum annalibus confirmare. Vriam quidem rectè dicit tempore Esaiæ extitisse: sed eum nos superiùs idololatram fuisse ostendimus, atque adeo non potuisse fidelem testem appellari, nec idoneum, qui ad Diuina vaticinia attestanda adhiberetur. Illud præterea, quod Cyrillus adiungit, nomine duorum istorum testium omnes Prophetas, vniuersámque legem intelligi, quod etiam affirmat Eusebius loco citato mysticum planè est: cum enim duo isti testes suis propriis nominibus appellentur, haud dubiè duos aliquos viros ita nominatos debemus accipere, qui testes eius vaticinij adhibeantur.

Secunda est Diu. Hieronymi per *Vriam* accipientis Vriam illum, qui vixit IX. tempore Regis Achaz, cui Rex præcepit, vt altare iuxta altaris Damasci simili- *Secunda D. Hieron.* tudinem Hierosolymis extrueret: per Zachariam verò quemdam Zachariam, *De quo*, inquit, *diuersa narrat liber, quod Ezechias filius Achaz quæsierit dominum in diebus Zachariæ eruditi in timore Dei.* In qua quidem expositione illud maximè displicet, quòd affirmet Vriam esse illum, qui vixit tempore Regis Achaz, cultòrque

fuit idolorum: imperare enim mihi non possum, vt credam virum idololatrem in testem tam præclari viaticinij adductum fuisse, vt superius fusius diximus.

X. Tertia est aliorum, qui ad nominum etymologiam recurrunt, vt videlicet hoc loco Vrias, & Zacharias non pro aliquibus certis hominibus ponantur, sed secundum nominum etymologiam, qua Vrias idem est, atque illustratus à Dom. & Zach. idem, quod memor Domini: significéntq; omnes Proph. Doctoresq; qui à domino illustrantur, sacrámq; Scripturam memoria retinent, & assiduè meditantur, fore venturis temporibus veritatis huius vaticinij testes locupletissimos, cum viderent suo tempore impletum, quod Es. tantò ante prædixerat: quam expositionem affert quoque Euseb. lib. 7. Demonst. Euang. nec ab ea multum abhorret D. Hier. Etenim postquam illam de Vria, & Zach. paulò ante cõmemoratam expositionem attulisset, subiunxit: *Vrias interpretatur lux domini. Zach. memoria domini, & Barach. benedictio domini: quibus testibus Christi natiuitas comprobatur.* Sed mihi sanè vt ingenuè fatear, hæc interpretandi ratio, quæ nominum etymologijs nititur in exponendis potissimum Prophetarum vaticinijs, semper parum firma visa est, nisi vt interdum accidit manifestè ex ipso contextu eliciatur.

Tertia aliorum.

Euseb. D. Hieron.

XI. Quare his omnibus reiectis sententijs arbitramur per *Vriam* hoc loco accipiendum esse illum Vriam filium Semei, qui vixit tempore Regis Ioachim filij Iosiæ, cuius fit mentio Hierem. 26. eum enim Prophetam fuisse perspicuum est ex eo loco Hierem. vbi dicitur aduersus ciuitatem Hierosolymam, & aduersus terram Palæstinæ prophetasse iuxta omnia verba Hieremiæ: per *Zachariam* verò *filium Barachiæ* illum intelligendum, qui vndecimus est Prophetarum minorum. At inquies: Quomodo duo isti viri potuerunt adduci testes ab Esaia, cum à quarto anno regni Achaz, quo anno Esaias, vt supra diximus, hoc edebat vaticinium, vsque ad Vriam filium Semei plusquam centum anni, & vsque ad Zachariam vndecimum Prophetarum minorum plusquam ducenti anni transierint? Respondemus duos istos testes non adduci ab Esaia, sed ab ipso Deo, vt superius ostendimus: & sicut accessus ad Prophetissam non fuit corporalis, sed spiritualis, vt patebit ex sequentibus? ità quoque adductionem testium non corporalem, sed spiritualem esse, non quòd non essent futuri veri testes duo illi, qui hoc loco nominantur: sed quoniam eorum exhibitio, cùm hæc Esaias scribebat, non re ipsa, sed spiritu tantùm, & promissione fiebat. Futurum enim erat, vt Zacharias post captiuitatem Babylonicam illustrissima ederet de Rege Messia vaticinia, quibus eius aduentum in mansuetudine explicaret, cum diceret capite 9. *Exulta satis filia Sion, iubila filia Hierusalem: Ecce Rex tuus venit tibi iustus saluator, & ipse pauper:* sed qui tamen in ea paupertate opima spolia gentibus detraheret, vt habes ab eodem magnificis verbis illo ipso capite prænuntiatum. Futurum quoque erat, vt Vriæ illius, cuius fit mentio Hieremiæ vigesimo-sexto vaticinium de euersione vrbis, ac templi, & postrema hac captiuitate, quam modò Hebræi patiuntur, tandem impleretur, idque pro supplicio infligeretur populo Hebræo, quòd eundem Messiam actum in crucem per summam impietatem occidisset. Quibus duobus vaticiniis futuro tempore adimplendis presens Esaiæ vaticinium de Messiæ conceptu, atque ortu ex Virgine confirmabatur: atque adeò meritò iam tunc duo illi Prophetæ Vrias, & Zacharias tanquam locupletissimi testes promittebantur, qui futuris deinceps temporibus rem eandem Esaiæ promissam suorum vaticiniorum impletione testarentur. Hanc expositionem affert Lyran. in comment. huius loci, Galatinus libro septimo Arcan. catholicæ veritatis capite 16.

Sententia auctoris.

Adductio testium nõ corporalis, sed spiritualis.

Zach. 9. 9.

Lyran. Galatin.

imo

imo & Ionathas Paraph. Chald. cum in suo Targo ita transtulit: *Contestare coram me testibus fidelibus male dictiones, quas dixi, vt inducerem in diebus Vriæ Sacerdotis: Ecce venerunt, & etiam omnes consolationes, quas dixi in prophetia Zachariæ filij Barachiæ, ego adducturus sum*: vbi cernis Paraphrast. Chald. per *Vriam* sacerdotem illum eundem intelligere, qui Hierem. 26. dicitur vastitatem vrbis, populique captiuatam prædixisse, quam nomine *maledictionis* Chald. explicauit: per *Zachariam* verò intellexisse Zachariam vndecimum Prophetarum minorum, qui lætissima scripsit de Messiæ aduentu, & victoriis vaticinia, quæ Paraphrastes *consolationes* appellat. *Paraphrast.*

Cum igitur liquidò constet duos illos testes, qui adducuntur, nondum eo tempore natos fuisse, perspicuum relinquitur eos non fuisse eo tempore adductos, quo hæc ab Esaia scribebant, sed adducendos ab ipso Deo suo tempore promitti: atque adeò neque prophetissam, quæ concepit, & peperit, illo quoque tempore extitisse: sed promitti multo post tempore futuram, concepturámque infantem illum, de quo in eo vaticinio disseritur: & quod est consequens, nec vxorem Esaiæ fuisse illam prophetissam: sed sanctissimam Virginem ex Spiritu sancto concepturam pariturámque eiusmodi infantem. XII. *Prophetissa, quæ concepit & peperit non fuit vxor Esaiæ sed B. Virgo.*

Pro cuius rei illustriore cognitione sciendum est verba illa: *Accessi ad prophetissam*, variè exponi: & quidem D. Hieron. ait per prophetissam hoc loco Spiritum sanctum esse accipiendum, qui sermone Hebraico vocatur *Ruach* רוח genere fœminino, ad quem Spiritum sanctum Esaias accessit disponendo nimirum se, vt ab Spiritu sancto prophetiæ spiritu illustraretur, iuxta illud Psal. 33. *Accedite ad Dominum, & illuminamini.* Verùm non explicat Hieronymus, sed nec aptè explicare potest, quomodo Spiritus sanctus Christum conceperit, & pepererit: quod necesse tamen fuit ostendere, siquidem de prophetissa illa dicitur: *Et concepit, & peperit filium.* Quare hæc Hieronymi interpretatio (venia dicam sapientissimi Patris) videtur omnino improbabilis, nisi: *Concepit, & peperit*, pro facere concipere, & parere accipiat, quod alienum tamen est à contextu, vbi ipsamet prophetissa post eum accessum, cuius fit mentio, dicitur concepisse, & peperisse filium. Omitto illud, quòd insolens omnino est, Spiritum sanctum appellari prophetissam. Hac igitur prætermissa sententia, positóque ex communi Patrum doctrina, quos superius retulimus, & paulò post etiam citabimus, hanc prophetissam esse beatissimam Virginem, dupliciter potest verè, ac propriè hic locus intelligi: vno modo, vt verbum illud: *Accessi*, ad ipsum Esaiam referatur, qui dicatur accessisse ad B. Virginem per spiritualem quendam accessum, Diuinam scilicet reuelationem, & sublimem quandam tantæ fœminæ contemplationem, & per spiritum interfuisse conceptui eius, ac partui multo post tempore ex Spiritus sancti virtute & obumbratione futuro: *Accessi*, inquit, *ad prophetissam*, mente scilicet, ac spiritu eam contemplatus, vidique per spiritum, ac reuelationem Virginem quandam concepisse, peperisséque filium absque vllo integritatis suæ præiudicio, qui infantulus, dum adhuc loqui nesciret, neque patrem, aut matrem suis nominibus appellare, iam tunc Damasci, ac Samariæ spolia detrahebat. Ita hunc locum intellexere Dionys. Carthus. Hugo Cardin. & alij: videtur accedere diuus Epiph. lib. 3. contra hæreses, cap. cõtra Collyridianos. Altero, vt verbum: *Accessi*, non ad Esaiam, sed ad Spiritum sanctum pertineat, quæ expositio & germanior est, & communior, ac reliquis omnibus præferenda. Germanior quidem, quoniam cum verba præcedentia: *Adhibui mihi testes*, Dei ipsius sint, vt superius ex Septuaginta interpretum translatione probauimus, ex quibus ostendimus, illud: *Mihi*, ad Deum ipsum spectare: consequens quoque est, vt verba sequentia: *Duplicitur explicatur illud Accessi.* *Accessus pro reuelatione.* *Dion. Carth. Hugo Card. D. Epiphan.* *Expositio germanior & præferenda.*

Et accesi ad prophetissam, quæ continuata serie ponuntur, ad ipsum quoque Deum pertineant, atque adeò Deus ipse sit, qui toto hoc vaticinio in persona sua loquatur. Quod vero sit communior, inde apparet, quòd eam plerique omnes Patres communi consensu afferunt, veluti Euseb. Cæsar. lib. 7. Demonstrationis Euangelicæ in secundo testimonio ex Esaia. *Cum quo*, inquit, *oriretur, vndenam esset conceptura, quæ virum experta non esset? Ipsum hoc, de quo quæritur, nunc oraculum docet: Et accessi, inquit, ad prophetissam, & in vtero accepit, & peperit filium. Est autem intelligendum de Spiritu sancto, à quo afflatus Propheta diuinabat: ipse enim Spiritus sanctus se accessisse ad prophetissam fatetur, quod quidē ipsum planè completum est in Christi ortu, quo tēpore missus est Angelus Gabriel ad Virginem, dixitque ei: Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obūbrabit tibi.* Et Cyrill. Alex. li. 1. in Esai. c. 8. *Quod*, inquit, *non ex sanguine & carne, neque ex voluntate viri Christi natiuitas secundum carnem peracta fuerit, sed insolita, & vltra leges humanæ naturæ extiterit, Deus Prophetæ reuelauit. Etenim ipse inquit, quid dicit: Cape tibi librum nouum magnū, accessit ad Prophetissam: illud enim sanctissimū corpus ex Spiritu sancto è supernis verbo formatū esse, cui dubium esse poterit? Quocirca Spiritus sancti virtus, ac vis, per quam illud corpus in sanctissima virgine formatū est, hoc congressu, habitu, ac figura oblique significatur.* Quod denique, vt cæteros omittam, habet Procopius in Esaiam: *Ait*, inquit, *Dominus, quod ipse superueniet prophetissæ, & sic vocat prophetissam matrem Christi, quod Spiritus sancti particeps sit futura, iuxta illud* Lucæ 1. *Spiritus sanctus superueniet in te.* Cum igitur de communi Patrum sententia illa sit huius loci vera, germanáque interpretatio, Spiritum sanctum accessisse ad Virginem, ex eóque accessu illā concepisse, peperisseque infantem: planum efficitur ex hoc vaticinio perspicuè probari integeratam virginitatem sanctissimæ Deiparæ, quippe quæ non ex viri cōgressu, sed ex purissimo, & sanctissimo Spiritus sancti in eam superuenientis, & obumbrantis accessu conceperit: idem enim est accessisse Deum ad prophetissam, atque Spiritum sanctum in Virginem superueniisse, & virtutem altissimi ei obumbrasse, vt Angelus Gabriel, cùm dixit: *Spiritus sanctus superueniet in te*: ad hunc ipsum locum Esaiæ respexisse videatur. Porrò Virginē optimo iure appellatam fuisse prophetissam ex eo apparet, quòd in suo illo Cantico præclarissimum edidit vaticinium, cùm dixit: *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quod cumulatissimè impletum cernimus. Ita docent Cyril. Alex. & D. Basil. in hunc locū Esaiæ. D. Epiph. hæresi 78. Euseb. Cæs. Greg. Naz. & alij, quos superiori sectione citauimus. Quin & D. Ioan. Damasc. orat. 2. de B. Mariæ dormitione, librum ipsum nouum, quem Propheta iubetur accipere, ad virginitatem Deiparæ pertinere arbitratur: *Vbi*, inquit, *nouus liber, quo inenarrabili modo Deus Verbū citra omnem manus operam inscriptus est?* Atque hæc de vera, ac germana huius vaticinij expositione vniuersè dicta sint: nunc vt eadem illustriora reddantur, erit operæpretium nonnulla, quæ maiorem lucem desiderant, magis explanare.

Euseb. Cæs.

Luc. 1. 35.
Cyrill. Alex.

Spiritus sancti descensus in Virginem.
Procopius.

B. Virgo vere prophetissa.

Cyrill. Alex.
D. Basil.
D. Epiphan.
Euseb. Cæs.
Greg. Naz.
D. Io Dam.
Eadem liber nouus.

Cur librum grandem sumere iubeatur Esaias, vt in eo pauca quædam verba conscribat.

SECTIO XVIII.

1. IN superiori vaticinio in primis mysterij plenissimum est illud, quod Dominus præcipit Esaiæ. *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare*: quid enim causæ fuit, cur librum grandem iubetur accipere ad tam pauca verba conscribenda? Quocirca vt res fiat illustrior, explicare primùm

primùm oportet contextum. Igitur 70. transtulerunt: *Et dixit Dominus ad me. Sume tibi τόμον χαινὸν μέγαν* id est, *tomum*, seu *librũ nouum magnum, & scribe in eo stylo hominis, vt velociter deprædationem faciat spoliorum, adest enim*: pro libro Hebraicè est gilaiom, quod nomen volumen significat, à radice galal, id est, voluere, inuoluere, circumire, quod solerent veteres membranas, in quibus scribebant, complicare. Aliis tamen volunt deduci potius à radice gala, quæ inter alia significat discooperire, & reuelare: ita enim plerique apud Pagninũ in suo Hebraico dictionario deducunt: tum verò significat librum qui deberet omnibus ad legendum publicè proponi, vt in eo, quæ abscondita, & incognita essent, reuelarentur, cumque librum fuisse huiusmodi videtur sensisse Paraphrast. Chald. cum transtulit, *Sume tibi tabulã grandem*, deducens scilicet idẽ nomen à radice gala: itaque significari librũ aliquem explicatum, & publicè propositum instar tabulæ, quod videlicet in eo paterent omnibus, quæ inscripta erant, & manifesta, perspicuáque essẽt vniuersis, eam enim vim habet vox gilaiom, si ab ea radice deducatur: vnde in numero multitudinis *specula* significat propter claritaté, & manifestam notitiã. Verum siue ab vna radice, siue ab altera ducatur, probabilius videtur huiusmodi librũ debuisse proponi omnibus euolutũ, & explicatũ. 70. transtulerũt *τόμον καινὸν μέγαν* id est, *tomum nouũ grandẽ*: licet autem *tomus* ex vi verbi significet partẽ libri, quam sectionẽ appellamus: tamen hoc loco pro integro libro, & volumine vsurpatur: itaque liber hic fuit non solum magnus, sed etiã nouus, vt addidêre 70. D. Hier. per librũ istum intelligit hoc ipsum volumen Esaiæ, quod in Bibliis circumfertur: *Deus*, inquit, *Dominus ad Prophetam, vt nequaquam in populos proferat nouæ natiuitatis arcanum, sed scribat eam in isto grandi volumine, quod modò legimus.* Cæterum probabilius videtur non hoc volumen Esaiæ, in quo omnia eius vaticinia continentur, nomine huius libri accipiendum esse, sed peculiarem quendam librum, in quo illa tantum verba conscriberet, quæ reliquis vaticiniis postea adiungeret.

Septuag. *Explicatur Esaiæ contextus.* *Sanct. Pagn.* *Paraphrast.* *Septuag.* *D. Hieron. Nomine libri quod volumẽ accipiendum*

Secundò, Expositionem desiderat illud, quod sequitur: *Et scribe in eo stylo hominis.* D. Hier. stylum hominis interpretatur, stylum, quo homines scribere consueuerunt: *Præcipit*, inquit, *Dominus Prophetæ, vt humanis verbis, & stylo, quo homines scribere consueuerunt, Dei sacramenta comprehendat.* Id quod magis explicauit Lyr. præcipi nimirum Prophetæ, vt ea verba stylo hominis cõscribat, id est, clarè, & planè, vt ea quilibet homo ætiam parũ doctus possit legere, & intelligere: cui concinit Paraph. Chald. cum transtulit: *Sume tibi tabulam grandem, & scribe in ea scripturam claram.* Itaque illud Prophetæ præcipitur, vt verba illa dictionibus claris, notísque characteribus, & vocibus, & vt quidam arbitrantur, literis etiam maiusculis in tabula illa grandi, seu volumine conscriberet, vt & facilè, & à longe ab omnibus etiam imperitis legi, & intelligi possent.

II. *D. Hieron. Stylus hominis, quid hic,* *Lyran.* *Paraphrast.*

Tertiò, Quidnam in eo libro grandi scribendum esset ab Esaia, mox verbis sequentibus explicatur: *Scribe*, inquit, *in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Hebraice est מַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז לְמַהֵר שָׁלָל hoc est, si verbum verbo reddas: *Ad festinandum spolium acceleranit prædam.* Non desunt autem, qui arbitrentur in volumine isto sola illa duo vltima verba monosyllaba מַהֵר שָׁלָל id est, *Accelerauit prædam*, conscribenda fuisse: itaque transferunt *Scribe super ipsum stylo hominis de acceleranda spoliatione*: *Accelerauit prædam*, seu *festinat direptio*, vt videlicet verba illa præcedentia, *Ad festinandum spolium*, seu vt nos habemus, *Velociter spolia detrahe*, non scribenda fuerint in libro, sed contineant tantum materiam, & argumentum scriptum, de quo agunt duo postrema verba, quæ erant conscribenda. Cæterum nostra editio vulgata magis sonat omnia illa verba fuisse conscri-

III. *Quidnam scribendum ab Esaia in volumine.*

benda, *Videlicet spolia detrahe, cito prædare*: potéstque confirmari ex eo, quod statim de nascituri infantis nomine dicitur: *Voca nomen eius, Accelera spolia detrahere, festina prædari*: ex quibus videtur non obscurè colligi in libro illo grandi conscribendum mandari nomen nascituri infantis, quod integra illa sententia explicatur, vt liber nihil aliud contineret, quàm infantis nomen. Cum igitur eiusmodi nomen sit totum illud, *Accelera, Spolia detrahe, festina prædari*, verisimile est integram in libro fuisse conscriptam: idque videtur etiam Ionathas in sua paraphrasi intellexisse, cum ita transtulit: *Scribe in tabula scripturam claram, Festina ad prædandum prædam, & auferendum spolium.*

Paraphras.

IIII. His ita explicatis sit prima obseruatio, mandari Esaiæ, vt sumat librum grandem, in eóque pauca illa verba conscribat, imo iuxta aliquorum sentétiam, duas tantum voces monosyllabas, vti diximus: quoniam in illis paucis verbis quasi per compendium magna continebantur mysteria, quæ postea explicatius toto illo libro, ac volumine tradéda erant, atque adeo necesse fuit, vt liber, volúmenque magnũ esset, quod posset omnia illa apte complecti. Quid namque breuius, & concisius, quàm illud, quod in libro scribi iubetur, *Videlicet spolia detrahe, cito prædare?* At si idẽ explicetur, & pro dignitate tradatur, nihil fusius, nihil vberius fingi potest: siquidẽ paucis illis verbis Messiæ Regis aduentus, bella, victoriæ, triumphi, totiúsque eius principatus, & imperij fœlicitas, ac per orbẽ vniuersum propagatio continetur. Hoc eodem sensu Esaias c. 10. legem nouam abbreuiationé appellauit, quoniam per compendium quidem paucis verbis traditur: sed eius tamen explicatio infinitos libros, ac volumina requirit: *Consummationem*, inquit, *& abbreuiationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ*, seu vt habent Septuag. *Verbum abbreuiatum Dominator Dominus exercituũ faciet in orbe terræ vniuerso.* Nam quòd eo loco per *consummationem*, & *abbreuiationem*, seu *verbum abbreuiatum*, lex noua intelligenda sit, quæ paucis verbis, & præceptis complectitur vniuersa, quæ in lege veteri sub multiplici figurarum, cæremoniarum, sacrificiorum, præceptorúmque multitudine tradebantur, atque adeo sit quoddam veluti legis veteris compendium, docet D. Hieron. in cõment. super Esai. *Abbreuiatus*, inquit, *& perfectus sermo Euangelicus est, qui pro cunctis laciniosæ legis cæremoniis dedit præceptum grauissimum, & breuissimum dilectionis, & fidei: vnde Dominus in Euangelio* Mat. 22. *ait: In his duobus mandatis vniuersa lex pendet, & Prophetæ.* Quod Hieron. videtur accepisse à Tertull. lib. 4. aduersus Marcion. vbi eundem locum expendens sic ait. *Decisum sermonem faciet Dominus: vel verbum abbreuiatum, id est Euangelium: compẽdiatum est enim nouum testamentum, & legis laciniosis oneribus expeditum.* Id quod egregiè exponit D. Th. in c. 9. Ep. ad Rom. vbi is locus Escitatur à Paulo: docet namque verbum Euangelij esse abbreuiãs verba legis, quia omnia legalia sacrificia vno Eucharist. sacrificio cõprehendit, omniáque præcepta moralia in duobus præceptis charitatis includit iuxta illud Mat. 22 *In his duob mãdatis vniuersa lex pẽdet, & Proph.* Addit verò D. Th. posse quoq; per *verbũ abbreuiatũ*, Verbũ in assũpta humanitate intelligi.

Esai. 10, 23. Lex noua abbreuiatio, & consummatio cur appelletur ab Esaia. Septuag.

D. Hieron. Lex noua veteris compendium.

Mat. 22. 40. Tertull.

D. Thom.

Legalia sacrificia comprehendit Eucharistia.

V. Ex superioribus igitur manifestum relinquitur optimo iure præcepi Esaiæ, vt sumat librum grandem ad pauca illa verba conscribenda: quoniam ea mysteria, quæ per compendium in illis verbis tradebantur, erant postea fusius explicanda in nouo instrumento, quod in illo grandi volumine adumbratum fuisse docent multi Patres. Quanuis enim volumen illud magnum esset, si cum paucis illis verbis conferretur: tamen breue admodum, exiguúmque censeri debet, si ad mysteria ipsa referatur, quæ tanta sunt, vt si explicatè tradi debeant, non vnum tantum, sed infinita volumina requirant, atque adeo licet liber ille grandis nouũ testamẽ-

Mysteriorum legis nouæ magnitudo, & maiestas.

testamentum expresserit, adhuc tamen lex noua cõpendium appellari potest non solum comparatione legis veteris, sed etiam ratione eorundem mysteriorũ, quæ proponit, quæ multò adhuc longius, maiúsque volumen desiderant ob eorum magnitudinem, & maiestatem. Quis enim vel incarnationis Diuini Verbi præstantiam, vel Eucharistiæ sublimitatem, vel diuinæ gratiæ splendorem possit pro dignitate etiam longissima oratione complecti? Quæ porrò vis dicendi poterit vnquam ad Ecclesiæ breuissimo tempore amplitudinem, amplificationem fidei, Gentiúmque conuersionem explicandam pertingere? Et tamen hæc omnia paucissimis, issque simplicissimis verbis in noui instrumenti volumine traduntur. Iam verò si de ipsa Euangelica doctrina differamus, nihil sane in speciem simplicius, nihil breuius traditur, si verò premátur, atque explicetur, nihil grauius, nihil grandius dici, aut excogitari potest. Quod quia ethnici, & insipientes non intelligunt, sumunt ex simplicitate, qua mysteria fidei traduntur, occasionem illa contemnendi, id quod in baptismo præcipuè expendit Tertull. lib. de baptismo aduersus Quintillam fœminam. *Nihil adeo est*, inquit, *quod obduret mentes hominũ, quàm simplicitas diuinorum operum, quæ in actu videntur, & magnificentia, quæ in effectu repromittitur, vt hic quoque, quoniam tanta simplicitate sine pompa, sine apparatu nouo aliquo, denique sine sumptu homo in aquam demissus, & inter pauca verba tinctus, non multò, vel nihilo mundior resurgit, eo incredibilis existimetur consecutio æternitatis, Proh! misera incredulitas, quæ domegas Deo proprietates suas, simplicitatem, & potestatem! Quid ergo? nonne mirandum & lauacro dilui mortem? atqui eo magis credendum, si quia mirandum est? idcirco non creditur. Qualia enim decet esse opera diuina, nisi super omnem admirationem? Nos quoque ipsi miramur, sed quia credimus. Cæterum incredulitas miratur, non credit: miratur enim simplicia quasi vana, magnifica quasi impossibilia.* Hæc Tertull.

Doctrina Euangelica in speciem simplex cum sit grauis & grandis. Tertull.

Secunda obseruatio sit circa verbum illud, *nouum*, quod Septuag. addiderunt: *Sume*, inquit, *tomum nouum magnum*, Meritò quidem nouus liber sumi præcipitur, cum in eo noua quædam, & admiranda conscribenda essent, tum vt rerum nouitati nouitas quoque libri responderet: tum vt ex libri nouitate intelligerent Hebræi veterem legem abolendam, nouámque aliam multò nobiliorem, perfectiorémque sanciendam, de qua nouitate multa sunt in Prophetis vaticinia. Primùm enim eam Dominus pollicetur per Esa. c. 43. quo testimonio ad idem confirmãdum vtitur Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 1. *Ne memineris priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio noua, & nunc orientur, vtique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in inuio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in inuio, vt darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.* Quo loco est sermo ad literam de mysteriis legis gratiæ, quæ noua appellantur, & de conuersione Gentium, quæ tanquam vna ex præcipuis istis nouitatibus commemoratur: admirandum enim fuit, & nouum poni in deserto viam, & flumina in inuio, hoc est, in Gentilitate Euangelicæ doctrinæ fluenta, laudarique Deum à barbaris, efferatísque gentibus, quæ idcirco bestiis agri, draconibus, & struthionibus comparantur, quemadmodum exponit D. Hieron. *Nequaquam*, inquit, *meminerit ùt veterũ, quoniam in Euangelio multò sum maiora facturus, quorum comparatione præterita sileri debeant: neque enim vnus fluuius, siue fons erumpet de petra, sed multa flumina, quæ non corpora, vt prius, sed animas sitientes reficiant, & impleatur illud, quod supra legimus c. 22. Bibetis aquas de fontibus saluatoris tunc, quod nunquam factum est fiet, vt omnes bestiæ, & dracones, & struthiones, qui in solitudine gentium morabantur, & idololatriæ sanguine, morúmque feritate bestiarum similes erant, glorificent me, atque collaudent.*

Nouus liber cur ab Esaia sumi præcipiatur. Esai. 43 18. Tertull.

Mysteria legis gratiæ, noua.

D. Hieron.

Esai. 12. 3.

VII. *Septuag. Cyrill. Alex. Oratores ac Poetæ Gentium, sirenes ac struthiones.*

Cæterùm est aduertendum Septuag. interpretes pro draconibus sirenes transtulisse. *Eenedicent*, inquiunt, *mihi bestiæ agri, sirenes, & filiæ struthionum*: quod expendens Cyrill. Alexand. lib. 4. in Esaiam, ait per sirenes, & struthiones accipiendos esse Gentium Doctores, Oratores, & Poetas, qui apud Ethnicos ornatè loquebantur, dictionémque pulchrè expoliebant: ij enim ad fidē Christi conuersi multò suauius, & elegantius diuinas laudes suis operibus decantarunt. *Sirenes*, inquit, *& filias struthionum dicit eos, qui apud Gentes ornatè loqui norant, & qui melodicum quiddam ac numerosum resonabant, cuiusmodi erant Græcorum superstitiones Doctorum, Poetæ, & Oratores.* D. Hieron. etiam obseruat præter Theodotionem reliquos omnes interpretes loco *Draconum Sirenes*, transtulisse, sed non Gentilitatis Philosophos, vt Cyrillus, verùm homines voluptuarios, deliciisque deditos *sirenum* nomine intelligit: *Sunt*, inquit, *sirenes animalia portentosa, quæ dulci carmine, atque mortifero naufragantes Scyllæis canibus lacerandos præcipitabant, illudque significant quòd voluptati prius, & luxuriæ diti ad seruitutem Domini conuertantur.* Cæterum siue per sirenes cum Hieron. homines luxui, & voluptati deditos, siue cum Cyrillo Gentium Philosophos, sapientésque intelligamus, vtrumque sanè eximiæ cuiusdam nouitatis fuit, atque potentiæ, vel eos, qui deliciosè viuebant, asperitatem crucis Christi, & carnis macerationem, quæ in Euang. commendatur, amplexatos fuisse, vel eos, qui apud Ethnicos sapientiæ nomine gloriabantur, & qui omnia ad naturalis rationis lumen exigenda arbitrabantur, nihilominus captiuantes intellectum in obsequium Christi crucis secundum insipientium opinionem stultitiam, vt Paulus loquitur, quanquam Dei virtutem, & sapientiam, vt reuera est, magna omnium admiratione suscepisse, atque ex draconibus, hoc est, fidei persecutoribus, imo & irrisoribus in sirenes euasisse, quæ suis elucubrationibus tanquam suauissimis vocibus eadem fidei mysteria, quæ antea irridebant, modulate decantarēt, & sicut antea noxiarum sirenum instar alios ad certissimum salutis naufragiū præcipites dabant, ita postea è contrario tanquam Diuinæ quædam sirenes plurimos suo cantu ad salutis portum pertraherent, vt videre licet in Dionys. Areop. Cypr. August. & alijs, quos antea tanquam dracones sæuissimos, & immanissimos Ecclesia formidabat: nunc verò tanquam suauissimas, Diuinásque sirenes mysteriorum fidei suauissimas cantatrices admiratur: atque huc spectat illud, quod ad cap. 5. huius operis diximus de quatuor animalibus ante Dei thronum citharas habentibus, & in illis diuinas laudes suauissimè concinentibus.

D. Hieron.

Voluptuarij homines, sirenes.

Ethnicorum sapientum ad fidem cōuersio, res eximiæ nouitatis.

Sacri doctores, sirenes suauissimæ.

VIII. *Hiere. 4. 3. Lex vetus abroganda prædicitur. Tertull.*

De eadem nouitate loquitur Hieremias capite 4. *Hæc dicit Dominus viro Iudæ, & Hierusalem: Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas: circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum viri Iuda, & habitatores Hierusalem*, quo etiam testimonio vtitur loco citato Tertullian. vt probet fuisse abrogandam legem veterem, nouámque aliam sanciendam, quamquam legit paulo aliter: *Nouate*, inquit, *vobis nouamen nouum.* Eleganti sanè similitudine explicauit Hieremias abrogationem legis veteris, & alterius pro illa sanciendæ nouitatem, cum *nouale* faciendum dixit. Est enim *nouale* terra, vt quidam volunt, de nouo culta, spinis, & sentibus plena, aut, vt alij existimant, illa quæ aliquanto tempore à cultura cessauit, quæ de nouo proscinditur, vt nouum in illam semen iaciatur. Sic namque Hebræorum populus iamdiu fructum non ferebat, quin potius, spinis, sentibúsque horreba, qui propterea nouandus, hoc est, de nouo proscindendus prædicitur, vt nouam legis nouæ sementem accipiat. Accedit, quòd terra illa, quæ nouale primùm fit, solet prius aratro proscindi, nec tamen statim seminatur: sed per annum, & eo amplius ita proscissa relinquitur,

tur, vt postea de nouo aretur, seminéturq; : sic enim Deus Hebræorum populum per legem veterem, legalésque cæremonias tanquam terram hactenus incultam proscidit, noualéq; fecit, vt ita partior, aptiórque redderetur, vt suo tempore de nouo araretur, nouámq; legis gratiæ sementem recipere. Et quoniam in nouali solent spinæ, trubiliq; exoriri, in eo quoque Synagoga nouali iure optimo similis dicitur, quæ innumerabilem spinarum, hoc est, deprauatorũ morum segetem procreauit, & spinas quoque illas protulit, quæ caput Domini cruentarunt. Meritò igitur Hieremias legem veterem abrogandam, nouámq; aliam faciendam prænuntians nouandum dixit nouale, præcepitque terram de nouo proscindi, vt spinis legalibus auulsis noua legis nouæ sementis iaceretur, quæ est germana, & literalis huius loci expositio. Non est tamen contẽnenda moralis interpretatio, quam affert D. Hier. in eam videlicet sententiam, vt dicatur prius auellendas esse curas, solicitudinésq; rerum temporalium, quæ in Euangelio spinæ appellantur, atum demum virtutum semina iaciẽnda. *Præcipitur*, inquit, *viris Iuda, & Hierusalem, qui veram sectantur fidem, & habitant in Ecclesia, vt non seminent super spinas, quas Euangelicus sermo significat, quæ suffocant ẽsemtem Dei, sed prius noualefaciant, & omnes suffodiant vepres, sentésque auferant, vt munda semina arua suscipiant.*

Lex vetus ad nouam suscipiendam Iudæos reddebat aptiores.

Cæremoniæ legales, spinæ

D. Hier.

Temporalium rerum curæ, spinæ.

IX.

Alij locum etiam tropologicè exponentes, in quibus est Dionysius Carthusianus, illud significari putant non esse seminanda bona opera super spinas lethalium criminum, quoniam nihil ad promerendum cõferunt: sed prius spinas peccatorum esse per pœnitentiam auellandas: non quòd non sit consulendum homini etiam lethalibus criminibus implicito, vt bonis operibus incumbat: sed quoniam per huiusmodi opera nihil gratiæ consequitur, quippe quæ ad gloriam promerendam, consequendámque non pertinent, atque adeò perinde sit (quod attinet ad gratiam gloriamque promerendam) hominem lethali aliquo scelere inquinatum bonis ex genere suo operibus distineri, atq; frumentum super sentes, spinasque seminare à quibus omnino obruendum, & suffocandum sit. Quare meritò Oseas cap. 10. exhortatur: *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam*, hoc est, innouate nouale cordis vestri auulsis per pœnitentiam omnium vitiorum spinis, ac sentibus, & tunc seminate in iustitia, id est, ad iustitiam metendam, atque colligendam. Si enim hac ratione sementẽ feceritis, haud dubiè metetis in ore misericordiæ, hoc est, vberrimos fructus colligetis, quibus vos Deus pro sua liberalitate, & misericordia cumulabit. Porro quod additur, *Tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam*, non est tacitè prætereundum: significatur enim tunc præcipuè futurum tempus innouandi cordium noualia, seminandíque in iustitia, cum Christus ipse aduenisset, atque adeò non esse tunc eam occasionem prætermittendam bene operandi, totísque viribus in omne genus probitatis incumbendi. Itaque tunc tempus fœlicissimum futurum, quo maximo cum fructu, & lucro Deus exquiri debeat, qui in assumpta humanitate doctor sit futurus iustitiæ, magistérque huius spiritualis arationis, sementísque virtutum faciendæ. Docebit enim, qua arte, & quibus potissimum operibus possimus amplissimos iustitiæ fructus colligere, Deumque maximè promereri.

Carthus.

In lethali crimine bene operãtes seminant super sentes.

Osea 10. 12.

Tempus requirendi dominum, quod præcipue.

X.

Tertia, & postrema obseruatio sit circa illa verba, *Et scribe in eo stylo hominis*: quibus iubetur Esaias pauca illa verba stylo claro, ac perspicuo, notísque characteribus, imo & grandioribus conscribere, vt ab omnibus etiam imperitis & legi, & intelligi possent. Cuius rei illud est mysterium, futurum scilicet, vt

mysteria, quæ in lege, & Prophetis sub obscuris figurarum, visionúmque ænigmatis tradebantur, quam ob causam vix à Doctoribus intelligebantur, tandem adueniente Christo, cuius eo loco aduẽtus promittitur, ita perspicuè, & explicatè docerentur, vt etiam à rudibus, & imperitis percipi possent. Id quod cumulatissime impletum cernimus, siquidem mysterium Trinitatis, Incarnationis, Eucharistiæ, & multa alia per se obscurissima, & altissima nunc à rudibus mulierculis, gentibúsque omnino barbaris, à cognitione, atque puritia longe abhorrentibus & creduntur, & quantum satis est, explicatè intelliguntur. Atque hoc etiam sensu præter alios accipiendum est illud Esaiæ hoc ipso c. *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis, & expectabo dominum, qui abscondit faciem suam à domo Iacob*: quasi diceret dominus Proph. Hæc tu vaticinia interim liga, & claude in lib. obscurísque imaginibus, & symbolis inuolue, reseruáq; ea discipulis meis, id est, Apost. eorúmque successoribus: ij enim sigilla disrumpent, librum aperient, & ea mysteria clarè, distinctéque fidelibus proponent, vt ab omnibus intelligi possint. Nec verò id mirum videri debet, cum Deus per seipsum immediatè homines docuerit iuxta illud ad Heb. 1. *Multifariam, multísq; modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, nouissimè diebus istis locutus est nobis in filio.* Quis enim quantumcumque rudis, sub tanto magistro non intelligeret etiam difficillima? id quod prædictum habes Esai. 54. vbi est sermo ad literam de Eccles. *Ecce ego*, inquit dominus, *sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphyris, & ponã in iaspidem propugnacula tua: & portas tuas in lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: vniuersos filios tuos doctos à Domino*, seu vt Sept. trãstulerunt, διδακτοὺς θεοῦ, id est, *doctos Dei*, seu *discipulos Dei*, seu vt citatur Ioan. 6. *docibiles Dei*. Si igitur homines futuri erant discipuli ipsius Dei sibi per seipsum immediatè loquentis, non mirum si altissima atque abditissima mysteria à tanto Doctore explicata facilè intelligere potuerunt. Id verò ex eo perspicies, quòd discipuli Christi natura sua rudes, & imperiti vsq; adeo in altissimarum rerum cognitione profecerant, vt vel ipsi Angeli in plerisque eorum postea discipuli fuerint, multáq; per eos didicerint, quæ antea nesciebant, vt diserte testatur Apostolus ad Ephes. 3. vbi ita ait: *Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc in Gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi, & illuminare omnes, quæ sit dispensatio sacramenti absconditi à seculis in Deo, qui omnia creauit: vt innotescat principatibus, & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia* Dei Vndè, inquit, hoc manifestum est Angelis? per Eccles. Quid igitur hoc est? non cognouerunt Angeli? si enim Principatus non cognouerunt multò minus Angeli cognoscere potuerunt. Nunquid igitur cognouerunt Archangeli? Nec profectò illi. Vnde autem scire debuerunt? quo reuelante? quando nos didicimus, tunc & illi etiam per nos. Et multò clarius D. Thom. in Comment. eius epist. *Per quid autem*, inquit, *in principatibus, & potestatibus in cœlestibus innotescat multiformis sapientia Dei, subdit dicens: Per Ecclesiam. Quod quidem habet magnam difficultatem, nam glossa habet: id est, per Apostolos in Ecclesia prædicantes. Vnus quidem intellectus esse potest, quod scilicet Angeli ab Apostolis didicerunt, & hoc videtur quantùm ad rationem habere: videmus enim quòd in cœlo inter Angelos superiores, qui immediatè à Deo illuminantur, & docent inferiores Angelos, qui non immediatè illuminantur à Deo. Non videtur ergo irrationabile, quòd doceant Angelos Apostoli, qui immediatè à Deo sunt edocti iuxta illud* Ioan. 1. *Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.* Hæc D. Thom. quamuis paulò post aliam expositionem afferat, quàm immeritò probabiliorem putat. Item sentit Theo. *Nec potestates*, inquit, *quæ sub aspectum non cadunt, sciebant mysterium, sed per dispensationem, quæ est in Ecclesia, ineffabilem Dei sapientiam didicerunt.* Igitur, vt ad institu-

Mysteria in veteri instrumento obscurissima in nouo explicatè intelliguntur

Heb. 1. 1.

Esai. 54. 11.

Septuag. Ioan. 6. 45.

Apostolorum scientia, & cognitio.

Ephes 3. 8.

D. Thom.

Angeli Apostolorum discipuli.

Ioan. 1. 18.

Theodoret.

stitutum reuertamur, stylo claro, atque perspicuo iubetur Esaias aduentum Regis Messiæ, & mysteria legis gratiæ conscribere: quoniã Rex ipse Messias ea erat clarè, & distinctè suis discipulis traditurus, quæ ipsi tametsi difficillima, & maximè recondita, ita cumulatè cognoscerent, vt vel ipsorum Angelorum præceptores, ac magistri esse possent: nec erubescerent cælestes principes discipuli esse Apostorum, pauperum, inquam, rudiúmque piscatorum, atque ab illis tanquam à superioribus quibusdam Angelis de multis, quæ ad Ecclesiæ œconomiam, progressúmque spectabant, illuminari.

Quomodo verum sit Christum, antequam sciret vocare patrem & matrem, abstulisse fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ.

SECTIO. XIX.

ILlud denique in superiori vaticinio peculiarem continet difficultatem, quòd infans ille, cuius conceptus, ortúsque ex Spiritus sancti virtute promittitur, id est, Christus, vt hactenus ostendimus, antequam sciat vocare patrem & matrem, hoc est, in ipsa infantia ablaturus dicatur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ coram Rege Assyriorum. Id quod antequam doceamus, quomodo accipiendum sit, aduertendum est ex hoc loco manifestè probari Messiæ regnum non temporale, sed spirituale fuisse futurum, eiúsque prælia, de quibus non semel mentio fit in sacris literis, non bello, & armis gerenda, quemadmodum Iudei perperam arbitrantur, & quod est consequens, victorias non coactis toto orbe copiis, descriptóque milite, sed sublimiori alia ratione fuisse comparandas. Si enim Messias, dum adhùc esset infantulus, auferre prædicitur fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ, palam est eiusmodi spolia longè diuersa futura fuisse, quàm Hebræi per summam imperitiam nugantur. Quo argumento non semel contra Iudæorum peruicaciam vtitur Tertull. Etenim in lib. aduersus Iudæos, c. 9. ita ex his verbis aduersus eos eleganter ludit. *Sonoetiam nominis induuntur, cũ virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus Regem Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum, non animaduertentes, quid scriptura præmittat, quoniam priusquã cognoscat puer vocare patrem, aut matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus Regem Assyriorum. Ante est enim, vt infantiæ ætatis demonstrationem, an virum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum Imperatorem? Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signum belli non tuba, sed crepitaculo daturus, nec ex equo, vel de muro, sed nutricis, & gerula suæ dorso, siue collo hostem designaturus, atque ita Damascum, & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes vos infantes in prælium erumpunt, credo ad solem vncti prius, deinde pannis armati, & butyro stipendiati, qui ante norint lanceare, quàm lanciare: enim verò si nusquam hoc natura concedit ante militare, quàm virum facere: ante virtutẽ Damasci sumere, quàm patrem nosse, sequitur, vt figurate pronuntiatum videatur.* Hæc Tertullianus. Idem totidem verbis repetit lib. 3. contra Marcionem cap. 13. legendus est. & lib. 5. contra eundem Marcionem, cap. 18. Porrò illud, quod ait Tertullianus, figuratè pronuntiatum videri: *Accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ*, non ita est accipiendum, quasi senserit non esse sermonem ad literam de Christo, sed illud dumtaxat, non vt verba sonant, id intelligi oportere, quemadmodum Hebræi contendunt de prælijs, spoliísque temporalibus, sed per metaphoram, & translationem de spirituali victoria, Gentiúmque spoliis per

Messiæ regnũ spirituale, nõ temporale.

Contra Iudæorum peruicaciam eleganter ludit Tertullian.

carum ad fidem conuersionem diripiendis, vt paulò post explicabimus.

In Damasco & Samaria cur adumbratæ Gentes.

II. Dicimus igitur nomine *Damasci*, quæ vrbs erat Metropolis Syriæ, & nomine *Samariæ*, quæ erat Metropolis regni Israël, in quibus duabus vrbibus idolorum cultus maximè viguit, Gentilitatem, seu Gentes idololatriæ deditas adumbrari, quarum Christus adhuc infantulus fortitudinem abstulit, spoliáque diripuit, cũ Magos illos tanquam Gentium primitias ex Orientis partibus ad se infantulum adorandum, venerandumque stella duce euocauit. Ij enim quia & Reges, & sapientes simul erant, meritò Gentilitatis fortitudo, & opima Gentium spolia appellari potuerunt. Quod verò additur, *coram Rege Assyriorum*, vel de dæmone ipso, vel de Herode intelligetiis enim Regibus videntibus, ac frementibus bellator noster potentissimus ea spolia Gentibus incredibili potentia, fortitudinéque detraxit. Atque hæc est communis veterum Patrum expositio: sic namque in primis interpretatur Tertull. in lib. aduersus Iudæos proximè citato: *Spolia*, inquit, *Samariæ accepit ipsos Magos, qui eũ illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi Dominum Regem sub testimonio indicis, & ducẽ stellæ spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ credentes in Christo: idololatriam enim Samariæ nomine notauit, vt ignominiosæ ob idololatriam, quæ defecerat à Deo sub Rege Hieroboam. Aduersus autem Regem Assyriorum, hoc est, aduersus diabolum, qui ad hoc se regnare putat si sanctos à religione Dei deturbat.* Hæc ille. Iustin quoque Philosoph. & Mart. in dialogo cum Tryphone aduersus Iudæos: *Antequam*, inquit, *posit puer patrem & matrem appellare, Damasci potentiã, Samariæque spolia capiet nec cuiquam eorum, qui apud Iudæos fuerunt Reges, hoc vnquam accidisse potest ũ docere: nos autem in nostro Christo factum docere possumus. Simul namque atque natus est, Magi ab Arabia venerunt, eúmque adorauerunt, cum venissent ad Herodem, qui tunc in terra vestra regnabat, quem verbum propheticum Regem Assyriorum appellat.* Eodem sensu hæc Damasci, Samariæque spolia intellexerunt D. Epiphanius lib. tertio contra hæreses, post hæresim 80. titulo *Compendiaria doctrina de fide Catholica, & Apostolica Ecclesia*, D. Ambros. libro tertio in Luc. D. Chrysost. homil. 2. in cap. 2. Matth. D. Augũst. serm. 1. in festo Epiphaniæ, & alij.

Tres illi Orientis Magi Gentilitatis fortitudo & spolia. Tertullian.

Iustin. Mar.

D Epiphan. D. Ambros. D. Aug. D. Chrysost

III. At quæres, quonam armorum genere, quibusve copiis hic infans abstulerit fortitudinem Damasci, & spolia Samariæ diripuerit? Id verò eleganter exponit Tertull. in lib. illo citato contra Iudæos, c. 9. vbi docet eam fortitudinem fuisse admirabilem eius infantis pulchritudinem, eximiámque naturæ lenitatem, & mansuetudinem. Etenim postquam illam spoliorum detractionem de Magorum ad Christum adorandum ex Orientalibus partibus aduentu explicauit, exponens paulò post, quibusnam armis propugnauerit, subiunxit: *Adiuuabitur*, inquit, *hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem Christum scripturæ designant ob armorum quorundam vocabula, sed ex reliquorum sensuum comparatione coniuncentur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, ense supra femur. Sed quid supra legis de Christo? ὡραῖος τῶ κάλλει, id est, tempestiuus decore super filios hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur, deque subiungens dicebat: Extende, & prosperare, propera, & regna: & adiecit: Propter lenitatem, & iustitiam tuam. Quis enim ense accingitur, & non contraria lenitati, & iustitiæ exercet, id est, dolum, & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negotia prœliorum? Videamus ergo, an aliud sit ensis ille, cuius est alius actus, id est, sermo Diuinus, bisacutus, duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ.* Hæc ille. Ex quo habes ensem Messiæ fuisse eius decorem, & pulchritudinem: siquidem Reg. vates, vt expendit Tert. antequam eum ense cingeret; de pulchritudine, & venustate commendauit, qua cum Diuini verbi prædicatione coniuncta

Tertull. Christi lenitas & pulchritudo, fortitudo maxima.

iuncta tanquam gladio ancipiti vniuersum sibi orbem subiecit. Quanquã enim Tert. per ensem accepit verbum Dei, non excludit tamen ipsius Messię decorem & pulchritudinem: imo eam præcipuè intelligit, vt patet ex verbis sequentibus, cum ait: *Licuit ergo & Christo ensem sermonis Dei præcingi, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum*, Nec verò prætereundum, quòd Tertul. pro eo, quod nos habemus, *Speciosus forma*, legit, *Tempestiuus decore*: verè enim tempestiuus decore fuit Christus, qui vel in ipsa infantia tantam prætulit pulchritudinem, vt Reges Orientales ad se adorandum, amandúmque pertraxerit. Quare meritò hæc ipsius pulchritudo gladius dicitur, & eo cum cingitur, non tantùm potens, sed potentissimus appellatur: *Accingere*, inquit, *gladio tuo super femur tuum potentissime*. Similique emphasi idem decor, & pulchritudo Messiæ dicitur eius fortitudo Psalm. 92. *Dominus regnauit, decorem indutus est. Indutus est Dominus fortitudinem*: quo loco, id quod dicitur: *Indutus est Dominus fortitudinem*, repetitio est, & explicatio eius, quod præcesserat, *Decorem indutus est*, vt idem sit indutum fuisse Messiam decore, atque armatum fuisse fortitudine. Itaq; eius arma, quibus in aciem descendit armatus, quibus pugnat, quibus spolia diripit, nulla alia esse, quam ipsius decorem, & pulchritudinem, qua mortalium corda vel ipso aspectu fortissimè simul, ac suauissimè superat, sibique deuincit. Vnde Cantic. 5. de eius capitis pulchritudine dicitur: *Comæ eius sicut elatæ palmarum*: tam eximia enim est eius pulchritudo, & tanta vel in ipsis crinibus potentia ob singularem decorẽ ad omnium amorem sibi conciliandum, vt quot capillos habet in capite, totidem nobilissimas gerat palmas, hoc est, totidem victorias de humanis cordibus consequatur, totidemque præferat longè clarissima monimenta triumphorum, quorum palmæ sunt symbolum.

Quo gladio orbem sibi subiecerit Messias.

Psal. 92. v.

Messiæ arma decor ipsius & pulchritudo.

Cant. 5.

Nonum testimonium depromitur ex illis verbis Esaiæ 9.

Multiplicabitur eius imperium.

SECTIO XX.

QVis commemoratam sententiam in speciem considerans existimare possit I. in ea latere aliquod virginitatis sanctissimę Deiparæ argumentum? & tamen nescio, an elegantiori alio vaticinio ea in sacris literis expressa, prænuntiatáque fuerit: quod vt illustrius reddatur, illud in primis animaduertere oportet, certissimum esse eo loco Esaiæ sermonem haberi ad literam de Messia. Ita verò habet integrum vaticinium: *Paruulus*, inquit, *natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum eius: & vocabitur nomen eius Admirabilis consiliarius, Deus, fortis, pater futuri seculi, Princeps pacis. Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis*: quæ omnia palam est in vnum Regem Messiam conuenire, nec vllo pacto quadrare posse in Ezechiam filium Regis Achaz, vt quidam Hebræi impudenter contendunt, contra quos non est hic fusius disputandi locus.

Deinde aduerte pro eo, quod nos habemus, *Multiplicabitur eius imperium*, ha- II. beri Hebraicè, לסרבה המשרה, id est, *Ad multiplicandum imperium*, in quibus Hebraicis dictionibus nomen sacerrimæ Virginis includitur, quod Hebraicè est *Miriam*, vti diximus in 2. Exegetico huius tractat. de Virgine, vt ex veteribus Rabbinis annotauit Galatinus libro septimo Arcan. capite 13. id quod ita ostenditur. In dictione המשרה habemus duas literas huius nominis M. & R. in

dictione autem למרבה habemus alterum M. vnum tantum Iod desideratur, quod Hebræi arcano quodam mysterio ita ex eisdem dictionibus colligunt. Etenim in duabus commemoratis dictionibus sunt duo ה vnum in dictione למרבה, alterum in dictione המשרה: cum igitur litera ה apud Hebræos sit nota numeri quinarij, efficitur, vt duo ה significent vnum denarium, cuius nota est litera Iod, atq; adeo duo ה valeant vnum Iod, quo addito reliquis literis integrum nomen *Miriam* conficitur, quod Hebraicè est nomen sanctiss. Virg. Rursus aiunt in dictione illa המשרה includi tres literas שרה, quæ hanc dictionem *Sarah* conficiunt, quæ dictio *Dominam* significat? itaque in duabus illis dictionibus למרבה המשרה duo ista nomina includi *Miriam Sarah*, hoc est, *Maria Domina*, atque adeo cum eo loco Esaiæ de Messiæ aduentu ad literam differatur, eo planè mysterio in illis dictionibus למרבה המשרה, in quibus Messiæ principatus & imperium declaratur, nomen *Mariæ* inclusum esse, vt simul indicaretur nomen matris eiusdem Messiæ, illúmque filium, qui nobis datus, & paruulum, qui nobis natus dicitur, cuiusque imperium toto orbe propagandum prædicitur: ex fœmina quadam clarissima, quæ *Maria Domina* appellaretur, fuisse nasciturum.

Deipara nomen prædicitur ab Esa.

III. Tertiò, vt ad rem proprius accedamus, obseruandum est apud Hebræos duplicem esse literam M. vnam apertam ex vna parte, quoad scriptionem מ quæ tantum seruit in initio, & medio dictionum semelque tantúm inuenitur præter ordinem posita in sacris literis in fine dictionis, videlicet lib. 2. Esdræ cap. 2. in dictione, הֵמָּה id est, *illi*, cuius mysterij causam ad calcem huius sectionis inuestigabimus: alteram omnino clausam quadrangulari figura ם, quæ tantum in fine dictionum adhibetur, eamq; ob causam M. finale appellatur. Obseruãt igitur omnes Hebræi literam ם M. clausum præter vsum, & consuetudinem magno quodãm ysterio poni in medio illius dictionis למרבה, seu potius in principio dictionis, מרבה, nam ל præfixum est litera seruilis, non radicalis, neque de substantia dictionis, sed quasi præpositio *ad*: idem est enim למרבה, atque *Ad multiplicandum*. Itaque non sine mysterio eo loco poni M. clausum, cum deberet esse apertum: id quod non sine magna admiratione Hebræi commemorant, & quidem meritò, cum nusquam aliàs in vniuerso sacræ paginæ volumine reperiatur מ M. clausum vel in principio, vel in medio alicuius dictionis, sed in fine dumtaxat. Aduerterunt hanc nouam, & mysterij plenam scriptionem Hadr. Fin. lib. 2. Flagelli contra Iudæos c. 7. Galat. lib. 7. Arcan. cap. 13. Lyran. & omnes ferè recentiores in c. 9 Esaiæ, imo & veteres Hebræi, veluti R. Hauenul celeberrimus Thalmudista apud Hadrian, Finum loco citato, & R. Haccados summæ apud Hebræos auctoritatis apud Galatinum lib. 7. Arcanorum, cap. 15.

2. Esdr. 2. *Duplex litera M. apud Hebræos.*

Hadri. Fin. Galat. Lyran. R. Hauenul. R. Haccad.

IIII. Cum hæc ita se habeant, conantur omnes interpretes huius nouitatis rationem, mysteriúmque indagare, illudque præcipuè censent adumbrari, prædici videlicet futuram virginem, quæ omnino clausa incorruptaque permanens, paruulum illum admirabilem, & cuius imperium toto orbe multiplicandum, propagandumque erat, & conciperet, & pareret. Cur enim, vti diximus in duabus illis dictionibus Hebræis nomen Mariæ includatur, cuius nominis prima litera est M. optimo iure, vt eius virginitas omnino clausa, intactáque prædiceretur, ex dictio למרבה per M. omnino clausum præter Hebræorum scribendi rationem conscribenda fuit: quia enim præter naturæ ordinem Virgo paritura erat, meritò etiam præter scriptionis ordinem M. clausum eo loco pro aperto poni oportuit, vt mysterio ratio quoque scriptionis responderet. Hoc mysterium eo loco Esaiæ agnouerunt, tradideruntque veteres Hebræi, & præcipuè R. Haccados

Deipara virginitas prædicitur ab Esaia.

dos in tertia petitione eius libri, qui *Reuelator arcanorum* inscribitur, Galatin. lib. 7. Arcan. cap. 13. Hadrian. Fin. lib. 2. Flagelli cap. 7. Lyran. 9. c. Esai. & alij: vt immeritò dixerit Forerius nullum in ea scriptione latere mysterium, sed eam literam vitio librarij irrepsisse. Si enim mendum scribæ fuisset, reliqua saltem exemplaria reperirentur, quæ M. apertum haberent: at cum in omnibus Hebræis codicibus, vt vel ipsi Hebræi confitentur, M. clausum positum reperiatur, ad mysterium potiùs, quod omnes ibi agnoscunt, quàm ad librarij oscitantiam confugere oportet. Illud annotauit Leo à Castro in hunc locum in plerisque codicibus dubiam præferri lectionem, quòd scilicet aut legendum sit, *Marbeh*, id est multiplicabitur, aut, *Sarbeh*, id est, spina, vel rebellio, vt sit sensus: *Spina*, vel *rebellio eius imperium*, significeturque initium imperij Messiæ ab spinea corona, qua fuit coronatus, vel à rebellione Iudæorum, qua eum egerunt in crucem, fuisse auspicandum: attamen lectio vulgata retinenda est, nec in dubium reuocandum, an eo loco *Marbeh* legere debeamus. Sed vt ad Virginem reuertamur, hoc de eius virginitate mysterium est, quod præcipuè ea scriptionis nouitate fuit ab Esaia adumbratum.

Galatin. Fium. Lyran.

Leo à Castr.

Cæterùm præter hoc de integritate Mariæ arcanum, quidam recentiores, in quibus est Leo à Castro in Esaiam, arbitrantur M. omnino clausum, & quadratæ simul figuræ præter ordinem fuisse appositum in dictione illa *Lemarbeh*, id est *multiplicabitur*, seu *ad multiplicandum*, vbi est sermo de propagatione imperij Messiæ, vt indicaretur regnum Messiæ futurum stabile, firmum ac sempiternum, nec vllis vnquam aduersariorum viribus euersum iri: nam in litera M. omnino clausa innuitur nulla ex parte patere aditum, per quem in regnum Messiæ possint hostes irrumpere, sed semper in se clausum, & insuperabile futurum, in eadémq; litera quadrangularis figuræ eiusdem regni nunquã casuri stabilitas explicatur. Id quod etiam apud Dan. prædictum reperies c. 2. *In diebus autem regnorum illorũ suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc & ipsum stabit in æternum.*

V. *Leo à Castr.*

Regnum Messiæ stabile, & sempiternum.

Dan. 2. 44.

Denique alij in M. illo clauso posito præter ordinem in explicatione imperij Messiæ expressam putant Iudæorum cæcitatem, quibus videlicet regnum imperiumque Messiæ clausum, absconditúmque erat futurum: quippe qui cum iam Rex Messias imperium toto orbe constituerit, atque fundauerit: ipsi tamen in meridie palpantes rem tantam adhuc non videant, nec intelligant Messiam iam aduenisse, totóque orbe regnare. Et quoniam illud alterum mysterium de M. aperto posito etiam præter ordinem 2. Esdr. 2. ad Iudæos quoque pertinet, illud etiã hoc loco, vt ante promisimus, breuiter explicabimus. Sciendum est igitur l. 2. Esdræ cap. 2. sic haberi: *Considerabam*, inquit Nehemias, *murum Hierusalem dissipatum, & portæ eius consumptas igni.* Pro quo Hebraicè sic est ad verbũ: *Fui considerans muros Hierusalem, qui ipsi rupti, & portæ eius consumptæ igni:* vbi pro *ipsi*, est Hebraicè הֵם articulus masculinus pluralis numeri, id est, *ipsi* muri ciuitatis Hierusalem, scribiturque per M. apertum, cùm clausum esse deberet, siquidem est in fine dictionis. Nec lanè vacat mysterio eo tantùm loco adhiberi M. apertum in finè dictionis, nec vsquam alibi in sacris literis simile quiddam reperiri: quod mihi quidem illud videtur significare, ciuitatem Hierusalẽ, de cuius vastatione ibi agitur, simulque de templi, vrbis ac murorum instauratione anno vigesimo Artaxerxis Longimani Imperatoris Persarum, à quo anno sumendum est initium septuaginta hebdomadum Danielis, fore iterum sub Tito excidendam, mœnia eius diruenda, templumque inflammandum. Itaque licet sub Artaxerxe vrs in-

VI. *Iudeorum cæcitas.*

2. Esd. 2 15.

Hierosolymorum sub Tito vastatio prædicitur.

ſtauretur, muriſque cingatur, non tamen omnino clauſam Diuinæ iræ, ac ſupplicio futuram, ſed ampliſſimum quendam aditum aperiendum: per quem Deus ad eam iterum diruendam Romanum exercitum inferet propter necem Meſſiæ. Atque hæc de myſterio duplicis illius literæ extra ordinem poſitæ. Quanquam verò, quod ad dictionem *lemarbeh* ſpectat, variè myſterium M. clauſi ab interpretibus tradatur, vt in ſuperioribus explicauimus: illa tamen ſententia magis excellit, quæ docet, idcirco eam literam eo loco præter ordinem fuiſſe adhibitam, vt Virginis ſanctiſſimæ præter naturæ ordinem clauſam omnino, & illibatam integritatem in conceptu, & partu Chriſti adumbraret.

Nonnulla ex eodem vaticinio ad literam eruuntur.

SECTIO XXI.

PRimam obſeruationem colligimus ex eo, quod in verbis illis Hebræis, לרבה המשרה pro quibus nos habemus, *multiplicabitur imperium*, continetur
I. incluſum nomen ſanctiſſ. Virg. vt ſuperius ex veterum Hebræorũ ſententia annotauimus. Ex quo illud eximium ſanctiſſimæ Deiparæ encomium elicitur, voluiſſe nimirum Deum nomen Mariæ cum imperio Meſſiæ tam admirabili ratione, & artificio connectere, vt vbicumque Meſſiæ imperium propagatum legeretur, ibi quoque ſanctiſſ. Mariæ nomen audiretur: nec poſſent Meſſiæ principatus, regnique fines prorogari, & extendi, quin ſimul Virginis laudes, nominiſque eius amplitudo augeretur: & quo Meſſiæ regnum pertingeret, eo ad vltima vſq; ſola terrarum ſanctiſſimum Deiparę nomen penetraret. Idcirco enim vbi imperium Meſſiæ multiplicandum prædicitur, Mariæ nomen indiſſolubili vinculo attextum, incluſumque eſſe voluit ſimili artificio, (ſi magna licet paruis componere) quo Phidias ille ſculptor cum primis illuſtris, cum Mineruam armatam finxiſſet ex ebore, in eius clypeo ſuam ipſius imaginem tanto artificio, ingenióq; cœlauit, vt eam nemo poſſet abradere, quin vniuerſum ſtatuæ opus perderet, vt auctor eſt Ariſt. in lib. 2. de mundo ad Alex. aliique nobiles ſcriptores atteſtantur. Sic mihi ſanè videtur Deus ita Virginis matris memoriam cum ſuo ipſius imperio coniunctam eſſe voluiſſe, vt nemo, qui ipſius imperium cõmemorat, de Virgine ſilere poſſet: nemo Virginis magnitudinem obſcurare, quin magna ex parte Meſſiæ dignitatem comminueret? ſiquidem & Virginis laus præcipua in eo poſita eſt, quòd mater ſit Meſſię, & Meſſiæ ſplendore in eo etiam elucet, quòd ex matre virgine fuerit progenitus: quod fidei dogma credere oportet eum, qui Meſſiæ Regis dominatum, imperiumque receperit. Quare meritò vbi de propagatione imperij Meſſię agitur, Mariæ nomen intexitur: ſic enim quotidie impletur illud, quod ipſa in Cantico ſuo prædixerat Luc. 1. *Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes*: quoniam omnes generationes, quæ credunt in Chriſtum, eum quoque ex Virgine natum credunt, atque adeo Virginem fœlicem, beatamque prædicant, cum Dei matrem confitentur.

Mariæ nomẽ æquè ac Meſſiæ imperium prorogari voluit Deus.

Ariſtot.

B. Virginis quæ ſit præcipua laus.

Meſſiæ ſplendor, quod ex matre virgine ſit progenitus.

Secunda obſeruatio ſit, cum Eſaias ait imperium Meſſiæ multiplicandum, ſi-
II. mul docere eam multiplicationem, & propagationem per Crucem adimplendam fuiſſe, atque adeo Meſſiam per Crucem obtinuiſſe principatum. Quod ita eſſe accipiendum manifeſtè oſtenditur ex eo, quod præceſſerat: *Et factum eſt principatus ſuper humerum eius*: quibus verbis Crux ipſa appellatur principatus Meſſiæ, ſignificatur namque ad literam Meſſiam ſuis humeris Crucem geſtaturum, & eo

Per crucem obtinuit principatum Meſſias.

ipso, quòd Crucem humeris gestauit, gestasse super humeros suum principatum, & imperium. Sic namque præter alios eum locum intellexit Tertull. in lib. aduersus Iudæos cap. 10. *Cuius*, inquit, *imperium factum est super humerum ipsius? quis omnino Regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut in capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliquã propriæ vestis notam? Sed solus nouus Rex seculorum Christus Iesus nouæ gloriæ & potestatem, & sublimitatem suam in humero extulit, Crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam Dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiam Deus insinuat per* Hier. c. 11. *quod essetis dicturi. Venite, mittamus lignum in panem eius, & conteramus eum à terra viuorum, & nomen illius non memorabitur amplius: vtique in corpus eius lignum missum est, sic enim Christus reuelauit panẽ corpus suũ appellans.* Hæc ille. Itaque cernis Esaiam Crucem ipsam appellasse principatũ: & imperium Messiæ, quia per eam erat toto orbe regnaturus, iuxta illud Ps. 95. *Dominus regnauit à ligno*, quam dictionem, *à ligno*, erasam, & expunctam fuisse à Iudæis docuimus alias cum Iustino in dialogo cũ Thryphone aduersus Iudæos. Hos ipsum fuit expressum Apoc. 19. vbi Christus apparuit super equũ album indutus veste aspersa sanguine, de qua veste paulò post dicitur: *Et habet in vestimento suo scriptũ: Rex Regum, Dominus Dominantium*: cum enim vestis aspersa sanguine sit humanitas Christi in passione cruentata, vt ad eum locũ docuimus: haud dubiè cũ postea dicitur in veste illa scriptum fuisse, *Rex Regum & Dominus Dominantium*, tanquam illustrissimum quoddam Messiæ elogium: illud significat Christum per passionem imperium super omnes mundi Principes, Regésque fuisse consequutũ. Quare meritò Paulus Christum in Cruce considerans Dominum gloriæ appellauit 1. ad Cor. 2. *Si cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent*: tunc enim potissimum Dominus gloriæ dictus est, cum de Cruce agebatur, quoniam per Crucem nobis quidem tum essentialem, tum accidentalẽ gloriam, sibi autem gloriam corporis, celebritatem nominis, & omnem istum super omnes Principes, ac Reges principatum promeruit: vnde D. Chrysost. in eum locum: *opportunè*, inquit, *Dominum gloriæ appellat loquens de Cruce.*

Tertiò notanda sunt illa verba, quibus Esaias totum hoc vaticinium concluſit: *Zelus*, inquit, *Domini exercituum faciet hoc*: Vbi dictio, *hoc*, ad omnia præcedentia referenda est, quasi dicat Propheta: Si quis rationem quærat, cur paruulus natus sit nobis? cur datus filius? cur voluerit crucem humeris gestare, in eáque imperium, & principatum constituere: intelligat hæc omnia ex ardentissimo quodã aduersus homines amore profecta fuisse. Est enim zelus ea mentis affectio, qua quis ita diligit quempiam, ab eóque vicissim diligi exoptat, vt totum illum sibi vendicet, suúmque tantùm esse velit, nec patiatur eum aliquam amoris sui partem in alium derivare. Quia igitur Deus sic hominem diligebat, vt non pateretur eum quidquam aliud præter se, aut non nisi propter se vnum amare: dicitur ex zelo, siue zelotypia ea omnia fecisse, quæ ad hominem sibi arctissimo amoris vinculo obligandum pertinerent. Eodem amoris affectu præcipiens Hebræis, ne alterum præter se Deum venerarentur, zelotem se appellauit Exod. 20. *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum, quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles: ego sum Deus tuus fortis, zelotes*: & cap. 34. *Noli adorare Deum alienum. Dominus zelotes nomen eius, Deus est æmulator.* Vbi cernis tantam esse Dei circa hominem zelotypiam, vt non patiatur eum non dico adamare Deum alienum, sed ne eius quidem imaginẽ, & similitudinem secum habere, ne per eam occasionẽ ad illum amandũ moueatur, id quod expendens Origen. hom. 8. in Exod. *Hæc*, inquit, *qui loquitur, zelans est, & zelo commotus hæc dicit: post agnitionem enim sui, post illuminationem verbi Dei sui, post gratiam*

Tertull.

Crux principatus Christi.

Psal. 95. 10.

Apoc. 19. 16.

Christus in Cruce dominus gloriæ.

1. Cor. 2. 8.

D. Chrys.

III.

Omnia Christi opera operatus est amor.

Diligi à nobis quam exoptet Deus.

Exod. 20. 4. Exod. 34. 14.

Orig.

baptismi, post confessionem fidei, & tot tantisque sacramentis matrimonium confirmatum nō vult nos vltra peccare: non patitur animam, cuius ipse vel sponsus, vel vir appellatur, cum Dauule nos vltra ludere? scortari cum immundis spiritibus, cum vitiis & immunditiis volutari. Hæc
Ezech. 16. 8. ille. Cuius rei illustrissimum exemplum habes Ezech. 16. vbi loquens Deus de Synagoga quasi de puella, & virgine, quam adamaret, grauissimis verbis conqueritur, quòd ipsa alios amatores quæsiuisset: sic namque cum illa eo loco expostulat:
Septuag. *Transisti per te, & vidit, & ecce tempus tuum, tempus amantium,* (seu vt alij vertunt, *tempus amorum*, seu *tempus vberū*, & 70. transtulerunt καιρὸς καταλυόντων, id est, *tempus diuertentium*, quia videlicet tempus pubertatis, quod appellatur tempus amorum, seu vberum, est tempus, quo fœminæ, & adolescentes solent in hanc, vel illā partē diuertere, & amorem suum bene, vel male collocare) *& expandi amictū meum super te. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactū tecum, & facta es mihi. Et vestiui te discoloribus, & calceaui te hyacintho, & cinxi te byssō, & indui te subtilibus, & decora facta es vehementer nimis, & profecisti in regnum. Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres.* Tum verò sequitur ob huiusmodi fornicationes Diuina indignatio & supplicium: *Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationē tuam, &c.* pro quo alii transferūt,
Annonæ caritatem pro supplicio tu-lerit Deus. *Diminuam statutū cibum tibi*: ex quo illud colligitur Deū pro supplicio sæpe inferre caritatē annonæ, & instar irati Dom. consuetū, & statutū cibum, ac portionē seruo diminuere. Cū igitur Deus nō quouis, sed ardētissimo, & zelotypo quodā amore hominē diligat, & idcirco homo fieri, mortēq; acerbissimā, & ignominiæ plenissimā oppetere, subiréq; voluerit, vt eū ad se amandū obligaret: meritò Es. postquā de incarnatione, crucéque disseruisset, subiunxit: *Zelus Domini exercituū faciet hoc.*

VIII. Postrema obseruatio sit ad hunc etiam locum spectasse Gabrielem Angelum in sua illa legatione, & sermocinatione cum Virgine, quando nimirum dixit: *Ecce concipies filium, & vocabis nomen eius Iesum: hic erit magnus, & filius altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & Regni eius non erit finis.* Eam namque sententiam habes hoc loco totidem ferè verbis ab Esaia pronuntiatam: *Multiplicabitur*, inquit, *eius imperium, & pacis non erit finis super solium Dauid, & super regnum eius, sedebit vt confirmet illud, &*
Nominis Iesu elegans periphrasis. *corroboret in iudicio, & iustitia amodo, & vsque in sempiternum.* Quod verò Angelus dixit: *Et vocabis nomen eius Iesum*: idipsum Esaias explicauit, cum dixit: *Et vocabitur nomen eius, Admirabilis, Consiliarius, Deus, fortis, Pater futuri seculi, Princeps pacis*: hæc enim omnia nomina sunt veluti quædam elegans periphrasis, imo & explicatio nominis Iesu, id est, Saluatoris. Quid enim aliud est esse Iesum, quàm mundi saluatorem, & operibus admirabilem, consiliarium, seu vt addiderunt
Septuag. Septuag. *magni consilij Angelum*, siue nuntium, Deum fortem, nouorum seculorum fundatorē, Principēmque, atque auctorem pacis sempiternæ inter Deum, & homines constitutæ? Hæc enim omnia in nomine Iesu continentur, quod etsi compositione, & prolatione paruum videtur, est tamen propter mysteria, quæ continet longè maximum. Vnde illud Regius vates Psalm. 98. nomen magnum
Psal. 98. 2. Iesus nomen magnum. appellauit, cum dixit: *Dominus in Sion magnus, & excelsus super omnes populos. Confiteantur nomini tuo magno, quoniam terribile, & sanctum est.* Eodémque mihi videtur spectasse Iosue capite 7. eius libri, cum videns ab habitatoribus vrbis Hai Hebræos in fugam conuersos, ad eius nominis præsidium, quo Deus se Iesum, id est, liberatorem, ac seruatorem illius populi profitebatur, & vēturis temporibus totius mundi Iesus, & Saluator erat appellandus, sibi confugiendum putauit, vt saltem ob tanti nominis honorem, & existimationem Deus ignominiam illam à

popu-

populo suo propulsaret. Itaque dixit: *Quid facies magno nomini tuo?* habuitque Deus tantam eius nominis, quod sibi quasi in memoriam reuocabatur, rationem, vt quamprimum victoriam Hebræis tribuerit.

Decimum vaticinium ex illis verbis Esaiæ 11.

Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet.

SECTIO XXII.

Et sanè de sanctissima Virgine optimè meritus Esaias, quippe qui eius virginitatem tam multis, iisque præclarissimis vaticiniis testatâ nobis reliquerit. Ait igitur cap. 11. *Et egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini*: quem locum de Messia ad literam esse intelligendum non solùm nostri, sed omnes etiam Hebræi confitentur, idque etiam Paraphrast. Chald. intellexit, cum ita transtulit: *Et egredietur Rex ex de filiis Iesse, & Messias de filys filiorum eius vngetur.* *Esai. 11. 1.* *Paraphrast.*

Quoniam verò præcipua vis huius vaticinii in floris appellatione posita est, opus est priùs vulgatam editionem à quorundam calumniis vendicemus. Aduertendum est igitur pro eo, quod vulgatus transtulit *flos*, haberi Hebraicè dictionem נצר *netser*, per literam צ tsade, à radice נצר id est, seruare, & custodire: vnde flos, & tener surculus, seu vt ait D. Hieron. ad cap. 14. Esaiæ, & virgultum illud, quod ad radices arborum nascitur, appellatur נצר quòd videlicet flos, & surculus magna cura, ac diligentia custodiri soleant, cum inde totus fructus pendeat: fortasse autem nomen נצרת deducitur à radice נצא id est, florere. Porrò arbitrantur plerique ad hunc locum spectasse Matthæum cap. 2. cum dixit: *Et veniens habitauit in ciuitate Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per Prophetas. Quoniã Nazaræus vocabitur* quia enim Christus hoc loco Esai. נצר id est flos, appellatur, inde putant dictum esse Nazaræum quasi floreum. Quæ controuersia necessariò priùs est expedienda, vt faciliora reddantur, quæ de germana huius vaticinii expositione dicturi sumus: tota verò controuersia ex eo pendet, vtrum Christus dicatur Nazaræus à radice נצר per צ, à qua radice deducitur נצר, id est, flos: an verò à radice נזר per Zain, hoc est, diuidere, & separare, imò & sanctificare: à qua radice haud dubiè dicti sunt Nazaræi legales, quoniã diuisi separatique erant à reliquis in ratione viuendi, siquidem & comam nutriebant, & à vino, & iis omnibus, quæ cum vino aliquam habebant cognationem, abstinebant, eámque ob causam sancti ab omnibus censebantur. Et quidem Leo à Castro in comment. huius loci, & libro 6. Apologetici pro editione vulgata pugnacissimè contendit Christum dictum fuisse Nazaræum à posteriori radice נזר per Zain: itaque non dictum esse Nazareum à flore, sed quia erat sanctus, & sanctitate à reliquis omnibus hominibus separatus. Eóque nititur fundamento, quoniam in Euangelio semper dicitur Nazaræus per Z, non autem Nasaræus per S, at si à נצר, id est, à flore dictus fuisset Nazaræus, non eum Nazaræum, sed Nasaræum appellare oportet. Atque hac tantùm ratione permotus clamoribus magis, vt sæpe solet, quàm rationibus disceptans implorat Deum, atque hominum fidem, quòd contra scripturam Christus Nasaræus, aut Nasarenus per S, non verò Nazarenus, aut Nazareus per Z, dicatur: & quod consequens esse existimat, Christus noster negetur verùs esse Christus, & Messias. Cæterùm non est, cur tan- *I. Vulgata editio à calumniis quorundam vendicatur.* *D. Hieron.* *Matth. 2. 23.* *Nazaræi comam nutriebant, & à vino abstinebant.* *Leo à Castro.*

tas ob vnam literulam excitet tragœdias, neque inde timeat, ne vniuersa Christi fides corruat: quam parum autem probabilitatis habeat eius sententia, ex ijs, quæ iam dicemus, palam erit.

II. Igitur pro certo habemus Christum dici Nazaræum à נצר, id est, à flore, non autem à נזר, id est, separari. Id quod primùm ostenditur, quoniam Christus non fuit quoad viuendi rationem Nazaræus, cum à vino non abstinuerit, nec alios ritus Nazaræorum seruauerit, vt ex eo Nazaræus, vel separatus appellari debuerit. Deinde quoniam Matth. c. 2. disertè docet eum fuisse dictum Nazaræum à ciuitate Nazareth, vbi fuit educatus: vnde Ioan. 1. dixit Philipp. Nathanaëli: *Inueni Iesum filium Ioseph, à Nazareth*: cui respondit Nathanaël: *à Nazareth potest aliquid boni esse?* & Matth. 21. *Hic est Iesus Propheta à Nazareth*: Nazareth autem à flore dictam esse docet D. Hier. in ep. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem: *Ibimus* inquit, *ad Nazareth, & iuxta interpretationem nominis eius florem ibimus Galilææ*: & in comment. in Matth. ad c. 21. *A Nazareth*, inquit, *Galilææ, quia ibi educatus fuerat, vt flos campi nutriretur in flore virtutum*. Accedit, quòd de sententia D. Hier. in c. 11. Esaiæ, eruditi Hebr. quos ipse sequitur, illud quoq; habetur Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, de hoc loco Esaiæ sumptũ existimant, cùm dicitur: נצר id est, *flos de radice eius ascendet. Illud*, inquit, *quod in Euangelio Matth. omnes quærunt Ecclesiastici, & non inueniunt, vbi scriptum sit: Quoniam Nazaræus vocabitur: eruditi Hebræorum de hoc loco sumptum putant*. Sed sciẽdum, quod hic נצר per ץ tsade literam scribitur, cuius proprietatem, & sonum inter Z, & S. Latinus sermo non exprimit. Promitur quoque efficax argumentum ex titulo sanctissimæ Crucis, vbi scriptum est *Natsaræus* per tsade, non autem Nazaræus per Zain, quemadmodum refert Xist. Senensis l. 2. Iuę Bibliothecæ in Pontio Pilato: & affirmat Sanctes Pagnin. in sua interpretatione Hebraicarum dictionum, quæ habetur ad calcem translationis Scripturæ, quam edidit ex Hebræo, vbi in dictione *Nazareth* testatur se suismet oculis non semel vidisse titulum sanctiss. Crucis, legisséque ibi: *Iesuagh. hanotseri melech haieudim*, id est, *Iesus Natsaræus Rex Iudæorum*: vbi scriptum est Natsaræus per tsade, non verò Nazaræus per zain: ex quo fit, vt cum Natsaræus per tsade idé sit, atque floridus, Christus à netser, id est, à flore dictus fuerit Nazaræus. Fruſtra autem Leo à Castro conatur hoc argumentum fortissimum eludere, cum ait se Pagnino non credere, aut si ita res habet, vitiosè scriptam fuisse eam vocem in crucis titulo, per imperitiam scilicet satellitum, qui Hebraicè nesciebant: nec enim par est credere vel Pagninum hominem in literis, & religione grauissimum in re quoq; grauissima mentiri, eo potissimum, quòd facilè eius mendacij argui posset, cum titulus Crucis hodiéq; Romę extet, visaturq;, ac legatur à plurimis Romæ in sancta Cruce in Hierusalem: vel per errorem ita in titulo Crucis scriptum fuisse, cùm adessent Hebræi, qui satellitum errorem facilè emẽdarent, Christiq; nomen, & cognomen esset notissimum, ac celebratissimum, vt quomodo diceretur, ignorare satellites non potuerint, si ij fuerunt, qui titulum illum Hebraicè cõscripserunt, & non aliquis Iudæus, cui id negotij à Pilato commendatum fuerit, siquidem ex Pilati præscripto titulus ille in Cruce fuit appositus.

Christus dictus Nazaræus à flore. Ioã. 1. 45. 46.

Matth. 21. 11 D. Hieron. Nazareth sic dicta à flore.

Xist. Senens. Sanct. Pagn.

Titulus crucis quibus literis scriptus extet Romæ.

III. Denique non sinit nos dubitare auctoritas diui Hieronymi, qui disertis verbis docet Christum netser, id est, à flore dictum fuisse Nazaræum. Etenim in primis constanter affirmat eum dictum fuisse Nazaræum à Nazareth, cuius nominis etymologiam à flore deductam esse testatur locis paulò ante citatis. Deinde in commentarijs super Esaiam ad caput 11. ait eruditos Hebræorum vti diximus, illud ad Matth. 2. *Quoniam Nazaræus vocabitur*, ex hoc loco Esaiæ desumptum

ptum esse, cum dicitur: *Metser*, id est, *flos de radice eius ascendet*, quam opinionem commemorat, nec tamen refellit. Præterea in comment. super Matth. cap. 2. tractans illam sententiam: *& veniens habitauit in ciuitate, quæ vocatur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur*: cum eam sententiam, quam impugnamus, commemorasset, tandem postremo loco hanc nostram, vt pote sibi magis probatam apposuit, spectasse videlicet Matthæum ad hunc locum Esaiæ, in quo Christus netser, id est, flos nuncupatur. *Nazaræus*, inquit, *sanctus interpretatur: sanctum autem Dominum futurum omnis scriptura commemorat.* Possumus & aliter dicere, quòd etiam iisdem verbis iuxta Hebraicam veritatem in Esaia scriptum sit: *Exiet virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius ascēdet.* Denique, vt hanc esse Hieronymi sententiam planè intelligas, audi, quid scribat in libro de optimo genere interpretandi ad Pammachium: *Illud*, inquit, *quod in eodem Euangelista scribitur: Et veniens habitauit in ciuitate, quæ dicitur Nazareth, vt impleretur, quod dictum est per prophetas, Quia Nazaræus vocabitur: respondeant logicadali, & sastidiosi æstimatores omnium tractatorum, vbi legerunt, discantque in Esaia positum. Nam in eo loco, vbi nos legimus: atque transtulimus: Exiet virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: in Hebræo iuxta linguæ illius idioma ita scriptum est: Exiet Virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius crescet.* Hæc ille. Ex quibus liquidò constat D. Hier. existimasse Christum fuisse Nazarenum à Netser, id est, à flore. Quem secutus est Beda hom. 1. in Euang. Lucæ, vbi sic ait: *Testatur Esaias Propheta, quòd Redemptorem nostrum in Nazareth concipi oporteret, cum dicit: Egredietur virga de radice Iesse, & Nazaræus de radice eius ascendet: interpretatur autem Nazaræus flos: quo vocabulo incarnatus pro nobis Dei filius rectè potuit cognominari, quia in se credentibus spiritualium fructuum, erigóque processit.* Cum eodémq; consentiunt Pagnin. interpretatione Hebraicarum dictionum, Corn. Iansen. in sua cōcord. Euang. c. 11. super illa verba Matth. 2. *Vt adimpleretur, quod dictū est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur*: ibidémque Lyran. & Caiet. Finus etiā Adr. lib. 2. Flagelli contra Iudæos, c. 11. & complures alij.

Beda.

Sanct. Pagn. Corn. Iansen. Lyran. Caiet. Fin. Adrian.

Maneat igitur vt omnino certum dictum fuisse Christum Nazaræum à נצר, id est, à flore, Matthæumque ad hunc Esaiæ locū respexisse, cum dixit: *Vt impleretur, quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.* Nec refert, quòd numero multitudinis dixit, *per Prophetas*. Etenim mos est Scripturæ sacræ eum numerum etiam cùm de vno tantùm sermo est, vsurpare, & vt multa alia interim omittamus, est exemplum ad hanc rem aptissimum Ioan. 6. vbi ita legimus: *Est scriptum in Prophetis: Et erunt omnes docibiles Dei*: & tamen id apud vnum Esaiam reperitur c. 54. Porro fundamentum Leonis à Castro aientis Christum appellari Nazaræum per Z. non verò Nasaræum per S. ex quo putat confici non à flore, sed à separatione, & sanctitate dictum fuisse Nazaræum, exangue admodum est, & infirmum, quoniam vt superiùs ex D. Hieron. annotauimus, literæ ץ, per quam scribitur נצר, id est, flos, & Natsaræus, id est, floridus habet sonum quendam medium inter Z. & S. atque vtriusque literæ vim participat: quare potuit optimè à Græcis, & Latinis siue per S. siue per Z. scribi: placuit tamen magis sola litera Z. vt ita prolationis asperitas molliretur, cum tamen si integrè pronuntiari deberet, dicendum foret Natsaræus, vel Natzaræus. Eadémque ratione credendum est Nazareth, quæ vox auctore Hieronymo etiam à flore deducitur, vt supra diximus, quamuis nomen in veteri testamento non reperiatur, scriptam etiam Hebraicè per Tsade, atque adeo Natsareth, vel Natzareth appellatam, appellandámque etiam fuisse in testamento nouo, si dictio integrè proferenda esset: verùm molliendæ quoque asperitatis causa dictam fuisse à Græcis,

IIII.

Numerum multitudinis vsurpat aliquando Scriptura cum sermo est de vno.

Ioan. 6. 45.

Ianſen. Nazarenus diuerſi ſcribitur cum legalibus Nazar. & cum Chriſto tribuitur. Thren. 4. 7. Matth 2 23. Ioan. 19. 19. Matt. 26. 71. Luc 18 37. D. Epiph.

& Latinis Nazareth. Illud non prætereriem, quod annotauit Ianſen. loco citato, non eodem modo ſcribi à Græcis Nazaræum, cùm Nazaræis legalibus, & cum Chriſto tribuitur: etenim cum de illis eſt ſermo, ſcribitur Nazaræus per literam Alpha in medio, vt patet Thren. 4. *Candidiores Nazaræi eius niue:* cùm verò de Chriſto dicitur, ſcribitur Nazoræus per Omega in medio dictionis, vt eſt perſpicuum ex Matth. 2. *Quoniam Nazoræus vocabitur*: & Ioan 19. in titulo crucis, *Ieſus Nazorenus*: & Matth. 26. *Et hic erat cum Ieſu Nazoreno*: & Luc. 18. *Dixerunt autem ei, quod Ieſus Nazorenus tranſiret*: & reliquis omnibus in locis præterquam apud Marcum, qui Romæ ſcribens Latinos voluit imitari, & Chriſtum appellare Nazarenum per Alpha in medio dictionis. Iuuat quidem aliquid hæc Cornelij annotatio: ſed quoniam video Græcos authores veluti Epiph. hæreſi. 29. Nazaræos legales, Nazoræos etiã per Omega appellare, nos in ea vim minimè facimus, ſed in ſuperiorib. rationibus, quibus, ni fallimur, luculentè demonſtrauimus Chriſtum à netſer, id eſt, à flore Natſaræum per Tſade, hoc eſt, floridum, non verò à nazar per Zain, quaſi ſeparatum, & ſanctum fuiſſe nuncupatum.

V.

Hebræi. Chriſtus & flos & virga Ieſſe. Paraphraſt. Clem. Alex. Chriſti poteſtas deſignata per virgam. Origenes. Chriſtus ſegnibus virga, proficientibus flos. Cyrill. Alex. Regia Chriſti dignitas. D. Hilarius. Pſal. 2. 9.

Hac expedita difficultate aggrediamur iam propoſiti vaticinij expoſitionem afferre. Igitur Hebræi, vt auctor eſt D. Hieron. in comment. huius loci, cum dicitur *Exurget virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet*: vtrumque & virgam videlicet, & florem Meſſiam interpretantur, quòd ſcilicet in virga regnantis potẽtia, in flore pulchritudo monſtretur. Quam eandem expoſitionem ſecutus eſt Paraphraſt. Chald. ſiquidẽ vtróque loco Meſſiam intellexit, vt apparet ex eius paraphraſi, quæ ita habet: *Egredietur Rex de filiis Ieſſe, & Meſſias de filiis filiorum eius vngetur*. Nec verò ſoli Hebræi in ea fuerunt ſententia, ſed nonnulli etiam ex Patribus, qui per *virgam* Chriſtum quoque & ipſi acceperunt, veluti Clem. Alex. lib. 1. Pædagogi. cap. 7. *Quibus*, inquit, *non medentur mina, eis virga medebitur: quibus verò virga non medetur, eos ignis depaſcet. Egredietur virga de radice Ieſſe: vide pædagogi curam, ſapientiam, & poteſtatem:* quibus verbis vult Clemens Chriſtum eo loco Eſaiæ propter poteſtatem appellari *virgam*. Et Origen. hom. 9. ſuper Num. vtrumque etiam, & virgã ſcilicet, & floré ad Chriſtum retulit: *Habemus*, inquit, *hæc omnia non tam in virga Aaron, quàm in ea virga, quæ exijt de radice Ieſſe, de cuius etiã radice flos aſcendit, in quo nec hoc ipſum videtur otioſum, quòd exire dicitur virga, & flos aſcendere. Quãuis enim vnus ſit Chriſtus per ſubſtantiam ſingulis tamen diuerſus efficitur, prout indiget is, in quo operatur. Qui ergo ſegnior eſt, & negligentior, fit ei pro diſciplina Chriſtus virga, & in virga non aſcẽdere dicitur, ſed exire: exeundũ namque eſt ei, qui iners, & ſegnis eſt, de eo ſtatu, in quo non recte conſiſtit, & tranſeundũ ad alium tanquam virga cõpulſo, id eſt, ſeueritate doctrinæ rigidioris admonito: qui verò iuſtus eſt, quia iuſtus, ſicut palma floret, in hoc aſcendere dicitur Chriſtus. Sic ergo qui verberibus indiget, exit ad eum virga: qui autem proficit ad iuſtitiã, aſcendit in florẽ: aſcendet autem, vſque quo aſſerat fructus ſpiritus.* Hæc Orig. Cui conſentit Cyrill. Alex. lib. 2. Comment. in Eſaiam: *Virgã*, inquit, *nominauit Chriſtum ex radice Ieſſe iuxta carnem, & præterea etiam florẽ: & per virgam quidem Regiam eum dignitatem habere ſubindicare videtur. Flos verò rurſum dicitur, quoniam hominis natura in illo ad incorruptionem, vitam, & nouitatem conuerſationis angelicæ floruit.* Idem præterea habet D. Hilar. in Pſal. 2. ad illa verba: *Reges eos in virga ferrea*: vbi & virgam, & florem Chriſto attribuit, docens per *virgam* ſignificari Regiam poteſtatem, quã ne tyrãnicã arbitraremur, additũ eſſe florẽ, vt ſeueritatem virgę floris ſuauitas tẽperaret.

VI.

Eſt quidem hæc ſententia propter tantorum Patrum auctoritatem admodùm probabilis: ſed non video tamen, quàm aptè cum contextu ipſo cohæreat. Etenim *virga* dicitur exire de radice Ieſſe, *flos* autem de radice ipſius virgæ pullu-

pullulare: quo fit, vt non possint hæc duo vni, & eidem personæ conuenire, cum diuersam plane habeant suæ natiuitatis originem. Præterea si flos de virga nascitur, qui fieri potest, vt idem sit, quod virga, alioquin iam idem ex seipso oriretur: quare aliud omninò virgam, aliud florem esse fateamur necesse est. Putamus igitur virgæ nomine Sanctissimam Virginem, floris autem appellatione Christum esse accipiendum, quæ est D. Hieronymi expressa sententia in Commentariis super 11. cap. Esaiæ. *Nos autem*, inquit, *virgam de [illegible]dice Iesse sanctam Mariam virginem intelligamus, quæ nullum habuit fruticem cohærentem [illegible]e qua & supra legimus. Ecce virgo concipiet & pariet filium, & florem Dominum saluatorem, qui dicit in Cantico Canticorum. Ego flos campi, & lilium conuallium.* Idem multis in locis docet Tertullianus, veluti in libro aduersus Iudæos c. 9. *Nascetur*, inquit, *virga de radice Iesse, quod est Maria; & flos de radice eius ascendet, & requiescet super illum spiritus Dei, Neque enim in vllum hominum vniuersitas spiritualium documentorum competebat, nisi in Christum floriquidem ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet censendum.* Et libro de corona militis, c. 15. *Habes*, inquit, *florem ex virga Iesse, per quem tota Diuini spiritus gratia requieuit, florem incorruptum, immarcescibilem, sempiternum.* Et libro de carne Christi, cap. 21. probans Christum ex Dauid ortum habuisse, *Ipse est*, inquit, *flos de virga profecta ex radice Iesse: radix autem Iesse genus Dauid, virga ex radice Maria ex Dauid, flos ex virga filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse & fructus: flos enim fructus, quia per florem, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negant & fructus suum florem, & flori suam virgam, & virgæ suam radicem.* Lege eundem lib. 3. contra Marcion. cap. 17. & lib. 4. cap. 1. Sic etiam locum intellexerunt Ephræm Syrus orat. de Matris Dei laudibus, D. Ioan. Damasc. orat. 1. & 2. de Natiuit. Mariæ, Leo Magnus serm. de Natiuit. Domini. D. Chrysost. in Psalm. 22. ad illa verba: *Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt.* D. Isidor. ad sororem Florentinam, D. Bernard. serm. 2. de Aduentu, & homil. 2. super *Missus est*, & serm. 2. in Annunciat. Dominica, & alij.

D. Hieron. — B. Virgo virga Iesse, flos virga. — Cant 2. 1. — Tertull. — Christus flos immarcesibilis. — Flos item & fructus. — Ephræm Syr. — D. Io. Dam. — Leo. Magn. — D. Chrysost. Psal. 22. 4. — D. Isid. — D. Bern.

His ita positis iam ex eodem loco luculentè ostenditur purissimus conceptus, & partus Virginis. Quid enim pulchrius, aut purius fingi potest, quàm pulchri, & elegantis cuiusdam floris egressus ex pulcherrima virga? Virga quidem beatissima Virgo est, quæ ex radice Iesse, hoc est, ex progenie Dauid (cuius pater fuit Iesse dictus alio nomine Isai) traxit originem: ex Virgine autem Christus ceu flos pulcherrimus tanta puritate, & pulchritudine erupit, quanta flos ex virga pullulare consueuit. Sicut enim flos non ex semine, vt arbor ipsa, sed ex virga, frondéque arboris cœlesti tantùm vi, roréque perfusa oritur: ita Christus asque vllo virili semine ex Virgine Diuina Altissimi virtute, sanctique Spiritus rore fœcundata natus est. Et quemadmodum virga in florem erumpens tantum abest vt aliquid venustatis, & pulchritudinis amittat, vt potiùs speciosior, pulchriórque euadat: ita Virgo sanctissima tantùm abfuit vt per conceptum, & partum Christi aliquid de sua integritate amiserit, vt tunc potiùs eius virginitas sanctior, pulchriórque facta fuerit. Vnde Euseb. Emiss homil. 2. de Natiuitate Domini, *Quid primùm*, inquit, *mirer, quidve postremum? quod sine conceptu est collata fœcunditas, an quod per partum magis est glorificata virginitas?* Et D. Bernard. serm. 1. in Vigilia Natiuit. Domini, docet vterum virgineum fuisse ipso partu quasi templum quoddam consecratum. *O partus*, inquit, *sciens nescius pudoris, corruptionis ignarus, non reserans, sed consecrans virginalis vteri templum!* Merito igitur ex hoc loco ad probandam virginitatem sanctissimæ Deiparæ argumentatur Finus Adrian. libr. 2. Flagelli contra Iudæos, cap. 11. imò & multi Patres, veluti D. Bern. hom. 2. super

VII. *Deipara puritas pulcherrima.*

Euseb. Emiss. — Deipara virginitas per Christi partum sanctior & pulchrior. — D. Bernard. — Adr. Fin. — D. Bernard.

Missus est: Egredietur, inquit, *virga de radice Iesse: & flos de radice eius ascendet*, Virginem *virgam flore* Virginis partum intelligens. Et D. Leo serm. 4. de Natiuitate Domini, *In qua*, inquit, *virga? Non dubiè, quòd beata Virgo Maria prædicta est, quæ de radice Iesse progenita, Spiritu sancto fœcundata nouum flore carnis humanæ, vtero quidem materno, sed partu est exorta virgineo.* Et D. Hier. in cõment. super Esaiã, *Nos*, inquit, *virgam de radice Iesse sanctam Mariam virginem intelligamus, quæ nullum habuit sibi fruticem cohærentem, de qua & supra legimus: Ecce virgo concipiet, & pariet filium.* Legendus est quoque in eandẽ sententiam D. Ambr. lib. 2. c. 1. de Spiritu sancto. Itaque illud in hac virga prodigium considerare licet, quòd cum reliquæ omnes virgæ, atque arbores, cũ fructũ edunt, florem amittant, hæc tamen virga supra omnem naturæ cursum retento virginitatis flore fructum vitæ mundo attulerit. Vel si malis, istius vnicæ virgæ fructus flos ipse fuerit, quæ est obse[illegible]atio D. Bern. in lib. de passione Domini c. 46. *Si diligentius*, inquit, *volueris inte[illegible]intelliges in omni arborum genere in ortu fructus florem decidere, & perire: in hominibus quoq[illegible], & fere cunctis animantibus fructus filiorum florem virginitatis abscindit. Non sic erat in natiuitate vitæ nostræ: beatissima enim mater illius fructum protulit benedictum non amisso virginitatis flore: imo magis per partum mirabilem, & mundissimum est decorata, vbi lex, vbi iura naturæ abscissa sunt.* Quod etiam expendens Greg. Nyssen. in orat. de sancta Christi Natiuit. *O miraculum*, inquit, *ingens, virgo mater sit, & virgo permanet. In alijs fœminis, quandiu virgo aliqua est, mater non est, cum autem mater facta fuerit, virginitatem non habet: hic verò neque virginitas partum prohibuit, neque partus virginitatem soluit.*

In sola Maria & flos cum fructu, & flos fuit fructus.

D. Leo.

D. Hiero.

D. Ambros.

D. Bernard.

D. Gregor. Nyssen.

VIII. Cæterum illud adhuc ad perfectam literæ expositionem explicandum superest, cur *virga* non de arboris cacumine, sed de ipsa radice prodierit? Cur etiam flos iste præter omnem naturę ordinem non de summitate virgę, sed de ipsa ima radice pullulauerit? Augetúrque difficultas ex eo quòd prę radice, quã vertit Vulgatus, habetur Hebraicè gezaa, quæ vox propriè significat truncum arboris, qui præcisis, truncatísque frondibus in terra superest: imo, vt vult Rabbi Kimhi, eam tantùm partem truncatæ arboris, quæ super terram eminet, non quæ terræ infixa, & occultata latet. Vt igitur res intelligatur, oportet aduertere, quo tempore Virgo sanctissima nata est, & multò etiam magis, cum Christus fuit conceptus, & natus, Iudæorum principatum, & regnum iure optimo potuisse truncо arboris precisis frondibus conferri: siquidem legitima Regum Iudæorum successio omnino defecerat, atque adeo Iudaicum regnum carens legitimis Principibus quasi virgis, frondibúsque regalibus truncatũ iacebat, ex quo nulla sceptra, nullæ virgæ regales hæreditaria, ac legitima successione adnascebantur: quo fit, vt cum Virgo sanctissima ex tribu Iuda, imo & ex familia Dauid nata est, ex ipso regali trunco dissectis ramis, & frondibus iacente ceu ex regia radice quasi virga pullulauerit, vt verè dictum sit ab Esaia: *Egredietur virga de radisse Iesse.* Præterea, quoniam Christus ex Virgine nullis in sua familia regalibus sceptris fulgente, sed potiùs secundùm viuendi rationem humili, & paupere ortus est: meritò etiam non de splendida & excelsa virgæ summitate, sed quasi ex ignobili radice ascendisse dicitur: quò spectauit Lucas cap. 3. cum statum Iudaicæ Reipublicæ in Tetrarchias dissectum describens dixit: *Anno decimo quinto imperij Tyberij Cæsaris procurante Pontio Pilato Iudæam, &c.* Quibus verbis Hebræorum Rempublicam quasi truncum præcisis ramis, ac frondibus nobis ante oculos proponit, tacitè innuens hunc Esaiæ locum, à quo prædictum fuerat Messiam eo tempore venturum, cum Iudaica Respublica quasi truncus iaceret ignobilis, ex quo ipse Messias esset quasi flos ex radice nasciturus.

Cur flos Christus de radice arboris, non de virgæ summitate pullulauerit.

Legitima regũ Iuda successio conceptionis Christi tempore defecit.

Luc. 3. 1.

Ex

Ex quo illud colligas licet, quantam Christus rationem veræ humilitatis habuerit: siquidem cum re ipsa oriturus esset ex Regia Dauidis familia: noluit tamen eo nasci tempore, quo Regnum Iuda erat florentissimum sub Dauide, ac Salomone fœlicissimis, potentissimisque Regibus, nec in sequentium Regum temporibus ante captiuitatem Babylonicam, cum adhuc Iudæorum res, ac principatus vigebat, sed ea ætate, qua vniuersa Regni Iudaïci fœlicitas corruerat, Regnumque ipsum quasi truncus iacebat, nullúsque regalis splendor in matre eminebat. Quæ humilitas adhuc magis elucet in eo, quòd non dictum est: *Egredietur virga de radice Dauid*, sed, *de radice Iesse*: quia enim Iesse pater Dauid nõ Rex fuit, sed pastor: Dauid autem ad Regiæ dignitatis fuit euectus fastigium: magnæ profecto humilitatis fuit, cum potuisset Dauidem familiæ, & gentilitiæ nobilitatis caput, & principem nominare: voluisse tamen potiùs Iesse pastorem, nullóque regio splendore fulgentem auctorem generis censere. Atque hæc vniuersè de præsentis vaticinij literali, ac germana explanatione dicta sint. Nunc vberioris doctrinæ causa nonnulla adnotabimus, quibus maior aliqua lux eidem afferri possit.

IX. *Christi nascentis humilitas.*

Christum iure optimo netzer, id est, florem, & Natzaræum, id est, floridum appellari.

SECTIO XXIII.

I.

HActenus ostendimus Christum dictum fuisse Nazaræum, seu potius Natzaræum à נצר, hoc est, à flore quemadmodùm disertis verbis tradit superiori vaticinio Esaias. Diximus etiam idcirco germinationi floris ex virga ortum eius similem dici, quoniam ex Virgine prodiit, non solùm seruata, sed pulchriori etiam effecta eius integritate: nunc quanto iure eiusmodi cognomentum, appellationémque sibi vendicet, explanãdum est. Vt igitur hinc ordiamur Christus ipse se florem appellat illis verbis Cant. 2. *Ego flos campi, & lilium conuallium*: quanquam enim dubium sit, num hæc verba spõso, an sponsæ tribui debeant, nec desint, qui ea ad spõsam potiùs referenda existiment, vt Greg. Nyssen. expositio trium Patrum apud Theod. & alij: nos tamen cum Theodor. D. Greg. D. Bern. Beda, & communiori fere sententia illa sponso tribuimus. Pro flore est Hebraicè הנצלת, quæ vox, vt quidam volunt, significat rosam nigro colore, sed eleganti, & venusta specie, odoréque suauissimo, solùmque reperitur hoc loco Cant. & Esai. 35. cum dicitur: *Et florebit quasi lilium*. Pro *lilio* verò habetur Hebraicè שושנת, quod Hebræi dicunt esse florem candidum vulgo lilium, vocarique שושנת, quòd perpetuò habeat sex folia: alij volunt esse floris genus, quod inter spinas nascitur. Totum hunc locum Paraphrast. Chald. ita transtulit: *Ego similis sum lilio viridi ex paradiso voluptatis, & opera mea pulchra sunt sicut rosa, quæ est in campo horti voluptatis*. Ex his habemus in primis Christum esse lilium x paradiso voluptatis, quoniam in eo omnes deliciæ, voluptatésque contin r, vt qui huiusmodi lilium decerpserit, eo ipso omnia voluptatum, deliciarúmque genera colligat. Deinde esse florem qui inter spinas enascitur: quoniam Christus inter huius vitæ laboresacerbissimos, quos pertulit, & inter ipsas passionis suæ difficultates, imo & inter spinas, ac sentes, quibus fuit coronatus, quasi flos extitit, eleganti specie, eximióque decore viscendus. Quare meritò his verbis sponsus suam sponsæ commendat pulchritudinem, vt eam ad se magis amandum alliciat

Cant. 2. 1.

D. Greger. Nyssen. Theodor. D. Gregorius D. Bernard. Beda.

Esai 35. 1.

Paraphrast. Christus flos, & lilium ex paradiso voluptatis.

inuitauerat quippe illa paulò ante ſponſum ad cõſortium thalami commemorata lecti pulchritudine, quę floribus, roſiſque inſperſum dixerat: *Lectulus, inquit, noſter floridus*: cui contra ſponſus reſpondet non eſſe opus, vt externam florum pulchritudinem, & elegantiam deſideret, cum ipſemet ſit flos omnium pulcherrimus, & qui vnus omniũ florum, ac liliorum inſtar ipſi ſponſæ eſſe debeat: *Ego, inquit, flos campi, & lilium conuallium*: Cui expoſitioni concinit alia quorundam tranſlatio, qui ita reddunt: *Ego flos ſatietatis*: ſolus enim iſte flos eſt, qui ſuo odore, & pulchritudine ſponſæ, id eſt, Eccleſiæ appetitum, ac voluntatem implere, ſatiaréque poteſt D. Bernard. ſerm. 47. in Cantica, exiſtimat reſponſum ſponſi eò pertinere, vt ſponſam commoneat, nihil illam habere pulchritudinis, quod non debeat acceptum ſponſo referre. *Ne, inquit, ſibi flores adſcriberet illos, quibus lectulus decoratus, & venuſtatus thalamus videbatur, infert ſponſus ſe eſſe florem campi, nec de thalamo prodire flores, ſed de campo ſuóque munere, & ſui participatione fieri, quod retinet, & quod redolet. Nequis ergo exprobrare illi poſſet, & dicere; Quid habes, quod non accepiſti? ſi autem accepiſti: quid gloriaris, quaſi non acceperis? ipſe dilectæ ſuæ ſicut ambitioſus amator, ita informator benignus pię illi, dignanterque demonſtrat, cui nitorem, de quo gloriabatur, ac naſueolentiam lectuli debeat deputare. Ego flos campi, inquit, de me eſt, quod gloriãris.* Hæc ille.

Solus Chriſtus Eccleſiæ appetitum ſatiat.

D. Bernad.

Eccleſiæ pulchritudo tota à Chriſto.

II. Dicitur autem huiuſmodi flos, *flos campi*: primò, quoniam à Virgine nulla viri opera, ſed cæleſti tantùm virtute originem habuit ad diſcrimen floris, qui in horto aliquo, ac topiario progignitur: flos enim, qui in horto plantatur, ſolet humana induſtria coli, & irrigari: at ille qui in campo naſcitur, cœleſti tantùm virtute, pluuia, roréque effloreſcit. Quam rationem affert D. Bern. loco citato. *Hortus, inquit, vt floreat, hominum manu, & arte excolitur: campus verò ex ſemetipſo producit flores abſque omni humanæ diligentiæ adiutorio. Pataſne, tibi iam videris aduertere, quiſnam ille ſit campus nec ſulcatus vomere, nec defoſſus ſarculo, nec manu hominis ſeminatus, venuſtatus tamen nihilominus nobili illo flore, ſuper quem conſtat requieuiſſe Spiritum Domini?* Secundò, vt interpretatur Beda, quoniam flos campi non paucis tantùm, vt flos horti, ſed vniuerſis patet, ſuúmque odorem, & pulchritudinem omnibus, qui accedere voluerint, impertitur: itaque omnes proximo illum poſſunt ſibi decerpere, odorarique. Sic namque Chriſtus propter vniuerſos venit in mundum: vnde Simeon ſuo illo cantico cecinit: *Quia viderunt oculi mei ſalutare tuum, quod paraſti ante faciem omnium populorum.* Quæ etiam fuit cauſa, cur apud Zach. 13. fons non ſignatus, ſed patens appellatur. *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Hieruſalem, in ablutionem peccatoris, & menſtruatæ*: vt in noſtris ſuper Zachariam comment. diximus. Tertiò appellat ſe florem campi, quoniam eum in campo, & certamine oportet delibare, atque decerpere: idcirco enim, vt adnotauit Bern. cum ſponſa ſponſum ad thalamum inuitaſſet illis verbis: *Lectulus noſter floridus*: ſponſus è contrario illam ad campum prouocauit. *Illa, inquit, monſtrante lectulum ille vocat ad campum: Ego, inquit, flos campi,* (quaſi dicat: Qui diligit me, veniat in campum, non refugiat mecum, & pro me inire certamen. *Non putat quicquam perſuaſibilius ſore ſponſæ ad ineundum certamen, quam ſi ſeipſum certantis aut exemplum proponat, aut præmium: Ego flos campi. Vtrumque es mihi domine Ieſu, & ſpeculum patienti, & præmium patienti.* Itaque vult Bern. Chriſtum appellare ſe florem campi, tum quia exemplo ſuo in cãpo eſt, hoc eſt, incertamine ad ſponſam, id eſt, Eccleſiam in certamen quoque incitandam: tum quia fortiter dimicantibus eſt tanquã præmium in campo, flos ſcilicet pulcherrimus, quo is qui vicerit, quam primum ſit gloriosè coronandus. Nam quòd Chriſto ceu flore coroneẽtur ſancti milites, docet Tertull. in lib. de corona militis: *Quid tibi, inquit, cum floribus? habes florem*

Flos Chriſtus non humana ſed cæleſti virtute efflorueſcit ex Virgine.

D. Bernard.

Beda.

Chriſtus propter vniuerſos natus.

Luc. 2 30.

Zach. 13. 1.

D. Bern. Chriſtus fortiter dimicãtium præmium.

Tertull. Eorundem eſſe coronam.

florem ex virga Iesse super quem tota Spiritus Diuini gratia requieuit: florem incorruptum, immarcesibilem, sempiternum. Ex hoc nimirum flore illud certum contexitur, seu potius flos iste certum illud est, quo nos Deus apud Esaiam c.28. cupit exornatos coronatósque incedere. *In die*, inquit, *illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui*: quem locum de ipso Messia intellexit Paraphrastes Chal. ita transferens: *In tempore illo erit Messias Domini exercituum in coronam gaudij, & in diadema laudis residuo populi sui.* *Esai 28.5.* *Paraphrast.*

Porrò flos iste primùm natus in utero virgineo, quasi in cœlesti quodam paradiso: inde enim, ut supetius cum Esaia docuimus, flos iste eximia puritate, & pulchritudine primum erupit, ut iure optimo incarnationem Verbi eleganti similitudine germinationem floris possimus appellare: ac tũ primùm Natzaræus noster totus floridus, elegánsque terris apparuit, suóque odore vniuersu[m] hẽ cõpleuit, qui tam latè, longéque fusus est, ut tres illos Orientales Regesex [re]motissimis partibus ad se propiùs odorandum, adorandúmque pertraxerit. Ad cuius sanè floris odorem respexit Isaac Patriarcha, cum filium Iacob benedicens, dixit: *Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, Gen. 27. iis enim verbis Patriarcham ad Christum potissimùm spectasse docet D. Bern. serm. 47. in Cant. *Ecce*, inquit, *odor filij mei sicut odor agri pleni: nondum speciem suam ille flos agri induerat, & iam dabat odorem suum, quando eum, vt hoc prægaudio exclamaret, præsensit Spiritu corpore marcens sanctus, & senex Patriarcha, caligans visu, sed odoratu sagax.* Appellauit autem Isaac odorem huius floris, *odorem agri pleni*; quoniam sicut ager multis, ac variis vestitus floribus longè, latéque odorem fundit, ita flos iste Christus toto orbe odorem suum sparsit, & in Bethlehem ortus remotas Orientis oras odoris sui admirabili suauitate compleuit.

III. *Per incarnationem floridus apparuit Deus.* Gen. 27. 27. *D. Bernard.* *Christi suauissimus odor longè latéque fusus.*

Deinde verò postquam flos iste adoleuit, tunc verò multò maiorem odorem emisit, præcipuè cum laboribus, quos assiduè patiebatur, quasi manibus premebatur. Sicut enim flores cum manu premuntur, & attrectantur, magis redolent: ita Christus laboribus, quos perferebat, ipsáque potissimùm passione Iudæorum manibus quasi flos compressus, contractúsque, mirum est, quantum odoris emiserit, vsque adeo, vt vel ipsum iudicem propter maximarum virtutum odorem, quem in illo sentiebat, in admirationem adduxerit: sed præcipuè in Cruce spinis coronatus quasi flos inter spinas apparuit, eximio decore, odoréque visendus, vt meritò Natzarei, hoc est, floridi cognomentum in ipso titulo Crucis prætulerit, quemadmodum eleganter expendit D. Amb. lib. 2. de Spiritu sancto c. 5. *Exiet*, inquit, *virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet: Virga Maria, flos Mar[ia] [Chri]stus, qui bonũ odorem fidei toto sparsurus orbe virginali ex utero germinauit, sicut ipse dix[it] Ego flos cãpi, & lilium conuallium. Flos odorem suum succisus reseruat, & contritus accumu[lat], nec auulsus amittit: ita & Dominus Iesus in illo patibulo Crucis nec contritus emarcuit, nec auulsus euanuit, sed illa lãceæ punctione succisus speciosior fuit cruoris colore vernauit, mori ipse nescius, & mortuis eternæ vitæ munus exhalans.* Hæc ille. Quocirca in Cruce maximè Christus Nazarenus, Natzaræúsque extitit, cum inter spinas collocatus, imò & ab spinis pũctus salutarem odorem mundo afflauit, & animã exhalans instar floris odorẽ vitæ, vt aiebat Ambr. mortalibus exhalauit, vt Christũ exhalasse animã nihil aliud fuerit, quàm instar floris odorẽ salutaris exhalasse. Quadrat verò in Christum coronatũ spinis illa alia quorundam expositio, qua existimant vocem Hebræam *Habatseleth*, quam Vulgatus *florem* transtulit, significare *rosam*: cùm enim rosa inter spinas, imò & spinis circumsepta nascatur, quidni Christum coronatum spinis rosam dixerimus partim candore, partim rubore suffusam, & ob eam vtriusque coloris

IIII. *Christus crucce compressus instar floris magis redoluit.* *D. Ambros.*

Odorem salutis exhalauit.

Cant. 5. 10 Christus in Cruce, regalis flos.

permistionem sanè pulcherrimam iuxta illud Cant. 5. *Dilectus meus candidus, & rubicundus, electus ex millibus.* Vere igitur Christus in cruce Natzaræus, id est, floridus, imò netzer, id est, flos dicitur, nec tantùm flos, sed flos quidam Regius, eámque ob causam in Crucis titulo regalis dignitas cum Nazaræi appellatione coniuncta est, scriptúmque: *Nazarenus Rex*: vt in Cruce prodigium illud accidisse existimari possit, de quo ille apud Poëtam scisitabatur: *Die quibus in terris nascantur nomina Regum inscripti flores?* siquidem in Cruce Christus verè, ac [illegible]riè flos illustrissimo Regis nomine ac titulo inscriptus apparuit.

V.

Ioan. 19. 41. Resurrexit per resurrectionē Christus. Psal. 27. 7.

Tertiò, Quanquam in ipsa morte flos iste succisus quadam ex parte languere visus est: mox tamen tertia die resurgens quasi reflorescens elegantissimum sese omnium oculis obiecit. Eo namque mysterio voluit in horto sepeliri, vt habes Ioan. 19. *Erat*, inquit, *in loco, vbi crucifixus est, hortus, & in horto monumentum nouum, in quo nondum quisquam positus fuerat*: vt videlicet indicaret se per resurrectionem tanquam pulcherrimum florem ex horto illo proditurum. Quo spectat illud Ps. 27. *Et resploruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei*: eo namque in Psalmo ad literam loquitur Christus suam à Patre resurrectionem, & vindictam de suis hostibus efflagitans, illisque verbis, *Resploruit caro mea*, resurrectionem eleganti similitudine explicauit. *Caro Christi*, inquit Hieronym. *in resurrectione resploruit.* Eodémque sensu interpretatur D. August. Dicitur autem Christus in resurrectione resplorisse, quoniam qui antea mortalis erat, & passibilis, postea immortalis, & impassibilis resurrexit: & qui antea flos erat marcessibilis, hoc est, laboribus, mortique obnoxius, per resurrectionem flos omninò immarcescibilis extitit, & illâ immortalitatis veram, sempiternámque naturam quasi florē æternitatis perpetuò conseruauit iuxta illud Pauli ad Rom. 6. *Christus resurgēs ex mortuis iã non moritur: mors illi vltra non dominabitur.* De iisdémq; suæ resurrectionis floribus loquitur Cãt. 2. cùm sic sponsam inuitat: *Surge, propera amica mea, columba mea formosa mea, & veni: iam enim hyems transiit, imber abiit, & recessit: flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis aduenit*: quibus verbis tempus ipsum veris describitur: quo tēpore putantur arbores, campique omnes efflorescūt: significatúrque tempus resurrectionis Christi fuisse ver quoddam cœleste, quo ipse cœpit per resurrectionis suę gloriã, & corporis immortalitatem efflorescere, & deinceps etiam homines deberent ad gloriam immortalem resurgere, & tanquam flores in Ecclesiæ cãpo pulcherrimi pullulare. Id quod in ipso die resurrectionis Christi accidisse ad initium horũ cõmentariorum docuimus ad illa verba capitis primi: *Primogenitus mortuorum.* Ita hunc locum Cant. intellexit D. Bern. serm. 8. super Cant. *Quæ tu*, inquit, *quãdo hoc fuit, quando putas, nisi cum resploruit caro Christi in resurrectione? Hic primus, & maximus flos, qui apparuit in terra nostra: mane primitiæ dormientium Christus: ipse, inquam, flos campi, & lilium conuallium, vt putabatur filius Ioseph à Nazareth, quod interpretatur flos. Iccirco flos apparuit primus, sed non solus: nam & multa corpora sanctorũ, qui dormierant, pariter surrexerunt, qui veluti quidam lucidissimi flores simul apparuerunt in terra nostra.* Hæc ille.

D. Hieron. D. August.

Rom. 6. 9.

Cãt. 2. 10. 3.

Tempus resurrectionis Christi ver cœleste.

Apoc. 1. 5. D. Bernã.

Surrexerunt multi cum Christo

VI.

Quarto optimo iure subiunxit Esaias super hunc florem septemplicem spiritum requieuisse: *Et requiescet*, inquit, *super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ, & intellectus, spiritus consilij, & fortitudinis, spiritus scientiæ, & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini.* Itaque super hunc florem suauissimum septem spiritus Domini, hoc est, vniuersæ virtutes, quæ per septemplicem spiritum significantur, requieuerunt, vt tanquam Diuinæ quædam, cœlestésque apes ex eo flore suauitatem, dulcedinémque haurirent. Scitum namque est vniuersas virtutes eo ipso faciliores, suauioresque nobis extitisse, quòd Christus earum in seipso

Virtutes omnes exemplo Christi nobis extiterunt suauiores

dedit

dedit præclara documenta. Itaque humilitas, patientia, cæteræque omnes virtutes, quæ antea insuaues, ac difficiles hominibus videbantur, exemplo Christi dulcissimæ, ac mellitissimæ effectæ fuerunt, tantámque ex hoc flore suauitatem hauserunt, vt nihil iam suauius atque dulcius sit hominibus, quàm in illis sese ad Christi exemplum, formamque componere. Nec multùm abhorret ab hac sententia illud Psalm. 117. *Circundederunt me sicut apes*, seu vt Græcè habetur, ἐκύκλωσάν με ὡσεὶ μέλισσαι κηρίον, id est, *Circundederunt me sicut apes fauum*: sicut enim virtutes omnes, vt modò diximus, Christum, ceu apes florem, circundederunt, vt inde suauitatem, dulcedinémque conciperent: ita dicuntur persecutores Christi eundem tanquam apes fauum circumdedisse, hoc est, cum eum iniuriis proscindebant, cum tormentis excruciabant, fauum illum nobis suauissimum construxisse, quem comedere, hoc est, imitari delectaremur. Sic enim eum locũ interpretatus D. August. *Ipsum*, inquit, *Dominum rectè accipimus circumdatum à persecutoribus, sicut circumdant apes fauum, mel quippe operantur in fauis, Nescientes ergo persecutores Domini fecerunt enim nobis in passione dulciorem, vt gustemus, & videamus, quàm suauis est Dominus.* Eodémque modo locum accepit Beda: *Circumdederunt me sicut apes: Quia*, inquit, *sicut apes magno studio, & diligentia fauum artificiosè componunt: ita hostes mei quanto maiorem diligentiam in me excruciando insumpserunt, tantò quasi artificiosorem, ideſt, exemplabiliorem fecerunt. Potest quoque & in bonum sic accipi: Circumdederunt me quidam ex gentibus sicut apes, quia sicut apes valde confertim stipant fauum, vt quod dulce est, inde colligant: ita ipsi multum me stipantes dulcedinem verbi Dei de me quasi de fauo excusserunt. Tum sequitur: Et exarserunt sicut ignis in spinis, id est, tam vehemens dilectio accensa est in eis, quanto ardoris vis in igne illo est, qui ardet in spinis.* Hactenus Beda.

Psal. 117. 12.

Christus in tormentis fauus mellis suauissimus. D. Augast.

Beda.

Quod verò de spinis adiungit, pulchrè potest ad spinas illas referri, quibus noster flos fuit circumseptus: ignis namque amoris, qui in his spinis accenditur, vehementissimus est: magnopere enim amor in Deum considerata Christi passione, & spinea eius corona exardescit, Sanè sponsa Christum in passione vsque adeo dulcem, odoriferumque sentiebat, vt eius omnibus contumelijs, cruciatibúsque in vnum collectis se mirificè recreari, oblectarique confessa fuerit illis verbis Cant. 1. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur:* quo loco per *fasciculum myrrhæ* accipiẽdus est fasciculus ex myrrhæ floribus, ac folijs confectus, non tamen cuiusuis myrrhæ, sed eius, quæ in Syria prouenit, cuius flores, ac folia suauissimi sunt odoris: & est sponsæ oratio in hanc intelligenda sententiam. Cæteræ quidem fœminæ solent sibi fasciculos ex floribus contexere, quos & naribus admoueant, & in sinu recõdant: at ego te sponse omnibus floribus, rosisque præfero: itaque tu mihi es suauissimus florum fasciculus, quem ad cor exhilarandum in sinu meo geram perpetuò reconditum. Cur verò myrrhæ potius, quàm alterius generis florum fasciculum nominauerit, illud est causæ, quòd cum sponsus ei in cæteris omnibus actionibus gratissimus esset, atque dulcissimus, in passione tamen ipsa quam hoc loco myrrham appellat, multò suauior, dulciórque videbatur. Porrò aduerte pro *fasciculo* haberi Hebraicè צרור, à radice צרר, quæ significat angustiare, claudere, ligare: vnde צרור, id est, fasciculus, aut sacculus, in quo pecunia, aut aliquid aliud ligatur, & recondi-tur, veluti Gen. 42. *Repererunt in ore saccorum ligatas pecunias:* & Aggæi. 1. *Misit eas in sacculum pertusum.* Quo fit, vt hoc etiam loco per *fasciculum myrrhæ* possimus sacculum intelligere myrrhę folijs, floribúsque refertum: solent autem huiusmodi sacculi floribus, rebúsque alijs odoriferis referti ad pectus, stomachúmque adhiberi confouendi, & exhilarandi causa. Illud itaque sponsa significat se vsque

VII.

Exardescit amor in Deũ ex Christi passione.

Cant. 1. 13.

Myrrha ex Syria suauissimi sunt odoris.

Christi passionibus quã oblectaretur sponsa.

Gen. 42. 8. Agg. 1. 6.

adeo laboribus, & passionibus sponsi oblectati solitam, vt eius refertum saeculum advbera admoueret, cum eóque pectori adhibito obdormiscceret ad fouendum, & exhilarandum cor tanquam floribus maximè salutaribus atque odoriferis. *Myrrha*, inquit Theodoretus, *sponsi mortem, & quæ inde ad sponsam peruenit, indicat suauitatem. Subiecit autem, In medio vberum meorum commorabitur, hoc est, in præcipua animæ meæ parte, nempe in corde, quod inter vbera situm est.* Theodoret. Obserua hîc obiter in loco Esaiæ citato pro eo, quod nos habemus, *Replenit eum spiritu timoris Domini*, haberi Hebraicè, *Et olfacere*, seu *spirare ipsum cum timore Iehouah*: quibus verbis significatur vsque adeo timorem Domini, cæteráque virtutes in Christo locum habuisse, vt nihil aliud, quàm virtutem, & sanctitatem spirare videretur. Quæ metaphora non est aliena ab appellatione floris, florum enim quoque est odorem afflare, & spirare: quo fit, vt is sit sensus, huiusmodi florem loco odoris spiraturum, atque afflaturum esse timorem Domini, omnémque sanctitatem. Cùm igitur tanti odoris sit iste flos, potissimum verò cum in Passione, Crucéque spectatur: meritò sponsa ex eo sibi sacculum conficit, cum quo ad pectus adhibito continuò dormiat fouendi, & exhilarandi cordis causa.

Omnem sanctitatem afflabat Christum.

VIII. Postremò huius floris odor mansit quoque in Apostolis, qui eundé etiam cæteris fidelibus communicarunt. Nec mirum, cùm enim flos est magni odoris, si contrectetur, gestetúrque in manibus, solet in eo, qui gestauit, eadem odoris suauitas adhærescere. Et verò, quòd Apostoli Christum ceu florem manibus tractauerint, scriptum reliquit Ioan. Apost. in 1. sua epist. Canon. cap. 1. *Quod fuit* inquit, *ab initio, quod audiuimus, quod vidimus, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ.* Quod verò eius floris odor Apostolis adhæserit, quem deinceps fidelibus communicauerint, docet Paulus 2. ad Cor. cap. 2. illis verbis: *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus.* Quo loco nomine *odoris notitiæ Dei* intelligit Christum ipsum D. Ambr. seu quicunque est auctor cõmentariorum in Paulum, qui Ambrosio tribuuntur: Odor, inquit, notitiæ Dei in Christo, & per Christum est: odorem autem idcirco dixit, quia sicut quædam res cum non videantur, per odorem tamen cognoscuntur, & intelligis in aliquo loco esse, quod non vides: ita & Deus, quia inuisibilis est, per Christum se voluit intelligi, vt prædicatio Christi Deum Patrem insinuaret Creatorem, & Filiũ eius vnigenitum, cuius etiam rei legatione fungentes Apostoli odorem notitiæ Dei, & Christi per signa, & prodigia manifestarent: quorum prędicatio ideo in odore significata est, quia cum Deus non videatur per eam, quæ inuisibiliter operatur, in Apostolis esse intelligitur. Iuxta quam expositiõné habes Christum odorem fuisse Patris, Apostolos autem odoré Christi, qui eum ipsum Christum tanquam florem, & rem maximè aromaticam contrectauerint, tantum odorem inde conceperunt, vt non tam redolens Christum, quàm odores Christi appellari potuerint: *Christi*, inquit, *odor sumus.*

Apostoli odor Christi 2. Ioan. 1. 1.

2. Cor. 2. 14.

D. Ambros.

Christus odor Patris.

Vndecimum testimonium ex illis verbis Esaiæ 16.

Emitte Agnum, Domine, Dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion.

SECTIO XXIIII.

I. *Hebræorum figmentum.* EXplodenda est primùm quædam Hebræorum sententia, contendentium haberi hoc loco sermonem ad literam de centum millibus agnorum, centúmq; millibus

milibus arietum, quæ pro tributo Mesa Rex Moabitarum pendebat Regi Israël, quemadmodum refertur, 4. Reg. 3. vbi ita scriptum legimus: *Porro Mesa Rex Moab nutriebat pecora multa, & soluebat Regi Israel centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis. Cúmque mortuus fuisset Achab, prævaricatus est fœdus, quod habebat cum Rege Israel.* Cum igitur Rex Moabitarum id tributum pendere recusaret, volunt Hebræi Prophetam regnante Ezechia Moabitas excitare, vt rursum eiusmodi tributum potentissimo Regi soluant, factáque ad eos apostrophe dicere: *Mittite agnum Dominatori terræ*, (sic enim ipsi legunt) hoc est mittite agnos, seu pendite tributum cētum millium agnorum Ezechiæ Regi, & potentissimo principi. Et verò quamuis, vt auctor est D. Hieron. vtroque modo legi possit ex Hebræo, videlicet. *Emitte agnum dominatorem terræ, & Emitte agnum dominatori terræ*, cúm Hebraicè habeatur שלח absque vlla litera seruili earum, quæ apud Hebræos distinguendis casibus inseruiunt. Nihilominus hanc Heb. expositionē merum esse figmentum ex eo perspicuè ostenditur, quòd illud tributum non Regi Iuda, sed Regi Israel soluebatur, vt patet ex 4. Reg. 3. iam citato, atque adeo non erat, cur Esaias Moabitas adhortaretur, vt Ezechiæ Regi Iuda illud persoluerent, neque cur ad montem Sion, id est, ad Hierusalem illa agnorum millia mitti iuberentur. Ex quo euidenter Hebræorum commentum reuincitur, nam si esset sermo de tributo, quod pendebatur Regi Israel, ad Samariam eius regni metropolim, non ad Hierusalem caput Regni Iuda illa agnorum multitudo mitti deberet. Accedit quòd Ezechias non potuit absolutè, & simpliciter *dominator terræ* appellari, quippe qui duabus tantum tribubus in vna Palestinæ parte imperabat. Nec verò dici potest, quòd alij confugiunt, per dominatorem terræ accipiendum esse Osee vltimum Regē Israel, qui decem tribus obtinebat: etenim cum hoc vaticiniū ederetur, regnabat in Iuda Ezechias, quo regnante regnum Israel fuit omninò euersū, decémque tribus ab Assyriis in captiuitatem abductæ cum Osee ipsarum Rege: quare non erant in eo statu res illius regni, vt tam imperiosè mandari potuerit Regi Moabitarum, vt tributum illud Regi Israel persolueret. Non desunt etiam ex nostris, qui vaticinium aliò detorqueant, velintque esse ironiam, qua Moabitarum ferocia, & arrogantia rideatur, quando conuocatis in auxilium Ammonitis aduersus Iosaphat Regem Iuda exercitum compararunt, vt sit sensus: Mittite nunc ô Moabitæ exercitum illum vestrum dominatorem terræ, qui monti Sion dominetur: scilicet eo statu res vestræ sunt, vt aduersus Regem potentissimum bellum mouere cogitetis. Itaque isti per *agnum*, seu potius, vt volunt, *arietem* instrumentum bellicum accipiunt, quod *arietem* appellamus, aut certè belli Duces, ac Principes, qui etiam eodem Hebraico nomine continentur. Verùm hæc, quæ cum Iudæorum commentis cognationem habent, omittamus: nec enim est à communi expositione recedendum in ijs potissimum testimonijs, quibus nostræ fidei mysteria confirmantur.

4. Reg. 3. 4.

D. Hieron.

Reuincitur Hebræorum commentum.

Vt ergo perspectum sit hoc loco Messiæ Regis aduentum postulari, qui esset ex purissima Virgine nasciturus, aduertendum in primis est pro eo, quod nos habemus, *Emitte*, haberi Hebraicè שלח, id est, *Emittere*, numero multitudinis: tunc verò vel cum cœlis ipsis loquitur Propheta, vt sentit Vatablus, quemadmodum & capite 45. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*: vel vt plerique existimant, ad Deum ipsum sermonem dirigit propter mysterium Trinitatis, quæ expositio magis quadrat cum editione vulgata, quæ habet, *Emitte Domine*. Quanquam enim voci illi, *Domine*, nulla modò in Hebræo textu vox respondeat, credibile tamen est aliquam in Hebræo fuisse, vel Elohim scilicet, vel Adonai,

11.

Vatablus. Esai. 45. 8.

quam Hebræi more suo expunxerint, vt faciliùs sententiam suam de Rege Ezechia statuerent. Et verò Septuaginta interpretes ad Deum ipsum sermonem referendum esse putarunt: siquidem Deum ita loquentem faciunt: *Mittam agnum dominantem super terram*: ex qua translatione nouum sumitur contra Iudæos argumentum, qui contendunt legendum esse non *Dominatorem terræ*, sed *Dominatoris terræ*, quod tamen aliter Septuaginta interpretes intellexerunt, non dici videlicet, vt agnus mittatur Dominatori terræ, sed vt agnus Dominator terræ mittatur. Quo fit, vt non sit sermo de tributo, quod Regi Israël pendebatur, sed de agno dominatore terræ, hoc est, Messia, cuius aduentus prædicitur, & quem non Rex Moabitarum, sed Deus ipse missurus sit.

Septuag. Argumentū contra Iudæos.

III. Secundò est obseruandum pro *agno* esse Hebraicè כר, quod nomen non solum agnum, & arietem animalia significat, sed etiam bellicas illas machinas, quibus muri quatiuntur, quas *arietes* appellamus, imo & milites, bellique Duces, ac Principes. Pro *agno* ponitur Esaiæ trigesimo: *Pascetur in possessione tua in die illa agnus spatiosè*: pro *ariete* Psam. 64. *Induti sunt arietes ouium*: pro *bellico instrumento* Ezechielis 4. *Dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro*: denique pro militibus 4. Reg. 11. *Et assumens centuriones, & milites.* Hinc orta est multiplex huius loci expositio: quidam enim Hebræi existimant intelligendum esse *arietem*, id est, bellicum instrumentum, ac per ironiam irrideri Moabitarum superbiam, conuocarique, vt aduersus Iosaphat Regem Iuda bellum moueant, afferántque ferreos arietes, quibus Hierosolymorum mœnia quatiantur: quam expositionem secuti sunt quidam ex nostris. Alij cum R. Dauid de militibus, ducibúsque Moabitarum eodem sensu accipiunt. Quæ omnes expositiones non solùm falsæ sunt, sed etiam vulgatæ editioni aduersantur, quæ non *arietem*, sed *agnum* habet, eúmque appellat Dominatorem terræ, quod neque in bellicum instrumentum, neque in militem Moabiticum quadrare potest. Quæ eadem lectio efficaciter confirmatur ex translatione Septuag. interpretum, vt paulò ante monuimus, qui non solùm *agnũ Dominatorem terræ*, transtulerunt, sed Deum ipsum loquentem in hoc vaticinio fecerunt promittentémque agnum istum Dominatorem terræ. Tertiò scire oportet Petram deserti fuisse vrbem quandam Moabitarum, ex qua fuit oriunda Ruth præclara illa fœmina, quæ nupsit Booz, ex cóque concepit, & peperit Obed patrem Isai patris Dauidis, vt fusè traditur in lib. Ruth. Itaque illud ex eo coniugio consecuta est, vt in Christi genealogia non infimum haberet locum: siquidem Obed eius filius fuit auus Dauidis. Denique aduerte filiam Sion in sacris literis idem esse, atque Hierusalem, quæ filia Sion appellatur, quod arci Sion esset subiecta, ab eáque quasi filia protegeretur.

Esai. 30. 23. Psal. 64. 14. Ezech. 4. 2. 4 Reg. 11. 4.

R. Dauid.

Ruth vnde oriunda. Hierusalem cur filia Sion dicatur.

IIII. Igitur germana huius vaticinij interpretatio ea est, quam affert D. Hieronym. postulari videlicet hoc loco aduentum Messiæ, qui ex Ruth Moabitide, oriundáque ex Petra deserti trahere deberet originem. *Hoc* inquit, *quod in Hebræo interpretati sumus, Emitte agnum Dominatorem terræ, potest ita legi: Emitte agnum Dominatori terræ. Iste igitur agnus, qui vel ipse est Dominator terræ, vel immolatus, Dominatori terræ, de gente Moabitarum est. Significat autem Ruth, de qua generatus est Christus, quam vocat Petram deserti.* Vbi cernis Hieronymum per *Petram deserti* non vrbem Moabitarum, sed ipsammet Ruth Moabitidem intelligere: ad eandémque expositionem spectauit in epist. ad Paulinum de omnibus Scripturæ sacræ libris, cum dixit: *Ruth Moabitis Esaiæ explet vaticinium dicentis: Emitte agnum Domine Dominatorem terræ de Petra deserti ad montem filiæ Sion.* Hæc ille. Verùm siue per *Petram deserti* ipsam Ruth Moabitidem, siue vrbem ita dictam, ex qua erat oriunda

D. Hier.

Per petram deserti Ruth intellexit. Hieron.

oriunda, intelligamus, eodem semper recidit huius vaticinij interpretatio de aduentu Messiæ, quam post Hieronymum plerique omnes interpretes tradiderunt.

V. Verum latet quoque, aliud in eodem vaticinio mysterium, quod ad intemeratam Deiparæ virginitatem pertinet, si per *Petram deserti* ipsam sanctissimam Virginem accipiamus *petra* nuncupetur, quoniam de ea sine manibus absque vlla viri opera abscissus est ille lapis, de quo fit mentio Dan. 2. id est, Christus: petra, inquam solida semper, atque integra, & quæ nullâ sensit in conceptu carnis illecebrâ, vt pote quæ ex Spiritus sancti virtute conceperit tanta puritate, támque omnis sensus, & carnalis illecebræ expers, vt hac in re petra quædam insensibilis fuisse videatur: nec tantum petra, sed petra etiam deserti dicatur, vt eadem exprimatur virginitas. Et enim Virgo sanctissima quoad splendorem, decúsque virginitatis verè desertum fuit nulla humana industria excultum, sed ab Spiritu Sancto dumtaxat Diuinitus fœcundatum. Ita hoc vaticinium accepit Abb. Guerric. D. Bernardi discipulus serm. 2. de Annunciat. Dominica: *Emitte*, inquit, *Domine agnum de Petra deserti, id est, absque de petra sanctum, & inuiolabilem sancta, & immaculata proferat virginitas.* Sanè in hoc ipso satis decenter Christi occasus ortui, sepultura conceptioni respondet, dum videlicet emittitur agnus de *Petra deserti* condendus in petra monumenti, & cuius corpori monumentum excidendum erat in petra, ipse ab initio conceptus sui corpus sibi excidit de petra, & corpori locum in petra, sic integritatem petræ, cum de ea emitteretur, non imminuens: sicut nec signatam sepulturæ petram, cum de ea egrederetur, aperiens. Si ergo petra Christus, vt ait Apostolus 1. ad Cor. 10. non degenerat à matre filius, quoniam & ipsa petræ nomine censetur. An non rectè vocatur petra, quæ & in amorem integritatis proposito firma, affectu solida, sensu quoque ipso aduersus illecebram peccati tota insensibilis erat, & lapidea? An non rectè petra virginalis integritas, quæ & nihil parit per naturam sui, & cum parit roris virtute Diuini, nec admittens conceptum, nec emittens partum nouit aperiri? Hæc ille.

Dan. 2.

B. Virgo Petra deserti propter integritatem.

Abb. Guerr.

Inter Christi ortum & occasum correspondentia.

1. Cor. 10.

B. Virgo aduersus illecebram peccati insensibilis.

VI. Porro cum additur, *ad montem filiæ Sion*, communiter interpretes vel vrbem Hierosolyma accipiunt, in quam ingressurus erat Messias, vel Ecclesiam, quam erat suo aduentu fundaturus: nos tamen potius montem Caluariæ intelligendum putamus, in quo agnus iste erat immolandus, vt sequenti sectione docebimus, si priùs illud obseruemus, magno mysterio dictum esse *agnum Dominatorem terræ*. Quis enim non miretur Christum non sub potentis Leonis typo, quo nomine sæpe appellatur in sacris literis, sed sub agni imbellis animalis appellatione Dominatorem terræ nuncupari? Verùm duplex huius mysterij ratio afferri potest, vna, quæ à Christi passione ducitur, altera, quæ ab eius mansuetudine depromitur. Verùm enim verò vt intelligeremus Christum per passionem, & crucem orbis imperium obtinuisse, quemadmodum sect. 20. cum eodem Esaia explicauimus, meritò cum Dominator terræ prænuntiatus, non *Leo*, sed *agnus* dicitur, quod erat animal immolatitium, & sacrificiis deputatum: cum etiam non bello, & armis, sed mansuetudine orbem sibi subiicere statueret, optimo iure eius imperium, atque dominatus non in bellicoso aliquo, & præferoci animali, sed in mitissimo, & mansuetissimo agno adumbratur. Et quoniam de hisce argumentis iam aliàs multis disseruimus, satis fuerit idem hoc loco paucis perstrinxisse.

Passione orbis imperium obtinuit Christus.

Quisnam sit mons ille filiæ Sion, ad quem agnus mittendus prædicitur.

SECTIO XXV.

1. DIximus paulò ante per *montem filiæ Sion*, communiter interpretes vrbẽ Hierosolyma, aut Ecclesiam intelligere: nobis tamen probabilius videri montem ipsum Caluariæ accipiendum, in quo agnus iste Dominator terræ, vel iuxta aliam lectionem, Dominatori terræ erat immolandus: itaque hoc loco Esaiam non solum de ortu Christi ex virgine, sed etiam de eius sacrificio vaticinari, & idcirco eum nomine *agni*, immolatitij scilicet animalis expressisse: Dominatorẽ quoque terræ appellasse, vt pote per crucem consecuturum principatum. Quæ res vt fiat illustrior, scire oportet montem illũ, in quo Deus præcepit Abrahamo, vt Isaac filium immolaret, dictum fuisse Moriach: nam Gen. 22. pro eo, quod nos habemus, *Vade in terram visionis, & ibi offeres eum*, est Hebraicæ, *Vade in terram Moriah* המוריה pro quo Septuag. transtulerunt, εἰς τὴν ὑψηλὴν, id est, *In terram excelsam*. Eodémque nomine appellatur locus, in quo Angelus percutiens Dauidi apparuit, ipseque Dauid pro sedanda peste altare construxit, & in quo postea templum exædificauit Salomon, vt refertur 2. Paral. 3. vbi ita scriptum legimus: *Et cœpit Salomon ædificare domũ Domini in Hierusalẽ, in monte Moriah, qui demõstratus fuerat Dauidi patri eius in loco, quẽ parauerat Dauid in area Hornam Iebusæi.* De etymologia autem nominis Moriah variè sentiunt interpretes: quidam enim existimãt deduci à radice ירא id est, timere, quòd ibi aliquãdo Deus timẽdus, colẽdúsq; esset. Alij à ירה id est, docere, ac descender e, quòd eo ex loco lex, atq; doctrina in vniuersum orbẽ esset proditura iuxta illud Es. 2. *De Sion exibit lex, & verbũ Domini de Hierusalem.* Alij מרה hoc est, amaritudine, quasi dictus sit mons amarus ob amaritudinem, angorémque animi, quem sensit Isaac, cum eo loco iamiam se à patre occidendum cerneret. Nobis tamen videtur probabilius deduci à ארה quod est videri, id quod primò confirmari potest ex vulgata editione, siquidem Gen. 22. pro *terra Moriah*, vt est in Hebræo, habet *terram visionis*. Deinde, quoniam postea Abraham monti nomen imposuit, *Dominus videt*, & Iudæi deinceps quasi prouerbiali figura dicebant, *In monte Dominus videbit*, quibẽ in locis est Hebraicè verbũ ראה Dicebatur porro antea mons ille *Moriach*, id est, *visionis*, propter altitudinem, quia ex eo latus patebat in omnem terræ partẽ prospectus, quę etiam fuit causa, cur Septuag. interpretes *terram excelsam* transtulerint. Deinde verò Abraham móti illi nomen imposuit, *Deus videt*, ab effectu, quia scilicet ibi Deus obedientiam ipsius, & Isaac filij afflictionem conspexit, aut certè quia ibi Abraham vidit arietem diuinitus à Deo paratum, quem pro filio immolaret: Nam Gen. 22. ita scriptũ legimus: *Leuauit Abraham oculos, viditque post tergum arietem inter vepres hærentem cornibus, quem assumens obtulit holocaustum pro filio*: tunc verò statim sequitur: *Appellauitque nomen loci illius, Dominus videt.* Postea verò Hebræi quasi prouerbiali formulæ ita de eodem monte loquebantur, *In monte Dominus videbit*, fortasse quia ex traditione acceperant fore vbi templum Hierosolymitanum extruendum, in quo Deus per peculiarem prouidentiam resideret, suisque rebus prospiceret. Postremò dictus fuit Sion ab arce, quæ à Iebusæi ibi fuit erecta: etenim Sion arx, siue specula interpretatur, vt auctor est D. Hieron. in epitaphio Paulæ ad Eustochium virginem.

Mons in quo præceptum est Abrahamo vt Isaac immolaret quo diceretur nomine.

Gen. 22. 2. Septuag.

2. Paral. 3. 1.

Etymon hominis Moriah.

Esa. 2. 3.

Gen. 22.

Septuag.

Gen. 22. 13.

D. Hieron.

Habemus itaque ex superioribus in Monte Moriah præceptum fuisse Abrahæ vt filium

vt filium immolaret, ibique postea Dauidem in area Hornan Iebusæi, quam non datam gratis, sed pretio emptam voluit, altare pro sedanda peste extruxisse, hostiásque Deo litasse, & multò post Salomonem templum illud celeberrimum exædificasse: quæ omnia ex Diuinis literis manifestè colliguntur. Illud incertum, quod addunt Hebræi, eodem etiam loco Cain & Abel sua sacrificia Deo obtulisse, imo & Noe etiam sacrificasse finito diluuio. Cùm igitur templum fuerit in monte Sion ædificatum, efficitur, vt mons Moriah, & mons Sion idem planè fuerit, vt sentit Abulens. quæst. 7. in 3. cap. 2. lib. Paralip. aut certè quod alij volunt, mons Moriah, pars quædam fuerit montis Sion.

Quoniam in loco Cain & Abel sua sacrificia obtulerint. Abulens.

III. Rursus in eodem monte Moriah fuit arx illa Iebusæorum, quæ Sion appellabatur, à qua mons ipse dictus est *Sion*, vt paulò ante diximus, quam arcem Dauid expugnauit, sibique subiecit. Quamuis enim regnante Saule vrbs ipsa Hierusalem in Iudæorum ditione ac potestate esset, arx tamen ipsa adhuc tenebatur à Iebusæis, quã idcirco Dauid obsidendam duxit, tandémq; expulsis Iebusæis sub suam ditionem, imperiúmq; subiunxit, eamque deinceps ciuitatem suam appellauit, vt refertur 2. Reg. 5. *Cepit*, inquit, *Dauid arcem Sion, hæc est ciuitas Dauid*, & paulò inferius: *Habitauit autem Dauid in arce, & vocauit eam ciuitatem Dauid, & ædificauit per gyrum à Mello, & intrinsecus*: id quod accipiendum est dumtaxat de ipsa arce, reliqua enim ciuitas nunquã dicta est ciuitas Dauid. Itaque postquam Dauid cœpit arcem Sion, ibique domos sanè magnificas, ac regias sibi extruxit, ciuitas Dauid appellari cœpta est, à qua ciuitate Dauid, siue arce similitudo illa depromitur Cant. 4. cum dicitur: *Turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis.*

2 Reg. 5.

Ex quonam tempore Sion cœperit appellaricivitas Dauid. Cant. 4.

IIII. Denique, vt ad rem ipsam propius veniamus, mons iste *Moriah*, dictus est postea *mons Caluariæ*, in quo Christus crucifixus est, vt verissimum sit, quod à Doctoribus communiter asseritur, Christum in eodem loco passum fuisse, vbi Abrahamo præceptum fuit, vt filium immolaret, vbi Dauid pro supplicio pestis propulsando altare erexit, hostiásque litauit, vbi denique Salomon templum illud magnificentissimum, celeberrimumque ædificauit. Nec verò te moueat illud, quod ait Apostolus ad Hebr. 13. Christum extra portam passum esse, cum tamen mons Caluariæ modo intra ipsa vrbis mœnia includatur. Etenim eo tempore, quo Christus mortem subiit, extra muros erat mons Caluariæ, sed illum postea Ælius Adrianus Imperator intra murorum septa conclusit. Cur verò mons ille dictus fuerit Caluariæ controuersum est: & quidem traditio fuit veterum Patrum dictum ita fuisse à Caluaria, seu capite primi hominis, qui eo in loco sepultus fuerit, eandémque ob causam appellari Hebraicè *Golgotha*, quoniam *Gulgoleth* caput hominis significat, à radice *Galal*, id est, voluere, & circumdare propter rotundam capitis figuram. Et verò fuisse in eo loco sepultum Adam primum hominem affirmarunt nobilissimi Patres, veluti Tertull. lib. 2. carminum contra Marcionem, Orig. tract. 25. in Matth. D. Basil. in cap. 5. Esaiæ, vbi affirmat esse communem traditionem, D. Athanas. lib. de Cruce, & Passione Domini, vbi ait Magistrum Hebræorum idipsum affirmare, D. Cyprian. serm. de resurrectione Christi, D. Ambros. lib. 5. Epistolarum, epist. 19 D. August. serm. 71. de tempore, & tract. 84. in Ioan. Quamquam verò D. Hieronymus in commentariis in Matth. cap. 27. hanc traditionem non recipiat, velitque locum idcirco dictum fuisse Caluariæ, quoniam ibi damnati morte afficiebantur, capitáque atque ossa mortuorum reseruabantur, quem secuti sunt Rupert. Lyran. Dionys. Carthus. Isid. Clarius, Cornel. Iansen. imo & D. Thom. 3. part. quæst. 46. art. 10. nostamen propter grauissimam tot, tantorúmque Patrum auctoritatem prædictam tradi-

Heb. 13. Mons Caluariæ olim extra, nunc intra vrbis mœnia.

Cur ita dictus.

In eo fuisse Adamum sepultum asserunt nobilissimi PP. Tertull. Origenes. D. Basil. D. Athanas. D. Cyprian. D. Ambros. D. August. D Hieron. Rupert. Lyran. Dion. Carth Isidor. Clar. Corn Ians. D. Thom.

tionem amplectendam arbitramur, à quo nos non cogit recedere fundamentum, quo eam infirmare conatur D. Hieronym. Argumentatur namque Adam non esse sepultum in monte Caluariæ, ex eo, quod Iosue 14. dicatur sepultus in Hebron illis verbis: *Nomen Hebron ante vocabatur Cariatharbe, Adam maximus ibi inter Enacim situs est.* Eo etenim argumento nihil planè conficitur, siquidem *Adam* eo loco non est nomen alicuius viri proprium, sed commune: *Adam* enim Hebraicè *hominem* significat, illúdque tantùm eo loco scribitur, virum quendam *Arbe* nomine appellatum mole corporis inter Enacim, id est, Gigantes maximum in Hebron sepultum fuisse, à quo ciuitas illa Cariatharbe nomen sumpsit, idem namq; est Cariatharbe, atque ciuitas Arbe. Itaque non est sensus Adam primum hominem sepultum fuisse in Hebron, sed *Arbe* illum proceritate corporis inter Gigantes maximum. Quare immeritò Ioan. Lucidus lib. 1. de emendatione temporum, cap. 4. ex eo loco Iosue conatur persuadere Adamū primum hominem fuisse corporis mole, & magnitudine Gigantem, imo omnes omnino Gigantes proceritate corporis superasse, cum ostensum sit eo loco Iosue non esse sermonem de primo homine: & falsum etiam sit primum hominem Gigantem fuisse, siquidem ex cap. Geneseos exploratum est Gigantes multò post procreationem Adami extitisse.

Iosue 14. 15.

Adā primus homo non fuit sepultus in Hebron.

Ioan. Lucid.

V. Ad hunc igitur montem Caluariæ noster agnus Dominator terræ mittendus prædicitur. Id quod ex eo non obscurè elicitur, *quod agnus* appellatur, & *ad montem filiæ Sion* emittitur: cum enim in illo monte Sion templum esset, in quo iuge illud sacrificium peragebatur duorum agnorum, quorum vnus singulis diebus mane, alter vesperi in altari holocausti offerebatur ad nostri agni sacrificium adumbrandum: sanè cum is ad montem filiæ Sion mittendus prædicitur, eundem montem Sion, vbi erat locus Caluariæ, consentaneum est intelligere, vbi iste agnus erat pro vniuersis mortalibus immolandus. Atque hæc est prima ratio, cur eum in monte Sion pati oportuerit. Secunda ratio depromitur ex eo, quòd ibi primus homo sepultus iacebat, vt videlicet ipsa quoque sanguinis Christi cum Adami capite coniunctio totius generis humani, quod ab Adamo tanquam capite descendit ablutionem, & pro peccato satisfactionem declararet, quæ passione Christi continebatur: quæ est ratio D. Athanasij in lib. de Passione, & Cruce Domini. *Congruum*, inquit, *erat Dominum, cum vellet reuocare primum Adam, in eo loco pati, vt illius abolito peccato ab vniuerso eius genere illud profligaret, & quia audierat Adam: Terra es, & in terram reuerteris, ideo illic denuo positus est, vt Adamum inibi inuentum à maledictione liberaret, & pro istis verbis: Terra es, & in terram reuerteris, eidem diceret: Excitare, qui dormis, & surge ex mortuis, & illuminabit te Christus, vt non vlterius in terra consistas, sed ad cœlos ascendas.* Eandem rationem Tertul. loco citato complexus est illis elegantibus carminibus:

Iuge sacrificium duorum agnorum Christi passionem adumbrabat.

D. Athanas

Genes 5. 19.

Ephes 5. 14.

Tertull.

Hic hominem primum suscepimus esse sepultum.
Hic patitur Christus pro sanguine terra madescit,
Puluis Ada vt possit veteris cum sanguine Christi,
Commixtus stillantis aquæ virtute lauari.

Eodem spectauit D. Basil. *Dominus*, inquit, *in loco Caluariæ passus est, vt quemadmodum mors inualuit in Adam, ita & in Christi morte in efficax redderetur, & perfunderet.* & D. Ambr. lib. 10. in Lucam: *Conueniebat*, inquit, *vt ibi vitæ nostræ primitiæ locarentur, vbi fuerant mortis exordia*: & lib. 5. Epistolar. ep. 19. Ecclesiam suscepit Christus in Golgotha, vbi Adæ sepulchrum, vt illum mortuum in sua cruce resuscitaret.

D Basilius.

D. Ambros

Tertiò, Iure optimo eo ipso in loco, vbi Abraham arietem sibi diuinitus ostensum

ostensum inter vepres hærentem cornibus pro Isaac filio sacrificauit, vt dicitur Gen. 22. Christus seipsum coronatum spinis pro humano genere immolauit, vt indicaretse in illo arietè fuisse adumbratum. Ad quē sanè arietem Abrahę ostensum credi potest Esaias hoc loco respexisse, cum dixit: *Emitte agnum dominatorem terræ*, seu, vt transferri potest ex Hebræo. *Emitte arietem dominatorem terræ ad montem filiæ Sion*, hoc est, ad montem Moriach, vbi Abraham alterum arietē in huius nostri typum, ac figuram Deo litauit. Vt autem hoc luculentius appareat, non est prætereunda quædam recondita, & arcana quorūdam obseruatio, quæ est huiusmodi. Gen. 22. pro eo, quod nos habemus: *Vidit arietem inter vepres hærentem cornibus*, Septuag. transtulerunt. *Et ecce aries vnus detentus ex cornibus* ἐν φυτῷ σαφεκ id est, *in planta*, seu *arbore sabec*: qua translatione resnexerunt ad vocem Hebræam סבך sic enim Hebraicè ad verbum legimus: *Et ecce aries post detentus in sabec*, id est, *in perplexitate*, videlicet spinarum, à radice סבך hoc est, ligari, implicari: significatúrque arietē illum apparuisse implicitū, & quasi ligatum cornibus in ipsa spinarum perplexitate, quod tamen Septuag. interpretes ita intellellexerunt, vt apparuerit ligatus in planta, seu virgulto, quod ab ipsa implicatione diceretur *sabec*, eámq; vocē magnō mysterio in sua translatione, sic vt erat Hebraicè, reliquerūt. Adiicit Procop. in cōment. super Esai. in Syriaca trāslatione legi: *Ecce aries vnus pendens in arbore sabec*, aitq; illum arietem apparuisse instar ascendentis in arbore sabec, nec tantū cornibus, sed pedibus etiā anterioribus innixū hæsisse in illius arboris ramis, eáq; figura Christū in arborem Crucis ascendentem, in ea pendentē, illi affixum clauis, hærentémq; repræsentasse. Idémq; expendit D. Amb. lib. de Abraham Patriarcha c. 8. vbi in primis ita legit: *Et ecce aries vnus suspensus cornibus in virgulto sabec*: deinde addit: *Quid significatur, nisi ille, de quo scriptum est* Psal. 148. *Exaltauit cornu populi sui: Cornu nostrum Christus est elevatus, & exaltatus a terra; hunc vidit Abraham in isto sacrificio: huius passionem aspexit; & ideo ipse Dominus ait de eo: Abraham vidit diem meum, vidit, & gauisus est: vnde ait Scriptura: Vocauit Abrahā nomen loci illius, Dominus vidit, vt dicant hodie, In monte Dominus apparuit, hoc est, quod apparuerit Abrahæ reuelans futuram sui passionem corporis, qua mundum redemit, demonstrans etiam genus passionis, cum suspensum ostendit cornibus arietem: virgultum illud patibulum Crucis est.* Hæc Ambros. Adnotauit etiam D. Athan. l. q. ad Antiochum, q. 98. ad mysterium quoque spectare: quod *sabec* interpretatur *remissio*, seu *condonatio*, quam Christus nobis per Crucem promeruit. *Planta*, inquit, *sabec est veneranda Crux, iuxta Hebræos videtur sabec remissio esse, & condonatio: aries verò, qui in sabec hærebat ad plantam, quem pro Isaac Abraham holocaustum obtulit, figurauit Christum pro nobis in Cruce immolatum.*

Gen. 22. Christus in arietē ab Abrahamo immolato, adūbratus.

Septuag.

Quo pacto aries ille pro Isaac immolatus Abrahamo apparuit.

Procop.

D. Ambros. Psal. 148. 13. Dsem Christi quando viderit Abraham.

Ioan. 8. 56.

Gen. 22. 44.

D. Athanas.

Quartò, Subtiliter animaduerterunt plerique, in quibus est Leo à Castro l. 6. Apolog. & in c. 29. Esaiæ, cum Christus in Cruce dixit, *Eli Eli Lamasabacthani*, ad eandem plantam *sabec* alluisse, vt indicaret se esse illum arietem pendētem, atque suspensum ex arbore *sabec*, id est, in Cruce, quam Dominus sub typo alterius arietis pendentis ex planta sabec Abrahæ olim ostenderat: itaque idcirco verbum illud *sabacthani* potius, quàm aliud vsurpasse, vt nomine quoque ipso plantam illam *sabec*, ex qua ille alter aries pependerat, fidelibus in memoriam reuocaret, séque ostenderet tunc temporis figuram illam cumulatissimè adimplere: verbum enim *sabacthani* à nomine *sabec* inflexum videtur. Quo fit, vt iis verbis duplicem Christus prophetiam adimpleuerit, vnam ductam ex figura eius arietis, quam Deus Abrahamo ad ipsius sacrificium in Cruce adumbrandum demonstrauit: alteram depromptam ex Psal. 21. *Deus Deus meus, vt quid dereliquisti me?* quæ verba nomine ipsius Christi scripta erant à Dauide.

VII. Leo à Cast. Mat. 27. 46. Alluſio ad plantam sabec.

Psal. 22. 2.

Sed est aduertendum Hebraicè ita haberi אלי אלי למה עזבתני vbi cernis, non legi Hebraicè *sabacthani*, sed *azabthani*. Est autem longè diuersa vtriusque verbi
Erasmus. significatio: etenim *sabac*, à quo est *sabacthani*: significat ligare, & implicare, vti diximus: at verò *azab*, à quo est *azabthani*, significat delinquere: vnde Erasmus in
D. Hieron. suis scholiis super Matthæum emendandã censet vulgatam lectionem *sabathani*, in *azabthani*, quam eandem lectionem reperies apud D. Hier. in suis commentariis super Matt. Cæterùm nos communem lectionem retinendam ducimus, cũ in Græcis quoque codicibus sit σαβαχθανι: tum verò non placet responsio Leonis à Castro Euangelistam videlicet, vt locum vnum ex duplici prophetia coagmentaret, pro *azabthani*, scripsisse *sabacthani*: non placet, inquam, quoniam Euangelista, idipsum, quod Christus dixit, debuit commemorare: at si Christus non dixit *sabacthani*, sed *azabthani*, planè non seruasset rei gestæ, & historiæ veritatem, quòd impium est descriptore sacro affirmare. Quare illud potius dicendum est Christum Chaldaica, & Syriaca lingua vsum esse, quæ erat eo tempore vulgaris, atque adeo Syriacè *sabacthani* pro *azabthani* eodem ignsu pronuntiasse: in quo adhuc expẽdi optimè potest mysterium illud de arbore *sabec*, quod paulò ante commemorauimus.

VIII. Postremò obseruandum Abrahamum loco illi nomen imposuisse *Dominus videbit*, deincepsque dictum esse in monte, *Dominus videbit*, tum propter eas rationes quas superius attulimus: tum præcipuè quòd in ea arietis immolatione Deus filij sui sacrificium, & immolationem in eodem monte Moriah expressam, adũbratamque esse voluit, vt cum Abraham nomen loco imposuit, *Dominus videbit*, prophetico spiritu præuiderit, Deum aliquando ad genus humanum respecturũ prospecturúmque saluti mortalium per sacrificium sui filij in eodem illo monte peragẽdum, quemadmodum tunc saluti Isaac ostenso, datóque in sacrificiũ ariete prouidebat. Ita eius nominis mysterium explicauit D. Ambros. lib. 1. de Abraham patriarcha, c. 8. Quare eo ipso tempore reuelatum est Abrahamo mysterium passionis Christi in eo loco perficiendum: atque hunc esse diem illum, de quo Christus loquitur Ioan. 8. cum ait: *Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est*: docet D. Ambr. loco proximè citato, & D. Chrysost. ho. 54. in Ioannem, *Diem*, inquit, *meum: hoc in loco Crucem mihi significare videtur: quam in arietis oblatione, & in Isaac præfigurauit.* Scio alias esse eorum verborum Christi expositiones, quas non est huius loci persequi longius.

Quo mysterio montem Moriah Dominus videbit, appellauerit Abraham.

D. Ambros.

Ioan. 8. 56.

D. Chrysost.

Duodecimum testimonium ex illis verbis Esaiæ 19.

Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.

SECTIO XXVI.

I. Illustre etiam est ad eandem sanctissimæ Deiparæ integritatem comprobandam vaticinium illud, quod idem Esaias literis consignatum reliquit c. 19. *Ecce*, inquit, *Dominus ascendet super nubem leuem.* Hebraicè est הנה יהוה רכב על קל quod sic ad verbum reddi potest: *Ecce Iehouah equitans super nubem leuem*: etenim רכב
Psal. 17. 11. & 67. 5. Abac. 3. 8. significat proprie *equitare*, quod Vulgatus ascendendi verbo solet exprimere, veluti Psal. 17. *Qui ascendit super Cherubim*: & Psal. 67. *Iter facite ei, qui ascendit super occasum*: & Abac. 3. *Qui ascendis super equos tuos: & quadriga tua saluatio*: quibus omnibus in locis Deus tanquam eques equitare describitur, quo fit, vt etiam hoc loco *ascendendi* verbum pro *equitare* sumi debeat, Deúsque ipse super nubem leuem ascendere tanquam eques nobilissimus describatur. Est igitur multorũ sententia hoc

hoc loco Ægypti vastitatem ab Assyriis inferendam prædici, eorumque exercitum nubem appellari propter turbulentam belli, malorumque tempestatem, quam suo aduentu Ægyptiis attulerunt: dici autem *nubem leuem* ad significandas veloces, expeditásque eorundem Assyriorum copias, quæ veluti subita quædam procella, repentinúsque turbo in Ægyptum irruerunt, præcipuè cum eadem vox Hebræa קל velocem quoque significet, veluti Amos 2. *Velox pedibus suis non saluabitur.* Quoniam igitur, inquiunt, Deus ipse Assyrios ad vastandam Ægyptum incitauit, dicitur super eorum exercitum equitare, dúxque illis, & imperator fuisse ad pœnas de Ægypto bello, armísque deposcendas. Quam sententiam confirmant cum ex eo, quòd Propheta in ipso statim capitis vestibulo se de Ægypti vastitate locuturum præmittit: *Onus*, inquit, *Ægypti: Ecce Dominus ascendet super nubem leuem*: tum etiam, quòd statim Ægypti euersio manifestè describitur: *Et commouebuntur*, inquit, *simulachra Ægypti a facie eius, & cor Ægypti tabesceret in medio eius.*

Bellica clami-tates per nubem designatur.

Amos 2. 15.

Accedit, quòd apud Ezechielem quoque c. 30. Ægypti vastitas eadem nobis similitudine declaratur, cum eius excidendę tempus dies nubis nuncupatur: *Hæc* inquit, *dixit Dominus Deus. Vlulate, væ, væ diei: quia iuxta est dies, & appropinquat dies Domini: dies nubis, tempus Gentium erit. Et veniet gladius in Ægyptum, & erit pauor in Æthiopia.* Et verò inficiasire non possumus Esaiam hoc capite pleraque de Ægypti vastitate vaticinari, quemadmodum D. Hieronymus confitetur: verum multa simul alia Propheta complectitur, quæ necessariò ad tempus Messiæ, eiúsque fidem in Ægypto propagandam referenda sunt: cuiusmodi est illud: *In die illa erunt quinque ciuitates in terra Ægypti loquentes lingua Chanaam, & iurantes per Dominum exercituum*: & illud: *In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti*: & illud: *Et mittet eis Saluatorem, & propugnatorem, qui liberet eos*: & illud: *Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptij Dominum in die illa, & colent eum in hostiis, & muneribus & vota vouebunt Domino, & soluent*: quæ omnia puritatem illam fidei, religionem, Dei cultum eximiámque in omni genere sanctitatę, quæ in Ægypto per Christi aduentum floruit, mirificè declarant, vt iure optimo Patres ascensum istum Iehouah super nubem leuem de verbi incarnatione intellexerint, cuius fidem sanctissimam tanto cum fructu probitatis Ægyptus receptura prænuntietur. Sanè Euseb. Cæsar. lib. 6. de demonst. Euáng. cap. 20. quem sequitur Lyranus, locum hunc de ingressu Christi in Ægyptum accipiendum putat, cum scilicet infans adhuc, vt Herodi Regi furenti, sibique necem molienti locum daret, in Ægyptum ad tempus secessit, nubémque leuem, seu iuxta Aquilæ versionem, quam ipse citat, *crassitudinem leuem* corpus ipsiúsmet Christi sumptum ex Virgine, & Spiritus Sancti opera fabricatum interpretatur. Tum verò vastitatem Ægypti, quam Propheta commemorat, ad illud tempus refert, cum Romanorum imperator Augustus (quo imperāte natus est Christus) pugna illa Actiaca M. Antonio, & Cleopatra Ægypti Regina superatis eam prouinciam ad Romani imperij ditionem adiunxit. Contendit porrò Eusebius omnino de Christi aduentu vaticinium accepi oportere: *Dicant*, inquit, *Hebræi, quando post Esaiæ tempora dominus apud Ægyptios fit versatus, & quis dominus super crassitudine leui hic inuectus esse dicatur? interpretentur præterea crassitudinem leuem, quæ tandem ea sit, & quam ob rem non sine hac dicatur Dominus versari in Ægypto: & quando memoriæ proditum sit commota esse simulachra Ægypti, & Ægyptios cum Ægyptijs pugnasse propter Domini ad homines aduentum, & Deos illorum, Dæmones videlicet, qui multum prius valebant, nihil amplius posse, neque respondere scisscitantibus.* Hæc, & multa alia eo loco Euseb. cui consentiunt D. Ath. lib. de incarnatione Verbi, eiúsque corporali ad nos ad-

Multa ex c. 19. ad Messiæ tempus spectant.

D. Hiero.

Ingressus Christi in Ægyptum. Euseb. Cæs. Lyran. Aquila.

D. Athanas.

Cyril. Alex. Procop. uentu: quanquam pro *nube leui* legit *nimbum leuem*, Cyrill. Alex. lib. 2. comment. in Esaiam, Procopius in comment. eius capitis, & alij, quos inferius citabimus.

III. Cum igitur ex horum Patrum auctoritate exploratum sit Esaiam eo capite de Christi in Ægyptum ingressu verba facere, illud iam meritò aliquis scisc itabitur, quænam sit leuis illa nubes, inquam ascendere, seu equitare dicitur. Qua quidem in re licet aliqua sit varietas, quibusdam de ipso Christi corpore, alij de sanctissima Virgine interpretantibus, eodem tamen quoad nostrum institutum omnes expositiones recurrunt: si quidem siue caro Christi siue Virgo ipsa intelligatur, semper nubes leuis puritatem conceptus, & ortus Christi ex Virgine declarat. Et quidem, quod ad illos spectat: qui de carne Christi accipiunt, super quam Verbum Dei equitare dicitur, iuxta illud Apoc. 19. *Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verax, & vocatur nomen eius, Verbum Dei*, Sic præter alios Euseb. nubis leuis similitudinem explicauit: *Ecce*, inquit, *Dominus ascendit super crassitudinem leuem, & venit in Ægyptum, crassitudinem leuem corpus de Spiritu sancto conceptum appellans. Igitur etiam ipsa prophetæ particula exitum sortita est, quo sempore Angelus Domini in somnis visus est Ioseph, dixitque: surgens accipe puerum, & matrem eius, & fuge in Ægyptum. Tunc igitur ipse Dominus Deus Verbum suo corpori, quod de sancta Virgine acceperat, coniunctus in terra Ægypti diuersatur: quod sane corpus crassum quidem erat ob corpoream materiæ duriorem naturam, at rursus leue, eo quòd præstantius esset, quàm ea, quæ ad nos pertinent: ex quo etiã leuis nubes nominatur, propterea quod non ex voluptuaria corruptione: sed de Spiritu sancto constabat.* Hæc ille. Quibus verbis perspicuè significat corpus Christi idcirco *nubem*, seu *crassitudinem leuem* appellari, quòd fuerit à B. Virgine nulla viri opera, sed Spiritus S. virtute, & obumbratione generatum.

Apoc. 19. 11. *Euseb. Cæsa. Corpus Christi nubes leuis.* *Matth. 2. 14.*

IIII. Ex iis verò, qui per *nubem leuem* ipsam Virginem accipiunt, præter D. Hieron. in comment. super Esai. & in 1. c. Ezech. præclarè D. Ambr. in exhort. ad Virgines, *Hic est*, inquit, *qui venit in nube leui, sicut dixit Propheta: Ecce Dominus sedet super nubem leuem, & veniet in Ægyptum, significans quod in Ægyptum, id est, in afflictionem istã mundi huius veniret per Virginem. Nubem itaque Mariam dixit, quia carnem gerebat leuem, quia virgo erat nullis oneribus grauata coniugij. Ipsa est virga germinans florem, quia pura, & ad Dominum libero corde directa virginitas, quæ nullis in hoc seculo curarum anfractibus reflectatur*: Et paulò post: *Esto te nubes, sed leues: eritis profectò si ablenet virginitas onera conditionis, & tenebras huius limosæ carnis illuminet: ideo dicit illa*, Cant. 1. *Nigra sum, & decora, filiæ Hierusalem: nigra per carnem: decora per virginitatem*. Et serm. 5. in Psal. 118. *Illa* inquit, *columna nubis speciem quidem præcedebat filios Israel: mysterio autem significabat Dominũ Iesum in nube venturum leui, sicut dixit Esaias, hoc est, in virgine Maria, quæ nube serat secundum hæreditatem Euæ: leuis erat secundum virginitatis integritatem: leuis erat, quæ non homini quærebat placere. sed Domino: leuis erat, quæ non in iniquitate conceperat, sed Spiritu superueniente generabat, nec in delicto, sed cum gratia pariturebat.* Hæc Ambr. Itaque siue nubem humanitatem Christi, siue B. Virginem interpretemur, semper illibata eius integritas præsenti vaticinio comprobatur.

D. Hieron. D. Ambros. B. Mariæ nubes leuis propter puritatem. *Cant. 1. 5.*

Testimonium 13. ex illis verbis Esai. c. 45. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum, apperiatur terra, & germinet Saluatorem.*

SECTIO XXVII.

I. HVnc quoque locum nobis Hebræi de manibus eripere conantur, iisque plerique ex nostris adstipulantur, quorũ tenebras oportet primum dispellere, vt

vt vaticinij splendor eluceat. Contendunt igitur Hebræi hocloco haberi sermonem ad literam de Cyro, cuius videlicet ortus, & aduentus à Iudæis in captiuitate positis à Deo postuletur. Cum enim Esai. prędixisset fore, vt Babylonica captiuitas aduenìente Cyro finiretur: vt patet ex iis, quæ eo ipso capite præcesserant, aiunt Hebræos tam læto nuntio ad spem libertatis erectos induci ab eodem Esai. obnixè eius aduentum postulantes, magnísque vocibus Cælum, terrámque inclamãtes, vt iam tandem tam iustũ Principem, tantúmque seruatorẽ, ac vindicem libertatis emittant. Eam sententiam nituntur ex ipsomet contextu elicere, in quo dubium esse non potest quin de Cyro ad literam multa dicantur, cum in ipso capitis vestibulo Cyrus proprio nomine appelletur: sic enim incipit Esaias: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subyciam ante faciem eius gentes, & dorsa regum vertam, & dabo tibi thesauros absconditos propter seruum meum Iacob, & Israël electum meum.* Quibus verbis significatur Deum propitium Cyro futurum, vt sibi Chaldæos subiiceret, eorúmque thesauris, atque opibus potiretur, eo quòd ipse Hebræorum gentem in pristinam erat asserturus libertatem. Ex quo illud se conficere arbitrantur, cum Esaias in ipso statim capitis initio ex Dei nomine diserte tradat se de Cyro ex professo scribere, palam esse quæ toto eo capite dicuntur ad Cyrum spectare, & quoniam ipse facturus erat potestatem Hebræis in patriam reuertendi, templúmque ædificãdi, meritò eius ortum, atque aduentum, ab Hebræis omnibus votis expeti, à Deóq; efflagitari.

Hebræorum sententia.

Esai. 45. 1.

II.

Et quidem inficiari non possum multa eo capite contineri, quæ ad literam Cyro sunt necessario tribuenda, quod adeo vel ex ipso contextu manifestum est, vt meritò mirari se dicat Hieronymus esse, qui ea ad Christum putent esse referẽda: id quod etiam Euseb. Cæsar. lib. 6. præparationis Euãgelicæ cap. 9. Cyrillus Alex. in commentariis super Esaiam confitentur. Cæterùm illud adiungimus: verbis illis, quæ explicanda proposuimus, nullo modo Cyri Persarum Imperatoris ortum, sed Messiæ regis aduentum ad literam postulari. Quam sententiam videtur potiùs sequi Hieron. cum enim duplicem huius loci expositionem commemoret: vnam quorundam existimantium id tantùm dici, Cyro Regi laxãte Hebræorum captiuitatem cælum, terrámque lætari, positis, nimirum μετονυμικῶς cælo terráque pro iis, qui in cælo ac terra morantur; alteram aliorum sententiam aduentum Domini prænuntiari, hanc posteriorem, tãquam sibi magis probaretur, posteriori loco recensuit. Et multò clariùs Cyril. Alex. cũ enim superiora omnia de Cyro fuisset interpretatus, vbi ventum est ad hũc locum statim se ad Christum intuendum, contemplandúmque conuertit: *Longa*, inquit, *oratio in superioribus constampta de Cyro Persarum, & Medorum Principe, vt qui Babylonicam regionem deuastarit, Israëlem à seruitute relaxarit, templum Hierosolymitanum fundarit: deinceps verò sententiarum vim transfert Propheta iam ad ipsum Emmanuelem, qui exhibiturus erat à Patre, vt captiuis remissionem prædicaret, & terræ incolas à Diaboli Tyrannide liberatos Deo adduceret.* Hæc ille. Itaque vult Cyrillus Cyrum quidem in eo, quòd populo libertatem, potestatémque templi exædificandi tribuerit, Christi Domini typum, imagińemque fuisse, qui vniuersos mortales à Dæmonis tyrannide ereptos in libertatem vindicauerit, atque Ecclesiam toto orbe tanquàm amplissimũ, suáque maiestate dignum templum fundauerit: id quod verissimum est, neque nos vt superiùs diximus, inficiari possumus. Cæterùm cum subiungitur: *Roratecœli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra & germinet Saluatorem*: iam non de Cyro, sed de Christo Domino nostro haberi sermonem: quòd nos etiam contendimus, vt iam neque Hieronymus, neque Cyrillus à nostra sententia

Multa ex c. 45. Esaiæ ad Cyrum pertinent.

D. Hieron. Euseb. Cæsa. Cyril. Alex.

Præcedens vaticinium ad Christum referunt Patres.

D. Chrysost. discrepare censendi sint. Eam quoque tradit D. Chrysost. hom. in Psal. 71. imo & omnes illi haud dubiè in eadem fuêre sententia, qui vel ipsum capitis initium de
Tertull. Christo intellexerunt, veluti Tertull. in lib. contra Iud. cap. 7. & lib. contra Praxeam cap. 11. quibus in locis habet: *Dixit Dominus Christo meo Domino*: legit namque
D Cyprian. Græcè Κύριῳ pro Κύρῳ, id est, *Domino*, pro *Cyro*: sicut & Cyprianus lib. 1. adversus Iud. & alij ex veteribus, quæ fuit vetus quædam lectio in nonnullis exemplaribus, sed tamen vitiosa, vt auctor est D. Hieronym. & manifestum est ex textu
D. Athanas. D. Aug. Hebræo. Idem habent D. Cypr. lib. 1. aduersus Iudæos, D. Athan. lib. de vnitate Trinitatis. D. Aug. oration. de quinque hæresibus, seu contra quinque hostium genera tomo 6. & alij. Cum igitur hi patres non de Cyro, sed de Christo totum hoc vaticinium interpretentur, palam est eos verba quoque illa, de quibus disputamus ad Christum retulisse. Accedit, quòd licet *Cyrus* appellari potuerit *Christus*, id est, *vnctus*. Hebræorum more propter insigne regiæ potestatis, quoniam, vt ait Hieronymus, sicut apud alias nationes diadema, & purpura solis Imperatoribus datur: ita apud Hebræos reges perfundebantur vnguento: vnde, &
Solum apud Hebræos reges perfundebantur vnguento. Saul Christus Domini dicitur 1. Reg. 6. & in Psalmis legimus. *Nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari.* Tamen non video quomodo rex cultor idolorum debuerit iustus per antonomasiam nuncupari, cúmque Esaias intellexerit, cum dixit: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum.* Quod adhuc ma-
1. Reg. 6. Psal. 104. 15. gis apparet ex eo, quòd ea, quæ sequuntur, illustriora sunt, quàm vt in Cyrum quadrent: quomodo enim Cyri tempore omnia virtutum genera pullularunt? eum enim sensum habet illud, quod sequitur: *Et iustitia oriatur simul*, vt inferiùs magis explicabimus.

VII. Nec verò aduersarij rectè argumentantur, cum ex eo, quòd initium capitis de Cyro ad literam intelligitur, vt illis libenter damus, colligunt ea etiam, quæ sequuntur, eidem esse attribuenda. Enim verò certum est in sacris literis crebrò
In sacris sæpè ab vna persona ad aliam fit trásitus. ab vna persona ad aliam transitum fieri: atque vt alia exempla præteream, quæ non est huius loci persequi longius, quis nescit eundem Esaiam cap. 14. post, quam egerat de Nabuchodonosor, eiúsque ad inferos descensum, dánationémque descripserat, statim continua serie, atque ordine ad casum Luciferi commemorandum transisse. Quare non dissimilis sibi fuit hoc capite Propheta cum à Cyro ad Christum transiit, eo potissimùm quòd Cyrus in dando Hebræis libertatem, faciendóque potestatem templum Hierosolymis erigendi Christum ipsum adumbrauit.
Esai. 14.

IIII. Igitur cum dubium esse non debeat, quin verbis illis, quæ proposuimus, Propheta nomine omnium mortalium aduentum Messiæ Regis essegitet, ostendamus illis sanctissimæ Virginis illibatam puritatem contineri. Pro *rorate est*
Septuag. Hebraicè הרעיפו à radice רעף, quæ significat irrorare, & stillare. Septuag. transtulerunt: ἐυφράνθητω ὁ οὐρανός, hoc est, *lætetur cœlum*, pro *aperiatur*, habent Hebræa תפתח, à radice פתח, quæ præter alia significat partu fire, & aperiri, refer-
Cant. 7. 12. túrque ad flores, cum aperiuntur, vt Cant. 7. *Si flores fructus parturiunt*: vnde verbum פרח, quod sequitur, pro quo Hieronymus vertit *germinãre*, floribus
Esai. 11. 1. Incarnatio Verbi cœlestis irroratio. quoque erumpentibus tribuitur, veluti Esai. 11. *Et flos de radice eius ascendet.* Ex his primùm habemus incarnationem Verbi fuisse quandam quasi irrorationem, qua cœli terram cœlesti quodam rore perfuderunt, eámque, cũ antea arida sterilisque esset, fœcundarunt. Vnde Prophetæ sæpissimè, cum Messiæ tempora describunt, flumina desertum irrigantia, omniáque plantarum genera in solitudine
Esai. 35 1. commemorant, veluti Esaias cap. 35 *Lætabitur*, inquit, *deserta, & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda*

& lau-

& laudans: gloria Libani data est ei: decor Carmeli, & Saron ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri: quibus verbis ad literam prædicitur Gentium ad Christi fidē conuersio, quæ deserto, & solitudini comparantur, quoniam ante aduentum Christi idololatriæ, & reliquorum criminum sentibus horridæ nullum salutis fructum afferebant, sed postea Euangelicæ doctrinæ aquis irrigatæ multis fructiferis plantis, arboribúsque concitæ, refertæque fuerunt, & pulcherrimarum virtutum liliis, floribúsque vestitæ in amœnissima topiaria, ac deliciarum hortos euaserunt. Cuius omnis pulchritudinis, amœnitatisque ratio statim redditur, cum subiungitur: *Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri*, quoniam, inquam, gloriam Domini, id est, Christum, qui splendor gloriæ, imo & Patris gloria nuncupatur, per fidem contemplati sunt incredibili eius decore, pulchritudinéque permoti, charitatis facibus inflāmati in eius amorem exarserunt. Putamus hoc loco Christum *gloriam Dei*, atque *decorem* eleganti periphrasi dictum esse, quoniam in eo Patris gloria, & omnium Diuinarum perfectionum decor, pulchritudoque resplenduit, ad illúmque in cruce præcipuè positum, in qua eum non semel Prophetæ pulchrum, speciosúmque vocarunt, respexisse hoc loco Esai. cum eum gloriam, decorémque Domini appellauit. Quoniam igitur gentes Dei gloriam, atque decorem viderunt, hoc est, Christi pro humano genere in cruce positi fidem, atque doctrinam receperunt, idcirco tanta bonorum operum fruge, & virtutum opibus redundarunt. Deinde illud colligimus rectè Septuaginta interpretes pro *Rorate cæli*, transtulisse, *letetur cælum*, vt compertum esset incarnationem Verbi, quæ cælestis irrorationis similitudine expressa est, nihil fuisse aliud, quàm cælorum, imo & vniuersi orbis lætitiam.

Gentium populus deserto comparatur.

Christus gloria & decor Patris.

Incarnatio Verbi vniuersi orbis lætitia.

Tertiò efficax ex iisdem verbis argumentum ducimus ad sanctissimæ Deiparæ V. in conceptu, & partu Christi integritatem comprobandam. Primùm enim, cum cælis dicitur, vt *iustum*, hoc est Messiam ceu rorem desuper emittāt, perspicuè significatur eum non ex viri vllius opera, sed cælesti Spiritus sancti virtute à Virgine esse generandum: hanc enim etiam ob causam dicitur Christus homo cælestis 1. Cor. 15. *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis:* vbi Paulus Adamum hominem de terra terrenum, Christum hominem de cælo cælestem appellat. Atque imprimis illud omnino cauēdum, quod Appollinarius, Valentinus, & Gnostici impiè affirmarunt, Christum dici hominem cælestem, quòd corpore ex materia cælesti sumpto constaret. Dicitur autem Christus *homo de cælo cælestis*, quatuor potissimum de causis. Prima, ac præcipua ex Diuinitate vnita eius humanitati desumitur, vt interpretatur D. Thomas, & vt rectè addit Caiet. ex ipsa persona Verbi, ad cuius subsistentiam personalem assumpta est humanitas, vt primum discrimen inter Adam, & Christum ex vtriusque hypostasi, seu persona desumatur, quod videlicet Adam sit persona terrena, Christus autem sit persona Diuina. Secunda ex operibus depromitur, quoniam primus Adam opera habuit, affectúsque terrenos, siquidem Dei præceptum violauit, a missáque propter ea originali iustitia passionibus, & affectibus terrenis fuit obnoxius: at Christus habuit omnia opera planè cælestia, atque sanctissima, vt pote ab omni peccati labe prorsus immunis. Ita præter alios interpretatur D. Anselmus, ac D. Hieronymus, & Tertull. lib. de carne Christi, c. 8. Tertia est, quoniam Adam per peccatum effecit, vt ipse, & omnes posteri, qui in illo quoque peccauerunt, morti essent subiecti, & in terram, de qua sumpti erāt, reuerterentur: at Christus & sibi, & nobis resurrectionem carnis, & immortalitatem promeruit, quæ expositio traditur quoque à D. Anselmo, & aliis.

1. Cor. 15. 47

Christus homo cælestis quatuor ob causas. D. Thomas Caiet. Prima. Secunda.

D. Anselm. D. Hieron. Tertull. Tertia.

VI. Quarta. D. Hiero.

Quarta, quæ iam ad præsens facit institutum est, quoniam cælesti virtute conceptus, ortúsque fuit ex Virgine: quam expositionem etiam tradit D. Hieronymus in comment. eius loci: *Cælestis*, inquit, *dicitur, quia non humanæ fragilitatis ritu, sed Diuinæ Maiestatis nutu & conceptus est, & enixus.* Quod totidem verbis repetit auctor cõment. in Paulũ, qui D. Ambr. tribuuntur. Iuxta quã interpretationem aduerte, quod Paulus statim infert: *Igitur sicut portauimus imaginẽ terreni, portemus & imaginẽ cælestis*: ad castitatis cõmendationem pertinere, vt sit sensus: siquidẽ secundus homo, ideſt, Christus fuit de cælo cælestis, hoc est, ex Virgine purissima absque vlla carnis illecebra conceptus: & natus: debemus nos quoque cælestis huius hominis imaginem portare, hoc est puritatem, castitatémque sectari, quã ille vsque adeo coluit, vt non nisi ex matre Virgine voluerit procreari, *sicut portauimus imaginem terreni*, subiecti scilicet terrenis affectibus, rebellioni, inquam, carnis, prauísq; aduersus castitaté motibus, appetitionibúsq; quas primus homo terrenus suo peccato in orbẽ inuexit. Ex quo habes hominẽ castitatis cultorẽ iã non terrenũ, sed cælestẽ esse, castitatémq; atque puritatem esse quandã veluti cælestis hominis, hoc est, Christi non adumbratã, sed ad viuũ expressam imaginem.

D. Ambros.

Castitas, Christi imag°.

VII. Quod si quis aduersus hanc postremam expositionem obiiciat, hac ratione inter Adam, & Christum nihil interesse discriminis: siquidem ipsum quoque Adami corpus non ex viri semine progenitum, sed cælesti omnipotentis Dei virtute fuit efformatum, sicut etiã Adami corpus ex terra fuit concretum, ita etiam corpus Christi non cæleste fuisse, sed humanum, atque terrenum: itaque hac ratione vel Christum hominem esse terrenum, sicut Adam: vel Adam sicut Christum hominem esse cælestẽ. Respõdemus adhuc in hac expositione latissimum dari inter Adam, Christumque discrimen, quòd videlicet Adami corpus licet supernaturali virtute, ex limo tamen terræ effectum fuerit, in quo nihil puritatis sanctitatísque apparet: itaque meritò dictus fuerit terrenus: at Christi corpus ex purissimo Virginis matris sanguine absque vlla viri opera, sed Spiritus sancti obumbrantis virtute fuerit efformatum, in quo tanta puritas, sanctitásque eluceat, vt meritò secundus iste Adam ob hanc etiam rationem planè cælestis potuerit, ac debuerit appellari.

Inter efformationẽ corporis Christi & Adami, latissimum discrimen.

VIII. *Puritas conceptus, & ortus Christi ex Virgine.*

Sed vt eò, vnde digressi sumus, reuertamur, manifestè puritas conceptus, & ortus Christi ex Virgine ostenditur, cum tanquam ros quidam cælestis à cælis ipsis mittendus prædicitur, & tanquam pluuia è nubibus descensurus prænunciatur: idémque mysterium multo elegantius sequẽtibus verbis explicatur, cùm subiungitur: *Aperiatur terra, & germinet Saluatorem.* Cùm enim hoc loco verbum Hebræum פרה quod aperiendi vocabulo expressit Vulgatus, de floribus dicatur, cum ex germinantibus arboribus erumpunt, quid quæso pulchrius, & elegantius dici potuit ad puritatem sanctissimæ Deiparæ in conceptu, & partu Christi declarandam, quàm cum Virgo in concipiendo, pariendóque Christo terræ in florem gemmanti, & erumpenti similis dicitur? *Aperiatur* inquit, *terra, & germinet Saluatorem*, hoc est, Virgo beatissima, quæ terræ nomine exprimitur, producat iam florem illum Iesse, super quem omnes sancti Spiritus gratiæ requiescent, ea puritate, & pulchritudine, qua terra vi cælesti, roréque perfusa absque vlla alia humana industria elegantissimos ex se flores emittere consueuit. Verùm de floris germinatione multa diximus sect. 5. Certè D. Leo serm. 3. de natiuitate Domini hanc terræ germinationem ad purissimum Christi ex Virgine ortum retulit. In hac, inquit, natiuitate etiam Esaiæ sermo completus est, dicentis: *Producat terra, & germinet Saluatorem, & iustitia oriatur simul: terra enim carnis humanæ, quæ in*

D. Leo.

primo

primo fuerat prævaricatore maledicta, in hoc solo beatæ Virginis partu germen edidit benedictum, & à vitio suæ stirpis alienum.

Decimumquartum testimonium ex illis verbis Esaiæ, capite 53.

Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.

SECTIO XXVIII.

PRiorem huius vaticinij partem Septuag. interpretes aliter transtulerũt, quàm verterit D. Hieron. sic enim habent: ἀνηγγείλαμεν ὡς παιδίον ἐναντίον αὐτοῦ hoc est, *Annuntiauimus coram eo quasi puer*, seu potiùs, *quasi puerum*, vt vertit D. Hieron. in commentariis. Cur verò Septuag. ita transtulerint, illud fuit causæ, quòd vox Hebræa יונק, pro qua vulgatus transtulit *virgultum*, est in Benoni verbi יונק, quod significat sugere, lactare, nutrire, Deut. 32. *Vt sugeret mel de petra*. Esai. 60. *Suges lac gentium, & mammilla regum lactaberis*. 1. Reg. 1. *Et lactauit filium suum*. Exod. 2. *Vis, vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire* (id est, lactare) *possit infantulum*. Quare יונק ex vi verbi idem est, atque *lactans*, atque idcirco lactenti adhuc puero tribuitur, veluti Esai. 11. *Delectabitur infans ab vbere*: quam eandem ob causam trahitur ad ramum, siue virgultum significandum, eo quòd humorem sugit ab arboris radice, sicut infans ex matris vbere: ita accipitur Iob. 15. *Non recedet de tenebris, rames eius arefaciet flamma*. Itaque optimè vertit D. Hieron. *virgultum*, sicut & Symmachus *ramum*: vox enim Hebræa non quoduis virgultum significat, sed virgultum molle, & tenerum, ac veluti adhuc lactens, & lactentis instar succum sugens ex radice: maléque in plerisque Latinis exemplaribus, vt apud Cyrillum Alex. in comment. eius capitis cápus pro puero legitur, quorũ auctores videtur Græcè παῖδ' ον pro παιδίον legisse: cũ παιδίον tamen apud sept. interp. legẽdum sit. 1.

Septuag.

Deut. 32. 13. Esai. 60. 16. 1. Reg. 1. 23. Exod. 27. Esai. 11. 8. Iob. 15. 30. D. Hieron. Symmach.

Quod ad expositionem spectat, R. Salomon, & R. Dauid, & alij iuniores Hebræi suo more tergiuersantur, totúmque hoc caput de populo Hebræorum ad literam interpretantur, contendentes Esaiam de eo quasi de vno homine loqui, quemadmodum & Deus ipse loquitur Exod. 4. cum ait: *Filius meus primogenitus Israel*: describíque à Propheta luculentissimis verbis omnes illas calamitates, quas modò iniusta grauissima, & acerbissima captiuitate patitur: idcirco nimirũ appellari *despectum, nouissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem, leprosum percussum à Deo: & humiliatum vulneratum*, & vsque adeo deformatum, vt nulla pulchritudinis, atque decoris vestigia in eo videantur. Sed hoc merum Iudæorũ figmentum cum ipso Esaiæ contextu pugnat apertissimè: imprimis namque eis, de quo sermonem habet Propheta, tanta vitæ, morúmque sanctitate memoratur excellere, vt iniquitatem non fecerit, nec inuentus sit dolus in ore eius: tanta in perferendis iniuriis patientia, vt pro suis persecutoribus, atque interfectoribus orauerit, quæ in Hebræorum populum nullo pacto conueniunt, quem constat esse maiori ex parte vsuris, auaritia, cupiditate, maleficiis, aliísque flagitiis implicatum, atque totum ferè ex innumeris dolis, fraudibus, aliísque in omni genere sceleribus concretum, adeóque à vera iniuriarum tolerantia, & malorum perpessione abhorrentem, vt quotidiè tribus vicibus in suis Synagogis Romani imperij, potissimũmque Ecclesiæ Christi euersionem impiis, & execrandis vocibus à Deo efflagitet: sitque in Thalmud cautum lege, vt Hebræi,

R. Salomon. R. Dauid. Iudæorum figmentum circa hoc vaticinium. Exod. 4. 22.

Execranda Iudæorum à Deo efflagitatio.

quibuscunque malis,& incommodis potuerint,omnes Christianos afficiant, in fraudem impellant,fortunis euertant,oblatáque opportuna occasione trucidét, vt fusè refert Magister Hieronymus à Sancta fide cognominatus, ex Iudaismo ad fidem Christi conuersus,& Benedicti.13. Pont.Max. medicus tract.quodam, quem edidit *De Thalmud libri falsitate* cap. 5. & 6. ex quo manifestè reuincitur R. Salomon nullo pacto caput istud Esaiæ posse Hebræorum genti accommodari. Deinde is,de quo Esaias sermonem instituit, dicitur illa omnia propter aliorum salutem tolerare. *Verè*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras,attritus est propter scelera nostra:disciplina pacis nostræ super eum,& liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum:* ex quibus verbis illud liquidò colligitur huiusmodi Dei seruum,de quo loquitur Propheta,non propter sua ipsius scelera passum esse, sed propter crimina cæterorum, ac reliquos omnes eius ægritudine sanitatem, liuore pulchritudinem, vulneribus medicinam,attritione integritatem,morte denique vitam fuisse consecutos. Hic ego mihi testes adesse velim, qui audiant R. Salomonem vsque adeo insania furentem, vt audeat dicere populum Hebræorum in hac [illegible] captiuitate pro gentium omnium,& earũ præcipuè,à quibus diuexatur, peccatis vulnerari,Deúmque vniuersarum gentium iniquitates super Hebræum populum, innocentẽ scilicet,omníque auaritiæ,fraudis,& iniquitatis expertem posuisse, vt eas suis istis laboribus,& calamitatibus elueret:scilicet tanta sunt Hebræorum merita, támque in omni genere vitæ,morúmque sanctitas admiranda, vt pro vniuersarum gentium infinitis sceleribus possint cumulatè satisfacere. Nec videt R. Salomon se hac in re omnibus Hebræis doctoribus aduersari,qui tantùm abest, vt credant Deum propter gentium scelera Hebræos nunc affligere, aut eas his Hebræorum laboribus, vulneribúsque sanari, vt potius vnanimi consensu affirment omnes gentes,quæ modò Hebræos affligunt,ob idipsum esse perituras, & sempiternis apud inferos tormentis cruciandas:in quam sententiam intelligunt illud Ioël. vlt. *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Iosaphat: & disceptabo cum eis ibi super populo meo & hæreditate mea Israël,quos dispersérunt in nationibus,& terram meam diuiserunt,& super populum meum miserunt sortem.* Accedit, quod ipsimet Hebræorum Rabbini confitentur hanc postremam captiuitatem, quam Iudæi patiuntur, propter magnum aliquod eorum scelus accidisse:tum verò inter se disputant,quodnam eiusmodi tantum scelus à Iudæis susceptũ fuerit, propter quod tam acerba,diuturnáque seruitute opprimuntur. Ita fit,vt recentiores Hebræi neque cum Esaia,neque cum suæ gentis antiquis doctoribus consentiant.

Hieronym. à Sancti fide.

R. Salomon. insania.

Ioël. 3.2.

11. Maneat igitur hoc vaticinium nullo pacto ad Iudaicum populum spectare. Nec verò quisquam alius assignabitur,cui ea quæ eo capite comprehenduntur, tribui queant,præter vnum Regem Messiam: is enim dumtaxat ea futurus erat sanctitatis, meritorúmque magnitudine, vt solus ipse pro vniuersorum hominum peccatis posset cumulatissimè satisfacere,támque ardentibus aduersus homines amoris facibus inflammatus,vt ob eorum salutem innumeris sese opprobriis, contumeliísque proscindendum, atque acerbissimis, & grauissimis tormentis excruciandum suis hostibus obiiceret, tandémque in cruce cum summo dedecore, & ignominia sanguinem, vitámque profunderet: quæ omnia eo capite complexus est Esaias, Christúsque noster verus vtique Messias impleuit. Id, quod vel ex ipso contextu manifestum est. Quis enim alter præter Messiam *brachium Domini* appellari debuit? Cuius alterius generatio inexplicabilis

Præcedens vaticinium ad solum Messiam spectat.

cabilis dici potuit? Quis alius tot, tantísque gratiæ, sanctitatis, meritorúmque opibus abundare, vt vnus ipse vniuersis hominibus antecelleret, eorúmque omnium infinita propemodùm scelera, sua vnius sanctitate compensaret? Accedit, quod Esaias hoc capite pergit differere de illo eodem, de quo aggressus fuerat dicere ad finem capitis præcedentis, vt ex ipso nexu, seriéque contextus palam est: at orsum fuisse vaticinari de Rege Messia, vel ipse Paraphrast. Chald. intellexit, cum ita vertit: *Ecce prosperauit seruus meus Messias, exaltabitur, & eleuabitur, & confortabitur nimis, &c.* Id quod veteres quoque Hebræi senserunt: in quibus R. Moyses Gerundensis in comment. super 29. cap. Geneseos, sic ait: *Rex Messias habet dare cor suum ad petendum miserationes pro Israël, & ad ieiunandum, & humiliandum se pro eis, sicut scriptum est* Esaiæ 53. *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra.* Hæc ille.

Paraphrast.

R. Moyses Gerund.

Iam verò si de nostris agitur, quis eorum hunc locum, vtpote ad reuincendos Iudæos clarissimum prætermisit? Eo vtuntur D. Iren. l. 4. aduersus hæreses c. 56. vbi aduersus Iudæos duos Messiæ aduentus prædictos fuisse à Prophetis argumétatur Iustinus Philosophus, & martyr in dialogo cũ Tryphone aduersus Iudæos, Tertull. li. contra Iud. cap. 9. Euseb. Cæsar. li. 3. demonst. Euang. c. 2. Diuus Cypr. lib. 2. aduersus Iudæos cap. 13. Chrysost. oratione 3. contra Iudæos, Anast. Sinaita lib. 11. comment. in Hexameron, & alij.

Irenæus. Iustin. Mart. Tertull. Euseb. Cæs. D. Cyprian. D. Chrys. Anast. Sinai.

Cum hæc ita se habeant, aggrediamur iam sanctissimæ Deiparæ virginitatem in conspectu, & partu Christi confirmare. Atque illud imprimis iuxta Septuag. interpretum translationem collige, prædici ab Esaia Deum lactentem puerũ futurum, idque tanquam rem quandam nouam, admirandámque commemorari, siue legas, *Annuntiamus quasi puerum*, siue, *Annuntiauimus, quasi puer* (scilicet erit) *corã illo*, ideſt, Patre. Deinde iuxta vulgatam editionem, qua dicitur, *Ascendit sicut virgultũ coram eo*, significari Messiam in primo aduentu humilem fuisse venturũ: sed in dies magis, ac magis instar virgulti, forma, nominisque celebritate incrementum habiturum, *coram eo*, id est, coram Israële, siue Iudæis, vel etiã coram Patre. Porro, quod subiungitur, *Et sicut radix de terra sitienti*, duplicem habet explicatum. Vnus est Messiam in ipso statim initio, antequam diuinitatem suam, atque potentiam per miracula demonstraret, despectum abiectúmque absque vlla nominis claritate, existimationisque splendore victurum, instar radicis arenti solo exortæ, quæ cum humore careat, nõ erũpit in eam frondium, ramorúmque pulchritudinem, quæ in aliis plantis in amœna, & irrigua tellure consitis reperitur.

III. *Deus lactens puer factus, mirum.*

Alter est, iam ad Mariæ virginitatem pertinens, quem etiam literalem, ac germanum esse fateri nos cogit nobilium Patrum auctoritas, qui per *terram sitientem* ipsam sanctissimam virginem accipiunt, ex qua Christus, qui radix Iesse dicitur, tanquam ex arido solo, hoc est, nulla humana industria, atque opera irrigata, sed diuina tantùm virtute fœcundata fuit exortus. Hebraicè pro *sitienti*, est dictio צִיָּה quæ siccitatem, solitudinem, ac desertum significat: vnde aliqui transferunt: *sicut radix de terra deserti*: alij *de terra inuia*: quæ interpretatio est D. Hieronymi in comment. *Sicut radix*, inquit, *de terra sitienti. Prositienti*, Aquila interpretatus est *inuia*, vt virginitatis priuilegium demonstraret, quòd absque vllo humano semine de terra prius inuia sit creatus. Consentit Euseb. Cæsar. libr. 3. demonst. Euang. cap. 2. vbi sequens editionem 70. interpretum, *Annuntiauimus*, inquit, *coram eo quasi puerulus, quasi radix in terra sitiente: pro quo Aquila sic interpretatus est: Et prædicabitur tanquam quod vbere nutritur in facie eius, & tanquam radix de terra inuia: Theodotio verò: Et ascendet sicut quod lacte alitur coram eo, & sicut radix de terra*

IIII. *B. Virgo ob virginitatis priuilegium terra sitiens.*

D. Hieron. Aquila. Euseb Cæs.

sitienti: vbi puerulus quidem ille, qui vbere, atque lacte nutritur, planè ortum Christi declarat: terra verò inuia, & sitiens virginem, quæ illum enixa est, quam scilicet nullus vir adyt, de qua quamuis inuia, laudata illa radix prodiit, & puerulus, qui vbere, lacteque nutriretur. Verum hæc adumbratè admodum significauit: apertius verò idem Propheta sententiam suam interpretatur, vbi ait: Ecce Virgo in vtero accipiet, & pariet filium, & vocabunt nomen eius, Nobiscum Deus: hoc enim significat Emmanuel. Hæc Euseb.

Esa. 7 14.

V. Christi generatio ex Virgine in procreatione Adami adūbrata. D. Irenæus.

Fuit hæc Christi ex virgine tanquam ex terra sitienti generatio adumbrata in procreatione Adami ex terra virgine, hoc est, nullis pluuiis irrigata, nec humanis laboribus exculta, vt expendit D. Irenæus lib. 3. aduersus hæreses, cap. 31. Quemadmodum, inquit, protoplastum ille Adam de terra rudi, & adhuc virgine, nōdum enim pluerat Deus, & homo non erat operatus terram, habuit substantiam, & plasmatus est manu Dei, & sumpsit Dominus limum de terra, & plasmauit hominem: ita recapitulans in se Adā ex Maria virgine rectè accepit generationem Adæ recapitulationis: si enim ille de terra sumptus est, & verbo Dei plasmatus, oportebat idipsum verbum recapitulationem Adæ in semetipso faciens eiusdem generationis habere similitudinem. Hæc Irenæus, à quo eandem sententiam mutuatus videtur Tertul. lib. de carne Christi, cap. 17. cum ait: Virgo erat adhuc terra nondum opere compressa, nondum sementi subacta, ex ea hominem factum accipimus à Deo in animam viuam: igitur si primus Adam de terra traditur, meritò sequēs, vel nouissimus Adam, vt Apostolus dixit 1. Cor. 15. proinde de terra, id est, carne nondum generationi resignata in spiritum vinificantem à Deo est prolatus. Hæc ille.

Tertul.

VI. D Augusti. Christus in passione arboris radici similis.

Porro pulchrè D. Aug. li. 50. ho. 36. exponit cur Christus radix appelletur: quoniam scilicet, sicut radix nullam pulchritudinem foris ostendit, sed vim tamen & efficacitatem habet, quam per omnē fundit arborem, ita Christus, licet in passione nullam speciē, ac decorem, vt ait Propheta, foris prætulerit, infinitam tamen promerendi, & satisfaciendi vim in vniuersos mortales exeruit. Sed audiamus Augustin. Ascendit, inquit, sicut virgultum; & sicut radix de terra sitienti. Quare vt radix? Ideo, quia non est illi species, neque decor, passus est, humiliatus est, conputus est, non habebat speciem, homo apparebat, cum Deus esset, sed quomodo radix non est pulchra, sed intus habet vim pulchritudinis suæ. Attendis arborem pulchram: amænam, foliis virentem, fructibus opulentam, delectat aliquid de fructu capere, sub vmbra eius sedere, & requiescere ab æstu: laudas totam illam pulchritudinem, si radix ostendatur tibi, nulla pulchritudo in ea est, noli contemnere, quod abiectum est, inde processit, quod miraris. Attende & modo claritatem arboris. Creuit Ecclesia, crediderunt gentes, victi sunt terræ Principes, positum est collum eorum sub iugo Christi, veniunt volatilia cœli, requiescunt sub ramis eius: quæramus radicem, conputus est, crucifixus est. Ecce hic species non est, sed intuserat species, qui cum in forma Dei esset, non rapinā arbitratus est esse se æqualem Deo. Hactenus Augustin.

Ecclesiæ pulchritudo, tota ex Christi passione.

Decimum quintum testimonium ex illis verbis Esaiæ cap. 53.

Generationem eius quis enarrabit?

SECTIO XXIX.

POstquam Esaias Christi passionem tormenti, & opprobrij plenissimam descripsisset, vt nos ad eius admirabilem, diuinámque celsitudinem cōtemplandam incitaret, ne videlicet aliquid humile, & abiectum de illo suspicari possemus, quin potius amoris illius magnitudinem, quo ab ea omissa, non solum inuicto, sed libenti etiam animo perferenda se abiecit, multò magis suspiceremus:

eius

eius eximiam naturæ præstantiam nobis ante oculos proponendam putauit. Itaque admirabundus exclamauit: *Generationem eius quis enarrabit?* quæ verba triplicem expositionem literalem recipiunt.

Prima est *generationem* hoc loco pro filiorum multitudine vsurpari, significarique innumerabilem fore Messiæ Regis, & infinitam propemodum sobolem, non quidem corpore, sed spiritu, ac fide generādam: vt illud Propheta significet: quamuis Messias tam humili, & abiecto mortis genere vitam esset amissurus: nihilominus in eum ita prosciissum iniuriis: vexatum contumeliis, excruciatum tormentis, affixū denique cruci, ibique mortuum, tam innumerabilem non tantùm hominum, sed gentium, nationúmque multitudinem creditura, vt eam nemo possit percensere numerando: *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit?* hoc est, quis spiritualem Messiæ sobolem, & posteritatem poterit numerare? Hæc expositio imprimis probatur ex ipsa voce Hebræa דור quæ generationem, hoc est, hominum sobolem, & procreationem significat, veluti Eccles. 1. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autem in æternum stat*: Deut. 32. *Generatio enim peruersa est, & infideles filij.* Deinde ex verbis sequentibus, quæ huic expositioni concinunt: subiungitur namque: *Quia abscissus est de terra viuentium*: quasi dicat Propheta: Non mirum, si tantam Messias habere debeat filiorum generationem, & sobolé, quoniā ipsa morte instar plantæ putabitur, vt fortiùs erūpat. Quia enim Propheta Messiā paulò ante surculo ascendenti de terra cōparauerat, optimo iure, cū de eius posteritate disseruit, similitudinē ex plantis desumptam adhibuit, quę cū abscinduntur, cum putantur, eo ipso in maiorē frondium multitudinē, altitudinémque erumpunt. Itaque iuxta hanc expositionē perinde fuit Messiam in Cruce mortem obire, atque instar plantæ putari, vt ob idipsum ex eo infinita propemodū germinum multitudo pullularet. Cauenda est hoc loco Vatabli, & quorundam aliorum expositio, hanc generationē seculum illud, seu illius seculi hominū prauitatem, in quos Christi aduētus incidit, interpretantiū hoc sensu: *Generationē eius quis enarrabit*, hoc est, quis poterit satis describere, verbísq; amplificare generationē illam prauā, atque peruersam, Iudeorū, inquam, prauos, profligatósque mores, audaciā, impudentiam, perfidiam, qui eo tēpore viuent, quo Messias aduenit? Cauenda est, inquam, hæc expositio, quoniam cōmuni Patrum sententiæ aduersatur, qui hoc loco *generationē* de generatione ipsius Messiæ interpretātur, non verò de generatione Iudæorum. Pugnat etiam cum ipso contextu, qui habet: *Generationem eius*, id est, Messiæ, de quo nimirum Propheta loquebatur.

Eccles. 1. 4. Deut 32. 10. Innumera Messiæ spiritualis soboles vnde proueneris.

Vatablus.

Secunda expositio adhuc præstantior est, his verbis Esaiam æternam Christi generationem secundum diuinitatem explicasse: itaque conspecta tanta eius humilitate, & abiectione, quam paulo ante descripserat, quasi attonitum, obstupefactúmque fuisse, quòd videlicet tantus Deus, cuius æterna à Patre generatio ob eius diuinam altitudinem, & præstātiam comprehendi, explicaríve à nobis minimè posset, ad tantam se humilitatem abiecisset. Ita plerique omnes Patres hunc locum interpretantur, D. Iren. lib. 2. aduersus hæreses, c. 48, vbi disputans contra Gnosticos, qui æternam Verbi generationem curiosius inquirere præsumebant, citat hoc Esaiæ testimonium, vt ostendat æternam Verbi generationem comprehendi à creatis mentibus non posse, infértque: *Generationem eius innenarrabilem existentem nemo nouit, non Valentinus, non Marcion, neque Saturninus neque Basilides, neque Angeli, neque Archangeli, nec Principes, neque Potestates, nisi solus, qui generauit Pater, & qui natus est Filius*: Adde, & Spiritus sanctus. D. Ambros. lib. 1. de fide, cap. 6. D. Hieronym. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam,

II.

Æterna Christi generatio ineenarrabilis. D. Irenæus

D. Ambros. D. Hieron. Cyril. Alex.

D. Chrysost. D. August. Theodor. Leo Magn. D. Hilarius.

D. Chrysost. hom. 2. in Matt. D. Aug. lib. quinquaginta homiliarum hom. 36. & tract. 31. in Ioan. & lib. 1. de Symbolo ad Catechumenos c. 3. & lib. 2. c. 3. Theod. in suo Eranisten in 2. dialogo, qui *Inconfusus* inscribitur, Leo Magnus serm. 9. & 10. in Natiuit. Domini, & D. Hilar. lib. 2. de Trinitate, & alij.

III. Tertia denique expositio est etiam Patrum communis locum Esaiæ commemoratum ad temporalem Christi generationem referentium, quæ perfectè enarrari, explicariq; non possit, cũ præcipuè, quòd ipsum per se incarnationis mysterium, quod perfectum fuit in Virgine, vsque adeo excelsum, & arcanum sit, vt non possit omnino à creatis intelligẽtiis comprehendi: tum etiam, quoniam singulare, & eximium fuerit opus diuinæ potentiæ Christum concipi, edíque à Virgine asque vlla vel minima eius integritatis iactura, vt Esai. optimo iure per admirationem dixerit: *Generationem eius quis enarrabit?* Id quod facilè ostenditur: si enim Christus ordinaria ratione ortus ex matre fuisset, non erat, cur Esaias per admirationem diceret: *Generationem eius quis enarrabit?* facilè enim eius generatio explicari posset, si sicut alij homines fuisset generatus: itaque Prophetæ admiratio euincit Christi generationem temporalem diuina altissimi virtute perfectam in Virgine fuisse. Sic interpretati sunt nobilissimi Patres, quorum nonnullos paulò ante pro secunda expositione citauimus, quippe qui vtramque interpretationẽ vt literalem, & germanam complexi sunt: atque imprimis Iustin. Philosoph. & Mart. in dial. cum Tryphone aduersus Iudæos, *Verbum*, inquit, *quo Esaias vsus est: Genus eius quis exponet? quòd vita eius à terra aufertur: num tibi videtur dictum quasi eius, qui non ex hominibus genus habeat?* Tertull. in lib. aduersus Iudæos cap. 12. *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius in conceptu, cum virgo Maria Verbo Dei pregnans inueniretur.* D. Athanas. li. de incarnatione Verbi, eiúsque corporali ad nos aduentu *Natiuitatem*, inquit, *eius quis enarrabit? Hic est, qui ex virgine prodit, & vt homo in terris apparuit, & cuius inenarrabilis secundum carnem natiuitas censetur: non enim est, qui patrem eius carnalem dicat, cum non viro, sed ex virgine sola corpus eius ortum trahat.* D. Hier. & Cyril. Alex. in commen. super Esai. D. Chrysost. hom. de Ioann. Baptista his verbis: *Generationem eius quis enarrabit? Hoc nobis ostendit, quoniam natus quidem sit, sed quomodò natus sit, ignoramus. Beata Maria mater, & virgo, virgo fuit ante partum, virgo post partũ. Ego hoc miror, quomodò de virgine virgo natus sit, & post natiuitatem virginis mater virgo sit.* D. August. lib. 50. homil. 36. *Generationem*, inquit, *eius qui enarrabit? quam generationem: Ante Luciferum genui te: ecce vna generatio ante Luciferum, ante omnia, quæ facta sunt, ante omnes Angelos, ante omnem creaturam. Sed forte secunda eius generatio narratur: fide concipitur, masculus non accedit, vterus Virginis tumet, procedit tanquam sponsus de thalamo suo: mirabilis ista generatio: mirabilis est humana, quia sine patre: mirabilissima, quia sine matre.*

Temporalis. etiam ex duplici capite inenarrabilis

D. Iust. Mar.

Tertull.

D. Athanas.

D. Hieron. Cyrill. Alex.

D. Chrys.

D. Augst. Vtraq; Christi generatio mirabilis.

IIII. Denique D. Bern. serm. 1. in vigilia Natiuitatis: *O partus solus sine dolore, solus nescius pudoris, corruptionis ignarus, non referans, sed consecrans virginalis vteri templum. O Natiuitas supra naturam, sed pro natura miraculi excellentiam superans, sed reparans virtute mysterij, Fratres generationem istam quis enarrabit? Angelus nunciat, virtus Altissimi obumbrat, superuenit Spiritus, virgo credit, fide concipit, virgo parturit, virgo permanet, quis non miretur? Nascitur Altissimi filius, Deus de Deo, genitus ante secula, nascitur Verbum infans, quis vel satis miretur?* Habemus igitur temporalem Christi natiuitatem inexplicabilem ab Esa. prædicari, eo quòd ex matre virgine manẽte non solùm integra eius virginitate, sed magis adhuc perfecta prodierit. Fuit enim Mariæ virginitas: vt aiebat paulò ante Bern. ipso partu consecrata, seu vt loquitur D. Fulgentius serm. de laudibus Mariæ, *Creuit partu integritas, & virginitas ampliata est potius*

D. Bernard.

D. Fulgent.

est potius, quam fugata. Itaque ob tanti miraculi nouitatem simul, & magnitudinem Esaias admirabundus exclamat; *Generationem eius quis enarrabit?* Quo eodem affectu Patres in tanti mysterij admiratione defixi loqui solent, veluti D. Greg. Nyss. orat. in diem natalem Domini: *O rem,* inquit, *admirandam: virgo mater efficitur, & permanet virgo. Cernis nouum naturæ ordinem: in alijs mulieribus, quamdiu aliqua est virgo, none st mater: hic autem vtrumque nomen in idem concurrit: eadem enim & mater, & virgo est: nec virginitas partum ademit, nec partus virginitatem soluit. Decebat enim, vt qui in vitam humanam introibat, vt homines integros, incorruptósque seruaret, ab incorrupta sibi deseruiente integritate initium duceret.* Eleganter quoque S. Maximus Episc. Taurinensis hom. 1. 2. & 6. in natiuitate Domini: *Duas,* inquit, *in Christo generationes legimus, sed in vtraque incomprehensæ Diuinitatis est virtus: ibi enim eum ex semetipso genuit Deus: hic eum virgo Deo cooperante concepit: ibi sine initio, hic sine exemplo: illa est ante hominem, ista supra hominem: illa incogitabilis, ista mirabilis. Generationem ergo eius quis enarrabit? Sed si narrari non potest, credi potest: si lingua deficit, fides proficit. Quid hoc est miraculi? secreto quodam, incomprehensóque conceptu procedit de mortali fœmina diuinæ progenies. Hodie noua fœminei sexus gloria coeperit virgo, & quod vniuersa nobiscum creatura miratur, natus est homo non per hominem procreatus: nascitur Christus ex Maria, vt & sexus fœmineus hominem daret, & Deum proderet integritas virginalis.*

Deipara virginitas ampliata per partum. Greg. Nyss.

Maximus.

Recte fecisse Esaiam, qui agens de Messiæ humilitate, & passione, eius quoque celsitudinem, & præstantiam commemorauerit.

SECTIO XXX.

NOn putauimus prætereundum silentio mirum, ac planè diuinum Esaiæ artificium in Christi humilitate, ac passione describenda. Cùm enim eo capite tam multis verbis Christi opprobria, contumelias, dolores, tormenta, crucem descripsisset, eúmque despectum, leprosum, ac nouissimum virorum appellasset, dixisséque eius speciem adorem vsque adeo obscuratum, vt in eo nihil decoris ac pulchritudinis videretur, tandémque maximis affectum iniurijs, & acerbissimis tormẽtis excruciatũm, mortem dedecoris, cruciatuúmque plenissimam obiisse: ne quis propterea indignum aliquid eius altitudine, & maiestate sentiret, tanto artificio eam narrationem contexuit, vt eam subinde præclaris sententijs eiusdem Christi magnitudinem continentibus quasi pretiosis gemmis inserserit. Igitur quinque potissimùm ad Messiæ dignitatem spectantia commemorauit, quæ nobis in eius consideranda passione semper ante oculos obuersari voluit. Quia enim videri poterat Christus ex infirmitate, imbecillitatéque affectus morte fuisse, eius infinitam potentiam in ipso statim eius narrationis initio declarauit, cùm eum *brachium Domini* appellauit. Deinde, ne illud in mentem veniret, eum ex violento Patris imperio, ac per vim magis compulsum, quàm ex obedientia propria voluntate suscepta mortem oppetiisse, illud etiam explicandum putauit, *fuisse oblatum, quia voluit,* omnésque illos cruciatus instar mitissimi agni incredibili patientia sustinuisse. Porrò, ne insipiens aliquis audiens eum à Deo percussum, & humiliatum, cogitaret id ei propter aliqua grauia, quæ suscepisset, flagitia euenisse, continuò addidit eum iniquitatem non fecisse, nec in ore eius fuisse dolum repertum, sed Deum in eo iniquitates omnium nostrum posuisse, vt in illo omnium mortalium scelera, & flagitia vindicaret. Ne quis etiam ex illius obscurato decore, & pulchritudine minus erga illum afficeretur, docet

I. *Esaiæ in describenda Christi humilitate mirum artificium.*

in ipsa obscuratione formæ tantam oris venustatē, elegantiamque præ se tulisse, vt omnium corda, atque oculos ad se amandum, intuendúmque cōuerteret. Denique, ne ex eo, quòd à suis aduersariis despectissimus omniū mortalium est habitus, atque per summum contemptum, plusquam dici, cogitarique potest, iniuriosè à vilissimis illis homuncionibus acceptus, necessariò sibi eius naturę præstantiam, atque inexplicabilem generis nobilitatem, & splendorem ob oculos proponendum existimauit: *Generationem*, inquit, *eius quis enarrabit*: Quæ omnia, vt magis intelligas, nonnulla de singulis breuiter appingenda duximus.

II. *Christus non ex imbecillitate actus in crucem.*

Atque, vt à potentia primum ordiamur, quam Esaias imbecillitati opposuit, ea illis verbis à Propheta explicata est. *Brachium Domini cui reuelatum est?* Nam per *brachium Domini* Christus ipse est intelligendus, qui brachium Domini dicitur ob infinitam potentiæ magnitudinem, vt ne ex imbecillitate in crucem actus fuisse putetur, quòd nō potuisset hostium suorum conatus, & impetum coërcere. Significatur verò hac interrogatione Prophetæ paucitas Iudęorū, qui in Christum erant crediturí: hāc enim vim habet in sacris literis hæc loquēdi formula vt Psal. 18. *Delicta quis intelliget?* & Eccles. 31. *Beatus dines* (Sic enim est Græcè) *qui inuentus est sine macula: & qui post aurum non abijt, nec sperauit in pecuniæ thesaurū. Quis est hic, & laudabimus eum?* præterquam quòd hoc sensu citantur à Paulo verba præcedentia ad Rom. 10. *Sed non omnes*, inquit, *obediunt Euangelio, Esaias enim dicit: Domine quis credidit auditui nostro?* Licet enim non addat Paulus: *Et brachium Domini cui reuelatum est?* tamen eodem planè spectat vtraque interrogatio, vt habes Ioan. 12. *Cum*, inquit, *tanta signa fecisset coram eis, non credebāt in eum, vt sermo Esaiæ Prophetæ impleretur, cùm dixit. Domine quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui reuelatum est?* Vbi cernis Ioannem hunc locum de Iudæorum, qui in Christum crediturí erant, paucitate intellexisse. Quod verò nequaquam de Gentibus locutus fuerit Esaias ex eo poteris cognoscere, quod cap. 52. præcedenti de multitudine Gentiū, quæ Messiam recepturæ erant, dixerat: *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium, & videbūt omnes fines terræ salutare Dei nostri*: quod aptè poteris transferre: *Nudauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium Gentium*, Verbum enim Hebraicum חשף reuelare, & nudari significat, veluti Esai. 47. *Discooperi humerum tuum*. Est igitur sensus, Domini brachium, ideſt, Christum paucis quidem Iudęis, sed multis tamen Gentibus nudatum fuisse, hoc est cognitū, & creditum, & eius diuinitatem, & potentiam, quam Verbum ipsum ex humanitate ostendit, ducta similitudine ab ijs, qui cum ad ostentationē virium rē aliquam magnam aggrediuntur brachium nudare consueuerunt: sic enim Deus, cum filium factum hominem misit in terras, ad opus redemptionis aggrediendum, perficiendúmque, brachium quodammodo nudauit, quoniam in eo opere, vtpote difficillimo, & maximo, infinitam vim, & potentiam suā demonstrauit. Quo haud dubiè spectauit virgo sanctissima in suo Cantico, cum agens de incarnationis mysterio cecinit: *Fecit potentiam suam in brachio suo*, vt interpretatur Cyril. Alex. l. 8. in Ioan. c. 20. Eodem ferè reuoluitur expositio D. Augustini tract. 53. in Ioannem, cùm ait

Ioan. 12. 37. Paucitas Iudæorum qui in Christum erant crediturí.
Esai 52.
Esai 47. 2.
In incarnationis mysterio potentiam suam demōstrauit Deus.
Luc. 1. 51.
Cyril. Alex.

III. *D. August. Christus brachium Domini cur appellatur.*

Christum idcirco apud Esaiam brachium Domini appellari, quod Deus Pater per Filium omnia procreauerit: *Satis*, inquit, *ostendit brachium Domini ipsum Filium Dei nuncupatum, quia omnia per ipsum facta sunt: sicut enim tuum brachium est, per quod operatus, sic Dei brachium dictum est eius verbum, quia per verbum mundus operatus est. Cur enim homo vt aliquid operetur brachium extendit, nisi quia non continuò fit, quod dixerit? si autem tanta potestate præualeret, vt sine vllo motu corporis fieret, quod diceret, brachium eius, verbum eius esset.* Quibus verbis D. Aug. infinitam diuini

brachij

brachij potentiam, hoc est, Christi, qui est Verbum Patris, explicauit, cum dixit Patrem per huiusmodi Verbum omnia effecisse. Verùm cum dicimus Patrem per Verbum tanquam per brachiũ, vt aiebat Augustin. & sicut etiam docet Ioan. c. 1. omnia facere, ne intelligas dictionem, *per*, significare instrumentum, vt impiè arbitrati sunt Ariani, ex ea loquendi formula Filium minorem esse Patre, argumentantes: nec enim, *per*, hoc loco dicit instrumentum, sed præcipuum efficiens, cuiusmodi est Filius eiusdem omninò cum Patre substantiæ, atque potentiæ: illúdque tantùm significatur Filium, sicut à Patre tanquam à suæ originis sempiterno principio habet essentiam: ita quoq; habere potentiam, per quam creat eãdem, inquã, illam, quam Pater habet: & circo Patrem dici per Filium omnia creare. Ad quem sensum interpretandi, & molliendi sunt plerique ex veteribus Patribus, sicubi Filium instrumentũ, & administrum Patris vocauerunt, veluti Tertull. in lib. contra Praxeam, c. 12. & 19. & in lib. aduersus Hermogenem, c. 22. vbi Verbum ministrũ, & arbitrum Patris appellat: *Adoro*, inquit, *Scripturæ plenitudinem, quæ mihi & factorem manifestat, & facta: in Euangelio vero amplius, & ministrũ, atque arbitrum rectorũ inuenio sermonem.* Et Clemens Alex. in Protreptico ad Gentes: *Pulchre*, inquit, *spirans & flamentum Dominus hominem facit ad imaginem sui: certè ipse quoque est Dei concinnum, & aptum instrumentũ, & sanctum sapientia supermundana, Verbũ cæleste*: quas locutiones ad sensũ nobis paulò ante explicatũ trahere oportet: ab iis tamẽ, quia durissimæ sunt, & Arianum errorẽ subolent, est omnino abstinẽdum.

Ioan. 1. Dictio, Per, quid hîc.

Tertull.

Clem. Alex.

Sed vt ad institutum reuertamur: cum Christus *brachium Domini* appellatur, manifestè ostenditur, cum non solum si voluisset, potuisse se è suorum hostium manibus eripere, sed etiam illos omnino euertere. Id quod exploratum esse voluit, cum vniuersam illam cohortem, quæ ad eum comprehendendum veniebat, solo verbo perterruit, atque prostrauit: quemadmodum expendit Cyrill. Alex. lib. 11. in Ioannem: cap. 33. & D. August. tract. 112. in Ioannem, qui hoc loco Iudæis insultans, *Vbi*, inquit, *nunc militum cohors, & ministri principum, ac Pharisæorum? vbi terror, & munimen armorum? nempe vna vox dicentis, Ego sum, tantam turbam odii furorem, armisque terribilem sine telo vllo percussit, repulit, strauit.* Idipsum cecinit ex persona Christi Regius vates Psalm. 87. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber*: Hebraicè ad verbum: *Reputatus sum quasi homo, cui non fortitudo, in mortuis liber*: quasi dicat: Existimarunt multi me similem esse reliquis ad inferos descendentibus, qui non possem me neque à morte, neque ab inferorum pœnis eripere: itaque infirmum, imbecillúmque esse, vt cæteri sunt mortales: cum tamen vsque adeo superior, ac potentior morte essem, vt etiã mortuus, atque inter mortuos constitutus liber essem, in meáque esset potestate mori, aut nõ mori: ad inferos descendere, vel non descendere: apud inferos morari diutiùs, aut statim me à mortuis excitare. Hæc vna fuit ex causis præcipuis, cur Christus inclinato capite animã efflauerit Ioan. 19. *Et inclinato capite tradidit spiritũ*, quasi mortẽ non audentem ad illam accedere capitis inclinatione vocauerit: vt ostẽderet mortem nullam in se potuisse habere potestatem nisi ipse permisisset, vt vult D. Athan. lib. quæstionum ad Antiochum, quæst. 76. *Impetis*, inquit, *omnibus, quæ pati debuerat, sola mors adhuc restabat, atque hæc quidem sibi metuens appropinquare non audebat: ideo Christus eam inclinato capite vocauit: nam antequam caput inclinasset, propius accedere verebatur.* Hæc ille. Quidni etiam huc spectasse arbitramur Abacuch Prophetam cap. 3. cum dixit: *Cornua* (scilicet Crucis) *in manibus eius.* Cum enim non dixerit, *manus eius in cornibus*, sed, *cornua in manibus eius*, tacitè innuit in manibus eius, hoc est, in

IIII. *Hostes suos euertisset Christus si voluisset.*

Cyrill. Alex.

D. August. Ioan. 18. 5.

Psal. 87. 5.

Ioan. 19. 30.

D. Athanas. Christus mortem inclinato vocauit capite.

potestate eius fuisse cornua Crucis hoc est, mortem, quam in Cruce patiebatur. Ex his habemus Christum non ex imbecillitate obiisse, quippe qui super ipsam mortem plenum imperium, potestatémque habuerit.

V. Secundò, nec etiam coactè compulsum Patris imperio, sed sponte obedientem, & magno cum studio, & voluntate mortem oppetiisse luculentè quoque Esai. illis verbis expoluit: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ouis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.* Pro *oblatus est*, habetur modò Hebraicè *nagas* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu literæ *sin*: quam lectionem non putamus germanam, sed legendum esse *nagas* cum puncto *scibolet* in dextro cornu, atque hanc posteriorem vocem transtulisse Hieronymum, non priorem, quæ quamcius tempore nullis adhuc punctis Hebræi in scribendo vtebantur. Quod vt fiat apertiùs, scire oportet, multum quoad significationem interesse, si vno, aut altero modo scribatur: etenim *nagas* cum puncto *sibolet* in sinistro cornu significat repetere debitum, exigere, extorquere, velut Esa. 58. *Ecce in die ieiunij vestri, inuenitur voluntas vestra, & omnes debitores vestros repetitis*: à qua radice deducitur nomen *noges*, id est, exactor Exod. 5. *Præcepit ergo in die illa præfectis operum, & exactoribus populi*: itaque *nagas* est exigere, & extorquere cum quadam quasi vi: at verò *nagas* cum puncto *scibolet* significat accedere, & appropinquare, velut Genes. 27. *Accede huc, vt tangãte*; Esai. 29. *Eo quod appropinquauit populus iste*. Cùm igitur Esai. illud aperte significare voluerit Messiam suâ sponte mortem subiturũ; hoc posteriùs verbum videtur vsurpasse, quod voluntarium accessum significat: non autem prius, quod vim quandam continet, alioqui secum ipse Propheta pugnaret, qui diceret Messiam mortem opetiisse, quia voluit: & tamen mortem ab illo fuisse quasi tributum exactam, & quasi per vim extortam. Quare videtur modò vitiata esse lectio, & punctum *sibolet* pro *scibolet* in litera *sin* collatum.

VI. Posito igitur legendum esse *nagas*, id est, *accesit*, pulchra similitudine explicauit Propheta Christum suâ sponte mortem obiisse, cum dixit, ad illam accessisse: est enim *accedere* proprium volentium, & qui sponte aliquid agendum suscipiunt. Quàm verò cumulatè Christus hoc vaticinium impleuerit illud ostendit, quod ipsemet ad hortum, in quo se comprehendendum certò nouerat, quemadmodum discipulis disertis verbis explicauit. vltro profectus est: quid hoc enim aliud fuit, quàm ad passionem sponte accedere? Vnde ipsemet Psalmo 39. cum Patre loquens de suo in mundum ingressu ad humanum genus suâ morte redimendum, (vt expoſuit Paulus ad Hebr. 10.) ait *In capite libri scriptum est de me, vt facerem voluntatem tuam Deus meus volui, & legem tuam in medio ventris mei*, seu vt alij transferunt, *in medio viscerum meorum*, hoc est, caput, & summa omnium scripturarum ea est, vt faciam voluntatem tuam, quæ est, vt ego pro hominum salute vitam, sanguinémque profundam: id igitur ego libenti, & prompto animo accepi, eademque perficiam: itaque hoc tuum præceptum in medio viscerum meorum reposui, vt illud summo studio, & voluntate adimplerem. Sumitúrque metaphora, vt ait Theodoretus, ab iis, qui aliquem magno amore prosequuntur, & præ amore desiderant illum intra sua viscera conijcere. Tractat fusè hunc locum D. Ambros. in comment. eius Psalmi. *Scriptum est*, inquit, *non solum in capite: sed in omni legis complexione venturum hominem ad conseruandum hominum genus, qui omnia vellet, quæ Deus vellet. Vnde etiam ad sacrificium passionis voluntarius accessit, meritóque prædixit* Psal. 53. *Voluntariè sacrificabo tibi.* Atque huc etiam pertinet illud, quod Esai. subiunxit: *Et voluntas Domini in manu eius dirigetur*, hoc est, voluntas Patris de humani generis redem-

Esa. 53. 7. Sponte obediens mortem oppetit Christus.

Esa. 58. 3. Exod. 5. 6.

Gen. 27. 22. Esa. 29. 13.

Locus vitiatus in contexto Hebræo.

Psal. 39. 8. Hebr. 10. Scripturarũ caput Dei voluntas.

Theodoret. D. Ambros.

Psal. 53. 8.

redemptione per eum cumulatissimè complebitur. Pro quo Septuag trãstule- *Septuag.*
runt: βέλεσθαι Κύριος ἐν χειρὶ αὐτοῦ, hoc est. *Vult Dominus in manu eius*: quę translatio eam vim habet, vsque adeò prõptè, & alacriter Christũ iuxta Patris mandatũ ea, quæ ad salutem hominis spectabant, impleuisse, vt cum aliquid ageret, in manu quodammodò voluntatẽ Patris habuisse videretur, & idem omnino fuerit cũ alicui operi manum admouisse, ac Patrem in manu, ceu per manum eius voluisse; imo ipsam Christi manum instrumentum fuisse paternæ voluntatis. Tanta nimirum voluntate Christus voluntatem Patris de hominum redemptione perfecit, vt simul atque Pater voluntatem suam declarabat, ipse in opus continuò prodiret, nec insinuata voluntate Patris tardior esset operatio, sed tunc velle Pater videretur, cum ipse in actionem prodibat, vt meritissimè dici potuerit: *Vult Dominus in manu eius.* Cui concinit illud apud eundẽ Esai. c. 50. cum ait ex persona Christi: *Dominus Deus apperuit mihi aurem: ego autem non contradico: retrorsum non abij, Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus: faciem meam non auerti ab increpãtibus, & conspuentibus in me*: quę sic dicit: Significauit mihi Dominus passionis meæ mortisque acerbitatem: ego autem ne niminum quidem contradixi, nec retrorsum abij, quasi laborem refugiens, corpúsque iniuriis, tormentisque subtrahens, quin me ipsum vltro percutientibus, faciémque conspuentibus obieci. *Christi in Patris mandato implendo alacritas* *Esai. 50.*

Tertiò illud etiam Propheta atque etiam inculcandum duxit, Christum non propter scelus aliquod suum, quippe qui omnis omnino culpæ expers esset: sed propter vniuersorum hominum peccata, quæ in se vindicanda susceperat, omnia illa iniuriarum, ac totmentorum genera perpessum fuisse: *Vere*, inquit, *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & liuore eius sanati sumus. Omnes nos quasi oues erranimus, vnusquisque in viam suam declinauit: & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Vbi imprimis aduerte illa verba, *Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit*, duplicem habere sensum literalẽ: vnus est de corporum morbis, & ægritudinibus, quas Christus erat curaturus: quemadmodum locum intellexit D. Matthæus capite 8. *Obtulerunt*, inquit, *ei multos dæmonia habentes, & eiiciebat spiritus verbo, & omnes malè habentes curauit, vt impleretur, quod dictum est per Esaiam Prophetam dicentem: ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes portauit.* Alter est de hominum peccatis, quæ super se vindicanda susceperit, vt pro illis satisfaceret: quem sensum tradit D. Petrus in 1. sua epist. cap. 2. *Tradebat*, inquit, *iudicanti se iniustè, qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iustitiæ viuamus, cuius liuore sanati estis.* Deinde obserua pro eo, quod nos habemus, *Posuit Deus in eo iniquitatem omnium nostrum*, posse transferri ex Hebræo: *Deus incurrere fecit in eum iniquitatem omnium nostrum*, vt sit sensus, peccata nostra instar numerosi cuiusdam exercitus in Christum irruisse, & impressione facta occidisse: hanc enim vim habet interdum verbum Hebraicum *pagaa*, veluti Iudic. 8. *Tu surge, irrue in nos*: & c. 15. *Spondete mihi, quòd non occidatis me*, idest, irruatis in me. Significatur igitur vniuersorum hominum peccata quasi exercitum in Christum impressionem fecisse, vt eum interimerent: quod nihil est aliud, quàm rationem, cur Christus mortem subierit, eam fuisse, vt pro nostris peccatis satisfaceret: sed ex hac peccatorum in Christum impressione illud effectum est, vt ipsa quoque peccata per Christi mortem delerentur, & quantum est ex parte Christi, qui pro illis quoad sufficientiam cumulatissimè satisfecit, omnino interirent. *Propter scelera nostra passus Christus.* *Matth. 8. 16.* *1. Petr. 2. 25.* *Peccata nostra instar exercitus in Christum irruerunt.* *Iudic. 8. 21. & 15. 12.*

Quartò, Pergit Propheta explicare, quanquam nulla Christo in passione VIII.

ſpecies ac decor ineſſe videretur, ſi in ea tantum, quæ foris apparebant, acies intenderetur oculorum, re tamen ipſa, ſi mentis obtutus in perſonæ patientis magnitudine amore, & voluntate figeretur, pulcherrimum illũ, & pluſquam dici, aut cogitari poteſt, decorum, elegantémque extitiſſe. Id quod cum emphaſi ſignificauit Propheta, cum dixit: *Vidimus eum, & non erat aſpectus, & deſiderauimus eum:* Etenim verba illa, *Et deſiderauimus eum*, duplicem ſenſum recipiunt: vnus eſt, vt Propheta Iudæorum nomine loquatur, ſubaudiaturque negatio præcedẽs, quaſi dictum ſit: *Vidimus eum, & non erat ei aſpectus, & non deſiderauimus eum*, hoc eſt, vidimus eum, & non erat, cur eum magnopere expeteremus: ſolet enim apud Hebræos negatio prioris ſententiæ in poſteriore quoque ſubaudiri, cuiuſmodi eſt illud Chriſti apud Ioannem capite 15. *Si non veniſſem, & locutus fuiſſem eis, peccatum non haberent* pro: *Si non veniſſem, & locutus non fuiſſem eis*, & Leuitici 19. *Non periurabis in nomine meo, nec pollues nomen Dei tui:* vbi Hebraicè ſolum eſt prima negatio: *Non periurabis in nomine meo, & pollues nomen Dei tui:* quæ tamen, vt patet etiam in poſteriori membro intelligi debet. Alter eſt, vt Eſaias eorum perſonam ſuſtineat, qui in Chriſtum actum in crucem crediderunt, & ſit ſenſus: Vidimus eum, & quidem primo aſpectu nihil videbatur habere pulchritudinis, attamen nos, qui perſonæ patientis maieſtatem, diuinitatem, & amorem fidei oculis cernebamus, nihil pulchrius nos vidiſſe exiſtimauimus. Itaque eius decore, ſpecieque incitati *deſiderauimus eũ*, hoc eſt, magno voluntatis affectu, ardentiſſimóq; ſtudio ad eum diligendum, amandúmque exarſimus. Vtramque expoſitionem cõplexus eſt D. Aug. in comment. ſuper Pſal. 44. expendens eius Pſal inſcriptionem, quæ eſt, *In intellectu canticum pro dilecto: Dilectus*, inquit ille, *viſus eſt à perſecutoribus ſuis, ſed non in intellectu: ſi enim cognouiſſent: nunquam Dominum gloriæ crucifixiſſent*, 1. ad Cor. 2. *Amemus illum: aut ſi inuenerimus in eo aliquid fœdi, non amemus: Ecce ipſe inuenit multa fœda, & amauit nos: ſi aliquid fœdi inuenerimus in eo, non amemus, quia hoc ipſum, quòd carnem indutus eſt, vt de illo etiam diceretur: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: ſi conſideres miſericordiam, qua factus eſt, & ibi pulcher eſt. Sed Iudæorum perſonam gerebat Propheta, cum diceret: Vidimus eum, & non habebat ſpeciem, neque decorem: Quare? quia non in intellectu: intelligentibus autem & Verbum caro factum eſt: magna pulchritudo eſt. Mihi autem abſit gloriari, dixit vnus amicorũ ſponſi, niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: parum eſt, vt non inde erubeſcas, niſi etiam & gloriaris. Nobis ergo cum credentibus, vbique ſponſus pulcher occurrat pulcher in cœlo, pulcher in terra, pulcher in vtero, pulcher in manibus parentum, pulcher in miraculis, pulcher in flagello, pulcher deponens animam, pulcher recipiens, pulcher in ligno, pulcher in ſepulchro, pulcher in cœlo, pulcher in intellectu.*

Chriſtus etiã in cruce credentibus in eum pulcher Ioan. 15. 22.

D. Auguſt. Pſal. 44. 1.

1. Cor. 2.

Galat 6. 14.

IX. Poſtremò, ne ex ea humilitate, quam Chriſtus in paſſione demonſtrauit, indignam aliquam eius maieſtate, & celſitudine opinionem conciperemus, de vtraque eius generatione Propheta ſubiunxit: *Generationem eius quis enarrabit?* vt cogitationem noſtram ad contemplandam eius diuinitatem, quam habebat per æternam à Patre generationem, atque ad ſuſcipiendam humanitatis illius, quam à matre Virgine per temporalem ortum acceperat, ſanctitatem, puritatem, & propter hypoſtaticam ad Verbum vnionem, excellentiam, dignitatémque traduceret. Quam etiam ob cauſam, cum eius paſſionem commemorauit illis verbis, *percuſſum a Deo*, ſic locutus eſt, vt transferri poſſet, *percuſſum Deum:* eſt enim Hebraicè מכה אל הים quod rectè etiam reddi poteſt, *percuſſum Deum*, cum nulla inter vtramque vocem ſit interiecta præpoſitio: iuxta quam tranſlationem vtraque Chriſti natura declaratur, exprimitúrque eum, qui in vera humanitate patiebatur, ſimul verum Deum eſſe. Quod Eſaias non hoc tantum loco præſtitit,

Chriſti dignitas, & excellentia.

ſed

sed multis etiam aliis, cum de primo Messiæ in humilitate aduētu disserit. de eius celsitudine mentionem facit, veluti cap. 7. cum eius infantiam descripsisset illis verbis, *Butyrum, & mel comedet*, ne rerum quoque ignoratione similem reliquis infantibus putaremus, addidit, *Vt sciat reprobare malum, & eligere bonum*; id est, vt habetur Hebraicè, *in sciendo*, seu, *cum sciat in ea ipsa ætate reprobare malum, & eligere bonum*. Et cap. 8. cum dixisset: *Accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filiū*, quibus verbis Verbi incarnatio in Virgine prædicitur, vt fusè disputauimus sect. 17. statim adiunxit: *Antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ*. Et c. 9. cū dixisset: *Parvulus est nobis, & filius datus est nobis*: quia infantis, & paruuli nomen imbecillitatem notare poterat, continuò attexuit: *Et factus est principatus super humerum eius*: quasi diceret: Nemo existimet infantem istum imbecillum esse instar reliquorum infantium, licet enim humeros per ætatem teneros, infantilésque habeat, tantum tamen in illis ob latentem diuinitatem robur, fortitudóque inerit, vt totius orbis imperium in iis ipsis infantilibus humeris imperator orbis sustineat. Nec verò Esaias dumtaxat, sed reliqui etiam Prophetæ eodem artificio vsi sunt: nam & Abacuch cap. 3. cum Christum in crucem agendum vaticinatus fuisset illis verbis: *Cornua in manibus eius*: quàm primum eius æternitatem, & potentiam magnificis verbis exposuit subiiciens: *Ibi abscondita est fortitudo eius, contriti sunt montes seculi, incurvati sunt colles mundi ab itineribus æternitatis eius*. Id quod in cæteris omnibus procliue esset ostendere, nisi longiùs, quàm præsens institutum postulet, progrediendum foret.

Esai. 7. 15.
Esai. 8. 3.
Esai. 9. 6.
Abac. 3. 4.

Decimumsextum testimonium ex illis verbis Esaiæ 62.

Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur.

SECTIO XXXI.

PVlchrum quoque est illud apud eūdem Esaiam vaticinium, c. 62. *Propter Sion non tacebo, & propter Hierusalem non quiescam, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur*: quod ad primum Messiæ aduentum pertinere est communis sententia, quam præter alios tradunt D. Hieron. & Cyrill. Alex. in comment. super Esaiam, D. Athan. de communi essentia Patris, Filij, & Spiritus sancti, & alij. De Messia autem sermonem esse manifestum est ex eo, quòd *iusti* nomenclatura, qua hoc loco vtitur Propheta, propria est Messiæ: quippe qui in sacris literis *Iustus* per antonomasiam appellari consueuit, velut i apud eundem Esaiam cap. 1. *Vocaberis ciuitas iusti, vrbs fidelis*: vbi est sermo de Ecclesia, quæ *ciuitas iusti*, id est, Messiæ appellanda prædicitur. *Hæc*, inquit Hier. *perspicue de Ecclesia, quæ in Dominum creditura est, tam de Iudæa, quam de Gentibus propheticus sermo complectitur. Vrbs autem iusti, hoc est, Domini Saluatoris vocabitur: fidelem quoque appellant, seu metropolim iuxta Septuaginta ostendit ab iis appellandam: qui in Domino crediturí sunt.* Et capite quadragesimo quinto: *Rorate cœli desuper, & nubes pluant iustum*: & Hiere. 23. *Hoc est nomen, quod vocabunt eum Dominus iustus noster*: & Amos 2. *Super tribus sceleribus Israël, & super quatuor non convertam eum pro eo, quòd vendiderit pro argento iustum*: quem locum ad literam de venditione Christi, quicquid alij sentiant, intelligendum arbitramur cum Galatino libro quarto Arcanorum Catholicæ veritatis, capit. 24. & Hadriano Fino libro 6. flagelli

Esai. 62. 1.
D. Hieron. Cyril. Alex. D. Athanas.
Esai. 1. 26. Iusti nomenclatura, propria Messiæ.
Septuag. Esai. 45. 8. Hiere. 23. 6. Amos 2. 6.
Galatin. Hadria. Fin.

R. Samuel. contra Iudæos cap. 47. sicut etiam sentit R. Samuel Marrochiamus in epistola doctissima, quam scripsit ad R. Isaac de aduentu Messiæ cap. 6.

II. *Messiæ aduentus splendor, & lampas accensa cur dicatur.*

Est igitur prima expositio D. Hieronymi, quem cæteri omnes sequuntur, aduentum Messiæ splendorem, & lampadem accensam nuncupari, quia Christus suo aduentu idololatriæ, & vanarum superstitionum tenebris dissipatis erat vniuersum orbem diuinæ cognitionis, & Euangelicæ doctrinæ lumine impleturus, imo & ipsum Messiam splendorem, lampademque futurum, quæ Hierosolymis primùm accensa, paulò post omnes gentes, nationésque illuminaret, iuxta illud Ioan. 8. Ioan. 8. *Ego sum lux mundi.* Quam ob causam subdit Esaias: *Et videbunt Gentes iustum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominabit, Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Quasi dicat, inquit Hieronymus, *O Hierusalem, & Sion, cuncti Reges videbunt inclytum tuum, qui de tua stirpe generatus est, qui in te exaltatus patibulo omnes traxit ad se, ita vt gentes videant iustitiam eius, quia cunctorum creator misertus est gentibus, & Reges gloriam illius, qui glorificatus in cruce est, & omnia suo imperio regna subiecit. Denique nequaquam vocabitur Hierusalem, & Sion, sed nomen nouum accipiet, quod ei Dominus imposuerit, dicens ad Apostolum Petrum: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et populus eius nequaquam veteri nomine appellabitur Israël, sed nouo idest, Christianus. Eritque quasi corona decoris in manu Domini, & quasi diadema regni in manu Dei sui; quando eam coronauerit turba credentium, & diadema imperij, quod Martyres gemmarum suarum varietate distinxerint, fuerit in manu Dei vt filium suum eorum coronet victoriis.*

D. Hieron.

Mat. 16. 18. *Nomen Christianorum, nomen nouũ.*

III.

Sed est altera quoque huius vaticinij interpretatio, quæ superiorem quidem minimè excludit: sed addit tamen quiddam aliud, quod virginitatem sanctissimę Deiparæ in conspectu, & partu Christi mirificè declarat: eámque veteres Hebręi tradiderunt, vt testatur Galatin. lib. 7. Arcanorum Catholicæ veritatis cap. 14. sequutúsque est auctor Glossæ interlinealis in eum locum Esaiæ. Ratio autem similitudinis in eo posita est, quòd sicut splendor prodit ex sole absque vlla solaris corporis corruptione, & lampas ex admoto ignæ etiam absque vlla luminis, quod in igne est, iactura, detrimentóque accenditur: ita Christus ex Virgine instar splendoris conseruata Virginis integritate exortus est, & instar lampadis absque vllo virginei splendoris, detrimento virtute altissimi accensus apparuit, vt Christi ortus ex Virgine nihil aliud, quàm quædam ex incorrupto sole splendoris emisso, & purissima lampadis accensio fuisse videatur. Qua quidem in re temporalis Christi ortus ex Virgine similitudinem quandam habuit cum ortu eiusdem à Patre sempiterno: siquidem etiam à Patre instar splendoris prodiisse dicitur à Paulo ad Hebr. 1. vbi eum splendorem gloriæ Patris appellat. *Cum*, inquit, *sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius.* Nec enim nomen *splendoris* consubstantialitatem, & coæternitatem dumtaxat Verbi cum Patre significat, vt volunt D. Athan. orat. 2. contra Arianos, & serm. 4. contra Arianos, Orig. lib. 1. περὶ ἀρχῶν D. Cypr. in expositione Symboli Apostolorum, D. Amb. lib. 1. Hexam. c. 5. D. Hier. in c. 3. Abacuch ad illa verba, *Splendor eius vt lux erit*, Euseb. Emis. hom. 1. de Symbolo. Theodoretus in comment. super epist. ad Hebræos, & alij: sed etiam infinitam illam puritatem, & pulchritudinem, qua per æternã generationem exit à Patre. Hanc enim ob causam *candor lucis æternæ* dicitur Sapient. 7. sic enim eo loco legimus de sapientia increata: *Emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.* Sic igitur etiam ex Virgine tanquam splendor summa puritate, pulchritudinéque exortus est:

Galat. Interliv. *Ortus Christi ex Virgine, tanquam purissima lampadis accensio.*

Heb. 13. *Similis fuit ortui eiusdem à Patre sempiterno.*

D. Athan. Orig. D. Cypr. D. Ambros. D. Hieron. Abac 3. 4. Euseb. Emis. Theodo. Sap. 7. 25.

quid

quid enim pulchrius, quid purius cogitari potest, quàm ex pulcherrimo sole fulgentissimi splendoris egressus? Accedit & alia ratio D. Athanasij in epist. de decretis Nicænæ Synodi, idcirco æternam Verbi generationem egressui splendoris à sole conferri, quia: *Quemadmodum*, inquit, *sol idem manens non minuitur radijs ab ipso effusis: ita nec substantia Patris mutationem perpessa est, cum habeat suam ipsius imaginem filium.* Quæ ratio maximè etiam quadrat in partum Virginis, sic enim edidit filium, ac si splendorem emitteret, hoc est, nullam patiens suæ integritatis, puritatisque iacturam.

D. Athan. Æterni Patris substantia per Filij generationē manet eadē: nō minuitur.

IV.

Eodem quoque spectauit Regius vates Psal. 109. cùm dixit: *In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te*, vbi *sanctorum*, neutrius generis est, vt patet ex textu Hebræo, qui habet בהדרי קדש hoc est, ad verbum, *In decoribus sanctitatis:* nomen enim קדש sanctitatem, & sanctificationem significat, veluti Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo*: & Psal. 113. *facta est Iudæa sanctificatio eius.* Porrò hic locus triplicem habet sensum literalem: vnus est de æterna Christi generatione, qua Deus est, vt perspicuum est ex Paulo ad Hebr. *Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu: ego hodie genui te?* Sic enim Tertull. libro contra Praxeam, cap. 7. & 11. D. Chrysost. D. Ambros. Theophylactus, D. Thom. in comment. super epist. ad Hebr. Theod. & ferè reliqui interpretes apud Dauidem locum accipiunt, idque est & contextui, & instituto Pauli congruentius. Cum enim paulò pòst de temporali Christi generatione esset dicturus, meritò prius æternam explicauit, vt vtramque Christi generationem complecteretur. Alter est de resurrectione Christi, quæ fuit quædam veluti regeneratio, quo nomine etiam generalis hominum resurrectio censetur, Matth. 19. *Vos, qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Hoc sensu affertur à Paulo Act. 13. *Nos*, inquit, *vobis annunciamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimpleuit filijs nostris resuscitans Iesum, sicut & in* Psal. 2. *dictum est: Filius meus es tu: ego hodie genui te.* Eodem modo accipitur à D. Hilario in comment. eius Psal. & D. Ambros. libr. 3. de Sacramentis. Tertius denique est de temporali Christi generatione, ortúque ex virgine, quēadmodum Tertull. lib. 5. contra Marcion. cap. 9. D. Ioan. Damasc. orat. de natiuit. Mariæ, Theod. & Oecumen. in Psalum interpretantur, & D. August. in cōment. eius Psal. vbi de vtraque Christi generatione locum intelligit, & postquam de æterna disseruisset, adiungit: *An vultis*, inquit, *vt ipsum Dauid respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum? Si ergo ipse loquitur, fortè ipse potuit dicere: Ex vtero ante Luciferum genui te, ex vtero virginali. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne Dauid, ex illo vtero natus est Christus, tanquam ex vtero genitus à Dauid: ex vtero, quo masculus non accessit: Ex vtero, quia solus ex solo vtero. Ergo ex vtero*, inquit ille, *qui eum Dominum suum dixerat: ex vtero ante Luciferum genui te. Et hoc ipsum ante Luciferum signatè dictum, & propriè dictum, & sic impletum: noctu enim natus est Dominus ex vtero Virginis Mariæ indicant testimonia Pastorum, qui vigilias exercebant super gregem suum. Ex vtero ante Luciferum genui te:* Iuxta hanc igitur tertiam expositionem non video, cur Regius Propheta in temporali Christi ortu explicādo splendoris, & sanctitatis meminerit, nisi quia instar splēdoris maxima cum puritate, sanctitatéque ex Virgine matre prodierit. *In splendoribus*, inquit, *sanctitatum*, seu vt alij vertunt, *in pulchritudinibus genui te.* Nec enim vna tantùm pulchritudo, sed multæ pulchritūdines in ortu Christi ex Virgine extiterūt: nec vnus dumtaxat splendor, sed multi fulgentissimi splendores radiarunt. Vna videlicet pulchritudo, vnúsque splendor fuit nasci hominem Deum: altera pulchritudo, altérque splendor ex matre virgine procreari. Atque hæc ex Esaia

Psal. 109 3. Eiusdem loci triplex literalis sensus. Psal. 92. 5. Psal. 113 2. Hebr 1. 5. Tertul. D. Chrysost. D. Ambros. Theophyl. D. Thom. Theodoret.

Mat. 19. 29.

Act. 13. 32.

Psal. 2. 7. D. Hilar. D. Ambr. Tertull. D. Io. Dam. Theod. Oecumen. D. August. Psal. 109. 1

In Christi ortu non vna, sed multæ pulchritudines.

sufficient: nonnulla enim alia eiusdem non ita luculenta, & illustria testimonia consultò prætermisimus: nunc ad reliquos Prophetas transeamus.

Testimonium 17. ex illis verbis Hierem. 31. *Vsquequo delicijs dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram. Fœmina circundabit virum.*

SECTIO XXXII.

I. HAbemus hoc loco non iam amictam sole mulierem, sed solem ipsum amictum muliere: *Fœminą*, inquit, *circundabit virum.* Vtrumque sanè prodigiosum, sed eodem tamen siue mulieris ex sole, siue solis ex muliere amictus reuoluitur: siquidem vtrouis modo dicamus, semper eadem sanctissimæ Virginis in conceptu, & partu Christi integritas explicatur. Quanquam hoc Hieremiæ vaticinium ad conceptum potius pertineat, cum Christus à Virgine in vtero gestabatur: tunc enim fœmina virum circundedit, & nouo quodam prodigio solem ipsa amicuit, vt paulò post docebimus. Principio statuendum, à germanam lectionem ex Hebræo esse eam, quam reddidit D. Hieron. eamque secuti sunt Symmachus, & Aquila, vt auctor est idem D. Hieronymus in comment super Hieremiam. Nam Septuag. aliter transtulerũt, videlicet: *Vsquequo conuerteris filia defecta: quoniã creauit te Dominus salutẽ in plantationem nouam: in salute tua circumibunt homines.* Sic enim eam citat Hieron. tametsi Theodoretus legit: ἕως πότε ἐπιστρέψεις χωλὴ θυγάτηρ; id est, *Te Dominus in salute in plantationẽ nouam*, Theodotio autem: *Creauit Dominus salutem nouam, in salute circumibit homo.* Cæterùm Hebraicè planè est, vt Hieronymus transtulit, id quod nec ipsi Hebræi inficiari possunt.

D. Hieron. Symmach. Aquila. Septuag. Lectionum varietas. Theodoret. Theodotio.

Deiparæ illibata virginitas.

Tunc verò luculentè ostenditur sanctissimæ Deiparæ in conceptu Christi illibata virginitas, cùm dicitur: *Creauit Deus nouum super terram*: *Fœmina circundabit virum*, videlicet in vtero. Nam si ea fœmina ordinario concipiendi modo filium erat in vtero gestatura, quid miraculi, nouitatisque contingeret? quare cum Dominus polliceatur se nouum quoddam, admirandúmque prodigium effecturum, palam est istiusmodi fœminam, de qua est sermo, conseruata omnino integritate concepturam fuisse. Id quod emphatico *circundandi* verbo Propheta explicauit: vere enim Virgo beatissima filium vtero omni ex parte perfectè circundedit, ipsa vndique clausa, atque integra, quæ nullius viri patuit congressui, nec filium à viro accepit, sed intus Spiritus sancti virtute acceptũ, vndique vtero circumplexa est. Qui filius, quoniam in primo ipso conceptionis instanti diuinam vidit essentiam, more que nostro rationis vsum habuit, & cumulatissimam rerum omnium scientiam, vir non ætate, sed cognitione, maturitate, prudentia appellatur: vnde Hebraicè est nouum *geber*, quod virilem fortitudinem, robúrque declarat, vt duplex supra naturam miraculum, atque prodigium hoc vno vaticinio Hieremias complexus sit: vnum quòd fœmina quædam absque vlla viri opera filium conceptura esset: alterum, quòd eiusmodi filius etiam cum matris vtero gestaretur, quoad ætatem quidem infans, sed quoad cognitionem tamen perfectus planè vir esset futurus.

Christum in matris vtero fuit perfectus vir.

II. Sic in primis locum intellexit D. Hieron. in comment. super Hierem. *Vsquequo Virgo Israel negligentia dissolueris, & profundo errore vagaberis? Respice, quæ dicturus sum, & vnde tibi tanta beatitudo expectanda sit: attende, audi, quod nunquam ante cognoueris. Nouam rem creauit Dominus super terram: Absque vllo semine, absque coitu,*

D. Hieron.

coitu, atque conceptu fœmina circundabit virum gremio uteri sui, qui iuxta incrementa quidem ætatis per vagitus, & infantiam proficere videbitur sapientia, & ætate, sed perfectus vir in ventre fœmineo solitis mensibus continebitur. Vtrumque etiam elegantèr persequitur D. Bernard. imprimis namque ad ostendendam Mariæ virginitatem expendit verbum *circundandi* serm. 30. in Purificat. *Nouum faciet Dominus super terram. Quæris quod nouum? Mulier, inquit, circundabit virum. Non ab altero viro virum suscipiet, non humana lege concipiet hominem, sed intra uiscera intacta, & integra virum claudet ita sanè, vt intrante, & exeunte Domino iuxta alium Prophetam porta Orientalis clausa iugiter perseueret.* Deinde quemadmodum Christum in utero Virginis iure optimo Propheta virum appellauerit, sic exponit homilia 2. super *Missus est. Nouum*, inquit, *creauit Dominus super terram: Fœmina circundabit virum. Quæ est hæc fœmina? Quis verò iste vir: aut si vir, quomodò à fœmina circundatus: aut si à fœmina circundari potest, quando vir? & vt apertius dicam, quomodò potest simul, & vir esse, & in utero matris: hoc est enim virum à fœmina circundari. Sed verto me ad conceptum partúmque Virginalem, si forte inter plurima noua, admira, quæ ibi profectò inspicit, qui diligenter inquirit, etiam hanc reperiam nouitatem. Vir erat Iesus necdum etiam natus, sed sapientia, non ætate: animi vigore, non viribus corporis: maturitate sensuum, non corpulentia membrorum: Nec enim minus habuit sapientiæ, vel potius non minus fuit sapientia Iesus conceptus, quam natus, paruus, quàm magnus, siue ergo latens in utero, siue uagiens in præsepio, siue iam grandiusculus interrogans Doctores in templo, siue iam perfectæ ætatis docens in populo, æque profectò plenus fuit Spiritu sancto. Constat ergo, quia semper Iesus virilem animum habuit, etsi non semper in corpore vir apparuit. Cur denique dubito virum fuisse in utero, quem in ibi Deum fuisse non ambigo? minus quippe est esse virum, quam esse Deum.* Atque hæc est communis interpretum in hunc locum expositio.

D. Bernard.

In eius conceptione noua plurima.

II. Obseruandum est primò *circundandi* verbum, vt diximus, hoc loco emphaticum esse, & apprimè virginitatem Mariæ in conceptu explicare, quæ videlicet fœtum non à viro acceperit, sed intra se cœlitus datum clauserit in modum circuli vndequaque integri, atque perfecti, nulla vel minima scissione violati. Quo eodem pertinet illud pulcherrimum vallum liliorum, quibus venter Virginis vndique vallatus dicitur Cant. 7. illis verbis: *Venter tuus sicut acerus tritici vallatus liliis.* Verè enim venter Virginis propter fœcunditatem aceruus tritici, propter virginitatem verò vallatus liliis prædicatur. quod liliorum vallum, atque septum nulla carnis illecebra diruit: nullus viri congressus dissipauit. Eodémque mysterio Cant. 4. sponsus Virginem hortum conclusum, & fontem signatum appellauit, *Hortus*, inquit, *conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus, fons signatus.* Vbi aduerte bis appellari Virginem *hortum conclusum*, vt indicetur & in conceptu, & in partu omnino clausam, integramque fuisse: *fontem* verò *signatum*, seu vt Græcè est πηγὴν σφραγιδίζω, hoc est, *fontem sigillo obsignatum*, vt virginalis sigilli integritas declaretur, intelligamúsque Virginem sanctissimam sponsi ipsius sigillo ita fuisse obsignatam, vt neque in conceptu, neque in partu eiusmodi sigillum resignatũ, ruptúmve vlla ex parte fuerit: sed integrum semper, inuiolatúmque permanserit. Sic vtrumque locum intellexit D. Ambros. in libro de institutione virginis, capit. septimo, vbi loquens de Virgine sanctissima, expendénsque portam illam Orientalem apud Ezechielem de qua dicemus sect. sequenti, ita concludit: *Porta ergo clausa virginitas est, hortus clausus virginitas, & fons signatus virginitas.*

Expenditur verbum circundandi.

Cant. 7. 2.

Cant. 4. 11.

Deipara in conceptu & partu integritas.

D. Ambros.

Secundò, aduerte rectè Esaiam ex incarnatione Verbi, purissimáque eius in Virgine conceptione ad colendam vitæ puritatem, morúmque licentiam seuiori disciplina comprimendam argumentari: *Vsquequo*, inquit,

IIII.

deliciis dissolutæ filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: Fœmina circundabit virum. Quasi dicat: Consentaneum planè est, vt vniuersi mortales deliciis omnibus abdicatis, depositisque superiorum temporum sceleribus nouâ vitæ ratione suscipiant, castitatem colant, laxámque, ac dissolutam morum disciplinâ Euangelicæ doctrinæ perfectione deuinciant: quo tempore Deus tantâ est nouitatem effecturus, vt filium suum hominem factum vteri angustiis virgo cõcludat. Itaque tria potissimum ex mysterio incarnationis colligit Esaias: vnũ est oportere nos morum licentiam, laxitatémque arctioribus disciplinæ vinculis coërcere, cũ Deus ille sempiternus, & immensus, cuius magnitudo nullis spatiis definitur, sese intra vnius fœminæ vterum per assumptam humanitatem incluserit. Atque hoc in verbis illis, *vsquequo filia vaga dissolueris?* exprimitur. Alterum, vt omnem sanctitatem, præcipuéque castitatem repudiatis carnis illecebris amplectamur, cum Deus vsque adeo puritatem adamauerit, vt matrem sibi virginẽ delegerit: id quod in verbo, *deliciis*, satis innuitur. Tertiũ denique, vt nouam vitæ rationem in omni virtutum genere ineamus, cum Deus tam nouum propter nos miraculum perpetrauerit, vt virgo hominem Deum in vtero gestaret. Postulat enim tanti operis propter nos effecti magnitudo, vt nullam deinceps Deo iniuriam nostris sceleribus inferamus: sed potius tam munificum parentem omnibus officiis, & amore prosequamur. Simili argumento vsus est Paulus, vt nos in Dei amorẽ vehementius incitaret, 1. ad Cor. 16. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maranatha.* Quo loco *anathema* significat ab hominum vsu, & consuetudine segregatum, & excommunicatum: itaque Paulus quodammodò excommunicat omnes eos, qui Christum non amant, cuius anathematis, & excommunicationis rationẽ reddit subiungens: *Maranatha*, id est, *Dominus venit*, in præterito, hoc est, vt interpretatur Caiet. quia Dominus noster iam venit, propterea amandus est, & anathema est, qui eum non amauerit, videlicet qui tanto Dei amori non respondeat. Est verò *Maranatha* magis Syrum, quàm Hebræum, vt ait Hieronymus, tametsi ex confinio vtriúsque linguæ aliquid Hebræum sonet. Nec verò hinc occasionem accipias existimandi eos omnes, qui non sunt in charitate, esse eo ipso excommunicatos: nec enim Paulus hoc loco per *anathema* excommunicationem, vt Doctores communiter accipiunt, intelligit: sed illud tantùm significat, eum qui Christum, postquam venit, non amat, ob tantum ingrati animi crimen dignum esse, qui sit *anathema*, hoc est, qui à communi hominum consuetudine exterminetur. Itaque hanc vnam cogitationem de Domini in carne aduentu vehementissimos esse ad omnem sanctitatẽ stimulos: vnde Diuus Chrysostomus in commentar. eius loci, *Cogita*, inquit, *vel hoc vnum, & habebis idoneũ ad omnem virtutem ingressum, & demoliri peccatum omne facillimum erit.* Eodem pertinet illud ad Rom. decimotertio: *Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere: nunc enim propior est nostra salus, quàm cum credimus.* Quæ verba Diuus Thomas referenda existimat ad salutem, quam Christus suo primo aduentu effecit, Apostolúmque loqui ex persona omnium fidelium, qui ab initio vsque mundi extiterunt, qui quò magis tempus incarnationis appropinquabat, ardentiori studio ad omne genus probitatis, virtutúmque perfectionem aspirabant, seséque ipsi inuicem ad sanctitatem toto pectore amplectendam iis verbis adhortabantur, ac si dicerent: Par est iam nos de præteritæ socordiæ, negligentiæque somno excitari, atque in virtutum omni studio, conatúque incumbere, siquidem propior est iam nostri seruatoris aduentus, quàm cum eum à principio mundi venturum credidimus. Alij de secundo Christi aduentu interpretantur,

Moriũ licentia post incarnationem arctius coercenda.

2. Cor. 16. 22.

Christum nõ amãtes anathemate quodammodo ferit Paulus.
Caiet.
D. Hieron.

Incarnati Verbi meditatio ad omnẽ sanctitatẽ addit stimulos.
D. Chrysost.
Rom. 13. 11.

Eò ardentius ad omnẽ probitatem aspirabant fideles, quò magis incarnationis tẽpus appropinquabat.

pretantur, sed nostra, ac D. Thomæ expositio cum Ecclesiæ consuetudine cohæret, quæ eum locum Pauli ante primi aduentus Christi repræsentationem legendum fidelibus proponit, vt olim D. Thom. adnotauit. Nec verò solus Paulus ex Christi aduētu ad morum puritatem commendandam argumentatur, sed etiam Esaias, seu ipse per Esaiam Dominus cap. 56. *Hæc dicit Dominus: custodite iudicium, & facite iustitiā, quia iuxta est salus mea, vt veniat, & iustitia mea, vt reueletur.* Quē locum de aduētu Messiæ accipiendum esse docuerūt Septuag. interpretes, cum pro *salute salutare* transtulerunt, quo nomine sæpe Christus in Diuinis literis censetur. *Esa. 56. 1.* *Septuag.*

Decimumoctauum testimonium ex illis verbis Ezechielis, cap. 44.

Et conuertit me ad viam portæ Sanctuarij exterioris, quæ respiciebat ad Orientem: & erat clausa, & dixit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam: quoniam Dominus Deus Israël ingressus est per eam, eritque clausa Principi: Princeps ipse sedebit in ea.

SECTIO XXXIII

I. IN nostris super Ezechielem Commentariis superioribus annis fusè ostendimus eam ciuitatis, templique visionem Prophetæ demonstratam nullo pacto ad materialem illam Hierosolymorum vrbem, templúmque illud à Salomone ædificatum, sed ad Ecclesiam à Christo in terris fundatam pertinere, atque adeo non mysticè, sed secundùm literam omnia, quæ de eiusmodi ædificiis à Propheta describuntur, de Ecclesia esse intelligenda: quamuis in multis ad ciuitatem illam materialem, templúmque Salomonis fiat allusio. Id quod, quia non est huius loci ex professo disputare, satis sit vt certum posuisse, & quod est consequens, hanc etiam portam Orientalem Sanctuarij exterioris, hoc est, atrij interioris, quod Sanctuarium exterius nominatur comparatione ipsius templi, quod interius Sanctuarium dicebatur, non aliquam materialem atrij illius portam, sed aliam multò sublimiorem, diuiniorémque significare.

II. Igitur Origen. hom. 14. super Ezech. hanc portam interpretatur cognitionem Scripturarum, quæ clausa erat, quo vsque Princeps, id est, Christus eas aperuit. Quam eandem interpretationem Hieron. ab Origene mutuatus in Commentariis suis in Ezech. totidem verbis transcripsit. *Quænam*, inquit Hieron. *ista porta est, quæ semper clausa est, & solus Dominus Deus Israel ingreditur per eam? nempe illa, de qua Saluator loquitur in Euangelio: Væ vobis Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, & væ vobis legis doctoribus, qui tollitis clauem scientiæ, ipsi non ingredimini, & intrantes prohibetis. De hac sub nomine libri scribit & Esaias: Erunt verba libri istius sicut verba libri signati, quem cum dederis homini nescienti literas, & dixeris ei: Lege: respondebit tibi: Nescio literas: & dabunt illi homini scienti literas, dicentes: Lege: & dicet: Non possum legere, quia signatus est. Iste est liber, cuius nemo potest soluere, & aperire signacula neque in cælo, neque in terra, neque sub terra, nisi ille, de quo in Apocalypsi Ioannis dicitur: Ecce vicit Leo de tribu Iuda, radix Dauid, aperire librū, & soluere septē signacula eius: priùs enim, quàm Saluator humanum corpus assumeret: & humiliaret se formam serui accipiens, clausa erat lex, & Propheta, & omnis scientia Scripturarum. Postquam autem ille pependit in Cruce, statim velum templi scissum est, & apertæ sunt omnia, ablatóque velamine, dicimus. Nos autem omnes reuelata facie gloriam Do-*

Origen. Scriptura sacra elucidatæ per Christū. D. Hieron. Matt. 23. 13. Luc. 11. 52. Esai. 29. 11. Apoc. 5. 5. 2. Cor. 3. 18.

mini contemplantes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam.

II. Et quidem hæc Hieronymi expositio literalis quoque censenda est: sed illa multò germanior, quam secundo loco commemorat, & valde probat de sanctissimæ Deiparæ intemerata virginitate: *Pulchrè*, inquit, *quidam portam clausam, per quam solus Dominus Deus Israel ingreditur, & dux, cui porta clausa est, Mariam virginem intelligunt, quæ & ante partum, & post partum virgo permansit. Etenim tempore, quo Angelus loquebatur, Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: quod autem nascetur ex te sanctum, vocabitur filius Dei: & quando natus est, virgo permansit æterna ad confundendos eos, qui arbitrantur eam post natiuitatem Saluatoris habuisse de Ioseph filios ex occasione fratrum eius, qui vocantur in Euangelio. Super quæ quæstiuncula Romæ aduersus Heluidium illius temporis Hæreticum in adolescentia non grandem librum scripsisse me noui.* Eandem expositionem alij nobilissimi Patres tradiderunt, in quibus D. Ambr. in lib. de institutione virginis ad Eusebium, cap. 6. *Quæ est*, inquit, *hæc porta, nisi Maria? ideo clausa, virgo. Porta igitur Maria, per quam Christus intrauit in mundum, quando virginali fusus est partu, & genitalia virginitatis claustra non soluit, manet intemeratum septum pudoris, & inuiolata integritatis duruere signacula, cum exiret ex virgine.* Et multò luculentiùs cap. 7. *Ecce*, inquit, *porta Maria, quæ clausa erat, & non aperiebatur: transiuit per eam Christus, sed non aperuit: est enim & porta ventris, vnde ait Iob sanctus, cap. 3. Intenebrescant stellæ noctis illius, quia non conclusit portas ventris matris meæ. Est ergo & porta ventris: sed non omnis clausa semper: verum vna sola potuit manere clausa, per quam sine dispendio claustrorum genitalium Virginis partus exiuit. Ideò ait Propheta: porta hæc clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, hoc est, nemo hominum: quoniam Dominus, inquit, Deus Israël transibit per eam. Eritque clausa, id est, & post transitum Domini erit clausa, & non aperietur. Hæc porta ad Orientem aspiciebat, quoniam verum lumen effudit, quæ generauit Orientem, peperitque Solem iustitiæ. Audiant ergo imprudentes: Clausa, inquit, hæc porta est, quæ solum recipit Deum Israel. Denique non est aperta. Audiant Prophetam dicentem: Non aperietur, eritque clausa, hoc est, non aperietur ab eo, cui despensabitur, non licebit enim, vt aperiatur, per quam Dominus transibit. Et post eum, inquit, erit clausa, hoc est, non aperiet eam Ioseph, quoniam dicitur ei: Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Porta ergo clausa virginitas est.* Idem habet Ruffinus Aquileensis Presbyter in expositione Symboli Apostolorum, quæ falsò sub nomine D. Cypriani circumfertur. *Partus*, inquit, *ipsius mirabilem in modum Ezechiel Propheta ante formauerat, Mariam portam Domini nominans, per quam scilicet Dominus ingressus est mundum. Dicit ergo hoc modo: Porta autem, quæ respicit ad orientem, clausa erit, & non aperietur, & nemo transibit per eam, quoniam Dominus Deus Israel transibit per eam, & clausa erit. Quid tam euidens dici de conuersatione* (seu vt aliàs legitur *consecratione*) *Virginis potuit? clausa fuit in ea virginitatis porta, per ipsam introiuit Deus Israel, & per ipsam in hunc mundum de vtero Virginis processit: & in æternum porta Virginis clausa seruata virginitate permansit.* Concinit D. August. serm. 2. in natiuitate Domini. *Porta*, inquit, *erat clausa, & non est aperta, & quasi interrogaretur: cur aperta esset: adiecit: Quia Dominus transiuit per eam. Porta clausa, id est, signaculum pudoris, immaculatæ carnis integritas: non enim violata partu, quæ magis est sanctificata conceptu.* Denique, ne singulorum Patrum verba commemorem, ita hanc Orientalem portam intellexerunt D. Epiphanius sermone de laudibus virginis Mariæ, D. Chrysost. tom. 3 homil. de Ioan. Baptista, D. Ioã. Damasc. libr. 4. fidei Orthod. cap. 15. & orat. 1. de Mariæ natiuitate, & oratione, item 1. de Mariæ dormitione, Maximus homil. 2. de natiuit. Domini, Hesychius Presby-

B. Maria porta clausa per virginitatem. *Luc. 1. 35.*

D. Ambros.

Iob 3. 9.

Ruffi. Aquil. Per virginem Dominus ingressus est mundum.

D. Ambros. Deiparæ virginitas magis sanctificata conceptu.

D. Epiphan. *D. Chrys.* *D. Io. Dam.* *Maximus.* *Hesychius.*

Presbyter Hierosolymitanus, homil. 2. de laudibus Mariæ, & alij complures.

III. Ex his habes imprimis portam istam Orientalem esse Virginem sanctissimam, & clausam fuisse Principi, quia eum dumtaxat virgo & concepit, & peperit. Præterea clausam perpetuò fuisse, quoniam licet per eam Princeps transierit, semper nihilominus clausa permansit, cum Principis per eam transitus nullo pacto virginei pudoris claustrũ violauerit: sed potius consecrauerit. Id quod verba illa contextus significant. *Eritque clausa Principi*, hoc est, etiam cum Princeps per eam transierit, erit clausa. Hebraicè est את הנשיא quod potest transferri, *Principi*, vt rectè transtulit Vulgatus, & *Principis* in casu gignendi, vt vertit Pagnin. vt legamus: *Eritque clausa Principis*: significetúrque in supremi Principis palatio multas quidé esse portas, sed hanc per excellentiam portam Principis clausam appellari, per quam scilicet ipse clausam in hũc mundum intrauerit. Quæ translatio vulgatam editionem magis exponit: siquidem ex ea colligimus, cum dicitur, *Eritque clausa Principi*, non id significari, clausam eam portam vsque ad principis aduentum futuram, ipsique dumtaxat aperiendam: sed illud potiùs etiam tunc, cum princeps per eam transierit, ipsi quoque principi clausam futuram, & nullo pacto pervirginei claustri, sigilliquè apertionẽ referandam. Quod planè mysterium Septuag. interpretes agnouerunt, cum ita hũc locum reddiderunt: καὶ ἔσται κεκλεισμένη, ὅτι ὁ ἡγούμενος αὐτὸς καθήσεται ἐν αὐτῇ: sic enim hunc locum dispungendum arbitror: hoc est, *Et erit clausa, quia dux iste sedebit in ea.* Itaque illud volunt etiam, cum Princeps in ea sedebit, fore omninò clausam, imo eo ipso clausam futuram, quòd Princeps in ea sessurus est. Cur enim perpetuò clausa futura sit, illã causam afferunt, *Quia dux*, inquiunt, *sedebit in ea.* Et quidem consentaneum erat, vt eo ipso, quòd Deus erat ex fœmina nasciturus, ex matre virgine nasceretur, quia nulla alia Deũ mater nisi virgo decebat. Vnde Cyrillus Hierosolymitanus Catechesi 12. *Decebat*, inquit, *sanè, vt purissimus puritatis Doctor ex thalamis puris prodiret.* Et D. Bernard. hom. 2. super *Missus est, Deum*, inquit, *huiusmodi decebat nativitas, qua non nisi de virgine nasceretur: talis congruebat & virgini partus, vt non pareret nisi Deum.*

Pagnin. B. Virgo porta Principis perpetuo clausa.

Cyrill Hier. Mater virgo decebat Deũ. Virginem, vt non pareret nisi Deum.

V. Secundò aduerte, ter dici à Propheta portam istam Orientalem clausam fore: *Conuertit me*, inquit, *ad viam portæ, quæ respiciebat ad Orientem, & erat clausa: & ait mihi Dominus ad me: Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non transiet per eam, eritque clausa Principi*: vt nimirum intelligeremus Virginem sanctissimam & ante partum, & in partu, & post partum virginitatem suam integram, illibatámque perpetuò conseruasse. Ex quo triplex contra Mariæ puritatem hæresis confutatur: vna eorum, qui eam, ne ante partum quidem virginem fuisse, sed ex Ioseph o concepisse impiè asserunt, veluti Ebion, & Cerinthus, vt affirmant D. Irenæus lib. 1. aduersus hæreses, cap. 19. Tertull. in lib. de carne Christi, D. Epiphan. hæresi 28. contra Cherinthianos. Altera eorum, qui Virginem sanctissimam in ipso partu corruptam fuisse per summam impudentiam dixerunt: in qua hæresi fuit Iouinianus, teste D. Augustino in libro de hæresibus. Tertia denique aliorum, qui cum eam, & ante partum, & in partu virginem faterentur, tamen à partu dixerunt plures filios ex Ioseph o coniuge suscepisse, qui propterea fratres Domini in Euangelio appellentur: cuius erroris assertor fuit Heluidius, contra quem vno integro libro doctissimè disputat D. Hieronymus. Tertiò est aduertendum Virginem sanctissimam appellari portam Orientalem, quoniam, vt exponit D. Ambr. in libro de institutione virginis, cap. 7. generauit Orientalem, peperitque Solem iustitiæ. Quomodo autem Christus Oriens dicitur, diximus fusè in nostris Commentariis super Zachariam.

Triplex contra Mariæ puritatem confutatur hæreses. D. Irenæus. Tertull. D. Epiph.

B. Virgo ante portæ Orientalis.

Decimumnonum, & postremum testimonium ex illis verbis, quæ habentur cap. 2. Danielis.

Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam, & factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram

SECTIO XXXIIII.

I. INter vaticinia, quæ de Messiæ Regis imperio sacrarum literarum monumentis consignata legimus, non postremum locum obtinet præclara illa visio, quæ Nabuchodonosori Regi Babylonis inter dormiendum ostensa est, cum vidit statuam illam, & mole, & compositione sanè prodigiosam, aureo capite, pectore, & brachiis argenteis, ventre & femoribus æreis, tibiis ferreis, pedibus partim ferreis, partim fictilibus constantem, aspectúque ipso, & intuitu, quo in Regē minaces oculos coniiciebat, præter modum terrificam: tum verò conspexit de mōte lapidem sine manibus abscindi, qui percussis pedibus statuæ, atque omnino comminutis statuam deiecit, statimque ferrum, testa æs, argentum, & aurum, quasi in fauillam æstiuæ areæ redacta, à vento correpta, dissipatáque euanuerunt. Lapis autem ipse, qui statuam percusserat, in vastissimum, & maximum montem euasit, qui vniuersum terrarum orbem vastitate sua, & magnitudine compleuit. In qua quidem visione ad literam quatuor orbis imperia significata fuerunt. Etenim in capite aureo statuæ vel ipso Daniele interprete imperiū Chaldæorum, in pectore brachiisque argenteis imperium Medorum, atque Persarum: in ventre, & femoribus æreis imperium Græcorum: denique in tibiis ferreis Romanorum imperium fuit expressum, quæ est D. Hier. cōmunisque interpretatio. *Per caput*, inquit, *aureum ostenditur regnum Babyloniæ auro pretiosissimo comparatum. Regnum Medorum atque Persarum argenti habet similitudinem, minus priore, & maius sequente. Regnum tertium æneum regnum Macedonum significat, quod recte æneum dicitur, quia inter omnia met alla æs vocalius est, & tinnit clarius, & sonitus eius longè, latéque diffunditur, vt non solum famam, & potentiam regni, sed & eloquentiam Græci sermonis ostenderet. Quartum regnum ferreum perspicuè ad Romanos pertinet: ferrum enim omnia domat, atque comminuit: sed pedes eius, & digiti ex parte ferrei, & ex parte sunt fictiles, quod hoc tempore manifestissimè comprobatur. Sicut enim in principio nihil Romano imperio fortius, & durius fuit: ita in fine nihil imbecillius, quando & in bellis ciuilibus, & aduersum diuersas nationes aliarum gētium barbararum indigemus auxilio.*

Quatuor orbis imperia in Nabuchodon. statua designata. D. Hieron.

Græcorum eloquentia significata per æs.

II. Tunc verò posthorum quatuor imperiorum sibi subinde succedentium vicissitudines prænunciatas statim imperium Christi per lapidem illum sine manibus de monte excisum omnia statuæ metalla dissipātem, atque in fauillam æstiuæ areæ redigentem explicatur, vt illis verbis interpretatus est Daniel: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum eius alteri populo non tradetur: comminuet autem, & consumet vniuersa regna hæc, & ipsum stabit in æternum, secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum.* Quamquam verò Tertull. in libro 3. contra Marcionem cap. 7. & lib. aduersus Iudæos, cap. 14. & Theodoret. in cōment. super Danielem huiusmodi vaticinium de orbis imperiis per Christum dissipandis ad secundum Christi aduentum spectare existimauerunt: tamen multò est probabilius ad primum Christi aduentum præcipuè esse referendum, vt est communis Patrum sententia, qui lapidem de monte

Tertull. Theodor. Christi regnum orbis imperia dissipant.

monte sine manibus Christum ex Virgine sanctissima, quæ mons propter excellentiam, altitudinémque perfectionis, & sanctitatis nominatur, *sine manibus*, hoc est, sine humana viri opera concipiendum, nasciturúmque interpretantur. Sic namque exponit imprimis D. Hieron. in Comment. eius loci. *In fine*, inquit, *horum omnium regnorum auri, argenti, æris, & ferri abscissus est lapis Dominus, atque Saluator, sine manibus, id est, absque coitu, & humano semine de utero virginali, & contritis omnibus regnis factus est mons magnus, & impleuit uniuersam terram.* Præterea D. Irenæus lib. 3. contra hæreses, cap. 18. *Daniel*, inquit, *præuidens eius aduentum lapidem sine manibus abscissum aduenisse ait in hunc mundum: hoc est enim, quod sine manibus significabat, quòd non operantibus humanis manibus, hoc est, virorum illorum, qui solent lapides cædere, in hunc mundum eius aduentus erat, id est, non operante in eum Ioseph, sed sola Maria cooperante.* Iustin. Philosophus, & Martyr in dialogo cum Tryphone, *Cum*, inquit, *quasi filium hominis Daniel dicit eum, qui æternum regnum accipit, an non hoc ipsum significat? Quod enim ait, ut filium hominis apparuisse, hominem factum esse indicat, sed non ex humano semine esse declarat: nam cum dicit excisum sine manibus, hoc ait nõ esse hominis opus.* D. August. tract. 9. in Ioan. quamquam eo loco montem, de quo lapis fuit præcisus, non Virginé, sed populum Iudæorum interpretatur, *Lapis*, inquit, *de monte præciditur, ipse est lapis, quem reprobauerunt ædificantes, & factus est in caput anguli. De quo monte præciditur, nisi de regno Iudæorum, unde Christus secundum carnem natus est? & præciditur sine manibus, sine opere humano, quia sine amplexu maritali de virgine exortus est. Mons ille, unde præcisus est, nõ impleuerat uniuersam faciem terræ: non enim tenuerat regnum Iudæorum omnes gentes: at verò regnum Christi uniuersum orbem terrarum cernimus occupare.* Denique idem affirmat D. Epiphan. serm. de laudibus Virginis Mariæ, Theodoret in Comment. super Danielem, Rupert. libr. 1. in Danielem, cap. 6. Hesychius hom. de laudibus Virginis Mariæ, & orat. 1. de B. Mariæ dormitione, & alij.

D. Hieron.

Conceptus Christi absque viri opera.

Iust. Mart.

D. Aug.

D. Epiphan. Theod. Rupert. Hesychius.

III.

Porrò doctè obseruauit Theod. in Commét. super Danielem in sacris Literis ortum supra naturam solere lapidis excisionem nominari. Etenim etiam Esaiæ 51. quia Isaac ex Abraham sene, & Sara matre sterili, & præterea iam per ætatem ad concipiendum inhabili fuit generatus, dicitur Israël, qui ex Abrahã per Isaac, & Iacob originem duxit, excisus de petra fuisse: quia enim petra nihil ex se natura potest producere, inde est, quòd cum ortus supra naturam est, cuiusmodi fuit ortus Isaac ex Abrahamo, & Sara sterili, & ortus Christi ex Virgine per excisionem lapidis de rupe explicatur. Audi Deum apud Esaiam ita Iudæos alloquentem: *Attendite ad petram, unde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem uestrum, & ad Saram, quæ peperit uos, quia unum uocaui eum, & benedixi ei, & multiplicaui eum. Quasi dicat*, inquit Hieron. *Considerate, quòd cum Abraham unius & centum esset annorum, & sterilem haberet uxorem, multiplicauerim filios eius quasi stellas cæli, ita ut numerum uinceret multitudo: si ergo de uno homine tanta populorum nata sunt millia, quid mihi grande est, ut instaurem ruinas Sion, & deserta eius mutem in paradisum uoluptatis?*

Theoder. Ortus supra naturam per lapidis excisionem significatur in sacris.

Esai. 51. 1.

D. Hieron.

IIII.

Non est hoc loco prætereunda silentio Septuag. interpretum translatio, qui ad Christum more suo respicientes ita locum reddiderunt: ἐμβλέψατε εἰς τὴν πέτραν, ἣν ἐλατομήσατε καὶ εἰς τὸν βόθυνον τῆς λάκκου, ὃν ὤρυξατε, hoc est *Aspicite ad solidam petram, quam excidistis, & ad foueam laci, quam fodistis.* Intellexerunt profectò Septuag. interpr. Esaiam ad Christum potissimum spectasse, atque ad Iudæos sermonem direxisse, monuisséque, ut ad Christum solidam petram aciem mentis conderterent, quam ipsi nimirum contumeliis, atque tormentis dolauerunt, atque oculos in foueam illam laci, hoc est, in Christi latus in

Septuag.

crucelanceacon fossum, & apertum intenderent, vt in Christo spes omnes suas collocarent, eóque dumtaxat salutem suam contineri arbitrarentur. Pro, *& in cauernam laci, de qua præcisi estis*, est Hebraicè קבת בורקרתם ואתם, hoc est, & vt transfert Pagninus, *Ad perforationem cisternæ, vnde eruti estis*, quod clarius lateris Christi apertionem sonat. Alij vertunt, *Ad perforationem putei*: id enim quoque vox Hebræa בור significat, quod etiam in latus Christi mirificè quadrat, quod est omnium bonorum, & aquarum viuentium puteus inexhaustus, ex quo possunt vniuersi aquam sibi haurire omnium gratiarum.

Pagnin. Latus Christi omnium gratiarũ puteus.

V. Atque hæc satis fuerit ex Prophetarum vaticiniis de sanctissimæ Deiparæ virginitate in conceptu, & partu Christi delibasse: alia enim minùs illustria consultò prætermittenda iudicauimus, cum hæc abundè sufficiant, vt quiuis intelligat, quanti honoris, splendorisque fuerit Virginem amictam sole apparuisse, sicut dixit Ioānes, ipsámque rursus solem amicuisse, vt Hieremias testatus est, hoc est, matrem simul, virginémque fuisse, & Christum absque vllo suæ integritatis detrimento virtute Altissimi obumbrante concepisse, in vterò gestasse, & virgineo partu edidisse. Atque ita huic Exegetico, quod in Mariæ virginitate, maternitatéque ponendum diximus, vtcumque satisfecimus.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat quarta visio huius operis. Superiori capite Ioannes acerbissimam Antichristi persecutionem quasi in summam redactam ante oculos intuendam proposuit, iam deinceps eam per partes commemorare aggreditur, multáque sigillatim explicare, quæ alienissimis illis temporibus debent contingere. Duas igitur hoc capite docet sibi ostensas fuisse bestias, vnam ascendentem de mari, de terrá alteram. Quæ de mari ascendit habebat capita septem, & cornua decem: & super decem cornua diademata quoque decem: capitibus autem inscripta erant nomina blasphemiæ: erátque eiusmodi bestia similis pardo, pedes habens vrsi & os leonis cui draco dicitur dedisse virtutem suam, & potestatem magnam quam exercuit mensibus quadraginta duobus, id est, tribus annis cum dimidio. Porro bestia, quæ ascendit de terra, habebat cornua duo similia cornibus Agni, & loquebatur sicut draco, fecitque terram adorare bestiam primam, multáque signa & prodigia patrauit in conspectu prioris bestiæ, cuius characterem, vt in dextera manu sua, aut etiam frontibus gestarent, adhortabatur mortales. Denique docet Ioannes nomen prioris bestiæ esse eiusmodi, vt literis eius computatus efficiatur numerus sexcentorum sexaginta sex. Hæc breuiter sunt, quæ hoc capite commemorantur, ad quorum explicationem iam aggredimur.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ET vidi de mari bestiam ascendentem, habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ. Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut pedes vrsi, & os

& os eius ſicut os leonis. Et dedit illi draco virtutem ſuam, & poteſtatem magnam. Et vidi vnũ de capitibus ſuis quaſi occiſum in mortem: & plaga mortis eius curata eſt. Et admirata eſt vniuerſa terra poſt beſtiam. Et adorauerunt draconem, qui dedit poteſtatem beſtiæ: & adorauerunt beſtiam, dicentes: Quis ſimilis beſtiæ? & quis poterit pugnare cum ea? Et datum eſt ei os loquens magna, & blaſphemias: & data eſt ei poteſtas facere menſes quadraginta duos. Et aperuit os ſuum in blaſphemias ad Deum, blaſphemare nomen eius, & tabernaculum eius, & eos, qui in cœlo habitant. Et eſt datum illi bellum facere cum ſanctis, & vincere eos. Et data eſt illi poteſtas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram: quorum non ſunt ſcripta nomina in libro vitæ Agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Si quis habet aurem, audiat. Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadet: qui gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. Hic eſt patientia, & fides ſanctorum. Et vidi aliam beſtiam aſcendentem de terra, & habebat cornua duo ſimilia Agni, & loquebatur ſicut draco. Et poteſtatem prioris beſtiæ omnem faciebat in conſpectu eius: & fecit terram, & habitantes in ea adorare beſtiam primam, curata eſt plaga mortis. Et fecit ſigna magna, vt etiam ignem faceret de cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum, & ſeduxit habitantes in terra propter ſigna quæ data ſunt illi facere in conſpectu beſtiæ, dicens habitantibus in terra, vt faciant imaginem beſtiæ, quæ habet plagam gladij, & vixit. Et datum eſt illi, vt daret ſpiritum imagini beſtiæ, & vt loquatur imago beſtiæ & faciat, vt quicumque non adorauerint imaginem beſtiæ, occidantur. Et faciet omnes puſillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & ſeruos habere characterem in dextera manu ſua, aut in frontibus ſuis: & ne quis poſſit emere aut vendere, niſi qui habet characterem, aut nomen beſtiæ, aut numerum nominis eius. Hic ſapientia eſt. Qui habet intellectum, computet numerum beſtiæ. Numerus enim hominis eſt: & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De bestia ascendente de mari.

Quid accipiendum sit per bestiam ascendentem de mari & cur Antichristus de mari ascendere dicatur.

Et vidi de mari bestiam ascendentem.

SECTIO PRIMA.

Richardus. Beda. Primasius. Ansbertus. Arethas. Haymo. Pannon. D. Ireneus.

MVLTI interpretes, bestiam ascendentem de mari interpretantur multitudinem impiorũ, vt Richardus, Beda, Primasius, Ansbert. Cæterùm rectius sentiunt Rupert. Arethas, Haymo, Pannon. imo & D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, cap. 28. per bestiam ascẽdentem de mari accipiendum esse Antichristum: quæ sententia omnino amplectenda est, cum ea, quæ Ioannes commemorat, non possint omnia in multitudinem impiorum conuenire: maximè autem quadrent in Antichristum, vt ex iis, quæ dicemus, perspicuum fiet.

I. *Mundus maris nomine sæpe significatur.*

Mare igitur hoc loco duo significat. Primò multitudinem ipsam impiorum: deinde mundũ istum. De vtroque enim mari Antichristus ascendet, quæ vt melius intelligantur, aduertendum est mundum istum sæpe appellari mare in sacris literis, potissimum verò propter ipsam impiorum multitudinem, veluti Dan. 7. *Videbam*, inquit, *in visione mea nocte, & ecce quatuor venti cœli pugnabant in mari magno: & quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari diuersæ interse.* Quo loco per quatuor vẽtos, & quatuor bestias intelligit Propheta quatuor mundi imperia, vt ex ipsa visione est exploratum, quæ & bestiis propter immanitatem & ventis propter inconstantiam comparantur. Porro mare, in quo eiusmodi venti aduersis hinc inde flatibus depugnabant, mundum istum interpretatur D. Hieron. salsis, amarisque fluctibus redundantem: atque in hoc mari superbi veluti altissimæ quædam naues plenissimis velis, vento nimirum elationis præter morem tumidis nauigant, de quibus loquitur Regius vates Psal. 47. *In spiritu vehemẽti conteres naues Tharsis*, (ad literã) naues Tharsensium, & cæterarum superbarũ gentium. Etenim per Synecdochen per naues Tharsis significantur omnes omnino nationes: quæ superbiæ flatu tumidę potentiæ suæ vela aduersus Ecclesiam expandunt: quarum superbiã Christus euertit, cum eas sub fidem, ditionẽq; suam subiunxit: quemadmodũ interpretatur D. Augustinus. Id, quod quia iam impletum cernimus, hæc fœlicia Ecclesiæ tẽpora prænidens Propheta, per spiritúmque se lætabundus fidelibus inferens subiũxit: *Sicut audiuimus, sic vidimus. Audiuimus*, inquit Augustinus, *in prophetia: vidimus in Euãgelio. Vide iã impleri, quod dictũ est* Psal. 71. *Adorabunt eum omnes Reges terræ: omnes gentes seruient ei.* Idémq; mysteriũ D. Greg. lib. 17. Moral. c. 15. existimat indicatum illis verbis Iob. 26. *In fortitudine illius repente maria congregata sunt. Quia incarnato*, inquit, *Domino discordantium secularium corda concorditer viuunt, Iam Petrus in mari ambulat, quia Christi prædicatoribus illa quondam tumida humili auditu corda substrata sunt, & procellosa maris aqua Domini pedibus presso tumore calcata est.*

Psal. 47. 8.

Gentium superbiã quomodo euertorit Christus. D. Augustinus. Psal. 47. 9. Psal. 71. 11. D. Gregor. Iob. 26. 12.

De

De eodem mari locutus est Abacuch in eandem sententiam capite 3. *viam feciſti in mari equis tuis*, id est, Apostolis: id quod prodigij instar Propheta commemorat: miraculi enim instar est equos permare incedere, nec fluctibus obrui, imò eosipsos pedibus turbare, vt statim subiungitur: *In luto aquarum multarum*, Et multò luculentius iuxta translationem Septuaginta. *Super induxiſti in mari equos tuos, conturbantes aquas multas.* Et verò grande fuit miraculum paucos numero Apostolos, genere humiles, conditione pauperes immensum Oceanum, hoc est, vniuersum orbem aggredi, ciúsque siue potentiæ, siue opum, siue eloquentiæ fluctibus non solùm non obrui, sed ipsas etiam aquas altissimas quasi equos paruum riuulum turbare, vt merito per admirationem dicere Propheta potuerit, *Viam feciſti in mari equis tuis* Denique locum Psal. 103. *Hoc mare magnum & spatioſum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus, animalia puſilla cum magnis, illic naues pertranſibunt*: plerique de mundo, sed mysticè tamen accipiunt: in quibus D. Ber. vt hoc obiter dicamus, sermone de tribus Ordinibus Ecclesiasticis, ait tres viros in hoc mundano marinauigare, nimirũ Noë, Danielem, & Iob, hoc est, prælatos, continentes, & coniugatos. Primum gradum mare traiicere naui: secundũ ponte: tertium vado, quod longè est periculosius: continẽtes tamen quãuis ponte transeant triplex periculum incurrere, quod accidere solet in portibus. Periculosum quippe est in ponte vel se æquare alteri, vel retro respicere, vel in medio ponte stare, eo quòd nullum horum facile patiãtur pontis angustia. Quare non debere continentes se aliis per superbiam æquare, nedum præferre, neque retro respicere neglecta continentia, carnisque illecebris expetitis, neque in eodem perfectionis gradu persistere sed vlterius semper progredi.

III. *Abac. 3. 15.* *Apostolos vniuersum aggredi orbem, grande miraculum.* *Psal. 103. 25.* D. *Bernard. Noë, Daniel & Iob, tres Ecclesiæ signãt ordines*

Atque hæc de mari pro mundo isto in vniuersum, quæ multò magis in eum quadrant ratione impiorum hominum, de quibus idem mare magnum & spatiosum accepit Hugo de S. Victo. Is enim per mare intellexit concupiscentiam quæ in impiis dominatur, in quo mari reptilia, quorum non est numerus, sunt, prauæ, & portentosæ cogitationes: sicut enim in mari sunt varia monstrorũ genera, ita ex concupiscentia, quam plurima diuersarum cogitationum mõstra, eáque interdum horrifica oriuntur, quæ non immeritò reptilia nuncupatur: quia sensim in animam quasi irrepunt, & tacito quodam, ac lubrico motu illabuntur. Quoniam verò aliæ aliis fœdiores sunt, magisque portentosæ, idcirco additur: *Animalia puſilla cum magnis.*

IIII. *Hugo Vict.* *Prauæ cogitationes, animalia reptilia.*

Igitur de duplici hoc mari visus est ascendere Antichristus: & quia de mundo erit, & quia caput omnium impiorum, & emphasim quoque habet *ascendendi* verbum, vt plerique hoc loco obseruauerunt, tum quia paulatim ex paruis initiis ad totius orbis monarchiam euehetur, vt postea dicemus: tum quia per superbiam, & animi elationem ipse in seipso ascendet, quod est proprium superborum quorum ipse caput, ac princeps erit. Sicut enim humilis in corde sibi scalam constituit, in qua per omnes humilitatis gradus descendens, rursus in eadem per omnes virtutum gradus ascendit, iuxta illud Psalm. 83. *Ascensiones in corde suo disposuit.* (Quod enim de humili sit sermo patet ex verbis proximè antecedentibus: *Beatus vir, cuius est auxilium abste*: seu vt transtulit D. Hieronymus, *Beatus homo, cuius in te est fortitudo*, id est, qui sibi omnino diffidit, totãque suam spem, ac fortitudinem in Deo collocat.) Ita superbus scalam sibi in corde suo erigit, in qua continuò per mentis elationem ascendens omnes superbiæ, & reliquorum vitiorum gradus percurrit: vt non obscurè indicatur illis verbis Psalm. 73. *Superbia eorum qui te oderunt, ascendit semper.* Vnde Lucifer ascensiones in corde

V. *Antichristus superborum caput.* *Humilitatis scalã in corde sibi erigit humilis.* *Psal. 83. 6. D. Hieron.* *Superbus superbiæ scalã sibi erigit in corde.* *Psal 73. 23.*

Esai. 14. 13. suo disponebat, vt refertur Esaiæ cap. 14. *Dicebas in corde tuo: In cœlum conscendã, super astra Dei exaltabo solium meum: ascendam super altitudinem nubium, similis ero altissimo.* Quare meritò Antichristus hanc potissimùm ob causam visus est ascendere.

Cur Antichristus dicatur similis pardo, ac pedes vrsi, & os leonis habeat.

Et bestia, quam vidi, similis erat pardo, & pedes eius sicut vrsi, & os eius sicut os leonis.

SECTIO II.

I. *Multiplex & varia Antichristi malitia.*

HAud dubiè sub horum animalium symbolis multiplex, & varia Antichristi malitia accipienda est, in quem nimirùm omnia omnino vitia debent confluere. Sciendum est autem pardum, qui masculus est in pantheris, maculosum, ac velocissimum esse, præcepsque ad sanguinem animal: vrsum esse astutissimum, habereque pedes fortissimos, & manus humanis similes: denique leonem omnibus animalibus, vel ipso rugitu esse terrificum. Quo fit vt in pardo maculoso & vario multiplex Antichristi malitia, ac dolus ad fallendos fideles, imo vniuersitas omnium vitiorum exprimatur. Quam ob causam Apostolus 2. ad Thess. 2. eum per antonomasiam hominem peccati appellauit. *Nisi venerit discessio primùm & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco Caietanus aduertit cum dicitur Antichristus, *homo peccati*, significari plenitudinem omnium peccatorum: Et Hugo Cardinalis obseruat appellari *hominem peccati*, id est, *seruum peccati*, eo locutionis genere, quo dicere cõsueuimus: hic homo est meus. Præterea velocissimus erit Antichristus, præcepsque ad fidelium sanguinem fundendũ, & instar vrsi astutissimus, & maximè fraudulentus, similésque humanis gerens manus, quia initio se mitem, & humanum simulabit, sed paulò post instar vrsi ferocissimos vngues crudelitatis exeret: & instar leonis vniuersam Ecclesiam quasi rugitu perterrebit.

2. ad Thess. 2. 3. Caietan.

Hugo Card. Antichristus seruus peccati.

II. *Iob 41. 4. Vniuersa Antichristi malitia describitur.*

Omnem hanc Antichristi malitiam descriptam habes sub nomine Leuiatham, Iob. 41. *Quis reuelabit faciem indumenti eius? & medium oris eius quis intrabit? portas vultus eius quis aperiet? per gyrum dentium eius formido: corpus illius quasi scuta fusilia compactum squammis sese prementibus: vna vni coniungitur: & ne spiraculum quidem incedit per eas.* Quamquam enim ille locus communiter de Dæmone intelligatur sub nomine Leuiatham, seu Ceti: tamen non inconcinnè ad Antichristum etiam referri potest. Igitur, *Quis reuelabit faciem indumenti eius?* hoc est, fraudem & malitiã sub specie sanctitatis tanquam sub vestimento occultatam? *Et medium oris eius quis intrabit:* id est, quis calliditatem verborum eius poterit introspicere? *Portas vultus eius quis aperiet?* habebit enim eius vultus, hoc est, externa demonstratio varias, & sibi inuicem occurrentes, multísque flexibus, & mæandris implicitas portas, propter astum, & fraudulentiam. Itaque quemadmodùm qui in domum aliquam, quæ multas hinc inde fores habet, ingreditur, non potest deinde facilè egredi, ita qui vultum Antichristi, eiúsque mores, & progressum contemplabitur, non poterit facilè secum statuere, vtrum eum sectari, an insectari debeat: atque adeo eius rebus, signísque ac prodigiis quasi labyrintho aliquo implicitũ se sentiet. *Per gyrum dentium eius formido*, id est, in prædicatoribus eius, qui dentes illius appellantur, quòd eius nefariam doctrinam aliis comeden-

medendam terant, erit coniunctus terror Principum, qui vi, & armis mortales ad parendum Antichristo compellent. *Corpus eius quasi scuta fusilia compactum sqũmis:* quia totus erit ex sceleribus sibi inuicem cohærentibus concretus. *Sese inuicẽ prementibus,* quia singula vitia mutuas sibi præstãt operas, séque inuicem premũt, & roborant. *Et ne spiraculum quidem incedit per eas:* quia nullum permittet locum Diuinis inspirationibus peruium. Cernis igitur eo, quòd omnia vitia in Antichristum confluere debeant, optimo iure pardo, vrso, leoni, cæterísque bestiis ferocissimis comparari.

Totus erit concretus ex sceleribus.

Ne minimã admittet inspirati nem diuinam.

De capitibus, cornibus, & diadematibus Antichristi, & nominibus blasphemiæ.

Habentem capita septem, & cornua decem, & super cornua eius decem diademata, & super capita eius nomina blasphemiæ.

SECTIO III.

BEstia illa, quæ Ioanni apparuit, & Antichristum, vti diximus, adumbrauit, habebat capita septem, & cornua decem, & super cornua decem diademata, & in capitibus scripta nomina blasphemiæ. Pro cuius loci expositione sciendũ est Danielis. cap. 7. vbi agitur de Antichristo, similem quandam ostensam fuisse visionem, ex cuius explanatione pendet hæc nostra. Igitur Daniel vidit quartam bestiam terribilem, atque mirabilem, & fortem nimis, habentem dentes ferreos magnos, & cornua decem: quæ bestia iuxta communem Doctorum sententiam, est Romanum imperium. Additque Daniel: *Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt à facie eius; & ecce oculi quasi oculi hominis erãt in cornu isto, & os loquens ingentia.* Et paulò inferiùs Antiquus dierum visionem quartæ bestiæ exponens Danieli sic ait. *Bestia quarta regnũ quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & cõculcabit, & comminuet eam. Porro cornua decem ipsius regni decem Reges erunt, & alius consurget post eos: & ipse potentior erit prioribus, & tres Reges humiliabit.* Ne autem dubitari posset sermonem esse de Antichristo, subiunxit: *Sermones contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi conteret: & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Accedit, quòd eum locum de Antichristo communiter Patres accipiunt, veluti diuus Irenæus libr. 5. aduersus hæreses cap. 25. & 26. vbi locum hunc Ioannis cum illo Danielis coniungit, Hippolytus in orat. de consummatione mundi, Theodoretus in cõment. super Dan. Lactantus libr. 3. Diuinarum institut. c. 16. D. Augustin. lib. 20. de ciuit. Dei cap. 23. & D. Hieronym. in comment. supra Dan. *Dicamus,* inquit, *quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt in consummatione mundi, quoniam regnum destruendum est Romanorum, decem futuros Reges, qui orbem Romanum inter se diuidant: tum vndecimum Regem paruulum surrecturum, qui tres Reges de illis decem superaturus sit, id est, Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ Reges, quibus interfectis etiam septem alij Reges victori colla submittent. Dicitur autem Rex ille habiturus oculos hominis, ne eum putemus iuxta quorundam opinionem Diabolum esse, sed vnum de hominibus. Habebit etiam os loquens ingẽtia, quia erit homo peccati, filius perditionis: ita vt in templo Dei sedere audeat, faciens se quasi Deum.* Hæc Hieronymus.

Daniel 7.

Danielis de Antichristo. vaticinium.

D. Irenæus. Hippolytus. Theodor. Lactantius. D. August. D. Hieron.

II. Cernisigitur manifestè colligi ex Daniele iuxta D. Hieronymi, & omnium antiquorum, vt ipse confitetur, sententiam propè Antichristi tempora decem Reges Romanum imperium administraturos: tunc verò surrecturum Antichristum initio quidé paruulum, sed paulatim ad eã peruenturũ magnitudinem, vt aduersus omnes eos Reges bellũ moueat, tribúsque eorum interfectis, reliquos septem sibi vltrò parere faciat. Quare non placet sententia D. Augustini libr. 20. de ciuit. Dei, cap. 23. existimantis denario isto numero Regum, vniuersitatẽ omnium Regum significari, post quos venturus sit Antichristus. Cùm enim Daniel disertis verbis affirmet ex decem illis Regibus tres debellandos, & occidendos esse ab Antichristo, planè conficitur eum de decem numero Regibus, nõ autem de vniuersitate omnium Regum vaticinari.

Roman. Imperium propè Antichristi tempore decem administrabunt reges.

III. Atque ex his iam intelliges, cur bestia, quæ hoc capite Ioanni apparuit, habeat capita septem, & cornua decem, ac decem diademata, cum idem per cornua, & diademata, & capita accipiendum sit: etenim tam capita, quam cornua, & diademata regna significant. Quia igitur initio, cum Antichristus exurget, decem quidem Reges in Romano imperio existent, idcirco decem cornua cum decem diadematibus apparuerunt. Cæterùm quia tria cornua auellenda sunt, vt prædicit Daniel, id est tres Reges occidendi, atque adeo remanere tantùm debeant septem Reges, vltro post debellatos illos alios tres Antichristo colla submittentes, idcirco eadem bestia septem capita habuisse describitur.

IIII. Quod autem addit Ioannes: *Et vidi vnum de capitibus suis quasi occisum in mortem, & plaga mortis eius curata est*: illud videtur significare vnum ex illis septem Regibus in prælio cum Antichristo, antequàm se illi subiiceret, lethali fuisse percussum vulnere: sed curatum tamen, & sic in potestatem Antichristi venisse. Nec enim placet, quod communiter aiunt interpretes, Beda, Primas. Ansbert. Richard. Vict. Haymo, D. Anselm. & D. Thom. Antichristum simulaturum se mortuum, & postea transacto triduo iterum appariturum, vt credatur resurrexisse: nec enim Ioannes ait bestiam apparuisse quasi occisam, sed vnum de eius capitibus dumtaxat. Deinde cum dicat, *quasi occisum*, non autem quasi mortuum, sanè videtur loqui de plaga aliqua lethali, quam non est probabile accepturum Antichristum.

Vnus è septẽ regibus vulneratus in Antichristi venit potestatem. Beda. Primasius. Ansbert. Rich. Vict. Haymo. D. Anselm. D. Thom.

V. Quod verò prædicti Doctores tradunt illos tres Reges debellandos, & occidendos ab Antichristo futuros esse Reges Ægypti, Libyæ, & Æthiopiæ, acceperunt ex Dan. cap. 11. vbi loquens de Antichristo sic ait: *Mittet manum suam in terras: & terra Ægypti non effugiet. Per Lybiam quoque & Æthiopiam transibit.* Nam quod id Antiocho accommodari non possit, ex eo probant D. Hieron. & Theodoret. quòd Antiochus nec Lybia, nec Æthiopia, nec Ægypto potitus vnquam fuerit. Moralis capitum, cornuum, & diadematum expositio petenda est ex capite superiori, vbi ea de re fusè disseruimus.

Dan. 11. 42. D. Hiero. Theodoret.

VI. Denique, quod spectat ad septem capita bestiæ, in quibus scripta erant nomina blasphemiæ, illud significatur, quoniam illi septem Reges, qui remanebunt, & Antichristum tanquam supremum orbis Monarcham agnoscent, sese cum eo ad regnum Christi destruendum debent coniungere, conabuntúrque nomen eius non solùm blasphemare, sed omnino extinguere: idcirco præferre in capitibus quasi scripta nomina blasphemiæ propter blasphemias, quas in Christum iactabunt. Id quod hoc ipso capite magis explicatur, cum dicitur: *Dabitur ei os loquens magna, & blasphemias, & aperiet os suum in blasphemias ad Deum, & bla-*

Septem reges Antichristũ orbis monarcham agnoscent, & nomen Christi extinguere conabuntur.

& blasphemabit nomen eius, & tabernaculum eius, & eos qui in cælo habitant. Et est datum illi bellum facere cum sanctis, & vincere eos. Et data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi. Quibus verbis exprimitur, quàm multos debeat Antichristus etiam ex iis, qui sanctitatem colent eo tempore, suæ potentiæ magnitudine, & mendacium signorum effectione peruertere, atque ad sui obedientiam, & venerationem traducere: non quidem prædestinatos, sed reprobos, *Quorum nomina non sunt scripta in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.* Quæ sententia quoniam præclara est, & eximia, peculiarem per se sectionem desiderat. Possumus mysticè per nomina blasphemiæ depicta in septem bestiæ capitibus accipere omnia vitiorum genera in septem capitalibus vitiis cõprehensa, ita vt quodcũque peccatum latiùs sumpto vocabulo blasphemia dicatur, eo quòd, per illud debitus Deo cultus, & veneratio non adhibeatur.

Multos peruertit mendacium signorũ effectione Antichristus.

Cur Christus dicatur occisus ab origine mundi.

Quorum non sunt scripta nomina in libro Vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.

SECTIO IIII.

I. DIsserens Ioannes de innumerabili illa hominum multitudine, quæ Antichristi Imperium debet admittere, sic ait: *Data est illi potestas in omnem tribum, & populum, & linguam, & gentem: & adorauerunt eam*, id est bestiam, *omnes qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi:* quibus verbis significauit Ioannes, electos, & prædestinatos (horum quippè nomina scripta sunt in libro vitæ) nõ consensuros Antichristo. Tractamus verò hunc locum propter eam potissimum sententiam, *Agni, qui occisus est ab origine mundi.* Quomodò enim Christus Dominus verè dici possit ab ipsa vsque mundi origine occisus? Franciscus Ribera in Comment. super Apoc. c. 3. nu. 10. & in Comment. huius loci, existimat his verbis contineri hyperbaton, id est, transpositionem verborum sententiámque esse ita nectendam: *Omnes, qui inhabitant terram, quorum non sunt scripta nomina ab origine mundi in libro vitæ Agni, qui occisus est:* ita vt illa verba, *Ab origine mundi*, non sint coniungenda cum illis, *Qui occisus est:* sed cum illis, *Quorum non sunt scripta nomina.* Et ita etiam per hyperbaton eũdem locum intellexerunt Andr. Cæsar. Ioachimus, Abbas. Areth. Nicolaus Zeguer. & Tycon. cuius homiliæ in Apocalyp. falsò tribuuntur D. August. quam eandem lectionem approbat Beda.

Quomodo Christus dicí possit occisus ab origine mundi. Fracisc. Rib. Andr. Cæsa. Ioachimus. Arethas. Zeguerius. Tycon. Beda.

II. Verùm non est cur ad hyperbaton recurramus: & eleuemus illustrissimum in laudem Christi testimonium, cuius mortem Deus ab origine mundi, imò ex æternitate præordinauit, acceptámque habuit: vt propter eius merita præuisa gratiam omnibus, præcipuè prædestinatis conferret: maximè cum ipse Græcus contextus nihil minus redoleat, quàm hyperbaton, quod prædicti auctores excogitare maluerunt, quia difficile admodum illis videbatur explicatu, quomodo Christus *Agnus occisus ab origine mundi* dici potuisset? & inde credo effectum, quod Tyconius pro, *occisus est*, legit, *signatus est*: nimirum aliquis sciolus, non intelligens locum mutauit verbum Græcum, ἐσφαγμένος id est, *occisi*, in ἐσφραγισμένος, id est, *signati*. Itaque absque hyperbato locum intellexerunt

Lectio Tyconij reiicitur.

D. Thom. Hugo Card. Ansbert. Gagnæus. Beda. D. Ambros. D. Ansel. D. Irenæus.

D. Thom. 3. p. q. 83. art. 1. & in Comment. super epist. ad Hebr. c. 9. lect. 5. & super c. 12. lect. 4. Hugo Card. Ansbert. Gagnæus, Beda, Amb. quamquam hi postremi etiã hyperbati mentionẽ faciunt, nec illud improbant. Sine hyperbato etiam legunt D. Ansel. & D. Iren. citati à Nicolao Zeguero in suis scholiis super Apocal.

III. Christus occisus ab origine mundi in figuris.

Duplex igitur iuxta hanc lectionem, quæ nobis magis probatur, est huius loci expositio. Vna est, fuisse Christum occisum ab origine mundi in figuris: mortem enim Christi figuratam, adumbratámque fuisse ab ipsa mundi origine patet ex Abele, cuius mortem typum fuisse mortis Christi docet Paulus ad Hebr. 12. cum ait: *Mediatorem Iesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem, quàm Abel.* Altera est appellari *occisum ab origine mundi*, hoc est, acceptatam eius mortem à Patre ab ipsa vsque mundi origine: & propter eam multò post futuram, præuisam tamen, & acceptatam ex æternitate, collatam fuisse gratiam hominibus ab origine mundi, iuxta illud Pauli ad Ephes. 1. *Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Et illud 1. Petri 1. *Non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati: prægogniti quidem ante mũdi constitutionem, manifestati autem nouissimis temporibus.* Priorem expositionem tradit D. Thom. locis citatis, D. Ansel. Ambr. & Ansbert. in Apoc. Vtramque afferunt Hugo Card. Gagnæus, & alij.

Heb. 12. 14. Accepit mortem à Patre ab ipsa mundi origine. Ephes. 1. 4. 1. Pet. 1 18. D Thom. D. Ansel. D. Ambros. Ansbertus. Hugo Card. Gagnæus.

Quid illa verba significent: *Hic est patientia, & fides Sanctorum.*

SECTIO V.

I. CVm Ioannes Antichristi potentiam à dracone, hoc est, à Dæmone acceptã, & innumerabilem hominum ex omnibus gentibus illi adhærentium multitudinem commemorasset, subiecit: *Qui in captiuitatem duxerit, in captiuitatem vadit: qui in gladio occidit, oportet eum in gladio occidi*, hoc est, nemo animum despõdeat, cum viderit vsquè adeò fœlices Antichristi successus: etenim tandem ipsemet, qui alios in captiuitatem ducit, in seruitutem quoque abducetur: qui alios gladio interficit, ipse etiam tandem perimetur, scelerúmque pœnas dabit. Deinde concludit Ioannes: *Hic est patientia, & fides Sanctorum*, id est, in hoc fides & patientia Sanctorum probabitur, cum nequaquam tantis rerum conuersionibus commouebuntur: sed cum fide patiẽtiam retinebunt: sperantes iuxta sanctarum Scripturarum vaticinia fore, vt Antichristus, eiúsque omnes sectatores tandem Deo in eos vendicante omnino pereant, Christi autem cultores illustrem glorię laboribus suis debitam coronam accipiant. Pro *patientia* est Græcè ὑπομονὴ, hoc est *sustinentia*: eo sensu, quo dicitur Psal. 26. *Expecta Dominum, viriliter age, & confortetur cor tuum, & sustine Dominum*, id est, confide de aũxilio tibi præbendo à Domino, expecta illum cum fiducia, quamuis illum tardare videas.

Antichristus tandẽ in seruitutem abducetur, & perimetur.

Psal. 26. 14

II. Quod in præsentia maximè obseruari volumus est, persecutiones, & in vniuersum omnes, quæ mortalibus accidunt, difficultates esse veluti lapidem quendam lydium, ad quem fides, & patientia probantur: id enim disertè significauit hoc loco Ioannes, cum dixit, *Hic est patientia, & fides sanctorum*, id est ad huiusmodi lapidem probatur fides, & patientia sanctorum, quod præcipuè verum erit alienissimis illis sub Antichristi tyrannide temporibus. Imò illud non obscurè videtur innuere Ioannes præcedentes omnes persecutiones esse veluti perlu-

Persecutio, fidei, & patientiæ lapis lydius.

præludia ad illam Antichristi persecutionem, quasi dicat, *Hic est patientia, & fides sanctorum*: magna inquam, fide, & patientia opus fuit in præcedentibus omnibus persecutionibus, sed cum ista comparatæ persecutiones censeri non debent. Hic ego fidem, & patientiam Sanctorum expecto: Hic illustrium bellatorum animum & magnitudinem requiro. Loqui enim videtur Ioannes veluti dux aliquis strenuissimus incitans milites ad difficillimum aliquod, ancépsque certamen committendum, Quòd verò tribulatio, & persecutio sit veluti lapis lydius, quo fides & patientia probantur, ostenditi imprimis locus ille Ecclesiast. 27. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.* Vbi cernis homines vasis, tribulationē fornaci comparari, atque adeo sicut vasa figuli, nisi in fornace durentur, apta vsui esse non possunt, faciléque dissipantur: ita nisi homines tribulatione durentur & coquantur, non possunt interim firmi, & stabiles in virtute existimari. Quo etiam spectauit Persius Satyra 3. cum indefidem, deliciisque deditum adolescentem his verbis inuehitur: *Ecclesi. 2.76.*

Quid istas
Succinis ambages? tibi luditur, effluis amens.
Contemnere sonat vitium percussa maligno,
Respondet viridi percussa fidelia limo.
Vdum, & molle lutum est nunc, nunc properandus, & acri
Fingendus sine fine rota.

Vult nempe delicioſum iuuenem similem esse fideliæ, ex viridi limo, hoc est, non bene ignibus decocto conflatæ, quę digitis ab emente percussa statim vitium demonstrat.

Decocta sanè, ac durata igne persecutionis vasa Apostolos fuisse constat ex illis verbis Paul. 2. ad Cor. 4. *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, & non ex nobis. In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: patimur, sed non destituimur: persecutionem patimur, sed non deserimur: deijcimur, sed non perimus,* Quid est *deijcimur, sed non perimus?* Alludit planè Apostolus ad similitudinem vasorum fictilium, quæ mirū est ex altissima deiici turri, & tamen non frangi, non cōminui, non perire: quasi dicat: Tametsi simus vasa fictilia: nihilominus etsi ex altissimis turribus à persecutoribus deiiciamur, nulla ex parte frangimur: quia nimirū tribulationum, & multo magis diuinæ charitatis igne decocta, atque durata frangi, dissiparique non possumus, Deo nos conseruante. *Vt sublimitas,* inquit, *sit virtutis Dei, & nō ex nobis.* Seu vt Græcè est maiori vi ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ᾖ τοῦ Θεοῦ, hoc est, *vt hyperbole seu eminentia sit virtutū Dei.* Verè enim quodāmodo hyperbolica & eminēs est Dei potentia, cum thesaurū istum in vasis fictilibus in medio omniū persecutionum integrū, illæsum conseruat. Atque idcirco dictum est Tobiæ à Raphaele c. 12. *Quia acceptus eras Deo necesse fuit, vt tentatio probaret te,* hoc est, quia vas eras in honoré, necesse fuit, vt in fornace tribulationis coquereris: nam si adsit huiusmodi probatio, nec tamen amittatur patientia: tunc verò virtus suis omnibus numeris expleta est. Quam ob causam Apostolus de patientis hominis virtute confidens eum adhortatur, vt securus sese in confertissima laborum acies inferat, innuens patientiam laboribus probatam esse veluti thoracem impenetrabilem, omnes hostium ictus facilè repellentem, ad Hebr. 12. *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.* ideſt, armati patientia nullam hostium impressionem formidemus, sed in media percutionum omnium certamina irruamus. De quo armorum genere locutus videtur Regius vates, cum dixit Psal 17. *Præcinxisti me virtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me, subtus me.*

III. 2. Cor. 4. 7.

Apostoli vasa persecutionis, ne decocta.

Tob. 12 13.

Patientia probata laboribus thorax impenetrabilis.

Heb. 12. 1.

Psal 17. 40.

IIII. In persecutionibus etiam probatur quasi in stadio vigor sanctorum in currendo ad brauium, quemadmodum eleganter expendit D. Gregor. Nyss. in libr. de beatitudinibus, vbi tractans vltimam beatitudinem, quæ est: *Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*: ponderat vocem illam, *persecutionem*, quæ currentium est, & alios cursu superare contendentium: itaque meditatur sanctum virum, & tribulationem simul currere, sed cum ille tribulationi non cedit, quasi victorem antecedere, tribulationem à tergo currere, & idcirco appellari *persecutionem*, non consequutionem, quia persequitur, & non assequitur. Itaque vult illud indicari, sanctos per patientiam velocissimè currere ad brauium gloriæ, & in laboribus maximè elucere sanctorum in currendo vigorē, & fortitudinem: *Martyrum*, inquit, *nobis stadium ostendit, & fidei cursum designat: nam persecutio currentis vehemens studium celeritatu significat, imò verò etiam in currendo victoriā indicat: non enim aliter currendo quis vincere potest, nisi post se reliquerit eum, qui simul currit. Quoniam igitur, qui propter præmium ab inimico exagitatur, à tergo habet persequentem, (hi autem sunt, qui martyrij cursum in certaminibus propietate susceptis conficiunt, quos inimici quidem persequuntur, sed non assequuntur) videtur caput, & summam in spem propositæ beatitudinis veluti coronam quandam in postremis proposuisse verbis: Beati, qui persecutionem patiūtur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum*, Hæc ille. Itaque persecutiones patienter toleratæ indicant vigorem, & celeritatem Sanctorum in currendo ad gloriæ brauium: sed cauendum ne ex persecutionibus consequutiones euadant. Eodem spectat illud Iacobi 1. *Omne gaudium existimate fratres mei, cum in tentationes varias incideritis: scientes, quod probatio fidei vestræ patientiam operatur. Patientia autem opus perfectum habet, vt sitis perfecti, & integri in nullo deficientes.* Et ad Rom. 5. *Tribulatio patientiam operatur: patientia autem probationem: probatio verò spem, spes autem non confundit.* In quem locum est obseruandum primò Iacobum dicere, quod probatio operatur patientiam: Paulum autem è contrario, quòd patientia operatur probationem: quem nodum ita dissoluit D. Thom. in Comment. super epist. ad Rom. probationem nimirum dupliciter accipi posse: vno modo, quatenus est in probato, quo pacto non distinguitur ab ipsa tribulatione, qua quis probatur: quo sensu dixit Iacobus: *Probatio patientiam operatur*, hoc est, tribulatio probat patientiam. Altero, sumi probationē, pro probatum esse: quo pacto accepit Paulus cum dixit, *Patientia operatur probationem*: ex eo enim, quòd homo patienter tribulationem sustinet, probatus redditur, eiúsque virtus spectata magis elucet.

D. Gre. Nyss. Matt. 5. 10.

Tribulationi non cedentem persequitur, non assequitur tribulatio.

Iacob 1. 2.

Rom. 5. 3.

Pauli & Iacobi loca conciliantur. D. Thom.

V. Secundò annotauit Hugo Card. in Comment. epist. ad Rom. cum Apostolus ait, *tribulationē operari patientiā*, indicare patientiā esse veluti terrā fructiferā quam tribulatio operatur. 1. quam arat, colit, exercet, vt fructum ferat meritorum: eo sensu, quo dictū est Gen. 2. positum fuisse Adamum in Paradiso terrestri, vt operaretur illum. Atque ex hoc illud licet colligere, quā alacri animo excipienda sit quæuis tribulatio, quippè quæ velut diligens agricola nostrā patiētiam quasi tellurem exerceat ad ferendā multā meritorum segetem. Alia similitudine id explicatur Psal. 9. *Dum superbit impius, incenditur pauper*, hoc est, ex eo, quòd impius per superbiam pauperem persequatur, ipse pauper ea ipsa persecutione quasi per antiperistasim ardentissimo charitatis igne in Deum succenditur, atque adeo eius patiētia quasi terra persecutionibus frugifera redditur: quę est interpretatio Magistri sentent. *Dum superbit*, inquit, *impius, incenditur pauper*. Quasi dicat, eo cōsilio tribulari finis pauperem, vt incendatur desiderio tui, vel incendatur, id est, purificetur: fornax enim tribulationis ligna vitiorum in cineres conuertit, & aurum virtu-

Hugo Card. Patiētia terra fructifera meritorum. Gen. 2.

Psal. 9. 23.

Magist.

virtutum purgat. Sicut etiam cum ignis magnus est, flatu ipso, & vento magis accéditur: ita charitas, si magna est, ipso tribulationis flatu magis inflammatur. Itaque dum superbit impius, & procellam excitat persecutionis in pauperem, ipse pauper magis accéditur charitatis igne. Quam ob causam Esaiæ quinquagesimo quarto, ait Dominus. *Ecce ego creaui fabrũ sufflantem in igne prunas*: faber enim sufflans prunas est persecutor: qui ipso persecutionis flatu virtutes sanctorũ sufflat, & ardere magis facit: imo sufflando eis coronas gloriæ fabricatur. Tertio obseruauit Caiet. super locum ex epistola Iacobi citatum, materiam gaudij esse acquirere virtutẽ patientiæ in laboribus, eámque ob causam dixisse Iacobũ: *Omne gaudium existimate fratres, cum in tentationes varias incideritis: scientes quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur*. Itaque ex eo, quòd probatio, id est, tribulatio operatur patientiam, debetis omnium gaudiorum loco ducere variis tentationibus exerceri. Ex quo elucet quanta sit patientiæ dignitas, siquidem Apostolus in ea vna cõsequenda omne gaudium positum esse confirmat, & eius obtinendæ gratia, & si cætera abessent commoda, omnes omnino tentationes vtiliter sustineri.

Charitas si magna sit in flamma ignis, tribulationis flatu magis inflammatur Esai. 54. 16.

Caiet.

In consequẽda patientia omne positũ gaudium.

Denique confirmatur idem institutum ex illis verbis, quæ dixit Dominus Paulo secundæ ad Corinthios duodecimo. *Virtus in infirmitate perficitur*, id est, in tribulatione probatur, & perfectior efficitur. Quod cum Paulus audisset quasi iam de suis tribulationibus, & persecutionibus, imo & tentatione, quam à se tolli postulabat, lætior factus ait: *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Christi*. Quasi dicat: Si virtus *in infirmitate*, hoc est, tribulatione perficitur, alacri animo recipiam omnes persecutiones, & tentationes: imo in iis gloriabor, vt virtus in me perficiatur. Quanquam enim Græcè pro *virtute* vtroque loco est, δύναμις quæ vox non *virtutem*, sed *potentiã* significat, & est sensus ad literam: *virtus*, seu vt Græcè est, *mea infirmitate perficitur*, id est, mea potentia, inquit Christus, in ipsis laboribus, & difficultatibus magis resplendet. Non est tamen respuenda prior expositio, quam secutus est D. August. libro tertio de Genesi ad literam, c. decimo quinto, his verbis. *Adhuc exercendæ, atque in infirmitate perficiendæ virtuti necessariæ sunt tentationes, & molestiæ corporales eodem Apostolo teste, qui ait: datum sibi fuisse stimulum carnis, ne magnitudine reuelationum extolleretur, rogatumque à se Dominum tertio, vt discederet ab eo, respondisse: Sufficit tibi gratia mea, nam virtus in infirmitate perficitur.*

VI.
2. Cor. 12.

In suis tribulationibus cur gloriabatur Paulus.

D. August.

Quoniam verò in laboribus patienter toleratis, virtus maximè perficitur, præclarè annotauit Tertullian. libro de patientia capite 11. nullam esse perfectam virtutem, quæ non habeat comitem patientiam: itaque in omnibus beatitudinibus, quas Christus Matth. 5. enumerauit, patientiam quoque intelligendam esse. *Quos*, inquit, *felices Dominus, nisi patientes nuncupauit, dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum enim est regnum cælorum: Nullus profectò spiritu pauper nisi humilis, quis autem humilis nisi patiens? quia nemo subiicere sese potest sine prima patientia subiectionis ipsius. Beati, inquit, flentes atque lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Beati mites: hoc quidem vocabulo impatientes non licet omnino conseri. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios Dei nuncupat: nunquid impatientes pacis affines? stultus hæc senserit. Cum verò, Gaudete, & exultate dicit, quoties vos maledicent, & persequentur, merces enim vestra plurima in cælo, id vtique non exultationis impatientiæ pollicetur, quia nemo in aduersis exultabit, nisi antea contempserit, nemo contemnet, nisi patientiam gesserit.* Hæc ille. Et capite duodecimo sequenti docet thesaurum charitatis disciplina patientiæ cõtineri, & ipsam charitatem à patientia tanquam à magistra quodammodo eruditi: expendens enim locum illum Pauli 1. ad Corinthios decimotertio *Charitas*

VII.
Tertull. Sine patientia nulla perfecta virtus. Matth. 5. 3.

Patientia charitatis magistra. 1. Cor. 13. 4.

patiens est, &c. sic ait: *Dilectio summum fidei sacramentū, Christiani nominis thesaurus, quā Apostolus totis viribus sancti spiritus cōmendat, cuius nisi patiētiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit magnanimis est, ita patientiā sumit: benefica est, malū patientia non fecit: non amulatur, id quidem patientiæ proprium est: nec proterum sapit, modestiā de patientia traxit: non inflatur, non poterit, non enim ad patientiam pertinet: nec sua requirit, suffert sua, dum alteri prosit, nec incitatur. Cæterum quid impatientia reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet, omnia tolerat, vtique quia patiens.* Hæc Tertull.

Quænam sit illa alia bestia, quæ de terra ascendere visa est.

Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, & habebat cornua duo similia Agni, & loquebatur sicut draco, & potestatem prioris bestiæ omnem faciebat in conspectu eius.

SECTIO VI.

I. QVemadmodum initio diximus, duas hoc cap. bestias vidit Ioan. vnam ascendentem de mari, quam hactenus Antichristum interpretati sumus, alteram ascendentem de terra, de qua modo disserendū. Qui per huiusmodi bestias multitudinem impiorum Antichristo adhærentium accipiunt, ita eas distinguunt, vt bestia ascendens de mari significet Reges, ac Principes, & in vniuersum omnes imperio, viribus, opibúsque præcellentes, qui bello, armisque pro Antichristi imperio, & principatu decertabunt. Bestia autem ascendens de terra significet Hæreticos, falsósque doctores, ac magistros, qui fucatis rationibus, & argumentis, in speciem tamen veritatis compositis, conabuntur fidem Christi omnino extinguere, & Antichristum pro vero Messia Rege, Deóque obtrudere: quam distinctionem sequuntur Richard. de sancto Vict. Beda, Asbert. & alij. Qui autem priorem bestiam Antichristum esse volunt, hanc posteriorem vniuersos Antichristi ministros interpretantur, veluti Aret. Rupert. Haymo, Pannon. imo & D. Greg. l. 33. Mor. c. 36. quanquā ille per hāc posteriorem bestiam non omnes Antichristi ministros, sed solos prædicatores accipiat. *Posteriorem*, inquit, *bestiam, id est, Antichristum superiore iam descriptione narrauerat, post quem etiam hæc alia bestia ascendisse dicitur, quia post eam multitudo prædicatorū illius ex terrena potestate gloriatur: de terra quippe ascendere, est de terrena gloria superbire. Quæ habet duo cornua agni similia, quia per hypocrisim sanctitatis eam, quam in se veraciter Dominus habuit, singularem sibi inesse & sapientiā mentitur, & vitam. Sed quia sub agni specie auditoribus reprobis serpentinum virus infundit, rectè subditur: Et loquebatur vt draco: nam ista bestia, id est, prædicantium multitudo, si apertè vt draco loqueretur, agno simili non appareret, sed assumit agni speciem, vt draconis exerceat operationem.* Hæc Greg.

Richard. Beda. Ansbertus. Arethas. Rupertus. Haymo. Pannon. D. Greg. Hypocrisis. prædicatorū Antichristi.

II. Et quidem priores, qui posteriorem hanc bestiā prædicatores Antichristi accipiunt, congruētiùs textui loquuntur, neutri tamen omnino accommodatè ad totius visionis contextum. Quid enim attinet vbicunque Ioannes bestiam nominat, ibi constanter accipere multitudinem impiorum, nec putare vnquam peculiare aliquid à Ioanne prænuntiari? Quare rectius nobis videntur sensisse Andreas Cæsariensis, D. Ambrosius in Apocalypsim (quamuis etiam afferat illam aliam de prædicatoribus expositionē) & Diuus Irenæus libro quinto aduersus hæreses capite vigesimo octauo, existimantes per hanc posteriorem bestiam intelligendum esse insignē aliquem Antichristi præcursorem, & eximium concionatorem,

Andr. Cæs. D. Ambros. D. Irenæus.

quem

quem Irenæus *armigerum Antichristi* appellat, cui à Dæmone danda sit potestas ad efficienda prodigia, signáque admiranda: quo fiet vt infinitam hominũ multitudinem peruertat. Nam quemadmodum Helias, & Enoch agent Christi præcursores, pro eóque doctrina, miraculísque depugnabunt: ita ex altera parte erit pro Antichristo alius quidem præcursor, qui sese Enoch, & Heliæ opponat, & de primatu pro Antichristo contendat. Cum qua quidé sententia optimè quadrãt, quæ de huiusmodi bestia commemorat Ioannes. In primis enim, *Ascendet de terra*, quia terrenis affectibus gubernabitur: *Habebit cornua duo similia Agni*, quia mansuetudinem, & innocentiam simulabit: & quoniam neque mãsuetudo vera erit, neque innocentia, idcirco non cornua agni, sed similia agni habere dicitur. Secundò: *Loquetur sicut draco*, quia sub verbis, quæ per mansuetudinem, & zelum veritatis se loqui simulabit, latebit draconis venenum, ideſt, dæmonis venenata malitia, & calliditas ad fallendum. Tertiò: *Potestatem prioris bestiæ omnem faciet in cõspectu eius*, ideſt, potestatem faciendi signa, & prodigia, quam habebit Antichristus, ipse quoque accipiet, eáque omnia faciet in conspectu prioris bestiæ, ideſt, Antichristo mandante, & adiuuante.

Antechristi præcursor, conciò alter eximius.

Quartò. *Faciet terram, & habitantes in ea adorare bestiam primam, cuius curata est plaga mortis.* Significatur infinitos propemodum peruertendos ab huiusmodi concionatore, & præcursore Antichristi, qui hic significatur per bestiam primam. Addit verò Ioannes: *Cuius curata est plaga mortis*: vt indicet loqui se de priore bestia, cuius vnum ex septem capitibus dixerat percussum fuisse lethali vulnere, & postea sanatum, vt superiùs explicauimus. Quintò. *Fecit signa magna, ita vt etiam ignem faceret de cælo descendere in terram, & seducit habitantes in terra propter signa, quæ data sunt illi facere in conspectu bestiæ*: patent ex superioribus. Sextò. *Dicet habitantibus in terra, vt faciant imaginem bestiæ*, id est, statuas & simulachra Antichristi, eáque adorent. Septimò. *Datum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ*, id est, faciet, vt simulachrum Antichristi per operationem dæmonis loquatur, ac si vitam, & spiritũ haberet: quemadmodum olim deorum simulachra virtute dæmonis loquebantur, & oracula, responsáque reddebant. Ita interpretatur Pannon. Rup. Areth. Richard. de sancto vict. & alij. *Et faciet, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur.* Postremo, *Faciet omnes pusillos & magnos, diuites, & pauperes, liberos, & seruos habere characterem bestiæ in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere, aut vendere nisi qui habuerit characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius*, quæ quoniam obscuriora sunt, integram sectionem desiderant.

III. *Infinitos propemodum peruertet.*

Antichristi simulachrum per operationem dæmonis loquatur. Areth. Pannon. Rupert. Richard Vict.

Quid sit per characterem bestiæ accipiendum?

Et faciet omnes pusillos, & magnos, & diuites, & pauperes, & liberos, & seruos habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis, & ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.

SECTIO VII.

COntrouersum valde est cuiusmodi nam futurus sit character bestiæ, id est, Antichristi, quem omnes cogentur siue in dextera manu, siue in fronte gestare, ita vt nisi quis ostenderit characterem bestiæ, aut nomen bestiæ, I.

aut numerum nominis eius, non possit quicquam emere, aut vēdere. Qua sancita legere mirum in modum grassabitur Antichristi persecutio. Sic enim cōpellentur omnes characterem Antichristi gestare, cum hominum vita absque emptione, & venditione constare non possit. Quod ad rem spectat sanè placet sententia Pannonij intelligentis hoc, vt verba ipsa sonant, quod nimirum Antichristus faciet inuri characterem suum dexteræ manui, aut frontibus eorum, qui sibi crediderint, æmulatione videlicet Scripturarum, in quibus dicitur Deuter. 6. *Verba, quæ ego præcipio tibi, meditaberis, sedens in domo tua, & ambulans in itinere, dormies, atque consurgens. Et ligabis ea quasi signum in manu tua.* Quod Iudæi ad literam intelligentes mandata Dei inscripta chartulis in manibus gestabant: & consentit vox ipsa Græca χαραγμα, quæ significat notam aliquam impressam, vt hoc loco interpretatur Vatablus in scholiis huius capitis.

Characterē suum frontibus sibi credentium inuret Antichristus. Deut. 6. 7.

Vatablus.

II. Verùm qualis futurus sit Antichristi character in dextera manu, vel frōtibus sectatorum eius inurēdus, multò est explicatu difficilius. D. Ambr. *Potest*, inquit, *fieri, vt sicut nos habemus characterem Christi, id est crucem, qua signamur: ita habeat Antichristus proprium characterem, quo signentur, qui in eum crediderint.* Primasius, & Ansbertus, existimant characterem Antichristi futurum illum, in quo totum Christi nomen per compendium includatur hac figura.

Qualis futurus sit. D. Ambros. Primas. Ansbert.

Ribera.

IN qua figura litera, quæ videtur P. Latinum, est R. Græcum maiusculum: linea crassior trāsuersalis est T. reliquę trāsuersales minores efficiunt X. Græcū: quibus literis redditur nomē Christi per compendiū. Addit verò Ansbert. hoc sibi fuisse reuelatū. Frāciscus Ribera in Apocalypsim arbitratur characterē istum futurū, quo in sigillo suo vtetur Antichristus, & quem in annulo gestabit, & in suppellectili sua imprimi faciet. Hanc autem notam, siue characterem futurū formam draconis, quē ipse capite tertio in Apocalypsim numero decimo tertio, putat gestaturū Antichristum depictum in clypeo, & in signis militaribus, quēadmodum Romani gestabāt Aquilas, & per singulas cohortes dracones, quos qui portabant *Draconarij* dicebātur, vt nimirū per hoc ihsigne draconis velit Antichristus Deū significare, à quo missus in orbē sit. Sed nō placet in primis Primasij & Ansberti sententia, quia non est credibile Antichristū habiturum pro characterē nomē Christi compendio literarū scriptū, cum nihil magis, quàm Christum Dominū, eiusq; omnem memoriā execrari debeat. Neque Ansberti reuelatio vllā vim ad hoc persuadendū habet, quam videlicet recipere non tenemur.

Primasij & Ansb. sententia reiicitur.

III. Multò minùs placet Riberę iudiciū. Primùm, quia non congruit cum superbia Antichristi fateri se publicè missum à draconealiquo. Deinde quoniam ipse nullum alium Deum præter se publicè confitebitur, vt inferius ex Daniele, & Paulo manifestè cōfirmabimus. Quare existimamus tres debere esse characteres Antichristi, quibus eius sectatores se illius seruos, & ministros profiteantur. Vnus erit imago ipsius ad viuum expressa: alter nomen ipsius proprium propriis literis inscriptū: tertius literæ, quæ continēt numerum nominis eius per compēdium, qui numerus erit sexcēta sexaginta sex: vt postea dicemus. Itaque quēlibet ex his characteribus cōpellentur omnes, aut in manu dextera impressum, aut in fronte gestare. Mouemur autem ex eo, quòd Ioannes hoc videtur diserte tradidisse hoc ipso capite, cum ita per disiunctionem locutus est. *Ne quis possit emere, aut vendere, nisi qui habet characterem, aut nomen bestiæ, aut numerum nominis eius.* Quo loco per *characterem* imaginem eius intelligimus, cuius paulò ante facta fuerat mentio, cum ferme esset de Antichristi præcursore, illis verbis, *Et dabi-*

Tres Antichristi characteres.

sum est illi, vt daret spiritum imagini bestiæ, & faciat, vt quicunque non adorauerint imaginem bestiæ, occidantur. Hanc igitur imaginem more Imperatorum Romanorum suis numis insculpi faciet, & in manu dextera, aut frõtibus suorum inuri, aut certè nomen suum propriis cõscriptum literis, aut literas continentes per compendium numerum nominis eius, ita vt qui se Antichristi seruũ profitebitur, vnum aliquem ex his characteribus gestare debeat. Quod vt cõsequatur, strictè præcipiet, ne quis emere possit, aut vendere, nisi vnũ ex illis tribus characteribus, siue in dextera manu, siue in fronte impressum ostentauerit. Quod si quis nobis obiiciat non videri per *characterem* imaginem Antichristi accipiendam, cùm character ex vi verbi non imaginem, sed notam aliquam inustam & impressam significet: respondemus verum quidem esse characterem ex vi verbi non significare imaginem, sed notã, aut signũ distinctionis, aut mysterij causa impressũ, nec nos ex characteris voce colligere accipiendã esse eo nomine Antichristi imaginem: sed id tãtum existimare eam ipsam imaginem Antichristi, cuius paulò ante mentio facta fuerat, in materia aliqua incidendam, sculpendámque, tum verò eam vel dextris, vel frõtibus sectatorũm Antichristi inurendam, ea propemodum ratione, qua signa, & notæ siue seruis, siue pecoribus inuruntur. Ex quo fiet, vt iã imago Antichristi pro caractere habeatur: quicquid enim pro nota distinctionis inuritur, siue imago sit, siue quęcũq; alia nota, signũve, character propriè appellatur.

Occurritur obiectioni.

Illud hoc loco ad mores est obseruandum primo, Dæmonem, & Christũ de homine quasi de possessione contendere, & idcirco vtrumque procurare, vt sua ipsius imagine, nota, characteréque distinguatur: propterea enim Antichristus instinctu dæmonis compellet omnes characterem suum impressum in dextera, aut fronte gestare. E contrario vero Christus ad animam loquens Cantic. 8. ait. *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* Solent enim pecuarij greges suos peculiari signo, & characterę distinguere. Quo loco aduertendum est pro *signaculo* esse Hebraicè *chotam*, à radice *chatam*, quæ significat signare, sigillare, claudere: vnde chotam, signaculũ. Ezechiel vigesimo octauo. *Tu signaculum similitudinis.* Ponitúrque etiam pro annulo, in quo est sigillum, veluti tertio Regum vigesimo primo, *signauit eas annulo eius:* & Hieremias vigesimo secundo. *Si fuerit Iechonias filius Ioachim Regis Iuda annulus in manu dextera mea.* Quare cum spõsus adhortatur sponsam, vt ponat se tanquam signaculum super cor suum, illud significat, vt vtatur se ipso tãquam annullo, in quo est sigillum, & cor suum, id est, amorem suum ipsomet spõso sigillet, ne videlicet quisquam alius amorem sponsæ, vt pote sigillatum aperire audeat, nisi ipsemet tantùm sponsus, cuius est sigillum: itáque vt eius amore solus sponsus fruatur. Et quoniam amorem consequuntur opera, quę per brachium significantur, idcirco etiã brachium sponsæ vult eodem sigillo signari, ne alteri, præter quàm sibi amoris argumenta, & significationem præbeat. Eodem sensu Ezechiel. vigesimo octauo, appellatur Lucifer signaculum diuinæ similitudinis, illis verbis. *Tu signaculum similitudinis.* Verum quoniam ipse cor suum diuina similitudine tãquam sigillo signatum per quandam veluti proditionem non soli Deo seruauit obsignatum, sed suæ ipsius excellentiæ quodammodo resignauit: inde est, quòd Tertull. libro secundo aduersus Marcionem, capite 10. legit eo loco: *Resignaculum similitudinis*: quia videlicet cor suum à Deo suo ipsius sigillo obsignatum fraudulenter si per appetitionem propriæ excellentiæ resignauit. Hanc enim rationẽ affert Tertul. suæ lectionis. *Tu*, inquit, *es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis, & simili-*

IIII. *Contendunt de possessione hominis Christus & dæmõ. Cant. 8. 6.*

Ezec. 28. 12. 3. Reg. 21. 8. Hier. 22. 24

Sponsus de sponsæ amore quàm sit solicitus.

Ezec 28. 12.

Tertull. Luciferi amor propriæ excellentiæ.

cudinis resignaueris. Atque huius lectionis quam sequitur Tertul. meminit D Hieron. in comment. super Ezechielem, quanquam eam non multùm probet. *In Latinis*, inquit, *codicibus pro signaculo resignaculum legitur dum χαλκὸς ἠλος, id est, malus imitator verbum è verbo exprimens interpretatus iuxta Septuag. translationem, ἀποσφράγισμα, id est, resignaculum posuit. Vnde quidam sic intelligunt, quod signaculum Dei, & figuram, quæ velut in cera mollissima expressa sit, Rex Tyri resignauerit, atque perdiderit, vt pro signaculo fecerit resignaculum.* Hæc Hieron.

D. Hiero.

V. Secundò. Aduertendum est, quia Antichristi sectatores omni deposita verecundia, frontéque omnino perfricta sese in omnium flagitiorum cœno volutabunt: idcirco eius characterem in fronte ipsa gestaturos. Quid enim, quæso, erit aliud se Antichristi profligatissimi omnium mortalium seruos signo quodam in fronte impresso profiteri, quàm omni pudore depositio omnibus se sceleribus per proiectam morum licentiam inquinare? vt illud in illis impleatur Prouer. 18. *Impius cum in profundum venerit peccatorum contemnit.* Tertiò. Obseruandum characterem Antichristi in fronte, & in manu esse inurendum: quia & fidei professionē, & opera ipsa bona destruet, sibique & adorationem, & famulatum exhiberi faciet: nam in fronte professio cultus: in manu famulatus exprimitur. Quartò. Cur Antichristus frontem, manúmque dexteram potiùs, quàm sinistram requirat, eleganter explicauit B. Ephræm Syrus tractatu de consummatione seculi, & de Antichristo. *Dabit*, inquit, *suum signum scelestus ille, non quidem promiscuè pro quolibet corporis membro, nehoc graue sit, atque molestum: sed in dexteram manu, ac fronte insculpturus est huiusmodi characterem suum, ne scilicet facultas sit homini se signandi signo Christi: neque rursus in fronte vllatenus tremendum, sanctumque Domini nomen imprimere queat: neque etiam gloriosam, atque formidabilem Saluatoris crucem insculpere. Nouit quippe infelix ille per impressionem crucis Domini potestatem sibi omnem auferendam: quam ob rem signat hominis dexteram, quòd ea cuncta nostra membra signamus: similitérque frontem, quòd illa signū Saluatoris nostri in altum præfert in modum candelabri.* Iuxta quam Ephræm expositionem eximiam habes crucis laudem, quam videlicet ita formidabit Antichristus, vt idcirco frontem, manúmque dexteram suo charactere signaturus sit, ne locus sit signo crucis in fronte per manum dexteram imprimendo, timens nimirúm ne facto signo crucis imperium suum corruat.

Omnibus sceleribus se inquinabunt Antichristi sectatores. Prou. 18.3.

Adorationē sibi exhiberi faciet Antichristus. Epham Syr.

Crucis signū quàm formidabit.

COM-

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE ANTICHRISTO.

MVlta deinceps disputat Ioannes de Antichristo, & hoc ipso capite, cum non pauca dixisset, tandem illius nomen tradidit difficillimo plane ænigmate inuolutum, vsque adeò, vt sibi præmittendum putauerit: *Hic sapientia est: qui habet intellectum, computet numerum bestiæ*, hoc est: Hîc diligenti, & accurata inuestigatione opus est. Quoniam igitur crebra nobis deinceps facienda est Antichristi mentio, operę pretium duximus continuata tractatione de Antichristo disputare, & omnia, quæ ad eius ortum genus, vitam, mores, imperium, & mortem pertinent, sub aspectum subiicere, ne postea in singulis sparsim immorari, & præter ordinem quędam perstringere, quędam etiam cogamur non sine fastidio replicare.

Quodnam futurum sit nomen proprium Antichristi.

SECTIO PRIMA.

NOmen proprium Antichristi ita obscurè Ioannes nobis aperuit vt nihil fortasse toto hoc opere sub obscurioribus symbolis explicasse videatur. Sic enim ait: *Qui habet intellectum, computet numerum bestiæ, numerus enim hominis est, & numerus eius, sexcenti sexaginta sex*, hoc est computandæ sunt literæ, ex quibus nomen eius conficitur: *nam numerus hominis est*. Quæ verba sic exponit Rich. de sancto Vict. ideſt, numerus nominis eius est numerus, qui ab homine computari potest: Arethas aliter: *Numerus hominis est*: ideſt, eius nomen non est insuetum, & insolens, sed familiare. Alij sic: *Numerus hominis est*: ideſt, hominis est numerare: quare qui intellectum habet, computet numerum literarũ nominis eius. Probabiliter etiã Beda: *Numerus hominis est*: ideſt ne eum putemus, iuxta quorundã opinionẽ, dæmonem futurũ, sed vnum de hominibus, in quo tamẽ Satanas habitaturus est corporaliter. Denique huiusmodi ænigma difficillimũ Ioannes proponit: *Numerus eius sexcenti sexaginta sex*: cui cum se tot, tantique Oedipi opposuerint, nemo tamen illud hactenus potuit satis explicare: neque verò nos tantum nobis assumimus, vt perfectam eius explicationẽ audeamus polliceri. Antequã igitur singulorum sententias cõnumeremus: præmittere oportet tam Hebręos, quàm Gręcos suis ipsorũ characteribus pro notis numerorum vti solere. Deinde incertum esse, nũ Ioannes loquatur de nomine Antichristi scripto literis Gręcis, an Hebraicis: verisimilius tamẽ videri Gręcos characteres intelligere: siquidem & Græcè, & Gentibus præcipuè Apocalypsim scribebat. Deniq; aduertendum Ioãnem velle tradere nomen propriũ Antichristi, non dignitatis, aut officij. Quare sensus Ioan. is est, literas ex quibus conflabitur Antichristi nomen, si pro notis numerorũ sumantur, effecturas numerum sexcentorum sexaginta sex.

I. *Rich. Vict. Areth.* *Beda.* *Characteribus pro numerorũ notis vtũtur Hebræi, & Græci.*

His positis, mirum est, quàm multę ac dissidentes huius de Antichristi nomine II.

Dauid. Chytr. Theod. Bib. Absurda & impia hæreticorũ sententiã. Genebrard.

ænigmatis explicationes prodierint. Prima sententia est, quorundam Hæreticorum, videlicet Dauidis Chytrei in comment. huius cap. & Theodori Bibliandri dicentiũ nomẽ Antichristi esse hoc nomen λατεῖνος *Lateinos*: vnde colligunt Papam, qui Princeps est Latinorũ esse Antichristum. Verũ quicquid sit de nomine *Latinos*, de quo postea dicendum. Hęc sententia pręter quàm quòd est hæretica, & impia, est etiã maximè absurda, cum Romanus Pontifex iam inde à principio Ecclesiæ fuerit ex quo tempore Antichristus nõ fuit. Secũda fuit Gilberti Genebrardi lib. 3. suæ Chronologiæ, vbi existimauit Mahometam illum impium Abdala patre, & Emina, siue Ennia matre Iudæa genitum, circa annum Domini sexcentesimũ quartũ, Antichristũ fuisse: aut certè regni Antichristi conditorẽ, eò quòd nomẽ *Mahometis* reddat numerũ sexcentorũ sexaginta sex. Idémq; affirmat Eut.

Euthym. Zonaras. Cedrenus. Gulliel. Lin.

p. 2. suę Panopliæ, tit. 21. Zonaras tomo 3. Annaliũ, & Cedrenus. Tertia est aliorũ, qui crediderũt Martinũ Lutherũ, ideſt, *Martin Lauter*, Antichristum fuisse, eo quòd eius nomẽ cum numerũ conficiat. Ita sensit Gulliel. Lindanus l. 3. Dubit.

III. Verùm his omissis, quæ per se corruunt, multa Antichristi nomina eũ numerum reddentia tam veteres, quàm recentiores excogitarũt. Primũ est λαμπέτης ideſt, *Illustris*. Secundum ὰνικήτης, ideſt, *Victor*. Tertium κακὸς ὁδηγός, ideſt. *Malus Dux*. Quartum ἀληθὴς βλαβερὸς, ideſt. *Verus nocens*. Quintũ παλαιβάσκανος, id-est, *Olim inuidus*. Sextum ἀμὸς ἄδικος, ideſt. *Agnus nocens*: quæ omnia excogitauit Arethas. Septimum ἀρνοῦμαι, ideſt, *Nego*, quod finxit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, Primas. & Ansbert. quod nimirũ sit negaturus Christum. Octauum ἄντιμος, ideſt, *Contrarius*, quod affert Tycon. & Primas. Nonum γενσιρήκος nomen Gothicũ, ideſt, *Gensericus*. Decimum *Diclux*, latinum nomen: si more latino accipiamus D. pro quingẽtis, I. pro vno, C. pro centũ, L. pro quinquaginta, V. pro quinque X. pro decem, Duo præcedentia nomina adinuenerũt Haymo, & Rupertus. Vndecimum εὐανθας, quod affert D. Iren. li. 5. aduersus hæreses, Duodecimum λατῖνος ex eodem Irenæo. Decimum tertiũ τειτὰν, quod

Quam multa Antichristi nomina excogitauerint auctores.

D. Iren.

afferunt D. Iren. Areth. & Ansbert. Et quidem D. Iren. nomen *Titan* cęteris omnibus anteponit ex eo, quòd hoc nomen Diuinũ existimetur apud multos: vnde & factum sit, vt sol *Titan* appellaretur. Accedit, Quod est nomen regale, imo & tyrannicum. Decimũ quartum βενέδικτος, ideſt, *Benedictus*, quod finxit Andr. Cæs.

Cęterum ex cõmemoratis nominibus multa sunt improbabilia, nec enim credibile est Antichristum habiturum nomen inuidiosum, & tyrannidem significãs. Quare admodum est verisimile, imo & fere certùm non esse appellandũ neque *Malum ducem*, neque *Nocentem*, neque *Inuidum*, neque *Negatorem*, neque *Contrarium*, imo neque accepturum nomen, quod aliquis præcedentium regũ, aut imperatorum habuerit: propter insignem enim superbiam in omnibus singularis esse contendet: quo fit, vt non sit appellandus *Gensericus*, neque *Titan*. Sed & illud certissimũ nihil certi de eius nomine definiri posse, nonénque Antichristi vsque ad eius tempora incognitum futurum mortalibus: cum enim multa nomina fingi possint, quæ tam Hebraicè, quàm Latinè, & Græcè numerum illum sexcentorum sexaginta sex conficiant: quis vnquã diuinare poterit, quodnam ex tãmultis Antichristi nomen futurum sit? quemadmodum D. Iren. loco citato disertis verbis confitetur. Quanquam enim existimet probabile esse nomen *Titan* futurum nomen Antichristi, tamen paulò post subiungit. *Cum igitur tantum suasionum habeat hoc nomen Titan, tantam habeat verisimilitudinem, vt ex multis colligamus, ne forte Titan vocetur, qui veniet: nos tamen nõ periclitabimur in eo, nec asseuerantes pronunciabimus hoc eius nomen habiturum scientes, quoniam si oporteret præsenti tempore manifeste prænũtiare nomen*

Antichristi nomen vsque ad eius tempora erit incognitum. D. Irenæus.

re nomen eius, per ipsum vtique editum fuisset, qui Apocalypsim viderat. Hæc Irenæus.

Sed quærat meritò aliquis, quam vtilitatem fidelium spectauit Ioannes sub tã difficili, & obscuro ænigmate nobis tradens nomen Antichristi? Respondemus id potissimùm spectasse Ioannem, vt cũ Antichristus aduenerit (id quod ex multis aliis argumentis notissimum esse debet) computent fideles nomen eius, & comperto eo numero sint multò magis certi de Antichristo, nec vllus eis relinquatur dubitandi locus. Simile quiddam accidit in nomine Messiæ, de quo tam multa extabant Prophetarum vaticinia. Etenim nemo vnquam certò, & explorato intellexit illum appellandum Iesum: cum tamen eiusmodi nomen multis scripturæ testimoniis indicatum, consignatumque esset, imo & vna ex Sibyllis (vt refertur in lib. 1. Sibyllinorum carminum) prædixerit numerũ nominis Messiæ futurum, *Octingenti octoginta octo*, his carminibus. *Numerus nominis Messiæ Sybillæ carmina.*

Sed quæ sit numeri totius summa docebo.
Namque octo monadas, totidem decadas super ista
Atque hecatontadas octo infidis significabit
Humanis nomen: tu verò mente teneto.

Ex quibus verbis nemo vnquam colligere potuit Messiam appellandum Iesum, cum multa nomina formari potuissent eum numerum cõtinentia, quemadmodùm modò multa Antichristi nomina sub numero Ioannis excogitantur. Quòd autem nomen Iesus Græcè scriptum efficiat numerum octingentorum octoginta octo patet, quia, I. significat Decem, H. octo, Σ. ducenta O. septuaginta, Υ. quadringenta, Σ. ducenta: Meritò autem Antichristi nomen ex senariis conficitur: Christi autem ex octonariis: etenim senarius non peruenit ad septenarium, quæ est requies Domini, requieuit enim die septimo: at octonarius est ipsius gloriæ symbolum, quoniam septenarios, siue hebdomadas, per quas mũdus voluitur consequitur. Nec vacat mysterio, quòd tres senarij Antichristo, tres octonarij Christo tribuuntur, vt cõsummata Antichristi malitia, & summa à requie Domini, hoc est, gratiæ, & gloriæ distãtia significetur: Christi autẽ triplicata, hoc est, omnibus numeris absoluta felicitas exprimatur, quam suis cultoribus pollicetur. *Nomen Iesus Græcè scriptũ quem numerum efficiat.*

Vtrum Antichristus sit verus homo futurus.

SECTIO II.

TAnta futura est Antichristi malitia, vt plerique eam in hominem cadere nõ posse putauerint: itaque sibi persuaserint Antichristum futurũ ipsum Dæmonem sub phantastico, & apparente corpore occultatũ. Sic enim sensit Hippolytus Mart. in orat. de consummatione mundi, existimans Antichristum fore Diabolum, qui de falsa virgine, falsam carnem assumet. *Christus Dominus*, inquit, *ex immaculata Virgine natus in figura carnis humanæ hostem conculcauit suæ Diuinitatis propria potentia: ad eundem modum Diabolus ex impura muliere prodibit super terram, sed falsò nascetur ex virgine. Nam Christus veram carnem, & præter peccatum nostræ per omnia similem assumpsit: Diabolus carnem secundum visionem tantùm, & opinionem assumet, & phantastica carnis substantia organi vice vtetur.* Hæc Hippolytus. Verùm hæc sententia meritò erroris arguitur ex eo, quòd Paulus 2. ad Thess. 2. Antichristum hominem appellat. *Nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis.* Quo loco vtitur Theodoret. in comment. 2. ad Thess. ad idem confirmandum: quemadmodum & D. Hieron. illis verbis Dan. 7. *Et ecce oculi quasi oculi hominis erant in cornu illo*: *Ne*, inquit, *eum putemus iuxta quorundam opi-* 1. *Hipp. Mart. Antichristus futurus diabolus de falsa virgine carnẽ falsam assumens.* 2. Thess. 2. *Theodor.* D. *Hieron.* *Dan. 7.*

nionem Diabolum esse futurum, sed vnum de hominibus. Confirmatúrque liquidò ex 2. Thess. 2. vbi Apostolus docet Antichristum interficiendũ esse spiritu oris Christi, quod in Diabolum nullo modo potest cõuenire. Accedit, quòd Patres communi consensu affirmant Antichristum futurum esse verum hominem.

2. Thess. 2.

II. *Antichristus futurus verus homo per incarnationẽ Diaboli. D. Hieron. D. Io. Dam. Beda Oecumen.*

Sed adhuc plerique minimè credentes tantam naturæ peruersitatem in puro homine reperiri posse, dixerunt Antichristum futurum quidem verum hominẽ, sed per incarnationem Diaboli, ita vt Diabolus naturam aliquam humanam in vnitatem sui suppositi assumere debeat: quemadmodum verbum Diuinum per incarnationem sibi humanam naturam copulauit. Quem errorem referũt, & refellunt D. Hieron. super c. 7. Dan. D. Ioan. Damas. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. Beda super c. 13. Apoc. Oecumen. in com. super. 2. epist. ad Thess. c. 2. Legendus est etiã D. Hier. præfat. in Malachiam, & in c. 1. Aggæi, vbi disputat aduersus Origenem, qui to. 2. in Ioannem, asseruit aliquot Angelos verè esse incarnatos. Maneat igitur Antichristum nõ modo verum, sed etiam purum hominem futurũ. Quòd verò loco citato ait Hier. Diabolum habitaturum esse in Antichristo corporaliter, non eo sensu est accipiendũ, quo Paulus dixit de Christo ad Colossenses secũdo. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo Diuinitatis corporaliter.* Sed quòd Dæmon plenã debeat habere potestatem in Antichristum, eúmque seruata tamen ipsius libertate acturus, & gubernaturus sit in omnibus actionibus. Vnde D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses. c. 25. docet illum recapitulaturum esse in se Diabolicæ apostasiam. Et Beatus Ephrem Syrus tractatu de consummatione seculi, & Antichristo appellat illum organum Dæmonis: idémque epitheton ei tribuit Cyril. Hieros. catechesi 15. & D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orth. c. 27. appellat Diaboli domicilium. Quo pacto etiam accipiendus est D. Hiero. cum Esai. 16. Diabolum vocat patrem Antichristi. Est etiam & illa ratio, quia Dæmon in eius conceptione cõcurret ad formationem illius corporis, & complexionis: simili quodammodo, quo Spiritus sanctus corpus Christi in vtero Virginis efformauit.

Col. 2. 9.

Diaboli in Antechristũ potestas. D. Irenæus. D. Ephrem Cyril. Hiero. D. Io. Dam. D. Hieron.

III. *Antichristi ortus. D. Io. Dam. D. Anselm. B. Ephrem.*

Quod verò attinet ad eius ortum, D. Ioan. Damas. libro quarto fidei Orthod. cap. 27. & D. Anselm. in Apocal. aiunt ex fornicatione nasciturum: & B. Ephrem Syrus tract. de cõsummat. seculi, & Antichristo ex spurcissima, & salacissima fœmina. Imo non improbabiliter quidam opinantur Antichristum nasciturum ex Dæmone aliquo incubo, qui priùs succubus specie fœminę alicui viro subiectus virile semen colligat, quod postea viri specie incubus in Antichristi matrem trãsfundat. Dari enim tum succubos, tum incubos Dæmones affirmat D. August. li. 15. de Ciuit. Dei cap. 23. Tunc verò Antichristus non Dæmonis erit filius, sed eius viri cuius erit assumptum semen. Atque in hunc sensum accipi potest, quod Hieron. dixerat Dæmonem patrem Antichristi futurum.

D. Aug.

Vtrum Antichristus à Iudęis satum, & originem trahere debeat, & qua ex tribu, & vbinam gentium orietur.

SECTIO III.

I. *D. Irenæus. Methodius, Antichristũ è tribu Dã futurum qui asserunt. D. Ioan. Dã. Theod. D. Ambros. Psal. 40. 10. D. August.*

ANtichristum futurum esse ex tribu Dan, atque adeo gente Iudæum, est communis Patrum sententia, quam tradunt, & sequuntur D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses, c. 30. Method. Mart. in suis reuelationibus 2. tom. bibliothecæ Sanct. Patrum, D. Ioan. Damas. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. Theod. libro quæstionũ in Gen. q. 109. D. Ambr. lib. de benedictionibus Patriarcharum c. 7. & in Ps. 40. super illa verba: *Magnificauit super me supplantationem*: D. August. lib. quæst. in Iosue quæst. 12.

quæst.22.D.Greg.lib.31.Mor.cap.18.Eucher.lib.3.in Gen.Hippol. Mart.in orat. de consummat.mũdi,D. Prosper de promissionibus,& prædictionibus Dei,parte 4.&in dimidio tẽporis c.9. Beda, Rupert.D.Anselm. Arethas,Richard. Vict. Apoc. 7. Sibylla Tiburtina in lib.Sibyllin. carminum, Anastasius Synaita lib.10. comment.in Hexam.(& refertur in appendice Biblioth.Sãct.Patrum)Rabanus Maurus tract.de Antichristo,qui falsò tribuitur D.August.eúmque Rabanò adscribit Rupert. Apoc.8.Iudæum autem futurum non nominando tribũ affirmãt D.Hieron.in comment.super c.11 Dan.& Seuerus Sulpit.lib.2.Dialogorum.Itaque non solùm Iudæus genere erit Antichristus,sed etiam ex tribu Dan.

D. Gregor. Eucher. Hippol Mar. D.Prosper. Beda. Rupert. D. Anselm. Areth. Richard Vict Sibyl. Tibur. Anast Syn. Rab Maur. D Hieron. Seuer.Sulpit.

Et quidem quòd Iudæus sit futurus,certum planè videtur:quòd autẽ ex tribu Dan,non ita certũ,sed multò tamẽ probabilius propter communem doctorum sententiam,qui omnes afferunt locum illum Gen.49. *Fiat Dan coluber in via,cerastes in semita,mordens vngulas equi,vt cadat ascensor eius retrò.* Quem locum quanquam D.Hieron.&alij interpretantur de Sãpsone,qui fuit ex tribu Dan, & Philisthæos vbique diuexauit,illíque tanquam coluber in viis,& cerastes in semitis terribilis occurrebat:tamen propter tot,tantorũque Patrum,quos paulò ante citauimus, sententiam,negari non debet,ibi etiam siue ad literam, siue mysticè vaticinium de Antichristo contineri. Aliud argumentum ducitur ex Apoc.7.vbi Ioãnes eam ob causam existimatur à Doctoribus,& potissimũ ab Irenæo,lib.5.aduersus hæreses c.30.in connumerandis tribubus Israël prætermisisse tribũ Dan,propter Antichristũ videlicet,qui ex ea trahere debeat originẽ,quam ideirco veluti maiori ex parte reprobã non putauit in numero signatorum connumerandã. Quòd autem simul tribum Ephraim prætermiserit,illa à nobis eo loco reddita ratio est,quòd ex ea tribu originẽ duxerit Hieroboã, qui primus in decem tribus idololatriam inuexit:quanquã &pro Eph. patrẽ ipsius Ioseph Io. posuerit. Denique citatur in eandẽ sententiam locus ille Hieremiæ 8. *A Dan auditus est fremitus equorũ eius, à voce hinnitũ pugnatorum eius cõmota est omnis terra,& venerunt,& deuorauerunt terrã,& plenitudinem eius,vrbẽ,& habitatores eius.* Quo etiam testimonio vtitur ad idem cõfirmandũ D.Iren.loco citato. Verùm aut auctor est D.Hieron,loquitur Hieremias ad literam de Nabuchodonosor, qui à Dan regione per Phænicem cum exercitu venturus describitur: itaque ad Antichristum nõ pertinet. Duo propria testimonia quamquam rem omnino certam non faciunt, eam tamen reddunt valdè probabilem propter communem Patrum, Doctorũmque expositionem.

II. *Futurum Iudæum statuitur vt certum.* *Gen.49.17.* *Apoc.7.* *In connumerandis tribubus Israel cur tribum Dan prætermiserit Ioannes.* Hier.8. D.Hieron.

Diximus supra certum planè esse Antichristum futurum Iudæum,tum quia in eam sententiam omnes Patres vnanimi consensu conspiraruntt,tum etiam quia cum Antichristus debeat se mentiri Messiam propter Iudæos,qui illum recepturi sunt,cum Messias Iudæus genere in scripturis palam pronuncietur,nisi ipse Iudæus sit,non poterit se pro Messia vniuersæ Iudæorũ genti obtrudere:eandémq; ob causam,mentietur se esse ex tribu Iuda,quæ est tribus Regia,& Messiæ in sacris literis tribuitur. Nam quòd Iudæi Antichristum pro Messia recepturi sunt disertis verbis prænuntiauit Christus Dominus Ioann. 5. *Ego veni in nomine Patris mei,& non accipitis me,si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.* Quare exploratum esse debet Antichristũ Iudæum genere,& ex tribu Dan ducturum originẽ propter cõmunem Patrum sententiam,imo & sacris literis magis congruentem.

III. *Antichristus mentietur se è tribu Iuda.* Ioan. 5.43.

Quod ad locum spectat,in quo tam prodigiosum monstrum orietur, Diuus Hieronymus in comment.super caput 12. Danielis,D.Anselm in Elucidario, Rabanus Maurus in tract.de Antichristo,& alij affirmant Antichristum Babylone nasciturum:quæ sententia communior est,& fere iam ab omnibus recepta. Addunt

IIII. D.Hieron. D.Anselm. Rab Maur. Nascetur Babylone.

Ansel. & Raban. (id quod acceperunt ex Methodio in reuelationibus) illum educandum esse in Corozaim, & Bethsaida, & regnaturū in Capharnaū: videturque

Method. Matt. 11. 21. Method. in eam venisse sententiā propter illa verba Christi Domini Matt. 11. *Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethsaida, & tibi Capharnaū, si vsque in cælū exaltaberis, vsque ad infernū detraheris.* Citat enim hūc locū Method. existimans tunc Bethsaida, Corozaim, & Capharnaum ad infernum vsque descensuras, cum in eis educabitur, & regnauerit Antichristus, Verùm id incertum est, probabilius videtur, quod scribit D.

Ioan. Da. Ioan. Damasc. libr. 4. fidei Orthod. cap. 27. Antichristum clam esse educandum. Quod verò attinet ad sedem regni, & imperij metropolim suo loco dicemus.

De malitia, & profligatis moribus Antichristi.

SECTIO IIII.

I. CVm dictum sit de nomine, ortu, & patria Antichristi, sequitur, vt de ratione vitæ, ac moribus disseramus. Illud igitur primùm constat Antichristum perditissimum, & profligatissimum fore omnium mortaliū quotquot vnquam ab orbe condito extiterunt, & ad finem vsque mundi existent: vnde à Paulo 2. ad Thes. 2. per antonomasiam appellatur. *Homo peccati, filius perditionis, & ille iniquus, cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni seductione iniquitatis.* Quo loco Emphasim habet, *Ille iniquus*, Græcè ὁ ἄνομος: vbi articulus, ὁ, notat insignem quendam iniquum. Et Matth. 13. iniquus per excellentiam appellatur, cum dicitur: *Ager autem est mundus, bonum verò semen hi sunt filij regni: Zizania autem filij sunt nequam:* vbi pro *nequam* est Græcè τοῦ πονηροῦ in gignendi casu, quasi dicas: *filij ipsius mali*, qui malus, nequam, & iniquus per excellentiam dicitur: quo nomine quidam Dæmonem, alij Antichristum accipiunt. De eius impudentia locutus est Daniel c. 8. *Cum creuerint iniquitates, consurget Rex impudens facie.* De libidine c. 11. *Erit in concupiscentijs fœminarum*: sed de hoc inferiùs disputabimus. De blasphemiis c. 7. *Sermones contra excelsum loquetur, & aduersus Deum Deorum loquetur magnifica.* De superbia Paulus 2. ad Thess. 2. *Extollitur super omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur.* Secundò, Erit omnibus magicis artibus, hariolādi scientia, incantationum, & veneficiorum doctrina instructissimus. Ita docet Cyril. Hier. catechesi mystagogica, 15, & Rabanus Maurus tractatu de Antichristo. Habebit, inquit, Antichristus magos, maleficos, diuinos, incantatores, qui cum Diabolo inspirante nutriēt, docebunt in omni iniquitate, falsitate, & nefaria arte, & maligni spiritus erunt duces eius, & socij semper, & comites indiuisi.

Quales futura sit Antichristi vita. 2. Thes. 2. 3.

Matt. 13. 38.

Dan. 8. 23. & 11. 37. & 7. 25.

2. Thes 2. 4.

Antichristus. Magicus, ac veneficus.

Cyrill Hier. Rab. Maur.

II. Tertiò. Ab ipso conceptu possidebitur à Dæmone, qui, vti diximus, ad formādum eius corpus concurret, talémque in eo humorum permistionem efficiet, vt sit natura ad omne vitium maximè propēsus. Id quod his verbis explicat Raban. loco citato: in ipso conceptionis initio Diabolus simul introibit in vterum matris eius, & ex virtute Diaboli confouebitur, & contutabitur in ventre matris. Et sicut in matrem Domini nostri Spiritus sanctus descendit, & eam sua virtute obumbrauit, vt quod nasceretur Diuinum esset, & sanctum: ita Diabolus in matrem Antichristi descendet, & totam eam replebit, totā circundabit, totam tenebit, totā interiùs exteriùsq; possidebit, vt Diabolo per hominem cooperante concipiat, & quod natum fuerit, totum sit iniquum, totū perditum. Quartò. Talem ab ipsa infantia Dæmon habebit in eum dominatum, & imperium, absque præiudicio tamen libertatis, vt eū in omnem malitiā, morumque peruersitatem impellat.

Ab ipso conceptu possidebitur à Dæmone. Raban.

impellat. Quod significauit Apostolus, cum dixit 2. ad Thess. 2. *Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ.* Quo etiam sensu dixit D. Hier. in com. super c. 7. Danielis, Diabolum habitaturum esse corporaliter in Antichristo & D. Iren. l. 5. aduersus hæreses c. 25. Antichristum recapitulaturū in se Diabolicam apostasiam. Idémque intellexerunt Ephrem Syrus l. de consumm. seculi & Antichristo. Cyril Hieros. catechesi. 15. & D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orth. c. 27. cum eum *Diaboli organum, & domicilium* appellarunt.

2. Thes. 2. 9. D. Hieron. D. Irenæus. B. Ephrem. Cyril. Hier. D. Ioan. Dā.

Quinto. Sunt qui existiment tantam futuram naturæ peruersitatem, & obstinationem ad malum in Antichristo, vt nullam vnquā sit admissurus inspirationem siue Diuinam, siue Angelicam. Ita enim sensit Franciscus Suarius in 3. part. D. Thom. q. 59. disp. 14. Idque confirmari potest ex illis verbis Iob 41. quæ sub typo Leuiathan de Dæmone accipiuntur, & ad Antichristum referri possunt: *Corpus illius quasi scuta fusilia compactum squamis se se prementibus, una vni coniungitur, & ne spiraculum quidem incedit per eas.* Vbi significatur animum Antichristi ita futurum vndequaque obfirmatum, & obstinatum in malo, vt nulli, vel minimę ac tenuissimæ Spiritus sancti auræ, hoc est, inspirationi locum præbeat. *Et ne spiraculū quidem,* inquit, *incedit per eas.* Imo non desunt, qui arbitrentur nullum omnino actū, non dico meritorium, sed ne moraliter quidē bonum effecturum propter cōtinuam consuetudinē, & familiaritatē cum Dæmone, & effusam ac proiectam in omnia vitia naturā: cuius sententię est Benedictus Perera libr. 4. in Dan. instigāte potissimū Dæmone, cui libera dabitur à Deo facultas eū continuo tentandi, atq. ad omne flagitium incitandi, non tamen supra eius vires, fidelis enim est Deus, qui non sinet illum tentari vltra id, quod potent ad Corinth. 10. Nec ei vnquam denegabit auxilium sufficiens ad conuersionē, aliàs enim nō peccaret cōtra manifestam Pauli sententiā, qui 2. ad Thess. 2. appellat Antichristum hominē peccati, & filium perditionis: & quod est consequēs, habebit Angelum custodem toto vitæ suæ tēpore. Nec enim mihi probatur eorum sententia, qui existimant Antichristum paulò post quàm habuerit vsum rationis deserendum esse à custode Angelo, quod etiam asserit Viguerius in institutionibus Theologicis, cap. 21. §. 3. versu. 3. Sed vti diximus nihil ei proderit Angeli custodia propter summam obstinationem, vt affirmat D. Anton. 4. part. tit. 13. c. 4. §. 3. *Quanuis,* inquit, *Angelus bonus ei non subtrahetur ad custodiam, tamen postquam incipiet malitia vti, nullum effectum in eum custodia, eo obstinato exercebit.* Illud tamen aduertunt Cyril. Hieros. catechesi mystagogica. 15. Hippolytus Episcopus & Mart. orat. de consummatione mundi, D. Ioan. Damasc. l. 4. fidei orthodoxæ c. 27. Et B. Ephrem Syrus, tract. de consummatione seculi, & Antichristo. Antichristum initio quidem summam sanctitatem, religionémque simulaturum. In primordiis suis, inquit, Hippolytus, clemens erit, ad dilectionem quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequetur iniustitiam, detestetur munera, idololatriam non admittat, amet scripturas, reuereatur sacerdotes, canitiem honori habeat, scortationem repudiet, adulterium abominetur, obtrectationes non audiat, deierationes non recipiat, hospitalis, studiosus pauperum, misericors, viduis opem ferat, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit inter homines contendentes amicitiā his verbis: *Sol non occidat super iracundiā vestram,* ad Ephes. 4. Non possidebit aurum, nec diliget argētū, diuitias non amplectetur. Atque hæc omnia faciet concilio simulato, & fraudulento, quo circumuentat omnes, vt se regem creent. Hæc Hippolytus.

1. Cor. 10. *Auxiliū sufficiens Antichristo non denegabitur, vt neque Angelus.* 2. Thes. 2. *Viguerius.* D. *Antoninus.* *Cyril. Hier. Hippolytus. D. Ioan. Dā. B. Ephrem. Antichristus vitæ sanctitatem simulabit.* Ephes. 4. 25.

III. *Nullā è cœlo admittet inspirationem. Suarius. Iob. 41. 6.*

Vtrum Antichristus futurus sit deditus concupiscentiis fœminarum?

SECTIO. V.

Dan.11.37. I. HAnc dubitationem excitamus propter locum illum Danielis 11. *Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentijs fœminarum.* Quem locum Septuaginta, teste D. Hieron. in comment. super Dan. ita transtulerunt. *Et concupiscentia mulierum non subiacebit.* Quod quidem in ea 70. interpretum translatione, quam nunc habemus, non reperitur: sic enim apud eos legimus ad verbum, ἐπὶ πάντας θεοὺς τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ ὅτι ἐπιθυμίαν γυναικῶν, καὶ ὅτι πάντα θεὸν οὐ συνήσει: hoc est, super omnes Deos patrum suorum non intelliget, & super concupiscentiam fœminarum, & super omnem Deum nō intelliget. Quibus verbis, quia ambigua sunt, significatur, vt ipsemet Hieronymus confitetur, habere eū concupiscentiam fœminarum, & non habere. Non habere quidem si ita intellexerimus: super concupiscentiam fœminarum, non intelliget: habere autem, si ita accipiamus: super concupiscentiā fœminarum, scilicet, erit. Iuxta primam autem lectionem vult Hieron. sermonem esse de Antichristo, qui simulaturus est castitatē, vt plurimos decipiat. Iuxta secūdum verò de rege Antiocho, cuius fuerunt importunissimæ libidines. Nostra vero vulgata vtrumque sensum patitur si more Hebræorum præcedens negatio in posteriori quoque membro subauditur: & ita legamus: Deum patrum suorum non reputabit, & non erit in concupiscentiis fœminarum. Est enim idiotismus Hebræus, vt negatio in priori sententię membro expressa, in posteriori subaudiatur, veluti Esaiæ 53. *Non erat aspectus, & desideravimus eum*, id est, non desiderauimus eum.

Septuag. D. Hieron.

Esai. 53.2.

II. Dicendum igitur videtur, propter hanc lectionis ambiguitatē, Antichristum initio quidem simulaturum esse castitatem, vt ex Hippolyto superiori sect. diximus: sed vbi rerum potitus fuerit in omnē libidinem, & scortationem ruiturum, ne dicamus homini omnium perditissimo commune naturæ vitium, & quod in homines plusquam reliqua dominatur, hoc est libidinē, defuturum. Quo etiam pacto respondet Lyranus in comment. super Dan. docēs Antichristum exteriùs quidem simulaturum esse castitatem, vt facilius decipiat: non futurum tamē castitatis amatorem: sed aduersarium, & libidini deditissimum. Quam ob causam arbitratur significatum fuisse à Ioanne Apocal. 17. per bestiam ascendentem de abysso, eo quòd bestia symbolum sit lasciuiæ, & libidinosi homines bestiarum more vitam agant. Atque hinc licet colligere illustrissimū castitatis encomium, cuius nimirū tanta est pulchritudo, vt vel eius vnius simulatione persuadere sibi debeat Antichristus fore, vt reliqua omnia sua vitia, flagitiáque obtegantur: & sola opinione castitatis, ipse ad totius orbis monarchiam euehatur. Itaque homo ille peccati, & filius perditionis cum omnium se virtutum hostem profiteri debeat, non audebit tamen aduersus castitatem aperto marte bellum gerere, quia cernet nihil esse, vel ad inuidiam conflandam libidine efficacius, vel ad conciliandam beneuolentiam castitate præstantius.

Hippolyt.

Simulata prius castitatem omnem libidinem ruet Antichristus. Lyranus.

Conciliat beneuolentiam castitas.

Vtrum Antichristus idolorum cultor sit futurus?

SECTIO VI.

2.Thes 2.4. I. VIdentur quædā loca Scripturæ in speciem pugnare. Quædam enim docent Antichristū omnem omnino Deū abiecturum, nec alicuius alterius cultū præter quam sui permissurū, veluti 2. Thess. 2. *Et extollitur supra omne, quod dicitur Deus,*

Deus, aut quod colitur. Et Dan. 11. *Deum patrum suorum non reputabit, nec quenquã Deorũ curabit, quia aduersum vniuersa consurget.* Alia verò videntur conceptis verbis dicere futurum Antichristum idolorum cultorem, veluti Dan. 11. *Deum autẽ Maozin in loco suo venerabitur, & Deum, quẽ ignorauerunt patres eorum colet auro, & argento, & lapide pretioso.* Cæterùm proculdubiò fatendum est Antichristum omnia idola aboliturum, nullúmque Deum passurum in orbe coli præter se: nam se tantùm ab omnibus adorari faciet, idque manifestè docent duo priora testimonia: affirmántque Cyrill. Hieros. catechesi. 15. D. Iren. l. 5. aduersus hæreses c. 25. Hippol. martyr serm. de consummatione mundi. D. Hier. in c. 11. Dan. Et in epist. ad Algasiam. q. 11. Theod. Oecumen. & Theoph. in comment. super. 2. ad Thessal. 2.

D. Irenæus. *Dan. 11. 38. Nullum Deum præter se coli patietur.* *Antichristus* *Cyril. Hier.* *Hyppolitus.* *D. Hieron.* *Theodoret.* *Oecumen.* *Theoph.*

Ad locum Danielis 11. de Maozin, duplex est responsio. Vna Theodoreti, qui existimat per *Maozin*, ipsum met Antichristum intelligendum esse *Deum*, inquit, *fortem potentem*, (hoc enim significat Maozin) *seipsum appellat, illud enim, in loco suo, pro seipsum, posuit: eriget enim sibi ipsi templa, & auro, & argento, ac lapidibus pretiosis ipsa exornabit.* Cui expositioni consentit verbum Hebraicum, vt plerique annotarunt. Altera est Lyrani, & aliorum, quæ videtur probabilior, respondentium *Maozin* nomen esse proprium, significaréque certum aliquem Dæmonem, quem Antichristus priuatim colet: cuius nimirùm opera se videbit indigere ad signa sua, & prodigia perpetranda. Et quoniam in eo Dæmone præsidium omne suum collocabit, veperabitur illum sub nomine *Maozin*, quæ vox interpretatur, *Fortitudines*, vt Deus Maozin, idem sit, ac Deus fortitudinum, siue Deus fortissimus. Itaque Antichristus occultè quidem, & priuatim Dæmonem adorabit, eique eriget aram, construétque simulachrum in auro, argento, & lapide pretioso, publicè tamen omnia idola execrabitur, & euertet, séque vnum facietab omnibus adorari.

II. *Theodor.* *Lyran.* *Certum Dæmonem priuatim colet.*

Vtrum Antichristus futurus sit secundùm sectam Iudæus?

SECTIO VII.

ILlud in primis pro certo statuendum, Antichristum simulaturum se esse Christum, siue Messiam, Iudæósque illum tanquam Messiam recepturos. Ita enim disertis verbis Christus prænuntiauit Ioan. 5. *Ego veni in nomine patris mei, & non recepistis me, si alius venerit in nomine suo illum recipietis.* In eandem sententiam interpretatur D. Hier. illud Dan. 11. *simulabit se Ducem fœderis*, id est, Messiam Principem fœderis, & testamenti Iudæorum. Idémque affirmant D. Irenæus l. 5. aduersus hæreses c. 25. Cyrill. Hierosol. catechesi. 15. Hippol. Mart. orat. de consummatione mundi. Theod. in comment. super 2 ad Thessalon. 2. Et in Epitome Diuinorum decretorum c. de Antichristo. D. Hier. in epist. ad Algasiam q. 11. Seuerus Sulp. in vita B. Martini l. 2. D. Hilar. canone 25. in Matth. D. Amb. lib. 10. in Lucam, D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. c. 28. D. Greg. lib. 31. Moral. c. 10. Cyril. Alex. D. Chrysost. & D. August. in c. 5. Ioannis.

I. *Messiam se simulabit.* *Antichristus.* *Cyril. Hier.* *D. Irenæus.* *Hippolytus.* *Theodo.* *D. Hieron.* *Seuer Sulp.* *D. Hilar.* *D. Chrys.* *D. August.*

Secundò Simulabit se gentis Iudaicæ maximè studiosum, Iudæósque præcipuè colet, vt ipsi primi eũ tanquã Messiã regémque recipiant, vt auctor est Cyril. Hier. catechesi. 15. Hippol. Martyr, oratione de consummatione mundi. Et B. Ephr. Syrus tract de consummatione seculi. Eámque ob causam Hebr. templum Hierosolymitanũ instaurabit: quẽadmodùm testantur iidem Autores loco citato & Rabanus Maurus tract. de Antichristo. Tertiò. Illud cõsequens est Antichristũ futurum Iudaicæ legis cultorem, maximúmque cæremoniarum legalium obseruatorem: quod ex eo perspicuum est, quia alic qui nõ poterit se Iudæis insinuare:

II. *Cyril. Hier.* *Hippolytus.* *B. Ephrem.* *Templum Hierosolymitanũ instaurabit gratiã Hebræorum.* *Raban.* *Iudaicam legem obseruabit.*

nec enim Iudæi recipient hominem non circunciſum : & qui legem non ſeruet,
D. Ambroſ. Rabanus. ſed potiùs contemnat. Ita docent D. Ambr. in cõment. ſuper 2. ad Theſſ. c. 2. &
Raban. Maurus tract. de Antichriſto, qui conceptis verbis docent, Antichriſtũ
Cyril. Hier. Seuer. Sulpit. fore circuncidendũ. De lege vero Iudæorum ab eo obſeruanda, idem affirmant
Cyrill. Hieroſ. catecheſi. 15. Seuer. Sulpit. li. de vita S. Martini, vbi ait Antichriſtum præcepturum eſſe, vt omnes ſecundum legem circuncidantur. Et D. Greg.
li. 11. regiſtri in dictione 6. c. 3. *Veniens*, inquit, *in mundum Antichriſtus diem Sabbathi, & diem Dominicum ab omni iubebit opere cuſtodiri : nam quia ſimulaturus eſt moriſe, ac*
D. Greg. Omnes ſecundum legem circuncidi præcipiet. *reſurgere: ideo diem Dominicum in veneratione haberi præcipiet : quia vero iudaizare populũ cõpelliet, vt ritus Moyſaicæ legis reuocet, & Iudæorum ſibi ſubdat perfidiã, diem Sabbathi obſeruari coget.* Hæc Greg. Verùm hoc arbitramur initiò tantùm facturũ, poſteà enim rerũ potitus nouas ipſe legẽs nefarias promulgabit, omnem peccandi licentiam continentes, modò ipſum tanquam Deum omnes recipiant. Quod enim tandem repudiaturus ſit legem Moſaicam manifeſtè colligitur ex illis verbis Dan.
Dan. 11. 37. 11. *Deum patrum ſuorum non reputabit.* Si enim Deum Iſraël non venerabitur, nec illius ſanè legem Iudæis olim datam, cæremoniáſque obſeruabit.

Quodnam ſit illud templũ, in quo ſeſſurus prædicitur Antichriſtus.

SECTIO VIII.

1. EO amentiæ ſimul, & impudentiæ veniet Antichriſtus, vt ſibi tanquàm Deo litari, hoſtiáſque immolari præcipiat: imo & in templo Dei ſedeat tanquàm
2. Theſ. 2. 3. Theodor. D. Chryſ. Theoph. Oecumen. Deus, quemadmodum diſertis verbis docet Paulus 2. ad Theſſal. 2. *Niſi reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduerſatur, & extollitur ſupra omne, quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt in templo Dei ſedeat, oſtendens ſe tanquam ſit Deus.* Theodor.
In templo Hieroſ. ſedebit Antichriſtus tãquam Deus. D. Chryſoſt. Theophyl. & Oecumen. in eum locum Pauli, nomine templi accipiunt templa Chriſtianorum, in quibus Antichriſtus ſe faciet adorari. Verùm communis opinio eſt, Antichriſtum reædificaturum eſſe templum illud Hieroſolymitanum in gratiam Iudæorum, in eóque ceſſurum tanquam Deũ: ſic enim
Cyril. Hier. D. Irenæus. Hippolytus. D. Hieron. D. Ambroſ. D. Auguſt. Seuer. Sulpit. D. Hilar. D. Ioã Dam. Oecumen. tradunt Cyrill. Hieroſ. catecheſi. 15. D. Iren. l. 5. aduerſus hæreſes, c. 25, & 30. Hippol. Martyr. in orat. de conſummatione mundi. D. Hier. in epiſt. ad Algaſiam q. 11. D. Ambr. in 21. c. Lucæ, D. Auguſt. l. 20. de Ciuitate Dei, c. 19. Seuer. Sulp. l. 2. de vita S. Martini, D. Hilar. canone. 25. in Matt. D. Ioan. Damaſc. l. 4. fidei Orthod. c. 28. Sedulius in comment. ſuper 2. ad Theſſal. 2. imo ipſemet Theodor. Chryſ. Theophyl. qui aiunt Antichriſtum ſeſſurum in Eccleſiis Chriſtianorum, ſimul affirmant ſeſſurum in templo Hieroſolymitano. Itaque ſolus Oecumenius id negat, ea ductus ratione, quòd ſola templa Chriſtianorum, templa appellari poſſint, quæ tamen ratio non multùm habet momenti.

11. Confirmatur eadem ſententia ex c. 11. Apoc. vbi dicuntur Enoch, & Helias occidendi ab Antichriſto, & eorum corpora iacitura in plateis ciuitatis magnæ: vbi
Apoc. 11. 8. & Dominus eorum crucifixus eſt. Ex quibus verbis manifeſtè colligitur Antichriſtũ Hieroſolymis regnaturum: vt poſtea dicemus. Atque adeo veriſimile eſt, ibi Pauli prædictionem, de ſeſſione in templo Dei, eſſe adimplendam. Porro templum hoc Hieroſolymitanum, ab Antichriſto inſtaurandum, cẽſetur tẽpli nomine: tum propter templum illud antiquũ Salomonis, quod repreſentabit: tum quia more tẽpli ſacrificiis, & hoſtiis Antichriſto immolandis inſeruiet. At quid reſpõdebimus ad locum illũ Dan. 9. vbi videtur ſignificari tẽplum Hieroſolymitanum,

nunquàm

nunquàm amplius instaurendum illis verbis: *Vsque ad consummationem, & finem perseuerabit desolatio?* Respondemus adhuc constare vaticinium Danielis: vere enim ad finem vsque perseuerabit desolatio: quia tantùm in fine mundi ab Antichristo instaurabitur. Aut certe etiam dici potest adhuc Antichristi tempore templi desolationē duraturam, quia nunquàm celestius, quàm tunc templum illud profanabitur: quid enim magis profanum, magisque execrandum, quam in tēplo illo olim celeberrimo, & sanctissimo thura Antichristo adoleri, hostiásque immolari? *Dan. 9. 27.*

Quanam arte, & quibus initiis Antichristus orbis imperium obtinebit?

SECTIO IX.

OBscurum initiò futurum Antichristum, & clam atque occultè educandum liquidò testātur Sacræ literæ, idcircò enim Dan. 7. appellatur cornu paruulum. *Considerabam,* inquit, *cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum,* quemadmodum D. Hieron. & Theodoretus eo loco interpretantur: luculentiúsque adhuc prædicitur Dan. 11. *Stabit in loco despectus, & non tribuetur ei honor regius, & veniet clam, & obtinebit regnum in fraudulentia.* Quanquam enim eum locum Porphyrius, & alij veteres de Antiocho Epiphane intellexerunt: rectiùs tamen accipi de Antichristo docet D. Hier. in comm. sup. Dan. *Qui consurgere,* inquit, *habebet de modica gente, id est, de populo Iudeorum, & tam humilis erit, atque despectus, vt ei non detur honor regius, & per insidias, & fraudulentiam obtineat principatum, & hoc faciet, quia simulabit se Ducem fœderis, hoc est legis, & testamenti Dei.* Idémque affirmat D. Ioan. Damasc. lib. 4. fidei Orthod. c. 27. *Clam,* inquit, *educabitur, ac repente irsurget, capútque attollet, atque imperio potietur, & in regni quidem, vel tyrannidis potiùs præludiis benitatis speciem præseferet, cum verò rerum potitus fuerit, tunc peruersitatem omnem suam depromet.* Id, quod magis exponens Hippol. Martyr orat. de consummatione mūdi, post quam eius hypocrisim, & simulationem, simúlque miracula descripsit, adiungit: *Hæc omnia faciet consilio simulato, & fraudulento, quo conueniat omnes, vt illum regem creent: nam vbi populi tantas eius virtutes, & facultates perspexerint, vno consensu conuenient omnes vnum in locum ad creandum illum regem, ac præcipuè Iudæorum gens præ omnibus ipsi tyranno chara erit, dicéntque illi omnes, Tibi obtemperamus, & agnoscimus te iustum super omnem terram atque inuictum quidem subdolè gloriam hanc repudiabit, at perseuerantes homines, & obsecrantes regem illum declarabunt.* Hæc Hippolytus. I. *D Hieron. Theodoret. Dan. 11. 21. Porphyr. Antichristus initio humilu erit, atque dedespectus. D. Hieron. D Ioan. Dam. Hippolyt. Eius hypocrisis. Iudæorum gēs præ omnibus Antichristo chara.*

Itaque ad duo capita videtur Hippolytus imperij Antichristi reuocare. Vnū erit signa, & prodigia, quæ ante suum principatum, dum adhuc erit obscurus coram multis admirabilia perpetrabit, mundando leprosos, sanando paralyticos, expellendo Dæmones, mortuos in speciem excitando. Alterum erit incredibilis hypocrisis, & virtutum omnium simulatio. Cyrillus Hierosol. cathechesi 15. arbitratur Antichristum peruenturum ad imperij totius orbis fastigium, gentes quidem sibi incantationibus, & veneficiis conciliando, Iudæos autem, appellādo se Messiam regem, idque portentis & magicis signis confirmando. *Veneficiis,* inquit, *incantationibus, & malis artibus instructissimus vsurpabit sibi potestatem Romani imperij, falsò autem Christum se ipsum vocabit; ac per hanc Christi appellationem Iudæos, qui venturum expectant, decipiet: gentes verò per magicas impostoras seducet.* Addit Hippolytus ad hoc ipsum vsurum esse Dæmonū ministerio, & legatione, *Mandata,* inquit, *mittet per vniuersam prouinciam opera tum Dæmonum, tum hominum, qui dicant: Rex magnus natus est super terram, venite omnes ad adorandum eum, en ipse vobis præstabit frumentum, & vinum, & opes, ac sublimes dignitates.* Id quod etiā affirmat II. *Cyril. Hier. Quibus artibus cō. stabit sibi gentes. Per vniuersū orbem mittet legatos.*

B. Ephr. Beatus Ephrem tract. de consummatione seculi, & Antichristo. *Assumpta*, inquit, *potestate impudentissimus ille Dæmones ablegabit ad vniuersos fines terræ, qui cunctis prædicem magnum iam regem cum gloria apparuisse, omnésque ad occurrendum ei, visendumque ipsius decorem inuitent.*

Quale futurum sit imperium Antichristi, & quæ eius imperij sedes.

SECTIO X.

I. Dan. 7. 7. IMperium Romanum Antichristi tempore diuisum fore in decem reges prædixit Dan. c. 7. *Ecce*, inquit, *bestia quarta terribilis, atque mirabilis, & fortis nimis: dentes ferreos habebat magnos, comedens, atque comminuens: & reliqua pedibus suis conculcans: dissimilis autem erat cæteris bestiis, quas videram ante eam, & habebat cornua decem.* Hanc bestiam communis expositio Romanum interpretatur imperium cum D. Hier. Theodoreto, & alijs: cornua autem decem, decem reges, in quos erit imperium distributum. Igitur Antichristus Romanum imperium occupabit, tribus regibus ex illis decem, profligatis, & accisis, reliquis septé in sub suam potestatem, ditionémque subiectis, id quod eodem cap. Daniel ita prænunciat. *Considerabam cornua, & ecce cornu aliud paruulum ortum est de medio eorum, & tria de cornibus primis euulsa sunt a facie eius.* Et paulò post seipsum interpretans, subiungit, *Bestia quarta, regnũ quartum erit in terra, quod maius erit omnibus regnis, & deuorabit vniuersam terram, & conculcabit, & cõminuet eam. Porrò cornua decem ipsius regni, decẽ reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus, & tres reges humiliabit.* Quod verò Daniel per hunc regem potentiorem prioribus Antichristum intelligat, ex sequentibus manifestè colligitur. *Sermones*, inquit, *contra excelsum loquetur, & sanctos altissimi cõteret, & putabit quod possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius vsque ad tẽpus, & tẽpora, & dimidium tẽporis.* Vnde meritò D. Hier. in cõment. eius loci ita concludit. *Dicamus ergo quod omnes scriptores Ecclesiastici tradiderunt, in consummatione mundi, quando regnũ destruendũ est Romanorũ, decem futuros reges, qui orbẽ Romanũ inter se diuidãt: tunc vndecimũ regẽ paruulũ surrecturum, qui tres reges de illis decem, superaturus sit, id est, Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ reges, quibus interfectis, septẽ alij reges victori colla submittẽt.* Hæc ille.

D. Hieron. Theod. Imperium Romanum occupabit Antichristus Dan. 7. 8.

D. Hieron. Romanum imperium ad mundi finem decem reges inter se diuident.

II. Lactan. Tribus interfectis regibus, subiiciet sibi reliquos. Apoc. 13. 1. Ad hæc hostes tres reges ab Antichristo occidendos, quos D. Hier. ait futuros reges Ægypti, Africæ, & Æthiopiæ, Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. c. 16. existimat futuros reges Asiæ, qui tunc Asiam obtinebũt? Itáque ex decem regibus, qui Romanum imperium administrabunt, tres collatis signis superabit, & occidet Antichristus, reliquos septé sibi vltro parentes viuos relinquet, sibique subiiciet. Atque hoc est quod Ioannes hoc ipso cap. docuit, cum dixit ostensum sibi fuisse Draconem habentẽ capita septem, & cornua decem, & in capitibus septem diademata. Primum enim decem erunt cornua, id est, decem Reges, sed postea tribus interfectis, septem remanebunt capita, cum septem diadematibus, id est, septem reges regalibus coronis decorati, Antichristó q; subiecti. Idémque est, quod in tio huius cap. 13. reperitur: *Vidi de mari bestiam ascendentem, habentem cap ita septem, & cornua decem, & super cornua eius, decẽ diademata.* Nihil enim aliud significatur, quàm initio quidem decem futura esse cornua, decémque diademata, id est, decem reges, postea tamen tribus ab Antichristo interfectis, relinquenda tantum esse septem diademata, & septem capita, hoc est, septem reges. Et c. 17. meretrix purpurata sedet super bestiam habentem capita septem, & cornua decem.

Apoc. 17.

III. Dan. 11. 40. De aliis præliis Antichristi loquitur Dan. c. 11. *In tempore*, inquit, *præfinito prælia-bitur aduersus eum rex Austri, & quasi tempestas veniet contra illum rex Aquilonis in*

curribus, & in equitibus, & in classe magna, & ingredietur terras, & conteret, & pertrãsiet: & introibit in terram gloriosam, & multi corruent, hæ autem solæ salvabuntur de manu eius Edom, & Moab, & principium filiorum Ammon: & mittet manum suam in terras, & terra Ægypti non effugiet, & dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti: per Libyam quoque & Æthiopiam transibit, & fama turbabit eum ab oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos.

Quem locum D. Hieronymus totum de Antichristo interpretatur. Quod autẽ Edom & Moab, & Ammon euasuræ dicantur ex Antichristi manibus, illud significat, auctore Hieronymo, Idumæam, Moabitas, & filios Ammon, id est, Arabiam, relinquendam esse intactam, quia illuc Sancti ad deserta confugient. Denique de prælio Gog, & Magog, de quo agitur Genes. 38. & Apoc. 20. illud interim satis sit annotasse per *Gog*, accipiendum esse Antichristũ, per *Magog*, aut Antichristi exercitum ex barbaris, ferocissimisque gentibus collectum. Itaq; prælium Gog, & Magog, esse prælium Antichristi, exercitusque eius aduersus Ecclesiam, vt ad c. 20. fusè docebimus.

D. Hieron.

Quo pacto Arabia euasura sit ex Antichristi manibus. Genes. 38. Apoc. 20.

Ex dictis plane colligitur Antichristum futurum omnium, qui vnquàm fuerunt, erúntve regum, imperatorúmque potentissimum: Siquidem vniuersũ orbem sibi subiiciet, nec patietur aliquem vsquàm gẽtium nisi suo nomine regnare. Id quod Daniel c. 7. significauit illis verbis. *Ipse potẽtior erit prioribus.* Et D. Hier. in c. 11. Dan. affirmat Antichristum toto orbe regnaturum. De cuius etiam monarchia loquens Lactentius lib. 7. Diuinarum institut. c. 16. sic ait. *Multiplicabitur extremis mundi temporibus imperium, & summa rerum potestas per plurimos dissipata, & cõcisa minuetur: Tunc discordiæ in perpetuum serentur, nec vlla requies bellis exitialibus erit, donec reges decem pariter existant, qui orbem terræ, non ad regendum, sed ad consumendum partiantur: tunc repente aduersus eos hostis potentissimus ab extremis finibus plagæ septentrionalis orietur, qui tribus ex eo numero delectis, qui tunc Asiam obtinebunt, assumetur in societatem à cæteris, ac princeps omnium constituetur.* Fore etiam Antichristum opulentissimum imperatorem docet Daniel eodem c. 11. illis verbis. *Dominabitur thesaurorum auri, & argenti, & in omnibus pretiosis Ægypti.*

Antichristus erit omnium imperatorum potentissimus Dan. 7. 24. D. Hiero. Lactantius. Dan. 11. 43.

V.

Quod verò spectat ad imperij sedem, & regni metropolim, Babylone primum creditur regnaturus, vt plerique colligunt ex Zachariæ cap. 5. cum dicitur. *Leuauerunt amphoram inter cœlum & terram. Et dixi ad Angelum, qui loquebatur in me: quò istæ deferunt amphoram? & dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & stabiliatur, & ponatur ibi super basem suam.* Quo loco pro *terra Sennaar*, Septuaginta trãstulerunt, *in terra Babylonis.* Est enim Sennaar auctore D. Hieronymo, campus Chaldæorum, in quo Babylon est ædificata, significatúrque ea visione supplicium Iudæorum vsque ad tempora Antichristi duraturum, quo tempore ædificabitur eis domus Babylone, eo quòd ibi incipiet Antichristus regnare, & à Iudæis vt Messias recipietur. Quanquam verò initia eius imperij Babylone erunt, tamen præcipuè Hierosolymis imperabit, erítque ea vrbs sedes regni. Id, quod confirmari solet ex illis verbis Apostoli 2. ad Thessal. 2. *Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquàm sit Deus.* Esse autem per *templum* eo loco accipiendũ templum Hierosolymitanum, quod ipse instaurabit, iã superiùs multorũ Patrum testimonio confirmauimus. Cum igitur sedere debeat in tẽplo Hierosolymitano videtur eam vrbem futurã sedem imperij. Accedit quòd Apoc. 11. docet Ioannes, Enoch, & Heliã Hierosolymis ab Antichristo occidendos, vt in cõmentariis eius capitis diximus: quod argumento est ibi imperij metropolim, ac sedem ab Antichristo erigendam.

Zachar. 5. 9. Babylone primum regnabit Antichristus. Septuag. D. Hieron.

Vrbs Hierosol. metropolis regni Antichristi. 2. Thess. 2.

Apoc. 11.

De signis, & prodigiis admirandis quidem, sed fallacibus, quæ Dæmonis opera patrabit Antichristus.

SECTIO XI.

Rabanus. I. TRibus quasi machinis validissimis Antichristus Ecclesiã oppugnabit: quẽ admodũ docet Rabã. Maurus Archiep. Mogũtinus, terrore nimirùm, muneribus, & prodigiis. Et quidem vera miracula efficere nõ poterit, cum id ad solius Dei potẽstatẽ, & imperiũ, pertineat, verũ effecta admirabilia, signáque mul-

Omnia Antichristi signa mendacia. ta, & prodigia perpetrabit Dæmonũ opera. Quanquã vero multa verè per magiam efficiet, videlicet opera Dæmonum applicantiũ actiuã passiuis, cuiusmodi fuerũt serpentes illi Magorũ Pharaonis, vt est probabilior sentẽtia: meritò tamẽ omnia eius signa mendacia appellãtur, quia ad fallendum, doctrinæque suæ falsitatem astruẽdam pertinebunt. De quibus signis, & prodigiis loquitur Paul. 2. ad

2. Thess. 2. 9. Thess. 2. *Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ in omni virtute, & signis, & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis ijs, qui pereunt, eò quòd charitatẽ veritatis non receperunt, vt salui fierent.* Quænam verò huiusmodi prodigia sint futura habemus ex parte significatum à Patribus. Method. Episc. & Mart. in suis reuelationibus, quæ referuntur tomo 2. Biblioth. S. Patrum. *Faciet*, inquit, *multa signa, & prodigia sophistica, & falsa, cæci respicient, claudi ambulabunt, surdi audient, dæmoniaci curabuntur, conuertet solem in tenebras, & lunam in sanguinẽ apparenter.* Hippolyt. Episc. & Martyr orat. de consummatione mundi. *Leprosos*, inquit, *mundabit paralyticos excitabit, expellet Dæmones, longinqua non aliter quàm præsentia denunciabit, mortuos suscitabit, transferet montes ante oculos spectantium, siccis pedibus ambulabit super mare, deducet ignem é cœlo, conuertet diem in tenebras, & noctem in diem solem circumaget quo libuerit, & vt semel dicam omnia terræ, marisque elementa, vi oblatæ apparitionis coram spectantibus obtemperare sibi demonstrabit.* Beatus Ephrem Syrus tract. de consummatione seculi, & Antichristo. *Transferet*, inquit, *Montes, & insulas fallaciter, & currere quidem videbitur mons coram cunctis turbis spectantibus, licet omninò à suis fundamentis non sit motus, super abyssum incedet, & in ea, vt super terram se ambulare simulabit: magna tribulatio erit in diebus illis, quando seipsum vt Deum ostentabit formidabilibus portentis, per aëra volitans, cunctique Dæmones in forma Angelorum: cum timore coram tyranno in aëre sublimes volitare consticientur.* Raban. Maur. tract. de Antichristo, qui falsò, vt diximus, ascribitur D. Aug. *Faciet*, inquit, *signa inaudita, arbores tamarum subitò florere & arescere, mare turbari, & subitò tranquillari: naturas in diuersas figuras mutari, agitari aëra ventis, & multimodis commotionibus mortuos in conspectu hominum suscitari.*

II. Quæ omnia nõ de solo Antichristo accipiẽda sunt, sed de eius etiã sectatoribus, potissimũq. prædicatoribus, vt Christus Dominus cõceptis verbis docuit Matt. 24. *Surgent enim pseudochristi, & pseudoprophetæ, & dabunt signa magna, & prodigia, ita vt in errorẽ inducantur, si fieri potest etiã electi.* Vbi notandũ est de signis, & prodigiis dictũ fuisse: *Vt in errorẽ inducãtur, si fieri potest etiã electi.* Erit enim hæc lõgè omniũ grauissima tẽtatio multò ipsis tormẽtis, muneribũsq. potẽtior. Ita prædictionẽ Christi intellexit Cyr. Hierosol. catech. 15. *Nũquid*, inquit, *non beatus martyr erit, qui tunc pro Christo martyriũ pertulerit? Ego verò illũ super omnes martyres esse dixerim: nã qui antea præcesserũt, cũ homine illo tantũ certamẽ erat, qui verò tẽpore Antichristi patiẽtur, personaliter cũ Satana pugnabũt: tũc verò superiores illos martyres reges solũ occidebãt, mortuos autẽ nõ excitabat, neq. signis & prodigijs cuiusq. phantasiam perturbabãt, hic autẽ & timore, & necessitatis mala subuersione, vt seducãtur si fieri potest etiã electi, nequãdo in cor ascẽdat, quæ Christ. plura hũ gesserit.* In eandẽ sent. lõquitur D. Gre. l. 32. mor. c. 13 *Pẽsim*ũ inquit, *quæ erit humanæ mentis illa*

Matt. 24. 24. Prælatores Antich. multa, non tamen vera edent miracula.

Cyril. Alex. Martyres qui tẽpore Antichristi patiẽtur, super omnes martyres.

D. Greg.

tu illa tentatio, quando pius martyr, & corpus tormentis subiicit, & tamen ante eius oculos tortor miracula facit: cuius tunc virtus non ab ipso cogitationum fundo quatiatur: quando is, qui flagris cruciat, signis coruscat? Et D. Isido. lib. 1. de summo bono c. 28. *Olim*, inquit, *faciebant miracula martyres, tunc autem videbuntur facere ipsi persecutores.* D. Isid.

III. Cæterum quanquàm tam multa, tamque admiranda futura sint huiusmodi signa, nunquam tamen Christi Ecclesia, fidésque ac religio labefactari poterunt. Nã præter alia maxima subsidia, quibus Diuina prouidentia fideles eius temporis mirum in modum confirmauit, simul etiam Enoch, & Helias toto fere tempore tyrannidis Antichristi illustrissimis miraculis coruscabunt, vt diximus c. 11. cũ Ioan. 5. nostro exegetico sect. 11. Quare defendi nõ potest id, quod ait Dominicus à Soto, lib. 4. sentent. d. 46. q. 1. art. 1. videlicet propter acerbissimam illam persecutionem, fidem ac religionem Christi extinguendam esse. *Extincta*, inquit, *fide per discessionem ab Apostolica sede totus mundus vanus erit, ac deinceps in cassum processurus: expauescant ergo mortales, quàm sit pestilens amor sui, inde enim dimanat elatio, & superbia, quæ sub ducatu tandem Antichristi ciuitatem Dei labefactabit.* Non potest, inquam, defendi hæc sententia, vt bene aduertit Bellarminus tract. de Antichristo, c. 17. to. 1. suarum cõtrouersiarum: quoniam pugnat cum illa Christi promissione, Matth. 16. *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non præualebunt aduersus eam.* Accedit, quòd cum Christus Dominus dixit Math. 24. *Dabunt signa magna, ita vt in errorem inducantur, si fieri potest etiam electi: sed propter electos breuiabuntur dies illi*: manifestè significauit, tempore Antichristi futuros electos, atque adeò Ecclesiam. Quadere legendus est D. Augustinus li. 20. de Ciuit. Dei c. 8. *Post hæc*, inquit, *oportet eum*, (id est, Diabolum) *solui breui tempore, si hoc est Diabolo ligari, & includi, Ecclesiam non posse seducere: hæc ergo erit solutio eius vt possit? Absit nunquam ab illo Ecclesia seducetur prædestinata, & electa ante mundi constitutionem, de qua dictum est: Nouit Dominus qui sunt eius, & tamen hic erit Ecclesia illo tempore etiam quo soluendus est Diabolus, sicut ex quo est instituta hic fuit, & erit omni tempore, in suis vtique qui succedunt nascendo morientibus.* Id quod probat Aug. ex c. 20. huius operis cum dicitur: *Et ascenderunt super terram latitudinem, & cinxerunt castra sanctorum, & dilectam ciuitatem. Et descendit ignis de cælo à Deo, & comedit eos: & Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia, & pseudoprophetæ cruciabuntur die ac nocte in sæcula sæculorũ. Sed hoc iam ad iudicium vltimũ pertinet, quod nunc propterea commemorandum putaui, ne quis existimet eo ipso paruo tempore, quo soluetur Diabolus in hac terra Ecclesiam non futuram, in illo hic eam vel non inueniente, cum fuerit solutus, vel absumente cum fuerit modo omnibus persecutus.* Et paulò inferius: *Alligatio*, inquit, *Diaboli, est non permitti exercere totam tentationem, quam potest, vel vi, vel dolo ad seducendos homines in partes suam cogendo violenter, fraudulenter ue fallendo: quod si permitteretur in tam longo tẽpore, & tanta infirmitate multorum, plurimos tales, quales Deus id perpeti non vult, & fideles deiiceret, & ne crederent impediret, quod ne faceret alligatus est.* Denique paucis interpositis, *Soluetur*, inquit, *in fine, vt quàm fortem aduersarium Dei ciuitas superauerit, cum ingenti gloria sui redemptoris, adiutoris, liberatoris, aspiciat.* Hactenus August. *Antichristi persecutione nunquam labefactabitur Ecclesia.* *Opinio Dominici à Soto nullo modo defendenda.* *Bellarm.* *Matt. 16. 18* *Matt 24. 24* *Aug.* *Apoc. 20. 9.*

Vtrum Antichristo regnante, sacrificium Eucharistiæ in Ecclesia cessaturum sit?

SECTIO XII.

I. QVod cessaturum sit non semel videtur à Daniele prænunciatum, etenim capite 8. *Audiui*, inquit, *vnum de sanctis loquentem: & dixit vnus sanctus alteri nescio cui loquenti: Vsquequò visio, & iuge sacrificium, & peccatum desolationis, quæ* *Dan. 8. 13.*

facta est, & sanctuarium, & fortitudo conculcabitur? Et dixit ei: vsque ad vesperam & mane dies duo millia trecenti, & mundabitur sanctuarium. Et c. 11. *Polluent sanctuarium fortitudinis, & auferent iuge sacrificium, & dabunt abominationem in desolationem.* Quæ duo testimonia quanquam communis expositio interpretatur de iugi sacrificio legis veteris, quo singulis diebus duo agni anniculi immaculati, vnus mane, quod erat sacrificium matutinum: alter vesperi, quod sacrificium vespertinum dicebatur, in holocaustum immolabantur. Numer. 28. Quod iuge sacrificium cessauit tempore Antiochi, de quo iis locis sermo est. Nihilominus confitetur D. Hieron. à plerisque accipi de temporibus Antichristi sub typo regis Antiochi. Sed luculentiùs idem habemus expressum c. 12. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem dies mille ducenti nonaginta.* Vbi manifestè sermo est de Antichristo, cum tempus tyrannidis exprimatur, diebus mille ducentis nonaginta comprehensum, vt affirmant D. Hieron. & Theod. in eum locum. D. Iren. lib. 5. aduersus hæreses. Hippol. Martyr orat. de consummatione mundi. Primasius in c. 11. Apoc. & reliqui communiter. Quodnam verò aliud iuge sacrificium accipiendum videtur, quàm sacrificium Eucharistiæ: quod cum in vniuersis ferè orbis prouinciis celebretur, quas alterius couersionibus obit sol, meritò iuge, & continuum appellari potest, cum fere semper oporteat, siue in his, siue in illis partibus offerri: iuxta illud Malach. 1. *Ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus: & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus.* Et quanquàm pro *iugi sacrificio* Septuag. transtulerunt ἐξ ἐκλειψιμοῦ ita locum reddentes: ἀπὸ καιροῦ τοῦ μεταλλάξεως τοῦ ἐξ ἐκλειψιμοῦ hoc est, adverbum *a tempore mutationis continuitatis.* Etenim ἐξ ἐκλειψιμὸς continuitatem significat, & eo loco haud dubiè cõtinuitatem Diuini cultus: significarique videtur continuationem cultus Diuini ea celebritate, qua modo agitur, tempore Antichristi defituram. Tamen cũ præcipuus & maximus religionis nostræ cultus, ipso Eucharistiæ mysterio cõtineatur, meritò complures ad Euch. vaticinium Dan. pertinere existimarunt. Id quod præter alios disertè docet Hippol Martyr orat. de cõsummatione mundi. *Pretiosũ*, inquit, *corpus & sanguis Christi nõ extabit in diebus illis, liturgia*, id est, Missæ sacrificiũ, *extinguetur.* Atq; hæc sunt, quæ sacrificiũ Eucharist. cessaturũ Antichristi tẽpore cõfirmat.

II. Ex altera verò parte videtur obstare illustris illa Christi pollicitatio Matth. 28. *Et ecce vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi.* Quam licet D. August. tract. 50. in Ioan. de præsentia secundùm prouidentiam & fidem. Et D. Ambr. lib. de Isaac, & anima c. 7. de protectione accipiant: tamen de præsentia quoque in sacramento Eucharistiæ, plerique interpretantur, quos sequitur Iansenius in concordia. Quare dicendum putamus Eucharistiæ mysterium, & cultum publicè quidem cessaturum tempore Antichristi, quippe qui nihil magis, quàm hoc sacramentum, vt pote locupletissimum passionis Dominicæ monumentum detestabitur. Quo sensu intelligendus est Daniel: eamque ob causam Septuaginta voce ἐξ ἐκλειψιμοῦ vsi sunt quæ cultus continuitatem, & celebritatem significat, id tamen non efficiet, quominus priuatim, & in locis occultis, vbicunque se fideles metu persecutionis abdiderint, sacerdotes corpus Christi consecrent, fidelibúsque communicent. nec enim Deus electos alieniſſimo illo tempore tam præsenti solatio, subsidióque destituet: vt etiam tunc verum sit illud Psal. 22. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me.* Quo sensu prædicto Christi accipienda est, atque ita rectè constant, & cohærent testimonia, quæ in speciem secum ipsa pugnare videbantur.

Dan. 11 31. — Numer. 28. — D. Hieron. — Dan. 12. 11. — D. Hier. Theodor. D. Irenæus. Hippolyt. Primas. — Eucharistia, iuge sacrificium. — Malach. 1. 11. — Septuag. — Hippolyt. — Matt. 28. 20 — D. August. D. Ambr. Cornel. Iansen. — Eucharistiæ mysterium, & cultus publicè cessabit tempore Antichristi. — Psal. 22. 5.

Quanto-

Quanto tempore duratura sit Antichristi tyrannis, & sub eo Ecclesiæ persecutio.

SECTIO XIII.

ANtichristi tyrannidem modico tẽpore duraturam prædixit Christus, Mat. 24. *Nisi breuiati*, inquit, *fuissent dies illi, non fieret salua omnis caro: sed propter electos breuiabuntur.* Et Apoc. 12. *Væ terræ, & mari, quia descendit Diabolus ad vos habens iram magnam, sciens, quia modicum tempus habet.* Et c. 28. *Post hæc oportet illum solui modico tempore.* Modicum appellatur huiusmodi tempus, quia erunt tres tantùm anni cum dimidio, vt multis in locis Scripturæ Sacræ prædicitur, veluti Dan. 12. *Et audiui virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis: cum eleuasset dextram: & sinistram suam, & iurasset per viuentem in æternum, quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis.* Quo loco *tempus* annum significat: *tempora* duos annos: *dimidium temporis* anni dimidium: quemadmodum docet D. Hier. & communis expositio: & nos ad c. 12. vberiùs diximus. Et paulò inferiùs: *A tempore, cum ablatum fuerit iuge sacrificium dies mille ducenti nonaginta*: hoc est, tres anni cum dimidio transibunt, & præterea duodecim dies. Apoc. 11. *Ciuitatem sanctam calcabũt mensibus quadraginta duobus.* Et c. 12. *Fugit mulier in solitudinem, & abscondit se à facie serpentis per tempus, & tẽpora, & dimidium tẽporis.* Et c. 13. *Data est ei potestas facere menses quadraginta duos.* Sic etiã docent D. Iren. l. 5. aduersus hæreses ad finem. Cyril. Hierosol. catechesi 15. D. Aug. l. 20. de Ciuit. Dei c. 8. & 23. diuus Hier. & Theod. in c. 7. & 12. Dan. Beda, D. Anselm. Primas. Areth. Haymo, Rich. de S. Victore, & Rupert. in loca citata ex Apocalypsi. Nec refert, quòd Daniel c. 12. dicat à tẽpore quo ablatum fuerit iuge sacrificium transituros esse dies mille ducentos nonaginta: Ioannes autẽ Apoc. 11. doceat Enoch, & Heliã prophetaturos dieb. mille ducentis sexaginta. Etenim Daniel loquitur de tẽpore tyrannidis Antichristi, quod cõprehendet tres annos cum dimidio, & præterea duodecim dies: hoc est, dies mille ducentos nonaginta. Ioannes autem de tempore prædicationis Enoch, & Heliæ, qui occidẽdi sunt vno mense priùs quàm Antichristus intereat, vt diximus ad c. 11. Sect. 9.

I. Matt. 24. 22. Apoc. 12. 12. & 10. 3 Antichristi tyrannis durabit tribus annis cum dimidio. Dan. 12. 7. D. Hieron. Dan. 12. 12. Apoc. 11. 2. & 12. 14. & 13. 5. D. Ireneus. Cyr. Hier. D. August. D. Hieron. Theod. Beda. D. Anselm. Primas. Areth. Haymo. Rich. Vict. Rupert.

Qualis nam futurus sit interitus Antichristi.

SECTIO XIIII.

FInem, & interitum Antichristi eum futurum commemorat Dan. c. 11. *Per Libyam*, inquit, *quoque, & Æthiopiam transibit, & fama turbabit eum ab Oriente, & ab Aquilone, & veniet in multitudine magna, vt conterat, & interficiat plurimos: & figet tabernaculum suum in Apadno inter duo maria super montem inclytum, & sanctum, & veniat vsque ad summitatem eius: & nemo auxiliabitur ei.* In quem locum D. Hieronym. *Nostri*, inquit, *extremum huius visionis capitulum de Antichristo sic exponunt, quòd pugnans contra Ægyptios, Libyamque, & Æthiopiam, & tria cornua de decem cornibus conterens, auditurus sit de Aquilonis, & Orientis partibus aduersum se bella consurgere, veniensque cum magna multitudine figat tabernaculum suum in Apadno iuxta Nicopolim, quæ prius Emaus vocabatur, vbi incipiunt Iudææ prouinciæ montana cõsurgere. Denique indesecrigens vsque ad montem Olueti Hierosolymorum regio ascenditur, & hoc esse, quod nunc Scriptura dicit, & cum fixerit tabernaculum suum in montana prouinciæ radicibus inter duo maria, mare videlicet quod nunc appellatur mortuum ab Oriente, & mare magnum in cuius littore Ioppe, Æscalon, & Gaza sitæ sunt: tunc veniet vsque ad summitatem montis eius, hoc est, montanæ prouinciæ, ideſt, verticem montis Olueti, qui inclytus vocatur, quia ex eo Dominus ascendit ad Patrem, & nullus Antichristo poterit auxiliari, cõtra se Domino scuienti: & asserunt ibi Antichristum esse periturum, vnde Dominus ascendit*

I. Dan. 11. 45. D. Hieron. Antichrist. perimetur in monte Olueti.

ad cœlos, quod autem Antichristus veniat vsque ad summitatem montis sancti, & inclyti, & ibi pereat: Esaias plenius loquitur: Præcipitabit Dominus in monte sancto faciem dominatoris tenebrarum super omnes gentes. Hæc Hieronymus.

Esai. 17. 7.

II. Idem quod attinet ad montem Oliueti, in quo perimendus sit Antichristus, affirmat D. Thom. in comment. super 2. ad Thess. 2. & alij. Quomodò autem sit interficiendus, tradit Esaias cap. 11. iuxta quorundam expositionem, vt auctor est ibi D. Hier. *Percutiet* (nimirum Christus) *terram virgæ oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium*: Et Paulus 2. ad Thess. 2. *Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui: & destruet illustratione aduentus sui.* Vbi plerique per *spiritum oris Christi* Michaëlem Archangelum accipiunt, qui Christi iussu interfecturus sit Antichristum. Quam expositionem commemorat D. Thomas in eum locum. Communior sententia, Spiritum oris Christi eius mandatum, & imperium interpretatur. Ita D. Thom. D. Chrysost. Theophyl. in eum locum. Et Theod. Dan. 11. Magister historiæ Schol in 12. c. Dan. existimat eum verbo Christi perimendum: nimirum ascendente eo in cœlum Dæmonum ministerio, audiendam esse de cœlo vocem Christi, *Morere*, confestim fulmine percussum dissiciendum, interiturumque. Haymo in c. 11. Esaiæ putat eum interficiendum potentia iussionis Christi, & licet à Michaële, vt quidam asserunt, interficiatur, Domini tamen nutu, hoc totum perficiendum, occidendumque, vt Doctores tradunt, in monte Oliueti in papilione, ac solio suo, illo in loco, contra quem, cœlos Dominus ascendit.

D. Thom. Esai 11. 14. D. Hieron. 2 Thess. 2. 8.

D. Thom. D. Chrys. Theophyl. Theodo. Magister. Interficietur verbo Christi. Haymo.

III. Verùm hæc omnia multò luculentiùs explicauit Ioannes Apoc. 19. his verbis. *Vidi bestiam, & reges terræ, & exercitum eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius, & apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius: viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis.* Quem locum ad literam, vt verba sonant, intelligendum existimo. Itaque iis verbis Ioannes per *sedentem in equo candido*, Christum significat: nomine *bestiæ*, Antichristum, nomine *pseudoprophetæ*, præcursorem illum suum, & insignem concionatorem, de quo diximus hoc ipso c. exeget. 1. sectione 6. atque hos duos viuos mittendos in stagnum ignis. Quare dicendum nobis videtur Christi iubentis imperio aperiendam terram, atque ab ea quasi ad prædam hiante, Antichristum, eiusque præcursorem viuos deglutiendos. Quia tamen Paulus disertis verbis docet 2. ad Thess. 2. Antichristum interfectum iri, necesse est omnino fateamur, vbi primùm eos terra absorbuerit in ipso medio hiatu, claudente se iterum terra morituros, eorumque animas ad stagnum inferni ignis à Dæmonibus rapiendas: quemadmodum accidit Dathan, & Abiron, de quibus dicitur Numer. 16. *Descenderúntque viui in infernum operti humo, & perierunt de medio multitudinis.* Quod non ita est accipiendum, quasi viui ad infernum peruenerint, sed quod eos viuos terra deuorauerit, & in ipso hiatu, quasi compresso gutture, strangulauerit, eorumque animas ad inferos, veluti ad stomachum, decoquendas transmiserit: vt exponunt Abulens. Lyran. Hugo Cardin. & Dionys. Carth. super 16. c. Numer. Idéigitur accidet Antichristo, eiúsque præcursori. Nec enim placet sententia Andreæ Cæsar. in c. 19. Apoc. existimantis illos non morituros, sed incorrupto corpore viuos ad infernum, descensuros; ipsámque gehennam illis loco mortis futuram: cum Paulus disertis verbis affirmet Antichristum interficiendum 2. ad Thessal. 2. vt interim omittam illa Scripturæ sacræ testimonia, quæ docent omnes homines esse morituros.

Apoc. 19. 19.

Antichristus eiusque præcursor viui à terra deglutiendi. 2. Thess. 2. Num. 16. 33.

Abulens. Lyran. Hugo Card. Adr. Cæs. 2 Thess. 2.

Quantum

Quantum temporis à morte Antichristi vsque ad diem iudicij excurret.

SECTIO XV.

COmmunis est Doctorum sentẽtia, post mortem Antichristi concedẽdum esse hominibus spatiũ quadraginta quinque dierum, vt qui seducti ab Antichristo fuerint, locum habeant pœnitentiæ. Ita docent D. Hier. Theod. Lyran. Magister historiæ Scholast. Hugo Card. Dionys. Cart. & alijin c. 12. Dan. Idque colligunt ex illis verbis eiusdem c. *A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta: beatus, qui expectat, & peruenit vsque ad dies mille trecentos triginta quinque*, hoc est, Antichristi persecutio durabit tribus annis cum dimidio: & præterea decem, aut duodecim diebus, hoc enim tẽpus includitur diebus mille ducẽtis nonaginta. Sed beatus, qui mortuo Antichristo super vixerit quadraginta quinque dies, hoc est, peruenerit ad dies mille trecẽtos triginta quinque. Hæc enim summa præcedentem superat quadraginta quinque diebus. Quare significatur quadraginta quinque dies futuros à morte Antichristi, vsque ad diem iudicij: quemadmodũ disertis verbis exponit D. Hier *Beatus*, inquit, *qui interfecto Antichristo, dies supranumerum præfinitum, quadraginta quinque præstolabitur, quibus est Dominus atque saluator in sua majestate venturus. Quare autem post interfectionem Antichristi quadraginta quinque dierum silentium sit, Diuinæ scientiæ est, nisi forte dicamus, quòd dilatio regni Sanctorum, patientiæ comprobatio est.* Hæc Hieronymus. I. *D. Hieron. Theod. Lyranus. Magister. Hugo Card. Dion. Cart. Dan. 12. 11.* *A morte Antichristi vsque ad diem iudicij 45. dies excurrent. D. Hieron.*

Verùm vtrũ plures, quàm quadraginta quinque dies à morte Antichristi vsq; ad diẽ iudicij excurrere debeant, incertũ est: & illud etiã minimè exploratum, vt ait Lyrã. in c. 39. Ezech. vtrũ illi dies futuri sint vsuales vt nostri, an pro annis cõputari debeant: quemadmodum & Ezech. c. 4. dicitur, *Diẽ pro anno dedi tibi*: Iuxta quam sententiã incognitus adhuc manet dies iudicij. Sanè admodum probabile est incertas futuras eius tẽporis inducias: etenim Dominus Matt. 24 ages de suo aduentu ad iudiciũ sic ait, *Sicut erãt in diebus ante diluuiũ comedentes, & bibentes, & nubentes, & nuptui tradẽtes, vsque ad eũ diem, quo intranit Noe in arcã, & non cognouerũt, donec venit diluuiũ, & tulit omnes: ita erit aduentus filij hominis.* Quam Christi sententiã Doctores referunt ad illud tẽpus, quod effluet à morte Antichristi vsque ad diẽ iudicij, & 1. ad Thess. 5. *Dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet: cum enim dixerint, Pax, & securitas, tunc repentinus superuenet interitus.* Nõ est autem verisimile, tã breui quadraginta quinque dierũ spatio, post mortem Antichristi, homines vsque adeo deposituros tantæ persecutionis memoriã, vt in ea viuãt securitate, otio, ac deliciis, quæ ante diluuiũ præcessisse memorantur. Accedit, quod Christus Dominus docet diem iudicij incognitũ omnibus mortalibus futurum, si autẽ quadraginta quinque tantum dies à morte Antichristi, vsque ad diem iudicij deberent excurrere, sane possent eius temporis homines eum diem certò designare. II. *Lyranus. Computari nè debeant dies illi pro anno. Ezech. 4. 6.* *Matt. 24. 38. Diei iudicij etiam post mortem incognitus.* *1. Thess. 5.*

Vtrum post mortem Antichristi, omnes Iudæi sint ad fidem conuertendi.

SECTIO XVI.

SVpponimus in hac quæstione Iudæos vsque ad finem mundi illud cæcitatis velamen, (de quo loquitur Paulus 2. ad Corinth. 3.) super cor suum, & ante mentis oculos habituros: id quod præter quàm quòd ex superioribus manifestũ est, (ostendimus enim ex Christi prædictione, veterumque Patrum testimoniis, eos Antichristum, vt Messiam, ac Principem recepturos,) conceptis etiam III. *2. Cor. 3.*

verbis docet Paulus 1. ad Thess. 2. *Vos*, inquit, *imitatores facti estis fratres Ecclesiarum* 1. Thess. 2. 14.
Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris,
sicut & ipsi à Iudæis, qui & Dominum occiderunt Iesum, & prophetas, & nos persequuntur
& Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibentes nos Gentibus loqui,
vt saluæ fiant, vt impleant peccata sua semper, peruenit enim ira Dei super eos vsque in finem.
Græcè est, ἔφθασεν δὲ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. Plerique codices vetusti legũt,
Iudæorũ cecitas gerdurabit vsque ad mundi finem. *prouenit*: quo etiam modo legit D. Ambr. vt sit sensus, *præuenit*, hoc est, *occupauit*
D. Ambr. *eos ira Dei.* Verum Græca sententia est, *Peruenit in illos ira, siue vltio Diuina vsque in fi-*
D. Thom. *nem*, videlicet mundi, vt interpretatur D. Thom. Cuius loci duplex est expositio,
vna de ira Dei, quoad captiuitatem, quæ duratura est vsque ad finem mundi, alte-
ra de ira dederelictione Diuina, & cæcitate mentis, quæ vsque ad finem mundi per-
durare debeat. Atque hæc posterior expositio magis ex textu colligitur, magis-
que est instituto Pauli consentanea.

Hoc supposito illud in quæstionem vertitur, vtrum omnes Iudæi conspecto
II. infelici Antichristi exitu, tandẽ deponere debeãt suũ pseudomessiæ cogitationẽ,
& Christum vt verum Messiam, Deumque agnoscere. Et quidem multa loca
Scripturæ videntur affirmare omnes esse conuertendos, veluti Malach. 4. *Ecce*
Malac. 4. 5 *ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus, & horribilis, &*
Omnes Iudeos conuertendos ad Christũ post Antichristi mortẽ affirmant multa Scripturæ locа. *conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, & percutiam*
terram anathemate. Quem locum expendens D. August. l. 20. de Ciuit. Dei c. 29.
D. August. *Per hunc Heliam*, inquit, *magnum, mirabilemque prophetam expositã sibi lege vltimo tẽpore*
D. Gregor. *ante iudicium, Iudæos in Christum verum, id est in Christum nostrũ esse credituros, celeberri-*
mum est in sermonibus, cordibusque fidelium. Cum venerit ergo, conuertet corda patrum ad
filios, & est sensus: Vt etiam filij sic intelligant legem, quemadmodum patres eam intellexerunt
id est, prophetæ, in quibus erat, & ipse Moyses. Hæc ille. Eodem modo cum locum in-
tellexit D. Greg. l. 11. Moral. c. 10. Vbi cernis iuxta Malachiæ vaticinium fore, vt
Iudæi non post, sed ante mortem Antichristi, fidem Christi recipiant: siquidem
conuertendi sunt ad prædicationem Heliæ, qui ab ipso Antichristo perimendus
est, vti diximus c. 11. Id quod luculentius adhuc habemus expressum Eccl. 48. vbi
Eccl. 48. 9. ad Heliam ita sermo dirigitur: *Qui receptus es in turbine ignis in curru equorũ igneorum,*
qui inscriptus es in iudicijs temporum lenire iracundiam Domini, conciliare cor patris ad filium,
& restituere tribus Iacob. Idemque significauit Christus Dominus Matth. 17. *Helias*
Matt. 17. 11. *quidem venturus est, & restituet omnia*: nam de Iudæis per Heliæ prædicationem in
fine mundi conuertendis, eum locum accepit D. Greg. hom. 12. super Ezech. &
D. Greg. D. Chrysost. hom. 58. in Matth. *Quænam*, inquit, *omnia? quæcunque Malachias prophe-*
D. Chrysost. *ta dicebat, mittam vobis Heliam Tesbitem, qui restituet cor patris ad filium. Causam quoque*
cur venturus sit docuit nimirum vt Iudæis credere in Christum persuadeat, ne omnes ille ad-
ueniente penitus perdantur, quam rem ipse in memoriam reducens, ait, Restituet omnia, incredu-
litatem videlicet Iudæorum, qui tunc erunt residui, ad fidem conuertet. Hæc Chrysosto-
mus. Illud Esaiæ 10. quod citat Paulus ad Rom. 9. *Esaias autem clamat pro Israel: Si*
Rom. 9. 27. *fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient*, ad finem mundi
D. Hieron. nõ pertinet, tantúmque significat, vt exponit D. Hieron. paucos Iudæos in Chri-
stum, cum venisset credituros, & saluandos, sic comparentur cum innumerabi-
li multitudine eorum, qui cum non erant recepturi, id enim reliquiarum nomi-
ne comprehenditur.

Multò clariùs loquitur Apostolus ad Rom. 11. *Nolo vos ignorare fratres, mysterium*
III. *hoc, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis*
Rom. 11. 25. *Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & auertat impietatem*
Esai. 59. *à Iacob*

à Iacob. In quem locum D. Thomas obseruauit particulam illam, *Donec*, posse designare causam exæcationis Iudæorum, vt propterea nimirum Deus permiserit eos exæcari, vt plenitudo gentium intraret: posse etiam designare terminum, vt significetur vsque eo duraturam cæcitatem Iudæorum, donec plenitudo gētium ad fidem intraret, & huic posteriori sensui concinere, quod infra subiungitur de futuro remedio Iudæorum, cū dicitur: *Et tunc* (scilicet cum plenitudo Gentium intrauerit) *omnis Israel saluus fiet. Non particulariter*, inquit D. Thomas *sicut modo, sed vniuersaliter omnes.* Quam D. Thomæ sententiam multo ante D. Chrys. asseruerat hom. 19. in epistolam ad Rom. super illa verba cap. 11. *Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ Gentium, quanto magis plenitudo eorum? Non dixit*, inquit Chrysost. *quanto magis conuersio, vel correctio eorum, sed quanto magis plenitudo eorum: hoc est, quanto vniuersi ad fidem accessuri sint.*

D. Thom. Iudæorum cæcitas cur à Deo permissa.

D. Chrys. Rom. 11. 12.

Dicendum igitur arbitramur per Enoch, & Heliæ prædicationem ante mortē Antichristi multos ex Iudæis conuertendos: idque & à Malachia, & Eccl. 48. & à Christo Domino prænuntiatum vt patet ex citatis testimoniis, & disertis verbis docet D. Greg. hom. 2. in Ezech. *Enoch*, inquit, *& Helia prædicante multi ex eis, qui tunc ex Iudæis in infidelitate remanserint, ad cognitionem veritatis redeunt, sicut de eodem Helia dicitur. Helias veniet, & restituet omnia.* Theodoretus in duodecimum caput Danielis, existimauit Iudæos conuertendos prædicatione Heliæ post mortē Antichristi, in quo deceptus est auctor grauissimus: Etenim Enoch, & Helias occidendi sunt ab Antichristo, & post triduum à mortuis excitandi, statimque ascensuri in cœlum, quemadmodum docuit Ioannes cap. 11. & nos ibi cum illo diximus sect. 13. Quare post mortē Antichristi non prædicabit Helias: atque adeò plane dicendum, qui ex Iudæis conuertendi sunt prædicatione Heliæ, conuertendos esse ante mortem Antichristi. Deinde addimus, post mortem Antichristi depositata tandem alterius Messiæ cogitatione, omnes Iudæos, aut fere omnes fidem Christi amplexuros, idque à Paulo significatum nomine *plenitudinis*, & cum dixit, *Omnis Israel saluus fiet.* Quæ sententia est D. Chrysost. D. Thom. locis citatis. Benedictus Perezius lib. 15. in Dan. credit non omnes esse conuertendos, sed quam plurimos, & in eum sensum interpretatur Apostolum. Mouetur illis verbis Dan. 12. *Veniet tempus quale non fuit ab eo, ex quo gentes esse cœperunt vsque ad tempus illud: & in tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro.* Existimatque prædici ab Angelo non omnem populum Hebræorum conuertendum, sed eum tantum, qui inuentus fuerit scriptus in libro. Itaque restringi vocem, *Omnis*, per verba sequentia: nam si omnes omnino conuertendi essent, satis fuisset dicere, *saluabitur populus tuus omnis*, nec qui quam vlterius addi oporteret: quæ coniectura quamuis probabilis sit, non tamen compellit nos à D. Chrysost. ac D. Tho. sententia discedere, eo vel maximè, quòd Paulus omnem Israelem ab quevllatestimonio conuertendū esse contestatur, vt omnes, vel ferè omnes Iudæos eius ætatis conuertendos esse, iuxta Pauli sententiam, existimare oporteat. Nec verò Angelus apud Danielem restrinxit dictionē, *Omnis*, comparatione Iudæorum in vniuersum, hoc est, saluabitur populus tuus omnis, non omnis absolutè, sed ille inquam omnis populus, quem Deus ex æternitate scriptum habet in libro vitæ. Id verò minimè impedit, quo minus omnes, aut ferè omnes illius temporis Hebræi, qui post mortem Antichristi superfuerint, scripti sint in libro vitæ, atque adeò salutem consequantur.

Ante mortē Antichristi multi conuertendi ex Iudæis Heliæ prædicatione. D. Gregor. Matt. 17. 11. Theodoret.

III.

Iudæi omnes aut fere omnes post Antichristi mortē ampectendi in Christi fidem. D. Christ. D. Thom. Bened. Per. Dan. 12. 1.

Quibus nam ex signis diiudicari possit à fidelibus Antichristum aduenisse.

SECTIO XVII.

ILlud postremò disquirendum superest, num ex Sacris literis signa aliqua colligantur, ex quibus aduentus Antichristi certò designari possit, an verò eo non solùm viuente, sed etiam regnante dubitari adhuc possit num aduenerit. Cui quæstioni respondemus pleraque esse signa notissima, quæ Antichristū cum aduenerit, certò fidelibus demonstrent.

I. *Romani imperij euersio, certò designabit Antichristi aduentum.*

Primum signum ducitur ex Romani imperij in decem reges diuisione, de qua diximus sect. 10. vbi ex Daniele, & Ioāne manifestè ostēdimus tempore illo proximè Antichristi aduentum præcedēte, fore Romanum imperium à decem regibus obtinendum. Hoc signum traditur à Paulo 2. Thess. 2. *Rogamus vos, vt non cito moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonē, neque per epistolā tanquā per nos missam, quasi instet dies Domini: nequis vos seducat vllo modo, quoniā nisi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis.* Et paulò inferiùs, *Num retinetis, quod cū adhuc essem apud vos, hæc dicebā vobis, & nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore. Nā mysteriū iā operatur iniquitatis: tantum vt qui tenet nūc, teneat, donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus.* Quo loco per *discessionem* Apost. Romani imperij diuisionem, & euersionē intelligit. Itaque cum ait, *Quid detineat scitis*, significat detineri adhuc aduentum Antichristi, eo quod perduret imperium Romanum. Ita hunc locū intellexerunt D. Chrys. Theophyl. Oecumen. Ambr. in comment. Cyril. Hierosol. catechesi. 15. D. Hier. in epistola ad Algasiam q. 11. D. August. lib. 20. de Ciuitate Dei c. 29. Idémque affirmat Lactantius lib. 7. Diuinarum institut. c. 15. & Tertull. in Apologetico c. 32. vbi ait, fideles orare pro diuturnitate Romani imperij, eo quod intelligant Romano Imperio euerso imminere orbi extremam sub Antichristo calamitatem.

D. Chrys. Theophyl. Oecumm. D. Ambro. Cyril. Hier. D. Hieron. D. August. Lactan. Tertul.

II. *Insurgit obiectio Dom. Sot.*

Verùm dicet aliquis, Romanum imperium iam diu omnino extinctum, & euersum esse, nec tamen Antichristum aduenire: quare non habere huiusmodi signū inter signa Antichristi aduentum proximè præcurrentia numerari. Dominicus Sot. 4. sentent. dist. 46. q. 1. art. 1. existimat per *discessionem*, de qua loquitur Paulus, accipiendam esse duplicem discessionem: vnam ab imperio ciuili, & temporali: alterā à potestate spirituali, & Ecclesiastica, quā Romanus Pontifex obtinet, priorémque discessionem iam extare, quia nimirum temporale Romanæ vrbis imperium iam cessauit: posteriorē adhuc expectari, per defectionem videlicet totius orbis à Sede Romana: in cuius Sedis potestatem fuit temporale illud imperium commutatum, vt auctor est Leo Papa serm. de Apostolis. Itaque vtramque discessionem necessariam esse, vt Antichristus adueniat. Sed non est, cur ad hāc distinctionē recurramus: etenim Romanū imperium adhuc perdurat in Germania, nomēnque atque successio imperatorum Romanorū: nam cum defecerit in occidente Romanum imperium, permansit in Oriente: & iterum, quoniā imperium euertendum erat à Turcis, non sine Diuina prouidentia erectum est imperiū in Occidente per Carolum magnum regem Franciæ, qui à Leone tertio fuit Romæ electus, & declaratus Romanus imperator, cui deinde vsque ad hodiernum diem successerunt imperatores in Germania. Enim verò ad vtrumque imperiū Orientale nimirum, & Occidentale adumbrandū, statua illa Nabuchodonosori ostēsa Daniel. 2. in typum Romani imperij, quod Orientem, & Occidentem sua amplitudine

D. Leo. Dolutur obiectio.

Imperium Roman perdurat adhuc.

Daniel.

plitudine coërcuit, duabus tibiis nitebatur: ad idémque significandum in orbis descriptionibus, magna Aquila cum duplici capite depingitur, quæ insigne est imperij Romani, vt orbem vniuersum, bipartito Romani imperio Orientali videlicet, & Occidentali, subiectũ intelligamus. Nec vero quicquã obest, quod hodie Roma imperatori Romano non pareat, id enim ad imperium Romanũ minime pertinet, siquidem Arcadius, & Theodosiusiunior, & reliqui vsque ad Iustinianum imperatores Romano fuerunt, nec tamen Romanæ vrbi imperarunt.

Aquila cum duplici capite in orbis descriptionibus depicta, quid designet.

Secundum signum ponitur à quibusdã, defectio vrbis Romæ à Romano Pontifice, quam defectionem ad totum orbẽ extendit Dominicus à Soto loco paulò ante citato. Quã de re quid nos sentiamus dicemus ad cap. 17. Tertiũ signum est Euãgelij toto orbe prædicatio: debere enim hoc aduẽtum Antichristi præcedere perspicuum est ex Matth. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.* Ita etiam docent D. Hilarius canone 25. in Matth. Cyrillus Hierosol. catechesi 15. Theod. super 2. ad Thessal. 2. & Patres communiter. Hoc signum nondum esse cõpletum, patet ex eo, quod multæ etiam nunc existunt gentes, nationésque amplissimæ, quibus adhuc Euãgelica tuba non insonuit. Nam quod Apostolus ait ad Rom. 10. *Nunquid non audierunt? & quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Et ad Colos. 1. *Propter spem, quam audistis in verbo veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat & crescit.* Et iterum: *Quod prædicatum est in vniuersa creatura quæ sub cælo est*, proculdubio non accipiendum est de toto orbe simpliciter, sed figuratè, accepta parte pro toto: quemadmodum & Lucæ 2. cum dicitur: *Exiit edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur vniuersus orbis.* Quod autem Christus dixit priusquam veniat Antichristus, Euangelium toto orbe esse prædicandum, simpliciter, & absolutè intelligendum est, vt omnibus orbis prouinciis, & gentibus, Euangelium denuntietur, quemadmodum conceptis verbis docet August. epist. 80. ad Hesychium, vbi locum illum Pauli citatum, ac ceptum à regio Vate. *In omnem terram exiuit sonus eorum.* Alia quoque responsione interpretatur, vt nimirum Paulus, quod futurum erat diceret, nõ quod iã erat factum, atque completum, more Scripturæ, quæ propter vaticinij firmitatem de futuris tanquã de præteritis loquitur, *Quale est*, inquit, *illud Psalmi: Foderunt manus meas, & pedes meos, quod tam longè postea actum nouimus*: Id quod manifestum esse cõfirmat ex eo, quod huiusmodi vaticinium nondum suo tempore completum esset. Est ergo D. Augustini sententia prius toto orbe simpliciter, hoc est omnibus gentibus, ac prouinciis, Euangelium prædicandum, antequam Antichristus adueniat. Idémque sentit Hieron. in commẽt. super Matt. 24. Accedit & ratio, quã affert Sotus in 4. dist. 46. art. 1. Cum enim gentes reprobari debeant, quòd fidem Christi non receperint, iuxta illud Marc. 16. *Qui verò non crediderit condemnabitur*, necesse plane est, vt illis Christi fides denuntietur, quòd postea in rebelles iusta damnationis sententia ferri possit. Quam rationem etiam innuit Christus illis verbis Matt. 24. *Prædicabitur hoc Euangelium regni in vniuerso orbe in testimonium omnibus gentibus.* In quem locũ D. Hieron. *Signum*, inquit, *Dominici aduentus est, Euãgelium in toto orbe prædicari, vt nullus sit excusabilis.* Atq. hæc tria signa præcedere debẽt Antichristi aduentũ, quæ sequuntur ipso Antichristo iam regnante contingent.

III. Euãgely toto orbe prædicatio signum aduẽtus Antichristi.
Matt. 24. 14.
D. Hilarius.
Cyril. Hier.
Theodo.
Multis adhuc gẽtibus Euãgelica tuba non insonuit.
Rom. 10 1.
Coloss 1. 5. 23.
Luc. 2. 3.
D. Augũst.
Psal. 18. 5.
Psal. 21. 17.
D. Hieron.
Sotus.
Marc. 16. 16.
Matt 24. 14
D. Hieron.

Quartum signum erit grauissima simúlque nouissima toto orbe Christianorum persecutio, ita vt omnia Christianæ religionis officia, cærimoniæ, sacrificia, Sacramentorum ritus, Ecclesiæque sanctiones penitus aboleantur, quoad publicam celebritatem, in eo enim potissimũ debet omnis Antichristi certare

IIII. Publica toto orbe cessatio à diuinis, signũ aduentus Antichristi.

industria, vt Christi, optimi, & maximi nomen, memoriámque extinguat, cuius persecutionis acerbitatem significauit Christus Matt. 24. *Erit tunc tribulatio magna qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet.* Id quod magno cum animi sensu lamentatur Hippolytus Mart. orat. de consummat. mundi. *Templa*, inquit, *Diuina, domorum instar erunt, locis omnibus euersiones fient Ecclesiarum, Scripturæ contemnetur hostis illius cantica vbique decantabunt, nulla erit reuerentia rerum sacrarum: nulla religio temerare, ac violare diuina: lugebunt Ecclesiæ luctu magno, quia nec oblatio nec suffitus fiet, nec cultus Deo gratus, sed Ecclesiarum ades sacræ, tuguri instar erunt.* Quintum erit summa morum toto orbe licentia, nullæ enim leges erunt ad pietatem, iustitiámque pertinentes, sed omnes, vt ait Hippolytus, pro suo viuent arbitratu. Illud vnum Antichristus præcipiet, vt se ipsum omnes tanquam Principem, Deúmq; agnoscant: reliquam omnem vitæ rationem integram cuique permittet: ex quo fiet, vt iura omnia, tum Diuina, tum humana, vbique violentur, atque adeo maxima omnium rerum publicarum confusio, & perturbatio, consequatur, vt fusè Hippolytus persequitur.

Matt. 24. 21.

Hippolyt.

Summa item morum toto orbe licentia.

Sextum, erit character Antichristi, quem omnes eius sectatores in fronte, aut manu dextera impressum gestabunt, vt hoc ipso cap. diximus Exegetico 1. sect. 7. Septimum erit numerus nominis Antichristi conficiens summam sexcentorum sexaginta sex, de quo multa, sect. 1. Octauum erit Enoch, & Heliæ prædicatio, de qua fusè disputauimus ad cap. 11. Ex his manifestum relinquitur Antichristū nondum venisse: nam quod Apostolus ait 2. ad Thessal. 2. *Mysterium iam operatur iniquitatis.* Et Ioannes epist. 1. cap. 4. *Omnis spiritus, qui soluit Iesum ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc iam in mūdo est:* non de Antichristo in persona, sed de Antichristo in suis præcursoribus, hoc est, Hæreticis, & tyrānis accipiendum est. Etenim per *mysterium iniquitatis*, Neronis persecutionem intellexit D. Chrysost. & D. Ambr. Hæreticos autem Theodoret. & Sedul. in eum locum, & D. August. lib. 20. de Ciuit. Dei c. 19. Simul refelluntur multi, tum hæreticorum, tum catholicorum errores, Antichristum iam aduenisse affirmantiū; contra quos copiosè disputat Bellarm. 1. tom. controuers. lib. 3. disput. de Antichristo c. 3. Quantum autem temporis adhuc vsque ad eius aduentum supersit definiri non potest, cum incertum sit, quanto tempore mundus debeat perdurare. Nam quod quidam aiunt, mundum sex tantum annorum millibus duraturū, incertum plane est, temerèque affirmatur, quæ opinio fuit veterum Hebræorū, imo & multorum Patrum, quos ad initium huius operis citauimus, cap. 1. super illa verba, *Quæ oportet fieri cito.* Atque hæc de Antichristo dicta sufficiant.

2. Thess. 2. 7.
1. Ioan. 2. 3.

Antichristus dicitur iam venisse in suis præcursoribus.
D. Chrys.
D. Ambros.
Theod.
Sedulius.
D. August.
Bellarmin.

Illius aduētus nullus certus terminus definiri potest.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Illud est de communi interpretum sententia huius capitis argumentum. Ne commemoratæ persecutionis mouendæ ab Antichristo, eiúsque sectatoribus, magnitudine, ac terrore fideles desponderent, ostensa fuit hoc capite Ioanni illustrissima gloria proposita iis, qui temporum illorum acerbitatem, inuicta fidei constantia, animique celsitudine superauerint. Et quoniam cæteris duo hominum genera præstabũt, vnum eorum, qui in tanta hominum malitia morúmque licentia, virginitatem seruauerint: alterum eorum, qui formidanda illius temporis tormenta animosè pertulerint, mortémque pro Christo oppetierint, horum præcipuè Ioannes gloriam, felicitatémque commemorat, simúlque persecutores, Babylonis ruina, & suppliciorum eos manentium comminatione perterrefacit.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

ET vidi & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Et audiui vocem de cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni: & vocem, quam audiui sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, & ante quatuor animalia, & seniores, & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui empti sunt de terra. Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati: virgines enim sunt. Hi sequuntur Agnum quocumque ierit. Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno, & in ore eorum non est inuentum mendacium: sine macula enim sunt ante thronum Dei. Et vidi alterum Angelum volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam & populum: dicent magna voce: Timete Dominũ, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius: & adorate eum, qui fecit cœlum, & terram, mare, & fontes aquarum. Et alius Angelus secutus est, dicens: Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes. Et tertius Angelus secutus est illos, dicens: voce magna: Si quis adorauerit bestiã, & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte sua, aut in manu sua: & hic bibet de vino iræ Dei, quod mixtum est mero in calice iræ

ipsius: & cruciabitur igne, & sulphure, in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni: & fumus tormentorum eorum ascendet in secula seculorum: nec habent requiem die ac nocte, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius. Hic patientia Sanctorum est, qui custodiunt mandata Dei, & fidem Iesu. Et audiui vocem de cœlo, dicentem mihi: Scribe; Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Amodo iam dicit spiritus, vt requiescãt à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos. Et vidi, & ecce nubem candidam: & super nubem sedentem similem filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam. Et alius Angelus exiuit de templo clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniã aruit messis terræ. Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra. Et alius Angelus exiuit de templo, quod est in cœlo, habens & ipse falcem acuram. Et alius Angelus exiuit de altari, qui habebat potestatem supra ignem: & clamauit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam, dicẽs: Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: quoniam maturæ sunt vuæ eius. Et misit Angelus falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum: & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu, vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

DE VIRGINIBVS.

Quænam sint illa centum quadraginta quatuor millia quæ cum Agno supra montem Sion Ioanni apparuerunt?

SECTIO PRIMA.

PRIOR hæc capitis pars tota ad virginum gloriam pertinet, docet enim Ioannes apparuisse sibi Agnum stantem super montem Sion, hoc est, Christum Dominum in monte illo altissimo Sion superne felicitatis, quæ Sion in sacris literis appellatur, veluti Ps. 83. *Ibunt de virtute in virtutem, videbitur Deus Deorum in Sion:* vidisseque cum eo, centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Agni, & nomen patris Agni, Scriptum in frõtibus suis, quia scilicet Agni, patrísque eius nomen, fidémque non erubuerunt coram omnibus confiteri, hoc enim est nomen Agni in fronte gestare. Ait præterea audiuisse se vocem de cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, eáque fuisse sicut citharædorum citharizantium in citharis suis, qui cantabant quasi canticum nouum: dictúmque esse. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt.* Quo fit vt hæc centum quadraginta quatuor millia ad solos virgines pertineat, quemadmodùm etiam docet D. Hier. lib. aduersus Iouinian. & D. Aug. lib. de virginitate, c. 27.

I. *Quid intelligatur per monte Sion.* *Psal 83.8.* *Quid sibi velit nomen Agni scriptũ in frõtibus virginum.* *D. Hieron. D. Augus.*

Iam verò illud primo sese offert explicandum; Quænam sint ista centum quadraginta quatuor millia virginum, & vnde tanta virginum multitudo colligenda sit? D. Hier. lib. 1. aduersus Iouinian. existimat, hæc centum quadraginta quatuor millia virginum, quæ hoc loco commemorantur, esse illa eadem, quorum facta est mentio c. 7. cum dictum est, conuertendos fore ex Iudæis centũ quadraginta quatuor millia signatorũ, id est, duodecim millia signatorũ ex singulis tribubus, excepta tribu Dan, pro qua posita est tribus Leui: *De singulis*, inquit, *tribubus excepta tribu Dan, pro qua reponitur tribus Leui, duodecim millia signatorũ virginũ, creditura dicuntur, qui cũ mulieribus nõ sunt coinquinati, ac ne putaremus de ijs dici, qui scortã nõ norunt, statim intulit, Virgines enim sunt.* Vbi vides Hieronymũ, per hæc centum quadraginta quatuor millia, eosdem illos intelligere, de quibus locutus est Ioannes, c. 7. atque adeò existimare hæc centum quadraginta quatuor millia virginũ, vt solis Iudæis colligenda esse, cum c. 7. per centum quadraginta quatuor millia signatorum fideles ex Iudæis ad fidem conuertendi, necessariò intelligendi sint, vt conceptis verbis eo loco docet Ioannes & nos etiam ibidem confirmauimus.

II. *Vnde colligat Hier. tantam virginũ multitudinem.*

Verùm hæc Hieronymi sententia nobis non probatur. Primùm, quia nullo modo est verisimile solos virgines Hebræorum in fine mundi conuertendos seruandósque esse, nullúmque omnino eorum qui vel in matrimonio, vel extra matrimonium virginitatem amiserint consecuturum salutem, at hoc admittere cogitur Hieron. siquidem hæc centum quadraginta quatuor millia, vult esse illa eadem quæ c. septimo cõmemorantur: quo numero Ioannes complexus est vniuersos omnino Iudæos, qui ad fidem Christi conuertentur, accipiens numerum

III. *Non placet Hieronymi sententia.*

Arethas. certũ, pro incerto. Deinde vt Arethas argumentatur, si ad illa eadem tantum quadraginta quatuor millia alluſiſſet hoc loco Ioannes, proculdubio articulũ adhibuiſſet, dixiſſetque, τὰ ἑκατὸν τεσσαρακοντα τέσσαρες χιλιάδες, hoc eſt, *illa centum quadraginta quatuor millia*, quod tamen non dixit, ſed omiſit articulum τὰ. Denique cur de ſolis Iudęis Ioãnes loquatur qui gentibus potiſſimùm ſcribebat? Putamus igitur hæc centum quadraginta quatuor millia, non ſolùm ad Iudæos, ſed multo etiam magis ad fideles Gentiles pertinere: nec enim ad fideles tantùm ex Gentibus referenda ſunt, vt retulit Arethas, ſed ad vtroſque: quanquã ad fideles ex Gentibus præcipuè, cum & numero, & virtutis ſtudio Iudæis antecellant.

Neque Arethæ opinio omnino placet.

IIII. Porro nec placet Franciſci Riberæ ſententia, qui plus iuſto literæ adhærens exiſtimauit numerum hunc centum quadraginta quatuor milliũ nõ pro magno aliquo numero incerto, ſed pro certo, hoc eſt, pro ſeipſo præcisè adhiberi: itaq; dumtaxat centum quadraginta quatuor millia virginũ tempore Antichriſti, per vniuerſum orbem, tum ex Iudęis, qui crediturí ſunt in Chriſtum, tum ex reliquis fidelibus futura. Et argumẽtatur nõ ſine cauſa tot numeros adhibetos eſſe: nimirũ *centũ quadraginta quatuor millia*: cur enim Ioannes tã minutã cõputationẽ adhibuiſſet, niſi certũ aliquẽ, ſtatumq; numerũ deſignare voluiſſet? Credo cuiuis facile hęc opinio ſeſe vt improbabilẽ obiiciet. Quis enim ſibi perſuadeat ex tã multis gentibus toto orbe diſperſis, ſola centũ quadraginta quatuor millia virginum Antichriſti tẽpore futura, cũ ſolus numerus infantium, & puerorũ ante vsũ rationis, & grandiorũ etiã ante cenſum libidinis diſcedentiũ è vita, multis partibus eã ſummam, vt par eſt credere, ſuperare, debeat: Nam de ſola ciuitate Niniues dixit Dominus ad Ionã, c 4. *Et ego non parcã Niniue ciuitati magnæ, in qua ſunt pluſquã centũ viginti millia hominũ, qui neſciunt quid ſit inter dexterã & ſiniſtrã ſuam*, id eſt ſimpliciũ paruulorũ, qui neſciũt diſcernere dexterã, à ſiniſtra, vt interpretatur D. Hier. *Ignorant*, inquit, *quid ſit inter dexterã & ſiniſtrã propter innocentiã, & ſimplicitatẽ, vt lactẽte monſtret ætatẽ & relinquat intellectui quãtus ſit numerus ætatis alterius, cũ tantus ſit paruulorũ.* Nõ eſt igitur veriſimile toto orbe nõ futura amplius, quã cẽtũ quadraginta quatuor milla paruulorũ etiam eorum, qui per baptiſmum ſeruari debent, vt miſſas faciã ſacras virgines, multaſque alias ſanctiſſimas fœminas, imo & adoleſcentes, qui carnis integritatẽ etiam tẽpore conſeruabunt: eo vel maximè quod ipſamet perſecutionis acerbitas, Chriſtianos ſparget, & ad deſerta cõpellet, vbi non erit tanta libidinis licentia, neque tã frequens delendæ caſtitatis occaſio.

Reiicitur Ribera.

Iona 4. 11.

D. Hieron.

Communis expoſitio tenenda.

V. Quare dicendũ plane eſt cũ communi expoſitione doctorũ poſitum eſſe à Ioãne numerũ certum pro incerto: & quia maximus futurus eſt virginũ numerus, infantibus & pueris ſupputatis, idcirco tantã conſpexiſſe multitudinem. Curautẽ tam varios numeros adhibuerit, hoc eſt, centũ quadraginta quatuor millia, ſi locus coniecturæ datur, cõiicimus exprimere voluiſſe plures in vno ſtatu virgines, quã in alio reperiendos. Itaq; numerũ centenariũ ad infantes, & pueros ante motũ, ſenſumque libidinis, diſcedentes: numerũ quadragenarium ad virgines Deo dicatas: numerũ denique quaternarium ad fœminas, viroſque in ſeculo agentes pertinere. Quia enim quamplurimi infantes puerique decedunt, pauciores autẽ ſunt ex religioſis virgines, multò pauciores ſecularibus, idcirco credimus eam numerorum varietatem minorem ſemper, ac minorẽ à Ioanne adhibitam fuiſſe. Aduerte autem cum D. Cypr. lib. de Diſciplina, & habitu virginum, non ex eo, quod Ioannes dicat, *Hi ſunt, qui cum mulieribus non ſunt coinquinati*, exiſtimandum eſſe de ſolis maſculis virginibus, non autem etiam de fœminis haberi ſermonem. *Neque enim maſculis tantum*, inquit Cypr. *continentiæ gratiam repromittit Dominus, & fœ-*

Quid varietas numeri a Ioanne expreſſi, ſignificet.

D. Cyprian. Virginũ nomine, nõ tantum viri, ſed & fœminæ intelliguntur.

& fœminas præterit, sed quoniam fœmina viri portio est, & ex eo sumpta atque formata, in Scripturis fere omnibus ad protoplastum Deus loquitur, quia sunt duo in carne vna, & in masculo simul significatur & fœmina. Hæc Cyprianus.

Cur Virgines supra montem Sion, cum Agno apparuerint?

Et vidi, & ecce Agnus stabat supra montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia.

SECTIO. II.

IN ipso monte Sion in quo Agnus stabat, vidit Ioanes illa cẽtum quadraginta quatuor millia, quæ postea explicauit virginũ esse multitudiné. Duplex autẽ huiusce rei ratio afferri potest. Vna desumitur à virginitatis prẽstãtia, & altitudine: quia enim Virgines excelsum quendam ac sublimé in monte Sion, id est Ecclesia, obtinent locũ & altissima virginitatis prærogatiua mirũ in modum excellunt, & eminent, meritò supra montem Sion altissimum, simul cum agno apparuerũt. Quæ obseruatio simul & expositio est D. Greg. lib. 5. suæ expositionis in lib. Regum c. 3. *Bene*, inquit, *in sublimi esse virgines dicuntur, quia quod naturam humanã supergreditur in altissimo virtutum culmine situ est, vnde & virgo ille dilectus Iesu, locum virginũ insinuans, ait, Vidi supra monte Sion Agnum stantem, & cum eo centum quadraginta quatuor millia. Hi sunt, qui cum mulieribus nõ sunt coinquinati, Virgines enim sunt: in monte quidem esse cum agno dicuntur, quia per meritum incorruptionis, quo a terrenis & carnalibus delectationibus se diuidunt, in sempiterna redemptoris gloria sublimantur.* Hæc ille.

Virgines dicuntur esse in monte Sion propter sublimen, quẽ habent in Ecclesia locum, D. Greg.

II. Atque in primis Virginitas omnem mundanę fabricæ altitudinem lõgè superat, quemadmodum docet Greg. Naz. orat. in dictum Euangelij: *Non omnes capiũt verbum istud, sed quibus datum est: Videte*, inquit, *rei sublimitatem, indeprehensibilem fere inuenietis, quomodo enim non melius carne est non generare carnem, id quod à carne genitum est? quomodo non Angelicum, carni alligatum, non secundum carnem viuere, sed naturam esse sublimiorem?* Et in orat. exhortatoria ad Virg. *Olim*, inquit, *cum lex erat, & vmbræ, cæremoniæque temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ, tanquam adhuc infantes: post quã verò emigrauit litera, subinductúsque est spiritus, & Christus cum præcessisset ex Virgine in carne passus est, tunc effulsit castimonia diuidens mundum.* Quo loco emphasim habet illa postrema verba, *Effulsit castimonia diuidens mundum*: quæ præter alia, illud mihi videntur significare, virginitatem, (sic enim castimoniam hic accipit Nazianzenus) quasi alterum mundum supra mundanum constituere, in eóque Virgines longissimè ab isto, quem cernimus, mundo diuisos atque dissitos in altiori videlicet ac sublimiori gradu collocare. Quo mysterio supra capitella illa instar sphęrarum reticulata, quæ erant superposita duabus illis ingentibus columnis æreis à Salomone in vestibulo templi collocatis, lilia erant, vt habes 3. Reg. 7. *Finxit duas columnas æreas, decem & octo cubitorum altitudinis columnam vnam, & linea duodecim cubitorum ambiebat columnam vtramque*: Et paulò post: *Capitella autem, quæ erant super capita columnarum quasi opere lilij fabricata erant*, quia videlicet castitas, quæ per lilium adumbratur, omnem mundanæ consuetudinis Sphæram, orbémque ipsum vniuersum, altitudine superat, vt ait Diuus Ambrosius libro primo de Virginibus. *Quis humano*, inquit, *eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? aut quis naturali voce complecti, quod supra vsum naturæ sit? E cœlo accersiuit quod imitaretur in terris, hæc nubes, aëra, Angelos, Sideraque transgrediens verbum Dei in ipso sinu Patris inuenit.*

II. Nazianz. Matt. 19. 11. Quanta sit Virginitatis sublimitas.

Alium mundum constituit hoc nostro longè superiorem.

3. Reg. 7. 15. Expenditur locus ex 3. lib. Regum.

D. Ambros.

Quiretia Dæmonis cõtra castitatẽ effugit, à reliquis facilè se expedit.

Helias etiam, quia nullius corporei cœtus fuisse permistus cupiditatibus inuenitur, idcò curru raptus ad cœlum. Obiter etiam obserua, non sine mysterio, capitella illa columnarum reticulata fuisse, quia quicunque Dæmonis tentamenta aduersus castitatem superans lilium hoc pulcherrimũ obtinet, facile se à reliquis omnibus inimici retibus, & laqueis expediet, & supra capitella colũnarum reticulata, quasi lilium apparebit.

III. Quid autem mirum, si virginitas totam mundi sphæram præstantia, & altitudine transcendat, cum ipsos quoque Angelos non tantùm æquet, sed etiam superet: In primis enim æquare illud ostendit, quod dixit Christus, Matth. 22. *In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei in cœlo.* Sic enim cũ locum intellexit D. Ambr. l. 1. de Virginibus, *Quid pluribus exequar laudem castitatis? Castitas Angelos fecit, qui eam seruauit Angelus est, qui perdidit Diabolus. De resurrectione quid dicam? cuius præmium iam tenetis? In resurrectione neque nubent, neque nubẽtur, sed erunt sicut Angeli in cœlo: quod nobis promittitur vobis præstatur, votorúmque nostrorum vsus apud vos est, de hoc mundo estis, & non estis in hoc mundo, seculum vos habere meruit, tenere non potuit:* affirmat & D. Cypr. lib. de disciplina, & habitu virginum: *cum castæ, inquit, perseueratis, & virgines, Angelis Dei estis æquales* Et D. Aug. lib. vno de S. Virginitate c. 23. *Virginalis integritas, & per piam continentiam, ab omni concubitu immunitas, Angelica portio est, & in carne corruptibili incorruptionis perpetuæ meditatio.* Idẽ sentit. D. Bern. epist. 42. ad Henricum Senonensem Archiepiscopum, *Quid castitate decorius, quæ mundum de immundo conceptum semine, de hoste domesticum, Angelum de homine facit? Differunt quidem inter se homo pudicus, & Angelus, sed felicitate, nõ virtute: & si illius castitas felicior, huius tamen fortior esse cognoscitur. Sola est castitas, quæ in hoc mortalitatis & loco, & tempore statum quendam immortalis gloriæ representat.* Et hisantiquior Tertul. lib. 1. ad vxorem de virginibus loquens, sic ait: *Deo speciosæ, Deo sunt puellæ, cum illo viuunt, cum illo sermocinantur, illum diebus, & noctibus tractãt, orationes suas velut dotes Domino assignant, ab eodẽ dignationem veluti munera maritalia, quotiescunque desiderant, consequuntur, sic æternum sibi bonũ Domini occupauerũt, ac iam in terris nõnubẽdo de familia Angelica deputãtur.* Hæc ille. Quam eandẽ ob causam Ps. 44. in quo de purissimis inter Christum, & Ecclesiam, imò & quãcunque etiã sanctã virginem nuptiis differitur, inscribitur apud Septuag. ὑπὲρ τῶν ἀλλοιωθησομένων, id est, *pro ijs, qui cõmutabuntur*, Hebraicè autẽ, עַל־שֹׁשַׁנִּים hoc est, *super lilia*, vel *pro liliis*: vbi per lilia, virgines intelligit D. Hier. qui iuxta inscriptionẽ Hebraicã dicũtur commutandi in Angelos, videlicet quorũ in hac vita puritatẽ æmulantur. Vnde D. Hier. testatur se idcircò eum Psalmũ Principiç virgini exponere voluisse, eo quod inuenisset in titulo lilia, & flores, quæ pertinẽt ad virginitatis decº immortale. Scio Hebrẽa vocẽ, שׁשׁנים à plerisq. pro genere musici instrumẽti vsurpari.

D. Ambr.

Mat. 22. 30.

D. Cypr. Virgines angelis æquales.

D. August.

D. Bernard. Castitas in Angelis quidẽ felicior, at in hominibus fortior.

Tertul. Inscriptionẽ Psalm. 44. variè vertunt interpretes. Septuag. D. Hieron. Castitas homines reddit Angelos.

IV. Quod verò non tantum Angelos æquet virginitas, sed etiam superet, non obscurè significatum est Esai. 56. *Hæc dicit Dominus eunuchis: Qui custodierint Sabbatha mea, & elegerint, quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in murũ meis locum, & nomen melius à filijs, & filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.* Quem locum de virginibus accepit D. August. lib. de S. Virgin. c. 23. & 24. probãtque ex eo, quòd eunuchi secundum carnem tantum, non vtique habent meliorem in Ecclesia locum, quàm coniugati: quare efficitur, vt de iis, qui se spiritualiter castrauerunt propter regnum cœlorum eiusmodi prærogatiuæ accipiendæ sint. Accedit quod spiritus Sanctus cum dixisset, *Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius à filijs, & filiabus:* ne quis existimaret aliquid temporale sperandum, continuo subiecit, *Nomen sempiternum dabo eis,*

Quid

Esai. 56. 4.

D. August.

quod non peribit. De virginibus etiam eundē locū intellexerūt D. Ambr, in exhort. ad Virgines, & in instit. Virginis c. 16. D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. D. Basil. l. de vera virgin. & D. Greg. 3. par. Curæ pastoralis c. 29. *Eunuchi, inquit, sunt, qui cōpressis motibus carnis affectū in se prauis operibus abscindūt, quo autē apud patrē loco habeātur ostenditur, quia in domo patris, videlicet æterna mansione, etiā filij præferantur.* Hæc ille. Sanè putauerim per filios accipiēdos esse Angelos, nā si filij eo locō omnes in vniuersū electi appellantur, procul dubio etiā virgines filij sūt, nec debuerunt opponi filiis. Itaq; cū promittitur virgib⁹ melior locus, nomenq; quā filij habeāt, videtur Angelis anteferri, & meritò, cū in Angelis virginitas propriè reperiri nō possit: præstāt igitur Angelis hac in parte virgines: vnde angelus ille, qui Apoc. 19. Ioan. (nimirū vt plerique volūt) cū ob alia, tū propter virginitatis quoq; prærogatiuā, ab se adorādo deterruit illis verbis: *Vide ne feceris, conseruus tuus sū.* Videtur mihi se Ioan. hoc est, tanti virginis cōserui paritatē honorare voluisse, quasi diceret, pares virginitate sumus, ego natura, tu vir[illegible] Angelus, æquali nobilitate, pariq; cōditione in cœlesti curia principi Deo seruim⁹. Quod quidē ab Angelo sancta quadā æmulatione, & inuidia dictū crediderim, nimirū Ioan. propter vnā virginitatē, magnitudinē demirans, eius paritatem, & æqualitatem quodam modo tacitè ambiebat.

D. Ambros. D. Hieron. D. Basil. D. Gregor.

Expenditur Isaiæ locus.

Cur Angelus adorari se à Ioanne non permiserit Apoc. 19. 10.

Sed parum est virgines Angelis hac in parte antecellere, qui Diuinam ipsam puritatem, quoad licet mortalibus, æmulātur. Nam & ipsam sanctissimam Triadē propter summam, quę in Diuinis processionibus reperitur, puritatem, primam virginē appellauit Grægor. Nazian. in carmine de Virginitate, dum inquit.

Prima Trias virgo est, siquidem Patre natus Anarcho
Filius est, nec enim Pater ortum traxit ab vllo,
Vt pote principium rerum, & vitalis origo
More nec humano generauit sanguine natum, &c.

Videntur Angeli sibi honorem arrogare, dum se Virginum pares faciunt & consernos.

Hanc igitur Dei puritatem, & vt loquitur Nazianz. virginitatem suo modo referunt virgines: quē admodum docet D. Cyp. l. de disciplina, & habitu virginum. *Nunc nobis, inquit, ad virgines sermo est, quarum quo sublimior gloria, maior & cura est. Flos est ille Ecclesiastici germinis, decus, atque ornamentum gratia spiritualis, læta indoles, laudis, & honoris opus integrum, atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniā Domini, illustrior portio gregis Christi.* Idem eleganter docet D. Basil. l. de vera virginitate his verbis, μέγα μὲν γὰρ ὡς ἀληθῶς παρθενία τῷ ἀφθάρτῳ θεῷ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἐξομοιοῦσα τὸν ἄνθρωπον: quasic latinā reddes: *Magnum quidem vt verè dicam, est virginitas: incorruptibili Deo, vt summatim dicam, hominem simile faciens.* Hæc ille. Vnde incorruptio pro virginitate sumitur, vt vult D. Hier. ad illa verba c. 2. epist. ad Titū. *In omnibus te ipsum præbe exēplum bonorum operum in doctrina, in integritate in grauitate,* Græcè sic, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφθορίαν σεμνότητα ἀφθαρσίαν. Quo loco D. Hier. ἀδιαφθορίαν, & ἀφθαρσίαν, hoc est, *integritatē*, & *incorruptionē* de virginitate interpretatur: quā existimat Titū habuisse, cū susceperit baptismū, hortaturq; eū, vt virginitatē ad id vsque tēporis seruatā, deinceps cōseruet. Cernis igitur ex sententia Hier. virginitatē incorruptionē appellari, atque adeò Deum, eo quod est immutabilis, & incorruptibilis, suo modo imitatur, vt rectè ait D. Basil.

V.

Si qua in terris esse potest, maxima est, castitatis cum Deo similitudo.

D. Cyprian. D. Basilius.

D. Hieron. Ad Tit. 2. 7. Pro Virginitate incorruptionem vertit Hieron. Incorruptibilis virginitas Dei incorruptibilitatem suo modo imitatur.

Itaque non solùm Angelicæ, sed etiam Diuinæ cuiusdam nobilitatis est virginitas. Vnde Psl. 2. pro eo, quod nos habemus. *Apprehendite disciplinā*: alij transferūt ex Hebræo, *Osculamini filiū.* Alij verò vertūt, *Adorate puritatē*, id est, virginitatem, quasi Diuinū quiddā sūmo honore, & veneratione colite, atq; obseruate. Cui cōcinit illud, quod refert Eusebius de Constantino magno l. 4. de eius vita. *Virginem, inquit, eborum tantum non adorabat, istic habitare Deum, cui se puella denouerant arbitrabatur.*

VII.

Psal 2. 12. Eusebius.

Vbi cernis vsque adeò Cõstantinum virginitatem demiratum fuisse, vt sacris virginibus omnes honores citra ad orationem Deo debitã, tribuendos esse arbitraretur. Atque hinc factũ est, vt Ethnici Virgineũ inter signa cœlestia in cœlo quasi Diuinum, quiddam collocauerint, vt credit D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. *Varro*, inquit, *decem Sibyllas fuisse autumat, quarum insigne virginitas est, & virginitatis præmium diuinum. Quod si Æoli i genere sermonis Sibylla θεοβόλλα ppellatur, recte cõsilium Dei sola scribitur nosse virginitas. Certe Romanus populus, quãto honore virgines semper habuerit, hinc apparet: quod Cõsules, & Imperatores, & in curribus triumphãtes, qui de superatis gẽtibus trophæa referebãt, & omnis dignitatis gradus eis de via cedere solitus sit: nec mirũ hoc de hominibus cũ Minervã quoq; & Dianã virgines Deas finxerit error Gẽtilium, & inter duodecim signa cœli, quibus mundum volui putãt, virginẽ collocarint magna iniuria nuptiarum, vt ne inter Scorpios quidẽ, & Centauros, & Gemẽos, & Pisces, & Ægocerotes, vxorẽ maritúmque cõtruserint.* Hæc Hier. Ex quibus omnibus est perspicuum, quanta sit virginitatis præstantia, vt meritò dictum fuerit Eccl. 26. *Omnis ponderatio non est digna continentis animæ.*

Quanto in honore habita semper fuerit Virginitas. D. Hieron.

Eccl. 26. 20.

VII. Secunda ratio, cum supra montem Sion altissimum virgines apparuerint ex virginitatis difficultate sumitur, quæ tanta est, vt quis ad eam aspirare cõtenderit, persuasissimum habere debeat in montem quendam maximè arduum accliuemque cõscendere: cuius montis tanta est altitudo, tantáque eius conscendendi difficultas, vt propterea Christus ad eius ascensum neminem præcepto astringere voluerit, sed dixerit Matt. *Qui potest capere capiat*: eo enim testimonio ad idem comprobandum vtitur D. Hier. l. 1. aduersus Iouin. *Noli metuere*, inquit, *ne omnes virgines fiant, difficilis res est virginitas, & ideo rara quia difficilis, multi vocati, pauci electi, si omnes virgines esse possent nunquã Dominus diceret. Qui potest capere capiat. Et Apostolus insuadẽdo non trepidaret, De virginibus præceptum Domini nõ habeo.* Nec verò illud parum exaggerat huius altissimi montis conscendẽdi difficultatem, quod pauciss imi ante Dei in carne aduentum, eò conscenderint: ac tum primum ascensus euasit facilior, cum agnus, id est, Deus homo in terris apparuit virgo ex virgine procreatus: tũc enim eius & exemplo, & auxilio quàm plurima virginum millia extiterunt: quæ ad montis huius cacumen pertingere potuerunt. Id quod elegantibus carminibus descripsit Greg. Nazianz. in carmine de virginitate.

Virgines in monte apparuisse, sedem designat castitatis, difficultémque illius accessum Matth. 19. 12.

Vt verò in tabulis pictor dum corpora fingit,
Obscuris primum ora notis, lenibúsque figurat,
Max fortius studet omnigenos adhibere colores,
Atque opus incertum numeris, & lumine pingit omnibus artis:
Sic quoque Virginitas magni pars inclyta Christi,
Ante quidem vmbroso in paucis splendore micabat
Dum lex iusta daret terris, & in orbe vigeret
Exiguis spectanda notis, paucisque liceret,
Lucis ad internæ radios penetrare coruscos:
At postquam Christus per casta viscera matris,
Absque patre & tedis vitæ progressus in auras
Lustrauit muliebre genus, primámque parentem
Depulit, & carnis leges abscedere iussit,
Spiritui que nouo submisit littera fasces,
Gratiáque in medium venit, tum denique nostro
Virginitas generi præclaro lumine fulsit,
Instabilem mundum abrumpens, abruptáque mundo,
Connubium tantum exuperans & vincula vitæ,

Quan-

Quantum animus carni præstat, cœlumque rotundum.
Tellurem pretio vincit, quantoque fugaci
Illud in æternum durans, præstantius æuum est,
Quanto mortali melior Deus.

Porrò eandem virginitatis seruādæ difficultatem, videtur mihi præter alia significare voluisse Salomō, 3. Reg. 7. cū duas illas ingentes columnas æreas, de quibus supra diximus, ante vestibulū templi collocauit, nihil aliud, prēter lilia in summitate sustinētes: quia enim virginitas per liliū expressa, difficillima est, ingētisque ponderis, cui facile vires humanæ succumbant, opus est columnis æreis fortissimis, id est, magnis gratiæ præsidiis, quæ satis sint tāto oneri sustinēdo. Illúdq. obseruandum, vnā ex his columnis dictā fuisse Ioachin, alteram Booz, quæ vtraque vox *fortitudinē* significat, quoniā duplex fortitudo requiritur ad sustinenda lilia castitatis, videlicet gratiæ præsidiū, & hominis, non quælibet sed strenua animosáque cum diuina gratia cooperatio: cum sit verissimū illud, quod ait D. Augustin. ser. 250. de tēp. *Inter omnia Christianorū certamina, sola duriora sunt prælia castitatis, vbi quotidiana est pugna, & rara victoria: grauem castitas sortita est inimicum, qui quotidie vincitur, & tamen timetur.* 1 Cor 7. 25. 3 Reg. 7. Seruanda castitati, duplici fortitudine opus est. D. August.

VIII.

Atque hæc potest esse tertia ratio, cur virgines supra montē Sion cū Agno apparuerint, vt videlicet exploratū esset qualis debeat esse virginum cōuersatio, & viuēdi ratio. Quia enim difficile est virginitatē, sartam tectā tueri, debēt virgines ad altissimū montem Siō confugere, hoc est, sese à cōmuni & frequenti hominū cōsuetudine abducere, publicū fugere, recessum quærere, & Agni vestigia identidem persequi, illi tantū purissimis delectari, reliquis omnib' terrenis deliciis, & carnis illecebris amputatis. Hinc est quod idem Græcū vocabulum σώφρων & moderatū atq. temperantem & præterea castū & cōtinente significat: & σωφροσύνη, nō tantum modestiā & temperantiam, sed & pudicitiam & castitatē, vnde Hier. sæpe apud Paulū id vocabulū *pudicitiam* vertit, quibus in locis Vulgata editio *sobrietatē*, habet: veluti l. 10. contra Iouin. citans illud Pauli ad Rom. 12. *Nō plus sapere quā oportet sapere, sed sapere ad sobrietatē*, legit ipse, sed sapere ad pudicitiam *Non plus*, inquit *sapere quam oportet sapere, sed sapere ad pudicitiā, non ad sobrietatem*, siquidem Græcè scriptum est εἰς τὸ σωφρονεῖν. Hæc ille. Et 1. ad Tim. 3. *Oportet Episcopū irreprehensibilē esse, vnius vxoris virū, sobrium.* Græcè σώφρονα. Hieronymus & Ambrosius, *Pudicum*. Et ad Tit. 10. *Oportet Episcopum sine crimine esse, sobriū.* Græcè σώφρονα. Hier. legit *pudicū* multísque aliis in locis. Ex quo apparet, quàm coniuncta esse debeat cum castitate, sobrietas & tēperantia, atque in omnibus rebus modestia: siquidē vno eodēmque vocabulo vtrūque significatur, & vnū pro altero sumitur, vt ferè idē sit temperantē sobriúmque esse, & castū esse, sicuti eo ipso, quod aliquis sobrietatē, temperantiā, modestiámque neglexerit, simul quoq; castitati nuntium remisisse existimari potest. Vnde D. Greg. Naz. in orat. exhortationis ad virginē, hoc eodem sensu eam, vt ad montes confugiat adhortator, *Resilè*, inquit, *incedis virgo, in montibus saluēris, ad Sodomam ne respexeris ne in salis statuam obdureris.* Ad Tit. 1. 7. 8. Sobrietas, temperantia, & modestia castitati coniunctissima. D. Greg. Nazianz.

IX.

Hanc nimirum ob causam, omnes ferè Patres tam multi sunt in commendāda prudenti circumspectione virginibus, & amplificandis periculis, quæ in re maximè lubrica, vel minimā incuriam, & oscitantiam consequuntur: potissimū verò Tertul. in l. de velandis virginibus, passim habet, *Ea consuetudo deligenda est, quæ virginem includit, soli Deo notam, quibus præter quod à Deo, non ab hominibus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est? si tales oculi volent virginem visam, quales habet virgo, quæ videri volet, eiusdem libidinis est videri, & videre, tam sancti viri* Tertull.

est suffundi si virginem viderit, quam sancta virginis, sic a viro visa sit: omnis publicatio virginis bona, stupri passio est. Et postquam fusè disputauerat de velamine virginum ait. *Ipsa conscientia non latendi non est pudica, patitur aliquid, quod virginis non sit studium placendi viris: quantum velis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum pererrantur oculi incerti, & multis dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimiis amplexibus tur: dum inter amplexus, & oscula assidua coalescit, sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare: sed enim vera, & tota, & pura Virginitas nihil magis timet quam semetipsam, etiam fœminarum oculos pati non vult, alapa ipsa oculos habet, confugit ad velamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum.* Et multò luculentiùs in lib. de cultu fœminarum: *Cum omnes, inquit, templum Dei simus, illato in nos, & consecrato spiritu sancto, eius templi aditum, & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum, nec profanum inferri sinat, ne Deus ille, qui inhabitat inquinatam sedem offensus derelinquat. Non de integra conscientia venit studium placendi per decorem, quem natura aliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur inter exercitas malum istud? quid inuitas, cuius te professeris extraneam? a te statuinis viam aperire non debemus, quæ nanunquam instanda perficiunt, quid dicam alteri periculo sumus? perit enim ille simul in tua forma si concupierit, & facta es tu gladius illi ve & sua culpa vaces, ab inuidia non liberes. Cum igitur, & nostra, & aliorum causa versetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confecta, & elaborata libidinis suggestum recusandum a vobis scias, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum dissimulatione, & incuria.* Legendi sunt de eodem argumento D. Cypr. de disciplina & habitu virginum. D. Greg. Naz. in exhortatoria ad Virginem, iam citata. D. Basil. l. de vera virginitate. D. Hier. de custodia virginitatis ad Eustochium. D. Amb. l. de institut. virginis, & tribus illis aureis l. de virginibus ad Marcellam sororem suam. Et S. Ephrem Syrus serm. de Sancta virginitate.

Plus de se quam de reliquis omnibus sibi timet virginem.

Vitanda proximorum offendicula.

D. Cyprian. D. Gregor. Nazianz. D. Hieron. D. Ambros. S. Ephr.

X. Quo fit, ut magnam curam adhibere oporteat ad virginitatem seruandam, docent Hebræi, quibus consentit Vatablus; tunicam illam lineam strictam, de qua igitur Exod. 28. quæ communis erat omnibus sacerdotibus, eo fuisse textam artificio, vt tota continuis quibusdam oculorum imaginibus vndequaque constaret: quod ex eo probat, quia pro eo quod nos habemus. *Stringesque tunicam byssi*, potest verti ex Hebræo, *Diuidabitur tunica*, nec dubium, quin verbum רצף; quod eo loco ponitur, non solum stringere, sed etiam ocellare significet. Quod si verum est, quonã quæ eo alio mysterio voluit Deus, vt tunica illa linea omnibus Sacerdotibus communis, tota esset distincta oculis, imo ex oculis quodãmodo intexta, nisi vt indicaret castitatem, cuius tunica illa linea propter candorē Symbolũ erat? quæ virtus propria Sacerdotum esse debet: debere esse totam vndequaque oculis circumseptam, propter assiduam vigilantiam, quæ ad hanc virtutem seruandam exigitur; quoniam enim castitas ex omni parte à Dæmone obsidetur, omni ex parte oculata & circunspecta esse debet. Idcirco etiam D. Amb. libr. de Virginibus expendit, magnã custodiam, & militum excubantium multitudinem seruandis virginibus admoueri, Cant. 8. *Vinea mea est in conspectu meo, vestis Salomonis* (Sic enim est apud Septuaginta) *& ducenti, qui seruant fructum eius.* Supra, inquit, Ambrosius, dixerat: *Extulium Salomonis sexaginta fortes ambiunt ex fortissimis Israël, omnes tenentes gladios, & ad bella doctissimos: hoc mille dixerit, credit numerus, ubi crescit & fructus. Vobis virgines sanctæ, & specialè præcipiamur, quæ interiorem pudore sacrum Domini seruatis cubile: neque minùm si pro vobis angeli militent, quæ angelorum moribus militatis.* Eandémque vigilantiam idem Ambr. commendat Virginibus ex eo, quod Virginitas lilium sit inter spinas, hoc est, multis vndique periculis,

Castitas propriè Sacerdotij tunica D. Ambr. Cant. 8. 12. Septuag.

Cur virginitas dicatur lilium, inter spinas.

periculis,&difficultatibus circumsepta:atque adeò oporteat virginitatis florem cautè decerpere, cum sit periculum ne quilegere appetit, ab spinarum aculeis cruentetur: Audiamus Ambrosium eodem lib. 1. de Virginibus ita scribentem. *Digna virginitas quæ apibus comparetur, sic pudica, sic continens, rore pascitur apes, nescit concubitus, ros quoque virginis est sermo diuinus, quam te velim filia imitatricem esse huius apiculæ, cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur, florem tibi demonstro carpendum, illum utique qui dixit, Ego flos campi, & lilium conuallium. Tanquam lilium in medio spinarum, quod est euidentis indicij spiritualium nequitiarũ sentibus virtutes obsideri: vnde nemo fructũ referat, nisi qui cautus accedat: sume igitur alas virgo, sed spiritus, vt superuoles vitia, si contingere cupis Christum.* Hæc Ambrosius. D. Ambros. Cant. 2.

Hęc autem vigilantia, vt plerique annotarunt, vel in ipso lilij florenõ obscure expressa est. Etenim flos lilij sex folia habet candida, & intra ipsum florem sex grana aurea, si quis aduertat continẽtur, quia sex sunt cõditiones præcipuè, quæ castitatẽ seruant: sobrietas non esse otiosum, cultus asperitas, custodia sensuum, raritas sermonum, occasionum euitatio. De primo habes ad Rom. 13. *Non in comessationibus & ebrietatibus*, & statim subinfertur, *Non in cubilibus, & impudicitijs*, De secundo Ezechielis 16. *Hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, abundantia, & otium ipsius & filiarum eius.* Et Eccl. 33. *Mitte illum (id est seruum) in operationem ne vacet, multam enim malitiam docuit otiositas.* De tertio Num. 25. Vbi refertur quod fœminæ Moabitides sese eleganter ornauerunt, vt filios Israël ad suum amorem pertraherent. De quarto. Prouerb. 4. *Oculi tui recta videant, & palpebræ tuæ præcedant gressus tuos.* Et Eccl. 26. *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum, & in palpebris illius agnoscetur.* Et Hier. 9. *Decete filias vestras lamentum, & vnaquæque proximã suam planctum, quia ascendit mors per fenestras nostras.* Vbi per *fenestras*, sensus ipsi accipiendi sunt. Vnde & Dauid incautè videndo cecidit: & Dina propter curiositatem, virginitatem perdidit: Et vt annotauit Isidorus Clarius in suis scholiis, super. 14. Iudic. Samsoni eruti fuerunt oculi, quod à concupiscentia oculorum sibi non temperauit. De quinto. Eccl. 22. *Quis dabit ori meo custodiã, & super labia mea signaculũ certum?* Et 1. ad Corinth. 14. Corrumpunt *mores bonos colloquia mala*, seu vt alij transferunt, *Confabulationes pessimæ.* De sexto. Gen. 19. vbi ad Loth dicitur, *Salua animam tuam, noli respicere post tergũ tuum, nec stes in omni circa regione.* Quibus verbis non solum iubetur Sodomam, sed omnem etiam circumcirca regionem deserere, quia videlicet omnes peccandi occasiones longe deuitandæ sunt. Etenim Thamar corrupta est ab Amon fratre suo, quia sola cum illo fuit. Vnde Paulus 1. ad Tim adhortatur Timotheum, vt adolescentiores viduas deuitet.

XI. *Quæ, & quæ conditiones seruandæ castitati, necessaria sint.* Rom. 13. 13. Ezech. 16. 49. Eccl. 33. 28. 29. Numer. 25. Prou. 4. 25. Eccl. 26. 12. Hier. 9. 20. Gen. 34. Isid. Clar. Eccl. 22. 33. Gen. 19. 15. 2 Reg. 13. 1. Tim. 5.

Cur virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus habeant?

Habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis.

SECTIO III.

Illa centum quadraginta quatuor millia, quæ Ioanni apparuerunt: supra montem Sion simul cum Agno, quæ Virgines erant, vti diximus, habebant nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis: quod Rich. de S. Vict. ita interpretatur, vt habuerint scriptũ in frontibus nomen Agni, id est, fidẽ Agni, quia dicũtur Christiani, & nomen Patris eius, id est, fidem patris eius, qua Dei filij nuncupantur: quã fidem habebant scriptã in frontibus per manifestam & publicã confessionem. Sed quid est quòd hoc tanquam peculiare virginibus ascribitur, cũ id omnibus fidelibus, præcipue verò Martyribus cõueniat? Prima I. Rich. Vict.

Virginitas, martyrium sine sanguine.

ratio est, quia virginitas martyrium quoddã est sine sanguine: vnde meritò virgines instar Martyrũ nomen Christi, & Patris in fronte gestare per publicã confessionem describũtur, quasi & ipsi pro confessione fidei continuò morte oppetant, quæ est sententia D. Hier. ad Demetriadẽ virginem de seruanda virginitate, si ea epistola Hieronymi est. *Assume*, inquit, *scutum fidei, loricã iustitiæ, galeam salutis, procede ad prælium, habet & pudicitia seruata martyrium suũ.* Eleganter hoc habes

D. Hieron.

Zachar. 1. Locus Zachariæ expẽditur.

expressum in illa visione facta Zachariæ cap. 1. vbi virum illũ ascendentem super equum rufum sequebantur equi rufi, varij, & albi. Quo loco præter alias eius visionis expositiones volunt plerique in viro illo sedente super equum rufum Christum passione sua rubicundũ, & in humanitate tanquam in equo rufo apparentẽ exprimi: in equitibus verò sequentibus diuersos sanctorũ gradus significari, qui Christũ in passionẽ imitari studeant. Et quidem per equos rufos Martyres, per varios, hoc est, variis maculis, partim videlicet albis, partim nigris, partim etiã rufis distinctos, sanctos virtutũ varietate, & splendore præcellentes, quibus tamen non desit suus etiam rufus color, vt cum duce suo præeunte aliqua ex parte conueniãt: per albos denique virgines. Iuxta quam expositionẽ illa statim sese offert dubitatio, nimirũ si Christum in equo rufo sedentem sequi est illũ per sanguinem imitari, quam ob causam equites, qui sequebantur, partim in equis rufis sedebant, partim in variis, qui & ipsi, si non toti rufi, certè maculis aliquibus sanguineis notabantur, quomodo virgines, qui in equis albis sedebant, Christũ sanguine suo rufum, & passione rubicundum sequebantur, cùm nihil sanguinis præferrent? Rectè, inquã, quoniam ipse candidus virginitatis color pro sanguine reputatur, ipsáque virginitas martyriũ quoddam est. Quare cum in albis corporum, animorúmq; suorum corporibus virgines Christum in rufo equo sedẽtem sequuntur, eũ etiam suo modo per passionem, & sanguinẽ, martyriúmque imitantur. Hæc est igitur prima ratio, cur virgines tanquam præstantissimi quidam Martyres nomẽ Agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus gerunt.

II. Secunda est. Habent nomẽ Dei scriptum in frontibus, vt exponit Hugo Card. quia eodẽ Dei nomine appellantur, hoc est, Dij. Nam sic ea appellatio iudicibus, & principibus tribuitur, iuxta illud Ps. 81. *Ego dixi: Dij estis, & filij excelsi omnes*: cur non etiam virginibus tribuatur, qui iure optimo propter puritatem, & minimã cùm terrenis rebus concretionem, Diuinam nomenclaturam videntur promereri? Est enim Diuinum quiddam in carne supra carnem viuere. Quam ob causã Diuina similitudo potissimũ virginibus tribuitur in sacris literis: nam 1. Ioan. 3. postquam dixisset Ioannes: *Scimus, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est*: continuò subintulit: *Et omnis, qui habet hanc spem in eo, sanctificat se*, seu vt legit D. Aug. tract. 4. in 1. epist. Ioan. *Castificat se.* Quibus verbis cernis castitati potissimum tribui à Ioanne Diuinam ipsam similitudinem, quæ beatifica Diuinæ essentiæ visione continetur. Id quod etiam non obscurè Dominus significauit Matth. 5. cum dixit: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Cui accinit illud ad Hebr. 13. *Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum*: vbi pro *Sanctimoniam*, est Græcè, τὸν ἁγιασμὸν, quam vocem hoc loco communiter Græci interpretes, & plerique ex Latinis de castitate interpretantur, D. Chrysost. in epist. ad Hebr. & in caput secundum epistolæ ad Ephes. Theod. Theophyl. in epist. ad Hebr. Cassian. lib. 6. c. 16. D. Ansel. D. Tho. in eum locum D. Hier. in c. 47. Ezechielis, eámque expositionem innuit D. Aug. epistola 112. quæ est de videndo Deo ad Paulinum, cap. 5.

Hugo Card. Virgines eodem Dei nomine appellantur.

Psal. 81. 6.

1. Ioan. 3. 2.

D. August.

Matth. 5. 8.

Heb. 12. 14.

III. Tertia ratio est. Gestant virgines nomen Agni, & nomen patris eius scriptum in fron-

in frontibus, vt ab omnibus cognoscantur tanquã filij summi Principis, aut certè ex regia familia, & regio prognati sanguine, nimirum tanquam principes quidã, qui iisdẽ insignibus, ac titulis cum ipso Rege, ac Principe decorãtur. Quòd enim virgines spiritũ regium habeãt, virginitásque princeps quędã virtus sit, & regalis, nõ obscurè colligitur ex illis verbis Ps. 50. *Redde mihi lætitiã salutaris tui, & spiritu principali confirma me.* Vbi D. Hier. trãstulit, *Spiritu potenti*, Felix, *spiritu munifico*, vel *liberali*, eodémq; modo Paraphr. Chald. alij *spiritu mobili*, Sept. *spiritu principali*: quæ omnia eodẽ recidũt: solemus enim viros munificos, ac liberales appellare principes. Non desunt etiã, qui transferant, *Spiritu voluntario, & spontaneo.* Quanquã verò multi hoc loco per *spiritũ principalẽ* spiritum sanctũ accipiunt, tamen rectè etiã alij de spiritu humano intelligi posse arbitrantur, in quibus est Franciscus Titel. in suis annotationibus ex Hebr. super Ps. vt nimirũ Dauid, qui per concupiscentiã carnis collapsus turpiter fuerat, postulet spiritũ quendã potentẽ, ac validũ, quo possit petulantiã carnis cõprimere: spiritũ, inquam, castitatis, & continentiæ, qui iure optimo apellatur *Spiritus principalis*, quia dignus sit Principe, quasi dicat Dauid: Cum adulteriũ perpetrauí Domine, è sublimi regię dignitatis culmine, ad infimũ & abiectũ quendam ordinẽ delapsus sum, oblitus me Principẽ, ac Regẽ esse: ergo deinceps, cõfirma me spiritu castitatis, quo rursus Regẽ, ac Principem referã. Id quod vlq; adeo verũ est, vt castitas per antonomasiã, siue excellentiã grauitas, & maiestas dicatur: sic enim plerique exponũt illud ad Tit. 2. *In omnibus teipsum præbe exẽplum bonorum operũ, in doctrina, in integritate, in grauitate*: Etenim pro *grauitate* Auctor cõmentariorum in epist. Pauli, qui ascribuntur D. Hie. legit, *castitate*. Et verò nomen Græcũ σεμνότης, non solũ grauitatẽ, & maiestatem, sed etiam castitatẽ significat. Cernis igitur per *grauitatem* eo loco, seu vt etiã verti poterat, *maiestatẽ*, intelligi posse castitatem, quæ vsque adeo regia, & imperatoria est virtus, vt per excellentiam maiestas appelletur, & quod est consequens, eum in quo est, Regẽ ac Principẽ faciat, quem omnes reuereãtur: idcirco enim sequitur: *Vt is, qui ex aduerso est, vereatur* (seu vt alij legunt, *reuereatur*) *nihil habens dicere de nobis.* Etenim castitas vt pote regalis virtus reuerentiam possessori conciliat etiam apud ipsos æmulos, qui cum eum, cui inuident, castum vident, nihil præterea sibi reliquum esse putant, quod illi per iniuriam, & ignominiam possint obiicere: *Vt is*, inquit, *qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens dicere de nobis.*

Virginitas virtus princeps & regalis.
Psal. 50. 14.
D. Hier.
Felix.
Paraphrast. Septuag.
Titelm.
Castitas per antonomasiã grauitas & maiestas.
ad Tim. 2. 7.
Conciliat reuerentiam.

Cur virgines vocem quasi tonitrui magni habere dicantur.

Et audiui vocem de cælo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni.

SECTIO IIII.

NOn vacat mysterio, quòd virginum vocem, quam Iannes audiuit, non solũ dicat fuisse *tanquam vocem aquarum multarum*, sed etiam *quasi vocem tonitrui magni*, quod mysterium maius adhuc apparet ex eo, quòd mox subiũgitur vocem illam fuisse *quasi citharædorum citharizantium in citharis suis*: quid enim citharædi concentus, & harmonia habet cum fragore tonitrui commune? Prima ratio est. Comparatur virginũ vox tonitruo magno, propter difficultatem, laborem, castigationémque carnis, qua ad tuendam castitatem opus est. Sicut enim tonitruum ex nubis collisione, & quasi erũpentis exhalationis violentia gignitur, ita castitas, potissimumque virginitas cõtinua carnis maceratione, & quadã naturę violẽtia acquiritur, & quasi tonitruũ generatur. Hac ratione Iudith cõseruasse castitatem

I.

Castitas acquiritur naturã violentia.
Iud 8 5.

dicitur Iudith. 8. *In superioribus domus suæ fecit sibi secretum cubiculum, in quo cum puellis suis clausa morabatur, & habēs super lumbos suos cilicium, ieiunabat omnibus diebus vitæ suæ præter sabbata, & neomenias & festa domus Israël.* Cortinæ illę sericæ, quæ operiebant tabernaculum erant ex hyacintho, purpura coccóque bis tincto, & præterea ex byſſo retorta: quoniam virginitas, quæ operimentum Ecclesiæ est hyacinthinum, ac cæleſte, debet habere adiunctam byſſum retortam, id est, macerationē carnis, qua appetitiones animi ad libidinē ſuopte nutu fluentes per macerationē carnis ad cæleſtes potiùs delicias, voluptatéſque amādas quodāmodo intorquētur. Accedit, quòd eædē cortinæ sericæ, & hyacinthinæ operimento alio cilicino tegebātur, vt à tēporis iniuriis illæſæ cōſeruarentur: ſic enim virginitas operiēda est cilicio, ne tētationibus pateat. Atq; huc pertinet illud ſpōſæ Cant. 5. *Manus meæ ſtillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatiſſima.* Quibus verbis illud indicat revoluit nō ſolū manus, id est, grādia virginis opera, ſed etiā digitos, hoc est, minimas quaſq; actiones ſtillare debere myrrhā, cū ſponſus quęritur, tūc enim hoc dixit ſpōſa cū ad aperiendū ſpōſo pulsāti ſurrexit: quia videlicet in omnibus vel minimis operibus, quibus placere ſpōſo virgines cupiūt, præcipuè carnis, appetitionū q; nō quęuis, ſed probatiſſima, & ſpectatiſſima mortificatio debet ſplēdeſcere.

Virginitas hyacinthinum Ecclesiæ operimentum

Cant. 5. Cilicio operienda, ne tentationibus pateat.

II. Secunda ratio, cur virgines dicantur habere vocē citharædorū, & ſimul quaſi tonitrui magni, ea est, quòd caſtitas ſit famoſa quædā virtus, & incredibili ſui admiratione longiſſimè audiatur, & quaſi tonet. Itaque dum virgo, vel quiliber alius caſtitatis amator intra domū ſuam incluſus, prauorúmque hominum conſuetudinē fugiens, citharā corporis per caſtitatē pulſat, concentúmque ſuauiſſimum Deo, & Angelis reddit, eo ipſo ſimul tonitruum toto regno edit per famam caſtitatis: hac enim ratione Iudith ſe famoſiſſimam reddidit toto regno Iſraëlitico.

Caſtitas virtus famoſa.

Iudith. 8. 8. *Erat*, inquit, *hæc in omnibus famoſiſſima, quoniam timebat Dominum valde, nec erat, qui loqueretur de illa verbum malum.* Quo loco *verbum malum* ad nōtam caſtitatis referendum est. Itaque propter caſtitatis opinionem famoſiſſima erat, cū tamen, vt paulò ſupra diximus, in cubiculo ſuo quaſi ſolitariam vitam duceret. Idem videtur adumbratum in eo, quo ſupra capitella columnarum æneārum, de quibus antè dictum est, lilia erant in typum virginitatis, & caſtitas, quæ in alto eminet, omnibúſque est conſpicua, quaſi pulcherrimum ſimulacrum in altiſſimis columnis erectum. Meritò etiam ſuper æneas columnas lilia quoque ænea ponebantur, est enim æs maximè ſonorum, & caſtitas in hoc æri ſimilis, quod ſonet longiſſimè. Hinc etiam est, quòd caſtitas rebus maximè odoriferis comparatur propter nominis celebritatem, famæque odorem, qui in omnem partem diffunditur, veluti liliis Cant. 2. vbi deſponſo dicitur. *Qui paſcitur inter lilia*, hoc est, vt interpretatur Gloſſa, *Inter deſideria caſtarum mentium.* Et iterum. *Sicut lilium inter ſpinas, ſic amica mea inter filias*: quam ob cauſam meritò ad caſtitatem referri potest illud Eccl. 24. *Sicut cinnamomum, & balſamum aromatizans odorem dedi: quaſi myrrha electa dedi ſuauitatem odoris: & quaſi ſtoræ, & galbanus, & vngula, & gutta, & quaſi libanus non inciſus* (quo verbo innuitur virginitas) *vapor auri habitationem meam, & quaſi balſamum non miſtum odor meus.* Quo loco est aduertendum pro *balſamo* haberi Græcè ἀσπάλαθος, vt legit Romanus, quæ lectio melior est, quem πάλαθος, vt est in Bibliis Complutenſ. quoniam *palathos* non numeratur in aromatibus.

Iudith ob caſtitatis opinionem famoſiſſima.

3. Reg. 7.

Cant. 2. 16. 2 caſtitas rebus odoriferis cur comparetur.

Gloſſa.

Eccl. 24. 10.

III. De Aſpalatho autem ſic ſcribit Plin. lib. 12. cap. 24. *In eodem tractu Aſpalathos naſcitur ſpina candida, magnitudine arboris modicæ, flore roſæ. Radix eius vnguentis expetitur. Tradunt in quocunque frutice curuetur arcus cæleſtis eandem quæſit Aſpalatho, ſuauitatem odoris exiſtere, ſed in Aſpalatho inenarrabilem.* Id quod maximè pertinet ad caſti-

Plinius.

ad castitat is commendationem, quæ florem in primis habet rosæ pulcherrimæ. Deinde cum super eam perpetuò cœlestis arcus curuetur, id est, diuina gratia, & beneuolentia sedem habeat, quæ per arcum illum exprimitur, sanè habet odorē inenarrabilem: quamquam & per arcum cœlestem possumus accipere Diuinam protectionem, qua virginitas armatur: imò & illud, quod virginitas arcum habeat super se curuatum, quia bellatrix est, & vna de Tyriis virginibus: de quibus dicitur à Poëta. *Virginitas virtus bellatrix.*

Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram.

Itaque virginitas arcum præfert, quo concupiscentiam, imò & cælum ipsum expugnat.

Tertia ratio. Habet virginitas vocem quasi tonitrui magni, quia est terribilis Dæmonibus, imò & ipsis voluptuariis hominibus, cum enim vident aut audiūt aliquem castè viuere, imò & sermonem à cōcionatore haberi de laudibus castitatis, libidinis suæ flagitiorúmque memores, quasi audito magno aliquo tonitruo perterrentur, diuinam iram suppliciáque formidantes: quod præcipuè cōtinget extremis illis temporibus, de quibus Ioannes loquitur, cum vsque adeò libido dominabitur. Habes in huius rei confirmationem illustre exemplum Act. 24. Vbi disputante Paulo de castitate coram Felice præside, fuit Felix maximo timore perterritus: *Post aliquot*, inquit, *dies veniens Felix cum Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa vocauit Paulum, & audiuit ab eo fidem, quæ est in Christum Iesum. Disputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix respondit. Quod nūc attinet, vade, tempore autem opportuno accersam te.* Inquem locum aduertit Caietan. quia Drusilla pulcherrima erat, & eā vsque adeò deperibat Felix, vt à prioribus eam nuptiis separauerit: quemadmodum auctor est Iosephus l. 20. Antiquitatū c. 9 idcircò Paulum de castitate disputasse. Additque Dion. Carth. de illis tribus disseruisse Paulum, quoniam contra iustitiam ex incontinentia Felix Drusillam obtinuerat, eámque ob causam contremuisse Præsidem cum audiret se propter vtrumque à Deo iudicandum. Aduerte etiam meritò Paulum castitatem cum iudicio coniunxisse, & de vtroque simul coram homine vxorio disputasse, quoniam in obscœnos libidinosósque homines Deus acerrimè vindicabit.

IV. *Dæmonibus, & voluptuariis hominib. terribilis.* *Act. 24. 24.* Caietan. *Iosephus, Dion. Carth.* *In libidinosos acerrimè vindicabit Deus.*

Postremò habent virgines vocem tanquā tonitrui magni, quoniam virginitas intra nubem illam humanitatis Christi, ortum habuit, & inde tanquam tonitruum, hoc est cum magna totius orbis admiratione exiit. Etenim postquā Deus homo factus virginitatem in seipso consecrauit, virgo ex Virgine genitus, quàm plurimi deinceps extiterunt, qui virginitatem colerent, cum ante legem gratiæ paucissimi reperirentur. Vnde Ambr. lib. 1. de virginib. de virginitate loquens, *E cælo*, inquit, *accersiuit, quod imitaretur in terris, nec immeritò viuendi sibi vsum quæsiuit è cælo, quæ sponsum sibi inuenit in cælo.* Et Greg. cognomento Theologus, in orat. exhort. ad virginem, *Olim*, inquit, *cum lex erat, & vmbræ cæremoniæque temporariæ, tum primatum habebant nuptiæ tanquam adhuc infantes: postquàm vero emigrauit lex à subinductúsque est spiritus, & Christus cum processisset ex virgine, in carne passus est, tunc effulsit castimonia, diuidens mundum.* Hæc ille. Quod autem humanitas Christi nubes sit ex qua virginitatis tonitruum prodire potuerit, perspicuum est ex illis verbis Esai. 19. *Ecce Dominus ascendet super nubem leuem.* Quo loco D. Hieron. per nubem, & virginem, humanitatem Christi accipit.

V. *D. Ambr. Post interna tionē effulsit virginitas.* *D. Gregor. Naz.* *D. Hieron.*

Et vocem, quam audiui sicut citharædorum citharizantium in citharis suis.

SECTIO V.

I. COmmemorat Ioannes vocem illam, aquarum multarum, & tonitrui magni fuisse etiam vocem tanquam *citharædorum citharizantium in citharis suis.* Sciendum est igitur, sanctos esse insignes quosdam supremi principis Dei citharœdos: quoniam Deum, Angelos, vniuersamque illam cœlestem curiam suauissimo virtutum suarum concentu demulcent, in suorum corporum, & animorũ citharis. Quæ est communis interpretum in hunc locum sententia: idque præterea docet D. Greg. lib. 20. Moral. cap. 31. super illud Iob. 30. *Versa est in luctum cithara mea, & organum meum in vocem flentium. Quia organum*, inquit, *per fistulas, cithara per chordas sonat, potest citharã rectã operatio, per organum vero sancta prædicatio designari: per fistulas quippe organi ora prædicantium, per chordas vero citharæ intentionem rectè viuentium non inconuenienter accipimus, quæ dum ad patriam per afflictionem carnis tenditur quasi extenuata chorda in cithara, per intuentium admirationem sonat: siccatur etenim chorda, vt congruum in cithara cantum reddat: quia sancti virũ castigant corpus suum, & seruituti subjiciunt.* Hæc ille. Sic etiam D. Hier. exponit illud Esai. c. 16. vbi Propheta ventrem suum citharam appellat, *venter meus ad Moab, quasi cithara sonabit:* hoc est, vt ait Hier. Venter meus, qui instar citharæ musica arte compositus est, ita vt nulla sit chorda, quæ non reddat sonum suum, resonabit luctum agentis pœnitentiam Moab. Hæc sunt, inquit, viscera & interiora prophetæ, de quibus Dauid. *Benedic anima mea Dominum, & omnia interiora mea nomen sanctum eius: quomodo enim cithara non emittit vocalem sonum, atque compositum, si saltem vna chorda rupta fuerit, sic spiritalis venter propheta, si vna in eo virtutum chorda defuerit, non poterit melos dulce resonare: Philosophorum quoque sententia est hærere sibi virtutes: & Apostoli Iacobi, cui vna defuerit huic omnes deesse virtutes.* Hæc Hieronymus.

Sancti, insignes Dei citharœdi.

D. Greg. Iob. 30. 31.

D. Hieron. Esai. 16. 11.

Psal. 102. 1.

II. Ex his perspicuũ relinquitur, cũ sancti omnes citharæ Dei appellentur, multo meliori iure id virginibus tribuendum, atque adeo meritò cum Agno apparuisse in monte Sion cum citharis pulcherrimis, hoc est, corporibus suis mundissimis, omnisque libidinosæ labis expertibus, quibus tanquam citharis Dei laudes continuò personant, in quos adeò meritò quadrat illud Ecclesiast. 39. *Obaudite me Diuini fructus, & quasi rosa plantata super riuos aquarum fructificate, quasi Libanus odorẽ suauitatis habete: florete flores quasi Lilium, & date odorem, & frondete in gratia, & collaudate canticum, & benedicite Dominum in operibus suis: date nomini eius magnificentiam, & confitemini illi in voce labiorum vestrorum, & in canticis labiorum, & citharis.* Vbiiure optimo virgines *rosis* conferuntur, quoniam cum candore ruborem habent, siquidem virginitas non solum est propter puritatem candida, sed etiam propter speciem martyrij rubicunda, vt supra dictum est. Liliis etiam & floribus merito comparantur, est enim virginitas & pudicitia, vt Tertullianus appellauit in libro de Pudicitia, flos morum, honor corporum, cui accinit illud, quod scripsit D. Cyprianus li. de disciplina, & habitu virginum, virgines esse florem Ecclesiastici germinis. Florete flores, hoc est, virgines, quæ interiùs per sanctum propositum afflorescitis, florete quoque exteriùs per exemplum, odorémque purę conscientiæ, bonæque famę ac nominis afflate, *frondete in gratiam*, id est, frondes bonorum operum producite. *Date nomini eius magnificentiam*, hoc est, vestra admirabili sanctitate Dei potentiam prædicate: maximè enim Dei potentiam commendat virginitas, quippe cum eius singulari præsidio, carnis petulantiam, & effrænatas corruptæ

Virginum corpora Dei citharæ.

Eccl. 39. 17.

Virginitas candida & rubicunda.

Tertullian. D. Cyprian.

Flos Ecclesiastici germinis.

Commendat Dei potentiã

corruptę naturæ appetitiones animosè coërceat. Denique, *cõfitemini illi in citharis*, corporum, scilicet vestrorum, per macerationem carnis assiduam.

III. Itaque virginum corpora citharis comparantur duplicem ob causam; tum propter concentum, quem efficiunt suauissimum ipsa castitatis pulchritudine: tum etiã propter mortificationem, quæ ad castitatem tuendam requiritur: hęc enim etiam cithara dicitur, vt paulò superius ex D. Greg. diximus. Primo, quia sicut cithara sonat ab inferiori parte, ita per mortificationem inferior animæ pars harmonica redditur. Secũdo, quia sicut in cithara omnes chordæ attemperantur, vt concentum efficiant, ita omnia membra, & potentiæ, quæ dissonant, sunt mortificatione attemperãdæ, iuxta illud ad Rom. 6. *Sicut exhibuistis membra vestra seruire iniquitati ad iniquitatem, ita exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* Tertio. Ex D. Greg. li. 20. Moral. c. 3. propter prudentiam, quæ in carnis macerationę requiritur: & modum, qui est in mortificationis operibus adhibendus. *Pensandum*, inquit, *est quod corda in cithara si minus tenditur non sonat, si amplius raucum sonat, quia virtus abstinentiæ, aut omnino nulla est, si tantum quisque corpus non edomat, quantum valet: aut valde inordinata est, si corpus atterit, plusquam valet.* Atque de hac cithara loquitur regius Vates, Ps. 42. cum ait. *Confitebor tibi in cithara Deus Deus meus.* Et Psal. 32. *Exultate iusti in Domino, rectos decet collaudatio: confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallite illi.* Quo loco est aduertendum post citharam aptè subiungi psalterium decem chordarum: quia cum mortificationis cithara pulsatur, statim etiam sonat psalterium decachordum, id est, decem mandatorum, quę tunc optimè seruantur, cum prauarum appetitionum compressio præmittitur, nec enim illa violantur, nisi quia illæ minimè inhibentur.

Corporis mẽbra, & potẽtiæ mortificatione attemperanda. Rom. 6. 19.

D. Greg.

Mortificationis operibus modus adhibendus. Psal. 42. 12. Psal. 32. 12.

Atque hæc quam hactenus tradidimus de nostris centum quadraginta quatuor millibus citharœdis, eorúmque citharis expositio, communis est. Verùm paulò aliter easdem citharas accepit Rupert. referens illas non ad virgines tantum, sed vniuersè ad iustos, & fideles: *Citharæ*, inquit, *sunt pectora fidelium, an quibus per fidẽ musica cœlestis inhabitat, vbi corda sunt extentæ præceptorum, de quibus dicitur* Ps. 32. *Confitemini Domino in cithara, in psalterio decem chordarũ, psallite illi, Decẽ quippe legis præcepta sunt: hæc obseruare est cantare primùm in cithara: deinde in psalterio clariùs sonante, id est, primum in timore, deinde in perfecta charitate.* In qua Ruperti expositione obserua elegantẽ fidei similitudinem, quæ nimirum citharę comparatur: & quoniã sola fides ad salutem non sufficit, extendãn ea debent chordæ præceptorum, vt perfecta harmonia, & concentus efficiatur. Obiter hic obserua Clementẽ Alex. lib. 2. Pædagogi c. 4. per psalterium decachordum Christum intelligere; quòd nomen Iesus incipiat à litera I. quæ apud Græcos decẽ significat, *Confitemini*, inquit, *Domino in cithara, in psalterio decachordo psallite ei. Nunquid decachordũ psalteriũ verbum Iesum significat, qui manifestatur elemento decadis?* Postremò Richardus de S. Vict. annotauit non tantùm dictum esse de illis centum quadraginta quatuor millibus, quod citharizarent *in citharis*, sed additum esse *suis*, id est non alienis, quia videlicet vnusquisq; suis ipsius operibus salutem adipiscitur, iuxta illud ad Gal. 6. *Opus suum vnusquisque probet, & sic in semetipso tantùm gloriam habebit, & non in altero.*

Rupert.

Psal 32. 2. Cantant in cithara qui Dei præcepta seruant.

Fides sola non sufficit ad salutem. Clem. Alex.

Rich. Vict. Operibus alienis nemo adipiscitur salutem. Ad Gal. 6. 4. 5.

Quod verò attinet ad canticum, quod huiusmodi citharœdi, id est, virgines concinunt, duo de illo dicuntur à Ioanne: vnum est esse quasi canticum nouum: alterum eiusmodi canticũ neminẽ potuisse dicere, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, id est, solos virgines. Vbi aduerte, pro eo, quod nos habemus, *discere*, haberi Græcè μαθεῖν, hoc est, *discere*, facile autẽ fuit in Latinis codicibus, vt *discere* in *dicere* corrũperetur. Est igitur sensus, canticum, id est, laudem, quã virgines

Deo propter integritatis donum exhibebant, quasi nouum in cœlo auditũ fuisse
Virginitas rara. propter virginitatis raritatem: ratissimum enim visum est tãtam virginum multitudinem repertam in terris fuisse. In eo autem, quòd nemo poterat discere eiusmodi canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, significatur laudem de integritatis dono conseruato nulli beatorum, præterquam virginibus posse conuenire: cum virginitas semel amissa recuperari ampliùs non possit: Et quo-
Semel amissa recuperari nõ potest. niam illa verba, *nemo poterat discere*, indicant aliquem conatum adhiberi à beatis ad discendum eiusmodi canticum; sed propter cantici tum difficultatem, tum altitudinem non posse, quantumcunque voce contendant illud addiscere, sanè significatur eximia virginitatis præstantia, quippe quã beati omnes, si fieri posset,
Quanta sit eius præstantia. habere cuperent, hoc enim est conari ad canticũ addiscendum. Itaque tã insignes citharœdi sunt virgines, ac tam canoras, sublimésque voces habẽt, talémque concentum, & harmoniam efficiunt: vt vel ipsi supremi spiritus nequeant, cum illis neque de vocis præstantia, neque de concentu musicæ, neque de citharizãdi arte
D. Greg. contendere. Illustrauit hunc locum D. Greg. tertia parte Curæ Pastoralis admonitione 29. quanquam & ipse quoque legit *dicere*, nõn *discere*. *Quodnam canticum*, inquit, *cantant, quod nemo potest dicere nisi illa centum quadraginta quatuor millia? singulariter quippe canticũ Agno cantare est eum eo in perpetuum præ cunctis fidelibus de incorruptione carnis gaudere: quod tamẽ cæteri electi canticũ audire possunt. Licet dicere nequeant, quia per charitatẽ quidẽ in illorũ celsitudine læti sunt, quanuis ad eorum præmia nõ assurgãt.* Hæc ille.

Cur virgines dicantur empti de terra primitiæ Deo, & Agno?

Hi empti sunt ex hominibus primitiæ Deo, & Agno.

SECTIO VI.

I. DOcet Ioannes illa centum quadraginta quatuor millia virginum empta fuisse de terra, pretioso scilicet Agni sanguine. Sed qđ est, quòd cũ omnes
1. Cor. 6. 20. electi empti sint sanguine Agni iuxta illud 1. ad Cor. 6. *Empti enim estis pretio magno:* virgines peculiari ratione empti de terra cõmemorantur? Sanè crediderim
Virgines peculiari nomine à Christo empti. propter summam virginitatis excellẽtiã dici virgines peculiari nomine emptos à Christo, quasi Christus peculiari quodam modo optimè collocatum pretium sui sanguinis in virginibus tanquam gemmis pretiosissimis emendis arbitretur. Vn-
Paruus. de meritò exclamat hoc loco Pannonius: *O Donum admirabile, ô meritum fragilitatæ excellentissimũ, cuius tam præclara est commendatio. Sic nempe empti, segregatique sunt de terra virgines, vt præcipuum sortirentur præmium, & magis Angelis, quam hominibus æquarentur, Deo in primis accepti.* Nec verò hic locum habet, quod scribit Ter-
Tertull. tullianus in libr. de habitu muliebri, abundantiam contumeliosam esse in seipsam, eo quòd multitudo mercium, quantumcunque pretiosæ sint, earũdem pretium, ac valorem minuit: non inquam, hic locum habet. Quanuis enim tam multi virgines apparuerint, videlicet centum quadraginta quatuor millia, nihil propterea de alicuius eorum pretio detractum est, sed vnusquisque vt gẽma pretiosissima emptus est pretio magno à negotiatore cœlesti. Præterea cũ Ioan. ait, *Hi empti sunt ex hominibus*, lætabundus, imò & quasi iactabundus loquitur, lætatúrque tam pretiosas virginum gemmas è terra emptas fuisse, & quodammodò Angelis sanctè insultans, simúlque vniuerso hominum generi gratulans, atque
II. præ gaudio gestiens, ac triumphans ait: *Hi empti sunt de terra*: & paulò inferius:
D. Ambros. *Hi empti sunt ex hominibus.*
Virgines electarũ primitiæ. Sed cur primitiæ dicuntur? D. Amb. ad paucitatem refert, quamuis locum generatim de electis intelligat. *Per primitias*, inquit, *frugum electi designantur: nam sicut*

ex

ex multitudine fructuum paruæ primitiæ Deo offerebantur: ita ex multitudine populorũ parum numerus electorũ eligitur, qui ab Angelis Deo in tẽplo gloriæ cælestis offertur. Quæ ratio etiã virginibus accõmodari potest, qui propter paucitatẽ primitiæ sunt cõparatione electorũ, atque adeò non iã tantũ primitiæ omniũ fructuũ, sed lectissimorũ fructuũ primitiæ appellari debẽt. Secunda ratio est propter virginitatis excellentiã: sunt enim primitiæ optimi omniũ fructus. Tertia est, vt indicet Ioannes propter virgines Deum reliquis omnibus fidelibus benedicere, beneficiaque conferre, (quod maximè ad virginitatẽ commendandã pertinet) quemadmodùm primitiis fructuũ Deo oblatis reliqui omnes fructus quodãmodò benedicebãtur & terra ipsa, arbor ésque fœcunditatẽ consequebantur, iuxta illud Prou. 3. *Honora Dominũ de tua substãtia, & de primitiis omniũ frugũ tuarũ, & implebuntur horrea tua saturitate, & vino torcularia tua redũdabunt* Quarta. Quoniã primitiæ soli Deo offerẽdæ reseruabãtur: ita enim virgines integritatẽ carnis illibatã Deo seruãt. Quinta. Quoniã sicut idcirco Deus sibi offerri præcipit primitias fructuũ, vt hac testificatione eũ homines retũ omniũ auctorem profiteantur, ita virgines cum carnis suæ integritatem Deo offerunt, profitentur Deum esse omnium spiritualium donorum effectorem, qui potuerit tam excellens virginitatis donum hominibus elargiri.

Propter illos reliquos fideles benedicit. Prou. 3. 9.

Deũ donorũ spiritualium effectorem profitentur.

Sexta. Offeruntur virgines Deo tanquam primitiæ non fructuum tantum, sed etiam spoliorum: sunt enim virgines opima quædam spolia, quæ Christus mũdo detraxit, & quoniã cæteris spoliis videntur excellere, idcirco primitiæ spoliorum appellari possunt. Delectari autem Deum spoliorum primitiis, perspicuũ est ex vrbe Hierico, quã sibi consecrari Dominũ voluisse tanquam primitias spoliorũ docet Theodoret. q. 6. in librum Iosue, eo quòd fuerit prima vrbs, quã filij Israël post transitũ Iordanis ceperunt, id quod significatur illis verbis Iosue 6. *Sit ciuitas hæc anathema, & omnia quæ in ea sunt, Domino. Quicquid autem auri, aut argenti fuerit & vasorum æneorum, ac ferri, Domino consecretur repositum in thesauris eius.* Quo loco, quanquam *anathema* significat illud, quod penitus aboletur, ciuitásque illa eara ob causam *anathema* fuerit, quod præceptum à Domino fuerit, vt omnino extingueretur, & incenderetur, vt Isidorus Clarius, & Vatablus in eum locum annotarunt: tamen Lyranus docet vocem Hebræam *Cherem*, proqua Septuaginta verterunt *anathema* duo significare, destructionem nimirum, & consecrationem: & vtranque significationem in hoc facto concurrisse, quoniam ciuitas cum habitatoribus fuit euersa, aurum verò, & argentum, æs, & ferrum reseruata fuerunt, & Domino consecrata, ita vt profanis vsibus applicari non possent. Quod autẽ vox *Cherem* cõsecrationem significet, patet Leuit. vigesimo septimo *Omnis consecratio quæ offertur ab homine, non redimetur.* Vbi Hebraicè pro *consecratione* est *Cherem*, & Septuaginta non *anathema* per E. sed *anathema* per H. transtulerunt: quanquam non desint, qui etiam hoc loco *Cherem* pro euersione accipiant, vt ista consecratio sit per modum anathematis, hoc est, occisionis, & euersionis.

III. *Virgines primitiæ spoliorum Christi.* *Theodo.* Ios. 6. 17. 19.

Isid. Clarius. *Vatablus.* *Lyranus.* *Septuag.* *Vrbs Hierico per euersionẽ consecratur Deo.* Leuit. 27. 29. *Septuag.*

Septima ratio, quoniam sicut rei sceleris sunt, qui primitias Deo consecratas deuorant, cum soli Deo debeantur: vnde de Israële ita loquitur Hier. c. 2. *Sanctus Israël Domino, primitiæ frugum eius: omnes qui deuorant eum, delinquunt: mala venient super eos, dicit Dominus. Primitiæ*, inquit Hieronymus, *semper debentur sacerdotibus, & non hostibus: & quomodo qui primitias deuorant nequaquam de genere sacerdotali, sceleris rei sunt: sic qui contaminant Israël, malis subijcientur.* Sicut igitur, inquam, qui primitias consumunt, magni cuiusdam sceleris rei existimantur: ita in eos, qui virginum sacratum integritatem aut violant, aut solicitant, tanquam in execrandi flagitij reos acerrimè Deus animaduertit. Audi, quid referat D. Hiero.

IIII. *Hierem.* 23.

D. Hieron. *Violatores virginum sacratum acerrimè vlciscitur Deus.* *D. Hieron.*

nymus in epist. ad Lætam de institutione filiæ: *Prætexta, inquit, nobilissima quondã fœmina iubente viro Hymetio, qui patruus Eustochij virginis fuit, habitũ eius, cultúmq; mutauit, & neglectum crinem mundano more texuit, sibi vincere cupiẽs, & virginis propositum, & matris desiderium: & ecce tibi eadẽ nocte cernit in somnis venisse ad se Angelũ terribili voce minitantẽ pœnas, & hæc verba frangentem. Tu nẽ ausa es viri imperiũ præferre Christo? tu caput virginis Dei tui sacrilegis attrectare manibus? quæ iam nunc arescent, vt sentiat excruciata, quid feceris, & finito mense quinto ad inferna duceris. Sin autem perseueraueris in scelere, & marito simul orbaberis, & filiis. Omnia per ordinem expleta sunt, & seram miseræ pœnitentiam velox signauit interitus. Sic vlciscitur Christus violatores templi sui, sic gemmas, & pretiosissima ornamenta defendit.* Hæc Hieronymus.

V. Denique aduertendum ex D. Chrys. serm. de Ascens. Domini, primitias, quæ à Deo expetuntur, esse fructum non imperfectum, & imbecillem, sed validum, & fortem: id quod probat ex Leuit. 19. vbi de primis fructibus, quos Hebræi statim post ingressum in terram promissionis collecturi erant, dicitur. *Quando ingressi fueritis terrã, & plantaueritis in ea ligna pomifera, auferetis præputia eorum: poma quæ germinãt, immunda erunt vobis. Quarto autem anno omnis fructus eorũ sanctificabitur laudabilis Domino, quinto autem anno comedetis fructus:* & clarius iuxta Septuag. interpretes: *Tribus annis depurgabit fructũ eius. Quartò autem anno fructus sanctus erit Domino.* In quem locum D. Chrys. docet primitias fructuum terræ promissionis nõ fuisse quoslibet primos fructus, sed perfectos, & validos, & idcirco præcepisse Dominum, vt fructus quarti anni sibi offerrentur: ne verò quispiam, priusquam ipse, eius terræ fructibus vesceretur, simul iussisse, ne populus trium præcedentium annorũ poma comeret. *Vide, inquit, legis conditoris prudentiã fructum primum nec manducari permittit, ne ante Deum quisquam cepisse videatur: nec offerri concessit, ne Deo immaturus offeratur: sed, Dimitte, inquit, quia primus est, nec offeras, quia oblatione nondum dignus est.* Hæc ille. Ex quo licet colligere eam tantum integritatem mentis & corporis primitiarum nomen mereri, quæ perfecta est, eámque illibatam omnino debere esse ab hominibus, vt Deo offerri possit.

D. Chrys. Leu. 19. 23

Septuag.

D. Chrys. Primitiæ terræ promissio nis offerendæ Deo, fructus perfecti.

Cur virgines dicantur sequi Agnum, quocunque ierit?

Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit.

SECTIO VII.

I. ILlud etiam mirum de virginibus Ioannes commemorat, quòd sequantur in cœlo Agnum, quocunque ierit, quod sane sicut commendationem virginitatis eximiam, ita non mediocrem difficultatem continet, si vt omnino fatendum est, aliquid proprium, & peculiare virginibus his verbis Ioannes complectitur: nam si communis hæc est omnium beatorum prærogatiua, non erat, cur eam Ioannes tanquam laudem aliquam eximiam virginibus tribueret. Id quod etiam Ecclesia videtur intellexisse, cum in festo virginum canit.

Quocunque pergis, virgines
Sequuntur, atque laudibus
Post te canentes cursitant;
Hymnósque dulces personant.

D. Gregor. Nazianz. D. Augustl.

Et Greg. Naz. carmine de virginitate de virginibus loquens, cum ait.

Hæc chorus ingens,
Carpere quem nequeas, Regem latissimus ambit,
Cœlestis, studióque omni Deus esse laborans.

D. Aug.

D. Augustinus libro de sancta virginitate capite vigesimo septimo, quem sequuntur interpretes Primasius, Arethas, & alij, docet his verbis significari virgines habere in cœlo peculiaria quædam gaudia, quæ cæteris beatis non dãtur, eo quòd sequantur Agnum, quocunque ierit, ideſt, Christum in omni genere virtutum imitentur: reliquos verò sanctos, qui virgines non sunt, sequi quidem Agnum, sed non quocunque ierit, quoniam in virginitate sequi non possunt, cũ virginitas semel amissa recuperari non possit. Itaque sequi agnum, nõ quocũque ipse ierit, sed quocunque ipsi potuerint. Sed audiamus ipsum Augustinum. *Quo*, inquit, *ire putamus hunc Agnũ? quò nemo eum sequi vel audeat, vel valeat, nisi vos. Quo putamus vos ire? in quos saltus, & prata? vbi credo sunt grandia gaudia, non gaudia seculi huius, nec gaudia, qualia in regno Dei cæterũ non virginibus erunt: sed à cæterorum omniũ gaudiorum sorte distincta: non sunt eadem non virginum, quanuis Christi, nam sunt aliis alia, sed nullis talia. Ite in hæc: sequimini agnum: quia & Agni caro vtique virgo. Quid est eũ sequi, nisi imitari? Multa in illo ad imitandũ omnibus proponuntur: virginitas autem carnis nõ omnibus: non enim habent, quid faciant, vt virgines sint, in quibus iam factum est, vt virgines nõ sint. Sequuntur itaque Agnum cæteri fideles, qui virginitatem corporis amiserunt, non quocunque ierit, sed quousque ipsi potuerint: possunt autem vbique præterquam cum in decore virginitatis incedit: Christus enim passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius. Certè iam coniugati possunt ire per ista vestigia, etiamsi non perfectè ponentes pedẽ, verumtamen in eisdẽ semitis gradientes. Sed ecce ille Agnus graditur itinere virginali, quomodo post eum ibunt, qui hoc amiserunt, quod nullo modo recipiunt? Vos ergo, vos ite post eũ virgines, quia propter hoc bonum sequimini eum, quocunque ierit.* Hactenus Augustin.

Primas. Aretb.

D. August.

Virgines peculiaria in cœlo habent gaudia.

1. Pet. 2. 21.

In qua quidem interpretatione ille scrupulus adhuc eximendus superest. Nã quemadmodũ reliqui sancti veluti Martyres, qui virgines nõ sunt, non possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere virginali: ita & ipsi quoque virgines, qui Martyres nõ fuerint, non possunt sequi Agnum, quocunque ierit, scilicet cum graditur itinere sanguineo martyrij: quare non facit vna virginitas, vt virgines Agnum sequãtur, quocunque ierit. Huic dubitationi responderi potest, illud esse discrimen inter reliquos sanctos ex vna parte, & virgines ex altera, quòd virgines possunt omniũ reliquorum sanctorũ prærogatiuis, titulisque decorari: reliqui verò sancti, qui virginitatẽ amiserũt, virgines esse nõ possunt: atque adeo virgines posse sequi Agnum, quocunque ierit, reliquos non posse. Verũtamen illud huic responsioni officit, quòd nõ dicat Ioan. Possunt sequi agnum, quocunque ierit, sed, *sequuntur Agnũ, quocunque ierit*: perspicuum est autẽ non omnes virgines Martyres esse. Accedit, quòd Ioannes loquitur de felicitate, quã virgines, qui Antichristi tẽporibus permanserint, post obitum suũ in cœlo obtinebũt, eorũ enim gloriã sempiternã describere est aggressus, vt fideles illius tẽporis ad omnẽ virtutẽ, & præcipuè castitatẽ animaret. At quis non videt virgines, qui Martyres nõ fuerint, postquã cũ Christo in cœlo regnauerint, Martyres esse nõ posse: atque adeò Virgines, de quibus loquitur Ioãnes nõ solũ iuxta expositionẽ Augustini non sequi Agnũ, quocũque ierit, sed nec etiã sequi posse?

II. *Insurgit dubitatio.*

Soluitur.

Duplicem responsionem affert Franciscus Ribera in commẽt. huius loci. Vna est, virgines sequi Agnum, quocunque ierit, quoniam in virginum multitudine omnia virtutum merita inuenientur: multi enim erũt Martyres, Doctores, Prælati, aliisque titulis insignes, qui tamẽ omnes in reliquis sanctis, qui virgines non fuerint inueniri nõ poterunt. Altera est, eos tantùm virgines hoc loco accipiendos esse, qui cũ integritate animæ, & corporis omnes omnino virtutes cõiunxerint. Possumus etiam tertiã addere, quoniã in virginitate genus quoddã martyrij

III. *Franc. Rib. In virginum multitudine omnia virtutum merita.*

continetur, vt iam supra ex Hieronymo docuimus, adhuc peculiare esse virginibus sequi Agnum, quocũque ierit, cum omnes eius virtutes æmulari suo modo possint, quod de aliis sanctis, qui virgines non fuerint, dici non potest: cum reliquis virtutibus non contineatur virginitas. Cæterũ planior ea nobis videtur expositio commemorari his verbis à Ioanne peculiare quoddam virginum priuilegium, qui agnũ in cœlo semper, quocũque ierit, comitentur, & prosequãtur, nihilque aliud significari, quàm Agnũ virginibus præcipuè delectari, ita vt à suo latere eos nunquam velit discedere. Scilicet sequuntur Agnum, quocũque ierit tanquam Regum citharœdi, quos Princeps ille cœlestis solet secum ad suã, suorumque omnium oblectationem ducere. Sicut igitur Reges, ac Principes, quocunque eunt, ducere solent secum citharœdos, ita Christus semper secum Virgines. Quæ sanè ratio innuitur à Ioanne: nã postquam Virgines citharœdos, cãtoresque appellasset, dixisséque vidisse se illos cum Agno pulsantes citharas, & canentes, paulò post subiunxit: *Hi sequuntur Agnum, quocunque ierit.* Peculiare etiam priuilegium Virginum agnoscit hoc loco auctor libelli de laude virginitatis, qui inter opera D. Hieronymi circumfertur. *Sequuntur*, inquit, *Agnum quocunque ierit, quia nullus eis locum in illa cœlesti aula clauditur, sed cuncta eis Diuinarum mansionum habitacula referantur.* Itaque iuxta hanc expositionem peculiare quoddam virginum priuilegium, summáque cum Christo familiaritas explicatur.

Virginibus præcipuè Christus delectatur in cœlo.

Cur dicatur in ore Virginum non fuisse inuentum mendacium?

Et in ore eorum non est inuentum mendacium. sine macula enim sunt ante thronum Dei.

SECTIO VIII.

1. ALiam quoque laudem non mediocrem Ioannes virginibus tribuit. *In ore* inquit, *eorum non est inuentum mendacium, sine macula enim sunt ante thronũ Dei.* Pro cuius illustriori cognitione, aduerte mendacium in sacris literis vsurpari in primis pro rebus vanis, nihilque solidi habentibus, veluti Psalm. 4. *Filij hominum vsquequo graui corde? vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* idest, cur diligitis ea, quæ carnis sunt, & mũdi quæ vana omnino sunt, & mendacij plena, hoc est, nihil solidi, verique boni continent? D. Hieronymus ita transtulit. *Filij viri vsquequo inclyti mei ignominiosè diligitis vanitatem quærentes mendacium?* vt ipse Deus loquatur, hominibusque suæ originis nobilitatem ante oculos proponat, quasi dicat: O vos inclytæ, & sublimes creaturę quousque vestræ dignitatis immemores ad vestram ignominiam vana, & fallacia diligitis? seu vt alij interpretantur: *Quousque gloriam meã vertitis in ignominiam?* Secundò. (quæ acceptio ex priore ortum habet) sumitur pro idolis. Hier. 8. *Quare auersus est populus iste in Hierusalẽ auersione contentiosa? apprehenderunt mendacium, & noluerunt reuerti.* Sic enim interpretatur D. Hieron. Tertiò. Sumitur pro peccato mentiendi, quæ est germana verbi frequentissimáque acceptio veluti Iob. 13. *Sed tamen ad omnipotentem loquar, & disputare cum Deo cupio, prius vos ostendens fabricatores mendacij.* Vbi obiter aduerte esse quosdam veluti mendaciorum artifices, qui artem mentiendi profitentur quos propterea Iob appellat *fabricatores mendacij* quasi proprios huius operis artifices. Eodem modo sumitur mendacium, Prou. 10. *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aues volantes:* quanquã multò aliter, & in Hebræo, & apud Septuaginta legitur. Id quod duobus modis accipi potest. Vno modo, vt sit sensus, hominem mendacem pascere, idest, alere ventos, sicut pastor gregem suum pascit: altero, vt pascat ventos, idest, pascatur ventis, sicut oues pascũt herbam:

Mendacium pro quibus vsurpetur in sacris. *Psal. 4. 3.* *D. Hiero.* *Mundana omnia mendacium.* *Hier 8. 5.* *D. Hieron.* *Iob. 13. 3.* *Prou. 10. 4.* *Homo mendax pascit ventos.* *Septuag.*

bam: & vtraque expositio significat rem omnino inutilem esse mendacium, quãuis prior videatur textui magis concinere, eo quòd statim subiungitur, *Idem autem ipse sequitur aues volantes*, quod tam inutile est, quã ventos quasi gregẽ pascere. II.

Igitur in ore virginum dicitur non fuisse inuentũ mendaciũ: primò quia non inanes, & fallaces carnis illecebras sectati sunt, sed veram, solidámque voluptatẽ, quæ virginitate continetur, cuius dulcedinem sentiebat sponsa Cant. 1. cũ purissimorum vberum sponsi suauitatẽ experta dicebat, *Meliora sunt vbera tua vino*, id est, tuæ ô spõse, deliciæ sunt omni vino carnalis voluptatis dulciores: cui expositioni accinit, quod alij vertunt ex Hebræo. *Boni sunt amores tui præ vino.* Secundò. Non est inuentum in ore virginum mendacium, quia ab hæresi, & idololatria, quę maximè Antichristi tempore vigebunt, longissimè aberunt. Ratio verò est, quia maxima ad idolorum cultum, & hæresim dispositio est carnis licentia, effrænatáque libido, inde enim est, quòd Salomon ardentissimè fœminarum amore captus sequutus est Deos alienos, colebátq; Astarthem Deam Sidoniorum, & Chamos Deum Moabitarum, & Moloch idolum Ammonitarum, ædificauitque fanum Chamos idolo Moab in monte, quod est contra Hierusalem, & Moloch idolo filiorum Ammon, atque in hunc modum fecit vniuersis vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant thura, & immolabant Diis, vt refertur. 3. Reg. 11. E contrario Paulus fidem cum castitate coniungit. 1. ad Tim. 4. *Exemplum esto fidelium in verbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate:* & in eadem epist. c. 2. *Obsecro orationes fieri pro Regibus, & pro omnibus, qui in sublimitate sunt constituti, vt tranquillam vitã agamus in omni pietate, & castitate*, vbi pietas cum castitate copulatur. Aduerte obiter ex Regibus, & Principibus castitatem regni pendere, siquidem Apostolus obsecrat, vt oremus pro Regibus, *vt tranquillam vitam agamus cum castitate.*

Virginitate voluptas solida continetur.
Cant. 1. 2.
Libido est maxima ad hæresim dispositio.
3. Reg. 11.
1. Tim. 4. 12.
Castitas conducit ad fidẽ.
Ibid. 2. 1.
Ex regibus regni pendet castitas.

Tertiò. In ore virginum non est inuentum mendacium sumpto mendatio, vt veritati in dictis opponitur, quoniam cum virgines soli Deo placere studeãt, non est, cur hominibus fauoris conciliandi gratia vel mentiantur, vel blandiantur: quòd enim adulari etiam mentiri sit, perspicuum est ex illis verbis Ps. 65. *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui*, Quo loco vates Regius cũ Deo loquitur hoc sensu: Inimici tui cũ se viderint à te superatos, & oppressos, timetes deinceps tuæ potẽtiæ magnitudinẽ adulabũtur tibi, cum te potentẽ, & inuictũ, verúmque Deũ prædicabũt, in qua quidẽ prædicatione se mẽtiri putabũt, cũ te Diis suis anteponẽt. Cõmemoratur autẽ à Ioan. tanquã prærogatiua quędã virginũ eximia non inueniri in ore ipsorum mendaciũ, eo quòd laus maxima sit veracẽ esse, & in paucissimis reperiatur. Vnde Oseæ 4. dicitur *Maledictũ, & mendaciũ, & homicidium, & furtũ inundauerunt:* & Esai. *Corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi, & facta est veritas in oblitione.* Verè, inquã, non potest ingredi veritas, quoniã vbiq; claudicat: rarò enim integrã veritatẽ homines loquuntur, iuxta illud Psal. 11. *Diminutæ sunt veritates à filijs hominum.* Sed hinc iam oritur illa dubitatio, quæ hoc loco à plerisque excitatur: videtur enim hæc Ioan. sententia cum illo Dauidico testimonio pugnare Psal. 15. *Ego dixit in excessu meo: Omnis homo mendax.* Quo testimonio vtitur Paulus ad Rom. 3. Verùm hæc optimè concinunt: est enim omnis homo mendax natura sua, falleréque, ac mentiri potest, cui non repugnat aliquos nunquã de facto mentiri. Porrò est aduertẽdum pro eo quod nos habemus, *excessu*, Græcè esse ἐκστάσει, Hebraicè verò, *in stupore meo*, vt transtulit D. Hieron. alij *in festinatione mea*, quòd etiam est trepidantium. Itaque excessus hoc loco non significat cõtemplationis ecstasim vt nonnulli malè existimant, sed stuporem, trepidationem, fugam, discessum, præcipitẽ euasionẽ: loquitur enim Dauid de fuga, & trepidatione sua,

III.
Virgines sunt veraces.
Psal. 65. 3.
Oseæ 4. 2.
Esai 59. 14.
Integram veritatem raro loquuntur homines.
Psal. 11. 1.
Psal. 115. 15.
Explicatur locus.
Psal. 115.

cum eum Saul persequeretur, significátque se destitutum penitus ab hominib⁹, à quibus auxilium sperabat, ideóque omnes homines appellat mendaces, & fallaces in quibus non sit confidendum. Sed aliam quoque expositionem confiteri cogimur propter Paulum, qui ad Rom. 3. mendacem eo loco sumit prout opponitur veraci, cum ait. *Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuauit? Absit. Est autem Deus verax, omnis autem homo mendax.* Quare iuxta hanc Pauli interpretationem ita loquitur Dauid. Multi in mea fuga actum de me existimarunt, putantes me nullo pacto regnaturum: at ego in ea ipsa fuga, rerúmque mearum conuersione in Deo spem fixam habens credidi, & speraui Deum suam fidem mihi de regno datam seruaturum, dixítque omnem hominem, qui contra sentiret, falli, decipi, mentiri. Qui locus ita explicatus illustris est ad commendandam in Deo fiduciá, cum pericula, calamitatésque acciderint.

Rom 3.3.

Dauidis in Deo maxima fiducia.

COMMENTARIVM SECVNDVM EXEGETICVM.

DE TRIBVS ANGELIS, QVI IOANNI APPARVERUNT, & voce illa audita de cœlo. Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

Visio imaginaria proponitur, & explicatur

SECTIO PRIMA.

I. PRÆCELLENTIBVS virginum laudibus, & glorioſis, ac illustribus titulis explicatis docet Ioannes vidisse se alterum Angelum volátem per medium cœli, habentē Euāgelium æternum, vt euangelizaret sedentibus super terram, magnáque voce dixisse: *Timete Dominum, & date illi honorem, quia venit hora iudicij eius*, in quo Angelo significari multos prædicatores illius temporis, qui Euangelium æternum, id est, in quo salus æterna continetur, prædicare debeant, & enuntiaréque mortalibus imminentem iudicij diem, est multorum sententia, quæ nobis probatur, eámque sequuntur Beda, Rupert. D. Anselm. Tycon. Ansbert. & alij. Addit Ioannes alium quoque Angelum sequutum, esse dicentem: *Cecidit, cecidit Babylon illa magna, quæ à vino iræ fornicationis suæ potauit omnes gentes*: quæ de re fusè disputauimus ad caput 17. & 18. Deinde tertium adhuc Angelum visum fuisse, qui diceret voce magna: *Si quis adorauerit bestiam, & imaginem eius, & acceperit characterem in fronte sua, aut in manu sua, & hic bibet de vino iræ Dei, quod missum est merum in calice iræ ipsius*: per quē etiam Angelum similiter alij prædicatores accipiendi sunt, qui diuinis commentationibus homines à sequendo Antichristo auocabūt. Possumus quoq; hos Angelos ad visionem imaginariam referre, vt scilicet visus sibi sit Ioan. eiusmodi Angelos intueri, & audire ita loquentes, vt ipse quæ videbat, & audiebat, literis mandaret: non quòd Angeli ēo cionatores futuros tempore Antichristi repræsentarent. Docet præterea audiuisse se vocem de cœlo, dicentem sibi: *Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.* Quæ sententia est iam à nobis deinceps explicanda.

Beda. Rupert. D. Anselm. Tycon. Ansbertus.

Explicatur

Explicatur illa sententia.

Beati mortui, qui in Domino moriuntur: amodo iam dicit Spiritus, vt requiescant à laboribus suis: opera enim illorum sequuntur illos.

SECTIO II.

QVidam recentiores in commentariis huius loci existimant sermonem hic esse de Martyribus, vt sit sensus: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur*, hoc est, pro Domino, vel propter Dominum moriuntur: aiúntque esse Hebraicæ linguę idiotismum frequentissimum, vt Beth, quæ apud Hebr. idem est, ac propositio *in*, significet etiam *pro*, vel *propter*, veluti Gen. 18. *Delebis propter quinque vniuersam vrbem*, Hebraicè, *in quinque*, & Genes. 29. *Seruiam tibi pro Rachel filia tua*, Hebraicè, *in Rachel* pluribúsque aliis testimoniis idem confirmat. Et meritò, inquiunt de Martyribus sermo inseritur, quia cum Ioannes Sanctorum labores, & persecutiones Antichristi tempore, futuras cõmemorasset, par erat, vt fideles animaret felices eos, beatósque appellans, qui pro Domino morerentur, prænuntiánsque fore, vt tandem à laboribus requiescerent. Huius expositionis laudant auctores D. Ambr. Ansb. & Haymonem. Verùm quanquam hæc expositio probabilis sit, multò tamen probabilior, & verior nobis videtur communis sentẽtia, quæ hũc locum non ad Martyres tantùm refert, sed ad Sanctos vniuersos: eã enim tradũt Beda, Andr. Cęs. Rich. de S. Vict. Primas. Pann. Ioachim. Abbas, Ansb. quẽ malè pro se citant: imo, & Haymo hanc etiam expositionem affert, & probat. Sic etiam intellexit D. Bern. epist. 98. quæ est de Machabæis. *Non putemus*, inquit, *solos Martyres esse dilectos, cùm recolamus dictum de Lazaro: Lazarus amicus noster dormit: denique: Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Non soli, qui pro Domino sicut Martyres, sed qui in Domino moriuntur, sicut Confessores, profectò beati sunt. Duæ proinde res mihi videntur mortem facere pretiosam, vita & causa: sed amplius causa quàm vita. Porro illa erit pretiosissima, quam & causa commendat, & vita.* Vbi cernis Bernard. mori in Domino distinguere à mori pro Domino: neque hoc loco Ioannes solos Martyres intelligere, sed omnes qui in gratia, & charitate moriuntur. Legendus est idem Bern. serm. 24. ex paruis: *Pretiosam*, inquit, *in conspectu Domini mortem sanctorum facit aliquando vita, aliquando causa, aliquando vita simul cum causa in Confessoribus, qui in Domino moriuntur, facit pretiosam vitā: in Martyribus, qui pro Domino moriuntur, facit eã pretiosam aliquando sola causa, aliquando causa pariter, & vita. Et illa quidem mors pretiosa est, quam commendat vita, pretiosior quam facit causa, pretiosissima verò quam præuenit vita simul cum causa.* Accedit & Ecclesiæ auctoritas, quæ in officio defunctorum hoc vtitur testimonio ad cuiusuis defuncti memoriam celebrandam, éstque hæc expositio instituto Ioannis in primis accommodata. Cum enim instituat consolari fideles illius temporis, qui non omnes pro Christo Martyrium pati debent, imò paulò ante de virginibus disseruisset, conuenienti serie, ac nexu in vniuersum pronunciauit illos felices ac beatos, qui in Domino, ideſt, in fide, & gratia Christi morerentur, quo à suis laboribus in gloria requiescerent. Quo eodem sensu dicitur de B. Stephano Act. 7. *Quod obdormiuit in Domino.*

I. Propositio. In pro quibus vsurpetur apud Hebræos. Gen 18.28. Gen 29.18. Beda. Andr Cęs. Rich. Vict. Primas. Pannon. Ioach. Ansbertus. Haymo. Ioan. 11.12. Act 7.60.

Cum itaque habemus commune Doctorum iudicium, Ecclesiæ ipsius auctoritatẽ per se grauissimã, aptissimam contextus, & instituti Ioannis seriem, est sanè, cur hanc expositionem alteri optimo iure præferamus, quãquam & illa prior sua probabilitate nõ careat. Ad obseruationem verò aduersariorum respondemus, quãuis in sacris literis idiotismo Hebræo, *in*, interdum *pro*, significet, cũ tamen vtramque significationem habeat, non esse ad alterutram sine necessaria

II.

ratione restringendum, si vtramque locus ferat: tũ vel maximè, quòd Ioãnes non Hebraicè, sed Græcè, ac gentibus præcipuè scribebat: vnde non est ad Hebræos idiotismos per vim cogendus: Græcè autem *in Domino* idem necessariò esse, ac *pro Domino* non ostendetur. Quanquam enim apud Paulum ad Rom. vltimo, cũ ait: *Commendo vobis Phœben sororem nostram, vt eam suscipiatis in Domino digne sanctis*; & iterum: *Salutate Ampliatum charissimum mihi in Domino: & salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in Domino*: in *Domino* idem fateamur esse, ac *propter Dominum*, seu *pro Domino*: non tamen ita semper accipitur, vt est perspicuum ex 1. ad Cor. 7. cum dicitur: *Mulier alligata est legi, quãto tempore vir eius viuit, quod si dormierit vir eius, liberata est, cui vult nubat tantum in Domino*: vbi illud *in Domino* idẽ est ac *Marito Christiano, nõ ethnico*, vt interpretatur Tertul. l. 2. ad vxorem, & D. Hier. lib. 1. aduersus Iouinianum. Accedit, quòd & illud quoque ad Rom. vltimo: *Laborauit in Domino*: D. Anselmus ita accipit, id est, *Profecit, quam habebat in Domino*: quod aliud quiddam est, quàm præcisè *propter Dominum*. Ex quibus illud colligitur mori in Domino Græca phrasi non esse mori pro Domino, seu Martyrem esse, quod ostendendum fuerat ad reiiciendam communem sententiam Ecclesiæ auctoritate firmatam. Hoc supposito iam singulas sententiæ partes expendamus.

Rom. 16. 1.

In aliquando idem quod propter.

1 Cor. 7. 39.

Tertull.

D. Anselm.

Mori in Domino quid.

Scribe: Beati mortui, qui in Domino moriuntur.

SECTIO. III.

I. HAnc præclaram sententiam iubetur Ioannes mandare literis ad cõsolationem fidelium, cum se viderint vndique persecutionibus opprimi, laboribúsque diuexari. Primùm igitur D. Ambr. obseruauit modum illum loquendi: *Beati mortui, qui in Domino moriuntur. Quis*, inquit, *mortuus mori potest? Nullus præcul dubio mortuus mori potest, nisi prius animam acceperat, vt iterum mori posset.* Cui dubitationi respondet per mortuos hoc loco non esse accipiendos mortuos per separationem animæ à corpore, sed mortuos mundo, *Illi*, inquit, *sunt beati, & illi in Domino moriuntur, qui prius moriuntur seculo, postea carni: qui prius veterem hominem, id est omnes nequitias spiritales, & carnales in se extinguunt, vt possint dicere cum Apostolo. Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.* Hæc tamen Ambrosij expositio elegantior est, quàm verior: etenim *mortui* hoc loco non mortui mundo, sed verè mortui per separationem animæ à corpore accipiendi sunt, vt sic sensus: Beati illi mortui, non qui postquam semel mortui sunt, iterum moriuntur, sed qui in Domino moriũtur, id est, quibus contingit mori in Domino, seu mortuos in Domino esse: quæ est communis expositio, & ab Ecclesia probata. Itaque mori in Domino nihil est aliud, quàm mori in fide, & gratia Domini, seu mori seruum Domini, vt dictum est de Moyse Iosue. 1: *Moyses seruus meus mortuus est.* In quem locum Caiet. *Hoc est*, inquit, *epitheton Moysis, quo Deus ipse testatur placuisse sibi officia Moysis appellando ipsum seruum suum: imo decendo: Moyses seruus meus mortuus est: vt supra, quod mortuus est seruus suus, quasi diceret. Licet quandoque peccauerit, & peccando non fuerit seruus meus: attamen mortuus est seruus meus, mortuus est in statu seruitutis meæ, mortuus est sic, quòd quid quid erat, & quidquid operabatur, meum erat, seruus enim totum quod est, Domini est.* Hæc ille. Idem est igitur mori in Domino, ac mori seruum Domini: idémque alia quoque loquendi formula significatur in sacris literis, videlicet mori in pace, veluti Ps. 4: *In pace in idipsum dormiam, & requiescam*: & Luc. 2. *Nunc dimittis seruum tuum Domine secundum verbum tuum in pace.* Moritur autẽ iustus in pace, quia in morte omnia eius bella, & certamina finiuntur, cum in probos maneat sempiterna apud inferos cum tormentis decertatio.

Mundo mortui beati.

Colat. 6. 14.

Iosue 11.

Moriuntur in Domino qui in gratia moriuntur. Caiet.

Psal. 49.

Luc 2. 29.

Secundò

Secundò, Moriuntur iusti *in Domino*, id est, in Domini sinu quasi dormientes conquiescunt: hoc enim sensu dictũ est Act.7. de beato Stephano, quòd *obdormiuit in Domino*. Appellatur autem iustorum mors somnus, tum propter summã in ipsa morte quietem, & tranquillitatem mentis, vt somnum potiùs dulcem capere, quàm mori videantur: tum etiam, quasi sicut somnus præteriti laboris est requies: ita sancti per mortem à laboribus vitæ requiescunt. Quam ob causam subiungitur: *Vt requiescant à laboribus suis*: & Psal.4. quies cum somno coniungitur. *In pace in idipsum dormiam, & requiescam*. Eodem recidit illud, quod de Moyse dicitur Deut.34. *Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino*, seu vt alij transferunt, *super os Iehouah*, seu, *ex osculo Iehouah*, vt sit sensus, sicut mater dormientem in sinu suo infantulum solet ore ori applicato in lectulo reponere: ita Deum Moysem seruum suum ceu dormientem infantulum per osculum, & amplexum in sinu Abrahę quasi in lectulo collocasse. II. *Act.7.60. Sanctorum mors, cur dicatur somnus.* *Deut.34.5. Des fauores erga Moysem morientem.*

Tertiò, Illi dumtaxat moriuntur in Domino, qui viuunt Domino, & moriuntur peccato, iuxta illud ad Rom.6. *Existimate vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo in Christo Iesu*. E contrario autem, qui secundùm carnem viuunt, moriuntur Deo, sed non moriuntur in Deo. Ad Rom.8. *Ergò fratres debitores sumus nõ carni, vt secundum carnem viuamus. Si enim secundùm carnem vixeritis, moriemini: si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, viuetis*. Porrò aduerte, cum ait Apostolus: *Debitores sumus non carni*: innuere carnem esse veluti seuerum quendam exactorem, qui tributa per tyrannidem exigit, & extorquere conatur: sed tamen nihil ei soluendum esse, cum nihil ei secundùm iustitiam debeatur. III. *Moriũtur in Domino, qui viuunt Domino.* *Rom.6.11.* *Rom.8.12.* *Carni tanquam iniusto exactori minimè soluẽda tributa.*

Amodo iam dicit spiritus, Vt requiescant à laboribus suis.

SECTIO IIII.

PRimò est aduertendum dictionem illã *Amodo*, seu Græcè ἀπάρτι, in quibusdam Græcis codicibus iungi cum præcedente sententia hoc modo: μακάριοι οἱ νεκροὶ οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες ἀπάρτι, id est, *Beati mortui, qui in Domino moriuntur amodo*. Imo Areth. ita contextum dispungit: *Scribe: Amodo beati mortui, qui in Domino moriuntur*. Cæterum Biblia regia, & Cõplutensia dictionem ἀπάρτι, siue *amado* iungunt cum sequentibus, vt communiter legit Ecclesia: est autẽ *amodo* idem, quod *abhinc*, siue *deinceps*, hoc est, à tempore mortis, quemadmodùm docet cõmunis expositio, quam sequuntur Beda, D. Ambr. Haymo, & alij. Secũdò est obseruandũ pro eo, quod nos habemus, *iam*, haberi Græcè, νῦν, quæ dictio significat, *certè, profectò*, vt sit sensus: *Amodò certè*. Tertiò sciendum pro, *Spiritus*, haberi Græcè τὸ πνεῦμα cum articulo, vnde plerique propter articulũ præfixum hoc loco nomine *spiritus* Spiritum sanctũ accipiunt, Haymo totã Trinitatem, cui consentiunt Richardus, Ansbert. Denique Dionys. Carth. quẽ refert, & sequitur Pannon. Existimat posse per *Spiritũ* intelligi illum ipsum Angelũ, qui Ioanni loquebatur, illud meritò subiungens reliquas omnes expositiones probabiles esse, vt nobis quoque videntur. Illustrauit hunc locũ D. Bern. epist.185. quæ est ad Romanum Romanæ curiæ Subdiaconũ. *O quàm beati, inquit, mortui, qui in Domino moriuntur, audientes ab Spiritu, vt requiescant iam à laboribus suis: non solum autem, sed & succedit iucunditas de nouitate, ac de æternitate securitas. Bona proinde mors iusti propter requiem, melior propter nouitatem: optima propter securitatem*. Hæc ille. I. *Aretha.* *Beda.* *D. Ambros.* *Haymo.* *Haymo.* *Rich.* *Ansbertus.* *Dionys. Cart.* *D. Bernard. Mors iusti bona propter multa.*

Ex hoc loco illud ad mores elici potest, non esse sperandam requiem in hac II.

In hac vita haud spernenda requies.

vita, sed in alia: siquidem spiritus *amodo*, id est, à tempore mortis dicit requieturos esse sanctos à laboribus suis, quo significatur labores vsque ad finem vitę duraturos, & requiem ab ipsa morte, non ante expectandam esse. Quam ob causam Apostolus ad Hebr. 4. gloriam sabbatismum appellat: præsentem verò vitam sex illis diebus similem dicit, quibus Deus fabricatus est mundum. *Itaque*, inquit, *relinquitur sabbatismus populo Dei, qui enim ingressus est in requiem eius*, (id est Dei) *etiam ipse requieuit ab operibus suis*, (id est, à laboribus huius vitæ) *sicut à suis Deus.* Id quod eleganter expendit Origen. hom. 23. super Num. additque hom. 3. super Psal. 36. similitudinem ductam à filiis Israel colligentibus manna. *Sicut*, inquit, *in deserto sex diebus colligebant manna, in sexto autem die non vnius diei victum, sed quantum sufficeret in crastinum colligebant, & vnusquisque comedebat in die sabbati, quæ collegerat in die sexta: ita etiam nunc velut sexta quædam dies putandus est Domini nostri aduentus, & tempus, atque idcirco dum sumus in die sexta colligamus manna dupliciter, vt sufficere nobis possit, dum aduenerit vera sabbati obseruatio.*

Hebr. 4. 9.

Origen.

III. De hac requie loquitur Regius vates Psalm. 14. *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* & Psal. 114. *Conuertere anima mea in requiē tuam:* & Iob. 36. *Requies mensæ tuæ erit plena pinguedine.* Eodem mysterio tēpus huius vitæ appellatur dies mercenarij Iob. 7. *Militia est vita hominis super terram, & sicut dies mercenarij dies eius. Sicut seruus desiderat vmbram, & sicut mercenarius præstolatur finem operis sui: sic & ego habui menses vacuos, & noctes laboriosas enumerauit mihi.* Cuius similitudinis multæ rationes afferri possunt: prima est D. Greg. lib. 8. Mor. c. 7. *Seruum*, inquit, *desiderare vmbram est post tentationis æstum, sudoremque operis æterni refrigerij requiem quærere: quam vmbram desiderabat seruus ille, qui dicebat. Sitiuit anima mea ad Deum fortem viuum quando veniam, & apparebo ante faciem Dei? Et quasi à labore agri æstum refugiens, & ad obtinendam requiem vmbraculum quærens iterum dicit: Ingrediar locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.* Secunda est eiusdem. *Mercenarius*, inquit, *cum facienda opera conspicit, mentem protinus ex longinquitate, & pondere laboris addicit: cum verò lacessentem animum ad considerandum operis præmium reuocat, mox vigorem animi ad exercitium laboris reformat, & quod graue perpendit ex opere, leue æstimat ex remuneratione. Sic electi dum mundi huius aduersa patiuntur, grauia esse, quibus exercentur, pensant: sed cum mentis oculum ad æternæ patriæ considerationem tendunt, ex comparatione præmij, quàm sit leue, quod patiuntur, inueniūt.* Tertia illa afferri potest: quia sicut mercenarius solicitè curat, ne vacuus ab opere dies tranieat, cum ex labore viuat: ita iustus, cum viuat ex operibus, attentè pensat, ne sibi dies aliquis sine labore, & merito dilabatur.

Psal. 14. 1.
Psal. 114. 7.
Iob. 36. 16.
Iob. 7. 2.

Præsens vita cur dies mercenarij appelletur.

Prima ratio.

D. Greg.

Psal. 41. 3.

Secunda.

Mercès leuè reddit laborem.

Tertia.

Opera enim illorum sequuntur illos.

SECTIO V.

I. RAtionem, cur iusti post mortem à laboribus requiescant, eam tradit Ioannes, quia scilicet opera eorum sequuntur illos. *Sequi* hoc loco idē est, quod comitari, vt aiunt D. Ambr. & Primas. perspicuúmque est ex ipso textu Græco: ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν: est autem ἀκολουθεῖν proprium famulorū, qui Dominū ponè sequuntur. Nec verò Græcè est, *sequuntur illos*, sed *sequuntur*, seu *comitātur eū illū*: vt indicetur opera non longè, sed proximè sequi dominos. Significat ergo Ioannes, sui spiritus Ioāni, opera bona esse quasi famulos, qui post mortē iustos tanquam suos dominos comitantur, & subsequuntur: & quemadmodum quātum quisque diues sit, ac nobilis, ex famulorūm numero, tum ornatu cognoscitur

D. Ambros. Primas.

Opera bona quasi famuli iustos sequuntur post mortem.

scitur: ita sanctorum nobilitatem, & affluentiam meritorũ ex operum bonorum multitudine, & præstantia post mortem intelligi. Ponuntur autem hoc loco opera, quemadmodum annotarunt D. Ansel. Rich. Ansbert. & Haymo, pro mercede operum, vt sit sensus: *Opera enim illorum sequuntur illos*, id est, merces operum suorum, iuxta illud Hierem. 31. *Quiescat vox tua ab ploratu, & oculi tui à lacrymis, quia est merces operi tuo, ait Dominus.* *D. Anselm. Richard. Ansberius. Haymo. Hier. 31 16.*

Verùm pro illustriori huius rei cognitione obseruandum est primò, opera iustorum comitari eos ante tribunal Dei, appareréque iustos ante Deum stipatos suis operibus quasi famulis: hi enim famuli dumtaxat post mortem dominum suum comitantur: atque adeo curandum esse, vt hi famuli boni sint, nobiles, elegantíque forma, hoc est, vt bona opera sint præclara, & illustria, vt ante Regem gloriæ cum pulcherrimo operum comitatu apparere quis possit: *Opera enim illorum sequuntur illos*, hoc est, vt ait Hugo Card. sicut familia Dominum. Cum igitur opera nos sequantur, enitendum summo studio est, vt huiusmodi famulos pulcherrimo virtutum omnium ornatu vestiamus, quò pro dignitate nos in suprema illa curia comitentur, ac decorent. Esse enim opera aliqua pinguia, & pulchra, alia exilia, & deformia docet D. Ambr. lib. 2. de Cain, & Abel, c. 5. expendens quomodò Abel de primogenitis, & adipibus obtulerit: affertque illud Psalm. 19. *Sacrificium tuum pingue fiat*: & illud Psal. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea*: docétque significari acceptabile esse illud sacrificium, quod pingue, quod nitidum, & quodam pabulo fidei, ac deuotionis saginatum est. II. *Præclara in hoc seculo paranda opera vt nos decorẽt in futuro. Hugo Card. D. Ambros. Psal. 19. 4. & 62. 6.*

Secundò, Eos opera bona sequuntur post mortem, qui dum viuunt, eadem opera sequuntur. Nam quòd iustus sequatur tanquam famulus ipsa opera bona, palam est ex 1. ad Tim. 5. *Vidua eligatur non minùs sexaginta annorum, quæ fuerit vnius viri vxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si Sanctorum pedes lauit, si tribulationem patientibus subministrauit, si omne opus bonum subsequuta est*: quo loco est idem verbũ ἀκολουθεῖν quod diximus proprium esse famulorum. Igitur qui dum viuit, bona opera, tanquam famulus subsequitur, vt apprehendat, vt honoret eiusmodi opera, eum post mortem bona opera etiam sequuntur, vt famuli quasi vicẽ honorariam rependendo. Sicut enim modo iusticũ bona opera exercent, ea censentur quodammodò honorare, & magni esse facienda omnibus ostendere: ita eadem bona opera eosdem iustos post mortem honorabunt. III. *1. Tim. 5. 10. Qui dum viuit bona subsequitur opera, eum & adẽ sequuntur post mortem.*

Tertiò, *sequi* hoc loco idem est, atque laudare, & fructum gloriæ afferre. Sic enim interpretatur D. Bernard. sermone secundo in festo omnium Sanctorum. *Opera*, inquit, *illorum sequuntur illos: ad quid sequuntur, nisi vt laudent eos in portis? ad quid sequuntur, nisi vt multiplicentur, à fructu eorum, & accipientes de fructu manuum suarum saginentur vituli, quos ex prophetico testimonio, cum reædificabuntur muri Hierusalem, super altare Domini nouimus imponendos.* Quartò, Quærat aliquis, cur opera dicantur sequi post mortem, si iam ante in vita præcesserunt, ad Deúmque ipsum peruenerũt, vt patet Act. 10. vbi ad Cornelium dicitur: *Eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.* Respondemus præcedere merito, sequi præmio: vnde Eccles. 11. dicitur. *Mitte panem tuum in transeuntes aquas, quia post multa tempora inuenies illum*: vbi est sermo de eleemosyna, vt aliàs diximus. Et Christus eodem spectauit Luc. 16. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula.* Quibus verbis significatur fructum eleemosynarum in pauperes in cœlo reponi, & quodammodo pauperes præcedere, vt eos, qui sibi opẽ tuleruntin hac vita, cum obierint, in cœlo recipiant. IIII. *D. Bernard. Opera bona iustos præcedunt merito, sequuntur præmio. Act. 10 31. Eccl. 11. 1. Luc. 16. 9.*

V. Porrò non solum bona opera sequuntur, & præeunt: sed etiam peccata, quemadmodum dicitur 1. ad Tim. 5. *Quorundã hominũ peccata manifesta sunt præcedẽtia ad iudiciũ: quosdã autẽ & subsequuntur.* Quẽ locũ sit exponit D. Ambr. in Apologia Dauid, c. 6. *Omnia nostra, inquit, quasi in trutina ponderantur. Si bonis igitur facta præponderãt, præcedunt ad iudiciũ, vergunt enim peccata quasi in profundũ, quia manifesta sunt vel ponderè, atq; acerbitate, vel multitudine. Quosdã autẽ etiam subsequuntur: hoc est, eos, qui se egerint sobriè, sed fragilitate conditionis dederunt etiã aliquando errori locũ, bona facta præcedunt, mala sequuntur. Ergo iustos sequuntur peccata, non præeunt: iniustos præcedunt peccata: si quæ autẽ recte facta sunt, sequuntur quasi quodam præiudicio peccatorum præeuntium prægrauata.* Hæc D. Ambrosius, quæ maximè ad institutum pertinent, quamquam sensus Pauli longè alius sit, scilicet quorundam hominum peccata manifesta esse etiam ante ipsum iudicium. Itaque per manifestam, & publicam notitiam præcedere iudicium, quoniam absque iudicio, & discussione manifesta per se sunt. Verumtamen alia quoque esse occulta, quæ vt manifestentur, & punientur, iudicium & discussionem expectant, & ita iudicium ipsum subsequuntur. Etenim Paulus Timotheum his verbis circa criminum inquisitionem, & punitionem instruit. Sed potest etiam locus ad iudicium Diuinum referri, quemadmodum retulit D. Ambr. vt scilicet opera publica præcedant iudicium, occulta subsequantur: quia illa cùm manifesta sint, iam intelligitur, qua remuneratione compensanda sunt: hæc autem cum sint occulta, expectant adhuc Diuinum iudicium, vt eorum siue probitas, siue malitia omnibus pateat.

1. Tim 5. 24. D. Ambros.

Peccata sequuntur iustos, præcedũt iniustos.

Quæ opera præcedant, quæ expectẽt iudicium.

VI. Quintò, Colligimus, quo loco habenda sint omnia temporalia, in quibus nobilitas, opes, potentia, ac deliciæ numerantur: siquidem nos in morte deserũt, solaque opera, quæ facimus, nos in aliam vitam comitantur. Id quod seriò tandem cognouerunt reprobi apud inferos. Sapient. 5. *Quid nobis, inquiunt, profuit superbia? aut diuitiarum iactantia quid contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquã nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitã carinæ illius in fluctibus: aut auis, quæ trãsuolat in aëre, & cuius nullum inuenitur argumentum itineris illius, sed tantum sonitus alarum verberans leuem ventum, & scindens per vim itineris aërem: commotis alis transuolauit, & post hoc nullum signum inuenitur itineris illius: aut tanquam sagitta emissa in locum destinatũ, diuisus aër continuò in se recluditur, vt ignoretur transitus illius.* Quo loco vide, præsentis vitæ, omniúmque temporalium inconstantiam, ac breuitatem quinque elegãtibus similitudinibus explicari vmbræ, veredarij, siue nuncij nauis, auis, & sagittæ, quæ omnia ita transeunt, vt nullum post se relinquant impressum vestigium: cum tamen opera, quæ facimus, ita permaneant, vt etiam nos in alia vita subsequantur, & comitentur.

Temporalia omnia parui facienda. Sap 5 8.

Eorundem inconstantia & breuitas.

VII. Sextò, Obseruandum est in tota hac Ioannis sententia appellari *beatos* solos mortuos, nec tamen omnes, sed eos dumtaxat, *qui in Domino moriuntur*: neminem autem viuẽtem beatum simpliciter prædicari, quoniam dum quisque viuit, quantumcumque perfectus sit, peruerti potest. Vnde Eccl. 11. dicitur. *Malitia horæ obliuionem facit luxuriæ magnæ, & in fine hominis denudatio operum illius: ante mortem ne laudes hominem quemquam, quoniam in filijs suis agnoscitur vir*, id est, breuis afflictio aduersitatis delet memoriam maximæ voluptatis, & in fine hominis denudãtur opera illius quoad intentionem, quæ sub operibus exterioribus latebat, iuxta illud 1. ad Cor. 4. *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*: & idcirco *ante mortem ne laudes hominem*, Græcè, μὴ μακαρίζε, hoc est, *beatum ne prædices*. Celeberrimum

Nemo dum viuit, beatus. Eccl. 11. 29.

1. Cor 4. 5.

rimum est illud, quod Soloni cum Cræso contigit rogatus enim Solon à Cræso, num aliquem beatiorem se existimaret? respondit beatiorem esse Telum Atheniensem priuatum hominem, qui fœliciter obiisset. Iterum rogatus, num quem alium beatiorem se crederet? nominauit duos Græcos fratres Cleotium, ac Bolum iam vita functos. Cræsum verò eam ob causam ira percitum huiusmodi responsione sedauit: *Ego*, inquit, *te R. egem potentissimum ingenuè fateor, beatum autem nequaquam dixerim, antequam diem claudas.* Quod autem Sapiens præcedentis sententiæ rationem afferens adiungit: *Quoniam in filijs suis agnoscitur vir*: illud significat, qualis quisque in vita fuerit, ex filiorum institutione colligi posse. Postremò, Ex eadem Ioannis sententia colligitur animæ immortalitas: si enim illi mortui, qui in Domino moriuntur, beati, ac felices prædicantur, proculdubio aliquid eorum post mortem remanet, cui fœlicitas cõueniat: nec enim id, quod nullo pacto existit, beatum censeri potest. *Immortalitas animæ.*

COMMENTARIVM TERTIVM EXEGETICVM.

De simili filio hominis sedente super nubem, habente in capite coronam auream, & in manu falcem acutam, qua terram demessuit: & de alio Angelo habente falcem, qua botros vineæ terræ vindemiauit.

Visio imaginaria describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

I.

OMmemorata beatitudine, quam virgines, sanctique omnes consequentur, pœnisque impiorum, qui Antichristo adhæserint, explicatis, agit deinceps Ioannes de die iudicij, quo die & constituta electis præmia, & definita reprobis supplicia tribuentur. Itaque primùm narrat vidisse se quendam similem filio hominis, ideſt, Christum in nube quadam candida tanquã in throno considentem: venturum enim Christum ad iudicium in nube prænunciauit Daniel c. 7. *Ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat*: & Apocal. 1. *Ecce venit cũ nubibus, & videbit eum omnis oculus.* Addit Ioannes hunc similem filio hominis apparuisse sibi habentem in capite coronam auream, id est, regalem dignitatem: & in manu sua falcem acutam, falcem, inquam, messoriam, vt patet ex sequẽtibus, id est, iudiciariam potestatem, qua veluti falce demessurus est hominum segetẽ, partim in cælestia horrea inferendam, partim sempiternis ignibus addicendam. Secundò ait apparuisse vnum Angelum, qui exiuit de templo, & voce magna ad similem filio hominis his verbis clamauit: *Mitte falcem tuam, & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniam aruit messis terræ.* Quo loco per *templum* cælum ipsum, in quo Deus tanquam in sacerrimo, & augustissimo templo colitur, accipiendum est: per *Angelum* verò clamantem ad Christum, vt mittat falcem in terrã, & metat, repræsentantur beati omnes, qui magna voce, id est, summis votis exoptãt, vt dies iudicij adueniat, Christúmque continuò orant, vt finem iam tãdem tãtis

Dan. 7. 13. Apoc. 1. 7.

Iudiciaria Christi potestas falci comparatur.

Iudicij diem votis omnibus exoptant beati.

malis imponat, copiosq; prædestinatorũ numero electos quidẽ remuneret, in peccatores autem seuerè animaduertat. Itaque hic Angelus nomine omniũ Sanctorum loquitur illud idem, quod Sanctorum animæ sub altari clamabãt, c. 6. *Vsquequo Domine sanctus, & verus non iudicas, & non vindices sanguinem nostrum?* vt eo loco diximus: quorum votis annuens similis filio hominis misit falcem suam in terram, & demessa est terra, in quo aduentus Christi ad iudicium exprimitur. Tertiò, Vidit alium Angelũ exeuntem similiter de templo, habentem etiã falcem acutam, non messoriam tamen, sed vindemiatoriã, vt patet ex cõtextu: videlicet hic etiã Angelus quasi præcedenti consentiens sese ad vindemiandũ accinxit, vt voluntatẽ, quam habebat de aduẽtu iudicij demõstraret. Nec verò nobis displicet eorũ sententia, qui hunc quoque Angelum Christũ interpretantur, quemadmodum sentiunt Haymo, Pannon. Ansb. Primas. Rupert. Beda, & alij, quorum sententiam immeritò reiicit Ribera. Itaque duplicem falcẽ Christus habere visus est, messoriam scilicet, & vindemiatoriam, vt manifestum est ex ipso cõtextu: nam propter priorẽ dictum est illi: *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora, vt metatur, quoniã aruit messis terræ.* Propter posteriorem autem: *Mitte falcem tuam, & vindemia botros vineæ.* De quibus falcibus sectione sequenti disputabimus.

Apoc. 6. 10.

Voluntas Christi de aduentu iudicij.

Haym. Pannon. Ansbertus. Primas. Beda. Fran. Ribet.

II. Quartò ait alium quoque Angelum exiuisse de altari, qui habebat potestatem supra ignem, clamasseque voce magna ad præcedentem Angelum, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ, quoniã maturæ sunt vuæ eius.* Id quod Angelus quam primùm præstitit: misit enim falcem suam acutam in terram, & vindemiauit vineam, misitque in lacum iræ Dei magnum, & calcatus est lacus extra ciuitatem, & exiuit sanguis de lacu vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Hunc Angelum quidam ex recẽtioribus arbitratur esse Angelum aliquem magnum, cui commissum est vt martyres in certamine adiuuet, & confirmet, eámque ob causam habere potestatem supra ignem, per quem putat accipiendam esse charitatem, quam in martyribus consilio, inspiratione, auxilio excitat, & accendit, ne intertam multas persecutionum vndas extinguatur. Atque de hoc Angelo fortasse dictum illud Psal. 33. *Immittet* (seu vt Græcè est *castrametabitur*) *Angelus Domini in circuitu timentiũ eum, & eripiet eos:* & Dan. 3. *Angelus autem Domini descendit cum Azaria, & sociis eius in fornacem, & excussit flammam ignis de fornace.* Verùm hæc nobis nequaquam probabilia videntur, nec instituto Ioannis congruentia. Primùm, quia cum Ioannes differat de ipso iudicij die falciũ nominibus expresso de communi sentẽtia, quo quæso nexu sermonem faciat de Angelo, qui martyres adiuuet in persecutionibus, quæ tunc nullæ erunt? Deinde nimis alienum videtur per *ignem* hoc loco charitatem accipere, cum Ioannes totus versetur in iudicio describendo, in falcibus mittendis in terram, in metendis, & vindemiandis hominibus, quæ omnia iudicium, examen, sententiámque iudicis sonant, vt iam ignis mentio eodem pertinere debeat, ad suppliciúmque post latam iudicis sententiam spectare. Tertiò. Quoniam non vnius certi Angeli est, sed multorum charitatis ignem in animis fidelium excitare, & accendere.

Angeli in persecutionibus adiuuant martyres.

Psal. 33. 8.

Dan. 3. 49.

III. Haymo, & Ansbert. hunc quoque Angelum Christum Dominum interpretãtur, qui habeat potestatem super ignem, id est, super Spiritum sanctum, quem potest mittere in corda fidelium, iuxta illud Luc. 12. *Ignem veni mittere in terram:* de altari verò egreditur, quia vetus est Pontifex. Sed illud huic sententiæ aduersatur, quòd hic Angelus dicitur, clamasse ad præcedentem Angelũ, qui habebat falcem vindemiatoriam: *Mitte falcem tuam & vindemia botros vineæ.* Cùm enim

Ansberti & Haymonis opinio non probatur auctori.

Luc. 12. 49.

Angelum

Angelum habentem falcem vindemiatoriam, Christum ipsimet interpretentur, non apperet, quomodò aptè Christum ad seipsum clamantem facient. Pannon. existimat esse Heliam Prophetam, qui potestatem dicatur habere super ignē per allusionem ad factum illud 3. Reg. 18. cum super immolatum bouem, in frustáque concisum fecit ignem de cœlo descendere: qui dicatur etiam vltimis illis temporibus ad Christum clamare, vt mittat falcem suam in terram, hoc est, vt exerceat iam tandem iudiciariam potestatem, finémque tantis Ecclesiæ calamitatibus imponat. Sed hoc quoque improbabile videtur. *Pannon.* *3. Reg. 18.*

IIII. Quare existimamus *ignem* hoc loco non figuratè, sed propriè accipiendum esse: num tamen illum intelligere oporteat, quo mundus ad extremum deflagraturus est, vt sensit Andr. Cæsar. an verò illum, quo damnati apud inferos torquebuntur, vt volunt Arethas, & Beda, vtrumque probabile iudicamus: vtrique enim incendendo meritò credi potest aliquam esse Angelum præpositum. Itaque de Angelo siue illi, siue huic igni præposito dictum esse putamus. *Qui habebat potestatē supra ignem.* Nec verò opinionem Bedæ ita accipias, vt Angelus aliquis beatus præpositus sit inferni tormentis per seipsum inferēdis, id enim officium Dæmonum est: sed ita, vt curam habeat Diuinæ iustitiæ exercendæ in damnatos, iubeátque supplicia damnatis, per Dæmones temen inferri. Quo sensu intelligendum est illud, quod ait D. Hier. super cap. 7. Dan. & citatur à Beda in hunc locum: *Duplex*, inquit, *est Angelorum officium, aliorum, qui præmia iustis tribuant: aliorum, qui singulis præsint cruciatibus.* Porrò dicitur hic Angelus exiisse de altari, videlicet holocausti: cum enim haberet potestatem super ignem, de nullo alio loco aptius, quàm de eo, vbi ignis continuò nutriebatur, egredi potuit. Hic igitur Angelus habens potestatem supra ignem clamat ad Christum, vt mittat falcem suam in terram, & vindemiet botros vineæ: nimirum nomine omnium sanctorū, quorum personam gerit, exoptat, vt dies iudicij adueniat. Quærat tamen aliquis, cur cum iam prior ille Angelus, id est, Christus, qui habebat falcem messoriam terrá messuisset, hoc est, iudicium exercuisset, adhuc ab eodē postuletur, vt mittat falcem vindemiatoriam, in qua proculdubiò eadem potestas iudiciaria intelligēda est? Respondemus idem variis similitudinibus inculcari, aut certè, vt ait Ambr. in messe electos, in vinea reprobos significari, eò quòd vinum mentem, ac iudicium perturbet, quæ mentis, iudiciique perturbatio propria est improborū. Verum hac de re sequenti lectione fusiùs. *And. Cæsar.* *Incendendo igni quo deflagraturus est mundus præerit aliquis Angel.* *Aretha.* *Beda.* *D. Hieron.* *Angelorum alij iustis præmia tribuunt, alij damnatorum præsunt cruciatibus.* *D. Ambr.*

V. Quod verò subiungitur de vinea vindemiata, missíque botris in lacum iræ Dei magnum, déque calcato lacu extra ciuitatem, & sanguine, (hoc est, vino, quod sanguis vuæ appellatur in sacris literis) exeunte de lacu extra ciuitatem, reproborum damnationem significat, qui extra ciuitatem, hoc est, extra cœlestem illam vrbem Hierusalem electi ad inferos detruduntur. Et quoniam maxima futura est damnatorum multitudo, idcirco additur, exiuisse sanguinem de lacu, vsque ad frænos equorum per stadia mille sexcenta. Aduertendúmque calcatum lacum extra ciuitatem significare reprobos prælio Diuinæ vltionis calcādos esse, ac premendos, vt ait Pannon. *extra ciuitatem*, hoc est, extra cœlum apud inferos. Quòd autem sanguis exiuit de lacu vsque ad frœnos equorum per stadia mille sexcenta, illud significat, grauissimam futuram esse reproborum pœnam, tantámque, vt redundet in capacissimum, & rapidissimum flumen, quod propter infinitam vim musti ex botris expressi effluere debeat per stadia mille sexcenta, (posito numero certo pro incerto) in quo toto spatio tam altum, *Reproborum pœna, grauissima.*

& profundum debeat esse flumen, vt perueniat mustum vsque ad frænos equorum, sumpta metaphora ab equis traiicientibus flumen aliquod profundissimũ vbi aqua vique ad equorum frænos pertingit magno submersionis periculo.

Cur iudiciaria Christi potestas per falcem messoriam, & vindemiatoriam expressa sit.

SECTIO II.

I. DVas falces commemorauit Ioannes, vnam messoriam, vindemiatoriam alteram, quas in manu Christi posuit, vt explicauimus, & ad iudicium adumbrandum pertinere diximus: nunc quàm habeant cum iudiciaria Christi potestate, eiúsque iudicio conuenientiam, doceamus. Primum igitur est aduertendũ merito falcis nomine significari iudicium, quemadmodùm exponit D. Greg. lib. 33. Mor. c. 14. vbi hunc ipsum locum expendit: tractans enim verba illa Iob. 40. *Nunquid ponet circulum in naribus eius?* id est Leuiathã: *Quod hoc loco*, inquit, *circulum, id Scriptura sacra per Ioannem in Apocalypsi falcem vocat: potestas enim Diuini iudicii, quia vndique stringit, circulus dicitur, & quia intra se omnia incidendo amplectitur, falcis appellatione signatur: in falce enim, quicquid inciditur, quaqua versum flectitur, intus cadit. Et quia potestas superni iudicij nullatenus euitatur, (intra ipsam quippe sumus, quolibet fugere conemur) rectè ei venturus iudex ostenditur falce tenere perhibetur, quia eum potenter ad omnia obuia, incidendo circundat. Intra iudicii falcem se Propheta vidit, cum diceret,* Ps. 138. *Si ascendero in cœlum, tu illic es: si descendero in infernum, ades: si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me dextera tua. Intra quandam falcem se vidit, cũ ex nullo sibi loco patere fugæ aditum posse cognouit, dicens.* Ps. 74. *Quia neque ab Oriente, neque ab Occidente, neque a desertis montibus (subaudit, patet via fugiendi) & mox ipsam supernæ potentiæ omnimodam comprehensionem subdens ait: Quoniam Deus iudex est: ac si diceret: fugiendi via vndique deest, quia ille iudicat, qui vbique est. Diuina itaque iudicia sicut signantur falce, quia circumuallantia incidunt: ita exprimuntur circulo, quia vndique stringunt.* Hæc Grægor.

D. Gregor. Iob. 40. 11.

Diuini iudicij potestatem fugere nemo.

Psal. 138. 8.

Psal. 74. 7.

II. Et quidem, quod ad falcem messoriam attinet, meritò in ea iudicium exprimitur: siquidem homines Messis appellantur à Christo Matt. 6. 13. *Tempore messis dicam messoribus: Colligite primum zizania, & alligate ea in fasciculos ad comburendum: triticum autem congregate in horreum meum.* Quod ad vindemiatoriam autem spectat, ea ratio est, quia homines etiam vineæ comparantur Esai. 5. *Vinea facta est dilecto meo:* & Cant. 1. *Posuerunt me custodem in vineis.* Vnde Psal. 75. pro eo, quod nos habemus, *Terribilis, & ei, qui aufert spiritum Principum*, est Hebraicè: *Terribili, & ei, qui vindemiat spiritum Principum.* Sed cur vtriusque falcis symbolo iudicium adumbratur, cum altera satis esse videretur? Prætermissa Ambrosij ratione, quam supra commemorauimus, ea etiam afferri potest, falcem messoriam ad senes, vindemiatoriam ad iuuenes spectare. Quia enim senes maturæ iam ætate decedunt, meritò messi aridæ, quæ apta est iam ad metendum comparantur: quia verò adolescentes florente adhuc ætate vineã pulcherrimis botris refertam redundantémque repræsentant, ad vindemiatoriam falcem iure pertinent: quæ duæ falces non solum ad extremum iudicium, sed etiam ad cuiúsque mortem referendæ sunt: ea enim est quæ duplicem hanc falcem gerit: quarum altera senes metit, altera adolescentes vindemiat.

Falce messoria & vindemiatoria quàm rectè iudicium exprimatur.

Matth. 13. 30.

Esai. 5. 1.

Cant. 1. 6.

Psal. 75. 13.

Mors cur duplici armetur falce.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Hic incipit quinta visio huius operis, quæ etiam sextumdecimum caput complectitur, totáque est de septem Angelis habentibus septem phialas nouissimas, & septem phialas aureas plenas ira Dei, quas in orbem effuderunt. Nexus huius visionis cum præcedente is est. Cum superiori capite Ioannes intermisso narrationis de fine mundi ordine quædam de gloria Virginum, martyrúmque perstrinxisset: nunc ad institutam narrationem regrediens hac integra visione sub septem Angelorum symbolo phialas iræ Dei in terram effundentium supplicium improbis à Deo vltore, ac vindice extremis temporibus inferendum commemorat.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

ET vidi aliud signum in cœlo magnum, & mirabile, Angelos septem habentes plagas septem nouissimas quoniam in illis consummata est ira Dei. Et vidi tanquam mare vitreum mixtum igne, & eos, qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum, habentes citharas Dei, & cantantes Canticum Moysis serui Dei, & Canticum Agni, dicentes: Magna, & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iustæ, & veræ sunt viæ tuæ rex seculorum. Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo, quoniam iudicia tua manifesta sunt. Et post hæc vidi, & ecce apertum est templum tabernaculi testimonij in cœlo: & exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis. Et vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iracundiæ Dei viuentis in secula seculorum. Et impletum est templum fumo à maiestate Dei, & virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagę septem Angelorum.

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De quinta visione Ioannis.

Visio imaginaria huius capitis describitur, & explicatur.

SECTIO PRIMA.

Numerus septenarius complectitur vniuersitatē.

I. DOCET in primis Ioannes vidisse in cœlo aliud signum magnum, & mirabile, septem nimirum Angelos, hoc est, multos, vt communiter aiunt interpretes, more Scripturæ septenario numero vniuersitatem complectentis. Neque enim placet quorundam recentiorum sententia, existimantium hos septem Angelos esse septem illos spiritus, de quibus dictum est cap. 1. septem, inquam, numero, & non plures, qui continuò ad thronum Dei assident. Non placet, inquam, quoniam cum illi septem spiritus sint omnium Angelorum Principes, rebúsque humanis sublimi quadam, & altissima administratione præsideant, vt eo loco diximus: sanè non possunt esse septem isti Angeli habentes plagas nouissimas, phialásque plenas iræ Dei in terram fundentes de mandato vnius ex quatuor animalibus, cum puniendi officium non ad supremos illos Seraphim, sed ad infimos quosque Angelos pertineat. Quare omnino amplectenda est communis expositio in septem hisce Angelis plurimos Angelos, qui Diuinæ iustitiæ sint administri, similitérque in septem plagis, & septem phialis multas plagas, multásque phialas accipiendas esse.

II. Secundò, Hi septem Angeli habebant septem plagas nouissimas, est id, deputati erant septem plagis nouissimis inferendis. Cur autem istæ plagæ *nouissimæ* appellentur, statim Ioannes exposuit subiungens: *Quoniam in illis consummata est ira Dei*, id est, in his septem plagis finientur omnes plagæ, quas in hac vita Deus peccatoribus inferet, quia nimirum extremis mundi temporibus accident. Tertiò, Vidit tanquam mare vitreum mistum igne, & eos, qui vicerunt bestiam, & imaginem eius, & numerum nominis eius, stantes super mare vitreum habentes citharas Dei, & cantantes canticum Moysis serui Dei, & canticum Agni. Communis expositio, quem sequuntur Beda, Pann. Primas. Richard. de S. Vict. Rupert. Ansbert. & alij, est per mare vitreum mistum igne intelligendum esse sacramentum Baptismi, quod mare dicitur: quia sicut in mari Rubro Pharao cū equitibus suis, ita in Baptismo Dæmon cum peccatis submergitur, iuxta illud 1. Cor. 10. *Nolo vos ignorare fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari.* Appellatur hoc mare *vitreum*: tum propter puritatem, quæ in Baptismo confertur: tum quia omnes Christiani synceri esse debent, & veritate, morúmque candore instar vitri pellucentes. Est mistum igne propter Spiritum sanctum, qui in Baptismo tribuitur, vt Ioannes Baptista prædicabat Matth. 3. *Ipse vos baptizabit in Spiritu sancto, & igni.* Addit Ansbertus, quia hoc mare calore ignis in solidum vitrum conuertitur: (propterea enim apparet simile vitro) meritò in eo fidem charitate formatam

Beda. Pannon. Primas. Rich. Vict. Rupertus. Ansbert.

Dæmon cum peccatis submergitur in Baptismo.

2. Cor. 10. 1.

Matth 3. 11.

Ansbert.

tã declarari, quæ ne fluida sit, ignis ardore solidum vitrum efficitur, vt Spiritus sancti facibus inflammata, & Christi passionibus tanquam aurum probata per puritatem resplendeat, & omni vento doctrinæ non fluctuet: atque hoc esse supra mare vitreum stare, & de bestia, eiúsque imagine triumphare. Ille enim supra mare vitreum igne permistũ stat, qui virtute sancti Spiritus, ac Domini passione roboratus fidẽ, quam in Baptismo suscepit, firma stabilitate tuetur, iuxta illud Eccl. 27. *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis*: quorum vox resonat Psal 65. *Transiuimus per ignem, & aquam, & duxisti nos in refrigerium*: quasi diceret: Quia per Baptismatis sacramentum, Dominicámque passionem tanquam vasa figuli probanda transiuimus, idcirco ad hoc peruenire meruimus, vt nullis terrorum imbribus in mollitiem conuertamur. Itaque cernis in mari Baptismum, in *vitro* fidem, quæ in Baptismo suscipitur, in *igne* vel Spiritum sanctũ, vel tribulationem accipiẽdam esse, in quo igne vitrum fidei conficitur, & solidatur, atque adeo meritò mare vitreum mistum igne fidem Baptismi persecutionibus probatam adumbrare: supra quod mare victores Antichristi securi stãt, habentes citharas, & cantantes canticum Moysis, quoniam fidem in Baptismo susceptam Antichristi terroribus superatis retinuerunt. Pro quo beneficio gratias Deo agentes citharas habent, & cantant canticum Moysis, quod ipse etiã post submersum in mari Rubro Pharaonem decantauit. Nec solùm canticũ Moysis, sed etiam canticum Agni, id est, Christi, cuius nimirum ope, & præsidio de Antichristo, eiúsque sectatoribus triumpharunt. De mari hoc vitreo dicere hoc loco plura supersedemus, quoniam fusè de eo disputauimus cap. 4. ad illa verba: *Et in conspectu sedis tanquam mare vitreum simile crystallo.*

Eccl. 27. 6.
Psal. 65. 12.

Apoc. 4. 6.

III.

Templum cum tabernaculo quare coniunxerit Ioannes.

Apoc. 11. 3.

Quartò, Vidit Ioannes in cœlo *apertum templum tabernaculi testimonij*. Coniunxit *templum* cum *tabernaculo*, tum quia vtrumque typus Ecclesiæ fuit: tum etiam, vt in tabernaculo Moysis, quod Synagogã, & in templo Salomonis, quod Ecclesiam adumbrauit, vtrumque populũ à Domino iudicandum significaret: aut certè tabernaculum cœlũ appellauit, templum autem tabernaculi templũ cœli. Nomen autem *testimonij* ad tabernaculũ pertinet: sic enim c. 21. de cœlo loquens ait. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus.* Quintò, Exierunt de tẽplo septem Angeli habentes septem plagas nouissimas vestiti lapide mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis, quod postea fusiùs explicandum est: interim illud ad explanationem contextus annotare sufficiat pro eo, quòd nos habemus, *Vestiti lapide mundo*, alias legi, *lino mundo* ait Beda, Haymo, & Ansbert. qui vtramque lectionem suis commentariis illustrarunt. Haymo etiam ait in quibusdam codicibus legi, *lapidibus mundis*. Et quidem germanior videtur lectio, *lino mundo*, quoniam hoc vestimenti genus tribui Angelis solet in sacris literis, veluti Ezec. 9. *Vir quoque vnus in medio eorũ vestitus erat lineis*: & Dã. 10. *Ecce vir vnus vestitus lineis*. Et ita hoc loco habent Biblia Complutensia, imo Primas. legit: *Vestiti lintea munda*: Arethas: *lino mundo*. Facile autem Græcè pro λίνῳ id est, lino facere λίθῳ id est *lapide*. Verũ nos cũ Bedã, Haymone, & aliis vtráque lectione in commentariis exponemus.

Varia lectio.
Beda.
Haymo.
Ansbertus.
Ezech. 9. 2.
Daniel. 10. 5
Biblia Complut.
Primas.
Arethas.

IIII.

Euangelistæ doctrina vnus.

Sextò, Vnum de quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas, plenas iræ Dei viuentis in secula seculorum. Diximus initio quatuor animalia, quorum sæpe in hoc opere fit mentio, esse quatuor Euangelistas: quare hoc loco vnum è quatuor animalibus quemlibet ex Euangelistis significat: eum enim vna omnium doctrina sit, vnus pro omnibus ponitur. Quia verò reprobi idcirco damnabuntur, quòd Christi fidem, doctrinámque respuerint in quatuor Euangeliis comprehensam: meritò vnum de quatuor animalibus

dedisse dicitur septem Angelis septem phialas plenas iræ Dei, qui nō sine mysterio dicitur hoc loco viuens in secula seculorum, vt nimirum reprobi intelligant, nisi his plagis conuertantur, supplicium suum apud inferos in omnem æternitatem duraturum, cum eorum iudex, & vindex Deus sit viuens in secula seculorū.

Iudicia Dei incomprehensibilia.

Postremò *Impletum est templum fumo à maiestate Dei, & de virtute eius: & nemo poterat introire in templum, donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum.* Significat hæc fumi obscuritas iudicia Dei esse incomprehensibilia, neminémque posse ad eorum perfectam cognitionem penetrare: potissimum verò obscurissima esse hæc iudicia de septem plagis nouissimis, quarum rationes nemo penitus inspiciet, nisi postquam consummatæ fuerint, iudiciúmque aduenerit, quo tempore harum septem plagarum rationes manifestę fient: hoc enim est neminem potuisse intrare in templum, donec septem plagæ consummarentur. Hęc sunt, quæ visione huius capitis continentur, in qua duo præcipuè vberiorem expositionē desiderant: vnum est, cur iracundia Dei in phialis aureis asseruetur: alterum, cur Angeli septem istas plagas illaturi in pulcherrimo, & eleganti habitu apparuerint, vestiti nimirum vel pretiosis lapidibus, vel lino mundo, & candido, præcinctique circa pectora zonis aureis, quæ iam sequentibus sectionibus explicare aggredimur.

Quid phialæ aureæ, plenę iracundię Dei significent?

Et vnum de quatuor animalibus dedit septem phialas aureas plenas iracundiæ Dei.

SECTIO II.

Pannon.

I. PHialæ, vt ait Pannon. cuius sententiam probabiliorem iudicamus, sunt ipsa Dei iudicia, in quibus ira reseruatur, hoc est supplicia improbis suo tempore inferenda. Vt autem ex præcedētibus est perspicuum, vnum è quatuor animalibus dedit septem Angelis septem phialas aureas plenas iracūdiæ Dei, quas in orbem effunderent, in quo illud sese offert dignum obseruatione, cur ira Dei dicatur recondi & asseruari in phialis aureis, & inde in terram effundi? Cum enim quod in phialis aureis reconditur, magno in pretio haberi soleat, sanè spectata benignissima Dei natura conuenientius videbatur, vt beneficia potius, quàm supplicia aureis phialis conderentur. Supponēdum est pro huiusce rei intelligētia phialam vas esse potorium lato ore. Quidam in eo phialam à patera differre existimant, quòd patera pedem non habeat, aut certè exiguum, phiala autem habeat paulò altiorem, & in inferiori parte sit lata, versus superiorem partem strictior, & in angustum os desinens. Atque ita phialam fere omnes interpretes acceperunt. Hoc supposito sit prima obseruatio, Deum quidē, quod ad se attinet, non seruare iram, sed nos ipsos eam in eius thesauros inferre, iuxta illud ad Roman. 2. *Secundum duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei*: quo loco thesaurizare accumulare significat. Itaq. peccator quoties peccat, ad thesaurum iræ nouam accessionem facit; & cumulum.

Rom. 2. 5.

Habet Deus supplicium thesauros.

Hier. 50. 25

Iob 38. 22.

II. Secunda obseruatio, Deus etiam habet in thesauris iram, id est, supplicia, quæ dicitur in thesauris seruare, vt cum iustitię æquitas postulauerit, ea peccatoribus distribuat: quo sensu dicitur Hierem. 50. *Aperuit Dominus thesaurum suum, & protulit vasa iræ suæ*: & Iob. 38. *Nunquid ingressus es thesauros niuis, aut thesauros grandi-*

grandinis? vbi de niue, & grandine sermo est, quatenus interdum à Deo loco supplicij inferuntur, vt patet ex verbis consequentibus: *Aspexisti, quæ præparans in tempore hostis in die pugnæ, & belli.* Vnde sicut Rex aliquis, postquam bellum hostibus indixit, iubet aperiri armamentaria, vt inde omnis generis arma promantur: ita Deus cum statuit in peccatores vindicare, aperti iudiciorum suorum armamentaria, in quibus varia supplicium genera condita asseruantur, quę thesauros appellat: quia cum ad correctionem, & salutem ordinantur, magno sanè pretio instar pretiosissimi cuiusdam thesauri æstimanda sunt. Quam eandem ob causam hoc loco ira Dei in phialis non æneis, aut fictilibus, sed aureis quasi aliquid pretiosissimum recondita memoratur: ex quo licet colligere, quo in pretio labores à Deo in hac vita inflicti mortalibus haberi debeant.

Inflicti à Deo labores quàm faciendi.

Tertia obseruatio: Seruatur ira Dei in phialis, indeque effunditur: quoniam iuxta eam phialæ acceptionem, quam de quorundam sententia, & interpretum hoc loco expositione tradidimus, cum phiala os angustum habeat, non potest ira inde nisi guttatim fluere. Quoniam igitur Deus iram suam moderatè, paulatimque potius distillat, quam fundit, inde est, quòd eam in phialis arctiũ, & compressum os habentibus seruatam continere dicitur. Quo pertinet illud Ezec. 20. *Et illa ad Africũ*: nec enim dictũ est Prophetæ: *Effunde*, sed, *stilla ad Africũ*: quia sermo erat de suppliciis ad Africum inferendis, quemadmodũ in eum locum obseruauit D. Hier. *Vt non*, inquit, *tota Dei ira videatur effusa, sed stilla quædã, & pars: si autem stilla tanta sæuitiæ est, quid in totis imbribus æstimandum erit?* Eodem sensu dicitur eidem Prophetæ, c. 21. *Fili hominis pone faciẽ tuam ad Hierusalẽ, & stilla ad Sanctuaria*: & Dan. 9. *Stillauit super nos maledicto, & detestatio, quæ scripta est in libro Moysi serui Dei, quia peccauimus ei.* Cur enim stillare dicitur maledictio, Deique ira? nimirum quia ex phialis funditur, quæ angusto sunt ore, hoc est, ex Diuinis iudiciis, quorum ora misericordia comprimit, & ideo angusta sunt, & stricta, ne fundant, sed stillent iram. Misericordia enim est, quæ Diuina iudicia constringit, ac temperat, iuxta illud Ps. 77. *Ipse autem est misericors, & propitius fet peccatis eorũ, & non disperdet eos.* Cuius rei statim ratio subiungitur verbis illis consequentibus: *Et abundauit, vt auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam, & recordatus est, quia caro sunt.* Quo loco illud, *abundauit*, ad misericordiam pertinet, quæ abundat super iram: quia semper Deus plus miseretur, quàm irascitur. Itaque non abundauit, vt perderet, sed vt auerteret iram suam, eámque constringeret. Et quamuis iuxta proprietatem linguæ Hebrææ illud, *non accendit omnem iram suam*, significat nullam iram accendisse, sed totam auertisse, & remisisse: tamen alij ita accipiunt, vt non omnem iram, sed partem aliquam accenderit: atque adeò iram per misericordiam temperauerit, phialæque os magis compresserit.

III.

Ezec. 20. 46. Distillat, non effundit iram suam Deus. D. Hieron.

Ezech. 21 2. Dan. 9. 11.

Psal. 77 38. Plus miseretur quàm irascitur Deus.

Quarta obseruatio, Phialæ plenæ iræ Dei dicuntur aureæ, vt iam supra indicauimus, quoniam ex amore tanquam ex aurea phiala Diuina in nos ira, atque animaduersio procedit, cum nos in hac vita castigat, vt corrigat. Itaque cum punimur, existimare debemus eiusmodi supplicium esse veluti pretiosum opobalsamum, quod ex phiala funditur aurea: sicut è contrario maximi supplicij loco ducere, cum peccantes minimè puniuntur. Vnde apud Ezechiel. 16. tanquam magnum quoddam supplicium comminatur Deus, cùm ait: *Requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius.* Quam ob causam dicebat Hieremias: *Noli in patientia tua suscipere me*, id est, noli me vita priuare sustinendo me peccantem, nec suppliciis emendando. Sic enim hunc locum plerique interpretantur: optant enim sancti puniri in hac vita pœna tem-

IIII.

Diuina in nos animaduersio procedit ex amore.

Ezec. 16. 42.

Hier. 15. 15.

Hier. 10. 23. Puniri ab hac vita optauit sanctus.

porali, vt æternam subterfugiant. Vnde idem Hieremias, cap. 10. ita Deum precatur: *Scio Domine, quia non est hominis via eius: nec viri est, vt ambulet, & dirigat gressum suum. Corripe me, Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore tuo, ne forte ad nihilum rediges me. In iudicio*, inquit, id est, supplicio temperato, & quod ad correctionem, & emendationem pertineat: *& non in furore*, hoc est, ad dānationē. Idem habes Abac. c. 3. *Ingrediatur putredo in ossibus meis, & subter me scateat*, hoc est: variis, molestissimisque doloribus afficiar, & omnem huius vitæ, grauissimam licet, pœnam sustineā: quorsum nam? *vt requiescā in die tribulationis, & ascendā ad populum accinctū nostrū*, hoc est, vt huiusmodi doloribus, & suppliciis emendatus non peream, sed obtineam salutem. Habes hac de re illustrem sententiam 2. Mach. 6. vbi libri eius auctor ita loquitur: *Obsecro autem eos, quibus hunc librū lecturi sunt, ne abhorreſcant propter aduersos casus, sed reputent ea, quæ acciderunt non ad interitum, sed ad correptionem esse generis nostri. Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim vltiones adhibere magni beneficij est indicij. Non enim sicut in alijs nationibus Dominus patienter expectat, vt eas, cum iudicij dies aduenerit, in plenitudine peccatorū puniat: ita & in nobis statuit, vt peccatis nostris in finem deuolutis, ita demum in nos vindicet. Propter quod nunquam quidem à nobis misericordiam suam amouet: corripiens verò in aduersis populum suum nō derelinquit.* Verum de hoc argumento multa iam sparsim toto hoc opere diximus.

Abac. 3. 16.

2. Mach. 6. 12.

Deum cito in peccatores vlciſci magni beneficij indicium.

Cur septem Angeli habentes phialas plenas iræ Dei tam pulchro, & eleganti habitu describantur.

Exierunt septem Angeli habentes septem plagas de templo, vestiti lino mundo, & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

SECTIO. III.

1. NOn est tacitè prætereundum, quòd septem illi Angeli habentes phialas plenas iræ Dei ad eas effundendas in terram non lugubres, sed festiuas vestes induti processerint quasi de hominum supplicijs, calamitatibúsque lætantes. Describuntur enim vestiti, siue lapide, siue lino mundo, & candido iuxta variam lectionem, quam suo loco tradidimus, & præcincti ad pectora zonis aureis, quæ habitus elegantia lætitiam, gaudiúmque designat. Responderi in primis potest Angelos dolere quidem, quòd nostris scelcribus Deum ad supplicium de nobis sumendum prouocemus: alia tamen ex parte, cùm cernunt Deum meritas pœnas tandem deposcere, lætari, quòd videant Diuinum impleri consilium, suique Domini honorem vindicari. Sed & illud etiam dici potest, hoc indumentorum genere non gaudium, & lætitiam Angelos, sed Diuinam in puniendo æquitatem, imo & misericordiam repræsentare, vt ex iis, quæ iam dicemus, palam fiet. Vestiti igitur in primis apparent *lino mundo, & candido*, (si ita legendum sit) vt ipso lini candore Diuinorum iudiciorum, quæ in effundendis phialis exercent, puritatem, candidámque, & mundam ab omni siue passione, siue crimine Diuinæ iustitiæ æquitatem declarent: id quod ingenuè fatebatur Ezechias Rex Esaiæ trigesimo octauo: *Domine vim patior, respondē pro me. Quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit?* (sic enim legendum est ex Hebræo, vt legit D. Hieronymus, non, fecerim) quem locum ita D. Hieron. interpretatur. *Dicebam*, inquit, *ad eum: Plus patior, quam meapoſcunt merita. Sed ēsi quid errauī, conuertar ad melius: tu respondē pro me: non est enim volentis, neque currentis, sed miserentis Dei.*

Lætantur Angeli dum Dei honorem vident vindicari.

Esai. 38. 14.

D. Hieron.

Rursumque

Rursùmque in se reuertitur: Quid dicam, quidve causabor contra factorem meum, aut quid mihi respondebit, qui fecit ipse, quod voluit? Sustinenda ergo sunt, quæcunque decreuerit. Iuxta quam expositionem confitetur Ezechias Deum nihil iniustè agere, atque adeo nos non posse, cum punimur, quicquam aduersus eum causari, cum ipse sit, qui punit, qui summa iustitia est.

Eandem Dei iustitiam æquissimam prædicabat Iob, cum dicebat c. 9. *Quantum ergo sum ego, qui respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo? Qui etiam si habuero quidpiam iustum, non respondebo, sed meum iudicem deprecabor.* In quẽ locũ D. Greg. *Omnis*, inquit, *humana iustitia iniustitia esse conuincitur, si districtè iudicetur. Frece ergo post iustitiã indiget, vt quæ succumbere discussa poterat, ex sola iudicis pietate conualescat.* Meritò iustitiam suã Deus per virgam vigilantem expressit Hier. 1. *Virgam vigilantem ego video:* non solum, quia solicitè, summáque cum vigilantia Deus prouidentiam habet rerum humanarum, vt rectè super illas vigilare dicatur: sed quoniã eius iustitia oculata est, nec per errorem supplicium infert, sed maximo iudicio, & examine verberat, vt *vigilans* eo loco idem sit, quod oculos habens, quibus grauitatem culpæ, supplicijque magnitudinem ei respondentem considerat. Iuxta aliam verò lectionem dicuntur *vestiri lapide mundo*, seu *lapidibus mundis*, & præterea *præcingi circa pectora zonis aureis*, quia pulchertimos, pretiosissimósque lapillos, zonásq; aureas, ornatum videlicet & virtutum, & gloriæ pulchertimum promittit Deus iis, qui suppliciis ab ipso illatis emendantur. Significatur etiam Angelos ex charitate ad puniẽdum procedere, quæ in ipsis zonis aureis circa pectora indicatur. Verè enim pectora zonis aureis cingunt, cum charitatis affectib⁹ præcincti supplicioru̇ plagas ex phialis quoque aureis ad hominum emendationem fundunt.

II. *Iob 9. 14. D. Greg.*

Hier. 1. 11. Supplicium per errorẽ nõ infert Deus.

Ex charitate ad puniendũ procedunt Angeli.

Communis septem Angelorum de prædicatoribus expositio proponitur.

SECTIO IIII.

DIximus, quæ circa hos septem Angelos in literali, sensu probabiliora iudicauimus: ne tamen communem expositionem negle xisse videamur, eam quoque breuiter perstringemus. Igitur in his septem Angelis vniuersos extremi temporis Prædicatores accipiendos esse, qui phialas plenas iræ Dei in terram effundant, id est, terribilia peccatoribus decreta à Deo supplicia denuncient, tradunt communiter interpretes, Rupert. Beda, Haymo, Pann. Richard de S. Vict. Ansbert. & alij. Sic verò interpretãtur: Primum. Prædicatoribus cõuenit Phialas iræ Dei in terram fundere, hoc est, Diuinis comminationibus, supplicioru̇mque denunciatione homines à peccando deterrere, cum prudentia tamen, ac dexteritate: idcirco enim in phialis, quæ angusto sunt ore, iram Dei continere describuntur, vt magis, minúsve fundant pro temporum, personarumque ratione, vt obseruauit Diuus Gregorius libr. 20. Moral. super illa verba Iob. capit. vigesimo nono. *Qui me audiebant, expectabant sententiam, & intenti tacebant ad consilium meum: verbis meis addere nihil audebant, & super illos stillabat eloquium meum. In hac stillatione eloquij*, inquit Greg. *quid aliud, quàm mensura prædicationis accipitur? quia oportet, vt exhortationis gratia singulis iuxta capacitatem ingenij conferatur. Nam per hoc, quod subditur: Et super illos stillabat eloquium meum: indicatur dispensatio Magistrorum: debet enim subtilitatis, quid decet, perspicere, ne plus studeat, quàm ab audiente capiatur, prædicare. Debet enim ad infirmitatem audientium*

III.

Rupert. Beda. Haymo. Pannon. Rich. Vict. Anbertus. Diuinis comminationib. homines à peccado cum prudentia deterreant prædicatores. D. Greg. Iob 29. 21. Auditorũ capitui quo pectora se debeãt effingere.

semetipsum contrahendo descendere, ne dum paruis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quàm auditoribus prodesse. Hæc ille. Simul eam in phialis aureis continent, quoniam ex charitate, zelóque salutis animarum proficisci debet prædicatio, vt exhortationes suas Concionatores ex Phialis aureis fundere videantur. Secundò, *Exierunt de templo*, id est, de secreto cordis, vt interpretatur

Haymo. Orationi sint dediti. Haymo, quoniam orationi, & contemplationi dediti esse debent, & concionem intima in secreto cordis oratio præcedere, vt cùm ad concionandum procedùt, de templo egredi videantur. Id quod exemplo suo Christus docuit, vt perpendit idem Greg. l. 6. Mor. cap. 16. ad illa verba cap. 5. *Ingredieris in abundantia sepulchrum. Hinc est*, inquit, *quod humani generis Redemptor per diem miracula in vrbibus exhibet, & ad orationis studium in monte pernoctat, vt perfectis videlicet Prædicatoribus innuat, quatenus nec actiuam vitam amore speculationis funditus deserant: nec contemplationis gaudia penitus operationis inimietate contemnant: sed quieti contemplantes seruiant, quod occupati erga proximos loquentes refundant.* Hæc Greg.

D. Gregor. Iob. 5. 26.

II. Tertiò, Debent esse *vestiti lino mundo*: tum propter vitæ puritatem, tum propter macerationē carnis, quæ in lino exprimitur: quod multùm priùs macerari solet, quàm texendis vestibus seruiat. Itaque iis virtutibus vestiti esse debēt, quibus reliquos vestire cupiunt, iuxta illud Psalm. 131. *Sacerdotes tui induantur iustitia.*

Psal. 131. 9. Quibus virtutib. vestiti esse debeant. Loquitur de hoc argumento eleganter sanè, & subtiliter D. Bernard. serm. 18. super Cant. vbi docet priùs Concionatorem Doctorémque sibi deberi doctrinam infundere, quàm aliis effundat: ducitque similitudinem à cōcha, quæ priùs

D. Bernard. ipsa impletur, quàm in alios redundet. *Si sapis*, inquit, *conchā te exhibebis, & non canalem: hic quidem pene simul & recipit & refundit: illa verò donec impleatur, expectat, & sic quod superabundat, sine suo damno communicat. Et ne meum consilium contemptibile ducas, audi sapientiorem me: Stultus*, ait Salomon Prouerb. 29. *profert totum spiritum suum: sapiens reseruat in posterum. Verùm canales multos hodie habemus in Ecclesia, conchas verò perpaucas. Ego nullum ad salutem pietatis gradum illi gradui anteponendum existimo, quem Sapiens posuit*, Eccl. trigesimo *dicens: Miserere animæ tuæ placens Deo. Dicit enim Dauid.*

Prou. 29. 11. *Eccl. 30. 24.* *Psal. 62. 6.* Ps. 62. *Sicut adipe, & pinguedine repleatur anima mea, & labiis exultationis laudabit os meum: infundi nimirum prius volens, & sic effundere: nec solum infundi prius, sed & impleri, quatenus de plenitudine erudiaret, non de cista ex de inanitate, caste imitans illum, de cuius plenitudine omnes accepimus. Disce & tu non nisi de pleno effundere, nec Deo largiore esse velis: concha imitetur fontem. Non manat ille in riuum, nec in lacum extenditur, donec suis satietur aquis. Non pudeat conchā non esse suo fonte profusiorem. Denique ipse fons vitæ plenus in se ipso nonne quidem primum ebulliens, & saliens in proximo secretia cœlorum omnia impleuit bonitate, & tunc demum impletis secretioribus, superioribúsque partibus erupit ad terras, ac de superfluo homines, & iumenta saluauit, quemadmodum multiplicauit misericordiam suam Deus: prius interna replenit, & sic exundans in multis miserationibus suis visitauit terram, & inebriauit eam, multiplicauit locupletare eam. Ergo & tu hac similiter implere prius, & sic curato effundere.* Hactenus Bernardus.

III. Quartò, Iuxta aliam lectionem vestiri debent *lapide mundo*, id est, Christo, seu *lapidibus mundis*, hoc est, omni virtutum genere: quæ pretiosis lapidibus comparantur Ezech. 28. vbi ornamenta, virtutésque Luciferi pretiosissimis gemmis significantur. *Omnis*, inquit, *lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topasius, & iaspis, chrysolithus, & onyx, beryllus, sapphirus, & carbunculus, & smaragdus, aurum opus, decoris tui.*

Ezech. 28. 13.

IIII. Quintò, *Præcincti esse debent circa pectora zonis aureis.* Prima expositio est per zonas istas aureas charitatem accipiendam esse, quæ vinculum perfectionis

appellatur

appellatur ad Colos. 3. quam tradit Rupert. Ansbert. & alij. Rectè igitur Angeli circa pectora precincti zonis aureis ostenduntur, quia sanctorum predicatorũ corda nulla debent à se dissensione seiungi, sed ex sola charitate constringi, vt ait Ansbert. Et præterea, quòd ipsimet debent summa erga Deum, & proximũ charitate fulgere. Secunda est de castitate, quæ zonæ aureæ circa pectora similis dicitur, quia sancti prædicatores non solùm turpia, & inquinata carnis opera, quæ in lumbis restringuntur: verùm etiam ipsas immundas cogitationes vigore mẽtis frænare debent: quæ expositio ab eodem Ansberto, Richardo de S. Vict. & Haymone traditur. Tertia est Abb. Ioachimi, quæ eodem fere cum præcedẽte recidit: *Zonas*, inquit, *pelliceas circa lumbos habere multorum est: auream verò circa pectora paucorum: quia nimirum multi sunt, qui carnis continentiam seruant, paucorum verò est mentis munditiam possidere. Porrò ad castitatem corporis Zona pellicea sufficit, quia carnis maceratio luxuriæ petulantiã domat: hic verò zona aurea necessaria est, quia nullo modo mentem continere possumus, ne per immunda desideria dissoluatur, nisi eam indesinenter Speciali meditatione constringamus.*

Coloss 3.
Rupert.
Ansbertus.
Prædicatorũ corda constringantur charitate & castitate.
Rich. Vict.
Haymo.
Ioachim.
Mentu munditiem possident pauci.

Quarta est Primasij per zonam auream accipientis sapientiam, qua Concionator præstare debet, iuxta illud Prou. 16. secundum editionẽ Septuaginta: *Accipite sapientiam sicut aurum.* Et meritò circa pectora zona stringitur, vbi etiam sacerdotale pectus iubetur gestare rationale, vt sibi mens bene conscia diuina nõ audeat reprehendere, sed laudare iudicia, & illius auri fulgore alios quoque ad laudandum exhortetur. Quinta est aliorum. *Vestiti sunt lapide mundo*, ideſt, bona conuersatione: aut etiam, *lapide*, id est, patientia, & mãsuetudine. Ezech. 3. *Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam.* Debet enim prædicator esse adamas per mãsuetudinem, vt attrahat peccatores ad gratiam: silex verò per patientiam, vt laborioſum concionandi munus animosè sustineat, & iniurias improborum sapienter ferat: aut certè per mansuetudinem magnes, per patientiã adamas, quod in laudem Magni Athanasij vsurpauit Greg. Naz. in orat. funebri. Duorum, inquit, lapidum naturas imitabatur laudabilium: factus enim est percutientibus adamas, dissidentibus magnes.

Primas. Prou. 16. 16.
Concionator sit adamas per mansuetudinẽ, silex per patientiã.
Ezech. 3 9.
D. Greg. Naz.

ARGVMENTVM.

Adhuc perseuerat quinta visio huius operis. Septem illis Angelis, qui superiori capite cum septem phialis plenis ira Dei apparuerunt, præcipitur, vt eas in terram effundant, in quarum effusione multa, eáque admiranda prodigia contigerunt, vt patebit ex sequentibus.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

Et audiui vocem magnam de templo dicentem septem Angelis: Ite, & effundite septem phialas iræ Dei in terram. Et abiit primus Angelus, & effudit phialam suam in terram: & factum est vulnus sæuum, & pessimum in homines, qui habebant characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt bestiam, & imaginem eius. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare: & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari. Et tertius effudit phialam suam super flu-

mina,& super fontes aquarum,& factus est sanguis. Et audiui Angelum aquarum dicentem: Iustus es, Domine, qui es, & qui eras sanctus, qui hæc iudicasti, quia sanguinem Sanctorũ, & Prophetarum effuderunt,& sanguinem eis dedisti bibere: digni enim sunt. Et audiui alterum dicentem: Etiam Domine Deus omnipotens vera, & iusta iudicia tua. Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem: & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno,& blasphemauerunt nomen Dei habentis potestatem super has plagas, neque egerunt pœnitentiam, vt darent illi gloriam. Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiæ: & factum est regnum eius tenebrosum, & commanducauerunt linguas suas præ dolore: & blasphemauerunt Deum cœli præ doloribus,& vulneribus suis, & non egerunt pœnitentiam ex operibus suis. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnũ Euphratem,& siccauit aquã eius,vt præpararetur via regibus ab ortu solis. Et vidi de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ exire spiritus tres immundos in modum ranarum. Sunt enim spiritus dæmoniorum facientes signa, & procedunt ad reges totius terrę congregare illos in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei. Ecce venio sicut fur. Beatus, qui vigilat,& custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet,& videant turpitudinem eius. Et congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Et septimus Angelus effudit phialam suam in aërem: & exiuit vox magna de templo à throno, dicens: Factum est. Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram, talis terræmotus, sic magnus. Et facta est ciuitas magna in tres partes: & ciuitates gentium ceciderũt. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum, dare illi calicem vini indignationis iræ eius. Et omnis insula fugit, & montes nõ sunt inuenti. Et grando magna sicut talentum descendit de cœlo in homines: & blasphemauerunt Deum homines propter plagam grandinis, quoniam magna facta est vehementer.

COM-

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De septem Angelis phialas plenas iræ Dei in terram effundentibus.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

PRIMVM audiuit Ioannes vocem magnam de templo, hoc est, de cœlo dicentem septem Angelis. *Ite, & effundite septem phialas iræ Dei in terram.* Secundò, Primus Angelus effudit phialam suam in terram: *Et factum est vulnus sæuum, & pessimum in homines, qui habebãt characterem bestiæ, & in eos, qui adorauerunt imaginem eius. Pessimum vulnus* dicitur, id est, mirum in modum crucians. Quo etiam sensu accipiendum est illud Iob. 2, *Egressus Satan à facie Domini percussit Iob vlcere pessimo à planta pedis vsque ad verticem eius. Sæuum* autem appellatur, non quòd ex crudelitate profectum fuisset, sed quòd esset dirum quoddam vulnus, & magnum, atque adeo sæuitiam, & crudelitatem præ se ferret. Tertiò, *Secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari*: Dicitur mare conuersum esse in sanguinem sicut mortui, id eũ, eum colorem retulisse, quem refert cruor hominis occisi. Per *animam viuentem* accipienda sunt omnia aquatilia. Quartò, *Tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum, & factus est sanguis*, id est, omnes aquæ fluminum, & fontium conuersæ sunt in sanguinem. Tum verò addit Ioannes Angelum aquarum, id est, Angelum, qui præest aquis, (sunt enim omnia hæc inferiora per Angelos distributa, vt eorum curam habeant,) dixisse: *Iustus es Domine, qui es, & qui eras sanctus, quia hæc iudicasti: quia sanguinem Sanctorum, & Prophetarum effuderunt, & sanguinem eis dedisti bibere, digni enim sunt.*

Iob 2.7.

Vulnus pessimũ & sæuum quid in sacris

Quintò, Quartus Angelus effudit Phialam suam in solem, & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerunt nomen Dei, nec egerunt pœnitentiam. Cum dicitur: *Datum est illi æstu affligere homines, & igni*: significatur tantum fuisse æstum, & ardorem solis, vt ignis potius videretur: est enim ad verbum Græcè: καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυματίσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ hoc est, *Et datũ est illi æstuare facere homines in igni.* Sextò, *Quintus Angelus effudit phialã suã super sedem bestiæ, & factũ est regnũ eius tenebrosũ, & cõmanducauerunt linguas suas præ dolore, & blasphẽauerũt Deũ cæli præ doloribus, & vulneribus suis, & nõ egerunt pœnitentiã.* Cõmanducare linguas suas hoc loco est illas præ rabie, & indignatione mordere, & concidere perinde, atque si verè comederentur. Septimò, *Sextus Angelus effudit phialã suã in flumẽ illud magnũ Euphratẽ, & siccauit aquã eius, vt præpararetur via Regibus ab ortu solis.* Additq; vidisse se de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ exeuntes tres spiritus immundos in modũ ranarũ. Octauo, Dicuntur Reges vniuersæ terræ cõgregandi in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon. Nonò, *Septimus Angelus effudit phialam suam in aërem, &*

II.

exiuit vox magna de templo à throno, dicens: factum est, Et facta sunt fulgura, & voces, & tonitrua, & terræmotus factus est magnus, qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt super terram. Et facta est ciuitas magna in tres partes (male quidem Latini codices habent *facta est*, cum Græcè habeatur, ἐγένετο, id est, *facta est*,) hoc est, tribus magnis bjatibus relictis ex terræmotu ipsa ciuitas manebit diuisa in tres partes. *Et ciuitates gentium ceciderunt*: multæ enim ciuitates toto orbe terræmotus istius magnitudine corruerunt. Præterea *Babylon magna venit in memoriam ante Deum*, vt meritas pœnas reciperet: multæ etiam insulæ, & montes vi eiusdem terræmotus sunt euersi. Denique *grando magna sicut talentum*, id est, extraordinariæ cuiusdam magnitudinis *descendit de cælo in homines*. Græcè est, ὡς πλαγπαίαι: appellant autem Græci talantiæon, hoc est, talentare, id, quod est magnæ molis, & vastæ magnitudinis, vt annotauit Erasmus in scholiis super Apocalypsim. Glossa in hunc locum ait talentum magnum esse centum viginti librarum, mediocre septuaginta librarum, minimum librarum quinquaginta. Sed tantum abest, vt impij eo grandinis supplicio emendati resipiscerent, vt potius propter plagam grandinis Deum blasphemarint. Hæc quoad imaginariam visionem.

Glossa. Quid talentum magnũ, mediocre, & minimum.

Septem Angelorum phialas effundentium mysterium, & literalis sensus iuxta nostram sententiam explicatur.

SECTIO II.

I. Recolenda est duplex illa septem horum Angelorum expositio, quam superiori capite tradidimus: vna nostra, qua diximus per septem hosce Angelos accipiendos esse plurimos Angelos diuinæ iustitiæ administros, qui septem plagas à Ioanne commemoratas extremo illo tempore mortalibus inferent: altera communis, quæ in septem Angelos vniuersos illius temporis Prædicatores intelligit, qui terribilia à Deo peccatoribus decreta supplicia denunciabunt in septem istis plagis abumbrata. Igitur hac sectione docebimus, quid iuxta nostram sententiam per has septem plagas accipiendum sit: in sequenti easdem iuxta cõmunem sententiam explicabimus.

II. Itaque has omnes plagas ad literam, vt verba sonant, accipiendas esse arbitramur. Quemadmodum enim olim Ægyptum Deus per Moysem decem affecit plagis grauissimis, quæ in lib. Exodi commemorantur: & deinde succedentibus mundi ætatibus multa, variáque supplicia in orbem, variásque prouincias, ac nationes inuexit: ita etiam extremis illis temporibus, cum supra modum Antichristi, eiúsque sectatorum licentia, libidóque dominabitur, impios grauissimis plagis affliget ministerio Angelorum, quæ hoc capite referuntur. Quare quod in primo Angelo dicitur de vulnere sæuo, & pessimo, ita vt dicitur, accidet: quãquam incognitum sit, cuiusmodinam vulneris genus esse debeat, Similé quandam plagam Deus intulit in Ægyptios, Exod. 9. *Factáque sunt vlcera vesicarum turgentium in hominibus, & iumentis.* Et Philistæi grauissimè in inferioribus, & secretioribus corporis partibus diuinitus afflicti fuerunt, eo quòd arcam testamenti captiuam retinerent, vt refertur 1. Reg. 5. Itaque vulnere aliquo sequissimo punientur diuinitus Antichristi sectatores, hoc est, vt Ioannes ait, qui characterem bestiæ habuerint, eiúsque imaginem adorauerint. Secunda plaga erit in mari, quod conuertetur in sanguinem, & omnia maris aquatilia interibunt. Sic enim in Ægypto aqua Nili fluminis in sanguinem conuersa est, & pisces,

Extremis mundi temporibus impios Deus grauissimis plagis afficiet Exod. 9.10.

1. Reg. 5.

sces, qui erant in flumine, mortui sunt, computruitque fluuius, & non poterant Ægyptij bibere aquam fluminis. Tertia plaga erit in fluminibus & fõtibus, quæ etiam in sanguinem cõuertentur. Quarta erit super solé, qui extraordinario, & prodigioso quodã æstu terram aduret. Quinta erit super sedé bestiæ, idest, super regnũ Antichristi, vt interpretatur Andr. Cesar. quod dicitur reddendũ tenebrosum: quia nimirũ Antichristi sectatores maximis plagis à Deo percussi nõ ruentur ampliùs tã prospero rerũ suarũ successu: sed excruciati doloribus vsque adeo torquebuntur, vt dicat Ioannes, quod præ doloribus, vulneribus, & rabie commanducare debeant linguas, & in Deum execrabiles iactare blasphemias. Sexta erit in flumine magno Euphrate, qui siccabitur, vt præparetur via Regib° ab ortu Solis: ná vti diximus in tractatu de Antichristo, ex decé illis Regibus, qũi Antichristi tempore orbis imperiũ obtinebunt, tres occidendi sunt ab Antichristo, septé reliqui vltro ipsi parebũt: & quoniá aliqui ex his septem erunt eo tempore in partibus Orientalibus, idcirco dicitur siccãdus Euphrates fluui°, vt facilè possint ad Antichristũ transire, cũ illóq; bellum nefarium, & funestũ Christ. inferre. *Andr. Cæs.*

Quod autem hoc loco addit Ioannes, exiuisse de ore draconis, & de ore bestiæ, & de ore Pseudoprophetæ tres spiritus immundos in modum ranarum, (haud dubiè propter immunditiam, & importunam loquacitatem) iréque ad Reges totius orbis, eósque in prælium congregare ad diem magnum omnipotentis Dei, illud significat draconem, idest, diabolum, bestiam, idest, Antichristum, Pseudoprophetam, idest, præcursorem eius, insignem illum Concionatorem, de quo aliàs diximus, præcepturos esse tribus insignibus Dæmonibus, (hoc enim est exire de ore ipsorum, id est, ad imperium ipsorum) vt eant ad septem illos Reges, qui vltro Antichristo parebunt, eisque persuadeant, vt coacto ex omnibus suis prouinciis innumerabili exercitu sese ad Antichristum adiungant, vt cum eo bellum Christianis inferant, Christique nomen penitus conentur extinguere. Et quoniam omnes illos Christus tandem debet euertere, vt dicitur cap. 17. illis verbis: *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est*: idcirco dicuntur congregandi in prælium ad diem magnum omnipotentis Dei, in quo nimirum Christus se omnipotentem Deum esse declarabit. Vnde siccatio Euphratis nõ plagã erit aduersus fideles, sed istis Regibus funesta, quibus malo suo siccatur Euphrates, paraturque via, vt ad locum certaminis conuenant, ibique simul omnes cum Antichristo diuinitus extinguantur. Nec verò mirum videri debet, quod Antichristus, eiusque præcursor potestatem habeant præcipiendi dæmonibus, vt huc, illúcque discurrant, legationibúsque in specie, & forma visibili fungantur. Etenim Antichristus recipiet à Dæmone omnem huiusmodi potestatem, Dæmonibúsque, vt satellitibus, ministris, & legatis ad omnem hominum perniciem abutetur, vt in tractatu de Antichristo ex antiquis Patribus ostendimus. Locus celebertimus huius prælij indicatur, cum dicitur: *Congregabit illos in locum, qui vocatur Hebraicè Armagedon*. Quidam recentiores suspicantur esse locum prope Hierusalem, & prope vallem Iosaphat, vbi iudicium est futurum, deducíque à radice רמג *Aram*, quæ significat dolosè agere, & radice *Gadad*, quæ significat exercitum congregare, vt indicetur Deum quodammodo callidè ac dolosè Reges istos cum suis exercitibus vnum in locum coacturum, vt simul omnes extinguat. Coniiciunt etiam videri corruptam vocem, & pro *Armagedon* legendum esse *Maggedon*, siue *Maggedo*, quæ fuit vrbs prope Iesraelem ciuitatem Metropolim decem tribuum, sitámque ad radices montis Gelboë, quæ vrbs, habuit campum magnum capacem præ-

III.

Apoc. 17. 14.

Siccatio Euphratis Antichristo, eiusque sectatoribus funesta.

Armagedon vbi sit, & eius etymos.

Maggedo ciuitas metropolis decem tribuum.

lij, cuius fit mentio Zachar. 12. & 12. Paralip. 35. Verum similes coniecturæ de corruptis nominibus, quæ suffugij causa excogitari solent, non multùm doctioribus probantur, maximè cum omnibus codicibus aduersantur. D. Hieronymus tractatu de nominibus Hebraicis, *Armagedon*, inquit, *interpretatur Consurrectio tecti, siue Consurrectio in priora: sed melius Mons è latrunculis, vel Mons globosus.* Nicolaus Zeger. in Scholijs super Apocalyp. ait secundùm quosdam interpretari montem Euangelij, vel pomorum siue fructuum. Ex quibus verbi interpretationibus multa doctores colligunt ad sensum potius mysticum, quàm literalem pertinentia. Quare conuenientius videtur, vt insciti à nostram profiteamur, dicamúsque hunc locum esse nobis incognitum: propter mysterium autem appellari Hebraicè *Armagedon*, ideſt, Consurrectionem tecti, siue Consurrectionem in priora: qui eo nimirùm loco diuinitùs Antichristo superato, Regibúsque eius sectatoribus euersis rursus Ecclesiæ tectum consurgere debeat, & in pristinam gloriam vendicari. Aut certè montem è latrunculis, quia eò Antichristus cum suis omnibus sectatoribus conueniet. Montem etiam Euangelij, quia in eo Euangelij veritas, falsitásque sectæ Antichristi declarari debeat. Montem pomorum, siue fructuum, quia ibi tandem fere omnes Christi gloriam agnoscentes, eiúsque potentiam, & Diuinitatem prædicantes tanquam pulcherrima poma ex Christo nobilissima arbore pullulare, & tanquàm lectissimi fructus colligendi sunt.

Zachar. 12. 2. Paral. 35. D. Hieron.

Nic. Zeger.

In eo loco vbi superatus fuerit Antichristus Ecclesiæ tectum rursus consurget

IIII. Septima plaga erit in aëre: horrifica enim quædam tonitrua personabunt, cõspicientur fulgura, & inconditæ per aërem voces audientur, nimirum vt nonnulli interpretantur, quasi exercituum discurrentium: nam simile quiddam accidit ante Hierosolymæ euersionem per Titum, vt narrat Ioseph. lib. 7. de bello Iudaico, cap. 12. *Ante Solis*, inquit, *occasum visa sunt per inane ferri currus totis regionibus, & armatæ acies tranantes nubila, & ciuitatibus circumfusæ. Festo autem die quem Pentecosten vocant, nocte, Sacerdotes intimum templum more suo ad rediuinas celebrandas ingressi, primum quidem motum quendam strepitumque sensere: post ea verò subitam vocem audierunt: Migremus hinc.* Si igitur proximè ante finem mundi voces etiam in cœlo audientur, strepitúsque exercituum per aërem discurrentium. Quòd enim proximè ante finem mundi hoc debeat contingere, significat Ioannes, cum ait, egressam fuisse vocem magnam de templo: *Factum est*, id est, iam finis mundi adest. Octaua: Fiet magnus quidam terræ motus, quo ciuitas magna in tres partes scindetur. Hanc vrbem arbitratur Arethas Cæsar. esse Hierusalem quæ vrbs magna dicta est, c. 11. cum corpora Enoch, & Heliæ dicuntur iacitura in plateis ciuitatis magnæ. Quæ expositio melior est, quàm illa, quæ communiter traditur, de ciuitate impiorum, haud dubiè enim certa aliqua ciuitas designatur, quæ non alia videtur intelligenda, quam ipsa Hierosolymorum vrbs, quæ eo tempore magna meritò dicitur, quòniam, vti diximus, in tractu de Antichristo, eam Antichristus instaurabit, celeberrima quoque afficiet. Denique quæ adduntur de Babylone iam ad cap. 17. & 18. pertinent. Atque hæc de literali expositione: nunc communem, quæ nobis mystica videtur, aggrediamur.

Septima plaga cuiusmodi futura. Ioseph.

Arethas. Apocal. 11. Hierusalem in tres scindetur partes.

Communis

Communis de septem Angelis septem phialas effundentibus expositio commemoratur.

SECTIO III.

QVamquam ea expositio, quam hactenus tradidimus, literalis nobis videatur, non duximus tamen prætermittendam communem, tum ne quis eam in hisce nostris commentariis desideret: tum quia multa continet ad moralem tractationem spectantia. Et licet interpretes varient, seligemus tamen ex omnibus vnam, quæ magis contextui consentanea videbitur. Primum igitur dubitant Haymo, & Pannon. cur cum præceptum fuisset septem Angelis, vt phialas suas in terram effunderent: *Ite*, inquit, *& effundite septem phialas iræ Dei in terram:* solus primus in terram fuderit: reliqui omnes mandatum transgressi videantur, cum alius quidem in mare, alius in flumina, & fontes, alius in Solem, alius super sedem bestiæ, alius in Euphratem fluuium, alius in aërem fuderint? Cui dubitationi respondent hæc omnia cõprehensa fuisse nomine terræ, quæ hoc loco mysticè accipienda est, nimirum pro multitudine impiorũ. Verùm illud etiam mysterium elici potest sæpe iustitiæ ministros in supplitiis inferendis mandatũ Regis, ac Principis excedere, & vbi potestatem aliquam puniendi à Rege irato acceperunt, continuò sibi omnia licere existimare. Hanc enim eandem ob causam cap. 7. quidam Angelus clamauit voce magna quatuor Angelis, quibus datũ est nocere terræ, & mari, dicens: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus.* Quid enim opus fuerat addere, *arboribus*, Angelis solùm nocendi terræ, & mari habebant potestatem? nimirum vidit ille Angelus eos vltra potestatem sibi datam facere, & cum solum illis permissum fuisset nocere terræ, & mari, etiam arboribus nocere solitos, atque id circo clamauit: *Nolite nocere terræ, & mari, neque arboribus.* Præterea timuit, ne stricte admodum interpretarentur mandatum Principis de conferendo beneficio, nisi conceptis verbis arbores expressisset: ferè enim solent Regis ministri potestatem quidem puniendi amplissimè, beneficia autem conferendi stricte interpretari.

I. *Haymo. Pannon.* *Cur phialas omnes in terram non effuderint.* *Apoc. 7. 3. Ministri iustitiæ in inferendis supplicijs mandatũ Regis solent excedere.*

Secundo, Primus Angelus, qui effudit phialam in terram, iuxta communem expositionem, quam sequuntur Primasius, Richard. de S. Victor. Haymo, Ansbert. Pannon. Ioach. Hugo Cardin, significat Apostolos, qui fidem Christi prædicare cœperunt, comminantes iram Dei maximam super eos venturam, nisi hdem eius reciperent. Significatur autem Iudæi nomine terræ, quia terrenis commodis insistunt. *Factum est vulnus sæuum, ac pessimum,* videlicet peccatum infidelitatis, quia Christum vt Regem, ac Messiam noluerint. Ad exaggerandum autem hanc Iudaici populi infidelitatem appellatur vulnus sæuum ac pessimum, hoc est, ferè insanabile. Et quoniam hæc Iudæorum infidelitas vsque ad Antichristi tempora perdurabit, quem ipsi tanquam Messiam recipient, idcirco subiungitur: *In homines, qui habent characterem bestiæ, & in eos qui adorauerunt imaginem eius.* Potest quoque per vulnus sæuum, ac pessimum designari hæc Iudæorum extrema captiuitas, quam vsque ad finem mundi patientur.

II. *Primas. Rich. Vict. Haymo. Ansbertus. Pannon. Ioachim. Hugo Card. In Iudæi terræ nomine cur significentur.* *Eorundem item infidelitas vulnus sæuum ac pessimum cur appelletur.*

Tertiò, Secundus Angelus, qui effudit phialam in mare, designat Conionatores, qui Gentilibus Euangelium prædicabunt, vt exponit Richardus de sancto Victore. Rectè enim per mare Gentilitas per falsorum Deorum diuersitatem fluctuans intelligitur. Hi igitur Prædicatores Gentilibus

III. *Rich. Vict.*

Gentilitas designatur per mare.

in infidelitate permanentibus Diuinam iram impendere denuntiabunt, quod est phialam plenam iræ Dei effundere: quorum pœna est maris in sanguinem conuersio tanquam mortui, quo significatur Gentilium reprobatio, per quã sempiternæ morti adiudicantur. Alij per mare mundanos homines accipiunt: quòd enim mundus maris nomine adumbrari soleat, vt alia interim omittamus, perspicuum est ex illis verbis Esai. 23. *Erubesce Sidon: ait enim mare: fortitudo maris dicens:*

Esai 23. 4. Mundus maris nomine adumbratur in sacris. D. Hieron. D. Ambros.

Non parturiui, & non peperi, enutriui iuuenes, nec ad incrementum duxi virgines. Quo loco per mare mundum intelligit D. Hieron. Verùm non est prætermittenda oBiter elegans D. Ambrosij expositio: is enim libro de Helia, & ieiunio, cap. 19. expendit conqueri mare de cupiditate eorum, qui ipsum negotiandi causa nauigationibus exagitant. *Tanquam fatigati*, inquit, *elementi vox ista est, ac dicentis: Erubesce Sidon: hoc est: meos fluctus negotiator arguis, cum sis ipse fluctibus inquietior. Erubesce quasi pudore, siquidem periculo non moueris: verecundiores venti sunt, quàm vestræ cupiditates: illis si pudore, siquidem periculo non moueris: verecundiores venti sunt, quàm vestræ cupiditates: illis habent otia sua: nunquam vestra quærendi studia feriantur: & cum otiosa tempestas est, nunquam vestra otiosa sunt nauigia. Nõ parturiui, nec peperi, nec nutriui iuuenes: quid me inquietant, quos nescio, quos non agnosco?*

IIII. Quartò, Tertius Angelus, qui effudit phialam super flumina, & fontes aquarum, vt vult Hugo Card. gerit personam Concionatorum contra Hæreticos, & Schismaticos diuina iudicia denuntiantium, qui per flumina, & fontes exprimũtur: quoniam continent, & scaturiunt aquam pessimorum dogmatum. Quam ob causam de illis dicitur 2. Petr. 2. *His sunt fontes sine aqua,* (nimirum veræ sanæque doctrinæ) *nebulæ turbinibus exagitatæ, quibus caligo tenebrarum reseruatur.* Porrò fundente Angelo phialam, aquæ fluminum, & fontium versæ sunt in sanguinem: quo indicatur plaga Hæreticorum detestabilis, & execranda, Deúmque maximè in Hæreticos sæuiturum.

Hugo Card.

2 Petr. 2 17 Hæreticorum plaga detestabilis.

V. Quintò, Quartus Angelus effudit phialam in solem, hoc est, in Ecclesiæ Prælatos, non rectè Ecclesias à Christo sibi commissas administrantes: quin potius malo exemplo, peruersáque administrandi ratione omnia disturbantes. Ita plerique apud Cœlium Pannonium, à qua expositione ipse non multùm abhorret, meritóque reiicit aliorum sententiam per *solem* hoc loco Romanum Pontificem accipientium. Communiter interpretes per *solem* hoc loco Antichristum accipiunt, qui extremis illis temporibus per summam potentiam, & admiranda prodigia quasi sol in mundo fulgebit. Sed rectius est, vt sol is nomine Prælatos in vniuersum accipiamus, qui soli meritò comparantur, qua eorũ est in Ecclesiis verbo, & exemplo splendescere. Itaque malis Ecclesiæ Prelatis, qui tunc erunt non pauci, Angelus iste acerbissima supplicia comminatur. Quod verò subiũgitur: *Et datum est illi:* non intelligendũ est concessũ fuisse Angelo, vt male credit Primas. sed concessũ fuisse soli, vt æstu, & igne homines cruciaret. Etenim semper incõmoda, quæ illis plagis commemorantur, non ad Angelum pertinent, sed ad locum, in quo phialæ funduntur. Cum ergo quartus Angelus dicatur effundere phialam suam in solem, de sole accipiendum est, quod sequitur, datum esse illi æstu affligere homines, & igne. Et ita intelligendum, quod ex iniustis, malisque Prælatis, fuisque vtilitatibus tantùm seruientibus profectum fuerit, vt homines maximè cruciarentur, & quasi iniustis legibus, iudiciisque oppressi æstuarent, vnde vlterius propter malos, iniustósque Prælatos Deum blasphemauerint, in suáque ipsorum peruicacia magis obfirmati noluerint agere pœnitentiam.

Pannon. Malis Ecclesiæ Prælatis acerbissima supplicia cõminatur Angelus.

Primas.

VI. Sextò, In quinto Angelo, qui effudit phialam suam super sedem bestiæ, communiter Interpretes accipiunt Concionatores, qui aduersus multitudinem repro-

reproborum Antichristo adhærentium disputabunt: meritò autem reproborum sedes bestiæ appellantur, quoniam in illis Antichristus regnabit. *Et factũ est*, inquit, *regnum eius tenebrosum*: tum quia Deus regnũ Antichristi obscurabit, tandémque omnino euertet: tum quia eius sectatores non illuminabit peculiaribus illis auxiliis, mentísque illustrationibus, quibus sanctos illuminare consueuit. *Reprobi sunt Antichristi sedes.*

VII. Septimò, In sexto Angelo, qui effudit phialam suam in flumen magnum Euphratem, designantur Concionatores comminantes Principibus, magnísque ac potentibus viris, qui Antichristo adhærebunt: per flumen enim magnum Euphratem potentia huius seculi, fœlicitasque mundana exprimitur. Itaque Deus Principum, ac Tyrannorum, qui Antichristum receperint, potentiam, opésque extenuabit, prosperúmque secundarum rerum cursum cohibebit, quòd est Euphratem fluuium exsiccare, vt præparetur via Regibus Orientalibus, ideſt, Catholicis, ac fidelibus, qui Orientẽ, id est, Christum inhabitant, iuxta illud 1. Petr. 2. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* Itaque fœlicitatem Principum sectatorum Antichristi, Christianósque persequentium Deus extinguet, vt Reges isti Orientales tandem è tantis calamitatibus erecti, excitatique respirent. Atque hæc quidem iuxta communiorem huius loci expositionem, quæ nobis tamen mystica potius, quàm literalis videtur. *Fœlicitatem mundanam exprimit Euphrates. 1. Petr. 2. 9. fœlicitatem principum sectatorũ Antichristi Deus extinguet.*

VIII. Illud fortasse verius Euphratem hoc loco non translatè, sed propriè accipiendum, eóque tépore exsiccandum prædici, vt per illum pateat via Regibus Orientalibus, quò possint ex Oriente ad partes Occidentis facile commeare, vel vt sese ad Antichristum per id temporis in Occidentis prouinciis agentem adiungát, vt collectis in vnum copiis aduersus Ecclesiam bellum gerát, quemadmodum plerique interpretantur: vel, quod nobis videtur probabilius, non vt aduersus Ecclesiam Euphratem traiiciant: sed potius, vt pro Ecclesia, ac fidelibus contra Antichristum, eiúsque exercitum decertent: Nam cum Euphrates non nisi diuina potentia exsiccandus sit, (siquidem Deus est, qui sextum hunc Angelum phialã iræ suæ in Euphratem iubet effundere) non est verisimile illum eius rei gratia siccandum fore, vt Orientis Regibus via ad persequendam Ecclesiam muniatur: sed potius ad eam ab Antichristi tyrannide pro viribus, quoad poterunt, vendicandam. Itaque plaga hæc ad Antichristum pertinet, quoniam idcirco Deus siccabit Euphratem, vt iram suam per Orietales Principes in Antichristum, eiúsque sectatores exerceat. Atque in hanc sententiam interpretantur nonnulli Recentiores illud Psalm. 67. *Regna terræ cantate Deo: psallite Domino, psallite Deo qui ascendit super cœlos cœlorum ad Orientem.* Vbi *ascendere* idem est, atque *equitare*: equitare autem Deus Christúsque dicitur, cum regna aliqua, siue prouincias ad sui cognitionẽ, fidémque traducit. Quia enim fidei prædicatio in sacris literis bellum dicitur, quod cum gentium erroribus perfidiáque susципitur, vt ex Dauidis potissimum, Esaiæ, Zachariæque vaticiniis manifestum est: inde est, quòd Christus in conuersione gentium, tanquam Princeps, bellatórque potentissimus equitare dicitur, iuxta illud Abac. c. 3. *Qui ascendit super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio.* Eandémque ob causam Apostoli, & reliqui Concionatores Euangelici Duces nominantur, & bellicis nominibus, velut equorum, arcuum, belli, Zachariæ 9. & 12. aliísque similibus censentur. Quare cum dicitur Christus ascendere super cœlos cœlorum ad Orientem, de Orientalium prouinciarum ad fidem conuersione accipere oportet, vt prænuntiet Propheta fore, vt sicut primùm Christus in partibus Occidentis equitauit, iuxta illud, quod in eodem Psalmo præcesserat, *Iter facite ei, qui ascendit super Occasum: Dominus nomen illi*: quibus *Reges Orientales contra Antichristũ decertabunt.* *Psal. 67. 34.* *Equitare quando dicatur Deus.* *Abac. 3. 8.* *Zac. 9. & 12. Occidentalium partium conuersio prædicitur.*

verbis Europæ, Africæ, & Occidentalium partium Asiæ conuersio prædicitur, in quibus multò gloriosius fides Christi, quam in Orientis regionibus, Mesopotamia scilicet, Arabia, Persia, atque India recepta est: ita è contrario secundum Christi ascensum ad Orientem futurum, iisque in partibus Christū magna cum gloria, nominisque sui celebritate super innumerabiles nationes, potétissimósq; Reges ac Dynastas ascensurum, qui ipsius fidei, legisque imperium suscipere debeant, vt nostris iam temporibus Diuino beneficio magna ex parte factum videmus: atque ad extrema mundi tempora cumulatius implendum existimamus, videlicet innumeras tunc nationes, earúmq; Reges, ac Príncipes futuros Christianæ fidei, ac religionis cultores, ex quibus erunt hi Reges Orientales, qui traiecto Euphrate aduersus Antichristum coacto numeroso exercitu ire parent, cum eó que acerrimum pro Ecclesia, Christique fide, ac religione bellum gerant. Id quod cum fiet, tunc verò Antichristus magis irritabitur, conabitúrque per prædicatores suos Catholicis concionatoribus obsistere: imo Principes sibi subiectos ad redintegrandam aduersus fideles persecutionē incitare. Quam ob causā tres spiritus immundos tanquā legatos mittet ad vniuersos terræ Principes, ac Dynastas: de quibus tamen omnibus Christus in campo Armagedon gloriosè triumphabit, cuius campi expositio ex superiori sectione petenda est.

IX. Denique in septimo Angelo, qui effudit phialam suam super aërem, vt volūt Richard. de S. Vict. Haymo, Pannon. & alij intelliguntur concionatores aduersus aëreas potestates, siue Dæmones in isto aëre agentes Diuina iudicia denunciantes, quòd Antichristum, eiúsque sectatores aduersus Ecclesiam incitauerint. Recte enim per aerē eiusmodi aereas potestates designari ostēdit illud ad Ephes. 6. *Non est colluctatio aduersus carnem, & sanguinem: sed aduersus Principes, & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarū harum, contra spiritalia nequitiæ in cœlestibus.* Cum igitur istæ aëreæ potestates ex hoc aëre, vbi modo sunt in gehennam præcipites agentur, audietur quàm primùm vox de cœlo quasi cœlitum gratulantium: *Factum est.* Quæ deinde subiiciuntur de diuisione ciuitatis magnæ in tres partes, de Babylone mystica, hoc est, multitudine impiorum accipiendā sunt, quæ vt exponit Richard. sicut modò tribus partibus continetur, videlicet Paganismo, Iudaismo, & falso Christianismo: ita in fine mundi in tres partes secabitur per diuersitatē supplicij: aliter enim Pagani, aliter Iudæi, aliter falsi Christiani punientur. Reliqua, quæ de insulis, montibus, grandine que dicuntur, ad pœnam etiam reproborum pertinent, vt fusè Richard. aliíque exponunt. Illud dissimulandum nō fuit, quod idem auctor animaduertit, comparari grandinem talento, eo quod supplicium apud inferos sempiternum, quo Deus in damnatos animaduertit, suæ æquitatis examine ponderat, prout singulorum merita deposcunt.

Rich. Vict. Haymo. Pannon.

Per aerem designantur dæmones.

Ephes. 6. 12.

Richard.

Eadem septem Angelorum phialas effundentium visio ad septem lethalia crimina mysticè accommodatur.

SECTIO IIII.

1. DVximus operæpretium post traditam duplicem literalem expositionem, quandam aliam mysticam de his septem plagis afferre, visionémque accommodare septem capitalibus criminibus: sunt enim multa, eáque aptissima

quæ

quæ in hanc expositionem conueniant. Primus igitur Angelus effudit phialam suam in terram, idest, super inuidos, qui terreo colore propter tristitiam, ac mœrorem, quam de aliena fœlicitate concipiunt, terram ipsam imitãtur. Rectè autem subiungitur: *Factum est vulnus sæuum, & pessimum in eos, qui habebant characterem bestiæ*: tum quia inuidi peculiari ratione characterem bestiæ habent, eo quòd inuidia sit Dæmonis propria, quippe qui hominibus fœlicitatem inuidet: tũ quia nullum vulnus est, quàm inuidia, crudelius, & immanius, quippe quæ eum, cui dominatur, crudeliter lauciat: etenim inuidus cõsumitur tristitia, & alienis bonis contabescit. Id quod expendit D. Chrysost. super 12. cap. epist. 1. ad Corint. *Inuidia*, inquit, *malâ sua nescit, successu loquitur aliorum, expressa quædam Satanæ imago. Habet inuidus in se pectus simul corrodentem vermem, veneni fontem, & febrem ardentissimam, qua vritur. Melius esset habere serpentem in visceribus sese volutantem, quàm liuorem intus depascentem.* Et hom. 1. in Psalm. 51. in eandem sententiam annotauit verba illa, quæ dixit frater Dauidis natu maximus, eidem gloriam, & famam inuidens, quam ex singulari cum gigante certamine consecuturum esse præuidebat: *Quare venisti, & quare dereliquisti pauculas oues in deserto? Ego noui superbiam tuam, & nequitiam tuam. Sicut tinea*, inquit Chrysostomus, *comedit vestimentum: sic & inuidia inuidentem consumit.* Hanc nimirum ob causam cõcidit vultus Caim, cum vidit Deum ad Abel fratris munera respexisse, vt patet ex illis verbis Domini Genes. 4. *Quare iratus es, & cur concidit facies tua? nónne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit?* Quo loco peccatum pro peccati punitione sumitur. Est autem obiter aduertendum pro eo, quòd nos habemus, *In foribus peccatum tuum aderit*, esse Hebraicè, *Ad ostium peccatum tuum robes*, idest, *cubans*, à radice *Rabas*, idest, cubare, siue iacere, & est proprium leonum cubantium, veluti Genes. quadragesimo nono: *Requiescens accubuisti vt leo.* Itaque sic locus accipiendus est: Statim peccatum in foribus tanquam leo, vel molossus cubabit ad teipsum terrendum, ac deuorandum, hoc est, supplicium, ac pœna mox peccatum, & culpam consequetur. D. August. viperæ similem dixit eandem ob causam serm. 85. de tempore. *Sicut*, inquit, *aiunt viperas dilacerato illo ipso materno vtero, in quo conceptæ sunt, nasci, ita & inuidia natura illam ipsam animam, à qua concepta est, consumit, & perdit.* Denique Euseb. auctor Græcus (vt refertur in catena Græca in Genes.) de inuidia intellexit illud, quod Gen. 27. dicitur de Esau, cum sibi vidit præreptam à fratre Jacob benedictionem patris: *Irrugiit clamore magno, & consternatus ait, &c.* Nam tam, inquit, dolet præreptam benedictionẽ, quàm fratris inuidet dignitati, vt qui liuenti ingenio fratris damno magis, quàm suo cõmodo inuigilaret: id quod arguit & clamor vehemens, & consternatio: Quis verò dubitet consternationem istam exprimere malum illud, quod inuidia in inuidi mentem infert in illam vsque ad consternationem, & interitũ crudeliter sæuiendo.

Primi Angeli phiala effusa super terrã inuidorum.

Bono alieno quàm tabescat inuidus. D. Chrysost.

1. Reg. 27.

Gen. 4. 6.

Peccatum vt leo accubans ad deuorãdũ

Gen. 49. 9.

Viperæ similis inuidia. D. August.

Euseb. *Esau in fratrem inuidia* Gen. 27. 34.

Secundus Angelus effudit phialam suam in mare, & factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari. Significatur accidia, quæ mari propter amaritudinem comparatur: est enim tristitia, siue amaritudo quædam, ac tædium de spirituali bono. Etenim, vt ait D. Thom. 2. 2. quæst. 35. artic. 2. tristari de bono Diuino, de quo charitas gaudet, pertinet ad speciale vitium, quod vocatur accidia. Meritò autem factus est sanguis tanquam mortui, & omnis anima viuens mortua est in mari: quia per accidiam virtutes omnes, quæ in anima viuebant, languent, & quodammodo moriuntur. D. Gregor. libr. 32. Moral. sex assignat accidiæ filias, militiam,

II. *Secunda Phiala effusa in mare accidia* D. Thom.

D. Gregor. *Accidiæ filiæ.*

D. Isidor.

rancorem pusillanimitatem, desperationem, torporé circa præcepta, euagationem mentis circa illicita D. Isidorus in lib. de summo bono distinguit tristitiam ab accidia, aitque tristitiam esse, quatenus à laborioso opere, ad quod est obligatio receditur: accidiam verò, quatenus fit ad quietem indebitam conuersio. Tũc subiungit ex tristitia oriri rancorem, pusillanimitatem, amaritudinem, desperationem: ex accidia verò septem vitia, otiositatem, somnolentiam, importunitatẽ

Fugienda accidia vniuersitatis rerum exemplo.

mentis, inquietudinem corporis, instabilitatẽ, verbositatem, curiositatem proficisci: de quibus legendus est D. Thom. quæst. citata, art. 4. Fugiendã accidiã docet ipsa rerũ vniuersitas, in qua nihil est otiosum: sed omnia res illas, ad quas destinata sunt ab auctore naturæ, summa alacritate cõficiunt. Quod præcipuè cernere licet in sole, cuius in nascendo alacritatem admiratur Regius vates Psal.

Psal 18.5.

18. *In sole*, seu vt est Hebraice, *Soli posuit tabernaculum suum: & ipse tanquã sponsus procedens de thalamo suo exultauit vt gigas ad currendam viam*: quasi dicat. Ipse sol, vbi nocturno tẽpore in hemisphærio inferiori delituit, summo mane procedit magno cum splendore: quemadmodum si sponsus splendidissimis indutus vestibus procedat è thalamo, è quo cum progreditur, expectantes amici exhilarantur, & gratulabundi excipiunt venientem; & tanquam gigas aliquis potentissimus ad cõficiendum præscriptum sibi spatium promptus, & expeditus exoritur. Exemplũ

Exemplum diligentiæ in Abrahamo. Gen. 8. 6.

diligentiæ, studiique rerũ diuinarum præbuit Abrahamus Gen. 18. cum ad excipiendos Angelos festinauit ad tabernaculum, dixitque Saræ: *Accelera tria sata similæ, commisce, & fac subcinericios panes.* Ipse verò ad armentum cucurrit, & tulit inde vitulum tenerrimum, & optimum, deditque puero, qui festinauit, & coxit illum. Quem locum ita expendit Origenes homilia 4. in Gen. *Senex currit, Sara accelerat, puer festinat, nullus piger inuenitur in domo sapientis.* Quod autem omnis anima viuens, hoc est, omnia spiritualia dona in hoc accidiæ mari moriantur, perspicuum est ex Prouerb. 24. *Per agrum hominis pigri transiui & per vineam viri stulti: & ecce totum repleuerant vrticæ, & operuerant superficiem eius spinæ, & maceria lapidum destructa erat.* Id quod mysticè fuit adumbratum in Adonibezec, qui Iudic. 1. dicitur amputasse septuaginta Regibus manuum, & pedum summitates. Sic enim Dæmon per accidiam quasi manuum, pedúmque summitates hominibus amputat, inutiles eos ad quicquam boni agendum reddens.

Origen. Omnia dona spiritualia suffocat accidia.

Prou. 24. 30.

Iudic. 1.

III. Tertius Angelus effudit phialam suam super flumina, & super fontes aquarum: & factus est sanguis. Nomine fluminum, & fontium plerique gulam accipiunt, cui explendæ immensa diuitiarum flumina, aurique fontes vix sufficiunt. Quitamen omnes in sanguinem conuertuntur: quoniam vt dicitur Prouerb. 21. *Qui diligit epulas, in egestate erit.* Nec verò solùm in præsenti vita, sed etiam in futura: vnde diues ille epulo apud inferos guttulam aquæ expetebat, quæ tamen ei iure negabatur. Et ad Philipp. 3. *Multi ambulabant, quos sæpe dicebam vobis (nunc autem & flens dico) inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum, qui terrena sapiunt.* In huius rei typum 4. Reg. 25. Nabuzardan Princeps coquorum, seruus Regis Babylonis destruxit muros Hierusalem: quia venter, cui tanquam coquorum Principi omnia seruiunt, vniuersas opes, imo & virtutum ædificia, ac muros, quibus anima sæ tuetur, funditus euertit. Imo sicut idem Nabuzardan vasa templi transtulit in domum Regis Babylonis, fecitque vasa templi vasa palatij, & coquinæ: ita interdum luxui, & abdomini dediti Ecclesiastici beneficiorum redditus, qui etiam vasa sacra appellari possunt, efficiunt vasa coquinæ, cum iis ad infinitos gulę sumptus sustinendos abutuntur. Denique eleganter dixit Hieronymus in epistola ad Salinam

Tertia phiala super gulæ fontes, & flumina. Prou. 21. 17. Gula os hac & alia vitã egenũ reddit. Philip. 3. 18. 4. Reg. 25. Nabuzardã typus gulæ. dediti.

linam. *Procul sint*, inquit, *à conuiuiis crassæ turtures, & aues omnes, quibus amplissima patrimonia auolant.* D. Hieron.

Quartus Angelus effudit phialam suam in solem: & datum est illi æstu affligere homines, & igni: & æstuauerunt homines æstu magno, & blasphemauerũt nomen Dei. Hæc plaga super iram infligitur: rectè namque in solem phiala effunditur, cum ira dominatur: quia nihil magis lumen rationis obscurat, & quodammodo solem mẽtis de medio tollit, quàm ira: est enim ira furor breuis. Imo Seneca tract. de ira, docet nullam esse viam expeditiorem ad insaniam, quàm iram. Quo sensu dixit Paulus ad Rom. 12. *Non vosmetipsos defendentes, sed date locum iræ*, quasi videlicet furioso: sic enim furiosis hominibus liberum locum damus. A qua expositione non multum abhorret D. Basilius, cum sic locum interpretatur. *Date*, inquit, *locum iræ quasi torrenti, qui obuia quæque impetu suo rapidissimo deuoluit.* Meritò quoque subiungitur consequutum fuisse æstum, & blasphemiam, quia propter iram sanguis æstuat, & efferuescit, eúmque feruorem blasphemiæ in Deum, sanctósque consequuntur. IV. *Quarta phiala super solem iræ.* *Iræ furor. Seneca.* *Rom. 12. 19.* *D. Basilius.*

Quintus Angelus effudit phialam super sedem bestiæ, hoc est, super superbiã, quæ sedes est dæmonis, iuxta illud Iob. 41. *Ipse est Rex super vniuersos filios superbiæ.* Factum est regnum eius tenebrosum, quia tandem Deus, qui superbis resistit, Iacob. 4. eorum superbiam frangit, dominatúmque obscurat: & quia superbi ex humiliatione incredibilem dolorem concipiunt, propterea dicuntur præ rabie suas ipsorum linguas commanducasse. Sextus Angelus effudit phialam in flumẽ magnum Euphratem, hoc est, in libidinem, & luxuriam, quæ Euphrati flumini comparatur, tum quia instar Euphratis rapidissimi fluminis magnam hominum partem secum deuoluit: tum quia dulcium aquarum nomine rectè voluptas carnalis exprimitur: siccantur autem aquæ fluminis, quia tandem voluptuarij homines, & plurimis in hac vita tum morbis, tum aliis miseriis diuexantur, & sempiternis tandem apud inferos tormentis cruciantur. Denique septimus Angelus effudit phialam in aërem, hoc est, in auaritiam, quæ instar camæleõtis aëre vescitur, nec bonis, quæ possidet, vnquam fruitur. Hanc enim etiam ob causam auaritia appellatur *idolorum seruitus*, ad Galat. 5. quoniam, vt ait D. Chrysostomus, sicut idololatræ venerantur idola, nec ea præ reuerentia tangere audent: ita auarus pecunias tanquam idolum veneratur, nec eas præ reuerentia audet contingere, sed inani tantùm earum aspectu delectatur. V. *Quinti Angeli phiala in superbiam.* *Iob. 41. 25.* *Iacob. 4.* *Sexti Angeli phiala in luxuriam.* *Septimi Angeli phiala in auaritiæ aërem.* *Galat. 5. 20.* *D. Chrysost.*

ARGVMENTVM.

Richardus de Sancto Victore existimat caput hoc ad quintam adhuc visionem huius operis pertinere: fortasse ex eo, quòd vnius è septem Angelis habentibus septem phialas plenas iræ Dei mentio fiat. Sed rectius Pannonius cum aliis hinc sextam Visionem inchoat, in qua de damnatione meretricis magnæ, & ruina Babylonis disseritur, vt patebit ex sequentibus.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

ET venit vnus de septem Angelis, qui habebant septē phialas, & locutus est mecum dicens: Veni, & ostendam tibi dānationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cū qua fornicati sunt reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram, de vino prostitutionis eius. Et abstulit me in spiritu in desertum. Et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineā, plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem, & cornua decem. Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide pretioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius. Et in fronte eius nomen scriptum: Mysteriū: Babylon magna, mater fornicationum, & abominationū terræ. Et vidi mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu. Et miratus sum, dum vidissem illam, admiratione magna. Et dixit mihi Angelus: Quare miraris? Ego dicam tibi sacramentum mulieris, & bestiæ, quæ portat eam, quæ habet capita septem, & cornua decem. Bestia, quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abysso, & in interitum ibit, & mirabuntur inhabitantes terram (quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ à constitutione mundi) videntes bestiam, quæ erat, & non est. Et hic est sensus, qui habet sapiētiam. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt. Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit: & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa, octaua est, & de septem est, & in interitum vadit. Et decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges vna hora accipient post bestiā. Hi vnum consilium habent, & virtutem, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt: & Agnus vincet illos, quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum: & qui cum illo sunt vocati, electi, & fideles. Et dixit mihi: Aquæ, quas vidisti, vbi meretrix sedet, populi sunt, & gentes, & linguæ. Et decem cornua, quæ vidisti in bestia: hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni cōcremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei. Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.

COM-

COMMENTARIVM PRIMVM EXEGETICVM.

De sexta visione Ioannis.

Imaginaria huius capitis visio describitur.

SECTIO PRIMA.

COmmemorat Ioannes venisse ad se vnum de septem Angelis, qui habebant septem phialas, de quibus dictum est superiori capite, dixisséque sibi: *Veni: ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt Reges terræ.* Tum addit apparuisse sibi huiusmodi visionem. Primò, Vidit mulierem sedentem super bestiam coccineam plenam nominibus blasphemiæ, habentem capita septem & cornua decem. Quod ait, *Mulierem sedentem super bestiam coccineam*: dubium est in Latina editione, vtrum illud nomen *coccineam* ad bestiam, an ad mulierem pertineat: Verùm ex Græco cõtextu est perspicuum non posse ad mulierẽ, sed ad bestiã spectare. Sic enim Græcè legim. εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίου κόκκινον *Dubitatio.* Secundò, Mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro & lapide pretioso, ac margaritis. Tertiò, habebat poculum aureum in manu, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eiusdem. Quartò, In fronte eius erat nomen scriptum: *Mysterium, Babylon magna, mater fornicationum, & abominationum terræ.* Quidam existimant nomen scriptum in fronte fuisse hoc nomen, *Mysterium:* alij, quod videtur probabilius, sentiunt nomen scriptum fuisse illud, *Babylon magna, mater fornicationum & abominationum terræ.* Nomen verò, *Mysterium*, appositum esse per parenthesim, vt indicetur in nomine, quod gerit scriptum in fronte, arcanum quiddam, plenúmque mysterij latere. Quintò. Ait Ioannes vidisse se mulierem ebriam de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu, vehementérque fuisse admiratum. Sextò, subiungit explicatum fuisse ab Angelo sacramentum mulieris, & bestiæ, quæ Angeli explicatio magnis quoque & ipsa difficultatibus est implicita. *Bestia*, inquit, *quam vidisti, fuit, & non est, & ascensura est de abyssо, & in interitum ibit. Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & Reges septẽ sunt: quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit, & cum venerit, oportet illum breue tempus manere. Et bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est, & in interitum vadit. Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam Reges vna hora accipient post bestiam. Hi vnum consilium habent, & virtutẽ, & potestatem suam bestiæ tradent. Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos. Decem cornua, quæ vidisti in bestia, hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi, vt dent regnum suum bestiæ, donec consummẽtur verba Dei.* Denique vt se magis Angelus explicaret, subiunxit: *Mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Hæc fuit Angeli interpretatio, quæ adhuc interpretationem requirit. *Duplex opinio de nomine mulieris.*

Communis expositio de muliere sedende super bestiam coccineam commemoratur, & reiicitur.

SECTIO II.

I. *Impiorum multitudo, gloria, & damnatio.*

COmmunis expositio huius mulieris, siue Babylonis nomine multitudinem impiorum accipiendam esse docet, eorúmque hoc loco damnationem describi, eo quòd Babylon sit confusionis ciuitas, quæ *Meretrix magna* appellatur, quòd creaturam Deo præponere genus quoddam sit spiritualis fornicationis. Sedet super aquas multas, id est super populos multos, vt Angelus ipse interpretatur: quia multitudo impiorum ex omnibus gentibus conflatur. Sedet super bestiam coccineam, id est, super diabolum, qui impiorum multitudinem sustinet. Is bestiæ coccineæ similis dicitur propter sanctorum sanguinem, quem continuò per Tyrannos effudit. Plena est nominibus blasphemiæ, quia vbique gentium à reprobis nomen Dei blasphematur. Per capita septem omnes Reges impij, & idololatræ significantur. Per cornua decem omnia regna illis subiecta; vterque enim numerus vniuersitatẽ continet. Mulier est circũdata purpura, & coccino ad significandam externam mundanarum rerum pulchritudinem, qua impij capiuntur: inaurata est auro, & lapide pretioso, & margaritis propter eiusmodi rerum affluentiam, quibus impij circunfluunt. Gerit in manu poculum aureũ plenum abominatione, & immunditia, quia sub speciosa quadam pulchrq; mũdanæ fœlicitatis specie, & inanis voluptatis imagine omnis generis immunditiam, atque turpitudinem, tum quæ ipsis peccatis, tum quæ peccatorum miseriis & incõmodis, ipsísque tandẽ apud inferos cruciatibus continetur, suis amatoribus propinãt. Verùm ne mulier tã pulchro, elegantíque ornatu incautos, insipiẽtésque amatores in fraudem inducat, gerit in fronte scriptũ nomẽ, ex quo statim meretrix esse dignoscitur, *Babylon mater fornicationum, & abominationum terræ*. Nam ipsum nomen Babylonis confusionem notat, meretriciũ autẽ officium turpitudinẽ mulieris declarat. Pãnonius existimat ipsum etiã nomen, *Mysteriũ*, in frõte scriptũ fuisse, quia nimirum opera Babylonis quibus dã sunt in fronte, quibus dã autẽ in mysterio: simplicibus enim mysteriũ sunt, quia occulta sunt eis ea, quæ à reprobis efficiuntur, latétque eos mundanæ fœlicitatis incõstantia, & fallacitas, at sapientibus in fronte sunt, quia cõspicua, & manifesta. Alij nomine mysterij illud indicari arbitrãtur, quòd à reprobis multa efficiãtur per hypocrisim, quæ mysterium cõtinent: quoniã arcano quodã, ac secreto artificio virtutem simulent nihil minùs, quàm eam adamantes. Vnde merito in fronte hypocritarum *mysteriũ* scriptum est: quia in omnibus eorum actionibus mysterium latet, id est, subdolum, & occultum honoris adipiscendi studium. Alij sic. Gerit mulier titulum mali operis in fronte, quia reprobi de malis, quæ agunt, gloriãtur, iuxta illud Psal. 51. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es iniquitate?* & Esai. 3. *Quasi Sodoma prædicauerunt peccatum suum*. Ebria est de sanguine Sanctorum, & de sanguine Martyrum Iesu propter infinitam vim sanguinis Martyrum, quam Tyranni effuderunt.

Nomen mysterium explicatur, Pannon.

Psal. 51. 3. Esai 3. 9.

II. *Angeli interpretatio de bestia. Ioan. 12. 31.*

Angeli interpretatio huiusmodi est. *Bestia*, inquit, *quam vidisti, fuit, & non est*. Quoniam bestia, super quam mulier sedet, Diabolus ipse est, qui dicitur fuisse, & non esse: quoniam ante aduentum Christi dominabatur in mundo, cum ei toto orbe templa, aræque erigebantur: at post aduentum Christi de mundo per passionem eius eiectus fuit, quemadmodum Christus ipse prædixerat Ioan. 12. *Princeps huius mundi eicietur foras. Et ascensura est de abysso, & in interitum ibit.*

Quoniam

Quoniam iterum Antichristi tẽpore regnabit, sed tandem in interitum ibit, quia post mortem Antichristi regnum eius omnino dissipabitur. *Septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet, & reges septem sunt.* Hîc interpretes aiunt septem capita, septem montes, septem Reges vniuersum esse reproborum principatum & multitudinem, quæ ex Regibus, ac Principibus, subiectisque populis coalescit, & vt ait Richard. per septem status ab initio defluxit. Primus status fuit ab Adam vsque ad Noë. Secundus à Noë vsque ad Abraham. Tertius ab Abraham vsque ad Moysen. Quartus à Moyse vsque ad Dauidem. Quintus à Dauide vsque ad Christum. Sextus à Christo vsque ad Antichristum. Septimus sub Antichristo vsque ad finem mundi. Itaque per septem Reges omnes Reges horum statuum intelliguntur. Iuxta quam expositionem sequitur: *Quinque ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit, cum venerit, oportet illum breue tempus manere*: quia quinque ex præcedentibus septem statibus ante aduentum Christi, & ante tempus huius visionis iam trãsierant: vnus nunc est, qui à Christo vsque ad Antichristum decurrit: septimus, qui erit tempore Antichristi, nondum venit: sed cum venerit, non multùm durabit, quia tribus tantum annis cum dimidio circumscribetur. Bestia, quæ erat, & non est, & ipsa octaua est, & de septem est. Dæmon ipse ab his auctoribus accipitur. De septem est, quia similiter peccat: sed tamen octaua est, quia omnes malitia, astutiáque longè superat. Ad nihil enim, inquit Haymo, appellauit, octauã, quæ septima erit, nisi vt ostenderet, quòd septies amplius tunc dominabitur Antichristus, quàm reliqui omnes superiores Tyrãni, qui Ecclesiã variis tẽporibus fuerunt persecuti. *Decẽ cornua, quæ vidisti, decẽ Reges sunt.* Est sermo, vt vult Richard. de decẽ illis Regibus toties cõmemoratis, in quos Antichristi tẽpore Romanũ imperiũ diuisum erit: qui cũ Agno pugnabũt, quia fidẽ Christi extinguere conabũtur: sed ab Agno tamen vincentur. *Hi odient fornicariã, & desolatã facient illã.* Odisse hoc loco aiunt cõmuniter interpretes illud significare, quòd prædicti Reges fouẽdo, & adiuuando impiorum multitudinẽ aduersus Christum eam sempiternis inferorum cruciatibus obnoxiã facient, quod maximum sane odium censeri debet.

Richardus. *Septem mũdi status.* *Bestia octaua cur Dæmon.* *Haymo.* *Richardus.*

Hæc est communis huius visionis expositio, in qua multa sunt, ad quæ visio quasi inuita, & repugnans trahitur. Primum, quia Ioannes non ita generatim de impiorum multitudine sub istius mulieris, siue Babylonis typo loqui videtur, cum eam peculiaribus quibusdam signis, notísque distinguat, vt ex hoc ipso cap. 17. & sequenti 18 manifestum est: appellatur enim *Babylon illa magna, ciuitas illa fortis.* Fit etiam mentio septem montium, vt certam aliquam vrbem videatur Angelus designare voluisse. Id quod non obscurè significauit Angelus ille, qui mulieris mysterium Ioanni explicauit: sic enim suam de muliere expositionem concluſit: *Mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super Reges terræ.* Deinde, quoniam huius mulieris, siue Babylonis euersio prædicitur cap. 18. futura extremis temporibus ante ipsum mundi finem: siquidem fidelibus dicitur: *Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorum eius, & de plagis eius non accipiatis*: & de mercatoribus, qui in ea negotiari solebant, adiungitur: *Mercatores ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius flentes, ac lugentes*: quod necesse est ad extrema tempora ante ipsum mundi finem, extremúmque iudicium referre. Cum igitur multitudo impiorum cessare non debeat ante ipsum iudicij diem, quomodo in illam quadrare potest hæc, quæ à Ioanne prædicitur, Babylonis euersio? Accedit, quòd si mulier hæc, siue Babylon esset vniuersa multitudo impiorum, nõ posset ab illa recedere negotiatores mercatoréſque eius vrbis, cum & ipsi quoque in ipsa multitudine impiorum comprehendantur. Porrò illud,

III. *Cur non probetur communis expositio, Prima ratio.* *Secunda ratio.* *Apoc 18. 4.* *Postrema ratio.*

quòd decem Reges debeant odisse fornicariam, eámque desolatam facere, quomodò quæso cum ista expositione cohæret? Enim verò quî fieri potest, vt decem illi Reges impiissimi odio habere debeant ipsam multitudinem impiorum, cum ipsi, vt fatentur huius expositionis auctores, sint præcipua impiorum pars? Nam quod de spirituali illo odio dicitur, quatenus eam fouendo, & adiuuando addicant cruciatibus sempiternis, alienum planè est, & extortum. Itaque facile est coniicere aliam quamdam accipiendam esse fornicariam, aliámque Babylonem odio habendam ab illis decem Regibus, ab iisque funditùs excidendam, de qua iam sectione sequenti aggredimur disputare.

Reiecta superiori sententia de muliere sedente super bestiam coccineam, vera, & germana statuitur.

SECTIO III.

I. VT facile quiuis ex superioribus intelliget, ea profectò expositio, quam cõmuniter in hunc locum interpretes afferunt, & nos paulo ante commemorauimus, inuitum ad se, ac repugnantem Ioannem pertrahit: quare aliam excogitare impellimur, quæ contextui congruentior appareat. Igitur cum hæc mulier proprium nomen in fronte scriptum præferat, *Babylon mater fornicationum*, videndum de quanam Babylone sermo sit: Babylonem enim aliquam mysticam accipiendam esse demonstrat vox illa *Mysterium*, quod indicat sub Babylonis nomine mysterium aliquod occultari. Quare existimamus nomine Babylonis Romanã vrbem significari in hoc Apocalypsis opere, vbi toties Babylon nominatur. Nam quòd Roma Babylonis nomine censeatur, perspicuum est ex 1. Pet. vlt. *Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone selecta* (sic enim legere possumus, cũ sit Græcè συνεκλεκτὴ) Quo loco sub typo Babylonis Romam significatam esse docent Tertul. lib. aduersus Iudeos, c. de Natiuitate, Euseb. Cæsar. lib. 2. Eccl. hist. c. 15. Beda in eum locum, & D. Hier. in lib. de viris illustribus, in Marco. Imo hanc ipsam Babylonem, de qua Ioannes hoc capite, aliisque disserit, Romanam vrbem interpretatur Tertul. loco citato, & D. Hier. in epist. ad Algasiam, q. 1. & fusè in epist. ad Marcellam, vt commigret Bethlehem. *Lege*, inquit, *Apocalypsim Ioannis, & quid de muliere purpurata, & scripta in eius fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis, & Babylonis cantetur exitu, contuere: Exite, inquit Dominus, de illa populus meus, & ne participes sitis delictorum eius: fugite de medio Babylonis. Cecidit enim Babylon magna, & facta est habitatio Dæmoniorũ. Est quidem ibi sancta Ecclesia: sunt trophæa Apostolorum, & Martyrum: est Christi vera confessio: est ab Apostolo prædicata fides, & Gentilitate calcata in sublime se quotidie erigens vocabulum Christianum: sed ipsa ambitio, potentia, magnitudo vrbis, videre, & videri, & tantam frequentiam hominum saltem inuitum videre à proposito Monachorum, & quiete aliena sunt.* Ex quibus verbis constat Hieron. de vrbe Roma hanc Apocalypsis Babylonem intellexisse. Cæterùm nomen Babylonis non ad eam Romam transferendum est, quæ modo sub Romano Pontifice fidem Christi profitetur: sed ad eam, quæ antequàm reciperet fidem Christi, idolis seruiebat, & ad eam, quæ erit tempore Antichristi, quam à summo Pontifice Romano, atque adeo à fide defecturam Ioannes hoc capite, & sequenti commemorat.

Nomine Babylonis Roma.

1. Pet. 5. 13.

Tertull. Euseb Cæs. Beda. D. Hiero.

Roma sub quo statu hic accipienda.

II. Existimamus igitur cum Tertull. & D. Hieron. nomine Babylonis hoc Apocalypsis opere, potissimúmq; hoc capite, & sequenti, nomine etiam mulieris fornicatiæ Romanam vrbem sub duplici illo statu accipiendam esse, eiúsque vrbis calamita-

calamitatem, & excidium sub Antichristi tempore futurũ prænunciari, Deúmque memoré tyrannicæ crudelitatis, qua sub Imperatoribus Romanis in Christianos Roma desæuit, eam per decem Reges omnino euersurũ. Et verò Romã Ioannes clarissimis argumentis videtur indicasse, cum dixit mulierem sedere super septem montes: imo omnia, quæ his capitibus memorantur, in Romanam vrbem aptissimè quadrant. *Veni*, inquit, *ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, cum qua fornicati sunt Reges terræ, & inebriati sunt, qui inhabitant terram, de vino prostitutionis eius*: quia, vt ait D. Leo serm. de Natiuit. Apostolorum Petri, & Pauli, *Cùm pene omnibus dominaretur gentibus, omnium gentium seruiebat erroribus: & magnam sibi videbatur assumpsisse religionem, quia nullam respuebat falsitatem.* Vnde omnium Deorum superstitionibus imbuta quasi meretrix prostituta vniuersis populis sedebat. Dicitur circundata purpura, & coccinò, inaurata auro, lapide pretioso, & margaritis, propter summam opum abundantiam, atque in victu, vestitu, rebúsque omnibus luxum incredibilem. Habet poculum aureum in manu plenũ abominatione, & immunditia fornicationum: quoniam omnibus gentibus, quibus imperabat, idololatriã suam, falsorúmque deorum, quos colebat, superstitiones impurissimas sub specie religionis quasi poculum aureum, propinabat.

Roma idololatria quæ fuerit.

D. Leo.

Quæ verò sequuntur in interpretatione, quam Angelus adhibuit, sic habẽt. III. *Bestia, quam vidisti, fuit, & non est: ascensura est de abysso, & in interitum ibit.* Eodẽ modò exponenda sunt, quo sectione præcedenti iuxta communem expositionem. *Septem capita septem montes sunt*, videlicet Palatinus, Quirinalis, Auentinus, Cælius, Viminalis, Æsquilinus, Ianicularis. *Et reges septem sunt*: nimirum docet Angelus per septem capita bestiæ, super quam mulier sedet, (ad bestiam enim referenda sunt ipsa capita, non ad mulierem, quemadmodum & illud, *Plena nominibus blasphemiæ*, vt patet ex Græco contextu, cùm Græcè habeatur ἔχον, neutro genere, quod cum Græco ϑηρίον consentit: nam si ad mulierem spectaret, dicendũ foret, ἔχουσαν) docet, inquam, Angelus per septem capita bestiæ non solùm septem montes, sed septem etiam Reges accipiendos esse. Qui verò nam illi sint, statim exponit: *Quinque*, inquit, *ceciderunt, vnus est, & alius nondum venit.* Non placet nobis sententia Marij Victorini Episcopi existimãtis quinque Reges, qui ceciderunt, esse illos Imperatores Romanos, qui post Neronem vsque ad tempus, quo Ioãnes hæc scribebat, imperarunt, videlicet Vespasianum, Titum, Galbam, Othonem, Vitellium: tum verò cum dicitur, *Vnus*, intelligi Domitianum, qui eo tempore imperabat: eum verò, qui nondum venit, esse Neruam, qui Domitiano successit, qui quoniam non integro biennio imperium tenuit, idcirco subiungi: *Et cum venerit: oportet illum breue tempus manere.* Non placet, inquam, hæc Victorini expositio, quoniam Ioannes paulò post loquẽs de Antichristo facit illum vnum de septem istis Regibus: inter Neruam autem, & Antichristum quamplurimi Romani Imperatores interfecti sunt. Nec multùm in istis credendum est Victorino, quippe qui in eo errore fuit, vt putauerit Neronem in fine mundi à mortuis excitandum, ipsúmque fore Antichristum. Quocirca rectius dicemus per septem istos Reges, septem mundi status intelligendos esse, vt aiebat communis opinio, quæ in hac re nobis probatur, primum ab Adã vsque ad Noë, secundum à Noë vsque ad Abraham, tertium ad Abraham vsque ad Moysen, quartum à Moyse vsque ad Dauidẽ, quintum à Dauide vsque ad Christum, sextum à Christo vsque ad Antichristum, septimum ab Antichristo vsque ad finem mundi.

Septem montes Romæ.

Marij de 7. Regibus expositio non probatur.

Probatur cõmunis de 7. statibus.

Itaque septem Reges significant septem numeratos status, in quibus varij Principes, & Reges Dei famulos diuexarunt: præcipuè verò posterioribus IIII.

temporibus Ecclesiam à Christo fundatam variis persecutionibus oppressum. Tum verò rectè subiungitur: *Quinque ceciderunt*: quoniam quinque iam status, quo tempore hæc Ioannes mandabat literis, præterierant. *Vnus est*, hoc est, vnus adhuc durat à Christo vsque ad Antichristum decurrens. *Alius nondum venit*, id est, postremus sub Antichristo. *Et cum venerit, oportet illum breue tempus manere*: quoniam tribus tantùm annis cum dimidio imperabit. *Bestia quæ erat, & non est, de septẽ est, & ipsa octaua est*, hoc est, Dæmon (is enim per bestiam intelligitur) de septem est, quia ipse in omnibus superioribus Tyrannis, & Ecclesiæ persecutoribus tãquam in membris suis Ecclesiam diuexauit, & in Antichristo potissimum tanquam in membro præcipuo aduersus eandem dimicabit. Et nihilominus octaua est, quia verè Dæmon ab iis omnibus Regibus diuersus est, & quasi eorum comparatione octauus Ecclesiæ infensissimus hostis. *Decem cornua, quæ vidisti, decem Reges sunt*. Intelliguntur illi decem Reges, in quos diximus tractatu de Antichristo diuidendum fore imperium Romanum, & totius orbis principatum. *Qui potestatem tanquam Reges vna hora accipient post bestiam*. Siue legamus *bestiam*, vt habet nostra editio: siue *cum bestia*, vt legunt Biblia Complut. Andr. Cæs. Arethas, & Primas. idem sensus efficitur. Accipiunt enim regnum *cum bestia*, id est, tẽpore Antichristi: vel *post bestiam*: scilicet gradientes, quasi ipsam vt famuli sequantur, eique obtemperent. Quod dicitur, *vna hora*, significat exiguo tempore regnaturos.

Dæmonis in Ecclesiam odium mirum.

Decem Regũ imperium.

Varia lectio

V. *Hi cum Agno pugnabunt*, quoniam simul cum Antichristo bellum difficillimũ Ecclesiæ inferent, fidelésque vbique insectabuntur. *Hi odient fornicariam, & desolatam facient illam, & nudam, & carnes eius manducabunt, & ipsam igni concremabunt.* Recolenda sunt, quæ in tractatu de Antichristo diximus de decem Regibus, qui orbis imperium obtinebunt, cum Antichristus aduenerit; ex quibus Antichristus tres bello profligatos trucidabit: septem reliquos sibi vltrò obtemperantes in societatem admittet. Cum ergo hoc loco Angelus Ioanni prænuntiet fore, vt hi decem Reges odio habeant fornicariam, eámque omnino euertant, & incẽdant: manifestè colligitur paulò ante, quàm Antichristus aduenial, vel saltem ad initium eius imperij Romanam vrbem ab his decem Regibus euersum, & concrematum iri: siquidem cum Antichristus imperauerit, non futuri sunt decem Reges, sed septem. Quoniam verò hæc Romanæ vrbis euersio, & incendium debet ex Diuina iustitia proficisci, quæ de vrbe illa, vbi tanta vis sanguinis Martyrum sub Imperatoribus Romanis effusa est, extremis temporibus pœnas iustissimè expoſcet, idcirco additur: *Deus enim dedit in corda eorum, vt faciant, quod placitum est illi*, scilicet Antichristo: *vt dent regnum suum bestiæ, donec consummentur verba Dei*. Etenim vt omnes aduersus Romanam vrbem conspirent, permittet Deus, *Vt dent regnum suum bestiæ*, id est, potestatem suam Dæmoni committant ad persecutionem fidelium: & ita *consummentur*, hoc est, impleantur Diuinæ prædictiones de extremorum temporum acerbitate. Denique, vt intelligeremus sermonem esse de Romana vrbe, concludit Angelus: *Et mulier, quam vidisti, est ciuitas magna, quæ habet regnum super reges terræ*. Etenim tempore, quo hæc Ioanni monstrabãtur, Romana vrbs penè omnibus Regibus terræ imperabat. Hæc in genere de Romanæ vrbis incendio, & euersione dicta sunt, quæ sequenti capite adhuc magis explicantur.

Romanæ vrbis euersio, quo tempore futura.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Babylonis, hoc est, Romanæ vrbis in fine mundi euersionem, quam superiori capite Angelus veluti in summa perstrinxerat, nunc alius Angelus luculentius explicare aggreditur: quam ob causam non necesse est nouum hoc capite commentarium inchoare. sed satis erit persequi præcedens.

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ET post hæc vidi alium Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam, & terra illuminata est à gloria eius. Et exclamauit in fortitudine, dicēs: Cecidit, cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immūdæ, & odibilis: quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt, & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Et audiui aliam vocem de cęlo dicētem: Exite de illa populus meus, vt ne participes sitis delictorū eius, & de plagis eius nō accipiatis. Quoniam peruenerunt peccata eius vsque ad cælū, & recordatus est Dominus iniquitatē eius. Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis? & duplicate duplicia secundum opera eius. In poculo, quo miscuit vobis, miscete illi duplum. Quantū glorificauit se, & in deliciis fuit, tantum date illi tormentū, & luctum: quia in corde suo dicit: Sedeo regina, & vidua non sum, & luctum non videbo. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne cōburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illā. Et flebunt, & plangent se super illā reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum. Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius, merces auri & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, (& omne lignum thyinū, & omnia basa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso, & æramento, & ferro, & masmore, & cinnamomum) & amomum & odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorum, & rhedarum, & man-

cipiorum,& animarum hominum. Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te:& omnia pinguia,& præclara perierũt à te: & amplius illa iam non inuenies,Mercatores horum,qui diuites facti sunt,ab ea longè stabunt propter timorem tormentorum eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat byssõ, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniam vna hora destitutæ sunt tantæ diuitiæ, & omnis gubernator, & omnis, qui in locum nauigat, & nautæ, & qui in mari operantur, longè steterunt, & clamauerunt videntes locum incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt puluerem super capita sua & clamauerunt flentes, & lugentes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretiis eius, quoniam vna hora desolata est. Exultã super eam cælum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur. Et vox citharædorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius: & vox molæ non audietur in te amplius: & lux lucernæ non lucebit in te amplius:& vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te,quia mercatores tui erant principes terræ:quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes,Et in ea sanguis Prophetarum,& Sanctorum inuentus est,& omnium, qui interfecti sunt in terra.

Visio imaginaria huius capitis ad literam explanatur.

SECTIO IIII.

1. PRimum vidit Ioannes alium quendam Angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam. *Et terra illuminata est à gloria eius*, hoc est, tanto splendore radiabat, vt terram vniuersam lucis suæ magnitudine collustraret.Hunc Angelũ doctores communiter Christum interpretantur,(cáque expositio nobis probatur) qui de cælo descendisse dicitur per incarnationem: habere etiam potestatem magnam describitur, terrámque splendore suo illuminasse: quia Christus vniuersum terrarum orbem doctrinæ suæ fulgore compleuit, & ignorantiæ,infidelitatisque tenebras veritatis suæ radiis dispulit. Ita Primasius, Rupertus,Richardus,Haymo, Pannonius,& alij hoc loco sentiunt. Secundò, Exclamauit idem Angelus: *Cecidit,cecidit Babylon magna, & facta est habitatio dæmoniorum, & custodia omnis spiritus immundi, & custodia omnis volucris immundæ, & odibilis, quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes: & Reges terræ cum illa*

Per Angelũ Christus hoc loco.

Primas. Rupert. Richard. Haymo. Pannon.

illæ fornicati sunt: & mercatores terræ de virtute deliciarum eius diuites facti sunt. Franciscus Ribera existimat Romã vsque adeo vastandã, miserrimóque incendio delendam, vt in desertũ, & solitudinem euadat, fiátq; habitatio bestiarũ, & Dæmoniorũ, quæ desertis locis delectantur. Eodem enim sensu dicitur de Babylonis euersione apud Esai. c. 13. *Non habitabitur vsque in finẽ, & non fundabitur vsque ad generationem, & generationem: nec ponet tibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi, sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus: & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi: & respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius, & sirenes in delubris voluptatis.* In quem locum D. Hier. ait per hæc omnia vastitatis, & solitudinis signa monstrari, quod tanta sit futura vrbis quondam potentissimæ depopulatio, vt præ multitudine Dæmonum, ac bestiarum nullus in eam audeat pastorum intrare. Sed nobis illud etiam dicendum videtur cum Aretha, Primasio Ambrosio Ansberto, Haymone, Ambrosio, & aliis hoc loco, idololatriã eius vrbis significari, defecturamque esse Romam à fide, atque adeo futuram habitationem Dæmoniorum, & omnis spiritus immundi, & volucris immundæ ob execranda flagitia, idololatriæque superstitionem, quæ tunc temporis in Romana ciuitate, Romanóque imperio latè grassabitur.

Ribera. Roma desertum fiet.

Esai 13.20.

D Hieron. Habitatio Dæmoniorũ, &c. propter idololatriam. Aretha. Primas. Ansbertus. Haymo. Ambros.

Reliqua omnia, quæ in hoc capite memorantur, pertinent ad eandem Romanæ vrbis vastitatem, incendiúmque explicandum, describendúmque luctum Regum, ac mercatorum, qui ad eam mercimoniæ causa ex omnibus mũdi partibus confluebant. Lugebunt enim, dolebúntque, quod tam frequens, & toto orbe celeberrima ciuitas euersa fuerit, omnísque sibi in ea vrbe negotiatio sit in perpetuum intercluſa. Itaque in hanc sententiam accipienda sunt, quæ sequũtur: *Quoniam*, inquit, *peruenerunt peccata eius vsque ad cœlum*, hoc est, peccata eius grauitate sua, & multitudine Deum ad sumendam vindictam prouocarunt, ita vt ea dissimulare nequaquam possit. Hoc enim sensu dicuntur peccata in cœlum peruenire, & clamare, vt fusiùs exposuimus in nostris super Ionam commentariis, ad illa verba cap. 1 *Surge, & vade in Niniuen ciuitatem grandem, & prædica in ea: quia ascendit malitia eius coram me. Et recordatus est Deus iniquitatum eius*, videlicet ad puniendum. Cum enim Deus peccata dissimulat, vindictam differt, videtur quodammodò eorum obliuisci, hoc est, habere se instar obliuiscentis. *Reddite illi, sicut, & ipsa reddidit vobis.* Sermo est ad Sanctos, in quos meretrix ista variis, iisque acerbissimis persecutionibus desæuit. Nec verò his verbis illi ad sumendam de Babylone vindictam incitantur cùm id Dei proprium sit: sed quod Deus facere instituit, ipsis sanctis attribuit: quoniam ipsorum nomine, & causa eiusmodi supplicia inferre parat: vt cũ Deus Babylonem punit, Sancti quoque ipsi per Deum, & per suum defensorem, ac vindicem eisdem pœnas repetere censeantur. Eodemque sensu accipiendum est, quod sequitur: *Duplicate duplicia secundum opera eius: in poculo, quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum glorificauit se, & in deliciis fuit: tantum date illi tormentum, & luctum.* Quo loco duplicia ad duplum, non ad culpas, & scelera Babylonis referendum est, quasi Deus duplo maiores de ipsa pœnas reposcere debeat, quàm eius scelera, & flagitia mereantur: sed ad calamitates, quibus Ecclesiam, fideléque oppressit, ita vt duplo minoribus suppliciis Deus in Romanam vrbẽ debeat vindicare, quàm fuerint illa mala, quæ ipsa Ecclesiæ intulit. *Quia in corde suo dicit: Sedeo Regina, & vidua non sum, & luctum non videbo.* Superbia Babylonis exprimitur ob imperij sui fœlicitatẽ: iactat enim se, quòd regina orbis sedeat, ipsique omnes mundi Principes, ac Reges pareant, viduáque non sit, hoc est, imperio suo, & splendore, ac diuitiis fruatur, sumpta

Luctus deillius deuastatione.

Peccata quãdo perueniãt ad cœlum.

Ioan. 1. 2.

Sanctorum vindicta de Babylone.

Superbia Babylonis.

Thren 1.1. similitudine à fœmina vidua, quę viro orbata in luctu sedet. Vnde Thren. 1. de vrbe Hierosolymorũ diruta, & euersa dicitur: *Quomodo sedet sola ciuitas, plena populo: facta est quasi vidua domina Gentiũ. Ideo in vna die venient plagæ eius, mors, & luctus, & fames, & igne cõburetur: quia fortis est Deus, qui iudicabit illã.* Excidium Babylonis exponitur, cũ Romana vrbs à decem Regibus, de quibus sæpe diximus, excidetur, & cõcremabitur, potentissimo Deo per hosce Reges meritas ab ea pœnas deposcente.

III. Sequitur: *Et flebunt, & plangent se super illam Reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, & in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendij eius: longè stantes propter timorem tormentorum eius, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna Babylon, ciuitas illa fortis: quoniam vna hora venit iudicium tuum.* Quærunt hoc loco interpretes, quinam futuri sint Reges, qui plangent super Romanæ vrbis excidio, cùm eo tempore soli illi decem Reges, qui eam euertent, regnaturi sint, qui tantùm abest, vt ob versionem eius vrbis dolorem concipiant, vt potius lætari, & gaudio triumphare debeant: præterquam quòd non apparet, quomodò præ luctu, atque timore stent à longè timentes, ne simili supplicio, & calamitatibus implicentur: cum ipsi soli rerum potiantur, nec fit eo tempore, cuius ipsi potentiam, atque tyrannidem debeant pertimescere. Franciscus Ribera respondet eos ipsos decem Reges describi lugentes ob Romanæ vrbis euersionem, quoniam licet ipsi eam inferre debeant, quia tamen magnæ calamitates etiam ipsis victoribus luctum, & mœrorem afferre solent: meritò eorum Regum luctus, & lamenta ob tantæ vrbis excidium commemorantur. Stare verò à longe propter timorem, Diuini scilicet iudicij, quia verebuntur, ne ipsis quoque similis calamitas, & supplicium diuinitus infligatur. Verùm hæc ditiuscula nobis videtur. Primùm, quia tametsi victores soleant earum ipsarum vrbium, quas exciderunt, euersionem, vastitatem demirari: non ita tamen dolere solent, vt in eos quadret magnitudo mœroris, qui hoc loco describitur *Flebunt*, inquit, *& plangent se super illam Reges terræ.* Deinde, quoniam Reges illi decem, qui Romanam vrbem euersuri commemorãtur, erunt impiissimi, atque adeo non tanta pietate, Deique timore præstabunt, vt tantopere Diuina iudicia reformident, vt idcirco longè stare debeant à Romana vrbe, ne similibus calamitatibus, & suppliciis implicentur, eo vel maximè, quòd si tantus eorum timor ex Diuina potentia, & iustitia ortum habet, nihil eis à Romana vrbe procul esse vllo modo prodesse poterit ad Dei iram, vindictamque declinandam, cum vbicunque pedem posuerint, Diuinæ potentiæ subjecti maneant, necvlla ratione possint eius magnitudinem subterfugere. Quare dicendum potius videtur Reges istos, qui videntes fumum incendij Babylonis longe stabunt præ timore, diuersos plane esse ab iis decem Regibus, qui eam vrbem euertent: esseque plurimos per orbem Principes, ac Dynastas, qui videntes Romanam vrbem totius orbis Reginam, ac Principem ab illis decem Regibus euersam, ipsi quoque similem cladem, & vastitatem regnorum suorum formidabunt, timebúntque, ne illi decem Reges in ipsos quoque arma conuertant. Nam quod dicebatur, eo tempore nullos alios futuros esse Reges præter illos decem, verumquidem est, postquam ipsi totum imperium Romanum sibi subiecerint: non autem, cum rem ipsam aggredi cœperint. Credibile namque est eos primùm ab ipsa Romana vrbe auspicaturos esse bellum, eique primum excidium, & vastitatem illaturos: tum conuersuros arma in omnes Imperij prouincias. Quo fit, vt quo tempore Roma deflagrabit, adhuc supersint multi Reges, ac Principes, qui audita Romæ vastitate, atque incendio similem suorum regnorum, atque vrbium cladem atque excidium iure possint formidare: quibus deinde

Quæst.

Ribera responsio.

Non probatur.

Vera responsio.

Quo tempore decem tãtùm Reges erunt.

deinde prostigatis, regnóque exturbatis solitandem illi decem Reges restituti potiantur, & latissimum toto orbe obtineant principatum.

Sequitur: *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam: quoniam merces eorum nemo emet amplius.* Mercatorum quoque maror, luctusque declaratur: quoniam Romæ cursa auferetur illis magna ex parte negotiatio, & illud importandis in vrbem frequentissimam mercibus singulare commercium. Nam licet in aliis quoque vrbibus mercaturam possint exercere: non tamen tanto lucro, quantum ex Romana vrbe ob diuitias, ciuiúmque, ac mercatorum frequentiam reportabant. Id quod magis explicatur, cum Romanæ vrbis opulentia, & merciũ omnis generis copia simul, pretiúmque commemoratur. *Merces*, inquit, *auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, & cocci, & omne lignum thyinum*; (certum est ligni odorati genus, cuius fit mentio 3. Reg. 10.) *& omnia vasa eboris, & omnia vasa de lapide pretioso*, (Græcè non *lapidem*, sed *lignum* legimus, ἐξ ξύλου πρισιμωτάτου, id est, *ex ligno pretiosissimo*: & ita quoque legunt Arethas, Andræas, & Primasius) *& ærgmento*, hoc est, ex ære, *& ferro, & marmore, & cinnamomum*, (de hoc fruticę lege Plinium li. 12. c. 19.) *& odoramentorum, & vnguenti, & thuris, & vini, & olei, & similæ, & tritici, & iumentorum, & ouium, & equorũ, & rhedarũ*, (curruum genus,) *& mancipiorum, & animarũ hominũ.* Mancipia quædam emebantur ad seruiendum, & hæc nomine mancipiorũ hoc loco accipienda sunt: alia, vt bestiis obiicerentur, aut inter se gladiatorio more pugnarent, seque mutuò interficerent, quæ per hominum animas intelliguntur: in quorum mãcipiorũ duplici genere etiam mercatores Romæ fœnerabantur, quòd esset ciusmodi mancipiorum vsus apud Romanos frequentissimus. *Et poma desiderij animæ tuæ discesserunt à te, & omnia pinguia, & præclara perierunt à te, & amplius illa iam non inuenient.* Angelus est, qui loquitur quasi Babylonis insultans: per *poma* autẽ *desiderij* omnes arborum fructus accipiẽdi sunt, qui etiã ad delicias, ac luxũ pertinent: per *pinguia* verò, *& præclara* omnia delitiarum carniũ genera intelligenda. *Mercatores horum qui diuites facti sunt, ab ea longè stabunt propter timorẽ tormentorũ eius, flentes, ac lugentes, & dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, quæ amicta erat bysso, & purpura, & cocco, & deaurata erat auro, & lapide pretioso, & margaritis: quoniam vna hora destituta sunt tanta diuitiæ:* quo loco *vna hora* pro breuissimo tempore ponitur. *Et omnis gubernator, & omnis qui in locũ nauigat*, id est, qui paruis nauigiis, cuiusmodi sunt, quæ in lacubus, & fluuiis inseruiunt, vtuntur. Cũ audis *omnis* non absolutè omnes totius orbis gubernatores magnarũ nauium, & qui paruis nauigiis vtuntur, accipias: sed magnã eorum partẽ, id est, omnes illos, qui cũ Roma habebant commercium: parua verò illa nauigia hodiéque in Tyberi visuntur, aliísque in partibus Italiæ. *Et qui in mari operantur longè steterunt, & clamauerunt videntes locũ incendij eius, dicentes: Quæ similis ciuitati huic magnæ? Et miserunt pulueres super capita sua.* Magnitudo luctus, & mœroris exprimitur more Scripturæ. *Et cum mœrentes flentes, & gementes, dicentes: Væ, væ ciuitas illa magna, in qua ditati sunt omnes, qui habebant naues in mari, de pretijs eius, quoniam vna hora desolata est.* Manifesta sunt ex superioribus. *Exulta super eum cœlum, & sancti Apostoli, & Prophetæ, quoniam iudicauit Deus iudicium vestrum de illa.* Angelus est, qui loquitur, inhortaturque Cœlites, Apostolos, & Prophetas gaudere de Romanæ vrbis euersione propter vim sanguinis Martyrum, qui in ea effusus est: multi enim sancti in ea, duo quoque illa clarissima Apostolorum lumina Petrus, & Paulus; Prophetæ etiam pro Christi fide, & religione sanctissima sanguinem, & vitam profuderunt.

Denique, ne putaremus Babylonem temporalibus tãtùm istis suppliciis à Deo V.

I. Romæ commercium, & opulentia destructa deploratur.

3. Reg. 10. Græca lectio. Andr. Areth. Primas. Plinius. Duplex mancipiorum genus.

puniendam; subiungitur quoque de sempiterni apud inferos. *Et sustulit*, inquit, *vnus Angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, & misit in mare, dicens: Hoc impetu mittetur Babylon ciuitas illa magna, & vltra iam non inuenietur.* Qua similitudine non solùm magnitudo supplicíorum Babylonis in hac vita, sed etiam apud inferos explicatur, ducta metaphora à molari lapide grauissimo, qui cum in mare iacitur, magno impetu quàm celerrimè in profundum demergitur. Sic enim Babylon pondere grauissimo peccatorum ad inferos vsque summa celeritate præceps ruet: quo fiet, vt omnia deliciarum genera, quibus antea delectabatur, sempiternum habitura finem, quemadmodum consequentia verba declarant. *Et vox citharœdorum, & musicorum, & tibia canentium, & tuba non audietur in te amplius, & omnis artifex omnis artis non inuenietur in te amplius, & vox molæ non audietur in te amplius*, hoc est, non amplius in te moletur frumentum, quia non erit, cui vsui esse possit: *Et lux lucernæ non lucebit in te amplius, & vox sponsi, & sponsæ non audietur adhuc in te: quia mercatores tui erant principes terræ, quia in veneficiis tuis errauerunt omnes gentes.* Significatur Romam vanis suis superstitionibus, imo & præmiis atque honoribus, quæ hoc loco propter vim, quam habent ad animos permouendos, veneficia appellantur, omnes mundinationes ad idolorum cultum, falsámque suorum Deorum religionem suscipiendam incitasse. *Et in ea sanguis prophetarum, & sanctorum inuentus est, & omnium, qui interfecti sunt in terra.* His verbis tantæ Babyloni illatæ cladis, & euersionis causa comprehenditur. Quod verò dicitur Romæ inuentum fuisse sanguinem omnium, qui inuenti sunt in terra, non significat, quotquot propter fidem passi sunt, Romæ martyrium subiisse: sed eorum omnium necis, & martyrij Romam auctorem fuisse, cũ ipsa vniuersi orbis imperiũ obtineret, atque ex imperatorum Romanorum iussu, & edictis in omnibus Romani imperij prouinciis fideles ad martyrium quærerentur, atque à Prætoribus, & Iudicibus ex Romani imperatoris auctoritate necarentur. Hæc sunt, quæ in hac Babylonis damnatione in tanta opinionum varietate probabiliora, & magis contexui, & instituto Ioannis consentanea existimauimus.

Sempiterna Babylonis apud inferos supplicium.

Ciuitatis magnæ veneficia.

Illata euersionis causa.

VI. Illud hoc loco annotauerim ex infinitis, omnísque generis pretiosissimis mercibus, quæ hoc loco commemorantur, manifestè colligi Romam extremis mundi temporibus, postquam à fide defecerit, ad summam potentiam, opumque magnitudinem peruenturam, ciúsque imperium sub decem illis totics nominatis Regibus vniuerso orbe latè propagandum, futurúmque florentissimum. Nam quod summæ istæ diuitiæ ad Romam illam antequam fidem Christi receperit, minimè pertineant, non obscurè indicatur illis verbis: *Et audiui vocem aliam de cœlo dicentem: Exite de illa populus meus, ne participes fitis delictorum eius, vt de plagis eius non accipiatis.* Cum enim fidelibus præcipitur, vt de illa exeant, ne simul eius calamitatis inuoluantur, profectò ostenditur sermonem esse non de Roma illa antiqua, cũ nulli in ea fideles erant, sed de illa, quæ florebit extremo mundi tempore. Itaque extremis illis temporibus florentissima erit Romana vrbs, latissimúmque eius imperium, in magnis viuet deliciis, in summáque rerum omnium affluentia, & copia, simul tamẽ idololatriæ seruiet, omníque superstitionũ genere imbuta Dæmonibus, falsísque Diis sacrificabit. Quam ob causam, & propter infinitam vim sanguinis Martyrum, quem sub Romanis Imperatoribus effudit, Deo acerrimè, & iustissimè in illam vindicante ab iisdem illis decem Regibus euertetur funditus, miserrimóque, ac maximè luctuoso incendio deflagrabit.

Romæ futuræ opes & imperium.

ARGV-

ARGVMENTVM.

Post purpuratæ meretricis, siue Babylonis damnationem commemoratur Beatorum de eius damnatione lætitia, gaudium, imo & gratulatio sedenti super thronum, quod tandem de impura meretrice pœnas sumpserit. Deinde Christi ad suos animandos, ac tuendos, Antichristumque, atque eius sectatores perdendos aduentus cum præcellenti gloria, & regali splendore describitur.

CAPVT DECIMVMNOMVM.

POST hæc audiui vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Halleluia: salus, & gloria, & virtus Deo nostro est: quia vera, & iusta iudicia sunt eius, qui iudicauit de meretrice magna, quæ corrupit terram in prostitutione sua, & vindicauit sanguinem seruorum suorũ de manibus eius. Et iterum dixerunt: Halleluia. Et fumus eius ascẽdit in secula seculorum. Et ceciderunt seniores viginti quatuor, & quatuor animalia, & adorauerunt Deum sedentem super thronum, dicentes: Amen, Halleluia. Et vox de throno exiuit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes serui eius, & qui timetis eum pusilli, & magni. Et audiui quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium: Halleluia: quoniam regnauit Dominus Deus noster omnipotens. Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius præparauit se. Et datum est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum enim iustificationes sunt sanctorum. Et dixit mihi: Scribe: Beati, qui ad cænam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi: Hæc verba Dei vera sunt. Et cecidi ante pedes eius, vt adorarem eum. Et dixit mihi: Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimoniũ Iesu: Deum adora. Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ. Et vidi cœlum apertum: & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis, & verax, & cum iustitia iudicat, & pugnat. Oculi autem eius sicut flamma ignis: & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo nouit, nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine: & vocatur nomen eius Verbum Dei. Et exercitus, qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo, & mundo. Et de ore eius procedit gladius ex vtraque

parte acutus: vt in ipso percutiat gẽtes. Et ipse reget eas in virga ferrea: & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis. Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium. Et vidi vnum Angelum stantem in sole, & clamauit voce magna dicens omnibus auibus, quæ volabant per medium cœli: Venite, & congregamini ad cœnam magnam Dei: vt manducetis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum, & seruorum, & pusillorum, & magnorum. Et vidi bestiam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo, & cum exercitu eius. Et apprehensa est bestia, & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipso, quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius. Viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure: & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius: & omnes aues saturatæ sunt carnibus eorum.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis,

Visio imaginaria proponitur, eiusque liter. sus sensus traditur.

SECTIO PRIMA.

I. *Varia lectio.*

PRimum audiuit Ioannes quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicẽtium: *Hallelua: salus, & gloria, & virtus Deo nostro est.* Nõnulli legunt, *Tubarum multarum*, veluti D. Ambros. & Beda; cæterum, *turbarum*, legendum est, vt patet ex Græco contextu, in quo legimus, ὄχλου πολλοῦ, significaturque infinita propemodũ Cœlitũ multitudo, qui simul de meretricis dãnatione lætabantur, dicebántque: *Hallelua*: hoc est, *laudate Deũ*: eamque vocem identidẽ replicabant. Sequitur: *Et fumus eius*, id est, meretricis, siue Babylonis incendiũ, quo videlicet cõflagrauerat, *ascendit in secula seculorũ*: quia eius supplicia in omnẽ æternitatẽ perdurabũt. Secundò, Viginti quatuor seniores, & quatuor animalia ceciderunt in facies suas, & adorauerũt Deum sedentẽ super thronũ, dicentes: *Amen. Hallelua.* Quoniã præstantissimi quinque Sancti, & Heroes, Prælati, ac Doctores Ecclesiæ, qui per viginti quatuor seniores significãtur, & quatuor Euangelistæ in quatuor animalibus adũbrati de eo Babylonis incendio, & iudicio præ reliquis omnibus Beatis Deo gratias immortales egerũt: quã ob causam dicũtur cecidisse in facies suas, quod non dictum fuerat de turbis, in quibus inferiores sancti exprimũtur.

Cœlitum lætitia de Babylonis damnatione.

Obid agunt Deo gratias.

Tertiò,

Tertiò audita iterum est quasi vox turbæ magnæ, & sicut vox aquarum multarū, & sicut vox tonitruorum magnorū dicentium: *Hallelua, quoniā regnauit Dominus Deus noster omnipotēs. Gaudeamus, & demus gloriā ei, quia venerūt nuptiæ Agni, & uxor eius præparauit se.* Significatur post gratias illas habitas, actásque à viginti quatuor senioribus, & quatuor animalibus omnes omnino cœlites lætabundos acclamasse & plausisse, quòd iam dies iudicij aduentaret, perfectæque Christi cum Ecclesia forent nuptiæ in ipsa beatitudine celebrandæ, ipsáque Ecclesia, quæ est Christi uxor, iá parata esset, vestitáque omni indumentorum hoc est, virtutum, gratiarúmque plenitudine idonea iam esset, quæ ad spōsi thalamum admitteretur. Vnde subiungitur: *Datúmque est illi, vt cooperiat se byssino splendenti, & candido. Byssinum*, inquit, Ioan. *iustificationes sunt sanctorū.* Quibus verbis significat sponsæ ornatū esse byssinū, hoc est, iustificationes, siue merita sanctorū, summámq; innocētiā, & vitę puritatē: est enim byssinū genus lini tenuissimū & candidissimū. Quartò, dictū est Ioanni ad Angelo, qui ei loquebatur: *Scribe: Beati, qui ad cœnam nuptiarū Agni vocati sunt.* Tunc Ioannes accidit ante pedes Angeli ad eum adorādum: quod ita abhorruit Angelus, vt ei quàm primùm diceret: *Vide, ne fecerīs: conseruus tuus sum, & fratrū tuorū habentium testimonium Iesu, Deum adora.* Quo loco per habentes testimoniū Iesu intelligit communis expositio, quam sequuntur Ambr, Beda, & Rupert. Prophetas, qui propter spiritum prophetiæ dicuntur habere testimonium Iesu. Idēque disertè explicauit Angelus, cum subiunxit: *Testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.* Et luculentius adhuc capite vltimo, cùm dixit: *Et fratrum tuorum Prophetarum.* Iuxta quam sententiam, quæ vera est, non solùm sunt accipiendi Prophetæ legis veteris, sed multo etiam magis ij, qui tempore Ioannis habebāt spiritum prophetiæ.

Lætantur de aduentu diei iudicij.

Sponsæ Christi ornamenta.

Per habentes testimonium Iesu Prophetæ intelliguntur.

Ambros. Beda. Rupert.

Apoc. 22. 9.

Quintò, Vidit Ioannes cælū appertum: *Et ecce equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur fidelis, & verax: & cum iustitia iudicat, & pugnat.* Communis expositio per equum album humanitatem Christi accipit propter puritatem: per sessorem, siue equitem verbū Dei, quod humanitatē in vnitatem suæ personæ assumpsit: nec locus, quidquid alij dicāt, aliam expositionem patitur. Paulò enim post subiungitur: *Vocabitur nomen eius verbum Dei.* Apellatur hoc loco Christus *fidelis, & verax*: quia fidem olim datam de aduentu suo ad iudicium de remunerandis prędestinatis ac puniendis reprobis in fine mundi cumulatissimè soluet. Ad significandam verò summam eius in iudicando æquitatem dicitur cum iustitia pugnare, hoc est, nunquam iniustum bellum mouere. Sextò, *Oculi eius sicut flamma ignis*: (quod iracundiam, & furorem in damnandis impiis demonstrat) *& in capite eius diademata multa*: quia omnem in omni genere potestatem, & vniuersa regna in se vno continet. Habet nomen scriptum, quod nemo nouit nisi ipse, quia nomen eius, quod est verbum Dei, à creata intelligentia comprehendi non potest. Septimò, Erat vestitus veste aspersa sanguine. Quidam ex recentioribus existimant hanc vestē aspersam sanguine significare cruentum supplicium de persecutoribus sumendum, venturúmque Christum ad vindicandum sanguinem sanctorum ab Antichristo, eiúsque sectatoribus profusum: sed istam tamen vestem aspersam sanguine non ipsius Christi, sed sanctorum esse. Quemadmodum, inquiunt, si quis ad vltionem amici occisi procedens ferret secum vestem eius sanguine tinctam, vt sanguinis amici recordatione se magis ad eum vindicandum incitaret. Verisimilior tamē est communis expositio, hanc vestem eiusdem Christi esse, vt ipse contextus sonat, non verò Sanctorum: atque adeo indicari humanitatem Christi olim à Iudæis sanguine cruentatam, & etiam nunc

II.

Humanitas Christi equus albus.

Verbum sessor.

Christi in impios furor, item potestas.

Nomen eius incomprehēsibile.

Christi vestis aspersa sanguine quid sit.

Illius humanitas per eam intelligitur.

vulnerum cicatricibus rubicundam. Accedit, quòd Christus potissimum nō tam ad Sanctorum sanguinem, quàm ad suum ipsius vindicandum in iudicium procedet, vt rectiùs suam ipsius vestem, id est, carnem tinctam sanguine, quàm sanctorum ostentare debeat.

III. *Tincta est suo & quodammodo hostium sanguine.* Nam quòd corpus Christi vestimentum cruentum sanguine appellari soleat in sacris literis, patet ex illis verbis Esaiæ 63. *Quis est iste, qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosca? iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego, qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum. Quare ergo rubrum est indumentum tuū, & vestimenta tua, sicut calcantium in torculari? Torcular calcaui solus, & de Gentibus non est vir mecum: calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea: & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui.* Esai 63. 1. Quo loco quamuis quoad literam sermo sit de Christo ad instar Regis victoris, qui propter multitudinē hostium à se occisorum in prælio totus sanguine tinctus reuertitur, vt ex ipso contextu manifestum est: non desunt tamen, qui per rubra vestimenta humanitatem Christi accipiant suo ipsius sanguine in passione aspersam, & cruentatam, vt sit sensus, de sanguine quidem hostium, hoc est, dæmonum metaphoricè, tinctum fuisse, quod eos scilicet vicerit, ac debellauerit: id tamen per suam ipsius passionem, & sanguinem præstitisse, vt ipsa passio victoria appelletur, & sanguinem propriū fundere re ipsa fuerit hostes suos interimere, & vsque ad internecionē delere. Ita enim hunc locum intellexit Tertul. lib. quarto aduersus Marcionem, cap. 40. *Spiritus*, inquit, *propheticus velut iam contemplabundus Dominū ad passionem venientem, carne scilicet vestitum vt in ea passum, cruentum habitum carnis in vestimentorum rubore designat, conculcatæ, & expressæ vi passionis tanquam de foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de vini rubore descendant*, iuxta illud: *Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum: stolam & amictum carnem demonstrans, & vinum sanguinem.* Vbi cernis Tertull. indumentum Christi rubrum non de hostium cruore, sed de suo ipsius sanguine accipiendam esse, vt meritò existimari possit Ioannem hoc loco caput Esaiæ citatum interpretari voluisse. *Tertul.* Gen. 49. 11.

IIII. *D. Gregor. Cuiusque sancti, anima equus, corpus equus.* Octauò, *Exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis vestiti byssino albo, & mundo.* Hunc locum illustrauit D. Gregor. lib. 31. Moral. cap 12. Equus, inquit, est vnicuique sanctæ animæ corpus suum, quod videlicet nouit & ab illicitis cōtinentiæ fræno restringere, & rursum charitatis impulsu exercitatione boni operis relaxare. Equitis ergo nomine anima sancti viri exprimitur, quę iumentum corporis bene subditum regit: vnde & Ioannes Apostolus in Apocalypsi Dominum contemplatus ait: *Et exercitus, qui sunt in cælo, sequebantur eum in equis albis*: multitudinem quippe sanctorum, quæ in hoc martyrij bello sudauerat, rectè exercitū vocat: qui idcirco in equis albis sedere describuntur, quia eorum corpora & luce iustitiæ, & castimoniæ candore claruerunt. Hæc ille. Byssinum autem album, & candidum tum vitæ puritatem, tū gloriæ candorem significat, nisi iuxta ea, quæ superius dicta sunt, sanctorum præclara merita malis accipere: siquidem ex Ioanne habemus byssinum candidum esse iustificationes sanctorum. Quę verò de gladio acuto ex Christi ore prodeunte, dicuntur, deque virga ferrea, in qua gentes gubernabit, fusè explicata sunt capite primo. Illud hoc loco Ioannes adiunxit, quòd haberet in vestimento, & in femore scriptum: *Rex regum, & Dominus dominantium*: quam sententiam inferius illustrabimus. *Byssinum album vitæ cādor, & gloria.*

V. Nonò, Vidit Ioannes vnum Angelum stantem in sole, qui clamauit voce magna omnibus auibus, quæ volabant per medium cœli: *Venite, & congregamini ad*

cænam magnam Dei, vt mãducetis carnes Regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & sedentium in ipsis, & carnes omnium liberorum & seruorum, & pusillorum, & magnorum. Metaphoricè exprimitur magnitudo victoriæ, quam Christus de Antichristo, eiúsque sectatoribus comparabit. Quemadmodùm enim commisso aliquo magno prælio, portáque victoria solent ad occisorum cadauera vultures, alieque aues carniuoræ aduolare, cadaueribúsque saturari: ita modò victis, prostratísque omnibus Christi hostibus quasi ad eorum cadauera sub eadem metaphora omnes volucres conuocantur. Aut certè ita, vt verba sonant, accipiendum est, (vt plerique sentiunt) magnam scilicet futuram sectatorũ Antichristi stragem, Deo nimirum ignibus, & fulgurũ multitudine è cœlo pugnante, ad quorum cadauera deuoranda volucres vndique aduolare debeant. Hac enim similitudine in sacris literis quælibet magna strages, & cædes significari solet, veluti Hieremiæ septimo. *Et erit morticinium populi huius in cibos volucribus cæli, & bestiis terræ: & non erit, qui abigat.* Et Ezech. 39. *Dic omni volucri, & vniuersis auibus, cunctisque bestiis agri: Conuenite, properate, cõcurrite vndique ad victimam meam, quam ego immolo vobis, victimam grandem super montes Israel: vt comedatis carnem, & bibatis sanguinem. Carnes fortium comedetis, & sanguinem Principum terræ bibetis.* Quoniã verò omnes Principes, Reges, ac Dynastæ Antichristi partibus adhærebunt: idcirco fit mentio Regum, tribunorum, & fortium. Et quoniam etiam hæc victoria erit clarissima, Antichristique euersio per Christum toto orbe notissima: idcirco Angelus, qui hanc victoriam denuntiat, in sole quasi in loco perspicuo & celebertimo stare describitur, magnáque voce conclamare.

Christi victoria, & hostium strages maxima.

Magna strages in Scriptura qua significetur. Hier. 7 31. Ezech 39. 17.

Postremò, Exitus prælij describitur verbis consequentibus. *Vidi*, inquit, *bestiã*, hoc est, Antichristum, *& Reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad faciendum prælium cum illo, qui sedebat in equo*, id est, cum Christo, *& cum exercitu eius*, id est, cum omnibus fidelibus. *Et apprehensa est bestia, & cum ea pseudopropheta*, hoc est, insignis ille prædicator Antichristi præcursor, de quo sæpe diximus. *Qui fecit signa coram ipso*, id est, coram Antichristo, *quibus seduxit eos, qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorauerunt imaginem eius.* Explicata sunt hæc fusè in superioribus. *Et viui missi sunt hi duo in stagnum ignis ardentis, & sulphure*: nam vt eodem loco diximus, Antichristus, & eius præcursor viui à terra absorbendi sunt; quemadmodùm manifestè colligitur ex his verbis. *Et cæteri*, inquit Ioannes, *occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Hæc est literalis huius capitis expositio: nunc præcipuas sententias breuiter percurramus.

VII. *Prælij fælix exitus.*

Quid vox Halleluia significet.

Audiui quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium, Halleluia.

SECTIO II.

QVoniam vox hæc non solum hoc capite ponitur, sed etiam creberrima est in sacris literis, non erit absre, quæ sit eius germana vis, & significatio, explicare. Primùm itaque posita reperitur Psalmo 104. & viginti psalmis pro titulo inscribitur, in quibus omnibus magnifica Dei opera celebrantur, magnáque in eis est exultatio. Quæ est annotatio Cassiodori in psalmum 104. in cuius psalmi titulo quidam vnum *Halleluia*, alij duo ponunt. Nimirum D. Hieron. hanc regulam dicit esse tenendam, vt vbicunque duo *Halleluia* præscribuntur

I. *Vbi reperiatur vox Halleluia. Cassiodor. Regula ex D. Hieron. de eadem.*

psalmo, vnum sciamus ad finem prioris psalmi, alterum ad eum, qui sequitur, spectare. Porrò sciendum vocem *Halleluia*, Hebraicam esse, nec simplicem, sed

Illius etymos, & origo. compositam. Etenim *Hallelu* imperatiuum est Hebræum, id est, *Laudate: Ia* vnum ex decem Dei nominibus. Itaque *Halleluia* idem est, atque *Laudate Deum*, à radice *Halal*, quæ propriè significat vocem extollere cum lætitia, vt in rebus lætis, &

Idem. prosperis fieri solet, quemadmodùm docet D. Hieron. in epistola ad Marcellam.

1. Reg. 21. 13. Vnde etiam sumitur pro *insanire*, veluti. 1. Reg. 21. cum dicitur de Dauide, quod coram Rege Achis se stultum simulauerit, ne collaberetur inter manus eorum:

Eccles. 22. Hebraicè, *Insaniebat in manu eorum*, vbi est idem verbum *Halal*. Et Eccles. 2. pro eo, quod nos habemus, *Risum reputaui errorem*, est Hebraicè, *Risui dixi: Insanis*, seu *insanire facit*. Quæsitus ergo D. Hieron. à Marcella de significatione vocis *Halle-*

Cur vox hæc, & aliæ retineãtur apud Latinos. *luia*, ita respondit: *Nuper, cum pariter essemus, quæsisti, quid ea verba, quæ ex Hebræo in Latinum non habemus expressa, apud suos sonarent, cùrque sine interpretatione sint posita, vt est illud, Halleluia, Amen, Maranatha. Respondemus breuiter siue Septuaginta interpretes, siue Apostolos id curasse, vt quoniam prima Ecclesia ex Iudæis fuerat congregata, nihil ad credentium scandalum innouarent: sed ita vt à paruo imbiberãt, traderent: postea verò, quàm in vniuersas gentes Euangelicus dilatatus est sermo, non potuisse semel susceptа mutari. Igitur Halle-*

Halleluia. *luia exprimitur Laudate Dominum: Ia quippe apud Hebræos vnum de decem Dei nominibus est. Amen verò Aquila, πεπερωμένως exprimit, quod nos, fideliter, possumus dicere, Septuaginta, γένοιτο trãstulerunt, id est. Fiat. Maranatha verò magis Syrum, quàm Hebraicum est,*

Amen.

Maranatha. *& interpretatur: Dominus noster venit: vt sit sensus. Si quis non amat Dominũ Iesum Christum, Anathema sit: & illo completo deinceps inferatur: Dominus noster venit, quod superfluum sit aduersus enim odiis pertinacibus velle contendere, quem venisse iam constat.* Hactenus Hieronymus.

II. Hæc de parte illa *Hallelu*, id est, *Laudate*. Quod ad alteram spectat, quæ est, *Ia*,

Decem Dei nomina D. Hieron. D. Hieron. in epist. ad Marcellam, quæ incipit, *Nonagesimum psalmum legens*, decẽ Dei nomina cõmemorat. Primum est *El*, quod Septuag. Θεὸν id est, *Deum*: Aqui-

El. la etymologiam eius exprimens ἰσχυρὸν, id est, *fortem* interpretatur, vnde nomi-

Elohim, & Elohe. na *Michael, Gabriel, Raphael*. Secundùm *Elohim*, & *Elohe*, quod & ipsum *Deus* dicitur. Tertium *Sabbaoth*, quod Septuag. *Virtutum*: Aquila *exercituum* transtulerunt.

Sabbaoth. Quartum *Elion*, quod nos *excelsum* dicimus. Quintum *Eser eheie*, quod in Exodo

Elion. legitur, *Qui est*. Sextum *Adonai*, quem nos *Dominum* generaliter appellamus. Se-

Eser eheie. ptimum *Ia*, quod in Deo tantùm ponitur, & in *Halleluia* extrema syllaba sonat.

Adonai. Octauum. *Tetragrammaton*, quod ineffabile putauerunt, & his literis scribitur,

Ia. *Iod, He, Vau, He*: quod quidam non intelligentes propter elementorum similitu-

Iehouah. dinem, cùm in Græcis literis repererint, *Pipi*, legere consueuerunt. Nonum *Sad-*

Sadai. *dai*, quod nos *robustum*, & *sufficientem* ad omnia perpetranda accipere possumus. Decimum quanquam D. Hieronymus non ponit distinctum ab aliis, siquidem *Elohim, & Elohe* pro duobus enumerat, quæ nos tamen pro vno, & eodem reputauimus, affertur à Galatino libr. Arcan. 2. capit. 15. & est *Agla*, quod infinitam

Galatin. *Agla.* potentiam Dei significat. Cernis iuxta D. Hieronymum nomen *Ia* soli Deo at-

Ia soli Deo tribuitur. tribui, quam ob causam sæpe in sacris literis simul cum nomine ineffabili ponitur, veluti Esaiæ vigesimo sexto. *Ie Ia Iehouah*, pro eo, quod habemus, *In Domino Deo*.

Esai. 26 4.

Cur

Cur Angelus ille non consensit, vt Ioannes sibi ad pedes accideret.

Et dixit mihi: Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum.

SECTIO III.

CVm Ioānes ad eius Angeli, qui secum loquebatur, pedes prouoluerentur, vt eum adoraret, non se tanto honore dignatus est Angelus, sed dixit: *Vide, ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu: Deum adora.* Et quidem si Ioannes Diuinos ei honores tribuere decreuisset, meritò eum Angelus repulisset. Quæ fuit sententia D. August. q. 61. in Gen. & li. 20. contra Faustū Manichæum c. 21. vbi ait hunc Angelum tanto cum splendore apparuisse, vt Christus ipse existimari potuerit à Ioanne. Quæ sententia non displicet D. Thomæ secunda secundę, quæst. 84. art. 1. ad primum. Verùm cum longè probabilius sit Ioannem nullam falsam existimationem habuisse circa hunc Angelum, nec illi voluisse tribuere adorationem latriæ, sed venerationem, quæ in Angelum beatum caderet, eo vel maxime, quòd semel hoc capite admonitus iterum idem facere aggressus fuerit cap. 22. itaque fuisse repulsum ab Angelo, non quòd in eo male ageret, sed ex quadam Angeli vrbanitate, & reuerētia: meritò aliquis quærat, cur tam grauiter Angelus eam venerationem recusauerit, *Vide*, inquit, *ne feceris, conseruus tuus sum: Deum adora.* Augetúrque dubitatio ex eo, quòd in veteri testamento legimus Angelos istiusmodi venerationem non inuitos excepisse, veluti Iosue 5. vbi dicitur Iosue Angelum adorasse.

I. *Voluisse adorare vt Deū credidit. D. August. & D. Tho. oppositum probabilius.*

Cur tā grauiter Angelus recusauerit.

Iosue 5.

Prima ratio, quam tradunt D. Ambr. Rup. Richard. de S. Vict. Beda, Ansbert. Pann. Haymo, & Hugo Card. ea est ob mysterij incarnationis reuerentiam Angelum eiusmodi adorationem repulisse. *Redemptio*, inquit Ambr. *sanguinis Christi hoc fidelibus contulit, vt filij Dei, sociique Angelorum efficerentur: ideóque pertimescit Angelus adorari ab homine, qui super se adorabat hominem Deum, quapropter conseruum se Ioānis cæterorúmque fidelium vocat.* Hæc ille. Eandem rationem affert D. Greg. hom. 8. in Euangelia. *Prius*, inquit, *quam Redemptor noster nasceretur per carnem, discordiā cum Angelis habuimus, à quorum claritate, atque munditia per primæ culpæ meritum, per quotidiana delicta longè distabamus. Quia enim peccando extranei eramus à Deo, extraneos nos à suo consortio deputabant Angelici ciues Dei. Sed quia nos cognouimus Regem nostrum, recognouerunt nos Angeli ciues suos. Quia enim cœli Rex terram nostræ carnis assumpsit, infirmitatem nostram illa iam Angelica celsitudo non despicit. Ad pacem nostram Angeli redeunt: inter quos prioris discordiæ postponunt: & quos prius infirmos, abiectósque despexerat, iam socios venerantur. Hinc est enim, quod Loth, & Iosue Angelos adorant: nec tamen adorare prohibentur: Ioannes verò in Apocalypsi sua adorare Angelum voluit: sed tamen idem hunc Angelus, ne se deberet adorare, compescuit dicens. Vide, ne feceris, conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum. Quid est, quod ante Redemptoris aduentum Angeli ab hominibus adorantur, & tacent, postmodum verò adorari refugiunt: nisi quòd naturam nostram, quam prius desperauerant, postquam hanc super se assumptam conspexerunt prostratam sibi videre pertimescunt: nec iam sub se velut infirmam contemnere ausi sunt, quam super se videlicet in cœli Rege venerantur: nec habere dedignantur hominem socium, qui super se adorant hominē Deū? Curemus ergo fratres Charissimi, ne qua nos immunditia polluat, qui in æterna præscientia & Deo ciues, & Angelis eius æquales sumus.* Hactenus ex Greg. Itaque ante Incarnationem excipiebant Angeli non inuiti hominum adorationes: at post Incarnationis mysterium non amplius passus est Angelus se ab homine adorari, quòd per assumptionem humanæ naturæ longè Angelicam superauit.

II. *Prima ratio, ob reuerentiā Incarnationis D. Ambr. Rupertus. Rich. Vict. Beda. Ansbertus. Pannon. Haymo. Hugo Card. D. Gregor.*

Inter homines, & angelos discordia, & concordia.

Loth, & Iohue adorarūs, non tamen Ioanni permittitur.

Cauēda immunditia.

III. *Secunda ex virginitate. Petr. Dam.*

Secunda ratio depromi potest ex virginitate, in qua Angelus iste Ioannem nō hominem, sed Angelum multò se nobiliorem agnoscebat, quæ maxima est virginitatis prærogatiua: quippe quæ hominem faciat superiorem Angelis, qua de re multa diximus cap. 14. Hanc rationem reddit Petrus Dam. serm. 1. de excellētia B. Ioannis Euang. *Refugit*, inquit, *obsequium ab illo suscipere, quem nouerat apud communem iudicem loci gratiæ familiariter obtinere. Noluit adorare rem, quē decernebat aquilem, fratrem recognouit, socium iudicauit, subiectionis obedientiam nō accepit. Quamuis enim in omnibus sanctis semper sit Angelicæ mundiciæ contubernalis, & cognata virginitas: beatus tamen Ioannes tanto reliquos virgines superat, quanto virginitati Mariæ per sedulitatis, ac perpetuæ custodiæ meritum appropinquat: a qua sola videlicet præceditur: quia virginalis fœcunditas, quæ est in Maria, nullius est omnino meritis comparanda. Sed sicut venerandæ matris Domini virginitas beati Ioannis virginitatem excedit: sic ipse pro glorioso eius contubernio cæteros à mundi primordio virgines antecellit.*

B. Ioannis ex virginitate encomium.

IIII. *Tertia ex sacerdotio.*

Tertia ratio sumitur ex sacerdotio: cum enim Ioannes Sacerdos, & Pontifex esset legis gratiæ, potestatem habens duplicem altissimam, videlicet remittendi peccata, & consecrandi corpus Christi: quam ob causam omnibus Angelis etiā supremis longè præstabat: meritò iste Angelus eum sibi ad pedes accidētem ferre non potuit eo potissimùm, quòd etiam Sacerdos Angelus appellatur, Malach. 2. *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore eius: quia Angelus Domini exercituum est.* Quare meritò non passus est Angelus se à Ioanne vtpote Sacerdote legis gratiæ adorari, quia eum tanquam alterum Angelum multò se nobiliorem esse propter sacerdotale munus intellexit.

Sacerdos Angelus. Malach. 2. 7.

V. *Triplex hæc ratio non literalis.*

Rectè quidem, & ingeniosè hęc omnia dicuntur: sed tamen ad cōtextum minùs accommodatè. Itaque nullam superiorum expositionum literalem, germanamque esse arbitramur, idque meo iudicio euidenter demōstratur ex ipsismet verbis Angeli. *Vide*, inquit, *ne feceris, conseruus tuus sum, & fratrum tuorum habentium testimonium Iesu: Deum adora: testimonium enim Iesu est spiritus prophetiæ.* Ex quibus manifestè euincitur Angelum non spectare ad Incarnationis mysterium, neque ad virginitatis prærogatiuam, neque ad sacerdotium, sed tantum ad spiritum prophetiæ: siquidem per habentes testimonium Iesu intellexit habentes spiritum prophetiæ, vt ipse statim fuit interpretatus: *Testimonium enim*, inquit, *Iesu est spiritus prophetiæ.* Probatúrque idem luculentiùs ex capite vltimo, vbi cum iterum Ioannes ad pedes eiusdem Angeli accideret, respondit Angelus: *Vide, ne feceris, cōseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum, qui seruant verba libri huius: Deum adora.* Quare germana ratio, cur Angelus passus non est Ioannē pronum ad suos prouolutum pedes iacere, ea fuit: quoniam reueritus est in Ioanne spiritū prophetiæ: fratres verò Ioannis appellat, vel veteres Prophetas, vel alios Ioannis æquales, qui Christum annuntiabant, & spiritum quoque habebant prophetię. Adde habuisse Angelum etiam rationem laborum, & persecutionū, quas Ioannes, & cæteri eius temporis Prophetæ ob testimonium, quod reddebant de Iesu, patiebantur: vt etiam propterea non sustinuerit videre ad suos pedes prouolutum eum Apostolum, cui tantum honoris à Deo concessum fuerat, vt pro Christo Domino, ac Principe suo pateretur. Quod ad laborum, qui pro Christo tolerantur, magnitudinem amplificandam maximè pertinet.

Germana ratio ex spiritu prophetæ, & laborū tolerantia. Laborum tolerātia quātī facienda.

Cur

Cur Christus dicatur habere scriptum in vestimento, & femore: Rex regum & Dominus Dominantium.

Et habet in vestimento, & in femore suo scriptum: Rex regum, & Dominus dominantium.

SECTIO IIII.

RE colendum est ex superioribus vestimentum hoc esse eandem illam vestem aspersam sanguine, quam humanitatem Christi in passione cruentatam interpretati sumus. Deinde aduertendum in femore Incarnationem Christi accipiendam esse. Quod vt melius intelligatur, sciendum est olim patribus veteris testamenti in more fuisse, vt femori admota manu iurarent, vt patet Genes. 24. cum Abraham dixit seruo suo: *Pone manum tuam subter femur meum, vt adiurem te per Dominum Deum cæli, & terræ, vt non accipias vxorem filio meo de filiabus Chananæorũ, inter quos habito. Sed ad terram, & cognationem meã proficiscaris, & inde accipias vxorẽ filio meo Isaac.* Et Gen. 47. Iacob Patriarcha cũ diem obitus appropinquare cerneret, vocauit filium Ioseph & dixit ad eũ: *Si inueni gratiã in conspectu tuo, pone manũ tuam sub femore meo: & facies mihi misericordiã, & veritatẽ, vt non sepelias me in Ægypto: sed dormiã cũ patribus meis.* Iuramenti autẽ huius mysterium erat adumbratio incarnationis Verbi, quod per assumptam humanitatem venturũ erat ex illis patribus, vt exponit D. Greg lib. 10. epist. Itaque cum per femur iurabant per Christum nasciturum ex suis posteris, qui ab illis ex femore propagandi erant.

I: *In femore incarnatio Verbi accepitur. Femori admota manu iurabant patres.* Gen. 24. 2. Gen. 47 29. *Iuramentum hoc adumbratio Incarnationis.* D. Greg.

Arbitramur igitur, cum Christus dicitur habere scriptum in vestimento, & in femore, *Rex regum, & Dominus dominantium*, illud significari, quod non solùm ipsa humanitatis assũptione, & Incarnatione, quę per femur indicatur; sed passione etiam, quæ in vestimento aspersa sanguine exprimitur, sit Rex regum, & Dominus dominantium. Itaque & quia Deus homo, & quia passus, & mortuus, Rex regum, & Dominus dominantium constitutus est à Patre. Propter primum dicitur à Paulo ad Hebr. 1. *Quem constituit hæredem vniuersorum.* Propter secundũ dicitur eiusdem epist. c. 2. *Eum autem, qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria, & honore coronatum.* Et Apoc. 1. cum Ioannes Christum appellasset. *Primogenitum mortuorum*, statim subiunxit: *& Princeps Regum terræ*, vt eo loco vberius diximus. Atque hæc est propria, & maximè omnium germana huius loci expositio, quam disertè tradit D. Greg. hom. 13. super Ezech. *Quid vestimentum eius est*, inquit, *nisi corpus, quod assumpsit ex Virgine? Hoc vestimentũ multo ante Esaias aspiciens per Crucem passionis sanguine cruentatum dixit: Quare rubrum est vestimentum tuum, & vestimenta tua quasi calcantium in torculari? Cui ipse respondit: Torcular calcaui solus. Solus enim torcular, in quo calcatus est, calcauit, qui sua potentia eam, quam tulit, passionem vicit. Nam qui vsque ad mortem Crucis passus est, de morte cum gloria surrexit. Per femur propagatio carnis est. Quia ergo per propaginem generis humani, sicut generationum ordines Matthæo, vel Lucæ narrantibus describuntur, in hunc mundum venit ex Virgine, & per Incarnationis suæ mysterium, quia Rex esset, & Dominus, cunctis gentibus indicauit, in vestimento, & femore scriptum habuit: Rex regum, & Dominus dominantium.* Hæc ille.

II. *Literalis expositio, & quia Deus homo, & quia passus, regem esse.* Hebr. 1. 2. & 2. 9. Apoc. 1. 5. D Greg. *Vestimentum corpus Christi rubrum passione.* Esai. 63 2.

Secunda est D. Ambrosij in comment. supra Apoc. per vestimentum sanctos, per femur humanitatem accipientis: *Rex vestimentum*, inquit, *Sancti, per femur, ex quo humanæ origo procedere dicitur, homo, quem Christus assumpsit, designatur.*

III. *D. Ambro. Secunda expositio per vestimentum Sanctos, per femur humanitatem Christi intelligit.*

In vestimento itaque suo, quòd ipse sit Rex Regum, scriptum habet: quia in operibus sanctorũ agnoscitur hunc esse verum Deum, qui tales seruos possidet. Habet etiam in femore scriptum, quod sit Rex regum, & Dominus dominantium: quia in operibus, quæ in carne positus gessit, cognitum est hunc esse verum Dei filium. Addit Ambros. posse etiam per femur intelligi patres veteris testamenti, ex quorum stirpe Christus originem duxit, qui & ipsum figurarunt, & quòd ipse futurus esset Rex Regum, & Dominus dominantium, apertis vocibus prædixerunt. Tertia est Pannonij: Vestimentum, inquit, à foris est, femur à natura: & Christus humanitatem à foris ex tempore quatenus persona Diuina habet, Diuinitatem autem à natura, à qua ab æterno est Deus: & neutrum horum sine dignitatis honore habet, quia ab vtroque Rex.

Per femur patres veteris testamenti quoque accipit.

Pannon. Tertia Regẽ esse, & quia Deus, & quia homo.

ARGVMENTVM.

Continuatur eadem sexta visio. Ligatur Satanas mille annis iisque finitis iterum soluitur. Congregatur Gog, & Magog in prælium. Iudicat Christus vniuersos mortales. Regnant Sancti cum Christo. Mittitur Diabolus in stagnum ignis cum omnibus, qui non sunt scripti in libro vitæ.

CAPVT VIGESIMVM.

ET vidi Angelum descendentem de Cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni: & post hæc oportet illum solui modico tempore. Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est illis, & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis. Cæteri mortuorum non vixerunt, donec consummentur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem: sed erunt sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cum illo mille annis. Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arena maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & ciuitatem dilectam.

Et

Et descendit ignis à Deo de cælo,& deuorauit eos, & diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis,& sulphuris: vbi & bestia, & pseudopropheta cruciabuntur die,ac nocte in secula seculorum. Et vidit thronum magnum candidum,& sedentem super eum,à cuius conspectu fugit terra,& cælum,& locus non est inuentus eis. Et vidi mortuos magnos,& pusillos stantes in conspectu throni,& libri aperti sunt:& alius liber apertus est,qui est vitę: & iudicati sunt mortui ex his,quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum,& dedit mare mortuos,qui in eo erant,& mors,& infernus dederũt mortuos suos,qui in ipsis erãt; & iudicatum est de singulis secundũ opera ipsorum. Et infernus,& mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.

COMMENTARIVM VNICVM EXEGETICVM.

De explanatione huius capitis.

Describitur visio imaginaria, eiúsque literalis sensus traditur.

SECTIO PRIMA.

DIrimum vidit Ioannes Angelum descendentem de cælo, habentem clauem abyssi,& catenam magnam in manu sua, qui apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus, & ligauit eum per annos mille. Hunc Angelum Doctores communiter Christum interpretantur: quam etiam sententiam videtur innuere D. August. libr. 20. de ciuit. cap. 7. Christus enim est, qui habet clauem abyssi, & qui apprehendit, ligauitque dæmonem imperij sui catena, vt ait August. loco citato. Quòd verò attinet ad mille annos, sine dubio accipiendum est, vt ait Andr. Cæsar. totum tempus, quod à morte Christi vsque ad aduentum Antichristi decurrit, vt in posteriori sua expositione docet citatus August. & D. Gregor. l. 32. Moral. c. 12. Est enim millenarius numerus perfectionis, vniuersitatemque significat. Hæc enim est posterior ratio, quam affert D. August. loco citato, quæ propria est, ac germana, quam idcirco priori, quam attulerat, prætulisse videtur, cum posterius commemorauit: & meritò, prior enim omnino non cohæret. *Aut certè*, inquit, *mille annos pro annis omnibus huius seculi positos, vt perfecto numero notaretur ipsa temporis plenitudo. Millenarius enim numerus denarij numeri quadratum solidum reddit: decem quippe decies ducta fiunt centum, quæ iam figura quadrata, sed plana est. Vt autem in altitudinem surgat, & solida fiat, rursum centum decies multiplicantur, & mille fiunt. Porrò si centum ipsa aliquo modo pro vniuersitate aliquando ponuntur, quale illud est, quod Dominus omnia sua dimittendi, & eum*

1. *Christus Angelus habens clauẽ abyssi.*

D. August. Mille annis tempus à Christo ad Antichristũ. Andr. Cæs. D. Greg. Totum totius temporis huius mundi.

Millenarius numerus perfectus, quadratus, & solidus figura.

sequenti promisit, dicens: Accipiet centuplum in hoc seculo: quanto magis mille pro vniuersi-
Matt.19.29. *tate ponuntur, vbi est soliditas ipsius denariæ quadraturæ? Vnde & illud melius intelligitur,*
Psal.104.8. quod in Psalmo legitur. *Memor fuit in seculum testamenti sui, verbi, quod mandauit in mille generationes.* Hæc Augustinus.

II. Toto igitur hoc tempore ligatus est dæmon, ne totã suam vim exerat aduersus Ecclesiam: & vt ait Ioannes, ne amplius gentes seducat: quod ita interpretatur ibidem Augustinus: *Ab eis*, inquit, *gentibus seducendis huius interdicti vinculo, & claustro diabolus prohibetur, quas pertinentes ad Christũ seducebat antea. Has enim Deus elegit ante mundi constitutionem eruere de potestate tenebrarum, & transferre in regnum filij claritatis suæ. Ad hoc ergo ligatus est diabolus, vt non seducat gentes, ex quibus constat Ecclesia, quas antea seductas tenebat, antequam esset Ecclesia.* Hæc ille. *Post hæc*, inquit Ioannes, *oportet illum solui modico tempore*, id est, tribus annis cum dimidio: tanto enim tempore perdurabit Antichristi persecutio. Obiter hic ad mores obseruã, cum diabolus sit ligatus à Christo illis tantùm nocere posse, qui ad eum tentationibus cõsentiendo accesserint: quemadmodum, quòd quis à cane, leone ve ligato mordeatur, culpa eius est, qui sciens, ac prudens ei prõpinquat. Id quod obseruat Augustinus serm.197. de tempore. *Dicet*, inquit, *aliquis: Si alligatus est, quare adhuc tãtum prævalet? Verum est fratres charissimi, quia multum prævalet sed tepidis, & negligentibus, & Deum in veritate non timentibus dominatur. Alligatus est enim tanquam innexus canis cateruis, & neminem potest mordere, nisi eum, qui se illi mortifera securitate coniunxerit. Iam videte fratres, quàm stultus est homo ille, quem canis in catena positus mordet. Tu te illi per voluptates, & cupiditates seculi noli coniungere: & ille ad te non præsumet accedere. Latrare potest, solicitare potest: mordere omnino non potest, nisi volentem: non enim cogendo, sed suadendo nocet: nec extorquet à nobis consensum, sed petit.* Hæc Augustinus.

Ligatus dæmon cur. D. Augustin.

Quemodo, & quibus noceat dæmon ligatus. D. Augustin.

III. Secundò, Per anticipationem, & quasi obiter ostensa est Ioanni beatitudo Sanctorum, qui Antichristo non consenserint, cum vidit sessultas sedes, sedentésque in illis omnes Sanctos, præcipuéque illos, qui propter fidem Christi mortem oppetierunt, quos ait regnare cum Christo mille annis: cæteros autẽ mortuorum non vixisse, donec consummarentur mille annii. *Hæc est*, inquit, *resurrectio prima: Beatus, & sanctus, qui habet partem in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei, & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.* De his mille annis copiosè disputabimus sect. sequenti. Deinde addit Ioannes: *Cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas.* Mille anni, qui consummandi dicuntur, non sunt illi iidem anni, quibus Sancti dicuntur regnare cum Christo: sed illi, quibus Satanas ligatus esse dicitur, qui mille anni à passione Christi vsque ad aduentum Antichristi fluunt: vt sectione sequenti vberius dicemus, & nodum ferè inexplicabilem in contextu dissoluere conabimur.

Beatitudo Sanctorum.

Ligatus post mille annos soluetur Satanas.

IIII. Porrò aduerte fuisse hæresim multorum veterum, qui ex hoc loco occasionem acceperunt existimandi post generalem hominum resurrectionem Christum mille annis cum Sanctis omnibus in terra in omnibus carnis deliciis regnaturum, quos propterea χιλιαστὰς appellabant, vt auctor est D. Augustinus li.20. de ciuit. cap. 7. in quam hæresim incidit Cherinthus hæreticus, vt auctor est Eusebius lib.3. Histor. cap.28. vbi de Cherintho loquens, sic ait: Iisdem temporibus etiam alterius hæreseos obortum Principem Cherinthum accepimus: de quo Caius, cuius iam in superioribus fecimus mentionem, in disputationum suarum dialogo ita scribit: Sed & Cherinthus, inquit, per reuelationes quasdam, quas velut à magno Apostolo conscriptas, & per Angelos ei reuelatas putaret,

Hæresis de terreno Christi regno per mille annos futuro. D. Augustin. Cherinthi fit. Eusebius.

putaret, talia quædam portenta nobis introducit. Post resurrectionem terrenum dicit futurum esse regnum Christi in Hierusalem, & homines in carne iterũ concupiscentiis, & vitiis subiectam conuersationem habituros. Contra fidem quoq; Scripturarum quosdam mille annos designat, in quibus multa quidẽ, & alia corruptionis opera, & nuptiarum festiuitates dicit futuras ad eos, qui libidinis sũt dediti, decipiendos. Sed & Dionysius, cum de Ioannis reuelatione dissereret, & quædã secundũ ea, quæ antiquitus Ecclesiæ tradita fuerant, disputaret, mentionẽ facit huius ipsius viri his verbis. Cherinthus, inquit, à quo & Cherinthiana hæresis oborta est, figmentis suis auctoritatem magni nominis acquirere secũdùm Scripturæ huius prauã intelligentiam gestiebat: quippe cuius hęc erat hæresis, vt affirmaret terrenum futurum esse Christi regnũ: & quia erat ventri, & gulæ, ac libidini deditus, ea futura decernebat, quæ sibi propria libido dictabat: ventris, & corũ, quæ sub ventre sunt, incitamenta cibis, potibus, nuptiisprædicabat explenda. Hæc Eusebius. Eundem errorem plerique tribuunt Papiæ Hierosol. Episc. quamuis is de carnis deliciis, & libidinis illecebis nihil loquatur, colligúntq; ex D. Hier. in lib. de Scriptoribus Eccles. vbi agens de Papia sic ait: *Hic dicitur mille annorum Iudaicã edidisse δευτέρωσιν quę secuti sunt Irenæus, & Apollinaris, & cæteri, qui post resurrectionẽ aiunt in carne cũ sancto Dominum regnaturũ.* Idemque affirmat Euseb. lib. 3. c. 39. Dicit, inquit, Papias, & alia plurima à maioribus sibi tradita miracula, & nouas quasdam parabolas Saluatoris, & doctrinam incognitã, magisque fabulosam, mille annos futuros post resurrectionem, quibus corporaliter regnum Christi in hac terra futurum sit. In eodem fuerunt Lactant. lib. 7. Diuin. instit. c. 24. 25. & 26. Iren. Tertul. Appollinaris, vt referunt D. Hier. in c. 36. Ezech. & Eus. lib. 3. Hist. c. vlt. Contra quem errorem disputat Alfonsus à Castro lib. 3. aduersus hæreses, hæresi 2. de Beatitudine. Quàm perperàm autem eius erroris occasio ex hoc loco Ioannis arrepta sit, patet ex nostra expositione.

Ponebat voluptates corporis.

Idem error Papiæ fuit, & aliorum. D. Gregor.

Euseb.

Tertiò, *Cum consummati fuerint mille anni*, hoc est, vbi deflexerit tempus à resurrectione Christi vsque ad Antichristum: *tunc*, inquit Ioannes, *soluetur Satanas de carcere suo modico tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio: quo tempore Satanas soluendus dicitur, quia per Antichristum, eiúsque sectatores inauditam aduersus fideles persecutionẽ excitabit: quam nos in nostro tractatu de Antichristo copiosè descripsimus. Quartò, Eo ipso tẽpore, quo Satanas solutus in Ecclesia grassabitur, *Seducet gentes, quæ sunt super quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus est sicut arenæ maris. Et ascenderunt super latitudinem terræ, & circuierunt castra Sanctorum, ciuitatem dilectam.* De Gog, & Magog multa à Doctoribus disputantur, sed nos potiora perstrigemus. Euseb. libr. nono, Demonstrationis Euang. cap. tertio, arbitratur Gog, esse imperatorem Romanum: Magog Romanum imperium. Alij apud D. Hieron. in capit. 38. Ezech. per Gog, & Magog accipiunt prælium, quod inter Diabolum, & Angelos eius ex vna parte, & inter Michaelem, bonósque Angelos ex alterain cœlo Empyreo commissum fuit. Diuus Augustinus libr. 20. de ciuit. cap. 11. per Gog, quod interpretatur *tectum*, accipit Diabolum, qui est instar magni cuiusdam tecti, magnæque domus, in qua omnes mali habitant: per Magog autem, quę interpretatur *de tecto*, intelligit exercitum Antichristi ex omnibus gentibus collectum. Diuus Ambrosius lib. 2. de Fide, capit. vlt. censet Gog esse Gothos, qui multas Imperij Romani prouincias vastauerunt. Cuius sententiæ etiam meminit Diuus Hieron. in quæst. Hebraicis in Genesim. Idem porrò diuus Hieronymus ad caput trigesimum octauum, & trigesimum

V. *Quanto tẽpore, & cur soluendus Satanas.*

De Gog, & Magog variæ sententiæ. Prima Eus. Secunda. Tertia. D. August. Quarta. D. Ambros. Vltima. D. Hieron.

nouum Ezechielis, vbi fusè de Gog, & Magog à Prophetâ disseritur, hæc habet. *Iudæi, & nostri Iudaizantes putant Gog gentes esse Scythicas, immanes & innumerabiles, quæ trans Caucasum montem & Maotidem paludem, & prope Caspium mare ad Indiam vsque tendantur: & has post mille annorum regnum esse à diabolo commouendas, quæ veniant in terram Israel, vt pugnent contra Sanctos multis secum gentibus congregatis.*

VI. In re difficillima dicimus primùm non solum hoc loco Apoc. sed etiam apud Ezech. c. 38. & 39. Gog, & Magog ad extrema mundi tempora pertinere, vt est communis Doctorum sententia, & ex vtriusque Prophetæ contextu manifestè colligitur. Deinde nomina hæc Gog, & Magog non significare ex propria accepta ditione omnes gentes, quæ ad Antichristū aggregandæ sunt, sed peculiares quasdam nationes, vt est perspicuum ex Ezech. 38. & præterea, quia Magog vnus fuit ex filiis Iaphet, Geneseos decimo. Vnde Scythia, quam incoluit Magog, dicta etiam est de eius nomine Magog, vt auctor est Ioseph. lib. 1. Antiquit. c. 7. Quare existimamus nomine Magog intelligendas esse nationes omnes Scythicas, quæ ad Septentrionem habitant: nomine autem Gog accipiendum Principem, ac Regem omnium illarum gentium Scythicarum. Denique quandoquidem Antichristi exercitus aduersus Ecclesiam non ex his tantum Scythicis gentibus, sed ex omnibus mundi nationibus collectus esse debeat: hæ tamen gentes præcipuè nominantur, quia ferociores sunt, & supra modum barbaræ, & immanes, atque adeo in illis præcipuum exercitus Antichristi robur positum erit. Itaque per synecdochen accepta parte pro toto vniuersus Antichristi exercitus ex Gog, & Magog conflatus dicitur, & bellum mouere aduersus castra Sanctorum, & ciuitatem dilectam, hoc est, Ecclesiam. Verum igne de cœlo immisso diuinitus vniuersus ille exercitus interibit, vt continuò Ioannes subiungit.

Gog, & Magog ad extrema tempora pertinent.

Sunt nomina propria nationum.

Ezech. 38.

Magog filius Iaphet

Ab eo sic dicta Scythia.

Ioseph.

Per Magog Scythicæ nationes, per Gogearū Rex intelligitur.

Cur earum præcipuè fiat mentio.

Contextus percurritur, & quædam in eo difficiliora explicantur.

SECTIO II.

I. EA, de quibus superiori sectione disputauimus, præcipua sunt capita eorum, quæ hoc loco à Ioanne scribuntur. Verùm quia nonnulla maiorem adhuc expositionem requirunt, simulque, vt rerum series, atque nexus meliùs appareat, contextum sigillatim percurrendum, & si quid obscurius occurrat, explanādum putauimus. Sic igitur incipit Ioannes. *Vidi Angelum descendentem de cœlo, habentem clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua. Et apprehendit draconem serpentem antiquum, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum, & clausit, & signauit super illum, vt non seducat amplius gentes, donec consummentur mille anni. Et post hæc oportet illum solui modico tempore.* Arbitremur per hunc Angelum Christum ipsum accipiendum esse, vt ait communis sententia: is enim est, qui per Incarnationis mysterium è cœlo descendit, & qui habet *clauem abyssi*, id est, inferni, quemadmodum ipsemet Christus de se dixit cap. 1. *Habeo claues mortis, & inferni*, vt eo loco fusè diximus. *Catenam magnam* potestatem eius intellige: is igitur est, qui apprehendit *draconem serpentem antiquum*, id est, Diabolum, eumque *ligauit*, hoc est, suæ potentiæ, & imperij catena deuinctum, in inferni carcerem detrusit, vbi erit per *mille annos*, hoc est, vsque ad Antichristi tempora, vt sectione superiori vberius explicauimus. *Et clausit, & signauit super illum*, id est, super diabolum, non super abyssum, vt patet ex

Christus Angelus habens clauē inferni.

Apoc. 1. 18.

Potestatis suæ catenā amplexum ligat.

Illum detrudit, & claudit in inferno.

ex Græco contextu. Claudere, & signare est Dæmonem ita clausum in inferno tenere, vt nulla creata potentia inde eum possit educere: quippe cum nemo præter Christum clauem abyssi habeat, vt eam possit aperire. Idcirco autem clausit Christus Dæmonem in inferno, vt ne gentes seduceret toto isto Euangelicæ prædicationis tempore; sed possent illæ liberè ad fidem conuerti, Christique fides, ac religio feliciter toto orbe propagari, his *mille annis*, hoc est, toto eo tempore, quod à Christo ad Antichristum excurret. Tunc enim iterum soluetur Sathanas, *modico* tamen *tempore*, hoc est, tribus annis cum dimidio, quibus grauissimam aduersùs Ecclesiam per Antichristum persecutionem concitabit.

II. *Per serpentẽ antiquũ Lucifer intelligendus.*

Porrò per *serpentem antiquum*: hoc loco non Dæmones in genere, sed nomina tim ipsummet Luciferũ vniuersorum Dæmonũ Principem accipiẽdum arbitramur, significarique Luciferum, qui antea in hoc mũdo pro libito versabatur, fuisse per passionem, & mortem Christi ad inferni carcerem detrusum, ibique Christi potentia, & imperio religatum, sublata omni inde ad nos exeundi potestate. Itaque non posse modò per seipsum fidelibus obsistere, & cursum Euangelicæ prædicationis, gentiúmque conuersionis impedire, quanuis non desint alij in hoc mundo Dæmones, qui id præstent, sed non tanta tamen vi, & potentia, quantam Lucifer ipse, si adesset, adhibere potuisset. Addimus, Deinde eundem Luciferũ temporibus Antichristi Diuina permissione soluendum, egressurúmque ex inferni carceribus, atque omnem operam, & industriam in persequendis fidelibus positurum tribus annis cum dimidio, quod temporis spatium hoc loco *modicum* appellatur.

III. *Probatur ex D. Greg. & Scriptura.* *D. Greg. lob. 3 8.* *Esai. 27. 1.*

Ne verò alicui nouum videatur Luciferum, qui à principio mũdi liberè in hoc mundo per seipsũ grassabatur, detrusum fuisse à Christo per passionẽ, & mortem ad inferos, ibique modò vsque ad tẽpora Antichristi vinctũ, ligatúmque teneri: id expressè docet D. Gregor. libro quarto Moralium ad illa verba capitis tertij: *Maledicant ei, qui maledicunt diei, qui parati sunt suscitare Leuiathan*: vbi afferens illud Esaiæ vigesimo septimo: *In illa die visitabit Dominus in gladio suo duro, & grãdi, & forti super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum: Quærendum*, inquit, *nobis est, cur qui serpentem dixerat, tortuosumque illico subiungens interposuit vectem, nisi forte, quòd in Scripturis tortitudine fluxa mollities, in vecte autem est duritiæ rigiditas. Vt ergo hunc & durum signaret, & mollem, & vectem nominat, & serpentem. Durus quippe est per malitiam, & mollis per blandimenta. Vectis ergo dicitur, quia vsque ad necem percutit: serpens, quia semper insidias molliter infundit, hunc Leuiathan electi Angelorum Spiritus nunc imputei abysso clausum premunt, vnde scriptum est: Vidi angelum descendentem de cælo, habentem clauẽ abyssi, catenam magnam in manu sua & apprehendit draconem serpentem antiquũ, qui est Diabolus, & Satanas, & ligauit eum per annos mille, & misit eum in abyssum. Quem tamen in mundi fine ad aperiora certamina reuocant, & totum contra nos in suis viribus relaxant, vnde illic rursum scriptum est: Cum completi fuerint mille anni soluetur Satanas. Ille enim apostata Angelus, qui ita conditus fuerat, vt Angelorum ceteris legionibus emineret: ita superbiendo succubuit, vt nunc statim Angelorum ditioni substratus sit, quatenus vel nunc ad vtilitatem nostram eis ministrãtibus religatus lateat, vel tunc ad probationẽ nostrã eis relaxantibus totis se cõtra nos viribus solutus exerceat. Quia igitur hi electi Spiritus superbum apostatam cõprimunt, qui humiles hunc sequi noluerunt, ipsíq; administrãtibus disponitur, vt ad intentionẽ aperti certaminis destruendus funditus quandoque reuocetur, dicatur rectè: Qui parati sunt suscitare Leuiathan.* Hæc Greg. Quem cernis hunc locum Apocalypsis de ipsomet Lucifero è Dæmonum Principe in abyssо religando intellexisse. Atque in hunc etiã sensum accipiendũ est illud Christi Ioannis duodecimo: *Nunc Princeps huius mundi eyicietur foras*: & illud Matthæi duodecimo: *Quomodo potest quis quam intrare in*

Cur Leuiathan Serpens tortuosus, & vectis dicatur. Angelorum in illum imperium.

Ioan. 12. 31. *Mat. 12. 29.*

domum fortis &, vasa eius diripere, nisi prius alligauerit fortem?

IIII. Quare expositio Ansberti, & Haymonis per abyssum multitudinem impiorũ intelligentium minimè nobis probatur. Eam verò illi mutuati sunt ab Augustino libr. 20. de Ciuitate, capit. 7. vbi Augustinus totum hunc locum latè persequitur, & inter alia. *Missi*, inquit, *Diabolũ in abyssũ: quo nomine significata est multitudo innumerabilis impiorum, quorum in malignitate aduersus Ecclesiam Dei multum profunda sunt corda, non quia ibi Diabolus ante non erat, sed ideo dicitur illuc missus, quia exclusus à credentibus plus impios possidere.* Hæc ille. Quæ tamẽ nobis videntur mystica potius esse, quàm contextui, & instituto Ioannis congruentia.

De abysso mystica expositio. Ansbertus. Haymo. D. August.

V. Sequitur. *Et vidi sedes: & sederunt super eas, & iudicium datum est illis: & animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerunt bestiam, neque imaginem eius, neque acceperunt characterẽ eius in frontibus, aut in manibus suis, & vixerunt, & regnauerunt cũ Christo mille annis. Cæteri mortuorũ non vixerunt, donec consummẽtur mille anni. Hæc est resurrectio prima. Beatus, & sanctus, qui habet partẽ in resurrectione prima. In his secunda mors non habet potestatẽ, sed erunt sacerdotes Dei, & Christi: & regnabunt cũ illo mille annis. Et cũ consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas de carcere suo, & exibit, & seducet gentes.* In his verbis pleraque sunt explicatu difficillima. Vnum est, de quonã iudicio sit sermo cum dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est:* num videlicet de extremo iudicio, an de aliquo alio? D. August. lib. vigesimo, de Ciuitat. cap. nono existimat non esse sermonem de extremo iudicio, sed de iudicio, quod nunc exercent in Ecclesia prælati Ecclesiastici, quibus à Christo datum est iudicium ligandi, atque soluẽdi: itaque horũ Præpositorum sedes visas esse à Ioanne, & de eorum in Ecclesia iudicio sermonem institui. Tum verò, quod sequitur de regno Sanctorum cum Christo mille annis, ait in hac vita esse accipiẽdũ, eo quòd Ecclesia regnum cœlorũ dicatur, in quo sancti regnant cum Christo: quoniã cum eo resurgentes, quæ sursum sunt, quærũt, quæ sursum sunt, sapiunt, non quæ super terrã. *Mille annis*, hoc est, toto tempore primi aduentus Christi. Atque hanc vult appellari primam resurrectionẽ, & his eisdem mille annis animas decollatorum propter testimoniũ Iesu, & propter verbum Dei, id est, animas Martyrum, qui pro Christo sanguinem, & vitam profuderunt, & regnare in cælo cum Christo per visionem beatificam. Quamuis enim id omnibus iustis, qui in gratia decedunt, conueniat: Martyres tamen potissimum commemorari, quòd illi præcipuè ob excellentiam martyrij dicantur cum Christo regnare: quanquam & à parte totum intelligendum sit. Denique quod subiungitur: *Et qui non adorauerunt bestiam neque imaginem eius, neque acceperũt characterẽ eius in frontibus, aut in manibus suis:* quæ verba cum sua ista expositione pugnare videbantur, siquidem supponunt sermonem esse de extremo iudicio, post quod iudicium regnabunt cum Christo qui Antichristo minimè adhæserunt, nec eius characterem in frontibus aut in manibus impressum gestauerunt (coactus est Augustinus allegoricè interpretari, ac per bestiam populum infidelium, per imaginem verò eius simulationem intelligere quam habent scilicet ij, qui cum fidem profiteantur, infideliter tamen viuunt. Itaque ab illis ait non adorari bestiam, qui infidelitatem respuunt: ab iis autem non accipi characterem bestiæ, qui ne speciem quidem, & notam infidelitatis accipiunt.

De quo iudicio sit hic sermo, substatio prima. D. August. sententia.

VI. Sed præstat audire ipsummet Aug. *Interea*, inquit, *dum mille annis ligatus est diabolus, sancti regnant cum Christo, etiam ipsis mille annis eisdem sine dubio, & eodem modo intelligendis, id est, isto iam tempore prioris eius aduentus. Nisi enim alio aliquo modo longe quidem impariam nunc regnarent cum illo sancti eius, quibus ait: Ecce ego vobiscum sum*

Regnãt cum Christo toto tempore prioris aduentus Sancti ex Augus.

vsque

vsque in consummationem seculi: profecto non etiam nunc diceretur Ecclesia regnum eius, re- Matt. 18 20
gnúmve cælorum. Regnant itaque cum illo etiam nunc sancti eius, aliter quidem, quam tunc
regnabunt. Regnant cum illo qui faciunt, quod Apostolus ait: Si consurrexistis cum Christo, Col 3. 1.
quæ sursum sunt, sapite, vbi Christus est in dextera Dei sedens: quæ sursum sunt quærite, nõ quæ
super terram. De qualibus item dicit, quòd eorum conuersatio sit in cælis. Postremò regnant cum
illo, qui eo modo sunt in regno eius, vt sint etiam ipsi regnum eius. Et de hac prima resurrectione, Philip. 3 20
quæ nunc est, liber iste loquitur. Cum enim dixisset alligari diabolum mille annis, & postea solui
breui tpore, mox recapitulando, quod in istis mille annis agat Ecclesia, vel agatur in ea, Et vi-
di, inquit, sedes, & sedentes super eas, & iudicium datum est. Non hoc putandum est de vltimo
iudicio dici, sed sedes Præpositorum, & ipsi Præpositi intelligendi sunt, per quos Ecclesia nunc gu- Non vltimũ, sed præsens præpositorum Ecclesiæ iudiciũ hoc loco intelligit. Matt. 18 18. 1 Cor. 5. 12.
bernatur. Iudicium autem datum nullum melius accipiendum videtur, quam id quod dictum
est: Quæ ligaueritis in terra, ligata erunt & in cælo: vnde Apostolus, Quid enim mihi est, inquit,
de iis, qui foris sunt, iudicare? Nonne de his, qui intus sunt, vos iudicatis? Et animæ, inquit, occi-
sorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei: subauditur, quod posteà dicturus est: Et
regnauerunt cum Iesu mille annis, animæ scilicet Martyrum nondum sibi corporibus suis redditis.
Quamuis ergo cum suis corporibus nundum sunt, sint tamen eorum animæ regnãt cum illo: dum
isti mille anni decurrunt. Regnat itaque cum Christo nunc primũ Ecclesia in viuis, & mortuis.
Sed ideo tantummodo Martyrum animas commemorauit quia ipsi præcipuè regnant mortui, qui
vsque ad mortem pro veritate certauerunt. Sed à parte totum etiam cæteros mortuos intelligimus
pertinentes ad Ecclesiam, quod est regnum Christi. Quod verò sequitur: Et qui non adorauerũt
bestiam, nec imaginem eius, nec acceperunt inscriptionem in fronte, aut in manu sua simul de vi-
uis, ac mortuis debemus accipere. Quæ sit porrò ista bestia, quamuis sit diligentius inquirendum:
non tamen abhorret à fide recta, vt ipsa impia ciuitas intelligatur, & populus infidelium contra-
rius populo fideli, & ciuitati Dei. Imago verò eius simulatio eius mihi videtur in eis videlicet
hominibus, qui velut fidem profitentur, & infideliter viuunt. Fingunt enim se esse, quod non
sunt, vocanturque non veraci effigie, sed fallaci imagine Christiani. Et qui sunt, qui bestiam non
adorant, nec imaginem eius, nisi qui faciunt quod ait Apostolus: Nesitis tugum ducentes cum
infidelibus: non adorant enim, id est, non consentiunt, non subiiciuntur, neque recipiunt
inscriptionem, notam scilicet criminis in fronte propter professionem, in manu propter operatio-
nes. Hactenus Aug. Cuius expositionem secuti sunt Beda, Rupertus, Ansbertus & alij.

Per bestiam accipit Aug. populum infidelium. Per imaginẽ bestiæ hypocritarum simulationem. 2. Cor 6. 14. Beda. Rup. Ansbertus.

Verùm ea nobis minimè probatur. Primũ. Quoniam sermonẽ esse de extremo iudicio, cum dicitur: *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & iudiciũ datum est illis:* manifestè ex ipso contextu euincitur, cũ mox sequatur post id iudiciũ regnaturos esse cum Christo eos, qui non adorauerunt bestiã, nec imaginẽ eius, nec eius characterẽ acceperũt. Quibus verbis negari nõ potest esse sermonẽ de iis, qui Antichristi partes secuti non fuerunt: is enim est, qui per bestiã accipi debet, qui suã ipsius imaginem omnibus adorandam proponet, compellétque omnes, vt characterẽ suum siue in manu, siue in fronte impressum gerant, vt suo loco fusius explicauimus. Nam quod ait Aug. per bestiã populũ infidelium accipiendum esse, totaque eius interpretatio de iis, qui imaginẽ bestiæ adorare noluerunt, neque characterẽ eius gestare, plane à contextu, & instituto Ioan. abhorret, qui de Antichristo disertè loquitur, vt ex superioribus est perspicuũ. Deinde coactum est dicere illud, *Et regnauerunt cum Christo*, ad præsentem Ecclesiæ statum referendum esse: quomodo enim dici possũt regnare modò cum Christo, vt vult Aug. sancti illi, qui variis hinc inde laboribus, & persecutionibus propter Christum exercentur, qui cõtumeliis, & iniuriis proscinduntur, qui includuntur carceribus, qui cædũtur flagellis, qui toto corpore exquisitissimis tormentis, & cruciatibus lacerentur: non

VII. Non probatur hæc expositio. De extremo iudicio hoc loco sermo est. Ité de futuro Christi regno.

hi sane, cum ista patiuntur, regnare cum Christo, sed pati potius cum Christo dicendi sunt, iuxta illud 2. ad Timoth. 2. *Fidelis sermo, nam si commortui sumus, & conuiuemus: si sustinebimus, & conregnabimus.* Sit igitur constitutum, cùm dicitur visas esse sedes, datúmque iudicium iis, qui in sedibus illis apparuerunt, sermonẽ esse de extremo iudicio: & cum subiungitur animas decollatorum propter testimonium Iesu, & propter verbum Dei, & qui non adorauerũt bestiam, neque imaginem eius, neque eius characterem in manibus, aut in frontibus acceperũt, regnasse cum Christo, loqui Ioannem de iis, qui iam huius vitæ laboribus perfuncti felicissimo Dei conspectu perfruuntur, & ita cum Christo in cælis regnant. Quanquam verò id omnibus sanctis iam in cælo regnantibus conueniat: peculiari tamen ratione Martyres commemorantur, quod ij potissimum excellẽtiori quodam modo regno Christi, & gloria potiantur.

1. Tim. 2, 12.

VIII. *De quibus annorũ milliaris sit hic sermo dubitatio secunda.*

Sed hinc iam oritur secunda, eáque valde implicita dubitatio, quomodo cum præcedentibus cohæreat, quod de mille annis subiungitur: *Vixerunt, & regnauerũt cum Christo mille annis*: & paulò post: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas*? Si enim, vti diximus, iudicium, de quo loquitur Ioannes, est extremum iudicium, post quod scilicet regnare debeant cum Christo, qui non adorauerũt bestiam, neque imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, hoc est, ij, qui non adhæserunt Antichristo: quomodo per mille annos initio intelleximus tempus, quod à passione Christi vsque ad Antichristum excurret? Si enim illi qui non adhæserunt Antichristo, regnaturi dicuntur mille annis, idque post extremum iudiciũ, sanè mille anni non antecedunt, sed subsequuntur Antichristum: imo & ipsum extremũ iudicij diem consequuntur. Quod si admittamus, quinã verum esse potest illud, quod subiungitur: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas*? Nam nec mille anni, quibus sancti post extremum iudiciũ regnaturi sunt cum Christo, vnquam consummari poterunt: nec eo tempore Satanas soluendus est: imo eum soluendum esse tempore Antichristi, modico videlicet tempore, hoc est, tribus annis cum dimidio superiùs cum Ioanne, & communi sententia docuimus. Quare non videntur ea, quæ de mille annis regni sanctorũ, & de soluendo post mille annos Satana à Ioanne dicuntur, cum iis, quæ paulò ante diximus, cohærere. D. Amb. in comment. super Apoc. (si eius sunt) ita respondet. *Per animas*, inquit, *interfectorum propter verbum Dei & testimonium Iesu Martyres, qui diuersis temporibus interfecti sunt, possumus accipere: per eos verò, qui non adorauerunt bestiam, nec imaginem eius, eos qui ab Antichristo interficiendi sunt, puto esse intelligendos. Isti ergo vixerunt, & regnauerunt cum Christo mille annis, quia quamuis corpore sint interfecti, secundum animam tamen viuunt cum Christo in cælesti beatitudine. Sed quærẽdum nobis est, quomodo electi, qui instante fine mundi nasciturí sunt, cum Christo mille annis regnare dicantur cum tempus mille annorum non ad futurum tempus, quod sine fine est, sed ad præsens potius pertineat, quod in fine mundi consummabitur, & in quo fides Euangelij per vniuersum orbem florens electos quotidie ad vitam æternam percipiendam dirigit. Quod ita soluẽdum puto ad tempus ab Ascensione Christi vsque ad finem mundi, quod per mille annos designatur, omnibus electis deputatum est, vt in eo sine corporibus cælesti gloria cum Domino perfruantur. Et scimus, quia omnes electi membra Christi sunt, & ex multis membris vnum corpus efficitur, & si gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Gaudium igitur præcedentium sanctorum illorum nihilominus erit, qui in fine mundi nasciturí sunt: quia vnã corpus efficientur cum eis, & in alio possidebunt, quod ipsis deerit.* Hæc ille.

D. Ambros. responsio.

Quomodo electi in fine mundi nasciturí mille annis cum Christo regnant.

XI. Itaque vides Ambrosium ita putare nodũ istum dissoluendum, vt illi, qui non adorauerũt bestiam, nec imaginẽ eius dicantur regnare mille annis, id est, tẽpore illo,

illo; quod ab Ascensione, vel potius Passione Christi ad finem mundi, seu potius vsque ad Antichristū iuxta nostrā, & veterē deiſtorum illuminatorū supputationē ſententiā) excurret: non quidē per ſeipſos, ſed per illos omnes ſanctos, qui à paſſione Chriſti vſq; ad Antichriſtū dormient in vita, & cum Chriſto regnabunt, eo quòd cum omnes electi membra ſint Chriſti, ex quibus vnū corpus efficitur, cùm aliqui ſancti regnant cū Chriſto, cæteri quoq; omnes regnare cēſentur, iuxta illud Pauli 1. Cor. 4. *Sine nobis regnatis, & vtinā regnetis, vt & nos vobiſcū regnemus.* Et vere hæc Ambr. expoſitio nōdū quidē diſſoluit, & in tanta difficultate probari poſſet, niſi duriuſculū videretur dicere, cū ij, qui nō adorauerūt beſtiā, nec imaginem eius, dicuntur regnare cū Chriſto accipiendū iditā eſſe, non quòd per ſeipſos, ſed per præcedentes ſanctos, & electos regnauerint. Illud etiā non parū obſtat, quòd regnare dicantur à Ioanne poſt iudicium illud datū iis, qui in ædibus reſidebant, quod iudicium nos extremum omnino eſſe ſuperius confirmauimus.

1. Cor. 4. 8. *Duriuſcula videtur.*

X. *Ribera item reſponſio non probatur.*

Aliam ergo eiuſdem nodi diſſolutionem excogitauit Franciſcus Ribera, videlicet, cum dicitur: *& vixerunt, & regnauerunt cum Chriſto mille annis* non eſſe id referendū ad eos, qui nō adorauerūt beſtiam, nec imaginē eius, ſed ad animas decollatorum propter teſtimonium Ieſu, hoc eſt, ad eos, qui cū hæc à Ioanne ſcribebantur, iā mortem pro Chriſto oppetierant. Cæterū hæc reſpoſio manifeſtā vim aſſerre videtur cōtextui: ſiquidē Ioannes cōtinuata ſerie, atque ordine loquitur, diſertéque affirmat eos, qui non adorauerunt beſtiā, nec imaginē eius, mille annis cum Chriſto regnaturos: *Vidi*, inquit, *animas decollatorū propter teſtimonium Ieſu, & propter verbū Dei, & qui non adorauerunt beſtiā, neq; imaginē eius, neq; acceperunt characterē eius in frontibus ſuis, aut in manibus ſuis, & vixerunt, & regnauerunt cū Chriſto mille annis.* Quibuſnam quæſo verbis clarioribus potuiſſet Ioan. ſignificare eos, qui non adorauerūt beſtiam, nec imaginem eius, vixiſſe, & cum Chriſto in cælo regnare? Quare alia nobis ratio quærenda eſt ad hunc nodum expediendum.

XI. *Vera reſponſio, Ioannem in mille annorum acceptione variaſſe.*

Putamus igitur Ioannem hoc loco in mille annorum acceptione variaſſe. Itaq; quanquam mille anni hoc capite illud tēpus ſignificent, quod à paſſione Chriſti vſque ad Antichriſti aduentū excurret, tamen cum dicitur eos, qui nō adorauerunt beſtiā, nec imaginem eius, nec eius characterem acceperunt, vixiſſe, & regnaſſe cum Chriſto mille annis, iſtos ille annos ad æternitatē eſſe referendos: ſignificaréque ſempiternam illam durationem, quā ſancti cum Chriſto in omnem æternitatem regnabunt, millenario numero, qui perfectionem cōtinet, pro tota ea duratione poſito. Fuit enim hæc quædam veluti parenthēſis, quā Ioannes hoc loco de ſanctorum felicitate interpoſuit. Ne verō ſoli hoc aſtruere videamur, idē aſſerunt Alfonſus à Caſtro lib. 3. contra hæreſes, *de ſtatitudine* hæreſi 1. quanquam de reliquis mille annis, qui hoc capite commemorantur, nō diſputet nec difficultatibus occurrat. Mouemur ad hoc aſſerendum neceſſaria ratione. Nam cum Ioannes agat de extremo iudicio, vtq; ſuperioribus ex ipſo contextu manifeſtē oſtendimus, & ſtatim ſubiungat eos, qui non adorauerunt beſtiam, hoc eſt, Antichriſtū, nec imaginem eius, neque characterem eius acceperunt, vixiſſe, & regnaſſe cū Chriſto mille annis, quoſnam quæſo alios mille annos oportet accipere, niſi eos qui extremum iudicium conſequentur, hoc eſt, durationē illam, qua ſancti, præcipuè verò ij, qui Antichriſto reſtiterunt, cum Chriſto in omnem æternitatem regnabunt? Cætera enim omnes expoſitiones vel ſecum ipſæ non cohærent, vel manifeſtam vim contextui afferunt, vt ex iis, quæ diximus, palam eſt.

Caſtro.

Ad hoc aſſerendum neceſſaria ratio.

XII. *In Scripturæ eodem capite temporis ſignificatione variare non inſolens.*

Nec verò inſolens eſt in ſacris literis eodem ipſo capite eidem nomen temporis aliter, atque aliter vſurpari. Etenim Danielis 7. ita legimus: *Vidi, quod aliarum*

Dan. 7. 12.

quoque bestiarum ablata esset potestas, & tempora vitæ constituta essent eis usque ad tempus, & tempus. Vbi est sermo de trib⁹ imperiis, Babylonico, Persico, & Macedonico, quibus certũ durationis tẽpus præfinitur vsq; ad tẽpus, & tẽpus, hoc est, aliud quidẽ breuiori, aliud longiori tẽpore perdurabit, iuxta ordinẽ à Dei prouidentia cõstitutũ. Quo fit, vt cũ dicitur, *vsque ad tẽpus, & tẽpus*, nomen *tẽpus* non eodẽ semper modo vsurpari debeat: sed in imperio Babylonico, si sermo sit de eius gloria, & amplitudine, quæ cœpta est sub Nabuchodonosor, & in primo anno Cyri primi Regis Persarum finita est, pro sexaginta annis: in imperio Persarum à Cyro vsque ad Alexandrum Magnum pro annis circiter ducentis triginta: in imperio Macedonico, si numerare incipias ab Alexandro Macedone vsq; ad Pompeium Magnũ, qui Macedoniam Romanis subiecit, totúmque spatium intersectũ Macedonico Imperio tribuas, licet multas sub id tẽpus vicissitudines is principatus subierit, pro centũ quinquaginta circiter annis. Præterea cum tẽpus eo loco non solum pro tã multiplici, támque diuersa tẽporum varietate, sed etiã pro tam diuturno tempore sumatur, sexaginta scilicet, ducẽtis triginta, centũ quinquaginta annis, paulò post tamen eodẽ capite pro vno tantùm anno accipitur, cum de persecutione Antichristi dicitur, *Sermones contra excelsum loquetur, & sanctos Altissimi conteret, & putabit, quòd possit mutare tempora, & leges, & tradentur in manu eius usque ad tẽpus, & tẽpora, & dimidium tẽporis.* Quo loco de communi sententia significatur Antichristi principatũ, & persecutionem tribus annis cum dimidio duraturã, sumendúmq; adeo tempus pro vno anno, tempora pro duobus annis, dimidium temporis pro anni dimidio. Cernis igitur vnum, & idem tẽporis nomen vno, & eodem capite Danielis pro multis annis, & pro vno tantum anno vsurpari: vtiã mirum videri non debeat, si hoc ipso capite Apocalypsis mille anni variè vsurpentur, & pro tẽpore scilicet, quod à passione Christi vsque ad Antichristi aduentum excurret, & pro illa felici, sempiternáque duratione, quæ extremũ iudicium consequetur, in qua Sancti omnes cum Christo in omnem æternitatem regnaturi memorantur.

Dan. 7. 12.

Trium imperiorum duratio.

Regni Antichristi duratio.

XIII. Supereſt, vt illam obiectionem diluamus, qua Franciscus Ribera hanc nostram expositionem conuellere conatur: ea verò est Ioannem, postquam dixerat: *Vixerunt, & regnauerunt cum Christo annis:* paulò post adiungere: *Et cum consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas, & seducet gentes.* Nam cum manifestu sit illos mille annos, hoc est, æternitatem, quæ extremũ iudicium consequetur, nullo vnquam tempore consummandos, neque iam deinceps soluẽdum Satanam, seducturúmve gentes, illud necessariò videtur euincialios mille annos, quibus sancti cum Christo dicuntur regnare, nullo pacto ad æternitatem esse referendos. Verùm hæc obiectio ex dictis facilè diluitur: diximus enim Ioannem more prophetico in mille annorum acceptione variasse: itaque cum dicere cœpisset de aduẽtu Christi, quem illo Angelo descendente de cœlo, & habente clauem abyssi expressum fuisse diximus, commemorasséque, quomodò per passionem suam Luciferum apud inferos religasset mille annis, qui ab eius passione vsque ad Antichristi aduentum computari debent, & obiter, ac veluti per parenthesim de extremo iudicio, felicitatéque sanctorum, & eorum præcipuè, qui Antichristo non consentient, sermonem instituisset: tum ad institutam narrationem de Lucifero per mille annos in abyssum religato, & iterum soluendo reuertisse, dixisséque. *Et postquam consummati fuerint mille anni, soluetur Satanas.* Quo fit, vt isti mille anni, qui consummandi dicuntur, ad illos mille annos pertineant, quibus dictũ erat ligatum fuisse Satanam: nõ verò ad illos, quibus sancti cũ Christo post extremũ iudicium regnabunt. Ij enim nunquã consummabuntur, sed in omnẽ æternitatem per-

Ribera obiectio.

Diluitur.

Quinam sint mille anni, qui consummandi dicuntur.

perdurabunt. Et ita iuxta hanc nostram expositionem omnia concinunt, noduſque difficillimus diſſoluitur, in quo ſoluendo tam multi interpretes deſudarũt, cũmque, ſicut Alexandro cum Gordio nodo contigit, non tam diſſoluere, quàm abrumpere potuerunt.

XIIII. Hac expedita difficultate, quæ totius contextus ordinem perturbabat, interpretationémque remorabatur, facilé iam eſt reliqua omnia explicare. Sequitur igitur: *Cæteri mortuorum non vixerunt, donec cõſummentur mille anni*, hoc eſt, reprobi, qui Chriſtum ſequi, & imitari noluerũt, ſed in lethali peccato obierunt, hi non vixerũt, neque viuent, donec cõſummentur mille anni. Eſt iam ſermo de impiis, qui à paſſione Chriſti vſque ad aduentũ Antichriſti dedecent in peccato lethali: ij enim nõ vixerũt neque vera vita, quæ in æterna felicitate cõſiſtit: (ſic enim accepta eſt paulò ante vita, cũ de Sanctis dictũ eſt: *Vixerunt, & regnauerũt cum Chriſto*) neque vita etiam corporali, cum mortui ſint, *Donec*, inquit, *conſummentur mille anni*. Quoniam cum conſummati fuerint mille anni, id eſt, cum tẽpus totum efluxerit, nõ ſolùm vſque ad Antichriſtũ, ſed etiã vſque ad diem iudicij, (ſic enim accipiẽdi ſunt hoc loco mille anni) tũc viuẽt, vita ſcilicet corporis: ſiquidẽ in generali reſurrectione à morte ad vitã reuocabuntur. Solet enim reſurrectio in ſacris literis etiã reproborũ appellari vita, iuxta illud primę ad Corinthios decimo quinto: *Sicut in Adã omnes moriũtur, ita & in Chriſto omnes viuificabuntur.* Sed ea tamẽ vita reproborũ per reſurrectionẽ potius eſt mors, quàm vita ſimpliciter appellanda: quoniã reſurgẽt, vt propriis in corporib⁹ ſempiternis inferorũ ignibus addicti torqueãtur. Vnde paulò poſt à Ioãne mors ſecũda appellatur: ideóq; ſubiũgitur: *Hæc eſt reſurrectio prima. Beat⁹, & ſanctus, qui habet partẽ in reſurrectione prima: in hũ ſecunda mors non habet poteſtatem, ſed erunt Sacerdotes Dei, & Chriſti, & regnabunt cum illo mille annis.*

Quandiu nõ viuent qui decedunt in mortali.

Reſurrectio etiam reproborum appellatur vita.

1. Cor. 15. 22.

Potius mors eſt, quã vita.

XV. Quanquã D. Aug. l. 20. de Ciuit. c. 6. & 7. (quem plerique ſequuntur) hãc primam reſurrectionẽ velit eſſe eã, qua quis à peccato ad ſtatũ gratię reſurgit: tamẽ veroſimilius eſt, & textui cõgruentius reſurrectionẽ primam gloriã animę interpretari, eo potiſſimũ, quòd Ioãnes ſtatim docet eos, quibus cõtigit prima reſurrectio, immunes, ac liberos eſſe à morte ſecũda: *Beatus*, inquit, *& ſanctus, qui habet partẽ in reſurrectione prima: in hũ ſecũda mors nõ habet poteſtatẽ.* quod nõ poteſt cõuenire in eos oẽs, qui à peccato reſurgũt, cum certũ ſit multos à peccato ſæpius reſurgere, in quos tamẽ poſtea poteſtatẽ habeat mors ſecũda, hoc eſt, æterna damnatio. Appellatur autẽ animę gloria reſurrectio, nõ quòd animæ cũ corporib. intereãt, vt poſtea reſurgãt: ſed quoniã ſancti cum defũctis corporibus moriũtur, quodãmodo in vitã euadere, & reſurgere videtur ratione animorũ, qui ſupereũt. Mille verò anni hoc loco totũ tempus vſque ad iudiciũ accipiendũ eſt, quo toto tẽpore Sancti per gloriã animæ regnant cũ Chriſto. In iis etiã ſecũda mors non habet poteſtatẽ: quoniam liberi iam ſunt à dãnatione ſempiterna, quę mors ſecũda appellatur comparatione mortis, qua anima à corpore ſeparatur, aut etiam mortis animæ per peccatũ. Sed erũt Sacerdotes Dei, & Chriſti: quoniã ſacrificiũ laudis Deo & Chriſto in omnẽ æternitatẽ offerent: ſic enim accipiendum eſt hoc loco Sacerdotium, de quo genere Sacerdotij plura ad caput primum diſputauimus.

D. Auguſt. Quid per reſurrectionem primã intelligendum ſit.

Cur anima gloria dicatur reſurrectio.

Damnatio ſempiterna ſecunda mors

Sacerdotes Dei per ſacrificium laudis erunt beati.

XVI. *Et cum conſummati fuerint mille anni, ſolnetur Satanas de carcere ſuo, & exibit, & ſeducet gentes, quæ ſunt ſuper quatuor angulos terræ, Gog, & Magog, & congregabit eos in prælium, quorum numerus eſt ſicut arena maris. Et aſcenderunt ſuper latitudinem terræ, & circuierunt caſtra Sanctorum & ciuitatem dilectam.* Mille anni, qui conſummandi dicuntur, pro illo tempore ſumuntur, quod à paſſione Chriſti vſque ad

Antichristum excurret: tunc enim soluetur Satanas. De Gog, & Magog superiori sectione diximus. Deinde exercitus Antichristi euersio, Antichristique, & præcursoris eius apud inferos tormenta consequentibus verbis commemorantur: *Et descendit ignis à Deo de cœlo, & deuorauit eos: & diabolus: qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis, & sulphuris, vbi & bestia, & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.* Ad literam, vt verba sonant, accipienda sunt. Vere enim descendet ignis de cœlo, qui omnem Antichristi exercitum absumet, bestiaque ipsa ideſt, Antichristus, & Pseudopropheta, hoc est, insignis ille Antichristi prædicator, & præcursor, de quo sæpe dictum est, mittentur in stagnum ignis, & sulphuris apud inferos, ibique die ac nocte, ideſt, absque vlla intermissione sempiternis cruciatibus torquebuntur. De Antichristi exercitu, qui Gog, & Magog nominibus explicari solet, vt præcedenti sect. docuimus, euersione, quæ diuinitus facienda describitur, habes plura apud Ezechiel. cap. 38. *Conuocabo aduersus eū,* id est aduersus Gog, de quo sermo præcesserat) *in cunctis montibus meis gladium, ait Dominus Deus: gladius vnius cuiusque in fratrem suum dirigetur, & iudicabo eum peste, & sanguine, & imbre vehementi, & lapidibus immensis: ignem, & sulphur pluam super eum, & super exercitum eius, & super populos multos, qui sunt cum eo, & magnificabor, & sanctificabor, & notus ero in oculis multarum gentium, & scient, quia ego Dominus.* Et c. 39. sequēti. *Tu autem fili hominis vaticinare aduersus Gog, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego super te Gog, Principem capitis Mosoch, & Thubal: & circumagam te, & seducam te, & ascendere te faciam de lateribus Aquilonis, & adducam te super montes Israel: & percutiam arcum tuum in manu sinistra tua, & sagittas tuas de manu dextera deiciam. Super montes Israel cades tu, & omnia agmina tua, & populi tui, qui sunt tecum: feris auibus, omnique volatili, & bestiis terræ dedite ad deuorandum. Super faciem agri cades, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Et immittam ignem in Magog, & in his, qui habitant in insulis confidenter, & scient, quia ego Dominus. Et nomen sanctum meum notum faciam in medio populi mei Israel, & non polluam nomen sanctum meum amplius: & scient gentes, quia ego Dominus sanctus Israel. Ecce venit, & factum est, ait Dominus Deus: hæc est dies, de qua locutus sum. Et egredientur habitatores de ciuitatibus Israel, & succendent, & comburent arma, clypeum, & hastas, arcum, & sagittas, & baculos, manus, & contos, & succendent ea igni septē annis. Et non portabunt ligna de regionibus, neque succident de saltibus: quoniam arma succendent igne, & deprædabuntur eos, quibus præda fuerant, & diripient vastatores suos, ait Dominus Deus. Et erit in die illa: dabo Gog locum nominatum, sepulchrum in Israel valle viatorum ad orientem maris, quæ obstupescere faciet prætereuntes: & sepelient ibi Gog, & omnem multitudinem eius, & vocabitur vallis multitudinis Gog. Et sepelient eos domus Israel, vt mundent terram septem mensibus.* Hæc apud Ezechielem. Vbi cernis multa alia de euersione Gog, & Magog commemorari, quæ à Ioanne prætermissa sunt. Quid verò per septem annos, & septem menses accipiendum sit, non est huius loci discutere; diximus fusè, quid nobis probabilius videretur in nostris super Ezechielem commentariis, quæ tredecim ab hinc annis Conimbricæ dictauimus.

Quæ hic dicitur de Antichristi euersione ad literā accipiēda.

Ezech 38. 21. de Gog, & Magog euersione plura apud Ezech.

Item 39. 1.

XVII. Denique commemorat Ioannes generalem omnium hominū resurrectionē, extremúmque iudicium. *Vidi,* inquit, *thronum magnum candidum, & sedentem super eum,* (Christum intellige) *a cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis.* Loquitur de innouatione mundi, quando cœli noui, nouáque terra creāda dicitur, istáque terra, ac cælum fugere, hoc est, recedere, seu non esse memorantur. De qua innouatione ad initium sequentis capitis differemus. *Et vidi mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ.* Liber vitæ, qui apertus est, haud dubiè est liber, in quo soli prædestinati

Bāuldi innouatio per fugam cœli, & terræ intelligitur.

Liber vitæ est, in quo prædestinati scripti sunt.

stinati scripti sunt, vt patet ex illis postremis verbis huius capitis: *Et qui nō inuētus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Reliqui verò libri, qui etiam aperti sunt, ad reprobos spectant: qui quoniā sunt multò plures, quàm prædestinati, in multis libris scripti referuntur: cum prædestinati, quoniā comparatione reproborum pauci sunt (si de hominibus tantum, non etiam de Angelis loquamur) in vno tātum libro scripti apparuerint. Aduerte autē libros istos metaphoricè esse intelligendos: etenim, vt docet D. Thom. 1 p. q. 24. art. 2. quia consuetū est apud homines, vt illi, qui ad aliquid eliguntur, in libro cōscribantur: prædestinati autem à Deo ad gloriā eliguntur: idcirco ipsa Dei notitia, qua Deus firmiter retinet, & quodammodo in suo intellectu conscriptū habet se aliquos prædestinasse, liber vitæ nuncupatur. Id quod etiā suo modo de reprobis accipiendū est, vt videlicet libris cōferatur Diuina ipsa cognitio, qua intelligit, quid quisque eorū gesserit, & notitia, qua perspectum habet, quinā sempiternis inferorū suppliciis addicēdi sint. Quanquā non idcirco debeat dici Deus habere librū mortis propter reprobos, sicut habet librū vitæ propter electos: quoniā, vt rectè annotauit eodē loco sanctus Doctor, non est in more positū, vt ij, qui repudiantur, & reiiciuntur, in albū à Principe referātur. Iuxta igitur ea, quæ in his libris scripta erāt vniuersi iudicati sunt, vt ait Ioānes: *Et iudicati sunt mortui* (id est, qui mortui fuerāt nā iudicij tēpore iam viuebāt:) *ex his, quæ scripta erāt in libris secundum opera ipsorum.*

Reprobi in multis scripti.

Notitia Dei de prædestinatis cur liber dicatur. D. Thom.

Non habet Deus librum mortis, cur.

XVIII.

Addit Ioannes: *Et dedit mare mortuos, qui in eo erant, & mors, & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum. Et infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis. Hæc est mors secunda. Et qui non est inuentus in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* Quod de iudicio, & resurrectione breuiter dixerat Ioannes, per recapitulationem accipienda sunt, vt meritò dixit August. lib. 20. de Ciuit. cap. 14. alioqui enim quomodò post apertos libros, factūmque ex illis iudicium, de generali resurrectione differitur, cum resurrectio præcedere iudicium debeat, nisi ad recapitulationis figuram recurramus? Mare hoc loco propriè accipiendum arbitramur, vt datum dicatur corpora eorum, qui in eo submersi perierunt. Porrò infernus etiam dabit mortuos suos, id est, animas omnes, quas eo tempore tenuerit. Denique mors etiam dabit corpora eorum omnium, qui in terra vel sepulti, vel cremati, aut à bestiis, imo etiam ab hominibus, qui idcirco Anthropophagi appellantur, deuorati fuerint: itaque mors hoc loco ab inferno, & mari iuiditur ad danda videlicet corpora, quæ in terra perierunt. Cernis igitur hoc loco mortuos interdum pro animabus, interdum pro corporibus vsurpari. Cœli autem nulla fit mentio, cum ipsum quoque multa corpora, & animas habeat: quoniam quod attinet ad illos, qui ibi iam in gloriosis agunt corporibus, cum iam resurrexerint immortales, non erat, cur de illis in generali ad iudicium resurrectione ratio haberetur. Quod verò spectat ad animas quæ in cœlo exutę corporibus Deo perfruuntur, & iterū ad corpora, cum fiet generalis resurrectio, redibunt: nec etiam illę cōmemorandæ fuerunt. Quoniam Ioannis institutū est agere de resurrectione mortuorum: at semper hoc capite suppositi electorum animas, quæ iam beatitudinē consecutæ fuerunt, non mortuas esse, sed viuere, & regnare cum Christo. Nam cum humanæ animę immortales natura sua sint, & postquam à Deo semel creantur sempiternæ, mori non possunt nisi spirituali morte, quæ duplex est, vel peccati scilicet, vel eternæ damnationis, quæ cōparatione prioris appellatur hoc ipso capite mors secunda. Cum igitur animæ beatæ à duplici ista morte liberæ, immunesque sint, non debuerunt à Ioāne mortuorum, de quorum resurrectione differebat, appellatione

Recapitulationis figura vtitur hic Ioan. D. August.

Mortui mare, infernus, & mors quinam.

Cœlum non habet mortuos, de quibus fiat mentio.

comprehendi. Quæ ratio in animabus quæ apud inferos detinentur, locum non habet: siquidem eæ omnes vtramque mortem, & primam, & secundam subierunt, atque adeo meritò mortuorum nomine censeri debuerunt.

XIX. Atque hanc putamus esse germanam expositionem huius loci: non illã, quam quidam Recentiores tradiderunt, videlicet per mortuos sola corpora esse accipienda, & idcirco nullam cœli mentionem fieri, quòd in cœlo nulla sint corpora, quæ debeant resurgere: cum omnia, quæ ibi reperiuntur, gloriosa sint, & iam multò ante resurrexerint. Si enim corpora dumtaxat, per mortuos intellexit Ioannes, cur ait infernum quoque daturum mortuos suos, cum in inferno nulla sint corpora? Nam quod aiunt de corporibus Dathan, & Abiron, imo & Antichristi, & Pseudoprophetæ eius præcursoris, qui in sacris literis dicuntur à terra absorpti, & viuentes ad inferos descendisse, non est sensus, quòd viui in suis corporibus ad inferos vsque descenderint: sed quòd viui absorpti sint à terra, & ad aliquam eius profunditatẽ viui peruenerint: tum verò ibi obierint, & ibidem manserint eorũ corpora, animæ autem soluæ ad infernum descenderint. Quod de Dathan, & Abiron sentit Abul. q. 18. in 16. c. Num. & Caiet. in eundem locum, vbi docet nihil aliud significari, quàm viuos esse sepeliendos, cum alij homines non viui, sed mortui sepeliãtur: idémque plane de Antichristo, & Pseudopropheta illo eius præcursore existimare oportet. Ex quo fit, vt cum dicitur infernus daturus esse mortuos suos, id non de corporibus, sed de animabus ibi detentis accipiendũ sit. Quod demum subiungitur: *Infernus, & mors missi sunt in stagnũ ignis*: & inferni, & mortis nomine significatur Diabolus, vt ait D. Aug. lib. 20. de Ciuit. c. 15. Et est communis expositio: id quòd nos etiam docuimus c. 1. huius operis ad illa verba: *Habeo claues mortis, & inferni*. Ratio verò, cur Diabolus iis nominibus censeatur, ea est, quam loco citato affert Augustinus, quoniam scilicet mortis, & infernarum pœnarum auctor est. Itaque cum dicitur: *Infernus, & mors missi sunt in stagnum ignis*: periphrasis est eius, quod paulò ante dictum fuerat: *Diabolus, qui seducebat gentes, missus est in stagnum ignis, & sulphuris*. Porrò postrema illa verba, quibus caput hoc difficillimum concluditur: *Hæc est mors secunda, & qui nõ inuentus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis*: non est, cur iterum explicemus, cum iam in superioribus eorum expositionem tradiderimus.

Non sola corpora, sed anima etiã mortuorum nomine intelliguntur.

Dathan, & Abiron, & alij non viui ad inferos peruenêre. Abulens. Caiet.

Infernus, & mors missi in stagnũ ignis Diabolus intelliguntur. D. August. Apoc. 1. 18.

Illustratur illa sententia.

Libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ.

SECTIO III.

1 EXplicato duabus sectionibus præcedentibus contextu, illa potissimùm sententia magis illustranda videbitur, quæ est de extremo iudicio: *Et libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum*. De iis enim, quæ ad persecutionem Antichristi, eiúsque interitum, & damnationem pertinent, in nostro tractatu de Antichristo copiosè disseruimus. Reliqua verò iam magna ex parte aliis in locis huius operis illustriora reddidimus. Vt igitur paulò altius ordiamur, sciendũ est propter certam, exploratámque notitiam: quam Deus habet omnium actionũ humanarũ, iuxta illud Ps. 138. *Domine probasti me, & cognouisti me: tu cognouisti sessionem meam, & resurrectionẽ meã*. (id est, quãdo sedeo, quãdo etiã surgo.) *Intellexisti cogitationes meas de longè: semitam meam, & funiculum meum inuestigasti: & omnes vias meas prænidisti*: dici habere librum in quo omnia: quæ à nobis tum benè, tum malè geruntur, simúlque præmia bonis actionibus, supplicia sceleribus constituta continẽtur, qui libros

Certa Dei cognitio de hominum actionibus liber monumenti, sine memoriali. Psal. 138. 1.

liber appellatur Malac.3. *liber monumenti. Tunc*, inquit, *locuti sunt timentes Dominum, vnusquisque cum proximo suo: Et attendit Dominus, & audiuit, & scriptus est liber monumẽti coram eis timentibus Dominũ, & cogitantibus nomen eius.* Quo loco per librum monumẽti Lyran. Dion. Carth. Hugo Card. & alij Diuinã scientiam, & cognitionẽ accipiũt. Hebr. pro lib. monumenti est, ספר זכרון *sepher zicaron*, id est, *liber memoriæ*, seu *liber memorialis*, idémque nomen est Esth. 6. cũ rex Assuerus iussit sibi afferri historias, & annales priorũ temporũ. Habetur enim Hebr. *Sepher haz cheronoth*, hoc est, *librũ memoriarũ, historiarũ, monumentorum.* Et 2. Reg. 8. & 1. Paral. 18. *Porrò Ioab filius Saruiæ erat super exercitum, & Iosaphat filius Ahilud à commentariis.* Vbi est idem nomen Hebraicũ, hoc est, vel cui annales conscriberet, vel qui subditorum causas, & merita Regi in memoriam reuocaret. Curabat enim Rex equissimus, ne sibi subditorum causæ, & merita, ac pro Republica exantlati labores per obliuionem excíderent: eámque curam noluit esse subditorum, sed sibi peculiarem, & propriam pro Regali munere esse putauit: cuius exemplum secutus filius Salomon alium & ipse quendam sibi à commentariis designauit, 3. Reg. 4. Itaque more hominum dicitur Deus habere librum memorialem, in quo omnia describantur, ne aliquid vnquam vel leuissimum possit excidere. De quo memoriali libro iniquitatem suam deleri postulabat Rex Dauid, cum dicebat, Psal. 24. *Reminiscere miserationũ tuarũ Domine, & misericordiarũ tuarũ, quæ à seculo sũt. Delicta iuuentutis meæ, & ignorãtias meas ne memineris.* Quasi diceret: Miserationes, & misericordiæ tuæ dignæ sunt, quæ tãquã præclara, & te digna facinora, & res à te gestæ illustrissimæ in tuo memoriali lib. cõscribantur: non autẽ delicta iuuentutis meæ, & ignorantiæ meæ. Quare dele iniquitates meas de memoriali tuo, nec earum ad puniendum recorderis.

Malac. 16.

Lyran. Dion. Carth. Hugo Card. Esth. 6. 1.

1. Reg. 8. 1. Par. 18. 15.

Regũ de subditorum causis vigilátia.

3 Reg. 4.

Ex hoc memoriali sua peccata deleri cupit Dauid.

Psal. 24. 6.

Ad secundum quoque librum spectauit, Iob. c. 31. *Quis mihi tribuat auditorem, vt desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse qui iudicat, vt in humero meo portem illum quasi coronam mihi?* Cuius loci ea communiter traditur sentẽtia: Quis mihi tribuat æquum auditorem, iustúmque rerum æstimatorem, ac iudicem, qui causam meam iudicaret, & librũ ipse de meis omnibus rebus cõscriberet: (seu, vt sonant Hebræa) *meus aduersarius*, seu, *vir litis, & contentionis meæ* ipse, inquã, quime-cum contendit, de meis rebus librum conscriberet: sanè vsque adeò fido causæ, & conscientiæ testimonio, vt pro certo habeam, quod ille idem meus aduersarius innocẽtiam meã ingenuè testaretur, posséque eum ipsum librũ, quẽ ipse de meis factis, rebúsque gestis ederet, palam, & publicè humero gestare, videlicet omnib⁹ spectabilem, atque conspicuum tanquam pulcherrimam cõronã, & longè clarissimum testimonium probitatis. Iuxta quam expositionẽ non potuit sanè Iob luculentiùs innocentiam suam notam facere, quàm cũ vitæ suæ, morúmq; iudices vel ipsos aduersarios requisiuit. Paulò aliter in hac eadem sententia versatur Caiet. iuxta veritatẽ Hebraicã, quæ sic habet: *Ecce signum meum Saddai* (vnum est ex decem Dei nominibus) *testificabitur mihi, & librum scripsit vir litis meæ.* quasi diceret: Ad hoc cupio habere virum audientem me, vt nunc, quando in promptu adest Omnipotens ad subscribendum, liber, quem vir de lite mea scripsisset, testificaretur mihi subscriptus ab Omnipotente. *Ecce signum meum Saddai*, id est, signator meus subscribendo est *Saddai*, Deus omnia vincens: & liber litis meæ testificabitur mihi tanquam subscriptus ab Omnipotente, meámque innocentiã tum præsentibus, cum posteris testatam faciet, dignúsque erit, qui à me portetur humeris tanquam illustrissimum quoddam insignis victoriæ monimentum. Altera quoque potest esse eiusdem loci expositio, vt nimirum Iob Deum rerum suarum auditorem desideret, & vsque adeò causæ fidat, vt eam Dei ipsius iudicio

II.

Iob. 31 35

Præconscientiæ securitate suorum actuũ librum vel aduersario cõscribi optat Iob.

Eum gestaret tanquam coronam. Caiet.

Altera eius loci expositio.

committere audeat, postulétque, vt ipsemet Deus, qui omnes iudicat, librum de rebus suis cõscribat, quẽadmodũ de reliquis omnibus humanis actionibus facere consueuit. Quasi dicat: Ipsum Deum cupio habere causæ meæ auditorẽ, & iudicem, atq; vt in testimoniũ veritatis librum ipse de meis rebus cõscribat. Spero enim fore, vt is liber in maximam mihi cedat gloriam, & ornamentum singulare. Quibus verbis supponit Deum solere librum de hominum causis, rebúsque scribere tanquam suprem̃um iudicem, cuius est de omnibus ferre sententiam.

III. Illustre est ad idem confirmandum illud Ezech. 9. Cũ Christus apparuit gerens atramentarium ad renes appensum, vt ea, quæ in vrbe gerebantur, diligenter, & accuratè describeret, haud dubiè in libro aliquo, quẽ simul afferebat, alioqui superuacaneum esset atramentarium: *Ecce*, inquit, *sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem, & vnusquisque vas interitus in manu eius* (id est, secures, aut alia similia instrumenta ad occidendũ.) *Vir quoque vnus in medio eorũ vestitus erat lineis, & atramentariũ scriptoris ad renes eius: & steterũt iuxta altare æreum.* Quo loco per virum illũ vestitũ lineis cõmunis expositio Christum intelligit, qui tanquã supremus iudex apparuit sex illis viris habentibus secures, aliáve occidendi instrumẽta tanquam iustitiæ administris stipatus, gerebátq; atramentariũ scriptoris ad ea, quæ in ciuitate gerebantur, cõscribenda, & in librũ memoriale referẽda. Eã enim scribendi curã noluit alteri cõmittere, sed sibi propriã assumere: quia ne minimũ quidẽ volebat à veritate in scribendo discedere: id enim munus non tutò aliis cõmitti posse existimauit. Hanc expositionẽ secutus est D. Hier. in com. super Ezec. *Habebat*, inquit, *atramentariũ scriptoris ad renes suos, quo omniũ peccata describeret, & sanctorum à peccatoribus numeriũ segregaret. Sex viri iuxta altare stare dicuntur parati ad iubeũs imperiũ, vt eiuscunque viderint ibi non esse peccata dimissa, sententiæ Domini, & interfectioni eum subiacere cognoscant.* Hæc ille. Cernis Hieron. putasse virum vestitum lineis gestasse etiam librum, in quo omnia peccata conscriberet, qui profecto vnus fuit ex multis illis libris, quos Ioannes hoc loco apertos fuisse commemorat.

Ezech. 9. 2.
Ezech. 9. Gestare Christus atramentariũ describitur, cur.
Nõ alijs eam curam committit. D. Hieron.

IV. Similiter apud Zachariam cap. 5. habemus ostensum fuisse Prophetæ volumen quoddam volás, id est, membranam quandam, seu pellem pergamenam extẽsam. Etenim veteres olim scribere consueuerunt in mẽbranulis, seu pellibus, quæ inuicem cõplicabantur, & inuoluebantur: vnde pro volumine est Hebraice *megilla*, à radice *galal*, quæ significat inuoluere, & rotare. Vidit autem Zacharias hanc membranam non inuolutam, & complicatã, sed euolutam, & extensam, quamobrem potuit eius notare longitudinem, quã dicit fuisse viginti cubitorum, decem verò latitudinem. Quanquam verò Lyran. existimet in eo volumine descriptum fuisse supplicium Hebræis inflictum ante templi excidium, & captiuitatem Babylonicam propter peccata furti, & periurij, quorum in contextu fit mentio: tamen cum ea visio acciderit post reuersionem ex captiuitate Babylonica, probabilius est eam visionem ad peccata populi Iudaici post aduentũ Messiæ spectare: fuisséque in eo volumine descripta, quæ populus in rege Messia persequẽdo, occidendóque grauissima susceperus erat, simúlque supplicium vltimæ huius captiuitatis pro illis diuinitus inferẽdum, quod quia paulò post necem Messiæ illatam infligẽdum erat, hoc est, quadraginta circiter annis post Christi obitum: idcirco volans quasi cum celeritate véniens apparuit. Hoc igitur supposito scien-dum est Symmachum pro volumine transtulisse κεφαλὴν, quod nomen initium libri, vel vnum libri caput, vel ipsam, libri summam, & epitomen significat. Iuxta quam translationem mirum est, quod dicitur, habuisse latitudinem decem cubitorum, & viginti cubitorum longitudinem. Quantum enim putandum est fuisse

Zachar. 5. Iudæorum in Messia persequendo cõmissa peccata, & supplicia in mẽbrana scripta Lyranus.
Symmach. Horum peccatorum, & libri ipsius magnitudo.

fuisse integrum librum: siquidem solùm eius initium, vel vnum capitulum tantam latitudinem, longitudinémque continebat? Quàm innumera etiam oportuit esse peccata, quæ in summam, breuiariúmque redacta volumen, tantæ lõgitudinis, latitudinisque complebãt? Videlicet tanta, támque innumera erant gẽtis Hebrææ scelera, vt infinitum quoddam volumen, & librum, in quo scriberẽtur, postularent, cuius nempe vel vnum capitulum tam latum, longúmque esse oportuit. Profecto vel vnum illud nefarium, & impium facinus, quod in Christi nece admiserunt, non potuit breuiori volumine comprehendi.

V. *Quàm innumera sint hominum peccata.*

Sed vt vniuersè, & generatim loquamur, quod eo loco de Iudæis dicitur ad vniuersos homines accommodari potest. Tam multa enim peccata in omni genere suscipimus, vt non nisi in grandi quodam libro notari, describiue possint, cuius vel ipsum initium, caputve vnum, tam multos, & latitudinis, & longitudinis cubitos requirant. Itaque, vt more nostro loquamur, opus habet Deus grandi quodam memoriali libro ad peccata hominum, non dico ad longũ, & sigillatim describenda: sed tantum in breuem quandam summam, & epitomen redigenda. Audi, quid dicatur, Oseæ 4. *Maledictum, & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt*, id est, instar fluminum extra ripas diffluctium inundauerunt. Imo de suis tantùm peccatis dixit Dauid, Psal. 39. *Comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui vt viderem: multiplicatæ sunt super capillos capitis mei.* E contrario tam pauca, & exigua sunt hominum opera, si cum malis operibus cõparentur, vt dictum sit, Hierem. 5. *Circumite vias Hierusalem, & aspicite, & considerate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidẽ, & propitius ero ei.* Et multò luculentiùs, Esai. 64. *Facti sumus vt immundus omnes nos, & quasi pannus mẽstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Et cecidimus quasi folia vniuersi, & iniquitates nostræ quasi ventus abstulerunt nos.* Vbi quanquã est sermo ad literã de Iudæis, quorũ omnes ceremoniæ, & iustitiæ legales post passionẽ, & resurrectionẽ Christi eo potissimùm tempore, quo lex Euangelica fuit promulgata, immũdæ factæ sunt, & ipsi tanquam folia, & flores ex arboribus defluxerunt, & emarcuerũt, & quasi arida folia, & quisquiliæ à vento in omnia sola terrarũ abrepti, dispersique sunt: possumus nihilominus illã sententiã, *Tanquã pannus mẽstruatæ vniuersa iustitia nostræ*, ad vniuersos homines referre. Est autẽ aduertendum pro eo, quod nos habemus, *Quasi pannus menstruatæ*, haberi in Hebræo, *Quasi vestimentũ centenum*, id est, totũ ex centonibus confectũ. Cum enim vel ipsa bona opera fere sint imperfecta meritò centonibus comparantur, vt nostra omnis sanctitas, quasi vestimentum quoddã vetus, & lacerũ, multisque vndequaque vilibus, & abiectis centonibus variatũ esse videatur. R. Abraham vertit, *Sicut vestimentũ prædæ*, quod videlicet in præda capitur, aut à latrone per vim vẽdicatur, quod in ipso cõflictu, & contentione dilrũpi, & dilacerari necesse est. Sic enim cum Dæmones tanquã insidiãtes latrones nobis bona opera tanquã pallium de manibus conẽtur eripere: nimirũ solẽt ea opera per eã vim, & conflictum dilacerari, ac disrumpi, hoc est, leuioribus quibusdam næuis maculari, vt meritò vestimenta prædæ appellari possint.

Ose. 4. 2.
Psal. 39. 13.
Quàm pauca, & exiguæ bona opera. Hier. 5. 1.
Esai. 64. 6.
Iudæi eorum ceremoniæ.
Sanctitas nostra vestimẽtum lacerum. R. Abrahã.

VI. *Multos libros vidit Ioan. sed vnus tantum vitæ dictus est.*

Cum igitur tam multa sint peccata, quæ passim ab hominibus suscipiuntur, nõ mirũm videri debet, quòd vel ipsa summa, & epitome libri memorialis, quẽ Deus habet, tantæ apud Zachariã latitudinis longitudinisque apparuerit: & è cõtrario propter bonorum operum paucitatem paruus quidã, & exiguus libellus ea omnia complecti possit. Atque hæc nimirum est causa, cur hoc loco Ioannes, de extremo differens iudicio narret multos libros apertos fuisse, & paulò post quendam alium libellum sibi ostensum, quiliber vitæ dicebatur. *Vidi*, inquit,

mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum. Quo enim quæso alio mysterio ait Ioannes multos libros apertos fuisse, & deinde vnum tantum librum apertum, qui liber vitæ dicebatur: nisi quia multi libri ad peccata, & reprobos, vnicus autem ille libellus ad bona opera, & prædestinatos spectabat: Cum enim innumera sint omnium peccata, multique reprobi, multos oportet esse libros, in quibus describantur. Quia verò merita paucissima sunt, si cum peccatis conferantur, & electi pauci numero si cum reprobis comparentur, vnus, isque perexiguus libellus iis omnibus notandis sufficiet.

ARGVMENTVM.

Hoc, & sequenti capite comprehenditur septima, & postrema visio huius operis. De cœlestis illius ciuitatis Hierusalem forma, magnitudine, pulchritudine, opibus disseritur: incomparabilisque beatorum fœlicitas magnificentissimis verbis describitur.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

ET vidi cœlum nouum, & terram nouam. Primũ enim cœlum, & prima terra abiit: & mare iam non est. Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalẽ nouã, descendentem de cœlo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo. Et audiui vocem magnam de throno, dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hóminibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus: & absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & mors vltrà non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt. Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Et dixit mihi: Scribe, quia hęc verba fidelissima sunt, & vera. Et dixit mihi: Factũ est. Ego sum A, & Ω initiũ & finis. Ego sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis. Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autẽ, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorũ erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda. Et venit vnus de septẽ Angelis habentibus phialas plenas septẽ plagis nouissimis, & locutus est mecum, dicens: Veni, & ostendã tibi sponsam, vxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montẽ magnum, & altum, & ostendit mihi ciuitatem sanctã Hierusalem, descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatẽ Dei: & lumen eius simile lapidi pretioso tanquam lapidi iaspidis,

iaspidis, sicut chrystallum. Et habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël. Ab Oriente, portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Austro portæ tres: & ab Occasu portæ tres. Et murus ciuitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina, duodecim Apostolorum Agni. Et qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundineam auream, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murum. Et ciuitas in quadro posita est, & longitudo eius tanta est, quanta & latitudo: & mensus est ciuitatem de arundine aurea per stadia duodecim millia, & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt. Et mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli. Et ea structura muri eius ex lapide iaspide: ipsa vero ciuitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamēta muri ciuitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum iaspis: secundum sapphirus: tertium calcedonius: quartum smaragdus: quintum sardonyx: sextum sardius: septimum chrysolithus, octauum beryllus: nonum topazius: decimum chrysoprasus: vndecimum hyacinthus: duodecimum amethystus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas: & singulæ portæ erant ex singulis margaritis: & platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est, & Agnus. Et ciuitas non eget sole, neque luna, vt luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna eius est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine eius, & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam. Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendatium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.

COMMENTARIVM VLTIMVM EXEGETICVM,

De septima, & postrema visione huius operis.

Quæ de mundi renouatione dicuntur, & alia quædam in contextu explicantur.

SECTIO PRIMA.

I. PRIMVM ait Ioannes vidisse se cœlum nouum, & terram nouam: *Primum enim*, inquit, *cœlum, & prima terra abiit, & mare iam non est.* Dubitant Interpretes, cur de mari aliter Ioannes, quàm de cœlo, ac terra locutus fuerit? Nam de cœlo, ac terra dixit, quòd cœlum nouum, terrámque nouam vidisset: at non dixit se mare nouum vidisse, sed tantùm: *Et mare iam non est.* Ex quo sumpsit occasionem Beda existimandi mare siccandum esse, & omnino periturum, nec amplius post diem iudicij futurum. Sic enim inquit hoc loco. *Vtrum*, inquit, *maximo illo ardore siccetur mare, an & ipsum in melius vertatur: non facilè dixerim. Cœlum quippe nouum, & terram nouam, non autem & mare nouum futurum legimus.* Et multò clarius in comment. super 2. Petri canonicam, c. 3. ait duo elementa, ignem videlicet, & aquam esse peritura, reliquavero duo terrā, & aerem non peritura esse, sed renouanda. Idem sensit Andr. Cæsar. *Notandū*, inquit, *de cœlo quidem, & terra eum dicere: Abiit, id est, mutatum est. de mari autem: Mare non erit amplius. Quæ enim vilitas maris, cùm non sit opus hominibus illud nauigare?* Haymo cū dubitatione loquitur. *Quod sequitur*, inquit, *Et mare iam non est: vtrum ad literam, id est, vt mare cum fluminibus exsiccetur, possit intelligi, an solummodò spiritualiter hoc dicatur: dubiū est. Terra enim aquarum coniunctione subsistit, quoniam & infra, & extra, & supra se aquas continet ne naturali ariditate fatiscat, quoniam nisi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo vtrum maximo illo ardore mare cum fluminibus siccetur, an & ipsum vertatur in melius? non facilè dixerimus. Quod etsi factum fuerit per Dei potentiam, licet arida sit terra, satis subsistere poterit. Quatuor siquidem sunt elementa, ex quibus duo sunt immutanda in melius, sicut hic dicitur, & Dominus in Euangelio manifestat cum ait: Cœlum, & terra transibunt, id est, immutabuntur. Vtrum autem mare, vel ignis transeat, id est: immutetur, Deus scit, licet hic legamus: Et mare iam non est.* Hæc ille. Similiquein dubio versantur D. Anselm Rupert. & Arethas. Cæterum non est propterea discedendū à communi sententia, videlicet neque cœlos, nec vllū elementum in fine mundi periturum, sed omnia renouanda. Cur verò de cœlo, & terra dictū sit: *Primum cælum, & prima terra abiit*: de mari verò: *Et mare iam non est*: profectò non video tantam habere difficultatem, quantā superiores Interpretes putauerūt. Existimo enim eodem sensu dictū esse à Ioanne. *Et mare iam non est*: quo anteà dictum fuerat: *Primum cælum, & prima terra abiit*: itaque idem esse hoc loco *abijsse*, & *non esse*. Quid enim quæso aliud est: *Primum cælum, & prima terra abiit*, quàm primum cælum, & prima terra disparuit, seu quod superiori capite dixerat Ioannes, cum ageret de extremo iudicio: *Vidi thronum magnum candidum, & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra, & cælum, & locus non est inuentus eis*, At verò quid

Dubitatio

Beda siccandum mare credidit.

Item Andr. Cæsar.

Haymo hæsitat.

Ité D. Anſel Rupert. Arethas.

Nullum elementum peritorum cōmunis sententia.

quid est disparuisse cœlum, & terrã, & ita fugisse, vt locus ei vspiã inueniri nõ posset, nisi amplius non esse? Pro eodem igitur *non esse, abijsse, & fugisse* vsurpanda sunt.

II Altera dubitatio.

Sed vlterius scisciabitur aliquis, quo sensu id accipiendum sit: num, cũ Ioannes ait primum cœlum, & primam terram abiisse, maréque iam non esse, significet aliud omnino cœlum, aliam terram, aliud mare esse à Deo procreanda, an renouanda duntaxat? Beda, vt superius diximus, duo elementa ignem, & aquam diuinitus interitura in nihilum putauit. Et verò non tantùm ignem, & aquam, sed omnia omnino elementa, imo & ipsa corpora cœlestia esse secundum substantiã in fine mundi destruenda videtur sibi aliquis demonstrare ex 2. Petri canonica, c. 3. vbi ita legimus: *Cæli*, inquit, *qui nunc sunt, & terra eodem verbo repositi sunt igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum.* Et paulò post. *Adueniet dies Domini vt fur, in quo cœli magno impetu transient: elementa verò calore soluentur: terra autem, & quæ in ipsa sunt, opera exurentur. Cum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus, expectantes, & properantes in aduentum diei Domini, per quem cœli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent: nouos verò cælos: nouam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus iustitia habitat.*

Ignem quoque interiturum credidit Beda. 2 Pet. 3 7. 10.

Illustratur locus ex D. Petro.

Verum perperam id ex hoc testimonio colligitur. Etenim Petrus, cum ait cælos esse igni reseruatos, cælorum nomine non sydereos, sed aëreos cælos intelligit: qui igni dicuntur reseruati in die iudicij, quoniam ignis ille, quo vniuersus mundus deflagrabit, ad aërem vsque pertinget, eúmque puriorem efficiet. Cum verò ait: *Cæli magno impetu transient*: de corporibus ipsis cælestibus loquitur, quæ tamen non secundum substantiam immutanda dicit, sed tantùm secundùm quendam transitum à motu ad quietem, & ad alium statum præstantiorem. Addit elementa calore soluenda, quod de aëre, & aqua accipiendum est, quæ cum terra, de qua statim subditur, *Terra exuretur*, extremo illo igne purganda sunt. Rursus cum repetit: *Cæli ardentes soluentur*: de aëris cælis enuntiat: quemadmodùm de aëre, aqua, terráque, quod sequitur: *Et elementa ignis ardore tabescent*: non aliud significat, quàm quod hoc loco Ioannes, cum ait vidisse se cælum nouum & terram nouam. Denique cum nouos cælos, nouámque terram expectandã docet, cælorum, terræque non quoad substantiam, sed quoad nouũ statum instaurationem futuram.

Cælum, & elementa non peribunt, sed mutabuntur in melius.

III. Eodem sensu intelligenda plura alia scripturæ loca Esai. 51. 6. & 65. 17. Matt. 24. 35. Rom. 8. 20. 1. Cor. 7. 31. Psal. 101. 26.

Quo sensu accipienda sunt similia sacrarum literarum testimonia, veluti illud Esai. 51. *Cæli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimẽtum atteretur.* Et capite 65. *Ego creãbo cælos nouos, & terram nouam.* Et Matt. 24. *Cælum, & terra transibunt.* Et illud ad Rom. 8. *Vanitati creatura subiecta est non volens, sed liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Et 1. Cor. 7. *Præterit figura huius mundi.* Et Psalm. 101. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli: ipsi peribunt, tu autem permanes. Et omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut operto rium mutabis eos, & mutabuntur.* Quibus in locis, si paulò diligentius aduertas facilè perspicies non de substantiali aliqua mutatione, sed de nouo, perfectioríque statu haberi sermonẽ. Nec enim dixit Paulus aliã futuram creaturæ substantiam, sed aliam libertatem, eam scilicet quę modò vanitati seruit, & corruptioni subiecta est, in libertaté ab omni corruptione immunem Diuino beneficio vendicandam. Non dixit huius mundi substantiam, sed figuram duntaxat prẽterire. Non etiam dixit Regius Vates celestia corpora omnino peritura, sed alio longè nobiliori, & præstantiori, tũ quoad lucem, tum quoad statum vestimento induenda. Exploratum est autem solius vestimenti mutationem, non ad ipsam internam corporis mutationem pertinere. Vnde D. Thom. in cõment. super epist. ad Hebr.

D. Thom.

cap.1.vbi Paulus affert locum psalmi citatum, Sicut, inquit, vestimentum assumitur ad vsum, cessante verò vsu deponitur: sic cum fuerit completus numerus electorum mutabitur cælum quasi vestimentum, quia iam amplius ad rerum generationem, & corruptionem non inseruit.

IIII. *Eadem sententia communis patrum.*

Atque hæc, quam tradidimus de cæli, & terræ cæterorúmque elementorum instauratione, sententia communis est Patrum, Doctorúmq; omnium: eam præcipuè docet D. August. lib. 20. de Ciuit. capite 24. vbi tractans locum Petri citatum, *Possunt*, inquit, *illi cæli intelligi perituri, quos dixit repositos igni reseruandos, & ea elementa accipiatura, quæ in hac ima mundi parte subsistant procellosa, & turbulenta, in qua eosdem cælos dixit esse repositos saluis illis superioribus, & in sua integritate manentibus, in quorum firmamento sunt sidera constituta. Nam & illud, quod scriptum est, stellas de cælo esse casuras, præter quod potest multò probabilius, & aliter intelligi, magis ostendit mansuros esse illos cælos: sitamen stellæ inde casuræ sunt, vel cum tropica sit locutio, quod est credibilius, vel in isto imo cælo futurum sit aliquid vtique mirabilius, quam nunc sit.* Idem affirmat D. Hier. in c. 24 Matth. *Cælum*, inquit, *& terra transibunt immutatione, non abolitione sui.* Et in c. 51. Esai. *Hoc est, quod Dominus loquitur in euangelio: Cælum, & terra transibunt, verba autem mea non præteribunt. Et Dauid in psalmo canit: A principio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent. Et sicut pallium involues eos, & mutabuntur. Ex quo ostenditur perditionem cælorum non interitum sonare, sed mutationem in melius. Quidam perire, & veterascere pro abolitione, & morte accipiunt, iuxta illud, quod in catholica epistola legimus: Cælique nunc sunt, & terra eodem verbo reseruata sunt igni. Et iterum: elementa ardentia soluentur. Quæ quidem & Philosophorum mundi opinio est, omnia, quæ cernimus igni peritura. Vnde & Apostolus, Pertransit, ait, figura huius mundi. Tale quid & Ioannes Apostolus scribit: Mundus pertransit, & desiderium eius. Et in Hebraico dicitur: Cæli sicut fumus liquescent: siue iuxta Aquilam & Symmachũ: Comminuantur in nihilum, & in sẽlũ modũ conterentur, & euanescẽt: quæ rũ prior dixit,* ὡσὶ ὠθῆσεται, *alter* ἀλιώσονται, *quod à cõminutione & deliquio salũ ἐτυμολογίαν trahere manifestum est. Pro quo miror, quid dicere voluerint Septuag.* ὁ θερμὸς ὡς καπνὸς ἀφανισθήσεται, *id est, Cælum sicut fumus firmatum est? Si enim firmitas pro robore accipitur, quomodo fumo, quod firmum est, comparatur? Nisi forsitan possumus hoc dicere, quòd omnis cælorum firmitas, & robur, & fortitudo vento inanissimo, & fumo, qui in auras soluitur, coæquetur, iuxta Ecclesiastem: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Illudque dicendum: quòd si cælum, & terra peribunt, atque veterascent, qua consequentia habitatores eius sicut ista moriantur, atque dispereant, cum anima esse perpetua, & resurrectura corpora nouerimus? Ex quo perspicuum est cælum, & terram non perire & in nihilum redigi, sed in melius commutari.* Et in capite 61. eiusdem Esai. *Porrò*, inquit, *qui nouitatem commutationem in melius, & non elementorum arbitrantur interitum, illo vtuntur exemplo: A principio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarũ sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes sicut vestimentum veterascent, & quasi amictũ involues eos, & mutabuntur. In quo perspicuè demonstratur perditionem, & interitũ non abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare in melius. Neque enim illud, quod in alio loco scriptum est: Luna fulgebit vt sol, & sol septuplum lumen accipiet: interitum significat pristinorum, sed commutationem in melius. Quod vt possit intelligi, nostræ conditionis ponamus exemplum. Infans enim cum in puerum creuerit, & puer in iuuenem, & iuuenis in virum, & vir in senem, nequaquam per singulas ætates peribit: idem enim est, qui prius fuit, sed paulatim immutatur, & ætati pristinæ perisse dicitur, quod intelligens & Paulus Apostolus loquebatur: Præterit enim figura huius mundi. Consideremus, quid dixerit: Figura præterit, non substantia. Hoc idem significat & Petrus: Nouos cælos, & nouam terram videbimus. Non dixit alios cælos, & aliam:*

Imam hoc cælum intelligit Aug.

D. Hieron.

Philosophorum opinio.

Aquila. Symmach.

Septuag.

Eccl. 1. 2.

Esai. 30. 26.

Exemplum immutationis ex homine.

aliam terram videbimus, sed veteres, & antiquos in melius commutatos. Hactenus Hierō. D. Greg.
Accinit D. Greg. d. 17. Moral. c. 5. *Cælū*, inquit, *& terra per eā, quam nūc habent, imaginē transeunt: sed tamen per essentiā sine fine subsistunt. Hinc nāque per Paulū dicitur: Præterit enim figura huius mūdi. Hinc per semetipsā veritas dicit: Cælū, & terra trāsibunt Hinc ad Ioannē Angelica voce perhibetur: Erit cælū nouū, & terra noua. Quæ quidē nō alia creāda sunt, sed hæc ipsa renouātur. Cælū igitur, & terra trāsit, & erit: quia & ab ea, quā nūc habet, specie per ignē terget ur, & tamē in sua semper natura seruatur.* Hæc ille. Deniq. ne multus sim, hæc est cōmunis Patrum doctrina, cōmunis etiam Interpretum in loca Scripturæ sacrę citata expositio, cōmunis Theologorū sentētia: vt plusquā improbabilis ea opinio censenda sit, quæ affirmauerit cęlestia corpora in die iudicij quoad substantiā esse immutāda corruptis iis formis substantialibus, quib. modò cōstant, & aliis in eorū materiam iectis, quippe cum cōmuni doctrinæ, expositioníq. sacrarū Scripturarū à Patribus traditæ, & ab omnib. interpretibus, Theologísq. receptę aduersetur. Pergamus nūc reliquam partem cōtextus explanare.

Opposita sentētia plusquā improbabilis.

Et ego Ioannes vidi sanctam ciuitatem Hierusalem nouam, descendentem de cælo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo. Aggreditur Ioannes dicere de gloria sāctorum post extremum iudicium futura: quam sub specie pulchertimæ ciuitatis conspexit, quæ Beatorum omnium in cælo domicilium, felicitatémque significat. E cælo dicitur ea ciuitas descendere, quoniā electorum prædestinatio, virtus atque merita cælestia sunt, atque è cælo ortū habent. Illud, *à Deo*, non cum, *paratam*, sed cum, *descendentem*, nectendum est, vt patet ex Græco contextu, qui ita habet: καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ καινὴν εἶδον, καταβαίνουσαν ἀπὸ τοῦ θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, hoc est ad verbum: *Et ciuitatem sanctā Hierusalem nouam vidi descendentem à Deo è cælo.* Hierusalem appellat, tum quia in illa terrena fuit expressa, tū ob etymō nominis, quod visio pacis interpretatur. Nouam verò dixit vel ciusdē illius cōparatione, vel etiam cōparatione militantis Ecclesiæ, quæ etiam Hierusalem nominatur: quoniam cum ex militante triumphans euaserit, alium nobiliorem statum, splendorémque accipiet, vt meritò noua quædā ciuitas appellari possit. Eadem electorum multitudo sponsa dicitur parata viro suo, vt explicetur pulchritudo meritorum, virtutúmque omnium splendor, qui in electis reperitur, quibus tanquam pretiosissimis, pulcherrimísque ornamentis instructi tanquam sponsa à Deo viro suo in cælestem illum gloriæ thalamum introducendi erunt. V.

Sanctorum gloria sub specie pulcherrimæ ciuitatis describitur.

Cur Hierusalem dicta. Cur noua.

Meritorum in Sanctis splendor.

Sequitur. *Et audiui vocem magnam de throno dicentem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis.* Fit allusio ad tabernaculum Mosaicum, in quo erat arca fœderis cum Cherubim aureis, in quorum alis expansis tanquam in sella, ac throno Deus considere credebatur, iuxta illud Psal. 98. *Qui sedet super Cherubim.* Quare, vt significetur Deum peculiari ratione in suis electis post extremū iudicium cōsessurum, appellatur cælestis illa ciuitas tabernaculum, in quo Deus cum hominibus habitabit. *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis erit eorū Deus* hoc est, peculiari quadam ratione Deus à Beatis coletur, & obseruabitur, ipséque etiam peculiarib. eos prærogatiuis, & ornamentis decorabit. Puto etiam tabernaculi nomine alludi ad militantem Ecclesiam, quæ nunc in tabernaculis militaribus in campo agit, vt sit sensus: Ne graue, & molestum sit electis modò in castris, & tabernaculis morari, bellare cum hostibus, ad quotidiana certamina prouocari: quoniam tandem hęc tabernacula militaria in gloriosum quoddā, magnificum, ac cælestę tabernaculum cōmutabuntur, in quo summa cum pace, ac securitate depositis armis triūphabunt. Quam tandem allusionem intelligendam arbitramur omnibus iis in VI.

Ad tabernaculum Moysis alludit Ioan.

Psal. 98. 1.

Cur tabernaculum Deo cum hominibus appellet cælum.

Alludit ad militantē Ecclesiā tabernaculi nomine.

Idem fit in aliis Scripturæ locis.

locis, in quibus cælestis illa ciuitas tabernaculo similis dicitur, veluti Psal. 14. *Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo?* Et Psal. 41. *Quoniam transibo in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum Dei.*

Psal. 14. 5.
Psal. 41. 5.

VII. Finis laborũ.

Quoniam verò dictum fuerat electos futuros peculiari ratione Dei populũ, Deumque etiam peculiari quadam ratione eorũ Deum, id magis explicatur, cũ subiungitur: *Et absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors vltra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit vltra, quæ prima abierunt*, hoc est, omnia ista iam transierunt, nec in illa felici, beatáque ciuitate locum habent. Id quod magis exponitur, cum subditur: *Et dixit, qui sedebat in throno: Ecce noua facio omnia. Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt, & vera.* Ad animandos fideles firmitas tam magnificæ promissionis adhibetur. *Et dixit mihi: Factum est.* Referendum est ad illud tẽpus, quo præcedẽtia acciderint: tunc enim mundi huius vicissitudinibus, & varietatibus finis omnino erit impositus. Id enim hoc loco significatur, cũ dicitur: *Factum est.* Quam eãdem loquendi formulam habes c. 16. cum septimus Angelus effudit phialam suam in aërem, & exiuit vox magna de tẽplo à throno, dicens, *Factum est.* Verùm quanquã, quæ modo in mũdo geruntur, finem accipere debeant, ego nihilominus permanebo, qui initium, & finis sum vniuersorũ. *Ego*, inquit, *sum Alpha, & Omega, initium, & finis.* De quorũ verborum germano sensu diximus fusè c. 1. Nec tãtùm ipse permanebo in meipso felix semper, ac beatus, sed felicitatem etiã, & beatitudinem cum electis meis communicabo. *Ego*, inquit, *sitienti dabo de fonte aquæ viuæ gratis.* His verbis sempiterna felicitas comprehenditur. Fons iste vitæ nõ alius est, quàm Christus, vt inquit Arethas. Iusti sitiẽtes appellãtur, quòd nihil aliud, quàm Deum ipsum summo animi affectu desiderent, quem idcirco sitire dicũtur: dicit enim sitis desiderij vehementiã, iuxta illud Psal. 41. *Quemadmodum desiderat cervus ad fontes aquarum: ita desiderat anima mea ad te Deus. Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem Dei.* Porrò gratis dicitur fons vitæ electis dari, tum quia, vt ait Arethas ex Paulo ad Rom. 8. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis*: videlicet si secundum se spectentur, vt exponit D. Tho. tũ etiã, quia licet iusti de cõdigno gloriã promereantur, cum tamẽ gratia ipsa 1. in qua tota ratio meriti nititur, gratis cõferatur, iure opt. gloria quoq; ipsa gratia appellatur, vt elegãter docet D. Aug. epist. 105. quę est ad Sixtũ Presbyt. & nos fusè disput. c. 3. huius operis, ad illa verba, *Suadeo tibi emere à me aurũ ignitũ, & probatum.*

Item varietatum mũdi.
Apoc. 16. 17.
Christus fõs, iusti sitiẽtes. Arethas.
Esai. 41. 2.
Fons vitæ gratis datur quomodo.
Rom. 8. 18.
D. Thom.
D. August. Apoc. 3. 18.

VIII. Impij dicuntur timidi. electi bellatores.

Et quoniam ad gloriam consequendam non sufficit fides, sed opera etiam requiruntur, subiungitur. *Qui vicerit, possidebit hæc: & ero illi Deus, & ille erit mihi filius. Timidis autem, & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in stagno ardenti igne, & sulphure, quod est mors secunda.* Timidos dicit impios allusione facta ad electos, quos bellatores proposuerat illis verbis: *Qui vicerit, possidebit hæc.* Quasi dicat: Generosos, ac strenuos habebit felicitas, qui videlicet audeãt in confertissimos hostium globos sese inferre, nec vllam hostilem incursionem reformident: timidi enim, cuiusmodi sunt omnes impij, qui vim sibi inferre timent, nuntiúmque deliciis, & carnis illecebris remittere verentur, & Satanę impetus perhorrescũt, ab hac illustri glorię corona repelluntur. Incredulos vocat eos, qui vel non credunt, vel ita sese gerunt, ac si non crederent Diuinum sibi auxilium in tentationibus, & persecutionibus affuturum, sed statim animo concidunt, quasi vereãtur, ne à Deo destituti ab spiritualibus hostibus opprimãtur. Execrati, seu vt habetur Græcè ἐβδελυγμένοι dicũtur, qui execrãda scelera, & Christiano homine indigna suscipiũt

Incredulis quinam.
Execrati.

Mendaces

Mendaces autem non eos accipias, qui tantum leuiter, sed qui in graue dānum aliorum mentiuntur: vel certè, vt exponit Beda, accipiendum est mendacium, quo in religionem peccatur, quod mendacij genus sub Antichristi persecutione communissimum erit. *Ostendit*, inquit Beda, *multa esse genera mendacy, sed periculosissimū, & maximè detestandum est, quo in religionem peccatur, de quo supra, Dicunt, inquit, se Iudæos esse, & non sunt, sed mentiuntur: sunt enim Synagoga Satanæ.*

Mendaces. Beda.

Apoc. 2. 9.

Visio de cœlesti ciuitate Hierusalem proponitur, & explicatur.

SECTIO II.

AGgreditur deinceps Ioannes cœlestem illā Hierusalem, felicissimum Beatorum domicilium magnificentissimis, & elegantissimis verbis describere: in cuius descriptione illud supponendū, non esse hoc loco sermonem de Ecclesia militante, vt Beda, Primas. & alij existimarūt, sed de triūphante. Quomodo enim Ecclesiæ militanti conueniat illud: *Non intrabit in ea aliquod coinquinatum*? Et illud: *Templū non vidi in ea*. Colligemus verò ex omnibus interpretibus vnā expositionem, quæ germanior, & textui magis cōsentanea videbitur. Primùm igitur docet Ioānes venisse vnū de septem Angelis habētibus phialas plenas septē plagis nouissimis, dixissēque sibi: *Veni, & ostendam tibi sponsam vxorem Agni*: itaque sublatū fuisse in spiritu in montē magnum, & altum, & ostensā sibi fuisse ciuitatē sanctam Hierusalē, descendentē de cælo à Deo, habentē claritatem Dei, & lumen eius simile lapidi pretioso tanquā lapidi iaspidis, sicut crystallū. In monte magno, & alto ciuitas cælestis ostenditur, vt gloriæ magnitudo & sublimitas declaretur. Lumē, seu vt Græcè est, φωστῆρ id est, *Luminare* huius ciuitatis simile est lapidi pretioso tanquā lapidi iaspidis, sicut crystallū: siue vt habetur Græcè, ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι, id est, *Quasi lapidi iaspidi crystallizanti*, hoc est, qui crystallus esse videbatur. Luminare hoc Deum, vel Christū significat, quēadmodum & inferius dicitur: *Ciuitas non eget sole, neque luna: nam claritas Dei illuminat eam, & lucerna eius est Agnus.* Dicitur similis lapidi, qui viridis est: (est enim iaspis hoc loco lapis pretiosus) quoniam dum electos suos illustrat, æternæ viriditatis pabulo recreat. Imo non inconcinnè plerique per hunc lapidem iaspidem visionem ipsam beatificam accipiunt, in qua tanquam in viridi lapide omnis nostra spes sita est, quæ dicitur similis crystallo propter claritatem, & transparentiā, qua omnia, quæ sunt in Deo, formaliter lucent Beatis, & multa ex iis, quæ in eo eminenter continentur.

I. *De Ecclesiæ triumphantis sermo est. Beda. Primas.*

Ciuitatis cælestis sublimitas.

Luminare eius Deus, vel Christus.

Cur iaspidis simile.

Visio beatifica iaspis.

Secundò. *Habebat murum magnum, & altum, habentem portas duodecim: & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israel.* Murus iste Christus est, qui non solùm Ecclesiæ militantis, sed & triumphantis murus appellatur: quia ipse est, qui & Ecclesiam in terris protegit, & in cælis summa securitate in omnem æternitatem circundat, iuxta illud Esai. 26. *Saluator ponetur in ea murus, & antemurale.* Et Zach. 2. *Ego ero illi murus in circuitu.* Habet *portas duodecim*, hoc est (vt interpretatur diuus Ambrosius, Tyconius, Haymo, Arethas, & reliqui ferè interpretes) duodecim Apostolos, per quorum prædicationem, & scripta aditus patefactus est in cælum. Et super portas duodecim Angelos, qui Apostolis in prædicando Euangelio assistebant; & Diuinæ prouidentiæ in fidei propagatione sunt administri. Igitur, vt ait Arethas, duodecim Angeli in duodecim portis constituuntur, quoniam per Apostolos cooperatione Angelorum aditus nobis in cælum præparatur. *Si enim*, inquit, *cuique fidelium designatus est Angelus, multò magis fundamentis Ecclesiæ, & Euangelici verbi seminatoribus consen-*

II. *Murus ciuitatis Christus Esai. 26. 1. Zach. 2. 5. Duodecim portæ sunt duodecim Apostoli. Ambros. Tycon. Haymo. Arethas. Angeli adiutores Apost. in prædicatione Euāgelij Arethas.*

Cur inscripta portis nomina duodecim tribuum.

taneum est *Angelos ad Euangelicam prædicationem esse adiutores.* Nomina etiam duodecim tribuum in portis inscripta indicant non solùm ex Gentibus, sed etiam ex filiis Israel ciuitatem illam constare: Et quoniam qui ciuitatem hanc inhabitant, ex omnibus mundi partibus collecti sunt, idcirco additur: *Ab oriente portæ tres: & ab Aquilone portæ tres: & ab Austro portæ tres: & ab occasu portæ tres.* Tres autem sunt in vnoquoque latere propter mysterium Trinitatis, quod electi in terris quidem fide confitentur, in cœlo autem facie ad faciem intuentur. Porro aduerte in numero duodenario portarum, Angelorum, & tribuum vniuersitatem significari: non solùm enim Apostoli, sed omnes concionatores Euangelici portæ sunt huius ciuitatis. Et in duodecim tribubus filiorum Israel omnes omnino electi accipiendi sunt, qui filij Israel non carne, sed spiritu appellantur.

Cur ad singula mundi latera portæ ternæ.

Duodenarius hoc loco vniuersitatis symbolum.

III.

Apostoli & portæ, & lapides fundamentales vrbis.

Tycon.

Beda.

Arethas.

Eph. 2. 19.

Tertiò. Murus ciuitatis habebat *fundamenta duodecim*, hoc est, duodecim lapides fundamentales pretiosissimos, super quos ædificium ciuitatis extructũ erat: & in ipsis duodecim nomina Apostolorum Agni. Itaque exponunt Tycon. Beda, & Arethas, iidem Apostoli & portæ huius ciuitatis, & lapides fundamentales dicuntur: quoniam & per ipsos reliqui in cælestem Hierusalem ingrediuntur, & super ipsos fundata est Ecclesia, iuxta illud ad Ephes. 2. *Ergo iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum.*

IIII.

Mensura aurea merita sanctorum.

Calamus quæ mensura Ezech. 40. 1. 5.

Quartò. *Qui loquebatur mecũ, habebat mensurã arundineã aureã, vt metiretur ciuitatem, & portas eius, & murũ.* Græcè est, *Calamũ aureũ.* Mensurã accipio hoc loco merita, siue gratiã, charitatémve, iuxta quã metitur Deus gloriã omnium Beatorum: in auro charitatis præstantia exprimitur. Porrò hæc mensura, vt ait Arethas, erat Geometrica. Est autem calamus mensura sex cubitorum, & palmi, vt patet ex Ezech. 40. cui similis visio apparuit. *Facta est*, inquit, *super me manus Domini, & adduxit me in terrã Israel, & dimisit me super montẽ excelsũ nimis, super quẽ erat quasi ædificiũ ciuitatis vergẽtis ad Austrũ.* Et paulò post. *Et in manu viri calamus mẽsuræ sex cubit. & palmo.*

V.

Ciuitatis stabilitas.

Longitudo, latitudo, & altitudo vrbis qui d. Psal. 92. 5.

Quintò. *Ciuitas in quadro posita est: & longitudo eius tanta est quanta est latitudo. Et mensus est ciuitatem de arundine per stadia duodecim millia: & longitudo, & altitudo, & latitudo eius æqualia sunt.* In eo, quòd ciuitas in quadro sita esse describitur, eius stabilitas, & immobilitas explicatur. Quod verò tanta est latitudo, quanta longitudo, & altitudo, illud significat omnia in beatitudine esse sempiterna. Itaq; putamus longitudinẽ esse ipsam æternitatem: sic enim in sacris literis appellatur, veluti Psal. 92. *Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum.* Huic igitur æqualis est altitudo, hoc est, visio beatifica, qua quodãmodò profunditas, & altitudo Diuinæ essentiæ penetraretur: æqualis etiam latitudo, id est, fruitio, quæ cum summa delectatione coniuncta est, per quam capacitas animæ propter magnitudinem gaudij quodãmodò dilatatur. Æqualis igitur est longitudini latitudo, & altitudo, quia omnia hæc longitudinẽ æternitatis adæquabunt. Quod additur de viis duodecim millibus per totum ambitũ, & circuitum ciuitatis, ita vt singula latera tria millia stadiorum complecterentur, ad significandã æqualitatem omnium laterum pertinet: quanquam & eadem tria millia stadiorum per singula latera ad mysterium Trinitatis adumbrandũ pertinent, quod necesse habent credere qui cumque in illam ciuitatem ingredi cupiunt. Faciunt autem octo stadia vnum milliare, atque adeo ambitus ciuitatis continet mille quingenta milliaria. Illud etiam rectè aduertit Haymo nomen stadij tacitè indicare cursum, & certamen iustorum, quibus opus est currere, certaréque assiduè, vt in illam ciuitatẽ admittantur. Vndè est illud Pauli 1. ad Corint. 9. *Nescitis, quod ij, qui in stadio currunt,*

Ciuitas æquilatera est, cur.

Haymo.

Per certamen, & cursum ad illam venitur.

1. Cor. 9. 14.

currunt, omnes quidem currunt: sed vnus accipit brauium? Sequitur: *Et longitudo, & altitudo, & latitudo eius aqualia sunt.* Rupertus ob imperitiam linguæ Græcæ putauit hoc ad murum ipsum esse referendum: tum verò mirum in modum se torquet, quomodò in murum id possit conuenire, Igitur non ad murum, sed ad ciuitatem ipsam pertinet, cum Græcè habetur ὡς τῆς, repetitúrque hoc loco omniũ eius laterum æqualitas. *Rupert.*

Sextò. *Mensus est murum eius centum quadraginta quatuor cubitorum, mensura hominis, quæ est Angeli.* Intellige dimensum fuisse murum quoad altitudinem: significatúrque in muro ambiente ciuitatem protectio Diuina, quæ gloriam Beatorum in omnem æternitatem tuebitur. Et quoniam ea protectio firmissima est, idcirco tanta est muri altitudo. Ipse etiam numerus, vt ait Arethas, perfectionẽ includit: etenim centum quadraginta quatuor ex duodecim in se ductis conficiuntur. Quod subiungitur: *Mensura hominis, quæ est Angeli*: Haymo ita existimat accipiendum, significari nimirum eum Angelum, qui Ioanni cum mensura apparuit, habuisse speciem hominis. Itaque licet homo videretur, Angelum fuisse. Duæ sunt communiores expositiones. Vna est, significari eadem mẽsura metiendã esse tam Angeli, quàm hominis beatitudinẽ, hoc est, tã Angelo, quàm homini iuxta magnitudinem gratiæ, & charitatis glorią conferri. Altera, homines ad mensuram gloriæ Angelorum peruenire: siquidem succedunt in locum eorum, qui ceciderunt. Haymo illam quoque affert, tot homines gloriam consecuturos, quot Angeli corruerunt, atque adeo eandem esse Angeli, & hominis quoad numerum mensuram. Septimò. Ipsa ciuitas dicitur, *Aurum mundũ simile vitro mundo.* Per aurum, inquit Haymo, claritas, per vitrum puritas exprimitur: ideóque per vitrum declaratur puritas cordis omniũ Beatorum, quę inuicẽ in cœlesti ciuitate omnibus manifestabitur. Quicquid enim cogitatũ fuerit ab vno, vt plurimum videbitur ab altero, vt inuicem sibi sint Beati quasi quædã specula vitrea lucidissima. Possumus etiam per aurum charitatem, qua omnes Beati fulgebunt, per vitrum puritatem accipere: nihil enim immundum, & coinquinatum in eam ciuitatem ingreditur, vt postea docet Ioannes. Quanquam & in auro illius ciuitatis & pulchritudo, & nobilitas, splendórque intelligitur. VI. *Murus protectio Diuina firmissima.* *Arethas.* *Haymo.* *Hominis, & Angeli mensuram eãdem esse quid.* *Per aurum, & vitrum quid.* *Haymo.* *Beati inuicẽ specula lucidissima.*

Ciuitatis cœlestis duodecim fundamenta explicantur.

SECTIO. III.

COmmemorat Ioannes duodecim fundamẽta, id est, duodecim lapides fundamẽtales muri ciuitatis cælestis, docétque esse duodecim lapides pretiosissimos, qui duodecim Apostolos significãt, vt in superioribus diximus. Arethas, And. Cæs. & Abbas Ioach. singulos lapides singulis Apostolis tribuũt. Sed cum Arethas, & Andreas secundũ lapidẽ ad Paulũ Apostolũ referãt: accõmodatior videtur Ioachimi expositio, qui primum lapidem iaspidẽ tribuit Petro, sapphirum Andreæ, calcedoniũ Iacobo maiori fratri Ioannis Euangelistæ, smaragdum nostro Ioanni, sardonychem Philippo, sardium Bartholomæo, chrysolitũ Matthæo, beryllum Thomæ, topaziũ Iacobo minori fratri Domini, chrysoprasum Iudæ fratri prædicti Iacobi, hyacinthum Simoni, amethystũ Matthiæ. Iuxta quam expositionem ea, quæ de singulorum lapidum natura dicemus, optimè quadrant in eum Apostolum, de quo sermo habendus erit. Verùm cũ Apostoli non eodẽ semper ordine in Euãgelio numerentur Matt. 10. Mar. 13. Luc. 6. nõ est, cur in accõmodandis singulis lapidibus singulis Apostolis iuxta ordinem ab Euangelistis seruatum laboremus, vt videlicet primum lapidem primo Apostolo, I. *And. Cæs.* *Arethas.* *Ioachim.* *Singulis Apostolis singuli lapides fundamentales accommodantur.* *Qui tenendus sit ordo in hac accommodatione.*

secundum secundo, & sic de cæteris, respondere existimemus, quemadmodum hoc loco facit quidam ex recentioribus: cum illud sit multò certius quemlibet lapidem cuilibet Apostolo conuenire, vt ex sequentibus planũ fiet. Nam vt singuli lapides singulis Apostolis ordine suo tribuerentur, vel seruandus esset ordo vocationis Apostolorum, vel temporis, quo ad prædicandum missi sunt: tunc enim fundamenta Ecclesiæ esse cœperunt, vel denique meritorum. At vocationis ordo non potest certò ex Euangelio in omnibus Apostolis demonstrari: ordo prædicandi etiam non habetur, cum simul omnes à Christo ad prædicandum missi fuerint: multò etiam difficilius est ordinem meritorum intelligere: cum is soli Deo sit exploratus. Quare illud præstandum supereſt, vt singulos lapides in quemlibet Apostolum conuenire ostendamus.

II. *Fundamentum primum iaspis.* Iaspidis multa genera commemorãtur: alius enim colore viridis est, & tinctura floracea sublucens: alius smaragdi habet similitudinẽ, sed crassiore specie, quo omnia phãtasmata fugari æstimãt. Est & niuis colore mista quasi spuma marinorum fluctuum obradiãs. In iaspide omnes interpretes Petrũ accipiunt propter stabilem in fide, & eius cõfessione cõstantiam post Spiritus sancti aduentũ. Sed potest quilibet Apostolus designari propter firmitatem fidei, qua omnia terrorũ phantasmata fugabãt, & propter spei, ac fiduciæ in Deo viriditatẽ. Quæ deinceps de lapidibus pretiosis dicemus, ea ex Plinio, D. Isidoro l. 16. Etym. Beda in Collectaneis, & aliis scriptoribus decerpsimus. *Secundũ fundamentũ sapphirus.* Hic medicam putatur habere virtutẽ, inutilis sculpturæ, interuenientibus crystallinis centris viret, & subinde translucet aureis quibusdam punctulis collucens. Quilibet Apostolus medicam virtutẽ habuit curandi & corporis, & animi ægritudines: non sinebat se sculpi humanis honoribus, minisve, aut promissionibus, quominus inuictam in fide, & amore Christi cõstantiam retineret: virebat centris crystallinis, hoc est, purissimis moribus: & translucebat, quoniam lucẽ veritatis à Christo emissam in alios transmittebat. Quod ad literam significauit Paulus 2. ad Corinth. 3. cum ait: *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes in eandem imaginẽ transformamur à claritate in claritatem tanquã à Domini spiritu.* Quo loco illud, *speculantes*, non ab specula sed ab speculo deducitur: est enim Græcè κατοπτριζόμενοι. Et est sensus Apostolos imaginẽ vultus Christi, non velatam, vt Hebræi faciẽ Moysis velamine occultatam sed reuelatam quasi quædam specula lucidissima suscepisse, eamdémque in alios per mysteriorũ fidei prædicationẽ transmisisse: sicut speculum solet imaginem rei obiectæ recipere, & reddere. Hoc fundamentum sapphirinum secundùm Ioachimũ est Andreas. Sicut enim sapphirus similis est sereno cœlo, & radiis solis percussus ardentem emittit fulgorem: ita Andreas amore cœlestis patriæ nuntium seculo remisit, secutus Ioannem Baptistam, & paulò post manens cum Christo duobus diebus, eiúsque, qui verus est sol, radiis percussus in Christi amoré mirabiliter exarsit.

Fundamentum primum iaspis.

Secundum fundamẽtum sapphirus.

2. Cor. 3. ℣.

III. *Tertium fundamentum calcedony.* Hic lapis quasi ignis splendet, similis pallenti lucernæ, eíque sub dio, siue aperto cœlo color accedit, non autem sub tecto. Si vel radiis solis, vel digitorũ attactu incandescat, paleas ad se attrahit. Quilibet Apostolus lucerna erat ardẽs in mũdo, neque calcedonij colorẽ referebat sub tecto, hoc est, inter priuatos parietes otiosam vitam agẽs, sed sub dio inter ipsas nimirũ persecutiones, & in medio foro fidem prædicans: vbi verò radiis solis, i. Christi splendoribus fulgebat, vel Tyrannorum manibus premebatur, tunc verò multò magis ad se omnes attrahebat. Hoc fundamentũ Ioachimo est Iacob° maior. Nã lapis inquit, iste similis est palléti lucernę, fulgétq; magis sub dio, quàm sub tecto; vnde

Tertium fundamentũ calcedonius.

Ioachim.

vnde significat ardorem humilem charitatis, qui aliquãdo quidem intus manet occultus, sed tandem per opera producitur in lucem. Possumus autẽ hanc virtutem ascribere Iacobo fratri Ioannis, qui vt ostẽderet, quanta charitas in suo pectore lateret, primus inter omnes Apostolos sustinuit passionẽ. *Quartũ smaragdus smaragdus.* Et viridantium gemmarum præstãtissima: res, quibus admouetur, suo ipsius colore imbuit, aërémque circũfusum viridem reddit. Quisque Apostolorũ viriditate virtutum floruit, & eam reliquis impertiebatur, ipémq; beatitudinis ingenerabat iis, qui ipsius cõsuetudine vtebãtur. Hoc enim est viriditatem, quæ spei symbolũ est, circũfusis rebus cõmunicare. Ioachimus fundamentũ hoc vult esse nostrum Ioannẽ. Quoniam, inquit, smaragdus colorem refert purissimi olei, atque adeo significat perfectã fidem, quæ per charitatẽ operatur, quæ virtus maximè in Ioanne resplenduit, qui fuit spirituali charitatis oleo repletus: vnde & in olei dolium dicitur missus, vt quasi quidam smaragdus oleo proficere videretur.

Quartum. Ioach.

Quintum sardonyx. Gemma est instar vnguis humani, aut certè colorem vnguis humani, cum carni hæret, referẽs, vnde & nomen sumpsit: ὄνυξ enim Græcè vnguem significat. Et quoniam sardij, & onychis naturam participat, ex sardio scilicet rubórem, ex onyche candorẽ trahens, inde est, quòd cõpositio ex vtraque gemma nomine sardonyx appellatur. Pretiosiores sunt, qui tribus coloribus variantur, primo nigro, medio candido, superno rubro. Omnes enim Apostoli nigrum colorem propter labores, candidũ propter puritatem, rubrũ propter martyriũ habuerunt. Ob eam colorum varietatem existimat Ioachimus in sardonyche Philippũ fuisse adumbratum. *Sextum Sardius.* Transluceat: sic Apostoli exẽplo. Coloris est sanguinei: atque adeo martyriũ designat Apostolorũ. Feris terrorem incutit: sic Apostoli dæmonibus erant formidabiles. Bartholomæum ex Ioachimi sententia designat. *Septimum Chrysolithus.* Auri speciem prefert ardẽtes, scintillas diffundit, nocturnos pellit timores. Habet simul cũ auri colore quandam marini coloris similitudinẽ, quã ob causam dicitur Hebraicè Tharsis, quod nomen mare significat, quemadmodũ docet D. Hier. in Comment. super Dan. super illa verba cap. 10. *Et corpus eius quasi chrysolithus*: & super illud Esai. 2. *Super oẽs naues Tharsis.* Meritò chrysolithus quilibet Apostolus appellatur, quoniam auro charitatis rutilat, ardentes diuini amoris scintillas ex se in omnes immittit, Dæmonúmq; timores fugat. Matthæo Ioachimus tribuit. *Octauũ beryllus.* Quasi aquã consideres solis fulgore percussam, rubicundum ac decorum calorẽ reddit: sed nõ fulget nisi in sexangulã formam poliẽdo figuretur. Repercussione enim angulorũ splẽdor acuitur, tenẽtísque manũ adurere dicitur. Tradunt Beryllo duos inesse colores, vnum viridẽ, pallentem alterum. Quilibet Apostolorum propter mentis puritatẽ quasi aqua clarissima cælestis gratiæ radium suscipit, pulcherrimúsque efficitur. Repercussione angulorũ magis splendescit: quia, quò magis Apostoli laboribus premebantur, quasi fractis in lapide angulis, repercussóque lumine magis radiabant. In sexangulã formã figurabãtur: quia in hoc mũdo, qui sex diebus à Deo fuit perfectꝰ, Tyrãnis persequentibus, & quasi eos figurãtibus pulcherrimi, fulgẽtissimíque euadebant. Tenentiũ manus adurebãt: quia eos, cũ quibus cõuersabantur, diuini amoris facibus inflãmabant. Præferebant colorem duplicẽ: quia dũ cælestia contẽplabantur, virides efficiebãtur expectatione præmij. Cum verò ad proximos sese per actionẽ cõuertebant, ipso labore, eorúmq; assidua exercitatione pallorẽ quodãmodo accipiebant. Iuxta Ioachimum Thomã adumbrat. Cui adde & illud nasci Beryllum in India, vt ait D. Isidor. Ita enim Thomas Euãgelium in India prædicauit, ibiq; corpus eius visitur, *Nonũ topazius*

IIII. Quintum sardonyx.

Sextum sardius. Septimum chrysolithus.

D. Hieron. Dan. 10. 6. Esai. 2. 16. Octauum beryllus.

D. Isidor. Nonum topazius.

Quantò inuentu rarior, tantò pretiosior: quoniam perfectio Apostolica rarissima fuit, atque adeo pretiosissima. Duos refert colores, vnum auri purissimi, alterum ætherea claritate relucentem, hoc est, aurum charitatis in proximos, & ardentem in Deum amorem. Flammescit impensius, quoties solis radiis verberatur: quoniam Apostoli, cum Christi gratia tanquam radio micabāt, tunc magis ad proximorum salutem incendebantur. Topazium cum polis, obscuras: quoniam Apostolos, cum laudibus nostris polimus, potius obscuramus, quam illustramus ob excellentem eorum, nostráque omni commendatione maiorem magnitudinem. Iacobum fratrem Domini ex Ioachimi interpretatione exprimit.

V. *Decimum chrysoprasus*, siue *chrysoprasius*. Viridis est gemma, colore porri, succum referens, in aurū declinans aureis interuenientibus guttis. Viriditas, hoc est, spes Apostolorum ad maiorem charitatem eorū animos incitabat. Aureæ guttæ aureas charitatis actiones significant, quibus Apostoli spei suæ viriditatē variabāt.

Decimum chrysoprasus.

Vndecimum hyacinthus.

Vult Ioachimus hanc gemmam Iudam fratrem Iacobi minoris adūbrare. *Vndecimū hyacinthus.* Violaceo colore hyacinthum florem repræsentat: cęlestem colorem refert, vt sapphirus: mutat cum facie cæli colorem, sereno enim, & illustri perspicuus est, turpido, & obducto nubibus obscurus. Cæsestem planè colorem referunt Apostoli cæsestibus moribus. Mutabant cum facie cæli colorem: quia ad imperiū Dei optimi, & maximi sese in omnibus accommodabant. Præterea sereno Ecclesiæ cælo charitatem in alios exercebant: nubilo autem, & persecutionibus turbato constantiam, & fortitudinem præferebant. Simonē secundum Ioachimum notat. *Duodecimum amethystus.* Violacei coloris est, fulgentius emicās hyacintho, sculptura facilis. Inter purpureas gemmas principatum amethystus Indicus tenet: purpureus est permisto violaceo colore, & quasi rosæ nitor, lenitérque flammulas fundens. Tradunt illum triformi colore radiare, roseo, violaceo, & purpureo. Sane sculptura faciles erant Apostoli: quiā in laboribus patiētes, gēmæ purpureæ propter martyrium, rosæ habentes nitorem propter gratiā, quam sibi apud omnes conciliabant. Est enim rosa gratiæ symbolū. Deniq. suauissimas amoris flammulas ex se late fundebant. Matthiam Ioachimo significat.

Duodecimū amethystus.

De portis, plateis, templo, sole, & commercio cæsestis ciuitatis.

SECTIO II.

I. EXplicatis cæliſtis illius ciuitatis fundamentis, persequitur reliqua Ioannes. Primum igitur docet duodecim portas duodecim margaritas esse per singulas: quod duob° modis potest intelligi. Vno, vt sit sensus singulas portas esse ex singulis margaritis, quod illis verbis disertè dicitur: *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis.* Alterò, vt in singulis portis essent singulæ margaritæ, quod verbis propositis videtur indicari, cum dicitur. *Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per-singulas.* Quam ob causam Ansbert. vt vtrumque testimonium conciliet, docet singulas portas factas fuisse ex singulis margaritis: & præterea vnamquāque portam habere insuper duodecim margaritas sibi quodammodo affixas, atque adeo fuisse omnes margaritas portarum centum quadraginta quatuor. Quod si addantur aliæ duodecim, ex quibus singulæ portæ confectæ erant, numerari cētum quadraginta sex margaritas: quam sententiam sequitur Ribera. Verū multò probabilius videtur id, quod aiunt Beda, Tycon. Primas. Arethas, & alij illud duntaxat significari singulas portas confectas fuisse ex singulis margaritis. Quod verò dicitur: *Duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas*

Locus difficilis.

Ansbertus. Ribera. Beda. Tycon. Primas. Areth.

Singulæ portæ erant ex singulis margaritis.

non

non illud indicare in singulis portis fuisse duodecim margaritas, sed singulas portas fuisse singulas margaritas, quod magis adhuc explicatur, cum subiungitur: *Et singulæ portæ erant ex singulis margaritis:* quæ verba apposita sunt explicationis gratia, non ad aliquid diuersum significandum. Porrò aduerte margaritam idem esse quod vnionem: appellantur autem margaritæ vniones, vt auctor est Plinius lib. 9. c. 35. quod nullę duæ reperiantur in cochis indiscretæ. Quod ad mysterium attinet, cum supra dixerimus duodecim portas duodecim Apostolos significare, sanè cũ singulæ portæ dicuntur esse ex singulis margaritis, indicatur pretiosissimam, & præstantissimam esse Apostolorum doctrinam: essęque præterea instar vnionis propter summam consensionem, quæ inter omnes cernitur, vt vnus omnium instar obtineat. Et quanquam discreti fuerint locis, nullam tamen habuisse doctrinæ dissensionem. Ad quod mysterium explicandum quatuor illa quadriformia animalia, quæ Ezech. cap. 1. apparuerunt, & præter quatuor orbis imperia quatuor etiam Euangelistas, & in eis Apostolos, vniuersósque Euangelij præcones adumbrarunt, eisdem omnino faciebus constabant, eadémque erant corporis specie efformata, eodémque omnino modo mouebantur ad summam in fide Euangelij prædicanda consensionem exprimendam.

Margarita cur sit dicta vnio. Plinius.

Apostoli margaritæ propter doctrinæ consensionem Ezech. 1.

Secundò sequitur. *Et platea ciuitatis aurum mundum tanquam vitrum perlucidum.* Non puto plateam hoc loco forum ciuitatis significare, quo omnes conueniunt, vt videntur plerique existimasse: sed *plateam* pro *plateis* dictum esse, ita vt omnes plateæ huius ciuitatis dicantur esse aurum mundum: in quo quidé latitudo charitatis beatificæ explicatur. Sicut enim in plateas vergunt ostia domorum ciuitatis, singuláque ciuium domicilia, ita diuersæ mãsiones Beatorum, quibus diuersitas gloriæ exprimitur, iuxta illud Christi Ioan. 14. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt*: in plateas charitatis concurrunt, quia singuli Beatorũ quisque de alterius gloria lætantur: & quanquã sint gloria inęquales, per charitaté tamen omnes alter alterius gloriæ participãt, quod est charitatis propriũ, vnde Paulus 1. ad Cor. 4. *Iã saturati estis, iã diuites facti estis sine nobis regnatis, & vtenã regnetis, vt & nos vobiscũ regnemus.* Supponit enim Paulus charitatẽ aliena bona sibi propria ducere, & ita iis lætari, ac si ipsa possideret: atque adeo si illi prædicatores, cum quibus agit, regnarẽt, hoc est, bonis omnibus fruerẽtur, se quoque cũ illis regnaturũ, quoniã charitas, qua illos adamabat, regnũ ipsorum propriũ sibi faceret. Quare cũ Beati se maximè diligãt, quisque de aliorũ beatitudine & felicitate lætatur. Hoc est enim, quod hoc loco ait Ioan. ostia domorũ in eandẽ plateam concurrere: quæ auro mũdo cõparatur propter excellentiã, vitro mundo propter puritaté. Et prętera, quia inuicé alij aliorum gloriã intuétur, & cõmunione charitatis mutuò sibi eandẽ facilitaté quasi radiũ perlucidissimũ transmittunt. Tertiò. *Templũ non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens tẽplum illius est, & Agnus.* Nimirũ, quia Deus clarè visus non eget tẽpli alicuius externi amplitudine, vt maiestaté præferat, sed ipse per se satis glorioſum se Beatis demõstrat. Itaque ipsemet tẽplum est sibi, quia & in seipso videtur, & in seipso maiestatẽ omnem tẽpli continet. Idémque de Agno, hoc est Christo secundũ diuinitatem eadem plane ratione, secundũ humanitatem verò suo modo intellige. Quartò. *Ciuitas non eget sole, neque luna, vt luceant in ea: nam claritas Dei illuminauit eam* (in præterito legendum est, vt patet ex Græco contextu) *& lucerna est Agnus.* Quod dicitur: *Claritas Dei illuminauit eam*: significat Deum, ipsum ciuitati illi cælesti pro sole esse: nisi in claritate Dei lumen gloriæ velis accipere, quo Beatorũ intellectus perfusus ad diuinæ essentiæ conspectum euehitur. Quod subiungitur: *Et lucerna eius est Agnus*: de Christo, vt homo est, accipiendum

II.

Platea ciuitatis ex auro mundo quid. Ioan. 14 2.

Charitas beatorum.

1. Cor. 4. 8.

Bona aliena ducit propria

Templum ciuitatis Deus.

Ciuitatem quæ claritas illuminat.

est: nã secundùm diuinitatẽ sol etiam, & claritas est ciuitatis, sicut & reliquæ personæ diuinæ. Et hoc loco obiter collige excellentẽ humanitatis Christi splendorẽ & præstantiã: siquidem cum lucerna dicatur comparata fulgentissimo soli Diuinitatis, nihilominùs intenti solis præsentia lucet: quod sanè mirum videri debet. Quis enim lucernã soli appositam vidit vnquã spendescere? Quare non immeritò Ioan. ad Christi, quatenus homo est, splendorẽ exaggerandum, cum præmisisset: *Claritas Dei illuminauit eam*, videlicet sol ipse diuinitatis, continuò subiunxit: *Et lucerna eius est Agnus*: vt intelligeremus Christum, vt homo est, tanti esse spendoris, & excellentiæ, vt etiã Deo comparatus claritatẽ, splendorémque retinere videatur. Atque hæc est ratio, cur lucernæ hoc loco fiat mentio, non verò quòd in illa ciuitate nox aliqua sit, in qua lucerna adhiberi debeat. Vnde sequitur: *Nox enim non erit illic*. Quasi dicat Ioannes: Nemo existimet eo, quòd lucernæ mentio facta est, aliquam noctem in ea ciuitate esse, cum in ea perpetuò sol fulgeat.

Humanitatis Christi splẽdor & excellentia.

In ciuitate nulla nox.

III. Quintò *Ambulabunt gentes in lumine eius* (id est, ciuitatis, nõ Agni, vt patet ex Græco contextu) *& Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam & honorem gentium in illam.* Significatur ciuitatis huius frequentissimum emporium, atque commercium: itaque Reges terræ, totiúsque orbis nationes modò ad Ecclesiam venturas fide Christi, religionéque suscepta, gloriámque suam, & honorem allaturas: quoniam maiestatem, dignitatémque suam, regnorúmque opes, ac ditionem Christi imperio subiiciẽt: denique amore cælestis Hierusalem omnia pro nihilo ducent, summámque gloriam, & honorem arbitrabuntur cælesti illa ciuitate donari, eiúsque ciues appellari. Hoc est enim gloriam, & honorem in illam afferre, videlicet gloriam suam temporalem, non solum hic pro Ecclesia militante per fidem, sed etiã pro triumphante, id est, pro cælestis patriæ consecutione commutare. Possumus etiam sic accipere. *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam*, hoc est, quicquid glorioſum, & magnũ erit in gentibus, Reges videlicet, ac Principes, viri etiam opibus, ingenióque florentes ad fidem Christi conuersi in illam cælestem Hierusalem inferentur. Quod verò dicitur: *Portæ eius non claudentur per diem*: securitatẽ indicat: cum enim nullus hostis timeatur, non est, cur portæ claudantur. Postremò. *Non intrabit in illam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium: nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.* Vbi nos habemus, *aliquod coinquinatum*, Græcè est, πᾶν κοινόν, id est, *omne coinquinans*. Sic enim vertit Erasmus. At Biblia Complutensia, Arethas, & Andr. Cæsar. πᾶν κοινὸν id est, *Omne commune*: quod idem est, ac si dicas, *omne immundum*, iuxta illud Act. 10. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum.* Mendacium, iuxta ea, quæ diximus sectione prima, accipiendum est. Sententia illustrior est, quàm vt expositionem desideret: certum enim est in cælesti illa ciuitate, vbi plateæ sunt aurum mundum, & omnia ex margaritis, lapidibúsque pretiosis constant, nihil coinquinatum, & immundum locum habere posse. Itaque nemo pedibus coinquinatis in ciuitate illa admittitur, cum plateæ stratæ sint auro purissimo, in quo pedem nitidissimum, omníque labe detersum ponere oporteat. Quò videtur respexisse sponsa Cant. 5. cum pedes se nel ablutos iterum coinquinare formidabat, ne videlicet sibi aditus in cælestem illam ciuitatem intercluderetur. *Laui*, inquit, *pedes meos: quomodo iterum inquinabo illos?* Denique soli illi, inquit Ioannes, qui scripti sunt in libro vitæ Agni, in eam pulcherrimam ciuitatem ingredientur.

Ciuitatis cũ Regibus, & nationibus commercium.

Securitas illius.

Commune, & immundum idem. Act. 10. 14.

Ciuitatẽ purissimam nihil immundũ ingredietur. Cant. 5. 3.

Illustra-

Illustratur illa sententia,

Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam. Et portæ eius non claudentur per diem: nox enim non erit illic. Et afferent gloriam, & honorem gentium in illam.

SECTIO V.

I. *In descriptione huius vrbis duo præclara annotantur.*

INter ea, quæ Ioannes de cælestis ciuitatis pulchritudine, amplitudine, & splẽdore commemorat, duo videntur sanè præclara, & magnifica: vnum est tam illustrem, tam locupletem, tam pulchram, tantísque in omni genere ornamentis condecoratam ciuitatem nemini intercluſam esse: sed aditum ad eã patere omnibus, qui illius ciues esse expetierint: hanc enim ob causam dicitur habere portas duodecim, tres ab Oriente, tres ab Aquilone, tres ab Austro, totidémque ab Occidente: eásque omnes perpetuò apertas, ac patentes: *Et portæ*, inquit, *eius non claudentur per diem*: idem enim est hoc loco, *per diem*, ac perpetuò, cum in illa ciuitate nulla sit nox, sed perpetuus, stabilísque dies, cum claritas Dei, quæ nullam subit vicissitudinem, eam illuminet, vt superius dictum fuerat. Id quod explicauit Ioannes, cum subiunxit: *Nox enim non erit illic*: quasi diceret: Cum audis portas huius ciuitatis non fore claudendas per diem, intellige perpetuo patere, quoniã nox non erit illic, sed constans, ac perpetua dies. Alterum est Reges terræ gloriã suam, & honorem in eam ciuitatem illaturos: *Reges*, inquit, *terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam*. Et iterum: *Afferent, gloriam, & honorem gentium in illam*. Quod & ad frequentiam, & ad opulentiam illius ciuitatis commendandam maximè pertinet. Dicamus nonnihil de singulis.

II. *Cælum antea clausum suæ passione nobis Christus aperuit. Ephes. 2. 12.*

Quod ad primum spectat, aduerte, aditum ad cælestem illã vrbem per peccatum primi hominis omnibus mortalibus intercluſum fuisse iterum Christi Domini singulari beneficio patefactũ. Is enim sua passione, ac morte promeruit, vt homines, qui antea, quantumcũque probi, iustiq. essent, ab illius ciuitatis ingressu arcebantur, in eam non tantum ingredi, sed illius ciues fieri, & in ea perpetuũ domicilium habere possint: quemadmodũ disertè docet Paulus ad Ephes. 2. *Per ipsum habemus accessum ad Patrem. Ergo iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum, & domestici Dei.* Et ad Hebr. 6. appellat Christum nostrum præcursorem seu vt Græcè est, πρόδρομον, qui in cælum ingressus illud nobis aperuit, *Qui confugimus*, inquit, *ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutã, ac firmam, & incedentem vsque ad interiora velaminis, vbi præcursor pro nobis introiit Iesus.* Significat verò Paulus alluſione facta ad tabernaculum Mosaicum, & sancta sanctorum, in quæ nullus ingredi poterat, nisi Pontifex Maximus semel in anno, Christum in sancta sanctorum cælestia tanquam Pontificẽ Maximum ingressum fuisse, eáq; nobis omnibus patefeciſſe, atque adeo fuisse πρόδρομον, seu præcursorem nostrũ, qui ante nos præcurrens cælum sua passione nobis aperuit Cui cõcinit illud Christi Ioan. 14. *Vado parare vobis locum.* Et quoniam de sanctis sanctorum cælestibus loquitur Paulus, quæ nobis per Christum reserata, & patefacta fuerunt, est ad id illustrandũ elegantissimus locus ille Ezech. 41. vbi agens de templo ciuitatis illius per Christum in terris fundandæ, atque inde in cælum vsque euehendæ, is enim est literalis sensus eius visionis sic ait. *Et mensus est longitudinem eius viginti cubitorum, & latitudinem eius viginti cubitorum, ante faciem templi. Et dixit ad me: Hoc est sanctum sanctorum, & mensus est parietem domus sex cubitorum, & latitudinem lateris quatuor cubitorum vndique per circuitum domus, Latera autẽ latus ad latus bis triginta tria.* Et paulò post: *Et vidi in domo altitudinem per circuitum fundata latera*

Hebr. 6. 20. Noster ad cælum præcursor dicitur.

Ioan. 14. 2.

Ezech. 41. 2.

ad mensuram calami sex cubitorum spatio: & latitudinem per parietem lateris forinsecus quinque cubitorum: & erat interior domus in lateribus domus. Quo loco difficilis est inter interpretes controuersia quidnam laterum nomine accipiendū sit? Etenim Richard. de S. Vict. vult esse deãbulatoria. Sed ea sententia nō est probabilis, vt Lyranus demōstrat. Alij aliud commẽtantur. Nos verā putamus Hugonis Carēsis, & aliorū sententiam, aientium per huiusmodi latera sedilia esse intelligenda, quæ per circuitū parietum templi, & ipsius sancti sanctorū apparuerūt. Diserte enim tradit Ezechiel etiam in ipso sancto sanctorum eiusmodi latera visa esse.

Laterum nomine sedilia apud Ezech. intelliguntur Rich. Vict. Lyran. Hugo Carēs.

III. Eo constituto, quod non est huius loci persequilōgius, plenum mysterij est, quòd intra ipsa sancta sanctorum posita sunt sedilia, cum ibi superuacanea viderentur, quippe cū nulli præter quàm summo sacerdoti in eum locum pateret ingressus. Quæ fuit ratio potissima, qua Lyranus in commẽt. super Ezech. putauit se prędictam Hugonis expositionem omnino conuellere, demonstraréq. latera non esse pro sedibus sumẽda. Et quidem, si eo loco de templo Salomonis sermo haberetur, aptè disputaret: cum enim in sancta sanctorū illiꝰ templi nemo præter Pontificem Maximum ingredi posset, frustra profectò in eis sedilia ponerentur. Verum cum ea ciuitatis visio secundū literam ad Ecclesiam tum militãtem in terris, tum in cœlo triūphantem referri debeat, templúmque illud mysticum sit, quod nō solum in terris, sed multò etiam magis magnificum in cælo constituitur: non mirum videri debet, si intra sancta sanctorum eius templi tam multa sedilia apparuerūt. Quoniam Christus sua passione perfecit, vt ea sancta sanctorum aperirentur, patereńtque omnibus, atque in illa non tãtùm summo Sacerdoti, qui ipsemet Christus est, sed vniuersis liber esset ingressus, quibus idcirco in eum locū admittendis, recipiendáque pernecessaria erant sedilia, in quibus illi sederent, iuxta illud ad Ephes. 1. *Cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, & conresuscitauit, & considere fecit in cælestibus in Christo Iesu.* Cernis igitur patefacta fuisse per Christum mortalibus sancta sanctorū cælestia, quod idem est, atque illud, quod hoc loco ait Ioannes, ciuitatis illius cælestis portas apertas, patẽtésque esse omnibus, quacunque tandem orbis ex parte aduenerint. Propterea enim ad Orientem, Occasum, Aquilonem, & Austrum ternæ patent portæ amplissimæ: nec vlli omnino nationi ac genti aditus, & ingressus interdicitur.

Car visa sint sedilia in sanctis sanctorū.

Ephes. 2. 5.

IV. Quod verò ad secundum spectat, cum dicitur: *Reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam:* & iterum: *Afferent gloriam, & honorem gentium in illam:* significatur Gentium ad fidem conuersio: & potentissimos quosque Reges imperium Christi recepturos, & gloriam suam, & honorem, hoc est, diuitias omnes suas, atque potentiam in Christi cultum erectis religionis causa magnificis templis, aliisque Christianæ pietatis, & religionis monumentis exædificatis præ animi pietate ac religione oblaturos: eosdem denique Principes curaturos vt ad innumeras alias gentes, nationésque Euãgelicę tubæ sonus perueniat, illæque etiã ad fidei veritatem amplectendã permotę victori Christo colla subiiciãt, suisq. etiã omnibus in Christi cultū, & seruitium cōsecratis pro magno habeãt tãto Principi famulari. Magnificis sanè verbis Esaias hãc Regum, Principúmq. conuersionem, pietatémque amplificat c. 60. vt minimè dubitẽ ad eum Esaiæ locum in hac visione Ioānis allusionem fieri. Perstringemus tãtum præcipua *surge*, inquit, *illuminare Hierusalē: quia venit lumen tuū, & gloria Domini super te orta est. Et ambulabunt gẽtes in lumine tuo.* (pro quo Ioannes hoc loco totidem verbis: *Et ambulabũt gentes in lumine eius.*) *Tunc videbis, & afflues, mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quãdo conuersa fuerit ad te multitudo maris fortitudo Gentium, venerit. Me insulæ expectant, & nauis*

Gentiũ conuersio, & Regum pietatis erga Christũ monumenta.

Locus Esaiæ illustris. Esai 60. 1.

aues maris in principio, vt adducam filios tuos de longè: argentum eorum, & aurum eorum cũ eis nomini Domini Dei tui, & sancto Israel, quia glorificauit te. Ex his habes omnẽ mundanã opulentiã ad Eccl. accessisse. *Et ædificabunt filij peregrinorũ muros tuos, & Reges eorũ ministrabunt tibi. Et aperientur portæ tuæ iugiter: die ac nocte non claudentur. vt afferatur ad te fortitudo Gentiũ,* (eisdẽ penè verbis Ioan. *Afferent gloriã, & honorẽ gentiũ in illam*) *& Reges eorum adducantur. Gens enim, & regnũ, quod non seruierit tibi, peribit. Et venient ad te curui filij eorũ, qui humiliauerunt te, & adorabunt vestigia pedũ tuorum omnes, qui detrahebant tibi.* Quoniam Principes, ac tyranni, aut certè filij, posterique eorũ, qui nefaria aduersus Ecclesiam bella susceperunt, & grauissimas persecutiones cõcitarunt, tandem errorem suum, & impietatem agnoscẽtes omni fastu, superbiq; que typho de posito humiles ad Eccl. venerunt, & ad Romani Pontificis Christi in terris vicarij pedes incredibili & animi, & corporis submissione acciderunt.

Tyranni, & Principes ad Ecclesiam accedere humiles.

V.

Sequitur: *Pro eo, quòd fuisti derelicta, & odio habita, & non erat, qui per te transiret, ponam te in superbiam sæculorum.* Nihil mihi sanè sublimius videtur Ecclesiæ gloria dici potuisse. *Ponam te*, inquit, *in superbiam sæculorum*, hoc est, tam illustrem, glorioſámque efficiam, vt potentissimi quique Reges, & orbis terrarum Principes magnæ gloriæ, & superbiæ loco ducant tibi famulari, de eóque famulatu quasi de amplissimo quodam principatu, & imperio superbire videantur. Quo quid glorioſius, & vt ita dicam, magis superbum de Ecclesiæ maiestate dici, aut cogitari potuit? Nec multùm dissimile est, quòd sequitur: *Suges lac gentium, & mammillam Regum lactaberis.* Suxit enim Ecclesia lac gentium, cum quicquid magnũ, quicquid opulentum, quicquid pretioſum gentes possidebant, in suum vsum vẽdicauit. Mammilla quoque Regum lactata est, cum amplissimis Regum, & Imperatorum priuilegiis, donationibúsque aucta, & locupleta quasi ad Regum mammillas per amoris, fauorúmque magnitudinem admota lac eorũ suxit, hoc est, quicquid pingue, ac succulentum possidebant, eorum beneficio acquisiuit. Multus est in hoc argumento Esaias: nam & c. 61. sic ait. *Vos autem Sacerdotes domini vocamini: Ministri Dei nostri, dicetur vobis, & Fortitudinem Gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis.* Siue, vt Septuagintatranstulerunt: *Fortitudinem gentium comedetis, & in diuitijs eorum eritis admirabiles.* Quoniam in vsum rerum sacrarum, erectionem templorum, ac reditus Ecclesiam quam plurima, & maxima Regum, ac Principum vectigalia redundarunt. Et c. 49. *Hæc dicit Dominus: Ecce leuabo ad Gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in vlnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt Reges nutricij tui, & Reginæ nutrices tuæ: vultu in terrã demisso adorabunt te, & puluerem pedum tuorum lingent,*

Ecclesia lac gentium quãdo dicatur sugere.

Esai. 61. 6. In vsum sacrorum cedunt Regum vectigalia. Septuag. Esai. 49. 22.

VI.

Et verò hæc omnia, quæ primùm Esaias, & postea Ioannes prædixit, cumulatissimè impleta fuisse, vt de aliis interim taceam. Regum Lusitaniæ exempla clarissima demonstrãt. Ij enim non solùm in regnis suis gloriam omnem, & honorem in Dei cultum, & religionem contulerunt: sed etiam incredibili pietate curarunt, vt quamplurimi barbararum gentium Reges, ac Dynastæ, quos inuictis armis, ac bellica virtute sibi stipendiarios, ac vectigales fecerunt, fidem nostram, religionemque amplecterentur, & gloriam quoque ipsi suam, & honorem Christi seruatoris cultui, & veneratione cõsecrarent. Quin potius in exteris sibi nationibus in Oriente, Occidẽtéque subiiciendis non tam imperij sui, quàm religionis propagandæ studio ferebantur: nec suis in terra, marique copiis tam sibi, quàm Christo militabant. Cõuersos verò ad fidem mirum est, quàm paterno amplexu fouerent: quàm pio affectu educarent: quàm Regali munificentia, & liberalitate extructis Neophytorum domicilijs sustentarent, quàm amplis priuilegijs eáque

Quanta pro Christi gloria Lusitani Reges gesserint.

de reſcriptis ad ſuos in India Proreges, & Gubernatores literis, ac regiis diplomatis, & exemptionibus in omni genere tanquam clariſſimos filios tuerentur. Atque vt pauca ex multis perſtringamus, primus Luſitaniæ Rex Alfonſus Henricus, qui totam fere Portugalliam à Saracenorum tyrannide in priſtinam libertatem aſſeruit, ea quæ bello comparabat, magna ex parte inſacras Religioſorum familias conferebat, ex iiſque plurima templa inſtaurauit, aliáque ſanè magnifica à fundamentis erexit, maximáque, & celeberrima monaſteria exędificauit, è quibus illa potiſſimum excellunt Alcobacienſe, & Auguſtinianum ſanctę Crucis in vrbe Conimbrica, quo duę cœnobia ampliſſimis redditib⁹ dotauit. Illudverò incredibilem huius Regis pietatem declarat, quòd cum Oliſiponem tunc temporis Saracenorum ditioni ſubiectam obſideret, celeberrimum ſancti Vincentij cœnobium ordinis ſancti Auguſtini eo ipſo loco, quo caſtra locauerat, extruxit, vt quod ſcriptum eſt 2. Eſd. 4. de iis, qui muros Hieruſalem ædificabant, quòd vna manu faciebant opus, & altera tenebant gladium, aptiſſimè in Alfonſū quadret.

Primus Rex Alfonſus.

Quæ Alfonſi pietas ad reliquos conſequentes Reges cum regno ipſo quaſi hęreditario iure peruenit. Nam vt alios Luſitaniæ Reges mittamus, duo illa clariſſima Luſitaniæ lumina Emmanuel, & Ioannes hoc nomine tertius, non minus fidei ſuæ, & pietatis ſplendore quaſi duo fulgentiſſimi ſoles prodigioſos, ac Diuino planè exortu in Occidente exoriętes ipſas Oriętis oras colluſtrarūt, quā inuictis armis ad ſuā ditionē, & imperiū adiunxerunt. Verùm enim verò Emmanuel omnis memoriæ Princeps qui primus Orientē non minus admirādo auſu, quā felici ſucceſſu aperuit, plurima tępla non in Luſitania modò, ſed in Aſiæ etiā, & Africæ ſibi ſubiectis prouinciis excitauit, locupletauitq; ampliſſimis muneribus. In his Bethlehemiticū cœnobium per leucā Oliſipone diſtans, & operis magnitudine, & magnificentia in prępcipuis totius Europæ numerandū D. Hier. Patribus attribuū. Quod opus Ioan. hoc nomine tertius Emmanuelis filius poſtea amplificauit, vt atteſtātur elegantiſſima carmina in ipſa tępli fronte inciſa, quæ Andræas Reſcędius noſtras Eborenſis, vir eximiæ eruditionis, & inueſtigator antiquitatis excellentiſſimus, atque in eo genere longè doctriſſimus compoſuit, quæ ita habent.

2. Eſdr. 4.

VII.

Rex Emmanuel.

Vaſta mole ſacrum Diuinæ in littore Matri
Rex poſuit, Regum maximus Emmanuel.
Auxit opus hæres Regni, & pietatis. Vterque
Structura certant, religione pares

Extruxit quoque Emmanuel Miſericordiæ Oliſiponenſis ædem, & ibidem xenonochium ſanè regium, & magnificum, & ſancti Antonij cœnobium Franciſcanum, & Dominicanum de annuntiata Virgine parthenonen: monaſteria, quæ de Pena, & Sylua, de Berlengs dicuntur, omnia Hieronymianæ familiæ: monaſterium Virginis de SSerra Dominicani Ordinis ſancti Antonij de Pinu obſeruationis Franciſcanæ: templum Eborenſe Franciſcanum vna tantùm naui conſtans, omniū, quæ in Luſitania ſunt, ampliſſimum magnificum Tomarienſem Ordinis Chriſti conuentum, maius templum Eluenſe, Benedictinum monaſteriū Portuenſe, Claranum Parthenonem, Tauillę in Algarbiorum regno, Serpenſe monaſterium Frāciſcanum, & alia, quę breuitatis cauſa recenſere omittimus. Chriſtianam religionem latè per Indiam, & Æthiopiam propagauit: atque in Congi regnum miſit viros virtute, doctrináque præſtantes, qui eam gentē ad fidei noſtræ ſanctiſſimam diſciplinam erudirent, literiſque ſuis, ac precibus tandem perfecit, vt barbaræ illius, & efferatæ prouinciæ Reges, ac Dynaſtæ filios ſuos in Luſitaniam mitterent, qui bonis artibus, moribus, fideique noſtræ ſanctionibus inſtructi-

cti rursus in patriam regressi maximam ad fidem illis in prouinciis accessionem fecerunt. Infinitũ esset, quæ in hoc genere fecit Emmanuel, oratione complecti.

VIII. *Rex Ioãnes Tertius.*

Iam verò, quis pro dignitate explicare possit, quam bene de re Christiana meritus Ioan. fuerit? Is Societatis nostræ in Lusitania parens, Conimbricense collegium amplissimum Orientis seminariũ erexit, Franciscóque Xauerio cum aliis Sociis in Indiam transmisso fidẽ in iis regionibus longè, latéque propagauit, eius rei tam ardenti studio incensus, vt nihil haberet antiquius, quàm vt Christiana religio indies in remotis illis, barbarisque prouinciis augeretur, ac tũ demum se beatum Regem putaret, si Christi regnum sua opera constitutum vbiq; gentium efflorescceret. Id quod, ne multus sim, satis erit intelligere ex eius datis ad Ioannẽ Castrium Indiæ Proregẽ literis, quas Ioannes Petrus Maffeius Societatis nostræ, & historiæ scriptor, cum primis illustris in libro historiarum suarũ de rebus in India à Lusitanis præclarè gestis duodecimo refert, quas operę pretiũ duximus hoc loco transcribere in sempiternum eius pietatis, ac religionis monumentum.

Illæ igitur sic habent. *Ioannes Rex, Ioanni Castrio Indiæ Proregi amico, Salutẽ. Quod non ignoras, idololatriæ graue piaculum est, vt ea in meis regnis vllo pacto ferenda non sit. Delatum est autem ad nos in Goanis finibus tum publico, tum priuatim colis sacella idolorũ: præterea ludos, ritúsq; Ethnicos celebrari palã: ac proinde tibi etiam, atq; etiã mando, ac planè iubeo, idola omnia per idoneos administros inuestigata, & vndiq; sublata cõminuas; cõburasq;, & cũ grauibus edictis minis, ne cui prorsus vllũ eiusmodi simulacrũ, aut signum ex ære, ligno, argilla, gypso, alióue metallo, materia, massa fundere, ducere, sculpere, fingere, exprimere, figurare, aut alibunde importatum habere, seu sacra, ludósve Ethnico more facere, aut Brachmanas concionatores, magistrósve teterrimos Christi aduersarios vlla ope iuuare, vel recto recipere liceat. Qui secus faxit, pœnis in edicto propositis nulla remissione mulctator. Et quia gentes ad legitimũ vnius Dei cultũ nõ modò spe futuræ beatitudinis, sed etiã præsentibus interdũ præmiis inuitandæ sunt, curabis enixè, vti redemptura vectigalium, curationes publicæ, & alia munera quæstuosa in homines Ethnicos in hanc diẽ conferri solita, in ipsos Christi Neophytos primo quoq; tempore transferantur. Ad classes meas deducendas audio promiscuũ cogi vulgus Indorũ: placet excipi Christianos. Ad hæc certa auctoribus magno mihi meo dolere cõpertũ est ab Lusitanis hominibus vili pretio coepta mãcipia, quæ apud Christianos dominos per facile negotio ad Baptismũ adduci possint, Mahometanis, ac barbaris mercatoribus ad non dubiũ animorũ interitum vberioris quæstus causa venundari. Id piaculũ ne admittatur in posterũ, neu seruitia vlli nisi Christiano emptori, aut licitatori addicantur, item graui cautum edicto. In oppido Bazaino templum Diuo Iosepho extruitor idoneúsque stipendium alendo vicario, & beneficariis aliquot de meo adsignator. Annua porro tria pardaum millia in impuræ Mahometi ædes, & nefarium cultum ab eius sectatoribus impendi ante hac solita Euangelij præconibus, & conuersionis aduiutoribus in posterum numerantor. In agro Cialensi Neophyti è meis vectigalibus trecenti quot annis virgæ modij ab Antistite diuiduntor. Bonderæ, pretia, pactiones olim cũ Thomæis Christianis initæ, qui in Cocinensi ditione diuendunt piper, à nostris mercatoribus labefactari, violarique cognouimus; hæc non subtrahi corollaria, quæ ad pretium addi ex pacto conuento consueuerãt, idque magno cum eorum damno pariter, & offensione, quibus multas ob causas præcipuè consultum oportuerat: ac proinde curabis quàm diligentissimè, vt in hisce commerciis Thomæi prorsus inèolumes, indemnesque seruentur, eosq; cæteris etiã in rebus, vti Christianos, & socios æquũ est, liberaliter, comiterque tractabis. Ages etiã cũ ipso Cocini Rege, vti ritus quosdã Ethnicos ab ipsius Auxuribus in piperis venditione adhiberi solitos è nostro cõmercio tolli permittat. Alterũ Rege auit Indos ex eius ditione, qui relictis idolis Christiana susciperũt sacra, fortunis omnibus illico spoliari: ab eius modi immanitate, & tu omnibus neruis amicum Regem niteris auertere, & nos ipsi quoque in eandem sententiam ad eius literas dabimus: rate Prea cum Magistro Francisco Xauerio consultabis, atque de-*

spicies, vtrum ad Piscarij littoris Ecclesiæ incrementum expediat, fasne sit piscandi potestatem patere dumtaxat iis, qui Christum induerint, cæteros, quo ad sapiant, eo quæstu, & commodo prohiberi. Qui ex Ethnicis ad Christum sese conuertunt, eos audio tanquam sceleratos, & sacris à parentibus, cognatis, amicisque tecto ejici, bonis euerti, ac summa protinus in solitudine, atque egestate versari. Horũ tu inopiæ subleuandæ annuam è meis reditibus pecuniæ summam decerne distribuendam à Sacerdote, qui eiusmodi Neophytorum institutioni præfuerit. E Ceilano insula regium, vti fertur, adolescentulus impius auunculine, an parentis? effugiens manus Goam Baptismi gratia se contulit: huius in persona, quando ad aliorum conuersionem haud leue momentũ est, dabis operam, vti doctrina quidem, ac moribus in D. Pauli collegio cum alumnis cæteris imbuatur. Quod verò ad victũ, cultúmque attinet, tanto seorsum hospitio impensa mea coposce, ac liberaliter habeatur. Significauit mihi ipse per literas ad Ceilani regnum sibi ius, actionemque competere: videbis, quidnam hoc sit, totámque rem probè exploratam, & cognitam ad me perscribes. Quod autem Tyrannus in suos populares, qui Euangelio credidere, tam crudeliter sæuit: feras quidem illas, veruntamen debitas tanto sceleri pœnas ab eo per te quàm primum exigi volo, & grauem audaciæ mercedem statui, quo intelligant omnes, nihil esse mihi antiquius, quàm vt omni ex parte integri, incolumesque seruentur, qui à Dæmonum castris ad Christiana signa transierint. Ab Ethnicis artificibus Christi Domini, Virginis matris, & Sanctorum imagines pingi, atque adeo circunferri venales minimè decorum est nomini Christiano. Tu ergo cum proscriptionis, ac virgarum minis edices, ne cui profanæ tabulæ eiusmodi pingere, aut vendere quoquo modo in posterum liceat. Paræciale Concini templum, itemque Colani dudũ inchoata patere imbribus putre faciendatur pissimum est: vtrumque tu antistitis ac fabris adhibitis quàm primũ tegendum ac perficiendum curabis. Placet etiã in vicum Noroa templum, D. Th. Apostolo fieri; Calaporæ ceptam sanctæ Cruci ædem absolui: itèque in Ciorano insula templum excitari: præterea locis idoneis auditoria, & scholas institui ad quæ statis diebus non Christiana modò plebs catechismi causa, verumetiam Ethnici ad Euangelium audiendũ vel inuiti conuenirent. Quando quidem in ista mea ditione mihi primũ omnium, & maximũ est obsequium Dei, & Christianæ religionis amplificatio, cupio vehementer è Salcetanis quoque, & Bardesij finibus, quibus mihi nuper Idalcam cessit, idolorũ cultum, ac profanas Gentium superstitiones prorsus euelli. Id quòd citra tumultum, ac vim hoc præsertim initio fiat, expedit rationibus, ac disputationibus quàm lenissimè populos edoceri, quàm in errore, ac ueritatis ignoratione versentur, quámque vel peruersum, vel impium sit cultum vni debitum Deo simulacris, lapidibusque ab homine tribui. Porrò ad eos pellendas tenebras cum alios viros adhibebis virtute, & eruditione præstantes: tum verò ipsetu primarios ciuis euocare, alloqui, munere non desines; atque omni ratione ad Christum allicere. Qui se dederint, hosce in fidem receptos non tenebris modò, sed etiam prosus quàm captu fouebis, & inabisque. Hæc omnia scito nobis maiorem in modum esse cordi. Quæ singula tè prouta industria, & probitate sedulo curaturum esse confidimus. Hactenus Rex Ioannes.

X. Ex his igitur, quæ de Ioan. & aliis Lusitaniæ regibus breuiter perstrinximus, liquidò apparet, quã verè dicatur Eccl. in superbiã Lusitaniæ Principũ à Deo posita, vt Esaï prænuntiauerat: quã verè Lusitanorũ Regum mamilla lactata: quã verò in Lusitania Antistites, aliique inferiores administri Eccl. ob edituũ magnitudinẽ, quibus illos regalis munificentia locupletauit, fortitudinẽ Lusitaniæ comedere, & in gloria regni Lusitaniæ superbire, & in diuitiis Lusitanorum Regũ admirabiles dici possint: quã verè Lusitaniæ Principes nutricij Eccl. & Reginæ Lusitanæ fœci nutrices appellari debeant. Quid enim aliud est Eccl. filios in Regũ tanquã nutritiorũ uibus, aspectuque hunc erigi spectari, si hoc non est? Denique quã verè propter Reges præcipuè Lusitanos dictum sit hoc loco à Ioan. quę in Hierusalẽ, hoc est, in Eccl. debeant Reges gloriã suam, & honorẽ, immo & omnium gentiũ inferre,

Supradicta prophetia quibus conueniant.

ARGV-

ARGVMENTVM.

IMponit hoc loco Ioannes superiori visioni finem, & elegantissimam toti operi coronidem. Agit de fluuio procedente a sede Dei, & Agni: de ligno vitæ singulis mensibus fructum ferente. Supernæ ciuitatis gloriam, & iucunditatem, quam superiori capite descripserat, concludit, ad eiúsque amorem, desideriúmque mortales excitat. Denique commendat suam Apocalypsim, acerrimeque comminatur, nequis illi quicquam vel addere, vel detrahere presumat.

CAPVT VIGESIMVM SECVNDVM.

ET ostendit mihi fluuium aquæ vitæ splendidum tanquam crystallum, procedentem de sede Dei, & Agni. In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per mēses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatē gentium. Et omne maledictū non erit amplius: sed sedes Dei, & Agni in illa erunt, & serui eius seruient illi. Et videbunt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. Et nox vltra non erit: & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in secula seculorum. Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera. Et Dominus Deus spirituum prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri citò. Et ecce venio velociter. Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui, & vidi hęc. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum prophetarum, & eorum, qui seruant verba prophetiæ libri huius. Deum adora. Et dicit mihi: Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope est. Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc, & sanctus sanctificetur adhuc. Ecce venio cito: & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua. Ego sum A & Ω: primus, & nouissimus: principium, & finis. Beati, qui lauant stolas suas in sanguine Agni: vt sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in ciuitatem. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium. Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis, Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina. Et spiritus, & sponsa dicunt: Veni. Et qui sitit: veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis. Contestor enim omni audienti verba prophetiæ

libri huius: Si quis apposuerit ad hæc, apponet Deus super illũ plagas scriptas in libro isto, & si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partẽ eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta, & de iis, quæ scripta sunt in libro isto: dicit qui testimoniũ perhibet istorum. Etiam venio citò: Amen. Veni Domine Iesu. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Visio huius capitis proponitur, & explicatur.

SECTIO VLTIMA.

Quid per fluuium aquæ vitæ accipiendum. Rich. Vict. Ioachim. Rupertus. Haymo. Ansbert. Pannon. Psalm. 35. 9. Psal. 45. 5. Esai. 66. 12.

I. PRimo ait Ioannes Angelum ostendisse sibi fluuium aquæ viuæ, seu aquæ vitæ, vt Græcè habetur, splendidum tanquam crystallum, procedẽtem de sede Dei, & Agni. Hunc fluuium Rich. Vict. & Ioachimus gratiam spiritus-sancti accipiunt: Rupertus ipsum Spiritum-sanctum, qui quoniam procedit à Patre, & Filio, idcirco fluuius à sede Dei, & Agni emanare dicitur: Haymo, & Ansbert. prædicationem Euangelij interpretantur. Verùm cũ hæc ad præsentẽ Ecclesiæ statum pertineant, & hoc loco sit sermo de cœlesti beatitudine, probabilius est, quod ait Pannon. & alij, significari nomine fluminis delectationem, & iucunditatẽ, quæ ex visione beatifica proficiscitur, iuxta illud Psal 35. *Inebriabũtur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos*: & Psal. 45. *Fluminis impetus lætificat ciuitatem Dei.* & Esai. 66. *Declinabo super eam quasi fluuium pacis, & quasi torrentẽ inundantem gloriã.* Dicitur flumen aquæ viuæ, quia nunquã deficiet: procedit de sede Dei, & Agni, quia gaudium essentiale ex visione Dei beatifica oritur: accidẽtale autẽ omniũ maximũ ex visione Agni, hoc est, ex humanitate Christi proficiscitur.

Quid per lignum vitæ fructus & folia intelligendum. Beda. Pannon. Ansbert. Rupert. Richard. Haymo. Ioachim. Mystica hæc est expositio. Beati per lignum vitæ adumbrãtur.

II. Secundò. *In medio plateæ eius, & ex vtraque parte fluminis lignum vitæ, afferens fructus duodecim, per menses singulos reddens fructum suum: & folia ligni ad sanitatem gentium.* Communiter Interpretes per lignum vitæ Christum accipiunt. Ita Beda, & Pãnon. Ansbert. Rupert. Richard. Vict. Haymo, Ioachimus. Tum vero duodecim fructus per duodecim menses quidam duodecim Apostolos, alij melius iugẽ, & continuã fructificationem accipiunt, quã Christus habet in electis, potissimũque in beatis, eis continuò per omnẽ æternitatem essentiale gaudiũ pacificæ visionis aliáq; accidentalia tribuendo. Folia verò ad sanitatem gentiũ interpretãtur verba Christi, eiúsq; doctrinam, quæ gentibus salutem attulit. Verũ hæc expositio mystica nobis potiùs quàm literalis videtur, imò & textui minimè consentanea. Cum enim dicatur lignũ vitæ esse in vtraque parte fluminis: quomodò vnũ, & idem lignum ex vtraq; parte esse potuit? Quare haud dubiè lignum hoc loco pro lignis positum est, vt sit sensus; multa ligna, hoc est, multas arbores ex vtraque ripa fluminis cõsitas fuisse. Cum igitur fluuius gaudiũ beatitudinis significet, vti diximus, quis nõ videt arbores in vtraq; ripa fluminis consitas Beatos ipsos adumbrare, qui eius gaudij torrente irrigantur? Quoniam verò eorum gaudiũ nullo vnquam tempore vel cessabit, vel interrumpetur: idcirco fructum ferunt singulis mẽsibus. Dicuntur folia esse ad sanitatem gentiũ: quoniam gaudium accidentale Beatorũ, quod per folia accipiendum putamus, sufficiens per se est ad omnem mentis, corporisque ægritudinem leuandam. Et enim in omnibus animæ potentiis, & sensibus corporis erunt peculiaria gaudia, quæ eiusmodi potentias perficiant, omnique imperfectione quasi ægritudine sanabunt.

Quæ in reliqua parte capitis continentur, fere expositione non indigent, sed

ea tamen breuiter percurramus Sequitur igitur. *Et omnem maledictum non erit amplius.* Maledicti nomine peccatum omne intellige, quod in illa ciuitate nunquam erit. Dicitur autem peccatum maledictum, quia execratione dignum est, idq; significat Græcum vocabulum, κατάθεμα: *Et sedes Dei, & Agni in illa erunt,* hoc est, erit Metropolis ciuitas, in qua Deus, & Agnus in omnem æternitatem regni sedem figent. *Et serui eius seruient illi,* hoc est, nunquam à Dei, & Agni famulatu, amoréque discedent. Ratio verò statim subiungitur: *Et videbunt faciem eius.* Quomodò enim deserere eum poterunt, quem clarè vident esse omni amore, cultúque dignissimum? Quin potius: *Nomen eius in frõtibus eorum,* hoc est, maximi honoris, & ornamenti loco ducent tanto Principi seruire: ac pro eius seruis famulisq; agnosci: in cuius rei signum nomen tanti Principis in frontibus tanquam illustre insigne, & monumentum gestabunt. *Et nox vltrà non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine solis: quoniam Dominus Deus illuminat illos, & regnabunt in secula seculorum.* Nulla noctis, ac diei vicissitudo in illa ciuitate reperietur: quoniam Deus, qui perpetuò lucet, & omnis mutationis est expers, ciuitatem illuminabit. Beati verò omnes regnabunt, hoc est, Reges erunt fœlicissimi, ac potentissimi. Quanquam enim, vt paulò ante dictum est, serui erunt cœlestis Principis: tamen ea ipsa seruitus pro regno, & imperio reputabitur. Ne verò quis de tam magnifica pollicitatione dubitaret, adiungit: *Et dixit mihi: Hæc verba fidelissima sunt, & vera, Et Dominus Deus spirituum Prophetarum misit Angelum suum ostendere seruis suis, quæ oportet fieri cito. Et ecce venio velociter.* Dicitur Deus Dominus spirituum Prophetarũ: quia ipsius est spiritum prophetiæ dare Prophetis. Cur verò dicat Ioan. *Quæ oportet fieri cito?* & cur Christus dicat, *Et ecce venio velociter?* ad initium huius operis explicauimus. *Beatus, qui custodit verba prophetiæ libri huius. Et ego Ioannes, qui audiui & vidi hæc.* Suo ipsius testimonio, & auctoritate omniũ, quæ hactenus in Apocalypsi scripsit, veritatem confirmat. Id quod more suo facit Ioan. idem namque in Euãgelio præstitit c. 19. Cum enim de sanguine, & aqua, quæ ex Christi demortui aperto latere profluxerunt, scripsisset, adiunxit: *Et qui vidit testimonium perhibuit, & verũ est testimonium eius.* & c. 21. *Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his, & scimus, quia verum est testimonium eius. Et postquam audissem, & vidissem, cecidi, vt adorarem ante pedes Angeli, qui mihi hæc ostendebat, & dixit mihi: Vide, ne feceris: conseruus enim tuus sum, & fratrum tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius, Deum adora.* Consule, quæ diximus c. 19. vbi hæc eadem sententia totidem verbis scribitur, de eaq; nos eo loco fusè disseruimus.

Peccatum maledictum dicitur.

Metropolis ciuitas illa erit.

Beati à Dei obsequio nunquam discedent.

Reges erunt. huius promissi authoritas.

Suo testimonio horum veritatem confirmat Ioan.

Ioan. 19. 35. & 21. 24.

Ne signaueris verba prophetiæ libri huius: tempus enim prope est. Præcipit Deus Ioanni, ne librum hunc Apocalypsis obsignet, & claudat: sed omnibus legendum proponat. Quæ est Arethæ, & reliquorum Interpretum expositio. Ratio verò eared-ditur: *Tempus enim prope est,* hoc est, multa eorum, quæ tibi ostensa sunt, citò debẽt euenire, cuiusmodi fuerunt multiplices Ecclesiæ per Tyrános, ac hæreticos persecutores, & alia, quæ vel ipso Ioanne viuente acciderunt. Quam ob causam vtile erat, imo & perneccessarium legendam Apocalypsim fidelibus proponere, ne labores, & calamitates ipsos imparatos, & nec opinantes de repente, & insperato opprimerent: quin ipsi omnia ante prospicientes postea ipsis rerum euentis minimè mouerentur. Cur verò c. 10. superiori præceptum sit Ioanni, vt ea, quæ septem tonitrua locuta fuerunt, signaret, nec literis mandaret, rationem eo loco reddidimus ex rerum ipsarum prodigiosa visione desumptam, ne si illa prodigia vlugarentur, fortè fideles tam horribilium rerum denuntiatione commoueri, ac de suæ mentis constantia, atque in Deum fiducia deturbari possent.

IIII. Iubetur Ioannes librum hunc omnibus legendum proponere.

Porrò illa, quæ habentur apud Dan. c. 8. *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit:* & c. 12 *Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum:* & paulò post; *Vade Daniel, quia clausi sunt, signati que sermones vsque ad præfinitum tempus*: non enim sensum habent, vt prohibeatur Daniel eiusmodi visiones mandare literis, sed vt eas obscurè conscribat, & ænigmatum inuolucris obscuret, ne palam propositæ ab imperitis riderentur: quin potius apud omnes suam auctoritatem, & maiestatem retinerent.

Dan. 8. 26. & 12. 4.

Quando Daniel iubeatur signare, quæ vidit

V.

Aute horum complementum datur tempus peccandi, & benefaciendi.

Timore iudicij deterrot à peccando Christus.

Spe præmij allicit ad bene agendum.

Sequitur. *Qui nocet, noceat adhuc: & qui in sordibus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc. Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere vnicuique secundum opera sua.* Significatur adhuc tempus superesse ante vniuersam horum vaticiniorum quæ in Apocalypsi continentur, impietionem, & interim, vnumquemque pro sua libertate posse aut peccatis, si malus sit, in dies inquinari, aut si iustus est, magis per bona opera sanctificari: itaque integrum vnicuique esse male, benè agere, neminémque à Deo prohiberi, sed omnes suæ permitti libertati. Sic enim locus iste est accipiendus, non quasi Deus exhortetur quempiam, vt noceat, aut vt in peccatorum sordibus hæreat. Imo vt omnes timore iudicij ad bene viuendũ impellat, addit se cito venturum ad iudicandum. *Ecce*, inquit, *venio cito: & merces mea mecum est*, hoc est, Non opus habeo aliunde præmium, ac mercedem mutuari, vt eam iis, qui bene egerint, conferam: quoniam mecum est ipsa merces, eam in mea potestate habeo, eam mecum simul affero, vt absque mora iustis impertiar. Sic enim accipienda sunt illa verba: *Merces mea mecum est*: quæ eodem sensu habẽtur Esa. 40. *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium eius nominabitur: ecce merces eius cum eo.* Et c. 62. *Ecce saluator tuus venit, ecce merces eius cum eo.* Nec verò mercedẽ dumtaxat iustis dabo, sed seuere etiam in peccatores, & sceleratos vindicabo: etenim omnes secundũ cuiusque opera aut supplicio afficiã, aut præmio. *Ego enim sum Alpha, & Omega: primus, & nouissimus, principium, & finis.* Idẽ hæc omnia significant; *primus* enim, *& nouissimus, principiũ, & finis* interpretatio sunt eius, quod dictũ est, *Alpha, & Omega*, vt suo loco fusius exposuimus. Idcirco verò Christ⁹ hoc loco se principium, & finẽ nominat, vt intelligãt omnes ab ipso expectandam esse mercedẽ, supplicium que etiã inferendũ: quippe qui sit Alpha, & Omega vniuersorũ, hoc est, Deus, à quo omnia vt à principio emanãt, & in quẽ omnia vt in finẽ referuntur, atque adeo potens ad mercedẽ iustis conferendã, & pœnas à sceleratis deposcendas. Quam ob causam verbis consequentibus iusti beati prædicãtur: improbi verò à sempiterna felicitate repelluntur. *Beati*, inquit, *qui lauant stolas suas*, (videlicet in sanguine Agni *vt sit potestas eorum in ligno vitæ*, (de quo superiori cap.) *& per portas intrent in ciuitatẽ. Foris canes, & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis seruientes, & omnis, qui amat, & facit mendacium.* Per canes Arethas infideles, Haymo Hæreticos quoque comprehendit. Foris, inquit, canes, id est, Iudęi, Hęretici, cęteriquę increduli, qui contra Eccl. latrant. *Venefici*, id est, malefici, siue Magi, & *impudici*, id est, inuerecundè peccantes: Mendacium quomodo sit accipiendum, vt ab ingressu arceat cœlestis ciuitatis, iam capite superiori docuimus.

A Christo expectanda merces, & supplicium.

Canes Hæretici, & infideles. Arethas. Haymo.

VI.

Confirmat hæc omnia Christus.

Spiritus sanctus mouet ad desiderãdum aduentum Christi.

Subiungitur. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis. Ego sum radix, & genus Dauid, stella splendida, & matutina.* Vt vera, certáque omnino esse confirmet, quæ in tota hac Apocalypsi continentur, testatur Christus ipse se ea per Angelum suum Ioanni reuelasse, vt ea Ecclesiis proponeret. Quomodò verò Christus sit radix Dauid, diximus cap. 5. Cur verò stella matutina appelletur, c. 2 explicauimus. *Spiritus, & Sponsa dicunt: Veni.* Per Spiritum, Spiritum sanctum intellige, cum Græcè habeat appositum articulum, τὸ πνεῦμα. Et est sensus, Spiritum sanctum mouere iustos, vt aduentum Christi ad iudiciũ desiderẽt, & petant,

iuxta illud ad Rom. 8. *Ipse Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus*, id est, facit postulare. Quamuis non sit improbabile, quod ait Arethas, per spiritum accipiendos esse eos, qui digni habentur spiritualibus nuptiis. Spōsa etiam, id est, Ecclesia dicit: *Veni*, hoc est eundem aduentum omnibus votis expetit, petitq; ab sponso suo, vt veniat tandē ad eam in thalamum gloriæ admittendam. *Et qui audit, dicat: Veni*, hoc est, omnes, ad quos hæc visio peruenerit, eundem aduentum exoptent, & postulent. *Et qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* Inuitantur omnes ad aquam tum gratiæ modò, tum gloriæ posteà hauriendam. Quo verò sensu gloria gratis dari dicatur, superiori capite est explicatum.

Rom. 8. 26. Ad quos eius desiderium pertineat. Arethas.

VII.

Deinde contestatur Ioannes, ne quis suæ huic Apocalysi aliquid vel adiicere, vel detrahere præsumat. *Contestor*, inquit, *omni audienti verba prophetiæ libri huius: Si quis apposuerit adhæc, apponet Deus super illum plagas scriptas in libro isto. Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferet Deus partē eius de libro vitæ, & de ciuitate sancta de his, quæ scripta sunt in libro isto.* Innuit futuros in Ecclesia Hæreticos, qui sacras Scripturas adulteraturi essent, atque ad eas corrūpendas, & in suos errores detorquēdas quędam adiicerent, quædam etiam mutilarēt. Id quod de Marcione testatur multis in locis Tertullian. & in primis, quòd plura deleret in sacris literis ad suas hæreses astruendas, docet lib. de carne Christi, c. 2. *His opinor consiliis tot originalia instrumenta Christi delere Marcion ausus est, ne caro eius probaretur.* Et c. 4. *Circunspice Marcion, si tamen non delecti. Stulta mundi elegit Deus, vt confundat sapientiam.* Vnde eūdem Marcion Tertullianus l. aduersus eum primo. c. 1. *murem Ponticum* appellat Euangelium corrodentem. *Nihil*, inquit, *tam barbarum, ac triste apud Pontum, quam quòd illic Marcion natus est. Iam & bestijs illius barbariæ importunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis Castor, quam qui nuptias abstulit? Quis tam comessor mus Ponticus, quam qui Euangelia corrosit?* Quod verò etiam Marcion de suo quædam Scripturis adiiceret, docet idem Septimus l. de carne Christi, c. 7. *Nō recipio*, inquit, *quod extra Scripturam de suo infers.* Quòd de Marcione docet Tertull. in multis aliis Hæreticis ostendi posset, quos vti diximus, hoc loco notauit Apostolus.

Hæretici adulteratores Scripturæ. Detrahebat Scripturis Marcion. Tertull.

Adiiciebat etiam de suo.

Tum subiungit: *Dicit, qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio cito. Amen.* Dubium est sintne ista verba Christi, an Ioānis? Arethas existimat ad vtrumq; referri posse, quidā ex Recentioribus existimat esse Ioannis, vt ipse de se dicat: *Hæc dicit is, qui testimonium perhibet istorum*: iisque verbis suā auctoritatem interponat, ne quispiā audeat in Apocalypsi aliquid immutare. Prēterea etiam eiusdē esse verba sequentia: *Etiam venio cito*, vt quoniā Christus dixerat: *Qui sitit, veniat, & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis*: Ioannes, qui maximè eam aquā sitiebat, optabatque dissolui, & esse cū Christo, respōdeat: *Etiam venio citò Amen*, Quasi dicat: Siquidem Christe optimè ais, vt qui sitit, ad te veniat: en ego te fontem aquæ viuæ sitio, & citò ad te venio, cum iā senex admodum sim, parūmque mihi vitę transigendum supersit. *Amen*, hoc est, vtinā tuo singulari munere cito huius mei voti compos fiā. Cæterùm cōmunis expositio magis placet, quæ hæc de ipso Christo interpretatur: itaque de Christo Ioannem dicere: *Dicit qui testimonium perhibet istorū: Etiam venio citò*, hoc est, Christus, qui paulò ante testatus est se huius libri auctorem esse illis verbis: *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis*: ipse, inquam, Christus se cito venturū esse confirmat: *Etiam venio citò*. Vbi pro *etiam*, est Græcè, ναί, quæ dictio affirmantis est. Cui expositioni aptè cohærent, quæ sequūtur: rectè enim subiungit nomine Ecclesię Ioannes, *Amen: veni Domine Iesu*. Ita sit, inquit, veni iam tandem Domine Iesu. Ita locū hunc intellexit Beda. *Dicit qui testimonium perhibet istorum: Etiam venio citò, Idem*, inquit, *Christus testimonium perhibet*,

VIII.

Dubitatio. Arethæ.

Ioan. Christum aquam vitæ desiderat.

Vera responsio.

Christū venire desiderat Ecclesia. Beda.

qui se Ecclesiæ venturum annuntiat, cui more Cantici canticorum Ecclesia deuotè respondet: Amen. Veni Domine Iesu. Sic etiam Rupertus, Haymo, Ansbertus, & reliqui. Et confirmari potest: quia verba illa, *venio citò*, verba sunt notissima, ac diserta ipsius Christi, quæ sæpè in hoc opere vsurpauit tum hoc ipso capite: *Ecce venio velociter:* & iterum: *Ecce venio citò, & merces mea mecum est:* &c. 3. *Ecce venio citò:* & sæpe alias in hoc opere, vt minimè dubitandum sit, quin hoc loco Christum ex sua ipsius voce loquentem debeamus agnoscere.

Rupert. Haymo. Ansbert.

Apoc. 3. 11.

IX. Denique verbis præclarissimis, & verè aureis suam Apocalypsim Ioannes concludit. *Gratia*, inquit, *Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis.* Pulchertimam sanè, & nobilissimam libro suo subscriptionem Ioannes adhibuit & se, & tanto opere dignissimam. Et verò quanam alia subscriptione is, qui à gratia nomen accepit, (sonat enim Ioannes *Dei gratiam*) nisi gratia ipsa cõcluderet? *Erat Pelagiani*, inquit Beda, *& sua virtute fidentes Domini se gratia priuent: Apostolo autem Paulo præsidium quærente, ac dicente: Quis me liberabit de corpore mortis huius? respondeat Ioannes nominis sui memor: Gratia Dei per Iesum Christum. Et ne sibi Domarista de singulari Dei munere blandiantur, audiant, quod cum gratiam Dei quasi valè vltimum commendaret adiecit: Cum omnibus vobis.* Hæc ille. Illud aduerterim, Paulum quoque eandem subscriptionem in omnibus suis epistolis adhibere, quemadmodum ipse testatur 2. ad Thess. 3. *Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistola, ita scribo: Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.* Nam si percurras omnes eius epistolas, eam subscriptionem, & quasi Pauli sigillum in omnibus reperis: imo & omnes etiam præter eam, quæ est ad Hebræos, à gratia inchoat Apostolus, vt innuat bona opera sine Dei gratia nec inchoari, nec perfici posse. Ita etiam suam Apocalypsim Ioannes à gratia inchoauit. *Gratia*, inquit, *vobis, & pax ab eo, qui est, & qui erat, & qui venturus est.* Eandémque gratia concluſit, & quasi gratiæ sigillo obsignauit.

Quam suo operi subscriptionem Ioan. adhibuerit. Beda.

Eandem etiã suis epistolis adhibebat D. Paulus. 2. Thess. 3. 17.

X. Eodem igitur nos Regali Diuinæ gratiæ sigillo, nostros hosce in Apocalypsim commentarios obsignemus. Diximus in opere difficillimo, quæ nobis probabiliora, & magis contextui, & instituto Ioannis consentanea visa sunt: Quod si librum septem sigillis omni ex parte aperire, & resignare nõ potuimus; operam certè nostram, qualis, qualis est, æqui, bonique consulet, qui & eã vnius Dei nomine susceptam, & non omnino inutilem esse cogitauerit. Illud superest, vt immortali Deo immortales agentes gratias, & omnia, quæ scripsimus, scribemusque in posterum, Ecclesiæ iudicio, censuræque subiicientes hortemur, obtestemúrque singulos, vt per bona opera studeant ad cœlestẽ Hierusalem paulò ante descriptam ascendere, & ad lætissimas, & amœnissimas cœlestis illius fluminis ripas perennibus, & iucundissimis sempiternæ felicitatis, & nunquam labentium gaudiorum torrentibus irrigari.

Autoris peroratio.

Laus Deo, Virginique Matri.

INDEX

INDEX
LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ, QVI HOC LIBRO EXPLICANTVR.

Aliquos breuitatis causa omisimus.

Prior numerus paginam, Secundus numerum marginis indicat.

Ex Genesi.

Cap. 1. IN principio creauit Deus cælum & terram. 477. nu. 6

3 Inimicitias ponã inter te & mulierẽ, & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum. 439. n. 3. Et 613. per integ. sect.

Ne forte mittat manum suam, &c. & comedat, & viuat in æternum. 136. n. 1.

4 Cur concidit facies tua? nonne si bene egeris, recipies? sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit. 825 n. 1

6 Non permanebit Spiritus meus in homine, quia caro est. 126. num. 3.

15 Leuo manum meam, &c. quòd à filo subtegminis vsque ad corrigiam caligæ non accipiam ex omnibus, quæ tua sunt, ne dicas: Ego ditaui Abraham. 521. n. 2

17 Faciam te crescere, & ponam te in gentem magnam, Regesque ex te egredientur. 33 num. 6

18 Num amen paritura sum annus? 40. n. 2

Ego autem sum terra, ac cinis. 610. num. 3

19 Salua animã tuam, noli respicere post tergum tuũ, nec stes in omni circa regione. 535. n. 4

20 Ecce dedi mille argenteos fratri tuo: hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, & quocunque perrexeris, mementote deprehensam. 596. n. 2

22 Vade in terram visionis, & ibi offeres eum. 698. n. 1

Vidit arietem inter vepres hærentem cornibus. 701. num. 6

Multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, & sicut arenam, &c. 306 num. 2

24 Egressus fuerat ad meditandum in agro. 58 num. 2

25 Completi sunt dies Isaac, & appositus est populo suo senex, & plenus dierum, 193. n. 1

27 Ecce odor filij mei sicut odor agri pleni, 691 num. 3

Viues in gladio, & fratri tuo seruies, 422 num. 3

28 Do tibi partem vnam, &c. quã tuli de manu Amorrhæi in gladio, & arcu meo, 226 num. 5

49 Lauabit in vino stolam suam, & in sanguine vuæ pallium suum. 37 nu. 8

Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita, mordens vngulas equi, vt cadat ascensor. 538. n. 3. & 733. n. 2

Ex Exodo.

Ca. 1 QVando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit, si masculus fuerit, interficite, si fœmina, reseruate. 541. n. 2

4 Noli adorare Deum alienum, Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator. 681. n. 3

12 Percussit Dominus omne primogenitum in terra Ægypti, de primogenito Pharaonis vsque ad primogenitum captiuæ. 25. num. 1.

Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. 435.nu.5
14 *Quid clamas ad me?* 334.n.3
15 *Venerunt filij Israel in Elim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ.* 523.n.3.
21 *Placatus est Dominus, ne faceret malũ, &c.* 126.n.2.
24 *Ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel.* 523.n.2.
Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum, cum serenum est. 434.n.3. & 513.num.2
27 *Non solidum, sed inane, & vacuum facies illud.* 194.num.4
28 *Stringésque tunicam bysso.* 782.n.10
Sculpes eos nominibus filiorum Israel inclusos auro, atque circundatos. 523.num.4
32 *Dimitte me, vt irascatur furor meus, &c.* 543.num.3.
33 *Non ascendam tecum, quia populus duræ cervicis es, ne forte disperdam te in via.* 497.n.3
Depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. 498.num.3
est apud me locus, & stabis super petram, & transibo, & abscondam te in foramine petræ. 45.num.4

Ex Leuitico.

Cap.11 *Quod ambulat super manus ex cunctis animantibus, quæ incedunt quadrupedia, immũdum erit.* 423.n.1
12 *Mulier si susceperit semine pepererit masculum, immunda erit septem diebus.* 622.nu.1 per integ. sect.
19 *Non in rotundum attondebitis comam,* 429 num.3. & seq.
27 *Omnis æstimatio sicli sanctuarij ponderabitur.* 477.num.7
Quæ sub pastoris virga transeunt, quicquid decimum venerit, sanctificabitur Domino. 478 num.8

Ex Numeris.

Ca.1 *Tollite summam vniuersæ congregationis filiorum Israel, &c. & nomina singulorum quicquid sexus est masculini à vigesimo anno, & supra omnium virorum fortium ex Israel.* 541.n.2
6 *Radet caput illico in eadem die purgationis suæ, & rursus septima.* 432.n.2
Ostendat Dominus faciem suam tibi, & misereatur tui. 23.nnm.1
11 *Nunquid ego concepi hanc multitudinem, &c. vt dicas mihi: Porta eos in sinu tuo, sicut portare solet nutrix infantulum?* 69.num.2
13 *Mitte viros, qui considerent terram Chanaam, singulos de singulis tribubus ex principibus, &c.* 525.num.7
20 *Hæc est aqua contradictionis, vbi iurgati sunt filij Israel contra Dominum, & sanctificatus est in eis.* 572.n.1
21 *Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo.* 571.num.10
25 *Suspende eos contra solem in patibulis.* 258.num 2.

Ex Deuteronomio.

Cap.21 *Si egressus fueris ad pugnam, &c. & videris in numero captiuorum mulierem pulchram, &c. radet cæsariem, & circuncidet vngues, &c.* 437.n.7
30 *Propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo.* 185.num.3
32 *Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora.* 127.n.4
Leuabo ad cælum manum meam, & dicam &c. si acuero vt fulgur gladiũ meum, etc. 97.n.1. & 467.n.6
33 *In dextera eius ignea lex.* 214.n.1
Qui dixit patri suo, & matri suæ: Nescio vos, & c. & pactum tuum seruauerunt, benedic Domine fortitudini eius. 435 num.6
Benedictus in filiis Asser, sit placens fratribus suis, & tinget in oleo pedem suum, & ferrum, & as calceamentum eius. 449.n.1
34 *Ascendit Moyses supra montem Nebo. Mortuus est ibi Moyses seruus Domini in terra Moab iubente Domino.* 493.n.2. & 800.n.2.

Ex Iosue.

Ca.1 *Moyses seruus meus mortuus est.* 798.num.1

6 *Sit ciuitas hæc anathema, & omnia, quæ in ea sunt, Domino, &c.* 791.n.3

Ex 1. Regum.

Cap. 2. *DOnec sterilis peperit plurimos.* 21.n.1.

Ex 2. Regum.

Cap. 7. *ISta est enim lex Ædam Domine Deus.* 79 n.2

18 *Tulit Ioab tres lanceas in manu sua, & infixit eas in corde Absalon, &c.* 537

Ex 3. Regum.

Cap. 6. *OMnes parietes templi sculpsit variis cælaturis, & fecit in eis Cherubin, & palmas, &c.* 422.n.4

Ædificauit atrium interius tribus ordinibus lapidum politorum. 480.n.4

7 *Et atrium maius rotundum trium ordinum de lapidibus sectis.* 481.n.7

10 *Fecit Rex Salomon thronum de ebore grádem, & vestiuit eum auro fuluo nimis, qui habebat sex gradus, &c.* 526.num.6

18 *Vsquequo claudicatis in duas partes.* 18 n.2

21 *Nónne vidisti humiliatum Achab coram me* 498.n.2

Ex 4. Regum.

Cap. 21. *EXtendam super Hierusalem funiculum Samariæ, & pondus domus Achab.* 328.n.1

Ex 2. Paralip.

Cap. 1. *FEcit etiam atrium sacerdotum, & basilicam grandem, &c.* 481.n.7

20 *Cúmque stetisset Iosaphat in medio cætu Iudæ, & Hierusalem in domo domini ante atrium nouum.* 482.n.9

Ex 2. Esdræ.

Cap. 13. *IN diebus illis vidit Iudæos ducentes vxores Azotidas, Amonitidas & Moabitidas, & filij eorum ex media parte loquebantur Azotice, & nesciebant loqui Iudaice, & loquebantur iuxta linguam populi, & populi.* 513.n.1

Ex lib. Iudith.

Cap. 8. *ERat hæc in omnibus famosissima quoniam timebat Dominum valde, nec erat qui loqueretur de illa verbum malum.* 786.n.2

Ex Esther.

Cap. 5. *ETiam si dimidiam partem regni petieris, dabitur tibi.* 548.n.3

Ex Iob.

Cap. 1. *NVnquid Iob frustrà timet Deum?* 14.n.5

4 *Vidi eos, qui operantur iniquitatem, & seminant dolores, & metunt eos, &c.* 441.n.5.

Tigris periit, eo quod non haberet prædam. 532.n.7

5 *Qui ponit humiles in sublimi.* 611.n.5

6 *Vtinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, & calamitas, quam patior, in statera.* 328.num.1

Ingredieris in abundantia sepulchrum, &c. 193.n.2

Inuolutæ sunt semitæ gressuum eorum. 425 n.3.

7 *Dies mei velocius transierunt, quàm à texente tela succiditur.* 332.n.1

Elegit suspendium anima mea, & mortem ossa mea. 537.num 4

9 *Qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum, & Oriona.* 458.n.2

12 *Baltheum regum dissoluit, & præcingit funes reneis eorum.* 32.n.6. & 129.n.7

13 *Prius vos ostendens fabricatores mendacij.* 794.n.1.

Obseruasti omnes semitas meas, & vestigia pedum meorum considerasti. 104 n.3.

15 *Contra omnipotentem roboratus est, &c.* 321.n.4

16 *Tenuit ceruicem meam, confregit me, & posuit me sibi quasi in signum, circundedit melanceis suis.* 510.n.2

Saccum consui super cutem meam, & operui cinere carnem meam. 498.n.1

19 *In nouissimo die de terra, &c. & in carne mea videbo Deum saluatorem meum.* 29 n.3 & 30.n.5

20 *Panis eius in vtero illius vertitur in fel*

aspidum intrinsecus, &c. 400.n.2
26 Qui tenet vultum soliy sui, &c. 255.n.7
Spiritus eius ornauit cælos, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus. 451 n.2.
29 Iustitia indutus sum, & vestiui me quasi vestimento. 70.n.2
Oculus fui cæco, & pes claudo. 18.n.2
Si quando ridebã ad os, non credebant, & lux vultus mei non cadebat in terrã. 69 n.2.
In nidulo meo moriar, & sicut palma multiplicabo dies. 544.n.3
31 Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarẽ quidem de virgine. 435.n.5.& 531.n.5
Semper quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui. 41.n.1.
Librum scribat ipse, qui iudicat, vt inhumero meo portem, &c. 186, n.8
33 Conteret multos, & innumerabiles, & stare faciet alios pro eis. 202.n.4
36 Effundit imbres ad instar gurgitum, qui de nubibus fluunt. 43.num.5
39 Penna struthionis similis est pennis herodij, &c. 192.n.3.& 449.n.2
Nunquid volet Rhinoceros seruire tibi: aut morabitur ad præsepe tuum: nunquid alligabis Rhinocerota ad arandum loro tuo: &c. 576.n.7
Pulli eius lambent sanguinem. 519.n.6
40 Stringit caudam suam quasi cedrum. 538 n.2.
Nunquid pones circulum in narribus eius? 794.n.1
41 Quis reuelabit faciẽ indumenti eius, &c. portas vultus eius quis aperiet? 450.num.1 & 736.n.2
Per gyrum dentium eius formido. 424 n.3
Corpus illius quasi scuta fusilia compactum squammis sese prementibus, &c. & ne spiraculum quidem incedit per eas. 754 n.3
Feruescere faciet quasi ollam profundũ maris, & ponet quasi cum vnguenta bulliunt. 441.n.6
42 Auditu auris audiui te, nunc autem oculus meus videt te. 105.n.2

Ex Psalmis.

Cap.2. Ego autem constitutus sum Rex ab eo, &c. 32.n.4
Filius meus es tu: ego hodie genui te. 52 n.4
Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli &c. 187.n.1 & seq.
Apprehendite disciplinam, ne quando irascatur Dominus. 34.n.1.& 779.n.6
Filij hominũ vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? 794.n 1
7 Exurge Domine Deus in præcepto, quod mãdasti, & synagoga populorum circundabit te. 499.n.3
Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrauit, arcum suum tetendit, & paranit illum, &c. 99.n.3.& 320.n.3
9 Conteret brachium peccatoris, &c. Quæretur peccatum illius, & non inuenietur, 84 n.3.
Dum superbit impius, incenditur pauper. 742.n.5.
10 Oculi eius in pauperem respiciunt, palpebræ eius, &c. 83.num.2
11 In circuitu impij ambulant. 429.n.4
13 Sepulchrum patens est guttur eorum. 426. n.2.& seq.
15 Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum. &c.29.n.2
16 A resistentibus dexteræ tuæ custodi me vt pupillam oculi. 46.n.6
18 Cæli enarrant gloriam Dei. 342.n.3
Nõ sunt loquelæ, neque sermones, &c. ibidẽ.
In omnem terram exiuit sonus eorum 330 n.3
In sole posuit tabernaculum suum. 66.n.1
21 Deus Deus meus, & c. quare me dereliquisti? longè à salute mea verba delictorum meorum. 505.n.1
Manducauerunt, & adorauerunt omnes pingues terræ, &c. 138.n.1
22 Dominus regit me: & nihil mihi deerit: in loco pascuæ, &c. 507.n.4
Virga tua, & baculus tuus ipsa me consolata sunt. ibidem.
24 Dulcis, & rectus Dominus: propter hoc legem

legem dabit delinquentibus in via. 454. num.1.

27 *Et refloruit caro mea, & ex voluntate mea confitebor ei.* 692.num.5.

29 *Conuertisti planctum meum in gaudium mihi: concidisti saccum meum, &c.* 498. num.1.

32 *Ipse dixit, & facta sunt, mandauit, & creata sunt.* 99.num.4.

Fallax equus ad salutem, &c. 317.num.2.

33 *Immittet Angelus Domini in circuitu timentium eum, & eripiet eos.* 549.n.6.

34 *Congregata sunt super me flagella, & ignorani.* 505.num.1.

35 *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ, &c.* 369.num.5.

36 *Sustinentes autem Dominũ inhæreditabunt terram, & adhuc pusillum, &c.* 12.num.2.

Beatus, qui tenebit, & allidet paruulos tuos ad petram. 534.num.3.

39 *In capite libri scriptũ est de me, vt facerem voluntatem tuam, &c. & legem tuam in medio cordis mei.* 27. num. 1. & 718. num.6.

Aures autem perfecisti mihi. 131.n.2.

44 *Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis.* 601.num.8. & 677.num.3.

Omnis gloria eius filiæ regis ab intus in fimbriis aureis, &c. 436.num.7.

47 *In spiritu vehementi conteres naues Tharsis.* 235.num.3. & 734.num.1.

48 *Cur timebo in die malaꝰ iniquitas calcanei mei circundabit me.* 459 num.3.

49 *Os tuum abũdauit malitia, & lingua tua concinnabit dolos.* 425.num.1.

50 *Tibi soli peccaui, & malum coram te feci vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas, cum iudicaris.* 554.num.1.

Aspergesme Domine hyssopo, & mundabor; Lauabis me, &c. 36. & 37. num. 7.

Reddemihi lætitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me. 785 n.3.

51 *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei, &c.* 229.num.6.

54 *Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine.* 544 num.2.

Extendit manum suam in retribuendo. 93.num.2.

56 *Filij hominum dentes eorum arma, & sagittæ.* 426 num.3.

57 *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* 503. num.3.

59 *Dedisti metuentibus te significationem, vt fugiant a facie arcus.* 571.nu.10.

61 *Duo hæc audiui, quia potestas Dei est, & tibi Domine misericordia.* 584.n.3.

64 *Te decet hymnus Deus in Sion.* 563. & 595.num.4.

Induti sunt arietes ouium, & valles abundabunt frumento. 518.n.4.

65 *In multitudine virtutis tuæ mentientur tibi inimici tui.* 795.num.3.

66 *Illuminet vultum suum super nos, &c.* 23. num 1.

67 *Dixit Dominus: Ex Basan conuertam, &c. Vt intinguatur pes tuus in sanguine: lingua canum tuorum ex inimicis ab ipso* 504. n.3

Increpa feras arundinis. 442.n.7.

68 *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum.* 415.n.5.

70 *Tanquam prodigium factus sum multis.* 566 n.5.

71 *Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiã tuam filio Regis.* 634.num.2.

Erit firmamentum in terra, in summis montium. 170.num.8.

Ante solem permanet nomen eius. 636. num.4.

Benedicentur in ipso omnes tribus terræ. 47. num.1.

72 *Non est resectus morti eorum, & firmamentum in plaga eorum.* 107.num.3.

Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. 318. num.4.

Quid enim mihi est in cælo, & à te quid voluit super terram? Defecit caro mea, & cor meum Deus cordis mei. 521.n.2.

73 *Redemisti virgam hæreditatis tuæ.* 32.n.3.

Posuerunt signa sua signa, & non cognouerunt sicut in exitu super summum. 510. num.2.

Operatus est salutem in medio terræ. 68. num.1.

74 *Cum accepero tempus, ego iustitias iudi-*

cabo. 466.num.5.& 477.num.7
Calix in manu Domini, &c. inclinaui ex hoc in hoc. Veruntamen fæx eius non est exinanita. 330.num.3. & 515.n.2
75 Dormitauerunt, qui ascenderunt equos. 317.num.2
76 Anticipauerunt vigilias oculi mei. 464 num.2
Nunquid in fine misericordiam suam abscindet? 224.nu.4
Nunquid obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas? 102.n.5.
Nunc cæpit hæc mutatio, &c. 208.nu.4
Ædificauit sicut vnicornium sanctificium suum in terra. 430.num.5
77 Auerterunt se, &c. Conuersi sunt in arcum prauum. 321.n.4
78 Redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum. 21.num.1
79 Ostende faciem tuam, & salui erimus. 23 num.1
Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros Dei. 31.num.4
84 Operuisti omnia peccata eorum, mitigasti omnem iram tuam, &c. 575.num.4
Veritas de terra orta est, & iustitia de cælo prospexit. 575.nu.5
85 Da imperium tuum puero tuo, & saluum fac filium ancillæ tuæ. 634.num.2
86 Sicut lætantium omnium habitatio est in te. 415.num 4
87 Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. 827.num. 4
88 Quoniam dixisti: Misericordia ædificabitur in cælis, &c. 224.num.3
Tu dominaris potestati maris, motum autem fluctuum eius tu mitigas. 458.num.2
Thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta &c. 24.num.5
89 Et custodia in nocte, quæ pro nihilo habentur, eorum anni erunt. 11.num.2
90 Cadent à latere tuo mille, & decem millia à dextris tuis. 243.nu.10
91 Iustus vt palma florebit. 368.num.4
92 Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus. 459.n.2
93 Nunquid adhæret tibi sedes iniquitatis qui fingis laborem in præcepto? 626.n.2
94 Propter quod ipsensus sui generationi huic. 126.num.3.
98 Deus tu propitius fuisti eis, & vleiscens in omnes adinuentiones eorum. 93.n.3
100 Misericordiam, & iudicium cantabo tibi Domine. 465.n.5
101 Similis factus sum Pelicano solitudinis &c. 544.n.3
102 Renouabitur vt Aquilæ iuuentus tua. 558.num.3
Secundum altitudinem cæli à terra corroborauit misericordiam suam super timentes se. 645.num.2
103 Extendens cælum sicut pellem. 342 num.4
Qui facit Angelos suos spiritus & ministros suos, &c. 368.n.3
Posuisti tenebras, & facta est nox: in ipsa pertransibunt omnes bestiæ syluæ? ortus est sol, & congregati sunt, &c. 465 num.3.
Hoc mare magnum, & spatiosum manibus: illic reptilia, quorum non est numerus, &c. 735.nu.2.& seq.
Draco iste, quem formasti ad illudendum ei. 157.num.4
106 Posuit flumina in desertum, & exitus aquarum in sitim. 459.n.3
109 Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum. 507.nu.4
Tecum principium in die virtutis tuæ. 32 num.6.& 51.n.3
In splendoribus sanctorum ex vtero ante Luciferum genui te. 637.num.1. per integ. sect.
Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, &c. 539.n.2
De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput. 560.nu.4
114 Misericors Dominus, & iustus, & Deus noster miseretur. 102.n.5
115 Ego dixi in excessu meo: Omnis homo mendax. 795.num.3
117 Circumdederunt me sicut apes. 693 num.6

118 *Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* 18.n.2
Tu mandasti mandata tua custodiri nimis. 626.n.1
Viam mandatorum tuorum cucurri. 18.n.2.
Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo. 469.n.3
Prævenerunt oculi mei ad te diluculo, vt meditarer eloquia tua. 664.n.2
Septies in die laudem dixi tibi. 21.n.1
120 *Leuaui oculos meos in montes, vnde veniet auxilium mihi, &c.* 545.n.4
128 *Sæpe expugnauerunt me à iuuentute mea, dicat nunc Israel, &c. etenim non potuerunt mihi.* 511.num.5
Supra dorsum meum fabricauerunt peccatores, prolongauerunt iniquitatem suam. 457.n.1
Fiant sicut fœnum tectorum, &c. 195.n.7
129 *Quia apud Dominũ misericordia, & copiosa apud eum redemptio,* 36.n.5
132 *Ecce quàm bonum, & quàm iucundum habitare fratres in vnum.* 336.n.5
134 *Fulgura in pluuiam fecit.* 231.n.5
138 *Perfecto odio oderam illos, &c.* 114.num.2
140 *Pone Domine custiam ori meo, & ostium circumstantiæ labiis meis.* 598.n.2
147 *Quoniam confortauit seras portarũ tuarum, &c.* 367.n.2

Ex Prouerbijs.

Cap. 5. *CErua charissima, & gratissimus hinnulus: vbera eius inebrient te, &c.* 528.num.2
Rumbus peccatorum suorum constringitur impius. 457.num.1
6 *Vade ad formicam, ô piger, & considera vias eius, & disce sapientiam. &c.* 465.n.3. & seq.
8 *Dominus possedit me in initio viarum suarũ.* 26.n.3
Ab æterno ordinata sum, nondum erant abyssi, & ego iam concepta eram, quãdo præparabat cælos, aderam, &c. 590.n.4
Ludens in orbe terrarum, &c. 12.n.2 & 274.n.3
10 *Qui nititur mendacijs, hic pascit ventos, idem autem ipse sequitur aues volantes.* 794.n.1
14 *Qui impatiens est, exaltat stultitiam suam.* 117.n.1
16 *Omnes viæ hominis patent oculis eius, Spirituum ponderator est Dominus,* 477.n.7
19 *Fœneratur Domino, qui miseretur pauperis* 147.n.2
20 *Ruina est homini deuorare sanctos, & post vota retractare.* 158.n.2
21 *Vir obediens loquetur victorias.* 174.num.3
23 *Quando sederis, vt comedas cum principe, attende, & c.* 138.n.1
Ne attingas paruulorũ terminos, &c. propinquus enim illorum fortis est. &c. 41.n.1
Noli esse in conuiuijs potatorum, &c. quia vacantes potibus, & dantes symbola consumentur. 425.n.2. & 426.n.3
30 *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, &c. Viam colubri super terram* 505.n.1
Formica populus infirmus, qui præparat in messe cibum sibi, lepusculus plebs imualida. &c. Regem locusta non habet, &c. Stellio manibus vitatur. 419 n.2
31 *Mulierem fortem quis inueniet? &c. Cõfidit in ea cor viri sui, & spolijs non indigebit.* 620.n.3.
Byssus, & purpura indumentum eius 324 n.2

Ex Ecclesiaste.

Cap. 10. *VIdi seruos in equis, & principes ambulantes quasi seruos, &c.* 317.n.2
11 *Mitte panem tuum super transeuntes aquas, quia post tempora multa inuenies illum.* 21 n.1.

Ex Canticis.

Cap. 1. *OSculetur me osculo oris sui, quia meliora sunt vbera tua vino.* 34. num.1. & 73.num.1. & 600. num.7.
Oleum effusum nomen tuum. 330.num.3
Trahe me post te, curremus in odorem

vnguentorum tuorum. 497.n.3
Recti diligunt te. 588.n.1
Nigra sum, sed formosa, &c. sicut tabernacula Cedar, &c. 35.n.4
Nolite considerare, quod fusca sim, quia decoravit me sol. 103.n.2. & 517.num.2
Filij matris meæ pugnauerunt contra me. 528.num.2
Si ignoras te, ô pulcherrima, &c. egredere, & abi post vestigia gregum tuorum &c. 326.n.4
Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea. 588.num.2
Pulchræ sunt genæ tuæ, sicut turturis. 605 num.1
Murenulas aureas faciemus tibi vermiculatas argento. 604.num.1
Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi, inter vbera mea commorabitur. 693.num.7
2 Ego flos campi, & lilium conuallium. 86. & 233.n.4. & 689.n.1
Sicut lilium inter spinas, sic amica mea inter filias. 156.n.2
Stipate me malis, quia amore langueo. 226 n.4
Læua eius sub capite meo, & dextera illius, &c. 94.n.4. & 518.n.3
Iam hyems transiit, imber abiit, & recessit 155.n.4.
Veni columba mea, in foraminibus petræ, in cauerna maceriæ. 45 n.4
3 In lectulo meo per noctes quæsiui, quem dilegit anima mea. 545.num.4
Adiuro vos filiæ Hierusalem per capreas, &c. ne suscitetis, neque euigilare faciatis dilectam. 592.n.2
Vnius cuiusque ensis super femur suum. 96. n.2.
Ferculum fecit sibi Rex Salomon de lignis Libani, &c. ascensum purpureum. 434.n.3. & 506.n.7
Egredimini, & videte filiæ Sion Regem Salomonem in diademate, &c. 322.n.5. & 648. per integ. sect.
4 Oculi tui columbarum absque eo, quod intrinsecus latet. 593.n.1. & 594.n.3 & seq.
Sicut vitta coccinea labia tua, & eloquium tuum dulce. 598.n.1
Sicut fragmen mali puniei, ita gena tua. 141.n.1. & 596.n.1 & seq.
Sicut turris Dauid collum tuum, quæ ædificata est cum propugnaculis, &c. 520.n.7 & 572.n.3. & 601. & 603.n.4
Veni de Libano sponsa mea, coronaberis de cubilibus leonum, &c. 322.n.5
Vulnerasti cor meum soror mea sponsa, in vno oculorum tuorum, & in vno crine colli tui. 80.n.1. & 570.n.8. & seq.
Fauus distillans labia tua. 463.n.5
Hortus conclusus soror mea sponsa, hortus conclusus fons signatus. 725.n.3.
Emissiones tuæ paradisus malorum punicorum, &c. 136.n.3. & 325.n.4. & seq.
5 Messui myrrham meam, cur aromatibus meis. 384.n.4
Comedi fauum meum cum melle meo, &c. 168.n.6
Ego dormio, & cor meum vigilat. 570 n.8
Manus meæ stillauerunt myrrham, & digiti mei pleni myrrha probatissima. 786. n.1.
Adiuro vos filiæ Hierusalem, si inueneritis dilectum meum, vt nuntietis ei, quia amore langueo. 569.n.7
Caput eius aurum optimum, &c. 522.n.8
Comæ capitis eius, sicut elatæ palmarum, nigræ quasi corous. 81.n.2. & 325.n.3. & 593.n.1.
Oculi eius sicut columbæ super riuulos aquarum, &c. 83.n.2.
Labia eius lilia distillantia myrrham primam. 91.num.1.
Manus eius tornatiles aureæ plenæ hyacinthis 98.n.2. & 449.n.1
Et totus desiderabilis. 505.n.1.
Crura illius columnæ marmoreæ, quæ fundatæ sunt super bases aureas. 87.n.7. & 455 n.1. & 456. n.1.
6 Auerte oculos tuos à me, quia ipsi me auolare fecerunt. 42.n.4. & 588. num.1.
Quæ est ista, quæ progreditur quasi aurora consurgens? 122.n.5
Pulchra vt luna, electa vt sol, terribilis vt castrorum acies ordinata. 589.n.2

Descendi

Descendi in hortum nucum, vt viderem poma convallium. 507.num.4

7 *Quid videbis in Sunamite nisi choros castrorum?* 133.n.2

Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis filia principis. 522.n.3.& 609 n.2.

Venter tuus sicut acervus tritici, vallatus liliis. 608.n.4

Collum tuum sicut turris eburnea. 520.n.1

Oculi tui sicut piscinæ in Hesebon, quæ sunt in porta filiæ multitudinis. 362.n.4.& 593 n.1.

Comæ capitis tui sicut purpura regis iuncta canalibus. 324.n.2.& 570.n.9. *Statura tua assimilata est palmæ.* 153.n.1.& 589. n.3

Ascendam in palmam, & apprehendam fructus eius 137.n.5.& 324.n.3

Ego dilecto meo, & ad me conversio eius. 521 n.2.

8 *Pone me vt signaculum super cor tuum, vt signaculum super brachium tuum.* 359.n.4 & 747.n.4

Quid faciemus sorori nostræ in die quando alloquenda est? Si murus est, ædificemus super eum propugnacula argentea &c. 521 n.1.

Ego murus, vbera mea sicut turris, ex quo facta sum, &c. 521.num.1

Vinea mea est in conspectu meo, mille Salomoni, & ducenti, qui servant fructum eius 782.n.10

Ex lib Sapientiæ.

Cap.3. NOn tanget illos tormentum mortis. 333.n.3

9 *Mitte sapientiam de cælis sanctis tuis, vt mecum sit, & mecum laboret.* 185.n.4

11 *Misereris omnium, quia omnia potes.* 455 n.2

18 *Magnificentia tua in diademate capitis illius scripta erat.* 580.n.4

Ex Ecclesiastico.

Cap.2. SEcundum magnitudinem ipsius, sic & misericordia illius cum ipso est. 568.n.4

7 *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* 441.n.5

21 *Quasi a facie colubri fuge peccata.* 394.n.2 & 535.n.4

24 *Ego ex ore altissimi prodiui primogenita ante omnem creaturam.* 26.num.3

Quasi platanus exaltata sum iuxta aquas. 573.n.3

27 *Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis.* 741.num.2

Si sequaris iustitiam, apprehendes illam, & indues quasi poderem honoris 70.n.2

28 *Verbis tuis facito stateram.* 599.n.4

36 *Secundum benedictionem Aaron da populo tuo.* 23.n.1

38 *Vnguentarius faciet pigmenta suauitatis.* 184.n.3

Figulus sedens ad opus suum, conuertens pedibus suis rotam, &c. In brachio suo formauit lutum, & ante pedes suos curuabit virtutem suam. 568.n.3

43 *Vide arcum, & benedic eum, qui fecit illū, &c.* 266.n.4

In sermone eius siluit ventus, & cogitatione placauit abyssum, & plantauit illū Dominus Iesus. 459.n.2

44 *Enoch placuit Deo, & translatus est in paradisum, vt det gentibus pœnitentiam.* 483. n.1.& seq.& 486.n.2.& 490.n.9.& 491.n 1

48 *Surrexit Helias Propheta quasi ignis, & verbū ipsius quasi facula ardebat.* 321.n.3

Ex Esaia.

Cap.1. SI fuerint peccata vestra vt coccinū, quasi nix dealbabūtur, &c.36.n.7

2 *Ingredere in petram, & abscondere in fossa humo, &c.* 45.n.4

3 *Lingua eorum, & adinuentiones eorum cōtra Dominum, vt prouocarent oculos maiestatis eius.* 83.n.3

4 *Apprehendent septem mulieres virum vnū dicentes p: Inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum.* 21.n.2

In die illa erit germen Domini in magnificentia. 261.n.7

5 Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. 494.n.3
Propterea dilatauit infernus animam suã, &c. 333.nu.3
Ideo iratus est furor Domini in populum, & extendit manum suam. 93.n.2
Leuabit signum in nationibus, & sibilabit ad eum de finibus terræ, & ecce festinus velociter veniet. 142.n.3.& 510.n.2
6 Volauit vnus de Seraphim habens in manu calculum, &c. 88.num.8
7 Ecce virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Emmanuel. 650 n.1.
Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis: Velociter spolia detrahe, citò prædare 256.n.10.& 669 per integ. sect.
Accessi ad prophetissam, & concepit, & peperit filium. 661.per integ.sect.
Zelus Domini exercituum facit hoc. 681 n.3
8 Iugum oneris eius, & virgam humeri eius &c. superasti sicut in die Madian. 536. n.6.& seq.
Factus est principatus super humerum eius. 31.n.1
Multiplicabitur eius imperium, & pacis non erit finis. 583.n.11.& 677.n.2 per integ.sect.
Sciat omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam in superbia, &c. Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus ædificabimus, &c. 521 nu.1
10 Quid facietis in die visitationis, & calamitatis de longè venientis? 560.nu.3
Computrescet iugum à facie olei. 184.n.3
11 Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. 259.n.5.& seq. & 683 per integ.sect.
In die illa radix Iesse, qui stat in signum populorum, &c. 259.n.5.& seq.
145 cedebo in monte testamenti, &c. 228.n.5
16 Emitte agnum Domine dominatorem terræ de petra deserti, &c. 262.n.3.& 4.& 572.n.1.& 598.per integ sect.
Venter meus ad Moab quasi cithara sonabit. 788,n.1
19 Ecce Dominus ascendet super nubem leuem 42.n.3.& 702.per integ.sect.
22 Ecce Dominus assortari te faciet, sicut assortatur gallus gallinaceus, & c.128.n.5.& seq.
Quasi pilam mittet te in terram latam.128. n.6
Dabo clauem Dauid super humerum eius. 31.n.1
Figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domui patris sui, &c.267 n.3
23 Erubesce Sidon, ait enim mare, fortitudo maris dicens: Non parturiui, & non peperi, &c. 822.num.3
24 Erubescet luna, & confundetur sol, cum regnauerit Dominus exercituum in monte Sion. 341.nu.2
25 Confitebor nomini tuo, quoniam fecisti mirabilia, cogitationes tuas antiquas fideles, Amen. 34.n.1
26 Misereamur impio, & non discet iustitiam. 49.n.3
A facie tua Domine concepimus, & quasi parturiuimus. 232.n.7
27 Visitabit Dominus in gladio suo, &c. super Leuiathan serpentem vectem, & super Leuiathan serpentem tortuosum. 451 n.2
In mensura contra mensuram, cum abiecta fuerit, iudicabis eam. 329.n.2
Florebit, & germinabit Israel. 437.n.8
28 In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui. 367.n.3
Quem docebit scientiam? & quem intelligere faciet auditum? Ablactatus à lacte, &c. 75.nu.4
Pepigimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum. 183.nu.5
Qui crediderit, non festinet. 56.n.5
Vt faciat opus suum, alienum opus eius abeo, &c. 449.n.4.& 224.n.4
30 In silentio, & spe erit fortitudo vestra. 545.n.4
Erunt oculi tui videntes præceptorem tuũ, &c. 255.nu.9
Erit lux lunæ sicut lux solis, & lux solis erit septemplicitèr. 100.n.2

In

In tympanis, & citharis, & in bellis præcipuis expugnauit eos. 133.num.2
32 *Erit cultus iustitiæ silentium.* 545.n.4
34 *Occurrent dæmonia, onocentaurus, & pilosus clamabit alter ad alterum.* 180.nu.5
35 *Gloria Libani data est ei, decor Carmeli, & Saron.* 590.n.1. & 706.nu.4
Ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri. 706.n.4
38 *Domine vim patior responde pro me: quid dicam, aut quid respondebit mihi, cum ipse fecerit?* 812.n.1
40 *Suscepit de manu Domini duplicia pro peccatis.* 179.num.3
Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri: exsiccatum est fœnum, &c. 391.num.4
Quis mensus est pugillo aquas, & cælos palmo ponderauit? 514.nu.9
Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt, &c. 574 num.2
Qui confidunt in Domino, mutabunt fortitudinem. 176.nu.2
Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustū, aperiatur terra, & germinet Saluatorem. 705.per integ. sect.
49 *In vacuum laboraui, sine causa consumpsi fortitudinem meam.* 116.num.2
50 *Ecce enim in iniquitatibus vestris venditi estis, & sine argento redempti.* 213.nu.5
51 *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de qua præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, &c.* 731.n.3. & seq.
52 *Gratis venundati estis, & sine argento redimemini.* 213.n.4
Quam pulchri super montes pedes annuntiantis, & prædicantis pacem. 87.n.7
Parauit Dominus brachium suum in oculis omnium gentium. 716.num.2
Recedite, recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, mundamini, qui fertis vasa Domini. 434.num.4
53 *Ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* 709. per integ. sect.
Vidimus eum despectum, & nouissimum virorum. 142.nu.1. & 143.num.3
Languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portauit. 719.n.7
Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum. ibidem
Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum. 718.n.5
Generationem eius qui enarrabit? 713. per integ. sect.
Abscissus est de terra viuentium, &c. 260 num.7.
Voluntas Domini in manu eius dirigetur. 718.num.6
54 *Ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, &c.* 430.num.6
Ponam in iaspidem propugnacula tua, &c.
Vniuersos filios tuos doctos a Domino. 674 num.10.
Ecce ego creaui fabrum sufflantem in igne prunas. 743.num.5
55 *Qui non habetis argentum, properate, emite, & comedite, &c.* 212.n.4
Ecce testem populis dedi eum, ducem, ac præceptorem gentibus. 23.n.2
Derelinquat impius viam suam, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, quia multus est ad ignoscendum. 455.nu.2
56 *Hæc dicit Dominus eunuchis, qui custodierunt Sabbatha mea, &c. Dabo eis in domo mea locum, & nomen melius a filijs, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit.* 778 num.4
57 *Viri misericordiæ colliguntur, quia non est, qui intelligat: a facie enim malitiæ collectus est iustus.* 542.n.3
58 *Quasi tuba exalta vocem tuam.* 62.n.4
59 *Oua aspidum ruperunt, &c. & quod confotum est, erumpet in regulum.* 321 num.4
60 *Qui sunt isti, qui vt nubes volant?* 43 num.3
Ponam te in superbiam seculorum, & sugens lac gentium, & mammilla regum lactaberis. 885.num.5. & seq.
61 *Gaudens gaudebo in Domino, &c. quia induit me vestimento salutis, & indumento iustitiæ circundedit me.* 70.num.2 & 518 num.3.

62 Propter Sion non tacebo, donec egrediatur vt splendor iustus eius, & saluator eius vt lampas accendatur, 615.nu.1. & 721. per integ. sect.
Vocabitur tibi nomen nouum, quod os Domini nominauit. 173.n.5
Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest, &c. 441.n.5
63 Vbi est zelus tuus, & fortitudo tua, multitudo viscerum tuorum. 73.num.2
64 Facti sumus vt immundus omnes nos, & quasi pannus menstruata vniuersæ iustitiæ nostræ. 867.num.5
65 Dixi: Ecce ego, ecce ego, ad gentem, quæ nō inuocabat me. 233.n.4
Qui benedictus est super terram, benedicetur amen, &c. 39.num 1
66 Cælum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. 513.nu.3
Ad quem respiciam nisi ad pauperculum? &c. 434.num 3
Quis audiuit vnquam tale? & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul, quia parturiuit; & peperit Sion filios suos. 541.num.3
Lætamini cum Hierusalem, &c. vt sugatis, & repleamini ab vbere. 73.nu.1
Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ eius. 41.n.2

Ex Hieremia.

Cap.1 A, A, Domine Deus meus nescio loqui, quia puer ego sum, 462.n.4
Virgam vigilantem ego video, 84.nu.3. & 469.num.3
3 Assumam vos vnum de ciuitate, & duos de cognatione &c. 360.n.2
4 Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas: circumcidimini Domino; & auferte præputia cordium vestrorum, &c. 672 num.8
6 Probatorem dedi te in populo meo, & scies, & probabis viam eorum. 115.n.2
11 Ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, &c. 516.n.4
12 Nunquid ana discolor hæreditas mea mihi, &c. 235.num 4
13 Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri: sic agglutinaui mihi, &c. 76.n.
15 Noli in patientia tua suscipere, &c. 81 nu.n.4
Si separaueris pretiosum a vili, quasi os meum eris. 34.nu.1
23 In diebus illis saluabitur Iuda, & Israel habitabit confidenter, & hic est nomē, quod vocabunt eum Iehouah iustus noster. 579 num.3
30 Plaga inimici percussit te, castigatione crudeli. 181.num.6
31 In charitate perpetua dilexi te, ideo attraxi te miserans. 34.n.1
Vsquequo delicijs dissolueris filia vaga? quia creauit Dominus nouum super terram: Fœmina circundabit virum. 724 per integ. sect.
Ædificabitur ciuitas Domini, & exibit vltra normam mensuræ. 330.num.3
33 In tempore illo germinare faciam David germen iustitiæ. 27.num.2
Si irritum potest fieri pactum meum cū die, & pactum meum cum nocte, & 583.n.10.

Ex Threnis.

Cap.1 Vocauit aduersus me tempus, 467 num.6
2 Cogitauit Dominus dissipare murum filiæ Sion, tetendit funiculum suum. 329.num.2
3 Tetendit arcum suum, & posuit me quasi signum ad sagittam: misit in renibus meis filias pharetræ suæ, 510.nu.2. & 511.nu.4
Fregit ad numerum dentes meos: cibauit me cinere. 400.num.2
Bonum est viro, cum portauerit iugum ab adolescentia sua, sedebit solitarius, & tacebit. 544.nu 3
Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobrijs. 561.n.6
Non ex corde suo humiliauit, & abiecit filios hominum. 224.num.4
4 Quomodo obscuratum est aurum, & dispersi sunt lapides sanctuarij in capite omnium platearum, Filij Sion inclyti. 420 num.2
Qui nutriebantur in croceis, amplexati sunt stercora. 325.n.4
Maior effecta est iniquitas populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento

nsomento. 107.n.3
Nazarei eius candidiores niue, nitidiores lacte. 235.n.4, & 433.num.3
Spiritus oris nostri Christus Dominus, &c. 586.n.6.

Ex Baruch.

Cap.3. Stellæ dederunt lumen in custodiis suis, & lætatæ sunt, &c. 92.n.1

Ex Ezechiel.

Cap.1. In medio eius quasi species electri. 85 n.3
Similitudo super capita animalium firmamenti quasi aspectus crystalli. 255.n.7
Super firmamentum, quod erat imminens capiti animalium, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni. 513.nu.3
3 Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam. 815.nu.4
4 Et tu fili hominis sumes tibi laterem, & pones eum coram te, & describes in eo ciuitatem Hierusalem, & ordinabis aduersus eam obsidionem, &c. 555.n.3
Sume tibi sartaginem ferream, & pones eā murum ferreum inter te, & inter ciuitatē. 468.n.2
7 Ecce venit, floruit virga, germinauit superbia. 476.n.5
8 Emissa similitudo manus apprehendit me, in cincinno capitis mei, & eleuauit me, &c. 436.n.6.
Fode tibi parietem, & ingredere, & vide abominationes pessimas. 116.nu.3
9 Ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem, &c. Vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius. 866.n.3
A sanctuario meo incipite. 478.n.8
16 Transiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium. 682.n.3
Ornata es auro & argento, & vestita es bysso, & processisti in regnum. 648.n.2
Auferetur zelus meus à te, & quiescam, nec irascar amplius 93.n.3 & 179.n.2. Iustificata est Sodoma soror tua exte. 209.n.6
Restituetur Sodoma in antiquum. 501 n.1
17 Sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam de vertice ramorum eius, tenerum distringam, &c. 260.nu.7
20 Stilla ad Africum. 811.n.3
21 Aufer cidarim, tolle coronā, nonne hæc est, quæ humilitatem subleuauit? 420.n.1
22 Appropinquare fecisti dies tuos, & c. 127. n.4
28 Tu signaculum similitudinis, &c. 720.n.4
40 Funiculus lineus in manu eius, & calamus mensuræ in manu eius. 474.n.1
Ante frontes picturæ palmarum. 368.n.4
Et labia earum palmi vnius, reflexa intrinsecus. 62.n.4
41 Platea erat in rotundum ascendens sursum per cochleam, &c. 55.nu.4
Fabre facta Cherubim, & palmæ, & palma inter Cherub, &c. 154 num.1
44 Porta hæc clausa erit, non aperietur, & vir non intrabit per eam, quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, &c. 727 & seq. per integ. sect.

Ex Daniele.

Cap.2. Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam, & factus est mons magnus, & impleuit vniuersam terram. 730 & seq. per integ. sect.
5 Appensus es in statera, & inuentus es minus habens. 328.nu.1
7 Videbam in visione mea nocte, & ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno, & quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari. 734.n.1
Porrò cornua decem, decem reges erunt, & alius consurget post eos, & ipse potentior erit prioribus. 533.n.1
Tradentur in manus eius vsque ad tempus, & tempora, & dimidium temporis. 557 n.2
8 Tu autem Daniel claude sermones, & signa librum vsque ad tempus statutum. 891 n.4.
9 Stillauit super nos maledictio, & detestatio, quæ scripta est in libro Moysis. 811. num.3
10 Ego veni propter sermones tuos: princeps autem regni Persarum restitit mihi, & ecce Michael vnus de principibus pri-

mi venit in adiutorium meum, &c. 547 n.3.

11 Deum patrum suorum non reputabit, & erit in concupiscentys fœminarum. 744 n.1

In tempore illo saluabitur populus tuus omnis, qui inuentus fuerit scriptus in libro. 769.n.3

A tempore cum ablatum fuerit iuge sacrificium, & posita fuerit abominatio, etc. 764.n.1

Ex Osea.

Cap.2 ECce lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, etc. 58.n.2. & 544.n.2

Sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in iustitia, etc. & Sponsabo te mihi in fide 515.n.2

6 Viuificauit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & viuemus ante faciem eius. 23.n.1. & 250.n.3

Misericordiam volui, & non sacrificium. 39.n.3

7 Ego erudiui eos, & confortaui brachia eorum, &c. facti sunt quasi arcus dolosus, 321 num.4. et 440.n.4

Transire fecit Samaria Regem suum quasi spumam super faciem aquæ. 112.nu.2

Immouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit, qui docebit vos iustitiam. 673.n.9

11 In funiculis Adam trahame eos, in vinculis charitatis. 77.num.1

12 Inualuit ad Angelum, & confortatus est, fleuit & rogauit eum. 543.num.3

Chanaan in manu eius statera dolosa, & c. 338.nu.2

Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis 400.num.1

13 Erunt quasi nubes matutina, &c. Et sicut fumus de fumario. 418. num.4

Perditio tua Israel, tantummodo in me auxilium tuum. 48.nu.2

Colligata est iniquitas Ephraim, &c. 127 n.4.

14 Ero quasi ros: Israel germinabit sicut lilium, & erumpet radix eius vt Libani. Erit quasi oliua gloria eius, &c. Viuet frumento 139.n.2. & 495.n.3

Ex Ioël.

Cap.1 REsiduum eruca comedit locusta, residuum locustæ comedit brucus. 418.nu.1

Ex Amos.

Cap.7. ECce vir stabat super murum adamantinum, & in manu eius adamas. 430. num. 6. & 512. n. 6

Humus tua funiculo metietur, & tu in terra pollunca morieris. 329.num.2

Ex Iona.

Cap.4 IN qua sunt plusquam centum viginti millia hominum, qui nesciunt quid sit inter dextram, & sinistram suam. 776 n.4

Ex Michæa.

Cap.7. PRaecoces ficus desiderauit anima mea. 361.num.2

Ex Nahum.

Cap.1 DOminus patiens, & magnus fortitudine. 115.num.1

Ex Abacuch.

Cap.2. SCribe librum, & explana eum super tabulas. 256.n.10

3 Domine opus tuum: in medio annorum viuifica illud 567.nu.2

Cornua in manibus eius, ibi abscondita est fortitudo eius. 265.num.3

Qui ascendis super equos tuos, & quadriga tua saluatio. 48.num.2

Pluuias scindes terræ, 197.nu.4

Eleuatus est sol, & luna stetit in ordine suo. 101.n.4

In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. 230.n.3

Viam fecisti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum. 460.n.3. & 735.nu.2

Ingrediatur quæ in ilibus meis, & subter me scateat, 811.num.4

Ex Sophonia.

Cap.1. IN tempore illo scrutabor Hierusalē in lucernis. 466.nu.5

3 Reddam populis labium electum, &c. & seruient ei humero vno. 185.nu.4

Ex Zacharia.

Cap.1 ET leuaui oculos meos, & vidi, & ecce quatuor cornua, &c. Hæ sunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Hieru-

rusalem. 512.num.6
2 Ego ero ei murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio eius. 515.nu 5 & seq.
Qui tetigerit vos, tãgit pupillam oculi mei. 46.num.6
3 Ecce ego adducam seruum meum orientem. 25.n.2
Super lapidem vnum septem oculi sunt. 82 num.1
Ecce ego cælabo sculpturam eius. 171 num.1
4 Septem isti oculi sunt Domini, qui discurrunt in vniuersam terram. 82.nu.1
5 Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, &c. 761.nu.5
6 Sumes aurum, & argentum, & facies coronas, & pones in capite Iesu filij Iosedec. 323.n.5. & 527.num.8
9 Tu quoque in sanguine testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, &c. Conuertimini ad munitionem vincti Spei, &c. 503 num.2
Lapides sancti eleuabuntur super terram eius. 527.num.8
12 Ponam Hierusalem lapidem oneris cunctis populis, &c. 13.num.4
Aspiciant ad me, quem confixerunt. 43 num.1. & seq.
Et plangent eum planctu quasi super vnigenitum, &c. 48.num.1
14 Venient omnes gentes, & adorabunt regem Dei. 32.num.4

Ex Malach.

Cap.3 Coladit filios Leui. 466.nu.5
Et sanies in pennis eius. 486 num.7. & 517.num.1
Ecce ego mittam vobis Heliam Prophetam, & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum, ne forte veniam, & percutiam terram anathemate. 497.nu.8

Ex Matth.

Cap.2 VT impleretur quod dictum est per Prophetas: Quoniam Nazaræus vocabitur. 683.num.1. & seq.
5 Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, &c. 742.n.4
6 Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus. 39.nu.3
10 Veni enim separare hominem aduersus patrem suum, &c. 436.num.6
11 Discite à me, quia mitis sum, & humiliscorde. 54.nu.3
20 Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Calicem quidem meum bibetis. 561. num.5
22 In resurrectione neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut Angeli Dei in cælo. 778.num.3
24 Vbicunque fuerit corpus, illic congregabuntur & aquilæ. 520.n.7
Et stellæ cadent de cælo. 341.n 2
Tunc parebit signum filij hominis in cælo. 46.n.5. & 47.num.1
Et plangent eum omnes tribus terræ. 47.n.1
27 Monumenta aperta sunt, & multa corpora sanctorum, qui dormierant, surrexerunt. 29.num.2

Ex Luca.

Cap.1 MAgnificat anima mea Dominum. 549.n.2
Fecit potentiam in brachio suo. 567.nu.3
Quia respexit humilitatem ancillæ suæ. 609 num. & seq.
2 Lumen ad reuelationem gentium, &c. 68 num.1
5 Exi à me, quia homo peccator sum Domine. 104.nu.2
6 Mensuram bonam, & confertam, & coagitatam, & superefluentem dabunt in sinum vestrum. 330.num.3
7 Intraui in domum tuam, osculum mihi non dedisti. 34.n.1
9 Dicebat excussum, quem completurus, &c. 36.n.5
10 Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes, & scorpiones, etc. 439.num.2
19 Circundabunt te inimici tui vallo 327.nu.1
22 Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis, & ego dispono vobis regnum. 55.num.4

Ex Ioanne.

Cap.1 IN principio erat Verbum. 52 num.5

De plenitudine eius nos omnes accepimus. 28.num.1

Vnigenitus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit. 259.nu.4

3 Quod scimus, loquimur, & quod vidimus, testamur. 24.num.4

Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo. 259.num.4

Qui de cælo venit, &c. quod vidit, & audiuit, hoc testatur. 24.n.4

Qui autem accepit eius testimonium, signauit, quia Deus verax est. 24.nu.4

6 Hunc enim Pater signauit Deus. 23.nu.3

8 Principium qui & loquor vobis. 51.nu.3

Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum. 702.nu.8

10 Ambulabat Iesus in templo, in porticu Salomonis. 481.n.7

13 Cum dilexisset suos, qui erant in mundo, in finem dilexit eos. 35.n.2

14 Pater in me manens, ipse facit opera. 22.n.8

15 Colligent eum, & in ignem mittent, & ardebit. 481.n.7

17 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam. 22.num.1

Ex Actis.

Cap.24 DISputante autem illo de iustitia, & castitate, & de iudicio futuro tremefactus Felix, &c. 787.num.4

Ex epist. ad Rom.

Cap.2 AN diuitias bonitas eius, &c. contemnis? 73.n.1

Iis quidem, qui secundum patientiam boni operis, &c. gloriam, & honorem, &c. 54 num.2

Habentem formam scientiæ, & veritatis in lege, &c. 89.n.10

Per præuaricationem legis Deum inhonoras. ibidem.

5 Tribulatio patientiam operatur, patientia verò probationem, probatio autem spem. 14.num.5. & 215.num.3. & 88.num.9

Commendat Deus charitatem suam, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. 35.n.3

6 Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentijs eius. 335.num.6

Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ. 33.num.6

Stipendia peccati mors, gratia autem Dei vita æterna. 135.n.4. & 536.n.7

7 An ignoratis fratres, quia lex dominatur in homine, quanto tempore viuit? Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. 19.nu.2

Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. 536.num.6

8 Debitores sumus non carni. 68.n.2

Non solum autem illa, sed & nos ipsi, &c. gemimus adoptionem filiorum Dei expectantes. 503.nu.2

Vt sit ipse primogenitus in multis fratribus. 25.nu.2

Quis ergo nos separabit à charitate Christi? 519.num.5

9 Volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa iræ, &c. 455.num.2. & 54 num.2

11 Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam: quanto magis, &c. 494.num.2

Cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo Gentium intraret, & sic omnis Israël saluus fieret. 769.nu.2

21 Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, &c. rationabile obsequium vestrum. 38.nu.3

Sed sapere ad sobrietatem. 781.n.8

Date locum iræ. 827.num.4

13 Et si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur. 27.num.1

Et hoc scientes tempus, quia hora est iam nos de somno surgere, &c. 10.nu.2

Induimini Dominum Iesum Christum. 518 num.3. & seq.

15 Sanctificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta, &c. 120 num.3

Ex Epist. 1. ad Corinth.

Cap.2 *SI cognouissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.* 681.nu.2
4 *Sine nobis regnatis, & vtinam regnetis, vt & nos vobiscum regnemus.* 881.n.2
Spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus. 323.num.1
8 *Si autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam, &c.* 159.n.2
15 *Gratia eius in me vacua non fuit.* 194.n.6
Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis. 707.n.5. & 708.n.6 & seq.
16 *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema, Maranatha.* 497 n.3. & 726.n.4.

Ex epist.2.ad Corinth.

Cap.1 *DEi filius Iesus Christus, &c. non fuit, est, & non, sed est in illo fuit.* 39.num.1
2 *Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco, quia Christi bonus odor sumus.* 694.n.8
3 *Nos verò omnes reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginē transformamur, &c.* 92.num.1. & 878.num.2
4 *Habemus thesaurum istum in vasis fictilibus, vt sublimitas sit virtutis Dei, &c.* 741 num.3
Persecutionem patimur, sed non derelinquimur: deiicimur, sed non perimus. ibid.
Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes. 561.n.5
Id quod in præsenti momentaneum, & leue est tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate, &c. 14.n.5. & 465.n.3
5 *Sive mente excedimus Deo, sive sobrij sumus vobis.* 229.n.2
Et si cognouimus Christum secundum carnem, sed iam non nouimus. 67.n.1
Eum qui non nouerat peccatum pro nobis peccatum fecit. 505.n.1
6 *In omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, &c. in charitate non ficta.* 67.n.2
Quasi morientes, & ecce viuimus. ibid.
8 *Altissima paupertas eorum abūdauit, &c.* 146.n.2
Non quasi imperans dico, &c. etiam vestræ charitatis ingenium comprobans. 215.n.3
Siue fratres nostri Apostoli Ecclesiarum gloriæ Christi. 511.n.3
11 *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo.* 316.n.4
Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? 469.nu.2
Virtus in infirmitate perficitur. 13.nu.5
12 *Cum enim infirmor, tūc potens sum.* 66.n.2

Ex Epist. ad Galatas.

Cap.3 *ANte quorum oculos Christus præscriptus est, &c.* 256.nu.11
4 *Vbi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum factum ex muliere.* 193.n.3. & 618.n.3.
Qui secundum carnem natus fuerat, persequebatur eum, qui secundum spiritum. 160 num.3
6 *Tempore enim suo metemus non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum.* 464.n.3. & 465.n.4
Mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. 544.n.2

Ex epist. ad Ephesios.

Cap.1 *INstaurare omnia in Christo, &c.* 27.n.7
Ipsū dedit caput super omnē Ecclesiā. 27.n.2
2 *Propter nimiam charitatem suam, qua dilexit nos, &c.* 35.nu 3
Conresuscitauit, & consedere fecit in cælestibus. 229.n.5
3 *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* 35.n.3. & 646.n.3
4 *Qui descendit ipse est, & qui ascendit super omnes cælos, vt impleret omnia.* 647.n.4
5 *Redimentes tempus, quoniā dies mali sunt.* 467.n.7.
Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam, aut rugam. 71.n.2
6 *Accipite armaturam Dei, &c.* 61.nu.2
In quo posito omnia tela nequissimi ignea extinguere. 531.n.5

Ex epist. ad Philip.

Cap 1 *QVotidie morior per vestram gloriam.* 192.nu.4
2 *Semetipsum exinaniuit formam serui ac-*

cipiens. 628.num.5.
3 Obseruate eos, qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram. 62.n.4.
4 Tandem aliquando, reseruistis. 120.n.2

Ex epist. ad Colos.

Cap.1. TRanstulit in regnum filij dilectionis suæ. 83.nu.3.
Qui est imago Dei inuincibilis, primogenitus omnis creaturæ, &c. 25.n.2
Mysterium, quod abscónditum fuit à seculis, nunc autem, &c. 79.nu.2.
2 Expolians principatus., &c. traduxit confidenter palam triumphans, &c. 258.n.2
Nemo vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, &c. 216.nn.5. & 402.n.2. & seq.
3 Charitatem habete, quod est vinculum perfectionis. 78.n.3
Pax Dei exultet in cordibus vestris. 225.n.5 & seq.

Ex epist. ad Thessal.

Cap.2 QVæ est autem nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ? Nónne vos, &c. 222.nu.5
5 Ab omni specie malæ abstinete vos. 439 n.7

Ex epist.2. ad Thessal.

Cap.1 NIsi venerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati filius perditionis, &c. 736. n.1. & 754.n.1 & 770.n.1
Et nunc quid detineat scitis, &c. 770.n.1
Quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui. 548.nu.5
3 Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni epistolâ, gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amẽ. 894.n.9

Ex epist. ad Timoth.

Cap.5 QVorundam hominum peccata manifesta sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequuntur. 802 n.5
6 Est autem quæstus magnus pietas cum sufficientia. 146.nu.2
Radix omnium malorum est cupiditas. 442 nu.7
Qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem. 22.num.1

Ex epist.2. ad Timoth.

Cap.2 SI sustinebimus & conregnabimus. 55.n.4
Sermo eorum vt cancer serpit. 443.nu.7
Firmum autem fundamentum Dei stat habens signaculum hoc. 358.n.2
4 Coacernabunt sibi magistros prurientes auribus. 121.nu.3

Ex epist. ad Titum.

Cap.2 IN omnibus teipsum præbe exemplum bonorum operum in doctrina, in integritate, in grauitate, &c. 62.nu.3. & 779 n.5
3 Apparuit benignitas, & humanitas saluatoris nostri Dei. 73.n.2

Ex epist. ad Philem.

PRopter charitatem magis obsecro, cum sim talis vt Paulus senex. 211.n.1

Ex epist. ad Hebræos.

Cap.1 POrtans omnia verbo virtutis suæ. 456.n.1
Nónne omnes sunt administratorij spiritus? 551.num.3
2 Abundãtius oportet, &c. ne forte perfluamus. 208.n.3
Vt gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem. 27.nnm.2
3 Per singulos dies, donec hodie cognominatur 11.num.2
4 Viuus est sermo Dei, & penetrabilior omni gladio ancipiti. 96.n.2
5 In diebus carnis suæ preces, supplicationésque ad Deum, &c. cum clamore valido & lachrymis offerens exauditus est pro sua reuerentia. 67.n.1. & 376.n.4. & seq.
6 Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c. 234.n.2
Quam sicut anchoram habemus animæ tutam, &c. 503.n.2
8 Capitulum autem super ea, quæ dicuntur. 27.num.1
9 Non per sanguinem hircorum, aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, &c. 36 num.6
10 Quod si se subtraxerit, non placebit animæ meæ. 18.num.2
11 Quibus dignus non erat mundus. 542 num.2
Non acceperunt repromissionem, &c. vt

non sine nobis consummarentur. 29.*n.*3 & 30.*n.*5

12 *Tanquam filiis vobis offert se Deus, &c. Quod si extra disciplinam estis, ergo adulteri, & non filij estis* 14.*num.*5

Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum. 433 *n.*3.

Contemplantes, nequis desit gratiæ Dei, 122 *n.*6

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat, &c. 534.*n.*4

19 *Sed consolantes, & tanto magis, quanto videritis appropinquantem diem* 20 *n.*2.

Ex epist. Iacobi.

*Cap.*1 PRobatio fidei vestræ patientiam operatur. 642.*n.*4

Si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo, &c. 238.*n.*5 *& seq.*

2 *Superexaltat autem misericordia iudicium.* 224.*n.*5

5 *Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis* 144.*n.*3

Ex epist. 1. Petri Apost.

*Cap.*1 PRonuncians eas, quæ in Christo sunt, passiones, & posteriores glorias. 55.*n.*4

Sicut modo geniti infantes rationabile, & sine dolo, &c. 74.*num.*3

Qui crediderit in eum, non confundetur: vobis igitur honor credentibus, etc. 56.*n.*5 *& 561.n.*5

Vos autem genus electum, regale sacerdotium. 37.*nu.*1

3 *Qui est in conspectu Dei locuples.* 147.*n.*2

Quando expectabant Dei patientiam, &c. 404.*n.*4

4 *Christo passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini.* 144.*n.*3

Nolite peregrinari in feruore diei, &c. quasi noui aliquid vobis contingat. 56 *n.*5

Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis, quoniam, &c. 56.*n.*5

5 *Sed forma facti gregis.* 62.*n.*4

Ex epist. 2. Petri.

*Cap.*3. CÆli magno impetu transiet: elementa verò calore soluentur, & 834.*n.*2. *& seq.*

Ex epist. 1. Ioannis Apost.

*Cap.*2. SCribo vobis patres, &c. scribo vobis adolescentes, &c. 230.*n.*2

3 *Et omnis, qui habet spem hanc in eo, sanctificat se, sicut & ille sanctus est.* 433. *&* 784. *n.*2

Ex epist. Iudæ.

CVm Michael Archangelus cum diabolo disputans altercaretur de Moysi corpore, est ausus, &c. 448.*n.*4

Dominationem autem spernunt, maiestatem autem blasphemant. 148.*nu.*2

FINIS.

INDEX RERVM, QVÆ HOC LIBRO CONTINENTVR.

Prior numerus paginam: posterior, numerum marginis indicat.

A

ALPHA sumitur pro principio, & pro homine primate pag. 49 n. 2. Inter literas cur primum tenea locum? 50. n. 2. A. est prima vox, quam edunt infantes. ibid.

ABEL.

Quo in loco sua obtulerit sacrificia. 699 n. 2.

ABIMELECH.

Nomen erat commune regum Palæstinæ. 140. n. 3

ABLACTARE.

Filios suos suos cur interdum Christus ablactet. 75. n. 2

ABRAHAM.

Dictus fuit Hebræus & cur. 146. n. 2
Diem Christi quando viderit. 701. n. 6

ABSALON.

Peccatorem adumbrat. 527. n. 8

ABSYNTHIVM.

Acuit visum. 399. n. 6. Est symbolum amaritudinis peccati. 400. n. 1

ABYSSVS.

Accipitur aliquando pro *Inferno*. 468. n. 1

ACCELERA.

Soli Messiæ conuenit hoc nomen. 664. n. 7

ACCVSARE.

Prius nos ipsos accusemus, ne nos dæmon accuset. 555. nu. 3

ACEDIA.

Sex habet filias. 815. nu. 2. Totius vniuersi & Abrahami exemplo fugienda. ibid.
Suffocat spiritualia bona. ibid.

ACHAZ.

Regis Achaz impietas. 569. nu. 5. & 650. n. 1
Quot annis regnauerit. 663. num. 4

ADAMAS.

Venena deprehendit: maleficis resistit artibus. 171, n. 2. Frangitur hirci sanguine. ib.

ADAMVS.

Fuit homo, sed non filius hominis. 28. n. 1
Eius peccatum Christi cruciatib. fomenta ministrauit. 380. n. 1. Sepultum in Caluariæ monte, qui asserant. 489. n. 7. Fabula circa eius corporis proceritatem. ibid. Adam sic dictus à terra, ex qua fuit efformatus. 645. n. 1. Terrenus homo cur dicatur à Paulo. 707. n. 5. & seq.

ADOLESCENTIA.

Quàm sit varia, & inconstans. 642. nu. 2

ADOPTIO.

Adoptio filiorũ Dei, pretiosa gẽma. 164. n. 3

ADVLTERIVM.

Adulteriũ admittit, qui fidẽ deserit. 178. n. 5

ÆGRITVDO.

Ægritudo temporalis, sæpe est initium pœnæ sempiternæ. 180. num. 6. & seq.

ÆTERNITAS.

Appellatur *Hodie*. 51. num. 4. In ea præterit nihil. ibid. & seq. Significatur per *Caniciem*. 78. & 79. n. 1. & 2. Sumitur pro ipso Deo. 461. nu 3

ÆGYPTVS.

Floruit religione per Christi in eam aduentum. 703. nu. 2

AFFECTVS.

Affectus animi in oculis maximè cernuntur. 82. nu. 2

AGNVS.

Est Christi symbolum. 261. n. 2. & seq.
Cur apparuerit *stans, & tanquam occisus*. 263 num. 1. & seq. Agni nomen scriptum in frontibus gestare, quid sit. 775. n. 1

ALA.

Duæ datæ mulieri quid significent? 558. n. 4

ALFONSVS.

Alfonsi primi Lusitaniæ Regis incredibilis in Deum pietas. 886. nu. 6

ALMA.

Quid propriè significet apud Hebræos.

641.n.1.& 652.n.4. Tribus tantũ locis reperitur cum articulo. ibid.n.5

ALTARE.

Quodnam fuerit illud, sub quo Martyrum animæ Ioanni apparuerunt. 333. n. 2. & seq. Duplex fuit tam in Tabernaculo, quàm in Salomonis templo. 377.n.5. Altaris holocausti descriptio. 377.n.1.&seq. Mystica eiusdem expositio. 379. n. 1. & seq. Crucem, & cruentum Christi sacrificium adumbrabat ibid.n.1. Carnis macerationem. 380.nu.2. Hoc appellabatur simpliciter *Altare*. 473 n.1

Erat in atrio Sacerdotũ. ibid. Altaris Thymiamatis descriptio, & mysterium. 382 n.1.&seq. In qua templi parte fuerit. 384 num.1

AMEN.

Quot habeat significationes. 39.n.1.& 40. n.1. & seq.

AMIANTHVS.

Telæ confectæ ex Amiantho lapide in ignẽ coniectæ non comburuntur. 143.n.2

AMOR.

Laborem facilem, & leuem reddit. 19.nu.2 Elegans amoris periphrasis. 77.n.2. Demõstratur operibus. 78.n.3. Actus amoris, claui aurei. 215.n.4. Qui ducitur amore, aureis constringitur vinculis. 215.n 4

Amor Dei in homines propter Christum. 283.nu.5. Omnia sua opera ad amorem sui refert Deus. 265.n.3

Absque amore Dei, & proximi, vera iustitia non constat, 383.n.4. Violentia diuini amoris in hominum peccatis superãdis. 646. nu.2. Certamen amoris indixit hominibus Deus factus homo. 660.n. 6 Vide verbum, *Christi amor*, & verbũ, *Christi charitas*.

ANGELVS.

Septem supremi Angeli præsidẽt orbi vniuerso. 22 nu.1. Primogeniti cæterorum dicuntur à Clement. Alex. ibidem. Meruit Angelis Christus gratiam & gloriã. 26 n.1. Alati & discalceati cur pingantur 121.n.4 Terrenæ labis sunt expertes. ibid. Assistunt missæ sacrificio. 163.n. 2. Septẽ præcipui cur dicantur lampades 232. nu. 1. Sunt vasa plena gratiarum ibid. num.2 Quos illuminant, Dei amore accẽdunt. ibid. Quatuor stantes super quatuor angulos terræ, non boni, sed mali, 346. n. 2 &seq. Peristos quatuor, orbis principes designantur. 347.n.4. Quatuor item Romani imperatores, 350.num.2.& seq. Per malos communiter, per bonos aliquãdo punit Deus. 346.n.2. Angelus habẽs thuribulum aureum, Christum exprimit. 374. n.1. Habentes septem tubas, diuersos significant concionatorum ordines. 388.n.2.& seq. Habens pedem dextrum super mare, sinistrum super terrã, Christum repræsentat. 453.n.1.& seq. Angeli sunt in maiori numero, quam vniuersi homines 539.n. 4. Custodes sunt ex infimo ordine. ibid. Vnus plurium hominum non est custos. ibid. Non corruit præcisè tertia eorum pars. ibi. Tria tantum eorum nomina reperiuntur in sacris literis. 546. nu.1. Angelus Persarum bonus, non malus, 547.nu.3. Contentio inter hunc, & Gabrielem vnde orta. ibi. Instar militum in acie nos tuentur, 549 nu.6. Omnes per seipsos mittuntur, 551 nu.3. & seq. in plurimis fuerunt Apostolorum discipuli, 674. n. 10. Cyrille, de quo est mentio in Apocal. se à Ioanne adorari non permiserit, 779, n. 4. & 846 n.1.& seq. Honorem sibi arrogant, quòd Virginibus sint pares, 779.nu. 4. In persecutionibus adiuuant martyres, 804.n. 2. Præerit aliquis igni, quo deflagraturus est orbis, ibid. Alij præmia tribuunt iustis, alij damnatorum præsunt cruciatibus 805.n.4. Lætantur cum vident diuinum honorẽ vindicari, 812. n.1. Ex Charitate ad puniendum procedunt, 813.n.2 Angelorum phialas effundentium mysterium, 818.n.1.& seq. Post Incarnationem homines socios suscipiunt, 847 n.2 Prophetiæ spiritum reuerentur, 848.n.5 Assistebant Apostolis in Euangelij prædicatione. 875.n.2

ANIMA.

Animarum cura grauissima, 57.nu.1. Earum conuersio victima Deo gratissima. 102

n.3. Animæ affectiones adumbrantur in quatuor illis mysticis animalibus. 239.n. 3. Fuerit ne anima Traiani ab inferis liberata. 288. nu. 4. Iusti anima tanquam currus à Deo gubernatur. 317. n. 2. Animarum conuersio maxima prædicatoris retributio. 322. nu. 5. Aliquando pro hominibus vsurpantur in sacris literis. 333. n. 2. Earum clamores maxima sunt desideria. ibid.n.3

ANIMALIA.

Quatuor illa Ioannis, quatuor sedes Patriarchales, designant. 238.nu.2. Virtutes itē cardinales. 239.nu.3. Animæ affectiones. ibid.n. 3. Ecclesiæ prælatos. ibidem Christum Dominum. ibid. Quatuor Ecclesiæ Doctores. ibid. Euangelistas. ibid.n.4. Eorum facies quo pacto distribuat Hieronymus. 240.n.5. Cur in medio & in circuitu sedis fuerint. 241. nu.7

ANNONA.

Annonæ caritatem pro supplicio infert Deus. 682.n.3

ANNVS.

Qui sint illi mille anni, quibus cum Christo regnabunt sancti. 816. nu.1. & seq. & 821.n. 8. & 822. & seq.

ANTICHRISTVS.

Agitur de illo à pag. 734. vsque ad p. 773. Est cauda dęmonis. 537.n.2. Qua potentia desæuiet in fideles. ibid. Coluber & Ceraſtes. 538. n.3. Cur dicatur *ascendere de mari*. 734.n.1. & seq. Est superborum caput. 735.n.5. Seruꝰ peccati. 736.n.1. Malitia eius multiplex & varia ibid. & seq. Totus erit cōcretus ex sceleribus. ibid. Nec minimam admittet inspirationem diuinam. ibid. & 726. nu.3. Cur oculos quasi hominis dicatur habiturus. 737.n. 1. Septem reges illum orbis Monarcham agnoscent. 712.n.6. Peruertet multos signis mendacibus. ibid. In seruitutē tandem abducetur, & perimetur. 738. num.1 Eius persecutio lapis Lydius fidei sāctorum. 741. num.2. Antichristi hypocrisis. 744.n.1. & 754.n.3. Eius præcursor concionator eximius. ibid.nu.2. Antichristi simulacrum loquetur per dęmonis operationem. 745.nu.3. Characterem suum frontibus sibi credentium inuret. 746 n.1. Qualis futurus sit iste character. ibi. n.2. Tres habebit characteres. ibid. nu.3 Eius sectatores omnibus se sceleribus coinquinabunt. 748. nu.5. Adorationem sibi exhiberi faciet. ibid. Crucis signum maximè formidabit. ibid. Numerus nominis Antichristi. 749.n.1. & seq. Quot Antichristi nomina excogitarint Auctores. 750.n.3. Nomen proprium vsque ad eius tempora erit incognitum. ibid. n.4. Non futurum verum hominem putarunt aliqui. 751.nu.1. Alij futurū verum hominem per incarnationem diaboli. 752.nu.2. Diaboli potestas in eum ibid. Nascetur ex fornicatione. ibid.n. 4. Futurum ex tribu Dan vt probabilius statuitur. 753.nu.2. Gente Iudæum, vt certum. ibid. Mentietur se ex tribu Iuda. ibid nu.3. Nascetur Babylone ibid.nu.4 Eius vita qualis futura. 754. nu.1. & seq. Magicus erit ac veneficus. ibid.n.1. Ab ipso conceptu possidebitur à dæmone. ibid.num.2. Angelus custos & auxilium sufficiens ad conuersionem nunquam ei denegabitur. 755.nu.3. Simulata prius castitate in omnem ruet libidinem. 756 n.2. Nullum Deum præter se coli patietur. 757.nu.1. Certum dæmonem priuatim colet. ibid.nu.2. Messiam se simulabit. 757.nu.1. Templum Hieruſ. instaurabit. ib.n.2. In eo sedebit tanquā Deus. 758.nu.1. Iudaicam legem obseruabit, 757.nu.2. Omnes circuncidi præcipiet. ibidem. Qua arte & quibus initiis orbis imperium obtinebit. 759.n.1. & seq. Iudæorum gēs ipsi præ omnibus erit chara. ibid. per vniuersum orbem mittet legatos. 759.n.2. Quale futurum sit eius imperium. 760.n.1. & seq. Omnium erit imperatorum potentissimus. 761. nu. 4 Babylone primum regnabit. ibid. nu. 5 Eius regni metropolis erit Hierosolyma. ibid. Omnia eius miracula, mendacia 762.nu.1 & seq. Eo regnante Eucharistiæ mysterium, & cultus publicè cessabit. 764. Tyrannis eius durabit tribus annis cum dimidio, 765. Quales eius futurus interitus ibid. Viui ipse, eiusque

præcursor à terra deglutientur. 766.n.3 & 862. n.16. Ab eius morte vsque ad diē iudicij quantum temporis excurret. 767 n.1. Quibus signis diiudicari possit à fidelibus Antichristi aduentus. 770. n. 1. & seq. In suis præcursoribus dicitur iā venisse. 772. n. 5. Quantum temporis vsque ad eius aduentum supersit adhuc, definiri non potest ibi. Euphratis siccatio Antichristo funesta. 819. n. 2. Vbi superatus fuerit, ibi. Ecclesiæ tectum rursus cōsurget. 820. n. 2. Committet prælium cum decē regibus in Armagedon. ib. Aduersus eum decertabunt reges Orientales. 823. n. 8

ANTIQVITAS.

Significatur per canitiem. 78. n. 1

APOCALYPSIS.

Apocalypsim ex albo canonicorū lib. expungunt aliqui hæretici. 1. n. 1. Est liber Canonicus, & à Ioan. Apostolo cōscriptus. 2. n. 3. Fuisse scriptam ab eo ante Euangeliū probabilius. 3. n. 5. *Apocalypsis* idem est, quod reuelatio. ibid. n. 6. Est nomen proprium sacræ scripturæ. ibid. Eius præstantia ibid. & 97. n. 1. & 257. n. 13. Est reuelatio facta Christo. 9. n. 3. Fuit conscripta in insula Pathmo. 57. n. 1. Liber signatus. 257. n. 13.

APOSTOLI.

Ituris ad prædicandū cur præceperit Christus, ne virgā ferrent. 54. n. 3. Contentio inter ipsos, quis eorū videretur esse maior, vnde orta. 68. n. 2. Sunt Christi pedes. 87. n. 7. Equitauit in eis Christus, ibi. & 460. n. 3. Sunt Eccl. columnæ. 87. n. 7. In extremo iudicio leunculi. 97. n. 1. Sunt Ecclesiæ vbera. 138. n. 5. Adamantes durissimi. 171. n. 2. Ecclesiastici templi columnæ. 204. n. 2. Nutauerunt in passione Domini, firmati in resurrectione. ibidē. Coruscabant miraculis. 231. n. 4. Per boues æneis maris cur designentur. 237. n. 3 Ad eorū Prædicationis tubam, falla mūdi dogmata corruerunt. 389. n. 3. Doctrina eorū de cælesti vena procedebat. 414 n. 3. Mundanam eloquentiam superauit. ibid. Gentilitatis mare equorum instar turbarunt. 460. n. 4. Per eos in toto orbe insonuit Christus. 461. n. 2. Tonitrua fuerunt articulatè sonantia. 462. n. 4. Sūt gloria Christi. 511. n. 3. Duodecim signa Zodiaci 514. n. 4. & 526. n. 7. Christū coronant & Ecclesiam. 523. n. 1. & 527. n. 8 Eorū numerus in sacris literis multipliciter adumbratus. 523 n. 2. & seq. Quænā cuique contigerit ad prædicandū regio. 527. n. 7. Sunt filij dexteræ. 529. n. 3. Eccl. fundamenta, & cælestes homines. 577. n. 9. Eorum scientia & cognitio quāta. 674 Pleraque Angelos docuerunt. ibi. Adhęsit eis Christi odor. 694. n. 8. Eos vniuersum aggredi orbem, grande miraculum. 735. n. 3. Vasorū instar persecutionis igne decocti. 741. n. 3. Duodecim sunt portæ cælestis Hieru. 875. n. 2. Lapides fundamentales ib. n. 2. & seq. Omnibus & singulis singuli lapides fundamentales accommodantur 877. nu. 1. & seq. Christi imaginem in seipsis susceptam in alios transmittebant 878. nu. 2. Ob doctrinæ consensionem margaritæ. 381. nu. 1

AQVA.

Aquæ in sacris literis significant *Gentes*. 90 Labores item, & persecutiones. 560. n. 3

AQVILA.

Non vescitur præda, quam non ceperit, 239 n. 3. Eius facies Euāg. Ioanni cur tribuatur. 240. n. 4. Terna parit oua, binos excludit pullos, educat vnū. 557. n. 1. Quo pacto renouetur. 558. n. 3. Cum duplici capite in orbis descriptionibus quid significet. 770. n. 2

AQVILO.

Sumitur in malam partem in sacro eloquio 209. n. 8

ARBOR.

Adumbrat principes & magnates. 391. n. 3

ARCHANGELVS.

Idem est, quod princeps nuncius. 551. n. 3

ARCVS.

Designat supplicium. 320. n. 3. Scripturam sacram. ibid.

ARIES.

Immolatus ab Abrahamo pro Isaac Christum adumbrauit. 701. n. 6. Quo pacto Abraham apparuerit. ibid.

ARIVS.
Stella de cœlo cadens. 397. n. 2. Eius hæresis quod fuerit caput. ibid. n. 3
ARMAGEDON
Vbi sit, & quod nominis etymon. 819. n. 2
ASPIS.
Aspidum ouа foris pulchra, intus venenata. 321. num. 4. Interimit cum voluptate. 400. n. 2. Venenum habet in capite ibid. n. 2
ASTRA.
Omnia post iudicij diem erunt fulgentiora. 100. n. 2. Vide Verbum *Stella*.
ATHENIENSES.
Ad sphæram æneam examinabant vires. 13 n. 4. Populum in duodecim diuidebant partes. 47. n. 1
ATRIVM.
De numero, situ, & ordine atriorum templi Salomonis. 478. & seq.
AVARITIA.
Septima phiala in auaritiæ aërem effunditur. 827. n. 5. *Idolorum seruitus* cur appelletur. ibid.
AVARVS.
Instar monstri habendus. 423. n. 1. Pascitur aëre more chamæleontis. 827. n. 5. Pecunias tanquam idolum veneratur: ibid.
AVDITOR.
Auditorum captui quàm se accommodarent Paulus, & Ioannes Apostoli, 229. n. 2
D. AVGVSTINVS.
Ingeniorum phœnix. 223. num. 2
AVGVSTVS CÆS.
Fuit Christi prorex post eius natiuitatem 32. n. 5
AVRICHALCVM.
Genus est metalli auro simile. 65. n. 4. Cur ei humanitas Christi comparetur. 85. n. 3 Vide *Orichalcum*.
AVRIS.
Auribus percipere, quid. 130. n. 2. Auris perforatio, obedientiæ signum. 131. n. 2
Geminæ cordi adiacent. ibid.
AVRVM.
Nihil eius deperit igne. 66. n. 2. Nullum metallum illo latius dilatatur. ibid. Verum in quo distinguatur ab alchimico. 67. n. 2. Quomodo probetur. 214. n. 3
Sumitur pro religione & charitate. 240 n. 1. & seq.
AVSTER.
Sumitur in bonam partem. 209. n. 8. & seq. Ventum & regionem significat. ib. n. 9
AVXILIVM.
Dei auxilium ad superandas tentationes semper præsto est. 500. n. 2. 761
B
BABYLON.
Babylone primum regnabit Antichristus. 761. n. 5. De eius euersione & damnatione cur lætentur beati. 841. n. 1
BALAAM.
Et eius turpe consilium, 158. n. 1
BAPTISMVS.
In eo vniuersa suffocatur iniquitas. 234. n. 1 Mari vitreo, & crystallo cur cõparetur? ibid. n. 2. Suscipitur in memoriam Dominicæ passionis. 237. n. 2. Figuratus in mari rubro. 393. n. 1. & seq.
In eo submergitur dæmon cum peccatis 808. n. 2. Vide verbum, *Christi baptismus*.
BARTHOLOM APOST.
Exprimit eum lapis *Sardius* sextum fundamentum cælestis Hierusalem. 879. n. 4
BEATI.
Vocabuntur in cælo *Iesuæi* siue *Iesuitæ*. 163 n. 2. Nulli erunt mutationi obnoxij. 207 n. 4. Sunt monumentum victoriæ Christi ibi. Sunt vere reges. 229. n. 6. Quantum accidentalis gloriæ ipsis accedat ex aliorum conuictu. 231. n. 5 Eorum multitudo, varietas, & concordia. 366. n. 2. Quanta apud Deum gratia valeant. ibid. n. 3 Proptitudo eorum ad parendum Deo. ibid. Omnes in manibus victrices gestãt palmas. 268. num. 4
Quibus perfundantur gaudiis. 369. n. 5 Instar matris eos consolatur Deus. 370 n. 7. Lætantur de Babylonis euersione, & damnatione. 842. n. 1. De aduentu item iudicij. 843 n. 1. Per laudes sacrificium erunt sacerdotes Dei. 851. n. 15. Mortui haud censentur à Ioanne. 863. n. 18. Sunt sibi inuicẽ lucidissima specula. 877. n. 6
BEATITVDO.
Non nisi per crucem habetur. 55. n. 4 Eius status

statusvitalis.78. nu.4. Eam vt brauium omnibus offert Deus. 95.nu.5. Ad eam adipiscendā non sat est dimicare, oportet semper vincere.134. n.3. Quomodo nunc *gratia*, nunc *iustitia* dicatur. ibid. n.4. Cur *esus* nomine significetur. 135. n.5. Est opiparum conuiuium ibid. Lignum vitæ & hortus amænissimus. 136. n.3. Cur appelletur *corona* 153.n.1. & *vitæ corona*. 155.n.4. Significatur per lignum vitæ.136. n.3. Duodecim sunt illius gaudia.154. n.3. Eius duratio, æterna.155.n. 4. Dulcedo illius abscondita mortalibus.163. n.1. Eius possessio, calculum candidum. ibid. Fuit adumbrata in Salomonis ferculo.324.n.2. Eius pulchritudinem auget beatorum varietas & concordia 366. n.2. Firmitas & stabilitas eiusdem. ibid. Pacem pro mænibus habet. ibid. *Torrenti* cur comparetur. 366. n.5. Vide verbum. *Gloria cælestis* & Verbum, *Visio beata*.

BENEDICTIO.

Dei benedictio, ipsa est beneficentia. 99. num.4.

BENEFICENTIA.

Beneficentia fortiter, sed suauiter obligantur homines.77.n.2. Dei beneficentia, perennis. 98. n.2. Macedonum in pauperes beneficentia.146. n.2. Ad benefaciendum quàm sit propensus Deus.524.n.6.

BENEFICIVM.

Beneficijs ligantur homines. 77. n.2. A specti beneficium beneficio ducit Deus. 213.n.6.

BERYLLVS.

Rubicundum reddit colorem. 879. n.4. Est fundamentum cælestis Hierusal. adumbrat Thomam Apost. idid.

BETHLEHEM.

Est Australis comparatione Hierusalem. 210. n.8.

BILIBRIS.

Habet pondus duarum librarum. 327.n.2.

BONA TEMPORALIA.

Vt capilli propter Deum resecanda. 81.n. 1. Eorundem despectio perfectionis basis. 522.n.3.

BONVS.

Inter malos, bonum esse, valdè laudabile. 156. n.2. Inter bonos non ita. ibid. Bonorum corda, thronus Dei. ibid. n.3.

BYSSINVM.

Vitæ puritatem, & gloriæ candorem significat. 844. n.4

C

CADERE.

In faciem, & retrò cadere, quid sit. 538.n.3

CÆLI.

In fine mundi nullum emittent splendorem.342. n.4. In eis vt in libro, Dei notitiam legunt omnes. ibid. Prædicant Dei gloriam. ibid. Concentum edere, qui dixerint. 343. n.5. Non peribunt in fine mundi, sed mutabuntur in melius. 871.n.2. & seq. & 872.n.4

CAIN.

Caini mors non legitur in Scriptura. 106. n.1. Vbi sua obtulerit sacrificia. 699. n.2

CAIVS CALIGVLA.

Fuit quartus Romanorum imperator. 281 n.6. Quot vixerit & imperauerit annis ibid. Significatur per sessorem *equi albi*. 319. n.1. & seq. Colossum sibi in Hierosol. templo poni iussit. 320. n.2

CALAMVS.

Datus Ioanni metiendi, non scribēdi erat instrumentum. 474.n.1. Quot contineret cubitos. 475. n.2

CALCEDONIVS.

Splendet quasi ignis. 878. n.3. Est tertium fundamentum cœlestis Hierusal. ibi. Exprimit D. Iacobum maiorem. ibi.

CALCVLVS.

Calculus candidus quid significet. 162. n.1. & 163. n.2. & 164. n.3. Calculis colligebantur suffragia apud antiquos. 172. nu.3. Candidi absolutionem, nigri damnationem significabant. ibidem

CALIX.

Calicem laborum reddidit Christus suauissimum. 561.n.5

CALOR.

Charitatis est symbolum. 209.n.8

CALVARIÆ MONS.

Vide verbum *Moria mons*. 699. n.4.

CANDELABRVM.

Septem candelabra aurea septem significant Ecclesias. 65. n. 1. Illud, de quo *Exodi* 25. cardu ctile. 66. n. 2.

CANITIES.

Antiquitatem & æternitatem denotat. 78. n. 1. Rerum item cognitionem. 80. n. 1.

CAPILLI.

Cogitationes significant 80. num. 1. Bona temporalia. ibid. num. 1. Vide verbum *Crines*.

CAPITELLA.

Describuntur illa columnarum, quæ erat ante porticum templi Salom. 205. num. 1. & seq. Quot haberent malogranata. 206. n. 1.

CAPTIVITAS.

Babylonica 70. annorum captiuitas quo tempore incæperit. 663. n. 4.

CAPVT.

Septem draconis capita septem capitalia vitia designant. 533. n. 2. & seq.

CARMELVS.

Fuit fœlicitatis Ecclesię typus. 590. n. 1. Aptissimus contemplationi. 591. n. 3. Interpretatur *Scientia circumcisionis*. ibid.

CARO.

Carnis castigatione gratiæ dona comparantur. 91. Qui eam macerant, pugnatores fortissimi. 99. n. 3. Carnis infirmitas mentem corroborat. 161. n. 5. eius motus instar infrænis equi ieiunio comprimendi. 318. n. 2. Significat aliquando corruptionem. 375. n. 4. Carnis peccata vincuntur fuga. 535. num. 4. Carni tanquam iniusto exactori tributa non soluenda. 799. n. 3.

CARMEN.

Carmina acrostica Sibyllę Erythrææ de Christo Domino. 395. & 396. n. 2.

CASTIGO.

Castigat quos amat & recipit Deus. 478. num. 8.

CASTITAS.

Est regia virtus 32. n. 6. Deperditur aliquando ob superbiam. ib. Proficisci debet ex charitate 1. n. 1. Est præcipua ad Eucharistiam dispositio. 106. n. 1. & 168. n. 5. Cõseruatur difficile. 171. n. 2. Castitas diu seruata, martyriũ. 135. n. 4. Est via lactea & per excellentiã *sanctitas* 433. n. 3. Custos virtutũ. 608. n. 5. Illã maxime formidat dæmon. ib. Est expressè Christi imago. 708. n. 6. Eius amatores, cęlestes homines. ib. Cõciliat beneuolentiã. 756. Vide verbũ *Virginitas*, & verbum *Virgines*.

CATENA.

Catenę aureę *Rationalis*. charitatẽ adumbrabant 78. n. 3.

CENTVRIO.

Quisnam fuerit ille ad Christi clamorem conuersus. 45. n. 5.

CERVÆ.

Pariunt audito tonitru. 231. n. 7.

CETVS.

Commentũ Hebræorũ de duobus cetis à Deo creatis in mũdi principio. 157. n. 4.

CHALCOLIBANON.

Est electri genus auro pretiosius. 65. n. 4. Est symbolum societatis vtriusque naturæ in Christo. 85. n. 3.

CHALDÆI.

Quater sub Nabuch. Iudæos diuexarunt. 418. n. 1.

CHANAAN.

Sumitur in sacris literis pro *mercatore*. 338. n. 2.

CHARITAS.

Perficitur persecutionibus. 66. n. 2. Quantumcumque extendatur laboribus instar auri semper sufficit. 6. 7. n. In quo differat ab hypocrisi. ibid. Charitas legis nouæ maior, quàm veteris. 71. n. 1. Reliquas virtutes astringit & continet. 78. n. 3. Adumbrata per catenas *Rationalis*. ibid. Legem reddit facilem. 184. n. 3. Implet eandẽ. 194. n. 5. & seq. Est aurum ignitum & probatum. 212. n. 2. & 214. n. 1. & seq & 215. n. 3. Eius conditiones. 214. n. 2. Cernitur in operibus ibid. Actus indifferentes reddit meritorios. ibid. n. 2. Dum se communicat, augescit. Ibi. Ad labores vt ad Lydium lapidem probatur. 215. nu. 3. ibid. n. 5. Si sit magna, tribulationis flatu magis, inflam-

flammatur. 742. n. 4. Aliena bona ducit propria. 843. n. 2. Vide verbum *Christi charitas.*

CHERINTVS.

Eius impiæ hæres. 3. n. 4. & seq. & 852. n. 4.
Blasphemauit martyres, & habuit in honore Iudam proditorem. 3. n. 4.

CHERVBIN.

Duo illi *Propitiatorij* significant viros doctos & misericordes. 495. n. 4.

CHIROGRAPHVM.

Illud, in quo debita nostra continebantur, deleuit Christus. 495. n. 3.

CHRISTIANI.

Olim communiter se fratres appellabant. 28. n. 1. Quo pacto dici possint Sacerdotes & Reges. 37. n. 1. & 38. n. 3. Nomine nouo appellandos prædixit Esaias. 39. n. 1. Nulla seruata iudicij ratione ad cædē rapiuntur. 290. n. 2. Ad exercitus Rom. sitim leuandam pluuiam è cœlo impetrant. ibid. n. 3. Integra Christianorum ciuitas, quòd Christū sint confessi, comburitur. 312. n. 6. Præstantiores tritico, segniores hordeo significantur. 339. n. 4.

CHRISTVS.

Christum excessisse à Iesu tempore passionis asseruit impius Cherintus. 3. nu. 4. Eius dignitas & excellentia. 15. nu. 2. & 720. n. 9. Christum *Verbum* & *Verbum Dei* Ioā. appellare cōsueuit. 16. n. 3. Illū prædicando & patiendo testari, quā sit gloriosum. ib. Testis fidelis cur appelletur. 22. n. 1. & 23. n. 2. Cur facies Patris. ib. Fuit testimonium diuinæ beneuolentiæ erga homines 23. n. 2. Figuratus in arcu cœlesti ib. Cœlum terræ cōciliat. ib. Quomodo signatus à Patre. ib. n. 3. & 358. n. 2. Testis est oculatus & auritus. 24. n. 4. Potest testari, quæ Pater intelligit. ib. Quatenus Deus, primogenitus Patris, qua homo primogenitus Virginis. 25. n. 1. Primogenitus omnis creaturæ cur appelletur. 25. n. 2. Cur item mortuorum. 28. n. 1. Est finis omnium operum diuinorum. 25. n. 2 Prædestinatorum primus. 26. n. 3. Qua homo est caput Angelorum, meruitque illis gratiam & gloriam. 26. n. 1. & seq. Dici potest propriè eorum redemptor. 27. n. 2. Rerum omnium summa est & recapitulatio. 27. n. 1. Eius fratres qui sint præcipuè. 28. n. 1. Cur se appellet *filium hominis*. ibid. Legem supers humerum cur portasse dicitur. 31. n. 1. Regem suum cur illum Pater appellet. 32. n. 4. Per excellentiam Rex, ibid. Mundi monarcha duplici de causa. ibid. n. 5. Princeps regum terræ cur dicatur. 32. n. 6. Est os Dei. 34. n. 1. A Ioanne cur appelletur *Amen*. 39. n. 1. Cur primogenitus Iudæorum. 48. n. 1. Idem principium & finis vniuersorum. 49. & 51. n. 3. Est honor fidelium. 56. n. 5. Lumen Ecclesiæ, & fons solis. 66. n. 1. Semper inuenitur in medio & cur. 68. n. 1. In medio mundi patitur ibid. Cur podere vestitus apparuerit. 70. n. 1. & seq. Describit omnia quæ agimus, vt iudicet. ibid. Quorsum in veteri testamento ad renes, in nouo ad mammillas accinctus apparuerit. 71. num. 1. Est mammilla Patris, & altor noster. 65. num. 3. Eodem amore præmia confert & supplicia. ibid. num. 4. Cur in Apocalypsi canus, in canticis pingatur iuuenis. 82. num. 2. Qui Christum lædebant, Dei lædebant oculos. 83. n. 3. Cur appelletur electrum 85. n. 3. Odor eius suauissimus. ib. n. 4. Longè latéque fusus. 691. n. 3. Iudicat cum amore. 103. n. 5. Claues mortis & inferni cur dicatur habere. 105. n. 1. & seq. & 106. n. 2. & 107. n. 3. Fuit cœlestis vnguentarius. 184. n. 3. Iugum legis portat nobiscū. 185. n. 4. Periclitantes propter se potest liberare. 142. num. 1. Clauiger & clauis Dauid. 198 num. 5. Est Ecclesiæ fundator. 204. num. 1. Iustus & misericors. 214. num. 3. Arcus cœlestis. 226. nu. 4. Emittebat sagittas amoris. ibid. num. 4. Expressus fuit quatuor illis mysticis animalibus. 239 n. 3. & 248. n. 1. Reuelauit nobis diuina mysteria. 254. nu. 6. Est liber signatus & prædestinatorum. 255. num. 7. Fuit apertus in cruce. ibid. & 256. num. 10. & seq. Clarissimis virtutum & amoris documentis scriptus.

257.n.11. Ad illum vel tacentem respiciendo discimus 255. n. 9. Clamat post peccatores. ibid. Quomodo sit radix Dauid. 259. n. 5. Cur ex ea, non ex virga dicatur ascendere. ibid & seq. & 688. n. 8. Ex ipso omnis gratia. ibid. Negligentibus est virga, proficientibus flos. ibid. Cur *abscissus*, non *auulsus* dicatur. 260. n. 7. Agno cur comparetur. 261. n. 2. & seq. Cur item tanquam occisus agnus apparuerit. 263. n. 2. Fuit adumbratus in iugi sacrificio. 261. n. 2. Eius alacritas ad opus redemptionis. 263. n. 1. Paratus ad opitulandum. 263. n. 1. Superbos & efferatos homines reddidit mansuetos. 166. n. 1. Ex ipso omnis Patris gloria. 267. n. 3. Omnia ad se suo tra xit concentu ibid. Passus est anno 18. imperij Tiberij. 280. n. 5. quatuor coronis fuit coronatus. 322. n. 5. Coronatur in conuersione fidelium. ibid. n. 5. In sanctis item ibid. In eo vt in statera culpas nostras appendit Pater. 328. n. 1. Peccata nostra proiecit in profundum maris. ib. In suis iniuriosè tractatum adū brat sol factus niger. 336. n. 1. Equitat in Apostolis. 337. n. 1. Splendor eius quantus 341. n. 2. Angelus ab ortu solis ascendens cur dicatur. 349. n. 1. & seq. Verbis & factis palam fecit se verum Dei filiū. ibid. Quàm velit amari ab Ecclesia. 359. n. 4. Est imago Dei inuisibilis. ibid. Angelus habens thuribulum aureum. 374. n. 1. Interpellat pro nobis. ibid. n. 2. Eius interpellatio gratissima Patri. ibid. Fleuit quater. 376. n. 4. Eius lætitia in passione. 383. n. 4. Nostrā redemptionē quanti fecerit. ibid. *Piscis* nomine cur significetur. 394. n. 2. & seq. Absque eius auxilio viuere spiritualiter nō possumus, 586. n. 6. Adamas est & Carbūculus in manu Patris. 430. n. 6. Miserēdo & puniēdo amat. 454. n. 1. Procellas aduersus Ecclesiam excitatas compescit. 458. num. 2. Dextrum pedem supra mare, sinistrū super terram cur habeat. 459. nū. 3. Operibus nostris dedit pretium & vim merendi. 495. num. 3. Qui non amat illum, dignus qui anathemate feriatur. 497. n. 3. Est locus munitionum. 503. num. 2. Aureum propitiatorium. 506. num. 3. Delicta nostra ob satisfactionem appellauit sua. 505. num. 1. Totus est desiderium 505. num. 1. Legem perfecte obseruauit. 507. n. 5. Est signum contradicibile. 510. nū. 2. Dux virginum. 516. num. 4. Dicitur sol propter multa. 517. num. 1. Christū induit, qui imitatur. 518. num. 3. & seq. Ipsum imitari, pulchrum. 518. num. 4. Est Ecclesiæ murus & antemurale. ibi. nu. 5. Residens in Virgine & benignus omnibus, & attrahit vniuersos. 577. n. 9. Est ros viuificans. 640. num. 1. Terræ cælique risus. ibid. num. 2. Fuit verus non phātasticus homo. 659. num. 4. Dictus Nazaræus à *flore*, 684. num. 2. & seq. Flos immarcessibilis & fructus virgæ Iesse. 687. num. 6. Flos, & lilium ex paradiso voluptatis. 689. num. 1. Solus Ecclesiæ appetitum satiat. 690. n. 2. Fortiter dimicantium præmium & corona. ibid. num 2. Fuit Patris odor 694. num. 8. Gloria, & decor eiusdem. 706. num. 4. *Cælestis homo* cur dicatur à Paulo. 707. num. 5. & seq. Cur item Patris brachiū. 716. n. 3. In figuris fuit occisus ab origine mundi. 740. num. 2. De hominis possessione contendit cū dæmone. 747. n. 4. Eius voluntas de iudicij aduentu. 804. Rex regum in Incarnatione, & Passione. 849. n. 2. Murus est cælestis hieruſ. 875. n. 2. Cum ipso est præmiū 892. n. 5. Ab eodem expectāda merces, & supplicium inferendum.

CHRISTI CONCEPTIO,

Generatio, Incarnatio.

In sui conceptus momento vidit Christus diuinam essentiam. 258. n. 4. Ab eodem momento fuit perfectus vir. 643. n. 4. & 724. n. 1. & seq. In eius conceptione, noua plurima. ibid. Conceptionis Christi ortui, respondet eiusdē mortis occasus. 699. n. 5. Cōceptus absque viri opera 731. n. 2. Generatio Christi secundum naturam diuinam, æterna.

638. n. 4. Consilium de temporali eiusdem generatione, æternum. 637. nu. 3. Fuit adumbrata in Adæ procreatione. 712. n. 5. Vtraque Christi generatio inenarrabilis & mirabilis. 713. n. 2. & seq. & 714. n. 3. Incarnatio Verbi diuini fuit æterni amoris significatio. 34. n. 1. Per eandem osculum Ecclesiæ porrectum. 35. n. 2. Post illam, & per illam fusior Dei misericordia, & elegâtior apparuit. 73. n. 2. Incarnationis mysterium ex æternitate constitutum. 79. num. 2. Creatis mentibus incomprehensibile. 210. n. 9. Verbi incarnatio ignidi. similis. 226. n. 3. & seq. In ea præcipuè elucet Dei misericordia. ibid. Scieta de mysterio Incarnationis occulta in veteri manifesta in nouo testamento. 253. n. 2. Post Incarnationem mundi principes incuruati paruerunt Deo 491. n. 3. Fuit consummatio operum Dei. 565. n. 4. Est instar omnium miraculorum ibid. n. 4. Per excellentiam dicitur *opus Dei*. 567. n. 2. & seq. Per eã opera Dei sunt viuificata ib. In ea perficiẽda peruenit Deus vsque ad vltimum potentiæ. 568. n. 3. & 634. n. 2. & 692. nu. 2. Fuit opus summæ misericordiæ. 168. n. 4. Per eam quodammodo mansuefactus Deus. 575. n. 4. Ante incarnationem vtraque manu puniebat Deus. 576. n. 6. Quanta sit huius mysterij obscuritas. 81. n. 2. & 592. n. 1. & 615. n. 2. & 646. n. 3. Verbi incarnatio fuit quædã diuinitatis obumbratio 616. n. 3. Dei magnitudinem inter diuina opera maximè declarat. ibi. n. 4. & 657. n. 1. In ea perficienda ostendit se Deus violentum in amõre. 645. nu. 2. Per ipsam Deus floridus apparuit. 69. n. 3. Tanquam cælestis irroratio fæcũdauit & exhilarauit terrã. 106. n. 4. Post Incarnationem morum licẽtia arctius coercenda 726. n. 4. Per eandem natura humana Angelicam superauit. 847. n. 2. Dum admota femori manu iurabant adumbrabant eã Patres. 849. n. 1.

CHRISTI HVMANITAS.

Qua gloria fulgeat in cælo. 67. n. 1. Diuinis virtutibus refulgebat in terra. 84. n. 1. Significatur per Christi pedes. 85. n. 2. Cur Aurichalco similis. ib. n. 3. Vnita est diuinitati tanquam auro argentum. ib. Arsit igne passionis & charitatis ibi. Per eam ad nos accessit diuinitas ib. n. 4. In passione plumbo similis. 116. n. 2. Est mensa propositionis. 241. n. 6. Humanitas Christi corona Verbi D. 322. n. 5. Ex quibus floribus fuerit contexta. ib. Est thuribulum aureum. 375. nu. 3. *Arca testamenti*. 505. n. 1. & seq. Nec de potẽtia Dei absoluta, vel minimæ peccati corruptioni subiici potuit. ib. n. 1. & seq. Fuit ferculum diuinitatis. 506. n. 2. Per eam magnificum se ostendit Deus. 594. n. 2. Est regalis Christi corona. 649. n. 4. Nubes leuis. 707. n. 3. Significatur per equum album 843. nu. 2. Est Christi vestis sanguine aspersa 844. n. 3. & seq. Splendor eius & excellentia in cælesti patria. 883. num. 2.

CHRISTI CORPVS.

Christum verum non habuisse corpus qui putauerint. 264. n. 2. Inter efformationem corporis Christi & Adami, latissimum discrimen. 708. n. 7.

CHRISTI PVLCHRITVDO.

Christus pulcher sicut lilium candidum, & aureum. 86. n. 5. Tota eius pulchritudo ex diuinitate. 100. n. 1. Pulchritudo Christi in cruce fortitudo. 258. n. 2. Ea tanquam gladio subiecit orbem. 676. num. 3.

CHRISTI FACIES.

Pulcherrima ex diuinitate. 100. num. 1. Splendor eius in extremo iudicio quãtus ibidem & seq. Propitium reddit Patrem 506. n. 3. Coruscabat in ea diuinitatis radius. 587. n. 3.

CHRISTI OCVLI, *labia, & os.*

Oculi Christi electos illustrant, reprobos terrent 82. num. 1. Cur in labijs potius, quàm in Christi facie *gratia* dicatur diffusa. 601. nu. 8. Ex Christi ore vt ex fonte omnes gratiæ dimanabant. ibid. num. 8.

CHRISTI PECTVS,
manus, & pedes.

Pectus Christi cæleſte ærarium. 18. num. 2. Manus eius cæleſtium gratiarum Hyacinthis plenę 449. n. 1. Pedes eius cur inſtar columnarum ignis. 434. n. 1. & ſeq. Pex dexter miſericordiam, ſiniſter iuſtitiam ſignificat. ibi.

CHRISTI ANIMÆ DOTES,
Scientia, Gratia, & prouidentia.

Chriſti ſcientia in conceptionis momento perfectiſſima. 8. n. 3. Nullam recepit ſucceſſu temporis acceſſionem. 9. nu. 5. & 660. n. 5. Chriſto non ad menſuram data gratia. 377. n. 5. Cur in labiis eius potius, quàm in facie gratia dicatur diffuſa. 601. nu. 8. Chriſti prouidentia in Eccleſiam. 8. nu. 2. Mundi & Eccleſiæ moles eiuſdem Chriſti prouidentia ſuſtentatur. 457. n. 1. & ſeq.

CHRISTI SANCTITAS.

Vitæ Chriſti puritas & ſanctitas. 80. nu. 1. & ſeq. & 505. n. 1. & ſeq. Eadem incomprehenſibilis. 81. nu. 2. Eius ſanctitatis comparatione etiam pulchræ animæ deformes. 517. n. 2. Omnem afflabat ſanctitatem Chriſtus. 594. n. 7.

PRIMVS CHRISTI ADVENTVS.

Fidei myſteria enucleatè tradidit. 462. n. 4. Amorem in ipſum Chriſtum quantum conciliet. 497. n. 3. Summa votorũ Dauid. 634. n. 1. Eundem quantùm deſiderauit ſponſa ibid. Fœcunditas bonorum ſpiritualium in eo quanta 604. n. 2. Tẽpus præcipuum requirendi Dominum. 673. n. 9. Orbem diuinæ cognitionis lumine impleuit. 722. n. 2. Scripturarum ſcientiam aperuit. 729. n. 1. Meditatio Aduentus Chriſti in carne ad omnẽ ſanctitatem addit ſtimulos. 726. n. 4.

CHRISTI NATIVITAS.

Natum Chriſtum more hominum cæterorum aſſeruit impius Cherinthus. 2. n. 4. Quo die natus fuerit. 59. n. 3. Prodiit ex Virgine inſtar fulminis. 615. n. 1. Inſtar roris ex aurora. 639. n. 5. Tamquam puriſſimæ lampadis accenſio. 722. n. 3. Ortus hic ſimilis ortui à Patre. ibid. Fuit totius mundi riſus & lætitia. 640. n. 2. In eo non vna tantum, ſed multæ pulchritudines. 698. Per *lapidis exciſionem* cur ſignificetur. 731. n. 3. Chriſti naſcentis humilitas. 689. n. 9.

NOMEN IESVS.

Eſt nomen nouum. 173. n. 5. Nemini præterquam Chriſto fuit impoſitum. ibid. Meruit illud per paſſionem. ibid. & 186. n. 7. Eſt nomen Tetragrammaton. 580. n. 5. Confutantur tres errores circa illud. ibid. n. 7. & ſeq. Eſt compendium *nominis ineffabilis*. 582. n. 8. Huius nominis impoſitio ad B. virginem pertinebat 654. n. 6. Elegans huius nominis periphraſis. 682. n. 4. Eſt nomen magnum. ibid. Græcè ſcripſum quem efficiat numerum. 731. n. 5. Cur Chriſtus communiter non *Emmanuel*, ſed *Ieſus* fuerit appellatus. 656. n. 7.

CHRISTI BAPTISIMVS.

Quonam die in Iordane baptizatus fuerit Chriſtus. 57. n. 3.

CHRISTI *virtutes, charitas.*

Charitas Chriſti aurea zona. 77. n. 2. Eſt arctiſſima erga fideles ibid. Eccleſiam charitate ſua ad ſui amorem pertraxit Chriſtus. ibid. nu. 2. Quos ardores in Chriſto excitarit aduerſum homines. 85. n. 3. & 506. n. 2. Supereminet omni ſcientiæ. 646. n. 3.

CHRISTI *miſericordia & iuſtitia.*

Chriſti miſericordia pes eius dexter. 455. n. 2. Iuſtitia pes eius ſiniſter. ibid. Eiuſdem æquitas, & iuſtitia in gubernando, & iudicando. 187. n. 3.

CHRISTI OBEDIENTIA.

Quà homo ſummam præſtitit Patri. 132. n. 2. Qua alacritate eiuſdem adimpleuerit mandatum. 718. n. 6.

CHRISTI HVMILITAS.

Teſtimonium perhibuit de æterno Patre. 243. n. 4. Vt eam ab ipſo diſceremus, cur nos monuerit Chriſtus. 54. nu. 3. Quàm ſe humiliauerit. 143. num. 3. Fuit humilis voluntate, non iudicio. 628. numer. 5. Humilitas fuit regalis Chriſti purpura. 428. num. 2.

CHRISTI MANSVETVDO.
Admirabilem exhibuit in Passione. 262. n.3. Per eam principatū obtinuit Christus. 262.n. 4. Ad subditorum amorem conciliandum quantūm momentū habuerit.636.n. 4. Christi mansuetudo & lenitas, fortitudo maxima. 676. num.3.
CHRISTI PATIENTIA.
Patientia Christi in contumeliis ferendis. 143. n.3. Fuit prodigiosa. 566. n. 5. Huius patientiæ fructus. 144.n.3.
CHRISTI *exemplum & prædicatio.*
Exemplum Christi in præferendo vrget nos.142. n.1. & 149.n.3. Christi exempla nemo perfectè potest imitari. 437.n. 8. Christi exemplo virtutes omnes mellitissimæ effectę 693. n.6. Christi prædicatio quid testaretur. 16. n. 4. Æternis fructibus terram fœcundauit. 632.n.6.
CHRISTI *amor in nos.*
Duplex Christi amor aduersus homines. 34.nu.1. & 35.n.2. Eiusdem amoris vis. ibid.n.3. & seq. Amore suo omnes omnino complectitur. 68. num. 2. Suauitas amoris Christi in Ecclesiam. 73. nu. 1. Eiusdem in fideles ardor. 77.n. 2. & 255. n. 9. In fine maiora præbuit Christus amoris argumenta. 85. n. 2. Amoris sagittas emittebat. 226. n.4. Omnia Christi opera operatus est amor. 681.n.3.
CHRISTI OPERA.
Humanitatem & diuinitatem præse ferebant. 84.n.1. & 349.n.2. Omnia propter charitatem, aurea. 104.n.3. Ad eorum imitationem aspirare debemus. ibid.
CHRISTI PASSIO.
Per passionum obtinuit Christus principatum, & Ecclesiæ regnum. 31. n. 1. & seq. 697.n.6. Multa corpora sanctorum apud Matth. quando surrexerint. 29. n. 2. & seq. Cur *excessus.* appelletur. 35. n. 3. In ea cur sol obscuratus. 60. n. 3. Eius virtus pertingit ad infimos quosque fideles. 80. n. 1. Est ascensus purpureus ferculi Salomonis. 104. n. 3. Meditatio passionis Christi, vnguentum post se trahens. 143. n.3. Arma & fortitudo fidelium. ibid. Memoria eiusdem instar collyrij illuminat intellectum. 217. n. 4. Est instar vittæ coccineæ ad cohibenda peccata. 600. n. 5. Ea Ecclesiæ regnū stabilitum. 223. n. 1. Patefactus ad cælū aditus. ib. & 228. n. 4. Post eam, Christo omne curuatur genu. 266. n. 1. Contingit anno 18. Imperij Tiberij. 280. nu. 5. Christi lætitia in passione. 383. num. 4. & 561. num. 5. & 693. num. 7. Fuit velut messis & fructuum collectio. 385. num. 4. Christus in passione martyrum dux. 516. num. 4. Passus est cum summo desiderio & lætitia. 561. num. 5. & 693. nu. 7. Passionis opprobria illi pro cibo, tormenta pro potu. ibidem. num. 6. Christus in passione fauus mellis suauissimus. ibid. num. 6. Ex ea exardescit amor in Deum. ibidem. num. 7. Eadem quam oblectaretur sponsa. ib. n. 7. Adumbrata in iugi sacrificio duorum agnorum. 700. num. 5. Reuelata fuit Abrahamo, dum arietem immolaret pro Isaac. 678. num. 6. & seq. & 701. num. 8. Christus in passione, arboris radici similis. 712.n.6.
CHRISTI *spinea corona.*
Per spineam coronam suscepit Christus diadema charitatis. 629.n.3.
CHRISTVS IN CRVCE.
Arx cum latibulis. 45. num. 4. Clypeus Christianorum. 143.num.3. Turris fortitudinis. ibidem. & seq. Signum militare. ibidem. Pelicanus 250. num. 3. Liber apertus & explicatus. 254. num. 6. & 156. num. 10. & seq. Ad illum vel tacentem respiciendo discimus. 255. num. 9. Ibi fortitudinem suam præcipuè exercuit. 265. num. 3. Terruit gentes non terrore, sed amore. 461. num. 3. & seq. In ea summum fuit miraculum. 566. num. 5. Ibi potissimum *dominus gloriæ.* 680. nnm. 2. In ea salutis exhalauit odorem. 651. num. 4. In eadem flos fuit regius. 692. num. 4. Non ex imbecillitate actus in eam. 716. num. 2. & 717. num. 4. Ibi etiam pulcher credentibus in eum. 720. num. 8.

CHRISTI *sanguis & vulnera.*

Ex Christi latere effusus quid significauerit 36. num. 6. Eius vis ad delenda peccata. ibid. num. 7. & seq. Vulnera Christi foramina petræ, in quibus abscondi possint peccatores. 45. num. 4. Eorum signa cur Christus reseruauerit. ibid. num. 5. Demonstrabit ea in Iudicio. ibid. Sunt salutis fontes. 415. num. 4.

VVLNVS LATERIS.

Est vitæ ostium. 36. n. 6. Ex eo Ecclesia profecta & sacramenta. ibid. num. 6. Cur non punctum tãtum, sed appertum fuerit. 44. n. 3. Figuratum per ostium arcæ Noë. ibid. Per fenestram item in superiori arcæ parte factam. ibid. Per illud nobis Dei viscera patuerunt. ibid. Vniuersam. Ecclesiam radiauit. ibid. Fuit adumbratum per ostium lateris templi Salomonis. ibid. Omnium hominum est capax. ibid. n. 4. Apertum non à Longino. ibi. n. 5. Puteus est omnium gratiarum. 732. n. 4.

CHRISTI MORS.

Morte gloriam corporis sui meruit. 55. n. 4. & 85. nu. 2. Morti ipsi & diabalo fuit terrifica. 150. n. 4. Ex ea innumera spiritualis soboles pullulauit. 713. n. 1. Sponte obediens Christus oppetiit mortẽ. 718. n. 5. Accedere verentem inclinato vocauit capite. ibid. n. 4. In ea quantum facinus commiserint Iudæi. 867. n. 4.

CHRISTI SEPVLCHRVM.

Vtero virgineo comparatur. 28. n. 1.

CHRISTI RESVRRECTIO.

Christum adhuc non resurrexisse asseruit impius Cherinthus. 2. num. 4. Christus resurgens iterum genitus dicitur. 28. num. 1. Item non simpliciter homo, id est, passibilis, sed homini similis. 67. nu. 1. Resurrectionis Christi gloria, fructus crucis. 137. num. 4. & 315. num. 3. Per resurrectionem monumentum suæ victoriæ erexit. 205. num. 4. Cur in resurrectione *leo.* & pelicanus. 249. num. 2. & seq. Resloruit per eam Christus. 260. num. 7. & 692. num. 5. Inimicos suos perterrefecit. 462. num. 3. Resurrectio & Ascensio cur dicantur *posteriores gloriæ.* 560. num. 4. Tempus resurrectionis Christi, ver cæleste. 692. nu. 5. Resurrexerunt cum eo multi. ibi.

CHRISTI VICTORIA, *& triumphus.*

Palmam de hostibus tulit. 8. n. 2. Triumphus Christi de dæmone, quàm glorioſus. 257. nu. 2. Sceptrũ eiusdem superauit. 535. nu. 6. Spirituales hostes expugnat. 549. nu. 6. Dæmonem nõ per fraudem, sed aperto Marte deiecit. 619. nu. 2. Superatos dæmones in exemplum ostẽtauit in triumphe. 620. n. 3.

CHRISTI POTESTAS.

Potestas iurisdictionis, & Regia significatur per clauem. 31. num. 1. & 197. num 3. Habet potestatem in corpus & animam. 156. num. 1. Omnia ei sunt subiecta. 197. num. 3. Christi potestas in administranda Ecclesia. 264. num. 1. & 349. num. 1. Potestas Christi, regalis, & Pontificia 507. num. 4. Iudicandi potestatem cur Dauid à Deo petierit vt daret Filio. 634. n. 2.

CHRISTI REGNVM. *& imperium.*

Cur simile Vnicornis cornu. 264. num. 1. Blandum est, & clementia plenum. 635. num. 3. Reliqua orbis imperia dissipauit 730 num. 2. Non temporale sed spirituale. 675. num. 1. Stabile, & sempiternum. 679. num. 5. Absconditum Iudæis. ibid. num. 6. Vide verbum *Messias.*

CHRISTI ASCENSIO.

Ascendens in cælum detulit secum aliquos in corporibus glorioſis. 30. n. 4. Nubes ascensionis Christi sella regalis. 42. nu. 3. Ascensionis gloria, ex cruce. 137. n. 4. Per Christi ascensionem patuit sanctis aditus in cælum. 228. n. 3. Posterior gloria cur dicatur à Paulo. 560. n. 4. Christus in Ascensione aquila 647. n. 4.

CHRISTI *ad iudicium aduentus.*

Aduentus Domini ad iudicium terribilis.

lis. 40. n.1.&seq. Cur in nube. 41. nu.3. Christum ad iudicium venientē omnes mortales corporeis oculis videbunt. 43. num.1. Vox eius terrifica. 91.n.1. Splendor quantus. 99.nu.1.& seq.

CHRYSOLITHVS.

Auri speciem præfert. 841. nu. 4. Est septimum fundamentum cælestis Hieruſ. ibid. Repræsentat Matthæum Apostolum. ibidem.

CRYSOPRASVS.

Viridis est gemma, decimum fundamentum cælestis Hieruſ. 880. nu. 5. Exprimit Iudam Thaddæum. ibid.

CIRCVNSPECTIO.

Quanta opus sit ad tentationum pericula vitanda. 242.n.9.

CITHARA & *Citharizare.*

Citharam frangit, qui tribulationibus deficit. 13.num.3. Qui patitur, citharizat. ibid.

CLARITAS.

Quanta sit corporum glorioſorum. 100. num.2.

CLAVIS.

Insigne est iurisdictionis. 31. n.1.& 105.nu. 1.& seq. Per clauem Dauid quid significetur. 196. nu. 1. & seq. Data Lucifero significat *permissionem.* 410.num.1.

CLEMENS ALEX.

Opera eius per Arianos corrupta. 397. num.3.

CLYPEVS.

Non abiiciendus, donec omnes animæ hostes profligentur. 134. num. 3. Super vrbem Hai eleuatus Christum in Cruce expressit. 143.n.3.

CÆCITAS.

Iudaicæ cœcitatis radix, quænam fuerit. 83. nu. 3.

COGITATIONES.

Antiquæ cogitationes apud Esaiam quæ fuerint. 34. nu. 1. Vel minimæ numerantur à Deo, vt remunerentur. 81. num. 1. Continuò in corde succrescunt. ibid. Superuacaneæ sunt in nobis instar capillorum. ibid. Ex praua cogitatione oritur consensus, vt ex colubro basiliscus. 420.n. 2. Sanctæ vincunt, ac vinciunt Deum. 428. nu. 2. Ex prauis fœcunda peccatorum segesperanda. 441. nu. 5. Ad petram Christū ellidendæ. 534. nu. 3. Earundem initia amputanda. ibid. nu. 4. Sunt animalia reptilia. 734. num. 1. Omnes Deus examinat. 477. num. 7. Terrenæ deponendæ. 522. nu. 3. Hominem defendūt, & accusant ante Deum. 555. num. 2.

COGNITIO *& cognoscere.*

Cognitio de Deo nostram arguit deformitatem. 102. num. 1. & seq. *Cognoscere* idem sæpe est quod *approbare.* 181. num. 1. & seq.

COLLOQVIVM.

Colloquia Dei diuini amoris fulgura emittunt. 43. num. 5.

COLLYRIVM.

Præsentissimum est ophthalmiæ medicamentum. 216. num. 1. Quid significet in Apocalypsi. ibid. nu. 1.& 2. & 3.

COLVMBA.

Est Spiritus sancti symbolum. 81 n.2.

COLVMNÆ.

Describuntur illæ à Salomone ante vestibulum templi collocatæ. 205. nu. 1. & seq. Quid repræsentarent. 206. num. 3. Earum nomina. ibid.

COMMINATIO.

Comminationibus mortales perterrefacit Deus. 99. nu. 3. In bonum nostrum eas conuertit. 231. num. 5. Earum vis ad conuertendos peccatores. ibid. n. 7.

CONCIPERE

Verbum *concipiendi* cur vsurpauerit in sua legatione Gabriel. 659. n. 3.

CONCORDIA.

Concordia vtriusque Testamenti. 241. num. 8. & 506. num. 3. Beatorum concordia auget gloriæ pulchritudinem. 567. 2.

CONFESSIO *Sacramentalis.*

Est perfectionis fundamentum. 164. nu. 6. Amissa peccatorum confessione in re aut voto non est locus misericordiæ. 415. nu. 4. Designatur per *mare vitreum.* 235. nu. 3. Eius diuitiæ. ibid. n. 4.

CONSCIENTIA.
Conſcientiæ iucunditas, cæleſte pabulum. 321. nu. 2. Teſtis eſt boni & mali. 555. n. 2.
CONSECRATIO.
In Eccleſia eſt vera Sacerdotum conſecratio, contra Lutherum. 37. nu. 1.
CONSENSVS.
Conſenſum uoſtrum ad opera ſalutis pulſatio diuina ſemper præcedit. 218. nu. 2.
CONSERVATIONIS *beneficium.*
Ob conſeruationis beneficium Deo habendæ gratiæ. 245. nu. 3.
CONSILIVM.
Balaam turpe conſilium. 158. nu. 1.
CONSOLATIO.
Conſolationibus priuati, aliquando perfectionis eſt ſignum. 79. n. 4.
CONSTANTINVS MAGNVS.
Creatur imperator in Britannia. 313. nu. 1. Acta eius & mors. 314. num. 1. & 2. & ſeq. Expreſſit eum Angelus habens Dei ſignum. 351. n. 3. Trophæum crucis ei apparet in cœlo. 352. n. 2. Et dormienti Chriſtus cum cruce. ib. Eiuſdem in eandem religio & affectus. ib. n. 2. & ſeq. & 354. n. 5. & ſeq. Primas omnis Chriſtis literas geſtat in galea. ib. Eccleſiæ fœlicitas, & propagatio ſub eodem 357. n. 1. & ſeq. Eius edicta pro Chriſtianis. ib. Pro inſtaurandis templis. ibid. n. 3.
CONTEMPLATIO.
Contemplationi aptior ſolitudo. 57. nu. 2. & ſeq. Eius vis & effectus. ibid. nu. 2. Non ſemper cõtemplationi, interdum actioni inſiſtendum. 60. nu. 1. Eſt fructus *actionis.* 61. n. 2. Contemplatio per *oculos*, actio per *pedes* ſignificantur. 89. num. 11. Vtrique Spiritus ſanctus communicatur. ib. Qui Deum contemplatur, ſe ipſum magis humiliat. 102. n. 1. & ſeq. Contemplationis dulcedo, manna abſconditum. 162. n. 1. Contemplationis quies ſignificatur per ſilentium. 375. n. 3. Non poteſt hic eſſe perfecta. ib. Contẽplatio & actio, duæ alæ. 559. n. 4. Contemplatio luctæ comparatur. ibid.
CONTENTIO.
Contentio inter Apoſtolos, *quis eorum videretur eſſe maior*, vnde orta. 68. n. 2.
CONTINENTES.
Omnes tanquam viri habendi. 177. n. 2. Eos odit dæmon. ibid.
CONVERSIO.
Fidelium conuerſio Pauli gloria. 194. n. 4. Corona Chriſti. 316. Animarum conuerſio maxima prædicatoris retributio. ibid. Velox Gentium conuerſio ad Chriſtum. 541. nu. 3.
COR.
Geminæ ei adiacent aures. 132. n. 2. Corda bonorum thronus Dei, malorum Satanæ. 157. nu. 3. In corde ſpirituales manus. 184. num. 3. Ad cordis oſtium quo pacto ſtet & pulſet Chriſtus. 218. num. 1. & ſeq. Corda Sanctorum phialæ aureæ. 267. num. 2. Cor Pœnitentis altare holocauſti. 380. num. 2. Cor iuſti aurea craticula. 383. n. 3.
CORNV.
Pro quibus vſurpetur in ſacris. 264. nu. 1. Cornu Vnicornis cur ſimile regnum Chriſti. ibid. Quænam ſint Draconis cornua decem. 533. n. 1. & ſeq.
CORONA.
Quo propior corona, eò acriùs dimicandum. 153. num. 1. Beatitudinis corona datur legitimè certantibus. ibid. num. 1 Duodecim gaudiorum inſignitur gemmis. 154. num. 3. Quomodo amitti, vel non amitti poſſit. 202. num. 4. & ſeq. Regalis & Pontificia Deo ſubiicienda. 246. nu. 5. & ſeq. & 247. num. 7. & ſeq. Regni eſt ſymbolum. 421. nu. 1.
CORPVS.
Claritas corporum glorioſorum, quanta. 100. n. 2. & 163. n. 2. Corporis membra & potentiæ mortificatione attemperanda. 789. n. 3. Cuiuſque Sanctæ animæ equus eſt corpus. 844. n. 4.
CORRECTIO & *correptio.*
Correctionem negligentes, ſeuerè tractandi. 114. num. 2. Correctio eſt amara. 155. num. 3. Eius fructus dulciſſimus. ibid. & 469. nu. 3. Eiuſdem ſymbolum eſt virga. 35. n. 1.

CREATIO & *creatura.*

Ob creationis beneficium Deo agendæ gratiæ. 245. num. 2. Creaturæ à Deo emanantes, ad eundem vt ad finem egrediuntur. 50. n 3.

CRINES.

Adumbrant cogitationes. 427. n. 1. & seq. Eorum compositio libidinosum indicat animum. 428. num. 3. De B. Virginis cæsarie: vide verbum *Mariæ cæsaries*, & vide verbum *Capilli*.

CROCVS.

Est charitatis symbolum. 325. num. 4. Cur ei comparentur Martyres. ibid.

CRVX.

Obtinuit per eam principatum Christus. 31. n. 1. & seq. Clauis est paradisi. ib. Crucem ligneã diuisam, diuinitus reformãdam, vt Iudicij tempore appareat, existimat Thom. Vuald. 45. nu. 5. Non nisi per eam habetur benedictio, & regnum cœleste. 55. n. 4. Est lignum vitæ, fructus eius Christus. 132. nu. 2. & 136. nu. 4. Palma item. ib. n. 6. Ex ea orta gloria nominis Christi. 137. n. 5. Crucis brachia, alæ, seu pennæ. 186. n. 7. Est clauis Dauid. 198. n. 5. Miracula eius. 353. n. 3. & seq. Est signaculum fidelium. 359. n. 3. Altare holocausti. 377. n. 5. & 379. nu. Dæmonis vires contriuit. ibid. num. 1. Fuit Messiæ principatus. 680. num. 2. Eam maximè formidabit Antichristus. 747. num. 4. Vide verbum *Constantinus Magnus*.

CVBITVS.

Duplex fuit apud Hebræos, legalis, & vulgaris. 474. nu. 1. Quantùm differrent. ibid. & seq.

CVRÆ.

Rerum tẽporalium curæ, spinæ. 673. nu. 8.

CVRRVS.

Currum Dei ex quatuor Angelis conficiunt Cabalistæ. 547. n. 2.

D.

DÆMON.

Dei ordinatione, ad probandã Ecclesiam soluitur & recluditur. 105. nu. 2. & 106. num. 2. Diuinæ iustitiæ est administer, & quæstionarius Domini. 153. num. 1. Quibus nominibus appelletur in sacro eloquio. 157. n. 4. Vexando corpus sæpe affert salutem animæ. 161. n. 5. Quos tentat, armat contra se. ibid. Malleus est à Christo contritus. 171. n. 3. Conteritur à sanctis. ibid. Odit continentes, amat luxui deditos. 177. n. 2. Exenterauit illũ in cruce Christus. 217. n. 3. Dæmones ostentauit Christus in triũpho. 238. n. 2. In hæreticis equitat dæmon. 337. n. 1. & seq. In manu eius statera dolosa 338. n. 2. Ob superbiã dicitur *mons magnus*, 392. n. 1. Propter inuidiã *ardens*. ib. Prauæ suggestionis afflatu inflammat iniquos. 417. n. 3. Actiones bonas in principio & fine corrumpit. 439. n. 2. & seq. Morientibus maximè insidiatur. ibid. nu. 3. *Vectis ferreus* cur appelletur. 451. n. 2. Peccatores affectibus suis verberat. 536. n. 7. Pro stipendio soluit eis mortem. ibid. Contra singula præcepta, peculiatia adhibet tentamenta. ibid. *Accusator fratrum* cur dicatur. 554. n. 1. & 555. n. 2. & 3. Odium eius in prædestinatos. 556. n. 1. Cum eo omne inimicitiæ genus suscipiendum. 619. nu. 1. Simul cum peccatis submergitur in Baptismo. 808. nu. 2. Dæmones designantur per aërem. 824. nu. 9. Super eos *septima effusa phiala*. ibid. Ligatur à Christo ab eius morte vsque ad Antichristi aduentum, & cur. 852. n. 2. & 853. nu. 5. & 854. nu. 1. Illis tantum potest nocere, qui ad ipsum accedunt. 852. n. 2. Vide verbum *Satan*.

DAMASCVS.

Syriæ metropolis est & Gentiles adumbrat. 676. nu. 2.

DAMNATIO ÆTERNA.

Dicitur mors secunda. 155. n. 4.

DAN.

In cõnumerandis tribubus Israël tribum *Dan* cur prætermiserit Ioãnes. 753. n. 2.

DATHAN.

Simul cum Abiron ad inferos viuus non peruenit. 864. n. 19.

DAVID.

Quomodo redemptus dicatur de gladio. Goliath. 27. num. 2. Resurrexit cum

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Christo ad vitam immortalem. 30. n. 4. & seq. Fuit populo charissimus propter mansuetudinem. 54. n. 3. *Spiritum sanctum* cur terrà Deo postulauerit. 88. num. 8. Præ cæteris prophetis Christi mysteria ad viuum expressit. 196. num. 3. Fuit instar omnium prophetarum. ibid. nu. 1. Quantum curaret, ne sibi subditorum merita per obliuionem exciderent. 865. num. 1. Iniquitatem suam à quo libro deleri postularet. ibid.

DECOR.

Libidinis est inuitator. 781. n. 9.

DELICIÆ

Deliciis dediti fœminæ censendi, non viri. 541. n. 2.

DENTES.

Sumuntur pro concionatoribus & religiosis viris. 43. n. 1. & seq.

DESIDERIVM.

Christi desiderium patiendi pro hominibus fortissimum. 85. nu. 2. Est animarum clamor. 334. nu. 3

DESTRACTIO.

Significari solet in sacris literis per *vas fictile*. 187. num. 4

DETRVCTIO *& detractor.*

A dæmone ortum habuit detractio. 420. num. 3 Quàm sit fugienda. 558. nu. 3. Omne viride depascit detractor & absumit. 425. nu. Humanis vescitur carnibus ibid. Eius malicia multiplex. ib. Voracitas instar corui. ibid. nu. 2. Lingua eius tenuissima, trisulca, vrbrans, perlongua 426. nu. 3. Maximè illum exec ratur Deus. ibid. & seq. Dæmonis est domicilium. ibid. nu. 5.

DEVS.

Eius natura incomprehensibilis. 42. nu. 4. Amantibus se subtrahit, vt ad superna alliciat. ibid. Symbolis protectionis cur gaudeat. 43. nu. 4. Principiũ est omnem numerum continens. 30. nu. 3. De eo nõ propriè dicitur *Fuit*, aut *Erit* 52. nu. 4 Maximè tamen ei conueniunt *Erat* & *Est*. ibid, nu. 5. Cur aliquando vt senex, aliquando vt iuuenis repræsentetur si sacris. 79. n. 1. Est natura iustus. 80. nu. 7 Duplices ei tribuuntur oculi. 82. nu. 2. Misericordiæ oculis respicit probos, comminationis reprobos. ibid & seq. Munificus est in largiendo, parcus in puniendo. 94. nu. 4. Supplicia fere semper loquitur, beneficia confert. 98. nu. 2. Eius in operando & benefaciendo celeritas. 98. n. 2. In expectandis peccatoribus longanimitas. 117. Neminem deserit nisi qui prius eum deserit. 122. n. 6. Punit coactus. 214. nu. 4. In prosperis & aduersis à nobis prædicandus. 24. nu. 2. Regnis præsidet & imperijs. 317. num. 2. In puniendis sceleribus cur vtatur statera, funiculo & mensura. 327. nu. 1. & 329. num. 3. Ea semper punit citra condignum. ibid. In benefaciendo & miserendo quàm sit largus, & sine mensura. 330. num. 3. & seq. Ad nobis opitulandum, celerrimus. 348. num. 5. Eius natura superat omnis intellectus aciem ibid. num. 5. & 4. 6. nu. 2. Præmonet nos ante punitionem, quia non vult punire. 404. num. 3. & seq. In puniendo & remunerando est iustissimus. 476. nu. 4. ibid. nu. 5. Et largius, quàm mundo offerendum. 475. nu. 2. & seq. Quod plures Dæmoni, quàm sibi seruiant, conqueritur. 476. n. 4. Ad eum vt mundi principem pertinet homines iudicare. 476. n. 6. Deum in corpore mortali nemo vidit præter Christum. 484. num. 2. Præillo Abraham & Iacob *Patrũ* nomen haud merentur. 515. nu. 3. Quàm sit ad benefaciendum propensus. 124. nu. 6. Quæ immensitas & magnitudo. 574. n. 2. Diligi à nobis quantum exopter. 681. num. 3. Miseretur plus, quàm irascitur. 811. num. 3. in puniendo est æquissimus. 812. n. 1. Tum dicitur equitare, quando Regna ad sui traducit cognitionem. 823. nu. 8. Ipse sibi templum est. 881. n. 2.

DEXTERA *& dextrum.*

Accipitur aliquando pro fortitudine. 31. nu. 3. Attribuitur Deo in signum potentiæ, & beneficentiæ. 94. nu. 4. Dextrum vniuscuiusque is est, vnde principium motionis emergit. 455. n. 3.

DIADEMA.

Quænam sint Draconis *diademata septem.* 533. nu. 1. & seq.

DIANA.

Dianæ templum 220. annis à tota Asia est ædificatum. 108.

DIES.

Quot præscripserit Ionas ad pœnitẽtiam Niniuitis. 44. nu. 2. Qua lux creata est, primùm *dies solis*, postea *Dominica* fuit appellata. 59. nu. 2. Septima, cur ab omni opere cessauerit Deus. ibid. *Plenus dierum*, quis dicatur. 193. nu. 1. *Diem Christi* quãdo viderit Abrahã. 701. nu. 6. Cõputarine debeant pro annis dies illi, qui excurrent ab Antichristi morte vsque ad diem iudicij. 767. num. 2.

DIES DOMINICA.

Triplici nomine fuit dicta, & cur. 59. nu. 1. Eiusdem diei antiquitas. ibid. num. 2. Prærogatiua. ibid. n. 3. & seq. Præferenda Sabbatho Iudaico, quãdo ostensum. ibid. Eius obseruationem acceptam à Christo instituerunt Apostoli. 69. nu. 4.

DILECTIO.

Maior Dei in nos, quàm nostra in Deum. 308. nu. 5. Vide Verbum *Christi charitas, & Christi amor.*

DISCIPVLI.

Septuaginta Christi discipuli in septuaginta Palmis fuerunt significati. 523. num. 3.

DIVITES ET DIVITIÆ.

Bona spiritualia, veræ diuitiæ. 145. nu. 1. & seq. Non sunt tales, quæ hinc auferri non possunt. 147. nu. 2. & 3. Suas secum tulit Helias. ibid. Lasciuire faciunt diuitiæ. 318. num 4. Diuitibus præcipuè opus est humilitate. ibidem. Diuitiarum curæ spinæ. 673. nu. 9.

DOCTORES.

Designantur per *mensas* apud Ezech. 62. nũ. 4. Quatuor primos Ecclesiæ expressẽrũt quatuor mystica illa animalia. 239. nu. 3. Significantur per arcum. 321. nu. 4. Praui, instar arcus dolosi. ibid. Sacri Sirenæ sunt suauissimæ. 672. num. 7.

DOCTRINA.

Sacra, nubes, & pluuia. & ros. 43. nu. 5. & 90. n. 1. Eiusdem candor & dulcedo. 74. nu. 3. Doctrinæ Christi puritas 90. nu. 1. Commendat carnis maceraationem. ibid. Præseruat à corruptione vitiorum. ibid. Apostolorum doctrina de cœlesti vena procedebat. 414. num. 3. Superauit mundanam eloquentiam. ibid. Vide verbum *Euangelium.*

DONA SPIRITVS SANCTI.

Sunt oculi Christi. 82. nu. 1. Ex illis promanat puritas. 73. num. 2.

DRACO.

Cur in cœlo apparuerit. 529. nu. 1. Dæmonem adumbrat. ibid. Perpetuò cum elephantibus bellantur dracones. ibid. n. 2.

E

ECCLESIA.

Augescit persecutionibus, eisdẽ cur oporteat exerceri. 12. n. 3. & seq. & 66. nu. 2. Martyrum sanguine rigatur. 12. nu. 3. Patiendo tyrannos vicit. 13. nu. 4. Septem Ecclesiæ, quibus scripsit Ioannes sunt in Asia minori. 20. n. 1. Cur ad eas præcipuè scribat. ibid. Earum nomine vniuersæ accipiendæ. ibidem. Gratia septiformis spiritus afflatur Ecclesia. 21. n. 2. Per Spiritus sancti dona Christum apprehendit. ibid. n. 2. Constat ex hominibus & Angelis. 26. n. 1. Quo die fundata à Christo. 31. num. 3. Est stola Christi in eius lota sanguine. 37. nu. 8. Eius pulchritudo ex septem Spiritus sancti donis. 66. num. 1. Cur per septem candelabra aurea designetur. ibid. & seq. Est inuisibilis. ibid. Eius lumen Christus. ibid. In S. Triadis fide fundata est, & erecta consistit. ibid. Fecit eam Christus gloriosam. 71. nu. 2. Est eiusdẽ Christi vestimentum. 76. n. 1. Charitate eãm ad sui amorem pertraxit. Christus. 77. n. 2. Amore ipsam administrat. 78. nu. 5. Cogitationum mũditia Christo maximè placuit. 80. n. 1. Eius pulchritudo tota à Christo. 86. nu. 4. Instar lunæ crescit, & decrescit. 100. n. 3. Lumen suum à Christo mutuatur. ibid. Christi vestigia imitatur. 104. n. 3. *Choris castro-*

rum similis est propter prælia spiritualia. 133.nu.2.Pulchra ex martyribus.14 n.1. Eò venustior, quò afflictatur magis. ibi. Cur *Palmæ* comparetur.153.n.1.Per Christum in Gentes habet imperium.187.n.1. Eius typus fuit templum Ezechieli ostensum.ibi.Præmia sua, & coronas Deo acceptas refert.244.n.1.Prima eius persecutio mota à Nerone. 283. n.9.Secunda à Domitia.286.n.6.Tertia à Traiano. 287 n.2.Quarta ab Hadriano.290.n.2.Quinta ab Antonio.292.n.4.Sexta à Seuero. 294.n.4.Septima à Maximino.298.n.5. & seq. Octaua à Decio 301.nu.5 & seq. Nona à Valeriano.305.n.4.& seq.Decima ab Aureliano.307.nu.2.Vndecima omnium luctuosissima à Diocletiano & Maximiano.311.nu.5. Coronatur infidelium conuersione. 322. nu.5. & 323. numer. 1. Habet in pace lilia, in bello rosas.324.nu.2. Est palmarum ciuitas propter Martyres. ibid. num.3. Martyrum sanguine cruentam adumbrat Luna sanguinea.336. num.1. Eius fœlicitas & propagatio sub Constantino Magno. 357. nu. 4. Euangelium & Christum haud erubescit. 359. num. 3. In duodecim tribubus fuit significata. 366.nu. 8. Propter baptismum appellatur *mare*.395.nu.1. & seq. Fulget doctoribus, vt cælum syderibus.396.nu. 1. & seq. Eius persecutio sub Vuandalorum Regibus.408.nu.2 & 409.n.3.Seruiunt Ecclesiæ, qui eam persequuntur.421.n. 3. & seq. Instar vnicornis expellit Hæreticorum venena. 430.n.5.Fortitudo eius aduersus persecutores,ibid. n. 5. & seq.& 458.n.2.& 511.nu.4.& seq.Supra dorsum Christi fabricata. 457.n.1.Procellas aduersus eam excitatas compescuit Christus. 458. num. 2. Eam nemo nisi virtute *passionis* ingreditur. 506 num. 2. Cur appelletur signum magnum. 510.nu.2. & seq. Eius fundatio & progressio, prodigiosa. 511. numer.3. Vexillum benevolentiæ Dei erga homines. ibid. Tyrannorum est scopus. ibid. num. 4. Ab ipsa infantia oppugnata fuit. ibid. numer. 5. Genere & conuersatione tota cœlestis. 512 nu.1 & seq. Super quatuor mundi imperia, fuit erecta. 515. nu.3. Cur *mulieris* nomine censeatur. 843. num. 1. & seq. Ter Deo desponsata. ibd. num. 2. Amicta sole cur apparuerit.317. num.1. & seq. Est amicta Christo. 518. num. 3. Ab ipso munitur. 519. num. 5. & 520. numer. 7. Amoris muro cingitur. ibid. Sub pedibus eius cur visa Luna. 520. num.1.& seq. Constantia eius & robur inuictum. ibid. & seq. Temporalia quàm despiciat 521.num. 2.&522. num. 3. Est mater fidelium. 528. num. 2. Cum dolore parset filios Antichristi tempore. ibid.& seq. Peperit in die Pentecostes. ibid. num 2. Instar aquilæ suos examinat filios. 557. num.1. Eius fabrica elegantissima. 577. num.9. Illius fœlicitatē Carmelus mons adumbrat. 590.n.1. Eius appetitum solus satiat Christus. 690. n. 1. Tota eius pulchritudo ab ipso ,& ab ipsius passione. ib.& seq. Vbi superatus fuerit Antichristus, ibid. Ecclesia rursus consurget.820.n.2.Ecclesiæ ornamenta omnia sicut virtutum & gratiarum genera. 808. num. 1. Illi seruire magnæ gloriæ loco ducunt reges. 846. num.4. & 847.& seq. Quàm fuerint munifici in eam Lusitaniæ reges. ibid. num. 4.& seq. Desiderat Christi aduentum ad iudicium. 855.n.8

ECCLÆSIASTICI.

Præcipuè iudicandi sunt. 477. nu. 8. Abdomini deditos expressit. Nabuzardan. 826. nu. 3.

EDICTVM.

Edicta Constantini pro Christianis. 779. num. 5. & seq. Pro instaurandis item templis. 357 nu.3.

ELECTRVM.

Artificiale ex auro sit & argento. 85.nu.3. Christum cur adumbret. ibid.

ELEEMOSYNA.

Est sacrificium iustitiæ. 38. numer. 3. Florent, qui faciunt eleemosynam: qui non faciunt, arefiunt 138.num. 2. Eleemosynas largiendi sint studiosi Epi-

scopi. 121. n. 4. Eleemosynam pauperibus ttibuebat Christus ibid. Macedonum liberalitas in largiendis eleemosynis. 146. num. 1. Quàm fæneret qui facit eleemosynas. ibid.

ELEMENTVM.

Peribit nullum, omnia renouabuntur in fine mundi. 870. n. 1. & 2.

ELIAS.

De Elia vide verbum Enoch.

ELISÆVS.

Incumbens super puerum mortuum, cuius rei figura. 21. n. 2.

ELOQVIA.

Eloquia Domini casta 79. num. 3. In ore & faucibus semper dulcia meditantibus. 469. n. 3.

EMMANVEL.

Nomen est naturæ, non impositionis. 656. num. 7. Cur Christus *Emmanuel* communiter nõ fuerit appellatus. ibid. Emmanuel Lusitaniæ Rex plurima tẽpla in Lusitania, in Asia, & Africa excitauit, locupletauitque. 886. n. 7.

ENOCH ET ELIAS.

De fide est adhuc viuere. 483. n. 1. Mortale nõ gloriosum habent corpus. 484. n. 2. Vtãturne aliquo alimẽto ad vitã sustentandã. 84. nu. 3. Vterque est in statu merendi. 485. n. 4. Negari nõ potest absque errore eos venturos Antichristi temporibus 492. n. 1. *Duæ oliuæ, & duo candelabra* cur appellẽtur 494. nu. 1. & seq. Figurati in duobus Seraphim Propitiatorij. 495. nu. 4. Eorũ prædicatio durabit tribus annis cũ dimidio. 496. n. 1. Cur amicti saccis prędicare debeant. 498. n. 2. & seq. Illustrissima edent miracula Antichristi tempore. 499. n. & seq. Interficientur ab eo 500. n. 1. & seq. Post tres dies resurgent, & ascendent in cœlum. 502. nu. 1. & seq. Elias diuitias suas & reliquit & secum tulit. 547. n. 2. & seq. Eius verba vt facula ardentia. 520. nu. 3.

EPHESVS.

Ephesi Scribit Euangelium suum Ioan. 3. nu. 5. Omnium Ecclesiarum minoris Asiæ, Metropolis 108. Moratus est in ea Paulus Apost. per triennium. ibid.

EPHI.

Capiebat tria sata. 524. n. 5.

EPISCOPVS.

Alacritas eius in administranda Ecclesia qualis esse debeat. 78. n. 5. Stellis cur cõparentur Episcopi, non planetis. 92. n. 1. & seq. Stabiles sint in bono ibid. Quibus virtutibus debeant fulgere. ibid. Illuminãtur à Christo. ibid. n. 1. Vt specula imaginé à Christo recipiẽtes in subditos transmittant. ib. In Christi dextera cur apparuerint. ib. n. 2. Vt ædificent, nõ vt destruant, cõstituuntur. ib. Tuetur eos Christus. ib. Christi potestati sunt subiecti, ib. Largiùs eis se communicat Deus. 94. n. 4. Patatam eis habet æternam fœlicitatẽ. ibid. In Christi manibus sunt insculpti ibid. n. 5. Eorum nunquã oblitiscitur Christus. ibid. Cur *Angeli* appellentur. 110. n. 1. & seq. Scientia præstare debent. ibid. Castitas eorum, & contemplatio. 111. num. 3. Promptitudo in munere obeundo ibid. n. 4. Cur omnes Romano excepto baculum habeant ibid. n. 1. Quãtum quisque luceat intuetur Christus ibid. nu. 1. Patientia maximè commendatur in Episcopo. 112. nu. 3. Animarum zelo incendi debẽt Episcopi, 114. nu. 1. Probent subditos. 115. n. 2. & seq. Eorum etiam cogitationes cognoscant. ibid. Longanimitas in eis maximè necessaria 117. num. 1. Subditorum defectus maturè dissimulent. ibid. Episcopus Ephes. de charitate remisit, non amisit. 1. 9. num. 1. Cuiusnam negligentia arguatur 119. n. 2. Episcopi est Euangelium prædicare. 120. num. 3. Quàm sit eorũ propria pauperum cura. 121. n. 4. Debent esse compassionis ostia. ibid. Largiendi eleemosynas sint studiosi ibidem. Smyrnensis Episcopus licet pauper, coram Deo diues 145. nu. 1. & seq. Pergamenus reprehensio 158. n. 1. Ad eius pertinet officium libidinosos exterminare 159. nu. 3. & 110. nu. 4. Thyatitæ Episcopus laudatur, & reprehenditur. 177. nu. 1. Sardensis arguitur

hypocrisis.193.n.1.Opera eius cur vacua. 195. n. 7. Laodicensem lethali peccato implicatum fuisse probabilius. 208. num. 5

EQVVS.

Temporalis dignitatis est symbolum.317. nu. 2. *Equus rufus* Romanum significat imperium, crudele sub Nerone.323.n.1. *Albus* idem imperium sub Caligula. 319. num. 1. *Niger* idem imperium luctuosum Iudæis sub Tito.326. nu. 1. & seq. *Pallidus* idem sub Domitiano. 330. num. 1. Designat item *albus* Apostolos. 337. num. 1. *Rufus* tyrannos ibid. *Niger* Hæreticos. ibid. num. 1. & seq. *Pallidus* Pseudoprophetas & Hypocritas. 340. n. 1. & seq.

ERAT ET ERIT.

Deo maximè conueniunt. 52. n. 5

EREMVS.

Eremi laudes & encomia. 58.n.3

ESAIAS.

Esaiæ lingua carbone mundata simul & accensa. 78. nu. 8

ESAV.

Fratri seruiebat, dum fratrem persequebatur. 422. n. 3. & seq. Eius in eundem fratrem inuidia. 825. n. 1

EST.

Cur proprium Diuinæ naturæ 51. num 4 Dicit æternitatem. ibid.

EVANGELIVM.

Ioannis Euangelium scriptum post Apocalypsim. 3. n. 5. Euangelij prædicatio, victima Deo gratissima. 120. n. 3. Non est deserenda, licet pauci conuertantur. ib. Euangelica lex ignea. 214. nu. 1. Humanam eloquentiam superauit. 414. nu. 3. Eam frustra Hæretici conantur inquinare. ib. n. 4. Quatuor Euangelia expresserunt circuli aurei arcæ fœderis. 462. n. 5. Legis veteris oneribus expeditum est Euangelium. 670. nu. 4. Eius doctrina in speciem simplex, grandis tamen & grauis. ib. n. 5. Euangelij prædicatio Gentium superbiam euertit. 734. n. 1. Euangelij toto orbe prædicatio, signum erit aduentus Antichristi. 771. n. 3. Multis adhuc gentibus non insonuit. ibid. Vide verbum *Lex noua*

EVANGELISTÆ.

Significantur per illa quatuor Ezech. mystica animalia. 239. n. 4. Quæ cuique Euangelistæ animalis facies tribuatur. ib. & s. Eorum numerum quænam exprimant in sacris. ib. n. 6. Sunt scyphi & sphærulæ aureæ. 241. n. 6. Arma contra hæreticos fabricarunt. ib. Sunt triumphalis quadriga Christi. ib. n. 7. Thronum Dei aduersus hæreticos defendunt. ib. Eorum perfecta cognitio. ib. n. 8. & 243. n. 11. Eorum doctrina, vna & eadem. 809. n. 4

EVCHARISTIA.

Quanta puritate ad eam sumendam sit opus. 37. n. 8. Eucharistiam indignè sumere, sacrilega rapina. 132. n. 2. Est *ligni vitæ* fructus. 138. n. 1. Splēdet in ea diuinæ potentiæ magnitudo. 137. num. 4. Probatur Christi præsentia in hoc Sacramento. ibid. Confert fortitudinem, inebriat spiritualiter. 139. nu. 2. Est alimentum salubertimum animarum. ibid. n. 3. Manna absconditum. 162. n. 1. Christus in ea carbunculus est ardens, & candidus. 173. nu. 1. Adumbrata fuit in *deserti manna*. 165. nu. 2. & seq. Cur panis Angelorum dicatur. ibid. Solum communicatur in hac vita. ibid. nu. 2. Eius multiplicem dulcedinem soli sentiunt iusti. 166. nu 3. Non datur gratia pro quantitate portionis, quæ sumitur. 167. nu. 4. Tantundem virtutis continent singulæ particulæ diuisæ hostiæ, quantum integra. ibid. Ad eam frequēter accedendum. 168. nu. 6. & seq. Panis *quotidianus & supersubstantialis* cur dicatur. ibid. & seq. Margarita est & vnio infiniti pretij. 174. n. 2. Conciliat vnionem inter fideles. ibid. Certissimus est gloriæ arrabo. ibid. Comprehendit omnia legalia sacrificia. 670. n. 4. Eucharistiæ mysterium & cultus tempore Antichristi cessabit publicè. 764. nu. 2.

EVPHRATES.

Interfluit inter Mesopotamiam & terram promissionis. 149. nu. 2. Cur absolutè *fluuius*

fluuius appelletur. ibid. Vnus est ex quatuor, qui è paradiso oriuntur. 150. nu. 2. Siccabitur extremis mundi temporibus. 819. n. 1. Eius siccatio Antichristo eiúsque sectatoribus funesta. ib. n. 2. Adumbrat mundanam fœlicitatem. 823. num. 7.

EXCOMMVNICATVS.

Traditur Satanæ. 161. nu. 5.

EXPERIENTIA.

Significatur per caniciem. 81. nu. 2.

EZECHIEL.

Capillos suos abradere & in statera ponderare quorsum iubeatur. 328. n. 1.

F

FACIES.

Osculum faciei signum beneuolentiæ. 34. n. 1. Moysis facies veteris legis typus, noua Christi facies. 100. nume. 3. Facies suas cur reuelarét Seraphim. 102. n. 1. De facie Christi vide verbum, *Christi facies.*

FEL.

Fel piscis Callionymi præsentissimum remedium contra oculorum albugines. 217. nu. 3.

FOELICITAS.

Fœlicitati plures insidiantur hostes. 242. num. 10. Mundanæ fœlicitatis varietas & breuitas. 318. num. 3. & seq. Eadem dissensionum & bellorum est seminarium. ibid. n. 3.

FELIX PRÆSES.

Cur disputante Paulo fuerit perterritus. 787. nu. 4.

FENESTRA.

Ex qua materia constaret illa arcæ Noë. 44. nu. 3.

FERCVLVM.

Salomonis ferculum cælestis gloriæ typus. 324. nu. 2. Eius ascensus purpureus martyrij & tribulationis. ibid.

FESTINARE.

Vsurpatur aliquando pro *confundi.* 56. n. 5.

FIDELES.

Deum esse veracem quomodo testentur. 24. nu. 4. Sunt Christi fratres. 28. nu 1. Christum pungũt, qui eos persequuntur. 45. num. 6. Cur in sacris literis tanquam milites armentur. 61. nu. 3. Sunt aurea Christi zona. 76. nu. 1. Eos in pectore & corde gestabat Christus. 77. n. 2. Sunt eiusdem Christi pedes. 86. num. 6. Continuo illis dimicandum. 133. num. 2. Nunc vitro, post generalé resurrectionem crystallo similes. 235. n. 3. Eorum cõuersio corona Christi, Ecclesiæ, & Pauli. 322. n. 5. Qui erant Hierosolymis nullũ passi malum à Vespasiano. 327. & 328. n. 2. Deficientes in fide, stellæ cadentes è cœlo. 336. nu. 1. Omnes ratione fidei & crucis dicuntur *signati.* 358. n. 2. De fidei confessione erubescere haud debent. ib. Nec ob illatas iniurias. 430. nu. 6. Non nisi in Baptismo instar piscium in aqua viuunt. 394. num. 2. Qui erunt tempore Antichristi cur aquilis comparentur. 520. num. 7. Iidem gens mascula. 540. num. 1. Eorum natiuitati insidiantur Dæmones. 541. nu. 2.

FIDES.

Oppugnata magis floret. 12. num. 3. Est sigillum. 24. nu. 4. Sine operibus, danda. 18. num. 2. Nec sufficit sine eisdem ad vitæ perfectionem in adultis. 236. nu. 2. Ab ea deficientes, stellæ cadentes è cælo. 336. nu. 1. Faciunt item naufragium. 393. num. 1. Eiusdem propagatio sub Constantino. 357. num. 4. Est signaculum, nota, & tessera fidelium. ibid. nu. 2. Ab ea incipit Ecclesiæ fundatio. 364. num. 6. Sola non sufficit ad salutem. 789. nu. 4. & 874. nu. 8.

FIDVCIA.

Fiducia in Deum augetur laboribus. 558. num. 2. In periculis maximam habuit Dauid in Deum. 795. n. 3.

FIGVRA.

Quadrata stabilitatis est symbolum. 383. num. 3.

FILIVS.
Filius in Diuinis Patre non iunior. 79. n. 1.
Ecclesiæ filij omnes masculi. 541. n. 3.
FLVMEN.
Accipitur aliquãdo pro persecutione. 564. nu. 2. & seq.
FÆMINA.
Impietatis est typus. 541. n. 2.
FÆNVM.
Significat homines voluptuarios. 390. n. 3. Instabilitatis & humanæ gloriæ est symbolum. 391. n. 4.
FORCEPS.
Aurea prælatos adumbrat. 496. n. 5.
FORMICA.
Habemus in ea doctrinam aduersus omnia vitia. 466. n. 4.
FORTVNA.
Fortunæ rota imperijs maximè dominatur. 318. num. 3.
D. FRANCISCVS.
Quo anni tempore Christi stigmatibus fuerit insignitus. 553. n. 8.
FRATER.
Omnes homines & præcipuè fideles & iusti sunt fratres Christi. 28. nu. 1. & seq. Fratres olim communiter se appellabant Christiani. ibid.

G.
GABRIEL.
Idem est quod *fortitudo Dei & homo Deus.* 658. num. 3. Verbum *concipiendi* cur in sua vsurpauerit legatione. ibid.
GALATÆ.
Dementati sunt circa Christi passionem. 256. nu. 11.
GALLVS.
Gallinaceus superbiæ est symbolum. 128. num. 7. Tribus nominibus censetur in sacro sermone. ibid.
GANGES.
Eius origo in Caucaso Indiæ monte. 490. nu. 8. A Tigri & Euphrate quantum distet. ibid.
GENTILES.
Gentilis populus ante conuersionem cæcus 18. n. 2. Ex illo fidelium multitudo maxima. 361. nu. 4. Ligno fœniganti cur comparetur. 417. nu. 4. Significatur *Maris* nomine. 459. nu. 3. Reiectis Iudæis gentiles adamauit Christus. ibid. Inuisebant Salomonis templum. 482. num. 10. Oleastro ob antiquam bonorum operum sterilitatem comparantur. 494. n. 2. Eorum ad Christum conuersio celerrima. 541. nu. 2. & 884. nu. 4. Gentium populus ante Euangelium Rhinoceros. 577. num. 9. Relicta synagoga prædicationis rore perfusa gentilitatis. 633. nu. 7. Cur deserto comparetur. 706. nu. 4. Eius superbiam quomodo euenterit Christus. 734. n. 1.
GLADIVS.
Gladij acies cur dicatur. 95. nu. 1. Gladium in latere, in ore, in manu, cur gestet Christus. 98. n. 2. Potestatis est symbolum. 95. n. 4.
GLORIA CÆLESTIS.
Magnitudine sua vitæ labores superat. 14. num 5. Cur tabernaculum Dei appelletur. 875. nu. 6. In ea labor aut lachryma locum non habent. 874. nu. 7. Describitur sub typo pulcherrimæ ciuitatis. 875. nu. 1. & seq. A qua illuminetur claritate. 881 nu. 2. Eius securitas. ibid. num. 3. Nihil non mundũ ingreditur in eam. ibid. Intercluſum ad illam aditum nobis patefecit Christus. 883. n. 2. & 844 nu. 3.
GLORIA MVNDANA.
Eius breuitas & inconstantia. 391. n. 4. Quã vili pretio æstimanda sit. 418. nu. 1.
GLORIA PRO FAMA.
Verum iter gloriæ quodnam sit. 54. n. 2.
GOG ET MAGOG.
De Gog, & Magog variæ sententiæ. 853. num. 5. Pro quibus accipienda sint hæc nomina. ibidem. De iis multa apud Ezechielem. 161. n. 16.

GRÆ-

Quo pacto vtantur infinitis verborum. 10. nu. 6. Quomodo suffragia colligerent. 172. nu. 3. Græcorum eloquentia significatur per æs. 730. nu. 1.

GRANDO.

Mista sanguine Dei indicat iram. 390. n. 1.

GRATIA.

Prima gratia non cadit sub meritum. 134. num. 4. Baptismatis, *calculus candidus.* 163. nu. 2. Iustificans, *stella matutina.* 189. nu. 2. In Paulo cur non vacua. 194. nu. 6. Prima gratia quo pacto dicatur emi, cùm gratis conferatur. 212. n. 3. & num. 4. Est preciosa margarita. 213. num. 6. Præsto adest omnibus Dei gratia. 218. num. 2. & 235. nu. 4. Omnis gratia ex Christo 260. nu. 6. *A gratia* omnes epistolas præter ad Hebræos inchoat, & gratia concludit Paulus. 894. nu. 9. Ioannes Apocalypsim ab ipsa inchoauit, ab ipsâque concluſit. ibi.

GVBERNARE.

Gubernandi cura quibus committenda. 187. nu. 3. Facilitate, quàm imperio in gubernando vti præstat. 211. n. 1.

GVLA.

Tertia phiala effusa super gulæ fontes ac flumina, 826. n. 3. In hac & alia vita homines facit egenos. ibid. num. 3. Nabuzardan gulæ typus fuit. ibid.

GYMNASIVM.

Hierosolymitanum ad quid extructum à Iasone. 161. num. 5.

H.

HÆRESIS ET HÆRETICI.

Cur meretricis nomine hæresis significetur in sacris. 430. nu. 5. Vniuersa complectitur peccata. 442. nu. 6. Igne exterminari debet. ibid nu. 7. Scripturas canonicas adiectionibus & detractionibus interuertunt. 1. num. 1. Sydera errantia cur appellentur. 92. numer. 1. Blasphemi sunt in principes & prælatos. 148. num. 4. *Iesabelis* nomine censentur. 177. n. 2. Equitat in eis Dæmon vt in equo nigro. 337. numer. 1. & seq. Superbia eorum & fastus. 396. & 397. n. 1. & 2. Adumbrant eos locustæ. 410. n. 1. Eorũ doctrina, doctrina Dæmonũ. ibidem. Hæreticorum luxus ac libido. 429. nu. 1. Doctrinam suam fucato veritatis colore illinunt. 431. num. 7. Ad eam disseminandam fœminarum vtuntur ministerio. ibid. Sunt maximè fraudulenti. 440. nu. 4. Arcus dolosus aduersus Dominum. ibid. nu. 4. & num. 5. Eorum natura inquieta & prompta semper ad malum ibid. num. 5. Eorundem impudẽtia & imperitia circa scripturam sacram. 617. num. 2.

HEBER.

In eius domo vera Abrahami lingua remansit. 150. num. 3. Ab eo Iudæi dicti *Hebræi.* ibidem.

HEBRÆI.

Iuniores duos confingunt Messias. 53. n. 6. Hebræos idem est quod *transitor*, siue *traiector*. 149. nu. 2. Quàm ridiculè sacræ scripturæ illudant. 157. n. 4.

HELVIDIVS.

Heluidij hæretici impia assertio. 24. num. 1.

HERODES.

Ablegatur à Caligula in Lugdunum Galliæ. 320. n. 2.

HIERVSALEM.

Cur appelletur ciuitas clauda. 106. num 2. Maiori affecta pœna, quàm Sodoma. ibid. nu. 3. Hierosolymæ obsidio sub Tito quinque circiter perdurauit mensibus. 536. num. 1. Quantis affecta cladibus sub eodem. ibid. & seq. *Sionis* filia cur dicatur. 696. nu. 4. Erit metropolis regni Antichristi. 761. n. 5.

HODIE.

Est imago Æternitatis. 51. n. 5.

HOEDVS.

Pascit hœdos, qui lasciuos libidinis sectatur motus. 325. n. 4.

HOMO.

Omnes homines sunt Christi fratres. 28. n. 1. *Hominis filium* cur se Christus appellauerit, ibid. Post incarnationem Angelis honore antecellunt. 228. nu. 5. Multis nominibus significatur *homo* apud Hebræos. 645. num. 1. Homines perueniunt ad mensuram gloriæ Angelorum. 877. nu. 6.

HONOR.

Honoribus priuantur, qui suo desunt officio. 127. n. 5. & seq.

HORDEVM.

Segniores designat Christianos. 339. nu. 4.

HVMERVS.

Pro operatione vsurpatur in sacris. 31. n. 1.

HVMILIS ET HVMILITAS.

Humilitatis scalam sibi erigit humilis in corde. 755. nu. 5. Humilitatis mirifica excellentia. 24. num. 4 Est præcipua in doctore virtus. 54. num. 3. Vt eam ab ipso disceremus, cur nos monuerit Christus. ibid. Illuminat instar collyrij, mentis oculos. 216. nu. 2. Fuit regalis Christi purpura. 428. n. 2. Sine ea periclitatur virginitas. 608. num. 5. Deperditur facillimè. 609. n. 2. Est virtus regia. ibid. & 611. nu. 5. Nomen *humilitas* significat virtutem, & virilitatem. 609. nu. 2. & seq. Humilitas Abraham. 610. num. 3. Humilitatis dominium & imperium. 611. num. 5. & seq. Est signum magnum in cœlo. ibidem. Spirituale vacuum, quod solus implet Deus. ibid. Perfectissimus humilitatis gradus in quo consistat. 628. n. 5. & 929. nu. 6.

HYACINTHVS.

Flos est & gemma. 448. n. 11. Adhibetur ad se præsentanda cœlestia. ibid.

HYPOCRISIS, *& hypocrita.*

Hypocrisis aurum est alchimicum. 214. nu. 3. Latet hominem, non Deum. 191. num. 2. Late diffunditur. 240. num. 1. Hypocrita est struthioni similis. 193. num. 3. & seq. & 340. nu. 2. & 449. nu. 2. Eius opera instar fœni. 195. num. 7. Hypocritæ adumbrantur in equo pallido. 340. nu. 1. Per eos Dæmon Ecclesiam subruere conatur. 401. num. 1. & seq. Cauteriatam conscientiam cur dicantur habere. 402. nu. 2.

I.

IACOB.

Altero pede claudicans Iudaicum populum figurat. 18. n. 2. Cur ei septem annipauci dies viderentur. 19. num. 2. Comitantibus vxoribus regrediens vitam actiuam, & contemplatiuam exprimit. 61. num. 1. Dei erga ipsum prouidentia. 143. num. 2.

D. IACOBVS MAIOR.

Iacobus & Ioannes cur *Boanerges* dicti. 231. nu. 7. Exprimit eum lapis calcedonius tertium fundamentũ cælestis Hierusalem. 878. num. 3.

D. IACOBVS MINOR.

Exprimit eum topazius nonum fundamentum cælestis Hierusalem. 879. n. 4.

IASPIS.

Gemma est viridis coloris. 222. num. 1. Symbolum spei & misericordiæ diuinæ. 223. num. 2. & seq. Iaspidum multa genera commemorantur. 878. num 2. Est primum fundamentũ cælestis Hierusalem. 878. nu. 2. Adumbrat. D. Petrum. ibid.

IBERI.

Mulieris captiuæ operas fidem receperunt. 358. nu. 4.

IDOLOLATRIA.

Sequitur Venerē. 158. n. 1. *Fornicationis* nomine cur significetur in sacris. 178. n. 4.

IEHOVAH.

Omnes literæ nominis *Iehouah*. numeros sphærales significant. 50. nu. 3.

IEZABEL.
Fuit vxor Achab regis Israël. 176. num. 1. Impietatis, & diuinæ seueritatis est exemplum. ibid. n. 1.

IGNIS.
Significat tribulationem. 251. nu. 2. Ignis elementum periturum in fine mundi putauit Beda. 871. n. 2.

IMPERFECTIO.
Nostra ex Diuina cognoscitur perfectione. 103. num. 2.

IMPERATOR ET IMPERIA.
Imperatorum Romanorum series, acta, & obitus à pag. 278. nu. 1. Vsque ad pag. 317. Orbis imperia quàm cito præterierit. 11. n. 2. Eorum instabilitas quibus rebus cõparetur. ibid. Animalculorum instar parui facienda. 418. nu. 1. & seq. Ea inuertere quàm sit facillimum Deo. 574. n. 3. Quatuor orbis imperia in Nabuchod. statua adumbrata fuêre. 730. n. 1. Bestiis & ventis cur comparentur. 734. num. 1. Romanum imperium prope Antichristi tempora decem administrabũt reges. 738. nu. 2. & 769. nu. 1. Eius euersio certò designabit Antichristi aduentum. 770. n. 1. Perdurat adhuc. ibid. num. 2. Erectum est in Occidente à Carolo Magno Franciæ rege. ibid.

IMPIETAS.
Iudæorum impietas quanta. 48. nu. 2. Impietas perenne malum. 106. nu. 1. Impij sunt dæmonis vmbra ibid. nu. 2. Eos vt pilam intorquet Deus. 128. num. 6. Terra, arbores, fœnum, cur appellẽtur. 390. num. 1. In circuitu ambulant à Deo vt à centro remoti. 429. num. 4. Fraudulenter nocent. 452. num. 3. Iniquitatem suam quantum extendant. 457. nu. 1. Eorum lætitia de nece iustorum. 474. nu. 1. Castigato impio cautior redditur iustus. 503. num. 3. Grauissimis suppliciis afficientur impij extremis temporibus. 818. num. 1. Vniuersos exprimit mulier sedens super bestiam coccineam. 830. num. 1. & seq. De malis, quæ agunt gloriantur. 830. numer. 1. *Abyssi* nomine significantur. 856. n. 4. Eorum resurrectio mors secunda. 861. n. 14.

IMPVNITAS.
Reproborum impunitas maximè timenda. 179. num. 2. Ex vno scelere aliud nectit. 180. numer. 5.

IN.
Apud Hebræos etiam significat *pro* vel *propter*. 797. n. 1. & 798. n. 2.

INCONSTANTIA.
Figuratur in *locustæ* saltibus. 419. num. 2. Hominis in adolescentia inconstantia quanta. 642. n. 2.

INDVERE.
Induendi verbo vtuntur Hebræi ad abundantiam significandam. 518. nu. 4.

INFANTES.
Quam primò edant vocem. 50. nu. 2.

INFERNVS.
Sumitur pro sepulchro, aliquando pro Limbo, pro damnatorũ loco, pro ipso dæmone. 107. num. 3. Inferni claues cur Christus dicatur habere. ibid. Damnatorum multitudine nũquam expletur. 333. num. 3.

INGRATITVDO.
Hominum ingratitudo in diuinum amorem. 35. nu. 2.

INIMICI.
Inimicis benefacere quàm sit nobile. ibid. num. 3.

INITIA.
Malorum initia resecanda. 534. n. 3. & 4.

INIVRIÆ.
Libenter ferendæ. 430. n. 6. Iniuriarum patientia plusquam superamus. 421. nu. 6.

INTENTIO.
Opera sine recta intentione, vacua. 195. n. 7. Oculo comparatur in sacris. 593. nu. 1. Hæc remuneratur à Deo. ibid. Boni operis intentio curandum, ne vitietur à Dæmone. 621. num. 5.

INTERCESSIO.
Intercessio Sanctorum defendit Ecclesiam. 225. nu. 2.

IOACHIMVS ABBAS.
Vnde oriundus, & quo tempore floruerit. 198. nu. 1. Prophetiæ spiritum ha-

huisse fuit existimatus. ibid. Templum S. Marci Venetiis glyphicis exornauit. ibid. Auctoritate Summi Pont. Apocalypsim est interpretatus. 199. num. 2. Vindicatur ab hæresi. ibid. num. 2. Eius vaticinium de nouo ordine ad Societatem Iesu referunt aliqui. ibid. Dominicanorum, & Franciscanorum familias prædicit. 200. nu. 4.

D. IOANNES BAPT.

Fuit Angelus vita. 22. num. 1. Cæpit prædicare, anno. 15. imperij Tiberij Cæsar. 279. num. 3. Totus vox sonans sanctimoniam. 469. nu. 3. Eiusdem magnitudo eximia. 573. nu. 2.

D. IO ANNES EVAN.

Cur nomen suum in Euangelio non inculcauerit. 2. num. 4. Per excellentiam Theologus. ibid. Spiritu prophetico afflatus fuit in Pathmo, ibique scripsit Apocalypsim. 3. num. 5. Quo tempore, & loco scripserit Euangelium. ibidem. Quoto item vitæ suæ anno. ib. Euangelistis, & Prophetis omnibus est eminentior. 7. num. 2. Ex Christi pectore quanta hauserit. 8. num. 2. Est paradisi fluuius. ibid. Testimonium perhibuit de Christo prædicando, & patiendo. 16. nu. 3. & seq. Ex qua nota verus Christi amator dignosci voluerit. ibid. Vniuersalis Ecclesiæ doctor à Deo est constitutus. 21. num. 2. Eius desiderium de Christi gloria, & honore. 40. nu. 2. Dum afflictatur à Domitiano, recreatur à Deo. 57. num. 2. Cur ad Christi pedes acciderit *tanquam mortuus*. 104. num. 3. Auditorum captui vt se accommodarit. 229. num. 2. Aquilæ facies inter Euangelistas cur ei tribuatur. 239. num. 4. Est aquila volans per medium cæli. 405. num. 1. & seq. Venturúsne sit cum Enoch & Elia Antichristi tempore. 470. nu. 1. & seq. Eum viuum adhuc reseruari, qui senserint. ibid. num. 1. & seq. Reliquos virgines quantum superet. 848. num. 3. Exprimit eum *Smaragdus*. 879. num. 3

IOANNES TERTIVS

Lusitaniæ Rex.

Fidem in Indiæ regionibus longè latéque propagauit. 887. num. 8. Societatem nostram in Lusitaniam induxit. ibid. Collegium Conimbricense erexit. ibid.

IOB.

Virtutem mercedis causa haud colebat. 13. num. 5. Bonis omnibus spoliari cur permiserit Deus. ibidem. A calamitate sua erectus quodammodo surrexit. 29. num. 3. Surrexit cum Christo ad vitam immortalem. 30. num. 5. Quàm timeret Deum. 40. nu. 1. Vultum item Dei iudicantis. 83. numer. 3. Eius patientiæ fructus. 145. nu. 5. De sua innocentia, conscientiæque testimonio quãtum confideret. 186. nu. 8. & *865*. nu. 2. Laboribus quàm optaret premi. ibid. Cur censeatur Orientalis. 488. nu. 3.

IOSEPH.

Cur solus inter fratres tunicam talarem habuerit. 70. nu. 1.

INVIDIA.

Instar viperæ animam, à qua concipitur, consumit. 825. num. 1. Prima phiala effusa super terram inuidorum. ibid. n. 1. Alienis bonis cõtabescunt inuidi. ibid.

IRA.

Ira Dei amore splendet & misericordia. 101. nu. 5. Significatur per sartaginem & succensam ollam. 468. n. 2. Distillat iram suam, dum punit, non effundit Deus. 811. num. 3. Quarta phiala effusa super *iram*. 792. nu. 4. Rationis solem obscurat. ibid.

IRIS.

Spiritus sancti symbolum. 225. nu. 1. Misericordiæ item. 226. num. 5.

ISAAC.

Ortus Isaac cur per lapidis excisionem significetur. 731. num. 3.

ISMAEL.

Ludus eius cum Isaac cuiusmodi fuerit. 159. num. 3.

ISRAEL.

Non interpretandum *videns Deum*, sed *princeps Dei*. 148. nu. 1.

IVDA ET IVDÆI.

Iuda idem est quod confessio. 151. num. 5. Peculiarem dolendi causam habebunt Iudæi in extremo iudicio. 48. num. 2. Impietas eorum & infœlicitas. 48. nu. 1. Iudaicæ cæcitatis radix, quænam fuerit. 53. num. 6. Eorum supplicium ob Christi necem. 83. num. 3. Oculos Dei lædebant, cum Christum percutiebãt. ibid. Eorum malitia inconsumptibilis. 85. nu. 2. & seq. Triplici censentur nomine. 148. nu. 1. A quo dicti Israëlitæ. ibid. A quo Hebræi. 149. nu. 2. A quo item Iudæi. 151. nu. 5. Quando ita cœperint appellari. ibid. num. 8. Eorum incredulitas circa mysterium Eucharistiæ 165. n. 2. Promptitudo item aduersus Christum. 250. num. 5. Euertuntur sub Adriano. 289. nu. 1. Desæuit in eos Caligula. 319. num. 2. Maxima eorum clades Alexandriæ. ibid. & seq. Quantis fuerint affecti cladibus sub Tito. 326. n. 1. & seq. Quingenti per singulos dies crucibus afficiuntur. ibid. Decem ex nobilioribus, triginta ex vulgo vno vendebantur denario. 327. nu. 2. Pauciſſimi crediderunt in Christum. 360. nu. 1. & seq. & 716. nu 2. Iudæorum populus, calamus fractus à Christo. 418. num. 4. Propter inconstantiam adumbratus in locustis. 419. num. 2. *Terræ* nomine cur significetur. 459. nu. 3. Iudæorum cæcitas in aduentu Messiæ 502. num. 3. & 679. num 6. Execranda eorum efflagitatio à Deo aduersus Christianos. 710. num. 1. Eorum infidelitas cur *vulnus sæuum* appelletur. 821. num. 2. Eorum scelera penè innumera. 830. num. 4. Eorundem ceremoniæ post Euangelium immundæ. ibid. nu. 5.

IVDAS THADÆVS.

Exprimit eũ chrysoprasus decimum cælestis Hierusalẽ fundamentũ. 880. nu. 5.

IVDAS PRODITOR.

Habitus est in honore à Cherinto hæretico. 3. num. 4. Præcipiebat ei Christus eleemosynam pauperibus tribuere. 120. num. 3.

IVDEX ET IVDICARE.

In Iudice rerum cognitio necessaria. 81. num. 1. Iudicat cum amore Christus. 101. num. 5.

IVDICIA DEI.

Mundissima sunt & iustissima. 80. nu. 7. Cur per *palpebras* significentur. 83. nu. 2. Sunt incomprehensibilia. 810. n. 4.

IVDICIVM FINALE.

Aduentus Domini ad iudicium terribilis. 40. nu. 1. & seq. Christum ad iudiciũ venientem mortales omnes corporeis oculis videbunt. 43. num. 1. Reproborum in iudicio dolor acerbissimus. 47. nu. 1. Bonis & malis erit formidabile. 97. nu. 1. Sententia extremi iudicij instat gladij vtraque parte acuti. ibid. nu. 1. & 99. n. 4. In concionibus sæpe illius mẽtio facienda. 144. nu. 2. Citius veniet propter hominum flagitia. 341. num. 3. Quanta in eo iusti perfundentur lætitia. ibid. Extremi iudicij sæueritas. 466. n. 5. & seq. & 477. nu. 7. & seq. In illo iustitia conuertetur in iudicium. ibid. Mundi iudicium ad Deum creationis iure pertinet. 476. num. 6. Iudicij dies etiam post Antichristi mortem, incognitus. 767. numer. 2. Diem hunc votis omnibus exoptant Christus & beati. 803 Diuini iudicij potestatem fugiet nemo. 806. num. 1.

IVSTIFICATIO.

Ad iustificationem humana præsidia non sufficiunt. 213. nu. 5.

IVSTITIA.

Iustitia & misericordia duæ Dei mammillæ. 75. num 4. Quoad vindictam, opus est à Deo quodammodo alienum. 224. num. 4. Iustitiæ fabricam ab impijs erectam euertit Deus. ib. n. 4. Iustitiæ calicẽ inclinat tantum, nõ effundit. 330. n. 3. & seq. Iustitiæ ministri regis mandatũ solent excedere. 821. n. 1. In primo Christi aduentu conuersa in misericordiam, in secundo conuertetur in iudicium. 466. n. 5. Peccatis quasi aquis irrigatur, vt floreat. 476. nu. 5. De iustitia Christi vide verbum *Christi iustitia*.

L.

LABARVM.

Labari nomen vnde ortum. 353. n. 4. & seq.

LABIA.

Reflexa mensarum labia apud Ezechielem quid significent. 62. nu. 4.

LABIVM ÆNEVM.

Baptismum designauit. 237. num. 4. Ex capsulis speculorum putat aliqui fuisse confectum. ibidem.

LABORES.

Laborum breuitas, solatiũ laborantibus. 10. nu. 1. Laboribus cur oporteat sanctos exerceri. 13. nu. 5. & seq. Superantur à magnitudine gloriæ. 14. numer. 5. Significantur per *agnas*. 20. num. 1. Per eos ascendendum in cœlum. 55. num. 4. & 88. nu. 9. Virtutem perficiunt. ibid. num. 9. Pro Christo suscepit frugiferi. 145. nu. 4. Laborum tolerantia, illustrissima est corona. 186. num. 8. In splendorem & Sapphiros gloriæ conuertuntur. 503. n. 2. & 533. num. 2. Quos laboribus exercet Deus, sunt filij legitimi. 529. num. 3. Citò deficiunt. 560. num. 3. Iis tanquam pretio Deus gloriam vendit. ibid. num. 4. Reddidit eos Christus suauissimos. 561. num. 5. Inflicti à Deo quantifaciendi. 811. numer. 2. Laborum pro Christo tolerantiam reuerentur Angeli. 813. nu. 5.

LACRYMA.

Diuinæ iræ munitiones dissoluunt. 555. num. 3.

LACTARE.

Aliquando vsurpatum in sacra pagina pro *decipere*. 57. nu. 2.

LAMINA.

In aurea Pontificis quid insculptum. 247. num. 8. Corona etiam dicebatur, & diadema. 248. nu. 9.

LATVS.

Delatere Christi, vide verbum *Vulnus lateris Christi*.

LAVS.

Dei laus, sacrificium Deo gratissimum. 38. n. 2. Laus nostra præ Dei magnitudine, nihil est & silentium. 595. n. 4.

LECTVS.

Accipitur in bonam & in malam partem. 178. num. 1.

LEO.

Symbolum est Christi. 257. num. 1. & seq. Resurgentis 249. num. 2. Pendentis in cruce. 257. num. 2. Leonis voci quantus insit terror. 249. nu. 2. Præcipua generositas quando ei aduenit. ibid. Tribus integris diebus ac noctib. dormit cùm primum nascitur. ibid. Adhibetur ad vigilantiam significandam. 259. num. 4.

LEPROSVS.

Eius expiatio quo pacto fierer. 36. n. 7.

LEVITÆ.

Nullum sentiebant pondus, dum portarent arcam. 185. num. 5.

LEX.

Dominatur sibi subiectis, sicut vir vxori. 19. num. 2. Auctoritatem ei detrahit, qui eam non seruabat. ibid. Super humerum cur eam Christus portasse dicatur. 31. numer. 1. Iugum legis portat nobiscum Christus. 185. nu. 4. Prorogat imperium diuinæ legis obseruatio. 247. nu. 6. Quorsum Regibus Hebræorum traderetur in manu, cum creabantur. ibid. De Purificationis lege vide pag. 622. n. 1. & seq. Tyranni laboriosas condunt leges. 626. nu. 2. Perfectissimus gradus seruandi legem in quo cernatur. 627. nu. 4.

LEX VETVS.

Nihil ad perfectum adduxit. 72. n. 2. Doctrina eius & sanctitas puerilis. ibidem. Lex erat timoris. 95. nu. 5. Discrimen inter eam & nouam. 100. num. 3. Noua *luminare maius*, Vetus *luminare minus*. ibid. num. 3. Pondus erat & iugum seruitutis. 183. num. 1. & seq. Eius sacramenta, egena. ibid. & 194. nu. 4. Quot essent eius præcepta. 180. num. 1. & seq. Non habebat vim iustificandi. ibid. Vacua erat & inanis. ibid. num. & seq. Perfecit illam Christus. ibid. n. 5. Fidei mysteria tradebat obscurè. 462. num. 4. Expressa in duabus tabulis fractis à Moyse. 507. nu. 5. Abroganda prædicitur

citur ab Hierema. 672.n.8. Ad Nouam susciendam aptiores reddebat Iudæos. ibid. Eius cæremoniæ, spinæ. 673.n. 8.

LEX NOVA.

In lege noua maiori conatu morum probitas sectanda. 19.num.2. & seq. Prauas etiam cogitationes cauet. 71.n. 1. Eius perfectio ibid. nu. 1. & seq. Discrimen inter eam, & veterem. ibid. & 100.nu.3. Est lex amoris. 95. num. 5. Cur *onus leue & iugum suaue* appelletur. 286. n.6. In ea maior quàm in veteri rerum diuinarum cognitio. 251. n. 2. Fidei mysteria tradit clare, & articulatè. 462. n.4. & 674.n. 10. Expressa in duabus tabulis arcæ testamenti. 507.nu.5. Veteris est compendium. 670.n. 4. Mysteriorum eius magnitudo, maiestas, & nouitas. 671. num. 5. & sequ. Vide verbum *Euangelium.*

LIBER.

Quinam sit *liber signatus.* 253. nu. 1. & seq. Quem Ioannes accepit ab Angelo, cur in ore dulcem, in ventre senserit amarum. 468.nu.1. & seq. Quódnam volumen sit accipiendum per *librum grandem* apud Esaiam. 661. nu.1. & seq. *Liber vitæ* dicitur, in quo prædestinati scripti sunt 862. num. 17. Librum mortis cur Deus non dicatur habere. 863. num.17.

LIBERTAS.

Imperiorum libertas seruitus fædissima. 32. num. 6. & seq.

LIBERVM ARBITRIVM.

Non præuenit Deum, sed à Deo præuenitur per excitantem gratiam. 218. nu. 2. Potest tamen illam vel reiicere, vel admittere. ibid. nu.2.

LIBIDO, *& libidinosi.*

Ignis est consumens. 531.n.4. Tentationes eius, ignea tela. ibid. num. 5. Libidinis peccata vincuntur fuga. 534.n.4. Maxima est ad hæresim dispositio. 795. n. 2. Libidinosi extra diœcesim ablegandi ab Episcopo. 159.n.3. & 160.n.4. Libidinosus Satanæ traditur à Paulo. 161.n.5. Fœminæ, non viri appellandi libidinosi. 177.nu. 2. Perterrentur dum pro concione castitatis audiunt laudes. 787. n. 4. In eos acerrimè vindicabit Deus. ibid. Vide verbum *luxuria.*

LIGNVM VITÆ.

Prorogasset vitam in æternam. 135.num. 1. Designat æternam felicitatem. 132.n.2. & 136. num. 3.

LINGVA.

Esaiæ lingua carbone mundata simul, & accensa. 87.num. 8. Totum reget corpus, qui linguam frenat. 599.num.4. Vt auro, sic linguæ statera facienda. ibid. num. 4.

LOCVSTÆ.

Hæreticos, & Iudæos adumbrant. 411.n.1. & 419.num. 2. Coronas cur gestarent. 420.nu.1. & seq. Cur facies hominum, dentes leonum haberent. 423. num. 1. & seq. Cur item capillos mulierum. 427.n.1. & seq. *Caudas* similes scorpionum. 438. n.1. & seq.

LONGANIMITAS.

Longanimitas, & misericordia, duo Christi vbera. 77. n.1. Longanimitate orbis imperium obtinuerunt Romani. 117.n. 1. In principe, & prælato maximè est necessaria. ibi.

LONGINVS.

Fuit Centurio conuersus ad Christi clamorem. 45. n. 5. Non ille aperuit latus Christi. ibi.

LOTH.

Eius sanctitas, & zelus 113. num. 1. Vxor eius in salis statuam quorsum versa, ibidem.

LVCIFER.

Etiam nunc contendit similis esse Altissimo. 182. num. 3. Superbia eius quanta. 228. num. 5. Est stella de cœlo cadẽs. 408. num. 1. Data est illi inferorum clauis. 411.n.1. Dæmones in morem exercitus instruit aduersus homines. 549. num. 6. Omnibus Angelis naturæ præstantia excellit. 590.n.1. Post lapsum cur dictus *Cherub.* ibid. Amorem suum, propriæ dicauit excellentiæ. 747.n.4. Serpẽtis nomine significatur. 855.n.2. & se.

LVDERE, *& ludus.*
Interdum sumitur pro idololatrare, & lasciuire. 160. n. 3. Ismaelis ludus cum Isaac qualis. ibidem.

LVNA.
Post iudicij diem fulgebit vt nunc sol. 100. n. 2. Facti *sicut sanguis* est Ecclesia Martyrum sanguine purpurata. 339. n. 1. In fine mundi cur sanguineo suffundetur rubore quasi de hominum peccatis erubescens. 340. nu. 2. Inconstantiæ est symbolum. 520. n. 1.

LVXVRIA.
Sexta phiala effusa. n. luxuriæ flumen. 827. num. 5. Instar fluminis rapidissimi magnam hominum partem secum deuoluit. ibid. Vide verbum *Libido.*

LVXVS.
Luxum respuentes, viri censendi. 177. n. 2.

M

Duplex requiritur apud Hebræos, vnum clausum, apertum alterum. 677. nu. 2. Clausum in medio dictionis semel tantum reperitur, & quo mysterio. ibid. & 678. n. 4.

MAGGEDO.
Ciuitas fuit metropolis decem tribuum. 820. n. 2.

MAGI.
Tres qui Christum natum quæsierunt, cur ab Oriente venisse dicantur. 487. num. 3. Gentium fortitudo, & spolia fuerunt. 676. n. 2.

MAGISTER.
Mansuetudo magistri inuitat ad audiendum, & parendum iis quæ ab ipso dicuntur. 54. n. 3. Scelerum magistros iniquo animo fert Deus. 262. nu. 6.

MALEDICENTIA.
Quàm sit execranda. 548. n. 4.

MALVM PVNICVM.
Quot penderent ex Pontificis tunica, 63. n. 2. Est symbolum coronæ gloriæ Martyrum. 368. n. 4.

MANDATA DIVINA.
Cur appellentur *viæ.* 18. n. 2. Eorum obseruatione sustentatur fides. ibid. & 236. num. 2. Per eadem legitimè certatur. 134. num. 3. Exactissimè sunt seruanda. 626. n. 1. & seq. Vide verbum *Præcepta diuina.*

MANNA.
Quo die primùm pluerit in deserto. 59. num. 3. *Manna absconditum*, quid significet. 162. n. 1. & 163. n. 2. & seq. Fuit figura Eucharistici panis. ibidem. Panis Angelorum cur diceretur. ibid. Iustis tantum sapiebat, quod quisque cuperet. 166. nu. 6. Eadem mensura dabatur omnibus. 197. n. 4.

MANSVETVDO.
Quàm sit grata populo in principe, & prælato. 54. nu. 3. Vide verbum *Christi mansuetudo.*

D. MANTIVS.
Vnus fuit ex 70. Christi discipulis. 288 n. 2. Primus Eborensis. Episcopus. ibid. Eius martyrium. ibid.

MANVS.
Manus osculum subiectionis signum. 34. n. 1. Manus extenta in sacris symbolum est protectionis & supplicij. 92. n. 2. Manus Christi in cruce expansæ beneficentiam declarabant. ibid. In corde spirituales manus. 584. n. 3. *Manum in calum leuare* iurantis est, & supplicis signum. 466. n. 6.

MARGARITA.
Margaritę cur dictæ *vniones.* 174. & 881. num. 1.

MARE.
Siccandum post diem Iudicij putauit Beda. 870. nu. 1.

MARE RVBRVM.
Quo die illud transierint Hebræi. 59. nu. 3.

MARE ÆNEVM.
Eius descriptio. 236. n. 1. & seq. Allegorica expositio. ibid. n. 1. Capiebat duo millia metretarum. ibid. Baptismum adumbrauit. ibid. nu. 2.

MARIA DEIPARA.
Mons est vmbrosus. 210. n. 9. Sion, terrestri illa præstantior. 562. nu. 1. In eius fabrica plusquam mirabilis Deus. ibidem.

Terræ

Terræ cælique miraculum. 564. n. 1. & seq. Miraculum item naturæ, & gratiæ. ibid. Viridarium deliciarum Dei. ibid. n. 2. Officina miraculorũ. ibid. n. 4. Horologium solare diuinum. 565. n. 5. Vexillum potentiæ, & misericordiæ diuinæ. 567. n. 1. & seq. & 568. n. 5. In ea euexit Deus vexillum amoris. 569. n. 6. & seq. & 570. n. 8. & seq. Victrix Dei, & victa a Deo per amorem. 569. n. 7. & 579. n. 8. Christum pro corde habebat. ibid. Est fidei sceptrum & vexillum. ibid. n. 9. Hæreticorum scopus. 571. n. 1. & seq. Eius præstantia nulla Hæreticorum vi minui potest. 572. n. 2. ibid. n. 3. Tot clypeis munitur, quot prærogatiuis ornatur. 573. n. 3. Hostibus suis terror est. ibi. n. 4. Cur in cœlo apparuerit. 573. n. 1. & seq. Omnibus Sanctis quantum excellat. 584. n. 3. Est quodammodo Dei mẽsura. ibid. Cæleste signum ex quo sol iustitiæ nunquam egreditur. 575. n. 6. In ea terrenum nihil. 77. n. 9. Thronus Dei sapphirinus. ibid. nu. 9. Sapphirus insignita Christo. ibid. n. 10. *Principi faciei* cur dicatur. 582. n. 9. Per excellentiam *Domina* 583. n. 10. & 584. n. 3. Cum Deo diuisum habet imperium ibid. Ei famulatur humana & Angelica natura. ibid. n. 4. Ex ea vt sol ex luce formatus Christus. 585. n. 5. Fons solis est & fenestra cœli. ibid. Carmelo monti similis ob multa. 590. n. 2. Eius præstantia silentio honoranda. 595. n. 4. De filij passione non confundebatur. 597. n. 5. Tota erat palma & victoria. 619. n. 1. In omni genere inimicitias cum dæmone gessit. ibidem. Est corona virginitatis. 649. n. 4. Ad illam pertinebat nomen Christo imponere. 654. num. 6. Quàm studeret solitudini. 658. num. 2. Per eam vt Orientalem portam Deus ingressus est mundum. 728. numer. 2. & 729. num. 3. & seq.

MARIÆ VIRG. NATIVITAS.

Per eam nobis surgexit aurora æterni diei prænuntia. 640. nu. 3.

MARIÆ NOMEN.

Est nomen Tetragrammato. 582. numer. 9. Quem numerum efficiant literæ nominis *Maria*. ibidem. Ipsis etiam Angelis est ineffabile. ibidem. nu. 11. Eius etymon. 583. numer. 1. Post Iesum Mariæ nomen super omne nomen. 585. num. 6. Eius excellentia. ibidem. Quãtum Christus illud honorauerit. 586. nu. 7. Illo audito gaudent animæ in Purgatorio. ibidem. Prædicitur ab Esaia. 678. num. 2. Æque illud ac Messiæ nomen propagari voluit Deus. 680. n. 7.

MARIÆ *virginis pulchritudo corporis.*

Omnibus fœminis excelluit pulchritudine. 586. numer. 1. In eius pulchritudine multa visenda. 587. numer. 2. In Esther, & Iudith fuit adumbrata. ibid. In eius vultu supernaturalis radiabat splendor. ibid. num. 3. Omnium ipsam intuentium purissimum conciliabat amorem. ibidem.

MARIÆ V. VTERVS.

Vallatus liliis ob virginitatem. 608. nu. 4. Cœlo est amplior, & sublimior. 609. n. 6. Ex eo quasi ex Oriente sol Christus prodiit. 640. num. 3.

MARIÆ *virginis statura, & vestes.*

Statura fuit *mediocri, vestimenta eius natiui coloris.* 698. n. 1.

MARIAE VIRGINIS *pulchritudo spiritualis.*

Spiritualis pulchritudinis vexillum erectum in Virgine. 569. num. 6. Per illam quodammodo vicit Deum. ibid. & seq. De pulchritudine ista, quàm glorietur Deus. 588. nom. 1. Hominum, Angelorum & ipsius Dei quodammodo expugnauit amorem. ibidem. num. 2. & 589. num. 3. Omnium Sanctorum pulchri-

tudinem excellit. ibid. Fuit omnis pulchritudinis spiritualis epitome. ibidem. numer. 4.

MARIÆ V. *anima & voluntas.*

Virginis anima Spiritus S. cithara nunquam dissona. 594. nu. 2. Instar Carmeli montis omnium virtutum, & gratiarum abundauit fragrantia. 590. n. 1. Voluntas eius semper ferebatur in Deum. ibidem.

MARIÆ V. *Pulchritudo Cogitationum.*

Cogitationum Virginis pulchritudo & perfectio inexplicabilis 592. n. 1. Omnes ardentes, & charitate aureę. ibid. num. 2. Vna tantum earum vicit & captiui instar alligauit Deum. 570. n. 9. & 593. n. 1. & seq. Cogitationum munditia Christo maximè placuit. 832. num. 1.

MARIÆ V. *sanctitas & gratia.*

Sanctitas Virginis prodigiosa inter homines, & Seraphinos. 564. n. 2. Erat collegium sanctitatis. 584. nu. 2. Gratiarum omnium vexillum erectum in Maria. 569. n. 6. Fuit mare gratiarum. 584. n. 2.

MARIAE V. VIRTVTES.

Omnes cœlestes ac diuinæ. 577. n. 10. Virtutum conuentus & thalamus in Virgine. 584. n. 2. Instar equestris exercitus omnium animos per amorem vincebant. 588. n. 2. Earum fragrantia mirabilis. 590. n. 1. Splendor perpetuus & stabilis. 612. num. 1.

MARIAE V. CHARITAS.

Coccino comparatur ob ardorem. 591. n. 3. Carmelo monti ob vbertatem operum. ibid. Ad supererogationis opera semper aspirabat. ibid.

MARIAE V. HVMILITAS.

Fuit in Virgine instar turris eburneæ, 603. n. 4. Fuit fortitudo maxima. ibid. Significatur per calceamenta. 609. n. 1. Humilitatis ansam ex natura ipsa attripuit B. Virgo. 610. n. 3. Quantum illam adamauerit Deus. ibid. n. 4. Odor eius vsque ad Dei accubitum peruenit. ibid. Humilians se B. Virgo ad omnem est euecta celsitudinem. 611. n. 5. Mariæ virginitatem defendit humilitatis turris. 608. n. 5.

MARIAE V. INTENTIO.

Virginis intentio siue in agendo, siue in contemplando ad Deum referebatur. 593. n. 1. & seq. Pulchritudo eius plus latebat, quàm apparebat. ibid. nu. 3. Nec minimam habuit perturbationem. 595. num. 5.

MARIAE VIRGINIS *silentium & verba.*

Silentium Virginis mirum. 598. n. 1. Quater locuta legitur in Euangelio. ibid. Singula verba ad iustitię libram examinabat. 599. nu. 4. Instar distillantis faui dulcia erant, suauia. 600. n. 5. Verborum Virginis dulcedo ex filio. ibid. nu. 7. & seq.

MARIAE V. OBEDIENTIA.

Collum Virginis quàm reddiderit speciosum. 603. n. 5. Stans iuxta crucem altissimum habuit obedientiæ actum. 606. n. 5. Ad perfectissimum peruenit obedientiæ gradum 627. n. 4. Vide verbum *Mariæ purificatio.*

MARIAE V. PVDOR.

Fuit omnis pudoris exemplar. 597. n. 3. Ob illum Virginis genæ cortici & floribus mali granati similes. ibid. n. 3. & seq. Facies eius pudore aspersa, omnium gratiarum decor. ibid. nu. 4.

MARIAE ANNVNCIATIO, *& conceptio, qua concepit Christum.*

Angelicæ annũciationi cõsentiens quantũ meruerit. 604. n. 8. In ea pulchra vt luna. 604. n. 3. Descensus Spiritus sancti in eam. 668. In filij conceptu & ortu fuit amicta sole, & amiciuit solem. 613. n. 2. Conceptio Christi in vtero virgineo sicut lampadis accensio. 615. n. 1. In eodẽ B. Virgo fuit mons vmbrosus. ibid. n. 2. Eius integritas per eundem magis sanctificata. 728. n. 2. Fuit absque viti opera. 731. n. 2. Per lapidis excisionem cur significetur. ibid. n. 3

MARIÆ V. PARTVS.

Vt auroram autora, sic Christum edidit Virgo. 638. nu. 4. Virginis partus fuit signum rememoratiuum, non prognosticum. 637. Fuit purus vt partus quo verbum processit à Patre. 622. nu. 5. & seq. Diuinæ potentiæ magnitudinem declarauit. 657. num. 1.

MARIÆ V. VIRGINITAS, *& Maternitas.*

Significantur per duo vbera Sponsæ. 607. n. 1. Vtraque in Iesse virga, & Gedeonis vellere expressa. ibi. n. 2. & 686. n. 5. & seq. Fœcunda Mariæ virginitas, spes publica humani generis. 607. n. 3. Huius virginitatis fructus apparuit in cruce. ibid. Vtraque in tritici acerno liliis vallato adumbrata. 608. nu. 4. Virginitatem suam quanti fecerit B. Virgo. ib. num. 4. Per Incarnationem pulchrior, & perfectior. 613. nu. 2. & 632. n. 6. Mariæ virginitatem qui hæretici conati sint conuellere. 615. nu. 5. Deiparæ virginitas filium coronauit. 649. n. 4. Ipsam virginitatem coronauit maternitas. ibid. Vtraque simul in Maria, signum prodigiosum. 653. n. 4. Virginitas fuit significata per petræ insensibilitatem. 697. n. 5. Per nubem leuem. 704. n. 4. Per terram item sitientem. 711. n. 4. Per portam clausam. 718. n. 2. & 726. n. 3. & seq. Mater virgo decebat Deum, Virginè, vt non pareret nisi Deum. 729. n. 3. Contra Mariæ puritatem triplex cõfutatur hæresis. ibid. n. 4. De virginitate, & maternitate Virginis agitur à pagin. 613. n. 1. vsque ad pag. 733.

MARIÆ V. PVRIFICATIO.

In exemplum obedientiæ Purificationis legi se subiecit. 604. n. 8. Lege ista minimè teneri B. Virginem statuitur ex Patribus. 624. n. 4. & 625. n. 7. In eius obseruatione ad perfectissimum obedientiæ, & humilitatis ascendit gradum. 627. n. 4. & seq.

MARIÆ V. VICTORIA.

Non per dolum, sed aperto marte demonem superauit. 619. n. 2. & seq. Quanta facilitate id præstiterit. 621. n. 4.

MARIÆ V. ASSVMPTIO.

In Assumptione fuit Beata Virgo electa vt Sol. 640. n. 3.

MARIÆ V. LAVDES ET *Patrocinium.*

Virginis laudes murenulæ aureæ. 605. n. 3. præcipua eius laus, quod mater sit Messiæ. 680. n. 1. B. Virginis apud Deum pro nobis patrocinium significatur per collum. 681. n. 1. & seq. Est Ecclesiæ turris fortissima. ibid. Mille protectionum genera continentur in ea. ibid. ad Virginis patrocinium duces Ecclesiæ victorias suas referunt. ibid. In eo quãtum spei sit collocandum. ibid. Per illud vniuersa in nos beneficia deriuantur à Deo. ib. num. 2. Est vallum fidelium & mundi propitiatorium. 692. n. 21. Quod in nobis est spei & gratiæ, ex ipso redundat. 626. num. 5.

MARIA MAGDALENA.

Ex lebete facta fuit phiala. 417. n. 3.

MARTYRES *& Martyrium.*

Martyres blasphemauit impius Cherinthus. 3. n. 4. Sanguis eorum Christianorum est semen. 12. n. 3. Martyr idem est quod testis. 16. n. 4. Moriendo fidem testificantur Martyres. ibid. & 24. n. 4. Ecclesiæ pulchritudinem augent. 139. Variè & exquisitè torquentur sub Diocletiano & Max. 311. n. 6. & seq. Martyrum certamina Angelorum, dæmonum & hominum sunt spectacula. 323. n. 1. Eorum iniuriæ oblectant dæmones. ibid. Sunt capitis Christi ornamentum & corona triumphalis. 324. nu. 2. & seq. Sunt crucis fructus. ibid. Croco & granis mali punici cur comparentur. 325. n. 6. & seq. Vitæ molestias pro Deo susceptas exemplo suo suauiores efficiũt. ibid. In cœlo cur præcipuè gestent palmas. 368. n. 4. Gladius, quo feriebantur,

euasit illis in plamam. ibidem. Per ipsa tormenta plusquam vincunt non vincuntur. 421. num. 3. Illis seruiunt, qui eos persequuntur Tyranni. 412. nu. 3. In persecutionis hyeme oriuntur. 458. num. 2. Ecclesiæ sunt propugnacula. 474. num. 9. Martyres temporis Antichristi super omnes martyres. 762. n. 2. Eorum animæ præcipuè regnant cum Christo. 857. nu. 6. Martyrium *myrrhæ* cur comparetu. 141. num. 1. Designatur in ascensu purpureo ferculi Salomonis 324. n. 2. Est palmata vestis. 422. nu. 4.

MASCVLVS.

Cur tantum masculi numerentur ex Domini præcepto. 541. num. 2.

MEMBRA.

Membra nostra cur Paulus appellet *arma* 535. n. 6. Corporis membra mortificatione attemperanda. 789. n. 3.

MENDACIVM *& mendax.*

Pro quibus rebus in sacris literis vsurpetur *mendacium*. 794. n. 5. Homo mendax pascit ventos. ibid. nu. 1.

MENS.

Mentis puritas quantum Deo placeat. 427. n. 1. & seq. Religiosis maxime curanda. 434. num. 4.

MENSIS.

Hebræorum mensis quot contineret dies. 496. num. 1.

MERCES.

A Christo expectanda. 854. n. 5. Leuè reddit laborem. 800. n. 3.

MERITA.

Meritis Christi vt agni vellere induimur. 263. n. 5. Quantum Dauid curarit ne sibi subditorum merita per oblivionem exciderent. 865. num. 1.

MESSIAS.

Duplex eius aduentus. 53. n. 6. Duos confingunt Hebræi iuniores. ibi. n. 6. Est manna, placenta, & cibus suauissimus fidelium. 170. n. 8. Regnum eius spirituale, non temporale. 675. n. 1. Stabile est & sempiternum. 679. n. 5. Absconditum Iudæis ibid. n. 6. Quod ex matre virgine sit progenitus, magnus ei accessit splendor. 659. n. 1. *Iusti* nomenclatura propria Messiæ. 721. n. 1. Numerum nominis eius prædixit vna ex Sibyllis. 723. num. 5.

METRETA.

Continet 72. sextarios. 236. num. 1.

MICHAEL ARCH.

Pugnabit cum Lucifero pro Ecclesia in fine mundi. 546. n. 1. & 548. n. 5. Potestas eius quanta. 547. nu. 3. Moysis corpus reuelari cur non sit passus. ibid. n. 3. Pro Dei honore descendit in campũ. 548. n. 4. Spiritus oris Christi cur dicatur. ibid. n. 5. Post Christum summus est iudex. ibid. Supremus Angelici exercitus imperator. 549. n. 6. Sæpe apparuit in veteri Testamento. ibid. Probaticæ piscinæ aquas commouebat. ibid. Tuba canet in extremo iudicio. ibid. Est ex supremo ordine supremæ Hierarchiæ. 550. n. 2. Vnus ex septem assistentibus. ibid. Omnibus Angelis, qui remanserunt, antecellit. 552. n. 5. Dei personam sæpe sustinuit. ibid. n. 6. Ei demandata Ecclesiæ cura. ibid. Eiusdem tituli illustrissimi. 553. n. 7. Crucis signum in extremo iudicio gestabit. ibid. Verisimile est D. Franciscum Christi stigmatibus decorasse. ibid. n. 8. Christi iussu interfecturum esse Antichristum affirmant plerique. 766. n. 2.

MINARI.

Minatur Deus ne puniat. 125. n. 2. Et vt parcat. 320. n. 3. & 404. num. 2.

MINISTER.

Dei ministeri quàm debet esse mundus. 81. n. 1. Ministri iustitiæ regis mandatum solent excedere. 821. nu. 1.

MIRACVLA.

Designantur per fulgura, & cur. 229. nu. 1. & 230. num. 3. & seq. Edunt illa sancti vir-

virtute diuina. 229. n. 1. Sunt splendor & coruscatio armorum Dei. 230. n. 3. Arma item Sanctorum ibi. Miracula consequitur compunctio & conuersio. 231. n. 5. & seq. Miraculum quid sit propriè. 564. n. 1.

MISERERI & *misericordia.*

Misereri proprium est diuinæ naturæ, punire quasi extraneum. 456. n. 4. & 224. n. 4. Opera misericordiæ sunt sacrificia. 58. n. 3. Dei misericordia fusior post incarnationem. 73. n. 2. Elegantior apparuit. ibid. nu. 2. Misericordia & iustitia quasi duæ mammillæ Dei. 75. nu. 4. De illa ita præsumendum, vt non contemnatur ista. 95. n. 1. Dei misericordia, etiã cum punit, fulget. 101. n. 5. Ex ea prouenit, quòd hic Deus peccata vindicet. 126. n. 3. Filum misericordiæ ab æterno textu numquã præcidit Deus. 224. n. 4. Victrix est iustitiæ diuinæ. 225. n. 5. Eluxit potissimum in incarnatione. 226. n. 3. Iridi cur comparetur. ibid. num. 5. In ea orationes nostræ innituntur. ibid. Est arcus noster ad vincendum Deum. ibi. Thronum Dei ornat maxime. 227. n. 6. Etiam dum minatur, eam ostendit Deus 320. n. 3. & 98. n. 2. Misericordia Dei erga homines caret termino & mensura. 330. n. 3. & seq. Præmonet nos ne puniat iustitia. 404. n. 3. & seq. Principium est diuinæ motionis & operationis. 455. n. 3. Prius ferè nominatur in sacris quàm iustitia. ibid. Lanx misericordiæ post incarnationem magis ponderat. 375. n. 5. Iustitiam constringit ac temperat. 811. num. 3.

MISSA.

Audiendam die Dominica statuerunt Apostoli. 60. num. 4. Missæ sacrificio assistunt Angeli. 165. num. 2. Quanta reuerentia ei adesse debeamus. ibidem.

MORBVS.

Vide verbum *ægritudo.*

MORES.

Post incarnationem morum licentia arctius coërcenda. 725. nu. 4. Eadem morum licentia toto orbe, signum erit aduentus Antichristi. 771. n. 4.

MORS.

Habet Christus potestatem super illam. 105. num. 1. & seq. Christum detinere non potuit. ibi. Sumitur aliquando pro peccato. 106. num. 1. Pro æterna damnatione, pro diabolo, pro vitiorum morte. ibid. num. 2. Mors corporis, vmbra mortis: peccatum vera mors. ibid. num. 1. Citò mori fœlicitatis genus. 107. num. 3. Mortis velocitas, & pernicitas quanta. 331. num. 1. Est probis fausta, luctuosa improbis. 332. num. 3. Mortalium spes regit. ibid Quæ speciosa videbantur, ostendit deformia ibi. Morientibus maximè insidiatur dæmon. 439. num. 3. Mortis quàm iudicij dies potius timendus. ibid. Mortem vita facit pretiosam. 757. num. 1. Mundo mortui censendi sunt beati. 798. num. 1. Qui dum viuit, bona subsequitur opera, eundem eadem sequuntur post mortem. 801. num. 3. Cur duplici armetur falce. 806. num. 2. Sanctorum mors, resurrectio est. 861. num. 15. *Secunda mors* damnationem significat sempiternam. ibidem. Mortui interdum pro animabus, interdum pro corporibus vsurpantur. 663. num. 18. Sanctorum mors cur *somnus* dicatur. 799. num. 2. Mors iusti bona, propter multa. ibidem. num. 1. Ab ipsa morte non ante expectanda requies. 801. num. 2.

MORTIFICATIO.

Mortificatio carnis sacrificium Deo gratissimum. 38. num. 3. & 269. num. 3 Per eam virtutum acquiritur perfectio. 89. num. 10. Citharæ cur comparetur.

226. num. 2. Sonus eius Deo gratissimus. ib. Prudentia, temperanda. ib. Ab ea cessandū nunquam. 380. n. 2. & 381. n. 3. Tendentibus ad perfectionē exercēda est. ib. n. 2. Respondet ei diuinus amor & contemplatio. 383. n. 4. Mortificationis operibus adhibendus modus 757. n. 3.

MOYSES.

Cur facie tantum, Christus verò facie & manibus resplenduerit. 72. n. 2. Eius facies veteris legis typus. 100. nu. 3. Clamante populo cur solus personaret in cælo. 334. num. 3. Venturum Antichristi temporibus omnino est improbabile. 493. n. 2. Eius sepulchrum cur Iudæis Deus voluerit esse ignotum. ib. In Domini transfiguratione non surrexit. ibi. Corpus eius quare Michael reuelari non sit passus. 547. n. 3. *Seruus Dei* epitheton Moysis. 798. n. 1. Dei fauore serga Moysem morientem. 799. n. 2.

MVLIER.

Sensualitatis est symbolum. 429. n. 4. Mala scorpioni sim ilis. 438. nu. 1. Nomen est sexum significans. 515. nu. 3. Spiritum significat illa sedens super bestiam coccineam. 830. n. 1. & seq. & 832. n. 2. & seq.

MVNDITIA.

Quanta in Dei ministro requiratur. 81. n. 1.

MVNDVS.

Non fuisse conditum à Deo asseruit Cherinthus. 2. n. 4. Sex mille annis duraturum, qui putarint. 11. n. 1. Eius durationem incertam esse vnde colligatur ibid. In quonā die sumpserit exordium 59. n. 3. Mundo mortui viuūt Deo. 104. n. 3. Citius ei Deus finem imponit ob hominum scelera. 341. n. 3. Compositus est à Deo ex antithetis tanquam pulcherrimum carmen. 342. n. 4. Est liber Dei gloriam contestans. 342. n. 5. In eius fabrica rationem iustitiæ distributiuæ seruauit Deus. 476. nu. 6. Indignus est amore sanctorum. 542. n. 2. Maris nomine significatur. 734. n. 1. & 822. nu. 3. Quanto periculo nauigetur. 735. nu. 3. Septem mundi status per septem significantur Reges. 831. n. 2. & 833. n. 4. Innouabitur in fine sæculi. 826. n. 17. Mundo mortui beati censentur. 766. n. 1.

MVRENVLÆ.

Sunt colli ornamenta non aurium. 605. n. 1. Significant scripturas diuinas ibi. Beatæ virginis præconia. ibid. n. 3. & obedientiæ præmia. 606. n. 5.

MYRRHA.

Myrthe folia in Syria suauissimi sunt odoris. 693. num. 7.

MYSTERIVM.

Christi mysteria omnes prædixerunt scripturæ. 90. n. 1. Mysteria diuina nobis reuelauit Christus. 254. n. 6. Superant captum nostrum. 255. num. 7. Non omnia omnibus enulganda. 463. n. 6.

N.

NABVZARDAN.

Fuit gulæ typus. 826. num. 3.

NATIVITAS CHRISTI. *& Mariæ virginis.*

De vtraque vide verbum *Christi natiuitas & Mariæ natiuitas.*

NAVES.

Significant eximios Ecclesiæ viros. 393. n. 3.

NAZARETH, *& Nazarenus.*

Nazareth sic dicta *à flore.* 684. nu. 2. *Nazarenus*

raus idem est quod separatus. 431. num. 1. Nazaræorũ cæremoniæ & ritus. 432. n. 2. & se. Perpetui Religiosos expresserunt. 333. & seq. Comam nutriebant, à vino abstinebant. 683. n. 1. *Nazareus* diuersè scribitur cum legalibus Nazaræis & cum Christo tribuitur. 685. n. 4.

NESCIRE.

Sumitur aliquando pro reprobare. 181. num. 2.

NICOLAVS DIAC. & *Nicolaitæ.*

Nicolai diaconi lapsus & Hæreses. 118. n. 2. Nicolaitæ Hæretici insignes ibid. Eorum varia nomina. ibid.

NINIVITÆ.

Quot dies eis præscripserit Ionas ad pœnitentiam. 43. n. 2.

NOMEN.

Christianorum nomen nouum. 164. nu. 3. Nomẽ Dei super caput & thiaram Pontificis cur emineret. 247. n. 7. Apud Hębræos tria erant nomina tetragrammata. 398. n. 2. Nomen Dei cur ineffabile. ibd. & seq. Huius nominis literis Triadis innuitur mysterium. 691. n. 3. Nomen ineffabile gestabat summus Sacerdos. ibid. & seq. In lege veteri ad patres pertinebat nomina filiis imponere. 654. n. 8. Sanctorum nomina cur Deus dicatur scire, reproborum verò ignorare. 181. n. 1.

NOTITIA.

Notitia Dei de prædestinatis cur *liber* dicatur. 863. n. 17. Appellatur *liber monumenti & memorialis.* 864. n. 1.

NVBES.

Cuiusmodi futura sit illa, in qua Christus ad iudicium est venturus. 40. n. 1. Erit protectio probis, reprobis terror. 41. n. 2. Nubes deserti partim tenebrosa, partim iluminans. ibid. Nubes æterni Patris est thronus. 42. n. 3. & seq. Nubes Ascensionis Christi, sella regalis. ibid. Nubes incomprehensibilis est Dei naturæ typus. ibid. n. 4. Signum item protectionis diuinæ. 43. nu. 4.

NVMERVS.

Numerus sphæralis seu circularis quis sit. 50. n. 3. Senarius numerus numeratur in numeris perfectis. 243. n. 11. Septenarius vniuersitatem significat. 20. n. 1. & 22. n. 1. Octonarius quam vim habeat cum adiungitur septenario. 20. n. 1. Millenarius perfectionem & vniuersitatem designat. 816. n. 1.

O

OBEDIENTIA, ET OBEDIENS.

Erga Deum debet esse alata. 367. n. 3. Obedientiæ votum instar martyrij. 433. n. 3. Pulchritudo eius eximia. 603. n. 5. Per eam glorioſæ de hostib. victoriæ comparantur ibid. nu. 6. Eius difficultates. ibid. n. 8. Innocens esse non potest, qui obedire contemnit. 604. n. 7. Obediendum non seruili metu. ibi. Obedientis, quæ sit præcipua victoria ibi. n. 6. Obedientes debent esse generosi. ibid. nu. 8. Perfectissimus obedientiæ gradus in quo consistat. 627. n. 4. De obedientia Christi, vide verbum *Christi obedientia.*

OCCIDENS.

Occidentis ad Christum conuersio prædicitur ab Esaia. 823. n. 8.

OCVLI.

Oculos Dei offendit, qui Sanctos lædit 46. n. 6. Sunt prouidentię symbolum. 82. n. 2. Duplices Deo tribuuntur. ibid

Sunt mentis fenestræ. ibid. Oculi æterni Patris, Christus. 83. nu. 3. De oculis Christi, vide verbum *Christi oculi.*

ODIVM.

Perfectum, quod sit. 114. n. 2. Vitia odio habenda, non homines. ibid. n. 3. Odiorum initia resecanda. 534. n. 4.

OLIVA.

Fœcunditatis, æternitatis, & Sanctorum est symbolum. 494. n. 2. Pacis item. 495. num. 4.

OPES.

Fraudib. quæsitæ initio gratæ, postea noxiæ. 400. n. 2. Vide verbum *divitiæ.*

OPVS.

Quodcunque opus bonum sacrificium est Deo. 38. n. 3. Ab omni opere septima die cur cessauerit Deus 59. n. 3. Opera bona, vestes honorificæ. 70. n. 2. Exprimuntur per manus. 71. n. 2. Opera Dei, perfectissima. 98. n. 2. Etiã bona diiudicat Deus. 477. n. 7. Supererogationis non cadunt sub præceptum. 626. n. 1. Præclara in hoc seculo patranda, vt nos decorent in futuro. 801. nu. 2. Bona iustos præcedunt merito, sequuntur præmio. ibid. n. 4. & 800. n. 1. Quàm pauca sint & exigua. 867. nu. 5. & seq. De operibus Christi, vide verbum. *Christi opera.*

ORANS, ET ORATIO.

Orantis vox quàm sit sonora. 334. n. 3. Oratio est spirituale certamen contra hostes. 133. n. 2. Orationes sunt arma præcipua. ibid. Sanctorum orationes cur *odoramenta.* dicantur. 268. n. 3. Mitigãt iram Dei in peccatores. ibid. Earum feruor ex mortificatione. ibid. & 380. n. 2. Earundem afflatus Angelos recreat in cœlo. 268. numer. 3.

ORATOR.

Gentium oratores Sirenes & struthiones. 672. numer. 7.

ORIENTALIS.

Quæ regio appelletur Orientalis in sacris literis. 487. numer. 3.

ORICHALCVM.

Quus est metalli, & cur ita dictum 65. n. 4.

ORIGENES.

Lapsus eius & occasio. 302. nu. 7.

ORNATVS.

Mulierum ac virorum ornatus quam sit execrandus. 428. nu. 3. & seq.

OS.

Oris osculum amoris est signum. 34. nu. 1. Os congruo tempore aperiendum, & claudendum. 598. n. 2. Oris clauis est ratio. ibid. Silentij frænum ori adhibendum. 599. nu. 4. Vide verbum *Silentium.*

OSCVLVM.

Pedum, manuum, faciei, & oris quid significet. 34. n. 1. Ecclesiæ quando datum osculum. 35. numer. 2.

OSTIVM.

Ad cordis ostium quo pacto stet Christus & pulset. 218. n. 1. & seq.

OVA.

Aspidum primùm frangentibus lethifera 321. nu. 4.

P

PALMA.

De omnibus suis hostibus palmam tulit Christus. 81. n. 2. *Elatæ palmarum* quid sint. ibid. Palmæ cur comparetur Ecclesia. 153. n. 1. Non succumbit oneri, victricis manus est ornamentum. ibid. Eius folia instar gladij. 368. nu. 4. Non nisi concertatione comparatur. ibid.

PANIS.

Panum propositionis figura. 524. n. 5. Quo pacto ponerentur in mensa. ibid.

PARADISVS.

Terrestris fuit ad Orientem. 379. n. 1. Existat-ne adhuc quæritur, per integram sectionem. 486. n. 2. & seq.

PASTOR.

Verus vulneratur in grege. 282. n. 6.

PASSIO.

Videverbum *Christi passio.*

PATER.

Dei comparatione Abraham & Iacob patris nomen haud meretur. 515. n. 3. Patris appellatio quanti sit momenti apud Deum. ibid. n. 3.

PATER ÆTERNVS.

Christum quomodo signauerit. 23. n. 3. Regem suum cur eundem appellarit. 32. n. 4. Eius in filium amor. 83. n. 3. Mons est vmbrosus. 210. n. 9. In filij generatione nullam perpessus mutationem. 722. n. 3.

PATMVS.

Est vna ex insulis Ægæi maris. 57. n. 1. In eam relegatus est Ioānes, in ea item scripsit Apocalypsim ibid. Figura illius, & longitudo. ibid. Nobilitatur pulcherrimo cœnobio eiusdem Ioannis nomine. ibidem.

PATI ET PATIENTIA.

Pro Christo pati diuini est amoris argumentum. 53. n. 1. Quàm sit item gloriosum, & regale. 56. n. 5. & 561. n. 5. Signum est etiam perfectionis. 75. n. 4. Qui patitur, eleharizat. 112. n. 3. Patientia vsurpatur aliquando pro expectatione præmij & perseuerantia in bono. 54. n. 2. Conciliat omne bonum. 88. n. 9. Commendatur maximè in Episcopo. 112. n. 3. Sumitur aliquando pro longanimitate. 117. Quæ bona illam consequantur. 142. n. 1. Patientes, filij dextræ Dei. ibid. n. 2. Patientiæ fructus. 145. n. 3. Lapis lydius est charitatis. 214. n. 3. Dei patientia mortalium pœnitentiam expectat. 404. n. 4. Patientia iniuriarum, plusquam superamus. 421. n. 3. Probata laboribus, thorax est impenetrabilis. 741. nu. 3. Terra fructifera meritorum. 742. nu. 5. In ea consequenda omne positum gaudium. 743. n. 5. Sine illa nulla virtus perfecta. ibid. n. 7. Est magistra charitatis. Ibid.

PATRIARCHÆ.

Sunt naues Ecclesiæ. 393. nu. 1. Quorsum iuxta puteos sibi inuenerint vxores. 414 numer. 3.

D. PAVLVS.

Pauli prædicatio semper constans & sibi similis. 40. n. 1. Fidelium est exemplar. 61 Charitas eius persecutionibus perficiebatur. 66. n. 2. *Obsecrandi* verbum quam *imperandi* cur potius vsuparet. 211. n. 1. Passus est 13. Imperij Neronis anno. 285. n. 9. Pauli corona, fideles. 322. n. 5. Eiusdem in eosdem maternus affectus & blanditiæ. ibi. Cælestis sapientiæ aquam Athenienſib. propinauit. 413. n. 2. Pauli facundia in se extenuando. 629. n. 6. Ad perfectissimum humilitatis ascendit gradum. ibi. Equitans super eum Christus peragrauit orbem. 459. n. 3. Vt omnes Christi amore arderent quàm cuperet. 497. n. 3. In tribulationib. cur gloriaretur. 743. numer. 6.

PAVO.

Adumbrat pulchritudinem virtutum. 235 numer. 4.

PAVPERTAS *& pauperes.*

Triplex paupertatis acceptio. 245. n. 5. Saphirinus est Dei thronus. 434. n. 3. Pauperes cur significentur per aquas. 20. n. 1. Eorum patronus Deus. 40. n. 1. Sunt pedes domini. 80. n. 1. Qui eis miseretur pedes Christi lauat. ibid. Pauperis securitas. 146. n. 2.

PAX.

Pax Christi vincat in certamine. 225. n. 5. & seq. Eadem mundi pacem quando superet. ibid.

PECCARE.

Allicere ad peccandum, magna persecutio. 160. n. 3. Eodem peccati genere grauius peccant, qui habent notitiam veritatis. 209. n. 6. Item qui ex abundantia quàm qui ex necessitate. 316. n. 4 Peccant turpius, qui prius peccatis abstinuerunt. 325. num. 4.

PECCATORES.

Immaturè decedunt è vita. 93. num. 2. Inter Deum, & peccatorem summa distantia. 124. num. 4. Peccatores non computantur esse. ibidem. Gratis se Dæmoni vendunt. 213. num. 5. Ceruis similes sunt ob timorem. 231. n. 7. Post

eos clamat Christus. 155. n. 9. Sibimetipsis vocent. 521. n. 4. Affectibus suis eos verberat dæmon. 536. n. 7. Pro stipendio soluit eis mortem. ibid. Eorum mentes caligine inuoluuntur. 417. n. 3. Sunt lebetes integerrimi. ib. Sæpe illis tempus viuendi diminuit Deus. 497. n. 7. Dæmonis sunt tributarij. 535. nu. 6. Eidem arant, & serunt. 536. n. 7. Sub eius militant signis. ibid. n. 7. Contritione & lachrymis sunt renouandi. 558. n. 3. Cito in peccatorem vlciscí Deum magni beneficij iudicium. 801. n. 4.

PECCATVM.

Qui peccato non seruiunt, reges ex genere Abrahæ. 31. n. 6. Peccatum est nihil. 124. n. 4. Quod Deus hic peccata vindicet, beneficiũ. 93. n. 3. & 126. n. 3. Signantur vt ad publicum iudicium exeant. 127. n. 4. Peccatorum magistros iniquo animo fert Deus. 162. n. 5. Ea suo tempore punienda reseruat ibid. In eis puniendis cur Deus vtatur statera, funiculo, & mensura 328. n. 1. & 326. n. 2. Semper ea citra condignum punit. ibidem. A dami peccatum Christi cruciatibus fomenta ministrauit. 478. n. 1. Peccata defendere, non confiteri, profunditas est iniquitatis. 415. n. 5. Sedechię peccatum regnum & sacerdotium abstulit ab Israele 429. nu. 1. Peccatorum occasiones omnino præcidędæ. 434. n. 5. Virgas quibus verberetur peccator, germinant peccata. 476. n. 5. Carnis fuga vincuntur. 523. n. 4. Peccato subiici quàm sit indignum. 535. n. 6. Est velati violentia naturæ rationali facta. 538. n. 4. In peccatis persistere, periculosum. 560. n. 3. Omnia ex Originali vires sumunt. 614. n. 3. Instar exercitus in Christum irruerunt. 719. n. 7. Sequuntur iustos, præcedunt iniustos 801. n. 5. Septem lethalia septem phialis comparantur. 814. n. n. & seq. Peccatum mox pœna sequitur. 825. n. 1. In cœlum quando ilicantur peruenire. 802. nu. 2. Decedentes in lethali non vixerunt neque viuent. 814. n. 14. In librum memorialem referuntur. 829. n. 3. Quàm sint innumera. 850. n. 5. & seq. Peccatum dicitur *maledictum*, & cur. 853. nu. 3.

PECVNIA.

Pecunias tanquam idolum veneratur auarus. 827. n. 5. Vide verbum *diuitiæ*, & verbum *auarus*.

PELLICANVS.

Christi vulnerati est symbolum. 250. n. 3. Sanguine suo mortuos suscitat filios. ibid. Pœnitentiam exprimit. 544. n. 3.

PEREGRINARI.

Sumitur interdum pro admirari. 56. n. 5

PERFECTIO.

A virtutis perfectione excidere, quanta iactura. 123. nu. 3.

PERGAMVS.

Vrbs est minoris Asiæ. 153. n. 1. Cur sic dicta. ibid. Fuit Galeni patria. ibid. Pergameni Episcopi reprehensio. 158. n. 3.

PERMISSIO.

Sine Dei permissione nihil faciunt mali. 411. numer. 1.

PERSECVTIO *& persecutor.*

Persecutionibus augescit Ecclesia. 12. n. 3. & seq. Persecutio fidelium in mundi fine vehementissima. 86. nu. 6. Persecutionem fidei causa sustinens non vincitur, plusquam vincit 421. n. 3. Significatur per *flumen & aquas*. 560. n. 2. ibi. n. 3. Omnis persecutor viuit in gladio 422. nu. 3. Coronas gloriæ fabricatur sanctis. 743. numer. 5.

PERSEVERANTIA.

Perseuerantiæ donum promittitur vincenti. 204. nu. 4.

PES.

Pedes Domini lauat & tergit qui pauperum miseretur. 81. n. 1. Pedes concionatorum pulchri 87. n. 7. Apostolorum pedes cur lauerit Christus. ibid.

D. PETRVS.

Exprimitur in iaspide primo cœlestis Hierus. fundamento. 840. n. 2. Passus est 13. Imperij Neronis anno. 283. n. 9.

PHIALA.

Phialæ aureæ iracundia Dei plenæ quid significent. 810. nu. 1. & seq. Cur non omnes effusæ in terram. 821. n. 1. Agitur de iisdem phialis à pag. 817. vsque ad pag. 828.

PHILIPPENSES.
Eorum conuersio, Pauli gloria. 194.n.4.
PHILIPPVS APOST.
Adumbrat eum *sardonix lapis* quintum fundamentum cælestis Hierusal. 879. num. 4.
PISCIS.
Tobiæ piscis quinam fuerit. 217.num.3. Christum expressit.ib. n. 3. & seq. Adúbrant fideles in baptismi aqua viuétes. 394.n.2.
PLAGA.
Quænam sint illæ septem extremis temporibus mortalibus inferendæ.830.n.1. & 820.n.3.
PLENVM.
In sacris literis idem est aliquando quod *perfectum*.
PLVVIA.
Tempestiuam ob peccata sæpe denegat Deus. 499.nu.2.
POENITENS & *pœnitentia*.
Pœnitenti aditus ad lignum vitæ promittitur. 132.n.1. Instar collyrij cordis sensus clarificat pœnitentia.216.n.2. Pœnitentes nauibus Tharsis comparantur. 235.n.3. Fuit figurata pœnitentia in altari holocausti.380.n.2. & seq. Peccatores ex carbonibus reddit carbunculos.381. n.3. & seq. Tegit peccata.498. n.1. Iram Dei sedat.ibid.n.2. Exprimitur in Pelicano. 139.numer.3.
PONDVS.
Nullum sentiebant Leuitæ dum portarent arcam.185.n.5. Accipitur interdú pro tribulatione & pœna. ibid.n.6.
PONTIFEX.
Pontificis tiara Deo subiicienda.247.n.7. Deo vel ipso nomine audito obedire debet.248.n.9. Totus sit vocalis & sonet sanctimoniam. 499.nu.2.
PORTA.
Orientalis in Salomonis templo per antonomasiam dicebatur *porta*. 480 n.6. Portæ cælestis Hierusalem singulæ ex singulis margaritis. 501.num.3.
PORTICVS.
Salomonis porticus erat in atrio exterioti. 481.n.7. Cur sic dicta. ibidem.
POTENTIÆ.
Christi sanguine notari debent animæ potentiæ.359.n.3. Corporis mortificatione attemperandæ. 789.n.3.
PRÆCEPTA.
Diuina sunt lucerna & lux.82.n.1. Præcepta legis veteris erant sexcenta tredecim.184. n.2. In diuinis præceptis vtin speculis nos intueri debemus. 238.n.5. Contra singula decalogi præcepta particularia dæmon adhibet tentamenta. 537. num.8. Cantant in cithara qui Dei præcepta custodiút.789.n.4. Vide verbum *Mandata*.
PRÆDESTINATI.
Prædestinatorum primus Christus.29.n.5. Fasciculo viuentium comparãtur.202. num.2. Fasciculo item florum in manu Domini.ibi. n.3. Constringuntur pressuris 202.n.2. Numerus eorum nec minui potest,nec augeri. ibid. Nullam eis diuina prædestinatio necessitatẽ affert. 203. num.5. Christo ipso ob charitatem sunt signati.359.n.4. Plures esse ex hominibus, quàm sint Angeli reprobati affirmant aliqui. 539.nu.2.
PRÆDICARE & *prædicator*.
Dei prædicatio, cithara sonora. 267. nu.3. Opere præstet quod prædicat Concionator.62.n.4. Designatur per mensam apud Ezech. ibid. Concionatores sunt Christi oculi. 82. n. 1. Eiusdem Christi sunt pedes.87.nu.7. & seq. Per eos orbem peragrat Christus.ibid.n.7. Pedes eorum pulchri.ibid. Sunt Ecclesiæ columnæ ibid. Aluntur vt prædicent. ibi. Auditorum captui debent se accommodare.229.n 2. Cur per boues ænei maris designentur.237.n.3. Sunt triumphales equi Christi.241.n.7. Circunspectio eorum quanta esse debeat ibid n.8 Quibus virtutibus debeant excellere. 243. n. 11. Omni virtutum genere præstent. n. 3. Eorum verba sint ardentia. 320.n.5. Significantur per ventos & cur 348.n.5 Concionis tuba bellum peccatis indicunt.389.nu.3 Equitat super eos Christus 459.n.3. Concionem ex sacris literis concinnent.462.nu.5 & seq. Si-

gnificantur per dentes. 423. num. 1. Sunt Ecclesiæ vbera. 606. nu. 1. Varijs nominibus dicuntur in Canticis. ibidem Diuinis comminationibus homines à peccando deterrere debent. 813. n. 1. Orationi vacare. ibid. Corda sua charitate, & castitate constringant. 814. nu. 4. Sit prædicator per mansuetudinem adamas, per patientiam silex. 815. n. 5

PRÆLATVS.

Quæ præcipit, opere compleat 31. n. 1. Prælatũ diligi à subiectis quàm timeri præstat. 54. n. 5. Prælati exemplum. 62. n. 4. Comitatem sæueritate temperet 69. n. 2. Eius cura, vigilantia, & residentia. ibi. & 176. n. 2. Prælatorum facilitas subditorum conciliat animos. 211. nu. 1. Designantur in quatuor illis mysticis animalibus. 239. n. 3. Subditorum initia instar forcipum obiurgando emungant 496. n. 5. Malis acerbissima supplicia comminatur Deus. 822. n. 5

PRÆLIVM.

Quodnam sit illud inter draconem & Michaelem commissum. 545. nu. 1

PRÆMIVM.

Propinquitas præmij ad sui consequutionem incitat. 19. num. 2

PRÆSCITI.

Plures sunt quàm prædestinati. 863. n. 17

PRÆSIDIVM.

Præsidij causa ad solum Deum fugiendum 545. numer. 4

PRIMITIÆ.

Primitiæ terræ promissionis quæ offerebantur Deo, erant fructus perfecti. 792 numer. 5

PRIMOGENITVS.

Primogenitus quis appelletur in sacra pagina. 25. num. 1. Vide verbum *Christus*.

PRIMVS.

Primus, medius, & vltimus honoris causa quis dicebatur apud veteres. 49. num. 1

PRINCIPATVS, & *principes*.

Principes significantur per arbores. 392. n. 3. Per naues item. 593. nu. 1. Post incarnationem incuruati paruerunt Deo. 461. n. 3. De principatuũ breuitate, & inconstantia vide verbum *reges & regna*.

PRINCIPIVM.

Principium esse, & finem rerum omnium proprium Dei. 49 n. 3. Christus quo pacto dicatur *principium* 50. num. 3

PROMISSIO.

Promissiones Christi fideles, & stabiles. 39 numer. 1

PROPHETIA.

Prophetiæ spiritum reuerentur Angeli. 813 numer. 5

PROTECTIO.

Protectionis symbolis cur gaudeat Deus 42. n. 4 Diuina protectio pupillæ munitioni comparatur. 46. nu. 6. Qualis sit erga tribulatos. 142. nu. 2

PROVIDENTIA.

Diuina omnia peruadit. 82. n. 1. Effectus illius duo potissimum. ibi. Manifestius declaratur in rebus aduersis. 142. num. 2. Perlustrat omnia quàm celerrimè. 548. num. 3

n. 5. Vide verbum Christi *prouidentia*.

PROXIMVS.

In proximi dilectione totalex continetur. 26. n. 1. Proximorum saluti, non semper contemplationi vacadum. 60. n. 1. & 61. n. 2.

PSALMVS.

Fueritne Psalmus 71. postremus eorum, quos Dauid composuit. 629. n. 1. Ad literam pertinet ad Messiam non ad Salomonem. 630. nu. 3. Psalmorum omnium finis rex Messias. ibid. num. 1.

PTOLEMÆVS.

Primus, vltimus, & medius honoris causa dictus à Theocrito. 49. nu. 1.

PVDICITIA, *& pudor.*

Spiritus sancti templi est ædituus, & antistes. 782. n. 9. Pudor est ætatis ornamentum, & virginitatis famulus. 817. nu. 1. Commendauit illum Saræ Abimelech. ibid. n. 2. Dæmoni nulla gratior hostia pudore perdito. ibid. Vbi timor, ibi pudor. 597. n. 3. Pudoris gymnasium, secretum est. 658. num. 2.

PVLCHRITVDO.

Cognita diuina pulchritudine nostram intelligimus fæditatem. 103. n. 2. Corporis pulchritudo quàm cito decidat. 391. n. 4. Vide verbũ *Mariæ Virginis pulchritudo.*

PVNCTA.

Hebraicarum literarum puncta quando & vbi excogitata ab Hebræis. 578. n. 2. & 617. n. 2.

PVNIRI.

Puniri à Deo in hac vita, beneficium, non puniri supplicium. 93. n. 3. & 126. n. 3. Dei in puniendo progressus. 98. n. 2. Lente venit ad puniendum. 124. n. 4. Punit inuitus. 125. n. 2. & 127. n. 4. In bonum tamen nostrum. 126. n. 1. Quò seriùs, cò acriùs. 128. n. 4. Punitio opus est à Deo alienum. 124. n. 4. & 456. n. 4. Punitionis iacta fundamenta euertit Deus. 224. n. 4. Occasiones item vitat. 497. n. 3. Ex charitate ad puniendum procedunt Angeli. 813. nu. 2.

PVRIFICATIO.

De Mariæ Virg. & legis purificatione vide verbum. *Mariæ purificatio.*

PYTHAGORAS.

Tria Pythagoræ symbola interpretata à D. Hieron. 254. num. 4.

Q

QVADRIGA.

Quadrigæ Dei nunc saluatio, in die iudicij quasi turbo. 41. n. 2. Quatuor Euangelistæ sunt triumphalis Christi quadrigæ. 241. nu. 7.

QVASI.

Sæpè rei veritatem non similitudinem significat. 263. numer. 3.

R

RACHEL.

In partu Synagogæ, non Ecclesiæ typus. 529. n. 3.

RADIX.

Christus quomodo sit radix Dauid. 259. n. 5. Cur ex ea non ex virga dicatur ascendere. 260. n. 5. & seq.

RAPHAEL.

Est vnus ex septem assistentibus Angelis. 650. n. 2.

RATIONALE.

In Rationali doctrina, & veritas cur poneretur. 110. num. 1.

REBECA.

Pudoris est exemplum. 566. n. 1.

REDEMPTIO.

Redemptio nostra cur dicatur copiosa. 35. n. 5. Nouo celebratur cantico. 267. n. 3. Quanti eam Christus fecerit. 383. n. 4.

REGES, ET REGNA.

Reges ac principes, bullæ. 12. nu. 2. Regem à subditis diligi, quàm timeri præstat. 33. n. 3. Reges deponit Deus si officio desint. 129. n. 7. Eorum potestas significatur per *clauem*. 197. n. 3. Regni salus, vel euersio ex ipsis pendet. ibid. & seq. Sunt regnorum aurigæ. ibidem. Opes suas & coronas diuino cultui consecrare debent. 246. n. 5. Deilegem manu per obseruationem tenere. ibidem. Eorum Imperium prorogat diuinæ legis obseruatio. 47. num. 6. Hebræo-

rum regibus quare in manu lex traderetur, cum creabantur. ibid. Ex Regib. regni pendet castitas. 795. num 2. Reges Lusitaniæ piissimi in Deum, liberalissimi in monasteria, fusissimi in Orientis Ecclesias. 885. n. 6. & 886. n. 7. & seq. Regna à Deo gubernantur. 317. n. 2.

RELIGIO ET RELIGIOSI.

Religionis ingressus omne sacrificij genus complectitur. 438. n. 9. Est holocaustum, & martyrium illustrissimum ibi. & seq. Nostri temporis religiosi in Nazaræis expressi. 433. n. 3. & seq. Religiosorum vota elegantibus comprehenduntur similitudinibus. ibid. Mentis puritas illis maxime curanda. 434. n. 4. Vel minima peccati occasio vitanda. ibidem. n. 5. Consanguineorum affectus amputandi. 435. n. 6. Etiam mali species fugienda. 436. n. 7. In perfectionis via nunquam sistendum. 437. n. 8. Votorum nuncupatione omne sacrificij genus complectuntur. 438. n. 9. Sunt Ecclesiæ portæ. 577. n. 9.

REPREHENSIO.

Reprehensionis amaritudo laudibus delinienda. 112. num. 2.

REPROBI.

Reproborum in extremo iudicio planctus & dolor acerbissimus. 47. n. 1. Terrentur Christi oculis tanquam flamma. 82. n. 1. Eorum in iudicio sententia acerbissima. 99. n. 4. Securitas illorum & impunitas timenda. 179. n. 2. Eorundem nomina cur Deus dicatur ignorare. 182. n. 2 Reproborum pœna grauissima. 805. n. 5. Sunt Antichristi sedes. 823. n. 6.

RESVRRECTIO.

Est quædam regeneratio. 28. n. 1. & 52. n. 4. Surrexerint-ne aliqua corpora sanctorum in obitu Christi. ibid. n. 2. Quonam die futura sit generalis hominum resurrectio. 60. n. 3. *Resurrectio prima* quid significet. 861. n. 15. Vide verbum, *Christi resurrectio*.

REVELATIO.

Quid sit. 8. num. 3.

ROMA ET ROMANI.

Pependit Roma primùm tributa sub Treboniano imperatore. 303. n. 1. Orbis imperium longanimitate obtinuerunt Romani. 117. n. 1.

ROMPHÆA.

Ex vtraque parte acuta quid significet. 155. num. 1.

ROS.

Descendebat simul cum manna. 167. n. 5. Secundum aliquos, post. ibidem.

RVBOR.

In facie, gemma in diademate. 597. n. 3. Vide verbum, *Pudor*, & verbum *Verecundia*.

S

SABBATHVM.

Sabbatho Iudaico præferendam Dominicam diem, quando. & quomodo ostensum. 59. num. 3.

SACCVS.

Pœnitentiæ est habitus. 498. n. 1.

SACERDOS.

In Ecclesia est vera Sacerdotum consecratio. 37. n. 1. Non omnes Christiani sunt Sacerdotes, contra Lutherum. ibi. Sacerdos polleat sciétia. 110. n. 1. Sacerdotum munditia quanta esse debeat. 238. n. 5. Totus Sacerdos sit vocalis & sonet sanctimoniam. 499. n. 3. Castitas propria est Sacerdotum tunica. 782. n. 10. Sacerdotis legis nouæ dignitas, & præstantia. 848. nu. 4.

SACRAMENTA.

Ex Christi latere profecta. 36. n. 6. Sacramenta legis veteris non habebant vim conferendi gratiam. 184. n. 2. & 194. n. 4.

SACRIFICIVM.

Iuge sacrificium ex solis agnis, Christum repræsentabat. 261. num. 2.

SALOMON.

Numquam à matre fuit coronatus, contra Hebræos. 648. num. 1.

SALVATOR, ET SALVS.

Vnicum amisisse Saluatorem, infœlicissimum. 48. n. 2. Salutem æternam alienis operibus nemo adipiscitur. 789. n. 4.

SAMPSON.

Septem eius crines septem Christi sacramenta adumbrant. 80. n. 6.

SAN-

SANCTA SANCTORVM.

In Sanctis Sanctorum templi Salomonis, cur sedilia nulla. 228. n. 4.

SANCTI.

Cur laboribus exerceantur. 13. nu. 5. Seruiunt Deo non mercedis causa. ibid. Dicuntur *nubes* propter multa. 43. nu. 5. Sunt aurea Christi zona, & corona. 76. nu. 1. & 527. nu. 8. Maximè adamantur à Christo. ibid. Sunt capilli eiusdem Christi capitis. 79. n. 4. Gratiam hauriunt ab ipso. 80. nu. 4. Merita eorum occulta nobis. 94. n. 5. Sunt in Christi manu. ibid. Habentur à malis vt mundi fæces. 112. numer. 3. Morientes pro Christo vitam non amittunt, mutant in melius. 155. n. 4. Præstantissimi, sunt Ecclesiæ columnæ. 204. nu. 2. Ecclesiæ triumphantis decor. ibid. n. 3. Monumentum item victoriæ Christi. ibidem. numer. 4. Victores, & verè reges. 245. num. 4. Victorias suas & regnum Deo accepta referunt. ib. Prosunt fidelium saluti. 261. nu. 2. Sanctorũ corda, phialæ aureæ. 268. num. 2. Insignes, sunt naues Ecclesiæ. 393. num. 1. Sanctis seruiunt, qui eos persequuntur. 421. n. 3. Comparantur oliuæ ob fortitudinem, pulchritudinem bonorum operum, & meritorum vbertatem. 494. n. 2. & n. 3. & seq. Sunt ostia ad Deum. 495. nu. 4. Candelabra aurea. 496. nu. 5. Cælestia tantum appetunt. ib. Quanto honore illos prosequatur Deus. 499. num. 2. Labores eis in splendorem conuertuntur. 503. n. 2. & 513. n. 2. In eorum inimicos acerrimè animaduertit Deus ibid. Vincti spei cur dicantur. 501. n. 1. & seq. Lætantur de impiorum vindicta. 503. n. 3. Sunt Ecclesiæ sydera. 514. n. 4. Dæmoni illudunt. 530. num. 3. Precipuè numerantur à Domino. 541. nu. 2. Sunt portenta quædam. 565. n. 5. Optant puniti à Deo in hac vita. 815. nu. 4 Sunt vestimenta Christi. 814. n. 2. Resurgunt, dum moriuntur sancti. 825. nu. 15.

SANCTITAS.

Redundet in externa opera. 436. num. 7. Vide verbum *Christi Sanctitas*, & verbum, *Mariæ V. sanctitas*.

SANGVIS.

Martyrum sanguis semen est Christianorum. 12. num. 3. Vide verbum *Christi sanguis*.

SAPIENTIA, *& sapiens.*

Tam humana quàm Diuina difficile comparatur. 413. nu. 2. Diuina aquarum viuentium nomine significatur. ibid. n. 2. & seq. Superat mundanam. 414. nu. 3. Ethnicorum sapientes Sirenes, & struthiones. 672. n. 7. Eorum ad Christum conuersiones eximiæ nouitatis. ibid.

SAPPHIRVS.

Medicam putatur habere virtutem. 878. numer. 2. Est secundum fundamentum cælestis Hieruſ. ibid. Exprimit D. Andream. ibid.

SARDIVS.

Hebetatur oleo. 224. num. 5. Coloris est sanguinei. 879. nu. 4. Sextum fundamentum cælestis Hieruſ. ibid. Adumbrat D. Bartholomæum. ibid.

SARDONIX.

Gemma est instar humani vnguis. 879. num. 4. Est quintum fundamentum cælestis Hieruſ. ibid. Designat Philippum Apost. ibid.

SARTAGO.

Inter Ezechielem prophetam & vrbem posita grandem iram Dei demonstrat. 468. n. 2.

SATAN.

Idem est quod aduersarius. 157. n. 4.

SCANDALVM.

Quid sit & vnde sic dicatur. 158. numer. 2. Quantum sit malum. ibidem. Scandalizans destruit opus Christi. 159. nu. 2.

SCEPTRVM.

Regale debet esse baculus subditorum. 500. nu 4. Dæmonis sceptrum superauit Christus. 535. nu. 6.

Inter Laurentium & Symmachum, vndè ortum. 443. n. 1. & seq

SCORPIO.

Cauda semper in ictu est. 438. num. 1. Fugantur si eorum aliqui exurantur?

mi. ibid. Adumbrat dæmonem. 439. nu.2. & seq.

SCRIPTVRA SACRA.

Multa eius loca à Iudæis vitiata. 31. nu.2. Scripturarum sacrarum summa consensio. 90. nu. 1. Omnes ad Christum vt ad centrum decurrunt. ibid. Quam ridicule ei illudant Hebræi. 157. nu. 4. Spiritu proprio non interpretanda. 196. num. 1. Est liber signatus. ibid. & 253. num. 1. & seq. Difficilis intellectu. 197. n. 2. Difficultatibus inuolui curoportuerit. 254. n. 4. Designatur per *arcum, & sagittas*. 320. n. 3. & 321. num. 4. Scripturarum scientiam nobis aperuit Christus. 727. nu. 1.

SECTÆ.

Hæreticorũ sectę omnino diuisę. 440. n. 4

SECVRITAS.

Reproborum securitas timenda. 179. n. 2. In hac vita nunquam plena. 242. n. 10

SENES.

Prisca & antiqua semper habent in ore. 229. num. 2

SENIORES.

Viginti quatuor vniuersam exprimunt Ecclesiam. 227. n. 2. & seq. Prælatos item & doctores. ibid. n. 2. & seq.

SENTENTIA.

Non præcipitanda super Ecclesiæ prælatos. 123. num. 1. Pilati sententia aduersus Dominum inuenta Amitherni. 581. n. 6.

SEPTENARIVS.

De numero hoc vide verbum, *Numerus*.

SEPVLCHRVM.

Sepulchrum Moysis ignoratur. 548. n. 4. De Christi sepulchro vide verbum *Christi sepulchrum*.

SERPENS.

Qui decepit Euam, vultu virginem referebat. 400. n. 2.

SERVVS ET SERVITVS.

Christi serui omnes sunt reges. 32. nu. 6 Iustorum seruitus libertas & principatus. ibid. & seq.

SIBYLLA.

Erythrææ carmina acrostica de Christo Domino. 395. & seq. Floruit circa tempora Ezechiæ regis. 580. nu. 5.

SIGILLVM.

Septem libri sigillã quid significent. 254. num. 3.

SIGNIFICARE.

Aliquando pro obsignare sumitur apud profanos auctores, apud sacros nunquam. 15. n. 2.

SIGNVM.

Vsurpatur in sacro eloquio pro miraculo, vexillo, & scopo. 510. num. 2. Signum partiturę Virginis non Achaz tantum, sed domui Dauid datum. 655. num. 2. Duo signorum nomina in sacris, prognostice, & sememoratiua. ib. n. 3.

SILENTIVM.

In cœlo factum cælitum admirationem exprimit. 373. num. 2. Contemplationis item quietem. ib. n. 2. Conducit ad cultum iustitiæ. 545. n. 4. Silenti seruandi difficultas. 599. num. 3. Mortis memoria custos est silentij. ibidem, numer. 3 Vide verbum, *os, lingua, verba*.

SIMON APOST.

Exprimit eum Hyacinthus lapis vndecimum cælestis Hieruſ. fundamentum. 880. numer. 5

SINISTRA.

Cum tribuitur Deo, significat actiones in quibus non ita elucet eius potentia. 94. num. 4. Dei item iustitiam. ibidem. Bona temporalia. ibid. n. 4

SMARAGDVS.

Aduersatur libidini 174. nu. 3. Spei symbolum est. 227. n. 6. Viridantium gemmarum præstantissima 878. num. 3. Est quartum fundamentum cælestis Hier. ibid. Adumbrat. Ioan. Apost.

SMYRNA.

Vrbs est Homeri patria. 140. num. 1. Condita à Theseo ibid. Sonat myrrham. ibid.

SOBNA.

Fuit præpositus templi Salomonis. 128. num. 5. Eius superbia, & arrogantia 129. n. 7.

SOCIETAS IESV.

Vaticinium Ioachimi de nouo ordine ad Societatẽ Iesv referunt aliqui 200. num.

numer. 4. Societatis professi Summo Pont. ad missiones toto orbe peragendas solemni voto se obligant. 201. nu. 6

SOL.

Cur in Christi passione fuerit obscuratus. 60. n. 3. Post Iudicij diem septuplo fulgebit magis, quàm nunc. 100. n. 2. Multùm lucis amisisse post primũ peccatum asserit Glossa. ibid. Factus niger adumbrat Christũ in suis iniuriosè tractatum. 336. n. 1. Depositalucè, ob mundi finem tenebris quasi lugubri veste induetur. 341. n. 2

SOLITARIVS, *& solitudo.*

Quo pacto leuet se super se 544. num. 3. Otiosus, maximè actuosus est ibid. Solitudo est apta contemplationi 57. nu. 2. & seq. Solitudinem amantes quàm soletur Deus. 544. num. 2. Commendatur Scripturæ testimonijs ibid. nu. 3. Nidus est & suspendium animæ. ibidem, & 545 num. 4. Est virginalis pudoris custos & gymnasium. 658. nu. 2

SPERANS ET SPES

Spei symbolum est smaragdus. 226. num. 6 *Sperans Dauid* cur se oliuæ comparet. ib. Immobilitas sperantis in Deum. ibid. *Vincti spei* qui dicantur apud Zachariam. 501. nu. 1. Ab spe vt à domina sustentantur mortales. 503. nu. 2. Est Sanctorum anchora iacta in cœlum. ib. Eorundem aureũ reclinatorium. 506. n. 2.

SPIRITVS SANCTVS.

Septem spiritus S. dona orbem terrarum mortuum suscitarunt. 21. n. 2. Spiritum Sanctum cur ter Dauid à Deo postulauit. 88. nu. 8. Designatur per Iridem. 225. num. 1. De Christi plenitudine redundauit in Apostolos. 376. n. 5. Igneus est Ecclesiæ murus. 518. num. 6. Eius in B. Virginem descensus. 668. nu. 12.

SPONSA.

Sponsæ gressus cur commendentur ab Sponso 512. nu. 3. In laudanda Sponsi forma cur à capite inceperit. ibid. Cor suum quare appellauerit Sponsum. 570. num. 8. Eius crines Galaaditicis capris cur comparentur. 592. nu. 1. Christi passionibus quàm oblectaretur. 68. n. 1. & 2

STACTE.

Quo pacto componatur. 269. nu. 3.

STATERA.

Est symbolum diuinæ iustitiæ. 328. Ea cur in puniendo vtatur Deus. 329. nu. 2

STATVA.

Statua Nabuchod. quatuor orbis adumbrauit imperia. 730. n. 1. & seq.

STELLA.

Matutina quid significet. 188. n. 1. Septem stellæ sunt septem Spiritus sancti dona super Christum. 189. num. 2. De cœlo cadentes sunt fideles deficientes à fide. 336. nu. 1. Arius item & Pelagius. 397. n. 2. & seq.

STOLA.

Quænam sunt illæ singulis animabus datæ. 355. numer. 5.

STRVTHIO.

Hypocritæ typus est. 193. n. 3. Pullos suos quo pacto excludat. 194. nu. 4.

SVBDITVS.

Subditorum vitia à Prælatis insectanda. 113. n. 1. Tentandi ab eisdem. 115. n. 2. & seq. Eorum etiam cogitationes innotescant Prælato. 116. n. 3. Eorundem defectus aliquando maturè tolerandi. 117. num. 1.

SVCCESSIO.

Legitima Regum Iuda defecit tempore conceptionis Christi. 688. n. 8.

SVFFRAGIA.

Quo pacto colligerentur apud Græcos. 172. num. 3.

SVPERBIA *& superbus.*

Quinta phiala effusa super superbiã. 827. num. 5. Quàm facile superbis Deus cristam deprimat. 128. num. 5. Superborum altitudo non vera, sed simulata. 182. num. 3. Deiiciunt sese dum extollunt superbi. 611. num. 5. Repræsentat eos vnicornis. 264. n. 1.

SVPPLICIVM.

Iudæorum supplicium ob Christi necem. 83. num. 3. Grauitate supplicij iudicij tarditas compensatur. 125. nu. 2. Diuina supplicia licet initio amara, postea dulcia si ferantur. 469. nu. 3. Habet Deus suppliciorum thesauros. 721.

nu. 2. Quæ à Deo in hac vita infliguntur, procedunt ex amore. ibid. n. 4. Per errorem infert nullum. 734. n. 2.

SYMBOLA.

Tria Pythagoræ elucidantur à D. Hieron. 257. numer. 4.

SYNAGOGA.

Rachelis instar tum mortua, cum Christum, & Apostolos emisit. 529. num. 3. Quãdo illam coronauit Deus. 641. n. 2. Christi fuit nouerca. 649. nu. 3.

T

TABERNACVLVM.

Mosaicum quot haberet columnas. 204. num. 2. Fuit cælestis gloriæ typus. 366. num. 2. & seq. Cælum referebat. 513. n. 2.

TABVLÆ.

In arca testamenti repositam legem nouam exprimebant, fractæ, legem veterem. 507. numer. 5.

TANQVAM.

Sæpe rei veritatem non similitudinem significat. 263 numer. 2.

TAPROBANA.

Quænam sit insula. 488. nu. 4.

TEMPLVM.

Templum Dianæ. 220. annis à tota Asia ædificatum est. 108. Templa diruta instaurantur à Constantino. 317. n. 4. Salomonis templũ ex omni parte cingebatur atriis. 479. nu. 2. Leonis speciem referebat. 480. nu. 4. Inuisebant illud Gentiles. 482. nu. 10. Quanta fiducia ea frequentare debeamus. 480. n. 4. Templũ cum tabernaculo cur coniunxerit Ioannes. 807. numer. 3.

TEMPORALIA.

Vt capilli propter Deum resecanda. 81. n. 1. Temporalium despectio perfectionis basis. 522. num. 3. Omnia parui facienda. 770. num. 6. Eorundem inconstantia & breuitas. ibid.

TEMPVS.

Tempora ante Christi aduentum vacua. 104. num. 4. Tempus res est pretiosissima. 464. num. 2. Vel minimam particulam illius perdere quàm vereretur Dauid. ibid. nu. 2. Datum nobis à Deo ad vitam æternam promouendam. ibid. nu. 3. & seq. Præsens tempus est misericordiæ. ibid. Est nundina spiritualium bonorum. ibid. Tempus pœnitentiæ præcidi quàm sit metuendum. 467. n. 6. Instar principis rebus omnibus dominatur. ibid. nu. 6. Tempus qui & quo pacto redimant. ibidem. nu. 7.

TENTATIO.

Tentationibus non succumbentes, reges ex genere Abrahæ. 32. nu. 6. Fortiores nos reddunt. 161. nu. 5. Ad eas superandas quanta opus sit vigilantia. 242. n. 9. Tentatio superata corona. 364. num. 6. Auget fiduciam in Deum. ibid. Tentationis victor obliuiscitur terrena, ad superandas tentationes auxilium Deus denegat nunquam. 499. nu. 2. Tentationibus consentiendo adligatum dæmonem accedimus. 852. nu. 2.

TEPIDVS.

Tepidum in spiritualibus vt detestetur Deus. 207. nu. 1. & 211. num. 12. Quanto sit in discrimine. 208. num. 3. Instar aquæ tepidæ ad vomitum quodãmodo prouocat Deũ. 211. n. 11. Peculiaria ei gratiæ præsidia denegat Deus. 233. nu. 4.

TERRÆMOTVS.

Ecclesiæ persecutionem significat. 336. n 1.

TERRENA.

Oblitus terrena percipit cælestia. 364. n. 6.

TESTAMENTVM.

Duo testamenta sunt duo Christi vbera. 74. num. 3. Vtrumque in quatuor diuiditur partes. 90. Duæ sunt rotæ. 214. num. 1. Vtriusque concordia. 242. n. 8. & 507. num. 4.

TESTIMONIVM & testis.

Testimonium de Christo quomodo perhibuerit Pater æternus. 23. nu. 3. Testis fidelis cur Christus appelletur. 22. nu. 1.

THOMAS APOST.

Exprimit cum beryllus octauum fundamentum cælestis Hierusalem. 879. n. 4.

THVRIBVLVM.

Aureum adumbrat Christi humanitatem. 375. nu. 3. Intra sancta Sanctorum fuisse aliud diuersum ab altari thymiama-

tis probatur. 384. nu. 1. & 385. num. 2. & seq. Huius thuribuli vsus. 387. nu. 5.

THYATIRA.

Thyatiræ Episcopus laudatur, & reprehenditur. 176. num. 1.

THYMIAMA.

Sacrum quo pacto componeretur. 268. num. 3. Vbi cremabatur. 382. num. 2. Eius oblatio bis fiebat in die. ibidem. Omnes Sacerdotes offerebant illud. ibidem.

TIARA.

Pontificis Deo subiicienda. 247. num. 7. Super eam cur Dei nomen emineret. ibidem.

TIMOR.

Deum quàm timeret Iob. 40. nu. 1. Actus timoris, clavi ferrei. 215. num. 4. Eo qui ducuntur, ferreis constringuntur vinculis. ibid. nu. 4. Cum timore semper operanda salus. 242. nu. 10. Vbi timor, ibi pudor. 597. num 3.

TIMOTHEVS.

Primus fuit Ephesinæ Ecclesiæ Episcopus. 108.

TINTINNABVLA.

Quot penderent ex Pontificis tunica. 63. numer. 2.

TITVLVS.

Sanctæ Crucis visitur Romæ. 581. num. 6. Quibus literis sit scriptus. 684. num. 2. In Psalmorũ titulis poni solent instrumenta, ad quæ canebantur. 600. num. 7.

TITVS.

Titum cur filium suum legitimum appellet Paulus. 14. nu. 5.

TITVS VESP.

Erat sessor equi nigri. 326. num. 1. & seq. Quantis Hierosolymam, & Iudæos affecerit cladibus. ibid. & seq.

TOPAZIVM.

Duos refert colores. 879. numer. 4. Est nonum fundamentum cœlestis Hierusalem. ibid. Exprimit D. Iacobum minorem. ibidem.

TRAIANVS.

Fuerit ne illius anima ab infernis liberata. 288. num. 4.

TRIBVLATIO.

Prius tribulationis sit particeps qui voluerit esse regni. 55. n. 4. Qui tribulationibus deficit citharam frangit. 112. nu. 3. Tribulationis Iob fœlix clausa. 145. n. 3. Tribulatio semper tribulationem, spes super spem. 179. num. 3. Appellatur in sacris *pondus*, & *onus*. 185. n. 6. Eleuat ad gloriam. 186. nu. 7 Erudit nos. 217. nu. 4. Est statera iustissima. 35. nu. 2. Ea, vt vasa pulsu, tentantur homines. ibid. Vasorum instar tribulationis igne coquuntur & durantur. 741. & 741. nu. 2. Tribulationis igne cocti nullas formidant persecutiones. 457. num. 2. Tribulationes consolationibus temperat Deus. 497. nu. 2. Tribulationi non cedentem persequitur non assequitur tribulatio. 742 num. 4. In tribulationibus cur gloriaretur Paulus. 743. nu. 6. Vide verbum *labor*, & verbum *persecutio*.

TRIBVS.

Nomen *tribus* non ad solos Iudæos pertinet. 47. numer. 1. Quid sit. 362. num. 1. Tredecim fuerunt. ibidem. Duodecim tantum cur semper appellet Scriptura. ibid. n. 1. Leuitica non computatur in temporalibus. ibidem. Tribus Dan & Ephraim à Ioanne cur omissæ. 364. n. 5. & 653. n. 2. Tribuum nomina cur inscripta in portis cælestis Hierusalē. 876. n. 2.

TRINITAS.

Trinitatis mysterium per incarnationem explicatius cognitum. 86. nu. 5. & 462. num. 4. Obscura eius cognitio significatur per fumum. 416. nu. 2. Trinitatis mysterium innuitur literis nominis ineffabilis. 579. num. 3. Nemo in cælestem patriam nisi in eius fide ingreditur. 876. num. 5.

TVBA.

Typus est Ecclesiæ, & prædicationis verbi Dei. 62. nu 4. Concionatoribus cur tribuatur. 389. nu. 3. Ea conuocabatur populus apud Hebræos. ibid. n. 4.

TVNICA.

Quotuplex & qualis esset Sacerdotalis apud Hebræos. 63. num. 2

dicebatur *superhumeralis*. ibid. Byssina ad Sacerdotes & Pontifices pertinebat. ibidem. Quanam indueretur ille *similis filio hominis*. ibid. Tunica Christi inconsutilis, typus Ecclesiæ. 76. num. 1.

TYRANNI.

Tauri sunt ferocissimi aduersus Ecclesiam. 512. nu. 6.

V

VATICINIA.

Sunt Dei placita, non hominum inuenta. 7. nu. 1. Ioachimi Abbatis, & D. Vincentij vaticinia ad societatem Iesu referunt aliqui. 200. n. 4. & seq.

VAS.

Fictile destructionem significat in sacris literis. 188. nu. 4.

VBERA.

Matrem amoris admonent ad nutriendum fœtum. 73. num. 2. Rectè Deo tribuuntur. ibidem. In Christo quid sint. ibidem. num. 1.

VELAMEN.

Quodnam fuerit illud, quod Abimelech commendauit Saræ. 596. nu. 2. Capitis velamen in virgine, galea & clypeus. ibid. nu. 2. Est armatura castitatis, vallum verecundiæ. ibid.

VELVM.

Templi Salomonis fuit inter altare aureum & sancta Sanctorum. 384. nu. 1.

VENENA.

Vbi nascuntur, ib. & antidota. 497. nu. 2.

VENTI.

Quatuor præcipui significãt quatuor orbis partes. 347. num. 4. Concionatores item & doctores. 348. n. 5.

VERBA.

Singula ad prudentiæ libram examinanda. 599. n. 4. Effusus in ea, vas sine operculo. 600. n. 6. Non verbis tantum, factis etiã ventura prænunciat Deus. 661. num. 1.

VERBVM DEI.

Flammeus est gladius. 94. nu. 2. Vtraque parte acutus proper duo testamenta. 96. nu. 4. Carnalia & spiritualia vitia amputat. ibid. Discernit bonos à malis. ibid. Rationi dulce, sensualitati amarum. 469. nu. 3. & seq. Panis est & alimentum. 556. n. 2. & seq.

VERBVM DIVINVM.

Eius erga homines amor quantus. 322. num. 5. Incarnationis dies, dies lætitiæ verbi Diuini. ibid. & 649. nu. 4.

VERECVNDIA.

Ex præcipuis est virginum & adolescentium virtutibus. 596. num. 1. Plus periclitatur qui minus veretur. 597. num. 3. Quænam sit verè laudabilis. ibid. n. 45. Vide verbum *pudor*, & verbum *velamen*, & verbum *rubor*.

VERITAS.

Integram rarò loquuntur homines. 795. num. 3.

VESTIS.

Talaris perseuerantiæ est symbolum. 70. num. 1. Albæ quid significent. 229. nu. 6. Curiosus vestium ornatus quantum detrimentum afferat animæ. 428. num. 3. & seq.

VIDERE.

Extenditur ad omnes corporis sensus. 17. num. 6.

VIGILANTIA.

Quanta sit opus ad pulsanda tentationum pericula. 242. num. 9.

VINCENS.

Vincenti donum perseuerantiæ promittitur. 204. nu. 4.

VIR.

Qui propriè sint appellandi viri. 177. n. 2

VIRGA.

Sumitur interdum pro sceptro. 31. n. 5.

VIRGINES.

Virginum sanctitas insigni miraculo declaratur. 282. num. 3. Pro eis tanquam dux militat Christus. 516. num. 4. Virginum nomine cap. 14. Apocal. non tantum viri, sed etiam fœminæ intelliguntur. 776. num. 5. Sublimem in Ecclesia obtinent locum. 771. numer. 1. Gloriãtur Angeli quod virginibus sint pares. 779. num. 4. Cur supra montem appatuerint. 780. num. 7. Fugiant publicum. 781. num. 8. *Nomen Agni, & nomen Patris*, cur scriptum habeant in fron-

ffontibus. 783. num. 1. Eodem Dei nomine *Dy* appellantur. 784. nu. 2. Diuina similitudo virginibus tribuitur. 785. nu. 1. & seq. Virginum corpora Dei citharæ. ibid. n. 2. & seq. Peculiari nomine à Christo empti. 790. nu. 1. Sunt electorum primitiæ. 791. n. 2. Propter illos reliquis fidelibus benedicit Deus. ib. Deum donorum spiritualium effectorem profitentur. ibid. Sunt primitiæ spoliorum Christi. ibid. n. 3. In virginum sacrarum violatores acerrimè animaduertit Deus. 791. numer. 4. *Sequi Agnum quocunque ierit* cur dicantur. 792. nu. 1. & seq. Peculiaria in cœlo habent gaudia. ib. nu. 1. In virginum multitudine omnium virtutum merita reperiuntur. 793. nu. 3. Virginibus præcipue Christus delectatur in cœlo. ib. Sunt veraces. 795. num. 3.

VIRGINITAS.

Seruari non potest absque Dei ope. 516. num. 4. Est corona regalis. 549. nu. 4. Beata Virgo ipsius virginitatis est corona. ibid. n. 4. Virginitatis bonum cultus corporis infamat. 658. num. 2. Alterum mundum supra mundanum constituit. 777. num. 2. Qui retia aduersus virginitatem effugit, à reliquis facile se expediet. ibid. Angelos non solum æquat, sed superat. 778. nu. 3. In Angelis fortior, in hominibus fœlicior. ibid. n. 3. Quanto in honore semper habita fuerit. 779. nu. 6. Dei incorruptibilitatem imitatur. ibid. nu. 5. Virginitatis difficultas. 780. n. 7. Vera & pura nihil magis timet quàm seipsam. 781. nu. 9. Ad virginitatis lilia sustinenda duplex requiritur fortitudo. ibid. nu 7. Cum virginitate sobrietas, temperantia, & modestia coniungi debent. 781. nu. 8. Omni ex parte circúspecta sit & oculata. ibid. nu. 10. Apibus comparatur ob multa. 782. nu. 10. Sex præcipuè eam seruant conditiones. 783. num. 11. Martyrium est sine sanguine. 784. num. 1. Est virtus princeps & regalis. 785. n. 3. Per antonomasiá dicitur *grauitas & maiestas*. ibid. Conciliat reuerentiam. ibid. Virtus est famosa. 786. num. 2. Bellatrix item. ibid. num. 3. Rebus odoriferis cur comparetur. ibid. n. 2. Acquiritur naturæ violentia. 785. nu. 1. Hyacinthinum est Ecclesiæ operimentum. 786. nu. 1. Ne pateat tentationibus, cooperienda est cilicio. ibid. Dæmonibus, & voluptatibus hominib. est terribilis. 787. nu. 4. Effulsit post incarnationem. ibid. nu. 5. Candida est & rubicunda. 788. num. 2. Flos Ecclesiastici germinis. ibid. Commendat Dei potentiam. ibid. Virginitatis raritas. 789. nu. 5. Semel amissa recuperari nequit. ibid. Quanta sit eius præstantia. ibid. Virginitate voluptas solida continetur. 784. n. 2. Conducit ad fidem. ibid. nu. 3. Vide verbum *castitas*.

VIRGO FOEMINA.

Aspectus eius quàm fugiendus. 531. num 5. Publicum, & corporis cultum vitet maximè. 658. numer. 2.

VIRTVS.

Perficitur laboribus. 88. nu. 9. Perfectissimus virtutum odor, fortissimus. 89. n. 10. Acquiritur per mortificationem. ibid. Incuriam in virtutis progressu ægerrimè fert Deus. 121. num. 5. In ea non progredi regredi est. ibid. n. 5. & 208. n. 3. & seq. Probant illam labores. 122. n. 7. A virtutis perfectione excidere, quanta iactura. 124. n. 3. In ea veræ diuitiæ. 145. nu. 1. & seq. Virtutum pulchritudinem adumbrat pauo. 235. nu. 4. Cardinales virtutes expressæ in quatuor illis mysticis animalibus. 239. num. 3. Virtutum omnium in Beata Virgine mira consensio, & lætitia. 415. nu. 4. In virtutis via nunquam sistendum. 437. n. 8. Ex flore Christo omnes virtutes apũ instar hauserunt dulcedinem. 692. nu. 6.

VISIO BEATA.

Iaspidi lapidi pretioso comparatur. 875. n. 1. Tam homini, quàm Angelo iuxta magnitudinẽ gratiæ confertur. 877. n. 6.

VITA.

Humanæ vitæ breuitas quib. rebus cõparetur. 11. num. 2. Vita præsens, solitudo. 543. nu. 2. In ea haud sp

quies, 800. nu. 2. *Dies mercenarij*, cur appelletur. ibid. nu. 3. De actiua, & contemplatiua, vide verbum, *contemplatio*.

VITIA.

Odio habenda, non homines. 114. num. 3. Septem capitalia regnant in mundo. 535. nu. 6.

VITRVM.

Significat cordis puritatem. 877. n 6.

VNGVLA.

Discreta animalium est symbolum prudentiæ. 241. nu. 9.

VNICORNIS.

Superbos repræsentat. 246. nu. 1.

VOLVMEN.

Quodnam fuerit illud *volans* apud Zachariam, & quid contineret scriptum. 866. nu. 4.

VOTVM.

Improbi hominis vota Deo non sunt accepta. 158. nu. 2. Modum quærere non implédi votũ maximè timendum. ibid. Per tria religionis vota venimus ad Deum. 606. n. 5. Vide verbum *Religio*.

VOX.

Quam edant primùm infantes. 50. nu. 2. Vox hominum simul clamantiũ aquis comparari solet. 90. nu. 1. Christi vox ad iudicium venientis instar aquarum multarum. ibid.

VRIAS.

Propheta cuius filius, & quo tépore prophetauerit. 662. n. 3. Qui vixit tempore Achaz, fuit idololatra. ibid. nu. 5.

VVANDALIA, & *Vuandi*.

Quæ regio sit & vnde dicta. 408. numer. 1 Vuandalorum regum successio. 409. num. 3. & seq. Eorundem extinctio. 410. n. 4.

VVLNERA.

Christi vulnera cælaturæ pulchertimæ. 171. numer. 1. *Vulnus pessimum, & fœdum* quid significet in sactis. 817. nu. 1. Vide verbum *Christi vulnera*.

VVLTVS.

Vultus Dei iudicantis sæueritas. 83. n. 3.

VXOR.

Loth in salis statuam quorsum versa. 208. num. 4.

Z

ZACHARIAS.

Pater Ioannis Bapt. fuit de minoribus sacerdotibus. 384. & 385. n. 1. Minorum prophetarum vndecimus quo tempore prophetauerit. 663. Quis fuerit ille occisus inter templum & altare. ib.

ZELVS.

Zelus Ephesini Episcopi laudatur. 113. numer. 1. Prælatorum zelus. ibidem. numer. 1. Quàm sit gratus Deo. 114. numer. 2. Animarum zelus, quæstus magnus. 146. num. 2. Sanctorum zelus propter hominum peccata maximè Deo placet. 468. n. 2.

ZONA.

Quotuplex, & qualis esset Pontificia. 64 num. 3. Quali-nam præcingeretur ille *similis filio hominis*. ibid.

Sect.ia 3551 Paderborne.

VIEGAS
in
Apoc. Ioh.
VI
2.

VIEGAS
Apoc typica
VII
25

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Th
455

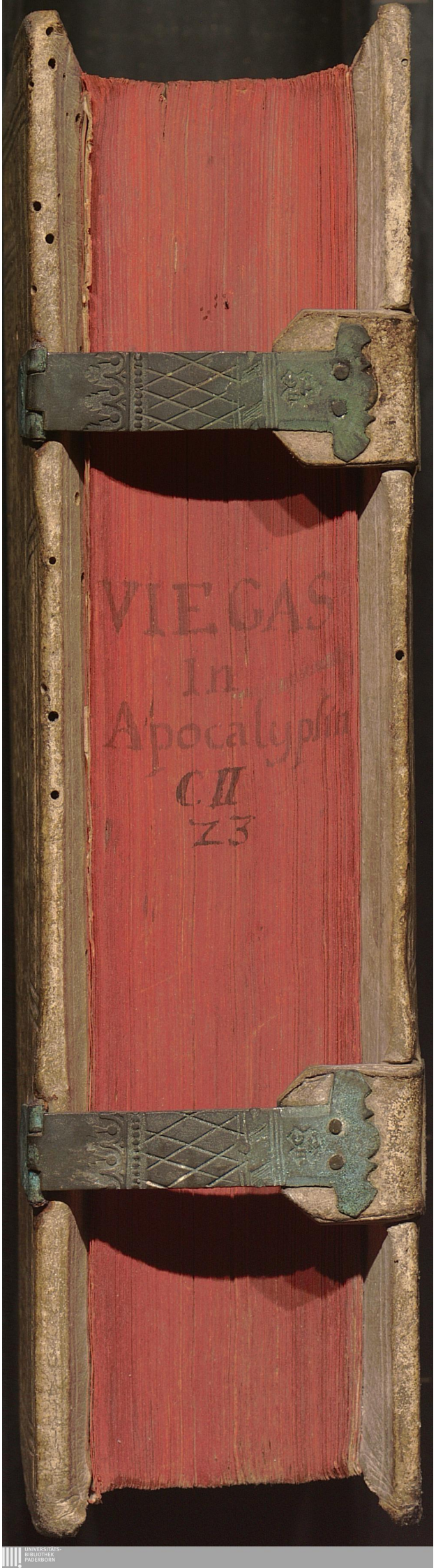
VIEGAS
In
Apocalypſin
C. II
23